

GESCHIEDENIS

V A N

E N G E L A N D T,

S C H O T L A N D T

E N

I E R L A N D T,

*Met een kort begrip der aanmerkelykste zaken, in andere Ryken
en Staten voorgevallen.*

H E N R I K D E V I I I.

1509.
Henrik de
VIII volgt
Henrik den
VII op.

A de doodt van *Henrik* den VII kwam zyn zoon, van den zelve naam, namentlyk *Henrik* de VIII, tot de kroon. Alle de genen, die dezen naam gedragen hadden voor hem, hadden den zelve berucht gemaakt, het zy door eenige uitstekende deugden, het zy door buitengewone voorvallen, gedurende hunne regeringe gebeurt. *Henrik* de I regeerde met zeer veel luister. De regering van *Henrik* den II, die de stamvader was der *Plantageneten*, is eene der doorluchtigste, die 'er ooit geweest is. *Henrik* de III verjoeg de Franschen uit Engelandt, en bewaarde *Guienne*. *Henrik* de IV was het hoofd van het huis van *Lancaster*. *Henrik* de V en *Henrik* de VI waren beide uitgeroepen voor koningen van *Vrankryk* binnen *Parys*. *Henrik* de VII verenigde wederom de twee stammen van *Jork* en van *Lancaster*, de welke den koninklyken stam der *Plantageneten* verdeelt hadden: te weten, zyne moeder stamde af uit het laatstgenoemde huis, en hy was getrouwt met eene prinsesse uit het eerstgemelde. Doch indien hy uit dat huwelyk gene nakomelingschap hadt nagelaten, zou deze vereeniging niet langer geduurt hebben dan zyne regering, onder welke zy niet eens ter dege gevestigt was, en men heeft na zyne doodt nieuwe verdeeldheden en nieuwe oorlogen in het koninkryk gezien. De geboorte van *Henrik* den VIII en zyne komst tot de kroon maakten voor altoos een einde van den haat en de verschillen tusschen de twee huizen. De regering van dezen vorst was niet alleen daar door zeer aanmerkelyk; maar onder de zelve gebeurden ook zo vele seldzame zaken, dat onze tegenwoordige eeuw daar nog over verbaast is, terwyl zy de schrik van de hare geweest zyn. Zyn geheel leven behelst iets ongemeens. De achttien eerste jaren der regering van *Henrik* waren

vreedzaam en luisterryk; maar het overige van de zelve is vreeslyk geschokt door veranderingen, welke in zyn huis en staten voorvielen. Hy verliest twee zynere vrouwen, en deedt twee andere door beuls handen het hoofd afflaan. Hy was langen tydt zo sterk verknocht aan het Roomsche hof, dat hy door den paus wierdt aangemerkt als een der pylaren van den H. stoel, en van den zelve den tytel van *Beschermer des Geloofs* ontving; doch hy wierdt naderhandt een onverzoenelyk vyandt van het Roomsche hof. Echter was hy den Protestanten deswegen niet gunstiger. Hy deedt gelyklyk sterven die genen, die welke met al te veel drift de zyde van den paus aankleefden, tegen zyn gezag aan, en die genen, die welke al te openlyk hunne gevoelens uitten, ten voordeele der Hervorminge.

Hy betoonde zich niet standvastiger ten opzichte van zyne gunstelingen, als hy was ten aanzien van zyne vrouwen. *Wolfey*, die alles op zynen geest vermogt, en die de koninklyke waardigheid nevens hem scheen te bekleeden, zag zich eensklaps uit zyne gunst geworpen, en verplicht om zyn voorspoedig geluk vaarwel te zeggen, het welk hy niet kon verlaten, zonder kort daar na ook zyn leven te verliezen. *Cromwel*, die zyne plaats kwam vervullen in *Henriks* genegenheit, gevoelde op zyn beurt der zelve ongestadigheid en wreedheit, en verloor zyn hoofd op een schavot. Met een woordt, deze vorst scheen te willen uitroeien dat gene, het welk hy te voren verheven hadt. Nochtans hadt hy grote hoedanigheden, en indien zyne driften de gaven der nature niet verdorven hadden, zou hy met zeer veel luister geregeert hebben. Hy was welgemaakt van ligchaam, vertoonde eene grote deftigheit, bezat eene zonderlinge bekwaamheit zo tot staatzaken, als tot de wetenschappen, en den oorlog; hy was dapper, gaauw van beraadt, grootmoedig, en zyn hof een der deftigste van Europa.

1509.
Schets der
regeringe
van *Henrik*
den VIII.

Zyn afbeeld:
sien gedrag.

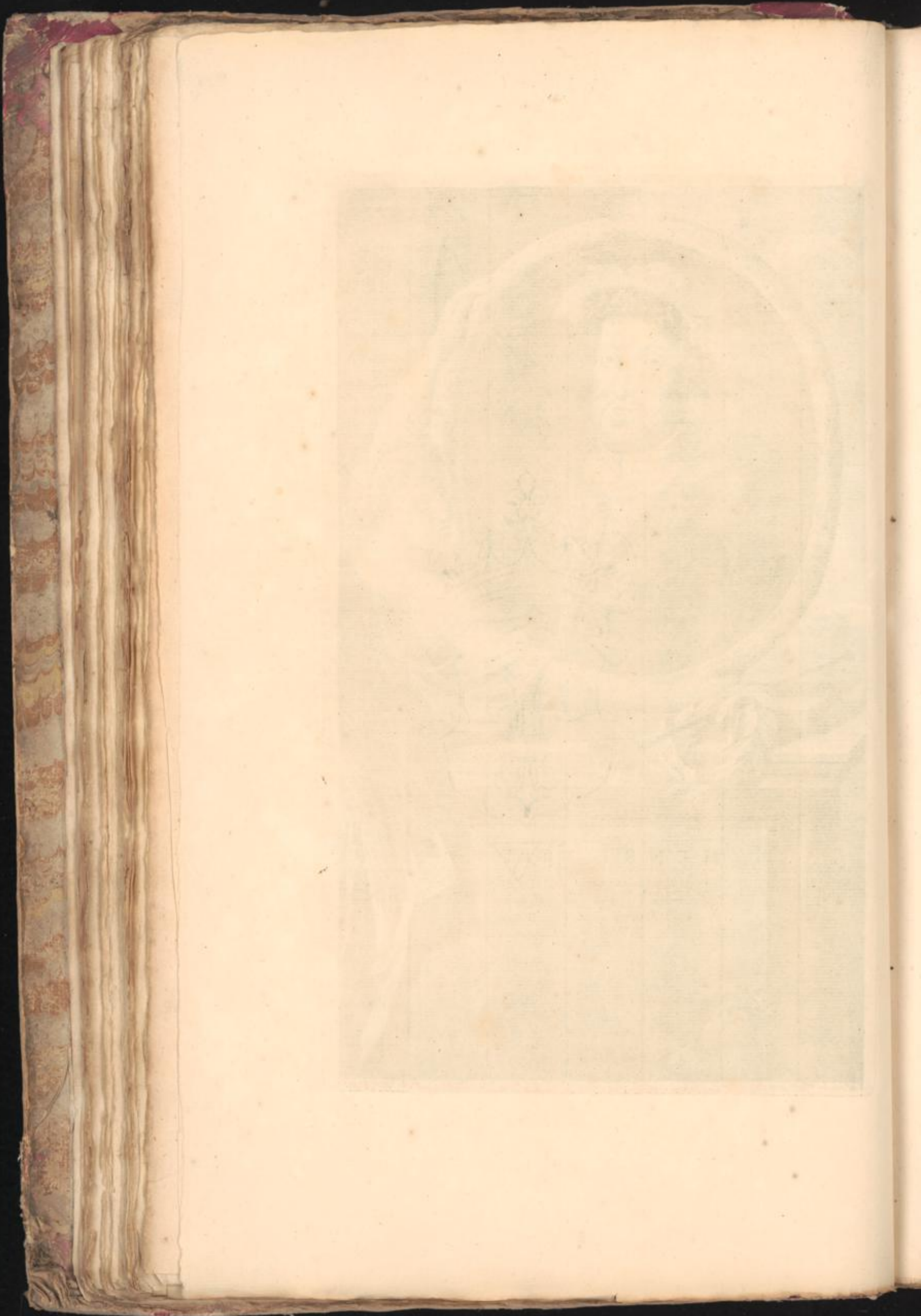

HENRI VIII.

*Juste à la voir, mais jamais trop le voir.
Mes passions sont si cruelles, que pour
Femmes et Faveurs se vident tour à tour
Comblez de mes bienfaits et traités en esclave.*

Ad. Brandt. Wierff. pinx.

G. Valok. sculp.

1509. rops. In het tegendeel bedurven zyne al te grote genegenheit tot de wellusten, en de al te grote gedachten, welke hy van zich zelve hadt, en door de lofuitingen der vorsten, welke zyne vriendschap zochten, gekoestert wierden, alle de gemelde goede hoedanigheden, en deden hem geduriglyk van het eene uiterste tot het andere vervallen. Dit maakt, dat zyn leven moeilyker is om te beschryven dan dat van eenig ander vorst. De strydigheid zynere genegenheden heeft die der schryvers veroorzaakt, de welke, byna nergens in overeenkomende dan in hem te laken, zeer verdeelt zyn aangaande de omstandigheden der omwentelingen, tot welke hy gelegenheit heeft gegeven, schilderende de zelve af met verwen, geschikt naar de zyde, welke zy nemen. Het is een klip, voor welke wy ons zullen wachten: ten minste zullen wy alle onze krachten inspannen om de waarheit te onderscheiden van de dwaling der vooroordeelen, en wy zullen ter goeder trouwe de zaken verhalen, zo als die ons toefchynen, na dat wy zelf het eerst na een oprecht onderzoek daar van zullen overtuigt zyn, en bevryd van alle driften. Dit kwaadt moet nooit in eene Geschiedenis voorkomen: want der zelve oogmerk is minder om te behagen dan om te onderwyzen. Zy behaagt altydt, wanneer zy getrouw is. Ten minste is zy nuttig, en indien zy niet zoekt te behagen, om dat deze behaaglykheit de eenvoudigheid van haar verhaal onwaardig is, doet zy zich nochtans achten door de liefde, welke zy toont tot de waarheit, de welke door haar bewaart wordt.

Mildheit van Henrik, tot verkwilens toe, al zo nadelig aan den staat dan de gierigheit van Henrik den VII.

HENRIK de VIII bevondt zich in het achttienste jaar van zynen ouderdom wanneer hy zynen vader opvolgde. Zyne jeugt en goed gelaat trokken de liefde zynere onderdanen tot hem. Hy volmaakte deze genegenheit, met hen door zyne milddadigheden ten eenemale in te nemen; de welke zo aangenaam waren aan den adel en het volk, als de gierigheit van Henrik den VII hen onverdragelyk was geweest. Maar mogelyk verdienen de verkwistingen van den zone niet meer lof dan de knevelaryen van den vader. Deze laatste hadt ten minste een schat van vele millioenen nagelaten, niet alleen dienstig om de eere van zyn huis langen tydt op te houden, maar om zelfs ook vloten en legers te onderhouden, bekwaam om den roem van de natie te handhaven; in plaats dat de zoon, de schatten van zynen vader verkwistende, gelyk in minder dan drie jaren tyds geschiedde, zich verplicht vondt van het Parlement nieuwe onderstandgelden te verzoeken, en, om zyne koffers te vullen, middelen te verzinnen, de welke niet min hatelyk waren dan die, door zyne voorzaten gebruikt, gelyk wy in het vervolg zien zullen. Nochtans is het zeker, dat zich dit kwaadt niet aanstonts liet zien, maar dat het koninkryk in het tegendeel eene grote verligting gevoelde door de mildheit, welke de nieuwe koning bewees uit de rykdommen, die Henrik de VII hadt byeen verzamelt. Het goudt en het zilver wierdt gemeender, en men zag den koophandel recht bloeien, waar door de onderdanen wederom verrykt wierden.

Zyn Raadt. Zie de Geschiedenis van Henrik den VIII door Her. leri.

De koning stelde, op den raadt van de gravinne van Richemond, zyne grootmoeder, een Raadt aan van elf personen, de verstandigste en ervarenste van zyn ryk, om hem met hunnen raadt te ondersteunen, wanneer hy den zelve meende nodig te hebben tot de bestieringe zynere staten. Zy hadden alle met veel vrucht gediend in den Raadt van den overleden koning, en zy hadden

zich reets zo wel door hunne bekwaamheit, als door hunne bezadigheit, pryswaardig gemaakt. De voornaamste waren *Warham*, aartsbisschop van Kantelberg en kancelier; *Fox*, bisschop van Winchester en geheim-zegelbewaarder; *Howard* graaf van Surrey, groot-schatmeester, en *Talbot*, graaf van Schrewsbury. Zo lange hy nu de raadgevingen van deze mannen, als mede die van de gravinne van Richemond, zyne grootmoeder, eene bekwame en deutzame vrouw, gehoor gaf, was zyne regering zonder mislagen, en indien hy zulke getrouwe en zo ervaren leidslieden langer gevolgt hadt, zou zyn leven vry geregelder, en zyne regering veel gelukkiger geweest zyn.

De eerste dagen wierden besteed tot de lykstatie van zynen vader; en ten einde de toejuichingen der onderdanen hen niet zouden beletten de gedachtenis van den overleden behoorlyk te verceren met een rouw, overeenkomende met de deftigheit van een zo groten vorst, begaf hy zich met zynen Raadt naar den Tour te Londen, en bleef daar eenige maanden*. Hy deedt dit echter niet voor dat hy de nodige bestelling tot de lykstatie gegeven hadt, in welke hy zyne Godvrucht en pracht deedt uitblinken. Het lyk van Henrik den VII wierdt dan gebragt in de kapelle, en in de grafstede, die hy zelf te Westmuntler hadt laten maken, tot zyne en zynere nakomelingen begraafplaats. Henrik de VIII liet het werk nog meerder versieren door bekwame werklieden, die het eerst na verloop van tien jaren voltooiden.

Het vertrek van den koning naar den Tour gedurende de eerste rouwdagen hadt nog een ander inzicht. Hy hadt deze eenzame rustplaats gekozen, om daar nevens zynen Raadt te arbeiden aan een ontwerp van eene rechtmatige regering, de welke zyn gezag zou bevestigen, en die ter zelve tydt aan het volk aangenaam zou zyn. Men nam daar een besluit om hem voldoening te geven wegens de klagten, welke hy deedt tegen *Empson* en *Dudley*, de twee wrede werktuigen der gierigheit van Henrik den VII, en welker knevelaryen en geweldplegingen wy in het leven van dien vorst verhaalt hebben. De koning wilde, dat de gerechtelyke acte daar van zou afgekondigt worden, en de twee volgende artykelen van aangelegenheit behelzen; namentlyk: het eerste was eene bekrachtiging van de vergiffenis, welke zyn vader aan zyne vyanden, en alle ongelukkige straffschuldigen verleent hadt; en het tweede was de vergunning, welke hy gaf aan alle de genen, die onder de voorgaande regering onrechtmatig onderdrukt waren, om daar over hunne klagten in te brengen, met belofte van hen schadeloos te houden wegens het ongelyk, dat men hen gedaan hadde.

De gewone tydt van den rouw geëindigt zynde verscheen de koning in het openbaar, en liet deze verklaring onder de toejuichingen van het volk, afkondigen, het welk grote hope opvatte van eene regering, zo gelukkig door zachtmoedigheid en gerechtigheid begonnen. Doch niets was het zelve aangenaamer dan het gevangennemen van *Empson* en *Dudley*, die naarden Tour gebragt wierden, nevens de genen, van welke zy zich in hunne knevelaryen bedient hadden. Een onzijdig getal verzoek-en klachtschriften kwamen wel haast tegen deze knevelaars voor den dag, de welke gestelt wierden in handen van gevoumactigtiden, door den koning benoemt om aan hun rechtsgeding te arbeiden. Deze lieten de beschuldigten voor zich verschynen, en hunne beschuldigingen hen zynde voorgelezen, sprak *Empson* en *Dudley* met zodanig eene stoutheit, als hy zou hebben kun-

1509.

Hy draagt zorge voor de begravennisse van den overleden koning, zynen vader, en begeeft zich naar den Tour te Londen. * volgende de gewoonte der Engelische koningen de welke op deze wyze bezit nemen van hun koninkryk;

Men maakt het rechtsgeding op van *Empson* en *Dudley*.

1509.

kunnen doen, indien hy onschuldig was geweest, of indien over het welzyn van den staat was geraadpleegt, en niet over de straffe van twee schelmen. Hy spraak namentlyk in dezer voegen:

Stoute re-
denvoering
van Empson
tegen de ge-
volmachtigden.

MYNE HEEREN, Twee zaken zyn gewoon aandacht te verwekken in die genen, tot welke wy spreken, te weten de aangelegenheit van de zake, de welke het onderwerp is van ons gesprek, en der zelve nieuwwigheit. Deze twee zaken komen in die zake voor, welke men tegenwoordig tegen ons staande houdt, en in de verdediging, van welke wy verplicht zyn ons te bedienen. Wy hopen derhalven, dat zyl. ons gunstig geboor zult verlenen. Maar de zaak wel overdenkende, wat voordeel kunnen wy daar van verwachten? De vervolging, welke men ons aandoet, is al te geweldig, om te geloven, dat men geraakt zal worden door onze redenen. Aan wien toch anders zal men openleggen de redenen, de welke ons rechtvaardigen? Wy zien niet aan het hoofd onzer rechtters den gene, die het meeste belang heeft om daar kennis van te nemen: de koning weigert te verscbynen by eene zake, waar in zyn gezag gevaar loopt, en wy kunnen ons niet vleien met een beroep op dezen hoogsten rechter, om dat onze vyanden hem hebben voor-ingenomen. In plaats van dat gene te ondersteunen, het welke de overleden koning ons heeft bevolen te doen, en wel ten beste van zyn koninkryk, geeft hy ons ten prooi aan den haat van het volk, het welk ons verderf niet wil, dan om dat wy onzen meester trouwelyk gediend hebben. En na dit alles, wat wil dit onrechtvaardig volk hebben? Heeft het zelf niet in het Parlement gemaakt de wetten, op welke onze gedane rechtsplegingen gegrond zyn? Is 'er enig kwaad in, zo steekt het in de wet, welke het zelf gemaakt heeft, en niet in de uitvoering der zelve, also wy de zelve niet dan door des zelfs gezag hebben opgevolgt. Waarom beriep het niet de penale wetten, tot welke het in het Parlement de gehele natie verplicht heeft, indien het de zelve al te straf vondt? Maar zo lang als de zelve in staat geweest zyn, hoe kan het den gevolmachtigden tot eene misdaad toegerekent worden, als benoemt om de waarneming daar van te bezorgen? Wat voor eene zekerheit, Myne Heeren, zou 'er zyn voor den staat en voor de gemeente, indien men zulk eene ongeregelde de deur opende? volgens welke het den misnoegden zou vry staan zich aan te kanten tegen de bedienaars van den vorst en van het volk, en zich over de hardigheit van de wet te wreken op de getrouwe dienaren, die anders niet doen dan te dringen op de geboorzaamheit aan de zelve? Wie zou voortaan de uitvoering der openbare bevelen willen op zich nemen, indien men straffbuldig wierdt door eene zodanige bediening? en welk eene wanorder zou men niet in dit koninkryk invoeren, byaldien de wetten, om zich te doen geboorzamen, niets hadden dan het geklank der woorden, zonder ondersteunt te zyn door de straffe tegen de overtreders? Heeft men ooit boren spreken van een landt, waar in de schenders der wetten, ten beste voor den staat gemaakt, ongestraft blyven, en alwaar men in het tegendeel straft die genen, die bunnen yver betonen in het geboorzamen dezer inzettingen? Of geloofst gy lieven niet, dat byaldien 'er ergens in de wereld zo eene dwaaze regering was, dat zulk een staat niet wel haast het onderste boven zou kekert worden? Dit is het nochtans, Myne Heeren, dat men thans in Engelandt vast stelt, door den rechtshandel, welken men tegen ons heeft begonnen, ons dreigende met eene schandelyke doodt, om dat wy getrouwigheit en yver in de uitvoering van onze bevelen getoont hebben tegen de genen, die de penale wetten hebben overtreden. Wat moet men dan niet vrezen van een volk, het welk tot zulk eene onrechtvaardigheit vervalt? Doch Godt behoede ons, dat

wy wenschen zouden doen tot des zelfs verderf. Gy, myn medgezel, en ik, laten wy veel liever omkomen, als dit volk maar bebouden blyve. Zelfs wenschen wy, dat het onthaal, het welk men ons aandoet, voor de gehele wereld onbekend blyve, uit vreeze, dat de vromdelingen een onnaadeelig voordeel daar over mogen sryken, en dat zy lust zouden mogen krygen om de wapenen tegen ons ongelukkig vaderlandt op te vatten.

1509.

De voorzitter der aangefelde rechtters antwoordde hen, dat hy de zelve vryheit hadt gebruikt in het trotsche verhaal, het welk hy gedaan hadt, als in de uitvoering van zyn ampt, waar van hy overtuigt was de palen te hebben te buiten gegaan door een oneindig getal van afpersingen, tegen de meninge van den overleden koning, en ten verderve van het arme volk.

De voornaamste beschuldigingen van Empson en Dudley waren eerstelyk: dat zy de wettige eigenaars van hunne goederen gevangen hadden gezet, onder valsche voorwendingen van geweldige bezittinge, zonder hunne verdediging te hebben willen aanhoren, en dat zy de zelve niet hadden ontslagen, voor dat zy hen gedwongen hadden, met hen tot zekeren prys overeen te komen, om in de bezittinge hunner goederen gehandhaaft te worden. II. Dat zy den genen, die landen van de kroon te leen bezaten, onmatelyke sommen hadden afgeperst, en veel meer dan het leen waardig was. III. Dat zy niet hadden willen ontslaan de in beslag genomene goederen, onder voorwendfel van minderjarigheit, schoon de eigenaar den ouderdom hadt bereikt, door de wetten vast gestelt, tot dat hy zich van hunne kwellingen hadt vry gekocht, hen betalende het geen zy eischten. IV. Dat zy de bekrachtiging der gunstbrieven belet hadden, ten minste tot dat die genen, die der zelve ver afschriften verzochten, aan hen hadden overgelaten de helft der inkomsten van de zelve gedurende twee jaren. V. Dat zy het rechtsgebiedt van vele rechtbanken onrechtmatig gebruikt hadden gedurende hunnen last†.

Hoofdpunten der beschuldiging tegen Empson en Dudley.

* Jurisdicte.

† Commissie.

Op deze beschuldigingen wierden zy naar den Tour gebragt, daar men ook gevangen zette de genen, van welke zy zich gedurende den tydt van hun bewindt of verzorgerichap bedient hadden: want zodanig kan men hunnen last noemen, doordien zy den zelve waarnamen op de wyze van de Romeinsche verzorgers † in de wingewesten van het keizerryk. Eenige dezer minder bedienenden wierden in de Pillory gezet, en velen slierven van ziekte, of van hertzeer, in de gevangnisse. Ondertusschen maakte men van langzamerhandt het geding op der twee hoofden. Het schein zelfs, dat de koning genegen was hen te redden. Mogelyk hadden hem eenige van zyne Raden vertoont, dat het gevaarlyk was aan de wraakzucht van het volk op te offeren twee menschen, die des zelfs haat niet op zich hadden gehaalt, dan om dat zy den koning al te wel gediend hadden. Doch eenigen van meerder oordeel gaven hem te verstaan, dat het veel gevaarlyker was het volk de voldoening te weigeren, welke het zelve eischte; dat de onrechtvaardigheden dezer twee bloedzuigers zyne lankmoedigheid hadden uitgeput, en dat het volk gereed hadt gestaan om oproerig te worden by het leven zelfs des konings, die hen beschermde: dermaten, dat byaldien zyne doodt in dien tydt niet was voorgevallen, het op het tijp hadt gestaan om tot een opstandt uit te barsten; dat het volk alleen was bevredigt door de doodt van Henrik den VII, in hope, dat zyn opvolger zou luistren naar de klagten zynere onderdanen,

De koning is in twyffel, of hy hen genade wil bewyzen, of hen recht doen.

† Procurators.

1509. danen, en dat hy, veroordelende de geweldnaryen van *Empson* en *Dudley*, een voorbeeldt zou stellen, het welk aan huns gelyken leren zou zich van des konings macht niet te bedienen om het volk te kwellen. Dit gevoelen haalde over. De koning liet de twee schuldigen over aan de strengheit der wetten, en de aangefelde rechtters verklaarden hen schuldig aan hoog-verraadt, en aan onbehoorlyke geld-afpersingen, by hunne uitspraak, gedaan in de maandt October dezes jaars 1509 (a). De misdaadt van hoog-verraadt, welke het eerste punt was hunner beschuldiging, scheen niet zeer waarfchylyk. Het is nochtans zeker, dat tegen hen wierdt ingebracht, dat zy gedurende de ziekte van den overleden koning, en zelf op den dag van zyne doot, de wapenen hadden doen opnemen door die van hunne party, waar uit men besloot, dat hun voornemen was geweest zich van den perfoon van den nieuwen koning meester te maken, om zich in hun gezag te handhaven; of zo zy zulks niet konden volbrengen, om een opstandt binnan Londen te verwekken, en het gehele ryk in wanorder te brengen: doch dit is niet al te waarfchylyk. Zy hadden geen manschap om eene zodanige onderneming uit te voeren, en de haat, welchen het volk hen toedroeg, liet hen niets van het zelve verwachten in den oproer, welchen zy zouden verwekken: zo dat men reden heeft te geloven, dat byaldien zy eenige hunner vrienden hebben doen wapenen, het veel eer geweest is om hun leven te verzekeren, dan toete leggen op dat van een anderen. Maar zy hadden zich door hunne geweldnaryen zo ontzagchelyk gemaakt, dat men ligtelyk geloofde, dat zy aan zulk een aanslag schuldig waren. Wat 'er van zy, de uitvoering van dit vonnis wierdt opgeschort: het zy ter gunste van de schuldigen, het zy door redenen van staat, tot aan het naaste Parlement, het welk in de maandt January des volgenden jaars wierdt gehouden; waar in het geding door de twee Huizen onderzocht zynde het vonnis der aangefelde rechtters wierdt bekrachtigt. Echter stelde men de uitvoering van de straffe uit, welke het volk met ongeduld verwachtte. Het is niet onwaarfchylyk, dat de koning, overhelende naar den kant van zachtmoedigheid, hoopete, dat de tydt de gemoederen tot bedaren zou brengen, en dat men allengskens de gevoeligheit van het geledene zou uitwischen, indien men het voorwerp wegruimde, het welk dat veroorzaakte. Hy nam dan voor, *Empson* en *Dudley* altydt gevangen te houden, tot dat hy hen vergiftenis zou kunnen verlenen, zonder zyn gezag daar aan te wagen: doch hy was 'er geen meester van. De tydt bevredigde geenzins het volk, al te vergramt om te vergeten de ongelyken, welke het geledene hadt. Het beklagde zich; het morde; het vergaderde by hopen op de straten, en eifchte, met bedreigingen, de hoofden der twee schelmen, de welke het Parlement veroordeelt hadt. De koning wierdt dan genoodzaakt op staande voet een bevel te tekenen, om de uitvoering zonder uitsel te doen; waar op de twee misdadigen op den 18 van Augustus des gezegden jaars 1510 onthoofd wierden (a). Dus is het dat die genen, de welke een kwaad gebruik maken van de macht, welke een vorst hen toevertrouwt,

II Deel.

deswegen zich den haat des volks over den hals halen, die hen eindelyk dodelyk is: eene waardige vergelding hunner knevelaryen. Doch alles wel ingezien zynde, deze voorbeelden van de wraak des volks, waar van de Gedenkschriften vol zyn, zyn niet krachtig genoeg om ten breidel te dienen aan de begeerlykheit der geldzuchtige staatbedienaars, welke de oppervorsten te werk stellen. Het staat dan aan den vorst acht te nemen, dat die genen, aan welke zy de handhaving van recht en gerechtigheit toebetrouwen, nevens het bestier hunner geldmiddelen, onkreukbaar zyn; en dat zy onophoudelyk het belang van den vorst voegen by het welvaren van den staat.

Het was reets meer dan een jaar voor het voorverhaalde dat de koning te Londen * gekroont was met alle gewonelyke plegtigheden. Maar de eerste zaak, over welke men in zynen Raadt, na zyne kroninge, handelde, was zyn huwelyk. Het was ook de allergewigtigste. Wy hebben onder de voorgaande regering het huwelyksverdrag van dezen prins met *Catharina* van Arragon, weduwe van zynen broeder *Artur*, bygebragt, en de betuiging, welke deze jonge vorst hadt gedaan tegen zyne ondertekening, zeggende, dat men hem daar toe hadt gedwongen, in een ouderdom, die zulks vernietigde, als hebbende nog gene twaalf jaren bereikt. Men handelde dan om te weten, of ter oorzaak van deze betuiging hy zich kon ontslaan van de verbindtenis, dan of hy in het tegendeel een huwelyk zou voltooiën, daar hy een zo groten tegenzin in hadt. Deze vrage over en weder onderzocht, en de zwarigheden overwogen zynde, verklaarde de Raadt zich voor het huwelyk. Men overwoog deze zaak minder aan de zyde van den Godsdienst, dan aan die der staatkunde †. Men geloofde, dat de vergunning van paus *Julius* den II genoeg was om de zwarigheden des konings weg te ruimen, en men was alleenlyk daar over uit, om de redenen te wikken, die hem verplichtten zich met Vrankryk te vermaangschappen, indien hy het verdrag, met *Ferdinand* gemaakt, brak, hem *Catharina* van Arragon, zyne dochter, weder te rug zendende, of met Spanje vereenigt te blijven, als mede met de Nederlanden en het keizerryk, met deze prinsesse trouwende. Het verbondt met Vrankryk scheen moeielyk, om niet te zeggen onmogelyk, ter oorzaak van den nayver der twee volkeren, de welke nog vermeerderde door den overwinft van het hertogdom van Bretagne, door Vrankryk onder de voorgaande regering verkregen. Voor het overige lieten de eischen, welke Engelandt op deze kroon hadt, niet toe met de zelve te handelen, doordien men zulks niet kon doen zonder daar van af te staan, of ten minste zonder de zelve te verminderen. Het was anders gelegen met *Ferdinand* en *Maximiliaan*. Engelandt hadt met hen niets te schaffen, en wel verre, dat de nabuurschap der Nederlanden het zelve zou verdacht zyn, gelyk die van Vrankryk, zag men in het tegendeel de zelve aan als eene sterke reden, de welke den koning moest verplichten om eene goede vriendschap met *Maximiliaan* te onderhouden. Men vertoonde de schade, welke men geleden hadt door de vredebreuk, welke *Henrik* de VII genoodzaakt geweest was te doen met den aarts-hertog *Philips*, en de zorge, welke hy gehad hadt om de vrede weder aan te knopen, zonder welke het even moeielyk is voor de Engelsen en voor de Nederlanders om hunnen koop-handel te doen bestaan: waar by men voegde

1510

* in May des jaars 1509.

1509.

De Raadt des konings onderzoekt zyn huwelyk met de weduwe van zynen broeder.

† De Vadeſ Orleanz zegt in de Geschiedenis der omwentelingen van Engelandt, dat de reden van staat het overhaalde.

Het recht haalt over.

Zy worden veroordeelt.

1510.

De koning wil hen behouden.

Hy wordt genoodzaakt hen te verlaten.

(a) Het vonnis over *Dudley* was reets den 16 July te Londen geveld: maar dat over *Empson* wierdt den 14 October te Northampton uitsproken.
(b) Zy moesten opgehangen zyn geworden, als schuldig aan hoog-verraadt: doch de koning veranderde deze doodstraffe.

1509. voor eene beslechtende bewysreden, dat de verheffing van het huis van Oostenryk, hoe ontzigtelyk die ook schein door de vereeniging van vele staten, niet alleen in Europa, maar ook zelfs in de nieuwe werelt, niet te vrezen was. Dat de macht van dat huis verdeelt was tusschen *Ferdinand*, die Spanje regeerde in den naam van *Karel*, zynen kleinzone, en *Maximiliaan*, die verplicht geweest was de hertoginne van Savoie, zyne zuster, te roepen tot de bestiering der Nederlanden, om dat de zorgen van het keizerryk hem in Duitschlandt hielden. Dat deze onderscheide landen voor het overige zo verre van malkander gelegen waren, dat zy nauwlyks elkan- der konden te hulp komen. Dat *Maximiliaan* in gedurige ongerustheit was over de Nederlanden, bloot gestelt voor de aanvallen der Fransehe staatzucht, en dat hy geen zekerheit zou vinden dan in eene naauwe en oprechte vebindte- nisse met Engelandt; en eindelyk, dat dit huis de eenigste mogendheit was, die men over zee kon stellen tegen de voornemens, welke Vrankryk op Calais zou kunnen hebben. Men maakte ook gewag van de schade, welke zich de koning zou doen van twee maal honderd duizend goude kro- nen, die hy verplicht zou zyn wederom te geven voor den bruidschat der infante, indien hy haar weder te rug zondt. Men prees ook de deugd en den aangename aard dezer princeffe, en men zeide, dat het moeielyk zyn zou eene andere te vinden, die haar gelyk was. Alle deze redenen by malkander genomen bragten den Raadt niet al- leen daar toe, om zich te verklaren ten voordeele van dit huwelyk; maar de koning betuigde zelf, dat hy het wenschte, al zo zeer door zyne ge- negenheit, en de achting, welke hy hadt voor eene zo volmaakte princeffe, als voor het wel- zyn van zynen staat. Anderen* zeiden in het te- gendeel, dat zy hem niet behaagde, en dat men hem eene lastige eega gaf, voor welke hy gene ge- negenheit ter werelt hadt. Wat 'er van zy, hy trouwde met haar omtrent zes weken na de dood van *Henrik* den VII: doch na dat *Catharina* al- vorens by eene acte, getekent te Greenwich den 7 Juny dezes jaars 1509, plegtiglyk hadt ver- klaart, dat de voorgemelde bruidschat van twee maal honderd duizend goude kronen † geheel en ten eenemale haren gemaal, den koning van En- gelandt, zou toebehoren, en dat hy den zelve, als zyn eigen goet, voor altoos zou behouden, zonder dat zy, of de koning *Ferdinand* van Arra- gon, haar vader, of de koningin van Castilië, *Jobanna*, hare zuster, of wie het eindelyk ook zyn mogt, het minste recht zullen hebben om de gezegde somme, of een gedeelte daar van, ooit wederom te vorderen, het zy van den ko- ning zelf, of van zyne erfgenamen, of onderdanen, onder welk een voorwendfel het ook zou mogen wezen. Deze gedane afstandt wierdt twee dagen daar na door den grave van *Fuenfalida*, af- gezant van den koning *Ferdinand* aan het Engel- sche hof, door twee diergelyke openbare acten, in den name van den koning *Ferdinand* en de konin- ginne *Jobanna*, bekrachtigt; het huwelyk vervol- gens voltrokken, en *Catharina* weinige dagen daar na, te weten den 24 Juny, tot koninginne gekroont.

Men besluit voor de deugdelykheit van het huwelyk.

* de Vader Orleans.

Atta. Publ. Tom. XIII, fol. 251 07.

† Eau d'or.

Stil. fol. 253, 254 07.

Doodt der gravinne van Richemond, grootmoeder des konings.

De doodt der gravinne van Richemond stoorde de blydschap des konings en die van het volk. Zy stierf den 29 Juny, opgehoopt van jaren en eere, na dat zy het huis van Lancaster, van het welke zy erfgenaam was, den troon wederom hadt zien beklommen. Alle de rechten van dat huis vereenigden zich in haar persoon: doch zy vondt 'er meer roem in, de zelve eerst aan haren

zone, en daarna aan haren zoonszone af te staan, dan zich zelf daar mede te voorzien. Een seldzaam voorbeeldt van matigheit in eene vrouwe, die, kunnende koningin van Engelandt zyn, zich vergenoegde met de hoedanigheit van gravinne van Richemond. Het is waar, dat zy by deze hoedanigheit voegde die van moeder en grootmoeder des konings, welke zy stelde boven die van koninginne. Hare bekwaamheit hadt niet minder toegebracht tot de verheffing van *Henrik* den VII dan de dapperheit van dezen prins; en haar verstandt was zodanig, dat zy zonder spyt verdroeg de weinige erkenenis, welke hy haar gedurende zyne regeringe daar voor betoende. Zy hadt voor haren kleinzone de zelve tederheit, welke zy gehad hadt voor haren zone; want niet te vrede met hem haren troon in te ruimen, deedt zy zo veel als zy kon om hem daar op te vestigen door de lessen, welke zy hem gaf, en door de zorge, welke zy nam om voor hem uit te kiezen staatsbedienden van eene beproefde bekwaamheit en genegenheit.

De koning bemerkte ook wel haast het verlies, dat hy door hare doodt geleden hadt. Weenige dagen daar na kwam 'er eene verdeeldheit in den Raadt door den nayver, die uitblonk tusschen twee van des zelfs leden, te weten den bisschop van Winchester, en den groot-schatmeester. De gravin van Richemond, aan welker verkiezinge zy hunne bevordering verschuldigt waren, hielt hen in toom zo door het gezag, het welk haar ouderdom haar byzette, als door hare hoedanigheit van grootmoeder des konings. Zy raakten na hare doodt zamen overhoop, en verdeelden den geheelen Raadt, die zich voor den eenen of voor den anderen verklaarde, volgens de byzon- dere neigingen, of de byzondere oogmerken, die elk zich voorstelde. Het waren twee mannen van verdiensten, en die aan den overleden koning grote diensten gedaan hadden. *Fox*, bisschop van Winchester, was gebruikt in de allergewigtigste onderhandelingen, en hadt zich altydt daar in zeer wel gekweten. Hy was deswegens beloont door *Henrik* den VII, die hem vereerde met het ampt van geheim-zegelbewaarder. *Thomas Howard*, graaf van Surrey, was een zoon van den hertog van Nortfolk, die gesneuvelt was in den veldslag van Boswarth met *Richard* den III, wiens party hy volgde, en die onder het getal der ge- bannenen, schoon dood zynde, gestelt wierdt door het Parlement, dat *Henrik* de VII beriep om zyn recht tot de krone te bekrachtigen. De graaf van Surrey wierdt ook gebannen, en ee- nigen tydt daar na gevangen gezet: doch de koning vergaf hem daar na, en maakte hem groot-schatmeester omtrent het einde zynere regeringe. *Henrik* de VIII, hem in het bezit van dit ampt vindende, was misschien kwittachtiger dan hy zou geweest zyn, indien hy een staatsdien- naar hadt gehad, die wat minder inschikkelyk, en wat meer spaarzaam was. *Surrey*, niets voor- hebbende dan om te voldoen aan de genegenhe- den van zyne meesters, hadt de zelve toegevend- heit voor de verkwistingen van den zone, als hy gehad hadde voor de gierigheit van den vader: zo dat de ongemeen grote schatten, welke de laatste koning gedurende vele jaren hadt byeen geschraapt, dagelyks verminderden door het kwaad gebruik van zynen nazaat.

De bisschop van Winchester verweert deze verkwistingen aan den groot-schatbewaarder, en nam daar door, het zy uit een waarachtigen yver voor het best van den staat, het zy uit een byzonder misnoegen tegen den grave van Sur-

Verwarringen in den Raadt door de verschillen der staatsdie- naars.

1509. Sutrey, welken hy niet beminde, gelegenheit om zyn beleid te berispen; het welk zo verre ging, dat dit misverstandt den Raadt in twee partyen verdeelde, van welke de tefaurier en de bischop als de twee hoofden waren.

Zy kwamen nochtans overeen omtrent het doen van zekere onkosten, tot veiligheid van den persoon des konings. Te weten, de overleden koning, zyn vader, hadt tot zyne veiligheid eene lyfwacht van vyftig hellebardiers opgerecht. Zy waren van gevoelen, dat men die moest veranderen in vyftig gewapende ruiters, ieder der zelve verselt van een hellebardier met eene halve piek, en een dienaar, gewapent met een degen, alle beide te paardt zo wel als de ruiters*. Hunne liverei zou kostelyk zyn, met goude en zilvere kanten bezet, en de dekkleden van de paerden van het zelve optooisel. Maar het zy om den haat des volks te ontwyken, of om zo vele onkosten niet te doen, dit voorstel wierdt niet uitgevoert.

*Gendarme.

1510.

De koning beroept het Parlement.

Den 21 January van het volgende jaar beriep de koning het Parlement, minder uit noodzakelykheit dan uit staatkunde. Zyn voornemen was om een aangenaam denkbeeld te geven van zyne regeringe, door de byeenroeping van eene vergadering, de welke het volk in het vermogen stelde om te vorderen herstelling van de misbruiken, welke het zeide ingesloopen te zyn in de voorgaande regeringe. In dit Parlement was het dat *Empson* en *Dudley* voor de tweede maal wierden veroordeelt, bevestigende het vonnis der aangestelde rechters, de welke de koning de eerste maal beoemt hadt om aan hun geving te arbeiden, gelyk boven in het brede verhaalt is. Hy wierdt over deze rechtspleging, welke hy uit eigen beweging hadt laten doen, door de twee Huizen bedankt: zo dat hy de eere hadt een vonnis uitgesproken te hebben, zo zeer door het volk gewenscht: het Parlement, het welk niet zou nagelaten hebben de straffe daar over te oeffenen, hadt alleenlyk de voldoening van die goed te keuren.

Het Parlement vernietigt en verbetert de bevelen van Henrik den VII, welke het zelve te streng schenen.

De koning vondt insgelyks goed, dat de twee Kamers zouden onderzoeken de bevelen van *Henrik den VII*, welke strengheit het volk deedt morren. Men vernietigde twee der zelve, de welke men al te streng vondt, en men gaf aan de andere eene uitlegging en redelyke bepalingen. Die, welke de uitvoering der penale wetten betrof, was onder dit getal. *Empson* en *Dudley* hadden die oneindig uitgestrekt; maar men bepaalde de zelve tot de laatste drie jaren, zonder ze verder te laten trekken. Men overzag ook op nieuw eenige onderzoekingen, welke zy gedaan hadden om eenige landeryen te doen overgaan tot des konings eigendom; en de pleitgedingen onvolmaakt bevonden zynde, verbrak men de vonnissen, die zy ten voordeele daar van gegeven hadden. Dus scheen het, dat de koning het volk zyne rechten wedergaf, terwyl hy de zyne scheen ten beste te geven. Doch hy wondt meer door dan hy toegaf: hy zette palen aan zyn gezag; maar het volk zette gene aan de genegenheit, welke het voor hem opvatte. Hadt hy deze gematigheit weten te bewaren, hy zou altydt het vermaak van zyne onderdanen geweest zyn, in plaats dat hy, van beleid veranderende, des zelfs schrik wierdt: doch dit viel zo schielyk niet voor.

Schone beoogdheden van Henrik den VIII.

Zulke goede beginselen gaven grote verwachtinge. Men zag een koning, jong, welgemaakt; die liefde toonde voor zyn volk; in wien men een verheven verstandt, en een heldenmoedt ont-

II Deel.

dekte: aan den anderen kant een koning, aan wien zyn vader overvloedige schatten hadt nagelaten, om talryke legers op de been te houden: en inderdaadt wat kan men zich niet van alle deze voordeelen beloven? Het was ook toen, dat Engelandt zich beloofde, Vrankryk wederom af te nemen alle de ryke landschappen, welke het zelve deze kroon hadt ontweldigt, ter oorzaak van de innerlyke verdeeldheden, en onder de minderjarigheit van hare koningen. De faam, die zich vermaakt grote zaken ruchtbaar te maken, en die de zelve nog meer vergroot met die te verhalen, verspreide overal een uitmuntend gerucht van de deugden des konings, van zyne rykdommen, en van de verwonderlyke cendragt, welke 'er was tusschen hem en zyne onderdanen. Alle de mogendheden van Europa merkten hem aan als een nieuw opkomend gesterte, wiens invloeden voordeelig zyn moesten aan de eene, en dodelyk aan de andere: dermaten, dat 'er geen vorst was, die zich niet bemoeide om zyne vriendschap te zoeken.

Zo haast als de pous de komst van *Henrik* tot de kroone gehoord hadt, zondt hy hem eene goude roze (a), de welke hem door den aartsbischoep van Kantelberg wierdt behandigt; een geschenk, het welk de Roomsche pousen gewoon zyn aan de vorsten te doen, of hen daar door te misleiden.

1510.

Burns Hist. de la Reform. & Reunions.

De koningen van Vrankryk, van Schotlandt en van Denemarken waren de eerste, die aan hem hunne afgezanten zonden; het zy, om dat zy zyne naatte naburen waren, het zy, om dat zy daar een nader belang by hadden, en het welk aanmerkelyker was dan dat van anderen, om zich met hem te verbinden: ten minste wat de twee eerstgemelden betreft: want Denemarken hadt daar by geen belang dan ten aanzien van den koophandel, waar omtrent des zelfs afgezant alles verkreeg, wat hy verzocht, doende de koning een bevel herroepen, onder de voorgaande regeringe gegeven, het welk voor dat Noordsche koninkryk niet voordeelig was. Doch Vrankryk wenschte de verbonden wederom te vernieuwen, welke het zelve met *Henrik den VII* gemaakt hadt, en de vrede zodanig te bevestigen, dat het van de Engelschen niets te vrezen hadde; terwyl het met zyne ondernemingen in Italië belemmert was. Dit was ook de reden, waarom het by zyne beoefdheden voegde eene plegrige belofte van wel haast te voldoen het overige van de zeven honderd en vyf en veertig duizend kronen +, welke *Karel de VIII* verplicht was aan *Henrik den VII* te betalen volgens het verdrag van den jare 1492 †. Men sloot vervolgens * een nieuw vredensverdrag tusschen deze twee kronen, het welk zou duren, tot dat een dezer twee vorsten, *Lodewyk de XII*, of *Henrik de VIII*, kwam te overlyden. Doch het zelve was van korten duur.

Alle de naburige koningen laten *Henrik* geluk wenschen over zyne komste tot de kroon.

† Bacon zegt, zeven honderd vyf en veertig duizend dukaten.

Acta Publ. Tom. XIII, fol. 270.

* 1493 volgens *Bacon*: doch de Fransche geschiedschryver *P. Daniel* stelt ook het jaar 1492. den 23 Maart.

De afgezanten van Schotlandt verzochten ook, na dat zy den koning over zyne komste tot de kroone hadden geluk gewenscht, de bevestiging van het laatste verdrag van vrede: doch zy hadden bevel om zo veel als het doenlyk was naar de voornemens der Engelschen te vorschen, en zich vereenigt te houden met Vrankryk, met het welke *Jakob de IV*, niettegenstaande hy de schoonzoon van *Henrik den VII* was, altydt eene nauwer verbintenis hadt onderhouden dan met Engelandt.

K 2

Fer-

(a) De brief van pous *Julius den II* behelste, dat die roze was gewyd met de H. olie, en met een welriekend wierook.

1511.

Ferdinand, liet den koning wegens zyne komste tot de regeringe, en wegens zyn huwelyk met de prinsesse, zyne dochter, eerst begroeten in het volgende jaar (a). De koningin was reets van een prins bevallen. Hy kwam den 1 January ter wereldt, en de koning kon geen nieuwejaarsgift ontfangen, die hem aangenaam was. Doch deze blydschap was van korten duur, alzo deze jonge prins omtrent den uitgang van de volgende maandt February kwam te overlyden.

Henrik docht den koning van Arragon bystandt tegen de Moren.

In dezen tydt was het dat de gezanten van den koning van Arragon aankwamen. Nade eerste plichtplegingen in den name van hunnen meester gedaan, en des zelfs blydschap beuigt te hebben over dat dezelve op den troon van Engelandt zag een vorst, met welken hy zulk een naauw verbondt hadt, verzochten zy hem *Ferdinand* te hulp te willen komen in den oorlog, welken hy in Afrika tegen de Moren voerde. *Henrik* stontd hun verzoek toe, en zondt vyftien honderd boogschutters (b) naar Spanje, onder het bevel van Mylord *Darcy*. Doch *Ferdinand*, door den paus aangezocht in Italië over te komen, om hem tegen de Fransche wapenen te beschermen, liet zyne onderneming op Afrika varen, en zondt de Engelschen, over zyne milddadigheid vergenoegt, weder te rug.

En de landvoogdesse der Nederlanden tegen den hertog van Gelderlandt.

De hertogin van Savoie bestierde de Nederlanden, onder het gezag van *Maximiliaan*, en in den name van den jongen prins *Karel*, door de dootd van zynen vader *Philips* aartshertog geworden. De zelve zondt ook afgezanten om den koning geluk te wenschen over zyne komste tot den troon, en om hem om bystandt te verzoeken tegen den hertog van Gelderlandt, die de Nederlanden met die benden verwoeltte, de welke de koningen van Vrankryk en Schotlandt hem beschikten. De koning liet aanstonts vyftien honderd manschepen, over welke hy by een openbrief van den 22 Juny het opperbevel opdroeg aan *Eduard Poyning*, een der beroemdste krygshelden van zynen tydt. Hy voerde echter weinig van belang uit, hy ontscheepte zyne benden wel, en geleidde de zelve in eene goede order tot de landvoogdesse, de welke hun voornemen en moedt prees: maar alzo zy by dezen onderstandt geen leger kon voegen, bekwaam tot eene gwigtige onderneming, was zy genoodzaakt *Poyning* zyn afscheidt te geven, de welke de Engelschen weder naar huis geleidde. Hy verloor echter op dezen tocht nog honderd man, die door ziekte stierven, en in de stropingen, welke de vyanden gedurende den veldtocht gedaan hadden.

1512. De paus zendt een afgezant aan Henrik. Nuncius.

In het volgende jaar zondt de paus een afgezant * aan den koning, om hem te verzoeken van zich by hem te voegen, te gelyk met *Ferdinand*, tegen *Lodewyk* den XII, welken zy uit Italië wilden verdryven. Deze verscheide gezantschappen, en de tegenstrydige belangen dezer

(a) Daar was echter al den 24 May des voorgaanden jaars 1510 een verweerd verbondt tusschen *Henrik* en *Ferdinand* gesloten door *Lodewyk Carrac* van *Villaragud*, afgezant van den laatstgenoemden vorst aan het Engelse hof. In het zelve beoolden deze twee vorsten maikander met alle hunne macht te ontsleunen; byaldien een van hen vyandelyk wierdt aangevallt, de bespringer mogt zyn wie hy wilde. Dit laatste hadt de staatkundige *Ferdinand* voorbedachtelyk in het verdrag laten invloeyen, om het koninkryk Napels voor zich te verzekeren, en den koning van Vrankryk het hoofdt te beter te kunnen bieden, als den Lezer uit het vervolg dezer geschiedenissen blyken zal. Zie het voorgemelde verdrag in de *Acta Publ. Tom. XIII, fol. 281-286.*

(b) In den brief, in welken *Ferdinand* zynen schoonzoon, den koning *Henrik*, voor dezen onderstandt, als mede voor den goeden raad, welken hem de zelve hadt gegeven, van zich zelf niet in den oorlog te wagen, bedankt, wordt maar van duizend man gesproken. Zie dezen brief in de *Acta Publ. Tom. XIII, fol. 297.*

vorsten, de welke *Henrik* den VIII als den scheidsman van Europa aanmerkten, verplicht ons eene korte beschryving te maken van den staat, in welken zich alle deze mogendheden bevonden, welker staatzucht den eenen wapende tegen den anderen.

Wy hebben in de geschiedenisse van *Henrik* den VII van het verdrag gesproken, het welk *Lodewyk* de XII met *Ferdinand* aanging, aan wien hy onder zekere voorwaarden inruimde zyn deel in het koninkryk van Napels, ten voordeele van het huwelyk van *Germaine van Foix*, nicht van *Lodewyk*, met welke *Ferdinand* trouwde. Dit gedeelte, daar *Lodewyk* afstandt van deedt, bestondt in de stad Napels, nevens het onderhorige landt, het landschap Labour en Abruzzo, volgens de verdeeling van dat koninkryk, welke deze twee vorsten vyf jaren te voren onder zich gemaakt hadden. Deze verdeeling hadt, in plaats van de vrede te verzekeren, den oorlog verwekt, welken de Spanjaarden begonnen, ter oorzake van het verschil, het welk zy hadden over de grenscheidingen van Abruzzo. De zelve bekwam hen kwalyk. Zy wierden uit *Capitanata*, als mede uit geheel *Apulië* en *Calabrië* verdreven. Doch *Gonzales*, hun veldheer, omzichtig te werk gaande, stuitte de driftige voortgangen der Franschen, en herstelde de zaken van *Ferdinand*. Men hadt een nieuw verdrag gesloten in den jare 1503, het welk medebragt, dat de verdeeling, tusschen de twee koningen gemaakt, zou uitgevoert worden. *Gonzales* weigerde zich daar aan te houden, byaldien hy 'er geen uitdrukkellyk bevel tot hadt van *Ferdinand*. Dus wierdt de oorlog hervat, en het geluk veranderde van party. *D'Aubigny* wierdt geslagen digt by *Seminara* in *Calabrië*, en ontweek naar *Angitola* *. Deze nederlaag wierdt gevolgt van eene andere, nog dodelyker dan de eerste. De hertog van *Nevers*, willende *Gonzales* beletten zich by het overwinnend leger te voegen, versloeg hem digt by *Cerignola* in *Capitanata*, en verloor met den slag het leven. *D'Aubigny* wierdt daar op terstontd binnen *Angitola* belegert, en genoodzaakt zich by verdrag over te geven. Daar bleven echter nog aanzienlyke plaatsen overig aan Vrankryk, de welke den markgraaf van *Mantua* stelden in de plaats van *Tremouille*, ter oorzake der ziekte van dezen laatsten. De nieuwe veldheer was niet gelukkig. *Gonzales* sloot hem in binnen *Gajetta*, daar hy by verdrag met al het krygsvolk uit trok. De zaken van Vrankryk waren byna in dezen staat, wanneer het verdrag tusschen *Ferdinand* en *Lodewyk* den XII in den jare 1505 gemaakt wierdt. Doch het zelve wierdt niet beter waargenomen dan dat, aangaande der verdeeling getroffen; en om de waarheit te zeggen, *Ferdinand* zocht Vrankryk alleen te misleiden. Hy wilde zich meester maken niet alleen van het koninkryk van Napels, maar daarenboven van het *Milanees*, het kostte wat het wilde, en de Franschen uit Italië verdryven.

Hy gebruikte ten dien einde list en geweld. Hy verzocht den paus en *Maximiliaan* om met hem aan te spannen; en deze drie vorsten waren altydt gereed zich tegen Vrankryk te vereenigen. *Lodewyk* de XII was daar wel niet onkundig van; maar hy liet zich echter misleiden door de kunstnaryen van den Spanjaardt. Ten nadeele van zyn waar belang maakte hy een verbondt met hem, en met de twee anderen, tegen de *Venetianen*, op welke hy de beruchte overwinning van *Ghiar-d'Adda* † behaalde. Al hun voetvolk wierdt † in *Milanees* daar in de panne gehakt, en hun veldheer *Alviano* gevangen genomen, na een oog in het gevecht ver-

1512.

1505.

Oorlog in Italië tusschen *Ferdinand* en *Lodewyk* den XII.

Mezercay.

* Deze twee plaatsen zyn naby de *Toskaanische* of *Thyrenische* zee gelegen.

† in *Milanees*.

1510. verloren te hebben. Dus wierden zy genoodzaakt alle de plaatsen te verlaten, welke zy op de bondgenoten veroverd hadden, en naar hun eigen landt te vluchten, werwaarts Maximiliaan hen wilde volgen: maar de paus kwam tusschen beide, en bragt Ferdinand in zyne belangen door de leenheffing van het koninkryk van Napels, het welk deze vorst liever van den paus wilde hebben, dan door den afstand van Lodewyk den XII.

1511. In dezen staat bevondt zich Vrankryk, wanneer koning Ferdinand zyne afgezanten naar Engelandt zondt. De zelve vergenoegden zich toen den koning in te prenten het belang, het welk hy hadt, om eene gedurige vrede met Spanje te onderhouden: maar wanneer de paus zynen afgezant zondt, om Henrik in zyne party in te wikkelen, koos Ferdinand geheel en al zyne zyde, en het momaangezicht afsichtende, tradt hy in het eedgenootschap *, het welk de paus wilde maken tegen Lodewyk den XII. Zyn voornemen was om de Engelschen in Vrankryk te trekken, om deze gelegenheit waar te nemen om in Navarre te vallen, gelyk wy wel haast zullen verhalen.

* Ligue.

Mezeray. Herber. Thuanus. Vyandelykheden tusschen paus Julius den II en koning Lodewyk den XII.

* Perdam Babylonische men.

Geweldige en oorlogzuchtige aard van Julius den II.

Mezeray.

Wy komen weder tot den paus. Het was Julius de II, wiens driften tot razerny toe gingen. Hy was een vriendt van Vrankryk geweest in den beginne van zyn pauschap; doch deze vriendschap was in een onverzoenlyken haat verandert. Hy deedt Lodewyk den XII in den ban, en de zelve verklaarde hem van zyn kant den oorlog. Hy liet een gedenkpenning slaan, op welkers eene zyde men deze woorden las: Ik zal den naam van Babel verdelgen *, door Babel verstaande de stadt Rome, den stoel van Julius den II, of ook de hovaardy van dezen paus, zyn verblyf te Rome houdende. Maar de koningin, zyne gemalin, eene zeer Godvruchtige vorstin, en die eene grote macht hadt op het gemoedt van haren gemaal, bevredigde zyne gramschap, het welk eendelyk eene ongelukkige uitkomst gaf aan zyne wapenen. De paus riep niet alleen de Christenen, maar zelfs de Turken, tot zyne hulp; en de bystandt der laatsten maakte, dat hy van de Franschen verloft wierdt, de welke hem binnen Boulogne belegert hielden. Hy ging in persoon aan het hoofd van zyne legers, in den ouderdom van twee en zeventig jaren, en ondernam in het selste van den winter de belegering van Miranda. De sneeuw en de vorst konden hem daar van niet afhouden; hy bezichtigde zelf alle de werken; hy schikte de batteryen, en hy vertrok niet voor dat de stadt zich hadt overgegeven. Ondertusschen kregen Lodewyk de XII en Maximiliaan negen kardinalen aan de handt, de welke eene algemene kerkvergadering te Piza tegen den 1 September uitschreven en lieten afkondigen. Om dezen slag te breken, die dodelyk voor hem zou kunnen geweest zyn, schreef Julius eene andere kerkvergadering uit te Rome, in het paleis van Lateraan, tegen den 19 Augustus, verklarende nietig de beroeping van die van Piza. Hy was van Ferdinand en van de Venetianen verzekert, en hy vreesde Maximiliaan weinig, wiens langzaamheit hy kende, nevens zyne zwakheit; niet twyffellende, of de vrede tusschen hem en Vrankryk zou wel haast gebroken worden. Dusdanig was Julius de II, en dusdanig was de haat, welchen hy Vrankryk toedroeg, en het welk de reden was van het gezantschap, het welk hy aan Henrik zondt. Men zegt, dat het schip, waar op zich de pausselyke gezant bevondt, beladen was met de allersmakelykste Italiaansche wynen, met hammen en speceryen, om onder de voornaamste hovelingen uit te delea.

Wat Maximiliaan betreft, de zelve was een vyandt van Vrankryk wegens verscheide verongelykingen, door hem van het zelve geleden, en hy was met het zelve alleen bevredigt door de noodzakelykheit van zyne zaken. Hy was ook kwalyk te vrede op Ferdinand, die sedert de dootd van zynen schoonzone, den aartshertog Philips het bestier van Castilië wederom hadt aangevaard, in den name van Karel, zynen kleinzone, zonder den keizer daar deklaan te geven, de grootvader van dezen jongen prins van vaders zyde. De Venetianen hadden hem ook beledigt, hem belet hebbende Italië in te trekken, met de valci van Trente te bezetten; en hun veldoverste Alviano hadt een gedeelte van zyn leger verslagen. Om Ferdinand derhalven tot reden te brengen, en zich over de Venetianen te wreken, verbondt hy zich met Lodewyk den XII, latende aan zyne dochter, de hertoginne van Savoie, de zorg van het bestier der Nederlanden. Het was ter oorzake van deze provincien, dat hy verplicht was de vriendschap met den Engelschen koning te onderhouden; en dit was ook de reden, welke de landvoogdesse verplichtte om afgezanten naar Londen af te vaardigen.

1511. Maximiliaan, kwalyk te vrede op Ferdinand, en zelfs op Vrankryk; zoekt het verbondt van den koning van Engelandt.

Wy hebben den aardt van Jakob den IV, koning van Schotlandt, boven vertoont, de welke by Henrik zyn hof maakte, gelyk de anderen. Hy was een vorst zodanig de zyde van Vrankryk toegedaan, dat zyn huwelyk met de prinsesse van Engelandt hem daar van niet hadt kunnen afrekken: zo dat men van hem, wat men ook deedt, niets kon verwachten dan met betrekking op die mogendheit, en volgens de bewegingen, de welke hem de zelve ingaf.

Jakob de IV, koning van Schotlandt, de zyde van Vrankryk toegedaan.

Wy zouden hier van de Venetianen niet spreken, alzo de zelve weinig of geen gemenschap met Engelandt hadden, indien het niet was, dat zy eene grote rol speelden in het bondgenootschap, in het welke deze kroon zich tegen Vrankryk begaf. Zy hadden zich ontzaghelyk gemaakt voor de Turken, en zelf de Christen vorsten: dermaten, dat de paus, de keizer, Ferdinand, en Lodewyk de XII zich tegen hen verbonden; en het was in dezen tydt, dat zy den veldslag van Ghiera-d'Adda, van welken boven gesproken is, verloren. Doch hunne zaken weder herstelt hebbende door den dapperen tegenstandt, welchen zy binnen Padua boden, welke belegering de keizer genoodzaakt was op te breken, en zich met den paus weder verzoent hebbende, bewezen zy hem grote diensten, zo wel als geheel Italië, na de verovering van Ravenna, het welk de Franschen uitplunderden. Het waren deze en Ferdinand, die daar van den voortgang sluitten. Weenige dagen daar na verlieten de Franschen het Milanees, en die van Genua, hun juk afgeworpen hebbende, verkoren een hertog, de welke was Janus Fregose. In deze omstandigheit van zaken was het, dat de afgezant van den paus naar Engelandt overstak.

1508. 1509. Oorlog der Venetianen in Italië. 1510. 1511.

Julius hadt twee jaren te voren den koning Herber. Mezeray. sterk gedrongen om zich by hem te voegen, en by de andere zamenverbondenen tegen Lodewyk den XII, hem het opperbevel opdragende, nevens den tytel van hoofd des eedgenootschaps * van Italië. Doch Henrik, het niet raadzaam vindende zich in een oorlog met Vrankryk in te wikkelen in het eerste jaar zyne regeringe, vergenoegde zich naar Rome te zenden Christoffel Bambridge, aartsbischop van Jork, om zyne zaken aan het pausselyke hof waar te nemen. Deze aartsbischop diende den paus met vrucht, hebbende

* Ligue.

1511. door zyne brieven en door zyne raadgevingen veel toegebracht om den koning over te halen ten voordeele van het bondgenootschap. Hy verkreeg ook tot vergelding den kardinaalshoed.

1512. *Henrik de VIII* liet zynen Raad voor het verbondt, waar in de paus hem wil doen treden.

Redenvoering van die genen, die voor het verbondt stonden.

door zyne brieven en door zyne raadgevingen veel toegebracht om den koning over te halen ten voordeele van het bondgenootschap. Hy verkreeg ook tot vergelding den kardinaalshoed. *Henrik* was dan welgezind wanneer de pausselyke afgezant by hem aankwam. Hy wilde den zelve echter geen zeker antwoordt geven, ten zy hy met zynen Raad daar over gesproken hadt. Hy deedt den zelve dan byeen komen, en hebbende de genen, die den zelve uitmaakten, hunne gedachten daar over afgevraagd, wierdt daar langen tydt over gehandelt. De eenen waren van gevoelen, men moest zich met den paus, en met de Italiaansche vorsten vereenigen tegen *Lodewyk den XII*; en anderen oordeelden, dat het onvoorzichtig was, zich tegen een machtigen vorst in een verbondt in te laten, wiens vriendschap men veel eer behoorde te bewaren, dan des zelve staatzucht op te hitzen. Die voor het eerste gevoelen waren verzoonden, dat zich ooit s'koner gelegenheit zou aanbieden om het recht wederom te doen gelden, het welk Engelandt op Frankryk hadt. Dat de oorlog, welken men het zelve zou verkiaren, voor betweegdenen zou hebben de bescherming van den *H. stoel*, en de verdediging van den paus, door *Lodewyk den XII* vervolgt, dat zulke rechtvaardige wapenen zekerlyk een gelukkig gevolg moesten hebben; dat men zich alles van des Hemels zegen moest beloven, en dat men ook veel van de twede oorzaak te hopen hadt. Dat *Ferdinand* en de *Venianten* voer in het eedgenootschap getreden waren; dat 'er reden was te geloven, dat *Maximiliaan*, zyn waarachtig belang erkennende, zich ontslaan zou van het verbondt, dat hy sedert weinig tyds met Frankryk gemaakt hadde, daar by geen genegenheit voor hadt, en aan de andere zyde, dat dat koninkryk vol misnoegen was, welke zich wonden voegen by de eerste benden, die men op des zelve kusten zou werpen; by het welke zy nog voegden, dat de overleden koning zyne schatkist hadt vol gelaten, en dat byaldien het geld, het welk daar in was, niet mozt toereiken, men alleen een Parlement hadt te beroepen; dat de Engelschen altydt met genoogen geldt byzatten tot de oorlogs-onkosten, als 'er gesproken wierdt om Frankryk den zelve aan te doen, en dat de koning op hunnen goeden wil staat kon maken; dat voor het overige de onderneming, hoe gewigtig zy ook was, zeer weinig zwaarigheid s'beven te hebben; dat *Lodewyk de XII* de krachten van zyn koninkryk hadt uitgeput gedurende zo vele jaren, als by den oorlog in *Italië* hadt gevoert; dat by daar verscheide veldslagen hadt verloren, en dat hem zyne overwinningen zelf dodelyk geweest waren, hebbende de zelve niet kunnen behalen, zonder zyne grootste veldoversten en zyn beste krygsvolk daar by te verliezen: dermaten, dat 'er niet meer aan bapende dan moedt te hebben om het koninkryk in te trekken, dat men ontbloot zou vinden van manschap, bekwaam om de voortgangen van het Engelsche leger te stuiten; dat byaldien *Lodewyk de XII* alle de benden, welke by in *Italië* hadt, te rug riep, om zich te stellen tegen de overwinningen der Engelschen, ten minste de koning de eer zou hebben van den paus nevens des zelve bondgenoten van de Fransche heerschappy verlost, en den *H. stoel* in zynen luster her'elt te hebben.

Die genen in het tegendeel, de welke van een ander gevoelen waren, zeiden, dat men zich niet ligtelyk moest inwikkelen in een oorlog tegen Frankryk, en dat alle redenen, voor en tegen, wel verdienden overwogen te worden; dat het recht van Engelandt op dat koninkryk wel onbetwistbaar was, vooral op de erfprovincien; dat de gelegenheit, om de zelve wederom te krygen, tegenwoordig gunstig was, en dat den vele omstandigheden tot deze vero-

veringe s'beven te nodigen: maar dat men aan den anderen kant moest denken, dat men te doen hadt met een machtigen vyandt, en wien te verzoornen gevaarlyk was, ten minste als men van geen goeden uitslag verzekert was; dat die genen, die de onderneming gemakkelek oordeelden, eene vergelyking moesten maken van den staat, waar in zich de twee koninkryken in de voorgaande eeuwen bevonden hadden, met dien, waar in zy tegenwoordig waren, om uit het gene in dien tydt gebeurt is te oordeelen van het gene men in dezen tydt doen kan; dat Engelandt als toen in het bezit was van *Guinne*, *Anjou*, *Touraine* en *Normandie*, de schoonste en de rykste provincien van Frankryk; dat *Bretagne* en *Burgundie* daarboven in dien tydt hunne eige beeren hadden, altoos vrienden van de Engelsche kroon, om zich te beveiligen tegen de invallen van anderen. Zy voegden daar by, dat naardien men toen niets op Frankryk hadt kunnen winnen, wat men dan nu voor overwinningen zou behalen? En hier op vervolgden zy hunne redenvoering aldus: Is het om dat wy nu sterker zyn, dan wy toen waren, na dat wy zulke grote en uitgestrekte landen en zo vele aanmerkeleke plaatsen verloren hebben? Wy hebben, wel is waar, op de Franschen zo vele overwinningen behaalt, als wy ben veldslagen gelowert hebben; maar wat hebben wy daar voor voordeel van gehad? Daar is geen roemruchtiger regering voor Engelandt geweest dan die van *Eduard den III*, maar ook geen ellendiger tydt. Indien iemandt aan de waarheit dezer zaken twyfelt, die leze onze Jaarboeken na: men zal daar in vinden, dat de schatkist uitgeput was, en dat het volk met belastingen gedrukt wierdt. Voor het overige is het nu de tydt niet meer, dat wy met twaalf of vyftien duizend mannen vyftig en zestig duizend versloegen. Men voert den oorlog nu op eene andere wyze, en deze wapenen, welker gebruik ons eigen was, deze bogen van welke zich de Engelschen toen met zo veel behendigheid bedienden, wordende voor de beste boogschutters der wereldt gehouden, zyn onbruikbaar geworden door het schietgeweer, waar van men zich althans bedient, en die gemeen zyn aan alle volkeren. Laten wy dan, vervolgden zy, deze ontwerpen der overwinningen in Frankryk laten varen. Onze gelegenheit in het midden van de zee s'hynt ons zulke te verbieden. Engelandt is schoon genoeg, om zich daar mede te vergenoogen. Doch indien wy 'er echter nieuwe staten willen byvoegen, moet zulks geschieden door middelen, welke de Voorzienigheit ons aanbiedt, dat is te zeggen door de scheepvaart. Men heeft sedert eenige jaren een ander vast landt ontdekt dan dit, van waar men dagelyk zeer grote schatten haalt. Spanje en Portugal kunnen het alles niet bezitten, daar is genoeg voor ben en voor ons, hoe overzadelyk ook hunne begeerlykheit zyn mag. Wil men den Godsdienst in den oorlog tegen Frankryk in aanmerkinge nemen, ten opzichte van den paus, welken *Lodewyk de XII* wil onderdrukken, men zal zulks van try meer belang vinden omtrent de vermeerteringe van de nieuwe wereldt, en om beter redenen. Het is niet zo zeker, dat den Hemel het pausschap van *Julius den II* behaagt, de kerkvergadering van *Piza* wil zyne verkiezing vernietigen; zo dat zy ten minste betwistbaar is. Doch daar is geen Problematyffel aan, of de bekoering der afgodendienaren in Amerika is eene onderneming ten uiterste godvruchtig. Zy volgt noodwendig op de verovering van het landt; en by gevolg worden het belang en de Godsdienst, dat, indien wy ons groot willen maken, het van dien kant zy, die zeker is en wettig, en niet door een oorlog, de welke mogelyk niet rechtmatig, en wiens uitkomst ten minste onzeker is.

Dit gevoelen was onderschraagt door krachtige Het gevoelen des niettegenstaande gemelden

1512.
wordt gelyk
voor het
tweed.

genstaande ging dat der eerstgemelden door. De begeerte tot eere won het op de redenen der staatkunde in het hert van een jongen koning, die zyne wapenen wilde doen uitmunten door aanmerkelyke daden. Hy vleide zich met de eere om den paus te herstellen, en op Vrankryk wederom te winnen de voordeelen, welke de tegenpoeden van *Henrik den VI* en de razerny der burgerlyke oorlogen Engelandt hadden doen verliezen. Hy deedt de tusschenkomst van *Ferdinand* in deze omstandigheit van zaken gelden, en wilde, dat *Maximiliaan* niet lang zou wachten zonder zyde te kiezen. Dit gebeurde ook inderdaadt also: doch behalven dit alles wikkelde de hope van bystandt, welchen hy zich beloofde, hem minder in dezen oorlog in dan zyne staatzucht. De paus hadt een besluit doen doorgaan in de vergadering, welke hy te Rome beleggt hadt, volgens het welke hy op hem overdroeg den heerlyken eernaam van *Allerchristelyk**, welchen hy den koning van Vrankryk ontnam. Deze jonge vorst liet zich door deze dingen bekoren, en geloofde daar door een onsterfelyken roem te verkrygen. Voor het overige kon hy dezen oorlog ondernemen, zonder het verdrag te overtreden, het welk hy met Vrankryk hadt gesloten, om dat hy bedongen hadt, dat het zelve van geen waarde zou zyn, ingevalle *Lodewyk den paus* aantastte.

Herbert.
Mazaray.

* Hy gaf hem ook de voortzitting voor *Ferdinand*.

† *John Young*, requisiteur.

Hebbende derhalven een besluit genomen zondt hy een afgezant † aan *Lodewyk den XII*, om hem aan te manen zich met den paus te bevredigen, en de kerkvergadering van *Piza* te laten varen. Doch het zy dat *Lodewyk* reeds onderrecht was, dat hy, wat hy ook mogt doen, geen vrede te verwachten hadt noch met *Henrik*, noch met *Ferdinand*; het zy dat hy geloofde, dat het zyne eere raakte eene kerkvergadering te verlaten, welke uitschryving hy verzocht hadt, immers hy nam geen acht op de vertogen van den Engelschen vorst, en men bereidde zich van alle kanten tot den oorlog.

De koning beroept het Parlement.

Om den zelve nu met toestemminge van zyn volk te voeren, en om genoegzame geldmiddelen tot het voeren van den zelve te hebben, bierp de koning het Parlement. Hy vertoonde aan het zelve de rechten, welke hy op Vrankryk hadt, en de gelegenheit, welke zich aanbodt om het oude erfgoedt wederom te erlangen. De twee Kamers stemden het voornemen des konings toe, en bewilligden hem de nodige onderstandgelden tot de onkosten van zyne legers te water en te lande. Ook zorgde men aansonts met yver voor het aannemen van volk, en het uitrusten van schepen. Anders viel 'er niets aanmerkelyks in dit Parlement voor, behalven dat 'er eenige ordonnantiën wierden gemaakt rakende de genen, welke het bestier van de verbeurdverklaarde goederen hadden, en aangaande de pachters, om de nog overige mislagen te verbeteren, door *Empson* en *Dudley* in het bestier van de goederen der kroone ingevoert. Men maakte ook eenige ordonnantiën rakende het oorlogsvolk. Men vernietigde het gebruik der boogschutters; men stelde zekere beloningen voor die genen, die den koning in zyne oorlogen over zee zouden versellen, als mede straffen tegen de bevelhebbers, die hunne benden niet voltallig zouden hebben, of die de befoldinge hunner soldaten zouden achterhouden. Men maakte 'er andere tegen desoldaten, die den dienst zouden verlaten, zonder hun afscheid te hebben ontvangen.

Hy doet den zoon

om den zoon van *Dudley* herstelt te zien in de eere en goederen van zyn huis, niettegenstaande

de veroordeeling van des zelfs vader, deedt het Parlement het gene hy wenichte. Wy hebben boven in het leven van *Henrik den VII* gezegt, dat *Dudley* van eene doorluchtige geboorte was, daarenboven een man van verstant, maar die zich door zyne driften liet vervoeren tot een al te grote toegevendheit aan de gierigheit van *Henrik den VII*, en door den omgang met *Empson*, wiens medgesel hy was geweest in het bestieren van des konings goederen. Zyne straffe ontdeerde zyn geslacht; maar het geluk van zynen zone herstelde zulks. *Henrik de VIII* droeg aan hem de waardigheit van zeevoogdt* op; hy wierdt daarenboven hertog van *Northumberland* gemaakt onder *Eduard den VI*, en hy verhefte zyn huis zo zeer, als de ongelukken, of de misdaden, van zynen vader het zelve vernedert hadden. Hy bragt het echter naderhandt weder te gronde door zyne staatzucht, en wy zullen hem beneden † op een schavot zien sterven, gelyk boven zynen vader, nog straffschuldiger dan de zelve, en veel meer van het volk gehaat.

1512.

van *Dudley* herstellen in de waardigheden van zyn huis, en geeft hem het ampt van admiraal.

* Admiraal

† In het begin der regeringe van *Maria*.

De koning, zyne oorlogs-toerustingen in een goeden staat ziende, zyne wervingen gedaan, en zyne schepen toegerust hebbende, zondt een heraut naar Vrankryk, de welke aan *Lodewyk den XII* den oorlog verklaarde; en kort daar na verstondt hy, dat *Maximiliaan* zich van den zelve hadt gescheiden, gelyk hy wel voorzien hadt. Het voornemen des konings was geweest zyne benden te *Calais* te ontschepen, en van dien kant Vrankryk aan te tasten, geholpen door de *Vlamingen*, en door de afwending, die *Ferdinand* zou maken naar den kant van *Fontarabie*. Doch de Spanjaardt hadt andere oogmerken, en zonder dat de koning het gewaar wierdt verplichtte hy hem zyne vloot te zenden in de havens van *Spanje*, naby *Guienne* gelegen, om daar, zeide hy, zyne machten by de zelve te voegen, om zich vervolgens in deze provincie te werpen. De koning, die niets wist van de ontwerpen, welke *Ferdinand* gesmeed hadt, als te zamen srydig tegen die gene, welke hy zich voorstelde om uit te voeren, viel in den strik, en gelovende een landschap te gaan veroveren, door hulpe van den Spanjaardt, hielp hy dezen doortrapten prins alleen een koninkryk winnen, zonder van zyne zyde daar van eenig voordeel te trekken.

Zondt een heraut naar Vrankryk, die 'er den oorlog verklaart.

Herbert.
Mazaray.

Streek van *Ferdinand*.

Om deze staatkunde van *Ferdinand* te begrypen moet men weten, dat het koninkryk van *Navarre* den koningen van *Arragon*, des zelfs naburen, sedert langen tydt in het oog hadt gestoken, voornamentlyk opper-*Navarre*, van het welke *Pampelona* de hoofdstadt is, en dat, zo wel als *Arragon*, gelegen is aan den voet van het *Pyreneesche* gebergte. Eer dat *Henrik de IV*, die het geërfst hadt van zyne moeder *Jobanna d'Albret*, het zelve met de kroon van Vrankryk vereenigde, hadt het altydt zyne byzondere koningen gehad. *Johannes d'Albret* was daar van in de bezitting uit hoofde van *Catharina* van *Foix*, zyne gemalinne, wanneer *Ferdinand* een voornemen hadt om zich van dat koninkryk meester te maken. Vyftig jaren te voren hadt *Johannes* van *Arragon*, zyn vader, het zelve zynen eigen zone willen ontnemen, gesproken uit zyn eerste huwelyk met *Blanche*, dochter van *Karel den Edelen*, koning van *Navarre*, en die ook den naam van *Karel* droeg, gelyk zyn grootvader. Deze eerste twist verdeelde de huizen van *Grammond* en van *Beaumont*, de twee machtigste van het koninkryk: eene verdeeldheit, die in het vervolg veel heeft toegebracht tot het verlies van *Navarre*, en den inval van *Ferdinand* daar in gemakkelyk gemaakt.

Hy

Problematische.

Het gevoelen der eerstgemelden

1512. Hy haat geen recht op dezen staat, noch zelfs geen dekmantel om zich daar van meester te maken. Doch deze staatzuchtige vorst kreunde zich weinig daar aan, op wat voor eene wyze het geschiedde, als hy zich maar in het bezit daar van kon stellen. Al van overlang hadt hy 'er gelegenheit toe gezocht. De verstandhouding, welke hy onderhieldt door middel van de zamenspanninge van *Beaumont*, waar van de graaf van *Lerins*, zyn neef van moeders zyde, het hoofd was, en de zwakheit van *Johannes d' Albret*, die toen regeerde, gaven 'er hem grote hope toe: zo dat hy maar een bekwamen tydt afwachtte om zyn voornemen uit te voeren, en eene schynbare reden om het te bewimpelen. Hy vondt geen bekwaamer dan den oorlog, aan *Lodewyk den XII* verklaart tot bescherminge van den *H. stoel*, die den zelve om deze reden den *heiligen oorlog* noemde. De paus hadt *Lodewyk* in den ban gedaan, nevens zyne aanhangers. De koning van *Navarre* was in een verbondt met *Lodewyk*; en dit was genoeg voor *Ferdinand* om hem in den ban in te sluiten, en dus het opnemen der wapenen tegen een vorst te verdedigen, die in den ban was, en om de verovering van zyn ryk te billyken, het welk de kerkelyke verbanningen bloot stelden voor den eersten, die het innam. Hy hieldt echter zyn besluit geheim; en gelyk hy de kunst van veinzen beter verstandt dan eenig vorst ter wereldt, zo bedroog hy te gelyk en den koning van *Engelandt*, wiens krygsmacht hy naar dien kant trok, en den koning van *Navarre*, welken hy onderdrukte, eer dan zich de zelve in staat kon stellen om zich te verdedigen.

Hy doet den koning van *Navarre* begrypen in de verbanning van dien van *Vrankryk*, en bedient zich van dezen dekmantel om *Navarre* te vermeesteren.

Dusdanig was het ontwerp van *Ferdinand*. De staatkunde hadt het zelve eerder doen beramen dan de rechtvaardigheid: maar gelyk het wel belegt was, dus beantwoordde de uitkomst de maatregelen, tot de uitvoeringe genomen. De koning, door de kunstnaryen van den *Spanjaardt* misleid, deedt zyne vloot in de havenen van *Guipuscoa* inlopen. Hy geloofde, dat men van daar door *Fontarabie* zou trekken in *Guienne*, en *Ferdinand* in het tegendeel dacht zich een weg te bannen door *Navarre*, of veel eer om zich van *Navarre* meester te maken, onder voorgeven van een doortocht, om welken hy zou doen verzoeken. Het was hem om het even, of *Johannes d' Albret* zyn verzoek weigerde, dan of hy hem het zelve toestondt, hebbende voorgenomen zich willens of onwillens meester van het koninkryk te maken, zo haast als de *Engelsche* benden zouden aangekomen zyn.

* *Thomas Howard*, hertog van *Northfolk*.

Het *Engelsch* leger aan landt gezet.

De zelve ontscheepten in het begin van *Juny*, en wierden zeer wel ontfangen, en met alle soorten van ververschingen vercoert door het bevel van *Ferdinand*, die hen liet verzekeren, dat de hertog van *Alba*, zyn opperbevelhebber, zich eerstdaags by hen zou voegen, met een leger, bestaande uit duizend geharnaschte ruiters, vyftien honderd ligte paarden, en zes duizend voetknechten. Dat van *Engelandt* bestondt uit tien duizend uitgelezene mannen, behalven een groot getal ridders en edelen, die als vrywilligers dienden. Het wierdt aangevoert door *Thomas Grey*, marquis van *Dorset*, die verselt was door *Mylord Howard*, den grave van *Surrey*, zynen zoon, den *Mylord Broke*, *Mylord Willoughby*, *Mylord Ferrers*, en van meer andere groten, van welke eenige, of hunne vaders, door *Henrik den VII* gebannen waren.

Van tien duizend mannen, uit welke het *Engelsche* voetvolk bestondt, waren 'er vyf duizend boogschutters, die nevens hunne bogen en pylen

hellebaarden hadden, waar van zy zich zeer voordeelig in een gevecht bedienden. Zy plantten de zelve in de aarde, terwyl zy hunne pylen afschoten, en wanneer zy de zelve hadden afgeschoten, namen zy hunne hellebaarden, en wierpen zich met geweld in de vyanden, verbrekende en doorborende hunne legerbenden met eene woede, die men niet kon wederstaan.

Na dat zich het leger eenige dagen ververscht hadt, deedt *Ferdinand* den marquis van *Dorset* aanzeggen, dat men zich, eer men in *Vrankryk* trok, moest verzekeren van den koning van *Navarre*, latende zulk een gevaarlyken vyandt noch achter den rugge, noch aan de zyde, *Guienne* intrekende, zonder verplicht te zyn zyde te kiezen.

Zy zonden dan zo wel de een als de ander gezanten aan den koning van *Navarre*. Die van den koning van *Engelandt* gaf hem te verstaan, dat 'er tusschen den koning van *Engelandt* en dien van *Navarre* eene goede verstandhouding geweest was gedurende al den tydt, dat de eerste in het bezit van *Guienne* geweest was; dat de koning, zyn meester, dat oude erfdeel van zyne voorouderen wederom kwam eischen, en dat by den koning van *Navarre* verzocht met hem in het zelve verbondt te treden, het welk hunne voorzaten onderling hadden gebad; dat zich de koning van *Navarre* bygevolg dan niet moest stellen tegen de wederneminge van zyne erfelyke landen; en dat by in het tegendeel in zyne belangen moest treden, en de verbonden met *Vrankryk* laten varen; dat men voor het overige voorbadt den *H. stoel* by te springen, doende *Lodewyk den XII* den oorlog aan, die des zelfs vervolger was, en dat de koning van *Navarre* niet wel kon weigeren in deze *heilige vereniging* te treden, zonder in den kerkelyken ban te vervallen. *Ferdinand* vermaande den koning van *Navarre* van zyne zyde zich te verklaren, hem dreigende, ingeval van weigering, in *Bearn* te vallen, het welk een leen van *Vrankryk* was, tegen het welke hy bygevolg recht hadt de wapenen te gebruiken. Maar de koning van *Navarre* antwoordde den afgezanten, dat al het geen hy doen kon in eene zo bogebelyke omstandigheit van zaken, was, onzijdig te blyven; dat 'er een gelyk gevaar voor hem in stak in de eene of de andere zyde te kiezen, zynde *Bearn* open voor de *Fransche* wapenen, en *Navarre* voor die van *Spanje*; dat by ondertusschen uitstel verzocht voor vier maanden, om de mening der *Staten* van zyn koninkryk te weten. *Ferdinand* was over dit antwoordt niet voldaan, het welk, naar hy zeide, niets anders was dan eene verschoning om tydt te winnen; en hebbende den *Engelschen* bevelhebber geraden, dezen prins te verplichten om hem eenige plaatsen tot zyne zekerheit in te ruimen, wierden op nieuw gezanten aan hem gezonden, om een net antwoordt daar omtrent te hebben. *Ferdinand* eischte de kasteelen d'*Estelle*, *Maja*, en *St. Jan*; maar de koning van *Navarre* wilde niet dan *Viana* geven: zo dat het verbondt tusschen hen gebroken wierdt.

Gedurende deze onderhandelingen trokken eenige *Engelsche* benden, willende hunne dapperheit tonen, over de rivier *Bidassoa*, de welke *Guipuscoa* en *Guienne* van malkander scheidt, met een voornemen om de *Franschen* tot een gevecht te brengen. Het scheelde weinig, of zy waren omringelt geweest, en om hen te redden was de marquis van *Dorset* genoodzaakt het overige van het leger over de rivier te doen trekken, om hen te hulp te komen. Deze onderneming deedt hem zien, dat het hem onmogelyk zou zyn de vurigheid van zyne soldaten langer op te houden, zon-

1512. zonder de zelve werk te geven; behalven dat het jaargety reets begon te verlopen, en dat het tydt was den veldtocht te beginnen, indien men iets van belang wilde uitvoeren. Hy zondt dan aan *Ferdinand* om hem te verlonen, dat zy met die ydele onderhandelingen met den koning van Navarre niet dan tydt verkwiften, welken zynuttiger konden beleden met hunne legers in Guienne te brengen; dat deze uitvluchten Vrankryk in staat zouden stellen om zyne krachten te verzamelen, en dat het ftondt te vrezin, zo zy langer wachtten, dat zy de doortochten bezet zouden vinden. Dat hy hem derhalven verzocht, zich hoe eer hoe liever by de Engelfchen te voegen, om het verdrag, het welk tuffchen hem en zynen meefter gemaakt was, ter uitvoeringe te brengen. Doch *Ferdinand* antwoordde, dat het volftrekt nodig was, dat hy zich voor alle dingen eerst van Navarre verzeerde. Ter zelve tydt deedt hy Pampelona door den hertog van Alba belegeren, terwyl hy van den anderen kant *Johannes d'Albret* door voorflagen van vrede om den tuyn leidde. Hy hieldt ook aan zeer by den marquis van Dorfet, om hem te overreden Navarre te naderen. Hy vertoonde hem, dat de weg van Fontarabie naar Bajonne onbruikbaar was; dat het eene engte was, die de zee hadt aan de eene zyde, en aan de andere de ontoegankelyke gebergten van Navarre en van Bearn: dermaten, dat indien hy de belegering van deze plaats ondernam, zonder den koning van Navarre te voren de handen gebonden te hebben, deze vorft niet zou nalaten, hem zo ten ontyde bezet ziende, zich voor Vrankryk te verklaren, en van het gebergte op hem te komen aanvallen. Maar alle deze redenen van *Ferdinand* konden den Engelfchen veldheer niet doen waggelen, die geen bevel hadt om den koning van Navarre te beoorlogen; en *Ferdinand* van zyne zyde niet van befluit willende veranderen, deedt de belegering van Pampelona met kracht voortzetten, waar van zich de hertog van Alba ook meefter maakte, na dat de loopgraven drie dagen waren geopent geweest. Daar zyn 'er, die zeggen, dat deze ftadt door *Pompejus* geelicht is. Het was de hoofdfadt der oude Gasconjers, van welke *Karel de Grote* de zelve veroverde. Zy wierdt de hoofdfadt van Navarre federt het zelve tot een koninkryk wierdt gemaakt in het begin van de IX eeuw.

Gelyk *Ferdinand* het misnoegen wel voorzien hadt, het welk het hof van Engelandt zou opvatten over eene zodanige onderneming, zo weinig met hun verdrag overeenkomende, zondt hy gezanten derwaarts, die de noodzakelykheit daar van aantoonde. Zy waren ook gelaft den koning te verzoeken om nieuwe bevelen te zenden aan den grave van Dorfet, om hem te verplichten, zyne benden by die van Spanje te voegen, om de herneming van Navarre te voleindigen. De zelve verklaarden zelfs, dat hun meefter zich daar in wilde veltigen door het recht, het welk hy daar op hadt voor dat van het huis van Albret. Ondertuffchen hieldt deze geveinsde vorft gefladig by den koning van Navarre aan om zich voor het heilige verbondt te verklaren, hem te verstaan gevende, dat hy zich van Pampelona niet hadt meefter gemaakt, dan om zynen tocht en inval in Vrankryk te beveiligen. Hy zocht hem wel in Bearn, werwaarts hy geweken was, in fleep te wiegen, en hem daar te verraffchen, gelyk hy in Navarre gedaan hadt; maar Vrankryk hadt daar zorg voor gedragen. *Lodewyk de XII* beval aan den hertog van Longueville, landvoogdt van Guienne, Bearn te na-

II Deel.

deren met een leger, bekwaam om zich tegen den vyandt aan te kanten. De biffchop van Camora, afgezant van *Ferdinand*, en *Stile*, afgezant van den marquis van Dorfet, vielen in zyne handen op hunne te rug reize naar het hof van Bearn. Hy handelde den Spaanfchen afgezant ftrenge gelyk, en hieldt hem vast: doch by deedt *Stile* geen geweld aan, en liet hem gaan. Het Franfche leger maakte zich meefter van Bearn, gelyk dat van Spanje van Navarre gedaan hadt; en *Johannes d'Albret*, zo wel van zyne vrienden, als van zyne vyanden misleid, vluchtte naar Vrankryk. Dit was hem door de koninginne, zyne gemalinne, eene vorftin zo dapper, als hy lafhertig was, voorgezegt, wanneer zy, hem willende verplichten zich in Pampelona tot het uiterfte toe te verweeren, en hem daar toe niet kunnende bewegen, tegen hem zeide: *Gy verlaat een koninkryk, waar in gy nimmer zult wederkeren, en gy zult uw leven lang Johannes d'Albret blyven.* En inderdaadt hy was een prins van klein verftand, van weinig moedt, en van een zo lagen geeft, dat hy zich met de geringften van zyne onderdanen gemeen maakte, danffende en op de fluit fpielende midden op de ftraat.

Zie daar hoe Navarre door de kleinmoedigkeit van dezen prins, en de loosheit van zynen vyandt in de macht van den Spanjaardt gemaakte. De hertog van Alba deedt den inwoonderen den eedt van getrouwigheit afleggen; het welk zy in het eerst wel weigerden te doen, maar eindelyk moeften gehoorzamen. Een Spaanfch fchryver * zegt, dat *Ferdinand* op Navarre gebeten was, met recht of onrecht, om dat het Spanje een neus aan draaide, en hem van gramfchap op de tanden deedt knarffen. Maar om den inval een glimp te geven bragt hy de pauffelyke bulle voor den dag, door welke *Johannes d'Albret* in den ban wierdt gedaan, als een voorftander van de kerkvergaderinge van Piza, en een bondgenoot van *Lodewyk den XII*, waar door zyn koninkryk wierdt gegeven aan den gene, die het zelve wilde veroveren.

Maar Vrankryk, aan het welke Navarre door recht van opvolginge toekwam, gaf voor, dat deze bulle, gedagtekent zynde na de inneming van Pampelona, deze verovering niet kon rechtvaardigen, en dat de paus voor het overige geen recht hadt op de landen * der koningen. Maar dit is eene zaak, die deze twee kronen zamen moeten befechten.

Ferdinand, zich dus van Pampelona hebbende meefter gemaakt, zondt den maarfchalk van Aquilera aan den marquis van Dorfet, om hem te onderrechten, dat hy zyn leger het gebergte zou doen overtrekken, hem verzoekende zich by hem te voegen voor St. Jan de Pie de Port, het welk hy befloten hadt te belegeren, en van waar zy vervolgens in Guienne zouden trekken. De Engelfche veldheer, die de kunstenaaryen van *Ferdinand* kende, niets anders voorhebbende dan de inneming der ftaten van den koning van Navarre, en die wift, dat deze plaats zo wel den weg naar Bearn als naar Guienne opende, haafte zich niet met voort te trekken, voor dat hy eerst beter van het waarachtige oogmerk van den Spanjaardt onderrecht was. *Ferdinand* klaagde daar over; en gelyk zyn afgezant aan het hof van Engelandt een bevel voor dezen veldheer hadt ontfangen om *Ferdinand* in alle zyne ondernemingen de handt te bieden, moeft hy gehoorzamen, en het leger doen voorttrekken: doch vindende de doortochten bezet, en de wegen onbruikbaar, kon de vereeniging niet gefchieden. De winter naderde ondertuffchen, en het

1512.

Kleinmoedigkeit van Johannes d'Albret, koning van Navarre.

Kloekmoedigkeit van de koninginne, zyne gemalinne.

De hertog van Alba maakt zich meefter van Navarre voor Ferdinand.

* Nabrige.

* Mezeray.

* Domeinen.

Ferdinand wil gedurig het Engelfche leger in Navarre houden.

* in nedere Navarre, aan de rivier de Neve.

1512. weêr vergunde niet langer om het veldt te houden. *Ferdinand* boodt toen aan om in Guienne te komen, om zich by den koning van Engelandt te verontschuldigen, doende hem zien, dat het aan hem niet hadt geslaan, dat hun verdrag niet volkomentlyk was uitgevoert geweest. Hy was vergenoegt dat hy den pausen Italië bevryd hadt van de wapenen van *Lodewyk* den XII, die gene benden hadt kunnen brengen over het gebergte, om dat hy belemmert was met de bescherminge van zyn eigen koninkryk tegen de invallen van Engelandt en van Spanje. Hy hadt echter nog groter blydschap, van dat hy zich van deze omstandigheit des tyds hadt weten te bedienen om zich van Navarre meester te maken, en verblyd wegens dezen overwinft was hy alleen bedacht om zich daar van te verzekeren. Hy wist wel, dat hy ten dien einde de hulp van Engelandt volstrekt nodig hadt, zich niet sterk genoeg bevindende om Vrankryk te wederstaan, indien het hem met alle zyne macht kwam bestoken. Hy zondt derhalven zynen afgezant aan het Engelsche hof dagelyks nieuwe onderrechtingen, om zyn beleid te doen goedkeuren, en de aanbiedingen, welke hy onlangs gedaan hadt, om zyne benden naar Guienne te doen voorttrekken.

Hy belastte hem vooral te verwerven, dat het Engelsche leger in Biscaje overwinterde. *Martin d'Amptos*, dus was de naam van den afgezant, gebruikte alle zyne bekwaamheit om de goede meninge van zynen meester te doen gelden, verhalende ten voordeele van het bondgenootschap den inval in Navarre, waar van zyn meester echter alleen al het voordeel hadt. Het voornaamste was het wederkeren der benden te beletten. Hy gaf te verstaan, dat zy van noden waren om eene verovering te verzekeren, de welke den bondgenoten den weg opende, en dat zy op de grenzen van den vyandt staande in staat zouden zyn om in Guienne te trekken met het openen van den veldtocht. De koning zondt dan bevel aan den

Ferdinand bereikt zyn oogmerk.

marquis van Dorset om te blyven, en deze veldheer van hertzeer ziek geworden zynde, om dat hy zag, dat het Engelsche hof minder geloof gaf aan zyne redenen, dan aan de kunstnaryen van *Ferdinand*, wierdt Mylord *Howard* in zyne plaats tot veldheer aangestelt, welken men eene aanzienlyke versterking van volk beloofde, onder het bevel van Mylord *Herbert*, kamerling. In de brieven, welke de marquis van Dorset aan hethof hadt geschreven, gaf hy te verstaan, dat het leger van dag tot dag door ziekten verminderde, veroorzaakt door de warmte van de lucht, en door de hette der wynen van het landt, daar de Engelschen buitensporig van dronken: zo dat 'er meer dan drie duizend man van waren weg gesmolten; dat de Franschen aan den anderen kant Bajonne versterkten, waar in zy eene bezetting gelegd hadden, die des zelfs verovering zeer bezwaarlyk zou maken. Deze berechten verplichtten den koning nieuwe werwingen te doen: doch het krygsvolk ging niet naar Guienne over. Het leger, over het welke Mylord *Howard* het bevel hadt aangevaard, wierdt oproerig, wanneer het hoorde, dat men het in een vrend landt wilde doen overwinteren: zo dat de veldheeren genoodzaakt waren het zelve weder naar Engelandt te voeren, alwaar zy op het einde van November aanlandden. Zy wierden van den koning kwalyk ontfangen, die den marquis van Dorset bestrafte over dat hy den Franschen rydt van den veldtocht hadt doorgebragt zonder iets te ondernemen. Doch deze veldheer rechtvaardigde zich, de schuld op *Ferdinand* schuivende, die de Engelschen naar den kant van

Wederkomst der Engelschen in hun landt.

Guienne alleen getrokken hadt, om zyn voornemen gemakkelyker te maken, dat hy sedert langen tydt gehad hadde om Navarre te vermeersteren.

Na het vertrek der Engelschen verzamelde *Lodewyk* de XII zyne benden, over welke hy het bevel gaf aan den hertog van Longueville, enaan *Karel* van Bourbon, met last om in Navarre te trekken, en Pampelona weder te bemachtigen. De koning van Navarre wilde van de party zyn, en in persoon optrekken tot eene onderneminge, by welke hy het meeste belang hadt. Het leger bestondt uit vyf en twintig duizend mannen, onder welke zes duizend landsknechten waren, de welke *Richard van Pole* geboodt, die den tytel aannam van hertog van Suffolk, hoewel hy de oudste niet was van dat huis. Het was in den winter, omtrent het einde van de maandt December, een zeer onbekwaam jaargetyde tot eene zodanige onderneminge: maar men geloofde den vyandt te verrasschen, en hem zyne nieuwe overwinft te ontnemen, voor dat hy tydt hadt om 'er zich in te bevestigen. Het scheelde weinig, of het voornemen der Franschen was gelukt. De koning van Navarre, aan het hoofd van zeven duizend man te voet, en van drie honderd te paarde, vertrok van *Salvaterra*, en zynen weg nemende door de valcie van *Roncevaux*, maakte hy zich gereed om het Pyreneesche gebergte over te trekken, om Pampelona te naderen, en den eenigsten doortocht te sluiten, door welchen de Spanjaarden levensmiddelen in hunne legerplaats konden brengen. Zy hadden de zelve overgebragt naar *S. Jan de Pié de Port*, zynde aan den anderen kant van Navarre, volgens het bericht, dat de hertog van Alba aan den marquis van Dorset daar van hadt gegeven voor zyn vertrek, met een voornemen om of in Guienne te trekken, gelyk hy den Engelschen verzekerde of in Bearn, het welk vry waarschynlyker was. Deze afgezonde hoop zich derhalven ter neder slaande tusschen Pampelona en het leger van den hertog van Alba, terwyl het overige van het leger de plaats beschoot, meenden de Franschen de stad te vermeersteren, en het Spaansche leger te doen vergaan door gebrek van leeftocht. Maar de voorzichtigheit van den hertog van Alba redde hem uit deze verlegenheit: want onderrecht zynde van den optocht der Franschen, veranderde hy van legerplaats, latende alleenlyk duizend man, nevens het geschut, voor *Pié de Port*, en wierp zich, zekere bekende wegen doorgetrokken zynde, in Pampelona, eer de vyanden het zelve genadert waren. Zy tasten de stad te vergeefs aan. De dappere tegenweer van den Spaanschen veldheer, en het kwade weêr, dat hunne werken vernielde, en den krygsknecht den moedt deedt zakken, verplichtten hen de belegering op te breken. Zy wilden zich op hunnen te rug tocht wreken op *St. Sebastiaan*: doch zy waren daar niet gelukkiger. *Ferdinand* bleef in de bezitting van Pampelona en van opper-Navarre, waar van hy zich verzekerde door de voorzichtigheit en snelheit van den hertog van Alba, gelyk hy het zelve door des zelfs dapperheit veroverd hadt; en om zich daar van nog beter te verzekeren, nam hy zyne toevlucht tot zyne gewone staatkunde. Hy gebruikte *Maximiliaan* by *Lodewyk* den XII, en deze twee vorsten bewerkten heimelyk het huwelyk van *Karel*, kleinzoon van *Maximiliaan*, met *Renata*, tweede dochter van *Lodewyk*. *Ferdinand*, de oom van *Karel* van moeders zyde, verkreeg door dit huwelyksverdrag een bestandt, door het welke hy in het bezit der veroverde

plaat-

1512.

Mazaray,
M. Herbert,

De koning van Navarre, door den koning van Vrankryk bygestaan, tracht Navarre te herwinnen.

* of *Salvaterra*.

Belegering van Pampelona.

1512.
Gaandwige van *Ferdinand* zondt zich te veroveren te handhaven.

Mazaray.

De Engelsche vloot doet een landing in Bretagne.

M. Herbert.

* de tweede zoon van Mylord *Howard*, hertog van Northfolk.

† *Esquader*.

M. Herbert,
Mazaray.

om zyn voor-
dat hy federt
warre te vermeer-

verzamelde Lo-
ver welke hy het
ngueville, enaan
in Navarre te
te bemachtigen.

an de party zyn,
onderneming,
hadt. Het leger
end mannen, on-
chten waren, de
it, die den tytel
hoewel hy de
was in den winter

andt December,
tot eene zodani-
loofde den vyandt
uwe overwint te
lt om 'er zich in
inig, of het voor-
kt. De koning

an zeven duizend
d, te paarde, ver-
egnemende door
te hy zich gereed
over te trekken,
n eenigsten door-

Spanjaarden le-
ats konden bren-
ergebragt naar S.
aan den anderen
richt, dat de her-
van Dorset daar

rek, met een voor-
ekken, gelyk hy
in Bearn, het
Deze afgezonde
laande tusschen

derog van Alba,
er de plaats be-
n de stad te ver-
ger te doen ver-
Maar de voor-

Alba redde hem
onderrecht zynde
veranderde hy
lyk duizend man,
e Port, en wierp

orgetrokken zyn-
n het zelve gena-
te vergeefs aan.
Spaanschen veld-
at hunne werken
den moedt deedt

gering op te bre-
te rug tocht wre-
y waren daar niet
de bezitting van
re, waar van hy
chtigheid en snel-

gelyk hy het
veroverd hadt; en
verzekeren, nam
wone staatkunde.
Lodewyk den XII,
en heimelyk het
wan Maximiliaan,
Lodewyk. Fer-

moeders zyde,
rag een bestandt,
it der veroverde
plaat-

H E N R I K D E V I I I .

1512. plaatsen gelaten wierdt. Dit was het, dat
hy begeerde; doch om den koning van
Engelandt niet te vertoornen, deedt hy aan
hem weten, dat hy het bestandt niet zou onder-
houden.

Schoon de Engelsche benden, welke men naar
de kusten van Guienne gezonden hadt, niets uit-
voerden door het gedrag van Ferdinand, die wei-
gerde de zyne by de hunne te voegen, gelukte
het hunne schepen echter beter op de Bretanni-
sche zee. Eduard Howard*, die den marquis
van Dorset te Fontarabie bragt, hadt de Bretan-
nische zee doorgekruist met een smaldeel † sche-
pen, eer men de manschap hadt ingescheept, om
de zee te zuiveren van de Fransche vrybuiters, die
hen in hunnen tocht hadden kunnen beletten.

Doordien hy nu gene schepen op zee ontmoette,
beving hem de lust om eene landing te doen in
Bretagne; en zynde vervolgens dieper dan drie
mylen landwaarts ingedrongen, verbrandde hy
verscheide dorpen en burgten, en bragt zyn volk,
met buit beladen, te rug naar de schepen, wel-
ke in een inham voor anker lagen, en hem daar
verwachten. Zynde weder onder zeil gegaan,
en zich naby eene plaats vindende, genoemt
Conquet, zette hy voor de tweede maal voet aan
landt met een gedeelte van zyne benden. Hy
hadt aldaar eene onderhandeling met de Fran-
schen, de welke op zyn woordt aan boordt
kwamen, en die in zyn schip zeer wel ontfangen
wierden. Zy beklagden zich over de brand-
stichtingen, die hy in hunne nabuurschap ge-
pleegt hadt, en zeiden, dat de Engelschen met
minder wreedheit den oorlog hadden moeten voe-
ren. Dat deze brandstichtingen en verwoestingen,
die tegen het arme volk gepleegt wierden,
veel eer het werk waren van moordenaars en zee-
rovers, dan van bevelhebbers en soldaten van een
machtigen vorst, die niets anders dan het behalen
van eere beoogde. Howard antwoordde, dat hy
daar niet gekomen was om hunnen raad in te
nemen, maar om aan de bevelen van zynen mee-
ster te voldoen; dat hy als een dapper edelman
handelde, die de eer van zyn vaderlandt onder-
steunde, en die den schrik van des zelfs wapenen
overbragt tot de vyanden; dat men zyne dapper-
heit niet door daden van lankmoedigheid, maar
door bloedige ondernemingen betoonde, en zich
daar door ontzagchelyk maakte. De onderhan-
deling eindigde met een goed onthaal, het welk
de zeevoogdt den Franschen aan boordt aandeedt,
waar na hy hen te rug zondt, al zo voldaan over
zyn goed onthaal, als verbaast over zyne koen-
heit; en hy kwam vervolgens met zyne schepen
binnen de Engelsche zeehavens te rug. Hy ver-
trok kort daar na wederom van daar, om het
krygsvolk over te voeren, het welk zich op de
Spaansche kusten by dat van Ferdinand zou voe-
gen.

Ondertusschen rustten de Franschen, vergramd
over de verwoestinge, welke Howard in Bretagne
aanrechtte, een groot getal schepen uit, met een
voornemen om zich daar over te wreken. Hen-
rik, daar de lucht van gekregen hebbende, ver-
sterkte zyne vloot, de welke twintig grote sche-
pen sterk was, daar by voegende vyf en twintig
andere, welke hy in twee smaldeelen verdeelde.
Het eerste stondt onder het bevel van Thomas
Knevet, zynen groot-stalmeester, en het andere
onder dat van Jan Carrew. De laatste ging op
het schip, genaamt de Souverein, en Knevet
was op dat, genaamt de Regent. Brandon en
Guilfort, twee der welgemaakste en dapperste
mannen van het hof, hadden zich ook op de vloot

begeven, met zestig muskettiers van des konings
lytwacht, mannen van een goed gelaat en schone
ligchaamsgestalte. De Fransche vloot was negen
en dertig schepen sterk, onder het bevel van Pri-
mauguet, welken de Engelsche geschiedschryvers
Pieter Morgan noemen, een der stoutste zeehel-
den van zynen tydt. De twee vloten ontmoetten
malkander op de hoogte van Brest, en wierden
handgemeen met eene gelyke woede. De Engel-
schen hadden de overhandt door het groot getal
hunner schepen; doch die der Franschen waren
groter, en beter van soldaten en gescht voor-
zien. Het gevecht was echter bloedig, en by-
aldien men de Fransche geschiedenschryvers ge-
looft, zou hunne vloot de zege behaalt hebben,
byaldien de Engelschen niet den brandt in het ad-
miraalschip hadden gestoken. Dit schip, de
Cordeliere genaamt, was gebouwt door lait van
de koninginne, die daar de onkosten van hadt ge-
dragen. Het was een der schoonste schepen,
welke men ooit gezien hadt; en Primauguet, die
'er op was, een der ervarenste en der dapperste
zeehelden van zynen tydt. Het is zeker, dat dit
schipen dat, genoemt de Regent, het allergroot-
ste van de Engelsche vloot, tegen malkander stie-
ten, en dat zy beide verbrandt wierden; doch men
weet niet, of dit by geval is toegekomen, dan of
het Fransche admiraalschip verbrandt is door het
vuur, het welk de Engelschen daar in wierpen. De
Fransche geschiedenschryvers, die het laatst gemel-
de verhaal daar van doen, voegen 'er by, dat Pri-
mauguet, zyn schip in den brandt ziende, zich in
de boot hadt kunnen bergen: doch dat hy liever
wilde sterven, na zich te voren gewroken te heb-
ben, dan het verlies van zyn schip overleven; dat
hy ten dien einde de zyde, aan welke het brand-
de, naar den windt hadt doen keren, en dat hy
het in deze verschrikkelyke gestalte op den En-
gelschman aanzette, dien hy ook aan boordt
klampte: en dat hy dus het genoeg hadt van het
schoonste schip der Engelschen met het zyne te
zien vergaan.

Wat 'er van zy, de schade van weerkanten was
aanmerkelyk door het verlies van twee schepen,
door de doot van twee zeevoogden, en door de
manschap, die 'er op was, ten getale van twee
duizend mannen, die of door de vlammen ver-
teert wierden, of verdronken, zich willende ber-
gen. Eenige Franschen waren nochtans gelukkig
genoeg om het strandt te winnen. Men kan na
dit alles zeggen, dat de overwinning aan de zyde
der Engelschen was, die het admiraalschip der
vyanden verbrandden, en die de zelve weder in
hunne havens drevden, in welke zy bezet wier-
den, zonder dat zy 'er dorsten uit komen. De
koning van Engelandt herstelde de schade van het
schip, dat verbrandt was, hebbende een ander,
nog veel groter, doen timmeren. Jakob de IV
hadt 'er een doen bouwen in Schotlandt eenige
jaren te voren, het welk voor een wonderstuk
ten opzichte van zyne grootte gehouden wierdt,
en het welk nochtans zeer wel zeilde. De koningen
van Engelandt en van Vrankryk trachtten te ver-
geefs het na te volgen. Hunne scheeps-timmerlie-
den konden de zelve hoogte en de zelve breedte aan
hunne schepen wel geven; maar zy konden de zel-
ve niet bekwaam maken om naar het roer te lui-
steren.

Henrik zag wel, dat de oorlog tusschen Enge-
landt en Vrankryk begonnen was op eene wyze,
om niet haast gecindigt te worden. Hy bereid-
de zich derhalven om den zelve in persoon te
voeren, en met een goed leger over zee te steken.
Doch om eene zo gewigtige onderneming niet

II Deel.

1512. Zeegevecht
tusschen de
Engelsche en
Fransche
vloot.

Het verlies
was aan
weerkanten
aanmerke-
lyk.

Herbert.

L 2
227

1512. aan te vaarden, zonder dat hy van te voren wist, wat hy van zyne bondgenoten of te vrezen, of te hopen hadt, zondt hy zyne afgezanten om hunne meninge te voren te ondertaften, en verder maatregelen met hen te beramen. De koning van Schotland was de geen, welken hy het meest wantrouwde. Sedert de komste van *Henrik* tot de kroone, en de vernieuwinge der verbonden tusschen de twee koningen, was 'er een gevecht voorgevallen tusschen den Engelschen zeevoogdt * en een beruchten Schotschen zeeroover, genaamt *Bretou*, waar over de koning van Schotland zeer te onvrede was. *Bretou*, of, volgens anderen, *Barton*, hadt verlofbrieven gekregen van *Jakob* den IV om op de Portugezen te mogen kruisfen, die zynen vader gedood, en des zelfs schip genomen hadden. Deze brieven behelsden inzonderheit deze voorwaarde, dat hy gene zee-rovery zou plegen: doch zyn gedrag was geheel anders. Hy hadt zyne verlofbrieven zo haast niet ontfangen, of hy taftte verscheide Engelsche schepen aan, en plunderde de zelve, onder voorgeven, dat zy door Portugeefche kooplieden bevracht waren. De Engelschen, daar over klagtig gevallen zynde, vondt de koning goed, den admiraal te doen zee kiezen. Zyn broeder vergesfchapte hem, een ander schip gebiedende. Zy ontmoetten den zeeroover met een gelyk getalschepen, doch veel kleinder dan de hunne. De aanval was zeer hevig; en deze stoute rover, zynde dodelyk gewond, zo dat hy zyn volk niet langer ten frydt kon aanvoeren, liet zich zyne haubois † brengen, op welke hy speelde om de zynen aan te moedigen, tot dat hem de adem nevens het leven begaf. Zyne doot maakte de verovering der twee schepen gemakkelyk, de admiraal bragt de zelve in Engelandt op, en boodt het volk den koning aan. Zy wierpen zich aan zyne voeten, en hy verleen- de hen vergiffenis, latende hen naar huis gaan. Drie weken daarna kwamen afgezanten van den koning van Schotland, de welke voldoening van deze daadt eifchten, die zy zeiden eene inbreuk te zyn in het vredeverdrag. De koning antwoordde hen, dat zyne schepen op zeeschui- mers hadden jagt gemaakt, en niet op de Schot- ten; dat *Bretou* zynen lastbrief misbruikt hadt, berovende zyne onderdanen, en dat hy rechtma- tig over zyne roveryen gestraft was; dat hy hoop- te, dat de koning van Schotland dit inaanmerkin- ge zou nemen, en dat hy niet zou willen breken het verbondt, dat 'er onder hen was, om de doot van een zeeroover te wreken. De afgezan- ten keerden met dit antwoordt te rug, waar me- de hun meester niet voldaan was, niet dan naar gelegenheit wachtende om zich daar over gevoe- lig te tonen.

Hy was in deze gesteldheit wanneer de koning van Engelandt den deken van Windfor aan hem zondt, om zyne meninge te verstaan wegens den oorlog tegen Vrankryk. Hy was zeer verdacht by *Henrik*, en de tyding, welke hy gekregen hadt, dat deze vorst een leger op de been hadt gebragt, vermeederde zyn kwaad vermoe- den, als wetende de verstandhouding, die 'er was tusschen hem en *Lodewyk* den XII. De ge- zant opende zynen last, biddende den koning van Schotland zich te verklaren op eene wyze, de welke geen twyffeling of ongerustheit aan zynen meester zou overlaten, en overeenkomende met het verbondt, dat onder hen was. Hy voeg- de daar by, dat hy iets moest doen uit aanmer- king van een huwelyk, dat hy voorheen met zo veel ernit gezocht hadt, en dat hy, zynde getrouwt met eene dochter uit het koninklyke Engelsche

huis, belang hadt om de eere van deze kroon te bevorderen, en der zelve zaken voor te staan. De koning antwoordde, dat hy wel wist het ge- ne hy aan dit verbondt verschuldigt was; maar dat hy ook niet minder gehouden was aan dat ge- ne, het welk hy met Vrankryk gemaakt hadt, het alleroudste en het alleronichendbaarste, dat 'er ooit geweest was tusschen de twee kronen. Dat bygevolg al het geen hy, om den eenen en den anderen genoeg te geven, kon doen, was oneenzydig te blyven. *Henrik* verzocht niet meer, hy wilde maar alleenlyk daar van verzekert zyn door een bewys, het welk de koning van Schot- landt niet zou kunnen ontkennen. Het was om die reden, dat de afgezant hem badt om in ge- schrift, door zyn eigen handt ondertekent, te bevestigen het woordt, het welk hy aan hem hadt gegeven, van oneenzydig te zullen blyven. Doch hy antwoordde daar op, dat deze byzon- derheit verdacht zou zyn aan den koning van Vrank- ryk, aan wien hy geen kwaad vermoeden wilde ge- ven; en hier mede vaardigde hy den afgezant af.

Het verslag, het welk de zelve daar van deedt na zyne wederkomst, versterkte *Henrik* in zyne achterdocht. Hy twyffelde niet, of daar was een heimelyk verbondt tusschen Schotlandt en *Lodewyk* den XII, en men wist inderdaadt eeni- gen tydt daarna, dat het zelve getekent was. De voornaamste voorwaarde van het zelve was: „ Dat gelyk de koningen van Engelandt van alle tyden her den ondergang der koninkryken van Vrankryk en van Schotlandt gezocht hadden, deze twee kronen zich vereenigen tegen *Henrik* den VIII, hunnen gemenen vyandt“. Ver- volgens kwamen de twee koningen overeen: „ I. de wapenen zouden opvatten tegen Schotlandt, de koning van Vrankryk in Engelandt zou val- len; en dat die van Schotlandt de zelve afwen- ding zou maken ten voordeele van Vrankryk, wanneer de zelve wierdt aangetaft door de Engelschen. II. Dat geen der twee koningen zou dulden, dat hunne onderdanen den ko- ning van Engelandt tegen elkander zouden dien- nen. III. Dat zy noch vrede met de Engel- schen zouden maken, noch een bestandt met hen aangaan, dan met bewilliging van den eenen en den anderen. IV. Dat indien *Lodewyk* zonder kinderen kwam te sterven, en dat 'er twiift wegens zynen opvolger mogt ontstaan, de koning van Schotlandt gene zyde zou kie- zen, maar dat hy de vriendt zou zyn van den gene, die voor koning zou erkent zyn, en dat hy hem zou beschermen tegen de andere party, indien de koning van Engelandt zich voor de zelve verklaarde. De koning van Vrankryk verbondt zich tot de zelve verdedi- ging omtrent den opvolger van den koning van Schotlandt in een diergelyk geval. V. Dat de paus verzocht zou worden om de waarbor- ge * van dit verbondt te zyn; dat zy zich on- derwierpen aan het oordeel der kerke, zonder dat de paus eenen van hen twee, die dit ver- bondt zou overtreden, van zyn gegeven woordt zou kunnen ontslaan.

Dit verbondt ruchtbaar geworden zynde, be- sloot *Henrik* een leger te zenden in de provincie van Jork, en in de andere, op de grenzen leg- gende, landfchappen, onder het bevel van den grave van Surrey †. Hy voorzag, dat de Schot- ten een inval zouden doen, wanneer hy over zee zou getrokken zyn, en hy wilde zyn ko- ninkryk voor hunne aanvallen niet bloot ge- stelt laten.

* *Ednard Howard*.

† of zyne fluit. *Bretou*, een stout rover, in het ge- vecht ge- dood.

Henrik de VIII tracht den koning van Schot- landt te ver- plichten zich met hem te vereenigen, of oneenzy- digte blyven.

1512.

Jakob de IV beloofte or- eenzydig te blyven.

Maar maakt, tegen zyn gegeven woordt, een ver- bondt met den koning van Vrank- ryk tegen dien van En- gelandt.

* *Gastrandeur*.

† *Mylord Howard*, ne- derhandt hertog van Suffolk.

Ter-

1512.

Terwyl hy de grenzen van Engelandt verze- kerde, handelde hy ter zelve tydt met *Maximiliaan* en met *Ferdinand*, om hen te verplichten hunne krachten by de zyne te voegen, wanneer hy in Vrankryk zou landen. *Maximiliaan* was nieuwelyks met den paus verzoent, die heimelyk in zyne belangen getreden was tegen de Venetianen, de welke *Maximiliaan* wilde dwingen om Vicenza aan hem af te staan. De keizer van zynen kant hadt de kerkvergadering van Piza afgekeurt, en die van Lateraan erkent. Deze handel, die hem van Vrankryk vervreemde, deedt hem luisteren naar de voorlagen van den koning van Engelandt; tot welke hy anderszins genegen was door de aanzokingen van den paus, en door de geheime berichten van *Ferdinand*. Deze slimme vorst misleidde door een dubbeld verdrag Vrankryk en Engelandt, en niet anders beoogende dan de bewaring van zyne nieuwe overwinningen, verzekerde hy *Lodewyk* den XII, dat hy geen groter neiging hadt, dan om het verbondt te onderhouden, het welk hy met hem gemaakt hadt, en dat hy hem met alle zyne machten zou bystaan in zyne ondernemingen op Italië. Dit deedt hy om den koning in die zaken zo diep in te wikkelen, dat hy buiten staat zou zyn om hem in Navarre te ontruften. Ter zelve tydt liet hy *Maximiliaan* waarschouwen, dat hy de gelegenheit niet moest laten voorby gaan, die zich nu aanbodt door de landinge der Engelschen, om Vrankryk te verzwakken aan den kant der Nederlanden, en dat hy zyne benden by die van den koning van Engelandt moest voegen, hem aanbiedende den hertog van Alba, een ervaren krygsman, om de zelve te gebieden. En aldus *Lodewyk* den XII ook van dien kant bezig houdende, schenken het hem toe, dat hy niets meer te vrezen hadt.

Dubbelt-
tigheit van
Ferdinand.

Oorzaken
der onwen-
telingen,
welke men
zag in de
meeste sta-
ten van Eu-
ropa.
Mazaray.

Daar is gene eeuw geweest, in welke men zo vele omwentelingen gezien heeft, en van welke de oorzaken ons beter bekend geweest zyn, dan deze. Het grootste gedeelte der staatwisselingen hebben zo duistere beginselen, dat men die, by gebrek om ze te kunnen doorgronden, aan het geval toeschryft: doch men ontdekt gemakkelyk den oorsprong van alle de veranderingen, in de XVI eeuw voorgevallen. De aardt en de verschildende eigenschappen der vorsten, die in de zelve regeerden, hebben de zelve alle veroorzaakt. Italië is strax daar van het toneel geweest. De Franschen en de Spaanjaarden hebben by beurten des zelfs landschappen onder zich verdeelt. *Maximiliaan*, de paus, en de Venetianen hebben ook getracht zich daar in groter te maken, nemende dan de eene, dan de andere zyde aan: zo dat het koninkryk van Napels, nevens de staten van Milaan en Genua, overgegaan zyn van de Spanjaarden tot de Franschen, en van de Franschen tot de Spanjaarden: droevige voorwerpen van de staatzucht dezer twee mogendheden, welke verandering anderen telkens mede sleepte. De Franschen hadden zich nog niet verhaalt van het verlies, dat zy geleden hadden van het Milanees, na de doot van *Gasto van Foix*, hunnen veldheer, gesneuveld in den slag van Ravenna; en dit verlies was gevolgt van dat van Genua. Milaan was wedergekomen onder de macht van *Sforce*, welchen de Zwitsers herstelden, en Genua was gekomen onder de bestiering der *Fregozen*. Het gehele koninkryk van Napels was gebleven aan *Ferdinand*. *Maximiliaan* hadt *Lodewyk* den XII verlaten, en de kerkvergadering van Piza hadt zich binnen Lyons geborgen, terwyl dat die van Lateraan, een nieuw gezag krygende door de

keizerlyke bescherminge, die de zelve erkent hadt, de verbanningen van *Julius* den II, tegen het koninkryk van Vrankryk uitgesproken, bevestigde. De vermetelheit der Franschen, de hoovaardy van den paus, en de gaauwigheit der Venetianen hadden alle deze bewegingen veroorzaakt.

Henrik de VIII, geveit om strydt door alle de- ze prinsen, tradt in hun verschil, en de zyde van den paus kiezende bragt hy den oorlog over in Vrankryk, om Italië van den zelve te bevryden. Doch in het vervolg hadt hy geen dodelyker vyandt dan den paus, en Engelandt onder- vondt op zyn beurt omwentelingen, nog ver- wonderlyker dan die van Italië. Het wierdt dikwils met bloedt geverwt door de woede van zynen koning, in plaats dat Italië alleen verwoest was door de staatzucht der vreemde vorsten.

De kwade uitflag van den tocht naar Guienne deedt *Henrik* den moed niet zakken. Hy verze- kerde zich van den keizer en van den paus, en besloot Vrankryk van een anderen kant aan te tasten. Hy geloofde, dat men in Pikardië ge- makkelyker zou kunnen landen, en dat zyn leger zich daar met meer zekerheit kon nederflaan, hebbende Calais tot eene wykplaats. Maar eer hy zich tot deze onderneminge inscheepte beriep hy zyn Parlement. In het zelve wierdt besloten, dat men den koning met allen nodigen voorraadt zou bystaan tot den oorlog, dien hy in Vrankryk stontd te voeren, en dat men hem genoegzame geldmiddelen zou aanwyzen tot de onkosten van zyne vloot en van zyn leger, zo wel als tot onderhoudt en verbetering der kasteelen en ster- tens, die de kusten dekten. Het Parlement be- willigde, om hem dit te beschaffen, een hoofd- geldt, naar mate der goederen en personen. Een hertog wierdt geschat op tien marken *; een graaf * So ponden; op vyf ponden sterlings; een Lord op vier; een ridder naar evenredigheit. Het hoofdgeldt van het volk wierdt geschildt naar hunne goederen. De genen, die acht honderd ponden sterlings ryk waren, en daar boven, betaalden vier marken †; † 32 ponden; de genen, die minder hadden, behoudens dat zy veertig schellingen ‡ hadden aan inkomsten of be- † 24 ponden; foldinge, gaven twaalf stuivers; en anderen, die nog van geringer staat waren, betaalden vier stuivers, waar van niemandt vry was van vyftien jaren en daar boven.

Het zelve Parlement maakte eene wet, by wel- ke alle de kerkelyken, die overtuigt zouden zyn van roof en moordt, vervallen waren van de voor- rechten, die men aan de geestelykheit vergunt hadde. Deze wet maakte groot gerucht; de geestelykheit was daar over verstoort, en in het volgende jaar † wierdt zy vernietigt. De abt van Winchelcomb, een zeer oplopend man, was niet vergenoegt met dit voordeel, en twee jaren daar † 1513. na §, gedurende de zittingen van een ander Parle- † in den ment, predikte hy opentlyk, dat die genen, die † 1515. de wet hadden goedgekeurt, welke de voorrech- ten der kerkelyken besnoeide, in den kerkelyken ban moesten gedaan worden; en dat het geheilig- de personen waren, over welke de overheit gene macht hadt. Het Parlement, het welk toen ver- gadert was, was daar over verstoort, en deedt Het verschil deswegen zyne klagen aan den koning, hem ver- handelt in zoekende de stoutheit der geestelyken te beteuge- len. De koning wilde de redenen van de eenen tegenwoort, en van de anderen horen. De leeraar † *Standish*, digheit. Redenvoe- ring van *Standish* voor het Parlement; naderhandt bisschop van St. Asaph, die ook eer- ste voorspraak des konings was in de geestelyke gerechtshoven, vertoonde, dat het algemene voor- † Doct.

1512.

Het ver-
bondt met
Henrik den
VIII ge-
zoekt door
alle de prin-
sen van over
de zee.

Herbert. *Me-
zaray*.
Henrik be-
roep zyn
Parlement
ter oorzake
van den oor-
log tegen
Vrankryk.

* So ponden;
† 32 ponden;
‡ 24 ponden;

Het Parle-
ment bindt
debuitenpo-
rige voor-
rechten der
geestelykheit
in, die zich
tegen het
Parlement
aankant.

† 1513.
§ in den
jare 1515.

Het verschil
wordt ver-
handelt in
des konings
tegenwoort,
digheit.
Redenvoe-
ring van
Standish
voor het
Parlement;
† Doct.

1512. voordeel, het welk bovenal in aanmerkinge moest komen, niet toeliet, dat, onder wat voorwendfel het ook zou mogen wezen, de kerkelyken zich de wetten konden onttrekken; dat dit zou strekken om eene vreemde verwarring en eene gevaarlyke vryheit in te voeren, ten nadeele niet alleen van de grondwetten van het ryk, maar zelfs van de Goddelyke wetten en kerkgeboden, die de geestelyke personen onderworpen hadden aan de wereldlyke vierschare, wanneer 'er gehandelt wierdt over eene misdaadt, bedreven tegen den staat, of tegen de burgerlyke maatschappye.

De abt van Winchelcomb antwoordde, dat eene kerkelyke wet daar tegen was, en dat die genen, die de geestelyken onderwierpen aan wereldlyke rechtbanken, de zelve benadeelden, en eene doodzonde begingen. *Standish* hernam, dat deze wet in Engelandt niet was aangenomen, alwaar zy dan bygevolg geen kracht hadt, en dat de overheit altydt haar recht over de geestelyken hadt gehandhaaft omtrent halsstraffelyke misdaden. Men wisselde daar over nog vele woorden over en weder, en de abt van Winchelcomb vergat geenzins deze woorden aan te halen: *Raak myne gezalfden niet aan*, de zelve aan *Jesus Christus* toeschryvende; waar op *Standish* antwoordde, dat *David*, die de zelve hadt uitgesproken duizend jaren voor *J. CHRISTUS*, in genen dele aan de overheden gedacht hadt; en dat het een verbodt was, het welk Godt den bozen van dien tydt aankondigde door den mond van dezen Propheet. Deze twistreden liep zonder gevolg ten einde. Men verzocht den abt, dat hy zyn zeggen zou herroepen; maar hy weigerde zulks te doen, en de zittingen van het Parlement gingen voorby in onnutte twistredenen.

Weinig tyds daarna veroorzaakte een voorval, dat in het graafschap van Middelfex gebeurde, nog groter moedelykheit. Een gierige dorppaap vervolgde een inwoonder van zyn karspel, genaamt *Richard Hunne*, om betaling te hebben van het recht, dat hy eischte voor de begravinge van een kindt van vyf weken. De vader riep hem voor de overheit; en de vergramde priester deedt hem een rechtsgeding aan, hem van kettery beschuldigende. Al het gene men tot bewys daar van kon bybrengen, was, dat men in zyn huis eene overzetting van den Bybel door *Wiklef* (a) gevonden hadt. De kerkelyke rechters lieten niet na hem gevangen te zetten, en eenige dagen daarna vondt men hem in de kamer zynere gevangenis opgehangen. Men verspreidde, dat hy zich zelf hadt verhangen: doch na gedane onderzoekinge bleek het duidelyk, dat men hem verworpt hadt, en dat deze moordt door de bedienden van het kerkelyk gerechtshof begaan was. De bisschop bleef echter niet in gebreke de beschuldiging van kettery tegen den doden te vervolgen. Hy wierdt veroordeelt, en zyn ligchaam verbrand. Het volk was daar over zeer verstoord, en kreeg sedert dien tydt een geweldigen afkeer tegen de geestelyken. Dit waren gewenschte voorpellingen van de aanstaande hervorminge, welke wel haast daar na volgde.

Het Parlement, dat toen vergadert was, herstelde de kinderen van *Hunne* in hunne eere en in hunne goederen, en wilde den moordenaren een rechtsgeding aandoen. De bisschop stelde zich daar tegen; en om eene afwending te maken taakte

(a) In handschrift: want de zelve zyn, zo veel men weet, nooit gedrukt; maar men vindt 'er in Engelandt nog vele afschriften van.

hy *Standish* aan, welken hy nam voor den slichter van het geding, dat men den geestelyken rechter * aandeedt, en liet hem voor de kerkelyke rechtbank als een ketter aanklagen. De zwaarste beschuldiging, welke men tegen hem inbragt, was, dat hy de voorrechten der kerkelyken hadt betwist, en de zelve aan de overheit onderworpen; daar men byvoegde den weinigen eerbiedt, welken hy voor de geestelyke rechten hadt, en voor de pausselyke inzettingen. Doctor *Veisey*, als toen deken van de kapel, en die naderhandt bisschop van Excester is geworden, een der gevolmachtigden, verdedigde het recht van *Standish*, en deedt zien, dat de besluiten van het Roomsche hof, de welke de geestelykheit uitsloten van het wereldlyk rechtsgebiedt, geen plaats hadden in een staat, in welken zy niet waren aangenomen, en dat de zelve voor het overige slydig waren tegen de wetten van het koninkryk en het gemenebest, het middelpunt aller wetten. Ingevolge van dit gevoelen gaven de aangestelde rechters hunne vonnissen ten voordeele van *Standish*, en gelastten, dat zyne beschuldigers zouden vervolgt worden uit kracht van de wet *praemunire*. De vergadering scheidde; doch weinig tyds daar na kregen de grote heeren, zo wereldlyke, als geestelyke, en de leden van het Lagerhuis, bevel om zich op het kasteel Baynard te laten vinden. *Wolfey*, die onlangs verreert was met den kardinaalshoedt, wierp zich op zyne knien voor den koning, en betuigde, dat de geestelykheit de rechten van de kroon niet wilde kwetzen, maar dat zy vry was door de Goddelyke wetten van de wereldlyke rechtbank. De aartsbisschop van Kantelberg voegde daar by, dat men, om dit voorrecht te verdedigen, verscheidde heilige kerkvaders de marteldoodt hadt zien ondergaan. En men heeft heilige koningen gezien, antwoordde *Fineux*, voorzitter van het gerecht, de geestelyken van hunne koninkryken onderwerpen aan de wereldlyke rechtbanken, en heilige kerkvaders de zelve geboorzamen, het welk zy niet zouden gedaan hebben, indien de Goddelyke wetten daar tegen gestreden hadden. De koning, toen het woordt nemende, zeide: Door den wille en de genade van Godt zyn

De koning beslist het ten voordeele van de kroon, en spreekt stout tegen de geestelyken.

De aartsbisschop van Kantelberg badt den koning, de uitspraak van deze zake op te schorten zo lang, tot dat daar over aan den paus was geschreven: doch de koning antwoordde hem niets. Men vervolgde den geestelyken rechter voor des konings rechtbank. Maar na eenige malen daar over gepleit te hebben wierdt de uitspraak tot een anderen tydt uitgesteld. Hy week naar Excester, en kwam niet weder te Londen: het zy dat hy het volk vreesde, het zy dat hy zich over den moordt van *Hunne* schaamde. Op deze wyze handhaafde de koning zyn gezag, verdedigende dat van de overheit tegen de ondernemingen der geestelyken. Het Roomsche hof mengde zich niet in dezen twist; het zy door staatkunde, het zy het daar van niets wist. Wy zullen in het vervolg zien, hoe de koning, met het zelve overhoop geraakt zynde, zich ook van des zelfs juk bevrydde. Wy moeten den

1512.

* Officiaal.

Redenvoering van den abt van Winchelcomb ten voordeele der geestelykheit.

Seldzaam voorbeeldt van gierigheit van een dorppaap.

Mr. Hurmet. Fox. Fuller.

Nieuwe twist over zekere rechten, wederzyds gesicht door het Parlement en door de geestelykheit.

1513. den draait onzer Gefchiedenisse weder opvatten.

In dezen staat waren de zaken, gelyk wy de zelve verhaalt hebben, en men bereidde zich om Frankryk den oorlog aan te doen, wanneer Julius de II kwam te sterven *. Een Italiaansch schryver † zegt, dat hy een zeer goed prins, maar een kwaad paus is geweest; en een Fransch geschiedschryver ‡, die het nog anders opgeeft, zegt, dat zyne driften eerder een Turkschen Sultan dan een algemenen vader der Christenheit passen. Zyne doodt strekte daar van tot een bewys, zynde veroorzaakt door spyt, welken hy hadt, van dat hy de Venetianen niet hadt kunnen doen treden in het eedgenootschap, ter oorzake van de eischen, die de keizer op hen hadt, het welk hy niet kon vereffenen. Hy gevoelde ook gedurende zyne ziekte de knagingen van zyn gewisse, wanneer hy uitriep: *Behaagde het Godt, dat ik nooit paus was geweest, of dat ik tegen de ongelovigen de wapenen hadde gebruikt, welke ik tegen de Christenen gewend hebbe.* De doodt van dezen paus stremde eenigen tydt de voornemens des Engelschen konings, en hielt geheel Europa in onzekerheit wegens de verwachtinge van een nieuwen paus. Men was zeer verwondert over de verkiezinge

van Johannes van Medicis †, die niet ouder was dan zes en dertig jaren, en die den naam aannam

van Leo den X. De kuiperyen der jonge kardinalen verheften hem tot deze hoge waardigheit, kwalyk te vrede zynde over de bejaarden, die de zelve zeer slecht hadden bekleed. Leo de X verbergde in den beginne zyne waarachtige gevoelens, en schoon hy niet beter tegen Frankryk negen was dan zyn voorzaat, deedt hy het zelve echter uiterlyk minder afkeer blyken. Doch hy erinnerde zich den veldslag van Ravenna, in welken hy van de Franschen was gevangen genomen, zynde een jaar daar na paus geworden, en op den zelve dag, op welken het voorgemelde gebeurt was: zo dat de dag van zyne verheffing hem in geheugen bragt dien van zyne gevangenis. Voor het overige een Italiaan zynde was hy niet zeer genegen om de heerschappy te verdragen van de genen, die aan gene zyde van het gebergte woonden. Hy hervatte dan wel haast het verbondt, het welk Julius ontworpen hadt, om de Franschen uit Italië te dryven, hen van alle kanten benaauwende. Hy hielt aan by den koning van Engelandt, om zyne onderneming werktellig te maken, en boodt hem eene nieuwe verbindtenisse aan, in welke Maximiliaan en Ferdinand mede zouden treden. De koning zocht niets liever, en de afgezanten van deze vorsten, te Mechelen byeen gekomen, kregen last om het verbondt te sluiten, gelyk op den 5 April geschiedde. De voornaamste voorwaarden van het zelve waren: „I. Dat

de paus, de keizer, de koning van Engelandt en de koning van Arragon Frankryk binnen den tydt van twee maanden den oorlog zouden aandoen, en het zelve op vier verscheide plaatsen te gelyk aantasten, de paus door Provence en het Dauphiné; de keizer van een anderen kant, als hy best zou goedvinden, doch buiten Italië; Engelandt door Guienne en Normandië, of door Pikardië, en de koning van Arragon door Bearn of Languedok. II. Dat de paus alle de genen, die tegen dit verbondt waren, zou in den ban doen. III. Dat de koning van Engelandt aan den Keizer zou geven honderd duizend goude kronen tot de oorlogs onkosten, welke somme den zelve in drie reizen zou betaalt worden, te weten vyf en dertig duizend kronen terstondt, zo haast als hy Frankryk den oorlog zou verklaart heb-

ben, het welk ieder der zamenverbondene vorsten binnen den tydt van dertig dagen na het tekenen van dit verbondt zou moeten doen; voorts eene gelyke somme van vyf en dertig duizend, wanneer de oorlog begonnen was, en de overige dertig duizend drie maanden na het begin van den zelve.

Maximiliaan wilde niet, dat de Nederlanden in dit verbondt zouden begrepen zyn, om dat de aartshertog Karel, zyn kleinzoon, daar heer van was, en om dat deze jonge vorst gestelt was onder de bescherminge van Lodewyk den XII door de uiterste wille van zynen vader, den aartshertog Philips. Dit was eene wyze staatkunde van den aartshertog geweest, de welke daar door belette, dat de koning Frankryk, gelyk hy vreesde, een inval mogt doen in de Nederlanden gedurende de minderjarigheit van den prins van Castilië, zynen zoon. Lodewyk de XII gaf hem tot beklender Chievres van Cray, een heer van grote verdiensten, en die van hem maakte, zegt de Fransche geschiedschryver, een prins, al te bekwaam ten opzichte van het belang van Frankryk. Ondertusschen deedt de afgezant van Engelandt * aan het Spaansche hof den koning, zynen meester, weten, dat Ferdinand geen voornemen hadt om den oorlog te verklaren. Henrik liet hem honderd duizend kronen aanbieden, indien hy zyne krachten wilde voegen by de zyne naar den kant van Guienne, en nog veel aanmerkelyker sommen na het veroveren van dat landschap. Hy nam daarenboven aan, zes duizend man Spaansche benden te onderhouden, en zes stuivers daags aan ieder soldaat te geven. Maar Ferdinand verwierp alle die aanbiedingen onder verscheide voorwenselen, radende echter den koning een inval te doen in Guienne veel eer dan op eene andere plaats. Hy verzekerde hem, dat hy zich daar zo haast niet zou laten zien, of de inwoonders zouden hem voor hunnen vorst erkennen, hebbende, naar hy voorgaf, gemerkt, dat zy altydt hunne oude vorsten toegedaan waren. De afgezant, van Henrik zag wel dat dit eene uitvlucht was, en drong hem om het verdrag te ondertekenen, tusschen zyne en die der andere bondgenoten gevolmachtigden te Mechelen gesloten, het welk, volgens de uitdrukkelyke voorwaarden van het verdrag, door den paus en den koning Ferdinand binnen den tydt van twee maanden, en door den keizer en den koning van Engelandt binnen den tydt van een maandt moest geschieden. Doch Ferdinand weigerde het zelve, en keurde het doen zynen afgezanten af, het nog geen tydt vindende om een stilstandt te breken, de welke hem in de geruste bezitting van Navarre liet.

Ter gelegenheit van dit bestandt dacht Lodewyk de XII het hertogdom van Milanen weder te winnen, en zondt een leger van zestien duizend ligte paarden derwaarts, onder het bevel van Tremouille. De Venetianen, die met den keizer o-verhoop lagen, met welken, gelyk gezegt is, Julius de II hen niet hadt kunnen bevredigen, voegden hun leger by het zyne. Het wierdt aangevoert door den veldheer Alviano, welken de Franschen gevangen hadden genomen in den veldslag van Ghiera-d'Adda, en dien zy onlangs in vryheit hadden gestelt. Het ging met dezen inval der Franschen in Italië gelyk met de gene, welke zy te voren gedaan hadden. Hunne veroveringen gingen als een blixem voort, en niets boodt hen tegenstandt. Alle de plaatsen van het Milanees openden voor Tremouille hare poorten, en Como, nevens Novara, stuitten alleen hunnen voortgang door de dapperheit der Zwitsers, die zich

1513.

Maximiliaan wil niet, dat de Nederlanden in het verbondt zullen begrepen worden.

Menaray.

* Stile.

Ferdinand bedient zich van zyne gewone listen.

Atta. Publ. Tom. XIII. fol. 361, 362.

Oorlog van Italië, waar in Frankryk in het begin gelukkige voortgangen maakt, doch die van geen duur zyn.

1512.

Officiaal.

koning
het ten
deele
de kro-
en
st flout
de
elyken,

1513. zich met *François Sforce* in de laatste plaats wierpen. De voorspoed van Vrankryk was nog groter: de zeemacht was Genua genadert, en de Adornen, die de zyde van de Fransche kroon hielden, aan den anderen kant verscheenen zynde met een klein leger van vier duizend mannen, wierden in de stad gelaten, verjoegen de Fregozen, en bragten deze stad aldus onder de macht der Franschen, het welk omtrent het einde van de maand Juny gebeurde. Men verkoos hier op *Antonius Adorno* om de stad te bestieren in den name van *Lodewyk den XII*: doch deze voorspoed der Franschen duurde niet lang, en zy bewaarden deze nieuwe overwinft niet beter dan zy alle voorgaande gedaan hadden. *Tremouille* hadt Novara belegerd, en reets een bresch in den muur gemaakt, wanneer hy tyding ontving, dat de Zwitsers in aantocht waren om het te ontzetten. Hy brak de belegering op, om tegen hen op te trekken. Het Fransche paardvolk, het welk *Trivulce* gebodt, was gedurende den nacht op eene moerassige plaats gelegd, waar uit het zich niet kon redden om het voetvolk by te springen, wanneer het wierdt aangevallen. Dit gebeurde des anderen daags morgens. Het zag zich omringd door de Zwitsers, die den belegerden te hulpe kwamen, en door die genen, die des nachts uit Novara getrokken waren, en wierdt in stukken gehouwen. *Tremouille* wierdt daar by gekwetst, en week naar *Vercelli*, en van daar naar *Suza*. Op deze nederlage volgde het verlies van alle de steden, die wederkeerden onder de gehoorzaamheit van *Sforce*. De zelve verandering gebeurde te Genua: die stad verliet de zyde der Franschen, en begaf zich weder onder de regering der Fregozen. Het is waar, dat de Adornen de eer hadden van gewilliglyk de bestiering van het gemenebest het volk weder in handen te geven, het welk by hun vertrek tranen stortte, en hunne wederkomst wenschte. *Ottavianus Fregoze*, broeder van *Janus*, wierdt hertog gemaakt, onder de bescherminge van den onderkoning van Napels. Op deze wyze wist *Ferdinand* zyn voordeel te doen met alle de tegenspoeden van *Lodewyk den XII*, en dat de vrede, welke hy met hem onderhieldt, hem niet belette zyne macht te bevestigen ten nadeele van zynen bondgenoot.

De gelegenheit scheen den koning van Engelandt en den keizer gunstig om Vrankryk aan te grypen, de laatste voorgenomen hebbende daar in te trekken, door hulp van de Zwitsers, door Burgundië, en de koning *Henrik* door Pikardië. Voor dat *Henrik* zich scheep begaf, zondt hy zyne vloot op de kusten van Bretagne, om die der Franschen op te zoeken, en de zelve te bevechten, byaldien zich de gelegenheit daar toe aanbodt, om dus in het vervolg de zee open te hebben. De zeevoogdt *Howard* † hadt het bevel over de Engelsche vloot, bestaande uit twee en veertig grote schepen en verscheide barken. Zy kwam voor *Brest* ten anker in het gezicht der Fransche schepen, die binnen de haven gedekt lagen, en onder de werken, welke men langs de zee hadt opgeworpen, om de toegangen derwaarts te beveiligen. Zy verwachtten de galeien, welke uit de Straat moesten komen, en dorsten voor der zelve aankomst niet in zee steken, zich niet sterk genoeg vindende om de Engelschen het hoofd te bieden. De Fransche zeevoogdt hadt zelf een besluit genomen om de vier en twintig schepen met vuurwerken te vullen, en de zelve voor den wind en vloedt op de Engelsche schepen te laten afdopen, byaldien hem de zelve zouden

Mozes M. Herbert.
De Engelsche vloot komt op de kusten van Bretagne.

† *Edward.*

willen aantasten. Ten minste men besloot zulks uit de toebereidselen, welke men hen zag maken. *Howard*, die geloofde, dat het eene wanhopige daad was, en de nederlaag der vyanden zeker, vaardigde eene bark af aan den koning, om hem daar van kennis te geven, en om hem te nodigen om zich op de vloot te begeven, op dat hy de eer mogt hebben van de overwinninge, welke hy voor zeker hieldt. Doch de Raadt des konings keerde dit gevoelen af, en vondt niet raadzaam den persoon des konings bloot te stellen in eene gelegenheit, veel hagchelyker dan de zelve den zeevoogdt tofscheen. Men vermaande hem zelfs om zyne vloot niet te wagen, met in den strik te vallen, welken de Franschen hem gespannen hadden.

De moeielykheit, welke de Engelsche zeevoogdt daar over hadt, deedt hem dodelyke besluiten nemen. Hy deedt zyne sloepen vyftien honderd man aan landt zetten, om het landt te verwoesten: doch het landvolk op de been gekomen zynde, ten getale van tien duizend mannen, moest hy weder scheep gaan. Hy deedt vervolgens eene andere landing een weinig van *Brest* af, brandende en verwoestende het platte landt: doch de galeien, welke de Franschen verwachtten, eindelyk in de haven van *Conquest* aangekomen zynde, ten getale van zes, besloot de Fransche zeevoogdt de Engelschen te gaan bevechten. Zy wierden aangevoert door den ridder *Pregent**, of *Prejan*, prior van *Rhodes*, een weigeooffent en dapper zeeoverste. *Howard*, die niet meer dan twee galeien hadt, nam nog vier schepen, die zich van riemen en zeilen bedienden, om alzo het getal der Fransche galeien gelyk te zyn. Hy stelde op deze vier galeien de ridders *Chefney*, *Wallop*, *Sterborne*, en *Sidney*, en overgaande op eene van zyne galeien, gaf hy het bevel van de andere aan *Mylord Ferrers*.

Pregent lag in een inham tusschen twee rotfen, wiens toegangen verdedigt wierden door platboomdeschepen, bezet met geschut. Deze voorzorge maakte den Engelschen zeevoogdt geenzins verchrikt. Zyne dapperheit, aangemoedigt door het misnoegen, dat hy gehad hadde, deedt hem een stoute daad doen, doch die hem het leven kostte. Hy moedigde het scheepvolk aan om zich van zynen plicht te kwytten, en kwam door krachtig roeien aan boord van de galei, daar *Pregent* op was. Hy liet de zelve aanklappen, en wierp 'er zich in met den degen in de vuist, gevolgt door zeventien van de zynen, alle leden van hoge geboorte. De Franschen hakten aanstonts de kabels aan stukken, die de twee galeien aaneen hechtten. Anderen zeggen, dat die van de Engelsche galei de zelve van een maakten, verschrikt zynde door het geschut, dat men van de platboomde schuiten op hen loste, en dat zy, niet denkende dan om zich te bergen, geen acht sloegen op het gene hunnen zeevoogdt wedervaren was. Hy hadt onder den voet geworpen de eersten, die hy op de Fransche galei ontmoet hadt, bygestaan door de zeventien brave mannen, die hem gevolgt waren: maar hy wierdt overmand door het groot getal, en gedood door een slag met een enterbyl. Die genen, die hem volgden, ondergingen het zelve lot, of bleven gevangen. De andere galei dook af met de vier vaartuigen, zonder schade geleden te hebben. Wanneer men zag, dat hy binnen zyn scheepsboordt ontbrak, zondt men drie bevelhebbers aan *Pregent*, om te weten waar hy gebleven was. De zelve gaf ten antwoordt, dat hy niet geloofde, dat hun zeevoogdt een van die wanhopigen geweest was, die

1513.

* of *Prejan*.

Zeegevecht tusschen de Engelsche en Fransche schepen.

Doodt van den Engelschen zeevoogdt.

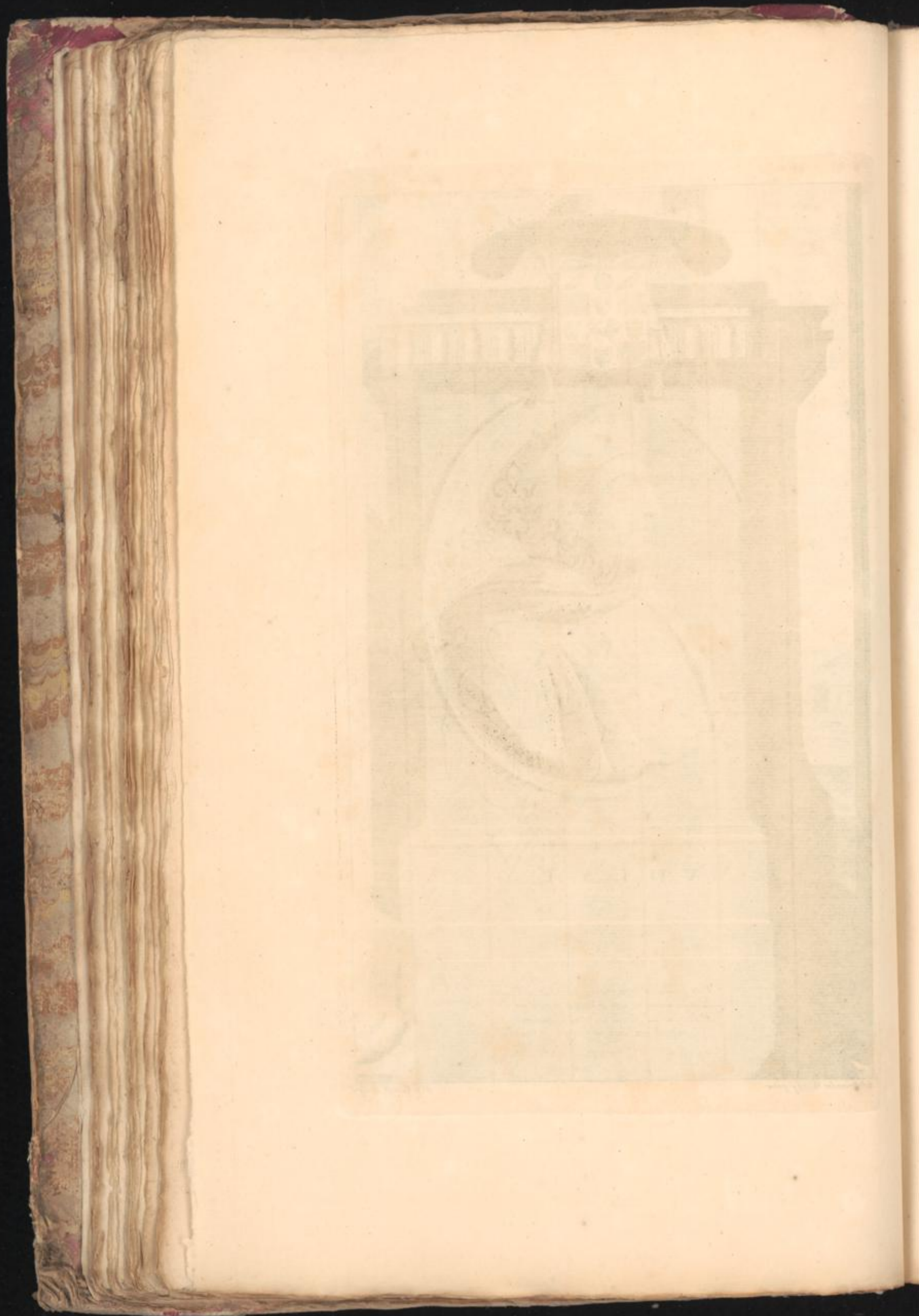

V O L S E Y .

*Tout plus fort mon maître, ce se vit misérable,
 Mais lui même de moi se rendit dépendant,
 Helas! que me se vit ce fatal ascendant,
 Qu'à faire de ma chute un exemple effroyable.*

Ad. Vander Werff pinx.

P. à Gunst sculps.

1513. die hem aangeklamt hadden, en wier reukeloosheit hen dodelyk geweest was.

Herbert, Mezeray.
Landing der Franschen in de provincie van Suffex.

Zie daar, hoedanig de onderneming der Engelschen afloop. Zy gaf den Franschen moed: doch zy deedt dien der Engelschen niet verslappen. *Prezent* deedt eene landing op de kusten van de provincie van Suffex, alwaar hy afgewezen wierdt, en weinig tyds daar na sneuvelde hy in eene andere landing: zo dat zyne doot, kort op die van *Howard* gevolgt, des zelfs verlies vergoedde. Het admiraalichap van den laatstgenoemden wierdt gegeven aan *Thomas Howard*, zynen oudsten broeder.

Doodt van hunnen zeevoogdt.

Tot nog toe hadt men gene galeien op zee gezien, en men zou te voren niet geloofd hebben, dat deze platboomde vaartuigen, en welker boordt waterpas is, op eene zo ongestuime zee zouden hebben kunnen zeilen. Maar men bemerkte, dat zy by stil weder zeer nuttig waren, en dat zy zeer goeden dienst deden. Men bemerkte, dat zy door middel van hare riemen met snelheit wierden voortgedreven, en dat in het tegendeel de schepen, die zich niet dan door behulp van hunne zeilen kunnen bewegen, onnut zyn, als 'er geen windt is. Waarschynlyk heeft dit in de laatste jaren aan Vrankryk reden gegeven, om des zelfs galeien uit de Straat voor de tweede maal te doen komen: doch men weet niet, dat zy iets aanmerkelyks ondernomen hebben; en men zegt zelfs, dat zy in de havens zyn opgesloten als schepen, van welke men geen gebruik op den Oceaen kan maken.

Galeien voor de eerste maal op den Oceaen.

De nieuwe zeevoogdt, zyne openbrieven ontvingen hebbende, nevens de bevelen van het hof, deedt een groot getal schepen toetakelen om de Franschen te overtreffen, en om den overtocht des konings op de kusten van Pikardië te verzekeren. De koning liet ook de toebereidselen voor zyn leger verhaasten, en men zag van alle kanten krygsbenden naar de kusten afzakken, alwaar zy moesten ingescheept worden. Maar men was wel verwonderd, als men hoorde, dat *Wolsey* de voorraad-bezorger van de zelve was.

M. Herbert.

Deze man, die tot nog toe ten hove byna onbekend was geweest, kwam daar voortaan de eerste plaats bekleeden. Wy zullen eens zien, op hoedanig eene wyze hy zeer schielyk de hoogste eertrap beklom, als geen staatsdienaar voor noch na hem gedaan heeft. Zelfs menen wy verplicht te zyn, eene beschryving van zulk een buitengemeen geval te moeten maken, en van de middelen, de welke dezen man tot zulk een hogen staat deden opklimmen. Ten dien einde is het nodig, dat wy voor eerst spreken van zynen weldoender *Fox*, bisschop van Winchester, van welchen wy reeds boven gewag gemaakt hebben.

Fox, bisschop van Winchester, beschuldigt den grave van Surrey, broeder van Mylord Howard, over de verkuyfing der geldmiddelen.

Wy hebben gezegt, dat deze bisschop, een der voornaamsten van den Raadt des konings, overhoop was geraakt met den grave van Surrey, groot-schatbewaarder, den welchen hy beschuldigde de geldmiddelen te verkuyfien. Dit misverstandt vermeerdende dagelyks door den nayver, dien *Fox* opvatte over de gunst-bewyzen aan den groot-schatmeester, die zyne grootheit vondt in de vermindering der schatten van zynen meester, de welke door hem behandelt wierden. De bisschop, die kwade huishouding niet kunnen de verdragen, gelykelyk aangenoopt door den yver tot het gemenebest, en door zyn eigen belang, verweet zulks op een zekeren tydt in den volien Raadt aan den grave van Surrey*. Hy beschuldigde hem, dat hy in minder dan drie jaren tyds verpilt hadt vyf en twintig millioenen,

* Mylord Howard, groot-the-saurier.

II Deel.

welke de overleden koning in zyne schatkist hadt nagelaten. Hy voegde daar by, dat hy zich niet kon ontschuldigen van wegens eene behandeling, zo nadeelig voor den koning en den staat, door de gehoorzaamheit, welke hy aan de bevelen van zynen meester bewezen hadt: *Dat hy verplicht was de aangelegenheit en noodzakelykheit daar van te onderzoeken, en dat, wanneer hy zag, dat deze bevelen niet strekten ten dienste van den vorst, noch ten voordeele van zyn koninkryk, hy zo vaardig niet moest zyn om daar aan te gehoorzamen. Dat by het zich ten misse meer dan eens moest laten belasten, en aan den koning vertonen, hoe veel daar aan gelegen is zyne inkomsten te sparen, welke de koning, zyn vader, met zo veel moeite hadt breeven verzamelt, en die ook het geluk en de veiligheit van zyne regeringe veroorzaakten. Dat men wel zag, dat de groot-schatmeester veel meer zorge droeg voor zyn eigen belang, dan voor dat van zynen meester, en dat hy alleen bedacht was geweest om gunstelingen te maken, ten koste van de koninklyke schatkist, de welke by hadt uitgeput. De schatbewaarder antwoordde daar op kortelyk, dat het verdr. et, of de snyt van den bisschop hem aldus deedt spreken; dat, wat hem betrof, by zyne bevelen van den koning hadt ontfangen, en dat men het hem als geen misdadt kon toerekenen de zelve gehoorzaamt te hebben.* De koning, van dezen twiit onderrecht zynde, gebruikte zyn gezag om de gemoedren dezer twee staatsdienaren te bevredigen: maar schoon hy hen kon beletten om voor de tweede maal aan het krakkeelen te komen, kon hy echter uit hun herte een zo diep ingewortelden haat niet uitrocien.

1513.

De waardigheit van zeevoogdt vervolgens aan de twee zonen van den groot-schatmeester† gegeven zynde, verwekte zulks op nieuw nayver in den bisschop, de welke, ziende, dat de aanhang van zynen vyandt dagelyks sterker wierdt, ook bedacht was om zich een steun te bezorgen, bekwaam om hem te dragen, en zelfs zynen mededinger onder den voet te werpen. Het was om deze reden dat hy zyne oogen op *Wolsey* wierp. Hy kende des zelfs verittandt en bekwaamheit, welke hy hadt begonnen te laten uitblinken onder de voorgaande regeringe; en hy wist wel, dat hy in het ampt, het welk hy hadt by den koning, hem kon inboezemen zodanige gedachten, als hy zou willen. Inderdaadt, hem dienende als voorlezer en uitlegger der boeken over de schoolsche Godgeleerdheit, in welke deze vorst een zonderling vermaak schepte, en zynde daarenboven des zelfs grootaalmoezener, hadt hy by den zelve een toegang, welchen anderen niet hadden. Dies was het hem gemakkelyk gelukkige oogenblikken enden tydt waar te nemen om den eenen te dienen, en den anderen nadeel toe te voegen.

† aan Eduard en aan Thomas, na de doot van Eduard.

Wolsey was een man van geringe afkomst, de zoon van een vleeschhouwer; maar van een gemakkelyken imborst en zeer toegevendende aan alle de begeertens van zynen meester. Terwyl hy den zelve van den eenen kant onderwees in de wetenschappen, vermaakte hy hem aan den anderen door kortswylige dingen, door spelen, en door toncelsstukken; en niet te vrede met hem bezig te houden met geoorloofde vermakkelykheden, gaf hy hem wel eens aanleiding tot ongeoorloofde. Ten dien einde hadt hy van zyn huis eene plaats der wellusten gemaakt. Het zelve was als een klein paleis, aan de ongebondenheit toegewyd, waar in hy den koning menigmalen bragt, die nog jong en gevoelig zynde door hem bedurven wierdt, om hem bekwaamer te maken

Afbeeldsel van Wolsey. Herbert, Polyd. Virg. Cavendish

M om

1513. om aan zyne ingevingen gehoor te geven. Hy verzuimde niet, om in het midden der spelen en vermakelykheden nu en dan den ernstigen en staatkundigen te maken. Hy onderhieldt *Henrik* menigmaal met staatszaken, en hy vertoonde hem, dat 'er niets zwaarder en lastiger was dan eene koninklyke kroon. Doch dit geschiedde minder om hem aan te zetten de regering wel waar te nemen, dan om hem te verplichten zich daar van te ontlaffen op de zorgen van een gunsteling. Gelyk hy nu door de zelve aanlokkeien gewonnen hadt de jonge heeren, die rondom den persoon des konings waren, zo hielpen deze jonge hovelingen zyn voornemen, en hunne goedkuring maakte, dat zyne redenen by den koning volkomeningang vonden, en des zelfs toestemming verkregen. Maar wanneer de bisschop van Winchester hem verklaart hadt, dat hy hem wilde dienst doen, en hem ten top van geluk verheffen, gaf *Wolsey* zich aan des zelfs staatzucht ten eenemale over, en geloofde, dat hy alles kon ondernemen. Het was toen, dat hy onder de Godgeleerde lessen, welke hy aan den koning gaf, ziende, dat deze vorst daar in behagen hadt, de stoutheit nam van hem te zeggen, dat terwyl hy vermaak schepte in deze oeffeningen, hy zich daar mede bezig houdende de zorgen der regering op hem kon laten staan, waar van hy aan hem goede rekenfchap zou geven. Hy voegde daar by, dat hy de regering wel haalt op een anderen voet zou zien dan zy nu was, indien hy zich van hem wilde bedienen. Hy boezemde hem tusschen beide behendiglyk een wantrouwen en nayver in, onafscheidelyk van den koninklyken staat, het niet mogelyk zynde, zeide hy, dat een vorst, die alles door zich zelve doet, niet bloot zou gestelt zyn voor den haat van de eenen, en voor de staatzucht van de anderen. Eindelyk gebruikte hy de bewegingen van hope en vreeze, de welke als de twee deuren zyn van het menschelyk herte, zo wel, dat hy dat des konings opende en toefloot, naar het hem behaagde. Hy deedt den zelve vreezen zaken, van welke hy hem wilde vervreemden, en vleide zyne gemoedsdriften, welke neiging en sterke drift hy kende, hem eene spoedige voldoening bezorgende. Dus blies hy hem, onder voorwendfel van inschikkelykheit voor de gevoelens van dezen jongen vorst, allengskens in een afkeer van de staatszaken; zo dat hy niets meer zocht, dan zich daar van op zyne staatsdienaren te ontlaffen. Dit was het uiterste, waar toe *Wolsey* hem zocht te brengen. Gelyk nu deze man eene onbepaalde staatzucht bezat, dus dacht hy ten minste niet anders, dan het middelpunt van het koninklyk gezag te zyn, en devotlagen bestierder van alle de begeertens van den vorst. Hy wist hem dan te vertonen, dat in het voornemen, het welk hy hadt om getrouwe en hem toegenegene staatsdienaren te verkiezen, op welke hy de bestiering van zyn koninkryk zou kunnen doen berusten, het te vreezen stondt, dat de meerderheit der zelve zamenfpanningen mogt veroorzaken, en zyne rust storen, in plaats van de zelve te beveiligen; dat een genoeg was tot zulk eene gewigtige bediening, behoudens dat hy genoegzame verdiensten bezat, en dat men van zyne genegenheit ontwyffelbare bewyzen hadt. Zeer stout was de redenvoering, welke hy daar omtrent aan den koning deedt.

Sire, zeide hy op een zeker dag, by gelegenheit dat de Raadt wegens verscheide zaken zeer van gevoelen verschilde, de ongerustheit van uwe Majesteit gaat my zeer ter herte. Het valt moeilyk van zo vele tegenstrydige gevoelens een te

1513. om hem een dienaar te maken.

verkiezen, en het is onmogelyk de zelve alle te volgen. Ik heb al lang deze verwarring te gemoot gezien, en my bevluyt om een middel uit te vinden, waar door de rust van uwe Majesteit bezorgt, en uwe macht volkomen verzekert wierdt. Indien ik my niet bedriege, *Sire*, heb ik dat gevonden, en indien uwe Majesteit daar in niet toefemt, hope ik ten minste, dat de zelve mynen yver niet zal mispryzen. Om oprecht te zyn moet men vry zyn, en ik moet voor uwe Majesteit niets verbergen, wanneer 'er wordt gebandelt om voor u een ontwerp te maken, het welk het geluk en de zekerheit van zyne regering moet veroorzaken. *Sire*, het is niet mogelyk, dat uwe Majesteit in den grondt kan weten de zaken, wanneer de zelve daar van niet anders onderrecht wordt, dan door het berecht, dat men hem daar van in zynen Raadt geeft, noch dat hy in staat zy de nodige maatregelen te nemen, en die met zyne eere overeenkomen, of met het best van zyne onderdanen, in de verwarring van verscheide gevoelens, gelyk het doorgaans gebeurt. Het komt ook met uwe waardigheit niet overeen, U te laten vinden by twyfelredenen, die de een zo onzeker zyn als de andere. De achtharkeit van den vorst verplicht hem een ander beleid te houden, en nooit zich aan een anderen over te geven. Ik wil niet, *Sire*, dat uwe geheim Raadt afgeschast worde, noch U alleen belasten met de moeilykheit der regering, zo dat gy de zaken niet dan door uwe oogzen zien zoudt, zonder U daar over te gedragen aan bekwame en getrouwe staatsdienaren. Deze last is te zwaar, en wie zou dien eenigen tyd kunnen dragen, zonder daar van overloopt te worden? Maar ik wenschte, dat uwe Majesteit een kleinen Raadt uitkoos van vier personen, de bekwameste, en welmenendste van uw koninkryk: dat uwe Majesteit aan den zelve gaf de bestiering der voornaamste zaken van den staat, en dat deze staatsdienars u in den grondt onderrechtten van de zelve, eer men die voorstelde in den vollen Raadt, om aldaar overwogen te worden. Daar uit zouden twee zaken ontstaan, beide voor uwe Majesteit voordeelig. De eerste, dat uwe Majesteit, van de gefeldheit der zaken onderrecht zynde, met gemak daar van zou kunnen ordeelen, overwegende de gevoelens van de eenen en de andere, zonder daar mede overluden te zyn. De tweede, dat de zaken, voorgestelt zynde door welmenende staatsdienars, en die de zelve reets van te voren over en wider overwogen hadden, men gene besluiten zou nemen, dan met uwe begeertens en met uwe waarachtige belangen overeenkomende. Doch dit is het nog niet al. Deze vier personen, hoe welmenende zy ook zyn mogen, kunnen nog verdeelt zyn. Daar wordt niet dan een gunsteling vereischt, om uwe Majesteit in eene volkomene rust te stellen. Het is nodig, dat uwe Majesteit iemandt verkiest, aan welken de zelve het ganfche geheim der regering aanbetrowt, en door welken de zelve kan weten de gevoelens van alle de andere staatsdienaren, van hunne oogmerken en van hun beleid onderrecht worden, en hen doen weten het gene uwe Majesteit oorbaar zal vinden ben van zyne voornemens en welhebagen te doen weten. Op deze wyze zal uwe Majesteit een volstrekt vermogen behouden, het welk Gy aan zo vele personen niet kunt gemten maken, zonder het zelve te krenken. Het is byna met het gezag der koningen als met den loop eener riviere gelogen: byaldien men den oorsprong eener riviere verdeelt, en de zelve door verscheide waterleidingen doeds lopen, put men de zelve uit, en doeds de rivier verdrogen. In het tegendeel moet men alle de beeken, zo veel men kan, derwaarts benen leiden, op dat de stroom groter worde. Dus moet zich ook de oppermacht niet uitbreiden over verscheide onderwerpen, maar besloten zynde in een hoofdt moet zy

1513. zy tot zich trekken alle andere hoofden van den staat. Daarenboven is de aanstelling van een gunsteling het eenigste middel om te verkrygen twee voordeelen van een gelyk belang, en dat onmogelyk is anders te bewaren, te weten: het geheim, dat de ziel is van de regeringe, en de afdoening der zaken, dat het geluk des volks uitmaakt. Het gene door zo vele handen gaat, kan niet lang verboden blijven, noch spoedig afgedaan worden. Gy zult nog een anderen bystand vinden, die niet minder aanzienlyk is door de behandeling van uwen gunsteling. Hy zal het doel zyn voor alle de pylen van den nydt, welke eene volstrekte oppermacht altoos verselt, en by zal beladen blijven met den haat over ongelukkige uitkomsten, welke men altydt niet beletten kan, en die het volk u anders zal verwyten, als het niemandt vindt, op wien het de schuld daer van schuive. Eindelyk, de verheffing eens gunsteling vergelyke ik by den top der pronknaalden*, op welke men de beelden der vorsten stelt. Alle de grootheit van den staatsdienaar strekt alleen om de Majesteit van den meester te doen uitschitteren, die hem daar mede bekleed heeft, en die alles op zyne zorgen laat beruften. Voor het overige beboeft uwe Majesteit niet te vrezen om anderen daar door nayverig te maken. De groten van uw koninkryk zyn alleen beducht om hun gezag te bewaren over hunne leenmannen, zonder zich met de regeringe te bemoeien, en uwe Raden bepalen zich tot de waarneming van hun ampt. Zou ik nu na dit alles, Sire, voortgaande met tegen uwe Majesteit te spreken met die vryheit, welke my de zelve vergunt, durven zeggen, dat uwe Majesteit niemandt ooit zal vinden, die meerder toegedaanheit aan uwen wille, of meerder oplettendheit op alle zaken zal betonen, dan my, indien uwe Majesteit my gelieft te verzeeren met eene bedieninge, de welke zo wel eene onschendbare getrouwicheit vereischt, als eene onvermoeide naarsticheit?

Wolsey verkrygt het geen hy verzocht heeft. M. Herbert.

Dit gesprek deedt terstondt die uitwerking, welke Wolsey zich daar van beloofd hadt. De koning, wiens geest hy te voren hadt ingenomen, maakte hem zynen eersten staatsdienaar, en stelde alle zaken van gewigt in zyne handen. Men zag dezen gunsteling in korten tydt verheven tot eene zodanige macht, dat hy over de gansche regering het beschik hadt. Zyn huis wierdt terstondt vervult met geschenken van de grootsten van het koninkryk, de welke door deze mildheden zyne vriendschap zochten te verkrygen, en zyn voorspoedig lot trok naar zich een groot getal hovelingen, de welke geloofden, dat 'er geen beter middel ter bevordering was, dan zich aan hem te verbinden. Karel Brandon, sedert hertog van Suffolk, was onder dat getal. Hy was een edelman, wiens goede gestalte en behendigheit in de wedlopen en tournooispelen hem by den koning zo bemind hadden gemaakt, dat hy niet alleen verheven wierdt tot de waardigheit van ondergraaf van Rysfel, maar zelfs in de maagschap des konings aangenomen. Echter oordeelde de zelve zyne bevordering niet zeker, indien hy niet door Wolsey ondersteunt wierdt. Zodanig hadt zich deze laatste door de gaauwigheit, die hy bezat, van den geest zyns meesters weten meester te maken, alleen daar op toeliggende om des zelfs bevelen te doen uitvoeren, zonder noch der zelve aardt, noch der zelve aangelegenheit en zwarigheden te onderzoeken. Aan den anderen kant, gelyk hy hem eene afkerigheit hadt ingeboezemt tegen al het gene zyne vermaaken hinderlyk kon zyn, en eene trotschheit tegen de genen, die zich tegen zynen wille stelden, belette hy hem zich in den Raadt te laten vinden, om zyne vermakelykheden niets te onttrekken.

II Deel.

ken, of zich door vertogen eenige moeilykheit te laten aandoen. Dus bestierde de gunsteling, onder voorwendfel van zynen meester te ontlaten, den staat met een volstrekt oppergezag. Wy zullen in het vervolg zien, hoe lang de ongemene gunst van dezen tweden Haman duurde, gelyk hem eenige schryvers noemen*: een naam, zeer wel overeenkomende met den top der pronknaalden, by welke hy zyne verheffing vergeleken hadt.

Alles tot den overtocht van het leger naar Vrankryk gereed zynde, overwoog men in den Raadt met ernst het gevaar, aan het welke de koning zyn persoon en zyn koninkryk bloot stelde door deze overzeefche onderneminge. Eening wilden, dat hy den oorlog zou voeren door zyne veldheeren; anderen in het tegendeel hielden staande, dat het zyne eere te na was, zyn leger zelf niet te gebiedten: behalven dat hy zich een geheel anderen uitslag kon beloven van zyne voornemens; welker uitvoering zyne tegenwoordigheit gemakkelyk zou maken, dan van die gene, de welke alleen op het gezag zynen opperbevelhebberen steunden. De eersten zeiden, dat de Voorzienigheit den koning nog zeer jong den troon hebbende doen beklommen, by zyn kroon zo ligt niet moest wagen, noch de rust van zyne onderdanen, zich aan het blinde geluk overgeevende, het welk de koningen niet meer dan den minsten der onderdanen spaart; dat by derhalven in zyne staten moest blijven, om daar de vrede en den overvloed te handhaven, en dat by het aan welgeoeffende veldheeren moest overlaten om de legers te gebiedten, welke hy over zee wilde zenden; dat by gene kinderen hadt om hem op te volgen, en dat de voorzichtigheit niet toeliet, dat by zich van zyn koninkryk verwyderde, zonder daar van de opvolging te verzeeren door de geboorte van een opvolger; dat het waar was, dat de koningin van Schotland, zyne zuster, een onwederprekelyk recht hadt tot de ryks-opvolginge; maar dat haar de zelve echter kon betwist worden door de aanhangers van het huis van York, die zich veel ligt bedienen zouden van den haat, welchen men den Schotten toedroeg, om te begunstigen Edmond van Pole, grave van Suffolk, gesproten uit eene zuster van Eduard den IV; dat dus alles het vertrek des konings afkeurde; dat zyn leven dierbaar was aan zyn volk; en dat hy het voor geen gevaarlyker omstandigheit kon bloot stellen.

De anderen antwoordden daar op in het tegendeel, dat de vrees, welke men zich zelf maakte wegens den voorgewenden eisch van den grave van Suffolk, en der aanhangeren van het huis van York, of geheel weggenomen, of vereenigt in de nakomelingfchap van Henrik den VII, ydel was en eene herffenschim; dat voor het overige, wel verre dat des konings junkheit eene reden was om zynen tocht naar Vrankryk te beletten, het in dezen onderdom was geweest, dat Alexander, dat Augustus, en dat zo vele keizers en koningen, in de Geschiedenisse zo befaamd, hunne veroveringen begonnen hadden; dat men daar van, zonder buiten Engelandt te gaan, doorluchte voorbeelden hadt in vele van des zelfs vorsten, en dat de koning zyne kroon nooit beter zou verzeeren, dan met den schrik te brengen onder zyne vyanden aan het hoofdt zynen legers; dat de roem, welchen hy door zyne dapperheit zou verkrygen, hem van vreemden zou doen vrezen, en van zyne onderdanen eerbieden; dat het wel waar was, dat in deze onderneminge gevaar stak: maar dat dit gevaar de onderneming beeryker maakte, en dat een vorst geen onsterffelyker roem kan behalen dan door gevaren, onafscheidelyk van grote ondernemingen; dat men zich in deze gelegenheit aan de Voorzienigheit moest overgeven;

M 2

1513.

* De Vadet Orleans in zyne geschiedenis der staatveranderingen in Engelandt. De Raadt des konings is in twyffel; of het nodig is, dat deze vorst over zee gaat, om in persoon Vrankryk te bevechten.

Redenvoering van die genen, welke het willen beletten.

Antwoordt der anderen die van een ander gevoelen zyn.

1513. en stoutmoediglyk treden in het venperk der bel-
den.

Mogelyk was dit laatste gevoelen nog niet ge-
volgt, hoe grote drift de koning ook betoonde
tot deze onderneminge, ten ware de brieven,
welke hy van Maximiliaan ontving, hem al de
zwarigheid, welke de genen, die hem daar van
wilden afraden, maakten, hadden doen te boven
komen. De keizer verzocht hem, om zich,
zonder tydverzuim, naar Pikardië te begeven,
alwaar hy zich met zyn leger by hem zou komen
voegen, niet met een voornemen om het bewindt
met hem te delen, maar om in persoon als een
befolding onder zyne vaandelen te vechten. Hy
voegde by deze zo vleicende onderdanigheit de ver-
maningen van den paus, en den optocht der
Zwitfers, gereed om in Burgundië te trekken.

De koning
volet het
laatste ge-
voelen.

Alle deze aanmerkingen sleeten Henrik mede.
Hy was niet langer meester over een gevoelen
van eere, het welk alle de redenen van staatkun-
de doet zwygen: doch het kostte den graaf van
Suffolk het leven, van welken men het geraden
vondt dat hy zich ontsloeg, uit vreeze, dat hy
eenige verwarringen by des konings afzyn in
het ryk mogt veroorzaken. Deze ongelukkige
graaf was, als boven verhaalt is, gevangen naar
den Tour gezonden, op het bevel van Henrik
den VII, aan welken hem de aartshertog Pbilips,
tot wien hy gevluht was, hadt overgelevert.
Hy wierdt onthoofd, zonder dat men hem eene
misdadigt aanwees. Mogelyk wist men geen an-
dere dan die van zyne geboorte en van zyne dap-
perheit: een heer, wel is waar, al te onrustig, en
al te zeer tot oproer genegen gedurende de
verwarringen van de voorgaande regeringen:
doch welken Henrik de VII echter, hoe
kwaad van vermoeden en hoe wreed hy ook was,
niets anders dan de gevangenis meende verdient te
hebben. Maar zyn navolger offerde hem aan
zyn wantrouwen op, meer door strengheit
dan rechtvaardigheit, door deze daadt betonen-
de, dat hy 'er weinig werk van maakte het
doorluchtigste bloedt te storten. Men zegt, om
hem te verontschuldigen, dat de graaf van Suffolk
overtuigt was heimelyke verstandhouding met
Richard van Pole, zynen oudsten broeder, gehad te
hebben, die overgegaan was in Franschen dienst,
en die zich bevondt in de belegering van Terouane,
van welke wy nu gaan spreken, het be-
vel voerende over eene bende van zes duizend
mannen.

Pole, graaf
van Suffolk,
onthoofd.

Inscheping
der Engel-
sche benden.
* Meceray.

M. Herbert.

Men begon eindelyk de benden in te sche-
pen. Indien men den Franschen geschiedenis-
schryver * geloof, bestonden de zelve in vyf
duizend paarden en veertig duizend man te voet.
De Engelsche schryvers, die de zelve zo talryk
niet maken, zeggen, dat zy op drie verscheide malen
wierden ingescheept. De eerste inscheping geschied-
de in de maandt May, namentlyk van acht dui-
zend man, behalven de ruitery en de edellieden,
die als vrywilligers dienden. Georg Talbot, graaf
van Shrewsbury, grootmeester van de klederka-
mer des konings, was algemeen bevelhebber daar
over. De voornaamste onder-bevelhebbers wa-
ren Thomas Stanley, graaf van Derby, de Lord
prioor der ridderorde van St. Jan †, de Lords
Fitzwater, Hastings, Cobham, en Rice ap Tho-
mas †. Deze laatste hadt het bevel over de lig-
te paarden. Zy kwamen omtrent het midden
van May te Calais aan, en wierden gevolgt door
een ander ligchaam van zes duizend man, onder
het bevel van Mylord Herbert, kamerling. Hy
hadt by zich de graven van Northumberlandt,
van Kent, en van Wiltshire, de Lords Audley,

†Deze prioor
voerde den
tytel van eer-
ste baron van
Engelandt.
† of Rice ap
Thomas.

en de la Ware, de vryheeren van Carrew, en
van Curson, nevens vele ridders en edellieden.
Deze benden ontscheepten te Calais vyftien da-
gen na de andere. Zy verwachtten alle te za-
men de koninklyke bevelen, en hebbende de zel-
ve ontfangen vertrokken zy op den 17 Juny in
slagorder, nemende den weg naar Terouane. De-
ze stad is in Artois gelegen, en was van ouds de
hoofdstadt der inwoonderen van Belgisch Gaulle,
welke de Romeinen Morini noemden.

1513.

De Engelschen kwamen voor de plaats op den
vyften dag van hunnen tocht, en begonnen de
belegering, doende hunne tenten spannen, en
werkende aan de beschanffinge van hunne leger-
plaats. De stad was wel versterkt, en met eene
brede gracht omringt; de muren en bolwerken
in een goeden staat, en wel van gescht voorzien,
de welke geduriglyk op de belegeraars wierden
losgebrand. De vryheer van Carrew * wierdt
in den eersten nacht dood geschoten in de tent
van Mylord Herbert, en zo dicht by dezen veld-
heer, dat eenige Franschen schryven, dat de zel-
ve kogel hen beide dood ter aarde wierp. De
stad was ook met eene goede bezetting van twee
duizend landsknechten, en twee honderd en vyf-
tig piekeniers voorzien, onder het bevel van
Francois van Teligny en Atois van Crequi, heet
van Pontdormi. Aan de andere zyde vervaardig-
de men van alle kanten een machtig leger om de
plaats te hulp te komen, onder het opperbevel
van de hertogen van Longueville en van Palisse.
De hertog van Gelder moest het zelve verster-
ken met tien duizend man, en Richard van Pole,
hertog van Suffolk, met zes duizend. De koning
van Frankryk, zich in persoon daar by niet kun-
nende laten vinden ter oorzaak van het voeteuvel,
hadt zich in eene rosbaar naar Amiens doen dra-
gen, het welk niet verder dan een dag van het
leger gelegen was.

Belegering
van Terouane
door de
Engelschen.

of Carrow.

De koning van Engelandt was zelf nog niet over-
gekomen. Hy maakte eerst eene verordening,
hoedanig het ryk gedurende zyne afwezenheit
zou bestiert worden, gevende by eene volmacht
van den 11 Juny de regering daar van over aan
de koninginne Catharina, zyne gemalinne; waar
na hy scheep ging met het overige van het leger,
bestaande uit negen duizend soldaten, en drie dui-
zend schansgravers, nevens veel gescht, reistuig,
en krygs- en mond-behoeftens, zamen ingescheept
in vier honderd schepen. Hy landte op den laat-
sten Juny te Calais aan, alwaar hy begroet wierdt
door de afgezanten van den keizer, van de her-
toghinne van Savoie, bestierster der Nederlanden,
en van den hertog van Brunswyk. Wolfey, zyn eerste
staatsdienaar en gunsteling, verfelde hem; en wy zul-
len hem naderhandt den koning overal zien volgen,
en zich tot scheidsman maken van vrede en van
oorlog. Hy was te voren in dienst geweest van
den gemachtigden tot het betalen der bezettin-
ge van Terouane; en gelyk hy veel verstandt
hadt, zo hadt hy op alles naauwkeurig acht ge-
nomen, waar van hy een ontwerp overgaf.

Atta. Publ.
Tom. XIII,
fol. 370.

De koning vertrok den 2 July van Calais naar
het leger. Karel Brandon, een ander gunsteling
van hem, welken hy kort te voren ondergraaf
van Ryffel hadt gemaakt, en die met hem was over-
gekomen, geleidde de voorhoede van het leger,
hebbende tot luitenant generaal den grave van Es-
sex. De koning was in de middeltocht, heb-
bende op de vleugels gestelt den hertog van Buc-
kingham ter regter, aan het hoofd van zes hon-
derd uitgelezene mannen; en Poyning aan de lin-
ker handt, met een gelyk getal brave manschap.
Henrik Guilford droeg den standaardt. De achter-
hoede

Komst des
koningt te
Calais.

Hy komt in
het leger.

1513. hoede wierdt geleid door *William Compton*. Het gevolg van den bisschop van Winchester, en van zynen vriendt *Wolsey*, ten getale van meer dan acht honderd menschen, maakten het grootste gedeelte daar van uit. Het geschut was tusschen beide in geplaatst, en men verwonderde zich onder het zelve voornamentlyk over twaalf stukken geschut van eene buitengemene grootte, de welke de koning zyne twaalf Apostelen noemde. *Anthony Oughtred* en *Jan Nevil* volgden in den staart met vier honderd man, met lancien gewapent. Naauwlyks waren zy op den Franschen bodem getreden naby Ardres, of zy kregen tyding van den optocht der vyanden. Het was hunne gansche ruitery, de welke *Bajard* en *Pienne* geboden. Zy hadden een groot voordeel op het leger des konings, byna geheel uit voetvolk bestaande, en dat zich in een open veldt bevondt, zonder door eenige verchansinge gedekt te zyn. *Bajard* wilde hen ook aantasten; maar *Pienne*, die het opperbevel hadt, dorst het niet wagen; en *Rice ap Thomas**, die uit de legerplaats voor Terouane vertrokken was met vyf honderd paarden, en zich by het leger hadt gevoegt, trok stoutmoedig op de vyanden aan, gevolgt van den grave van *Essex*, en van *Guilford*, met twee honderd boogschutters te paardt. De Franschen, hen ziende aankomen, deinsden te rug. Zy ontnamen hen echter twee stukken geschut, van welke de Engelschen wel haast een wederom namen. Dus keerde de koning weder in zyn leger op den 4 Augustus, ten spyt der vyanden, die zeiden, dat de Engelsche voetknechten voor hen gevlucht waren. Hy liet vervolgens eene tent voor zich opslaan, de welke zeer kostelyk was, en geheel van goudt blinkte. Men liet by zyne aankomst eene myn springen, om eene bresch in den muur te maken; doch de Franschen hadden eene tegenmyn gegraven, die de uitwerking daar van belette: zo dat de belegeraars, een aanval gedaan hebbende, afgeslagen wierden, en het verlies was byna gelyk aan de eene en de andere zyde.

Ondertusschen waren de Zwitsers, die door den keizer opgemaakt waren, en de welke zich sedert den veldslag van Novara onverwinnelyk sloofden, door Burgundië in Vrankryk getrokken, en hadden zich voor Dyon* nedergeslagen, met een leger van twee en twintig duizend man. De keizer hadt 'er den adel uit het Franche Comté, en eenig Hoogduitsch paardvolk bygevoegt, onder het bevel van *Ulrich*, hertog van Wurtemberg. *Tremouille* was binnen de plaats, de welke hy zes weken lang verdedigde: doch geen ontzet te gemoet ziende, en vrezende, dat zo de zelve stormendehandt verovert wierdt, het overwinnend leger tot voor de poorten van Parys zou rukken, vondt hy geraden een verdrag aan te gaan. Hy boodt den Zwitsers derhalven eene grote somme gelds aan, het welk hen verblindde; namentlyk hy beloofde hen van des konings wegens zes maal honderd duizend kronen, waar van hy hen ten eerste twintig duizend zou betalen; en om te voldoen aan het stuk van eere, dat hen de wapenen hadt doen opnemen, beloofde hy ook, dat de koning afftandt zou doen van de kerkvergadering van Piza, en van het hertogdom van Milaan, waar van zy zich beschermheeren gemaakt hadden. Hy gaf zes gyselaars, twee edellieden en vier burgers, tot bevestiging van dit verdrag, tot dat de koning het zelve zou bekrachtigt hebben. Maar de zelve geweigert hebbende zulks te doen, stonden de Zwitsers in beraadt om hen alle te doen onthoof-

den: doch hunne gierigheid wederhieldt hen, en de vrees van zes maal honderd duizend kronen te verliezen spaarde de waarborgen van het verdrag in het leven. Daar zyn schryvers, die zeggen* dat deze gyselaars ontkwamen, en dat de Zwitsers, daar over als razende zynde, die van Geneve dwongen hen den voorzitter van Grenoble, afgezant van Vrankryk, over te leveren, den welken zy op de pynbank bragten. Wat'er van zy, *François de I* naderhandt tot de kroon gekomen zynde, bevestigde het verdrag, dat *Lodewyk de XII* niet hadt willen goedkeuren.

De voorzichtigheit van *Tremouille* bewaarde Dyon, en geheel Burgundië, en het was eene staatkundige streck, de Zwitsers aldus wederom te zenden in den tydt dat de Engelschen zich meester maakten van Terouane. De keizer was in het Engelsche leger gekomen met weinig benden, en volgens den brief, welken hy daar over aan den koning geschreven hadt, was hy op soldy gestelt, en hadt betaling genoten, die men op honderd ryksdaalders des daags geschikt hadt. Dus kon *Hemik de VIII* roemen, dat hy den keizer tot eenen van zyne hoofdmannen hadt, en het Engelsche leger evenaarde daar omtrent den roem der Romeinen, de welke van ouds koningen onder de bevelhebbers hunner hulpbenden getelt hadden. Doch dit was ook al het voordeel, het welk de koning daar van trok. Hy liet voor den keizer eene prachtige tent van goud laken opslaan, en gedurende de twee dagen, die *Maximiliaan* in het leger bleef, onthaalde hy hem treffelyk. Wanneer hy vertrok, kreeg men tyding, dat de Fransche hulpbenden naderden naar den kant van de Lye †. Deze streck was door de belegeraars niet bezet, en de vyanden onderstonden daar door in de stad te geraken. De koning deedt in der yl vyf bruggen over de rivier slaan, over welke hy met zyn gansche leger trok, en met den keizer, die hem op den voet gevolgt was, om zich by het gevecht te laten vinden. Naauwlyks was het leger de Lye overgetrokken, of men kreeg de tyding, dat zich de vyanden in slagorder gestelt hadden. De koning vaardigde aanstonts een gedeelte van het leger af met tien stukken geschut, en liet de zelve tot op eene hoogte naderen, waar van zy zich meester maakte, eer dan de vyanden daar gekomen waren. De hertog van Longueville was hun opperhoofd; *la Palisse* hadt na hem het voornaamste bevel, en alle krygshoofden van aanzien, die in Vrankryk waren, wilden by eene zo gewigtige onderneming tegenwoordig zyn. De beroemde *Bajard*, *la Fayette*, *Clermont van Anjou*, en *Bussi van Amboise* waren onder dit getal. De hertog van Gelder en *Richard van Pole* waren ook in het leger gekomen met hunne benden. De veldslag viel voor op den 16 Augustus naby Guinegate. De Franschen, die meer paardvolk dan voetvolk hadden, deden terstondt de eerste krygshopen te rug wyken, die zy in den weg vonden. Doch zy waren wel verwondert, zich door het geschut te zien begroet, het welk de koning van pas hadt laten planten op de hoogte, van welke wy boven gesproken hebben, gelegen op den doorgang der twee legers, en bezet door de Engelschen, die van den heuvel afkwamen, en een geschrceuw van blydschap maakten, als of zy van de overwinninge verzekert waren. Inderdaadt, de zelve wierdt hen niet lang betwist. De vyanden, die niets minder dan dezen aanval verwachtten, wierden met een zodanigen schrik bevangen, dat zy de vlucht namen, brengende de zelve verbaasheit in het overige des legers, waar

1513.

Belegering van Terouane door de Engelschen.

of Caron.

* uit het prinsdom van Wallen.

Alta. Publ. om. XIII, fol. 370.

Inval der Zwitsers door Burgundië in Vrankryk. *Mercray*. Zy belegeren Dyon. * of Dijon.

Komst des konings te Calais.

Zy handelen met *Tremouille*, die hen grote geldsommen beloofde. Hy komt in het leger.

1513.

* *Wiquafort* in zyn boek van de Afgezanten.

Mercray. *M. Herbers*.

† of Lys, of Lis.

De koning trekt over de Lys, om de Franschen te bevechten.

† *Bastillen*.

1513.

Nederlaag
der Fran-
schen.* *La Journée
des Epous.*† Het kruis
van St. Joris.Overgave
van Teroua-
ne.

M. Herbert.

De koning
doedt de mu-
ren flechten,
op het ver-
zoek des
keizers.Henrik on-
derneemt de
belegging
van Doornik,
op het
aanhouden
van Maxi-
miliaan.

waar dooreene grote wanorder wierdt veroorzaakt. Te vergeeffch was het, dat de opperhoofden hen zo met woorden, als door hun voorbeeld zochten aan te moedigen; niets was bekwaam de vluchtenden wederom te herstellen. De hertog van Longueville, de marquis van Rothelin, *Bajard*, *la Fayette*, *Clermont*, en *Buffi van Amboise* wierden gevangen. *Palisse* en *Imbrecour* kwamen terstont overeen wegens hun losgeldt, en wierden in vryheit gestelt. Anderen zeggen, dat zy middel vonden om het te ontvluchten. Om de waarheit te zeggen, het was veel eerder eene verstroojing der vyanden dan een veldslag. Ook noemde men dezen veldslag de *nederlaag der spoonen**, doordien zich de Franschen daar meer van bedient hadden dan van hunne degens. De koning en de keizer wenschten elkander om strydt op het slagveldt geluk, en deden het *Te Deum* zingen, de keizer by deze plegtigheit het rode kruis dragende, zynde dat van Engelandt†.

De leetocht, welken de Franschen in de belegerde stadt wilden werpen, hadt geen beter geluk. De Engelschen tasten het geleide aan tusschen *Guisnes* en *Terouane*, en *du Pleffis*, die'er het bevel over hadt, kwam te sneuvelen. Vyftien dagen daar na, te weten den 22 Augustus, was *Crequi* gedwongen een verdrag wegens de overgave te maken. De koning stondt hem billyke voorwaarden toe. Hy trok gewapend uit de stadt, met al zyne pakadie, en de bezetting in eene goede order, met staande trommelen en vliegende vaandelen. Al het geschut bleef in de plaats. De koning, verselt van den keizer, die hem altydt den voorrang gaf, deedt'er zyne intrede op den 24 Augustus.

De billykheit vereischte, dat eene stadt, welker verovering den koning zo veel gekost hadt, en daarenboven de eerste verovering des konings was, behoorde bewaart te worden, als een doorluchtig gedenkteken van zyne dapperheit, en een gelukkig voorteken voor zyne wapenen. Het gebeurde echter anders. De keizer hieldt zo lange by den koning en zynen Raadt aan, tot dat hy verkreeg, dat deze stadt, die zyne grenzen na-deelig was, om dat men uit de zelve gedurige stropingen deedt, niettegenstaande het verdrag van overgave, ontmantelt en verbrand wierdt. Men spaarde alleen de kloofers en kerken. Dit was de beloning, welke *Maximiliaan* verkreeg voor zyne bewezene onderdanigheit, en dat hy besolding van den koning van Engelandt getrokken hadt. De zelve plukte dus de eere, maar hy alle de vruchten van deze overwinninge. De stadt wierdt naderhandt door de Franschen herbouwt, en ten tweede male tot den grondt afgebroken in den jare 1553, wanneer *Karel de V* de zelve innam, zonder zelfs de kerken te sparen.

Het was ook op het verzoek van den keizer, dat de koning de belegering van Doornik ondernam. Deze stadt, eene der fraaiste van Vlaanderen, en aan de Schelde gelegen, bragt die van *Ryffel*, de gewone verblyfplaats der bestierster van de Nederlanden, van welke zy maar vyf mylen aflegt, altoos veel nadeel toe; en *Maximiliaan* zag de zelve liever in de macht der Engelschen, dan in die der Franschen, doordien hy de nabuurschap van de eersten zo niet te duchten hadt als die van de laatsten. Hy maakte dan, dat *Henrik* zyne wapenen weder naar dien kant wendde, om den veldtocht met de verovering van die stadt te besluiten. De maatregelen ten dien einde genomen zynde deedt men het leger voorttrekken. Gedurende den tocht wierdt de koning door de

hertoginne van Savoie genodigt om zich eenige dagen te *Ryffel* te komen verfrischen. 1513.

Hy ging derwaarts, en bragt daar drie dagen door met spelen, danssen en maaltyden. Hy hadt alle dagen voortreffelyke gerechten, wordende des avonds een blyspel voor hem vertoont, waar op een baal volgde; en de hertogin liet by deze gelegenheit al de pracht en statie van een zwierig hof blyken. Doch niets beviel den koning meer dan de hofstoet, die om haar was. Onder den zelve bevonden zich in eene welgeregelde order vele mevrouwen van rang en aanzien, voor het grootste gedeelte schoon en welgemaakt, en alle aangenaam en geestig. De koning, nog jong zynde, was'er van aangedaan, en hadt werk eene zo vermakelyke plaats te kunnen verlaten. Hy moest, om zulks te doen, aan zyne eere gedenken, de welke hy in een zo vermakelyk hof schein vergeten te hebben. Hy nam eindelyk afscheidt van de hertoginne, en van alle de mevrouwen, om zich naar zyn leger te begeven, het welk niet verre van daar lag, en hem afwachtte. Naauwlyks was hy buiten de stadspoorte, of daar kwam een zo dikke mist op, dat men ter naauwernoodt zien kon. De koning verdwaalde, en die van zyn gevolg verloren hem uit het gezicht, zonder dat zy hem konden wedervinden. Gelyk hy nu niet wist, welken weg hy moest nemen, zo ontmoette hy gelukkiglyk een soetelaar, die uit het leger kwam. Hy liet zich door den zelve naar het leger leiden, en zyne tegenwoordigheit stilde de ongerustheit, waar in die van zyn gevolg, die voor hem aangekomen waren, het gehele leger gebragt hadden. Hy zette vervolgens zynen tocht voort, en vertoonde zich voor Doornik. Hy liet de stadt van den bevelhebber opeischen; en alzo de zelve weigerde zich over te geven, moest de belegering op de gewone wyze ondernomen worden. De koning nam zyne wyk aan de Noordzyde, de graaf van *Shrewsbury* aan het Zuiden, en *Mylord Herbert* aan het Westen. Men wierp terstondt de batteryen op, en men begon de muren te beschietsen.

Ondertusschen kwam'er een postloper* aan, welken de graaf van *Surrey* †, die een leger op de grenzen van Schotlandt geboodt, aan den koning hadt afgevaardigt. De zelve bragt de tyding van den veldslag, welken hy op de Schotten bevochten hadt, in welke de koning onder de doden gebleven was. De graaf van *Surrey* zondt den koning des zelfs wapenrok, als een doorluchtigen buit, en een zeker bewys van zyne overwinninge. De ongelukkige koning *Jakob de IV*, bewogen door de aanzoecking van *Vrankryk*, en door den haat der twee volkeren, welken zyn huwelyk met de prinsesse van Engelandt niet hadt kunnen uitdoven, hadt een heraut gezonden voor *Therouane*, om den koning van Engelandt den oorlog aan te kondigen. *Vrankryk* meende daar door eene afwending te maken: doch de koning, zonder zich daar over te verwonderen, antwoordde den heraut, dat hy voor zyn vertrek zeer goede bevelen tot de bescherming van zyn ryk gegeven hadt; dat de graaf van *Surrey* des zelfs grenzen met een leger bewaarde, en dat hy hoopte, dat Godt, een wreker van geschondene verbonden, hem zou bevryden voor de aanslagen van een vorst en een bondgenoot, die hem onrechtvaardig aantastte, verbrekende zoplegtig gemaakte verbonden. Hy deedt vervolgens zyne brieven tot antwoordt op deze verklaringe van oorlog vervaardigen. *Lyon*, Schotisch wapenkoning, hadt hem de verklaring aangeboden, bekleed met zynen wapenrok, en den

De hertogin
van Savoie
onthaalt den
koning te
Ryffel.M. Herbert.
Lesley.
* Centier.
† Mylord
Herbert.
Overwin-
ning behaalt
op de Schot-
ten, met de
doodt van
Jakob den
IV.

Gar-

1513. Garter †, eerste wapenkoning van Engelandt, hadt hem binnen geleid. Doch eer Lyon weder by den koning, zynen meester, was gekomen, om hem het antwoord te brengen, was de veldslag gehouden op den berg Floddon.

Jakob de IV, de doode van den zeechuurmer Audries Breton willende wreken, wiens voorval- len boven verhaalt zyn, of een aanmerkelyken dienst aan Lodowijk den XII doen, bediende zich van Honiks afwezen om met een aanzienlyk leger in Engelandt te vallen. Het zelve bestond uit zefftig duizend man; en daar zyn zelfs schryvers, die het zelve op honderd duizend man begroten, en de koning van Schotlandt hadt 'er in persoon het bevel over. De oorlog op de voorverhaalde wyze verklaart zynde, trok de Schotsche koning het landt in, en belegerde de sterkte Northam, welke hy in weinig dagen innam. De graaf van Surrey, daar van verwittigt zynde, begaf zich op weg met zyn leger, het welk maar zes en twintig duizend man sterk was. Hy vaardigde ter zelve tydt den zeevoogdt, zynen zone*, af langs de kusten, hem bevel gevende om de beste soldaten, welke hy zou vinden, tot hem te brengen, en zich by hem te voegen naby Alne- wich †, in het landschap Northumberlandt. Deze jonge heer verloor geen tydt, en bragt dui- zend brave mannen by zynen vader, die de zelve by zyn leger voegde.

Met deze versterking, aanmerkelyker door de dapperheit der Engelschen, dan door hun getal, trok de graaf van Surrey regt op den vyandt aan, met een voornemen om hem slag te leveren. De grote menigte der Schotten verbaalde hem niet; en hunne stroperyen verplichtten hem, om met hen aan den dans te raken, zyne manschap niet kun- nende doen bestaan in een landt, het welk zy be- durven hadden. Hy kon echter zo schielyk niet handgemeen worden, als hy wel gewilt hadt. Hy vondt den koning uit de vlakke opgebroken, en gelegert op een heuvel, alwaar hy zich wel ver- schant hadt, zyne liniën uitstreckende tot aan den voet van den berg Cheviot, die zyn leger dekte. Daar was geen kans om hem op eene zo voordeelige plaats tot een slag te noodzaken. De graaf van Surrey prikkelde hem aan door de eete, om hem tot het gevecht te trekken. Hy zondt zynen heraut aan hem, genaamt Rouge- croix (a), met een trompetter, en een uitdaag- brief, volgens de gewoonte van dien tydt. De uitdaagbrief behelde, dat, naardien de koning van Schotlandt gewapenderhandt in Engelandt was gevallen, tegen de verbonden, tusschen hem met den koning van Engelandt gemaakt; de graaf van Sur- rey, weldoverste van den laatste genoemd, hem daar over wilde straffen; en dat by hem tot het gevecht uitdaagde tegen den volgenden vrijdag. De uitdaag- brief was getekent op zaterdag den 4 September.

De heraut hadt ook bevel van den zeevoogdt om den koning in het byzonder te zeggen, dat hy zich vinden zou in het leger van den koning, zynen vader, om staande te houden, dat de rover Breton rechtvaardig gedood was; en dat by den zelve naar de andere wereldt zou doen volgen alle de Schotten, die hy zou ontmoeten, van voornemen zynde om nie- mandt dan den koning alleen te sparen.

De heraut wierdt wel ontfangen. De koning (a) Hy was alleen een volghecht (Pour suivant). Daar wa- ren wapenkoningen (Rex armatus), herauten, en volghech- ten. Men hadt drie wapenkoningen, Garter, Clarence, en Notrey; zes herauten: York, Richmond, Sommerset, Lancafter, Windsor en Chester; en vier volghechten, welke een Raute- croix genaemt was, ter oorzake van het rode kruis, dat by droeg. De drie anderen waren genaemt Porcullin, Bleumantel en Reu- gedragon.

† Aldus ge- noemt van de ridderor- de van de kousbandt (Garter). om dat die voornament- lyk gebruikt word in za- ken, de welke de plegheden van deze or- de betreffen.

* Thomas Howard.

† of An- wick, aan de Alne.

Geseldheit der twee legers, dat van Schot- landt en dat van Engelandt.

De graaf van Surrey zondt een heraut aan den koning van Schotlandt, om hem tot een veldslag uit te dagen.

De heraut hadt de achterhoede. Daar was nog eene hinde- linge van paardevolk, over welke Mylord Dacres het bevel hadt. De koning, ziende de Engelschen in eene onvoordeelige plaats gelegert, gaf het teken tot den srydt, en stellende zich aan het hoofd van zyn leger vermaande hy de Schotten met weinig woorden aan hunne oude dapperheit te willen gedenken. Hy zeide tegen hen: dat de tydt gekomen was om hunne ongely- ken te wreken, en de eere van het volk te ber- stellen; hen van de overwinninge verzekende, in- dien zy zyn voorbeeldt maar wilden volgen. De- ze woorden eindigende deedt hy allarm blazen. De- De graven van Lenox en Argile, die den regter vicu-

van Schotlandt, een dapper vorst, en die de eer beminde, verzekerde, dat hy de begeerte van zy- nen meester zou voldoen zo haast als hy van Eden- burg zou te rug gekomen zyn, overwaerts de zaken van Schot- van zyn ryk hem riepen; dat hy het afsdoen der zel- landt. ve zou verbaasten, en dat hy tydig genoeg weder te rug zou komen tegen dien dag, welken de graaf van Surrey hem noemde; zynde al zo, en zelfs onverdu- diger naar het gevecht dan by. Hy gaf den heraut ook een brief voor zynen meester mede, behelzende het antwoord op den uitdaagbrief. De zelve luidde aldus:

Het komt niet te pas, dat gy ons verwyf geen Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur- ge, welke wy geefst hebben wegens de doode onzer onderdanen, zyn wy bevoegt geweest om met recht daar over wraak te nemen aan het hoofd onzer legers. Het is om die reden dat wy in Engelandt gekomen zyn, als in een vyandig landt, niet door be- drog, noch verrassing, maar na dat wy u den oor- log verklaart hebben.

Drie dagen daarna naderde de graaf van Surrey op drie mylen na aan de legerplaats der vyanden, en zondt den heraut te rug aan den koning. Hy nodigde hem af te komen in de vlakke van Mil- fieldt, indien hy een veldslag wilde leveren, en buiten de verschansinge te komen. Doch uit des konings antwoord verstaan hebbende, dat hy geen genegenheit hadt om zyne post te verlaten, bediende hy zich van deze krygslift om hem daar toe te noodzaken. Hy veranderde van leger- plaats, en deedt zyn volk zorgvuldig voorttrek- ken, om de plaatsen te bezetten, waar uit de vyanden hun toevoer kregen. De koning, deze beweging gezien hebbende, brak van zyn kant ook op, doende zyne verschansingen in den brandt stekert, en onder begunstiging van den rook, die zynen tocht bedekte, nam hy een draai om den berg, en zette zich vervolgens op des zelfs top ter neder, makende zich aldus meester van het veldt ter regter en ter linker zyde. Onder tuf- schen naderde de graaf van Surrey, zynde genood- zaakt geweest een langen omtrek te nemen om de vyanden te ontwyken, onaangezien de poelen en moerassen, welke hy dikmaals moest overtrekken. Hy kwam eindelyk aan de zyde van den berg, welken hy ook voornemens was te bezetten, om te beletten, dat de vyanden lyfstoet konden halen uit de velden, daar onder gelegen. Maar hy wierdt toan gewaar, dat hem de koning voor- gekomen was. Hy ontzette zich daar over even- wel niet; maar ziende, dat de plaats, daar de zelve zich gelegert hadt, ongemakkelyk om te genaken was, vermaande hy zyne soldaten daar tegen op te klimmen, en echter hunne gelederen te hou- den. Zyne twee zonen* geleidden de voorhoede, welke hy volgde met de middeltocht. Stan- ley hadt de achterhoede. Daar was nog eene hinde- linge van paardevolk, over welke Mylord Dacres het bevel hadt. De koning, ziende de Engelschen in eene onvoordeelige plaats gelegert, gaf het teken tot den srydt, en stellende zich aan het hoofd van zyn leger vermaande hy de Schotten met weinig woorden aan hunne oude dapperheit te willen gedenken. Hy zeide tegen hen: dat de tydt gekomen was om hunne ongely- ken te wreken, en de eere van het volk te ber- stellen; hen van de overwinninge verzekende, in- dien zy zyn voorbeeldt maar wilden volgen. De- ze woorden eindigende deedt hy allarm blazen. De- De graven van Lenox en Argile, die den regter vicu-

* Thomas en Edmond.

Beschryving van den veldslag.

1513. Antwoordt des konings van Schot- landt.

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

Brief des ko- nings van Schotlandt aan den gra- ve van Sur-

1513. vleugel van zyne voorhoede geboden, bragten den linker van dien der Engelschen in wanorder; en indien Mylord *Dacres* niet was toegeschoten met zyne achterhoede, ten bystandt van Mylord *Howard**, was hy geslagen geweest: doch hy ontzette hem, en hervatte het gevecht. Zyn broeder, die den anderen vleugel geboodt, was gelukkiger, en deedt de vyanden wyken, hoe zeer de graven van *Crawford* en *Mont-rose* zulks ook zochten te beletten. De koning en de graaf van *Surrey* vochten aan het hoofd van hunne middel-benden, in slagorder staande †, met een gelyken moedt. *Stanley* wierp zich in de achterhoede der Schotten met zulk eene verwoedheit, dat hy hen van de hoogte van den berg dreef; en hen in de vlakke doende stil staan, maakte hy het gebruik hunner pylen onnut, de schoot byna zonder vrucht zynde, ten minste indien zy niet het onderste boven afgeschoten wierden. Na dat hy hen aldus in wanorder hadt gebracht, verbrak hy hunne gelederen, en daar door wierdt de overwinning veroorzaakt. De koning, die zulks gewaar wierdt, deedt eene ongelooftlike moeite om door de middeltocht der Engelschen heen te dringen, en de zynen te hulp te komen. Hy wierp zich met den degen in de vuist in de ruiterbenden * van den grave van *Surrey*, en zynde tot aan den standaard-drager doorgedrongen, hadt hy den zelve den standaardt ontwongen, indien *Howard* en *Stanley*, die te rug kwamen van het verslaan der achterhoede, niet waren toegeschoten om den zelve te beschermen. Mylord *Dacres* wierp zich van zyn kant met zyne ruitery op het Schotsche voetvolk, om hunne gelederen ten eenemale te breken. De vyanden, de nederlaag van hunne voor- en achterhoede bemerkende, verloren den moedt niet; en aangemoedigt door het voorbeeldt van hunnen koning, en trachtende hem te redden, stelden zy zich in een kring, van alle kanten den Engelschen het aangezicht toekerende. Daar geschiedde eene grote slagting: de Schotten vochten als wanhopigen, en de koning, zyn leven niet ontziende, na dat hy daden hadt gedaan, die eene eeuwige gedachtenis verdienen, zeeg neder, met vele wonden doorboort zynde. Hy wierdt vertrappt door de hoeven der paarden, zo dat men werk hadt hem te bekennen, wanneer men na den slag de doden bezichtigde. Daar zyn 'er zelfs, die zeggen, dat het die geen was, die zynen standaardt droeg, en welken men *Elphinston* † noemt, welken men voor hem hadt genomen, en dat deze vorst zich hadt geborgen; maar dat hy van de zynen gedood was in den overtocht over de rivier de *Twede*. Anderen wilden niet geloven, dat hy dood was, en lieten zich door bedriegers misleiden, die uitstrooiden, dat hy zich te *Kells* geborgen hadt. Zy voegden daar by, dat hy naderhandt het heilige graf was gaan bezoeken, voorgenomen hebbende om aldaar het overige van zyn leven in boetvaardigheid door te brengen. Het volk geloofde dit verdichtsel, en de geschichtschryver §, die het verhaalt, meer dan vyftig jaren na dat het gebeurt was, zegt, dat men den koning nog in leven geloofde te zyn in zyne kluisnaars-woning. Nooit is 'er een veldslag geleverd, die bloediger of gedenkwaardiger is. De overwinning wierdt langer dan drie uren betwilt, en de twee legers deden eene gelyke dapperheit blyken. Het geluk, of het goed recht, verklaarde zich ten voordeele der Engelschen. De Schotten nochtans zeggen, dat hun verlies veroorzaakt was door de lafhertigheid, of door het verraadt, van eenige der hunnen,

de welke aanschouwers bleven van het gevecht, zonder zich daar in te mengen. Wat 'er van zy, het schynt, dat *Henriks* verwenschingen hare uitwerking hadden. Ten minste het is zeker, dat de Engelschen daar eene volkome overwinning behaalden. Meer dan acht duizend Schotten wierden in het gevecht gedood, onder welke men telt den aartsbischop van *St. Andrews*, natuurlyken zoon des konings, twee bisschoppen, twee abten, twaalf graven, en zeventien vryheeren. Het getal der gevangenen was even zo groot als dat der doden; en, het gene aanmerkelyk is, de koning van Schotlandt verloor in dezen veldslag het leven, of door de wapenen der Engelschen, of door het staal zynere eigene onderdanen, die hem het ongeluk dezer nederlage te last leiden. Men zegt, dat hem de zelve voorzegt was op eene wyze, bekwaam om hem daar van af te schrikken, indien onze noodschikkingen niet onvermydelyk waren. Namentlyk weinig dagen voor den slag verscheen hem een eerwaardig gryzaardt, gekleed met een langen paarschen rok, en riedt hem den veldslag af. Hy vertoonde hem het gevaar, waar aan hy zich bloot stelde, en hy voegde daar by, dat byaldien hy zyne waarfchouwing in den windt sloeg, hy in den slag zou sneuveien. Dit gezegt hebbende verdween hy onder het volk, en de koning liet te vergeeffich overal naar hem zoeken. Deze omstandigheid zou als eene ingebeelde herfenschim kunnen aangemerkt worden, indien verscheide geloofwaardige personen niet verzeckerden getuigen daar van geweest te zyn. Wat 'er van zy, deze waarfchouwing, het zy waarachtig, of verduicht, kon des konings verlies niet wederhouden. *Henrik* hoorde de tyding van deze overwinning met zeer veel bezadigheit. Hy verwonderde zich over de Goddelyke wrake tegen de verbrekers van verbonden, in zynen name bezwoeren, en de noodschikking der veldslagen, in welke de vorsten zo wel als de gemenen omkomen. Hy verheugde zich echter wegens eene overwinninge, de welke de vrede van zyn ryk verzeckerde, en de welke Schotlandt ter zynere bescheidenheit stelde. Hy deedt des anderen daags het *Te Deum* daar over zingen; en de bisschop van *Rochester* deedt by deze plegtigheid eene kerkreden, ter zake dienende. De zelve kwam byna ten eenemale daar op uit, om aan te tonen, hoe zeer de vorsten verplicht zyn om de verbonden, welke zy eens gemaakt hebben, te onderhouden, en hoedanig Godt wraak neemt over de genen, die de zelve schenden; misbruikende zynen heiligen name, welken zy daar over tot getuige nemen. Deze plegtigheid was nauwlyks geëindigt, of de bevelhebber van *Doornik* handelde van overgave, en leverde die stad, uit name des Franschen konings, over in handen van dien van Engelandt. De kwade uitslag, welken de Fransche wapenen toen van alle kanten hadden, hadt den bevelhebber den moedt doen verliezen, zo wel als den inwoonderen en de bezettinge, zo dat zy den bystandt niet afwachten, welken men voor hen geschikt hadt. De voorwaarden van het verdrag beheldden: „Dat de inwoonders den eedt van getrouwigheit zouden doen aan den koning van Engelandt, en Engelsche bezetting innemen; dat zy alle hunne voorrechten en vryheden zouden behouden; en dat zy hem, den tydt van tien jaren lang, alle jaar vier maal honderd duizend kronen zouden betalen”. De koning deedt zyne zegepralende intrede in de stad

* de oudite der twee zonen van den grave van Surrey.

† Corps de bataille.

Dapperheit des Schotschen konings.

* Esquadrone.

Zyne doods.

† Lesley noemt hem Bonherli.

De Schotten wilden niet geloven, dat hun koning gedood was. § Lesley.

1513.

Buchanan's Bajer.

M. Herbel. Gematigheit van Henrik den VIII op de tyding van deze overwinninge.

Verdrag van overgave der stad Doornik.

Atta. Publ. Tom. XIII. fol. 377. 378.

1513. stad op den 24 September, en stelde *Poyning* tot stadvoogdt of bevelhebber in de zelve aan. Met deze verovering wierdt de veldtocht besloten, zynde het jaargety te verre verlopen om eene andere belegering te ondernemen, en men sprak niet dan van ververschingen, en het krygsvolk de winterlegeringen te doen betrekken.

Wolsey verplicht den koning door zyn byzonder belang deze plaats te bewaren, in plaats van die te ontmantelen.

Voor het overige vondt men vreemd, dat de koning, die *Therouane* hadt laten slechten, wiens bewaring van zulk eene aangelegenheit en zo gemakkelyk was, ter oorzaak van de nabyheit aan *Calais*, een voornemen hadt genomen om *Doornik* te bewaren, dat midden in *Vlaanderen* lag. *Wolsey* was daar de oorzaak van. Hy hadt zo groot een vermogen op den geest van zynen meester, dat deze vorst alles naar zynen zin deedt, zonder de beweegredenen te onderzoeken, de welke menigmaal niets anders ten oogmerk hebben dan het belang van den gunsteling. *Doornik* was de zitplaats van een bisschop; de stoel stondt ledig, doordien de bisschop *Lodewyk Guillard* zich den koning van Engelandt nog niet was komen onderwerpen, en *Wolsey* twyfelde niet, of de koning zou hem daar op plaatsen, indien hy het verzocht. Het was met dit oogmerk, dat hy hem raadde om de muren van de stad weder te herstellen, en de zelve daarenboven met een kasteel te versterken. Hy prikkelde hem aan door den roem zynen overwinninge, en door de zorge van zynen luisier, die zich zou vereeuwigen, naar hy zeide, door een zo doorluchtig gedenkteken. Hy vertoonde hem, dat hy was verplicht geweest te voldoen aan het wantrouwen van den keizer door de ontmanteling van *Therouane*; maar dat *Maximiliaan* zo een kwaad oog op *Doornik* niet hebbende, hy hem het-zelve geruystelyk zou laten bezitten; dat deze plaats een gedenkteken van zyne overwinningen was, het welk zynen naam al zo betaamd zou maken als dien van *Cesar*, die grote loftuitingen geeft aan de oude inwoonders van deze stad*. De koning, door deze beweegredenen van staatzucht gestreelt, deedt wat zyn gunsteling wilde, en stelde hem wel haast daar na in het bezit van dat bisdom.

* In zyne Gedenkschriften.

M. Herbert. De koning onthaakt de hertoginne van *Savoie* te *Doornik*.

De veldtocht geëindigt zynde verdeelde men de benden in de winterlegeringen, en men dacht alleen om zich te vermaken. De koning, wilende op zyn beurt de hertoginne van *Savoie* onthalen, badt haar met hare tegenwoordigheit te vereeren eene stad, de welke zich aan zyne gehoorzaamheit hadt onderworpen, en verzeerde haar, dat het genoeg, van haar aldaar te zien, het grootste vermaak zou zyn, het welk zyne overwinning hem zou kunnen verschaffen. Deze prinsesse, noch jong en uitnemend schoon zynde, kwam daar niet alleen, maar nam derwaarts met zich haren neef *Karel*, prins van *Castilië*, die naderhandt keizer wierdt†. Daar was tusschen dezen jongen prins en *Maria*, zuster des konings, een huwelyk gesloten † door den aartshertog uit name van zynen zone, en door *Henrik* den VII van wegens de prinsesse, zyne dochter. De bestierster der *Nederlanden*, dezen prins met zich brengende, vernieuwde door hare tegenwoordigheit de gedachtenis van dit huwelyk, wiens voltrekking de overleden koning, *Henrik* de VII, zo zeer gewenscht hadt. Zy gaf 'er ook nicuwe hope toe, en de koning beloofde de prinsesse, zyne zuster, in den volgenden veldtocht mede te brengen.

† onder den name van *Karel* den V. Zie fol. 67.

Men sprak nog van een ander huwelyk. *Karel Brandon*, ondergraaf van *Ryssel*, en naderhandt hertog van *Suffolk*, de welgemaakste en de beminnelykste man van het Engelysche hof, was in *II Deel*.

het gevolg des konings, die hem byna nooit verliet. Hy was zyn tweede gunsteling, en mogelyk hadt hy meer genegenheit voor hem dan voor *Wolsey*; maar deze laatste was hem noodzakelyker. De een was slechts bekwaam voor zyne vermakelykheden, en de andere diende hem zo in zyne vermaken, als in zyne staatzaken. Wat 'er van zy, *Brandon* was te *Doornik*, en verscheen by alle de feestten en vermakelykheden, welke de koning, om de hertoginne te vereeren, aanrechtte, met eene bevalligheit, welke niemandt hem kon nadoen. Voornamentlyk betoonde hy in de ringspelen en in de tournooispielen eene vaardigheit, welke hem van alle anderen onderscheidde. De hertoginne van *Savoie* was niet ongevoelig voor zo vele verdiensten, en de koning zynen gunsteling ondersteunende, scheelde het weinig, of hy was met deze prinsesse getrouwt. Maar hy was geschikt tot eene andere, nog veel heerlyker, verbindtenisse.

1513. Aangenaamheit en minnaryen van *Mylord Brandon*.

De hertoginne van *Savoie* is van hem niet ongevoelig.

De keizer kwam den koning ook zien, en bragt met zich verscheide mevrouwen van zyn hof. Eene zo doorluchtige en nimmende vergadering gaf gelegenheit tot het tournooispel, het welk de koning deedt afkondigen. Hy stelde een dag aan alle de ridders, die eene lancie wilden breken ter liefde des vrouwentimmers, en stelde zich met *Brandon*, welken hy tot zynen medehelper nam, tot houder † van het tournooi. Vele ridders vertoonden zich op den bestemden dag, en iedereen liet daar zyne vaardigheit blyken: maar de twee houders van het tournooi behaalden den prys. Na deze vermakelykheden was de koning op zyne te rug reize bedacht. Hy gaf te voren last om eene sterkte te bouwen, waar over hy aan *Poyning* het opzicht gaf.

Maximiliaan komt te *Doornik*.

* *Secund. Tebant*.

De koning komt voot de tweede maal te *Ryssel*.

Pracht der hertoginne van *Savoie*.

Van *Doornik* kwam het hof te *Ryssel*, alwaar de hertoginne van *Savoie* den koning nog eens wenschte te zien. Zy liet toen, het geen al het voorgaande overtrof, op de grote markt der stad eene heerlyke zaal oprechten, bevoert met zwarte stenen, naar marmer gelykende. Men klom daar op langs verscheide trappen van de zelve stenen, en op deze ruime zaal, met zeer kostlyken huisraat opgeschikt, bragt men den ganschen nacht met dansen en andere vermakelykheden over. Een oneindig getal van waschkaarsen maakte den middernacht tot een helderen dag; het licht der zelve zette de schoonheit des vrouwentimmers nog groter glans by, en de zwarte vloer diende om des zels blankheit te verheffen.

De geschiedenischryvers zeggen, dat de keizer en de hertoginne den koning niet alleen zochten te vermaken, maar dat zy ook daar door, op den raadt van *Ferdinand*, den geest van dezen jongen vorst trachtten te winnen, die niet minder gevoelig was voor de vermakelykheden dan voor de eere. *Ferdinand* was van voornemen om een nieuw verbondt met hem tegen *Vrankryk* aan te gaan, en hy geloofde, dat indien zyne afgezanten hem met vermakelykheden bezet vonden, zy een gunstiger gehoor by hem zouden vinden, en spoediger hun oogmerk bereiken. De uitkomst beantwoordde ook de verwachtingen van *Ferdinand*.

De afgezanten van *Ferdinand* komen den koning te *Ryssel* vinden.

Petrus d'Orrea, *Jobannes de la Nuca*, en *Gabriël d'Orti*, zyne afgezanten, kwamen te *Ryssel* in het begin van *October*, en het verdrag wierdt op den 17 der zelve maandt getekent. Het zelve was gesloten tusschen de twee koningen en den keizer, die aan den paus, aan den aartshertog, aan den hertog van *Milaan*, aan de *Zwitfers* en de *Florentynen* de vryheit gaven om mede daar in te treden. Het behelsde, dat *Ferdinand* een inval in *Guienne* zou doen aan den kant van *Nar-*

1513.

Buchananus *Bahr*.

M. Herbert. Gematigheit van *Henrik* den VIII op de tydng van deze overwinninge.

Verdrag van overgave der stad *Doornik*.

Alta. Publ. Tom. XIII, fol. 377, 378.

1513. varre met veertien duizend vyf honderd man te voet, en vyftien honderd te paarde, alle zyn eigen volk, en het welk hy op zyne eigene kosten zou onderhouden, behalven zes duizend Hoogduitschers, die door den kronen van Engelandt zouden betaalt worden. Dat deze laatste alle maanden twintig duizend kronen zou opbrengen; en dat de oorlog op zynen naam zou gevoert worden tot herwinninge van zyne staten in Guienne. Dat van den anderen kant deze vorst, door den keizer ondersteunt, in Normandië en Pikardië zou trekken met zestien duizend man te voet, en vier duizend te paarde, Engelsch krygsvolk; en dat hy geen vrede zou maken dan met toelemminge van alle de bondgenoten. Het verdrag wierdt getekent door den bisschop van Winchester, en door den marquis van Dorset uit den name van *Henrik*; door den heere van Berges, en door *Gerard van Pleine*, voorzitter van den hofraadt, uit name des keizers; en door de drie voorgemelde afgezanten van *Ferdinand* (a). De koning vertrok kort daar op * van Ryssel, hebbende afscheidt genomen van de hertoginne en van de mevrouwen, zeer vergenoegt over de heucheliche onthalinge, welke men hem daar hadt aangedaan. De zelve waren het niet minder over zyne degticheit, en over zyne geheel koninklyke manieren.

Nieuw verdrag tusschen *Henrik* en *Ferdinand* tegen *Vrankryk*.

* Den 17 October.

M. Herbert. Wederkomst des konings te Calais, alwaar hy verscheidt ridders maakt.

Wat de ridders Bacheliers waren. * *Etat d'Anglet*, par *Chamberlain*, *Institut de l'Ordre de la Jarret*, par *Ashmole*.

Alla Publ. Tom. XIII, fol. 380 etc.

(a) Dit verdrag wordt in de *Alla Publica* niet gevonden; maar wel, dat de koning zelf een tekende op den 15 October, van deren inhoudt: „ I. Dat *Henrik* eene genoegzame bezetting in Doornik zou laten, om het zelve tegen *Vrankryk* te verdedigen. II. Dat de keizer *Maximiliaan* gedurende den aanstaanden winter, ten bystandt der bezettinge van Doornik, ter verdediginge van het onderhorige landt, en tot veiligheid van de staten des aartsbistogs, in *Artois*, *Henegouwen*, en de aangrenzende oorden, in de wapenen zou houden een leger van vier duizend ruiters en zes duizend voetknechten. III. Dat de koning van Engelandt den zelvendaar voort zou betalen de somme van twee maal honderd duizend kronen; te weten in de maanden van November en December des jaars 1513, en in de vier eerste van den volgende jaren, telkens dertig duizend, en in de maand van May de overige twintig duizend. IV. Dat *Henrik* voor den 1 May des jaars 1514 met een leger in *Guienne*, *Pikardië*, of *Normandië*, en de keizer insgelyks met een leger in een ander landchap van *Vrankryk* zou vallen. V. Dat de keizer, de aartsbistog *Karel*, de aartsbistogin *Margareta*, en de koning van Engelandt, met zyne gemalinne *Catharina* en zufter *Maria*, tegen den 15 May des laatste gemelden jaars te Calais zouden komen, om het huwelyk tusschen den aartsbistog en de prinsesse *Maria* te voltrekken. VI. Dat alle te voren gemaakte verbonden tusschen de gemelde vorsten door het tegenwoordige verdrag geen verandering zouden onderworpen zyn dan alleen in de voorwaarden, tegen dit laatste stryden. En VII, dat dit verdrag door den keizer *Maximiliaan* binnen een maand zou bekrachtigt (geratificeert) worden.

deze woorden by: *Zyt ridder in Gods name* en daar na deze: *Nader, ridder*. De koning bleef eenige weinige dagen te Calais, de welke hy besteedde om de nodige bevelen te geven tot de bewaringe van Doornik. Hy ging vervolgens sloop, en kwam den 24 October te Riehemond aan, alwaar de koningin hem met ongeduldt verwachtte.

De eerste zorg, welke hy droeg, was die tot de begravenisse van den koning van Schotland. Na dat hy het ligchaam op eene koninklyke wyze hadt doen balzemen, deedt hy het naar Nieuwkaasteel *, en van daar naar Shene, in de provincie van Surrey, brengen. Hy vondt zich wegens des zelfs begravinge verlegen, om dat deze koning begrepen was in den ban, welchen de paus hadt uitgesproken tegen den koning van *Vrankryk*, nevens welken hy de kerkvergadering van Piza aanhing. Men moest naar Rome zenden om de vergunning ten dien einde te erlangen; en de paus stontt dezelve niet toe dan alleen op de beding van den koning van Engelandt, en onder voorwaarde, dat hy vervullen zou de boete, welke hem de bisschop van Londen zou opleggen. De brief was getekent den 29 November dezes jaars 1513. Een vreemd voorbeeld van de heerschezucht en strengheit der pausen, die hun gewaand gezag tot in het graf toe uitstrekten, en aan den anderen kant van de lafherticheit der koningen, die zich onderwierpen aan een juk, dat zo hatelylek is. De vrylating van Rome gekomen zynde, deedt de koning het lyk naar Londen brengen in de kerk van S. Paulus, alwaar het in een heerlyk graf wierdt bygezet. *Henrik* wilde daar door veel eer zyne achting voor de waardicheit van dezen vorst tonen en voor hunne vermaagschappinge, dan aan de ongelijken gedenken, welke hy van hem geleden hadt *.

De komst des konings te Londen geschiedde in een soort van zegepraal. Hy kwam daar te rug, beladen met eere, na een korten en gelukkigen veldtocht. In minder dan drie maanden tyds hadt hy twee aanzienlyke plaatsen veroveret, een roemruchtigen veldslag gewonnen, en de hoofden der vyanden gevangen genomen, welke hy met zich voerde, om zyne overwinning groter luister by te zetten. Voeg daar by de nederlaag der Schotten, in welke zestig duizend van de zelve door zes en twintig duizend Engelschen verslagen, acht duizend gedood, en zeer velen gevangen waren, zynde zelf hun koning onder de doden gevonden, en schoon *Henrik* zich by dezen tweden veldslag niet bevond, wierdt de zelve ten minste door zynen plaats houder † onder zyne bescherminge geleveret; en het oude Rome zou aan hem de zegepraal hebben toegestaan. Engelandt hadt sedert langen tydt niets heerlyker gezien. Het volk van Londen, hem insgelyks geluk wenshende over zulke heldendaden, ontving den koning onder duizend toejuichingen. De zamenroeping van het Parlement, dat kort daar na vergaderde, was het volk niet min aangenaam, het welk een zegepraalenden koning zag handhaven de rechten en vryheden van de natie, en, gelyk een Roomsch burgermeester, den Raadt vergaderen, na over zyne vyanden gezegepraalt te hebben.

Het Parlement nam, op het verzoek van den koning, kennis van zyne overwinningen, en maakte eene verordening, door welke het goed vertrouwen in den koophandel, en de deugdelycheit der overeenkomsten, waar in de ziel eener maatschappye bestaat, tusschen zyne nieuwe onderdanen en de oude wierdt verzekert. Het beval, dat de verbandtschriften †, door de Engelschen en door die van Doornik gemaakt, van gelyke waarde zouden zyn,

1513.

Henrik draagt zorg voor de begravenisse van den koning van Schotland, zynen vyand: de paus is het tegen deel kant zich daar tegen aan.

* of Newcastle.

Alla Publ. Tom. XIII, fol. 385.

* De bisschop van Hereford, door *Godwin* in het Engelsch overgezet, verhaalt de zaak anders.

† Luitenant.

M. Herbert.

‡ Obligatiën.

1513. zyn, en dat die van het overwonnen landt en de geborene Engelschen het zelve voorrecht* zouden hebben de een op des anders goederen.

Dit Parlement herstelde *Margareta*, dochter van den hertog van Clarence, en zuster van den ongelukkigen grave van Warwyk, in de eere in goederen van haar huis, van welke zy berooft was door de verbeurdverklaringe der goederen van haren broeder, welchen *Henrik* de VII hadt doen sterven op eene wyze, als boven in de geschiedenis van dien vorst verhaalt is.

Het scheelde weinig, of de stad Londen was ontruft in een tydt, in welchen zy gene andere redenen dan van blydschap hadt. Namentlyk, het was een oud gebruik, dat de jonge lieden van deze stad op de feestdagen gingen wandelen in de dorpen Islington, Hookston, en Shoreditch, of dat zy zich vermaakten met wedlopen, of met andere oefeningen, welke men op zulke tyden onderneemt. De boeren, benadeelt wordende door de schade, welke men op hunne akkers deedt, namen een besluit om de zelve met ligte palen te omtuinen. De handwerksjongens van Londen, dit wetende, maakten een voort van aanhang om de zelve omver te halen; en de straten langs lopende in gekken-klederen, met een schop in de eene, en eene spade in de andere handt, verzochten zy elkeen hen te volgen. Zy kregen wel haast een groot gevolg van gemeen volk en naar de plaats, daar de palen gezet waren, toelopende, haalden zy de zelve in korten tydt onder de voet. Deze ophoop zou verder gegaan zyn, also die vande dorpen, zich daar door beledigt vindende, zich van hunnen kant gereed maakten om in de wapenen te komen, byaldien de koning met zyn gezag daar niet tusschen beide was gekomen. Hy gelahte den opperschout der stad, alles weder in rust te brengen, na dat hy hem scherpelyk hadt doorgehaalt wegens zyne onachtzaamheit, die tot zulk een gevaarlyken moedwil hadt aanleiding gegeven.

Gedurende dat Engelandt zich met de eere zyn overwinningen vermaakte, dacht Vrankryk, op het welke het de zelve hadt behaalt, om den loop der zelve te sluiten. *Lodewyk* de XII, door ouderdom en ziekte afgeslooft, zag met hertzeer zyn koninkryk open voor de wapenen der Engelschen, der Spanjaarden en des keizers, nieuwelings tegen hem met malkander verbonden, en zich geduriglyk bloot gestelt voor de verbanningen van den paus, ter oorzake van de kerkvergadering van Piza, welke hy nog niet hadt verlaten. Aan den anderen kant hadt hy zyne beste krygshoofden verloren, de welke of gedood of gevangen waren in den slag van Guinegate, en zyne gedurige onpaffelykheden lieten hem niet toe zich aan het hoofd zyners legers te stellen, om de zelve het gezag en den moedt, welke in eene zodanige omstandighet vereischt wierdt, te geven. Hy moest dan zyne toevlucht tot de onderhandelingen nemen, en de zelve zodanig tot zyn voordeel doen dienen, dat men, hope gevende aan de eenen, en wantrouwen en vrese in de anderen veroorzakende, hun verbondt verbrak. De paus was de eerste, met welchen *Lodewyk* de XII zich trachtte te verzoenen, en van de andere party af te trekken. Hy liet dan de kerkvergadering van Piza varen, en zondt zyne afgezanten naar die van Lateraan, om zyne onderwerping bekend te maken. Zy vertoonden vervolgens aan den paus het gevaar, in het welk zich de Christenheit bevondt door het eedgenootschap*, het welk men tegen hunnen meester maakte, die zich

II Deel.

tegen zynen wille verplicht zag om zich van den bylandt, welchen hem de Turksche keizer hadt aangeboden, tegen zyne vyanden te bedienen. Deze vooraf gedane vertogen en onderwerping deden hunne uitwerking. De paus hadt een schrik voor de Turksche wapenen, also de zelve hunne galeien konden zenden tot aan den mondt van den Tyber, zynde geholpen door den koning van Vrankryk, en verzekert van zyne havenen in de Middelandische zee. Hy beloofde aan de afgezanten, dat hy de zamenverbondene vorsten tot de vrede zou aanmanen, en de zelve te zamen vereenigen tegen den Turk, den gemenen vyandt van het Christendom.

Zeker Italiaansch schryver* zegt, dat de paus vreesde, dat *Ferdinand* en *Maximiliaan* hun voordeel zouden doen met den oorlog tusschen Vrankryk en Engelandt, wanneer de zelve eens in volle vlamme was uitgeborsten. Dat hy hunne heerschappy in Italië vry meer vreesde dan die der Francken; en dat hy bedacht was om deze twee mogendheden in evenwigt te houden, ten einde, de een dienende tot een tegenwigt aan den anderen, het hertogdom van Milaan geruust zou kunnen blyven in de macht der Zwitfers. Dat deze paus voor het overige den naam wilde hebben van de vrede tusschen Vrankryk en Engelandt herstelt te hebben. Dat hy dezen oorlog niet dan zeer nadeelig voor Italië hielt; en dat hy, naar zyn zeggen, wel niet wist, of hem de vrede voordeelig zou zyn, doch dat hy ten minste de eer zou hebben van die bezorgt te hebben. In deze gedachten, voegt'er die schryver by, bediende hy zich van *Wolsey*, die, om de genegenheit van den paus te winnen, den geest zyns meesters naar de vrede deedt overhellen.

Ondertusschen liet *Lodewyk* de XII, om in *Maximiliaan* de zelve ongerustheit te verwekken, welke hy aan den paus hadt gegeven, hem vertonen, dat'er tusschen hem en de Ottomansche Porte niet dan Hungarië was; dat de toen regerende Sultan een staatzuchtig en wreed vorst was, van wien hy alles te vrezen hadt, en dat Hungarië een zwak bolwerk was tegen een zo ontzagchelyken vyandt. Inderdaadt *Selim*, de I, van dien naam, verdedigde zich door den schrik zyners wapenen op een troon, op welchen hy door vadermoordt gestegen was. Hy hadt den Sultan *Bajazeth*, zynen vader, met vergift doen ombrengen, en zyne broeders en neven doen doorsteken, of verwurgen. Voorts hadt hy grote ryken in het Oosten bemachtigt, en hy maakte toebereidselen te water en te lande om Europa aan te tasten. De keizer vreesde voor de annaderingen van zulk een gevaarlyken nabuur, en dacht niet dan om hem te verwyderen; en het oor lenende aan de vereeniging, welke de paus wilde maken tegen dezen vyandt, ontdeedt hy zich gemakkelyk van die, in welke hy tegen Vrankryk getreden was. Voeg hier by, dat hy wegens zekere zaken, tusschen hem en *Henrik* in hunne laatste byeenkomste voorgevallen, misnoegt was, hoewel hy zyne moeielykheit verborgen hadt. Wel is waar, dat het niet dan beuselingen, de eere naauwlyks rakende, waren; maar de nayver der vorsten maakt hen de minste beledigingen onverdragelyk. Voor het overige won *Lodewyk* de XII hem, met hem in te willigen de eischen, welke hy hadt op eenige landeryen van het hertogdom van Burgundië.

Ten aanzien van *Ferdinand*, hy beloofde den zelve geruust te laten in het nieuwe koninkryk van Navarre, en niets in Italië te ondernemen. Voor dezen prys kreeg hy wat hy wilde, en *Ferdinand* vernieuwde het bestandt voor een jaar. Hy be-

N 2

1513.

* Guicciard- dyn.

Mezeray. M. Herber. Thuanus.

Selim de I, Sultan der Turken, maakt zich ontzagchelyk.

Lodewyk de XII wint Maximiliaan.

1514.

Als mede Ferdinand.

geerde

1513.

Henrik dragt zorg voor de begravenisse van den koning van Schotland, zynen vyandt; de paus in het tegen-deel kant zich daar tegen aan.

* of Newcastle.

Alfa Publ. Tom. XIII. fol. 385.

Oproert der leerjongens van Londen tegen de naburige boeren.

* De bisschop van Hereford, door *Godwin* in het Engelsch overgezet, verhaalt de zaak anders.

Luitenant.

M. Herber.

Lodewyk de XII verzoent zich met den paus.

Obligatiën.

* Ligu.

1514. geerde echter, dat het verbondt geheim zou blyven: doch *Lodewyk* de XII hadt 'er belang by, dat de koning van Engelandt het wist. Hy liet 'er den zelven dan heimelyk van verwittigen door de afgezanten, welke hy aan dien vorst gezonden hadt, om over het losgeldt van den hertog van Longueville, en over dat van andere gevangenen te handelen. Deze afgezanten deden hem begrypen, dat wanneer het den koning, hunnen meester, zou behagen, de gedachten aangaande het herwinnen van Navarre en van het hertogdom van Milaan te laten varen, hy *Ferdinand* terstondt aan zyne zyde zou trekken, often minste beletten hem schade toe te brengen. Zy voegden daar by, dat hy wel kon bemerken, dat de hertogin van Savoie gene wervingen deedt, noch eenige toebereidselen teg oorlog tegen Vrankryk maakte, om dat *Ferdinand* haar onderrecht hadt van het bestandt, het welk hy kwam te sluiten. Zy vertoonden hem ook een brief, welken men onderschept hadt, door dezen vorst aan den keizer geschreven. In den zelven zocht hy hem het verdrag met Engelandt af te raden, hem voorts vermanende, niet te denken dan aan het veroveren van het Milanees, voegende ten dien einde zyne machten by die, welke *Ferdinand* beloofde van zyn kant te doen werken. Dat het Milanees verovert zynde, hun kleinzoon *Ferdinand*, jongste broeder van den aartshertog *Karel*, de hulde daar van zou ontfangen. Dat zich *Maximiliaan* vervolgens tot paus zou laten verkiezen, volgens de genegeheit, welke hy daar toe hadt, staande het keizerryk af aan den jongen *Ferdinand*, na alvorens zyne heerschappy in Italië gevestigd te hebben op zodanig eene wyze, als hy hem in dezen brief aanwees.

De zelve afgezanten hadden ook last, dat wanneer zy *Henrik* aan het waggelen zouden zien, en over den keizer en *Ferdinand* misnoegt, hem eene vaster verbindtenis met hunnen meester, dan met die twee vorsten, voor te stellen, door middel van een huwelyk van *Maria* van Engelandt, zyne zuster, met *Lodewyk* den XII, die sedert korten tydt weduenaar was, also de koningin *Anna* van Bretagne, zyne gemalin, den 9 January was overleden. *Lodewyk* was over die doot zodanig geraakt geweest, dat hy alle de vermakelykheden van het hof schieven verlaten te hebben, zodanig, dat men in het zelve noch muzyk hoorde, noch blyspelen zag vertonen. Hy nam daar den rouw over aan, en was langen tydt zonder in het openbaar te verschynen. Zy was ook eene vorstin van zonderlinge verdiensten: schoon, welgemaakt, bevallig en edelmoedig. Zy hadt eene verheve ziel, een aangename geest, en was met een woordt eene der uitmuntendste prinsessen der wereldt. Alleen was zy ongemakelyk in eene zake, te weten dat zy uit eene al te nauwgezette Godsdienstigheid dikwils den koning, haren gemaal, moeilyk viel over de zaken van Italië, en dat zy hem in het midden zyner overwinnigen menigmaal stuitte, om den paus niet te vertoornen. Doch deze vorst, haar tederlyk beminnende, en ook tederlyk van haar bemint wordende, zeide, dat men veel moest verdragen van eene gemalinne, die hare eere en haren man lief hadt. De koning eindelyk zyne droetheit matigende, luisterde naar de voorstellingen, die men hem deedt van het belang, dat hy hadt om weder te trouwen, om een erfgenaam uit zynen bloede na te laten. Het denkbeeldt, het welk men hem van *Maria* van Engelandt gaf, die inderdaadt eene der schoonste prinsessen der wereldt was, gaf hem verder aandoeninge; en hy

Hy denkt om een huwelyk met de prinsesse *Maria* van Engelandt.

vondt goed, dat zyne afgezanten aan dat hof daar over spraken. Gelyk hy niet dan dochteren uit zyn eerste huwelyk gehad hadde, was de party, welke de afgezanten voorfloegen, voordeelig voor de prinsesse van Engelandt. De erfgenaam was nog niet geboren; hy kon uit dit huwelyk voortkomen: zo dat, ingevolge van dien, de koningin haren man overlevende, het welk wegens hare grote jeugt zeer waarschynlyk was, zy hope hadt tot de rgeringe van het koninkryk gedurende de minderjarigheit van haren zone. Zy voegden daar by, dat 'er in het huwelyk van deze prinsesse met den aartshertog *Karel*, daar men van gesproken hadt, veel minder voordeel voor haar was; dat hy te jong voor haar, en nog gene veertien jaren oud was, en dat het niet billyk zou zyn, dat zy in eene onzekere verwachtinge haar leven slytende de bezitting van eene zo schone krone, als Vrankryk haar aanbodt, zou verliezen. Maar van de al te grote jonkheit van den prins van Castilië sprekende zeiden zy echter niet, dat de ouderdom van den koning, hunnen meester, reets hoog gestegen zynde, veel minder overeenkwam met dien van eene prinsesse van zeventien jaren. De hertog van Longueville, een der krygsgevangenen, een prins zo bekwaam als dapper, hielp de afgezanten; en hebbende door zyn verstandt en door zyne geboorte veel macht op den geest van *Henrik*, gebruikte hy de zelve zeer nuttelyk ten dienste van den koning, zynen meester. Hy deedt dien van Engelandt dan op een tydt aan de eene zyde de weinige zekerheit begrypen, welke hy in het verbondt met *Maximiliaan* en *Ferdinand* zou vinden, en aan de andere zyde de voordeelen, welke hy zou behalen door het huwelyk van zyne zuster met *Lodewyk* den XII: dermaten, dat hy, het gemoedt van den jongen vorst eerst verbittert hebbende door hem voor oogen te stellen het bedrog dezer twee bondgenooten, die hun verdrag met Vrankryk hadden gemaakt ten nadeele van hun onderling verbondt, hem allengskens tot de gedachten bragt om de vrede en het huwelyk met Vrankryk te sluiten.

Henrik gaf van deze geheime onderhandeling terstondt kennis aan zynen gunsteling *Wolsey* door een brief van zyn eigen handt, uit welken inzonderheit blykt, dat *Henrik* het meest op de honderd duizend kronen gezet was, welke *Lodewyk* jaarlykch aan hem voor zyn recht op de Fransche kroon moest betalen, den hertog van Longueville duidelyk te kennen gevende, dat 'er zonder dat geen vrede te hopen was.

De gemelde hertog onderrechtte zynen meester ondertusschen terstondt van het gene 'er tusschen hem en den koning van Engelandt gebeurt was; en deze vatte daar uit grote hope op, dat de vredehandeling tusschen hem en den zelven zou gelukken, en zyn aanzoek, om de prinsesse *Maria*, des konings zuster, ten huwelyk te erlangen, eene gewenschte uitkomst hebben. Doch daar waren twee zaken, welke grote zwarigheit veroorzaakten. De eene raakte de wedergeving van Doornik, daar *Lodewyk* de XII zeer hard op stondt, en daar *Henrik* niet wel toe kon besluiten, waarschynlyk minder om zyn eigen belang, dan uit aanmerkinge van zynen gunsteling *Wolsey*, die daar een vet bisdom by zou verliezen; en de andere betrof de honderd duizend kronen, welke de koning van Vrankryk, als boven gezegt is, verplicht was dien van Engelandt jaarlykch voor des zelfs eischen op de Fransche kroon te betalen. Hier by kwam nog eene derde zwarigheit, namentlyk *Henrik* begeerde, dat *Richard van Pole*, hertog van Suffolk, zyn onderdaan, die naar Vrank-

1514.

*Men rekent niet dat met de dochter van *Lodewyk* den XI, welk echtverbondt hy liet vernietigen.

Alfa Publ. Tom. XIII, fol. 403, 404

1514. Vrankryk was gevlucht, aan hem zou overgelevert worden (a). Doch alle deze zwaarigheden wierden eindelyk uit den weg 'geruimt, en de twee koningen stonden wederzyds van hunne eischen af. *Lodewyk* de XII wilde zyn Parlement evenwel daar over eerst raadplegen, in het welke besloten wierdt, dat de koning *Doornik* zou laten varen, om de vrede met Engelandt te sluiten. De Italiaansche schryver, boven aangehaalt, verhaalt aangaande deze zake, dat de paus, vrezende, dat het wedergeven van *Doornik* een hinderpaal van de vrede zou zyn, zynen afgezant * naar Vrankryk zondt, om het sluiten van de zelve aan te dringen. Hy voegt daar by, dat de zelve de noodzakelykheit daar vandeedt zien, de welke by den koning meer moest gelden dan de aangelegenheit van de plaats; en dat het te vergeeffich was, dat de afgezant van *Ferdinand* hem den oorlog trachtte aan te raden, waar van zyn meester zich wilde bedienen om het Milanees machtig te worden, zo haast als hy den koning van Vrankryk in verlegenheit zou zien over de landinge der Engelschen in zyn ryk.

* Nuncius.

† in den jaer 1525.

Alta Publ. Tom. XIII. fol. 413 etc.

† of de Salua.

Inhoudt van het eerste verbondt.

Ten aanzien van *Richard van Pale* deedt de hertog van *Longueville* *Henrik* begrypen, dat de eer van zynen meester niet lyden kon, dat hy een heer zou overleveren, die eene vryplaats in zyn hof gezocht hadde: doch *Lodewyk* was verplicht hem van het zelve te doen vertrekken. Hy zondt hem dan naar *Mets*, daar hy hem een jaarlyk inkomem van twee duizend kronen aanwees. Hy kwam te rug in Vrankryk wanneer de oorlog tusschen de twee koningen weder begon, en kwam eindelyk te sneuvelen in den beruchten veldslag van *Pavië*, welken de Franschen tegen den keizer verloren †. Betreffende de derde der gemelde zwaarigheden, te weten de honderd duizend kronen, welke *Lodewyk* den koning van Engelandt jaarlyk moest betalen, daar omtrent wiert een middel uitgevonden om den koning te vrede te stellen, wordende dien aangaande een byzonder verdrag gemaakt, wiens inhoudt wy zullen aantekenen, na dat wy alvorens van de twee andere verbonden, tusschen deze twee kronen gemaakt, het een van vrede en vriendschap, en het ander aangaande het huwelyk tusschen *Lodewyk* en de prinsesse *Maria*, zullen gesproken hebben. De gevolmachtigden tot het sluiten der gemelde verbonden waren van de zyde des Franschen konings de bovengemelde hertog van *Longueville*, *Lodewyk van Orleans*, voorts *Johannes de Selve* *, eerste voorzitter in het Parlement van *Normandië*, en *Thomas Bobier*, baron van *St. Ciergue*, en kamerling van den koning; en van de zyde des konings van Engelandt *Thomas*, hertog van *Nortfolk*, grootschatmeester en maarschalk van Engelandt, *Thomas Wolfey*, bisschop van *Lincoln*, enz. en *Richard*, bisschop van *Wilton* en geheim-zegelbewaarder des konings. Alle drie verbonden wierden den 7 Augustus gesloten. De voornaamste voorwaarden van het eerste der zelve, namentlyk dat van vrede en vriendschap, waren: „ Dat de vrede en goede vriendschap tusschen de twee koningen zou duren en ongekreukt onderhouden worden zo lang tot dat een van hen beide kwam te sterven, en een jaar na des zelfs doot; en dat de opvolger van den eerst-stervenden den anderen dezer twee koningen des zelfs doot binnen het jaar zou laten weten, om vorders te handelen, of men het tegenwoordig ge-

(a) De Fransche geschiedenischryvers maken nog van eene vierde zwaarheit gewag, te weten, dat de Engelsche vorst wilde, dat de stad *Boulogne* aan hem zou afgestaan worden; welken eisch by echter ook liet varen.

1514. „ maakte verdrag wilde verlengen, dan een nieuw „ aangaan. Dat de koophandel zou herstelt worden, en dat alle belastingen, door eenen der „ twee koningen sedert den tydt van twee en „ vyftig jaren herwaarts den onderdanen of koop- „ lieden van den anderen opgelegd, gedurende „ deze vrede zullen afgeschafft en vernietigt worden. Dat indien 'er door eenen dezer twee „ vorsten, hunne bondgenoten, of onderdanen „ iets mogt ondernomen worden; tegen deze „ vrede strydende, de zelve deswegen nochtans „ niet zal gebroken worden; maar dat zich de „ beledigde party zal vergenoegen met vergoe- „ ding van schade, of van het gebeurde, te ont- „ fangen. Dat geen der twee vorsten, noch ie- „ mandt hunner onderdanen, eenige schuilplaats „ zou verlenen aan de wederspanningen van den „ anderen, noch de zelve met raadt en daadt on- „ dersteunen. Dat de twee koningen, tot ver- „ dediging van hun persoon, ryken en staten, „ malkander getrouwelyk zullen bystaan, te we- „ ten de koning van Engelandt dien van Vrank- „ ryk in dit geval te lande met tien duizend man te „ voet, of een kleiner getal, naar des zelfs be- „ geerte, of ter zee met vyf duizend man, ne- „ vens de nodige schepen en andere krygsbehoef- „ tens; doch alles op kosten van den vorst, de- „ zen onderstandt verzoekende. In het tegen- „ deel zal de koning van Vrankryk dien van Enge- „ landt in zulk een geval te lande te hulp komen met „ twaalf honderd man te voet, en tot tien duizend te paardt, of ter zee met vyf duizend „ man, de nodige schepen en krygsbehoefstems; „ maar op kosten van den Engelschen vorst. Dat „ de koning van Engelandt dien van Vrankryk „ tot herwinninge der landen, steden, enz. den „ zelve door andere mogendheden ontnomen, „ met vyf duizend man te lande, of te water „ met de daar toe nodige schepen; en de koning „ van Vrankryk dien van Engelandt, ten zelve „ einde, met zestien honderd voetknechten, en „ tot een getal van tien duizend paarden, te lan- „ de, maar met vyf duizend man en de nodige „ schepen, enz. ter zee, zal te hulpe komen: „ doch onder voorwaarde, dat de kosten, „ ten dien einde aangewend, door den gene, die „ den onderstandt komt te verzoeken, zullen „ voldaan worden. Dat byaldien een dezer twee „ koningen, ter oorzake van dit verbondt, door „ eene andere mogendheit vyandelyk mogt aan- „ getast worden, en dat de zelve op zyne cere „ en koninklyk woordt den anderen verzekert, „ alleen om die reden aangetast te zyn, de „ twee koningen malkander, op hunne eigene „ kosten, met zes duizend man, en alle andere „ noodwendigheden, zullen byspringen; ook geen „ vrede maken, dan met toestemminge van weér- „ zyden. Dat de vrienden en bondgenoten der „ beide koningen in dit verbondt mede zullen „ begrepen zyn. Dat de vryheden der Engel- „ sche kooplieden te *Bourdeaux*, door den ko- „ ning zelf, of zyne voorzaten aan hen verleent, „ op nieuw zullen herstelt en bevestigd worden. „ Dat dit vrede-verbondt door de beide koningen „ binnen den tydt van vyftien dagen, en vervol- „ gens ook van de zyde des Engelschen konings „ door het Parlement, en van die des Franschen „ door de Staten zynes koninkryks zal bekrach- „ tigt * worden. En eindelyk, dat zo wel de „ een, als de ander, binnen den tydt van een jaar „ den paus om een banvonnis zal doen verzoeken „ tegen den gene van hen twee, die dit „ verbondt zal komen te overtreden.

* Geratifficeert.

Het tweede verbondt, rakende het huwelyk van

1514. van koning *Lodewyk* den XII met de prinsesse *Maria*, zuster des konings van Engelandt, behelste: „ Dat het zelve binnen den tydt van tien dagen na het tekenen van dit verbondt door gemachtigden van den koning van Vrankryk, en door woorden van den tegenwoordigen tydt *, zal voltrokken worden. Dat de koning van Engelandt zyne zuster binnen twee maanden, met alle sieraden, kostelykheden, enz. nevens een gevolg, zo eene prinsesse voegende, op zyne eigene kosten, naar *Abbeville* † zal laten brengen, alwaar de koning *Lodewyk* vier dagen daar na met haar zal trouwen. Dat *Maria* den koning ten bruidschat zal mede brengen vier maal honderd duizend kronen; de helft van welke somme zal gerekent worden voor de edelgesteentens en kleynodiën dezer prinsesse; en dat de koning, ingeval van weder-uitkeringe, niet zal gehouden zyn meer dan de gemelde kleynodiën, op twee maal honderd duizend kronen gerekent, weder over te geven: maar dat, betreffende de andere helft, namentlyk van twee maal honderd duizend kronen, de koning van Engelandt dien van Vrankryk een ontlatingbrief ‡ van eene gelyke somme zal ter handt stellen, tot afkortinge van het een millioen kronen, tot wiens betalinge zich *Lodewyk* door een afzonderlyk verdrag (hier na volgende) op zekere tyden verplicht hadt. Dat het weduwegoedt † der koninginne, den koning, haren aanstaanden gemaal, overlevende, zodanig zou zyn, als men gewoon was aan de koninginnen van Vrankryk te geven, en even als *Lodewyk* de XII zyne eerste gemalinne *Anna* van Bretagne hadt aangewezen. Dat dit weduwegoedt aan haar gedurende haar leven zal betaalt worden, het zy ze zich in Vrankryk, of in Engelandt, of elders, bevinde; als mede, dat aan haar alle edelgesteentens en andere zaken, welke de weduwen der koningen van Vrankryk gewoon zyn te behouden, zullen overgelevert worden. Eindelyk, dat dit verbondt door de twee koningen binnen den tydt van veertig dagen zal bekrachtigt worden.

In het derde verdrag, rakende het betalen van een millioen kronen door *Lodewyk* den XII aan koning *Henrik* den VIII van Engelandt, des zelfs erfgenamen of opvolgers, erkende de eerstgemelde, „ Dat *Karel* de VIII, zyn voorzaat, in het verdrag, te *Eitaples* tusschen hem en koning *Henrik* den VII van Engelandt in den jare 1492 gemaakt, beloofd hadt, den zelve, of zyne opvolgers en erfgenamen, de somme van zeven honderd en vyf en veertig duizend kronen te betalen; welker achterstallen *Lodewyk* de XII by zyne komste tot de kroon in den jare 1498, als mede in den jare 1510, na het overlyden van *Henrik* den VII, en het opvolgen van *Henrik* den VIII op den Engelschen troon, zich verplicht hadt te voldoen. Daarenboven, dat *Karel*, hertog van *Orleans*, zyn vader, en wiens wettige erfgenaam en opvolger hy was, door een verbandtschrift van zyn eigen hadt, getekent den 7 Maart des jaars 1444, om zekere redenen, in het gezegde verbandtschrift nader uitgedrukt, zich en zyne erfgenamen hadt verplicht eene zekere somme, in het verbandtschrift gemeld, aan *Margareta van Sommersetb*, of hare erfgenamen, te betalen, waartoe *Henrik* de VIII, als haar kleinzoon, uit dien hoofde gerechtigd was. Dat deze twee geldsommen nog niet betaalt zynde, koning *Lodewyk* de XII derhalven aannam, den koning van Engelandt, *Hen-*

rik den VIII, of des zelfs erfgenamen en opvolgers, een millioen, of tien maal honderd duizend kronen, te betalen, zo tot voldoeninge der achterstallen van de twee voorgemelde geldsommen, als tot betuiginge van zyne genegenheit tegen den koning van Engelandt, en tot meerder verzekeringe van hunne onderlinge vriendschap. Het gezegde millioen kronen moest op zekere tyden te *Calais* betaalt worden, telkens vyftig duizend guldens van zes tot zes maanden, tot dat de gehele somme was afgedaan. Na het tekenen van deze verbonden wierden de hertog van *Longueville* en de andere krygsgevangenen in vryheit gestelt. De gemelde hertog trouwde daar op met de prinsesse *Maria*, in den name van den koning van Vrankryk, zynen meester; en indien men den Italiaanschen geschiedschryver † mag geloven, wilde *Henrik* niet, dat de afgezant van *Ferdinand* by de plegtigheden van den ondertrouw zou tegenwoordig zyn, alzo hy over de trouwloosheit van zynen meester zeer gevoelig was; maar nademaal de prinsesse *Maria*, als De ondertrouw tusschen den aartshertog *Karel* en de prinsesse *Maria* plegtelyk ondertrouwt was, verklaarde zy eenige dagen voor het tekenen van haar huwelyks-verbondt met *Lodewyk*, te weten op den laatsten dag van de maand *July*, voor een beampschryver * en eenige getuigen, dat zy genoodzaakt was, het huwelyk, tusschen haar en den aartshertog gesloten, te verbreken, voor eerst, om dat men was overeen gekomen, dat de gemelde prins een gevolmachtigden naar Engelandt zou zenden, zo haast als hy zyn veertiende jaar zou bereikt hebben, om met *Maria* in zynen name te trouwen; en ten tweede, dat hy in persoon voor den 15 May te *Calais* zou komen, om het huwelyk te voltrekken: doch dat hy aan geen van beide voldaan hadt.

Men besteedde vervolgens eenigen tydt tot de toebereidselen der reize van de nieuwe koninginne van Vrankryk; en alles daar toe gereed zynde ging zy den 3 October sloop, na dat zy van den koning, haren broeder, afscheidt hadt genomen. De zelve gaf haar over aan het beleidt van den grave van *Surrey*, welken hy onlangs vereert hadt met de waardigheit van hertog van *Norfolk*, tot welke zyn vader door koning *Richard* den III mede verheven was, en aan *Brandon*, dien hy hertog van *Suffolk* gemaakt hadt. De geschiedensschryvers zeggen, dat deze laatste op de koninginne verliest, en dat hy van haar ook niet gehaat was. Zy zeggen zelfs, dat hy met haar in dien tydt zou getrouwt hebben, gelyk hy naderhandt met haar trouwde, byaldien zich de koning toen daar niet tegen aan hadt gekant.

Zy landde gelukkiglyk te *Boulogne*, verselt van twee Engelsche hertogen, en verscheide *My-lords*, de welke een talryken en heerlyken trein maakten. Zy wierdt daar uit name van den koning van Vrankryk ontfangen door den hertog van *Valois*, grave van *Angoulême*, vermoedelyken erfgenaam van de kroon, door de hertogen van *Alençon* en van *Bourbon*, door de graven van *Vendôme*, van *S. Paul*, en van *Guize*, en door eene menigte andere grote heeren. De gansche adel van de provincie kwam ook aldaar zyne gehoorzaamheit aan haar afleggen, en geleidde haar vervolgens met een heerlyken toetel naar *Abbeville*, alwaar de koning haar verwachtte. Van hare aannaderinge verwittigt zynde ging hy haar uit de stadt te gemoet, en trouwde des volgenden daags, zynde de 9 October, met haar. Hy geleidde haar vervolgens naar *Parys*, van waar hy haar bragt naar *St. Denys* om gekroont te

Voorwaarden van het tweede verbondt.
Atta Publ. Tom. XIII, fol. 423 etc.
* Per verba de personis.

† in *Pikardie*.

‡ *Quitancie*.

† *Douaire*.

Derde verdrag aangaande het betalen van een millioen kronen.
Atta Publ. Tom. XIII, fol. 428 etc.

1514.

† *Guicciardyn*.

De ondertrouw tusschen den aartshertog *Karel* en de prinsesse *Maria* plegtelyk vernietigt.

Atta Publ. Tom. XIII, fol. 409 etc.
* *Notaris*.

Maria van Engelandt komt over in Vrankryk.
M. Herbert, Du Chesne, Mezeray.

Het onthaal, dat men haar aandoet.

1514. te worden. Die plegtigheit geschiedde op den 5 November, in de tegenwoordigheit van het Franfche hof, en der Engelsche heeren, de welke Henrik benoemt hadt om daar by tegenwoordig te zyn. François, hertog van Valois en graaf van Angoulême, de welke kort daar na in het ryk volgde op Lodewyk den XII, hieldt de kroon boven het hoofd der jonge koninginne, aan welke hy deze eere bewees al zo veel uit genegenheit, als uit plicht, hebbende zyn hert niet kunnen befchermen tegen zulk eene aanlokkelyke fchoonheit. Des anderen daags deedt de koningin hare plegtige intrede binnen Parys, in welke ftadt men allen overdaadt en alle bedenckelyke praecht zag uitblinken.

Deze plegtigheden wierden gevolgt van een tournooifpel, van het welke de hertog van Valois het ontwerp te Abbeville gemaakt hadt, alwaar hy, met toeftemminge des konings, hadt doen afkondigen, dat het zelve te Parys zou geoopt worden in de maand van November door hem en negen van zyne medemakkers, en gehouden tegen elkeen te voet of te paarde. Men deedt ten dien einde eene grote renbaan maken, met eene balie rondom de zelve, gaande van het kasteel van de halsgerrechtskamer * tot aan de straat van St. Anthony, en eene zegeboog, aan welke vier schilden gehecht waren, de welke aantoonde de vier vericheide wyzen van het gevecht, tot welke de houders van het tournoi elkeen uitdaagden. Het eerfte gevecht geschiedde door fpeerridders, de welke vochten, de een zich onder den anderen mengende; het tweede met lanciën; het derde te voet met eene halve pick en een degen, en het vierde ook te voet, met eene pick en een zwaardt, de twee ridders zich bedienen in de twee laafte gevechten van een schildt, om zich daar mede te befchermen. In het eerfte gevecht moest men het goudefchildt aanraken, in het tweede het zilvere, en in de twee andere het zwarte en het donkergele.

De wetten van het gevecht waren: I. Dat die genen, die zich daar toe aanboden, door een edelman hun schildt, met hunne wapens, moesten doen brengen drie dagen voor het tournooifpel, om door de opzienders of officiers der wapenen aangetekent te worden volgens hunnen rang en wapenfchilden, die zy zouden hebben. II. Dat de ridders, die uit den zadel wierden geworpen, buiten den rang zouden gefelt worden, en hun paardt en wapenen laten aan den officier, die hen op de lyft zou gezet hebben. III. Dat die geen, die, te voet vechtende, op den grondt zou zyn geworpen, ook voor overwonnen zou gehouden worden, en zyne wapenen overgeven aan den officier. De aanvallers, die zich aanboden, waren de hertog van Suffolk, de marquis van Dorfet, en zyne vier broederen, Mylord Pinton, Eduard Nevil, Gilles Capel en Thomas Chesney *, tien aanvallers tegen een gelyk getal ftryders. Vele andere boden zich in het vervolg aan, en verkregen van den koning vryheit om zich tegen over malkander in gelederen te ftellen. De gefchiedenisfchryvers tellen tot drie honderd en vyf ftryders alleen op.

De fleekfpelen duurden drie dagen na den anderen. Men hadt ftellagien opgerecht, en zitplaatfen in bedekte kamertjes, waar uit de aanfchouwers gemakkelyk zien konden wat 'er omging. De koning en de koningin vereerden dit feest met hunne tegenwoordigheit, het welke de dapperheit der ftrydelingen nog vermeerderde; voornamentlyk de tegenwoordigheit der jonge koninginne, welker fchoonheit den luifter van alle de hofjufteren verdoofde. De hertog van Va-

Kroning der koninginne.

Intrede der nieuwe koninginne te Parys.

M. Herbert. Heetlyk tournooifpel gedurende drie dagen.

* Chateau des Tournelets.

* of Chains.

Herbert.

Schoonheit der koninginne.

lois van de eene zyde, en de hertog van Suffolk aan de andere, die op haar verliet waren, fchoon zy hunne hertstocht verbergden, ftelden alle hunne krachten en vaardigheit te werk, meer om haar te behagen, dan om de toejuichingen der andere toezinders te verdienen. Zo lang als men niet dan wedlopen deedt, en dat men niet dan lanciën brak, was het tournooifpel zeer aangenaam om aan te zien; maar wanneer men malkander nader kwam met het zwaardt in de vuift, of om malkander met knodzen en pieken te slaan, wierdt het bloedt der gekwetften een voorwerp van medelyden en afchrik, het welk het vermaak van dit fchouwfpel zeer verminderde. De hertog van Suffolk en de marquis van Dorfet waren de rouwfte aanvallers, voornamentlyk de eerfte, die fterk van ligchaam was, en die wonderen deedt in de fleekfpelen en wedlopen; hoedanigheden, waar door hy zich in de gunft van den koning, zynen meester, hadt ingedrongen, die gaarne in perfoon diergelyke oefeningen bywoonde. Vele der ftryders wierden gekwetft door de pieken en zwaarden der twee aanvallers, en buiten het gevecht gebragt, en zelfs ftierven eenige aan hunne wonden: zodanig, dat men kon zeggen, dat de eer der overwinninge in het tournooifpel aan de Engelschen bleef, en dat de hertog van Suffolk onder hen de eerfte plaats hadt, en voor alle anderen een groten roem behaalde. De hertog van Valois deedt van zyne zyde veel aangenaamheit en dapperheit blyken, zo wel als zyne makkers, welke hy nochtans door zyne vaardigheit te boven ftreekte, gelyk hy hen door zyne geboorte overtrof. Doch zo wel hy, als de hertog van Suffolk ftelden hunne eer alleen in de goedkeuring der koninginne, die aan den eenen en den anderen zynen verdienden lof gaf.

Zy hadden tot nog toe niet gemerkt, dat zy medevryers van malkander waren: maar het geen op dit feest voorviel gaf hen daar eenige waarfchynlyke vermoedens van. De hertog van Valois wierdt federt nog daar over aangesproken door Goufier Boisy, en den voorzitter du Prat, en gewarfchouwt, zich van zyne drift te ontdoen. Zy vertoonde hem het gevaar, dat hy liep, byaldien zyne of Suffolks liefde beantwoord wierdt. Dat hy de vermoedelyke erfgenaam was van de kroone, en dat hy door diergelyke ondernemingen zulk eene fchone hope tot de kroone niet moest omver floten. Deze wyze vertogen genazen hem, en deden hem den hertog van Suffolk dus van naby gade slaan, dat hy de koningin niet kon zien, dan in zulk een tydt, wanneer haar de gehele wereldt zag.

De vermakelykheden van het hof wierden met het tournooifpel niet gecindigt, de zelve duurden zes gehele weken. Gafmalen, fpelen en balen volgden op eene vertoninge, de welke afchuwelyker was geweest, en bygevolg minder aangenaam. De koning gevoelde zyne krachten vernieuwen in het midden dezer geneugtens, en vervoert van liefde voor zyne jonge gemalinne, in welke hy dagelyks nieuwe aanloklykheden ontdekte, beloofde hy zich lange jaren de bezitting van een goet, het welk hem het leven kofte. Het zelve duurde niet langer dan de vermakelykheden wegens zyn huwcllyk. Hy ftierf den 1 January, terwyl hy zich vaardig maakte om met een machtig leger over het gebergte te trekken. Het is om die reden wel ter ftede, dat een fchryver gezegt heeft, dat hy zich even als de pelikaan hadt opgeoffert voor zyne jongen. Het verbondt, dat hy met den koning van Engelandt gemaakt hadt, verzeerde zyn ryk van binnen, en niets vrezende van

1514. De hertog van Valois, en de hertog van Suffolk worden op de zelve verliet.

Mexeray. Wyze raadt van du Prat om den hertog van Valois deze min uit het hoofd te praten.

Herbert. Mexeray. Nieuwe vermakelykheden na die van het tournooifpel.

1515. Doodt van Lodewyk den XII.

1514. van *Ferdinand*, noch van *Maximiliaan*, zo lang als de Engelschen niet aan hunne zyde waren, her- nam hy zyne voornemens op Italië. Hy hadt zelfs de hoop opgevat om een navolger te zien. In deze oogmerken verwyderde hy den hertog van Valois, zynen vermoedelyken erfgenaam, van het hof, en hadt berouw van hem uitgehuwt te hebben aan de prinsesse *Claude*, zyne dochter, erfgename van moeders wegen van het hertogdom van Bretagne. Zyne moedelykheit viel ook op den voorzitter *du Prat*, die een der voornaamste aanraders van dit huwelyk geweest was, en hy viel in zyne ongunst. Doch het vertrek van den hertog van Valois en de ongunst van *du Prat* waren van geen langen duur: de doot van *Lodewyk* den XII deedt den eersten den troon beklimmen, en zyne verheffing verhief *du Prat* tot het kancelierschap. Wy laten aan de Fransche geschiedensschryvers de beschryving der deugden des overleden konings over, welken zy den lof geven van dapper, rechtvaardig, zachtmoedig, en den eernaam van vader des volks, om te spreken van het lot, het welk de jonge koningin, zyne weduwe, hadt. Dit is het gene, waar toe ons verhaal ons verplicht, om dat zy zuster van *Henrik* zynde, en daarenboven wedergekeert in Engelandt, alwaar zy hare gevallen met haar leven eindigde, hare geschiedenis onaffcheidelyk is van die van dezen vorst. Maar het is vooraf dienstig, dat wy het vervolg opvatten van dat gene, het welk in Schotlandt voorviel sedert de doot van *Jakob* den IV, na vooraf met een woordt of twee van de verheffinge van *Wolsey* tot aartsbisshop van Jork gesproken te hebben. De kardinaal *Bambridge*, aartsbisshop van Jork, was den 14 July te Rome overleden, en de kardinaal *Julius de Medicis*, die naderhandt paus is geweest, onder den name van *Clemens* den VII, maakte den koning bekend, dat hy by den paus hadt uitgewerkt, dat 'er geen nieuwe aartsbisshop, dan naar den zin des konings, zou aangestelt worden. De koning verzocht daar op dit aanzienlyke aartsbisshop voor zynen gunsteling *Wolsey*, welk verzoek hem terstondt wierdt toegestaan, en *Wolsey* tot aartsbisshop van Jork benoemt.

Wy komen nu tot de zaken van Schotlandt, *Jakob* de IV liet niet dan een zoon na, die maar twee jaren oud was, en hadt by zyne uiterste wille de koningin tot voogdesse en bestierster van het ryk benoemt, zo lang zy weduw bleef. De Staten van het koninkryk vergadert zynde, erkenden den jongen prins voor hunnen koning, onder den name van *Jakob* den V, en bevestigden het regentschap der koningin, onder de voorwaarde, in de uiterste wille uitgedrukt, namentlyk dat de koningin geen tweede huwelyk zou aangaan. Zy wilden haar gezag ook matigen, en gaven aan haar een Raadt, bestaande uit *Jakob Beton*, aartsbisshop van Glasgow en kancelier, de graven van *Huntley*, van *Angus*, en van *Aran*, zonder toestemminge van welke zy niets zou kunnen doen. De Schotten zeggen, dat dit de eerste maal was, dat zy de koninklyke waardigheit door eene vrouwe zagen bekleeden.

De omstandigheit van zaken deedt ook zeer veel om haar deze waardigheit te doen erlangen. De Schotten waren onthutst door de nederlage, welke zy geleden hadden, en vreesden, dat byaldien de Engelschen hunne overwinning wilden voortzetten, zy zich met der haast meester van het koninkryk zouden maken. Zy geloofden, dat 'er, om hunne voortgangen te stuiten, geen beter middel was, dan de regering over te geven aan de koningin *Margareta*, de welke te gelyk

de moeder zynde van hunnen koning, ende zuster van dien van Engelandt, het vermogen zou gebruiken, het welk het recht van het bloedverwantschap haar zou geven op den geest hares broeders, om de kroon voor haren zone te bewaren.

Dit was ook de eerste zorge der bestierster. Zy haalt als het Parlement haar gezag erkent hadt, zondt zy afgezanten aan den koning, haren broeder, om hem om vrede te verzoeken. Zy ver- toonden hem, dat het tot zyne eere strekte geen weduwe noch wees te onderdrukken, die hem zo na in den bloede bestonden; een koninkryk te sparen, dat zynen neef toekwam, en over het welk zyne zuster het bestier hadt. De koning gaf den afgezanten tot antwoordt, *Dat hy zich van zyne overwinninge zou hebben kunnen bedienen tegen vyanden, die hem zo onrechtvaardig hadden aangetast: doch dat hy zich vergenoegde met de strafse, die Godt daar over genomen hadt. Dat hy den oorlog niet hadt ondernomen, noch het verbondt verbroken. Dat de staatzucht hem niet zou verwoeren om anderen van hunne rust te beroven, en dat hy alleen bedacht was om rechtmatig en met roem te regeren. Dat hy daarom gewilliglyk, op het verzoek der koningin, zyne zuster, de verzochte vrede toestondt; maar dat by echter gereed was den oorlog wederom te beginnen, zo haast als de Schotten hem kwamen aan te tasten.*

Schotlandt genoot niet lang de vruchten der vrede. Het bevrydde zich van een buitenland- schen oorlog door de gematigheit van *Henrik*, die zich van des zelfs wanorders niet wilde bedie- nen, en de minderjarigheit van des zelfs koning: doch het kon zich niet bevryden van een inland- schen oorlog, de welke door het tweede huwelyk der koningin verwekt wierdt. Deze vorstin al te schielik vergetende het gene zy aan de ge- dachtenisse van den overleden koning verschul- digt was, ging zes maanden na zyne doot een

tweede huwelyk aan met *Archembaud van Douglas*, grave van *Angus*, eenen der eersten van het koninkryk (a) zo door zyne geboorte, als door zyne verdiensten: doch echter beneden het bloedt der koningen van Engelandt en van Schotlandt, waar uit zy gesproten, en aan welke zy vermaag- schapt zyn. Dit huwelyk deedt het gansche koninkryk morren, het welk zich in twee partyen verdeelde. De eerste was die van den grave van *Douglas*, de welke zich trachtte te verzekeren in het regentschap, toegestaan aan de koningin, met welke hy kwam te trouwen. De tweede, die *Humes*, grootkamerling, tot hoofd hadt, gaf voor, dat het regentschap door het tweede huwelyk der koningin geëindigt was, en wilde, dat het Parlement zou vergaderen om een nieu- wen bestierder te verkiesen, volgens de wetten van den staat. *Humes* was niet minder in achtung dan *Douglas*, en hy hadt het bestier der provin- ciën met hem gedeelt, onder het gezag der bestierster. Aan den anderen kant wierdt zyne party geslyft door de wetten, en zelfs door de uiterste wille van den overleden koning. Hy sprak dan vrymoedig, en vertoonde: *Dat Schotlandt wel gewilt hadt, ten voordeele van de uiterste wille des konings, voor dit maal afstaan van het recht, het welk het hadt om een bestierder te benoemen, en ook aan zyne gewoonte van de vrouwen buiten dit zwaarwigtig ampt te stuiten. Dat deze toegevend- heit het zelve kwalik was bekomen, en dat het voorbeeld der koningin, de welke geen jaar in haren*

(a) De graven van Douglas zyn de eerste vryheeren in Schotlandt, en hebben de eer van de kroon voor den koning te dragen by het vergaderen der Staten van dat ryk.

Zyn lof.

1514.
Zella Publ.
Tom. XIII,
fol. 404.

Staat van
Schotlandt
na de doot
van *Jakob*
den IV.
Du Chene,
Mexeray,
Herbert,
Lafey.

De Staten
geven de
regering
over aan de
koninginne
weduwe.

1514.

Zy zendt af-
gezanten aan
den koning
Henrik, ha-
ren broeder,
om hem om
vrede te ver-
zoeken.

Henrik staat
het verzoek
der konin-
ginne toe.

De koningin
weduwe
hertrouwt
met *Mylot*
Douglas.

of *Hume*.

Rede
aanh
van
ve va
glas
konin

1515.

weduwelyken staat hadt kunnen blyven, hen deedt zien, hoe gevaarlyk het is, de regering te stellen in de handen van eene vrouwe, om dat de drift van de zelve haar in zo kort een tydt hadt doen verliezen de zorge voor het volk en voor baren eigen zone. Dat zy derhalven hunne oude rechten wederom zouden opvolgen, en dat zy voortaan, zonder de voorzichtige gewoonte hunner voorvaderen te laten varen, het besier van het koninkryk zouden vertrouwen aan beverren, welke zy het bekwaamst daar toe zouden vinden. Dat zo zy in het eene voldaan hadden aan den wille des konings, bevestigende het regentschap der koninginne, zy ook in het andere aan hem behoorden te geboorzamen, te weten in haar daar van wederom te ontbloten, om dat zo wel het een als het ander in des zelfs uiterste wille was uitgedrukt. Dat de eerste geboorzaamtheit hunne voorrechten hadt vermindert; maar, dat de tweede hen daar in zou herstellen. Dat het, voor het overige, gevaarlyk was, de regering langer aan den grave van Douglas te laten; dat het belang des konings en dat van den staat zich daar tegen aan kantten, en dat men alles te vreezen hadt van een man, die met de weduwe van zynen oppervorst getrouwt was, wanneer men ter naauwernoodt zyne lykstatie hadt verricht.

Redenen der aanhangers van den grave van Douglas en der koninginne.

Die by den grave van Douglas hun hof maakten zeiden in het tegendeel: Dat de voornaamste zorg der Schotten zyn moest met Engelandt vrede te onderhouden. Dat men die niet kon bewaren dan zich aan de koninginne verknocht te houden, die de zelve bezorgt hadt, en voor welke de koning, haar broeder, altydt de zaak zou opnemen. Dat zy haar derhalven de regering niet konden ontnemen, zonder zich een oorlog, die voor hen dodelyk zou zyn, over den hals te halen. Dat de koningin, met den grave van Douglas trouwende, niets gedaan hadt, dan zich de regering waardiger te maken, doordien het Parlement gene andere keur hadt kunnen doen, indien het een besierder hadt moeten benoemen. Dat het zelve hem al voorheen de bestiering van het grootste gedeelte van Schotlandt hadt toebetrouwt; en dat zyn huwelyk, het welk hem verbiel tot de eere om des konings stiefvader te zyn, zynen staat niet minder voordeligh moest maken, dan de zelve voor deze vermaagschappinge geweest was. Dat men hem zeer ten ontyde by den koning en by den staat wilde verdacht maken. Dat hy, een Schotsibman zynde, wist, wat by aan zyn vaderlandt en aan het bloedt zynen opperbeeren verschuldigt was; en dat eindelyk de Godvruchtigheit van eene moeder, en de liefde, welke zy heeft voor baren zone, goede waarborgen waren voor de zekerheit des konings, en voor alle de rechten van de kroone.

Deze redenen zouden het hebben overgehaalt boven de andere, ten ware Humes, die vreesde, dat de graaf van Douglas hem zyne bestiering zou ontnemen, zo haast als hy zich in het regentschap bevestigd zag, niet hadt voorgesteld Johannes Stuart, hertog van Albanie, een prins uit koninklyken bloede gesproten, en eigen neef van den jongen koning, om de voogdy over hem te hebben en de bestiering van het ryk. Dit recht scheen hem inderdaadt toe te komen uit hoofde van zyn bloedverwantschap, byaldien de moeder, nader dan hy, hem daar van niet hadt uitgesloten. Om dit nu ten nadeele der koninginne te doen gelden, deden die van zyne zyde de bemiddeling van Vrankryk tusschen beide komen: doch in het heimelyk, om dat de verbonden tusschen Lodewyk den XII en Henrik den VIII naauwlyks gesloten waren. Deze bemiddeling was nochtans zo krachtig, dat de party van Humes boven dreef boven die van den grave van Douglas. Het Parlement van Schotlandt benoemde derhalven den

II Deel.

hertog van Albanie tot regent, en zondt afgezanten aan hem naar Vrankryk, om hem de tyding daar van te brengen. Doch de vrees, welke het Fransche hof hadt, om den koning van Engelandt te zullen verstoren, deedt hem zyne reize uitsellen, en hy ging eerst na de doodt van Lodewyk den XII over naar Schotlandt.

François de I, hertog van Valois en graaf van Angoulême, was, gelyk wy gezegt hebben, Lodewyk den XII opgevolgt. Zy stamden beide af van Lodewyk, hertog van Orleans, die vermoord was door Johannes, hertog van Burgundie. Hy liet twee zonen na, Karel, die na hem hertog was van Orleans, en Johannes, graaf van Angoulême. Lodewyk de XII was gesproten uit den eersten, wiens nakomelingschap eindigde in den persoon van dezen koning; en François van den tweden. Hy nam onder zyne cernamen dien van koning van Vrankryk en van hertog van Milanen. Dit hertogdom behoorde hem volgens een dubbeld recht, namentlyk voor eerst als erfgenaam van Valentina, dochter van Galeas, hertog van Milanen, en gemalin van Lodewyk, hertog van Orleans, zyne overgrootmoeder; en ten tweede uit hoofde van het verdrag van Kamerik †, volgens het welke Maximiliaan verplicht was het leen van dit hertogdom te geven aan Lodewyk den XII en aan François van Valois, grave van Angoulême, zynen vermoedelyken erfgenaam. Doch Sfortia was daar van in de bezitting, en de Zwitsers, die hem geholpen hadden om het te veroveren, hielpen hem nog om zich daar in te verdedigen. De nieuwe koning moest zich derhalven in staat stellen om den oorlog in Italië te voeren, indien hy deze erfenis van het huis van Orleans wilde wederkrygen. Aan den anderen kant was Maximiliaan, die hem het leen daar van beloofd hadt, van gedachten om het zich zelve aan te matigen; en Ferdinand verzocht hem daarenboven op eene wyze, als boven verhaalt is.

Indien zich Henrik by zo vele vyanden hadt gevoegt, zo zou François, nieuweylyks tot de kroon gekomen, niet eens hebben durven denken op de verovering van Milanen. Hy vondt zich derhalven verplicht het verbondt met Engelandt te onderhouden, vernieuwende de voorwaarden van het zelve, gemaakt met Lodewyk den XII, zynen voorzaat. Hier toe gebruikte hy Wolsey, die alles op het gemoedt van zynen meester vermagt, en door wiens handen de zaken moesten gaan, indien zy een gelukkigen uitslag zouden hebben. Daar is geen vorst geweest, met wien Henrik de VIII naauwer vereeniging gehad heeft dan met François den I, schoon 'er nu en dan haperingen tusschen beide waren. Doch de wederverzoening volgde telkens de scheuring van naby. Henrik hadt geen groter vriendt in de zake van zyne echtscheidinge met de koninginne Catharina, de moecielykste van zyne regeringe. Deze koning verklaarde zich opentlyk voor hem, en deedt zyne afgezanten te Rome tot zyn voordeel werken, gelyk wy in het vervolg zien zullen. Deze twee vorsten kwamen ook in vele dingen met malkander overeen. Zy waren omtrent even oud; Henrik was in zyn vyf en twintigste, en François in zyn een en twintigste jaar getreden; alle beide welgemaakt, behendig in de tournooispelen en oorlogsoeffeningen, waar in zy groot behagen hadden; zeer prachtig in hunne verteerungen; by uitnemendheit mildadig, en verkwiftachtig in hunne dertheden. Beide hielden zy geleerde lieden in waarde, en waren zelf de geleerdste en de welsprekendste prinssen van hunne eeuwe. Beide beminden

1515. Het Parlement van Schothlandt geeft de regering over aan Johannes Stuart, hertog van Albanie.

Recht van François den I op het hertogdom van Milanen. M. Herbert. Mezeray.

† gesloten in den jare 1508.

Thuanus. M. Herbert. Mezeray.

Vereeniging tusschen François den I en Henrik den VIII.

1515. den zy de eere; doch de drift, welke zy hadden tot de vrouwen, was nu en dan schadelyk aan hunne achttinge en ook aan hunne belangen. Eindelijk, beide klommen zy op den troon in den bloei hunner jeugt, met eene majesteit en hoedanigheden, de welke de liefde hunner onderdanen en de achtting van andere volkeren naar zich trokken. Doch de vleierey hunner hovelingen, en de loftuitingen der naburige vorsten gaven aan beide eene al te grote inbeelding van zich zelve, welke alle hunne goede hoedanigheden verduisterde. Zy waren ook malkander gelyk omtrent de langdurigheid hunner regeringe, de welke in een en het zelve jaar eindigde. *Henrik*, als de oudste, stierf eerder, en *François* een maandt daar na, als of hy hem niet hadt willen overleven.

*Mezery.
Taanan.*

*Acta Publica
Tom. XIII.
fol. 476 & 477.
Verbondt
tusschen
Vrankryk en
Engelandt
vernieuwt.*

*Achtting,
welke
Vrankryk
hadt voor
het verbondt
met Engelandt.*

*De graaf van
Nassau
trouwt met
de erfdochter
van Oranje.
M. Herbert.
Du Chesne.
Mezery.*

Zo haast als *François* de I te Rheims gezalfd was, en het volk gedurende eenige dagen met wedlopen en tournooispielen vermaakt hadt, dacht hy aan de verbonden met Engelandt en de Nederlanden. Uit kracht van het eerstgemelde, door zynen voorzaat met *Henrik* den VIII aangegaan, en boven aangehaalt, was hy verplicht, *Henrik*, als *Lodewyk* overleefde hebbende, des zelfs doodt binnen het jaar bekend te laten maken, om te weten, of men het gemaakte verbondt wilde vernieuwen. Hy gaf derhalven omtrent het midden van de maandt Maart last aan zynen afgezant te Londen, om het overlyden van *Lodewyk* den XII aan *Henrik* bekend te maken, en het verbondt, nevens het verbandschrift aangaande de betalinge van het millioen kronen te vernieuwen; gelyk op den 5 April geschiedde. *François* zondt ook afgezanten aan den aartshertog *Karel*; *Henrik* wachtte van zyn kant niet omden hertog van *Suffolk* aan *François* te zenden, en de aartshertog vaardigde den grave van *Nassau* aan hem af, beide gunstelingen der twee vorsten. *Henrik* kon de bedriegeryen van *Ferdinand* niet vergeten; en de aartshertog was ook niet zeer over zynen grootvader vergenoegt, die niet sprak van hem *Castilië* weder te geven: zodanig, dat de een en de ander besloten zich met den koning van *Vrankryk* te verbinden tegen een zo staatzuchtigen en ongetrouwen vorst.

Men kan de achtting, welke *Vrankryk* voor het verbondt met Engelandt hadt, niet beter verbeelden dan door den gedenkpenning, welken *François* de I tot des zelfs gedachtenisse liet slaan. Men zag op den zelve eene vrouw, verbeeldende de vrede, zittende op een stoel, gemaakt van twee hoornen van overvloedt, en houdende een palmtak in de linker handt, met deze woorden in den randt: *Sancitâ pace cum Henrico Britannia Rege quies publica stabilita*. Dat is te zeggen: Door de vrede, met *Henrik*, koning van Engelandt, gemaakt, is de gemene rust verzekert. Onderaan stonden deze twee woorden: *Ubertas temporum*; dat is: De overvloedt der tyden: even als of de overvloedt en de vrede van Europa van dit verbondt hadden afgehangen.

De geschiedensschryvers verhalen, dat de twee afgezanten meesteressen hadden aan het Fransche hof, en dat hunne minnaryen hen niet minder bezig hielden dan hun last. Zy waren daar omtrent echter niet minder gelukkig. De graaf van *Nassau* trouwde met de erfdochter van *Oranje*, en het was in dezen tydt, dat het vorstendom van dezen name in het huis van *Nassau* wierdt overgebragt, van het welke het meer luister heeft ontfangen dan het zelve aangebragt. Den hertog van *Suffolk* aangelangende, de welke zyne liefde voor *Maria* van Engelandt bewaart hadde, de zelve zag zyne hope herleven, ziende haar weduwe van *Lodewyk* den XII, en deze prinses gevoelde van

1515. haren kant voor dezen minnaar de zelve tederheit, welke zy voor hem hadt gehad voor dat zy met den koning trouwde. Hare hoedanigheid van koningin was een kleine hinderpaal voor het geluk van *Suffolk*, wiens verdiensten meer by haar golden dan eene kroon. *Henrik* hadt dezen afgezant bevolen te ondertasten van welk een voornemen zy was, te weten om naar Engelandt weder te keren, of om aan het hof van *Vrankryk* haar verblyf te houden. Hy hadt ook aan haar geschreven, en haar verzocht, dat zy zich toch in geen tweede huwelyk wilde inlaten zonder zyne kennisse. De vrees om den koning, haren broeder, te mishagen, maakte haar verlegen; en *Suffolk* haar op zekeren dag zynde komen zien, wanneer zy gelykelyk bestreden wierdt door de overwegingen van haren plicht en van liefde, deedt zy aan hem eene verklaring, waar in hare fierheit minder uitblonk dan hare zwakheit. *Indien gy u*, zeide zy tegen hem, *binnen vier dagen niet in staat stelt om met my te trouwen, zo denkt 'er nooit weder om*. Haar minnaar wist dezen tydt, van welken zyn geluk afhing, zo wel te gebruiken, dat hy, hebbende de toestemming daar toe verkregen van den koning van *Vrankryk*, na dat hy aan dien van Engelandt hadt geschreven, om des zelfs toestemming inede te verkrygen, heimelyk met deze koningin trouwde, de zuster van zynen meester, en de weduwe van een groten koning, in den bloei van hare jeugt, en van eene onvergelykelyke schoonheit. Daar zyn weinig diergelyke voorbeelden: maar, het geen het geluk van *Suffolk* nog vermeerderde, was, dat eene zo stoute daadt hem de genegenheit van zynen meester niet deedt verliezen. De koningin hertogin, zynde de naam, welken deze prinsesse zich na haar tweede huwelyk liet geven, deedt aan haren broeder weten wat 'er was voorgevallen; en al de schuldt daar van op zich nemende badt zy hem, dat hy zyne verontwaardiging op haar alleen zou doen vallen, en het aan *Suffolk* vergeven. Deze hertog schreef van zyn kant daar over aan *Wolsey*, die den koning inboezemde, dat het voordeeliger voor hem was, dat zyne zuster met een getrouwen onderdaan, en die aan zynen dienst geheel en al was overgegeven, getrouwt was, dan met een vremden prins, dikwils kwalyk tegen hem gezind. Dus keerde de koningin hertogin weder naar Engelandt met haren nieuwen man, en beide wierden van den koning wel ontfangen, die wilde, dat hun huwelyk plegtelyk te *Greenwich*, alwaar zy ontscheepten, zou geviert worden.

Het scheen, dat 'er iets noodschikkelyks was in het huwelyk der twee prinsessen van Engelandt. Weduwen van twee koningen zynde trouwen zy in een het zelve jaar met twee van hare onderdanen. De koningin hertogin bragt met zich de ryke kleynodiën, ter waarde van twee maal honderd duizend kronen, zynde de helft van het gene aan haar ten bruidschat gegeven was, en het welk zy by het overlyden van den koning wederom moest ontfangen, volgens de voorwaarden van haar huwelyks-verdrag, boven aangehaalt. Hare weduwegift was geregelt met *François* den I op zestig duizend kronen jaarlyksch. Onder de juweelen, welke zy uit *Vrankryk* bragt, was een diamant van grote waarde, de welke de *Napelsche* spiegel genoemt wierdt. Daar was eenige twist over dit edelgesteente, het welk de Raadt niet wilde dat zy zou medenemen, zeggende, dat het een juweel van de kroon was, het welk niet vervoert kon worden: doch *François* de I wilde de weduwe van *Lodewyk* den XII niet

*Een juweel
van eene
grote waarde,
het welk
de koningin
Maria behoudt van
haar eerste
huwelyk.*

niet

1515. niet ontnemen een diamant, welken deze koning haar gegeven hadt, als een onderpand van zyne liefde.

De geschiedenischryvers verhalen, dat de koningin *Maria* by hare wederkomst in Engelandt met zich wederom bragt alle de genen, die haar naar Vrankryk gevolgt waren, uitgenomen *Anna van Boulen**, welke de koningin van Vrankryk haar badt by haar te willen laten. Het moet zyn, dat deze juffer, hoe jong zy ook was, niet ouder kunnende zyn dan acht jaren †, reets vele bevaligheden bezat, door dien eene koningin zo grote achting voor haar hadt. Men zal haar door deze hare verdiensten, opgekweekt aan het Fransche hof, hier na den troon van Engelandt zien beklommen door een huwelyk met den koning, het welk toen geheel Europa in verwondering zette en verdeelde, en waar over men nog tegenwoordig van gedachten verschildt, zynde dit huwelyk van de eenen veroordeelt, en van de anderen goedgekeurt.

* of *Boulain* of *Bolyn*.

† Zy was geboren, volgens *Cambden*, in den jaer 1507.

M. Herbert. Vierde Parlement, door *Henrik* den VIII beroepen.

Het Parlement wierdt in het het zelve jaar gehouden. Het was het vierde, het welk *Henrik* hadt beroepen in de zes jaren, die hy geregeert hadt. Wy zullen het zelve weinig meer zien vergaderen gedurende den tydt dat *Wolsey* aan het roer zat: want deze, hebbende zyn gezag eens verzekert, was alleen bedacht om deze vergaderingen te beletten, als zeer nadeelig zynde voor de genen, die hun gezag misbruiken. Dit Parlement maakte verscheide ordonnantiën rakende de klederen, de wapenen, de lakenen, de handwerken, den uitvoer van wolle, de welke verboden wierdt, ten minste byaldien zy niet bewerkt was, en eenige andere ordonnantiën om de kuiperyen der afgezonden van het Lagerhuis te beletten. Het maakte ook eene krygs-ordnantie, door de welke de dienst der boogschutters bevestigd wierdt, wordende hunne bogen en pylen gestelt boven de roers, waar van men zich toen bediende: de musketten waren toen nog niet in gebruik. Men ziet uit de schryvers van dien tydt, dat zy hunne boogschutters wapenden met hellebaarden, met welke, na dat zy hunne pylen hadden afgeschoten, zy een verwoeden aanval deden op hunne vyanden. Men achtte de pickeniers † niet zo veel, en men stak de zulke alleen uit het gemene volk onder dat krygsvolk, dat van minder achting was dan het ander. Het Parlement, op den 5 February begonnen te vergaderen, scheidde na eenige zittingen tot den 12 November. Op dien dag vervolgens weder vergadert zynde maakte het eenige verordeningen aangaande den landbouw en de weilanden, door welke die van het Parlement, gehouden door *Henrik* den VII, wierden bevestigd, de welke beletten, dat men de landhoeven in wei- en moeslanden veranderde. Het zelve vernieuwde ook de wet van het zelve Parlement, door welke den vromdelingen verboden wierdt het inbrengen van de Fransche wynen, wordende zulks alleen den Engelschen toegestaan, om de zelve aldus tot de scheepvaart te meerder aan te moedigen, en om een groter getal schepen aan te bouwen. Eindelyk bepaalde men den tydt, binnen welchen de aanspraken, de verzoekschriften, en de beschuldigingen van byzondere personen, van welchen aardt de zelve ook waren, moesten opgemaakt worden, en na welchen tydt de zelve zouden getekent zyn.

† of soldaten, met zyn spietengewapent.

Het was omtrent dezen tydt dat *Peyping*, aan wien de koning het bestier van Doornik hadt toevertrouwt, verzocht weder te huis geroepen te worden. Men zondt Mylord *Montjoye* in zyne

II Deel.

plaats. De sterkte, die men daar gebouwt hadt, hadt de Franschen nayverig gemaakt; en mogelijk dat zy liever gewilt hadden, dat de vrede gebroken wierdt, dan te dulden, dat de Engelschen zich op de grenzen van hun koninkryk zodanig versterkten, indien zy niet gehoopt hadden, de zelve deze plaats eerlang te doen wedergeven door toedoen van *Wolsey*. *François* de I vleide zyne staatzucht met den kardinaalshoedt, hem belovende, hem den zelve door zyn gezag by den pauste doen erlangen, op voorwaarde, dat hy van zyn kant by zynen meester gebruikte dat gezag en die macht, die hy op des zelfs geest hadt, om Doornik weder aan hem te doen aiftaan. *Henrik* hadt hem, als boven gezegt, is het aartsbisdom van Jork bescbikt, maar van eene onbepaalde staatzucht, en van eene onverzadelyke gierigheid, zynde, was hy daar mede nog niet vergenoegt. Hy kon niets boven zich verdragen; de kardinaalshoedt was als toen zyne heftigste begeerte: maar hy reikhalste zelfs wel haast naar de pauselyke driedubbelde kroon.

De koning van Vrankryk hieldt hem zyn woordt, en de paus maakte *Wolsey* op des zelfs aanbeveling kardinaal, met den tytel van St. Cecilia over den Tyber †. *Wolsey* was niet ondankebaar; en wy zullen hem, op zyn beurt, zyn woordt zien houden aan *François* den I, en Doornik aan hem doen overgeven. Om ondertusschen zyne nieuwe waardigheid groter luister by te zetten voegde hy by het aartsbisdom van Jork het bisdom van Bath en Wels. Eenigen voegen daar by die van Worcester en van Hereford †. Hy verruilde naderhandt het bisdom van Bath voor dat van Durham; en dit laatste voor dat van Winchester †. Hy voegde by deze bisdommen de abdy van St. Alban, over welke hy het bestier aannam, en het overgrote voordeel, dat hy trok van de begevingen der kerkelyke ampten, over welke de koning hem de bestelling gaf: zo dat eenigen * zeggen, dat zyne inkomsten met die van de kroon gelyk waren, zo zy de zelve niet overtroffen. Zyne opgeblazenheit maakte hem zelf aan *Fox* onverdragelyk, hoe groot een weldoender hy ook van hem was, en aan *Warham*, den kancelier. Zy onttrokken zich beide ook uit den Raadt, en zeiden tegen den koning, dat zy niet konden verdragen, dat zich een onderdaan boven zynen meester verhief; waar op de koning zich vergenoegde te antwoorden, dat hy voortaan bevelen zou geven, die zyne onderdanen in gehoorzaamheit zouden houden, en dat hy zou doen blyken, dat 'er niemandt dan hy was, die recht hadt om te gebiedten. Doch niets fremde het geluk van *Wolsey*. Om zyne hovaardy te voldoen moest *Warham* hem zelfs de zegels overgeven.

1515.

Wolsey kardinaal gemaakt op de aanpryving van *François* den I. † in September deses jaars 1515.

† Men zegt, dat hy die huurde.

† in het jaar 1528.

* *Zeller*.

Wolsey doet *Warham* de waardigheid van kancelier aan hem overgeven.

Zyne pracht.

† *Herbert*. *Peyping*.

1515 derd huisbedienden, onder welke personen waren van den eersten rang, waren in zynen dienst, en als hy een reisje deedt, hadt hy een koninklyken sleep†

† Zie het Leven van den kardinaal *Wolfey*, geschreven door een onbekend Engelschman.

Het vertrek van *Warham* en van *Fox* strekten alleen om dezen kardinaal vermogender te maken. Zyn gezag wiesch nog aan door het afzyn van den hertog van *Nortfolk*, groot-schatmeester, en van *Brandon*, hertog van *Suffolk*, de eenigste mededingers, welke hy hadt in des konings toegenegeheit. De eerste, de schatkist ziende uitgeput, en dat hy geen geldt meer kon beschikken tot de verkwistingen van zynen meester, verzocht zyn afscheide, onder voorwendfel van eenigen tyd op zyn landhuis te gaan doorbrengen; en de ander, in geen staat zynde om weder te geven het geldt, dat *Henrik* hem geleent hadt om zyne reize naar *Vrankryk* voort te zetten, en vrezende, dat men hem daar over zou aanspreken, week ook van het hof: zo dat *Wolfey* eene volflage vryheit van alles hadt, en zich eene heerschappy, nog veel volstreker dan voorheen, aanmatigde. Het scheen, dat hy den koning betovert hadt. Deze vorst was niet in staat om zich tegen zyne voornemens aan te kanten, noch zyne vleiende redeneringen te wederstaan, welke zaken hy ook mogt voorgenomen hebben, om zich daar door niet te laten voorinmen. Deze kerkvoogdt maakte en verbrak alle verbonden naar zyn welbehagen: ook hadden de vorsten, die hem beledigden, den koning tot vyandt, al freedt het tegen de allerplegtigste verbonden.

M. Herbert. Dit wierden de koning van *Vrankryk* en de keizer ieder op hun beurt gewaar, en de eerstgenoemde nog in dit zelve jaar. Namentlyk, om dat hy aan *Wolfey* geweigert hadt de voldoening, welke de zelve van hem verzocht ter zake van het bisdom van *Doornik*, zag hy censklaps verbreken het verdrag, nieuwelings tusschen deze twee kronen gefloten. *Henrik* hadt het bisdom van *Doornik* gegeven aan zynen gunsteling: doch hy moest eene vergelding uitkeren aan den gene, dien de koning van *Vrankryk* daar mede hadt begiftigt. *Wolfey* wilde, dat de laatste den last van die vergeldinge zou op zich nemen, ten einde hy in de vreedzame bezitting bleef van de inkomsten, welke de oude bisschop van het zelve hem betwistte. Men hadt hem daar omtrent eene belofte gedaan; maar men kwam de zelve niet na, en de eerste bezitter van dit bisdom hadt van den paus tot zyn voordeel eene bulle verkrege. *Wolfey*, vergramt van zich misleid te zien door den koning van *Vrankryk*, verliet des zelfs zyde, en verbondt zich heimelyk met den keizer. Het was in dezen tyd dat *François* de I, zynde in Italië getrokken, het hertogdom van *Milaan* veroverde; en dat de hertog van *Albanië*, naar *Schotland* overgestoken zynde, zyn gezag daar vast stelde op den ondergang des grave van *Douglas* en van de koningin *Margareta*. *Wolfey* wist dezen tyd zo wel waar te nemen, om in zynen meester een nayver te verwekken, door hem de grootheid der Franschen in Italië voor oogen te stellen, als mede den hoon, de welke hem door het verwekken van den Schotschen oorlog, welchen hy hen te last leide, wierdt aangedaan, dat *Henrik* zich naar de zyde van *Maximiliaan* keerde.

Guicciard. *Mazary.* *M. Herbert.* *M. Varillas.* Maar voor dat wy van het tusschen hen gemaakte verbondt spreken, moeten wy de bewegingen in Italië en *Schotland* verhalen, waar door het zelve wierdt veroorzaakt. *François* de I, de hoedanigheden bezittende, welke wy boven in hem hebben aan-

gemerkt, jong, dapper, eersuchtig, en vindende de toebereidiclen, welke *Lodewyk* de XII gemaakt hadt tot het weder-innemen van het *Milanes* verre gevordert, dacht niet dan om de uitvoeringe van dit oogmerk. Hy geloofde, dat hy zyne regering niet roemruchtiger kon maken dan door eene zo aanzienlyke onderneming, en de cernaam van overwinnaar streelde zyne staat-zucht ongemecn. Zo haast dan, als hy zag, dat hy zich verzekert hadt van den koning van *Engelandt* en van den aartshertog, gaf hy zyne bevelen tot den optocht van het leger. Het zelve bestond uit twee duizend en vyf honderd piekeniers, en veertig duizend man ander voetvolk, behalven drie duizend schansgravers, die zorge droegen voor het geschut, en een oneindig getal zoetelaars en voorraad-verzorgers. De koning was verselt van zeven prinsfen van den bloede, en en een ongelooflyk getal grote heeren. Hy hadt in zyn leger de grootste krygsmannen van dien tyd. *Trivulce*, *la Palisse*, *Montmorency*, *Bajard*, *d'Aubigny*, en *Petrus van Navarre* waren de voornaamsten. Deze laatste was gevangen geweest in den veldslag van *Ravenna*, zynde op de soldy van *Ferdinand*, en op twintig duizend Fransche guldens losgeldt gestelt. Verdrietig over zyne gevangenis en vergramt over de giericheit van *Ferdinand*, die deze somme weigerde te betalen, gaf hy zich over aan *François* den I, die de zelve betaalde aan den marquis van *Rotelin*, aan welchen *Lodewyk* de XII het zelve geschonken hadt. Dus verbondt hy *Petrus van Navarre* aan zynen dienst, gevende hem aanzienlyke bedieningen en goede jaargelden.

Dit leger van *François* was in drie hopen verdeelt. De konneftabel van *Bourbon* geleidde de voortocht, de koning was aan het hoofd van het middelleger, en de hertog van *Alençon* voerde de achterhoede aan. De allergrootste zwaaricheit was by den overtocht over het *Alpische* gebergte, waar van de *Zwitsers* de toegangen bezet hadden, hebbende den berg *Cenis* en dien van *Genevre* ingenomen, de welke daar van als twee poorten zyn. Daar was nog een derde doortocht tusschen de bygelegene *Alpen* en de aan zee leggende, om in het markgraafschap van *Saluzzo* te komen: doch de verchrikkelyke rotsen, waar mede het omzet is, maakten den zelve zeer moeielyk; en aan den anderen kant scheen het onmogelyk het geschut over de toppen dezer rotsen te kunnen brengen. Het was echter langs dien weg, welchen *Trivulce*, dien men vooraf hadt gezonden met een afgezonderden hoop en eenig geschut, onderstondt over te trekken, en inderdaadt overtrok. Hy deedt het geschut en de wagens met kracht naar boven hysfen, en deze zware stukken van rots tot rots slepen over steilens, welke men zonder schrik niet kon aanschouwen. Hy verraschte zelfs *Prosper Colonna*, veldheer van het leger van *Ferdinand*, zo als hy zich aan tafel wilde zetten, en nam hem gevangen. De koning deedt *Trivulce* zich by het overige van zyn leger voegen, en trok voort tot op eene myle na aan *Milaan*, geduriglyk door de *Zwitsers* van ter zyde gevolgt. Men trachtte hen door geldt te winnen, en eenigen luisterden ook naar de voorlagen van vrede, welke men hen deedt. Doch de kardinaal van *Sion* (a), afgezant van den paus, die zich met *Ferdinand* tegen de Franschen verbonden hadt, moedigde hen door zyne driftige redenen aan om tot itervens toe

(a) Hy was een edelman uit *Valais*, of het *Walliserland*, genaamt *Mattheus Shyner*, en was door *Julius* den II kardinaal gemaakt.

1515. toe te vechten. Hy zou echter niets hebben kunnen winnen, ten ware de hoofdman *Roff*, burgermeester van Zurich, niet was aangekomen, met zesduizend Zwitsers, over welke de Cantons hem het gebiedt gegeven hadden. Deze voegde zyne vermaningen by die van den pausselyken afgezant, en de Zwitsers, door dezen onderstandt moedt gevat hebbende, besloten slag te leveren, niettegenstaande zy gebrek hadden aan geschut en ruitery, en vry minder in getal waren dan het Fransche leger.

Slag van Marignan.

Het zelve was gelegert in een dorp, geheten Marignan, het welk deze veldslag beroemd heeft gemaakt, en verwachtte niet minder dan een gevecht. Men begon het zelve op den 12 September. De kardinaal, die zyne openbrieven hadt van veldheer, getekent door den paus en den keizer, stelde zich aan hun hoofdt in zyn priesterlyk gewaad, met den roden hoedt op zyn hoofdt, de soldaten met woorden, vol van vuur, aansprekende. De koning stelde zich ook aan het hoofdt van zyn leger, aangedaan met een azuurverwigen wapenrok, bezaait met goude leliën, en hebbende op zyn helmet eene roos van karbonkelstenen, de welke een overheerlyken glansch van zich gaven. De Zwitsers braken door de voorste ruiterbenden; en indien de koning met eenige uitgelezene benden niet was toegeischoten, zou zulks een groten schrik, en zelfs de nederlaag, veroorzaakt hebben. Het gevecht dus weder hervat zynde duurde tot vier uren in den nacht, met evengelyke vurigheid van weërzyden. Mogelyk is 'er nooit verwoeder noch hardnekkiger gevecht voorgevallen: ook zeide *Trivulce*, dat 'er van twintig, by welke hy zich bevonden hadt, geen een veldslag was geweest, die dezen gelyk was; dat de andere maar een kinderspel geweest waren in vergelykinge met dezen, die een Reuzenstrydt kon genoemd worden. De twee legers bragten den nacht over in grote ongerustheit. De koning hadt geen ander bedt dan een roopaardt van het geschut, en hy kon niets anders krygen om zynen dorst te lesschen dan modderig water, met bloedt gemengt, het welk hem een soldaat in zyn stormhoedt bragt. De kardinaal van Sion bergde zich binnen Milaan, na het gevecht al zo veel schrik tonende, als hy van te voren woede hadt doen blyken. Des anderen daags 's morgens hervatten de Zwitsers het gevecht nog met meerder dapperheit dan den vorigen dag: doch zy wierden door het Fransche geschut zeer kwalik begroet, dat men gedurende den nacht wel van pas gepland hadde. Dit was nochtans niet het gene, het welk de overwinning te wege bragt.

Nederlaag der Zwitsers.

Alviano, opperbevelhebber der Venetianen, die zich by den koning van Vrankryk gevoegt hadde, zynde van den veldslag onderrecht, kwam 'er by met zyne ruitery, en deedt de Zwitsers tot den aftocht besluiten. Zy deden dit echter niet als lieden, die vluchtten, maar voet voor voet, en vechtens-wyze, kerende van tydt tot tydt den vyanden het aangezicht toe, die zich onder hen met hunne spieffen niet dorsten begeven. De Zwitsers verloren veertien duizend man, dood geschoten of door het kanon, of gesneuveld door de pylen en schichten der vyanden. Van de zyde der Franschen bleven 'er vier duizend, onder welke zich bevonden de hertog van Chatelleraut, broeder van den konnestabel, de prins van Talmont, eenige zoon van *Lodewyk van Tremouille*, *Buffy van Amboise*, de graaf van Sancerre, *Imbertcourt*, en andere personen van aanzien. De koning kreeg zelf twintig slagen, welke op zyn

Dapperheit van François den I.

harnas te zien waren. Ter gedachtenisse van dezen beroemden dag wilde deze vorst, niet onder zynde dan een en twintig jaren, en opgetogen door de eere, welke hy kwam te behalen, op het slagveldt ridder gemaakt zyn. Hy ontving den ridderlag en het blote zwaardt van den beroemden *Bajard*, aan wien niemandt deze eermisgunde. Deze overwinning beschikte hem het Milanees en de vrede met de Zwitsers.

1515.

Die ridder geslagen wordt door Bajard.

Hy deedt zyne intrede binnen Milaan als een overwinnaar, en de hertog *Sfortia* stelde zich in zyne handen. De Zwitsers maakten vervolgens ook hun verdrag met hem. De koning stontt aan de Cantons toe eene somme van zes maal honderd duizend kronen, welke *Tremouille* hen voor Dyon beloofd hadt, en verplichtte zich hen te geven drie maal honderd duizend andere, mits hem overgevend de plaatsen, welke zy in het hertogdom van Milaan hadden. De paus van zyn kant verzoende zich met *François den I*, en hunne byeenkomst geschiedde te Bologne. De koning bewees hem daar zyne onderdanigheit door zynen kanselier, die zich voor de voeten van den paus wierp, terwyl de koning overeind bleef staan en gedekt was.

Zyne intrede binnen Milaan.

Hy herriep alstoen de geestlyke wet, *Sanctio Pragmatica* genoemd, die gemaakt was onder de regering van *Karel den VII*, om de rechten der Gallikaansche kerke te verdedigen, en het Concordaat wierdt gemaakt, het welk naderhandt zo veel moeite heeft gekost om in het ryk aangenomen te worden, om dat het, naar men zeide, nadeelig was aan de kerke en aan den staat, en dat 'er voor een weinig loot en parkement jaarlykch millioenen naar Rome moesten gaan.

Hy verzoent zich met den paus, en herroept de zogenoemde Sanctio Pragmatica. * in het jaar 1438.

Terwyl *François* met de verovering van het Milanees bezig was, ontschepte *Emar van Prie*, dien de koning met een smaldeel schepen naar den kant van Genua hadt gezonden, vier duizend man. *Octavianus Fregoze*, ontruft over des konings overwinningen, omhelsde zyne zyde, en leverde het kasteeltje van Genuaan de Franschen over. Voor dezen prys behieldt hy het bestier van die stad. De Genuezen leenden hunne benden aan *van Prie*, de welke zonder veel tegenstandt Alexandria, Tortosa, en al dat over den Po gelegen was wegnam. De koning, over deze gelukkige uitlagen voldaan, keerde weder naar Vrankryk, en liet voor landvoogdt van het Milanees den konnestabel van Bourbon, met tien duizend man, na het overige van zyn volk afgedankt te hebben; tonende door zodanig eene schielijke te rug komst, dat hy beter in staat was plaatsen te veroveren, dan de zelve te bewaren.

M. Pavillan, Guichard, M. Herb. Alexeray.

Vrankryk, het welk deze voortgangen niet gedaan hadt dan uit hoofde van het verdrag van bondgenootschap, met Engelandt gesloten, kwam het zelve niet ter goeder trouwe na. Wy hebben den hertog van Albanië te Parys gelaten, alwaar de Schotische afgezanten hem kwamen het nieuws brengen van zyne benoeming tot het regentschap, en van waar hy niet hadt durven vertrekken om bezit daar van te nemen. Hy kon deze reize niet met vrucht doen, zonder de hulp van den koning van Vrankryk, ter oorzaak van den aanhang van den grave van Douglas en der koninginne, welke hem tegen was, en men wilde hem dezen bystandt zo schielijk niet toestaan, uit vreeze van den koning van Engelandt te vertoornen. Doch wanneer het Fransche hof geloofde, dat het de Engelschen door een vredeverdrag hadt in slaap gewiegt, liet het den hertog van Albanië versterken, en stontt hem onder de handt by met geldt, volk en schepen. Hy wierdt in Schotlandt wel ontfangen, en het Parlement gaf hem den tytel van

* Traité d'alliance.

De hertog van Albanië, door Vrankryk bygestaan, gaat en

1515.
gaat over
naar Schot-
landt, om
daar de re-
gering aan te
vaarden.

* Hy was
graaf van
Bothwell.

† of Home,
Mylord en
graaf.

‡ Hy was
bischop van
Murray.

* Dit kasteel
was gefchikt
tot bewarin-
ge van de
prinsfen van
Schotlandt
gedurende
hunne min-
derjarigheid.
Douglas ont-
vlucht met
de koningin-
ne naar En-
gelandt.

† Lestreyt,
dat hy ver-
oordeelt
wierdt we-
gens zyne
knevelaryen.

Murray,
Herbert.

en de macht van onderkoning, tot de meerderja-
righeit van den jongen vorst. Maar zynde aan
het hof van Vrankryk opgevoed, hadt hy geen ken-
nis van de manieren en de taal van het landt, het
welk hy kwam regeren: zo dat hy verplicht
was, de bestiering der zaken te bevelen aan men-
schen, die inboorlingen waren, op welke hy
het meest vertrouwdde.

Mylord *Hepburne* * was een der voornaam-
sten, een zeer verstandig man, die den aard des
volks kende, en die de gevoelens der groten
doorgronde. Hy vertoonde aan den onderko-
ning, dat hy niemandt moest vervolgen van die
genen, die zich tegen zyn regentschap hadden
aangekant, uitgenomen de hoofden van de par-
ty. Dat hy door dit beleid tot hunnen plicht
zou wederbrengen die genen, welke zich door
zyne vyanden hadden laten misleiden, en dat het
genoeg was de verdeeldheit te verstrooien, en
de aanleggers daar van te straffen. Hy noemde
vervolgens *Douglas*, *Humes*, en *Forman*, als de
gevaarlyksten. De eerste hadt tot zyn voordeel de
genegenheit van het volk, en den naam van den
man der koninginne, een ontzagchelyke naam
in Schotlandt, en nog geachtet in Engelandt,
door den bystandt, welken de koning kon ge-
ven aan zyne zuster. *Humes* † hadt veel gezag
door zyne heimelyke handelingen, een vyandt
van *Douglas*, maar weinig den hertog van Alba-
nië toegeneegen, en bekwaam een derden aanhang
te maken. *Forman* ‡ was niet verdacht dan door
zyne grote rykdommen, en de onderkoning ver-
achte dezen laatsten. *Douglas* dorst hy niet la-
ten vatten, en dacht niet dan om zich van *Humes*
te verzekeren. Deze hadt 'er de lucht van, en
verzoende zich met *Douglas*. Hy vertoonde hem,
dat de hertog van Albanie niet beter gezind was
dan zyn vader, de welke de kroon hadt willen
ontnemen aan *Jakob* den IV, en dat 'er geen heul
was voor den jongen koning, en voor die genen,
die hem getrouw gebleven waren, dan by den
koning van Engelandt. *Douglas*, door deze re-
denen ingenomen, stelde zich in staat om den ge-
geven raad te volgen, wanneer de onderkoning,
daar van onderrecht zynde, dezen jongen prins,
en de koningin, zyne moeder, naar het kasteel
van *Sterling* * liet brengen, en hen daar bewa-
ren. *Douglas* vondt middel om de koningin op
te lichten, met welke hy de vlucht nam naar
Engelandt, en bleef, op het bevel van *Henrik*,
in het landschap van Northumberlandt, op de
Schotsche grenzen. *Humes* ontkwam het ook
met hen; maar zich hebbende laten misleiden
door de beloften van den onderkoning, keerde
hy wel haast weder naar Schotlandt, alwaar hy
en zyn broeder onthoofd wierden. Men beschul-
digde *Humes* wegens de doot des konings, geble-
ven in den veldslag van *Floddon*; en schoon de-
ze beschuldiging niet bewezen wierdt, was zy
echter eene der voornaamste tot zyne veroordee-
ling †. *Douglas*, die ook door den onderkoning
tot wederkomen verzocht was, en door het Par-
lement, verontschuldigde zich wegens het zwan-
ger-zyn der koninginne, zyne gemalinne, die ook
inderdaadt kort daar na van eene dochter in de
kraam beviel.

De zaken van Italië en van Schotlandt waren
nog zo verre niet gevordert, wanneer *Maximi-
liaan* den koning van Engelandt zocht in zyne be-
langten te trekken. De koning van Vrankryk
hadt reets den doortocht over de Alpen bemacht-
tigt; de hertog van Albanie was in Schotlandt
getrokken, en alles schikte zich tot de uitkomst,
welke wy nu zullen verhalen. De keizer, die

niet kon verdragen, dat de Franschen zich van
Milaan zouden meester maken, daar hy zelf het
oog op hadt, hadt een verbondt gemaakt met
Ferdinand: doch deze laatste dacht, naar zyne
gewoonte, niet dan om de wapenen van *François*
den I van Navarre te verwyderen. Hy droeg
dan wel zorge om de zelve niet derwaarts te lok-
ken, voerende den oorlog in de omleggende land-
schappen, gelyk hy zich daar toe verplicht hadt
door het verdrag, dat hy met *Maximiliaan* hadt
aangegaan. Dus hadt de keizer geen toevlucht
dan tot *Henrik*. Hy zondt aan den zelve een
afgezant, om zyne hulp te verzoeken tegen den
inval der Franschen, welker al te grote macht hy
zeide dat verdacht moest zyn aan alle de vorsten
van Europa, en wel meer aan toe koning van
Engelandt dan aan iemandt anders. Hy hadt
zynen afgezant ook gelast den kardinaal *Wolfey*
te gaan zien, die men wist dat op Vrankryk mis-
noegt was, en aan hem beloften te doen, die hem
zouden kunnen winnen.

Deze zaak was zeer teder; *Henrik* hadt vrede
met Vrankryk, en de trouw der verbonden bondt
hem de handen. Aan de eene zyde was het ge-
vaarlyk, zulk een machtigen vyandt te vertoor-
nen; en aan den anderen kant stak 'er geen min-
der gevaar in, zyne macht te laten aangroeyen;
en men hadt alles te vrezen van een jongen ko-
ning, wiens staatzucht hem hadt doen naar Italië
trekken met een talryk leger, byaldien men zich
niet by tyds tegen zyne voortgangen stelde. Hier
by kwamen de onlusten, welke hy in Schotlandt
verwekt hadt, aldaar den hertog van Albanie te
hulp komende. *Henrik*, zich verlegen vindende,
wilde niets besluiten dan met goedvinden van
zynen Raadt, in welken hy wilde dat zich zou-
den laten vinden *Warham*, *Fox*, de hertog van
Nortfolk, en anderen, die zich afwezende ge-
houden hadden om redenen, boven bygebragt.
In deze plechtige vergadering de zwaarigheid voor-
gesteld hebbende, waar in hy zich bevondt in
met Vrankryk te breken, of des zelfs overwin-
ningen in Italië en geheime handelingen in Schot-
landt met goede oogen aan te zien, sprak *Wolfey*,
die het eerst stemde, in dezer voegen:

Byaldien Vrankryk, vergenoegt over den goeden
uitslag, welken des zelfs wapenen in Italië gehad
hebben, dit koninkryk niet dreigde, ik zou niet van
gevoelen zyn, dat de nayver over zyne veroveringen
den koning zou verplichten naar de voorstellingen van
Maximiliaan te luisteren. Ik wil niet herhalen het
herdenken van zynen ouden haat: de zelve is uitge-
wijst door onze laatste verbonden. Maar wat
moet men oordeelen van de ongelyken, de welke wy
sedert ontfangen hebben? Wat moet men denken van
de besiberminge, gegeven aan *Richard* van *Pole*,
een verrader, naar Vrankryk gevlucht, alwaar hy
aanmerkelyke jaargelden trekt? van het onrecht, het
welk de Franschen de koningin *Maria* hebben aan-
gedaan, de welke zy een gedeelte van hare juweelen
onthouden hebben? Wat moet men eindelyk denken van
den bystandt, welken zy den hertog van Albanie heb-
ben toegestaan om naar Schotlandt over te gaan,
waar uit by de koningin *Margareta* wil verjagen,
en alwaar hy vervolgt die genen, de welke hy geloofd
te zyn in de belangen van deze kroone. Is het dus
dat Vrankryk zyne verbonden onderhoudt? en moe-
ten wy geloven, dat het welgezind is omtrent een
koninkryk, wiens vyanden het zo stoutelyk begun-
stigt, en de prinsessen zo onwaardiglyk handelt? In-
dien wy on gevoelig zyn over deze beledigingen, zul-
len wy ook onvoorzichtig genoeg zyn om te dulden den
aanwasch van een volk, het welk Italië zo haast niet
zal hebben ondergebragt, of het zal denken om ons
uit

1515.

Maximiliaan
verzoekt
Henrik, zich
met hem te
verbinden
tegen *Fran-
cois* den I.

Redenvoe-
van *Wolfey*,
om den ko-
ning te ver-
plichten zich
met *Ferdi-
nand* te ver-
binden.

1515. uit Calais te verdryven; of te beschroomd om door de verbonden wederhouden te worden, de welke Frankryk het eerst met zo veel trotscheit overtreedt? Voor het overige ben ik niet van gevoelen, dat wy ons in een openbaren oorlog moeten inlaten: wy kunnen het bloed der Engelschen sparen, en Maximiliaan byspringen Frankryk staat den hertog van Albanie wil by. Laten wy hem met de zelve staatkunde betalen. Het gelooft, dat het aan het zelve, zich bedekt houdende, vry staat volk en geld te lenen aan onze vyanden. Laten wy hem met gelijke munt betalen, en onder de bandt aan den keizer beschaffen den bystandt, dien hy van noden heeft.

Alle de geestelyke heeren zyn van Wolseys gevoelen.

De wereldlyke heeren zyn van een tegenstrydig gevoelen, en redenvoering van eenen onder hen.

De redenvoering van Wolsey wierdt door alle de bisschoppen, die zich in den Raadt bevonden, goedgekeurt. Die van Durham voornamentlyk gaf hem grote lofspraken. De vleierij der geestelyken kwam niet alleen voort uit de eerbiedt, welke zy voor den kardinaal hadden; maar zy wierden ook daar toe aangezet door den paus, die, niettegenstaande zyne verzoening met Francois den I, zyn best deedt om het Milanes te bewaren. Doch de wereldlyke heeren waren niet van dat gevoelen, en een van hen sprak op zyn beurt aldus:

SIRE, zeide hy, zich tot den koning wendende, de raadt, welken men aan uwe Majesteit geeft, om het vredeverbondt te breken, het welk men met Frankryk gemaakt heeft, schynt my zeer vreemd in den mond van eenen der geestelyken. Heeft men geen groter eerbiedt voor de trouwe der verbonden, en spot men dus met de heiligheit der eeden, waar door de zelve bekrachtigt zyn? Byaldien een der zamenverbondenen meent reden te hebben om zich over den anderen te beklagen, by kan zulks doen: maar het voegt, dat dit opentlyk geschiedde; en indien men hem dan weigert het recht, dat hy eischt, is hy bevoegt om den oorlog te verklaren. Indien nu iemand anders doet, zyn voorbeeldt moet niet gevolgt worden ten koste van het algemene vertrouwen. Zonder dat kunnen de staten niet bestaan; en men kan de zelve niet vernietigen, zonder het menschelek geslacht te verderven. Alles wel ingezien zynde zo kan men tegen Frankryk niets inbrengen, dat het zelve overtugit de verbonden gebroken te hebben, welke uwe Majesteit daar mede gesloten heeft. Het heeft Richard van Pole ontfangen als een rampzaligen, die tegen zyn vaderlandt kwaad browwde. Ten aanzien van de koningin Maria, zy heeft een verdrag gemaakt met den koning van Frankryk, het welk haar dekt, en belangende de koningin Margareta, zy moet haar ongeluk alleen aan de wispelturigheid der Schotten toeschryven. Voor het overige, waarom zou uwe Majesteit zyn volk en zyn geldt geven aan den keizer, om hem het hertogdom van Milaan te helpen herwinnen, in plaats van de koningin, zyne zuster, by te staan, om haar in de regering van Schotlandt te herstellen? Uwe Majesteit heeft een geheel ander belang by de regering van dat koninkryk, dan by dat van het Milanes; en Frankryk zelf geeft daar eene schone gelegenheit toe, om zyn gezag daar te vestigen. De bystandt, welken het geeft aan den hertog van Albanie, is een rechtmatig voorwendsel voor uwe Majesteit, om de koningin zuster van uwe Majesteit een veel groter te geven, om hare rechten te ondersteunen en te handhaven. Dus zal uwe Majesteit, zonder de verbonden te overtreden, onderdrukken de kwaade voornemens van zynen bondgenoot. Men zal hem vreemde en onzekere overwinningen zien najagen; en ondertusschen zal uwe Majesteit zyn gezag bevestigen in een naburig koninkryk, uit het welke uwe Majesteit groter

recht heeft om de Franschen te verjagen dan uit Genue en Milaan.

Een gevoelen, steunende op zulke wyze redenen, moest, naar het schein, boven dat van Wolsey gelieft worden: maar, gelyk gezegt is, het vermogen, dat deze kardinaal hadt op den geest des konings, was machtiger, en alle de vertogen van zynen Raadt konden de zelve niet omver stoten. Hy zeide echter, dat hy een middelweg tusschen de twee gevoelens zou houden, en dat hy, zonder Frankryk een openbaren oorlog aan te doen, zou trachten des zelfs staatzuchtige voornemens te strekken; maar het duurde niet lang, of hy sloot een verdrag met Maximiliaan, waar in de paus en Ferdinand mede traden. Eer het zo verre kwam beloofde hy aan den afgezant, welken Maximiliaan aan hem hadt gezonden om hem de belangen van den hertog Sfortia aan te bevelen, een aanmerkelyken onderstandt: zelfs deedt hy hem eene grote somme gelds geven, en hem nog groter wissels verwachten. Hy gaf ook volmacht aan dezen afgezant, zynde een Engelschman, en geweest in dienst van den overleden kardinaal Bambridge, om in zynen naam een verdrag te maken met den keizer, en den hertog Sfortia, onder beding, dat het hertogdom van Milaan weder hernomen zynde, deze laatste daar van hulde zou doen aan de kroon van Engelandt, en aan de zelve eene jaarlyksche schatting betalen. Wolsey vergat zich zelf niet, maar bedong voor zich een inkomen van tien duizend dukaten, het welk de hertog Sfortia jaarlyksch aan hem zou betalen, van den dag af te rekenen, dat hy in het hertogdom van Milaan zou herstelt zyn. Doch dit verdrag was van geen uitwerking: de paus bevredigde zich met Francois den I, aan welken hy beloofde te zullen overgeven Parma en Placenza, en de Zwitfers bevredigden zich met Frankryk, niettegenstaande de vertogen van den Engelschen gezant. Voor het overige, de wisselbrieven uit Engelandt al te lang achterblyvende, vondt Maximiliaan, altydt behoefstig, zich in geen staat om den oorlog te voeren, of in Italië te komen.

1515. De koning lieft een middelweg tusschen deze twee gevoelens. M. Herbert. Guicciard.

Atta. Publ. Tom. III, fol. 525.

De behoefstigheid van Maximiliaan doet deze overeenkomsten mislukken.

Terwyl dit gebeurde kwam de koning Ferdinand te overlyden. Deze vorst hadt gedurende zyn leven zyne eige rull en die van anderen gestoort door zyne staatzucht en geheime handelingen. Zyne doot maakte een einde van zyne ongerustheden, doch niet van die van Europa, welke hy verwekt hadt; zynde een zeer staatzuchtig en gewinst vorst, die Godt en menschen wilde bedriegen. Hy verdiende door zyne gemaakte Godsdiensstigheid den cernaam van de Katholyke, welken hy zynen nazaten heeft nagelaten, en door eene niet al te Christelyke staatkunde de eere, welke hem de schryvers van zyn landt toeëigenen, van verstandig in de kunst om te regeren. Hy maakte zich meester van Castilië na de doot van zyne gemalinne, de koningin Isabelle, tot nadeel van den aartshertog Philips, zynen schoonzoon. Deze jonge vorst wierdt derwaarts geroepen door zyne onderdanen: doch hy leefde niet lang; en eenigen zeggen, dat zyn schoonvader hem vergift hadt doen bybrengen. Het is ten minste zeker, dat Ferdinand de regering voor de tweede maal met geweld aanvaardde, de welke den aartshertog Karel, zynen kleinzoon, toebehoorde. Hy slookte alle de Christen vorsten de een op tegen den anderen, en maakte gene verbonden, dan om hen te misleiden, handelende menigmaal met de twee partyen, en nooit ander oogmerk hebbende dan zyn eigen belang, zonder zich te bemoeien met dat van zynen bondgenoot;

1516. Doodt van Ferdinand. Zyn aardt en neigingen. M. Herbert. Mezeray. M. Varill.

1516. noot; gereed dien te verlaten, alshy'er zyn voordeel by vondt, en alleen daar op toeleggende om zyne kunstnaryen te doengelukken. Hy verbondt zich met Vrankryk, om Maximiliaan te beletten hem in den weg te zyn omtrent de bestieringe van Castilië; en met Engelandt, om zich van Vrankryk te doen aanzoeken. Hy verliet in het vervolg het verbondt met de Engelschen, om Cerdagne en het Rouffillon uit de handen der Franschen te rukken. Hy kwam overeen met Henrik den VIII om Navarre met geweld in te nemen, en hy verliet zyne zyde, om daar door te verkrygen, dat Vrankryk hem in het bezit zyn overwinninge zou laten. Nayverig over den aanwafch der Franschen maakte hy verbonden tegen de zelve met den paus, den keizer en den koning van Engelandt; en hunne wapenen vrezende maakte hy met hen geheel andere verbonden. Hy trok hen naar Italië, en verdreefhen daar na wederom uit het zelve, naar het zyne byzondere staatkundige belangen vereischten. De rechten van het bloedt, de trouw der verbonden, de knagingen van onrechtvaardigheid, of van wreedheit hielden hem nooit te rug. Om de kroon van Engelandt voor zyne dochter Catharina te verzekeren deedt hy het bloedt van den grave van Warwyk vergieten; en om die van Castilië te bezitten wapende hy Vrankryk tegen zyne eigene kinderen*. Maar na dit alles was hy een van de grootste vorsten van zynen tydt. Hy was in het bezit van de koninkryken van Aragon en van Castilië in Europa, en van dat der Indiën in Amerika. Hy was gelukkig in alle zyne ondernemingen, welke hy alle ten einde bragt zonder vele onkosten, en byna zonder den degen te trekken. Indien men de oorlogen van Grenade uitzondert, door welke zyne staten en zyne inkomsten wierden vermeerderd, bragt hy gene grote legers te velde. Voor het overige was hy spaarzaam, een vyandt van overdaadt en verkwisting, prachtig alleen in schyn, en in grote plegtigheden: zo dat men zich verbeeldde, na zyne doot ongemene schatten in zyne koffers te zullen vinden; doch men vondt naauwlyks zo veel om de onkosten van zyne begravenisse goed te maken.

* Den aartshertog Philips, die met zyne dochter getrouwt was, en den aartshertog Karel, zynen kleinzoon.

Zyne uiterste wille.

By zyne uiterste wille stelde hy zyne dochter, de weduwe van den aartshertog Philips, tot zyne erfgename aan. Deze prinses hadt haar verstandt verloren door de droetheit, welke zy hadt betoont over de doot van haren gemaal; en de aartshertog Karel, haar zoon, was niet ouder dan zestien jaren. Om die reden hadt Ferdinand den bisschop van Saragossa, zynen natuurlyken zoon, benoemt om Aragon te bestieren, en den kardinaal Ximenes, aartsbisschop van Toledo, om Castilië te regeren. Eenigen hebben gezegt, dat hy in het eerst dacht om Ferdinand, jonger broeder van den aartshertog Karel, tot zynen erfgenaam aan te stellen. Dit is zeker, dat hy meer genegenheit voor Ferdinand betoonde, het zy om dat hy zynen naam droeg, het zy om dat hy in Spanje geboren was, in plaats dat Karel aan het Vlaamsche hof was ter wereldt gekomen en opgevoed. Hy liet hem echter niet na dan landen, gelegen in de koninkryken van den oudsten, en die van den zelve afhingen. Hy hadt gene kinderen uit Germaine van Foix, zyne tweede gemalinne; doch om dat zy de zelve wenschte te hebben zegt men dat zy hem een drank ingaf, om hem te verhitten, doch dat de zelve zyne doot veroorzaakte.

Oorzaak van zyne doot.

Jobannes d'Albret en Catharina van Foix overleefden Ferdinand niet lang, die hen van hun ko-

ninkryk berooft hadt. Zy lieten tot navolger hunnen zoon Henrik, die den tytel aannam van koning van Navarre. Een weinig voor hunne doot was de zoon van den maarschalk van Navarre met een leger in het koninkryk getrokken: doch hy wierdt verslagen door Vilalva, Spaansch veldheer, in de valeic van Roncal. De overwinnaar wreekte zich na zyne overwinnige over de genegenheit, de welke de inwoonders getoont hadden op de aannaderinge van den Navarreeschen veldheer, door de verwoesting, welke hy het gehele landt door liet doen. Het was ook op zynen raadt, dat het Spaansche hot alle steden en kasteelen liet slechten. Men spaarde niet dan Pampelona en twee andere plaatzen. Men ziet nog ten huidigen dage van Saragossa af, tot Pampelona toe, niet dan eene dorre heide. Ten minste vindt men niet dan de enkele stadt Tudella, eene aangename stadt, in het midden dezer wildernisse. Men zegt, dat Vilalva uitzinnig stierf eenigen tydt na deze verwoesting: eene schrikkelijke doot, doch zulk een wreedaardt waardig.

1516. Doot des konings en der koninginne van Navarre.

De doot van Ferdinand maakte van den eenen kant levendig de eischen van Maximiliaan, oom van moeders zyde van de prinsen Karel en Ferdinand, zo wel op de Nederlanden, als op Castilië en Aragon, ter oorzake van de minderjarigheit dezer jonge prinsen. Aan den anderen kant verwekte deze doot een wantrouwen in den aartshertog Karel. Deze laatste was naar Spanje geroepen, om aldaar de beroertens te stillen, door de groten van het ryk verwekt. De zelve misbruikten zyn afwezen en zyne minderjarigheit, en matigden zich vryheden aan, de welke Ximenes niet kon verdragen, en die hy niet in staat was om te dempen, zynde anders inderdaadt een bekwaam staatsdienaar, van een levendigen geest, een doordringend oordeel, en eene onverzettelyke standvastigheit. Doch de laagheit van zyne geboorte deedt hem verachten, en zyne schone hoedanigheden dienden niet dan om den haat der groten tegen hem te vermeerderen.

Beroertens in Spanje.

Engelandt en Vrankryk zagen malkander aan in eene voor den jongen prins Karel zo haghelyke gesteldheit, en dachten, volgens hunne gewoonte, daar hun voordeel mede te doen, of ten minste te beletten, dat eene der twee kronen zich daar van bediende ten nadeele van de andere. Deze gelykheit der belangen en tegenstrevers gaf plaats aan de verbonden, die 'er gemaakt waren, het eene tusschen den koning van Vrankryk en den Katholyken koning, gelyk men den aartshertog na de doot van Ferdinand noemde, en het andere tusschen den zelve Katholyken koning, dien van Engelandt, en Maximiliaan. Doch daar kwam tusschen beide de inval van de zyde des keizers in het Milaan, zo dat de zaken op het punt stonden om van gedaante te veranderen.

Namentlyk, Maximiliaan was in het Milaan getrokken met een leger van twintig duizend Zwitsers, van tien duizend Hoogduitiche voetknechten, en van vyf duizend paarden. De kardinaal van Sion, Vrankryks geslagen vyandt, bevondt zich in dit leger. De keizer was over de rivier de Adde gegaan, hadt het landt tusschen deze rivier en den Po afgelopen, en de voorsteden van Milaan in brandt gestoken: zo dat de Franschen, verschrikt zynde, hem de stadt zouden overgegeven hebben, indien hy de zelve met geweldt hadt aangetast: doch hunne langzaamheit herstelde hen wederom. In het tegenjeel verplichtte hunne dappere tegenweer hen de be-

Inval van Maximiliaan in het Milaan.

lege-

1516. legering op te breken. Ook vreesde hy van de Zwitsers verraden te worden, welker Cantons, wegens hem en Frankryk verdeelt, aan den konnestabel van Bourbon twaalf duizend man gezonden hadden. Hy kwam dan wederom over de Adda, en drie weken daar na week hy tot in het hert van Duitschlandt. Drie duizend man van zyne benden, zo Hoogduitschers, als Spanjaarden, verlieden, en gingen het leger van den konnestabel versterken.

De langzaamheit en het gebrek van Maximiliaan belietten hem voortgangen te maken in Italië.

M. Herbert. Metzary. Guic. iardyn.

Het gebrek van geldt deedt veel tot deze wanorder. De penningen, welke Maximiliaan uit Engelandt te gemoet zag, kwamen niet, en de Zwitsers wilden betaalt zyn. Hy wierdt echter zeer verhaast met te vertrekken; en indien hy nog maar vier dagen gewacht hadt, zouden de Franschen zelf vertrokken zyn. Zy waren niet meer van de Zwitsers verzekert, die binnen Milaan waren, dan de keizer verzekert was van die genen, die zich in zyn leger bevonden. Voor het overige waren zy niet beter in staat om hunne krygsbenden te betalen dan Maximiliaan de zyne. Maar deze vorst wist niet wat 'er by de vyanden omging; en, dat meer is, hy geloofde, dat hy van de Zwitsers alles te vreezen hadt, aloude vyanden van de huizen van Oostenryk en van Burgundië.

Zyn afzocht gaf gelegenheit aan de Franschen om Bresse en Verona te belegeren. Zy namen de eerste stadt in; maar waren genoodzaakt de tweede te verlaten. Deze tegenstandt vergrootte de hope van Maximiliaan, die gemakkeelyk van het eene uiterste tot het andere overslapt; grote ontwerpen mikende op kleine voordeelen, en met de zelve ligtvaardigheid de zelve wederom verlatende. Hervattende derhalven zyne voornemens op Italië, was hy alleen bedacht om de Franschen van daar te verdryven, het kostte wat het wilde. Hy geloofde daar in niet te kunnen slagen dan met den koning van Engelandt aan zyne zyde te trekken. Om hem daar toe over te halen zondt hy den kardinaal van Sion aan hem, dien hy last gaf met dezen vorst een verbondt, veel nauwer dan alle de voorgaande, te sluiten. De voorwaarden daar van waren zo voordeelig, dat het bezwaarlyk viel, zich daar door niet te laten innemen.

Hy doet aan Henrik den VIII zyn voornemen bekend maken van het keizerryk aan hem af te staan. M. Herbert.

De kardinaal van Sion was gelaft den koning het keizerryk aan te bieden, tot wiens voordeel Maximiliaan beloofde daar van af te staan. Deze aanbieding wierdt verselt van eene nette opening van dat gene, het welk de een en de ander moest waarnemen om de verkiezing van den koning te doen gelukken. Maximiliaan verzocht hem deswegen over zee te komen, en te Calais aan te landen, van waar hy zynen weg dwars door de Nederlanden heen nemende zich zou begeven naar Trier. De keizer verzekerde hem van zyn kant, dat hy niet zou nalaten zich daar te laten vinden, nevens de keurvorsten; dat hy aldaar in hunne tegenwoordigheid het keizerryk aan den koning van Engelandt zou afstaan, en dat men aansonts zou voortgaan met hem in het bezit daar van te stellen. Dat de koning vervolgens, met een klein leger, door Duitschlandt reizende, zou komen te Chur, aldaar het meir van Como oversteken, en in dat gedeelte van het Milanees vallen, het welk de Franschen nog niet veroverd hadden; dat Maximiliaan zich by hem zou komen voegen, en dat zy te zamen zouden trekken naar Rome, alwaar de paus de keizerlyke kroon zou zetten op het hoofd des konings; dat de nieuwe keizer na deze plegtigheid vrede zou kunnen maken, of oorlog voeren, naar dat hy de Franschen

II Deel.

tot het een of het ander zou geschikt vinden, en hy zou oordeelen meest met zyne belangen overeen te komen, nevens de vryheit van Italië en de eere van het keizerryk. Ter verzekering van dezen afstandt boodt Maximiliaan den keizer aan, hem te huldigen tot hertog van Milaan voor dat hy uit Engelandt vertrok. De afgezant vertoonde hem ook de gevolgen, welke hy te hopen hadt van zyne voornemens, wanneer de zelve door de machten van het keizerryk zouden ondersteunt zyn, als mede door het gezag van den paus, en begunligt door alle Christen vorsten, in welke de macht der Franschen een nayverhadt verwekt.

1516. Hy bleet te verzekering van dezen afstandt aan hem te belenen met het hertogdom van Milaan.

De koning wierdt verblind door denglanfch dezer aanbiedingen, door welke hem niet alleen het Duitfche keizerryk, maar ook het Fransche ryk wierdt beloofd, welk laatste zyne voorzaten bezeten hadden, of ten minste het wederom erlangen van Guienne, Anjou, en Normandië, hun oud erfgoedt. Nochtans vertrouwde hy Maximiliaan niet veel: hy hadt meer dan eens des zelfs wispelturigheid beproeft, ende zaken kwamen hem zeer onwaarschynlyk voor, te weten dat Maximiliaan, kinderen hebbende, aan welke het natuurlyker was dat hy het ryk bezorgde dan aan een vremden vorst, aan hem zyne kroon zou overdragen. Om derhalven van den eenen kant een wakend oog te houden op zulke grote verwachtingen, en om zich van de andere zyde niet onvoorzichtelyk in zulk een hagchelyk verdrag in te laten, zondt hy Wingfeldt aan Maximiliaan, om uit zynen mond te horen de beveliging der voorstellingen, welke de kardinaal hem van zyne zyde gedaan hadt. In dit geval beloofde de koning hem een vaardigen onderstandt van geldt, zich verontschuldigende, dat de betaling der geldfommen, welke hy aangenomen hadt hem aan te doen, zo lang vertraagt was door de nalatigheid van de banquiers te Genua. Hy verzocht hem echter hunne zaken geheim te houden, en de uitvoering der zelve uit te stellen tot dat de Franschen zouden genoodzaakt zyn Italië te verlaten. Maximiliaan was dit maal niet oprechter dan anders; hy hadt niets in het oog dan om den koning in een oorlog over zee in te wikkelen, door middel van den welken hy het hertogdom van Milaan zou herwinnen, en waar door hy het geldt, waar om hy benodigt was, zou erlangen. Deze behoefte deedt hem van de Italianen noemen *Pocchi denari*, en was hem niet minder nadelig dan zyne ongefladigheid en langzaamheit.

Ondertuffchen drong hy zeer op de uitvoering van het verdrag, als of het hem aangaande de overdragt van het keizerryk rechte ernst was. Hy verzocht den koning, zich te Calais te laten vinden, en ziende, dat de zelve deze reize onder verscheide voorwendfelen uitselde, boodt hy aan over zee te komen en zich naar Londen te begeven. Om hem die moeite te besparen zondt de koning den grave van Worchelster, en Doctor *Toussat* naar Vlaanderen, om zyne voornemens te onderzoeken. Hoe geveinst hy ook was, ontdekten de Engelsche afgezanten echter de geheime onderhandelingen, welke hy met het Fransche hof hadt, en gaven daar van aan den koning kennis. Zy onderrechtten hem ook van de veranderingen, welke zy dagelyks in de voorstellingen van den keizer gewaar wierden. Dan wilde hy eens het keizerryk aan den koning afstaan, en de waardigheid van Roomfch koning voor zich zelve en zyne erfgenamen behouden: op een anderen tydt wilde hy zich van het keizerryk

Wankelmoedigheid van Maximiliaan.

Hy hiedt Henrik den tytel van Roomfch koning aan.

1516. zerryk ontslaan ten voordeele van den aartshertog *Karel*, zynen kleinzoon, en alleen aan *Henrik* den tytelt van Roomsch koning geven. By deze onzekerheit van de zyde des keizers voegden zy die, welke men vondt in den uitslag van de zake, de welke niet stondt aan zynen afstandt, maar aan de stemming der keurvorsten. Zy zeiden, dat de keizerlyke troon zou ledig staan, zo haast als *Maximiliaan* afstandt zou gedaan hebben, zonder dat hy een navolger vermogt te kiezen, en dat het van de keurvorsten afhing tot het keizerryk te benoemen zodanigen prins, als hen behaagde. Zy vertoonden voor het overige aan den koning, dat hy de keizerlyke kroon niet kon aannemen, zonder de koninklyke te benadeelen, welke hy zou verplicht zyn de eerste te onderwerpen. De koning zag derhalven wel, dat *Maximiliaan* niets anders voorhadt dan hem op te ligten om geldt te hebben, en riep zyne afgezanten te rug.

Hy laat zyn voornemen ontrent Italië varen, en maakte een verdrag met den koning van Frankryk.

M. Herb. Mezeray.

Dus liet de keizer, zich berooft ziende van de hope om den koning van Engelandt in Italië te lokken, zyn voornemen varen van het zelve te veroveren. In het tegendeel nam hy toen de voorwaarden aan van het eerste verdrag, van het welke boven gesproken is, gesloten tusschen den koning van Frankryk en den Katholyken koning, en een tweede, gemaakt met den zelve Katholyken koning en dien van Engelandt. Het eerste was op den 16 Augusty te Nojon in Pikardië gesloten, en behelste onder anderen, „Dat *Maximiliaan* aan de Venetianen Verona zou wedergeven, indien hy in de vrede wilde begrepen zyn; en dat hy in des zelfs plaats zou ontfangen twee maal honderd duizend kronen“. Hy nam het geldt aan, en gaf de plaats weder over. Door het zelve verdrag verplichtte zich *Karel* Navarre wederom te geven aan *Henrik van Albret*, en te trouwen met de prinsesse *Louïze*, dochter van *François* den I, die uit hoofde van dit huwelyk afstondt van hare eischen op het koninkryk van Napels; ten aanzien van het welke *Karel* zich verplichtte alle jaren te betalen eene somme van honderd duizend kronen.

Alla Publ. Tom. XIII, fol. 556 ov.

Het tweede verdrag wierdt den 29 October daar aan volgende te Londen gesloten. De voornaamste inhoudt van het zelve was, „Dat de keizer, de koning van Engelandt, en die van Spanje malkander ten allen tyden zouden te hulp komen tot verdediging van hunne staten; dat alle andere vorsten, mogendheden en gemenebesten de vryheit hadden om mede in het zelve te treden, en dat de paus, indien hy, gelyk men hoopte, zich by hen voegde, het hoofd van dit verbondt zou zyn; dat de Zwitfers mede in dit verbondt zouden begrepen zyn, onder voorwaarde, dat zy het zelve aannamen en bevestigden, en dat zy alsdan een zeker vast inkomen, waar over men met hen zou handelen, zouden trekken.

Frankryk hadt zich ter zelve tydt, gelyk gezegt is, met den paus bevredigt, en geheel Europa schein in rust te zyn, wanneer het zelve met eene gehele verwoesting gedreigt wierdt door de wapenen der Turken; en door eene zake, de welke de gehele Christenheit verdeelde. De staatzucht van den Sultan aan de eene, en de gierigheit van den paus, nevens de verdorvenheit van het Christendom; aan de andere zyde, waren de oorzaken van deze wanorders en verdeeldheit.

M. Herbert. Mezeray. da Guesne. Guicciard. Leontavins.

Wy hebben boven reets gezegt, dat deze Sultan, *Selim* genaamt, op den troon was geklommen door den moordt van zynen vader *Bajazeth*, en dien van alle zyne broederen. Hy hadt de Janitzaren voorheen door zyne mildadigheit inge-

nomen. Het was door hunne hulp dat hy zich van het keizerryk verzekerde, en dat hy, volgens eenigen, in het gevecht zynen oudsten broeder doodde, die hem het zelve betwistte, of dat hy hem hebbende doen gevangen nemen deedt verwurgen, volgens anderen. Zyn wantrouwen en zyne wreedheit verplichtten hem in het vervolg te doen omkomen alle prinsfen, die van het bloedt der Ottomannen in het Serrail waren. Hy stondt zelfs eenigen tydt in beraadt wegens het leven van *Solyman*, zynen eenigen zone, en byna gereed om hem te doen verwurgen. Maar het noodlot van dezen jongen prins spaarde hem. Voor het overige was *Selim* niet min dapper dan wreed, en zyne overwinningen evenaren die der grootste vorsten van het Ottomannische keizerryk. Hy wendde eerst zyne wapenen ten Oosten en ten Zuiden tegen zyne geloofsgenoten. Hy bragt deze wilde volkeren, die men Aladulen noemt, onder het juk, de welke de bergen van Armenië bewonen, tusschen Karamanië en den Euphraat. Hy ging in Perfië over, versloeg het leger van den Sofi, belegerde en veroverde zyne hoofdstadt; en zonder de muiteryen van zyne soldaten, en het gebrek aan lyfsocht, het welk hem dwong te rug te trekken, zou hy meester van dat keizerryk geworden zyn.

1516. Wreedheit van Solim den II, Sultan der Turken.

Zyne verooringen.

* de Anti-Taurus genoemd.

Weder te Constantinopel aangekomen zynde deedt hy de aanleggers des oproers straffen, en maakte nieuwe toebereidselen, als of hy voornemens was wederom naar Perfië te keren. Doch wanneer alles vaardig was, deedt hy zyne bendes trekken tegen den Sultan der Mammelukken, de welke Syrië en Egypten onder eene heerschappy vereenigt hadden. Dit ryk blocide sedert den tydt van drie honderd jaren, tot schande van andere prinsfen, die toelieten, dat het bloedt van slaven, waar uit deze vorsten gesproten waren, en welke macht dagelykch toenam, zo lang regeerde. Deze Sultans waren niet erfelyk, maar verkiesbaar door de meerderheit van stemmen des krygsvolks, waar uit zy gekozen wierden. Het bestondt niet dan uit Mammelukken, dat is te zeggen, Christen kinderen, in hunne tederste jaren door de rovers van dit volk weggevoert, en aan den Sultan verkocht, die hen aan zyn hof deedt opvoeden. Door deze opvoeding gewenden zy zich tot den Godsdienst en de wapenen der geborene Mammelukken, en zy genoten ook de zelve rechten. Dit krygsvolk bestondt alleen uit zestien of achttien duizend man, maar alle zo wel geoeffent, en zo dapper, dat 'er geen leger was, hoe talryk ook, het welk zy niet dortten aantasten. Zy hadden Egypten bemachtigt; Syrië daar by gevoegt; en om deze volkeren met zo weinig manschap inden teugel te houden, hadden zy hen hunne wapenen en paarden ontnomen, hen in gedurige bezigheit en slaverny houdende, waar door hunne dapperheit wierdt ter neder geworpen. Hunne laatste Sultans hadden ook de Arabieren ondergebracht, en vele overwinningen op de Turken behaalt, zonder van de zelve ooit verslagen te zyn.

Ondergang van het ryk der Mammelukken.

Tegen deze ontzagchelyke vyanden wendde *Selim* zyne wapenen na zyne wederkomst van den tocht in Perfië. Hy zegepraalde over de zelve, en bemachtigde hunne heerschappy na twee veldslagen. In den eersten doodde hy den Sultan, die toen regeerde, en zynen navolger in den twe-

Hy doodt den Sultan in den veldslag.

roem

1516. roem van *Alexander* en *Cesar*, naar zyn zeggen, te evenaren, wiens geschiedenissen hy zich liet voorlezen. Men witt niet, of hy, in navolginge van *Mabomet* den II, zynen grootvader, het eiland *Rhodus* of *Italië* wilde aandoen. Men herinnerde zich, dat *Mabomet* te gelyk dit eilandt en de stad *Otranto* in *Kalabrië* hadt belegerd. De *Bassa*, die *Rhodus* belegerde, was genoodzaakt geweest het beleg op te breken; maar het leger, dat aan de kusten van *Kalabrië* was aan landt gegaan, nam de stad *Otranto* stormenderhandt in, en de Christenen herwonnen de zelve eerst na de dood van dezen *Sultan*. Men vreesde derhalven, dat zyn kleinzoon, nog staatzuchtiger dan hy, zyn voorbeeldt zou volgen. Men was zelfs bekommert, dat hy een ander leger naar *Hungarië* zou doen trekken, om de Christenheit op vele plaatsen te gelyk aan te tasten.

De paus, vrezende, dat *Salim* de Christenheit zou aantasten, nodigt de Christen vorsten tot eene kruisvaart.

Ontwerp der kruisvaart.

* het oude Myfië.

† In het Napolitaansche land, schap *Terra d'Otranto*, aan de golf van *Venetië*.

‡ het oude *Macedonië*.

Waarom dit ontwerp niet gelukte. *Galciardus*.

De vrees, welke de paus daar over hadt, verplichtte hem alle Christen vorsten tot eene kruisvaart te nodigen, waar van hy het ontwerp gemaakt hadt. De keizer zou zich met het Hoogduitsche, *Hungariſche* en *Poolsche* krygsvolk op den *Donauw* inschepen, om in *Bosnië* * te landen; van waar hy naar *Thracië* zou trekken, en *Constantinopel* naderen. De koning van *Vrankryk* zou zich met de krygsmacht van zyn ryk, met die der *Venetianen*, der *Italiaansche* vorsten, en der *Zwitfers* te *Brindisi* † inschepen, om in *Albanië* ‡ te landen, waar van de overvaart zeer kort is, en door *Griekenlandt* trekken, door Christenen bewoond, gereed om een opstandt te wekken. De koningen van *Engelandt*, van *Portugal* en van *Spanje* zouden van *Carthagen* en andere *Spaansche* zeehavens vertrekken, van waar zy zouden komen te *Gallipoli*, om zich meester te maken van de *Dardanellen*, en zich voor *Constantinopel* ter neder slaan aan den zee kant, te gelyk als het leger des keizers aan den kant van *Thracië* zou verschynen. De vloot van den paus, bestaande uit honderd schepen, die van *Ancona* zouden vertrekken, zou zich te *Gallipoli* by de andere zee macht voegen.

Dit grote voornemen gelukte niet. De schryvers brengen daar van verscheide redenen by. Eerstelyk zeggen zy, dat de paus daar in meer verwaandheit dan oprechtheit betoonde. Voorts zeggen zy, dat de geest der menschen aldus gestelt is, dat het gene den zelve in den eersten opslag heeft verschrikt, hem allengskens of verachtelyk, of onverschillig wordt: zo dat zy menigmalen het voornemen laten varen, dat zy genomen hadden, van zich met alle hunne macht daar tegen aan te zetten; het zy dat zy zich belemmert of wederhouden gevoelen door de vreeze voor den uitslag, of dat zy de onkosten ontzien. Zy voegen daar by, dat een oorlog, zo verre van de handt zynde, alleen de genen betreft, die, om dat zy nader by den vyandt zyn, kunnen aangedaan worden door het gevaar, dat hen dreigt, of aangemoedigt door de hope der overwinninge; dat zy inderdaadt alleen het voordeel daar van zouden trekken, schoon de onkosten algemeen zouden zyn voor alle de bondgenoten. Het was daarenboven eene grote zwaarigheid, zo vele verscheide en van malkander verschillende volkeren tot een voornemen te bewegen. De dood van *Selim*, die eenigen tyd daar na voorviel, verbrak een bondgenootschap ten eenemale, het welk nergens anders toe gemaakt was, dan om zich te stellen tegen een zo machtigen vyandt. Elk wilde liever zyne wapenen en geldmiddelen besteden tot zyne byzondere oogmerken, dan ten beste van de gehele Christenheit. Daar was nog eene

II Deel.

andere reden, die de kruisvaart zou belet hebben, te weten de verdeeling, die de verschillen over den *Godsdienst* kort daar na zouden verwekt hebben, tot welke het misbruik der aflaten, waar van deze kruisvaart het voorwendfel was, en het ergerlyke leven der geestelyken gelegenheit gaven.

Leo de X, gene rykdommen genoeg vindende in de *Apostolische* schatkist, om zynen hoogmoedt en zyne overdadigheid te voldoen, geloofde, dat 'er geen zekerder noch gemakkelijker middel was om zulks byeen te rapen, dan de uitdeeling der aflaten. De kardinaal *Pucci*, een man, die iets dorst bestaan, versterkte hem in dit gevoelen, en de kruisvaart diende hem, gelyk gezegt is, tot een dek mantel van dezen schandelyken handel. Hy liet de afkondiging van een jubeljaar vooraf gaan, het welk van eene menigte van aflaten vercielt was, en wel zo buitensporig, als geen zyner voorzaten ooit hadt toegestaan. Deze aflaatkramers, verspreid door gansch Europa, gingen de zelve in alle steden, op het platte landt, en, om kort te gaan, overal uitventen. Zy hadden zelfs opene winkels, in welke men zich van de zelve kwam voorzien, mits betalende den prys, welken de paus daar toe gestelt hadt, volgens de hoedanigheid der zonden, van welke men vergiffenis verlangde. Deze Bulle dragers hadden predikers by zich, die in hunne sermoenen de nitmuntendheit en noodwendigheid der aflaten hoog opveiselden en krachtig aanprezen. Zy zeiden, dat de genen, die de zelve kochten, daar door niet alleen vergeving hunner misdaden en het eeuwige leven erlangden; maar nog daarenboven de macht om de zielen hunner bloedverwanten van de straffen des vagevuurs te verlossen. Ondertusschen bragten deze deugnieten, die dezen schandelyken handel dreven, dag en nacht door in bordeelen, daar zy het geldt verzopen en verspeelden, het welk zy het ligtgelovige volk afknevelden. Daar was geen landt, daar deze ergerlyke zaak gemeender was dan in *Duitschlandt*, en daar was het ook dat men zich tegen een zo schrikkellyk misbruik met den grootsten yver aankantte.

Staupitz, overste der *Augustynen*, deedt daar over zyne klagten by den aartsbisschop van *Ments*. De *Augustynen* waren benadeelt door den last, welken men den *Jakobyen* gegeven hadt om de aflaten te prediken, en gaven voor, dat dit een voorrecht was, aan hunne orde verknocht, de welke dit recht altydt bezeten hadt: maar de *Jakobyen* waren hen dit maal voorgekomen, mogelyk door het gezag van den kardinaal *Cajetanus*, pausselyke gezant * in *Duitschlandt*, die van hunne orde was. Dus deedt de spyt daar over den *Augustynen* met hevigheid spreken. *Staupitz* vertoonde de schandelykheit der aflaatkramers en predikers, en badt den aartsbisschop, daar ten spoedigste in te voorzien. Deze kerkvoogdt, die de *Jakobyen* begunstigde, wees *Staupitz* van de handt: maar *Frederik*, hertog van *Saxen*, ondersteunde hem. Zyne waardigheid van keurvorst was verselt van ongemene verdiensten, de welke zyne achtbaarheid nog meer vercierven. De schryvers geven hem den lof van een uitstekend en Godvruchtig vorst te zyn geweest, waar by men na zyne dood dien van verstandig gevoegt heeft. De *Augustynen*, zulk een beschermmer vindende, stonden tegen deze bedelmonniken op, en tegen de *Jakobyen*, die hen beschermden.

Daar was aistoen onder de *Augustynen* een monnik, genaamt *Martyn Luther*, geboortig van *Eisleben* in het graafschap *Mansfeldt*, oud ontrent vier en dertig jaren, waar van de geschiednis schryvers

1516

Leo de X zendt zyne aflaatkramers naar alle de staten van het Christendom, om de zelve aldaar te verkoopen. *Galciardus*, *Thomann*, *Mazzarini*.

Schandelyk gedrag dezer aflaatkramers.

Staupitz overste der *Augustynen* brengt daar over zyne klagten in by den aartsbisschop van *Ments*.

* Legaat.

De aartsbisschop wyft *Staupitz* af en ondersteunt de *Jakobyen*, die de aflaten prediken.

Afbeeldsel van *Luther*; een *Augustyn*, niet mende de

1516. nisfchryvers het volgende afbeeldfel gemaakt hebben. Hy was een man van een levendigen geest, van een gelukkig geheugen, van een doordringend oordeel, en van eene onvermoeide naarstigheid; vaardig om iets op te stellen, yverig in redentwisten, en van eene wonderlyke aangenaamheit in het prediken, zich met veel welsprekendheit en beschaaftheit uitdrukkende, inzonderheit in zyne moedertaal. Men zegt nog van hem aangaande de kracht, met welke hy zyne redenvoeringen uitsprak, het gene men eertyds zeide van *Pericles*, dat het zo vele blixemen en draaiwinden waren, die uit zynen mond voortkwamen, dat is te zeggen, dat hy zyne toehoorders door de kracht zynער welsprekendheit verbaafde. Voor het overige was hy oplopend en stout. Doch aangaande de vrygeestery, met welke men hem beschuldigde, de zelve is alleen verzonnen ter oorzake van zyn huwelyk met eene geestelyke dochter*, die, gelyk hy, het klooster verlaten hadt. Eene hatelyke zaak voor die van de gemeenschap, de welke hy verliet, maar toegelaten door de lere, welke hy verkondigde: hoewel hy mogelyk beter zou gedaan hebben, indien hy den raad van *Melanchthon* was gevolgt, die hem zulks trachtte af te raden. Indien *Luther* een vrygeest was geweest, zo zou de keurvorst van Saxon, een zeer prysfelyk vorst wegens zyne Godvrucht en voorzichtigheit, hem niet zyne vriendschap niet vercoert hebben, gelyk hy gedaan heeft, zo wel als vele andere Duitfche vorsten. De achtung, de welke de graven van Mansfeldt voor hem hadden, by welke hy stierf †, bezig zynde met de verdeeling van hunne staten te maken, waar van zy hem tot fcheidsmā benoemt hadden; de liefde, welke hem deze heeren toedroegen, en alle inwoners van het graafschap van Mansfeldt na zyne doodt, wenshende zyn lichaam te hebben, en de aanhoudingen van den keurvorst van Saxon, om het zelve naar Wittenberg te laten brengen, alwaar hy het statelyk liet begraven; dit alles, zeggen wy, bewyft ten minste, dat zo vele vorsten en volkeren, de welke *Luther* beter moesten kennen, als zynde onder hen geboren en opgevoed, dan vremden, hem geenzins als een mensch van een kwaad gedrag aanmerken. Aan dezen *Luther* zegt men droeg de bovengemelde *Staupitz* den last op om de orde der Augustynen tegen die der Jakobynen te verdedigen, en zich tegen de aflatkramers aan te kanten. Hy begon met tegen hen te prediken. Van het prediken kwam men tot redenkavelen, eerst over het misbruik der aflaten, en daar na over zommige leerstukken, die onderzocht wierden. Dus ging men over van de kerkelyke tucht tot de lere, en van het een artykel van de zelve tot het andere: de geesten wierden verhit, en *Luther* ontdekte dagelykch nieuwe dwalingen. De kardinaal *Cajetanus*, gezant van den paus te Augsburg, ontboodt hem voor zich †. Verschenen zynde, maar van geen wangevoelen kunnende overtuigt worden, liet men hem wederom van Augsburg vertrekken (a). De paus deedt hem vervolgens in den ban †, en *Luther* deedt van zyn kant de pausselyke bulle en andere pausselyke besluiten op eene openbare plaats buiten Wittenberg verbranden. Zie daar kortelyk den oorspronk der kerk-hervorminge in Duitfchlandt niet lange na het begin der XVI eeuwē.

Omtrent den zelven tydt begon *Zwinglius* de hervorming in Zwitserlandt te prediken, op de

zelve wyze als *Luther* in Duitfchlandt deedt, ten minste wat de aflaten, den paus, de aanroeping der Heiligen, en het vagevuur betref, welke leerstukken zy beide veroordeelden. *Kalvyn* volgde op *Zwinglius**, en deze twee laatsten maakten in Zwitserlandt en in Vrankryk de zelve voortgangen, als *Luther* in Duitfchlandt. De navolgers van *Luther* namen in het vervolg den naam van Protestanten aan, om dat zy op een ryksdag te Spiers † tegen het besluit der Roomsche-Katholyken, tot hun nadeel gemaakt, protesteerden; en de genen, de welke de gevoelens van *Zwinglius* en *Kalvyn* volgden, noemden zich Hervormden. In weinig tyds maakten beide groten voortgang, en zagen vele volkeren de hervorming omhelzen. Wy zullen de omwentelingen, daar door veroorzaakt, op hare plaats zien. Voor het overige leren ons de zelve geschiedfchryvers, dat het volk langen tydt voor *Luther* klaagde over de verdorvendheit der geestelyken, en over het onverdragelyke juk, waar mede zy de Christenen hoe langer hoe meer bezwaarden door hun geestelyk en dwingelandisch gezag. Zy beschuldigten hen, in de kerk te hebben ingevoert de misbruiken, die in de zelve waren, door bewegingen van baat-en staatzucht; zy morden over hunne overdadigheit; de ondernemingen en de wanbedryven van het Roomsche hof waren hen alle zeer hatelyk, en de affchrik, welken zy voor de gebreken der geestelyken hadden, bragt hen tot het verachten eener lere, door zodanige dienaars gepredikt wordende.

(a) Hy hadt zich met een keizerlyken vrygelei-brief voorzien eer hy derwaarts ging.

De goede letteren begonden toen wederom te bloeien; men wierdt beluyst zich daar in te oeffenen. De kerkelyken alleen volhardden in hunne onwetentheit, en strekten tot een onderwerp der bespottinge en der schimpdichters van dien tydt: zo dat men zich niet moet verwonderen over de voortgangen, welke *Luther* en *Zwinglius* maakten, de welke niet spraken dan van hervorminge in de lere en in de zeden; eene hervorming, door de volkeren zo zeer gewenscht, en die zy niet hadden kunnen erlangen noch door middel van algemene kerkvergaderingen, noch door de vertogen hunner vorsten: middelen, alle tot nog toe vruchteloos.

De zelve schryvers voegen 'er by, dat deze nieuwe lere, de welke zo vele menschen in een zo korten tydt omhelsden, de zelve was als die der oude Waldenzen, die het Pausdom en de Roomsche kerk in vele zaken en leerstukken tegenspraken en veroordeelden. Zy zeiden, dat ze de Hoer van Babel was, van welke de Openbaring gewag maakt; dat de monnikenorde een vuilnis-kolk van den Godsdienst was, en dat der zelve beloften veel eer aanleiding gaven tot ongebondenheit dan tot Godvrucht; dat de bygelovige plegtigheden van deze kerke, de aanbidding der Heiligen, het vagevuur, het bidden voor de doden, enz. leerstukken waren, de welke de Duivel in de laatste eeuwen van het Christendom hadt verzonnen. Deze schryvers zeggen ook, dat de gevoelens der Waldenzen sedert de XII eeuwē verspreid waren door het Narbonneefche Gaule, en door de valeien van Piemont; dat de zelve lere door *Valdo* † zelf gebragt was in het Belgifche Gaule en in Pikardië, het welk

een gedeelte daar van uitmaakt; dat hy van daar was doorgedrongen tot in Duitfchlandt, en eindelyk tot in Bohemen, alwaar hy een groot getal leerlingen maakte. Men geeft hen om die reden ook den naam van Pikards. Dat *Valdo* tot reisgenoot hadt eenen *Arnaud*, die in Languedok de zelve vrucht deedt, die *Valdo* deedt in Duitfchlandt

† *Arnaud* stierf in den jare 1532. † gehouden in den jare 1529.

partij op van zyne orde. *Stadani*, *Thomasi*, enz.

* *Catharina van Bahr* genoemt, uit een adelyk geslacht gesproten.

† den 18 February des jaars 1546.

1517. Hy predikt tegen het misbruik der aflaten.

† in den jare 1518. Hy wordt gedagvaard door den kardinaal *Cajetanus*, en door den paus in den ban gedaan, wiens bulle hy doet verbranden. † in den jare 1520.

* *Zwinglius* stierf in den jare 1532.

† gehouden in den jare 1529.

Merceray, *Thomasi*.

Thomasi. De lere der Hervormden komt overeen met die der oude Waldenzen, of Vaudozzen.

Oorspronk der Waldenzen.

† *Petrus Waldus*, volgens andere.

landt en in Bohemen; dat de bloedige vervolgingen, welke de pauzen tegen hen hadden aange-recht, hen niet hadden kunnen uitroeien, en dat 'er gedurig een opstondt, die hunne gezindheit herstelde. Dat de zelve na den ondergang der Albigenzen wederom was opgebeurt door *Johannes Wicliif* in Engelandt, en naderhandt door de prediking van *Jan Hus* en *Hieronymus van Praag* in Bohemen. Dat men eindelyk deze lere, wan-neer men de zelve door de gepleegde vervolgin-gen tegen de Wikkelfiten en Hussiten ten eenema-le meende onderdrukt en uitgeroeit te heb-ben, in *Luther* hadt zien herboren wor-den en in zyne navolgers, by welke zich de o-vergeblevene Waldenzen gevoegt hadden, ver-strooit op zo vele onderscheide plaatsen. Een hedendaagich schryver * zegt, dat de zelve lere lan-gen tydt voor *Valdo* omhelst is geweest door de inwoonders der valeien van Piemont, aan welke deze valeien den naam van *Vaudoizen*, of *Wal-denzen*, gegeven hadden vele eeuwen voor dat *Valdo* in de wereldt kwam. Wat 'er van zy, de Christenheit, door de verschillen over den Gods-dienst verdeelt, zou niet in staat geweest zyn om zich te stellen tegen de wapenen van *Selim*, ten ware de doot van dezen Sultan haar daar van verlost hadt. Wel verre van het Ottomannische keizerryk te vernielen leide men daar op toe om zich onderling te verderven door de wreed-heit der doodstraffen, welke die genen, die voor-gaven rechtzinnig te zyn, anderen deden onder-gaan, en door de woede der burgerlyke oorlog-en. Droevige uitkomsten, maar waar van het nog geen tydt is om te spreken; en dat wy het verhaal daar van hebben begonnen, is alleen ge-schied, om dat wy ons verplicht vinden eene schets te geven van den oorspronk en de beweegredenen der Hervorminge, de welke in het vervolg gro-telyks deel zal hebben in deze Geschiedenis. Wy vatten het vervolg daar van weder op.

* *Lege* in zyne Ge-schiedenis der Walden-zen.

De inwoon-ders der va-leien van Piemont zeggen, dat hunne lere zeer oud is.

1516.

Herbert. De twee ko-ninginnen weduwen van Vrank-ryk en Schot-landt bevin-den zich aan het hof van *Henrik* den VIII, hun-nen broeder.

Wy hebben de koningin *Margareta* gelaten in de provincie van Northumberlandt, alwaar zy van eene dochter beviel. Na dat zy uit het kraam-bedde was opgestaan kwam zy te Londen, en wierdt zeer wel van den koning ontfangen. Zy vondt de koningin *Maria*, hare zuster, aan het hof, en zy betoonden malkander over en weder grote vriendelykheden. Het is seldzaam, prinsfen en prinsessen van een koninklyk huis, na dat zy eens van malkander zyn gecheiden geweest door verbindtenissen, die hen elders vervoeren, weder-om in een hof byeen te zien, het welk aan hen de geboorte gegeven heeft. Men zag dit in de-zen tydt te Londen, alwaar de twee zusters des konings, zynde getrouwt geweest de eene met den koning van Schotlandt, en de andere met dien van Vrankryk, elkander ontmoetten, zyn-de weduwen geworden in een en het zelve jaar. De koning vondt dit voorval zo seldzaam, dat hy wilde, dat het zelve, op de aankomste der ko-ninginne *Margareta*, door wedlopen en renspelen zou geviert worden. Hy zelf was een der uit-dagers, en wierp door een speersteek ter neder den ridder *William Kingston*, nevens zyn paardt. Deze vermakelykheden, die eenige dagen duur-den, wierden verselt van alle andere, welke de blydschap veroorzaakt in een prachtig hof, het welk eene heerlyke vrede geniet. Deze blydschap wierdt nog vermeerderd door de geboorte van eene prinsesse, waar van de koningin *Catharina* beval-len was op den 18 February, en die *Maria* ge-naamt wierdt.

Geboorte van de prin-cesse *Maria*.

Men moet hier niet vergeten te spreken van het onderzoek, het welk de kardinaal *Wolsey*

in dezen tydt deedt naar het gedrag der genen, die de geldmiddelen behandelt hadden in de laat-ste oorlogen. Eenigen kwamen dit onderzoek voor door grote geeliken, en anderen door hunne bekwaamheden: doch de meesten wierden verwezen in geldboetens, en veroordeelt om het gene zy onrechtmatig zoek hadden gebragt weder te geven. Bovenal wierden die genen gestraft, die overtuigt wierden van meinedigheid en on-trouwe. Eenigen kostte het hunne hoof-den en hunne goederen. Deze kerkvoogdt deedt ook byzondere gerechtshoven oprichten ten voordeele van het arme volk tegen de onder-drukkingen der groten. Men kwam terstondt met gehele hopen van alle kanten toelopen; maar men kreeg wel haast een tegenzin in de langwy-ligheit der pleithandelingen, en deze vierfcharen wierden eindelyk verlaten: zo dat men weder-keerde tot de gewone rechtsplegingen. Men moet *Wolsey* dezen lof geven, dat hy de order en het recht beminde. Ontsnaptten het de schul-digen, het geschiedde om dat zy hunne partyen bevredigt hadden; anders wierden de genen, die eens aangeklaagt waren, volgens de strengheit der wetten gestraft.

1516.

De kardinaal *Wolsey* staat de gerech-tigheit yve-rig voort.

De Engelsche schryvers zeggen, dat paus *Leo* den koning aan boordt was om de bekwaamste sterrekundigen van zyn koninkryk naar Italië te zenden, om tegenwoordig te zyn by de hervor-minge van den almanak, welke hy deedt maken in de kerkvergadering van Lateraan: doch dat de-ze verandering in Engelandt niet wierdt goedge-keurt. Men keurde niet meerder goed de aflat-brieven, van welke boven gesproken is; en indien men zich daar niet zo krachtig tegen de zelve aan-kante als in Duitschlandt; was men 'er echter zeer over te onvrede. Zelfs waren 'er menschen ge-noug, die de stoutheit hadden van te zeggen; dat de zelve niet de gewoonte der eerste kerke niet overeenkwamen, de welke alleen kerkelyke straf-fen vergeven, maar geen zonden, tegen Godt begaan. Eenigen van de zodanigen bevonden zich in de vergadering der geestelykheit, en sprak-en in dezer voegen:

M. Herbert. De Engel-schen weige-ren de ver-andering van den alma-nak door den paus; en de bullen der aflaten aan te nemen.

Het staat alleen aan Godt de zonden te vergeven. Dit is eene der eerste waarheden van den Godsdienst. Neem de vrees voor zyne oordeelen weg; gy zult de menschen in eene dodelyke gerustheit brengen. Ondertusschen wordt deze vrees weggenomen, als men, om vergeving van zonden te erlangen, maar een ge-zetten prys aan de Roomsche kancelary heeft te beta-len. De bedreigingen van de hel en de vermanin-gen tot bekeeringe zullen ydel worden door de aflat-en, welke de menschen voor geldt daar van bevryden. Daar legt zelfs niet meer aangelegen in Jesus Chris-tus te geloven. Waarlyk, myne Heeren, op deze wy-ze worden de zonden vermeerderd, in plaats van ver-mindert. Op deze wyze worden niet alleen de ban-den van den Godsdienst, maar daarenboven die van de burgerlyke maatschappy, verbroken, door uit de zelve te verbannen de vrees voor de straffen, de wel-ke op de misdaden moeten volgen; of door te doen ge-loven, dat men zich daar van zo goed koop kan vry kopen. Het is immers beter, de menschen te laten in de vrees, die hen de zonde geeft, dan hen een voorwendsel te verschaffen om in de zelve te blijven volhardend door de verzekering eener straffeloosheit, welke zy met weinig geldt kunnen afskopen. Men zegt niet, of deze redenvoering is tegengespro-ken, noch welk een besluit de vergadering daar omtrent heeft genomen. Ondertusschen is het waarfchynlyk, dat zy gene genomen heeft, en dat elk bleef in de vryheit van daar omtrent te geloven het geen hy wilde.

Redenvoer-ing van een geestelyken tegen de tsi-laten.

1516. In het zelve jaar zetten de winkelknechts, of leerjongens, en de gemene burgers te Londen de gehele stad in oproer. Zy wilden de vromde kooplieden te lyf, welke zy beschuldigen van hen allen koophandel en neering te onttrekken. Een geestelyke, genaamt *Bele*, aangezet door een ouden klederkoper, genaamt *Jan Lincoln*, predikte zeer hevig over dit onderwerp, misbruikende plaatsen uit de H. Schritture, welke hy naar zyne zinnelykheit verklaarde, om den opstand te styven. De hoofdschout deedt aan alle burgers een verbodt van hunne leerjongens en knechts niet te laten uitgaan voor zeven uren des morgens en na negen uren des avonds. Het was toen in het einde van April. Het is eene gewoonte in Engelandt, meer dan elders, om zich op Maydag te vermaken, en des avonds te voren de vrolykheit te beginnen, de welke den geheelen nacht duurt. Twee leerjongens zich op dezen dag op de straat bevindende na negen uren, wilde een Alderman hen vast houden. Zy, voorgevende, dat de plegtigheit van den dag hen vryheit gaf om den geheelen nacht door te wandelen, schreeuwden tegen het geweldt, dat men hen aandeedt, als of men het recht der volkeren daar door hadt geschonden. Op hun geschreeuw wierden de winkels open gedaan, en eene grote menigte van knechts en leerjongens, die rondom hen vergaderden, dwongen den Alderman te vluchten. Niet te vrede met deze twee mite-makers verlost te hebben, liepen zy naar de gevangenhuizen, in welke de genen bewaart wierden, die te voren over diergelyke baldadigheden gevat waren, braken de deuren open, en stelden hen in vryheit, zonder dat de hoofdschout of de schepenen * zulks konden beletten. Verscheide huizen wierden vervolgens geplundert; eenige der vromde kooplieden, die men het meest haatte, gedood; andere geslagen en weggejaagt; hun geldt gerooft; hunne tilbare goederen of verbroken, of weggedragen. *Wolsey*, die wel wist, dat het volk hem niet beminde, was zeer bevreesst, en liet zyn huis bebolwerken. De bestierder van den Tour deedt het grof geschut op dit gespuis los branden; en de wanorder eindigde niet voor dat hun haat voldaan was. Zy gingen toen elk naar huis omtrent drie uren des morgens: doch zo als zy meenden in hunne huizen te stapen vielen zy in handen van de stads soldaten, en van alle de bedienden van het hof, de welke men ten dien einde gewapent hadt. Men maakte zich ook meester van *Bele* en van *Lincoln*, die men naar den Tour bragt; en men nam nog meer anderen gevangen. Drie dagen daar na kwamen de hertog van Nortfolk, en de graaf van Surrey, zyn zoon, in de stad, aan het hoofd van dertien honderd gewapende krygslieden, en den hoofdschout by den kop vattende bragten zy hem voor de vierfchaar, welke men gespannen hadt om over de schuldigen te oordeelen. Zy hielden hem aan hunne zyde, en deden de soldaten in ryen staan langs de straten. Het geding was wel haast opgemaakt, en die genen, die overtuigt wierden, wierden aanstonts gestraft. Deze vertoning bragt een schrik onder de burgers; maar het geen de hertog van Nortfolk zeide boezemde hen eene verontwaardiging voor hem in. Te weten, terwyl men een priester deedt sterven, overtuigt van een hoofd des opstands geweest te zyn, zeide de hertog: *Bebaagde het Godt, dat ik maar eens de burgers van Londen zo tot mynen wille mogt hebben.* Mogelyk is het eene lastering, door zyne vyanden verzonnen om hem gehaat te maken. Wat 'er van zy, het volk

Oproer door de leerjongens te Londen verwekt.

* Sherifs.

Straffe daar over geoeffent.

Wreedheit van den hertog van Nortfolk.

geloofde het, en vergaf het hem nimmermeer. De schuldigen wierden veroordeelt, en gestraft volgens de strengheit der wet van *Henrik den V*, die onder de schuldigen aan hoogverraadt stelde de verstoorders der gemene ruste*, hoewel deze wet is herroepen onder *Henrik den VI*. Echter bewees men den meesten genade. Van twee honderd en acht en zeventig gevangenen wierdt niemant dan *Lincoln* en twee of drie van de schuldigsten gehangen en gevierendeelt. Men deedt nog zes anderen sterven, welke men hier en daar in de straten, daar men ten dien einde galgen hadt opgerecht, ophing, zonder hen te viereledelen. Om eindelyk voor de anderen vergiffenis te verkrygen, als mede voor de gehele stad, die den oproer scheen gestyft te hebben, boden zich de griffier en de Aldermans voor het hof aan in rouwgewaden, verzoekende den koning hen gehoor te verlenen. Wanneer zy binnen gelaten waren wierpen zy zich voor des zelfs voeten, en verzochten hem om vergiffenis. Hy deedt hen eene scherpe bestraffing, en zondt hen naar zynen kancelier om de vergiffenis aan te tekenen. Eenige dagen daar na ging de koning op zynen troon zitten in het paleis van Westmunster, omringt van alle de groten en voornaamste bedienden van zyn koninkryk, onder welke ook was de Lord Maire. Alle de gevangenen, die men in het leven hadt gespaart, verschenen daar voor hem in het hembdt, met een strop om den hals, zich voor zyne voeten werpende, en hem om vergiffenis smekende.

De koning zeide, dat hy hen de zelve verleende, en deedt alle de galgen afbreken, die men in de straten hadt opgerecht: eene daadt, aangenamer aan het volk dan de vergiffenis zelf, gelyk hen deze tekenen van schande onverdragelyker waren dan de doot zelf.

Deze beroertens waren nauwlyks gestilt, of het koninkryk wierdt door een ander vry dodelyker ramp bezocht. De ongelukkige zweetziekte, die zo vele menschen onder de regering van *Henrik den VII* hadt weggesleept, deedt zich voor de tweede maal op, en was niet minder algemeen, noch minder gevaarlyk, dan de eerste. Mylord *Clinton*, Mylord *Grey*, en vele andere heeren van rang, stierven daar van. De velden wierden woest, en de steden ontvolkt, hebbende eenige een derde gedeelte harer inwoonderen verloren, en andere de helft. De koning ging dan eens naar Oxford, en dan eens naar Westmunster, na dat de ziekte min of meer woedde in de eene of in de andere plaats. Zy hielt eindelyk eensklaps op, gelyk de eerste maal, en de steden waren wel haast weder bevolkt.

Sedert de doot van *Ferdinand* was alles, gelyk boven gezegt is, in rust geweest; en zo 'er al eenige onlusten in eenige oorden van Europa ontstonden, hadden zy echter weinig betrekking of gemeenschap met onze Geschiedenis. De koning van Denemarken was in oorlog met dien van Zweden. Vrankryk zondt hem twee duizend man te hulp, onder het beleidt van *Gaston van Brezé-Foucaumont*. Zy sloegen de Zweden in een schermutseling; maar zy wierden in een tweede gevecht geslagen, en die het ontvluchten kwamen in grote wanorder weder in Vrankryk. *François Maria van Rovere* hadt de wapenen opgevat tegen den paus, om zyn hertogdom van Urbino weder te hebben. De koning van Vrankryk stontt den laatste by, aan welchen hy zondt *Thomas van Foix Lescur* †, broeder van *Lautrek*, de welke het leger in Italië geboodt, en zich, met den bystand van den paus, in dat hertogdom verdedigde; en schoon

1516.

* Of schandens der bestanden en vrygeledenen.

Straffen der genen, die meest schuldig waren.

De anderen bidden den koning om barmhertigheit, naakt in het hembdt, en met den strop om den hals.

Engelsche zweetziekte. *M. Harbert.*

1517.

† of Lescur.

1517. schoon zich *Henrik* met dezen oorlog niet wilde bemoeien, heste de kardinaal *Wolsey* nochtans de tienden van de Engelsche geestelykheit in den name van den paus, tot het voeren van den zelve.

M. Herbert.
Mazaray.

1518. De verbonden, welke de zamenvereenigde vorsten beletten malkander te beoorlogen, beletten niet de geheime handelingen van Vrankryk, om Doornik uit de handen van den koning van Engelandt te trekken. Het zelve nam ten dien einde zyne toevlucht tot *Wolsey*, en kennende des zelts zwakheit, wist het hem aan de zyde zynen heblust zo wel te vatten, dat het hem geheel en al won. Hy schreef dat hof zelfs voor, wat het in deze gelegenheit te doen hadt, en hoe het de brieven moest schryven, welke hy aan den koning zynen meester zou vertonen. Hy stelde het zelve voor, dat daar toe noodzakelyk was, dat de zelve in beleefde bewoordingen begrepen waren, die de fierheit des konings konden strelen; en zo doende verzekerde hy, dat hy de middelaar in deze zake zyn zou. Dit wierdt in het werk gestelt. By de brieven was een zeer kunstig stuk werks van zilver en verguld gevoegt, gemaakt naar het voorbeeldt, dat *Wolsey* zelf daar van gegeven hadt. Op zekeren dag, dat de koning hem was komen zien, gelyk hy dikwils deedt, was dit vergulde zilverwerk het eerste, dat hem in de oogen viel, voorbedachtelyk daar geplaatst om zyne nieuwsgierigheit op te wekken. Hy tradt 'er naar toe, gelyk *Wolsey* wel voorzien hadt, en als deze hem het zelve met ernst zag bekyken zeide hy: *Sire, dit stuk werks komt uit Vrankryk met dezen brief.* Hy boodt den koning ter zelve tydt den brief aan, welken men hem gezonden hadt, naar het voorschriift, door hem zelf daar van opgegeven. Doch hy liet hem niet zien den gene, die de beloften behelste, die Vrankryk hem deedt voor de wedergevinge van Doornik. De koning nam den brief, en las den zelve. *Wolsey* als toen aan zyn wezen bemerkende, dat het lezen van den brief hem wel geviel, ik zou, vervolgde hy, noch dezen brief, noch dit geschenk outfangen hebben, indien ik het zelve uwe Majesteit niet wilde aanbieden. Het staat aan U om met dit kleinoodt te doen, wat U bebaagt, en my te bevelen, wat ik zal antwoorden op de voorstellingen, welke de koning van Vrankryk U doet. Dat het zich niet terstondt by uwe Majesteit heeft aangegeven, is een bewys van de oprechtbeit van des zelts meeningen. Het moet zyn, dat zyne genegenheit zodanig is, als het die vertoont, om aan een dienaar van uwe Majesteit in zulke nederige bewoordingen te schryven. Hy voegde daar vervolgens by, dat de koning niets te hopen hadt van *Maximiliaan*, wiens laatste aanbiedingen hy hadt verworpen, en wiens zwakheit en ongestadigheit hy kende.

De koning wierdt daar door verstrikt, en stondt aan *Wolsey* toe wegens de wedergave van de plaats te handelen, zynde het niet rechtmatig, gelyk hy zeide, dat hy minder vertrouwen in zynen staatsdienaar dan Vrankryk stelde. De kardinaal liet dit terstondt aan het Fransche hof weten, van waar hem nieuwe geschenken en nieuwe brieven gezonden wierden. De zelve waren in het Latyn geschreven, en de kardinaal wierdt in de zelve vereert met de cernamen van *Myn Heer*, en *Vader*, uitdrukkingen, de welke de eerbiedt van den gene, die schreef, te kennen gaven, en aan den anderen kant de meerderheit van den anderen. Dus maakte de koning van Vrankryk, om zyne oogmerken te beryken, geen zwarigheit, zyn hof by dezen staatsdienaar te

De koning van Vrankryk hadt dezen kardinaal gewonnen door zyne geschenken en vleierten. *Mazaray.*
Herbert.

maken, wiens hoogmoedt hy kende. De zelve was zo hoog gerezen, dat hy in de bevelen, welke hy gaf, zich bediende van deze woorden: *De koning en ik willen*, delende dus de koninklyke waardigheit met zynen meester. Hy maakte de brieven van Vrankryk aan *Henrik* bekend, die wilde, dat de zaak in den vollen Raadt zou gebragt worden. De kardinaal, die kanselier was, en die al het gezag aan zich hadt getrokken, begeerde niets anders. Hy vertoonde in het brede, *Dat de koning door zyne overwinningen in Vrankryk een groten roem hadt bebaalt; maar dat by 'er voor het overige geen voordeel van trok; dat de zelve in het tegenaal zyne schatten dagelyks uitputten; dat hy Terouane aan een ondankbaren vorst hadt wedergegeven, die daar voor geen erkentenis betoont hadde, en dat by binnen Doornik onderbielt kwalyk-gezinde onderdanen, altoos gereed om op te staan. Dat by, om de zelve in toom te houden, een kasteel hadt moeten bouwen, en eene bezetting onderhouden, die hem meer dan twaalf duizend ponden Sterlings alle jaren kostte, behalven de onkosten voor mond-en krygsbehoefstens. Dat men zich ondertusschen te vergeeffsch opat door de bewaring van eene plaats, gelegen tusschen twee naburen, zonder welcher vriendschap, of ten minste van een van beide, het onmogelyk was de zelve te bewaren. Dat ze van Calais verre was afgelegen, en dat men ze niet te hulp kon komen, byaldien ze wierdt aangetast, dan midden door des vyands landt. Dat men derhalven, om zich in deze overwonnen plaats te verdedigen, vele andere veroveringen moest doen. Dat het waar was, dat men tegenwoordig met Vrankryk en met de Nederlanden in vrede was, maar dat men niet wist hoe lang de zelve zou duren. Dat het een kwade verzekerdheit was van de bewaringe eener plaats, de vriendschap van een prins te hebben, in wiens staten de zelve gelegen is, altoos meer genegen om zich daar van meester te maken dan de zelve te beschermen. Dat het derhalven beter was, zich een roem te verwerven, en een aanmerkelyk voordeel te behalen met die wederom te geven, dan de zelve te bewaren ten koste van zo veel gelds en van zo vele zorgen, die alle daar na vruchteloos zouden zyn. Dat Vrankryk niet alleen zou vergeten de schade, welke het door het innemen van deze plaats door de Engelschen geleden hadt; maar dat het zelve zich daarenboven verplicht zou vinden door de wedergevinge, welke men daar van doen zou. Dat zich de keizer voor het overige niet met reden daar over zou kunnen beklagen, als geen recht op deze staad hebbende, de welke natuurlyker wyze tot baren ouden meester zou wederkeren. Dat het hem genoeg moest zyn, zyn voordeel gedaan te hebben met de eerste veroveringe des konings, de welke Terouane aan zynen wille hadt opgeoffert; zonder de mildadigheit te benyden, de welke men aan Vrankryk zou bewyzen van de tweede. Dat dit het eenigste middel was om deze twee vorsten te vergenoegen, houdende dus de balans tusschen den eenen en den anderen, en zich te zamen te vereenigen tegen den Turk, die ben alle sedert zo langen tydt gedreigt hadt.*

De Raadt, onkundig van de geheime handelingen, welke *Wolsey* met Vrankryk hadt, keurde zyne redenen goed. De bisschop van Durham, die op *Fox* gevolgt was in het ampt van geheimzegelbewaarder, was de eerste om zyne mening te volgen, de zelve goedkeurende, het welk door alle de anderen gevolgt wierdt. Dus wierdt *Wolsey* op nieuw gelast de voorwaarden aangaande deze overgave met Vrankryk op te stellen.

Ondertusschen ging Vrankryk, zyn voordeel doende met dit gevoelen van den kardinaal *Wolsey*, voort in het bewyzen van vele liefkozingen om

De zaak gaat naar zyn gevoelen door. in de maandt van Maart.

1518. *Henrik de VIII staat als gevader over een jonggeboren prins van Vrankryk, naderhandt koning Henrik de II*
M. Herbert. Du Chesne. Mezeray.
Afgezanten van François den I aan Henrik den VIII belaft met verſcheide voorſlagen.

om den geest van *Henrik* te winnen. Om die reden verkoos hem *François* de I om gevader te zyn over zynen tweden zone, welken de koningin in dit jaar ter wereldt bragt. De koning gaf aan den zelve zynen naam; en dit was de prins, die naderhandt tot de kroone van Vrankryk kwam onder den name van *Henrik* den II.

Deze plegtigheid wierdt gevolgt door afgezanten, de welke *François* de I naar Londen zondt, namentlyk *Bonivet*, admiraal van Vrankryk, *Poucher*, bisschop van Parys, en *Villeroi*, geheimschryver van staat. Zy spraken in hunne openbare gehoorgeving in het brede van den oorlog, met welken de Christenheit gedreigt wierdt door den Turk, en van het verbondt, het welk de paus wenschte dat de Christen vorsten wilden maken tegen dezen algemenen vyandt, van de zyde van hunnen meester aanbiedende, met den koning van Engelandt in dat verbondt te treden. Maar zy hadden geheime onderrechtingen aangaande de zake van Doornik, en dit was de ware reden van hun gezantschap. Alzo nu *Wolfey* alle de zwarigheden hadt uit den weg geruimt, wierdt het verdrag daar omtrent zonder moeite gesloten: doch men maakte nog eenige andere, en onder anderen een aangaande een huwelyk tusschen den Dauphin en de prinsesse van Engelandt, hoewel de eerste niet meer dan een, en de laatstgemelde maar twee jaren oud was. Wy zullen deze verbonden hier na malkander laten volgen, zynde op den 14 October door de wederzydiche gevolmachtigden getekent.

M. Herbert. Alta. Publ. Tom. XIII, fol. 611 etc.
Inhoudt van het eerste verdrag.

Het eerste verdrag raakte de wedergeving van Doornik aan den koning van Vrankryk, met al het gene onder die stad behoorde; waarvoor de zelve aan dien van Engelandt zou betalen de somme van zes maal honderd duizend kronen, en daarenboven nog vyftig duizend guldens, Doorniksch geldt, de welke de inwoonders dier stad *Henrik* schuldig waren. Maar van deze geldsommen zou de bruidſchat van de Franſche prinsesse afgetrokken, en het overige vervolgens door den Franſchen vorst op de navolgende wyze betaalt worden, te weten vyftig duizend guldens by het overleven van de stad, en voorts alle zes maanden vyf en twintig duizend guldens, tot dat de gehele somme voldaan was. Voorts wierdt onder anderen bedongen, Dat de Engelsche bezetting met zich zou nemen al het geschut, alle wapenen, en allen krygs-voorraadt, door hen in de plaats gebragt.

Van het tweede.

Het tweede verdrag behelsde de voorwaarden van een huwelyk tusschen den Dauphin van Vrankryk en de prinsesse *Maria* van Engelandt, welker voornaamste waren: „ Dat dit huwelyk zou voltrokken worden wanneer de Dauphin den ouderdom van veertien jaren zou bereikt hebben; verplichtende zich beide de koningen eene somme van vyf maal honderd duizend kronen te betalen, indien de schuld van het niet voltrekken van dit huwelyk een van beide kon te laste gelegd worden; dat de koning *Henrik* zyne dochter een bruidſchat van drie maal honderd en drie en dertig duizend kronen zou medegeven, waar van de helft zou betaalt worden op den dag van het voltrekken van het huwelyk, en de andere helft een jaar daar na; dat de ondertrouw binnen den tydt van vier maanden zou voltrokken worden; dat het weduwegoedt der prinsesse zodanig zou zyn, als men de koninginnen weduwen van Vrankryk gewoon is te geven, en wel met name als dat van *Anna* van Bretagne,

en dat van *Maria* van Engelandt; maar dat, byaldien de Dauphin kwam te sterven voor het voltrekken van het huwelyk, zyn broeder in zyne plaats zou treden, en verplicht zyn het zelve te volbrengen; dat in het tegendeel, ingevalle de prinsesse *Maria* kwam te overlyden voor dat zy met den Dauphin getrouwt was, en gene zuster mogt hebben om hare plaats te vervullen, de andere verbonden nochtans, tusschen de twee koningen gemaakt, standt zouden houden.

1518.

Het derde verdrag, tusschen deze twee kronen gemaakt, strekte alleen om de twee voorgaande van duur en onverbrekelyk te doen zyn; ten welken einde in het zelve zorge wierdt gedragen, dat byaldien 'er in het vervolg van de eene of de andere zyde iets mogt gedaan worden, tegen de tegenwoordig gemaakte verbonden strydende, de beledigde party eene spoedige voldoening kon gegeven worden.

Inhoudt van het derde,

By het vierde verdrag was men overeengekomen, dat de twee vorsten, *Henrik* en *François*, eerlang een byeenkomst en mondgesprek zouden houden, waar toe eene plaats op de grenzen van Pikardië, tusschen Ardres en Guisnes, beraamt wierdt; welke zamenkomst ook op de gezegde plaats in den jare 1520 is gehouden, als wy hier na zullen zien.

Het vierde verdrag.

Acht dagen na het tekenen dezer verbonden wierdt de prinsesse *Maria* met eenen der Franſche gevolmachtigden, den Dauphin verbeeldende, plegtig ondertrouwt, het welk met eene koninklyke pracht in de S. Paulus-kerke te Londen verrecht wierdt. De graaf van Worchester en de bisschop van Eli vertrokken kort daar na, met een gevolg, gelyk aan dat van *Bonivet* en van *Poucher*, afgezanten van Vrankryk. Zy waren gelast de bevestiging der verbonden uit te wisselen, tegenwoordig te zyn by de plegtigheid van den ondertrouw en den tydt en de wyze van de inruiming van Doornik vast te stellen. De ondertrouw geschiedde te Parys, in de tegenwoordigheid der afgezanten, met de zelve pracht, als het te Londen geschied was. De koning van Vrankryk spaarde niets om de blydschap, welke hy over deze vermaagschappinge hadt, te betonen. Zyn gehele hof was buitengemeen kostelyk opgeschikt, op den dag van dit feest; hy deedt den afgezanten een overheerlyk onthaal aan, en men zag eenige dagen achtereen niet dan maaltyden, balen, en openbare vertoningen.

De prinsesse *Maria* met den Dauphin ondertrouwt. *M. Herbert. Du Chesne. Mezeray.*

1519.

Men tradt in de maand van February des volgende jaars tot het inruimen van Doornik aan de Franſchen. De stadvoogdt trok 'er uit met de bezetting, het geschut, en de mond-en krygsbehoeftens, welke in de plaats waren, volgens de voorwaarden van het verdrag; en de maarschalk van Châtillon nam daar bezit van in den name van zynen koning. Hy wilde in de zelve trekken met ontwondene vaandelen; maar de graaf van Worchester zeide, dat hy niet zou toestaan, dat hy als overwinnaar zou trekken in eene plaats, in welker bezit de koning, zyn meester, alleen wierdt geseit uit eene zuivere genegenheit van den koning van Engelandt: zo dat de maarschalk verplicht was zyne vaandelen te doen opvouwen. Daar zyn schryvers, die zeggen, dat men, behalven de zes maal honderd duizend kronen, by het verdrag beloofd, nog vier maal honderd duizend guldens betaalde voor de onkosten van het kasteel, het welk 'er de koning van Engelandt hadt doen bouwen sedert hy de stad veroverd hadt. *Wolfey* wierdt niet vergeten. Behalven de vereeringen, welke *François* de I aan hem ge-

De maarschalk van Châtillon neemt bezit van Doornik.

Vrankryk beloont *Wolfey* den

Henrik VIII ding stellig de konne, zulle van de ve va glas i reger Scho

Aank van d felyk gezat jeggie ſecht daant staat.

* Ze

Zyn tref kru

1519. daan hadt (a), wierdt hem door de gevolmachtigden des konings van Vrankryk een handschrift ter handt gesteld van een jaarlyk inkomsten van twaalf duizend guldens, waar van boven gewag is gemaakt, tot vergeldinge voor het bisdom van Doornik, het welk hy aan den voorgaanden bisschop, *Lodewyk Guillard*, weder overliet. Men deelde ook giften uit aan de voornaamste heeren van het Engelsche hof, volgens de gewoonte, welke *Lodewyk de XI* hadt ingevoerd. Zie daar, hoe Doornik, het welk door de dapperheit der Engelschen veroverd was, door de list der Franschen en door de ongetrouwicheit van Englands kancelier wederom in handen van zynen eersten meester kwam. Vrankryk was daar over ook zo voldaan, dat het een gedenkpenning liet slaan ter vereeuwiging van de blydschap, welke het daar over hadt. Men zag op dezen penning de vrede zittende verbeeld, in de regter handt eene flam-baauw houdende, met welke deze godin den brandt slak in een stapel van wapenen opgerecht, en men las deze woorden in den randt: *De vrede herstelt door de herstelling van Doornik*. De Fransche geschiedschryvers zeggen, dat deze stad altyd de zyde van Vrankryk is toegedaan geweest, en dat zy voor meer dan vyf honderd jaren van het zelve heeft afgehangen. Voor het overige is 'er byna geen andere voorwaarde van de gemaakte verbonden nagekomen, gelyk wy in het vervolg zien zullen.

Henrik vergat de belangen van de koninginne Margareta, zyne zuster, niet. Daar was een afzonderlyk en geheim verdrag tusschen *Henrik* en *François*, behelzende, dat *Jakob de V*, koning van Schotlandt, in het verbondt zou begrepen zyn; dat de koningin, zyne moeder, en de graaf van Douglas zouden herstelt worden, en dat de hertog van Albanie zich met de regering niet zou bemoeien, en in Vrankryk blyven. Dit wierdt nagekomen: de eerste kwamen in Schotlandt terug, en de hertog van Albanie stak weder over naar Vrankryk.

Terwyl de Engelsche afgezanten buitengewone eerbewyzingen ontvingen aan het hof van Vrankryk, leidde *Wolsey* te Londen den pausselyken afgezant *Campeggio* om den tuin. Ondervoorgeven van hem by den koning, zynen meester, dienst te doen, ligtte hy hem den voet by den paus. Deze afgezant was van Rome gekomen met een armelyken floot; met weinig paarden, zonder gevolg van soldaten, met zeer weinig knechts, en zynde, dat meer is, van eene slechte gedaante, en slordig gekleed. *Wolsey* hadt hem eenige stukken rood laken gezonden, om hem te kleden. Hy hadt hem ook by nacht twaalf muilezels met kottelyke dekkleden, en met koffers beladen, gezonden, alleen voor het oog, of om de uiterlyke vertoning. Men hadt dit *Campeggio* toegezonden ter plaatse, daar hy dezen onderstandt onbekend verwachtte, eer hy zyne intrede deedt. Hy deedt de zelve vervolgens met meer pracht dan hy zonder dat niet zou gedaan hebben, maar te gelyk met meerder schande. Eenige koffers, het onderste boven geraakt zynde, raakten al vallende open, en men zag, dat zy ledig waren. Men dacht het zelve van alle de andere: dus schoor het volk de gek met de belagchelyke grootschheit van den pausselyken gezant.

Zyn last raakte niet alleen den Turkschen oorlog, en het houden van eene kruisvaart, van wel-

(a) De schryver van de *Critique de l'Hist. de la Reform. d'Anglet.* onder den naam van *Anthony Harmer*, zegt, dat *Wolsey* weigerde honderd duizend kroonen, welke de Katholyke koning hem aanbodt, om het kasteel te doen slechten.

ke wy boven gewag hebben gemaakt; maar hy was ook gelast, van de geestelykheit de tienden van hunne inkomsten te eischen. Hy hadt ook last om de kloosters te bezoeken, en die te hervormen, te gelyk met den kardinaal *Wolsey*. Wat de tienden belangt, men deedt hem op de eerste voorstelling, welke hy daar van deedt, weten, dat zyn eisch niet aangenaam was, en dat de gesche geestelykheit den zelve eenparig verwierp. Aangaande het bezoeken der kloosters, *Wolsey* die geen metgesel wilde hebben, zondt *Jan Clarke*, Doctor in de Godgeleerdheit, naar Rome, uit name van den koning en uit den zynen, om van den paus eene bulle te verkrygen, in welke hem alleen volmacht van deze zake gegeven wierdt. Hy verkreeg de zelve, nevens den cernaam van pausselyken afgezant *, en *Campeggio* wierdt weder opontboden.

Deze tweede bulle gaf hem over de overige geestelyken het zelve gezag, welke de eerste hem maar alleen over de kloosters gegeven hadt. Eene zodanig uitgestrekte macht bragt hem van den eenen kant in den haat der geestelyken, en zynen hoogmoedt van den anderen kant tot grote buitensporigheden. De bisschoppen verdroegen met ongeduld een gezag, het welk het hunne vernietigde, en de andere geestelyken waren vergramd over de strenge behandelinge van *Wolsey* omtrent hen. Hy ontzag hen inderdaadt ook niet, het zy door den yver, welken hy waarlyk hadt voor de goede tucht; een yver nochtans door zyne schraapachtigheit bedurven; het zy door een staatzuchtigen geest. Zy wierden door de onderzoekingen, welke hy liet doen naar hunne zeden, zodanig zwart geschildert, dat hen deswegen een zeer bitfch verwyd door den paus gedaan wierdt. Men vindt het zelve onder de openbare handelingen en staats-schriften van Engelandt, en de geestelyken worden daar in uitgeschildert als menschen geheel en al bedurven, en overgegeven in een verkeerden zin.

De hoogmoedt van *Wolsey*, nu met eene nieuwe waardigheit, namentlyk van des paus afgezant, was onverdragelyk. Hy verhief zich wel haast boven alle kerkelyke perlonen en ordonnantiën, en hy wilde, dat men aan hem de zelve eer zou bewyzen, als aan den paus. De abten en bisschoppen dienden hem niet langer by het doen der Misse; maar graven en hertogen boden hem het water en het servet aan. Niet vergenoegt met een kruis, dat hy te voren voor zich liet dragen, voegde hy daar nog een tweede by, en verkoor twee priesters van eene buitengewone lichaamsgestalte om de zelve voor hem te dragen: als of een kruis, naar het zeggen der genen, die met zyne opgeblazenheit spotten, niet genoeg was geweest om zyne zonden te verzoenen. Hy rechte verscheide gerechtshoven op, welke hy de rechtbanken van den pausselyken afgezant liet noemen. Daar wierden oneindige diefstallen gepleegt; en men kocht de straffe daar van weder met geldt af. Alle zaken van gewisse + wierden daar geoordeelt; en onder voorwensel, dat men zyne Godvruchtigheit in de uiterste willen moest betonen, wierden de uitvoerders + der zelve daar voor ontboden, en gedwongen zich deze rechtspleging te onderwerpen. De afgezant + deedt daarenboven alle kloosterlingen voor zich verschynen, van welke orde zy ook mogten wezen. Zy wierpen zich voor zyne voeten, ontvangende zyne bestraffingen met zodanige verootmoediging, en zy ontkwamen de kastyding niet dan op kosten hunner beurzen. Aan den anderen kant hadt deze kardinaal de begeving van alle

1519.

Hy hadt ook eene bulle om de kloosters met *Wolsey* te bezoeken. *Wolsey* laat zich door eene andere bulle daar toe alleen benoemen.

* Legatus a latere.

De nieuwe waardigheit van afgezant van den paus, welke *Wolsey* verlangte, vermeerderd zyne trotschheit.

+ Confessie.

+ Executeurs.

+ Legaat.

1519. kerkelyke ampten aan zich getrokken, de welke hy aan zyne kreaturen gaf. De aartsbiffchop van Kantelberg bragt daar over zyne klagten in by den koning, en verwittigde hem van alle de ondernemingen van dezen nieuwen pauffelyken gezant, en van zyne zo biffchoppelyke als wereldlyke rechtsvorderingen: doch de koning zondt hem weder tot des pauzen gezant zelve. Men bragt nochtans andere beſchuldigingen tegen hem in, en tegen zyne aangefelde rechters, de welke den koning eindelyk noodzaakten hem daar over te beriffen: zo dat hy daar na wat omzichtiger wierdt; doch in den grondt was hy altydt de zelve.

1517. Wy hebben boven gewag gemaakt van eene reize, welke de Katholyke koning verplicht was naar Spanje te doen, om de onluften te ſtillen, de welke de ſtaatzucht der groten en de ſtrengheit van den kardinaal *Ximenes* aldaar verwekt hadden. Wy moeten dit verhaal nu vervolgen en ten einde brengen. Vrankryk liet hem den doortocht door zyne landen aanbieden, met alle verzekerdheit, welke hy zou kunnen wenſchen. *Karel* antwoordde aan de afgezanten, dat hy de reize ter zee zou doen, en dat hy door de ſtaten van geen vremden vorft zou trekken, ten minſte indien hy zich niet genoodzaakt zou vinden, de Engeliſche zeehavens aan te doen. Hy ging derhalven ſcheep op het einde van Auguſtus, en kwam in Spanje in het begin van September. Hy vondt de zaken aldaar in een nog veel erger ſtaat, dan men hem geſchreven hadt; de groten tot opſtandt openbaarlyk genegen, ten minſte byaldien men *Ximenes* de beſtierung der zaken niet ontnam, en eene zamenzwering gemaakt om de kroon te zetten op het hoofd van zynen broeder *Ferdinand*. Om de daadt daar van voor te komen ontnam hy hen dezen jongen prins, van wien zy, om zo te ſpreken, een afgodt maakten, om dat hy onder hen was opgevoed, en zondt hem naar Vlaanderen. Ondertuffchen vondt hy zich zeer verlegen. De nayver over het opperite gezag, de welke hem niet toeliet toe te geven, vereiſchte, dat hy zou onderſteunen een ſtaatsdienaar, die hem getrouw was: maar aan den anderen kant was de zelve het voorwerp, het welk misnoegden verwekte, en hy kon de zelve niet bevredigen, dan met *Ximenes* van het hof te verwyderen. De doodt van dezen kardinaal verloſte hem uit deze verlegenheit. Men zegt, dat hy vergeven wierdt: doch men verzekert het niet; en nog veel minder, of de haat zynen vyanden, dan de ſtaatkunde des konings hem vergift heeft doen bybrengen. Hy was een monnik geweest van St. *Franciſcus* orde: maar zyne verdiensden deden hem het aartsbiffdom van Toledo, den kardinaalshoedt en de beſtierung van Spanje verkrygen. Hy toonde zich allerdezer bedieningen waardig. Hy bragt de Moren van Grenade, die opgellaan waren, onder, en veroverde Oran op die van Afrika. De oorlog belette hem niet zyne zorg voor de geleerdheit, en men is aan hem verſchuldigt de druk van den

Doodt van den kardinaal *Ximenes*, die men zegt vergeven te zyn.

* in het Hebreuſch, Chaldeeuſch, Griekſch en Latyn.

† *Biblia Complutenſis*.

1518. Eedt van getrouwheit door den Katholyken koning en

Al wat men van hen kon verkrygen was, dat zy aanboden, met den koning op den zelve tydt den eedt af te leggen. Men won eindelyk eenigen, welke de eerite den eedt afleiden: de overige Staten en de koning leiden in het vervolg alle te gelyk den eedt af.

Op deze plegtigheit volgde een heerlyk tournooiſpel. Zefſtig ridders traden in de renplaats met lancien, de welke, in plaats van yzer, diamanten hadden, afzonderlyk geſlepen tot zulk een heerlyk gevecht. Het zelve was des niettegenſtaande vry ſcherp. Dertig ſleiden zich aan het eene eindt van de renplaats, en dertig aan het andere; van waar af rennende op het geklank der trompetten ontmoetten zy malkander met zo veel kracht, dat 'er zeer velen op den grondt wierden geworpen, en twaalf paarden gedood. Dit was nog niets in vergelyking van een tweden aanval, in welchen zeven houders * dood op de plaats nedervielen, en waar in de koning, die niet meer dan achtien jaren oud was, drie lancien brak, met eene kracht en eene vaardigheit boven zyne jaren. Uit Caſtilië kwam *Karel* in Arragon, alwaar men de zelve plegtigheden verreechte. Hy verſtondt aldaar, dat *Cberedin Barbaroſſa* in het koninkryk van Algiers gevolgt was op zynen broeder *Horuk* †. Deze twee broeders maakten zich berucht door hunnen voorſpoedt en door hunne dapperheit. Zy waren zonen van een afvallig Chriſten † uit het eilandt *Metelino*, van eene lage geboorte en zeer arm. Dit belette niet, dat de kinderen niet ſtaatzuchtig en dapper waren. Nog zeer jong zynde begaven zy zich tot kapen, en ſchuimden de zee beide op een en het zelve rooſſchip, waar in hunne gehele zeemacht beſtondt, als mede alle hunne rykdommen. Zy verrykten zich met dit ambacht, en wierden in korten tydt de befaamdſte zeerovers van Barbaryë, hebbende verſcheide ſchepen, wel toegeruſt, en geldt in overvloedt. Twee broeders twiſten toen om het koninkryk van Algiers. Zy veinſden den eenen te helpen, en onder dit voorweadſel bemachtigden zy de ſtadt en het koninkryk. Hoe grote rovers zy waren, bleven zy altydt eendragtig: de ſtaatzucht verdeelde hen niet na deze overwinſt. Schoon zy daar toe even veel recht hadden, ruimde de jongſte echter den troon in aan zynen oudſten broeder. Hy hielp hem zelfs *Circelle* en *Bugie* innemen, en het koninkryk van *Tremiſen* veroveren. Doch *Horuk* in een gevecht gedood zynde, dat de Spanjaarden hen leverden, de welke den koning van *Tremiſen* wilden herſtellen, nam zyn broeder *Cberedin* den tytel van koning aan. *Karel*, gelovende zyn voordeel te zullen doen met de doodt van *Horuk*, zondt een bevel aan *Don Hugo de Monkada*, onderkoning van Sicilië, om zich met eene vloot voor Algiers te vertonen, het welk hem niet gelukte. Doch deze zaak behoort niet tot ons onderwerp.

De doodt des keizers verplichtte *Karel*, zynen kleinzoon, die nog in Spanje was, aan de keurvorſten te ſchryven, om hen zyne belangen aan te bevelen. Men moeſt een nieuw hoofd voor het keizerryk verkiezen, en deze jonge vorft haakte daar naar. *Maximiliaan* hadt voor zyne doodt een Ryksdag te *Regensburg* beroepen, om daar een beſluit te doen nemen aangaande de verkiezing van eenen zynen twee kleinzonen tot Roomſch koning, zich zelve, naar hy zeide, niet langer in ſtaat bevindende om het keizerryk te beſtieren, dat hy gereed was over te geven aan den gene, dien zy zouden willen verkiezen. Hy liet deze verkiezing aan hunnen wille

1518. de Staten over en weder gedaan.

Heerlyk tournooiſpel, in het welke *Karel* drie lancien breekt.

* *Tenans*.

Cberedin Barbaroſſa, koning van Algiers; zyne gevallen, en die van zynen broeder *Horuk*.

† *Barbaroſſa*, † *Renezat*.

Mercray, *Harbert*.

Wonderlyke eendragt dezer twee broeders.

1519. Doodt van *Maximiliaan*, en kuiperij van *Karel* om hem in het keizerryk op te volgen.

CHARLES-QUINT

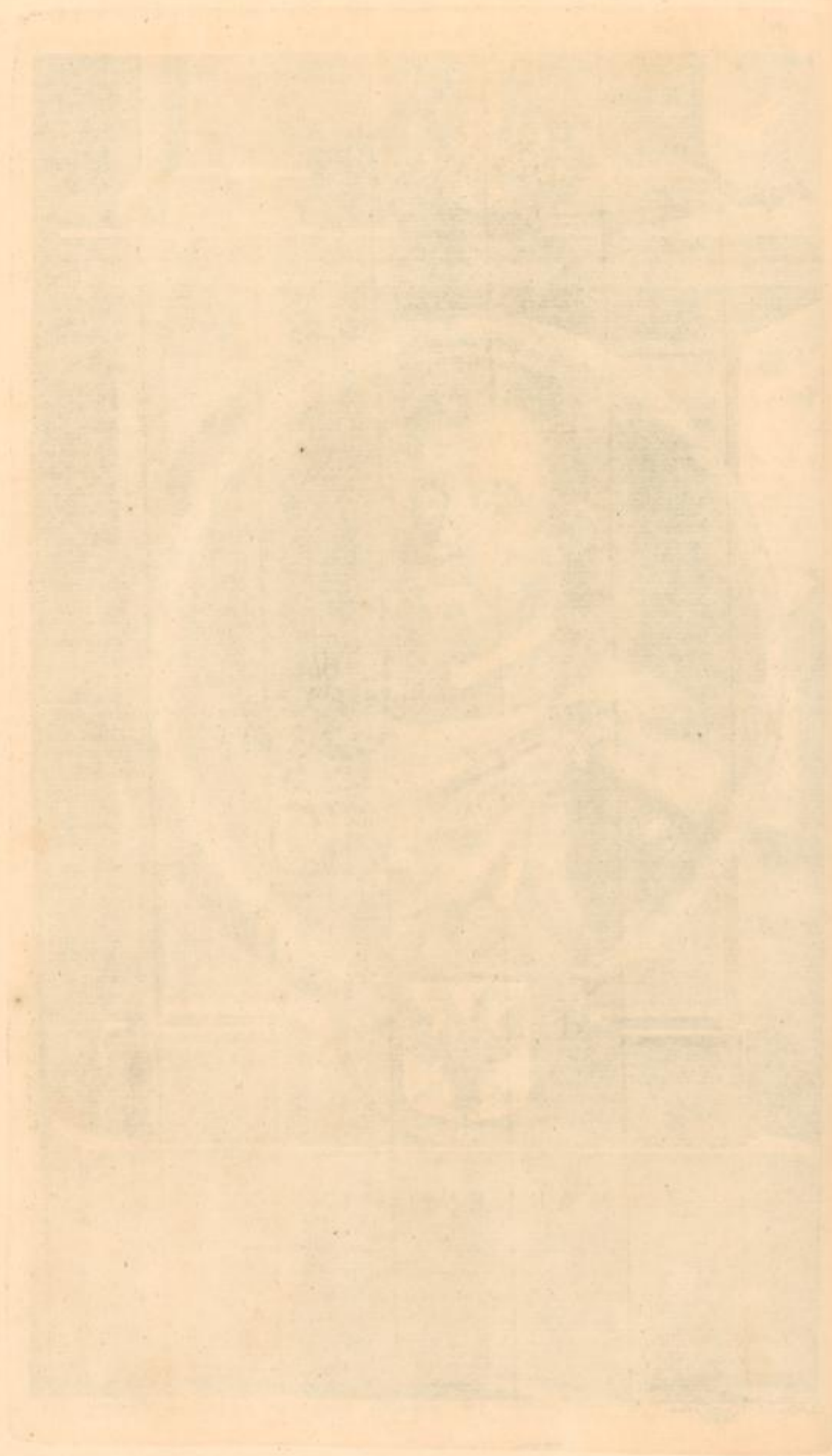
*Mes exploits ont rempli l'un et l'autre hémisphère,
Pendant qu'ils amusaient ma vie et ma santé
Le trône des Césars ne me put satisfaire
Et jamais de repos ne puis-je quitter.*

Alexander Wolff pinx.

P. Gouet Sculp.

* of 11, n
de O. S.
Hoedanig
heden van
Maximilia

0271
1711
1712
1713
1714
1715
1716
1717
1718
1719
1720

1519. wille over: doch hy toonde zyne meefte gene- genheit voor *Ferdinand*. Het was mogelyk eene staatkundige ftreek. Hy dorft hen *Karel* niet voorftaan, een vorft al te machtig door de ryken, welke hy geeft hadt; en hy geloofde, dat zy lighter zouden befluiten tot het verkiezen van des zelfs broeder, wiens veel geringer macht hen minder achterdocht zou geven. Mifchien ook dat hy ter goeder trouwe handelde, en dat hy geloofde, dat het zo wel veel zekerder, als veel heerlyker voor zyn huis was, te zien de twee takken regeren, dan wanneer de oudfte maar alleen op den troon zat. Wat 'er van zy, voor dat hy zulk een gewigtig werk kon ten einde brengen ftierf hy te *Lins* in Oostenryk op den 22^e January, oud zynde drie en zeltig jaren.

* of 21, naar de O. S.
Hoedanig- heden van Maximiliaan.

Hy wast tot Roomfch koning gekoren by het leven van zynen vader, den keizer *Frederik*. Hy volgde hem op in het keizerryk; doch hy liet zich niet kronen, het zy, dat hy zich verge- noegde, dat dit eens gedaan was, wanneer hy nog maar Roomfch koning was, het zy dat zyne natuurlyke traagheit hem niet toeliet eene reize te doen naar Italië, om de keizerlyke kroon uit handen van den paus te ontfangen. Eenigen zeg- gen ook, dat hy het verzuimt heeft, in het voor- nemen, dat hy hadt om zich keizer van Conftan- tinopel te doen verklaren. *Frederik*, zyn vader, hadt hem kwalyk opgebracht: doch hy zocht door den omgang met geleerden, die hy, als het zyne zaken toelieten, meeftentyds by zich hadt, de gebreken zynere opvoedinge te verbeteren, waar in hy gelukkig vorderde. Hy was zeer Gods- dienftig, tot bygelovigheit toe, en ongemeen goedaardig, tot berifpens toe. Voorts was hy vry onftandvaftig, waar door hy zich veelmalen liet misleiden en benadeelen door de kunftenaryen van zyne vyanden, of door de baldadigheit van zyne eigene onderdanen. Hy hadt te doen met flimme vorften, welker kaatsbal hy veeltyds ge- weeft is. Hy ondernam menigmalen grote za- ken; maar liet de zelve ook ligt fteken, zynde juift niet te gelukkig zo in onderhandelingen van vrede, waar in hy veeltyds misleid wierdt, als in zyne krygsondernemingen. Maar hy was zo veel te gelukkiger in zyne nakomelingfchap, die met luifter na hem regeerde over het befte gedeelte van Europa. Men moet zyne liefde voor de dichtkunde hier niet vergeten. Hy beftede- de, daar toe vele van zyne ledige uren, en wel met zo veel vrucht, dat hy de gefchiedenis van zynen vader en van zich zelf in Hoogduitsche vaarzen heeft zamengeftelt, welk werk de Spaan- fche fchryvers zeer pryzen (a). Hy hadt de rid- derorde van de Koufbandt aangenomen; en zyne doot te Londen bekend gemaakt zynde, deedt men over hem eene heerlyke lykftatie in de St. Pau- lus-kerke, waar by alle de ridders van de orde met den koning tegenwoordig waren.

Deze doot deedt alle de vorften van Europa zich bewegen, de welke belang namen in de ver- kiezinge van zynen opvolger, het zy door de ho- pe, welke zy hadden om daar toe verkoren te worden, het zy door vreeze van het keizerryk te zien in de handen van een al te vermogenden vorft. De koningen van Vrankryk en van Spanje wa- ren van het getal der eerften: de paus, de prin- fen van Italië, en die van Duitschlandt van dat der tweden. De koning van Engelandt hadt

II Deel.

(a) Zy noemen dit gedicht: *Puerts de la honta*. Hy heeft, behalven dit werk, nog eenige andere, zo in het Latyn, als in het Hoogduitsch, gefchreeven, de welke in de boekzaal van Wenen bewaart worden.

noch vreeze noch hope. De gelegenheit van zyn koninkryk en de dapperheit zynere onderdanen beveiligde hem tegen alle de machten van het kei- zerryk, wie daar ook het hoofd van mogt zyn. Aan den anderen kant wel vergenoegt met zulke fchone staten, dacht hy niet om de zelve te ver- laten, om de keizerlyke macht te gaan aanvaar- den, gelyk hy niet lang geleden tegen *Maximi- liaan* gezegt hadde. Hy wierdt echter van den eenen en van den anderen aangezoekt, boven al van den paus, die den koning van Vrankryk haatte, en die niet beter gezint was tegen dien van Spanje. Hy liet *Henrik* verzekeren van de ftemmen der gee- ftelyke keurvorften, byaldien hy voorhadt zich tot keizer te doen verkiezen: maar hy hieldt zich ftill. Dus was het meefte verschil tuffchen *François* en *Karel*.

1519.

De eerste stelde de rykdommen en de krachten van zyn koninkryk voor, het keizerryk zeer na- by gelegen, om het te hulp te komen, en zelfs machtig genoeg om den oorlog te voeren tot voor de poorten van Conftantinopel. Hy boodt aan in perfoon derwaarts te trekken, zo haalt als hy zou verkoren zyn, aan het hoofd van een leger van vyftig duizend man te voet en van twintig duizend ruiters. Hy vertoonde ook de achting, die men moest hebben voor het bloedt zynere voorvaderen, die het keizerryk van Duitsch- landt geficht hadden. Hy geloofde eindelyk, dat de roem, dien hy in Italië behaalt hadt, en zyn ouderdom, ryper en tot de regering bekwa- mer dan die van zynen mededinger, hem den voorrang gaven voor den zelve.

Aan de andere zyde vertrouwde *Karel* op de grote vermaagfchappingen, welke hy hadt in Duitschlandt, op de geboorte en de opvoeding, welke hy onder deze volkeren hadt gekregen, een krachtig voordeel voor hem; voorts op de grote landeryen, welke hy in het keizerryk hadt, en op de dienften van zynen grootvader en overgroot- vader, die na malkander den keizerlyken icepter gevoert hadden. De afgezanten van deze twee vorften deden deze redenen by de keurvorften gel- den †. Hunne meesters ondertuffchen betuygden de een tegen den anderen, door den mond der zelve afgezanten, dat zy den uitslag van den Ryksdag zouden afwachten, zonder de verkie- zing te benadeelen, de welke men op den zelve zou doen; zich aanmerkende als twee medevryers, die eene zelve meeftereffe oppaffen, en die hun geluk van hare verkiezinge verwachten.

De keurvorften waren toen te Frankfort aan den Main vergaderd. Zy bevonden zich ten ge- tale van zeven, volgens hunne oude infteilinge; drie geeftelyke en vier wereldlyke. De geeftely- ke waren de aartsbifchop van Mentz, aartskan- celier van het Duifche Ryk, die de Standen be- roept, en zyne ftem geeft voor de anderen; de aartsbifchop van Keulen, aartskancelier van Ita- lië en Sicilië, die den keizer zalft, en die van Trier, aartskancelier van Gaule, of Gallie, en het koninkryk Arclat, die hem de handen oplegt. De wereldlyke zyn: de Paltsgraaf aan den Rhy, grootmeester of opper-hofmeester van het keizer- lyk paleis, die den keizer eene wereldkloot aan- biedt; de markgraaf van Brandenburg, aartskan- celier, die hem een ring aan den vinger fteekt; de hertog van Saxen, aartsmaarschalk, die het zwaardt aan hem geeft, en de koning van Bohe- men, die voorheen alleen den tytel van hertog voerde, aartschenker, die hem de kroon van *Kar- el* den Groten op het hoofd zet. Na den oorlog des keizers met keurvorft *Frederik* den V van de Paltz, die zich tot koning van Bohemen hadt la- ten kronen, heeft men een achtfte keurvorft ge- maakt,

De paus ver- zekert *Hen- rik* den VIII van de ftem- men der geeftelyke keurvorften, indien hy zich wil doen verkiezen. *Karel* en *François* de I twiften om de keizerly- ke kroon. Waar *Fran- çois* de I op fteunde.

Hopeningen van *Karel*.

† Die van Trier onder- fteunde de redenen van *François* den I, en die van Mentz die van *Karel* den V.

Vergadering der keur- vorften. *Thuanus*. *Mazaray*.

1519. maakt, waar door het huis van de Palts in twee takken is gedeelt (a). Voor het overige, men weet niet recht den oorspronk der keurvorsten. Eenigen brengen den zelve tot *Otto* den III in het jaar 997; anderen tot *Frederik* den II, die in het jaar 1250 stierf, en eindelyk anderen tot de tyden van *Rudolph van Habsburg*, hoofd van het Oostenryksche huis, in den jare 1280.

Oorspronk der keurvorsten.

De keurvorst van Saxon tot keizer voorgeslagen.

De keurvorsten vonden zich zeer verlegen met twee zulke machtige mededingers. De macht van den eenen was verdacht, en de gevoeligheid van den anderen scheen hen onvermydelyk. Zy zouden dan gaarne beide hebben uitgesloten, en den keurvorst van Saxon hebben verkoren. Deze vorst was het waardig: maar gelyk hy meer verstandt bezat dan staatzucht, deedt hy hen van gevoelen veranderen. Hy wist wel, dat de opperbevelhebber der krygsbenden van *Karel* met zyn leger omtrent Frankfort gelegert was, houdende de keurvorsten als belegert, en die niet zou nalaten hem gevangen te nemen, zo haast als hy van zyne verkiezing zou verwittigt zyn; dat men hem dan van kuipery zou beschuldigen, en mogelyk wel het leven benemen: zo dat hy liever wilde afzien van een troon, op eene gevaarlyke steilte staande, dan den zelve beklimmen, om den zelve te eeniger tydt met meer gevaar dan eere wederom te verlaten. Dit besluit genomen hebbende deedt hy eene welsprekende redenvoering aan de vergadering, en raadde hen den koning van Spanje te verkiezen. Hy geloofde, dat deze vorst het hem niet alleen dank zou weten, het keizerryk te hebben geweigert, maar hem daarenboven de bezitting daar van bezorgt te hebben. Zyne verklaring haalde ook inderdaadt de anderen over. De keurvorsten van Trier en van Brandenburg waren den koning van Vrankryk genegen: doch zy voegden zich by het gevoelen van den hertog van Saxon. De aanhang van *Karel* dus geen tegenstandt meer vindende, wierdt deze vorst tot keizer verkoren op den 12 July, en te Aken gekroont op den 3 October daar aan volgende, onder den naam van *Karel* den V. Hy liet Oostenryk aan zynen broeder *Ferdinand* over, nevens het erfgoedt van *Maximiliaan*, en hy behieldt de koninkryken van Spanje, van Napels, van Sicilië en de Nieuwe wereldt, met de Nederlanden.

Verkiezing van Karel tot keizer.

M. Herbert. Mezaray. Klagten van François den I tegen de keurvorsten.

Hy zoekt de vriendschap van den koning van Engelandt, en doett nieuwe geschenken aan *Wolsey*.

Deze verkiezing behaagde *François* den I gansch niet. Welke betuigingen hy ook mogt gedaan hebben van de zelve in waarde te zullen houden, indien het zo kwam te gebeuren, zonder naver deswegen op te vatten, kon hy echter zyn misnoegen niet ontveinzen. Hy beklagde zich over de onrechtmatigheid der keurvorsten, de welke, naar hy zeide, hem een jongen prins hadden voortgetrokken, een vromdeling in staatzaken en in het gebied van legers, en de welke hem door het verkopen van hunne stemmen deden verliezen een keizerryk, dat hem wegens zyne ondervindinge en zyne dapperheit van rechtswegen toekwam. Hy zocht zyn troost by den koning van Engelandt, en deedt hem het houden der beaamde zamenkomst herinneren. Om de zelve te verhaasten zondt hy nieuwe geschenken aan *Wolsey*, den welken hy in zyne brieven den eernaam gaf van broeder en neef. Hy deedt het zelve aan de koningin *Maria*, zuster des konings. Hy liet eindelyk niets achterwege om eene vriendschap te verkrygen, welke hy geloofde nodig te hebben tegen een vyandt, die verschei-

(a) Men heeft 'er in den jare 1691 een negenden bygevoegt, zynde de keurvorst van Brunswyk-Lunenbourg.

de koninkryken kwam te voegen by alle de machten van het keizerryk. *Thomas Boulen* was toen afgezant aan het hof van Vrankryk, in de plaats van *Wingfield*, die te rug was geroepen. Men ziet uit eenen der brieven van den eersten het werk, dat de koning van Vrankryk gemaakt hadt van een degen, welken deze afgezant hem hadt aangeboden van wegens den koning, zynen meester. Om deswegen zyne erkentenis aan uwe Majesteit te tonen, voegde *Boulen* daar by, na dat hy gesproken hadt van de dankbetuigingen van *François* den I, wil hy aan uwe Majesteit zenden twee barnasschen, zo wel gemaakt, en zo ligt, dat men de zelve kan dragen, zonder daar door belet te zyn. Het was dus dat deze vorsten, naar het voorbeeld der oude helden, elkander hunne genegenheit betoonden door heidhaftige geschenken.

Ondertusschen verheugde zich *Karel*, de tyding van zyne verkiezing tot keizer te Barcelona ontfangende, daar aanslonds over, als over eene zaak, welke hy zo vuriglyk gewenscht hadt. Maar vervolgens de gevaren overwegende, voor welke hem deze lastige waardigheid bloot stelde, was hy daar over verbaast. Hy zag zich gedreigt met een verschrikkelijken oorlog door den Turk; zyne Spaansche koninkryken verward door de onlusten der geestelyken, die den Godsdienst sedert vier maanden hadden doen ophouden, om dat men van hen de tienden der inkomsten vorderde, en de onderdanen op het punt van op te staan, onder voorgeven, dat men hunne voorrechten besnoeide. Aan den anderen kant drong Vrankryk hem aan, het verdrag van Nojon werfstellig te maken, het welk hem verplichtte tot het wedergeven van Navarre. By zyne weigering dreigde het hem van alle kanten aan te tasten, in Navarre, in het Milanees, en in de koninkryken van Napels en Sicilië. De tyding, welke hy in dezen tydt ontving van de verovering van Mexiko, matigde zyne ongerustheit.

Deze ontdekking geschiedde dertig jaren na die van Florida, alwaar *Christoffel Columbus* begonnen hadt de Spaansche heerschappy te vestigen onder de regering van *Ferdinand* en *Isabelle*. *Ferdinand Cortes*, in den jare 1518 uit Spanje naar de nieuwe wereldt vertrekkende, drong daar door tot in Mexiko, het grootste en schoonste koninkryk van Noord-Amerika. Hy veroverde het zelve in minder dan drie jaren tyds, en maakte zich meester van de hoofdstadt, de welke den naam geeft aan het gehele koninkryk, in den jare 1521. Dit geschiedde echter niet dan na eene lange belegering, in welke hem zyn gescht zeer wel diende. De Mexikanen, by welken het buskruidt onbekend was, geloofden, dat 'er iets bovennatuurlyks stak in het vuurgeven van de verschrikkelijke borstweringen der Spanjaarden, en namen *Cortes* voor een godt, die zynen donder tegen hunne muren wierp. De stadt wierdt den 13 Augustus ingenomen, geplundert en verbrand. Het prachtig paleis der Mexikaansche koningen, het welk men *Tepar* noemde, wierdt in de asche gelegd met meer dan de helft van de huizen. De Spanjaarden pleegden aldaar tegen de inwoonders ongelooflyke wreedheden, en gedroegen zich veel eer als Duivels dan als Christenen, gelyk de schryvers daar van spreken, die ons het verhaal daar van opgeven. Dus ging dit ryk te gronde, wiens laatste koning *Montezuma* genoemd was, en dus wierdt Mexiko overheerscht, het welk sedert den naam van Nieuw-Spanje kreeg, bewarende nochtans den zynen. *Karel* geloofde, dat hy een groten onderstandt zou hebben van het goudt en zilver, dat

1519.

M. Herbert. Gevoelen van Karel, waneer hy zyne verkiezing veritondt.

1520.

Verovering van Mexiko door *Ferdinand Cortes*, een Spanjaardt.

Wreedheden der Spanjaarden tegen de Mexikanen.

1510. dat hem zou toegebracht worden uit een landt, waar in der zelve mynen zyn; dat hy genoegzame geldmiddelen zou hebben om nieuwe legers daar voor te ligten, om 'er verstandhouding door te onderhouden in vremde hoven, en 'er zich overal aanhangers door te maken. Zodanige uitwerking heeft dit gevaarlyk metaal van alle tyden af gehad; en deze vorst verwaarloofde niet in het vervolg daar van de voordeelen te trekken, welke hy zich daar van hadt beloofd.

In May des jaars 1510.
M. Herbert.

Zyne verkiezing riep hem naar Duitschlandt; maar wetende, van welk eene aangelegenheit het voor hem was den koning van Engelandt te vriendt te hebben, ontscheepte hy te Douvres op den 25 May, verselt van verscheide groten van Spanje, de welke hunne vrouwen met zich bragten, waar van de meeste zeer schoon waren. Het was in dien tydt, dat zich de koning vaardig maakte om over zee te gaan. Hy was reets te Kantelberg gekomen, alwaar hy gedurende de Pinxterdagen zynen Godsdienst wilde plegen. Verwittigt zynde van de onverwachte aankomst van den keizer, zondt hy aan hem den kardinaal *Wolsey*, die de post nam, en op den zelve dag te Douvres aankwam. De koning, die hem volgde, kwam daar aan des anderen daags. Zy bewezen elkander grote beleefdheden. *Karel* hadt zyn inzicht. Hy wilde de zamenkomst der twee koningen, te weten van Engelandt en van Vrankryk, waar van boven is gesproken, verydelen: zo dat de eerste zaak, daar men in deze byeenkomst van sprak, deze zamenkomst betrof, en de steekspelen, welke deze twee vorsten hadden doen afkondigen in de meeste hoven van Europa.

Hunne ontmoeting.

Steekspelen afgekondigt tusschen Ardres en Guisnes, uit name der koningen van Vrankryk en Engelandt.

* Tenants.

Een wapenkoning was in Engelandt gekomen van wegens den koning van Vrankryk, om af te kondigen, dat in het begin van Juny de twee koningen, *François* en *Henrik*, zich zouden laten vinden in het veldt tusschen Ardres en Guisnes, elk met zeven houders * van zyne zyde, om tegen elkeen te sryden, behoudens dat het edellieden waren, het zy met de lancie, het zy met het zwaardt. *Clarence* hadt eene diergelyke afkondiging gedaan in Vrankryk van wegens den koning van Engelandt. Andere wapenkoningen waren gegaan naar verscheide hoven van Europa, de zelve uitdaging doende, voornamentlyk in de staten van den keizer, in de Nederlanden, in Burgundië, in Duitschlandt, van wegens *Henrik*, en in Spanje en Italië van wegens *François*. Dus geloofde *Karel*, dat het op hem gemunt was, en dat hy het was, dien de koning van Vrankryk zocht, als op hem vertoomt wegens zyne verkiezing tot keizer. Hy wilde dan dezen slag gaarne breken, als mede alle de verbindtenissen, welke zyn mededinger met den koning van Engelandt hadt gemaakt. Gelyk hy nu van het vermogen van *Wolsey* niet onkundig was, dus trachtte hy den zelve door zyne mildadigheid te winnen. Hy koelsterde daarenboven zyne opgeblazenheit, doende hem het pauschap hopen in het eerste Conclave, dat men zou houden, na de doot van den tegenwoordigen paus, die nochtans al zo jong was als *Wolsey*. Dit was een aanlokfel, door het welke zich de staatzuchtige kardinaal liet vangen. Hy merkte naderhandt het bedrog daar van, en wreekte zich op zyn beurt daar over. De zaken waren toen op een anderen voet. *Karel* was willens alles in het werk te stellen, om den koning van Engelandt te beletten zyne krachten te voegen by die van Vrankryk.

Karel en *François* ver.

Hy voorzag een afgrysclyken oorlog tusschen

zich en koning *François* den I, die de verkiezing, door de keurvorsten gedaan, niet kon vergeten. Zy hadden beide grote eischen, die moeiteylyk waren in der minne by te leggen. Aan den anderen kant bleezen de genen, die het meeste deel in hunne vertrouwendheit hadden, het vuur aan, in plaats van het uit te doven. *François* eischte, dat *Karel*, volgens het verdrag van Nojon, Navarre aan die van *Albret* zou wedergeven, en dat hy hem zou betalen het geldt van zyne dochter, de welke by het zelve verdrag aan *Karel* verlooft was. Dit bestondt in een jaarlyk inkomen van honderdt duizend kronen, welke hy aannam te betalen tot onderhoudt van de hofhoudinge dezer jonge prinsesse, zo lang tot dat zy in staat zou zyn om met hem getrouwt te worden. Op zyne weigering dreigde de koning van Vrankryk weder voor den dag te halen zyne eischen en die van zyne voorzaten op het ryk van Napels. *Karel* eischte van zyn kant, dat *François* hem zou overlaten de hertogdommen van Burgundië en van Milaan. Hy vorderde het laatste wederom, als een leen van het ryk, waar van hy zeide dat *Maximiliaan* de beleening gegeven hadt aan *Lodewyk* den XII, alleen in de verwachtinge, dat *Karel*, zyn kleinzoon, zou trouwen met de dochter van dezen koning, en het hertogdom van Milaan ten huwelyksgift ontfangen. Hy voegde daar by, dat *François* de I hem deze bruidt hadt ontroofd, en *Lodewyk* den XII gedwongen hem tot schoonzone aan te nemen, ten nadeele van het woordt, dat hy aan *Maximiliaan* hadt gegeven. Dat hy daar door van de beleninge versteeken was, doordien deze keizer hem de zelve niet hadt toegestaan dan onder eene voorwaarde, de welke *Lodewyk* de XII en *François* de I overtreden hadden. Aangaande het hertogdom van Burgundië, dat hy het zelve wedereischte als erfgenaam van zyne grootmoeder, die de dochter en erfgename was geweest van *Karel* den Stouten, laatste hertog van dat huis. *Bonivet*, hofmeester van het huis van den koning van Vrankryk, aan de eene, de graaf van Nassauw en de bisschop van Luik ter andere zyde, moedigde deze twee vorsten aan om hunne eischen met den degen staande te houden. Zy waren beide jong en staatzuchtig, en hunne vertrouwelingen hadden geen werk om hen ten oorlog aan te zetten. De keizer was 'er toe genegen, zynde in Engelandt gekomen om den koning te winnen. Men behoeft zich derhalven niet te verwonderen over alle de beloften, welke hy aan *Wolsey* deedt, om hem te verplichten zynen meester af te trekken van het voornemen, het welk hy hadt om het tournooispel en de zamenpraak met *François* te houden. Maar de zaak was te ver gekomen om de zelve te laten steken, en de koning wilde zyn woordt niet breken. Ondertusschen verzekerde hy den keizer, dat 'er in deze zamenkomst niets zou gedaan worden, dat hem ten nadeele zou strekken. De keizer benoemde hem van zyn kant tot bemiddelaar van de verschillen tusschen hem en den koning van Vrankryk, en stondt toe, dat hy zich mogt verklaren tegen den gene van hen twee, die zyne bemiddeling zou weigeren. Hy waagde niets. *Wolsey* gaf hem kennis van het geen 'er in den Raadt des konings, van welken hy het hoofdt was, omging. Aan de andere zyde vereischte de staatkunde, dat Engelandt dezen vorst begunstigde tegen zynen mededinger. De gelegenheit van Vrankryk maakte des zelfs nabuurschap gevaarlyk, en de staten van den keizer, ver van

1510.

nieuwen hunne onderlinge eischen.

M. Herbert. Mezeray.

1520. malkander afgelegen, veroorzaakten veel minder der nayver.

Karel ver-
heeft op de
koninginne
Maria, we-
duwe van
Vrankryk.

Hy heeft
moeite haar
te verlaten.

Hy gaat
scheep te
Sandwich,
en komt aan
in Vlaan-
deren.

M. Herbert.
Onderlinge
byeenkomst
der twee ko-
ningen van
Vrankryk
en Engelandt
tusschen Ardres
en Guisnes.

M. Herbert.
Op den 5 Juny kwam de kardinaal Wolsey den koning van Vrankryk vinden, en beraamde met hem eenige voorwaarden, betreffende het huwelyk tusschen den Dauphin en de prinsesse van Engelandt, zynde niet al te duidelyk in het voorgaande verdrag uitgedrukt. Zy kwamen overeen, „ Dat François, behalven het gene hy „ aan Henrik volgens het laatstgesloten verdrag

De koning geleidde den keizer naar Kantelberg, alwaar de koningin weduwe van Vrankryk was, die te voren aan hem was verlooft geweest. Deze omstandigheid, gevoegt by den roem eener prinsesse, welker schoonheit zo vermaard was, maakte Karel nieuwsgierig, en verplichtte hem, meer dan alle andere zaken, om zich naar Kantelberg te begeven. Dus vermogt de liefde meer dan de staatzucht, en het genoeg, dat hy zich gaf om eene van de schoonste prinsessen der wereldt te zien, de welke hem wel was toegeschiedt geweest, maar die echter zyne vrouw niet wierdt, deedt hem eene reize uitsellen, die hem tot de bezitting van het keizerryk bragt. Hy vondt de koningin Maria nog bevalliger dan hy geloof hadt, en zyne ontsteltenis, haar ontmoetende, was zodanig, dat hy naauwlyks wist wat hy zeide. Na de avondmaaltydt wierdt 'er een bal gehouden: doch hy was zo ontroert, dat hy niet in staat was om te danssen. Hy hadt gedurig de oogen op de prinsesse gevestigd, en hy kon zich niet verzadigen met haar aan te schouwen. Mogelyk dat hy zich toen zyn noodlot beklaagde, het welk hem hadt belet met eene zo beminne-lyke prinsesse tetrouwen, of dat hy moeilyk was, dat de belangen van zyne eere hem dwongen zo schielyk het gezicht daar van voor altydt te verliezen. Inderdaadt, hy vertrok vier dagen daar na, hebbende aan het Engelsche hof vereeringen gedaan van het goudt, het welk hem uit de nieuwe wereldt was toegebragt. Hy kwam op den zelfden dag te Sandwich, alwaar de koning hem kwam versellen, en zynde terstondt ingescheept landde hy des anderen daags in Vlaanderen aan. Op den zelfden dag, dat hy zich inscheept, kwam de koning met de koninginnen en het gehele hof te Douvres, van waar hy naar Calais overstak. Zy gingen alle op den 4 Juny naar Guisnes, om alle dingen tot de onderlinge byeenkomst te schikken.

De kardinaal Wolsey haalt daar omtrent de volgende voorwaarden vast gestelt: I. Dat ten aanzien van de onkosten, welke de koning van Engelandt deedt, en het gevaar, aan het welke hy zich bloot stelde met over zee te gaan, de onderhandeling niet zou geschieden op eene onzydige plaats, maar op den grondt van Henrik, tusschen Ardres en Guisnes, welker eerste plaats behoort onder het gebiedt van Vrankryk, en de andere onder dat van Engelandt, in eene vlakke, onder het gebiedt van de laatste behorende. II. Dat Henrik zich derwaarts zou begeven op den dag, op welchen zy waren overeengekomen, komende van Guisnes, en dat de koning van Vrankryk hem aldaar zou komen vinden, komende van Ardres: zo dat zy malkander op de bestemde plaats op eenen tydt zouden ontmoeten. III. Dat Henrik des anderen daags zou gaan bezoeken de koningin van Vrankryk en de gravinne van Angoulême, moeder des konings, te Ardres; en dat François een diergelyk bezoek zou komen afleggen by de koningin Catbarina en de koningin Maria te Guisnes.

Op den 5 Juny kwam de kardinaal Wolsey den koning van Vrankryk vinden, en beraamde met hem eenige voorwaarden, betreffende het huwelyk tusschen den Dauphin en de prinsesse van Engelandt, zynde niet al te duidelyk in het voorgaande verdrag uitgedrukt. Zy kwamen overeen, „ Dat François, behalven het gene hy „ aan Henrik volgens het laatstgesloten verdrag

„ schuldig was te betalen, den zelfen alle jaren „ zou betalen honderd duizend guldens Doorniksch geldt, niet alleen zo lang tot dat het „ huwelyk tusschen den Dauphin en de prinsesse „ van Engelandt zou voltrokken zyn, maar zelfs „ gedurende het leven van Henrik, dat byaldien „ de Dauphin door dit huwelyk t'eeniger tydt „ op den troon van Engelandt mogt geraken, de „ gemelde somme van honderd duizend guldens „ jaarlykisch aan de prinsesse Maria, en aan hare „ erfgenamen voor eeuwig door Vrankryk zou „ betaalt worden; maar dat deze betaling zou „ ophouden, indien 'ereene scheiding kwam in het „ huwelyk". Men kwam ook overeen, „ Dat „ de vershillen, die 'er tusschen de kronen van „ Engelandt en van Schotlandt waren, zouden „ worden afgedaan door de tusschenkomst van „ Louize van Savoie, moeder van François, en „ van den kardinaal Wolsey". Dit verdrag wierdt „ gesloten den 6 Juny, en de dag der zamenkom- „ ste tegen den volgenden dag vastgestelt.

Deze zamenkomst geschiedde met eene koninklyke pracht. Het teken van het vertrek geschiedde door een kanonschoot. Terstondt begaven zich de twee koningen, vertrekkende de een van Ardres, en de ander van Guisnes, op weg, met hunnen gehelen stoet. Maar daar ontstondt ook strax eenige wanorder. Mylord Abergavenny kwam den koning van Engelandt zeggen, dat de Franschen, overtredende de gelykheit van manschap, waar omtrent men was overeengekomen, eens zo sterk waren als de Engelichen. Zo haast als men deze klagten aan den koning van Vrankryk bragt, deedt hy halte houden. Henrik deedt het zelve; maar de graaf van Shrewsbury zeide tegen hem, dat 'er geen gevaar was, en dat de Franschen meer bevreesd waren dan de Engelichen. Hy vervolgde dan zynen weg, en de koning van Vrankryk naderde ook van zyn kant. Henrik, een van de welgemaakste vorsten van zynen tydt, reedt voor aan het hoofd van zyn gevolg, zeer wel zittende op een Spaansch paardt, het welk hy met vele aardigheid mende. François, op een diergelyk paardt gezeten, deedt ook zyne goede gesalte zien en zyne zwier, aan het hoofd van de zynen. De hertog van Bourbon, konnestabel, droeg het blote zwaardt voor hem, en de grootstalmeeister reedt achter hem. Henrik, dat gemerkt hebbende, deedt den marquis van Dorset toetreden, die den standaardt van Engelandt droeg, om hem tegen den konnestabel te stellen. Voortgaande in deze order onder het geklank der trompetten kwamen zy op de plaats, tot de byeenkomst bestemt, alwaar zy elkander, te paardt zittende, omhelsden. Zy klommen vervolgens af, en traden in een prachtig gebouw, het welk de koning van Engelandt hadt doen opslaan in het midden van de vlakke. Het was een vierkant, bevattende vier vertrekken, elk van drie honderd en acht en twintig voeten. Het gehele gebouw was van hout zamengevoegt, en zo net gewerkt, dat men het zelve in weinig tyds kon opslaan en afbreken. Het was uit Engelandt gebragt, daar twee duizend werklieden verscheide maanden lang daar aan gewerkt hadden. De kardinaal Wolsey hadt daar van, volgens zynen verwaanden geest, het ontwerp gemaakt; en de koning, die in alles, het geen maar ongemeen was, zin hadt, hadt het zelve in aller haast doen maken. Zo haast als het hof te Guisnes was aangekomen deedt men dit gebouw opslaan, waar over men verbaast was, het zelve eensklaps te zien opryzen in het midden der vlakke. Men kan zich niets van een beter uitvindin-

1520.

Beschryving
van de za-
menkomst
der twee ko-
ningen.

Men teke
het veld
tot de ste-
spelen.

De twee
ningen ste-
len zich
houders
het tour-
nooispel.

Opening
het slyd-
perk.

* Graaf
en Vlaan-
de.

1520. ge verbeelden. De pylaren waren gemormert, en de vakken tuffchen de zelve geheel van glas, zo dat de dag van alle kanten daar door fcheen; en deze verlichting was zeer verwonderlyk. Het binnenfte was behangen met tapyten van een hogen prys. Het fchilder-en beeldwerk blonk daar in om ftrydt uit, en men twyffelde of het niet veel eer een paleis was, door toverkunft opgebouwt, dan een werk van menfchen handen. Boven de poort van dit paleis was een wildeman gefchildert, met zyn boog en pylen, hebbende ten zinspreuk deze woorden: *Dien ik verfilte is meefter*. Deze woorden hadden betrekking op het onderhoudt, het welk *Henrik* hadt gehad met den keizer, wanneer deze laafte hem tot middelaar gemaakt hadt van zyne verffhillen met den koning van Vrankryk.

De dag der byeenkomfte wierdt doorgebracht in onderlinge plichtplegingen. De twee koningen fpraken eenigen tydt alleen zamen, en lieten het byzondere beftier hunner zaken voorts over aan hunne ftatfchdienaren, waar na men de ren-plaats en zitplaatfen ging aftekenen tot het houden der fteekfpelen en tournoien. De graaf van Worchefter van den eenen kant, en de maarfchalk van Chatillon van den anderen, hadden daar het opzicht over. Voor het veldt of de ren-plaats tekende men af eene ruimte van drie honderd roeden lang, en honderd en zes roeden breed, daar de twee legermeefters een ftaketfel om deden maken, met zitplaatfen aan weerkanten, in overdekte kamertjes, tot gemak der aanfchouwers. Men droeg ook zorg voor de veiligheid der aanwezenden, doende het veldt door een gelyk getal van ruiters van de twee natiën bezetten, en men verboodt de bezettingen der nabygelegene plaatfen op levensftraffe te naderen. Eindelyk bezorgde men den toevoer van levensmiddelen en van ververffhingen, welke men benodigt was gedurende dit feeft, het welk meer dan vyf dagen duurde.

Men hadt federt langen tydten geen fchoonder fchouwfpel gezien. De twee koningen, die zich tot houders van het tournooi gefteft hadden, bevonden zich daar in perfoon. Men hadt 'er twee bomen kunftig geplant, een witten doornboom voor den koning van Engelandt, en een frambozeboom voor dien van Vrankryk. Men hadt 'er eene tafel aan vaft gemaakt, op welke de voorwaarden van het fteekfpel gefchreven ftonden, en aan welke de fchilden der twee koningen hongen, nevens die der medehelpers, welke zy verkoren hadden. De hertog van Suffolk, de marquis van Dorfet, *William Kinfon*, *Richard Jerningham*, *Gillis Capel*, *Nikolaas Carrew* en *Anthony Knewet* ftonden den koning van Engelandt by. De medehelpers van dien van Vrankryk waren de hertog van Vendôme, de graaf van St. Pol, *Montmorenci*, *Brion*, *St. Meſme*, en twee anderen. Men zag vervolgens van alle plaatfen ridders en edelen aankomen, die, volgens de wetten van het tournooiſpel, hunne wapens en namen aan de opzienders der wapenen opgaven, die de zelve vervolgens aantekenden.

Op den dag, wanneer het ftrydperk geopent wierdt, traden 'er de twee koningen in, gevolgt van hunne medehelpers, met ryke wapenrokken en heerlyke livereien bekleed. Het verhaal van deze ridderspelen, de welke eenige dagen achtereen duurden, zou den Lezer buiten twyffel vervelen. Men zal hier derhalven maar zeggen, dat *François* en *Henrik* daar in uitmunten. De laafte overwon twee beffringers*, die tegen hem

opkwamen, en brak verffcheide lancien met den koning van Vrankryk, zonder dat men kon zien, wie van hen beide het meefte voordeel de een op den anderen behaalde. De koninginnen, omringt door de mevrouwen van haar hof, deelden de pryzen aan de overwinnaars uit. Men zag in het ftrydperk en op de zitplaatfen niet dan verukkende voorwerpen. Het goudt en de edelgeffteentens blonken van alle kanten uit, en de twee natiën hadden niets gefpaart om daar met luifter te verffhynen. Om die reden wierdt het veldt, in het welke men deze zamenkomft hieldt, *bet goud laken veldt* genoemd; en een zeker fchryver zegt, dat velen hunne molens, hunne velden, en hunne lenen aan hun lyf hadden, om dat zy de zelve verkocht hadden, om deze onkosten goed te maken. Men was in de zitplaatfen opgetogen over de fchoonheit des vrouwentimmers, de welke zy door hunnen heerlyken opfchik getracht hadden nog meer te verffheffen, en in de vechtplaats wierdt men aangedaan door de goede gefalte der ridders en de rykheit hunner wapenen. Doch de majefteit der twee koningen bekoorde al de wereldt. Beide in den bloei van hunne jaren, doorluchtig door hunne overwinningen deden zy in alle dingen eene aangenaamheit en eene vaardigheit blyken, welke de anderen niet konden navolgen. Eene vertonig, veel fchoonder dan die der Olympifche fpelen, waar van het oude Griekenlandt zo veel werks maakte, maar de welke *Alexander* zo weinig achtte, en dezen overwinnaar waardig, die niet wilde ftryden dan tegen koningen.

Op deze plegtigheit volgden meer andere vermakelykheden en balen. De koning van Engelandt onthaalde de eerfte dien van Vrankryk, met zyn gansche hof; en deze laafte onthaalde hem op zyn beurt, benevens het gehele Engelsche hof. Hy deedt ten dien einde eene prachtige tent fpannen van zeltig voeten in het vierkant, van binnen overdekt met goud laken, en behangen met blaauw fluweel, doorzaait met geborduurde goude lelien. Zy was omringt van vier andere tenten, veel kleinder, op de vier hoeken, vaft gemaakt met goude en zyde koorden. Doch naauwlyks was deze prachtige tent voltooit, of een stormwindt en geweldig onweër fmeet de zelve op den grondt; als of de Hemel den korten duur van een verbondt hadt willen voorffpellen, wiens gronden met meerder uitwendige vertonig dan vaftigheit gelegd waren. Men floeg vaardiglyk eene andere tent op, maar niet zo koftelyk als de eerfte, hoewel de maalydt, welke vervolgens in de zelve gehouden wierdt, zo prachtig en zo uitffekend was, als men de zelve zou kunnen verbeelden. Na de maalydt vermomde zich de koning van Engelandt, met de koningin *Maria*, zyne zufter, en kwam te Ardres op het baal, het welk de koningin van Vrankryk gaf; en die van Vrankryk verffchen ter zelve tydten op dat, het welk de koningin van Engelandt te Guisnes hieldt.

Wy moeten niet vergeten van de Godsdienffigheden te fpreken, welke men in deze vermakelyke verblyfplaats pleegde. Te weten, de kardinaal *Welfey* fpeelde voor paus, en deelde afſtaten uit van wegens het jubeljaar aan de koningen en de koninginnen, de welke op dien dag zamen aten, de twee koningen in eene kamer, en de twee koninginnen in eene andere. Eindelyk namen zy afffcheidt van malkander op den 24 Juny, en fcheidden na vele onhelzingen en tekenen van onderlinge genegenheit. Nochtans zegt een fchryver*, dat zy niet al te vriendelyk van malkander gingen, en dat de koning van Vrankryk

1520.

Daden der twee koningen.

Pracht, der ftryders en aanfchouwers, het welk deze plaats doecht noemen het goud laken veldt.

† Du Bellay.

De twee koningen onthalen malkander.

De prachtige tent van den Franſchen koning door een storm op den grondt gefworpen.

* Polyd Virgil.

Men tekenet het veldt af tot de fteekfpelen.

De twee koningen ſtellen zich tot houders van het tournooiſpel.

Opening van het ftrydperk.

* Granville en Fleurant.

1520. misnoegt was op de Engelschen, om dat zy zyne beleefdheden niet wel beantwoord hadden; maar dat die van Engelandt veinsde, zulks niet verstaan te hebben. Dit zeggen is mogelyk gegrond op de weigering van *Henrik*, om te horen naar de voorstellen, welke de koning van Vrankryk tusschen in hadt laten vloeyen wegens het wedergeven van Calais. Hy boodt ten dien einde grote geldsommen aan; en dit was eene der voornaamste redenen geweest, waar om dit mondsprek beraamt was, en meer dan om maatregelen tegen den keizer te nemen. Hy hadt *Wolsey* door grote geschenken gewonnen; en deze kardinaal deedt al wat hy kon om hem dezen aanmerkelyken dienst te doen. Hy dorst echter de zaak den koning niet voorstaan, zo vele zwaarigheden vondt hy in de zelve, en hy vreesde zynen meester een voorstel te doen, het welk hem by den zelve kon verdacht maken. Calais wierdt inderdaadt aangemerkt als eene der havenen van het kanaal, het welk Vrankryk van Engelandt scheidt, en Douvres als de tweede: zo dat men meester van deze twee plaatsen zynde, het zelve ook was van de zee, de welke daar door voor de Engelschen wierdt verzekert, maar voor andere volkeren of gesloten, of geoopent, voornamentlyk voor de Franschen en de Nederlanders.

Ondertusschen liet *Wolsey* by alle gelegenheit niet na, doch als of het zonder erg geschiedde, voor te geven, dat Calais Engelandt zeer veel koutte. *Wat voordeel steekt 'er in*, zeide hy, *eene plaats te bezitten, welke de zee van ons vaderlandt afscheidt? Zy dient nergens toe, dan om de geldmiddelen van den koning uit te putten, en ik wenschte wel, dat men de zelve met eere aan Vrankryk kon wedergeven, dat in der zelve plaats zo veel geldt zal geven, als men daar voor zal eischen.* Deze redenen vonden geen gehoor; en zo het waar is, dat zich de koning van Vrankryk met de wedergeving van Calais geveit hadt, hadt hy weinig reden om over deze samenkomst vergeenoegt te zyn. De zelve was derhalven noch voor den eenen noch voor den anderen der twee koningen van vrucht. Het huwelyk van den Dauphin met de prinsesse *Maria* was het al, dat men daar beraamde, volgens de Engelsche schryvers †: doch dit huwelyk wierdt niet voltrokken.

De koning van Engelandt ging eenige dagen daar na den keizer zien, die zich te Grevelingen bevondt. De koning van Vrankryk was moeilyk over dit bezoek, gelovende, dat in het zelve een verbondt tusschen hen was gesloten, srydende tegen die, tusschen hen en *Henrik* in de vlakke tusschen Ardres en Guisnes gemaakt. Ondertusschen was het voor *Henrik* bezwaarlyk, zich van deze beleefdheit te ontdoen. Hy was door den keizer genodigt, en de welvoegelykheit vereischte, dat hy hem, langs zyne grenzen reizende, wederom ging bezoeken, gelyk deze vorst, van Barcelona komende, te Kantelberg gedaan hadt. De keizer ging hem buiten de stad te gemoet, en zy begaven zich vervolgens in de zelve, onder het gedonder van het geschut en het geschal der trompetten. *Karel* bewees den koning alle eer, en deedt hem zo goed een onthaal aan, als hem in die plaats mogelyk was. *Margareta*, hertogin van Savoie, beiliefster der Nederlanden, de welke den koning gezien hadt wanneer hy Doornik en Terouane vermeersterde, was ook te Grevelingen, en men bragt zich van weersyden met genoegen te binnen de vermakelykheden van Doornik en van Ryffel. Maar doordien Grevelingen eene al te kleinestadt was om twee zulke grote vorsten met hunne hothoudinge te huisvesten,

bleef de koning daar niet langer dan eenen dag, en badt den keizer en de hertoginne van Savoie te Calais te komen, daar zy met meer gemak zouden wezen. Zy lieten zich overreden, en de koning onthaalde hen aldaar prachtiglyk. Men voegde alle bedenckelyke vermakelykheden by de heerlijkheit. De balen volgden na de maaltyden: een groot getal fraai vermomden kwamen in de zaal, daar het gehele hof in order geschikt was: het goudt en de edelgesteentens glinsterden op de kleedren, en duizend kaarsen vermeerderden dezen verwonderlyken glans. Men bragt aldus den nacht onder een aangenaam muzyk door, het welk de ooren sreedde, terwyl de oogen moesten verliest worden op al het gene zy zagen. Deze vermakelykheden duurden drie dagen. De keizer wilde vertrekken na den vierden nacht; en doordien de koning een aangenaam geweldt gebruikte om hem op te houden, liep 'er een gerucht onder de Nederlanders, dat men hem in verzekeering hieldt: doch zy wierden wel haast uit den dut geholpen. De koning vertrok van Calais met den keizer, en geleidde hem een stuk weegs. Zy scheidten niet dan na malkander verscheide malen omhelst te hebben. De koning deedt een geschenk aan den keizer van een zeer schoon paardt, met een zeer kostelyk tuig.

De afgezant van Vrankryk *, die te Calais was, hadt in den name van den koning, zynen meester, voorgeslett een driedubbeldt verbondt tusschen *Karel* en de twee koningen. Het was om de oorzaken van eene byeenkomst te doorgronden, de welke het hof van Vrankryk ongerustheit hadt gebaart, of om de voornemens van den keizer te breken, met voor te komen een verdrag, het welk dit hof vreesde dat met den koning van Engelandt mogt gesloten worden. Doch *Karel* verwierp deze voorstelling, zeggende, dat 'er gene nieuwe verbonden nodig waren, en dat die gene, die men reets gemaakt hadt, voor dat hy keizer was geworden, krachtig genoeg waren. Vrankryk hieldt dit antwoordt voor eene uitdaging, en geloofde, dat 'er eene overeenkomst tusschen deze twee vorsten gesloten was ten nadeele van die, de welke hy met *Henrik* hadt aangegaan. Het verbeeldde zich, dat deze laatste zich met den keizer hadt verbonden, en dat zich *Karel*, ter verzekering van hunne vereeniging, hadt verplicht om te trouwen met de prinsesse *Maria*, de welke aan den Dauphin verlooft was. Men sprak echter toen niets van dit huwelyk. De koning, gene zaken meer hebbende, die hem te Calais konden ophouden, stak weder over naar Engelandt, alwaar hy op het einde van July aanlandde.

Zyne reize was niet naar den zin van het hof geweest. Vercheide groten, die de onkosten voorzagen, welke zy doen moesten, hadden daar over hun misnoegen getoont. Mylord *Stafford*, hertog van Buckingham, hadt daar van opentlyker gesproken dan iemandt anders. Hy was trotich en gierig: voor het overige gaf hem zyn ampt van grootkonnestabel een groot gezag. Hy beschuldigde *Wolsey* de aanlegger van deze zaken te zyn; en de moeilykheit, welke hy hadt van zich verplicht te zien, zyn geldt aan ydele dingen te besteden, liet hem niet toe maatregelen tegen dezen kardinaal te nemen. Op een dag, dat zy alle vergadert waren, om maatregelen te nemen aangaande de wyze, die men zou houden op eene reize, van welke zy zich niet konden ontslaan, en op welke de koning wilde, dat zy alle met luister zouden verschynen, zeide hy: *Ik verwondere my, Mylords, over onze geduld, of veel meer over onze lastbertygheit. Men noodzaakt*

1520.

De twee koningen scheidten zeer vergeenoegt van malkander.

Wolsey, gewonnen door den koning van Vrankryk, tracht *Henrik* tot de wedergeve van Calais te bewegen. *M. Herbert.*

† *Mazaray* zegt, dat 'er ook een verbondt gemaakt wierdt tegen den keizer. *Henrik* de VIII gaat den keizer bezoeken te Grevelingen.

De keizer komt *Henrik* weder te Calais bezoeken.

* de heer *de la Roche*.

Wederkomst des konings in Engelandt.

1521. *M. Herbert, Du Chajot.*

Redding van hant Wolsey

Misne van hant daar d'het w' hertog hooide

* Zy dochter *Thomas Wood* hertog *Gloucester* van *Eden* den II. Zyne karyen dezen te doen komen

Hy koo oude h'noten v' den her' om. *M. Herbert.*

* Zie h' ven van rik den hoe dat van oor was van verder den her van Buckingham die her de.

1521. ons onze beuzen uit te schudden, om te voldoen aan de verwaandheit van een gunsteling. Het is de koning niet, die dit van ons vordert, het is Wolfey.

Redenvoering van Stafford, hertog van Buckingham, tegen Wolfey.

Waarom zyn wy slaven van zulk een staatsdienaar, die geboren is om ons te dienen? Deze taal wierdt den kardinaal weder overgebracht. Hy ontveinfde zyn misnoegen daar over, om dat hy toen nog geen gelegenheit hadt om zich te wreken: doch in zyn gemoedt behieldt hy een levendig gevoelen daar van, voorgenomen hebbende alles in het werk te stellen om zulk een machtigen en openbaren vyandt te verdueren. Hy stelde zyne wraak niet uit dan tot zyne te rug komste van zyne reize, gedurende de welke hy alle middelen ten dien einde klaar maakte. De zelve waren zo wel overlegt, dat hy zyn voornemen bereikte, en dat hy den hertog van Buckingham het hoofd deedt verliezen.

Misnoegen van Wolfey daar over, het welk den hertog zyn hoofd kost.

Deze Mylord stamde af, volgens eenigen, van Eduard den III van moeders zyde, welke den naam van Anna Plantagenet voerde. Hy roemde op deze vermaagchapping; en aan de andere zyde hadt hy grote inkomsten, de welke aan den eenen kant dienden om hem trotscher te maken, en die hem aan den anderen kant den haat en de achterdocht van het hof berokkenden. Hy versterkte dezen argwaan zelf door zyne redenen, welke hy met meerder ydelheit dan kwaadaardigheit voerde, wanneer hy den adeldom van zyn geslacht verhief, en des zelfs oorspronk afschilde van het bloedt der Plantageneten. Tot dus verre echter kon men hem niet dan van onbedachtzaamheit beschuldigen: maar de kardinaal vondt middel om hem tot een misdaligen van staat te maken. Hy dorst echter geen beschuldiging tegen hem opmaken, voor dat de graven van Northumberland en van Surrey van de handt waren gezonden, de een schoonvader, en de ander schoonbroeder van Stafford. Ten dien einde wist hy den eerstgenoemden in rechtsgedingen in te wikkelen, en beschikte den grave van Surrey eene aanzienlyke bediening, om een voorwendsel te hebben om hem van het hof te verwyderen. Hy voorzag hem met het onderkoningchap van Ierlandt, het welk door den grave van Kildare bekleed was, hebbende dezen laatsten doen gevangen zetten, en beschuldigen van heimelyke verstandhoudinge met de vyanden van den staat.

Hy koopt de oude huisgenoten van den hertog om.

M. Herbert.

Na dat hy deze voorzorgen genomen hadt, won hy Knevet, die in dienst by Stafford, en opziender van de landeryen geweest was, de welke deze Lord bezat in de provincie van Kent. Hy zou vermoord geweest zyn van wegens zyne gepleegde knevelaryen, indien zyn meester hem niet in zyne bescherminge hadt genomen. Hy gaf hem echter zyn afscheid; en deze ongelukkige, omgekocht door de beloften van den kardinaal, diende hem tot een werktuig om een meester te verraden, die zyn geluk hadt gemaakt, en aan wien hy nog onlangs zyn leven verschuldigt was. Zo noodschikkelyk was het voor het geslacht der Stafforden om te komen door toedoen of door de misdaadt der genen, welke het gered hadt. Knevet bekrachtigde zyn zegen met de vertrouwendheit, welke de hertog van Buckingham met hem hadt onderhouden, en met de getuigenissen van Hopkins en Gilbert, en van het hof. De eerste was een monnik van de priory van Heuton in het landschap Sommerfet, die voor propheet speelde, en zich bemoeide met toekomende zaken te voorzeggen. Knevet verhaalde, dat Stafford hem gezegt hadt, dat hy begeerde op te volgen op den troon van Engelandt.

* Zie het leven van Henrik den VIII, hoe dat Morton oorzaak was van het verderf van den hertog van Buckingham, die hem redde.

byaldien Henrik de VIII zonder kinderen kwam te overlyden; dat hy met deze dwaze verbeelding zwanger gaande, den monnik hadt doen raadplegen over de uitkomst, welke hy zich daar van hadt te beloven, en dat de monnik hadt geantwoord, dat hy alles te hopen hadt; dat hy maar zyn best zou doen om de genegenheit van het volk te winnen; dat de hertog, zelf hebbende willen horen eene zo voordeelige voorzegging uit den mond van Hopkins, hem in zyne priory was gaan vinden, en dat deze bedrieger hem op nieuw daar van hadt verzekert, zich beroemende, deze zaak by openbaring te weten. Knevet voegde daar by, dat Stafford daar van kennis hadt gegeven aan Nevil, grave van Westmorlandt, zynen zwager, en aan Mylord Aberghavenni, dreigende dezen laatsten, hem den degen te zullen doen trekken, indien hy daar van met iemandt sprak. De geschiedschryvers voegen daar by, dat men in de papieren van het geding eene verklaring vondt, welke Stafford hadt gedaan aan Lovel, bestierder van den Tour, op den dag, dat hy daar in gebracht wierdt. Hy bekende, dat hy met Hopkins hadt gesproken; maar dat het geweest was in den biechtstoel, waar in die monnik hem eene voorzegging hadt gedaan van den Franschen oorlog, en dien van Schotlandt; eene voorzegging, de welke door de uitkomst was bewaarheid; ook hadt hy hem gezegt, dat het te vreezen stondt, dat de koning gene nakomelingschap zou hebben, om dat hy niet voldaan hadt aan het gene koning Henrik de VII, zyn vader, in zyne uiterste wille hem belast hadt weder te geven; dat eindelyk Hopkins hem in eene andere woordenwisseling voorzege hadt, dat 'er uit zynen bloede een stam van doortlichtige mannen zou geboren worden; dat die monnik sedert deze voorzeggingen hem om eenig geldt hadt doen verzoeken, om 'er eene waterleiding voor in zyn klooster te doen maken, also hy niets meer overig hadt van de tien ponden sterlings, met welke hy hem beschonken hadt. Stafford voegde onderaan deze verklaring daar by, dat hy nooit andere onderhandelingen met Hopkins hadt gehad, en riep de la Cour, zynen kapellaan, tot getuige van eenige dingen.

Ondertusschen, wanneer men hem de beschuldigingen, tegen hem ingebragt, voorlas, en wanneer men hem de verklaring, welke men vooergaf van zyne handt te zyn, liet zien, stelde hy zich opentlyk tegen die valsche verklaringe, en betuigde, dat hy de schryver daar van niet was, en dat dit een loze kunstgreep zynere vyanden was om hem te verdueren. Hy verzocht vervolgens, dat men voor den dag zou brengen de getuigen, die tegen hem verklaarden; en gelyk hy welplekende was, deedt hy eene zeer nadrukkelyke redenvoering om zyne onschuld aan te tonen: doch de getuigen hunne verklaringen hebbende staande gehouden, in zyne tegenwoordigheit verhoort zynde, wierdt hy geoordeelt schuldig te zyn aan hoogverraadt door de Pairs, die hem voor rechters gegeven waren, ten getale van een en twintig, namentlyk, een hertog, een marquis, zeven graven, en twaalf baronnen. De hertog van Norfolk, opperrechter, de welke voorzitter was van deze aangestelde rechters, kon hem het vonnis zonder tranen niet voorlezen.

De hertog maakt grote bewegingen over de valsche beschuldigingen, tegen hem ingebragt, en betuigt zyne onschuld.

Stafford, het zelve aangehoort hebbende, zei: Zyn zegde: Gy hebt my veroordeelt, Mylord, en gy hebt my gen tegen voor een verrader verklaart; maar ik ben het nooit geweest; en zich daar op naar de anderen kerende vervolgde hy: Ik wensc u lieden, Mylords, daar over zyn vonnis, niet!

1520.

de heizer om Henrik eder te alais becken.

de heer la Roche.

eder- mit des mings in ngelandt.

1521. Herbert, Clifton.

1521

1521. niets kwaads; Godt, die ons alle zal oordeelen, weet myne onschuld, en het onrecht, dat gy lieden my aandoedt: maar ik bidde hem, dat hy u lieden myne doods vergeve, gelyk ik zelf u lieden die vergeve. Ik beklage my niet, over den koning, van wien ik meer gunsten heb genoten, dan ik verdiende. Ik weet, hoe groot zyne zachtsmoedigheid is. Maar hoe kan ik hem daar om smeken, zo ik onschuldig ben? en hoe kan ik het leven van hem verzoeken, zo hy my schuldig geloofst? Het staat aan u lieden, Mylords, en alle myne vrienden om voor my te spreken, die even gereed ben om te leven en om te sterven, behoudens dat het zy zonder schande.

Hy wordt onthoofd.

Men deedt hem aanstonts den Tour afklimmen op een schavot, dat men hadt opgerecht: Al de gunst, welke hy verkreeg, was, dat men hem kwam zeggen, dat de koning, het vonnis verzachtende, volgens het welke hy wierdt veroordeelt om de straffe der verraders te ondergaan, hem alleenlyk hadt veroordeelt om onthoofd te worden. Op deze wyze stierf de hertog van Buckingham, ongelukkiger dan schuldig. Zyne doot deedt het volk morren, en maakte den kardinaal by het zelve nog hateliker: zodanig, dat men hem niet anders noemde dan slagers-en beuls-zoon, voegende dus zyne lage geboorte by zyne schrikkelijke wreedheit. Men geloofst, dat byaldien *Stafford* den koning door zyne vrienden voor zich om genade hadt doen verzoeken voor dat hy veroordeelt was, hy vergiffenis zou verkregen hebben, nergens aan schuldig schynende dan aan onbedachtzaamheit en verwaandheit: maar hy verzuimde de zorg voor zyn leven, met zich zelve het eerst te beschuldigen door de weinige moeite, die hy deedt om zich te rechtvaardigen. Hy vergenoegde zich brieven van vertroosting te schryven aan de hertoginne, zyne gemalinne, en aan Mylord *Stafford*, zynen zoon, hen tot lydzaamheit en getrouwigheit vermanende. Eenigen tydt daar na wierdt Mylord *Abergavenny* in de gevangenis geworpen: doch de genegenheit, de welke de koning voor hem hadt, deedt hem weder daar uit komen. *Hopkins*, wiens valsche getuigenis den hertog van Buckingham hadt doen omkomen, zette daar over zodanig een hertzeer, dat hy daar van stierf, na dat hy openbare blyken van berouw daar over gegeven hadt. Het ampt van groot-konnestabel, met het welke de hertog van Buckingham bekleed was, nam met hem een einde. Men oordeelde, dat deze waardigheit een al te groot gezag gaf aan een onderdaan, en de koning vondt geraden de zelve te vernietigen. Men heeft de zelve weder zien herboren worden onder *Karel* den II, en de hertog van Northumberlandt wierdt daar mede vereert: doch dit was alleen by de zalvinge des konings, en maar voor die plegtigheit.

Het ampt van groot-konnestabel neemt een einde met hem.

Daar was by des konings wederkomst een geschil gerezen over de wei-en bouwlanden, waar van wy in de geschiedenis van *Henrik* den VII gesproken hebben. De groten hadden vele landhoeven tot weilanden doen maken, en lieten de zelve door hun vee afseten. Dus wierden niet alleen de koninklyke inkomsten vermindert door het verlies, dat men leedt by werklieden; maar daar sproot nog een veel groter kwaadt uit voor het volk wegens de dierte van de kudden en de wollen, waar mede niemandt zich meer bemoeide dan de huisgenoten der groten. Om dit misbruik te verbeteren vernieuwde men de ordonnantie van *Henrik* den VII, en men vertrouwde de uitvoering daar van aan de vrederechters.

Men vernieuwt de ordonnantie van *Henrik* den VII wegens de weilanden. *M. Herbert.*

De koning wierdt nu niet meer gemoeit noch met staatszaken, noch met den oorlog, en zyn ko-

ninkryk genoot van binnen en van buiten eene diepe vrede. In dezen ledigent ydt kwamen hem in gedachten de leeroeffeningen van zyne jeugt. Hy hadt zich overgegeven aan het lezen der Scholastieke Godgeleerden, onder welke hy byzonder *Thomas Aquinas* in achtting hieldt. *Wolsey*, die wegens zyne genegenheit voor dien leeraar den naam van Thomist verkregen hadt, hadt des konings geest daar toe opgeleid ten tyde wanneer hy des zelfs onderwyzer was, en deze vorst wilde zich weder in geheugen brengen de kennis eener Godgeleerdheit, welke de eenigste was, die men alstoen kende. Het was in den tydt dat *Luther*, met de hervorminge grote voortgangen in Duitschlandt maakte. Op allerhande wyzen gedreigt door den kardinaal *Cajetanus*, in den ban gedaan door paus *Leo* den X, en zyn afbeeldsel te Rome verbrand, hadt hy zich beroepen op eene toekomende algemene kerkvergadering; doch echter zonder geheel met den paus te breken. De doot van *Maximiliaan* deedt de vervolgingen der vyanden van *Luther* staken, en verdubbelde zynen moed en yver. De beroemde *Erasmus* schreef aan hem*, dat byaldien hy zyne drift wilde matigen, hy in de Nederlanden en in Engelandt navolgers zou vinden: maar dat hy de voorzichtigheit van *Jesus Christus* en die der Apostelen moest navolgen, de welke de lere van het Euangelium onder figuurlyke redenvoeringen † hadden voorgestelt; dat hy den paus niet persoonlyk moest aantasten, maar het Pausdom, en niets doen noch door toorn, noch door haat, noch door staatzucht. *Zwinglius* en *Melanchthon* stonden op, gelyk boven gezegt is, in den zelve tydt, de eerste te *Zurich*, en de ander in de nabuurschap van *Luther*, dien hy tot een krachtigen bystandt verstrekte. Hy was een man, al zo gematigt, als *Luther* oplopende was; voor het overige geleerd, en van zodanig een aanzien, dat *François* de I aan hem schreef, om hem te verplichten in Frankryk te komen, en een middel uit te vinden om de onlusten over den Godsdienst te stillen. De kardinaal *Sadolet* schreef ook aan hem, om hem kennis te geven van zyne bevordering tot het kardinaalschap, en badt hem, dat noch de verafgelegenheit der plaats, noch de verschillendheit van hunnen Godsdienst iets van hunne vriendschap mogt verminderen. Aldus ondersteunt wordende taltte *Luther* het vagevuur aan, het misbruik der aflaten, het buitensporig gezag van den paus, den beeldendienst, den ongeschuwden staat der priesteren, en eenige andere leerstukken van den Roomschen Godsdienst. Het was ook in dezen tydt dat de twistreden te *Leipzig* gehouden wierdt, waar van wy boven gesproken hebben. *Karelstadt** en *Luther* waren van de eene zyde, en *Eccius* aan het hoofd der tegenpartyders. *Eccius* wilde, dat men zou beginnen met de achtbaarheid van den paus; *Luther* in het tegendeel wilde, volgende het gevoelen van *Erasmus*, dat men zou redentwisten over de lere, zonder zich te bemoeien noch met den persoon, noch met de achtbaarheid van den paus, om zich door zulk een twist niet hatelylek te maken. Ondertusschen duurde deze twistreden eenigen tydt (a), en ieder party schreef zich de overwinning toe.

Luther schreef naderhandt aan den paus: Dat by zich van zyne rechtbank op eene algemene kerkvergadering niet badt beroepen door baat, welken by hem toedroeg; dat by in het tegendeel Godt dagelyks voor hem badt; dat by wel bekende, dat de uitdrukkingen, welke by tegen het misbruik der aflaten gebruykt

1521.

De koning houdt zich bezig met het lezen der Scholastieke Godgeleerden.

1518.

1519.

*Zie de Brieven van *Erasmus*, *Thuanus*, *Erasmus* schryft aan *Luther*.

† Allegorien.

* Aldus genoemt van zyne geboortestad. Zyn rechte naam was *Andreas Bodestein*. Openbare redenstrydt te *Leipzig* gehouden tusschen *Luther* en een Roomschen Katholyken Godgeleerde.

M. Herbert. Brief van *Luther* aan den paus.

(a) De zelve duurde byna eene gehele maandt.

1520. bruikt hadt, zeer vinnig waren, maar dat hy het tegen zyne Heiligheit persoenlyk niet gemunt hadt; dat het hem speet, dezen paus te zien in een hof, het welk zo verdorven was, als dat van Rome; het welk men niet anders dan Babel en Sodom kon noemen; dat hy hem aanmerkte onder een zodanig verdorven volk als een lam onder wolven, en dat hy hem beklagde om dat hy 'er zyne verblyfsplaats zo lange gebaad hadt, dat hy beter zou doen deze hoge waardigheid te verlaten, die hem aan zulke grote gevaren bloot stelde, dan de zelve te behouden ten koste van zyne zaligheid; dat hy, met hem dezen raad te geven, navolgde den yver van den H. Bernardus, die zo een gegeven hadt aan den paus Eugenius, in een tyd, wanneer Rome minder ongebonden was. Hy eindigde met hem zyn boek van de Christelyke Vryheit aan te pryzen.

M. Herbert. Beweegredenen van dezen brief.

Daar is gene waarichynlykheit, dat Luther zich zou ingebeeld hebben, den paus te overreden om Rome te verlaten. Hy was zo eenvoudig niet om te geloven, dat deze woorden zo krachtig zouden zyn om den paus van zynen troon te doen klimmen, of dat Leo de X, zo staatzuchtig als hy was, door eene tederheit van gewisse afstand zou willen doen van den trofchen tytel van Hoofd der Kerke: het diende alleen om het Roomsche hof zyne ondeugden en buitensporigheden op eene bekwame wyze voor te werpen en te doen zien. Ook hebben de kardinalen zynen brief aldus uitgelegt. Men merkte den zelve aan als een schimp-en hekelschrift, het welk alleen diende om zyne veroordeeling zwaarder te maken. Nochtans wilden eenigen, dat men daar in met meerder omzichtigheit moest hebben te werk gegaan, en zelfs, dat men voor alle dingen de misbruiken moest verbeteren, die tot klagten en kwaadpreking aanleiding gaven. Zy vertoonden, dat eene der aanspottelykste was het gezag, het welk men zich hadt aangematigt over de wereldlyke vorsten; dat die genen zelf, die de leer der Roomsche kerke bleven aankleven, deze macht niet konden verdragen, en dat het sondt te vreezen, dat zy, na getruacht te hebben dit juk af te werpen in de kerkvergadering van Piza, het oor zouden lenen aan een verleider, die hen het middel leerde om zich daar van te bevryden; dat dit gene goede reden was om Luther te verdorven, te zeggen, dat hy een gevaarlyk mensch was; dat men hem tot het niterste noodzakende, daar door nog gevoeliger en verwoeder zou maken, en dat de achting, welke zyne welsprekendheit hem gaf, gevoegt by de tegenwoordige gesteldheit der gemoederen, alles in rep en roer zou zetten, en dat het beter was geweest zyne fierheit te sleien, en hem met eere en kerkelyke voordeelen te hebben gepaait. Deze staatkunde was niet van den smaak der genen, wier opgeblazen geest zich niet kon overgeven tot eene zodanige onschikkelykheit. Dus wierdt Luther op nieuw in den ban gedaan, en zyne boeken ten vure gedoemt. Dit was, gelyk boven gezegt is, om zich te wreken over dat hy de pausselyke bulle en besluiten buiten Wittenberg hadt doen verbranden, beroepende zich van de bulle, die hem veroordeelde, op eene algemene kerkvergadering.

Gematigheit van eenige der kardinalen.

Strengheit der anderen.

Karel te Aken gekroont. Sleidamus. M. Herbert. Mezeray. Thuanus.

wilde den paus ook begunstigen, uit erkentnisse van de belening van het koninkryk van Napels, de welke hy van dezen paus hadt ontvangen. Om eindelyk aan alle deze ontwerpen te voldoen bestemde hy een Ryksdag tegen Louwmaandt te Worms, eene stad van den Neder-Palts, gelegen aan den Rhyn. Luther wierdt daar ontboden, en verscheen 'er met een vrygeleide, het welk hy van den keizer ontvangen hadt. Hy verdedigde zyne lere met yver; men hoorde hem, zonder daar tusschen in te vallen; en de vergadering, na hem hebbende doen buiten staan, zyne redenen overwogen hebbende, deedt hem weder binnen komen, om haar besluit aan te horen. Eerslyk vermaande men hem zyne gevoelens te verlaten en te herroepen, en het kleedt van zyne orde weder aan te nemen. Maar hebbende geweigert zulks te doen, gaf de keizer hem nog een en twintig dagen tyd om eene veilige verblyfsplaats te zoeken, en liet hem vervolgens vertrekken; doch bandt hem kort daar na uit het keizerryk. De keizer hadt, door eenal te grote haastigheid, zyne boeken reets ten vure gedoemt, zynde dit vonnis door hem reets te voren uitgesproken te Keulen, om den paus te behagen. Hy wilde des niet tegenstaande, dat Luther het voorrecht van het vrygeleide zou genieten, het welk hy hem hadt toegestaan voor het verschynen op den Ryksdag te Worms. Dit was misschien eene staatkunde, om niet te vertoornen de vorsten, die Luther toegedaan waren; zo dat de zelve uit de vergadering ging en uit de stad: doch hy verliet Duitschland niet. De keurvorst van Saxon, zyn grootste voorstander, liet hem onderwegen oplichten, en op zyn kasteel Wartburg brengen (a), alwaar hy eenigen tyd schuil was, tot dat hem de nieuwigheden, door Karelstadt omtrent de wyze van hervormen ondernomen, en andere redenen, noodzaakten om weder naar Wittenberg te keren. Terwyl de keizer Luther verbande, wilde de koning van Engelandt des zelfs lere schriftelyk wederleggen. Hy geloofde, de kennis, welke hy van de Scholastieke Godgeleerdheit hadt, niet beter te kunnen besteeden. Aan de andere zyde was hy vergramt over de verachtelyke bewoordingen, welke hy in de boeken van Luther tegen Thomas Aquinas, van wien hy een afgodt maakte, gevonden hadt: zo dat hy meende verplicht te zyn deze ongelyken te wreken. Hy dacht daar door ook de genegenheit van den paus te winnen, en een onsterfelyken naam onder zyne geloofsgenoten na te laten. Deze beweegredenen deden hem een boek opstellen, het welk hy noemde: *Verhandeling over de zeven Sakramenten*, in het welk hy het leerstuk wegens het getal dezer bondzegelen, door Luther bestreden, verdedigde. Hy verdedigde ook het leerstuk van de aflaten, van des pauzen oppergezag (b), en van andere stukken, de welke toen het onderwerp der verschillen waren. Klark, deken van Windsor, afgezant van Henrik aan het hof van Rome, boodt een afschrift van dit boekje den paus aan, in den name van Henrik. Dit geschiedde met grote plegtigheit. Hy verzocht een buitengewoon gehoor, het welk hem wierdt toegestaan. Hy verscheen in de volle vergadering, doende voor zich dragen het boek van den koning, zynen

1521.

Hy dagvaardt Luther op den Ryksdag te Worms.

Hy hadt reets de boeken van dezen hervormer ten vure gedoemt.

Hy doet Luther zich bedienen van het vrygeleide, dat hy hem hadt toegestaan.

De keurvorst van Saxon haat hem naar zyn kasteel Wartburg brengen.

Henrik de VIII schryft tegende boeken van Luther.

Zyn afgezant te Rome mecht zyn boek den paus aan.

R 2

(a) Niet verre van Eifsnach op een hogen berg gelegen. Hy onthieldt zich daar in riddelyk gewaad, en onder den name van jonker George; schreef 'er verscheide boeken, en noemde deze eenzame verblyfsplaats zyn Patmos.

(b) Tot wederlegging van Luthers boek tegen den paus, genaamt de Babylonische Gevangenis.

1521. meester, voortreffelyk ingebonden. Hy naderde den paus, en kuste des zelfs voeten: doch de paus boodt hem zyne wang aan, en ontving het boek met eene ongemene blydschap. De afgezant deedt ook eene wellprekende en vleeiende redenvoering aan den paus, in welke hy zeide, dat hy door den koning, zynen meester, gelast was, dit boek voor de voeten van zyne Heiligheit neder te leggen, en het zelve zyn oordeel ten eenemale te omdwerpen. De paus verzekerde hem van zyne erkentnisse, en van die van het Heilige Genootschap*. Hy voegde daar by, dat hy alle de Christen vorsten deel zou geven aan dat boek, aan welke hy den koning tot een voorbeeldt, het welk zy geduriglyk moesten voor ooggen hebben, zou voorstellen. Hy stelde hem gelyk met S. Augustinus en S. Hieronymus, en besloot zyne lofspraken met eene vermaning, aan de kardinalen, om op een eernaam te denken, welchen men moest geven aan een vorst, die niet alleen zyne wapenen, maar ook zyne penne beiteedde ter verdediging der kerke. Men vergaderde derhalven des volgenden daags, en na dat eenigen hadden voorgeset hem den tytel van Beschermer der Roomsche of der Apostolische kerke, en anderen, om hem dien van Apostolischen, of Rechtzinnigen koning te geven, kwam men gezamentlyk overeen omtrent dien van Beschermer des Geloofs, welchen eenigen te voren hadden voorgeslagen. Deze eernaam wierdt hem dan met eenparige toestemminge gegeven, en de bulle daar van terstondt opgemaakt onder het lode zegel. Het oorspronkelyke dezer bulle wordt bewaart onder de oude papieren* van Engelandt †. De Engelsche geschiedschryver zegt ook, dat hy het oorspronkelyke van het boek des konings in de Vatikansche boekzaal gezien heeft, het welk men daar met vele zorg bewaarde. Men kan de achtig, welke de paus voor het zelve hadt, niet beter uitdrukken dan door de bulle zelf, de welke aldus luidde:

Hy geeft aan den koning den tytel van Beschermer des Geloofs.
M. Herbers.

* Archiven.
† Men kan er een afschrift van zien in het III Deel van de *Anna Publica*, uitgegeven door den Hre. Rymer. Bulle van Leo den X om den koning te bedanken.

LEO, bisschop, dienaar Gods, aan onzen zeer geliefden zoon in Christus, Henrik, koning van Engelandt, Beschermer des Geloofs, genade en ryken zegen. Gelyk het de Goddelyke Voorzienigheid bebaagt ons, niettegenstaande onze onwaardigheid, te verheffen tot de bestiering der algemene kerke, zo beveltygen wy ons met alle onze macht om den aanwysch van het Roomsche-Katholyke gelove te bevorderen, buiten het welke niemandt kan zalig worden. Het is daarom, dat wy op allerhande wyze begunstigen de genen onder de gelovigen, die zich beveltygen tot des zelfs verdediging tegen de aanvalen van hare vyanden, of om de zelve te rechtvaardigen tegen hunne lasteringen. Maar wy moeten voornamentlyk onder hare beschermers eeren de zodanigen, die de koninklyke kroon dragen, en wier koninklyke waardigheid een nieuwen glans geeft aan de waarheit. Dit is van alle tyden de gewoonte der Roomsche pausen, onze voorzaten, geweest. Zy hebben aan de Katholyke vorsten bewezen die achting, de welke zy aan hunne Godvruchtigheid verschuldigt waren, volgens de hoedanigheid hunner diensten, en de omstandigheid des tyds, vooral ten aanzien van die genen, de welke het hen toevertrouwde pandt des geloofs niet alleen bewaart hebben, vast verknocht blyvende aan de Roomsche kerke, zonder dat de stormbuien, verwekt door de ketteren, hen daar van hebben kunnen affcheiden: maar die als welgehorene kinderen, en dappere kampvechters, ook tydelijke en geestelyke wapenen gebruikt hebben tegen de woede der scheurmakers, opgeslaan tegen hunne moeder. Wy kunnen derhalven, onze voorgangers navolgende, niet genoeg roemen den yver van uwe Majesteit, noch genoegzame lofsuitingen vinden, waar-

dig het onsterffelyk werk, het welk Gy hebt ondernomen en uitgevoerd, tot onze bescherminge en tot die van den H. Stoel, op welken het Godt bebaagt heeft ons te plaatsen. Wy willen Uwl. betuigen eene erkentnisse, overeenkomende met een zo aanmerkelyken dienst, om Uwl. daar door aan te moedigen, uwe zorgen nog verder te besteden om de wolkven te houden uit de schuapikooie van den Heilandt, om door het tydelijke zwaardt, dat Godt in uwe handen gezoven heeft, af te houwen de verrotte leden, die het verborgen* ligchaam van JESUS CHRISTUS bejmesten, en om de zonderlinge gaven, met welke uwe koninklyke ziel verrykt is, te besteden tot bevestinge van de Godvrucht der gelovigen, geschied door de twisten der nientwegezinden. In waarheit, het is ons onmogelyk de blydschap uit te drukken, welke wy gevoelden, wanneer onze zeer beminde zoon Johannes Clark, afgezant van uwe Majesteit aan ons Hof, ons in den vollen kerkenraadt & aanbodt het uitnemende boek, dat Gy gemaakt hebt ter bescherminge des geloofs. Wy hebben ons daar omtrent verwonderd over uwe naauwkeurigheid, over uwe Godvruchtigheid, over uwen yver, welken gy in alles doodt uitblinken om de Katholyke waarheden te doen standt houden, en om te verstroyen alle de dwalingen, de welke de kerke heeft veroordeelt in de voorledene eeuwen, en welke Luther in deze tegenwoordige eeuw vernieuwt heeft: zo dat wy, dit boek onderzocht hebbende, niet alleen onze goedkeuring daar op gegeven hebben, maar het daarenboven waardig hebben geoordeelt om door het gansche Christendom verspreid te worden, als een kostelyk en heilzaam tegengift voor de zielen tegen het vergift der ketterye. Wy zyn ook zeer aangedaan geweest over de verzakeringen, welke uwe Majesteit ons gegeven heeft door den mond van uwen afgezant, van de wapenen op te watten, zo haast als wy het zonden verzoeken, tegen alle de begunstigers dezer aarts-ketterye, en wel met den zelve yver, met welchen Gy de zelve hadt opgenomen tegen den aarts-ketter zelve. Wy hebben Godt gedankt, die in uwe Majesteit zulk een heilig vuur heeft ontstoken, en die in des zelfs zielen heeft ingegrent eene iere, geheel bevochtigt met den daauw zynner genade. Het is van hem dat alle volmaakte gaven nederdalen, en hy is het, die uwe Majesteit eene Goddelyke welsprekendheit heeft gegeven, om dit nieuwe hoofdt van eene gezindheit beschaamd te maken, de welke de oude dwalingen der Waldenzen en Bobemers weder voor den dag heeft willen halen. Wy stellen het voorbeeldt van uwe Majesteit allen Christen vorsten voor, op dat zy, zulk een edel voorbeeldt volgende, mogen toetschieten tot handhavinge der Euangelische waarheden, zo dikwils als zy de zelve woedt zien lyden. Maar om van onze zyde niets te verzaimen van het gene wy aan de Godvruchtige en wyze zorgen, door uwe Majesteit zo nutteyk besleed tot de bescherminge van het gelove, verschuldigt zyn, zo willen wy U onderscheiden van de andere oppermachten der Christenheit door een doorluchtigen tytel, om met een te dienen tot een eeuwige gedenkteken van onzen yver en van onze erkentnisse. Derhalven hebben Wy, de waarachtige opvolger van den H. Petrus, welchen JESUS CRISTUS, ten hemel varende, geselt heeft tot zynen stedehouder hier op aarde, en aan welchen by de zorg over zyne kerke heeft toevertrouwt, Wy, zittende op den H. stoel, van welchen alle waardigheden en alle eertytlen afdalen, die de nasporing der menschen verdienen, na onze broederen, de kardinalen der H. Roomsche kerke, en verscheide andere kerkvoogden van dit eerwaardige Hof, door ons buitengewoonlyk byeen geroepen, daar over geraadpleegt te hebben, met hunne eenparige toestemminge voorgenomen aan Uwl. te geven den bestryken

1521.

Mythique.

Confissio.

1521. eernaam van Beschermers des Geloofs. Wy bekleeden Uwl. dan daar mede door deze bulle, en bevelen aan alle Christenen, die zich tot uwe Majesteit zullen wenden, dezen eernaam onmiddelyk te laten volgen na die van koning. Wy kunnen geen eernaam vinden, meerder met de ere, welke uwe Majesteit zich verkregen heeft, overeenkomende, en welke uwe Majesteit zich zal herinneren zo menigmaal als Gy den zelven zult horen noemen. Voor het overige zyn wy verzekert, dat, wel verre van Uwl. daar door te verbouardigen, Gy in het tegendeel, volgens uwe gewone wysheit, nederiger zult worden, en in het gelooft standvastiger; dat gy de ere daar van zult wedergeven aan Godt, den oorspronk en uitdeelder van alle deze gederen, en dat Gy hem zult dank zeggen voor de genade, welke by U doecht, om aan uwe nakomelingen te kunnen nalaten een zo heerlyk gedenkteken van uwe Godvrucht. Het zal ook voor hen een krachtige prikkel zyn om hen te verplichten uwe voetschappen na te volgen, om zulk een schonen naam te erven, de welke niet kan gedragen worden dan door de erfgenamen van uwe deugden. Wy schudden ook met volle handen onze zegeningen uit over de koningin, uwe gemalinne, en over uwe gehele nakomelingschap; en wy smeken den Allerhoogsten, door wien de koningen regeren, die hunne berten in zyne bandt houdt, en die de zelve besliert zo wel als hunne kronen, U te versterken in het heilige voornemen, het welk by in uw herte heeft gegeven; uwe Godvrucht hoe langer hoe meer te vermeerderen, en de zelve uitmuntende te maken in de gehele wereldt. Wy bidden hem voorts, onze goedkeuring te bevestigen door de zyne, en door de genade, welke by over uwe Majesteit zal uitstorten, op dat Gy altoos den eernaam moogt waardig zyn, met welken wy U verieren. Wy bidden hem eindelyk, dat by, na U gekroont te hebben gedurende den loop van dit vergankelyk leven met eene heerlykheit, de welke met het zelve vergaat, U deelachtig te maken die der onsterfelykheit, welke Hy zelf bezit. Gegeven te Rome den 11 October in het jaar der menschwordinge van onzen Heere 1521, het negende van ons Pauschap. Deze bulle is getekent van den paus, van de drie kardinalen, die de zelve hebben vervaardigt, en van vier en twintig andere.

Op deze wyze weten de pauzen de genen te stralen, de welke mede werken tot de vaststellinge van hunne groothet; doch zy zyn niet min yverig die genen te straffen, die de zelve verachten. Dit is het gene de koning zelf tien jaren daar na beproefde door de verbanningen van Clemens den VII, opvolger van Leo, en van het zelve huis, gelyk wy zien zullen, wanneer wy aan den tydt dezer beruchte gebeurtenissen zullen gekomen zyn. Voor het overige gaf de gansche geestelykheit, in navolging van den paus, grote loftuitingen aan dit boek van den koning. De eenen vergeleken dezen vorst by Salomon; anderen by de doorluchtigste keizers van het Christen ryk; en dit was gedurende den tydt van vele maanden de stofte van een oneindig getal van lofredenen. Doch Luther hadt het zelve gevoelen niet van dit werk: want hy beantwoordde het zelve in den volgende jaren op eene vry flekelachtige wyze, zonder de eerbiedt tegen den koning te bewaren, het welk zelfs zyne beste vrienden tegen de borst was.

1521. M. Herbert Mazaray. Schoon naalles in Engelandt in rust en vrede was, was het nochtans zo niet in Vrankryk en Duitschlandt. De nayver der vorsten, die deze staten regcerden, vermeerderde dagelyks, en alle dagen deden zich nieuwe redenen of voorwerpen van moedelykheit tusschen hen op. Alleen belette het gezag van den koning van Engelandt, dat hun

1521. onderlinge haat tot gene dadelykheden uitborst. Francois hadt met hem een verbondt gemaakt, en Karel hadt hem tot middelaar genomen in de verschillen, de welke hy met dien vorst hadt. Zy dorsten dan beide de wapenen niet opvatten, uit vreeze van hem te vertoornen, en elk trachtte hem in zyne belangen te trekken, eer dat het tot een openbaren oorlog kwam. De gemoederen waren echter al te verhit, om langen tydt in deze onzekerheit te blyven.

Vrankryk drong den keizer aan om hem hulde te doen wegens Vlaanderen en Artois, het welk lenen waren van zyne kroon. De keizer antwoordde: Dat hy door zyne komste tot het keizerlyk deze staten verbeven hadt tot eene waardigheit, die hen van eene zodanige afbankelykheit bevrydde, door het gezag, het welk de keizerlyke kroon hadt boven die van Francois den I. Vrankryk bragt daar tegen in: Dat de waardigheit der personen niet veranderde het wezen der landen, welke aan hen vervielen door verschillende rechten. Dat voorts de tytel van koning doorluchtiger was dan die van keizer. Dat de eerste alleen van Godt afhing, en de ander ook van de verkiezing der keurvorsten. Dat uit deze overweginge de Staten van het koninkryk in de voorledene eeuwen van gevoelen waren getoest, dat Robert, broeder van koning Lodewyk den Heiligen, het keizerlyk, dat men hem aanbodt, moest niet aannemen; en dat zy hem vertoonden, dat hy zich moest vergenoegen met de boedanigheit van broeder van zulk een groten koning. Dat men ook niet zag, dat sedert dien tydt, tot op Francois den I, een prins van Franschen bloede het keizerdom verzocht hadt. Dit waren de redenen van dat hof.

Bchalten de leenheffing van Vlaanderen en Artois, welke Francois de I vorderde, was hy van mening, zich te verdedigen in de bezitting van Burgundië, als een mannelyk leen, met het welke koning Johannes zynen broeder Phillips den Stouten niet beleent hadt, dan onder verbandt van wederkering tot de kroon by gebrek van een mannelyk oir van zyne linie. Karel gaf in het tegendeel voor, dat het hem toebehoorde als van het erfgoedt van zyne grootmoeder, waar van de nooit afgebroke opvolging zynen voorouderen hem de opvoiging verzekert hadt. Eindelyk, de koning van Vrankryk eischte, dat Karel Navarre zou wedergeven aan Henrik d'Albret, gelyk hy zich daar toe verplicht hadt door het verdrag van Nojon; en om hem daar toe te dwingen ligte hy benden. De verschillen wierden nog heviger door de onrechtmatigheden, waar over zy wederzyds klaagden, dat de een ontfangen hadt van den anderen. Karel beschuldigde den koning, hem de erfgename van Bretagne * ontichaukt te hebben, de welke aan hem verlooft was: en Francois verweet dezen vorst, dat hy hem door zyne kunstnarigen het keizerlyk hadt ontfurzelt.

Het toneel des oorlogs wierdt in Navarre geopent. De opstandt van Arragon en Castilië deden den koning van Vrankryk besluiten zyne wapenen naar dien kant te wenden. De inwoonders dezer twee koninkryken, misnoegt over de regeringe, en verbittert door den aftandt van Karel, die hen verliet, om zyn verblyf in Duitschlandt te gaan houden, stonden ter zelve tydt op, en maakten een verbondt tot hunne onderlinge verdediging, het welk zy Sancta Junta, of het heilige verbondt, noemden, doordien de geestelyken daar de hoofden van waren, en voorgaven, dat men de vrydommen van de kerke schondt door de schattingen, welke men van hen eischte. Het

1521. Henrik is middelaar tusschen Karel en Francois den I.

Redenen des keizers om zich te ontslaan van de leenverheffinge van Vlaanderen aan Vrankryk.

Oorzaken van den oorlog tusschen den keizer en den koning van Vrankryk.

* De dochter van Lodewyk den XII en van Anna van Bretagne.

De oorlog begint in Navarre. M. Herbert, Sandoval.

Beroetens in Spanje.

1521. was daarom, dat de bisschop van Zamora zich stelde aan het hoofd van een leger, met vier honderd priesters, uit welke zyne lyfwacht bestondt. Het volk van zyn kant beklagde zich, dat de koning buiten Spanje bragt het goudt, dat hem uit de Indiën gebragt wierdt. Zy zeiden, *Dat hy hen verliet, en dat hy hen vromdelingen gaf om hen te regeren, het welk slydig was tegen de wetten van het koninkryk. Dat hy na de dood van den kardinaal Ximenes, die hen op een dwingelandische wyze bestiert hadt, het onderkoningfchap gegeven hadt aan Wilhelm van Croy*, heere van Obie-vres, die een Nederlander was, en dat deze onderkoning aan zynen broeder hadt gegeven het aartsbisdom van Toledo, het allerrykste geestelyk ampt niet alleen van Spanje, maar zelfs van Europa. Dat byaldien men daar in niet by tyds voorzag, deze vromdelingen zich meesters zouden maken van de ampten en inkomsten van Castilië en Arragon, de welke niet gegeven mogten worden dan aan geborene Spanjaarden.* Zy voegden daar by, dat men nooit voordeliger gelegenheit zou kunnen vinden om zyne vryheit weder te krygen, welke men wilde onderdrukken. *Dat de koning afwezend was, hen verlaten hebbende, om in Duitschlandt te regeren. Dat door deze verlaten de tronen van Castilië en van Arragon ledig waren, en dat zy onder zich een voorwerp hadden, waardig om den zelven te vervullen.*

* Diezyn heiliger gewest was.

Het volk staat voor een anderen koning dan Karel te verkiezen.

* in het leven van Henrick den VII. Johanna, moeder van Karel, hadt haar verstandt verloren.

† eenestadt in het koninkryk van Leon.

† onder den naam van Adrianus den VI.

* in het koninkryk van Leon.

(s) Dast is 'er een geweest van den zelven naam, maar met den voornaam van *Laurens*, die aartsdiaken van Mallaga en geschiedenischryver van *Karel* den V is geweest.

bevelhebber van het zelve vermoord hadt. *Johannes Bilbao* was te voren met de doodt gestraft, en zyn ligchaam gevierendeelt. Op deze wyze eindigde deze opstandt †.

Vrankryk wilde zich van deze verdeeldheden bedienen, doch liet zyne benden te laat voorttrekken, en wanneer zy in Navarre kwamen, waren de oproerigen reets afgemaakt. Zy maakten des niettegenstaande aanmerkelyke voortgangen. *Andreas van Foix*, heere van Esparre, broeder van den vermaarden *Lautrek*, hadt 'er het bevel over. In vyftien dagen veroverde hy Navarre wederom. Hy vondt geen tegenstandt dan te Pampelona, het kasteel van welke stad hy eenige dagen deedt beschieten, en het welk zich eindelijk by verdrag overgaf.

Het was in deze belegering dat *Ignatius Lojola* van Ognis, uit het landschap Guispucoa, uit een adelyk geslacht, toen niet ouder dan twintig jaren, door een kanonkogel in zyne dye gekwetst wierdt in het verdedigen van de stad. Hy bleef daar van kreupel zyn gansche leven lang; en hebbende zich naar huis begeven, nam hy voor zich in den geestelyken staat te begeven. Hy was naderhandt de insteller van een orde, de welke zich door de gehele wereldt genoeg heeft doen kennen, onder den naam van de maatschappij van *Jesus*, of de zamening * der Jesuiten.

Indien de Fransche veldheer voordeel hadt weten te doen met zyne overwinningen, en zich daar in te bevestigen, zo zou Vrankryk op Spanje weder een koninkryk veroveren hebben, het welk het zelve nog in bezit hadt. Maar hy beging twee mislagen, de welke hem de vrucht zynere overwinningen deden verliezen; namentlyk hy dankte een gedeelte van zyn leger af, en echter trok hy in de landen van Castilië, en belegerde *Logrogno* †. De bevelhebbers van *Karel* kwamen hem opzoeken, en leverden hem slag. Hy verloor den zelven; en dit verlies wierdt gevolgt van dat van Navarre, het welk wederkeerde onder de gehoorzaamheit der Spanjaarden al zo spoedig, als het zich de zelve onttrokken hadt.

De keizer beklagde zich ondertusschen, dat de koning van Vrankryk het verdrag van *Nojon* geschonden hadt, en eischte daar recht over van den koning van Engelandt. *Philibert van Chalon*, prins van Oranje, zette hem nog meer aan om zich te wreken over de Milanezen. Aan den anderen kant stookte *Wilhelm*, hertog van *Gelder*, een gezworen vyandt van *Karel*, den koning van Vrankryk tegen hem op. Deze laatste zeide, dat de keizer het eerst het verdrag overtreden hadt, in gebreke blyvende om te betalen de penningen, welke hy beloofd hadt tot onderhoudt van de prinsesse van Vrankryk, met welke hy zou trouwen. Hy voegde daar by, dat zyne staatsdiens kwylyk van hem gesproken hadden op de Ryksdagen en in de Duitsehe hoven.

De koning van Engelandt beweegde zich niet gedurende alle deze verschillen, en bleef geheel oneenzydig. Eenige nieuwe onlusten noodzaakten hem echter om zich als scheidsman te gedragen. Zie hier welke de reden was. De heeren van *Chimay* en van *Emery* * hadden twist over een kasteel †, gelegen in het Ardennerwoudt, op den grondt van het hertogdom van *Luxemburg*. Het geding daar over wierdt uitgesproken door de vorsten van het hertogdom van *Bouillon*, de welke daar rechtters over waren, ten voordeele van *Chimay*. *Emery* beriep zich op een hoger rechtbank, en trok zyne zaak voor de kancelary van *Brabant* en den keizerlyken Raadt. *Robbert van der Mark* *, toen heere van *Sedan* en hertog van *Bouil-*

1521.

Hy was be-
gonnen in 't
jaar 1519, en
duurde tot
in den jare
1522.

Nederlaag
der wede-
spannigen.
Lautrek be-
neemt Na-
varre.

Lojola ge-
kwetst in de
belegering
van Pampelona.

* Societät.

† aan de rivier den *Ebro*.

Lautrek ver-
jaagt uit Cas-
tilië en Na-
varre.

Karel be-
klaagt zich
aan den koning van En-
gelant we-
gens de
bondbreuk
van *Fransis* den I, die
zich verdedigt.

Herbert,
Mezaray,
Henrik byft
oneenzydig.

* of *Emery*,
genaamt
Hierge.

1521.
* N
noem
hem
ge
wild
van A
nes.

Waer
Frans
het bo
haire
droeg
een la
haardt.

De her
van B
wikke
Frans
I in z
schil
den ke

Hy da
den ke
uit.

De ke
verach
uitdag
van de
tog.

Nieuw
klagte
den ke
by de
ning
Engel
als ich
man
dien
Vran
ingeb
Heur
een v
tegen
su d

1521. Bouillon, zag dit aan als eene inbreuk in zyn oppergezag. Hy was met den koning van Vrankryk overhoop geraakt, en hadt de zyde des keizers gekozen. Maar door dit ongeluk wierdt hy met den eersten verzoent, om zich op den anderen te wreken. Hy kwam den koning te Remorentin vinden, daar de zelve nog zyne kamer hieldt van wegens eene wonde, welke hy aan het hoofd hadt ontfangen door een stuk hout, waar mede men hem by ongeluk, onder eenige jonge heeren zyn vermaak nemende, op Drie-koningen-dag hadt getroffen. Men moest hem het haar afscheren, en gelyk hy een zeer schoon voorhoofd hadt, kreeg hy zin om in het toekomende kort haar te dragen en een langen baard: eene gewoonte, genomen van de Zwitsers en Italianen, en die in Vrankryk langer dan eene eeuw heeft geduurt.

De hertog van Bouillon hadt weinig werk om zyne vrede met den koning te maken, van wien hy de bescherming tegen hunnen gemenen vyandt verkreeg. Deze vorst, blyde een middel gevonden te hebben om den keizer nadeel toe te brengen, beloofde den hertog, hem voor *seconde* (want aldus drukte hy zich uit) te dienen, en hem, indien het nodig was, met al zyne macht by te staan. Zie daar, hoedanig zich de kleinen bedienen van de gevoeligheid der groten, om zich te wreken over een vyandt, die machtiger is dan zy. De hertog van Bouillon wierdt zo stout door de verzekeringen, welke de koning hem gegeven hadt, dat hy, alles naar den letter opvattend, de stoutheit hadt van den keizer uit te dagen, de welke toen op den Ryksdag te Worms was, en om hem een uitdaagbrief te zenden, als of hy den zelve gelyk was. De keizer lachte daar mede, en maakte zich ondertusschen vaardig ten oorlog, welken hy onvermydelyk zag met Vrankryk.

Hy vernam inderdaadt weinig tyds daar na, dat *Fleuranges*, oudste zoon van den hertog van Bouillon, met drie duizend man te voet en vyf honderd te paarde Vireton hadt belegert, eene kleine plaats in het hertogdom van Luxemburg. Dit opvatten der wapenen deedt den koning van Engelandt zich ook bewegen. De tyding daar van gekregen hebbende zondt hy een afgezant aan *François den I*, welken hy aanmerkte als de onrust, de welke den hertog van Bouillon deedt bewegen, om hem te verzoeken de vyandelykheden te staken, en *Fleuranges* te verplichten met zyne benden te rug te trekken, het welk ook terstondt wierdt uitgevoerd. De keizer was ondertusschen daar mede niet vergenoegt; hy beklagde zich hooglyk by den Franschen koning, en wilde, dat die van Engelandt, uit hoofde van zyn vermogen als middelaar, hem zou veroordeelen als een verbreker van het verbondt, het welk zy alle drie zamen hadden aangegaan. *Henrik*, de zaak onderzocht hebbende, deedt uitspraak, volgens de mening van den keizer, en de koning van Vrankryk, overtuigt van de billykheit van het vonnis, of zyne moeilykheit daar over opkroppende, nam zyne toevlucht tot verontschuldigungen. *Henrik* was daar over voldaan: doch de keizer kon de stoutheit niet vergeten, die *Robbert van der Mark*, zyn achterleenman, en wiens voorouderen certyds bedienden van het huis van Burgundië geweest waren, gehad hadde. Hy zondt *Henrik*, graaf van Nassau, met een leger, die zyn landt verwoefte, en eenige plaatsen innam, van welke hy een gedeelte der bezettingen voor de schietgaten der muren liet ophangen. Na deze wraak bewilligde de keizer in een stilstandt van wapenen voor zes weken.

Ondertusschen verzekerde zich de heer van *Li-ques*, onder voorwendsel van een verschil, het welk hy hadt met den kardinaal van Bourbon van de stad *S. Amand*, waar van deze laatste abt was, en belegerde *Mortain*, welke plaats hy zeide dat hem toebehoorde. De plaatsvoogdt vondt zich verplicht zich by verdrag over te geven. Deze twee kleine steden waren van Doornik afhankelijk, dat ter zelve tydt belegert was door den bestierder van Vlaanderen: zo dat het weder tot een oorlog uitborst, wanneer men des zelfs vlamme meende uitgebluscht te hebben. De koning van Engelandt kwam 'er nogmaals met zyne bemiddeling tusschen beide: maar doordien hy zich niet naar Calais kon begeven, en om dat hy het dienstig oordeelde over zee een vergelyk te treffen, op de grenzen van de twee daar by belang hebbende vorsten, stelde hy den kardinaal *Wolsey* in zyne plaats.

Vrankryk was bewust van de verbindtenis van dezen staatsdienaar met den keizer, die hem met de hope van het pauschap vleide. Hy schreef zelfs nooit aan hem dan met zyn eigen handt, en eindigde zyne brieven met deze strelende woorden: *wu zoon en neef*. Het Fransche hof zou hem derhalven liefst niet tot middelaar gehad hebben; doch om de vyandship van den meester niet te behalen moest men de bemiddeling van den gunsteling aannemen. *Wolsey* kwam op den 2 Augusty te Calais, werwaarts de koning van Vrankryk en de keizer hunne afgezanten zonden. *Anthony du Prat*, kancelier, *Johannes van Silve*, eerste voorzitter in het Parlement van Parys, en *Jakob Chabane* van Palisse, maarschalk van Vrankryk, begaven zich derwaarts van wegens den eersten, met een gevolg van vier honderd paarden. De keizer zondt derwaarts *Gatinare*, zynen kancelier, den Heer van *Berges*, en eenige anderen. De paus zondt daar ook zynen afgezant, den bisschop van *Askoli*, doch heimelyk, en veel meer als een verspieder dan als een zaakbezorger. doordien hy geloofde, dat deze byeenkomst minder strekte om tusschen de strydende vorsten eene vrede te bewerken, dan om de ware oogmerken van den eenen en den anderen te leren kennen.

Men kwam echter byeen, en elk deedt zyne voorstellingen in de tegenwoordigheit van *Wolsey*, die met een drievoudigen last door den koning, zynen meester, voorzien was; namentlyk vooreerst van des zelfs algemeen plaatshouder, en bemiddelaar der verschillen tusschen den keizer en den Franschen koning te zyn; ten tweede, om een nieuw verdrag in zynen name met den laatstgemelden vorst aan te gaan; en ten derde, om een verbondt tusschen Engelandt, den paus, den keizer, den koning van Vrankryk, en eenige andere mogendheit te sluiten. De afgezanten van den keizer begonnen met het wedereischen van Burgundië, en het vernietigen van de hulde, welke de keizer wegens Artois en Vlaanderen aan de Fransche kroon moest doen. Die van den Franschen vorst weigerden het een en het ander, en eischten, dat de keizer Navarre aan *Henrik van Albet* zou wedergeven, en dat hy zou betalen de honderd duizend kronen, welke hy volgens het verdrag van Nojon verplicht was jaarlyk te betalen, zo van wegens het huwelyk van de prinsesse van Vrankryk, dochter des konings, de welke aan *Karel* verlooft was, als uit aanmerking van den afftandt, welken de koning van Vrankryk hem deedt van het koninkryk van Napels. De afgezanten des keizers gaven ten antwoordt, dat de minderjarigheit van *Karel* ten tyde van het sluiten van dit verdrag hem vryheit

1521. De vyandelykheden daren in Vlaanderen.

De kardinaal *Wolsey* bekleed met de waardigheit van middelaar; om de verschillen van den keizer met den koning van Vrankryk te vereffenen.

* Agent

Acta Publ. Tom. XIII. fol. 748 etc.

Wederzydliche eischen van *Karel den V* en *François den I*.

gaf

1521. Men noemde hem dootgaans het wildzwyn van Ardenes.

Waarom *François den I* in zyn verschil in met den keizer.

De hertog van Bouillon wikkelt *François den I* in zyn verschil in met den keizer.

Hy daagt den keizer uit.

De keizer veracht de uitdaging van den hertog.

Nieuwe klagten door den keizer by den koning van Engelandt, als scheidsman, tegen dien van Vrankryk ingebragt. *Henrik* strykt een vonnis tegen *François den I*.

Emarius zamsamt erget.

1521. gaf om het zelve na te komen, of niet; eene kwade reden in den mond van oppervorsten: want anders zyn de Rechtsgeleerde wetten, anders die van de openbare trouwe, en de zekerheit der verbonden. De zelve afgezanten zeiden ten aanzien van het Napelsche koninkryk, dat de keizer daar een onbetwistbaar recht op hadt uit hoofde van zyne moeder, de koningin *Johanna*, dochter en erfgename van *Ferdinand*, en dat het zo veel zou zyn als daar van af te staan, byaldien hy de honderd duizend kronen, welke Vrankryk eischte, betaalde. Wat Navarre betrof, zy beloofden uit name van den keizer het zelve weder te geven, zo haast als de koning van Vrankryk van zyn kant den keizer het hertogdom van Burgundië weder zou ingeruimt hebben. Men bragt ook op het tapyt de wederzydsche eischen op het hertogdom van Milaan; een verschil, bekwamer om de gemoederen aan het giften te brengen, dan tot vrede te bewegen. Men sprak op nieuw van het verbreken van het verdrag van Nojon, het welk de keizerlyke afgezanten den Franschen te last leiden, ter oorzaak van den bystandt, welken zy kort daar na gegeven hadden aan den hertog van Gelder, een oud vyandt van het huis van Burgundië. Men sprak ook op nieuw van de hulde der Nederlanden, waar van de keizer wilde ontslagen zyn, en de kanselier *du Prat* zeide, dat dit gene stoffe van verbonden en onderhandelingen was, maar van verzoek-en smeekschriften; dat men zich ten dien einde by den koning moest aangeven, die van zyn opperste recht kon afsiaan, indien hy zulks geraden vondt. Eindelyk, de zamenkomst liep met onnutte twistingen ten einde, en men kwam in gene zake overeen: zo dat het aan den kardinaal *Wolfey* bezwaarlyk zou geweest zyn, de gemoederen, zo zeer van malkander verwydert, tot bedaren te brengen, en een vergelyk uit te werken. Dit was ook zyne mening niet. De keizer, die niets anders zocht dan den koning van Engelandt in zyne belangen te brengen, om Vrankryk den oorlog aan te doen, hadt aan dezen kardinaal, door den mond zyners afgezanten, vernieuwt de beloften van het aanstaaende pauschap, daar deze staatzuchtige kerkvoogdt mede ingenomen was. Hy dacht dan niet dan om dien vorst te begunstigen, die hem zulk eene grote hope deedt hebben, en om des zelfs vyandt in het ongelijk te stellen; waar toe hy daarenboven nog wierdt aangezet door den gezant * van den paus, de welke *François* den I niet beminde. Dus maakte men zich in een tydt, waar in men veinste van vrede te handelen, van alle kanten gereed ten oorlog. De koning van Vrankryk hadt zich van deze tyds gelegenheit bedient, om den hertog van Albanie naar Schotland te doen oversteken, om aldaar verwyderingen te verwekken, die de Engelschen binnen hun eilandt werk zouden geven, en hen beletten zynen vyandt bystandt te doen. De keizer van zyn kant hadt den grave van Nassau met een leger aan de overzyde van de Maze gezonden.

De veldheer belegerde en veroverde Mouson, het welk *Montmorency* op slechte voorwaarden overgaf. Hy belegerde vervolgens *Mazieres*, in welke plaats zich de konneftabel geworpen hadt, met het gene hy van de bezetting van Mouson hadt kunnen bergen. De plaats wierdt met geweld aangetast. *Nassau* belegerde de zelve aan den eenen kant van de overzyde van de Maas, en *Sickingen* aan den anderen kant, van die rivier. De stad wierdt zeer hevig beschoten, en de geschiedenischryvers zeggen, dat men zich in dit beleg voor de eerste maal van bomben bediende;

Wolfey laat zich inoemen door de hope, welke de keizer hem geeft tot het pauschap.

* *Nanciar*.

Inneming van Mouson. Belegering van *Mazieres*. September 1521.

cene uitvinding, welke uit de helle schynt voortgekomen te zyn, en beter duivels dan menschen te voegen. De belegerden verdedigden zich met eene gelyke dapperheit; en de beroemde ridder *Bajard*, bestierder van de plaats, begroette de belegeraars met vuurpylen en brandende pikkranssen, kokend olie, en andere vuurwerken. Hy voegde ook de list by de dapperheit. Hy deedt een brief zonder naam lopen in het leger van *Sickingen*, in welken stondt, dat de graaf van Nassau hem niet geplaast hadt aan de overzyde van de rivier, dan om hem van kant te helpen. *Sickingen* geloofde zulks, en door het kwade verstandt, dat 'er sedert tusschen die twee bevelhebbers ontstondt, wierdt men genoodzaakt het beleg op te breken.

De koning van Vrankryk begaf zich mede te velde met eene grote krygsmacht. Hy herwon *Moufon*, verbrandde *Bapaume*, veroverde *Landrecy* en *Bouchain*, en trok over de Schelde, met een voornemen om den keizer slag te leveren. De zelve hadt zich binnen *Valencyn* geworpen met een leger van dertig duizend mannen; maar gelovende dat der Franschen sterker, week hy te rug, onder begunstiging van een zwaren mist. Hy liep gevaar om in zynen aftocht geslagen te worden, zonder de verdeeldheit, welke onder de vyanden kwam, ter oorzaak van het misnoegen des konneftabels, vergramd over dat men het bevel van de voorhoede gegeven hadt aan den hertog van Alençon, schoonbroeder des konings. Anderen zeggen, dat de maarschalk van *Châtillon* vertoonde, dat men moest wachten, tot dat de achterhoede en de middeltocht de Schelde overgetrokken waren, eer dat men zich in een gevecht behoorde in te laten, waar by de koning tegenwoordig was, uit vreeze om den persoon van den zelve al te veel bloot te stellen.

Wolfey, nieuwe bevelen van den koning, zynen meester, hebbende ontfangen, die geloofde, dat deze vyandelykheden zyne bemiddeling ten nadeele en tot onreere strekten, zondt afgezanten aan den keizer en den koning van Vrankryk, om hen tot eene wapenschorting te verplichten. De Lord van *St. Jan* en *Thomas Boulen* gingen naar den eersten, die zich in het leger voor *Doornik* begeven hadt; de graaf van *Worcester* en de bisschop van *Eli* naar den tweden, die in de nabuurschap lag van *Kameryk*. Deze afgezanten verkregen, dat de een en de ander zyne benden zou doen te rug trekken, en dat *Wolfey* daarenboven zou schryven aan den koning van Engelandt, om zyne gevoelens te weten, om 'er vervolgens zyn oordeel over te vellen. Doch de verovering van *Fontarabië*, waar van de keizer in dien tydt, dat men over dezen stilstandt handelde, de tyding kreeg, deedt de onderhandeling afbreken, en alle hope tot de vrede verdwynen.

De koning van Vrankryk hadt den admiraal *Bonnivet* in *Guienne* gezonden met een leger, om *Navarre* weder te veroveren. *Bonnivet*, veinzende recht op *Pampelona* aan te trekken, draaide kort om naar *St. Jan de Luz*, trok over de rivier *Bidassoa*, en sloeg zich neder voor *Fontarabië*. Deze plaats, tusschen bergen gelegen, aan den mond van de rivier, was de sleutel van de provincie *Guipuscoa*, en die van Spanje aan dien kant. Zy boodt weinig tegenstandt, en gaf zich over op den 8 October. De keizer weigerde het verdrag goed te keuren, byaldien men hem *Fontarabië* niet weder inruimde. Zodanig waren de beginselen van een oorlog, de welke acht en dertig jaren duurde tusschen twee vorsten

1521. Uitvinding der bomben.

De keizer en de koning van Vrankryk bevinden zich aan het hoofd hunner legers. *M. Herbert*. *Mazaray*. *M. Varillas*.

M. Herbert. *Mazaray*. Wapenschorting.

Belegering van *Fontarabië*.

De A
raal Boon
ou.

M. Herbert
Mazaray
Vergelyk
van *Soly*
met *Ka*
den V.

* *Mont*

Solyman
verwinn
gen in S

152
152

Septem
1521.

Grieksc
Weilic
burg.

1521. ten en hunne opvolgers, met eene woede, door welke verscheidne staten van den eenen en van den anderen verwoest wierden. Het scheelde zelfs weinig, of Vrankryk was daar door te gronde gegaan, na de nederlage en gevangenis van zynen koning. De overwinning, welke de keizer als toen behaalde, gaf hem grote voordeelen; doch zy kostte hem veel bloeds; en, indien men de Spaansche schryvers mag geloven, verloren meer dan vyf maal honderd duizend menschen in deze oorlogen het leven. Wy zullen in het vervolg alle deze uitkomsten zien, voor zo verre zy eenige betrekking hebben met de Geschiedenis van Engelandt. Voor het overige worden alle deze ongelukken door de Franche schryvers toegeschreven aan de hoofsichtigheit van een staatzuchtigen gunsteling*, niet willende toestaan de wedergeving van Fontarabié, om dat hy de verovering daar van aanmerkte als een gedenkteken van zyne dapperheit. Zo veel is 'er den vorsten aan gelegen, de driften hunner staatsdienaren te kennen, om de ware belangen van hunnen staat van de valsche te onderscheiden, en hunne raadsragen niet op te volgen, dan na de zelve met de belangen van het gemeenbest overeenkomende bevonden te hebben.

* De Admiral Bonni-
vet.

M. Herbert.
Maceray.
Vergelyking
van Solymans
met Karol
den V.
Ondertusschen wierdt Europa bedreigt door de wapenen der Turken. Daar waren twee jaren verlopen, dat Solymans zynen vader Selim was opgevolgt, zynde tot Sultan der Turken uitgeroepen niet alleen in het zelve jaar, maar ook op den zelve dag, op welken Karol tot keizer van Duitschlandt was verkoren. Men merkte ook aan, dat deze laatste de eldte Christen keizer was, te rekenen van Albert, hertog van Oostenryk; het hoofd van zyn huis, die verkoren was in den jare 1298; en dat Solymans de elfde Sultan was, te rekenen van Ottoman, den grondlegger van het Turksche keizerdom: als of het noodlot dezer twee vorsten onder een gesternte was. Maar het bleek in het vervolg, dat zy alleen geboren waren om malkander het oprechten eener opperheerschappye* te beletten. Solymans was niet zo wreed als Selim; doch hy was niet minder staatzuchtig. In het eerste jaar zynner heerschappye wendde hy zyne wapenen naar den kant van Syrié tegen een zekeren Gazelle, die het keizerryk der Mammelukken trachtte te herstellen, het welk Selim vernietigt hadt. Hy leverde hem slag naby Damascus, en versloeg hem; en zyn gehele aanhang, alleen uit allerhande byeen geraapt volk bestaande, en zich nu zonder hoofd bevindende, wierdt verstroot, of onderwierp zich aan den overwinnaar. Solymans, in Syrié niet meer te doen hebbende, kwam te Constantinopel te rug. Hy wist, dat zyn vader voornemens was geweest den oorlog in Europa over te brengen, en dat hy ten dien einde alle de noodwendige voorraadsbehoefden hadt verzamelt. Het geldt, de mondkost, de oorlogsnoodwendigheden, alles was vaardig tot deze onderneming, en het leger, overwinende uit Syrié wederkerende, zocht niets dan om te slaan. Solymans liet het den weg nemen naar Belgrado, eene sterke plaats, gelegen aan den zamenvloedt van de Sauw en den Donauw, en de sleutel van Hungarié. De Hoogduitschers noemen het Weissenburg, dat in hunne tale uitdrukt des zelve ouden naam *Alba Graeca*. Het legt in dat gedeelte van Hungarié, dat men Rascié noemt, en eenigen nemen het voor het aloude *Taurunum*. Amuratb de II en Mabometh de II belegerden het te vergeeffch, de eerste in den jare 1442, en de tweede in den jare 1456. Solymans was gelukkiger, en de verwarringen in het gemelde konink-

* Monarchie.

Solymans o-
verwinnin-
gen in Syrié.

1520.

1521.

September
1521.

Grieksch-
Weissen-
burg.

II Deel.

ryk maakten deze verovering nog gemakkelijker. 1521.
Lodewyk, zoon van Ladislaus, was tot koning gekroont geweest na de doot van zynen vader*; maar hy vondt Hungarié door vele verdeeldheden verscheurt, welke hy wegens zyne jeugt onmachtig was weg te nemen. De Sultan, zich van deze verdeeldheden bedienende, belegerde Belgrado, en maakte zich daar van meester, zo wel door de lafhertigheit en het kwaad verstant der belegerden, als door de dapperheit zynet benden.

* Zy waren
van het ge-
facor van
Jagello.

Inneming
van Belgrado.

De verovering van deze aangelegene plaats opende hem den doortocht in Hungarié, van waar hy kon doordringen in Duitschlandt, en zelfs tot in Italié. De paus en de keizer waren daar over ongerust. Hunne afgezanten vertoonden des zelve gevolgen aan Wolfey, en drongen hem aan om een verbondt te sluiten, dat hen te zamen in staat kon stellen om alle hunne krachten tegen dezen gemenen vyandt in het werk te stellen. Ter zelve tydt kwamen 'er afgezanten van den koning van Hungarié, die welke zich naar Calais begaven, op de tyding, die men hadt van de vergadering, welke 'er gehouden wierdt tot de bewerking der vrede. Zy voegden hunne aanzoekingen by die der pausselyke afgezanten en des keizers, en Wolfey, die hunne redenen goedkeurde, nam het voornemen om naar Brugge te gaan, alwaar de keizer was, om met den zelve een mondsprek te houden. Hy schreef te voren aan den koning, zynen meester, de welke aan hem vollen last gaf om te doen al het gene hy in deze gelegenheit oorbaar zou vinden.

De keizer
betoont
Wolfey grote
eerbewyzi-
gen.

De keizer betoonde hem grote erbewyzingen, kwam hem eene halve myle te gemoet; en ontving hem in de stad, als of hy de koning van Engelandt zelf was. Zy kwamen te zamen overeen, dat ingevalle men zich niet zou kunnen vereenigen met François den I, het welk onmogelyk scheen; men een driedubbeld verbondt zou maken tusschen den paus, den keizer en den koning van Engelandt tegen Vrankryk. Hunne reden was, dat men Vrankryk kleinder moest maken, voor dat men den oorlog tegen de ongelovigen begon, uit vrede, dat hen het zelve anders mogt aantasten in den tydt, dat zy met den Turk doende waren. De reize van Wolfey duurde dertien dagen, na verloop van welken tydt hy te Calais wederkeerde, alwaar de Franche afgezanten hem verwachtten, zeer ongerust zynde over eene zo langé zamenpraak. Hy zeide hen niet wat 'er omgegaan was; maar ontveinzende de weinige hoop, die hy hadt van vrede tusschen den keizer en den koning, hunnen meester, en daavenboven met meerder zorge voor hen bedekkende het driedubbeld verbondt, ging hy voort met aan een vergelyk, tot wegneminge van hunne verschillen, te arbeiden.

In dezen tydt was het dat de nieuwe onlusten ontstonden, van welke wy boven gesproken hebben: de inneming van Mouson aan den eenen kant, met de belegering van Doornik, het welk de keizer sedert onder zyne gehoorzaamheit bragt; het verlies van Fontarabié aan den anderen, het welk hem de koning van Vrankryk ontweldigde, en het welk de verzoening dezer twee vorsten onmogelyk maakte. Wolfey, aangeport door de beweegreden, welke wy boven verhaalt hebben, deedt eindelyk uitspraak in hoedanigheit van scheidsman, of middelaar, in welke hy aan François den I toeschreef de verbreking der verbonden, en hem verantwoordelyk maakte wegens alle de onheilen van den oorlog. Dit was een voorloper van het driedubbeld verbondt,

Wolfey doet
eene uit-
spraak ten
nadeele van
François
den I.

1521. het welk daar op voor den dag kwam, doch het welk van te voren reets ontworpen was.

November 1521. Het zelve bevelde: I. Dat het onmogelyk zyn-

Inhoudt van her dreedub- beld ver- bondt tuf- fchen den paus, den keizer, en den koning van Engelandt.

de, zich aan te kanten tegen de o- dertnemingen van den Turk, voor dat men Frankryk hadt vernedert, het welk anderen wetten wilde stellen, de paus, de keizer en de koning van Engelandt zich te zamen verbonden tot bescherminge bunner staten, zo wel die gene, welke zy reets bezaten, als die, welke zy nog zouden vermeerren. II. Dat de keizer verplicht zynde om in het naafkomende voorjaar naar Spanje over te gaan, om daar volk en geldt te ligen, en om de onlusten in zyne ryken te dempen, de koning van Engelandt hem zou verschaffen een geleide van schepen om in alle zekerheit het Kanaal door te zeilen. Dat hy de zelve zou voorzien met alle nodige mond- en krygsbedoefstus, en dat hy op dit

* Esquader.

smalzeel * schepen zou plaatsen drie duizend soldaten, behalven de matrozen. Dat zo de koning in Frankryk wilde woenen, de keizer hem een diergelyk geleide zou geven. III. Dat de bondgenoten in de maandt van Maart des jaars 1523 den oorlog tegen Frankryk zouden verklaren, en dat hunne benden zich te velde zouden begeven in de daar op volgende maandt van May. Dat de paus in Italië zo de geestelyke als de wereldlyke wapenen zou gebruiken. Dat de keizer met tien duizend paarden en dertig duizend voetknechten zich op de Spaansche grenzen zou laten vinden, en allen handel tuschen Frankryk en de Nederlanden beletten. Dat de koning van Engelandt met even zo veel krygsvolk over zee zou komen, en zich by het keizerlyke leger voegen; en dat, indien 'er by geval een veldslag wierdt geleverd gedurende zynen tocht, de bevelhebbers der plaatsen van den keizer verplicht zouden zyn hen te hulp te komen. IV. Dat zy, om den overtocht bunner benden te verzekeren, de een en de ander in de maandt van Maart des jaars 1523 eene vloot in zee zouden brengen, die in het Kanaal zou kruiffen, en op de kusten stropen, om Frankryk in eene gedurige bezigheit te houden. Dat geen der zamen verbondene mogendheden zyne schepen in de havenen zou doen wederkeren, zonder gemene toestemminge van allen, en dat zy aanstonts zouden berstellen de schade, die 'er zou kunnen veroorzaakt worden door het kwade weêr, of door een zeeslag, om zich aanstonts weder in zee te kunnen begeven. V. Dat byaldien alle hoop van vrede met Frankryk voor het einde van de maandt November zou verloren zyn, en dat die kroon hare vyandelykheden weder begon, de keizer in dat geval zyne reize naar Spanje zou verbaasten. Dat de koning van Engelandt, om hem derwaarts te geleiden, klaar zou houden het geleide, waar toe hy zich verplicht hadt. Dat Henriik op zyne aankomst in Engelandt Frankryk den oorlog zou verklaren, en dat zyne vloot, Karel in Spanje gebragt hebbende, in het Kanaal zou komen kruiffen, terwyl de legers der bondgenoten François te lande zouden aantasten, gelyk men overeen was gekomen. VI. Dat, om hunne wapenen te begunstigen, de paus den koning van Frankryk in den ban zou doen, zo haast als de oorlog zou verklaart zyn, en des zelfs onderdanen van bunnen eedt van getrouwheit ontslaan, verzoekende om bystandt aan den keizer en den koning van Engelandt tegen dezen vyandt der kerke. VII. Dat deze twee vorsten den paus en het huis de Medicis in hunne bescherminge zouden nemen, in weêrwil van allen. Dat de paus van zyn kant zou hebertigen de belangen van den keizer en van den koning tegen alle hunne vyanden, met welke hy geen verstantbouding zou mogen hebben. VIII. Dat de Zwitsers door den keizeren den koning in dit bondgenootschap zouden worden toegelaten; het zy de zelve daar in wilden

treden, of zich onzydig bonden. IX. Dat deze twee vorsten zich onderling verbonden om de ketters te vervolgen, die gevoelens hadden, stryfig tegen het Ro- misch-Katholyke geloof, of die zouden onderstaan het gezag van den H. stoel te beledigen. Dat zy in alle plaatsen, die zy op Frankryk zouden winnen, zouden vast stellen de zelve onderwerping aan de Apostolische rechtbank, en dat zy zich zouden verbinden de zelve te doen waarmaken door alle de volkeren onder hunne geboorzaamheit. X. Dat zy, Frankryk kleiner gemaakt hebbende, hunne wapenen zouden wenden tegen den Turk. XI. Dat zy met niemandt enig verdrag zouden maken dan met toestemminge van allen. XII. Dat niettegenstaande de keizer beloofd hadt met de prinsesse van Frankryk te trouwen, en de koning van Engelandt zich hadt verbonden om de prinsesse, zyne dochter, aan den Dauphin ten huwelyk te geven, deze twee huwelyken echter geen voortgang zouden hebben; maar dat de keizer, ten beste van de Christenheit, zou trouwen met de prinsesse van Engelandt, en dat de paus, wegens hun namaagschap, hen vergunning * Dijsen/auk

daar toe zou geven. XIII. Dat men alle deze overeenkomsten geheim zou houden, tot dat het tydt zou wezen om de zelve ruchbaar te maken. XIV. Dat de bondgenoten dit verdrag binnen drie maanden zouden bevestigen. XV. Dat de andere verbonden, gemaakt tusschen den keizer en den koning van Engelandt, voor zo verre de zelve niet strydig waren met het tegenwoordige, zouden onderhouden worden. Deze voorwaarden kwamen eerst in den volgende

jare te voortchyn onder die van een nieuw verbondt, het welk te Londen gesloten wierdt tusschen Karel en Hewrik, en in het welk deze wierden ingelacht.

Dit verbondt wierdt getekent den 24 November, na het innemen van Fontarabie door de Franfchen, en voor de verovering van Doornik door den keizer, die zich daar van eerst meester maakte op den 1 December daar aan volgende, na eene belegering van zes maanden. François de I was die stad met zyn leger genadert, met een voornemen om de zelve te ontzetten; maar de overstroming der wateren, welke toen gebeurde, maakte de wegen onbruikbaar, en noodzaakte hem zyne benden in Pikardië te verzamelen. Hy deedt zulks aan Chumproux, die daar bestierder van was, weten, en beval hem zyn vergelyk te maken zo eerlyk hy maar kon. Dus wierdt de stad in de handen des keizers overgegeven.

Weinig tyds na het tekenen van het gemelde verbondt keerde de kardinaal weder naar Engelandt. De geschiedenischryvers merken aan, dat het zegel van het ryk met zich hadt genomen; dat zulks het afdoen van vele aangelegene zaken vertraagde, en onder anderen het ampt der Sherifs, in dat jaar benoemt zynde, opschortte. Dit was ook ten tyde van zyne ongunst * Dugracé

eene der voornaamste bezwaarnissen, welke men tegen hem inbragt. Hy vreesde echter in dezen tydt niets minder. Hy kwam weder te Londen als in zegepraal, en hy bragt mede voor den koning de bulle, die hem vereerde met den heerlyken tytel van *Verdediger des geloofs*. De paus hadt den zelve aan dezen kerkvoogdt gezonden, met een brevet, door het welke hy in zyn ampt van pausselyken gezant wederom voor twee jaren wierdt bevestigt. De koning ontfing hem ook met nieuwe tekenen van gunste, en begiftigde hem met de abdy van St. Alban, om hem te belonen voor de dienften, welke hy hem in zyne onderhandelingen gedaan hadt. De keizer gaf hem van zyn kant hope tot het aartsbisdom van Tole-

Verovering van Doornik door den keizer.

M. Herb. Wolfey hadt het ryk met zich genomen op zyne reize over zee.

De koning geeft hem de abdy van St. Alban.

De keizer gaf hem van zyn kant hope tot het aartsbisdom van Tole-

Tole-

De laan keiz inge

De fche jaag Crei Part Pav Dod pau den Des 162 \$ M geid doo hof gen Ma

Jan 157 Bri ite den om pau bez Ma M. Gu

1511. Toledo, en volgens eenigen * wees hy hem een groot jaargeldt aan uit de inkomsten van dit ryk kerkelyk ampt, verwachtende de leen-opdragt †, die hem beloofde was.

De oorlog in Italië houdt van Vrankryk wierdt voortgezet. De zelve was nog nadeeliger aan den laaften in Italië, dan hy in zyn koninkryk geweest was. *Lautrek*, die de Fransche benden gebodt over het gebergte, te Parys gekomen zynde, ging het leger der bondgenoten in het Milanees. *Ferrand d'Avalos*, marquis van Peskara, gebodt de keizerlyke ruitery; *Prosper Colonna* die van den paus; *Frederik van Gonzaga*, marquis van Mantua, standaarddrager der kerke, was opperveldheer * van het leger.

De paus nam tot een voorwendfel om in het eedgenootschap † te treden. Dus liep men van alle kanten tot de wapenen. Vrankryk zondt *Lautrek* spoedig af. Hy kwam tyds genoeg om zynen broeder te ontzetten, welken de bondgenoten binnen Parma bezet hadden, het welk zy belegerd hielden. Hy noodzaakte hen de belegering op te breken, en voor hem te wyken; doch zy een onderstandt van tien duizend Zwitfers hebbende ontfangen, welke de kardinaal van Sion hen toevoerde, verdreven hem op hun beurt: zo dat hy genoodzaakt was zich binnen Milaan te besluiten. De stad wierdt ingenomen, doch het kasteel hieldt het. *Lautrek* leide daar eene sterke bezetting in, met de nodige behoeftens om eene belegering uit te staan, en week met het overige van zyn leger in het gebiedt der Venetianen, de welke in het verbondt met den koning van Vrankryk gebleven waren. De legerhoofden van den paus en den keizer, zich van de verwarring der Franschen bedienen, hernamen Cremona, Parma, Pavië, met alle de kleine rondom leggende plaatsen. De paus hadt zo veel blydschap over deze gelukkige voortgangen, dat hy vier dagen daar na aan de koortze stierf.

Men geloofde nochtans, dat hy vergeven was: doch men zegt niet door wien §, of waarom. Zyne doodt was aangenaam aan Vrankryk, het welk hem voor de oorzaak van den oorlog hieldt, en hem beschuldigde, dat hy geldt beschafte tot onderhoudt van het krygsvolk. De zelve was nog aangener voor den kardinaal *Wolsey*. Hy voelde toen alle zyne hope weder herleven, en beelde zich in, dat hem het pauschap, hem door den keizer beloofd, niet kon ontgaan. Maar zyne blydschap, als mede die van Vrankryk, waren van korten duur.

Zo haast als deze kardinaal de doodt van *Leo den X* vernomen hadt, zondt hy, met toestemminge van den koning, zynen meester, *Doctor Pace*, deken van de St. Paulus-kerke, naar Rome, en een renbode aan den keizer, met zeer nadrukelyke brieven, om hem aan te zetten, tot zyn voordeel te werken, volgens de belofte, welke hy hem daar van gedaan hadt. Hy vertoonde hem, „ Dat de tydt nu gekomen was om de oprechtheit van zyne genegenheit te doen blyken. Dat hy niet twyffelde aan het woordt van zulk een groten vorst; maar dat men geen oogenblik moest verzuimen. Dat 'er de eer van hen beide aan gelegen lag, zo wel als het belang van de ganiche Christenheit. Dat de verkiezing van een onwaardig voorwerp de

kerk zou ontëeren. Dat de keizer zyn gezag in Italië niet beter kon verzekeren, dan zyne tusschenkomst in het Conclave te doen gelden; het eenige middel om de schandelyke kuipery; en der kardinalen te doen ophouden, en het aloude gezag der keizeren in de benoeminge der pauzen te herstellen. *Byaldien ik nu mogt verkoren worden*, voegde deze kardinaal daar by, *zal ik het U dank weten; en wat hebt gy niet van myne erkenenisse te verwachten? Heb ik U niet door de verbonden van Calais en van Brugge doen zien wat ik in staat was tot uwen dienst te doen? Indien ik nu in zulk eene tedere gesfeldheit vandydt, en in welke ik niet in handen hadt de macht, welke het Pauschap my zou geven, Vrankryk niet ontzien hebbe, wat zal ik niet doen, wanneer ik door middel van U my op den H. stoel zal verheven zien? Ik zal dan immers geen minder vermogen dan tegenwoordig hebben op den geest van den koning van Engelandt. Indien gy hem dan aanmerkt als den scheidsman van Europa, zo moet gy niet twyffelen aan den goeden uitslag van uwe voornemens. Hy zal zich altydt naar myne raadgevingen schikken; en by gevolg zal hy altydt de waarschaal naar uwen kans doen overbellen. Voor het overige denke uwe keizerlyke Majesteit niet, dat myne waardigheit my van tale zoudoet veranderen. Myn belang zou my dan niet minder dan myne erkenenisse verplichten om my een vorst te doen aankleven, die alleen bekwaam is om de vrede in Italië te onderhouden, het welk de wapenen van Vrankryk altydt zullen ontruffen.*

De deken van St. Paulus was ook belast den kardinalen te vertonen, dat zy geen keure, voor de kerk voordeeliger, konden doen, dan met den kardinaal *Wolsey* tot paus te verkiezen: Om dat de zelve ten ervaren hoofdte nodig hadt om haar in zulke zware dagen te bestieren, en die aan de andere zyde van partyfchap niet verdacht was; dat zy dit hoofdte niet moesten zoeken noch in de party van den koning van Vrankryk, noch in die van den keizer, dat Italië ben zulk een paus niet meer kon geven, om dat 'er, benevens de oneenzydigheit, eene ontzagbelykheit wierdt vereischt om zich te doen geboorzamen; dat deze boedanigheden by niemant gevonden wierden dan in den persoon van den kardinaal *Wolsey*; dat zyne geboorte hem onafbankelyk maakte van de twee huizen van Vrankryk en van Oostenryk, van welke Italië het meest te vrezen hadt, en dat by ten zynen bevelde hadt de machten van den koning, zynen meester, van welken het meer te hopen hadt; dat deze vorst hem zou ondersteunen ter bescherminge en vergrotinge van den H. stoel, aan welken by sedert korten tydt zulke schone bewyzen gegeven hadt van zyne Godvrucht. De deken van St. Paulus moest daarenboven aan de kardinalen, die van den Franschen aanhang waren, vertonen, dat zy geen voordeeliger verkiezing voor deze krone konden doen, door dien de kardinaal *Wolsey* een vremdeling zynde, het hem weinig zou schelen, wiens party in Italië zou boven dryven, of die van den koning zynen meester, of die van den keizer. Dit was ook het gene, daar hy zorge voor droeg om aan het Fransche hof, daar hy zyne vrienden hadt, te doen voorgeven.

Maar alle deze kuiperyen slaagden niet. De keizer kende *Wolseys* hoogmoedt, en wachtte zich wel van hem een vermogen te bezorgen, om het welke hy hem in alle opzichten te vrezen hadt. Hy maakte derhalven gene bewegingen ten voordeele van dezen kardinaal: daarenboven was de verkiezing geschied eer de deken van St. Paulus aankwam. Zy viel op eenen, op welken niemant gedacht hadt. Dit was de kardinaal *Adrianus*, bisschop van Tortosa, en

De deken van St. Paulus was ook belast den kardinalen te vertonen, dat zy geen keure, voor de kerk voordeeliger, konden doen, dan met den kardinaal *Wolsey* tot paus te verkiezen: Om dat de zelve ten ervaren hoofdte nodig hadt om haar in zulke zware dagen te bestieren, en die aan de andere zyde van partyfchap niet verdacht was; dat zy dit hoofdte niet moesten zoeken noch in de party van den koning van Vrankryk, noch in die van den keizer, dat Italië ben zulk een paus niet meer kon geven, om dat 'er, benevens de oneenzydigheit, eene ontzagbelykheit wierdt vereischt om zich te doen geboorzamen; dat deze boedanigheden by niemant gevonden wierden dan in den persoon van den kardinaal *Wolsey*; dat zyne geboorte hem onafbankelyk maakte van de twee huizen van Vrankryk en van Oostenryk, van welke Italië het meest te vrezen hadt, en dat by ten zynen bevelde hadt de machten van den koning, zynen meester, van welken het meer te hopen hadt; dat deze vorst hem zou ondersteunen ter bescherminge en vergrotinge van den H. stoel, aan welken by sedert korten tydt zulke schone bewyzen gegeven hadt van zyne Godvrucht. De deken van St. Paulus moest daarenboven aan de kardinalen, die van den Franschen aanhang waren, vertonen, dat zy geen voordeeliger verkiezing voor deze krone konden doen, door dien de kardinaal *Wolsey* een vremdeling zynde, het hem weinig zou schelen, wiens party in Italië zou boven dryven, of die van den koning zynen meester, of die van den keizer. Dit was ook het gene, daar hy zorge voor droeg om aan het Fransche hof, daar hy zyne vrienden hadt, te doen voorgeven.

Maar alle deze kuiperyen slaagden niet. De keizer kende *Wolseys* hoogmoedt, en wachtte zich wel van hem een vermogen te bezorgen, om het welke hy hem in alle opzichten te vrezen hadt. Hy maakte derhalven gene bewegingen ten voordeele van dezen kardinaal: daarenboven was de verkiezing geschied eer de deken van St. Paulus aankwam. Zy viel op eenen, op welken niemant gedacht hadt. Dit was de kardinaal *Adrianus*, bisschop van Tortosa, en

De deken van St. Paulus was ook belast den kardinalen te vertonen, dat zy geen keure, voor de kerk voordeeliger, konden doen, dan met den kardinaal *Wolsey* tot paus te verkiezen: Om dat de zelve ten ervaren hoofdte nodig hadt om haar in zulke zware dagen te bestieren, en die aan de andere zyde van partyfchap niet verdacht was; dat zy dit hoofdte niet moesten zoeken noch in de party van den koning van Vrankryk, noch in die van den keizer, dat Italië ben zulk een paus niet meer kon geven, om dat 'er, benevens de oneenzydigheit, eene ontzagbelykheit wierdt vereischt om zich te doen geboorzamen; dat deze boedanigheden by niemant gevonden wierden dan in den persoon van den kardinaal *Wolsey*; dat zyne geboorte hem onafbankelyk maakte van de twee huizen van Vrankryk en van Oostenryk, van welke Italië het meest te vrezen hadt, en dat by ten zynen bevelde hadt de machten van den koning, zynen meester, van welken het meer te hopen hadt; dat deze vorst hem zou ondersteunen ter bescherminge en vergrotinge van den H. stoel, aan welken by sedert korten tydt zulke schone bewyzen gegeven hadt van zyne Godvrucht. De deken van St. Paulus moest daarenboven aan de kardinalen, die van den Franschen aanhang waren, vertonen, dat zy geen voordeeliger verkiezing voor deze krone konden doen, door dien de kardinaal *Wolsey* een vremdeling zynde, het hem weinig zou schelen, wiens party in Italië zou boven dryven, of die van den koning zynen meester, of die van den keizer. Dit was ook het gene, daar hy zorge voor droeg om aan het Fransche hof, daar hy zyne vrienden hadt, te doen voorgeven.

Maar alle deze kuiperyen slaagden niet. De keizer kende *Wolseys* hoogmoedt, en wachtte zich wel van hem een vermogen te bezorgen, om het welke hy hem in alle opzichten te vrezen hadt. Hy maakte derhalven gene bewegingen ten voordeele van dezen kardinaal: daarenboven was de verkiezing geschied eer de deken van St. Paulus aankwam. Zy viel op eenen, op welken niemant gedacht hadt. Dit was de kardinaal *Adrianus*, bisschop van Tortosa, en

Maar alle deze kuiperyen slaagden niet. De keizer kende *Wolseys* hoogmoedt, en wachtte zich wel van hem een vermogen te bezorgen, om het welke hy hem in alle opzichten te vrezen hadt. Hy maakte derhalven gene bewegingen ten voordeele van dezen kardinaal: daarenboven was de verkiezing geschied eer de deken van St. Paulus aankwam. Zy viel op eenen, op welken niemant gedacht hadt. Dit was de kardinaal *Adrianus*, bisschop van Tortosa, en

Maar alle deze kuiperyen slaagden niet. De keizer kende *Wolseys* hoogmoedt, en wachtte zich wel van hem een vermogen te bezorgen, om het welke hy hem in alle opzichten te vrezen hadt. Hy maakte derhalven gene bewegingen ten voordeele van dezen kardinaal: daarenboven was de verkiezing geschied eer de deken van St. Paulus aankwam. Zy viel op eenen, op welken niemant gedacht hadt. Dit was de kardinaal *Adrianus*, bisschop van Tortosa, en

Maar alle deze kuiperyen slaagden niet. De keizer kende *Wolseys* hoogmoedt, en wachtte zich wel van hem een vermogen te bezorgen, om het welke hy hem in alle opzichten te vrezen hadt. Hy maakte derhalven gene bewegingen ten voordeele van dezen kardinaal: daarenboven was de verkiezing geschied eer de deken van St. Paulus aankwam. Zy viel op eenen, op welken niemant gedacht hadt. Dit was de kardinaal *Adrianus*, bisschop van Tortosa, en

kerk zou ontëeren. Dat de keizer zyn gezag in Italië niet beter kon verzekeren, dan zyne tusschenkomst in het Conclave te doen gelden; het eenige middel om de schandelyke kuipery; en der kardinalen te doen ophouden, en het aloude gezag der keizeren in de benoeminge der pauzen te herstellen. *Byaldien ik nu mogt verkoren worden*, voegde deze kardinaal daar by, *zal ik het U dank weten; en wat hebt gy niet van myne erkenenisse te verwachten? Heb ik U niet door de verbonden van Calais en van Brugge doen zien wat ik in staat was tot uwen dienst te doen? Indien ik nu in zulk eene tedere gesfeldheit vandydt, en in welke ik niet in handen hadt de macht, welke het Pauschap my zou geven, Vrankryk niet ontzien hebbe, wat zal ik niet doen, wanneer ik door middel van U my op den H. stoel zal verheven zien? Ik zal dan immers geen minder vermogen dan tegenwoordig hebben op den geest van den koning van Engelandt. Indien gy hem dan aanmerkt als den scheidsman van Europa, zo moet gy niet twyffelen aan den goeden uitslag van uwe voornemens. Hy zal zich altydt naar myne raadgevingen schikken; en by gevolg zal hy altydt de waarschaal naar uwen kans doen overbellen. Voor het overige denke uwe keizerlyke Majesteit niet, dat myne waardigheit my van tale zoudoet veranderen. Myn belang zou my dan niet minder dan myne erkenenisse verplichten om my een vorst te doen aankleven, die alleen bekwaam is om de vrede in Italië te onderhouden, het welk de wapenen van Vrankryk altydt zullen ontruffen.*

De deken van St. Paulus was ook belast den kardinalen te vertonen, dat zy geen keure, voor de kerk voordeeliger, konden doen, dan met den kardinaal *Wolsey* tot paus te verkiezen: Om dat de zelve ten ervaren hoofdte nodig hadt om haar in zulke zware dagen te bestieren, en die aan de andere zyde van partyfchap niet verdacht was; dat zy dit hoofdte niet moesten zoeken noch in de party van den koning van Vrankryk, noch in die van den keizer, dat Italië ben zulk een paus niet meer kon geven, om dat 'er, benevens de oneenzydigheit, eene ontzagbelykheit wierdt vereischt om zich te doen geboorzamen; dat deze boedanigheden by niemant gevonden wierden dan in den persoon van den kardinaal *Wolsey*; dat zyne geboorte hem onafbankelyk maakte van de twee huizen van Vrankryk en van Oostenryk, van welke Italië het meest te vrezen hadt, en dat by ten zynen bevelde hadt de machten van den koning, zynen meester, van welken het meer te hopen hadt; dat deze vorst hem zou ondersteunen ter bescherminge en vergrotinge van den H. stoel, aan welken by sedert korten tydt zulke schone bewyzen gegeven hadt van zyne Godvrucht. De deken van St. Paulus moest daarenboven aan de kardinalen, die van den Franschen aanhang waren, vertonen, dat zy geen voordeeliger verkiezing voor deze krone konden doen, door dien de kardinaal *Wolsey* een vremdeling zynde, het hem weinig zou schelen, wiens party in Italië zou boven dryven, of die van den koning zynen meester, of die van den keizer. Dit was ook het gene, daar hy zorge voor droeg om aan het Fransche hof, daar hy zyne vrienden hadt, te doen voorgeven.

Maar alle deze kuiperyen slaagden niet. De keizer kende *Wolseys* hoogmoedt, en wachtte zich wel van hem een vermogen te bezorgen, om het welke hy hem in alle opzichten te vrezen hadt. Hy maakte derhalven gene bewegingen ten voordeele van dezen kardinaal: daarenboven was de verkiezing geschied eer de deken van St. Paulus aankwam. Zy viel op eenen, op welken niemant gedacht hadt. Dit was de kardinaal *Adrianus*, bisschop van Tortosa, en

1521.

Redenen van den zaakbezorger van *Wolsey* by de kardinalen, om zynen meester te doen verkiezen.

De keizer dringt niet aan op de verkiezinge van *Wolsey*.

* Zie de Critique van Hatmer. † Investiture.

De oorlog in Italië houdt van Vrankryk wierdt voortgezet.

* Generaliffimus.

† of Lesius.

‡ Ligue.

De stad Milaan door de keizerfchen ingenomen.

De Franschen verjaagt uit Cremona, Parma, en Pavië.

Doodt van paus *Leo den X* in December 1621.

§ *M. Varillas* zegt, dat het geschiedde door zynen hofmeester, genaamt *Malefina*.

January 1522. Brief van *Wolsey* aan den keizer, om hem het pauschap te bezorgen.

Mezeray, *M. Herbert*, *Gaucciardyn*.

koning ft hem de y van St. an.

II Deel.

1522. en de zesde paus van den name van *Adria-*

* Want hy wilde, paus geworden zynde, zynen naam niet veranderen.

Verkiezing van paus *Adrianus* den VI: zyne verscheidne ampten voor zyn pauschap.

Guicciardyn, *Mezeray*, *M. Herbert*.

Dit geschiedde buiten twyffel op de aanpry- zing van den keizer.

Wolsey, eens door den keizer misleid, laat zich voor de tweede maal om den tuin leiden.

Hy was genaamt *Adriaan Florisz.* zoon van een burger te Utrecht, en geboren in den jare 1459. Zyn vader liet hem eerst te Zwol en naderhandt te Leuven studeren. Hy verkreeg vervolgens eene parochie in Hollandt; wierdt daar op te Leuven Doctor, en kort daar na kannunnik van St. Pieter en onderkancelier der gemelde hogeschole gemaakt. Eindelyk wierdt hy door den keizer *Maximiliaan* tot leermeester van den aartshertog *Karel* aangesteld. Deze jonge prins, toen in Nederlandt zyn verblyf houdende, zondt hem ingezantschap naar Madrid aan *Ferdinand*, die hem met het bisdom van *Tortosa* beschonk. *Karel* vervolgens keizer geworden zynde vertrouwde hem de regering van geheel Spanje, na dat hy hem den kardinaalshoedt bezorgt hadt. Hy kreeg de tyding van zyne verkiezing tot het pauschap in eene stad van *Biskaie*, genaamt *Vittoria*, alwaar hy doende was om middelen te beramen tot het herwinnen van *Fontarabië*. Men zegt, dat hy op de voorstelling van den kardinaal *Cajetanus* verkoren wierdt, zonder dat iemandt der kardinalen, aan welke hy, om dat hy nooit te Rome geweest was, geheel onbekend was, eens op hem dacht. Men voegt daar by, dat zy zelf verwondert waren, wanneer zy, de verwarringen van Italië en van geheel Europa aanmerkende, hunne gedachten lieten gaan over de verkiezing, welke zy gedaan hadden, zynde de nieuw-verkoren namentlyk een man, wiens naam zy ter naauwernoodt kenden; dat zy, gene andere verontschuldiging voor dezen buitenporigen handel kunnende vinden, zich behielpen met te zeggen, dat zy daar toe aangedreven waren door eene inwendige beweging, en deze verkiezing aldus geschied door eene Goddelijke ingevinge, of inblazinge van den H. Geest. Maar waarschynlyk hebben alle kardinalen de aanpry- zing van den keizer doen gelden, hen gedaan door den kardinaal *Cajetanus*, die pausselyk afgezant in Duitschlandt geweest was, hebbende deze vorst hen belooft *Sfortia* weder in het bezit van het hertogdom van *Milaan* te herstellen, het welk hy kort daar na deedt. Aan den anderen kant wisten zy, dat deze Nederlandsche kardinaal een vreedzaam man was; en dat, byaldien zy gene grote zaken van zyne regering te hopen hadden, zy ook ten minste niets behoeften te vrezen.

Zie daar hoedanig de keizer den spot dreef met de staatzucht van *Wolsey*. Hy verontschuldigde zich echter daar over by hem, en betuigde, dat hy geen deel hadt gehad aan de verkiezinge van den bisschop van *Tortosa*; en hy maakte hem zelfs wys, dat hy tot zyn voordeel geschreven hadt. Men vondt inderdaadt in eene opneming van stemmen negen voor hem; twaalf in eene andere, en negentien in eene derde: zo dat hy de helft der stemmen hadt, zynde niet meer dan negen en dertig kardinalen, hem onder dit getal begrypende. De keizer verzekerde hem ook, dat hy zorg voor hem zou dragen, zo haast als het pauschap weder open kwam te vallen. Hier door wierdt *Wolsey* voor de tweede maal misleid en gewonnen; maar hy genoot niet lang de vrucht en het vermaak van deze ydelheit. Ondertusschen kwam de nieuwe paus te Rome, zo weinig zich verhaastende, dat hy daar eerst omtrent het einde van den zomer aankwam, hoewel hy reets den 9 January verkoren was.

Voor zyne verkiezinge trachtten de Franschen weder te winnen het geen zy door het verbondt van *Leo* den X met den keizer verloren hadden.

Zy waren nog meester van het kasteel van *Milaan*, van de steden *Placcense*, *Novara* en *Alessandria*, en de stad *Genoa* erkende nog hunne opperhoofdigheit. Zy geloofden, dat het openstaan van den H. stoel hen zou gunstig zyn, en dat zy weinig tegenstandt in de plaatsen van den Kerkelyken Staat zouden vinden, door dien de bevelhebbers, onzeker aangaande de hoedanigheden van den toekomenden paus, zich niet veel aan zyne belangen zouden laten gelegen leggen. In deze verwachtinge belegerden zy *Parma*, de oude hoofdstad van het hertogdom van den zelve ven name, gelegen tusschen het *Milanees*, de staten van *Modena* en van *Genoa*, groot en schoon, maar kwalyk versterkt. *François Guicciardyn*, gevollmachtigde van den H. stoel, was daar bevelhebber van. Hy was een geleerd man, genoeg bekend door de fraaie Geschiedenis, welke hy ons heeft nagelaten van de Italiaansche oorlogen van dien tydt. De Franschen geloofden niet, dat een man, opgekweekt in de vrede, en die zyn gantsche leven met de letteroeffeningen en het schryven van boeken hadt doorgebracht, bekwaam zou zyn om krygsvolk te gebieden, noch dat hy eene belegering zou durven doorstaan. Zy bedrogen zich. Een wys man kent overal zynen plicht in; en de oefening der goede letteren kan zeer wel met de dapperheit gepaart gaan, en vermindert de zelve geenzins. Dit bewaarheidde *Guicciardyn* door zyn voorbeeldt. De stad was met eene kleine bezettinge voorzien; en de inwoonders, zynde wilden zich aan den vyandt overgeven, zo haast als de zelve maar voor de stad kwam; maar *Guicciardyn* sprak hen met zo veel nadruk aan, dat zy beloofden het eenige dagen uit te houden, in hope van ontzet te worden. Doch het gescht eene bresch geschoten hebbende, en ziende de Franschen zich ten aanval bereiden, kwamen zy hem in menigte vermanen, dat het tydt was om van verdrag te spreken. *Het is geen tydt meer*, antwoordde hy hen met een toon, harder dan hy anders gewoon was. *Tot nog toe heb ik u geboden om uwen plicht waer te nemen, uit eene vrees, die ik hadt, dat de hoop van een eerlyk verdrag uwlieden uw vaderlandt zou doen verraden: maar tegenwoordig, tot wanhoop gebracht zynde, vergenoeg ik my wel, de schandelykheit daar van voor oogten te stellen. De vyandt is aan den voet der muren, die uw. op genade of ongenade wil vermeesteren. Wilt gyl. dan liever offerhanden zyn van de ongebondenheit des krygsknechts dan my op de bressche volgen, werwaerts ik benen spoede om uwe goederen, uwe vryheit, en de eer uwer vrouwen en dochteren te verdedigen, welke laatste men zal schenden in uwe tegenwoordigheit?* Hier op riepen zy alle overluid, dat zy hem wilden volgen. *Gaan wy dan*, zeide hy tegen hen, *edelmoedige burgers; en met dit voornemen verzeker ik u lieden van de overwinninge.* De aanval duurde vier uren, en de stadvoogdt moedigde de belegerden zo wel aan door zyne woorden en door zyn voorbeeldt, dat zy den vyandt afliegen. De Franschen verloren daar drie honderd mannen by, en braken de belegering op. Dit was al het gene zy deden gedurende het openstaan van den H. stoel; het zy dat de schaamte over den uitslag der zake, door hen niet verwacht, hen de dapperheit deedt ontzinken, het zy dat zy gebreck hadden aan volk en geldt, om andere ondernemingen te onderstaan. Het keizerlyk leger van zyn kant deedt geen aanmerkelyke beweging, en vergenoegde zich met het kasteel van *Milaan* belegerd te houden. Doch de andere vorsten van Italië hernamen de plaatsen, de welke *Leo* X hen ont-

1522.

of *Piacenza*.

M. Herb.

Belegering van *Parma* door de Franschen.

Commissaris.

De stad wordt verdedigt door *Guicciardyn*, die daar gezaghebber van was.

Zyne dapperheit en zyne wel sprekenheit.

Opbreking der belegering.

15

* Coll.

M. Herb.

De kard. de Medici kiet de van Vrankryk.

* Nieuw of het N. vreesch.

Wreedt van een Spaansch velhebb.

M. Herb. *Mezeray* May 1522

1522. ontnomen hadt. De hertogen van Ferrara en Urbino keerden weder in hunne staten, zonder dat de zamening * der kardinalen dacht hen zulks te beletten.

* College.

Na de verkiezing van den nieuwen paus, die, als boven gezegt is, zynen ouden naam van *Adrianus* behieldt, begaven zich de legers te velde. *Lautrek* was versterkt geworden door eene werving van twaalf duizend Zwitsers, en met eene macht van drie duizend mannen, de welke de kardinaal *Julius de Medicis* hem toezondt, vergramd over dat hy zich van het pauschap versterken zag, naar het welke hy gehaakt hadde. Gelyk hy nu de oorzaak daar van toefchreef aan het gezag van den keizer, wiens gunsteling *Adrianus* was, verliet hy des zelfs zyde, en nam die van den koning van Vrankryk aan. Dusdanig is het, dat onze gemoedsdriften over ons beleidt den meester spelen, het welk naar de reden en de bilykheit behoort ingericht te zyn. De staat-zucht van *Leo den X* hadt den keizer ingewikkelt om Vrankryk te beoorlogen, en die van zynen bloedvriendt verbondt hem aan Vrankryk tegen den keizer.

De kardinaal de Medicis kiest de zyde van Vrankryk.

Lautrek, zich aan het hoofd ziende van zulk een schoon leger, sloeg zich neder voor Milaan, binnen welke stad zich *Colonna* bevondt. Hy geloofde de plaats weg te nemen, wiens muren sedert hare laatste belegering nog niet ter dege herstelt waren: doch op de tyding, welke hy ontving, dat de hertog *Sfortia*, van Trente vertrokken zynde met acht duizend Hoogduitschers, zich te Placense by den markgrave van Mantua hadt gevoegt, brak hy op, en vatte post te Cassino, om *Sfortia* den doortocht te beletten, die den markgrave van Mantua naar Pavië wilde geleiden. Hy kreeg daar kennis van den tocht zyns broeders *Lescan*, die hem kwam vinden, na eenige benden te Genua ontscheept te hebben. Hy zondt hem een gedeelte van zyn leger te gemoet, het welk by Novara by hem kwam. Dit is de hoofdstad van eene kleine landstreek van den zelve name*, gebouwt op eene hoogte, of aan een heuvel, het welk hare gelegenheit aanmerkelyk maakt. *Philips Tourniel* hadt daar binnen het gebiedt, een wreedaardt, en bewaamt om onder wilde dieren te leven dan onder redelyke menschen, indien men anders moge geloven het geen men van zyne wreedheit verhaalt. Men zegt, dat hy de levers der Fransche edellieden, die in zyne handen vielen, opat; dat hy den buik der zwangere vrouwen opende, en dat hy den zelve voor een kribbe voor zyne paarden gebruikte, om 'er de haver uit te eeten. De stad wierdt ingenomen, en dit schrikdier opgehangen, met de beulen, van welke hy zich hadt bedient ter uitvoeringe zynr wreedheden. Doch deze beweging van het Fransche leger gaf gelegenheit aan *Sfortia* om door te trekken. Hy nam een omweg, die hem de ontmoeting van *Lautrek* deedt myden, en wierp zich in Milaan. Hy wierdt daar met toejuichinge van het volk ontfangen, het welk zeer op de Franschen gebeten en het huis van *Sfortia* zeer toegedaan was. Het kasteel gaf zich eenigen tydt daar na by verdrag over.

* Navarra of het Navarrese.

Wreedheit van een Spaansch bevelhebber.

M. Herbert. May 1522.

Lautrek, hebbende zynen slag gemist, bragt de belegering voor Pavië. *Colonna* begaf zich toen met zyn leger uit Milanen; en trekkende tot ontzet van Pavië wierp hy 'er duizend man in, de welke de legerplaats der belegeraars vermeersterden, en zich een weg baanden met den degen in de vuist. *Lautrek*, den onderstandt niet hebbende kunnen beletten, brak het beleg op, en zakte af naar Marignan. *Colonna* sloeg zyn le-

ger dicht by het zyne neder, omtrent eene myle van Milaan, en versterkte zich op eene pacht-hoeve, welke men *Bicoque* noemde. *Lautrek* wilde hem daar belegert houden, en hem den toevoer van levensmiddelen afnyden; maar de Zwitsers, die het beste gedeelte van zyn leger uitmaakten, dwongen hem om te vechten, hem dreigende te rug te trekken, indien men hen niet aan den vyandt bragt. Men moest dan handgemeen worden. Men deedt zulks op drie verscheide plaatsen met weinig voordeel. *Colonna* hadt zyn leger zo wel verchanst, dat het onmogelyk was hem te dwingen. De Zwitsers verloren in hunnen aanval drie duizend mannen, en weken met zo veel verwarring te rug, als zy roekeloosheit gehad hadden om zich in het gevecht in te wikkelen. Zy trokken weder over de *Adda*, en hadden wegens deze nederlage den moedt zodanig laten zakken, dat zy langen tydt daar na niets deden, hunne eerste dapperheit waardig. Doch zy wierden daar door handelbaarder. *Lautrek*, door de Zwitsers verlaten, was genoodzaakt zich naar Vrankryk te begeven, om een bystandt van tien duizend man te verhaasten, welken men hem hadt doen hopen, en dien men hem niet toezondt. Hy liet zynen broeder met het overschot van het leger tot versterking van de plaatsen, die het nog met de Franschen hielden: maar *Colonna*, zyne overwinning vervolgende, verplichtte hem de zelve te verlaten. Dus verloren de Franschen het gansche Milanees.

Dit verlies wierdt gevolgt van dat van Genua. *Colonna* kwam voor die stad met zyn overwin-nend leger, nam de zelve stormenderhandt in, en *Ottavianus Frogoze* gevangen. Hy stierf in zyne gevangenis, en *Adorne* wierdt in de regering herstelt. Deze twee geslachten sloten malkander beurt om beurt uit; en zynde malkander gedurig vyandig, waren zy altydt verdeelt omtrent de twee kronen: zo dat de een zo haast niet de party der Franschen hadt gekozen, of de ander omhelsde aanslonts die van Spanje

Vrankryk zocht zich wegens dezen kwaden uitflag op zynen veldheer, welken het gebrek hadt doen lyden aan geldt en krygsvolk, en op zynen opperbewindhebber* over de geldmiddelen te wraken. *Lautrek* geraakte in ongunst, en *Johannes de Beaulne Semblançay*, opperbewindhebber over de geldmiddelen, wierdt opgehangen. De Fransche geschiedenischryvers, hem rechtvaardigende, schryven zyne doot toe aan de moeder des konings, die hem beschuldigde, eene somme van drie maal honderd duizend kronen, geschikt tot de betalinge van het leger, onnut verkwiift te hebben, als mede aan de gierigheit van den kancelier *Du Prat*, nydig over de rykdommen zo wel als over het gezag van dezen wyzen gryzaardt.

De wapenen des keizers waren niet minder gelukkig in Navarre dan in Italië. De vesting *Maja*, de welke men voor onverwinnelyk hieldt, en de eenige plaats, welke *Henrik van Albret* daar nog overig hadt, wierdt belegert en ingenomen door den grave van *Miranda*, onderkoning van Navarre, en door *Lodewyk van Beaumont*, grave van *Lerins*. Doch het is tydt om tot de Engelsche zaken weder te keren.

Vrankryk was niet onbewust van het geheime verdrag, het welk de kardinaal te Brugge met den keizer hadt aangegaan; maar het ontveinsde zyne gevoeligheit daar over, en ging voort met aan dien staatsdienaar brieven te schryven, al zo

1522

Veldslag van Bicoque, alwaar de Zwitsers verslagen worden.

De Franschen verjaagt uit het Milanees.

Innemering van Genua door het keizerlyke leger.

De geslachten der *Frogozes* en *Adornes* tegen malkander aangekant.

* Intendant.

Lautrek in ongunst, en strafte van *Semblançay*.

De *Vader Daniel* sprekt in zyne Geschiedenis van Vrankryk van vier maal honderd duizend kronen.

Mazaray. *Maja*, een sterke van Navarre, ingenomen door de wapenen van *Karel den V*.

M. Herbert.

Lefley.

Vrankryk gaat voort met zyne veldtrent om trent *Vicien-Wolsey*.

1522. vleiende als te voren. Maar ter zelve tydt verwekte het Engelandt aan alle kanten nieuwe onlusten. Het hadt den hertog van Albanië naar Schotlandt doen wederkeren, alwaar het eene party ondersteunde, die zich op nieuw ten zynen voordeele hadt opgeworpen, en te gevaarlyker, om dat niet alleen het volk en de edelen zich voor hem verklaarden, maar de koningin *Margareta* zelf. Deze prinses was vergramt op den grave

De koningin *Margareta* minnendyig over den grave van *Douglas*.

van *Douglas*, haren man, welken zy beschuldigde haar verlaten te hebben in de laatste onlusten van den jare 1516; zo dat zy zich, naar zy zeide, niet dan met grote moeite en gevaar gered hadde. Dit was het minste, het welk haar versloorde. De liefde, welke de graaf van *Douglas* hadt opgevat voor eene jonge Schotsche mevrouwe, hadt haar minnendyig gemaakt, en deze razende hertstocht hadt haar het voornemen ingegeven om haar huwelyk te doen vernietigen. Om die reden begunstigde zy het te rug roepen van den hertog van Albanië, en deedt den koning, haren zoon, nog maar een kindt zynde, daar in bewilligen, nevens het meeste gedeelte des volks en van den adel. Zy hadt den koning van Engelandt, haren broeder, daar niet over geraadpleegt, wel wetende, dat hy haar voornemen zou afkeuren, en dat hy niet zou dulten, dat de hertog van Albanië, zynde zodanig aan Vrankryk overgegeven, in Schotlandt zyn eerste gezag zou hernemen. Doch zy, nergens op bedacht dan om zich te wreken, zonder zich te erinneren, aan welk gevaar zy hare eer en staat bloot stelde, hadt heimelyk den bystandt van Vrankryk verzocht. Dit hof, verheugt over eene zo schone gelegenheit, welke zich aanbodt om de twee koninkryken van Groot-Britannië te verdeelen, hadt haar alles beloofd.

De hertog van Albanië in Schotlandt aangekomen zynde, nam zy door zynen raadt het voornemen om naar Rome te zenden, om hare echtscheiding te verzoeken. Zy beriep zich op een gerucht, het welk 'er was geweest, dat de koning *Jacobus* de IV, haar man, niet gedood was in den veldslag van *Flodden*-fieldt, en dat men hem drie jaren daar na gezien hadt: zo dat haar huwelyk met *Douglas*, gechiedt zynde in het eerste jaar van de gewaande doodt des konings, niet wettig kon zyn. Het was een valsche gerucht; doch het volk, het welk zulke uitstroofselen bemint, gaf daar ligtelyk geloof aan, en de koningin behoefde zich niet te schamen, zich te ontslaan van een overspeelder, om zich te wreken over de ongetrouwicheit, ze zy waar, of valsche, van den grave van *Douglas*, haren man*. Zy kon echter op dezen tydt haar voornemen niet uitvoeren, om dat zich de koning van Engelandt daar tegen kanite: doch zy herhaalde in het vervolg haar verzoek, en kwam toen de zaak te boven, gelyk wy op zyn plaats zeggen zullen.

De hertog van Albanië, zyn gezag in Schotlandt herstelt hebbende, verbande den grave van *Douglas*, nevens zynen broeder, en wees hen naar Vrankryk in ballingschap te vertrekken. Vervolgens deedt hy het Parlement vergaderen. De koning van Engelandt zondt een heraut aan hem, om den hertog te gelasten uit het ryk te vertrekken; en, in geval hy niet gehoorzaamde, hem den oorlog aan te zeggen. Deze last en deze uitdaging zagen op het wederkeren van den hertog in Schotlandt, tegen het verdrag, met Vrankryk gemaakt, volgens het welke hem zulks verboden was, hebbende zich het zelve verbon-

* *Lafley* zegt, dat zy tot een voorwendel van hare echtscheidinge nam de verbindenis van *Douglas* met de dochter van den grave van *Bothwell*.

den, den grave van *Douglas* niet te ontruften; waar by men voegde het vermoeden, het welk hy gaf, van naar het koninkryk te staan door een huwelyk met de koningin *Margareta*, wiens echtscheiding met den grave van *Douglas* hy trachtte uit te werken. De heraut kweet zich van zynen last, en de hertog antwoordde: *Dat men zyne wederkomst in Schotlandt hem tot gene misdaadt kon toerekenen, doordien by derwaarts was geroepen door het gehele volk; dat by derhalven van gedachten was eene zo wettige roeping te verdedigen tegen alle de machten, die hem de zelve zouden willen betwisten; dat het vermoeden des konings van Engelandt, als wilde by de Schotsche kroon onwettiglyk veroveren, kwalijk gegronnd was; dat by veel liever een gerust en sijn leven wilde leiden, als by deedt in Vrankryk, dan eene koninklyke kroon dragen, welke de gansche rust van zyn leven zou onderdrukken en beletten. Dat het wel waar was, dat by naar Rome hadt gezonden om de echtscheiding van de koningin *Margareta* met *Douglas* te bewerken, waarom hem de eerstgenoemde verzocht hadt; maar dat by geenzins gedachten hadt om met haar te trouwen, schoon by de echtscheiding hadt verkregen, het welk daarenboven onmogelyk was, om dat by getrouwt was, en dat by geen scheiding met zyne vrouwe zocht.* De heraut hadt ook brieven aan het Parlement, in welke de koning het zelve vermaande den hertog van Albanië af te zetten, en den grave van *Douglas* in het regentschap te bevestigen. Maar het Parlement gaf ten antwoordt, dat het den hertog van Albanië herroepen hadt om zorge te dragen voor de regering, en dat het alle de krachten van het koninkryk zou besteden om hem te beschermen. De koning hadt ook geschreven aan de koningin, zyne zuster, om haar op andere gedachten te brengen, verbittert over de naedeelige redenen, welke men van haar en den hertog van Albanië hadt uitgestrooit. Zy betoonde hem daar omtrent hare gevoeligheit door hare brieven; en om zich te rechtvaardigen zeide zy, dat zy geen toevlucht genomen hadt tot den hertog van Albanië, dan uit gebrek van bescherminge, welke de koning, haar broeder, haar hadt geweigert; dat hy zich, wel verre van haar by te staan tegen den grave van *Douglas*, aankantte tegen de wettige middelen, welke zy gebruikte voor zyne zekerheit en voor zyne wraak tegen een ondankbaren onderdaan en ongetrouwen echtgenoot.

De antwoorden, de welke de heraut aan den koning te rug bragt, deden hem zien, dat hy niet moest hopen, dat Schotlandt het verbondt met Vrankryk zou verlaten. Hy maakte zich derhalven gereed om aan het zelve den oorlog te verklaren. Mylord *Dakres*, die de West-kusten bewaarde, trok in Schotlandt met een hoop van vier honderd paarden, en kondigde den oorlog af tegen den eersten Maart, ten minste byaldien men niet bevestigde en voldeed aan het verdrag, het welk den hertog van Albanië van de regering uitsloot. Aan den anderen kant deedt de hertog, ziende, dat hy zou aangetast worden, de benden naar de grenzen trekken, zonder ander voornemen te hebben, dan om zich verwerende te houden. Hy wilde niets wagen, uit vreeze, dat de jonge vorst, eens kennis van zaken krygende, hem zou doen verantwoorden de verwoestingen, welke de oorlog gemeenlyk naar zich sleept. Daarenboven bemerkte hy, dat Vrankryk vyanden genoeg hadt om het binnens lands werk te geven, zonder nieuwe onlusten over zee te zoeken: zo dat hy van het zelve ten zynen voordeele geen

Het Parlement van Schotlandt ondersteunt den hertog.

Antwoordt van de koningin *Margareta* op de brieven van den koning, hare broeder.

February 1522. *M. Herbert*. *Henrik* verklaart Schotlandt den oorlog.

1522. geen afwydering hadt te verwachten door landingen op de kusten van Engelandt.

In July. Ondertuffchen trok Mylord *Dakres*, den veldtocht beginnende, op het einde van July in Schotlandt, en verbrandde eenige dorpen. De graaf van *Shrewsbury*, algemeen ftedehouder * in het Noorden van Engelandt, hadt bevel zich by hem te voegen, en kwam hem vinden. De hertog van *Albanië* was genadert tot omtrent *Carlisle*, gelegen op de grenzen der beide koninkryken, aan die ftreck, alwaar oudtyds de muur was, de welke de *Picten* van de *Bretons* van malkander fcheidde. Hy week te rug op de aannadering van het Engelfche leger; en de koningin *Margareta* bewerkte een mondgefprek tuffchen hem en *Dakres*. Zy konden nergens in overceenakomen dan over een ftillandt van weinige dagen, gedurende den welken beraamt wierdt, dat de *Schotten* hunne afgezanten zouden zenden aan den koning van Engelandt, om hem de vrede af te vragen. De afgezanten begaven zich naar *Londen*; maar doordien zy gelast waren om te verzoeken, dat *Vrankryk* in het verdrag mogt begrepen zyn, en dat *Henrik* zulks niet wilde toeflaan, keerden zy te rug, zonder iets te hebben uitgevoerd: alleenlyk wierdt de ftillandt verlengt. De hertog van *Albanië* vreefde toen, in het volgende voorjaar verrafcht te worden. Hy vertrouwde niet op den adel van het ryk, dien hy wankelende vondt, en niet genegen om de wapenen tegen de Engelfchen op te vatten: zo dat hy naar *Vrankryk* keerde om van daar byftandt te halen. Wy zullen haast zien, welk een gevolg zulks hadt. *Beton* wierdt dit jaar verplaatft van het aartsbifdom van *Glasgow* tot dat van *St. Andrews*.

September. Stillandt van wapenen.

De hertog van *Albanië* fteekt over naar *Vrankryk*.

Oproeten in Ierlandt, en aardt dezer volkeren.

Vrankryk, niet vergenoegt dit onweder verwekt te hebben, floekte daarenboven aan de verdeeldheden in Ierlandt. De voornaamfte hoofden van de party waren de *O-Neals* en de *O-Carrols*, doorluchtige geflachten van de oude Ieren, en van welke wy veelmalen melding gemaakt hebben in de Gefchiedeniffe van *Henrik* den VII; maar wy hebben vergeten te zeggen, dat deze letter *O*, in het begin van den naam, by hen een teken is van waardigheit, de welke alleen aan grote huizen gegeven wordt, onder welke deze twee van de aanmerkelykfte waren. Voor het overige waren alle deze grote heeren zeer woest, gelyk wy gezien hebben, zo wel als hunne leenmannen, over welke zy een volftrekt gebiedt oeffenden; en dit is eene der redenen, de welke hen altydt de Engelfche regering, veel gematigder dan de hunne, heeft doen haten. De graaf van *Surrey* bedwong hen dermaten, dat zy niet meer in het open veldt dorften verfchynen. Hy deedt in het vervolg het Parlement vergaderen, welkers zittingen duurden van de maandt *Juny* tot aan het einde van *Maart* *. Ondertuffchen riep hem de koning, die hem van noden hadt om de Engelfche vloot te gebieden, over welke hy zeevoogdt was, te rug; en deze heer, na Ierlandt wyffelyk beftiert te hebben, vertrok van daar met de liefde der volkeren wegens zyne deugd. De koning was niet minder vergenoegt over zyn verftandt en dapperheit, en ontfing hem met buitengewone vriendelykheit. Dit doet ons zien, dat een bekwaam ftattdienaar zynen vorft met vrucht kan dienen, en zich met eenen by het volk aangenaam maken. Mylord *Butler* wierdt in zyne plaats derwaarts gezonden.

Gen. *Varris*.

Surrey was *Kildare* opgevolgt, die naar den *Tour* gezonden was door de liften van den kardinaal *Wolfey*. Deze ftattdienaar hadt een dubbeld oogmerk; namentlyk, hy wilde den eerften van

de handt hebben, en de regering van Ierlandt aan den anderen ontnemen. *Kildare* was de zoon van den gene, van wien wy zo dikwils gewag hebben gemaakt in het leven van *Henrik* den VII. De vader ftierf in het waarnemen van zyn ampt, in het welk hy door *Henrik* den VIII bevestigd was, en zyn zoon wierdt met de regering voorzien. Wy hebben niets verhaalt van het gene in Ierlandt was omgegaan federt de komfte van dezen vorft tot de kroon, om den draadt der zaken niet af te breken, van welke wy gefproken hebben; maar doordien de gelegenheit zich aanbiedt om van de zaken van dit eilandt te handelen, gaan wy het verhaal daar van weder opvatten ter plaatfe, daar wy de zelve gelaten hebben met de regering van *Henrik* den VII.

De achting, de welke de graaf van *Kildare* zich onder de Ierlanders verkrege hadt, verplichtte *Henrik* den VIII om hem het beftier over de zelve te laten. Men kende zynen aardt, ruw en ten hove kwalyk voegende, maar trotfch en onvertzaagt, zodanig als hy wezen moest om zulk een vreemd, ydel, onftandvattig en onrustig volk te temmen; wiens vrees gemeenlyk zonder grondt, en hope zonder reden is; het welk een valfch gerucht ter neder flaat, of verheft, na dat het hen voor- of nadeelig is. Om die reden hadt men het volgende fpreekwoordt van hen: *Wy geloven alles wat ons vleit*. Deze ongeftadigheit komt buiten twyffel van den aardt dezer volkeren, de welke niet verbeterd is door de opvoeding. Aan de andere zyde wordt de zelve onderhouden door de geestelykheit en den adel, de welke hun voordeel daar mede weten te doen; het zy om hen onder het juk te houden, of hen tot oproer tegen den koning aan te zetten. Om deze veranderlykheit aan het flaan te helpen moet men hen voorftellen voorwerpen, die hen verbazen, als: eene heldhaftige dapperheit, eene onvermoeide naarftigheit, gelukkige gevechten, grote ondernemingen, en bloedige overwinningen. Wanneer deze denkbeelden hunnen geest getroffen hebben, veroorzaken de zelve in hen verwondering en ontzag; en dit zyn de bewegende oorzaken hunner gehoorzaamheit, de welke niet langer duurt dan hunne vreeze. Dusdanig is de fchildery, welke hunne eigene gefchiedfchryvers van hen maken: zo dat *Henrik* de VIII niet beter kon doen, dan hen te laten onder de roede van den grave van *Kildare*, om hen de luft van op te flaan te benemen. Hy ging dus alleen niet te werk ten aanzien van den opperbestierder; hy merkte het zelve aan omtrent alle de andere amptenaren, en vernieuwde of verlengde der zelve aanftelling. Zy betoonden hunne erkentenis daar over door alle tekenen van blydchap, en wel door de allerplegtigfte, welke men in diergelyke gelegenheit zou kunnen doen blyken. De landvoogdt, verfelt van den hoofdfchout, de Aldermans, en voornaamfte burgers van *Dublin*, deedt *Henrik* den VIII uitroepen voor koning van Engelandt en van *Vrankryk*, en heer van Ierlandt; onder de toejuichingen van het volk. Men brandde vervolgens vreugdevuren; men luidde de klokken en brandde het grof en klein gefchut los, zo wel foldaten, als burgers, gefchaart onder hunne vaandelen.

In het volgende jaar begaf zich de landvoogdt in het veldt, aan het hoofd van de benden, welke hy geligt hadt in de graafschappen van *Dublin*, van *Louth*, van *Meath* en van *Kildare*, en wierdt door Mylord *Tirkonnel* * verfterkt. Hy trok met zyne benden in het landt van den grave van *Desmond*, wiens voornemen hy ontdekt hadt, te we-

1509. Afbeeldfel van *Kildare*; den vader.

Zinspreuk der Ieren.

Middelen om hunne wulpekturigheit te temmen.

Uitroeping van *Henrik* den VIII.

1510.

* *Hugh O'Donk*.

1522.

et Parle- ment van Ierlandt derftent n hertog.

otwoordt de koningin *Margaria* de brie- n van den ning, ba n broeder.

bruary 22. *Hierbet*. *Henrik* ver- kaart Schot- landt den, elog.

1510. weten, dat hy hem wilde voorkomen. Hy ont-
nam hem verscheidne kasteelen, en voerde zyn le-
ger, met buit beladen, te rug in het graafschap
van Limerik. De oudste zoon van den grave
van Desmond verwachtte hem aldaar by een door-
tocht, welken hy bezet hieldt, hebbende by zich
den grave van Thomond † en Mylord *Burk*.
Het gevecht was scherp en twyffelachtig. Het
legertuig belemmerde de soldaten van *Kildare*. Om
dezen rampzaligen buit te bewaren verloren zy den
veldslag, en met den zelve alles, in plaats dat zy,
van met den buit, die hen belette te vechten, te
verlaten, den zelve met de overwinninge zouden
hebben wedergekregen. De nacht scheidde de
twee legers, en des anderen daags morgens trok
de graaf van *Kildare* te rug in zulk eene goede
order, dat de vyanden hem niet dorsten volgen.
Op deze wyze eindigde deze veldtocht.

1511. Het jaar 1511 was geruust, en de landvoogdt
was alleen bedacht op toebereidselen tot het naaft-
komende jaar. Die van *Ulster*, altydt oproerig,
en welke men niet kon verplichten om de ge-
maakte verbonden na te komen, hadden de sterke
Bellesfall herbouwt, en dachten op nieuwe op-
standen. De graaf van *Kildare* won hen den loef
af. Hy trok in het landchap, aan het hoofd
van een schoon leger, slechte de vesting voor
de tweede maal, en liet overal dodelyke tekenen
van zynen inval achter door de brandlichtingen
en plunderingen, welke hy aan zyne benden
toeliet.

1512. Daar was in dat jaar een twist, die veel ge-
rechts maakte, tusschen den landvoogdt en den
grave van *Ormond*. Men moet dezen laatsten
niet nemen, gelyk eenige geschiedensschryvers
doen, voor den grave van *Ormond*, de welke
verkeerde aan het hof van *Henrik* den VIII tot
aan het jaar 1515 met zeer veel roem, en de
welke *Thomas Butler* genaamt was. Die, van
welken wy hier spreken, wierdt genaamt *Jakob
Butler*, en was de natuurlyke zoon van *Jan But-
ler*, grave van *Ormond*, oudste broeder van *Tho-
mas*. Hy was grootschatbewaarder van Ierlandt
gemaakt onder de regeringe van *Henrik* den VII*,
en in dien tydt wierdt de haat tusschen het huis
van *Butler* en dat van *Kildare* vernieuwt, gelyk
wy boven gezegt hebben. De zelve was al
zeer oud, zynde begonnen met de verdeeldhe-
den der twee koninklyke takken van *Jork* en
Lancaster. Die van *Fitz-Gerald* volgden den eer-
sten, en die van *Butler* den tweden. De rang,
welken deze twee huizen in den staat hielden,
hieldt hun vermogen in evenwigt; doch deze
gelykheit diende alleen om hunnen haat te ver-
dubbelen, en zy stelden van weérzyden alles in
het werk om malkander te verderven. *Jakob*,
graaf van *Ormond*, was verbaast de bestiering
van Ierlandt te zien in handen van den grave van
Kildare, na de komste van *Henrik* den VII, vy-
andt van het huis van *Jork* en alle des zelfs aan-
hangeren, op den troon. Hy verburg echter
zyn misnoegen. Gelyk hy nu zo geveinst was,
als de ander openhertig, trachtte hy hem in slaap
te wiegen door gemaakte beleefdheden, wanneer
hy zich genoodzaakt zag hem boven zich te er-
kennen, en hem niet durvende aantasten in eene
zo hoge bediening. Het scheelde weinig of zyn
verraadt zou gelukt hebben. Hy bragt hem in de
kerk van *St. Patricius* te *Dublin*, onder voorge-
ven van een mondsprek, het welk hem de
landvoogdt vergunt hadde. Deze laatste kwam
daar ter goeder trouwe, en begaf zich derwaarts
zonder lyfwachten: doch de ander, een aanslag
tegen hem gesmeed hebbende, kwam daar met

een talryk gevolg van soldaten; en zonder den
twist, welken deze benden kregen met de burgery,
liep *Kildare* gevaar om door de zelve afgemaakt te
worden. Die van *Dublin*, zich van dit volk meester
gemaakt hebbende, traden daar op in de kerk om den
grave van *Ormond* te zoeken, die zich bergde in
het huis der kanunniken, en de deur achter zich
toesloot. Deze vlucht zou voor hem echter van wei-
nig vrucht geweest zyn, byaldien de graaf van *Kildare*
hem niet in zyne bescherming hadt genomen. Het
mistroutwen van *Butler* bleek nog in dit geval:
want wanneer *Kildare* zyne handt verzoocht te
hebben, ten teken van verzoeninge, weigerde
hy de zelve buiten het vensterluik te steken, uit
vreze, dat men de zelve zou afhouden. De
landvoogdt, stoutmoediger, stak hem de zyne
toe, en verzekerde hem, dat hem niets kwaads
zou geschieden. De deuren wierden toen geoo-
pent; en elkander omhelt hebbende verzoenden
zy zich met malkander, immers in schyn; want
in den grondt bleef de oude haat in hunne ge-
moederen. De zelve vermeederde zelfs in dat van
Butler door de begeerte om zich te wreken over
het ongelyk, het welk hy geloofde ontfangen te
hebben; en in dat van *Kildare*, door den achter-
docht, dat 'er een strik lag, welken zyn vyandt
hem gespannen hadt. De landvoogdt overleefde
deze daadt niet lang. Hy hadt grote toerusting
tegen het aankomende jaar gemaakt: doch hy
wierdt ziek in het begin van den veldtocht, en
stierf op den 3 September. Zyn lyk wierdt be-
graven in de hoofkerke te *Dublin*, aan welke
hy aanmerkelyke inkomsten verveert hadt. Zyn
zoon volgde hem op, erfgenaam van zynen naam
en van zyne dapperheit.

Hy gaf daar wel haast blyken van door het
verstaan der twee hoofden van de misnoegden,
welke hy de een na den anderen verraschte
Hy vervolgde *O. More* in het graafschap van *Leix*,
overweldigde hem in zyne bolichen, waar in hy
zich beschant hadt, en versloeg hem met alle
die van zyne party. In het vervolg trok hy op
tegen *O. Reyley*, bemachtigde des zelfs kasteel
Cavan, en leverde hem slag, waar in de weders-
pannige gedood wierdt. Het overschot van zyn
leger bergde zich in ontoegankelyke sterktens,
en de landvoogdt, al het rondom gelegen landt ver-
brand hebbende, bragt zyne benden weder te *Dublin*.

Het volgende jaar was geruust, en de
landvoogdt beriep het Parlement. In dit jaar o-
verleed *Thomas Butler*, graaf van *Ormond*, die
aan het Engelsche hof was. Hy liet tot erfge-
naam na den ridder *Pieter Butler*, zynen neef,
die den naam aannam van grave van *Ormond*:
doch deze *Jakob Butler*, van welken wy hier mel-
ding maken, betwistte hem de erfopvolging; en
schoon hy een bastaardt was, maakte hy zich ech-
ter meester van de goederen, die in Ierlandt wa-
ren. *Pieter Butler* was daar ook, getrouwt met
de zuster van den grave van *Kildare*. Deze me-
vrouw was zwanger, en begeerde wyn te drin-
ken. Zy waren tot zulk een uiterste gebragt door
de onderdrukkinge van hunnen mededinger, die
zich gestelt hadt in de bezitting van alle de goe-
deren van den overleden grave van *Ormond*, dat
zy gene middelen hadden om den zelve te ko-
pen. Ondertusschen zeide de man tegen zyne
vrouwe, dat zy eerlang zou voldaan zyn; en te
paardt stygende, gevolgt van zes ruiters, ging
hy zynen mededinger opzoeken. Hy vondt hem
onderwegen, tastte hem aan, en stak hem het ra-
pier dwars door het lyf. Dit geschiedde eerst in
den jare 1518, hoewel 'er geschiedschryvers zyn,
de welke zeggen, dat het was in den jare 1497.

† *Tirlagh
O-Brian*.
Veldslag tus-
schen des kro-
nings leger
en dat der
wederspan-
ningen.

De graaf van
Kildare
sloopt de
vesting *Bel-
fall*.

* in het jaar
1492.

Oorspronk
der vyand-
schap tus-
schen die van
Butler en van
Kildare.

Jakob Butler,
graaf van
Ormond,
vernieuwt
dezen haat.

Zyne trouw-
loosheit.

1512.

Edelmoedig-
heit van den
grave van
Kildare.

Hunne ver-
zoening.

Doodt van
Kildare.

1513.
Zyn zoon is
zyn opvol-
ger.

1514.

1515.

Twist we-
gens de ha-
latschap
van den gra-
ve van *Or-
mond* tus-
schen *Jakob
Butler*, een
bastaardt
zoon, en
Pieter Butler.

Pieter Butler
doodt zynen
mededinger.

Voort

Voor het overige hadt deze moordt gene gevolgen, en *Pieter Butler* genoot sedert de nalatenschap van den grave van Ormond zonder eenig tegenspreken.

1516. Overwinning van den grave van Kildare. De nieuwe landvoogdt vervolgde zyne gelukkige ondernemingen. Hy behaalde de overwinning op *Shane O-Toole*, een befaamd muitemaker, doodde hem met zyne eige handt, en zondt zyn hoofd aan den hoofdschout van Londen. Vervolgens trok hy op tegen *Ely O-Carol*, ondernam de belegering van des zelfs kasteel, en veroverde het na een beleg van acht dagen. Van daar dwars door het landt henen trekkende kwam hy, gelyk een stroom, Clonmel belegeren, het welk weinig tegenweer boodt, en zich by verdrag overgaf. Deze voortgangen ontzetten de Ieren des te meer, om dat zy het geheel anders verwacht hadden; betrouwende op eene voorzegginge, welke hen verzekerde, dat de inboorlingen van het landt in dezen jare over de Engelschen zouden zegepra-len (a); waar omtrent de Jaarboek-schryvers aanmerken, dat dit bygelovig volk zich dikwils heeft ingewikkelt in veldslagen, welke hen dodelyk geweest zyn, zonder daar toe door andere beweegredenen aangezet te zyn, dan door de bedriegelyke voorzeggingen, welke men ging uitstrooien.

1517. Gevolg van deze voortgangen. De volgende veldtocht was niet minder voordelig voor des konings wapenen. De graaf van Kildare ging in het landschap Ulster; nam *Lekale* en *Dundrum* in; versloeg *Fyleny-Mac-Genis*, die de Engelsche volkplantingen verwoestte, en nam hem gevangen. Hy verdierf vervolgens de gansche landstreek van *Tiron*, en beroofde en verbrandde al het gene de wederspanningen daar in bezaten. De stad *Dublin* meende hem hier in na te volgen: want terwyl hy bezig was met deze verrechtingen, lichtte zy een aantal soldaten, en zondt die in de naburige landstrecken, om aldaar de Ieren te verdryven, die haren koophandel fremden, zo wel als het bebouwen harer lander-ryen. Deze benden onderhielden eene slechte krygstucht, hadden geen goed opperhoofd, en wierden op de eerste ontmoeting door de vyanden verslagen. De burgers van *Dublin* onder-vonden daar door, dat het de soldaten niet zyn, die de veldslagen winnen, en dat een leger zonder hoofd zo veel is als een ligchaam zonder ziele. Dus diende deze nederlaag om de overwinningen des grave van Kildare te vergroten, en deedt zien, hoe nodig men hem wegens zyne dapperheit hadt.

1519. 1520. Nederlaag van het krygsvolk van Dublin. Terwyl de wapenen des konings door zyn beleid heerlyke voortgangen maakten, werkten zyne benyders, waar van de graaf van Ormond het hoofd was, om hem te verderven. Zy beschuldigden hem, dat hy alle de rykdommen van het koninkryk in zyne handen hieldt, of in die van zyne aanhangers, om daar mede de verstandhouding met de wederspanningen te onderhouden, onder schyn van de overwinningen, welke zy hem lieten behalen, om het hof te bedriegen. Deze beschuldigingen wierden in den beginne verworpen: doch zy vonden eindelyk een voorstander in den persoon van den kardinaal *Wolsey*, het zy door een op-rechten yver voor den koning, ofter oorzaak van de begeerte, welke hy hadt om den grave van Surrey naar Ierlandt te zenden, om hem van het hof te verwyderen: zo dat hy, om zich van die gelegenheit te bedienen, den grave van Kildare ver- II Deel.

(a) Men vindt de zelve in een boek, genaamt: *De salute populi*, onder den naam van *Pandarus Hibernis*.

plichtte in Engelandt te blyven, om zich terechtvaardigen, en overreedde den koning om den grave van Surrey in zyn plaats te stellen. De overwinningen van den eersten spraken voor hem: maar *Wolsey*, die vollagen meester was geworden van den geest zynes konings, deedt dezen vorst verstaan, dat men bloeds genoeg vergoten hadt om de oproerigen te verzwakken. Hy voegde daar by, dat men door de zachtigheit en door de staatkunde van den grave van Surrey zou voortooien dat gene, het welk de dapperheit en de fierheit van den grave van Kildare zo gelukkig begonnen hadt; en de gemoederen der Ieren winnen, na hunne wederspanningheit betoomt te hebben. Hy vertoonde daarenboven, dat het gevaarlyk was, den vyandt door een langdurigen oorlog den kryghandel te leren; dat het wel waar was, dat de Ieren daar by veel meer volk dan de Engelschen verloren hadden, maar dat zy ook veel talryker waren om andere in de plaats der doden te stellen; eindelyk, dat deze laatsten van hunne hoofden niet anders wierden aangemerkt als wilde beesten, die zy onbeschroomd voor alle gevaar bloot stelden, in plaats dat het bloedt der Engelschen dierbaar was aan den koning; dat hy het echter kon sparen, ten minste met een landvoogdt naar Ierlandt te zenden, die een gematigder beleid hieldt dan de graaf van Kildare. Deze redenen haalden den koning over, en hier door gebeurde het, dat de graaf van Surrey naar Ierlandt overging in hoedanigheit van landvoogdt. De graaf van Kildare trouwde onder-tusschen met *Elizabeth Gray*, dochter van den marquis van Dorset, zonder zich te storen aan de kwaadwilligheit van *Wolsey*, die zich echter in het vervolg daar over zeer wel wist te wreken.

De nieuwe landvoogdt vernam by zyne aankomst in Ierlandt de toebereidselen, welke de wederspanningen maakten, waar van de voornaamste hoofden waren de *O-Neals* en de *O-Carols*. Hy onderwierp aansionts *O-Neal*: doch den anderen overwon hy eerst op het einde van het volgende jaar. De eerste badt om des vorsten genade, zonder tot het gevecht te komen, het welk hy ontweek: de andere, machtiger, en aan zyne zyde hebbende de *O-Mores* en de *O-Connors*, gaf hem meer moeite. Daar viel een bloedige slag voor in de nabuurschap van *Leix*, en een gedeelte van des konings leger nam de vlucht: doch de dapperheit van *Patrick Fitz-Simon* herstelde het gevecht, en deedt de Engelschen de overwinning behalen. De graaf van Surrey behaalde eene tweede eenige dagen daar na, de welke *O-Carol* noodzaakte om het voorbeeld van *O-Neal* te volgen. Beide verkregen zy vergiffenis, doch met dit onderscheid, dat de koning zich niet alleen vergenoegde met *O-Neal* genade te bewyzen, maar hem daarenboven een gouden keten zondt, om hem te belonen voor zyne yaardige onderwerpinge, en om anderen aan te moedigen om zyn voorbeeld te volgen. *O-Carol* schoof de schuld van zyne wederspanningheit op de belof-ten van den grave van Kildare, die hem, naar hy zeide, in de zelve hadt ingewikkelt. De graaf van Surrey schreef daar over aan het hof, en op zynen raadt wierdt de graaf van Kildare, die reets verdacht was, in hechtenisse genomen, wordende in den *Tour* gezet. De Jaarboeken van Schotlandt maken nog gewag van eene andere onderneming des landvoogds, welke kwalik gelukte door de trouwloosheit van *O-Donel*. *Surrey* schreef vervolgens aan den koning, om hem te vertonen, dat de zekerste en de aller-

1519.
1520.

Wolsey ondersteunt den grave van Ormond. Redenen, van welke hy zich bedient om den koning te verplichten *Kildare* te rug te roepen.

Huwelyk van *Kildare*.

1520.
1521.

Verrechtingen van den grave van Surrey, opvolger van *Kildare*.

1520. kortste weg om ten einde van zo vele opstanden

1521. te geraken, welke de een uit den anderen schenen

Wyze raad van Surrey om Ierlandt te vermeesteren.

geboren te worden, was, Ierlandt van alle kanten te gelyk aan te tasten. Hy voegde daar by, dat men te vergeeffsch hoopte, het door eene kleine krygsmacht onder te brengen, het welk nu tegen den eenen, en dan tegen den anderen optrok; dat die genen, die men overwonnen hadt, tydt hadden om zich weder te verzamelen, terwyl men de wapenen keerde tegen die genen, die van nieuw opstonden, en dat men op die wyze daar nooit een einde van zou hebben; dat de oorlog niet kon geëindigt worden, dan door eene gehele verovering, en met een leger, dat bekwaam was om overal de doodt of de schrik mede te brengen. Hy wierdt in het zelve jaar weder opontboden, om redenen, welke wy hebben aangehaalt, en hy vertrok, meer beklaagt dan ooit iemandt zyner voorzaten: want behalven de gezegde redenen maakte hy zich vele vrienden en aanhangers door het schenken van de ridderorde aan verscheide personen. Hy hadt by zyne aankomst in Ierlandt geschreven aan den kardinaal *Wolsey*, dat deze macht aan zynen lastbrief ontbrekende hy genoodzaakt was een groot getal brave lieden onbeloont te laten, de welke hun leven edelmoedig waagden. *Wolsey* onderrechtte daar den koning van, de welke eene volmacht deedt opstellen, zodanig als de graaf van Surrey die wenschte. Hy beval hem tegen de eerste bevoordering * *O-Neal* aan, en *Surrey* volgde zyne bevelen op.

1522. Zodanig was de regering van dezen Mylord,

De graaf van Ormond volgt den grave van Surrey op in de regering van Ierlandt.

en zodanig waren de opstanden, de welke gedurig in Ierlandt voorvielen sedert de regering van *Henrik* den VII. *Butler*, graaf van Ormond, volgde den grave van Surrey op. Hy bekleedde dit ampt niet lang, en deedt gene grote daden; het zy uit gebrek van volk, gelyk hy zich daar over aan *Wolsey* beklaagde, hem aanradende een smaldeel schepen in het Kanaal te laten kruiffen tusschen Schotlandt en Ierlandt; het zy dat hy de bekwaamheit van *Surrey*, noch die van *Kildare* bezat. Men zegt, dat *Wolsey* minder zag op zyne verdiensten, wanneer hy hem deze landvoogdy bezorgde, dan op den haat, welchen *Butler* den grave van *Kildare* toedroeg. Deze laatste bleef altydt gevangen; en de kardinaal, die hem wilde verdoeven, geloofde niet beter te kunnen doen dan het onderkoningchap, het welk aan de *Fitz-Geralds* erfelyk scheen, te stellen in de handen der vyanden van dit huis. Het geviel nochtans anders; en het gene hy aanmerkte als den ondergang van den grave van *Kildare*, was des zelfs behoudenis. Het ontbrak den hertog van Ormond, gelyk gezegt is, of aan bekwaamheit, of aan krygsvolk: zo dat hy niets durvende ondernemen, zich vergenoegde met de bewegingen der Ieren gade te slaan. Gelukkig voor hem en voor de Engelsche volkplantingen wapenden zy zich de een tegen den anderen, en hunne onderlinge woede voerde uit het geendelandvoogdt niet in staat was te ondernemen. De inval geschiedde in het graafschap van Tyrkonel, het welk *O-Neal* verwoestte door zyne stroperyen en brandstichtingen. Hy tastte voornamentlyk aan het kasteel van Ballyshanon, en vernielde het tot den grondt. *O-Donel* betaalde hem eerlang met gelyke munt. Hy wierp zich in het graafschap van Tyron, en veroorzaakte aldaar de zelve schade, de welke *O-Neal* deedt in dat van Tyrkonel.

In het zelve jaar kwam 'er aan het hof van Engelandt een afgezant van wegens *Mac-Gil-Pa-*

trik †, een van de hoofden der party, de welke zich als opperhoofden gedroegen, zelfs om te handelen als koningen, gelyk men kan besluiten uit de redenen van dezen afgezant. *Gil-Patrik* beklaagde zich over den landvoogdt, zonder dat hy de reden daar van zeide: doch de Geschiedenis heeft de klagte bewaart, welke zyn afgezant kwam doen. Zy is van eene byzondere vinding, en gelykt beter naar eene uitdaging dan naar de klagte van een onderdaan. Deze afgezant, of veel eer deze heraut, tradt in de kerk, in welke de koning de Misse hoorde; en hem stoutelyk naderende, zonder eerbiedt te hebben noch voor de heiligheit der plaatse, noch voor de majesteit van den vorst; *Sta op*, zeide hy tegen *Henrik* den VIII, *myn meester Gil-Patrik beeft my tot u gezonden, om u te zeggen, dat byaldien gy wven groot-afgezant * , die hem beeft beleedigt, niet straft, by het op u zal verhalen, en u den oorlog aandoen.* Men weet het antwoordt des koning niet, noch welk een gevolg deze bedreiging hadt. Het antwoordt zal buiten twyffel de wysheit van zulk een groten vorst waardig geweest zyn, de welke de baldadigheit van een barbaar verachtte; en de bedreiging moet geen gevolg gehad hebben, doordien de Geschiedenis daar van niets gewaagt.

De graaf van *Kildare*, die in den Tour gezet was, wierdt in vryheit gestelt, en naar Ierlandt gezonden: doch ampteloos. Zyne dapperheit liet hem niet toe ledig te blyven. Hy verzocht van den landvoogdt toelating om een inval in de nabuurschap van *Leix* te doen. De zelve verkregen hebbende trok hy daar in, verselt van den hoofdschout van *Dublin*, en de manschap van de stad, verbrandde eenige dorpen, en dwong de wederspannigen de vlucht te nemen. Doch hy verviel kort daarna in eene hinderlage, waar uit hy moeite hadt te geraken. Het kostte het leven van vele zyner soldaten, en hy bergde de overigen alleen door een voorzichtigen attocht. Wy komen nu weder tot de Engelsche zaken.

Behalven de heimelyke handelingen, welke Vrankryk in Ierlandt en Schotlandt onderhieldt, pleegden zyne zeerovers grote kaperyen, welke den koophandel onveilig maakten, en plunderden veelmalen de koopvaardyschepen der Engelsche kooplieden, onder verscheide voorwendfelen, of onder vremde vlaggen. De koning van Engelandt eischte deswegen voldoening; maar die van Vrankryk, de welke onder de handt deze roveryen begunstigde, nam 'er weinig acht op om hem die te geven. Hy dorft nochtans zich niet verklaren. Vergramd over het verbondt, gesloten tusschen *Henrik* en den keizer; aan den anderen kant onzeker wegens de gevolgen, welke de bewegingen van Ierlandt en van Schotlandt hebben zouden, bevondt hy zich tusschen de begeerte om zich te wreken, en de vreze om zich in een moeielyken oorlog in te laten.

Henrik ging daar in opentlyker te werk, en riep zyne onderdanen, welke zich wegens den koophandel of de letteroeffeningen in Vrankryk onthielden, te rug. Dus kwamen de Engelsche kooplieden en studenten te huis. *Anna Boulon*, welke de koningin *Maria* met zich hadt genomen, wanneer zy met *Lodewyk* den XII trouwde, en welke zy by de koningin *Claudia*, gemalinne van *François* den I, gelaten hadt, wanneer zy wederkeerde naar Engelandt, nam ook afscheidt van den koning, en kwam weder te Londen. Dit geschiedde, zegt de Fransche geschiedenis-schryver *, tot groot misnoegen van den koning, de welke haar niet alleen deel hadt gegeven van zyne

1522. Hoofdt van het geslacht van *Vapper Oflery*.

Uitdaging van een hoofdt der wederspannigen aan den koning gedaan.

* Grand Deput.

1523. Herstelling van den grave van *Kildare*.

1522. Fransche zeerovers.

M. Herbert. *Alexaray*. *Henrik* de VIII roept zyne onderdanen te rug uit Vrankryk.

Anna van Boulon komt weder in Engelandt.

* *Alexaray*.

M. H. Onder klagde welke en Fr de I doen den a

† *Willi Euz. VII*

1522. ne genegenheit, maar ook van zyne geheimen.

* *Cambden*

Maar dit is niet waarfchynlyk, doordien zy, geboren zynde in den jare 1507*, toen niet ouder kan geweest zyn dan vyftien jaren; en dat, byaldien zy al den ouderdom heeft gehad om liefde te verwekken, zy ten minfte al te jong moet geweest zyn om vertrouwendheit te hebben in zaken, die den staat betreffen. Voor het overige, alle deze vertellingen komen daar in overeen, dat zy by de koninginne *Claudia* bleef tot aan hare doot, de welke voorviel in de maandt July des jaars 1524, en dat zy vervolgens tradt in dienst van de hertoginne van Alençon. Men weet niet, of zy in Engelandt wederkeerde in het jaar 1525, gelyk eenigen, of in het jaar 1526, gelyk anderen willen. Het is deze *Anna Boleyn*, zo berucht door de liefdehandelingen van *Henrik den VIII*, en door de echtscheiding van de koninginne *Catharina*, waar van wy in het vervolg zullen spreken.

M. Herbert.

Onderlinge klagten, welke *Henrik* en *François de I* de een doen over den anderen.

Henrik klaagde ook door den mond van den afgezant over den byftand, welken *Vrankryk* gegeven hadt aan den hertog van *Albanie*. Hy voegde daar by, dat dit hof vruchteloos zyne gevoelens wilde verbergen, sprekende, volgens zyne gewoonte, op deze, en doende op eene andere wyze, dat hy het wederzenden van den hertog van *Albanie* naar *Schotland* opnam voor eene vredebreuk, en voor eene verkrachtinge van den eedt, door den koning van *Vrankryk* gedaan, om de voorwaarden van het verdrag getrouwelyk na te komen, welker eene, de wederkomst van den hertog van *Albanie* in *Schotland* verbiedende, eene der voornaamften was. *François de I* befehuldigde *Henrik* van zyn kant, dat het verbondt het eerst door den Engelfchen koning verbroken was; dat deze vorst het eerst een tegenftrydig verbondt met den keizer hadt gemaakt, en dat hy hem uittartte om het verdrag, dat *Wolsey* te *Brugge* met *Karel den V* hadt gemaakt, te laten zien.

Hy deedt ter zelve tydt aanhouden alle de wynen, welke de Engelfchen in *Vrankryk* gekocht hadden, en voornamentlyk te *Bourdeaux*: eene onderneming, des te onrechtmatiger, om dat niet alleen der zelve prys betaalt was, maar zelfs ook de rechten. *Henrik* deedt van zyne zyde aanftaan alle de goederen, de welke, *Franfchen* of *Schotten* toebehorende, in zyn ryk gevonden wierden, en gaf bevel aan den onderzeevoogdt † om in het *Kanaal* te gaan kruiffen, met eene vloot, die in ftat was om de zeevaart voor de Engelfchen te beveiligen. Hy hadt ook last om op de *Franfche* fchepen jagt te maken, en de zelve te nemen. Voorts deedt *Henrik*, om dat *Vrankryk* niet betaalde het gene het hem fchuldig was wegens de achterftallen van de gelden, door de oude en nieuwe verbonden toegelaaen, de wachten verdubbelen, welke men aan de gyselaars gegeven hadt, en welken zo veel vryheit niet meer dan voorheen wierdt gelaten, maar echter altydt met de zelve beleefdheit behandelt. Ten aanzien van de afvordering, welke de koning van *Vrankryk* hem hadt laten doen, om zich te verklaren wegens zyn verbondt met den keizer, zondt hy hem zyne verklaring door *Clarence*, zynen he-raut, de welke hem de zelve van zynentwegen aanbodt, gekleed in zyn wapenrok, met de gewoonlyke plegtigheden. De zelve hieldt in, dat nademaal *François de I* door verfcheide zaken overtreden hadt de vredensverbonden, tuffchen hen gemaakt, de koning van Engelandt zich voegde by den keizer om hem den oorlog aan te doen. Men maakte zich derhalven

II Deel.

van weérzyden daar toe gereed, en ieder riep zyne afgezanten te rug. Engelandt leedt in dezen tydt een aanmerkelyk verlies door de doot van *Mylord Brooke*, van *Eduard Payning*, en eenige andere oorlogshelden. Zy ftierven, volgens eenigen, aan eene kwaadaardige koortfe, en volgens anderen aan eene langzaam vergift, het welk men hen op eene maaltydt gegeven hadt, welke zy deden te *Ardres*, ten tyde van het mond-gesprek der twee koningen in het goud laken veldt.

De kardinaal *Wolsey* hadt van den predikftoel in het begin van het jaar in de *St. Paulus-kerke* doen afkondigen, dat hy in de aanftaande *Vaften* eke-een vryheit gaf om te eten eieren, boter en kaas, zonder iets voor die vrylating te betalen. Hy deedt zulks uit kracht van zyn ampt van pauffelyk afgezant, waar door hy de eerbiedt en de genegenheit van het volk meende tot zich te trekken. Doch men ftak den spot met zyne ver-waandheit. Men onderhieldt de oude gewoonte, en de vryheit, welke hy den Engelfchen zo mildadig aanbodt, kon hem met de zelve niet verzoenen, om dat hen zyne hovaardy onverdrage-lyk was. Hy troofte zich met het vermogen, het welk hy altydt hadt op het gemoedt des konings, en met het gezag, het welk hy zich ver-kregen hadt aan de buitenlandsche hoven. De keizer hadt zyn verdrag wederom met hem ge-maakt federt de verkiezinge van paus *Adrianus*, en *Wolsey* was alleen bedacht om het verdrag van *Brugge* ter uitvoeringe te brengen. Hy hadt aan dezen vorst vertoont in de zamenkomst, welke hy toen met hem gehad hadde, dat het, om het gemoedt van den koning van Engelandt ten eenemale te winnen, nodig was eene tweede reize te doen naar *Londen*, en dat hy de ridderorde van de kouffebandt te *Windfor* kwam ontfangen in den tydt, wannער de koning zich daar bevondt met het gansche ligchaam der ridders, waar van hy het hoofd was. Dat deze vorst, die de pracht beminde, verheugt zou zyn over een zo-danig teken van achttinge en vriendschap, en dat hy van zyn kant niet zou nalaten by den koning, zynen meester, te doen gelden de eere, welke zulk een groot vorst, als de keizer is, hem aan-deedt, om zo verre te komen, en door het mid-den van zo vele gevaren, om by deze plegtig-heit tegenwoordig te zyn.

De tegenwoordigheid der keizers was noodza-kelyk in *Spanje*, alwaar de onlusten voortgingen. Hy nam dezen tydt waar om naar Engelandt over te gaan, met een voornemen om de laafte handt te leggen aan het verbondt van *Brugge*, en zyn huwelyk te fluiten met de prinsesse *Maria*, om dus met Engelandt een naauwer en vaster ver-bondt te hebben, dan men nog ooit tuffchen de-zee twee kronen gehad hadde. Dit was het mid-del om *Vrankryk* te vernederen, daar hy het meest op toelcide. Hy wilde zich op *S. Jorisdag* te *Windfor* laten vinden: doch zyne zaken lieten hem niet toe *Doitschlandt* zo fchielyk te verla-ten, en hy kwam 'er eerst op het einde van *May* aan. Doordien hy nu kennis van zyne reize ge-given hadt aan het Engelfche hof, zondt de ko-ning den marquis van *Dorset* hem te *Calais* te ge-moet, om hem te verwelkomen, en hem tot *Douvers* toe te geleiden. Hy vondt aldaar den kardinaal *Wolsey*, die hem kwam ontfangen by het uittreden uit het fchip, en die hem in den name des konings verzeerde, dat hy den zelve zeer welkom was. De koning kwam in perfoon des anderen daags, en geleidde hem naar *Green-wich*, alwaar de koningin, zyne moeie, hem

1522.

Het volk weigert de toelating, welke *Wolsey* in de *Vaften* hadt toe-gelaaen.

M. Herbert.
Karel de V. besluit naar Engelandt o-verte ftelen.

Hy komt te *Calais*. Steekt over naar *Dou-vers*.

1522.

met ongeduld verwachtte, en met eene uitnemende blydschap ontving. Na aldaar eenige dagen uitgeruit te hebben gingen zy te zamen naar Londen, gevolgt van den voornaamsten adel des ryks. Zy wierden aldaar ontfangen met de gewoonlyke plegtigheden, wordende de keizer van den koning naar het paleis geleid, het welk hy voor hem hadt doen vervaardigen*. Men kan zich de blydschap van het hof niet genoegzaam verbeelden, noch die van het volk. De zelve blonk uit in de ring-en steekspelen, de welke verscheide dagen duurden; in de balen, maaltyden, en in alle andere tekenen van eene openbare vreugde. Des kardinaals verwaardheit deedt zich hier ook zien. Hy bediende de Misse als paus in S. Paulus-kerke op Pinxterdag, en deedt zich het water en het servet brengen door markgraven en hertogen. Maar de plegtigheid te Windsor overtrof alles, wanneer de keizer, hebbende de ridderorde van de Kouffebandt ontfangen, zyne zitting daar kwam nemen met den koning, die aan hem de eerste plaats gaf, en met de ridders, gekleed in hunne pleggewaden. Zy waren alle gekleed met een rok en mantel van blaauw fluweel (a), met het ordensteken van fyn goudt, doorvlochten met rozen, in rood geëmailleert, waar in men zag een kouffebandt, geëmailleert in blaauw, met de zinspreuk in goude letteren, en droegen hunne blaauwe kouffebandt met een goude gesp op de linker kuit. Die van den keizer en van den koning waren met goudt gedekt, en verrykt met edelgesteentens, welker getal men tot vier honderd en twaalf, zo grote als kleine, bragt, in het rond gezet fondom elke letter van de zinspreuk. Volgens het allergemeenste gevoelen is deze ridderorde ingestelt door *Eduard den III*†, dien oorlogshartigen vorst, die een koning van Vrankryk †, en een van Schotland * onder zyne vangenen zag. Maar voor een verdichtsel houdt † den koning men, dat hare zinspreuk: *Die kwaadt denkt vaar Johannus. kwaadt in het hert* §, genomen zou zyn van de minnaryen van dezen vorst met de gravinne van Salisbury, en men zegt, dat de zelve alleen van den stichter is gekozen om de goede mening daar door te kennen te geven, welke hy hadt door de instelling van eene orde, de welke die genen, die daar in aangenomen wierden, verplichtte om zich onafscheidelyk vereenigt te houden. Voor het overige weet men, dat hy voor beschermheer dezer orde nam *S. George van Cappadocië*, waar van de wapenen, zynde een kruis met een kouffebandt, van alle de ridders gedragen worden op hunne kamizolen, beneden de linker schouder. Men zal de verandering, die men daar in maakte, zien onder *Eduard den VI*. Met de zelve pracht begaven zich de keizer en de koning, gevolgt van alle de ridders der orde, naar de St. Joriskapel, alwaar de kardinaal *Wolsey* de Misse bediende, en alwaar deze twee vorsten het Nachemaal ontfingen. Vervolgens boodt men hen het Euangelieboek aan; en beide daar op de handt leggende bezwoeren zy het verdrag, het welk zy zamen gemaakt hadden, en aan het welke hunne zegels gehangen, en het met eige handt ondertekent hadden. De koning tekende met eige handt, en zegelde met zyn zegel het oorspronkelyke, dat de keizer mede nam; en de keizer deedt het zelve aan dat, het welk de koning bewaarde. De inleiding van dit verbondt behelsde: „ Dat de oorlog, welken de koning van Vrankryk den keizer aandeedt, dezen laatsten hadt genood-

zaakt zich by den koning van Engelandt te vervoegen, zynde waarborge * van de vrede, gefloten in den jare 1518, en dat hy, in gevolge van dit verdrag, van hem hadt gevordert zich te verklaren tegen den overtreder van het zelve. Dat de koning, om zich van zynen plicht als middelaar te kwyten, den kardinaal van York hadt gezonden naar Calais, met eene volmacht om daar zyne plaats te bekleeden, en de zaak als scheidsman te behandelen. Dat beide de partyen daar hunne afgezanten hadden gezonden, en dat de kardinaal duidelyk gezien hadt, dat de vrede door den koning van Vrankryk gebroken was, die *Robert van der Mark* in het Luxemburgsche hadt doen opstaan; den oorlog laten voeren door zyne bevelhebberen in Navarre, en alle de staten van den keizer ontruft. Dat de koning daar van nog meer verzekert was door de eige brieven, welke de koning van Vrankryk hem daar over hadt geschreven. Dat deze koning aan den anderen kant niet beter handelde met den koning van Engelandt zelve dan met den keizer. Dat hy den hertog van Albanie wederom naar Schotlandt hadt gezonden, tegen het laatstgemaakte verdrag aan. Dat hy niet betaalde de penningen, welke hy hem schuldig was; en eindelyk, dat hy zyne kapers toeliet den Engelischen koophandel te ontruften. Dat, om deze redenen en om eene duurzame vrede vast te stellen tusschen den keizer en den koning van Engelandt, tegen den koning van Vrankryk, den verbreker der verbonden, gemaakt met den eenen en den anderen, deze twee vorsten omtrent de volgende voorwaarden waren overeengekomen †:

I. Dat de keizer zou trouwen met de prinsesse *Maria* van Engelandt, wanneer zy den ouderdom, daar toe bekwaam, zou bereikt hebben. Dat hy dezen tydt afwachtende, daar omtrent gene andere verkiezing zou mogen doen; en dat, zo haast als zy haar twaalfde jaar zou bereikt hebben, hy een gevolmachtigde zou zenden om met haar in zynen name te trouwen, gelyk zy ten zelve einde eenen van haar kant aan den keizer zou zenden. II. Dat de koning van Engelandt haar aan geen anderen zou toezeggen. III. Dat zo haast als het tegenwoordig verbondt zou gemeen gemaakt zyn, zy te zamen hunne afgezanten zouden zenden aan den paus, om toelating te hebben, ter oorzake van hun verwantschap. IV. Dat de prinsces vier maanden na den ondertrouw met des keizers gevolmachtigde naar Brugge zou geleid worden, indien de keizer in Vlaanderen was; of naar Bilbao, zo hy zich in Spanje onthieldt, met een gevolg en tocrustling, overeenkomende met haren staat, op koste van den koning van Engelandt; en dat zy vier maanden na hare overkomst plegtiglyk met den keizer zou getrouwt worden. V. Dat de koning haar ten huwelyk zal mede geven vier maal honderd duizend kronen, waar van de helft op den trouwdag zal betaalt worden, en de andere helft een jaar daar na: van welke tweede betalinge zal worden afgekort het gene, dat de keizer en *Maximiliaan*, zyn grootvader, aan den koning schuldig zyn. Dat, als den koning een zoon wierdt geboren, hy beloofte het huwelyksgoedt der prinsesse, zyne dochter, te vergroten tot een millioen kronen. Dat de keizer van zyn kant aan de prinsesse tot weduwegoedt toestaat een jaarlyk inkomen van vyftig duizend kronen, welke hy aanwyft op

alle

Zyne aankomst te Londen.

* Het was de oude verblyfplaats der Engelse koningen, genaamt *Bridwell*, maar die de koning hadt laten opschikken. Verwaardheit van den kardinaal *Wolsey*.

Pracht der ridders van de Kouffebandt.

Oorspronk dezer orde.

† In het jaar 1350.

† den koning men,

Johannus.

* den koning *David*.§ *Hanni fait qui mal y jense.*

De keizer en de koning bezworen het verbondt, het welk zy zamen hadden aangegaan.

M. Herbert.

Beweegredenen van het verbondt.

1522.

* *Guarso-deur.*

† Men noemde dit verdrag het verdrag van Windsor.

Voorwaarden van het zelve.

(a) De koningin *Elizabeth* veranderde de blaauwe in purper verwe; doch *Karel de I* herstelde de oude gewoonte.

1522.

alle de plaatsen, steden en landen, die hem toebehoren, zo wel in de Nederlanden, als in Spanje. Dat byaldien *Maria* eerst, zonder kinderen na te laten, komt te sterven, de keizer alle hare edelgesteentens zal behouden. VI. Dat de keizer en de koning zich wederzyds verbinden tot nakominge van dit tegenwoordig verdrag, op eene boete van vier maal honderd duizend kronen, welke die geen, die oorzaak zal zyn van de verbrekinge des huwelyks, aan den anderen zal betalen. Dat eindelyk de twee vorsten, om het tegenwoordige verbondt te verzekeren, vernieuwen de verbindtenis, welke de kardinaal *Wolsey* te Brugge hadt gesloten, hier in met malkander overeenkomende:

I. Dat alle hunne voorgaande verbonden standt zullen houden. II. Dat zy een aantastend en verwerend verbondt zamen aangaan tegen elkeen, zonder eenige uitzonderinge, zo dat zy malkander over en weder met alle hunne krachten zullen bystaan tegen hunne gemene vyanden, wie de zelve ook mogen zyn. III. Dat de koning den keizer zal byspringen zo menigmaal, als hy naar Spanje zal oversteeken, met eene vloot, bemant met drie duizend soldaten, en dat de keizer den koning met even zo eene vloot zal bystaan, wanneer de zelve naar Calais wil oversteeken, of naar andere havenen, om Vrankryk te beoorlogen. IV. Dat ieder der twee vorsten, om weder te krygen de staten, welke Vrankryk hen onthoudt, zich te velde zal begeven tegen den 1 May des jaars 1524. Dat de keizer aan het hoofd van twee duizend paarden en dertig duizend voetknechten door Guienne zal trekken, en dat de koning van Engelandt, met een gelyk getal van benden, te Calais ontschepende, een inval in Pikardië zal doen, of elders, daar hy het oorbaar zal vinden. V. Dat zy ieder in zee zullen brengen eene vloot, en op elke vloot drie duizend soldaten, om gezamentlyk, of elk byzonder, iets te ondernemen, zo als de zeevoogden der twee vloeten het oorbaarft zullen vinden. Dat deze zeevoogden niets zonder malkanders kennisse zullen doen, en niet in hunne havenen wederkeren, dan na het daar over eerst met malkander eens geworden te zyn. VI. Dat geen der twee vorsten eenige onderhandeling tot het maken van een bestandt, of van wapenschortinge, met den vyandt zal aangaan dan met beider toestemminge. VII. Dat het krygsvolk van den eenen en van den anderen een vryen doortocht zal hebben door de landen en steden, onder hunne gehoorzaamheit staande. VIII. Dat de koning op de grenzen van Calais zal onderhouden twee duizend mannen, en de keizer een gelyk getal op die van Artois, om de stroperyen der Franschen te beletten, en om de zelve te kunnen doen in hunne landen. IX. Dat de keizer zal opontbieden alle Hoogduitschers, in Franschen dienst zynde, onder bedreiging van, dit bevel niet gehoorzamende, als wederspannigen gehandelt, en hunne goederen verbeurd verklaart te zullen worden. Dat hy den hertog van Lotharingen zal kennis geven om eene diergelyke afkondiging te doen ten aanzien van zyne onderdanen, met byvoeginge, dat hy, zulks weigerende, gehouden zal worden voor vyandt der bondgenoten. X. Dat de plaatsen, die men veroveren zal, binen een maandt weder overgegeven zullen worden aan den gene, die aantoot daar

1522.

een wettig recht op te hebben; en dat, om alle dubbelzinnigheit weg te nemen omtrent hunne wederzydiche eischen, de zelve voor de maandt van May des jaars 1524 zullen geregelt zyn. XI. Dat byaldien de koning van Engelandt een oorlog wilde voeren in Schotland, of in Ierlandt, en de keizer in het hertogdom van Gelder, of in Vrieslandt, of indien zy van die kanten mogten besprongen worden, zy verplicht zullen zyn malkander met den nodigen bystandt te hulp te komen. XII. Dat de een geen verdrag zal maken noch met Vrankryk, noch met eenig ander vorst, wie hy ook zy, dan met toestemminge van den anderen. XIII. Dat zy den kardinaal *Wolsey*, gezant * van den H. stoel, zullen erkennen voor scheidsmen van de verschillen, de welke zouden kunnen ontstaan wegens dit tegenwoordige verdrag, en dat zy hem macht gaven om in den ban te doen den gene, die des zelfs voorwaarden zou overtreden. XIV. Dat byaldien de prinses *Maria* mogt komen te sterven eer het gesloten huwelyk kon voltrokken worden, en de koning een zoon, en de keizer eene dochter mogten hebben, bekwaam om te kunnen trouwen, of anders de keizer een zoon, en de koning eene dochter, deze prins en deze prinsesse zamen zullen trouwen, om te onderhouden het verbondt, tusschen de twee kronen gemaakt. XV. Dat men van dit verdrag geen kennis zal geven aan Vrankryk, voor dat men het zelve ter uitvoeringe zal brengen. XVI. Dat men in het tegendeel daar van zal verwittigen den paus, en den zelve een tydt van drie maanden geven, om daar in te treden. Dat men het zelve zal doen aan de Venetianen, indien de zelve het verbondt met Vrankryk wilden verlaten. Dat men daar in ook zal aannemen de Zwitsers, het zy de zelve aflonden van de verbonden, door hen gemaakt met den koning van Vrankryk, het zy de zelve onzydig bleven. Dat geen prins noch mogendheit, vyandt van eenen der twee bondgenoten, in dit verdrag zal begrepen zyn, en dat men van wecrzyden zyne bondgenoten zal opgeven. Na deze voorwaarden gaf de keizer den koning van Engelandt ook eene schriftelyke belofte van den zelve te zullen betalen al het gene Vrankryk hem schuldig was, ingevalle het zelve, uit hoofde van dit verbondt, de verder betaling mogt weigeren. De ondertekening was begrepen in deze woorden: *Dit tegenwoordig verbondt is bezworen in tegenwoordigheit van Thomas, kardinaal van York, en kanselier van Engelandt; van den grave van Gattinave en van Petrus van Mota, bisschop van Palence; van Johannes Allemandt; van Thomas, bisschop van Durham, geheimzegelbewaarder, van Tonstal, Rechtsgeleerde, benoemd tot het bisdom van Londen, en onderkanselier van Engelandt.* De kardinaal *Wolsey*, altydt op zyn eigen voordeel bedacht, vergat zich zelf by deze gelegenheit ook niet, maar ontving van den keizer een handschrift, by het welke zich de zelve verplichtte, hem jaarlyk te betalen de twaalf duizend guldens, welke hy van den koning van Vrankryk trok voor het bisdom van Doornik, waar van hy door het verdrag, tusschen Engelandt en Vrankryk gesloten in den jaare 1518, aflandt hadt gedaan ten voordeele van den ouden bisschop, gelyk wy boven verhaalt hebben. De keizer hadt hem daarenboven reets eenigen tydt te voren een ander handschrift ter handt gestelt, in het welke hy aannam hem een jaarlyk inkomen van twee duizend vyf honderd

* Legaat

* In het koninkryk Leon.

Acta publ. Tom XIII, fol. 169:170.

1522. dukaten te betalen, ter tydt toe, dat hy hem eene gelyke fomme op eenige openvallende geestelyke gestichten in Spanje zou kunnen aanwyzzen.

M. Herbert.
Henrik de VIII leent geldt en schepen aan Karel den V, die naar Spanje oversteekt.

De koning leende aan Karel den V het geldt, waar om hy hem verzocht om de onkosten van zyne reize goed te maken. Vervolgens nam deze vorst zyn afscheidt van den koning, de welke hem tot Winchester begeleidde, van waar hy te Southampton goeden windt afwachtte om naar Spanje zeil te gaan. Hy bevondt zich in eene vloot van honderd en tachtig zeilen, onder het bevel van den Engelschen zeevoogdt. Men voegde daar de Venetiaansche galeien by, welke toen in de Engelsche havenen lagen. Deze twee vorsten waren daar omtrent met malkander overeengekomen, zich deswegen by den Raadt verontschuldigende door de noodzakelykheit, die 'er was geweest voor den keizer tot zyne reize, en belovende de zelve in een goeden staat weder te geven, het welk zy ook kort daar na deden.

Mezray.
Die van Burgundië en het Fransche Comté maken een verdrag van onzydigheid, mettoelcinge van den keizer en koning van Vrankryk.

Hoewel de oorlogsvuur tusschen den keizer en den koning van Vrankryk hoe langer hoe meer ontvonkte, lieten hunne onderdanen van het hertogdom en van het graafschap van Burgundië niet na een onderling verbondt te maken, aan het welke zy den naam van onzydig gaven. De Zwitsers hadden het zelve bemiddelt, en de twee vorsten bekrachtigden het zelve, ten voordeele en tot het gemene best van beider onderdanen. Het verbondt behelsde, dat die van het graafschap den keizer niet zouden bystaan met volk, maar hem alleen den doortocht vergunnen, om den oorlog in Vrankryk te voeren. Dat van den anderen kant die van het hertogdom den koning tegen die van het graafschap niet zouden dienen. Dat de kwaaddoenders van den eenen Staat niet ontfangen zouden worden in den anderen, maar aanstonts overgegeven worden, zo haast als zy opgeëischt wierden. Dit verbondt heeft langen tydt hier na geduurt, en het wierdt eerst verbroken door de oorlogen, welke omtrent het einde der voorgaande eeuw tusschen Vrankryk en Spanje gevoert wierden. De inval, welken Vrankryk toen in dat graafschap heeft gedaan, heeft het zelve zeer bedorven.

Om allen nayver voor te komen, welke gemeenlyk tusschen twee opperbevelhebberen ontstaat, die eene gelyke macht hebben, voornamentlyk als zy twee byzondere volkeren gebieden, stontt de keizer toe, dat de graaf van Surrey*, zeevoogdt over de Engelsche vloot, het ook over de zyne zou zyn. De volmacht, welke hy hem ten dien einde gaf, was in deze woorden vervat:

* oudste zoon van den hertog van Nortfolk.

Volmacht door Karel den V aan den Engelschen zeevoogdt gegeven, aan welken hy wil dat de Spaansche bevelhebbers zullen gehoorzamen.

Karel de V, door Gods genade verkoren Roomsch keizer, altydt vermeerderaar, koning van Duitschlandt, van Spanje, der twee Siciliën, van Jeruzalem, van Hungarië, Dalmatië, Kroatië, enz. aartsbistog van Oostenryk, bistog van Burgundië en Brabant, graaf van Habsburg, Vlaanderen en van Tirol, enz. enz. enz. Naardien de allerdoorluchtigste en vermogendste vorst Henrik de VIII, koning van Engelandt en Vrankryk, onze zeer beminde broeder, oom en bondgenoot, borge van de vredensverbonden, welke wy gemaakt hebben met den koning François, verplicht is geweest hem den oorlog te verklaren, als aan een overtreder der zelve, en zich by ons heeft gevoegt tegen dezen gemenen vyandt, zo hebben wy dienstig geoordeelt te zyn, onze legers een hoofdt aan te bevelen, gelyk onze personen eenen zelve geest en een zelve belang hebben. Het is daarom, dat wy, willende in zee zenden eene vloot,

gelyk met die van onzen zeer geliefden oom, den koning van Engelandt, wy geen anderen algemeenen oppergezaghebber hebben willen verkiezen dan den zynen, den grave van Surrey, onzen zeer geliefden zoon, ridder der orde van de Kouffebandt, zeevoogdt van Engelandt, Walles, Ierlandt, Normandië en Guienne; waar toe wy bewogen zyn niet alleen door redenen van voorzichtigheit, en om den nayver te beletten, die 'er tusschen twee zeevoogden zou kunnen ontstaan; maar ook door de kennis, welke wy hebben van de ervarenheit en van de dapperheit van dien braven zeeheldt, aan wien wy nog groter bedieningen zouden opdragen. Wy verklaren dan door dezès, dat wy willen, dat alle bevelhebbers, en anderen, die op onze schepen zyn, van welken staat zy ook mogen wèzen, hem zullen gehoorzamen. Ook geven wy hem het vermogen om te straffen of beloningen uit te delen naar de verdiensten van iederen; den eertitel van ridder op te dragen, of eenig ander eerteken, naar by oorbaar zal vinden, aan die genen, de welke hunne dapperheit zullen betonen; en in het tegendeel te straffen die genen, die zich van hunnen plicht niet naar beboren zullen kwytien. Voor het overige vertrouwen wy op de zorgen van zulk een ervaren oppergezaghebber, overtuigt zynde, dat hy niets zal ondernemen, dan het gene ten beste van de gemene zake, en ten luister van onze waardigheid zal verstreken. Het is daarom, dat wy wel uitdrukkellyk bevelen aan alle die genen, die een ampt op onze vloot en in onze zee-macht bekleeden, vrybeeren en edellieden, kapiteinen en luitnants, soldaten en matrozen, den grave van Surrey voor admiraal en algemeen hoofdt te erkennen, hem in alle gelegenheden by te staan, en hem te gehoorzamen in alles, dat by ken zal bevelen, op verbeurte van gestraft te worden als wederspannigen tegen de bevelen van hunnen opperbevelhebber en de onze. Ter verzekering van welk alles wy dit met onze handt hebben ondertekent, en daar ons zegel aan doen hangen. Gegeven te Londen den 8 Juny in het jaar 1522, het derde onzer keizerlyke regeringe, en het zevende der andere. Deze brieven waren, behalven den keizer, getekent door zynen geheimschryver van staat.

1522.

De graaf van Surrey aan den keizer willende betonen, dat hy waardig was de eer, welke hy hem bewees, vertrok op den 13 Juny met twee vloten uit de Engelsche zeehavens, en kwam ten anker op de kusten van Normandië, regt tegen over Cherbourgh. Hy deedt daar eenige benden ontschepen, trok landwaarts in, alwaar hy het landt verwoestte, doch de geestelyke gebouwen verschonende, en kwam weder te Portlandt, na de vyanden een schrik aangejaagt te hebben. Weinige dagen daar na ging hy weder onder zeil, en kwam landen digt by Morlais in Bretagne. Hy zette zyn leger aan landt, het welk bestontt uit zeven duizend mannen, en trok regt op de stad aan. Op dit oogenblik vloog een kanonkogel, uit de schepengestichten, het zy by geval, het zy door de kunst van den konstapel, zo gelukkig, dat hy de klinkdeur vermorfelde. De Engelschen wierpen zich aanstonts door deze opening in de plaats. Die de eerste indrongen openden de poorten aan de anderen. De stadt wierdt geplundert, en, de brandt daar in gestoken zynde, weder verlaten, gaande de Engelschen weder scheep met een ryken buit. De Fransche vloot, sterk zeventig schepen, bleef aan de kusten leggen, durvende zich niet van daar begeben. De graaf van Surrey ging hen opzoeken, en stak vele van hunne schepen in brandt. De zorg van het overige

Landingen der Engelschen in Normandië en Bretagne.

Juny.

July.

Mezray.
Karel stit de roeter Castilië * Sant Juna, boven.

Mezray.
M. Herbert.

M. Herbert.
Henrik VIII reene onling dwoonde en goet van 1522 ninkryk

* Comt fanien.

1511. rige liet hy zynen onderzeevoogdt over, met welken hy de vloot verdeelde. Hy verëerde met de ridderlyke waardigheit de genen, die zich in deze laatste onderneming hadden doen uitmunten, en kwam met eere beladen te Sauthampton te rug, alwaar de keizer hem verwachtte om naar Spanje over te steken. *Surrey* geleidde hem derwaarts, en hy landde aldaar aan den 16 July.

Mazaray.

Kard de V
stilt de be-
roemen van
Castilië.
• *Santa*
Jana. Zie
boven.

De tegenwoordigheit van dezen vorst vernietigde wel haalt het overschot van de het zogenoemde heilige verbondt*. Hy strafte de genen, die hy het schuldigst vondt, verleende vergiffenis aan anderen, en deelde vergeldingen uit aan de genen, die hem wel gedient hadden. Hy vergat *Ferdinand* van Arragon niet, de welke de kronen van Arragon en Castilië geweigert hadt, welke de zamenverbondenen hem hadden aangeboden, nevens het huwelyk van de koninginne moeder des keizers. Hy bewees hem duizend beledigheden, en hem inderdaadt eene koninginne waardig oordelende, bezorgde hy hem het huwelyk van *Germaine van Foix*, weduwe van koning *Ferdinand*, zynen grootvader.

Mazaray.
M. Herbert.

De beroerten van Castilië gestilt zynde, deedt de keizer zyn leger trekken naar den kant van Fontarabië, het welk hy belegerde; doch genoodzaakt was weinige dagen daar na daar voor weder op te breken. Het allergrootste geweld moest men doen naar de zyde der Nederlanden. De keizer hadt den grave van Buren, die landvoogdt van de zelve was, bevolen een aanzienlyk leger byeen te brengen, om met de Engelschen te gelyk te werken; en de graaf van Surrey hadt bevel om op zyne wederkomst uit Spanje de Engelsche benden derwaarts, en over de zelve het gebiedt te voeren. Voor deze onderneming gebeurden 'er verscheide schermutselingen tusschen de bezettingen der grensleden: die van Calais en van Guines van den eenen kant tegen die van Ardres en van Boulogne aan den anderen. Men verhaalt, dat in een dezer schermutselingen eene party van drie honderd paarden van de bezettinge van Ardres, zich in eene hinderlage gelegt hebbende digt by Guines, een hoop alzondt tot aan de stormpalen toe. Acht boogschutters kwamen uit, en stelden zich tegen deze stropers voor eenigen tydt. Men zondt vervolgens nog twaalf gewapende edellieden om hen te ondersteunen. De vyanden vielen toen uit hunne hinderlage, en wierpen zich op de Engelschen: doch deze, hoe ongelyk ook in getal, mengden zich met geweldt onder de Franschen, van welke zy eenige doodden, en een groot getal kwetsten: zo dat zy de zelve op de vlucht sloegen, en hen dwongen zich naar Ardres te begeven, na zeer vele van de hunnen verloren te hebben.

M. Herbert.

Henrik de
VIII maakt
eene optel-
ling der in-
woonderen
en goederen
van zyn ko-
ninkryk.

• *Commis-*
sarissen.

De koning wilde verzekert zyn wegens de machten van zyn koninkryk voor dat hy weravingen liet doen. Hy deedt ten dien einde eene algemene monstering van alle zyne onderdanen, zo wel in de steden, als op het platte landt. Hy belastte, dat alle jonge lieden van zestien jaren, en daar boven, zich met hunne wapenen zouden laten vinden op die plaatsen, die hen door zyne gevolmachtigden* zouden worden aangewezen; dat zy aldaar zouden opgeven hunne namen, de plaats hunner woning, den naam van hunnen landheer, dien van hunnen dorppriester, de verklaring van zyne goederen, en van die der andere geestelyken; voorts het getal der vreemdelingen, die onder hen waren, nevens den staat der goederen, welke zy bezaten, waar van door deze gevolmachtigden eene nette lyst zou gemaakt worden. Dit wierdt uitgevoerd, en de koning

zag met genoegen, dat zyn koninkryk ryker was en meer bevolkt, dan het sedert vele eeuwen geweest was. Deze omschryving diende hem om een genoegzaam middel op te maken tot onderhoudt van zyne land-en zeemacht. Hy nam eerst eene somme van twintig duizend ponden sterlings te leen op van de stad Londen, en voorts nog verscheide andere sommen van vele byzondere lieden, wier rykdommen hy wist, aan welke hy zyne schuldbrieven* gaf, met het geheim zegel bezegelt. Wannecr dit nu nog niet toereikte om de onkosten van den oorlog goed te maken, eischte hy een onderstandt van een tiende van de inkomsten der wereldlyken, en een vierde van die der geestelyken, alleen voor een jaar; verwach- tende de zitting van het Parlement, het welk hy, naar hy zeide, voornemens was in het volgende jaar te beroepen. Deze schatting veroorzaakte eenige morring: doch de zelve wierdt eindelyk ingevordert, op de vrywillige schatting der geve- ren, die zich zelf op prys stelden.

1511.

* *Obligati-*
ons.

Schatting ge-
legt op het
volk en de
geestelyken.

De geldmiddelen dusverzekert zynde, verhaast te de koning het zenden der benden, welke hy voornemens was te voegen by het leger van den keizer, het welk de graaf van Buren in Vlaanderen geboodt. Hy liet de zelve inschepen, onder het bevel van den grave van Surrey †, onlangs uit Spanje wedergekomen. Zy landden gelukkigly; en de ontscaping gedaan zynde, voegden de twee legers zich byeen tusschen Ardres en St. Omer. Zy plunderden en verbrandden alle de dorpen, en legerden zich voor Helfdin. Zy maakten te zamen vyf en dertig duizend mannen uit: doch daar was in de plaats eene sterke bezetting, en de heer van Biez, stadvoogdt van de zelve, was een der dapperste krygsmannen van zynen tydt. Voor het overige was het jaargetyde al ver verlopen. Het was in het begin van een natten herfst; en de gedurige regen, in een kleiachtig en moerassig landt, verhinderde den soldaat geweldig: zo dat 'er eene ziekte in het leger kwam. Men maakte zich echter meester van de stad, doch het kasteel hieldt het uit; en terwyl het leger dagelyks afnam, was men genoodzaakt het beleg daar van op te breken. De opperbevelhebbers trokken met hun leger naar den kant van Dourlens, het welk zy innamen, en het welk zy met de rondom leggende dorpen verbrandden. Na deze verrechtningen, de welke van geen groot belang waren, scheidden de legers van een, het niet langer in het veldt kunnen- de houden. De graaf van Buren liet zyne manschap de winterkwartieren betrekken in de Vlaamsche steden; en de graaf van Surrey, na nog eenige kleine plaatsjes verbrand te hebben, uit welke men op de grenzen van Calais stroopte, scheep- te zich met zyn leger wederom in, en keerde naar Engelandt. Ter zelve tydt zondt de koning *Thomas Boulton* en *Richard Samson* in gezantschap aan den keizer, die gedurig in Spanje was. Het was om maatregelen te beramen tot den aanstaanden veldtocht.

20 Augusty.

M. Herbert.

Inscheping
der Engel-
sche benden.

† *Mazaray.*
zegt, dat
het de her-
tog van Suf-
folk was.

Gedurende dat de Christen vorsten malkander beoorloogden, viel *Solyman*, zich van deze gunstige gelegenheit bedienende, aan op de ridders van Rhodus. Deze Sultan, yverig voor zynen godsdienst, bezorgde met al zyne macht des zelfs voortgang. Hy hadt Belgrado op den koning van Hungarië gewonnen, om zich den doortocht over den Donauw te openen, om Europa te verwoesten. Hy besloot, Rhodus in het volgende jaar te belegeren, om de Christenen uit Asië te verdryven, en om voor zyne vloeten de vaart in de Middellandsche zee te verzekeren. Men zegt, dat

Solyman be-
legert Rho-
dus.

Thomas.
Mazaray.
M. Herbert.

1522. dat *Selim* voor zyne doot hem vermaand hadde den hoon te wreken, de welke zynen grootvader, *Mabometh* den II, was aangedaan, wiens leger, door zynen Vizier beflieft, geslagen was door de ridders van S. Jan, en gedwongen dat eilandt te verlaten, na voor de, hoofdstadt twee duizend mannen verloren te hebben. *Selim* hadt voorgenomen, dezen hoon zelf te wreken: doch de doot hem verrascht hebbende in het midden zynen toebereidselen tot deze onderneming, liet hy de uitvoering daar van aan *Solyman* over. Deze laatste kweet zich daar van met des te meer eere voor de Turken, als schaamte voor de Christenen, wier verdeeldheden de overwinningen dezer ongelovigen begunstigten. Hunne vloot kwam ankeren voor *Rhodus* den 24 Juny, op den dag van den H. *Johannes*, beschermheer * der ridders; een dag, door de Turken met voorbedacht gekozen, om met te meer fierheit op de Christenen, welke zy kwamen aantasten, aan te vallen. *Solyman* kwam eerst een maandt daar na met het overige van het leger aan.

Uitkomst der belegering van *Rhodus*.

De belegering van deze stad duurde tot Kersdag. Zy wierdt door de Turken voortgezet met alle woede van eene woeste en dappere natie, opgevoed in den haat tegen het Christendom; inzonderheit onverzoenelyke vyanden van de ridders van *Rhodus*, en hunnen keizer aan het hoofd hebbende. De ridders verweerden zich met de zelve dapperheit: maar de doot, de ziekten, de kwetzuren, de vermoeidheit putten eindelyk hunne krachten uit, en verminderden dagelyk hun getal: doch des niettegenstaande was niets bekwaam hunnen moedt ter neder te vellen, en indien zy niet waren verraden geworden door eenen der hunnen, mogelyk hadden zy gezepraalt over alle de razerny en alle de kracht van een leger van twee maal honderd duizend mannen. *Solyman*, wanhopig om dat hy een tegenstandt vondt, die alle zyne aanvallen vruchteloos maakte, en vrezende, dat de winter zyn leger ten eenemalc zou doen wegsmelten, wilde de belegering opbreken, wanneer hy onderrecht wierdt, zyne batteryen te veranderen, en de plaats aan te tasten aan een kant, die men niet hadt kunnen versterken. Dit berecht wierdt hem gegeven door den kancelier van de orde, *Andries d' Amarat*, een Portugees, vertoorn over dat *Philips van Villiers van l'Isle Adam*, van de Fransche natie, voor hem gestelt was in het ampt van grootmeester. Een schrikkelyk voorbeeldt van nayver en van staatzucht, de welke niet luistert noch naar de reden van de nature, noch naar die van gewisse en van eere. Een Joodsch geneesmeester was de overbrenger van dit berecht. Het verraadt wierdt ontdekt, en *Amarat* wierdt onthoofd op den 30 October: doch het kwaadt lag 'er toe; de Turken hadden zich van het berecht bedient, en zich meester gemaakt van alle de buitenwerken. De belegering duurde echter nog twee maanden. Mogelyk dat de vyanden genoodzaakt zouden geweest zyn af te wyken, ten ware den belegerden geen buskruidt hadt ontbroken. Daarenboven waren alle de werklieden en schansgravers of doot, of zieltoegende. De ridders zelf, met alle hunne dapperheit gebragt tot een klein getal, hadden geen hope dan in eene doot, overeenkomende met hunne belofte, en met de achttinge, welke zy zich verkrepen hadden. Niettegenstaande dezen slechten staat der belegerden boodt *Solyman* hen goede voorwaarden aan, indien zy zich wilden overgeven. Hy stondt hen toe uit te trekken met al het gene zy zouden kunnen mede nemen, en

Verdrag van overgave der stad.

hunne galeien en schepen wegvoeren, die in de haven waren. Op deze wyze wilde deze Sultan, meer geraakt door hunne dapperheit dan door de doot van veertig duizend menschen, welke hy in deze belegering verloren hadt, liever zyne achtting voor hunnen moedt betonen, dan aan zyne wraak voldoen; en hy maakte daar door zyne overwinning doorduchtig, zo wel onder de Christenen, als onder de Turken.

Hy deedt 'er zyne intrede op Kersdag, en kwam heiliglyk na het verdrag, dat hy hen hadt toegestaan. De ridders vertrokken met hunnen grootmeester naar *Kandië*, alwaar zy het overige van den winter bleven. Van daar gingen zy over naar *Sicilië*; van waar zy naar *Rome* gingen, en zich eindelyk op het eilandt *Maltha* nederzetten, het welk hen de keizer, op het verzoek van den paus, vereerde, en alwaar zy nog tegenwoordig hunne oude achtting verdedigen. Zy hadden het eilandt *Rhodus* twee honderd en veertien jaren bezeten door de verovering, welke zy daar van op de *Saracenen* gedaan hadden op den 15 Augusty van het jaar 1309, onder het beleidt van *Foulques van Villaret*, hunnen grootmeester, die een *Franschman* was: zo dat dit eilandt, veroverd door de dapperheit van een *Fransch* legerhoofd, verloren wierdt, niettegenstaande de manhaftige verdediging, onder een opperhoofd van de zelve natie. Dit eilandt is een der vermakelykste en allerberoemdste van klein-*Asië*, om welke reden het den naam van *Rhodes**, of *Rhodus*, verdient heeft, als of het onder alle de eilanden het voornaamste was, gelyk de roos de voornaamste is van alle de bloemen. Het was ook daarom, dat de Heidenen het aan de zonne hadden toegewyd, ter eere van welke zy aan den mond der haven opgericht hadden het befaamde kopere zonnebeeldt, van zeventig ellebogen † hoog, het welk een der zeven wonderen der wereldt was, en het werk van *Cbares*, leerling van *Lysippus*. Dit eilandt, vyftig mylen in zyne rondte begrypende, behoort tot het oude *Karië*. Het heeft *Constantinopel* ten Noorden, van waar het meer dan twee honderd mylen afgelegen is, en *Egypten* ten Zuiden, aan het welke het nader legt, zynde daar van alleen door eene kleine overvaart der zee afgescheiden. Het heeft veel van zynen luister verloren sedert de Turken daar meesters van geweest zyn.

Het verlies van *Rhodus* maakte paus *Adrianus* verbaast, en deedt hem de Christen vorsten aanmoedigen om zich zamen te vereenigen tegen *Solyman*, voor dat hy dieper in Europa indrong. Doch de koning van *Vrankryk* nergens in willende bewilligen dan in een zeer korten stillstandt van wapenen, deden de vermaningen van den paus geen uitwerking. Hy was daar vertoorn over, en werkte zo veel uit, dat hy de *Venetianen* van het verbondt met *François* den I afrok, die aldus befreden wierdt door ganfch *Italië*, gevoegt by den keizer en den koning van *Engelandt*. Hy liet des niettegenstaande zyne gedachten gaan op het herwinnen van het *Milanes*, daar hy den admiraal *Bonnivet* met een leger naar toe zondt. Hy was voornemens zelf met zyne grootste krygsmacht derwaarts te trekken; maar hy wierdt tegengehouden door de ongerustheit, welke de zamenzwering van den konneftabel van *Bourbon* hem gaf, de welke in dezen tydt ontdekt wierdt.

Sedert langen tydt hadt de konneftabel overhoop gelegen met de hertoginne (a) van *Angoulême*,

(a) Het graafschap van *Angoulême* was tot een hertogdom verheven by de komste van *François* den I tot de kroon.

De ridders vertrekken naar *Kandië*.

En daar na naar *Maltha*.

Beschryving van het eilandt *Rhodus*.

* Een Grieksch woordt, dat eene roze betekent.

† *Colofus*, † eene maat van anderhalve voet.

Mezeray, *M. Herbet*.

De paus trekt de *Venetianen* af van het verbondt met *François* den I.

De van kon van b her van lme der v Fran I, na aan V ryk.

Wanho van den nelsabe met de zer eer drag aa

May 15

Zyn ve met Ka den V.

1522. goulême, moeder des konings, die hem zeer haat-
 te, maar men zeide om dat zy zich door hem niet
 hadt kunnen doen beminnen. Eenigen zeggen,
 dat de koning hem hadt voorgelagen met haar te
 trouwen, en dat hy, gebelgt over zyne wei-
 gering, verfelt met eenige beledigende woorden
 rakende de eere zyner moeder, hy hem een kin-
 nebaksflag hadt gegeven; het welk echter niet
 zeer waarfchynlyk is: doch het is zeker, dat de
 hertogin zich door den konneftabel veracht zien-
 de, voor wien zy liefde hadt opgevat, deze lief-
 de in razerny veranderde, en zynde trotsch en
 wraakzuchtig, zy geen rust hadt voor dat zy hem
 tot eene wanhoop hadt gebragt, welke Vrankryk
 duur te staan kwam. Zy veroorzaakte, dat men den
 hertog van Alençon boven hem stelde in het be-
 vel over het leger, waar van zy de voorhoede aan
 dezen laafte deedt geven, ten nadeele van het
 recht, aan het ampt van konneftabel verknocht.
 Daarenboven was zy de oorzaak, dat men hem
 niet toezondt het onderftand, het welk hy benö-
 digt was, wanneer hy het bevel hadt over de legers
 in Italië; en zy bragt zyn gedult ten einde, hem
 berokkenende een pleitgeding wegens het hertog-
 dom van Bourbon. Zy eifchte dit hertogdom,
 als erfgename van *Sufanna*, dochter van *Petrus*,
 hertog van Burgundië, de welke gevolgt was op
Karel, zynen vader, die eene zufter hadt, ge-
 naamt *Margareta*, hertogin van Savoie, en
 moeder van de hertoginne van Angoulême. De
 konneftabel in het tegendeel wendde voor, dat
 het hertogdom van Bourbon een mannyk leen
 was, het welk hem toekwam als erfgenaam van
 het huis van Bourbon, voor zodanig erkent door
 het huwelyksverdrag met *Sufanna*, het welk ko-
 ning *Lodewyk* de XII hadt ondertekent, nevens
 alle de prinffen van den bloede; van de andere zy-
 de voorzien met alle de rechten van de overlede-
 ne prinsesse, zyne gemalinne, door haar aan hem
 overgedragen. De Fransche gefchiedenisfchry-
 vers zeggen, dat de eifchen van den konneftabel
 wel gegrond waren, maar dat het gezag der her-
 toginne, en de onrechtvaardigheid van den kan-
 celer, die zich aan haar ten eenemaal hadt over-
 gegeven, het boven het goede recht overhaalden.
 Wat 'er van zy, de konneftabel, die al zyn goedt
 verloor, zyn geding verliezende, liet zich over-
 reden door *Adriaan van Beurein van Croy*, van
 wegens den keizer, en door den ridder *Knigt*,
 van wegens den koning van Engelandt, om zich
 te werpen in de armen hunner meesters, om zich
 te wreken over alle de onwaardigheden, welke
 men hem hadt aangedaan. *Jobannes Rouffel*, als
 een koopman verkleed, kwam uit Vlaanderen te
 Parys, afgezonden door deze twee staatsbedienaren,
 en het verdrag wierdt eindelyk gefloten; de ko-
 ning van Engelandt, gelovende zulks te mogen
 doen naar het voorbeeld van den koning van
 Vrankryk, die de wederfpannigheid van *Richard*
 van *Poole* en andere Engelsche vluchtelingen onder-
 derfteunde. Het verbondt behelsde: „ I. Dat
 „ de konneftabel zou trouwen met *Eleonora*, zuf-
 „ ter van den keizer, en weduwe van *Emanuel*,
 „ koning van Portugal. II. Dat het koninkryk
 „ van Vrankryk zou worden verdeelt, en dat de
 „ konneftabel daar een gedeelte van zou hebben,
 „ zo haast als *François* de I zou ontroont zyn.
 „ Dat hy dan gestelt zou worden in het bezit van
 „ Provence, waar van *Renatus*, hertog van
 „ Lotharingen, het recht hadt afgestaan,
 „ het welk hy daar op hadt, aan de moeder van
 „ *Sufanna*, die het van haar kant by uiterfte wil-
 „ le hadt overgedragen aan den konneftabel,
 „ haren man. III. Dat de keizer zou hebben
 II Deel.

„ Burgundië (a) en Artois, nevens het geruffte be-
 „ zit van het hertogdom van Milaan, en de ko-
 „ ning van Engelandt Normandië en Gui-
 „ enne.

François de I, zynde onderrecht van dezen han-
 del door *d'Argoues* en *Matignon*, kwam den kon-
 neftabel zien, die toen te Moulins was, de hoofd-
 ftadt van het Bourbonneefche, om hem daar
 over aan te fpreken: doch hy kon hem niet
 verplichten de zamenzwering te ontdekken.
 Hy veinste echter voldaan te zyn, en ver-
 liet hem, doende wachters by hem blyven, om
 zich van zyn perfoon te verzekeren. Anderen
 zeggen, dat hy hem belafte, hem naar *Lion* te
 volgen, hebbende hem niet durven vast houden,
 om dat hy het volk en den adel vreesde, de wel-
 ke den konneftabel zeer beminden: maar dat hy
 zich, in plaats van te gehoorzamen, hadt bege-
 ven naar een zyner landgoederen*, alwaar zyne
 fchatten waren. Dat hy het van daar by nacht
 ontfapt was, op het bericht, dat hy hadt, dat
 de koning vier duizend mannen afzondt om hem
 te vangen. Alle komen zy daar in overeen, dat hy
 het ontvluchtte, na zich vermomt te hebben,
 niemandt met zich medenemende dan alleen zy-
 ren flameester, genaamt *Pomperan*; dat hy het
 Fransche Comté doorreisde, en van daar in Duitfch-
 landt, en voorts te *Trente* kwam, zich eindelyk
 naar *Genua* begevende, om te fpreken met die
 genen, welke de keizer daar gezonden hadt. Wy
 zullen eerlang de uitkomst van deze zamenzwe-
 ringe in Italië zien, alwaar de zelve dodelyk is ge-
 weest aan den koning van Vrankryk en aan den
 konneftabel zelve.

Ondertuffchen vervaardigde zich alles in
 Duitfchlandt en in Engelandt om Vrankryk te
 beoorlogen. Daar wierdt in Duitfchlandt een
 Ryksdag gehouden te *Neurenberg*, onder het be-
 leidt van *Ferdinand*, de welke op den zelve voor-
 zat in den name van keizer *Karel* den V, zynen
 broeder. Hy trachtte daar befluiten tegen den
 Turk te doen nemen, op dat de keizer zyne
 benden, de welke hy in Vlaanderen hadt, in
 Spanje en in Italië tegen Vrankryk zou kunnen
 gebruiken, terwyl dat Duitfchlandt hem eene ge-
 noegzame krygsmacht zou befchikken om zich te
 ftellen tegen de ongelovigen. De koning van En-
 gelandt beriep van zyn kant het Parlement, om
 van het zelve te verkrygen een onderftand, geë-
 venaart naar de onkosten des oorlogs, welchen hy
 met den keizer ondernam, om aldus de oude
 rechten van zyne krone op *Guienne* en op *Nor-*
mandië te handhaven.

De Ryksftanden waren nog meer gemoeit met
 de zaken van den Godsdienst dan met die van den
 oorlog. De paus zondt aan zynen afgezant vol-
 macht, om aldaar de verbanning van *Luther*, en
 van die genen, die hem aanhingen, te bevoorde-
 ren. Hy voegde daar by, dat hy voornemens
 was alle misbruiken te verbeteren, die in de
 Roomfche kerke ingefloopen waren, zelfs tot den
 H. stoel toe, en de welke tot alle deze zaken
 aanleiding gegeven hadden. Eene zo openherti-
 ge verklaring behaagde den kardinalen niet. Zy
 vermeederde in het tegendeel den yver der her-
 vormers, de welke reets vorften aan hun hoofd
 hadden: zo dat zy den Ryksftanden eene lyft van
 een groot getal dwalingen aanboden, welke zy
 tot het getal van honderd deden opklimmen. Het

V

(a) *M. Varillas* zegt, dat Burgundië in een koninkryk
 moest verandert worden, en aan den konneftabel worden in-
 geruimt met de provinciën van *Beaufolois*, *Foret*, *Auvergne*,
 het *Bourbonneefche* en *la Marche*.

1523.

François de I tracht hem weder te winnen. *Murray*.

Vlocht van den konneftabel. * te Chantelles.

Stidani, *M. Herbert*, *Murray*. Beroeeping van een Ryksdag te *Neurenberg*.

is

1523.

† *Centum gravamina.*

De Protestanten geven een geschrift over van de honderd bezwaarpunten, of misbruiken, van welke zy verbetering vorderen.

is daarom, dat zy de zelve noemden de honderd dwalingen, of de honderd bezwaarnissen †, welke zy wilden afgedaan hebben.

De zeven eerste betroffen het onthouden van vleesch, en verbodt van het huwelyk, in gevallen, van welke de Goddelyke wet gene melding maakte: uitgevondene leerstukken, zeiden zy, om plaats te geven aan de toelatingen, met welke de paus en zyne bedienden zich verrykten. In deze zeven artikelen begrepen zy ook den aflagkraam, tonende de gevaarlyke gevolgen, die daar uit ontsloonden, en het kwaad gebruik, het welk het Roomsche hof van dit geldt maakte; daar zy byvoegden de bygelovige sermoenen der monniken, die de zelve van karspel tot karspel te koop veilden, en die aan de genen, die eene *S. Valentina*, of eenen *S. Hubert* eerbiedigheid bewezen, beloofden de bevryding van hunne kwalen, behoudens dat zy beloften en offerhanden deden aan de zogenoemde heilige overblyfselen van die sinten en santinnen. De andere stukken behelsden de macht, door den paus, door zyne afgezanten, en door alle andere geestelyken zich aangematigt niet alleen in het rechtsgebiedt der overheden; maar ook aangaande de begevinge der kerkelyke ampten. Zy beschuldigten hen, zich die macht aangematigt te hebben ten nadeele der overheden, en de kerkelyke ampten gegeven te hebben aan onwaardige personen, die geen zorg droegen noch voor de herstellinge der tucht, noch voor de onderwyzinge van het volk. Zy deden de zelve klacht ten aanzien der kanunnikdyen. Zy morden ook over de afkneveling van het eerste jaar inkomen der geestelyke ampten, en andere schattingen van het hof van Rome. Voorts gingen zy over tot de ergernisse, welke het schandelyk leven der priesteren gaf, de welke zich den wereldlyken arm onttrokken hadden. Zy klaagden over het misbruik der verbanningen, en over dat der menigvuldige feestdagen. Zy beklagden zich ook over de geweldige middelen, met welke de ridders der Duitche orde verscheide goederen aan zich trokken, onder welke waren, die wereldlyken toebehoorden. Zy schilderden de gierigheid der bisschoppen naar het leven af, die de kerkelyke waardigheden verkochten; waar door wierdt veroorzaakt, dat de dorppriesters de Sakramenten voor geldt uitdeelden. Zy kantten zich tegen het dopen der klokken, om die zelve reden, te weten om geldt te maken, gedaan wordende; tegen de feestdagen der nieuw-verklaarde Heiligen; tegen de omkoping der geestelyke rechters; tegen hunne geweldadige bezittingen, asperlingen, onrechtmatigheden, enz. Zy vertoonden de schandelyke vryheit, welke de bisschoppen den monniken en wereldlyken toekonden, om byzitten te houden; de knevelaryen hunner officialen, en de bedriegeryen hunner pleitbezorgers en voorspraken. Zy beklagden zich over de strengheit, welke de geestelyken gebruikten tegen de geringe lieden ten platten lande in het ophalen van hunne jaargelden en hunne tienden; de gierigheid der dorppriesters, die hunne onderpappen aanzetten om Simonie met de heilige dingen te plegen, om te hebben waar van zy leefden, en de ongebondenheit der priesters, die zich, even als wereldlyken, lieten vinden op balen, en zich vermommen. Zy klaagden verder, dat de biechtvaders de kinderen van de nalatenschap hunner vaders beroofden, doende zich in de uiterste willen tot erfgenenamen aanstellen; over de hovaardy en wellust der bedemonniken, die sedert korten tydt drie kardinaalshoeden aan de algemene oversten hun-

• *Annaten.*

ner orde beschikt hadden. Zy veroordeelden insgelyks de macht, welke zich de afgezanten van den paus aanmatigden, niet alleen om onechte kinderen te wettigen, maar zelfs om deze macht mede te delen aan de vorsten, die de zelve in het werk stelden, ten nadeele van de rust der geslachten. Zy eindigden met te veronen, dat deze klachten reets gedaan waren op den Ryksdag te Worms, alwaar de keizer was tegenwoordig geweest: doch dat men geen hulpmiddel daar tegen hadt uitgevonden; het welk hen verplichtte om de zelve nu te herhalen, en zich by den paus zelve aan te geven, ten einde zyne Heiligheit werken mogt tot de verbetering van zo vele misbruiken. Dat 'er nog veel meer andere, niet min onverdragelyk dan de opgetelde, waren; maar dat zy hoopten, dat de verbetering van deze den weg zou banen tot de verbetering van de andere. Dat dit verzoek gedaan wierdt door alle de wereldlyken, van die genen af, die de hoogste waardigheden bezaten, tot aan den geringsten onder het volk, also allen daar belang by hadden. Zy betuigden vervolgens, dat byaldien men deze misbruiken niet spoedig hervormde, zy zelf daar in zouden voorzien door krachtige en wettige middelen. Zy deden deze punten drukken; en *Luther*, daar door stoutter wordende, zette de begonne hervorming met yver voort, zo in de uiterlyke plegtigheden van den kerkdienst, als in de artikelen van het gelove.

Terwyl *Ferdinand* met deze verschillen op den April 1523. Ryksdag te Neurenberg belemmert was liet de koning van Engelandt zyn Parlement vergaderen. Het kwam te Londen byeen in het Dominikaner klooster; en de eerste zaak, die men daar in voorstelde, was een onderstandt, het welk de koning benodigt was om te onderhouden het verbondt, dat hy met den keizer gesmaakt hadt. De kardinaal *Wolsey* hadt hem geraden met de geestelykheit te beginnen, om dat hy hoopte daar door gemakkeliker tot zyn oogmerk te komen dan by het volk. *Warham*, aartsbisschop van Kantelberg, beriep de zelve dan op het bevel des konings: doch de kardinaal verplichtte den koning zyn bevel te herroepen, en met toestemminge van dezen vorst vernietigde hy de zamenkomst, uit kracht van zyn vermogen als pausselyk afgezant. Hy zondt vervolgens last aan den bisschop van Londen om de geestelykheit te doen vergaderen te Westmunster. Hy begaf zich derwaarts op den dag, tot de vergadering beraamt, en opende de zelve. Hy vertoonde de verplichtingen, welke de Engelsche kerk hadt aan de wakkerheit en de Godvrucht van den koning. Dat hy door zyne wakkerheit den heiligen stoel hadt verdedigt tegen de onderdrukkinge der Franschen, en door zyne Godvrucht gestreden voor de leerstukken des geloofs tegen de nieuwigheden van *Luther*. Vervolgens zeide hy, Dat de koning wegens zyn verbondt met den keizer noodzakelyk met geldt moest ondersteunt worden, hebbende hy het zelve alleen aangegaan om Engelandt te bevryden van een inval, met welken Frankryk het zelve dreigde. Hy vervolgde, Dat de koning in deze gelegenheit byzondere blyken verhoopte van de genegenheit der geestelyken van zyn koninkryk; en dat gelyk de voorspoedt der zelve groter was onder zyne regeringe dan onder eenige voorgaande, hy ook geloofde, dat zy meer voor hem zonden doen, dan hunne voorzaten gedaan hadden voor zyne voorouderen. Hy besloot met zyn eisch van hen te eischen een half jaar inkomen van hunne goederen. Dit wierdt tegengesproken, en de gehele geestelykheit scheen daar zeer over te onvrede. Doch de vrees, welke oorzaak was geweest van het afwezen van eenigen, veroorzaakte daar-

1523.

M. Herberts. M. Hurst Historie der Reformatie. Beroeping der geestelykheit in Engelandt.

Redenvoering van den kardinaal *Wolsey* by de opening der vergadering

Zyn eisch van een schattinge op de geestelykheit wordt bevestigd.

April 1523.
Herbert.
Barnet
Loris der
ormatin.
roeping
geestel-
cheit in
ngelandt.

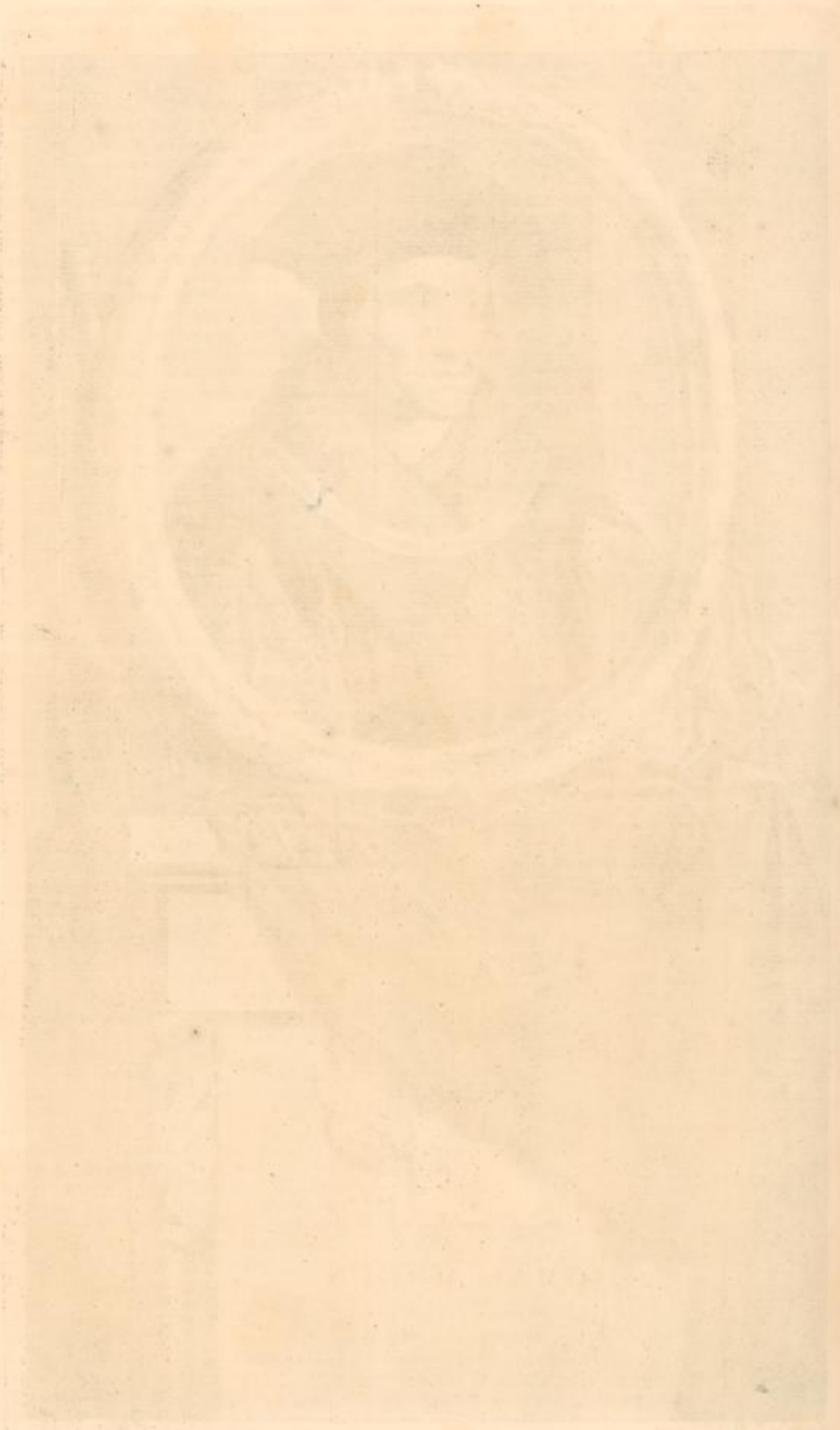
edenvoe-
g van de
rdinaal
olsey by de
ening der
gadering.

yn eich
n eent
hattinge op
e geestel-
cheit
ordt be-
vilt.

Ad. Vander Werff pinx.

P. a. Goussier sculp.

Hy
over
de r
heit
stam

Berou
van h
kmer

Refer
riog v
Wolff
het L
huis.

Thom
ru,
van h
gerhu

1523. daarenboven nog het stilzwygen van anderen. Daar was niemandt dan Fox, bisschop van Winchester, en Fisher, bisschop van Rochester, die spraken. De eerste haatte den kardinaal van wegens zyne ondankbaarheid, en de tweede ter oorzake van zyne onrechtvaardigheden. Zy stelden zich derhalven beide met ernst tegen een eisch, de welke, naar zy zeiden, de kerkelyken in den grondt zou helpen. Nochtans kwam het gezag van Wolsey het te boven. Hy telde tot zyn voordeel de stemmen der afwezenden en dier genen, die niet spraken; en het besluit wierdt gemaakt volgens het verzoek, dat hy gedaan hadt. Men verplichtte alle de Engelsche inboorlingen te betalen een half jaar inkomen van hunne geestelyke ampten, en de vromdelingen een geheel jaar. De betaling zo van de eenen als van de anderen moest gedaan worden binnen vyf jaren. Polydorus Virgilius, bisschop van Worcester, Petrus Carmelita, Erasmus, en eenige andere geleerden, schoon vromdelingen, wierden met de geborene Engelschen gelyk gestelt; als of de vrye wetenschappen, en de genen, die de kennis der zelve bezaten, het burgerrecht van alle de gewesten der wereldt hadden.

Hy haalt het over boven de meerderheit der stemmen.

Beroeping van het Parlement.

Na dit besluit der geestelykheit beriep de koning ook het Parlement. De kardinaal Wolsey begaf zich by de opening van het Lagerhuis in het zelve, en deedt aan de leden eene aanspraak, byna gelyk aan die, welke hy gedaan hadt aan de vergadering der geestelykheit. Hy vertoonde hen de noodzakelykheit, in welke de koning zich hadt bevonden om zich met den keizer te vereenigen tegen den koning van Frankryk, een schender, naar hy zeide, van een verbondt, het welk plegtiglyk was bezworen geweest, en om hem door dit verbondt te verplichten tot het onderhouden der tractaten, om eene algemene vrede tusschen alle de Christen vorsten te onderhouden. Hy trachtte hen aan te zetten door de versmaadheit, welke deze staatzuchtige vorst hen aandeedt, weigerende te betalen het geldt, het welk hy beloofd hadt voor de wederomgevinge van Doornik, en andere lasten, welke hy aan de Engelsche kroon schuldig was. Hy besteedde eendelyk alle zyne welsprekendheit, om in hunne gemocderen te doen ontfleken een haat en naver, en om daar in te verwekken of een gevoel der onglyken, of de begeerte tot eere. Hy eindigde zyne reden met te zeggen, *Dat de koning niets hadt kunnen doen, meer overeenkomende met zyne eigene waardigheit en met den roem der Engelschen, dan zich met den keizer te verbinden tegen een trotschen en machtigen vyandt, die gansch Europa dreigde. Dat dit het waarachtige middel was om hem te vernederen; maar dat hy, ter uitvoeringe van eene zo grote onderneming, legers en vloeten van noden hadt, en daar toe vereischt wierdt eene gelsomme van acht maal honderd duizend ponden Sterlings om de zelve te onderhouden. Dat de zelve niet kon uitgevonden worden dan door eene schattinge van het vyfde van alle hunne goederen, vier jaren te betalen. Dat de geestelykheit ten aen einde reets toegestaan hadt de betaling van een half jaar harer inkomsten; en dat hy wel verzekert was, dat zy geen minder yver voor het gemene best hadden dan de kerkelyken, doordien het belang van hunnen koophandel hen daar over naveriger behoorte te maken.* Hy ging, deze aanspraak gedaan hebbende uit de vergadering, en liet de zorg van het overige aan den spreker van het Huis over. Deze was Thomas Morus, wiens bekwaamheit begon uit te blinken, en zyne genegenheit ten dienste des konings, van welken hy vervolgens ondervondt en des zelis er-

Relevocring van Wolsey aan het Lagerhuis.

Thomas Morus, spreker van het Lagerhuis.

II Deel.

kentenis, zo lang als hy hem in alles gehoorzaamde, en de wraak, wanneer hy zich ongehoorzaam betoonde.

Hy hadt moeite om den eisch der schattinge van den vyfden penning te doen doorgaan. Hy hervatte de voortelling daar van des volgenden daags, en voegde zyne redenen by die van den kardinaal; doch de leden van het Parlement hadden ook de hunne om het te beletten. Zy vertoonden, *Dat de rykdommen van het koninkryk bestonden zo wel in landeryen en in vee, als in geldt, en in de gedurige verwisseling van het een met het ander. Dat de landhuurders, door deze schattinge uitgeput, niet zouden kunnen betalen den prys hunner landhoeven, noch de vazallen hunne bonderden aan de eigenaars en meesters dan in koorn en beesten. Dat de stedelingen dan geen koophandel konden drijven by gebrek van geldt; en dat het koninkryk, zo doende, van langzamerhandt in verval zou geraken.*

De spreker antwoordde, „ Dat de schatting, die men vorderde, het koninkryk geenzins zou uitputten, noch het omzetten van het geldt beletten. Dat men het niet wegvoerde in vreemde landen; dat het alleen van de eene handt in de andere overging, en dat het niet alleen bleef onder het zelve volk, maar daarenboven in de zelve huisgezinnen. Dat het niets anders was dan het gene men dagelykseh in den gemenen koophandel deedt, in welken de verkoper het geldt ontfing, en de koper het betaalde. Dat men eene schatting welke besteedt wierdt om de eere des volks op te houden, en het welzyn der burgeren te bevorderen, veel gewilliger moest betalen dan den prys der granen of der koopmanschappen, welke men koopt tot onderhoudt, of voor zyn gemak. Dat die genen, die het geldt voor hunne koopmanschappen ontfingen, het zelve gerustelyk in hunne huizen verwachtten, zonder zich te bemoeien met de bewaringe van het vaderlandt; in plaats dat die genen, aan welke men de schatting moest betalen, die men van hen vorderde, de betaling moesten zoeken onder duizenden van gevaren, en ten koste van hun bloedt, om de rust der anderen te verzekeren. Belangende het gene gy my tegenwerpt, vervolgde hy, dat deze belasting de armen zal uitputten, die minder geldt dan vee hebben, het is uw lieden gemakkelyk daar in te voorzien, met de zelve in het geheel de ryken te doen dragen. Het is rechtmatig, dat deze lasten, hebbende het voornaamste belang by den oorlog, welken men voert voor de bescherminge van een koninkryk, waar in zy hunne heerlykeden hebben, alle des zelfs onkosten dragen. Al de eer zal ook op hen komen. Maar indien zy lieden zult willen, dat de armen ook daar toe betalen, vindt dan niet langer vreemd het ongemak, dat zy door deze schattinge lyden, also het zelve weder vergolden zal worden door de grote voordeelen, van voorwolieden blootsboofds te zien verdragen alle de strengheden van de koude voor eene middelmatige soldy. Doed, Myne Heeren, weder berleven deze gelukkige tyden, in welke de burgers zich verdeelden in twee orden, de welke zich onderling de handt boden. De eenen bearbeidde het landt, terwyl de anderen de wapenen opnamen, om hen te verdedigen. Byaldien de wet van het gemenebest waargenomen wierdt, gelyk het behoort, men zou nooit prywaardiger zyn dan door de diensten, welke men den vaderlande bewyft; en wat voordeel steekt 'er in burgers te hebben, ryker dan andere, indien zy weigeren hunne goederen te besteeden tot het gemene welwezen? Ik zal nu ook antwoorden op de klagte, welke gyl. gedaan hebt wegens het geldt, dat men buiten het koninkryk

1523:

Antwoordt van Morus.

1523. ninkryk zal voeren, dat daar door zal blijven, zo als gyl. zegt, uitgeput. Is het mogelijk, dat men, den oorlog in Frankryk voerende, het zelve daar door zal verryken? Is dat zo, verwacht dan, dat het zelve den oorlog in wyl. landt zal overbrengen. Doch Godt geve niet, dat wyl. landt een zo dodelyke ondervinding van bunnen inval moge hebben. Geeft veel liever met blydſchap een matig gedeelte wyl. inkomsten, en reket het u tot eene eere, iets toe te brengen tot onderſchraginge van de waardigheit der natie. Alles ten kwaadſte genomen, alle de ſchade, welke gyl. daar door zult lyden, is, dat gyl. met ruſt zult eeten het vleesch wyl. kudden, en dat gy met hunne wolle zult bekleed zyn, indien uwe pachtlieden de zelve niet langer kunnen verkopen; terwyl de ſoldaten voor een geringen loon de ruſt van uwe huizezinnen en uwe vryheit zullen verzekeren. Doch ontruſt wyl. niet over de vermindering van het geldt. Het voorbeeld en de ondervinding van alle eeuwen moet uwl. verzekeren. Hoe meer een ſtaat zich beweegt, hoe levendiger het des zelfs koophandel maakt. De koopman, die de uitruiſting van den ſoldaat en van de vloot heeft bezorgt, koopt de granen en wollen van den landman, en in deze gedurige beweging beſtaat de omloop van het geldt, het welk den overvloedt daar van beſchaft, wel verre van dat gyl. daar van eene daurte zoudt te vreezen hebben. Voor het overige zult gyl. niet alleen deel hebben aan de openbare geruſtheit, de welke onze ſoldaten gaan verzekeren, maar ook aan de eere, welke zy voor het ganſche koninkryk gaan behalen, en aan het voordeel, het welk hen te beurt zal vallen van den buit, welken zy op de vyanden zullen behalen.

Het Huis hier over raadt gepleegt hebbende, maakte navele twiſtingen drie loorten of claſſen van opbrengers, naar mate van hunne goederen, welker hoogſte niet hoger dan tot twee ſtuyvers van de gulden geſchat wierden. Doordien nu deze ſchatting niet overeenkwam met die gene, welke de kardinaal *Wolſey* geëiſcht hadt, was hy daar mede niet vergenoegt; en zynde voor de tweede maal in het Lagerhuis verſchenen, zeide hy, dat hy de redenen van hunne weigering weniſchte te weten. Men antwoordde hem, dat het de gewoonte van het Huis niet was te raadplegen of te redeneren voor de getuigen. Hy vertrok met dit antwoordt, het welk zyne onvoorzichtigheit hem hadt op den hals gehaald, en wiens bitzigheit hy mocht ontveinzen. Ondertuſſchen, eenigen de zaak hebbende doen in overleg nemen, ſtondt het Huis eindelyk drie ſtuyvers van de gulden toe, in vier jaren te betalen. Dit was al het geen hy kon verkrygen.

Men maakte in het zelve Parlement verſcheide ordonnantiën rakende de voorrechten, den kooplieden toegeſtaan, en de Engeliſche werklieden, ten nadeele der vremdelingen. Men droeg ook zorge voor de zekerheit der laatſtgenoemden, ten einde zy, zich houdende binnen de palen, welke men hen voorchreef, niet zouden kunnen onderdrukt worden door de kwaadaardigheit of door den haat van de natie. Men beval, dat de Engeliſchen, in vremde koninkryken woonachtig, alwaar zy den eedt van getrouwigheit hadden afgelegd, zouden verliezen de voorrechten, den ingeborenen Engeliſchen toegeſtaan. Dat de Engeliſche Conſul, of de afgezant des konings, aan de kancelary zou opgeven de namen der kooplieden, die aan hun vaderlandt wilden verbonden blijven, op dat de opzichters over de tolln hen deden genieten de rechten van inboorlingſchap; dat die genen, die in het koninkryk te rug kwamen, het volkomen recht en alle de voorrechten van de natie wederom zouden genieten.

Men rechtte in dit zelve Parlement op een genootſchap van geneesheeren, van het welke de beroemde Doctör *Linaker*, geneesheer des konings, de ſlichter was. Men hadt te voren een huis, het welk voor een ſchool diende, en in het welke men de geneeskunde onderwees; en van dit huis maakte het Parlement een kweekſchool. De koning verleende aan de zelve by openbrieven verſcheide voorrechten, de welke zyne navolgers federt hebben bevestigd en vermeerderd. De maatschappy kreeg in het jaar 1652 een ander plaats op het einde van de Amen-ſtraat, alwaar zy hare vergadering overbragt, na dat Doctör *Harrey* daar een prachtig huis hadt doen bouwen, en met eene fraaie boekery voorzien, névens eene grote kamer, tot de vergaderplaats der Doctoren. Hy maakte al zyn goedt aan het genootſchap, en ſelde eene zekere ſomme vaſt voor de onkoſten van de redenvoering en van de maalydt, welke hy wilde dat alle jaren zou gehouden worden, ter eere der weldoenders van het genootſchap. Dit gebouw wierdt in de aſſche gelegd door den brandt van den jare 1666. De maatschappy deedt een ander opbouwen, zeer ſchoon, in Warwiklane. Dit genootſchap heeft een voorzitter, vier opzienders, en twaalf andere leden. Uit deze twaalf wordt de voorzitter gekoren, die alle jaren vernieuwt wordt. Onder de zelve zyn lieden van ſtaat en van grote bekwaamheit, niet alleen uitmuntende in de kennisſe der geneeskunde, maar daarenboven in die der ſcheikunde, waar van de allerfraaiſte uitvindingen in Engelandt geſchieden voor eenige plaats der wereldt. Wy hebben ter oorzaak van de vermaardheit dezer heerlyke inſtellinge geoordeelt dezen kleinen uitſlap te moeten doen.

Het Parlement maakte nog andere ordonnantiën. Het verboodt het gebruik der bogen en vuurroers aan die genen, die gene honderd ponden Sterlings aan inkomsten hadden. Het bepaalde de hoedanigheit der goude en zilvere geldſtukken; verboodt den muntmeesters van minder gewigt te ſlaan dan door de wet was vaſt geſtelt, en verklaarde voor ongangbaar alle ſtukken van minder ſtoffe.

Het ſtondt voorts toe, dat die genen, de welke den koning werkelyk in den oorlog dienden, hunne goederen mogten verkopen, zonder aan de wetten onderworpen te zyn, welke den anderen onderdanen van het koninkryk zyn voorgeſchreven.

Het zelve herſtelde ook *Henrik Stafford*, zoon van den hertog van Buckingham, in de goederen en waardigheden van zynen vader.

Het maakte daarenboven eene wet, door welke den koning macht wierdt gegeven, om door zyne openbrieven alle de vonniſſen te vernietigen, uitgezezen tegen die genen, die overtuigt zouden worden van hoogverraadt, en om de erigenamen te herſtellen in de goederen van den veroordeelden, volgens zyn welgevallen.

Terwyl het Parlement vergadert was zondt de koning den ridder *Thomas Boulton*, grootschatbewaarder, en *Richard Samſon*, zynen kapellaan, in gezantſchap naar Spanje aan den keizer. Zy waren gelaſt den koning te verontſchuldigen over dat hy zo ſchielyk niet over zee kon komen, ter oorzaak van de bezigheit, welke hem de zaken van Schotlandt gaven, en om onderzoek te doen aangaande zekere geruchten, welke 'er liepen van een vergelyk van den keizer met den koning van Frankryk. De onluſten in Schotlandt begonden op nieuw, en de hertog van Albanie, die in Frankryk hulp was gaan zoeken, bereidde zich tot

Wolſey eiſcht van het Huis der gemeente de redenen van hunne weigering.

Zy willen hem geen antwoordt geven.

Wetten gemaakt in het Parlement.

1523. Aanſtelling van eene be-ruchte vergadering van geneesheeren.

* Collegie.

Chamberlain.

M. Herbert. *Henrik de VIII* zendt afgezanten naar Spanje.

1523. tot zyne wederkomst. Op de tyding, welke de koning daar van kreeg, was hy verplicht dit gezantschap aan den keizer af te vaardigen. Hy deedt ter zelve tydt vertrekken den grave van Surrey, zeevoogdt, en die het bevel hadt over de grenzen van het koninkryk. Hy gelastte hem, zyne benden te voegen by die van den marquis van Dorchester, die het bevel hadt over de benden, die naar het Oosten van Schotlandt zouden trekken, en by die van Mylord *Dacres*, die het opzicht hadt over het leger, het welk zich naar het Westen van dit koninkryk stont te begeven, om also met alle hunne krachten in het koninkryk in te dringen. Deze drie veldoversten voerden des konings bevelen uit, en in goede order voorttrekkende sloegen zy zich voor Jedworth neder, het welk zy innamen. Van daar deden zy uitloopen door het koninkryk, zonder echter een ander voornemen te hebben, dan om de Schotten te noodzaken weder te keren tot het verbondt met de Engelschen, en dat van Vrankryk te verlaten.

Ondertusschen verhaafte de hertog van Albanie zyne wederkomst. De koning, die hem zulks wilde beletten, zondt den onder-zeevoogdt *Fitz-William* met eene vloot van zes en dertig schepen om op de Fransche kusten te kruissen, terwyl *Pointz* met een ander smaldeel schepen de Weiter-zee zou beveiligen. De onder-zeevoogdt zeil gemaakt hebbende, ontdekte twaalf Fransche schepen, die hunnen weg naar Schotlandt namen. Op de zelve waren de aartsbisschop van Glaskow, en verscheide andere lieden van rang, de welke de hertog van Albanie hadt vooruit gezonden. Hy maakte daar jagt op, en hen gedwongen hebbende wederom binnen hunne havenen te loopen, liet hy een smaldeel, om den doortocht te sluiten, en kwam met het overige der vloot te Treport, eene kleine stad, gelegen aan den mondt van de Bresse, eene myl van zee, en toen ter tydt wel versterkt. Binnen de zelve was eene bezetting van drie duizend mannen, en de Engelschen waren op ver na zo sterk niet. De onder-admiraal ontscheept zyne benden, welke de Franschen in hunne werken aantastten, uit welke zy hen sloegen, hun geschut veroverden, en hen dwongen zich binnen de stad te besluiten. De onder-zeevoogdt hadt geen volk genoeg om de belegering daar van te ondernemen; zo dat hy, het vuur in de voorsteden gestoken hebbende, en in de schepen, die binnen de haven lagen, weder zeil maakte, en weder in zee stak met het kanon, dat hy op de vyanden veroverd hadt.

De hertog van Albanie, de zee door de Engelschen bezet ziende, en wetende de stipte bevelen, welke men van alle kanten gegeven hadt om hem op te lichten, deedt een gerucht loopen, dat hy niet voornemens was in dit jaar Vrankryk te verlaten. Hy bevestigde dit met zo vele waarschynlyke omstandigheden, dat de koning daar door misleid wierdt, en zyne vloot te rug riep. Doch naauwlyks was de zelve in de havenen; of de hertog van Albanie begaf zich naar Brest, van waar hy de Westkust van Engelandt langs zeilende, aan het eilandt Aran kwam landen, voerende met zich *Richard van Poole*, en drie duizend Fransche soldaten. Hy wierdt met eene buitengewone blydschap van het volk ontfangen: doch de adel was in twee verdeelt, de eenen de zyde houdende der Engelschen, en de anderen die der Franschen.

De eerste bragten by de overeenkomst der twee natien in zeden, tale en gewoontens, levende voorts onder eene luchtstroek, en in een zelve eilandt, afgescheiden van alle de andere volkeren der wereld; daar zy byvoegden de macht der Engelsche kroon, meeteresse van de zee, en die hen eerder kon benadeelen dan de Franschen, welke landingen ze zou kunnen beletten, als de zelve tot hunne hulpe wilden komen. Zy vertoonden aan de andere zyde het aanzoek, het welk de Engelschen deden om hun verbindtenis, en vertoonden de brieven, welke de koning hen geschreven hadt, in welke hy voorsloeg het huwelyk van de prinsesse, zyne dochter, met den jongen koning van Schotlandt, zynen neve, niettegenstaande zyne verbindtenisse met den keizer, over welken, zeiden zy, hy niet vergenoegt was.

De anderen, door de Fransche geschenken omgekocht, of gelovende hun voordeel te doen met de beroerten, zeiden, dat men de aanbiedingen der Engelschen zo ligt niet moest geloven; dat Schotlandt zo zeer niet behoefde te roemen op hun laatste verbondt, en dat, zo lang als Engelandt door den kardinaal *Wolfey*, den kwaadaardigsten en staatzuchtigsten van alle menschen, zou bestiert worden, er geen vastigheid zou zyn aan de verbindtenissen met deze kroon. Dat men al te menigmalen gelegenheit hadt gegeven tot het verbreken van een verbondt, gemaakt tusschen twee volkeren, malkander zo naby gelegen, en dat de ondervinding, de welke de Schotten van dit verbondt gehad hadden; hen moest verplichten een getrouwer bondgenoot te zoeken, die hen zou kunnen bystaan tegen de invallen van zulk een gevaarlyken nabuur. Dat zy niet van noden hadden, deswegen nieuwe verbonden te maken; dat zy met Vrankryk een zeer vast en oud verbondt hadden, en dat die kroon geen minder genegenheit dan macht hadt om hen te hulpe te komen.

De laatste party wierdt door het volk ondersteunt, en hieldt, boven de andere, standt. Derhalven belastte het Parlement, het welk gehouden wierdt zo haast als de hertog van Albanie aangekomen was, dat men een machtig leger zou op de been brengen, om de regering te beschermen tegen de ondernemingen der Engelschen. Het zelve was terstondt op de been, en de hertog, zich op weg begeven hebbende, trok over de Twede, welke de twee koninkryken van een scheidt, over eene houtse brug, digt by de abdy van Mel-Rosse*, met een voornemen om in Engelandt te trekken. Doch verstaan hebbende, dat het leger oproerig begon te worden, vondt hy geraden weder te rug over de rivier te trekken, en belegerde het kasteel van Werke, het welk de graaf van Surrey onlangs hadt laten versterken, om de Schotten in toom te houden. Hy deedt batteryen opwerpen; en bressche geschoten hebbende liep men storm. Doch de belegeraars wierden afgeslagen, en trokken af, na veel volks verloren te hebben, meest Franschen. Deze kwade uitslag deedt den hertog van Albanie aarfelen, en aan de andere zyde de tocht van den grave van Surrey, die tot hulp van de plaats kwam, hem vrezden om in zyne legerplaats omringelt te worden. Hy brak dan de belegering op, en ondernam niet meer in het overige van het jaar. Weinig tyds daar na bewerkte de koningin *Margareta* een stillstandt, de welke een einde maakte van de Schotsche onlusten. Wy zullen eerlang den hertog van Albanie voor de tweede maal naar Vrankryk zien oversieken, waar na hy niet wederom kwam.

Ierlandt was niet minder geschud geweest dan Schotlandt, en Vrankryk, altydt toeleggende om Engelandt werk te verschaffen, dat het zelve zou beletten zyne legers over zee te zenden, hadt

1523.

Redenen der voorstanders van Vrankryk.

Het volk ondersteunt de laatste.

Onderneming van den hertog van Albanie aan het hoofd des legers. * Eene abdy op de grenzen van Northumberland.

M. H. H. H.

Inval der Engelschen in Schotlandt.

Onderneming der Engelsche vloot op de Fransche kusten.

M. Herbert. Lesley.

Wederkomst van den hertog van Albanie in Schotlandt.

De adel van Schotlandt verdeelt tusschen Vrankryk en Engelandt.

Redenen der voorstanders van Engelandt.

1523. de wederspannigheid aangestookt van den grave van Desmond, en een verbondt met hem gemaakt. Doch zyne benden ergens anders van noden hebbende, kon het hem den onderstandt niet beschikken, dien het hem beloofd hadt. Het zocht naderhandt daar andere verdeeldheden te zaaien, welke wy op haar beurt zien zullen.

Terwyl dit gebeurde kwam *Christiaan de II*, koning van Denemarken, in Engelandt, nevens de koninginne, zyne gemalinne, zwitter des keizers, en nicht van de koninginne van Engelandt. Hy vluchtte, verschrikt door de afschuwelykheit zyners misdaden nog meer dan door den opstandt zyners onderdanen, op de tydinge, welke hy kreeg, dat de hertog van Holstein tegen hem optrok aan het hoofd van een leger, het welk niet dan om wraak riep. Hy was eerst in Zeelandt geland, van waar hy spoedig naar Engelandt overstak. Zyne gevallen zyn al te ongemeen om niet kortelyk verhaalt te worden. Hy was *Jobannes* opgevolgt, zoon van *Christiaan de I* van dien name uit het huis der graven van Oldenburg. *Christiaan* was op den troon geklommen door de uitroeying van den koninklyken stam, en door de aanpryzyng van zynen oom *Adolpb* van Holstein, de welke de kroon weigerende, die de Staten des ryks hem aanboden, de zelve zynen neve bezorgde. Deze prins wierdt daarenboven kort daar na geroepen tot de kroon van Zweden, door afstand van *Karel Kanut*, welken zyne onderdanen verjoegen, en door het gezag van *Jobannes Benedictus*, aartsbischop van Upsal, en dit is de oorspronk van het recht, het welk de koningen van Denemarken voorgeven te hebben op de Zweedsche kroon. *Christiaan de I* handhaafde de zelve gedurende zyn leven; doch zyn zoon *Jobannes* wierdt van de Zweedsche berooft, verslagen zynde in verscheide gevechten, en gedwongen naar Denemarken te wyken, alwaar hy kort daar na stierf. *Christiaan de II* volgde hem op, gelyk, twee jaren te voren, *Steno Sture* in het koninkryk van Zweden was opgevolgt. Deze twee jonge prinsfen hadden zeer verschillende hoedanigheden. *Steno* was dapper en edelmoedig: *Christiaan* wreed en trouwloos. De eerste dacht niet dan om het koninkryk met gerechtigheit te regeren, dat hy van zynen vader geerft hadt, en waar in hy door de Staten van het ryk bevestigt was: de ander gebruikte allerhande middelen, rechtmatige, of niet, om weder te keren in een koninkryk, het welk zyn grootvader bezeten hadt, en dat zyn vader genoodzaakt was geweest aan den vader van *Steno* over te laten. Terstondt trok hy in Zweden, op de tyding, welke hy hadt, dat de koning overhoop lag met zynen adel, en geleidende een groot leger, bestaande uit Saxen, Vriezen, Schotten en Franschen, kwam hy Stockholm belegeren. *Steno*, de verdeeldheden van zyn koninkryk hebbende gestilt, kwam tot bystandt van de stadt aantrekken, en bragt zynen vyandt tot de noodzakelykheit om af te trekken. Doch hy kon zulks niet dan ter zee doen, en een tegenstrydige windt, de welke drie maanden duurde, maakte, dat het onmogelyk was voor zyne vloot om onder zeil te gaan. Ondertusschen ontbrak het hem aan levensmiddelen, en indien *Steno* gewilt hadt, was het hem gemakelyk geweest hem met zyn gehele leger van honger te hebben doen vergaan, zonder iets te wagen: doch hy was te edelmoedig. Hy bediende zich niet alleen niet van het recht, dat de billykheit hem zo wel als de oorlog gaf op een vyandt, de welke hem onrechtvaardig kwam aantasten; hy handelde hem zelfs als een vriendt

en bondgenoot; zondt hem verveerschingen, en stondt hem toe weder in alle veiligheid naar zyn landt te keren. Eene heldendaadt, byna zonder voorbeeldt in de Geschiedenisse: doch daar *Christiaan* zich zeer over verontwaardigt toonde. Vier jaren daar na wikkde hy *Steno* overvallen, onder voorgeven van eene zamenkomst, en ligtte in Denemarken de afgezantten op, welke deze vorst aan hem gezonden hadt, zonder zich te bekommeren over het recht der volkeren, noch de openbare trouwe, welke hy straffeloos schondt. Hy gebruikte in het zelve jaar eene nog schrikkeliker trouwloosheit. *Steno* stierf aan eene wonde, die hy kreeg in een veldslag, welken de Denen hem leverden, en zyne doot deede voor de tweede maal de Zweedsche kroon overgaan op het hoofd der Deensche koningen. *Christiaan* wierdt te Stockholm gekroont: maar vrezende, dat de zonen van *Steno* t'eeniger tydt het koninkryk van hunnen vader zouden willen hernemen, en dat de Staten berouw zouden hebben van zyne verkiezyng, deede hy deze jonge prinsfen op een gastmaal, waar op hy hen hadt genodigt, van kant helpen, met vier en negentig heeren, die hem het meest verdacht waren. Hy liet vervolgens hunne lyken op de straat werpen, alwaar hy wilde dat zy drie dagen zouden blijven leggen. Met deze wreedheit niet te vrede beval hy, dat men het ligchaam van *Steno* weder zou opgraven, dat men het zelve zou brengen by de andere, en dat men die te zamen zou verbranden. Op eene zo verfoeilyke wyze beloonde hy in den zone de edelmoedigheid van den vader, zynen weldoender. Hy verklaarde de goederen der vermoorde heeren verbeurd, en beroofde daar van hunne weduwen en kinderen. Zulke onmenschelyke wreedheden konden niet lang ongestraft blyven. De Zweden, berouw hebbende van dezen dwingelandt op den troon geplaatst te hebben, stonden tegen hem op, een leger van dertig duizend mannen op de been brengende, en trokken regt op Stockholm aan. *Christiaan* nam de vlucht naar Denemarken. Hy vondt daar geen meerder zekerheit. De Denen, een afschrik hebbende voor zyne wreedheit, wilden hem niet erkennen, en verkoren *Frederik*, vorst van Holstein, zynen oom, tot koning. Verschrikt over deze veranderingen, en nog meer over de knagingen van zyn gewisse, ging hy sloop met de koninginne *Izabelle*, zyne gemalinne, en kwam, gelyk wy gezegt hebben, hulp zoeken by den koning van Engelandt. Hy bleef daar drie weken, na verloop van welke hy met ryke geschenken naar Vlaanderen keerde, en met grote beloften, welke de koning hem deede, om hem zyn koninkryk te helpen weder winnen: doch de zelve wierden niet ter uitvoeringe gebragt. Sedert zwerft hy van hof tot hof, en stierf eindelyk in zyne ballingschap. Hy verloor dus, hebbende de jonge prinsfen de kroon van hunnen vader willen ontroven, de gene, welke zyn vader hem hadt nagelaten; en Godt wilde, dat hy dit verlies zou overleven, om een voorbeeldt te wezen van zyne rechtvaardigheid omtrent de koningen, die hunne macht misbruiken. Wy zullen nu tot onze Geschiedenisse wederkeren.

De benden, die de koning van Engelandt gewonnen hadt, om by die van den keizer te voegen aan den kant van Vlaanderen, wierden ingescheept, onder het bevel van den hertog van Suffolk*, die daar veldoverste van was, en van de Lords *Montagu*, *Herbert*, *Ferres*, *Sands*, *Berkley* en *Powis*, veldmaarschalken en kolonellen. Zy bestonden uit zes honderd piekeniers, twee honderd

Jobannes M. Herbert.
Gevalen van *Christiaan de II*, koning van Denemarken.

Zyne afkomst.

Christiaan de I wordt geroepen tot de Zweedsche kroon.

Zyn zoon *Jobannes* wordt daar van berooft.

Steno Sture, koning van Zweden.

Zyne deugden.

Christiaan de II, koning van Denemarken.

Zyne gebreken.

Zyn inval in Zweden.

Edelmoedigheid van *Steno*.

Trouwloosheit van *Christiaan de II*.

Hy wordt te Stockholm gekroont.

Christiaan wordt verjaagt uit Zweden.

Hy vlucht naar Engelandt.

Hy zwerft van hof tot hof.

Augustus M. Herbert Mezeray.

* *Mercy* zegt van Nordfolk.

On der siche te Ca

De k sphen gen u de En sphen doen pen in die.

24 Sep ber.

* *Mercy* zegt T roun

Zy ne Roye

† *Riel* *Corau*

1523. derd boogfchutters te paardt, drie duizend fchutters te voet, en vyf duizend ligtgewapende foldaten. Vele ridders en edellieden begaven zich ook derwaarts, om als vrywilligen te dienen; en dit leger zette voet aan landt te Calais, alwaar de hertog van Suffolk de zelve versterkte met achtien honderd mannen, welke hy uit de bezettingen trok. Hy begaf zich terftondt op weg, en fchoon hy zo weinig volk hadt, maakte hy geen zwaarheit Pikardie in te trekken, welkers grenzen hy verwoefte, en nam verfehiede kleine plaatfen in, die in zynen weg lagen. *Egmond*, graaf van Buren, veldheer van het keizerlyke leger, kwam zich by hem voegen met een lichaam van twintig duizend mannen: maar het jaargety was zo ver verlopen, dat 'er weinig of geen hope was om iets van belang te ondernemen. *Suffolk* wilde, dat men *Boulogne* * zou belegeren; maar de graaf van Buren, hebbende hem den staat van de plaats vertoon, alzo de veftingwerken en de bezetting de verovering der zelve onmogelyk maakten, trokken zy naar den kant van de Somme, en wilden de zelve by *Bray*, eene kleine ftadt gelegen tuffchen *Amiens* en *Peronne*, overtrekken. *Pontdormi*, van het oude huis van *Crequi*, was daar ftadvoogdt van, een zo dapper foldaat, dat hy daar door den bynaam van den Stouten hadt verkregen (a). De plaats wierdt zo geweldig aangevallt, dat de bresch gemaakt zynde, en *Pontdormi* zich niet fterk genoeg bevindende om den ftorm af te wachten, de zelve verliet, na ze eerst in brandt geftoken te hebben. Hy trok over de Somme, en liet de brug vervolgens achter zich afbreken; maar de Engelfche legerhoofden deden spoedig eene andere over de rivier flaan, en hem hebbende nagejaagt, doodden zy vele van zyne foldaten, en kwamen weder te *Bray*. Zy vonden het door het vuur verteert, zonder iets te kunnen bergen dan eenige ftukvaten met wyn, welke men in de kelders geborgen hadt, en het welk eene aangename ververfching was voor het leger.

Hy hielt zich niet lang op in de puinhopen van deze ftadt, in de afche leggende; en de Somme overtrekkende floeg hy zich neder voor *Roye*, na dat hy de kasteelen hadt veroverd, welke hy op zynen tocht ontmoette. De ftadt boodt geen tegenweer, en gaf zich over op de eerfte opeifching. Men zondt derwaarts een Engelfch kolonel † met vier honderd mannen, die 'er bezit van nam. Het leger dus zynen weg vervolgende naderde aan *Montdidier*, aan een berg gelegen, naby eene kleine rivier, welke zich met de *Auregne* vereenigt, en zich vervolgens in de Somme werpt. *Pontdormi* hadt zich met eenige ruiterbenden aan een doortocht geplaatft, van waar hy het zag aankomen, zonder daar van ontdekt te worden. Zyn voornemen was de Engelfchen te overvallen; en het fcheelde weinig, of het was hem gelukt. Hy viel op een groot gedeelte van de ruitery, het welk van het overige leger was afgezonderd, en deedt het zelve te rug wyken. Hy was daar meefer van gebleven, ten ware de voorhoede was voortgetrokken, om het volk, het welk begon te wyken, te onderfteunen. *Pontdormi* moeft toen op zyn beurt te rug deinzen. Hy hadt een paardt onder zich verloren, en zynde op een ander geklommen, dacht hy nergens anders om dan om achter uit te wyken. Hy deedt zulks gelukkiglyk door de dapperheit van

(a) *Mezaray* zegt, dat hy ftadvoogdt van *Hedin* was, en dat het leger hem niet doof aantafien.

Bernicelles * en van *Canaples* †, die de Engelfchen lang genoeg ophiielden om zynen tocht te dekken, en om hem in veiligheid te ftellen met het overige van zyn volk. Het kofte de vryheit aan deze twee bevelhebbers, en aan die genen, welke zy aanvoerden. Het overwinnend leger ftelde zich voor *Montdidier*, waar van *Robert* ftadvoogdt was, hebbende onder zich eene bezetting van twaalf honderd mannen. De plaats wierdt berent; en hebbende gene buitenwerken, bevondt men zich terftondt aan den voet van de muren. Het gefchut, eene opening in de zelve gemaakt hebbende, wyd genoeg om ftorm te loopen, maakte de ftadvoogdt een verdrag, en gaf de plaats over. De hertog van Suffolk en de graaf van Buren bepaalden hunne veroveringen hier niet, en de rivier de *Oife* overgaande, kwamen zy op tien mylen na aan *Parys*, daar zy den fchrik in bragten. De hertog van *Vendome*, die zich met goed paardevolk daar binnen hadt geworpen, hadt werk om de burgery te doen moeft fcheppen; en byaldien de winter, tot geluk der *Franchen*, het voeder niet hadt verdorven, en eene ziekte in het leger gebragt, zouden zy daar zo goed koop niet zyn afgekomen. Zy hadden 'er dan alleen de fchrik van, vrezende, dat men de ftadt zou verbranden en uitplunderen, en het misnoegen, dat hen de verwoefling gaf, welke het leger rondom hadt aangerecht. De legerhoofden, het veldt dus niet langer kunnende houden, waren genoodzaakt af te trekken.

De hertog van Suffolk, die genoodzaakt was geweest het gefchut te *Valencyn* achter te laten, doordien het kwade weer de wegen bedorven hadt, kwam met het overige van zyn leger te *Calais*, misnoegt over den landvoogdt der *Nederlanden*, de welke alle de onkoften niet alleen van het Engelfche leger, maar ook die van het keizerlyke, den koning van Engelandt hadt doen dragen. Het was niet waarfchynlyk, dat de *Franchen*, door alle deze tegenftoeden verflagen, en voor de Engelfchen niet hebbende durven te voorfchyn komen, zich in het begin van den winter zouden te veldt begeven. Zy deden dit nochtans zo haaft als zy hoorden, dat de twee legers zich te rug hadden begeven, en hernamen de meeffe plaatfen, de welke zy verloren hadden. De koning van Engelandt, daar van de tyding ontfangen hebbende, zo als hy een onderftandt van zes duizend mannen deedt infchepen, welken hy den hertog van Suffolk wilde toezenden, onder het bevel van *Mylord Montjoye*, was daar moeielyk over, en wierdt vergramd op den hertog, om dat hy zo kwalyk gezorgt hadt voor de bewaringe der veroverde plaatfen. *Suffolk* vondt niet geraden in Engelandt weder te keren in eene voor hem zo netelige tyds gelegenheit, en bragt den winter te *Calais* over, zich door zyne brieven by den koning veronfchuldigende, die hem echter beminde, hoe groot een misnoegen hy ook hadt, van de vrucht van den gedanen veldtocht verloren te hebben. Maar de graaf, zich behendiglyk bedienende van het vermogen, dat hy op des konings gemoedt hadt, herftelde zich daar beter in dan ooit.

In den tyd, dat de Engelfchen naar *Vlaanderen* overftaken, trok de admiraal *Bannivet*, het leger in *Italië* gebiedende, in het *Milanees*; en de konneftabel van *Bourbon*, vertoorn over het onthaal, het welk men hem in *Vrankryk* aandeedt, begaf zich by den keizer, op eene wyze als wy boven verhaalt hebben. *François* was verbaaft geweest over de landinge der Engelfchen, welke hy moende belemert te zyn in hun eigen landt

1523.

zonen broeder.

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

zynen neef

Ontfchepping der Engelfche bendes te Calais.

De keizerfchen voegen zich by de Engelfchen, en doen uitloopen in *Pikardie*.

24 September.

* *Mezaray* zegt *Terrouane*.

Zy nemen *Roye* in.

† *Richard Cornwal*.

De *Franchen* herneemen hunne plaatfen.

M. Herbert, *Mezaray*.

1523. landt met de beroerten, welke hy hen in Schotlandt en in Ierlandt verwekt hadde, en hieldt zich op te Lyons. Hy dorst *Bonivet* niet volgen, die vooruit getrokken was met het grootste gedeelte van het leger, in het welke zich de bloem des adels van het ryk bevondt, tot zo lange hy het voornemen der vyanden zou geweten hebben. Hy was verbaast eensklaps in Vrankryk te zien vallen drie legers; te weten dat gene, waar van wy boven gesproken hebben, naar den kant van Pikardie; een tweede in Champagne, en een derde, het welk de belegering voor Fontarabie kwam nederlaan. Hy verliet echter zyn eerste voornemen niet om over het gebergte te trekken; maar hy wachtte, voor dat hy verder ging, den uitflag der drie legers af, en deedt het rechtsge-
 ding van den konnestabel en van zyne aanhangers op-
 maken. Deze heer, een prins van den bloede
 van Vrankryk, wierdt schuldig verklaart aan de
 misdaadt van gekwetste hoogheit, berooft van
 alle zyne ampten en waardigheden, zyne goede-
 ren verbeurd verklaart, en zyn wapen, dat voor
 zyn paleis hing, met saffraan geel gemaakt, een
 teken van onecre. Zeven of acht personen van
 rang, verdacht van zynen aanhang te zyn, wier-
 den gevat. *St. Vallier* was onder dat getal;
 en reets op het schavot zynde verkreeg hy lyfs-
 genade, ten koste, zegt men, van zyn dochters
 eere, welke toen niet meer dan veertien jaren oud
 was, en waar op de koning verliest was gewor-
 den. Het was die *Diana*, zo berucht onder de
 volgende regeringe door hare minnaryen met *Henrik*
 den II.

Fransis del
 doet het
 rechtsge-
 ding
 opmaken
 van den
 konnestabel
 van Bourbon.

Diana van
Peitiers redt
 het leven
 van *St. Val-*
lier, haren
 vader.

Claudius
 grave van
 Guize. Dit
 graafschap
 wierdt tot
 een hertog-
 dom verhe-
 ven in het
 jaar 1527.

Belegering
 van Fonta-
 rabie door
 de Spanjaar-
 den, die
 zich daar
 van meester
 maken.

Lafhertig-
 heit van den
 stadvoogdt
 hoedanig
 geitraft.

M. Herbert,
Guittiarbyn,
Moxray.

Wy hebben de verrechtingen van het leger, het welk in Pikardie trok, onder het beleid van den hertog van Suffolk en den grave van Buren, gezien. Dat, het welk verscheen op de grenzen van Champagne, maakte aldaar gene voortgan- gen, en wierdt tegengehouden door den grave van Guize*, die daar landvoogdt van was. Doch het leger, het welk in Guienne trok, was geluk- kiger. Het wierdt in het eerst voor Bajonne af- gewezen, het welk het belegert hadde. Het taltte het zelve gedurende vier dagen aan, en ziende den dapperen tegenstandt der be- legerden, aan welke *Lautrek*, die zich daar bin- nen geworpen hadt, door zyne tegenwoordig- heit moedt gaf, trok het naar Fontarabie, het welk het eer meende te zullen vermeereren. Het bedroog zich niet. Zy hadden het zelve te vo- ren byna een jaar belegert gehouden, en het be- leg niet opgebroken dan na dat 'er een onderstandt van menschen en lyfstoelt was binnen gekomen door de dapperheit en onder het geleide van *la Palice*. Men trok 'er vervolgens, op het bevel van het hof, uit den heere van *Lude*, die vryheit kreeg om daar uit te gaan, en stelde *Franget* in des zelfs plaats. De Spanjaarden, van deze ver- anderinge verwittigt, het zy dat zy *Franget* had- den omgekocht, het zy dat zy hem kenden voor een man van weinig dapperheit, kwamen op nieuw de stadt belegeren, na de belegering van *Bajonne* te hebben opgebroken. *Franget* gaf de stadt op den eersten aanval over. Men maakte deswegen aan het Fransche hof zyn geding op, en hy wierdt wegens zyne lafhertigheit ontadelt op een schavot binnen de stadt Lyons: zyne blo- hertigheit, zegt de Fransche geschiedenischry- ver, de doodt niet waardig zynde, maar de eer- loos-verklaring.

Dit verlies was van kleine aangelegenheit voor Vrankryk, in vergelyking van het gene het in den volgenden jare in Italië leedt. Dit begon door de heimelyke handelingen van den keizer,

en wierdt voltrokken door zyne wapenen. De zelve trok eindelyk de Venetianen af van het ver- bondt met deze kroone, van welke hy hen tot nog toe niet hadt kunnen afscheiden, en maakte met hen een verbondt, als mede met de andere Sta- ten van Italië, in het welke de paus mede wilde treden. Men liet een plaats open voor den koning van Engelandt, om daar in aangecomt te worden, als het hem zou gelieven. De Raadt van Venetië hadt omtrent deze vereeniging alles in aan- merkinge genomen, het geen zulke gaauwe staatkundigen kunnen doen. Zy wilden zo welden keizer als den koning van Vrankryk uit Italië verjaagt hebben; de heerschappy van den eenen hen niet minder hatelyk zynde dan die van den anderen: maar zy waren daar toe niet machtig genoeg. Zy waren alleen in staat om 'er eene der twee kronen te doen heerschen, of veel eer om der zelve macht daar in evenwigt te houden, om aldus de vryheit van Italië te bewaren, indien zy zich zelf daar van niet konden meester maken. Om die reden was het, dat zy by beurten de zyde van Vrankryk aannamen en die van het huis van Oostenryk, na dat zy zagen, dat de een zich boven den anderen verheffende, hen met slaverny dreigde, of zich tegen hunnen aanwasch aankantte. Toen ter tydt waren zy in de belan- gen van Vrankryk: doch de begeerte, welke zy hadden om het hertogdom van Milaan we- derom te zien in de handen der *Sforzen*, van welke zy niets te vrezen hadden, deedt hen het verbondt met deze kroon verlaten, welke zich gereed maakte om hen daarvan te beroven. Twee Raadsheeren spraken by deze gelegenheit met veel welsprekendheit, wanner de afgezanten van den paus en den keizer hen kwamen aanzoeken om met hen in een verbondt te treden.

De Veneti-
 nen gelyk-
 lyk nayverig
 over de
 macht van
 den keizer
 en over die
 van den ko-
 ning van
 Vrankryk.

Andreas Gritti bragt krachtige redenen by om het den Raadt af te raden, zich beroepende op het goed gelove der verbonden, welke zy met Vrankryk gemaakt hadden, en op de zekerheit, welke zy daar in vonden. *Cornelli* † toonde in † of, volgens
 het tegendeel, dat zy zich niet moesten binden aan eenigen
 ydele zwaarigheden van den Godsdienst; dat de staat-
 kunde geen onschendbaarder verplichting kende dan
 die van het gemeent best; en dat Vrankryk nooit was
 tegengehouden noch door bunne onderlinge verbonden,
 noch door bunne beloften, als het zyne rekening ge-
 vonden hadt in de zelve te verbreken. Dat 'er voor
 het overige niets billyker was dan de herstelling van
 Sfortia in zyne staten, noch niets ter zelve tydt
 meer overeenkomende met het belang van hun geme-
 lykte maken.
 Redenvoo-
 ring van een
 Veneti-
 aansch
 Raadsheer,
 om eene
 verbindtenis
 tegen Vrank-
 ryk te make-
 n.

Dat deze herstelling het oogmerk was van het verbondt, het welk men hen voorselde; en dat 'er, de rechtvaardigheit zich dus met de nuttigheit parende, geen reden van twyffeling meer overbleef. Dat de keizer zo wel als de paus het recht van *Sfortia* begunstigten; dat Vrankryk in het tegendeel zyn hertogdom wilde bemachtigen; en dat zy zich derhalven by de eersten moesten voegen tegen den anderen. Deze twee Raadsheeren hadden een groot gezag, en *Gritti* wierdt in het zelve jaar tot Doge verkoren. De Raadt, die even zo veel achting voor den eenen hadt als voor den anderen, hadt moeite om by deze verchillendheit van gevoelens een besluit te nemen. Eindelyk vondt 'er de Republyk evenwel meer zekerheit in om het Mila- nees te stellen in handen van een vorst, die hen De Raadt
 volgt zyn
 gevoelen.

geen nayver kon geven: zo dat zy zich, volgens de mening van *Cornelli*, voegde by die genen, de welke tot de herstellinge van *Sfortia* werkten, en het verbondt van een vorst verliet, die al te mach- tig was om hem tot nabuur te hebben.

Voor dat de bondgenoten zich in staat hadden ge-

Fr
 ve
 ce
 va
 lan
 At
 At

Hy
 Mil

Hy
 bele
 op.

Vlo
 Ron
 doot
 kon
 gev

1523. gefelt om iets te kunnen ondernemen, maakte zich *Bonivet*, die in het Milanees was getrokken met het puik der Fransche benden, meester van het zelve tot aan de rivier de Tefin, zonder tegenstand ontmoet te hebben. *Prosper Colonna* vertoonde zich op den oever van deze rivier, om hem den overtocht over de zelve te betwiften: doch eene ondiepte gevonden hebbende, verscheen hy onverwacht aan den anderen kant, tot grote verbaathheit van *Colonna*, die zich op de vlucht begaf zo haast als hy zag, dat *Bonivet* de rivier was overgetrokken: zo dat, byaldien *Bonivet* hem hadt vervolgt, in plaats van zich, gelyk hy deedt, te Pavië op te houden, hy zich van Milaan zou meester gemaakt hebben, alzo de inwoonders de belegering niet zouden hebben willen ondergaan. Doch doordien hy zich van die gelegenheit niet hadt weten te bedienen, keerde hem het geluk den nek toe, en hy hadt sedert zo goede gelegenheit niet weder. Ondertusschen gaf zyn dralen gelegenheit aan *Colonna* om die van Milaan weder moedt te doen grypen, en de stad in staat te stellen om eene belegering uit te staan.

Hy belegert Milaan.

Bonivet verscheen vervolgens voor de plaats met zyn leger, gelovende zich daar van meester te zullen kunnen maken met de zelve gemakkelykheit, met welke hy zyne andere veroveringen gedaan hadt. Maar zyn gelukstyd was voorby. Die van Milaan waren van hunnen schrik weder bekomen, en hy vondt lieden, die voorgenomen hadden zich dapper te verweren. Men moest dan de belegering ondernemen naar de gewone wyze. Ondertusschen naderde de winter; de pest kwam in zyn leger, en hy was genoodzaakt op te breken. Hy begaf zich naar Biagras, zes mylen van Milaan gelegen. Hy bleef daar by de twee maanden, verwachtende de hulpbenden der Zwitsers en der Grifons.

Hy breekt de belegering op.

De laatste, ten getale van zes duizend man, begaven zich op weg: doch de doortochten hebbende gesloten gevonden, keerden zy weder naar huis, zonder bedacht te zyn om zich de zelve te openen. De Zwitsers, ten getale van acht duizend man, naderden tot Sesia, eene kleine rivier, die tusschen Piemont en het Milanees henen loopt. Zy dorsten de zelve echter niet overtrekken, doordien de keizerlyke benden, onder aanvoeringe van den konneftabel van Bourbon, het leger der bondgenoten versterkt hadden, het welk hen aan de andere zyde verwachtte.

Vlucht van Bonivet, door den konneftabel gevolgt.

Bonivet, van Verceil en Biagras verjaagt, vluchtte voor dit leger, veel sterker dan het zyne, en begaf zich naar de zyde van Turin. Doordien hy zag, dat de Zwitsers weigerden de rivier over te trekken, om zich by hem te voegen, vondt hy eene ondiepte, door welke hy trok, en zich by hem voegde. De konneftabel van Bourbon, die hem in den staart volgde, trok, de zelve kort achter hem over, blyde zynde voor hem te zien vluchten eenen zynen grootste vyanden. Zyne gevoeligheit tegen Vrankryk in het algemeen, en tegen den admiraal in het byzonder, moedigde hem op eene byzondere wyze aan. Hy stortte met ongestuimigheit op de Franschen, boorde door hunne ruiterbenden, en zocht *Bonivet*, om hem aan zyne wraak op te offeren: doch de zelve ontsnapte hem, en kwam vry met eene kwetsuur aan den arm. Hy liet de zorg van den aftocht over aan *Vendeneffe*, broeder van *la Palisse*, en aan *Bajard*; en zich in eene rosbaar latende dragen kwam hy te Turin, terwyl deze twee dappere mannen zyne vlucht beveiligden ten koste van hun bloedt en van hun leven. Alle beide wierden zy daar gekwetst door twee musketschoten.

11 Deel.

Het was, gelyk de geschiedschryvers zeggen, de eerste maal, dat men deze musketten gezien hadt, van eene zodanige zwaarte, dat twee mannen die moesten dragen (a). *Vendeneffe* stierf terstondt: *Bajard* leefde nog eenige uren; en deze grote krygsman*, zich niet langer kunnende op houden noch te paardt, noch te voet, deedt zich tegen een boom aanzetten, het aangezicht naar den vyandt gekeert, als of hy hem stervende nog uitdaagde. De konneftabel, hem in dezen staat ziende, naderde hem, prees zyne dapperheit, en beklagde zyn noodlot. *Bajard* antwoordde hem, dat alzo hy voor zyn vaderlandt stierf, zyne doot niet moest beklagt worden; maar dat hy hem zelf beklagde, hem ziende gewapend tegen Vrankryk, aan het welke hy eene zo doorluchtige geboorte verschuldigt was, en van het welke hy zo tederlyk bemint wierdt. Alleen de achterhoede stondt den aanval door; het overige van het leger bergde zich met *Bonivet*, latende het geschut en het legertuig achter. De Zwitsers keerden te rug naar hun landt door de valleie van Aosta, en de Franschen naar hun landt door Turin. Deze overwinning deedt de laatste verliezen het gehele hertogdom van Milaan, het welk de bondgenoten onder zich verdeelden. Het kasteel van Novara gaf zich over aan *Sfortia*; Lodi aan den hertog van Urbino, en *Alessandria della Paglia* aan *Ferdinand d'Avolos*, marquis van Pescaire, eenen der keizerlyke veldoversten.

1523.

Musketten van eene verwaarlyke grootte. Edelmoedige doot van *Bajard*. Hy was van het geslacht van *la Terrail* in het Dauphiné.

Het gehele Milanees door de Franschen verloren.

September.

Zodanig was de uitkomst van deze onderneming, ge, de welke *François* den I echter zyn eerste voornemen, om naar Italië over te gaan, in genen dele deedt veranderen. Doch eer men de byzonderheden van deze onderneming verhaalt, in welke de koning van Engelandt zich na malkander voor en tegen den keizer in een verbondt inliet, moet men de verandering zien, de welke de doot van den paus *Adrianus* in de zaken bragt. Deze was niet alleen aanmerkelyk in Italië, maar ook in het overige van Europa: byzonderlyk in Duitschlandt, in Vrankryk en in Engelandt. Hy stierf den 14 September, en eenigen zeggen, dat hy vergeven was. *Wolsey*, die daar van de tyding kreeg binnen vyftien dagen, gevoelde alle zyne staatzucht weder wakker worden, en geloofde, dat de keizer, die hem van noden hadt, hem eindelyk nu zyn woordt zou houden: zo dat hy niet twyffelde, of hy zou tot paus verkoren worden. Het geviel echter gansch anders. Hy was op een zynen landhuizen, van waar hy twee brieven aan den koning zondt aangaande deze zake. In den eenen verzocht hy hem om hem met al zyn vermogen te ondersteunen in de verkiezinge tot het pauschap, byaldien hy hem daar toe waardig oordeelde; en in den tweden badt hy hem, daar over met eige handt te schryven aan den keizer, om hem te verplichten zyne belofte na te komen. Maar alle zyne mocite was onnut. Hy verstondt na verloop van twee maanden, dat de kardinaal *Julius de Medicis*, neef van *Leo* den X, doch een bastaardt, verkoren was door de kuiperyen, welke men in het Conclave gebruikte. De zelve nam den naam aan van *Clemens* den VII; en onder zyn pauschap gebeurde die grote zaak, te weten de echtscheiding van *Henrik* den VIII; en hy was het, die dezen vorst in den ban deedt, aan welken hy zyne vryheit schuldig was, gelyk wy in het vervolg zien zullen.

Doodt van paus *Adrianus* den VI. *M. Herbert*.

Nieuwe kuiperyen van *Wolsey* wegens het pauschap.

Julius de Medicis, toe paus verkoren, neemt den naam aan van *Clemens* den VII.

X Wol-

(a) Men noemde de zelve *Arquebuses à croc*, en men losse ze leggende op forhettokken, en zynde met rondesleuen geladen.

1523.
Wolsey ont-
veinst zyn
misnoegen
tegen den
keizer.

Wolsey ontveinst het misnoegen, het welk hem deze verkiezing gaf, in plaats dat hy het zelve hadt doen blyken na de verkiezing van *Adrianus*. Hy betoonde uiterlyk geen moeilykheit tegen den keizer, die mogelyk ook niets daar toe gedaan hadt; maar hy verburg zyne gevoeligheit in zyn hert, en deedt de zelve uitbarsten zo haast als zich de gelegenheit daar toe aanbodt, vergramt zynde, zich twee malen door hem bespot te zien. Ten aanzien van den nieuw-verkoren paus dacht *Wolsey* nergens anders om, dan om by den zelve de achting te bewaren, welke hy onder de twee laatste gehad hadde. Hy schreef een derden brief aan den koning, zynen meester, om zyn genoegen over deze verkiezing te betuigen. Hy schreef de oorzaak dezer verkiezing aan zyn afwezen en aan de beroerten van Italië toe, de welke, naar hy zeide, een paus vereischten, aangenaam aan die van den landaard door zyne geboorte, en door zynen staat, gelyk die geen was, welken men verkoren hadt. Om die reden riedt hy den koning, ten spoedigste een afgezant aan hem te zenden, om hem de kinderlyke gehoorzaamheit te bewyzen, die men aan den vader der Christenheit verschuldigt was, en hem met eenen aan te zoeken om zich by de bondgenoten te voegen tegen den koning van Frankryk, dien men wist dat deze paus niet beminde. Hy badt hem ook goed te vinden, dat hy by deze afgezanten een gezant van zynent wegen voegde. De koning deedt al wat hy wenschte. Hy zondt *Johannes Clark*, onlangs voorzien met het bisdom van Bath, *Richard Pace*, geheimfchryver van staat, en *Thomas Annibal*, requestmeester, in hoedanigheit van afgezanten aan den nieuwen paus. *Wolsey* belastte in het geheim aan *Pace*, de verlenging van zyn ampt van pausselyk afgezant uit te werken, en het weinig voordeel, dat daar van kwam, zynde jaarlyk, naar hy zeide, gene duizend dukaten, te vertoelen. Dit geschiedde om den paus te bewegen tot het vergroten van zyn gezag; en om hem daar toe te verplichten, deedt hy hem door den mond van zynen afgezant eene erkentenis beloven, geveenaart naar zyne weldaden. *Clemens* stondt hem toe het gene hy verzocht. Hy deedt nog meer, niet vergenoegt hem te bevestigen in het ampt van pausselyk afgezant voor vyf jaren, gelyk zyn voorzaat *Adrianus* gedaan hadt, voorzag hy hem daar mede voor zyn gehele leven, het welk nog nooit geschied was, en hem mogelyk alleen gebeurt is (a).

Afgezanten
van Henrik
den VIII
aan den
nieuwen
paus.

Waardigheit
van pausselyken
afgezant
aan
Wolsey
toegegaan
voor
zyn ganfche
leven.

Hy haat de
monniken.

Dit was eene vertroosting voor den kardinaal. Hy merkte zich zelf aan als een tweden paus, also hy het pauschap met *Clemens* scheen te deelen, in Engelandt de zelve macht oeffenende, de welke de zelve in Italië hadt. Hy liet voornamentlyk zyne macht blyken in het bezoeken en hervormen der kloosters; meer van de geestelyken gevreesd dan bemind, gelyk wy gezien hebben in het ligten van den onderstandt, waar voor hy hen de helft hunner inkomsten deedt opbrengen. Hy beminde hen van zyn kant ook niet; maar inzonderheit haatte hy de monniken, welke hy niet alleen aanmerkte als leeglopers, die den staat tot last strekten, maar daarenboven als ongebondene, die de kerk ontcerden. Dit deedt hem in den jare 1519 de bulle verkrygen, de welke hem macht gaf om de kloosters te

(a) Hy was nietlang te voren ook tot het bisdom van Durham verheven, een der vetste bisdommen van Engelandt, in plaats van dat van Bath en Wells, waar van hy zich gaarne hadt willen ontdoen. De openbrief van zyne aanstelling is gedagteekent den 24 Maart dezes jaars 1523, en staat in de *Acta Publica Tom. XIII, fol. 783.*

doorzoeken, en de misbruiken te hervormen, welke daar in gepleegt wierden. Deze macht strekte alleen voor een jaar. *Clemens* de VII verlengde de zelve voor zyn leven, al zo wel als de waardigheit van pausselyk afgezant; en *Wolsey* strekte die macht zo verre uit, als of hy zelf paus was.

Hy vondt nochtans tegenstandt in het bezoeken van het klooster der Franciskaner monniken, en hy dorst hen niet tot het uiterste laten komen, om dat de paus, achting voor deze orde hebbede, hem hadt doen aanzeggen, hen van de anderen te onderscheiden. Zyn voornemen was, een gedeelte der kloosters te vernietigen, en de zelve in bisdommen te veranderen, in Kathedrale kerken, en in Collegiën. De zelve waren zodanig aangegroeit onder de regering van *Edgar**, dat zich de kloosterlingen byna meester over de gehele geestelykheit gemaakt hadden. De voornaamste geestelyke ampten waren in hunne handen; zy bezaten het aartsbisdom van Kantelberg en de bisdommen van Winchester en van Worcester. Men ziet eene bulle van dezen koning, stichter van de priory van Worcester, welke behelst, dat hy reets zeven en veertig kloosters gesticht hadde, en dat hy zeide daar nog drie te zullen byvoegen, op dat men 'er, naar hy zeide, zo vele zou hebben als'er jaren waren tusschen twee jubeljaren.

De overvloed en de ledigheit bragten de wellust en de dertelheit in deze geestelyke woningen; en de onwetentheit regeerde onder de geestelykheit zo wel als de verdorvendheit. De goede letteren begonnen ondertusschen wederom te bloeien, de geleerden voeren dapper uit tegen de monniken, de welke zulk een kwaad gebruik maakten van de geestelyke inkomsten, welke men aan hen alleen hadt gegeven om het volk te onderwyzen: *Erasmus* en *Vives* spaarden hen niet, en hunne redenen maakten een sterken indruk op de gemoderen. Aan de andere zyde beminde de koning de wetenschappen, en de kardinaal, zich schikkende naar de genegenheden zyns meesters, was bedacht op het oprichten van kweekfcholen. De heerlyke eernaam van beschermder der wetenschappen, welken hy hoopte te verdienen door zyne zorgen, deedt hem een zo nuttig voornemen ondernemen. Om daar toe te geraken was de vernietiging der kloosters noodzakelyk, om der zelve inkomsten te besteden tot onderhouding dezer kweekfcholen. Men haalde diergelyke voorbeelden aan, en men zeide, dat men de natuur niet veranderde van deze goederen, van den beginne geschikt tot Godsdiensstige zaken. Dat het alleen eene voordeelige verandering was voor den staat en voor de kerke, van eene onnodige slichting eene zeer noodzakelyke te maken.

Doch men hadt de toelating van den paus van noden en de toestemming des konings. De kardinaal bediende zich van verscheide redenen om hen beide tot zyne gedachten te brengen. Aan den paus vertoonde hy het gevaar, waar in zich de Roomsche kerk bevondt door de onwetentheit der geestelyken, en door de bekwaamheit der nieuwgezinden. Dat het volk door het gemak der drukkunst de heilige Schrift in zyne tale in banden kreeg, welke de nieuwgezinden deden overzetten en verkopen, nevens de gebede- en andere Godvruchtige boeken, de welke den dienst en de geheimen van den ouden Godsdiensst onoverre zonden werpen, indien men daar in niet trachtte te voorzien. Dat het volk, ingenomen met de Godsdiensst-pleginge in eene tale, welke het verspondt, een walg hadt van de Latynsche tale, en van de Misse zelf. Dat het in de voorgaande eeuwen wel een groot geheim gewoest was de heilige vorbergendbeden te bedekken; dat

1523.

Hy bedient
het ampt
van pausselyken
afgezant met al
te veel
trotschheit.

Burnet in
zyne *Geschiedenis der Hervorming.*

M. Herbert.

* in het jaar
960.

† De zelve
wierden ge-
voert van 50
tot 50 jaren.
Overdaadt
der monniken.

Erasmus en
Vives spaar-
den niet.

Wolsey onder-
staat de
kloosters te
vermindere-
ren.

Zyne redenen by den
paus, om des
zelfs toelating daartoe
te verkrygen.

Bewe-
denen,
ke by
bruikt
den k
daar to
bewege

15
De Ry-
te Neu-
berg da-
aan op
algeme-
kerkve-
dering
Duitfch-
lande
*M. Her-
bert*
* of *C.
regius.*

1513. niets den geestelyken meerder eerbiedigheid toebragt, noch meer ontzag aan den Godsdienst; maar dit kleedt zynde afgeslicht, en de Lutherfiken alle gronden van den heiligen dienst hebbende ontdekt, men niets meer verbergen kon houden. Dat het te wenschen was, dat men de drukkunst hadt kunnen vernietigen: maar dat zalks niet doenlyk zynde, men boeken stellen moest tegen boeken, en onderwys tegen onderwys. Dat men dit van de geestelykheit, zo onwetende zynde, niet te wachten hadt, en nog minder van de monniken dan van de anderen. Dat men dan van elders hulpe moest zoeken, om dat de gevoelens van Luther, en nog meer die van Zwinglius, dagelysch meer ingang vonden in Engelandt. Dat by geen ander hulpmiddel daar tegen wist, dan het oprichten van kweekfcholen, in welke men de jeugt zou onderwyzen in de wetenschappen, en in eene nette kennisse van de Godgeleerdheit, om daar uit te halen leeraars, bekwaam om het volk te onderwyzen, en den kettereren den mond te stoppen. Dat daar toe vereifcht wierden inkomsten, welke de koning niet kon vinden in zyne staten, uitgeput door de oorlogen; maar dat het gemakelyk was, de zelve te vinden in de vernietiging van vele kloosters, welker ongemeen groot getal het koninkryk tot een last was, en de kerke onnut. Dat men in het tegendeel een aanmerkelyk voordeel uit deze vernietiging zou trekken, de inkomsten van deze kloosters bestedende tot het slichten van kweekfcholen, welke zonden uitleveren goede Godgeleerden en bekwaame predikers: een zeker middel om de Roomsche kerk in hare oude acotinge en in hare oude luister te herstellen. Hy voegde daar by, Dat by voornemens was, twee zulke kweekfcholen op te rechten, de eene te Oxford, en de andere te Ipswich.

Beweegredenen, welke hy gebruikt om den koning daar toe te bewegen.

Hy gebruikte by den koning beweegredenen van een ander soort. Hy verburg voor hem de staatkunde van de kerkelyke regeringe, en vertoonde hem niets anders dan de bewaring van het geloove, waar van de paus hem tot belchermer benoemt hadt; want wat men ook van dezen kerkvoogdt zeggen mag, hy was altydt voor de belangen van den stoel van Rome, op welchen hy hoopte nog t'eeniger tydt te zullen zitten. Hy vertoonde dan aan den koning, Dat by niets voordeelerlyk doen kon voor de uitbreidinge des geloofs, van het welke by beschermer was, dan openbare scholen te slichten, en tot zulk een Godvruchtig gebruik te besteden de inkomsten van eenige kloosters, welke men zou vernietigen. Dat by daar door zou verkrygen den zegen van den Hemel, en dankbaarheid van zyn volk.

1524. De Ryksdag te Neurenberg dringt aan op eene algemene kerkvergadering in Duitschlandt. M. Herbert. * of Campesius.

Gedurende deze zaken nam de Ryksvergadering te Neurenberg een besluit, het welk den paus verlegen maakte. Hy hadt zynen gezant derwaarts gezonden, namentlyk den kardinaal Campesius*, om zich te beklagen over het lasterlyk gechrift (gelyk hy het noemde) dat de honderd bezwaarnissen der Duitschers bevatte, van welke boven gesproken is; en om te eischen de uitvoering van het gene op den Ryksdag te Worms tegen Luther en tegen zyne aanhangers was vastgesteld. De keizer hadt ook met den zelve last zyne afgezanten derwaarts gezonden, om den paus te behagen, welchen hy in zyne belangen wilde houden tegen Vrankryk. De Ryksdag beantwoordde hunne voornemens niet. Men vergenoegde zich met eene algemene kerkvergadering in Duitschlandt te verzoeken, en een stilzwygen aan partyen op te leggen tot den tydt van die vergadering, zynde niets anders bekwaam om de gemoederen tot bedaren te brengen, verbitterd over de geweldige middelen, tegen hen gebruikt. De paus, over dit besluit misnoegt,
II Deel.

beklaagde zich daar over by den koning van Engelandt; en om hem hoe langer hoe meer aan zyne belangen te verbinden zondt hy aan hem eene goude roze, en eene nieuwe bulle, bevestigende in de zelve den tytel van Beschermer des geloofs, aan welke hy een goud zegel deedt hangen. Thomas Annibal, een der afgezanten van den koning, bragt de zelve aan hem over, zynde hem door den paus toevertrouwt wanneer hy zyn afscheidsgehoor nam. Ook ontving de kardinaal Wolsey van den paus de bulle, welke hy van hem verzocht hadde, en de koning gaf 'er zonder moeite zyne toestemming toe. In de zelve wierd den kardinaal de macht gegeven om een zeker klooster binnen de stad Oxford te vernietigen, en op des zelfs grondt een kweekfchool te laten oprichten, bestedende de inkomsten en goederen van het zelve tot onderhoudt dezer nieuwe schole. Maar alzo deze goederen niet toereiktem om alle onkosten goed te maken, vernietigde de kardinaal, met toestemminge zo van den koning, als van den paus, welke laatste hem ten dien einde met nieuwe bullen voorzag, nog eenige andere kloosteren, wordende de Franciskanen nu niet uitgezondert, om der zelve inkomsten tot het slichten en onderhouden der kweekfcholen te Oxford en Ipswich te belleden. Wolsey was in de laatstgemelde plaats, hoofdstadt van de provincie van Suffolk, geboren; en dit was de reden, waarom hy de zelve voor anderen daar mede begunstigde (a).

1524. Alla Publ. Tom. XIV. fol. 21 etc. Goode rote gezonden door den paus aan Henrik den VIII.

Wolsey vernietigt eenige kloosters. Ibid. fol. 13. 15. 18 en 23.

Men gaf aan de gezegde twee kweekfcholen terstondt den naam des kardinaals. Doch naderhandt wierdt de eerste genaamt des konings school, en naderhandt het Christus-school †, welken naam zy heeft behouden. Het is een der achttien collegien van de Oxfordsche hogeschole, de vermaardste van Engelandt, en mogelyk van ganfch Europa. Zy beroemt zich, die van Parys hare geboorte gegeven te hebben, hoewel deze laatste den eersten rang verkregen heeft; en te zyn de tweede der vier voornaamste hogeschoolen van Europa, van welke zich die van Parys de eerste noemt: Bologne in Italië is de derde, en Salamanca in Spanje de vierde. De hogeschool van Oxford is zo doortuchtig, dat haar kancelier altoos is een der eerste heeren van het koninkryk. Ze heeft ook een grootmeester van het huis, die altydt een persoon is van den eersten rang; een onderkancelier, een openbaren spreker, een bewaarder der oude papieren en handvesten †, en een geheimfchryver. Onder deze zes eerste amp- tenaars staan nog vele bedienden van de hogeschole, onder welke zes deurwaarders † zyn, † Podellen; welker drie zilver-verguldte staven dragen, en de drie andere zilvere. De studenten genieten aldaar vele voorrechten. Men onderwyft 'er in alle foorten der vrye wetenschappen met veel zorge en order. De vergaderplaatien zyn treffelyk; de boekery is uitmuntende, en eene der beste van geheel Europa. De hoogleeraren genieten aldaar grote jaargelden, en dragen alle in plechtige voor- vallen

Chamberlain in zynen Staat van Engelandt. * of Collegie. Beschryving der hogeschole van Oxford. † of Christ-Church.

Archidiaconus. † Podellen;

(a) Wy moeten den Lezer waarschouwen, dat dit alles niet voor de maanden Augusty en September gebeurde, om dat hy anders uit eenige zaken, hier na volgende, en vroeger geschied, als mede uit den zamenhang dezer gebeurtenissen met die van den voorleden jare, door den Hre. de Larrey gemaakt, zou besluiten, dat die zaken later waren voorgevallen. Dat voorts de nieuwe paus, Clemens de VII, den tytel van Henrik den VIII, van Beschermer des geloofs, bevestigende, en den kardinaal Wolsey zo groot een gezag verlenende, als boven gezegt is, dit inzonderheit deedt om het Engelsche hof aan zyne zyde te trekken, en zich van het zelve te verzekeren, alzo hy wegens den oorlog met Vrankryk in grote verlegenheit was, niet wetende, hoe zich daar omtrent best te gedragen.

1524. vallen fcharlake tabberden. Doch deze afwyding verleidt ons te verre. Wy komen weder tot het collegie, het welk de kardinaal oprechtte, en het welk alleen kan doen oordeelen van de grootheid der hogefchole door het getal der hoogleeraren, zynde 186, aan alle de welke de kardinaal inkomsten gaf, genoegzaam om met luifter daar van te leven. *Lodewyk Johannes Vives*, een der geleerdste mannen van zynen tydt, geboren te Valentia in Spanje, wierdt van Leuven derwaarts beroepen tot hoogleeraar in de welsprekendheit. Hy heeft Uitleggingen nagelaten over de *Stadt Gods* van *S. Augustyn*, en vele andere werken. De kweekfchool te Ipswich, als gezegt is de geboorteplaats van den kardinaal, wiens naam ze behouden heeft, was zo aanmerkelyk niet, en der zelve instelling was alleen gefchied om de jeugt te onderwyzen tot zo verre, dat de zelve bekwaam zou zyn om naar de hogefchole over te gaan.

M. Herbert.
Krakers, wat voor lieden dat waren.

Terwyl deze stichtingen in Engelandt gefchieden begonnen de vyandykheden wederom op de grenzen van Schotland, en over zee. Men hadt onder de bezettinge van Calais eene bende deugnieten, welke men Krakers noemde, dat is te zeggen fielten, tegen welke niets beftaan kon. Zy wierden eindelyk omcingt door den grave van Danmartin, die aan het hoofd van acht honderd paarden en van vyftien honderd voetknechten dezen hoop overviel, veel minder in getal dan zy. Zy waren alleen honderd en vyf en zeventig voetknechten sterk, en hadden niet meer dan twintig paarden. Deze ongelykheit van getal belette hen echter niet zich te verdedigen, en de overwinning een geruimen tydt twyffelachtig te maken. Zy wilden geen lyfgenade hebben, en men moest hen alle doden, tot den laften man toe. Men zag geen minder vyandykheden op de grenzen van Schotland, alwaar men van weerkanten de wapenen wederom hadt opgevat, na dat de stillstandt gecindigt was. Aan den anderen kant was de koning bedacht op eene nieuwe krygsrustinge, om de zelve tegen Vrankryk te zenden. Hy hadt, om alle deze onkosten goed te maken, nodig, dat men hem verschoot den onderftand, welchen hem het Parlement hadt toegestaan, en dat men hem in een jaar betaalde het geen in vier jaren moest betaalt worden.

De paus hadt van den beginne af ondernomen de Christen vorften te vereenigen tegen den Turk. Hy kon dit niet te standt brengen ter oorzake van de verscheidenheit hunner belangen, welke hen onderscheide oogmerken gaven, en de koning van Engelandt maakte een nieuw verdrag met den keizer. Het zelve behelde, dat de konneftabel van Bourbon in Vrankryk zou trekken met het leger uit Italië, en dat de koning van Engelandt hem tot deze onderneming mandelyks honderd duizend kronen zou verfchaffen, van den eerften July af tot den laften December. Dat hem de beftierder der Nederlanden het nodige gefchut zou bezorgen, en vier duizend man te voet. Dat de keizer met zyne Spanjaarden een inval in Guienne zou doen. Dat men de Italiaanfche prinffen zou aanmoedigen om de onkosten van dezen oorlog op te helpen dragen. Dat de hertog van Bourbon in alle zyne landen en heerlykheden zou herstelt worden, welke hy, nevens Provence, onafhankelyk zou bezitten, onder den tytel van het koninkryk van Arles; maar dat hy den koning van Engelandt voor koning van Vrankryk zou erkennen. Eenigen zeggen, dat hy deze laaste voorwaarde verwierp; en anderen verzekeren, dat hy de zelve aannam. Voor

M. Herbert.
Men beloofte het koninkryk van Arles aan den konneftabel van Bourbon.

M. Herbert.
Mezery.
Guicciard.
At. Parill.

het overige behelde dit verdrag gene andere voorwaarden dan die in den voorgaanden jare door de afgezanten van *Karel* en *Henrik* met den konneftabel gefloten waren: doch de paus en de Venetianen weigerden iets tot het voeren van dezen oorlog op te brengen.

Vervolgens trok de konneftabel in Provence met dertien duizend man te voet en drie duizend te paarde in het begin van July, doende voor zich uitroepen: *Vryheit! vryheit!* Terftondt kwam zich een groot getal misnoegden, zo van het volk, als van den adel, waar van het ryk altydt vol was geweest, by hem voegen. De konneftabel, door dezen hoop verfterkt, maakte zich meester van den toren van Toulon, van de ftadt Aix, en van eenige andere plaatsen. Zyn voornemen was Lyons door, en vervolgens in Berry te trekken, alwaar hy geloofde, dat de gansche adel, van welchen hy zeer bemind wierdt, zich by hem zou voegen. Dit voornemen kon hy niet werkftellig maken. Men verhaalt daar van vele redenen. De vloot van den keizer, die langs de kusten van Provence heen zeilde, met den voorraad, welchen het leger van noden hadt, was overvallen door die van Vrankryk, en in des zelfs havenen opgebracht. Aan de andere zyde haaltten zich de keizer en de koning van Engelandt niet om het geldt over te zenden, dat zy beloofd hadden, door het wantrouwen, dat de een hadt op den anderen, en op den konneftabel van Bourbon zelve. Zy vreesden, dat hy alles voor zich zou bewaren, of dat hy aan niemandt van hen beide deel van zyne veroveringen zou geven dan aan den gene, welchen hy wilde begunftigen. Maar de voornaamfte reden was de begeerte, welke de keizer hadt, dat *Bourbon* Marfeille zou belegeren. Hy was dan daar toe genoodzaakt, en de uitkomst was niet gelukkig.

Rance van Ceri en *Philips Chabot-Brian* waren daar in getrokken met eene bezetting van drie duizend mannen, voornemens zich wel te verweeren. Het leger van den konneftabel in het tegen-deel raakte aan het muiten by gebrek van betaling, hoewel de koning van Engelandt twintig duizend ponden Sterlings hadt overgemaakt, het welk niet genoeg was voor alle de noodwendigheden van het leger. De keizer van zyn kant zondt noch volk, noch voorraad. Voeg hier by den misflag, welchen de konneftabel hadt begaan van zich van Avignon niet verzekert te hebben. De Franschen, die dit merkten, wiften zich daar van te bedienen, en *la Paliffe*, welchen de koning van Vrankryk zondt tot ontzet van Marfeille, maakte zich daar van meester, en lachte om den vyandt, dat hy zich van een post van zodanige aangelegenheit niet hadt verzekert. Hy verwachtte daar den koning, die in perfoon aankwam met het overige van het leger, met een voornemen een slag met den konneftabel te wagen, en den zelve gewonnen hebbende, het voornemen werkftellig te maken, dat hy hadt om naar Italië over te gaan. De konneftabel, van zynen optocht, en van de vereeniging der beide legers, die op hem aan kwamen, verwittigt zynde, brak de belegering op, deedt zyn grof gefchut infchepen, en trok te lande te rug in eene zeer goede order, hebbende zich niet durven op de vloot begeven, doordien *Andreas Doria*, de welke die van den koning geboodt, sterker was dan dezynen, en hem op den doortocht verwachtte. De prins van Orange, die deze vloot voor die van den keizer nam, begaf zich met zyne brigantyn midden in de zelve, en wierdt gevangen.

Dit goed gevolg moedigde den koning van Vrank-

1524.

Inval van den konneftabel in Provence.

M. Herbert.
Mezery.
Hy beleeget Marfeille.

Hy breekt de belegering op.

De prins van Orange gevangen.

1524. Vrankryk aan, en hoewel het jaargety zeer ver-
 gevordert was, wilde hy zyn voornemen echter
 15 October. uitvoeren, en deedt zyn leger trekken tegen dat
 François de I uitvoeren, en deedt zyn leger trekken tegen dat
 gaat over van den konnestabel. Te vergeeffsch vertoonden
 naar Italië. hem zyne staatsdienaren, dat hy door zyn afwezen
 het koninkryk nog niet moest laten bloot gestelt
 voor de landingen der Engelschen en de itrope-
 ryen der Vlamingen; noch zyn persoon wagen
 in een vyandig landt in het begin van den win-
 ter. Men nam ook voor een kwaad voorteken
 van zynen tocht den rouw, welken hy droeg o-
 ver de koninginne, zyne gemalinne, gestorven
 omtrent het einde der maand July; als of hy te-
 genwoordig niet dan tegenspoedt zou hebben. Maar
 niets kon hem van dit noodschikkelyk vertrek af-
 schrikken, werwaarts zyn noodlot hem trok, tegen
 alle de regelen der voorzichtigheit. Hy wilde
 zelfs de gravinne van Angoulême, zyne moeder,
 niet afwachten, de welke met grote dagreizen
 aankwam om hem het zelve af te raden; en aan
 haar de regering overlatende, om haar te bevre-
 digen, vertrok hy spoedig voor dat zy was aan-
 gekomen: zo dat het scheen, als of hy bekom-
 mert was, dat het vermogen, het welk zy op
 zyn gemoedt hadt, hem zyn kwaad geluk zou
 ontrukken hebben.

Hy volgt den
 konnestabel
 van Bourbon
 op de hiel.

Hy volgde den hertog van Bourbon van naby,
 en was hem, om zo te spreken, op de hiel. De
 waakzaamheit was hen beide even noodzakelyk.
 Bourbon zag zyn verlies onvermydelyk, indien hy
 genoodzaakt wierdt om te vechten; en de koning
 verzekerde zich van de overwinninge, als hy
 maar aan den vyandt kon komen. Dus haafte
 zich elk, aangedreven door vreeze, of aangemoed-
 igt door hope. Bourbon begaf zich naar Parma,
 van waar hy binnen Milaan geraakte. Karel van
 Lanoy, onderkoning van Napels, kwam hem
 daar vinden met een afgezonderden hoop uit het
 keizerlyke leger, waar van hy het overige, be-
 staande uit twaalf duizend Spanjaarden en zes dui-
 zend Hoogduitsche voetknechten, naar Pavië
 hadt gezonden. Doch de voorhoede van den kon-
 ington van Vrankryk verscheen, en de inwoon-
 ders van Milaan niet genegen zynde om eene be-
 legering te verduren, keerden de onderkoning en
 de konnestabel weder naar Lodi. De koning be-
 machtigde Milaan, alwaar hy la Trimouille liet
 met zes duizend mannen; en, in plaats van den
 konnestabel altydt te vervolgen, besloot hy de
 belegering van Pavië. Zyne veldheeren waren
 niet van dat gevoelen; en die genen, de welke
 hem den tocht hadden afgeraden, wilden toen,
 dat hy zynen weg zou vervolgen, tot zo lange
 hy het leger, dat voor hem vluchtte, zou ach-
 terhaalt hebben. Maar hy verwierp dezen raad,
 voor welken hy dien van Bonivet stelde, die
 aantoonde, dat men achter zich gene stad, als
 Pavië was, moest laten. Dus deedt hem zyn
 ongeluk eene belegering ondernemen, de welke
 alle zyne hopeningen moest omver werpen, en
 hem in de handen van den keizer leveren.

François
 bemachtigt
 Milaan.

Hy belegert
 Pavië.

M. Herbert.
 Mezeray.
 November.
 De bondge-
 noten van
 den keizer
 verlaten
 hem in den
 nood.

Het scheen nochtans, dat de zaken eene geheel
 andere uitkomst moesten gehad hebben: de za-
 ken van Italië stonden voordeelich voor de Fran-
 schen, en het keizerlyk leger was niet sterk
 genoeg om hen slag te leveren, noch om Pavië
 te ontzetten. De paus hieldt zich onzijdig; en
 wel verre van den keizer by te staan maakte hy
 onder de handt een verbondt met den koning van
 Vrankryk. De Venetianen waren niet beter ge-
 zind, en beginnende argwaan op te vatten over
 het beleidt van Karel, die Sfortia in het hertog-
 dom van Milaan niet herstelde, hadden zy berouw
 over het verbondt, dat zy met hem gemaakt had-

den. De Florentynen gaven hem niet dan goede
 woorden, en de koning van Engelandt, kwalyk
 te vrede den oorlog uit Vrankryk in Italië over-
 gebragt te zien, het welk de keizer alleen gedaan
 hadt om de vruchten daar van alleen te genieten,
 haafte zich niet zeer om het geldt over te zen-
 den, dat hy beloofd hadt. Hy eifchte in het te-
 gendeel, dat Karel hem zou betalen de honderd
 en drie en dertig duizend kronen, waar toe hy
 zich jaarlykisch door de voorgaande verbonden
 verplicht hadt, om hem schadeloos te houden
 van eene gelyke somme, welke hy van Vrank-
 ryk zou ontfangen hebben, indien hy niet met
 deze krone hadt gebroken. Aan den anderen
 kant onthieldt zich de onderkoning van Napels
 naby Lodi, niet durvende in het veldt blyven,
 in het gezicht van een leger, veel sterker dan
 het zyne, en de konnestabel was naar Duitich-
 landt gereist, om daar nieuwe wervingen te doen,
 en nog niet te rug gekomen.

De keizer was toen in Spanje ziek aan de
 koorts, en de paus liet hem een stilstandt van wa-
 penen voorflaan door zynen afgezant, aan wien
 de bestierster van Vrankryk een doortocht gaf
 door Provence en Languedok. Hy bewilligde
 daar in, bekommert over de belegering van Pa-
 vië, zo wel als over het beleidt der Engelschen
 en der Venetianen. Doch de koning van Vrank-
 ryk, die de verovering van het Milanes, gelyk
 gezegt is, voor onseilbaar hieldt, wilde daar
 niet naar luisteren. De paus twyffelde 'er zelf
 niet aan; waarom hy, gelyk mede gezegt is, in
 het heimelyk met dezen vorst handelde, wiens
 tegenwoordigheit de achting of het ontzag voor
 zyn leger vermeerderde; daarenboven aanzienlyk
 door het getal zynen benden, en de dapperheit
 van der zelve bevelhebers. Het bestondt uit
 vyftien duizend gewapende mannen, en veertien
 duizend Zwitfers; uit zes duizend landsknechten,
 en tien duizend zo Franschen, als Italianen, behal-
 ven een groot getal vrywillige edellieden. Het
 hadt tot onderkrygsoversten * den koning van
 Navarre, de hertogen van Alençon, van Lon-
 gueville, en van Lotharingen, de graven van St.
 Pol en van Vaudemond, de maarschalken van
 Foix † en van Montmorenci, den admiraal Bon-
 niert, Chabauts, Fleuranges ‡, den vidame § van
 Chartres, Buffi van Amboise, en vele anderen, al-
 le aanzienlyk door eene doornachtige geboorte
 en onvergelykelyke dapperheit. Men moet by de
 zelve nog voegen Richard van Poole, die zich al-
 tydt in Franschen dienst bevondt in aangelegene
 voorvallen, en den hertog van Albanie, die uit-
 drukkelyk uit Schotlandt was gekomen om zyne
 dapperheit in deze onderneming te doen blyken,
 na dat hy zich, voor zyn vertrek, van den adel
 des ryks verzekert hadt †. Het Franche leger
 hadt eindelyk aan zyn hoofd een koning, in den
 bloei zynen jaren, en die niet dan naar het ge-
 vecht haakte.

1524.

* Lestrucant
 Generaux.

† Lefum, of
 Lefant.
 ‡ van het
 huis van der
 Mark.
 § krygsover-
 ste over des
 bisschops
 benden.

† Lefley zegt
 niet, dat de
 adel hem iets
 beloofd hadt;
 maar M.
 Herbert ver-
 zekert zulks.

Zodang was de gesteldheit der Franschen en
 der keizerschen; en om daar uit aangaande het
 gevolg te oordeelen, was 'er niemandt, die niet
 zou geloofd hebben, dat het geluk by de eersten
 zou gebleven zyn. Maar het al te groot gevoe-
 len, dat zy zelf daar van hadden, verblindde hen;
 en de koning beging nieuwe mislagen, de wel-
 ke zyn verlies en ongeluk veroorzaakten. Hy
 zonderde tien duizend en zes honderd man van
 zyn leger af, welke hy zondt naar het konink-
 ryk van Napels, onder het beleidt van den
 hertog van Albanie, en vier duizend man, wel-
 ke hy naar Savona deedt trekken, onder het be-
 vel van den marquis van Saluzzo, om die van

Afzonderin-
 gen der ben-
 den ten on-
 tyde gedaan.

1525. Genua te beoorlogen: als of deze staatzuchtige vorst met de veroveringe van het gansche Milanees by wintertydt niet te vrede was, maar het koninkryk van Napels en den staat van Genua mede wilde onderbrengen. Maar dikwils verliest men, al te veel willende bezitten, alles, en zulke ongemene voornemens hebben selden eene gelukkige uitkomst.

Beschryving van Pavië.

* Pavesano.

Hy sloeg zich voor Pavië neder met het overige van zyn leger. Deze stad is gelegen aan de rivier de Tesin, in een landschap, aan het welke zy den naam geeft*, en van het welke zy niet alleen de sleutel is, maar ook van geheel Lombardië. Zy is opgebouwt door de oude Gaulen omtrent 200 jaren na de bouwinge van Rome. Zy is verwoest door Attila en door Odoacer, en sedert door de Longobarden weder herbouwt, welke haar tot de hoofdstad van hunne overwinningen maakten. Zy wierdt veroverd door Karel den Groten, en onderworpen aan de koningen van Italië tot op Otto den I in den jare 951. In vervolg van tydt heeft zy vele wisselvalligheden moeten ondergaan. De Viscontis, heeren van Milaan, onderwierpen haar aan hunnen staat; en de koning van Frankryk belegerde deze stad, als de hoofdstad van een hertogdom, dat hy voorgaf hem toe te behoren.

Hy deedt aan de liniën en batteryen werken, en men opende vervolgens de loopgraven: doch het ging niet te spoedig voort. Anthony de Leva (a), een ervaren krygsmann, was binnen de stad met eene sterke bezettinge, die zware uitvallen deedt. In het tegendeel waren de aanvallen noch zo wakker, noch zo veelvuldig, als het behoorde te zyn, om dat de bezorgers † van het leger zo slechte bevelen gegeven hadden, dat 'er dikwils buskruidt ontbrak. Dus verlieden 'er twee maanden, zonder dat men iets gevordert was.

† Commisfaires.

De konneftabel van Bourbon verpandt zyne edelgeftentten aan den hertog van Savoye, om zyne benden daar van te betalen.

Ondertuffchen kwam de konneftabel te rug met een onderftandt van tien duizend man te voet, de welke Fronsberg geboodt, door den zelven op zyn bevel in Duitfchlandt geworven, en van duizend paarden, welke hy in het Franche-Comté zelf gelicht hadt. Deze wervingen waren gedaan van de penningen des hertogs van Savoye, aan welken de konneftabel alle zyne edelgeftentten verpand hadt. Hy voegde deze benden by het keizerlyke leger, het welk digt by Lodi ftondt, en het welk zich door dezen onderftandt over de dertig duizend man sterk bevondt. Terwyl het keizerlyke leger dus sterker wierdt, verminderde dat der Franschen zeer door de uitvallen der belegerden, en door het verlies, het welk zy leden in twee stormen, die kwalyk uitvielen. Aan de andere zyde wierden de nieuwgeworvene benden, de welke dit leger verwachtte, geflagen of verftrooit. Twee duizend man, die van den kant van Genua kwamen, wierden in stukken gehakt; drie duizend Italianen, de welke Johannes van Medicis aanvoerde, verlieden, na dat hun opperbevelhebber gekwetft was; en zes duizend Gritons, die op weg waren, keerden weder naar huis op de tyding, welke zy kregen, dat een keizerlyk hoofdman Chiavenne verrascht hadde. Dit is eene kleine stad, met een kasteel, aan de rivier Meira, digt by het meir van Como, aan den ingang van het landt der Gritons, aan welke het tot een bolwerk verftrekt. Hier by kwam nog een ander verlies, namentlyk van het kasteel van St. Angelo, tuf-

(a) Hy was een man van eene lage geboorte, maar door zyne verdienften en door zyne dapperheit van gemeen soldaat opgeklimmen tot de waardigheit van kolonel over het ligtgewapend paardevolk.

1525. fchen Pavië en Milaan gelegen, waar van de bewaring aan een Italiaan* toevertrouwt was, die het zelve aan de vyanden overgaf, het zy by gebrek van moedt, of van getrouwheit. Deze poit was van de uiterfte aangelegenheit, en fneedt des konings leger den toevoer van lyfchocht af; zo dat 'er weinig waarfchynlykheit was om in eene legerplaats te blyven, waar in men de fchaarsheit van levensmiddelen wel haast te vrezzen hadt. Ten toppunt van ongeluk vernielde de Tesin, zeer fchietlyk overlopende, de dyken en werken der belegeraars. Deze rivier verdeelt zich in twee armen, welker eene aan den voet der muren van Pavië henen loopt, en niet waadbaar is: ook heeft de stad aan die zyde gene andere verfchanfingen. De Franschen onderftonden dit water af te tappen, of eldes heen te doen lopen. Zy maakten ten dien einde dyken aan de eene zyde, om het water op te houden, en grachten aan de andere zyde, om het te doen aflopen: doch daar viel een zo zware regen, dat de zelve de Tesin ongemeen deedt opzwellen; zo dat deze rivier, buiten de oevers lopende, alle de werken der Franschen verduf. De legerhoofden rieden den koning toen sterk aan de belegering op te breken. Daar was niemand dan Bonniwet, die zich daar tegen stelde. Hy was het, die de zelve hadt doen ondernemen, tegen het gevoelen der anderen; en hy was het, die daarenboven hardnekkig fttaande hieldt, dat men de zelve moest vervolgen, tegen alle waarfchynlykheden van eene voordeelige uitkomst. De koning, die zynen raad de eerste maal gevolgt hadt, geloofde hem ook dit maal tot zyn ongeluk; het zy door eene noodfchikkelykheit, tegen welke alle menfchelyke voorzichtigheit niet op kan, het zy door eene zwakheit, van welke de meeste vorften niet vry zyn, om zich door hunne gunftelingen te laten regeren. Men zegt ook, dat des konings hoogmoedt zich in deze gelegenheit voegde by dien van zynen staatsdienaar. Bonniwet, die ingeftaan hadt wegens den uitflag der belegering, wilde der zelve kwaden uitflag niet voor zyne rekening hebben; en de koning hadt aan eene mevrouwe, op welke hy verlingert was, beloofd, tegen Maart wederom te Lion te komen als overwinnaar der keizerschen en meester van het Milanees†. Hy fchaamde zich dan overwonnen wederom te komen, en hy kon niet beftuiten voor zyne beminde te verfchynen in een staat, zo weinig overeenkomende met eene zegpraal, van welke hy haar verzekert hadt. Belagchelyke en fchaamachtige beginfelen van de allergrootfte omwentelingen, welke Frankryk vervolgens zyn overgekomen, door een minnehandel en de trotfchheit eenes gunftelings.

De keizerschen hadden het Fransche leger niet durven aantasten, noch het zelve in zyne verfchanfingen befpringen; zy trachtten alleenlyk een onderftandt in de plaats te werpen. Maar te weten zynde gekomen alle de tegenspoeden, welke het Fransche leger in dezen jare geleden hadt, befloten zy het zelve flag te leveren. Daar was nog eene andere reden, welke hen daar toe verplichtte, te weten de muiteryen hunner soldaten, gereed om opftandt te verwekken by gebrek van betaling. De paus, wetende wat 'er in het keizerlyke leger omging, hadt den koning daar van kennis gegeven, hem vermanende geen gevecht te beginnen, en zich noch vyftien dagen in zyne legerplaats op te houden. Hy verzekerde hem, dat hunne benden in dien tydt zouden verlopen, by gebrek van geldt en leeftocht.

1525.

* Pyrrhus van Genua.

De werken der Franschen verdorven door de overftrominge van de Tesin.

Bonniwet dringt sterk aan om in de belegering van Pavië te volhardten, tegen het gevoelen der andere legerhoofden, die de zelve wilden opbreken.

† M. Varillas zegt, dat Bonniwet den koning hadt overghehaalt om naar Italië te gaan door de beschryving van de fchone Clarice van Milaan, welker bezitting hy aan hem beloofd hadt, zynde zelf daar op verliest.

1525.

Fransche wil degen niet volg die hem veldslag raden.

Hoodnig keizerlyke legerhoofden zich fchikken om slag te leveren.

* een lufft huis, dat Piffoni had den laten bouwen, daar het v maak van jagt te komen nemo

Order van het keizerlyke leger.

† M. Varillas noemt de Gallif of de Gouwillac.

† Philips van Chabot.

Order van het Fransche leger.

Beschryving van Frankryk den I. aan het hoofd van zyn leger.

1525. tocht. Daar kwamen ook van alle kanten tydingen aan den koning om hem den veldslag af te raden. Men vertelde hem, dat de sterrekundigen hem een dodelyken uitslag daar van voorspelden, en dat menschen, die voor heiligen door- gingen, en voor aangeblazen door den geest Gods, het zelve voorzeiden. Maar niets was bekwaam om hem van dit dodelyke besluit af te trekken.

Fransois de I wil degenen niet volgen, die hem den veldslag af- raden.

Hoodnig de keizerlyke legerhoofden zich schikken om slag te leveren.

* een lust- huis, dat de rijkdom had- den laten bouwen, om daar het ver- maak van de jagt te ko- men nemen.

Order van het keizerly- ke leger.

† M. Varillas noemt hem Gallif of de Gouwillac.

† Philips van Chabot.

Order van het Fransche Regt.

Beschryving van Fransois den I, zyn het hoofd van zyn le- ger.

De legerhoofden van den keizer, zoekende de wanorder voor te komen, welke onder hunne benden begon te komen, en om hun voordeel te doen met die der vyanden, kwamen hun leger neder slaan op twaalf honderd schreden na aan dat van den koning. De muren van het perk van Pavië scheidde hen van een, en dienden tot een ringmuur voor de Fransche liniën. Het kasteel van Mirabel * lag in het midden, alwaar de koning zyne wyk hadt. Zy hadden den nacht tusschen den 23 en 24 February, zynde St. Mat- thias- en de geboortedag des keizers, verkoren, het zy het geval zulks wilde, het zy de opper- hoofden van het leger dezen dag verkoren had- den als een dag van een goed voorteken. Zy gin- gen uit het perk gedurende den nacht, wierpen zestig roeden van den muur omverre, en trokken recht aan op het kasteel, alwaar zy met het krie- ken van den dag aankwamen. De marquis de Gaf hadt het bevel over de voorhoede, de mar- quis Pescaire de middeltocht, en Lodewyk van Bourbon de achterhoede. De koning, die hun voornemen ontdekt hadt, hadt zich tot den slydt vervaardigt, en Jakob Gallot van Acier †, opper- opziender over het geschut, hadt het kanon ge- plaatst op eene zyde, die zeer ongelegen was voor de vyanden. Zy merkten zulks niet gedurende den nacht, om dat het geschut vruchteloze schoten deedt; doch de dag gekomen zynde deedt men geen eenen schoot, die niet trof, en men zag in de lucht niet dan armen, benen en hoofden, afgeschoten door dit wrede en woedende werk- tuig, uit het welke men onophoudelyk vuur gaf. Het keizerlyk leger kon zyne gelederen niet hou- den, en niet tegenstaande de vertogen der opper- hoofden nam het de vlucht, om eene valei te winnen, in welke het voor het geschut gedekt was. Men kwam ter zelve tydt den koning zeg- gen, dat een van zyne onderkrygsoversten † een groot deel der Spanjaarden hadt afgemaakt, en vier stukken geschut veroverd. Zulke gelukkige beginfelen deden hem van de uitkomst des veld- slags eene goede verwachting hebben; en toen buiten zyne verschansingen komende stelde hy zyn leger in slagorder, en deedt den aanval blazen. Dit was het dat de vyanden wenschten. Het Fransche leger trok voort in drie reien: Chaba- nes geleidde de voorhoede, de koning de mid- deltocht, en de hertog van Alençon de achter- hoede. Dat der vyanden, dat mede in drie hop- en of lichamen verdeelt was, was veel talry- ker; en aan den anderen kant twyfelden zy niet, of de stadvoogdt, uit de stad trekkende, zou de Franschen van achteren aangrypen, als men handgemeen zou geworden zyn. Dit gebeurde ook inderdaad. Ondertusschen trok de koning aan het hoofd eener ruiterbende, bestaande uit het puik van den Franschen adel, hebbende een krygshoop Zwitsers aan de regter, en eene bende landsknechten, of Hoogduitsch voetvolk, aan de linker zyde. Hy zat op een schoon paardt, heb- bende eene ryke maliëkolder aan, met goud ge- borduurt, en een witte pluim op zynen storm- hoedt; en gelyk hy een vorst was van een goed gelaat en van eene schone gestalte, dus verhie-

ven dit slydbaar gewaadt en deze krygshafige vurigheid, welke zich in zyn aangezicht vertoon- de, zyne majesteit te meerder. Hy trok door de gelederen henen, vermanende de zynen tot den slydt: Spitsbroeders, zeide hy tegen hen, zie daar den dag, naar welken wy zo lange verlangd hebben. Sedert dat wy Italië zyn ingetrokken heb- ben de vyanden niet gedaan dan voor ons vluchten. Zy wilden ons by nacht overrompelen, om dat zy ons gezicht by dag niet verdragen kunnen. Maar zy hebben hunne onderneming niet kunnen uitvoeren ge- durende de duisternisse, en zo haast als zy verstrooit geweest zyn is hun eerste sebrük wedergekomen. Een van myne onderbevelhebbers heeft reets een gedeelte afgemaakt, en de overige vluchten naar de valeis. Laten wy voltrekken, spitsbroeders, eene overwin- ning, welke onze voorhoede zo heerlyk begonnen heeft, en laat ons om slydt wechten wie het meest waardig is, of zy lieden een zodanigen ko- ning, die zyn persoon waagt voor uw wel- zyn; of ik zodanige onderdanen en zodanige krygsliden, die hun leven voor myne eere op- zetten.

1525.

Zyne aan- spraak aan het krygs- volk.

Deze aanspraak eindigende sloot hy het gezicht van zyn helm, en viel met zo grote verwoed- heit aan op het vyandelyke leger, dat hy de keizerlyke ruitery, over welke Ferdinand van Castriot (a) het bevel voerde, deedt wyken, en den zelve met eige handt doodde. Doch de buschieters, welke men tusschen deze ruitery ge- schaart hadde, brandden op een maal te gelyk los, het welk den hevigen aanval der Franschen stuit- te. Van den anderen kant moedigden Lanoy en de marquis van Pescaire de Spanjaarden aan met omtrent deze woorden: Het is deze dag, mannen, dat het geluk van den keizer u lieden moet doen zeg- pralen over de staatzucht der Franschen. Wy heb- ben den geboortedag van onzen vorst tot den slag ver- koren, als een dag, die ons moet gelukkig zyn, en ge- ongelukkig aan de vyanden. Beantwoordt zulk een gelukkig voorteken door uwe dapperheit. Ontzet u lieden niet, in het vyandelyke leger kunnen koning te zien, die het zelve gebiedt: zy lieden gaat onder de gelukkige voortekenen van uwen keizer; en zy lieden moet met vertrouwendheit zyne vaandelen en uwe ge- zagbeheers volgen. De tegenwoordigheit des konings van Frankryk zal nergens toe dienen dan om uwe overwinning doorluchtiger te maken, en zyne neder- laag zal u lieden meester maken van den ryken buit, welken gyl. in zyne legerplaats zult vinden. Voor het overige denkt, dat 'er voor u lieden geen bebou- denis is dan in het verstaan van uwe vyanden, om dat deze vorst in zyn leger heeft doen afkondigen, dat men uwl. geen lyfgenade zal geven. Toont, dat gyl. van dien aard niet zyt om hen daar om te smeken, en dat hy meerder uwe edelmoedigheit van noden heeft, dan gyl. vreeze hebt voor zyne bedreig- ingsen.

Aanspraak der Spaan- sche opper- bevelhebbers aan hun le- ger.

M. Hobert.

De geschiedschryver, die ons deze aanspraak mededeelt, zegt ook, dat de marquis van Pescaire de zelve gemaakt, en, om zyne soldaten tegen de Franschen aan te moedigen, dit wreed bevel verzonnen hadt, van alle Spanjaarden over de kling te laten springen. Deze redenvoe- ring deedt hare uitwerking: zy ontfak in de gemoederen der soldaten eene gramschap, welke hunne dapperheit verdubbelde, en sedert wierdt het gevecht verwoeder en bloediger. De kon- nestabel van Bourbon, die over een der vleugels van de achterhoede het bevel hadt, wordende de andere door Lanoy geboden, voegde zyne ge- voeligheit

Het gevecht is verwoed.

(a) Hy was de laatste van den Stamme der Scanderberg.

1525. voelgheit en zyne dapperheit by die der Spaan-
sche legerhoofden. Ter zelve tydt trok *Antony de Leva* uit de stadt, aan het hoofd van zyne
bezettinge, en tastte de vyanden van achteren aan.
De overwinning wierdt eenigen tydt betwist, en
byaldien de Zwitfers niet geweken waren, hadt
zy zich mischien voor de Franschen verklaart.
Alle de geschiedenischryvers verhalen, dat de
koning daar verwonderlyke daden deedt, en dat
het ligchaam der grote heeren en edelen, de wel-
ke aan zyne zyde streden, mede doorluchtige
proeven gaf van zyne dapperheit en genegen-
heit tegen zynen vorst. Doch de hertog van
Alençon, die de Zwitfers met vier honderd man
dekte, aan het hoofd der achterhoede, welke
hy gebodt, wierdt door een schielyken schrik
bevangen, welke hem de vlucht deedt nemen
met alle zyne ruitersbenden. De Zwitfers, zich
bloot gestelt ziende, wierden verbaast, en deze
anders zo vermaarde krygslieden, en op welke de
koning den meesten staat maakte, verlieten hem
lathertiglyk in het midden van het gevecht. Het
Hoogduitsche voetvolk, van het welke hy juist geen
grote gedachten hadt, kweet zich zeer wel van
zynen plicht. De nederlaag der Zwitfers ver-
schrikte hen niet, en schoon zy van alle kanten
omringelt waren, kon men hunne gelederen ech-
ter niet breken dan met hen in stukken te kappen.
Hunne nederlaag veroorzaakte die des konings.
Hy vocht onvermoed aan het hoofd van zyne
edellieden, en wierdt zelfs meer dan eens hand-
gemeen met de dappersten der vyanden. Men
noemt onder anderen *Jobannes Dandelot*, een
edelman uit het Franche-Comté, beroemd we-
gens zyne grote kracht en zyne reuzen-gestalte.
Het zy hy den koning kende, en door het ver-
slaan van een zo doorluchtigen vyandt meende
uit te munten; het zy de dappere daden, de wel-
ke hy hem zag verreechten, hem nayver verwek-
ten; immers hy baande zich een weg door de ge-
nen, die rondom den koning waren, en naderde
den zelve zo dicht by, dat zy zamen, met den
degen in de handt, handgemeen wierden. De
koning verontwaardigde zich dusdanigen vyandt
niet, en deze tweefrydt duurde eenigen tydt. Het
voordeel bleef aan de zyde des konings, die den
marquis zodanigen houw in het aangezicht toe-
bragt, dat het bloedt tappelings daar uit lopen-
de hem verplichtte te rug te deinzen. Men zegt,
dat deze vorst eenige jaren daar na in een tapyt-
werk in de Louvre deze daadt deedt verbeelden.
Ondertusschen zetten de keizerschen hunne over-
winning voort. De achterhoede was te rug ge-
weken, en de vlucht van den hertog van Alen-
çon hadt de zelve in wanorder gebragt. De
voorhoede was overmant door het grote getal;
Chabanes, die de zelve aanvoerde, was gesneu-
velt, en zyne doot wierdt gevolgt van die van
byna alle onder zyn bevel gestaan hebbende ben-
den. De Zwitfers hadden de middeltocht des le-
gers verlaten; de landsknechten waren in de pan-
gehakt: daar bleef niet over dan eene handt vol
edellieden, die zich rondom den koning geschaart
hadden. De zelve bevondt zich gewond met
twee steken, de eene in het aangezicht, en de
andere in de dyë, en lag op de aerde, met het
eene been onder zyn paardt, het welk onder hem
was dood geschoten. In dezen staat was hy ge-
noodzaakt zyn leven te verdedigen tegen *Diego
d'Avila*, een Spanjaardt, *Jobannes d'Urbieta*, een
Biskajer, en tegen meer anderen. *D'Avila*, aan
wien hy zich eindelyk bekend maakte, nam zynen
degen, geheel rood van het bloedt der verslagene
vyanden, en zyn yzere handschoen, tot een

Dapperheit
van Fran-
çois den I.

Schielijke
schrik van
den hertog
van Alen-
çon.

Nederlaag
van het Fran-
sche leger.

De koning
verdedigt
dappermoe-
dig zyne
vryheit.
Geest zich
over aan *d'
Avila*.

1525. pandt, dat hy zich aan den keizer overgaf. Men
hielp hem vervolgens opstaan: doch de soldaten
daar op toefschietende was *d'Avila* geen meester
meer van hem. Zy ontnamen den koning zyn
halstieraadt van St. Michiel, en over hem met
malkander twistende, hadden zy hem liever ge-
dood dan overgegeven, ten ware *Pomperant*
daar over was toegekomen, en hem uit hun-
ne handen hadt gerukt. Deze was een Fransch
edelman van een doorluchtig huis en van grote
verdiensten, hebbende zich in den dienst van den
konneftabel begeven, en bekledende eene der
eerste bedieningen in des zelfs leger. De soldaten
zich daar op uit den weg begevende, wanneer zy
hem zagen aankomen, wierp hy zich voor des
konings voeten, en kuste des zelfs handt: doch
deze vorst deedt hem opstaan, en zeide tegen
hem, dat hy altydt achting voor hem hadt ge-
had. Daar was terstondt een grote toevloedt van
Spanjaarden rondom een gevangen van zulk eene
aangelegenheit; en alle baden zy hem om zynen
stormhoedt af te ligten; dit was zo haast niet ge-
daan, of het volk trok 'er den vederbosch af:
anderen, nog baldadiger, sneden zynen wapenrok
aan stukken, en deelden de lappen onder zich.
Hy zag dit aan zonder zich te ontzetten, en
schertzende met de eigennigheit van het geluk
onderschraagde hy zyne waardigheit door zynen
heldenmoedt.

De eerste der veldheeren, die vervolgens by den koning kwamen, was de marquis van Pescaire, die gevolgt wierdt van *de Gass* en van den konneftabel. Deze laatste, met den degen, nog gansch bebloed, in de handt, hadt het gezicht van zyn helmet nedergeslagen. De koning vroeg wie hy was, en hem hebbende horen noemen tradt hy eenige schreden te rug. De marquis van Pescaire, die het merkte, deedt het den konneftabel verstaan, die hem aanstonts zynen degen overgaf; en hebbende zyn helmet afgeligt wierp hy zich voor de voeten des konings, en verzocht hem met zeer veel eerbiedigheit om zyne handt te mogen kussen. De koning weigerde het, en de konneftabel, hem aanziende met de tranen in de oogen, zeide: *Sire, indien gy my hadt willen geloven, gy zoudt in dezen staat niet zyn, en gy zoudt het bloedt van den gebelen adel van uw koninkryk gespaart hebben, het welk op dezen dodelyken dag vergoten is. Gedult*, antwoordde de koning, zyne oogen naar den hemel heffende, *het geluk heeft my bedrogen*. De onderkoning van Napels (a) kwam aan gedurende dit onderhoud, en de koning zeide, dat hy zich aan hem overgaf, hem verzoekende om hem als een gevangen van den keizer in bewaring te nemen. De onderkoning antwoordde hem, dat hy hem aldus aannam, en hebbende hem eene diepe eerbiedigheit betoont, kuste hy onderdaniglyk des konings handt. Hy deedt hem vervolgens een paardt brengen, en men geleidde hem naar het kasteel Pisgithone, gebouwt aan de rivier de Adda. Men vertrouwde de bewaring van zyn persoon toe aan *Alarcon*, een Spaansch heer van aanzien, en van den keizer zeer hoog geschat. De koning van Navarre wierdt gevangen gevoert naar het kasteel van Pavië, waar uit hy middel vondt by nacht te ontvluchten, door middel van touw-ladders, terwyl zyn edelknaap, die zyn plaats op het bedde genomen hadt, de wachten bedroogt, die het eerst des anderen daags gewaar wierden. De andere gevangenen

(a) *Karel van Lanoy*. De koning hadt naar hem doen zoeken, en wilde zich aan niemandt anders overgeven.

1525.

En daar na aan *Pomperant*, * *Andrien* zeggen, dat het *la Motte Deruyes* was.

Zyne hand-
vaaligheit.

Hy kan het gezicht van den konneftabel van Bourbon niet verdragen.

Schone woorden van den konneftabel.

Wys antwoordt van den koning.

De onderkoning van Napels neemt hem aan als een krysgeslagen van den keizer.

De koning van Navarre ontflypuit zyne geargenisse. Men zegt, dat de koning van den edelknaap hem in het leven spaarde.

1525. nen wierden in verſcheide gevangeniſſen gebragt.

Eerbewy- zingen, die de keizerly- ke leger- hoofden den koning be- tonen.

De keizerlyke veldheeren, onder welke de konneſtabel was, vonden zich by des konings avond- maalydt, en boden hem aan zich te waſſchen, voor dat hy aan tafel ging zitten. De onderko- ning droeg het bekken, *du Gaſt* het lampet, en de konneſtabel den handdoek. De koning be- toonde hen zyne erkentenis, hen biddende, zich by hem aan tafel te zetten. Hy bewees den konneſtabel toen grote beleefdheden, en liet hem geen teken van misnoegen blyken over zyne we- derſpannigheit. Hy ſpeelde zelfs met hem na den eeten, als mede met *Lanoy* en *du Gaſt*, ver- tonende de zelve bezadigtheit, welke hy zou heb- ben doen blyken, indien hy hun overwinnaar ge- weeft was, en niet hun gevangen. Hy beloonde *Pomperant*, die hem uit de handen der ſoldaten gered hadt, en herſtelde hem in zyne cere en goederen. *Pomperant* was hem naderhandt ook zo getrouw, dat hy van droefheit ſtierf wegens den kwaden uitſlag der zaken van Italië, en over het ſchandelyke verdrag van Averſa.

Zyne geruſt- heit.

Zyne erken- tenis aan *Pomperant*.

Voor het overige was het verlies der Franſchen zeer aanmerkelyk. Meer dan acht duizend man waren op het ſlagveldt geſneuveldt, onder wel- ke verſcheide prinſſen, grote heeren en edellie- den van aanzien, als mede maarchalken en on- derkrygsoverſten, getelt wierden. *François*, her- tog van Lotharingen, *Lodewyk van Trimouille*, de maarchalken van *Chabanes* en van *Fois*, *Buffi van Amboiſe van Chaumont*, en vele anderen, wier- den op het ſlagveldt gedood, of ſtierven kort daar na aan hunne wonden. *Richard van Poole*, welken men in Vrankryk den hertog van Suffolc noemde, vondt zich ook onder de doden. De koning van Navarre, de graaf van St. Paul, de maarchalk van Montmorenci, de marquis van Saluces, *Fleuranges*, de vidame van Chartres, en vele anderen, bleven krygsgevangenen, nevens verſcheide minder officieren en gemene ſoldaten. De konneſtabel bewaarde gene andere, dan die hun loſgeldt betalen konden, en zondt de ande- ren te rug: doch zy kwamen byna alle onderweeg om van ellende. *Clement Marot*, zo bekend door zyne gedichten, de welke het Franſche hof in dien tydt ongemeen vermaakten, bevondt zich ook in den ſtrydt. Hy wierdt aan den arm gekwetſt en gevangen genomen, verdedigende het leven van den koning, zynen meeſter, wiens kamerdienaar hy was. Hy heeft dit zelf aange- teken in een zynen dichtſtukken, het welk in zyne werken gevonden wordt.

Verlies door de Fran- ſchen gele- den in den veldſlag.

De admiraal *Bonnivet*, de ongelukkige oorzaak van dezen oorlog en van de ballingſchap des konneſtabels, boette zynen miſſlag met zyne doodt. Hy wilde liever in het gevecht ſneuvelen, dan in de handen zynen vyanden vallen. De hertog van Alençon ſtierf ook korten tydt daar na te Lion, alwaar hy zich geborgen hadt, van ſpyt en ſchaamte over zyne zo ſchandelyke vlucht. Men moet ook onder de doden van den eerſten rang ſtellen den hertog van Longueville, die ge- dood was in eenen der twee aanvallen, welke men gedaan hadt voor den veldſlag. Doch deze verliezen, hoewel zeer groot, waren niet te ver- gelyken by de gevangeniſſe des konings. Dit veroorzaakte hem het meeſte hertzeer, en ſtelde zyn koninkryk in eene grote droefheit. Wy zullen haalt de edelmoedigheit des konings van Engelandt zien, die zich met hem verzoende in den tydt van zynen tegenſpoedt, en aan welken *François* de grootſte verplichting hadt van zyne loſlatinge.

II Deel,

Zodanig was het einde van de onderneminge des konings in Italië. Zyne begeerte om zich op den konneſtabel te wreken, die zich derwaarts begeven hadt, gevoegt by die om het hertog- dom van Milaan te heroveren, zette hem daar toe aan; en alle de vertogen van zynen Raadt konden hem daar van niet aftrekken. Deze overwinning verzekerde het Milaanes voor *Karel* den V en voor zyne nakomelingen; en alle de pogingen, welke de Franſchen na dien tydt gedaan hebben om het zelve te hernemen, zyn onnut geweest. Hunne eifchen waren begonnen met *Lodewyk* den XII. Zy leverden deswegen vyf beſtaamde veldſlagen, in welke zy beurteling het goed en het kwaad geluk beproefden. Zy wonnen den veldſlag van *Ghierra d'Adda* in den jare 1509, en dien van *Margnan* in den jare 1515. Zy verloren dien van *Novara* in den jare 1512, en dien van *Bikoque* in den jare 1522. De vyfde was die van *Pavië*, do- delyker voor hen dan de twee laaſte, en welkers ver- lies de voordeelen der twee eerſten niet kan ophalen.

1525.

Oorspronk van de el- ſchen der Franſchen op het her- togdom van Milaan.

Daar is nooit een landſchap geweest, het welk yveriger begeert is dan het Milaanes: ook is het zelve het beſte en het ſchoonſte van geheel Italië. De ſtadt Milaan alleen, zynde des zelfs hoofd- ſtadt, is veertig malen beleegert geweest, en twee en twintig malen ingenomen. Zy is eene der grootſte ſteden van Europa. Zy heeft meer dan tien Italiaanſche mylen in haren omtrek, en hare gelegenheit is zeer aangenaam. Zy legt niet aan gro- te rivieren, maar men heeft twee kanalen der- waarts geleid, het eene uit de *Tefin*, en het an- dere uit de *Adda*, de welke haar al het gemak van deze twee rivieren toebrengen. Zy is be- roemd door hare prachtige kerken, waar onder de Domkerk van *S. Ambroſius*, hare gewezen biſſchop, inzonderheit uitmunt; voorts door de grafſteden van den keizer *Lodewyk*, en van *Pipin*, koning van Italië, beide zonen van *Karel* den Groten, en door de paleizen der *Borromeën*, der *Visconti*, der *Sforzen*, der *Trivulcen*, der *Marini*, en ver- ſcheide andere. Zy is gebouwt door de Gaulen omtrent het einde van de tweede eeuwe na Ro- mens bouwinge *. *Marcellus* veroverde de zelve van de volkeren, de *Inſubriërs* genoemt, in den jare 532 na de gemelde ſtichtinge. Ten tyde van het verval van het Roomſche keizerryk is zy bloot geſtelt geweest voor de ſtroperyen der Gotthen en der Hunnen. De Longobarden maakten zich daar meeſter van, zo wel als van het gehele her- togdom †, aan het welke zy hunnen naam ga- ven. *Karel* de Grote ontnam hen de zelve, en hechte ze aan het koninkryk van Italië ‡, het welk hy afhankelyk van het keizerryk maakte. Sedert heeft ze verſcheide wiſſelvalligheden moe- ten ondergaan, en is meer dan eens tegen de kei- zeren opgeſtaan.

Verſcheide omwente- lingen in het Milaanes.

* namentlyk in den jare 170.

† in den jare 570.

‡ in het jaat 774.

Alexaroy.

Niemandt is ligt onbekend het onthaal, het welk *Frederik* de I die van Milaan † aandeedt, om hen te ſtraffen over de baldadigheit, welke zy gepleegt hadden, zettende de keizerin op eene eſelinne, met het hoofd naar den ſtaart gekeert, en leidende haar dus door de ſtraten, en hoedanig hy, na hen gekaſtyd te hebben, hunne ſtadt tot den grondt toe ſloopte (a). Sedert wierdt zy her- bouwt in het jaar 1171, onder het pausſchap van *Alexander* den III, die haar in zyne beſcherminge nam, en in vervolg van tydt van verſcheide heeren geregeert. De *Visconti* waren de voor- naamſten,

† in het jaat 1161 wierdt de baldadig- heit der Mi- lanezen ge- ſtraft door den keizer *Frederik* den I.

[a] Eenige ſchryvers voegen hier by, dat alle gevangenen, die hun leven wilden behouden, het fundament van den eſel, of de eſelinne, waar op zy de keizerin gezet hadden, hebben moeten kuſſen.

1525. naamsten, op welke de *Sforzen* volgden. Een, genaamt *François*, een bastaardt van dezen huize, was de eerste hertog van Milaan*, een soldaat van fortuin, maar een groot krygsman. Dit oppergezag eindigde door eenen van het zelve geslacht, en van den zelve name †; en *Karel de V* hechtte dit hertogdom zo vast aan de staten van het Oostenryksche huis, dat het sedert daar van niet is afgezonderd geweest.

1524. Voor dat wy zien wat 'er na den veldslag van Pavië voorviel, moeten wy het vervolg der Schotsche en Engelsche zaken hervatten. De hertog van Albanie hadt Schotlandt niet verlaten, ten zy hy geloofd hadde zulks veiliglyk te zullen kunnen doen. Hy betrouwde zich niet alleen op de beloften van het volk en van den adel, hy was ook nog onderrecht van eene onderhandeling, welke Vrankryk hadt aangevangen met den kardinaal *Wolsey*, door den geheimen handel van *Johannes Joachin* †, heere van Vaux, een Genuees, en afgezant aan het hof van Engelandt van wegens de regente van Vrankryk. De hertog twyffelde niet, of men zou voor zyne belangen zorg dragen, byaldien 'er tusschen de twee koningen een verbondt getroffen wierdt, en dat hy, van den eenen ondersteunt, en den anderen niet meer tot vyandt hebbende, niet bevestigd zou worden in zyn onderkoningſchap. De onderhandeling van de regente kon zo geheim niet blyven, of de paus en de keizer wierden daar van verwittigt. Dit deedt den eersten besluiten, zyn verdrag met Vrankryk te maken, en maakte den anderen koelder omtrent den koning van Engelandt na den veldslag van Pavië. Wat den hertog van Albanie betreft, de zelve was bedrogen in de hope, welke hy van deze onderhandeling hadt opgevat, zo wel als in het vertrouwen, dat hy gesteld hadt op de beloften der Schotten.

De adel houdt zyn woord niet. Naauwlyks was hy vertrokken, of de adel, vergetende den eedt, welchen hy aan hem gedaan hadt, was bedacht om den jongen koning te Edenburg te doen komen, en hem meerderjarig te verklaren. Deze verandering wierdt veroorzaakt door de genegenheit, welke zy hadden tot de vrede met Engelandt. Zy wisten wel, dat *Henrik* nergens naar zou willen luisteren, zo lang het gezag bleef in handen van den hertog van Albanie. Zy besloten dan, hem het zelve te ontnemen, den jongen koning van zyne voogdy bevrydende. De koningin, gelovende te zullen regeren door de macht, welke zy op haren zone zou hebben, ondersteunde deze party, en schreef daar over aan den koning van Engelandt, haren broeder. *Henrik* wenschte niets anders dan zynen neef door haar middel op den troon te zien, zo dat hy de koningin, zyne zuster, gunstiglyk antwoordde, en den grave van Surrey † aan haar zondt, om haar van zynen goeden wille te verzekeren. Deze heer was hertog van Nortfolk, en grootſchatbewaarder van Engelandt geworden door de doodt van zynen vader, wiens verdienst hem van de gehele wereldt deden beklagen. De koningin, zich dus versterkt vindende, vaardigde de graven van Aran en van Lennox at, de welke den jongen koning uit de provincie van Sterlin haalden, alwaar de hertog van Albanie bevolen hadt dat hy tot zyne wederkomst blyven zou, en bragten hem te Edenburg.

De jonge koning van Schotlandt vaardt de regering aan. Hy steeg aanstonts op den troon, wanneer de adel en het volk den eedt van getrouwheit aan hem kwamen afleggen, en de vergadering, de welke tot deze grote plegtigheit beroepen was, vernietigde het onderkoningſchap van den hertog

van Albanie, en verklaarde zyn gezag geëindigt door de in bezit-neming van den jongen vorst van zynen troon. Zy waren echter niet alle van dat gevoelen. De bisschoppen van St. Andries en van Aberdeen bragten daar tegen in zyne minderjarigheit, en de belofte, welke zy aan den hertog gedaan hadden, van gedurende zyn afwezen geen nieuwigheit in te voeren, en deden eene betuiging* tegen deze bezitneming. Men verzekerde zich van hunne personen, en men gaf hen bewaarders: doch zy wierden kort daar na in vryheit gestelt. *Henrik* zondt aanstonts afgezanten aan den nieuwen koning; en men deedt ter zelve tydt afkondigen een stilstandt van wapenen en van alle vyandelykheden tusschen de twee kronen, verwachtende, dat de vrede zou gesloten zyn geworden door de afgezanten, de welke de koning van Schotlandt ten dien einde naar Engelandt moest zenden. *Henrik* boodt daarenboven aan, tot zekerheit van den koning, zynen neve, te onderhouden eene lyfwacht van twee honderd man, zo lang tot dat zyn gezag volkomen zou bevestigd zyn. Doch dit onderling verstantt tusschen de twee koninkryken kreeg eenige verandering door de onverwachte wederkomst van den grave van Douglas.

Deze heer, welchen de hertog van Albanie naar Vrankryk in ballingschap hadt gezonden, alwaar hy gevangen gehouden wierdt, vondt middel om met zynen broeder te ontvluchten, en naar Engelandt over te komen. *Henrik*, die hem begunstigde, was genegen hem te herstellen; doch de koningin, die zich geheel en al van hem ontslagen hadt, schreef aan den koning, haren broeder, om hem daar van af te houden, hem vertonende, dat dit een middel was om het gehele koninkryk in de war te brengen. Zy was toen meer dan ooit bedacht om haar huwelyk met hem te breken. De goede gestalte van *Henrik Stuart*, met welchen zy kort daar na trouwde, hadt haar hert getroffen; en deze nieuwe drift maakte haar den hertog van Douglas nog hatelyker. Zy hielt de zelve nochtans geheim; doch de zelve was daar door des te heviger. De graaf van Aran onderhieldt haar in deze gevoelens, en stelde zich met al zyn vermogen tegen de herstelling van *Douglas*. *Henrik* wist wel, dat de graaf van Aran een loontrekker was van Vrankryk. Hy besloot derhalven de wederkomst van *Douglas* in Schotlandt te begunstigen, hoewel de koningin hem verzocht hadt zulks te beletten.

Hy nam alleenlyk van hem deze verzekeringen: I. Dat hy in het koninkryk ontfangen zynde het gezag des nieuwen konings zou handhaven tegen de kwade aanslagen van den hertog van Albanie en zynen aanhangeren. II. Dat hy de vriendschap der koningin zou zoeken met alle tekenen van eerbiedigheit, en dat hy alle mogelyke middelen zou aanwenden om zich met haar te verzoenen. III. Dat hy in onderlinge gemeenzaamheit zou leven met den grave van Aran, zo lang als deze laatste den jongen koning, zynen meester, getrouw zou zyn, en dat hy geen omgang met Vrankryk zou hebben; in het tegendeel, indien de zelve zyne geheime handelingen met die kroon wilde aan de handt houden, de koning van Engelandt den grave van Douglas beloofde tegen dezen vyandt by te staan, die ook de zyne zou wezen. Onder deze voorwaarden bezorgde hy hem het onderstantt, het welk hy van noden hadt, en *Douglas* kwam in Schotlandt, alwaar hy zich eenigen tydt stil hielt. De koningin weigerde hem te zien, en was zo vergramt over dit gedrag

* in het jaar 1464.

† in het jaar 1535.

M. Herbert. Leſley. De hertog van Albanie verlaat Schotlandt zeer onvoorzichtig.

† of Gisaehini.

De adel houdt zyn woord niet.

† Thomas Howard.

De jonge koning van Schotlandt vaardt de regering aan.

1524.

Twee bisschoppen stellen zich daar tegen.

* Protellantie.

Wederkomst van den grave van Douglas in Schotlandt.

Minnedrift der koninginne Maria voor *Henrik Stuart*.

Verdrag tusschen den koning van Engelandt en den grave van Douglas gemaakt.

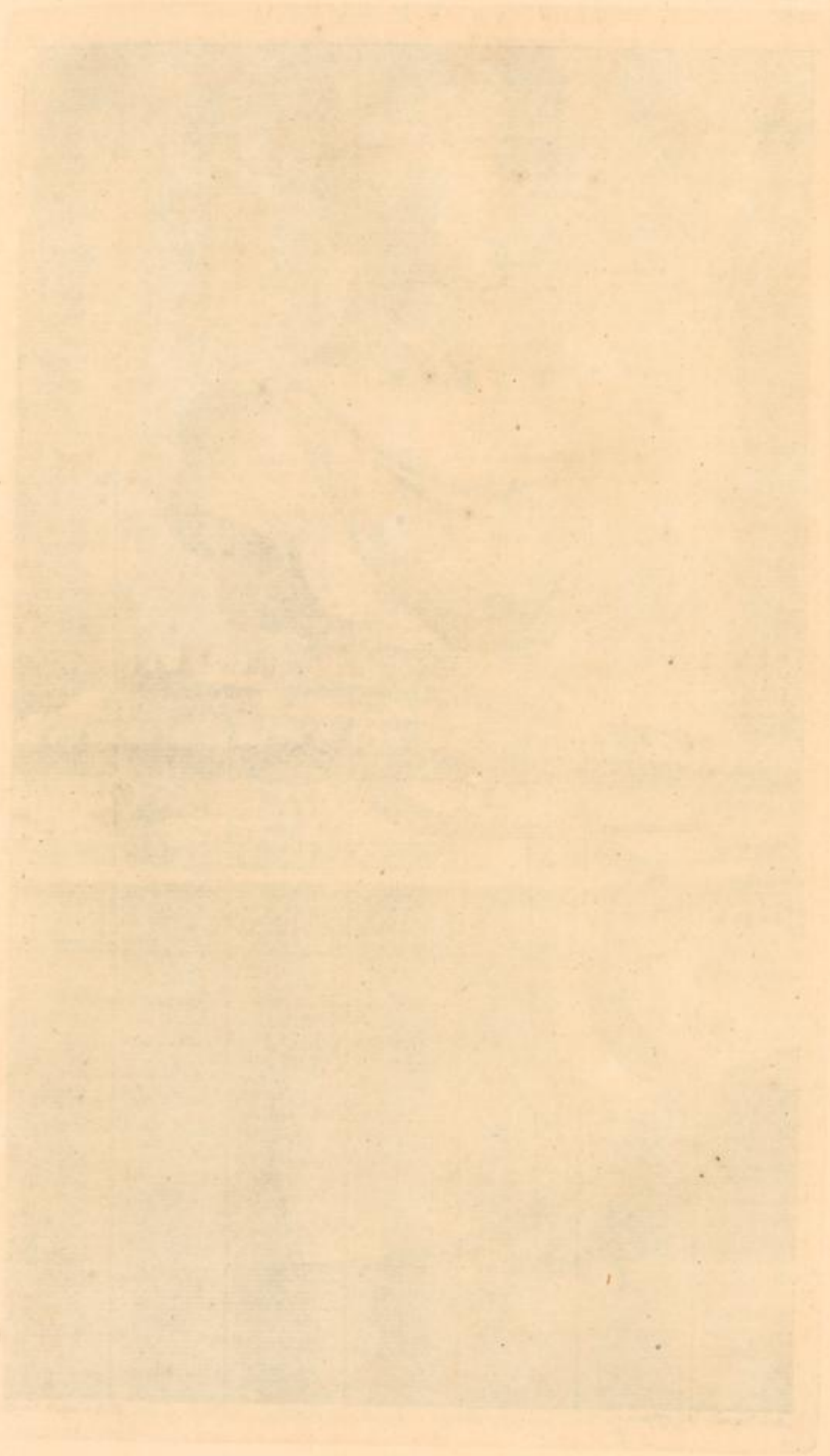
bis-
pen
rich
egen.

cellatic.

erkomst
den gra-
in Dou-
n
landt,

edriik
ronin-
e Maria
Henrik
st,

drag tus-
den
og van
elandt
en grave
Douglas
sakt.

Ad. vander Werff pinx.

P. de Gante sculpt.

N
 l
 fche
 honn
 Eng
 en d
 Scie

Waare
 20/e
 gelote
 word

In Ap
 1513.
 M. He

Gezan
 van de
 100 aar
 en de
 om de
 cede A
 te vera
 len.

Maart
 M. H
 Almar
 Gemar
 hat de
 een op
 tyling
 den ve
 van Pa
 en het
 vangen
 men va
 Pa
 4 in I.

1525. drag van den koning, haren broeder, dat zy op het punt kondt van zyne afgezanten te doen valt houden.

Nieuw verbondt voor geslcht tusschen den koning van Engelandt en dien van Schotlandt.

De jonge koning van Schotlandt hadt onder-tusschen de regering aangevaard, en willende zich onschendbaar aan den koning van Engelandt, zynen oom, verbinden, zondt hy hem afgezanten om de prinsesse, zyne dochter, ten huwelyk te verzoeken. Hunne voorstellingen wierden aangenomen onder deze twee voorwaarden: I. Dat de Schotten afflandt zouden doen van het verbondt, het welk zy met Frankryk hadden, en dat zy een ander verbondt zouden maken met de kroon van Engelandt. II. Dat de jonge koning zich naar Londen zou begeven by de prinsesse, niet welke hy wilde trouwen, en dat hy daar zou blyven tot zo lang het huwelyk zou voltrokken zyn. Terwyl nu de Schotsche afgezanten geen uitvoerige volmacht genoeg hadden om deze voorwaarden te tekenen, keerden zy te rug naar Edenburg, van waar zy wederom bragten de brieven van de koninginne, nevens eene verklaring van den ganschen Schotschen adel. Alle stemden zy toe om afflandt te doen van het verbondt met Frankryk, en zich te vereenigen met den koning van Engelandt, behoudens dat hy van zyn kant verbrak het verdrag, dat hy met den keizer gemaakt hadt aangaande het huwelyk van de prinsesse Maria, op dat zy daar door volkomentlyk zouden verackert zyn, dat hy haar zou ge-

Waarom het te ve niet geslota word.

In April 1525. M. Herbet.

Gezantschap van den keizer aan koning van Engelandt om de prinsesse Maria te verzoeken.

ven aan hunnen koning, zynen neve. Deze zwa- righeid belette het sluiten van het verdrag, doordien de koning niet wilde breken met den keizer, ten zy hy meer dan tot nog toe verlicht was aangaande den achtendocht, welken men hem gegeven hadt, en om dat hy niet wezentlyk wist zyne gevoelens omtrent dat huwelyk. Dus wierdt er alleen een stilstandt gemaakt voor drie jaren en een half, en de Schotsche afgezanten keerden, na het zelve getekent te hebben, weder naar huis.

De keizer, die de lucht gekregen hadt van deze onderhandeling, was daar ongerust over, en zondt *Adolph van Burgundie*, heer van Buren, be- stierder van Vlaanderen, met den voorzitter van Mechelen, in gezantschap aan den koning. Zy hadden last om de prinsesse Maria te verzoeken om haar tot den keizer te brengen, die haar voor keizerinne wilde doen uitroepen, en tot bestier- der der Nederlanden aanstellen. Dit verzoek wierdt gedaan op deze twee voorwaarden: I. Dat de koning de beloofde somme van den bruidschat terstondt zou geven, en II. Dat hy zich zou ver- binden in den volgenden jare in persoon met een machtig leger in Frankryk over te komen. Voor dat de koning den afgezanten zyne mening hadt doen bekend maken, kreeg hy de tyding van den slag van Pavie, de welke grote veranderingen bragt in de gemoedern dezer twee vorsten en in de zaken van geheel Europa.

Maart 1525. M. Herbet. M. Caray. Gematigheit des keizers op de tyding van den veldslag van Pavie, en het ge- vangenne men van Frank- ryk.

De keizer kreeg daar de tyding van te Madrid, alwaar hy krank was aan de dierendagliche koors. Hy hoorde de zelve met eene ongeme- ne bezadigheit aan, en verdoofde, of ontveinsde zyne blydichap daar over, en in plaats van zich te verheugen over eene zo grote overwinninge, beklagde hy het ongeluk van zynen vvaandt. *Wat is 'er weinig zekerheit*, zeide hy, *in den staat der vorsten, en hoe weinig is 'er toe van nolen om alle hunne grootheit ter neder te plaatsen? Waarom zou ik een behagen scheppen, vervolgte hy, in het ongeluk van een vorst, die myn gevangen is gewor- den? Myn staat is niet beter dan de zyne. Hy is in de macht van de wachters, welke men hem ge-*

ven heeft, en ik ben in de banden der genesmeesle- ren, aan welke ik myn leven heb toevertrouwt. Hy noch ik kunnen uit deze kamer gaan. Al het onder- scheidt bestaat daer in, dat by zyne vryheit, en dat ik myne gezondheid verloren hebbe. Is dit onder- scheid nu zo groot, dat ik my veel gelukkiger zou achten dan hem? Hy voegde daar nog by: *Dat een Christen vorst zich niet behoort te verheugen over zyne overwinningen, dan wanneer hy de zelve op de ongelovigen behaalde; en dat hy zich moest beaer- ven over het Christen bloed, dat hy genoodzaakt geweest was te slengen, wel verre van te zegenpreken over hunne nederlage.* Hy verboodt ook alle open- bare vreugdetekenen, en wilde niet, dat men het gescluit zou lullen, noch vreugdevuren aan- steeken. Hy beval echter openbare omgangen, doch om Godt te bidden om de vrede en een- dracht der Christen vorsten tegen den Turk. Hy zeide, dat de hoop, welke hy daar toe hadt, de eenigste blydichap was, welke hy gevoelde over eene overwinninge, de welke zou wegnemen alle de zwa- righeden en beletselen, welke Frank- ryk tot nog toe tegen dit bondgenootschap hadt ingebracht. Byaldien hy altydt deze gelykheit des gemoeds bewaart hadde, hy was daar door gelukkiger geweest, dan door de voorspoedige gevolgen zynen wapenen: doch wy zullen eerlang zien, dat de zelve niet lang bestaan kan tegen het goed geluk, de noodschikkelyke klip voor de deugden der allergrootste mannen.

De koning van Engelandt kreeg byna op den zelve tydt twee renboden, den eenen van we- gens den onderkoning van Napels, en den ande- ren van wegens de bestierder der Nederlanden, twaalf dagen na het gevecht. De zelve waren af- gezonden om hem van de overwinninge des kei- zers en het gevangennemen van den koning van Frankryk kennis te geven. Hy deedt zynen Raadt vergaderen, in welken besloten wierdt, dat hy, als een goed bondgenoot, moest laten bly- ken het aandeel, het welk hy nam aan eene zo gewigtige tyding, en dit wel op zo nadrukke- lyke eene wyze, als hem mogelyk was. Hy gaf ook ter- stondt bevel om het *Te Deum* te laten zingen in de St. Paulus-kerke, alwaar hy tegenwoordig was met zynen geheelen hofstoet, zynde desig uitge- droscht. Hy was echter over deze overwinninge niet al te zeer verblyd: hy voorzag wel, dat de keizer al het voordeel daar van zou trekken, zon- der hem daar deel aan te geven, en dat hy daar door hoogmoediger zou worden.

Om dit uit te vorschien zondt hy afgezanten aan hem. Zy hadden last om hem geluk te wen- sichen over de verovering van het Milances, en om hem vervolgens te verlonen. *Dat by, na de vryheit geplukt te hebben van dit verbondt, het welk by gemaakt hadt mit den koning van Engelandt tegen Frankryk, by verplicht was om zynen bond- genoot te helpen tot de wedererlanging zynen sta- ten tegen de zelve kroon.* Dat het voordeel ewenge- lyk moest wizen daar de onkosten gelyk waren. Dat de koningstabel van Bourbon den oorlog in Provence voor den keizer niet hadt begonnen, dan met het geld, het welk by van Engelandt getrokken hadt, en dat de koning, die hem schepen hadt beslekt, als mede gelsmiddelen en manschap tot dezen oorlog, tot nog toe daar geen voordeel van getrokken hadt. Dat by den keizer niet berydde om den voorspoed, wel- ken by in Italië gehad hadde, maar dat by hem ver- zocht, volgens de voorwaarden van hun verbondt zyne krigsmacht te voegen by de zyne, tot de weder- verovering van Guionne en van Normandië. Dat by daar toe dubbeld verplicht was, voor eerst om te voldoen aan hun onderling verdrag; en ten tweede

1525.

Henri de VIII doet daar over het Te Deum zingen.

Hy laat den keizer vran- gen naar zyn aandeel aan deze over- winninge.

1525. om zyn eigen belang, doordien hy, trouwende met de erfgename van Engelandt, i'eeniger rydt zou bezitten de staten, welke de koning tegenwoordig wederom wilde hebben. Dat het, om de vereeniging, welke zy zamen gemaakt hadden, te bevestigen, en om den koning te verzekeren van de oprechtigheit zynner mening, van noden was den koning van Frankryk ter bewaringe te geven in banden van die gene, de welke hem de princeffe Maria overgeven zouden. Dat dit een onderling pandt zou wezen van eene onverbrekelyke verbindtenisse. Dat de keizer aan de andere zyde niet kon weigeren, den gevangen aan den koning over te geven, om dat het eene uitdrukkelyke voorwaarde van hun verdrag was, waar toe zy zich onderling hadden verplicht, om over te geven de onrechtmatige bezitters*, welke zich onder de gevangenen bevonden. Dat de koning van Frankryk van dat soort was, alzo hy gewelddadiglyk bezat het oude erfgoed der koningen van Engelandt. Dat hy derhalven aan hem moest worden overgelevert, hoe zeer het den keizer ook tegen de borst mogt zyn, indien hy niet wilde schenden de kracht van een verbondt, het welk hy met een plegtigen eedt geslaaft hadt. Deze onderrechten werden den afgezanten niet gegeven, dan na dat de koning die aan zynen Raait hadt medegedeelt, door welchen de zelve werden goed gekeurt. Eenigen nochtans geloofden, dat men te veel eischte, en dat dit een voorwendfel zou zyn voor den keizer om hem niets toe te staan: doch alle kwamen zy daar in overeen, dat de koning in dat geval recht zou hebben om zich zelve voldoening te geven door andere wegen, misschien meer overeenkomende met zyn waarachtig belangen, en met de vrede van het Christen ryk. Men vervaardigde dan het verzoog †, en men stelde het zelve ter handt aan Tonstal, bisschop van Londen, en geheim-zegelbewaarder, en aan den ridder Wingfieldt, de welke zich tot dit gezantschap inscheepten.

† Memorie.
M. Herbert.
De keizer verwerpt de eischen van Henrik den VIII.

M. Herbert.
Mezeray.

Spyt, welken Henrik daar over toont.

† Monarchie.

De keizer wilde hunne voorstellingen niet horen, voorgenomen hebbende, zyne overwinnigen, daar mogt van komen wat 'er van wilde, met niemandt te delen, en meester te blijven van zynen gevangen. Dit hadt men al voorzien. De afgezanten boden hem een mondgesprek aan met den koning, hunnen meester, en waren op een middel bedacht, het welk de twee partyen zou kunnen vergenoegen, de princeffe van Engelandt in handen van den keizer willende geven, onder voorwaarden, bekwaam om den koning gerust te stellen. Zy schreven hem daar over, op dat hy, van de gedachten des keizers onderrecht zynde, aan hen zyne mening liet weten.

De koning zag wel uit de brieven van zyne afgezanten, dat hy zich niet bedrogen hadt in de gedachten, welke hy hadt gehad aangaande de overwinninge van Pavië, en dat de keizer geen gelyken, noch geen medegenoot langer zou willen hebben in zyne voornemens. Aan de andere zyde was Henrik ook al te trotsch om zich te onderwerpen. Hy was tot nog toe aangezien geweest als de scheidsman van Europa; Karel zelf hadt hem dezen naam gegeven: hy nam voor zich daar in te verdedigen, en palen te stellen aan de staatzucht van dezen jongen overwinnaar. Hy besloot dan, zich te gedragen als middelaar tot de algemene vrede onder alle de Christen vorsten, en zich vyandt te verklaren van den gene, die zyne bemiddeling niet zou willen aannemen. Dit besluit zag op den keizer, aan wien zyne overwinning den weg baande tot de algemene heerschappye †. Behalven het belang, dat Henrik hadt hem zulks te beletten, wierdt hy daar toe aangezegt door twee tegentrydige beweegredenen,

1525. doch de welke te gelyk een indruk maakten op zynen geest. Hy was met medelyden aangedaan over de gevangenis van den koning van Frankryk, en met gramichap over de verontwaardiging en over de smaadheden, welke zyne onderdanen van de Vlamingen ontfangen hadden, die den Engelschen kooplieden buitengewone tollen deden betalen, tegen de verbonden, tusschen de twee volkeren gemaakt. De koning hadt daar over geklasgt aan de gouvernante: doch hy hadt geen voldoening daar van gekregen, al zo min als van het geldt, het welk hy aan den keizer geleent hadt, en het welk hy wederom eischte. Men betaalde hem niet dan met goede woorden, en zocht niet dan uitvluchten. Deze wyze van doen vergramde hem: terwyl in het tegendeel de onderdanigheden van de bestierster van Frankryk hem tot medelyden bewogen.

Deze princeffe, gevoelig getroffen over de gevangenis van den koning, haren zone, vreedde voor een algemene opstandt in het koninkryk (a). Zy hadt de Staten van het zelve binnen Lion beroepen, en hadt van hen de bevestiging van hare macht verkregen veel eer door de gematigheit van den hertog van Vendôme, dan door de stemmen van het volk en van den adel, die de bestiering des ryks aan dezen prins wilden opdragen. Doch hy was de eerste om het recht van de regente te erkennen, en hy verplichtte de anderen zyn voorbeeldt te volgen. Zy gaf terstondt last tot het doen van nieuwe wervingen, en om weder te huis te roepen de benden, de welke nog in Italië waren, aan de zyde van Napels en Genua. Dus kwam de hertog van Albanië weder te Marseille te rug met zyn klein leger, over het welke hy het bevel hadt gehad in het koninkryk van Napels. Hy was na den veldslag van Pavië geweken in de landen van den Kerkelyken Staat. Andreas Doria, opperbeieder over de Fransche, galeien kwam hem daar innemen, schepte hem in met alle zyne benden, en bragt hem weder te Marseille. Doch de regente geloofde niet, dat 'er spoediger en zekerder onderstandt te verwachten was dan van den koning van Engelandt.

Men moest hem ten dien einde met Frankryk verzoenen. Zy deedt hem dan door haren afgezant vertonen, Dat het zyne eere te na ging een ongelukkigen vorst, en die niet in staat was zich te verdedigen, nog meer te onderdrukken. Dat hy te edelmoedig was om zich van zulk een voordeel te bedienen. Dat het hem mogelyk niet zwaar zou vallen te onderdrukken jonge prinsessen, wier droefheit en kindschheit hen onbekwaam maakten zich tegen zyne wapenen te stellen: doch dat zy niet geloofde, dat hy de zelve zou willen gebruiken tegen kinderen, die hem niet badden beledigt, noch tegen een gevangen koning. Dat hy een onsterffelyken roem zou verkrygen, indien hy, kunnende de verdeler van Frankryk zyn, liever des zelfs besteller wilde worden.

De koning, die eene grote en edelmoedige ziel hadt, vondt zich zeer aangedaan door zo vleien- de woorden, en eenige nieuwe berechten deden hem daar omtrent een vast besluit nemen. Zyne afgezanten gaven hem kennis van het voornemen, dat de keizer hadt om met de princeffe van Portugal te trouwen. Daar door wierdt het verbondt geschonden, het welk hy met Henrik gemaakt hadt, en des zelfs maagschap veracht. Aan den anderen kant vermaande hem de paus af te staan van zyne eischen op Frankryk, en om zich alleen daar op

(a) François hadt haar van zyn ongeval zelf kennis gegeven met deze weinige woorden: *Mevrouw, alles is verlorren, behalven de eer.*

De hertog van Angoulême beroept de Staten.

Bewo-
dene
welk
den
verpl
wede
den
verbe
met
den

M. H.
Mez.
Mr. E.
in zyn
der R.
St. A.
Grand
Antu
aan B.

Gevo
van H
tegen
den V

Antw
van K
den V
Henri
VIII.

M. L.

1525. op toe te leggen om de Christen vorsten te ver- eenigen tegen den Turk, de welke Europa met een inval dreigde, aan de zyde van Duitschlandt door de verovering van Belgrado, en van de zyde van Italië door het vermeersteren van Rhodus.

Beweegre- denen, de welke Henrik den VIII verplichten weder tette- den in een verbondt met François den I.

M. Herbert. Mezeray. Mr. Burnet in zyne Hist. der Reformatie. M. le Grand in zyn Antwoordt aan Burnet.

Gevoelighet van Wolsey tegen Karel den V.

Antwoordt van Karel den V aan Henrik den VIII.

M. LeGrand.

Terwyl hy waggelde door zo vele beweegre- denen, de welke ten voordeele van den koning van Vrankryk spraken, kwam hem in de gedach- ten hunne byeenkomst op het goud laken veldt, de tekenen van genegenheit, welke zy malkan- der bewezen hadden, zyn goed gelaat, en zyne vaardigheit in de steekspelen. Hy bragt zich te binnen de grote daden van dezen vorst in den veldslag van Marignan, en eindelyk verbeeldde hy zich hem strydende voor Pavië te zien met eene verwonderlyke dapperheit. Door alle deze denkbeelden bewogen gevoelde hy in zyn hert niet dan liefde voor de deugden van dezen ongeluk- kigen vorst, en medelyden over zyn ongeluk: zo dat hy voornam met ernst te arbeiden tot des zelfs verlossing. Hy wierdt hier toe daarenbo- ven aangezet door den kardinaal *Wolsey*, gewonnen door den afgezant der regente van Vrankryk, en aangedreven door zyne eigene gevoeligheit, wel- ke hem noodzaakte zich by deze gelegenheit te wreken over alle de dingen, waar omtrent hy door den keizer misleid was. *Wolsey* was op nieuw geraakt door een brief, welken deze vorst aan hem geschreven hadt, verschillende in bewoor- dingen zeer veel van de vorige. Hy hadt de zel- ve doorgaans met eige handt geschreven, en ein- digde de zelve, gelyk boven gezegt is, met deze vleende ondertekening: *wv zoon Karel*. De- ze laatste was geschreven door zynen geheimschry- ver, en slechts ondertekent: *Karel*; eene ge- voelige belediging voor dezen staatzuchtigen staats- dienaar, de welke niet kon verdragen, dat de keizer, die zich, om zo te spreken, te voren voor hem vernedert hadt (a), hem nu zo hoogmoedig behandelde. De koning was insgelyks gebelgt o- ver het antwoordt, dat *Karel* gaf op een brief, kort na de gevangenneming van den koning *Fran- çois*. Hy wenichte hem daar geluk over, en vroeg hem, wat hy van zyn kant te doen hadt tot volmakinge van hun verbondt, om den koning van Vrankryk te verplichten den eenen en den ande- ren voldoening te geven omtrent hunne wederzyd- sche eischen. *Wees maar gerust*, antwoordde hem deze vorst, *ik heb het hart in myne netten; men behoeft nergens op te denken dan om de huidt te de- len*. Hy begreep daar uit, dat de keizer hem wilde om den tuin leiden, en dat, byaldien hy hem liet begaan, de verdeeling, van welke hy sprak, die van den leeuw zou zyn. Het viel de- zen gunsteling dan gemakkelyk hem wys te ma- ken wat hy wilde wegens de stoutheit van dezen jongen overwinnaar, wiens geluk hem verblind- de, en die, in plaats van smeker, die hy nog niet lang geleden geweest was, tegenwoordig een ge- heel ander liedt zong en den meester speelde. Ee- nigen zeggen, dat het in dezen tydt was, dat de regente *Anna Boulyn* naar Engelandt deedt over- gaan, om hare aanloklykheden te besteden ten voordeele van Vrankryk. Men sprak echter eerst

[a] Men ziet dit onder anderen uit een brief van dezen vorst aan den kardinaal, in welken hy onder andere vleende uitdruk- kingen zegt: *want UE. weet, dat ik al myn vertrouwen ten eenemale op U stelle*. enz. Zyn vedrag tegen Henrik zelf was te- genwoordig ook geheel anders dan te voren; en in plaats dat hy te voren met eige handt aan hem schreef, en zich tekende: *Uw zoon en neef Karel*, schreef zyn geheimschryver in het vervolg alydt de brieven, en hy ondertekende de zel- ve slechts met zynen name, *Karel*. Zie het XIII Deel van de *Acta Publica*.

een jaar daar na van de liefde, welke zy den ko- ning hadt ingeboezemt.

Wat 'er van zy, *Henrik* wilde zich niet ver- haasten. Hy schreef aan den keizer ten voordee- le van den gevangen koning, en verwachtte de uitwerking van zynen brief en van de onderhan- deling zynen afgezanten. Hy verwachtte dit te vergeefsch. De bezadigtheit, de welke de kei- zer hadt doen blyken op de eerste tyding van zy- ne overwinninge, verdween byna eensklaps; het zy de zelve niet oprecht was geweest, het zy dat het denkbeeld der grootheit van zyne overwin- ninge hem der zelve ydelheit hadt doen verge- ten, over welke hy echter aanstonts zulke wy- ze aanmerkingen gemaakt hadde. Hy gaf geen antwoordt noch op den brief des konings van Engelandt, noch op dien, welken de koning van Vrankryk hem ter zelve tydt schreef. Die van den laatsten was vervat in uitdrukkingen, de welke niet min standvastigheit vertoonden dan onderwerping. Hy begon met verontschuld- ingsen van hem niet eerder te hebben kunnen schryven, om dat zyn bewaarder hem daar toe geen verlof hadt willen geven. Hy vleide vervolgens zynen overwinnaar, en vondt, naar hy zeide, veel vertroosting in de overweging, dat hy was de gevangen van een edelmoedigen vorst, die van hem niets zou eischen, dat boven zyne macht was, of nadeelig aan zyne eere. Dat hy hoopte, dat hy zou aannemen de billyke aanbiedingen, wel- ke men deedt voor zyne vryheit, en dat hy geen genoeg zou scheppen om hem in de gevangenis te zien kwynen, door eene onwaardige staatzucht om een koning in zyne boeien te houden. Eindeelyk, dat het voor hem veel bearlyker en veel voordeliger zou zyn in vryheit te stellen een vorst, welken hy daar door tot eene eeuwige erkennisse zou verplichten, dan zich te beroven van de vruchten zynen over- winninge, hem van hertzeer doende sterven. Alle de prinslen van Italië spraken ook voor de losla- tinge des konings: doch de tydt was nog niet gekomen.

De keizer vergaderde zynen Raadt op de aanhoudingen, welke men hem van alle kanten deedt, en over de maatregelen, de welke hy zou nemen in zulk een tedere omstandigheit. Aan den eenen kant hadt hy grote voordeelen te hopen, en aan den anderen vreesde hy voor den nayver van gansch Europa. Zyn Raadt was van gevoelen, dat hy het losgeldt van zy- nen gevangen moest stellen op den hoogsten prys, tot welken hy het zelve kon doen klimmen; en dat hy, zynde meester van zyn eigen geluk, niets moest vergeten om de zelve standvastig en heerlyk te maken: *Da' er geen ander middel toe was, dan eene heerschappy te verkleinen, de welke eene schaduwge gaf aan de zyne*. Dat men moest hernemen het ge- ne, *Lodewyk de XI Karel den Stouten ont- nomen hadt; zich bevryden van de bulde, welke by hem van de Nederlanden moest doen, en het konink- ryk verdeelen tusschen François den I en den hertog van Bourbon, op dat de staten van den laatste dien- den tot een bolwerk voor die van het huis van Os- tenryk tegen de staatzucht van den eersten*. Daar was niemandt dan de bisschop van *Osma*,* of van biechtvader van *Karel*, de welke wilde, dat deze vorst, edelmoediger zyn geluk gebruikende, den koning in vryheit zou stellen, zonder van hem ander losgeldt te eischen dan dat gene, het welk hy zich zelve zou opleggen. Hy ver- toonde, *Da' er meer grootmoedigheit en meer ze- kerheit was in zo eene behandeling dan in die van eene al te ver getrokken strengheit, de welke den keizer zou beroven van de eere van een grootmoedigen*

1525.

M. Herbert. Mezeray. De keizer vergeet zyne eerste gema- tighheit.

Brief doot François den I uit zyne gevangenis geschreven aan den kei- zer.

De Raadt des keizers is van ge- voelen het losgeldt des konings te stellen op zo hogen prys, als men zou kunnen,

* of van Osma. De biecht- vader des keizers is van een edel- moediger gevoelen.

1525. overwinnaar, en aan de andere zyde tegen hem alle de andere mogendheden doen opstaan. Zyn gevoelen wierdt niet gevolgt. De keizer hadt zyn besluit genomen, en hebbende zich door zyn goed geluk laten omzetten, hadt hy voorgenomen Vrankryk te brengen tot een staat, die het zelve onbekwaam maakte om iets in Italië te vorderen, noch zich tegen zyne verheffing te kanten.

Op dit ontwerp zondt hy aan den koning den grave van Reux*, met de voorwaarden, welke hy hem zou voorstellen om te ondertekenen ter erlanging van zyne vryheit. In de eerste wierdt hem een verbondt voorgestelt, in het welke de keizer wilde dat hy nevens hem tradt tegen den Turk. De tweede betrof een huwelyk van den Dauphin met de prinsesse van Portugal. De derde raakte de wedergeving van Burgundië, het welk de keizer eischte, met Terouane, Helder en alle de plaatsen, welke de koning in Artois veroverd hadt. De vierde was aangaande de herstelling van den konnestabel van Bourbon in alle zyne goederen, met de inruiming van Provence, het welk tot een koninkryk zou verheven worden. De andere voorwaarden beheldden zaken van minder gewigt.

De koning, de zelve gelezen hebbende, antwoordde den grave van Reux stoutmoediglyk: *Dat het niet nodig was geweest eene zo verre reize te doen, om hem zulke onbillyke voorwaarden te brengen. Dat zyn ligchaam gevangen was, maar dat zyne ziel en zyne dapperheit vry waren, en dat hy nooit iets zou doen, een koning onwaardig. Dat de fortune, hoe wreed ook tegenwoordig tegen hem, tot nog toe niets van zyn koninkryk hadt afgescheyt; en dat hy zo laf niet was om het zelf te doen.* De Spaansche geschiedschryver † zegt, dat hy den degen trok om dien in zyne borst te stoten, uitroepende: *Een koning van Vrankryk moet zodanige onwaardigheden niet overleven!* Hy voegt daar by, dat *Alarcon*, die zich in zyne kamer bevondt, zich op den degen wierp, en hem den zelve uit de handt wronk.

Ondertusschen werkte de regente met haren gehelen Raadt om den keizer te bewegen. Zy stelde ten dien einde *Moncade*, zeevoogdt van de keizerlyke vloot, in vryheit, en den prins van Orange, welken *Andreas Doria* gevangen hadt genomen, zonder ander losgeld te eischen dan de erkentenis, welke hunne deugd hen moest inblazen, en welke de keizer zelf daar voor moest hebben. Zy deedt vervolgens eenige voorwaarden beramen, welke zy den koning wilde laten aanbieden te tekenen, en de zelve te doen goedkeuren door alle de Staten des ryks, de welke verbeteren zouden dat gene, het welk buitensporig was in die gene, de welke de keizer hadt voorgeslagen. Zy belastte daar mede de twee gevangenen, onlangs door haar ontslagen, welke zy deedt volgen door den aartsbisschop van Embrun en door *Philips Cbabot*, heere van Brion, hare afgezanten. De eerste behelde, dat de koning zou trouwen met de zuster van den keizer, weduwe van den koning van Portugal, niet tegenstaande de belofte, welke de keizer gedaan hadt aan *Bourbon* om haar aan hem ten huwelyk te geven, en dat de Dauphin zou trouwen met de Intante, dochter dezer koninginne. De tweede voorwaarde was, dat het hertogdom van Burgundië de koninginne ten huwelyk zou worden medegegeven, en tot erfgoedt aan de kinderen, de welke uit haar mogten geboren worden. De derde, dat de koning afstandt zou doen van alle zyne eischen op het Milanecs, den staat van Genua, en het koninkryk van Napels. De vierde, dat

hy zou vernietigen de huldiging, welke men wegens Vlaanderen verplicht was te doen aan de kroon van Vrankryk. De vyfde, dat hy Helder en Doornik zou wedergeven. De zesde, dat hy zyne dochter* zou geven aan den hertog van Bourbon, hem herstellende in zyne goederen, waardigheden en inkomsten. Daar waren nog andere voorwaarden, by de welke zich de koning verbondt aan den keizer eene somme gelds te betalen voor de steden, gelegen aan de rivier de Somme, zynde het oude erfgoedt van *Karel* den Stouten; tegenwoordig te zyn by de kroninge des keizers, wanneer hy ten dien einde naar Italië zou komen, en hem derwaarts doen geleiden door zyne galeien; en met hem overtekenen naar Griekenlandt, of in Afrika, wanneer hy de ongeloovigen zou gaan beoorlogen.

By deze voorwaarden was gevoegt een tweede brief van den koning en nog een ander van de regente. *Moncade*, die den koning in zyne gevangenis gezien hadt, naar Spanje kerende, bragt de zelve over, zo wel als de voorwaarden, om de zelve den keizer aan te bieden. Hy kweet zich zeer wel van zynen last; maar noch hy, noch de prins van Orange konden iets veranderen in het besluit, het welk *Karel* genomen hadt. Hy merkte Burgundië aan als het erfgoedt van zyne voorouderen, en wilde daar omtrent van geen vergelyk horen. Dit was de steen des aanstoots, de welke alle de onderhandelingen onnut maakte. Men zou te vergeeffich onderstaan hebben een middel omtrent het overige uit te vinden, doordien het onmogelyk was de twee partyen over dit hoofdpunt te doen overeenkomen.

De keizer was altydt te Madrid geweest. Hy vertrok van daar, en kwam te Toledo, alwaar hy de staten van Castilië beriep. Hy hoorde daar het verzoek, het welk zy hem deden, om hem met de prinsesse van Portugal te doen trouwen, die een ouderdom hadt, bekwaam om kinderen voort te brengen, veel eer dan de prinsesse van Engelandt, de welke nog al te jong was.

Gedurende deze onderhandelingen vonden de graven van St. Paul en van Vaudemond, nevens den marquis van Saluces middel om zich in vryheit te stellen. Zy maakten hunne wachters dronken, en terwyl zy sliepen, versmoort in hunne dronkenschap, openden deze drie gevangenen de deuren, en namen de vlucht in het landt van den Kerkelyken Staat. Zy vertoefden daar, en smedden allerhande aanslagen om den koning uit zyne gevangenis te verlossen. Het secheelde weinig of het hadt hen gelukt. De onderkoning van Napels was daar ongerust over, en om zich van een zo gevaarlyk pandt te ontslaan, riedt hy den koning aan te verzoeken, dat men hem naar Spanje zou overvoeren. Hy voegde daar by, dat hy den keizer daar zou zien, en dat hy meer zou uitwerken door een mondgesprek met den zelve, dan door alle de onderhandelingen zyner afgezanten. Hy boodt hem zyne goede diensten aan tot deze overvoeringe. Hy verzocht den koning naar Vrankryk te schryven, om de verzekeringen, welke de onderkoning wegens deze reize wilde hebben, te erlangen. De koning bemerkte het rechte oogmerk van den onderkoning niet, en wenshende den keizer te zien nam hy het voorstel van den zelve aan, en deedt het gene de hy wenschte, om zyne reize te verzekeren. Doch hy ontdekte wel haast, dat hy misleid was. Hy wierdt niet beleefder in Spanje gehandelt dan in Italië: men bragt

De keizer volgt het eerste gevoelen.

* Anderen zeggen van Buren, zoon van den grave van Reux.

Voorwaarden, den koning door den keizer voorgestelt.

Edelmoedig antwoordt den koning.

† Sandoval.

1525.

Metray zegt zyne schoonzuster.

De keizer is onbewegelyk.

Hy is bedacht op een huwelyk met de Intante van Portugal.

De onderkoning van Napels misleidt Frans den I.

Men voert den koning over uit Spanje.

1525.

Hy wordt ziek, en keizer keem zien.

* Gattin.

Edelmoedig raadt Gattinara.

De hertogin van Alençon komt de vryheit den koning haren hertog verzoeken. M. Livet.

Zy ontslaat zy verlossing door de loze sta.

1525. bragt hem in bewaring op het kasteel van Madrid, in het hert van Spanje, verre van de zee en van de grenzen afgelegen, en zonder hope van eenig onderstandt. Men gaf hem, wel is waar, de vryheit om te wandelen, doch altydt van lyfwachten omringt. De keizer weigerde hem voor eerst te bezoeken en te zien: zo dat hy eenigen tydt na zyne aankomste aldaar ziek wierdt. Zyne ziekte gevaarlyk wordende, vreesde Karel alle voordeelen te verliezen, byaldien hem de dood zynen gevangen ontrukte. Deze vrees verplichtte hem om hem te gaan bezoeken, en om hem goede hope te geven; een goed geneesmiddel om hem tot zyne vorige gezondheid te herstellen. Zyn kanselier * riedt het hem af, ten minste om hem zo schiclyk in vryheit te stellen. Hy vertoonde hem, dat het zyne eere te na was, dezen vorst met eene valsche hope te vleien, of hem uit baatzucht te bezoeken, waar van het doelwit zou zyn niet de genezing van zynen gevangen, maar om des zelfs losgeldt niet te verliezen. Dit gevoelen was edelmoedig: doch de keizer volgde het niet. Hy tradt in de kamer van den koning, naderde des zelfs bedt, en omhelsde hem. *Myn Heer, zeide de koning tegen hem, gy komt uren gevangen bezoeken. Neen zeker, antwoordde de keizer, ik kom mynen waarden broeder en vriendt zien om hem in vryheit te stellen. Ik zeg het nog eens, hervatte de keizer, gy zyt vry, myn lieve broeder, myn waarde vriendt.* Hy raadde hem vervolgens zorg te dragen voor zyne gezondheid, hem verzekerende, dat zyne zaken een goeden uitslag zouden hebben. Hy gaf hem den volgenden dag een tweede bezoek, en keerde daar op weder naar Toledo. Het viel uit gelyk hy voorzien hadt. De hoop der vryheit, de welke hy aan den koning hadt gegeven, deedt eene zo vaardige uitwerking op des zelfs geest, als de nederlagtigheit wegens zyne gevangenis op zyn ligchaam gedaan hadt; zo dat de blydschap daar over wel haast door de genezing gevolgt wierdt.

Hy verkreeg eene nieuwe vertroosting door de aankomst van de hertoginne, zyne zuster, weduwe van den hertog van Alençon. De keizer bragt haar zelf by hem, en zy volgde hem eenige dagen daar aan naar Toledo. Zy handelde vervolgens met hem over het herstellen der vrede en over de vryheit des konings, en drong boven al aan op het huwelyk van den koning met de koninginne van Portugal. Karel antwoordde haar, dat hy zyn woordt gegeven hadt aan den hertog van Bourbon, en dat hy het zelve niet kon herroepen dan met zyne toestemminge; dat de koning daar omtrent met hem zou overeenkomen, en den konneftabel eene andere party bezorgen, en dat hy dan het huwelyk, het welk de hertogin van Alençon hem voorstelde, zou helpen bevorderen. Maar sprekende van eene andere party voor den konneftabel dacht hy op de hertoginne van Alençon zelve. Zy gingen vervolgens over tot des keizers eisch aangaande de herstellinge van Burgundië, waar over zy het niet konden eens worden. Dus nam de hertogin afscheidt van den keizer, en verkreeg verlof om nog eens den koning, haren broeder, te gaan zien, voor dat zy naar Vrankryk te rug keerde. Men zegt, dat de konneftabel haar hadt bemint, en dat hy zyne oude genegenheit weder voelende boven komen, gewillig afstondt van het huwelyk met de koninginne van Portugal.

Gelyk de vrouwen doorgaans listiger zyn dan de mannen, dus overleide de hertogin by zich een middel ter verlossing van den koning, het welk gelukt zou hebben, indien de aanslag niet

door eenen der medeplichtigen ontdekt was. Onder de slaven, welke men aan dezen vorst, om hem te dienen, gegeven hadt, was een Neeger, die hout en kolen aanbragt. De hertogin stelde hem voor de klederen des konings te nemen, hem het aangezicht zwart te maken, en hem dus verkleed uit de gevangenis te doen gaan, als of hy de Moor was. Men moelt, om dezen aanslag te doen gelukken, niet alleen dezen slaaf, maar ook den kamerdienaar en den hofmeester in zyne belangen hebben. Dit wierdt gedaan door het geldt van de hertoginne. Alles was derhalven gereed ter uitvoeringe van dit voornemen, wanneer het zelve by ongeluk ontdekt wierdt. *Roche-Pot*, een Fransch edelman, die by den koning was, handelde by zeker voorval den kamerdienaar kwalyk; en deze ontdekte, om zich te wreken, den geheelen aanslag. De keizer, zegt men, kon kwalyk geloven, dat zich de koning door een bedrog zou hebben willen in vryheit stellen; als of het een gevangen niet eigen was zyne wachters, als hy kan, te bedriegen, en hen te ontglippen. Deze kwaade uitslag wierp des konings moedt niet ter neder, maar hy liet den keizer door den maarschalk van Montmorenci zeggen, dat, hoe hard ook zyne gevangenis zyn mogt, hy echter nooit in de wedergevinge van Burgundië zou bewilligen; en dat 'er aangaande het overige zo veel verschil niet was tusschen de voorlagen van den eenen en de aanbiedingen van den anderen, dat men het daar over niet zou kunnen eens worden.

Terwyl deze twee vorsten onder elkander twisten, maakten die van Italië zamen een verbondt tegen den keizer. Zyne macht maakte hen na-yverig, en zy zagen wel, dat hy, indien hy zyne banden vast maakte door eene voordeelige vrede met Vrankryk, hy in Italië de zelve macht zou willen oefenen als in Duitschland. Voornamentlyk waren zy daar over vergramt, dat hy, tegen zyn gegeven woordt, *Sforce* niet herstelde in het hertogdom van Milaan. Dus maakten de paus, de Venetianen en de andere kleine Italiaansche prinsen, hunne vryheit willende bewaren, zamen een verbondt, in het welke zy den koning van Engelandt nodigden te treden. Men zegt, dat *Pescarre* zelf in dit verbondt tradt: doch zyne dubbelde trouwloosheit kwam wel haast aan den dag, wanneer hy het gansche geheim aan den keizer ontdekte, en *Sforce* van zyne beste plaatsen beroofde, in stede van hem daar in te bevestigen.

Aan den anderen kant deedt de regente den koning van Engelandt gedurig aanzoeken om zich met Vrankryk te verbinden. Hy maakte daar zwarigheid over, tot zo lange, dat hy een zeker antwoordt van den keizer zou ontfangen hebben op de nieuwe voorstellingen, welke hy hem door zyne afgezanten hadt laten doen. Dit was om in Vrankryk te trekken, elk met een leger van dertig duizend man, op gemene kosten, en het zelve te veroveren, en volgens hun eerst gemaakte verdrag onder malkander te verdeelen; tot bevestiging van het welke hy daarenboven eischte, dat de keizer zou trouwen met de prinsesse van Engelandt. Deze twee voorlagen wierden verworpen, en de koning geloofde toen, dat hy zich ontslaan kon van het verbondt met een vorst, die hem geen woordt hieldt, en die nergens op dacht dan om zich zelf groot te maken.

Hy benoemde derhalven eenige gevolmachtigden, om met die van de regente van Vrankryk in onderhandeling te treden, de welke een drievoudig verdrag zamen opstelden, en het zelve den

1525.
Guiscardiyn.
Hy wordt
ziek, en de
keizer komt
hem zien.

* Gattinara.

Edelmoedige raadt van Gattinara.

De hertogin van Alençon komt de vryheit van den koning haren broeder verzoeken.
M. Herbert.

Zy onderstaat zyne verlossing door eene losse streck.

1525.
de welke niet gelokt

Verbondt der Italiaansche prinsen tegen den keizer.

M. Varillas.

Mazaroy.

De keizer verwerpt de nieuwe voorlagen van den koning van Engelandt.

Drievoudig verdrag getekent tusschen de ge-

1525. 30 Augusty tekenden. Het eerste behelste een verwerend en aantastend verbondt, en bevestigde dat gene, het welk in den jare 1518 te Londen tusschen deze twee koningen gesloten was, en vernieuwt by hunne zamenkomst in het goud laken veldt in den jare 1520. Hunne wederzydsche bondgenooten wierden in dit verdrag begrepen, behalven de genen, die sedert het laatstgemelde verbondt van den jare 1518 eenige staten of plaatsen van eenen dezer twee vorsten veroverd hadden, het welk op den keizer zag, die zich van het hertogdom van Milaan hadt meester gemaakt. Ook beloofde de koning *Henrik* in eene afzonderlyke voorwaarde, op alle wyze zyn best te zullen doen om den koning *François* zyne vryheit en slaking te bezorgen. Het tweede verdrag raakte de betaling der verscheide geldfommen, welke de koning van Vrankryk dien van Engelandt, volgens hunne overeenkomsten in de jaren 1515, 1518 en 1520*, schuldig was, tot afdoening van welke schulden de regente, in den name van haren zone, den koning *François*, zich verbondt, den koning *Henrik*, of zyne nazaten en opvolgers, te betalen eene somme van twee miljoenen goude kronen, de welke op zekere termynen zouden betaalt worden, te weten 47368 kronen binnen veertig dagen na de tekeninge van dit verdrag; eene gelyke somme op den volgenden 1 November, en vervolgens even zo veel van zes tot zes maanden, tot dat de gehele somme van de twee miljoenen was afbetaalt. Men hadt van de zyde van *Henrik* niet alleen uitdrukkellyk bedongen, dat byaldien hy mogt komen te overlyden voor dat hem de gehele somme was afbetaalt, de achterstallen aan zyne erfgenamen en opvolgers zouden goed gedaan en betaalt worden; maar men kwam daarenboven nog overeen, dat, ingevalle *Henrik* den tydt der volkome afbetalinge † mogt overleven, hy jaarlyksch van het Franche hof nog zou genieten eene somme van honderd duizend kronen: doch dit laatste zou niet langer duren dan het leven van *Henrik*, en met zyne doot eindigen. Tot borgen van dit alles wierden den koning van Engelandt gegeven de kardinaal van Bourbon, de hertogen van Vendôme, Longueville en van Montmorenci, de graven van S. Paul, van Maulevrier en van Brienne, de heeren van Lautrek en van Brezé, nevens de steden van Parys, Lion, Orleans, Toulouze, Amiens, Bourdeaux, Tours en Rheims. By het derde verdrag nam de regente aan en verplichtte zich, de koningin weduwe van Vrankryk, zuster van den koning *Henrik*, te zullen doen betalen alle achterstallen van haar weduwegoedt, tot dezen tydt toe, en vervolgens zorge te dragen, dat het zelve in het toekomende op de vastgestelde termynen vaardig betaalt wierdt. Men kwam in een afzonderlyk verdrag nog overeen, dat de koning van Schotlandt onder de bondgenooten des konings van Vrankryk niet zou gerekent worden, ten zy zich zyne onderdanen, de Schotten, tot den aanstaanden 25 December stil hielden, en gene de minste vyandelykheden tegen de Engelschen pleegden. En in nog een ander verdrag wierdt bedongen, dat het Franche hof op generlei wyze, het zy opentlyk, of onder de handt en met oogluikinge, zou dulden, dat de hertog van Albanie gedurende de minderjarigheit van *Jakob* den V naar Schotlandt overging. De gevollmachtigden, door welke deze voorwaarden wierden gesloten en getekent, waren van de zyde des konings van Engelandt de kardinaal *Wolfey*, de hertog van Nortfolk, de marquis van Excester, de graaf van Worchester, de bisschop van Ely, en

1525.
volmachtigden van
Henrik den VIII en die van de regente van Vrankryk.
Atta Publ.
Tom. XIV,
fol. 48. etc.

* Zie fol. 106, 120 en 126.

† De zelve geschiedde in veertig termynen en binnen twintigjaren.

Thomas Morus, en van de zyde der regente van Vrankryk *Brinon*, eerste voorzitter in het Parlement van Rouaan, en *Jan Joachim* heer van Vaux. Het verbondt wierdt afgekondigt den 8 September, en in de volgende maandt door de regente bezworen, gelyk uitdrukkellyk in het tweede verdrag bedongen was, in de tegenwoordigheit van *Taylor* en *Fitz-William*, door den koning van Engelandt ten dien einde naar Vrankryk gezonden. Ook wierdt het zelve bevestigd door de Parlemen ten van Parys, Toulouze en Bourdeaux; en de bovengemelde heeren en steden ondertekenden de borgtocht. De kardinaal *Wolfey* ontving een afzonderlyk verbandschrift van de regente, ondertekent den 18 November, by het welke zich de zelve verbondt, hem voor eerst te doen betalen de achterstallen van zyn jaarlyksch inkomen wegens het bisdom van Doornik, bedragende sedert vier en een half jaar, dat men hem het zelve schuldig was, 29793 goude kronen, en ten tweede, wegens verscheide andere zeer gewigtige redenen, nog honderd duizend goude kronen; welke penningen, te zamen eene somme van 121898 kronen uitmakende, hem in zeven jaren en twee termynen zouden betaalt worden. De koning *François* was zeer verblyd, wanneer hy in zyne gevangenis de tyding van het sluiten van dit verbondt met Engelandt ontving, en ondertekende, tot des zelfs bevestiging, het zelve vervolgens met eige handt op den 27 December.

Wy moeten hier niet stilzwygende voorbygaan, dat de koning *Henrik* zo edelmoedig was, en geen vergoeding vorderde wegens de onkosten, die hy gedaan hadt om den keizer by te staan, welken hy daar over niet kon aanspreken, om dat hy het verbondt met den zelve verlaten hadt. Hy betuigde ook aan de Franche afgezanten, dat hy niet zou toelaten, dat men eenig gedeelte van het koninkryk zou afscheuren tot losgeldt voor den koning, of om te voldoen aan de staatzucht van den hertog van Bourbon.

In het zelve jaar zondt *Henrik* afgezanten naar Denemarken, om de Standen te bewegen tot het herroepen van hunnen koning *Christiaan*; of, byaldien zulks geen ingang vondt, om hen te bewegen ten minste eenen van zyne zonen in zyne plaats op den troon te stellen. Doch de Standen weigerden volstrekt het eerste, en vertoonden, dat zy het tweede niet konden toestemmen, zonder hun leven bloot te stellen aan het believen van den zonen vader of zou navolgen, of wreken.

Men hadt in dit jaar eenige wanorders in Engelandt ter oorzake der belastingen, de welke de koning op het volk leide, en der hervormingge, welke de kardinaal deedt in de kloosters. Men gaf hem de schuldte zo van het een als van het ander, doordien hy de voornaamste oorzaak van het uitschryven dezer belastingen geweest was, zo wel als van het vernietigen der kloosters. Daar waren ook grote bewegingen ten aanzien van den Godsdienst in de meeste staten van Europa. Wy zyn verplicht deze zaken kortelyk op haar beurt te verhalen, eer wy overgaan tot het gevolg, het welk het verbondt tusschen Vrankryk en Engelandt gehad heeft.

De geldmangel des konings, door zyn verbondt met den keizer veroorzaakt, hadt hem genoodzaakt nieuwe schattingen van zyne onderdanen te vorderen. Hy liet de zorg daar van over aan den kardinaal *Wolfey*, de welke hem hadt verzekert, dat hy nooit ergens gebrek aan zou hebben, zo lang als

1525.

Atta Publ.
Tom. XIV,
fol. 100.

Mezroy.
Edelmoe-
digheit van
Henrik des VIII.

M. Harv.
Hy doet
aanroek by
de Deenen
tot herstel-
linge van
Christiaan
den II.

Marmu-
ringen der
Engelschen
tegen *Wol-*

als

1525.

Sta Pabli,
om. XIV,
k. 100.

Secroy.
Edelmoe-
ghheit van
teurik den
III.

J. Harlot.
Hy docht
anzoek by
e Dena
de herli-
nge van
hrifiaan
en II.

urmut-
ngen der
ngelichen
ngen W^o
k.

Abr. vander Werff pinx.

Vormeyden. sculp.

Klagten
Engelich
over de
gering.

* Hierover
leze.

M. Hobbe

Henric
af van de
schatting,
welke by
hadt wilde
doen heff

1525. als hy het bewindt van zaken zou hebben. Doch een vorst, die de bestiering van zynen staat op zynen gunsteling laat beruffen, heeft vroeg of laat berouw over zyne onachtzaamheit. Het volk kon het hem in langen tydt niet vergeven, dat hy zyn gezag overgaf, noch dulden, dat hy hun goet en leven stelde in de handen van zyne staatsdienaren, zonder daar over klagten te doen, die veelmalen met een opstandt eindigen. Dit gebeurde te Londen en in de andere landschappen, door den afkeer, welken men voor den kardinaal hadt zo wel als voor de zware schattingen. De gemachtigden, welke hy tot deze invordering gebruikte, hadden last het zesde deel van de goederen der wereldlyken te vorderen, en het vierde van die der geestelyken. Het volk stont op, en zeide, dat deze asperffing boven hun vermogen was, en tegen de wetten streeft;

Klagen der Engelischen over de regering.

Dat zy uitgeput waren door alle de voorgaande belastingen, en dat zy sedert vyftien jaren, dat de koning op den troon hadt gezeten, vyf en twintig nieuwe schattingen betaalt hadden. Dat zy wel verzekert waren, dat deze laatste een uitvinding was van den kardinaal, die voor den koning de armoede des volks verborgen hielt. Deze eerste beweging wierdt bevredigt door de voorzichtigheit en goedheit des konings, die de wervingen deedt staken, na dat hy van den staat zynen onderdanen onderrecht was, en van de rechtmatigheit hunner klagten. Hy liet het dan aan hunne bescheidenheit over om te geven het gene zy wilden. Dit was de goedwillige schatting te vernieuwen, de welke zo veel geruchts onder de voorgaande regeringen gemaakt hadt. Die van Londen begonnen weder te morren, en zeiden, Dat men hen niet ontlafte, en dat men de zelve schatting onder een andere benaminge invorderde, dat de naam van goedwilligheit zelf, zo algemeen in schyn, verbierg de allerhatelykste schatting, welke men ooit van het volk geëischt hadt, dat de zelve eindelyk vernietigt was geweest door een wet, uitdrukkelyk gemaakt van Richard den III. De gevormachtigden antwoordden, Dat het edict van goedwilligheit gemaakt was door Eduard den IV, wettig koning, en wiens regering doorluchtig geweest was, in plaats dat de beroeping van het zelve gebied was door Richard den III, een verfoeilyken dwingelandt, en die zich van de kroon niet dan ten koste van het bloedt zynen neven hadt meester gemaakt; dat hy, om zich in zyne onrechtvaardige bezitting te verdedigen, getracht hadt het volk door giften te winnen, dat dit de beweegreden was, die hem hadt aangenoopt om te beroepen het gebodt van Eduard den IV. Dat het dusdanig met den koning niet gelegen was, dat hy een wettig en volflagen gezag oeffende, het welk hy uit de geboorte hadt, en dat hy niet gebonden was, om zich daar in te beveligen, iets van de rechten zynen kroone af te slaan. Ondertusschen ontboodt de kardinaal den hoofdschout en de Aldermans, met welke deze zaak wierdt afgedaan.*

M. Herbert.

Zy verwekte meer geruchts in de landschappen, alwaar het volk de wapenen opnam. Het gezag der hertogen van Nortfolk en Suffolck verplichtte het de zelve weder neder te leggen, zynde daar toe door zachte, en niet door geweldige middelen bewogen. Men maakte zich echter meester van de hoofden, welke men gevangen te Londen bragt. De koning gaf toen ook preuven van zyne zachtmoedigheit en billykheit. Hy deedt zynen Raadt vergaderen, in welken hy vertoonde, Dat hy kwalyk was onderrecht geweest, wanneer hy een nieuwen onderstandt van zyne onderdanen verzocht hadt, welker ellende hy niet hadt geweten; dat hy voornemens was de beffing daar van te doen staken,

Henrik staat af van de schatting, welke hy hadt willen doen hebben.

II Deel.

en hen te vergeven een weigering, welke hy aan hunne onmacht toeschreef, en niet aan hunne wederspannigheit. De kardinaal deedt een lange redenvoering om het gene hy gedaen hadt goed te maken, en om de rechtmatigheit en de noodzakelykheit daar van te doen blyken: doch de koning bleef vast by zyn eerste besluit. Dus ontboodt men des anderen daags de gevangenen in de Geslenderde kamer*. Men deedt hen scherpe verwytingen wegens hunne wederspannigheit, en men maakte hen vervolgens de vergiffenis bekend, de welke de koning hen toestondt, doch borg voor hun goed gedrag in het toekomende stellende. Zy zeiden zulks niet te kunnen doen, waar op de kancelier en de hertog van Nortfolk antwoordden, dat zy zich tot borgen stelden voor hunne gehoorzaamheit. Dus eindigde de oproer. De zelve was ontstaen door de gierigheit des kardinaals, die deswegen meer dan ooit gehaat wierdt. Hy wierdt vernietigt door de gematigtheit des konings, dien het volk deswegen tot den hemel verhiet.

1525.

* Chambers Esouille.

Hy vergreft den genen, die opgestaan waren, hunne misdadaet.

Het hervormen der abdyen en kloosters maakte den kardinaal niet minder gehaat dan het lichten der schattingen. Hy oeffende het ampt van pausselyk gezant met een volstrekt gezag, vernietigende een groot getal kloosters, welker inkomsten hy tot andere gebruiken besteedde. Het gene tot het oprichten der kweekscholen, gaithuizen, en andere diergelyke huizen, ten dienste van elendigen, of tot onderwys van het volk, besteedt wierdt, behaalde hem de loftuitingen van eerlyke lieden. Doch men merkte, dat hy het grootste gedeelte van deze gewyde inkomsten tot zyn byzonder voordeel gebruikte, om dat hy, onder voorwendfel van de overdaadt der monniken te besnoeien, alleen bedacht was om de zyne te vergroten. Daar gebeurde in een van deze geestelyke huizen, welke hy hadt vernietigt, een zonderling voorval. Eene bende van vermomde mannen kwam de kanunniken, welke men hadt weggejaagt, bespringen, en bragt de zelve wederom in hun klooster, hen belovende, dat zy altydt, zo haast als zy de klok zouden horen kleppen, tot hunne hulpe zouden komen toelopen, indien men hen overlast zou willen aandoen. Wie deze waaghalzen ook mogen geweest zyn, zy kweten zich kwalyk van hunne belofte. Des konings Raadt, van deze onderneming verstedigt, zondt rechters, die het rechtsgeding der kanunniken opmaakten, hen dwongen voor de tweede maal de abdy te verlaten, en hen zware boeten opleiden.

Het vernietigen der kloosters maakt Wolfey gehaat by de geestelyken.

Ondertusschen bragt zich de kardinaal door zyn gedrag hoe langer hoe meer in den haat niet alleen van de geestelyken, maar ook van het volk, het welk niet kon verdragen, dat een man, zonder goederen geboren, schatten vergaderde, de welke die van den koning evenaarden; en dat zyn kapellaan, dien men Jan Allen noemde, niet uitging dan met een vorstelyken stoet, gaande met pracht van klooster tot klooster, om de bevelen van zynen meester uit te voeren. Deze klagten kwamen eindelyk voor den koning, die het eigentlyke gedrag van Wolfey niet wist. Hy was daar over verzet, en toonde zich daar over moeilyk. De kardinaal, daar van verwittigt zynde, schreef aan hem zeer onderdanige brieven, in welke hy hem badt hem te willen vergeven de mislagen, de welke hy zonder voorbedachtheit begaan hadt, en verzekerde hem van de oprechtigheit zynen oogmerken. Hy voegde daar by, Dat hy gene bloedverwanten hadt, welke hy wilde verriyken, dat alle zyne goederen kwamen

Zyn gedrag doet hem haten van het volk.

De koning vertoont zich tegen den kardinaal.

1525. *Walsley* ver-
nedert zich
voor den
koning en
schryft aan
hem.

M. Herbert.
Vleicnd ant-
woordt van
den koning
aan den kar-
dinaal.

van den koning, zynen meester, en zynen weldoen-
der, en dat zy tot den zelven zouden wederkeren,
gelyk de rivieren wederkeren tot de zee, van welke
zy voortkomen. Dat dit ook zyne begeerte was, en
dat hy hem by zyne uiterste wille tot zynen erfgenaam
zou benoemen. Hy verwachtte het antwoord van
den koning met zo veel ongerustheit, dat hy daar
ziek van wierdt. Het zelve was zodanig, als hy
kon wenschen. De koning schreef een langen
brief aan hem met eige handt. Men kan de gene-
genheit, welke hy dezen gunsteling toedroeg,
niet beter kennen dan door dezen brief. Hy
schynt hem daar in minder zyne misslagen te ver-
geven, dan hem zelf om vergiffenis verzoeken;
en hy geeft hem alleen eenige zachte berispingen,
om hem vervolgens tekenen te geven van eene
buitengemene achtinge.

M. Herbert. Ik verwondere my, zegt hy, dat gy de zaak van
Wilton zo ter herte genomen hebt, dat gy daar o-
ver ziek geworden zyt. Uwe misdaadt was zo groot
niet, dat zy u moest ontruffen, en ten andere wist
gy, dat ik 'er meester van was. Verzekert u, My-
lord, van myne oprechte genegenheit. Ik heb met
vermaak gelezen de betuigingen, welke gy my geeft
van de uwe ook ben ik blyde, dat gy myne betuigingen
hebt ontfangen met die liefde en onderwerpinge, welke gy
my schuldig zyt. De vriendschap hadt my de zelve
ingegeven, en niet de haat; en indien gy my meerder
zoudt heledigt hebben, gelyk gy niet gedaan hebt,
zoudt gy my in eene gesteldheit gevonden hebben om u
het zelve te vergeven. Voor het overige verwekken
de geruchten aangaande het vernietigen der kloosters,
welker inkomsten gy gebruikt om kweekscholen te hou-
wen en te onderhouden, my eenige ongerustheit. Ik
weet niet, of dat gene, het welk gy doecht, gebruikel-
lyk is. Uw goede naam is my lief, en ik zou moeie-
lyk zyn, dat gy iets zoudt doen, het welk met recht
zou kunnen gelaakt worden. Men moet, zo veel men
kan, de goedkeuring van de gehele wereld zien te
verkrygen. Ondertuffchen heeft men van uw beleid
zeer verskillende gevoelens; en men laakt u ten
minste al zo veel als men u pryft. Men zegt, dat
het onderhouden der kweekscholen een treffelyk werk
is; maar men voegt daar by, dat het alleen tot een
dekmantel dient van de plundering, welke in het ber-
vormen der kloosters gepleegt wordt. De tedere ge-
negenheit, welke ik voor u hebbe, doecht my deel ne-
men aan deze verwyttingen, en verplicht my u daar
van te verwittigen. Het geldt, het welk gy zegt
van eenige kloosters wegens het recht der bezoeking
van het voorledene, waar van zy zich toen bevoord
hadden, ontfangen te hebben, maakt my daarenbo-
ven ongerust. Is dit in den gewisse billyk? Indien
deze kloosterlingen wel leven, waarom van hen geldt
geiffelt? en indien zy kwalik leven, is het niet een
vervloekt geldt? Indien uwe macht van pausselyk af-
gezaant uw voor het menschelyke recht dekt; zy be-
vrydt u niet voor het Goddelyke. Neem, Mylord, deze
waarschouwing niet kwalik op, doordien de zelve
voorkomt uit den grond van myne vriendschap. Ik
twyffels ook niet, of gy zult in het vervolg onzich-
tiger zyn, en dat uwe wysheit en uwe Godvrucht
ons reden zullen geven om tot uwe eere te zingen:
„De Cherubynen, de Seraphynen, en de enge-
len, nevens alle geesten, vermelden uwen lof”.
Ik eindige dezen brief, en verzoekt u den zelven ten
goede op te nemen, en te geloven, dat 'er in myn bert
geen de minste vonk is van haat of moeielykheit.
Draag u wel, en wees niet ongerust. Deze brief
moet u weder gerust stellen, doordien de zelve ge-
schreven is met de eige handt van uwen koning, die
u bemint, en die uw vriendt is. Zy was onderte-
kent: HENRIK, DE KONING.

De vleicry zou niet verder hebben kunnen gaan,

en het schynt, dat deze vorst wegens de vrien-
dschap, welke hy zynen gunsteling toedroeg, door
den zelven als betovert was. *Walsley* beantwoor-
de de zelve met eene blinde onderwerpinge aan
den wille van zynen meester, die niet wilde te-
gengesproken zyn, en betoonde hem daarenbo-
ven zyne mildadigheit. Hy hadt onlangs aan den
Teems gebouwt het paleis van Hamptoncourt,
een van de prachtigste gebouwen, welke men
hadt in Engelandt. Hy vereerde liet zelve in de-
zen jare aan den koning, die hem daar voor we-
der vereerde zyn huis te Richemondt, om het
zelve te gebruiken gedurende zyn leven.

Om over te gaan tot de zaken van den Gods-
dienst, de zelve waren in dit jaar aanmerkelyk, en
byna algemeen. De lere van *Luther* hadt den
voorrang in Duitschlandt, en die van *Zwinglius*
in Zwitserlandt, van waar zich de zelve verbreid-
de door de Nederlanden en in Vrankryk. Een
groot getal van souveraine huizen in het Duit-
sche keizerryk omhelde de hervorming van *Lut-
ther*. De voornaamste waren die van Saxen, van
Brandenburg, van Luneburg, van Hessen, An-
halt, Pomeran, van Wurtemberg en van Mans-
feldt. De keurvorst van Keulen, schoon een
geestelyk vorst, was 'er ook van verdacht, en
wierdt daar na zels afgezet. Vele keizerlyke
Rykssteden namen de zelve mede aan. *Frederik*
de I, koning van Denemarken, deedt het zelve.
Albert van Brandenburg, grootmeester van de
Duitsche ridderorde, volgde zyn voorbeeldt, en
trouwde met des zels zuster. Hy maakte Pruisen
tot een erfherzogdom aan zyn geslacht door den
koning van Polen, den welken hy hulde daar van
deed. *Gustavus* de I, koning van Zweden, volg-
de hem wel haast daar in na.

Die van Zurich omhelsden in het zelve jaar de
lere van *Zwinglius*, de welke door een plegtig
besluit van de regering dier stadt wierdt vastge-
stelt in de maandt van April dezes jaars. Die van
Bern volgden hen twee jare daar na, en de Can-
tons van Basel en Schafhauzen vertoefden niet
lang het zelve te doen.

In dit zelve jaar stondt ook in Duitschlandt, op
de grenzen van Thuringen, op zekere *Thomas*
Muntzer, hoofdt der Wederdopers, zo wel een
vyandt der Roomsche-Katholyken als der Her-
vormden. Deze bedrieger beroemde zich eene
ingeving te hebben van den H. Geest, om een
nieuw koninkryk voor *Jesus Christus* op te rech-
ten door het zwaardt van *Gideon*, dat Godt, naar
hy zeide, hem hadt in handen gegeven. Voor
het overige voerde hy eene gemeenschap van goe-
deren in, en verboodt het geven van schattin-
gen: buitensporige en verderffelyke grondrege-
len, doch de welke zo vele navolgers vinden,
als 'er ellendigen zyn, of vrygeestten. Maar om
zyne ongerymde lere wat te verzachten bedacht
hy eene grote gestrengheit in zyne zedelere: hy
beval ernstig de gebeden, het vasten, en andere
strenghe Godsdienstigheden. Het geringe volkie
liet zich door dezen bedrieger verleiden, en hy
hadt binnen korten tydt over de honderd duizend
navolgers: doch meest boeren, zonder ervarenheit,
zonder krygstucht, en zonder geldmiddelen. De
naburige vorsten namen volk aan om hen uit te
roecien; en de landgraaf van Hessen versloeg een
hoop van acht duizend man by Frankenhauzen * in Thu-
met weinig wederstandt. Deze rampzaligen had-
den zich laten innemen door de verzekering,
welke *Muntzer* hen hadt gegeven van een won-
derdadigen bystandt; en zy verwachtten den zel-
ven met Psalmen te zingen, geen zorg dragende
om zich te verweeren: zo dat het gemakkelyk
was

1525.

Thuanus.
Voortgan-
gen van den
Hervorm-
den Gods-
dienst.

Die van Zi-
rich omhel-
zen de Her-
vorming, en
worden van
de andere
Cantons ge-
volgt.

Sleidanus.
Thuanus.
Herbert.
Muntzer.
Opstandt in
Wederdo-
pers.

* in Thu-
ringen.

1525. was hen te verflaan. Byna alle sneuvelden op de plaats, terwyl hun hoofd zich bergde met zynen makker *Pbifer* *. Doch men vervolgde hen; en hen hebbende gevat sloeg men hen het hoofd af. Men zal in het vervolg nog meer van deze gezindheit horen, en in de Stadt Munster nog verwonderlyker en droeviger gevallen zien gebeuren.

De leer der Hervormers drong ook door in Engelandt. Wy hebben gezien, dat de koning de zelve befreedt door een boek, waar door hy den cernaam van *Beschermer des Geloofs* verdiende, en dat *Luther* het zelve op eene wat te harde wyze beantwoordde. Hy hadt daar berouw van, en hy schreef in dit jaar een verdedigingschrift aan den koning, om te verontschuldigen de al te harde uitdrukkingen, welke hem ontvallen waren. Voor het overige betuigde hy zyne eerbiedt voor de koninklyke waardigheit, en zyne achting, welke hy in het byzonder hadt voor de verdiensten van zulk een groten vorst. Hy voegde daar by, dat hy gereed was daar over zyne gevoelens wereldkundig te maken door een werk, dat hy zou in het licht geven, indien de koning zulks wenschte, tot eene groter voldoeninge. Hy hadt voor den kardinaal *Wolsey* de zelve achting niet. Hy schreef hem al dat gene toe, het welk hy in het boek des konings veroordeelde, en zeide, dat de zelve des konings naam gebruikt hadt, om meer gezag aan een werk te geven, het welk hy zeide dat de kardinaal hadt opgesteld. Hy scholdt hem voor een gevaarlyk mensch, eene pest van den Staat, een ontuchtigen, voor welken en zyns gelijken hy niet dan verontwaardiging kon hebben.

Het kon niet missen, of de koning moest zich zelf daar door beledigt oordeelen, krachtig ingenomen met zyn werk, het welk *Luther* zo uitkreet, en met zynen gunsteling, welken de zelve zodanig uitmaakte. Deze brief wierdt derhalven kwalyk ontfangen. De koning gaf daar op een antwoordt, in welken zyne gramtschap overal uitblonk. Hy noemde *Luther* hoogmoedig, ongestadig, en verweet hem zyn huwelyk met eene geestelyke dochter, genaamt, als boven gezegt is, *Catharina van Boven*: een huwelyk, het welk de Roomsche kerk voor eene bloedschande hielt. Dit antwoordt wierdt gedrukt, en aan den paus gezonden, die den koning wegens zynen yver met grote lofredenen ophoopte. *Luther* in het tegendeel wierdt daar over vergramt, en taltte *Christiern*, ontroonden koning van Denemarken, ook daar over in schriften aan. Deze vorst hadt hem geraten een onderdanigen brief aan *Henrik* te schryven, doende hem hopen, dat dit het rechte middel zou zyn om dien koning te winnen, en hem door deze eerbiedigheit, welke zyne trotschheit eischte, te verplichten om de Hervorming te omhelzen. Doch *Luther* kon daar niet toe besluiten; en aan de andere zyde kleefde de koning den ouden Godsdiens al te zeer aan, om den zelve te verlaten.

Vele van zyne onderdanen in het tegendeel kregen smaak in de Hervorminge. Gelyk de zelve nu overeenkwam met de lere, welke *Wicief* 150 jaren te voren in Engelandt geleeraart hadt, en om dat 'er altydt *Wicief*iten in verscheide oorden van dit koninkryk overgebleven waren, moet men zich niet verwonderen, dat de Hervorming van *Luther* daar gemakkelyk ingang vondt. Men heeft onder de regering van *Henrik* den VII gezien, dat deze vorst een ketter bekeerde te *Kantelberg*,

II Deel.

en dat hy de hardnekkigen in geldboetens besloeg. Hy deedt ook cenigen sterven: doch hy kwam selden tot dat uiterste, en vergenoegde zich met geldboetens. *Henrik* de VIII was gestrenger. Sedert het jaar 1511, twee jaren voor zyne komste tot den kroon, maakten de bisschoppen het rechtsgeding der genen op, welke men van kettery beschuldigde. Daar waren velen, welke hunne gevoelens afzwoeren in de handen van *Warham*, aartsbischop van *Kantelberg*, en die met het geven van boete vry raakten, dragende op hunne klederen een wapen met een brandenden takkebosch, ten teken dat zy die verdient hadden. Eenigen echter verschoonde men niet, maar verbrandde hen, niettegenstaande hunne herroepinge*.

Luther sedert in Duitschlandt opgestaan zynde wierden zyne boeken in Engelandt gebragt, en aanstonts in de landtale overgezet. Men las de zelve met genoegen, en dit gaf den bisschoppen op nieuw werk om hunne peidooien te hervatten tegen de *Lollards*, *Wicief*iten en *Luther*ischen, de welke zich toen als tot een ligchaam vereenigden. *Longland*, bisschop van *Linkoln*, toonde zich het hevigt, en men zag in zyn bisdom niet dan afzweringen doen, of de genen straffen, die zulks weigerden te doen. Het was genoeg om iemandt van kettery te beschuldigen, in zyn huis in de gemene tale te zien leren de tien Geboden, het Onze Vader, en het Gelove. Zes mannen en eene vrouw wierden alleen op deze beschuldiging met de doot gestraft in het graafschap *Warwik*, te *Coventri*, in het jaar 1519: doch niettegenstaande deze gestrengheit deden zeer velen in de jaren 1525 en 1526 openbare belydenis van den Hervormden Godsdiens. *William Tyndal*, die het Nieuwe Testament in het Engelsch hadt overgezet, maakte ook verscheide boeken, welke men te *Londen* en in de provinciën verkocht. *Thomas Morus*, naderhandt kancelier, een vyandt van de monniken, maar nog groter vyandt van de Hervorminge, wederleide de zelve met veel bitterheit. De onderzoekingen der rechters waren nog veel strenger, en men spaarde vuur noch staal tegen de schuldigen. Maar onaanzezien deze gestrengheit hielden de Hervormden vergaderingen te *Oxford*, *Cambridge*, en zelfs te *Londen*, in het gezicht van het hof. Men deedt het zelve in *Vrankryk* en in de Nederlanden, niettegenstaande de zelve strengheden. Men verbrandde deswegen te *Meux* *Jan de Clerk*, in het jaar 1523. *Meux*, bisschop van *Meaux*, hadt in den beginne de Hervorming begunstigt; maar de vrees, welke hy hadt wegens de bedreigingen, hem door andere bisschoppen gedaan, deedt hem tot hunne gemeenschap wederkeren.

De keizer, die nog in Spanje was, ontderecht zynde van de verdeeldheden, welke de verschillen over den Godsdiens in zyne staten veroorzaakten, zondt een schriftelyken laif derwaarts, gedagtekent te *Sevilië*, om een Ryksdag te Spiers te beroepen. Hy verklaarde zyn wille te zyn, dat men voor eerst het edict van *Worms* zou opvolgen. De vorsten en Ryksleden, welke de Hervorming begunstigten, deden vertogen daar tegen. Zy verzochten den keizer, een nationaal synode in Duitschlandt te beroepen, doordien 'er weinig hoop of waarschyndlykheit was, dat de paus eene algemene kerkvergadering zou uitschryven, doordien hy met den zelve overhoop lag, en het edict van *Worms* in te trekken, welkers uitvoering

* Een geweten monnik.

M. Herbert. M. Burnet in zyne Geschiedenis der Hervorminge. Sleidanus.

Verdedigingschrift van Luther aan Henrik den VIII.

1525.

* Fox noemt Ebbels, Bonsoy, Pege en Peck.

Straffen der Hervormden in Engelandt.

En in Vrankryk.

* in het jaar 1523. Meux.

Maart 1526; M. Herbert, Sleidan.

1525.

Wannu. Oorigen van de Hervormen Godsdiens.

Die van Zich omhellen de Hervorming, en vorden van e andere antont golt.

Sleidanus. Wannu. M. Herbert. Meux.

in Thoringen.

1525. ring gansch Duitschlandt in het harnas zou brengen. Men maakte derhalven op dezen Ryksdag, op welken *Ferdinand* uit name van den keizer voorzat, een besluit, dat het houden van eene kerkvergadering, het zy eene algemene, of eene byzondere voor een volk, noodzakelyk was, en dat 'er zo eene, met goedvinden des keizers, welken men zou verzoeken om ze te beroepen, binnen een jaar zou gehouden worden. Dat zich ondertusschen elkeen ten aanzien van den Godsdienst zou gedragen als een goed vaderlander, zonder de rust van het ryk te storen; en dat de vorsten en keizerlyke Ryksleden zorge zouden dragen, om hunne onderdanen en burgers te houden in die gehoorzaamheit, de welke zy aan Godten aan den keizer verschuldigt waren. De zaken van Italië, en de oorlog, welken de keizer den paus aandeedt, hielpen daarenboven veel tot den aanwasch der Lutherischen. Deze oorlog was een gevolg van de overwinninge van *Pavic*, en van het voornemen van *Karel den V* om geheel Italië onder zyne gehoorzaamheit te brengen.

De marquis van *Pescaire* beschuldigde *François Sforce* van geheime verstandhoudinge met den paus en de Venetianen, de welke zich tegen den keizer verbonden hadden. Men zag dit voor een kunstgreep aan van *Pescaire*, een listig en trouwloos man, om een voorwendfel te hebben om *Sforce* van het hertogdom van Milaan te beroven. De keizer hadt zich verbonden, hem het leen daar van te zullen geven, en op deze voorwaarde hadt hy de Venetianen afgetrokken van het verbondt met den koning van Vrankryk, gelyk wy boven gezegt hebben. Hy hadt dit ook in geschrift doen stellen; doch deze papieren waren in handen van *Lauoy*, onderkoning van Napels, tot het eindigen van den oorlog in Italië. Men geloofde dan niet, dat de keizer voornemens geweest was om dezen hertog te herstellen in een hertogdom, het welk hy kwam te veroveren door de nederlage der Franschen, en door het gevangen-nemen van hunnen koning. Het Milanees stondt hem al te wel aan, en hy hadt de bezitting daar van met al te grote drift gezocht, om de zelve aan een anderen over te laten. De belofte, die hy aan de Venetianen gedaan hadt, om het zelve aan zyne oude hertogen weder te geven, was alleen een lokaas geweest om hen in zyne party te trekken. Hy toonde nu genoegzaam, dat dit zyne mening niet was, leggende Spaansche bezettingen in de beste plaatsen. De prinsen van Italië merkten toen, dat hy hen misleid hadt, en dat zy zich van den eenen meester hebbende willen bevryden, een veel gevaarlyker gekregen hadden. Zy verbonden zich dan tegen hem, en trachtten *Pescaire* te winnen, hem aanbiedende, hem koning van Napels te zullen maken. Hy veinsde zulks toe te stemmen; doch het was alleen om den gansch handel te ontdekken, gelyk hy deedt, en den keizer van alles onderrechtte. Hy verdichtte ter zelve tydt een geheimen handel van *Sforce* met de eedgenoten, op dat de keizer een voorwendfel zou hebben om hem geen woordt te houden. De hertog betuigde daar tegen zyne onschuld, en *Pescaire* kon niet dan vermoedens, zonder bewys, tegen hem inbrengen. Hy gaf nochtans voor, dat dit genoeg was, ten minste indien hy niet, tot verzekering van zyne getrouwheit, aan hem Milaan en Cremona overgaf. De hertog, die wel zag waar *Pescaire* heen wilde, en dat hy, met hem deze plaatsen over te geven, met eenen van zyn hertogdom affondt, kon daar toe niet besluiten.

Sforce betuigt zyne onschuld.

Op zyne weigering ondernam *Pescaire* de belegering van het kasteel van Milaan, binnen het welke de hertog zich besloten hadt. Hy wierdt van dezen vyandt verlost, die aan eene zieke overleedt weinige dagen daar na: doch de hertog van Bourbon volgde hem op, aan wien de keizer de hulde van het hertogdom gegeven hadt, waar toe hy voorgaf dat zich *Sforce* onwaardig hadt gemaakt.

Op het einde van dit jaar sloot de keizer, gedrongen door de staten van Castilië, zyn huwelyk met de prinsesse van Portugal, zyne nichte (a): doch het zelve wierdt eerst voltrokken den 2 January daar aan volgende. Hy liet deswegen by den koning van Engelandt zyne verontschuldiging doen, zich beroepende op de sterke-aanhoudingen van de staatsvergadering te Toledo, en de al te grote jonkheit van de prinsesse van Engelandt voorwendende. De koning vondt de verontschuldigungen van den keizer redelyk; en ten andere was hy eerst getreden in een verbondt, het welk hem niet toeliet te hopen hem tot schoonzone te hebben. Hy stemde derhalven de verbreking der trouwbelofte toe. Kort daar aan riep hy zyne gezanten te huis uit Spanje, en *Karel* de zyne uit Engelandt. Dit was het begin van hun misverstandt, het welk sedert gedurig toenam wegens nieuwe beledigingen (b), en het welk niet dan door hunne doot eindigde.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat de keizer twyffelde aan de echte geboorte van de prinsesse van Engelandt, als geboren uit een huwelyk, het welk velen bloedschuldig geloofden, en dat dit eene der redenen was, de welke de staatsvergadering van Toledo hem vertoonde, om hem daar van af te trekken. Anderen ontkennen dit, en noemen het eene lastering en een verdichtfel.

Wy zullen de geschiedenis van dit jaar eindigen met een verhaal van de veroveringe van Peru, de welke op die van het Milanees en het gevangen-nemen van den koning van Vrankryk volgde. Dus kan men zeggen, dat *Karel* in een jaar den doorluchtigsten en den alleryksten buit van de oude en van de nieuwe wereldt verkreeg. *Pizarro* en *Almagre*, twee Spaansche kapiteins, mannen van geringe geboorte, maar van eene buitengemene stoutheit en van eene overzadelyke gierigheid, landden in Peru in het jaar 1524, bevestigden zich daar in den volgende jaren 1525, en overwonnen het geheel in negen jaren tyds, meer door wreedheit dan door dapperheit. Dit landt, dat zich uitstrekt over de duizend mylen van het Zuiden naar het Noorden, en dat men, de Straat van Magellanus doorgezeilt zynde, ontdekt, paalt aan de Zuidzee ten Westen, en ten Oosten aan hoge bergen. De Spanjaarden noemen de zelve *las Cordilleras* en *los Andes*, en men ziet de bergen gedurig met sneeuw bedekt, zynde eene zeer koude luchtstreek. Hier was het befaamde keizerryk der *Inkas*, het welk sedert zes honderd jaren in wezen was geweest.

Atabaliba regeerde toen aldaar, en hadt zynen koninklyken setel te *Cusco*; een afgodendienaar met alle zyne onderdanen, biddende de zonne aan, hoewel zy behalven deze zichtbare god-

(a) De moeder dezer prinsesse, en *Johanna*, de moeder van *Karel den V*, waren zusters. Zy waren dan zusters kinderen, en de prinsesse van Portugal dus de eige nicht van *Karel den V*.

(b) Zy verbonden zich wel naderhandt nog eens tegen Vrankryk; doch het verbondt duurde niet lang.

Besluit van den Ryksdag te Spiers ten voordeele der Protestanten genomen.

Mazzray, *M. Herbert*. Voorwendfel om *Sforce* niet te herstellen in het hertogdom van Milaan.

1525.

De keizer geeft het leen van het Milanees aan den hertog van Bourbon.

November.

M. Herbert, *Mazzray*.

* *Junta*.

† Ros door sphen gen.

Fracht koning Peru.

† Hy genoe Broed la Ver

Bedro een Sphen nik.

Wreed der Sp jaarden

1525. godheit een Opperwezen erkenden, het welk zy *Pachakamak* noemden. Voor het overige beschaaft, van een zachtzinnigen aardt, en niet misgedeelt van verstand. Daar zyn 'er, die zeggen, dat *Atabaliba* niet was van den stamme der *Inkas*, maar een geweldenaar*. Wat 'er van zy, *Pizarro* en *Almagre* drongen voet voor voet door in het landt, en hadden in den jare 1533 dit koninkryk geheel vermeerstert, na dat zy dezen Indiaanschen vorst in handen hadden gekregen door eene aanmerkelyke trouwloosheit. Namentlyk, zy waren de stadt *Peru* in slagorder genadert, wanneer zy hem gewaar wierden, van eene wandeling komende. Hy was omringt van vyfen twintig duizend mannen, naar de wyze van het landt gewapend met boog en pylen; wierdt gedragen in een Palankyn †, en was gekleed op eene wyze, die, schoon gekkelyk, echter zeer voortreffelyk was. Zyn kleedt bestondt uit eene menigte vederen van verscheide verwen, maar van een zo helderen glansch, dat de zelve het gezicht verdoofde. Een zware goude keten hing om zynen hals tot op de borst; hy droeg verscheide ryke armbanden, van de zelve stofse, en hadt een tullebandt op het hoofdt van ongemeen fyne wolle, en van purperverwe. Zyn gang hadt iets zeer verhevens in zyne langzaamheit. Zo als hy de stadt stondt in te treden zondt *Pizarro* een Dominikaner monnik † aan hem, onder voorwendfel van eene onderhandeling van vrede. De Indiaansche koning stondt stil, en de monnik naderde hem, houdende een kruis in de eene, en zyn getyboek in de andere handt. Hy vermaande *Atabaliba* om zich tot den Christelyken Godsdienst te bekeeren; hem het crucifix aanbiedende, het welk hy in handen hadt, en het gezag van den paus te erkennen, den welken *Jesus Christus* zynen stedehouder hier op aarde gelaten hadt. De Indiaan, verbaast van een gekruisten Godt te horen spreken, vroeg naar de bewyzen van een Godsdienst, de welke hem zo vreemd voorkwam. De monnik antwoordde, dat hy de zelve zou vinden in zyn getyboek, het welk hy hem met eenen aanbodt. Deze vorst nam het aan, en doorbladerde het; doch niets daar van kunnende begrypen, zeide hy: *Dit boek zegt my geen woordt*, en wierp het ter aarde. Dit was het dat de monnik zocht. Hy schreeuwde, dat het Euangelie ontheiligt was, en eischte daar over van *Pizarro* wraak, die deze klucht aanzag, en die de zelve door den monnik liet spelen. Terstondt deedt de Spanjaardt, die reets zyn geschut tegen de Indianen hadt doen planten, en alleen naar het met den Dominikaan bestemde teken wachtte, het zelve op de Wilden los branden, by welke het gebruik van het geschut onbekend was. Dit gebalder en de uitwerking dezer verschrikkelyke werktuigen verbaafde hen zodanig, dat zy alle de vlucht namen, verlatende hunnen koning, welken de Spanjaarden gevangen wegleidde. Hy boodt voor zyn losgeldt zo veel goudt en zilver aan, als 'er vereischt wierdt om de kamer, waar in hy geplaatst was, van boven tot beneden aan te vullen. Die aanbieding wierdt aangenomen, en van zyn kant nagekomen: doch *Pizarro* hielt hem geen woordt. Hy verdichtte valsche beschuldigingen tegen dezen Indiaanschen vorst, en deedt hem onmenschelyker wyze verworpen, na hem te voren hebbende laten dopen, voegende aldus de heilighschennis by de wreedheit: als of het in zyne macht was aan hem het eeuwighe leven te geven, in vergeldinge van het tydelyke, het welk hy hem ontnam. De Spanjaarden roofden en plunderden vervolgens alles, en verkregen

onnoemelyke schatten uit de tempelen, welke zy opgepropt vonden met beelden van louter goudt, en uit de grafsteden, in welke deze volkeren hunne schatten met zich deden begraven. Op deze wyze kwam dit ryke keizerryk in de macht van Spanje, het welk het tegenwoordig nog bezit. Het heeft zeer ryke goud-en zilvermynen, inzonderheit omtrent *Potosi*, *la Plata*, en *S. Jan del'Oro*. Daar zyn ook schone en grote steden, waar van *Lima* de voornaamste is, hebbende prachtige paleizen voor hare onderkoningen. De Spanjaarden hadden begonnen de nieuwe wereldt te ontdekken onder de regering van *Ferdinand* en *Isabelle*, en zy vermeersterten de zelve in weinig jaren onder die van *Karel* den V, hunnen kleinzone.

Dit halfvront, het welk men Amerika noemt, deelt zich in twee halfeilanden, welke de landengte van *Panama** van malkander scheidt. *Cristof Columbus* ontdekte het in den jare 1492: doch *Americus Vesputius*, die *Brafilie* ontdekte in den jare 1498, onder het gezag des konings van Portugal, heeft de cere gehad om aan het zelve zynen naam na te laten. Het Noorder gedeelte, in het welke *Mexiko* legt, wierdt veroverd in den jare 1521, en het Zuider gedeelte, waar in *Peru* gelegen is, voor een gedeelte in het jaar 1523, en het andere in den jare 1525. Voor het overige bleven de wreedheden van *Pizarro* en *Almagre* niet ongestraft. De Goddelyke gerechtigheit wapende den eenen tegen den anderen. Zy konden zich niet verstaan over het delen van den buit, en bragten malkander om den hals met hunne broeders en hunne kinderen. Daar bleef een derde broeder van *Pizarro* overig, dien de keizer naderhandt wegens zyne misdaden, en voor die van zyne broeders, met welke hy hadt aangespannen, het hoofdt voor de voeten liet leggen. Wy hebben deze gebeurtenissen kortelyk na vervolg willen verhalen, schoon het haastgemelde eerst eenige jaren daar na gebeurt is.

Het jaar 1526 nam een aanvang met de huwelyksplegtigheden van den keizer en de prinsesse van Portugal, met welke hy den 2 January trouwde (a). Hy was daar na bedacht om met Vrankryk een verdrag te sluiten, om de vruchten van de overwinninge van *Pavië* te plukken. Hy zag wel, dat de gevangenis des konings hem geen voordeel aanbragt, en dat met des zelfs doodt alle zyne verwachtingen in een oogenblik zouden verdwynen. Hy was dan van gedachten om zich van des zelfs losgeldt te bedienen, en daar alle mogelyke verzekering van te nemen: doch men diende geen tydt te verliezen. Ganssch Italië was tegen hem gewapent; de koning van Engelandt hadt hem verlaten, om zich met Vrankryk te verbinden; in het Milances was alles gereed om op te staan; *Pescaire* was dood, en zyne benden verliepen by gebrek van betalinge en van bevelhebber; het keizerryk was in verwarringe door de verschillen over den Godsdienst; de Turk dreigde hem aan de zyde van Hungarië, en *Barbareffa*, koning van *Algiers*, stondt gereed om zich in het koninkryk van *Napels* te werpen. Alle deze aanmerkingen deden hem eindelyk luisteren naar de voorlagen, welke

1525.

Beschryving van Peru.

Beschryving van Amerika.

Goddelyke straffe over de Spaansche hoofden.

1526. Guicciard. M. Herbert. Masary.

Z 3

(a) Zy was geboren uit het tweede huwelyk van *Emanuel*, koning van Portugal, met *Maria*, dochter van *Ferdinand* den V, koning van Castilië, die de zuster was van *Isabelle*, met welke *Emanuel* in zyn eerste huwelyk getrouwt was. Hy trouwde ten derde male met *Eleonora*, zuster van *Karel* den V, die na zyn overlyden hertrouwde met *François* den I, koning van Vrankryk.

1525.
keizer
efft herleen
n het Mi-
ces aan
n hertog
in Bourbon.

ovember.

Herbert.
Masary.

Juma.

† Rosbaar
doet men-
schen gedra-
gen.

Pracht des
koningt van
Peru.

† Hy was
genoemt
broeder de
la Verisalle.

Bedrog van
een Spaan-
schen mon-
nik.

Wreedheit
der Span-
jaarden.

* of Yuz.

1526.

* Zy wierden naderhand beide kardinalen.

hem *François van Tournon*, aartsbischop van Ambrun, *Gabriel van Grammont*, bisschop van Tarbus*, en *Johaunes de Selves*, eerste voorzitter van het Parlement van Parys, deden. Zy boden aan Burgundië weder te geven. Dit was al wat de keizer eischte; maar men wilde het zelve niet overgeven voor dat de koning in vryheit was gestelt, en men boodt ondertusschen de twee prinsfen, zyne zonen, tot gyselaars aan. Daar was nog eene zwarigheid. Dit was het woordt, het welk *Karel de V* gegeven hadt aan den hertog van Bourbon, om hem met de koninginne van Portugal, zyne zuster, te doen trouwen. De koning verzoekt de zelve voor zich, en de keizer wenschte zelf, dat dit huwelyk voortging. Het zelve zou niet alleen hun verbondt verzekeren, maar ook voordeelich zyn voor de koninginne, zyne zuster. Doch de konneftabel hadt geweigert af te staan van de hope, de welke *Karel* hem daar omtrent gegeven hadt, en deze laatste wilde zyn woordt niet herroepen, het welk hy aan *Bourbon* gegeven hadt. Om die reden, te weten om hem daar toe te verplichten, was het, dat hy hem met het hertogdom van Milaan, het welk hy *Sforza* hadt ontnomen, beleende. Doch het geen dit aanzienlyke leen niet kon uitwerken, deedt, naar men verzekert, de hertogin van Alençon op het gemoedt van den konneftabel. Maar men moest nog de toestemming der koninginne van Portugal hebben. De zelve was niet mocieyk om te verkrygen. Deze prinsesse bedacht zich niet lang om den koning den voorrang te geven, vooral voor een prins, die, hoe groot hy ook was, echter geen de minste achtiging in Spanje hadt.

Affchrik der Castilianen voor den konneftabel van Bourbon.

† Grandet.

Stoute taal van een groten van Spanje tegen den keizer aangaande den konneftabel.

Guicciard, M. Herbert, Alençon.

Gevoelen van Lanoy, onderkoning van Napels, aangaande de vryheit van Franjoeden I.

De Castilianen merkten hem aan als een verrader van zyn vaderlandt, en konden hem niet vergeven eene wederpanningheit, van welke zy nochtans het voordeel trokken. Hunne afkerigheit voor hem ging zo verre, dat hy nauwlyks te Madrid herberging kon vinden, wanneer hy derwaarts ging. De keizer moest ten dien einde zyn gezag gebruiken by eenen der groten van het ryk, en den zelve verzoeken dezen prins een verblyt te geven: doch hy kreeg dit antwoordt: *Uwe Majesteit kan met myn huis naar zyn welgevallen handelen. Alleen bidde ik Uwe Majesteit aan te merken, dat het, na dat 'er een verrader, als Bourbon is, in zal gebruyveft hebben, nodig zal zyn, dat ik het verlate, en dat 'er geen eerlyk man in Castilië is, die het zal willen bewonen, byaldien het eens besmet is door het verblyf van zulk een gast.* Dus zyn de verraders zelfs verachtelyk in een landt, het welk hunne verradery nut is geweest.

Na dat de keizer een vast besluit van den konneftabel en van de koninginne van Portugal ontfangen hadt, vergaderde hy zynen Raadt, wiens gevoelen hy wilde weten, voor dat hy de aanbiedingen van Vrankryk, en de gyselaars, welke het zelve hem aanbodt, aannam. *Karel van Lanoy*, onderkoning van Napels, en *Gattinara*, kancelier des keizers, verschilden daar omtrent van gevoelen. De eerste wilde, dat men de aanbiedingen en de gyselaars zou aannemen. Hy gaf voor reden, *dat men zich moest haasten om vrede met Vrankryk te maken, eer dat het eedgenootschap zyne krachten hadt verzamelt. Dat dit het middel was om het zelve te vernietigen, en dat de keizer als dan in alle zekerheit de wanorders in het keizerryk kon dempen, en zo wel den Turk tegen gaan, als de kaperyen der zeeroovers verbinderen. Dat by om die reden van gevoelen was, dat men den koning in vryheit moest stellen, en dat men zyne twee*

zonen moest aannemen, welke by tot gyselaars van het verdrag aanbodt. De kancelier zeide in het tegendeel: *Dat 'er veel minder gevaar was den koning van Vrankryk gevangen te houden, dan hem de vryheit te geven. Dat zyne staking, wel verre van het eedgenootschap te verbreken, alleen zou dienen om het te bevestigen; nuardien het zelve zo zeer niet gemaakt was om hem uit de gevangenis te verlossen, als om den keizer uit Italië te verdryven. Dat men gedurende des konings gevangenis dinge zou kunnen ondernemen en uitvoeren, de welke by zekerlyk zou dwarsbomen als by vry was. Dat men derhalven alleen moest denken om de overwinning te voltooiën, verzwakkende de kinderen des gevangens, in plaats van de zelve tot gyselaars aan te nemen, en stellende de zelve, zo wel als hunnen vader, buiten staat om het huis van Oostenryk sebade toe te voegen. Dat de keizer in Italië moest komen, om zyn gezag aldaar te herstellen, voor dat by zulk een gevaarlyken vyandt in vryheit stelde. Dat het buiten twyffel was, dat zich de koning, zo haast als hy zich in vryheit zou zien, de wapenen zou opvatten, om zich over zyn verlies te wreken, zonder door de beloften, door hem in zyne gevangenis gedaen, wederhouden te worden, om dat by zou oordeelen niet verplicht te zyn om de zelve na te komen. Dat men eindelyk wel kon denken, dat indien deze vorst, nog gevangen zynde, uitsiel zocht om Burgundië weder te geven, by zulks nooit zou toestaan, als by in vryheit was. Dat men hier te vergeeffsch op antwoordde, dat de gyselaars tot verzekering van zyne beloften zouden dienen. Dat by, de wapenen in de handt genomen hebbende, zou geloven in staat te zyn om zich en van zyn woordt, en van zyne borgtocht te bevryden. Dat voor het overige de staatzucht veel sterker zou zyn in het gemoedt van dezen oorlogzuchtigen vorst, dan de liefde tegen zyne kinderen, en dat by veel eerder zou luisteren naar de bewegingen zynner ere, dan naar die van de natuur. Hy voegde daar by, *dat het te veel was, alles te gelyk te ondernemen, namentlyk de herneming van Burgundië en van het hertogdom van Milaan. Dat men kiezen moest, en niet alles te gelyk aangrypen, uit vreeze van, het een en het ander willende hebben, het alle beide te verliezen. Dat men in deze keur niet lange moest waggelen. Dat het veel zekerder en veel rechtmatiger was de vriendschap van den pous en van de Italiaansche prinsfen te bewaren, den hertog Sforza in het Milanees herstellende, en verzoelgens zyn best te doen tot de herwinninge van Burgundië; dan Burgundië te verlaten met den koning van Vrankryk in vryheit te stellen, om de veroveringen in Italië te besibermen ten koste van de vriendschap van den pous en der Venetianen. Dat het Milanees een staat was, op welken de keizer geen recht hadt, dan het gene het geweldt hem gaf, in plaats dat Burgundië het erfgoedt was zynner voorouderen. Dat by deswegen het hertogdom van Milaan niet kon behouden, zonder van staatzucht beschuldigt te worden, doch dat het bernemen van Burgundië wettig was.**

Hier na vertoonde *Hernando de Vega*, dat Twede gezicht de koning te Madrid al te wel bevondt, en dat men hem in een ongemakkelyker gevangenis moest overbrengen, om hem tot het gene men wilde hebben te noodzaken: doch de kancelier antwoordde, dat zo eene daadt onwaardig was voor den keizer, dat men hem in het tegendeel altydt wel moest handelen, het zy ten aanzien zynner gevangenis, het zy ten opzichte van zyne verlossing. Dat men, hem vry latende, niets van hem moest eischen, en de erkentenis daar van aan zyne eerlykheit overlaten; maar indien men hem gevangen hielt,

1526. Raadt van Gattinara, frydig tegen dien van den onderhoening.

* Merkt zigt d' Februar doch recht uit de Publ. XIV, s' blykt. Voor den v' verdra gaande flakinge Franjoeden I.

† De h' van Al' van St. Guise, trek, f' Saluce, Rieuech, fenecht, Norma, de ma' schalk, Montr' rency, Aubign'

Twede gezicht van Hernando de Vega.

Edeimoedig gevoelen van Gattinara daartegen.

1526. hieldt, moest men hem in zyne gevangenis alle bedenkelijke beleeftheit doen en gemak geven. Dit was byna het zelve, dat hy tegen den keizer zeide, wanneer hy den koning in zyne ziekte was wezen bezoeken: een wys en te gelyk edelmoedig gevoelen, het welk genoegzaam leert kennen den imborst des gene, die het zelve hadt. Hy was een man van eene lage geboorte, en van een geslacht uit Piemont, het welk naauwlyks bekend was: doch hy was doorsult in staatszaken, en hadt den staat eenige jaren lang krachtig ondersteunt: een groot staatkundige, niettegenstaande hy overal regt toe ging langs wegen, te gelyk zeker en edelmoedig.

De keizer stelde nochtans het gevoelen van den onderkoning voor dat van *Gattinara*. Hy wilde aan geheel Europa betonen de genegenheit, welke hy tot eene algemene vrede hadt, en hy meende daar toe niet te zullen komen dan met eene byzondere vrede met Vrankryk te beginnen. Gelyk men nu ligtelyk tot eene zake kan besluiten, daar men naar wenscht, verbeeldde hy zich, dat hem de koning Burgundië zou wedergeven, wanneer hy de toestemming der Staten van zyn koninkryk zou verkregen hebben, gelyk zyne afgezanten hem verzekerden, en dat des zelfs twee zonen, de welke hy tot gyselaars zou geven, eene genoegzame verzekering waren voor het nakomen zyners beloften: zo dat het verdrag den 14

* *Mazarin* zegt den 13 February: docht te onrecht, als uit de *Atta Publ. Tom. XIV, fol. 308* blykt. Voorwaarden van het verdrag aangaande de slakinge van *Francis* den I.

† De hertog van Albanie, van St. Paul, Guise, Launtruck, Laval, Saluces, Rieux, de seneschal van Normandje, de maarschalk van Montmorency, Brion, Aubigny.

Tweede gestrengte raat van *Hernando de Vega*. Edelmoedig gevoelen van *Gattinara* daartegen.

January * te Madrid getekent wierdt. De voorwaarden van dit verdrag, ten getale van vier en veertig, behelsden: I. Dat 'er eene eeuwige durende vrede zou zyn tusschen de twee vorsten en hunne onderdanen. II. Dat de koophandel zou herstelt worden in alle hunne staten op den voet der oude verbonden, en dat men op gemene kosten zou opzoeken de zeeroovers, de welke de scheepvaart benadeelden. III. Dat het hertogdom van Burgundië met alle zyne rechten en toebehoren aan den keizer zou worden wedergegeven zes weken na de wederkomst des konings in Vrankryk, onangezien alle tegenkantingen zyners Parlementen, den inhoudt der Salische Wet, of eenige andere reden, welke daar tegen mogt fryden. IV. Dat gelyk de koning hadt te kennen gegeven, dat het, om deze wedergave werkstellig te maken, nodig was, dat hy in zyn koninkryk wederkeerde, men door dit tegenwoordig verdrag overeenkwam, dat hy op den 10 Maart te Fontarabie zou gebragt worden; dat zich de Dauphin en de hertog van Orleans, zyn broeder, ter zelve tydt zouden bevinden aan de andere zyde van de rivier, of, in plaats van den hertog van Orleans, de hertog van Vendôme, nevens elf heeren, over welke men was overeen gekomen; en dat de uitwisseling des konings tegen de gyselaars terstondt zou geschieden. Dat de keizer, een maand na dat de koning aan den zelve de toestemming zyners Parlementen van zyn koninkryk zou bezorgt hebben, de gyselaars zou te rug zenden, en dat ter zelve tydt de hertog van Angoulême, derde zoon des konings, aan het hof van den keizer zou komen. Dat byaldien de koning de toestemming der Staten binnen den gezetten tydt niet kon erlangen, hy beloofde weder te Madrid te komen, en zich weder in zyne gevangenis te stellen. V. Dat de koning voor zich en zyne navolgers afstandt deedt van alle eischen op de staten, de welke *Karel* bezat, met name op het koninkryk van Napels, op de staten van Milaan, van Genuaen van Asti, en hare afhankelykheden, waar van de tytels aan den keizer zouden overgeleverd worden. Dat de koning afstandt van de hulde van

Vlaanderen, en van alle andere plaatsen, de welke in handen van den keizer waren, of op de welke hy eenig recht van opperhoofdigheit zou kunnen vorderen. Dat de keizer in het tegendeel afstandt van zyne eischen op Peronne, Montdidier, Boulogne, Guines, Ponthieu, en de steden aan de rivier de Somme, uitgenomen Maçon, Auxerre en Bar aan de Seyne; en ten aanzien van de landen, steden en heerlykheden, de welke niet genoemd waren, dat een iegelyk die zou bezitten als voor den oorlog. VI. Dat 'er een aantastend en verwerend verbondt zou zyn tusschen de twee vorsten, om zich onderling by te staan, ingevalle zy door hunne vyanden aangetast wierden, met vyf honderd ruiters en tien duizend voetknechten. VII. Dat de koning met *Eleonora*, koninginne weduwe van Portugal, zou trouwen. VIII. Dat zy twee maal honderd duizend kronen ten huwelyk zou hebben. IX. Dat de keizer ten voordeele van deze vermaagschapping, en wegens de vriendschap, welke hy hadt voor de koninginne, zyne zuster, aan haar en de mannelijke kinderen, die uit haar huwelyk spruiten zouden, afstandt de steden Maçon, Auxerre, en Bar aan de Seyne. X. Dat zy voor haar aandeel afstandt zou doen van alle eischen op de goederen en erffenissen van *Maximiliaan*, haren grootvader, van den aartshertog *Philips*, haren vader, en van de koninginne *Johanna*, hare moeder, blyvende het zelve alleen ten voordeele van de zydelingsche erfgenamen, ingeval de keizer, of *Ferdinand*, zyn broeder, zonder kinderen kwamen te sterven. XI. Dat de koning aan deze prinsesse zou geven voor 50000 ryksdaalders aan juwelen voor haar en hare erfgenamen. XII. Dat byaldien hy kinderen uit dit huwelyk verwekte, het oudste beleent zou worden met het hertogdom van Alençon, het welk hy zou bezitten, nevens de steden, welke de keizer aan zyne zuster zou geven, en dat de andere kinderen zouden bedeeft worden volgens de waardigheit hunner geboorte. XIII. Dat ingevalle de koning de eerste stierf, de koningin, zyne weduwe, jaarlyklich zestig duizend Fransche guldens voor haar weduwegoedt zou hebben. XIV. Dat zy in dit geval vryheit zou hebben zich naar Spanje, Vlaanderen, of naar Burgundië, te begeven, naar zy het goedvondt, en hare juwelen en andere tilbare goederen met zich te nemen. Dat de Dauphin en de Staten des ryks dit huwelyksverdrag zouden bevestigen, tot zekerheit van het zelve. XV. Dat de Dauphin zou trouwen met de prinsesse *Maria*, tweede dochter der koninginne, gesproten uit haar huwelyk met den koning van Portugal (a), wanneer zy een huwbaren ouderdom zou bereikt hebben. XVI. Dat zy ten dien einde, zo haast als zy twaalf jaren oud zou geworden zyn, in Vrankryk zou gebragt worden. XVII. Dat de koning al zyn gezag zou gebruiken by *Henrik van Albrecht*, zyne broeders en zusters, om hen te verplichten afstandt te doen van het koninkryk van Navarre; dat hy ook den hertog van Gelder niet zou bystaan, en dat hy in het tegendeel, na de doodt van dezen hertog, den keizer te hulp zou komen met drie honderd paarden en vier duizend voetknechten, om het hertogdom van Gelderlandt en het graafschap Zutphen te bemachtigen. XVIII. Dat hy geen bystandt zou doen noch aan *Ulrich*, hertog van Wurtemberg, noch aan

(a) De keizer was getrouwt met *Elizabeth*, of *Isabelle*, dochter van de koninginne *Maria*, tweede gemalinne van *Emanuel*.

1526. *Robert van der Mark*, tegen den keizer, welken hy in het tegendeel allen bystandt, welken hy tegen hen zou van noden hebben, zou doen; en dat hy zich daarentegen niet zou bemoeien met de zaken van Italië ten voordeele van eenigen staat of prins, wie hy ook was. XIX. Dat wanneer de keizer het zelve zou doorreizen, om de keizerlyke kroon op zyn hoofdt te doen zetten, de koning aan hem zou zenden twaalf galeien en vier grote schepen, met alle noodwendigheden, de welke op de Middellandsche zee zouden kruissen drie maanden lang; en dat hy, in plaats van een leger te lande, het welk hy tot die zelve reize beloofd hadt, aan den keizer zou geven twee maal honderd duizend kronen. XX. Dat de koning den keizer zou vry houden van de belofte, de welke hy aan *Henrik*, koning van Engelandt, gedaan hadt, by het verdrag van Windfor van den jare 1522, volgens het welke hy borg was gebleven voor de honderd en drie en dertig duizend kronen, welke Vrankryk verplicht was jaarlykch aan *Henrik* te betalen. XXI. Dat nademaal dit tegenwoordig verbondt eene algemene verbindtenis van alle de Christen vorsten tegen den Turk bedoelde, zy den paus zouden verzoeken de overige mogendheden te bewegen van zich by hen te voegen, en een kruistocht voor drie jaren af te kondigen. Dat byaldien het nodig was, dat de keizer en de koning zich in persoon by dezen oorlog bevonden, zy hunne machten zouden voegen by die der ridders van Malthe en der Genuezen, om te zamen maar een leger uit te maken; en byaldien de oorlog zo gewigtig niet was, dat hunne tegenwoordigheid daar by vereischt wierdt, dat de keizer een opperbevelhebber zou benoemen over de zamengevoegde benden. XXII. Dat de hertog van Bourbon zou herstelt worden in de hertogdommen van Bourbon, Auvergne, en Chatelleraut, in zyn graafschap van Clermont, en in het algemeen in alle zyne goederen. Dat die genen, de welke in zynen dienst waren, van gelyken in hunne goederen zouden herstelt worden. Dat deze prins nochtans niet zou verplicht zyn zich in Vrankryk op te houden, maar dat hy 'er alleen zyne opzienders zal mogen hebben. Dat de eischen, welke hy op Provence hadt, gestelt zouden worden aan het oordeel van scheidslieden, en dat hy in keizerlyken dienst zou kunnen blyven, zonder daar nadeel om te lyden in zyne rechten, noch vermindering in zyne inkomsten. XXIII. Dat alle de gevangenen van wederzyden op den 15 February zouden ontslagen worden. XXIV. Dat men vergiffenis zou verlenen aan de wederspannigen en gevluchten, die binnen zes maanden in de staten en onder de gehoorzaamheit van hunnen wettigen opperheer wederkeerden. XXV. Dat alle kerkvoogden, geestelyken en andere personen zouden wederkeren tot het waarnemen van hunne kerkelyke ampten en bedieningen, en dat al het gene daar omtrent gedurende den oorlog gedaan was zou vernietigt worden. XXVI. Dat men wegens de klagten, door den Raadt van Burgos aan het hof van Castilië gedaan over het benadeelen der voorrechten, welke de hertogen van Bretagne hen hebben toegestaan, men rechtens zou benoemen, die hunne oude brieven zouden nazien, om hen de zelve te doen genieten als voor den oorlog. XXVII. Dat die van Catalonië, het Roussillon, Cerdagne, en van andere plaatsen van het koninkryk van Arragon, met alle veiligheid hun laken zouden kunnen zenden naar Vrankryk, ter zee, of te lande, mits betalende de gewonelyke tollē. De

dertien volgende voorwaarden betroffen de wedergevingen, door den keizer bedongen; en door den koning van Vrankryk beloofd; ten voordeele van *Margareta*, hertoginne van Savoie; van de koninginne *Germana van Foix*, weduwe van het laatste huwelyk van *Ferdinand* van Arragon, en voorheen van *Lodewyk* den XII; en *Philibert van Chalon*, prinsse van Orange; van *Philips van Croy*; van den prins van Chimay, van het zelve huis; van *Henrik*, grave van Nafau; van den heere van *Buren*, admiraal van Vlaanderen; van *Karel van Pompet*, aan wien men wederom ter handt zou stellen het gene hy genoodzaakt geweest was te betalen voor losgeldt van zyne kinderen, de welke te Parys studeerden, alzo het zelve streedt tegen de voorrechten der hogeschole; van *Willem Vergi*; van de heeren van Gaure, en anderen; van den marquis van Saluces; van den bisschop van Grats, en van den heere van Luz. By de XLI voorwaarde wierdt aan alle de Christen vorsten vryheit gegeven om binnen zes maanden in dit verbondt te treden. De drie laatste betroffen de bekrachtiging van het verdrag, de plegtige eeden, tot nakominge van de eene en van de andere zyde geëischt, en de wyze der gewone afkondiginge van het zelve. Het was getekent door *François Karel van Lanoy*, *Don Hugo de Monkada François*, aartsbisschop van Embrun, *Johannes de Selves*, en *Chabot*.

Maar *Gattinara*, kancelier des keizers, de welke dit verdrag hadt afgeraden, weigerde het zelve te tekenen, en betuigde, dat hy het ampt, het welk de keizer hem hadt toevertrouwt, niet Madrid te gebruiken tot nadeel van zynen meester zelve. Hy voorzag wel, dat de koning van Vrankryk, hoedanige beloften hy ook mogt doen van Burgundië over te geven, de zelve echter niet zou nakomen; en dat de keizer aldus wegens dit verbondt niet dan een eeuwigen oorlog met Vrankryk zou hebben, en door alle andere vorsten van Europa of wegens zyne strengheit gelaakt, of wegens zyne ligtgelovigheit bespot worden.

Tot meerder bevestiginge van het verbondt bediende de aartsbisschop van Embrun de Misse; en de koning, tot den altaar naderende, na dat de dienst geëindigt was, leide zyne regter handt op het Euangelieboek, het welk hem de aartsbisschop aanbodt, en zwoer, nooit en op generhande wyze een der voorwaarden van het verdrag te zullen schenden. De zelve eedt wierdt gedaan door *Lanoy*, door *Don Hugo de Monkada*, en door den geheimfchryver des keizers. Deze vondt niet dienstig den zelve zelf af te leggen, om dat de zaken niet gelyk waren, en alle verplichting kwam van de zyde des konings. Dit gedaan zynde leide de koning een tweden eedt af in handen van *Lanoy*, zwerende, dat byaldien hy de voorwaarden van het verdrag niet kon nakomen, hy binnen zes maanden zich weder zou komen geven. *Lanoy* en *Monkada* gingen terifondt daar aan naar Toledo, alwaar de keizer was, aan wien zy verslag deden van hunne verrechtingen. De keizer was daar over voldaan, en benoemde *Jakob Perenot*, heere van Granvelle, om naar Bajonne te gaan. Hy was de zoon van een flotemaker van Besançon, maar een bekwaam man, en die naderhandt kancelier wierdt. Hy was de vader van den beruchten kardinaal van Granvelle, den voornaamsten staatsdienaar van koning *Philips* den II van Spanje. De bezending van *Perenot* betrof den eedt, welken hy te Bajonne van den koning moest ontfangen, wanneer die op vrye voeten zou zyn, om te bevestigen die gene, de

1526.

Mezeray.
Gattinara weigert het verdrag van Madrid te tekenen.

M. Herbet.
Het verdrag bezworen door den koning en de afgezanten van den keizer.

François de I zwoert te zullen wederkomen, indien hy het verdrag niet kon nakomen.

Wat *Perenot* voor een man was.

M.
H.
van
den
Elo.
God.
zulle
keizer.
* La.
corle
dri.

Geme.
zaam.
tuffch.
rel de
Fran.
den I.
M. H.

† Sana

Zwarig.
den ov.
uitwiff.
van der
ning en
gylcaar.
Voorzo.
genome.
door de
Spanja.
den.

1526. de welke hy in zyne gevangenis gedaan hadt. Om meerder luister aan zynen afgezant te geven vereerde hem de keizer met de ridderorde van het gulde vlies.

M. Herbert. Huwelyk van François den I met Eleonora van Oostenryk, zuster des keizers.

Gemeen-zaamheden tusschen Karel den V en François den I.

M. Herbert.

Weinige dagen na dit verdrag, het welk men noemde het verdrag of de eendragtigheid van Madrid*, een naam, welken de uitkomst niet beantwoordde, sloot Lanoy, uit kracht van de volmacht, welke hy hadt, het huwelyk van de koninginne Eleonora met den koning. De ondertrouw geschiedde den zelfden dag, na dat de koning, door den keizer verselt, aan deze princeesse een bezoek hadt afgelegd. Men hieldt toen op hem als een gevangen te handelen. De keizer, die van Toledo te Madrid gekomen was, kwam hem zien, en zy gaven malkander alle mogelyke tekenen van eene waarachtige verzoeninge en van eene oprechte vriendschap. Zy hadden vervolgens verscheide onderhandelingen over hunne zaken, zy spyzigden met malkander, en men zag hen vele malen zeer openhertig en gemeenzaam tegen elkander, het welk hunne onderlinge blydschap te kennen gaf. De keizer gaf hem de eere tot zynent, en sedert altydt den koning de handt. Doch hy vondt het niet dienstig, dat François de I zyn huwelyk met de koninginne van Portugal voltrok voor dat hy aan de voorwaarden van het verdrag zou voldaan hebben; het zy hy geloofde, dat dit eene beweegreden zou zyn om hem te verplichten zyne beloften na te komen; het zy dat hy, François weigerende aan het beloofde te voldoen, in staat zou zyn om zyne zuster ook aan zynen vyandt te weigeren. De Spaansche geschiedschryver † verhaalt, dat de keizer, eer zy van malkander scheidden, des konings ware mening uit zyn eigen mond wenschte te weten; dat hy hem ten dien einde vroeg, of hy zich wel de voorwaarden van hun verdrag erinnerte? dat de koning hem antwoordde: *Ik erinnere my de zelve zeer wel*, en dat hy de voornaamste der zelve herhaalde; dat de keizer als toen vervolgde: *Zult gy de zelve ook ter goeder trouwe nakomen?* waar op de koning van ja antwoordde, daar by voegende, dat 'er in zyn koninkryk geen een mensch was, stout genoeg om hem een anderen raadt te geven; maar dat men hem ook van de andere zyde zo een raadt te vergeeffich zou geven. *Niets is bekwaam*, vervolgde hy, *zich naar den keizer kerende, om my te beletten myn woordt niet naar te komen, en ik sta u toe my te houden voor een eerlozen of voor een booswigt, indien ik niet houde dat geve, dat ik u beloofd hebbe.* Ik van myn kant, hernam de keizer, *sta toe, dat gy van my de zelve gevoelt hebt, byaldien ik u de crybeit niet wedergeve.* Na meer andere redenen van beleeftheit en onderlinge genegenheit omhelsden zy malkander, en namen afscheidt. De keizer keerde weder naar Toledo, en de koning maakte zich gereed om uit Madrid te vertrekken, om weder naar Vrankryk te keren.

Zwarigheden over de uitwisseling van den koning en de gyselaars. Voorzorge genomen door de Spanjaarden.

Daar deden zich vervolgens eenige zwarigheden op wegens de veiligheid van de reize, en de plegtigheden van de uitwisseling des konings tegen de gyselaars, de welke zyne plaats kwamen vervullen. Gelyk 'er nu geen volk is, dat meer aan uiterlykheden gebonden is, dan de Spanjaarden, was men eenige dagen bezig om daar omtrent overeen te komen. Eindelyk stelde men vast: I. Dat tien dagen, voor dat de uitwisseling geschiedde, en tien dagen daar na, geen krygsvolk zou naderen tot de plaats, daar de uitwisseling zou geschieden. II. Dat de edellieden van des konings huis, komende uit Vrankryk, niet

zouden reizen voorby Bajonne, voor dat de koning te St. Jan de Luz was aangekomen. III. Dat 'er niet meer dan duizend man in de sterkste bezettingen der grensleden zyn zouden. IV. Dat op den dag, wanneer de uitwisseling zou geschieden, noch man, noch vrouw de plaats zou naderen, alwaar de zelve stontd gedaan te worden. V. Dat de keizer zes dagen te voren twaalf personen zal zenden over de rivier Bidassoa, aan de zyde van Vrankryk, en de regente een gelyk getal aan de andere zyde van de zelve rivier, naar den kant van Spanje, om te bezien de plaatfen, en om te bevelen dat gene, het welk zy oorbaar zullen oordeelen. Dat om der zelve bevelen uit te voeren vier mannen zich op den oever zullen bevinden, zo van de eene als van de andere zyde, die zich zullen gereed houden om uit te voeren al het gene de twaalf gevoelmachtigden hen zullen bevelen. VI. Dat 'er op de rivier gene barken of ligte vaartuigen zyn zullen, behalven de twee, die geschikt zullen zyn voor de overvaart van den koning aan de eene, en van die der gyselaars aan de andere zyde. Dat 'er op die rivier noch schepen, noch galeien voor den dag zullen komen, van Fontarabié af, tot vyf mylen boven en beneden deze plaats. In het midden der rivier bouwde men eene houtte brug, steunende op ankers. Dit was de eigentlyke plaats, daar de uitwisseling moest geschieden; en alwaar de zelve ook gedaan wierdt op den 18 Maart, in plaats van den 20, gelyk men was overeengekomen, naardien men acht dagen was bezig geweest om de toebereidselen te vervaardigen.

De koning vervoegde zich aan den eenen kant, en de gyselaars aan den anderen. De eerste kwam in eene schuit, geroeit door twintig Spaansche roeiers, en verselt door twaalf heeren van het hof des keizers, onder welke Lanoy en Alarcon waren. De gyselaars waren in een diergelyke schuit, voortgedreven door een gelyk getal van Fransche roeiers, en verselt van twaalf heeren van het hof van Vrankryk. Zynde gekomen op de twee einden van de brug, sprong de koning daar op, gevolgt van Lanoy; en de twee prinsfen, welke oudite niet meer dan acht jaren oud was, kwamen daar ook op den zelfden tydt, geleid door Lautrek, en door de mevrouwen van Brisfak en Chauvigny, hunne bestiersters. Hier op geschiedde de uitwisseling, na dat de koning de twee jonge prinsfen, zyne zonen, de welke hem de handen kwamen kussen, tederlyk omhelsd hadt. Na het uitreden uit de schuit zynde op den Franschen bodem gestapt, bragt men hem een Turkisch paardt, op het welke hy ging zitten; en het zy hy eenige verrassching vreesde, het zy hy ingenomen was door blydschap van zich wederom in zyn koninkryk te bevinden, hy reedt op een vollen galop tot aan St. Jan de Luz, roepende: *Ik ben de koning! Ik ben de koning!* Des anderen daags kwam hy te Bajonne, alwaar de hertogin van Angoulême, zyne moeder, hem verwachtte, met de voornaamste mevrouwen van het hof. Men zegt, dat het niet zonder reden was, dat hy dezen spoedt maakte, en dat 'er des anderen daags na zyn vertrek van Fontarabié brieven van den keizer gekomen waren, om hem aldaar tot nader bevel te houden. Onder de mevrouwen, welke de regente tot hare hofhoudinge genomen hadt, vondt hy eene zo schoon, dat hy op de zelve verslingerde zo haast als hy haar maar gezien hadt. Het was Anna van Piffelen** Zy was op welke hy zo verliefde, of veel eer, welke van het hof van Heilly, uit Pikardij, slaaf hy wierdt het overige van zyn leven; als of hy uit de eene slaverny in de andere wilde overgaan.

1526.

De uitwisseling geschiedt.

** Zy was van het hof van Heilly, uit Pikardij.

1526. Drie jaren daar na trouwde zy met den grave van Ponthievre, die hertog van Estampes wierdt.

Blydſchap door Henrik den VIII betoont over de verloffing van François den I.
M. Herbert.

Wy hebben, naar het voorbeeld van den Engelschen geſchiedſchryver, nodig geoordeelt alle de byzonderheden van zulk een aanmerkelyk voorval, als dat van de gevangeniſſe des konings van Vrankryk en van zyne verloffing is, te verhalen. Het is minder een uitſlap van de Geſchiedeniſſe, welke wy ſchryven, dan eene der aanmerkelykſte ſtukken van de zelve. De koning van Engelandt nam in het eene en het andere te veel deel, dan dat wy de omſtandigheden daar van zouden verzwigen. Het verbondt, het welk hy met den keizer maakte, deedt dezen laaſten een oorlog, die dodelyk voor Vrankryk was, ondernemen; en door zyne verzoeninge met Vrankryk wierdt de verloffing des konings verhaaft, hebbende de zelve naderhandt meer dan eenige andere zaak toegebracht tot de vaſtſtellinge zynere zaken. Henrik hadt zyne afgezanten in Spanje, zo wel als in Vrankryk, de welke met die van de regente de vrylating des konings aandreven, wanneer hy gevangen was. Hy betoonde vervolgens de blydſchap, welke hy hadt over zyne wederkomt, zo haalt als hy daar van verſtendigt was, en zondt een buitengewonen afgezant*, om hem daar over geluk te wenſchen. Aan de andere zyde betoonde hem de koning van Vrankryk eene waarachtige erkentenis, afgezanten aan hem zedende. Zy deden verſlag aan den koning van Engelandt van het gene te Madrid was voorgevallen, en verklaarden in den name van den koning, hunnen meeſter, dat hy aan hem zyne vryheit verſchuldigt was. Sedert was 'er ook eene nauwe vereeniging tuſſchen deze twee vorſten: in het tegendeel hadden zy een haat tegen den keizer, de welke hoe langer hoe meer toenam. De echtſcheiding van Henrik met de koninginne Catharina, waar van wy wel haalt zullen ſpreken, deedt daar veel toe: gelyk de wederkomt des konings van Vrankryk in zyn ryk ook niet weinig toebragt tot deze echtſcheidinge.

* Thomas Cherynay, of Chaine.

M. Herbert.

Voor het overige drongen Lanoy en Alarçon, die den koning tot Bajonne begeleid hadden, hem te vergeeffich, volgens de bevelen, welke zy deswegen van den keizer ontfangen hadden, om het verdrag van Madrid te beveſtigen. Hy ſtelde dit uit tot zyne aankomſt te Parys. Zy volgden hem derwaarts, en zich toen in eene volkome vryheit ziende verklaarde hy, *Dat de beloſten, de welke hy in zyne gevangeniſſe gedaan hadt, nietig waren; dat de keizer wreedheit gepleegt hadde in hem zo ſtreng te handelen, gelyk by gedaan hadt; dat een leenman zynen heer niet dwingen kon hem kwyd te ſchelden de kulde, welke by hem ſchuldig was; en dat eindelyk de waiſten van het koninkryk aan de koningen van Vrankryk verboden een ſluk van de kroon te verwremden: dat by echter zyne Staten zou byeen roepen, volgens de beloſte, de welke hy daar van gedaan hadt, en dat by zich zou ſchikken naar hunne beſluiten.*

† Proteſtation.

Hy beriep de zelve vervolgens te Cognak, op de grenzen van Xantoinge, alwaar zich de afgezanten des keizers bevonden. Het beſluit, dat daar genomen wierdt, kwam overeen met de verklaring, welke de koning gedaan hadt. De Staten van Burgundië deden eene betuiging † tegen het gene hunne afgezanten in het verdrag van Madrid beloſt hadden, en hielden ſtaande, dat de koning het vermogen niet hadt om hen een anderen meeſter te geven. Dus weigerden zy van heer te veranderen, niettegenſtaande de redenen, de welke de koning bybragt om hen

daar toe te verplichten. Het was om te voldoen aan zyn gegeven woordt; want in den grondt zou hy zeer moeielyk geweest zyn, indien men zyn verzoek hadt toegestaan, en hy hadt zich deswegen reets opentlyk verklaart. Dus gebeurde het gene Gattinara voorzien hadt, en de keizer, die zich door zyne al te grote begeerlykheit bedrogen zag, knarſte te vergeeffich van ſpyt en ſchaamte op zyne tanden wanneer hy dit verſtondt. Al wat hy in dezen tydt doen kon, was de koningin van Portugal te beletten naar Vrankryk over te gaan, om haar huwelyk met den koning te voltrekken, die zich daar ook weinig aan liet gelegen zyn. Zyn hert was elders verbonden, en de zufter van zynen vyandt hadt zo grote aanlokkelikheden niet van hem te kunnen vermaken. Hy zondt de afgezanten des keizers te rug, na hen het beſluit der Staten bekend gemaakt, en hen eene ſomme gelds aangeboden te hebben, om zich vry te kopen van de wedergevinge van Burgundië. Lanoy hadt wel gewilt door Italië wederkeren: doch de koning wilde hem zulks niet toestaan; zo dat hy genoodzaakt was den regten weg naar Spanje in te ſlaan.

Hy zondt de afgezanten des keizers met deze weigering te rug.

De keizer was in geen kleine ongeruſtheit. Hy zag geheel Italië, met Engelandt, tegen hem in het harnasch, en zynen gevangen, die hem ontfnaapt was, in ſtaat om hem met alle zyne krachten, en met die van de zamenverbondene vorſten, den oorlog aan te doen. Hy deedt het gene hy kon om dit bondgenootſchap te verbreken, het welk de afgezanten van den koning van Engelandt by den paus gemaakt hadden. Dit niet hebbende kunnen volbrengen zondt hy den hertog van Bourbon met zyne galeien naar het Milanees. In dezen tydt was het eerſt, volgens eenigen, dat hy hem de belening van dat hertogdom gaf.

M. Herbert.

Eindelyk wierdt het verbondt, tuſſchen den paus en de Italiaanſche prinſſen ontworpen, getekent, en kwam in het licht. Men noemde het zelve het *Heilige verbondt**, en het *Clementynſche*, om dat paus Clemens de VII daar het hoofd van was, en om dat het de vereeniging der Chriſten vorſten ten oogmerk hadt. De vryheit van Italië was daar de grondslag van; en men zag in het zelve op de herſtelling van Sforce, en bygevolg op den ondergang der overwinningen van den keizer. De Venetianen, Sforce en de Florentynen waren de bondgenoten, met den koning van Vrankryk onlangs uit zyne gevangeniſſe ontlagen. Hy hadt 'er het voornaamſte belang by, en hy ſchoot ook het meeſte geldt op tot de onkosten der wervingen, welke noodzakelyk moeſten gedaan worden, om de voornemens der bondgenoten uit te voeren. Het was ook daarom, dat het verbondt, het welk reets in Italië ontworpen was geweest door de gezanten van den koning van Engelandt, en tuſſchen de mogendheden over het Alpiſche gebergte geſloten, nu voor de tweede maal wierdt beveſtigt door hunne afgezanten te Cognak, alwaar de koning van Vrankryk eene vergadering van de Staten van zyn koninkryk hieldt. Het zelve kreeg ook eigentlyk op dezen tydt zyne laaſte gedaante, in welke het aan het licht kwam. De zamenverbondenen verklaarden zich niet opentlyk tegen den keizer; zy lieten in het tegendeel plaats voor hem open om in dit verdrag te kunnen treden, byaldien hy daar genegenheit toe hadt. Zy deden het zelve omtrent den koning van Engelandt, welken zy den beſchermer van het Heilige verbondt noemden, en omtrent alle de andere prinſſen van

van

1526. van Europa. De voorwaarden van dit verbondt waren :

Voorzaten van het verbondt, waar van de koning van Engelandt de beschermer genaamt wordt.

I. Dat 'er een aantastend en verwerend verbondt zou zyn tusschen de bondgenoten, voornamentlyk ten opzichte van den paus, welken zy aannamen te beschermen tegen alle zyne vyanden. II. Dat men voor den keizer plaats zou open laten om mede te treden in dit verbondt, indien hy wilde, zo wel als voor den koning van Engelandt, die als des zelfs beschermer zou worden aangemerkt, voor den aartshertog van Oostenryk, en in het algemeen voor alle koningen en prinsien der Christenheit. Doch men schreef den keizer deze voorwaarden voor : aan den koning van Vrankryk weder over te geven zyne twee zonen, welke hy als gyselaars hadt, en zich met een redelyk losgeldt te vergenoegen; het hertogdom van Milaan aan den hertog *Sforce* weder te geven, en alle de zaken in Italië te herstellen op den voet, op welken zy waren voor den laatsten oorlog; om geen ander gevolg mede te brengen, wanneer hy derwaarts zou komen om zich te laten kronen, dan omtrent het welke hy te voren met den paus en de bondgenoten zou overeengekomen zyn; en binnen drie maanden te betalen aan den koning van Engelandt alle de geldsommen, welke hy den zelve schuldig was, volgens hunne laatste overeenkomsten. III. Dat het leger der bondgenoten zou bestaan uit dertig duizend man te voet, drie duizend ligte paarden, en twee duizend en vyf honderd wapenknechten, nevens het geschut en den nodigen voorraad; dat de paus voor zyn aandeel zou geven acht honderd gewapende mannen, zeven honderd ligte paarden, en acht duizend man te voet; de Venetianen acht honderd gewapende mannen, duizend ligte paarden, en vier duizend muskettiers. De koning van Vrankryk moest het overige leveren, en elf duizend kronen * alle maanden tot betaling der benden. Behalven dat moest hy nog hebben een machtig leger op de grenzen van Italië, om de toegangen te bewaren. IV. Dat byaldien de keizer weigerde de twee Fransche prinsien in vryheit te stellen op de eerste aanmaning, welke hem zou gedaan worden, de bondgenoten hem den oorlog zouden aanzeggen, en den koning beschikken tien duizend man te voet, duizend gewapenden, en duizend ligte paarden, geworven en onderhouden op hunne kosten. V. Dat zy, behalven deze ligting, in Italië zouden hebben tien duizend man te voet, en twee duizend te paarde, om zich by het Fransche leger te voegen. VI. Dat de zcemacht der bondgenoten zou bestaan uit acht en twintig galeien, waar van de koning van Vrankryk twaalf zou beschikken, de paus drie, en de Venetianen de overige. VII. Dat de koning van Vrankryk ten voordeele van dit verbondt zou afstaan van alle de eischen, welke hy hadt op het hertogdom van Milaan, waar van *Sforce* in de bezitting zou gestelt worden, betalende aan den koning tot vergoeding jaarlyklych vyf honderd duizend dukaten : doch het graaffchap Asti zou in handen van den laatstgemelden blyven, als zynde een vaderlyk erfgoedt van den huize van Orleans. VIII. Dat al het gene in den laatsten oorlog veroverd was zou moeten worden wederom gegeven, en dat die genen, de welke van hunne goederen berooft waren geweest, in het bezit der zelve zouden herstelt worden. IX. Dat de koning eene prinsesse van den bloede van Vrankryk zal doen trouwen met den hertog van Milaan, en dat hy hem de bescherming der Zwitsers zal bezorgen. X. Dat de bondgenoten zorge zouden dragen voor den staat

II Deel.

van Genua, en dat zy *Anthony Adorne* zouden beschermen, byaldien hy in het verbondt wilde treden, of zodanige wyze van regering, als van hen zou worden goedgekeurt, ten beste van de gemene zake, het recht van opperhoofdigheit nochtans blyvende aan den koning van Vrankryk, gelyk het zyne vooraten gehad hadden. XI. Dat byaldien de keizer weigerde aan te nemen de voorwaarden, welke men hem by de tweede voorwaarde voorschreef, de bondgenoten zouden beginnen vyandelyk tegen hem te handelen, het koninkryk Napels aantastende *; en byaldien zy het veroverden, dat het aan den paus zou worden wedergegeven, als zynde een leen van de kerke, betalende nochtans aan den koning van Vrankryk, tot vergoeding van zyne eischen, vyf en zeltig duizend goude kronen alle jaren. XII. Dat de bondgenoten den koning van Engelandt tot hunnen beschermer verkoren hadden, in erkentnisse der goede diensten, de welke hy aan alle Christen vorsten van Europa hadt bewezen, welken hy getracht hadt eene algemeene vrede te bezorgen. Dat zy hem, om een heerlyk bewys te geven van de achtinge van een vorst, zo yverig voor het beste van de kerke, en meer dan iemand bekwaam om hunne vereniging te ondersteunen, aanboden een hertogdom, of een prinidom, ter zynere keure, in het koninkryk van Napels, na dat zy het zouden veroverd hebben, van dertig duizend dukaten ten minste aan inkomen waardig. Dat zy hem ook aanboden andere staten in Italië, ter waarde van tien duizend dukaten aan renten, voor den kardinaal *Wolsey*, om zyne aangewende moeite te belonen. De koning van Engelandt, onderrecht zynde door zyne afgezanten, welke hy in Vrankryk hadt, en door die van Vrankryk, de welke by hem hun verblyf hadden, van een verdrag, van het welke hy als beschermer benoemt was, deedt zynen Raadt vergaderen, om te weten, wat hy in zulk een geval te doen hadt. Daar in wierdt besloten, dat hy den eernaam van middelbaar moest houden; dat hy, in plaats van als deelgenoot in het verbondt te treden, zich moest gedragen als scheidsman, en dat hy aldus de meester van Europa zou blyven. Ondertusschen voer de keizer uit tegen de ondankbaarheid van den paus, de verbreking van zyn woordt door den Franschen koning, en de ligtvaardigheit der Venetianen. Hy zeide, *dat de eerste kwalijk erkende de verplichtingen, welke hy aan hem hadt, eerstelyk wegens het kardinaalschap, en daar na wegens het pauschap, welke waardigbeden hy hem beide hadt bezorgt, niettegenstaande zyne slechte geboorte* ↓. Eindelyk beklaagde hy zich zeer daar over, dat hy de schending van het verdrag van Madrid hadt toegestemt, en den koning van Vrankryk van zynen eedt ontslagen. Hy noemde dezen laatsten een *meineedige, die een verbondt sebondt, het welk hy plegtiglyk bezworen hadt*, en de Venetianen *ongetrouwde bondgenoten, die een verbondt braken, het welk zy onlangs met hem gemaakt hadden*. Hy was echter meester over zyne gramichap, of hy ontveinsde de zelve, en leide zich toe om de zamenverbondenen weder te winnen, of om de zelve om den tuin te leiden. Hy gaf den koning van Vrankryk ook valsche hopeningen van hem zyne zonen weder te geven, hy gaf goede woorden aan den paus, en aan den hertog van Milaan, die zich lieten in slaap wiegen, en hy belette den eenen en den anderen met ernst te zorgen voor de toebereidselen tot den oorlog. Daar was

1526.

* Daar zyn 'er, die zeggen, dat men deze voorwaarde en de volgende geheim hieldt.

Zyn Raadt is van gevoelen, dat hy den eernaam van middelbaar moet handhaven.

St. Herbert. Mezeray. Sleidan. Klagen van den keizer tegen den paus, de Venetianen, en den koning van Vrankryk. Hy was een bastaardt.

Hy hieldt hen alle te zamen op.

1516. niemandt dan de Venetianen, die hunne benden gereed hadden in het begin van den veldtocht; maar de hertog van Urbino, hun veldheer, vyandt van het huis der *Medicis*, offerde de belangen van den Raadt en het gemeenebest op aan zyne byzondere gevoeligheit. Hy wreekte zich op den paus, het hoofd van dat geslacht, ten nadeele van den staat, de welke aan hem hare legers betrouwt hadt, en kreunde zich weinig daar aan de voornemens der bondgenoten in rook te doen verdwynen, als hy maar kon bederven die genen van een huis, het welk hy haatte.

Mezery. Hy doet de Venetianen, welker leger hy gebodt, verraden. Deswegen zonden de Franschen hunne benden te laat; de paus en *Sforce* dachten niet om de hunne te ligten, en de Venetianen stelden hun leger in de handen van een veldheer, die hen verriedt. De Fransche benden kwamen eerst op het einde van September in Italië, en de galcien van Marseille voegden zich op den bestemden tydt niet by die van *Andreas Doria*, om den hertog van Bourbon te beletten naar Genua over te gaan, alwaar hy voet aan landt zette. Van daar trok hy naar Milaan, en belegerde *Sforce* binnen het kasteel. De hertog van Urbino, aangedreven door den paus, vertoonde zich voor de plaats, als of hy der zelve belegering wilde doen opbreken: doch hy dorst het niet bestaan, en week by nacht af. *Sforce* was derhalven gedwongen zich over te geven op de genade van zynen mededinger. Hy hadt alleen de vryheit zich by den keizer te mogen begeven, om zyn beleid of te rechtvaardigen, of te ontschuldigen, en behieldt voor zich eene middelmatige * inkomste op een schoon en groot hertogdom, het welk hy aan den hertog van Bourbon inruimde.

De hertog van Urbino, ziende zich door de Fransche benden versterkt, de welke eindelyk aankwamen, aangevoert door den markgrave van Saluces, zou Milaan hebben kunnen heroveren; maar hy wilde niets doen. Hy weigerde daarenboven om *Andreas Doria* te geven de manschap, welke hy eischte, om Genua te vermeersteren, waar van hy verzekerde hem meester te zullen maken. Aan de andere zyde wierdt de paus binnen Rome zeer benaauwt door de *Colonna's*, welke de keizer hadt opgemaakt. Hy bergde zich op het kasteel St. Angelo †, en wierdt genoodzaakt een verdrag te maken. Hy moest het verbondt afzweren voor vier maanden, en beloven zyne benden weder te huis te roepen. Vyf weken daar na berouwde hem een verdrag, dat men hem met den degen in de vuist hadt afgedwongen, deedt de *Colonna's* in den ban, en beroofde den kardinaal *Pompeo*, hun hoofd, van zyne geestelyke waardigheit, de welke, naar men zeide, hadt voorgenomen hem te doden, en zich tot paus te verheffen. Ondertusschen bragt *Lanoy*, uit Spanje wederkomende, de benden naar Napels, en de zaken van den keizer schenen van alle kanten in eene voordeelige gesteldheit te zyn.

De koning van Vrankryk, die gerust was op het verbondt, hadt afgezanten gezonden naar Grenade, alwaar *Karel* toen was, om hem te zeggen, dat de Staten van zyn koninkryk in den afitandt van Burgundië niet hebbende willen bewilligen, hy twee miljoenen kronen aanbodt voor zyn losgeldt, en voor de vryheit der gyselaars. Hy boodt ook aan het huwelyk met de koninginne van Portugal te voltrekken. De afgezanten der bondgenoten, en byzonderlyk die van den koning van Engelandt, voegden zich by de afgezanten van Vrankryk. Zy vergenoegden zich niet der zelve voorstellingen te ondersteunen; zy drongen daarenboven den keizer zyne benden uit

Italië te rug te trekken, *Sforce* in zyn hertogdom te herstellen, zyne eischen op het koninkryk van Napels te laten varen, en aan den koning van Engelandt te betalen het gene hy hem schuldig was; en op zyne weigering verklaarden de bondgenoten hem den oorlog.

Zyn antwoordt was ten aanzien van den koning van Vrankryk, dat hy onverschoonlyk was wegens het breken van zyn woordt, en dat het befluit der Staten van zyn koninkryk, de welke niets zeiden dan dat gene, het welk hy hen inboezemde, alleen een valsche voorgeven was, onbekwaam om de verbreking van zyn woordt te verontschuldigen. Dat hy de gyselaars niet zou te rug zenden, en dat hy de koningin van Portugal, zyne zuster, niet zou zenden aan een vorst, die het gelaat van een vyandt hadt aangenomen, en niet dat van een bruidegom. Dat hy voor het overige met *Sforce* zou handelen als een opperheer met zynen leenman doen moet; dat hy hem zou straffen, gelyk hy verdient hadt, en dat hy voorts zyne rechten op het koninkryk van Napels wilde handhaven. Dat hy zyne legers in Italië zo lang zou houden, als het hem zou behagen. Dat hy eindelyk hoopte, dat hy, met hulpe van zyne getrouwe onderdanen, sterk genoeg zou zyn om zich tegen alle zyne vyanden te verweeren; en dat hy den koning van Engelandt met Fransch geldt wilde betalen.

Henrik, die zich tot nog toe als scheidsman hadt gedragen, zag wel, dat hy genoodzaakt zou zyn de wapenen op te nemen. Hy droeg dan zorge voor zyne geldmiddelen, zonder welke hy den oorlog niet met vrucht kon voeren. Hy drong aan op de betaling der schattingen: doch het volk uitgeput zynde, was het nodig, dat hy arbeidde om het geldt weder in het koninkryk te doen komen, dat 'er was uit geraakt, en dat 'er nog dagelykch uitging, en het welk de schaarsheit daar van veroorzaakte. De schraapachtigheit van zommige kooplieden was daar de oorzaak van. De Nederlanders, doorslepende dan de Engelschen, stelden het Engelsch goudt op een zeer hogen prys, en verhoogden des niettegenstaande hunne koopmanschappen naar evenmatigheit; en de laatsten, gelovende een groten winst te doen, bragten al het goudt uit het ryk naar de Nederlanden over, van waar zy niets wederom bragten dan wolle en anderen voorraadt. Aan de andere zyde, wanneer zy hunne geladene schepen naar Nederlandt afzonden, betaalde men hen niet dan met wisselbrieven op de kooplieden te Londen. Dus wierdt het goudt en zilver buiten het ryk, en 'er niet weder ingebragt. Daarenboven deden de Engelschen, door hunne gierigheit bedrogen, dat voordeel niet, het welk zy geloofden te doen met de waardering van het geldt, doordien de Nederlanders deze schade goed maakten door het op hoger prys stellen van hunne koopmanschappen. Om deze dingen voor te komen vondt de koning goed, met goedkeuring van zynen Raadt, den prys op het goudt in Engelandt te verhogen. Dit was het middel om den uitvoer daar van te beletten, en zelfs om het gene, het welk daar was uit gevoert, weder in het ryk te doen brengen. Dit wierdt in het werk gestelt, en men verhoogde de waarde van eene once goudt tot 44 schellingen*. Men verhoogde het zelve naderhandt, omtrent het einde der regering van *Henrik* den VIII, tot 48, en men heeft het in het vervolg nog al meer verhoogt.

Ondertusschen bediende zich de koning van Vrankryk van alle voorkomende gelegenheden, die hem maar eenigzins voordeelig schenen, om zyne

Wraakzuchtig gemoed van den hertog van Urbino.

Mezery. Hy doet de Venetianen, welker leger hy gebodt, verraden.

* van dertig duizend kronen.

† of Engelenburg. De paus gedwongen een verdrag te maken. Oktober.

Hy heeft daar berouw van, en doet de *Colonna's* in den ban.

Aanbiedingen van *Fransis* den I aan *Karel* den V. *M. Herbert.*

1516.

De zelve worden van den keizer verworpen.

M. Herbert.

Middel van *Henrik* den VIII genomen, om den uitvoer van goudt en zilver buiten het koninkryk te beletten.

* Een schelling is 12 deniers.

Fransis del beicholdigt van den Turk in zyne

Hu
ger
he

M. H
Mez
Veld
Moh
dodel
voor
konin
Hung

* An
begro
Turk
leger
2000
het H
rische
op 15
man.

† of t
Mez
plaat
opper
Hung

‡ in de
15
Buda
nomen
Solyma

Edelm
medel
van de
tan.

1526. zyne kinderen uit de handen des keizers te bevryden. Men beschuldigt hem, dat hy den Turk in Hungarië geroepen heeft, om naar den kant van Duitschlandt eene afwending te maken, om Karel den V daar door vervaard te maken, en om hem te noodzaken zyne gyselaars weder over te geven, nemende daar voor het geldt, het welk men hem aanbodt. De koning meende, dat hy het zelve nodig zou hebben om zyne benden naar dien kant telaten trekken, en indien hy dezen oorlog niet verwekte, gelyk de Spaansche geschiedschryvers hem daar van beschuldigen, wierdt hy ten minste door eene andere omstandigheid overgehaalt, de welke hy dienstig oordeelde om zyne voorflagen te doen gelukken.

M. Herber. Mezeray. Veldslag van Mohatsch doelyk voor den koning van Hungarië. De ongelukkige Lodewyk, koning van Hungarië, hadt reets het geluk van Solymaan beproeft, die hem Belgrado hadt ontnomen. Ondertusschen trok hy hem echter voor de tweede maal in zyn koninkryk, brekende de vrede. Hy wierdt deswegen gestraft, en verloor met den veldslag het leven. De zelve viel voor den 20 Augusty in de vlakke van Mohatsch, dicht by eene kleine stad van dezen name, gelegen aan den Donauw en aan den Drauw. Solymaan, aan het hoofd van honderd en vyftig duizend mannen, trok in Hungarië.

* Anderen begroten het Turkische leger op 200000, en het Hungariësche maar op 15000 man. Lodewyk, die niet meer hadt dan veertig duizend trok hem stoutmoediglyk te gemoet, en wierdt geslagen. De onvoorzichtigheit van Paulus Temurhanus, veldheer over zyn leger, verplichtte hem tot dat gevecht. Deze man hadt eerstelyk de wapenen gedragen; naderhandt hadt hy de priesterorde aangenomen, en was Kordelier geworden. Hy wierdt eenigen tyd daar na verheven tot het aartsbisdom van Colocza, eene stad in neder-Hungarië, aan den Donauw. Zo geestelyk als hy ook was geloofde hy echter bevoegt te zyn om zyn eerste handwerk wederom aan te vatten, dragende de wapenen tegen de ongelovigen; en door een kwalyk verzonnen yver deedt hy te gronde gaan een jong vorst, zonder ondervindinge, die hem tot zyn ongeluk voor raadsmann hadt gebruikt. Lodewyk, zich uit den slag bergende, verdrong in de naby gelegene moerassen. De gantsche bloem van zynen adel wierdt in de pan gehakt (a). De Turken verwoefsten vervolgens het platte landt, en maakten over de twee honderd duizend menschen af. Dit was alleen een begin van de verwoestingen van dat ongelukkig koninkryk. Het wierdt naderhandt een bloedig toneel des oorlogs, al zo zeer geschokt door de verdeeldheden zynner prinsien, als de wapenen der ongelovigen. Solymaan maakte zich drie jaren daar na meester van Buda, en naderhandt nog eens voor de tweede maal in het jaar 1541. Men zegt, dat hy, als toen in het paleis komende, alwaar hy de schilderyen zag van den ongelukkigen Lodewyk en van de koninginne, zyne gemalinne, zich van tranen niet kon onthouden, en dat hy beklagde het noodlot van een jongen vorst, kwalyk beraden, en welken de groten van zyn koninkryk van den troon in het graf geholpen hadden. Hy voegde daar by, dat hy in Hungarië getrokken was, alleen om hen te straffen, en niet om dezen vorst van het koninkryk zynner voorouderen te beroven. Dat zyn oogmerk in het tegendeel was geweest hem

† of Colocza. Mezeray plaatst het in opper-Hungarië.

† in den jare 1529. Buda ingenomen door Solymaan.

Eedmoedig medelyden van den Sultan.

(a) Temurhanus sneuvelde ook in dezen veldslag, welken hy zeer onvoorzichtiglyk hadt aangeraden, niettegenstaande het Turkische leger drie maal sterker was dan dat der Christenen; en men verhaalt, dat wanneer men zyn hoofd, van het dode ligchaam hadt afgehaakt, aan Solymaan, vertoonde, de zelve om die reden zou gezegt hebben, dat hy wegens zyne vermetelheit dus rechtvaardiglyk gestraft was. Vanl. Hist. des Turcs.

1526. daar in te bevestigen, en dat het hem speet, dat hy het verlies zynner staten niet overleefte hadde, om een voorbeeldt te zyn van de edelmoedigheid der Ottomanniësche vorsten, gelyk hy 'er een was van hunne dapperheit. Eene heldhaftige beweging des gemoeds, gelyk aan die van Alexander den Groten en van Cesar, na de doot van Darius en van Pompejus, zo zy de zelve niet overleefte. Ferdinand, broeder des keizers, deedt zich tot koning van Hungarië verkiezen, uit hoofde van het recht zynner gemalinne, zuster van Lodewyk, die van zyn kant getrouwt was met de zuster van Ferdinand, en van Karel. Maar Johannes Sepusius, Woiwode van Zevenbergen, maakte door zyne kuiperyen, dat hy tot koning wierdt uitgeroepen; maar door Ferdinand naderhandt * in een veldslag geheel verslagen zynde, nam hy zyne toevlucht tot den Turkischen keizer, en boodt den zelve eene jaarlyksche schatting aan, indien hy hem tegen den keizer en des zelfs broeder, zynen mededinger, wilde byspringen, en hem op den Hungariëschen troon helpen.

De koning van Vrankryk geloofde dan, dat de verdeeldheden van Hungarië den keizer naar Duitschlandt zouden roepen, en dat hy ten zynen opzichte handelbaarder zyn zou. Hy zondt derhalven den aartsbisshop van Bourdeaux aan hem, en liet hem door den zelve nogmaals eene somme gelds voor zyne lossing aanbieden, in plaats van de wedergeving van Burgundië. De afgezant verzekerde hem, indien hy deze aanbieding wilde aannemen, van de vriendschap zyns meesters, den koning, en dat hy hem met alle zyne krachten zou bystaan tegen den Turk. De afgezant van den paus, en de gezanten van Venetië, die nog aan het hof van den keizer waren, voegden zich by den aartsbisshop van Bourdeaux: doch zy vonden Karel onbuigzaam. Hy antwoordde trotschelyk aan den afgezant, dat byaldien zyn meester zyne kinderen wilde wederom hebben, hy zich als gevangen moest komen overgeven, volgens zyne belofte, en zynen eedt, waar van de Staten van zyn koninkryk hem niet konden ontheffen, gelyk zy gedaan hadden omtrent de wedergevinge van Burgundië; dat hy de goede trouwe van eenen zynner voorzaten † hadt behoren te volgen, de welke gehooft hebbende, dat de hertog van Anjou, zyn tweede zoon, en een der gyselaars, welke hy aan den Engelschen vorst gegeven hadt, uit Engelandt ontkomen was, derwaarts overging, om de eere van dezen jongen prins op te houden, en liever aldaar wilde sterven dan zyn woordt breken. De Spaansche geschiedschryver voegt daar by, dat hy den afgezant ter zyde nemende hem belafte zynen meester te zeggen, dat hy door het schenden van het verdrag van Madrid lasthertig en boosaardiglyk hadt gehandelt; en dat hy, indien hy zulks wilde ontkennen, gereed was om het in zyn aangezicht staande te houden. Deze uitdaging bleef van den koning niet onbeantwoord.

Ondertusschen wilde de koning zyn gedrag verdedigen by alle de vorsten van Europa, en deedt ten dien einde een verweerschrift gemeen maken, het welk door zynen kancelier was opgesteld. Hy begon met eene wederbeschuldiging. Den keizer verweet hy, het verdrag van Nojon geschonden te hebben, weigerende te betalen de somme, tot welke hy zich verbonden hadt door de overgave van het koninkryk van Napels, en om Navarre aan zynen wettigen prins wederom te geven. Hy voegde daar by, dat de oorlog, welken de keizer den koning hadt aangedaan om

1526.

* in den jare 1528.

M. Herber. François de I herhaakt zyne aanbiedingen aan den keizer.

† Fier antwoordt van Karel den V.

† De koning Johannus.

M. Herber. Uitdaging des keizers.

Verweerschrift van François den I.

† gesloten in den jare 1526.

1526. het hertogdom van Milaan, onrechtmatig was, doordien de keizer *Maximiliaan*, grootvader van *Karel*, het leen daar van gegeven hadt aan de prinsfen van den stamme van Orleans; dat hy nog iets hatelyker hadt gedaan, begunstigende de wederspanningheit van den hertog van Bourbon tegen zynen opperheer, en in hem aan te zetten tot den inval in Provence. Dat hy om dezen wederspanningen onderdaan te vervolgen, en het keizerlyke leger te verjagen, genoodzaakt was geweest de beiegering van *Marseille* op te breken, en dat hy gevangen was geworden. Men zeide, dat des konings ongeluk den overwinnaar geen recht op den zelve gaf; dat de koning eene betuiging hadt gedaan tegen het geweld, het welk men hem aandeedt, en dat hy verklaart hadde, in tegenwoordigheit van zyne bewaarders, dat hy niet van meninge was onrechtmatige, noch onmogelyke zaken, die men van hem eischte, te volbrengen; dat het wel waar was, dat de zaken van zyn ryk hem verplichtende derwaarts te keren, hy zyne vryheit hadt verzocht, en dat hy de zelve niet hebbende kunnen verkrygen dan op onredelyke voorwaarden; en die hy niet in staat was na te komen, hy zich genoodzaakt hadt gevonden de zelve aan te nemen: doch dat men het niet nakomen der zelve aan de strengheit des keizers moest toeschryven, de welke des zelfs redelyke aanbiedingen niet hadt willen aannemen; en niet aan het gebrek van het woordt des konings, die niet gehouden was aan eene voorwaarde te voldoen, de welke de Staten van zyn koninkryk geweigert hadden toe te stemmen; dat hy ten opzichte van de belofte, welke hy gedaan hadt om zich weder gevangen te stellen, zynen Raadt en den adel van zyn koninkryk hadt geraadpleegt, om niets te doen, dat nadeelig zou kunnen zyn of aan zyne waardigheit, of aan zyn goed gelove; dat zy hem alle cendragtlyk geantwoord hadden, dat de voorwaarden, welke door eene hoger macht wierden voorgeschreven, en de vryheit van een verdrag wegnamen, niet verplichtten; aan de andere zyde, indien 'er onschendbare eeden zyn, het die gene waren, de welke hy gedaan hadt by zyne zalvinge, van gene goederen der kroone te zullen vervremden: eeden, daarenboven gesterkt door de plegtige weigering zynen onderdanen van Burgundië om van meester te veranderen; dat zyne slaking om die reden alleen een werk van de Voorzienigheit was, de welke niet hadt gewilt, dat zyne vryheit zou onderdrukt blyven onder onbillyke voorwaarden, welke men van hem gevordert hadt; dat deze onrechtmatigheit den keizer niet kon onbekend zyn; om dat hy wel wist, dat de allergrootste verplichting der opperheeren was die gene, welke hen verbondt om de rechten hunner kroone te bewaren, en dat hy niet minder onkundig was, dat de Staten van een koninkryk nooit zouden toestaan, dat een koning daar een groot landichap van zou vervremden; dat hem eindelyk niemandt kon beschuldigen zyn woordt geschonden te hebben, doordien hy gyselaars tot slavinge van het verbondt gegeven hadt; een bewys, dat hy het zelve wilde nakomen. Men voegt 'er by, dat de keizer wel wist, dat Burgundië weder gehecht was aan de kroon van Vrankryk al van over de twee honderd jaren*; dat het zelve bygevolg volgens de Salische wet niet kon vervremd, noch aan de dochteren overgedragen worden; en dat derhalven de keizer, die geen ander recht daar toe voortbragt dan dat van zyne grootmoeder †, daar geen wettig recht op hadt. Eindelyk, dat den koning omtrent het stuk van eere of goed gelove niets kon verweten

worden, doordien hy den keizer hadt aangeboden een losgeldt in gereede penningen, en even zo veel waardig als de provincie, van welke hy afstandt zou moeten doen, en welke afstandt buiten zyne macht was. Dat hy daar door getoont hadt de begeerte, welke hy hadt om de gyselaars, die hem zo lief waren, te bevryden, en zyn uiterste best te doen tot het bewerken van de algemene vrede van Europa. Dat hy derhalven alle de Christen vorsten tot getuigen riep van het onrecht, dat men hem aandeedt. Dat hy verzekert was, dat zy zyn gedrag zouden goedkeuren, als overeenkomende met de hoedanigheden van zyne waardigheit, en dat zy zouden veroordeelen de begeerlykheit van den keizer, die hem in een staat bragt van niet te kunnen voldoen aan zyne staatzucht.

De koning zondt afdrucken van dit vertoog aan alle de hoven van Europa, en voornamentlyk aan die van Duitschlandt, en aan andere staten van den keizer. Deze laatste erkende toen den verstandigen raadt van eenen zynen voornaamste staatsdienaren*, om den koning gevangen te houden tot dat hy Vrankryk en Italië zou vermeerst hebben, of om hem in vryheit te stellen, zonder iets te eischen: doch daar was nu geen hulpmiddel meer voor. Hy deedt van zyn kant een geheel slydig vertoog wereldkundig maken, om zyne eischen te rechtvaardigen, en om de tegenwerpingen van Vrankryk te wederleggen. Het zelve was niet min scherp dan dat des konings; en wy zullen haast zien, dat deze twee vorsten van woorden en twistredenen tot daden en bloedige gevechten kwamen.

François de I zag wel, dat hy de vryheit zynen kinderen niet moest hopen, dan door middel van wapenen. Hy was dan bedacht om zo vele vrienden te maken, als hy kon, tegen zulk een vermogenden vyandt. Hy hadt voornamentlyk zyne toevlucht tot den koning van Engelandt genomen, en zondt aan hem afgezanten, om hem een nader verbondt, dan de voorgaande, aan te bieden. Het zelve wierdt gesloten op den 8 Augusty. Deze twee vorsten verbonden zich om geen verdrag met den keizer te maken dan gezamentlyk; de koning van Vrankryk tot verlofsing van zyne kinderen, en die van Engelandt tot betalinge der tommen, welke de keizer aan hem schuldig was. Voor het overige was dit geen aantastend verbondt, en men kwam alleen overeen, dat byaldien een van beide den keizer den oorlog aandeedt, de ander onzydig zou blyven. Dit verbondt wierdt bewerkt door den heere van *Vaux*, en door *Brinson*, voorzitter in het Parlement van Rouaan, afgezanten van Vrankryk. Zy waren in die hoedanigheit aan het Engelsche hof geweest sedert de maandt April, en hadden een openbaar gehoor by den koning, in tegenwoordigheit der afgezanten van den paus en van die der Venetianen en Florentynen. *Henrik*, gezeten op zynen troon, en bekleed met zyne koninklyke klederen, hoorde de redenvoering aan, welke zy aan hem deden in het Latyn met veel welsprekendheit. In de zelve wierdt zeer breed opgehaalt de edelmoedigheit, welke deze vorst gehad hadde, om Vrankryk niet te drukken gedurende de gevangenis van zynen koning, niettegenstaande hy toen met die kroone in oorlog was. Zy betuigden, dat hun meester eene zo grote heldendeugd nooit zou vergeten, alzo *Henrik* de eer, om een ongelukkigen prins te sparen, gestelt hadt boven die van zyne staten in te nemen; en dat hy zyne erkentenis zou schikken naar de grootheit van eene zo ongemene wel.

1526.

* *Gastinon*.*M. Herbet*.Nieuw verbondt tusschen *François* den I en *Henrik* den VIII.Edelheit
de w
van d
nung
Hug*M. H.*
Ja
17
De k
rendt
gezas
den k
van
landt*M. H.*
*Adm.*Ver
van
Wel
tuft
kron
van
en

1526. weldaadt. De koning antwoordde daar op in de zelve tale door den mond van *Thomas Morus*, de welke zich uitdrukte met zo veel kracht, als vaardigheid. Hy eindigde zyne redenvoering met aan de afgezanten te vertonen de verplichting, in welke de koning, hun meester, was, om gedurende zyn ganfche leven door eene oprechte vriendschap te erkennen de edelmoedigheid, welker waarde hem bekend was, en van welke hy eene zo grote ondervinding hadt.

Edelmoedigheid van Henrik tegen de weduwe van den koning van Hongarië.

Henrik hadt eene edelmoedige ziel; en het zy door de beginfelen van de deugd, het zy door bewegingen van eere, hy nam belang in de ongevallen der ongelukkige vorften, en trachtte de zelve te verzachten. De weduwe van den koning van Hongarië, de welke, gelyk boven gezegt is, in den veldslag van *Mohatich* gefneuveld was, hadt troost en byftandt van noden. Zy was de nicht van de koningin van Engelandt, en de koning kweet zich van dat gene, het welk hy aan deze maagfchap verfchuldigt was, zo wel als aan die der ftatkunde, de welke alle de vorften vereenigt door gemene knopen der koninklyke waardigheid. Hy zondt haar een afgezant, om haar te beklagen over het verlies, het welk zy geleden hadt, en om haar te verzekeren van zynen byftandt in zulk eene droevige omftandigheid. Hy verfelde deze plichtplegingen met eene aanzienlyke geldfomme, waar mede hy haar befchonk, fchoon hy zelf geldt gebrek hadt. Doch de behoefstigheid der koningin van Hongarië fcheen hem dringender te zyn dan de zyne, en hy deedt zyn belang wyken voor het medelyden, dat hy hadt over het ongeluk van deze prinsesse, zynde uit hare ftaten verjaagt. De zelve afgezant was ook gelast naar de hoven van Duitschlandt te gaan, en den vorften allen byftandt te beloven, welken zy van noden hadden tegen den Turk, die hen dreigde.

M. Herbert.

January 1527.

De keizer zondt een afgezant aan den koning van Engelandt.

M. Herbert. Nieuw verbondt tuffchen Fransois den I en Henrik den VIII.

In het begin van het volgende jaar zondt de keizer *Don Hugo van Mendoza* naar Engelandt. Het was om tegenwoordig te zyn by het vredensverdrag, het welk de koning wenschte te maken tuffchen de Christen vorften. Hy hadt ten dien einde een afgezant naar Spanje gezonden in het einde van het voorgaande jaar, om den keizer te verzekeren, dat hy zich van het Italiaanfche verbondt ontdoen zou, indien hy wilde luiften naar de bemiddeling, welke hy hem aanbodt. *Karel* zondt aantofonts onderrechtingen aan zynen afgezant te Londen: doch hebbende naderhandt het gewigt der zake in aanmerkinge genomen, vondt hy geraden *Mendoza* derwaarts te zenden, in hoedanigheid van buitengewonen afgezant.

De zaken waren nog niet gefchikt tot een vergelyk, bekwaam om Europa de vrede te verfchaffen, en men voorzag wel, dat het fluiten daar van fleepende zou gehouden worden. Men bragt, de uitkomst daar van afwachtende, eene zaak op de baan rakende den koophandel van Ooft-Indië, waar over een verfchil was tuffchen de kronen van Spanje en van Portugal, en de keizer fteelde de uitspraak daar van aan den koning van Engelandt. Sedert den jare 1493 hadt paus *Alexander de VI* Ooft- en West-Indië verdeelt tuffchen de koningen van Spanje en van Portugal, onder welker befcherminge de ontdekking daar van gefchied was. Het verfchil, het welk deze twee vorften over deze nieuwe wingewesten gehad hadden, hadt hen hunne toevlucht tot den paus doen nemen. Deze laafte was blyde eene gelegenheit van dezen aardt gevonden te hebben om zyne rechtbank te verheffen boven

M. Herbert. Marary.

Verdeeling van Ooft- en West-Indië tuffchen de koningen van Spanje en Portugal.

die der wereldlyke vorften, en velde vonnis als meester der wereldt. Hy wees den koning van Spanje toe de landen, eilanden en vafte kusten, ontdekt, en als nog te ontdekken van de andere zyde van eene lyn, de welke getrokken zou worden van den Zuid-rot den Noord-Pool, afgelegen van de eilanden van Cabo Verde*, welke men de *Açores* (a) noemt, honderd mylen West- en Zuidwaarts, en het gene tegen het Ooften was aan den koning van Portugal. Dus behoorde Ooft-Indië aan den laaften, en West-Indië, of de Nieuwe Wereldt, aan den eerften. Deze verdeeling was genoeg om de ftatuzucht der twee vorften te voldoen, welke zich daar door meester zagen van eene der allerrykste gedeelten van het valte landt langs de kusten van Afrika en Afie, en van het gehele andere halfroendt. Doch de gierigheid der menschen is onverzadelyk. De Molukfche eilanden, zo beroemd door de speceryen, welke zy voortbrengen, en welke zy aan de gehele wereldt mededelen, wierden door beide geficht, niettegenftaande des pauzen verdeeling. Het is zeker, dat zy door hunne gelegenheit tot Ooft-Indië behoren, om dat zy in Afie leggen, onder den Middellyn, ten Ooften van het eilandt Borneo. Maar *Karel de V* eifchte de zelve, om dat zy ontdekt waren door *Magellanus*, die onder der Spaanfche vlagge ter zee voer. Hy was een Portugees, en om dat de koning van Portugal, naar men zegt, zyne foldy niet hadt willen verhogen met een ryksdaalder ter maandt, ging hy uit zynen dienst, en begaf zich by *Karel den V* in den jare 1519. Hy vertrok in het zelve jaar van Seville met vyf fchepen, welke de keizer voor hem liet uitrusten; en naar de Zuidzee zeilende ontdekte hy de Molukfche eilanden in den jare 1520. Dit was het zelve jaar, dat hy die beruchte Straat doorzeilde, tot dien tydt toe onbekend, en aan welke hy zynen naam gegeven heeft. Volgens eenigen is hy op deze reize verzeven, en volgens anderen is hy gedood ftrydende op het eilandt *Matan*, het welk een der Philip-pynfche eilanden is.

1527.

* of het Groen Vooftgebirge.

De Molukfche eilanden geficht zo wel door *Karel den V* als den koning van Portugal.

Zy wierden ontdekt doot *Magellanus*.

Wat 'er van zy, de koning van Portugal, de welke het nadeel vreesde, dat hy van deze veroveringen zou kunnen lyden, hadt den keizer aangeboden twee milioenen dukaten, om hem de bezitting daar van in te ruimen. Het was *Emanuel*, zyn fchoonbroeder, een prins zo voorspoedig door alle de ontdekkingen, welke men gedaan hadt gedurende zyne regeringe, dat hy deswegen den cernaam van den Gelukkigen verdiende, en dat men den tydt, in welken hy leefde, de Goude Eeuw noemde. Hy was geftorven in den jare 1521, en dit geding was nog niet befecht. De keizer wilde zich liever gedragen aan het oordeel van den koning van Engelandt, dan de aanbieding van dien van Portugal aannemen. Men geloofde, dat dit minder gefchiedde in hope van eene aanmerkelyker fomme te trekken, dan met voorneemen om den Engelfchen begeerte te verwekken om dezen koophandel te dwarsbomen, terwyl Spanje den zynen in Amerika bevestigde. Mogelyk heeft hy ook daar door den Engelfchen koning willen om den tuin leiden, en door deze geveinfde vertrouwendheit het bondgenootfchap van Vrankryk met de Italiaanfche vorften verbreken. Men weet eindelyk niet, welke de rechte beweegreden was; en de gefchiedfchryver, die dit verhaalt, zegt ons, dat hy niet heeft kunnen vinden,

Geluk van *Emanuel*, koning van Portugal.

M. Herbert.

(a) Aldaar nemen de Portugeefche en Spaanfche fchepen de hoogte, het zy om te zeilen naar Amerika, of naar Ooft-Indië.

1527. den, wat deze onderhandeling voor een uitflag gehad heeft: doch indien het oogmerk des keizers was de Engelschen belang te doen hebben in den koophandel der Molukische eilanden, slaagde hy daar in niet kwalyk, doordien zy en de Hollanders de zelve nog heden den Portugezen betwiffen, die nochtans de beste plaatsen in de zelve bezitten.

M. Herbert.
*Henrik de VIII ge-
dwoogen
zich tegen
den keizer
te verklaren.*

Tot nog hadt de Engelsche vorst de hoedanigheid van middelaar bewaart. Hy hadt door de bekwaamheit van zyne staatsdienaren acht genomen op het verbondt der Italiaansche prinsfen, zonder daar in te treden, en hy hadt een verdrag gemaakt met Vrankryk, het welk niet verbrak de verbindtenis, welke hy hadt met den keizer, zich alleenlyk verwerender wyze gedragende. Hy zag zich eindelyk genoodzaakt zich tegen hem te verklaren. Zyn voornemen was geweest om alle Christen vorsten te vereenigen, om den Turk te beoorlogen, en hen daar toe willens of door geweldt te noodzaken. Dit voornemen viel op den keizer. Sedert de overwinninge van Pavië was de zelve maar alleen bedacht om over winsten te maken. Alle de aanzochten der Engelsche afgezanten hadden hem niet kunnen brengen tot een vergelyk noch met Vrankryk, noch met de prinsfen van Italië. Hy hadt den hertog van Milaan uit zyne staten verjaagt, den paus gedwongen het verbondt te verlaten, na zyne vryheit en leven gedreigt te hebben, en gaf voor te heerschen over alle de mogendheden van Europa. *Henrik* was al te trotsch om dat te verdragen. Hy wankelde in het eerst wegens de keure, welke hy maken zou van een verbondt met de vorsten van Italië, of eene verbindtenisse met Vrankryk. Hy ging eindelyk tot de laatste zyde over. Deze sicheen hem de zekerste, en best overeen te komen met de belangen van zyn koninkryk, het welk zo grote betrekking niet hadt met deze vorsten aan de overzyde van het Alpische gebergte dan met de Fransche krone.

*Hy zendt
zyne afge-
zanten aan
François
den I.*

Na dat hy dit besluit genomen hadt zondt hy den bisschop van Bath, en *Fitz-William*, als afgezanten aan *François* den I. Zy hadden last met hem een verbondt te sluiten tegen den keizer, tot dat hy de twee Fransche prinsfen, welke hy in zyne bewaring hadt, zou hebben wedergegeven, en zyne benden uit Italië getrokken. Tot verzekering van deze vereeniging hadden de afgezanten last hem een huwelyk van de prinsesse van Engelandt met den koning voor te stellen, by middel van de koninginne van Portugal, welke *Karel* by zich behieldt, onder voorwendfel van het niet nakomen van het verdrag van Madrid. Zulke voorstellingen konden niet dan zeer aangenaam zyn aan den koning van Vrankryk, de welke niets meer ter herte nam dan de vryheit zynr kinderen, en de wraak over de onwaardigheden, welke de keizer hem hadt aangedaan. Hy nam de zelve dan met blydschap aan, en verzocht het afbeeldfel der prinsesse, de welke nog gene elfjaren oud was. Men zondt hem het zelve, en de Engelsche afgezanten werkten met ernst om dit huwelyk te doen gelukken. *François* de I gaf'er zyne toestemming toe, dat men hem de prinsesse toezondt: doch de koning van Engelandt kon daar toe niet besluiten, ter oorzake van de grote jonkheit van zyne dochter.

*Hy neemt
de aanbieding
aan.*

*Hy zendt
zyne afge-
zanten naar
Lond n, de
welke het
verbondt slui-
ten, nevens*

Om eindelyk zulk eene gewigtige zaak ten einde te brengen zondt de koning van Vrankryk een plegtig gezantschap aan dien van Engelandt. De bisschop van Tarbe, de vicomte van Turenne, en *Anthony le Viste*, voorzitter in het Parlement van Parys, waren deze gezanten; en door hunne

1527. zorge en vlyt, nevens die van den heer van Vaux, die, als boven gezegt is, reets aan het Engelsche hof was, wierden de drie volgende verbonden gelloten (a). Het eerste behelde: I. Dat de twee koningen afgezanten zouden zenden aan den keizer, om hem aan te manen de twee Fransche prinsfen in vryheit te stellen, mits daar voor in gelde een rantzoen ontfangende, en te betalen de geldloomen, welke hy den koning van Engelandt schuldig was. II. Dat byaldien de keizer de aanbiedingen van den koning van Vrankryk verwierp, of naliet daar op te antwoorden, de afgezanten als dan hun gehoor van afscheidt zouden nemen twintig dagen na hunne aankomste; en dat de twee koningen hem vervolgens door hunne herauten den oorlog zouden verklaren, in dier voegen, als zy by het tweede verdrag zouden overeenkomen. III. Dat de koning van Vrankryk, of de hertog van Orleans, zyn zoon, met de prinsesse van Engelandt zou trouwen, en dat men het daar omtrent eens zou worden over en weder in een mondgesprek tusschen de twee koningen, dat te Calais zou gehouden worden. Dat zy, na wegens het huwelyk overeen gekomen te zyn, zouden verplicht zyn gelykelyk den keizer den oorlog aan te doen: doch dat de koning van Vrankryk de onkosten zou opbrengen, en dat hy daarenboven aan dien van Engelandt, om hem schadeloos te houden, jaarlykelyk zou betalen vyftien duizend kronen. Zy kwamen ook overeen, dat ingevalle het huwelyk niet voltrokken wierdt, en dit belesfel kwam van den kant des konings van Engelandt, die van Vrankryk niet verplicht zou zyn om de onkosten van den oorlog te vergoeden, noch het jaargeldt van vyftien duizend kronen te betalen; maar indien het kwam van de zyde van den koning van Vrankryk, dat hy dan het gemelde jaargeldt dubbeld zou betalen.

Het tweede verdrag behelde: Dat aanstonts na de te rug komt hunner afgezanten, ingevalle de keizer de aanbiedingen van den koning van Vrankryk weigerde, men zou verbieden eenigen omgang te hebben met de onderdanen van den keizer, doch toestaande een uitstel van veertig dagen na de afkondiging, om de goederen van den eenen en den anderen te vervoeren. Dat men, om den keizer te beoorlogen, de Nederlanden zou aantasten met een leger van dertig duizend mannen te voet, en vyftien honderd gewapenden, op zyn Fransch uitgerust, benevens de krygs- en mond-behoefsten, tot zulk een leger behorende. Dat de koning van Vrankryk voor zyn aandeel zou verschaffen de vyftien honderd mannen voetvolk, en de koning van Engelandt het overige. Dat zy ook eene vloot in zee zouden hebben, om op de Vlamingen te kruisen, en hunnen koophandel te verderven, de welke zy zouden bemannen met vyftien duizend soldaten, behalven de matrozen; van welke de koning van Vrankryk tien duizend zou leveren, en die van Engelandt vyf duizend. Dat zy in de steden Abbeville en Calais jaarmarkten zouden oprechten, en de zelve met voorrechten voorzien, om de kooplieden, die naar de Nederlandsche jaarmarkten reisden, derwaarts te lokken. Dat zy de Portugeesche schepen zouden beletten, die uit Indië te rug kwamen, in Vlaamsche havenen binnen te lopen, hen de hare aanbiedende, met alle de

de twee an-
dere, die daar
op betrekke-
lyk waren.
M. Herbert.

Voorwaar-
den van het
tweede ver-
drag.

Voorwar-
den van
derde ver-
drag.

De twee
ningen
af van
ne we
zydsche
eischen

(a) De twee eerste wierden den 30 April, en het laatste, den 23 May dezets jaars 1527 getekent; en wy hebben hier uit de *Acta Publica* (Tom. XIV, fol. 105 etc.) veranderd en bygevoegt het gene, waar in *Herbert*, door den Hre. *de Larrey* gevolgt, van het oorspronkelyke dezer drie verbonden verichulde.

1527. ververschingen; welke zy nodig hadden; en ingeval de koning van Portugal zich voor den keizer zou verklaren, dat hy voor vyandt zou gehouden worden der twee koningen; dat men op zyne schepen jagt zou maken, en dat de zelve prys zouden verklaart worden. Dat de twee koningen noch oorlog zouden voeren, noch vrede maken, dan met wederzydsche toestemminge van den eenen en den anderen. Dat men open plaats zou laten voor den hertog *Sforce* en voor de Venetianen, om in het tegenwoordige verbondt te treden, onder deze voorwaarde, dat zy den keizer in Italië zouden beoorlogen zo lange als de twee koningen het zelve zouden doen in Vlaanderen. Dat de koning van Vrankryk *Henrik van Albret*, koning van Navarre, zou aanporten, den hertog van Gelder en *Robbert van der Mark*, heere van Sedan, om zich by hen te voegen tegen hunnen gemenen vyandt. Dat zy zouden bystaan den grave *Sepusius*, woiwode van Zevenbergen, in den eich, welken hy hadt op het koninkryk van Hungarië, tegen *Ferdinand*, broeder des keizers, ingeval de laatste zich tegen hen voor *Karel den V* mogt verklaren, en dat de graaf *Sepusius* geen toevlucht tot den Turk zou genomen hebben. Dat zy afgezanten zouden zenden aan alle de hoven van Duitschlandt, om der zelve vorsten aan te zetten om de wapenen voor den keizer niet op te nemen, en om in het tegendeel zich te vereenigen met de twee koningen, de welke geen ander oogmerk hadden dan de vrede van Europa. Dat deze afgezanten hen zouden vertonen, dat de al te grote macht van het huis van Oostenryk zo wel voor den eenen als voor den anderen gevaarlijk was, en dat zy den keizer moesten dwingen zich met zyne staten te vergenoegen, zonder met geweld die van een anderen te bemachtigen.

Voorwaarden van het derde verdrag.

De twee koningen staan af van hunne wederzydsche eischen.

By het derde verdrag verklaarden de twee koningen, dat hunne mening was zich te vereenigen door een onverbrekelyk verbindtenis; dat 'er derhalven tusschen hen en hunne nakomelingen voor eeuwig zyn zou eene onschendbare vrede, eene oprechte vriendschap, eene volmaakte vereeniging, en een zo vast en naauw verbondt, dat niets bekwaam zou zyn het zelve te verbreken, en dat het zou duren tot aan het einde der wereldt. Door deze en andere diergelyke uitdrukkingen be-toonden zy de begeerte, welke zy tot dit verbondt hadden. Zy voegden daar by, dat de eeden, welke zy deden om alle des zelfs voorwaarden na te komen, niet minder heilig noch minder verplichtende zouden zyn ten aanzien hunner nakomelingen, dan die, de welke zy by hunne kroninge afgelegd hadden, tot handhavinge der grondwetten van den staat. Eindelyk, om geen zaadt van verwarringe na hunne doot achter te laten, deedt *Henrik* afstand, voor zich en voor zyne erfgenamen, van alle rechten en eischen, welke hy op het koninkryk van Vrankryk, en in het algemeen op al het gene koning *François de I* tegenwoordig bezat, mogt hebben, leggende zynen erfgenamen daar omtrent een eeuwig stilzwygen op. Maar tot vergeldinge van dezen afstand verplichtte zich de koning *François*, voor zich en voor zyne erfgenamen, na de doot van *Henrik* aan des zelfs erfgenamen voor eeuwig te betalen jaarlyksche inkomste van vyftig duizend kronen alle jaren, in twee termynen te betalen, te weten op den 1 May en op den 1 November; welke betaling zou beginnen op den eersten der gezegde twee termynen, na de doot van *Henrik* volgende: doch onder deze uitdrukkelijke voorwaarde, dat byaldien de twee miljoenen, welke *François de I* by

II Deel.

het verdrag van den 30 Augusty des jaars 1527 1527. zich verbonden hadt te betalen, nog niet ten eenemale voldaan waren, wanneer *Henrik* kwam te sterven, het overige aan des zelfs erfgenamen, op de in het zelve verdrag bepaalde tyden, zou betaalt worden; welk verdrag voor het overige in alle delen en voorwaarden onverbrekelyk zou onderhouden worden. Om voorts de tegenwerping weg te nemen, welke men in vervolg van tyd zou kunnen maken, namentlyk, dat geen vorst een verbindtenis kan maken voor zyne opvolgers, of zich voor de zelve kan verbinden, wierdt vastgesteld, dat het tegenwoordige verdrag door de Staten van beide de koninkryken zou bevestigd, en het zelve voor eene eeuwig en onschendbare wet gehouden worden. Hier op hadden de Fransche afgezanten hun afscheids-gehoor, en keerden vervolgens naar hun koninkryk, voldaan over de beleefdheden van den koning, en over de geschenken, met welke hy hen begiftigde. Daar was echter cenig verschil ten aanzien van het huwelyk van de prinsesse van Engelandt, wiens wettigheid de bisschop van Tarbe in twyffel trok, doordien hy het huwelyk van den koning met zyns broeders weduwe aanzag als bloedschandig. Doch het duurde niet lang, of men kwam omtrent het eerste ook overeen; maar sedert begon *Henrik* aan de wettigheid van zyn huwelyk te twyffelen, en dit was de eerste grondoorzaak van zyne echtscheidinge, waar van wy wel haast zullen spreken. Eenigen [†] willen, dat dit veel eer geschiedt en door *Wolsey* aangestookt is, om zich te wreken over *Karel den V*, die hem zo dikwils misleid hadt. Zy zeggen, dat deze kardinaal de eerste vermoedens in het hert des konings deedt brengen door *Longland*, bisschop van Linkoln, zynen biechtvader, een eenvoudig en zorgvuldig man, die zich geloofde in gewisse verplicht te zyn den koning te waarschuwen, dat zyn huwelyk met de weduwe van de prinsse *Artur*, zynen broeder, de gehele wereldt ergerde, en dat hy het zelve door bekwame Godgeleerden moest doen onderzoeken. Dat deze reden indruk gaf op het gemoedt van dezen vorst, en dat de kardinaal, die dit merkte, voltooidde het geen *Longland* begonnen hadt, *Henrik* aanmanende om zyn huwelyk te verbreken, en te trouwen met de weduwe [†] van den hertog van Alençon, weduwe van *François den I*. Maar voor dat wy de uitkomst van deze beruchte zake verhalen, moeten wy zien hoedanig een gevolg het verbondt der twee koningen hadt, en den draadt der zaken van Italië weder opvatten.

M. Herbert. Hist. du Schisme d'Angl. par Sanders, de la Traduction de Mauricia.

M. la Grand.

Oorspronk der vermoedens van *Henrik den VIII* over zyn huwelyk.

Margaretta hertoginne van Alençon.

Mezelay. M. Herbert. De paus geeft voor niet gehouden te zyn aan het v. F. drag, met den veldheere des keizers gemaakt.

De paus, in vryheit gestelt zynde op de wyze hier boven verhaalt, schreef aan den koning van Engelandt, om zich te beklagen over de onwaardigheden, welke hy geleden hadt van *Monkade*, veldheer des keizers en de *Colonnaas*. Hy verzocht vervolgens den bystandt van dezen vorst, om de ongelyken, hem aangedaan, te kunnen wreken, en om den heiligen stoel te verdedigen tegen de aanslagen van zyne vyanden. Hy voegde daar by, dat het verdrag, het welk hy met *Monkade* gemaakt hadt, nietig en van gener waarde was, en dat men hem gedwongen hadt het zelve te tekenen met den degen op de borst; dat hy zich daarom niet verplicht geloofde om het te houden, en dat, byaldien de koning zich ten oorlog wilde toerusten over eene zo rechtmatige zake, hy het zelve aansonts zou breken. *Henrik* zondt hem dertig duizend dukaten, en deedt hem verzekering doen van een veel groter onderstandt. De paus, zich door zodanige beloften versterkt ziende, ligtte het momaangezicht af, ontboodt

Bb

den

1527. den kardinaal *Colonna* om te Rome voor hem te verschynen, en dreigde hem met den ban, byaldien hy weigerde te gehoorzamen. De kardinaal aan de andere zyde, bygestaan door den keizer, dreigde den paus met eene algemene kerkvergadering, in welke hy voorgaf hem te zullen doen afzetten, als schuldig aan het verkopen van geestelyke ampten *.

* *Simonie.*
M. Hebert.
Mazaray.

Ondertusschen hadt de keizer zo veel ongerustheit over de verbonden, welke hy wist dat de twee koningen tegen hem gemaakt hadden, dat hy den bondgenoten in Italië aanbodt een stilstandt voor tien maanden. Doch terwyl de renboden daar over heen en weder naar Rome, naar Venetië, en naar Vrankryk gingen, versondt hy, dat zyne scheepsmacht in Italië gekomen was, en dat *Georg*, vryheer van Fronsberg †, uit Zwaben, van den Lutherischen Godsdienst, een man van eene ongemeen grote gestalte, en van eene dapperheit, geëvenaart naar de krachten van zyn ligchaam, hem een onderstandt van veertien duizend landskechten, door hem op zyne eige kosten geworven, hadt aangebragt, met welke hy in het Milanees was getrokken. Weder moedde gefchept hebbende door zulke goede tydingen verbrak hy het verdrag, en sprak niet meer van een bestandt. De paus van zyn kant verzocht den koning van Vrankryk om onderstandt, en deze zondt hem galeien en benden, onder het bevel van den grave van Vaudemont en van *Rance van Cery*. Zy gingen te Maricille scheep, en traden in het koninkryk van Napels aan landt. De paus was met den koning overeengekomen deze afwending te maken, en deze twee opperbevelhebbers tastten de plaatsen te water en te lande aan. *Cery* liep met zyne vloot de kusten af, en de graaf van Vaudemont vertoonde zich met een leger van tien duizend mannen, na eerst eenige steden van minder belang belegerd en veroverd te hebben, voor de poorten van Napels.

Vereeniging der krygsmachten van den paus en den koning van Vrankryk.

Genegenheit der Napolitanen voor het huis van Anjou.

* Het was volgens het verbondt van 22 May 1526.

Kwaad beleidt der twee legers.

Geluk van *Xarel den V.*

Nieuw verdrag van den paus met den keizer.

Hy was begeert door het meeste gedeelte der inwoonderen, de welke in hem het bloedt hunner oude koningen, uit den huize van Anjou, erkennen. Hy was ook de zoon van *Renatus*, hertog van Lotharingen, en van *Jolante*, dochter van *Renatus van Anjou*, koning van Napels en van Sicilië. Daarenboven hadt de paus hem het leen van dit koninkryk * gegeven, om hem daar door te meerder te bevestigen, en voor hem de genegenheit des volks te winnen.

Doch noch de koning van Vrankryk, noch de paus, zorgden naar behoren voor het onderhoudt hunner legers. De ongestadigheit en de gierigheit van *Clemens* aan de eene, en de onachtzaamheit des konings aan de andere zyde waren daar de oorzaak van. De krygsmacht te lande wierdt verstrooit by gebrek van lyfsocht, en die ter zee was genoodzaakt af te wyken by gebrek van voormadt. Men verliet zelfs de overwinningen, welke men reets gedaan hadt, op het oogenblik, dat de stad Napels hare poorten zou geoopent hebben om de Franschen in te laten, belettende de vreeze, welke men hadt over het nieuw aangekomen onderstandt uit Spanje, zich van dit voordeel te bedienen. Aldus deedt de fortuin des keizers de voornemens der bondgenoten wederom mislukken. De paus was daar zodanig over verbaast, dat hy een bestandt voor acht maanden sloot met *Lanoy*, onderkoning van Napels. Hy betaalde zestig duizend dukaten wegens de onkosten van het keizerlyke leger, en men bedong van weerkanten, dat men de krygsbenden zou af danken, dat die der bondgenoten zouden vutrekken uit het koninkryk van Napels, en die van

den keizer uit de landen van Florence en den Kerkelyken Staat. Maar de paus hadt wel haast berouw over het maken van een verdrag, het welk hem en zyne bondgenoten ontwapende, en het welk hem bloot stelde voor de aanvallen zynere vyanden. Hy was dan bedacht om zynen mislag te herstellen, en maakte veertien kardinalen, van welke hy drie maal honderd duizend kronen trok, voor welke penningen hy een nieuw leger wilde op de been brengen: maar de hertog van Bourbon kwam hem voor.

Hy heeft daar berouw van.

Deze veldheer, zonder zich te bekommeren over het bestandt, het welk *Lanoy*, van wien hy niet afhing, met den paus gemaakt hadt, trok naar Rome met een machtig leger. De paus meende, dat de benden van den koning van Vrankryk, die in het Milanees waren, hem zouden belettend daar uit te trekken; maar *Bourbon*, daar niet langer kunnende bestaan, en de soldaten gereed ziende om te muiten, by gebrek van lyfsocht en geldt, nam voor hen naar een anderen kant te geleiden. Hebbende dan *Anthony de Leva* te Milaan gelaten met een ligchaam van acht duizend mannen, trok hy over den Po, zonder dat hy uitdrukkelyk wist naar welken kant hy het wenden moest. Men zegt, dat hy met den koning van Vrankryk verzoent was, en dat hy voornemens was zich van het koninkryk van Napels meester te maken zo haast als hy het geldt zou ontfangen hebben, het welk hy uit Vrankryk verwachtte tot betaling zynere benden. Hy was over den keizer kwalyk te vrede, om dat hem de zelve niet dan met eene ydele hope paaide, in plaats van hem zodanig te bevorderen, als hy hem beloofd hadt; en hy kon den hoogmoedt der Spanjaarden niet langer verdragen, doordien hem de zelve niet dan met verachtinge behandelden. Het viel Vrankryk derhalven niet moeielyk dezen trotschen geest te winnen, verbittert over zynen slechten staat en over de verachting van het hof van Spanje tegen hem. Van de andere zyde was de koning van Vrankryk niet voldaan over den paus, en zag wel, dat hy geen staat kon maken op zulk een wankelbaren geest, al zo weinig als op alle de andere Italiaansche bondgenoten: zo dat hy zich zeer ligt liet overreden door de vrienden, die de hertog van Bourbon in het koninkryk hadt, om vergiffenis aan dezen prins te verlenen, en hem wederom in het ryk te rug te roepen. Men voegt 'er by, dat deze verzoening sterk gevordert was gedurende des konings gevangenis, zynde geraakt geweest door de tranen, de welke *Bourbon* stortte na den veldslag van Pavië, wanneer hy hem gevangen hadt gezien. Men zegt, dat de gevoeligheit, welke deze hertog hadt getoont over het ongeluk van zynen vorst, den zelve zyne wederspannigheit deedt vergeten; dat hy hem daar van liet verzekeren, en dat *Bourbon* van zyn kant beloofde, door zyne goede diensten zynen mislag te verbeteren. Dat hy deze belofte bevestigde met een brief, welken hy aan den koning schreef, vertrekkende van Milaan om naar Napels te gaan, met een voornemen om zyn woordt te volbrengen. *Napels*, zeide hy in dezen brief aan den koning, *zal u tekenen gevee van myn berouw*. Wat 'er van zy, om het wegloupen en den opstandt zynere benden te ontwyken was hy genoodzaakt hen de plundering van Florence of van Rome te beloven. Dus was de verovering en de plundering van deze laatste stad minder een werk van dezen veldheer, dan de uitwerking van de wederspannigheit zyns legers. De hertog van Urbino, veldheer der Venetianen, bragt daar ook veel toe. Hy was mis-

Verzoening van den koning van Bourbon met *François den I.* en voornemens op Napels.

Rome zingend door hertog Bourbon.

Verfide gevee der gevee die hertog, genen hem h

M. H. Oord over a doodt

noegt

1527. noegt over de Florentynen, de welke hem Montefeltro, een klein landſchap en ſtedeke in het hertogdom van Urbino, afhankelyk van zyn hertogdom, onthielden. Hy was niet meer voldaan over den paus, die aan zyne nicht den cernaam van hertoginne van Urbino liet geven: zo dat hy, om zich van den eenen en den anderen te wreken, ſchoon ten naddele van zynen plicht, aan Bourbon beloofde, zynen tocht niet te zullen beletten. Hy hieldt hem woordt. Bourbon trok in Romanic, van waar hy overging in Toſkane; en hebbende Florence niet durven aantaffen, om dat het zelve door het leger der bondgenoten bezet was, trok hy naar Rome. De verbaaftheit van den paus was ongemeen groot: hy badt Rance van Cery, welken hy by zich geroepen hadt, zorge voor de ſtadt te dragen, en ſpoedig volk te werven. Met 'er haaft bragt deze veldheer vyf of zes duizend mannen byeen, zo als hy de zelve maar vondt, meest lakien of ſtalknechts van de kardinalen, en meer bekwaam om den ſchrik in eene belegerde ſtadt te vergroten, dan om de zelve te doen moedt grypen. Den 5 May zondt Bourbon, die zyn leger in eene vlakke of weide hadt nedergelagen, aan Clemens om een doortocht midden door Rome te verzoeken. De paus weigerde zulks; en daar op liet Bourbon des anderen daags zyn leger optrekken, gevende bevel om op de ſtadt aan te vallen. Men zette aanſtonts ſtormladders aan, en de ſoldaat, gretig op roof, verhaafte zich om zich meeſter van de ſtadt te maken. Rance van Cery deedt zyn beſt om het te beletten. Twee malen zagen zich de belegeraars op de hoogte der muren, maar wierden ook beide malen afeſlagen. Maar in den derden aanval wierdt de ſtadt overweldigt. Bourbon, die zich zelf onvertzaagt in eene breſſche begeben hadt, welke in den muur van den burg van St. Pieter gemaakt was, wierdt met een muſketkogel dood geſchoten. De prins van Orange, die hem volgde, bedekte zyn ligchaam met zynen mantel, en zyne doodt ſtil houdende deedt hy den ſtorm vervolgen. De ſtadt wierdt met den degen in de vuift vermeeſtert, en de ſoldaat des avonds daar binnen komende over den brug van den Tyber, maakte eene vreesſelyke ſlagting onder de inwoonders, en verzadigde zich met bloedt en roof verſcheide dagen achtereen. Dus ſtierf de hertog van Bourbon, vervloekt van den paus en van de Italianen; gelastert van de Spanjaarden; verdacht aan zyn vaderlandt: doch echter, na dit alles, meer ongelukkig dan ſchuldig; tot wanhoop gebragt door de zynen, en kwalyk gehandelt door vremden. Men verdacht den keizer zyne doodt verhaaft te hebben. Deze gifſing is echter zonder bewys; doch men verzekert ten minſte, dat hy daar over niet aangedaan of bedroeft was; het zy hy de lucht hadt van de geheime handelingen van dezen prins in Vrankryk; het zy hy zich ſchaamde de dienſten, welke hy van hem genoten hadt, onbeloont te hebben gelaten, en ook geen voornemen hebbende om hem deswegen vergelding te geven. De Romeinen merkten deze doodt aan als eene daadt van den Hemel, en als eene uitwerking van den ban van den paus, en die van Milaan als eene wraak wegens het bedrog, het welk Bourbon tegen hen gepleegt hadt. Men zegt, dat hy, eene zeer zware ſchatting van hen geëiſcht hebbende, zwoor, dat deze de laafte zou zyn, welke hy zou eiſchen, daar by voegende, dat hy vergaan mogt in den eerſten veldtocht, welken hy zou doen, byaldien hy zyn woordt niet hieldt. Hy brak het zelve evenwel, en dwong hen kort daar na eene nieuwe ſchatting te betalen. De

II Deel.

verwenſching, welke hy tegen zich zelve gedaant hadt, hadt hare uitwerking, en hy verloor in het zelve jaar zyn leven in de eerſte ontmoetinge, waar in hy zich bevondt.

De plundering van Rome duurde twee gehele maanden. Deze grote ſtadt was vol rykdommen, en de beſoldeling wilde daar niet uit gaan, ten zy hy alles verdorven hadt. Niets ontglipte zyne hebluſt, noch zyne wreedheit. Het leger beſtondt uit Spanjaarden en Hoogduiſchers; Roomſchen en Lutherſchen: doch men maakte daar omtrent geen onderſcheidt in het plunderen, ten zy men wilde zeggen, dat de Spanjaarden groter kerſchending bedreven dan de anderen. De prins van Orange, hun opperbevelhebber, kon hen niet in toom houden, en in hunne eerſte woede deden zy meer dan vyf duizend menſchen over de kling ſpringen. Zy geleidden de kerkvoogden langs de ſtraten, bekleed met hunne pleigtgewaden, en achterwaarts op eiels zittende, onder het gejuich van het krygsvolk. Zy deden zelfs eenigen op de pynbank ſterven; en hunne wreedheit zelf over de doden uitſtrekkende groeven zy het ligchaam van paus Julius den II weder op, om het van den ring te beroven. Zy hadden geen meer eerbiedigheit voor de gewyde plaatſen dan voor de geeſtelyke perſonen; zy ſpaarden al zo weinig de kerken, als de paleizen der kardinalen; en dit was de vyfde of de zesde maal, dat deze roemruchtige ſtadt, welke zich de meeſtereſſe der wereld noemde, geplundert wierdt. Zy wierdt ingenomen door de Gaulen, onder het bevel van der zelve legerhoofd Brennus in het 364 jaar na hare bouwinge. Alarik, koning der Gotthen, deedt het zelve, en verwoeltte haar in den jare na Chriſtus 410. Zy moeft het zelve lot ondergaan door het beleid van Genſerik, koning der Wandalen, in den jare 455; door dat van Odoacer, koning der Herulen, in den jare 467; door dat van Totila, koning der Gotthen, in den jare 546; en eindelyk door het leger van Karel den V, Roomſch keizer, in den jare 1527. Maar dit krygsvolk, hoe goed Roomſch-Katholyk ook, ging de Gotthen en Wandalen in geldzucht en wreedheit verre te boven. Aldus heeft Rome het welk over zo vele volkeren heeft gezegpraakt, op zyn beurt het zelve lot, als de zelve, moeten ondergaan. Nochtans is het telkens terſondt weder bevolkten, altoos groot en prachtig geweest.

De paus hadt de vlucht genomen op het kasteel Engelenburg *. De prins van Orange, zynde opperhoofd van het keizerlyke leger gebleven door de doodt van Bourbon, hieldt hem daar in belegert, en dwong hem van overgave te ſpreken. Hy noodzaakte hem vier maal honderd duizend dukaten voor de onkoſten van het leger te betalen; als mede om het kasteel Engelenburg, Oſtia, Civita-Vecchia, Parma, Placenza en Modena over te geven. De ſtadvoogden hadden moeds genoeg om deze ſteden niet over te geven: doch de bondgenoten hadden minder getrouwheit, en dachten nergens anders om dan om zich van deze ſteden, die hen zeer wel aanſtonden, meeſter te maken. Voor het overige taſte eene beſmettelyke ziekte dit onbendige leger aan, het welk zich met zyne roveryen en ongebondenheden niet kon verzadigen, en rukte meer dan twee derdedelen van het zelve weg. Dus zag Rome zich niet alleen verloſt, maar het hadt daarenboven de vertroofing van zich over zyne vyanden gewroken te zien.

De keizer ontveinſde zyne blydſchap wanneer hy de tyding van deze onderneming ontſing: hy toonde zelfs uiterlyk zyn misnoegen

1527.

Plundering van Rome

Wreedheit der Spanjaarden.

Men haaft het lyk van paus Julius den II weder uit het graf.

Hoe vele malen Rome is ingenomen geweest.

De paus ge-noodzaakt een verdrag te maken. * St. Angelo

Beleidt van den keizer, die zyne blydſchap over de misdaad

1527. daar over, en beval plegtige ommegangen door geheel Spanje, ter verloofing van den paus, te doen; als of hy hem door een enkelen brief niet hadt kunnen in vryheit stellen. Wel is waar, hy schreef daar over aan den onderkoning van Napels, en gaf hem ten dien einde openbaren last; maar in het heimelyk gaf hy geheel strydige bevelen.

M. Herbert.
Augusty.

Hy verontschuldigt zich deswege by de Christen vorsten.

Terwyl *Clemens* gevangen was schreef de keizer aan de meeste Christen vorsten van Europa om deze daadt te rechtvaardigen, of om de zelve te verontschuldigen. Voornamentlyk wendde hy zeer grote moeite aan om den koning van Engelandt op zyne zyde te brengen. Hy schreef hem een brief van Valladolid, daar hy toen was, op de wyze van een verdedigfschrift, over het gene by de inneming van Rome was voorgevallen. Hy begon met een verhaal van het gebeurde, en voegde vervolgens daar by, dat hy deze onderneming niet hadt kunnen beletten, om dat de zelve zonder zyn weten geschied was, en zonder dat hy daar deel aan hadt. Hy vervolgde met te zeggen, dat hy hoopte, dat Godt, die goed verwekt uit het kwaad zelf, deze omwenteling zou doen gedven ten voordeele van het Christendom. Hy eindigde met den koning, zynen geliefden oom en beminden broeder, om godden raad te verzoeken in deze tydsgefteldheit, en om hem by te staan in den oorlog, welken hy voornemens was tegen de ongelovigen te voeren, ten koste van zyn bloedt, het welk hy met vreugde zou storten ter eere van den Christelyken naam. Aan de andere zyde schreef hy aan zyne veldoversten zeer dubbelzinnige brieven. Hy beval hen den paus in vryheit te stellen: doch hy belafte hen met eenen wel zorge te dragen, dat zy den zelve, in plaats van hem tot zynen vriendt te maken, niet tegen hem als een gevaarlyken vyandt verwekten. De overste * der Franciskanen, *Angeli*, bragt deze bevelen aan hen over, door welke *Karel* voorhadt de vorsten om den tuin te leiden, de welke zich aan de vryheit van den paus lieten gelegen leggen. De prins van Orange en *Alarcon*, aan welke deze brieven geschreven waren, ontcyfferden dit raadfel. Zy geloofden, dat men den paus, in plaats van hem in vryheit te stellen, van zyne schatten en vestingen moest beroven, om hem van den keizer te doen afhangen, hem ontnemende de middelen om zich te wreken. Zy deden ook aldus. Zy eifchten van hem ongemene geldsommen en zyne beste steden, om het verbondt te verzekeren. Zy wilden hem daarenboven uit Rome trekken, en naar Gajette zenden, eene stadt in het koninkryk van Napels, niettegenstaande de pest in die gewesten zeer woedde. *Lanoy* stierf 'er aan, en de keizer gaf het onderkoningfchap aan *Moncada*. Deze was geen vriendt van *Clemens*: zo dat de paus van hem niet beter wierdt gehandelt dan van zynen voorzaat. Zyne vrienden deden nochtans door hun sneken zo veel, dat hy te Rome zou blyven: doch hy was verplicht Engelenburg aan *Moncada* in te ruimen. Hy deedt eene betuiging in de tegenwoordigheit der kardinalen, de welke zich als toen by hem bevonden. Hy schreef daar ook over aan den koning van Engelandt, en verzocht des zelfs byftandt. Dertien kardinalen hadden dezen zynen brief ondertekent, de welke naar Londen gebragt wierdt door *Gregorius Cassali*, te Londen van zyn gezantschap naar Rome te rug komende.

Twyffelachtige bevelen des keizers om den paus in vryheit te stellen.

* General.

Zyne veldheeren begrypen de mening daar van.

De paus verzocht de hulpe van den koning van Engelandt.

De afgezanten van *Henrik* by den keizer deden toen hun uiterste best om de vryheit der Fransche prinsfen te bewerken. Hunne aanhoudingen hadden zo veel kracht, dat *Karel* beloofde af te staan van zynen eifch op het hertogdom van Bur-

gundië, het welk tot nog toe de eenigste hinderpaal, om welke de vrede niet hadt kunnen getroffen worden, geweest was. Hy voegde daar by, dat hy in des zelfs plaats aannam de twee miljoenen kronen, welke hy zeide dat de koning van Vrankryk in het begin zynen gevangenisf hadt aangeboden aan *Lanoy*, onderkoning van Napels. Deze onderhandeling was afgebroken door het gevangen nemen van den paus. De koning van Engelandt was vergramd over de strengheit, met welke de keizer den ouden vader handelde, en verwaardigde zich niet te antwoorden op een brief, welken hy van hem hadt ontfangen. Hy merkte den zelve aan als een kunstgreep van dezen geveinsden vorst, die anderen met schone woorden wilde ophouden, terwyl hy zyne staat-zuchtige voornemens zocht uit te voeren. Hy verbeeldde zich, dat de zelve, Rome vernielt, en geheel Italië onder het juk gebragt hebbende, bedacht zou zyn op de algemene heerschappye. Om hem nu te beletten daar toe te geraken, leide zich *Henrik* met ernst daar op toe om de knopen van het verbondt, het welk hy met den koning van Vrankryk gemaakt hadt, hoe langer hoe meer toe te halen, om aldus te vernederen eene mogendheit, de welke zich van dag tot dag voor geheel Europa ontzagchelyk maakte.

Gedurende deze onderhandelingen zondt *Ferdinand*, die den tytel van koning van Hungarië voerde, afgezanten aan *Henrik*, om des zelfs byftandt tegen den Turk te verzoeken. De graaf *Sepucius*, de welke, als boven gezegt is, *Ferdinand* de kroon betwiftte, hadt ook afgezanten aan hem gezonden, om een verbondt met hem te maken tegen zynen mededinger, broeder van *Karel*, met welken hy wel wift dat *Henrik* haast zou overhoop raken. Men gaf dezen lasten geen ander antwoordt dan in algemene bevoordingen: doch *Thomas Morus* gaf den anderen te verstaan, dat de zaken van Europa in eene gefteldheit waren, de welke niet toeliet, dat men buiten het koninkryk noch geldt, noch manschap zondt; dat men genoodzaakt was altydt ter zee eene vloot, en te lande een leger gereed te hebben, om zich te verweeren tegen den inval van een vorst, de welke aanslagen sneedde tegen de vryheit van de gehele wereldt. Dat *Karel* deze vorst was, de broeder van *Ferdinand*, die bygevolg niet vreemd moest vinden, dat de koning hem weigerde den byftandt, om welken hy hem verzocht. Dat hy deze weigering moest wyten aan de hardigheit van zynen broeder *Karel*, die de bemiddeling des konings van Engelandt niet hadt willen aannemen, noch de aanbiedingen ontfangen, welke die van Vrankryk hem deedt om vrede te hebben. Dus namen de afgezanten van *Ferdinand* hun gehoor van afscheidt, zonder iets van het Engelsche hof te hebben kunnen verkrygen.

Het gevaar, in het welke de paus en Italië waren, deedt het besluit der twee koningen veranderen. In plaats van den oorlog in Vlaanderen te voeren vonden zy geraden den zelve in Italië over te brengen. De zamenverbondenen waren niet in staat om de macht van den keizer tegen te staan, byaldien men hen verliet. Daar wierdt dan besloten hen te ondersteunen. *François* beloofde over het Alpifche gebergte te trekken met een leger van dertig duizend mannen te voet, en duizend gewapende ruiters, om het zogenoemde Clementynsche verdrag te verdedigen, zich voegende by de Venetianen en de andere bondgenoten. *Henrik* nam aan te leveren twee en dertig duizend goude kro-

1527.

Henrik, van toorot over de flaatruche van den keizer, verbindt zich op het naoveft met den koning van Vrankryk.

M. Herbert.

Hy weigert aan *Ferdinand*, koning van Hungarië, den byftandt, welken de zelve van hem verzocht hadt.

Wys
woor
Kare

M. F.
M. E.
M. L.
Mre.
Thua.
Zie d
fchic
van
ringe
van
land
Sand
* Ag

Afhe
van
togin
Alen

1527. nen des maands, tot betaling der benden. Zy kwamen ook overeen, dat dit geldt zou afgekort worden van dat gene, het welk de koning van Vrankryk aan *Henrik* schuldig was, den welken dit zou verstreken in plaats van de tien duizend mannen, welke hy by het laatste verdrag hadt aangenomen te beschikken. De ridder *Thomas Bouien*, onlangs verheven tot ondergraaf * van *Rochefort*, Mylord *Brown*, en de bisschop van *Bath*, afgezanten van Engelandt aan het hof van Vrankryk, waren gelast tegenwoordig te zyn by den eedt, welken de koning zou afleggen tot nakominge van dit nieuwe verdrag.

Henrik zendt een beraut aan *Karel*, om hem den oorlog aan te zeggen.

Ter zelve tyd zondt *Henrik* den ridder *Points* aan den keizer naar Spanje, om hem den oorlog aan te zeggen. *Clarence*, wapenkoning, verselde den afgezant, om de afkondiging van den zelve te doen op de gewone wyze. Hun last behelste, zich by den keizer te vervoegen, en van den zelve voor den koning, hunnen meester, volgens hun gemaakt verdrag, te eischen des zelfs aandeel aan de veroveringen, welke de keizer gedaan hadt in Italië; om hem rekening te doen van de helft van den buit, en aan hem te zenden eenen der twee prinsfen van Vrankryk, welke hy in bewaringe hadt. Op zyne weigering hadden zy bevel om hem den oorlog te verklaren. Zy kweten zich van hunnen last. De keizer hoorde hen met bezadigheit aan, en antwoordde met veel statigheit, dat hunne voorstellingen van al te grote aanglegenheit waren om daar op aanslouts een vast antwoord te geven; dat by een uitsiel van eenige verzoekt om zich daar over te beraden; dat by hen daar op een antwoordt zou geven, het welk aan de eene zyde zou overeenkomen met de genegenheit, welke by altydt voor den koning, hunnen meester, gebad hadde, en aan de andere zyde met de rechtmatige verontwaardiging, welke by tegen den koning van Vrankryk hadde wegens des zelfs trouwloosheit, als hebbende het verdrag gescheonden, het welk by met hem gemaakt en bezworen badt; dat by derwegen aan den koning van Engelandt zou schryven, en hem zyne oprechte meening bekend maken. *Henrik*, daar van door zyne afgezanten schriftelyk onderrecht, nam dit antwoordt op als eene uitdaging, en zag wel, dat de keizer niets zocht dan tyd te winnen.

Wys antwoordt van *Karel* den V.

M. Herbert, *M. Burnet*, *M. le Grand*, *Mazaray*, *Thuanus*. Zie de Geschiedenis van de Scherpinge der kerke van Engelandt doot *Sanderus*.

* Agenten.

Ondertusschen drong de paus gedurig aan door zyne zaakbezorgers *, welke hy in Engelandt hadt, om zyne vryheit uit te werken. *Henrik* wierdt derhalven te rade den kardinaal *Wolfey* naar Vrankryk te zenden, om maatregelen te nemen, zo als men allergevoeglykst kon, tot het gemene welzyn zo wel van den paus, als van de gehele kerke. Dit was de inhoudt van den brief, welken *Henrik* daar over schreef aan den kardinaal *Cibo*, in welken hy hem verzekerde, dat hy gereed was zyn leven te wagen, om te wreken het ongelyk, *JESUS CHRISTUS* en zyne kerke aangedaan, in den persoon van den paus, en dat hy den kardinaal *Wolfey* ten dien einde naar Vrankryk zondt. Hy hadt echter daerenboven last, om de middelen tot het voeren van den oorlog tegen den keizer te beramen, en het huwelyk van de prinsesse van *Wales*, gelyk men de prinses *Maria* noemde, met den hertog van *Orleans* vast te stellen. Hy hadt nog een anderen last; doch die wat geheimer was. Het was die aangaande het huwelyk van *Henrik*, eenigen zeggende met de hertoginne van *Alençon*, en anderen met mevrouwe *Renata*, dochter van *Lodewyk* den XII, en stiefzuster van *François* den I.

Afbeeldsel van de hertoginne van *Alençon*.

Het is zeker, dat *Wolfey*, hebbende het voornemen des konings gezien van zyn huwelyk te breken, hem de hertogin van *Alençon* om te trou-

wen heeft voorgelagen, en men zegt, dat de ridder *Boulen* hem haar afbeeldsel by zyne te rug komt van zyn gezantschap heeft medegebragt. Zy was, als gezegt is, de stiefzuster van *François* den I, en weduwe van den hertog van *Alençon*, de welke na den veldslag van *Pavie* stierf. Schoon de bloem van hare jeugt was overgegaan, als zynde toen byna vyf en dertig jaren oud, was zy echter nog zeer schoon. Zy hadt geen minder verstandt dan schoonheit. De koning, die haar tederlyk beminde, noemde haar *zyn liefje*. Hy wierdt ook van haar tederlyk bemint, als blykt uit de reize, welke zy deedt naar Spanje om hem zyne vryheit te bezorgen. Men heeft ook werken van haar maaksel in rym en onrym. Een der voornaamste is in vaarzen, en heeft tot opschrift: *de Parel der Paarien* *. Ook noemde men haar in het grafchrift, het welk men op haar maakte, de tiende *Zan zedin*, en de vierde *Bevalligheit* (a).

1527.

Wolfey, die den keizer alle zyne gevoeligheit wilde betonen, geloofde, dat hy zulks met geen meerder gerucht, noch te gelyk met meer zekerheit, kon doen dan door de echtscheidinge van den koning met de koningin *Catharina*. Hy dacht, dat de belediging, aan de mocie gedaan wordende, op den neef zou vallen; en hy moest niet vrezen, dat de keizer zich zou wreken over eene diergelyke streek na een zo onwaardigen handel. Men zegt ook, dat hy aangezet was om deze echtscheiding den koning aan te raden door den spyt, welken hy tegen de koningin hadt opgevat over de verwytingen, welke zy hem gedaan hadt wegens zyne overdaadt en ydcie verwaandheit. *Inde* daadt, zy was eene verstandige vorstin; en gelyk zy zelf, hoe groot eene koningin zy ook was, zeer ingetogen leefde, kon zy niet verdragen, dat een kerkvoogdt, die ten voorbeeld van matigheit moest dienen, een zo buitensporig en wellustig leven lydde. Deze staatzuchtige was derhalven bedacht om zich op eenen tyd te wreken over de misleidingen van den neef en de verwytingen van de mocie. Maar uit vreeze, dat die gene, welke de plaats van *Catharina* kwam innemen, hem niet gunstiger mogt zyn dan zy, wilde hy die zelf opzoeken. Hy vondt dan goed dit in Vrankryk te doen. Hy geloofde deze kroon daar door te verplechten, by welke hy een steun zocht tegen den haat des keizers. Aan de andere zyde beelde hy zich in, dat de verdiensten van de hertoginne van *Alençon* eene krachtige beweegreden zouden zyn om den koning gemakkelyk over te halen tot het verbreken van zyn huwelyk met *Catharina*.

* *Le Marguerite des Marguerites*.

Wolfey wreekt zich op den keizer.

Zyne gevoeligheit tegen de koningin *Catharina* in het byzonder.

Lof deret prinsesse

Hy wil de hertoginne van *Alençon* doen trouwen met *Henrik* den VIII.

† *Thuanus*, *Sanderus*, *Mazaray*.

Ondertusschen, indien hy deze gedachten gehad heeft, gelyk die genen † zeggen, die hem de aanmerkingen doen maken, welke wy verhaalt hebben, is het ten minste zeker, dat hy niet kon belast geweest zyn met de voorstellinge van het huwelyk van deze prinsesse, wanneer hy naar Vrankryk overstak. Zy was toen onlangs getrouwt geweest met *Henrik van Albret*, koning van *Navarre*, en de bruiloft was gehouden eer dat het hof van *François* den I iets wist van het voornemen des konings van Engelandt. Het moett dan zyn, dat de onderhandeling van *Wolfey* betrof het huwelyk van den koning, zynen meester, met *Renata* van Vrankryk (b).

Wat 'er van zy, hy vertrok uit Engelandt Bb 3 ver-

(a) *Musarum decima, & Charitum quarta, incluta Begum & Savor & Coniux Margarita illa jacet.*
(b) Zie den brief des bisschops van *Bijoune* van den 20 Augusty des jaars 1528 in het *Kort Begrip* van den *Heere le Grand*.

1527. Treffelyk gezantschap van Wolsey naar Vrankryk.

Sanderus, Thuanus, Mezeray.

* Boleyn, of Boleyn.

Anna Boleyn haat den kardinaal, en waarom.

Hy hadt haat huwelyk met den zonen van Northumberland, welken zy bemindde, belet.

vergefelſchapt van *Tonſtal*, biſſchop van Londen, en van *William Sands*, de welke ook den tytel van afgezanten hadden. Doch *Wolſey* wift alleen het ganſche geheim van het gezantschap, en behieldt daar van voor zich alle de eere. Hy nam met zich, om het zelve te doen gelukken, naar het zeggen van eenigen, drie maal honderd duizend kronen, en, volgens dat van anderen, meer dan drie milioenen Franſche guldens. Hy ging ſcheep, ingenomen met grote hopeningen: doch te *Calais* aankomende vondt hy daar bevelen, ſtrydig met die, welke hem de koning by zyn vertrek gegeven hadt, ten aanzien van zyn huwelyk. Ten minſte dus verzekeren eenige geſchiedeniſchryvers. Wy moeten de redenen van deze verandering verhalen zo als zy ons de zelve opgeven.

Anna van Bouden hadt in den koning ſedert hare wederkomſte uit Vrankryk een minnevuur ontſtoken. *Wolſey* was niet onkundig van deze genegenheit des konings: doch hy geloofde niet, dat de zelve zo verre zou gaan. Ondertuſſchen, gelyk hy de driften van dezen vorſt kende, wilde hy hem voorzichtiglyk inwikkelen in het aanzoek van een perſoon, door hare geboorte en verdienſten bekwaam om zyn herte te winnen. Men zegt, dat *Anna van Bouden* hem niet moegt lyden, en dat hy vergenoegder zou geweest zyn, indien *Catharina* hare plaats hadt behouden, dan de zelve door deze medevryfter te zien innemen. Dit was dan eene der redenen om den koning te verplichten tot het aanzoeken van eene princeſſe van het Franſche hof. De geſtrengheit van *Catharina* miſhaagde hem; en hy vreesde niet minder voor de trotſchheit van *Anna van Bouden*, de welke hy hadt vertoornt, haar belet hebbende te trouwen met den zonen en erfgenaam van het huis van *Northumberland*.

Mylord Percy, enige zoon van den grave van *Northumberland*, hadt deze juffer trouwbeloſten gegeven, en het huwelyk zou voltrokken geweest zyn, indien de koning den kardinaal niet hadt verzocht het zelve te beletten. *Wolſey* ontboodt dezen jongen heer, en deedt hem grote verwytingen, van dat hy zich verbondt tot het aanzoek van een perſoon, welker geboorte minder was dan de zyne. Hy eindigde zyn geſprek met een verbodt, het welk hy hem deedt in den name des konings, van deze dochter niet meer te zien. Doch *Percy* antwoordde als een minnaar, die het gene hy bemint boven alle dingen ſtekt. Hy verhuſt de geboorte van *Anna van Bouden*, en hy hadt den kardinaal de gunſt des konings voor hem te verwerven in eene zake, in welke hy zich reets al te ver hadt ingelaten door eere en genegenheit, om de zelve te laten ſteken. De kardinaal, over zyne ſtandvaſtigheit, welke hy niet verwacht hadt, vergramt, dreigde hem, van hem door zynen vader te zullen doen ontcrven. Hy liet den zelve terſtondt roepen; en de vader zyne bedreigingen gevoegt hebbende by die vanden kardinaal, wierdt *Percy* genoodzaakt te gehoorzamen. Hy trouwde kort daar na met de dochter van den grave van *Schrewsbury*. Men zegt dan, dat *Anna van Bouden* deswegen tegen den kardinaal eene zo levendige gevoeligheit opvatte, dat zy hem zulks nimmermeer vergeven heeft. Nochtans komt dit niet overeen met de brieven, welke zy aan hem ſchreef eenigen tyd na het verbreken dezer verbindteniſſe, met een ſtyl, de welke niets minder dan haat of gramſchap te kennen geeft. Wat 'er van zy, die genen, de welke zeggen, dat *Henrik* de bevelen herroepen hadt, welke hy wegens het bovengemelde hu-

welyk aan den kardinaal *Wolſey* gegeven hadt, zeggen ook, dat de liefde van dezen vorſt voor *Anna van Bouden* de oorzaak daar van was. Deze perſoon heeft in het vervolg al te veel deel in deze Geſchiedeniſſe, dan dat wy van de zelve geen afbeelding zouden maken, voor dat wy overgaan tot de uitkomst welke de onderhandeling van *Wolſey* in Vrankryk gehad heeft. Wy vinden ons daar toe verplicht door het gene wy hier komen te zeggen wegens de gemoedsdriften des konings, en wy kunnen de beſchryving van haar, die de zelve heeft doen geboren worden, op geen plaats beter inlaſſchen dan op deze tegenwoordige.

De ſchryvers ſpreken van haar verſcheidentlyk, volgens hunne verſchillende vooroordeelen. Hare vyanden, niet te vrede met hare kuifchheit aan te taſten, en hare geboorte te ſchenden, willen haar daarenboven van den roem harer ſchoonheit beroven. Zy vernederen, zo veel als zy kunnen, het geſlacht, uit het welke zy geſproten was: zelfs ſtellen zy hare wettelykheit in twyffel, en willen doen geloven, dat zy geen dochter was van *Thomas van Bouden*, maar van den koning, die des zelfs vrouwe verleid hadt. Dit geſchiedt buiten twyffel met een voornemen om dezen vorſt hatelyk te maken; om den afkeer van des zelfs echtscheidinge te vergroten door den aſchrik van een bloedſchandig huwelyk met zyne eige dochter; en om *Elizabeth*, de welke uit dit huwelyk ſproot, op het lelykſt uit te ſchilderen. Daarenboven beſchryven zy haar als eene onkuifche, die zich in den ouderdom van veertien jaren liet verleiden door den hofmeester en den aalmoezenier van haren vader. Zy zeggen, dat zy van daar naar Vrankryk overging, alwaar zy haar lyf ten beſte gaf aan een jong heer, die haar onderhieldt. Dat zy zich noch van anderen liet gebruiken, met zo weinig ſchaamte, dat men haar *bet Engeliſche paardt* noemde. Dat zy ſedert door *Francois* den I geliefkooft wierdt, en dat men haar toen den naam gaf van *de muileſelinnu des konings*. Dat zy in Engelandt wedergekomen zyn, de zich meeſter maakte van het hert van *Henrik*, veinzende eene levenswyze, geheel ſtrydig met haar eerſte gedrag; dat zy eene ingetogenheit liet blyken, de welke den vorſt verleidde, en die, door deze geveinſde deugd bedrogen, voor haar haar te trouwen. Aangaande hare ſchoonheit, zy verminderen de zelve niet alleen, maar maken eene zeer walgelyke ſchildery van haar. Zy zeggen, dat zy zes vingeren hadt aan de rechterhandt, eene lelyke boventandt, en een gezwel aan de keel, het welk zy trachtte te bedekken met haar halsdoek omhoog te ſchuiven. Dit is de afbeelding, welke *Sanderus* van haar maakt, door den haat, welken hy tegen de Hervorminge hadt en tegen de koningin *Anna*, die de zelve begunſtigde: een haat, de welke, volgens eenigen, hem den naam van martelaar verwierf, en, volgens anderen, van wederſpanning, zynde geſtorven in Ierlandt in den jare 1583; onder die van deze natie, de welke de wapenen tegen de koningin hadden opgevat. Zyn verhaal is al te eenzydig, en de zaken, welke hy voordraagt, ontbreken bewyzen, volgens de Roomſche ſchryvers zelve. Het is ook, volgens de Proteſtantiſche ſchryvers, eene enkel verzierde geſchiedenis. Wy zullen nu verhalen het gene by den eenen en den anderen voor zeker gehouden wordt.

Anna van Bouden was de dochter van den ridder *Thomas Bouden*; wiens vader, de ridder *Godefrui van Bouden* geweest was hoofdschout van Londen, en getrouwt met eene der dochteren van My;

1527.

M. Herber, Polyd. Virgil, Sanderus, Mezeray, M. Hurst, M. le Grand, Afbeeldel van Anna van Bouden.

* Hapuanus d' Anglaur.

† Le Grand, Le P. Orlean, Hiſt. des Re. volut, d'Angle.

Hare afk. komſt.

1527. Mylord *Hastings*. Die van *Boulen* hadden zich altydt vermaagschap met de doorluchtigste huizen van Engelandt, en een van hen was getrouwt met eene erigename van den grave van *Wiltshire* en *Ormond*. Dit was de afkomst van *Anna van Boulen* van vaders zyde. Die van moeders zyde was nog edelder; namentlyk, zy was de dochter van den hertog van *Nortfolk*, en de zuster van den hertog van den zelve name. Zy was niet meer dan zeven jaren oud wanneer zy naar *Vrankryk* overging met de koninginne *Margareta*, de welke met *Lodewyk den XII* trouwde. Hier uit blykt van zelf, dat zy niet verleid kan geweest zyn door de huisgenoten van haren vader. Zy wierdt, hoe jong zy ook was, zo hoog geacht aan dat hof, dat, na de doodt des konings, de nieuwe koningin van *Vrankryk*, gemalin van *François den I*, haar by zich hielt. Deze prinsesse eenige jaren daar na overleden zynde, ging *Anna van Boulen* over in dienst van de hertoginne van *Alençon*, en eenigen zegen, dat zy aldaar eenigen indruk kreeg van de lere van *Luther*, waar in hare meesterse behagen hadt. Daar zyn 'er, die verzekeren, dat zy wederkeerde in *Vrankryk* in den jare 1525; maar anderen verschuiven hare te rug komst in Engelandt tot den jare 1527. Voor het overige schryft geen een schryver haar toe, een ongebonden leven gelyd te hebben. In waarheit, hoe is het waarschynlyk, dat twee koninginnen van *Vrankryk*, zo verstandig, als die waren, de welke zy diende, en eene vorstin van zo grote verdiensten, als de hertogin van *Alençon*, eene dochter van een ongebonden leven by zich zouden geleden hebben?

Wel is waar, dat zeker geschiedschryver verhaalt, dat *François de I* haar zonder misnoegen niet kon zien vertrekken, om dat hy haar beminde, en om dat hy alle zyne geheimen aan haar vertrouwt hadde. Wy hebben, boven van deze omstandigheid gewag makende, aangetoont, dat de zelve niet zeer waarschynlyk is. Maar dit zo zynde zou het eerder een bewys zyn van eene eerlyke toegenegeheit dan van eene schandelyke drift. Men vertrouwt zyne geheimen aan gene eerloze menschen. Eindelyk is haar gedrag aan het Engelsche hof sedert hare wederkomst een onwraakbaar bewys van haren deugtzaam aardt. De koning kon van haar niets verwerven voor dat hy met haar trouwde; en de koningin *Catharina*, die zo veel reden hadt om haar kwaadt te willen, heeft nooit iets tegen hare eere ingebragt. In het tegendeel ontzag zy den kardinaal *Wolfey* niet, die zy geloofde dat de aanlegger van hare echtscheidinge was. Waarom zou zy dan hare medevryster ontzien hebben, de welke haar van den troon en uit het huwelyksbedde stiet?

Belangende de schoonheit van *Anna van Boulen*, men kan daar van niet beter oordeelen dan uit de liefde, welke zy in twee grote vorsten ontstak; indien men ook *Vrankryks* koning onder hare minnaars moet stellen. Men stoift op die van *Helena* † door het getal en de hoedanigheit der genen, welke zy verliest hadt gemaakt, niettegenstaande de onheilen, waar van zy de oorzaak geweest was. Ons voornemen is geenzins eene dergelyke lofspraak voor *Anna van Boulen* op te stellen: wy verhalen de zaken maar eenvoudig als een geschiedschryver. Voor het overige kan het wel wezen, dat zy, volgens het getuigenis der genen, die hare verdiensten trachten te verminderen, niet is geweest eene van die onberispelyke schoonheden, in welke men geen mistal vindt: maar zy hadt, volgens eenigen, grote bevaligheden. Zy was bruin, en van eene fraaie

gestalte. Zy hadt een langwerpig aangezicht; was blank van verwe; hadt een schonen mondt; zy was zeer net, en gaf aan hare kledinge en aan hare gebaarden een zwier, waar door men ingenomen wierdt, en die men haar niet kon nadoen.

Om zich een rechtmatig denkbeeld van eene zo roemruchtige personadie te maken door het goede en kwade, dat men daar van verhaalt heeft, moet men zich gedragen aan de beschryvinge, de welke een schryver * daar van maakt, de welke niet kan verdacht zyn noch aan de eenen, noch aan de anderen, doordien hy een ooggetuige is geweest van de zaken, welke hy voordraagt. Hy begint met hare geboorte, zo als wy de zelve verhaalt hebben. Hy spreekt vervolgens van de schoonheit van haar ligchaam, en van die van haren goest. Hy zegt, dat hare bloedverwanten van haar, van hare kindschheit af, zo goede gedachten hadden, dat zy besloten voor hare opvoedinge byzondere zorge te dragen; dat zy ten dien einde de beste zang- en dansmeesters, die men in Engelandt hadt, ontboden: oefeningen, door welke men jonge menschen, van zulk eene edele afkomst, begint bekwaam te maken dat zy daar in zodanig uitmuntte, dat zy, het zy zy danste, het zy zy zong, en op speeltuigen speelde, de gehele wereldt in verrukkinge bragt; dat het overeenkomend geluidt van hare stemme met dat van de luite, op welke zy speelde, eene samenparing † van verscheide stemmen en luiten te gelyk scheen te zyn. Dat zy in het dansen een zo heerlyken zwier hadt, en dat hare treden zo evenredig waren, dat zy altydt zeer van pas stil stondt, of voortging, en dat zy in het stil staan, en weder bewegen eene onnavolglyke aardigheit hadt. Eindelyk, voegt 'er deze schryver by, het scheen, dat alle de aanminnykheden der wereldt zich in haar persoon vereenigt hadden. Hy gaat voorts over tot het verhaal van de reize, welke zy naar *Vrankryk* deedt in het gevolg van de koninginne *Margareta*, en spreekt verder van haar verblyf by de twee koninginnen en by de hertoginne van *Alençon*. Hy voegt 'er by, dat zy, in Engelandt te rug gekomen zynde, in dienst ging van de koninginne *Catharina*. Hy verhaalt vervolgens de liefde van Mylord *Percey* tegen haar, en de ongerustheden des konings daar over, voor wiens hertstocht *Anna van Boulen* voornemens was te stellen het huwelyk met dezen jongen heere. Hy eindigt zyn verhaal met de droefheit te vertonen, welke zy hadt het zelve afgebroken te zien, en met de gevoeligheit, welke zy daar over tegen den kardinaal opvatte, over wien zy zich in het gevolg wreekte.

Het is tydt om het verhaal aangaande het gezantschap van dezen kerkvoogdt te hervatten. Of *Anna van Boulen* hem het zelve bezorgde, met voornemen om hem nadeel toe te brengen, door hem van het hof te verwijderen, dan of hy zelf daar om aanzoek heeft gedaan, in hope van daar door een groter luster te erlangen, is eene zaak, die men niet kan verzekeren. Wat 'er van zy, nooit wierdt een staatsdienaar meer eer bewezen dan hem aan het *Fransche* hof, zodanig; dat het zelve gene groter eerbewyzingen aan den koning van Engelandt zelve hadt kunnen doen. Zyn last hieltt in, van *Calais* te reizen naar *Amiens*, alwaar zich het gehele hof zou laten vinden. Hy wierdt te *Calais* bezocht door den stadvoogdt van *Boulogne* †, in den name van den koning, zynen meester. Hy vertrok van daar, worden

1527. *Le Grand Sanderus.*

Verhaal van een onverdacht schryver, ver daar omtrent. *M. Herbert.* *Cavendish;* die geweest is in dienst van *Wolfey.*

† *Concert.*

M. Herbert. *Mazery.* *La vie du Cardinal de Wolfey.*

† den maast schalk van *Biez.*

1527.

M. Herbert. *olyd.* *Virgi.* *anderus.* *Mazery.* *M.* *Grand.* *foecidid* *an* *Anna* *van* *Boulen.*

Hapuanis *Anglauris.*

† *Le Grand.* *Le P. Orleans.* *Hist. de Br.* *colut.* *d'Anglet.*

Hare als komst.

1527.

Prachtig ge-
volg van
Wolsey.

* Thomas
Cardinaal.

M. Herbert.

† Het was
het verbeurd-
verklaren der
landen van
den hertog
van Bourbon.

‡ Patrimo-
nium.

* hertogin
van Angou-
leme.

de door twaalf honderd edellieden verslet. De voornaamste der zelve waren gekleed in zwart fluweel, en droegen goude ketens om hunnen hals, gaande drie aan drie in verscheide benden. Zy wierden gevolgt door edellieden van een minder rang, alle bedienden van den kardinaal, met bovenrokken van oranjeverwig fluweel, op welke deze twee letteren: T. en C. geborduurt waren, welker een zynen naam, en de ander zyne waardigheid betekende*. Na hen volgden de karossen, met de muilefels en de handpaarden, welker dekkleden waren van karmozyn fluweel, en de stygbeugels van koper verguld. Vervolgens kwam *Wolsey*, voorgegaan door zyne twee kruisdragers, en door de edellieden, die zynen kardinaalshoedt droegen, leggende op een roodscharlaken kussen met goud geborduurt. Het overige van de sleep sloot dezen stoet, de welke byna een myl in zyne uitgestrektheid besloeg. Met zodanige pracht voorttrekkende wierdt hy op de grenzen ontfangen door den kardinaal van Lotharingen. *Briou* hadt bevel hem te geleiden met het puik van den adel van Pikardië, en eene bende van duizend paarden, onder voorwendsel, dat de wegen door de bezettingen der naby gelegene Vlaamsche steden onveilig waren. Hy trok door Montreuil, en kwam vervolgens te Abbeville. Hy vertoefde daar eenige dagen op de brieven, welke hy van den koning van Vrankryk ontfing, die hem verzekerde, dat hy zich naar Amiens zou vervoegen, zo haast als hy eenige zaken zou besfelt hebben, die hem bezig hielden†. Gedurende zyn verblyf aldaar stelde hy verscheide personen in vryheit, uit kracht van het vermogen, het welk het hof van Vrankryk hem daar toe gaf. In dezen tydt ontfing de koning van Engelandt de berechten van den bisschop van Worcester, en *Eduard Lee*, zyne afgezanten by den keizer, aangaande de vryheit der Fransche prinsen, die de keizer tot gyselaars hadt, en aangaande de verlossinge van den paus, welken de keizer naar Spanje wilde doen komen.

De afgezanten vertoonden, dat het van een gevaarlyk gevolg was toe te staan, dat de paus derwaarts gebragt wierdt; dat zich de keizer daar door meester van het pauschap zou maken, verplichttende den paus zulk een groot getal Spaansche kardinalen te maken, dat hunne party in het Conclave meester zou zyn, om zodanig een voorwerp te verkiesen, als het *Karel den V* zou behagen, en dat hy daarenboven zich meester zou maken van het erfdeel ‡ der kerke zo haast als de paus buiten Italië zou zyn. Dat'er geen ander middel was om zulks te beletten, dan met *Andreas Doria* in de Middellandsche zee te laten kruiffen, om dus te verrasschen de galeien, welke den H. vader naar Spanje zouden voeren. *Henrik* kreeg ter zelve tydt brieven van den paus, overeenkomende met die der afgezanten. Hy hadt den koning te verhaasten den bystandt, welken hy hem beloofst hadt, en zyne machten te voegen by die, de welke *Lautrek* in Italië gebodt van wegens den koning van Vrankryk, om te beletten, dat de keizer hem naar Spanje liet overbrengen. Men verwittigde hem door andere brieven van het voornemen, het welk de keizer hadt, om twist te zaaien tusschen hem en *François den I*. Daarenboven ontfing hy een renbode uit Spanje, de welke hem van wegens *Karel den V* den voorflag deedt, dat zich de zelve te Perpignan zou laten vinden, indien mevrouw *Louise* en hy zich derwaarts wilden vervoegen, om de handt te slaan aan het bevorderen van een verdrag, het welk hy, naar hy zeide, verzekert

was dat men ten einde zou brengen. Een ander postloper bragt hem weinig dagen daar na andere brieven, in welke hem de keizer eene aanbieding deedt om het huwelyk van de prinsesse van Portugal met den hertog van Richemond, natuurlyken zone van *Henrik*, te bevorderen, en haar het hertogdom van Milan ten huwelyk mede te geven. Hy dacht den koning van Engelandt daar door te winnen, die dezen jongen prins beminde, door hem by zyne meestersse, *Elizabeth Blount*, verwekt. *Henrik* merkte deze kunstgreep. Hy wilde den keizer op zyn beurt om den tuin leiden. Hy schreef dan aan zyne afgezanten met hem in onderhandeling te treden. Hy belaste hen insgelijks te stuiten de geruchten, de welke men in Spanje hadt uitgetrooit wegens zyne echtfeidinge met de koningin, en de zelve te schuiven op de vertellingen van den bisschop van Tarbe, waar van wy elders gewag hebben gemaakt. Het was om te beletten, dat *Karel* hem in deze grote zake zou dwarsbomen. Ten aanzien van de brieven, welke *Henrik* ontfing van Rome, rakende de zaken van Italië, daar van zullen wy op haar beurt spreken. Men moet eerst zien, wat de onderhandeling van *Wolsey* aan het Fransche hof voor een uitflag hadt.

De koning, zich naar Amiens vervoegt hebbende, benevens mevrouw *Louise*, zyne moeder, en de nieuwe koningin van Navarre, zyne zuster, verwittigde daar van den kardinaal, de welke met het zelve geleide van Abbeville vertrok, het welk hem derwaarts gebragt hadt. Zo haast als de koning hoorde, dat hy aannaderde, trok hy hem eene halve myl buiten de stad te gemoet; en zo haast als zy makender in het ooge kregen, liepen zy de een naar den anderen toe, en omhelsden elkander. Zy gebruikten beide de uiterste beleefdheden, latende de koning *François* tusschen beide met strekende woorden invloeden de verplichting, welke hy aan den koning van Engelandt hadt, wegens het verkrygen van zyne vryheit. Zich daar mede onderhoudende traden zy in de stad, de koning aan de regter, en de kardinaal aan de linker handt, en gingen tot aan het huis, het welk men voor dezen kerkvoogdt tot zyn verblyf hadt toebeleid. Hy hadt des anderen daags openbaar gehoor. Hy deedt zyne voorstellingen, welker eerste betref het huwelyk van de prinsesse van Walles, het zy met den koning van Vrankryk, het zy met den hertog van Orleans, zynen zone. De tweede raakte de vryheit der Fransche prinsen, en het maken van vrede met den keizer, of voeren van oorlog tegen den zelve. De derde betref de verlossing van den paus. Het was voornamentlyk om die reden dat *Wolsey* uit de koninklyke schatkist hadt medegenomen drie milioenen Fransche guldens. Hy stelde ook eene tweede zamenkomst tusschen de twee koningen voor, even gelyk die van het goud laken veldt: doch de koning van Vrankryk verontschuldigde zich daar omtrent wegens het betalen van het losgeldt zynen zonen, het welk zyne schatkist utputte. De Engelsche geschiedenischryver zegt niet, dat de kardinaal een huwelyk voorsloeg tusschen *Henrik* en *Renata* van Vrankryk. De geen, die daar van melding maakt, zegt, dat het Fransche hof zodanigen voorflag niet eens wilde aanhoren, om dat dat huwelyk aan den Engelschman een recht zou geven op het hertogdom van Bretagne (a). Wat Vrankryk met *Henrik den VIII*.

1527.

July.
Aanbieding
gen van den
keizer om
den koning
van Engelandt te
winnen, en
hem op te
houden.

Henrik deedt
zulks op zyn
beurt om
den keizer
om den tuin
te leiden.

Augusty.
M. Herbert.
Le Grand.
François den I
trekt eene
halve myl
buiten Amiens
den kardinaal te
gemoet.

Wolsey hadt
drie milioen
nen guldens
medegenomen.

M. Herbert.
Voorstelling
van een huwelyk
tusschen *Renata*
van Vrankryk
met *Henrik den VIII*.

(a) Zy was de dochter van de hertoginne van Bretagne, gesproten uit haar huwelyk met *Lodewyk den XII*.

1527.

Wat 'er van zy, de andere voorwaarden, over welke de kardinaal last hadt te handelen, vonden geen zwaarigheid, en twaalf dagen na dat hy gehoor hadt gehad wierdt het verdrag gesloten en getekent.

Voorwaarden van het huwelyk des hertogs van Orleans met de prinsesse van Engelandt.

Men kwam overeen, dat de hertog van Orleans zou trouwen met de prinsesse Maria. Voorts bepaalde men noch de huwelyksgave, welke zy hem moest aanbrenghen, noch de weduwegift, welke men haar moest toewyzen, nochtentyd, wanneer het huwelyk zou voltrokken worden. Men bedong in het tegendeel, I. dat byaldien het zelve geen voortgang hadt, het zy door de dood van den hertog, of van de prinsesse, het zy door het believen der twee koningen, hunne vriendschap des niettegenstaande zou blyven duren, en de verbonden van de jaren 1525 en 1526 zouden in standt blyven en onderhouden worden. II. Dat de zamenkomst der twee koningen tot een bekwaamer tydt zou uitgesteld worden. III. Dat Henrik tot de onkosten van den oorlog in Italië zou betalen voor de voorleden maandt Juny twintig duizend kronen, voor de verstreken maandt July dertig duizend kronen, en voor ieder der daar op volgende maanden Augusty, September en October twee en dertig duizend: doch onder voorwaarde, dat men de laatstgemelde somme zou verminderen naar mate dat de Engelsche gevolmachtigten * zouden bevinden dat 'er minder troepen in het Fransche leger waren, als men hadt vast gestelt; dat deze onderstandt van geldt met den laatsten October zou ophouden, en zelfs vroeger, indien de vrede met den keizer binnen de gezegde drie maanden getroffen wierdt, namentlyk met den dag, op welkendit geschiedde IV. Dat de twee koningen, zo lange als zy de vrede, door hen bezwooren, onderhielden, van den anderen niet zouden kunnen weder eischen het geldt, het welk tot het voeren van den oorlog gebruikt was. V. Dat Henrik, wat voor eene vrede 'er ook tusschen François den I en Karel den V gemaakt wierdt, geen waarborge * van de zelve zou zyn, ten minste indien hy niet daar toe door François den I verzocht wierdt, en de vrede anders niet kon gemaakt worden. VI. Dat deze voorwaarde nochtans in genen dele nadeelig zou zyn aan de verbonden, tusschen Henrik en François gemaakt. VII. Dat de laatstgenoemde zou kunnen trouwen met Eleonora, zuster van Karel den V, zonder dat zulks eenig nadeel zou kunnen doen aan de zelve verbonden, al zo weinig als de voorge-melde voorwaarde. VIII. Dat, ingeval men van den keizer kon verkrygen de herstelling van François Sforce in het hertogdom van Milaan, de jaarlykche inkomsten der twee koningen van wegens dat hertogdom zouden blyven duren, volgens het eedgenootschap * met de prinsen van Italië gemaakt. IX. Dat de koning van Vrankryk, zo haast als de oorlog tegen den keizer zou zyn begonnen, ingevalle hy de aanbiedingen der twee koningen weigerde aan te nemen, zekere steden van zyn koninkryk zou aanwyzen, in welke de Engelsche kooplieden zouden genieten de zelve rechten en voordeelen, welke zy in de Nederlandische provinciën genoten, en van welke zy door den oorlog met den keizer zouden berooft worden. X. Dat byaldien de paus door den keizer, de welke hem gevangen hielt, zou genoodzaakt worden om eene algemene kerkvergadering te beroepen, de twee koningen hunne geestelykheit zouden verplichten eene betuyging tegen deze beroeping, als onwettig, te doen.

* Conmiffaires.

* Garant.

* Ligue.

II Deel.

XI. Dat alle bevelen, bullen, brieven en brevetten, vervaardigt gedurende de gevangenis van den paus, het zy ten nadeele der twee koningen, van het gezantschap des kardinaals van Jork, of anderszins, van gene kracht zouden zyn, en niet aangenomen worden; dat men der zelve uitvoering zou beletten, en dat men de brengers daar van in de twee koninkryken zou straffen. XII. Dat de kardinaal van Jork gedurende de gevangenis van den paus, met het goedvinden van den koning, de geestelykheit van Engelandt zou kunnen vergaderen; en dat alle besluiten, aangaande kerkelyke zaken door hem en de voornaamste leden der geestelykheit genomen, slypelyk zouden nagekomen worden; dat de Gallikaansche kerk mede befiert zou worden door hare kerkvoogden, onder het gezag van den koning van Vrankryk, en dat der zelve besluiten van de zelve kracht zouden zyn. XIII. Dat men eindelijk den paus zou verzoeken eene bulle op te stellen, waar by de kardinaal Wolsey tot zynen algemenen stedehouder in alle de landen van den koning van Engelandt wierdt aangestelt.

Dit was zo veel als een tweede pauschap op te rechten. Het was ook de oorspronk van de verandering, welke men kort daar na in Engelandt zag, wanneer zich Henrik voor het hoofd der Engelsche kerke deedt erkennen: zo dat de kardinaal, die nergens op dacht dan om zyn gezag te bevestigen, zonder zyn weten de grondveften leide van dat des konings, die zich aldus van het juk der pausen bevrydde. Men zegt, dat Wolsey de twee laatstgemelde voorwaarden in het verbondt * niet deedt inlassen dan na dat hy daar omtrent met de Fransche kardinalen was overeengekomen, die zich by de zamenkomst lieten vinden. Anderen leggen hem te laste, door zyne kuiperij eene bulle verkregen te hebben, by welke zyn gezantschap † niet alleen wierdt uitgestrekt over Engelandt, maar ook over Duitschlandt en Vrankryk; en zelfs van onderstaan te hebben, eene scheuring in de Roomsche kerke te maken, zich latende paus noemen aan deze zyde van het gebergte. Ten minste is het zeker, dat hy tegen den koning van Vrankryk sprak van het voornemen, het welk hy hadt, van zich te doen noemen algemeen stedehouder van den paus, en dat hy met des konings bewilliging daar over aan den zelve schreef. Hy verzocht den koning om zelf te schryven, doch deze vorst zou moeilyk geweest zyn, dat een Engelsch kerkvoogdt zo veel gezag zou hebben gekregen in zyn koninkryk; en zo hy het hem al beloofd heeft, heeft hy hem echter daar in geen woordt gehouden.

Het Fransche hof bragt de gehele maandt van Augustus te Amiens door. Men was zodanig niet met staatzaken belemmert, of men gebruikte een gedeelte van den dag tot vermakelykheit. Movrouw de moeder des konings hadt met zich gebragt de schoonste mevrouwen van het koninkryk, en men vondt toen dagelyklych by haar een stoet van zeer bevallige hofjuffers. De nieuwe koningin van Navarre muntte onder de zelve het meest uit door haar verstandt en door hare schoonheit, zo wel als door hare zwier. De kardinaal was by alle de vermakelykheden van het hof tegenwoordig. Hy at alle middagen met den koning. De baalen volgden op de maaltyden, en alle namiddagen, tot middernacht, wierden doorgebragt met allerhande vrolykheden, als spelen, danssen, en het vertonen van blyspelen. Men vertrok van Amiens op den 2 September,

1527.

Bulle geestelyk van den paus om den kardinaal Wolsey te verklaaren zynen algemene stedehouder in Engelandt.

M. Herbert.

* Het zelve wienit den 18 Augusty getekent. Guicciard. Le Grand. Hist. da divortia. * Legeant-schap.

M. Herbert. M. le Grand. Pracht van het Fransche hof om den kardinaal Wolsey te ontvaalen.

1527. July. aanbiedingen van den keizer om in koning van Engelandt te innen, en hem op te houden.

Henrik doet zulks op zyn eurt om den keizer om den rijk te leiden.

Augusty. M. Herbet. Le Grand. François del trekt eene halve myl buiten Amiens den kardinaal te ontmoet.

Wolsey hadt drie mijsen gouden medegenomen.

M. Herbet. of Voortreffing van een huwelyk tusschen de prinsesse van Vrankryk met Henrik den VIII.

1527. en men begaf zich naar Compiegne, alwaar men nieuwe pracht en nieuwe vermakelykheden vondt. Het was aldaar, naar men zegt, dat de kardinaal sprak van het huwelyk van den koning, zynen meester, met mevrouwe *Renata*; maar als van een geheim, van het welke hy niets ontdekte dan aan de hertoginne van Angoulême; dat hy aan haar in vertrouwendheit sprak van de echticheidinge, welke *Henrik* besloten hadt, en van de gelegenheit, welke zich aanbodt om de twee kronen nog nauwer te verbinden, dan zy tot nog toe waren, doende dezen vorst trouwen met eene prinsesse van Vrankryk: doch dat deze opening niet gelukte om redenen, welke wy reets verhaalt hebben; zo dat deze kerkvoogdt niet zou nagelaten hebben den grondt te peilen, niet-tegenstaande het verbodt, het welk hy deswegen hadt by zyne overkomst te Calais, in hope van den koning, zynen meester, in het huwelyk te zullen doen toeflemmen, byaldien de voorslag daar van gunstiglyk was aangenomen.

M. Herber. Hy nam eindelyk afscheidt van den koning op den 16 Augusty, voldaan over de beleefdheden en geschenken, de welke hy van hem ontving. Men deedt hem gelyke eerbewyzingen by zyn vertrek, als op zyne aankomst. De koning geleidde hem tot op de zelve plaats, alwaar hy hem was gaan ontfangen, verfelt van den koning van Navarre, van pausselyken afgezant, en van de allergrootste heeren van het koninkryk. Hy begaf zich naar Calais, alwaar hy een jaarmarkt aantelde tot geryf van den koophandel. Weinige dagen daar na ging hy scheep, en landde aan in Engelandt op den laatsten September. Hy wierdt van *Henrik* ontfangen met de zelve toegenegeheit, welke hem de zelve altydt betoont hadt. Dus merkte men niet, dat *Anna van Boulen* tot zynen ondergang gewerkt hadde; het welk twyfelachtig maakt het gene, dat eenigen gezegt hebben van zyn gezantschap, als of het zelve door deze jonkvrouwe was belegt geweest, om hem te verwyderen van de tegenwoordigheit des konings.

M. Herbert. Mezeray. Het hof van Vrankryk wilde dat van Engelandt navolgen in de pracht van hare afgezanten. *Anna van Montmorenci*, grootmeester en maarschalk van Vrankryk, *Johannes du Bellay*, bisschop van Bajonne, *Johannes Brinon*, voorzitter te Rouaan, en de heer van Humieres volgden kort op den kardinaal. Zy kwamen te Londen op den 20 October met een prachtig gevolg. Een groot getal Fransche heeren waren van den stoet, nevens een geleide van zes honderd paarden. De koning kwam hen te gemoet, nevens den kardinaal *Wolsey*. Men deedt hen de zelve eer aan, welke men te Amiens aan dezen kerkvoogdt bewezen hadt, en men huisvestte hen in het bisschoppelyk paleis. Zy kwamen in hoedanigheit van buitengewone afgezanten, tot de uitwisseling van het verdrag; en de maarschalk van Montmorenci, hoofd des gezantschaps, bragt aan *Henrik* de ridderorde van *St. Michiel*. Na hunne openbare gehoorgeving bragt hen de koning te Greenwich, alwaar hy hen gedurende verscheide dagen voortreffelyk onthaalde. Men hielt tournoien en blyspelen, en prachtige ballen. De prinses van Wallis, nog geen veertien jaren oud, verscheen by deze vermakelykheden met eene bevalligheit, de welke aan de gehele wereldt voldeed. Na de te rug komst van dit feest ontfing de koning de ridderorde van *St. Michiel*, op den zelve dag, als *François* de I die van de koutsebandt ontfing. *Henrik* hadt de zelve gezonden

Heelyk onthaal der afgezanten van *François* den I te Londen.

door den burggraaf van Ryffel †, *Carew*, opperstaalmeester, *Anthony Bown* en *Wriotbesley*, zyne vier afgezanten, om te evenaren het getal der genen van het Fransche hof: voor het overige alle vier ridders van de zelve orde. Doch *Wriotbesley* was daarenboven eerste wapenkoning. Deze plegtigheit geschiedde op *St. Martensdag*, zo als men ziet uit den brief, welken de koning van Engelandt met zyne eige handt schreef aan dien van Vrankryk. De uitwisseling van het verdrag geschiedde op den zelve dag; en om te tonen de achting, welke *Henrik* daar voor hadt, deedt hy daar een goud zegel aan hangen.

De kardinaal *Wolsey* onthaalde de afgezanten voor hun vertrek in zyn paleis te Richemond mede met eene zo uitnemende pracht en heerlykheit, dat hy daar in zelfs den koning, zynen meester, overtrof. Een zeer groot getal voorraad-bezorgers en koks waren te werk gestelt om de maalydt te bereiden, waar aan niets ontbrak zo ontrent den overvloedt der spyzen en lekkernyen, als aangaande de pracht. Alle de kamers waren kostelyk behangen. Men zag tegen defoldering en het beschoot niet dan schilderyen en beeldwerk, gemaakt van de beste meesters van Europa. Het goudt en hemelsblauw blonk van alle kanten; het huisraadt en de goude en zyde tapyten verdonkerden het gezicht; de tafels waren beladen met goud en zilver vaatwerk, en naar welken kant men ook de oogen wendde zag men niets anders dan onwaardelyke kostelykheden. Drie honderd ledekanten, van de zelve uitstekendheit als het overige, waren 'er voor de gasten gespreid. De huisbedienden waren al zo prachtig gekleed, als het huis opgeschikt, en al het overige was zo aardig en zo geestig uitgevonden, als het immer mogelyk was. Een oncindig getal van hoogrode kristalle kandelaars stondt in de kamers. Een verlokking muzyk wierdt gedurende de maalydt gehoord, het welk met trompetten-geklank begonnen wierdt. Men zette geen schotel op tafel, op welke niet eene welverzonne zinspreuk gevonden wierdt; en meer dan honderd kwamen 'er voor den dag by het tweede gerecht, over welker uitvindig de afgezanten zich niet genoeg konden verwonderen. Na de maalydt bragt men hen in hunne kamers, alwaar zy op de tafels vonden kostelyke vaten, vervult met uitgelezene toegemaakte dranken. Elke kamer hadt hare byzondere versiering, van de andere verschillende; echter alle even heerlyk, en by uitnemendheit kostelyk.

De verbonden der twee koningen, gevolgt van zo vele prachtigheden, maakten te veel geruchts, om door *Karel* den V niet geweten te worden. Hy was daar ongerust over, en stelde alles in het werk om de uitvoering daar van te beletten. Hy was als toen te Palenza, alwaar hy nieuwe voorstellingen deedt aan de afgezanten, de welke by hem waren van wegens de twee koningen, en andere prinsfen. Hy stondt toe, dat men in het verdrag van Madrid uitschrapte het artykel rakende de wedergeving van Burgundie, behoudende alleenlyk voor zich de rechten, welke hy daar op kon voorwenden. Hy boodt aan, de gyselaars wederom te geven, mits ontfangende voor hun losgeldt twee millioenen kronen, op welke somme hy wel wilde laten afkorten het gene de koning van Vrankryk betalen moest aan dien van Engelandt voor het jaargeldt, waar van de keizer aangenomen hadt den laatstenschadeloos te houden. Hy eischte alleenlyk, dat men *Genoa*

1527.

Arthur Plantagenet, natuurlyke zoon van *Edward* den IV.

* den 11 November des jaars 1527. *M. le Grand. M. Herbert.* De Schryver van het Leven van den kardinaal *Wolsey* onthaalt de afgezanten van Vrankryk zeer prachtig.

Karel de V matigt zyne eischen tegen *François* den I.

1527.

Fregoze
voegt
zich by
hem.

lette hy, toevoer van noodzakelykheden in de hoofdstadt te komen, de welke daar door wel haast gebrek aan leeftocht kreeg. *Doria* verwtigtigde daar *Lautrek* van, de welke *Cesar Fregoze* aan hem zondt met twee duizend mannen. Deze versterking gekregen hebbende liepen *Fregoze* en hy het platte landt af; sneden het koorn af; bedorven de vruchten, en namen het vee weg, tot zes mylen in het rondt. Zy versloegen daarenboven eene party van zes honderd mannen, die uit de plaats gegaan waren, zo dat zy, gebrek hebbende aan lyfvocht en volk, genoodzaakt was zich aan de twee legerhoofden over te geven, die ook hare burgers waren. *Trivulce* nam het beilier daar van aan in den name des konings.

Genoa
geeft
zich over
aan de
Fran-
schen.
Pavie
door de
Fran-
schen in-
genom-
men en
geplun-
dert.

Ter zelve tydt maakte zich *Lautrek* meester van *Alessandria*, van *Biagras*, en van *Novara*, en kwam zich voor *Pavie* vertonen. Hy belegerde het aan de zyde van het kasteel, en de *Venetianen* aan den anderen kant. De stadt wierdt acht dagen hevig beichoten, zonder dat *Anthony de Lova*, stadvoogdt van *Milaan*, tot het ontzet dorst opkomen. De breich gemaakt zynde liep men storm. De zelve wierdt in den beginne afgeslagen; maar een tweede aanval door *Lautrek* bevolen zynde, wierdt de stadt met den degen in de vuist ingenomen. *Lautrek* gaf de zelve den soldaat ten prooi over, om te wreken de smaadt, welke de koning, zyn meester, voor deze plaats drie jaren te voren gekregen hadt. Hy hadt 'er mogelyk meer eer van gehad, indien hy de zelve gespaart hadde. *Milaan* vreesde ook op zyn beurt de prooi van den overwinnaar te worden. Des zelfs inneming zou inderdaadt de overwinninge vergroot hebben, ten ware de nayver der *Venetianen* het niet belet hadde. Hy hadt de zelve voornemens op het ryk van *Napels*, als op het hertogdom van *Milaan*, en zyne bevelen lagen om het eene aan te tasten, na het andere vermeerstert te hebben. Maar hy voortzag, dat byaldien hy *Sfortia* in het hertogdom heritelde, gelyk hy door het verbondt des eedgenootschaps daar toe verplicht was, de *Venetianen* niet meer denken zouden om hem by te staan tot het innemen van het koninkryk van *Napels*. Hy vreesde in het tegendeel, of zy hem niet wel zouden dwarsbomen. Hy wist wel, dat zy geen meer genegenheit hadden voor de *Francische* dan voor de *Spaanische* heerschappy; en dat zy alleen bedacht waren om de eene en de andere uit *Italië* te verdryven. Hy vondt dan geraden deze plaats in haaren tegenwoordigen staat te laten, om hen in ongerustheit te houden, en om hen daar door te verplichten, aan hem de hulpe te verschaffen, welke hy nodig zou hebben tot andere overwinsten, indien zy hebben wilden, dat hy ze in het vervolg bevrydde van de keizerlyke bezettingen, volbrengende die van *Milaan*. Van den anderen kant deedt hem de paus verzoeken de kerk te hulp te komen, en de zelve van de verdrukkinge des keizers te verlossen. Dit was een goed voorwendfel om zyn leger naar dezen kant te doen trekken. Doch de bestierder van *Milaan* zag hem zo haast niet vertrokken, of hy begaf zich te veldt, en hernam *Biagras*. *Lautrek* zondt *Petrus van Novara* met zes duizend mannen, die zich wederom meester maakte van deze plaats, van welke hy *Sfortia* in de bezitting stelde. Na deze verrechtiging vervolgde het leger zynen opfocht, en ontmoette den hertog van *Ferrara* en den marquis van *Mantua*, de welke de zyde des keizers verlieten, om die van *Vrankryk* te

De her-
tog van
Ferrara
treedt in
een ver-
bondt
met
Vrank-
ryk.

omhelzen. Zodanig is de staat der zwaksten: zy zyn genoodzaakt de overheerschende party te volgen, dikwils tegen hun eigen belang, of tegen hun zin. Dit deedt als toen de hertog van *Ferrara*, die geen vriendt van den paus was, en die zich echter genoodzaakt vondt te treden in de party van die genen, de welke annaderden tot zyne verdediging. Hy hadt geen reden om naderhandt daar berouw van te hebben. Zyn zoon trouwde in dat zelve jaar met *Renata* van *Vrankryk*, en eene zo heerlyke vermaagichapping verbondt hem aan deze kroon, van welke hy zich naderhandt niet weder afzonderde.

Indien de overwinningen van *Lautrek* ongerustheit gaven aan den keizer, de paus hadt 'er geen minder. Hy vondt zich in eene moeielyke gesteldheit, gereed om overgegeven te worden of door de bevelen van den keizer, die hem met schone woorden ophielt, of door de wapenen der *Francschen*, de welke tot zyne hulpe aankwamen. Hy vreesde van de eene zyde, dat byaldien hy den tocht van *Lautrek* belette, hy de katsbal van *Karel den V* zou worden, en dat hy altydt gevangen zou blyven: aan de andere zyde vreesde hy krygsbenden in den *Kerkelyken Staat* te trekken, en daar het toncel des oorlogs van te maken. Dus onzeker welke zyde te kiezen, verzocht hy den *Francschen* veldheer dan eens te naderen, en dan badt hy hem weder af te trekken; tot het welke zyne aangeborene veranderlykheit ook veel toebragt. *Lautrek*, wegens deze onzekerheit verstoort, besloot zynen tocht te vervolgen, welk een bevel, daar tegen srydig, hy ook mogt krygen. De keizer, daar van verwittigt zynde, zag wel, dat hy geen middel meer hadt om de loslating van den paus langer uit te stellen, also de *Francschen* kwamen om den zelve door de wapenen in vryheit te stellen. Hy wilde dan liever de eer daar van hebben, of ten minsten daar voordeel van trekken. Hy zondt zyne bevelen aan *Monkada*, die hem de vryheit voorstelde op deze voorwaarden: „ I. Dat hy „ zich niet zou aankanten tegen de eischen des „ keizers op het *Milances*, noch op het ryk van „ *Napels*. II. Dat hy hem zou toestaan, de „ tienden op de kerkelyke goederen van zyne ko- „ ninkryken, zo van *Napels*, als van *Spanje*, te hef- „ fen. III. Dat *Ostia* en *Civita Vecchia* in handen „ des keizers zouden blyven, tot verzekering „ van het verdrag, en dat daarenboven de paus „ hem zou overgeven *Castellane* en het ka- „ steel van *Forli* *, waar van hy verzekering „ zou geven voor zyn vertrek. IV. Dat hy zou „ betalen drie maal honderd duizend dukaten „ voor de betaling der benden, zo *Hoogduit- „ sche*, als *Spaanische*, een gedeelte aanstonts, „ en het overige binnen drie maanden”. Doch de paus, die eenig bedrog vreesde, ontvluchtte des nachts voor den dag, op welchen hy het verdrag moest tekenen; en als een koopman verkleed weck hy naar *Montefiascone*, eene stadt op een ongenaakbaren berg gelegen, van waar hy *Orviëto* won. De kardinalen, welke hy tot gyselaars gegeven hadt, wierden gevangen gezet †. Hy moest, om hen te lossen, betalen de drie maal honderd duizend dukaten, waar over men het volgens het verdrag was overeengekomen. Om daar aan te voldoen was hy gedwongen voor geldt nieuwe kardinalen te maken, het welk diende om het losgeldt der oude te betalen. Hy moest ook toestaan het heffen der tienden van de kerkelyke goederen in de staten van den keizer, en in het by-

De her-
tog van
Ferrara
ver-
maag-
schapt
zich met
Vrank-
ryk.

Wan-
trou-
wende
en on-
stand-
vaf-
tige
aar't van
Clemen-
den VII.

Voo-
waarden
van den
keizer
geest
tot vry-
lating
van den
paus.

* in het
hertog-
dom van
Urbino.

Hy
vlucht
naar *Or-
viëto*.
† *Ostia*
en *Or-
viëto*.
Hy is
genood-
zaakt
aan den
keizer te
betalen
het los-
geldt der
gyselaars.

1527. byzonder in die van het koninkryk van Napels, waar van de ontfangst meer dan zes maal honderd duizend kronen beliep. Men zegt, dat de paus zyne ontkoming verichuldigt was aan den kardinaal *Colonna*, die nochtans zyn vyandt was. Voor het overige bevondt hy zich in eene plaats, welke niet in staat was eene belegering uit te houden, als zynde zonder volk, zonder geldt, en van alle dingen berooft: doch hy vondt de zekerheit en den overvloedt in zyne vryheit. Weenige maanden daar na wierdt hy door den keizer zelve weder herstelt in al den luister zynor vorige waardigheit. Voor dat zulks geschiedde schreef hy van Orvieto aan den kardinaal *Wolsey*, om hem kennis te geven van de wyze, op welke hy uit de gevangenis geraakt was. Hy erkende hem voor een der voornaamste werktuigen van zyne verlossinge, en badt hem, om hem in het vervolg de genegenheit van den koning, zynen meester, te bezorgen, aan wiens bescherming hy zyn noodlot aanbeval, als mede het noodlot der kerke. De koning betoonde zyne blydschap daar over door het plegtig doen zingen van den gewonen lofzang * in de St. Paulus-kerke, en door het doen ontfleken van vreugdevuren, het welk met veel plegtigheit geschiedde. Dit was de tydt, in welchen de afgezanten van Engelandt, Vrankryk, Venetië, en van den hertog *Sfortia* gelegenheit vonden hun afscheidt van den keizer te nemen. Dit was zo haast niet geschied, of de herauten verklaarden hem den oorlog. De byzonderheden van deze aankondiging zyn al te seldzaam om de zelve achter te houden.

1528. Zy geschiedde te Burgos op den 22 van Louwmaandt. De twee wapenkoningen, van Vrankryk * en van Engelandt †, wierden ter gehoor ingelaten, gekleed met hunne wapenrokken. Het was een mantel, met hermynsvelen gevoerdert, welke alleen tot aan den middel kwam, met korte vleugels, als de vleugels der engelen. De keizer zat op een heerlyken troon, gekleed in zyn keizerlyk gewaad, en hebbende beneden zich de groten § van Spanje, en zyne staatsdienaars. De wapenkoningen naderden, en zich tot drie malen toe voor hem gebogen hebbende, nam die van Engelandt het woordt, en zeide: *Sirs, naardien volgens de bevelen der Roomsche keizeren, uwe voorzaten, en van alle vorsten, de persoon der herauten altoos onschendbaar is geweest, zo stellen wy ons voor uwe geheiligde Majesteit, om aan U te verklaren de mening der koningen, onze meesters, de welke ons hebben afgezonden. Doch eer wy ons van onzen last kwytten, beroepen wy ons op het gezag en de kracht dezer bevelen, tot dezen dag toe heiliglyk onderhouden, en wy verwachten zulks van de rechtvaardigheit van uwe Majesteit. Wy verzoeken dan vrygeleide gedurende ons verblyf in uwe staten, en uwe bescherming voor ons in het wederkeren met alle veiligheit in die van onze meesters.* De keizer gaf ten antwoordt, dat hy hen het eenen het ander toestondt. Toen opende de Fransche heraut de verklaring van oorlog des konings van Vrankryk, en las daar uit deze woorden op: *Karel, Roomsche keizer. Doordien gy niet hebt willen aannemen de redelyke aanhiedingen, welke de koning van Vrankryk aan U gedaan heeft, om vrede te hebben; om dat gy geweigert hebt aan den koning van Engelandt te betalen het geldt, dat gy hem schuldigt zyt; den paus in vryheit te stellen, en Italië in rust te laten: zo heeft de koning, myn meester, my bevelen u te zeggen, dat, tot zyn*

groot misnoegen, zo wel als van den koning van Engelandt, zynen lieven broeder, zy U beide bidden voor bunnen vyandt; dat gy van den eenen en den anderen in het toekomende niets te verwachten hebt dan vyandelykheden, gelyk men gewoon is in een openbaren oorlog te doen; tot dat gy aan den koning, mynen meester, zult hebben wedergegeven zyne kinderen, aan den koning van Engelandt het geldt, dat gy aan hem schuldigt zyt; aan den paus zyne vryheit, en aan geheel Europa de rust, de welke gy beroert hebt. De twee koningen staan onderusschen aan uwe onderdanen, die zich in bunne koninkryken bevinden, den tydt van veertig dagen toe, om gedurende den zelve daar uit te vertrekken, en eischen van U de zelve vryheit voor de bunne, die zich in de landen, onder uwe gehoorzaamheit staande, bevinden. Deze verklaring was getekent den 11 November des voorleden jaars 1527, en ondertekent G U I E N N E, wapenkoning.

De keizer antwoordde aan den heraut: „ Dat hy zich verwonderde, dat de koning, zyn meester, zo haast vergeten hadt de eeden, de welke hy aan hem gedaan hadde; dat hy de vryheit alleen genoot met zyn believen, en dat hy altydt zyn gevangen was. Dat hy zyne achting niet moest trachten weder te erlangen door eene meenedigheit, en dat hy maar twee wegen hadt in te slaan, byaldien hy zyne eerbemide. Dit was, te voldoen aan zyne beloften, of weder te keren in de gevangenis. Dat deze ydele plegtigheit hem voor het overige zeer onnodig voorkwam; dat de koning zich daar van in de voorgaande oorlogen, welke hy hem hadt aangedaan, niet bedient hadt; en dat het hem eindelyk kwalyk voegde, hem uit te dagen, na dat hy zich doof hadt gehouden op de uitdaging, de welke men aan hem zelve eerst gedaan hadt. „ *Dat hy zich berisacere, dus vervolgde de keizer, dat ik al over twee jaren aan Calvimont, voorzitter te Grenoble (a), toen zynen afgezant by my, aangeboden hebbe, om onze verschillen door een tweegevecht te beslechten, om voor te komen het bloedsporen van vele duizenden van menschen, die misschien door dezen twist zouden omkomen. Daar is meer opgeblazenheit dan dapperheit in de uitdaging, welke by my beden doet. Ten aanzien van de gevangenis van den paus, dit is een voorwendsel, het welk gy neemt, vervolgdte hy, zich naar den heraut kerende, en niemand heeft zulks meer dan ik ter herte genomen. Het is een ongeluk, dat ik niet heb kunnen voorzien, noch bygevolg beletten: doch gy bent niet onkundig, dat by sedert gisteren in vryheit is, volgens den uitdrukelyken last, welchen ik daar van gegeven hebbe. Ten aanzien der zonen van uwen meester, boekan by zich beklagen, dat ik de zelve zonder recht boude, doordien by zelf my die tot gyselaars heeft toegezonden; en dat het van hem afhangt de zelve wederom te halen. Dat hy aan het verdrag van Madrid voldoe, of dat hy aanneme de gelyke waarde, de welke ik hem heb aangeboden, afstaande van de strengheit van myn recht: dan zal by zyne gyselaars wederom hebben. Belangende het artikel, vakende den koning van Engelandt, mynen geliefdenoom *; ik kan niet geloven, dat hy, byaldien by zich in den grondt aan-*

Antwoordt van den keizer aan den heraut van Fransien den I.

* Henrik was getrouwt met de moeie van Karel.

Cc 3

(a) Wikkefort zegt, dat het de voorzitter was van Bourdeaux, en laat hem, aan den koning daar van niets gezegt te hebben.

1527.

De hertog van Ferrara

Wintrouwende en onthandvaf-tige

Voorwaarden van den keizer

Hy vlucht naar Orvieto

1528. gaande deze zake hadt laten onderrechten, my eene zodanige verklaring zou gedaan hebben. Ik weet wel, dat ik zyn schuldenaar ben, en ik ben gereed hem te betalen. Derwegen hope ik, dat hy zyn vooroordeel zal laten waren, en dat hy, naardien ik hem van myne vriendschap verzekerde, my de zyne ook zal bewyzen. En schoon het anders was, ben ik ten minste onschuldig aan den oorlog, welken by my wil aandoen; en de wapenen oprattende om my te beschermen, bidde ik Godt, in het toekomende geen meer gelegenheit te mogen hebben van my over hem te wreken, dan hy tegenwoordig heeft om my aan te tasten. De Engelsche heraut wierdt vervolgens gehoord van wegens den koning van Engelandt. Hy las de verklaring niet op; maar sprak, zich tot den keizer kerende, aldus: Sire, de koning, myn opperbeer en meester, aanmerkende de noodzakelykheit, die 'er is, dat alle de Christen vorsten zich vereenigen, om zich te stellen tegen de invallen der Turken, de welke zich meester maken van Rhodes en van Belgrado, de twee bolwerken van de Christenheit, heeft geoordeelt, dat eene zo heilige verbindtenis niet kon gesloten worden dan door eene algemene vrede. Hy heeft de zelve niet minder nodig geoordeelt om te verdrukken de ketters, de welke van alle kanten tegen de kerke opkomen. Ondertusschen verstaat hy met leedwezen, dat uwe wapenen de stad Rome hebben verwoest, en den heiligen Vader, nevens vele kardinalen, gevangen genomen; dat uwe Majesteit van de zelve onbetamelijke losgelden vordert; de kerken berooft; de gewyde dingen ontbeiligt, en de geestelyke huizen te vaar en te zwaardt verwoest. Eindelyk, dat bemel en aarde is vergiftigt door deze baldadigheden, de welke de geestelroede Gods gebaalt hebben over hen zelve, en de zelve ook op ons zullen halen, indien gy in alle deze wanorders niet voorziet. De fontein dezer rampen is de oorlog, welken men sedert eenigen tydt ontstoken ziet tusschen uwe Majesteit en den Allerchristelyksten koning. Myn meester wenscht den zelve te eindigen. Hy heeft U, Sire, billyke voorwaarden door zyne afgezanten laten voorstellen: gy moet de zelve niet afslaan, indien gy de vrede begeert. Gy zult de genegenheit der andere vorsten niet verkrygen, indien gy de fortuin misbruikt, aan welker verandering zy wel weten dat niemandt der vorsten niet onderworpen is, en gy zo wel als anderen. Het is daarom, dat zy alle deel nemen aan de rampen van den koning van Frankryk, en dat zy uwe eischen onredelyk oordeelen. Daarenboven is de koning, myn meester, den H. stoel al te zeer toegedaan, om zich niet te laten gebruiken tot de verlossinge van den paus, welken gy gevangen houdt. Hy heeft ook geldt van noden, en hy wenscht, dat gy aan hem wedergeeft dat gene, het welk by U in uwe verlegenheit heeft opgeschoten. Alle deze aanmerkingen, Sire, verplichten hem een besluit te nemen, het welk een einde maakt aan alle de uitstellen, door welke men tot nog toe de voorstellingen zynner afgezanten heeft te leur gestelt. Het is om die reden dat hy my heeft afgezonden, om U te verklaren, dat byaldien de beweegredenen van gerechtigheit en het gemene best geen macht genoeg hebben, om U te verplichten te voldoen aan alle zyne eischen, zo zal by zich verbinden met den Allerchristelyksten koning en de andere vorsten van Europa, om U door geweldt van wapenen daar toe te dwingen. Deze twee vorsten hebben zich ten dien einde zamen vereenigt, en verzoeken U

Reden-voering van den wapenkoning van Henrick VIII, die Karel den oorlog verklaart.

eens voor al, de voorwaarden der vrede aan te nemen, welke zy U hebben aangeboden. Byaldien gy zulks weigert, verklaren zy U, hoewel met groot ongenoegen, dat zy U houden voor hunnen vyandt; dat zy U verklaren den oorlog te waten en te lande, en dat zy U uitdagen met alle de machten van hunne koninkryken. Hy boodt het zelve uitsfel van veertig dagen aan, het welk de eerste wapenkoning hadt voorgeslagen, om wederzyds de onderdanen van den keizer en die van den koning, zynen meester, te herroepen. Na dat hy zyne reden gecindigt hadt, boodt hy den keizer deze verklaring schriftelyk aan, met zyne handt ondertekent, te weten CLARENCE, wapenkoning. Het antwoordt, het welk de keizer daar op gaf, was ten naaste by het zelve, het welk hy gegeven hadt aan den heraut des konings van Frankryk.

Na de gehoorgeving deedt hy den heraut des konings van Frankryk by zich komen; en hem in het byzonder nemende, zeide hy tegen hem: „Dat hy uit de verklaring, welke hy hem gedaant hadt, wel zag, dat de koning, zyn meester, niet geweten hadt eene zaak, de welke hy nochtans zynen afgezanten belast hadde aan hem van zynent wegen bekend te maken, zynde hy toen te Grenade; dat hy overtuigt was door de goede gedachten, de welke hy van dezen vorst hadt, dat byaldien men hem daar van hadt onderrecht gehad, hy daar op eene andere wyze op zou geantwoord hebben”. Dat hy dan wete, dus vervolgde hy, en daar door lere, dat ik myn woordt beier heb gebonden, het welk ik hem te Madrid gegeven hebbe, dan by my het zyne heeft gebonden. Dit is het gene, dat ik u bidde niet te willen nalaten hem van mynent wegen te zeggen. De heraut beloofde hem zulks: doch men weet niet, wat de keizer gezegt hadt tegen de Fransche afgezanten te Grenade. Hy deedt vervolgens zyn antwoordt opstellen op de verklaringen der twee koningen. De geheimschryver van Staat ontboodt hen in zyn vertrek, alwaar hy hen het zelve voorlas. Het antwoordt, het welk aan den koning van Frankryk gegeven wierdt, was byna zodanig, als de keizer aan den heraut mondeling gedaan hadt. Belangende den koning van Engelandt, de keizer antwoordde:

Dat by de oorzaak niet was, noch van de voortgangen van den Turk, noch van de gevangnisse van den paus. Dat de koning van Engelandt zich zonder recht beklaagde over zyne gestrengheit ten aanzien van den koning van Frankryk, doordien hy, eer dan het iemandt verzocht hadde, afstandt hadt gedaan van de aanbiedingen, welke de laatste zelf gedaan hadde aan den onderkoning van Napels eenige dagen na den veldslag van Pavië. Dat by daar na alle de redelykste middelen gezocht hadde om vrede met hem te hebben; maar dat by de zelve alle hadt geweigert. Dat, belangende de verlossing van den paus, zulks eene gedane zaak was; dat by vry was, en ook gebeel Italië. Dat by aan den koning getoont hadde door de brieven, de welke by aan hem hadt geschreven, het ongenoegen, dat by gehad hadde over het innemen van Rome, en dat by hem hadt afgevraagd zynen raadt en zynen bystandt omtrent het gene, het welk by, in dien droevigen toestandt, ten beste voor het Christendom doen kon. Dat by hem ondertusschen niet hadt geantwoordt een bewys, dat by veel eer gelegenheit tot verskil met hem zocht, dan de vrylating van den paus.

Byzonder gesprek van Karel den V met den heraut van Frankryk den I.

De keizer doet zyn antwoordt geven op de verklaringen der twee herauten.

1528. paus. Dat hy beter, dan hy deede, hadt behoren te bewaren den heerlyken eernaam van Beschermer des Geloofs, en niet beschermen een vorst, die het zyne schonat, tot smaadt van den Godsdienst, de welke wil, dat men zyn woordt onschendbaar houde, zo wel aan zyne vyanden, als aan zyne bondgenoten. Dat hy, rakende het artykel van het geleende gelot, dat zou betaalt hebben, byaldien Henriks afgezanten met eene behooryke volmacht, om het te ontfangen, waren voorzien geweest. Dat, ten aanzien van de belofte, welke hy gedaan hadt, van hem schadeloos te houden wegens de jaargelden van Frankryk, dit eene zaak was, welke de middelaars moesten regelen, waar ontrent hy aanbodt eene overeenkomst te maken, doordien sedert deze belofte zaken waren voorgevallen, welke zyne ontlasting moesten uitwerken. Dat aangaande de boete, bedongen ingeval van het niet trouwen met de prinsesse van Engelandt, hy vele redenen hadt om zich deswoegen te verontschuldigen, namentlyk: I. Om dat de bedingen in zulke gevallen volgens geestelyke en wereldlyke wetten op zware straffe verboden waren. II. Dat de koning zich niet kon beropen op het artykel van het verdrag van Windsor, ten zy hy was nagekomen dat gene, het welk hy van zyne zyde verplicht was na te komen, dat hy echter niet gedaan hadt. III. Dat hy, voor dat hy tot een ander huwelyk getreden was, aan den koning hadt te kennen gegeven de aanboudingen, welke zyne onderdanen by hem gedaan hadden op de vergadering der Staten te Toledo, en dat hy hem geboden hadt, hem de prinsesse van Engelandt toe te zenden, ten einde hare tegenwoordigheid een einde maakte aan hunne klagten. Dat de koning liever hadt willen besluiten tot dit huwelyk, dan de prinsesse, zyne dochter, aan hem zenden. Dat men daarenboven wel wist, dat hy daar van het verbondt bewerks hadde met den koning van Schotland, eer dan de keizer met de prinsesse van Portugal getrouwt was. Dat Frankryk, wat meer was, tegen het verdrag van Windsor, zyne afgezanten hadt gehad aan het hof van Engelandt, en dat, in plaats van dit verdrag werksellig te maken, door het welke zy zich verbonden hadden geen vrede met deze kroon te maken, of zy zouden alle hunne rechten hebben wedergekregen, Henrik maatregels genomen hadde met hunnen gemuen vyandt, recot daar tegen srydende. Dat eindelyk, om tot dingen te komen, gebeel tegen hunne verbindtenis aanlopende, hy tegen het recht der volkeren geopent hadt de pakketten, welke de keizer zondt aan zyne afgezanten, en dat men zelfs nog bedreigingen hadt gedaan wanneer hy daar over voldoening hadt gevordert. Dat het dit was, het geen den koning van Frankryk zo stout hadt gemaakt om te schenden de verbonden, welke hy gemaakt hadde, welker nakoming de rust van gansch Europa zou bezorgt hebben. Dat hy zich deswoegen niet genoeg kon verwonderen over de voorwendfelen, van welke zich de koning van Engelandt bediende om hem den oorlog aan te zeggen. Hy voegde daar by, dat hy niet minder verwondert was over de geruchten, die zich overal verspreidden, dat Henrik zyn huwelyk wilde verbreken met de koningin, zyne gemalinne, wegens ydele beschoomdbeden, waar omtrent de vrylating der pauzen niet kon gegeven worden. Dat hy hem dan met eene bastaard dochter hadt willen doen trouwen, hem aanbiedende eene prinsesse, gesproten uit een huwelyk, dat hy zelf als bloedschandig aanmerkte. Dat hy niet kon geloven een zodanig bericht van een vorst, die eene verbeve en edelmoedige ziel hadt, of byaldien hem zodanige gedachten in den

zin waren gekomen, dat hy de zelve toefchreef aan het onrechtmatig gevoelen van den kardinaal Wolsey, zynen dodelyken vyandt. Dat hy nog de brieven hadt, welke deze staatzuchtige kerkvoogdt hem geschreven hadt, om hem te verplichten een leger te zenden in Sialie, om de kardinalen te dwingen, hem tot het pauschap te verbeffen. Dat hy niet hadt willen voldoen aan een verzoek, zo nadeelig aan zyne glorie, en aan de eere van den H. steel, en dat hy zich daar door den haat van dezen man, die onwaardiglyk zyn ampt en de gunst zynes meesters gebruikte, over den bals hadt gebaalt. Dat hy de stoutheit hadt van hem te dreigen, dat hy hem zo vele moeilykeden zou verwekken, dat hy zich in eene gehele eeuw daar uit niet zou weten te redden, en dat hy hem zou doen berouwen hebben, van zyne verkiezing niet onderschraagt te hebben, al zou het den koning, zynen meester, de kroon en het leven kosten. Dat hy derhalven aan de raadgevingen van een zo kwaadaardig man toefschreef al het gene, het welk de koning van Engelandt hem door zynen heraut hadt laten aankondigen. Dat hy hem hadt, zulks in aanmerkinge te nemen, en niet blindelings te volgen de gevoelens van een driftigen staatsdienaer, de welke niets anders zocht dan om zynen hoogmoedt te voldoen, ten koste van de eere en het geluk van zynen meester.

Na dat de geheimfchryver van staat deze brieven hadt opgelezen, gaf hy de zelve aan de twee wapenkoningen over, nevens het vrygeleide, het welk zy verzocht hadden, en hebbende van den keizer afscheidt genomen vertrokken zy van Burgos.

Dus bragt de heraut van Engelandt aan den koning, zynen meester, niet dan een papier, vervult met ydele redenen, of doorftrykingen, in plaats van geldt, dat de keizer hem schuldig was, en van dankbaarheid, welke hy met reden verwachtte. Deze koning verachtte deze beledigingen, vergenoegt over het getuigenisse, het welk hem zyn gewisse gaf. Hy hadt altydt de hoedanigheid van scheidsman tusschen den keizer en den koning van Frankryk staande gehouden, en byaldien hy daar van hadt afgeftaan, was zulks geschied, om dat de staatzucht des eersten hem daar toe gedwongen hadt. Hy antwoordde dan op de klagten van den keizer, Dat men hem te onpas als eene misdadert toerekende belesftheit gehad te hebben voor de afgezanten, de welke de regentinne van Frankryk hem hadt toegezonden, en geboort te hebben de voorflagen, de welke het hof van Schotland hem gedaan hadde aangaande het huwelyk van de prinsesse, zyne dochter, in een tydt, in welken de keizer de verachting getoont hadt, welke hy voor de zelve hadt. Dat hy geloofst hadde, dat hy, naar zyn voorbeeldt, de vryheit kon nemen om te denken op andere gelegenbeden, en dat vervolgens dit alles dezen vorst niet bevrydde van den laster, van zyne beloften geschonden te hebben, noch van de straffen, welke hy zich daar over op den bals hadt gebaalt. Dat, ten aanzien van het verwt, het welk de keizer hem deedt van het openen zynen pakketten, hy bevel aan zynen zaakbezorger * in Spanje hadt gegeven, hem te verontschuldigen over den misflag, die geschied was. Dat het waar was, dat een vromdeling de wacht te Loudon op een onbehoorlyk uur hebbende willen dwingen, men hem vast hadt gebonden, en dat men hem zyne brieven ontnomen hadt, die men aan den kardinaal hadt gebragt. Dat zy waren geopent geworden, en dat men gevonden hadt eenen, welken de afgezant des keizers, onlangs ver-

1528.

Hy schuit de vredebreuk des konings van Engelandt op de hovardij van den kardinaal Wolsey.

Bedreigingen, welke Wolsey gedaan hadde aan den keizer.

Henrik de VIII verscht de ongelijken des keizers, en ontchuldigt zich wegens des zelfs verwt.

* Agent.

1528.

Byzon- der gesprek van Karl den V met den heraut van Franck den I.

De keizer doet zyn antwoord geven op de verklaringen der twee herauten.

ag ste b- t. ks ok ont dt de dt ent oe- on. dy er- len us.

1528. *trokken, zonder afscheid te hebben genomen, schreef aan dien gene, die aan het hof van Engelandt gebleven was. Dat het de mislag van dezen afgezant was, geen vrygeleide verzocht te hebben voor zynen bode, aan wien men het zelve niet zou hebben geweigert, om langs de straten te gaan alle uren als het hem lustte, zonder onderzocht te worden; maar dat hy de zaken hadde willen doen op een aangema- tigt gezag, en zonder kennisse des konings; dat hy zich daarom niet moest beklagen over het voorval van zynen bode. Dat voor het overige de nitvluch- ten, van welke hy zich bediende om zyne schulden niet te betalen, andere vorsten leerde geen woordt te houden, en te spotten met de allerplegtigste belof- ten.*

M. Her- bert. Meze- ray. Haat van Walsy tegen den keizer.

De kardinaal toonde meerder verontwaardig- ing. Hy liet onder des konings gezag eene plechtige zamenkomst beroepen van de heeren van het ryk, en van de voornaamste overheden, wel- ke in de Gethernde Kamer geschicde. Hy leide daar open de verbonden, tusschen deze twee vorsten gemaakt; het gedrag van den eenen, en dat van den anderen, en de noodzakelykheit, in welke zich de koning van Engelandt bevondt om hem den oorlog te verklaren. Dit diende niet zo zeer om het gedrag des konings te doen goedkeuren, als wel om het zyne te rechtvaardigen, en om zich ter zelve tydt te wreken over den keizer, welken hy afschilderde als een dwingelandt, vyandt van Godt en menschen. De afgezanten van Vrankryk en die van den gra- ve *Sepusius*, verkoren koning van Hungarie, maakten ter zelve tydt een ontwerp om de ver- kiezing van den keizer te doen vernietigen. De kardinaal keurde het zelve aanstonts goed: doch hy verwierp het in het vervolg, en men sprak daar niet meer van.

M. le Grand.

Hy doet des zelfs afgezant gevan- gen zet- ten, om zich te wreken over dat de keizer dien van Engelandt hadt doen vast zet- ten.

De Engelsche kooplieden waren misnoegt over een oorlog, de welke hunnen koophandel nadee- lig was. Zy vonden niet, waar mede zy de scha- de konden vergoeden wegens den Spaanschen en Nederlandschen handel in alle de middelen, wel- ke men hen voorstelde, en zy zeiden, dat men zonder reden met den keizer brak, doordien hy den paus in vryheit hadt gestelt. De kardinaal liet zich daar door niet gezeggen. Hy deedt niet alleen in beslag nemen alle de goederen der onderdanen van den keizer; maar hy liet zelfs *Don Hugo van Mendoza*, des zelfs afgezant, in ver- zekering nemen. Het is waar, dat dit geschied- de by wyze van wedervergeldinge, en op de ty- ding, dat de keizer even zo de afgezanten van Vrankryk en van Engelandt gehandelt hadde, als mede die van Venetië en van Florence, de welke hy, onder eene goede bewaringe, vyftien mylen van het hof hadt gebannen. De koning van Vrankryk hadt zich gewroken op *Granvelle Peronot*, afgezant van *Karel*, welken hy hadt doen gevangen zetten; en de kardinaal, om hem na te volgen, deedt den koning, zynen meester, goedvinden, zich van *Mendoza* te verzekeren. Dit gedrag des keizers schein het recht der volkeren te beledigen, en hy erkende zulks zelve, wan- neer hy weinige dagen daar na de afgezanten volkomen in vryheit stelde. De koning van Vrank- ryk en van Engelandt ontfloegen ook de zyne.

De ko- ning van Vrank- ryk han- delt me- de aldus. Stately- ke wy- ze, op welke *François* de I aan den a- gezant van *Ka- rei* den Vgchoort geeft,

Voor dat de eerste zyn afscheidt nam van *Gran- velle*, liet hy hem voor zich komen, om het ant- woordt te horen op het bescheidt, het welk de keizer gedaan hadt op zyne verklaringe van oor- log. Om deze zaak meerder luyfterte geven deedt hy een troon opstaan in de grote zaal van het pa-

leis, op welken gezeten zynde, gekleed met zyne koninklyke klederen, en omringt van zyne prin- sen, in tegenwoordigheit van alle de afgezan- ten aan zyn hof, ontboodt hy die vanden keizer. Hy begon met zich te verontschuldigen over dat hy gedwongen geweest was om hem vast te hou- den, tot verzekering van den afgezant, welken hy in Spanje hadt, en leide den keizer te last de verkrachting van het openbaar vertrouwen. Hy antwoordde vervolgens op al het gene, dat *Ka- rel de V* aan zynen heraut gezegt hadde, en bo- ven al schreeuwde hy zeer over het voorgewen- de uitdagen van dezen vorst. Hy betuigde, dat de voorzitter van Grenoble, zyn afgezant aan het keizerlyke hof, hem nooit daar van hadt ver- wittigt; dat hy het met blydschap zou hebben aangenomen, byaldien hy daar kennis van hadt gehad, gelyk hy het zelve tegenwoordig aan- nam by geschrifte, met zyne handt ondertekent, het welk hy aan *Granvelle* wilde geven. Doch deze staatsdienaar zich verontschuldigt hebbende het aan te nemen, onder voorwendig, dat hy weder te huis geroepen, en dat zyne bediening geëindigt was, belastte de koning den geheim- schryver van staat * het op te lezen, en belastte daar mede zynen wapenkoning †, welken hy weder naar Spanje zondt, in het geselschap van den afgezant.

1528. hem in vryheit stelde.

* Robert. † Gains.

Daar gebeurde *Mendoza* nog een ander voor- val. Iemandt zeide tegen hem, wanneer hy in vryheit herstelt was, dat de Engelsche heraut den keizer den oorlog niet hadt verklaart dan op aan- zoek van Vrankryk; dat de koning, zyn meester, hem zulks hadt afgeraden, en dat op zyne te rug komst te Calais het volk was opgestaan, en hem gedood hadde. Hy geloofde het, en schreef het aan den keizer. De postloper trok door *Bajonne*, alwaar de stadvoogdt zich meester maakte van de maal met brieven, en den brief ontceffer- de. Gedurende dezen tusschentydt kwam *Clarence* veilig en gezond aan, kerende weder naar Engelandt. De stadvoogdt toonde hem den brief, en gaf 'er hem een afschrift van. Deze heraut was daar over verbaast. Hoe valsch ook de ty- ding van zyne doot was, echter was de oor- zaak, aan welke men de zelve toeschreef, niet zonder grondt. Het was waar, dat hy niet ge- machtigt was geweest tot dat gene, dat hy in Spanje gedaan hadde, dan door brieven van den kardinaal. Hy vreesde dan, dat het gene, het welk men geschreven hadt van de gramichap des konings, en van de verontwaardiging des volks, waar bevonden mogt worden, en dat hy het zelve op zich zou doen vallen, gelyk in de- zen brief bedreigt wierdt, indien hy over Calais trok. Om nu dit ongeluk voor te komen, ging hy naar *Boulogne*, alwaar hy een vaartuig nam, dat hem te *Rye* bracht, van waar hy den koning ging vinden, zynde te *Hamptoncourt*. Hy stelde zich voor den zelve, zonder den kardi- naal te voren gezien te hebben; hy deedt hem een net verhaal van zynen last, en hy voegde by de byzonderheden, welke wy daar van ge- zegt hebben, eene omstandigheit, welke nog niet verhaalt is. Dit was een goude keten, ter waarde van zeven honderd dukaten, de welke de keizer hem by zyn vertrek gegeven hadt. Hy deedt hem vervolgens zien drie brieven, welke de kardinaal aan hem geschreven hadt, rakende de verklaringe van den oorlog, welke hy moest doen. Hy voegde daar by den brief, welken hy, te *Bajonne* komende, aldaar gevonden hadt, waar

De lo- raar te Eng- landt hadt in ken- den oort niet op klant dat op het hof van 1528.

M. bert. le Gr. in zy verza melis der b wyze aang de de ech- schei- ding. Fio- heit v den dina die Eng- sche koop den t hunn plicht doed wede keren

1528. mende, waar over hy, gelyk hy zeide, ontrufft ge-
weeft was, om dat hy vreedde den koning mis-
haagt te hebben, door bevelen werktellig te ma-
ken, de welke niet onmiddelyk van hem geko-
men waren; maar dat hy den kardinaal niet hadt
durven ongehoorzaam zyn. Men zegt, dat de
koning zeer verwondert was op het lezen van deze
brieven over het gezag, het welk deze kerk-
voogd zich aanmatigde, en dat hy hem by zich ont-
boden hebbende, hem zyne staatzucht verweet,
de welke zo groot was, dat hy, niet te vrede zynde
met den paus na te bootzen, daarenboven nog
voor koning wilde spelen. *Wolsey* verootmoedig-
de zich voor zynen verfoerden meester, en ver-
kreeg van hem vergiffenis. Men voegt daar ech-
ter by, dat de koning de zelve genegenheit niet
meer voor hem hadt als te voren, en dat zyn gezag
sedert van dag tot dag verminderde. Doch men
kan dit verhaal bezwaarlyk overeenbrengen met
de zaken, welke na dit geval gebeurt zyn, en die wy
nu zullen beschouwen, alzo daar uit blykt, dat de
kardinaal nog eenige jaren by zynen meester in zo
eene blakende gunst heeft gestaan als ooit te voren.

De Engelsche kooplieden morden, gelyk wy
gezeft hebben, over een oorlog, de welke hun-
nen koophandel met de Nederlanden afbrak. De
Vlamingen van hunne zyde waren niet minder
misnoegt. De eerften waren niet in hun schik
met het gene men te Calais en te Abbeville wil-
de oprichten, en de tweden vreedden, dat dit den
koophandel van Antwerpen zou benadelen. Men
zocht dan een middelweg, de welke, schoon
het oorlog wierdt, echter de belangen van beide
de volkeren kon beviligen. Dit was het ge-
voelen van den kardinaal niet, die de zaken tot
het uiterste bragt. Hy liet deze fierheit den
Engelschen kooplieden gevoelen, die eene ver-
bindtenis gemaakt hadden om het verkopen van
de wolle op de Londensche markt te beletten.
Het was om de boeren te noodzaken wederom
naar huis te keren, zonder het hunne verkocht te
hebben, en dat zy by hunne te huis komst de
rondom wonende landlieden tot morren en op-
standt zouden brengen, alzo de zelve niet zou-
den nalaten den ondergang van den koophandel
aan de rampen van den oorlog toe te schrijven.
De kardinaal, kennis hebbende van deze strek,
deed de voornaamste kooplieden voor zich ko-
men. Hy vergenoegde zich met hen aan te zien,
en met weinige woorden tegen hen te zeggen,
„ Dat het hem genoeg was hen te kennen, en
„ dat hy wel wist waar de Tour was”. Zy wier-
den daar over zo verschrikt, dat zy hem vervol-
gens alle te zamen om vergiffenis gingen smeeken,
en op den naaften marktdag wierdt al de wolle
verkocht. Ondertusschen behandelde het hof
de Vlamingen, die zich te Londen bevonden,
zeer eerlyk, en beschikte hen de zaken, welke
zy benodigt waren, om gemakkelyk wederom
tot hinnen te kunnen komen, wanneer zy wil-
den vertrekken. Men hadt de zelve achtting voor
de Spanjaarden niet, en men wilde hen niet toe-
staan te vertrekken, dan na dat men zou weten,
op wat voor eene wyze de Engelschen in Spanje
gehandelt waren. De landvoogdesse der Neder-
landen hadt voor de Engelsche kooplieden, die in
Vlaanderen woonachtig waren, de zelve belecfd-
heit, de welke men te Londen gehad hadde
voor de Vlamingen. Het is waar, dat zy hen
niet toefstondt hunne goederen te vervoeren, voor
dat zy de bevelen van den keizer deswegen ge-
kregen hadt: doch zy verzekerde hen, dat zy

II Deel.

niets zouden verliezen, en zy hieldt haar woordt.
Zy deedt meer; vrezende voor een opstandt des
volks, dat niet bestaan kon, indien men het zelve
van den Engelschen koophandel beroofde, zondt
zy een renbode aan den keizer, om des zelfs toe-
stemming te verkrygen tot het bewerken van een
verdrag met de Engelschen, het welk de zeevaart
tusschen de kooplieden onbelummert zou laten.
Volmacht daar toe gekregen hebbende, zondt
zy den provoost van Cassel naar Londen. Hy
wierdt ter gehoor ingelaten, en *Dun Hugo van*
Mendoza verselde hem derwaarts. Deze laatste
was het ook, die terstondt het woordt voerde.

Sire, zeide hy, de keizer, myn meester, heeft van
zyne tedere jeugt af zo vele blyken gekregen van de
genegenheit van uwe Majesteit tegen hem, dat hy
niet heeft kunnen geloven, dat uwe Majesteit zynen
beraadt zou belast hebben, hem in uwen name den
oorlog te verklaren, ten minste byaldien hy de ver-
zekering daar van uit uwen eigen mond niet hadt
ontfangen. Het is daarom, *Sire*, dat wy last heb-
ben uwe Majesteit te verzoeken, ons des zelfs
rechte mening te doen weten. Wy hopen, dat de
zelve overeenkomende zal zyn met de zuivere begeer-
te, welke de keizer heeft om met uwe Majesteit een
eewigdurend verbondt te onderhouden. De koning
zweeg eenigen tyd stil. Hy was verlegen aan
den eenen kant door de vriendschap, welke hy
voor den keizer hadt, en die door deze aanspraak
wederom wierdt vernieuwt, en aan den anderen
kant door eene verbindtenisse, daar geheel tegen
overgestelt, welke hy met den koning van Frank-
ryk kwam aan te gaan. Na een kort beraadt ant-
woordde hy: *Ik verheuge my niet over den oorlog,*
en ik vrees den zelve niet meer. Ik heb, Godt
dank! een koninkryk, het welk my geldt en man-
schap verschafft, om den zelve met eere te voeren.
Dus heb ik geen vrees van dien kant; maar ik be-
kenne u, dat uwe aanspraak my ontzet. Ik heb
voor den keizer, uwen meester, al de achtting, wel-
ke een zo groot vorst verdient, en ik doe my zelve
geweldt aan, met hem in onmin rakende. Onder-
tusschen, terwyl ik u myn bert moet openbaren, kan
ik niet verdragen, dat hy een koninkryk uitput, op
het welke ik recht hebbe. De prins, die 'er thans
de kroon van draagt, is myn bondgenoot, en daar-
enboven betaalt hy my eene schatting, de welke ik
wil bewaren. Het raakt dan myn belang en myne
eere te beletten, dat de keizerlyke wapenen een zo
schoon ryk niet verwoesten, welkers inkomsten een
gedeelte van de myne uitmaken. De provoost van
Cassel, als toen het woordt opvattende, zeide:
Sire, ik hope, dat uwe Majesteit ten minste in dezen
oorlog niet betrekken zal de Nederlandsche provin-
ciën, en dat zich uwe Majesteit zal gelieven te ber-
inneren de standvastige vriendschap, die 'er altyd
geweeft is tusschen de koningen, uwe voorzaten, en
de hertogen van Burgundie, onze eerste meesters.
Dit verbondt is al te oud, en heeft in het bert der
twee volkeren al te diepe wortelen geschoten, om zo
*schielyk verbroken te worden. Wy weten wel, *Sire*,*
dat een vorst, zo machtig en zo grootmoedig als Gy
zyt, minder den oorlog vreesft, dan hy den zelve
wenscht; maar wy weten ook, dat wy alles moeten
hopen van de vriendschap, welke gy ons altyd be-
toont hebt. De keizer, onze meester, de welke aan
U de keur geeft van de vrede of van den oorlog, heeft
aan ons de vryheit gegeven, zelfs na dat Gy U daar om-
trent zult verklaart hebben, om voor ons in het by-
zonder te handelen. Hy wil wel, dat wy, bewa-
rende de getrouwheit, welke wy aan hem verschuldigt
zyn, zorge dragen om ook te bewaren de oude vrien-

Dd

schap,

1528.

Zy zendt een ge-
zaant aan Hen-
ri den VIII,
om den vryen
koop-
handel te be-
werken.
M. Her-
bert.
Reden-
voering
van den
afgezant
van Ka-
ri den V,
rakende
het ver-
drag.

Ant-
woordt
van Hen-
ri den
VIII.

Waarom
hy den
Fran-
schen
koning
onder-
steunt.

Reden-
voering
van den
afgezant
der
land-
voogdes-
se.

1528.
hem in
vryheit
stellende.

* Robt.
† Gaan-
no.

De be-
raat in
Eng-
lant
hadt de
keur
den
dan op
het bert
van
1528.

1518. *Schap, de welke sedert een zo langen tydt uw koninkryk vereenigt met onze landschappen: zo dat, Sire, byaldien gy den oorlog kiest, ik gelast ben U te bidden om ons de vrede toe te staan, en ons te onderscheiden van de andere staten van zyne keizerlyke Majesteit, en byaldien gy de vrede verkies, heb ik bevel U daar voor zeer eerbiediglyk te bedanken uit den name van onze landzaten, U hunnen dienst aan te bieden, en U van*

Vleisende woorden van den afgezant.

hunne erkennisse te verzekeren. Mendoza voegde daar nog by: De keizer, myn meester, hadt zich geveit, Sire, dat uwe Majesteit aan hem den voorrang in des zelfs vriendschap zou geven boven den koning van Vrankryk. Uvlieder koninklyke huizen zyn van alle tyden ber zamen vereenigt geweest, in plaats dat de kroon van Vrankryk altydt geweest is vyandin van die van Engelandt. Het is alleen uit noodt dat Francois de I uwe vriendschap zoekt. De keizer en des zelfs voorzaten hebben de zelve onseibendbaar onderhouden gedurende den allergrootsten voorspoedtunner koninkryken. Henrik wierdt geraakt door het gene hem deze afgezanten zciden. Hy gaf aan Mendoza te kennen, dat hy geen afkeer van de vrede hadt, noeh haat tegen den keizer, en hy stondt den Nederlandschen afgezant een bestandt toe voor acht maanden, het welk op den 8 Juny gesloten wierdt. Dit was tegen het gevoelen van den kardinaal en tegen de geheime onderhandelingen van den Franschen afgezant du Bellay, bisschop van Bajonne. Het grootste gedeelte van den Raadt, wiens gevoelen de koning innam, stemde ten voordeele van het bestandt, overeenkomende met de begeerte des volks, en de koning was ook van dat gevoelen. Het zelve wierdt dan gesloten, als gezegt is, en Vrankryk, dat het niet hadt kunnen belcitten, wilde ook daar in begrepen zyn.

Acta Paül. Tom. XIV, fol. 288.

M. Herbert. Mr. le Grand. Mezray. Henrik de VIII staat aan den afgezant van de landvoogdesse een stillandt van wapenen toe.

M. Herbert. * Grand. De Fransche heraut ter gehoor toegelaten by den keizer.

*Gedurende deze onderhandeling vertrok de Fransche heraut * ter oorzake van de belasting, van welke wy boven gesproken hebben. Op de Spaansche grenzen gekomen zynde, verzocht hy een vrygeleide, het welk de keizer hem toefondt, en hem tot meerder zekerheit deedt versellen door een edelman, Montalvo genoemd, de welke hem geleide naar Monson, in het koninkryk van Arragon, alwaar het hof was. Hy wierdt 'er met de gewone lyke plegtigheid ter gehoor toegelaten. De keizer zat op zynen troon, omringt van de kerkvoogden en groten * van het koninkryk, de welke de kamer vervulden. De heraut, omhangen met zynen wapenrok, naderde den troon, boog zich vyf malen zeer diep, en na de laatste buiging op zyne kniën vallende sprak hy in dezer voegen:*

Sire, ik bidt uwe Majesteit, dat het U volgens uw onseibendbaar woordt, waar van ik reets ondervinding heb gehad, bebage my toe te staan de vryheit om myn ampt te verrichten, en daar na een vrygeleide, om veilig naar Vrankryk weder te keren. De keizer antwoordde: Wapenkoning, vervecht uwen plicht, ik sta u myne bescherming toe. De heraut, zich toen opbeurende, volbragt zynen last in deze woorden:

Uitdaging door hem gedaan.

Sire, de koning, myn meester, geweten hebben de het gene, het welk gy my belast hadt hem te zeggen, en dat gene, het welk gy voor en na zyne uitdaginge tot zyne onere hebt uitgefirovit, wil zich daar omtrent rechtvaardigen voor de gehele wereldt. Dit is het gene, dat gy zien zult in dit geschrift, het welk by wy

*gelast heeft aan U over te leveren. De keizer 1518: antwoordde: „ Dat de koning van Vrankryk, zynde altydt als zyn gevangen gerekent, niet aannemelyk was in hem een uitdaging * te zenden: doch dat hy, om een einde van de verwoestingen des oorlogs te maken, hem hertfelde in de vryheit, welke hy verloren hadt, ten einde de twiift onder hen mogt eindigen“. Hy belaste vervolgens zynen geheimfchryver het geschrift aan te nemen, en het zelve op te lezen. Het zelve behelste deze woorden:*

*Wy Francois, door Gods genade koning van Vrankryk, heer van Genua, enz. enz. aan U, Karel, door de zelve genade verkoren Roomsch keizer, koning van Spanje, enz. enz. Wy hebben verstaan uit de antwoorden, de welke gy voorheen gedaan hebt aan onzen heraut, en door de woorden, de welke gy tegen onze afgezanten gesproken hebt, dat gy ons hebt beschuldigt, omtrent U aan ons woordt in gebreke te zyn gebleven. Gelyk wy nu niets meer ter herten nemen dan om onze eer te vordedigen tegen eene zo beledigende verwoesting, hebben wy U dezen uitdagingbrief toegezonden, om U te zeggen, dat de beloften, de welke men in de gevangnisse doet, niet verplichtende zyn, dat gy het ons derwoogen met reden tot geen misdaadt kunt toerekenen, de gene niet nagekomen te zyn, welke gy ons hebt afgedwongen, misbruikende de macht, de welke het geluk aan U gegeven hadde. Wy ontkennen ten eenemale waar te zyn, dat wy door het wederkrygen van onze vryheit, gedurende onze gevangnisse, of daar na, eenige daadt gedaan hebben, de welke een edelman van eere niet behoort te doen. Verzecker ons de srydplaats, en wy zullen 'er de wapenen komen brengen. Dit is het eenige antwoordt, dat wy van uwe zyde ontfangen willen, betagende * tegen alle andere, de welke gy zoudt kunnen doen, de welke wy niet zullen aanhoren. Byaldien gy onze uitdaging niet aannemt, is onze eer gevroken, en de gy zult de sbande dragen, de welke gy ons zocht aan te doen.*

*De heraut keerde te rug met het vrygeleide van den keizer, en wierdt gevolgt door des zelfs wapenkoning *, by zich hebbende het antwoordt, het welk hy gaf op de uitdaging van den koning van Vrankryk. Deze laatste ging niet verder dan tot Fontarabié, van waar hy een trompetter zondt aan den stadvoogdt van Bajonne om een vrygeleide te hebben. Het duurde langer dan zes weken eer hy het kon erlangen, en hy moest den eenen renbode na de anderen zenden naar Spanje en naar Vrankryk, wegens de zwarigheden, de welke dit laatste hof maakte, willende, dat zich de heraut zou verklaren aangaande zyne boodschap, endat hy de zelve zou bepalen om de vechtschaps te verzekeren, gelyk de koning in zyne uitdaging geeficht hadt. Eindelyk kreeg de stadvoogdt bevel den wapenkoning te geven alle verzekering, welke hy zou van noden hebben. De zelve vertrok dan van Fontarabié op de brieven van den stadvoogdt, en begaf zich naar Bajonne, van waar hy te Eilampes kwam. Hy was verplicht aldaar nieuwe bevelen van het hof af te wachten, tot de wederkomst van den koning, die het vermaak van de jagt was gaan nemen in de nabuurschap van Parys. Hy kwam van de zelve wederom na verloop van acht dagen, en de wapenkoning kreeg de vryheit om 'er zyne introde te doen. Hy wilde de zelve doen met zynen maliekolder, wat men hem ook zcide, dat men*

Car.

id.

* Fran.

Jan. De keizer vordigt nu vpenning met in antwoordt.

Den 1 August.

Zandelinghe trode den heraut te Parys liep

1528.

Het ge-
hoor,
het welk
de kon-
ing hem
geeft.

hem voor een finte Klaas zou aanzien, endat men werk zou hebben hem te bevryden voor de bespottinge van het gemene volk. Dit alles was niet bekwaam hem zulks te beletten. Men moeit hem eene wacht toevoegen om het graauw te verjagen hy reed dwars door de stad, en in zyn plegt-gewaadt. Des anderen daags wierdt hy ter ge- hoor ingelaten. De koning zat op zynen troon; de prinsien van den bloede bevonden zich aanden voet van den zelven, ter regter en ter linker zyde, en de groten van zyn hof, met een groot getal kerkvoogden, waren by deze plegtigheid tegenwoordig, tot welke hen de koning verzocht hadde. De afgezanten van Engeland bevonden zich ook aldaar, en de koning, die de blauwe kousbandt aan den linker arm hadt, zeide met eene harde stem, zich naar hen kerende, dat hy zich niet beter van pas kon opschikken met het teken van eene zo doorluchtige ridderorde, dan by eene plegtigheid, alwaar men handelde om te verdedigen de eer der Fransche ridderschap. De heraut, zyne cerbewydingen afgelegd hebbende, begon zyne redenvoering, wannecr de koning, hem in zyne reden vallende, zeide: *Wapenkoning, weet gy den inhoud van de uitdaging u wos meester? brengt gy my de zekerheit van de vechtplaats, volgens het verzoek, dat ik daar van gedaan hebbe aan den keizer, wos meester?* De heraut antwoordde, *Sire, gy zult voldaan zyn: byaldien het U zal gelieven te dulden, dat ik my van mynen last kwyte, aan U bekend makende het geen de keizer my bevolen heeft U te doen verstaan.* De koning, die wist, dat hy gelast was eene beledigende aanspraak te doen, antwoordde hem, „Dat hy hem geen gehoor zou geven dan alleen op het noemen van het kamp- veldt in den name van den keizer, om daar za- men een tweegevecht aan te gaan.” De he- raut hernam: *Sire, des keizers gebettigde Majesteit; maar de koning viel hem voor de tweede maal in de reden, en zeide: Zwyg, heraut, ik heb niets met u te doen, maar wel met den keizer, wos meester. Laat my zien, wat hy zegt van de sryd- plaats, en dan zal ik u toestaan te zeggen alles, wat gy begeert. Ik hoor u anders niet.* De heraut hielt aan op de bevelden, de welke hy van zynen mee- ster hadt, en wilde zyne uitdaging oplezen; doch de koning, zich sehielyk op zynen troon ophef- fende, antwoordde: *Hoe, laat uw meester zich voorstaan om wisten in myn koninkryk te maken?* De heraut antwoordde, „Dat de keizer niet eischte dan het geen billyk was; en de maar- schalk van Montmoreni, den koning hier opge- nadert zynde, luisterde hem iets in het oor. Men weet niet wat het was, maar men hoorde den koning overluid uitroepen: *Neen, neen, ik zal niet toelaten, dat hy spreekt, voor dat hy my het kamp- veldt genoot beeft.* Dus mislukte het den kei- zer, het genoeg te hebben van den koning *François* een tegenverwyt te doen, en zyn he- raut was genoodzaakt van des zelfs hofte vertre- ken, zonder te hebben kunnen daar doen afkon- digen de beledigende uitdaging, met welke hy belast was. Hy deedt eene betuiging* tegen het geweldt, het welk men hem aandeedt, en zeide, henen gaande, dat men den keizer zynen meester niet kon beletten om de afschriften van den uit- daagbrief te doen verspreiden door alle de steden van Europa.

Hy wil
de aan-
spraak
van den
heraut
niet aan-
hooren.

De wa-
penko-
ning
doet
eene be-
tuiging
tegen
het ge-
weldt,
het welk
men
hem aan-
doet.

Inhoudt
van den
uitdag-
brief.

„het woordt, dat hy hem gegeven hadt, van zich weder gevangen te zullen komen stellen, ingevalle hy niet nakwam de voorwaarden van het verdrag van Madrid. Hy zeide, „Dat de koning zich te vergeetich verontschuldigde wegens zyne gevangenis, doordien hy na de ondertekening van het verdrag uit eige bewe- ging verklaart hadt, dat hy voor *lajhertig* en voor *godloos* mogt gehouden worden, indien hy het niet nakwam. *Indien gy het my durft wei- geren, voegde de keizer daar by, ben ik gered om het U staande te houden in een byzonder gevecht; maar als gy het toestemt, waar over beklagt gy U dan, doordien ik niets gedaan heb, dan uw eigene woorden te herhalen? Voor het overige wil ik U de srydplaats wel noemen: de zelve zal zyn op de ri- vier, de welke loopt tusschen Fontarabie en Andae. Deze plaats moet U niet verdacht zyn. Het is de zelve, daar gy in vryheit gesiet bent, en daar de uitwistling met uw kinderen is geschied. Wy zul- len daar beide even veel, hoewel zeer verschillende, redenen vinden, om ons tot het gevecht aan te moe- digen. U zal daar te binnen komen uw gevan- genis, en ik zal my myne overwinning erinneren. Wy zullen de plaats van weersyden laten bezichti- gen, door een gelyk getal edellieden, de welke om- trent de allerbekwaamste plaats zullen overeenko- men, als mede over de wapenen, en zelfs over den dag, op dat ons niets belette. Wy zullen ons daar bevinden op den bestemde tyd, en wy zullen onze verschillen aldaar beslechten. Ik geve aan U veertig dagen tyd tot antwoordt, en byaldien ik in dien tyd het zelve niet ontfange, betuige ik tegen U, dat gy de schande zult dragen van uw woordt niet gebonden te hebben, en de oorzaak van een rampza- ligen oorlog zyn.*

In den zelven vroeg de keizer aan den koning van Frankryk, „op wat wyze hy zich kon ver- ontschuldigen wegens het niet nakomen van *II. Deel.*

1528.

„het woordt, dat hy hem gegeven hadt, van zich weder gevangen te zullen komen stellen, ingevalle hy niet nakwam de voorwaarden van het verdrag van Madrid. Hy zeide, „Dat de koning zich te vergeetich verontschuldigde wegens zyne gevangenis, doordien hy na de ondertekening van het verdrag uit eige bewe- ging verklaart hadt, dat hy voor *lajhertig* en voor *godloos* mogt gehouden worden, indien hy het niet nakwam. *Indien gy het my durft wei- geren, voegde de keizer daar by, ben ik gered om het U staande te houden in een byzonder gevecht; maar als gy het toestemt, waar over beklagt gy U dan, doordien ik niets gedaan heb, dan uw eigene woorden te herhalen? Voor het overige wil ik U de srydplaats wel noemen: de zelve zal zyn op de ri- vier, de welke loopt tusschen Fontarabie en Andae. Deze plaats moet U niet verdacht zyn. Het is de zelve, daar gy in vryheit gesiet bent, en daar de uitwistling met uw kinderen is geschied. Wy zul- len daar beide even veel, hoewel zeer verschillende, redenen vinden, om ons tot het gevecht aan te moe- digen. U zal daar te binnen komen uw gevan- genis, en ik zal my myne overwinning erinneren. Wy zullen de plaats van weersyden laten bezichti- gen, door een gelyk getal edellieden, de welke om- trent de allerbekwaamste plaats zullen overeenko- men, als mede over de wapenen, en zelfs over den dag, op dat ons niets belette. Wy zullen ons daar bevinden op den bestemde tyd, en wy zullen onze verschillen aldaar beslechten. Ik geve aan U veertig dagen tyd tot antwoordt, en byaldien ik in dien tyd het zelve niet ontfange, betuige ik tegen U, dat gy de schande zult dragen van uw woordt niet gebonden te hebben, en de oorzaak van een rampza- ligen oorlog zyn.*

Zodanig waren de uitdagingen van deze twee grote vorsten, meer twee dolende ridders beta- mende, dan twee oppervorsten van de schoonste koninkryken der wereldt. Men moet zeggen, om hen te ontschuldigen, dat het een overblyf- sel van de gewoontens der oude ridders was, waar mede oudtyds zo wel de koningen, als ande- ren, ingenomen waren, en die op geen heerlyker wyze konden eindigen, dan door een zo beroemd geval. Voor het overige moet hun voorbeeldt in geen gevolg worden getrokken, om de twee- gevechten van byzondere personen te rechtvaar- digen. De opperheeren hebben rechten, wel- ke hunne onderdanen niet hebben; en ten ande- ren begaan zy mislagen, welke men niet moet opvolgen. Men kan niet ontkennen, dat deze daadt niet berispelyk was: de koningen moe- ten niet dan aan het hoofd hunner legers, en niet in een besloten veldt, sryden, doordien zy niet hunne eigene ongelyken, maar die van den Staat, moeten wreken; en de onderdanen moeten hun bloedt storten in deze veldslagen, en niet in eene beemde, doordien zy daar van rekenschap moeten doen aan den vorst en aan het vader- landt.

Alles wel ingezien zynde billykte men de ver- ontschuldiging niet, welke de koning van Frank- ryk inbragt wegens zyne gevangenis, om zich te ontslaan van het nakomen van zyn woordt. Men zeide, dat byaldien eene diergelyke reden plaats hadt, men dan gene krygsgevangenen meer behoefde te maken, en dat de overwinnaar, wil- lende niet versterken zyn van de vrucht zynere over- winninge, zyne gevangenen, in plaats van het losgeldt, het leven zou benemen; dat de oorlog dus doende alleen een slagbank zou zyn, en dat

Aanmer-
king
over de-
ze ver-
schillen-
de uit-
lagen.

M. Her-
bert, de
veront-
schuldi-
gingen
van
François
den I.,
om het
verdrag
van Ma-
drid
niet na
te ko-
men,
worden
niet
goedge-
keurt.

1528.

de overwinnaars, hunne overwinningen niet kun-
nende door de verbonden zeker maken, alles te
vuur en te zwaardt zouden verdelgen; dat de oor-
log zyne wetten hadt, gelyk de vrede de hare;
dat de overwinnaar op zynen gevangen een wet-
tig recht verkreeg; dat deze itokregel in alle ty-
den en van alle volkeren der wereldt geweest
was, en dat men den zelven niet kon overtreeden,
zonder het recht der volkeren te schenden. Aan
de andere zyde geloofde deze vorst gerechtvaard-
digt te zyn door de onmogelykheit, welke hy
gevonden hadt in de uitvoeringe van het verdrag
van Madrid, en door de zwarigheden, welke de
Staten van zyn koninkryk daar tegen gemaakt had-
den, zo wel als tegen zyne wederkeringe naar
Spanje. Hy zeide, dat hy niet minder aan zyn
volk verschuldigt was dan aan den keizer; endat,
zo de overwinnaar de vrucht zynen overwinninge
wilde genieten, hy den overwonnen moest op-
leggen voorwaarden, welke deze laatste ter uit-
voeringe zou kunnen brengen.

Hy
tracht de
zelve te
doen
geiden.

Oordeel
van den
Raad des
keizers
over de
laatste
daad
van des
zelfs
heraut.

M. Her-
bert.
Alezray.
Mistla-
gen van
Lautrek.
Fransch
veld-
heer in
Italië.

Wat'er van zy, de keizer, nade te rug komt
van zynen heraut vernomen hebbende, dat men
zyne uitdaging geweigert hadt aan te nemen,
vergaderde zynen Raadt van State, en zynen Raadt
van oorlog, om hun gevoelen te weten aangaan-
de eene zake, waar in zyne eer in de waagchaal
stondt. Zy waren alle van een gevoelen. Zy
zeiden, dat het door de weigering, welke de
koning van Vrankryk gedaan hadt om de uitda-
ging aan te nemen, eene gedane zaak was, endat
de keizer voldaan hadt aan het gene, het welk
hy aan zyne eere verschuldigt was, zo wel als
aan zyne rechtvaardiging voor alle de vorsten der
wereldt. Dit was de uitkomst van het beruchte
tweegevecht dezer twee koningen, zonder dat
men ter zake kwam; niet by gebrek van moedt,
van welke zy beide doorluchtige proeven ge-
geven hadden; maar door de zwarigheden over
de wyze om het uit te voeren, waar omtrent zy
niet konden overeenkomen.

Ondertusschen ging de oorlog in Italië gedu-
rig zynen gang. De paus, volgens zyne gewo-
ne onstandvastigheit, wist niet welk een besluit
hy zou nemen. Dan wilde hy eens met Lautrek
zich weder verbinden; en dan wederom voor
Toskane, zyn vaderlandt, vrezende, en voor
het koninkryk van Napels, op het welke hy zyne
eischen hadt, was hy alleen bedacht om de
Franschen en de keizerlichen uit Italië te trekken
door middel van eene algemene vrede. Lautrek,
die den aard van dezen paus kende, lette zeer
weinig op alle de zaken, die hy hem van Orvië-
to liet weten. Hy was, gelyk wy boven ge-
zeft hebben, naar Rome opgetrokken, om hem
te halen uit de gevangenis der keizerlichen: doch
op de tyding, welke hy van zyne ontkominge
gekregen hadt, hadt hy zyn leger naar den kant
van Napels doen trekken, met voornemen om
dit koninkryk te overwinnen. Mogelyk hadt
hy dit ter uitvoeringe gebragt, indien hy de
hoofdstadt was gaan belegeren gedurende den
ellendigen staat, waar in zich het keizerlyke le-
ger bevondt, van het welke twee derde-deelen
gestorven waren van de pest na de verovering van
Rome; eene waardige straf wegens hunne wreed-
heden en hunne ongeregelheden. Hy vervolg-
de het overschot met lange dagreizen naar Na-
pels, om hen voor te komen, en boodt hen den
slag aan, welken zy niet wilden aannemen: doch
hy was niet zorgvuldig genoeg om hen te belet-
ten zich in de stadt te werpen. Hy beging nog

een tweden mislag: in plaats van zich voor de
poorten te stellen, de welke de inwoonders hem
zouden geopent hebben, zonder dat het keizer-
lyke leger iets daar tegen zou ondernomen heb-
ben in den schrik, in welken het was, hieldt hy
zich op met het innemen van plaatsen van weinig
belang. De Napolitanen begeerden niets anders
dan het Fransche leger maar te zien, om de
stadt aan het zelve over te geven, misnoegt zyn-
de over de Spaansche regering, en tot opstandt
door een geest tot nieuwigheit geneegen. Ten
anderen was'er een misverstandt tusschen de be-
velhebbers. *Monkada* en alle Spanjaarden waren
zo grote vyanden van den prins van Oranje, die
het bevel hadt over de benden, de welke van
Rome kwamen, dat zy, wanneer hy voor de
poorten van Napels verscheen, eenigen tyd in
beraadt stonden, of zy hem wilden ontfangen, of
niet. De kwade fortun van *Lautrek* dwarsboom-
de deze overwinning, en deedt hem kort daar na
zelf vergaan.

Hy sloeg zich neder voor *Melfi**, eene scho-
ne en grote stadt, gelegen aan de *Molpa* in *Basi-
likata*. De manschap, welke men daar in hadt
gelegt, was niet bekwaam om het te verdedigen,
en het wantrouwen, het welk de inwoonders op
de Spaansche bezetting hadden, leide de laatste
handt aan hun verderf. Dus wierdt de stadt storm-
enderhandt ingenomen en geplundert. De
prins van *Melfi*, zyne gemalin en kinderen wier-
den gevangen. Andere kleine plaatsen gaven zich
vervolgens over, en bragten de sleutels den over-
winnaar te gemoet voor dat hy de zelve beleger-
de. Eindelyk besloot *Lautrek* Napels te beleger-
en, de hoofdstadt niet alleen van de provincie,
welke men noemt het landt van *Lavour**, zynde
het oude *Kampanië*, maar ook van het gehele
koninkryk, aan het welke zy haren naam heeft
gegeven. Zy verkreeg den zelven van *Augustus*,
die het *Neapolis* noemde, dat is te zeggen de nieu-
we stadt, zynde van ouds *Parthenope* gheten. Zy
is gelegen aan de *Toskaansche zee*. *Lautrek* wist,
dat'er eene sterke bezetting in de stadt lag, en
de beste bevelhebbers, welke de keizer hadt. Hy
wilde derhalven het beleg te lande niet onderne-
men, ten ware hy met eene vloot voorzien was
om de haven te sluiten, en om te beletten, dat
'er eenige leeftocht binnen kwam. Hy schreef
ten dien einde aan *Andreas Doria*, die zyn vriendt
was. Deze bevelhebber over de Fransche ga-
leien zondt'er hem zestien, waar van'er acht den
koning toebehoorden, en de andere aan *Doria*
zelve. Zyn broeder *Philippyn* geboodt de zelve
alle te zamen. Deze vloot kwam ten anker in
het gezicht van Napels, en nam, aldaar aankom-
ende, drie schepen met koren geladen, de wel-
ke zochten in de haven te komen. Ter zelve
tydt belegerde *Lautrek*, hebbende tot nog toe
niets gedaan dan de stadt rondom in te sluiten, de
zelve naar behoren. Deze belegering en deze ge-
hele oorlog behoort niet minder tot de geschie-
denisse van Engelandt dan tot die van Vrankryk,
doordien de zelve gevoert wierdt uit krachte van
de verbindtenis der twee koningen, en dat'er ook
in het leger benden waren van deze twee volkeren.
De ridders *Jerningham* en *Carrew*, de welke over
een gedeelte der ruitery geboden, worden onder
andere Engelsche bevelhebbers genoemt als
door hunne dapperheit uitmuntende. Wy heb-
ben deze zaken dan niet durven verzwigen, om
dat zo wel de Engelsche, als de Fransche geschie-
denisshryvers de zelve verhalen.

Hy
neemt
Melfi in
* of
Melfin.

* *Terra
di La-
vour.*

Beschry-
ving
van de
stadt
Napels.

Doria
beleggt
de vloet
te water.

Mon-

1528. *Monkada*, onderkoning van Sicilië, was met zyne galeien de belegerden te hulp gekomen. Hy besloot de Franschen aan te tasten eer dat zy versterkt zouden zyn door het smaldeel * der Venetianen, het welk men alle uren verwachtte. Hy zette op de vloot duizend uitgelezene bus-schietters, behalven de gewone benden; en hebbende de vlag doen waaien, ging hy op het admiraals-schip aan boordt, het welk van de andere gevolgt wierdt, en zeilde met kracht van roeien tegen de vyanden. Zy ligten aanstonds het anker, en kwamen hem te gemoet met de zelve dapperheit. De srydt was bloedig, en *Monkada* verloor daar het leven, met meer dan twaalf honderd van zyne beste soldaten. De marquis van Galt, *Ascanius Colonna*, en andere krygsoversten van aanzien, wierden daar gevangen. Dus behaalde *Philippyn Doria* eene volkome overwinning. Zy was echter den overwinnaars dodelyker dan den overwonnenen. De doot van *Monkada* deedt ophouden den nayver, de welke onder de keizerlyke benden was, door den haat, welken deze veldheer den prinsse van Oranje toedroeg, en het goed gevolg dezer onderneming van *Philippyn* bragt in het tegendeel een misverstant tusschen *Lautrek* en hem. Het gaf zelfs aanleiding tot de verandering van *Andreas Doria*, zynen broeder, die kort daar na aan de zyde van den keizer overging. *Philippyn* begat zich na den slag naar *Surrento*, om aldaar zyne galeien te laten kalfateren. *Lautrek* zondt om hem af te eischen de gevangenen, als een buit, toebehorende aan den koning van Vrankryk, onder wiens vlaggen, en met wiens schepen de zeeslag gewonnen was. *Philippyn* was daar over onvoldaan, en om dit verzoek van de hand te wyzen antwoordde hy, dat hy niet anders zynde dan stedehouder van zynen broeder, niets doen kon dan op des zels bevel. De twee opperbevelhebbers dus malkander mistrouwende, nam *Philippyn*, om zich voor de gevoeligheit van *Lautrek* te dekken, een voornemen om den dienst van Vrankryk te verlaten. Hy openbaarde zich deswegen aan de Spaansche bevelhebbers, de welke zyne gevangenen waren, en zy deden hem zulke grote beloningen verhoppen, dat zy hem geheel wonnen. Hy wilde echter het gevoelen van zynen broeder *Andreas Doria* eerst weten, voor dat hy iets besloot. Deze veldheer bevondt zich in de zelve gesteldheit door bewegingen van moeilykheit en misnoegen over het Franche hof, byna van den zelve aard zynde: als of de fortuin van den keizer deze voorvallen belegt hadde, de welke strekten om des zels macht meer en meer te velligen. *Andreas Doria* lag overhoop met *Rance van Ceri*, ter zelve tydt dat zyn broeder *Philippyn* zich verwart hadde met *Lautrek*. Zy hadden te zamen, *Ceri* en hy, eene landing gedaan in Sardinie; het leger van den onderkoning op de vlucht gedreven; *Sassari*, de grootste stad van het eilandt, ingenomen en geplundert: doch de nayver maakte hen vyanden, en *Ceri*, van het hof ondersteunt, vondt middel om *Doria* gemelyk te maken. Deze laatste wendde voor, dat men aan hem moest betalen het losgeldt van den prinsse van Oranje, welken hy te *Marseille* hadt gevangen genomen; en daarenboven nam hy ter herte om zyn vaderlandt de vryheit weder te geven. Hy wenschte, dat Vrankryk *Savona* den Genuëzen wedergave, en hy boodt den koning daar toe aan twee maal honderd duizend kronen; eensfeldzaam voorbeeldt van edelmoedige toegenegenheit van een goeden burger. Des konings Raadt, in wel-

ken zyne voorstelling gebragt wierdt, verwierp de zelve als buitensporig, en de kancelier *du Prat* behandelde hem als een hovaardigen en zinnelozen. Het gevoelen, dat hy daar van hadt, gevoegt by het onrecht, het welk men hem deedt ten aanzien van het losgeldt van den prinsse van Oranje, deedt hem het oor lenen aan de aanbiedingen, welke hem die prins liet doen van wegens den keizer. Het was om dezen tydt dat *Philippyn* hem naar zyn gevoelen vroeg aangaande het verdrag, dat hy met de keizerschen stontt te maken: zo dat de twee broeders den dienst van Vrankryk verlieten, het welk den eenen wilde beroven van den buit, welken hy kwam te verkrygen, en het welk met beledigingen betaalde de grote diensten van den anderen. De keizer wist zyn voordeel te doen met deze twee mislagen, en *Andreas Doria* was hem in het vervolg een grote bystandt tegen *Barbarossa*. Vrankryk het overlopen van *Doria* voorziende, hadt *Barbeseux*, van het huis van *Rochebonne*, gezonden om hem vast te houden. Het hadt aan dezen lasten gegeven den tytel van admiraal in de zeeën van de Levant, en het gebiedt over vyftien galeien, op welke men zes duizend mannen hadt ingescheept tot de belegering van Napels. Doch *Doria* zich van *Savona* naar *Genua* begeven hebbende, dorst men hem geen geweld aandoen, ende zaak ging by onderhandeling over. Hy beloofde aan *Barbeseux*, die hem kwam vinden, dat hy de galeien van den koning zou wederom geven, en vertrok naar *Portofino*, twintig mylen van *Genua* gelegen. Hy voltrok aldaar zyn verbondt met den keizer, de welke aan hem het gebiedt gaf over zyne zee-macht. *Lautrek* zette de belegering van Napels met meer dapperheit dan voortpoedt voort, wanneer *Barbeseux*, hebbende *Doria* te *Genua* gelaten, acht honderd mannen in het leger ontcheepte. Zy wierden bestiert door den beroemden *Pieter van Navarre*, die de eerste het gebruik der mynen aantoonde, borende onder de muren, en de ledige plaats met buskruidt opvullende. Een zo zwak onderstandt was niet bekwaam om het leger te herstellen, waar van het meeste gedeelte vergaan was door arbeidt en ziekte. De hoofden zelf wierden daar door aangetast, de graaf van *Vaudemont*, en *Karel*, bastaard broeder des konings van *Navarre*, waren dood. *Jerningham* en *Carreto*, de twee Engelsche bevelhebbers, van welke wy boven gesproken hebben, waren mede door de zelve ziekte weggerukt; en *Lautrek* hieldt zich alleen staande door zynen moed, of door zyne halfsterkheit. Hy wilde geenzins naar *Capua* afzakken, gelyk zyne onderbevelhebbers hem rieden, doordien hy gezworen hadt *Napels* te veroveren, of zyn leven voor de plaats te laten. Hy volvoerde zynen eedt, en stierf op den 16 Augusty, vier maanden na het begin der belegering: een groot veldheer, maar al te styfhoofdig. De Spanjaarden namen zyn ligchaam op, dat men op het zandt hadt nedergelegt, en de hertog van *Sessa* deedt hem eene grafstede bouwen. De marquis van *Saluzzo* nam het gebiedt over het leger aan, en volduerde de belegering nog eenige dagen. Hy wierdt genoodzaakt de zelve op te breken, door den ellendigen staet zynen benden, vernielt door ziekte en gebrek aan lystocht. Hy wilde zich naar *Capua* begeven: doch de vyanden zich daar van hebbende meester gemaakt, vertrok hy naar *Averso*, hebbende op zynen tocht een gedeelte van zyne benden verloren, en zyne beste

1528. De Raadt van Vrankryk verwerpt de voorstelling met verachting.
Doria ontfiaat zich van den Franschen dienst.
Hy vertrekt van Savona.
Hy maakt zyne vrede met den keizer.
Eerste gebruik der mynen.
Doodt van *Lautrek*.
Opbreking van de belegering van *Napels*.

1528.

onderbevelhebbers, onder welke *Pieter van Naverre* (a) was. Deze stad, gelegen tusschen Capua en Napels, in de vruchtbaarste landstreek van de wereld, was slecht versterkt. Hy wierdt wel haast daar in belegert, gekwetst zynde door de schoot van een metalen slangstuk aan de knie, en genoodzaakt van overgave te handelen. De bezetting trok 'er uit: doch hy bleef gevangen, met de opperbevelhebbers en de ondergebieders. De prins van Melfi, welke de zyde van Vrankryk gekozen hadt, en *Pauze van Ceri* beschermden Barletto en eenige andere zeeplaatzen. Al het overige moest men aan de keizerlichen overlaten.

Beschryving van Lodi.

* Laus Pompei.

Gedurende deze zaken worf de hertog van Brunswyk ten dienste van den keizer twaalf duizend voetknechten en zes honderd ruiters, met welke hy in het Milanes trok, en zich voegde by *Anthony de Leva*, de welke Pavië en Biagras kwam te herwinnen. Zy belegerden te zamen Lodi, eene stad dus genaamt naar een Italiaansch woordt, het welk *lof* betekent, dat niet uitdrukt dan een gedeelte van haren rechten naam. Zy wierdt genaamt Lof van *Pompejus**, doordien *Pompejus Strabo*, vader van *Pompejus* den Groten, aldaar eene volkplanting hadt gebragt: doch hare grondlegging is zy verschuldigt aan de Bojaren, een der Gaulische volkeren. De graaf van St. Pol kwam de plaats te hulp met een leger Zwitsers en Francken, en dwong den hertog van Brunswyk de belegering op te breken. Het leger van den hertog verliep naderhandt by gebrek van betaling, en trok weder naar Duitschland.

M. Hert. Mazaray. Doria maakt zich meester van Genua.

Andreas Doria, onlangs aan de zyde des keizers overgegaan, naderde Genua met zyne galien; en hebbende alleenlyk zes honderd mannen aan landt gezet, maakte hy zich meester van de stad, de welke *Trivulce* by verdrag aan hem overgaf. De Fransche vloot week terstondt naar Savona, en *Doria* verkreeg door zyne dapperheit de eer, van de vryheit aan zyn vaderlandt te hebben wedergegeven, waar van hy eertyds eene verdienste hadt willen maken aan de kroon van Vrankryk. Het was by deze gelegenheit, dat hy een proef van zyne deugd gaf, waardig het aloude Rome.

Hy wil die stad lever hare vryheit wedergeven, dan zich daar opperheer van maken.

Hy kon zich opperheer van Genua gemaakt hebben; doch hy vondt iets heerlykers daar in, aan het zelve zyne vryheit weder te geven, dan het te bezitten op eene geweldadige wyze. Hy vestigde daar de regeringswyze, van welke het zelve zich nog tegenwoordig bedient; en zo lang het zelve staat, zal het eene zo ongemeene weldaadt indachtig zyn. Dus zich onthoudende van de opperhoofdigheit over zyn vaderlandt, verkreeg hy zich eene eer, veel duurzamer en zekerder, dan byaldien hy zich daar meester van hadt willen maken. De wisselvalligheit der tyden vermag niets op eene zo schone daadt, de welke ten anderen gelykelyk behaagt aan de burgers, en prysselyk is voor de vreemdelingen; in plaats dat die van een geweldenaar voor duizend gevaren en tocvallen, bekwaam om de zelve het onderste boven te werpen, is bloot gestelt; vervloekt van zyne landgenoten, en veroordeelt of benyd van zyne naburen. Het gemenebest, om hem daar over zyn dankbaarheid te betuigen, richtte hem ter eere een standbeeldt op, met de heerlyke lofspraken van vader des vaderlands, en van hersteller der vryheit.

M. Varillas.

(a) *Varillas* zegt, dat hy wierdt gevangen genomen, en in de gevangnisse verwurgt, op het bevel van den Raadt van Madrid.

Het wordt tydt om den draadt der zaken van Schotlandt en Ierlandt weder op te vatten, ten einde de zaken, die overeenkomst of betrekking hebben met die van Engelandt, in de zelve op hare order gestelt worden, en dat men vervolgens zien kan dat gene, het welk in deze drie koninkryken is voorgevallen. Wy hebben die van Schotlandt gelaten by het verhaal van de twee voornamste partyen, de welke beurt om beurt zich den jongen koning ontroofden, wiens minderjarigheit beide misbruikten, om tot hunne oogmerken te komen. De graaf van Douglas was hoofdt van eene dezer partyen, en de koningin *Margareta* hadt zich gestelt aan het hoofd van de andere. Zy was hertrouwt met *Henrik Stuart*, na dat zy te Rome haar huwelyk met den grave van Douglas hadt doen verbreken (a). De koning van Engelandt, haarbroeder, was daarover niet geraadpleegt, en deze prinsesse, die zich met al te grote verblindheit aan hare drift hadt overgegeven, vergat alle de aanmerkingen van welvoegelykheit en van staatkunde, wanneer het 'er op aan kwam zich te voldoen. Weduwe van een koning van Schotlandt zynde, was zy in haar rouwjaar getrouwt met eenen van hare onderdanen, zonder zich te bekommeren over het gene zy aan hare waardigheit verschuldigt was, en aan de gedachtenisse van den overleden koning, haren gemaal. Uit de zelve ligtvaardigheit hadt zy een tegenzin gekregen in dezentweden man, wiens huwelykscheiding zy by het Roomsche hof bekuipt hadde, en een derden getrouwt, wel van een doorluchtig bloedt, doch zonder geldt en zonder ampten. De jonge koning maakte hem eenigen tydt daar na grootmeester van het gescht.

1526.
1527.
1528.

M. Lisle.

Margareta, koningin van Schotlandt, hertrouwt met Henrik Stuart.

Ligtvaardigheit dezer prinsesse.

Gezag van den grave van Douglas.

Na dat deze vorstin hare minnedrift voldaan hadt, zocht zy middel om hare staatzucht ook te vergenoegen, hernemende het gezag van den grave van Douglas, die zich toen ter tydt de machtigste bevondt in het koninkryk. Hy hieldt den jongen koning in de plaatzen, van welke de bevelhebbers ten zynen believe waren, en deedt hem verselchappen van lyfschutters, door hem aangenomen: zo dat hy den Staat regeerde onder het voorgewende gezag van den prins, die niet anders deedt dan zynen naam daar toe te lenen. De nieuwe gemaalde koningin nam krygsbenden aan; en hebbende zich gevoegt by den grave van Lenox, die altydt in de belangen dezer prinsesse gebleven was, begaven zy zich te velde, met een voornemen om den koning uit de handen van Douglas te trekken. Doch deze laatste ontmoette hen; leverde hen slag by Lithgou*, en versloeg hen. De graaf van Lenox wierdt in het gevecht gedood, en *Stuart* nam met het overschot van zyn leger de vlucht. Ondertusschen vondt de koning middel om het des nachts te ontkomen, en zich te bergen op het kasteel van Sterling, gelegen in de provincie van den zelve naam, aan de Forth. Hy kwam van daar te Edenburg, en zich in vryheit ziende nam hy het besluit van het Parlement te beroepen, en Douglas de bestiering te ontnemen. Doch wetende, dat hy ondersteunt wierdt door den koning van Engelandt, wilde hy niets doen dan met kennisse van dezen vorst. Hy zondt hem dan een afgezant, met eenen brief, in welken hy hem onderrechtte van de mislagen, welke de graaf begaan hadt gedurende de twee jaren van zyne bediening. Hy beschuldigde hem, dat hy

Zyne overwinning tegen Henrik Stuart, of Lithgou, elf mylen van Edenburg gelegen.

De jonge koning onttrekt zich uit zyne handen, en beroept een Parlement.

(a) *Lisle* zegt, dat het vernietigt is by voornisse van den aartsbischof van St. Andre.

1527. Hy be- schuldigt Douglas. hy hem hadt gevangen gehouden, hem wachters toevoegende, de welke, onder den dekmantel van hem te vergeflichappen, hem zodanig omcingelde, dat hy nergens heen kon gaan, noch komen, dan daar het Douglas beliefd, noch spreken dan met menschen, die des zelfs kreaturen waren. Hy beschuldigde hem mede, naar zyn leven gestaan te hebben. Hy gaf hem vervolgens te kennen het voornemen, het welk hy hadt, om zyn Parlement te vergaderen, en Douglas voor het zelve te ontbieden, om aldaar rekenfchap van zyn doen te geven. Na dat de jonge koning dit gedaan, en daar door de genegenheit van den koning van Engelandt, zynen oom, verkregen hadt, beriep hy het Parlement tegen den 4 September te Edenburg.

Douglas hadt geen voornemen aldaar te verschynen. Hy wist wel, dat de aanhang van Stuart en van de koningin Margaret, die tot hun voordeel het gezag hadden van den koning, en zynen naam, het boven de zyne zou overhalen, en dat het Parlement, hun believen opvolgende, hem niet alleen van zyn gezag, maar zelfs van zyn leven, zou beroven. Hy hielt zich dan op zyne hoede met een hoop uitgelezene benden, verwachtede eene gunstige gelegenheit om een aanslag van aangelegenheit uit te voeren, waar door hy zyn gezag zou kunnen herstellen. Hy meende, dat zich de zelve aanbodt door het afzyn des konings, de welke wegens het schonen saizoen van het jaar voor zo lange van Edenburg vertrokken was, tot dat het Parlement zou geopent worden. Douglas ondernam zich meelter van deze hoofdstadt te maken, waar door hy het ganfche koninkryk in zyne macht zou krygen. Aan de andere zyde was dit het middel om het Parlement te verstrooien. Hy begaf zich dan op weg om een zo stout voornemen uit te voeren: doch Robert Maxwell was hem voorgekomen. De koning, die eene verrassching gevreesd hadt, hadt aan dezen laatsten bevel gegeven om de stad, gedurende zyn afwezen, te verzekeren, en Maxwell was met goede krygsbenden in de zelve getrokken. Dus was Douglas genoodzaakt achter uit te deinzen, en zich naar een zynen kasteelen te begeven, eene halve dagreize van Edenburg gelegen, om des te gemakkeliker berecht te kunnen hebben van het geen 'er in het Parlement omging. Het zelve begon volgens de uitschryving, welke de koning daar van gedaan hadt. Douglas, zyn broeder Georg, zyn oom, en Alexander Drummond, zyn waarde vriendt, wierden in het zelve veroordeelt, en hunne goederen verbeurt verklaart, met verbodt aan iederen van hen eene schuilplaats te geven, op levens straffe. Een ander broeder van Douglas, Willem genaamt, en abt van Holy-rood, wierdt daar over ziek van misnoegen, en stierf kort daar na. Die geen, die hem opvolgde, verkreeg de abdy door eene slinkfche streck, die hem gelukte. Nammentlyk, de gevaarlyke ziekte van den abt verstaan hebbende, wedde hy met den koning om eene grote somme gelds, dat hy hem de eerste openvallende abdy niet zou geven. Hoe jong de koning ook was, twyffelde hy echter aan dit kunstje: doch hy hadt geldt van noden, en de behoeftegheit deedt hem de weddenschap aangaan. De abt stierf, en de koning, om de wedding te winnen, gaf, of verloor de abdy. Ondertusschen be-rooide Douglas, tot wanhoop gebragt zynde, de koopmanschappen en levensmiddelen, de welke men naar Edenburg voerde, en verwocfte het

Hy neemt de vlucht, en wordt door het Parlement verban- nen.

Loosheit van den abt van Holy-rood.

platte landt; het zy om zich te wreken over het Parlement, het zy om zyne benden te doen be- staan, het zy om een hongersnoodt in de stad te veroorzaken. Het gebeurde ter zelve tydt, dat een fchip, uit Indie komende, fchipbreuk leedt op de nabygelegene kuffen aan het kasteel van Douglas. Hy spoedde zich derwaarts, en deedt van daar wegvoeren de ryke koopmanschappen, met welke het geladen was. Op den bodem van het fchip bleven nog verfciede pakken kaneel leggen, op welke men geen acht floeg, doordien men toen niet wist wat het was; en de inwoon- ders van het landt, de soldaten te gemoet lopende, om hun deel van den buit te verzamelen, maakten zo weinig werk van deze kostelyke spe- cery, welke zy niet kenden, dat zy zich in hun- ne huizen daar by warmden, als of het gemeen hout was.

Voor het overige wierdt de aanhang van Dou- glas dagelyk fterker. Alle de genen, die op de regering kwalyk te vrede waren, of die niet anders zochten dan te roven en te plunderen, voeg- den zich by hem: zo dat de koning oordeelde, dat men zich van hem moest zien te verzekeren, en zyne fterkte flechten. Doch het was zo ge- makkelyk niet, zich meester te maken van eene plaats, die wel versterkt was, en door eene goede manschap, aan haar hoofd een ervaren overfte heb- bende, die voor zyn leven vocht, verdedigt wierdt. Men deedt het gefchut aanvoeren, en men belegerde het behoorlyker wyze; men deedt daar op verfciede aanvallen; maar wierdt telkens afgeslagen: zo dat men genoodzaakt was de belegering op te breken. De koning van En- gelandt, belang hebbende by deze bewegingen door het recht van bloedverwantfchap, het welk hy met den jongen koning hadt, en door de vriendfchap, welke hy Douglas toedroeg, zondt afgezanten om dit verfcil te besliffen. De zel- ve konden de partyen tot geen volflagen vergelyk brengen; maar men kwam overeen over een be- standt. Het zelve wierdt gefloten voor vyf ja- ren: doch de voorwaarden daar van wierden na- derhandt flecht onderhouden: zo dat de graaf van Douglas genoodzaakt was, om zich in ze- kerheit te stellen, naar Engelandt te vluchten. De koning ontfing hem wel, en wees hem een jaargeldt toe, met zynen staat overeenkomende, tot dat hy zyne herftelling kon bekomen; het welk niet gefchiedde dan na de doodt van Jaco- bus den V. Drummond, de getrouwste vriendt van den grave, en die het meest aan zyne party ver- knocht was geweest, wierdt door den jongen koning aan zyne zyde overgehaalt, de welke hem met weldaden overhoopte, om hem van de vriend- fchap van Douglas af te trekken.

Daar was ook tweefpalt tusschen de voornaamste heeren van Ierlandt. De vyandschap tusschen de graven van Kildare en van Ormond was onver- zoenlyk. Gevald-Fitz-Gerald, graaf van Kilda- re, was door Henrik den VII benoemt tot alge- meen afgezonden * van Ierlandt sedert den jare 1495, en tot medehelper, of geleidsman, gege- ven aan Henrik, hertog van York †, toen niet meer dan vier jaren oud, en door den koning tot zynen algemenen stedehouder over dit eilandt aangestelt. Kildare gaf blyken van zyne getrouw- heit en dapperheit, waar door hy in het ver- volg de ridderorde van de kouslebandt verwurf, en hy stierf in de achting zynes meesters, gelyk wy boven gezien hebben. Wy hebben ook ge- zien, dat zyn zoon hem in zyne waardigheit op- volg-

1527. Schip- breuk van een Oost-Indi- fch fchip, geladen met ka- neel.

Des ko- nings le- ger is genood- zaakt de belege- ring van het ka- steel des graven van Douglas op te breken. De twee partyen maken een be- standt door be- middde- ling van Henrik den VIII.

Vyand- fchap tusschen de ge- flachten van Kil- dare en Ormond. * Deputé geuzals 1527. 1528. † nader- handt koning Henrik de VIII.

1526. 1527. 1528. M. 1000. L. 1000.

Marga- rita, kon- ningin van Schot- landt, her- trouwt met Henrik Stuart.

Ligt- vaardig- heit de- zer prin- cefse.

Gezag van den grave van Douglas.

Zyne over- winning tegen Henrik Stuart. * of Lithone, elf my- len van Edenburg ge- legen.

De jon- ge kon- ning ont- trekt zich uit zyne handen, en be- roept een Pa- lement.

1528. volgde, en mede in de gunst van zynen meester stondt, gelyk de vader; maar dat hy gedwarsboomt wierdt door die van het huis van *Ormond*, en voornamentlyk door *Butler*, grave van *Ossery*, zynen doodvyandt, schoon hy dezen laasten zyne zuster hadt ten huwelyk gegeven, en hem geholpen tot het wederkrygen van het graafschap van *Ormond*, het welk een bastaardt van dat geslacht te onrecht bezat. Maar dit bloedverwantschap, noch de gezegde diensten konden niet wederom vereenigen twee huizen, zo op elkander gebeten door de verdeeldheit der takken van *Jork* en *Lankaster*. Zo onverwinnelyk is de haat der partytschappen. Die van den huize van *Ormond* hadden zich voor den tak van *Lankaster* verklaart, en die van het huis van *Kildare* voor den tak van *Jork*. De oudste † van dit laatste huis was gedood in den veldslag van *Stokfieldt*, srydende tegen *Henrik* den VII: doch de vader van dezen, van welken wy hier spreken, verzoende hem weder met dezen vorst, die hem vereerde met de waardigheden, van welke wy spreken.

De byzonderheden der eerste verdediging van den grave van *Kildare* gezien hobbende zullen wy ook die der tweede zien, waar van de Geschiedenis opgeeft al het geen daar omtrent aanmerkenswaardig in *Ierlandt* is voorgevallen tot den jare 1527.

De afkerigheid was al te zeer ingewortelt in de huizen van *Kildare* en van *Ormond*, om niet haast weder te ontfleeken, op het gezicht der twee hoofden, en door hunne wederzydsche nydigheid. Het ampt, het welk de graaf van *Ormond* in den jare 1522 bekleedde, was den grave van *Kildare* ontnomen: doch dit duurde niet lang. Deze laatste wierdt in het volgende jaar wederom gezonden, en scheen niet wedergekomen te zyn, dan om den anderen de regering, welke *Kildare* ten eenemale aan zich hadt getrokken, hoewel de naam daar van nog aan den grave van *Ormond* bleef, wederom te ontnemen. Meer was 'er niet van noden om hunne oude vyandschap wederom op te wekken. Hunne gemene vrienden, of liever hunne vleijs, hielpen de zelve in lichte vlam uitbarsten. Hunne verdeeldheit begon door den twist, welken *Jakob Fitz-Gerald*, nabestaande des graven van *Kildare*, kreeg met *Robert Talbot*, gunsteling van den grave van *Ormond*.

Deze laatste wierdt door den anderen gedood. De graaf van *Ormond* nam dezen doodslag voor een moordt op, met den grave van *Kildare* besloten, en klaagde hem deswegen by den koning aan, als over eene hoofdmisdaadt. Zyne beschuldiging viel tot zyne eige schande uit, en strekte tot eere van zynen vyandt. De koning benoemde eenige rechters in deze zake, de welke den beschuldigde, na gedaan onderzoek, vryspraken; en de marquis van *Dorset*, met wiens dochter hy getrouwt was, nam deze gelegenheit waar om zynen schoonzoon te herstellen, en den grave van *Ormond* daar van te verfteken. Echter genoot hy nog een jaar de inkomsten, maar zonder te raken aan de ligtingen van het geldt, welke gedaan wierden tot onderhoudt der krygsbenden †. Hy stak eenigen tydt daar na naar *Engelandt* over. Hy bragt daar *Jakob Fitz-Gerald* even als een misdadige, dien men naar de straffe sleept, ter oorzake van den moordt van *Talbot*. De kardinaal *Wolsey*, vyandt van den grave van *Kildare*, was verheugt over de onwaardigheid, een bloedvriendt van dezen *Lord* aangedaan, en trachtte hem medeplichtig aan den moordt te ma-

ken. Zyne geheime handelingen hadden nochtans de uitkomst niet, welke hy daar van verwacht hadt. De vrienden van den grave werkten met zo veel nut voor hem, dat hy van de beschuldiging ontheft wierdt, niettegenstaande alle de bewegingen, door dezen wraakgierigen staatsdienaar daar tegen gemaakt. De uitgezonden, welke hy in *Ierlandt* hadt, bespieden ondertusschen gedurig het gedrag van *Kildare*, in de regering herstelt zynde, en verdacht van verstandhoudinge met den grave van *Desmond*, schreven zy daar over aan den kardinaal.

De graaf van *Desmond* was inderdaadt onder de byzondere vrienden van *Kildare*, en daarenboven genoegzaam zyn bloedverwant. De eerste wierdt beschuldigt over eene zamenzwering met den koning van *Vrankryk*, en het verdrag, daar omtrent met dien koning gemaakt *, vindt men onder de gedenkschriften van een schryver van die natie †. De zelve hadt echter geen gevolg, doordien *Vrankryk* de handen elders vol werk hadt, en om dat de vrede ten anderen weinig tyds daar na tusschen de twee kronen gemaakt wierdt. Ondertusschen kreeg *Kildare* bevel van het hof om zich van *Desmond* te verzekeren, en stelde zich in staat om zynen last uit te voeren. Ten minste, hy maakte den schyn: want men beschuldigde hem, den gene, dien men vervolgte, gewaarichuwt, en zich niet op den tocht begeven te hebben dan na dat de zelve reets ontkomen was. Men zegt zelfs, dat men een jaar daar na onderschept heeft brieven, welke hy aan hem hadt geschreven, om te *Ossery* eene zamenkomst met hem te beramen, verwaars hy beloofde zich te begeven, en dat deze brieven gezonden waren aan den kardinaal, de welke *Kildare* aan des konings Raadt als een verrader aanklaagde. De haat van den grave van *Ormond* voegde zich by dien van *Wolsey*, en beide te zamen arbeidden om hunnen gemenen vyandt te boderven, die verplicht was, voor de tweede maal zyn eer en leven te komen verdedigen.

Men ziet in de Geschiedenis van *Ierlandt* de hevige aanspraak des kardinaals, wanneer de graaf van *Kildare* voor de *Pairs* verscheen, op de beschuldigingen, tegen hem ingebracht, als mede de verantwoording van den beschuldigde, de welke niet minder levendig is, noch minder stoutmoedig. *Wolsey* rekende hem zyn verwantschap met den grave van *Desmond* tot eene misdaadt toe, zo wel als de genegenheit, welke hy voor den zelve hadt; waar by hy voegde, dat hy in een geheim verstandt met dezen wederspanneling hadt geleest, het welk hy wilde bewyzen met zyne brieven en zamenkomsten. Daarenboven zeide hy, dat zich *Kildare* in zyn ampt niet als landvoogdt, maar als koning, hadt gedragen. Hy gaf hem ook, om hem te beschimpen, den tytel van koning, en beschuldigde hem zo een zwier na te bootzen, en dat het te yrezen stondt, dat hy zich de koninklyke macht met den tydt zou aangematigt hebben.

De graaf van *Kildare* ontkende noch zyn verwantschap met den grave van *Desmond*, noch hunne onderlinge vriendschap; maar hy betuigde, dat zulks geen het minste nadeel aan den koning kon toebrengen, de welke hem liever was dan alle verbindtenissen en alle vriendschap der wereldt. Wat aangaat de brieven en zamenkomsten, welke men hem verweet, hy vroeg, waar de eerste waren, en welke getuigen men hadt van de tweede zake? Waarom die brieven, als men

M. Herber.

† Anderten zeggen de jonghe.

Cox. Farris.

De vyandschap tusschen de graven van *Ormond* en van *Kildare* ontfleekt op nieuw.

1524.

† Men noemde deze schatting *Coyne* en *Livry*.

1524.

Vryspreekking van *Kildare*.

* in den jare 1523. † De *Tillet*.

Misdaden, met welke *Wolsey* hem beschuldigt. 1525. 1526. 1527.

Verdediging van *Kildare*.

1527. de zelve hadt, niet vertoont wierden, en als men de zelve niet hadt, waar op dan het verwyrt, het welk men hem daar van deedt, gegrond was? Wie het hadt aangebragt, dat hy een mondgesprek met den grave van Desmond, sedert des zelfs misdaadt, gehouden hadt? en byaldien niemandt iets zekers getuigde, waarom men hem dan daar mede beschuldigde? Vervolgens op de misdaadheden van *Wolsey* komende, *Waar in*, ziede hy tegen hem, *Mylord*, doet gy de koninklyke waardigheid bestaan, naar welke gy my beschuldigt dat ik bake? Indien het is in de vreeze voor Godt, in de geboorzaamtheit, aan den vorst verschuldigt, in de genegenheit tot het algemene best, of wel in de getrouwe onderdanen te beschermen, in de oproerigen te straffen, in de wetten te geboorzaam; zyne hertstochten te bedwingen: zo bekenne ik aan u, dat ik staatzucht genoeg heb om naar eene zodanige heerschappy te staan: doch indien gy in het tegendeel daar door verstaat eene samenrotting tegen den vorst, eene verstandhouding met des zelfs vyanden, eene omkeering der wetten, doe ik van ganscher herten afstand van zulk een koninklyke waardigheid. Ik verwondere my met eenen, *Mylord*, dat een zo wys staatsdienaar een zo sebonen naam aan zulke hatelike misdaden geeft. Ik wilde wel, vervolgde hy, myn koningdom met het uwe slechts voor een maandt verwisselt hebben. In een zodanigen korten tusschenrydt zou ik meer voordeel plukken van uwen overvloed, dan my twee jaren kunnen geven alle de inkomsten van myn arm graafschap. Geloof my, *Mylord*, vergenoeg u ryk genoeg te zyn, en misbandel niet die genen, die den zelven overvloed niet bezitten: doch die met bunnen middelbaren staat te vrede zyn. Ik brenge de nachten door in eene slechte hutte, terwyl gy in een paleis slaapt, op bedden, zo zacht, als prachtig. Des daags verschynt gy in het openbaar onder een ryk verhemelte: ik heb geen ander dan het hemelsche gewelf. Ik drink uit gemene vaten het water uit myne regenbak; en u dient men toe uitgezochte wyne in goude drinkschalen. Ik beklim niet dan woefte en brieschende paarden, zodanige als men hebben moet tot den veldslag; en gy bedient u van Spaansche paardtjes, die op den tel gaan. Eindelijk, gy doet u eerbiedigheid bewyzen, die byna tot aanbiddens toe gaat, en de onderdanen des konings werpen zich voor u neder, terwyl onze woefte Ieren tegen my opstaan, en dat ik voor myne voeten deze wederstaanden niet zie, dan wanneer myn zwaardt de zelve heeft ter neder gevelt.

Men zegt niet, dat den koning deze zamenpraak ter ooren kwam. Nochtans is het zeer waarfchynlyk, dat hy daar van niet onkundig is geweest, doordien de zelve gehad heeft de zelve uitwerking, welke het gesprek gehad hadde, het welk tegen hem gevoert wierdt door den grave van *Kildare* ten tyde zynen eerste ongunst. De koning deedt hem ontslaan; herstelde hem in zyne waardigheden, en deedt, gelyk gezegt is, eene scherpe bestraffing aan *Wolsey*. De marquis van Dorset, schoonvader van *Kildare*, en vele andere Lords, nevens eenige bisschoppen en eenige ridders, stelden zich by den koning tot borgen van zyne getrouwigheit: doch niets kon zyn dodelyk noodlot beletten. Wy zullen hem in het vervolg ongelukkiglyk zien omkomen, veel eer door de kwaadaardigheit zynen vyanden, dan door zyne misdaden.

1527. In den volgenden jare wierdt *Mylord* *Busler* graaf van *Osbery* gemaakt, en deedt den tytel van graaf van *Ormond* over aan den Ridder *Thomas* *Boulen*, die daar mede voorzien wierdt, zo wel als met

II Deel.

dien van graaf van *Wiltshire*. Op deze wyze wierden de onlusten van *Ierlandt* en van *Schotlandt* bevredigt. Daar deden zich in *Engelandt* veel meer en aanmerkelyker op: maar de voorzichtigheit en goddaardigheit des konings stilde de gene, van welke wy hier komen te spreken; zyn gemoedsdrift en zyn ongeluk verwekten de andere, de welke niet eindigden dan met zyn leven.

Tot hier toe is de regering van *Henrik* voorspoedig geweest. Alles is tot zyn geluk en tot zynen roem uitgevallen. Wy hebben de grootste vorsten van *Europa* by hem hun hof zien maken. Hy was, om zo te spreken, de scheidsman hunner kronen: ten minste hy stelde palen aan hunne staatzucht, en hieldt hen veelmalen staande midden in hunnen loop, uit vreeze, welke zy hadden van hem te mishagen, door hunne overwinningen te ver te trekken. Ten anderen was hy bemind van zyne onderdanen, en de achting en eerbiedigheit, welke zy voor hem hadden, was ongemeen. Hy hadt in de Parlementen al het vermogen, en in de kerk verkreeg hy een gezag, het welk zyne voorzaten nooit gehad hadden. Geldt ontbrak hem niet; men stontt hem gewillig de onderstandgelden, welke hy eischte, toe; en byaldien men de zelve nu en dan matigde, hadt de kardinaal *Wolsey* andere bronadren, welke zyne schatten niet lieten opdrogen. Eindelijk, de vrede bloeide zo binnen zyn koninkryk, als in zyn huis. Hy hadt langen tydt met de koninginne, zyne echtgenoot, in eene genoegzaam zoete vereeniging geleefd. Hy hadt eenige minneryen in zyne jeugd gehad; maar weinig, en zeer ligt overgaande. Men sprak niet meer dan van die van *Elizabeth* *Blount*, dochter van den ridder *Jan* *Blount*, en weduwe van den ridder *Gilbert* *Talbot*, by welke hy eenen zoon hadt †, welchen hy tederlyk beminde, en dien hy hertog van *Richemond* maakte. Men noemde hem eerst *Henrik* *Fitz - Koning*. Na verloop van eenige jaren wierdt hy gemaakt graaf van *Nottingham*, hertog van *Richemond* en van *Sommerfet* op eenen zelven dag, en de koning hadt zelfs voorgenomen hem te stellen in den rang der erfopvolgers na zyne andere kinderen. De doot van den jongen prins belette hem zulks. Nochtans wierdt hy uitgetrouwt aan de dochter van den hertog van *Nortfolk*: doch hy kreeg gene kinderen by de zelve, en stierf kort daar na. Men zegt, dat *Henrik* voornemens geweest was om hem met eene prinsesse van *Vrankryk* te doen trouwen; en de keizer sloeg hem voor, gelyk wy boven gezegt hebben, hem te geven eene van zyn maagschap, misschien om *Henrik* daar door weder te winnen, de welke genegen was zynen natuurlyken zoon voort te zetten. Eenigen hebben zelfs gezegt, dat wanneer hy met *Vrankryk* het verdrag sloot, volgens het welke de hertog van *Orleans* de prinsesse van *Engelandt* moest trouwen, zyne mening was, de opvolging te verzekeren voor den hertog van *Richemond*, en deze prinsesse daar buiten te sluiten, wel wetende, dat de Engelschen nooit zouden besluiten, het juk der Franfche heerschappy te ondergaan. Wat 'er van zy, de hertog van *Richemond* stierf al te vroeg †, om langen tydt de genegenheit van *Henrik* te stremmen, de welke wenschte een erfgenaam te hebben van zynen name en en van zyne staten.

1527. *Herbert. LeGrand. Mazaray. Burnet.*

1528. Schets van de eerste jaren der regering van *Henrik* den VIII tot aan zyne echteliching.

† in den jare 1519. * *Henry Fitz-King.* De hertog van *Richemond* natuurlyke zoon des konings. Huwelyk van dezen hertog.

Zyne doot.

† in het jaar 1536.

1528.

De begeerte, de welke deze vorst daar toe hadt, was oorzaak van eene onvoorziene ontsteltenisse, de welke eene verwarring bragt in het koninklyke huis, alwaar de zelve omwentelingen veroorzaakte, de welke niet minder dodelyk waren voor de rust des konings, dan voor die der koninginne. Dus dan gaan wy nu zien een veel groter getal treurgevallen dan aangename uitkomsten. Doch het volstrekt gezag van den vorst zal zich altydt staande houden, en wy zullen hem met eenige vrywillige macht zien regeren gedurende de verwarringen van zyn huis en van zyn koninkryk. Zyne echtscheiding met de koninginne *Catbarina* was de oorzaak van alle deze vreemde omwentelingen. De keizer vondt zich daar in gemengt door de belangen van Staat en van geslacht, als neef der koninginne, de koning van Vrankryk door het voornemen van misverstandt te onderhouden tusschen *Karel* den V en *Henrik*, en de paus door bewegingen van staatkunde, of van gevoeligheit, verblyd aan de eene zyde, gelegenheit te vinden om zich over den keizer te wreken, en vrezende aan de andere zyde zynen haat te behalen, nevens de verachting der vyanden van den H. stoel. De Godsdienst hadt ook merkelyk deel aan alle deze bewegingen. De Roomiche en de Hervormde waren onder de regering van *Henrik* even gelyk de twee kinderen in den buik van de huisvrouw des aartsvaders *Izaak*: zy stieten malkander met een onverzocnyken haat, doch met ongelyke krachten; de eerste bewaarde zyn recht van eerstgeboorte, het welk hy verloor onder de regering van *Eduard*, en het welk hy wederkreeg onder die van *Maria*. Deze verandering duurde tot de regering van *Elizabeth*, welke den Hervormden Godsdienst deedt zegepralen, de welke nog tegenwoordig de heerschende is, niet alleen in Engelandt, maar ook in Schotlandt en Ierlandt, onder den naam van den Engelschen of Anglikaanschen Godsdienst. Wy zullen alle deze veranderingen op haar beurt zien, en komen nu weder tot de grote zaak der echtscheidinge, de welke begon uit te barsten in het jaar, tot het welke wy gekomen zyn.

De geschiedschryvers zyn het niet eens wegens den tydt, in welchen *Henrik* dit voornemen ontwierp. Daar zyn 'er, die verzekeren, dat het was van den jare 1525*, en dat de liefde, welke hy hadt opgevat voor *Anna van Boulen*, welke zy in dezen jare uit Vrankryk doen te rug komen, daar de oorzaak van geweest is. Anderen † zeggen, dat het niet voor den jare 1527 was, en dat het komt van de zwarigheden des gewisse, welke de bisschop van *Tarbe*, afgezant van Vrankryk, in zyn gemoedt hadt doen geboren worden het jaar te voren. De eenen en de anderen komen daar in overeen, dat het niet was dan op het einde van het jaar 1527, dat de koning openbare blyken gaf van de twyffelingen, die hy hadt over de wettigheit van zyn huwelyk, en van zyne begeerte, om zich daar ontrent te verligten, of veel eerder om het zelve te doen vernietigen. Het zy door walging voor de koninginne, en dóór de liefde, welke hy hadt tot *Anna van Boulen*, volgens de eersten; het zy door het afgryzen van eene bloedschande, en door de begeerte om een zoon te hebben, die hem te eeniger tydt zou kunnen opvolgen, volgens de anderen. Zy komen daar in nog overeen, dat de kardinaal *Wolfey* veel deel heeft

gehad aan deze uitkomst, en dat hy wilde, dat de koning zou trouwen met eene prinsesse van den bloede van Vrankryk, om zich te wreken over de beledigingen, de welke hy geloofde van den keizer geloden te hebben †. Hun allergrootste verschil is over de rechtmatigheit, of onrechtmatigheit der beweegredenen tot de echtscheidinge, en over de echtscheidinge zelve. De eenen merken de zelve aan als eene regelmatige daadt, de welke de tederheit des gemoeds den koning in stortte, en de welke gaan moest door alle de regelen van het alernaauwkeurigste recht; de anderen in het tegendeel als eene daadt, voortkomende van een geest van ongebondenheit, en de welke niet bekrachtigt wierdt dan door onwettige en met geldt omgekochte rechters, of bevreesd gemaakt door het koninklyk gezag. Ons voornemen is niet eene twyffreden te beginnen met schryvers, zo tegenstrydig. Wy geloven, dat eenigen onder hen, zo van de eene als van de andere zyde, de zaken verhalen met die liefde, de welke zy hebben tot de waarheit: doch anderen volgen blindelings hunne drift, en volgens de vooroordelen, in welke zy zyn, vellen zy stoutelyk oordeel over dat gene, dat het allertwyffelachtigst is.

Van wederzyden is men het eens, dat de koning sedert eenige jaren niet meer voor de koninginne de zelve genegenheit hadt als van te voren: doch waar van daan zyne koelheit kwam, en welke de waarachtige redenen daar van geweest zyn, de welke hem eindelyk verplicht hebben om zyne echtscheiding te vervolgen, dit is een geheim, dat men niet kan ontdekken, en dat men niet dan by gissing kan weten. Waarom wil men dan een geheim weten, het welk in het binnenste van zyn hert bleef? Indien men oordeelt van het zelve door dat gene, het welk uiterlyk scheen, is de zaak ten minste twyffelachtig, en daar zyn zo vele, en misschien meer redenen voor die genen, de welke dezen vorst doen te werk gaan volgens de bewegingen van gewisse, dan voor die genen, die deze daadt toechryven aan de bewegingen van eene ongeregelde liefde. Wat 'er van zy, men moet omzichtig zyn in een vonnis, dat men geeft over de inzichten van anderen, voornamentlyk, wanneer de vrage is over die der oppervorsten, aan welke men boven de rechtvaardigheit, welke men aan de gehele wereldt verschuldigt is, nog een diep ontzag behoort te hebben. Daar is ook voor de geschiedenis van Engelandt weinig aan gelegen, of deze echtscheiding wettig is geweest, of onwettig: noch die gene, de welke uit het eerste huwelyk gesproten zyn, noch die gene, die uit de volgende huwelyken zyn voortgekomen, zitten niet meer op den troon sedert meer dan eene eeuw. Het is de nakomelingschap van *Henrik* den VII, de welke regeert, en niet die van *Henrik* den VIII, de welke in den persoon van *Elizabeth* is gecindigt. Zo hebben dan de koningen van Groot-Britannië geen belang by dit verschil. Daarenboven behoort dit punt van recht niet tot de geschiedenis: een geschiedschryver moet de daden onderscheiden, om daar van een getrouw verhaal te doen; de God- en Rechtsgeleerden moeten van het overige oordeelen. Dit zyn ook de palen, de welke wy ons voorstellen, in een standvastig voornemen om niets by te brengen, waar van wy gene goede getuigenissen hebben.

De echtscheiding van *Henrik* den VIII veroorzaakt vele omwentelingen.

† *Relieks*.

Oorspronk der echtscheidinge. *Le Grand. Burnet.*

† *Gabriel van Grandmond.*

1528.

Het deel, dat de kardinaal *Wolfey* daar in gehad heeft. † Zie den *Vader Orleans*. Verschuldendheit der gevoelens ontrent deze daadt van *Henrik* den VIII.

Men moet niet toekelous oordeelen over de oorspronken.

128.
Het deel,
dat de
kardi-
naal Wol-
sey daar
in gehad
heeft.
Zie den
Vader
Orlean.
Verschil-
lenheit
der ge-
voelens
ontrent
deze
daar
van Hee-
rik den
VIII.

Men
moet
niet re-
kelon
oorder-
len ont-
de ooy-
maken

nig
g is
vel-
och
zyn
oon
na-
telke
de
cin-
oot-
ren-
t de
de
ouw
rden
zyn
n, in
oren-
heb-

Ca-

CATHERINE D'ARRAGON.

*Me parons mes destins bien plutôt que mon choix.
Me firent tout à tour épouser les deux frères:
A mon second hymen les loix furent contraires.
Mais le cœur de Henri le fit plus que les loix.*

Ad. vander Werff pinx.

Vermulden sculpsit.

1528. *Catharina*, eene der dochteren van *Ferdinand* en van *Izabelle*, was, gelyk wy in het verhaal van de voorgaande regering hebben aangemerkt, eene zo aanzienlyke party, dat *Henrik* de VII de zelve niet wilde verliezen na de dood van *Arthur*, zynen oudsten zoon, wiens vrouw zy was. Hy verkreeg dan eene vrylating van paus *Julius* den II om haar te doen trouwen met *Henrik*, toen hertog van *Jork*, jongsten broeder van *Arthur*, en die naderhandt koning is geweest onder den naam van *Henrik* den VIII. Hy verplichtte dezen jongen prins, die nog geen twaalf jaren oud was, het huwelyksverbondt te tekenen; doch het zelve wierdt niet voltrokken dan na de dood van *Henrik* den VII. Wy hebben elders * de betuiging verhaalt, de welke de jonge *Henrik* deedt tegen zyne ondertekening. Wat daar van de waarachtige beweegreden geweest hebbe, het zy staatkundige van vaders zyde om *Ferdinand* bevreest te maken, en om een groter huwelyksgoedte te trekken, gelyk eenigen willen; het zy eene afkerigheid, of gemoeds-twyffel van de zyde vanden zoon, gelyk anderen zeggen, daar is niet aan gelegen: de tegenbetuiging is ontwyffelbaar. Wy hebben ook gewag gemaakt van den twiift, welken men hadt in het begin der regering van *Henrik* den VIII tusschen die genen, die van gevoelen waren, dat men zyn huwelyk zou voltrekken, als wettig, uit kracht van de bulle van den paus, en die gene, de welke het afrieden, doordien zy het als ongeoorlooft aanmerkten, niettegenstaande de verleende vrylating. *Warham*, aartsbisschop van *Kantelberg*, was aan het hoofd der laatsten: echter haalde het ander gevoelen het over, en zes weken na zyne komste tot de kroon trouwde de koning plegtelyk met de weduwe van zynen broeder.

* in het leven van *Henrik* den VII.

† in April 1511.

Geboorte van de prinsesse *Maria*.

† *Philips* de II, koning van Spanje.

Lof van de koningin *Catharina*.

Anderhalve jaren daar na † beviel de koningin van een zoon, die niet langer dan zeven weken leefde. Zy beviel van een tweden zoon in November des jaars 1514, de welke in de zelve maand en in het zelve jaar stierf. Eindelyk bragt zy de prinsesse *Maria* ter wereld op den 19 van Sprokkelmaand des jaars 1516; en sedert heeft zy gene kinderen meer gehad. Om die reden gaf de koning aan zyne dochter den cernaam van prinsesse van *Wallis*, een tytel, eigen aan den erfgenaam van de kroon, en zondt haar, om hare hofhouding te hebben, naar *Ludlow*, op de grenzen van dat prinsdom. Wy zullen hier niet ophalen de verscheide oogmerken, welke hy hadt wegens het huwelyk dezer prinsesse: dit is eene zaak, de welke wy reets verhaalt hebben. Zy wierdt in het vervolg verlooft aan den koning van *Schotland*, aan den keizer, aan den dauphin van *Vrankryk*, en aan den hertog van *Orleans*, wanneer die geen, met welken zy moest trouwen, nog niet geboren was †. Om weder te komen tot de koninginne, alle de geschiedenischryvers komen overeen aangaande hare verdiensten, en aangaande hare deugd. Men zegt, dat zy van alle de dochters van *Ferdinand* en *Izabelle* die gene was, de welke het meest naar hare moeder geleek, eene verstandige en kloekmoedige prinsesse, gelyk wy hebben aangemerkt in de geschiedenis van *Henrik* den VII. Nochtans hadt zy minder staatzucht dan *Izabelle*. Voor het overige beminde zy den arbeid en een afgezonderd leven, en droeg zeer veel zorg voor haar huis: voor het overige was zy zeer zachtzinnig, en zocht den koning haren gemaal by uitnemendheit te believen. *Henrik* de VIII hadt

II Deel.

derhalven altydt achting voor haar, zelfs toen, wanneer hy bedacht was om hun huwelyk te doen ontbinden, en daar na nog gedurende al den tydt, welken zy leefde.

Hare verdiensten kondén haar ongeluk echter niet beletten, of verhoeden, en de kennis, welke de koning daar van hadt, veranderde geenzins zyn voornemen wegens de echtscheidinge, wanneer hy de zelve eens besloten hadt. Indien men geloof mag geven aan de verklaringe, welke hy zelf daar van deedt †, begonnen zyne angstvalligheden in den jare 1524; en sedert dien tydt leefde hy met haar niet meer als eenman met zyne vrouwe doet. De bisschop van *Tarbes* vermeerderde zyne twyffeling *; *Langland*, zyn biechtvader, versterkte hem daar in; de kardinaal *Wolfey* leide de laatste handt daar aan om hem daar in te versterken. Het was ook aandenzen laatsten dat de koningin haar ongeval toefschreef. Zy deedt hem in het vervolg daar bittere verwytingen over, en zy schoof de kwaadaardigheid van dezen kerkvoogdt tegen haar op de bestraffingen, de welke zy hem over zyne trotschheit en ongeregelheden gedaan hadde. De koning begon de zaak met de gevoelens der Godgeleerden van zyn koninkryk, en in het byzonder van *Fox*, zynen aalmoezenier, en van *Richard Pace*, deken van de *St. Paulus*-kerk te *Londen*, daar over te horen. De zwarigheden ontstonden door de plaats van *Leviticus* §, welke verbiedt met zyns broeders vrouwe te trouwen; en uit de plaats van *Deuteronomium* †, de welke zulks toestaat, en welke het zelfs beveelt, wanneer de verstorven broeder gene kinderen hadt nagelaten. Die genen, de welke voor de duchtigheid van dit huwelyk waren, gaven voor, dat de eerste plaats door de tweede herroepen was, en dat het alleen eene ceremoniele wet was, van welke de paus hadt kunnen ontslag geven, gelyk hy door zyne bulle gedaan hadt. De anderen zeiden in het tegendeel, dat de plaats van *Deuteronomium* een zonderling geval was, en dat de zelve geen plaats hadt gehad, dan gedurende dat de *Joden* in *Palestina* waren; in plaats dat de andere een zedelyk * gebodt was voor alle tyden, en voor alle volkeren, het zy eerst *Joden*, het zy *Christenen* in het vervolg. Zy besloten daar uit, dat de bulle van paus *Julius* den II nietig was, doordien de paus, volgens *Thomas Aquinas* en andere leeraars, niemandt van het natuuryke recht kan ontslaan, noch van de Goddelyke bevelen, maar alleen van de instellingen der kerke. *Pace* was van gevoelen, men zou *Robert Vakfeldt*, hoogleeraar in de Hebreuschetale, daar over raadplegen, de welke ten voordeele der echtscheidinge antwoordde. Naderhandt was 'er eene vergadering van kerkvoogden belegd door *Warham*, aartsbisschop van *Kantelberg*. *Wolfey* hadt hem voor zyn laatste gezantschap naar *Vrankryk*, waar van wy alle omstandigheden boven verhaalt hebben, verzocht, om den geest der koninginne te bereiden tot de echtscheidinge, of ten minste haar te verplichten om toe te staan, dat deze vrage door de leeraars van het koninkryk onderzocht wierdt: als of hy haar door deze vertrouwendheit wilde inwinnen, en zich by haar rechtvaardigen, ingeval de koning van gevoelen veranderde. De aartsbisschop van *Kantelberg*, die alstoen in de party was van die genen, die de echtscheiding voorstonden, verzamelde de gevoelens der bisschoppen, met de zyne overeenkomende. Daar was niemandt dan *Fischer*,

1528.

† Zie *Barne* in zyne *Verzamelingen*.

* Zie de redenvoering, welke *Sanderus* hem doet houden in zyne *Geschiedenis* van de scheuringen van *Engeland*.

Zy legt haar ongeluk *Wolfey* te last.

De koning raadpleegt de Godgeleerden van zyn koninkryk over de wettigheid van zyn huwelyk.

§ XVIII Hoofdstuk, vs. 16.

† XXV Hoofdstuk, vs. 5.

Verschiedenheit der gevoelens. Redenen, degenen, die der zelve duchtigheid erkenden.

Le Grand. *Burnet*. * *Mornel*. Vergadering der kerkvoogden om het te beslissen.

Ee 2

bil

1528. bisschop van Rochester, de welke van een tegenfrydig gevoelen was. *Henrik*, het zy hy zyne ongerustheit voelde vermeerderen door het antwoord der leeraren en kerkvoogden, het zy hy daar door genoegzaam bekrachtigt oordeelde, de vernietiging van een huwelyk te eischen, van het welke hy een walg hadt, bedwong zich toen niet meer, en nam voor naar Rome te zenden, om van den paus de zo zeer gewenschte vernietiging te verkrygen. Men zegt, dat hy, by de aanmerkingen van zyne ruste, of voldoening, voegde die van het geluk zynen onderdanen en der ruste van zyn koninkryk. Hy oordeelde, dat zyn huwelyk zou hebben kunnen betwift worden, en dat alzo het recht der opvolginge twyffelachtig zou worden voor de dochter, de welke daar uit geboren was; dat, byaldien zy met den hertog van Orleans trouwde, de koning van Schotland haar de Engelsche kroon zou kunnen betwisten, door de Engelschen geholpen, de welke niet zouden kunnen besluiten om onder de heerschappy van Vrankryk te leven, en die verheugt zouden zyn een zodanig voorwendfel te hebben om zich daar van te bevryden. Dat byaldien zy in liet tegendeel met een anderen prins trouwde, de Franschen alsdan den koning van Schotland zouden ondersteunen, die na haar het allernaaste recht tot het koninkryk hadt. Dat hy deze gevaren voorkwam, en dat hy met eenen zyn gemoedt gerust stelde, doende zyn huwelyk verbreken, om eene gemalin te kiezen, by de welke hy erfenamen zou verwekken, welker geboorte wetig zou zyn, en hunne rechten onbetwiftbaar. Hy voorzag wel, dat hy door den keizer daar in zou gedwarsboomt worden, en dat deze vorst zyne moeie niet zou verlaten, maar hy merkte te gelyk aan, dat *Karel de V* aan alle kanten werk hadt, en dat zyne fortuin, met goede en kwade uitkomsten doormengt, niet zeer ontzagchelyk was. Hy hadt over Vrankryk gezegepraalt in den veldslag van Pavië; hy hadt den koning van dat ryk gevangen genomen, en hieldt des zelfs prinsfen nog als gyselaars; de paus van Rome, door hem gevangen genomen, was ter zynen believing; Italië erkende zyne macht, of stelde zich daar zwakkelyk tegen; zyn broeder was gekroont tot koning van Hungarië; eindelyk, het schein, dat gansch Europa zich onder zyne heerschappy zou begeben. Maar aan de andere zyde zag deze vorst zyn gelacht voor droevige ongelukken bloot gestelt. Zyne moeder was zinneloos †. De koning van Denemarken, met eene van zyne zusters getrouwt zynde, was uit zyne staten verdreven; *Lodewyk*, koning van Hungarië, zyn schoonbroeder, hadt het leven in den veldslag van Mohats verloren; *Ferdinand*, die hem was opgevolgt, vondt in den persoon van den grave *Seppusius* een gevaarlyken mededinger, door den Turk ondersteunt, die hem Hungarië, en zelfs Duischlandt, dreigde te ontnemen: de hervorming van *Luther* veroorzaakte hem nog meer ongerustheit dan *Solyman*, door de verdeeldheden, welke de zelve in het keizerryk verwekte. Eindelyk, zyne overwinningen gaven gelegenheit tot een eedgenootschap tusschen den koning van Vrankryk, den paus, en de prinsfen van Italië, by welke *Henrik* nog kwam, alle gereed om hem gezamentlyk op het lyf te vallen. Hy hadt dan reden om te geloven, dat *Karel de V*, hebbende ten minste zo vele redenen van ongerustheit, als hy kon hebben van vertrouwendheit, zich niet ligtelyk zou inlaten om hem den oorlog

aan te doen over een enkel punt van eere, en over het belang van eene bloedverwante. Doch niets gaf den koning meer moedt dan de bystandt, welchen hy in deze zake verhoopte van *Clemens den VII*, vyandt van den keizer, de welke hem gevangen hieldt, in plaats dat deze paus zyne verlossing verwachtte van de Engelsche kroon.

Het was voornamentlyk in dat vertrouwen, dat hy *Cassali* en den leeraar *Knigt* aan den paus afzondt. De laatste was geheimfchryver van Staat, en *Cassali* bekleedde de bediening van afgezant te Rome, en hy hadt nog twee broeders, welke *Henrik* te Venetië en aan de andere hoven van Italië gebruikte. *Cassali* en *Knigt* hadden bevel om eene bulle te bezorgen, welke den koning aangestelde rechters zou geven, nevens de macht om eene uitspraak te doen over de echtscheidinge, na dat men de nodige onderrechtingen aangaande deze zake, om licht en opening van de zelve te krygen, zou opgemaakt hebben. De vergunning * van paus *Julius den II* maakte al dezen omflag. Men kon dezelve niet onwettig verklaren, zonder het gezag van den heiligen stoel te benadeelen. Dit was eene klip, welke hy moeit myden, om des pauzen onseilbaarheid niet bloot te stellen voor de aanvallen der *Luthersgezinden*. Men nam dan zyne toevlucht tot den misflag van de daadt, om de vrage aangaande het recht te bewaren. Men vooronderstelde, dat *Julius* met drie zaken was verascht geweest: voor eerst wegens de vrage, de welke men hem deedt toekomen door den jongen hertog van Jork*, welke men zeide onbekwaam te zyn om de zedelyke aanmerkingen te maken, op welke zyn verzoekschrift gebouwt was, als nog gene twaalf jaren oud zynde; ten tweede, wegens de beweegreden van dit verzoekschrift, dat hy voorwendde de noodzakelykheit, welke hy hadt om te onderhouden de vrede met *Ferdinand* en *Izabelle*: eene beweegreden van staatkunde, waar van, gelyk men 'er byvoegde, hy niet hadt kunnen onderrecht zyn in een zo jongen ouderdom; ten derde, om dat men bybragt, dat men anderszins de vrede met Spanje niet kon bewaren, het welk zekerlyk valsch was. Men voegde daar by de betuiging, door den jongen prins gedaan, van zich te stellen tegen het huwelyks-verdrag, zo haast als hy maar meerderjarig zou geworden zyn: eene betuiging, de welke zou vernietigen de vragen, welke men in zynen name hadt gedaan gedurende zyne minderjarigheit. Men geloofde, dat de handeling van des konings zaakbezorgers * den keizer onbekend zou blyven, en dat men, voor dat hy het te weten kwam, van den paus zou verkregen hebben wat men begeerde. Doch de koningin, die daar achter was gekomen, het zy door de redenen van *Warham*, het zy van elders, hadt dezen vorst daar van verwittigt, de welke den kardinaal *Angelo*, overste der Kordeliers, naar Rome hadt afgezonden. Het was onder voorwendfel van te werken tot vrylatinge van den paus: doch deze kardinaal verkreeg zyn woordt, van aangaande de echtscheidinge geen uitspraak te doen zonder kennisse van den keizer.

De Engelsche afgezanten konden geen gehoor verwerven by *Clemens den VII*, die nog gevangen zat: maar zy vonden middel om aan hem te schryven; en deze paus wees hen naar den kardinaal der Vier Kronen †, met bevel om de brieven van den kardinaal *Wolsey* aan den zelveven over te geven. De paus deedt hen vervolgens ver-

Henrik de VIII bewerkt de vernietiging van zyn huwelyk aan het Roomfche hof. Beweegredenen tot deze verbreking.

Staat, waar in zich *Karel de V* als toen bevondt.

† *Johanna van Castille*, weduwe van den aartshertog.

Aanmerking van *Henrik* over dezen staat.

1528.

Burnet, LeGrand.

Afgezant van *Henrik* te Rome.

* *Dippenh.*

Derde veronderrechtingen om de echtscheiding te erlangen.

* naderhandt koning, onder den naam van *Henrik den VIII*.

* *Agnes*.

Zy worden gedwarsboomt door de zaakbezorgers van den keizer.

* *Des Courtes*.

1528. verzekering geven, dat hy den koning zou gunstig zyn. Dit was strydig tegen het gene hy aan den overste der Kordeliers beloofd hadt. Het overige van de onderhandeling geschiedde naderhand te Orviëto, werwaerts *Clemens* zich met de vlucht begeven hadt.

De brieven, welke *Wolsey* aan *Cassali* geschreven hadt, met inzicht, dat deze afgezant de zelve den paus zou laten zien, waren ongemeen nadrukkelyk. Hy begint met *Cassali* grote dingen te beloven, byaldien hy zich wel in deze zake kweet, also men die zelve zyne zorge hadt toevertrouwt. Hy vervolgt met hem te vertonen de ongerustheit, waar in de koning was. Hy zegt, dat *Henrik* de koningin niet langer kennende aanmerken als zyne wettige gemalin, sedert hy door zyne eigene verlichtinge overtuigt was, en door die der lecraren van zyn koninkryk, dat hun huwelyk strydig was tegen de Goddelyke wetten, deze vorst dag noch nacht rust hadt. Dat hy de doodt zynr kinderen aanzag als een rechtvaardig oordeel Gods; en dat hy, om te ontwyken, dat deze vloek langer duurde, zyne toevlucht nam tot den heiligen stoel. De kardinaal bidt den paus vervolgens dit huwelyk te laten onderzoeken; acht te nemen op de diensten, de welke de koning hem bewezen hadde, en middelen te zoeken om hem van de koningin te scheiden, ten einde hyvryheit moge hebben om eene andere gemalin te zoeken, de welke hem een wettigen erfgenaam zou kunnen geven. Hy belastte *Cassali*, den paus te onderrechten, aangaande de omstandigheden, welke de echtscheiding noodzakelyk maken; hem de knagingen van een teder gewisse, en het kwaadt, het welk eene erfopvolging, die betwift wordt, na zich sleept, voor oogten te stellen. Hy belastte hem ook, den paus voor te houden beweegredenen van erkentnisse en van belang; hem van des konings yver voor zyne verlossinge te verzekeren, en van den zynen in het byzonder, en wel zodanig, gelyk deze kerkvoogdt zeide, dat 'er niemandt kon zyn, die zyne behoudenis met groter yver zocht. Hy beval hem, den paus den tegenwoordigen toestand van de Christenheit te vertonen, en voornamentlyk dien van Italië, de welke hem meer dan al het overige betrof; hem te doen begrypen, van welk eene aangelegenheit het voor hem was zich te verbinden aan den koning van Engelandt door een dienst, de welke hem altydt zou verplichten de belangen van den H. stoel te ondersteunen, en om de gelegenheit niet te verliezen, welke zich thans aanbodt, den koning toestaande de bulle, welke hy wenschte. Hy zondt aan *Cassali* deze bulle geheel vervaardigt, zeggende, dat 'er niets aan ontbrak dan des pauszen ondertekening, voor welken, gelyk hy zeide, het veel heerlyker zou zyn, de zelve te tekenen uit eige beweginge, dan na daar over de vergadering der kardinalen geraadpleegt te hebben. Hy voegde daar by eene macht, om zich te doen geven het vermogen van te onderzoeken de vrage aangaande het huwelyk, en de zelve afte doen met die personen, de welke hy oorbaar zou vinden by zich te nemen. Duseigende zich *Wolsey* toe al het gezag van deze zake, en maakte zich scheidsman over het noodlot van zynen meester. Hy voegde daar nog eenige andere vertogen by, welke van den paus ook moesten ondertekent worden. Het einde van zynen brief was als des zelfs begin, namentlyk, hy beval *Cassali* den heiligen Vader te verzekeren, dat byaldien hy de begeerte des ko-

nings voldeed, deze vorst alles in het werk zou stellen om hem te verlossen, en ten dien einde noch moeite, noch kosten ontzien; dat hy den H. stoel zou herstellen in het zelve gezag, waar in de zelve voor dezen geweest was; dat hy zyne legers en zyne vloeten gereed hadt, om zich in de Nederlanden te werpen, om den keizer te water en te lande te beoorlogen, en om hem zodanig te vernederen, als hy thans verhoogt was.

De kardinaal voorzag wel, dat de paus in vryheit zou zyn, wanneer het pak met brieven te Rome aan kwam. Hy belastte derhalven aan *Cassali* in zo een geval, dat hy geen acht moest geven op het woordt van den keizer; dat de ondernemingen van dezen vorst alleen gestrekt hadden om het gezag der pauszen te verminderen, en dat hy zyn woordt al te dikwils hadt geschonden, om zich op zyne beloften te betrouwen. Hy voegde by de aanmerkingen van zynen brief eene overweging, welke hy vergeten hadt, namentlyk, dat de paus, zonder dat de koning daar deel aan hadt, ontslag hadt gegeven aan den keizer van den eedt, welken hy gedaan hadt van met de prinsesse van Walles te trouwen; dat de paus dan wel met meer reden aan den koning, zo yverig voor zynen dienst, kon toestaan het ontslag, het welk hy verzocht, zonder den keizer daar van te verwittigen. Hy neemt ook de zwaarigheden weg, welke zich zouden kunnen opdoen in het opstellen van het bevelschrift, het welk hy wenscht dat de paus aan hem overmake. Hy belast *Cassali* alle deze hinderpalen weg te ruimen; en dat hy, zo hy des niettegenstaande den paus daar omtrent onbeweeglyk zag, hem in zyne plaats voor te stellen *Staphilei*, deken van de Rota, de welke toen in Engelandt was, van wien de kardinaal verzekert was. Van daar kwam hy weder op de onderhandeling van den paus met het heilige genootschap*, het welk hy *Cassali* belastte te belletten; en byaldien hy daar in niet slagen kon, beval hy hem de kardinalen te gaan zien; hen aan te tonen de nietigheid van de bulle van *Julius* den II, en de redenen, op welke men de echtscheiding vestigde; de zelve door zyne redenen over te halen, en hen door geschenken te winnen. Men zondt hem ten dien einde een wissel van honderd duizend dukaten op de bank van Venetië, met belofte van hem te betalen de onkosten, welke hy boven deze somme mogt maken.

De paus zich te Orviëto geborgen hebbende, gingen *Knigt* en *Cassali* hem daar vinden, om hem geluk te wenschen over zyne verlossinge, en om de bulle te bewerken, welke *Wolsey* in zynen brief verzocht. Wy hebben elders aange-toont, hoedanig de imborst was van *Clemens* den VII; vreesachtig, wantrouwend, zonder besluit; veinzende beichroomd en een eerlyk man te zyn: maar altydt strevende om zyne oogmerken te bereiken. Hy vreesde den keizer, wiens krygsvolk, het welk Rome kwam verwoesten, en hem hadt gevangen genomen, hem meer verschrikten, dan de beloften van den koning van Engelandt hem verzekerdheit gaven. Hy merkte ondertusschen den eersten aan als zynen vyandt, en den anderen als een vorst, die hem wel genegen was; maar hy wilde zich wyselyk gedragen tusschen deze twee mogendheden, of veel eer hen beide om den tuin leiden: zo dat hy, zonder den eenen te vertoornen, de genegenheit en gunst

1528.

Burret, LeGrand.

Agge- zanten van Hen- rik te Rome.

* Dis- pensje.

Derd- ver oon- dertrech- tingen om de echtscheiding te erlan- gen. * nader- handt koning, onder den naam van Hen- rik den VIII.

* Agge- sen.

Zy wou- den ge- dwan- boont door de zaakbe- zorgers van des keizer.

* De- Quire Contray- ni.

1528.

* Sacro Collegio.

Hy voegt de ges-chenken by de re- denen. *Menzay.*

Aardt van den paus.

Hy vrees- den kei- zer.

1528.

Zyne staatkunde in het byzonder, en die der pausen in het algemeen.

M. Herbert. M. Barret. Zie den brief van Knigt in de Verzamelingen van Barret.

Hy beleeft de bulle aan den koning.

De dagtekening der bulle maakt de zelve onnut.

Vergelding, doorden koning aan den kardinaal van de Vier Kronen gedaan. Zie Barret en zyne Verzamelingen. Herbert. La Grand,

van den anderen zou kunnen bewaren. Het was de staatkunde, welke hy raadpleegde, en niet de Godsdienst, gelyk wy zien zullen in het gehele gevolg, het welk deze grote zaak hadt. Al van overlang hadden de pausen zo gehandelt. Hun voornaamste doelwit was hunne huizen groot te maken; het gezag van den H. stoel, welken zy bekleedden, te onderschragen; den vorst te houden in een evenwigt van macht, de welke de hare geen nadeel kon toebrengen, en zich te verzekeren van het genot der kerkelyke goederen. *Clemens* volgde zyne voorzaten, en zyn gehele gedrag kwam overeen met eene voorzichtigheit, gelchikt veel oer naar zyne belangen, dan naar die van den koning van Engelandt.

Hy badt voor eerst *Knigt* en *Cassali* de zaak niet te verhaasten, en trachtte de zelve slepende te houden. Hy zag, dat deze vertragung kwalyk wierdt genomen; en om zich uit zyne verlegenheit te redden beloofde hy de bulle, de welke men eischte; doch onder beding, dat zich de koning daar van niet zou bedienen, dan na dat het keizerlyke leger uit Italië zou verjaagt zyn. Vervolgens krachtig aangezocht om de zelve te doen vervaardigen, nam hy zyne toevlucht tot gebeden, tot zuchtigen, en tot tranen. Hy betuigde aan de zaakbezorgers van den koning, dat al wierdt hy gedreigt met zyn uiterste verderf, hy echter in het gemoedt van den koning, noch in dat van den kardinaal niet zou willen gehouden worden voor een ondankbaren; dat hy hen ondertusschen betuigde, geen geding aan te vangen uit krachte van de bulle, welke hy hen toefrondt, dan na verloop van eenigen tydt, en wanneer 'er voor hem geen gevaar meer was. Dat het ten dien einde nodig was, dat *Lantrek* met zyne benden Orviëto naderde, en dat hy vervolgens van hem eischte aangestelde rechters, om het huwelyk van *Henrik* te onderzoeken; dat dit het middel was om den keizer den mond te stoppen, en hem daar omtrent voor opspraak te beiparen; dat hy alsdan zo eene bulle en een bevelschrift zou verlenen, als men eischte, zynde gedagteken van dien tydt af; en dat hy ondertusschen, ter verzekering van zyn woordt, eene diergelyke by voorraadt gaf, de welke men weder kon verbreken, wanneer de andere voor den dag kwam. Hy gaf ook inderdaadt zo eene bulle: doch om ze krachteloos te maken dagtekende hy de zelve in den tydt, dat hy nog gevangen was geweest: zo dat de Raadt des konings niet geraden vondt zich daar van te bedienen. De staatkunde wilde, dat de paus dus handelde. De keizerschen waren meester van het veldt, en *Lantrek*, blyvende in het gebiedt van Bologne, hadt zyne redenen om niet te naderen naar den kant van Orviëto. De kardinaal van de Vier Kronen, de welke deze bulle hadt afgevaardigt, kreeg tot beloning van dezen eerstendienst eene vereering van vier duizend kronen. Men beloofde hem eene veel aanzienlyker erkentenis, wanneer de zaak zou voltooit zyn.

Eenige dagen daar na hadt de paus eene zamenpraak met *Cassali*, in welke hy hem te kennen gaf, dat het beste middel, om den koning van de zake af te helpen, was, dat hy in zyn koninkryk een vonnis liet geven, het welk zyn huwelyk vernietigde, en kort daar na te hertrouwen; dat de koningin niet in gebreke zou blyven, daar over hare klagten te doen aan den H. stoel: maar dat het gemakkelyker zou zyn het vonnis te bekrachtigen, en het huwelyk te be-

vestigen, dan het geding te eindigen, het welk hy wegens de echticheiding kwam te beginnen. Dat 'er zo vele omstandigheden by het afdoen van een rechtshandel aan het Roomsche hof waargenomen wierden, dat men naauwlyks daar het einde van kon zien. „Daar, in plaats dat „het vonnis eens gevelt, en de koning hertrouwt „zynde, ons gene redenen zullen ontbreken, „(zeide de paus) om eene gedane zaak te be- „krachtigen; en wy zullen ten dien einde zoda- „nig een kardinaal afzenden, als de koning zal „verkiezen“. Hy belastte *Cassali* evenwel den koning van zynent wegen dezen raadt niet te geven, maar alleen als uit den name der kardinalen *Simonetta* en van de Vier Kronen †. *Cassali* gaf van deze gehele zamenpraak kennis aan den koning, zynen meester, gelyk men ziet uit den brief, welken hy daar over aan hem schreef.

Het gevoelen van den paus kwam overeen met de gedachten van *Henrik*, en met het voornemen, het welk hy genomen hadt na de wederkomst van den bisschop van Bath, welken hy in gezantschap naar het hof van Vrankryk hadt gezonden. Het zelve hadt gedient om het gevoelen van *François* den Ien van des zelfs Raadt over drie zaken te weten, namentlyk: Of hem de paus met volkomen recht, en door zyn gezag, alleen niet eene bulle zou kunnen geven, door welke zyn huwelyk wierdt vernietigt, byaldien de koningin zich zou beroepen van het vonnis der Engelse kerkvoogden. II. Of men deze prinsesse geen genegenheit zou kunnen inboezemen, om geitelyk te worden; en III. Wat de koning, byaldien zy zulks weigerde, in gewisse zou kunnen doen. Men zegt niet, hoedanig het antwoordt was, het welk de bisschop van Bath uit Vrankryk te rug bragt: doch by zyne wederkomst zeide de koning, dat hy een vast besluit genomen hadt; dat hy voornemens was over de echticheiding te laten oordeelen door de kerkvoogden van zyn koninkryk, en vervolgens eene andere gemalin te nemen. De bisschop vertoonde hem, dat de koningin zich van het vonnis op een hoger rechtbank beroepen zou. *Henrik* antwoordde hem, dat hy achttien jaren wel met haar hadt geleefd, en dat hy 'er nog wel vier of vyf met haar leven zou. Dat hy aan den anderen kant niet geloofde, dat zy zich zou beroepen van een vonnis, het welk hy voornemens was te laten geven door den aartsbisschop van Kantelberg, door de bisschoppen van Rochester, van Ely, en van Londen, voor welke zy achting hadt, en eindelyk, dat dit de weg was, welken hy wilde houden. Men zegt, dat hy daar van kennis gaf aan *Karel* den V, en dat hy niet van besluit veranderde, dan na dat de paus in vryheit was gestelt. Dat hy alstoen geloofde, dat het beter was zich by hem aan te geven, op dat het pausselyk gezag de tegenkantingen der daar hy belang hebbende partyen mogt beletten.

Dit besluit genomen zynde, deedt men *Staphilei* naar Orviëto, daar de paus was, vertrekken, en kort daar na deedt men hem volgen door *Stephanus Gardiner*, en door *Eduard Fox*. Zy hadden bevel om gezamender handt aan de zake te arbeiden, en den paus geen rust te geven, voor dat hy hen hadt toegestaan de bulle, welke zy van hem verzochten. *Staphilei*, deken van de Rota, was wonderlyk afgerecht in de zaken van het hof van Rome: daarenboven scheen hy overtuigt te zyn van de rechtmatigheit der echticheidinge, het zy door een onzydig oordeel, het

1528. en den brief van *Cassali* van den 13 January dizes jaars.

De paus raadt den raakbezorger des konings, over zyne echticheiding te doen oordeelen door de kerkvoogden van zyn koninkryk, en aansonts te hertrouwen.

* Formaliteiten. Lorenzozo Pucci.

De koning neemt een vast besluit daar omtrent.

Waarom hy van gevoelen veranderd.

Nieuwe afgezanten van *Henrik* den VIII by den paus.

1528.

het zy door believing voor den koning, het zy door vooringenomenheit tegen den keizer, welken hy niet beminde. *Stephanus Gardiner* was als toen geheimfchryver der bevelen van den kardinaal *Wolfey*, en wierdt voor een ervaren man in het geestelyke recht gehouden. Daarenboven was hy van een levendigen geest, indringende, buigzaam, en tot alles bekwaam. Naderhandt wierdt hy bisschop van Winchester, en speelde vroomde rollen in het einde dezer regering, en onder die van *Eduard* en van *Maria Fox* (a), als toen grootaalmoezenier, hadt den naam van een der eerste Godgeleerden van het koninkryk te zyn. Hy is naderhandt geweest bisschop van Hereford.

Men zegt, dat het *Stabilei* was, die aan den paus het ontwerp bragt, waar van wy op eene andere plaats gesproken hebben, door *Wolfey* opgemaakt met den koning van Vrankryk, zo wel als met den koning zynen meester, om zich te doen benocmen tot algemenen stedehouder van den H. stoel. Dit ontwerp behelste, dat, om de belangen van de kerk te ondersteunen, *Clemens*, volgens de gedachten van de koningen van Vrankryk en van Engelandt, moest doen treden door de kardinalen, de welke niet gevangen waren, tot de verkiezinge van een algemenen stedehouder van den H. stoel; dat die geen, de welke met dit ampt zou bekleed zyn, door de twee koningen geholpen zynde, door zyne voorzichtigheit en door zyne dapperheit zou herstellen het gezag der pausen, het welk *Karel de V* onder de voet hadt getreden, en den paus volkomen in vryheit stelden. *Clemens* zag dit voorstel aan als een toelag van *Wolfey* op zyn pauschap. Hy giste wel, dat deze staatzuchtige kerkvoogdt zich zelve betekende door de hoedanigheden, de welke hy aan dezen algemenen stedehouder toekende, wiens verkiezing hy bewerkte; en hy oordeelde, dat hy, niet te vrede met zich door zyne kuiperyen de eerste maal, dat de stoel zou open vallen, zich tot paus te doen verkiezen, voornemens was hem den voet te ligten, schoon hy nog in het leven was. Dit diende niet voor de zaken van zynen meester.

De paus vertoont over het verzoek van de bulle van algemenen stedehouder voor den kardinaal *Wolfey*.

* *prastanotaris*.

Stabilei was aangekomen voor *Fox* en *Gardiner*. Men deedt deze twee laatsten niet vertrekken, voor dat de beauptfchryver * *Gambara* van wegens *Kuigt* te Londen was gekomen, zynde met de eerste bulle, waar van wy boven gesproken hebben, belast geweest. De koning was daar niet vergenoegt over; en ziende de slechte oprechtigheit, of de vreeze, van den paus, hadt hy gezegt, dat byaldien de paus altydt vervaart was voor de wapenen voor den keizer, hy andere middelen moest zoeken om zich te voldoen. Hy ontveinsde echter zyn misnoegen; en de twee afgezanten, de welke men na *Stabilei* deedt vertrekken, bragten zeer toegenegene brieven van den koning mede, als mede zeer onderdanige van den kardinaal *Wolfey*. Men belaste *Cassali* ook, zich in zyne aanzoeken te gedragen met zo veel ingetogenheit, dat hy geen reden van klagten aan den paus gaf; en van hem te verkrygen, dat hy by den kardinaal *Wolfey* een anderen afgezant voegde, die in Engelandt zou komen, om gezamentlyk voorzitters te zyn in de rechtspleging over de echtscheidinge. Men stelde daar toe den kardinaal *Laurens Campeggio* voor,

Herbert LeGrand Barnet.

Aanzoek van den koning om van den paus te verkrygen de benoeming van twee gezanten, om over de

(a) Men moet hem niet nemen voor *Richard Fox*, bisschop van Winchester.

die door den koning met het bisdom van Salisbury was begiftigt, en binnen Rome een schoon paleis bezat, mede door de mildadigheit van *Henrik* gebouwt, om de woonplaats der Engelsche afgezanten te zyn. De koning bedankte in een brief den paus voor het goede bescheidt, dat hy aan hem door zynen afgezant hadt gegeven, en badt hem, spoedelyk te volvoeren het geen hy begonnen hadt, om zyn gewisse gerust te stellen. Hy verzekerde met eenen de kardinalen van zyne erkentnisse voor den dienst, dien zy hem bewezen hadden, en die gene, welke hy in het vervolg zou hebben voor hunnen yver, hem verzoekende, de uitspraak van zyn geding te verhaasten. Doch de brief van den kardinaal is van eene byzondere schryfaardt. *Heilige Vader*, zegt hy, *ik werp my neder voor uwe voeten; ik bezweer u, byaldien gy my aanziet als een Christen; en byaldien gy my aanmerkt als een kardinaal; indien ik deze uitmuntende waardigheit niet onwaardig ben; indien ik niet ondankbaar ben geweest aan uwe weldaden; indien ik eenigen dienst aan den H. stoel heb bewezen; indien ik getracht hebbe niets te doen tegen de gerechtigheit; indien, eindelyk, de belangen van myne welvaart u kunnen aandoening geven; ik bezweer u, zeg ik, acht te slaan op myn nederigste verzoek. Ik betuige dan voor uwe Heiligheit, dat byaldien het voornemen van den koning my onrechtmatig toefchoen, ik my veel eer zou becluytigen, het zelve te beletten, dan u het zelve aan te bevelen: maar ik vreeze, dat byaldien uwe Heiligheit, bevreest voor den keizer, aan den koning, mynen meester, weigert eene gunst, de welke de gehele wereldt geloofst gegrond te zyn op de Goddelyke en menschelelyke rechten, hy, te zamen met de andere Christen vorsten, een besluit zal nemen, bekwaam om het gezag van den H. stoel te verminderen.*

De koning gaf last aan *Cassali* om by den kardinaal van de Vier Kronen, over wien hy wel te vrede was, te vernemen, wat hem het best zou behagen, of tapytwerken, of paarden, of een servies van goudt en zilver. Hy belaste hem ook den zelve te verzekeren, dat hy, om zynent wille, eene koninklyke mildadigheit zou laten blyken tot het opbouwen van de *St. Pieterskerk* in het Vatikaan; een werk, het welk de paus en het ganfche genootfchap der kardinalen ter herte nam, en deze kardinaal meer dan alle de anderen.

Dat gene, het welk de zaakbezorgers van den koning te verhandelen hadden, raakte de vervaardiging van eene nieuwe bulle, veel breder dan de eerste, waar van *Gardiner* en *Fox* een ontwerp hadden medegebragt. Men bragt de redenen voor den dag, die de vrylating van *Julius den II* vernietigden. Men zeide, dat eene zodanige bevryding strydig was tegen de Goddelyke wet, ten minste wanneer de zelve op geen genoegzaam voldoende bewyzen gevestigt was. Dit was eene verzachting voor dat gene, het welk men kwam te zeggen tegen de deugdelykheit van de bulle. Men deedt vervolgens aan den paus zeggen, dat om den koning van Engelandt te belonen voor de dienften, de welke hy aan den H. stoel bewezen hadt, en om voor te komen de ongelukken, met welke zyn koninkryk gedreigt wierdt, door de tegenwerpingen, de welke men tegen zyn huwelyk maakte, zynde zodanig, dat de zelve de opvolging in het ryk twyfelachtig maakten, hy zodanig een kardinaal

1528, echtscheidinge vonnis uit te spreken.

Zeer dringende brief, van *Wolfey* aan den paus om de echtscheiding te verwerven.

Aanbiedingen des konings aan den kardinaal van de Vier Kronen. Zie in de *Verzamelingen* van *Barnet* den brief van den kardinaal *Wolfey* aan *Cassali*.

Nietigheit van de vernietiging van het huwelyk van *Henrik* en *Catharina* door paus *Julius den II*.

Wat men van *Clemens den VII* elsfchte.

8. en van ali den a-ry z-acht-ning doen rdce- door ker-ogden n zyn min- k, en n-nts te trou- en. *Forma- tien. Leren- e Pauci.*

De ko- ing ceemt en valt eluit om- tent.

Waar- om hy van ge-voelen verandert.

Nieuwe afgezanten van *Henrik den VIII* by den paus.

1528.

naal hadt afgezonden, wiens naam men niet uitdrukte, tot zynen gemachtigde in deze zaak. Dat hy aan den zelven de macht gaf, daar over te oordeelen met den kardinaal van Jork, of alleen de vrylating van *Julius* den II te vernietigen, byaldien zy bevonden, dat de zelve door overlying en op eene valsche verklaring verkregen was, en om de partyen toe te staan weder te trouwen, zonder dat dit tweede huwelyk zou kunnen nadeel lyden door beroepingen, of tegenbetuigingen van eene der partyen. De paus verklaarde daarenboven, dat hy deze twee kardinalen tot zyne stodehouders aanstelde, met eene volflagte macht, dat hy zich verplichtte hun vonnis te bevestigen; en dat hy hen ook de macht gaf om wettig te verklaren de kinderen van het eerste bedde, byaldien zy daar redenen voor vonden. Men deedt dezen paus ook zeggen, dat hy zich ontdoet van het vermogen om zyne bulle te herroepen, en de rechtsvordering van de zelve te strekken. Dat hy wilde, dat zyne afgezanten het geding zouden vervolgen, wat 'er ook van komen mogt; en dat alle de brieven van herroeping, of opschorting, welke men van hem, door hem gedung daar over lastig te vallen, zou kunnen bekomen, van geen kracht zouden zyn.

François
de I
voegt
zync
aanzoeken
by
die van
Henrik
M. Herbert
M. Burnet
De vader
Orleans
in zyne
Geschiedenis
der ontberingen
van Engelandt.
Tweede
brief van
Wolsey.

Men kan uit deze onderrechting kortelyk zeggen, dat de koning als toen nog het voornemen niet hadt om de prinses *Maria* van de erfvolginge uit te sluiten, of ten minste, dat hy zulks ontveinsde, doordien hy zorg droeg om deze prinsesse te wettigen. Naderhandt veranderde hy van gedachten: doch het was na dat hy door de gedrag der koninginne verbittert was geworden. De koning van Vrankryk voegde het aanzoek van zyne afgezanten by die der Engelsche staatsdienaars, en hy zelf schreef in nadrukelyke bewoordingen aan den paus. De kardinaal *Wolsey* schreef aan hem mede een tweden brief. Hy liet hem weten, dat hy aan den koning voor hem zyn woordt hadt gegeven; dat 'er geen middel meer was om de echtscheiding uit te stellen; dat de koning, zyn meester, aangenoopt door de knagingen van zyn gewisse, en afkerig geworden door de ongeuefelyke zwakbeden, welke de koningin gekregen hadt, haer niet meer wilde naderen; dat byaldien de paus hardnekkig bleef, men genoodzaakt zou zyn elders hulpmiddelen te zoeken; en dat, wat hem belangde, hy zo weinig gevaar zag, om den vorst toe te staan het geen hy verzoekt, dat hy alles, wat daar van kon komen, op de rekening van zyne eige ziel nam.

Burnet
LeGrand
Herbert
De paus
benoemt
de kardinalen
Campeggio
en
Wolsey
om over
de echtscheidinge
te oordeelen.
* *Legatus*
à *Latere*.
Hy
neemt
aan hun
gewysde
goed te
keuren.

Eindelyk benoemde de paus, op de aanhoudingen van *Gardiner* en van *Fox*, ondersteunt door *Cassali* en *Staphilei*, in de volle vergadering der kardinalen, den kardinaal *Laurens Campeggio* tot zynen gezant* in Engelandt, gevende hem macht, om met den kardinaal van Jork uitspraak te doen over de duchtigheid van het huwelyk, aangeaan tusschen *Henrik* en *Catharina*, waar van hy eene bulle deedt vervaardigen, zodanig, als de koning de zelve wenschte (a). Hy gaf ook eene belofte, met zyne handt ondertekent, by welke hy zich verbondt om het vonnis der twee afgezanten te bevestigen, en verplichtte zich van hen niet te zullen herroepen, en noch de zaak, noch hunne rechtsvordering slepende te houden; ten minste, indien men geloven mag het afschrift, het welk de Engelsche geschiedenischry-

(a) Zie deze bulle, getekent te Orvieto den 6 Juny des jaars 1528, in de *Verzamelingen* van den Here *Burnet*, I Deel, en in het XIV Stuk van de *Acta Publica*, fol. 237.

ver* daar van aanhaalt, en het welk hem waarschynlyk toefcheen, hoewel hy niet met zekerheit kon spreken van het oorspronkelyke, het welk, gelyk hy zegt, bleef in handen van den pausselyken afgezant, zo wel als de bulle. *Campeggio* hadt zich wel van dusdanigen last willen ontslaan, de welke hem noodwendig bloot stelde voor de granschap des keizers, of voor den haat van den koning van Engelandt. Hy verontschuldigde zich, dat hy te zeer met de jicht gekweld was; maar men gaf daar geen acht op. Hy stelde nochtans zyn vertrek uit zo lang als hy kon: de aanbiedingen, welke de Engelsche staatsdienaars hem deden van paarden, geldt en reistuig, deden hem zyn vertrek niet verhaasten. Men zeide derhalven recht uit tegen hem, dat byaldien hy niet spoedig vertrok, de koning zich zou verbeelden, dat hy zyne zyde verlaten hadt, en die van den keizer aangenomen. Men voegde daar by, dat zo hy de eer der kerke voor eenige andere zaak stelde, en de verwachting van eene aanzienlyke beloning niet wilde verliezen, hy geen oogenblik diende te verzuimen. Deze redenen bewogen hem; hy begaf zich op weg: doch hy kwam niet voor de maandt van October in Engelandt. Hy bragt met zich des pausen brief. Daar zyn 'er, die voorwenden, dat die geen, welken men ziet by de Engelsche schryvers, niet de zelve is, en dat deze laatste niet dan een afschrift is van den gene, welken de paus ondertekende gedurende zyne gevangenis; dat men ondertusfchen den zelve dagtekende van Orvieto, en dat men zeide, dat hy gegeven was op den 17 December des jaars 1527.

Gardiner kwam te rug met den afgezant. Hy stondt, gelyk wy boven gezegt hebben, in de gunst van den koning van Engelandt, en was echter niet verdacht by *Karel* den V, die zich voor de koninginne, zyne moeie, verklaarde. In het tegendeel hadt hy altydt aan zyne belangen verbonden gefchienen in de verschillen, de welke deze vorst met Vrankryk gehad hadde, en deze laatste kroon hadt gewilt, dat men een anderen benoemde. Het was daarom, dat de bisschop van *Bajonne* trachtte hem by *Wolsey* verdacht te maken. Het was ook niet zonder reden. De paus droeg zich altydt gematigt tusschen den koning van Engelandt en den keizer. De laatstgenoemde zocht hem met de wedergeving van *Cervia* en *Ravenna*, en met de belofte van de oogmerken van het *Mediceesche* huis te zullen begunstigen, aan zyne zyde te trekken. Hy benoemde dan een afgezant, de welke hem niet onaangenaam kon zyn. Hy deedt meer, volgens het zeggen van zekeren schryver*, die aan de voorstanders der koninginne niet verdacht kan zyn, te weten, het was door zyn bedryf, dat deze afgezant zyn vertrek zo veel hy kon vertraagde; en dat, wanneer hy genoodzaakt was te vertrekken, de paus hem voornamentlyk beval, krachtadiglyk te werken aan de wederverzoeninge van den koning met de koninginne, en dat hy aan de andere zyde, byaldien hy daar in niet kon slagen, geen oordeel zou vellen ten voordeele der echtscheidinge, ten zy hy hem te voren daar over hadt geraadpleegt. En dit zy, voegde de paus daar by, *bet alleraangelegenste gebeem van uwen last*. Dus was de bulle wel tot voordeel van den koning; maar daar waren geheime bevelen, de welke de rechten bewaarden van de koninginne en van den keizer; waar uit men kan oordeelen, of het de geest was van den Godsdienst, of die

1528.

* *Burnet*.

Campeggio
wil
zich
gaarne
ontschuldigen
van de
ze last.

Hy be-
geeft
zich op
weg.

Campeggio
ver-
bonden
aan de
belangen
van den
keizer.

Keizer
Karel
den V
leidt den
paus on-
den tin.

* *Sander-
rus*.

Gehei-
me be-
velen
van den
paus

die

1528. die der staatkunde, de welke den paus zo een gedrag inboezemde. Daar is weinig aan gelegen, of deze gezant een welgeschikt leven lydde, dan of hy tot spelen en de vrouwen genegen was, of de zoon, welken hy medebragt, een bastaardt was, dan of hy hem hadt uit een wettig huwelyk, voor dat hy den geestelyken staat omhelst hadde. Dit is waar, dat hy een bekwaam man was, zynde langs vercheide trappen tot het kardinaalschap opgeklimmen; dat hy geweest was stadvoogdt van Parma en Piacenza, en dat hy alstoen het gezantschap van Rome hadt. Hy is naderhandt geweest pausselyk afgezant in Duitschlandt, en hy was voorzitter in de algemene kerkvergadering van Trente. Maar na dit alles komen zyne yverigste voorstanders † daar in overeen, dat hy baatzuchtig was; dat men ten zynen huize speelde, en dat hy zyn best deedt om het geluk van dezen zone te bevorderen, die voor een bastaardt wordt gehouden door die genen; die den vader afinalen als een man, die door zyne ongebondenheit al de wereldt ergerde.

Voor dat hy in Engelandt aanlandde, woedde in het meeste gedeelte van des zelfs provincien eene algemene landziekte. Zy was van den zelven aardt als die, de welke zich voor de eerste maal in dit koninkryk opdeed in het begin der regeringe van Henrik den VII, en die men de Engelsche zweetziekte noemde. Zy sleepte zeer veel volk weg, en baarde eene grote ontfelstenis. De Franche afgezant de Bellay, bisschop van Bajonne*, die door deze ziekte, naar men zegt, gelyk anderen, wierdt aangetast, voegt 'er by, dat meer dan honderd duizend menschen hunnen uiterste-wille gemaakt hadden. Alle de genen echter, die daar van aangetast wierden, stierven niet. Hy zelf ontkwam het niet alleen, maar hy zegt, dat van veertig duizend, die te Londen daar van zick waren, niet meer dan twee duizend stierven. Hy verhaalt ook, dat deze besmettelijke ziekte, gelyk aan die van den jare 1486, genezen wierdt met zich in de rust te houden, en dat de minste koude de zelve dodelyk maakte. Het huis des konings was 'er niet van bevryd, en twee van zyne kamerlingen stierven daar van. Nochtans vertrok hy uit Londen, alwaar de ziekte begon, eerst een maandt daar na. Hy biechtte alle dagen, en nam op alle heilige dagen het Avondmaal. Dus boezemt de vrees voor de doodt eene Godvrucht; het zy waar, of gemaakt, in Anna Boulein was toen by haren vader in het landschap van Kent, alwaar deze zweetziekte heviger was dan in eenige andere provincie. Ze spaarde deze meestereffe des konings niet; haar vader en zy waren daar dodelyk ziek aan, maar beide wierden weder herstelt. Weinig tyds daar na kwam Anna Boulein weder aan het hof §. De koning hielt zyne liefde niet meer geheim; en ondertuschen gaf de koningin, van welke hy nog niet gescheiden was, geen kwaad gezicht meer aan deze hare medevryster, en heeft 'er nooit klagten over gedaan: een onwederprekelyk bewys van de wysheit van deze juffer, zo wel als van de zachtzinnigheit der koninginne.

Het was in dien tydt, dat men openbare vertogen zag, niet alleen aangaande de minnaryen des konings, maar ook van het voornemen, dat hy hadt genomen van met Anna Boulein te trouwen, en dat het alleen op dien voet was, dat zy zyne liefde beantwoordde. Twee

brieven, welke zy schreef aan den kardinaal Wolfey, waar van oorspronkelyke bewaart zyn, laten ons niet toe daar aan te twyffelen. Zy zyn al te seldzaam om in onze Geschiedenis niet ingelacht te worden. De naam van Anna Boulein is zo vermaard, en de hertstocht, welke de koning voor haar hadt, zo ongemeen, dat men by zich eene sterke genegenheit gevoelt om alle de byzonderheden daar van te weten. Boven al bemint men dat gene, het welk oorspronkelyk is; en deze brieven zyn zo wydlopijg niet, dat zy den Lezer zouden vervelen. Men zal uit den styl zien, in welken zy geschreven zyn, hoedanig byna en het gemoedt, en het verstandt van deze jonkvrouwe waren. Ten anderen zal men daar uit zien de weinige waarschynlykheit, welke men heeft, dat zy een onverzoenlyken haat tegen den kardinaal Wolfey hadt opgevat twee jaren te voren, ter oorzake van het verbreken van haar huwelyk met den erfgenaam van het huis van Northumberlandt: zo dat deze schryvers zekerlyk hebben misgetast, die deze daadt verhalen; zo wel als in het gene, dat zy daar by voegen, van het voornemen, alstoen door den koning en zyne meestereffe genomen, om dezen kerkvoogdt te bederven. Zy verdient veel eer dan een ander geloof te worden. Laat ons haar dan zelf horen spreken.

Mylord, zegt zy in den eersten van hare brieven, ik bids u zeer eerbiedig om vergiffenis, dat ik zo stout ben van door een eenvoudigen en kwalijk geschreven brief u in uwe bezigheden te storen. Het is eene uitwerking van de blydschap, met welke ik verstaan hebbe dat gy eene volkome gezondheid geniet. Ik zal nooit ophouden in myne gebeden Godt te smeken, dat hy u in een zo gelukkigen staat wil bewaren; en ik zal daar door trachten my te kwytten van een gedeelte der verplichtingen, de welke ik aan u hebbe. Ik weet, welk eene moeite gy voor my genomen hebt, en dat gy u om die reden dag noch nacht rust hebt gegeven. Ook beslaat, myn Heer, al de vergelding; welke ik u voor zo vele goedheden kan geven, alleen in u te beminnen, meer dan eenig mensch ter wereldt na den koning. Gelyk nu myn gedrag tot nog toe deze verzekeringen niet heeft tegengesproken, zo belove ik my, dat het zelve in het toekomstige deze betuigingen niet onwaar zal maken. Ik vliee my zelve daarenboven, dat gy daar van overtuigt zyt. Voor het overige, Mylord, ben ik overduidig van u eenig berecht aangaande den pausselyken gezant te horen: want ik verzeker my, dat het zelve goed zal zyn, byaldien de zaken van u komen. Ik weet, dat gy daar over zo wel ongerust zyt als ik, en dat gy, ware het mogelijk, daar over nog ongeruster zoudt zyn. Doch men moet de uitkomst afwachten, en niet ophouden te hopen. Ik ben, myn Heer, met alle bedenkelijke eerbiedigheit, uwe zeer nederige dienareffe, ANNA VAN BOULEN.

In dezen brief stondt een naschrift* van des konings eige handt, zynde in deze woorden begrepen: Die gene, die tegenwoordig aan u schryft, laat my geen rust, ten zy ik eenige regels voege by haren brief. Doch schoon gy hier maar eenige weinige woorden van my zult vinden, zo gelieft de zelve echter ten goede te nemen. Wy wenschen u beide te zien, en wy verheugen ons daar over, dat gy de woede der pest gelukkig ontkomen zyt. Ik twyffele niet,

1528. *zandlin-gen.* De koning neemt een besluit van met haat te trouwen.

Brief van deze meestereffe des konings aan den kardinaal Wolfey aangaande de liefde van dezen vorst.

* Apostille.

1528. *Barrot.*
Campygio wil zich gaarne ontichudigen van dezen laet.
Hy be-geen zich op weg.
* Zie xy-ne brieven in de Verzameling van le Grand.
Godvruchtigheid des konings gedurende deze ziekte.
* Sanderus.
§ Zie den brief van den bisschop van Bajonne van den 9 Decembar.
De koningin handelt Anna Boulein beleedelyk.
Barrot in zyne ver-

1528. of der zelve kwaadaardigheid zal over zyn, voornamentlyk voor die genen, die matig leven, gelyk ik weet dat gy doet. Wy zyn moeielyk, dat wy nog niet boren, dat de afgezant van den paus in Frankryk is aangekomen. Doch wy hopen wel haast door uwe zorge en naarstigheit uit die verlegenheit te geraken, geholpen zynde door Gods zegen. Dit is al het gene, dat ik u voor tegenwoordig te zeggen hebbe. Ik voege daar by, dat ik u toewensche zo veel voorspoed en gezondheid, als zy u kan wenschen, de welke u dezen brief schryft. Onder stont: uw goede koning en vriendt, HENRIK.

Wy kunnen niet voorby eenige aanmerkingen te maken over de bewoordingen van dezen brief, en des zelfs naschrift. Het is, dat zy niet ricken naar de ongebondenheit eener misdadige herts-tocht. Noch de koning, noch zyne meesteresse, bedienen zich van die uitdrukkingen, de welke de verdorvendheit van het hert te kennen geven, des zelfs vleeschelyke gevoeligheit ontdekkende. Nochtans schreven zy in het driftigste hunner liefde, en in de onverduldigheid om daar van de vervulling te zien: doch door wettige middelen. Men moet wachten, zegt de meesteresse, en niet ophouden te hopen. Wy zyn moeielyk, dat des pausen afgezant nog niet gekomen is, zegt de koning: doch wy hopen wel haast uit die verlegenheit te geraken door uwe zorge, geholpen door Gods zegen. Men roept de Goedelyke hulp niet aan tot onkuische minnaryen. Anna Bouleyn drukt zich uit met de zelve zuiverheit in haren tweden brief. De zelve luidt aldus:

Tweede brief van Anna Bouleyn over het zelve onderwerp.

Mylord, ik heb aan u de uiterste verplichting wagens de eere, de welke gy my hebt aangedaan, latende my tyding van u toekomen, en zedende aan my een zo schoon en zo ryk geschenk, als ik van u ontfangen hebbe. Hoe grote verplichting ik heb voor uwe goedbeden, kan ik de zelve niet genoeg voortzetten, en daarenboven zou ik, zonder u, my niet weten te bedienen van dat gene, het welk gy voor my doet. Van alle voldoening, de welke ik tot nog toe ontfangen hebbe, ben ik u een gedeelte verschuldigt, en daar door vinde ik my verplicht u te beminnen meer dan enig mensch ter wereld, behalven den koning. Ik bidt u te willen geloven, dat niets bekwaam zal zyn om my ten dezen opzichte van gevoelen te doen veranderen, en dat, zo lang als ik zal leven, ik zal trachten u dienst te doen, geveenaart naar uwe weldaden. Wat belangt de gevaren en de verwarringen, in welke de besmettelijke ziekte u geworpen heeft, ik danke Godt daar voor, dat hy bewaart heeft de twee personen, voor welcher bewaring ik zo vele wenschen gedaan hebbe, namentlyk den koning en u. Voor het overige twyfel ik niet, of gy beide zyt bespaart tot grote voornemens, by Godt alleen bekend. Ik verlange vuriglyk om de aankomst van den pausselyken gezant te verstaan: want indien het den Heere behaagt, dat deze zaak afgedaan worde, bidt ik hem in myne gebeden om een spoedig besluit. Het is alsdan, Mylord, indien myne hope my niet bedriegt, dat ik my in staat zal zien, om te erkennen de ongemene moeite, welke gy u om mynent wille aandoedt. Tot dien tydt toe verzoek ik u mynen goeden wille voor de werken te nemen, in plaats van het vermogen, dat ik niet zou weten te verkrygen, dan door u. Ik volharde in Godt voor uwen voorspoed te bidden, en om u te bewaren in dezen staat van groosheit, in welken gy tegenwoordig zyt, en ik ben, Mylord, met alle mogelyke erkentnisse, uwe zeer nederige en zeer geboorzame dienaressse, ANNA VAN BOULEN.

Het is onmogelyk de twee brieven overeen te brengen met den haat van Anna van Bouleyn tegen dezen kardinaal, noch met de ongunst van dezen staatsdienaar. Zyne gunst schitterde daar in veel groter door dan ooit; en byaldien des konings meesteresse zelf toevlucht tot de zelve nam, is het zeker, dat zy der zelve vermogen kende, of dat zyn ze gezag wreefde. Echter ziet men uit de brieven van den Franschen afgezant, den bisschop van Bajonne, dat de kardinaal moeielyk was des konings minnedrift te zien, doordien hy hem met eene Fransche prinsesse wilde doen trouwen, doch hy verburg zyn misnoegen. De afgezant zegt daarenboven, dat 'er een gerucht liep, dat Wolsey, hebbende de vryheit genomen, den koning daar over aan te spreken, de zelve hem daar over kwalyk hadt bejegend. Hy voegt daar by, dat deze kerkvoogdt hem gesproken hadt van den afkeer, welken hy tegen het hofleven begon te krygen, en van het voornemen, het welk hy hadt, om zich daar van te ontdoen, zo haast als hy den koning met Anna van Bouleyn zou getrouwt zien. Dat hy voorzag, zegt de afgezant, dat dit huwelyk zynen ondergang zou bevorderen. Het is wel waarfchylyk, dat Wolsey, die getracht hadt den koning elders te verbinden, inderdaad niet wel te vrede was, te zien, dat deze drift, welke hy in het eerst voor eene minnary opnam, in een huwelyk zou veranderen: doch hy hadt zyn misnoegen verborgen. Hy kende den geest zynes meesters, zynde de yverzuchtigste vorst van de wereld, en wiens gramfchap verschrikkelyk was. Ten anderen wist hy wel, dat de liefde onder alle gemoedsbewegingen die gene is, de welke het allerminste tegenpreken kan velen. Dus was 'er dan geen veiligheid voor hem geweest het geluk eener meesteresse te dwarsbomen, die over het herte des konings hadt getriomfeert. Het was om die reden, dat hy, wel verre van zich daar tegen aan te kanten, gelyk wy gezien hebben, met drift by den paus aan de echticheidinge van Henrik en Catharina arbeidde.

De afgezant van Anna van Bouleyn en van Henrik met zo veel ongeduld verwacht, kwam eindelyk te Londen. Hy wierdt aldaar ontfangen met eerbewyzingen, met zyne bedieninge overeenkomende, en ter gehoor ingeleid by den koning met de gewone plegtigheden. In de pluimstrykende aanspraak, welke hy aan dezen vorst deedt, gaf hy hem den heerlyken tytel van verlosser van den paus en van de stad Rome. Hy verzekerde hem, dat zyne Heiligheit daar over alle mogelyke erkentenis hadt, en dat hy voor hem doen zou in alle gelegenheden, voornamentlyk in de zake der echticheidinge, alles, wat een goede zoon kon verwachten van een mildadigen en toegenegen vader. Des anderen daags hadt hy gehoor by de koningin. Het was om haar aan te raden, den geestelyken staat aan te nemen, en de wereld te verlaten, op dat men in het vervolg zou kunnen voortgaan tot het vonnis der echtscheidinge met meer eere voor haar, dan wanneer men daar toe zou treden na haar vertrek. Doch hy vondt haar daar toe niet geneegen: in het tegendeel scheen zy meer genoeg aan het hof te hebben, dan zy ooit te voren gehad hadde. Zy bevondt zich by alle grote feesten; zy was by alle vermakelykheden tegenwoordig; zy was altoos tegenwoordig op de baalen; zelfs geliet zy zich voor het volk te verschynen met eene blygeestigheid, de welke haar anders niet

Zie de Verzameling van Le Grand, Burnet.

Gevoelen van Wolsey wegens de gemoedsdrift des konings voor Anna van Bouleyn.

Herbert, Burnet, LeGrand. Aankomst van Campeggio te Londen.

Algemeene verzekeringen, welke hy geeft aan den koning.

Hy wil de koninginne raadten om het geestelyk kleed aan te nemen.

Levenswyze der koninginne geïllustreerd te gemen de oogmer-

1528. niet eigen was; minder met voornemen om aan den koning te behagen, dan om hem te beschimpen. Dit was de uitlegging, welke velen gaven aan eene blygeestigheid, de welke haar niet aangeboren was, en die ten anderen zo weinig overeenkwam met den staat, in welken zy zich thans bevondt. Men zeide, dat zy beter zou gedaan hebben Godt te bidden, haar eene gelukkige uitkomst te geven van de allergewigtigste zake van haar leven. Men beschuldigde haar ook deel gehad te hebben aan de murmuringen van het volk, en aan eene zamenzwering tegen den persoon des konings en van den kardinaal. Ten minste verdacht men haar daar in, en men dreigde haar, dat men haar niet zou sparen, byaldien zy schuldig wierdt bevonden. Waarichynlyk was het een kwalyk gegronde achterdocht. Wat 'er van zy, zy betoonde zeer veel verachting voor de bedreigingen, de welke men haar deedt; en wel verre van daar bevreesd over te zyn, deedt zy des te meer koenheit blyken. Zy nam zeer kwalyk op de plichtpleging van den pausselyke gezant, en gaf hem ten antwoordt, dat zy nooit zou toelhaan de vernietiging van een huwelyk, het welk de kerk hadt goedgekeurt; dat zy ten anderen niet voor hare rechters zouerkennen, personen, zo eenzydig, als hy en *Wolsey*. Anderen zeggen*, dat zy zediglyk antwoordde, dat zy van zich zelve niet kon sichikken zonder het goedvinden van hare neven. Dit was de keizer, en zyn broeder *Ferdinand*. De gezant schreef 'er over aan den paus, van wien hy antwoordt verwachtte eer hy verder ging. Het duurde vier maanden voor dat het zelve kwam, of liever, het kwam nooit, en de zaak bleef altydt dralende; tot dat eindelyk de koning, deze uitstellen niet langer kunnende vedragen, *Campeggio* in zyne belangen bragt, en de zittingen een aanvang deedt nemen.

Zy weigert hare toestemming te geven tot de echtscheidinge, en vraakt de pausselyke gezanten.

Zy veracht de bedreigingen.

Zy weigert hare toestemming te geven tot de echtscheidinge, en vraakt de pausselyke gezanten.

Zy veracht de bedreigingen.

Zy weigert hare toestemming te geven tot de echtscheidinge, en vraakt de pausselyke gezanten.

Zy veracht de bedreigingen.

Zy weigert hare toestemming te geven tot de echtscheidinge, en vraakt de pausselyke gezanten.

Zy veracht de bedreigingen.

scheidenheit niet verdacht was. De paus antwoordde daar strax met fierheit op. Hy zeide, dat *Campeggio* zynen last opvolgde, met te weigeren de bulle te laten zien; dat hy zulks niet hadt gedaan dan op de betuiging van *Wolsey*, dat de zelve niet zou gezien worden dan van hem en zynen meester; dat hy *Campeggio* bevolen hadt de zelve te verbranden, na ze aan *Henrik* en aan zyne staatsdienaars vertoont te hebben, en dat hy berouw hadt van hem de zelve gegeven te hebben. Maar na eene korte aanmerking over de bedreigingen, de welke de gezant daar tusschen in mengde in zyne klagten, sprak hy met meerder gematigtheit. Hy zeide, dat hy zyn gegeven woordt zou nakomen, van het vonnis der pausselyke gezanten te bekrachtigen. Hy voegde daar by, dat het alleen aan hen stondt over de zake te oordelen, en dat hy de oorzaak niet was van de langwyligheit van *Campeggio*. Hy sprak de waarheit niet: hy hadt hem by zyn vertrek bevolen, het geding slegende te houden, en hy vernieuwde dit bevel in zyne volgende brieven. Voor het overige wilde hy het zien van de bulle niet toestaan. *Cassali* ontdekte het geheim daar van. *Clemens* was alstoen in onderhandeling met den keizer om *Cervia* en *Ravenna* weder te krygen, welke plaatsen de Venetianen hem onthielden. *Cassali* beloofde hem, dat de koning van Engelandt hen verplichten zou om deze twee plaatsen weder te geven. Dit konden paus niet verzetten, de welke ten aanzien van de bulle niets toegaf. Men weet wat de zelve behelsde: doch men wilde hem de handen binden, zich meester makende van het geestelyke rechtboek. Hy was al te behendig om zich te laten bedotten. Hy verbondt zich tot niet met al, wanneer hy beloofde het vonnis zynner gezanten te bekrachtigen, doordien hy wel wist, dat zy geen beslechtend vonnis zouden geven. Doch hy wilde niet toestaan, dat zy iets van de bulle zouden toegeven, doordien hy zich niet wilde in krakeel steken noch met den koning, noch met den keizer (a.)

De laatstgemelde brieven van de koninginne ontfangen hebbende, de welke hem onderrechten van de rechtspleging, welke men tegen haar te werk stelde, en de welke hem om zyne bescherming verzocht, was hy verheugt over de gelegenheit, welke zich aanbodt om den koning te belemmeren. Hy versterkte de koningin in haar besluit van geen geestelyk persoon te worden; hy beloofde haar by te staan met zyn gezag by den paus en het genootschap der kardinalen, en met zyne legers tegen den koning. Hy deedt met eenen bekwame mannen in de geestelyke rechtsgeleerdheit raadplegen over de nietigheit, welke men bybragt tegen de bulle van *Julius* den II. Men zag alstoen een brevet voor den dag komen, gehaalt uit de gedenkboeken van het hof van Madrid, het zy waar, of verdicht: want deze zaak is zeer betwist tusschen de daar by belang hebbende partyen. De zelve is gedagteken den 26 December des jaars 1503, en verhelpt de misflagen van de vrylatinge*, naar de pleitbezorgers der koninginne voorgaven. De anderen gaven het tegendeel voor. Men hadt daar in niet gebruikt, als in de vrygevinge, dat het huwelyk

(a) *Varillas* zegt, dat de bulle het huwelyk vernietigde, en dat *Campeggio* den koning moest verzekeren, dat hy de zelve zou afkondigen voor zyn vertrek, welk oordeel ook de aangestelde rechters mogten geven voos of tegen de echtscheidinge.

1528. over zyne klagte aan den paus. De paus keurt de daadt van zynen gezant goed.

Hy be-looft aan des konings zaakbe-zorger gestandte te zullen doen het woordt, dat hy gegeven hadt, om de echtscheiding goed te keuren. Waarom hy het zien van de bulle niet wil toestaan.

De keizer verzekert de koninginne van zynen bystandt.

Redenen voor en tegen de vrylatinge van *Julius* den II * *Dispen-satio*.

1528. Zie de Forta-melag van le Grand, Burnet. Gevoelens van Wolsey wegens de ge-moeds-drist da konings voor An-na van Boelen. *Herbert*, *Burnet*, *LeGrand*. Aan-komst van *Campeggio* te Londen. Algeme-ne ver-nederingen, welke hy geeft an den koning. Hy wil de koninginne verzekeren om het geestelyk kleedt aan te nemen. Levens-wyze der koninginne ge-stelt tegen de oogmer-niet

1528. van *Catbarina* met den prins *Arthur* misschien voltrokken was geweest. Men hadt dienftig gevonden het woordt van *misschien* daar uit te laten, om weg te nemen alle voorwendfel van tegenwerpingen, die 'er zouden kunnen gemaakt worden uit de voltrekking van het huwelyk tegen de bulle. Maar des konings pleitbezorgers ontwierpen eene andere tegen dit brevet, en zeiden, dat de voltrekking zeker zynde, deze daadt de nietigheid van de loslating wegnam, de welke in zo een geval niet kon toegestaan worden, ten nadeele zo wel van het Goddelyke, als van het natuurlyke recht.

De inwoners van Londen nemen de party van de koninginne 221.

De inwoners van Londen hadden tot nog toe geen belang genomen in de zake aangaande de echtscheidinge; maar de zelve begonnen zich nu te bewegen. De waardigheid van vorst dekt den zelve niet voor berispingen. Het is onmogelyk den menschen de vryheit te benemen om over de daden van een anderen te oordeelen, zonder die van den vorst uit te zonderen, boven al, wanneer zy geraakt worden door medelyden, of verontwaardiging. Deze twee bewegingen deden zich op in de Engelschen; de deugd eener ongelukkige koninginne, de welke men van den troon en de huwelyks koets wilde stoten, bragt hen tot medelyden: de genegenheit des konings voor eene omwaardige minnareffe, gelyk men zeide, die hare meesteresse des zelfs hert en de kroon ontroofde, verwekte hunne gramfchap. Daar waren zelfs grote heeren, de welke dit misnoegen aanstookten, het zy door de zelve beweegredenen, het zy dat zy daar toe door den keizer ingewonnen waren. *Wolsey*, die de kracht dezer party wilde ontdekken, klaagde daar op zekeren dag over voor een groot getal edellieden, en zeide, dat de keizer zich beroemt hadt, den koning uit des zelfs staten te zullen verdryven door zyne eigene onderdanen. Iemandt van hen antwoordde, dat dit woordt aan *Karel* den V over de honderd duizend menschen gekost hadde. *Wolsey* wilde niet meer weten; hy verwittigde daar den koning van, die geraden vondt een algemenen opstandt voor te komen. Hy deedt dan den hoofdschout van Londen en de voornaamste magistratspersonen ontbieden. Hy zeide tegen hen in tegenwoordigheid zynrer Raadsheeren en hovelingen, dat hy gewaarfchouwt was van de murmuringen van zyn volk; dat hy wel voor een oogeblik van den troon wilde affchappen, omtant zyne onderdanen rekenschap van zyn gedrag te geven; dat hy de knagingen van zyn gewisse niet hadt kunnen tegenstaan zwegens een huwelyk, dat hy geloofde tegen de Goddelyke wetten strydige te zyn. Dat hy van den paus rechtters verkrege hadt, die door hunne uitspraak zynen geest gerust stelden, van te voorzien in de rust van zyn volk, en de erfopvolging van zyn koninkryk te verzakeren; dat hy echter voor de koninginne altydt zou hebben al de achting en al de genegenheit, de welke hare deugd verdienden; dat hy voor het overige geloofde, dat zyne onderdanen voor het vonnis der pausselyke gezanten de zelve onderwerping zouden betonen, welke hy zelf voorgenomen hadt daar voor te hebben, en dat, kortom, indien iemandt zo stout was om van deze zake te spreken ten nadeele van de eerbiedt, welke men hem schuldig was, hy wel zou doen weten, dat hy meester was, en dat geen boofdt zo schoon was, of hy kon het doen vliegen.

M. Herbert.

De koning bleef daar niet by: om alle voorwendfels van misnoegen weg te nemen deedt hy

aan het volk, of aan zyne eigene zekerheit, eene offerhande van zyne liefde. Hy verzondt *Anna van Boulen* van het hof; hy gaf haar zelfs afscheidt op eene zo onheufche wyze, dat deze trotfche meesteresse betuigde, dat zy nimmermeer zou wederkomen: zelfs wanneer de vrees des konings vervolgens verdwenen was, en de liefde haar gebiedt in zyn herte weder innam, wilde hy haar weder herroepen: doch zy weigerde te gehoorzamen. Haar vader moest ten dien einde vermaningen en bedreigingen gebruiken: zy luisterde evenwel noch naar bevelen, noch naar de gebeden des konings, den welken zy handelde als een minnaar, die haar beledigt hadt; en door deze strengheit, het zy waar, of gemaakt, deedt zy hem gevoelen, dat het hem onmogelyk was haar te verlaten, zonder zich zelve te bederven: zo dat deze afwezendheit alleen diende om hem nog meer in liefde te ontsteken.

Aangenoopt door zyne hertstocht, en geen langer uittitel kunnende velen, zondt hy nieuwe zaakbezorgers naar Rome. Deze waren de ridders *François Brian*, en *François van Vannes*. Zy waren onder anderen gelast van den paus te verzoeken, ingevalle het vonnis der echtscheidinge hem te veel moeite gaf, den koning toe te laten twee gemalinnen te hebben, volgens de gewoonte, door de oude wet toegestaan. Men ziet uit een brief van *Cassali*, te Rome geschreven aan den koning op den 18 September des jaars 1530, dat de paus hem zelf naderhandt dit middel voorstelde: doch *Henrik* was toen niet genegen om het aan te nemen. Zyne twee afgezanten waren ook gelast bedreigingen te voegen by de verzoeken, en den paus te doen verstaan, dat byaldien hy zich naar de zyde van den keizer liet overhalen, de koning zich wel met zyn gehele koninkryk den Roomfchen stoel kon onttrekken, en ten voorbeelde dienen aan andere vorften, om het zelve te doen. Men boodt hem, om zich tegen den keizer te verzekeren, eene lyfwacht van twee duizend man aan, en men stelde hem een mondgefprek met *Karel* den V, *François* den I en *Henrik* voor. Hy keurde geen dezer middelen goed, voorgenomen hebbende zich zelf te beschutten, en van niemandt willende afhangen. Hy vreefde ten anderen, dat de Lutherfchen mogten triomferen, byaldien hy de bulle van *Julius* den II vernietigde. Eindelyk dreigde hem de keizer met eene algemene kerkvergadering, de welke altydt de schrik der pauzen is geweest, wanneer 'er by hunne verkiezinge, of in hun beleidt iets ongeregelds was, omdat zy bevreesd waren, dat men een toelag op hunne macht maakte. Verschrikt door zo vele redenen van vreeze, volhardde hy by zyn eerste besluit van alles aan den koning te beloven, op dat hy hem niet kwyd raakte, en van niets voor hem te doen, op dat hy den keizer niet mog vertoornen. Hy zondt nochtans *Campagna* naar Engelandt; doch het was alleen om den koning op te houden. Hier mede eindigde het jaar 1528. Byaldien *Henrik* zyne ware belangen geweten hadt, hy zou zyne schatten, gelyk hy deedt, met ydele bezendingen niet verkwyft hebben, noch om het Roomfche hof te winnen; hy zou de zelve in het tegendeel nuttiger besteed hebben om volk te werven, en den keizer een zo moeielyken oorlog aan te doen, dat hy niet in staat zou geweest zyn de zelve te dwarsbomen, door de vreeze, welke hy den paus deedt hebben. Men moet bekennen, zyne liefde verblindde hem. Van scheidsman van vrede en oorlog, gelyk hy te vo-

1528.

Hy verzondt *Anna Boulen* van het hof. Fierheit van deze juster. *Henrik* verliet der dan ook.

M. Herbert. M. Barret. Hy verdubbelde zyne aanzoecken aan het Roomfche hol.

Zyne zaakbezorgen mengden bedreigingen onder de beloften. De paus neemt het besluit om de vrylating van *Julius* den II te verdedigen.

Onder tusschen houde hy den leeningop-

Aanmerklingen over het gedrag van *Henrik* den VIII.

ren was, zag men hem zich verootmoedigen voor den Roomichen bisschop, en afbedelen de aanzochtingen van den koning van Vrankryk: zo dat hy verloor de vrucht, welke hy te verwachten hadt van een roem, de welke hem boven de allergrootste vorsten van Europa zou verheven hebben.

1529. Zie Bar- met en zyne Verzame- lingen.

In het begin van het volgende jaar kwamen Brian en Vannes in Italië, en Campana in Engelandt aan. Deze laatste hadt een geheim bevel, de bulle van den paus in te trekken, terwyl hy den koning in het openbaar zou verzekeren van de goede meningen des heiligen Vaders. Men geloofde hem, en men herriep Knigt. Gardiner, die met Campeggio weder overgekomen was, wierdt in des zelfs plaats gezonden, na dat hy vercéert was met den tytél van Raadsheer van Staat. Op zyne aankomste wierdt de paus ziek, en men wanhoopte aan zyne herstellinge. Wolfey kreeg toen nicuwe hope tot het pauschap, en de koning ondersteunde de zelve met al zyn gezag. De onderrechten, welke hy dien aangaande aan zyne afgezanten zondt, zyn zonderling. De zelve geven ons een net denkbeeld van de verkiezinge der pauzen; zo dat wy verplicht zyn, ons hier een weinig mede op te houden.

Ziekte van den paus. Hoop van Wolfey tot de pausfelyke waardigheid. Zyne kuiperyen derwegen.

De Colonnaas en de andere kardinalen van de keizerlyke party namen hunne maatregelen tot de verkiezing van een nieuwen paus. De kardinaal van Mantua trachtte de zelve te verbreken, en Farneze voegde zich by dezen laatste. Het Spaansche leger, dat in het koninkryk van Napels was, maakte hen vervaard: doch zy namen een besluit, dat byaldien het nader aantrok, uit Rome te vertrekken, en zich naar eene verzekerde plaats te begeven, na zich ontslagen te hebben van de bulle, de welke wil, dat de verkiezing ter zelve plaatse moet geschieden, alwaar de laatste paus overleden is. Verscheide kardinalen spraken toen voor Wolfey, voor welken hun genootschap eene ongemene achting gekregen hadt. Gardiner kwam in dezen tydt aan, beladen met brieven van dezen kerkvoogdt, wiens vertrouweling hy was, als mede met die van den koning. Wolfey belafte hem, gene zorgen, noch beloften, noch geschenken te sparen; op de tegenheit van ieder een acht te geven, de eenen te winnen met geldt, de anderen te overreden door drangredenen van het gemene best; en hen alle te doen begrypen, dat het welvaren van Italië daar aan gelegen lag, dat zy een onderwerp verkoren, het welk zou onderfleunt worden door al de macht van den koning van Engelandt. Deze vorst verzekerde het H. genootschap daar van van zynen kant, hen den kardinaal van York aanpryzende. Hy voegde by deze aanbiedingen die van Vrankryk, en hy gaf voor, dat niet alleen het belang der twee koninkryken, maar daarenboven dat van de gehele kerk hen moest verplichten tot eene zo rechtmatige verkiezinge. Hy hadt in zyne brieven een lyf van alle de kardinalen, ten getale van negen en dertig, nevens een byschrift †, ter zyde ieder naam, van het gene, het welk men te vrezen, of te hopen hadt van de eenen en de anderen. Men wilde, dat de afgezanten terstondt in het werk zouden stellen de beweegredenen van verstandt en het gemene nut: Maar, voegde de koning daar by, de aardt der menschen zodanig zynde, dat zy veelmalen minder werken door de reden, dan door eigenbaat, zo moeten beloven geestelyke ampten, geldsommen, beloningen. Het is ter zelve tydt nodig, dus vervolgende deze vorst, dat de kardinalen van onze zyde een

Henrik de VIII onderfleunt hem met al zyn vermoegen.

† Apost. titel.

Last, welken hy zynen gezanten toezendt.

eedgepan * maken, om alle andere onderwerpen uit te sluiten. Hebt ook volk, dat uit en in het Conclave ga, en dat zich de ridder Cassali met deze belasting bemoeie. Byaldien nu de party des keizers boven dryft, zo doelt betuigingen daar tegen uit name van den koning van Vrankryk en ook van ons, ten einde alle de kardinalen van onzen kant vertrekken. Biedt van onzent wegen aan het Conclave drie duizend mannen aan, en verzekert het zelve, dat het Fransche leger zich op weg zal begeven op de minste beweging, welke het zal zien dat het keizerlyke leger maakt. Verzekert ook mede het H. ge- wooschap, dat de kardinaal van York zo haast niet zal verkoren zyn, of hy zal vertrekken, om zyn hof te Rome te gaan houden. Haalt den kardinaal van Medicis over in onze belangen, met hem onze bescherming te beloven; doot in het tegendeel de Florentynen weten, dat wy hen bystandt zullen geven om de Medicis uit hunne stad te verjagen. Neemt acht op de Fransche kardinalen, en draagt zorge, dat zy gene inzichten hebben, tegen de onze slydig. Byaldien Wolfey niet kan verkoren worden, en men Campeggio voorstaat, stelt u daar niet tegen. Men hadt 'er deze laatste woorden bygevoegt om dezen afgezant te winnen, en men bleef niet in gebreke de zelve aan hem te laten zien.

1529. * Ligu.

Weinig tyds daar na kreeg men tyding, dat zich de paus beter bevondt; zo dat alle deze bevelen opgeschort bleven: doch een ander postloper des zelfs weder-instorting hebbende geboodschapt, stelde Wolfey zyne kuiperyen op nieuw in het werk. Ondertusschen wierdt de paus tot zyne vorige gezondheid herstelt, en overleefde zelfs den gene, die hem wilde opvolgen. Hy zag niet alleen dezen staatzuchtigen sterven, die naar de pausselyke kroon dong, door redenen, welke wy verhaalt hebben; maar hy zag ook zyne verwaandheit gestraft door zyns konings ongenade, in welke hy viel, en door eene doot, meer door droefheit veroorzaakt, dan natuurlyk. Dit is de laatste stap van de staatzucht van Wolfey, en wy zullen zien, dat zyne fortuin hem eensklaps gaat begeven. Laat ons wederkeren tot de zittingen der twee pausselyke gezanten, vergadert om te oordelen over de zake der echticheidinge.

Herstelling van den paus.

De opening daar van geschiedde te Londen op den 31 May, in de grote zale der Dominikanen, de welke men doorgaans de kamer van van het Parlement noemde, om dat het Parlement nu en dan daar in vergaderde. De koning wilde, dat Gardiner daar by zou tegenwoordig zyn, kennende zyne bekwaamheit, en gelovende, dat hy aan zyne zyde was. Hy wierdt dan van Rome herroepen, zo wel als de ridder Brian. Hun afscheidt van den paus nemende verweten zy hem, dat hy de betuiging hadt aangenomen, de welke de keizer gedaan hadt in den name van de koningin, zyne moeie, tegen de uitspraak der pausselyke gezanten, welke hy verwierp; van den eenen, om dat hy een vyandt was van de koningin, en staatsdienaar van Henrik, en den anderen, om dat hy een loontrekker was van dezen vorst, van wien hy het bisdom van Salisbury hadt ontvangen. Het zou voor den paus bezwaarlyk geweest zyn anders te handelen. Hy zag de zaken der Franschen in Italië in een slechten staat, en de keizer, die daar alles vermogt, gaf hem weder Oflia en Civita Vecchia; beloofde hem Cervia en Ravenna te doen wedergeven, en verzekerde hem de heerschappy van het huis der Medicis te Florence te bevestigen. Hy was

M. Herbert. M. Burnett. M. Le Grand.

1529.

Brief der
twee
paus-
lyke ge-
zanten
aan den
paus, om
hem te
verplich-
ten de
echt-
schei-
ding toe
te stem-
men.

al te staatzuchtig en te groot een staatkundige, om zodanige voordeelige aanbiedingen niet aan te nemen. Hy maakte derhalven weinig werk van de klagten en bedreigingen der Engelijke staatsdienaars, de welke by de verwyting, welke zy hem deden, al het gene voegden, dat zy oordeelden bekwaam te zyn om hem te bewegen, of vervaard te maken. Hy was niet meer geraakt door den brief, welken zyne twee gezanten aan hem en de gansche vergadering der kardinalen schreven, ter zelve tydt wanneer de koning *Gardiner* en *Brian* wederom te huisriep. De gezanten zeiden, „Dat zy te vergeeffich getracht hadden de twee „partyen te verzoenen; dat de koningin aan hen „vertoont hadt het brevjet van den jare 1503; dat „zy redenen hadden om te geloven, dat het zel- „ve valsch was: maar dat het boven hun gezag „was, uitspraak te doen over de wettigheid eener „pauslyke bulle, en over het gezag der pausen; „dat het derhalven allerzekerst was de zaak naar „Rome te trekken; dat de koning daar in zou „toestemmen, zich verzeerende van een gunstig „vonnis; dat zy het ook geraden vonden, dat „de paus de koningin vermaande het geestelyk „gewaadt aan te trekken; dat dit de knoop der „zwarigheid zou los maken; dat zy voor het o- „verige zonder medelyden niet konden zien de „knagingen en het verdriet van den koning; dat „hy by het belang van zyn gewisse nog gevoegt „hadt dat van den Staat; dat het daarom niet billyk „was de uitspraak over deze zake langer uit te „stellen; dat des konings vyanden hem beschul- „digden de echtscheiding te vervolgen door een af- „keer voor de koningin, en door liefde voor een- „ne andere; dat de koningin wel waarlyk van een „ongemakkelyken imborst was, en buiten hope „om kinderen voor te brengen: maar dat 'er, na „dat hy zyne gansche jeugd met haar hadt over- „gebragt, geen waarfchynlykheit was, dat hy „zich zou bloot stellen voor zo vele moeilykhe- „den en zo vele gevaren door ligtvaardigheid en „vrygeeffery; en dat zy andere bewegingen in „zyn hert gevonden hadden, namentlyk de vre- „ze Gods, en de eerbiedigheid voor zyne bevel- „len“. Zy voegden daarby, dat hy zo veel on- „derdanigheid hadt voor den H. stoel, dat hy „niet geluifert hadt naar die genen, die hem „wilden verplichten zich uit de moeilykheden „te redden, zonder de besluiten daar van te ver- „wachten“. *Het is alhier de plaats niet, zeiden zy* „tegen den paus, *zich te binden aan de strengheit der* „*wetten, en terwyl de ziel en de kracht der kerkelyke* „*instellingen * op uwe Heiligheit rusten, is het bil-* „*lyk, dat in voorvallen, waar in het recht twyffel-* „*achtig is, en waar in men groot gevaar loopt, Gy* „*den toeviert aan de strengheit van de inzettingen der* „*kerke. Zy eindigden met de murmuringen en* „*bedreigingen van de Engelsche groten en van het* „*volk, de welke zich beklagden over de nauw-* „*gezetheit van een paus, die zwarigheid maakte te* „*herroepen de bulle van zynen voorzaat, daar an-* „*dere pausen zonder angstvalligheid des gemoeds de* „*wetten van Godt zelve hadden durven verande-* „*ren, wanneer zy zulks aan hun belang dienstig* „*gevonden hadden. Hoc krachtig ook dit vertoog* „*was, deedt het den paus echter geenzins van voor-* „*nemen veranderen. Dus deedt de koning, van* „*dien kant geen hoop meer hebbende, de zaak* „*door des pausen gezanten onder handen nemen.*

Herbert.
Burnet.
Fulier.
LeGrand.

Zy kwamen dan byeen uit kracht van de order, onder het groot zegel getekent den 31 May, waar by hen wierdt toegestaan, den laft, hen van

den paus gegeven, uit te voeren, wordende al-
dus aangeitelt tot rechters over een koning en
eene koningin, de doorluchtigste van Europa.
Toen zag de eerstgemelde, de welke tot nog toe
de fcheidsmen van het noodlot der andere opper-
vorsten was geweest, dat de rust van zyn leven
afhing van het oordeel dezer twee geestelyken,
en de laatste, de dochter des konings van Casti-
lië en van Arragon, moeie van den Roomschen
keizer, en vermaagschapt aan alle de kronen van
Europa, was genoodzaakt voor hen te betwiften
het echte bedt en den troon, van welken men
haar wilde verjagen. Deze rechtbank is al te
berucht door de hoedanigheid der partyen, de
welke daar verschenen, om daar van geen be-
fchryving te maken, en de zaak, de welke al-
daar bepleit is geworden, is van al te veel belang
om de zelve over te slaan. Wy zyn echter niet
van voornemen de zelve te verhalen noch als een
rechts-, noch als een Godgeleerde, maar als een
geschiedenisfchryver, de welke aan het gemeen
verschuldigt is een getrouw verhaal van eene zo
beroemde zake. Zodanig heeft het den Engel-
schen geschiedfchryvers toegeschenen, de welke
geoordeelt hebben, dat men daar van eene gely-
kenis kon maken met het grote feest der eeuwipe-
len van het aloude Rome, en tot geheel Europa
zeggen dat gene, het welk eertyds de openbare
uitroeper zeide tegen het Romeinsche volk: *Komt*
en ziet het gene gy nooit gezien hebt, en het geen gy
nooit zult weder zien.

Het was, gelyk wy gezegt hebben, op den
laaften dag van May, dat de pauslyke gezan-
ten hunne rechtbank openden, om uitspraak te
doen over het noodlot van twee oppermogendhe-
den. Om hen te helpen in een vonnis van een
zo groot belang benoemden zy *Longlandt*, bis-
fchop van Linkoln, en biechtvader des konings;
Jan Clark, bisschop van Bath, *Jan Islep*, abt van
Westmunster, en *Jan Taylor*, meester der rollen.
Men deedt in de eerste zitting niets anders, dan
de volmacht van de kancelary te lezen, de
welke gebragt wierdt door den bisschop van Lin-
koln, en geitelt in handen van den geheimfchry-
ver der pauslyke gezanten, om de zelve voor
te lezen. Hy deedt zulks overluid. De gezan-
ten namenze vervolgens in hunne handen, en ver-
klaarden, dat zy den inhoudt daar van zouden werk-
stellig maken. Dit gedaan zynde deedt men de drie
geheimfchryvers, die men verkoren hadt, den eedt
afleggen, en men dagvaardde den koning en de ko-
ningin tegen den 18 van de naastvolgende maand,
tot op welken dag de zittingen wierden uitgestelt.

De rechters dan op den 18 Juny wederom
vergadert zynde, gaven de bedienaars, wel-
ke zy belast hadden, de dagvaarding te doen,
verflag van hunne gedane boodfchap. De koning
hadt tot zyne voorfpraken en zaakbezorgers aan-
gestelt *Richard Samfon*, deken van zyne kapelle,
en *Jan Bell*, leeraar in het geestelyke † recht.
De koningin hadt voor de hare gekoozen *Wilhelm*
Warham, aartsbisschop van Kantelberg, *Niko-*
laas West, bisschop van Ely, *Jan Fisber*, bis-
fchop van Rochester, en *Henrik Standifb*, bis-
fchop van St. Azaf *. *Samfon* en *Bell* versche-
nen voor den koning; de koningin boodt zich in
persoon aan; deedt eene betuiging † tegen des
pausen gezanten; en zeide, dat zy hen niet voor
hare rechters erkende; dat de zaak naar Rome
getrokken was, en dat zy een behoorlyken
tydt eifchte om de zelve te bewyzen. De ge-
zanten stonden haar drie dagen toe, en ver-
fcho-

Publ.
Tom.
XIV, fol.
205.
Beichy-
ving van
de vier-
fchaar
der twee
gezanten
en hun-
ne zitting;
gen.

Wat 'er
verreicht
wierdt in
de eerste
zittinge.

Tweede
zitting.
De ko-
ning ver-
fchynt
door zyne
pleit-
bezor-
gers.
† of ka-
nonyke.

* Of A-
faph.
De ko-
ningin
verfchynt
in per-
foon, en
keurt de
gezanten
van den
paus af.
† Pro-
fatio.

1529. schoven hunne zittingen tot op den 21 van deze maandt.

Derde zitting. Deze grote dag gekomen zynde, en de pausselyke gezanten, verselt van de aangestelde rechters, welke zy verkoren hadden, ieder zyne plaats genomen hebbende, deedt *Campoggio* eene lange redenvoering aangaande de redenen, de welke *Wolsey* en hem verplichtten om op een zo doorluchtigen rechterstoel te klimmen, die met eenen zo ontzagchelyk was door de waardigheid van den paus, wiens persoon zy verbeeldden, door die des konings en der koninginne, over welke aldaar moest geoordeelt, en door de zwaarwichtigheit van de zake, de welke aldaar moest belecht worden; dat zy, te weten hy en zyn amptgenoot, voor het overige voor Godt betuigden, dat zy rechtmatig zouden oordeelen, zonder gunst, noch vooringenomenheit. Men riep vervolgens den koning en de koningin. De koning antwoordde: *Hier ben ik.* Terstondt stondt de koningin op; en in plaats van zich naar de gezanten van den paus te keren ging zy zich voor de voeten vanden koning, haren gemaal, nederwerpen, en zeide op de allerbeweeglykste wyze der wereldt tegen hem: *Ik bezwere u, myn Heer, medelyden met my te hebben, eene arme vrouw, eene vromdeling, die myne eigene verlichting niet durvet volgen, noch my vertrouwen op voorspraken, de welke uwe onderdanen zyn. Die genen, de welke onze rechters willen zyn, zyn my nog meer verdacht: zy hangen van U af door hunne geboorte, of door uwe weldaden: en waar zyn toch rechters op aarde te vinden tegen U? Myn rechter is in den hemel. Hy is het, dien ik tot getuige neme van myne getrouwicheit, belieueheit, en toegenegenheit, de welke ik staande myn huwelyk van twintig jaren gehad heb voor een echtgenoot, de welke my altydt liever is geweest dan myn leven. Ik weet niet, waar in ik U heb kunnen beledigen. Gy weet, en ik neme uwe gewisse tot getuige, dat gy my maagdt gevonden hebt. Indien ik de waarheit niet spreke, sta ik toe, dat gy my over eerloosheit strafte: maar zo ik de waarheit spreke, waar komt dan uwe bekommring van daan? Onze bloedverwanten, verstandige vorsten, hebben uwe huwelyk doen onderzoeken voor dat het zelve gesloten wierdt; en zo vele bekwaame personen, als by hen waren, hebben de nietigheit niet gemerkt, de welke men sedert eenige jaren voorwends daar in gevonden te hebben. Wat my belangt, ik weet niet, op welken grondt men het kan in twyffel trekken. Onze ouders hebben het gewenscht, de paus heeft het bekrachtigt, uwe geheime Raadt heeft het zelve toegestemt, en gy hebt het niet voltrokken, dan na dat gy daar over de bewegingen van uwe herte hebt geraadpleegt, en de godspraken van uwen staat. Voor het overige houde ik my altydt aan myne weigering. Voorspraken en rechters, alles is my hier verdacht, alles hangt van U af; en welke vryheit zouden die genen, de welke goede inzichten zonden mogen hebben om my te verdedigen, kunnen nemen voor hunnen en mynen oppervorst, de welke wil, dat men my veroordele? Kom weder tot U zelven, myn Heer; geef my weder dat hert, het welk gy my ontomen hebt; of byaldien gy daar toe nog niet gestelt zyt, sta my een tydt toe, in welken ik tyding uit Spanje hebben kan, en verschoon my om te antwoorden, tot dat ik de zelve zal hebben ontfangen. Byaldien gy my deze gunst weigert; gy zyt meester; doet wat U zal behagen: ik zal my laten veroordeelen zonder my te ver-*

De koning verschynt. De koningin verschynt mede, en werpt zich neder voor des konings voeten. Redenvoering, de welke zy tot hem doet.

dedigen, en zelfs zonder my te beklagen. Deze laatste woorden eindigende stondt zy op, maakte voor den koning eene diepe eerbewyzing, en vertrok. De gezanten deden haar wederom roepen: doch zy verwaardigde hen niet het hoofd om te draaien, noch een woordt te antwoorden; en sedert verscheen zy niet weder voor hen.

De koning schein geheel geraakt over het gene zy tegen hem gezegt hadt, en verklaarde, dat hy over haar gedrag geenzins kon klagen; dat hy voor hare deugdt al de achting hadt, welke zy verdiende, en dat hy vergenoegt zou zyn het overige van zyne dagen met haar door te brengen, byaldien de knagingen van zyn gewisse hem zulks niet beletten. Hebbende opgehouden met spreken, zeide *Wolsey*, dat men hem hadt beschuldigt, oorzaak geweest te zyn van de echtscheidinge, en den koning den eersten achterdocht aangaande de duchtigheit van zyn huwelyk ingeboezemt te hebben; dat hy hem derhalven verzocht, aan de vergadering te verklaren, wat daarvan was. De koning antwoordde: „Dat de bisschop van Tarbes, gezant van Frankryk, hem „daar van het eerst geproken hadt; dat *Wolsey* „in het tegendeel hem altydt de echtscheiding „hadt afgeraden: maar dat hy zyne gemoeds- „bezwaarnis aan *Longlandt*, zynen biechtvader, „ontdekt hebbende, de zelve deze zwaarigheit „groter hadt gemaakt. Dat hy eindelyk den bis- „schop van Kantelberg gebeden hadt daar over „met andere kerkvoogden van zyn koninkryk te „raadplegen, de welke zyn huwelyk hadden ver- „oordeelt, en de echtscheiding toegestemt”. De aartsbisschop van Kantelberg bevestigde het geen de koning gezegt hadt: doch *Fisber*, bisschop van Rochester, ontkende het oordeel ondertekent te hebben, daar men echter zyne ondertekening en zyn zegel daar onder vondt. Het is zeker, en de aartsbisschop van Kantelberg, die de gevoelens der bisschoppen hadt opgezamelt, stemt het toe, dat *Fisber* niet getekent hadt, en dat men een anderen in zyne plaatse hadt doen tekenen. Op hoedanige wyze dit geschiedt zy, en of hy zulks heeft toegestemt, of niet, weet men niet. *Warham* hieldt staande, dat het de eige handt van *Fisber* was; maar die bisschop ontkende het. De waarheit daar van is niet aan den dag gekomen, om dat de ontbreking van eene ondertekening de kracht van die der anderen niet verhindert (a). Op deze wyze eindigde de zitting vanden 21 Juny: de pausselyke gezanten stelden de volgende uit tot den 25 der zelve maandt.

In dezen tusschentydt vonden zy dienstig aan de koninginne een bezoek te geven, om haar, was het mogelyk, te bewegen tot de scheiding hare toestemming te geven. De koning keurde hun voornemen goed. Zy gingen dan by haar, en vonden haar met hare staatjufters werken. Terwyl *Wolsey*, die het woordt voerde, zyn gesprek in het Latyn hadt begonnen, verzocht zy hem Engelsch te spreken. Hy deedt het; maar hem by zyne eerste plichtplegingen in de rede vallende zeide zy: *Ik zie wel, dat gy hier komt om met my te spreken over zaken, die boven myn verstandt zyn.* Zie daar, dus vervolgte zy, hem een strengetie garen tonende, dat om haren hals hing, waar toe ik bekwaam ben, en het geen al myne

(a) *Le Grand* zegt, dat deze verklaring der bisschoppen valsch is, en *Burnet* en *Cavendish* houden het tegendeel staande.

1529. Zy gaat weg, en weigert verder te verschy- nen.

De koning geeft haar grote loftuitingen.

Hy rechtvaardigt *Wolsey*.

Bezoek door de gezanten van den paus aan de koninginne gegeven.

Verstandige redenen, welke zy aan hem doet.

1529. *myn bezigheid is. Ik werkte met myne staatcho-
ters, wanneer gy binnen zyt gekomen; ik heb geen
anderen Raadt dan den haren, en hare eenvoudig-
heit laat niet toe, om van haar het antwoord te ver-
staan, het welk ik aan u moet geven. Laten wy in
myn kabinet gaan: ik zal u antwoorden, zo goed als
ik kan. Wolsey gaf haar de hand; en zo haast
als zy daar binnen gekomen waren, bezwoer hy
haar toch inschikelykheit voor den koning te
hebben, de echtscheiding toe te stemmen, en niet
af te wachten het einde van een twistgeding, wel-
kers uitslag haar niet voordeelig kon zyn. Ik weet
niet, hernam de koningin, wie den koning, my-
nen gemaal, zodanige onderrechttingen gegeven heeft.
Ik bekenne u, Heer kardinaal, dat ik u de schuld
daar van geve. Ik heb uwe bovaardy niet kunnen
verdragen; ik heb uwe ongeregeldeit veroordeelt,
en de keizer, myn neef, heeft u niet paus gemaakt.
Zie daar de bronaders van zyn ongeluk. Om u over
den keizer en over my te wreken, hebt gy ge-
beel Europa tegen hem verbonden, en my wilt gy
de eer met de kroon ontnemen. Godt zal uw en
myn rechter zyn. Vervolgens keerde zy zich,
zonder naar Wolseys verdediging te willen hui-
stren, naar Campeggio, welken zy met veel beleef-
heit bejegende. Doch zy bleef vast by de betui-
ging, de welke zy gedaan hadt, om noch den
enen noch den anderen voor haren rechter te
erkennen.*

Zy be-
jegt
Wolsey
kwak.

Maar
Campeg-
gio be-
leefde-
lyk.

Zy vergaderden, des niettegenstaande, we-
derom op den 25 Juny. Zy hadden gelast, de
koningin tegen dien dag te doen ontbieden, en
haar kennis te geven, dat zy, schoon zy niet
verscheen, gevonnist zou worden. Maar zy zondt,
in plaats van te verschynen, haar beroep*, on-
dertekent boven en onder elke bladzyde, zodanig
als men het nog heden ziet. Zy wraakte de plaas,
de rechters, en hare eige voorafspraken: niet
kunnende, zeide zy, zich op de laatste ver-
trouwen, die benoemt waren door bevel des ko-
nings, en die haar gene getrouwe raadgevingen
dorsten geven tegen hunnen opperheer. Vervol-
gens beriep zy zich op den paus, en haalde vele
plaatfen aan uit het geestelyke* recht, om ha-
re weigering, en hare beroeping te bekrachtigen.
Het geschrift daar van wierdt gelezen, en de ko-
ningin niet verschynende, verklaarde men haar
verwezen by nalating.

De pausselyke afgezanten stelden vervol-
gens een ontwerp van het geding op, het welk
zy amptshalven moesten aanstellen, om dat
de aangeklaagde weigerde te verschynen, en
zich te verdedigen. Zy besloten het zelve in
deze volgende artykels: I. Dat de prins Arthur
en de koning broeders waren. II. Dat de eerste
met Catharina was getrouwt geweest, en zyn
huwelyk voltrokken hadt. III. Dat na zyne
doodt de koning met des zelfs weduwe getrouwt
was uit kracht eener toelatinge* van den paus.
IV. Dat zulk voort van huwelyken verboden
was door alle Goddelyke en menschelyke wet-
ten. V. Dat op de vertogen, die daar over aan
den paus gedaan waren, hy de twee kardinalen
benoemt hadt, om over den aardt van dit bloed-
verwantfchap te oordeelen. Het artykel, waar
op men het meest aandrang van de zyde des ko-
nings, was, dat het huwelyk van den prins Ar-
thur was voltrokken geweest. De navorsching
van eene daadt, de welke men voor uitge-
wezen hielt, deedt eenige al te vrye dingen
voor den dag brengen. De bisschop van Ro-
chester was daar over geraakt: de kardinaal Wol-

* Dispens-
satis.

* Kano-
nyk.

Ont-
werp
van het
geding.

sey nam zyne naauwgezetheit euvel op, en zei-
de, dat het nodig was alle de omstandigheden
van eene zo aangelegene zake op te helderen: zo
dat deze twee kerkvoogden op malkander ver-
toort worden zynde, men werk hadt om hen
weder te bevredigen.

De zittingen wierden den 5 July weder be-
gonnen. Men bragt dien dag door met het lezen
van de bulle en van het brevet van Julius den II.
Des konings voorafspraken ontdekten daar in zes
nietigheden: doch de pausselyke afgezanten von-
den niet dienstig over dit nieuwe geschil uit-
spraak te doen. Zy vergaderden vervolgens we-
der op den 12 en 14 July; maar zonder iets van
belang te verreechten.

Ondertusschen tradt men tot de bescheiden,
en men ondervraagde zeven en dertig getuigen.
Wy zullen de verklaringen niet verhalen. De zelve
liepen voornamentlyk uit op de voltrekking
van het huwelyk van Arthur. De burggraaf van
Fitz-Water, die naderhandt graaf van Suffex
wierdt, getuigde, dat de prins, des morgens opstaan-
de, drinken hadt gecischt; dat hy, door iemandt
gevraagd zynde, wat hy dan dien nacht gedaan
hadt, om des morgens zo vroeg dorst te hebben,
hadt geantwoord, dat hy de Spaansche reis hadt
afgelegd. De hertog van Northfolk verzekerde,
dat hy de zelve vrage hadt horen doen, en den
prins het zelve antwoordt geven. De ridder Wil-
loughby verklaarde, dat hy die gene was, van wien
de prins te drinken hadt gevraagd, en dat hy dik-
wils herhaalt hadt, dat 'er niets uitnemender was
dan eene vrouw te hebben. De andere getuigen
spraken van deze omstandigheid volgens horen
zeggen. Deze en andere verklaringen wierden
gelezen in de zittinge van den 17 July, en de
zaak wierdt tot den 21 uitgesteld. Men las op
dien dag de betuiging, de welke de koning tegen
dit huwelyk gedaan hadt, nog maar hertog van
Jork zynde, op den 27 Juny des jaars 1505.

Men vergaderde twee dagen daar na wederom.
Men verbeeldde zich toen, dat de pausselyke gezan-
ten uitspraak zouden doen, en dat zy een be-
slechtend vonnis zouden geven ten voordeele des
konings, doordien de getuigenissen, de welke
van den prins Arthur spraken, overtuigende
schenen. Nooit was eenige vergadering te Lon-
den talyker, en nooit heeft ook eene zaak de
nieuwsgierigheid der Engelschen meer verdient.
De koning, meer dan iemandt belang hebbende
in een vonnis, van het welke de rust van zyn
leven afhing, begaf zich in eene naastgelegene
kamer, om getuige te zyn van het gene, het
welk 'er zou omgaan. De gehele wereld was
wel verwondert, wanneer Campeggio de zaak tot
October verschoof. Om dit gedrag te billyken
haalde hy aan, dat zy niets doen zouden, Wol-
sey, en hy, dan als leden van het heilige genoot-
schap, wiens regels zy bygevolg moesten opvol-
gen; dat de vergadering der kardinalen alstoen
stilstondt, het welk duurde tot de maandt van
October toe, en dat hen derhalven de handen
gebonden waren. Hy voegde daar by, dat dit
zyn zeggen, op de trouw van een goed kardinaal,
waarachtig was. Het was nochtans een kunst-
greep van den paus, met zynen gezant afgespro-
ken. Catharina hadt aan hare neven* geschreven,
dat zy veel eer wilde omkomen dan de scheiding
toestemmen; dat zy in Engelandt geen recht
verwachtte, en dat zy hen badt, zy wilden toch
haar beroep doen ontfangen, verkrygende van
den paus de wederroeping van Wolsey en van

1529.

Vyfte
zitting.

Zevende
zitting.

Men
treedt
tot de
beschei-
den.

* Visum-
m.

Verkla-
ring der
getuigen.

† Mauris
van St.
John, of
Jan.

Achste
zitting.

Negende
zitting.

Campeg-
gio siet
het von-
nis uit
tot de
maandt
van Oc-
tober.

Rede-
nen,
welke hy
daar van
geeft.

* Xerol
den V
en Ferdin-
and.

Cam-

1529. *Campeggio*. Deze laatste gaf van zynen kant van alles aan den paus kennis, en deedt hem weten, dat hy volstrektelyk de zaak voor zich moest beroepen. Hy hadt gedurende den loop van het geding den koning gunstig geschenen, om zyn spel te beter te bedekken, het zy dat hy betovert was door de geneuchten van het hof, of dat hy grote vergeldingen daar van verwachtte voor zynen zonc. Doch hy hadt altydt het hert gekeert naar den kant des keizers, zynen ouden meester; en ten anderen stondt hy naar de achtting van een vroom en gemoedelyk man te zyn. Hy vreesde, dat het medelyden, het welk men zou hebben met het ongeluk eener koninginne, doorluchtig door hare geboorte en door hare deugd, het vonnis, dat men tegen haar zou vellen, niet deedt aanzienalseen partydige daadt, en door gunst geschied, zyn ampt onwaardig zo wel, als de achtting, welke hy wilde verkrygen.

Ondertusschen hielden de staatsdienaars, de welke *Karel* te Rome hadt, sterk aan tot de beroeping van het geding. De keizer betuigde, dat hy liever al zyne koninkryken wilde verliezen, dan zyne moeie een hoon zien aandoen, de welke hem zelve zou treffen, en badt den paus de volmacht zynen gezanten in te trekken. Hy voegde by zyne betuingingen den schrik zynen wapenen. Eindelyk, de paus, die wel zag, dat de beloften van Vrankryk en van Engelandt hem niet helpen uit de verdrukking, in welke hy zich bevondt, en dat de Florentynen tot voor de poorten van Rome stroopten, nam een besluit, volstrektelyk tot voordeel van *Karel*, en bygevolg ook van *Catharina*. Hy zeide zelfs, dat hy zich liever wilde bloot stellen om door den keizer gehandelt te worden niet alleen als een geringe aalmoezener, gelyk men hem reets verweten hadt, maar daarenboven als een stalknecht, dan dulden de ongebondenheit der Florentynen, zyne oproerige onderdanen. Hy hieldt echter de zake altydt slepende, willende zich niet bloot stellen, ten ware hy eerst zyn verdrag met *Karel* den V hadt gemaakt. Aldus beaauwt van de eenen en de anderen, de welke hem geen adem lieten scheppen, behandelde hy de Engelschen beleefdelyk, welke hy voornemens was te misleiden, en begunstigde in der daadt de keizerschen. De eersten, dit gemerkt hebbende, wilden den paus met eene kerkvergadering dreigen, naar het voorbeeld van den keizer: doch zy hadden, gelyk deze, geen leger in Italië; en ten anderen zeide men, dat de koning van Engelandt dat zelve recht niet hadt om eene algemene kerkvergadering te beroepen. Ook diende deze bedreiging nergens toe, dan om den paus te vergrammen, zonder hem vreeze aan te jagen. Eindelyk zyn verdrag met den keizer gemaakt hebbende, dacht hy met ernst om den last zynen gezanten te herroepen, willende, dat dit geschiedde voor dat het verdrag wereldkundig was geworden, om dat men hem anders zou hebben kunnen verwyten, dat de herroeping eene der voorwaarden was van zyne verzoeninge. Hy maakte dit dan aan de Engelse staatsdienaars bekend op den 9 July. Op deze verklaring deden zy hem zware verwytingen en bedreigingen. Hy wierdt daar over zo wel van droefheit als van vreeze aangedaan, en liet zich onder tranen en zuchten deze worden ontvallen: *Wéd my! ik zie niet dan al te wel, hoe vele ongelukken my boven het hoofdt hangen, maar ik bevinde my tusschen den hamer en het aambeeld. Ik kan niet voldoen aan uwen meester, zonder on-*

II Deel.

twyffelbaar een zwaar onweder over my te halen, en, dat nog beklagelyker is, zonder Gods kerk voor het zelve gevaar bloot te stellen. Hy voegde na eenige tusschenpozinge daar by: *Ik zou voor den koning nog meer willen doen dan ik beloofd hebbe, maar wat middel is'er om den keizer te weigeren het geen by eischt? Zyne krygsbenden zyn rondom deze stad, en hy kan my niet alleen dwingen om hem recht te doen, hy kan zelfs naar zyn welbehagen schikken en over my, en over alles, wat my toekomt.* De paus tekende op den 15 July de herroeping, en zyn verdrag met den keizer wierdt op den 18 afgekondigt. Ware hy beter ondersteunt geweest, hy zou zulks niet gedaan hebben, hatende *Karel* den V zodanig, dat hy zyne onttroning met goede oogen zou aangezien hebben, om den hertog van Saxen, of den landgrave van Hessen, in zyne plaats tot keizer te verkiezen, hoe goed Lutherisch zy ook waren.

Zie daar dat gene, het welk *Campeggio* noodzaakte om zich van alle de uitstellen, welke wy aangemerkt hebben, te bedienen. Van stap tot stap volgde hy het hof van Rome; en wanneer hy van de gedachten van den paus verzekert was, deedt hy de zaak mislukken door het uitstellen der zake tot de maandt van October, zonder zich te bekommeren over de gramschap des konings, de welke hy zich gereed maakte te verdragen. Deze vorst nochtans ontveinde zyne gevoeligheit, het zy door gematigheit, het zy door verbaastheit, waar in hy zich bevondt, over de uitspraak van den pausselyken gezant. De hertogen van Suffolk en van Nortfolk handelden zo niet. Zy gingen in de gehoorzaal, en wilden de afgezanten verplichten vonnis te geven: doch *Campeggio* droeg wel zorg om niet van voornemen te veranderen. Hy zeide tegen hen, dat byaldien zy al zyn amptgenoot en hy, de zelve gaven, zy den koning toch niets zou helpen, om dat de zelve van gene waarde was, ter oorzaak van den rusttydt: doch hy beloofde hen wonderen tegen October. *Suffolk* zwoer toen, dat het spreekwoordt waarachtig was, *dat geen kardinaal ooit in Engelandt goed hadt gedaan.* *Campeggio* antwoordde, dat hy niet onkundig was van het gevaar, waar in hy was: doch dat zyn gewisse en zyne zaligheit hem dierbaarder waren dan zyn leven. *Wolfey* sprak fierder. *Mylord*, zeide hy tegen *Suffolk*, met een meesterachtige stemme, *ik heb de eer om een lidt te zyn van het II. genootschap, en hoe groot een hertog gy zyt, bent gy echter, dat gy uw hoofdt nog op uwe schouderen draagt, aan my verplicht (a). Wy hebben u niet beledigt, noch myn broeder, noch ik, en wy nemen beide het welwezen van het koninkryk en de rust des konings meer ter herte dan gy, of iemandt ter wereldt. Wy hebben onzen plicht gedaan, en niemandt dan een kwalijkmenende kan daar wat op te zeggen vinden. Dus, *Mylord*, beledigt niemandt, en indien gy niet kunt spreken als een verstandig man, zwyg dan, en spaar uwe vrienden. Ik heb nooit zo veel gezegt.*

Hoe grote stoutheit *Wolfey* ook betoonde ontrent den hertog van Suffolk, hy was echter niet zonder ongeruthheit. De gramschap van dezen hertog was de voorbode van die des konings. Hy kende den aardt van dezen vorst, blyvende by zyne gevoelens, een slaaf van zyne driften, volstrekt

G g

(a) Hy verstaat daar door den dienst, welken hy hem gedaan hadt, wanneer hy met de koninginne weduwe van Vrankryk trouwde.

1529. Hy herroepet den last zynen gezanten. Zyn haat tegen *Karel* den V.

*Zie den brief van den bisschop van Bagnonne van den 12 Januarij des jaars 1529 in de *Verzameling van le Grand*. Gematigheit van *Herbert*.

Herbert. *LeGrand*. *Burnet*. * *Vakantie*.

Harde woorden van den hertog van Suffolk tegen de twee gezanten van den paus. Hestig antwoordt van *Wolfey*. *Sacro Collegio*.

Ongeruthheit van dezen kardinaal over de wraak des konings en zynen meester.

Kunstgreep van *Campeggio*.

Zyne geneugtheit tot den secret.

Hy bevaart zyne achtting.

De keizer houdt aan by den paus om het geding te beroepen.

Gevoeligheit van den paus tegen de Florentynen.

Hy veracht de bedreigingen van des konings staatsdienaars.

Hy staakt zyn verdrag met den keizer.

Zie *Burnet* en zyne *Verzameling*.

Hy bevoont echter zyne droefheit aan de afgezanten des konings.

1529. strekt in zyne begeertens, en geweldig, tot razerny toe. Hy twyffelde niet, of hy was gevoelig over een uitsfel, het welk het afdoen verlegde van eene zake, waar van de minste uitsstellen hem verdriet gegeven hadden. De kardinaal hadt daar over menigmalen verwytingen moeten horen. Wat hadt hy dan niet te vrezen van een slag, door hem gedaan; weinig van den koning verwacht, en zo slydig tegen deze zyne verwachting? Hy verbeelde zich ter zelve tydt de vergenoeging, de welke zyne vyanden zouden hebben, met eene zodanige gelegenheit te vinden om hem te kunnen benadeelen. Hy vreesde boven al de gevoeligheit van eene vertoornde meesteresse, de welke hem zo een streck niet zou vergeven. Terwyl dan de staatzucht zyn hert aan de eene zyde prangde, bragt de vrees aan den anderen kant daar in de alderdroevigste bewegingen voort. Doch de koning toonde in deze zake eene bescheidenheit, waar toe men hem niet bekwaam geloofde. Hy verdoofde of ontveinsde zyne droefheit. Hy deedt zelfs aan *Wolsey* daar over geen de minste klagte; en om zynen moeilyken aardt te verbergen, of te verdryven, deedt hy een reisje van vermaak.

Korten tydt daar na kwam 'er een bode, die de twee gezanten van den paus overbragt de herroeping hunner macht, benevens eene dagvaarding om den koning en de koningin te Rome te doen verschynen, waar henen de paus het geeding betrok. De koning, kennis daar van gekregen hebbende, wilde niet toelaten, dat men de dagvaarding zou openbaar maken, noch dat het gezag der pausselyke gezanten zou vernietigt worden, uit kracht van des pauzes brevet. Hy schreef aan *Wolsey*, dat hy dezen toeleg geenzins zou toestemmen, welken het Roomsche hof wilde doen op zyn koninklyk gezag, noch dat men aan zyne onderdanen zou hebben wys te maken, dat de paus recht hadt, om hem voor zich te doen verschynen, hem trekkende buiten zyn koninkryk. De verzachting, welke men daar in vondt, was, dat de pausselyke gezanten zouden verklaren, dat de tydt van hunne belasting * verstreken was.

Niet alleen hadt men voor hem deze eerbiedigheit in zyn koninkryk; maar de paus trachtte daarenboven hem neder te zetten, of om den tuin te leiden, door een brief van den 29 Augusty. Hy verklaart daar in, dat zyn oogmerk niet is geweest, den koning te beledigen, en dat, byaldien men door den gewonen styl van de Apostolische kancelery in de brevetten gebruikt hadt bedreigende straffen, hy de zelve heriep en veroordeelde. Dat hy niet voor hadt dreigementen te gebruiken tegen een vorst, voor welken hy zo veel genegenheit hadt, noch tegen den zelve de kerkeleyke tucht in het werk te stellen.

De twee kardinalen, dus berooft van de hoedanigheit van pausselyke gezanten, gingen den koning vinden, de welke te Grafton was. Hy ontving hen beide zeer wel: hy hadt zelfs geheime mondgesprekken met *Wolsey*, en was verscheide uren met hem alleen: zodanig, dat deze kerkvoogdt zeer vergenoegt weder naar Londen keerde. Het geen zyn gemoedt verder gerust stelde, was, dat hy in zyn geluk geen verandering vondt, en dat de hovelingen hem de zelve eerbewyzingen deden, als naar gewoonte. Noch de hertog van Suffolk, tot wien hy zo meesterachtig gesproken hadt; noch de ridder *Thomas van Boulen*, onlangs gemaakt burggraaf * van Ro-

1529. Rocheford, vader van de gene, welker gevoeligheit hy vreesde; noch vele andere groten, die hem niet beminden, toonden hem noch in hunne redenen, noch in hun gelaat, iets, het geen hem zyne ongunst zou hebben kunnen aankondigen. Daar zyn 'er zelfs †, die zeggen, dat *Anna van Boulen* nayver opvatte over de goede bejegening, de welke de koning dezen kerkvoogdt aandeedt, en dat zy zich door toorn zo ver liet vervoeren, van tegen hem te zeggen, dat byaldien de hertogen van Suffolk, of van Nortfolk, of de burggraaf van Rocheford, haar vader, zo veel, als hy, gedaan hadden, het hen het leven zou gekost hebben; dat de koning zich vergenoegde met haar te antwoorden, dat hy wel wist, dat zy den kardinaal haatte; en dat hy zich voorts het overige van den dag met haar hadt onderhouden. Anderen † sluiten *Anna van Boulen* van deze zamenkomst uit. Alle nochtans komen zy daar in overeen, dat zy weder ten hove kwam na de betrekking van het rechtsgeding voor den Roomschen stoel, de koning oordelende niet langer aan de uiterlykheden gebonden te zyn, doordien hy van de pausselyke gezanten niet meer te hopen hadt.

Zy was altydt afwezend geweest, sedert dat *Henrik*, om de murmureringen van het volk te stillen, haar verzonden hadt, gelyk wy boven gezegt hebben, op eene wyze, vry wat te hard voor eene meesteresse. Wy hebben ook gezegt, dat hy genoodzaakt was geweest zyn vaderlyk gezag te gebruiken om haar weder te rug te roepen, na zulks op het verzoek van haren koning geweigert te hebben. Het ging met dit afzyn, gelyk het doorgaans gaat met dat van eene meesteresse, op welke men dodelyk verliest is. *Henrik* vondt nieuwe aankloftelen in den persoon van *Anna van Boulen*, en deze dreef nam zyn hert zodanig in, dat hy daar door de zorg voor zyne glorie vergat. Hy dacht nergens anders op dan om zyne liefde te voldoen, en overleide hy zich duizend middelen, om zyn huwelyk met de koningin te verbreken, op dat hy met zyne onderdaan kon trouwen. Deze hooghartige ziel hadt alle andere aanbiedingen verworpen. De hoedanigheit van meesteresse van een groten koning hadt over haar herte niet kunnen zegepralen; het was nodig, om haar te bezitten, dat hy haar bruidegom moest worden. *Henrik* wendde zich dan aan alle kanten, om uit de verlegenheit te raken, in welke de beroeping van den paus hem gebragt hadt. Hy stelde zich dikwils voor, nieuwe rechters van hem te verzoeken; en veeltyds nam hy een geheel ander besluit, en wilde volstrektelyk met het hof van Rome breken. Hy hadt zelfs de gedachten van zich met den keizer weder te verzoenen, byaldien deze vorst zyne moeie wilde doen bewilligen om het geestelyke kleedt aan te nemen. Doch overal vondt hy onoverkomelyke zwarigheden. Op den paus kon hy zich niet vertrouwen, en hy vreesde een opstandt in zyn koninkryk, byaldien hy des zelfs juk afwierp, het welk het volk aanmerkte als een heilig juk.

Ten aanzien van den keizer zag hy nog minder waarshynlykheit tot hunne verzoeninge. *Karel* hadt zich al te openbaar ten voordeele van zyne bloedvriendinne verklaart, om hare bescherming te laten varen.

Terwyl hy dan niet wist, welk een besluit te nemen,

Gemaatigheit van Henrik.

De koning wil niet dulden, dat de pausselyke gezanten zullen herroepen worden door de bulle van den paus.

* Commissie.

De paus tracht hem neder te zetten.

Herbert. Burnet.

LeGrand.

De koning handelt de pausselyke gezanten zeer beleef.

Wolsey bemerkt geen nadecliche verandering voor zich. * *Vicente*.

† LeGrand.

† Burnet.

Wederkomst van Anna van Boulen 227 het hof.

Zy weigert des konings liefde te begunstigen anders dan door het huwelyk.

Verlegenheit, waar in zich de koning bevindt, om zyne echtscheiding te doen uitspreken.

Hoedanig hy daar uit geraakt.

1529.

nemen, zeide men hem, dat 'er te Waltham, alwaar hy alstoen was, wederkerende van Grafton, een zeer bekwaam leeraar was, de welke een kort en verzekerd middel wist om zyn huwelyk te doen vernietigen. Dit middel was zich aan te geven aan de voornaamste hogeschoolen, en aan de verstandigste Godgeleerden van Europa; hen de vrage voor te stellen, en hunne uitspraken te verzamelen; want, zeide deze leeraar, de gehele zwaarigheid komt daaralleen op uit, of het huwelyk des konings srydig is tegen het Goddelyke recht, of niet? Het Roomsche hof doet niet anders, dan rondom dit punt heen gaan, het welk het niet wil doorgronden, uit vreeze om zyn gezag te benadeelen: doch de hogeschoolen en de Godgeleerden zullen het beslechten; en byaldien zy het huwelyk onwettig vinden, zullen zy ontwyffelbaar hunne gevoelens geven tegen de vrygevinge van Julius den II, de welke een bloedschandig huwelyk niet wettig kan maken. Gardiner en Fox waren die genen, de welke dezen leeraar in dezer voegen hadden horen redeneren, en die daar van verslag deden aan den koning. Zy lieten niet na de bekwaamheit van dezen man te pryzen, en een zo rechtmatig betoog te bekrachtigen. De koning van zyn kant droeg ook wel zorg van een zo dienstig hulpmiddel te verwerpen. Deze vorst was doordringend van verstand: hy was zelfs bedreven in de schoolische Godgeleerdheit, en ten anderen gingen de twee staatsbedienden, de welke hem dit zeiden, voor grote kenners van het geestelyke recht door: met een woordt, des konings hertstocht vondt zich door zulk eene ontdekking geveit. Hy oordeelde dan, gelyk zy, dat 'er zeer veel verstandt in dit gevoelen was, en dat dit inderdaadt de weg was, welken hy moest inslaan. Men voegt daar by, dat hy in de blydschap, welke hy daar over hadt, uitriep, dat hy eindelyk de zog by het oor hadt. Terstondt belafte hy, dat men een man zou gaan zoeken, die hem toefcheen dat Godt hem gezonden hadt, om zynen geest en zyn gewisse gerustte stellen.

Wy moeten niet vergeten te zeggen, wie die gene was, de welke zich door een zo buitengewoon voorval deedt kennen. Hy noemde zich Cranmer*, en volgens eenigen was hy niet alleen een edelman, maar zelfs van een ouden adeldom, oorspronkelyk uit Normandië, van waar zyne voorzaten in Engelandt gekomen waren in het gevolg van Willem den Veroveraar. Hy was een lidt geweest van de Christ-vergadering te Cambridge: doch hy hadt zyne plaats verloren, doordien hy getrouwt was. Zyne vrouw gestorven zynde begaf hy zich weder in het zeive*, en was in groot aanzien onder de geleetterden, en onder het volk. Men zeide nochtans, dat hy noch begunstigt, noch toegejuicht wierdt, en dat hy een hoogleeraarsampt gewigert hadt in het collegie van Oxford, het welk de kardinaal Wolsey gesticht hadt. Hy was alstoen te Waltham, werwaarts hy vertrokken was, sedert de besmettelijke ziekte, waar van wy boven gesproken hebben, en daar hadden Fox en Gardiner het onderhoudt met hem, waar van zy den koning verslag deden. Dus was het dat Cranmer aan het hof kwam, alwaar hy wel haast de achting en de genegenheit van Henrik verkreeg. Het is nog geen tydt om hem afzonderlyker te doen kennen: wy moeten eerst het verhaal der echtscheiding voleindigen. De zelve heeft mischien reets veel te lang geduurt: echter zyn wy nog niet ten einde gekomen. Om daar van te eerder het einde te zien,

II. Deel.

zullen wy alle zaken, die tusschen beide voorkomen, daar laten, als de ongunst van Wolsey, het vergelyk van den keizer met den paus en den koning van Frankryk, de beroeping der Parlemen-ten van Engelandt; en wy zullen het verhaal daar van hervatten, wanneer wy de beschryving van deze beruchte zake zullen geëindigt hebben.

Campeggio, den koning hebbende misleid en den paus wel gedient, nam zyn afscheidsgehoor, en vertrok in het begin van October, met geschenken beladen; als of Henrik dezen kerkvoogdt nog wilde ontzien. Hy kwam te Douvres, met gedachten om zich daar in te schepen, en naar Frankryk over te steken; maar hy vondt gene vaartuijgen tot zynen overtocht. Weenige dagen daar na kwamen de onderzoekers, de welke zyne koffers deden openen, onaangezien hy klaagde, dat men het recht der volkeren schondt, en de eerbiedt, welke men aan zyne waardigheid verschuldigt was. Het voorwendsel van dit doorzoeken was, dat men hem beschuldigde de schatten van Wolsey te vervoeren; maar het gene men inderdaadt zocht, was de vrylating en het brevet van den paus. Men zeide ook, dat men geloofde in zyne reiskoffers te vinden de minnebrieven van den koning en van Anna van Boulen, de welke men vermoedde dat Wolsey verstoken hadt, en de zelve aan Campeggio gegeven. Doch de gezant hadt uit voorzorge in alles voorzien. Hy hadt zyne geheime papieren met zynen zone vooruit gezonden; en men ziet als nog te Rome in de boekery van het Vatikaan deze minnebrieven, zynde daar in door den kardinaal by zyne aankomste te Rome, als seldzame handschriften, gebracht, indien het gene ondergestokene schriften zyn, gelyk zeker schryver* geloof.

Een beroemd Engelsch schryver †, de welke Italië in den jare 1700 heeft bezichtigt, en de allermerkwaardigste byzonderheden van dat landt aangetekent, deelt ons eenen dezer minnebrieven van den verliefden Henrik aan zyne waarde Anna van Boulen mede, door hem te Rome uit het gemelde handschrift van het Vatikaan overgeschreven, en te aardig om hier geen plaats te vinden. De zelve luidt aldus: *De reden, die ik tegenwoordig heb om aan u te schryven, is om te vernemen naar den staat van uwe gezondheid en welvaren, waar over ik, in zekeren opzichte, al zo verheugt zal zyn, als over myn eigen, Godt biddende, dat hy ons binnen korten tydt weder wil vereenigen: want ik verzeker u, dat ik ongemeen daar naar verlange. Ik hope dan, dat 'er niet veel tydt zal verlopen zonder dat het gebeurt; en ziende myn Lief afwezend, heb ik niet minder kunnen doen dan aan baar eenig vleesch te zenden, voorspellende, dat het in het kort zal gebeuren, dat zy het myne zal hebben, het welk ik wel wilde, zo het Godt behaagde, dat zy nusterfondt hadt. Aangaande de moeder van uwe zuster, ik heb Mylord Walther Welsh gelast, aan Mylord Manwring myne gedaebten daar omtrent te schryven, en ik twyffele niet, of hy zal zo wreed niet kunnen zyn om haer te verlaten: want inderdaadt, men zegge wat men wil, zyne eer heeft 'er te veel belang by om zyne natuurlijke dochter uit deze hare uiterste ellende niet te verlossen. Zie daar alles, wat ik u voor tegenwoordig te schryven hebbe, uitgenomen, dat ik wel wenschte, dat wy op een sluiten by malkander konden komen, om eenen nacht zamen door te brengen.* Geschreven met de handt van

Uwen HENRIK.

Gg 2

De

1529.

Smaadheit
Campeggio met
bewilliging des
koning
aange-
daan.

Hy hadt
de min-
nebrie-
ven van
Henrik
den VIII
en van
Anna
van Bou-
len mede,
gebo-
men.

* Fuller.
† Addison
Kemar-
quis sur
droits
Endroit
de l'Ita-
lie pag.
220.
230.

Fuller.
Herbert.
Burnet.
LeGrand.
* of
Cran-
mer.
Afbel-
ding van
Cranmer.
* Hy
trouwde
federi
met eene
tweede
vrouw
in den
jare
1532.

1529. Deschryver, die ons dezen brief mededeelt, voegt daar by, dat het oorspronkelyke van den zelve aan alle Engelschen, die het Vatikaan te Rome komen bezichtigen, vertoont wordt. Wy zullen nu weder tot den pausselyken gezant *Campeggio* keren.

Men vondt by den zelve niets van het gene men zocht. *Campeggio* maakte een groot geschreeuw over dit geweld, en hy wilde niet vertrekken voor dat hy voldoening hadt ontvangen zo wel over eene zo onwaardige behandeling, als over de schandelyke vertellingen, de welke het volk van hem gedaan hadt. De koning liet hem zeggen, dat hy niet kon instaan voor de vryheit, welke het gemene volk nam, noch daar van meester zyn; dat het, ten aanzien der onderzoekers, eene mistasting was; dat de kardinaal voor het overige, door zyne mildadigheid het bisdóm van *Salisbury* bezittende, zyn onderdaan was, en eindelyk, dat hy geen pausselyk gezant meer was, doordien zyn last geëindigt was. Dus was *Campeggio* genoodzaakt te scheep te gaan, en naar *Vrankryk* over te steeken, om van daar zynen weg naar *Italië* te vervorderen.

Herbert. Euseb. LeGrand. De koning besloot hebbende den weg, hem door *Cranmer* aangewezen, te volgen, begon met de bevelen, welke hy aan dezen leeraar gaf, het onderzoek, op eene wyze, dat de zelve geheel en al zou wel overwogen zyn, wanneer men het zelve naar de hogescholen verzondt, en dat men niet alleen van de zwarigheden zou onderrecht zyn, maar ook van de redenen om de zelve te beslechten ten voordeele der echtscheidinge. Hy gehoorzaamde, en zyn boek kwam in het licht in het begin van den jare 1530. De koning zondt ter zelve tyd naar *Duitschlandt*, *Vrankryk*, en naar andere hoven van Europa verscheide personen, om de akademien, en de geleerdste mannen van die landen raad te plegen. Hy verzocht ook de twee hogescholen van *Oxford* en van *Cambridge* hare gevoelens daar over te geven, blyde zynde, dat die van zyn koninkryk hem de aller eerste onderrechtingen gaven aangaande dat gene, het welk zy geloofden dat hy in gewisse gehouden was te doen. *Longlandt* zondt hy naar *Oxford*. *Gardiner* en *Fox* naar *Cambridge*.

1530. De hogeschool van *Oxford* gaf de eerste haar besluit. Zy hadt bevolen, in eene vergadering van den 4 April, dat de vrage zou onderzocht worden door drie endertig uit het ligchaam der Godgeleerden. Het was door het gevoelen dezer aangestelde rechters, dat de zelve haar besluit gaf op den 8 der zelve maandt. Het zelve behelsde, dat iemandt, die met zyne schoonzuster trouwt, tegen het natuurlyk en tegen het Goddelyk recht zondigde. De voorstanders van *Catharina* zeiden, dat deze uitspraak afgedwongen was door kuiperyen en door geweld; de anderen gaven voor, dat deze stelling valsch was. Wat er van zy, het geschrift wierdt door drie endertig Godgeleerden ondertekent, en met het openbare zegel bezegelt.

Die van Cambridge doet het zelve. De hogeschool van *Cambridge* vondt zich in het eerst verdeelt. In het vervolg benoemde zy negen en twintig aangestelde rechters, die de zaak zouden uitspreken. Hun gevoelen was, dat des konings huwelyk strydig was tegen het Goddelyk recht. De schryvers spreken verscheidentlyk van dit besluit, zo wel als van het andere. Zeker was, dat er geen minder verschil was tusschen de hoogleeraars van *Cambridge*, dan tusschen die van *Oxford*, en dat eindelyk, welke de bewegreden daar toe ook mag geweest zyn, het

besluit van deze laatste den koning niet min gunstig is geweest dan dat der eerste. Het is zelfs zekerer dan dat der eerste, het welk eenigen in twyffel trekken. Men verwondert zich, dat een vorst van eene zo voltrekte macht, als *Henrik* was, meer tegenporteling gevonden heeft in de hogescholen van zyn eigen koninkryk, dan hy in vremde landen vondt. Eenigen schryven der zelve oorzaak toe aan de afkerigheid, welke het meeste gedeelte der bedienden dezer twee hogescholen voor de hervorminge van *Luther* hadt, welke zy geloofden dat *Cranmer* aankleefde, die de echtscheiding begünstigde, en *Anna van Boulen* zelf, welke men wilde doen op den troon klimmen. Men zeide inderdaadt, gelyk wy reets hebben aangemerkt, dat zy daar van een denkbeeld gekregen hadt by de hertoginne van *Alençon*, gedurende haar verblyf in *Vrankryk* by deze prinsesse. Zy wilden dan beletten, dat de nieuwe gevoelens geen standt zouden grypen onder begunstiging eener koningin, die daar van belydenis deedt: doch alle menschelyke voorzorge is onnut tegen de besluiten der Voorzienigheid.

De Italiaansche Godgeleerden waren van het zelve gevoelen, als die van Engelandt. *Crouke*, onderwyzer van den hertog van *Richmond*, behandelde deze zake aan gene zyde van het gebergte. Hy ging te werk als een gemeen man, die zonder bediening reist, en stelde de twyfvragen voor, zonder de daar by belang hebbende partyen te noemen. Hy bragt de zelve tot deze twee artikels: „I. Of de wetten van het boek *Leviticus*, rakende de trappen van bloedverwantschap, verplichtende waren voor de Christenen? „II. Of de vergunning * van den paus van eenige ge kracht was tegen het Goddelyke recht? De eerste onderzoeking geschiedde te *Venetië*, alwaar het meeste gedeelte der leeraars zich verklaarde voor de echtscheidinge. Het was ook aldaar, dat hy van de Joden zelf hoorde de uitlegging, de welke zy gaven van de twee plaatsen van *Leviticus* en *Deuteronomium*, de welke makender schynen tegen te spreken. Hunne Rabbynen loften de zwarigheid op, de eerste betreffende tot alle tyden en tot alle volkeren der wereld, en de tweede alleen tot de Joden, die in *Palestina* geleefd hadden. Ondertusschen wilde de Raadt van *Venetië*, welkers staatkunde het oog houdt op alles, wat er omgaat, niet dulden, dat in hunnen Staat zou gehouden worden eene vergadering van leeraars, volgens het verzoek, dat *Crouke* hen deedt: zo dat hy zich moest houden by de gevoelens van byzondere, de welke hy hadt doen ondertekenen door de ervarenste Godgeleerden, de welke men hadt onder de *Dominikansen*, de *Serviten*, en andere geestelyke ordensbroeders. Men heeft de brieven van *Crouke* nog, die hy aan den koning schreef, en waar in hy meldt, dat hy niets beloofd hadt aan de leeraars, die getekent hadden, en dat hy echter nog niet eenen gezien hadt, die zich tegen de echtscheidinge hadt aangekant.

Van *Venetië* reisde hy naar *Padua*, naar *Bologne*, en naar andere steden van *Italië*, en kwam eindelyk te *Rome*. Hy vondt aldaar *Cranmer*, welken de graaf van *Wiltshire* (a) (dezen tytel voerde de vader van *Anna van Boulen*) met zich derwaarts hadt genomen. *Henrik* hadt dezen grave

(a) Hy was gemaakt graaf van *Wiltshire* en van *Ormond*: doch deze laatste waardigheid wierdt aan het huis van *Burton* wedergegeven onder *Edward* den VI.

Faller. Heriers. Burnes. LeGrand.

Zie de Verzameling van geschiedschryft. door *Barnes*, in welke de brieven van *Cranmer* gevonden worden, als mede *Acta Publ. Tom. XIV, fol. 390 etc. Disp. p. 6.*

De Italiaansche Godgeleerden zyn van de zelve gevoelens.

1530. grave als afgezant gezonden aan den paus en den keizer, die toen in Italië was, met *Stokesley*, bisschop van Londen, sedert de bevordering van *Tonsal* tot het bisdom van Durham. De afgezanten hadden *Cranmer* met zich genomen, om te verdedigen het boek, het welk hy gemaakt hadt ten voordeele der echtscheidinge. Doch de paus wilde het strydveldt niet verzekeren voor de stryders, noch eene twistreden goedkeuren, in welke men het gezag van den H. stoel betwiltte. Ondertusschen gink *Crouke* voort met de Italiatische leeraars te laten tekenen. Hy vondt 'er een zo groot getal, dat hy aan den koning een honderdtal papieren toezondt, gevult met hunne ondertekeningen. Eindelyk onderschreven de twee befaamde hogescholen van Padua en Bologna de twee voorstellingen van *Crouke*, en bepaalden, dat het geen in *Leviticus* gelaft wierdt een gedeelte uitmaakte van het natuurlyke en van het Goddelyke recht; dat het zelve derhalven altoos zyne kracht behieldt. Dat het zich te gelyk uitstrecte en over de ongelovigen, en over de Christenen; dat de paus het zelve niet kon ontbinden, en dat de huwelyken, daar tegen srydende, geenzins duchtig waren. Alle de geestelyken van de orde van *St. Francisus*, de Minderbroeders, de Conventualen, de Dominikanen en de geestelyke rechtsgeleerden deden de zelve uitspraak. Te Milaan volgden een wybisschop en zestien Godgeleerden het zelve voorbeeld. Men zegt ook, dat te Vicenza negen Godgeleerden eene diergelyke schriftelyke verklaring ondertekenden: doch dat de pauslyke gezant de zelve hadt weggestoken. Doch dit is zo zeker niet als het overige.

Men moet niet vergeten de aanbieding, de welke de graaf van Wiltshire aan den keizer deedt, uit name van den koning, zynen meester, van hem de huwelyksgift van *Catharina* weder te geven, en daarenboven nog drie honderd duizend kronen, byaldien hy de zyde van zyne moeie wilde verlaten. Doch deze vorst, die den gezant reets met veel fierheit hadt behandelt, verwierp deze voorstelling met verachting. Hy dwarsboomde, zo veel als by kon, de zaak bezorgers van *Henrik*, en maakte de leeraars, welke zy raadpleegden, vervaard. Het was by deze gelegenheit, dat hy, dreigende *Omnibonus*, een geleerd Dominikaan, die ten voordeele der echtscheidinge geantwoord hadt, tegen hem zeide, dat hy stellingen voor den dag bragt, die bekwaam waren om de meeste vorsten van Europa tot bastaarden te maken. De keizer sprak als een vorst, en zeide de waarheit: doch de Dominikaan antwoordde hem, dat hy de zaken aanmerkte als een Godgeleerde, en niet als een staatkundige. Hy sprak ook de waarheit.

Men geeft voor, dat de gemeenschap * der Godgeleerden van Ferrara ook een besluit gaf ten voordeele der echtscheidinge, en dat die van het geestelyke recht, in eene vergadering van twee en zeventig rechtsgeleerden, van het zelve gevoelen waren. Men geeft gene bewyzen van deze twee zaken, en wy stellen de zelve hier voor zo als des konings zaakbezorgers de zelve hebben overgeschreven.

Voor het overige, men schreeuwde van weerkanten over zamensrottingen, en over omkoping van stemmen. De keizerichen verweten aan *Henrik*, dat hy de leeraars door grote geldsommen hadt omgekocht. Die het met *Henrik* hielden deden de zelve klagen tegen den keizer, die,

gelyk zy zeiden zo vele geestelyke rechtsgeleerden en Godkundigen, als hy kon vinden, hadt omgekocht, de welke het huwelyk der koninginne wilden verdedigen. Zy voegden daar by, dat hy aan den monnik *Felix* eene kerkelyke inkomste van vyf honderd dukaten jaarlykelyk hadt gegeven, en eene van zes honderd kronen aan een anderen monnik, voor dat hy een gunstig antwoord hadt gegeven, en om hen te verplichten tegen de echtscheiding te schryven; dat hy duizend dukaten hadt gegeven aan den overste * der Minderbroeders te Venetië, om hem aan zyne zyde over te halen; maar dat deze geestelyke de zelve niet hadt willen aannemen; eindelyk, dat hy noch dreigementen, noch geschenken spaarde. Men zeide in het tegendeel, dat des konings zaakbezorgers zich vergenoegden met de betaling te doen aan de geestelyke rechtsgeleerden wegens hunne gevoelens, volgens gewoonte, van een ryksdaalder voor ieder, en voor elke ondertekening; eene al te geringe somme om die genen om te kopen, de welke hun gevoelens gaven. De brieven van *Crouke* bewyzen inderdaadt deze waarheit. Alles wel ingezien zynde moesten niet twyffelen, of de staatsdienars des konings van de eene zyde, en die des keizers van de andere, hebben alle hunne zorgen en al hun aanzien in het werk gestelt, om voor zich de stemmen der leeraars te verkrygen.

François de I was zo krachtig voor *Henrik* den VIII ingenomen, dat hy toestondt, dat *du Bellay*, broeder des bisschops van Bajonne, en de bisschop van Bajonne zelf, uit Engelandt weder in Vrankryk kwamen, om aldaar de uitspraken der hogescholen te bevorderen. *Du Bellay* bragt aan *François* den I te rug een ontlafbrief * van vyfhonderd duizend kronen op de achterstallen van het jaargeldt, tot welke *Karel* de V zich verplicht hadt by *Henrik* door het verdrag van Windsor van den jare 1522, en van welke *François* de I beloofte hadt den keizer te bevryden door het verdrag van Madrid van den jare 1526. Hy bragt daarenboven mede eene laliebloom van diamanten, gewaardeert op vyftig duizend kronen, welke de aartshertog *Philips*, die de zelve geërfte hadt uit het huis van Burgundie, aan *Henrik* den VII verpand hadde voor eene diergelyke somme. *Henrik* de VIII deedt dit geschenk aan den hertog van Orleans, de welke met de prinsesse *Maria* stondt te trouwen. Eindelyk verzekerde *du Bellay* koning *François* den I, dat *Henrik* hem zou lenen vier maal honderd duizend kronen, om hem te helpen betalen het losgeldt zynen prinsfen. Alle deze mildadigheden verplichtten den koning van Vrankryk de zyde van dien van Engelandt te kiezen tegen *Karel* den V, die ten anderen niet minder zyn vyandt was dan van *Henrik* zelve. Men zag echter niet, dat *François* de I by deze gelegenheit iets anders deedt, dan de hogeschool van Parys aan te bevelen, dat zy toch naar gemoeide wilde oordeelen, en volgens hare verlichtinge, op de voorstellingen, over welke de koning van Engelandt haar raadvroeg.

De leeraars van de Sorbonne waren zeer verdeelt daar omtrent, en de zaak wierdt gedurende verscheide vergaderingen betwift. De voornaamste stryders waren van de eene zyde meester *Gervais*, die de echtscheiding voorstondt, en van de andere de leeraar *Beda*, de welke daar geheel tegen was. *Du Bellay* bevondt zich by het openen hunner vergadering †, de welke gehouden wierdt in de kerk der Mathurynen te

1530. der stemmen.

* Provinciaal.

Hubert, *Burnet*, *LeGrand*, *François* de I voegt zyne aanbieden by die van *Henrik* den VIII. * *Quintanus*.

Ekenstennis door dezen lasten daar voort bevoont.

De Sorbonne is verdeelt wegens de vrage over de echtscheidinge. † op den 8 Juny.

1530. Parys. Hy verklaarde aan hen, dat de koning noch *Henrik*, noch *Karel* zocht te begunstigen, dat hy aan de leeraars eene volllage vryheit overliet om naar gemoede te stemmen; dat hy alleenlyk wenschte, dat zy gerust konden stellen dat van een vorst, wiens vriendt hy was. Men kon met geen meer bezadigheit spreken. Hy hadt geen minder ingetogenheit gehad in het beiseheid, het welk hy aan *Beda* gaf. Deze leeraar betuigde tegen de partytschap, met welke hy den koning, zynen meester, beschuldigde, eene eenzydigheit, de welke die genen, gelyk deze leeraar zeide, in verlegenheit bragt, welker oordeel men bekuipte. *Du Bellay* vergenoegde zich niet te antwoorden, dat het genootschap * Godt vergenoegende, den koning voldoen zou, en dat het niemandt zou mishagen. Eindelyk, na veel twistens over en weder, maakte de *Sorbonne* haar besluit op, zynde ten voordele van de echtscheiding, en verklaarde het huwelyk ongeoorlooft en strydig tegen het Goddelyk recht, waar van de paus geen vrygeving hadt kunnen toestaan. Dit besluit, dat men nog heden † ziet in zyne oorspronkelyke form, is van den 2 July. Daar zyn 'er nochtans, de welke het betwisten, doordien daar in geen melding wordt gemaakt van de twisten, van welke wy gesproken hebben. Zy komen met eenen overeen wegens een voorgaande besluit, gegeven in de maandt van Juny by meerderheit van stemmen, waar van zich drie en vyftig verklaart hadden voor de echtscheidinge, en alleen vyf en veertig voor het huwelyk. Dus liep dan het gehele geding maar uit op den tyd en op de wyze, doordien men in den grondt over de waarheit van het bezegelde vonnis overeenkwam. Het genootschap van het geestelyke recht * van de zelve stad Parys hadt een diergelyk besluit ontworpen op den 25 May; de hogeschool van Orleans sedert de maandt van April; de twee genootschappen in de rechten te Angers op den 7 May; het genootschap der Godgeleerden te Bourges op den 10 Juny. De ganische hogeschool van Toulouze deedt het zelve op den 1 October †. Wy zullen hier het oordeel van het Godgeleerde genootschap van Angers, strydig tegen de twee genootschappen in de rechten, niet verzwigen; byaldien het zodanig is, als het verhaalt wordt †, is het de eenigste vergadering, die zich voor dat huwelyk verklaart heeft.

Deze beruchte vrage wierdt niet alleen voorgestelt aan de Roomschgezinde leeraars; men ging ook daar over te rade met de hervormers in Zwitserlandt en in Duitschlandt. Deze laatste waren zo wel van verschillende gevoelens, als de anderen. *Oecolampadius*, *Zwinglius* en *Kalvyn* verklaarden zich voor de echtscheidinge. *Melanchthon* stelde voor de toestemming om twee vrouwen te mogen hebben, maar keurde het misbruik daar van af; *Osiander* in het tegendeel scheen zulks toe te stemmen. Byna alle de andere Luthersehe Godgeleerden verklaarden zich eenpariglyk tegen het huwelyk, en tegen de echtscheidinge *. Zy vonden wel redenen om het huwelyk tegen te spreken; maar zy oordeelden niet, dat 'er, het zelve eens gesloten zynde, genoegzaam krachtige redenen zouden kunnen zyn om het weder te vernietigen. Het zy dat de vrees, welke zy voor den keizer hadden, hen in dezer voegen verplichtte te spreken, het zy dat zy geloofden, dat de koning minder dus te werk ging door de bewegingen van zyn ge-

wisse, dan door eene niet al te eerlyke hertochtocht. De vyanden der Luthersehe † geven hen zelve dit getuigenis; en het geschild ter zyde zettende, kan men hen den lof niet weigeren, welken zy in dezen opzichte verdienen. De staatkunde wilde, dat zy eenige inschikkelykheit hadden voor den koning van Engelandt, en voor zyne geliefde, de welke men vermoedde Luthersehe te zyn: doch zy wilden echter liever oprecht te werk gaan, schoon het was ten voordele van een vorst, die hen niet genegen was. Laat ons eenige der voornaamste redenen aanhalen, op welke ieder der twee partyen zyn gevoelen vestigde.

Die genen, de welke zich voor *Henrik* verklaarden, grondvestten hun gevoelen op de plaats van *Leviticus* *. Zy zeiden, dat de wet van *Mozes* ten dezen opzichte geen nieuwe wet was, alleenlyk voor het Joodsche volk gemaakt, maar alleen eene vernieuwing van het natuurlyke recht, het welk alle menschen der wereld verplichtte. Dat byaldien het anders geweest was, de Kananiten en andere Heidenen geen zonde zouden begaan hebben door het niet waarnemen van deze wetten, die voor hen niet gemaakt waren. Zy vestigden het gezag van het Oude Testament daar omtrent door dat van het Nieuwe, en aan de woorden van den H. *Johannes* den Doper tot *Herodes* †: *Het is u niet geoorlooft te hebben de huisvrouw uwes broeders.* Van de H. Schrift gingen zy over tot de kerkvergaderingen. Zy haalden aan dat van *Neocefarea*, dat in den ban deedt alle, die met hunne schoonzuster zouden trouwen; en alle vrouwen, die twee broeders na malkander in huwelyk hadden; voorts de kerkvergadering, gehouden onder *Gregorius* den II, de welke een diergelyk besluit hadt gemaakt †; dat van *Agde*, het welk onder de verbodene graden begreep die van een schoonbroeder en eene schoonzuster, en de tweede kerkvergadering van *Toledo*, de welke de zelve zaak bepaalt hadde †.

By het gezag der kerkvergaderingen voegden zy dat der Grieksehe en Latynsehe oudvaders. Onder den rang der eersten stelden zy *Origenes* *, *S. Chrysofthomus* †, en voornamentlyk *S. Basilius* †. Zy haalden onder de Latynsehe aan *Tertullianus*, *S. Ambrosius* †, *S. Hieronymus* †, en *S. Augustinus* *. Zy zeiden, dat de Vaders en leeraars der laatste eeuwen de zelve gevoelens gehad hadden, getuige de vermaning, de welke *Anselmus* † doet aan de Christenen, tot welke hy spreekt, om niet te trouwen dan in verre graden: getuige daarenboven het antwoord van *Ives van Chartres*, raadgevraagd over het huwelyk van een koning, die met zyne schoonzuster wilde trouwen †. *Ives* antwoordde, dat deze vorst in den ban moest blyven, byaldien hy met haar trouwde, zolang, tot dat hy zich van zyne vrouwe zou hebben afgescheiden.

Zy bekrachtigden deze uitspraken door die der pauzen; zy deden gelden het antwoordt van *Gregorius* den Groten, de eerste paus, die over deze vrage uitspraak gedaan hadde, en die, om raad gevraagd zynde door den monnik *Augustyn*, den Apostel van Engelandt, over zo eene zwaarigheit hadt geantwoord, dat een huwelyk, het welk iemandt aanging met de weduwe van zynen broeder, ongeoorlooft was; en dat, byaldien een der nieuwbekeerden zich in zo een verbindtenisse bevondt, hy hem moest vermanen zich van hunne vrouwen te onthouden. Zy haalden drie andere pauzen

1530.
Burnet, 1
Deel, pag.
109.
† Gach-
lan.

Redenen
der voor-
standers
van de
echtscheidinge.
* XVIII.
204

† Matth.
XII, 4.

* Het
tweede
besluit,
het vyf-
dehoofd-
stuk.

† Het 6^e
besluit,
het vyfde
hoofd-
stuk.

Du zyn
provinciale
kerkverga-
deringen.

* Over
Leviticus
XX.

† LXXII
Leetren
over
Matth.
XXII.

† In zyn
nen brief
aan *Diad.*
§ VIII

boek, 66
brie.

† Tegen
*Helva-
dus*.

* In de 64
vrage o-
ver *Levit.*
en elden-
† over
Levit.

XVIII.
† In den
240sten brief.

LeGrand.

* Facul-
tis.

Zy von-
nilt ten
voorde-
le van
Henrik
den VIII.

† Zie de
Verza-
meling
van *Bur-
net*, I Deel.
LeGrand.

* La Fa-
cul^{te} de
Droit Ca-
non.

Alle de
hoges-
cholen
van
Frank-
ryk doen
het zel-
ve.

† Zie alle
deze be-
sluiten
in de Ver-
zamelin-
ge van
Burnet, I
Deel, pag.
103 enz.

† Le
Grand
in zyne
Verza-
melinge.

Fuller.
Herbert.
Burnet.

LeGrand.
Gevoe-
lens der
Her-
vormden

in Wit-
serlandt
en der
Protes-
tanten in
Duitsch-
landt.

* Zie hun
gevoelen
in de Ver-
zamelin-
ge van

1530. pauzen aan, namentlyk *Calixtus**, *Zacharias*†, en *Innocentius* den III^t, die verklaart hadden, dat de wet van *Mozes* eeuwighdurend was.

Ala-
mores Gall.
Ppisc.
In de 30
vraag,
het 3
boord-
stuk.
† De pref.
cap. cum
in 7°
venen-
tem.

* Hy
stierf in
den jaer
1468.
† Die
nader-
handt
koning
was, on-
der den
naam
van Lo-
deuwik
den XI,
toen hy
wedu-
wenaar
was van
*Margare-
ta* van
Schoth-
landt.

Daar op kwamen de schoolgeleerden in eene grote menigte op. Men helderde voornamentlyk op deze woorden van *Thomas van Aquinas*, dat de instellingen van de kerk beneden den paus zynde, hy daar omtrent eene vrylating kon geven: doch dat de Goddelyke wetten boven hem zynde, hy het gezag der zelve niet kon verminderen; en die van *Johannes van Turrecremata*, Spaansch kardinaal, van eene groote geleerdheit*. Deze laatste verhaalt, dat de Dauphin van Frankryk § willende trouwen met de zuster van zyne overledene gemalinne, paus *Eugenius*, by welchen hy zich aangaf om de toestemming daar toe te verkrygen, hem het onderzoek der vrage weder te rug zondt, en dat hy vonnisse, dat de paus zulks niet kon toestaan. Hy voegt daar by, dat indien eenig paus voorheen eene diergelyke vrylating gegeven hadt, het zy dat hy den aamt van de zake niet mogt gekent hebben, of dat hy zich mogt hebben laten overhalen, men het niet moest navolgen, en dat de kerk zich schikte naar wetten, en niet naar voorbeelden. Deze getuigenissen veroordeelden derhalven het huwelyk van *Henrik* met *Catharina*, en de vrylating van *Julius* den II.

Men wederleide daarenboven de duchtigheid van deze vrylatinge door de getuigenissen van *S. Cyrillus*, van *S. Basilius*, van *S. Ambrosius*, van *S. Bernardus*, en van de pauzen *Urbanus*, *Marcellus* en *Innocentius*, de welke alle vast stelden, dat de kerk geen vrylating kon geven van het Goddelyke recht. Men gaf zelfs voor, dat de macht, om van de kerkelyke wetten te ontbinden, nieuw was. Men haalde daar omtrent aan de pauzen *Zosimus*, *Damasus*, *Leo* en *Hilarius*, de welke erkent hadden, dat zy de instellingen van de kerk niet konden veranderen, noch handelen tegen de lere, noch tegen het gebruik der oudvaderen.

Redenen
der te-
genge-
stelde
party.

Die genen, de welke van de tegengestelde party waren, hadden ook hunne redenen gehaalt uit de H. Schriftuur, de kerkvergaderingen, de oudvaders en leeraars der kerke, de pauzen, en de bestendige gewoonte, gelyk zy zeiden, van alle eeuwen.

Ten aanzien der H. Schrifture stelden zy de eene plaats tegen de andere: het XXV hoofdstuk van *Deuteronomium* tegen het XVIII en het XX van *Leviticus*. Zy besloten daar uit, dat het verbodt, in dezen gegeven, niet raakte het Goddelyke, noch het natuurlyke, maar het staatkundige en het burgerlyke recht. Zy zeiden, dat het een algemeen verbodt was, het welk zyne uitzondering ontfangen hadt door het bevel van *Deuteronomium*, het welk daar van bevrydt in gevallen, in dit gebodt uitgedrukt, dat het huwelyk van *Henrik* met zyns broeders weduwe siptelyk zo een geval was. Zy antwoordden op de berisping, door *Johannes* den Doper gedaan aan *Herodes*, dat *Philippus*, de broeder van de-zen laatste, nog in het leven was, wanneer zyn broeder zyne vrouw ten huwelyk nam, en dat het dit was, het geen de bloedschande uitmaakte.

Zy haalden aan onder de kerkvergaderingen, welke zy voorgaven hen gunstig te zyn, die van *Elberis*, die, hoe streng ook in hare besluiten, niet hadt vernietigt het huwelyk van die genen, die met hunne schoonzuster getrouwt waren, en niet dan eene boete daar op

hadt gestelt, daar in bestaande om zich van het Avondmaal godurende eenigen tydt te onthouden.

1530.

Een ontkennend bewys bragten zy by uit de stilzwygendheit der kerkvaders, de welke leefden wanneer *Honorius* trouwde met de twee zusters *Maria* en *Thermantia*, dochters van *Stillico*. Dat dit nochtans gebeurt was in de goude eeuw der kerke, in welke *Chrysostomus*, *Epiphanius*, *Theophilus*, *Cyrellus* en *Augustinus* bloeiden. Zy gaven ook voor, dat *S. Augustinus* het verbodt van *Leviticus* gestelt hadt plaats te hebben in twee gevallen, namentlyk, wanneer de broeder trouwde met de huisvrouw van zynen nog levenden broeder, of wanneer hy kinderen hadt nagelaten*. En hier op zeiden zy, dat *Henrik* zich in geen dezer twee omstandigheden bevondt.

* In de
LXIVra-
ge over
Leviticus.

Zy haalden aan de vrylatingen, door de pauzen toegestaan voor zulke huwelyken, onder anderen die van *Innocentius* den III aan de volkeren van *Lyfandt*, niet lang geleden tot het Christen gelove bekeert.

Men beschuldigt hen, ook te hebben staande gehouden, dat de pauzen in zekere gevallen eene vrylating konden geven van het Goddelyke recht, gelyk in beloften eeden; dat paus *Martinus* de V aldus bevestigt hadt het huwelyk van iemandt, de welke met zyne eige zuster getrouwt was; een vonnis, het welk *S. Antonius* van Florence niet hadt toegestemt noch afgekeurt, en waar omtrent hy den menschen een stilzwygen hadt opgelegd, latende de uitspraak daar over aan Godt. Eenigen † nochtans geven voor, dat deze geschiedenis kwalyk verhaalt is door den schryver, die daar van melding maakt, en zeggen, dat noch *Martinus* de V, noch *S. Antonius* zulke gevoelens gehad hebben.

† *Is*
Grand.

Eindelyk hielden de voorstanders van *Catharina* staande, dat de vrylating der trappen van bloedverwantchap van een bestendig gebruik was; dat men hadt toegestaan aan *Emanuel*, koning van Portugal, de vryheit om te trouwen met *Maria*, zuster van *Izabelle*, zyne eerste huisvrouw; dat ten anderen de door *Julius* den II aan *Henrik* gegeeve vrylating in zekeren opzichte zo voordeelig was, dat hy onder de oude wet verplicht zou geweest zyn, met *Catharina*, weduwe van den prins *Aribur*, zynen broeder, te trouwen, of dat hy ontteert zou zyn geweest.

Wymenen ons in geen twistgeding in te laten noch met de eene, noch met de andere party; maar ons vergenoegende met de zaken te verhalen, laten wy aan iedereen de vryheit van gevoelen over deze vrage. De koning gaf de uitspraken, van de leeraars en hogescholen tot zyn voordeel gedaan, en door hem byeen verzamelt, aan zynen Raadt en aan de drie Staten van zyn koninkryk over. Hy pleegde daar over vervolgens raadt met de voornaamste leden, verwachtende de beroeping van een Parlement. Alle waren zy van gevoelen, dat de bygebragte plaatsen genoegzaam waren om zyn huwelyk te verbreken. Zy kwamen ook daar in overeen, dat dit vonnis kon gegeven worden door de geestelykheit van Engelandt, zonder meerder tydt te verliezen aan het pausselyk hof, het welk den koning zocht op te houden, en niet om hem voldoening te geven. Men wilde echter niet zo sehielyk met den paus breken, en men wilde den huwelyksbandt van *Henrik* en *Catharina*, waar voor het volk zo grote achting hadt, liever los maken dan in stukken scheuren. Men vondt dan graden den

Herbert.
Burnet.
LeGrand.
Des ko-
nings
raadt on-
dersteunt
de party
der
voorstan-
ders van
de echt-
scheidin-
ge.

1530.

den H. Vader nog eens te verzoeken, om spoediglyk, en zonder omwegen, over de echtscheidinge te oordeelen, voor welke alle Godgeleerden en geestelyke rechtsgeleerden stemden; of staat te maken op het verlies van een groot koninkryk. Dit besluit genomen zynde, werkte men aan den brief, welken men aan den paus wilde zenden. De zelve wierdt vervolgens gebragt aan de heeren, aan de kerkvoogden, en aan eenige leden der gemeentens. Zy ondertekenden den zelve alle met blydschap, en verzegelden hem met hun zegel. Men verzondt dezen brief daar op terstondt, en men verwachtte het antwoordt op den zelve voor dat het Parlement wierdt gehouden, het welk tegen den 21 October beschreven wierdt.

Ter zelve tydt, dat de koning zyne maatregelen nam tegen het hof van Rome, was hy ook bedacht om die te nemen binnen zyn koninkryk, tot verbrekinge van den aanhang der koninginne en van den kardinaal *Wolsey*. Hy verdacht dezen laatsten van heimelyke verstandhoudinge met den paus, en stelde sedert de part, welke hy hem met *Campeggio* gespeelt hadde, geen vertrouwen meer in hem. Hy deedt dan eene verklaring gereed maken, door welke hy verbodt aan alle personen, van wat staat of hoedanigheid zy ook waren, met den pausselyken stoel eenig verbindtenis te hebben, slydig tegen zyn koninklyk gezag: van Rome te doen komen, noch aldaar te verzoeken, brieven, na deelig aan het opperste recht van den vorst, of aan alle andere voorrechten van zyne kroon, of die zyne wettige voornemens zouden kunnen verhinderen. Hy dreigde met zyne ongunst die genen, de welke zyn bevel zouden ongehoorzaam zyn, en dat de overtreders van dit bevel de gevangenis en andere lyfsstraffen zouden te wachten hebben.

De brief, welken de leden van het Parlement, nu verspreid door de provinciën, aan den paus schreven, behelst geen minder standvastigheid dan onderdanigheid. Alle des zelfs uitdrukkingen zyn wel gewogen, en men ziet wel, dat het minder geschiedt door noodzakelykheit, dan door een overschot van welvoeglykheit, of van eerbiedigheid, dat men toevlucht nam tot den H. stoel. Men eischte een spoedig hulpmiddel voor de verlegenheit des konings, en men verklaarde, dat byaldien daar in niet spoedig voorzien wierdt, men niet meer over de zee zou zoeken een hulpmiddel, het welk men in het koninkryk zelve kon vinden.

Zeer heilige Vader, zeggen zy, na met eene diepe onderdanigheid de voeten van uwe Heiligheit, dien wy een langen gelukkig pauschap toewenschen, gekust te hebben, nemen wy de vryheit u onze zeer nederige vertogen voor te dragen. Wy zien met smarte de ongerustheit van onzen vorst, den doorluchtigsten koning van Engelands, Frankryk en Ierlandt, beschermmer des geloofs, ter oorzaak van zyn huwelyk, het welk hy voor onwettig houdt en tegen het Goddelyk recht slydende. Hy heeft den bystandt van uwe Heiligheit verzocht, om hem uit een voor hem zo bedroefden staat, en waar van de gevolgen voor zyn gehele koninkryk zo gevaarlyk zyn, te trekken. Wy hebben dit hulpmiddel, zo gewenscht en zo noodzakelyk, zo wel als hy reets lange verwacht: maar tot nog toe is zyne verwachting en de onze vruchteloos geweest. Wy kunnen onze klagen nu niet langer ontweinen. De vertegenheit des konings is al te dringende, en wy hebben daar te veel belang by om langer stil te zwoegen. Het is ons hoofdt, het is de ziel van onzen Staat, de welke lydt. Hoe

De koning verzoekt aan zyne onderdanen verbindtenissen te hebben met het Roomsche hof, ten na-deele van zyn koninklyk gezag.

Brief der leden van het Parlement aan den paus. *Herbert. Burnet. LeGrand.*

1530.
zouden dan de leden ongevoelig zyn? Dat het ons dan vrysta ons te beklagen over de langwyligheit, welke men bybrengt tot de genezinge onzer kwalen. De zaak sprak, naar het sebeen, van zelve. Zy is is nog meer opgebeldert door de uitspraken der leeraars, die daar over geraadpleegt zyn, niet alleen in dit koninkryk, maar ook in Frankryk, en zelfs in Italië. Men oordeelde na dit alles, dat uwe Heiligheit uit eige beweginge, en zonder dat het nodig was u daar toe aan te manen, den koning recht zou gedaan hebben; dat door uwen mond uitspraak zou gedaan zyn, de welke de gevoelens der kerkleeraren bevestigde, en men hadt niet gedacht, u daarom eerst te moeten verzoeken; voornamentlyk, als men aanmerkt, dat 'er gehandelt wordt over het welzyn van een koning en van een koninkryk, waar aan uwe Heiligheit zo zeer verbonden is, en waar van gy zo uitnemende tekenen van toegengeneit hebt ontfangen. Maar nademaal noch de rechtvaardigheid der zaak, noch de erkentenis der genotene weldaden, noch ook de gedurige aanzoekingen van den besten vorst der wereld hebben kunnen verkrygen den bystandt, welken een zoon van zulke verdienstige mannen, welke te verwachten van de Godvruchtigheid eens goeden vaders, zyn wy genoodzaakt toe te treden, overwonnen door onze droefheit, zynde als zo vele monden, door welke geheel Engelandt u zyne gevoeligheit daar over te kennen geeft. Welk eene schande, of welk een ongeluk voor ons! De doorluchtigste mannen, welke de kerk en de school in Europa heeft, hebben reets tot ons voordeel uitsprake gedaan. De Godgeleerden, de geestelyke rechtsgeleerden, en de hogescholen bieden ons hunne wapenen, namentlyk hunne redenen en hunne pennens aan, om onze zaak te verdedigen; en des niettegenstaande blyft de H. stoel onbeweeglyk: de H. stoel, zeggen wy, de welke zyne rust aan den koning verschuldigt is, wil die van dezen vorst niet bevorderen. De koning heeft den zelve verlost van de woede eens machtigen vyands, de welke hem wilde verderven. Hy heeft den zelve ondersteunt door zyne wapenen; hy heeft hem verdedigt door zyne penne: en deze Apostolische stoel verwaardigt zich niet eens, ten voordeele van zynen weldoender te spreken. Deze vorst, die den zelve in zynen luister weder herstelt heeft, is de eenige, de welke zyne genegenheit niet ondervindt. Wy weten niet, wat men op zulke rechtmatige klagen kan antwoorden. Ondertusschen is het gevaar naby; de opvolging van het koninkryk is twyffelachtig, en deze gevaarlyke toestandt van zaken brengt ons weder in gedachten die oorlogen tusschen de rode en witte Roze, de welke Engelandt zo veel bloeds gekost hebben. Wy hebben een vorst, voorzien met alle deugden, de welke men in een souverein zoekt. Hy is tot de kroon geroepen door een onbetwistbaar recht, het welk een einde heeft gemaakt van alle partyeschappen, de welke het koninkryk zo lange gestingert hebben, en onze rust zou verzekert zyn, indien wy een prins zagen voor den dag komen, die erfgenaam van het zelve wierdt. Maar een onwettig huwelyk verbindert zulks. Dat uwe Heiligheit dan dezen hinderpaal uit den weg ruime, en dat zy verbreke deze dodelyke verplichting, de welke zich aankant tegen het geluk des konings, en tegen onze verwachtinge. Indien uwe Heiligheit ons nu niet wil boren, indien de vader zyne kinderen verlaat, zullen de kinderen, aldus verlaten, geloven daar door gerechtigd te zyn om zelf in hunne veiligheid te voorzien. Wy bidden uwe Heiligheit derhalven, ons niet tot dat uiterste te brengen, maar zonder langer uitsel aan de dringende, begeertens des konings te voldoen, en door uw hoogste oordeel te bevestigen zo vele uitspraken der

1530.

der leeraars, de welke de echtscheiding niet alleen wettig, maar zelfs noodzakelyk, hebben geoordeelt. Het zyn kinderen, die zulks verzoeken; het zyn onderdanige kinderen: zou het belang van bunnen vader hen niet aan hen beraken? Het belang des konings is dat van ieder van ons; de orderlinge genegenheit tusschen het hoofd en de leden is al te groot, dan dat het een door de wonde van het andere niet zou lyden. Het zal op de zelve wyze toegaan met de genezinge; de zelve zal ons allen gemeen zyn. Uwe Heiligheit kan de zelve met een woordt doen: wy durven zelfs zeggen, dat zy het moet doen. Byaldien uwe Heiligheit nu onverbiddelyk blyft, zullen wy buiten twyffel ongelukkiger zyn: doch alles veel ingezien zynde, daar is nog raad te- gen ons kwaadt. Het is waar, de geweldigste bulpmiddelen zyn pynelyk: echter is een zieke al- tyd verblyd over zyne genezinge, hoe duur hem de zelve ook te slaan kost; en als by zelfs anders niet zou doen, dan van den eenen bedroefden staat over te gaan tot den anderen, vindt by echter verlichting in deze verwisseling van kwalen. Maar voor dat wy zo ver komen bidden wy nogmaals uwe Heiligheit, in den name van den gene, wiens stede- houder gy u hier op aarde noemt, dat het u be- hage met uw Apostolisch gezag te bevestigen de uitspraak van zo vele bekwame en Godvruchtige Godgeleerden, ter eere van Godt, tot voldoening des konings, en ten dienste van zyn gansche koninkryk. Wy bidden den gene, die de waar- heit zelf is, uwe Heiligheit zodanig aan te bla- zen, dat wy van u mogen verkrygen het recht, het welk wy van u verzoeken, en dat wy het ver- driet niet mogen hebben van het zelve elders te zoeken. Deze brief was ondertekent door den kardinaal Wolfey en den aartsbiffchop van Kan- telberg, voorts doortwee hertogen, twee marqui- zen, dertien graven, vyf bisschoppen, vyf en twintig baronnen, twee en twintig abten, en elf ridders. Deze laatste namen de hoeda- nigheit van leeraars in het Parlement. Het antwoordt van den paus was dusdanig:

Ant- woordt van den paus.

Eerwaarde broeders engeliefde zonen, wy wenschen UL. dat UL. heil en Apostolische zegen vernien- guldigt worde. Wy hebben in uwen brief van den 13 July zo harde uitdrukkingen gevonden, dat wy ons niet zouden hebben kunnen bedwingen UL. onze gevoeligheit daar over te betuigen, indien wy de zelve niet toefchreven aan den overmaat uwer toegenegenheit voor onzen zeer geliefden zone in Jesus Christus, den koning, uwen weittigen opper- heer. Wy willen daar op antwoorden met een bezadigden geest, UL. doen kennen de onrechtvaar- digheit uwer klagten, en ons rechtvaardigen over de verwijtingen, welke gyl. ons doedt. Wy heb- ben van den koning, uwen meester, ontfangen alle de goede diensten, welke gyl. optelt, en wy be- kennen nog meer dan gyl. zegt. Het gebeugen daar van zal ons lief zyn zo lang als wy zul- len leven, en wy zullen het zelve tot onze navool- gers overbrengen om voor eeuwig geroemt te zyn. Wy bekennen zelfs, dat de verplichtingen, welke wy aan hem hebben, het zy in betrekking op den H. stoel, welken wy bekleden, het zy ten aan- zien van onzen persoon in het byz nder, zodanig zyn, dat wy onze erkenenis nooit de zelve zal- len kunnen doen evenaren. Het is door dusdani- ge gevoelens dat wy onze dankbaarheid betuigen. Ten aanzien van het recht, het welk wy, vol- gens uwe beschuldiging, u zouden hebben ge- weigert in het geding, het welk by tegenzyn burwelyk met de koningin Catharina begonnen heeft, wy

II Deel.

1530.

verdienen zo weinig den laster, met welken gy ons belaaft, als deze prinsesse, en die genen, die haar verdedigen, ons beschuldigen van eenzijdig- heit. En inderdaadt, hoewel wy verplicht waren de waagschaal in evenwigt te houden, hebben wy de zelve dikwils doen overhellen naar de zyde des konings, door een uitwerkfel van onze genegenheit, die de overhandt nam over de strengheit van on- zen plicht. Dat het ons vrysta alhier op ons beurt te verhalen dat gene, het welk wy in de- ze zake ten zynen voordeele gedaan hebben. Is het niet al drie jaren, dat wy benoemt hebben de kar- dinalen van Yorken Campeggio tot onze gezanten, en dat wy hen bekleed hebben met de vadi- ge macht om dit verskil te eindigen? Wy oordeel- den, door eene zodanige benoeming aan de begeer- te van den koning voldaan te hebben. Wy ston- den hem rechtters toe, die hem aangenaam waren, en het geding wierdt behandelt aan de deure van zyn paleis. Wanneer de koningin, welke eene zo- danige rechtspleging verdacht voorkwam, eene be- roeping deedt aan onzen stoel, hebben wy daar op aansonts geen recht gedaan, hoewel wy misschien daar toe verplicht waren: doch ons gedragende veel eerder als scheidman, dan als rechter, heb- ben wy de zaak slepende gehouden, onder voorge- ven, dat de zelve in de volle vergadering der kar- dinalen moest afgedaan worden, in verwachting van een vergelyk tusschen de partyen: zelfs na dat wy het H. genootschap hadden geraadpleegt, hebben wy nog uitgestelt ons besluit te geven. Eindelyk zyn wy verplicht geweest om uitspraak te doen door de eenparige stemming van alle onze broeders, de kardinalen van de H. Roomsche kerke, om de koningin aan te nemen als eene, die zich op een hoger rechtbank beroept, en het geding hoger te trekken. Dit was eene rechtvaardigheid, de welke wy haar niet konden weigeren. Ons be- leidt moet onberispelyk zyn ten aanzien van alle Christenen, voornamentlyk ten aanzien van ko- ninklyke personen, de welke de oogten van de gan- sche wereld naar zich trekken. Indien 'er se- dert de beroeping niets gedaan is, dat is onze schuld niet, maar die des konings. Hy heeft niemandt gezonden om zyne zaak te verdedigen, en wy kunnen over de zelve niet oordeelen zon- der zyne redenen te horen, en zonder de stukken te zien van het geding. Het is van dit onder- zoek, en niet van onze genegenheit, dat het oor- deel afhangt. Gy verwijt ons te onrecht de lang- wyligheit daar van. De afgezanten van den ko- ning hebben ons zelf om het uitsfel daar van verzocht, wanneer wy te Bologne waren; en wy hebben hen de zelve toegestaan, niettegenstaande de tegenstrydige aanzoeken der zaakbezorgers van de koningin. Wy zien dan niet, waar in gyl. ons kunt lasteren: ten minste, byaldien gy niet in acht neemt, dat de weldaden van den koning, welke gy ons voor oogten stelt, de beweegredenen zyn moeten van onze uitspraak. Dit is het ge- ne, dat gy ons in gedachten bragt, zeggende, dat wy uit onze eige beweginge hadden behoren te bevesti- gen de uitspraak der hogescholen, de welke de koning heeft geraadpleegt. Hier is het, dat niet alleen u- we voorzichtigheit, maar zelfs uwe schaamte, u be- geeft. Hoe wilt gy, dat wy een vonnis geven, het welk de koningin met zo veel drift betwist, en tegen het welke zy stelt de ergernis van het gansche Christendom? een burwelyk van vele jaren, het recht, verkre- gen voor eene prinsesse, die daar uit gesproken is, eindelyk, eene menigte van getuigenissen, en eene schare van leeraars, die de uwe gelyk is? Wy

Hh

heb-

1530.

hebben nog geen zyde gekozen, en wy zullen ook gene kiezen dan die rechtmatig is, gereed zynde om de eene en de andere te boren: voorgenomen hebbende geen vonnis te stryken, het welk niet overeenkome met de gewigtigheid der zake, met de verwachting van het gansche Christendom, en met de toestemming der nakomelingschap. Anders hoe zouden wy ons besluit hebben kunnen gronden op de getuigenissen van uwe leeraars en van uwe hogescholen? Zy zyn niet dan by toeval in onze handen gekomen, zonder dat iemandt ons de zelve heeft aangeboden van wegens den koning, en wy hebben daar in niet dan geheel eenvoudige bepalingen gevonden, de welke niet ondersteunt waren noch door het gezag der kerkelyke wetten, noch door die van de H. Schriftuur*. Te willen, dat wy wegens de vriendschap, welke wy den koning toedragen, zullen oordeelen zonder kennisse van de zake (ik beroepe my op uw verstand) zou dat billyk zyn? Wy weten, wat wy aan den koning verschuldigt zyn, maar wy zyn meer verplicht aan den gene, door wien de koningen regeren. Voor het overige, het staat aan den vader te overleggen, wat zynen kinderen nut en dienstig is. Wat zou den koning eene onregelmatige en voorbarige uitspraak helpen? Zy zou zyn gewisse en het onze in benaauwdheit brengen, en wy zouden ons beide voor het gehele Christendom hatelyk maken. Dit gevaar zelf, met het welke gy zegt dat uw koninkryk gedreigt is door de twisten, welke deze rechtzaak daar in veroorzaakt, verplicht ons een veel groter voorzorge te gebruiken. Wy willen het zelve niet van boven neder storten in de rampen, welke gy vrees, door een vonnis, tegen de rechtvaardigheid uitgesproken. Wat aangaat de mannelyke kinderen, welke gyl. den koning toewenscht, behaagde het Godt, dat by mogt nalaten, prinszen van zyn bloedt, die niet alleen erfgenamen mogten zyn van zynen naam, maar ook van zyne deugden, en dat men op alle de Christen tronen gene andere koningen zag dan de uwe is! Doch dit zyn geschenken van den Hemel, en wy zyn Godt niet, om waven vorst zodanig een kroost te geven. Betreffende uwe bedreigingen, wy vergeven de zelve aan uwe onverduidigheid, nechter vermanende uit bewegingen van eene vaderlyke toegenegenheit, de zelve voortaan te sparen. Uwe voorzichtigheit en uwe Godvrucht doen ons hopen, dat gy niet dan wyze besluiten zult nemen. Kortom, als een zieke onverduidig wordt, en als by toevlucht neemt tot gevaarlyke hulpmiddelen, dan heeft de geneesmeester geen schuld aan zyne doot. Wy weigeren niet de middelen, de welke wy kunnen geven, zonder des konings welzyn in gevaar te stellen, en wy kunnen zeggen, ten aanzien van deze grote zake: Wie is 'er, die lydt, dat wy niet nog meer lyden? Wie is 'er, die geergert wordt, dat wy niet daar over branden? Wy spreken tot u, zeer geliefde zoon, als een vader tegen zyne kinderen, die by tederlyk bemint.

Ten aanzien van den koning, wy kunnen niet geloven, dat hy heeft goedgekeurt den brief, welchen gyl. aan ons hebt geschreven. Hy heeft ons nooit iets geveert, dat nadeelig zou zyn aan de eere van den H. stoel. Zou by zich dan tegenwoordig willen voldoen ten koste van onze achting? Wy zullen, zo veel als ons mogelyk is, verhaasten de uitvoering eener zake, de welke geen meerder ongerustheit geeft aan den koning en aan de koninginne dan aan ons zelve. Wy bidden alleenyk den koning, zyne weldaden niet op een zo hogen prys te zetten, by gelove, dat wy de zelve zonden moeten voldoen ten koste van on-

ze eere en van ons gewisse. Geeft aan de zelve alle andere achting, welke u zal bebogen: wy zullen daar van niets verminderen, en gy hebt van ons te verwachten al het gene, dat de gerechtigheit en het ampt, welkers waardigheid wy ondersteunen, ons in eene diergelyke gelegenheit toelaten te doen. De brief is gedagteekent den 27 September dezes jaars 1530.

Men ziet uit deze wel overleide uitdrukkingen de inzichten, de welke de paus hadt voor den koning en het koninkryk van Engelandt, welke hy vreesde te verliezen; en zonder twyffel, byaldien hy de zelve hadt kunnen bewaren voor allen anderen prys, behalven ten koste van de vriendschap des keizers, hy zou het gedaan hebben: doch hy vreesde daar by dezen laatsten te onvriendt te maken, en het verdrag, het welk hy met hem kwam aan te gaan, liet niet toe, dat hy zich verdeelde. Niets was cindelyk bekwaam te stremmen die grote verandering, welke zich te voren bereidde in het overzeefche koninkryk. Noch de brief der leden van het Parlement, noch het antwoord van den paus, noch de uitspraken der leeraars voor of tegen de echtscheidinge bragten eenige verandering in dit beruchte verschil. Iedereen bleef in die vooringenomenheit, in welke hy was, niet alleen in afgelegene koninkryken, maar zelfs in Engelandt. Byna het gansche mannelyk geslacht in dat ryk koos de zyde des konings, en byna het gansche vrouwelyke die der koninginne: zo dat men eene zamenzwering, welk eene men misfchien nog nooit gezien hadt; sexe tegen sexe; mannen tegen vrouwen, gerced om daar over te vechten. De koningin wilde van haren kant niet luisteren naar de voorflagen, de welke men haar voorstelde. Niets was bekwaam haar te doen wankelen; zo gebeden, als vertogen waren beide vruchteloos. Men hadt gaarne gewilt, dat zy de uitspraak van het vonnis gestelt hadt aan het oordeel van vier Engelsche kerkvoogden, of van vier wereldlyken van de zelve natie. Zy oordeelde, dat het voor haar niet veilig was scheidslieden te nemen, de welke afhingen van den koning, haren echtgenoot, en hun vaderlandt. Dus alle wegen van vergelyk gemist zynde, hadt men zyne hope alleen op het Parlement.

Het zelve moest vergaderen op den 21 October: doch de opening geschiedde eerst in de maand van January daar aan volgende. Wy zullen niet spreken van het gene daar voorviel ten aanzien der geestelykheit, en van het rechtsgebiedt, het welk de koning begon zich over de geestelyken aan te matigen; wy zullen thans alleen, gelyk wy boven gezegt hebben, verhalen de zaak van de echtscheidinge. De paus hadt een brevet gegeven, het welk hy in verscheide steden van Vlaanderen hadt doen aanplakken, door het welke hy verboodt aan den aartsbiffchop van Kanteberg en aan alle kerkvoogden, of andere rechtters, kenniste nemen van dit verschil: doch men maakte daar in Engelandt geen werk van. De koning maakte aan het Hogerhuis bekend de vonnissen der leeraars en der hogescholen, die tot zyn voordeel uitgesproken waren, benevens een groot getal boeken, welke men geschreven hadt om zyne twiiftzake te ondersteunen. Vervolgens ging de kancelier Thomas Morus, verselt van twaalf grote heeren, ten dele geestelyken, ten dele wereldlyken, het Lagerhuis vinden, en boodt het zelve deze papieren aan. De ridder Brian Tuke las overluid de besluiten der hogescholen,

* Varillu zegt, dat de paus zyne goedkeuring gegeven hadt aan deze bepalingen. Zie zyne Geschiedenis van Francois den I.

Ongerustheit van den paus, die zich tracht behoortlyk te gedragen tusschen den keizer en den koning.

De mannen en vrouwen verdeelen zich in Engelandt, de eersten voor den koning, de laastten voor de koninginne! De koningin wil naar geen middel tot vergelyk horen. January 1531. Harbet.

1531.

len, de zelve uit het Latyn in het Engelsch overzettende. Dit gedaan zynde boodt men aan alle de boeken, de welke over deze zo aangelegene vrage geschreven waren. Daar waren 'er over de honderd, welker schryvers uitheemschen waren: doch men wilde geen lezen. De kancelier badt den afgezonden van het Huis, by hunne te huis komst in de landschappen het volk kennis te geven van de redenen, de welke den koning noodzaakten zyn huwelyk te doen verbreken; redenen, gegrond op de beginfelen van gewisfe, en niet op bewegingen van eene misdadige hertsucht, gelyk zyne vyanden verspreidden. Het Parlement scheidde korten tydt daar na, na alvorens de besluiten der hogeschoolen te hebben goedgekeurt.

Het Parlement keurt voor goed de besluiten der hogeschoolen ten voordeele der echtscheidinge.

Men hielt ook eene vergadering van geestelyken, de welke betuigde, dat zy overtuigt waren van de rechtmatigheit der echtscheidinge. De koning sichte toen niets meer. Hy wilde te voren ondertasten de gevoelens van eene party, welke de paus hem zou hebben kunnen tegenwerpen; en ondertusschen deedt hy te Rome door zyne staatsbedienden, die daar gebleven waren, nieuwe aanzocken, geholpen door de afgezanten van Vrankryk.

François de I bevestigde de zaak van Henrik den VIII.

Eenigen zeggen, dat François de I, een vorst van een verliesden aardt, daar eere in stelde met de zaak van Henrik in zo een geval te ondersteunen, doordien hy des zelfs echtscheiding aanmerkte als eene minnedrift, welke hy hadt voor Anna van Boulen. Buiten twyffel beschuldigt men dezen koning, van welken men anderszins met zo vele loftuitingen spreekt, daar mede te onrecht. Gansch andere beweegredenen, dan die der minneziekte, verplichtten hem den koning van Engelandt de behulpzame handt te bieden ter bereikinge van zyn oogmerk, namentlyk zyne erkentenis voor de goede diensten, welke hy van hem ontfangen hadt, en zyn eigen belang, hebbende beide den keizer te vyandt. Dus, om zich van de eene zyde te kwyten van dat gene, het welk hy aan zynen bondgenoot verschuldigt was, en van de andere om zich zelven te voldoen, zondt hy twee afgezanten na malkander naar het hof van Rome, den hertog van Albanie en den kardinaal van Grammont. Men riep den eersten te rug, zynde onaangenaam aan Clemens en aan Henrik. Deze laatste hadt hem altydt aangemerkt als zynen vyandt ten tyde van den oorlog, welken hy met Vrankryk voerde; en men zegt, dat hy zyn hoofd hadt doen op prys stellen in den veldslag van Pavië, in welken de hertog streedt voor deze kroon. De kardinaal van Grammont was in des zelfs plaats gezonden, en bezorgde, zoals hy best kon, de belangen van Henrik, te gelyk met den leeraar Benet, zynde die gene, voor wien de paus onder de Engelsche staatsdienars de meeste achting hadt. Zy kwamen met den H. Vader overeen, dat Henrik iemandt zou zenden, die zyne verontschuldiging deswegen maakte, en dat Clemens den zelven zou ontfangen.

Hy zondt afgezanten naar Rome om daar de belangen van dezen vorst aan te bevelen.

Herbert. Zie den brief van den kardinaal van Grammont van de maandt Augusty 1530 in de Verzameling van le Grand.

Doch met de zaak der echtscheidinge stondt het thans zodanig, dat 'er geen vergelyk meer kon gemaakt worden. De koning hadt nieuwe krachten ingespannen om de koninginne daar toe te bewegen. Hy wenschte ten dien einde, dat zy haar beroep weder introk; ende ongerustheit, welke hy daar over hadt, was zodanig, dat hy daar van in eene diepe droefgeestigheid verviel, nalatende alle vermakelykheden, en niet anders dan de eenzaamheit en het mymeren beminrende. Men open-

Fuller. Herbert. Burnet. LeGrand. Moeilykheit des konings.

II Deel.

baarde aan de koninginne den staat des konings, om haar door medelyden te treffen, byaldien men haar niet door redenen kon overhalen. Maar zy bleef onverzettelyk. Ik bidde Godt, zeide zy tegen die genen, de welke haar daar over aanspraken, dat hy den koning weder rust wil geven: doch ik kan niet besluiten van myn huwelyk met hem afstandt te doen. Ik ben zyne wettige en echte vrouw, en daar is niets dan een vonnis van den paus, dat my beletten kan het al myn leven te zyn. Deze woorden aan den koning weder overgebracht zynde, wilde hy haar niet langer zien, gelyk hy te voren nu en dan deedt, en belaste haar, zich naar zo een oordt van het koninkryk te begeven, als zy zou verkiesen. Zy gehoorzaamde, doch zeide, Dat naar welke plaats hy haar ook in ballingschap mogt zenden, zy nochtans altydt zyne vrouw zou blyven. Hun afscheidt geschiedde te Windsor op den 14 July, en nooit hebben zy daar na malkander weder gezien. De koningin vertrok eerst naar More, daar na naar Elstamstreed*, en eindelyk naar Amphill, in het landschap van Bedford. Men zou niet anders denken, of deze vorstin, vergramt over deze laatste belediging, deedt daar over hare klagten aan den paus, en dat zy Anna van Boulen niet spaarde: doch men heeft geen gedenkchrift of verhoog van haar tegen deze medevryfter, en de schryvers, die zich het meest tegen haar verklaart hebben, zeggen niet, dat de koningin ooit kwalyk van haar heeft gesproken: doch men zag korten tydt daar na een brief van den paus van de maandt January des jaars 1532, in het welke hy Henrik aanmaant zyne meestersse weg te zenden, en zyne gemalin weder by zich te nemen. Zie hier zyne woorden:

1531.

Onverzettelykheit der koninginne.

Henrik wil haar niet langer zien.

Hunne scheiding.

* of Elstamstreed.

Wy zyn verbaast over een gerucht, dat zich van alle kanten verspreidt, en het welk tot ons is gekomen, dat gy sedert eenigen tydt van uw hof verzonden hebt de doortuchtige koningin, Catharina, uwe echtgenote, met welke gy, niet tegenstaande uw gesibil, tot nog toe geleest hebt in eene heilige verbintenis. Wy wenschen wegens uwe eer, en door de liefde, de welke wy u toedragen, dat dit eene valsche mare zyn mag. Men zegt, dat deze vorstin ondersaek gedaan is door eene onwaardige medeminnaresse, welke men den naam geeft van Anna van Boulen, en welke men zegt dat gy in hare plaats hebt gestelt. Eene zaak, zo srydig tegen uwen plicht, zo ergerlyk voor de kerke, en zo tegen srydig tegen de vrede van uw koninklyk huis, bedroeft ons ten hoogste. Wy twyffelen niet, of gy zult, eens zodanige verwoerdheit hebbende laten waren, zelf veroordeelen eene drift, zo onwaardig aan uwe eere, en zo rampzalig voor uwe rust. Een vorst, zo rechtmatig en zo Godsdienstig, als gy altydt geweest zyt, kan niet lang blyven in een staat, met zyne Godvrucht zo weinig overeenkomende. Gy hebt de eer der kerke verdedigt door uwe wapenen en door uwe penne: wilt gy de zelve nu vertreden door uwe daden, haar gezag verachten, en spotten met der zelve bevelen? Gy zyt de scheidsman geweest van de gehele Christenheit, en de middelaar tusschen alle de vorsten; en wilt gy nu uw eigen huis in verwarring brengen? Wy spreken tot u als een vader, eer dat wy ons als rechter gedragen. Het is een plicht, welken uwe diensten en onze erkentenis van ons vorderen. Versibaf geen gelegenheit aan de Katholyken om zich te bedroeven, noch oorzaak van triomf aan de ketteren. Geef geen zo gevaarlyk voorbeeldt aan het Christendom. Alles, wat de vorsten doen, wordt nagevolgt. Zynde boven anderen verbeven, trekken

1532.

Brevet van den paus, die den koning aanmaant Anna van Boulen weg te zenden, en de koningin te herroepen.

1532.

zy tot zich de oogen van de gebele wereldt; en het zy, dat zy goed, of dat zy kwaad doen, men wil hen navolgen. Een Christen vorst moet voor het openbare welwezen zorg dragen. Zyne eer hangt'er aan, het zelve te bevorderen. Aan de andere zyde moet gy recht doen aan de verdiensten der koningin, de dochter van een groten koning, moede van een keizer, moeder van eene princeffe, de welke de dierbare vrucht is uwer onderlinge genegenheit, en de welke daar van het onschendbare pandt moet zyn. Moet zy na een huwelyk van twintig jaren eene echtscheiding verwachten, tot erkentnisse van hare zorgen en van hare deugd? Roep deze princeffe weder terug; verjaag hare medevryster; verdonker niet door eene enkele daadt de eer van vele jaren, de welke uwe Godvrucht u verkregen heeft. Doe den keizer niet aan de allergevoeligste droefheit, welke gy hem kunt doen, en stel eindelyk de Christenheit niet bloot voor den inval de Turken. Karel en Ferdinand kunnen de zelve niet beschermen, byaldien zy genoodzaakt zyn u den oorlog aan te doen. Merk aan, van hoe vele rampen gy de oorzaak zult worden, zo gy ten minste niet van gevoelen verandert. Aan de andere zyde, wy zouden, hoewel tegen onzen zin, ons van onzen plicht moeten kwytten, byaldien onze vermaningen onnut zyn: moedelyke hulpmiddelen, doch geveenaart naar de grootte van het kwaadt. De paus eindigde dit brevet, zeggende, dat hy zynen afgezant belastte dezen te verscillen met eene veel breder onderrechinge.

Herbert.
Eurmit. le
Grand.

Men weet niet, wat de koning daar op ten antwoordt gaf; maar het is zeker, dat hy niet van voornemen veranderde. Men ziet een ander brevet van den paus, sedert geschreven, aangaande de zwaarigheden, over welke de koning zich beklagde dat hy altydt bekommert was. Deze paus verzekerde hem, dat hy in rust kon leven, zonder eenige twyffeling te hebben over de duchtigheid van zyn huwelyk. Henrik antwoordde op dit brevet, en belastte den leeraar Benet het zelve aan te bieden. Hy zeide: Dat zy beide nalatig geweest waren, de paus en hy; dat zyne ligtgelovigheid hem hadt doen gerust wezen op de belofte van een ydelen bystandt, met welchen men hem vruchteloos hadt gestreelt, en dat de paus zich hadt laten verleiden door den kwaden raad van menschen, de welke zyn oor hadden. Dat het dat volk was, op het welke men moest werpen de dwalingen, welke men in de brevetten zag, zo wel tegen het Goddelyke recht, als tegen de burgerlyke wetten. Dat het ondertusschen onverantwoordelyk was, zich dus te laten beheerschen. Dat het niet was zich te gedragen als een stadhouder van JESUS CHRISTUS. Dat zyne gangen waren verselt geweest van slinkse streken en ongestadigheid. Dat hy aanslants rechtters hadt gestelt om de zaak te onderzoeken, met belofte van de zelve niet te rug te roepen, en dat hy de zelve echter daar na weder hadt te rug geroepen. Dat of zyne belofte trouwloos was geweest, of de verbreking van de zelve ligtvaardiglyk geschied. Byaldien nu het eerste waar was, waar dan goed geloof op aarde te vinden, doordien de algemene vader der Christenen daar in faalde. Was het tweede waar, welke staat dan te maken op een man, die op zulk een tydt ontkende het geen hy op een anderen gedaan hadt? De koning voegde daar by, Dat hy bezig was met zyn gewisse gerust te stellen, terwijl de paus nergens dan met zyne eigene belangen bezet was. Hy zeide daarenboven, dat men nu niet meer op den stoel van S. Pieter zag deze kennis, over welke men zich verwondert hadt in die genen, de welke weleer daar op gezeten hadden. Dat

Ant
woordt
des ko
nings op
een an
der bre
vet van
den paus.

Clemens zelf bekend hadde, dat hy van noden hadt onderwezen te worden in de geestelyke wetten, en de achtbaarheid, met welke de echtscheiding wierdt staande gehouden; in plaats dat de hogescholen van Engelandt, Frankryk en Italië de vraag hadden beslecht door de kennisse, welke zy hadden van de H. Schrifture en van de oudheit. Hy vertoonde gevolgelyk zyne geboorzaamtheit aan den H. stoel, aan welchen hy geheel overgegeven was geweest, zo lang als hy oordeelde dat zyn gewisse niet gekwetst wierdt. Hy betuigde, dat hy zich zelve een stilzwygen zou opgelegd hebben ten aanzien van de onrechtmatigheit, welke hy daar van hadt ontfangen, byaldien hy niet gevreesd hadt aanstoot te geven aan die genen, de welke zyn huwelyk veroordeelden, en de waarheit te benadeelen, de welke hem dit antwoordt ontrukte. Dat hy niet geloofde, dat de paus zou kunnen afkeuren eene vryheit, de welke zodanige beweegredenen hadt, en door de welke hy niet voorbaat hem te beleedigen, aan hem zyne waarachtige gevoelens verklarende. Dat alles wel overwogen zynde, de H. stoel ook zyne palen hadt, en dat hy zich wel zou weten te beveiligen voor des zelfs onwetiglyk aangematigt gezag. Dat voor zo verre de paus zich wilde gedragen aan de uitspraken der hogescholen en leeraars, de welke als zo vele monden waren, door welke de kerk zich rees verklaart hadt, by zyn vonnis met verbiedt zou ontfangen; maar byaldien hy een tegenstrydig antwoordt zou willen geven, dat hy zich van hem zou afscheuren, en boven het gezag van eenen alleen stellen dat van een oneindig getal Godgeleerden en kerkelyke rechtsgelcerden. Dat hy hem dan vermaande zynen plicht te doen, byaldien hy wilde, dat men verbleve in de geboorzaamtheit, welke hy voorgaf dat men aan hem schuldig was.

Het Parlement vergaderde wederom in het begin des jaars, en de koning verschoof het zelve weinige dagen daar na tot de maand van April. Wy zullen de redenen daar van op eene andere plaats verhalen. Het zelve vergaderde vervolgens, en maakte eene instelling, zeer nadeelig voor het hof van Rome, waar van wy mede op eene andere plaats zullen spreken, also wy ons haasten om het verhaal van de zake, rakende de echtscheidinge, af te doen.

De koning was niet wel te vrede over de vrymoedigheid, de welke een zekere Temse, een der afgezonden uit het Lagerhuis, in dit Parlement gebruikte, also hy de ongemakken aantoonde, de welke uit deze echtscheidinge zouden kunnen spruiten: ook was hy misnoegt over de toegevendheit, welke het Lagerhuis voor eene diergelyke taal gehad hadde. Hy ontboodt Thomas Audley, spreker van het Huis, en betoonde hem zyn misnoegen. Hy zeide tegen hem, dat hy zich verwonderde, dat het Huis der gemeente in twyffel trok de nietigheid van een huwelyk, veroordeelt door alle de Godgeleerden van Europa. Dat hy in den ouderdom van een en veertig jaren genoegzaam meester van zyne driften was, om van de zelve niet beheerscht te worden. Dat men derhalven moest geloven, dat hy in deze zake niet zou te werk gaan, dan door de beginselen van gewisse: doch dat hy voor het overige niet goed vondt, dat het Huis zich hadt ingelaten in eene verhandeling, de welke van des zelfs rechtsgebiedt niet was. Dit misverstandt, het welk begon tusschen den koning en de leden van de gemeente, nevens de pest, de welke in dezen tydt de stad Londen aantastte, noodzaakten het Parlement te scheiden. Men las alvorens den eedt, welchen de koning eischte van de bisschoppen, stuydig

1532.

De koning is misnoegt over de vrymoedigheid der afgezonden van het Lagerhuis, de welke zyne echtscheiding laken.

De vrymoedigheid, welke hy deswege aan ninnen spreker doet.

1532.

dig met dien, welken de paus van hem vorderde. Wy zullen dit op zyn plaats zien. In de voorgaande zittingen hadt men de verbanningen vernietigt, welke de paus zou willen uitblixemen tegen den koning, of des zelfs onderdanen.

De paus, onderrecht van het gene, het welk in Engelandt omging, zag toen wel, dat hem dat ryk zou ontglippen. Hy nam echter voor zyn gezag staande te houden tot het uiterste toe. Hy dagvaardde den koning om te antwoorden op de beroeping van *Catharina*, en wilde hem daar door te kennen geven, dat hy eene macht hadt boven alle de uitpraken der hogescholen en leeraars, welke deze vorst hadt geraadpleegt. *Henrik* vergenoegde zich met iemandt te zenden, om te verzoeken de verzending van het geding, het welk hy voorgaf dat men buiten zyn koninkryk tot een hoger rechtbank niet hadt kunnen betrekken. Het was de ridder *Karner*, de welke met dezen last voorzien wierdt. Men voegde hem by den meester *Bonner*, een man, yverig voor den dienst des konings, doordien hy naar kerke-lyke eerampten haakte, en beide bekwaam om den paus en de kardinalen te dreigen, gelyk men wilde dat zy doen zouden. Zy kwamen volgens eenigen te Rome in February, of, volgens anderen, in Maart, belast met vele brieven van den koning van Vrankryk en de kardinalen van *Lorthingen* en van *Grammont*. Zy hadden gehoor by den paus, de welke hen in het byzonder wilde horen. De afgezant van den keizer hadden te voren gehoor gehad, en hadden, hoewel te vergeeffsch, getracht, den paus te overreden om noch afgezant, noch verontschuldiger te ontfangen van wegens den koning van Engelandt.

Herbert. Burnet. LeGrand.

De paus dagvaardt den koning.

Henrik zendt iemandt af, om de verzending van zyne zaak te verzoeken.

De afgezant van *Henrik* hebben gehoor by den paus. De zaak wordt bepleit in de volle vergadering der kardinalen.

De advokaat des konings spreekt eerst.

Don *Pedro van Arragon* antwoordt voor de koninginne.

De paus gaat verhoord hen.

De zaak wordt vyf maanden slapende gehouden.

Men zet den koning aan om zyne zaak in den grond te verdedigen.

Zyne afgezant laten hem weten, niets te doen.

LeGrand. Eenige kardinalen door

stukken te komen opmaken; maar dat het beslechtend vonnis niet dan te Rome kon gegeven worden. Aan den anderen kant lieten hem zyne afgezant weten, dat byaldien 'er uitspraak over zyne zaak wierdt gedaan, hy buiten twyffel de zelve zou verliezen. Men hadt nochtans den kardinaal van *Ravenna* gewonnen door eene belofte van zes duizend dukaten: doch de zelve hadt in de vergadering der kardinalen geen groot aanzien; en byaldien men moet geloven het gene men van hem zegt, was hy een man, door zyne ongeregelheden verdorven. Men voegt daar by, dat paus *Paulus de III*, die op *Clemens* volgde, zyn rechtsgeding deedt opmaken; dat deze kardinaal vele bastaard kinderen hadt, en dat een van de zelve om zyne schelmstukken was opgehangen. Behalven dezen kerkvoogdt hadt men ook gewonnen de kardinalen van *Ancona* en *du Mont*, zo als eenigen zeggen, de welke willen, dat deze laatste naderhandt tot het pauschap verheven is, onder den naam van *Julius den III*. Doch anderen betwiften deze twee zaken. Zy geven voor, dat de kardinaal van *Ancona* geheel en al op des keizers zyde was, en dat de kardinaal *du Mont*, die toen leefde, een oom was van den kardinaal van den zelve name, die naderhandt tot paus is verkoren, en niet deze paus zelf. Wat 'er van zy, de party des keizers was altydt de sterkste, en men twyfelde te Rome niet, of de koningin *Catharina* zou hare twifzaak winnen.

Terwyl deze zaken gebeurden kwam de koning van Engelandt te *Calais*, om een mondgesprek te houden met dien van Vrankryk. *Anna van Boulen*, onlangs bekleed met de waardigheid van marquizinne van *Pembroke*, vondt zich by deze zamenkomst, ten verzoeke van *François den I*, aan *Henrik* gedaan, van haar mede te brengen. Hy hadt dit gedaan op een brief *, welken de bisschop van *Bajonne*, zyn afgezant, aan hem van *Londen* geschreven hadt, dat dit het middel was om den koning van Engelandt te verplichten; en om des te meer aan dezen prins te behagen, deedt hy aan zyne meesteresse een geschenk van een edelgeseente, ter waarde van vyftien duizend kronen. De twee koningen waren gedurig by elkander, en men zag niet dan gastmalen en vermakelykheden. Men kon niets kostelyker zien dan de vertrekken, welke *Henrik* voor den Franschen koning hadt doen vervaardigen. Al het huisraad van de zelve was uitmuntend; de behangsels der stoelen, de tapyten, en de kamerbehangsels waren van goud laken, doorwerkt met paalen, en men dichte den koning telkens op in honderd en zeventig goude schotelen. Men hielt een baal, op welken de twee koningen dansten. De marquiz van *Pembroke* kwam daar vermomt en zeer aardig gekleed, en verselt van vele Engelsche mevrouwen, alle buitengemeen opgetooit tot zulk een prachtig feest. Na deze vrolykheit verkregen *Anna* van *Montmorenci*, grootmeester en maarschalk van Vrankryk, de welke naderhandt konnestabel wierdt, en *Phillips* van *Chabot*, heer van *Brion*, zeevoogdt, de ridderorde van de kouffebandt, de koning van Vrankryk zich by de plegtigheid bevindende. Weinige dagen daar na gaf de laatstgemelde aan de hertogen van *Nortfolk* en van *Suffolk* te *Boulogne* † de ridderorde van *St. Michiel*, de welke als toen die was van de koningen van Vrankryk. Voor dat deze twee prinsen van een scheidden, bevestigden zy hunne laatste verbonden; en, wat meer is, zy sloten een bondgenootschap tegen

1532.

den koning gewonnen. *Burnet.* De party des keizers dryft boven.

Burnet. LeGrand. Mondgesprek tusschen *François den I* en *Henrik den VIII*.

* Zie den brief van den bisschop van *Bajonne* van den 21 July in de Verzameling van *le Grand*.

Ge- schenk van *François den I*,

gedaan aan *Anna van Boulen*.

Prachtigheid van *Henrik den VIII* by het ontfangen van *François den I*.

Hy geeft de ridderorde van de kouffebandt aan twee Fransche heeren. *François de I*,

geeft die van *St. Michiel* aan twee Engelsche Lords.

Zy bevestigden hunne verbonden.

† Geschied- schriften van *Langoy van Bellay*, de welke zegt, dat de eerste zamenkomst geschiedde te *Boulogne*, en vervolgens te *Calais*.

1532.

den Turk, volgens het welke zy een leger moesten byeen hebben van vyf en zestig duizend mannen te voet, en vyftien duizend te paard. Het was veel eer om den keizer onrust te veroorzaken, dan met voornemen om inderdaadt *Solyman* aan te tasten. Beide klaagden zy over den paus, en echter kwamen zy overeen, tusschen hem en den koning van Engelandt eene zamenpraak te bewerken, in welke het geschil, dat deze laatste hadt met het Roomsche hof, zou kunnen gecindigt worden, benevens het geding der rechticheidinge. *François* de I beloofde deswegen de kardinalen van Grammont en Tournon naar Italië te zullen zenden. De twee koningen namen vervolgens afscheidt, na dat de een den anderen ryke geschenken gedaan hadt.

De afgezant van *François* den I vertrokken naar Rome.

François de I hieldt zyn woordt, en des zelfs afgezanten vertrokken spoedig naar Rome. De voornaamste reden van hun gezantschap was, om van den paus te verkrygen een vonnis, dat gunstig zyn zou aan den koning van Engelandt. Maar ter zelve tydt waren zy gelaft zich te beklagen van wegens den koning, hunnen meester, over de onderwindingen van dezen paus op de souvereynen, welke hy uit hunne staten voor zich dorst dagvaarden, even als of zy maar gemene personen waren. Deze onderhandeling hadt geen gevolg.

Herbert. Burnet. LeGrand. Memoires du Bellay. Henrik de VIII te Rome by verstek veroordeelt. Gematigheid des konings, en voorstellen, welke hy aan den paus doet, om deze zaak ten einde te brengen. Alta Publ. Tom. XIV. fol. 416 et 420.

Eer dat de kardinalen aangekomen waren, was *Henrik* by verstek gevonnist, na dat hy twee malen was gedagvaard, niettegenstaande de betuigingen, door *Karnes* tegen deze twee dagvaardingen gedaan. De koning ontving de tyding daar van zonder zich daar over te vertoornen. Hy zondt nieuwe onderrechtingen aan den meester *Benet*, benevens de besluiten der hogescholen, en volhardde met het verzenden van de zaak naar Engelandt te eischen. Hy stelde voor, de uitspraak daar van te stellen aan den aartsbisschop van Kantelberg, de welke by zich zou nemen twee bisschoppen, of twee andere kerkelyken, die niet verdacht waren. Zyn voorslag wierdt verworpen. *Benet* deedt een tweden, en eindelyk een derden. By den tweden boodt hy aan overeen te komen omtrent vier gevolmachtigden, welker een zou benoemt worden door den koning, de tweede door de koninginne en den keizer, en de derde door den koning van Vrankryk, zullende de aartsbisschop van Kantelberg de vierde zyn. Hy eischte by het derde voorstel, dat het vonnis over de echtscheiding in Engelandt zou worden uitgesproken, en dat, in geval van beroeping van de koninginne, zy genoodzaakt zou zyn zich te gedragen aan het oordeel der drie scheidslieden, welker eene een Engelschman, en de andere een Franschman zou zyn, maar de derde door den paus benoemt worden. Alle deze voorstellen wierden verworpen. De paus deedt van zynent wegen een ander voorstel, te weten om gevolmachtigden te zenden naar Kameryk. De koning verwierp het zelve op zyn beurt. Hy schreef in het vervolg aan *Henrik*, en boodt hem aan, een pausselyken gezant te benoemen, en twee deurwaarders van het Roomsche hof, om het geding op te maken op eene onzijdige plaats, over welke men na de opstelling der orders zou overeenkomen. De koning zondt hem zyn antwoordt door den ridder *Eliot*. Hy weigerde deze opening, en gaf telkens voor, dat hy moest geoordeelt worden in zyn landt en door de kerkelyken van zyn koninkryk. Hy stondt echter toe, dat het vonnis door den paus zou bekrachtigt worden. Deze onderhandeling hadt de zelve uitkomst als de andere. Eindelyk, het hu-

Zy worden alle verworpen.

welyk van den koning met *Anna van Boulen* was het laatste bedryf van dit toncelftuk. Dat gene, het welk in het vervolg gebeurde, was niet dan eene machteloze gevoeligheit aan de zyde van den paus, de welke zyne verachte achtbaarheid wilde wreken, en een meesterstuk van den koning, die zyn huwelyk door zyn Parlement en zyne geestelykheit deedt bevestigen.

Het zelve wierdt geviert op den 14 November volgens eenigen, of op den 25 January des volgende jaars, volgens anderen. *Roeland Lee*, naderhandt bisschop van Coventry en Lichtfield, diende in deze plegtigheit. De hertog van Norfolk, de graaf van Ormond en van Wiltshire, vader van de bruidt, hare moeder, haarbroeder, en de leeraar *Cranmer* stonden daar over als getuigen. De koning oordeelde, dat de verklaringen der hogescholen en der leeraars, de welke zyn huwelyk met *Catharina* van Arragon nietig en onwettig verklaart hadden, genoeg waren om tot een tweede over te gaan, zonder dat het nodig was, dat hy het eerste liet verbreken. Men zegt evenwel, dat hy *Lee* verzekert hadde, dat zyne zaak te Rome gewonnen was, en dat de paus zyne toestemming hadt gegeven om te hertrouwen; dat *Lee* wenschte zulks te zien; maar dat de koning hem gezegt hadde, dat hy zich op zyn woordt moest vertrouwen. Wat 'er van zy, de nieuwe koningin schein eenigen tydt daar na bezwangert. Het was, volgens eenigen, die haar gunstig waren, een getuigenis van de eerlykheit zynere genegenheit, van welke men gene te vroeg vruchten gezien hadt: doch, naar het zeggen van anderen, was deze zwangerheit te vroeg gekomen. Dit kon nochtans niet wezen, byaldien zy trouwde op den 14 November, volgens het gemene gevoelen, doordien zy niet beviel dan op den 7 September des volgende jaars. Daar zou zelsf geen grondt van lastering voor hare vyanden geweest zyn, schoon haar huwelyk op den 25 January ware gezegent geweest, doordien 'er altydt meer dan zeven maanden en een halve tot op den dag van hare verlossing zouden verstreken zyn: een tydt al zo natuurlyk als die van negen maanden. Ten aanzien eener andere proeve, welke men haalt uit eene verklaring, te Lünenburg gedrukt voor de koninginne *Catharina*, in welke men de eer van hare medevryfter aantast, dit is een schimpfchrift, dat geen geloof waardig is.

Henrik liet de voltrekking van zyn huwelyk weten aan *François* den I, en zondt ten dien einde aan hem den burggrave van Rocheford, broeder der nieuwe koninginne. Volgens eenigen* wierdt deze afgezant kwalyk ontfangen van den Franschen koning, die over de daadt van *Henrik* niet wel te vrede was. Anderen † zeggen in het tegendeel, dat *François* de I dezen vorst by hunne laatste zamenkomst geraden hadt met *Anna van Boulen* te trouwen. De wys, op welke *François* de I zich te Calais gedroeg omtrent deze minnareffe van *Henrik*, en het geschenk, het welk hy aan haar deedt van het gesprek, waar van wy boven gesproken hebben, stelt de aanbaling der laatste waarschynlyker dan die der anderen. Ten minste is het zeker, dat byaldien de koning van Vrankryk het huwelyk niet aanraadde, hy niet alleen het zelve voorzien hadde, maar nog daarenboven door zyn gedrag goedgekeurt.

Kort daar na vergaderde het Parlement. Men veroordeelde daar in de beroepingen, gebragt naar het hof van Rome, rakende het stuk der echtschei-

De koning, trouwt met *Anna van Boulen. Herbert. Burnet. LeGrand.*

Ver-scheide gevoelen over de zwangerheit der nieuwe koninginne.

1533.

* *Le Grand.*† *Burnet.*

Het Parlement veroordeelt de beroepingen naar het hof van Rome.

De ko-
ning,
vrouw
van An-
toine
van
Lorraine,
de
Koningin
de Grand.

Ver-
scheide
gevoe-
lens over
de zwan-
gerheit
der niet-
we ko-
ningin-
ne.

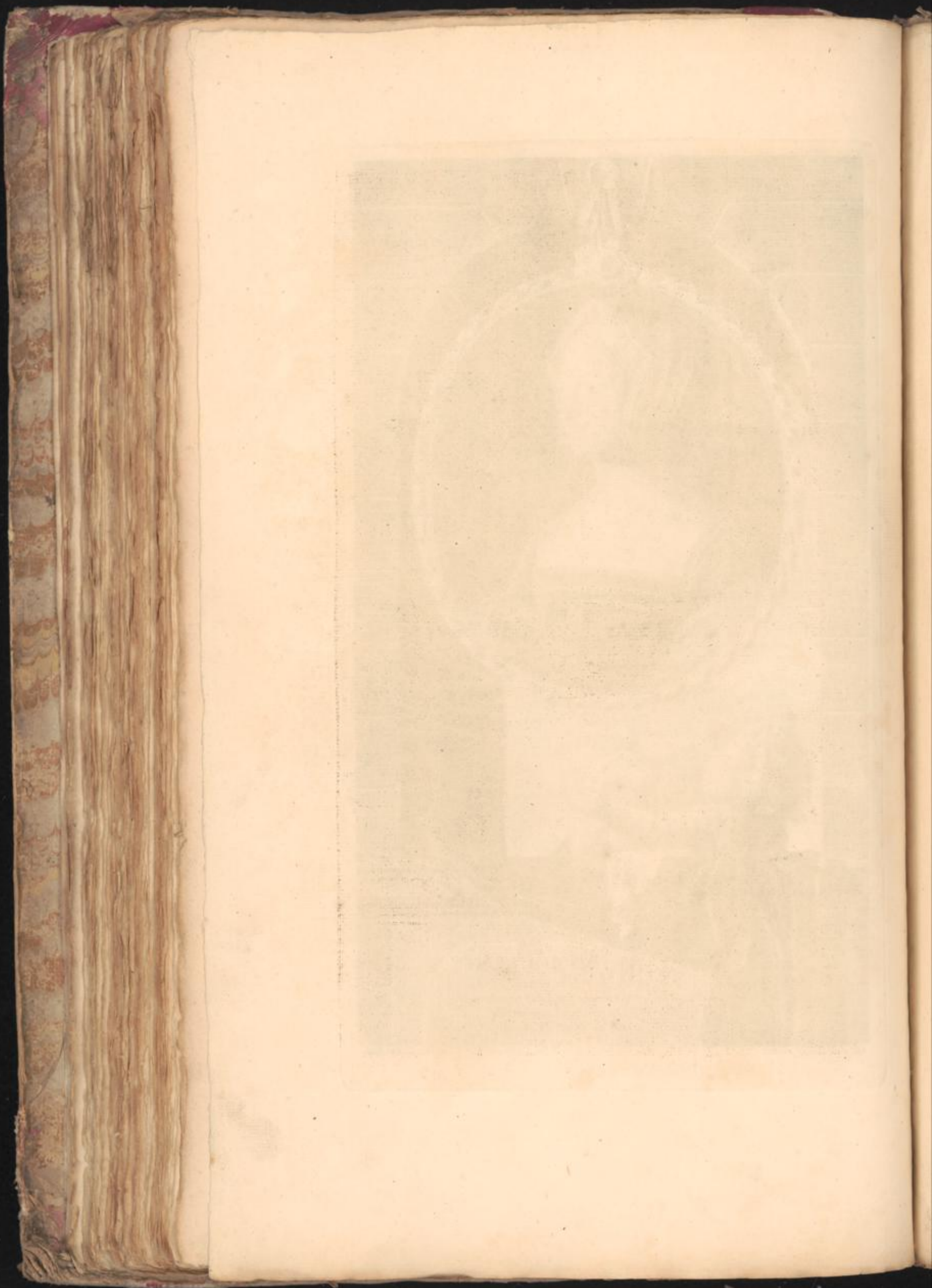
1535.

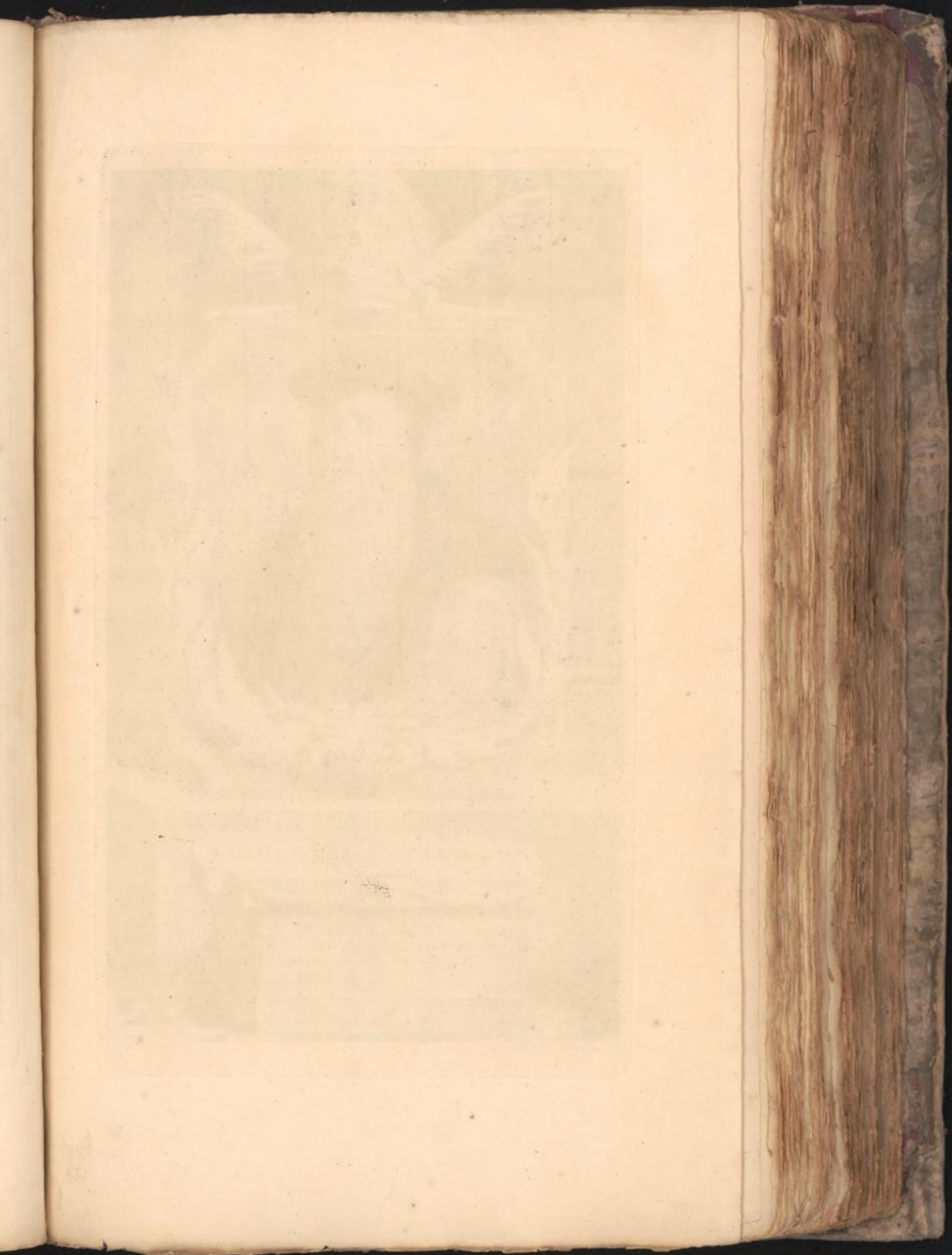
* 2e
Grand.

† Eerste.

Het Par-
lement
veroor-
deelt de
beroep-
pingen
naar het
hof van
Rome.

Ad. vandoWerff pinx.

F. a. Gonet. sculps.

THOMAS CRAMMER.

*Le feu sans le brazier, pedat et jurens
La Reformation fit mon cœur et d'horis
En fut le soutien sous Henri.
Et la victime sous Marie.*

1533.

scheidinge, en men beval, dat het onderrecht, nevens het vonnis, in het koninkryk zouden vervolgt worden, niettegenstaande die beroepingen. Dit was goed te keuren dat gene, het welk de koning gedaan hadt. De vergadering der geestelykheit verklaarde zich nog opentlyker over dit stuk. De zelve bestondt, even als het Parlement, uit twee Huizen, het Hoger en het Lager. De bisschoppen, de abten en de priors maakten het eerste; de afgezonden der kerkelyken van den laagsten rang hadt zitting in het andere, in het welke etnigen ook nog plaatsden de dekenen en de aartsdiakenen, welke anderen plaatsden by de bisschoppen. Daar bevonden zich twee honderd en zeffien personen in het Hogerhuis, en alleen drie en twintig in het Lagerhuis. *Cranmer*, onlangs begiftigt met het aartsbisdom van Kantelberg, zat in de vergadering voor.

La Critique de Harmer.

Cranmer volgt hem in het aartsbisdom van Kantelberg.

Doodt van Warham en zyn lof.

Cranmer bidt den koning een anderen te benoemen.

Afbeeldsel, het welk de vyanden van *Cranmer* maken van dezen kerkvoogdt.

De paus zendt de bullen aan *Cranmer*.

Hy was gevolgt op *Warham*, die gestorven was op den 13 Augusty des voorgaanden jaars, beklagt van alle eerlyke lieden, voornamentlyk de geleerden, welker beschermer hy was. Men beschuldigt hem nochtans, dat hy de vervolgers der hervorminge heeft begunstigt. Voor het overige was hy een groot staatsdienaar; een bekwaam hoveling, doch zonder lafhertigheit, hebbende nooit willen buigen voor de trotscheit van *Walsey*; ervaren in de wetten, zo wel als in de goede letteren, en een der eerste mannen van Engelandt. *Cranmer*, die hem opvolgde, hadt nog meer verdiensten, byaldien men de Protestanten geloof: opricht in zyne raadgevingen, standvastig in zyne besluiten, voorzichtig in zyn gedrag; vol oordeel, doorziende, verstandig; voor het overige zonder staatzucht en zonder gierigheit, zo dat hy vluchtte voor de waardigheit, welke men hem wilde geven. Hy was als toen in Duitschlandt, alwaar hy, gehooft hebbende, dat de koning hem tot het aartsbisdom benoemt hadt, hem schreef om hem te bidden van besluit te veranderen, en verlangde zyne wederkomst zo veel hy kon, om hem te verplichten zyn oog op een ander voorwerp te vestigen. Doch dit beleid diende niet dan om den koning in zyn eerste besluit te versterken; verliest op de zedigheit van een man, de welke eene waardigheit afloeg, welke anderen met drift zouden hebben bekuipt, of ten minste met buitenmatige blydschap aangenomen. Byaldien men in het tegendeel zyne vyanden geloofte, was hy een bloodaardt, geveinst, zonder Godsdiens, die het aartsbisdom gekregen hadt op de voorpraak van *Anna van Boulen*, zynde geweest kapellaan van haren vader. Zyn leven en doot zullen ons doen zien, of hy den lof van de eenen, of den laster der anderen verdient. In January dezès jaars verzocht men van den paus de bullen voor *Cranmer* tot het aartsbisdom van Kantelberg. Het Parlement hadt eene keuze gedaan, de welke verboodt, diergelyke openbrieven van het Roomsche hof te verzoeken: doch de koning, den paus nog willende by des zelfs achtighe bewaren, wilde wel daar in toegeven. Zy wierden dan toegestaan, en daar waren 'er elf. De eerste was tegen den koning gericht, ter oorzake van de benoeming, welke hy gedaan hadt. De tweede verklaarde *Cranmer* tot aartsbisschop. De derde ontsloeg hem van alle kerkelyke bestraffingen. De vierde was gericht tot de onderhorige bisschoppen; de vyde aan den deken en het Kapittel van Kantelberg; de zesde aan de ganfche geestelykheit van de provincie; de zevende aan het volk; de achtste aan de vazallen van

het aartsbisdom. De negende belafte de zalving en den eedt van dezen kerkvoogdt. By de tiende zondt hem de paus het *Pallium*, of den mantel (a); en in de laatste belafte hy den aartsbisschop van Jork en den bisschop van Londen, hem daarmede te omhangen. Zovele bullen, zo vele geldfommen. Zy kostten echter niet meer dan negen honderd dukaten: de paus scholdt hem kwyd het eerste jaar inkomen. Hy wist veel ligt wel, dat hy het zelve te vergeeffich zou gevordert hebben. Wat 'er van zy, *Cranmer* wierdt ingewyd op den 13 January door de bisschoppen van Linkoln, van Excester en van St. Ataph. De zwaarigheit was over den eedt, welken hy aan den paus moest doen. Daar zyn geschiedenischryvers, die zeggen, dat dit de voornaamste reden was van den tegenzin, welken *Cranmer* betuigt hadt tegen het aartsbisdom, niet kunnende besluiten een eedt te doen tegen zyn gewisse, doordien hy was in de gevoelens der hervorminge. Om zich uit deze verlegenheit te redden, deedt hy op den raad der geestelyke rechtsgeleerden en Casuisten, welke hy daar over raadpleegde, eene plegtige betuiging te Westminster in de St. Stevens-kapelle, in handen der leeraars van het geestelyke recht, welke zich daar bevonden. Hy stondt af door deze betuiging van alle de bepalingen van den pausselyken eedt, srydig tegen het besluit, dat hy genomen hadt van te werken tot verbetering der misbruiken, volgens zyn gewisse. Hy herhaalde zulks overluid voor de bisschoppen, voor welke hy den eedt afsceide. Dit beleid is niet van de gehele wereld goedgekeurt, en men moet bekennen, dat men daar in niet zag doorblinken eene oprechtigheit een zuiver Christendom waardig. Nochtans kan men niet zeggen, dat *Cranmer* zyne gevoelens ontveinide, doordien hy zich daar over verklaarde aan de bisschoppen zelve, die hem moesten inwyden. Wy komen nu weder tot de uitspraak van deze vergadering, in welke *Cranmer* voorzat. Van alle de stemmen, ten getale van 239, waren 'er 217, de welke het huwelyk des konings met *Catharina* veroordeelden, de welke de weduwe was van des zelfs broeder *Arthur*: de anderen gingen weg, zonder hunne stem te geven. Dus ontbrak 'er, na dat de kerk van Engelandt haar gevoelens hadt verklaart over het huwelyk, niet meer dan een vonnis, dat het zelve vernietigde.

Voor dat men daar toe kwam deedt men nieuwe pogingen by de koningin *Catharina*, om haar te verplichten, van haar beroep tot een hoger rechtbank af te staan. Men deedt haar zien, dat zy vruchteloos volhardde in het verdedigen van een huwelyk, afgekeurt door geheel Europa, en nu op nicuw door de Engelsche kerk. Men boodt haar aan, dat men haar haren bruidfchat zou wedergeven, nevens den tytel van prinsesse weduwe van Walles, de welke de geweze gemalinne van den prins *Arthur* toekwam. Men won daar niet meer mede dan te voren. Niets was bekwaam om haar hare beroeping op eene hoger vierfchare te doen herroepen. Men moest dan tot de vernietiging van het huwelyk komen volgens de gewone manie-

(a) Deze mantel is gemaakt van de wolfe van twee lammeren, welke men op St. Agnieten-dag wydt met grote plegtigheit; en de paus is gewoon voor dezen mantel te nemen 30000 goude kronen *Soldaat*.

1533.

Betuiging van *Cranmer* tegen den eedt, welken men van hem vordert volgens het oude kerkgebruik.

De vergadering der geestelyken veroordeelt het huwelyk van den koning met de weduwe van zynen broeder, en stemt de echtscheiding toe. Nieuwe pogingen by de koningin *Catharina* om haar aan te zetten de hand te lenen aan de echtscheidinge. Zy is onverzettelyk.

1533.

Vergadering der geestelijken om de echtscheiding te vonnissen.

Zie dit vonnis, uitgesproken den 13 May des jaars 1533 in de Verzameling van Burnet I Deel, P. 138.

Vonnis der echtscheiding uitgesproken door Cranmer.

Het huwelyk van Anna van Boulen door den aartsbisschop bevestigd den 8. May. LaGrand.

Hare prachtige krooning.

manieren. De koning en de koningin wierden gedagvaard voor den aartsbisschop van Kantelberg tegen den 20 May te Dunstabel, eene kleine stad in de provincie van Bedford, digt by Amphil, alwaar *Catharina* zich ophieldt. Hy was vergeselschap van de bisschoppen van Londen, van Winchester en van Linkoln, behalven vele andere Godgeleerden en geestelyke rechtsgeleerden. De koning verscheen daar door een pleitbezorger, en de koningin wierdt daar, na dat zy 'er drie malen, maar te vergeeffich, was gedagvaard, veroordeelt. Men onderzoekt de verklaringen der getuigen, de uitspraken der hogescholen, en de gevoelens der leeraren; de bekentenissen der vergadering van de geestelykheit, en alle de andere stukken van het geding. De aartsbisschop sprak vervolgens het vonnis uit, met toestemming der kerkvoogden en leeraars, welke daar tegenwoordig waren, namentlyk: *Dat het huwelyk van Henrik een leuwelyk was van daadt, maar niet van recht, en dat het van den beginne af nietig was geweest.* By deze uitspraak nam *Cranmer* de hoedanigheid aan van afgezant van den H. stoel; het zy dat deze tytel gehecht was aan het primaatschap (a), of dat men den zelve gebruikte om het vonnis meer gezag by te zetten. Voor het overige schynt het, dat het hof aanslonts dit vonnis onnut oordeelde, doordien de koning verzuimt hadt het te verkrygen, eer dat hy met *Anna van Boulen* trouwde. Hy zag als toen *François den I*, zynen bondgenoot, in eene volmaakte verstandhouding met den paus, en hy geloofde, door het middel van den eersten, van den anderen de bekrachtiging van zyn huwelyk te erlangen. De paus hadt zelf aan hem het middel voorgeselt in het begin van het geding: doch de zaken waren sedert van gedaante verandert. De koning, hebbende als toen ondervonden, dat hy van het Roomsche hof niets te hopen hadt, veranderde van gedachten; deedt door zyne kerkvoogden het vonnis uitspreken, van het welke wy hier gewagen. Vyf dagen daar na * bevestigde *Cranmer* het huwelyk van *Henrik* met *Anna van Boulen*, de welke plegtelyk gekroont wierdt op den 1 Juny.

Zy was te water van Greenwich te Londen gekomen in eene gefchilderde bark, versiert met vele wimpels, en van honderd andere gevolgt, welke niet minder fraai waren. De meeste waren vervult met lieden van aanzien, en bedienden van des konings huis: op andere bevonden zich trompetters, paukers, en andere zang- en speekundigen. In deze prachtige toerusting tradt zy aan landt aan den Tour te Londen, alwaar zy van den koning onder het losbranden van het geschut ontfangen wierdt. Den anderen dag rustte zy uit, en den volgenden dag, zynde zaterdag, ging zy naar het paleis van Whitehall, gekleed als eene koningin, en in eene rosbaar gedragen, bekleed met wit latyn, en geheel open. Vooruit verscheen eene bende Fransche kooplieden te paardt, in violet fluweel gekleed, behalven de mouwen, de welke van de kleur als het kleedt der koningin was. Hunne paarden waren bekleed met violet taffetas, met een wit kruis. De rosbaar wierdt voorgegaan door twee stalmeesters, met bonetten, met hermyn gevoert. Ter zyde van de koningin gingen de hertog van Suffolk, en Mylord *William*, broeder van den her-

(a) *Harnier* zegt in zyn *Critique de l'Hist. de la Reformation*, dat de tytel van pauslyk gezant behoort aan de aartsbisschoppen van Kantelberg sedert den jare 1200.

tog van Nortfolk, de eerste waarnemende het ampt van konneftabel, en de tweede dat van grootmaarschalk. Twee benden mevrouwen, elke van twaalf, kwamen daar op. De eerste, in goud laken gekleed, hadden aan haar hoofdt de oude hertogin van Nortfolk en de gravin van Wiltshire, moeder der koningin: de andere waren gekleed in karmozyn rood fluweel, en alle zaten zy op schone paarden, met ryke tuigen bedekt. Drie vergulde wagens met juffrouwen volgden, en na deze wagens reden twintig of dertig andere, gekleed in zwart fluweel, te paardt. De afgezanten van Vrankryk en Venetie volgden daar na; de eerste versiet van den aartsbisschop van Kantelberg, en de tweede van den grootkancelier. Deze gehele stoet wierdt gesloten door een getal van drie honderd edellieden. Men hadt in de straten, door welke de koningin moest trekken, opgerecht zegebogen, met opschriften ter cere van zulk een schoon feest; en van tusschenwydte tot tusschenwydte liepen fonteinen van wyn. Den volgenden dag, zynde zondag, ging de nieuwgetrouwde te voet over zeer kostelyk laken, waar mede men de straten bespreid hadt, naar de kerk, alwaar zy gekroont wierdt. Eene heerlyke maaltyd volgde op deze plegtigheid. *Anna* wierdt daar als koningin gediend. Het feest eindigde met een tournooitpel, het welk des anderen daags gehouden wierdt. Twee benden, elke van acht ridders, waar van de eerste wierdt aangevoert door den hertog van Nortfolk, en de tweede door Mylord *Carwo*, grootstalmeeftter, braken hunne speren met zeer veel vaardigheid.

De koningin *Maria*, weduwe van Vrankryk, en in haar tweede huwelyk hertogin van Suffolk, stierf in dezen tydt. Haar ligchaam wierdt gevoert naar Edmondbury, alwaar zy wierdt begraven. Hare schoonheit hadt haar verheven op den troon van Vrankryk, met welkers koning zy trouwde: doch haar hert was verbonden aan *Karel Brandon*, hertog van Suffolk, met welken zy naderhandt trouwde, stellende het genoegen, van haar leven door te brengen met een persoon, welken zy beminde, boven de staatzucht en den ydelen eernaam van koningin weduwe. Zy behieldt echter dien tytel, welken zy voegde by dien van hertogin. Zy hadt gene kinderen gehad by *Lodewyk den XII*; maar uit haar tweede huwelyk liet zy na twee dochters, welke *Henrik* by uiterste wille benoemt hadt om op te volgen tot de kroon van Engelandt, ten nadeele van het geslacht der *Stuarts*. Deze uiterste wille was niet duchtig, en hadt geen kracht, gelyk wy in het vervolg zullen zien, zo wel als de droevige uitkomst van *Jobannes Gray*, uit de oudste dezer twee dochteren geboren, de welke niet op den troon klom, dan om met des te meer luister op het straffoneel te verschynen.

Het huwelyk en de kroning van *Anna van Boulen* hebben ons een weinig doen afwyken van ons onderwerp, indien het eene afweiding is, en indien in het tegendeel deze uitkomst zich niet ingewikkelt vondt in de zake der echtscheidinge op eene wyze, om daar van niet te kunnen afgetrokken worden. Wy zullen het verhaal daar van nu hervatten.

De koning wilde zyn gedrag verdedigen by alle de vorsten van Europa, en zondt aan hen zyne afgezanten. Ter zelve tydt belastte hy Mylord *Montjoye* de koningin *Catharina* te gaan

1535.

Herbet. Dood der koningin *Maria*, hertogin van Suffolk, en haar lof.

Kinderen, welke zy hadt uit haar huwelyk met den hertog van Suffolk.

Herbet. *Burnet*. *LaGrand*. *Henrik* zentit een Loed aan de koningin *Catharina* om haar te verplichten afstand te doen van de waardigheid van koningin.

1533. gaan vinden, en haar by wege van zachtigheit, of door bedreigingen, te dwingen, om zich aan zynen wille te onderwerpen, zich vergenoegende met den eernaam van prinsesse van Walles, en overlatende dien van koninginne aan eene andere bruidt. Men vertoonde haar, dat niet alleen hare rust daar belang by hadt, om dusdanig te werk te gaan; maar daarenboven de gelukfaat harer dochter, welke de koning zou verklaren ongerechtig om hem op te volgen; byaldien zy weigerde hem te gehoorzamen. Zy antwoordde, dat zy tot haren laatsenfinik zou behouden de hoedanigheid van koninginne en gemalin des konings. *Montfoye*, als toen eene pen nemende, schreef hunne zamenpraak op, welke hy haar vervolgens liet lezen. Zy keurde het goed, alleen uitwischende den naam van prinsesse, welken deze Mylord haar gaf, en met hare handt dien van koningin in de plaats stellende. Zy bewaarde voor zich dezen tytel zo lang als zy leefde, en al het vermogen van *Henrik* kon haar daar van niet beroven. Zy nam niemant in haren dienst, die haar niet behandelde volgens hare eerste waardigheid, en men verwonderde zich niet minder over hare kloekmoedigheid, welke al haar ongeluk niet kon ter neder werpen, dan men de strengheit des konings listende, de welke niet wilde dulden, dat zy de schade over hare ongunste vergoedde met deze ydele vertroouling.

Ondertusschen gingen de afgezanten van *Henrik* aan alle hoven, en deden verantwoording voor den koning, hunnen meester. Die gene, welke aan *Karel* den V gezonden waren, deden voor hem eene lange redenvoering over de beweegredenen van gewisse, de welke reden tot de echtscheidinge gegeven hadden. Zy voegden daar by, dat de koning wenschte de vriendschap zynen keizerlyke Majesteit te bewaren, en dat hy hem van de zyne verzekerde. De keizer antwoordde den afgezanten, dat hy denken zou op het gene hem zou te doen staan. Dit was zo veel als hem den oorlog verklaren, of ten minste hem daar mede te dreigen. Belangende den koning van *Vrankryk*, hy beminde *Henrik*, maar toen wierdt 'er een verbondt tusschen hem en den paus bewerkt, het welk hem ingetogener maakte. Nochtans bleef hy altydt standvastig in de belangen van den koning van Engelandt. Deze laatsie hadt hem kennis gegeven van zyn huwelyk zo haast als de zaak gedaan was, en hem verzocht, hem te helpen om daar toe van den paus de bevestiging te erlangen, wanneer het tydt zou zyn, hem biddende, de zaak voor dien tydt geheim te houden.

Ten aanzien van *Clomens*, hy vergenoegde zich, het vonnis van den aartsbisschop van *Kantelberg* te vernietigen, en den koning met den ban te dreigen, byaldien hy geen berouw toonde, en de zaken op den ouden voet herstelde. Men gaf hem tydt daar toe tot de maandt van September, en het brevet van den paus wierdt te *Duinkerken* aangeplakt. *Henrik*, die geen gemeenschap langer met Rome wilde hebben, zondt een voortreffelyk gezantschap aan den koning van *Vrankryk*, om hem te bidden de onderhandeling te *Marseille* af te breken, waar over *François* de I met den paus was overeengekomen: doch deze vorst wilde zyn woordt niet herroepen. In het tegendeel, op zyn aanraden zondt hy zelfs *Gardiner* en den ridder *Brian* naar *Marseille*, om zich by de onderhandeling in hoedanigheid van afgezanten te laten vinden. Gedurende deze onderhandelingen beviel de

nieuwe koningin van eene dochter, de welke *Elizabeth* genaamt wierdt. Wy zullen haar in het vervolg op den troon zien klimmen, en langer en gelukkiger regeren dan een harer voorzaten. *Henrik* wilde, dat zy den naam zou voeren van prinsesse van Walles, welken hy voorheen aan de prinsesse *Maria* hadt doen geven: een naam, eigen aan den vermoedelyken erfgenaam van de kroone, en welke het voorteken was der koninklyke heerschappy van de eene en van de andere. Men kan ook zeggen, dat die van *Elizabeth* door de Engelschen is voorzegt geweest, wanneer zy een praalboog optrechten ter eere van hare geboorte, op welken zekere vaatzen (a) gegraveert waren, gericht aan de koningin *Anna van Boulen*, de welke te kennen gaven, dat de koningin *Anna*, de liefde des konings en des volks, de goude eeuw zou wederbrengen.

De zamenkomst van den koning van *Vrankryk* en van den paus geschiedde te *Marseille* in de volgende maandt van October. De paus kwam aldaar in eene der galeien des konings, de welke hem van *Piza* waren komen afhalen. Eenige dagen van te voren hadt *Jan Stuart*, hertog van *Albanië*, derwaarts geleid *Catharina de Medicis*, de welke de hoedanigheid nam van hertoginne van *Urbino*, nicht van den paus en van de hertoginne van *Albanië*. De paus deedt zyne intrede op den 10 October, en de koning des anderen daags. De bruiloft van *Henrik*, hertog van *Orleans*, zynen tweden zoon, wierdt gehouden op den 27 met *Catharina de Medicis*. Dit was de reden van deze zamenkomst. De paus en de koning bragten vele dagen te zamen door, gehuisvest in twee huizen regt tegen over den anderen, en zamen gevoegt door eene houtte galdery. Wy zullen de prachtigheid der bruiloften niet verhalen, noch de andere kostbaarheden dezer reize; het zelve behoort niet tot ons bestek. Echter kunnen wy niet voorby te zeggen, dat by deze tyds gelegenheit *Odet* van *Coligni* kardinaal wierdt gemaakt. Ten aanzien van de zake des konings van Engelandt, die aldaar zyne afgezanten hadt, de zelve verzondt de paus aan de vergadering der kardinalen. Hy beloofde echter aan *François* den I in een geheim artykel aan *Henrik* voldoening te geven, en buiten het oordeelen over het twilfgeding te sluiten de kardinalen van den keizerlyken aanhang. Maar de beroepingen, de welke *Bonner* deedt, die ook naar *Marseille* gezonden was, van de vonnissen van den paus tot eene aannstaande kerkvergadering, verbitterden den paus dermaten, dat hy dezen zaakbezoer dreigde, hem in een ketel met gesmolten loot te zullen laten werpen, of hem levendig te doen verbranden (b). Aan den anderen kant was hy dermaten vertoorn over den handel van den koning van Engelandt, dat hy *François* den I bezwoer om hem te verlaten, hem daar voor aanbiedende, aan hem door den keizer *Milaan* te doen wedergeven; doch deze vorst weigerde het. Men voegt daar by, dat hy den paus badt, aan *Henrik* te vergeven het geen zyne drift hem hadt doen begaan, zonder dat hy iets van den paus zou hebben kunnen verwerven, de welke vertrok op den 22 November om weder te keren naar Rome, thans meer verstoort op den koning van Engelandt dan ooit.

• I i On-

(a) *Regina Anna Paris Regis de sanguine natam; Et Paris populi aura facta tuis.*
 (b) *Zie Burnet*, die deze zaak aanhaalt, door hem getrokken uit het boek, genaemt *Anti-Sanderus*, gedrukt in den jaer 1573.

1533. Blydschap der Engelschen daar over.

Memories du Bellay.

Zamenkomst van Clomens den VII en François den I.

De paus beloofte voldoening aan Henrik te geven.

Hy dreigt naderhandt des zelfs afgezant wreddelyk te doen sterven.

Het antwoordt, het welk zy gaf.

Henrik zendt zyne afgezanten aan den keizer, om de noodzakelykheit zynen echtscheidinge te verdedigen.

Mazzary

Clomens de VII vernietigt het vonnis van Cranmer, en dreigt den koning in den ban te doen.

1533.

Herbet. Doodt er koninginne Maria, hertogin van Suffolk, en lod.

Kin-zen, welke uit haar huwelyk et den troon van Suffolk.

Herbet. Gran-derik indt in Lord n de voln-ninge chari-om ar te rplich-af-ndt te en n de ardig-it van nin-ne.

1533:

Herbert.
Burnet.
LeGrand.
Mazaray.
François
de I
zandt
den bis-
schop
van Pa-
rys naar
Rome,
om den
paus we-
der te
winnen.

Het
welk de
onder-
hande-
ling af-
breekt.

Ondertusschen nam François de I voor, nieuwe krachten in te spannen, om twee zo geweldig tegen den anderen verbitterde gemoederen samen te verzoenen. Hy zondt ten dien einde een afgezant aan alle beide. Dit was Jan du Bellay, bisschop van Parys, de welke eerst naar Londen ging, alwaar hy de onderrechten des konings kreeg, en zich van daar naar Rome begaf. Hy beleide de zaak met zo veel bekwaamheit, dat men geloofde den koning van Engelandt wel haast met den paus verzoent te zien, wanneer de zaken eensklaps tot een andere uiterste gebracht wierden. De kardinalen van de keizerlyke zyde drongen aan op het vonnis; het uitsfel, aan den koning toegegaan, liep ten einde, en derrenbode, welken men uit Engelandt te gemoet zag, was nog niet aangekomen. De bisschop van Parys verzocht, dat, na dat men het einde van het geding nu zes jaren lang hadt afgewacht, men ten minste nog zes dagen geduld wilde hebben. Hy zeide, dat hy verzekert was, dat de renbode binnen dien tydt zou aankomen, en dat hy zich tot zulk een kort uitsfel zou bepalen. Men antwoordde hem, dat dit niet dan eene uitdaging van Henrik was, de welke veinfde, als of hy nog eenige eerbiedigheit voor den paus hadt, terwyl hy lasterschriften tegen hem liet verspreiden. Voor dat du Bellay uit Engelandt vertrok, hadt hy Henrik doen beloven van zich niet af te zonderen van de gemeenschap der Roomsche kerke, behoudens dat de paus zou uitsstellen den ban, met welken hy hem bedreigt hadt. Deze kerkvoogdt, te Rome komende, verzekerde daar den paus van, van wien hy een nieuw uitsfel verkreeg, die gene, welke aan Henrik gegeven waren, verlopen zynde. Du Bellay zondt vaardiglyk een renbode naar Engelandt, om daar van kennis te geven, met order om wederom te komen op een gezetten tydt, ten einde om den vastgestelden dag niet te laten verlopen, van welken hy wel wist dat de keizersgezinden niet zouden nalaten zich te bedienen. Het was deze renbode, welken de bisschop van Parys verwachtte, en wiens aankomst de ongemakkelelykheit der wegen vertraagt hadt. Ondertusschen was 'er tyding gekomen, dat Henrik te Londen tegen den paus en de kardinalen eenschimpichrift hadt doen maken. De yvernaars voor den keizer, hun voordeel met dit nieuws doende, en met de vertoeving van den postbode, deden den paus geloven, dat de koning van Engelandt zyn gezag met voeten tradt, en dat men den H. stoel met ydele woorden om den tuin leidde, terwyl men den zelve met dadelyke onwaardigheden verongelykte. Clemens vatte vuur op dit verhoog; en zich door zyne granschap latende vervoeren, deedt hy met zo veel haastigheit stemmen, dat deze zaak, de welke vele gehoorgevingen vereischte, in eene eenige wierdt uitgesproken. Het huwelyk van Henrik en Catharina wierdt duchtig verklaart, en deze vorst veroordeelt haar weder te nemen, op straffe van den ban.

De paus veroordeelt Henrik de koninginne Catharina weder te nemen, op straffe van den ban.

De renbode komt twee dagen daar na van Londen, de onderwerping des konings medebrengende.

Twee dagen daar na kwam de renbode, met brieven van gehoorzaamheit van wegens Henrik, en nieuwe aanzocken wegens François den I. Het was geen tydt meer. Zie daar, hoe de schielykheit van den paus hem voor altoos den koning en het koninkryk van Engelandt ontrukte; of veel eer, dus is het, dat de Voorzienigheit, de welke hare oogmerken hadt, srydig tegen de inzichten dezer vorsten, alle hunne geheime handelingen verydeldde, om haar

werk uit te voeren (a). Alles wel ingezien zynde, dit voorbeeldt leert aan alle de genen, die het gezag in handen hebben, altydt op hunne hoede te zyn tegen hunne hertstochten. Een eenige slag van granschap, verwekt door den spyt over een hekelschrift, het zy waar, of verdicht, geeft den paus den blixem in de handen, die den zelve onvoorzichtig affchiet op een groot koninkryk, waar van hy onnoemelyke inkomsten trok. Hy raadpleegde zyne staatkunde niet, voor dat hy zyne gevoeligheit uitvoerde: hy ging 'er naderhandt vruchteloos mede te rade, wanneer hy het kwaadt wilde herstellen, het geen hy zich zelve hadt aangedaan, willende zich over anderen wreken. Dit zo dodelyk vonnis voor het hof van Rome, en gevolgt van zo vele droevige onwettelingen in Engelandt, wierdt gegeven op den 23 May des jaars 1534. De paus hadt berouw, dat hy zo schielyk geweest was; en volgende den voorflag, welken de gematigde kardinalen aan hem deden, stelde hy het vonnis aan een nieuw onderzoek in de volgende kardinaals-vergadering. Doch des keizers aanhang won het voor de tweede maal, en het eerste vonnis wierdt daar in bekrachtigt. De bisschop van Parys kwam weder in Vrankryk, en hebbende op weg ontmoet den ridder Karnes, afgezant van Henrik, de welke den renbode op de hielcn volgde, welken men naar Rome hadt gezonden, bragt hy hem met zich te rug. Wy zullen wel haast zien, hoedanig des konings gevoeligheit was, wanneer hy een zo yselyk vonnis hadt vernomen.

Zodanig was het einde van het allerberuchtste twistgeding, dat 'er ooit in de wereldt geweest is. De koning en de koningin waren daar van de partyen: de koning van Vrankryk van de eene zyde, en de keizer met den Roomsch koning van de andere waren de rechtsvorderaars: de andere vorsten van Europa waren toezieners: de kerk en de hogeschool gaven hare berichten en gewysden. Twee vierseharen, tegen den anderen aangekant, wierden 'er gespannen, om daar over te oordeelen, de eene te Rome, de andere in Engelandt; en volgens de verschillende beweegredenen, de welke hen deden te werk gaan, spraken zy zeer tegenstrydige vonnissen uit. Het vooroordeel was voor Rome; Engelandt hadt de uitkomst voor zich. Daar is eene rechtbank boven de eene en de andere, de welke t'eenigen dage het zelve zal uitwysen.

Wy kunnen niet achterhouden de klagten en de aanmerkingen, welke men van weedyden deedt over deze twee, tegen malkander srydende, vonnissen. Welk eene vreemde ongebondenheit, zeiden de voorstanders van de verstote koninginne, een vorst te zien, die zyne echtgenote verlaat na een twintig jarig huwelyk, en waar uit hy kinderen heeft, om met eene andere te trouwen, met de zelve te trouwen voor dat het eerste huwelyk vernietigt is geweest; het zelve te doen vernietigen toen de slag al gegeven was door onwettige rechters, door eenen Cranmer, die zich te voren zo openlyk voor de echtscheiding verklaart heeft, en die daar van de voornaamste aanstoker is, door de gevaarlyke onderrechten, welke by gegeven heeft, om zich aan de leeraars en aan de bogescholen te gedragen: welk eene onderneming eindelyk tegen den H. stoel, welkers gezag

1533:

1534:
Hy heeft 'er berouw over, en siet de zaak wederom een nieuw onderzoek.

Klagen der voorstanders van de koninginne tegen de echtscheiding.

(a) De Vader Orleans zegt in zyn Verhaal van de omkeeringen in Engelandt, dat men daar van gene andere reden weet te geven dan de ondoorgrondelyke diepte der Goddelyke oordeelen.

1534
Antwoordt der voorstanders van den koning.

zag men met voeten trapt. Men antwoordde ten voordeele van den koning: Dat het duren van zyn huwelyk het niet wettig kon maken, byaldien het bloedsbandig was, en dat hy aan zyne zaligheid meer schuldig was dan aan de belangen van de prinsesse, zyne dochter. Dat dit huwelyk nietig zynde, door eene nietigheid, de welke de kracht daar van belet hadt, het geen vermindering aan een ander zyn kon, dat wettig was: behalven dat zich de kerk door hare leeraars verklaart hadde, wiens uitspraken het gemoed des konings gerust stelden, en genoegzaam waren om zyn doen te bekrachtigen, zonder dat 'er van noden was een vonnis, het welk niet dan eene onnodige wyze van rechtspleging was. Dat hy het echter, om niets over te slaan, verkregen hadt, niet om te berispen een gebrek, dat maar ingebeld was: maar op dat dit nieuwe recht, by het eerste gevoelt, het des te onbetwistbaarder maakte. Dat de kerkvoogden van Engelandt het zelve op eene wettige wyze beslecht hadden, als natuurlyke rechtters der partyen; en dat, wegens Cranmer, men onderscheiden moest dat gene, het welk by gedaan hadt in een tyd, en het gene by gedaan hadt in een anderen, by zeer verscheide inzichten. Dat wanneer bywegens de echtscheiding geraadsvraagt wierdt, by niet bekleed was geweest met de waardigheid van aartsbisschop en rechter, gelyk by naderhandt geweest was, en dat de paus zelf niet naliet om alle dagen opperste recht te zyn in zaken, over welke by geoordeelt hadt als een Godgeleerde, of geestelyk rechtsgeleerde, voor dat hy paus was. Ten aanzien van den Roomschen stoel zeyde men, Dat de koning zo veel ingeschiedt hadt voor den zelve, als hy hadt kunnen doen, en dat het niet dan op het uiterste geweest was, dat hy tot eene bondbreuk met den zelve gekomen was, waar van de schuld moest gelegd worden op de eenzijdigheid van den paus. Dat, alles wel ingezien zynde, het door een valsche vooroordeel was, dat men aan den Roomschen bisschop een gezag toeigende, dat hy met geweld naar zich genomen hadt, en dat de geestelykheit van elk koninkryk recht hadt om over de kerkelyke zaken van dat koninkryk te handelen. Daar waren 'er ook, die het beleid van den paus lasterden, over dat hy te langzaam geweest was, en al te veranderlyk in het begin, maar al te haastig en te oplopende in het einde. Voor het overige weinig staatkundig, van niet aan een zo aanmerkelyk belang, als dat was, om zich te behouden de gehoorzaamheit van een groot koninkryk te hebben opgeoffert eene ydele staatzucht van onseilbaarheid, welke hy vreesde te verliezen, wanneer hy de bulle van Julius den II vernietigde. Anderen in het tegendeel hielden staande, dat hy gedaan hadt als een groot staatkundige; dat hy geen ander middel hadt om zich te verzoenen met den keizer, welken hy meer vreesde dan alle de andere vorsten van Europa; en om aan de Lutherischen te benemen een onwedersprekelyk bewys, het welk hy hen anders zou aan de handt gegeven hebben, de bulle vernietigende, tegen de grote twistvraag van de onseilbaarheid der pausen; het zekerste bolwerk van den H. stoel. Nochtans is het waar, dat het de staatzucht was van het hof van Rome, de welke den koning van Engelandt noodzaakde des zelfs juk af te werpen. Dit kan men oordeelen uit de aankleving, de welke Henrik altydt gehad hadde voor den ouden Godsdienst. Nooit hadt hy met den paus, dien hy krachtig aankleefde, gebroken, byaldien hem de zelve daar toe niet hadt gedwongen door eene behandeling, de welke de herheit van dezen vorst niet kon verdragen.

Eenigen veroordeelen het gedrag van den paus

Anderen keuren het goed

Thomans. Allen lasteren de schielykheit des konings in zyn tweedehuwelyk.

Allen komen echter daar in overeen, dat de II Deel.

koning zyn huwelyk verhaast hadt: zelfs die genen, die de echtscheiding goedkeurden, lasterden hem daar over, dat hy zyn eersten huwelyksbandt niet hadt doen ontbinden voor dat hy met eene andere vrouw trouwde. Men voegde daar by, dat hy beter hadt gedaan, geen vonnis te laten geven, na dat dit huwelyk voltrokken was, dan zo lang gewacht te hebben. Allen beklagden zy insgelyks de koninginne Catharina, eene prinsesse van eene doorluchtige geboorte, en van eene voorbeeldige deugd, de welke, zonder het verdient te hebben, zich zo onwaardiglyk ontceert zag. Doch zy hadt zelf Gods vinger in hare echtscheidinge erkent. Zy schreef het de wraak toe over het onnossel bloedt, het welk Ferdinand en Isabelle Henrik den VII hadden doen storten, wanneer zy van hem eischten het hoofd van den grave van Warwyk, ter verzekering van het recht harer dochter tot de kroon van Engelandt. Velen vonden ook daar tegen te zeggen, dat zy ontkende de voltrekking van haar huwelyk met den prins Arthur, waar van men al te krachtige bewyzen hadt om daar aan te twyffelen. Voor het overige, de gehele wereld verontschuldigde haar over de krachten, welke zy hadt ingespannen om zich de hoedanigheid van koninginne te bewaren. Anna van Boulen hadt een zo groot getal aanklevers niet; het zy door de nydigheit, welke een doorblinkend geluk altoos verleit, het zy, doordien men haar verdacht hieldt het Lutherdom te begunstigen. Doch de koning was onbewust, of verachtte de praaties van het volk, vergenoegt over eene deugd, die tegen alle andere aanbiedingen de proef hadt uitgestaan, als die van een huwelyk; plegtiglyk gesloten. Hy ontdekte dagelykch nieuwe aanklokyheden in een persoon, de welke inderdaadt zeer beminnelyk was, en hy gevoelde zyne liefde door de bezitting dagelykch vermeerderen. Maar laat ons weder te rug keren, en de uitkomst der andere zaken zien, welke in Engelandt zyn voorgevallen, als mede in de overzeelche koninkryken, waar van wy het verhaal opgeschort hebben.

1534
Men beklagde de koninginne Catharina.

Het oordeel, dat zy veelt over hare echtscheidinge.

Eeren. Burnet. De Vader.

Orlaans. Anna van Boulen heeft meer bejnyders dan medestanders.

Des konings liefde vermeerderd dagelykch.

1529. Herbert. Burnet. Let Grand.

Ongunst van Wolfey. De koning eischt hem het zegel af. Alia. H. Tom. XIV, fol. 349. den 17. October.

Wy hebben den kardinaal Wolfey gelaten op de te rug reize van het bezoek, het welk hy aan den koning gaf in geselschap van den kardinaal Campoggio, in hope om zyns meesters gunst te behouden, niettegenstaande de afgunst zyners benyders, en de gevoeligheit van Anna van Boulen. Hy bleef niet lang in dezen staat. De tyd van zyn bederf was gekomen, en volgens alle waarschynlykheit waren de beleefdheden des konings de laatste beweging eener toegenegenheit, de welke ten einde liep. Zo als hy zich aanbodt om op de vergadering van St. Michiel te gaan voorzitten, in hoedanigheid van groot cancellier, kwamen de hertogen van Nortfolk en van Suffolk hem van wegens den koning het zegel weder af te eischen*. Hy wilde zich in het eerst daar van niet ontslaan, en deedt de opene brieven gelden, welke de koning hem daar van gedurende zyn leven gegeven hadt. De afgezanten keerden met dit antwoordt te rug: doch op een tweede bevel, het welk zy hem des anderen daags van des konings handt bragten, gehoorzaamde hy. Het zegel wierdt opgedragen aan Warham, aartsbisschop van Kantelberg, die het voorheen gehad hadt. Het schein, dat de Lukgodin berouw hadt over het onrecht, het welk zy hem gedaan hadt, en dat zy hem eene bediening wilde weder ter handt stellen, de welke zy hem ontnomen hadt om ze aan Wolfey te geven. Maar Warham deedt in ze te weigeren zo veel gematigheit doorstralen, als hy getoont hadt in den tyd als hy

1529. daar van berooft wierdt: het zy dat zyn ouderdom hem de zaken walgelyk maakte, het zy dat hy moeilykheden voorzag, in welke hy zich vreesde in te wikkelen. Wat 'er van zy, hy badt den koning om hem te verſchonen van eene bediening, voortaan voor hem te laſtig. *Thomas Morus* wierdt daar mede bekleed. Hy was zulks waardig door zyne buitengemene verdienſten: een bekwaam, geleerd en eerlyk man; verachtende de rykdommen, en, wat nog meer aan zyne verheffing toebragt, een vyandt van den kardinaal, welken men wilde verderven.

Deze laaſte kreeg kort daar na bevel om zyn paleis van Jork te verlaten, het welk men tegenwoordig Whithal noemt, en de gewone verblyfplaats is der koningen van Engelandt. De lyſt, welke hy liet maken van de huisſieraden van dit prachtig huis, eer hy het zelve verliet, geeft ons een groot denkbeeld van de pracht en overdadigheid van dezen gunſteling. Alle de kamers waren ongemeen prachtig opgeſchikt. De kamerbehangſels waren of van goud laken, of van zilver moor, of tapyten met geſchilderde landſchappen, of van uitgelezen naaldewerk. De ſtoelen en de tafels waren geëvenaart naar de fraaiheit der tapyten, en men zag in de voornaamſte kamers tafels van louter goudt, voorzien met overvloedt van goud, zilver en zilver-verguld vaatwerk. Meer dan duizend ſtukken ryke ſtoffen lagen in order op de tafels, alle gereed tot de verſiering der vertrekken, wanneer zulks moeſt geſchieden, of als men de zelve moeſt veranderen naar de verſcheidenheit der jaargetyden. De kardinaal vertrouwde de bewaring van alle deze rykdommen by zyn vertrek aan *William Gaſkonje*, zynen ſchatmeester, met bevel van de zelve te ſtellen in handen van den koning, zo haalt als hy de zelve zou eifchen. Dit was aan hem weder ter handt ſtellen alle deze ſchatten, welke hy bezat, of onmiddelyk van des zelis mildadigheid, of gunſte, de welke de mildadigheid der andere vorſten verwekt hadt tegen een ſtaatsdienaar, welken zy dus van zynen meester bemint zagen.

Voor het overige, men hadt werk te geloven, dat de koning daar toe zou kunnen komen om een gunſteling te doen omkomen, welken hy zo zeer bemint hadt. De Franſche afgezant * aan het Engeliſche hof geloofde dit zelf niet. Op dezen voet ſchreef hy, en gaf te verſtaan, dat men zich moeſt haaften om hem in zyne ongunſt goede dienſten te doen, ten einde hy zulks indachtig ware wanneer hy weder zou herſtelt zyn, niet twyffelende, zeiden zy, aan zyne herroeping ten hove. Nochtans viel het anders uit: doch hy hadt op het gemoedt des konings zodanig een vermogen, dat deze vorſt deswegen lang in beraadt ſtondt, en dat hy hem beurt om beurt tekenen gaf van zyne genegenheit en van zyne verontwaardiging. De algemene rechtsvorderaar † ontboodt hem voor des konings rechtbank, eene vierſchaar, dus genaamt, en beſchuldigde hem te hebben overtreden de wet, gemaakt onder de regering van *Richard* den II ‡. Door deze wet was het verboden eenige bullen of geestelyke prebenden van het Roomſche hof te ontfangen, noch des zelis gezag te erkennen in het geestelyke beſtier van het koninkryk. Dus veroordeelde men al in dien tydt de onrechtvaardige bezitnemingen * van den paus, de welke in deze wet maar

1529. cenvoudig biſſchop van Rome genoemt wierdt. Men zeide dan, dat *Wolſey* deze wet op veelderhande wyzen overtreden hadt; dat hy van den paus gekregen hadt zyne bullen van pauffelyk gezant; dat hy die macht geoeffent hadt ten nadeele van het koninklyk gezag; dat hy zich te onrecht hadt aangematigt het wereldlyke rechtsgebiedt, zo wel als het geestelyke, en van vele geestelyke ampten geſchikt met een zo onbepaald, als onwettig gezag. Men zondt gevolmachtigden † aan hem, de welke hem in het byzonder ondervroegen over alle de beſchuldigingen, welke men tegen hem inbragt. Hy bekende bullen wegens de hoedanigheid van pauffelyk afgezant ontfangen, doch de zelve niet aangenomen te hebben dan met toelatinge en ten dienſte des konings, wiens belang hy voornamentlyk hadt beoogt. Dat, ten aanzien van de andere dingen, met welke men hem beſchuldigde, men hem zyne papieren hadt ontnomen, onder welke de ſtukken, zyne onſchuld aantoonende, gevonden wierden. Dat hy evenwel met zynen meester niet wilde twiſten, en dat, byaldien de koning hem ſchuldig bevondt, hy zich onderwierp aan alle de ſtraffen, welke hy hem wilde opleggen. De rechtſprekers verklaarden, dat hy overtuigt was van de wet overtreden te hebben; en vervolgens ſpraken zy het vonnis uit, namentlyk, dat hy vervallen was van de beſcherming des konings; dat zyne goederen verbeurt waren, en dat het toegelaten was hem te mogen vatten.

Terſtondt nam de koning bezit van het heerlyke paleis van Whithal, alwaar hy en zyne nakomelingen hunne verblyfplaats geveſtigt hebben. Alle de ryke huisſieraden van dit paleis gingen ook over in handen des konings. Echter was het verderf van dezen gunſteling nog niet geheel by zynen meester beſloten. De koning verleende hem op nieuw zyne beſcherming den 17 November; deedt brieven van vergiffenis voor hem opmaken; herſtelde hem in zyn aartsbiſdom van Jork, en in het biſdom van Wincheſter, gaf hem voor honderd duizend guldens aan zilverwerk en aan huisraad wederom, en zondt hem eindelyk nieuwe panden van zyne genegenheit. *Norreys* ging hem vinden van zynent wegen, en bragt hem zynen ring. *Wolſey* verſtondt het geheim daar van. De koning was met hem ten tyde zynent gunſte overeengekomen, dat wanneer hy dezen ring zien zou, hy verzekert kon zyn van zyne goedkeuringe, en van de aanhouding zynent goede gunſte, niettegenſtaande het tegenſpreken zynent benyders. *Norreys* ontmoette hem op den weg van Ashur, werwaarts hy henen ging, doordien hy daar verbannen was. Zo haalt als hy den ring gewaar wierdt, welken deze afgezonden hem zien liet, krom hy van het paardt, en viel neder op den grondt om den zelve te ontfangen, tonende door eene zo buitengewone daadt meer ſlaafachtige onderdanigheid dan eerbiedigheid. Hy vereerde aan *Norreys* een goude keten, moeilyk zynde niets by zich te hebben, het welk waardig was om den koning aan te bieden. Echter, na daar op gedacht te hebben, zondt hy hem een hofnar, welken hy om zyne koddige kwinklagen byzonderlyk beminde; en badt *Norreys*, van zynent wegen den zelve den koning aan te bieden. *Anna van Boulen* hadt ook aan den kardinaal geſchreven, om hem van hare genegenheit te verzekeren. Ondertuſſchen was dit alles niet dan een ſpel van de fortune, de welke hem verliet. Wanneer hy te Ashur gekomen was, vondt hy daar noch huisraad, noch levensmiddelen; en zonder den onderſtandt van den

Hy geeft het zelve aan *Thomas Morus*.

Lyſt van de ryke huisſieraden van het paleis van *Wolſey*.

M. Herbert.

Hy laat laſt aan zynen bothezoger, alle deze rykdommen aan den koning over te geven.

LeGrand. Zie zyne verzameling.

* *Du Bellay.*

Men twyffelt, of de koning zou kunnen beſluiten een zo machtigen gunſteling te doen omkomen.

Herbert.

Barnet.

LeGrand.

† *Protector* generaal.

‡ Hy begon te regeren in het jaar

1377.

Herbert.

* *Uſurpatie.*

Men maakt zyn rechtgeding op.

† *Commisſarissen* *Herbert.* *Barnet.* *LeGrand.* Zyne verantwoording.

Vonnis tegen hem ugeſproken, het welk zyne goederen verbeurt verklaart.

De koning neemt bezit van zyn paleis van Whithal.

Doedt zyne vergiffenisbrieven opmaken, en herſtelt hem in het grootte gedeelte van zyne goederen.

Atta *Publ.* *Tom.* *XIV*, 351.

Hy zondt hem zynen ring, om hem van zynent gunſte te verzekeren. Slaafachtige onderdanigheid van *Wolſey*.

1529.

biffchop van Carlile zou hy aan de noodzakelykfte dingen gebrek gehad hebben, wel verre van 'er behagelyke te vinden. Hy werkte aanftonts aan zyne herftelling. Hy gebruikte ten dien einde de vrienden, welke hy in den tydt zynner gunfte gemaakt hadt, en fchreef hen zyne herroeping ten hove te bezorgen, of ten minfte om eene zachter behandeling voor hem te verwerven, dan die gene, welke men hem aandeedt. Niemandt betoonde hem in zyne ongunft meer goede dienften dan *Thomas Cromwel*, een oud huisbediende van dezen kerkvoogdt. Doch de tegenftreving van *Anna van Boulen*, de welke de wederkomst van *Wolfey* vreesde, verbrak alle de maatregels, en de meeftereffe won het op den gunfteling. De kardinaal alftoen ziende, dat hy niets meer te hopen hadt, nam een besluit, met zynen kwaden gelukftaat overeenkomende. Hy dankte het grootfte gedeelte zynner huisgenoten af, en onder anderen *Cromwel*, welken hy niet wilde, gelyk hy zeide, in zyn ongeluk betrekken. Hy omhelsde hem by het fcheiden, en hunne fcheiding gefchiedde niet zonder tranen. *Cromwel* betoonde hem in het vervolg blyken van zyne getrouwheit, en byaldien hy zyn verderf niet kon beletten, ten minfte verdraagde hy het zelve, en keerde den eerften fteek af, welken het Parlement hem wilde toebrengen. Hy deedt nog meer: hy befchafte uit zyne beurs de penningen om te betalen die genen, welke *Wolfey* afdankte. Dus diende niet alleen deze edelmoedige huisgenoot zynen meefter in een tydt, wanneer hy gene beloningen meer van hem te hopen hadt, maar betaalde zelfs nog zyne fchulden.

Herbert. Barnet. LeGrand.

Het Parlement vergaderde op den 3 November te Londen, van waar het naar Westmunfter wierdt overgebracht. Het fcheen, dat het alleen byeen getoepen was, om dezen ontzagchelyken gunfteling te bederven. De Pairs, ten getale van zeventien, aan welker hoofd was *Thomas Morus*, de nieuwe kancelier, maakten een verzoekschrift tegen hem op, het welk zes en veertig artykels behelsde. Zy begonnen met aan den koning te vertonen de voorrechten zynner krone, de welke van niemandt dan van Godt afhankelyk was, en op welke de pauzen geen recht hebben. Zy voegden daar by, dat het koninkryk het Roomfche juk federt twee honderd jaren (a) van zynen hals hadt gefchud, en dat het toen zyne oude vryheit hadt wedergekregen; maar dat de kardinaal *Wolfey*, hebbende zich pauffelyk gezant gemaakt, het zelve wederom hadt willen doen treden in deze onwettige endwingelandifche afhankelykheit. Dit was de voornaamfte befchuldiging, welke men tegen hem inbragt, en op welke hy veroordeelt wierdt door het Hogerhuis, als een overtreder van de wet *Premunire*, waar van wy in het vervolg zullen fpreken. Het zelve vonnis was reets tegen hem uitgefproken in de vierfchaar van des konings rechtbank: doch de koning hadt aan hem brieven van vergiffenis gezonden, gelyk wy boven gezien hebben. De heeren gingen voort, hem befchuldigende te hebben gefchonden de allerheiligitte rechten der opperheerfchappye; verbonden op zyn eigen gezag gemaakt te hebben, zonder daar van kennis te geven aan den koning, en de zelve met het ryks zegel verzeget te hebben. Vervolgens kwamen zy op zyne trotschheit, door welke hy zich

(a) Het was eigenlyk federt den jare 1393, het zellende jaar der regering van *Richard* den II.

zynen meefter gelyk ftelde, en met hem deel nam aan alle verrechtingen; in welke men deze hovaardige uitdrukkingen vondt: *De koning en ik willen het alzo*. Zy zeiden, dat hy met den zelve hoogmoedt den afgezanten gehoor gaf, eer dan zy het by den koning gehad hadden, en dat de begeertens van den vorft ongedaan bleven, ten minfte zo hy daar toe zyne toeflemming niet gawe. Dat hy zelfs veelmalen bevelen gegeven hadt, geheel ftrydig tegen die des konings. Dat hy zich zelfs zodanig meefter hadt gemaakt van alle gezag, dat hy in den Raadt medebragt de befluiten, geheel opgemaakt, zonder anderen de vryheit te laten van zyn gevoelen te zeggen; of byaldien men de zelve nam, zeide hy: *Ik weet 'er myn hoofd onder, dat dit nooit gebeuren zal op de wyze, op welke men het voorfeft*. Dat hy door zodanige meefterachtigheit de allerzekerfte be wyzen onder den voet fmeet, en dus aan de gehele wereldt den mond ftoot, zo men een of twee uitzondert, die de flouthheit hadden om hem te keer te gaan. Dat hy op de munt, welke men federt weinig tyds te Jork hadt doen ftaan, zyne wapens hadt doen zetten, met den kardinaalshoofd ter zyde het wapen van Engelandt, een ongehoord beftaan, en van het welke men nog geen voorbeeldt gezien hadt. Dat hy zyne knechts tot grote heeren hadt gemaakt, terwyl hy des konings onderdanen tot den bedelzak bragt. Dat hy de geestelyke huizen niet hadt vernietigt, dan om der zelve inkomsten te plunderen. Dat hy door deze kerkrovery zich verrykt hadt, en door duizend andere knevelaryen, niet vergenoegt met zyne kerkelyke inkomsten en hoge bedieningen, met het aartsbisdom van Jork, het bisdom van Wincheftor, de abdy van St. Albans, zynen laftbrief van pauffelyk afgezant, zyn ampt van kancelier: daar men nog by moest voegen de jaargelden, de welke hy van het hof trok, de wedden van Vrankryk, en veel meer andere dingen. Dat hy de deur opende voor de Lutherfche kettery, en dat hy de biffchoppen belette de zelve te keer te gaan. Eindelyk, dat zyne ftatuzucht en zyne gierigheit noch achtting gehad hadden voor de groten, noch medelyden voor de armen, en dat hy het gehele koninkryk arm hadt gemaakt, of onderdrukt. Daar was nog een artykel, het welk men werk zal hebben te geloven, en het welke ons de fchaamte zou doen achterhouden, byaldien ons des zelfs feldzaamheit niet verplichtte om hier mede aan te halen. Men befchuldigde den kardinaal, dat hy in den Raadt kwam, geheel befmet met die fchandelyke ziekte, welke men overwint door de gemeenfchap met ontuchtige vrouwlieden; dat hy in dien ftat getracht hadt digt by den koning te komen, om hem in het oor te luiften, en hem dit vergift door zynen verdurven adem aan te zetten. Het is geheel onwaarfchynlyk, dat *Wolfey* deze gedachten zou gehad hebben. Maar wanneer een gunfteling in ongenade valt, verziert men van hem zo vele fchelmftukken, als men hem valfche loftuitingen gegeven heeft ten tyde van zynen voorfpoedt.

De befchuldiging vondt by het Hogerhuis toeflemming, en *Wolfey* wierdt aldaar eenparig veroordeelt: doch de medeflemming van het Lagerhuis wierdt 'er vereifcht. Men bragt dan voor het zelve de acte der heeren van het Hogerhuis. Het was by deze gelegenheit dat de genegenheit van *Cromwel* en zyn yver voor zynen meefter uitblonken. Hy was een der leden van dat Huis, en

1529.

Hy wordt door het Hogerhuis veroordeelt. *Cromwel* verdedigt hem in het Lagerhuis, en behoudt hem.

1529.

byaldien hy zich tegen dezen gerechtshandel niet hadt aangekant, het was met den kardinaal gedaan geweest. Maar hy ondernam des zelfs verdediging met zo veel kloekmoedigheid, dat hy de gemoderen der vergadering omkeerde, gereed zynde om hem aan den haat des volks en aan de verbittering der groten op te offeren. Dus bleef de zaak steken, en de gemcentens weigerden hunne toefstemming te geven. Deze edelmoedige stoutheit verschafte Cromwel zeer veel aanzien. De vyanden van *Wolsey* zelve konden niet nalaten de zelve te pryzen, en het was daar door dat hy begon in gunst te geraken. De koning kreeg zo veel achtung voor hem, dat hy hem in het vervolg langs verscheide trappen verheft tot de waardigheid van zynen eersten staatsdienaar. Zie daar hoe de edelmoedigheid van Cromwel beloont wierdt. Behalven de eer, welke hy hadt van zynen plicht gedaan te hebben, die alleen van een genoegzamen prys is om daar over voldaan te zyn, verdiende hy daarenboven de goedkeuring van het hof, en het leedt niet lang of hy wierdt door het zelve met weldaden overhoopt.

Het schein, dat de koning ten aanzien van *Wolsey* het daar by wilde laten blyven, en dat het hem genoeg was hem vernedert te hebben. Hy was dan zeer blyde, dat het Parlement tot andere zaken overging, de welke hem niet minder ter herte gingen: het was de hervorming der geestelykheit van zyn koninkryk. Hy volgde hier in na *Eduard den I*, *Eduard den III*, en *Richard den II*, en zyne voorzaten, welke wyze inzettingen men nog tegenwoordig in Engelandt opvolgt. Men beklaagde zich over de knevelaryen der geestelyken; men regelde der zelve rechten, overeenkomende met de wet, gemaakt in het eenendertigste jaar der regering van *Eduard den III*; men belaste vervolgens, dat de aartsbischoppen, de hertogen, de marquizen en de graven niet dan een zeker getal kapellanen zouden hebben, volgens hunnen staat, en dat deze kapellanen niet meer dan twee kerkelyke ampten zouden kunnen bezitten, zorg dragende voor de ziele; dat die genen, die van hun geestelyk ampt konden bestaan, gene landgoederen in het toekomende zouden mogen hebben. Hoewel 'er niets op deze keuren te zeggen viel, maakte *Fisher*, bisschop van *Rochester*, daar een groot gerucht over. Hy zeide, dat hy gemerkt hadt, dat men de kerkelyken wilde aantasten, en dat hy vreesde, dat zulks inderdaadt gene nieuwe gevoelens waren. Hy dreigde zelfs het Parlement met de ongelukken, die *Bohemen* overvolpt hadden, ten tyde van *Jan Hus*, door de langdurige oorlogen, welke de Godsdienst aldaar verwekt hadt, en de welke meer dan een millioen menschen hadt doen sneuvelen. Als toen deedt een der leden van het *Lagerhuis*, aan welken men de reden van dezen bisschop verhaalde, de volgende redenvoering:

Wat zullen wy worden, myne Heeren in het midden van de aanzaken, welke ons doen aan de eene zyde die genen, de welke voorwenden ons het ware Evangelie te verkondigen, het welk voor ons sedert vele eeuwen is verborgen gebonden, en der bedreigingen, de welke ons die gene doen, de welke ons een onvermydelijk verderf voorzeggen, byaldien wy deze nieuwe aankondigers geboort geven? Elk zegt, dat hy van de ware kerk is. Zal het ons niet vrystaan daar van te oordeelen; om dat wy leken zyn, moet ons geloof blind zyn, en dat het afhangt van dat eenes anderen. Dat het my vrysta, myne Heeren, myn gevoelen te zeggen, zonder voornemen te hebben daar van voor anderen eens wet te maken, of iemand te beledigen.

Daar is in het gansche beloop van het menschelyke leven maar een midden te houden tusschen twee uitersten, die het zelve omvangen, als twee klippen, de welke men moet myden. Dit midden en deze uitersten ontmoeten elkander op den weg der zaligheid, zo wel als op dien van de burgerlyke maatschappy. De *Schepper* doedt den mensch geboren worden als een vry burger van dit grote heel-al. Hy wil, dat hy zich bediene van het vermogen, het welk hy hem gegeven heeft, om te kiezen tusschen goet en kwaadt, om zich te onderechten van de middelen, de welke hem tot de gelukzaligheid brengen, en om niet te beruften dan op bestierders, welke zekerheit by kent. Een oneindig getal dezer bestierders verdeelen thans het *Christendom*. De eenen houden zich binnen de palen der lere barer karspels, zonder de zelve te onderzoeken: anderen vorsche deze lere na, en verdeelen zich in vele takken, volgens de verscheide denkbeelden, welke zy zich vormen van de stukken des geloofs. Moeten wy ons bunden aan dat gene, het welk de eersten daar van verwardelyk zeggen, zonder dat het ons toegelaten zy te treden in het byzondere der anderen? Wat zullen wy aan ons gewisse antwoorden, om zich gerust te stellen tegen de bedreigingen, de welke aan haar doen de kerken, afgezonderd van die gene, alwaar zy hare eerste onderrechten ontfangen heeft? Elk beroemt zich te hebben den sleutel van het koninkryk der Hemelen, met uitsluiting der anderen. Zou het mogelijk zyn, dat Godt, die het gansche menschelyk geslacht uit eenen bloede gemaakt heeft, dus het grootste gedeelte der menschen zou verlaten, over welke hy de gemene vader is? Dit kan ik niet geloven; noch dat men verplicht is zyn geloof te regelen naar dat van zynen karspel-priester, zonder dat het geoorlooft zy de waarheden van den Godsdienst te doorgronden. De kennis van een anderen kan myn geloof niet bevestigigen. Aan de andere zyde beken ik, dat 'er grote zwaarigheden zyn in een naauwkeuriger onderzoek. Hoe vele vershillen moet men niet boren, eer dat men daar omtrent verlicht wordt? Wat eischt zulk een onderzoek niet al belezenheit en kosten? Hoe velerhande talen moet men niet verstaan; hoe vele schryvers doorbladeren; hoe vele eeuwen doorlopen, hoe vele geloofsbelydenissen onderzoeken; hoe vele verscheide uitloggingen tegen malkander vergelyken; hoe vele tegenstrydigheden overeenbrengen; hoe vele landen bezien; hoe vele gevaren doorstaan? Ons gebete leven zal niet zyn dan een gedurige bedevaart, zonder dat wy dikwils aan het einde van de loopbaan den waren weg zullen vinden, die ten bemel leidt. Wat moet men dan doen? Zullen wy de onderwyzingen van onze leeraars ontfangen op hun woordt, dat zy aangeblazen zyn door Gods geest, om dat zulks zyn kan; of zullen wy hen verwerpen, om dat zulks wel niet kan wezen? Aan den eenen kant is het onmogelyk in den grondt te onderzoeken alle de byzondere belydenissen, om net te weten, welke met het Evangelie het best overeenstemt; aan den anderen kant zou het godloos zyn de zelve alle te verwerpen, om zonder Godsdienst te leven. Daar is tusschen deze twee uitersten een rechtmatig midden. De grondwaarheden hebben tastelyke betogen voor alle de genen, die yver hebben voor hunne zaligheid. Dat een iegelyk den bystandt van Godt affmeke; dat hy vervolgens ter goeder trouwe zich toelegge op de navorsing der waarheit, en hy zal de zelve ontwysfelbaar vinden. Hy behoest daar toe niet, dat hy zich late leiden door zyn byzonder gevoelen, het welk hem in kettery kon werpen; maar onderzoekende de vershillpunten, moet hy geloven, dat die gene rechtzinnig zyn, de welke in het algemeen en het meest van ouds in de kerk geloofd zyn; die de meeste betrek-

De koning krygt een byzondere achting voor Cromwel.

Hurb. Burnet. Le Grand

Het Parlement maakt w. tten om te verbeteren de misbruiken der geestelykheit.

Fisher, bisschop van Rochester, vertoort zich daar over, en taft daar over de vernieuwers aan, tegen welke hy zich aankant.

M. Herri. Stoute redenvoering van eenen afgezanten wegens de leerstukken, welke men van nieuwigheit verdenkt.

1529.

trekking hebben op de kennis, welke hy in zyn herte geschreven vindt, en de welke het meest overeenkomt met de aloude wetten, welke Godt van alle tyden den menschen geopenbaart heeft. Het is onmogelyk, dat men zich beërige, opvolgende de indrukken van de wysheit en de goedheit Gods, uitgestort over de gehele natuur. Langs deze trappen klimt men op tot de eeuwige voorzienigheid; en langs de zelve trappen afklimmende daalt men binnen zich zelve. Dus is het dat Godt zich mededeelt, en dat het schepsel zynen Schepper aantreft. Voor het overige, niemandt verschrikke zich wegens de afschuwelingen, welke op deze streck te doen gevaarlyk is. Daar is een licht, het welk ons veiliglyk daar op geleidt, byaldien wy het willen volgen. Daar toe is niet van noden, dat wy ons oordeel waarwel zeggen, om ons over te geven aan wegwyzers, welker getrouwheit wy niet kennen, noch vermoogenheit. Hunne vermaningen gelyken naar die van een mensch, die ons zou willen overreden om de klaarheit van de zonne te laten varen, om ons te doen verlichten door een flambouw. Men moet dan de wetenschappen en de openbaringen, op welke zy zich beroemen, vergelyken met de algemene kennis, welke de meester der nature in onze herten gelegd heeft. De zaak van onze zaligheid is gewigtig genoeg om ons in dit onderzoek in te laten. Wanneer wy zullen ondervonden hebben, dat hunne leer overeenstemt met dit onfeilbaar beginsel, het welk nimmermeeg aan de eeuwige waarheden ontbreekt, ik wil zeggen eene volle zekerheit van het gevoelen, het welk het gewisse ben niet kan weigeren; laat ons dan deze getrouwe leidlieden volgen, zonder te vrezen van te zullen struikelen. Laten wy ter zyde stellen dat gene, het welk niet wezentlyk is: laten wy ons best doen om te geloven en te oeffnen dat gene, het welk alle menschen erkennen, om waardig te zyn hunne eerbiedigheit en gelove. Zodanige zyn, by voorbeeldt, deze grote voorwerpen: een goed leven, de liefdadigheit, het vertrouwen op Godt, en de liefde, welke wy hem schuldig zyn. Op deze hoofdwaaarden steunen alle kerkzeden, de Sakramenten, en alle boeken, welke men kan scrijven om den Christelyken Godsdienst of te verdedigen, of te leren. Dit is het gene, waar toe alle de zoenofferhanden, alle de reinigingen, en alle de opofferingen, welke men oeffent heeft, of welke men nog oeffent in de wereldt, betrekking hebben. Dit alles geleidt ons tot eene waarachtige boetvaardigheit, zonder welke er geen zaligheid is. Dit alles leert ons, dat 'er is eene eeuwige gerechtigkeit, de welke de onboetvaardige zondaars straft, en die de Godzaligen beloont in dit leven, en na hunne doot. Zie daar, volgens myn gevoelen, het gelove, dat ons zalig maakt. Ten minste is het onmogelyk, dat het ons niet zou bewaren voor goddeloosheit en ongodistery, en dat het ons niet zou instorten een dienst, Gode aangenaam, ons overredende aangaande de noodzakelykheit van een beter leven. Om kort te gaan, ik zeg, dat de Godsdienst bestaat in de standvastige oeffening van de deugd; of, byaldien wy daar van door onze broosheit vervallen zyn, in eene oprechte boetvaardigheit, en niet in vergiffenissen door geld gekocht, welke geen kracht hebben. Deze leer behoudt de vrede en eendragt onder de Christenen, de welke zich schamen zonden, twisfen te hebben over artykelen van minder belang, terwyl zy over de grondstellige overeenkomsten. Voor het overige, deze beginselen sluiten niet uit het geloof der andere verborgendheden, de welke iets toebrengen tot de eere Gods. Laat

ons alleen zorge dragen, niemandt ergernis te geven. Dus zal de overeenkomst, welke wy met malkander zullen hebben in de voornaamste waarheden van den Godsdienst, ons zamenvoegen door heilige banden, welke de overleveringen, geschreven, of niet geschreven, niet machtig zullen zyn te verbreken. Laat ons dan deze algemene kennis volgen, de welke ons zulk een rechtmatig denkbeeld geeft van den Christelyken Godsdienst. Zy zullen ons niet verbinderen te geloven het gene, dat ons elders getrouwelyk door het gezag der kerke zal geleeraart zyn. Maar van welken oordt dat de leeraars komen, van het Oosten, of van het Westen, van het Zuiden, of het Noorden, het zy de bisschop van Roebesher, het zy Luther, Zwinglius, Erasmus, of Melancthon, zy hebben geen gezag over den geest der gelovigen. Het is op dezen grondslag dat ik vaststelt, dat de zelve steunt, en het is deze grondregel, de welke het gehele gebouw van het Christendom onderfchraagt.

Dus sprak deze afgezonden. Eenigen schepeten geen genoegen in dit opstel, en wilden, dat het gelove de algemene kennis overtrof, welke hy, als zaligmakende, hadt vastgesteld. Anderen zeiden in het tegendeel, dat zonder dit beginsel de wysheit der Voorzienigheid kwalijk zou kunnen overrengt worden met de zaligheid der menschen. Nochtans kwamen zy alle overeen omtrent de noodzakelykheit der hervorming, en de zwarigheit, die 'er was om de zelve in te voeren; dat de zelve dus veel eer gewenscht wierdt, dan 'er hope toe was; dat het kwaadt, het welk zich in den Godsdienst bevondt, wel geleek naar dien kanker, welken de geneesmeesters verbieden aan te raken, om dat de genezing gevaarlyker is dan de wonde zelf.

Doch doordien het Huis zich beledigt vondt door de redenvoering van den bisschop van Roebesher, bragt het zyne klagten aan den koning door den mond van zynen spreker, verselt van dertig afgezondenen. Fischer vondt eene verschoning, en pakte toe op de Bohemers al het gene hy hatelyk hadt gezegt. Het Huis der gemeente moest zich met zyne uitlegginge vergenoegen: ondertusschen kupte deze bisschop met zynen aanhang in het Hogerhuis, om te beletten, dat de wetten doorgingen. De koning was genoodzaakt zich daar mede te bemoeien. Hy deedt daar over zyne gedachten weten aan de heeren, de welke als toen met de afgezondenen der gemeentens te zamen spanden. Dus gingen de wetten door. De koning was in zyn schik, het hof van Rome daar door te vernederen, en het zelve te doen ondervinden, dat hy in zyn koninkryk al zo wel wierdt gehoorzaamt ten aanzien der kerkelyke, als ten aanzien der wereldlyke zaken: zo dat, als het de geestelykheit eens zou lusten te muiten, op het aanzoek van den paus, hy met bystandt van zyn Parlement wel zou weten hen tot hunnen plicht te doen wederkeren.

Daar ging nog eene andere wet door ter gunste des konings. Men deedt hem eene algemene kwydschelding van alle zyne schulden, die zeer groot waren. Eenigen stelden zich daar tegen, vertogende de besmettelijke ziekten, de welke het koninkryk verwoest hadden. Zy vroegen ook, waar de overwintten waren, welke de koning gemaakt hadt, waarenboven hy nog grote geldfommen te leen hadt opgenomen. Doch de anderen deden daar tegen gelden de rust van den Staat, welke hy hadt verzekert door het ontzag voor zyne vloeten en voor zyne legers. Zy zeiden, dat hy, om de zelve te onderhouden, veel

Verfchillendheit der gevoelens over dit getreft.

Hierin. Bornet. Le Grand. Het Huis doot zyne klagten aan den koning tegen Fischer. De wetten gaan door, in weerswil van dezen herkevoogdt.

Het Parlement ontlast den koning van alle zyne schulden.

* Tenda-

mentie.

1529.

veel zorge en vele kosten hadt moeten besteden, en dat hy echter van zyn volk sedert zeven jaren niets genoten hadt. Het Parlement, door deze aanmerkingen bewogen, verklaarde van gener waarde de schuldbrieven, welke de koning gegeven hadt, en bevrydde hem van alle achtervolgingen, welke zyne schuldeischers tegen hem zouden kunnen doen. Misschien dat de staatkunde al zo veel deel hadt tot deze wet, als de goede wille, welke men hadt voor den vorst. Het Parlement overdacht, dat dit het rechte middel was om de leningen te verhinderen, doordien men geen zekerheit hebbende met zyn geldt aan den koning te lenen, niemandt hem meer zou willen lenen, het welk zou beletten het aannemen van volk, het welk men deedt, zonder bewilligung van het Parlement. Wat 'er van zy, de koning was over deze wet voldaan, en stondt aan het volk toe eene algemene vergiffenis voor alle soorten van misdaden, behoudens de allerlastichwelykste. Men zonderde ook uit die genen, de welke schonden de wet, gemaakt ten tyde van *Richard* den II tegen de onrechtmatige bezittingen der kerkelyken. Dit was om de geestelykheit altydt in onderdanigheit te houden. De koning verschoof vervolgens het Parlement tot de maandt van April: doch het vergaderde eerst in January des volgenden jaars.

Herbert.
Earnet.
Le
Grand.
De Va-
der Orle-
ans.

De tyding, welke *Wolfey* ontving van het gene *Cromwel* voor hem gedaan hadt, en van de toestemming, welke de koning aan zulk eene edelmoedige daadt gegeven hadt, was niet bekwaam hem wegens zyne ballingschap te vertroosten. Men hadt geloof, dat de paus, belang nemende in het ongeluk van den kardinaal, zich wat zou matigen ten aanzien van dezen kerkvoogdt. *Wolfey* hadt dit zelfgehoopt: doch hy bedroog zich. Hy wierdt van den keizer gehaat, welchen de paus niet wilde te onvriendt maken, en van den paus zelve niet bemint, die zich erinnerte alle de zygangen van dezen gevaarlyken mededinger, die hem meer dan eens van het pauschap hadt willen uitsluiten. Het is waar, dat *Clemens* zonder verantwoordiging niet kon horen, dat het purper van de kerk met zo veel versmaadheit zou gehandelt worden in den persoon van eenen zynen kardinalen, doch was niet moedelyk over de personele ongunste van *Wolfey*. Dit was het, het welk deze laatste eindelyk gewaar wierdt, wanneer hy zag, dat de paus, wel ver van voor hem te spreken, gene inzichten hadt voor den koning, die dezen vorst zouden kunnen verplichten om hem gunstig te zyn. Al het gene de wanhoop het allerneerflagtigste heeft kwam abtoen in het gemoed van dezen man opborrelen, alzo verflaggen in tegenspoed, als buitensporig en opgebiazen in zynen gelukstaat. Hy zag zyn verderf onvermydelyk, en het denkbeeld, het welk hy zich daar van maakte, was zo levendig, dat hy gevaarlyk krank wierdt. De geneesheeren geloofden, dat hy sterven zou; en de koning, hebbende de tyding daar van gekregen, was 'er niet ongevoelig over. De vriendschap, welke hy voor dezen gunsteling hadt opgevat, hadt al te diepe wortelen geschoten, om daar zo haast uitgetrokken te worden. Hy liet hem niet alleen van zynent wegen plichtbetugingen doen, benevens nieuwe verzekeringen van zyne genegenheit; hy wilde ook, dat *Anna van Boulen* aan hem blyken zou geven van de hare. Zy deedt zo, en zondt aan *Wolfey* een robyn, op welken des konings beeldtenis gegraveert was. Dit edelge-

De paus
is in zyn
schik o-
ver de
ongunst
van *Wol-
sey*.

De kar-
dinaal
wordt
krank
van hert-
zeer.
De
vriend-
schap de
koning
wordt
weder
wakker,
en hy laat
hem ver-
zekeren
van zyne
roegene-
genheit.

steente was een geschenk van *Wolfey* zelve, dat het voorheen aan den koning geschonken hadt. De bode, welchen *Anna van Boulen* daar mede beladen hadt, verselde dit teken harer goedgunstigheid met eene zeer verplichtende redenvoering, en verzekerde hem, dat de koning en zy hem alles vergeven hadden. De koning deedt nog meer: hy zondt aan hem brieven van vergiffenis over de beschuldigingen, welke men tegen hem hadt ingebragt, en vergunde hem van lucht te veranderen, en te gaan naar *Richemondt*, een huis, het welk hy aan dezen staatsdienaar gegeven hadt by verwisseling voor *Hamptoncour*. By deze gunst voegde hy aanmerkelyke vereeringen, zo in gemunt geldt, als in zilver vaatwerk, in tapyten en huiscraden, zo veel hy voor zyne kamers en zyne kapelle van noden hadt. Eene zo grote verandering in den geest des meesters veroorzaakte geen minder in dien van den dienaar. De goedheit des konings bragt niet alleen de gezondheid van den kardinaal te wege; zy deedt ook zyne hope herboren worden. Hy verbeelde zich, dat hy voor zyn paleis van *Whithal* kwyd gescholden zou zyn, en dat hy zou wederkeren in zyne voorgaande gunste. Doch nauwlyks was hy te *Richemondt* aangekomen, of hy kreeg bevel van het hof om zich naar zyn aartsbisdom van *Jork* te begeven.

1529.
Anna
van Bou-
len zondt
hem een
ge-
schent.De ko-
ning
zondt
hem
brieven
van ver-
giffenis,
en ver-
gunt
hem te
gaan
naar zyn
huis van
Richemondt.Op zyne
aan-
komst
krygt hy
andere
bevelen
om zich
naar zyn
aartsbi-
sdom van
Jork te
begeven.

De genegenheit, welke de koning hem be-
toonde, maakte zyne vyanden verlegen. Zy
kenden het vermogen, het welk hy op den geest
van zynen meester hadt, en zy twyfelden niet
of hy zou, indien hy het geluk hadt van hem
eens te naderen, alle de kwade indrukken, die
men den zelve van hem gegeven hadt, veyde-
len. Zy kantten zich dan tegen de te rug komst
van dezen staatzuchtigen aan, uit vrees dat hy
mogt weder te rug komen, verbittert over zyne
ballingschap, en zy de slagtoffers van zyne we-
derwraak mogten worden. De vrees, welke zy des-
wegen hadden, verplichtte hen aan den koning te
vertonen, dat het volk *Wolfey*'s hoofd eischte,
dat het aldus niet vergenoegt zou zyn, dat men
hem alleenlyk de rechtbank van het Parlement
hadt onttrokken, maar dat men hem nog in al
zynen luister herstelde. Dat men aldus uitleide
de toelating des konings om zich te begeven naar
Richemondt, een koninklyk huis, naby *Londen*,
van waar hy hem moest verwyderen, byaldien
men het morren van het volk wilde doen
ophouden. Het was op deze vertogen dat de
koning hem beval, zich naar zyn aartsbisdom te
begeven.

Deze
laatste
bevelen
waren
gegeven
op de
vertogen
zynen
vyanden,
de welke
voor zyn
ne we-
det-
komst
vreesden.1530.
Men
doedt
eene
nieuwe
verdee-
ling van
zyne
goede-
ren.
* *Calli-
gin*.

Men deedt alstoen eene nieuwe verdeling van
zyne goederen, de welke uitgedeelt wierden
onder zyne vyanden. Men ontzag zelfs niet zyne
slichtingen te *Oxford* en *Ipswich*. Niets
trof hem gevoeliger dan het verderven dezer twee
kweekscholen*. Hy schreef daar over aan den
koning op zyne knien, en met de tranen in de
oogen, gelyk hy zich uitdrukt in zynen brief,
hem biddende te sparen deze twee gedenkteken-
nen, welke hy minderaan zyne eere dan aan die van
zynen vorst hadt toegewyd. Hy zondt den brief
aan *Cromwel*, en bezwoer hem al zyn gezag in te
spannen tot behoudenis dezer openbare scholen.
Doch *Cromwel* liet hem weten, dat hy niets
hadt kunnen uitwerken, en dat de koning voor-
genomen hadt deze stichtingen te vernietigen, om
de zelve mogelyk naderhandt weder te herstellen
onder zynen name. Dit deedt hy ook inderdaadt.
Deschone kweekschool van *Oxford*, welke de-
ze kerkvoogdt aanzag als een werk, het welk
zynen naam onsterffelyk zou maken, wierdt door
den

1530. den deken en de kanunniken gestelt in handen des konings, en deze vorst rechte de zelve kort daar na wederom van nieuw op. Dus was *Wolsey* versterken van de eere, welke hy hoopte te plukken van zyne weldadigheid. Laat ons dezen ongelukigen gunsteling volgen op de laatste streken van zyne ballingschap, en laat ons in de schildery zyners schipbreuke zien, hoe droevig de overblyfselen zyn van een uitschitterenden voorspoedt, welke de hovaardy verheft, wanneer zy door de deugd niet ondersteunt wordt.

Hy vertrekt zich in het klooster der Karthuizers van Riche-
mond.

Hy vertrok van Richemond, gehoorzamende aan de bevelen van zynen meester, in het begin van de week voor Paaschen, en nam den weg naar Jork. Hy kwam aldaar niet aan voor de maandt van November, schikkende zyne reize volgens zyne vrese, of hopeninge. De Godsdienstigheid, het zy valsche, of oprechte, vermengde zich ook in dit laatste bedryf van zyn leven. Voor dat hy vertrok week hy voor eenigen tydt in het klooster der Karthuizers te Richemond, alwaar hy eenigen tydt doorbragt, gekleed met een hairen kleedt, en in de strengheit van eenen, die boete deelt. Hy nam daar, zegt men, Godvruchtige voornemens, en betugde, zo veel als hem doenlyk was, te herstellen al het kwaadt, dat hy gedaan hadt. Eene vrome gesteldheit van het menschelyk herte, hebbende van noden, dat tegenspoedt het ter neder werpe, om wys te worden. Hy bragt het Paaschfeest door te Peterburg, in het landschap van Northampton, gezettelyk tegenwoordig zynde by alle de dienften der geestelyken van die plaats: hy kleepte vyftig armolieden, en overal, daar hy doortrok, deelde hy grote aalmoezen uit. Zyn optocht hadt nog eenige gelykheit met zyn eerste geluk, al zo wel als met zyne ydele verwaandheit. Honderd en zestig paarden geleidden hem, en twee en zeventig wagens voerden zyn reistug. Al te prachtige overblyfsels zyners gunste, en welke hy met al te veel praal deedt volgen, om te geloven, dat hy aan dezelve het afscheidt hadt gegeven. Op het laatste van September kwam hy te Cawood, niet meer dan zes of zeven mylen van Jork gelegen. Alle de kanunniken kwamen hem aldaar vinden, en vergetende alle de schone voornemens, welke hy genomen hadt om de wereldt vaarwel te zeggen, kwam hy met hen overeen wegens de inhaling, welke zy hem moesten doen in zyne aartsbisshoplyke stad, met eene plegtigheid, meer overeenkomende met zynen voorgaanden voorspoedt, dan met den staat, in welken hy zich thans bevondt; waar uit men kan zien, welk een vonnis men moet stryken over zyn gestreng leven en over zyne Godsdienstigheid. Zyne vyanden, die altydt het oog op zyn gedrag hadden, maakten deze plegtigheid by den koning verdacht. Zy beschuldigden hem, dat hy zamenrottingen maakte, en vertoonden, dat hy, om zyne trotschheit te styven, noodzakelyk, tot zelfs in zyne ballingschap, moest ondersteunt worden van den paus, of van den keizer; dat het tydt was hem voor te komen, en dat 'er gevaar in stak in hem zyne macht te laten vestigen in het Noorden van het koninkryk, na hem uit Londen te hebben gebannen. De koning gaf dan bevel aan *Walther*, odelman van de kamer, en aan den grave van Northumberlandt, om hem vast te houden. Dit wierdt zo geheim gehouden, dat *Wolsey* boven aan de trap den graaf verwelkomde, gelyk eenen zynen vrienden, die hem kwam bezoeken. Doch zy waren zo haast niet in de kamer gekomen, of de graaf luijterde hem in het oor, dat

II Deel.

Hy eischt, dat men hem te Jork plechtig zal inhaken.
Zyne vyanden maken deze plegtigheid verdacht by den koning.

Hy zendt bevel om hem vast te houden.

hy hem in verzekering kwam nemen in den name des konings. De kardinaal ontzette terstondt: doch weder bedarende zeide hy tegen den grave van Northumberlandt, dat hy zynen last begeerde te zien, betuigende, dat hy niet zou gehoorzamen, ten minste byaldien hy den zelve niet gezien hadt. Hy voegde daar by, dat hy een lidt van het H. genootschap* der kardinalen zynde, aan het rechtsgebiedt van den koning niet onderworpen was, noch aan dat van eenig vorst in de wereldt. *Walther* tradt ter zelve tydt binnen, hebbende den lysarts van den kardinaal mede gevangen genomen, en *Wolsey* wilde zich liever aan hem gevangen geven, dan aan den grave van Northumberlandt. Hy was toornig over de daadt van dezen laatste, de welke zyn huisgenoot geweest was ten tyde, wanneer deze staat-zuchtige kerkvoogdt zich liet bedienen door de groten van het koninkryk. Hy deedt hem daar verwytingen over, en wierp zyne ongenade op *Anna van Boulen*. Het was die Mylord *Percy*, graaf van Northumberlandt geworden door de doodt van zynen vader, van wien de kardinaal het huwelyk verbroken hadt, dat hy gered stontt te sluiten met de meesteresse des konings. Dus wreekte hy de belediging van zyne minneresse en de zyne; en zonder dat het de koning wist, verplichtten hem zyne meesteresse en zyn medevryer zynen gunsteling aan hen op te offeren. Op deze wyze spreken 'er eenigen van: doch anderen zeggen, dat de graaf van Northumberlandt zich met veel zachtigheid verklaarde; dat hy den kardinaal betuigde, het minste deel niet te hebben aan de besluten, welke men tegen hem genomen hadt, en dat hy maar enkellyk uitvoerde de bevelen van het hof. Men zegt, dat voor de komste van den grave van Northumberlandt, terwyl de kardinaal aan tafel zat, men hem kwam zeggen, dat een der kruifsen, welke men gewoon was voor hem heenen te dragen, gevallen was op het hoofdt van den leeraar *Bonnet*, en dat het zelve hem gekwetst hadt tot bloedens toe; dat dit voorval *Wolsey* zodanig ontzette, dat hy van tafel opstontt, zeggende, dat dit een voorteken van zyne doodt was. Hy deedt vervolgens eene lange redenvoering over de omstandigheden van dit toeval, met meer bygelovigheid dan verstandt; gelyk alle ydele voorpellingen zyn, welke men uit diergelyke dingen trekt. Het was hem niet moeilyk te voorzien den laatste slag, welke hem moest ter neder velken. Ten anderen hadt hy al sedert langen tydt zynen geest niet dan met deze droevige denkbeelden vervult. Geen wonder dan, dat hy de allergevalligste dingen daar op betrekkellyk maakte, en dat de zaak zo uitviel, gelyk hy voorzegt, of veel eer gevreesd hadde*.

Wat 'er van zy, zo traag als de kardinaal te voren geweest was om zich van Londen te verwyderen, even zo traag was hy thans om derwaarts te naderen, vrezende voor des konings tegenwoordigheid meer dan hy de zelve ooit gewenscht hadt. Weinig tyds daar na kwam *Kingston*, hoofdman van de lyswachten, en stedehouder † in den Tour, gevolgt van twintig lysstrawanten, byna alle geweest zynde in dienst van den kardinaal: als of de fortune vermaak schepte, tot zyn verderf niet te gebruiken dan zulke, van welke zy zich bedient hadt om zyne grootheid te doen uitschitteren. Hy was ziek geworden in het bosch van *Schefeldt*, in het huis van den grave van *Shrewsbury*, in wiens handen de

1350.

* Sacra Collegia.

* Zie het Leven van den kardinaal *Wolsey*.

† Luitenant.

Hy wordt ziek zo als men hem naar Londen graaf bragt.

1530.

Hy be-
zwykt
onder
zync
tegen-
spoelt.

Hy is
niet
meer ge-
voelig
van de
blyken
der gene-
genheit
van zy-
nen
voel.

Schone
220-
spraak,
die hy
doet
221
Kingston.

graaf van Northumberlandt last hadt hem te stel-
len. Zy hadden hem beide vertrooft zo veel als
zy konden: doch hy was bezweken onder het ge-
wigt zynor droefheit. *Kingston*, hem in dien staat
vindende, naderde zyn bedde, en buigende eene
knie ter aarde, om hem niet meer eerbiedigheit
te groeten, verzekerde hy hem, dat de koning
niet dan goede gedachten voor hem hadt, en dat
hy hem nog beminde. *Wolsey* schein weinig ge-
raakt over deze nieuwe boodschap: het zy, dat
hy'er geen geloof aansloeg, het zy hy zich naby
zyn einde voelde. Nochtans deedt hy eene sterke
poging op zyne zwakheit, en begaf zich weder
op weg, in voornemen om de abdy van Leicester
te krygen. Hy kwam daar, en begaf zich te
bedde, van het welke hy wel wist dat hy niet
weder zou opstaan. Hy kwynde daar in nog een-
nige dagen, en stierf eindelyk met meerder stand-
vastigheit dan men verwachtte van een man, door
wellust verdorven, en door staatzucht te gronde
gegaan. Terwyl zyn laatste uur naderde, wilde
Kingston hem nog vleien met nieuwe verzekering-
gen van de genegenheit van den koning. Doch
de kardinaal, hem in de reden vallende, zeide:

*Laden ik Godt gedient hadt met den zelven zy-
ver, met welken ik den koning gedient hebbe,
hy zou my niet verlaten hebben in de laatste ja-
ren van myn leven, gelyk ik van dezen vorst
verlaten ben, welken ik meer dan bem beminde.
Godt strafte my met reden over zulk eene misda-
dige keure. Verzekeer bem nochtans, bidt ik
u, dat ik bem altydt getrouw ben geweest, en
dat ik sterve in de zelve toegenegenheit, welke ik
bem gedurende myn leven heb bewezen. Ik be-
tauge hem, dat hy zich berinnere de blyken, wel-
ke ik hem daar van gegeven hebbe gedurende den
ganschen tydt van myne bediening, voornamentlyk
in de zake zynor echtscheidinge met de koninginne Ca-
tharina. Het is misschien de oorzaak van myne
vampen, doch myne onschuldts versirekt my tot
troost. Daar omtrent, gelyk in al het overige, heb ik
getracht den koning niet te beledigen. Hem te vol-
doen is het eenigste doelewit van alle myne daden
gewest. Echter heb ik bem altydt niet kunnen
voldoen. Hy eiscbt menigmaalen onmogelyke zaken,
of die zyne eere nadeelig zyn. Deze vorst heeft
eene verheve ziel, maar hy is zo meesterachtig,
dat hy liever de helft van zyn konink-
ryk zou willen verliezen, dan een besluit laten
waren, het welk hy eenmaal genomen heeft. Ik
betauge u dan, dat ik menigmaalen drie uren lang
voor bem op myne knien heb gelegen, om bem te
bewegen van gevoelen te veranderen, zonder daar
mede iets gewonnen te hebben. Indien gy dan een-
niger tydt tot des zelfs geboimen Raadt mogt toe-
gelaten worden, vervolgte hy, *Kingston* aanzien-
de, gelyk uwe verdiensten my doen verwachten,
neem acht om gene raadgevingen te doen dan de
zulk, die in alle tyden en in alle opzichten
heilzaam zyn: want wanneer de koning eens een be-
sluit heeft genomen, is het onmogelyk bem daar
van af te brengen, welk eene onwending van
zaken'er ook kon gebeurten. Hy toonde vervol-
gens het gevaar, dat'er was, dat zich het Lu-
therdom in Engelandt zou velligen. Hy zeide,
dat hy den koning moest aanzetten, zich daar
tegen aan te kanten, door de vreeze van het do-
delyk voorbeeldt der Bohemers, en terwyl hy
zich op deze redenvoering wat wilde uitbreiden,
begaf hem de spraak. Hy stierf weinig tyds daar na.*

Zyne
doodt
en be-
graving.

Zyn ligchaam wierdt begraven des morgens
voor den dag in de abdy van Leicester, zonder
veel plegtigheit. Hy hadt zyne begraafplaats op
eene andere plaats verkoren, alwaar hy eene heer-

lyke grafstede van marmer hadt doen maken door
een bekwaam beeldhouwer van Florence*, die
daar aan hadt begonnen te werken in den jare
1524, en die het niet voltooit hadt dan in den ja-
re 1529. Hy hadt hem vyf duizend dukaten ge-
geven, alleen om het te verhaasten, behalven het
werkloon, waar over hy met hem was overeen
gekomen. Men zegt, dat de grafstede van *Hen-
rik* den VII daar geen gelyk by hadde. Hy hadt
in het vervolg ondernomen eene prachtige graf-
tombe te laten maken te Windfor voor *Henrik*
den VIII, en hadt de zelve reets begonnen: maar
zyne doot was oorzaak, dat zyn voornemen on-
voltooit bleef. *Henrik* deedt het naderhandt vol-
brengen, en wierdt daar in begraven. Op deze
wyze speelde de fortuin met *Wolsey*. Niet ver-
genoegt hem te ontnemen alle de gunsten, met
welke ze hem gedurende zyn leven hadt opge-
hoopt, belette ze hem nog den verwaanden te
spelen, na zyne doot, in de kostelyke grafstede,
welke hy voor zich hadt doen oprichten.

Dit was het einde van een zo ongemeen man.
Meester zynde van een koning, die zich zelf
noemde den meester der andere vorsten van Euro-
pa, kon hy niet overwonnen worden dan door
eene meesteresse, welke hy wilde beletten op den
troon te klimmen. Men kan niet ontkennen,
dat hy grote gaven der nature gehad heeft. Het
zou anders onmogelyk geweest zyn zo langen
tydt eene zo verheve plaats bekleeden, en zo be-
nyd als de zyne. Hy regeerde niet alleen Engelandt,
maar zelfs geheel Europa gedurende vele
jaren. Ondertuffchen wierdt hy zelf beheerscht
door zyne staatzucht. Alle de geestelyke en we-
reldlyke machten, de paus, de keizer, de ko-
ning van Vrankryk, maakten by hem hun hof:
zyne verwaandheit bragt hem daar over in haat
en verachting. Hy nam by beurten aan dan eens
de zyde van *Karel* den V en die van *Francois* den
I, naar hy meende, dat zy hem dienft konden doen
om tot het pauschap te geraken, en om met den
stoel van Rome niet overhoop te raken, maakte
hy zich zynen meester te onvriendt in de zake der
echtscheidinge. Doch hy was de maakgek van
zyne eige staatzucht. *Karel* de V verklaarde
zich zynen vyandt: *Francois* de I maakte geen
beweging tot zynen voordeele, en de paus, aan
wien hy zich in deze zake hadt opgecoffert, liet
hem over aan de gevoeligheit van zynen meester.
Hy vergaderde verbaasde schatten, alleen met
voornemen om zich vrienden in het Conklave te
maken, en de stemmen der kardinalen te winnen.
Twee malen zag hy zyne hope mislukken, en was
genoodzaakt voor zyn sterven deze schatten zynen
vorst wederom te geven, zonder daar van de
vruchten genoten te hebben, welke hy zich hadt
voorgefelt. Zo waarachtig is het, dat alle de
grooticheden, welke de opgeblazenheit verheft,
met anders zyn dan een schynschoon, het welk
als rook verdwynt. Hy was gierig, wellustig,
wraakzuchtig, en de hovaardigste van de we-
reldt. Maar hy hadt ook zyne deugden. Hy was
een groot staatsman, en vaardig in het uitvinden
van hulpmiddelen, de welke een onverduyden
vorst, die eene ongemene staatzucht bezat, kon
voldoen; hy was standvastig in deze middelen ter
uitvoeringe te brengen; stout zo lang hy de macht
in handen hadt, en kon door zyne dapperheit de
allergrootste zwarigheden te boven komen. Hy
was ook zo wel prachtig, als gierig. Indien hy
vele kloosters vernietigde, en zich aldus met de
inkomsten van eenige verrijkte, hy gebruikte an-
dere om'er kweekscholen en gashuizen van te
slichten. Hy verminderde het getal der monni-
ken;

1530.

* Men
noemde
hem Be-
nelitus.

Zyne
deugden
en ge-
breken.

1530.

ken; maar hy vermeerde dat der geleerden, en het geen hy de eenen om hunne ledigheid ontnam, gaf hy aan de anderen wegens hunne arbeidzaamheit. Hy was zelf bedreven in de geleerdheit van die eeuwe, waar van de schoolfche het voornaamfte deel uitmaakte, en hy hadt de eer van zo wel de onderwyzer, als de gunfteling des konings te zyn. Voor het overige was hy niet behebt met het aan de hoven zo gemene gebrek, wy willen zeggen de leugen en de geveinftheit. Hy veranderde dikwils van party, naar hy zich daar toe genoodzaakt vondt door de gefeldheit der zaken; maar hy nam het momaangezicht af, en brak opentlyk met den eenen in den tydt, dat hy zich inliet met den anderen: het zy, dat hy zyne maatregels zo wel nam, dat hy wegens dit gedrag niet te vrezen hadt; het zy hy hier in zyne genegenheit opvolgde. Men weet niet, waar over men zich meest moet verwonderen, of over zyne duistere geboorte, of over zyne doodtsballing, dan over den luifter van zyn leven. De zoon zynde van een vleschhouwer kwam hy tot zulk een hogen staat, dat 'er graven en marquisen onder zyne huisgenoten waren. Eerfte staatdienaar van een groten koning, aartsbifschop en kardinaal, even zeer van het volk en de geestelykheit ontzien, omringt met alle deze grootheit stierf hy in zyne ballingschap, en zyne doodt maakte geen meer gerucht dan zyne geboorte gedaan hadt. Naauwlyks weet men waar zyn graf is.

Gevoelen over zyn leven en doodt.

Men kan niet zeggen hoedanig de gevoelens der Engelschen waren op de tyding, de welke men te Londen kreeg van zyn einde, het welk iets droevigs in hadt. Door zyne hovaardy en gierigheit hadt hy zich den haat des volks over den hals gehaalt: doch zyn ongeluk fremde de vervloekingen, indien het geen medelyden verwekte. Alles wel ingezien zynde was hy het zelve niet onwaardig, en byaldien hy geen deugd genoeg bezat om zich te doen beklagen, hadt hy ook gene zo grote misdaden bedreven, om niet te verdienen deswegen beklaagt te worden. Hy heeft daarenboven deze eer gehad, dat zo lang als hy geleefd heeft, de koning of gematigder, of gelukkiger is geweest dan na zyne doodt: zo dat het ten minste twyffelachtig is, of hy Engelandt goed, of kwaad heeft gedaan. Mogelyk hebben wy ons meer dan naar behoren uitgebreid over het droevig einde van den kardinaal *Wolsey*: doch zyne gefchiedenis is zo berucht, en hy heeft eene zo grote rol gespeelt op het toneel van Europa, dat men misfchien niet moeielyk zal zyn alle de byzonderheden van zyn leven en doodt te weten. Voor het overige hebben de fchryvers van hem zo verscheidenlyk gefproken, volgens het vooroordeel, waar in zy waren, dat wy het dienftig geoordeelt hebben het goede en het kwade daar van te verhalen, zonder vergroting, of eenzydigheit. Laat ons nu tot ons onderwerp wederkeren.

De koning, zyn ryk in rust, en zyne onderdanen welmenende ziende, vestigde zyne oogen op de andere staten van Europa, om maatregelen te nemen, met zyne ware belangen overeenkomende. Hy zag, dat alle verdeeldheden hadden opgehouden, en dat op de Fransche en Italiaanfche oorlogen eindelyk eene grote rust gevolgt was. De keizer en de paus waren weder zamen verzoent door de vrede van Barcelona, en Frankryk maakte een einde van zyne vershillen met den eerstgenoemden door de vrede van Kameryk. Het gevolg van ons verhaal verplicht ons daar van iets te zeggen. Het koninkryk van Engelandt,

II Deel.

welkers Gefchiedenis wy beschryven, heeft al te veel belang gehad in het krakeel dezer twee vorften, dat wy geen melding zouden maken van de byzonderheden hunner overeenkomfte. Ten anderen, de koning van Engelandt zich ook daar in begrepen vindende, zo behoort het verhaal van het vredesverdrag niet minder tot deze Gefchiedenis dan tot die van Frankryk of Spanje. Doch vooraf moet men zien de gefeldheit der zaken, de welke *François* den I en *Karel* den V verplichtten hunne vershillen te eindigen.

De paus wenschte hertelyk twee dingen, te weten de verwydering der keizerlyke legers buiten Italië, en de herstelling van de *Medicis* te Florence. Dit was de reden, waarom hy zich tegen den keizer verbonden hadt, en dat hy zich aan den koning van Engelandt zo gunstig getoont hadt in de zake der echtscheidinge. Maar ondervonden hebbende, dat alle de krachten van het eedgenootfchap hem zyn oogmerk niet konden doen bereiken, veranderde hy van gedrag en van genegenheit. Sedert de ongelukkige belegering van Napels, welke de Franschen genoodzaakt waren geweest op te breken*, hadden zich de keizerfchen meester gemaakt van dat koninkryk, zo wel als van het hertogdom van Milaan. Het is waar, dat de hertog van Urbino *Pavie*, in het Milanees, herovert hadt: doch de graaf van *St. Pol*, die het Fransche leger geboodt, was verrascht door *Anthony de Leva* te Landriano, vyf mylen van Milaan; zyn leger wierdt op de vlucht geflagen, of in de pan gehakt, en hy gevangen genomen. Sedert was 'er een stillstandt van wapenen door eene stillzwygende toeflemming van de eenen en de anderen: als of de overwinnaar, met zyne voordeelen te vrede, vreesde de fortuin te vertoomen, met zyne overwinningen verder voort te zetten; of dat de overwonnen, door hunne ongelukken verflagen, niets meer dan rust zochten. Inderdaadt, de keizer, hebbende verkregen het geen hy zocht, namentlyk meester te zyn van Napels en Milaan, en van het lot van den paus en de Italiaanfche vorften, dacht nergens op dan om goede grondveffen te geven aan eene macht, die zo benyd was, om zyne wapenen tegen den Turk te keren. Aan den anderen kant, de paus, verdrietig over zyne gevangenisse en zyne ballingschap, zocht geen oorlog meer. Eindelyk, de koning van Frankryk, nergens meer op bedacht dan om zyne prinsfen wederom te lossen, begeerde de vrede.

De zelve wierdt eerstelyk gefloten tusschen den paus en den keizer op den 29 Juny te Barcelona. Het was een Napolitaan*, die de zelve bewerkte. De voorwaarden van de zelve beheldden: I. Dat 'er eene eeuwigdurende vrede zou zyn tusschen deze twee vorften. II. Dat de legers des keizers den vryen doortocht zouden hebben naar het ryk van Napels door de landen van den paus. III. Dat de keizer de prinsesse *Margareta*, zyne natuurlyke dochter, ten huwelyk zou geven aan *Alexander* van *Medicis* †, en dat hy hem zou belenen met den Staat van Florence, onder den tytel van hertog. IV. Dat de steden van *Cervia*, *Ravenna*, *Modena* en *Rheggio* door toedoen van den keizer aan den H. stoel zouden wedergegeven worden. V. Dat de paus eene bulle zou doen vervaardigen, door de welke hy het koninkryk van Napels aan *Karel* den V inruimde, alleenlyk maar de hulde daar van voor zich behoudende, met de jaarlyksche erkentenis van eene witte telle. Hy gaf hem ook de macht de benoeming te doen over de vier en twintig hoofdkerken, waar over men vershil hadt. VI. Dat de

1529.
Herbert.
Maxe-
roy.
Juny en
July
1529.
Gefeldheit, waar in zich de keizer, de paus en de koning van Frankryk bevonden tot de vrede.
* in Augusty des jaars 1528.

* *Anthony Muscivola* zegt, dat hy bisschop van *Pistoja* was.
Voortwaarden van het vredesverdrag, gemaakt tusschen den paus en den keizer.
† bastaardt van *Lan-*
rois den II van *Medicis*, en echter hoofdt van het huis.

1529.

paus zyn geestelyk gezag zou behouden in des zelfs gehele gebiedt. *VII.* Dat 'er tusschen hen een mondgeprek zou gehouden worden in Italië. *VIII.* Dat de keizer den paus zou bystaan tegen den hertog van Ferrara. *IX.* Dat hy *François Sforze*, hertog van Milaan, recht zou doen, en dat hy met hem zou overeenkomen wegens scheidslieden, om hunne wederzydsche verschillen te veröffenen. *X.* Dat hy en zyn broeder *Ferdinand* zich by den paus zouden voegen, om de Lutherischen weder tot den schoot der Roomsche kerke te brengen, het zy by wege van zachtigheit, het zy door de wapenen en door lysstraffen. Men is van gedachten, dat 'er nog geheime voorwaarden waren, rakende het rechtsgeding, het welk de koning van Engelandt alstoen vervolgte, om zyn huwelyk te doen vernietigen; en wy hebben gezien, dat het inderdaadt in dien tydt was, dat *Clemens* voornam het naar Rome te beroepen. De paus stondt daarenboven aan den keizer toe het vierde deel van de kerkelyke inkomsten in zyne landen, en in die van den aartshertog *Ferdinand*, om de zelve te gebruiken tot den oorlog tegen de ongelovigen. Op deze wyze verzoende zich deze paus, meer gevoelig over de beledigingen van zyn geslacht, dan over de gene, welke hem in het byzonder waren aangedaan, met den keizer, die hem in boeien hadt gehouden, om zich over de Florentynen te wreken, die gedurende zyne gevangenis de *Medicis* verjaagt hadden; of liever, dus was het, dat hy zich noch van den eenen, noch van den anderen kunende wreken, met den machtigsten vrede maakte, om in vervolg den zwaksten onder te brengen. Voor het overige bemoeide hy zich weinig met de Italiaansche bondgenoten, niet meer dan met den koning van Engelandt, en werkte maar enkelyk voor zich en zyn geslacht. Zodanig is de zekerheit der staatkundige verbindtenissen: het eigen belang doet hen heden belluiten het geen het zelve morgen zal doen verbreken.

De begeerte, welke de keizer hadt om naar Rome te gaan, om daar gekroont te worden, deedt den paus een zeer voordeelig verdrag verkrygen. De vrees, welke hy hadt van een burgerlyken oorlog in Duitschlandt, door den Godsdienst verdeelt, en van een inval der Turken in Hungarië, verhaafte het verdrag van Kamerik met Vrankryk. Men begon straxna het sluiten van dat van Barcelona daar aan te arbeiden. De hertogin van Angoulême, moeder van *François* den I, en de hertogin van Savoye, landvoogdesse van de Nederlanden, moeie van den keizer, begaven zich naar Kamerik in de maandt van July. Zy sloten aldaar de vrede op den 5 Augusty, in tegenwoordigheit der afgezantten van den paus, des konings van Engelandt, en der Venetianen: een doorluchtig werk van deze prinsessen, het welk den roem der twee vorsten, welke zy verzoenden, evenaart, indien het den zelve niet overtreft. Ten minste is het zeker, dat byaldien de dapperheit der laatste iets roemruchtiger heeft, de vrede, welke deze prinsessen bewerkten, voordeliger was en aangenamer.

In den eersten opslag schynt het vreemd, dat de keizer en de koning van Vrankryk twee vrouwen tot zulk een groot werk gebruikten: bekwamer, zegt men, om een huwelyk te sluiten, dan om de verschillen van twee vorsten weg te nemen, die onder zich krakeelden over

het gebiedt van Europa. Zy hadden echter grote redenen om zodanig te werk te gaan. Zy vreesden voor eerst, dat hunne staatsdienaars, die ook deel aan hunne gevoeligheit hadden, by de zamenkomste zouden verichynen met een gemoedt vol twistzucht en bitterheit, het welk hen zou beletten met elkander overeen te komen. Zy vonden dan geen beter middel, dan zich te gedragen aan de onderhandeling der twee prinsessen. Zy kenden der zelve bekwaamheit; zy waren van hare genegenheit verzekert, en zy hoopten, dat de zachtigheit, hare sexe aangeboren, haar zou doen overeenkomen wegens een vergelyk, het welk de al te fiere, of al te strenge geest hunner staatsdienaren hen niet zou toelaten noch voor te slaan van den eenen, noch aan te nemen van den anderen kant. Voor het overige geloofden zy, dat zy niets waagden met het bezoeken van eene zo zonderlinge bemiddeling: en byaldien de zelve niet gelukte, kon men het weder hervatten door den gewonen weg van afgezantten en gevolmachtigden. Doch zy wilden eerst het geluk, of de bekwaamheit der twee vrouwen beproeven, en zien, of zy geen vaster verbondt, dan tot nog toe geweest waren die gene, welke zo vele bekwame mannen meer dan eens hadden gemaakt, en die echter altydt verbroken waren, zouden kunnen sluiten. In den beginne was 'er eenige twist over de plaatsen en de order, over welke doorgaans deze sexe zeer nayverig is. Echter wierdt dat wel haast geregelt. De hertogin van Angoulême stelde in het vervolg voor, als eene eerste zaak, nodig tot het vergelyk, dat het haar mogt vrystaan, van harentwegen een afgezant te zenden naar Spanje, om de Fransche prinsessen te zien, en haar daar van tyding te brengen. Haar voorstel wierdt toegestaan.

Terstondt dan vaardigde zy een renbode af, de welke de twee jonge prinsessen in een staat vondt, weinig met hunne geboorte overeenkomende. Zy waren gehuisvest op het kasteel van *Pedrazza* * in een zeer naar en morsig vertrek. Ter nauwer noot hadden zy in hunne kamer bedden om op te leggen, en stoelen om op te gaan zitten. Daar was noch kamerbehangsel, noch huisraad; het zy tot sieraadt, het zy tot gemak. Men droeg geen meer zorg voor hunne opvoedinge. Alle hunne oefeningen, zo wel als hunne vermakelykheden, waren het spelen met kleine hondties, of beledkens van walch te maken; voor het overige als wilde kinderen levende, vergetende het geen zy zelf waren, en hunne moedertaal: zo dat zy een tolk van noden hadden om den Franschen afgezant te verstaan. De hertogin van Angoulême hadt aan hen zeer nette klederen gezonden: doch de bevelhebber van het kasteel † verstondt niet, dat zy de zelve zouden aantrekken. Hy vreesde, zo als de afgezant verhaalde, voor tovery, en dat zy, zo haast als zy daar mede bekleed waren, door de lucht mogten weggevoert worden tot binnen *Parrys*. Mogelyk was dit een praatje van den gezant, zich op deze wyze uitdrukkende aangaande de zorgvuldigheit, welke de kastelein hadt, van niet te dulden, dat men hen iets zou doen aanraken, ten zy hy daar van het eerst de proef hadt genomen. Wat 'er van zy, het bericht, dat de afgezant daar van, by zyne wederkomst, deedt, verwekte zo veel medelyden in de hertoginne van Angoulême, dat zy zich haafte de vrede te sluiten. Men behoeft niet te twyffelen, of het onthaal, het welk men deze jonge prinsessen aandeedt, geschiedde met oogmerk om mededogendheit daar door te veroorzaken, ten einde

1529.
vorsten
hadden,
om zich
van twee
vrouwen
als mid-
delref-
sen te be-
dienen.

* *Pedrazza* de la Sierra, in oud-Castille.
Armher-
tigitte op-
voeding
der twee
jonge prin-
sessen van
Vrankryk in
Spanje, alwaar
zy als gyfscen
waren.

† De marquis van Verlanga.

Hun kastelein wil niet toestaan, dat men hen de klederen geeve, welke aan hen uit Vrankryk gezonden wierden.

Vre-
des ver-
drag ge-
sloten
tusschen
den kei-
zer en
den
koning
van
Vrank-
ryk.

Herbert,
Alexander.
Beweg-
redenen,
welke
deze
twee

1529. de om een spoediger en voordeeliger losgeldt van hen te trekken.

Ondertusschen hadden de twee bemiddelaars verscheide byeenkomsten : doch de hertogin van Savoje daar op blyvende staan van zich te houden aan het verdrag van Madrid, vorderde men in lange niets. De hertogin van Angoulême zeide, dat zy alleen waren zamengekomen om eene verzachting of middelmaat uit te vinden omtrent dat verdrag, waar van de uitvoering onmogelyk was. De bisschop van Durham en *Thomas Morus*, afgezanten van Engelandt, trachtten hen te vereenigen, volgens de bevelen, de welke zy deswegen van den koning, hunnen meester, ontfangen hadden. Hy hoopte daar door *François* den I te winnen om zyne echtscheiding te begunstigen, en *Karel* den V om het te dulden. Doch deze twee vorsten, met hunne eige zaken bezet, dachten niet veel om *Henrik* te voldoen. Aangaande zyne afgezanten, de welke waren de hertoginne van Savoje verdacht : dus bevorderde hunne behandeling het sluiten van het verdrag niet. *Salviati*, pausselyk gezant, werkte met meerder vrucht. Echter was men op het oogenblik om alles afgebroken te zien, en de hertogin van Angoulême hadt reets bevel tot zyn vertrek gegeven, wanneer 'er een postloper uit Spanje kwam, met eene nieuwe volmacht voor de bemiddelaars, om wegens het verdrag van Madrid zo veel toe te geven, als zy zou geraden vinden. Men ging daar op alle de voorwaarden van het zelve onderzoeken, en men kwam eindelijk overeent, dat Burgundië aan den koning van Vrankryk zou blyven, en dat de keizer zyne rechten op dat hertogdom zou behouden, om daar over in het vervolg in der minne te handelen.

Zwaarigheden over het verdrag.

Men komt de zelve eindelijk te boven.

Men komt wegens de artikelen overeen.

Het losgeldt van *François* den I wierdt gestelt op twee millioenen goude kronen, in twee termynen te betalen : behalven vyf maal honderd duizend goude kronen, welke hy zou betalen aan den koning van Engelandt. Men voegde daar nog by vyftig duizend kronen, welke men hem verplichtte te betalen, om wederom te lossen de leliebloom, welke *Philips* de Goede, hertog van Burgundië, voorzaat van *Karel* den V, eertyds verpand hadt. Wy hebben van dit kleinodie elders gezegt, dat *Henrik* de VIII het zelve den hertog van Orleans vereerde. Dit was byna de eenige verandering, welke men maakte in het verdrag van Madrid. Men vergenoegde zich vervolgens de andere voorwaarden van het zelve te herhalen en te vernieuwen. Onder de zelve was die van het huwelyk van *François* den I met *Eleonora*, weduwe van den koning van Portugal, en zufter van *Karel* den V. De koning van Engelandt was in het verdrag begrepen, niet alleen als een der voornaamste bondgenoten, maar ook als een der voornaamste bemiddelaars. Men bevatte daar ook in de Florentynen en de Venetianen : doch op eene wyze, dat hun Staat afhankelyk zou zyn van het welbehagen van den keizer. Zie daar, hoe de kleine Staten altydt bloot gestelt zyn voor de staatzucht der meer vermogenden, en dat zy derhalven zorge moeten dragen van gene oorlogen te verwekken, de welke niet gevoert worden, en dikwils niet eindigen dan op hunne kosten. By het zelve verdrag tradt de graaf van Ponthiëvre weder in de goederen van *Renatus* van Bretagne, zynen vader, en wierdt hertog van Estampes gemaakt, trouwende met de meestersse des konings*.

* Anna van Piffieu. Doodt van de

De hertogin van Angoulême overleefde niet langer dan een jaar het verdrag, dat haar zo veel oer verkregen hadt, als de andere daden van

haar leven haar haat verwekt hadden onder het volk en aan het hof. Zy stierf den 22 September des jaars 1531 : eene prinsesse, welke al de zwakheden hadt van hare kunne : delictie, de wraak, en ydelheit. Doch zy bezat eene hoedanigheid, de welke verdient, dat men hare gebreken wat over het hoofd zie. Zy was eene goede moeder, en de koning, haar zoon, was aan haar niet alleen zyne geboorte, maar ook zyne vryheit verschuldigt, doordien het voornamentlyk door hare zorge was, dat hy uit de gevangenis geraakte. *Margareta*, hertogin van Savoje, de tweede bemiddelaars van de vrede, was gestorven een jaar te voren, in de maandt van November.

hertoginne van Angoulême, en haar lof.

Doodt der hertoginne van Savoje.

Haar lof.

Men moet haar niet onthouden den lof, welken alle de geschiedenischryvers aan haar geven. Zy was verlooft geweest aan *Karel*, Dauphin van Vrankryk, die haar te rug hadt gezonden wanneer zy niet ouder was dan twaalf jaren, om te trouwen met de erfgename van Bretagne. Naderhandt, te weten in den jare 1497, trouwde zy met *Don Jan*, infant van Spanje. Zy wierdt weduwe in het zelve jaar, en trouwde in het jaar 1501 den hertog van Savoje, die haar ten tweede maal weduwe liet na een huwelyk van drie jaren. Het was waarschynlyk ter oorzaak van deze drie voorvallen, dat zy deze woorden voor hare zinspreuk nam : *Gelukkig, Ongelukkig, Een-sterk* *. Zy was eene welgemaakte prinsesse, aangenaam, geestig, en die in rym en onrym schreef. Wanneer zy naar Spanje reisde, om haar huwelyk te voltrekken met den infant, hadt zy haast schipbreuk geleden, en niet gelovende, dat zy het ontkomen zou, maakte zy haar grafchrift in deze twee vaarzen :

* *Fortune, Infortune, Fortune.* Deze zinspreuk wordt verscheldentlyk door de schryvers uit geleg.

*Ci gist Margot, noble (a) Demoiselle,
Deux fois mariée, & morte pucelle.*

Dat is :

„ Hier legt een eed'le vrouw, *Margo*, die in haar leven
„ Tot twee maal is getrouwt, en echter maagdt gebleven (b).

Zy verstondt door deze twee mannen den Dauphin van Vrankryk en den infant van Spanje. Men verhaalt nog een aardig zeggen, het welk zy gedaan zou hebben tegen den hofmeester, welke haar diende, wanneer haar *Karel* de VIII aan *Maximiliaan* te rug zondt. Deze hofbediende beklagde zich over de wynen van dat jaar, welke van wegens den menigvuldigen regen, de welke in dat jaar gevallen was, al te maal zuur waren : *Dat is*, zeide zy, *om dat de eeden van dit jaar niet gedocht hebben*. Zy maakte eene zinspeeling op de ranken * van den wynstok, en op de eeden † van het woordt, dat men haar niet gehouden hadt aan het hof van

* in het Fransch *Sarments*.

† *Sarments* in de zelve tale.

(a) Anderen schryven *la gentil*, dat is te zeggen *de schone*, in plaats van *noble* (edele), en het tweede vaars aldus :

Qu'a deux maris, & encore est pucelle.

Dat is :

„ Die maagdt bleef, en nochtans twee mannen heeft gehad.

(b) Anders :

„ Hier legt *Margot*, een eed'le vrouw,
„ Twee maal verbonden door den trouw,
„ Die niets heeft van de min verworven :
„ Want ze is, helaas! nog maagdt gesloven.

1529.

Vrankryk. Na de doot van *Philibert* den II, hertog van Savoje, bygenaamt de Schone, met welken zy, gelyk wy gezegt hebben, in haar tweede huwelyk getrouwt was, riep haar de aarts-hertog *Philips*, haar broeder, tot de bestiering der Nederlanden. Zy gedroeg zich aldaar met eene verwonderlyke voorzichtigheit, de Nederlanden in vrede houdende in het midden der oorlogen, de welke de andere staten van *Karel* den V beroerden. Zy deedt nog meer: zy bezorgde de zelve vrede aan Spanje, aan het keizerryk, en zelfs aan geheel Europa, door de vrede van Kameryk: al zo heerlyk voor haar, als nuttig voor de twee vorsten, welke zy weder vereenigde. Voor hare doot gebeurden twee grote water vloedden, de eene in Italië * door het overlopen van den Tyber, en de andere in Nederlandt † door het geweld van de zee, de welke door de dyken heen brak, en een groot deel lands onder water zette. De keizer gaf de regering der Nederlanden aan zyne zuster, weduwe van den ongelukkigen koning van Hungarië.

* op den 8 Octobert 1530. † op den 5 November des zelve jaars.

Nieuw verbondt tusschen de Engelsen en de Vlamingen.

Daar wierdt een ander verdrag gemaakt ter zelve tyd en op de zelve plaats, tusschen de Engelsen en de Vlamingen. De afgezanten van *Henrik* handelden met de regentinne. Het was alleen eene vernieuwing der oude verbonden wegens den koophandel; zo dat het onnodig is de artykelen daar van te verhalen. Men voegde alleenlyk daar by het verbodt om te drukken, of te verkopen een Lutherich boek binnen de staten der twee prinsen, aan welke zich beide verbonden de handt te houden.

Sandevael. De Italiaansche vorsten klagen aan den koning wegens het verbondt, het welk hy kwam te sluiten met den keizer.

Om weder te komen tot het verbondt van Kameryk, zo haast als *François* de I daar van de tyding vernomen hadt, ging hy een bezoek afleggen by de landvoogdesse der Nederlanden, en verzekerde haar, dat hy naauwkeurig alle des zelfs voorwaarden zou nakomen. De Spaansche schryvers zeggen nochtans, dat hy zyn woordt niet hieldt, dan zo langen tyd, als de afgezanten der Italiaansche prinsen van noden hadden om te Parys te komen. Deze vorsten, byaldien men deze schryvers mag geloven, verbaast over eene vrede, welke hunne staten bloot stelde voor den inval des keizers, zonden aan den koning om vertogen te doen wegens de verbindtenis, in welke hy getreden was met hen door eene plegtige vereeniging, en wegens het gevaar, waar in hy geheel Italië wierp, brekende een verbondt, zo nuttig en rechtmatig. De koning deedt hen de noodzakelykheit zien, welke hem daar toe verplicht hadde, hebbende geen ander middel om zyne kinderen te verlossen. Ondertusschen verzekerde hy hen, dat hy de zelve zo haast niet by zich zou hebben, of hy zou het verdrag te leur stellen, en dat hy hen in het vervolg nieuwe kentekenen zou geven van zyne koninklyke bescherminge.

François de I verzekert hen van hen niet te zullen verlaten.

Edelmoedigheit van *Eleonora*, toekomstende bruidt van *François* den I.

De koningin weduwe van Portugal, te weten gekomen zynde, dat haar huwelyk met *François* den I door het Kameryksche verdrag op nieuw bevestigd was, wilde aan dezen vorst blyken geven van hare genegenheit voor dat zy met hem getrouwt was. Zy deedt by de keizerinne aanzoek om van den keizer meerder vryheit te verwerven, niet alleen voor de twee prinsen van Vrankryk, verwachende hunne volkome vryheit, maar ook voor alle de Franschen, de welke in Spanje gevangen waren. Zy verkreeg het een en het ander. Haar huwelyk geschiedde niet dan in het jaar daar aan.

Het huwelyk wordt voltrokken.

Het zelve wierdt voltrokken te Verin, eene abdy van dochters in de hei van Bourdeaux,

al digt by den berg Marfan, op de zelve plaats, alwaar de koning, haar bruidegom, haar ontfing, haar te gemoet komende, en de twee prinsen, zyne zonen, welke zy met zich uit Spanje bragt. De verlossing was gechied te Andaje, byna op de zelve wyze, en op de zelve plaats, alwaar zy verwijselt waren geweest tegen den koning, hunnen vader, vier jaren van te voren. De maar-schalk van Montmorenci begaf zich op de eene zyde van de rivier, met twaalf honderd duizend kronen, voor de eerste betaling der twee millioenen kronen, toegestaan voor het losgeldt des konings, en men bragt de twee prinsen aan de andere zyde, met de koningin *Eleonora*. Zy tradt met hen in de zelve schuit, welke hen bragt op den bodem van Vrankryk, terwyl de dienaars des keizers daarentegen het geldt ontfingen, met het welke zy weder naar Spanje keerden. *Eleonora*, oud omtrent dertig jaren, was noch aanvalig, noch schoon: daarenboven was zy de zuster van *Karel* den V, welken *François* de I altydt aanzag als een mededinger zynere eere, en wel als zo een gelukkigen mededinger, die hem overwonnen hadt. Dit was het middel niet om beminnyk te schynen in de oogden van dezen koning, anders gewoon aan een der beschaafdste der hoven van Europa. Ook zegt men, dat zy nooit van hem is beminnt geweest. Doch om echter niet zonderachting te zyn, trok zy tot zich de genegenheit en het hert van den maar-schalk van Montmorenci, de welke als toen over den koning en het koninkryk heerfchte.

1529.

Verlossing der prinsen van Vrankryk.

Zy is niet beminnt van den koning.

Zy maakt zich den maar-schalk van Montmorenci ten minnaar.

Hierbet.

Augustus.

Augustus.

1529.

De keizer komt te Genua.

Waarom hy kort haar begon te dragen.

De keizer was te Barcelona, alwaar hy het sluiten van het Kameryksche verdrag afwachte. Zo haast als hy de tyding daar van vernomen hadt ging hy scheep, en tradt te Genua aan landt op den 12 Augusty met eene vloot, op welke hy tien duizend soldaten hadt. Men tekent aan, dat het op dezen tocht was, dat hy begon kort haar te dragen, welke hy van te voren altydt lang hadt gedragen. Eenigen zeggen, dat hy dit deedt om zich te kwyten van eene gelofte, welke hy gedaan hadt: anderen verzekeren met veel meer waarfchynlykheit, dat het was ter oorzake van schele hoofdpyn, welke kwaal hy onderworpen was. *Felix* van Wirtemberg trok ter zelve tyd te landt in het Milances, met een leger, het welk alle de prinsen van Italië deedt beven, en de paus begaf zich in het midden van November naar Bologne, om aldaar den keizer te ontfangen. Hy zondt echter eenige kardinalen naar Genua, om hem van zynentwegen te begroeten, en ook uit name van het H. genootschap der kardinalen.

Karel de V tradt in de stad, aan het hoofdt eener bende van acht honderd paarden, en wierdt door den Raadt met diepe eerbewyzingen ontfangen. Hy merkte echter aan het gelaat, aan de redenen, en aan alle manieren der Genuezen, dat zyne komst hen minder blydschap dan schrik gaf. Hy vondt zulks niet kwaad. Het ontzag, met vreeze vermengt, heeft niets beledigende; en deze vorst was niet moeielyk te zien de volkeren over zyne tegenwoordigheit verwondert. Hy hieldt geen lang verblyf te Genua, maar zynen weg vervolgende begaf hy zich naar Bologne. Toen hy de landen van den Kerkelyken Staat naderde, kwamen hem drie kardinalen op de grenzen te gemoet. Zy deden aldaar aan hem nieuwe plichtbetoningen en boden hem aan het ceremoniël, het welk zy met zich gebragt hadden. Het was om te tonen het standvastige gebruik van den eedt, welken de keizers altydt hadden afgelegd, voor dat zy den voet zetten op den bodem van den Kerkelyken Staat, van niets te onderne-

Des zelfs intrde te Genua.

Eedt door de pausen van de keizers gevordert.

1529.

men op het erfgoed der kerke. Zy vorderden van hem den zelven eedt, en hy leide den zelven af, met deze uitzondering, dat het was zonder na-deel te doen aan zyne keizerlyke rechten. Men geloofde, dat hy alstoen in het oog hadt Parma in Pluifance, welke hy voorgaf van ouds van het hertogdom van Milaan afhankelyk geweest te zyn, en dat in het tegendeel de paus de zelve aanzag als twee steden van het gebiedt van den Kerkelyken Staat. Zyn voornemen was, na de keizerlyke kroon ontfangen te hebben, zyne krachten te voegen by het leger, dat Anthony de Leva gebodt tegen de Venetianen, om dat gemenebest te overvallen; het eenigste, dat bekwaam was zich tegen zyne macht, den hertog Sfortia, en het overige van Italië te verdedigen: doch de tyding, welke hy kreeg van den inval van Solyman in Hungarië, wederhieldt hem plotzeling. Hy herstelde zelfs Sfortia in het hertogdom van Milaan, op het verzoek der andere prinsfen, en in aanmerking van het huwelyk van dezen hertog met de prinsesse van Denemarken, nicht van den keizer. De plegtigheid geschiedde echter niet dan vier jaren daar na, ter oorzake van de grote jeugt van de prinsesse. De overige staten, op welke Karel de V eifchen hadt, kochten zich vry door grote geldfommen, welke hy van noden hadt voor den oorlog tegen den Turk. De Venetianen gaven hem ook weder de plaatsen, welke zy veroverd hadden in het koninkryk van Napels, en verplichtten zich daarenboven aan den paus weder te geven de steden van den Kerkelyken Staat, de welke zy bezaten.

De keizer her-fic Sfortia in het hertogdom van Milaan.

De Venetianen geven hem wederom de plaatsen, welke zy veroverd hadden in het koninkryk van Napels.

Belegering van Florence door de Medici.

Daar was niemandt dan de Florentynen, de welke hunne vryheit verloren, en de welke overgingen onder de gehoorzaamheit der Medici, na dat hunne hoofdstadt eene belegering van elf maanden hadt uitgestaan. Het was nochtans eene der voorwaarden van het verdrag van Barcelona, dat de paus niets zou vermogen te veranderen in de vrye volksregering der Florentynen: doch dit artikel leide hy uit zo als het hem behaagde. De keizer, die daar de waarborg van was, bekommerde zich daar niet over. In het tegendeel, hy leende hem zyne krygsbenden om Florence te brengen onder het juk van eenen harer burgeren, die zich ook daar van meester maakte, en wiens nakomelingſchap nog hedendaags aldaar regeert. Chalons, prins van Oranje, de welke over de benden des keizers in de belegering van de plaats het bevel voerde, wierdt aldaar gedood, en die van Florence, vechtende voor de vryheit, welke brave lieden boven het leven schatten, verdedigden zich tot het uiterſte. Daar was niets dan de honger, welke hen kon verplichten om van verdrag te handelen. Zy waren zelfs van voornemen om zich van honger te laten vernielen, byaldien Malateſta, een der tien opperbevelhebbers, aan welchen zy de bestiering van hunnen Staat gedurende dezen oorlog in handen gegeven hadden, hen ten laatste niet overreed hadde om zich aan den keizer over te geven. Zy wilden zich liever onderwerpen aan de bescheidenheit van dezen vorst, dan vallen in handen van den paus, hoe goed een Florentyn hy ook mogt zyn, doordien zy zynen wraakzuchtigen aardt kenden. Hy hadt het niet ontveinst: in het tegendeel, hy hadt doen afkondigen, dat zyn voornemen was alle de vyanden der Medici strengelyk te straffen, en in den ganschen Staat van Florence maar eene ſtadt te sparen, welke die gene was, die aan hem zyne geboorte gegeven hadt. De keizerſchen, menichelyker dan hy, ſpaarden alle de plaatsen, die zich by verdrag hadden overgegeven, en dit verdrag wierdt nog gemaakt door

Zy geven zich over aan den keizer op den raad van eenen hunner bevelhebbers. Wraakgierige aardt van Clemens den VI.

den raad van Malateſta, om deze steden alzo te beveiligen voor de wraak van den paus. De Florentynen namen aan by het verdrag te betalen tachtig duizend dukaten voor de onkosten van het keizerlyke leger, en Alexander van Medicis te ontfangen voor hunnen wettigen overheer, in hoedanigheit als hertog. Hy was het, de welke trouwen moest met de natuurlyke dochter van Karel den V (a).

1530.

Alexander van Medicis, hertog van Florence.

Hertog, Koning, LeGrand.

Novembert 1529. Intrede des keizerſte Bologne.

* Luitenant Generaal. Fierheit van Anthony de Leva.

De paus zit op een prachtige troon.

De keizer valt den troon naderende, op zyne knie.

Afbeeldſel van den keizer.

Afbeeldſel van den paus.

In het jaar van te voren hadt zich de keizer door den paus laten kronen volgens het beſluit, dat hy daar omtrent hadt genomen, wanneer hy van Barcelona vertrok. Hy was daarom te Bologne gekomen, alwaar hy aankwam op den 5 Novem-ber. Zyne intrede was heerlyk. Alle jongelieden van de ſtadt, gekleed in het nieuw, naar de koleuren des keizers, trokken uit hem te gemoet, en plaatſten zich aan zyne ſtygbeugels, om hem voor voetknechten te dienen. Hy kwam binnen met deze menigte lakkeien, en door zyn leger gevolgt, het welk Anthony de Leva gebodt, als zyn algemene ſtedehouder*. Deze dappere krygsman kwam zelf vervolgens, gedragen op de ſchou- ders van ſoldaten, wegens hunne voordeelige ge- ſalte en door hun goed gelaat onderſcheiden van de anderen: het zy dat zyn voeteuvel hem niet toeliet zich van een rytuig te bedienen, het zy by deze verkiezing deedt uit ydele eertzucht. De keizer, dus verſelt, klom af aan de kerckdeur, alwaar de paus hem verwachtte. Deze laatste, be- kleed met zyne pauselyke gewaden, zat op een prachtigen troon, welchen men hadt oppgerecht in het midden van een ſchouwburg, welchen men langs verſcheide trappen beklom. Hy hadt zyne pauselyke muts, of drie dubbelde kroon, op het hoofd, en men zag aan weërzyden van zynen troon op zitbanken, die lager waren, eene lange ry kardinalen, bekleed met hunne tabbaarden van purper ſuweel. De keizer, de trappen, welke aan den troon waren, opgeklommen zynde, naderde hem, en viel op zyne knien, kuffte de voeten van den paus, daar na des zelfs handt, en vervolgens boodt hem zyne Heiligheit de wang aan. Daar zyn 'er, die zeggen, dat deze paus, willende, hem zyne achtig betonen, zynen voet te rug trok, en dat de keizer daar op zyne wang kuffte. Eene ongelooflyke menigte van aanschouwers zag met aandacht deze grote plegtigheid aan. Zy had- den de oogen ſterk op den keizer en op den paus ge- veſtigt. De eerste, in den bloei van zyne jaren, zynde niet ouder dan 29 jaren, vondt zich in deze jeugt, in welke de ſchoonheit en majesteit eene zo aange- name zamenvoeging maken, wanneer zy elkan- der ontmoetten. Hy matigde ook den luister van de eene hoedanigheit door de zoetigheit van de andere. Men merkte daarenboven aan de buiten- gewone dikte van zyne onderſte lip, het welk hy hadt van den huize van Burgundie, en dat men nog tegenwoordig opmerkt in de meeste vorſten, uit dit doorluchtig huis geſproten. De paus, hoe oud hy ook was, liet niet na eene goede gedaante te hebben, en de vreugde, de welk hem bezat, ontſlak in zyne oogen een zeker vuur, het welk de aangenaamheit en de moedigheit van zyne jeugt vermeerderde. Men merkte aan, dat hy en zyne kardinalen lange baarden droegen, de welke hen gaven, gelyk men zeide, het gelaat van legerhoofden.

De kroning van den keizer geschiedde niet op deze eerste zamenkomst. De zelve wierdt verſchoven tot op den 24 February; een dag daar om

(a) Zy trouwde naderhandt met Ottavio Farnese, kleinzoon van Paulus den III, in den jare 1537.

1530.

om uitdrukkelijk gekoren, om dat de zelve de geboortedag was van dezen vorst, en ter zelve tydt die van den befaamden slag van Pavië. Hy wilde dan, dat deze zelve dag daarenboven nog zyne zalving zou verheerlyken, welke hy als eene tweede zegepraal aanmerkte. De plegtigheid daar van was overtreffelyk, en geschiedde in de zelve kerk, alwaar de keizer den paus was komen begroeten. De Geschiedenis is zorgvuldig geweest om daar van twee zeer merkwaardige omstandigheden te verhalen. De eerste is, dat de paus zelf daar den dienst verreechte in het Grieksch en in het Latyn, de tweede was, dat *Karel de V* aansonts verscheen in het kleedt van een kanunnik van Ste. Maria van den Toren * te Rome. Vervolgens nam hy het geestelyk kleedt van diaken, en eindelyk trok hy zyn keizerlyk gewaad weder aan (a). Het was in dit laatste gewaad dat hy gezalft wierdt. Men bragt eerst de yzere kroon, de welke die is der koningen van Lombardië, welke de keizers van ouds ontvingen te Milaan, en vervolgens de goude kroon, zynde die van den Roomsch keizer. Men leide de eerste weder in de kapelle van den paus, welke de andere zette op het hoofd van den keizer, en deze plegtigheid geschiedde met alle bedenke-lyke pracht. De vertoning daar van was zo veel te seldzamer, om dat 'er sedert *Frederik den III*, zynen overgrootvader, die gekroont wierdt in den jare 1442, gene keizers geweest waren, die zich naar Italië hadden begeven om zich daar te laten kronen. Het was ingevolg van deze plegtigheid, dat de keizer den hertog *Sfortia* herstelde in het hertogdom van Milaan, hoewel het verdrag deswegen te voren gemaakt was. De kasteelen van Milaan en Cremona namen echter keizerlyke bezetting in, tot meerder zekerheit. Alle de andere plaaten van het Milanees wierden ontledigt, en de krygsbenden trokken in Toskanen, alwaar zy Florence belegerden, zo als wy verhaalt hebben.

Maart.
Herbert.
Meyeray.
De kei-
zer ver-
heft het
marqui-
zaat-
schap
van Man-
tua tot
een her-
togdom.

De keizer bleef na zyne kroning niet lang in Italië. Hy verheft het marquiizaatschap van Mantua tot een hertogdom, ten voordeele van *Frederik* van Gonzaga, en begaf zich den 22 Maart weder op weg naar Duitschland. De verwarringen in den Godsdienst, en de bedreigingen van den Turk riepen hem weder derwaarts. Men moet iets van deze verdeeldheden en van deze oorlogen zeggen, de welke voorvicielen gedurende het geding der echtscheidinge, om onze Geschiedenis niet onvolmaakt te laten.

1529.
Joef Gran.

Solyman was in Hungarië getrokken in het begin van September van den jare 1529, aan het hoofd van twee maal honderd duizend mannen. Ten voorwendfel nam hy den bystandt, welken hy gaf aan den grave *Johannes Sepusius*, die tot koning verkoren was door een gedeelte der Staten, gelyk wy boven gezegt hebben, en dat de Sultan, aan wien hy zich cynsbaar hadt gemaakt, hem te Buda wilde doen kronen. Inderdaadt zette hy hem de kroon op het hoofd. Doch *Sepusius* hadt daar minder voordeel van dan de Grote Heer, die voor zich behieldt het grootste gedeelte der overwinningen, welke hy maakte op den naam van dezen genaamden koning, en bewaarde de hulde en schatting over de andere. De steden Vyfkerken, Stoel-Weissenburg †, alwaar de grafsteden der koningen zyn, Buda, Strigonic en Altenburg ondergingen insgelyks het juk der Otthomannen. Wenen zag zich belegert

(a) De paus wilde hem daar door te verstaan geven, dat het door toedoen van de kerk was, dat hy tot het keizerlyk kwam.

door eene verschrikkelijke krygsmacht, de welke in Hungarië niets gevonden hadt, dat haar zou durven wederstaan. Maar deze stad was geschikt om te zyn de noodschikkelyke klip voor de Turkische macht. De troufcheit van *Solyman* leedt schipbreuk op de zelve, en na een beleg van een maandt, het welk hem meer dan zestig duizend man kostte, was hy genoodzaakt schandelyk zich te rug te begeven, door den hongersnoodt, welke in zyn leger ontstondt, en door den gedurigen regen, de welke de soldaten vernielde. *Philips*, Paltsgraaf, die het bevel hadt over de oude Hoogduitsche benden, hadt de eer Wenen te verdedigen, en deze stad niet alleen te behouden, maar daarenboven nog geheel Duitschlandt, het welk beede op de aannaderinge van een zo gevreesden overwinnaar. De Sultan bergde zich te Constantinopel, van gramfchap op zyne tanden knarsende, van de stad niet te hebben kunnen vermeersteren, en dreigende om wel haast met een nog veel talryker leger weder te komen. *Karel de V* wastoen in Italië, alwaar de ongerustheit, welke hy opvatte wegens de overwinningen van *Solyman*, en de belegering van Wenen, hem gematigder en omzichtiger maakte. Dit was het geen het verdrag verhaafte, het welk hy maakte met den hertog *Sfortia* en de samenverbondene prinsfen. De tyding, welke hy kreeg van het opbreken der belegering, liet hem wel toe naar Bologne te gaan, om zich daar te doen kronen: doch hy dorst zich niet inlaten in een oorlog, de welke hem in Italië zou verlegen gemaakt hebben, tegen alle deze mogendheden, welke zamen in een verbondt tegen hem getreden waren, door de vreeze, welke hy hadt voor *Solymans* wederkomst. Hy hieldt inderdaadt zyn woordt, en kwam na verloop van drie jaren weder, met een leger van drie maal honderd duizend man.

Karel de V hadt dan wel van pas door een verdrag alle de Italiaansche oorlogen geëindigt. Zyne tegenwoordigheit was in Duitschlandt noodzakelyk, om te vereenigen de vorsten en staten des keizerryks, door den Godsdienst verdeelt, ten einde om de zamengevoegde krachten te stellen tegen eene zo geduchte macht. De aartsbisfchop van Mentz en de prins *Lodewyk*, Paltsgraaf, bragten veel toe tot de vereeniging der Protestanten, de welke den keizer beloofden den onderstandt, welken hy van noden hadt. Zeven vorsten van het Ryk en drie en twintig steden, van den Lutherischen Godsdienst, verzekerden hem van hunnen bystandt en hunne dienften by deze gelegenheit. Hy bevondt zich daar door in staat om op de been te brengen een leger van negentig duizend man te voet, en dertig duizend te paardt, de allerfchoonste benden, welke men ooit gezien hadt. Hy stelde zich aan hun hoofd, met voornemen om *Solyman* de eer van den veldtocht te betwisten, en hem wederom naar Constantinopel te jagen.

Eer dat wy van de uitkomst dezer onderneming spreken, moet men iets zeggen van de prachtige uitrusting van den Otthomannischen keizer. Hy maakte voor zyn persoon daar van de allerfchoonste vertoning. Zyn lang gewaad, op zyn Turkfch, was van karmozyn rood fluweel, met goudt geborduurt. De schede en greep van zyn zabel en ponjaardt waren bezet met diamanten van een onwaardelyken, prys en de ganfche uitrusting van zyn paardt was daar mede bedekt. Hy was omringt van zyne bassas, onder welke voornamentlyk uitblonk de Groot-Vizier *Ibrahim*, zyn gunsteling, en het ganfche gevolg van het hof wierdt begroot tot

1530.
Belegering van Wenen door *Solyman*.

Hy is genoodzaakt de zelve op te beelden.

De Protestanten beloven den keizer by te staan tegen den Turk.

1532.

Herbert.
Heerly-
ke uitruf-
ting van *Solyman*.

1532.

tot over de twaalf duizend menschen. Voor hem trokken vier duizend Spahis, die den Turkischen standaardt droegen. Zy wierden gevolgt van vier duizend Janitzaren, de welke de lyfwachters waren van den Sultan, van vier honderd slavente paardt, met ryke liveryen, en meer dan vyftig wagens, in een gedeelte van de welke de allerfchoonste Sultaninnen van het Seraille waren: de tenten en de schatten van den Groten Heer waren in de andere. Men verwonderde zich onder de Sultaninnen over eene jonge Macedonische, welker schoonheit die van alle de anderen verdoofde. De Turken gaven haar den naam van *Esparziel*, dat misschien een bedorven naam is van dien van *Isabelle*, welken deze doorluchtige flavin van hare ouders gekregen hadt. Vier duizend Spahis dienden tot geleide van deze wagens. Twee honderd handpaarden, rykelyk opgetooid, volgden achter na. Honderd edelknappen en duizend knechts kwamen vervolgens. Nietsevenaarde den rykdom van de kledingde dezer voornaamste edelknappen, de welke ook de voornaamste bedieningen van het Seraille hebben. De liveryen van de knechts te voet waren niet minder schoon, en alle deze laatste droegen op hunnen tullebandt een bosch pluimen van verscheide verven. Deze tocht wierdt besloten door eene toerusting voor de jagt, welke de bedienaars van de jagt geleidden benevens de honden, ende vogels, om den Sultan te vermaken.

Solyman verscheen op het einde van den somer met deze verschrikkelyke krygsmacht van drie maal honderd duizend srydbare mannen, en doende het geschut en den voorraadt op den Donauw inschepen, kwam hy te landt met zyne benden te Buda. Men geloofde, dat hy van daar naar Wenen zou trekken, om zich te wreken over den hoon, welken hy daar voor geleden hadt, gelyk hy den stadvoogdt hadt laten dreigen. Maar latende den Donauw aan de rechterhandt, wendde hy zich naar de linker, en kwam de belegering nederstaan voor Guntz, een slecht stedtie, wiens naam naauwlyks bekend is. Het is gelegen in Neder-Hungarië, op de grenzen van Oostenryk en Stiermarken, aan eene kleine rivier, waar van het den naam draagt, of aan welke het den zynen geeft. Naauwlyks was het met muren omringt, die op verscheide plaatsen dreigden in te storten. De bezetting was zeer middelmatig, naar mate van eene zodanige plaats, de welke men nooit zou geloofd hebben eene beroemde belegering waardig te zyn. Zy hadt tot stadvoogdt een edelen Venetiaan, genaamt *Nikolaas Juristii* (a), aan wien de soldaten gegeven hadden den naam van *Nicolissa*; een naam, welke hem beroemder maakte door zyne dapperheit, dan die van zyn geslacht was, hoewel het zelve van een ouden adel was. Deze dapperre man verschrikte niet een zo talryk leger voor zyne poorten te zien, en nam voor de plaats te verdedigen, hoe kwalyk versterkt de zelve ook was. Hy deedt door zyne kloekmoedige tegenweert zien, dat noch de regelmatigheit der vestingwerken, noch het getal der bezettingen de plaatsen onoverwinnelyk maken, maar de standvastigheit der genen, die daar in gebieden. Na een beleg van verscheide dagen was *Solyman* genoodzaakt af te trekken. Alles, wat hy verwerven kon, was, dat, om zyne eer te bewaren, hem wierdt toegestaan, twee oversten te zenden, om den Ottomanschen standaardt op de muren der stad te planten, als of hy meef-

II Deel.

(a) *Sagredo* noemt hem *Tarfich*, en zegt, dat hy uit Dalmatic was.

ter van de zelve was geweest. Deze standaardt was van purper, met witte strepen, en met Arabische cyfferletters. De twee bevelhebers, welke hy zondt, plantten de zelve, volgens het verdrag, met zeer veel plegtigheit, en tot verscheide malen den naam van Godt herhalende. Na het verreechten van deze ydele daadt brak hy op, en de standaardt bleef in handen der belegerden: zo datze, in plaats van te zyn een gedenkteken der overwinninge van den Sultan, het was dat van zyne nederlage. Dus is het, dat de mensch een speelpop wordt van zyne trotscheit, en dat de zegetekenen, welke hy zich oprecht, om zyne schande te bedekken, dikwils niet dienen dan om de zelve te verbreiden.

Het leger der Christenen alstoen genadert zynde, geloofde men, dat 'er een veldslag zou voorvallen. De eer der twee keizers scheen hen daar toe aan te porren, en naar welke zyde de overwinning zou overhellen, zoude zelve beslecht hebben het noodlot der twee keizerryken. Noch de eene, noch de andere dorsten zulk een zwaren slag wagen. Men hadt alleenlyk eenige sehermutielingen tusschen de afgezonderde benden, die elkander te ontmoet kwamen, en de veldtocht ging met sehermutielingen door. *Solyman* deinsde de eerste af; *Karel de V* kort daar na, zonder ander voordeel behaalt te hebben, dan het leger der Ottomannen te hebben opgehouden, schoon het veel talryker was dan het zyne. Het schynt zelfs, dat hy iets meer zou hebben kunnen gedaan hebben, en dat, na dat de Sultan den Donauw weder overgetrokken was, het hem niet moeielyk zou gevallen hebben om den koning *Johannes* uit Hungarië te verdryven. Men zegt, dat *Ibrahim Bassa*, een verloogchend Christen*, maar die zynen Godsdienst in zyn herte bewaart hadt, oorzaak was, dat *Solyman* voor Guntz mistafte, en dat hy schandelyk aftrok, zonder iets gedaan te hebben. De Sultan hadt een volkomen vertrouwen op dezen vizier, en deze gunsteling hadt hem raadslagen gegeven, de welke zyn leger deden omkomen.

De veldtocht geëindigt zynde keerde de keizer weder naar Spanje. Hy trok door Bologne, alwaar hy den paus voor de tweede maal zag; maar hy scheidde van hem kwalyk vergenoegt, hoewel hy zyn misnoegen verburg. Het was in dien tydt, dat 'er gehandelt wierdt over het huwelyk van de nicht van *Clemens* met den tweden prins van Vrankryk. *Karel de V* kon niet geloven, dat zich *François de I* zo ver zou willen vernederen tot eene zo onglyke vermaagschapping; maar de bewerkers van het zelve aan hem hunne volmacht getoont hebbende, was hy moeielyk over dat verdrag, en den paus schielyk verlatende, kwam hy zich te Genua inschepen in het begin van February, van waar hy naar Spanje overflak. Hy hadt by den paus sterk aangedrongen om eene algemene kerkvergadering te beroepen, om te voldoen aan de beloften, welke hy den Protestanten op den Ryksdag te Neurenburg gedaan hadt: doch deze paus itelde dit te leur door eene verontschuldiging, zeggende, dat hy daar over met de andere Christen vorsten moest spreken. Hy hadt ook aanzoek gedaan om den koning van Engelandt in den ban te doen; en de paus hadt hem beloofd, hem daar omtrent te voldoen. Wy hebben gezien, dat hy niet dan al te naauw gezet was om zyne belofte na te komen.

Gedurende deze tweede zamenkomst van den paus met den keizer te Bologne kwam 'er een

L1

1532.

Ydelheit van den Sultan.

De twee legers staan in elkanders gezicht, zonder handgemeen te durven worden.

Mezeray.

* *Rene-jaat*, *Ibrahim Bassa* een verloogchend Christen begunstigt de Christen vorsten. *Herbert*, *Mezeray*. De keizer komt ten tweede maal te Bologne, en scheidt zich, kwalyk te vrede van den paus.

Hy gaat naar Spanje over.

Ge-waande afgetant

Hy belegerd Guntz.

Hy beest de belegering op.

1532. Portugers, met de waardigheid van afgezant van den koning van Ethiopie, welken men doorgaans *Paap* of *Priester Jan* noemt. Deze gewaande afgezant, gelyk men naderhandt hoorde, zeide, van den Moorschen vorst aan den paus gezonden te zyn. Hy was voorzien met des zelfs geloofsbrieven, uit het Chaldecusch overgezet in het Italiaansch en in het Portugeesch, en met een goud crucifix, het welk zyn meester aan den paus vereerde. De prins, die hem zondt, was *David* genaamt, en zeide, dat hy afstamde van de koningin *Kandace*, van welke de H. Schrift melding maakt. De reden van het gezantschap was een verbondt, het welk hy den paus voorfloeg tegen den Turk. Hy beloofde hem aan te tallen van den kant van Egypten, byaldien de paus de Westersche vorsten kon vereenigen, en hen verplichten, van hunne zyde den algemeenen vyandt met al hunne macht aan te tallen. De Ethiopier badt den paus, aan hem te zenden goede handwerklieden, en onder anderen tweeduizend roermakers, doordien hy de zelve in zyn landt van noden hadt. Door middel van dit bondgenootschap, zeide hy, zouden de Christenen uit de handen der ongelovigen het Heilige Landt wederkrygen, en tot besluit boodt hy aan zyne gehoorzaamheit aan den H. Vader, als den waarachtigen opvolger van den H. *Petrus*. Doch een Italiaan, *Augustinus Augustini*, die voorheen geweest was in dienst van den kardinaal *Wolsey*, en die zich alstoen te Rome bevondt, schreef aan *Cromwel*, dat het eene kunstenaar was, tusschen den paus en den koning van Portugal bestoken, dat door dit gezantschap, dat deze laatste gelyk hy zeide, beftelt hadt, hy zich een aanzien wilde maken by de andere vorsten van Europa, en daar door dwarsbomen hunnen nieuwen koophandel op de Moluksche eilanden, hen doende bevreest zyn voor het onderhandt, dat hy zou vinden aan het hof van Ethiopie. Dat aan de andere zyde de paus wel verblyd was, zyn gezag op te vyelen, geschud door de scheuringen der gevoelens in Engelandt en in Duitſchlandt, een ydele pronk * van de onderwerping van een zo machtigen prins makende, die aan hem afgezantten zondt van de uiterste einden van Afrika.

Voor dat wy het verhaal eindigen van den oorlog, welken de Turken den keizer aandeden, moeten wy verhalen de daden en stroperyen van *Chairadin Barbarossa*, koning van Algiers. Wy hebben reets gesproken van de geboorte en het geluk van dezen befaamden Korzaar. Gelyk het koninkryk van Algiers leenroerig is van de Porte, dus volgde *Barbarossa* de bewegingen, welke *Solyman* hemingaf. Derhalven, wanneer deze Sultan de staten van *Karel* den V te lande aantafte, tastte *Barbarossa* de zeeplaatſen aan met de galeien van den Groten Heer. Hy hadt by zich twee andere doorluchte zeerovers, de eene, gelyk hy, *Chairadin* genaamt*, en de andere genaamt *Siman*. Deze drie zeeſchuiters hielden de Middelaſche zee onder hunne heerschappy, en belemmerden dermaten den koophandel der Spanjaarden, dat geen vaartuig van die natie dorst voor den dag komen. *Barbarossa* vergenoegde zich niet met deze zeerovers: hy belegerde daarenboven en veroverde Pennon de Velez, eene fladt den keizer toebehoerende, gelegen aan de andere zyde van de Straat van Gibraltar, in eene der zee-provincien van het koninkryk Fez. Hy gaf voor in het vervolg zich meester van de zee te zullen maken, van de Straat af, tot Sicilië toe, en beletten de gemeenschap van dat eilandt met Spanje. *Karel* de V gaf bevel aan *Andreas Doria* zich in zee te begeven

met de keizerlyke galeien, en de uitloopen dezer zeerovers te beletten: doch *Andreas Doria* was niet gelukkig op dezen tocht. Het was nodig, dat de keizer zelf naar Afrika overftak, en dat hy daar de Korzaren zelf in hunne sterkten ging aantallen, gelyk wy in het vervolg zien zullen. Wy komen nu tot de zaken van den Godsdienst, waar van de voornaamste bewegingen in Hoogduitſchlandt voorvielen, en zich ook in Engelandt ontdekten.

Gedurende het langdurig verblyf van den keizer in Spanje en in Italië verspreidde zich de hervorming van *Lutber* in alle de landen van het keizerryk, en hun aanhang maakte zich sterk genoeg om het tegen hunne tegenstrevens uit te harden. *Ferdinand*, welken *Karel* de V tot zyn stedehouder hadt aangestelt, hadt geen macht genoeg om zich aan te kanten tegen zo vele vorsten en vrye Rykssteden, de welke dezen Godsdienst omhelſden. Hy hadt goed hen te doen veroordeelen op de Ryksdagen, en verbannen die genen, de welke daar belydenis van deden; het volk, zo wel als hunne vorsten en magistraten, wierden daar door yveriger, en in weerwil van alle de keizerlyke bevelen verlieten zy den Roomschen Godsdienst, om over te gaan tot de gemeenschap der Protestanten. Zy verkregen dezen naam in het jaar voor de wederkomst des keizers, ter oorzake van de tegenbetuiging, de welke zy deden tegen de besluiten der Ryksdagen van Regensburg en Spiers†, welke hen de oefening van hunnen Godsdienst onder scherpe straffe verboden. Zy deden eene betuiging tegen deze besluiten, en beriepen zich op eene algemene kerkvergadering, of eene van vele volkeren. In het volgende jaar † boden zy den keizer hunne geloofsbelydenis aan op den Ryksdag te Augsburg. Het is hierom, dat de zelve den naam gekregen heeft van de Augsburgsche geloofsbelydenis. *Johannes*, hertog van Saxon, broeder van den keurvorst, boodt de zelve aan. Hy was ondersteunt door den keurvorst zelve, door *Georg*, markgrave van Brandenburg, door de vorsten van Lunenburg, van Heffen, van Anhalt, en Pomeren, door *Ulrich* van Wurtemberg, en door *Albert*, grave van Mansfeldt. *Lodewyk*, keurvorst van de Palts, en *Joachim* van Brandenburg, mede keurvorst, hadden de belydenis niet ondertekent, doch volgden de zelve evenwel. Men kwam in deze vergadering overeen wegens het beroepen eener algemene kerkvergadering, om te eindigen de verschillen der twee Godsdiensten, en de keizer leende de handt daar toe (a). Men hadt te voren eene zamenſpraak voorgestelt tusschen drie Roomschegezinde Godgeleerden en drie Protestantſche. *Eccius* was aan het hoofd der eerſten, en *Melancthon* aan het hoofd der tweden. De bisschop van Augsburg en de hertog van Brunswyk moesten daar in voorzitten van den kant der Roomschen; de hertog van Saxon en de markgraaf van Brandenburg van de zyde der Lutherſchen. Doch deze vergadering wierd niet byeen geroepen ter oorzake van het wantrouwen, het welk de een opvatte tegen den anderen. Ecnigen tydt daar na wierp de keizer den Protestanten tegen de ver-

(a) *Sleidanus* zegt, dat het de keurvorst van Saxon was, bygestaan van den markgrave van Brandenburg en den hertog van Lunenburg, die de geloofsbelydenis aanbodt; en dat de Ryksdag scheide, zonder dat men eenig besluit nam, dan om de oefening van den Protestantſchen Godsdienst te verbieden.

1532.
van Prie-
ster Jan
aan den
paus.

Des zelfs
geſchik-
ken.

Oorzaak
van zyn
gezant-
ſchap.

Eiſchen,
welke
hy doet
aan den
paus.

Hy blyft
aan de
gehoor-
zaam-
heit van
den kon-
ing, zyn
meester.

Het be-
droeg van
dit voor-
gewende
gezant-
ſchap
ontdekt.

* *Parade*.

Senope-
ryen van
den zee-
ſchuit-
mer *Bar-
barossa*.

* Men
hadt
hem den
toenaam
van *Ca-
ca-Dia-
bols* ge-
geven.
Hy ver-
overd
Pennon
de Velez.

1532.

De Pro-
testanten
ver-
meerde-
ren in
Duitſch-
landt.
Sleidanus.
Thuanus.
Herbert.
Mazaroy.

Oor-
ſpronk
van den
naam
van Pro-
testanten
† gehou-
den in
den jaer
1529.

† in den
jaer
1530.
Zy die-
den de
belyde-
nis van
hun ge-
love aan
op den
Ryksdag
te Aug-
sburg,
daar zy
den
naam
van ge-
kregen
heeft.

1532. verschillendheit hunner gevoelens aangaande het bondzegel des Avondmaals. Hy verweet hen, dat de eenen volgende het gevoelen van *Luther*, de anderen dat van *Zwinglius*, zy zich zelven onder malkander verdeelden, en dat hy daarom geen middel wist om hen de oeffening van hunnen Godsdienst toe te staan, tot dat zy hunne eigene verschillen zouden hebben geëindigt. Zy be-noemden daar toe van weërzyden *Bucerus*, en belastten hem beide het artikel van het Avondmaal vast te stellen op eene wyze, dat zyn opstel een einde maakte van het verschil. De zaak wierdt sterk voortgezet: doch de zelve wierdt ins-gelyks afgebroken door den zelve geest van wan-trouw en naver, de welke nooit nalaat, by diegerlyke voorvallen ten hinderpaal tusschen te komen.

Bucerus beoemt door de Zwinglianen en Luther-schen om een eenparig opstel te ma-ken over het artykel van het H. Avondmaal. 1530.

De paus bevoert voor de algeme-ne kerk-vergadering;

En over den Ryksdag van Augsburg.

Smalkal-disch ver-bondt.

In Januarij 1531.

Ferdinand tot Roomis koning verko-ren. Sleidan. Verillas. Memoi-ri de Bellay. Heribert. De Pro-tes-tan-ten, ont zet we-gens de-ze keur, vertoe-ken de besche-ning der

Om weder te keren tot den Ryksdag van Augsb-urg, het voornemen van *Karel den V* was niet alleen de Staten van het keizerryk weder te ver-eenigen, om daar van te verkrygen den bystand, welken hy van noden hadt tegen den Turk; hy wilde ook daarenboven den paus vreeze aanjagen, op dat hy hem zyn woordt zou houden wegens de echtscheiding van de koningin *Catharina*, zyne moeie, waar van het twiifzeding nog niet was uitgesproken. Inderdaadt, de paus, voor eene algemene kerkvergadering beducht, was daar over zo ontzet, dat hy schreef aan de ko-ningen van Vrankryk en van Engelandt, dat hy doen zou alles, wat zy wenschten, behoudens dat zy zich stelden tegen deze zamenroeping. Wy hebben gezien, welk een gevolg de bedreiging des keizers gehad heeft, en welk eene zekerheit 'er was in de belofte van den paus, die niet dacht dan dezen laatsten te voldoen ten na-deele van de belangen en aanzocken der twee an-deren. De paus was de eenigste niet, die onge-rust was over het besluit van den Ryksdag te Augsburg. Het grootste gedeelte der Roomich-gezinden waren ook voor hunnen Godsdienst be-zorgt; en zynde in November vergadert maak-ten zy een eedverbondt om den zelve te bescher-men (a). De Protestanten van hunne zyde maak-ten ook een, om den hunnen te beschermen, om-trent het einde van de volgende maand.

Het zelve wierdt voor vyftig jaren gesloten te Smalkalden, eene kleine stad onder de ge-hoorzaamheit van den landgrave van Hessen-Cassel, op de grenzen van Thuringen. Vele keizerlyke steden traden in dit eedverbondt: Straasburg, Neurenberg en Ulm waren de voor-naamste; Constans, Reutelingen, Winsheim, Memmingen, Lindau en Kempten waren de o-verige.

Weinige dagen daar na wierdt *Ferdinand*, die reets koning van Hungarië en Bohemen was, tot Roomich koning verkoren, door het gezag van den keizer, zynen broeder. De Protestanten, de welke hem altydt voor vyandt gehouden hadden, namen daar argwaan uit (b), en vereenigden zich met de koningen van Vrankryk en Engelandt. Zy schreven aan deze twee vorsten, om hen te ver-tonen het gevaar, in het welke zich geheel Europa bevondt door de verkiezing van *Ferdi-nand*, de welke het keizerryk erfelyk maakte aan het Oostenrykische huis, en om hen te ver-zoe-ken zich by hen te voegen, ten einde om *Karel den V* te verplichten tot het beroepen eener kerk-vergadering, zodanig als zy de zelve eischten:
II Deel.

(a) *Sleidanus* zegt, dat het de paus zelf was, die het be-sluit maakte, het welk gelosen wierdt op den vollen Ryks-dag, op het einde van November.

(b) De hertogen van Beieren, door Vrankryk gewon-nen, maakten insgelyks deze verkiezing, slydig tegen de Gulde Bulle.

maar zulks verwachtende, vorderde hy van hen onderstandt van volk en geldt tegen den Turk. Zy antwoordden, dat men hunne itaten oer moest bevciligen tegen de vyanden van hunnen Gods-dienst dan hen verplichten hunne plaatsen van krygsvolg te ontbloten door het leveren van de manichap, de welke men van hen eischte. Het leedt niet lang, of zy kregen antwoordt van de twee koningen. Die van Vrankryk verzekerde hen, met hen te zullen aanspannen in den eisch, welken zy deden van eene algemene kerkvergade-ring, en verzocht zo een plaats tot de byeen-komst te verkiezen, die veilig voor iedereen zou zyn. Die van Engelandt deedt hen weten, dat hy blyde zou zyn, als men een middel kon uitvinden om de verschillen weg te nemen, den welke de verdeeldheit der gevoelens in Duitschlandt verwekt hadden, behoudens dat men de ouden Godsdienst bewaarde. Ten aan-zien der beroeping eener algemene kerkvergade-ring, zyne gevoelens waren de zelve met die van *François den I*. Men voegt daar by, dat hy aan de zamenverbondenen beloofde vyftig duizend kronen alle maanden tot de onkosten van den oor-log, byaldien zy zouden genoodzaakt worden den keizer den zelve aan te doen, en dat de koning van Vrankryk onder bewaring zou geven * honderd duizend, tot verzekering van zyn woordt, het welk hy hen gaf van hen by te staan.

1531. konin-gen van Engelandt en Vrank-ryk.

* in han-den van den her-tog van Beieren, de welke *Langey*, afgezant van *François den I*, be-vel hadt daar uit te ne-men in den jare 1536. Zie des zelfs Gedenk-schriiften. Ant-woordt van *François den I* op de aan-manin-gen van *Ka-rel den V* om hem by te staan te-gen den Turk, volgens hyn verdrag.

Ter zelve tydt zondt *Karel de V* een afgezant naar Vrankryk, om van den koning te eischen de hulp-benden, schepen en het geldt, de welke *François de I* by hunne laatste tractaten aangenomen hadt te be-schikken. De koning antwoordde aan des zelfs af-gezant, dat zyn meester te vrede moest zyn met de twee millioenen kronen, de welke hy niet lang geleden van hem getrokken hadt; dat hy ten an-deren geen koopman noch bankier was, om het leger te betalen; dat hy een Christen vorst was, en dat hy deel wilde hebben aan de zwarigheden van den oorlog tegen den gemenen vyandt van het Christendom. Hy voegde daar by, dat het jaargety te ver verlopen was, dan dat hy dit jaar zyne krygsbenden in Hungarië zou kunnen zenden: doch dat hy in het volgende jaar zou gereed zyn om naar Italië af te zakken met een leger van vyftig duizend man, om den aan-yal der Turken aan dien kant te beletten, ter wyj de keizer Duitschlandt zou beschermen naar de zyde van den Donauw. Dat voor het overige alle zyne schepen gebruikt waren om de kusten van zyn koninkryk te beschermen tegen de zeerovers. Hoewel *Karel de V* geen staat maakte op des ko-nings aanbiedingen, liet hy echter niet na op den Ryksdag daar van verflag te doen; meer om hem by de Duitschers hatelyk te maken, door de wei-gering, welke hy deedt van hulp naar Duitsch-landt te zenden, dan om te doen gelden die, wel-ke hy aanbodt om ze in Italië te doen trekken.

Heribert.

Gedurende deze zaken bewerkte de koning van Vrankryk met dien van Engelandt het verdrag, waar van wy boven gesproken hebben, om beide den Turk te beoorlogen, zonder den keizer; en het was ook in dien tydt, dat hy van *Henrik* ver-kreeg het geldt, het welk hy zondt aan de Smal-kaldische bondgenoten. Doch in het volgende jaar hieldt *Karel de V* een Ryksdag te Regensburg, op welken zich de gemoederen bevredigden, en de Protestanten hielpen de anderen de onkosten dragen van de keizerlyke legers, welke men te-gen *Solyman* moest werven, waar van wy het gevolg komen te zien. De keurvorst van de Palts, en die van Brandenburg (a), sterk aan den

De Pro-tes-tan-ten vertoe-ken zich met den keizer.

L I 2

(a) *Sleidanus* noemt dien van Mentz in plaats van dien van Brandenburg.

1531. keizer verbonden, hoe goed Protestantsch zy ook waren, bezorgden deze hereeniging, de welke de behoudenis was van het keizerryk. Zodanig waren in Duitschlandt de bewegingen over den Godsdienst in den tydt, in welchen wy ons thans in deze Geschiedenis bevinde. De statkunde hadt daar in meer deel dan de Godsdienst. Niet alleen ondersteunden Vrankryk en Engelandt de bondgenoten; de paus zelf zou goedgekeurt hebben de verkiezing van eenen der Protestantsche vorsten, om het keizerryk *Karel* den V te ontnemen: zo zeer haatte, of vreesde hy dezen vorst. Laet ons nu de omkeeringen gaan zien, welke de zelve Godsdienst in Engelandt verwekte.

† Zie boven den brief van den bisschop van Bajonne van den 12 Januarij.

1532. *Herbert*. *Henrik* groter vyandt der Hervormden dan van den paus.

De koning hadt geschreven aan den keurvorst van Saxon ter gelegenheit van de echtscheidinge, om hem in zyne belangen te brengen: hy wenschte hem ter zelve tydt geluk wegens de dapperheit, met welke deze Protestantsche prins het juk van Rome hadt afgeworpen (a). Ondertusschen is het zeker, dat *Henrik* altydt zeer yverig was voor den Roomschen Godsdienst, en dat hy zich maar alleenlyk aankante tegen de staatzucht der pausen. Aan den anderen kant was het ook het misnoegen, dat hy hadt tegen *Clemens* den VII, het welk hem dus deedt spreken. Hoe groot een vyandt hy ook van den paus was, hy was nog erger van de Hervormden, de welke hy op het einde zynner regering wredelyk met vuur en zwaardt liet afmaken. Ondertusschen was het zyn verschil met Rome, het welk de hervorming in Engelandt bragt. Zyne gevoeligheit deedt hem het gezag van den paus vernietigen in zyn koninkryk, en de paus daar geen gezag meer hebbende, verviel 'er het pausdom niet lang daar na. Wy zullen dan de verwarringen, welke de Godsdienst veroorzaakte, en die gene, de welke de kerkelyke opperhoofdigheit verwekte, aanmerken als eene zelve uitkomst, om van beide maar een verhaal te maken. Het is inderdaadt niet dan eene omwenteling, op welke de menschen verscheidene inzichten gehad hebben, maar de welke eene oorzaak, wyzer dan zy, bestierde tot een zelve einde.

Herbert. *Barnet*.

De eerste stap, welchen de koning deedt, om zich der pauselyke heerschappy te onttrekken, was zich van de geestelykheit te ontdoen. In dit voornemen vernieuwde het Parlement, het welk het daar omtrent met hem eens was, de oude wetten van het koninkryk, de welke verboden de verleende afschriften van het hof van Rome. Wy hebben gezien, dat de overtreding dezer wetten *Wolsey* hadt doen veroordeelen voor de vierchaar van des konings bank. Gelyk het grootste gedeelte der geestelyken diergelyke misdaden begaan hadt, waren zy ook aan de zelve straffen onderworpen. Het was daarom dat de gansche geestelykheit voor de zelve vierchaar wierdt vervolgt. Zy hadden goed te zeggen, dat hun mislag op eene algemene dwaling gegrond was; men antwoordde hen, dat de onkunde der wetten niemandt verontschuldigde, en dat zy hadden behoren geweten te hebben, dat men eene wet hadt, genaamt *Premunire*, de welke hen deze gemeenschap met het Roomsche hof verboodt. Dus vonnielen de rechters, dat zy alle schuldig waren, en vervallen van des konings bescherming. Het was om te geraken tot het oogmerk, het welk *Henrik* hadt, te weten

1531. De wet *Premunire* het hof.

(a) Deze keurvorst stierf in het zelve jaar, in het begin van de maandt van Augusty. Zyn zoon, van den zelve naam als hy, volgde hem op

om de geestelykheit te doen een walg krygen van de aankleving, welke zy hadt voor den Roomschen stoel, en hen te winnen door de vergiffenis, welke hy aan ailen toefstondt, onder dit beding, van in het toekomende de wetten op te volgen.

Maar tot beter opheldering dezer verwarringen moet men weten, welke deze wet was, welke men *Premunire* noemde, zo berucht niet alleen by deze gelegenheit en onder deze regering, maar nog tegenwoordig, en telkens; wannoe'er gehandelt wordt aangaande het schenden der grondwetten van het koninkryk, waar van de zelve als de grondslag is. De zelve is vastgesteld in het zestiende jaar der regering van *Richard* den II, op het einde der veertiende eeuw*. Zie hier de oorzaak daar van. De koningen van Engelandt hadden sedert langen tydt genoten een volstrekt oppergezag, zo over de burgerlyke, als over de geestelyke regering van het koninkryk. Zy rechtten bisdommen op; begaven de geestelyke ampten; beriepen de geestelykheit, zonder dat zich de pausen daar mede bemoeiden. Maar de pausen matigden zich allengskens te onrecht het vergeven der kerkelyke ampten aan, nevens de kennis der kerkelyke zaken, by beroep op een hogere rechtbank, en de macht om afgezanten te zenden, die hun rechtsgebiedt oeffenden, ten nadeele van dat der koningen. Men beklagde zich over deze ondernemingen onder *Eduard* den I, en men maakte in het vyf en twintigste jaar van zyne regering † eene wet, de welke deze misbruiken verboodt; maar doordien de zelve geen boete opleide, bleef ze vruchteloos. Men maakte dan nog eene andere onder *Eduard* den III †. Men verklaarde die gene, die onderstaan zouden de rechten der voorstanders en der gewone rechthebbers over geestelyke ampten te ontruffen, uit kracht der begevingen van het Roomsche hof, te zyn vervallen van het recht, dat zy zelf zouden mogen kunnen voorwenden, het zy over het geestelyke, het zy over het wereldlyke der betwist wordende ampten, verwees hen in de boete, en tot de gevangenis. Men breidde de zelve straf twee jaren daar na uit over de *Voorstanders* †, die de Engelschen zouden doen verschynen voor de vreemde rechtbanken der gevolmachtigden van den Roomschen stoel. Deze wetten wierden elf jaren daar na bevestigd, in het eerste jaar der regering van *Richard* den II*. Men ging nog verder: in het zevende jaar maakte men eene nieuwe wet, die den vreemdelingen verboodt geestelyke ampten te mogen hebben in Engelandt, zonder bewilliging des konings, die van zyn kant beloofde de zelve niet te geven. Dit was de deur sluiten voor alle begevingen van het Roomsche hof. Door eene andere wet belastte het Parlement, dat de twistgedingen, die 'er mogten opkomen ter zake van de benoemingen, door de gewone gerechtshoven zouden worden geoordeelt, zonder dat het zou vrystaan zich daar van buiten het koninkryk te beroepen. De paus, die door deze wet zyn gezag vermindert vondt, deedt de bisschoppen in den ban, die de zelve ter uitvoering zouden willen brengen. Het Parlement beweegde zich daar over. De koning vergaderde de Pairs van het koninkryk, en zy verklaarden, dat zy zyne zyde zouden kiezen tegen het Roomsche hof. De kerkelyken alleen wilden niets voor, noch tegen spreken. Het Parlement raadde in het vervolg over deze grote zaak, en a daar over ernstige aanmerkingen gemaakt te hebben stelde het vast, dat die gene, de welke tot den paus zouden toevlucht nemen, het zy wegens banvonnissen, het zy wegens bullen van over-

1531.

Welke deze wet was

Zy is vastgesteld onder *Richard* den II. * Hy begon te regeren in den jaare 1377.

† Hy vloem op den troon in den jaare 1274. † Hy wierd gekroont in den jaare 1327.

† *Provisors*. Men noemde aldus die gene, welke de bullen haalden van den paus. * in den jaare 1377.

1531.

overbrenging van geestelyke ampten, het zy eendelyk wegens eenige andere vervaardiging, welke zy zyn mogt, stuydig tegen de rechten van de kroon, zouden gestrait worden met de gevangenis, en met verbeurdverklaring hunner goederen. Dusdanig was de oorspronk van de wet *Praemunire*, door dien de inzetting, van welke zy haren naam heeft ontleent, begint met deze uitdrukkinge *Praemunire facies* (a).

Verandering voorgevallen onder Henrik den IV. † Hy volgde op Richard den II den 29 September 1399. * *Praemunire*. Verbetert onder Henrik den V. † Hy volgde op Henrik den IV, zynen vader, in den jare 1413. Paus Martinus de V zendt bullen tegen de wet *Praemunire*.

Daar was verandering onder Henrik den IV † doordien hy kentekenen wilde geven van zyne erkentnisse aan de bisschoppen, de welke zyne geweldadige bezitting begunstigt hadden. Nochtans maakte het Parlement verscheidene wetten om de inzetting van Richard den II wederom vast te stellen. Men vernietigde de bullen, verkregen door de Cisterciënzer monniken, welke hen ontheftte van de tienden. Men herriep de toestemming, welke, de koning gegeven hadt, om brieven van bezitneming * van kerkelyke ampten, door het Roomsche hof verleent, op te volgen; en men verklaarde de verkiezingen vry, zonder dat het noch den paus, noch den koning zou vrystaan de zelve te verbreken. Onder Henrik den V † herstelde men de zaken op den ouden voet, en men besliste, dat de wetten zouden uitgevoerd worden, zonder acht te nemen op de vergiffenis, de welke Henrik de IV aan de overtreders hadt toegestaan. Paus Martinus de V zondt blixemende brevetten, en trachte de wet *Praemunire* te herroepen, zich beroepende op de zwakheit des konings, die, gelyk hy zeide, niet dan een kindt was. Het Parlement, dat vergadert was in January des jaars 1427, hoorde de redenvoering by wyze eener kerkreden, welke de aartsbisschop van Kantelberg uitsprak. Hy nam tot zynen text deze woorden: *Geef den keizer dat des keizers is, en Gode dat Godes is*, en sprak sterk voor de macht der pausen, welke hy zeide van Goddelyk recht te zyn. Ondertusschen herriep het Parlement de wet niet; het bragt'er zelis gene matiging in. Doch deze wet bestondt niet dan op het papier, en het Roomsche hof hernam zyn gezag. De paus, die misnoegt was gewect over de eerste zygangen van *Chicheley*, aartsbisschop van Kantelberg, hadt den zelve onttloot van zyn ampt van pausselyk afgezant: voldaan over de redenvoering, welke deze kerkvoogdt naderhandt voor het Parlement gedaan hadt, herstelde hy hem daar in, en *Chicheley* bediende het zelve, de wet overtredende. Men hadt in het vervolg verscheidene pausselyke gezanten, die hun ampt waarnamen, zonder daar in gestoort te worden, tot zo lange *Wolsey* was veroordeelt in de boete, by de wet vastgesteld (b). De zelve straf kwam op de andere geestelyken, aan de zelve verbrekinge schuldig: doch de koning vergenoegde zich met eene ligte boete, over welke hy met hen overeenkwam, of welke zy zich zelf opleiden, of met de belofte, welke zy aan hem deden, van in het toekomende de wetten te gehoorzamen.

Herbert. Burnet. le Grand.

Het was dan in dien tydt, dat men aan den koning de hoedanigheid gaf van oppermachtig

(a) Eenigen zeggen, dat men moet lezen: *Praemones*. Zie *Joh. Cowel Institut. Juris Angl.*

(b) De Fransche schryver van de Oorleedsundige Aankeningen over de Geschiedenis der Hervorminge, onder den name van *Anthony Harmer*, ontkent, dat er een pausselyk gezant is gewect sedert de wet *Praemunire*, tot aan *Wolsey* toe, en zegt, dat de aartsbisschop van Kantelberg geboren pausselyk gezant was van het jaar 1200, en niet afgezonden door den paus.

hoofd en beschermer der kerk en kerkelyken van Engelandt. Het is aanmerkelyk, dat deze tytel aan hem door de geestelykheit wierdt opgedragen. De zelve was alstoen in de provincie van Kantelberg vergadert. *Warham*, die als aartsbisschop voorzat *, deedt het voorstel, zeggende tegen de afgezondenen, dat men hun stilstwygen voor eene toestemming zou aannemen: *Wy alle zwygen*. Eenigen nochtans waren van gevoelen, dat men deze bepaling daar by zou voegen: *Zoveel als bet de Goddelyke wet toelaat*; en het was onder dit beding, dat de acte ondertekent wierdt. De geestelykheit van de provincie van Jork bragt daar omtrent groter zwarigheid in. Zy deedt aan den koning vertonen, dat zy hem geen eernaam kon geven, de welke alleen *JESUS CHRIS-TUS* toekwam. *Henrik*, daar over vergramt, antwoordde, dat men deze woorden niet naar den letter moest nemen, en dat de geestelyken van Kantelberg daar van den rechten zin gevonden hadden. Die van Jork zagen zich dan genoodzaakt de zelve te volgen.

Zie daar dan *Henrik* den VIII verklaart tot opperhoofd der kerken van zyn koninkryk in eene kerkelyke vergadering, bestaande uit haren aartsbisschop, acht bisschoppen, twee en vyftig abten, of prioors, de welke het Hogerhuis der geestelyken uitmaakten, en van hare kerkelyke afgezanten van een minder rang, uit welke het Lagerhuis bestondt. Men bemerkte, dat de kardinaal *Polus*, die alstoen maar deken van Excester was, zitting hadt onder de afgezanten; en terwyl men niet ziet, dat hy zich tegen dit besluit heeft aangekant, moet men geloven, dat hy zyne stem even als de anderen daar toe heeft gegeven. Naderhandt veranderde hy weder van stem en taal. Zo waarachtig is het, dat het meeste gedeelte der menschen niet spreekt dan naar de vooringenomenheit, tot welke hunne driften hen vervoeren. De afgezanten der kerkvergadering van Kantelberg boden den koning aan een geichenk van dertien honderd duizend ponden *, het welk hy aannam, om ontslagente zyn van de inbreuken, welke zy gemaakt hadden tegen de wet van *Richard* den II. Die van Jork baden hem, zich te vergenoegen met vyf en twintig duizend pistolen. Hy gaf brieven van kwydichelding aan de eenen en de anderen. Het Parlement bekrachtigde des konings vergiffenis. Hy hadt aan de afgezondenen der gemeenten, die in de zelve misdaadt ingewikkelt mogten zyn, het geweigert, om dat de wet zo wel was voor de wereldlyken, die de ondernemingen van het hof van Rome begunstigten, als voor de geestelyken, de welke zich daar van bedienden: zo dat deze afgezanten in eene grote ongerustheit waren. Voor dat het Parlement scheidde, liet de koning hen verzekeren, dat hy hen ook ontsloeg, gelyk de anderen. Dus verkreeg hy de toejuchingen van het volk en vande geestelykheit, en men verwonderde zich over de moedigheid, met welke hy zyn gezag hadt onderschraagt in eene zo tedere zake, zonder zich over zyne strengheit te beklagen, welke hy wist te matigen door de gunsten, welke hy hadt toegestaan.

Voor dat hy deze grote zaak ondernam, hadt hy zynen Raadt vergadert, welkers gevoelen hy wilde weten. Men was daar over verdeelt, en een van de genen, de welke van gevoelen waren, dat men met Rome niet moest breken, sprak in dezer voegen:

Sire, bet besluit, dat uwe Majesteit komt te nemen, is van bet uiterste gevolg. Het komt hier op aan te weten, of gy bet geestelyke besier

1531. Een tytel van hoofit der kerke gegeven aan den koning van Engelandt door des zelis geestelykheit. * Hy stierf in den jare 1532.

Aanmerkelyke formen, gegeven door de geestelykheit van Kantelberg en Jork, om ontslagen te zyn van de overtredinge der wet *Praemunire*. * *Livres*.

De koning eischt het gevoelen van zynen Raadt over het breken met Rome. Redenvoering van

1531.
derge-
nen, die
hem
zult af-
raden.
sterkt.

van uw koninkryk zo wel zult waarnemen, als het wereldlyke: dan of zy, latende aan den paut de zorg over de kerk, u zult vergenoegen met het bestier, het welk Godt u gegeven heeft over uwe onderdanen. Ik ben, Sire, een Engelschman, en een onderdaan van uwe Majesteit: dus dryven myne genegenheit en myn plicht my u te wenschen de hoogste trap van vermogen, tot welke het u mogelyk is te steigen. Maar ik bekenne, dat de eerbiedt, welke ik voor de oude regeringswyze heb, my voor eene nieuwe doet beangst zyn. Alle veranderingen zyn gewaarlyk, voornamentlyk in het stuk van den Godsdienst. Daar is geen Staat, de welke geen hoofdt van noden heeft. Een ligchaam zonder hoofdt zou te gelyk wandrogtig zyn en verachtelyk. De Godsdienst is een ligchaam, en wel het edelste, het welk het geheel al heeft. Het heeft dan een hoofdt van noden, dat het zelve bestiert en beschermt. De banden, de welke het zelve aan dit hoofdt vast maken, zyn daarenboven de allerheiligste en onschendbaarste der wereldt. Zy hebben zelfs hare betrekking op de burgerlyke regering, de welke niet gelukkig kan zyn, byaldien de kerkelyke in verwarring is, of in onderdrucking. Tot nog toe heeft de gehele wereldt geloofd, dat de paut dit hoofdt was. Hy is de gemene vader der Christenen, en deze moet de scheidsman zyn van alle bunne verschillen. Ontneem de kerk dit hoofdt, zy zal voortaan niet zyn dan een ligchaam zonder ziels, dat zyne achting zal verliezen. Wat zal dan van de majesteit van den Godsdienst worden? Wie zal de ongelyken wreken, welke men de zelve aandoet? Wie zal de menschen in toom houden door de vreeze der Goddelyke oordeelen, doende de zelve vallen op de hoofden der schuldigen in dit leven, en de zelve nog uitbreidende na hunne doot, tot in de eeuwigheit? Dat het my geoorlooft zy het aan uwe Majesteit te zeggen. Laat, Sire, deze verschrikkelike rechtbank voor den H. stoel, en vergenoeg u met de macht van het zwaardt, tot welke de Voorzienigheit u verheven heeft over het tydelike van uw koninkryk. Wie zal de bedieningen van deze hoogste overheit over alle de Christenen waarnemen, indien zy het gezag daar van niet langer wilt dulden? Wie zal de wreedheit dezer strenge wetten matigen, welke de zondaars van noden hebben, en welke zy nochtans niet kunnen nakomen, byaldien men geen toegevendheit gebruikt, de zelve matigende? Wie zal de heilige ordens doen geven, de Sakramenten bedienen, vergiffenis, vrylatingen en aflaten verlenen; en eindelyk zorge dragen voor de verborgendheden van den Godsdienst, wanneer die geen, die daar het hoofdt en de uitdeelder van is, zou zyn afgesneden? Wie zal daarenboven de bewaarder zyn van de eeden der vorsten, en wie zal de macht hebben, de verbrekers der verbonden te straffen met de blixemen van den han? Voor my, ik begryp niet, dat zonder zodanig een hoofdt de Christen wereldt zou kunnen bestaan, ten minste by eene algemene en standvastige vrede tusschen alle de staten, welke de zelve uitmaken; of by eene zogrote matigheit tusschen alle de vorsten, dat de een niets zou willen ondernemen op den anderen. Een denkbeeldt, voorwaar, zeer schoon, maar volstrekt verziert. Dat byaldien het hof van Rome de kancelary is van het gemeenbest der Christenheit, gelyk het zelve inderdaadt is, waar zal men zich aangeven om verklaring te hebben over de wetten, de welke het gewisse raken, byaldien men deze eenige en algemene rechtbank vernietigt? Is het niet den Godsdienst werpen in eene verwarring en in eene

beerscheloosheit? Om te eindigen waar mede ik heb begonnen, ik wensch u, Sire, als mynen koning en opperbeer, alle bedenkelike grootheit en geluk. Doch Gode behage het niet, dat ik u toewensche eene macht, de welke eene wanorder in uw koninkryk zou brengen, en u betrekken den baat der andere Christen vorsten. Een van de genen, de welke van een ander gevoelen waren, alstoen het woordt nemende, zeide:

Sire, byaldien die gene, die gesproken heeft voor my, het verscibel te recht ter neder hadt gestelt, het zou niet nodig zyn hem te antwoorden. Daar is geen zwaarigheit dan om dat men de daadt kwalijk opeet, en dat men kwade beginselen stelende, men daar uit kwade gevolgen trekt. Het is zeker, dat het geestelyk bestier een hoofdt van noden heeft, zo wel als het wereldlyke. Dit is onbetwistelyk. Doch byaldien deze dubbele macht twee hoofden van noden heeft, of byaldien de zelve zich niet beter onder een alleen vereeuigde, dit is de zaak, die in verscibel is, en waar over men zich verdeelt. Voor my, ik verklare my voor dit eenige hoofdt, het welk den eenen en anderen staat kan regeren. Welke vrede verdeeldheit, wanneer deze macht verdeelt zynde, de wereldlyke overheit eene zaak beweelt, en de geestelyke eene andere. Als dan zyn de onderdanen in onzekerheit, aan welke van deze twee oppermachten zy zullen geboorzamen, of dat men, party kiezende, aan de eene zyde eene scheuring make, of dat 'er wederspanningheit is aan de andere. Dit is het ook, dat men zo vele malen gezien heeft in de verschillen tusschen de pauzen en de keizers, en dit is het geen Engelandt zelf heden beproeft. De regering dan van eenen te kiezen zynde, is 'er niet meer te doen dan te weten, of deze macht moet gestelt worden in handen van den paut, of in handen van den koning. Wat den eersten betreft, by heeft noch tytel, noch opvolging, noch bezetting, de welke hem een zodanig recht geven. Wat zou de Staat worden onder de handen van een Godgeleerde, die om den zelve te regeren niets zou hebben dan de kerkelyke inzettingen? Voeg daar by, dat de paut van Engelandt te ver af is, om kennis te nemen van de misdrukken uwer geestelykheit, en al te styfboosdig om de zelve te verbeteren. De honderd bezwaarpunten, op den Ryksdag in Duitschlandt onlangs overgegeven, onderrechten ons genoegzaam van het gene men van zulk een stoel te verwachten heeft, en wy weten ook, dat 'er voor de partyen niets verderffelyker is dan de beroepingen, welke men buiten het koninkryk doet aan het hof van Rome. Daar blyft dan overig, dat het de vorst is, die deze dubbele regering oeffent. Inderdaadt, des zelfs inzetting heeft niet minder iets van het geestelyke dan van het wereldlyke. Hy draagt den degen om de bestiering van de kerk te verzekeren, om hare rust te verdedigen, of om te wreken de ongelyken, welke men de zelve aandoet. De schoonste bediening van zyn koningschap bestaat in het bewaren van de rust van den Godsdienst, welke die van den Staat maakt. Wanneer eene zodanige macht heerscht, doet de gehele wereldt zynen plicht, en de ziel van het hoofdt krachtadig invloeiende op des zelfs leden, beantwoorden de leden door hare werkinge de invloeden van het hoofdt. Ik wil daarom niet, dat de koning zich mengt in de kerkelyke bedieningen: doch het komt ook den paut niet meer toe zich in te wikkelen in de zaken van vromde koninkryken. De kerkvoogden geven daar bevelen, en byaldien zy daar in nalatig zyn, weet de vorst wel zyne wetten te doen geboorzamen. Men be-
hoeft

Reden-
voering
van die
genen,
die van
eenen-
genen-
ding ge-
voelen
waren.

1531. hoeft geen toelucht te nemen tot eene andere macht dan de zyne, noch zich een algemeenen opperbeesfeber maken in de kerk. Elke Staat heeft zynen geest en verstand; die hem befiert, gelyk elk ligchaam in de natuur zyne bewegingen en indrukfelen ontfangt van eene macht, aan welke het onderworpen is. Ten aanzien van de andere zwaarigheden, op welke men aangedrongen heeft, vind ik niets, dat my belet. Wat voordeel kan men zich beloven van het gezag van den paus, den welken men maakt den wreker der gefchoude verbonden? of waar een paus te vinden, redelyk genoeg om onpartydig te zyn? Men dringt aan op zyne hoedanigheid van algemeenen vader; maar met hem de blyfscapen in handen te geven, om de zelve af te schieten op alle de koninkryken van het Christendom, is hem dezen fraaien naam ontnemen, en hem den vyandt maken veelter dan den vader van het Christendom. Hy zal nimmermeer dezen laatste eertitel waardig zyn, dan wanneer by de vorsten, welke Godt gestelt heeft, zal laten regeren, zonder hen te ontruften noch ten aanzien van het geestelyke, noch ten opzichte van het wereldlyke. Elk koninkryk heeft zyne wetten, zyne kerkvoogden en zyne magistraten. Aan de andere zyde zegge my eens ismandt, of by, zich gedragende, als scheidsman der verschillen, de welke in de Christenheit zyn, bekwaam zou zyn de zelve te eindigen. Dat men voor het overige my niet tegenwerpe, dat men zich niet kan lof maken van zyns heerschap, zonder den Godsdienst onzelyk aan te doen. Het is niet op dezen grond, dat de zelve onderschraagt is; het is in het hart van den mensch dat de zelve huisvest: het is daar, atwaar Godt de eeuwige waarheden der zaligheid schryft; de welke de ziel zyn van den Godsdienst, ik wil zeggen van de Godvruchtigheid en de oefening der Evangelio-wetten. Voor het overige, daar legt wiinig aan gelegen, te weten, hoe ver de macht van den H. stoel zich uitstrekt. Mocht de zelve dat zonder palen zyn, en staat het den vorsten niet vry des zelfs ondernemingen te verbinderen, of de misbruiken van het hof van Rome te weten? Byaldien door achteloosheit, of door de staat-zucht der pausen, de geestelykheit onrechtmatige bezittingen maakt, of dat de zelve dwalingen verspreidt, nadeelig aan de zaligheid, staat het dan niet aan de oppervorsten om zich daar tegen te stellen? Het zwaardt, het welk zy dragen, geeft aan den Godsdienst een nieuwen luister, en maakt den zelve eerwaardiger. Laat ons niet vrezen, dat de vorsten hunne macht zouden misbruiken by deze gelegenheit. Zy hebben'er het grootste belang by om het zelve te matigen, om dat het welzyn van hunne regering daar van afhangt. Eindelyk kan deze vrees geen hinder toebrengen aan hunne wettige macht. Zo de zelve is van ondernemende vorsten, is het niet van staatzuchtige pausen? Dit zyn personele gebreken, de welke niets vast stellen, of byaldien men iets moet besluiten, zo is het, dat de ondernemingen der pausen veel gevaarlyker zyn dan die der vorsten. Ik zeg dan, dat aan u, Sire, de hoogste macht staat om de bestiering van de kerk in uwe koninkryken te regelen, zo wel als de burgerlyke regering. Het komt hier niet aan op het vaststellen van geloofstukken; men heeft maar te bewaren de gene, die vastgesteld zyn; en welk ander gezag, dan dit van den oppervorst, heeft dit recht en deze macht? Laten wy voor den paus hebben de achtung, welke de Christenen altydt zorgevuldig aan den H. stoel, welke by bekleedt, bewezen hebben; ik keur dit goed. Laat by de opperkerkvoogdt zyn van de Christen bisschoppen; ik stel my daar niet tegen: maar wat de kerkelyke op-

perhoofdigheit betreft, ik zeg nog eens, dat de zelve allen aan den persoon van den vorst vast is. Wanneer de paus met de geestelykheit van uwe koninkryk, onder uwe gezag vergadert, wegens de besluiten, welke zy zouden nemen tot bewaring van het oude gelove, eenen lyn trok, ben ik verzekert, dat wy zyne besluiten met eerbiedigheit zouden ontfangen: maar alzo by zich wil maken tot het hoofd van alle kerkelyke zaken, en geweldiglyk bezitten een gezag, het welk hem niet toekomt, moet men hem niet meer erkennen. Dus staat het aan uwe Majesteit uwe rechten staande te houden, en zich door de geestelyken van uwe koninkryk te doen bewyzen die volstrekte geboorzaamheit, welke zy alleen aan u schuldig zyn. Uwe onderdanen nemen geen acht om iets uit te vinden tegen eene zo wettige macht, en het staat niet aan vromde vorsten zich te bemoeien met de regering van uwe staten.

Zodanig waren de redenen, welke men van weerkanten in des konings Raadt bybragt. Deze vorst, vindende het laatste gevoelen of beter gegrond, of met zyne neiging beter overeenkomende, bepaalde zich het zelve te volgen, gelyk wy hebben begonnen te zien, en gelyk wy in het vervolg nog meer zullen gewaar worden.

Het Parlement, dat in dezen tydt vergadert was, scheen niets in het oog te hebben dan de belangen en de voldoening des konings. Wy hebben de goedkeuring verhaalt, welke het gegeven hadt aan des zelfs echtscheidinge: het keurde in het vervolg goed de gunsten, welke deze vorst den kerkelyken hadt toegestaan; het stemde eindelyk met hem mede tot ondersteuning van zyn gezag tegen de ondernemingen van het hof van Rome. Dit gedaan zynde besleedde het zyne overige zittingen om wetten te maken voor het gemene best. De eerste behelde den uitvoer van wolle buiten het koninkryk. Dit vervoeren wierdt verboden, als mede daar van te kopen in de acht en twintig provinciën, ten minste zo het niet was om de zelve te verwerken. Deze wet, de welke reets eenigen tydt was opgevolgt, was zo wel nadeelig, als voordeelig. Dit was de reden, waarom men de zelve niet vernieuwde dan voor tien jaren.

Men behoefde ook de knevelaryen der meesters en handwerks-bazen, doordien de zelve grote sommen gelds vorderden van de leerjongens: zo dat de gemene man, onmachtig om dat geldt op te brengen, zich in de verlegenheit bevondt van hunne kinderen geen goed ambacht te kunnen laten leren. Het Parlement voorzag in dit misbruik.

Door eene andere wet stelde het vast een Tarif en zekere komptoiren voor de rechten, geschikt tot het onderhouden van bruggen en dyken, welke men te voren opstelde zonder regel, en zonder daar van rekening te doen.

Het verboodt den uitvoer van Engelsche paarden overzee, behalven de gene, die nodig waren voor de bezetting van Calais.

Het ontnam den vromdelingen zekere voorrechten welke zy verkregen hadden, en belafte, dat zy zouden betalen de oude schattingen, vastgesteld door de wetten van het koninkryk. Het deedt daar vancen Tarif opmaken, waar van het de zorge beval in de provinciën aan de schouten en baljuwen der steden. Doch ten aanzien van Londen vondt men geraden, daar mede te belassen den kancehier, den grootfchatbewaarder, den voorzitter van den Raadt, den geheim zegelbewaarder, den grootmeester van het huis des konings, en de twee hoofden van het gerecht*. Het Parlement handelde in dezer voegen, om te beletten de misbruiken der schepenen †.

Het

1531.

De koning volgt het laatste gevoelen.

Wetten in het Parlement gemaakt.

Herbert.

* Men noemde dus de voorzitters der hoven.
† Sheriff.

1531.

* of Heidenen.

Het maakte nog eene andere wet tegen de goede-gelukzeggere, die bedriegers, de welke onder den naam van Egyptenaars* de wereldt doorkruissen, en de lichtgelovigheid der eenvoudigen misbruiken, welken zy hun geldt, voor valsche waarzeggingen, ontfelen.

Het bevrydde van straffen, by de wet de welke de vreemdelingen uittloot van het meesterschap in eenig handwerk, vastgesteld, bakkers, bierbrouwers, heelmeefters en beamptfchryvers †.

† Nota-riffen.

Het beïnoeide de voorrechten der vryplaatfen, welke men misbruikte. De zelve zyn eindelyk geheel weggenomen, wanneer men gezien heeft, dat zy nergens anders toe dienden, dan tot vryplaatfen voor booswichten, of voor oproerigen.

Verfoe-lyke daadt van den kok des bisschops van Rochester, en des zelis straffe.

Dit gedaan zynde scheidde het Parlement. Het veroordeelde te voren den kok van den bisschop van Rochester. Deze ellendige, genoemt *Richard Ronze*, hadt vergift gedaan in de vleeschzop, klaar gemaakt voor het gefelschap tot het middagmaal. Zeventien personen van het huis wierden daar van zeer krank, en een der opzieners van de keuken stierf 'er van. Men weet de reden niet, welke dezen rampzaligen tot zulk eene verfoeilyke daadt hadt aangezet. Ten minste de stukken van het hoofdeding maken daar geen melding van, en de schryvers van dezen tydt verzwigen de zelve mede. *Sanderus* beschuldigt *Anna van Boulen*, van dezen kok te hebben omgekocht, om den bisschop van Rochester, welken zy haatte, te doen sterven. Maar alles strydt tegen dit zeggen, het welk door gene bewyzen onderfchraagt is, noch zelfs door eenige betrekking. Men maakte zyn vonnis op, en hy wierdt veroordeelt om levendig gekookt te worden: eene verschrikkelyke straf, maar waardig eene gruweldaadt, die nog verschrikkelyker was. Het vonnis wierdt uitgevoerd op eene plaats binnen Londen, genaamt Smithfield.

De geestelykheit van de provincie van Kantelberg wilde de priesters doen mede opbrengen, gelyk ook de andere geestelyken van lager rang, tot de taxe van dertien honderd duizend ponden, welke zy den koning hadt toegestaan. Men beleide ten dien einde eene vergadering te Londen in de St. Paulus-kerk, waar in men niet dan een klein getal priesters liet komen, volgende de vertogen van den bisschop, de welke voorzag de tegenfporreling der geestelyken: doch deze voorzorg was vruchteloos. Men overweldigde de deuren van de zale, en die genen, de welke de zelve bewaarden, wierden geflagen en verjaagt. De bisschop van Londen deedt eene aanspraak, om te verkrygen de fchattingen, welke men eifchte. Hy won niets. De priesters gaven hem ten antwoordt, dat zy niets te doen hadden noch aan het hof van Rome, noch aan dat van den pausselyken gezant; dat zy de wetten niet overtreden hadden; dat men de grote kerk-beampten moest aandoen, die de zelve verbroken hadden, om de straffe te doen dragen, en de taxe te laten betalen. De bisschop kwam tot bedreigingen. Van dreigen kwam men tot flagen; en deze kerkvoogdt vondt zich genoodzaakt de vergadering te laten fcheiden, om een veel groter oproer voor te komen. Hy gaf hen zynen zegen, hen afscheidt gevende, en beloofde geen verder navorfching omtrent deze zake te zullen doen. Hy hielt zyn woordt niet, en eenige dagen daar na deedt de kancelier vyftien van deze priesters en vyf andere personen gevangen nemen. Men weet niet, welke straffe zy ondergingen, noch of zyne

Twiff- tuffchen de kerk-voogden en geestelyken van minder rang.

geestelyken hun deel van de fchatting betaal- den. 1531.

Ondertuffchen vergaderde het Parlement inden beginne van het jaar 1532, en het Lagerhuis bragt verscheide klagten in tegen de geestelykheit. Eene der voornaamste was, dat de bisschoppen de onderdanen des konings voor hunne rechtbanken ontboden over het stuk van kettery; dat zy het geding van geloofsonderzoek opmaakten, zonder dat 'er een aanklager was; dat zy hen vonnisten om eene plechtige afzwering te doen, of, by weigering, om levendig verbrand te worden, en dat zy hen zelfs niet toefonden om zich te verantwoorden. Deze klagten hadden geen gevolg, doordien het Parlement kort daar na wierdt opgefchort. De onlusten der twee Kamers waren daar de oorzaak van. Eenige rechten kwamen den koning en de grote heeren toe, welke zy heften op hunne onderdanen en leenmannen, wanneer de zelve minderjarig bleven, of wanneer zy trouwden, of dat zy meerderjarig wierden. De meesten fchikten van hunne goederen op eene wyze, dat zy deze koninklyke en heerschappelyke rechten deden verloren gaan. Om de zelve te behouden maakte men in het Hogerhuis een ontwerp van een besluit, het welk aan het Lagerhuis gebragt wierdt. Het zelve weigerde de goedkeuring, en beklagde zich van zyne zyde over de geweldenaryen der geestelykheit, biddende den koning een Parlement te verbreken, het welk zich voor deze geestelyken verklaarde, ingenomen tegen de gemene vryheit. Deze vorst stelde den afgezanten voor eene matiging, om de wetten te verzachten aangaande het rechte der voogdy, des huwelyks, en der meerderjarigen. Hy vermaande hen ter zelve tydt tot matiging ten aanzien der klagten, welke zy deden tegen hunne bisschoppen, en eifchte hen tydt af om de zaak te onderzoeken, ten einde om de mislagen te verbeteren. Men wierdt van weerkanten verbittert, en de koning stelde de zittingen uit tot de maandt van April.

1532. Herbert. le Grand.

Het Lagerhuis beklagde zich van den koning over de geweldenaryen van de geestelykheit.

Voor dat het Parlement fcheidde, maakte het wetten van aangelegenheit om de ondernemingen der geestelyken te betugelen. Door de eerste ontnam het alle gemene geestelyken het voorrecht om zich te beroepen voor de bisschoppen, en onderwierp de zelve aan de gewone rechtvoering. Door de tweede stelde het buiten de geoorloofde gevallen den doodslag en het verraadt, en verklaarde, dat de geestelyken, die daar mede beschuldigt wierden, verplicht zouden zyn te antwoorden voor des konings bank, onaangezien alle voorrechten, welke zy zouden kunnen inbrengen.

Wetten van het Parlement tegen de ondernemingen der geestelyken.

Het maakte in het vervolg wetten ten voordeele der zeefteden, of leggende aan baarbare stromen. Het droeg zorg voor de kaden, dyken, en voor al dat gene, het welk iets toebragt tot het gemak der havens.

Het Parlement vergaderde wederom in April, volgens de opfchorsing, en het was alftoen, dat het begon den doodftek te geven aan het gezag van den paus. Men beklagde zich over de knevelaryen van het Roomfche hof, het welk verbaasdefommen trok van het koninkryk voor de eerste jaars inkomsten † der geestelyke ampten; voor de opene brieven der zelve, voor de mantels*, voor de bullen, en voor een oneindig getal diergelyke dingen. Men begrootte het geen naar Rome gezonden was sedert het tweede jaar der regering van *Henrik* den VII over de twee millioenen, alleen maar voor de eerste jaars inkomsten, en men zeide, dat het koninkryk, byaldien men daar

Het Parlement vernietigt de Annaten voor den paus.

† Annaten.

* Pallia.

1532. daar geen order in stelde, zou uitgeput worden; dat vele kerkvoogden zeer bejaard zynde, de koning zyne maatregelen moest nemen, om te beletten, dat men geen geldt meer naar Rome zondt, om nieuwe brieven te bekomen; dat men den paus gemaklyk kon missen, en hem niet recht weigeren de betaling der eerste jaars inkomsten. Dat dit recht geen plaats hadt dan wanneer 'er geldt moest opgebracht worden om de ongelovigen den oorlog aan te doen; dat het in den beginne daar toe geschikt was, maar dat de pauzen in het verloop het voor zich zelven gehouden hadden; dat byaldien men voor den Roomschen bisschop nog eenige inzichten hadt, men hem moest aanbieden het twintigste deel der geestelyke inkomsten: maar byaldien hy het weigerde, dat de inwyding der nieuwe prelaten kon geschieden door de bisschoppen en door den aartsbisschop; dat de zelve door dezen laatste zouden worden ingewyd, en dat hy het gedaan zou worden door twee bisschoppen; dat deze inzegening niet minder duchtig zou zyn, dan of het de paus zou gelast hebben. Het Parlement deedt het besluit opmaken volgens deze goedkeuring: doch het liet den koning de vryheit, om zich met den paus te bevredigen, zo als hy het dienstig zou vinden. In het zelve besluit was een artykel, het welk de verbanningen vernietigde, welke het Roomsche hof tegen den koning, of tegen des zelfs onderdanen zou mogen uitblixemen, en het welk beval, dat men den Goddelyken dienst niet zou nalaten. Het besluit wierdt van de twee Kamers goedgekeurt. De koning gaf daar insgelyks zyne toestemming toe: doch men maakte het niet gemeen dan in de maandt van July des volgenden jaars. De pest, welke de stad Londen aantastte, maakte een einde van de zittingen van het Parlement. Terwyl het zelve nog vergadert was, zondt de koning om den spreker van het Lagerhuis, en zeide tegen hem, dat de kerkvoogden een eedt deden aan den paus, de welke niet overeenkwam met den eedt van getrouwheit, welken zy, verplicht waren aan hem te doen, als aan hunnen wettigen opperheer; dat het noodzakelyk was, dat een van beide wierdt vernietigt, en dat hy het Lagerhuis verzocht, deze zaak te onderzoeken, en op zyne belangen te denken. Ter zelve tyd stelde hy de twee eeden in handen van den spreker, de welke de zelve aan het Huis overbragt. Het zelve beval, dat zy zouden gelezen worden. De eedt, welken de kerkvoogden deden aan den paus, was begrepen in deze woorden:

*Ik N. N. bisschop, of abt van *** zal in bet toekomstige getrouw en gehoorzaam zyn aan St. Pieter, aan de H. Roomsche kerk, aan myn heer den paus, en aan zyne navolgers, wettelyk verkoren. Ik zal niet raadt noch daadt hen het leven, noch leden doen verliezen, en ik zal niet toestaan, dat men hen vange, noch dat men hen ongelijk of geweldt aandoe, op welk eene wyze het ook zou mogen wezen. Ik zal aan niemandt de geheimen, welke my mondeling, schriftelyk, of door een bode, worden medegedeelt, openbaren. Ik zal de opperhoofdigheit van Rome, de instellingen of regelen der oude kerkvaders, en de koninklyke rechten van St. Pieter verdedigen, ondersteunen en handhaven. Ik zal aan de gezanten van den H. stoel, by hunne aankomste en vertrek, bewyzen de eer, welke hen toekomt. Ik zal de rechten en handvesten van de Roomsche kerk doen beschermen, bewaren en uitbreiden. Ik zal nooit treden in eenig voornemen, in eenigen raadt, in eenig verdrag, waar in iets tot haar nadeel ontworpen is. Ik zal my in bet tegendeel,*
II Deel.

met al myn vermogen daar tegen aan kanten, en daar van aan den paus, of die genen, die hem daar van bericht kunnen geven, verwittigen. Ik zal alle besluiten*, inzettingen†, schikkingen‡, bevestigingen, opene brieven, en alle andere Apostolische bevelen onderhouden, en doen onderhouden. Ik zal alle sebeurmakerys, ketters, en alle de genen, die wederspannig zullen zyn tegen onzen H. Vader, of tegen zyne navolgers, te keer gaan, en ik zal de zelve met al myne macht vervolgen. Als ik in eene kerkvergadering geroepen worde, zal ik my derwaarts verwoegen; immers byaldien 'er geen wettige verbinding is. Ik zal alle jaren in persoon, of door een gevolmachtigde, den dorpel der heilige Apostelen bezoeken. Ik zal myne bezittingen niet vervremden, noch verkopen, dan met toestemming van den paus. Zo waarlyk helpe my Godt en zyne heilige Euangelisten.

De eedt aan den koning wierdt aldus uitgesproken:

*Ik N. N. bisschop van *** sta af in bet geheel en in bet openbaar van alle bedingen*, woorden, vonnissen†, en vergunningen‡, welke ik heb, of namaals van den paus hebben zal ter zake van bet bisdom van*** de welke op eenigerhande wyze, aan uwe Majesteit, uwe erfgenamen en opvolgers, uwe waardeghheit, uwe rechten, en uwe koninklyke macht, nadeelig mogten geweest zyn, of in bet toekomstige nadeelig zouden kunnen zyn. Ik zweve daarenboven, dat ik u, myn heer, en de koningen, uwe nazaten, toegens leven en leden getrouw en gehoorzaam zal zyn; dat ik u meer, dan eenig ander mensch, zal eerbieden; dat ik voor u en voor de uwen, tot de doot toe, tegen iedereen zal sryden; dat ik u met al myn vermogen in alle zaken zal bystaan, en dat ik uwe voornemens geheim zal houden; erkensende, dat ik aan u alleen myn bisdom verschuldigt ben, u biddende, my de inkomsten daar van te willen wedergeven, belovende gelyk hier voor, dat ik myn leven lang een getrouw en gehoorzaam onderzaat van u en uwe navolgers zal zyn, en dat ik my getrouwelyk zal kwytten van alle de diensten, welke ik u zal kunnen schuldig zyn, ter zake van deze wederberstellinge. Alzo helpe my Godt en alle de Heiligen.*

Inderdaadt niets is srydiger tegen malkander dan deze twee eeden. Dus zou het Lagerhuis niet nagelaten hebben het eerste te verwerpen na de gewone lezing, byaldien de pest de zittingen van het Parlement niet hadt doen afbreken.

Twee dagen daar na ontdeedt zich de kancelier Thomas Morus gewilliglyk van het groot zegel. Hy hadt voorheen meermalen zyn afscheidt verzocht, zonder het te hebben kunnen verkrygen. Hy bragt zyne ongezondheit by: doch dit was een voorwendiel; twee andere redenen verplichtten hem zulk een groot ampt neder te leggen. Hy zag voor eerst, dat de koning verplicht was, omentlyk met den paus te breken, en dit kon hy niet goedkeuren. Hy veroordeelde de geweldnaryen van het hof van Rome; maar hy wilde niet, dat men zich van het zelve zou afscheiden. Aan de andere zyde was hy gehaat by het geslacht van Anna van Boulen, welker vader alleen een voorwendiel zocht om hem te verdriven, en het gezag van de dochter maakte hem bezorgt, dat hy het hoekje niet te boven zou komen. Morus was dan bedacht om het hof te verlaten, en zich den haat der gunstelingen te onttrekken. Zyne verdiensten hadden hem tot kancelier verheven, zonder daar om gekuipt te hebben. Hy hadt dit ampt bedient zonder staatzucht, en hy leide het zelve neder met genoegen. Hy kon echter zyn noodlot niet ontwyken. Byaldien men geloven mag het geen men verhaalt van het onderhoudt,

M m

1532.
Deir-
ten.
† Causli-
tutien
‡ Disposi-
tien.

Eedt;
welken
zy deden
aan den
koning.
* Clausu-
len.
† Senten-
tien.
‡ Conces-
sien.

May.
Morus
staat
goedwil-
lig af van
het ampt
van kan-
celier,
en waart-
om.

Hort-
het

1532.

Levens-
wyze
van Mo-
rus.

het welk hy hadt met zyne huisvrouw en zyne dochter des anderen daags na zyn afscheidt, moet men bekennen, dat hy eene grote kleinachting voor de goederen van het geluk hadt; maar het schynt, dat hy ter zelve tydt geen achtbaarheid genoeg hadt. Na dat hy het zegel hadt overgegeven, vertrok hy met zyn huisgezin van Londen, zonder aan het zelve iets te hebben gezegt, en kwam op een landgoedt, dat hy te Chelsey hadt. Des anderen daags ging hy in de Misse, en de Godsdienst begonnen zynde, kwam hy by den stoel van zyne vrouwe, tegen haar zeggende: *Mevrouw, myn heer is vertrokken.* Dit was het geen de pagie gewoon was deze mevrouw te komen zeggen eer zy uit de kerk ging. Zy, de kwinkslagen van haren man kennende, zodanig, dat hy menigmaal vergat wat hy aan de waardigheid van zyn ampt schuldig was, om het genoeg te hebben van smakeryen te zeggen, geloofde dat het eene van zyne gewone smakeryen was, en ontfelde zich daar niet over. Doch *Morus* deedt haar zien, dat hy het zegel niet meer hadt, en vertelde haar vervolgens wat hy gedaan hadt. Zy gaf zich over aan al het gene, dat de droefheit en staatzucht bekwaam zyn in te geven eene vrouwe, welke men van alle hare grootheid ontbloot. *Morus* riep zyne dochter, en zeide tegen haar, gedurig al kortswylende, dat zy zou gaan zien, of de klederen van hare moeder haar knelden, om zo te schreeuwen, als zy deedt. Hy voegde daar nog andere loopjes by, welke misschien waren naar den smaak van die eeuw, maar nu mogelyk zo smakelyk niet zouden zyn. Weinig tyds daar na dankte hy zyne huisgenoten af, en gaf hen brieven van voorschryvens aan de nieuwe meesters, welke zy gingen dienen. Hy hadt een maakgek, volgens de gewoonte van dien tydt*, welken hy vereerde aan den hoofdschout van Londen, zo lang als hy in dienst zou zyn, en aan des zelfs opvolgers na hem: als of hy daar door wilde te kennen geven de achting, welke hy voor dezen magistraatspersoon hadt. Hebbende zich dus van zyn gevolg ontlast, nam hy voor als een gemeen man te leven op een landgoedt, het welk hy hadt van vier of vyf honderd kronen inkomsten; „ En byaldien dit „ niet genoeg is, zeide hy tegen zyne dochter, „ zullen wy aan de deuren *woes gegroet koninginne* „ gaan zingen om een aalmoest te hebben. „ Hy zeide deze woorden al lagchende, en met een gelaat, het welk den spot steekt met de ydelheit der wereld: doch wy weten niet, of zy wel pasten aan de waardigheid van zulk een groten man. Voor het overige kortswylde hy niet altydt: zyne aardigheid was eene uitwerking van zynen aardt, en een gevolg der gerustheit van zynen geest: dech deze gerustheit was hy schuldig aan zyne deugd en zyne wysbegeerte. Hy bemocide zich voornamentlyk met de oefening der zedekunde. Hy stelde daar over uitmuntende verhandelingen op, welke hy aan *Erasmus* en aan *Warham* ten geschenk gaf, en hy heeft zyne kinderen de zelve nagelaten: doch zyn voorbeeldt was de krachtigste lesse, welke hy hen kon geven.

*In dien tydt was 'er byna geen groot heet, die geen ho'nar hadt.

Zyn vrolyke in hoiff.

Zyne deugden.

Derid- der *Audley* volgt hem op in het ampt van kanselier.

Leefde hy zonder luister in zyne afgezonderdheit, hy leefde ook zonder onrust, tot dat de fortuin, op hem gebeten wegens zyne deugd, hem kwam vervolgen; als of zy zich over de verachting, welke hy voor haar hadt, wilde wreken. De ridder *Thomas Audley* wierdt in zyne plaats gestelt; een bekwaam man, en ervaren in de wetten, maar niet zo oprecht als zyn voorzaat.

Het verval van het pausselyk gezag in Engelandt, het welk *Morus* voorzien hadt, wierdt da-

gelyklyk groter, en in ieder vergadering van het Parlement wierdt het zelve beformt. In de zamenkomst, welke geschiedde op den 4 February dezes jaars, besloot men, dat het koninkryk van Engelandt onafhankelyk was van alle vremde macht, niet alleen ten aanzien van het wereldlyke, maar ook ten opzichte van het geestelyke, welke beide afhingen van een en zelve oppervorst. Men vernieuwde vervolgens de wetten van *Eduard* den I, van *Eduard* den III en van *Richard* den II. Men beval, dat in het vervolg alle zaken zouden gevonniff worden in het koninkryk voor de gewone rechtbanken. Dat men geen inzicht zou hebben voor de beroepingen van het hof van Rome, noch voor de bullen der pauzen, strekkende om de uitvoering van de vonnissen der rechtters van het koninkryk te beletten. Dat de kerkelyken, die hier tegen zouden komen te doen, gestraft zouden worden met eene geldboete en eene gevangenisse. Dat die genen, die stout genoeg zouden zyn om van het Roomsche hof bestraffingen * en beroepingen † te laten komen, onderworpen zouden zyn aan de straffen, in de wet *Praemunire* vastgesteld. Dat eindelijk de kerkelyke zaken, rakende de uiterstewillen, huwelyken, tienden, enz. op de eerste rechtsvordering zouden geoordeelt worden door den bisschop of des zelfs rechter, en door den aartsbisschop voor het hoogste recht. Dat de zaken, waar in de koning belang hadt, geoordeelt zouden worden door het Hogerhuis der geestelyken, zonder beroeping. Dit viel voor in den tydt als dit Hogerhuis der geestelykheit, hebbende aan haar hoofdt *Cranmer*, aartsbisschop van Kantelberg, het huwelyk van den koning met de koningin *Catharina* nietig en bloedschandig verklaarde.

Henrik nochtans gedroeg zich omtrent den paus nog al voorzigtelyk, en wy hebben boven gezien, dat hy sedert aan hem afgezanten zondt by de zamenkomste van *Clemens* en *François* den I te Marfelle; dat in het vervolg de bisschop van *Paryste* Londen kwam van wegens den koning van *Vrankryk*, en dat hy van Londen naar Rome reisde, voorzien met de onderrechten * der twee koningen, om een vergelyk te bewerken. Eindelijk hebben wy gezien, dat deze verzoening alleen wierdt verhindert door eene verachtering van twee dagen, of veel eerder door de overyling van den paus, de welke weigerde dit korte uitselafte wachten, binnen het welke de postloper uit Engelandt aankwam. Hy bragt mede de onderwerping van den koning, zodanig als Rome de zelve eichte. *Henrik* onderwierp zich aan het oordeel van den H. stoel, alleenlyk zekere kardinalen afskeurende, die hem verdacht waren. Hy nam den voorflag van den paus, van in de stad *Kameryk* het geding op te maken, aan, en hy stont toe, de bewyzen daar toe te beschikken. Het al te trotsehe vonnis van den Roomschen paus wierp het voorstel dezer hereeniging omverre, en *Henrik*, vergramd, van zich dus behandelt te zien, nam een besluit om volitrektelyk met hem te breken, van het welke hy nooit veranderde.

Gelyk hy zich daar toe ter dege bereid hadt, hadt hy zyn Parlement beroepen, het welk vergadert was op den 15 January. Het was eeniglyk om de regering van het koninkryk vast te stellen, in die voegen, dat de pauzen daar geen het minste deel aan konden hebben, noch de algemene rust door hunne banvonnissen zouden kunnen storen. Ten dien einde wierdt 'er, gedurende de

1533. *Herbert, Burnet.* Het Parlement verklaart het koninkryk vry en onbonden van het rechtsgebiedt van den paus.

* *Censura.*
† *Evocations.*

* *Institution.*
† *Messus.*

Herbert, Burnet.
le Grand.

1534. De geestelyken prediken, op het bevel van den koning, tegen de macht van den paus.

1534

zittingen, alle zondagen in St. Paulus-kerke eene predikatie gedaan wierdt, om het volk te onderrechten, dat de paus in Engelandt geen macht hadt.* Men voegde daar vervolgens by, dat het aan het Parlement stondt wetten te maken, om de rust van den Staat te beschermen, en dat het van het belang des volks was, zo wel als van des zelfs plicht, zich daar aan te onderwerpen. Dit gaf misschien gelegenheit tot de verwytingen, welke de kardinaalen van de zyde des keizers deden aan de Engelsche afgezanten, dat hun koning schimpfchriften maakte tegen den paus, en mogelyk was dit de reden, waarom de paus het uitpreken van het vonnis verhaafte, gelyk wy boven verhaalt hebben. Wy zien ook uit een brief van den hertog van Nortfolk, dat men openlyk predikte, dat de macht van den paus niets anders was dan eene geweldige aanmatiging*, en dat zich des zelfs gezag moest bepalen binnen Italië. Dat de pausen om hunne verkiezing wettig te doen zyn, de toestemming der vorsten, en niet de vorsten die van den paus van noden hadden. Dat al de macht van den Roomschen stoel kwam van de verblindheit der koningen en keizers, die zulks schandelyk verdragen hadden. Deze, hertog, anders zeer goed Roomschegezind, voegde daar by, dat byaldien de koning toetstondt aan het Parlement daar in te voorzien, de paus, zo voor zich, als voor zyne navolgers, zou verliezen niet alken de gehoorzaamheit van het ganse koninkryk, maar ook dat alles, wat van zyn gezag afhangt, voor altydt zou gehaat en veracht worden. De uitkomst heeft deze voorzegging bevestigd. Voor het overige leert ons deze brief, dat de grote heeren en de gemeenten daarenboven meer genegenheit hadden om het juk der pausen af te werpen, dan de koning zelf. Dat het al vier jaren geleden was, dat men zich daar toe bereidde door schriften en gedurige twisfredenen, en dat, wanneer zy eens zouden begrepen hebben den staat des geichils, zy zich zouden willen bevryden van eene vremde macht, welke zy nu niet anders aanzagen dan eene dwingelandy. Het is daarom, dat wy in alle de Parlemen ten hebben zien een stap doen voor de vryheit, welke zy geloofden verloren te hebben, en welke zy wenichten weder te bekomen. Deze ging nog veel verder, dan alle de andere.

Herbert. Burnet. le Grand.
Wet, welke de Engelschen ontstaat van hunne onderwerping aan den Roomschen stoel.

Andere wet, verbiedende bullen en opene brieven tot ampten van het Roomsche hof.
*Dissensatio.

Aan het hoofd dezer wetten was die, de welke de Engelschen ontsloeg van hunne onderwerping aan den Roomschen stoel. Dit was ook de grondslag van dat gene, het welk hy voornemens was vast te stellen. Het ontwerp daar van wierdt gemaakt door de Kamer der gemeenten, en gezonden aan het Hogerhuis. Het wierdt twee malen gelezen, en aan aangeselde rechtters verzonden. Vyf dagen daar na deden zy daar van verslag. Men las het zelve nog twee malen, en toen gaf men het de kracht van eene wet, zonder dat 'er zich iemandt tegen aan kante. Het Hogerhuis voegde daar eenige bepalingen by, welke de gemeenten goedkeurden, en de koning gaf daar zyne toestemming toe.

II Deel.

van daar te laten komen bullen, of openbrieven tot kerkelyke ampten; verboden, die gegrond waren op de macht des konings, welke de ganse geestelykheit erkent hadt voor het opperste hoofdt der kerken van zyn koninkryk. Daar door belette het Parlement den uitvoer van geldt, en ontzenuwde het pausselyk vermogen.

Vervolgens onderzocht het den aard der vrygevingen, en keurde alleenlyk goed die gene, de welke niet stredden tegen de Goddelyke wet; en belaste daar omtrent, dat men zich zou verwoegen by eenen der twee aartsbisdommen, die de zelve zouden geven onder het zegel hunner bisdommen. Het matigde nochtans de macht dezer aartsbisdommen, aan welke het beval geen vrylating te geven in buitengewone gevallen, zonder daar over alvorens met den koning en zynen Raadt gesaadpleegt te hebben. Hy voegde daar by een soort van een formulier en geldtax, voor de verwaardiging dezer vrygevingen. Dusmaakte zich het Parlement meester van alle gezag.

Het bevestigde de vryheden, toegestaan aan verscheide kloosters door de Roomsche bisschoppen. Dit strekte om uit den weg te ruimen alle voorwendfels van beroerten en ergernisse, en alles onder gehoorzaamheit te brengen.

Het verklaarde, dat de koning het recht zou hebben om zekere abten te beveligen, die te voren hunne bevestiging van den paus ontvingen, en dat de bezoeking der geestelyke huizen zouden geschieden door afgezonden van den vorst, uit kracht van de bevelen, opgesteld onder het groot zegel. Dit geschiedde, op dat 'er in het koninkryk geen voetstap zou overblyven van de macht, welke de pausen daar in geoefent hadden.

Het bekrachtigde echter alle soorten van verleningen, van Rome gehaalt voor den 12 Maart dezès lopenden jaars, behoudens dat de zelve niet slydig waren tegen de wetten. Door deze matiging bewaarde hy zyn gezag, en droeg zorge voor de rechten van andere byzondere personen.

Eindelyk gaf het aan den koning en aan des zelfs Raadt volflage macht om de voorrechten en aflaten van het Roomsche hof te onderzoeken, en de misbruiken van het zelve te verbeteren. Om deze wet krachtiger te maken onderwierp het de overtreders aan de straffen, vastgesteld by de wet van Richard den II. Dit was een dodelyke slag voor het Roomsche hof, waar door des zelfs voorstanders en de monniken verbaast wierden.

Om echter alle murmureringen voor te komen, en te doen zien, dat het Parlement, zo wel als de koning, niet dan goede oogmerken hadden voor den Godsdienst, voegde men deze verklaring daar by: dat de koning, noch zyne onderdanen voorhadden, zich van de ware Christelyke kerke af te zonderen, noch verandering te maken in de geloofsartykels, door de Katholyke kerk aangenomen, of in andere zaken, aange te kent in het woordt Gods als ter zaligheit nodig.

In het zelve Parlement herriep men eenige al te strenge wetten, tegen de kettters gemaakt onder de regeringen van Richard den II en Henrik den IV, en maakte in andere deze bepalingen: dat het onderzoek niet zou gedaan worden dan op eene plegtige beschuldiging, ondersteunt door het getuigenis van ten minste twee personen; dat men daar na den beschuldigten in de gevangnis zou brengen; maar dat hy de vryheit zou hebben om zich te verdedigen voor het volle hof;

Mm 2

1534

Andere wet wegens de vrygevingen.

Het Parlement bevestigt de vrydommen der kloosters.

Het geeft aan den koning de macht om de abdyen te bevestigen.

Het wyft hom toe alle de macht, welke de paus oefende in het ryk.

Het Parlement verklaart, dat de koning, noch zyne onderdanen niets willen veranderen in het oude geloof. Matiging der al te strenge wetten tegen de kettters.

dat

1534

dat byaldien hy schuldig wierdt bevonden, en dat hy weigerde zyn gevoelen af te zweren, of dat hy wederom daar in verviel, de rechtters hem met de doot zouden kunnen straffen: doch dat de uitvoering niet zou geschieden, dan na daar toe des konings bewilliging verkregen te hebben. Men voegde daar by, dat men niemandt zou vervolgen wegens het overtreden der pausselyke bevelen. Men belaste ook, dat alle gevangenen, ter zake van kettery, onder borgtocht zouden ontslagen worden. Doch alle deze voorzorgen bragten weinig verandering of verzachting daar omtrent in de zaken. De halstraffen gingen haren gang tegen de weder-afvalligen, zo wel als tegen die genen, welke de afzwering weigerden te doen, gedurende de gehele regering van *Henrik*, met de uiterste strengheit.

Het Parlement bekrachtigde vervolgens eene wet, waar door de geestelykheit zich onderwierp aan den koning. Het Lagerhuis zondt de zelve aan het Hogerhuis, alwaar zy twee malen op eenen dag gelezen wierdt, en des anderen daags goedgekeurt, na eene derde lezinge.

Dit gedaan zynde, belaste het Parlement, dat men om gene zake meer naar Rome zou gaan; dat alle zaken, van welke men zich te voren op den paus hadt beroepen, afgedaan zouden worden by laatste vonnis door den koning en door zynen Raadt. Dat twee en dertig aangestelde rechtters, zestien genomen uit de twee Huizen van het Parlement, en even zo veel uit de vergadering der geestelykheit, en door den koning verkoren, gevolmachtigt zouden worden om de kerkelyke wetten te onderzoeken; dat zy de macht zouden hebben om te bevestigen, of te vernietigen die gene, de welke zy nodig, of onnodig, voordeelig, of schadelijk zouden vinden, na de toestemming des konings daar toe verkregen te hebben. Dat ondertusschen de kerkwetten, waar van men zich te voren bedient hadt, nog de zelve kracht zouden hebben, tot dat de twee en dertig aangestelde rechtters daar in anders zouden hebben voorzien; ten minste, dat zy niet zouden stryden tegen de wetten, noch gewoonten van het koninkryk, of tegen de rechten van de kroon. Dat de eerste jaars inkomsten* zouden vernietigt blyven. Dat de verkiezing der kerkvoogden zou geschieden uit krachte van een gezegelden brief des konings, inhoudende den naam van den aangeprezen, gericht aan den deken en het Kapittel, twaalf dagen na dat zy den zelve zouden hebben ontfangen. Dat de persoon, aldus verkoren, den eedt aan den koning zou afleggen, die den bisschop, of aartsbisschop, last zou geven om den nieuwen kerkvoogdt in te wyen. Dat hy na zyne inzegening aanden koning hulde zou doen, en dat hy vervolgens in het geestelyke zou gestelt worden, zo wel als in het tydelyke van zyn bisdom (a). Men onderwierp de overtreders aan de wet *Premunire*.

Men maakte ook eene afzonderlyke wet, de welke aan *Ghinucci* en *Campeggio* ontnam de bisdommen van *Worcester* en van *Salisbury*, de welke hen jaarlyklich meer dan veertig duizend ponden* opbragten. De grondt dezer herroeping was, om dat deze twee vreemdelingen altyd hun verblyf te Rome hielden, en bygevolg hunne bisschoplyke plichten niet konden

(a) Voor de hervorming moest de kerkvoogdt eene bulle hebben van den paus, de welke niet altyd de benoeming des konings goedkeurde. Zie de *Critique* van *Harmer*, de welke zegt, dat het gebruik dezer begevingen van tyd tot tyd veranderde.

Gevolmachtigden aangestelt om de kerkelyke wetten na te zien.

* *Annalen*. Verkiezing der kerkvoogden uit krachte van des konings brieven.

Men ontleent *Ghinucci* en *Campeggio* de bisdommen van *Worcester* en van *Salisbury*.

* *Livres*.

waarnemen. Voor het overige kan men bezwaarlyk begrypen, hoe een koning, en een koninkryk, zo overgegeven aan den Roomschen stoel, in minder dan vier jaren tyds hebben kunnen verbreken al de vereeniging, welke zy met hem hadden. Naardien nu deze omwenteling eene van de allerverwonderlykste is, welke ooit zyn voorgevallen, en doordien de zelve eene der byzonderheden in de Geschiedenisse van Engelandt is, de welke het meest is bloot gestelt voor de lasteringen der schryvers, welke de zelve veroordelen, vinden wy ons verplicht de beweegredenen, en de voornaamste oorzaken daar van te verhalen, zonder nochtans zyde te kiezen.

Het was, gelyk wy gezegt hebben reets, vier jaren, dat men twistte over de macht van den paus. Het eerste verschil was over de macht, welke hy zich aanmatigde, om de menschen van het Goddelyke recht te ontslaan. Van deze stoffe ging men over tot het onderzoek van die, welke hy hadt rakende de bestiering der kerken. De wet *Premunire* wierdt vernieuwt. Men veroordeelde de eerste jaarlykche inkomsten van de geestelyke goederen. Men verboodt de beroepingen op den paus. Dus was de gansche macht van den Roomschen stoel omver geworpen. Men onderzocht den oorspronk van des zelfs oprechteing. De vergadering der geestelykheit en het Parlement waren daar een geheel jaar mede bezig. Verscheide boeken kwamen toen in het licht tot verdediging van de rechten des konings en des Parlements tegen de ondernemingen van het hof van Rome, en wierden goedgekeurt niet alleen van den koning, maar ook van de geestelykheit. Men telde onder de voornaamste een Engelisch boek, dat voor tytel hadt: *Nadige onderrechtigen rakende de onderwyzing der Christenen*. Men noemde het zelve het boek der bisschoppen. Het wierdt gevolgt van een ander in het Latyn, het welk men noemde het boek des konings. De tytel daar van was: *Redenering over het ware onderscheid der koninklyke en kerkelyke macht*. *Gardiner* maakte een werk, dat hy noemde: *Van de ware geboorzaamtheit, en Bonner* maakte daar eene voorreden voor. *Stokesley*, bisschop van Londen, en *Toussat*, bisschop van Durham, schreven aan *Renald Polus*, naderhandt kardinaal, een langen brief ter verdediging des konings. Uit alle deze verscheide schriften maakte men kortelyk op: *I. Dat de macht van den paus geen grondt heeft in de Heilige Schrifture, en dat de H. Petrus gene heerschappy heeft gehad over de andere Apostelen, noch de stoel van Rome over dien van Jeruzalem, of van Antiochië. II. Men antwoordde op deze plaatsen: Gy zyt Petrus, en op dezen steen zal ik myne gemeente bouwen. Ik heb voor u geboden, dat uw gelove niet opboude: zegt het der gemeente*. Men zeide op de eerste, dat deze grondsteen de H. Petrus zelf niet was, maar de belynis, welke hy deedt. Ten aanzien van de tweede, dat de belofte, welke de zelve behelste, hare betrekking hadt op den toekomstenden val van dezen Apostel; en ten aanzien van de derde, dat men het van de kerkvergadering moest verstaan, en dat het bygevolg tegen den paus was. *III. Men ging tot de overlevering der vaders over, welke men voorgaf nadeelig te zyn aan den Roomschen stoel*. Men haalde St. *Cyprianus* aan, die zich verklaart hadt tegen de beroepingen aan het Roomsche hof. Men voegde daar by, dat wanneer de oudvaders spraken van den stoel van den H. Petrus, men daar door moest verstaan de verkondiging van het Euangelie, gelyk

1534

Herbert, Barnet, de Grand, Sanders.

Verscheide boeken komen in het licht tot verdediging van de rechten des konings tegen de ondernemingen van het Roomsche hof.

* *Met* schreef het zelve den bisschop van *Hertford* toe. *Gardiner* en *Bonner* zyn onder het getal der schryvers. Brief, welken de bisschoppen van Londen en Durham daar over schryven aan den kardinaal *Polus*. * *of Petrus*. De voornaamste redenen dezer schryvers tegen het gezag der pausen.

1534. lyk men door den stoel van *Mozes* verftondt de lere der Wet. Men zeide, dat de kerkvergadering van Niceen de patriarchen van Alexandria en Antiochië met den Roomfchen bifchop hadt gelyk gefteft. Men bleef het eens over de beroeping der rechtzinnige bifchoppen op den paus, wanneer de aanhang der Arrianen de overhandt hadt gekregen: maar men antwoordde, dat zulks een byzonder voorval was, het welk deze paus niet hadt behoren te misbruiken, en het welk niet in gevolg kon getrokken worden. Men ftefde daar tegen de kerkvergadering van Milevi, in Afrika, de welke in den banddoet alle kerkelyken, die zich op vrende stoelen beroepen. Men deedt krachtig gelden de verontwaardiging van *Gregorius* den Groten tegen den tytel van algemeen bifchop, door den keizer *Mauritius* gegeven aan een patriarch van Conftantinopel; Een grootfche tytel, zegt deze paus, en die niet dan door den Antichriſt kan gevoert worden. Men kwam overeen omtrent de verandering, naderhandt voorgevallen, onder de nazaten van *Gregorius*. Doch men zeide, dat het eene geweldige aanmatiging * was, ftrydig tegen de infteflingen der acht eerfte algemene kerkvergaderingen. Dat men, ten aanzien der hedendaagfche, zich niet moest ophouden met deze vergaderingen, de welke de macht der pauzen hadden voorgeftaan, om dat de zelve beftonden uit monniken, die der zelve flaven waren. IV. Men kwam ook op de achtbaarheid der Engelfche kerkvoogden. Men zeide, dat *Laurens* en *Douflan*, aartsbifchoppen van Kantelberg, den pauzen betwift hadden het recht om te handelen tegen de wetten van de kerk. Dat *Robert Grotfete*, bifchop van Linkoln, van de zelve gedachten was geweest. Dat verfcheide pauzen zelf deze waarheit erkent hadden. Dat men in het oordeelen der gedingen dagelykſch de gewoonte van elken stoel ftefde tegen het gezag der pauzen. Dat bygevolg dit gezag van geen Goddelyk recht was. Dat de verſchillen zo dikwils ter zake der bekeningen, en by gelegenheit der pauffelyke bevelen, deden zien, hoe dwingelandifch deze macht was. Dat zy de zelve ook niet hadden vaftgeftelt, dan door recht van overwinning, het welk duidelyk bleek uit de zaken, die voorgevallen waren ten tyde van *Wilhem* den Veroveraar, van *Henrik* den II, en vele andere koningen van Engelandt, onder welke men de wetten gemaakt of vernieuwt hadt tegen deze ondernemingen. Dat deze wetten verbroken of vernietigt zynde federt eene eeuw, het noodwendig was de zelve te herftellen.

Redenen van de zelve fchryver wegens het gezag der koningen.

De macht der pauzen dus beteugelt zynde herftelde men die der koningen. Men bragt by het voorbeeldt van alle de koningen van Juda, de welke, gelyk men zeide, de bedieningen der priefften en Leviten geregelt hadden. Men voegde daar by, dat *Aaron* zelf aan *Mozes* onderdanig was geweest, en dat alle kerkelyke zaken in het Oude Teftament afhingen van de koningen. Men vondt het Nieuwe Verbondt daar omtrent nog veel krachtiger voor het recht der vorften. Men drong op deze woorden van *Jefus Chriftus* aan: *Geest den keizer dat des keizers is, en Gode dat Godes is* †. Men deedt gelden de verklaring van dezen Goddelyken wetgever: *Myn koninkryk en is niet van deze wereld* *; en deze andere plaats: *De koningen gebruiken macht over bunne volkeren, doch zulks zal met u lieden alzo niet zyn*. Men voegde daar by het gebruik der eerfte kerke, de welke het gezag der Heidenfche overheit erkent hadde, en de welke allen

Christenen, zo geestelyken, als wereldlyken, 1534. aanbevelen hadt haar te gehoorzamen. Men drong deze woorden aan van den Apostel: *Alle ziele zy de machten, over haar gefteft, onderworpen* †. Men hielt fttaande, dat de H. vaders en de overlevering van de kerke met dit gebruik overeenftemden. Men zeide, dat het den keizeren toekwam algemene kerkvergaderingen te beroepen, en de befluiten van de zelve te bekrachtigen: gelyk men zien kan uit de brieven der pauzen, welke zy aan de keizers fchreven wegens deze beroepinge, en door die der kerkvergaderingen, de welke deze vorften bidden, om door hun gezag eene volkome kracht aan hunne befluiten te geven. Men vertoonde, dat de verkiezing der pauzen veeltyds door de keizers was bevestigd; dat de paus *Adrianus* aan den keizer, die toen regeerde, hadt opgedragen het recht, om den Roomfchen bifchop te benoemen, en dat het eene wandrogtefche hovaardy was van *Gregorius* den VII, die ondernomen hadt om oppervorften te ontronen: eene onderneming, voorheen ongehoord. Eindelyk zeiden de genen, die het recht der koningen voorftonden, dat de reden alleen dit gevoelen onderfchraagde. Daar kan niet zyn dan een opperhoofd. De kerkelyken, die zich in des zelfs ftaat bevinden, zyn daar onderdanen van, zo dat zy daar van moeten afhangen; ten minfte, byaldien men niet wil zeggen, dat eene verandering van ftaat, welke door de geheiligde orders gefchiedt, het recht der nature en der volkeren vernietigt. Men was het eens, dat de kerkelyken in het beftier der kerke hunne byzondere dienften hadden; maar men zeide, dat de opperheer het gehele ligchaam van den Staat beheerfchte, binnen welken de kerke befloten was, en de welke alle de delen daar van deedt bewegen.

Men onderfteunde deze redenen met het gebruik der koningen van Engelandt, die alle wetten gemaakt hadden voor de kerkelyken. Men haalde aan den koning *Lucius* *, en den brief, welken de paus *Eleutherius* aan hem fchreef. Men voegde daar by de koningen *Kanot*, *Ethelred*, *Edgar*, *Edmond*, *Atbelſtan*, *Ina* †; en men zeide, dat men federt *Wilhem* den Veroveraar altydt verſcheide bevelen gehad hadde om de beroepingen naar het hof van Rome te beletten. Men zeide, dat alhoewel de zorge der zielen, met welke een bifchop beladen is, van eene Goddelyke infteflinge was, daar uit echter niet volgde, dat het tydelyke van zyn bisdom eene geestelyke zaak was; dat de koningen van Engelandt daar over gefchikt hadden, zonder het hof van Rome deswegen te vragen, als mede van alle andere goederen der geestelyke genootſchappen, welke zy verandert hadden, of overgedragen, naar zy wilden. Dat koning *Edgar* † in dezer voegen kloofters hadt geflicht van de puinhopen der andere gemeenfchappen, zonder de toeftemming der geestelykheit te verzoeken. Dat de zelve koningen de abdyen van *Glaftemburg* en *St. Alban* vrydommen hadden gegeven, om van de bezoeken der bifchoppen bevryd te zyn. Dat *Wilhem* de Veroveraar, ter gedachteniffe van zyne overwinninge, eene abdy op de plaats van den ſlag hadt geflicht, met den zelve vrydom van het bifchoppelyke rechtsgebiedt. Men voegde by deze redenen de inzettingen van den koning *Alfred* *, eene redenvoering van den koning *Edgar*, en brieven aan de pauzen door de koningen gefchreven, door de Parlementen, en door de geestelykheit van Engelandt, de welke bewezen, dat de koningen altydt de beftiering der kerken gehad

Voorbeelden, met welke men deze laafte redenen onderfteunt.

* Van den ftam der Bretonfche koningen.

† Alle Saxifche koningen.

† in het midden der X eeuw.

† De koning *Ina* gaf de eerfte, en de koning *Offa* de andere.

* op het einde van de IX eeuw.

1534. had hebben, en dat de geestelyken van het koninklyk rechtsgebiedt niet bevryd waren.

Men besloot daar uit, dat de macht der pausen op het koninkryk van Engelandt onrechtmatig was, en dat, doordien het niet mogelyk was de zelve weder te brengen tot eene juiste gematigheit, het nodig was, het zelve geheel te vernietigen. Nochtans wilde men niet, vernietigende eene macht, de welke men tyrannisch oordeelde, eene andere oprichten, de welke het niet minder zou geweest zyn, byaldien men geen bepalingen hadt gemaakt van de koninklyke macht in de bestiering der kerken. Zie daar dan, op welk eene wyze men de zelve bepaalde. Men zeide, dat den vorsten voornamentlyk en in eigendom toekwam het bewaren en onderhouden der zuivere lere, de misbruiken te hervormen, de ketteryen uit te roeien, den afgodendienst af te schaffen, te straffen die genen, die de rust der kerke verstoren, zorge te dragen, dat de bisschoppen zich van hunnen plicht kwytet, af te zetten die genen, welke zich niet willen beeteren, en waardiger in hunne plaats te stellen. Men besloot deze inschikking door vertogen, welke men aan de bisschoppen deedt om den koning te gehoorzamen, niet alleen uit vreeze voor de straffe, maar ook door het beginsel van gewisse.

Het was op deze aanmerkingen, dat men besloot den paus niet meer te erkennen dan voor bisschop van Rome, en alle des zelfs macht te bepalen over de Alpen: in het tegendeel, den koning te herstellen in zyn oud gezag, waar van zyne voorzaten zich niet ontdaan hadden, hoewel zy nu en dan de onwettige geweldenary van het Roomsche hof ontveinst hadden.

De twee Huizen des Parlement, dat der vergadering van de geestelykheit, en het meeste gedeelte der leeraars, keurden dit besluit goed. Daar was niemandt dan *Fisber*, bisschop van Rochester, die zich daar tegen aan kante. Doordien hy de oudste was van de bisschoppen, en zich ten anderen eene grote achting hadt verkregen, deedt men al wat men kon om hem in de belangen van den koning te brengen. Men kwam met hem overeen, dat het verschil zou beslist worden door vyf leeraars aan de eene zyde, aan welker hoofd hy zich zou bevinden, en vyf aan de andere, de welke *Stokesley*, bisschop van Londen, voor hun hoofd zouden hebben; en byaldien zy niet zouden kunnen overeenkomen, dat zy twee scheidslieden zouden benoemen, wier oordeel zy zouden volgen. De ziekte van *Fisber* belette deze onderhandeling, en stremde den loop van dezen twist. Dus hieldt men zich aan het besluit, vastgesteld door het Parlement en door de geestelykheit.

De zittingen van het eerste eindigden door eene wet, de welke het tweede huwelyk des konings bevestigde, en het eerste nietig verklaarde; het stelde vast, dat de kinderen, uit zodanige huwelyken geboren, voor bastaarden zouden gehouden worden, en dat zy niet zouden kunnen erven de goederen van hunne ouders; dat aldus de zonen, welke de koning verwekte by *Anna van Boulen*, hem tot de kroon zouden opvolgen, en de dochters by gebrek van mannelijke erfgenamen: zo dat *Maria* zich ontērtt vondt, en *Elizabeth* wierdt aangezien als de ware erfgename. De koning hadt reets zyne mening dien aangaande eens te kennen gegeven door den tytel van prinsesse van *Walles*, welken hy aan deze laatste gegeven hadt, den zelve de andere ont-nemende. Het Parlement vereenigde zich door

deze wet; de welke aan de andere zyde een gevolg was van het vonnis, het welk het veld tegen het eerste huwelyk van dezen vorst. Het ontwerp daar van wierdt drie malen in het Hogerhuis gelezen; van daar vervolgens gebragt naar het Lagerhuis, het welk het zelve goedkeurde, zo dat het doorging by wyze van eene wet, zonder enig tegenpreken. Daar op verklaarde het Parlement aanstonts de redenen, welke het zelve noodzaakten wetten te maken wegens de opvolging in het ryk. Het vertoonde, dat 'er gevaar in stak de zelve twyfelachtig te laten; dat dit gelegenheit gaf tot burgerlyke oorlogen, onder de welke Engelandt gedurende de voorgaande eeuwe gezocht hadt, en dat het van het belang was der gemene ruste, de rechten der wettige erfgenamen te verzekeren. Van deze zake ging het over tot het onderzoek der twee huwelyken, veroordeelde het eerste, keurde het tweede goed, en maakte eene wet, welke het recht der opvolging vaststelde voor de kinderen, de welke uit dit laatste huwelyk of reets geboren waren, of nog stonden geboren te worden.

Om deze wet te bekrachtigen stelde het Parlement vast deze drie voorzorgen tegen muitzicke geesten, met welke het de zelve als met eene driedubbelde beschansing omringde. Het veroordeelde voor eerst tot eene gevangenis naar het goetvinden der rechters en verbeurdverklaringe van alle hunne goederen die genen, de welke de stoutheit zouden hebben het tweede huwelyk des konings te lasteren, of ook de kinderen, die daar uit geboren waren, of nog geboren zouden worden. Ten tweede verklaarde het, dat byaldien de koning kwam te sterven gedurende de minderjarigheit dezer kinderen, de koningin, hunne moeder, de regering zou aanvarden, tot de meerderjarigheit van den erfgenaam, of de erfgename. Ten derde beval het aan alle de Engelschen de waarneming van de wet te bezweren, op straffe van verbeurdverklaringe hunner goederen en gevangenis. Het voorschrift van den eedt, welken men ieder byzonder persoon afvorderde, was begrepen in deze woorden:

Gy zwoert, dat gy getrouw en geboorzaamt zult zyn aan den koning, en zyne wettige opvolgers, geboren, of nog geboren wordende, uit hem en de koningin Anna, zyne wettige gemalinne, overeenkomende de wet, de welke gemaakt is aangaande deze opvolging; dat gy niet zult verbinden met eenig vreemdeling, en dat gy niet zult erkennen eenige macht, noch vreemd rechtsgebiedt; dat gy voor ydel en nietig zult houden alle de eeden, welke gy gedaan hebt, of de welke gy aan anderen zoudt kunnen doen; dat gy, zonder toevlucht te nemen tot bedrog of slinksebe wegen, met al uwe macht zult werken aan de onderhouding en het doen onderhouden van deze wet, zo wel als van alle andere besluiten, die de zelve zullen bekrachtigen, of daar van de uitvoering bevelen; dat gy deze wet zult verdedigen, en deze besluiten, tegen alle soorten van menschen, van welken rang of staat zy ook zyn mogen; eendlyk, dat gy niets zult ondernemen, noch dulden, dat men iets onderneme, het welk der zelve kracht zou kunnen verminderen, of hare uitvoering stremmen. Zo waarlyk helpe u Godt en de heilige Euangelisten.

Voor dat het Parlement scheidde, leidden alle de leden den eedt af volgens dit formulier, om de opvolging aan de kinderen van *Anna van Boulen* te verzekeren. Dit gedaan zynde wierden de zittingen verfehoven van den 29 Maart tot den 3 November.

De

Men besloot, dat de macht der pausen onwettig en die der koningen wettig was.

Fisber, bisschop van Rochester, verdedigt het.

Maart. *Herbert*, *Borrett*, *h Grand*. Het Parlement bevestigt het huwelyk van *Anna van Boulen*, en verdedigt nietig dat van *Catharina van Arragon*. De koning ontneemt *Maria*

1534. den tytel van prinsesse van *Walles*, en geeft den zelve aan *Elizabeth*.

Het Parlement verzekert de opvolging aan de kinderen uit het huwelyk van *Anna van Boulen*. Voorzorgen, welke het ten dien einde neemt.

Eedt; welken het voert van alle de onderdanta.

Alle de leden der vergadering leggen dien eedt af.

1534
Vele
vrou-
wen rot-
ten by-
een
en ver-
klaren
zich
voor de
prin-
cessis
Maria
le Grand.

Aan-
hangen
van de
koning-
inne
Catharina.
Herbert.
Barnet
le Grand.

Geschie-
denis
van de
Maagd
van Kent,
die de
verlichte
door
Gods
Geest
nabootst.
are
voorzeg-
gingen
tegen
den ko-
ning, en
voor de
regering
van Ma-
ria.

Het be-
drog
ontdekt.
Verschil-
lenheit
der ge-
voelens
ten ha-
ren op-
zichte.
De mon-
niken
prediken

De genle wereldt keurde af de ontëring van Maria, en men zegt, dat wanneer men haar van Greenwich haalde, eene bende vrouwen haar voorging, schreiende en roepende, dat, niettegenstaande het gene, dat 'er gedaan was, zy prinsesse was, en dat het Parlement niet kon beletten, haar te erkennen voor de wettige erfgename van haren koning. Men voegt daar by, dat men, om een oproer te beletten, eenige van deze vrouwen gevangen nam, onder welke de vrouw was van den burggrave van Rochefort, en die van den broeder des hertogs van Northfolk, de welke naar den Tour wierden gebragt.

Hoe ongelukkig de koningin Catharina was, hadt zy echter hare voorstanders. Al de wereldt beklagde haar ongeval, en hare deugd, gevoegt by den luister van hare geboorte, veranderde dit medelyden in eerbiedigheid. Die genen, welke zich door dit vooroordeel lieten vervoeren, onderzochten de redenen van de echtscheidinge niet. Zy veroordeelden oentlyk het tweede huwelyk van den koning, en zagen Anna van Boulen en Elizabeth met tegenzin aan, wel verre van deze laatste te erkennen voor de vermoedelyke erfgename van de kroon. De Godsdienst hadt veel deel aan deze twisten. Die van Anna van Boulen was zeer verdacht aan de Roomschegezinden, en zy waren verzekert aangaande dien van Catharina. Ook hadden de monniken de stoutheit van in des konings tegenwoordigheid tegen zyne echtscheidinge te prediken, en men nam zyne toevlucht tot wonderwerken en ingevingen om het volk een afkeer daar van in te boezemen. Men bediende zich ten dien einde van eene eenvoudige dochter, genaamt Elizabeth Barton, uit de provincie van Kent, en het karspel van Aldington, welke men naderhandt noemde de heilige Maagd van Kent. Men hielt haar voor eene, die Goddelyke ingevingen hadt, en in hare verrukking zeide zy, dat zy van Gods wegen onderrecht was, dat byaldien de koning zyn huwelyk liet vernietigen, en eene andere tot zyne vrouw nam, dan de koningin Catharina, hy geen maandt meer zou regeren, maar dat hy van dat oogenblik af, van Godt zou verlaten worden, en een droevig en schandelyk einde hebben. Zy voegde daar by, dat Maria na hem zou regeren. Inderdaadt dit gebeurde daar na, en maakte hare gedachten aan deze prinsesse cerwaardig, wanneer zy op den troon krom. Daar stak echter niets buitengemeens in deze redenen, en alle de genen, de welke zich voor het eerste huwelyk verklaarden, deden de zelve voorzeggung, of veel liever den zelve wensch. Doch om de voorzeggung te doen gelden, deedt men deze dochter de zelve niet uitipreken, dan wanneer ze zware sluipen, het zy gemaakte, of natuurlyke, hadt. Het is zeker, dat men van den beginne af iets ongemeens in haar bespeurde, het zy dit van eene verborgene oorzaak kwam, het zy dat het inderdaadt zekere dampen waren, die hare hersenen benevelden: zo dat men geloofde, dat zy bezeten was. Op het laatst ontdekte men het bedrog. Het hof, en het meeste deel van de geestelykheit en van het volk merkten haar in het vervolg aan, de eenen als eene zottinne, de anderen als eene kwaadaardige, en allen als eenschepfel, van wiens loosheit, of onnosselheit men zich bediende om de Engelschen tegen hunnen koning en tegen Anna van Boulen op te hiten. De monniken in het tegendeel spraken van haar in hunne kerkredenen als van eene Heilige, de welke openbaringen hadt. Zy verkondigden deze voorgewende openbaringen op de predikstoelen; zy maakten

de zelve aan den pausselyken gezant bekend, die nog in Engelandt was, en aan de koninginne Catharina, vermanende deze prinsesse het uit te harden, zonder iets toe te geven van hare rechten, noch van die van hare dochter. De koning wierdt daar van verwittigt, en liet deze nonne en hae medestanders by den kop vatten. Dit gebeurde gedurende het geding over de echtscheidinge, en bygevolg voor de beroeping van het Parlement van den jare 1534. Doch wy hebben het verhaal daar van tot dezen tydt uitgestelt, om dat men als toen den schuldigen hun geding opmaakte. Richard Maffer, priester van Aldington, was het hooft der medeplichtigen: de anderen waren de leeraar Bocking, kanunnik der kerke van Jesus Christus te Kantelberg, de monnik Diering, Henrik Gold, priester van eene parochie te Londen, Hugo Riche, een Kordelier*, Richard Risby, Thomas Gold, Eduard Twaites, en Thomas Laurens. Zy wierden in November des jaars 1533 gebragt in de Gesternde Kamer, in de tegenwoordigheid van een groot getal voornamen heeren, welke zich derwaarts begeven hadden. Men ondervroeg hen, en zy bekenden cenparig de feiten, waar mede zy beschuldigt wierden. Maar hen veel eerder als onzinnigen handelende, dan als misdadigers tegen den Staat, vergenoegde men zich hen te veroordeelen tot het doen van eene openbare herroeping in de St. Paulus-kerk, overeinde staande gedurende de predikatie, en naderhandt hunne bekentenis hard overluid oplezende. De bisschop van Bangor predikte by deze gelegenheit. De nonne en hare medeplichtigen wierden op een schavot voor het gezicht van iedereen ten toon gestelt. Dit was eene oplossing van het gansche werk, of spel, en het zou daar by gebleven zyn, indien de hoofden van de party het zelf daar by gelaten hadden. Maar zy deden de nonne weten, dat zy moest ontkennen alles, wat zy beleden hadt; zy deden ter zelve tydt een gerucht lopen, dat men haar door geweldt hare belydenis hadt afgedwongen, en men zag, dat de zamenzwering alleen gemaakt was om de koningin Catharina op den troon te herstellen. De koning, daar kennis van gekregen hebbende, wilde, dat men deze dochter, en de genen, de welke met haar gevangen genomen waren, met de uiterste strengheit zou vervolgen. Zy waren nog in de gevangenis, werwaarts zy wederom gebragt waren na hunne gedane herroepinge. Het Parlement was toen vergadert, en besteedde zyne laatste zittingen tot het onderzoeken dezer zake en het opmaken van dit vonnis. De geestelyke dochter, Maffer, Bocking, Diering, Riche, Risby en Henrik Gold wierden als verraders ter doot veroordeelt. De anderen raakten vry met verbeurdmaking en eene gevangenis naar de bescheidenheit der rechtens. By deze laatste wierdt nog gevangen gezet Jan Adeson en Thomas Abel. Men hadt een boek van de openbaringen en voorzeggungen van deze nonne in het licht gegeven; maar het zelve wierdt by vonnisse verboden, en men gaf bevel, onder straffe van verbeurdverklaringe der goedere en eene gevangenis, aan alle de genen, die daar van afrukfels hebben mogten, de zelve aan een staatsdienaar te zenden. Alstoen ontdekte men, naar men voorgeeft, den grondt van het bedrog, en toen kreeg men te weten, dat nog vele anderen deel hadden aan de zamenzweringe. De allerschuldigsten wierden veroordeelt, en men zegt, dat Anna van Boulen die genen genade deedt erlangen, welke zich had-

1534
van haat
als van
eene
Heilige,
en on-
der-
slechten
de party
van de
koning-
inne
Catharina.
De ko-
ning
doet
deze
dochter
en hare
mede-
plich-
tigen ge-
vangen
nemen.
*of
Gratu-
we mon-
nik.
Vonnis
over hen
geveit.

Men
verge-
noegt
zich met
hen her-
roeping
te laten
doen.

Eene
nieuwe
zamen-
zwering
doet
hen op
nieuw
vervol-
gen.

Men
veroor-
deelt hen
ter
doot.

had-

1534

hadden laten verleiden. De uitvoering van het vonnis, by het welke de nonne en hare medeplichtigen ter doot waren verwezen, wierdt een maandt opgeschort. De koning hadt toen nog geen bescheidt ontfangen van het gene te Rome was omgegaan aangaande de onderhandeling zynere zaakbezorgers en van den bisschop van Parys, en het vreesde den paus te vertoornen door het ter doot brengen van eene geestelyke dochter en van vele kerkelyken. Doch naderhandt verstaan hebbende wat 'er tegen hem gedaan was, deedt hy het vonnis uitvoeren op den 20 April.

Belydenis van de maaght van Kent op het schavot.

Voor dat zy stierf deedt de nonne eene belydenis, in welke zy verklaarde, „ Dat zy kwam „ ondergaan eene straffe, welke zy rechtvaardiglyk verdient hadt; dat zy niet alleen oorzaak was van haren ramp, maar daarenboven „ van dien van zo vele anderen, de welke met „ haar stierven; dat zy nochtans verstandt genoeg hadden, om te weten, dat eene arme „ onwetende dochter, gelyk zy was, niet bekwaam was om uit te voeren de zaken, welke men haar toefchreef, en dat zy daarom „ zeer gemakkelyk het bedrog hadden kunnen „ ontdekken. Maar, vervolgte zy, *myne guchelaryen ben voordeelich zynde, gaven zy my groten lof, en zochten my wys te maken, dat ik door den H. Geest was aangeblazen. Dronken van bunne vleieren heb ik my overgegeven aan een hoogmoed en aan een verwaand gevoelen van my zelve, de welke my eindelyk gebragt hebben in den staat, waar in men my ibaus ziet.* Voorts badt zy Godt en den koning om vergiffenis, en bezwoer de omstanders, Godt te bidden, dat hy haar barmhertigheid wilde bewyzen, en deernis hebben met de genen, welke met haar gingen sterven.

Warham en Fisber waren door het bedrog verleid.

* in den jare 1532.

Geschieden van Morus van haar. Herbert. Burnet. le Grand.

Voor het overige hadt zy haar rol zo wel weten te spelen, dat niet alleen de eenvoudigen, maar ook vele personen van aanzien daar door bedrogen waren. *Warham*, aartsbisschop van Kantelberg, en *Fisber*, bisschop van Rochester, waren van dat getal. *Warham* was gestorven voor dat men het rechtsgeding begonnen hadt*; maar men beschuldigde *Fisber* deel gehad te hebben aan de zamenzwering. Men zegt nochtans, dat hy zulks in het vervolg ontkende.

Wat 'er van zy, deze kerkvoogdt en *Thomas Morus* verhalen, na deze dochter ondervraagt te hebben, dat zy in haar gene tekenen van bezetenheit hadden gevonden. *Morus* voegt daar by, dat hy haar van een zeer zwak verstandt gevonden hadt, en handelt haar als eene eenvoudige nonne. Hy verklaart zich dien aangaande in veel krachtiger uitdrukkingen in een brief, welchen hy schryft aan zyne dochter. Na gesproken te hebben van de achting, welke hy in het eerst hadt opgevat voor deze nonne van Kent, voegt hy 'er by, dat hy eindelyk bespeurt hadt, dat zy eene zeer grote bedriegster was, en dat zy, volgens zyn gevoelen, met den Duivel omging. Ondertusschen hadden zich de parochiepriester, en de geen, welchen hy hadt by zich genomen, zodanig laten vervoeren, dat zy een groot getal menschen wegens de heiligkeit dezer dochter overreed hadden. Men zegt, dat dit voorval begon met eene ziekte, de welke haar in een soort van verrukking deedt vallen, en dat zy in dezen staat feldzame dingen voortbragt; dat zy daar van weder bekomen zynde, en niet herdenkende het gene zy gezegt hadt, de priester haar overreedde, dat het eene ingeving van den H. Geest was, en dat zy deze hare redenen niet weder in den hals moest halen. Nochtans zeide men niet,

wat dit voor redenen waren: doch men zegt, dat de priester haar zo wel streefde, dat hy haar deedt zeggen alles, wat hy wilde. Zy was toen nog gene nonne: het was eerst na eene van hare voorgewende verrukkingen voor een Lieve Vrouwenbeeldt in de kapelle van Aldington, dat zy het kloosterleven omhelsde. Zy hadt in deze kapelle, alwaar twee duizend personen waren bycengekomen, zamentrekkingen van zenuwen, die haar ongemeen beroerden. In dezen staat schreeuwde zy tegen de aanzoeeking, de welke *Hewik* deedt tot de echtscheidinge, en dat gedaan zynde verklaarde zy, dat eene hemelsche ingeving haar riep tot het kloosterleven. Zy benoemde tot haren biechtvader den leeraar *Bocking*, van wien wy boven gesproken hebben. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy zyne bestiering over deze dochter al vry ver uitsprekte, en dat hy niet alleen vergenoegt was haar hert te bestieren, maar dat hy ook met haar een eerlozen omgang hadt. Wat 'er van zy, de heiligkeit van deze nieuwe kloosterdochter verspreidde zich meer en meer. Zy viel in gedurige verrukkingen; gaf voor, dat zy openbaringen hadt; dat zy eene geheel hemelsche harmonie hoorde, en dat zy alsdan kennis kreeg van vele toekomstende dingen. Men verhaalde daarenboven, dat *Maria Magdalena* haar een brief uit den hemel hadt gebragt, met goude letteren geschreven, en dat de zelve van vele personen gezien was. Naderhandt verstonde men, dat een zekere *Hankberst*, uit de stad Kantelberg, den zelve geschreven hadt.

Men zag ter zelve tydt een boek van de voorzeggingen en openbaringen dezer nonne te voorschyn komen, waar van de monnik *Diering* de maker was. Dit alles zag nergens anders op dan op de zaken, welke de priester haar hadt ingeblazen aangaande de echtscheidinge der koningin *Catharina*, en het huwelyk van *Anna van Boulen*, ten einde om deze twee dingen hatelyk te maken. Men voegt daar by, dat de bisschop van Rochester, deze zaken verstaan hebbende, deze nonne begeerde te spreken, om de waarheit daar van te ontdekken. Men zeide aan de andere zyde, dat de yveraars voor de koningin *Catharina* van dezen aanhang waren, en dat zy een groot getal geestelyken, zo mans als vrouws personen, van Londen, Richemond, Greenwich en Kantelberg aan hun snoer hadden gekregen. Dat 'er onder deze een Minderbroeder was van de strenge order, genaamt *Pepton*, van een oud geslacht in de provincie van Warwyk, die zich latende vervoeren door de woede van zynen yver de onbeschaamdheit hadt van te Greenwich, in de tegenwoordigheit des konings, te prediken, dat de allerfchrikkelykste oordeelen Gods zouden vallen op het hoofd van dezen vorst. Hy voegde daar by, „ Dat vele valsche propheten hem bedrogen; maar wat hem belangde, dat hy, als „ een andere *Micba*, hem aankondigde, dat de „ honden zyn bloedt zouden lekken, gelyk zy „ certyds dat van *Achab* gelekt hadden. Dit was de text van den monnik. Hy vluchtte naderhandt naar Rome, alwaar hy kardinaal wierdt gemaakt. De koning vergenoegde zich met een zo buitensporig en oproerig sermoen te laten wederleggen door den leeraar *Corren*, die zondags daar aan predikte. Men weet niet, waar over men zich meer moet verwonderen, of over de onbeschaamdheit van den monnik, of over de gematigheit des konings. Hy was het zo lang, als hy geen opstandt vreesde; maar kennis krygende van een verraadt, door de verstotene koninginne en die van haren aanhang gefmeed, nam hy een be-

1534

Boek van de voorgewende voorzeggingen dezer dochter.

De yveraars van de koningin en vercheide kloosters zyn daar aan medeplichtig.

Vervoerdheit van *Pepton*, een minderbroeder, tegen den koning.

Gematigheit des konings.

1534 besluit om de schuldigen op de wyze, als wyboven verhaalt hebben, te straffen.

Zodanig is de geschiedenis van de Maagd van Kent, de welke zo veel geruchts maakte niet alleen in Engelandt, maar ook in vremde gewesten. De allereyndigste schryvers * voor de koninginne *Catbarina* veroordeelen, noch keuren goed het vonnis, tegen deze geestelyke dochter uitgewezen. Men kan echter aan het bedrog niet twyffelen na hare bekentnisse, en den brief, door *Morus* aan zyne dochter geschreven.

Wy hebben dit verhaal mischien wat te ver uitgebreid: maar behalven dat het betrekking heeft op de grote veranderingen, welke wy gaan zien dat in den Godsdienst gemaakt wierden, kan men niet zorgvuldig genoeg zyn om het volk uit de dolinge te brengen rakende dezen geest van verrukkinge, van welken de kwalykgezinden zich van alle tyden bedient hebben, en meer in Engelandt dan op eenige plaats des werelds. Het is waar, men heeft zich goed tegen dezen stroom aan te zetten: het volk wil bedrogen zyn. De valsche propheten en goede-gelukzeggens zullen altyd veroordeelt, en nochtans altyd geduld en altyd gehoord worden.

Morus en *Fischer* hadden mede omgang met deze dochter, en wel zodanig, dat zy, haar gevangen ziende, niet twyffelden, of men zou hen insgelyks moeite aandoen. Zy namen dan toevlucht tot de zachtmoedigheid des konings, die hen vergiffenis verleende, en niet wilde, dat men hen begreep in de veroordeeling. Hy deedt brieven van genade voor hen opmaken, de welke *Fischer* verkreeg op den 27 February, en op den 5 Maart. Dus verhalen het eenigschryvers *. Andere † zeggen, dat *Fischer* mede in het vonnis begrepen was, en tot eene gevangenis naar de bescheidenheit der rechters gedoemt wierdt, behalven de verbeurte zynere goederen. Indien men geloven moet het verhaal der laatste, gegrond op een brief van *Cromwel*, was *Fischer* alstoen ziek, en de koning, die achtung voor zynen ouderdom en voor zyne dienften hadt, spaarde hem nog na de veroordeeling. Hy wilde niet alleen, dat de zelve zou worden opgeschort, hy deedt zelfs al wat hy kon om den trotfchen inborst van dezen kerkvoogdt te winnen, welken hy wist dat in de party van de koninginne *Catbarina* was ingewikkelt. Zyn broeder wierdt ten dien einde door *Cromwel* gebriikt, die in grote achtung by den koning begon te komen, en deze broeder kwam den bisschop vinden, aan wien hy te kennen gaf het geen *Cromwel* hem belast hadt te zeggen. Het was om hem dapper te verwyten het beleid, het welk hy gehouden hadt in de zake der nonne van Kent, en echter hem te verzekeren, dat de koning hem zyne misdaadt zou vergeven, byaldien hy tot zyne zachtmoedigheid toevlucht wilde nemen. *Fischer* wilde zich liever rechtvaardigen dan genade verzoeken. Hy belafte dan zynen broeder, aan *Cromwel* te zeggen, dat hy niet dan goede inzichten hadt gehad, en dat hy alleen omgang met de nonne hadt onderhouden om den grondt van haar herte te ontdekken, dat het waar was, dat hy veel achtung voor haar hadt opgevat, dat hy gezien hadt, datze zich geheel aan het geestelyke leven hadt toegewyd, dat haar biechtvader, een vroom en wys man, hem daar van goede getuigenissen hadt gegeven, dat andere Godvruchtige en verstandige geestelyken daar het zelve gevoelen van hadden, en dat eindelyk de laatste aartsbischop van Kantelberg *, een kerkvoogdt van grote verdienften, ook van dat gevoelen was ge-

II Deel.

weest. Voorts zeide hy, dat zo hy verzwegen hadt het gene zy hem rakende den koning gezegt hadt, zulks om twee redenen geschied was, namentlyk, voor eerst, om dat zy hem hadt verzekert, dat zy zonder bewimpeling tegen den koning hadt gezegt alles, wat hy van zyne echtscheidinge te vrezen hadt; en ten tweede, dat zy hem niet hadt genoemt den persoon, de welke den koning zou ombrengen, wiens doot zy voorzeide, zodanig, dat volgens hare verklaring het onmogelyk zou geweest zyn het gevaar voor te komen. Hy voegde daar by, dat de koning nooit hadt goedgevonden, hem in de zake der echtscheidinge te raadplegen, en dat hy den koning niet zou hebben kunnen spreken van de zamenpraken, welke hy hadt gehad met eene nonne, die dezen vorst met de Goddelyke oordeelen dreigde, zonder hem te vertoornen, en zelfs zonder zich wegens verradery verdacht te maken. Hy eindigde met te bidden, dat men hem niet verder wilde ontruffen wegens deze zake, byaldien men niet wilde, dat hy zyne gedachten vrymoedig daar over zou uiten. *Cromwel* begon weder te spreken, en deedt hem een antwoordt, in het welke hy hem verweet de ligtgelovigheid, welke hy gehad hadde voor de voorzeggingen der nonne, en deedt hem zien, dat het eene uitwerking was van zyne vooringenomenheit. Hy zeidetegen hem, dat hy, om daar van overtuigt te zyn, zyn gewisse maar hadt te vragen, of hy de zelve ligtgelovigheid gehad zou hebben voor de voorzeggingen van deze dochter, ingeval de zelve den koning en *Anna van Boulen* gunstig waren geweest. Dat hy voor het overige niet te verontschuldigen was van zo lang gezwegen te hebben in eene gelegenheit, waar in het leven van zynen meester in gevaar was. Hy verzekerde hem nochtans op nieuw van de zachtmoedigheid des konings, byaldien hy zyne toevlucht tot de zelve wilde nemen, en *Cromwel* stelde zich daar borg voor.

In den grondt is 'er weinig aan gelegen, of *Fischer* is begrepen geweest in het vonnis der geestelyke dochter, of niet: dit is ten minste zeker, dat *Morus* en hy omgang met haar gehad hadden; dat zy beide verplicht zyn geweest brieven van vergiffenis des wegen te hebben, en dat zy bygevolg niet onschuldig zyn geweest. Wy zullen een tweede onweder op hen zien vallen, het welk hen overslopte.

Het was ter oorzake van den eedt, welken de Engelschen moesten afleggen omtrent het hurwelyk van *Anna van Boulen*, en het recht van *Elizabeth* tot de opvolginge, ten nadeele van *Maria*, uit het huwelyk van *Catbarina* gesproten. Na dat het Parlement gescheiden was, zondt men gevolmachtigden naar de provinciën om aldaar den eedt te ontfangen, overeenkomstig met de wet, de welke daar van gemaakt was, en het formulier, dat men daar van hadt ontworpen. Iedereen leide den zelve af zonder tegenspreken, en de monniken zo wel als anderen. De overste gaf aan de gevolmachtigden over een lyst van de geestelyken van zyn klooster, boven de veertien jaren zynde, en deze kloosterlingen kwamen vervolgens de waarneming der wet bezweren. *Gardiner*, een der yverigste Roomschegezinden, die men in Engelandt gehad heeft, schryvende aan *Cromwel* van Winchester, alwaar hy alstoen was, liet hem weten, dat de abten, de priors, en de gardianen der kloosters, nevens de priesters der parochiën en kapellen van de provincie, alle den eedt hadden afgelegd voor

N n

1534

* La Grand in zyne Verdeling voor Landerus.

Fuller. Burnet. Herbert. LeGrand. Morus en Fischer nemen brieven van vergiffenis wegens den omgang, welken zy gehad hadden met de Maagd van Kent. * Herbert en Heylin. † Burnet.

Herbert. Burnet. LeGrand. Gevolmachtigden naar de provinciën gezonden.

Iedereen legt den eedt af, en de geestelyken gelyk de anderen

Brief, welken Gardiner daar over schryft aan Cromwel.

1534.
Burnes
Zie zyne
Verza-
meling
achter
het I
Deel, No.
LVI, in
welke de
verklaringen
dezer
geestelyken
zyn
inge-
lucht.
De geestelyken
voegen
by den
eet der
opvolging
dien
der
kerkelyke
opper-
hoofdig-
heit van
den ko-
ning.

den grootkammerling, Mylord *Audley*, en voor vercheide edelen. Men ziet uit de onderteekeningen van den prioor ende de monniken van Longleroi, die Dominikanen waren, der Kordeliers van Ailisbury, der Dominikanen van Doustabel, der Kordeliers van Betiord, der Karmeliten van Hecking, der Kordeliers van Mare, en der geestelyken van Deptford, dat deze geestelyken en nonnen by den eedt der opvolging tot de kroon voegden dien van de opperhoofdigheit des konings in kerkelyke zaken. Zy erkenden de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik*; zy verklaarden, dat de paus geen meer macht hadt dan de overige bisschoppen; zy beloofden eendelyk aan den koning te gehoorzamen, in weerwil van de straffen van het hof van Rome. Zy namen daarenboven aan het Euangelie te prediken volgens de H. Schrifture, en de overlevering der rechtzinnige en Katholyke leeraars; Godt te bidden voor den koning, voor de koninginne, en voor hunne kinderen, voor den aartsbischop van Kanteberg, en voor de overige geestelykheit, volgens ieders rang. De verklaring was bezegelt met het zegel van elk genootschap. De zelve eedt wierdt afgelegd in de andere bisdommen; maar men weet van gene andere geregistreeerde dan de gene, de welke wy hebben aangehaalt. Men zegt, dat de koningin *Maria*, tot de kroon gekomen zynde, zorg heeft gedragen, dat de andere uit de boeken weggenomen wierden.

Weinige personen weigerden dezen eedt af te leggen: doch byaldien die party niet aanmerkelyk is door het getal, was het ten minste door de aanzienlykheit harer hoofden, *Fischer*, bisschop van Rochester, en *Thomas Morus*, die, sedert twee jaren*, nedergelegd hadt de eerste bediening van den Staat. Hunne weigering verbitterde den koning, die hen beide overgaf aan de strengheit der wetten. Hun naam is al te berucht in deze Geschiedenisse, voornamentlyk onder de voorstanders van den paus en van de koninginne *Catharina*, die van hen hunne eerste martelaren maakten, om de voornaamste onstandigheden van hunne veroordeeling en doot hier niet aan te halen.

De Raadt van State te Lambeth zynde vergadert in het paleis van den aartsbischop van Kanteberg, wierden *Morus* en *Fischer* voor den zelve geroepen om den eedt af te leggen. *Morus* vergheef de eerste, en zeide, dat zyn gewisse hem niet toeliet het formulier te ondertecken: doch dat hy, als men het begeerde, een anderen eedt zou doen, die het zelve oogmerk of einde zou hebben. De kancelier *Audley*, die hem in dat ampt was opgevolgd, zondt hem weder weg, zeggende tegen hem, dat hy zeer wel zou doen met te overdenken het gene hy deedt. *Fischer* vercheen vervolgens, en maakte de zelve zwaarigheit. De Raadt besloot daaruit, dat het eene onderlinge verbindtenis tusschen hen was, en naerhandt wierdt men door hunne ondervragingen daar van overtuigt, wanneer men hun rechtsgeding opmaakte. Ondertusschen dagvaardde de Raadt, de welke *Morus* wederom hadt gezonden, in hope, dat hy aanmerking zou maken op het gene de kancelier tegen hem gezegt hadt, hem eenige dagen daar na wederom. Men deedt alles, wat men kon, om hem en *Fischer* de door hen gemaakte zwaarigheden te doen te boyen komen. Men toonde hen de ondertekening van een oneindig getal van personen, aanmerkelyk door hunne verdiensten, door hunne ampten, en door hunnen rang, welken zy

*Sedert
den jaer
1532.

Mij
1534
De Raadt
van State
maakt
het
rechtsge-
ding op
van *Morus*
en
van *Fischer*,
welke
weigerden
den eedt
van
opper-
hoofdig-
heit af te
leggen.
Herbert.

Fuller
Herbert
Burnes
LeGrand.

hadden in de kerk, of in den Staat. Maar niets was bekwaam hen te verzetten. *Crammer*, die een: waarachtige achtig hadt voor *Morus*, drong hem sterk door krachtige redenen om den koning te gehoorzamen, en de wetten op te volgen. Hy vertoonde hem, dat hy aan de wetten onderworpen was, en dat geringe twyffelingen hem niet moesten vervoeren tegen de oncilbare verzeering, welke hy hadt aangaande de onderwerping aan het Parlement en aan den koning, welke alle getrouwe Engelschen daar aan verschuldigt waren. *Morus* wierdt daar door geraakt: doch hy hadt zyde gekozen. Hy antwoordde dan, dat zyne weigering gegrond zynde op eene waarachtige angivalligheit van gewisse, gelyk hy bereid was zulks met eede te staven, en niet op eene blote eigenzinnigheit, hy niet kon besluiten tot de believing, welke men van hem vorderde. Het antwoordt van den abt van Westmunster deswegen is zonderling. Hy zeide tegen *Morus*, dat de Raadt van Staat van een ander gevoelen zynde als hy, hy zyn gewisse daar over niet moest raadplegen, maar het zelve hervormen: een antwoordt, een abt van het hof passende. *Morus* bleef hem het antwoordt niet schuldig. Hy gaf hem tot beseheid, dat hy, behalven het getuigenis van zyn gewisse, aan zyne zyde hadt de gehele kerk, en den groten Raadt der Christenen, welken hy tegen dien van het koninkryk stelde. *Crammer*, die den ondergang van *Morus* en van *Fischer* onvermydelyk zag, byaldien zy eens in verzeeking genomen wierden, schreef aan *Cromwel*, en badt hem, deze zaak zodanig by den koning te behandelen, dat men zich vergenoegde met den eedt, welken zy aanboden te doen, behalven dien van het formulier, doch zo krachtig om de erfopvolging voor de kinderen van *Anna van Boulen* te verzeeken. Hy vertoonde, dat het zo wel veel zekerder, als veel heerlyker voor den koning zou zyn door zachtigheit te winnen twee mannen van zulk eene achtig, dan hen te doen omkomen door de strengheit der wetten; dat het voorbeeldt, het welk zy zouden geven, het zy door hunne onderwerping, byaldien men zich wilde vergenoegen met hunne aanbiedinge, het zy door hunne standvastigheit, met de doot te ondergaan, byaldien men tegen hen tot deze strengheit kwam, van een verwonderlyk gevolg zou zyn voor de rust, of voor de onlusten van het koninkryk. Een zo wyze raadt werdt niet gevolgd. De koning zondt hen naar den Tour. Men ontnam hen niet alleen papier en inkt, op dat zy tegen zyne eetscheidinge en tegen de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning niet zouden schryven, maar men weigerde hen de noodzakelyke dingen. Men liet nauwlyks aan *Fischer* oude voddens om zich te dekken, na hem van zyn bisdom en alle zyne goederen berooft te hebben. Men weigerde hem zelfs het voedsel, dat hy nodig hadt, en men gaf geen acht noch op zynen ouderdom van tachtig jaren †, noch op zyne waardigheit. Hy schreef daar over aan *Cromwel*: om zich te beklagen over eene zo straffe behandeling, zodanig dat hy zich, volgens zyn getuigenis, bevondt zonder klederen en zonder vuur. Hy was in den beginne zo streng niet gehandelt. Hy kon zich met *Morus* onderhouden, ten minste door brieven; maar het misbruik, het welk zy beide maakten van deze vryheit, was oorzaak, dat men in het vervolg met meerder strengheit tegen hen te werk ging. Men zag wel, dat zy met malkander hadden aangespannen tegen het formulier, doordien zy zich bedienden van eene en de zelve uitdrukkingen om

1534.
Crammer
dooit al-
les, wat
hy kan,
om *Morus*
te
winnen.
Zyn ge-
spruk
met hem.

Zonder-
ling ge-
voelen
van den
abt van
West-
munster.

Crammer
schryft
aan
Cromwel
ten voor-
deele
van *Morus*
en
van *Fischer*.

De ko-
ning
zendt
hen naar
den
Tour.
Men
handelt
hen met
hardig-
heit.

† of van
76, vol-
gens ee-
nigen
† *Fuller*
haalt zyn
nen brief
aan, ge-
schreeven
in het
Latyn.

44
...
...
...
...
...
...

...
...
...
...
...
...
...

...
...
...
...
...
...
...

...
...
...
...
...
...
...

...
...
...
...
...
...
...

F I S C H E R.

Au Pape Romain je témoigne mon Zèle
Aux dépens de celui que je dois à mon Roi:
Je meurs comme martyr, ou bien comme rebelle:
Et je voi tout le monde ou pour ou contre moi.

Alexandre Wolff pinx.

G. Valck Sulps.

1534

om het zelve gehaat te maken. Zy noemden het een mes, dat aan weerkanten sneedt, en zeiden, dat, het zy men het ondertekende, of niet ondertekende, het gevaar onvermydelyk was; dat het op het leven aankwam, byaldien men weigerde het zelve te tekenen, en dat men van zyne zaligheid gevaar liep, byaldien men het tekende. Zy waren ook twee genoegzaam evengelyke mannen. Zy waren beide geleerd, van eene grote ondervinding, doordringend van verstand, vroom van wandel en standvastig. Beide waren zy vyanden van overdaadt, en verachtten de rykdommen. *Morus* wilde liever afstand doen van het eerste anipt van het koninkryk, dan zyn gewisse geweldt aandoen, en *Fischer* hadt zich nooit willen ondoen van het bisdom van Rochester, om een ander, van meerder inkomsten, te erlangen. Voor het overige waren zy beide yverige aanklevers van den ouden Godsdienst, en genegen tot de party van *Catharina*, al zo veel als zy vyanden waren van *Anna van Baulen*. Men meent, dat zy veel deel hadden aan het boek van den koning tegen *Luther*. Zy hebben zich naderhandt vyanden van de Protestanten getoont, zelfs tot wreedheit toe. Eindelyk, wanneer de vrage was wegens de opperhoofdigheit der kerke, en de onderhouding van de wet, gemaakt voor de opvolging, verklaarden zy zich opentlyk beide voor den paus en de verftotene koninginne. Het is zeer waarfchynlyk, dat deze aanmerkingen *Morus*, de gevolgen der echtscheiding voorziende, bewogen om zich te ondoen van het groot zegel in den jare 1532. In het volgende jaar ondernam *Fischer* de macht der pausen te verdedigen tegen het besluit der twee Huizen van het Parlement en van de geestelykheit. Nochtans hadden zy beide de twee eerste stappen begunstigt, welke de koning gedaan hadt, om zich van de heerschappy van den Roomfchen stoel te bevryden. *Morus* was een der eerften geweest om des zelfs geweldenary te veroordeelen, en *Fischer* was van gevoelen als de anderen, van aan *Hewik* te geven den tytel van Opperhoofd der kerke van Engelandt, met deze bepaling, zo veel het de wet Gods toelaat. Misschien dat zy toen niet geloofden, dat men de zaken tegen den paus zo ver zou trekken, als men naderhandt deedt. Wat'er van zy, zy toonden zich kort daar na zulke yverige beichermers van den zelve, dat het hun leven kostte.

1535. Veroordeling van *Fischer*. den 21 Juny.

Zyne standvastigheit en Godvrucht.

† Joh. XVII, 3

Fischer wierdt veroordeelt op den 17 Juny des jaars 1535 om als een verrader te sterven. De koning verzachtte het vonnis, en vergenoegde zich met hem te doen onthoofden. Op den dag, wanneer deze kerkvoogdt moest sterven*, kleedde hy zich veel netter dan naar gewoonte, om dat hy dezen dag aanzag als zynen bruilofsdag. Op deze wyze verklaarde hy zich zelf daar omtrent. Terwyl men hem naar de gerechtsplaats bragt, belette het gedrang van het volk eenige oogenblikken een zo droevigen gang. Hy bediende zich van dien tydt, nam het Nieuwe Testament, en badt Godt, dat, gelyk dit boek in zyne gevangenis en gedurende zyn gansche leven zyn troost en de medgefel van zyn lyden was geweest, hy nu daar in eene plaats, tot troost over het verlies van het zelve, mogt vinden. Hy opende hier op het boek, en vondt bygeval deze woorden †: *Het eeuwige leven bestaat in u te kennen, den eenigen waerachtigen Godt, en Jesus Christus, dien gy gezonden hebt.* Hy betuigde, dat hy daar over voldaan was, overdenkende en herhalende deze schone woorden, tot dat men op de II Deel.

strafplaats was gekomen. Op het schavot geklommen zynde badt hy het *te Deum*; en zyne Godsdienstigheid* verrecht hebbende sloeg men hem het hoofd af.

Gedurende zyne gevangenis hadt *Paulus de III*, opvolger van *Clemens* den VII, aan hem den kardinaalshoedt gezonden, gevende hem heerlyke lofspraken wegens zyne standvastigheit. Hy noemt hem zeer heilige bisschop, en kardinaal der kardinalen. Zyn geschenk was dodelyk voor *Fischer*, en niets vertoorde den koning meer dan dit. Deze kerkvoogdt betuigde echter zyne onschuld in dit geval, en zeide, dat byaldien die hoedt aan zyne voeten gelegen hadt, hy zich niet zou verwaardigt hebben den zelve op te rapen, om hem op zyn hoofd te zetten. Doch de koning geloofde, dat het van een gevaarlyk gevolg zou zyn te dulden, dat de paus, die hem kwam in den ban doen, door diergelyke beloningen de wederpanningheit zynen onderdanen aankweekte. Het was daarom, dat hy aan de rechtters beval de veroordeeling te verhaften, welke hy deedt uitvoeren op de wyze als wy verhaalt hebben.

Na de doot van *Fischer* kwam 'er een brevet van den paus in het licht, het welk hem onschuldig en *Hewik* den VIII voor een ketter verklaarde. Men maakte daar tegen een hevige antwoordt, het welk men den bisschop van Winchester toeschryft. Men deedt daar in zien de onrechtvaardigheit der beschuldiging van ketter tegen een vorst, die alle de leertukken van de Roomfche kerke behieldt, en men zeide, dat het oplopendheit was, de welke een zo lasterlyk brevet hadt doen vervaardigen.

Op den 3 July daar aan volgende wierdt *Morus* veroordeelt tot de zelve straffe als *Fischer*, en de koning bewees hem ook de zelve gunst. Hy ontving de tyding daar van met zyne aangeborene kloekmoedigheit. Hy toonde niet alleen geen ontroering, maar hy deedt zelfs zyne blydschap doorftralen over eene doot, de welke, gelyk hy zeide, een einde stontd te maken van alle zyne rampen. Hy bragt deze blydschap zelfs mede op het schavot; en gelyk hy in zyn leven van een vrolyken aardt was geweest, kortswylde hy nog in de ure van zyne doot. De beul hem genadert zynde, om hem, volgens gewoonte, te bidden, om hem de daadt, die hy stontd uit te voeren, te vergeven; *Ik vergeefze u*, antwoordde *Morus* hem; *maar gy zult niet veel eer van uwe uitvoering hebben. Myn bals was kort genoeg, zonder nodig te hebben, dat men den zelve nog korter maakte.* Vervolgens het hoofd op het dodelyk blok gelegt hebbende, zeide hy tegen den fcherprechter: *Draag zorg om mynen baardt niet te raken, de zelve heeft nooit verradery gepieegt; waar op hy zyn gebedt hervatte; en eenige oogenblikken daar na sloeg hem de beul het hoofd af*.*

Dus geleken *Morus* en *Fischer* niet alleen malkander in vele zaken gedurende hun leven, zy waren daarenboven elkander gelyk in de omstandigheden van hunne doot, hebbende eene zelve straffe ondergegaan met de zelve standvastigheit, of veel eer met de zelve blydschap. *Morus* eindigde zyn leven in het drie en vyftigste jaar van zynen ouderdom; jaren, welke hy met meerere dan geluk hadt doorgebragt. Zyne vroomheit maakte hem vyanden aan het hof; maar hy wist zich door zyne gematigheit te stellen tegen de aanvallen van de fortuin, welker gunst en ongunst hy met gelykmoedigheit verachtte. Niets kon de gerustheit van zyne ziele ontroeren; hy leefde aan het hof zonder opgeblazenheit:

1534. Zyne doot. * *Detrahit Paulus de III* zendt hem den kardinaalshoedt in zyne gevangenis.

Brevet van den paus wegens zyne doot.

Veroordeling van *Morus*.

Des zelfs gerustheit.

Harbert.

Zyn vrolyk humeur op het schavot.

* op den den 6 July.

Lof van *Morus*.

1535. hy stierf op het schavot zonder flauwhertigheit.

Herbert Burnet le Grand. Eenigen merken hen aan als twee martelaren.

Gardiner neemt de party op van den koning tegen den paus.

Aanmerking over het doodvonnis van *Fischer* en *Morus*.

† *Solliciteur general.*

Over de doodstraffe van deze twee zo doerluchtige mannen wierden zeer verschillende oordeelen geveld. De eenen, die hen als twee martelaren aanmerkten, kregen den koning uit voor een ketter en wreedaardt. Op deze wyze spraken de medestanders van den paus, om dat hy zich zelven dus hadt uitgedrukt in zyn brevet. De anderen zeiden, dat de hardnekkigheid dezer twee wederspannige onderdanen den koning hadt genoodzaakt om een voorbeeld te geven van zyne rechtvaardigheid, om de zamenspanningen en verraderyen, welke men aan alle kanten maakte, uit te roeien. De bisschop van Winchester was van het getal der laatsten, en in de verdediging, de welke hy voor den koning opstelde, wierden de lasteringen van het hof van Rome krachtig wederlegt. Het is zeker, dat *Fischer* en *Morus* niet alleen betoonden, dat zy ingenomen waren met het gezag van den paus, en de onrechtmatigheid van de echtscheiding, maar dat zy zelfs traden in de party van de vyanden des konings. Wat ander oordeel kan men vellen van den omgang, welchen zy gehouden hadden met de nonne van Kent, en van het verzwigen van de gevaarlyke voorzeggingen dezer dochter, de welke *Henrik* met eene rampzalige doot dreigde? Waarom daarenboven de gemoederen gaande gemaakt door oproerige redenvoeringen, rakende de eeden der opvolginge, en de kerkelyke opperhoofdigheid, welke zy zeiden in gewisse niet te kunnen afleggen? Het Parlement en de geestelykheit hadt anders gevonnist; de wet, welke de eerste gemaakt hadt, verklaarde aan hoog-verraadt schuldig die genen, die aan den koning zouden weigeren den tytel van Hoofd der kerke van Engelandt. Ten anderen vergaf de koning hen hunne onvoorzichtigheit, of hunne zamenspanning in de zake der geestelyke dochter. Ondertusschen, in plaats van aan hem hunne dankbaarheid te betonen, bestreden zy zyn gezag in de kerkelyke regering, in de eerste vergadering, welke gehouden wierdt om daar van den eedt af te leggen. Wy hebben gezien, hoe onverzettelyk *Fischer* daar omtrent was. *Morus* was het niet minder geweest. Het is waar, dat hy in zyne eerste verhooring verklaarde, dat hy zich met deze zaak niet wilde bemoeien, zynde eeniglyk bedacht om te overdenken de doot van zynen Zaligmaer, en om zich zelven te bereiden om wel te sterven. Maar hy hadt verscheide malen aan *Fischer* geschreven, om hem te vermanen tegen te gaan die genen, de welke den eedt vorderden. Hy hadt ook, zo wel als deze kerkvoogdt, daar van gesproken, als van een zwaardt, aan beide zyden scherp. Hy hadt daar over een lang gesprek gehad met *Rich*, algemeen voorspraak †. Hy itemde wel toe, dat het Parlement recht hadt om een koning te maken; doch hy hieldt staande, dat het de macht niet hadt om aan dezen koning den tytel op te dragen van Hoofd der kerke van Engelandt. Men kan dan niet ontkennen, dat *Morus* en *Fischer* niet schuldig waren aan ongehoorzaamheit in eene zo tedere zake, en welke zulk een gevolg na zich sleepte. Aanden anderen kant kan men niet zeggen, dat 'er geen strengheit is geweest in hunne veroordeeling. Men ziet niet, dat zy sedert de kwydschelding, welke de koning hen hadt toegestaan, eene zamenzwering gemaakt hebben. Byaldien zy hunne tegenporreling toonden om den eedt volgens het voorschrift af te leggen, zy verontschuldighden zich wegens de zwargheit van hun gewisse, en boden aan een ander

ren voldoen den eedt af te leggen, om de kroonsopvolging te verzekeren. Hunne dienften, hun ouderdom, hunne waardigheid, hunne deugd, alles wilde, dat men hen in het leven spaarde; en byaldien zy niet onschuldig waren, ten minste waren zy niet schuldig genoeg om de doot te ondergaan. Het is ook geweest een vlek in de regering en den goeden name des konings, over welchen hy in zyne eeuwe gelastert wierdt, en de welke hem nog tegenwoordig bloot stelt voor de berispingen der nakomelingchap. Men kan echter zeggen, dat byaldien hy eene al te grote strengheit gebruikte, *Fischer* en *Morus* al te weinig gehoorzaamheit bewezen, en te ondankbaar waren tegen een vorst, die hen met weldaden hadt opgehoopt. Wy hebben dienstig geoordeelt, hunne voorvallen achtereen te verhalen, zonder dit verhaal af te breken door andere tusschenvallen, de welke gebeurden tusschen den dag van hunne gevangenneming en dien van hunne veroordeeling.

Wy komen nu weder tot de zittingen van het Parlement, het welk opgeschort was geweest. De zelve begonnen wederom in November des jaars 1534. Het was in deze maandt, en in de volgende, dat men de vaststelling van de kerkelyke opperhoofdigheid van *Henrik* voltooide, zodanig, dat de zelve niet weder kon beledigt worden. Het Parlement verklaarde terstondt, dat het hoognodig was, alle twisten in het toekomende te doen ophouden over den tytel van Hoofd der kerke van Engelandt, welchen de twee Huizen den koning hadden toegestaan. Het belaste derhalven, tot meerder bevestiging van dezen tytel, en om voor te komen, dat 'er ketteryen, dwalingen, of andere misbruiken in het koninkryk inslopen, onder begunstiging van scheuring, of vrygeestery, welke geen vier-schaar zou vinden om haar te betomen, door deze eeuwigdurende en onwederroepelyke wet, dat de koning, zyne erfgenamen en opvolgers tot het koninkryk van Engelandt zouden erkent worden voor opperhoofden van de kerke, en dat deze tytel zou gevoegt worden by de andere tytels van de Engelische kroone, om de zelve te genieten met al de eere, waardigheid, voorrechten, rechtsgebiedt, handvesten, gezag, vrydommen, en in het algemeen alle voordeelen, welke tot deze opperste waardigheid behoren. Dat ingevolg de koning, zyne erfgenamen en opvolgers in het koninkryk zouden hebben eene volle macht, om de kerken te bezoeken, de dwalingen en ketteryen te beteugelen, de misbruiken te hervormen, de ergernissen te verbeteren, en de verflauwing en verachting in den Godsdienst te straffen. Dat zy deze macht zouden oefnen uit hoofde van het kerkelyke en opperste gezag, het welk aan hunne kroon gehecht was; tot meerder eere van Godt, tot aanwasch van den Christelyken Godsdienst, en om de rust van den Staat te beschermen in de eenigheid van hare leden met hun hoofd, onaangezien alle voorgaande gebruiken, gewoonten, wetten, verjaringen † en alle andere zaken, daar tegen strydende. Deze wet was niet anders dan eene verklaring, of het gevolg van die gene, de welke in het voorgaande Parlement gemaakt was *

De koning wilde, dat de zelve door zynen Raadt zou onderzocht worden. De zelve verzekerde hem, dat de macht, welke het Parlement hem gaf, niet nieuw was, en dat de koningen, zyne voorzaten, de zelve geoeffent hadden voor dat het hof van Rome de zelve met geweldt

1535.

Dit is geweest een vlek in de regering des konings.

1534.

Herbert Burnet le Grand.

† *Præscriptions.*

* Zie het Parlement, gehouden in Januarij 1534.

Oordeel

van den

Raadt

des konings

over

deze

wet.

1534

weldt naar zich hadt genomen. Hy wilde mede weten de gevoelens van zyne bisschoppen, de welke vergadert zynde, om daar over te raadslagen, besloten, dat de paus geen wettige macht hadt in het koninkryk. Dit was het gene de Raadt en de kerkvoogden reets beslecht hadden drie jaren te voren *. De hogescholen en geestelyke huizen gaven mede hunne onderrechtingen, overeenkomende met de wet van het Parlement: vele boeken kwamen in dezen en in de volgende jaren in het licht, niet alleen in Engelandt, maar ook in vremde landen, ter verdediging van het recht der koningen, en van het opperste gezag, het welk zy hebben in de regering van de kerk. De alleraanmerkelykste zyn die van de bisschoppen van Hereford en van Winchester, van de welke wy boven gewag hebben gemaakt †. Een ander boek was voor alle deze uitgegeven, onder den tytel van: *de macht der Christen vorsten over de kerken binner koninkryken, tegen de dwingelandy van den paus*. Men zeide in deze geschriften, dat het waarachtige middel om de vrede en de zuiverheit van den Godsdienst te bewaren, was de zorge voor den laastten aan de vorsten over te laten, also de zelve de macht in handen hadden om zich te doen gehoorzamen, en de welke daarenboven de hoogste belanghebbers waren om te beletten, dat hunne staten niet ontruft wierden door scheurmakers, en door ketters.

* in den
jare
1531
Herbert
Burnet
Gevoelens der
hogescholen
en kloosters

† Zie het
Parle-
ment, ge-
houden
in Janua-
ry 1534

Ver-
scheide
geschrif-
ten tot
verdedi-
ging van
dezen
eerzaam.

Het
Parle-
ment
heroe-
nigt aan
de ko-
ninklyke
inkom-
sten de
tienden
en eerste
jaarlyk-
sche in-
komsten
der ker-
kelyke
ampten
Anna-
ten.
† De rid-
ders van
Maltia

Andere
wetten
van het
Parle-
ment

Het Parlement maakte in het vervolg eene andere wet, de welke sproot uit de eerste. Het besloot, dat de koning, om zyne kerkelyke oppermachtigheid, te verdedigen zou genieten de inkomsten, de welke tot deze waardigheid behoorden. Onder dit getal stelde hy de eerste jaren inkomsten van alle kerkelyke ampten, en de tienden, zonder daar van de ridders van St. Jan van Jeruzalem † uit te sonderen. De geestelykheit, die verblyd was geweest wegens de vernietiging der eerste jaren inkomsten, wanneer men de zelve den paus ontnomen hadt, was niet vergenoegt de zelve herstelt te zien ten voordele des konings. Ook hadt men de zelve niet aantsonts doen weten, dat men dit voornemen hadt. Men liet hen zich eenigen tyd vermaken met het genoegen, het welk zy hadden van de kerk van deze schatting bevryd te zien. Doch Henrik, zyn gezag tegen den Roomschen stoel bevestigende, deedt de rechten op zich zelve overdragen, na der zelve macht te hebben vernietigt, en het Parlement was niet kwalik in zyn schik hem te vergenoegen ten koste der geestelykheit.

Het bevestigde door eene andere wet het voorschrift van den eedt, rakende de opvolging. De twee Huizen hadden den zelve afgelegd in de voorgaande zittingen: doch zy hadden gene staatswet, de welke het voorschrift goedkeurde. Het Parlement verklaarde dan, dat men het zou volgen, op de straffen, by de wet vastgesteld.

Door een ander besluit verklaarde het schuldig aan hoog-verraad alle de genen, die door hunne redenen, of door hunne daden, toeleg zouden maken op den geheiligden persoon des konings, der koninginne, zyne wettige gemalinne, of hunne kinderen, en die onderstaan zouden, de waardigheid en de tytels daar van te betwiffen, of te verminderen.

Het verklaarde ook, dat de verraders niet zouden kunnen genieten het recht der vryheden, welke in het koninkryk gevonden worden, en dat, in welke plaats zy zich begaven, zy onderworpen zouden zyn aan de strengheit der wetten.

Het maakte eene andere wet, de welke afzon-

derlyk het prinsdom van Walles betrof. Het was derwaarts dat zich vele booswigten heen begaven. De beroerten der voorgaande regeringen hadden een groot getal struikrovers en moordenaars voortgebracht, de welke de vlucht namen op de landen der grote heeren van het landschap, de welke grote voorrechten hadden. Het Parlement besloot, dat men hen daar zou vervolgen, en in het volgende jaar vereenigde het zelve het landt van Walles, dat tot nog toe eene prinsdom op zich zelve was geweest, aan de kroon van Engelandt.

Men sprak van, in navolging van de eerste kerk, ook aan te stellen bisschoplyke stedehouders *, en der zelve getal, gezag en voorrechten te regelen. Dit wierdt naderhandt gedaan. Men benoemde zes en twintig van deze stoelen namentlyk Thedfort, Ipswich, Colchester, Douvres, Gifford, Southampton, Tauthon, Schafsbury, Gloucester, Schrewsbury, Bristol, Penreth, Bridgewater, Nottingham, Grantham, Hull, Huntington, Cambridge, Pereth en Barwyk, St. Germain in de provincie van Cornwall, en het eilandt Wight. Om deze stoelen te vervullen moest de bisschop van het bisdom voor ieder stoel den koning twee personen aanbieden, de welke daar eenen van verkiezen zou, die in het vervolg ingewyd zou worden door den aartsbisschop van die provincie. De stedehouder kon daar na zyn rechtsgebiedt oeffenen, volgens de macht van den bisschop van het bisdom: doch zyn gezag duurde niet langer dan het den eersten behaagde. Men twyffelde niet, dat dit was de order der oude koorbisschoppen †, al ingesleelt voor de kerkvergadering van Niceen, en de welke vele eeuwen duurden. Men geeft zelfs voor, dat zy in Engelandt altydt geweest zyn, hoewel onder andere benamingen; dat de abten, of andere ryke geestelyken, aldus deze waardigheid hadden verkregen, en dat zy een gedeelte der bisschoplyke bedieningen waarnamen in de bisdommen van eene te grote uitgestrektheit, of door den bisschop verwaarloofte. Dat zodanig waren de abt of de prior van Tame; *Robert Kingb*, abt van Ofsney, en *Thomas Cornish*, die in het landschap van Walles woonde, en die de order opdroeg in de plaats van *Fox*, wiens ampten hy in die plaats bekleedde, terwyl de andere de zelve oefende in de bisdommen van Exester en van Wels (a).

Voor dat het Parlement scheidde besloot het aan den koning te geven onderstandt, welken hy sedert twee jaren niet ontfangen hadt. Die genen, de welke het geven van dezen onderstandt voorselden, vertoonden de verplichting, de welke Engelandt aan hem hadt van wegens de diepe vrede, welke hy het zelve deedt genieten, en in welke de natie veiligheid vondt en overvloedt; waar by zy nog voegden de onkosten, welke hy gedaan hadt tot het voeren van de oorlogen in Schotlandt en in Ierlandt, tot de versterking van Calais, en de haven, welke hy te Douvres deedt vervaardigen. Men verhefte ook de zorgen, welke hy droeg om de Ieren beschaafder te maken, een dom en woest volk, en om hen te verplichten zich de wetten te onderwerpen. Men voegt daar by, dat deze vorst, niet vergenoegt de Engelschen, gedurende zyne regering, gelukkig te maken, daarenboven ook trachtte, met oneenigheden voor te komen, het geluk daar van na zyne doodt te verzekeren. Men besloot, dat zo veel genegenheit aan de zyde van

N n 3

(a) *Harnet* zegt, dat 200 jaren voor de hervorminge het gebruik der bisschoplyke stedehouders altydt in Engelandt in zwang is geweest.

1534

Herbert
Burnet.
Zie ook
zyne
verzameling
* *Suffraganen*
Aanstel-
ling van
bisschop-
lyke ste-
dehou-
ders.

† *Chor-
episcopi*

Onder-
standt
den ko-
ning toe-
gelaan-

1534

* Zy wierden veroordeelt om het hoofd te verliezen door het Parlement, in het volgende jaar geboort. *Herbert.* De koning doet den naam van den paus uitwischen uit de kerkboeken, en dien van bisschop van Rome in de plaats stellen.

Herbert
Eurmet
1529.
1530.
1531.
1532.

Morus
hadt de
Protes-
tanten
vervolgt.

Streng
plakkaat
tegen die
genen,
die hun-
ne boe-
ken in-
bragten.
Ver-
scheide

den vorst eene gelyke erkentenis verdiende aan de zyde der onderdanen. De koning van zyn kant, om de mildadigheid van het Parlement te erkennen, stont eene algemene vergiffenis toe aan alle de genen, die tot nog toe wederpanning geweest waren tegen de wet van den eed, en van de opperhoofdigheit. *Morus* en *Fischer*, de welke toen nog niet veroordeelt waren*, wierden daar van uitgesloten, en dit Parlement verklaarde hunne goederen verbeurd. Het verklaarde ook openstaande de geestelyke ampten der vyf andere kerkelyken, *Edward Plummer*, *Nikolaas Wilson*, *Edward Posvel*, *Rykaard Fetberstone* en *Myles Willys*, die geweigert hadden, volgens het formulier den eed af te leggen.

Het staatsbesluit van opperhoofdigheit in de kerk dus plegtiglyk bekrachtigt zynde, dacht de koning nergens op dan om de zelve door het gehele koninkryk valt te stellen, door afkondigingen, welke de priesters daar van na hunne termoeenen in de kerken moesten doen, hen bevelende het volk tot waarnemingde daar van te vermanen. Hy wilde ook, dat men de jeugt in de scholen daar omtrent zou onderrechten, ten einde om haar by tyds dit gevoelen in te prenten; en om geen bewys van de pausselyke macht meer over te laten, belaste hy den naam van paus in de kerkboeken uit te doen, en dien van bisschop van Rome in de plaats te stellen. Het was alstoen, dat hy zich door de bisschoppen den eed deedt afleggen, van welken hy een afschrift hadt gezonden aan het Lagerhuis des Parlements, te zamen geroepen in het begin van het jaar 1532, alwaar wy het verhaalt hebben. Men zegt, dat de bisschop van Winchester de opteller daar van was. Dus zullen wy dezen vorst voortaan zien regeren al zo oppermachtig over de geestelykheit, als over het volk van zyn koninkryk, zonder zyn gezag met iemandt te delen, maar het zelve mischien met al te veel geweldt gebruikende.

Voor dat wy de byzonderheden der omwentelingen, welke de twisten over de opperhoofdigheit in dit laatste tydbestek der regering van *Henrik* veroorzaakten, moeten wy eerst zien, welke voortgangen de blydenis der Hervormden in Engelandt hadt; alwaar zich de zelve velligde onder de begunstiging dezer verschillen.

De strengheit, welke men tegen de hervormers oeffende, belette hen niet hunnen Godsdiens voort te planten. Ten anderen verschafte de zaak der echtscheiding hen een soort van stilstand van wapenen. De koning was in zyn schik, als hy den paus ongerustheit kon verwekken, duldende, dat des zelfs bestryders in Engelandt kwamen, en de geestelykheit dorst hen niet vervolgen, uit vreeze van den koning te mishagen. Daarenboven maakte *Wolfey*, die altoen alles vermogt, weinig werk van de Lutherfchen te vervolgen, naardien hy de zelve aanmerkte als de geestelroede der monniken, welke hy haatte. Doch na zyne ongunst volgde *Morus* hem op, en deze laatste, een geslagen vyandt der Protestanten zynde, vorderde van den koning de uitvoering der plakaten tegen de ketteren. De koning stont hem zynen eich toe, en liet een streng gebodt afkondigen tegen die genen, de welke verbodene boeken in Engelandt zouden brengen, of by welke de zelve zouden gevonden worden. Deze strengheit belette niet, dat 'er dagelykch eene doorglipten. Dan zag men eens voor den dag komen eene verhandeling tegen de buitensporigheden der geestelykheit: dan eens een ander tegen de bedevaar-

ten, de aanroeping der Heiligen, de H. overblyfselen, den beeldendienst, en de verdiensten der goede werken. De schryvers zelf kwamen te voorichyn, en predikten openbaarlyk, dat het was het gelove in *JESUS CHRISTUS*, en de gehoorzaamheit des Euangeliums, de welke zo wel de gehele bezigheit der Christenen, als de eenige grondt van hunne zaligheit was. De voornaamste dezer leeren waren *Tindal*, *Joy*, en *Constantin*. De eerste hadt het Nieuwe Testament in het Engelsch overgezet, en dit boek was terstont in handen van het volk, zonder dat het daar eene misdaadt van maakte: doch de geestelykheit kwam op de been, en beklagde zich, dat de overzetting valsch en vol gebreken was. *Tonstal*, bisschop van Londen, een kerkvoogdt van een gematigden geest, wilde niet, dat men tegen iemandt geweldt zou plegen. Hy nam het besluit om te beletten, dat 'er geen groter getal afdrucken binnen het koninkryk kwam, zonder daar toe eenig ander middel te gebruiken dan zyne beurs. Deze boeken kwamen van een Engelsch koopman, genaamt *Pacquinton*, te Antwerpen woonachtig. *Tonstal* als toen in Vlaanderen zynde, deedt hem opzoeken, en kocht van hem alle afdrucken, die hy hadt. Hy deedt de zelve naar Londen brengen, alwaar zy verbrandt wierden in de straat, genaamt *Gheapside*. Dus meende hy door een yver, waar toe weinig geestelyken bekwaam zyn, de deur te sluiten aan de hervormers, niet ten koste van hun leven, maar met zyn eigen geldt. Voor dat men deze afdruckels verbrandde, deedt men aan den koning een verhaal van de zaak, en men redentwistte voor en tegen de Engelsche overzetting in zyne tegenwoordigheit.

De genen, die de zelve veroordeelden, zeyden, *dat men gene voorzorgen genoeg kon nemen om te beletten, dat een boek, zo gevaarlyk door het misbruik, dat men daar van maakte, niet viel in de handen des volks. Dat 'er een oneindig getal van dwisere plaatsen, boven het bereik van het gemeen, in waren, en aan welke het zelve eene valsche uitlegging gaf, en dat daar uit de ketteryen ontstonden. Dat deze overzetting vol van zulke verkeerde uitleggingen was, en dat daarenboven de allernaauwkeurigste de menschen niet konden bevyden van verleiding over vele plaatsen, welke zy opnamen in een zin, srydig tegen den geest der kerke, de welke die der Schrifture was. Dat deze geest het leven gaf, in plaats dat de letterlyke zin, kwalik verstaan zynde, onseilbaar de dootd aanbragt. Dat het derhalven de kerk was, tot de welke elk geloovige zyne toevlucht moest nemen, om aangaande zyn gelove onderrecht te worden. Dat het aan de zelve stont het ware verstandt van den heiligen text te geven, en dat men uit vreeze, van den zelve te verliezen, met gene andere godspraken moest te rade gaan, welke men niet verstont, of welke men kwalik begreep. De anderen zeyden in het tegendeel, dat al deze zwaarigheden zo gevaarlyk niet waren, als die gene, de welke eene verwarde, of eene slechte kennis van het gelove veroorzaakt, alzo men, niets ziende door zyne eigene verlichtinge, zich blindelings liet leiden door gidfen, die het zo wel op een ongebaanden weg, als de gebaande wegen der waarheit konden brengen. Dat het, om het gelove te verzekeren, nodig was, dat het zelve een Goddelyk beginsel hadt, het welk niets anders kon zyn dan de Heilige Schrift zelf, en niet de kerkelyken, menschen, onderworpen om zich zelve te beatriegen, gelyk de anderen. Dat derhalven het Christelyk gelove zyn gezag van de heilige Schrift, en niet van de kerk moest ontfangen. Dat men ook door het lezen*

1530.
traktaten in het licht gebracht tegen de buitensporigheden der geestelyken, en tegen de leerstukken der Roomsche kerke. Predikantien der Protestantische leerars. Overzetting van het N. T. in het Engelsch door *Tindal*.

Tonstal verhindert, dat de afdrucken niet verspreid worden. Zy worden in de grote straat te Londen verbrand.

Verdediging der anderen.

van

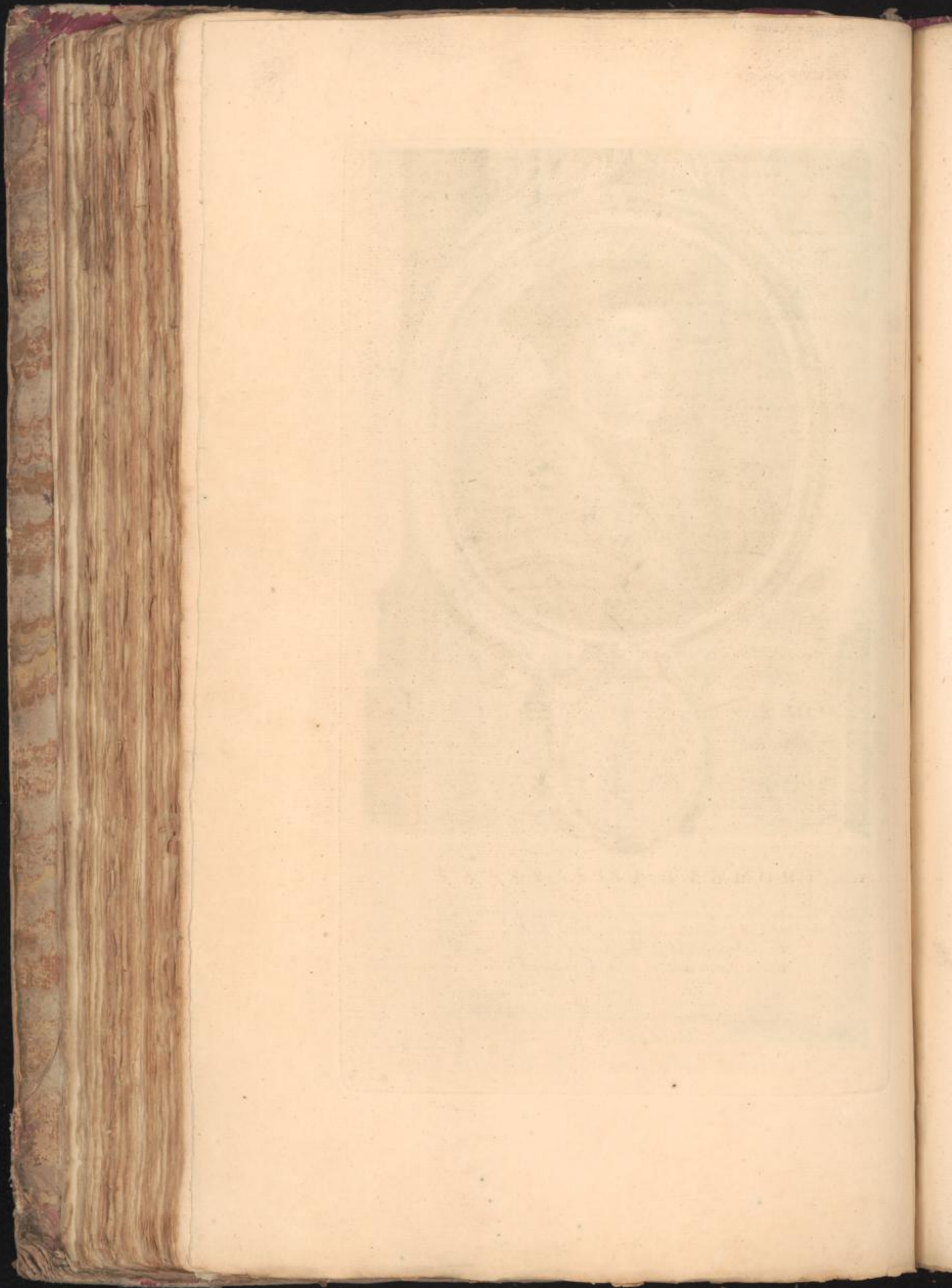

CROMWEL, VICEGERENT.

*De fils d'un maréchal, qui l'eût jamais pu croire!
Je me vis tout d'un coup Vicegerent du Roi.
O vous qui souhaitez une semblable gloire,
Voulez vous l'habiter au même prix que moi!*

Alexander Wolff pinx.

Pitaut Sculp.

1530. van dit Goddelijke boek ontdekte de dwalingen, de welke het Roomsche Hof hadt ingevoerd, met hier iets by, en daar iets af te doen, om zyne gewoelendary te flaven. Dat met deze hulp het koninkryk zyne vryheit begon weder te krygen, hoewel de halfsterrigheit van sommigen dagelykch nieuwe hinderpalen tot eene veel groter hervorminge zou maken.

De koning gehooft hebbende de redenen der twee partyen, zeide, dat hy niet goed vondt, dat onder voorwendfel van gevaar, dat 'er voor eenigen mogt wezen, de anderen zouden verftoken zyn van een boek, het welk de verborgendheden van hunne zaligheit behelste, en de springbron van hunne vertrooffinge was. Maar men beloofde, dat men aan eene netter overzetting zou doen arbeiden. Dit was de uitvlucht, welke de geestelykheit uitvondt. Onder deze voorwaarde stont de koning toe, dat de overzetting van *Tindal* zou verbrand worden. Daar kwam

aanstonts eene tweede vertaling van den zelve man te voorfchyn, de welke, gelyk men zeide, zeer blyde geweest was, dat de afdrucksels der eerste verkocht waren, om gelegenheit te hebben van eene tweede, veel netter dan de eerste, te bezorgen. De zelve wierdt afgekeurt, en, gelyk de eerste, verworpen.

Warham, aartsbiffchop van Kanteberg, *Thomas Morus*, nieuwelingsvoorzien met het kancelierschap, en de biffchop van Londen, bygestaan door vele Godgeleerden, vertoonden aan den koning de ongemakken, welke men te vrezen hadt, als men het lezen vanden Bybel toefstont; eene zaak, die gansch niet noodzakelyk, maar in het tegendeel zeer gevaarlyk was. Dus wierdt het volk berooft van de hope, welke men het zelve hadt gegeven van eene nieuwe overzetting, en de geestelykheit stelde de belofte, welke zy daar omtrent gedaan hadt, te loor.

Daar kwam wel haaft een ander boek te voorfchyn, onder den tytel van *Smeekfchrift der armen*. De maker van het zelve, zynde een Rechtsgeleerde, hadt het voornamentlyk gemunt op de luiheit der monniken, en de gierigheit der geestelykheit, aan welke hy de uitvinding van het vagevuur toefschreef, het welk hy wilde vernietigen. *Anus van Boulen* liet dit gefchrift den koning zien, die daar over voldaan was, en die belotte, dat men den fchryver deswegen moeide. *Morus* maakte daar een antwoordt tegen, het welk voor tytel hadt: *Smeekfchrift der zielen in het vagevuur*. Hy deedt de zielen der verftorvene vaderen opkomen, die hunne kinderen bezwoeren om niet te dulden, dat men hen de verkwikking ontnam, welke zy verkregen van de zielmissen der monniken (a). Hy gaf ook voor, het vagevuur uit de Schrifture en uit de overlevering te bewyzen. Zyn fchryfstyl was fraai; hy gaf een angenamen zwier aan zyne gedachten, en zyne edeleenatuurlyke welsprekenheit, kortom alles behaagde grotelykch. Dus wierdt zyn boek wel ontfangen. Nochtans bleef het niet onbeantwoord. *Jan Frith* wederleide dit werk en eenige andere van de zelve natuur. Ons voornemen is niet alle deze twiffchriften hier aan te halen: wy fpreken daar alleen van voor zo verre als het nodig is, om daar van een rechtmatig denkbeeld te geven.

Men ging eindelyk van twiffchriften tot doodstraffen over. Gelyk de meeste Hervormden eenvoudige lieden waren, nog niet ter dege in hunnen Godsdienst onderwezen, dus waren 'er velen, die afzwering deden, bewogen veel eer door de

vreze voor het vuur, dan overtuigt door de kracht van redenen. Daar waren 'er eenige, die zich liever wilden laten verbranden, dan hunne belydenis afzweren. *Hilton*, vikaris van Maidston, en *Bilney* waren van dit getal. De laafte hadt afzwering gedaan; maar federt berouwde het hem, en hy wierdt ten vure gedooft. *Parker*, die naderhandt aartsbiffchop van Kanteberg was, verhaalt, dat hy gezien hadt, dat wanneer hem zyn vonnis wierdt voorgelezen, hy het lezen daar van zonder beweging, en zelfs met blydschap hadt aangehoort. Hy voegt daar by, dat hy naar de ftrafplaats gaande dikwils deze woorden uitprak: *Al moeft gy door het vuur gaan, gy en zult niet verteert worden*. Eindelyk zegt hy, dat *Bilney* de dooft leedt met de standvastigheit van een bloedgetuige; dat hy zelfs aan het volk, dat daar tegenwoordig was, de monniken aanbeval, welke men wegens zyne dooft befehuldigde, en dat hy hen daar van bevrydde.

Richard Byfield, geestelyke van Edmond-Roi, hebbende, gelyk *Bilney*, afzwering gedaan, hadt, gelyk hy, berouw, en onderging ook de zelve straffe. *Jan Tewksburies*, ambachtsman van Londen, wierdt veroordeelt in het huis van den kancelier *Morus*, door den mond van *Stokesley*, naderhandt biffchop van Londen, door verplaatzing van *Tonstal* in het biffdom van Durham. Twee mannen en een vrouwsperfoon wierden ook te York verbrand. Het Lagerhuis klaagde aan den koning over deze halsstraffen. Hunne klagten wierden niet gehooft, en de kerkelyken, die zich nog niet dan tot lieden uit het gemene volk gekeert hadden, taften eindelyk den adel aan, in den perfoon van *Jakob Bainham*. De kancelier deedt hem geesselen in zyne tegenwoordigheit, en zondt hem naar den Tour, alwaar men hem op den pynbank leide, om hem te noodzaken te befehuldigen die genen van zyne nabuurfchap, de welke de nieuwe lere volgden. Hy noemde niemand, maar hy deedt afzwering. Kort daar na berouwde het hem, en men maakte zyn vonnis van nieuw op. Hy wierdt veroordeelt om verbrand te worden, en het vonnis wierdt uitgevoert. Men befehuldigde hem van drie dingen: I. Dat hy ontkende de lighamelyke tegenwoordigheit in het Sakrament van het Avondmaal. II. Dat hy de aanroeping der Heiligen tegenfprak. En III. Dat hy gezegt hadt, dat *Thomas Becket*, welchen men *St. Thomas van Kanteberg* noemde, een vervloekte moordenaar was, indien hy zich niet bekeert hadt. Dit laafte was ook niet nieuw, en men ziet in het verhaal van de dooft van dezen kerkvoogdt*, dat vele leeraars van dien tydt, niet alleen in Engelandt, maar ook in Vrankryk, de zelve zaak hadden staande gehouden, welke men toen *Bainham* als eene hoofdmisdaadt toerekende. Het was kort na deze strafuitvoering, dat *Morus*, die de zelve bevolen hadt, zich onttreedt van zyn kancelierschap.

In het zelve jaar belafte de biffchop van Londen, dat het ligchaam van *Tracy* zou opgegraven worden, om dat hy by zynen uiterstewille verklaarde zyn vertrouwen op Godt te stellen, door de voorfprake van *JESUS CHRIS-TUS*, zonder toevlucht te nemen tot de voorbidding der Heiligen. Hy voegde daar by, dat hy gene giften maakte aan de kerk, en dat hy niet begeerde, dat men Godt voor zyne ziele zou bidden, doordien hy hoopte, dat de zelve, het ligchaam verlaten hebbende, in het Paradys zou opgenomen worden. *Parker*, geest-

1531. Men taft den Profestantschen adel aan. De kancelier verreeft het ampt van den beul.

1532. Men taft den Profestantschen adel aan. De kancelier verreeft het ampt van den beul.

* in de regering van *Henrik den II*, I Deel, fol. 570 col.

Ligchaamen opgegraven worden, om dat hy by zynen uiterstewille verklaarde zyn vertrouwen op Godt te stellen, door de voorfprake van *JESUS CHRIS-TUS*, zonder toevlucht te nemen tot de voorbidding der Heiligen. Hy voegde daar by, dat hy gene giften maakte aan de kerk, en dat hy niet begeerde, dat men Godt voor zyne ziele zou bidden, doordien hy hoopte, dat de zelve, het ligchaam verlaten hebbende, in het Paradys zou opgenomen worden. *Parker*, geest-

Gevoelen des konings. *Barnet*. Zie zyne Verzameling.

Tweede overzetting van den zelve.

De geestelykheit belet daar het gebruik van.

Herbert. *Barnet*. *Sanderus*, naar de overzetting van *Mastroux*. *Requell*. Tractaat tegen het vagevuur.

Antwoordt van *Morus*.

1531. *Herbert*. *Fox*. *Barnet*. Straffen der Profestanten.

(a) *Harnet* zegt, dat *Morus* dit gefchrift maakte in den jare 1519, voor dat hy kancelier wierdt.

1532. telyk rechter van Worchester, wierdt met de uitvoering belast; en hy deedt niet alleen het ligchaam weder opgraven, maar hy liet het zelfs verbranden. Hoe heftig de koning ook was, hadt hy echter een afgryzen van deze wreedheit, en deedt *Parker* daar over straffen, die veroordeelt wierdt in eene boete van duizend kronen.

1533. *Thomas Harding*, een gryzaardt, uit het landschap van Bukkingham, wierdt ook verbrand te Checham, de plaats daar hy woonde. *Frith*, die geschreven hadt tegen de wezentlyke verandering in het Avondmaal, wierdt veroordeelt door de bisschoppen van Londen, van Winchester en van Linkoln tot de zelve straffe, en eindigde zyn leven in het midden der vlammen, met eene blydschap, door zachtmoedigheid verselt, de welke op zyn aangezicht en in zyne woorden uitblonk, biddende Godt voor den priester, die hem naar de strafplaats geleidde, en hem voor een ketter en hondt uitscholdt. Een, genaamt *Huet*, wierdt met hem verbrand. De bewoordingen der veroordeeling, welke de bisschoppen uitpraken, verdienen hier verhaalt te worden. *Wy wenschen*, zeiden zy tegen den lyder, *zeer vuriglyk en door de ingewanden van JESUS CHRISTUS, dat de straf, welke u zo rechtvaardiglyk wordt aangedaan, zodanig gematigt zy, datze noch tot de uiterste strengheit, noch tot eene al te grote slapheit gaande, uwe ziel mag behouden, verdervende uw ligchaam, en datze ter zelve tydt zy een sebrick der ketters, de oorzaak van bunne bekeering, of het middel van bunnen ondergang, en de bandt eener volmaakte eenigheit onder de leden der Katholyke kerk.* Woorden, ontleent van die verschrikkelyke vierfchaar van het geloofsonderzoek, onder de welke een groot gedeelte der Christenheit zucht.

1534. De zaken van het hof bragten verandering in die van den Godsdienst. *Henrik* kwam met *Anna van Boulen* te trouwen; de paus hadt hem in den ban gedaan, byaldien hy *Catbarina* niet wederom nam, en de keizer, neef van de verftotene koninginne, was belast met de uitvoering van het banvonnis. Deze vorst, wiens bloedverwantschap hem in deze zake deel deedt nemen, dreigde in Engelandt over te komen, zo haast als zyne andere oorlogen zouden geeindigt zyn. Hy hadt daar toe twee waarfchynlyke voorwendfels, te weten de eer van den H. stoel, en die van zyne meestte beweegreden van. *Henrik* vondt zich dan genoodzaakt om te steunen op de vorften van Duitfchlandt, de welke tegen *Karel den V* verbonden waren, en in het Smalkaldifche verbondt te treden. Ten dien einde was het nodig, dat hy beloofde de halsstraffen tegen de Lutherichen te doen ophouden. Deze vorften, yverig voor hunnen Godsdienst, wilden met hem niet handelen, dan onder deze voorwaarde. Aan de andere zyde blies *Anna van Boulen*, nicuwe gemalin van *Henrik*, en meestresse van zyn herte, hem gevoelens van zachtigheit in voor den nieuwen Godsdienst, welchen zy heimelyk beleedt. Zy hadt tot hare aalmoezeniers verkoren *Sebaston* en *Latimer*, aan welke zy de bisdommen van Salisbury en van Worchester deedt geven, en deze kerkvoogden waren aan de zyde der hervorming. Dus bragt ze alles by om de zelve te begunstigen, en de vervolgingen der geestelykheit te doen ophouden.

Doch niets bevorderde de zelve meer dan het aanzien van *Cranmer* en *Cromwel*, de welke den geest des konings beftierden. Doordien deze twee mannen van de eene zyde de lospraken der

Protestanten, en van de andere de lasteringen der Roomfch-Katholyken over zich gehaalt hebben, is het dienftig hen te doen kennen. Van *Cranmer* hebben wy reets gesproken: wy zullen derhalven tegenwoordig maar nog een weinig voegen by het gene wy daar van gezegt hebben. De redenvoering van den kardinaal *Polus*, gelyk de zelve de vyanden van *Cranmer* zelve * die zo noemen, komt geheel op deze twee verwytingen uit, dat deze kerkvoogdt het gezag van den H. stoel hadt vernietigt, van welchen hy zyn aartsbisdom hadt, en dat hy door zyn vonnis de echtscheiding des konings hadt bekrachtigt. Dit is al de laster, welchen de Roomfche party tegen hem inbrengt: twee punten van Godsdienst en staatkunde, van welke iedereen oordeelt naar zyne vooringenomenheit. Het is zeker, dat *Cranmer* een bekwaam staatsdienaar, een groot staatkundige, misfchien een weinig al te openhertig, en van eene volmaakte voorzichtigheit was. Hy verkreeg daar door de gunft van zynen meester, de welke hy bewaarde midden in de beroerten van de feldzaamfte regering, die 'er ooit geweest is. Hy voegde by de kenniffe der staatkundige die der kerkelyke zaken, en onderschraagde de waardigheit van aartsbisfchop door eene grote arbeidzaamheit en door eene grondige geleerdheit. Doordien hy van de rechtzinnigheit van den Protestantifchen Godsdienst overtuigt was, wendde hy allen vlyt aan om den zelve te bevestigen. In dit voornemen maakte hy vele boeken, in welke hy byeen verzamelde de plaatfen uit de H. Schrift, en die der eerste kerkenleeraars, welke hy geloofde in zyn voordeel te zyn. By hunne achtbaarheit voegde hy zyne aanmerkingen en zyne redeneringen. Deze boeken zyn verloren, uitgenomen twee, de welke doen oordeelen van het verftandt en de kenniffe van den maker. Hy veroordeelde voor het overige de driftten der Hoogduitsche Godgeleerden, en keurde niet goed de regering der kerkelyken, ftellende al het gezag in handen der overheit. Misfchien was het door believendheit voor den koning: mogelyk ook, dat de geweldnaryen van de vierfchaar der bisschoppen hem een atkeer hadden gegeven, de welke hem in het andere uiterfte hadt gefort. Wat 'er van zy, zyn gevoelen beftondt in eene blote befchouwing, en men zag hem dit leerftuk niet ter oefening brengen. Voor het overige was hy zeer bemind van den adel, zynde hy ook zelf, volgens het getuigenis van eenigen, van eene zeer doorluchtige geboorte.

Cromwel in het tegendeel was van eene zo lage afkomst, dat zyn vader eene arme fmidt was, en om die reden gehaat by den adel, die zyne verheffing niet kon velen: doch een man van geest en kloekmoedigheit, en wiens neigingen alle edelmoedig waren. Dit bleek in de verdediging, welke hy ondernam van den kardinaal *Wolfey*, zynen gewezen meester, wien hy voor dat maal de eer en het leven bewaarde. In het begin hadt hy den degen gedragen, en zich bevonden by de plundering van Rome, wanneer het ingenomen wierdt door den konneftabel van Bourbon. Het was op zyne te rug komft van dezen tocht, dat hy zich in dienst van *Wolfey* begaf, die hem meer dan iemandt zynen huisgenoten beminde, gelyk hy ook zynen genegenheit het meefte waardig was, zo als hy betoonde door den gewigtigen dienst, welchen hy hem in zyne ongunfte bewees: eene daadt, de welke den koning zo behaagde, fchoon hy den ondergang van *Wolfey* mogt voorgenomen hebben, dat hy van dien tydt

1532.

1533. Aanhouding der doodstraffen.

Formulier der vonnissen van de bisschoppen.

1534.

Herbert Burnet

Anna van Boulen begunftigt de hervorming.

Cranmer en Cromwel zyn daar de twee

1534. hoorden van.

Hoednigheden van Cranmer. * La Grand.

Burnet, Cranmer een groot staatsdienaar.

Eengeleerd kerkvoogdt

Gematigt

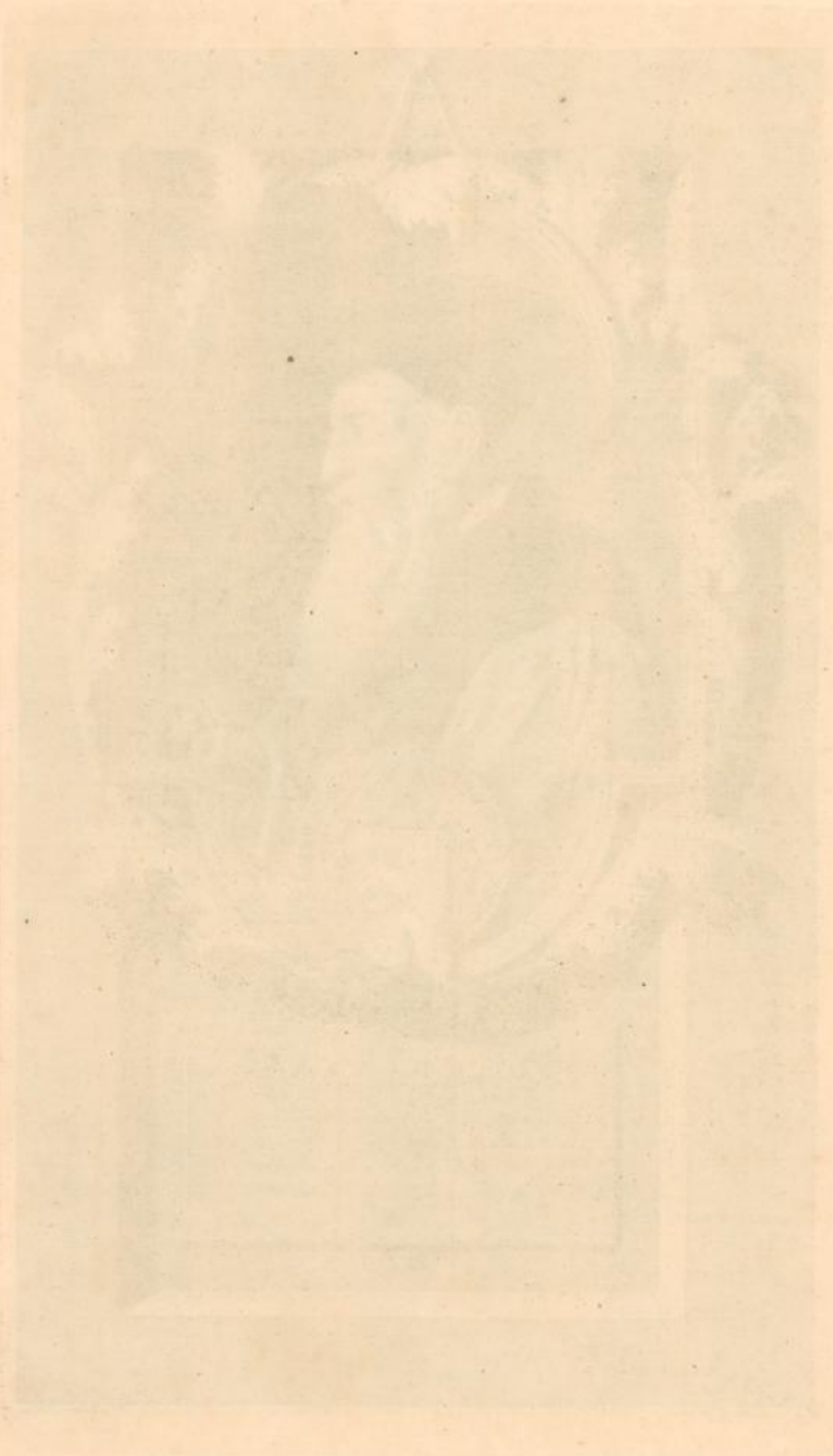
Herbert Bemind van den adel.

Afbeeldfel van Cromwel. Zyne geboorte.

Zyne edelmoedigheit.

Herbert Burnet LaGrand.

4
lit
di-
lin
er.
er
er

Abt' rander Wirff pinx.

P. G. Gouet. Sculp.

Hy
wordt
fled
ho
de
ning
en ei-
hongt
verfich
de an
re wa
digho
den

Geb
ken,
weico
zyne
andri
hem
fcluis
gen.

Hy f
den k
ning
in he
nitro
der
kloot

*D
toft
van
Sax
7
let
vo
kon

H
te
inf
ke
ho

I
r
v
o
v
A
h
v

1534 tydt af Cromwel aan het hof riep. Deze nieuwe gunsteling wierdt daar wel haast al zo vermogende, als zyn meester geweest was. *Henrik* maakte hem zynen stedehouder in het kerkelyke bestier van het koninkryk, vryheer, geheimzegelbewaarder, requestmeester, ridder van de koussebandt, graaf van Essex en grootkamerling. Deze waardigheden wierden hem opgedragen de eene na de andere: doch zo kort na malkander, dat men hem in minder dan vyf jaren met alle deze grote eerampten bekleed zag. Hy was zulks buiten twyffel aan de gunste van zynen meester verschuldigt; maar men kon niet geloven, dat een onderwerp zonder verdiensten zyn gezag zo ver zou kunnen brengen. De vyanden der hervorming verwyten hem zyne verwaandheit, zyne onwetentheit en zyne laste vleicry voor de opgeblazenheit des konings, welke hy ondersteunde, zeggende zy, tot zichte doen erkennen voor opperhoofd de kerk van Engelandt. Aan deze toegevendheit schryven zy toe al de vriendchap, welke de koning voor hem hadt, en alle de eerampten, met welke hy hem begiftigde. Zy beschuldigen hem ook vele kloosters te hebben verdorven, om dezen vorst te verryken met de inkomsten van de kerk, en de bisschoppen strengelyk gehandelt te hebben, de welke zich tegen zyn gezag aankantten. Hoedanig het voornemen van Cromwel ook geweest zy, het is zeker, dat hy den koning krachtig bystondt in het voornemen om de macht der monniken te vernederen. Zyne believendheit, of zyn yver deedt hem verkrygen het ampt van koninklyken stedehouder, of algemenen onderreгент, en het was voornamentlyk door zyne zorgen, dat *Henrik* zyne onderneming te boven kwam. Het is ook buiten twyffel dat het Lutherdom, van het welke Cromwel belydenis deedt, veel deel heeft gehad aan al het gene, dat hy verrechtte. Hy vereenigde zich met *Cranmer*, om dus te gelyk te werken tot de vaststellinge van de lere, welke zy beide omhelst hadden. Hy deedt alles, wat hy kon, om den koning, zynen meester, daar toe te brengen, en hy was het, die in het vervolg de oorzaak was van des zelfs huwelyk met *Anna* van Kleef, eene Lutherische prinsesse, en vermaagschapt aan de vorsten*, de welke aan het hoofd van die party waren. Voor het overige bleek het aan zyn gehele gedrag, dat hy den koning waarlyk beminde. Hy stondt des zelfs belangen met een onvermociiden yver voor; hy verzeckerde des zelfs leven door zyne waakzaamheit, en hy was de eerste, die de zamenzwering der wederpannigen ontdekte. Eindelijk, hy dacht niet, dan om hem te behagen, en gelyk hy hem met genegenheit diende, dus diende hy hem ook met vrucht. Men moet nochtans bekennen, dat hy zyne believendheit te ver trok, gelyk wy in het vervolg zullen zien.

Zodanig waren *Cranmer* en *Cromwel*, den nieuwen Godsdienst toegedaan, en op den geest des konings alles vermogende. Gedurende de gunst van twee zulke staatsdienaars, gevoegt by eene koninginne, die alstoen het hert vanden koning, haren gemaal, regeerde, al zo volstrekt, als deze vorst zelf zynen staat bestierde, kon het niet anders zyn, of de Protestantische Godsdienst moest grote voortgangen maken.

De zelve hadt echter aan de andere zyde zyne vyanden, de welke niet min machtig waren. De hertog van *Nortfolk* was aan het hoofd der zelve, oom van *Anna van Boulen*, en nochtans haar geslagen vyandt, zo wel als van de hervorminge, en dwarsbomende, zo veel hy kon, de voornemens van *Cromwel* en van *Cranmer*. Deze

hertog, uit een doorluchtig bloedt gesproten, was grootachtbewaarder; hy hadt den koning en den Staat aanmerkelyke dienften bewezen, en het geluk was hem altydt gunstig geweest. Ten anderen hadt hy voor *Henrik* eene volslage believing, en bekleedde de hoogste plaats aan het hof. Hy was een der eerste aanraders van de echtheiding en van de scheuring met Rome; doch hy was een vyandt van den nieuwen Godsdienst, zynde zo sterk aan den ouden verbonden, dat hy niet kon dulden, dat men daar de minste verandering in maakte. Hy hadt aan zyne zyde *Gardiner*, bisschop van *Winchester*, al zo goed een hoveling als hy, en hebbende den zelve haat tegen de hervorminge; vyandt daarenboven van *Cranmer*, welken hy of met verachtinge, of met afgunst aanzag. *Longland*, die biechtvader des konings geweest was, tradt in hunne party, en byna alle de bisschoppen vielen hen toe, zodanig, dat zy buitengemeen boven de Protestanten de meesters waren: doch het geluk van de eenen en van de anderen hing af van des konings welbehagen.

Cranmer en *Cromwel* deden derhalven hun best om hem te winnen: de hertog van *Nortfolk*, *Gardiner* en de meeste kerkvoogden gebruikten in het tegendeel hunne behendigheit, om hem te houden by het oude gelove. De eerste veritoonden hem, dat na de regering van den paus te hebben afgeschafft, men ook moest vernietigen de pausselyke instellingen, en niets anders voor geloofsartikels aannemen dan dat gene, het welk gegrond is op de H. Schrifture en op de overlevering van de eerste kerk. Zy voegden daar by, dat men zich gene angstvalligheit des gemoeds moest maken wegens de tegenwerping van die genen, de welke zeyden, dat eene byzondere kerk geen recht hadt om uitspraak te doen over het algemeen gelove. Dat deze tegenwerping ydel was, doordien het onmogelyk was eene algemene kerkvergadering te hopen. Dat het Christendom door verscheide meesters verdeelt was, die de een niet wilden wyken voor den anderen, zodat de zelve niet kon byeen geroepen worden door het gezag van een oppervorst, gelyk het oudtyds was door dat van den Roomschen keizer. Maar dat 'er, by ontsteltenisse van eene algemene kerkvergadering, nog eene van een byzonder volk was, dat machtig ware, en dat men van deze laatste vele voorbeelden hadt, de welke de ketterzen hadden veroordeelt, of de misbruiken verbeterd. Dat de Protestanten van *Duitschlandt* sedert tien jaren te vergesich gewacht hadden naar eene algemene kerkvergadering, welke men hen beloofd hadde, dat daar tegen gedurig onoverkomelyke zwaarigheden opkwamen, en dat, byaldien de koning de twisten wegens den Godsdienst bevredigt wilde zien, by eene vergadering der geesteliken van zyn koninkryk moest byeen roepen, in welke hy moest voorzitten, en in welke men moest overeenkomen wegens de zaken van den Godsdienst.

De koning wilde breder verlicht zyn omtrent de achtbaarheid der kerkvergaderingen, zo algemene, als nationale, en van het recht, het welk de keizer voorwendde te hebben om eene algemene kerkvergadering te beroepen. Hy raadpleegde daar over de geleerdste kerkvoogden van zyn koninkryk, die hem hun antwoordt bygeschreeft gaven, waar van men het oorspronkelyke bewaart heeft. De eene geloofden, dat het zamengesteld was in den jare 1534; anderen verwierpen het verder, en doen het niet voor den dag komen dan in den jare 1540. Het wezentlykste, het welk het zelve behelst, bestaat hier in, dat de vier eerste algemene kerkvergaderingen, zo eerwaardig voor de gehele kerk, door de heiligheit barer wetten, de welke alleen de zuiverheit des geloofs

De koning wil verlicht zyn omtrent het gezag der kerkvergaderingen.

De voornameste vyanden der hervorming. A beeldsel van den hertog van

1534, *Nortfolk*, die daar van het hoofd is.

Hy wordt ondersteunt door *Gardiner* en *Longland*.

Reilenvoering van *Cranmer* en *Cromwel* tot den koning, om hem de hervorming aan te raden.

De koning wil verlicht zyn omtrent het gezag der kerkvergaderingen.

De koning wil verlicht zyn omtrent het gezag der kerkvergaderingen.

De koning wil verlicht zyn omtrent het gezag der kerkvergaderingen.

De koning wil verlicht zyn omtrent het gezag der kerkvergaderingen.

De koning wil verlicht zyn omtrent het gezag der kerkvergaderingen.

1534 loofs en der zeden ten doelwit hadden, byeen geroepen waren door de Roomsche keizers, de welke als toen regeerden over het grootste gedeelte der Christen wereld. Dat verscheide kerkvergaderingen sedert gebonden waren, op de zelve wyze, tot dat de pausen, misbrukende de zwakheit der keizoren, zich het recht, om deze vergaderingen byeen te roepen, aanmatigden. Dat het oude keizerrijk niet langer bestondt, en dat 'er alleen eene slaauwe vertoning in een klein gedeelte van Europa van overig was, welke bare heerschappy niet uitstreckte over de staten der andere vorsten, die oppermachtig waren, elkin zyn koninkryk. Dat de keizer, zich besloten vindende binnen de palen van het Duitsehe keizerrijk, aldus niet bevoegt was kerkvoogden byeen te roepen, die zich buiten zyne staten bevonden. Dat zo eene vergadering niet kon geschieden dan met eene eenparige toestemming van alle de Christen vorsten, of ten minste van de meesten, bezielt met een warachtigen yver, en eene ongeveinsde liefde, de welke zonden overeenkomen wegens eene plaats, niet verdacht, en die niets anders zouden beoogen dan de betwaring van het geloof, en die door diergelyke beweegredenen alle de anderen zouden opwekken, om met hen aan te spannen tot zulk een heilig werk. De schryvers van dit geschrift merken ook aan, dat men daar in niet hadt dan de bisschoppen en de priesters, die eene beslechtende ft m hadden in de aloude kerkvergaderingen. Het was ondertekent door den aartsbischop van Kantelberg, en door de bisschoppen van Londen, van de Baden en Fonteynen, en van Ely.

Aanmerkingen, welke Craumer voegt by dit gevoelen.

Craumer voegde daar nieuwe aanmerkingen by, volgens de redenvoering, welke hy daar over deedt in het Hogerhuis der geestelykheit, van welke men het handschrift bewaart heeft. Hy zeide, Dat het Roomsche hof zorgvuldig geweest zynde om de schriften der ouden, de welke het zelve van geweldenary zonden overtuigt hebben, zoekt te maken, men werk hadt om zyne bewyzen tegen het zelve te slaven. Dat de naam van algemene kerkvergadering niet afkwam noch van het getal, noch van de macht der kerkvoogden, maar van de natuur der uitspraken, wanneer de zelve zodanig waren, dat de gehele kerk de zelve ontfing, en van het opontbodt, het welk de keizers oudtyds deden tot deze vergaderingen, de welke voor het overige niets minder waren dan vergaderingen van de algemene kerke. Dat, by voorbeeldt, de kerkvergadering van Niceen, alwaar zich byna gene kerkvoogden bevonden, dan die van Egypten, van Griekenlands en van Asie, meer voor algemeen doorgaat, dan die van Rimini, alwaar nochtans een veel groter getal van bisschoppen tegenwoordig was. Dat, betreffende het hoofdt der kerkvergadering, de paus te vergeeffsch voorwendt, dat hy daar van het recht van den H. Petrus geerft heeft. Dat wanneer dit recht aan dezen Apostel by voorrang al boven anderen hadt toegekomen, het geen nochtans zo niet is, het al zo weinig overdraagbaar was, als dat van zyn Apostelschap. Dat byaldien het overbrengbaar was, het niet zyn zou dan aan de navolgers van des zelfs gelove, en niet alleenlyk aan de opvolgers van zynen stoel: zo dat de vrage altydt daar wederom op aan zou komen, of de pausen het geloof van Petrus hadden. Dat het niet zeker was, dat deze opperhoofdigheit ooit vast was geweest aan den Roomschen stoel, en dat, byaldien zulks was, de zelve niet herroepelyk was, en dat zy altydt zou afgehangen hebben van het gelove dezer pausen. Dat Gerlon, een besaamd schryver*, aangewozen hadt, dat men de pausen zeer wel kon missen; dat die genen, die vol gebreken waren, gericgaards, geestelyke amptverkopers, godlozen, door de kerkvergaderingen moesten worden afgezet, wel

*Zie zyn geschrift aangaande het gezag van den paus.

1534 verre van in de zelve voor te zitten. Dat, volgens de kerkvergadering van Basel, de paus niet is de stedehouder van JESUS CHRISTUS, maar van de kerke, aan welke by bygevoig rekenschap schuldig is van zyne daden. Dat eindelyk al dat gene, het welk de paus zou kunnen eischen, zou zyn in deze vergaderingen voor te zitten, niet aldaar wettent te geven, noch daar de besluiten vast te stellen. Dat de oude kerkvergaderingen de goedkeuring der vorsten nodig hadden. Dat ten anderen bunne besluiten, om duchtig te wezen, moeten gegrondveft zyn op de H. Schrifture. Dat die genen, die daar van afgedwaalt zyn, wederlegt zyn geweest door anderen. Dat hoe algemeen zy mogten zyn, zy gene nieuwe geloofsartikelen kunnen maken, en dat eindelyk het gezag der algemene kerkvergaderingen een zeer teder stuk was. Dat deze vergaderingen alleen bestaan uit menschen, onderhevig van te kunnen missen, het zy door kwaadaardigheit, het zy door hoofdigheit, en dat het enkele woordt Gods zyn moet de zekere regel zo wel van bunne besluiten, als van het gelove van elk Christen. Dat, om weder te komen tot den paus, drie zaken bem moesten beletten in de algemene kerkvergadering voor te zitten, te weten zyne eenzydigheit, hebbende by reets het grootste gedeelte der vershilstukken, die daar moeten onderzocht worden, beslecht, en zyne onwettigheit, zynde niet het hoofdt der kerke, dan door een zich te onrecht aangematigden tytel, en zyne personele gebreken, de welke hem dit ampt onwaardig maakten.

Op deze wyze ondermynden de aanhangers van de hervorminge, om de zelve te doen standt grypen, en omze den koning van ter zyde smakelyk te maken, het gezag van den paus en dat der kerkvergaderingen, de welke hen onder zulk eene macht verdacht waren: maar die genen, de welke aan de leerstukken der Roomsehe kerke verbonden waren, kenden de vooringenomenheit van dezen vorst, en tastten hem aan zyne zwakste zyde aan. Zy vertoonden hem de eer, de welke hy hadt aan de eene zyde, van te verdeligen den Godsdiensf zynor voorvaderen, en het gevaar, het welk by aan de andere zyde hadt om de zelve te verbreken. Zy zeiden hem, dat gansch Europa de oogen op hem hadt; dat men met verwondering gezien hadt de dapperheit, met welke by de rechten zynor kroon ondersteunt hadde tegen de ondernemingen van het Roomsche hof; maar dat men met verontwaardiging zou zien de verandering, welke de zelve het oude gelove zou toebrengen, dat de andere vorsten, die zich geschikt vonden om hem in de eerste dezer twee daden na te volgen, daar van zouden afschrik worden door den schrik, welchen zy voor de tweede zouden hebben, dat zyne onderdanen wel blyde waren, dat hy hen beeryd hadt van de knevelaryen der pausen; maar dat zy zonder droefheit, noch zonder tegenspreken niet zouden kunnen zien, dat men zyn werk zou maken om hen van gelove te doen veranderen; dat de zendelingen van den keizer en van den paus zich van deze tyds gelegenheit zouden bedienen, en dat zy zich by de misnoegden voegende het volk zouden doen opstaan. Zy eindigden deze vertogen met losspraken, welke zy gaven aan het boek, het welk de koning tegen Luther geschreven hadt. Zy stelden ten toon den heerlyken tytel van Beschermor des geloofs, welke dit werk hem gegeven hadt, en de achting, de welke men daar voor in gansch Europa hadt. Zy deden hem zien, dat hy met de oude lere te verlaten niet alleen zou verliezen de vrucht van alle deze eere; maar daarenboven op zich halen de verwytingen van onstaandvastigheit en ligvaardigheit, verwytingen, voor welke een grootmoedig vorst zyne achting moest dekken.

1533.
1534.
Zy trek-
ken den
koning
aan hun-
ne ryde
door den
nuyver
zyner
eere in
het ver-
dedigen
van zyn
boek te-
gen Lu-
thor.

De ko-
ning
straft to-
gelyk en
de aan-
hangers
van den
paus, en
de Pro-
testan-
ten.

Deze laatste woorden gaven een indruk aan de-
zen vorst, nayverig over zyne cere, en dronken
gemaakt door de loftuitingen, de welke men aan
zyn boek gegeven hadt: zo dat, byaldien het
waar is, dat dit de reden is geweest, de welke
hem overhaalde ter gunste van den hertog van
Nortfolk, en van die van des zelfs aanhangers,
men daar uit moet besluiten, dat de eigenliefde
het overheerschende beginsel is van alle onze da-
den, en dat 'er onder de verscheide soorten van
deze gemoedsdrift, de welke zich meesteresse
van het herte maakt, geen meer gevoelig is dan
die, de welke belang heeft by de achting van ver-
standt te hebben. Hoedanig ook de beweegre-
den daar van mag zyn, *Henrik* gaf zich geheel
over aan zyne aangeborene onstuimigheid, in de
uitvoering van twee voornemens, de welke ge-
heel tegen malkander slydig ichenen. Hy strafte
met eene gelyke strengheit de aanhangers van
den paus, die zyne kerkelyke opperhoofdigheid
betwistten, en die genen, de welke zich van de
Roomsche kerk afzonderden: zo dat zyn yver,
kwalyk geregelt, martelaren maakte zo wel van
de eene, als van de andere party. Deze bloe-
dige treurspelen wierden vertoont in de twaalf
laatste jaren van zyne regering, in welke wy
nu treden, na dat wy het geen in Schotland,
in Ierlandt en overzee gedurende de vyf voor-
gaande jaren, waar van de zaak der echtschei-
ding ons verplicht hadt het verhaal op te schor-
ten, is voorgevallen, zullen gezien hebben.

1532.

1533.

1534.

Herbert

Barnet

le Grand

Herstel-

ling van

den gra-

ve van

Kildare

in de re-

gering

van Ier-

landt.

* *Bustler*

* *Deputé*.

Wy hebben boven gesproken van de graven van
Kildare en van Desmond, twee der voornaamste
heeren van Ierlandt, en van hunne vyandschap
met die van het huis van Ormond*. Wy heb-
ben gezien, dat de graaf van Ossery, de welke
van dat geslacht was, hoewel hy de schoonbroe-
der van den grave van Kildare was, echter niet
hadt nagelaten hem van hoog-verraadt te beschul-
digen, en dat hy daar vandoor den koning bevryd
was in den jare 1527, en herstelt in zyn ampt van af-
gezonden* of bestierder van Ierlandt. Deze her-
stelling geschiedde niet voor den jare 1532, inge-
volge der nieuwe beroerten, welke de misnoeg-
den van dit eilandt verwekt hadden. Het hof
van Engelandt oordeelde, dat 'er niemandt dan
de graaf van Kildare bekwaam was daar order in
te stellen, en het was om die reden, dat het zel-
ve hem in zyne eerste waardigheid herstelde.

Cox,
Varre.

Voor dat wy gaan zien wat 'er voorviel in eene
regering, de welke dodelyk voor hem was, moe-
ten wy het vervolg der Iersche zaken sedert den
jare 1527 hervatten.

1528.

Onder-

nemin-

gen van

den vry-

heer van

Delvin,

regeer-

der van

Ierlandt.

Mylord Nugent, vryheer van *Delvin*, was daar
van alstoen regeerder. Hy was zulks niet lang.
Zyne onvoorzichtigheit deedt hem in het vol-
gende jaar in eene hinderlage vallen, de welke hem
O-Connor hadt gelegd, onder voorwendel van een
mondgesprek, het welk deze wederspanning
verzocht hadt. Hy hadt een weinig van te vo-
ren een inval gedaan in de landen, onder den ko-
ning behorende. Om hem daar over te straffen,
ontnam de landvoogdt hem het jaargekt, het
welk het hof hem gaf, gelyk ook aan vele anderen
dezer hoofden, welke het door mildheit meende te
winnen. *O-Connor* beklagde zich over deze be-
fnoejing, en wilde zynen inval rechtvaardigen.
Het was om die reden dat hy een mondgesprek
met den bestierder verzocht, de welke ge-
loofde, dat deze wederspanning ter goeder trou-
we handelde, en zich naar de handelaars be-
gaf, zonder voorzorge gestelt te hebben.
O-Connor, die zich bereid hadt om hem op te
ligten, miste zyn slag niet. Hy kwam daar ge-
II Deel.

Hy
wordt
opgeligt

weldigerhandt, vatte hem, en nam hem gevan-
gen. De graaf van Ossery wierdt landvoogdt in
zyne plaats. Hy zondt om *O-Connor* aan te ma-
nen tot het stellen van den baron *Delvin* in vry-
heit: doch hy ontfing eene vollage weigering.
Om zich te wreken bevestigde hy het ophouden
van de jaarlyksche wedde van dezen oproerige
door een plegtig geschrift van den Raadt van Ier-
landt, die ter zelve tydt achterhieldt de andere
wedden, de welke deze hoofden der geslachten
genoten, die de weldaden van den koning niet
beletten om oproerig te worden. De Engelsche
zweetziekte deedt zich in Ierlandt in dit jaar ge-
voelen, en vele menschen stierven daar aan.

1528.
door de
weder-
spanni-
gen.

De En-
gelsche
zweet-
ziekte in
Ierlandt.

De bezigtiging van de regering aan den grave
van Ossery vernieuwde de geschillen met den gra-
ve van Kildare, en wy zullen hen voortaan al-
tydt zien krakeelen, zonder ophouden malkan-
der verstitende en verjagende, tot dat het ge-
luk van den eersten gezegepraalt zal hebben
over dat van den anderen. *Kildare* deedt dit
jaar een stap, welken men niet kan verschonen.
De spyt, welken hy hadt van zynen vyandt be-
kleed te zien met eene waardigheid, welke hy
geloofde hem toe te komen, bragt hem tot het
maken van een bondgenootschap met de *O-Neals*
en de *O-Connors*, zyne bloedverwanten en zyne
vrienden. Misschien dat hy geen ander voorne-
men hadt dan om zich te beveiligen tegen de
listen van den grave van Ossery, of om hem on-
lusten te verwekken, de welke het hof moeite
genoeg zouden geven, om reden te geven van
hem weder op te ontbieden. Wat 'er van zy,
deze verbindtenissen konden niet onschuldig zyn,
na de trouwloosheit van *O-Connor*. Aan de an-
dere zyde hadt zyne dochter, de welke hy aan
de misnoegden zondt, de zaken al te ver inge-
wikkelt, of deze twee hoofden deden meer dan
men van hen eischte, hebbende zich te veldt be-
geven met de krygsbenden, de welke overal
ichrikkelijke verwoestingen aanrechtten. De graaf
van Desmond stierf in dezen tydt, en verlosste
door zyne doot het Engelsche hof van een ge-
vaarlyken vyandt. De keizer hadt in het begin
van het jaar *Gonzaga* aan hem gezonden, met ge-
loofsbriefven, die vleende eertytels aan *Desmond*
gaven, en hem tot opstandt aanporden. Wy
hebben die gene gezien, in welke hy zich hadt
ingewikkelt eenige jaren te voren*, en dat de
koning hem vergiffenis hadt verleent. Men zegt
niet, dat hy deze tweede maal handelde met den af-
gezant van den keizer. Het is waarschynlyk, dat
zyne doot, de welke in het zelve jaar voorviel,
de onderhandeling afbrak. Hy liet niet dan eene
dochter na, die naderhandt getrouwt is geweest
met *Jacobus* den, VI van dien naam, grave van
Ormond: maar dit was zyn oom †, wicns do-
delyke vyandt hy was, de welke hem opvolgde
in het graafschap van Desmond.

Verdrag
van den
grave
van Kil-
dare met
de hoof-
den van
de party.

Doodt
des gra-
ven van
Des-
mond.

* in den
jare 1523.

De graaf
van Or-
mond
trouwt
des zelfs
dochter.

† *Thomas*

Moyl,

dat iste

reggen

de Kalc.

Henrik

de VIII

geeft het

algeme-

ne stede-

houder-

schap

van Ier-

landt aan

zinen

natuur-

lyken

zoon.

De rid-

der *Stef-*

en *Agon*

1529.
wordt
Lord af-
gezaant.

en die geldt medebragt tot betaling van de krygsbenden. Hy wierdt te Dublin ontfangen in het midden der toejuichingen van het volk, en met tekenen van blydschap, de welke men sedert langen tydt in diergelyke gelegenheden niet betoont hadt: het zy wegens de achting, de welke men voor hem hadt, of door de kennisse, welke men hadt van zyne berichten. De zelve strekten ten voordeele der Engelsche volkplantingen in het algemeen, en in het byzonder tot de weder-verzoening der geslachten van *Kildare* en *Ormond*, tot het beteugelen van de ongebondenheit der krygsbenden; tot de verplichting van de geestelykheit om mede op te brengen ter betaling van de onderstanden, en ter beroeping van een Parlement.

Daar was nog eene zaak ten voordeele van den grave van *Kildare*. Het hof wilde, dat men hem zou bystaan in de uitvoering van zyn voornemen tegen de Ieren, die wederspannig waren, het welk deedt geloven, dat *Skeffington* een uitwerkfel was van het gezag van *Kildare*, en van zyne vrienden. Zo dat waar is, hadt hy reden om in het vervolg daar over berouw te hebben. Het hof hadt zyn eigen belang niet vergeten, en de nieuwe opperbevelhebber was gelast de volkeren aan te zetten tot het ligten van een onderstandt, voordat het Parlement zou vergadert zyn.

1530.
1531.
Zyne
ondernemingen.

Skeffington deedt het volgende jaar uitloopen in het gebiedt van *Leix* tegen de *O-Mores* en de *O-Connors*. Dit was zyne eerste onderneming. De tweede geschiedde in het landschap van *Ulster*, alwaar hy het kasteel *Kinard* innam, en zyn leger met buit beladen wederom bragt, volgens de gewoonte van dien tydt, in welchen men alles aan den krygsknecht ten beste gaf. Deze inval wierdt gevolgt door de onderwerping van *Hugh O-Donel*, het voornaamste hoofd van het landschap. Zyn verdrag wierdt gesloten op den 6 May des jaars 1531. Men vergaf hem al het voorledene, en hy zwoer den koning trouwe voor het toekomende. Hy deedt in het vervolg een zeer redelyken voorslag: het was om zich te onderwerpen, met alle zyne leenmannen, aan de wetten van Engelandt, byaldien de koning in Ierlandt eene gelykvormige rechtspleging wilde vaststellen. Het zou zeer bezwaarlyk geweest zyn een diergelyk ontwerp uit te voeren onder een volk, zo woest, verdeelt in zo vele verscheide regeringen, en den Engelschen zo vyandig. Een hunner hoofden, genaamt *Dremond O-Sullivan*, gaf een wreed voorbeeldt van dezen haat, het welk des zelfs kleinzoon echter in zyne jaarboeken als een schone daadt verhaalt. Hy zegt, dat een Engelsch schip een Spaansch vaartuig, het welk op de Iersche kusten vischte, veroverte hebbende, zyn grootvader spoedig eenige kleine scheepjes klaar maakte, met welke hy zich op zee begaf, zich meester maakte van den Engelschman en des zelfs prys, de Spaanjaarden in vryheit stelde, en den Engelschen kapitein deedt opknopen. Dusdanig waren deze barbaren gewoon de Engelschen te handelen, en, dat meer is, in een tydt, wanneer de koning hen door zyne weldaden overlaadde. Men oordeele dan na dit alles, wat men moet verwachten van eene zo verwoede natie. Welke getrouwheit kan de koning van deze onzinnigen verwachten, die genoegen scheppen in het vermoorden zynen onderdanen, terwyl zy tekenen van hunne vriendschap geven aan zyne vyanden? Dit is de aanmerking, welke de geschiedschryver maakt, die ons dit verhaal mededeelt, getrokken uit de jaarboeken van den Ierschen schryver.

Wreedheit van
O-Sullivan.

De graaf van *Kildare* en de nieuwe landvoogdt

waren niet lang in eene goede verstandhouding geweest. In het tweede jaar waren zy met mal-kander in onmin geraakt; maar beide hadden zy zulks ontveinst. Men zegt niet, wie ongelyk hadt. Het hof beslechte zulks ten voordeele van den grave van *Kildare*, den welchen het in de bestiering herstelde, en *Skeffington* herriep. Echter ging het te werk, als hadt het gevreesd wegens de macht, welke het hem toevertrouwde; en om hem ten tegenwigte te dienen, benoemde men tot grootchatmeester *Jakob Butler*. Hy was de neef van *Kildare*, gesproten uit het huwelyk zyners zuster met den grave van *Ossery*. Doch zonder iets van het moederlyke bloedt te hebben aangenomen hadt hy ontfangen alle de indrukken van dat van zynen vader, en stelde daar cer in, hem te boven te streven in den haat, welchen hy den grave van *Kildare* toedroeg. De staatkunde van het hof hadt het gevolg niet, het welk het daar van verwachtte. Niets was bekwaam *Kildare* te beletten, die het opperste vermogen in handen hadt, en die geringe macht van zynen mededinger verachtte. Hy was niettemin over eene zodanige uitspatting vergramt, en zyn spyt deedt hem komen tot dodelyke verbintenißen. Hy trouwde twee van zyne dochteren uit aan de twee gevaarlykste hoofden der misnoegden van Ierlandt, namentlyk *O-Connor* en *O-Carol*. Hy viel in de landen van den grave van *Ossery*, de welke hy van den eenen kant aantafte, en van den anderen deedt verwoesten door zyne aanhangers; brandde, roofde, en gebruikte geen meer gematigheit dan de allerverwoedste rebellen. Zo zwaar is het matigheit in zyne wraak te gebruiken, wanneer men de zelve kan voldoen. Doordien 'er in dit en in het voorgaande jaar drie staatssterren verschenen waren, bleef men niet in gebreke de zelve te nemen tot voortekenen van deze vyandelykheden en de rampspoeden, van welke zy wierden gevolgt. Het is een vooroordeel van alle eeuwen, zo wel als van alle volkeren, dat men nooit staatssterren gezien heeft, zonder dat 'er zaken van gewigt op zyn gevolgt; als of deze luchtverschynsels, waar van de oorzaak natuurlyk is, eenige betrekking hadden op de misdaden of de rampen der menschen, en als of men de eerste niet kon brengen tot hunne bedorvenheit, en de tweede tot de beschikking der voorzienigheit. Voor het overige hadt *Kildare* niet voof te verkorten de getrouwheit, welke hy aan den koning schuldig was, noch door het huwelyk zyners dochters met twee heeren van het landt, leenmannen van de kroon van Engelandt, noch door zyne stroperyen in de landen van den grave van *Ossery*, zynen byzonderen vyandt. Het was eene vryheit, welke zich die genen aanmatigden, die in aanzien gestelt waren door hunne geboorte en door hunne staten. Zy wendden voor recht te hebben om zich zelven recht te doen, en de schade, de welke zy hunne vyanden toebragten, ging niet voor eene weder-spannigheit door, behoudens dat zy zich daar by hielden. Dus liet de graaf van *Kildare* niet na de waarneming van zyn ampt, en in het volgende jaar het Parlement te doen houden. De besluiten, die daar in gemaakt wierden, zyn niet zeer aanmerkelyk: doch men moet niet vergeten den twist over de voorzitters-plaats, de welke aldaar verhandelt wierdt tusschen den aartsbisschop van *Armach* en dien van *Dublin*. De laatste wilde de zelve in eene stad, waar in hy aartsbisschop was, en de andere hieldt staande, dat hy als primaat van Ierlandt overal de eer der voorzittinge moest hebben. Het Parlement besliste dit verschil tot zynen voordeele.

1532.
Kildare
volgt op
Skeffington.

Hy
trouwt
zyne
dochten
uit aan
de hoof-
den der
weder-
spannig-
gen.

Ver-
keerd
voor-
oordeel
van het
gemene
volk ten
aanzica
der
staats-
sterren.

Vryheit,
welke
zich de
grote
heeren in
Ierlandt
aanma-
tigden.
1533.
Het Par-
lement,
te Du-
blin ge-
houden,
wyft het
recht
van
voorzit-
ting den
aartsbis-
schop
van *Ar-
mach*
toc.

Na

1533.

*ge-
naamt
Tan-
j-
riaWonde
des gra-
ven van
Kildare.Zyn ant-
woordt
aan een-
nen zy-
ner lyf-
wachters,
die hem
daar
over
vertroof-
te
*Maitre
des Rô-
les.

Na dat de zittingen geeindigt waren, vervoegde zich de graaf van Kildare by *O-Carol*, zynen schoonzoon, om eene plaats te belegeren, de welke dezen Ierſchen heer, die de zelve van zynen broeder hadt geërft, toebehoorde. Doch de erfopvolging was hem betwift door den zone des overleden, die nochtans daar van moest uitgefloten zyn, volgens de landwet*, van welke wy elders gefproken hebben. Niettegenftaande de wet hadt de zoon zich meester gemaakt van eene ſterkte, de welke een gedeelte van het landt beſchermd, en zich daar in verfterkt hebbende, verdedigde hy zich zo wel, dat men genoodzaakt was de belegering op te breken. De graaf van Kildare kreeg daar een kwetzuur aan het hoofd, van welke hy nauwlyks genezen wierdt, en van welke hy voor het overige van zyn leven eene zwakheit der herſenen overhieldt. Dus bragt zyn klein vernuft hem van ongeluk op ongeluk tot zyn uiterſte verderf, na dat de fortuin hem verlaten hadt. Men verhaalt, dat een zynen lyfwachten hem op zekeren dag horende klagen over de pijn, welke hy uitſtondt, de vryheit genomen hadt, tot zyne vertrooſtinge te zeggen, dat het met zyne wonde geen zwaarheit hadt, en dat hy op verſcheide tyden drie musketſchoten in het hoofd hadt gekregen, waar van hy zeer wel genezen was. De graaf antwoordde hem: *Waarom waart gy niet in myn plaats, om die wondt te krygen, de welke my thans zo veel pijn aandoedt: dat zou de vierde geweest zyn.*

Gedurende deze voorvallen ging *Jan Allen*, meester der pleidooien*, naar Engelandt over, voorzien met vertogen, door den ridder *Skeffington*, door den grave van *Oſſery*, en den aartsbiſſchop van *Dublin*, drie vyanden van *Kildare*, zamen opgeſtelt. Men vertoonde daar in het verval der Engeliſche volkplantingen, waar op, gelyk zy zeiden, noodzakelyk eene vermindering van het koninklyk gezag moest volgen; voorts het verderf van het landt, als zynde byna geheel woest; het klein getal bewoonders, welke men hadt in de getrouwe ſteden, en op het landt: in het tegendeel de menigte der inlandſche Ieren, die of wederſpannigen, of weinig voor de regering genegen waren, nevens der zelve overlaiten en trouwloosheden; waar by men voegde het vermogen van den adel des lands, de welke de beſte landen in bezit nam, en anderen grote ſchattingen aſperſten. Men weet alle deze ongeregeldeheden aan drie voornamte oorzaken: *I.* Aan de keur, welke men gedaan hadt van een inbooring van het landt tot landvoogdt te benoemen; *II.* Aan de onkunde der Raadsheren van de ſchatkamer, of van den *Exchequer*. En *III.* Aan de vervremding van des lands domeinen, het welk de geldmiddelen zodanig hadt vermindert, dat men geen middel meer wift tot de alderdingendſte noodwendigheden van den Staat. Het hof, deze ſtukken nagezien hebbende, vatte kwaad vermoeden op omtrent het beleid van *Kildare*, en dagvaardde hem om zich te komen rechtvaardigen. Hy geloofde in het eerſt, dat hy zich zou kunnen verontſchuldigen met de omſtandigheid der zaken, de welke zyne tegenwoordigheid van noden hadt: doch de koning wilde gehoorzaamt zyn, en *Kildare* maakte zich gereed om te vertrekken. Hy nam van te voren twee voorzorgen tot zyne zekerheit: de eene om met manſchap en voorraadt te voorzien de plaatſen, welke hy geloofde ter zynen believinge te wezen, de andere, met zynen zoon de regering over te laten. Deze twee voorzorgen waren hem even dodelyk. Hy hadt bevel van

het hof gekregen om zich zelf een navolger te verkiezen, voor wiens getrouwheit hy intondt. In plaats van zich te begeven tot een onderwerp, dat daar toe bekwaam was, raadpleegde hy alleen zyne eigenlieſde, en ſtelde het gezag in handen van een jongman van twintig jaren: inderdaadt wel van veel moedt, maar van geen ondervinding.

Voor dat hy vertrok vergaderde hy den Raadt, in wiens tegenwoordigheid hy zich tot zynen zone keerde, en hem aldus aanſprak:

Myn zoon, de koning, myn oppermachtig vorſt, beſtaft my, dat ik my naar Engelandt zal begeven. Ik weet niet, welke de uitkomst van myne reize zal zyn; ik geef my aan de Voorzienigheit over. Gelyk ik nu niet alleen ſterffelyk ben, maar dat zelfs myne doot naar den onderdom, welken ik heb, niet zeer verre kan wezen, zo ſpreek ik tot u, als of ik u nooit zal wederzien. Gy komt myne plaats bekleeden, welke ik op het punt ſta te verlaten. Begin de waarneming van dit ampt, myn zoon, met eene deugd, uwe geboorte waardig, en eindig het zelve op de zelve wyze: en och of gy in een onderdom, als de myne is, eene zo zuivere achtting mogt hebben als ik! De koning heeft my bevolen, dat ik, voor dat ik vertrek, een opvolger zal benoemen, voor wiens getrouwheit ik moet inſtaan. Aan wien zou ik nu dit gebeiligde pandt der koninklyke achtbaarheid, waar van myn leven en myne eer afhangen, beter kunnen betrouwen dan aan mynen zone? In het eerſt heeft uwe jeugt my doen in twyffel ſtaan: doch ik zal u tot wegwazer dienen; u het beſtier van het ſchip gevende, zal ik niet nalaten de ſtuurman daar van te zyn. De vaderlyke toegenegenheit zal my verplichten aan u getrouwe raadſlagen te geven; en byaldien gy de zelve zult uitvoeren met die geboorzaamtheit, de welke een welgeraden zoon zynen goeden vader ſchuldig is, is het niet wel mogelyk, dat uwe regering ongelukkig kan zyn. Voor het overige ontdoe ik my met blydſchap van myne waardigheit, om u daar mede te bekleeden. Ik heb lang genoeg geleefd, om verzadigt te zyn van de wereldſche eere: het is tyd, dat ik de zelve waarwel zegge, om te leren wel te ſterven. Ik zal vergenoegt zyn, indien gy u waardig zult tonen der verkiezing, welke ik gedaan heb. Ik heb u benoemt, om dat gy myn zoon waart: gedraag u in het landbeſtier met zo veel voorzichtigheit, dat men van u zegge, dat gy verdient hebt daar mede bekleed te zyn geworden. Ontwyk de laatzinnigheit: zy is de dodelyke klip voor de jeugt, en voor de opgaande glorie. Stelt uwe waardigheit u boven anderen, denk, dat uwe jeugt bunne raadgevingen van noden heeft, en dat zy boven u zyn door bunne ondervinding. Ik hadt nog veel meer zaken aan u te zeggen, myn zoon, en miſſchien, dat een veel langer geſprek niet ondienſtig zou zyn over eene zo gewigtige ſtaffe, en waar in myne toegenegenheit my een zo gevoelig belang doedt nemen. Doch byaldien ik niet te lang kan zyn in betrekking op de lieſde, welke ik u toedrage, ik kan niet te kort zyn ten aanzien van uwen gorden imborſt. Gy weet wat uw plicht is, en ik ben verzekert, dat gy niet alleen myne raadgevingen zult volgen, maar, dat meer is, dat gy zonder de zelve uwen plicht wel zult betrachten. In deze verzekering geef ik u de regering over, en ſel in uwe handen het zwaard, het welk daar van het zinnebeeldt is, in tegenwoordigheid dezer doorluchtige vergadering.

Hy wierdt bewogen deze woorden eindigende, en hy kon zyne tranen niet wederhouden. Eene vermenging van lieſde en droefheit deedt hem de zelve ſtorten: doch zy wierden met een veroorzaakt door een voortgevoelen van zyn ongeluk

1533.

Hy geeft
de rege-
ring over
aan zy-
nen zoon.1534.
De leſ-
ſen, wel-
ke hy
hem
geeft

1534.

luk. Zo haast als hy opgehouden hadt te spreken, stondt hy op, omhelsde alle de Raadsheeren, beval hen aan den nieuwen landvoogdt, en hem aan hen lieden; en scheep gegaan zynde, ging hy terstondt onder zeil.

Men zendt hem gevangen naar den Tour.

Hy kwam vroeg genoeg in Engelandt aan. Het was met deze derde beichuldiging niet gelegen als met de twee voorgaande. Hy wierdt gevangen naar den Tour gebragt, waar uit hy niet wederkeerde, en zyn ongeluk wierdt gevolgt van den ondergang van zyn gehele maagschap. De eerste beichuldigingen, de welke men tegen hem inbragt, waren, om hem tot misdaadt te rekenen de plaatsen, welke hy voor zyn vertrek met manschap en voorraad voorzien hadt. Te vergeeffsch antwoordde hy, dat byaldien hy kwade voornemens hadt gehad, hy zich binnen die plaatsen zou opgehouden hebben, in plaats van te verschynen in een koninkryk, waar in hy geen ander voorspraak hadt dan zyne onschuld. Men gaf geen acht op zyne redenen, en men maakte zich gereed om hem zyn rechtsgeding, als aan een schuldigen aan hoog-verraadt, op te maken.

Smaadheit van den aartsbischop van Dublin tegen den jongen Kildare.

Ondertusschen was hy naauwlyks te Londen aangekomen, of het gerucht verspreide zich in Ierlandt, dat men hem onthoofd hadt. Men zegt, dat zyne vyanden zelf deze tyding verdricht hadden, en dat zy zulks hadden gedaan om den zoon te vergrammen, en den zelve tot wederpannigheid te brengen. Zy hadden hem reets eene smaadheit aangedaan. Op zekeren dag, dat hy wat te laat in den Raadt verscheen, vroeg de aartsbischop van Dublin, de Raadsheeren verdrietig ziende, hen, of 'er eenige minneryen op het tapyt waren, om zo lang naar dezen jongen minnaar te wachten: dusdanig was het, dat hy den landvoogdt noemde. Hy was alrede boven aan de trap, en doordien de aartsbischop zyne stem verheit hadde, verstondt hy deze laatste woorden zeer wel. Zo haast als hy zyne plaats genomen hadt zeide hy: *Het is my leed, myne heeren, dat een jong minnaar ulieden zo lang heeft doen wachten.* De aartsbischop wierdt daar door onthutst: doch de zaak ging niet verder. Het viel zo niet uit met het valsche nicuws, dat hy en zyne aanhangers uitgetrooit hadden. Een hunder brieven viel by ongeluk in handen van Jakob van Hyde, vertrouwd van den landvoogdt, die niet in gebreke bleef den zelve aan zynen meester te brengen. Dit was het geen de genen, die den zelve geschreven hadden, zochten. Het lezen van dezen brief trof den jongen Kildare zo levendig, dat hy niet dan op wraak bedacht was. Hy ontboodt op staande voet O-Neal en O-Connor, en verbondt zich met hen, met voornemen om de regering van Engelandt en van Ierlandt te verderven. Zy kwamen hem vinden met honderd en vyftig paarden; en hy zich aan hun hoofd stellende trok regt aan op de plaats, alwaar de Raadt alstoen vergadert was*. Daar gekomen zynde steeg hy af, nam zyne plaats zo gewapend als hy was, en sprak tegen hen in dezer voegen:

Gemaatigheid van de jongen heer.

Verwondert u niet, my in deze toerusting te zien. De ongelijken, welke men my heeft aangedaan, hebben my daar toe gedwoongen. Ik handel niet als een redeloze, die ulieden opentlyk komt aantasten: maar als een edelman, die den moordt, aan zynen vader gepleegt, komt wreken. Ik stel ulieden het zwaard van Staat weder ter handt. Ik heb bet niet aangenomen, dan om het te gebruiken ten dienste van dezen Staat, en ik wil myn woordt niet breken met bet zelve tegen ulieden te keren. Ik draag 'er een, dat in staat is om my te wreken. Dat des konings is al-

Zyn eedgelykheid met de wederpanningen.

* in de St. Marienkerk nabij Dublin. De wraak, welke hy voor heeft te nemen over den moordt van zynen vader.

leen bekwaam om het bloedt der Giralds te storten, 1534. bet welk men begonnen heeft met zo veel wreedheit te plengen. Dit, voegde hy daar by, zyne handt aan den degen slaande, wreekt niet dan rechtvaardige versbillen; en zylieden zult bet wel haast gewerft zien niet met onschuldig bloedt, gelyk dat van wren koning, maar met dat van vadermoorders. Ziet ons dan in bet vervolg aan als een dodelyken vyandt van Henrik, en niet als zynen landvoogdt. Ik sta van de regering van Ierlandt onder zyn gezag af, met een voornemen om hem zelven daar van te verdryven; en ik zal voortaan aan het hoofdt der legers niet verschynen dan om zyne beerschappy in dit eilandt te verdelen. Ik vermane niet alleen die genen van de natie, die hunne vryheit beminnen, maar de Engelschen, die den dwingelandt baten, om zich met my tegen dit wanscheppel aan te kanten, dat dorstig is naar bet bloedt der genen, die bet zelve bet allergetrouwst gedient hebben.

Deze woorden eindigende, gaf hy het zwaard van Staat over aan den kancelier*, en wilde henen gaan: doch de kancelier bezwoer hem een oogenblik te vertoeven, om zyn antwoordt te horen. Hy hadt mocite om van hem te verkrygen het gene hy verzocht. Ziende eindelyk den jongen Kildare gereed om te horen, wilschte hy de tranen, welke hy niet hadt kunnen wederhouden, uit medelyden over de rampspoeden, welke hy voorzag, van zyne wangen af, en deedt eene zeer beweeglyke aanspraak, om dezen jongen heer zyn voornemen af te raden. Hy vertoonde hem voor eerst zyne voorbarigheid, en wilde hem verplichten zyne gevoeligheit op te schorten, tot dat hy beter zou onderrecht zyn aangaande eene tyding, de welke zeer twyfelachtig voorkwam, indien de zelve niet geheel verdricht was. Hy stelde hem vervolgens de hoogheit van den vorst en des zelfs macht voor oogen; de onderwerping, de welke hy verschuldigt was aan de ecrife, van welke hy zich niet kon ontslaan, zonder de Goddelyke en mensche-lyke wetten te verkrachten, en wat hy van de andere te verwachten hadt, de welke hy niet kon aantasten, zonder zich in het verderf te storten. Hy stelde hem de roekeloosheit van zyne onderneming voor oogen, waar toe hy door eene blinde wraak wierdt aangezet, en de welke van een eeuwig berouw zou gevolgt worden; dat, al was het, dat hy Ierlandt vermeerderde, hy zich echter onmogelyk in des zelfs bezit zou kunnen handhaven, en dat zyne overwinning nergens anders toe zou dienen, dan om zyne nederlaag roemruchtiger te maken; dat de koning, een der machtigste vorsten van Europa, hem wel haast zou doen te gronde gaan onder de puinhopen zynen nieuwe grootheid, en met alle zyne zegetekenen, tot den naam van zyn geslacht toe; dat eene eerloze verbanning dit in een eeuwig geheugen zou houden; dat zyn wapenschildt zou worden uitgewischt; zyne kasteelen afgebroken, en gave Godt, voegde hy daar by, Mylord, dat myne vrees gene voortekenen mogten zyn van uwe ongelukken, en dat gy myne waarschuwingen meer mogt achten dan Priamus die van Kassandra deedt. Hy eindigde met hem op nicuw te bezweren, aanmerking te maken op dat gene, het welk hy aan zynen vorst, aan zyn geslacht en aan zyne eige cere verschuldigt was, en dat, in plaats van zyne wapenen tegen de Engelschen te wenden, de welke hem, hoe jong hy ook was, tot hunnen stedehouder verkoren hadden, hy hem vermaande de zelve te gebruiken tot hunne bescherminge.

*Crimm. Hy geeft het zwaard van Staat over.

De vertogen, welke hem de kancelier doet.

Hoe krachtig de redenering van den kancelier

Hy wordt

1534
door
niet
overge-
haalt.

* Sulle-
van.
Aanmer-
king over
het over-
geven
van den
degen
van Staat
door Kild-
dare.

Gevolg
der we-
derpan-
nigheid
van den
jongen
Kildare.

* Jan
Allen.

lier ook was, de zelve deedt *Kildare* echter niet van besluit veranderen. Hy liet zich vervoe- ren of door zyne woede, of door zyn nood- lot, en na een kort antwoordt uitgaande, voeg- de hy zich by zyne bende, de welke begon te morren over dat hy zo lang uitbleef. De Ier- sche schryver * berispt hem over het weder over- geven van het zwaard van Staat, het welk hem, naar zyn zeggen, geholpen zou hebben om de be- velhebbers der plaatsen, in welke hy, onder gunste van dit teken des koninklyken gezags, zou willen trekken, te misleiden; dat hy de zelve van alle zaken, nodig om eene belegering uit te harden, zou hebben kunnen voorzien, en daar binnen eene getrouwe bezetting leg- gen. Doch deze jonge heer zorgde minder voor zyne zekerheit dan voor zyne cere. Hy was echter nalatig in het gewigtigste van zynen plicht, te weten in te vergeten dat gene, het welk hy aan zynen vorst verschuldigt was. Hy schreef aan Mylord *Butler*, zynen neef, om hem in te wikkelen in het besluit van wraak te nemen over een doodslag, waar over zyn bloedverwantchap hem verplichtte gevoeligheit te tonen: doch *Butler* antwoordde hem niet, dan om zyne wederpannigheid te veroordeelen, en om hem een afkeer daar van te doen kry- gen. Doch hy was te ver gekomen om we- der te rug te keren. Hy geloofde, dat hy minder verschuldigt was aan zynen vorst dan aan zynen vader, en was alleen bedacht om des zelfs doodt te wreken.

Hy bragt een leger op de been, voegde zich by *O-Neal* en *O-Carol*, verwoefte de landstrecken, de welke onder des konings ge- hoorzaamheit stonden, dwong die van *Dublin* een bestandt met hem te maken, en zyne ben- den in hunne stadt te ontfangen, om het kas- teel te beleggen, het welk het nog uithieldt, terwyl hy met het overige van zyn leger de landeryen van den grave van *Ossery* ging af- stropen. Hy paarde de wreedheit met de we- derpannigheid, en deedt den aartsbisschop van *Dublin* * sterven, de welke het volk in zynen plicht trachtte te behouden. Deze kerovoogdt wierdt gevat terwyl hy naar Engelandt wilde overgaan, om tyding te brengen van de bele- gering van deze stadt, en voor *Kildare* gebragt, die alstoen van zyne oomen en van de andere le- gerhoofden omringt was. Hy was geen meester van het noodlot van dezen aartsbisschop, die des anderen daags met blote benen en in het hembdt wierdt opgehangen: een schrikkelyk schouw- spel, en van het welke men zegt dat jonge *Kildare* het gezicht afwendde. Men merkt aan, dat alle de genen, die deel gehad hebben aan de- ze verfoeylyke daadt, sedert ellendiglyk hun le- ven geëindigt hebben. Men moet niet vergeten, dat zy in den ban gedaan waren, met gansch byzondere uitdrukkingen. Men badt Godt, hen geen barmhertigheid te bewyzen, en dat hy hen nederstortende in den poel van vuur en zulfur, hen voor eeuwig wilde doen lyden de schrikke- lykste pynigingen der helle, met *Pharao*, *Ne- ro*, *Herodes*, *Judas*, *Dathan* en *Abiram*. Men breidde zelfs dezen vloek uit tot hunne nakome- lingschap. Voor het overige was het onwaar, dat men den ouden grave van *Kildare* het hoofdt hadt afgeslagen; hy stierf van hertzeer in zyne gevangnisse, wanneer hy de wederpannigheid van zynen zone verstaan hadt, also hy niet twyffelde, of de zelve zou zynen ondergang veroorzaken. Dus was de tederheit van den vader en van den zone aan beiden even dode-

lyk. De zelve was echter niet even onnosel: de zoon wierdt oproerig om zynen vader te wre- ken, en de vader stierf van droetheit, om de wederpannigheid van zynen zone niet te over- leven.

Ondertusschen zondt de koning *Skeffington* * naar Ierlandt met nieuwe benden, om zich te- gen de oproerigen te stellen, en bekleedde hem met het ampt van den grave van *Kildare*, kort te voren in zyne gevangnisse overleden. Deze laatste hadt vyf zonen nagelaten, welker oud- ste en twee van zyne broeders zich aan het hoofdt der oproerigen stelden, en de twee anderen bod- hunnen dienst den koning aan. Daar stak zwaarigheid in hunne aanbiedinge aan te nemen, en in hen van de handt te wyzen. Men verge- noegde zich dan hen koelties te bedanken, en men gaf hen afscheidt. Ter zelve tydt kwam *François Herbert*, welken die van *Dublin* naar Engelandt gezonden hadden, om het hof van hunnen staat te onderrechten, van daar wederom, en verzekerde hen van een spoedigen onderstandt. De burgers, aangemoedigt door deze hope, ston- den op tegen de befolddelingen, de welke het kasteel belegerden, en sloten de stadspoorten voor hen toe. *Fitz-Girald* (dus was het dat men den jongen *Kildare* noemde) het voornemen van die van *Dublin* verstaan hebbende, yde derwaarts met vyftien duizend man: doch *Herbert* moe- digde de inwoonders zo wel aan, dat hy de stadt en het kasteel behieldt. Hy voegde de daden by de woorden, en men zegt, dat hy op eenen dag twintig der belegeraars met zyne eige handt doodde. Tot beloning zynen dienften maakte hem de koning ridder en eenen der leden van zynen Raadt in Ierlandt. Zyne dapper- heit kon nochtans het gebrek der belegerden niet wegnemen, also hen koren, brandhout en wa- ter ontbrak, doordien *Fitz-Girald* alle de toe- gangen bezet hieldt, en dat de onderstandt uit Engelandt niet aankwam. Zy zagen zich dan genoodzaakt, zich by verdrag over te geven. Het zelve behelde, dat men van weérzyden de gevangenen zou wedergeven; dat die van *Du- blin* hun best zouden doen om binnen vier maan- den vergiffenis voor de wederpannigen te ver- werven; dat *Fitz-Girald* zyne benden zou af- voeren, en dat hy van zyn kant alle vyand- lykheden zou staken.

Twee dagen na zyn vertrek kwam de onder- standt uit Engelandt, onder het bevel van *Skef- fington*, die op een valsch bericht van de overga- ve van *Dublin* te *Waterford* ontsehepte. Hy zondt echter vyf honderd man, onder het beleidt van *Salisbury* en van *Brereton*, om te trachten binnen *Dublin* te geraken. Dit was niet moeie- lyk, om dat de vyandt twee dagen te voren van daar was opgebrosen. De koningsgezinden hunne krachten weder byeen verzamelt hebbende, deedt men van alle kanten de wederpannigen den oorlog aan. *Fitz-Girald* en de graaf van *Des- mond*, zich dus gedrongen ziende, zonden af- gezanten aan den keizer en den paus, om geldt en krygsbenden van hen te verwerven. Den laat- sten boden zy aan, Ierlandt cynsbear te maken aan den H. stoel door eene jaarlykische leenbef- fing, zodanig als een leenman aan zynen heer doet. Men weet het antwoordt niet, het welk de paus daar op gaf. Wat den keizer aangaat, hy beloof- de een onderstandt van tien duizeud man: doch hy vergenoegde zich met wapenen te zenden, wel- ke men uit *Vlaanderen* bragt.

Skeffington, die van *Waterford* te *Dublin* was gekomen, maakte een bestandt met de vyanden,

1534.

* of Skef-
fington.

Herbert
behoudt
Dublin.

Des zelfs
dapper-
heit.

De we-
derpan-
nigen
verzoek-
ten by-
standt
van den
paus en
van den
keizer.
Zy bie-
den den
paus aan,
Ierlandt
leenroe-
rig te
maken

op

op het aanraden van den adel, tot den 5 January. Het zelve geëindigt zynde begonnen de vyandelykheden op nieuw. De koningschen namen eenige plaatsen van de wederspannigen, na de zelve in twee of drie ontmoetingen geilagen te hebben. Daar zyn 'er, die zeggen, dat de bevelhebber van eene dezer plaatsen*, de welke met *Kildare* de zelve minne gezogen hadt †, de zelve overgegeven hebbende aan die van des konings zyde, na de bezetting te hebben dronken gemaakt, *Skeffington* hem deedt ophangen, om hem over zyn verraadt te straffen, in plaats van hem te belonen. Het was om diegelyke trouwloosheden onder de zynen niet te begunstigen. Anderen nochtans ontkennen deze zaak, en zeggen, dat deze plaats stormenderhandt wierdt ingenomen. Wat 'er van zy, de ouderdom en ziekten maakten *Skeffington* loom, en *Kildare* bediende zich van deze langzaamheit. Het hof van Engelandt, daar van verwittigt zynde, zondt Mylord *Gray* naar Ierlandt, en *Gray*, die met *Kildare* vermaagfchapt was, haalde hem tot een vergelyk over. Hy verplichtte hem naar Londen te reizen, en om des konings zachtmoedgheit te sineken, hem belovende zyne voorfpraak, nevens die der getrouwe Ieren, by des zelis aanzocken te voegen, om zyne genade te verwerken. *Gray* ging zelf met *Kildare* naar Engelandt over: doch zyne voorfpraak kon hem niet bevryden. Zo haalt als hy overgekomen was, maakte men zyn hoofdeding, en dat van vyf of zes van zyne oomen, welke zich eenigen tydt na hem ingefcheept hadden, op. Zy wierden alle als verraders veroordeelt. Men stelde echter de uitvoering hunner straffe eenige jaren uit: doch eindelyk sloeg men hen h t hoofd af*. Mylord *Gray* onderging de zelve straffe eenigen tydt daar na †, zynde beschuldigt aan de wederfpannigheit deel gehad te hebben. Ondertuffchen fchreef *Henrik* aan *Skeffington*, dat hy, zo het mogelyk was, de onlusten door een verdrag zou doen eindigen. Het zelve wierdt gefloten met *O'Neal*, de welke beloofde zyne toefstemming te geven aan de befuiten, de welke het Parlement zouneemen. Het zelve wierdt in de volgende maand van May gehouden, en *Henrik* wierdt daar erkent, zo wel als in Engelandt, voor het opperite hoofd der kerke. Men ftondt hem toe de eerste jaars inkomsten der geestelyke ampten, en men verboodt de beroepingen aan het hof van Rome. Het zelve Parlement veroordeelde *Kildare* en zyne medeplichtigen als verraders. Dit was reets te Londen gedaan. De koning wilde vergoeding hebben van de kosten van den oorlog, en het Parlement ftondt hem toe het geen hy eifchte. De geestelykheit leide zich zelf eene fchatting op van den twintigften penning, eerst voor tien jaren, en in het vervolg voor altydt. Dit gefchiedde eerst in den jare 1536.

De koning van Schotlandt en de keizer hadden zich in debewegingen van Ierlandt gemengt: doch beide hielden zy zich te vrede met den wederfpannigen byftandt te beloven, zonder den zelve te zenden. De graaf van *Desmond*, die dit verdrag bezorgt hadt, bewerkte nog een ander tuffchen deze twee vorften. Hoewel de vrede, voor vyf jaren tuffchen de Schotten en Engelfchen gefloten, nog niet geëindigt was, nam de eerstgemelde echter de ridderorde van het gulde vlies aan, de welke *Karel* de V aan hem zondt. *Henrik* kon niet goedkeuren het verbondt, het welk de koning van Schotlandt, zyn neef, aanging met zynen grootften vyandt. Om zich daar over te wreken luiflerde hy naar de verzoeken, welke de graaf van *Douglas* hem federt langen tydt hadt laten doen, om aan hem krygsbenden te geven, tot herftelling van zyn gezag in Schotlandt. De graaf was altydt te *Barwik*, levende van het jaargeldt des konings van Engelandt, en alleen naar eene gunstige gelegenheit wachtende om de wapenen tegen zyn party weder op te vatten, de welke hem genoodzaakt hadt uit het koninkryk te vertrekken. Hy deedt zyn voordeel met de gevoeligheit van *Henrik*, en hebbende zyne aanzocken verdubbelt, verkreeg hy het onderftandt, het welk hy eifchte.

Mylord *Darci* wierp zich, aan het hoofd der Engelfche benden, op de grenzen van Schotlandt; verbrandde vercheide burgten, liep vercheide plaatsen af, en kwam weder te *Barwik* met buit beladen. Ter zelve tydt deedt *Henrik* den koning van Schotlandt aanzeggen, dat hy eifchte, dat men *Douglas* in zyne ampten zou herftellen. Dit was eigentlyk hem den oorlog te verklaren, zo als het beftandt ftondt ten einde te lopen. Ook geloofde *Jacobus* de V, die de vyandelykheit van *Darci* aan *Henrik* toefchreef, dat de vrede met de Engelfchen geëindigt was, en nam krygsvolk aan, om weêrwraak te nemen wegens den inval, welken men kwam te doen op de grenzen van zyn koninkryk. Doch de koning van Vrankryk, die alstoen daar belang by hadt, dat deze twee kronen, aan de welke hy vermaagfchapt was, niet overhoop raakten, gebruikte al het gezag, het welk hy by den jongen koning van Schotlandt hadt, om des zelis gevoeligheit neder te zetten. Het was niet zonder moeite dat hy zulks te boven kwam. *Jacobus* de V tradt in een ouderdom, in welken de gemoedsdriften het ongefhuimigt zyn. Van aardt was hy dapper, en hy vondt zich aangenoot door de liefde tot eere, en door de begeerte tot wraak. De hoon, die hem wierdt aangedaan, kon hem niet dan zeer gevoelig treffen, het zy de zelve kwam van de zyde eens wederfpannigen onderdaans, het zy hy den zelve toefchreef aan een koning, die hem zo na beftondt. Hy haakte dan alleen naar een gevecht, en de koning van Vrankryk hadt al zyn gezag van noden, het welk eene lange vriendschap, altydt tuffchen de twee kronen onderhouden, op zyn gemoedt kon hebben, om hem te beletten zich te veldt te begeven.

In den tydt, dat de Fransche afgezanten aan dit vergelyk arbeidden, gingende onderhandelingen tuffchen den koning van Schotlandt en den keizer voort, die hem op enen tydt drie huwelyken met drie prinsessen, zyne bloedverwanten, liet voorstellen, van welke hy hem de keur liet. Alle drie voerden zy den naam van *Maria*; de eerste was de koningin weduwe van *Hungarië*, zufter van den keizer; de tweede was de infante van *Portugal*, en de derde was de prinsesse van Engelandt, gefproten uit het huwelyk van *Henrik* met *Catharina* van *Arragon*. Deze twee laatste waren zyne nichten. De koning van Schotlandt betuigde, dat hy genegenheit hadt voor de prinsesse van Engelandt, maar dat, by onfentemiffe van deze verbindteniffe, hy liever wildt trouwen met de prinsesse van *Denemarken*, de welke eene andere nicht van den keizer was, dan de koningin weduwe van *Hungarië*, en de infante van *Portugal*. *Karel* de V liet hem weten, dat hy hem deze prinsesse niet kon toezeggen, doordien zy met een anderen ftondt te trouwen. Dit was *Sfortia*, hertog van *Milaan*, met wien zy ook naderhandt trouwde. Eene vermaagfchapping met gene der drie anderen hadt voortgang, door-

1535- van den H. floel. Cox in zyne Geschiedenisse van Ierlandt. * Het kasteel van Milnooth. † Men noemde hem *Christoffel Pare*.

Mylord *Gray* verplicht *Kildare* tot een vergelyk. Hy kan hem niet behouden.

* in den jare 1537. † in den jare 1541. *Kildare* wordt ont-hoofd. De Iersche wederfpannigen worden bevre-digt. Men erkent de kerfelyke opperhoofdigheit des konings.

1533- *Henrik* de VIII

1533- leent de handt aan den grave van *Douglas* om hem in Schotlandt te herftellen.

Inval Engelfchen in dat koninkryk.

Fransche de I hiet rick tot middelaar.

Afstedel van *Jacobus* den V, koning van Schotlandt.

De keizer liet hem drie huwelyken voorstellen.

1533.
Herkert.

doordien de koning van Schotland kort daar na met eene Franche prinsesse, de welke insgelyks den naam van *Maria* droeg, trouwde.

De prinses van Denemarken, van welke wy hier spreken, geeft ons gelegenheit om het vervolg van de verwarringen van dat koninkryk weder op te vatten. *Christiaan de II*, wiens voorvallen wy boven verhaalt hebben, stierf in zyne ballingschap, en liet tot mededingers naar het koninkryk na zynen zoon, die nog maar een kindt was, en *Frederik*, Paltsgraaf, die met zyne oudste dochter getrouwt was, gesproken uit zyn huwelyk met de zuster van *Karel den V*. Die van *Lubek* en van *Hamburg*, naburen van de staten van Denemarken, boden den koning van Engelandt honderduizend kronen, aan indien hy hen wilde helpen een koning verkiezen, die hen behaagde, met uitsluiting der afkomelingen van de zuster van *Karel den V*. *Henrik* wilde zich niet belemmeren met de belangen dezer Noordsehe volkeren, zonder alvorens met het Franche hof daar over gesproken te hebben. Men weet de gevoelens van dat hof daar omtrent niet; maar *Henrik* stondt in het vervolg deze twee Hanzesteden uit zyne beurse by in de oorlogen, de welke wegens de Deensehe kroon gevoert wierden. *Frederik*, oom van *Christiaan*, was daar toe beroepen, gelyk wy gezegt hebben, door de volkeren, de welke den anderen verdreven hadden. Hy overleefde zynen neef niet lang, en liet een zoon na, aan welken de Staten de kroon opdroegen, welke zy aan den vader gegeven hadden. Hy was genaamt *Christiern*, en de derde van dezen naam. Hy voltooidde de invoering van den Lutherischen Godsdienst in dit koninkryk; onderwierp de steden, welke weigerden den zelve te belyden, en verdreef de Roomsche-Katholyke bisschoppen daar uit. Dit geschiedde eerst in den jare 1537. *Gustavus Erikzoon* hadt reeds deze verandering in Zweden gemaakt. Wy komen weder tot de zaken van Engelandt.

Frederik, oom van *Christiern* den II, door de Staten tot de kroon geroepen. Zyn zoon voltooit het invoeren van den Lutherischen Godsdienst.

1534.

De koning, niet wel te vrede zynde over het zien van den voortgang der geheime handelingen van zynen neve met *Karel den V*, stelde hem, om de zelve te dwarsbomen, het huwelyk van de prinsesse van *Navarre* voor. Dit was *Margareta*, zuster van *Henrik* van *Albret*. Hy zondt zelfs een afgezant aan het hof van dezen laatsten, om deze verbindtenis te bewerken. Doch het noodlot hadt het anders geschikt, en deze onderhandeling slaagde niet. Eenigen tyd daar na* wierdt de vrede gesloten tusschen den oom en den neve. De bisschop van *Aberdeen*, *Robert Reid*, abt van *Kinlos*, en meester *Otterburne* hadden de zelve behandeld van de zyde van den koning van Schotland, ende kancelier *Audley*, *Cromwel* en *Fox* van de zyde van dien van Engelandt. De zelve wierdt te *Londen* getekent, en zou duren tot de dood van eenen der twee koningen, en nog een jaar daar na. De voornaamste voorwaarden van deze vrede waren, dat *Jacobus* zou wedergeven de sterkte van *Edrington*, en dat *Henrik* den grave van *Douglas* en die van zyn geslacht zou kunnen bystaan, zonder daarom het vredesverdrag te schenden. De twee koningen bezwoeren het zelve, en de koningin *Margareta* schreef dit nicuws over aan de nieuwe koningin *Anna van Boulen*, en aan *Cromwel*, om hen de nakoming daar van aan te bevelen. *Jacobus* ontving in het volgende jaar te *Windfor* de ridderorde van de kousfebandt.

* den 11 May 1534. Verdrag gesloten tusschen de koningen van Schotland en van Engelandt. *Acta Publ. Tom. XIV, fol. 524.*

Buchananus. De Schot-

Voor het overige waren de Schotsehe groten, de jonkheit van hunnen koning misbruikende, wel te vrede, dat hy niet trouwde. Zy geloof-

II Deel.

den; dat zy hem beter naar hun zin konden beftieren als hy alleen was, en zy vreesden de heerschappy eener vrouwe, de welke ten minste hun gezag zou gefnuikt hebben. Ten anderen hadden die van den huize van *Hamilton* veel staat-zuchtiger hopeningen dan de anderen. Zy maakten tussch op de kroon*, indien *Jacobus* geen nakomelingen naliet. Met dit oogmerk onderhielden zy hem met de genoeglykheden van een vry en wellustig leven, en deden hem begrypen, dat het zelve al zo vele aanloklykheden hadt, als het huwelyk ongenuegten medebragt.

Wy moeten Schotlandt niet verlaten, zonder te spreken van de hervorminge, de welke in het zelve doorbrak in den jare 1530. *Zekere Hamilton* zaaide daar van het eerste zaadt. Hy wierdt genaamt *Patricius*, en was een neef van den grave van *Aran* en van den hertog van *Albanie*, en een na bloedverwant van den koning. Hy hadt de lere van *Luther* ingezogen op de hogeschole van *Marburg*, opprecht door den landgrave van *Hessen*, alwaar hy hoogleeraar in de Godgeleerdheit geweest was in den ouderdom van een en twintig jaren. Hy was niet ouder dan drie en twintig jaren wanneer hy in Schotlandt te rug kwam, alwaar hy vele tot den Proteftantischen Godsdienst overhaalde, onder welke een *Jakobyner* monnik was, genaamt *Alexander Campbell*: doch deze monnik bragt hem eenigen tyd daar na aan by *David Beton*, kardinaal en aartsbischop van *St. Andrews*, die hem ten vure doemde. *Hamilton*, op de strafplaats gekomen zynde, ontkleedde zich, en gaf zyne klederen aan den gene, die hem diende, tegen hem zeggende, dat behalven dit geschenk, het eenigste, dat hy in staat was hem te kunnen doen, hy hem een voorbeeldt van zyne doot naliet, waar aan hy hem badt te gedenken. Hy voegde daar by, dat byaldien de zelve droevig was, naar de mening der menschen, zy nochtans de weg was, de welke ten hemel leidde, en dat die genen, die in diergelyke voorvallen weigerden voor *JESUS CHRISTUS* te lyden, het *Paradys* niet zouden ingaan. Hy wierdt vervolgens aan de staak gebonden. Het vuur, het welk men aangestoken hadt, doofde uit, na dat het hem zyn aangezicht geblakert hadt. Men stak het wederom aan, en het waren als zo vele nieuwe straffen, de welke nochtans zyne standvastigheit niet deden wankelen. Hy hadt gestadig zyne oogten hemel opgeheven, en Godt biddende zyne ziel te ontfangen, blies hy den geest uit. Twee zyner leerlingen wierden ook in het zelve jaar verbrand (a), en sedert hadt men gestadig brandende houtmyten, tot dat de hervorming overhandt nam, het welk eerst lang daar na geschiedde.

De geestelykheit wilde ook den broeder en de zuster van *Hamilton* doen sterven. Doch de koning verplichtte dezen broeder, welken hy beminde, zich zoek te maken, om de vervolgingen der geestelyken te ontgaan, en overreedde de zuster, den Proteftantischen Godsdienst af te zweren. Zes andere personen, ook beschuldigt met haar, volgden haar voorbeeldt. Vele anderen staken naar Engelandt over. *Alexander Aleffe* en *Jan Makbel* waren van dat getal †. De eerste wierdt van *Cromwel* bemint, na wiens doot hy naar *Saxen* trok, en een van de hoogleeraars op de hogeschole van *Leipzig* wierdt. De andere ging over naar *Denemarken*, alwaar hy zich deedt

1534. sche groten zyn verheugt over dat de koning niet trouwt. * Zy stamden af van eene dochter van *Jacobus den II*. *Lesley*. *Fox*. *Herkert*. *Buchananus*. Invoering der hervorminge in Schotlandt. *Geschiedenis van Patricius Hamilton*, neef van den grave van *Aran*. De kardinaal *Beton* veroordeelt hem ten vure.

Zyne standvastigheit in de doodstraffe.

De koning reedt den broeder en de zuster van *Hamilton*.

† Zy gingen naar Saxen.

P p

(a) *Speerswood* zegt in zyne *Geschiedenis* van de hervorminge in Schotlandt, dat dit gebeurde in den jare 1527; doch dit is een mislag.

1534

De paus schreef aan den koning, en biadt hem aan Engelandt met hem te delen
Lesley
Herbert
Spotswood
 in zyne Hist. der hervorming van Schotlandt
 Oorspronk der hervorming in Schotlandt

* *Lesley*

Herbert
Memories de la Bellay

Eischen van den keizer aan den paus

Antwoordt van den paus

kennen onder den naam van den leeraar *Machabaeus*, en wierdt een van des konings kapellanen, en hoogleeraar in de Godgeleerdheit (b). De paus schreef aan *Jacobus den V* en aan de Schotische geestlykheit, om hen te vermanen het oude geloof te bewaren; en zy deden het geen hy begeerde. Dus wierdt de hervorming voor een tydt gestremt door de strenge wetten, welke het Parlement maakte, te *Edenburg* op des konings bevel vergadert. De paus was daar over zo voldaan, dat hy dezen vorst aanbodt, Engelandt met hem te delen, indien hy hem wilde bystaan om het zelve te veroveren. Deze aanbieding verviel van zelf. Men zegt, dat sedert den jare 1407 een zekere *Jan Resby*, een Engelschman, de leere van *Wiklef* in Schotlandt gebragt hadt, en dat vier en twintig jaren daar na *Paulus Kran*, een Bohemer van geboorte, en een Hussiet van belydenis, getracht hadt aldaar zyne gevoelens te verspreiden. De een en de ander wierden ten vure gedoemt. Men schreef deze eerste beginfelen der hervorming de hogeschole toe, de welke *Wardlen*, aartsbisschop van *St. Andrews*, oprechtte in den jare 1412 binnen zyne aartsbisschoplyke verblyfplaats, en aan de kweekscholen, welke men naderhandt stichtte te *Glasgow*, te *Aberdeen*, en elders. Nochtans is het zeker, dat de zelve niet voor den dag kwam dan in het midden der volgende eeuw op de wyze, als wy komen te verhalen. Daar heerichte toen eene zo grote onwetendheit in het koninkryk ten aanzien der zaken van den Godsdienst, dat een Schotisch bisschop*, die de Geschiedenis van zyn landt beschreven heeft, zich zelve niet kan bedwingen, hoe Roomsch-Katholyk hy ook is, daar over te klagen, zo wel als over het ergerlyk leven der geestlyken. Terwyl zich de hervorming in Schotlandt richtte te velligen, zocht de keizer den paus aan, eene algemene kerkvergadering te willen beroepen, om een einde te maken van de onlusten, de welke zy in Duitichlandt verwekte. De koningen van *Vrankryk* en *Engelandt* hielpen hem in dit voornemen, hebbende de zelve ongerustigheit voor hunne koninkryken, als *Karel de V* hadt voor het keizerryk. Het was in den tydt dat de hertog van *Albanie* te *Rome* van wegens *Francois den I* in onderhandeling was over het huwelyk van *Catbarina* van *Medicis*, nicht van den paus, met den hertog van *Orleans*, tweden prins van *Vrankryk*. Wy hebben de voltrekking daar van elders verhaalt. *Karel de V*, die daar over nayver hadt opgevat, dwarsboomde in het eerst dit voornemen: doch na de zaak wel overwogen te hebben geloofde hy daar uit voordeel te zullen kunnen trekken, en dat dit een zaadt van tweedragt zou zyn tusschen *Francois den I* en *Henrik den VIII*. Hy kante zich dan niet meer daar tegen, zich vergenoegende, aan den paus vier zaken voor te stellen, welke hy wilde dat de zelve van den Franschen koning zou eischen, namentlyk: *I.* Dat hy niets zou veranderen in de zaken van *Italië*. *II.* Dat hy zou bevestigen de verbonden van *Madrid* en van *Kameryk*. *III.* Dat hy zyne toestemming zou geven tot het beroepen van eene algemene kerkvergadering. *IV.* Dat hy met kracht zou werken by den koning van *Engelandt*, om hem te verplichten zich te ontdoen van het werk der echtscheidinge. De paus antwoordde, dat hy niet dan eene stem ter bemiddeling hadt om den koning van *Vrankryk* aan te manen, en dat hy van de gehele Christenheit zou

(a) Hy is te *Coppenhagen* overleden den 5 Decemder des jaars 1557.

gelastert worden, ware het zake, dat hy met zulk een groten vorst anders te werk ging.
 Het verzoek rakende de algemene kerkvergadering behaagde den paus geenzins. Dit wilst de keizer wel; maar hy hadt zyne oogmerken. Hy wilde eerstelyk voldoen aan de belofte, welke hy daar van gedaen hadt aan de Protestanten van *Duitichlandt*: ten anderen was hy in zyn schik daar door den paus in vreeze te houden, om hem te verplichten de koningin *Catbarina*, zyne moeie, te begunstigen. De koningen van *Vrankryk* en van *Engelandt* gingen daar in oprechter te werk. Zy wenschten de byeenroeping eener kerkvergadering, behoudens dat de zelve geschiedde op eene vrye en veilige plaats, in welke de kuiperyen van den keizer, noch van den paus de overhandt konden hebben. Doch deze laatste hadt een ongemenen afschrik voor deze vergadering, en selde alles in het werk om de beroeping van de zelve te verydelen. De keizer, zyne byzondere inzichten hebbende, gelyk wy de zelve vertoon hebben, selde den paus drie beweegredenen voor oogen, om hem tot het uitschryven eener kerkvergadering te verplichten. De eerste was de wedervereeniging der Protestanten met de Roomsche kerk, tot welke geen hope was dan door middel van eene vrye algemene kerkvergadering. De tweede was de oorlog tegen den Turk, welkers goede uitkomst van deze hereeniging af hong. De derde beweegreden was eindelyk de vrede tusschen de Christen vorsten, de welke nog daarenboven een gevolg daar van was. Op deze drie beweegredenen antwoordde de paus: Dat, belangende de eerste, bet van een gevaarlyk gevolg zou geweest zyn den Protestanten toe te laten hunne kettery in eene zodanige vergadering te verdedigen; dat het genee was, dat hunne gevoelens veroordeelt waren in de beilige kerkvergaderingen, de welke gehouden waren, en dat men niet moest dulden, dat men nieuwe twyffelingen maakte over de geloofsartikelen, wanneer de kerk zich eens daar ontrent verklaart hadt. Aan de andere zyde, dat men hen, als men hen zou veroordelen, zonder hen te hooren, reden zou geven om zich te beklagen, dat men hen onrechtmatiglyk veroordeelde, doordien men hen niet hadt willen vergunnen, hunne gevoelens te verklaren, noch te verdedigen: zodanig, dat, naar het voorbeeld der *Arianen*, en der andere ketteren van de voorgaande eeuwen, zy weder naar huis zouden keren, zeer kwalyk voldaan over de kerkvergadering, en meer dan ooit in hunne kettery verhardende. Dat, byaldien men in het tegendeel hen toeliet de besluiten der voorgaande kerkvergaderingen te bestryden, men niet moest geloven, dat zy meer achting zouden hebben voor die gene, welke men zou willen beroepen, en byaldien zy daar nu versoben alleen met een geest van ongeboorzaamheit, welk eene ergernis dit niet zou zyn voor de Katholyke kerke. Dat zy eindelyk altydt wat zonden vinden te zeggen tegen de besluiten, welke de paus zou willen maken, om hen te verplichten zich aan het concilie te onderwerpen, en dat zy de vergadering verwerpende in een tydt, in welke de oorlog de Christenen onder malkander verdeelde, zulks hen te zamen bloot selde voor de invallen, met welke zy door de ongelovigen gedreigt wierden. Hy voegde daar by, Dat het niet waarschynlyk was de Protestanten tot andere gedachten te brengen zo lang als zy zich hielden aan den letter der *H. Schrifture*, zonder de uitleggingen der oudvaders van de kerk, en der concilien te willen aannemen; dat het onmogelyk was, een veilig middel te vinden tot het besliffen der verschillen van den Godsdienst, wanneer men het gezag der kerke, de pylaar en den grondslag

1534.
 De paus wil daar niet van hooren.
 Drie beweegredenen tot het beroepen eener algemene kerkvergadering door den keizer bygebragt.
 Antwoordt van den paus.
 Hy sleet zich uitdrukkelek daar tegen om de Protestantsche leeraars daar in toe te laten.

1534

slag des geloofs weigerde te erkennen. Dat het klaar was, dat deze kettors geen algemene kerkvergadering worderden, dan om gelegenheit te hebben, zich sterk te maken gedurende den langen tydt, die 'er zou verlopen, eer dat de zelve kon vergadert worden. Dat dit de reden was, waarom zy de opschorting der besluiten, welke hen tegenstrydig waren, zouden zoeken te erlangen, zich voor het overige weinig met eene kerkvergadering bemoeiende, de welke hen niet anders dan tot een dekmantel zou dienen. Dat byaldien zy genoodzaakt zouden zyn in deze grote vergadering te verschynen, het hen aan gene verontschuldiging zou ontbreken om te vertrekken, en tegen der zelve besluiten te betuigen, gelyk zy gedaan hadden op de Ryksdagen van het keizerryk. Dat het ook kon gebeuren, dat de gevoelens zich zouden verdeelt vinden. Dat men alzo eene kerkvergadering zou zien tegen eene kerkvergadering aangekant, eene gevaarlyke scheuring, tot welke men geen gelogenheit moest geven. Dat de gedachtenis van het voorledene deedt vrezen voor het toekomende, en dat de eenige vrage over de oppermacht van den paus boven de algemene kerkvergaderingen, of der algemene kerkvergaderingen boven den paus, zwaarigheden van een lang en moeielyk gevolg kon doen ontstaan. Dat het, alles wel ingezien zynde, de tydt niet was om eene algemene kerkvergadering te beroepen, en dat men moest wachten tot dat de keizer, zyne oorlogen gerindigt hebbende, in staat zou zyn om zich op dit werk te leggen, het welk de vrucht moest zyn van de vrede van het Christendom, en het welk alle de zorgen van dezen vorst vereischte.

Ten aanzien van de tweede en derde beweegreden, door den keizer bygebragt, zeide de paus, dat het onmogelyk was eene algemene kerkvergadering tyds genog te beroepen, om zo eene uitkomst, als men voorgaf daar van te verwachten, te weten de wedervereeniging der Christen vorsten, te verbopen. Dat de toebereidselen van den Turk zodanig een uitsiel niet toelieten, en dat men genoodzaakt was de wapenen op te vatten om zich voor zyne invallen te dekken, eer dat de tydt der byeenroeping verlopen was, hoe kort die ook zyn mogt. Hy voegde daar by, dat deze vergadering minder nuttigheit dan schade aan de Christenen zou aanbrengen. Dat de Turk, die niet zou verzamen daar van verwittigt te worden, zich zou haasten de zelve voor te komen. Dat het aan de andere zyde te vrezen stonde, dat de Protestanten, zich door de algemene kerkvergadering veroordeelt ziende, zich zouden werpen in de armen van den Turk, in navolging van den waywode van Zevenbergen, en dat zy, door dezen vyandt bygegaan, de kerken zouden beroven, onder voorwendfel van de Evangelische vryheit.

De keizer wilde ook de gevoelens van den koning van Vrankryk over de zamenroeping generalgemene kerkvergadering weten. Het antwoordt van dezen vorst was, dat hoe grote zwaarigheden men daar in kon aanmerken, dat 'er nog groter waren in niet byeen te vergaderen. Dat by geen ander middel zag om de verschillen over den Godsdienst te eindigen. Dat in dezer voegen ook de voorgaande eeuwen stontelyk hadden veroordeelt en de pauzen, en de vorsten, die hunnen plicht niet betracht hadden om deze heilige byeenkomsten zamen te roepen. Dat derhalven zyne mening was, dat men voor alle zaken spoediglyk eene algemene kerkvergadering moest beroepen, en dat men afgezanten moest zenden aan alle de hoven der Christen vorsten, om hen kennis te geven van den dag, ten einde zy hunne navoedingen gereed bielden. Dat men voor alles acht moest nemen om te binnemen eene plaats, de welke niet verdaecht

ware aan iemandt, en dat ieder in deze vergadering zou kunnen stemmen met eene vryheit, overeenkomstig met den geest van het Evangelie, een vyandt van dwang en geweld. Dat men ook de Protestanten niet meer moest voor het hoofdstoten door de besluiten der voorgaande kerkvergaderingen, die hen veroordeelt hadden, maar hen in het tegendeel verzekeren, dat men hunne afgezanten zou hooren, en dat men over de punten, over welke men verschil hadt, geen uitspraak zou doen, dan na de wederzydsche redenen aandachtelyk overwogen, en zonder vooringenomenheit, of eenzijdigheit, overwogen te hebben. Dat men een zo billyk beleid houdende reden hadt te hopen, dat men de gemoeieren zou bevredigen, verbittert over de twisten, rakende den Godsdienst. Dat byaldien men zo veel inschikkelykheit niet wilde hebben voor die genen, die zich van de kerk hadden afgescheiden, het inderdaadt onnodig was eene algemene kerkvergadering te houden, een hulpmiddel, van het welke men niets moest verwachten zonder deze voorboede. Dat hy in het tegendeel, de zelve te werk stellende volgens deze onderrechtinge, daar alles van moest verbopen. Dat het ontwyffelbaar was, of de minst hardnekkigste zouden zich onderwerpen aan de besluiten eener zo heilige en oncenzydige vergadering, en dat de anderen naderhandt geen verschoning zouden hebben, byaldien zy in hunne hardnekkigheit volhardden.

Het antwoordt van den koning van Vrankryk wierdt kwalik uitgelegt door den keizer, die daar van volgens zyne vooringenomenheit oordeelde. Hy keurde af den raadt, welken de koning gaf rakende de wyze van twistredenen over de geloofsartykels, en de beslissing van de zelve. Hy zeide, dat dit het werk van den H. Geest was, die de kerkvergadering zou bestieren, aan welken men niets moest voorschryven. Hy beklagde zich ook, dat deze vorst hem niet verwaardigt hadt iets te antwoorden op dat gene, het welk hy hem verzoont hadt aangaande het gevaar, in het welke zich Duitschlandt bevondt door den inval, met welken de Turk het zelve dreigde, als of hy geloofde geen belang te hebben in het gevaar zynen naburen.

De koning bleef niet zonder wederantwoordt. Hy zeide, dat zich de keizer onrechtmatig beklagde, dat men hem verliet in den oorlog tegen den Turk; dat het waar was, dat hy in zyn antwoordt daar niet van gesproken hadt, maar dat zyne afgezanten bevel hadden om hem een veel spoediger hulpmiddel aan te bieden, dan dat hy verwachtte van eene byeenroeping eener algemene kerkvergadering. Dat, ten aanzien der besluiten van deze vergadering, het gene hy gezegt hadt eigentlyk niet betrof dan de voorreden, en dat hy geenzins voorhadt de wetten aan te raken, welke hy wel wist dat de H. Geest niet zou nalaten in te geven aan de kerkvaders, die de zelve zonden opstellen. Dat by het voor het overige niet was, die de eerste opening tot eene algemene kerkvergadering gedaan hadt, maar de keizer zelf; dat byaldien hy van gevoelen veranderde, hy van zyn kant te vrede was, dat men niet verder ging, in de gesseldheit, waar in hy de gemoeieren zag. Dat by eene algemene kerkvergadering gewenscht hadt, bekwam om de scheuring, in de kerk gemaakt, te genezen, het welk eene nationale, of provinciale niet kon doen, en nademaal een algemeen concilie, volgens het denkbeeld, dat by zich daar van gemaakt hadt, zulks ook niet kon doen, wilde hy daar niet meer van spreken (a). Dat, om nog een woordt te spreken van den oorlog tegen den Turk, by gereed was om in persoon

pp 2

(a) Du Bellay zegt, dat de koning van Vrankryk aan den keizer liet weten, dat hy het beroepen van eene vrye algemene kerkvergadering toestondt, zonder hem iets voort te schryven.

1534

Het zelve wordt door den keizer kwalik opgenomen.

De koning van Vrankryk houdt het staande.

De keizer wilde de gevoelens van den koning van Vrankryk weten. Het antwoordt van dezen vorst was, dat hoe grote zwaarigheden men daar in kon aanmerken, dat 'er nog groter waren in niet byeen te vergaderen. Dat by geen ander middel zag om de verschillen over den Godsdienst te eindigen. Dat in dezer voegen ook de voorgaande eeuwen stontelyk hadden veroordeelt en de pauzen, en de vorsten, die hunnen plicht niet betracht hadden om deze heilige byeenkomsten zamen te roepen. Dat derhalven zyne mening was, dat men voor alle zaken spoediglyk eene algemene kerkvergadering moest beroepen, en dat men afgezanten moest zenden aan alle de hoven der Christen vorsten, om hen kennis te geven van den dag, ten einde zy hunne navoedingen gereed bielden. Dat men voor alles acht moest nemen om te binnemen eene plaats, de welke niet verdaecht

1534 tegen dezen algemeenen vyandt aan het hoofd zyner legers op te trekken, en noch zyn bloedt, noch dat zyner onderdanen in een diergelyke gelegenheit te sparen. Dat hy geloofde, dat de keizer het zelve van zynen kant zou doen, en dat by twaalfbonderd duizend kronen hadt ontfangen van Vrankryk, behalven achtbonderd duizend, de welke by verzekert was eerlang nog te ontfangen: eene genoegzaam aanmerkelyke somme om zich te vergenoegen, zonder andere onderstanden te worden.

De keizer was niet meer voldaan over dit tweede antwoord dan over het eerste, en vrezende, dat de koning eenige kuiperyen in de kerkvergadering mogt maken, was hy nergens meer op bedacht dan om de belofte, welke hy daar omtrent gedaan hadt, te loor te stellen. De koning van zyne zyde verflaauwde, door believendheit voor den paus, in de drift, met welke hy in den beginne de byeenroeping hadt aangedrongen. Dus was het, dat de nayver der vorsten het beroepen eener vergadering deedt mislukken, de welke men als den eenigen weg aanmerkte, bekwaam om de verschillen, de welke het Christendom verdeelden, weg te nemen. Zo waarachtig is het, dat de staatkunde byna altydt de overhandt heeft in de Raadsvergaderingen der oppermogendheden, en dat de Godsdienst daar geen ander deel aan heeft dan in schyn, of om te dienen tot een dekmantel van hunne ondernemingen, de vorsten altoos gereed zynde alle zaken, als hy hunne staatzucht begunstigt, daar aan op te offeren, maar het tegendeel te doen, wanneer hy hunne ontwerpen dwarsboomt. In plaats van eene vrye kerkvergadering dachten de paus en de keizer alleen eene te beroepen, welke tot hun believen zou zyn. Zy kwamen overeen de zelve te beroepen binnen zes maanden, enze een jaar daar na te doen eindigen. Zy beraamden zelfs de zittingen in eene van de drie plaatsen, Plaisance, Bologne, of Mantua. De keizer verklaarde, dat hy al zyne macht zou gebruiken tegen die genen, welke zouden weigeren zich aan de besluiten der vergadering te onderwerpen. Dit ontwerp hadt geen voortgang. De hertog van Saxen met de andere prinssen van het Smalkaldische* verbondt betuigden † tegen deze plaatsen, de welke hen verdacht waren, zo wel als tegen de gedaante der kerkvergadering, en verklaarden, dat zy niet meenden geoordeelt te worden door eene vergadering, waar in de paus voorziet, en welke besluiten zouden gegrond zyn op het gevoelen der schoolgeleerden, en niet op het gezag der H. Schrifture.

De paus hadt van dit besluit kennis gegeven aan den koning van Engelandt: doch also hy noch den tydt, noch de plaats der vergadering benoemde, zondt Henrik zyne afgezonden zonder antwoordt te rug. Aan de andere zyde sneden de verwyderingen tusschen het hof van Rome en dat van Engelandt alle gemeenschap tusschen de zelve af. Daarenboven waren de nieuwe klagen van Vrankryk tegen den keizer een hinderpaal tot de beroeping eener algemeene kerkvergadering. Wy hebben gezien het geen te Rome voorviel tegen Henrik; laat ons nu ook het nieuwe voorwerp van het misnoegen van Francois den I ten aanzien van den keizer beschouwen. Wy zullen in het vervolg den voortgang zien, welke de hervorming omtrent dezen tydt in Vrankryk maakte, als mede de vervolging, welke de Hervormden moesten ondergaan.

Verhaal van Francois Merveilles. Hoewel Karel de V den hertog Sfortia in het hertogdom van Milaan herstelt hadt, en hem zyne namaagichap doen hopen, hem zyne nicht,

de dochter van den koning van Denemarken, ten huwelyk gevende, liet Francois de I niet na, eene heimelyke verstandhouding te hebben met dezen hertog. Hy hadt ten dien einde by den zelve een edelman, genaamt Francois Merveilles, een geboren onderdaan van den hertog, maar die langen tydt in dienst van den koning van Vrankryk was geweest, waar by hy grote goederen hadt overgewonnen. Hy was verheugt in zyn vaderlandt weder te keren met meerder luister dan hy uit het zelve vertrokken was. Hy nam derhalven, behalven het aanzien, het welk hy hoopte zich te verkrygen door zyne rykdommen, daarenboven met blydschap aan den tytel van afgezant, welken hem Francois de I gaf. Beide waren zy verblyd over deze tyds omstandigheid: de koning vondt een bekwaam onderwerp om aan het hof van Milaan te werken, zonder dat hy verdacht zou zyn aan die van het landt, als zynde een inboorling van het zelve: en Merveilles zag zich bekleed met een ampt van aangelegenheit. Daar wierdt niets anders vereischt dan de zaak geheim te houden, om deze onderhandeling van duur te doen zyn, en de zelve voor den keizer te verbergen. Het Fransche hof hadt Merveilles het zelve aanbevolen: doch de verwaandheit van dezen man kon hem niet doen besluiten, voor altydt eene zaak, die hem tot eere strekte, geheim te houden. De keizer, die bekwame zaakbezorgers by den hertog hadt, wierdt daar van verwittigt, en de onbedachtzaamheit van Merveilles kostte hem het leven. Karel de V, zyne klagen aan Sfortia gedaan hebbende over dat hy een Franschen verspieder in zyn hof duldde, beloofde Sfortia hem voldoening te geven. Hy hieldt zyn woordt, en offerde aan hem, om hem te bevredigen, zynen onderdaan op, niet tegenstaande des zelfs hoedanigheid van geheim afgezant. De bedienden van Merveilles by toeval, of door eene partyfchap, welke men tegen hen gemaakt hadt, handgemeen geworden zynde met de huisgenoten van een anderen Milanees †, wierdt een der laatsten in het gevecht gedood. Het gerecht van den hertog nam daar kennis van, en de zaak onderzocht zynde wierdt Merveilles beschuldigt, de aanlegger van den twist en den doodslag geweest te zyn. Dit was het gene men zocht. Men belastte hem by den kop te vatten, men nam hem vervolgens gevangen, en weinige dagen daar na wierdt hy ter doodt veroordeelt. Zyn vonnis wierdt terstondt uitgevoerd, en de beul sloeg hem des nachts in de gevangenisfche het hoofd af. De koning van Vrankryk wist daar niets van dan na dat de zaak was uitgevoerd. Hy liet daar over zeer zware klagen doen aan alle de hoven van Europa, voornamentlyk in Engelandt, uitvarende even zeer tegen den keizer, de welke de daadt hadt laten doen, en tegen den hertog, die voor hem deze believendheit hadt gehad. Hy schreeuwde over de wreedheit van deze uitvoeringe, en over het schenden van het recht der volkeren, zo onwaardiglyk gehoont door de eerloze doodstraffe van zynen afgezant. Doch de keizer antwoordde aan zyne staatsdienaars, dat het eene daadt van rechtsoeffening van den hertog was over eenen zyner onderdanen, en dat de koning van Vrankryk, na de doodt van den schuldigen, niet moest bybrengen eene voorgewende hoedanigheid van afgezant, de welke hy gedurende zyn leven verzwegen hadt. Betreffende Sfortia, de zelve verdedigde zich daar mede, dat hy Merveilles niet opentlyk voor afgezant hadt erkent; dat hy derhalven ner-

De nayver der Christen vorsten belet eene algemeene kerkelyke vergadering.

* of het Zwabische. † Protestanten kanten zich tegen zodanig eene kerkvergadering. Herbert. Alzaray.

1534. les. geheimen afgezant van Francois den I, die in zyne gevangenisfche wordt omgebracht.

† Castiglione.

Klagen, welke Francois de I deswegen doelt tegen den keizer en tegen den hertog van Milaan.

1534

nergens anders voor aangezien zynde dan voor het gene hy waarlyk was, te weten een Milaneesch edelman, zyn onderdaan, en onder zyn gebiedt staande, hy den loop van den rechtshandel niet hadt kunnen beletten. Dat hy voor het overige een oproetig man was, onrustig, en die altyd ingewikkelt was geweest in verderffelyke zamenpanningen. Dit waren slechte verontschuldigungen. Het was genoeg, dat de herzog kennis hadt van de bediening van *Merveilles*, en dat hy met hem in onderhandling was geweest. Na hem aldus erkent te hebben kon hy zich niet verontschuldigen van het openbare vertrouwen geschonden te hebben. De keizer, om de offerhande, welke hem de hertog gedaan hadt, te erkennen, verhaafte zyn huwelyk met de prinsesse van Denemarken; een huwelyk van korten duur, en het welk zonder nakomelingschap eindigde *.

Huwelyk van *Sforza* met de prinsesse van Denemarken.

* *Sforza* stierf in de maandt October 1535. Klagten van den keizer tegen *François* den I. *Memoirs de Bellay Menesay Thomas Herbert Sleidanus. Varrillas* 7 in den jaer 1519.

Bewegingen in Duitshlandt 4 voor zes en twintig duizend goudle Franche kronen.

* Het verdrag wierdt gemaakt met *Ferdinand* in den jaer 1534. Zie *Sleidanus*.

Ferdinand staat den Protestanten een gunstig bevelschrift toe.

Nieuw voort van oorlogsvolk door *François* den I. opgerecht.

Was de koning van Vrankryk vergramt op den keizer, de zelve was het niet minder op hem. Hy beklagde zich daar over, dat deze vorst tegen de verbonden, tusschen hen gemaakt, in het Smalkaldische verbondt getreden was; dat hy de hertogen van Wurtemberg hielp tegen zynen broeder *Ferdinand*, en dat *Langey du Bellay*, afgezant van *François* den I, door zyne streken verbroken hadt het Zwabische genootschap, het welk meer dan zeventig jaren geduurt hadt, ten voordeele van het huis van Oostenryk. *Philips*, landgraaf van Hessen, was mede in de belangen der hertogen van Wurtemberg. Deze prinsen waren berooft geweest van de landen, welke zy hadden aan deze zyde van den Rhyne, naar den kant van Vrankryk, door het Zwabische verbondt †, ter zake van de wreedheit, gepleegt door den hertog, die toen leefde, tegen die van Reutlingen, een klein stedde van dien kreits. *Ferdinand* hadt zich naderhandt daar van meester gemaakt, en de keizer hadt hem met het hertogdom beleent, als een leen, open gevallen door den eedbreuk van den eigen heer. *Ulrich*, hertog van Wurtemberg, hadt hem genoodzaakt zich in de sterkte van Mompelgard te begeven. Hy hadt zich naderhandt verbonden met den koning van Vrankryk ‡, welke zich voegde by den landgrave, doch heimelyk, om het verbondt van Kameryk niet te schenden. Het leger van dezen laatsten behaalde eene grote overwinning op dat van *Ferdinand*, digt by Lauffen; en door middel van dezen gelukkigen uitslag herstelde hy den prins van Wurtemberg in zyne staten *. *Ferdinand* zag zich ook verplicht den Protestanten een gunstig edict toe te staan, en hen de vrye en openbare oefening van hunnen Godsdienst te verlenen. De Wederdopers, en die, welke men Sakramentarijfen noemde, waren daar niet in begrepen.

De landgraaf hadt zich met den koning van Vrankryk verbonden niet alleen om de hertogen van Wurtemberg te herstellen, maar ook om den oorlog in Italië te voeren, waar in hy beloofd hadt met zyn leger te trekken. *François* de I, door oude en nieuwe beledigingen, welke hy zeide van *Karel* den V ontfangen te hebben, vertoorn, of door zyne staatzucht aangehitst, sneedde nieuwe voornemens op het Milanees. Hy hadt ten dien einde buitengewone krygsbenden op de been gebragt, welke men in de provincien in den wapenhandel oeffende. Deze manschap was verdeelt in zeven legioenen, elk van zes duizend koppen, en elke legioen hadt zynen kolonel: krygsvolk, gelyk aan dat der Romeinsche legioenen, naar het voorbeeldt van de wel-

ke men de zelve geschikt hadt, en van welke men ook den naam hadt ontleent. Doch het scheen, dat zy, den Staat al te machtig makende, het gezag van den vorst zouden verminderen, de welke de gewone oproerigheid dezer krygsbenden moest duchten, doordien zy zich eene al te grote macht aanmatigden; zo dat men deze wervingen staakte. Aan den anderen kant weigerde de landgraaf naar Italië te trekken, en *François* de I was genoodzaakt zyne gevoeligheit op te schorten, hebbende geen leger, machtig genoeg om zyne ontwerpen uit te voeren.

De doot van *Clemens* den VII viel in dezen tydt voor, en twee dagen daar na verkoren de kardinalen, in het Conklave vergadert, *Alexander Farneze*, die den naam aannam van *Paulus* den III. De Protestanten, toen ook voor den keizer ontzagchelyk geworden zynde, noodzaakten hem, om met ernst op de beroeping eener algemene kerkvergadering aan te dringen. *Paulus* de III hadt de zelve beraamt te Mantua. Hy bragtze vervolgens over naar Vicenza, de Protestanten weigerende de eerstgemelde plaats goed te keulen, en van Vicenza naar Trente, alwaar de zelve eerst verscheide jaren daar na is geoopent. Ondertusschen kreeg de hervorming een vasten voet in Vrankryk. *Renata*, hertogin van Ferrara, en dochter van *Lodewyk* den XII, hadt de zelve begunstigt voor haar vertrek naar Italië, en *Margareta*, koningin van Navarre, zuster van *François* den I, ondersteunde de zelve te Nerak, in Guienne, alwaar zy hare hofhouding hieldt. Zy hadt aldaar twee beroemde Protestantische kerkenleeraars, namentlyk *Gerard Roussel* en *Jakob le Fevre* *, welke zy in hare bescherming hadt genomen. Men zegt ook, dat zy een Hoogduitscher onderhieldt, genaamt *Melchior Volmar*, de welke de Griekische taal onderwees in de hogeschool van Bourges, en de leermeester is geweest van *Kalvyn*. Zy wilde den koning, haren broeder, van welken zy tederlyk bemint was, aanraden om *Philips Melanchthon* aan zyn hof te roepen, en hem te horen over de middelen, welke hy hem moest voorstaan, om de verschillen van den Godsdienst by te leggen. De koning schreef daar over aan *Melanchthon*: maar de kardinaal van Tournon maakte, dat van deze reize niet kwam (a).

Het was ook in dezen tydt, dat zich de lere van *Kalvyn* in Vrankryk begon te verspreiden, verschillende van die van *Luther* in eenige stukken, waar van het gewigtigste is dat van het Avondmaal, de eerte zich schikkende naar het gevoelen van *Zwinglius*, en ontkennde de lichamelijke tegenwoordigheid, welke *Luther* toestaat in het gebruik van het Sakrament. *Kalvyn* begaf zich naar Nerak by de koningin van Navarre, de beschermster der hervormers. Hy ver-

Pp 3 spreid-

(a) In het *Leven van Melanchthon*, door *Abraham vande Corput* in het Nederduitsch beschreven, wordt gezegt, dat *François* de I *Melanchthon* door een beleefden brief, geteyent den 28 Juny des jaars 1535, nodigde om in Vrankryk te komen, en ten zelve einde eenen *Barnabas Vorus* aan hem zondt, den welken *Melanchthon* ook beloofde de reis te zullen aannemen; maar dat de keurvorst van Saksen, dit vernomen hebbende, weigerde *Melanchthon* verlof te geven om derwaarts te vertrekken. De keurvorst zeide onder anderen in den brief, welken hy deswegen aan hem schreef, "Dat zyne reis niet alleen vruchteloos zou aflopen, maar ook groter schade daar door veroorzaakt, en gelegenheit gegeven worden om de gemene rust van Duitshlandt te storen; enz." Hier op vervolgt de schryver, dat *Melanchthon*, niet geraden vindende dit gevaar te ondergaan, tot droefheit van velen, en niet zonder berispinge van anderen, te huis bleef, en *Vorus* alleen weder liet vertrekken, ontschuldigende zyn achterblyven door brieven zeer beleefdyk aan den koning.

1534. naar het voorbeeldt van de Romeinsche legioenen.

Doot van *Clemens* den VII. Verkiezing van *Alexander Farneze*, die zich *Paulus* de III laat noemen.

Hy brengt het concilie over naar Trente. *Menesay*. De hertogin van Ferrara, dochter van *Lodewyk* den XII, en de koningin van Navarre, zuster van *François* den I, beledyden den Protestantischen Godsdienst. De laatste ondersceunt de leeraars van dezen Godsdienst.

* Zie de opene brieven van *François* den I van den 18 May 1533 in de *Verzameling van le Grand*.

1534.
Lieve van
Kalvyn.
Zyne
reizen
naar Fer-
rara en
Geneve.

* In den
jare 1547.

† De Va-
der
Maim-
bourg.
Zyn af-
beeldfel
volgens
de ver-
scheide
geniege-
nissen
der
fchry-
vers.

Zyne
fchone
hoeda-
nigheden.

† Dezen
lof geeft
hem Paf-
quier.
Zyne ge-
breken.

ſpreidde van daar zyne leer door Saintogne en door Poitou: doch de vervolging noodzaakte hem zich naar Bafel te begeven, alwaar hy zyne Onderwyzing van den Chriftelyken Godsdienſt zamenſtelde. Hy ging vervolgens naar Ferrara (a), om de hertoginne *Renata* aldaar te bezoeken, en van Ferrara kwam hy te Geneve, alwaar hy zich nederzette. Hy vondt zich echter genoodzaakt van daar te gaan met *Farel*, doorde zamenſpanning van die genen, die zich niet konden voegen naar de ſtrengheit hunner leerwyze: doch eenigen tyd daar na wierden zy beide na malkander weder ingeroepen*. Wy zyn verplicht, hier eene nauwkeurige ſchets te maken van de hoedanigheden van *Kalvyn*, zo befaamd onder de Hervormden en Roomſch-Katholyken, zo hoog geſchat van de eerſten en zo gehaat van de laatſten. Wy zullen ons daar van zonder drift kwyten, op de verhalen der ſchryvers, het meeft onwraakbaar van de eene en de andere party.

Een vermaard geſchiedſchryver †, die aan de Roomſchgezinden niet kan verdacht zyn, makende het afbeeldfel van *Kalvyn*, zegt, dat hy onvermoeid was in het arbeiden, waakzaam, onbaatzuchtig, en ongemeen ſober. Zie daar grote loſſpraken: hy ſtelt ook daar tegen over grote gebreken. Hy verbeeldt hem aan de andere zyde als eengrynsaardt, olopend, hekelachtig; uiterlyk eenvoudig, maar opgeblazen in den grondt, willende over zyne amptgenoten heerſchen, en hen als ſlaven handelen, zich zelve pryzende, en ydelyk zyne eige lofreden opmakende. Deze ſchryver voegt'er by, dat het was ter oorzake van zyne ſtaatzucht dat men hem de eerſte maal van Geneve wegjoeg. Hy zegt daarenboven, dat *Kalvyn* de zoon van een kuiper, en kleinzoon van een ſchipper, en dat zyne moeder de dochter van een herbergier van Kameryk was. De Hervormden in het tegendeel ſchilderen hem af als een buitengemeen man, geboren met alle voordeelen van de natuur, en verrykt met alle genadegaven, die te wenschen zyn in iemandt van zyn beroep; van een voorbeeldig en onbeſproken leven, tot ſtrengheit toe; zonder ſtaatzucht zo wel, als zonder gierigheid; welken noch grootheid, noch rykdommen ooit in verzoeking bragten; uitermaten werkzaam, gelyk het groot getal van zyne werken getuigt; van eene verwonderlyke doordringendheit, van eene verbazende levendigheid, en van eene onnavolglyke welfprekendheit in zyne boeken, voornamentlyk ten aanzien zynrer werken, in het Latyn opgeſtelt met een ſtyl, al zo fraai als die der ſchryvers van de eeuwe van *Augustus*. Men geeft hem ook dezen lof, dat hy de Franſche taal verrykt heeft met een oneindig getal van ſchone ſpreekwyzen †: wel olopende, doch zelf dit gebrek erkennende, en het alle dagen beſtrydende: voor het overige zich niet vertoornende dan tegen de zonden en zondaars. Zy zeggen, dat byaldien zyn aardt, ganſch vol vuur, hem nu en dan eenige woorden deedt ontvallen, een weinig al te ſtreng tegen de Roomſche kerk, of tegen *Luther*, men zulks moet werpen op den toestandt van die eeuwe, op de ſtrafheit van *Luther*, die hem uitdaagde, en op de vervolging, welke de Roomſchgezinden hem aandeden, zo wel als zyne aanhangers, welke men alle dagen overgaf aan de allerwreedſte ſtraffen. Zy voegen daar by, dat deze inborſt hem

(a) *Parillis* zegt in het Leven van *Karel* den IX, dat hy in deze ſtaſt zyne Onderwyzing zamenſtelde.

noodzakelyk was, om gedurig zulke verſchrikelyke aanvallen door te ſtaan, als die gene waren, voor welke hy was bloot geſtelt, en welke een zachter en zwakker geeft niet zou hebben kunnen verdragen: kortom, hy was zeer gematigt, in vergelyking zynrer tegenſtrevers. Voor het overige zeggen zy, dat het onwaar is, dat hy wegens zyne ſtaatzucht uit Geneve is gebannen; dat hy in het tegendeel genoodzaakt is geweest voor het geweld der oprocrigen te wyken, gelyk zyne te rug roeping, kort daar nagedaan, hem daar omtrent rechtvaardigt, zo wel als de liefdeen deaching van dat gemenebeft, het welk hem niet alleen eerde gedurende zyn leven, maar dat hem nog heden cert na zyne doot. Aangaande zyne geboorte, men bewyft, dat hy de zoon was vanden algemenen rechtſvorderaar* van het graaffchap van Nojon, als mede geſchmſchryver van het biſdom (a): zo dat bygevolg zyne geboorte zo laag niet was, als zyne vyanden de zelve afmalen. Zy zeggen daarenboven, dat hy ſterf zo als hy geleert hadt, uitgeput door zyn nachtbraken en arbeiden zo wel als door zyne ziekten, de welke hem tot eene ſoberheit verplichtten, die hem op het laaſt verteerde. Men verhaalt nog, dat hy in den ouderdom van zes en twintig jaren te zamen ſtelde zyn onnavolglyk werk van de Chriftelyke onderwyzinge (b), en dat hy zyn leven eindigde in den ouderdom van vyf en vyftig jaren, hebbende in dien tyd meer werken geſchreven, dan een ander in eene gehele eeuwe nauwlyks zou hebben kunnen afſchryven. Een beroemd ſchryver*, die den Roomſch-Katholyken niet verdacht kan zyn, om dat hy hunnen Godsdienſt belydt, geeft aan hem geen minder loſtuitingen dan de Hervormden zelve. Een ander geſchiedenſchryver †, hoe zeer ook vooringenomen met den Roomſchen Godsdienſt, zegt in zyn berecht voor de Geſchiedeniſſe van *Karel* den IX, koning van Vrankryk, dat men aan *Kalvyn* voor zyn perſoon niet kan toefchryven de verwarringen van zyn landt, maar aan zyne kettery: want dus noemt hy zyne lere. Hy voegt daar by, dat hy een man was, die ſtyf by zyn ſtuk bleef, die voor niemandt zwichtte, die recht op zyn oogmerk aan ging, en die met gene menſchelyke aanmerkingen zich liet ophouden. Men kan geen voordeeliger denkbeeld begrypen van een man van zynen ſtaat. Wy ſpreken niets van zyne lere, de welke de Roomſch-Katholyken als godloos verfoeien, en de Hervormden als Goddelyk roemen, en als in alle hare ſtukken genomen uit het zuivere woordt Gods. Doch wy kunnen ons niet bedwingen aan te merken, dat ſchoon men den Hervormden den naam van Kalviniſten geeft, *Kalvyn* echter de eerſte niet is geweest, die deze belydenis geleert heeft. *Zwinglius* leide daar den grondt van te Zurich voor dat *Kalvyn* de zelve in Vrankryk en te Geneve predikte, en wy hebben gezien, dat hy zelfs de leerling was van die genen, de welke de hervormde leer in Vrankryk en in Zwitſerlandt verbreid hebben. Wy menen nu genoeg gezegt te hebben van dit hoofd der hervorminge, zo beroemd door het goede en het kwade, dat men daar van geſproken heeft, en dat men daar van nog zegt. Laat ons nu tot de Hervormden zelf wederkeren.

Bran-

(a) Zyn naam was *Gerard Cauvin*; doch onze *Johannes* veranderde den naam van *Cauvin* na zyns vaders doot, op zyn Latynſch, in dien van *Calvinus*.

(b) Hy was geboren in het jaar 1509, en droeg zyn boek op aan *François* den I in den jare 1536. Hy overleedt den 27 May des jaars 1564.

1534

Het is
valſch,
dat hy
uit Ge-
neve ge-
bannen
is.

Hy was
van een
eerlyk
geſlacht.
* *Pro-
nator* ge-
noemt.

* *Tra-
nus*.
Loſſpraken,
welke hem
de
Room-
ſche
ſchry-
ven ge-
ven.
† *Paril-
lus*.

1534.
Metzray.

François de I deedt zes der zelve te Parys verbranden in het begin van den jare 1535. (a) en moer dan tweemaal zo veel in andere gewesten van zyn koninkryk. Maar voor eenen, dien men deedt slerven, zegt de Franische gechiedschryver, wierden honderd uit des zelfs asche geboren. De keizer, die de daden van den Franichen koning bespiedde, liet niet na, het hem voor eene misdaadt aan te rekenen by de Protestanten van Duitschlandt, om hen een walg te doen krygen van des zelfs bondgenootschap. Aan de andere zyde vertoonde hy aan de Roomsch-Katholyken, dat het niet dan een valsche yver, om die van den Roomsch-Katholyken Godsdienst te bedriegen was, doordien hy ter zelve tydt, dat hy de ketters deedt slerven, afgezanten van den Sultan aan zyn hof hadt. Dit verwyt was niet kwalyk gegronnd. Hoedanig kan ook inderdaadt deze Godsdienst zyn, de welke van een prins een beul maakt, en die hem verplicht Christenen, die zyne onderdanen zyn, te vermoorden, ter zelve tydt dat hy zich met de Turken verbindt, de hoofd- of erfvyanden van het Christendom?

De keizer vaart uit tegen den Godsdienst van *François de I*, die zich verbindt met den Turk, terwyl hy de Protestanten doet verbranden.

Metzray. *Thuanus* *Sleidanus*. Verhaal van de Munstersche Wederdopers.

Voor dat wy het verhaal dezer bewegingen, de welke de Godsdienst in Europa verwekte, eindigen, moeten wy het bloedige treurspel der Wederdopers in de stad Munster verhalen. Het was tien jaren geleden dat hun hoofd, *Thomas Munster*, geslagen was door de Hessische legerbenden; zyn leger, uit boeren bestaande, op de vlucht gedreven; hy zelf gevangen genomen, en naderhandt, als een veritoorder van de gemene rust, onthoofd. Zyne gezindheit of ahang stierf niet met hem. De zelve wierdt in het tegendeel in Westphalen zo machtig, dat zy zich meester maakte van de stad Munster, waar uit zy den bisschop verdreven. Zy leerden geloofsartykels, de welke voor vrygeesten en deugnieten zeer smakelyk waren; eene gemeenschap van goederen en vrouwen*, enz. Ook hadden zy onder zich niet dan het schuim des volks. Een kleermaker uit de stad Leiden, ter welker oorzake hy den naam van *Jan van Leiden* hadt, was van dit gelpuis voor koning uitgeroepen, onder den naam van koning van het nieuwe Jeruzalem †. Dus maakten zich deze geestdryvers, de welke de wettige machten, die Godt over hen gestelt hadt verwierpen, meester van dat gene, het welk het slechtste en verachtste was onder de menschen.

* of, volgens anderen, te veel wvery, en *Jan van Leiden*, hun hoofd, heelt drie vrouwen gehad te gelyk. Beschryving van hunnen koning *Jan van Leiden*. † in den jare 1534.

François van *Waldek*. ** in den jare 1535. De bisschop van Munster, in de stad gelaten, maakt zich meester van

De bisschop van Munster*, welken deze onzinnigen verdreven hadden, kwam eenigen tydt daar na wederom met een leger, belegerde Munster, hunne hoofdstadt en schuilplaats, en bragt hen tot den uitersten hongersnoodt,**. Niets echter was bekwaam hunne halsternigheit te overwinnen. De honger hadt reets velen van hen doen omkomen, en de anderen waren voornemens de standvastigheit, of veel eer de wanhoop, dezer ellendigen na te volgen: doch een der medegesellen van dezen gewaanden koning bragt den bisschop binnen de stad. Zo haast als hy in de zelve gekomen was maakte hy zich meester van dezen booswicht, en van de voornaamste medehelpers van zyne buitenporigheden, de welke in hunnen oproer huizen en kerken hadden geplunderd. Hy liet hen eenigen tydt in de omgelegene landstreek omleiden, om voor een speelpop te dienen, en als hy aan *Jan van Leiden* vroeg, op welke wyze hy zou kunnen herstellen de schade, welke hy binnen Munster gedaan hadt,

(a) Hy stelde gevormachtigen aan om het halstgeding op te maken aan de genen, diemmen ketters noemde, in den jare 1533. Zie zyne opene brieven in de *Verzameling van le Grand*.

antwoorde hem deze ellendige, dat hy niet meer dan eenen duit van ieder persoon hadt te nemen, en dat hy wel haast zo veel geldt byeen zou hebben om de godane schade goed te maken. Na dat de bisschop voldaan hadt aan de nieuwsgierigheit der landzaten, voldeed hy aan der zelve en zyne wraak, en deedt deze belhamels met de allerstrengste straffen slerven*, overcenkomende met de woede, welke zy gepleegt hadden, gelyk hunne dwaasheit verdiende het schouwspel, waar toe men hen eerst gebruikte.

Wy hebben geloofd verplicht te zyn een kleinen uitslap te doen in vremde koninkryken, om der zelve gebeurtenissen aan de Geschiedenis van Engelandt, te knopen waar van wy nu den draadt weder gaan opvatten.

In de maand van July des jaars 1534 wierdt *Mylord Dacres*, wonende in het Noorden van Engelandt, beschuldigt van hoog-verraad. Zyn geding wierdt opgemaakt door aangeselde rechters, de welke te Westmunster vergaderden: doch hy wierdt door de Pairs van het ryk ontslagen, de welke meer afgunstigheit, of wraakzucht, vonden in de beschuldigers, dan misdaadt in den beschuldigten. De Schotten, op welke grenzen hy gestroopt hadt, hadden zich zyne vyanden gemaakt, en het waren voornamentlyk die van deze landaardt, de welke tegen hem getuigden. De Pairs, de welke hem onschuldig verklaarden, waren in hun schik een voorbeeld te geven van hun gezag, onder voorwendsel van yver voor de gerechticheit. Zy wendden voor, dat de rechters, de welke dezen *Mylord* hadden veroordeelt, al te partydig en al te eenzydig zich getoont hadden, en dat zy in het tegendeel, hem onschuldigende, de zyde der verdrukte onnoselheit gekozen hadden, het zy door haat, het zy door lastertaal.

1534.

Hy doet hem met zyne medeplichtigen omvoeren door de naburige landstrecken.

Antwoordt van *Jan van Leiden* op de vrage van den bisschop. Straf over hem en zyne medegesellen.

* in den jare 1536. Zie by *Sleidanus* de geschiedenis dezer geestdryvers in het brede verbaalt. *Herbert*. July. *Mylord Dacres* door de Pairs van Engelandt vrygesproken. Afschafing der geestlyken van de strenge orde. * *Cobier*. *Herbert*. *Faller*. *Barnet*.

In het zelve jaar vernietigde de koning de geestlyken van de strenge orde*, opperecht te Greenwich, Kantelberg en te Richemond, ter oorzake der klagten, welke men deedt over hun ergerlyk leven, en om hen te straffen over de geheime handelingen, welke zy met de wederspannigen onderhielden. Men stelde Augustynen monniken in hunne plaats. Men is met diergelyke verplaatsingen, of vernietigingen van kloosters gedurende de volgende jaren, waar in wy nu zullen treden, voornamentlyk bezig geweest. De kardinaal *Wolsey*, was daar van de eerste aanlegger geweest, door den afkeer, welken hy van de monniken hadt, en met voornemen om de inkomsten der zelve te besteden of tot zyn byzonder voordeel, of tot kweekscholen, nuttiger voor het gemeen dan deze kloosters, welke hy aanmerkte als huizen van luiheit. *Cranmer* en *Cromwel* voltooiden dit voornemen, het welk *Wolsey* niet dan in het ruwe ontworpen hadt. Deze laatste hadt niet dan staatkundige inzichten: de eerste gemelde hadden daarenboven die van bevordering van den Godsdienst, en deden hun best om de hervorming vast te stellen op het verderf der kloosters. Beide bedienden zich, om tot hun oogmerk te komen, van het misverstandt des konings met het Roomsche hof, van het welke zy hem deden zien dat de monniken als zo vele slaven waren en ahangelingen. De kerkelyke opperhoofdigheit van dezen vorst eenmaal vastgesteld zynde, kwam men gemakkelyk de andere zwarigheden te boven. De hoedanigheit van algemeen stadhouder, welke *Henrik* aan *Cromwel* gegeven hadt, maakte den ondergang der geestlyke huizen gemakkelyk, en opende de deur aan de kettery, volgens de taal der Roomsch-Kathol-

1534.

Katholyken, of aan de hervorming, volgens de woorden van de andere party; wy zullen haast zien met welk een gevolg, verhalende deze omwentelingen volgens de order der tyden.

1535.
Herbert.

Wy treden in het jaar 1535, het welk het vyf en twintigste is der regering van *Henrik* den VIII. Zyne vereeniging met Vrankryk hieldt standt, en dat hof zondt hem in het begin van het jaar een gezantschap, om hem kennis te geven van de aanbiedingen, welke de keizer het zelve deedt, om hem van het verbondt met Engelandt af te trekken. Ten dien einde stelde hy hem twee huwelyken voor: het eerste dat van den Dauphin van Vrankryk met de prinsesse *Maria* van Engelandt, na bloedverwante van den keizer; het tweede dat van zynen zone, die naderhandt koning van Spanje is geweest, onder den naam van *Philips* den II, met de jongste dochter van *François* den I. De Fransche afgezant zeide, dat de koning, zyn meester, op deze voorstellen geen antwoordt hadt willen geven, zonder de zelve te voren den koning van Engelandt te hebben medegedeelt. Deze laatste antwoordde, dat hy zich verwonderde over het gedrag van den keizer, de welke zich bemoeide met dingen, over welke hy gene macht hadt; dat het aan hem niet stondt schikking te maken over het huwelyk van de prinsesse, welke hy den Franschen Dauphin aanbodt, dat zy een vader hadt, die meester over haar was, dat hy daarom *François* den I verzocht, gene aanbiedingen van vrende handt te horen, de welke niets anders zocht dan eenen twistappel tusschen hen te werpen, om also zich van hunne oneenigheid te bedienen; dat hy wel kundig was van de onderhandelungen, waar mede de afgezanten van *Karel* den V aan het hof van Vrankryk bezig waren, en dat zy het hertogdom van Milaan aan eenen van des konings zonen aanboden, met het welk de keizer aanbodt hem te belenen, in de plaats van *Sfortia* *, onlangs overleden: doch dat het alleen een kunstgreep was, om de vereeniging der twee koningen te verbreken. *Henrik* stelde in het vervolg een ander huwelyk voor, om de geheime streken van den keizer te verbreken, namentlyk dat van de prinsesse *Elizabeth* met den hertog van Angoulême, derden zoon van *François* den I. Daar door verbrak hy het voornemen, dat *Karel* de V hadt, om de rechten van *Maria* te vestigen, gesproten uit het huwelyk van *Catharina* van Arragon, ten nadeele der kinderen van *Anna van Bourbon*, en om het zaadt van verdeeldheit te werpen in het koninkryk en in het koninklyk huisgezin. De hertog van Nortfolk, de bisschop van Ely, *Fitz-William*, en de leeraar *Fox* wierden benoemt van de zyde van *Henrik*, om aan dit verbondt te werken, te gelyk met *Chabot*, heeren van Brion, admiraal van Vrankryk, en *Wilhelm Payet*, naderhandt kanselier †, afgezanten van *François* den I. Zy kwamen omtrent de volgende voorwaarden ovtreen: Dat het huwelyk zou voltrokken worden zo haast als de prins en de prinsesse den behoorlyken ouderdom zouden bereikt hebben; dat men inmiddels den jongen hertog van Angoulême naar Londen zou zenden; dat byaldien hy door het recht der prinsesse, zyne gemalinne, tot de kroon van Engelandt kwam, hy vry zou zyn van de huldiging, de welke men wegens het hertogdom van Angoulême verplicht was te doen aan de Fransche kroon. Dat hy in de wetten van Engelandt geen verandering zou maken, en dat men daar van voldoende verzekeringen zou geven.

Antwoordt van *Henrik* den VIII aan *François* den I, die hem kennis geeft van dezen voordag.

* in October 1535 *Henrik* de VIII, stelt een huwelyk voor tusschen de prinses *Elizabeth* en eenen van Vrankryk.

† in het jaar 1538, na de dood van de *Burg*, die op de *Prat* was gevolgt. Voorwaarden van dit huwelyk.

1535.

By deze voegde men nog eene voorwaarde, de welke de grondslag daar van was. Het was de belofte, welke de koning van Vrankryk deedt om met kracht by den paus aan te houden, om hem te verplichten, den kerkelyken ban, tegen *Henrik* uitgedoent, te herroepen. Deze onderhandeling liep nochtans vruchteloos af. Een verschil gerezen tusschen de staatsdienars der twee koningen was daar van de oorzaak. Die van *Henrik* eischten van de laatste de achterfallige renten van het jaargeldt, het welk de kroon van Vrankryk verplicht was aan die van Engelandt te betalen. De Fransche afgezanten weigerden het voorledene en het toekomstende. De twist verbitterde de gemoderen, en men scheidde, zonder naderhandt te denken aan de uitvoering van dat gene, dat ter zake van het huwelyk was vastgesteld geweest.

Ondertusschen liet *François* de I niet na zyne afgezanten te doen werken by *Paulus* den III, om eene herroeping van de kerkelyke banvonnissen te erlangen, welke *Henrik* abtoen met ernst zocht. Twee zaken beletten de uitwerking der aanzocken van het Fransche hof, te weten de tegenportelingen van den keizer, die toen grote verstandhouding hadt in Schotlandt en in Ierlandt, ende langzaamheit van den nieuwen paus. Terwyl dan de oplopende aardt van *Henrik* dit sammelen niet kon velen, zette hy zyne eerste voornemens door, van zich volkomen de gehoorzaamheit van den Roomschen stoel te onttrekken.

In het zelve jaar deedt de koning van Vrankryk den hertog van Savoje den oorlog aan, en de keizer bragt zyne wapenen over in Afrika, om zich te wreken over *Barbarossa*, herstellende den koning van Tunis, wiens koninkryk deze zeevruimer hadt overweldigt. Het belang, het welk Engelandt in deze twee ondernemingen nam, door het verbondt, het welk het hadt met *François* den I, en door het kwade verstandt, in het welke het was met *Karel* den V, verplicht ons de zelve te verhalen.

De Staten van den hertog van Savoje waren in dien tydt al, gelyk de zelve nog ten huidigen dage zyn, bloot gestelt voor de staatzucht van den Franschen koning, zo wel als voor die van den keizer. Beide merkten dat landt aan, het welk hen den doortocht opende, of sloot naar het Milanees, volgens de genegenheit zynere hertogen, als een landt, het welk zeer bekwaam voor hen was, en van het welke zy zich noodwendig moesten verzekeren, zo zy hunne macht in Italië wilden verdedigen. Des werkte elk van hen om den Savojaardt aan zyne zyde te brengen. *Karel*, de III van dien naam, regeerde alstoen. Men noemde hem den Goeden, om dat hy het inderdaadt was; doch hy verdiende niet minder den bynaam van den Ongelukkigen, welken men hem ook gaf. Zyne regering, die lang duurde, was gestadig bloot gestelt voor de invallen der Franschen en der Mauren. Voor het overige een prins bekwamer in zyn kabinet dan in het veldt. Hy was even na vermaagschapt aan *François* den I en aan den keizer, zynde oom van den eerste *, en schoonbroeder † van den anderen: doch hy scheen meer genegenheit te hebben voor *Karel* den V, het zy, dat hy zyne rekening daar beter by vondt, het zy dat zyne gemalin, de welke eene zuster van de keizerinne was, hem naar die zyde deedt overhellen. Hy hadt geweyert de ridderorde; van St. Michiel aan te nemen, de welke *François* de I hem aanbodt met twaalf duizend kronen jaargeldt, terwyl

François de I doet den hertog van Savoje den oorlog aan. Onge-lukken van *Karel* den III, hertog van Savoje. *Herbert*, *Mazaray*. * *François* de I was geboren uit *Louise* van Savoje, zuster van dezen hertog. † De keizer en de hertog van Savoje hadden twee zusters getrouwt. Des zelfs genegenheit voor den keizer. † toen de orde der koningen van Vrankryk.

1535.

wyl hy van den keizer hadt ontfangen de hulde van het graafschap van Ast, het welk het erfgoedt was der hertogen van Orleans, en hy hadt den prins van Piemont, zynen oudsten zoon, naar Spanje gezonden, tot gyselaar van zyne trouwe. Het Fransche hof klaagde daarenboven, dat hy geweigert hadt zyne stad Nizza te lenen tot eene zamenkomste met den paus, die genoodzaakt was te Marseille te komen; dat hy zich meester hadt gemaakt van eenige landen van het marquizaatschap van Saluzzo, een leenroeg goedt van het Dauphiné; dat hy de hulde van eenige andere, van de kroon afhangelende, geweigert hadt, en dat hy den keizer in een brief geluk hadt gewenscht over den gelukkigen uitlag van den veldslag van Pavié, en eindelyk, dat hy geldt geleent hadt aan den konnestabel van Bourbon, na des zelfs wederpanningheit. Het waren echter deze klagen niet, op welke de verklaring des oorlogs, welke in de maand van February dezès jaars tegen hem wierdt afgekondigt, gegrond was. Het onderwerp, of het voorwendfel daar van was de weigering, welke hy gedaan hadt op de verzoeken des konings. Men hadt eerstelyk van hem verzocht den doortocht door zyne landen voor het leger, dat naar Italië trok; ten tweede eischte men van hem de erfopvolging van Louise van Savoje, zyne zuster, en moeder des konings. Men stelde hem ter zelyer tyd voor om over te geven Montmelian, Veillane, Chivas en Verceil, de sterkten van zyn landt, en andere plaatsen, waar voer men hem eenige andere midden in Frankryk wilde geven. Hy verwierp dezen laatsten voorslag. Ten aanzien der twee andere boodt hy aan den doortocht te openen, en wegens goede mannen ooreen te komen om de rechten zynen zuster te regelen: doch men was minder vergenoegt over zyne aanbiedingen, dan vergramt over zyne weigeringen, en men was maar bedacht om hem den oorlog aan te doen.

Fransois de I zendt hulp aan die van Geneve. * Pieter de la Saum.

De zelve begon door het onderstandt, het welk Fransois de I die van Geneve toezondt. De hertog van Savoje hadt hem belegert, voorwendende, dat hy den bisschop*, welchen die van Geneve hadden weggejaagt, en met een zyn gezag, het welk deze stad, de welke zich vry en eene keizerlyke noemde, niet wilde erkennen, aldaar wilde herstellen. Deze hulpbenden wierden verslagen, en het was alleen uit vreeze voor die van Bern, dat de hertog van Savoje de belegering opbrak. Het was alstoen dat deze stad hare regeringswyze en haren Godsdienst vastfelde, op de wyze byna, als de zelve nog hedendaags bestaet. Om weder te keren tot den oorlog van Savoje, de hertog viel aan op het Fransche leger in zyne staten, van welke het zelve wel haast het beste gedeelte bezet hadt. Alle de plaatsen van la Bresse, de welke nog niet tegen het marquizaatschap van Saluzzo, en alle die van Savoje aan deze zyde van den berg Cenis, openden hare poorten voor de Franschen. De hertog hadt gene krachten om zich tegen een zo machtigen vyandt aan te kanten, en alle zyne hoop bestondt in de hulpe van den keizer, die naar Afrika was overgestoken. Men moet komen tot het verhaal van deze onderneming, voor dat wy die van Savoje vervolgen, doordien het eerst na de wederkomste van den keizer was, dat de hertog zich in staat zag om zich te verweeren.

Herbert. Murety. Heiltocht

Eene beweging tot eere hadt den keizer aangezet om naar Afrika over te gaan. De koning van Tunis, uit zyn koninkryk verjaagt door

H Deel.

Chairadin Barbarossa, hadt toevlucht genomen tot zyne beïcherming, en hy deedt hem de eer om hem op den troon te herstellen. Men moet eerst van zyn ongeluk spreken, voor dat men zyne herstelling gaat verhalen. Wy hebben reets van den besaamden zeevhuimer Barbarossa, en van zyne bemachtiging, met hulp van zynen broeder, van het koninkryk van Algiers, gesproken. Wy hebben mede verhaalt des zelfs zeeovereyen in de Middellandsche zee, waar by hy alle Spaanische schepen nam, zonder dat Doria het hem kon beletten, als ook van de landingen, welke hy deedt in de gewesten, onder de gehoorzaamheit des keizers staande. Hy hadt twee van des zelfs vloten vernielt, de eene by de kusten van Sardinië, en de andere naby het eilandt Minorca; en zyn naam was zo groot, dat Solyman, ingenomen met zyne dapperheit en ervarenheit, hem op zyne wederkomst uit Hungarië den tytel gaf van opperzeevoogdt over zyne vloten in de Levant. Het was met deze zee-machten, dat hy zich ontzagchelyk maakte in Afrika en in Europa, sparende al zo weinig die van zyne gezindheit, als de Christenen, en nergens om denkende dan om veroveringen te doen, of te roven. Hy was voornemens om zich meester van Genua te maken, en tot deze onderneming hadt hy van Solyman gekregen tien duizend uitgelezene mannen, benevens acht maal honderd duizend dukaten, tot betaling der krygsbenden en der vlote, de welke bestondt uit honderd zeilen. Hy vertrok in het begin van Augusty van den jare 1534; maakte jagt op alle de schepen, welke hy in de Siciliaansche en Italiaansche zeeën vondt; nam de eene; verbrandde of boorde de andere in den grondt; zette voet aan landt op verscheide plaatsen; plunderde de steden, en maakte een zeer groten buit. Daar was toenmaals in Italië eene jonge dochter, welker schoonheit veel geruchts maakte. Zy wierdt Juliana genaamt, en was van den huize van Gonzaga. Barbarossa geloofde, dat al zyn buit en alle zyne winsten niets waren, in vergelyking van een zulk een overwinst, en dat, byaldien hy een zo aangenaam geschenk aan den Groten Heer zou kunnen doen, hy meer verplichting aan hem zou hebben, dan of hy voor hem geheel Italië overwonnen hadt. Hebbende dan uit de gevangenen, welke hy gemaakt hadt, verstaan, dat deze schone persoon naar Fondi, eene kleine stad in het koninkryk van Napels, in de provincie van Labour, geweken was, verzuimde hy de belegering van Genua, om naar dien kant te zeilen. Het scheelde weinig, of het hadt hem gelukt. Zyne vloot was gereed om op een morgen te landen, wanneer Julia, die nog te bedde lag, hem uit hare vensters zynde gewaar geworden, vaardiglyk haren nachtrok aangeschoten hebbende, dus half naakt zich op de vlucht begaf. Zy was zo gelukkig van zich te bergen voor de vervolging van den Korzaar, die haar met veel naauwkeurigheid overal liet zoeken. Haar niet hebbende kunnen vinden, stak hy weder in zee, en zyne onderneming op Genua ontdekt zynde, nam hy die van Tunis voor.

1535. van den keizer naar Afrika.

Barbarossa, koning van Algiers, en opperzeevoogdt over de vloten van den Groten Heer. Zyne roveryen en overwinningen.

Zyne uitloopen op de kusten van Sicilië en Italië. Geschiedenis van de schone Julia van Gonzaga, welke by hyn haast weggevoert.

Hy veroveret het koninkryk Tunis.

Beschryving van de hoofdstad.

1535.
Geſchiedenis van
Mabomet, koning van
Tunis,
en van
zyne
twee zo-
nen.

Trouw-
loofheit
van Bar-
baroffa,
om Tu-
nis te
vermeef-
teren.

Muley-
Hafcen,
jongſte
zoon van
den koning van
Tunis,
komt
hulp van
Karel
den V.
vertoe-
ken.

De kei-
zer
tracht
Barbaroffa
te winnen.

Deze
zeerover
doet
den afge-
zant des
keizers
worgen.

Barbaroffa. De geen, die alstoen daar regeerde, was *Mabomet* genaamt, en door de genegenheit, welke hy voor zynen jongſten zoon, genaamt *Muley-Hafcen*, hadt, verklaarde hy hem erigennaam, ten nadeele van *Araſides*, die de oudſte was. De verſchillende geluktaat dezer twee prinſen deedt hen twee onderſcheidde beſchermerhoeren kiezen: *Araſides* verwoogde zich de eerſte by *Barbaroffa*, en *Muley-Hafcen* nam in het vervolg zyne toevlucht tot den keizer. *Barbaroffa* geleidde den Afrikaanſchen prins naar Conſtantinopel, onder voorgeven van hem aan den Groten Heer aante bevelen: doch hy was aldaar zo haaff niet gekomen, of hy de dt hem in de gevangeniſſe werpen. Ter zelve tydt naderde hy met een leger tot voor de poorten van Tunis, en doende het volk geloven, dat hy hen *Araſides* wederom bragt, voor welken zy genegenheit hadden, wierdt hy in de plaats ingelaten. Hy was zo haaff niet daarbinnen gekomen, of hy noodzaakte de inwoonders hem voor hunnen opperheer te erkennen. *Muley-Hafcen* vluchtte by keizer *Karel* den V. De zelve was verheugt dezen barbaarſchen prins van de andere zyde der wereldt te zien komen, die hem om hulpe ſmeekte, om weder te klimmen op den troon zyners vaderen. Hy ontſing hem volgens zyne waardigheit, en beloofde hem den byſtandt, om welken hy hem was komen verzoeken. Hy hieldt zyn woordt, en weinig tyds daar na vertrok hy met hem, mede nemende een leger, bekwaam om ganſch Afrika onder zyne heerſchappy te brengen. Voor dat hy geweldt gebruikte, ſelde hy eene onderhandeling voor, om, ware het mogelyk, *Barbaroffa* in zyne belangen te brengen. Het beleid dezer onderhandeling vertrouwde hy aan zekeren Genuees, genaamt *Lodewyk Prelaudes*, die onder ſchyn van koophandel op een koopvaardſchip ſcheepging, het welk de keizer hem beſchikt hadt, en te Tunis kwam. Hy was voorzien met geloofs-brieven voor *Barbaroffa* met de hoedanigheit van afgezant. Hy hadt bevel aan dezen zeerover voor te ſtellen een verdrag met *Karel* den V, die zich verbinden zou om voor hem Afrika te bemachtigen, byaldien hy het van hem alseen cynbaar koninkryk wilde hebben, en de zyde van *Solyman* verlaten. Ten tweede moeft hy een mondgepreek houden met de misnoegden, de welke tot *Muley-Hafcen* geengen waren, en hen aanmoedigen om de wapenen op te vatten, met verzekeringe, welke hy hengaf, van de spoedige wederkomite van dezen prins. Doch het zy dat het den Genuees aan behendigheit ontbrak, het zy het moeielyk was zich van zyne dubbele onderhandeling te kwyten, zonder zich verdacht te maken, het zy eindelyk, dat *Barbaroffa* goede verſpieders in de ſtadt hadt, immers zyn geheime handel wierdt ontdekt, en de afgezant geworpt, zonder achtting te hebben voor zyne bediening. De keizer dus ziende, dat hy met liſt niets kon uitwerken, maakte zich gereed tot het voeren van een openbaren oorlog.

Het ver aſzyn van *Solyman* was hem voordeel-
lig. Deze Sultan, door den raad van zynen
groot-Vizier *Ibrahim*, altydt, gelyk wy boven ge-
zeft hebben, een Chriſten in zyn hert, ſchoon
in ſchyn een Mahomethaan, hadt zyne over-
winningen in Europa eensklaps verlaten, en zyne
wapenen in Aſie tegen den Perſiaanſchen *Sofi*
gewend. *Karel* de V, zyn voordeel doende met
eene zo gelukkige tydsgeſtalte, ondernam den
tocht op Afrika. Hy wierdt te vergeeffich door
den koning van Vrankryk gedwarsboomt, de
welke zynen afgezant *la Forest* aan *Barbaroffa*

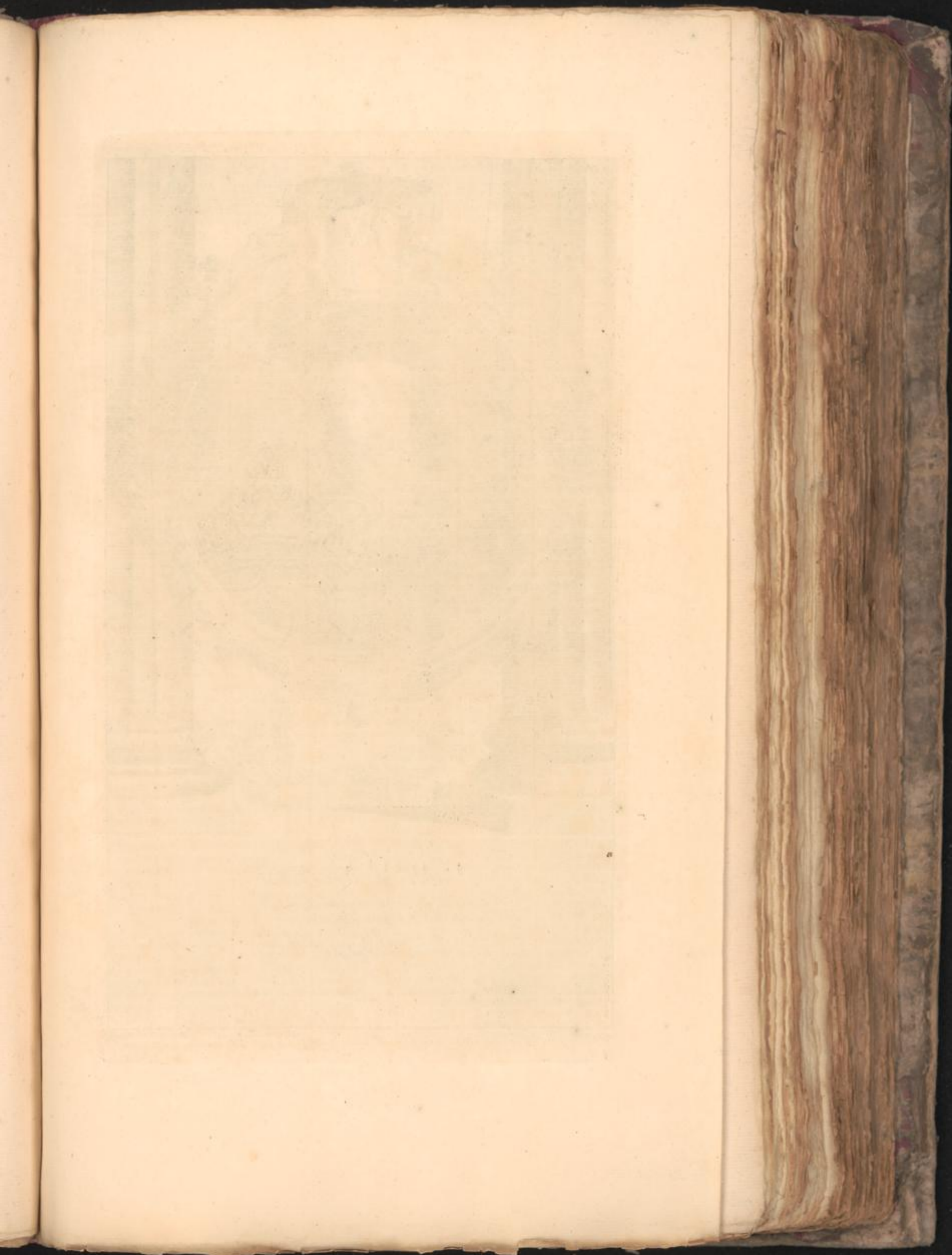
zondt, om hem kennis te geven van de toebereid-
ſelen van den keizer. Maar de berichten, welke
deze afgezant naar Vrankryk zondt, rakende
de maatregelen, welke hy met dezen zeerover
hadt genomen, waren onderſcheept door den her-
tog van Urbino, en men zegt, dat *François*
de I deswegen van ſpyt ziek wierdt. Zyne
ziekte duurde niet lang, en op de tydinge,
welke men te Londen van zyne herſtelling
kreeg, deedt *Henrik* omgangen doen, om Godt
daar plechtig voor te danken.

Indien *François* de I de onderneming op Tunis
dwarsboomde, begunſtigden in het tegendeel de
paus en de koning van Portugal de zelve met al
hun vermogen. *Don Lodewyk*, zoon van den
laſtten, volgde zelfs den keizer, die op den 13
May van Barcelona vertrok, en in Sardinie aan-
kwam, alwaar de zamelplaats was van de vloot,
beliert door *Andreas Doria*. Zy beſtondt uit
drie honderd zeilen, de welke op hadden vyf en
twintig duizend man te voet, en twee duizend
te paardt, behalven een aanmerkelyk getal van
jonge edellieden, als vrywilligers, de welke in
deze onderneming wilden uitmunten, en meer
dan tien duizend bootsgeſellen. Zy ging onder
zeil op den 13 Juny, en kwam gelukkig tot op
een kanonſchoot van het kaſtel *la Goulette*, al-
waar ze de benden ontſcheepte, welke de be-
legering van deze ſterkte moeften doen. Het
was niet dan een grote toren, vierkant, maar
wel met ſtrykhocken gemaakt, en wierdt door
eene goede bezetting verdedigt. De zelve is ge-
legen op een kreek, welke de vloedt der zee ont-
fangt, waar van de zelve niet verder dan zes u-
ren aflegt, en drie van Tunis, het welk aan den
mondt van den zelve inham gelegen is. Dus was
deze ſterkte zo veel als de ſcutel van het zelve,
en de keizer oordeelde, dat men de zelve moeft
bemachtigen, voor dat men zich voor Tunis be-
gaf. Hy oordeelde zelfs zeer wyffelyk, dat op de
verovering van deze ſterkte de overwinning
van het gehele koninkryk zou volgen. De be-
zetting verdedigde zich met veel dapperheit,
maar doordien de zelve niet onderſteunt wierdt,
naar mate de zelve door een machtig leger wierdt
aangetaft, en dat zy gene buitenwerken hadt,
naderde men wel haaff de veſting zelf. Men
deedt daar verſcheidte ſtormen op, en wierdt er
na eene belegering van drie weken meester van.

Zes dagen daar na vertoonde zich het keizer-
lyke leger voor Tunis. *Barbaroffa* hadt zich daar
binnen geworpen met goede benden, met een
voornemen om het zelve te verdedigen. Hy hadt
ook eene grote bende paardevolk afgezonden om
de enge wegen te bezetten, door welke de kei-
zerſchen zich den doortocht moeften openen.
Doch de Moren konden den aanval der Chriſte-
nen niet verduren, en bragten den ſchrik binnen
de ſtadt, in welke zy al vluchtende kwamen, na
zich op het eerſte losbranden van het geſchut
verſtrooit te hebben. Ter zelve tydt ſtaken de
ſlaven hunne gevangeniſſen in den brandt, en
verſchenen gewapend op de ſtraten. *Barbaroffa*,
alstoen zich niet veilig oordelende eene plaats,
welke van buiten door een overwinnend leger
ſtondt belegerd te worden, en die van binnen vol
ſchrik en verwarring was, trok uit de zelve aan
het hoofd van zeven duizend paarden, verlatende
een koninkryk, waar van hy geen jaar bezit hadt
gehad, en dat hy niet kon verdedigen door zyne
dapperheit, gelyk hy het door zyne trouwloos-
heit verkregen hadt. Zo haaff als hy daar uit
was getrokken, kwam men den keizer daar van
bericht te geven, die zich vaardig maakte om
met

1535.

Zee-
vloot des
keizers.Hy ont-
ſcheept
zyne
benden
naby de
ſterkte *la*
Goulette.
Beſchry-
ving de-
zer ſter-
kte, welke
hy bele-
gert.Verover-
ing van
la Gou-
lette.
Beleger-
ing van
Tunis.Vlucht
van *Bar-*
baroffa.

P O L V S

*Je suis du sang royal, mais mauvais politique,
Favorisez le Roi, qui met ma tête à prix.
Le Pape cependant s'est pour moi que mépris.
Et par tout ma veine veut qu'une fin tragique.*

Ad. vander Werff pinx.

P. à Gouft sculpsit.

1535. Gaauwicheit van Muley-Hafsen om de stad voor de plundering te bewaren.

Intriede van Karel den V binnon Tunis.

Zyne edelmoechtheit in het heftelen van den Afrikaanſchen prins. De beſettingen, welke men van hem eifcht

Wederkomſt des keizers in Sicilië.

Aanmerking op de spoedige verovering van Tunis.

De keizer komt te Napels.

Herbert Burnet LeGrand Suidt rau

met zyn leger binnen Tunis, als in eene overwonne ſtadt, te trekken: doch *Muley-Hafsen* wift hem gedurende twee uren zo wel op te houden, dat de inwoonders tydt hadden om hunne beſte goederen in ſchuilhoeken te bergen, waar in de hebluſt van den ſoldaat niet kon indringen. Dus bevrydde deze prins de hoofdſtadt van zynen Staat van de plundering, en verzekerde door zyne edelmoedigheid daar van de bezitting, veel beter dan door de dapperheit der keizerſchen. *Karel de V* deedt daar vervolgens zyne intriede, met de pracht van een overwinnaar, doch zonder geweld te gebruiken. Hy deedt niet als *Barbaroſſa*, in geen woordt te houden aan *Muley-Hafsen*, gelyk deze omtrent den prins *Araxides* gedaan hadt: hy vondt meer eer in hem te heftelen, dan hem daar van te beroven; en zich vergenoegende met de ſterkte la *Goulette*, en eenige andere kleine plaatſen, welke hy tot verzekering van het gemaakte verbondt behieldt, deedt hy dezen prins den troon van zynen vader weder beklimmen. Het verdrag, dat hy met hem maakte, behelſde: Dat de Moorſche koning een eeuwigdurend verbondt zou onderhouden met den keizer; Dat hy de Chriſten vorſten niet zou beoorlogen, en dat hy geen ſchuilplaats zou verlenen aan de Turkiſche rovers in zyne havenen; Dat alle de ſlaven, die in zyn koninkryk waren, in vryheit zouden geſtelt worden, en dat de Chriſtenen aldaar zouden hebben vrye oefening van hunnen Godsdienſt, benevens een zeker getal kerken, waar omtrent men wederzyds zou overeenkomen.

Dusdanig was de Afrikaanſche krygstocht, in welken de keizer meer eer dan landen behaalde. Ten anderen was de zelve van meer roem dan gevaar verſelt geweest. Het allergrootſte gevaar wierdt veroorzaakt door eene ziekte, welke in het leger ontſtoodt. De uitnemende hette dezer luechtſtreek, en de ongematigheit van de lucht deden meer dan twintig duizend menſchen sneuvelen. Het overſchot bragt de keizer zeer kwynende weder in Sicilië, alwaar hy aanlandde op den 25 Auguſty, twee maanden en acht dagen na zyn vertrek van Sardinië. Dit was al de tydt, welken hy tot de verovering van Mauritanie beſteedde. Dit is dat koninkryk, waar van Carthago de hoofdſtadt was; die beruchte ſtadt, de welke zo langen tydt den Romcinen de algemene opperheerſchappy betwiſte. Het koſtte deze laſten een oorlog van vele jaren, de welke tot drie malen hervat wierdt; en het ſcheelde weinig, of het hadt hen het keizerryk gekoſt. *Karel de V* beſteedde alleen eenige maanden om zich daar van meester te maken. Zo veel onderſcheidt is 'er tuſſchen het Afrika van dien tydt en dat van den tegenwoordigen.

Uit Sicilië kwam de keizer te Napels, om het Milanes te naderen. Hy nam dezen ſtreek, op de tyding, welke hy kreeg van de verovering, welke *Vrankryk* reets gemaakt hadt van de beſte plaatſen van den hertog van Savoje, de welke aan den overwinnaar den ingang in het hertogdom van Milaan openden, het welk weder aan *Karel den V* kwam door de doot van den hertog *Sfortia*, waar van hy de tyding kreeg kort na zyne wederkomſt uit Sicilië. Wy komen weder tot de zaken van Engelandt.

De grote bezigheit van het hof was thans die der kerkelyke opperhoofdigheid. De biſchoppen vernieuwden in dezen jare aan *Henrik* de verzekering van hunne getrouwheit, en verplichtten zich onder eede, om des zelfs kerkelyke oppermacht te verdedigen. Deze verklaring

II Deel.

was des te aangenamer, om dat 'er nog geen openbare afkondiging gedaan was, welke deze verplichting van hen vorderde. Kort daar na wierdt die wet gemaakt, en wy hebben gezien, dat de biſchop van Rocheſter en *Thomas Morus*, geweigert hebbende zich daar aan te onderwerpen, die weigering, gevoegt by andere beſchuldigungen, welke men tegen hen inbragt, de oorzaak van hunne doot was*. De kardinaal *Polus* was toen te Padua, werwaarts hy zich begeven hadt. Men zegt, dat hy levensgevaar gelopen hadt weinig tyds voor dat hy uit het ryk vertrok, ter oorzaak van zyne al te vrypoſſige reden, door hem tegen den koning, in des zelfs kabinet gevoert, rakende zyne echtscheidinge, en dat deze vorſt verſcheide malen zyne handt aan zynen ponjaardt hadt geſlagen, met voornemen om hem te doorſteken: zo dat *Polus* van dit gevaar niet bevryd was geworden, dan door een ſoort van wonderwerk; het welk weinig waarſchynlykheit heeft, doordien *Henrik* alles deedt, wat hy kon, om dezen kerkvoogdt te winnen, zelfs na dat hy zich buiten het koninkryk hadt begeven. Hy kon dit echter niet te boven komen: in het tegendeel *Polus* ſchreef een boek aangaande de kerkelyke vereeniging, in het welke hy zich ten uiterſte aankantte tegen des konings kerkelyke opperhoofdigheid, tegen zyne echtscheidinge met de koningin *Catharina*, en tegen zyn huwelyk met *Anna van Bouien*. Hy hitte zelfs den keizer op om de belediging, hem en zyne moeie aangedaan, te wreken, en eindigde met vertooningen; welke hy den koning deedt, hem vermanende, zich weder met de Roomſch-Katholyke kerk te verzoenen, van welke hy zeide dat de paus het hoofd was. *Henrik* verſtoorde zich daar over niet, en zondt hem een nieuwen afgezant; om hem te verzoeken naar Engelandt over te komen, om hem eene opheldering te geven van eenige plaatſen, de welke zwargheit maakten, door hunne aangelegenheit en duifſterheit. Men kondigde af de wet †, de welke aan hoog-verraadt ſchuldig verklaarde de genen, die weigerden aan den koning den tytel van opperhoofd der kerke te geven. *Polus* droeg dan wel zorg van in een koninkryk te komen, alwaar men met de dootſtraffe de voorſtanders van een gevoelen, waar van hy de yverigſte verdediger was. Dit was de reden, welke hy van zyne weigering gaf, doende aan den koning nieuwe vertogen, om hem aan te zetten, zich met den paus te bevredigen, en hem met een nakend gevaar te dreigen, byaldien hy langer weigerde eene wedervereeniging, zonder welke hy niet gelukkig kon zyn. Hy ſchreef ook aan *Touſſal*, biſchop van Durham, wiens geleerdheit hy hoog achtte, om hem aan te zetten de zelve raadgevingen aan *Henrik* te doen. Maar *Touſſal* gaf hem een antwoordt, zo als hy het zelve oordeelde te behoren, volgens den rang, welken hy in de kerk en in den ſtaat hadt. Voor eerſt beripte hy *Polus* over de ſcheldwoorden, welke hy in zyn boek gebruikt hadt, en riedt hem het zelve te verbranden. Vervolgens verdedigde hy den koning, die zich, gelyk hy zeide, van de Roomſche kerk niet hadt argezondert, maar zich aangekant tegen de onrechtvaardige en geweldadige bezittingen van zynen biſchop. *Polus*, wel ver van het verbieden van zyn boek toe te ſlaan, ging naar Rome, om de loſſpraken en vergelding daar van te ontfangen, en *Paulus de III* vereerde hem met den kardinaalshoedt, welken hy ten anderen door zyne geboorte en door zyne geleerdheit waardig was. Van moeders † zyde (genaamt *Margareta*, gravin

1535.

* Zy werden by den koning gevat in het jaar 1534: doch men veroordeelde hen niet dan op den 17 Juny en den 3 July des jaars 1535. Hevigheit van den kardinaal *Polus* tegen den koning.

† Zy was gemaakt in het Parlement in de maand van November des jaars 1534.

Hy vermaant den koning, zich met den paus te verzoenen. Hy ſchryft aan *Touſſal* om deswegen by dezen vorſt aan te houden. Antwoordt van *Touſſal*.

Paulus de III maakt *Polus* kardinaal.

1535.
Zyne ge-
boorte
en ver-
diensten.

van Salisbury, dochter van *Georg*, hertog van *Clarence*, was hy afkomstig van den hertog van *Clarence*, broeder van *Eduard* den IV, en van vaders zyde was hy vermaagichapt aan *Henrik* den VIII. Behalven dit verkreeg hy door zyne welsprekendheit eene algemene achting. Zyne geboorte en zyne geleerdheit waren daarenboven verfelt van eene grote edelmoedigheid, en ongemene zachtzinnigheid. De yver tot zynen Godsdienst deedt hem uitspatten in het boek, het welk hy tegen *Henrik* schreef, welken hy by *Nabuchodonosor* vergeleek.

De koning deedt de bisschoppen van zyn koninkryk vergaderen, om dit lasterschrift te onderzoeken, en om over het zelve hun oordeel te geven. Zy bevonden zich sterk negentien bisschoppen, behalven de twee aartsbisschoppen van *Kantelberg* en *Jork*, en gaven alle eenstemmiglyk dit oordeel, namentlyk: *Dat het niet dan in de laatste eeuwen van het Christendom was geschied, dat de pausen onderstaan hadden te heerschen over andere bisschoppen. Dat vele eeuwen gelukkiglyk verstreken waren, eer dat zy zich dit gezag hadden aangematigt. Dat dit sreedt tegen den eed, welken zy afleiden by hunne komste tot het pauschap, doordien zy zwoeren, de acht eerste algemene kerkvergaderingen te onderhouden, de welke uitdrukkellyk deze heerschappy veroordeelen, voornamentlyk de eerste Constantinopolaansche kerkvergadering. Dat de kerkwetten het gezag van ieder bisschop bepaalden binnen de grenzen van hun bisdom, en hem verboden voor zyne wieschaar te ontbieden dit gezag, de welke onder een ander bisdom behoorden. Zy voegden daar by, dat de heerschappy, welke de pausen wilden oeffnen, niet berkwam van JESUS CHRISTUS, wiens koninkryk geheel geestelyk is: maar van de keizers, welke zy wilden navolgen, of te onrecht de tydelyke macht overnemen.*

Niettegenstaande dit vonnis, en alle de wetten, door het Parlement gemaakt, verklaarden zich vele personen tegen deze kerkelyke opperhoofdigheid. Vele geestelyken, zo mannen als vrouwen, waren onder dit getal, en weigerden het besluit daar van te ondertekenen. De vrage was dan om te weten, welke straffen men de zelve zou aandoen, doordien noch het gezag der wetten, noch de vertogen, noch het voorbeeld hunner bisschoppen hen van gevoelen kon doen veranderen. De koning sprak daar over met zynen Raadt. Eenigen waren van gevoelen, dat men de strengheit van de wet moest matigen, en de straffe des doods, welke de zelve vorderde, in eene verbanning of gevangenis veranderen. Hunne reden was, om dat men niet moest aanmerken als wederspanningen zulke personen, die het rechtsgebiedt des konings in het tydelyke niet betwistten. Dat de ongehoorzaamheit eigentlyk in deze weigering bestondt; maar aangaande de zwaarigheid, welke zy maakten, om hem voor het hoofd der kerke te erkennen, dat zulks eene tederheit van gewisse was, de welke herkwam uit een verkeerd vooroordeel, in het welke zy waren, dat de wereldlyke vorsten eene diergelyke macht niet konden oeffnen. Dat het aldus een mislag of dwaling van hun oordeel was, waar voor men eenige inschikkelykheit behoorde te hebben. De anderen, die van gevoelen waren, dat men de wet strengelyk moest uitvoeren, vertoonden in het tegendeel, dat de strafloosheit de wederspanningen zou doen vermengvuldigen. Dat 'er geen verschoning voor zodanige naauwgezetheit was, en dat men niet kon verontschuldigen eene beschroomdheit, zo kwaliklyk gegrond, na de uitgedrukte verklaringen der kerkvoogden, waar naar deze hardnekkigen hun

gewisse moesten schikken. Dat men hen in hunne dwaling kon laten blyven, zo lang de zelve de algemene veiligheid niet raakte, maar dat hunne halfsterrigheid het gehele koninkryk staande in rep en roer te stellen, men een voorbeeld van strengheit moest geven, het welk de anderen in hunnen plicht zou houden, veel eer dan een voorbeeld van zachtmoedigheid, het welk den opstandt zou styven. De koning volgde dit gevoelen, en vele van deze yverige voorstanders, de welke zich halfsterrig toonden, om hem zyne kerkelyke opperhoofdigheid te betwisten, wierden schuldiglyk verklaart, ter doodt veroordeelt volgens de wetten, en terfontd gerecht.

Deze straffen vermurwden hem. Hy was olopemde, nayverig over zyn gezag, en niet kunvende verdragen de tegenkanting tegen zynen wille: maar na dit alles hadt hy een afschrik van het bloedt zynen onderdanen te storten, of ten minste, hy was zulks nog niet gewoon. Hy toonde ook uiterlyke tekenen van misnoegen, en niet vergenoegt de zelve in zyn hert te bebluiten, wilde hy, dat de zelve openbaarlyk zouden blyken in de handelingen, welke meest voor de oogen der menschen geschiedden. Hy deedt zyn hoofdhaar en baard geheel afscheren, als of hy wilde rouw dragen over de ongehoorzaamheit zynen onderdanen. In het tegendeel zeiden zyne vyanden uit spotterny van hem, dat hy, sedert dat hy zyne oude vrouw en zynen ouden Godsdienst hadt verlaten, geheel jong scheen geworden te zyn, en dat men zou zeggen, dat hy een nieuwen geest en een nieuw ligchaam hadt aangenomen. Ondertusschen ging men gestadig voort met halsstraffen te oeffnen, doordien niets deze hardnekkigen kon tot andere gedachten brengen. Men straffe ook met de zelve strengheit de genen, die weigerden den dienst der Roomsekerke aan te hangen. Men deedt beurt om beurt sterven en de monniken, de welke zich martelaren maakten van den paus, en de Protestanten, die vyanden van hem waren. Het zy, dat *Henrik* zich met Rome zocht te verzoenen door de straffe dezer laatste, het zy hy uit yver voor den ouden Godsdienst vertoorn was over eene ongehoorzaamheit, welke hy gelyk stelde met die der besnyders zynen kerkelyke opperhoofdigheid, het zy eindelyk, dat hy, zich eens tot bloedvergieten begeven hebbende, altyd begeriger daar naar wierdt, welke wreedheit hy voortaan zonder veel zwaarigheid voortging te plegen.

Nochtans is het waarlychynlyk, dat hy zich eene verdienstelykheit by den nieuwen paus wilde maken van de doodstraffe der Protestanten. Hy schreef daar over aan zynen afgezant te Rome, en zondt hem nieuwe onderrechtingen, om te verkrygen, dat *Paulus* de III het geding, door *Clemens* den VII uitgewezen, op nieuw nazag. Mogelyk hadt men hem toegestaan het geen hy verzocht, indien men ter zelve tydt geentyding hadt gekregen van het beleidt, het welke hy in zyn koninkryk hieldt, om de kerkelyke opperhoofdigheid vast te stellen, en van de doodstraffe van *Fischer* en *Morus*. *Paulus* de III, vergramt over deze twee uitvoeringen, welker eerste hy aanzag als eene dadelyke oproerigheid tegen den H. stoel, ende tweede als een bloedig gevolg van deze wederpannigheid, blixemde eene verschrikkelyke bulle af, de welke die van zynen voorzaat te boven ging. De zelve wierdt echter niet afgekondigt dan na verloop van drie jaren: niet door eene uitwerking van het medelyden, of het berouw, van de zyde van den Roomschen paus, maar om dat Vrankryk thans den keizer bezigheit genoeg ver-

1535.

De koning voegt zich by den laatste Raadt.

Herbert.

Hy is bedroeft over de hardnekkigheid zynen onderdanen, en aangedaan over hunne straf.

Herbert.

LeGrand, Paulus de III verfloot over de straffe van Fischer en Morus.

1535. verſchafte. De paus wilde een tydt waarnemen, dat *Karel de V* de handen ruim hadt, op dat hy in ſtaat mogt wezen om eene bulle ter uitvoeringe te brengen, waar hy hy geen minder belang hadt dan de paus zelf.

Herbert. Burnet. Indien deze trotſchheit van *Paulus den III* kwalik overcentſteemt met de nederigheit van het Euangelie, zy kwam niet beter overeen met de fierheit van *Henrik*. Hy wierdt daar door met Rome onverzoenlyker, en om hem tegen te ſtellen een vyandt, bekwaam om der zelve bedreigingen te ſtremmen, benevens die van den keizer, aan wien hy wel wift dat de uitvoering der bulle was toevertrouwt, zocht hy het bondgenootſchap der Proteſtantiſche vorſten van Duitschlandt. Hy hadt kennis gekregen, dat de paus eene ſchikking van zyn koninkryk wilde maken, het zy ten voordeele van *François den I*, het zy ten voordeele van *Karel den V*. Hy was wel verzekert, dat de eerſte een zo gevaarlyk geſchenk niet zou aannemen, en uit vreeze, dat het de andere mogt doen, nam hy voor hem werk genoeg in zyn eigen landt te verſchaffen, om hem te beletten anderen te ontruſten.

* be-
noemt
tot het
bisdom
van St.
Aſaph.

Hy gebruikte ook de zorgen van *William Barlow*, zynen kapellaan, en van den biſſchop* van *St. Davids*, om den koning van Schotlandt in zyne belangen over te halen: doch hunne voorſlagen wierden niet aangenomen, en de geeftelykheit van het koninkryk ſtelde zich tegen de verbindtenis, welke zy tegen den paus wilden maken. *Henrik* zondt naderhandt *Mylord Howard*, broeder van den hertog van *Nortfolk*, naar *Edenburg*, om den koning van Schotlandt eene zamenſpraak op de grenzen der twee koninkryken voor te ſlaan. *Jacobus* wierdt mede daar van, wederhouden door zyne geeftelykheit.

Buchananus.
Herbert.
Burnet.
Jacobus
de *V* door
zyne
geeftelykheit
afge-
wend
van het
verbodt
met den
koning
van En-
gelandt.

Nochtans dorſt hy deze voldoening aan een koning niet weigeren, aan wien hy zo na vermaagſchapt was, en om daar overdes zelfs gramſchap niet over zynen hals te halen, veinſde hy daar in toe te ſtemmen; maar hy badt den paus ter zelve tydt, hem dit mondgeſprek te verbieden. Om daar toe nog andere hinderpalen in den weg te brengen benoemde hy *Vrankryk* tot de plaats hunner byeenkomſte, en *François den I* voor den derden by hunne onderhandeling. Hoe groter tegenzin deze vorſt hadt in een mondgeſprek, het welk men hem voorſtelde, zo veel te vuriger wenſchte *Henrik* het zelve. Hy wift, van welk eene aangelegenheit het voor hem was te beletten, dat de koning van Schotlandt zich niet by de Engeliſche miſnoegden voegde, en dat hy de krakeelen met den paus niet onderſteunde. De vrees, welke hy daar voor hadt, deedt hem alles in het werk ſtellen om hem te winnen: zelfs tot hem te beloven om hem hertog van *Jork* te maken, en hem tot zynen navolger tot de kroon te benoemen (a), byaldien hy met hem wilde aanſpannen, met een beſluit om zich van het Roomsche juk te onttaan. De koningin *Margareta*, zufter van *Henrik*, vermaande den koning, haren zoon, zyne toefſtemming te geven tot eene zo voordeelige voorſtelling: doch de geeftelykheit volhardde hardnekkiglyk met het hem dagelykſch af te raden. Deze vorſt wierdt dan geraakt door de vertogen van den koning van Engelandt, en een afgezant aan den paus te zenden, om van hem de hervorming van vele miſbruiken te eifchen. *Henrik* droeg zorge voor de inſcheping van dezen afgezonden, verblyd den eerſten

Aanbie-
ding, wel-
ke *Henrik*
hem
doet
om hem
tot zynen
navolger
te benoe-
men.

(a) Het is waarſchynlyk, dat dit te verſtaan is van de uitſluiting van de prinsſſe *Maria*, ingevalle *Henrik* gene andere nazaten naliet.

ſtap te zien, welken zyn neef deedt tegen de geweldige overheerſchingen van den Roomschen ſtoel. Ondertuſſchen wierdt hun mondgeſprek echter tot het volgende jaar uitgeſtelt, en de Schotſche geeftelykheit deedt de zelve miſlukken.

Terwyl de koning van Engelandt geloofde, niets meer wegens Schotlandt te vrezten te hebben, leide hy zich ernſtelyker, dan hy tot nog toe gedaan hadt, om de heerſchappy der pauzen te vernietigen. Hy wift wel door de ondervinding, welke hy daar van hadt, dat de zelve geen getrouwer beſchermers hadt, en hy bygevolg geen groter vyanden, dan de monniken. Hy nam dan een voornemen om de klooſters te beſnoeien; eenige der zelve te veranderen, en andere geheel af te ſchaffen. Doch hy wilde te voren de gevoelens der leden van zynen Raadt horen, en een van die genen, welke den zelve uitmaakten, alſtoen het woordt nemende, zeide tegen hem: *Sire*, byaldien oprechtigheit ver-
eifcht wordt in onze raadgevingen, wanneer gy ons beveelt ons te verklaren over de zwaarigheden, welke uwen Staat, of uwe koninklyke familie betreffen, de zelve is het nog meer in de vrage, welke gy ons tegenwoordig voorſtelt. Deze aangelege vraag moet tuſſchen Godt en u, *Sire*, beſlecht worden, en byaldien wy aan uwe Majesteit verſchuldigt zyn eene eerbiedt, de welke ons verplicht om U welgevallig te zyn, wy zyn nog een veel groter aan Godt ſchuldig, die ons verbiedt uwe Majesteit te behagen ten nadeele van de waarheit en den Godsdienſt. Ik ben, verzekert, *Sire*, dat gy niet kwalik zult nemen, dat ik myne gevoelens naar dezen regel richtte, en dat in het tegendeel uwe Godvrucht te kort zou gedaan worden door eene miſdadige lieverendheit van eenen uwer ſtaatsdienaren, die aan U eene offerhande van zyn gewiſſe zou doen. Byaldien het de zaak was om klooſters te ſlichten, ik zou niet toefſtemmen een zo groot getal, als men beeft oppgerecht, noch miſſchien alle de ordent-regels. Ondertuſſchen kan ik de inſtelling daar van niet veroordeelen. Het zou, myns bedunkens, geweldenary zyn, een diergelyk verblyf te weigeren aan die Godvruchtige menſchen, die den omgang van de wereldt ontvoluchten, om zich aan de Godvrucht op eene veel byzonderder wyze toe te wyen. Miſſchien dat zy zich niet bekwaam vinden tot de regering van den Staat, noch der huisgezinnen, en dat zy geloven Gode beter te dienen in de eenzaamheit en in de opgetrokkenheit van geſt. Waarom dusdanige aanbidders den Schepper te ontroven, die op veelderhande wyzen wil verbeerlykt zyn, en aan wien de zelve niet onaangenaam kan zyn? Het oprechten van klooſters beeft niets, dat de burgerlyke maatſchappy benadeelt, noch dat ſchadelyk voor den Staat is. Het is het miſbruik van de zelve, het welk moet veroordeelt worden. Byaldien men de zelve vermeerdert, men moet zich daar tegen aankantten, en indien men ze opvult met leeglopers en kwaaddoenders, men moet ze zuiveren. Het zyn plaats en, toegewyd aan de oefening van den Godsdienſt, men moet daar in niet huisveſten noch luiaards, noch vrygeestten. Dat men ze dan hervorme, maar dat men ze niet uitroeie. Het zy my geoorlooft aan uwe Majesteit te vertonen, dat de plichten uwer kerkelyke oppermachtigheit door de verwoefing dezer heilige huizen kwalik zouden begonnen worden. De paus, die de klooſters aanmerkt als zo vele kufteelen, welke hy in een Staat onderhoudt, op koſten zo wel, als tot nadeel van dezen Staat, zou geen een willen aſſchaffen. Uwe Majesteit, die zich gelukkiglyk van het juk der pauzen beeft ontlagen, moet de klooſters met een ander oog aanzien, en ook andere maatregelen nemen. Gy moet

Redenen
der ge-
nen, die
hem
zulk af-
raden.

De ko-
ning
vraagt
het ge-
voelen
van zy-
nen
Raadt
wegens
de gehele
aſſaſſi-
ſing der
klooſters.

Q 9 3

1535. moet de zelve aanzien als huizen van Godvrucht, en op dezen voet der zelve sichten dielden. Het is de eerste plicht van uw ampt van hoofd der kerke. Ten anderen moet zy het getal daar van regelen naar evenmate van het gemene nut van uw koninkryk; dermaten dat de Staat geen schade lyde. Het is eene der zorgen van uwe koninklyke waardigheid. Ik voege by deze voorname aanmerkingen het outzag, dat men aan de sichten der kloosters verschuldigt is. Men moet de geestelyken aanmerken als een tweede order van erfgenamen, aan welke deze sichten hebben willen overbrengen een gedeelte hunner goederen. Men heeft geen meer recht om hen hier in te storen, dan men hebben zou om aan de erfgenamen van een huisgezin te ontrouwen het erfgoedt hunner voorvaderen. Dus moet uwe Majesteit zorg dragen om aan deze sichten niet te raken; te veranderen tot Godvruchtige gebruiken de inkomsten der kloosters, welker zeer groot getal U zou noodzaken het zelve te besnoeien, en de andere te behouden, van welke zy niet minder dan zes in elke provincie kunt laten. Op deze wyze zult gy eer uwe vyanden, welke u van gierigheid en ongodsdienstigheid beschuldigen, den mond stoppen, en dus zult gy, bewarende deze gedenktekenen van de Godvruchtigheid onzer vaderen, getuigenis geven, dat gy ook der zelve geloof zoekt te bewaren. Maar een ander, die de hervorming veel verder bragt, sprak in dezer voegen:

De Staat en de Goddienst hebben ieder hunne afzonderlyke grondregels. De laatste heeft invloedt op de regering van het koninkryk; maar hy maakt de zelve niet geheel uit. Het zou heilig schuldig zyn den zelve daar geheel huiten te sluiten, en bygelovigheid, daar in te doen heerschen. Het volk en de geestelykheit hebben hunne onderscheide bedieningen: anders is de plicht der priesters, anders die der wereldlyken. Echter komen zy alle te zamen uit op het gemene best. Doch men moet zorg dragen, dat het getal der leken groter zy dan dat der anderen, en dat de inkomsten van den Staat hen volgens deze gelykmatigheit, waar in de vastigheid der regering bestaat, worden uitgedeelt. De geestelyken dragen zorg voor den Godsdienst, en de wereldlyken voor het gemene best. De soldaat vecht, de ambachtsman werkt, de landbouwer bewerkt de landeryen, en de koopman doet den koophandel bloeien. Ontneem den Staat deze onderdanen, gy berooft hem van zyne veiligheid en rykdommen. Men zou den zulken uitlagchen, die wilde, dat onze legervoogden verandert wierden in kerkvoogden, onze scheepsboorden in abten, en onze schepen en onze kasteelen in kloosters. Men moet dan het misbruik afkeuren der later eeuwen, die aan de kloosters hebben gegeven de goederen, die dienen moeten tot onderhoudt onzer vloeten, onzer legers, en onzer vestingen. Ten anderen, Sire, waar is de evenredigheid in de uitdeeling der gronden van uw koninkryk, wanneer de monniken daar van het vierde deel bezitten. Men moet zich echter niet haasten de zelve af te schaffen. Ik ben het eent in dat gene, het welk men komt te zeggen aangaande de beweegredenen van Godvrucht en gerechtigheit, de welke willen, dat men eenige gedenktekenen van de Godvruchtigheid onzer voorvaderen overlate, de welke ook dienen kunnen voor eene leerplaats van die onzer kinderen. Doch dat men deze evenmatigheit beware, zo nodig tot bewaring van den Staat. Men wil'er zes van overhouden in elke provincie: twee is genoeg, op zyn meeste drie. Men schaffe de overige af, zo dikwils als uwe Majesteit een middel, om de gemene staatsnoodzakelykbeden te hulp te komen, zal van noden hebben. Gy kunt geen beter gebruik van deze inkomsten maken, dan de zelve te

Redenen der genen, die van een frylig gevoelen zya.

besteden tot ontlasting van uw volk. Ik merke de kloosters aan als zo vele kleinodien, de welke in uwe koninklyke schatkist zyn, en de welke uwe Majesteit tot geldt kan maken, wanneer het u zal believen. Het is het eerste gebruik, het welk gy van der zelve afschaffing moet maken. Zie daar een ander van meerder belang. De bisschop van Rome, vergramt over het zien betugelen van zyne gewelddenaryen, sloot geheel Europa tegen U op; het dreigt U met eene kruisvaart van alle de Christen-vorsten; het ontstaat uwe onderdanen van den eedt van getrouwheit, en doet zyn best om den tot opstand te verwekken. Daar is dan uwe Majesteit ten uiterste aan gelegen, in uw koninkryk gene zendingen van een zo gevaarlyken vyandt te dullen. Daar is een oneindig getal van in de kloosters. Het is daar, dat men belydenis doet van eene blinde aankleving aan alle de begeerten der pauzen, en uit de zelve zullen altoos in menigte te voorschyn komen die driftige predikers, om de bulle van Paulus den III te verdedigen, byaldien eenige vromde mogendheit overchvaardig, of staatzuchtig genoeg is om zich daar van te bedienen. Ik bekenne, Sire, dat deze aanmerking my ongerust maakt, en uwe Majesteit zou geen voorzorg genoeg ten dien opzichte kunnen gebruiken. De allerzekerste, myns bedankens, is eene naauwkeurige onderzoeking der kloosters. Dat men in den grondt de geestelyken ondervrage; dat men strenge berichten neme aangaande hunne zeden; dat men aan de wereldt wedergeve die genen, die hunne beloften door een ongehouden leven geschonden hebben, en dat men aldus de kloosters van deze personen zuivere, de welke byna altydt den geest van opruigheit paren met dien van ongehoudenheit. Eene zodanige hervorming zal uwe kerkelyke opperhoofdheid eerbiedig maken, zelfs by uwe vyanden, en zal over U brengen de zegeningen van eerlyke lieden.

Dit gevoelen bekrachtigde in schyn niet dan de hervorming der kloosters, doch strekte in den grondt tot hunnen gehelen ondergang. Dit was het geen men in het vervolg gewaar wierdt. De koning verzuimde niet toe te stemmen een gevoelen, het welk voorzag in zyne zekerheit tegen de aanslagen van het Roomsche hof. Hy was verblyd te zien, dat hy de waarneming van zyn ampt van opperhoofd der kerken van zyn koninkryk zou kunnen beginnen met een meesterstuk, het welk zyn gezag zou verzekeren, en hem met eenen de goedkeuring van alle redelyke menschen doen verkrygen. Hy dacht dan alleen op de uitvoering van dit voornemen. Het was om daar toe te geraken, dat hy eerstelyk aan Cromwel den tytél van zynen algemenen stedehouder, als mede dien van bezoeker van alle de kloosters, en in het vervolg dien van zynen plaats houder in de kerkelyke zaken gaf. Daar wierden twee oebrieven afgevaardigt van deze twee grote bedieningen. De eerste strekte het rechtsgebiedt van Cromwel niet uit over de bisschoppen, en gaf hem geen rang; maar de andere bekleedde hem met al het kerkelyk gezag des konings, en gaf hem den rang na de prinssen van den bloede (a).

Gelyk het hem onmogelyk zou zyn geweest alle de bedieningen van een zo lastig ampt, en van zulk eene grote uitgestrektheit naar behoren waar te nemen, zo beriep hy, om hem te helpen, de leeraars Leyton*, Lee, Peters, *

(a) Zie een afschrift van dezen openbrieff in de Verzameling van Burnet, achter het II Deel van zyne Hist. der Reform. pag. 279 102.

Herbert, Burnet.

De tytél van stedehouder gaf aan Cromwel den rang na de prinssen van den bloede.

* of Layton, 100- genstar.

1535, *of Ley Richard en Robert Southwel, Ellis Price, Jan Apprice, Richard Bullifis, Jan Gage en Gausworthle. *Zie deze onderzochtingen in de Verzameling van Burnet zichter het Doel van zyne Bijl. der Reform. pag 149 enz. Artikels omtrent wets de bevoegdheid der Kloosters. Zie deze ordonnantie op de zelve plaats, pag 155 enz. *Oxford of Cambridge.

en London*, met eenige anderen, wier bekwaamheit hy kende *. Het was op der zelve raad, dat men zekere onderrechten ontwierp, welke de gevolmachtigden moesten volgen in het onderzoeken der kloosters. Zy behielden zes en tachtig hoofdpunten, de welke verdrietig zouden zyn hier aan te halen. De voornaamste der zelve betroffen de regering, door deze gevolmachtigden vastgesteld, het beleid der kloosterlingen, en hunne bezigheden. De bezoeker hadt last te vernemen, of 'er gene ergerlyke dingen bedreven waren, het zy door den overste, het zy door de gemene monniken; aan deze laatste zyne bescherming toe te staan, ten einde om te ontdekken de misdaden, welke de staatkunde der kloosters verborgen hielt; of 'er gene geheime deuren waren, waar door ergerlyke personen in het klooster zouden kunnen komen; of de monniken gene strafbare verkeerung hadden met de nonnen; of de Goddelyke dienst wel behoorlyk gefchikt was; of des zelfs instelling wel wierdt nagekomen; of de kloostervoogdt zyne geestelyken wel met zachticheit behandelde, en of de kloosterlingen hem wel gehoorzaamden; of hun getal zodanig was, als het de stichters hadden bepaalt, en of de inkomsten sedert de oprechting vermeindert waren, of vermindert. De onderzoekers hadden ook bevel de oversten en de geestelyken te noodzaken hen mede te delen de tytels der stichters, benevens een oprechten staat van het geldt, gemunt, of ongemunt, dat in het klooster zou gevonden worden. Elk onderzoeker moest eene ordonnantie, of schriftelyk bevel, van de verscheide bevelen of onderrechten laten blyven, van het welke de abt, of de abdisse verplicht waren den inhoud te weten, om de zelve te doen onderhouden. Voor eerst moesten zy volgens deze onderrechten kennis hebben van de wet, welke het Parlement gmaakt hadt ten aanzien van de opvoeding in het ryk, en zich daar aan onderwerpen. Ten tweede moesten zy overtuigt zyn van de kerkelyke opperhoofdigheit des konings; geloven, dat de paus zyne macht zich te onrecht hadt aangematigt; dat de zelve bygevolg rechtmatig was afgeschaff, en deze leer aan het genootschap onderwyzen. Ten derde wilde men, dat zy uit hunne boeken zouden uit wiffchen de inzettingen van hunnen regel, de welke hen aan den paus onderwierpen, also zy in het toekomende niet dan van den koning zouden afhangen, en aan niemandt anders dan aan hem alleen den eedt van getrouwheit afleggen. Ten vierde belaste men, dat by elke maaltydt een hoofdstuk uit den Bybel zou gelezen worden. Daar waren nog andere bevelen van minder belang; betreffende de soberheit dezer maaltyden, en andere dingen. Voor het vertrek moest de bezoeker verklaren, dat het des konings begeerte was, dat twee geestelyken uit ieder klooster, of ten minste een, zouden onderhouden worden op eene der twee hogeschoolen; dat in ieder klooster alle dagen eene lesse in de Godgeleerdheit zou gegeven worden; dat de abt op een zeker uur eenig gedeelte rakende den regel van het klooster zou uitleggen, en dat hy 'er de toepassing van zou maken volgens de H. Schriftuur; dat hy den kloosterlingen zou inscherpen, dat de Godsdienst niet bestondt in de byzonderheit der kledinge, noch in het seheren van het hoofdhaar, maar in de reinigheit des herte; dat hy hen zou leren hunnen Godsdienst niet te bepalen aan H. overblyfselen, noch aan

wonderwerken, menigmaal verdicht, noch in het bewyzen van eerbiedigheit aan de beelden, maar in de kennisse en oeffeninge van het Evangelie. De onderzoeker was ook belast, den overste, of de kloostervoogdesse te verbieden, niemandt aan te nemen, om belydenis te doen van het kloosterleven, dan na dat zy den ouderdom van vier en twintig jaren zouden bereikt hebben. Voor het overige moest dit bezoek niet alleendoor den algemenen onderzoeker gedaan worden, maar daarenboven door 'des zelfs stedhouders, die macht zouden hebben om de geestelyken, die zy schuldig vonden, te straffen, en weg te nemen de papieren en boeken, van welke zy dienstig zouden vinden zich meester te maken, om de zelve te brengen in handen van den plaatsouder des konings. Het onderzoek der kloosters, het welk met deze naauwkeurigheit geschiedde, verplichtte byna alle om zelf de afschaffing van de zelve te verzoeken, of ten minste daar in toe te stemmen. Dit was het geen die geen wel voorzien hadt, die de uitvinder was geweest van den raad, welken hy gegeven hadt. By het eerste onderzoek, het welk de gemachtigden deden, ontdekte men een oneindig getal misbruiken en ongeregeltheiden, die verchrikkelyk waren. Vele monniken en nonnen schreeuwden tegen hunne gedane beloften: de eenen haalden aan hunne minderjarigheit ten tyde hunner intrede in den geestelyken staat, en de anderen de onmogelykheit, in welke zy zich bevonden om te volbrengen de bevelen, welke men hen opleide. Alle de genen, die beloften gedaan hadden voor den ouderdom van vier en twintig jaren, wierden aansonts buiten het klooster gezet. Ten aanzien der anderen, men gaf hen de keur, of zy in het klooster wilden blyven, of daar uit gaan. Mengaf aan de manspersonen, die tot het wereldlyke leven wilden wederkeren, een kleedt, nevens veertig schellingen, en aan de dochters een gewaadt, overeenkomende met haren staat. Velen kozen de vryheit: zo dat vele kloosters byna gansch leeg liepen. Eenige waren 'er nochtans, die zulks met geldt afkochten: andere, te vrede met een jaargeldt, om 'er van te kunnen bestaan, hen toegewezen, gaven hunne kloosters aan den koning over, die zich daar van meester maakte, zo wel als van der zelve inkomsten, en van hunne kleynodien en sieraden. De leeraar Lee, een der gevolmachtigden, verhaalt schrikkelyke gruwelen, de welke bevestigd wierden door de onderzoekingen, gedaan volgens het beleid eeniger dezer kloosters. De geestelyken bedrogen het volk met valsche H. overblyfselen, en met verdichte wonderwerken, terwyl zy een lui en ongebonden leven voerden. De partyfchappen regeerden niet alleenlyk onder hen: zy waren daarenboven gedompelt in onwetentheit, afgodery, en bygelove. Men vondt zelfs in zommige dezer kloosters werktuigen, bekwaam om valsche munt te maken. Voor het overige gaf men zich over aan hoerery, bloedschande, en nog verfoeielyker misdaden. De brieven der gevolmachtigden, welke men nog in de boekeryen bewaart, getuigen zulks. De nonnenkloosters waren niet reiner dan die der mannen. Men telt tot 144 van deze oneerlyke kloosters. Byaldien men echter zekeren schryver* geloven mag, waren de onderzoekers zelf schuldig, en deden aanzoek op de kuischheit der nonnen, of bedachten misdaden, om gelegenheit te hebben om de kloosters te beroven. Het verhaal van dezen schryver is niet zeer waarschynlyk, en komt kwalik overeen met de strengheit,

1535. Herbert Fuller Burnet, en zyne Verzameling Misbruiken door de onderzoekers ontdekt. Vele geestelyken klagen, dat men hen tegen hun zin kloosterbeloften hadt laten doen. Men laat aan anderen de vryheit om te vertrekken, of te blyven. Wat men aan de manspersonen en dochters, die daar uit gaan, tot hun ondetthoudt geestbedriegeryn der monniken en hunne ongeregeltheiden door de onderzoekers aan den dag gebracht. *Sanderaai.

1535. heit, welke men omtrent de kloosters oeffende, na het verslag der gevolmachtigden gehoord en de kennismeningen gezien te hebben. Niet alleen was *Cromwel* van gevoelen om af te breken deze plaatsen, welke door Godvruchtige slich- ters waren opgerecht, maar die door ondeugen- de geestelyken ontheiligt waren: al de wereld eischte de zelve zaak, en byaldien de koning de zorg dezer uitvoering niet op zich hadt geno- men, zou het volk daar de handen aan gesla- gen hebben.

In alle kloosters heerfchten evenwel niet deze gebreken, en alle hadden zy ook alstoen niet het zelve noodlot. Eenige hadden voor hunne voor- spraken hunne eige gevolmachtigden, welke hen goede getuigenissen gaven: een overtuigende blyk van de oprechtigheid der onderzoekers. Zy verklaarden, gevondente hebben, dat deze geestelyken hun leven sleten met Godsdienstige bespiegelingen, en met goede bezigheden; dat eenigen bezig waren met de schilderkunst, anderen met beeldhouwen, en dat zy alle leefden op eene wyze, overeenkomende met hunne instel- linge. Deze wierden beschermt: doch dit was van geen langen duur. Wy zullen alle deze geestelyke huizen, overtuigt van ongeregelde- den, wel haast zien vernietigen, en dit klein getal, het welk hunne onnosselheit bevryd hadt, wein- nig tyds daar na het noodlot der anderen zien vol- gen, het zy door de noodschikkelykheit dezer kloosters, welker ondergang niets kon beletten; het zy door den haat des volks, het welk geen onderscheit maakte tusschen de eene en de ander; het zy eindelyk door de staatkunde des konings, die 'er geen een wilde overlaten.

De abt van Landger, een klooster van de Premonstrei- orde, de H. Maagdt en St. Thomas van Kantelberg toegewyd, was de eerste, de welke een geschrift van afstand van zyne abdy ondertekende met zyne geestelyken. De prioor van Folkenfon, van St. Benedictus orde, en die van Doevres, beide in de provincie van Kent; de prioor van Merton, een Augustyners klooster in de provincie van York; de prioor van Bilfing- ton, in de provincie van Kent; de prioor van Tilty, een klooster van de Cisterciensers orde in de provincie van Essex, ende prioor van Horn- bey, een konvent van de Premonstrei- orde in de provincie van York, gaven alle uit eige be- weging hunne kloosters over, voor dat het Par- lement hunne vernietiging hadt bekrachtigt. De prioor van Christ-kerk hadt afstandt gedaan in den jare 1531.

Weinig tyds daar na deedt men het onderzoek der kanonikale kerken †, der domkerken, der hospitalen, en der huizen van de St. Jans-orde van Jeruzalem. Men maakte een lyst der in- komsten van alle geestelyke broederschappen, zo wel als van de andere geestelyke ampten van het koninkryk, en men bragt de zelve in de kamer van den Exchequer. Eindelyk keurde het Par- lement, dat het volgende jaar gehouden wierdt, goed het geen gedaan was, en dat in het vervolg gedaan zou worden, om de vernietiging der kloos- ters te voltooien.

Terwyl men in Engelandt daar aan werkte, deedt *Henrik* zyne staatsdiensnaars in Duitschlandt by de Protestantische vorsten aanhouden. Hy liet hen vertonen, dat het van hun belang was zich samen te vereenigen in een zelve gelove, ware het mogelyk, om des te nauwer vereenigt te zyn in een zelve verbondt tegen den keizer, hun- nen gemenen vyandt. *François* de I hielp mede tot dit gewigtig oogmerk, en deedt de zelve ver-

togen doen door *Willem du Bellay*, heere van Langey, zynen afgezant. *Fox*, bisschop van Hereford, ging van wegens *Henrik* de zamen- verbondenen te Smalkalden, daar zy byeen ver- gadert waren, vinden, en vertoonde aan hen, dat zy eene algemene en vrye kerkvergadering te vergeefsch verwachtten, om hunne verdeeldheit te recht te brengen. Hy zeide tegen hen, *Dat de belofte van den keizer en van Ferdinand niet dan een lokaas waren om hen om den tuin te leiden; dat men zich niet met zulk eene vergadering niet vleien moest zo lang als de Christen vorsten tegen malkan- der zouden gewoont zyn, noch vrede verwachtten zo lang als de keizer naar de opperheerschappy stondt.* Hy voegde daar by, *Dat het ware hulpmiddel was zich te voegen by den koning, zynen meester, van het zelve gelove als zy, en hadt de vergadering te be- noemen welmenende gevolmachtigden, ten einde by met hen gelukkiglyk zou kunnen werken tot eene zo voor- deelige wedervereeniging.* Hy verzekerde hen, *Dat de koning, het juk van den paus afgeworpen heb- bende, geen groter genegenheit hadt dan de waarheit van het Euangelie, en by eindigde zyne redenwoering met hen te vermanen, met hem aan te spannen tot zulk een groot werk.* De vergadering bedankte den Engelschen afgezant, en verzekerde hem van hare zyde altydt te beantwoorden de goede mening des konings, ten gemenen nutte van den Godsdienst, en de vrede van Europa. Zy voegde daar by, *Dat zy geen algemene kerkverga- dering zou aannemen, het zy de zelve aan alle de Christen vorsten bebaagde, zonder kennis van de welke de keizer, noch de paus de zelve konden zamen- roepen. Dat de laatste Mantua genoemd hadt om aldaar te vergaderen: doch dat de bondgenoten deze plaats niet wilden goedkeuren, alzo hen de zelve verdacht was, en dat zy eindelyk niets zonden doen dan met toestemminge van den koning van Engelandt.* Zy benoemden ook gevolmachtigden om de ver- schillen van den Godsdienst te onderzoeken, en om te vinden bekwame middelen om de zelve weg te nemen.

De Fransche afgezant vondt zich by de zelve vergadering, en stelde voor de tusschenkomst van den koning, zynen meester, by de onderhan- delingen, welke men wilde houden tot de we- dervereeniging der Godsdienst. Hy wierdt aanstonts afgewezen. Het verbondt, dat *Fran- çois* de I gemaakt hadt met den Turk, en de wreedheit, welke hy gepleegt hadt tegen de Protestanten van zyn koninkryk, maakten hem by de bondgenoten gehaat. *Du Bellay* kwam echter deze zwaarigheden te boven. Hy veront- schuldigde het verbondt, met *Solyman* gemaakt, betuigende, dat de koning, zyn meester, zich nimmermeer daar van tegen zyne bondgenoten zou bedienen, en trachtte te rechtvaardigen de straffen der genen, welke men in Vrankryk ter zake van den Godsdienst hadt doen sterven, zeg- gende, dat het Sakramentaryssen waren, al zo wel vyanden van de Hervormden van de Augs- burgsche geloofsbelijdenisse als van de Roomsch- Katholyken. Eindelyk, hy werkte met zo veel bekwamheit, dat hy by de onderhandelingen wierdt toegelaten. Hy vertoonde aldaar, dat de koning, zyn meester, het grootste gedeelte der artykelen toestemde, van welke *Melancthon* een formulier hadt opgestelt. Dit wordt inderdaadt niet gevonden in de gedenkschriften van den Fran- schen afgezant: doch de schryvers van de eene en andere zyde komen overeen aangaande de ge- trouwheit van den Hoogduitschen schryver *. Aan de andere zyde leren ons de Fransche schry- vers †, dat hy by zich genomen hadt den afge- zant,

In eenige kloosters leest men veel heiliger.

De zelve worden verde- digt gedurende eenigen tyd.

Vrywilli- ge af- standt veler ab- tea.

Onder- zoek der kanoni- kale ker- ken. † gesicht voor een zeker getal prief- ters, waar van zy den naam hebben van col- legien, of kollegia- le ker- ken.

Herbert, *Henrik* staat naar het ver- bondt met de Protec- tantische vorsten.

1535.

Reden- voering van *Fox* aan de Smalkal- dische bondge- noten.

Ant- woordt der ver- gadering.

Saldanot, *Herbert*, *Mecray*, *Atemars de du Bellay*. De Fran- sche af- gezant wenscht by de onder- hande- lingen tegen- woordig te zyn. Het ver- bondt van zyn- nen meester met *Soly- man* ge- maakt doelt terstondt des zelfs voorstel verwei- pen. Hy wordt toegela- ten.

* *Slidanot*. † *Varillas*.

1535.

zant, genoodzaakt zich te verbergen, ter oorke van den haat, welken alstoen geheel Duitschlandt den Franschen toedroeg. Dus kan men niet twyffelen, dat hy de zaken niet in den grondt verstaan heeft, en dat hy de zelve niet verhaalt, dan zo als hy die uit den eigen mond van zynen huiswaardt verstaan hadt. Deze afgezant zegt dan, vervolgt de geschiedenischryver, *Dat de*

Hy keurt het grootte gedeelte der Protestantsche leerstukken goed.

koning verwerp de opperhoofdigheit van den paus, door menschen vastgestelt, en geenzint met het Goddelijk recht overeenkomende. Dat by eischte, dat men de leer van het vagevaar verklaarde. Dat by veroordeelde de beloften, in een al te onrypen ouderdom gedaan, en dat by van gevoelen was, daar van te ontslaan die genen, de welke de vryheit verzochten om uit het klooster te gaan, en te trouwen. Dat by het dienstig oordeelde de schandelyke kloosters te vernietigen, en de inkomsten daar van tot openbare scholen te besteden, om de jeugt te onderwyzen, en de zelve Godvruchtig op te brengen. Dat by, rakende het huwelyk der priesters, zulks niet veroordeelde, en dat by geloofde, dat de ongehuwde staat niemant moest worden opgelegd als eene noodzakelykheit, maar geoeffent worden door de zulke, die zich zonder dwang daar toe begaven. Dat by, aangaande het Avondmaal onder de twee gedaanten, zich derwegen verklaart hadt aan paus Clemens den VII by hunne byeenkomst te Marseille, en dat deze paus hem badt doen hopen, dat by het gebruik daar van zou herstellen, of ten minste, dat by het zou toelaten aan die genen, de welke deze vertroosting uit angstvalligheit des gewisse, en niet door een geest van twyfselzucht, zouden begeeren te hebben. De afgezant voegde daar by, Dat 'er sedert meer dan zes en twintig jaren byzondere kaspellen in Frankryk waren geweest, in welke men het Avondmaal uideelde onder de twee gedaanten. Dat de koning dagelysch aldus Avondmaal bielde, en dat by badt geveest, dat de priesters ook den kelk aan zyne onderdanen mogien geven: doch dat men hem badt geantwoord, dat 'er onderscheidt was, en dat by ingewyd zynde, zyne zalving hem daar omtrent een voorrecht gaf, het welk het volk niet hadt. Dat dit antwoordt hem echter niet voldoende schieen, om de leken van het genieten van een gedeelte van het Sakrament uit te sluiten. Dat, ten aanzien der kerkgededen, men plaatsen in de openbare gebeden hadt, welke by dienstig vout te bekorren. Dat eindelyk de koning de bondgenoten verzocht, eenige hunner leeraars naar Parys te zenden, om volgens alle deze stukken te spreken met die van de Sorbonne. Dat by hen alleenlyk verzocht, zorgvuldig te zyn in de keure hunner Godgeleerden, gelyk by van zyne zyde zou bevelen, dat men de zelve voorzorg zou dragen ten aanzien van die van zyn koninkryk. Dat men zo wel gematigde en vreedzame, als geleerde en verstandige lieden moest verkiezen, de laatste om de zaken in den grondt te onderzoeken, en de eersten om eene vereeniging te bewerken. Dat 'er van zodanig eene vergadering alles te hopen was. Dat de bondgenoten ondertusschen niet moesten luisteren naar de bedriegelyke aanbiedingen, welke men hen deedt van eene algemene kerkvergadering, ten minste byaldien de zelve niet wierdt gehouden met toestemming der twee koningen van Frankryk en van Engelandt. Dat hen de beroeping daar van toekwam, zo wel als den paus en den keizer, niettegenstaande de verbanning, in welke Lodewyk de XII en de koning van Navarre om die reden vervallen waren. Dat de koning van Frankryk dezen ban aanmerkte als een uitwerksel van de staatzucht van Julius den II, en van de staatkunde van Ferdinand, die zich van dezen hatelyken dekmantel bediende om Navarre op eene onwettige wy-

Hy wenicht de bevestiging van het Avondmaal onder de twee gedaanten.

II Deel.

Hy raadde de bondgenoten, leeraars naar Parys te zenden, om aan de wedervereeniging te arbeiden.

Hy trekt hen af van de gedachten van eene algemene kerkvergadering. De koning van Frankryk verzocht de onrechtmatige

ze te vermeesteren. Dat deze onrechtvaardige bevelen hem dan niet bolette in het zelve gevoelen te zyn, waar in zyn voorzaat geweest was, en dat by niet voor wettig zou houden eene kerkvergadering, de welke byeen zou zyn geropen in eene verdaachte plaats, zonder kennisse der Christen vorsten, en alwaar de stemmen niet vry waren. De afgezant besloot zyn gesprek met de aanbiedingen, welke hy van wegens zynen meester deedt, om met de Protestantsche vorsten te treden in eene nauwer verbindtenisse dan de gene, de welke tusschen hen was.

Men hoorde niet naar dezen laatste voorslag, het zy uit vreeze van Ferdinand en Karel den V te mishagen, met welken men het verbondt vernieuwt hadt, het zy dat men zich niet betrouwde op Francois den I, ter zake van zyn verdrag met Solyman, en de strengheit, welke hy gepleegt hadt tegen de Protestanten van zyn koninkryk. Voor het overige weet men niet, door welk eene noodschikking, of om welke reden de voorstellen van den Franschen afgezant, aangaande de vereeniging van de vershillen over den Godsdiens, geen gevolg hadden, doordien het, Francois de I aannemende de artykels, welke wy hebben aangehaalt, een groot hulpmiddel tot eene overeenkomst omtrent de overige zou geweest zyn. Ook wist du Bellay den bondgenoten wel te vertonen, dat byaldien zy eene diergelyke opening verzuimden, zy daar t'eeniger tydt berouw van zouden hebben, maar dat het dan te laat zou zyn. Dit was het dat de uitkomst bevestigde. Zo zeker is het, dat de menschelyke voorzichtigheit niet dan korte oogmerken heeft, en dat het de voorzienigheit Gods is, de welke alle zaken schikt naar haar welbehagen, zonder dat 'er iets bygeval geschiede, noch tegen zyne eeuwige besluiten.

Byaldien men geloven mag het verhaal van Christoffel Mount, Hoogduitscher, en gezant van wegens den koning van Engelandt by Francois den I, werkte men in de twee hoven van Engelandt en Frankryk om de hervorming vast te stellen, en de twee koningen kwamen in vele artykels naby de lere der Lutherischen. De Sorbonne, naar men zegt, vergadert zynde, om te onderzoeken de voorafgaande artykels van Melanchthon ter zake van de wedervereeniging, maakte daar in geen verandering van belang: zo dat de Protestanten toelonden de zelve toe te laten, behoudens dat de vereeniging der twee partyen daar op volgde. Van de andere zyde gaf Henrik zynen afgezant bevel om een postbode aan Melanchthon te zenden, om hem, was het mogelijk, te verplichten, naar Engelandt over te komen, ten einde om een geloofsformulier op te stellen, het welk aangenomen zou kunnen worden door die genen, die zich by het oude gelove hielden, en door die genen, welke eene hervorming eischten. Deze vorst zegt in den brief, welken hy deswegen aan zynen gezant schryft, dat hy niemant dan Melanchthon tot zulk een uitnemend werk bekwaam kent; dat het gevoelen, het welk hy heeft van des zelfs bekwaamheit, hem alles doet verhoppen, en dat hy toch zyne zorgen wil besteden tot een werk, zynere oplettendheit en Godvruchtigheit overwaardig. Dit gevoelen verschilt zeer van dat, het welk de vyanden van Melanchthon van dezen beroemden man hebben, alzo zy hem afmalen als onzeker in zyne gevoelens, niet wetende aan welken Godsdiensfich zich te houden, een Zwingliaan by de Zwinglianen, een Lutheriaan by de Lutherischen, en zich alles makende by allen. Zyne zachtzinnigheit heeft buiten twyffel aanleiding gegeven tot deze verwytingen: doch de

1535. verbanningen der pausen. Des zelfs gevoelen van het concilie.

Men weet niet, waarom deze voordeelige voorstellen aan de Protestanten geen gevolg hadden.

Thuanus, Sleidanus, Herbert. De koningen van Frankryk en Engelandt bereid om de leer der Hervormden aan te nemen. De Sorbonne is niet vreemd van de wedervereeniging. Henrik de VIII verzoekt Melanchthon in Engelandt te komen.

Onrechtvaardige verwytingen tegen dezen leeraar.

1535.

Aan-
komst
der
vloot
van Pe-
ru te Se-
ville.

aching, in welke hy was by de voornaamsten van de eene en de andere party, kan hem daar omtrent rechtvaardigen. Anderen zeggen, dat *François de I* aan de bondgenoten deedt voorstellen, den paus voor hoofd der algemene kerke te erkennen, byaldien de zelve van zyne zyde zou willen toegeven op de volgende artykels, als: *I.* Dat men de *Misfe* nooit zou bedienen zonder o-
pentlyk het Avondmaal te houden. *II.* Dat men de opheffing van het misbroodt zou wegnemen. *III.* Dat men de aanbidding * zou afschaffen. *IV.* Dat men den drinkbeker aan de leken zou wedergeven. *V.* Dat men de aanroeping der Heiligen zou afschaffen. *VI.* Dat men zich zou bedienen van gemeen broodt, dat de priester zou breken, om het aan het volk uit te delen. *VII.* Dat het huwelyk den geestelyken zou toegelaten worden. Op deze wyze was het dat de *Misfe* moest hervormt worden: zo dat men ze de *Misfe* van zeven punten noemde, endit was het buiten twyfel, het geen deedt zeggen, dat *Henrik de VIII* en *François de I* de *Misfe* hadden willen veranderen in eene *Communie*. Wat 'er van zy, deze dubbelde onderhandeling der twee koningen, de welke de hervorming zo gunstig scheen, hadt geen voortgang, en men ziet 'er zelfs geen gevolg van in de *Geschiedenisfe*.

Kopere
stukken
geschut.
* Kanon.

De keizer, altydt gelukkig, kreeg tyding van de vloot, welke uit Peru was aangekomen. Zy kwam op het einde van dit jaar te *Seville* aan, inhebbende een millioen schats aan goudt. De *Spanjaarden*, verblind door dit kostelyk metaal, dachten niet meer aan het bebouwen hunner landeryen, en geheel *Andalusie*, het beste en schoonste landt der wereldt, zag zich in korten tydt van zyne inwoonders ontvolkt, die naar *Amerika* overstaken. Dus maakt de gierigheid der menschen hen veelmalen ongelukkig, en dus verlaten zy, om te bezitten een metaal, het welk hunne begeerlykheit veel meer annoopt dan voldoedt, landen, de welke hen verschaften waar van zy gemakkelek, en zelfs in overvloedt, kunnen leven.

1536.

Barbet
Barnet.
Doodt
van de
konin-
ginne
Catharina.

Het was ook op het einde van het zelve jaar, dat men in *Engelandt* de eerste kopere stukken geschut * zag, waar van de uitvinding aan *Jan Owen* wordt toegeschreven. Te voren hadt men eenige van het zelve metaal gehad, maar op ver na zo volmaakt niet als men deze verschrikkeleke oorlogs-werktuigen nu zag, de welke den schrik en de doodt brengen in de veldslagen door verbaalde uitwerkingen.

Haar
uiterste
wille.

Het jaar 1536 begon met de doodt der koninginne *Catharina*, de welke hare ongelukken met haar leven eindigde te *Kimolton*, in de provincie van *Huntington*, oud zynde vyftig jaren, van welke zy in *Engelandt* drie en dertig hadt toegebracht. Zy zich ziek bevindende maakte haren uiterste wille, by welchen zy belaste, dat haar ligchaam zou begraven worden in de kerk der *Graauwe monniken*, de welke altydt o-
pentlyk hare zyde genomen hadden. Zy maakte ook eenige *Godvruchtige giften* aan armen, en andere aan hare huisgenoten. Zich naby haar einde voelende, wilde zy een brief aan den koning schryven, en hebbende eenen van hare huisbedienden geroepen, zeide zy hem dezen brief voor:

Brief,
welken
zy aan
den ko-
ning
schryft

Myn zeer geliefde Heer, Koning en Man.
Myn levensende nadert. Ik bestede de laatste oogenblikken daar van om u te verzoeken op uwe zaligheid te denken, de welke gy hoger moet achten dan uwe kroon, en alle andere dingen der wereldt. De zorg, de welke ik daar voor heb, is de laatste blyk,

1536.

welke ik u wil geven van de allerstandaafsigste genegenheit, die 'er ooit geweest is. Gy hebt my in grote droefheit, en u zelf in zeer gevaarlyke verwaringen gebracht. Nochtans vergeef ik u al het kwaadt, dat gy my gedaan hebt, en ik bidde Godt, dat hy het u inslyk wil vergeven. Voor het overige beveel ik u onze dochter *Maria*, de eenige vrucht van ons ongelukkig huwelyk. Ik bezweer u haar te beminnen met de genegenheit van een goed vader, en haar te bewaren de rechten, welke hare geboorte haar geven. Ik beveel ook aan u myne staatsdochtert, van welke my niet meer dan drie overig zyn: draag zorg voor haar welvaaren, en beschik haar een huwelyk, overeenkomende met haren staat, en de getrouwheit, welke zy voor my gebad hebben. Geef aan myne andere huisgenoten een jaar loons, boven het geen hen toekomt. Ik eindige mynen brief en myn leven, u betuigende, dat ik u beminne, en dat myne oogen u begeeren meer dan eenige andere zaak. Zyt *Gode bevolen*.

Het lezen van dezen brief beweegde den koning, die zyne tranen niet kon wederhouden. Eenige uren daar na kwam men hem zeggen, dat de koningin overleden was. Hy droeg zorg voor hare lykstatie, en deedt haar lyk brengen in de abdy van *Peterboroug*, het eenige klooster, dat hy ten gevalle van haar spaarde, wanneer hy alle de andere vernietigde. Hy deedt nog meer; hy maakte in het vervolg deze kerk tot eene bisschoppelyke hoofdkerk. De koningin liet vyf duizend marken zilver na, de welke besteed werden ten dele tot hare lykstatie, ten dele tot beloning harer huisgenoten, zo als zy by haren uiterste wille belast hadt.

Dusdanig was het einde van deze prinsesse, doorluchtig door hare echtscheiding en ongelukken. Noch de luister van haar getlacht, noch hare verdiensten en hare deugd konden verhinderen de onwaardige behandeling, haren persoon aangedaan: doch deze onwaardigheid wierp haren moedt niet ter neder. Zy zegpraalde door hare standvastigheid over al het vermogen des konings, en deze vorst, zo oppermachtig, hadt geen kracht genoeg om haar den tytel van koninginne te doen verlaten, schoon hy machts genoeg hadt om haar van den troon en van het huwelyksbedde te stoten. Zy behieldt deze waardigheid midden in *Engelandt*, alwaar *Henrik* zo ontzaghelelyk regeerde, en zy maakte van haar geringe hof een Staat, waar in zy altydt erkent wierdt voor die gene, die zy was, behandelt en gedient als eene koningin, met de zelve eerbewyzingen als voor hare ongunst, schoon het niet geschiedde met den zelve luister.

Voor het overige toonde zy geen gevoeligheit over hare echtscheiding, noch tegen den koning, haren gemaal, noch tegen hare medevryfter, het zy door staatkunde, uit vreeze van dezen vorst te vertoornen tegen de prinsesse *Maria*, hare dochter, welker gelukstaat al hare ongerustheit uitmaakte, het zy door eene waarachtige deugd. Waardig, hoe het ook zy, een onsterfelyken lof, van zich niet te hebben willen wreken over eene zo gevoelige belediging. Hare eer stondt haar niet toe af te staan van de koninklyke waardigheid: doch hare matigheit en hare deugd deden haar alle de grootheden van het hof vergeten. Zy bemoeide zich in hare afgezonderdheit alleen met de bezigheid en den arbeidt, onder hare staatsdochtert, of met de oefeninge van *Godvrucht*. Zy maakte zelfs *Christelyke aanmerkingen* over haar ongeluk, wanneer zy de uitkomst van het zelve de *Goddeleke rechtvaardigheid* toefchreef, de welke wreekte, gelyk zy zeide, op haar huwelyk het bloedt,

Hare ge-
matig-
heit.

Hare
staatkun-
de.

Hare be-
zigheit
in hare
afgezon-
derdheit.
Hare
God-
vrucht.

De ko-
ning is
daar o-
ver aan-
gedaan.
Hy
draagt
zorg
voor hare
begravinge.

Lof van
deze
konin-
ginne.

Hare o-
dermoed-
dighheit.

Hare ge-
matig-
heit.

Hare be-
zigheit
in hare
afgezon-
derdheit.
Hare
God-
vrucht.

dat

1536.
* *Ferdinand* en *Isabelle*, die de dood des gra- ven van *Warwick* berok- kenden. *Temporarij*.
Hare goeddaar- digheit. Zeer vast aan de belangen van het Room- sche hof. Zonder deel te nemen aan za- men- spannin- gen.

dat dit verbondt onrechtvaardig hadt doen storten door de aanzoekingen harer ouderen*; aan de andere zyde hare ongunst verdragende met eene grootmoedigheid van geest, over welke men zich niet genoeg kan verwonderen: vrolyk in hare verdrukkinge, zelfs meer dan in haren voorspoedt, en hare droefheit zo wel te boven komende, als haren aangeboren aardt †. Van eene verwonderlyke zachtzinnigheid in hare huishoudinge, en met eene grote goedaardigheid ontfangende de omleggende naburen aan haar huis, de welke haar kwamen bezoeken. Inderdaadt zeer vast aan de belangen van het hof van Rome, slydig tegen die van haren gemaal, den koning; maar by ongeluk met de hare overeenkomende, of veel eer de zyne zelf.

Het bleek echter niet, dat zy aan eenige zamen- zwering deel hadt, als men de zaak der nonne van Kent uitzondert, aan welke men haar be- schuldigt deel gehad te hebben. Het is waar, dat men haar zo van naby gade sloeg, dat het haar zeer nocielyk zou gevallen hebben heime- lyke verstandhouding met de vyanden van den Staat te hebben. Eindelyk osterde *Henrik* hare deugd op, haar vervolgende: hy gaf aan haar heerlyke getuigenissen, tot zelfs voor de vier- schar, by welke hy hunne scheiding vervolgde, en hy vercerde haar met zyn berouw en tranen na hare doodt.

Anna van Boulen gedroeg zich kwalyk wan- neer zy deze tyding vernam. Zy liet hare blyd- schap daar over opentlyk blyken niet alleen in hare redenen, maar zelfs in hare kleding, en schik- te zich ongemeen op, als voor een feestdag. Misschien dat zy deze doodt aanzag als den dag, op welken zy eerst recht koningin wierdt, alzo haar recht inderdaadt niet verzekert was gedurende het leven van *Catharina*. Het was nochtans zeer ontydig de gedachtenis eener grote ko- ninginne te beschimpen, voor welker ongelukken de welvoeglykheit wilde dat zy erbedt moeft hebben, doordien zy daar de oorzaak van was, indien zy zo edelmoedig niet was om daar mede- lyden over te hebben.

De koning liet den keizer de doodt eener prin- cesse wetten, van welke hy een zo na bloedver- want was. *Karel* de V was 'er waarlyk over aangedaan. De koningin, zyne moeie, hadt altydt veel tederheit voor hem gehad: hy hadt ook voor haar altydt al de achting en al de genegen- heit, welke hare deugd en nabestaanheit in den bloede verdienden. Ondertusschen, wanneer hy, aan zyne droefheit voldaan hebbende, deze doodt met staatkundige inzichten aanmerkte, geloofde hy, dat de zelve zyne verzoening met den ko- ning van Engelandt gemakkelyker zou maken, waar omtrent de koningin *Catharina* een onover- komelyke hinderpaal zou geweest zyn zo lang zy geleest hadt. Deze verzoening scheen hem meer met zyne belangen overeen te komen, dan de uitvoering van den kerkelyken ban, waar mede de paus hem belast hadde. De oorlog, welken hy met den Turk voerde, verplichtte hem de vereeniging te zoeken van alle de koningen van het Christenryk, onder welke die van Engelandt een der voornaamsten was; en byaldien hem zyne gevoeligheit noodzaakte om den ban van den paus uit te voeren, zyne staatkunde vondt daar hare rekening niet by. Hy voorzag daar in grote zwa- righeden; hy wist ook wel, dat zo haast als hy het zou ondernemen, dat *Henrik*, naauw met *François* den I verbonden, den oorlog in het meeste deel zynen staten zou brengen, en dat hy, om de zelve te hulp te komen, genoodzaakt zou

II. Deel.

zyn om Duitichlandt voor de invallen van den Turk open te laten. Hy dacht zich dan te be- dienen van de gelegenheit, welke deze gesteld- heit van zaken hem aanbodt, om zich te ver- zoenen met een vorst, welkers bondgenootschap hem van een groot nut kon zyn, al diende het zelve maar om nayver te verwekken aan den ko- ning van Vrankryk, de welke alstoen den oorlog in Italië voerde.

Terwyl echter de welvoeglykheit hem ver- plichtte om maatregelen te nemen, en terwyl hy aan de andere zyde een vorst was van eene grote dapperheit, geloofde hy, dat het met zyne waar- digheit niet zou overeenkomen, eensklaps en zonder voorwaarde den koning zyne vriendschap aan te bieden. Hy sprak daar over met den En- gelschen gezant *Richard Pace*, die by hem was, veel eer dan van een verbondt, het welk zyn mee- ster moest zoeken, dan als van eene verzoening, welke hy zelf zou wenschen. Hy boodt echter de zelve onder drie voorwaarden aan, nament- lyk: I. Dat *Henrik* zich zou verzoenen met den paus, waar toe de keizer zyne bemiddeling aan- boodt. II. Dat hy den Turk zou helpen beoor- logen. III. Dat hy het verbondt met Vrankryk zou verlaten, en dat hy zich, volgens het oude verdrag van den jare 1518, zou aankanten tegen de overmeestering van het Milanees, het welk *François* de I op nieuw wilde doen. *Henrik*, van de voorlagen des keizers onderrecht zynde, gaf last aan zynen gezant daar op dit antwoordt te ge- ven: Dat men met recht hem niet te last kon leggen

het schenden der oude verbonden; dat de keizer de zelve de eerste overtreden hadt, en dat by deze waarheit moest erkennen voor dat men van weder- verzoening sprak. Dat hy voor het overige zyne voorgaande bedingen niet kon aannemen op die wyze, als de zelve gedaan waren. I. Dat by, aangaande den bisschop van Rome, niet kon beroupen een be- sluit, in zyn koninkryk genomen met eenparige toe- stemming van alle de Staten, goedgekeurt door de geestelykheit, en bekrachtigt door het Parlement. II. Dat, wat den oorlog tegen den Turk betrof, by altydt gereed was daar toe te verstaan, zo haast als de Christen vorsten met malkander bevredeigd zouden zyn. III. Belangende zyne verbindtenisse met den koning van Vrankryk, dat hy zich daar van niet kon ontdoen zonder reden; dat hy nochtans, inge- valle de keizer de oude verbonden met de kroon van Engelandt weder vernieuwde, wel wederom wilde aannemen zyne boedanigheid van scheidsman tusschen hem en *François* den I, en dat by dan in staat zou zyn om hunne vershillen te veriffenen, of zich te verklaren tegen den gene, die, zyne bemiddeling weigerende, onrechtvaardiglyk den anderen zou onderdrakken.

Doordien hy nu geloofde, dat zyn antwoordt den keizer niet zou behagen, ging hy voort met zich in staat te stellen tegen de invallen, met welke hy door de bulle van den paus gedreigt was. Hy hadt eene gelukkige ondervinding ge- had van de liefde zynen onderdanen, de welke alle de geheime handelingen van het hof van Rome niet hadden kunnen verwikken. Hy besloot geen andere hulp te zoeken dan die, de welke hy in hunne getrouwheit vondt, en beriep zyn Par- lement, het welk op den 4 February vergaderde. Eer dat wy spreken van de wetten, welke men daar in maakte, om meer en meer des ko- nings kerkelyke opperhoofdigheit vast te stellen, en de rust van het koninkryk te verzekeeren, zul- len wy eenige andere van minder aangelegenheit verhalen.

De eerste betrof de zeeroovers, welke het Par- lement

1536.

Op welk ee- ne wyze hy zich daar o- ver ver- klaart aan den gezant van *Hen- rik*.

Ant- woordt van den koning op den brief, welken zyn af- gezant hem daar o- ver scharyt.

Herbert.

Hy be- roept zyn Pa- lement

1736.
Wetten,
gemaakt
door het
Parle-
ment.

lement wilde dat men volgens de strengheit der wetten zou straffen, zonder daar van uit te zondere die genen, welke zouden bybrengen het voorrecht van hnt klerkschap.

De tweede betrof de vaststelling der stallingen voor paarden, welke het Parlement oordeelde zynzorgen niet onwaardig te zyn. Het gaf daar omtrent geen voorrecht dan aan zekere personen, en ook onder zekere voorwaarden. De voornaamste was, dat de merriepaarden hoog moesten zyn ten minste dertien handbreedt, en de hengsten veertien.

* Expe-
ditieus

De derde wet vernietigde de geheimschryvers van vervaardigingen*, toegestaan als beloningen, of als loutere gunstgeschenken, en belafte, dat de zelve zouden toegestaan worden onder des konings ondertekening, zonder dat 'er eene groter rechtspleging zou van noden zyn.

De vierde bewaarde voor den koning en voor de grote heeren hunne leenrechten op de landen hunner leenmannen, niettegenstaande de kunstnaryen, van welke deze laatste zich bedienden om de zelve te loor te stellen.

Het was om hier in te voorzien, dat het Parlement door eene vyfde wet belafte, dat men geen inzicht zou hebben op de verkooping der landen, ten minste zo de overdragen daar van niet waren gemaakt onder echte zegels, en in de openbare lysien overgebragt.

Wetten
rakende
de we-
der-
eeniging
van het
prins-
dom van
Wales
met de
algeme-
ne rege-
ringswy-
ze van
het kon-
ink-
ryk.

Het Parlement maakte in het vervolg veel aanmerkelyker wetten, om de provincie van Wales weder te vereenigen met de algemeene regering van het koninkryk, en om te vernietigen de byzondere gewoonten, welke tot nog toe onderhouden waren in dit gedeelte van Engelandt, minder gemaniert dan de andere, en levende ook op eene zeer verschillende wyze. Voor dat wy spreken van de wetten, welke het Parlement maakte om deze woefte menschen te beschaven, en om weg te nemen de scheiding, welke het verschil der regering stelde tusschen hen en de andere Engelschen, moet men eene beschryving maken van de inwoonders van dit landschap, het welk langen tydt een koninkryk op zich zelve is geweest, en dat zelfs is verdeelt geweest tusschen vele koningen.

Herbert
Camb-
den.
Beschry-
ving van
de pro-
vincie
van Wal-
les.

Het prinsdom van Wales, het welk de inwoonders van dat landt noemen *Combrai* en *Zambre*, maakte een afgezonderden Staat van Engelandt uit, tot dat *Henrik* de II het zelve veroverde; en sedert wierp het dikwils het juk der Engelschen af. Het is gelegen in het Westergedeelte van het koninkryk, en bevat deze uitgestrektheid van het landt, het welk oudtyds bewoonden de Demeten, de Ordovicen en de Siluren: die slydbare volkeren, welke certyds de eerste keizers van Rome zo veel werk gaven, en van de zelve nu en dan legioenen ter neder maakten. Ook was het zelve alstoen verdeelt in drie delen, bezeten door deze drie volkeren. De rivier de Dwyne verdeelt het zelve in tweeën, en onderscheidt het thans in het Noorden, of Noord-Walles, en het Zuiden, of South-Walles: elk gedeelte zynde nader verdeelt in zes graafschappen, of voornamelyke provinciën: Flint, Dambi, Kaarnarvan, Merioneth, Mongommery, en Anglesey, het welk een eilandt is, dat men ook *Mone* noemt, zyn gelegen in het Noorder gedeelte, en Kardinghan, Pembrook, Klamorgan, Radnor, Breknok en Kaarnarden in het Zuider gedeelte. Deze graafschappen wierden nogmaals verdeelt in vericheide markten, of heerlykhe-

Talenti

Hzze
verdec-
ling in
drie
voorna-
me de-
len.

Onder-
deeling
van elk
deel in
zes
graaf-
schap-
pen.

den, tot over de drie honderd, welke byzondere wetten hadden, volgens hunne verschillende gelegenheit, of de verschillende afhankelijkheit, in welke zy waren, het zy van den koning, het zy van de byzondere heeren, die daar meester van waren. De volkeren, die langs de zee-kusten woonden, hebbende zich gemaniert door den omgang, welken zy hadden met de Engelschen, hadden gemakkelyk der zelve gewoonten aangenomen: maar de andere, woelster dan deze zynde, wilden noch hunne wetten, noch hunne overheersching dilden. De koningen van Engelandt hadden dikwils grote heerlegers derwaarts gevoert, en dikwils waren zy ook weder te rug gedreven door de dapperheit der inwoonders, geholpen door hunne gebergten en bosschen, de welke hen voor bolwerken strekten: zo dat zy zich genoodzaakt zagen de vermeertering daar van over te laten aan den eerste bezitnemer, de welke daar van hulde aan de kroon wilde doen. Deze verklaring wekte den Engelschen adel op om kleine krygsbenden op de been te brengen, met welke zy uitloopen deden in het landt, en nu de eene, en dan de andere heerlykheit onder hunne gehoorzaamheit bragten. Zy maakten zodanige voortgangen in dezen oorlog, dat zy byna de helft der drie honderd heerlykheden veroverden. De overige wierden te ondergebragt door de wapenen des konings, of onderwierpen zich vrywillig. Deze laatste wierde befrist door wetten, gelykvormig van die van Engelandt, of weinig vande zelve verschillende. Doch byna alle de gene, die onderdanig waren aan de heeren, die de zelve veroverd hadden, leefden veel cerals struikrovers dan als burgers. *Mylord Herbert*, die ons de Geschiedenis van *Henrik* den VIII heeft nagelaten, verhaalt, dat zyne voorouders onder het getal dezer vermeersters waren: maar dat *Roland Lee*, voorzitter van Wales onder de regering van *Ednard* den IV, voor den Raadt des konings getuigt hadt, dat de ridder *Richard Herbert*, grootvader van onzen geschiedschryver, de gerechticheit en de vrede in zyne heerlykheden deedt heerfchen. Hy was misfchien de eenigste, die eene zo goede order onderhieldt. De koningen, die de landeryen aan de grote heeren hadden overgegeven, hadden aan hen ook gegeven alle hunne rechten op de inwoonders, uitgenomen de hulde en schatting, welke zy aan de kroon betaalden: en deze vermeersters oeffenden over de volkeren, welke zy overwonnen hadden, niet alleen al het recht van den koning, maar daarenboven dat des oorlogs, het welk hen eene onbepaalde macht gaf: zo dat zy, gene andert wetten volgende dan die van hunne eigenzinnigheit, of van hunne gierigheit, aanstelden overheden, hen gelyk, veel minder om recht te doen aan hunne leenmannen, dan om te styven de knevelaryen, welke ongefraft bedreven wierden in de gansche uitgestrektheid hunner heerlykheit. Eene zo kwade order vervulde het gehele landt met bloedt en roof, en als of de oogluiking der rechtters, welke daar over geen straf oeffenden, niet genoeg was, waren daarenboven de heerfchappen nog onder malkander afgesproken, dat men een misdadige niet zou kunnen vervolgen, die buiten de plaats, alwaar hy het feit be- gaan hadt, gevluht was in het landt van een anderen heer: zo dat deze heerlykheden, of markten, zo vele vryplaatsen waren, werwaarts de struikrovers en moordenaars zich beveiligden voor de achterhalingen van het gerecht.

Deze aanmerkingen verplichtten het Parlement te bevelen: I. Dat, om moorden en struikrovers

1736.

Dwin
gelandy
en ver-
warring
dezer
grote
heeren.

Plakkaat
van het
Parle-
ment

1536. roveryen te beletten, welke bedreven wierden in het graaffchap van Chester, en in acht andere provinciën*, het rechtsgebiedt in het toekomende aldaar zou geoeffent worden door aangeftelde rechters, de welke door den kancelier, of door den grootzegelbewaarder zouden verkoren worden; dat deze gemachtigden over de zaken zouden oordeelen volgens de wetten van Engelandt, en dat de fchuldigen, die van het eene marktge- recht tot het andere zouden overgelopen zyn, niet zouden kunnen ontgaan de ftraffe, op hunne misdaadt gefelt, maar dat zy geftraft zouden worden, zonder acht te geven op het misbruik der vryplaats, ftrydig tegen het recht der volkeren en tegen de gemene rust. II. Het fchafte andere verderfelyke gewoonten af, welke het geweld en de gierigheid hadden ingevoert. Daar waren verfehiede bofchen in het landfchap. De genen, welken daar in gingen, zonder te hebben een zeker teken of bewys, dat men nemen moest van den houtvefter, wierden gevangen genomen, ten minfte byaldien zy gene onderhorigen waren van een groot heer, en men ontloeg hen niet dan betalende eene grote geldboete. Men handelde nog kwalyker die genen, die van de grote wegen afweken. Byaldien zy alleenlyk vier en twintig voeten daar van af waren, verbeurden zy al het goudt en zilver, het welk men by hen vondt, en men verftuikte hen een gewricht van de handt, indien zy zich daar van niet vrykochten voor eene fomme gelds, welke de houtvefter, of de landpachter van hen vorderden. Deze kleine dwingelanden hadden daarenboven voor eene wet vastgeftelt, dat de beesten, de welke in hunne bofchen verdwalden, hen zouden toebeloren, en dat de bofchwachters niet moeften malaten hun merk te drukken op alle de gene, welke het geval derwaerts voerde. Dit was genoeg om het bezit daar van toe te kennen aan den heer van de markt, alwaar het bofch gelegen was. Het Parlement vernietigde alle deze onrechtmatige rechten. Het belafte, dat de wegen der bofchen vry zouden zyn voor alle foorten van menfchen, gelyk de andere wegen van het koninkryk, en dat de beesten van vremden, welke men daar in weidende zou vinden, aan de rechte eigenaars zouden worden wedergegeven, behoudens dat zy de zelve weder eifchten binnen het jaar en den dag van het verlies, dat zy daar van gedaan hadden, betalende alleenlyk het weidelo-

Het vernietigt de kwalyk verkregene voorrechten.

De koningen van Engelandt hadden aan deze heeren toegestaan voorrechten, de welke van de opperheerichappy onafcheidelyk waren, gelyk de vergiffenis van moorden, verraderyen, en doodflagen. Het Parlement ontnam hen deze macht. Het verklaarde, dat deze voorrechten zouden ophouden in den perfoon der heeren, welke het zelve tot nog toe geoeffent hadden, en weder vereenigt worden in den perfoon des konings, in wiens name voortaan recht zou gedaan worden door aangeftelde rechters, welke benoemt zouden worden op de wyze, als wy gezegt hebben.

Die van Wallen zenden afgezantten aan den koning, om hem te verzoeken alle hunne byzondere

Op deze wyze deedt het Parlement ophouden de geweldenaryen, de rechtspleging vaststellende, en dat het die van Wallen verlofte van de verdrukkinge dezer heeren, die over de zelve dwingelanden geworden waren. Doch deze volkeren geloofden, dat 'er nog eene zaak aan hun geluk ontbrak, en dat het zelve niet volkomen zou zyn, dan wanneer men de byzondere gewoonten, welke men nog onder hen in zwang liet, zou vernietigt hebben. Zy wenschten, dat men de-

zen hinderpaal ook wegnam, die een beletfel gaf aan de volkome wedervereeniging met hen en de overige onderdanen van het koninkryk; dat men hen deedt leven onder de zelve wetten, en de zelve voordeelen genieten. Na daar over in hunne vergaderingen te hebben geraadpleegt, zonden zy afgezantten aan den koning om deze gunft te verwerven. Die geen, die het woordt voerde, drukte zich daar omtrent in dezer voegen uit:

Sire, wy werpen ons aan de voeten van uwe Majesteit, met dit verbiedig vertrouwen, het welk de toegenegeheit van een goeden vorst aan zyne getrouwe onderdanen inboezent. Wy dragen deze hordanigheid, Sire, fchoon bewoonders van het landfchap van Wallen, en wy zyn hier in met de Engelfchen gelyk, de welke geen meer recht hebben op de eere van uwe goedgunftigheid dan wy. Een koning is de gemene vader van alle zyne onderdanen, en gelyk zy aan hem eene gelykvoornige geboortzaamheit fchuldig zyn, verwachten zy ook van hem eene evenzelyke befcherming. Waarom zou men ons van anderen onderscheiden? Wy zyn, gelyk zy, kinderen van een huis, geboren op een zelve eilandt, en, zo wy het zeggen durven, zyne waarachtige en natuurlyke inwoonders. Wy hebben onze oude afkomst benevens onze vryheit bewaart, en wy zyn niet overwonnen, gelyk de andere staten van uw koninkryk. Het is eene eer voor uwe Majesteit, Sire, onder uwe onderdanen te tellen volkeren, de welke zich gewilliglyk aan uwen fcepter onderworpen hebben, zonder ooit een vreemd jak gedragen te hebben. Het is waar, dat wy tot nog toe gebecht zyn geweest aan de gewoonten onzer voorvaderen. Dit is een blyk van onze standvastigheid, veel eer dan van onze hardnekkigheid. Wy hebben geoordeelt verplicht te zyn te bewaren de wetten, onder welke wy geboren, en volgens de welke wy opgevoed waren. Men ontdeedt zich zo ligt niet van de vooroordeelen der geboorte en der opvoedinge. Wy hopen, dat uwe Majesteit ons deze onnossele dwaling zal vergeven, de welke nooit op onze getrouwheit toelag heeft gemaakt, sedert dat wy ons de keizerlyke kroon van Engelandt onderworpen hebben. Men verwyrt ons het opvoatten der wapenen tegen de Saxen, de Denen en de Normannen, en wy in het tegendeel ftellen daar in onze eer. Wat waren alftoet die volkeren anders dan onwettige bezitters? De Saxen waren daarenboven Heidenen, de welke het opruiffchende Chriftendom kwamen omver rukken. Wy deden daar toen al hedydenis van, en wy bewaarden het zelve zo wel als ons landt, ftrydende voor onze haardfteden en voor onze altaren. Ten aanzien der Normannen, wy ftelden ons tegen hunne invallen, zo lang als zy zich meester van ons wilden maken door geweld van wapenen: maar wy bielden op hen als vyanden aan te merken, zo haast als Willem de I het recht van veroveraar verlaten hadt, om dat van erfgenaam aan te nemen, waar mede de infteeling van St. Eduard hem bekleedde. Wy boden naderhandt onzen dienft Eduard den I (a) aan zoon van Henrik den III, onder wiens heerschappy wy ons begaven, om in het vervolg met de Engelfchen niet dan een volk uit te maken. Wat hebben wy federt gedaan, dat ons deze vereeniging onwaardig heeft gemaakt? Wy verdedigden Eduard den II, des zelfs zoon, tegen de opftanden der Engelfchen zelve. Het was ons toen ter tyd gemakkellyk geweest, hen na te volgen, en ons, gelyk zy, zynar geboortzaamheit te ontvrekken. Wy bleven

R 3

(a) Deze volgde op Henrik den III in den jare 1272. Deze algerant zeet niet, dat meer dan honderd jaren te voren Henrik de II het prinsdom veroverd hadt.

1536. gewoonten af te fchaffen, en hen die van Engelandt te geven.

Hunne redemvoering aan den koning.

Hunne oude afkomst.

Hebben nooit een vreemd jak ondergaan.

Hunne geboortzaamheit aan de kroon van Engelandt.

1536.

echter getrouw. Wy hebben in het vervolg een goed deel gehad in de overwinningen van Eduard den III. Gedurende de beroerten, de welke de regering van zynen kleinzoon, Richard den II, ont-rustten, hebben wy geen een verkeerden stap gedaan naar de zyde der wederspannigen. Wy spreken niet van het gene gebeurt is onder Henrik den IV, wiens recht betwist is geweest door een groot gedeelte van het koninkryk. Dus, aan wat kant wy de wapenen onder die regering gevoert hebben, kan men ons niet recht van gene ongehoorzaam-heit beschuldigen. Maar wy zyn standvastig ge-weest in onze genegenheit voor Henrik den V, zynen navolger, en wy weigerden te ondersteunen de wederspannigheit, de welke nog aanhangers heeft. De vershillen der huizen van York en Lankaster hebben ons in geen verzoeking gebracht, om ons te scheuren van de kroon van Engelandt. Het was ons nochtans toen niet bezwaarlyk ons daar van te onttrekken, byaldien wy onze geoorzaamheit hadden aangemerkt als een juk, en wy konden voor-deel gedaan hebben met de verdeeldheden van het koninkryk, byaldien wy ons niet hadden aangemerkt als leden van een zelve ligchaam en van een zelve ge-menebest. Wel is waar, wy hebben het huis van York aangehangen, veel meer dan dat van Lankas-ter; het grootste gedeelte van Engelandt deedt het zelve, en de kroon bewaarde hare rechten onder de verwaaringen dezer twee geslachten, welke de zelve malkander betwisten. Maar Henrik de VII, va-der van uwe Majesteit, was zo haast niet op den troon geklommen, of wy stonden af van de party-schappen van het huis van York, om te kiezen de zyde van het huis van Lankaster, of veel eer, wy zagen met blydschap deze twee huizen wederom ver-eenigt in den persoon van dezen groten vorst, en van de koninginne, zyne gemalinne. Niets geeft ons ook nu tegenwoordig meer voldoening dan deze we-dervereeniging bevestigt te zien onder de roemruchtige regering van uwe Majesteit, uit dit gelukkig hu-welyk gesproten, en die door een vasten knoop de Ro-de met de Witte Roze samenvoegt: zo dat, wel verre van voorwensels te zoeken om ons te verdeelen in de verwaaringen van het koninkryk, wy in het tegendel ons verbengen, over des zelfs gerustheit. Maar, Sire, zou het ons niet toege-laten zyn, ons te verbeerlyken met de geboorte gegeven te hebben aan den koning Henrik den VIII? Heeft deze vorst zyne afkomst niet uit het bloedt onzer oude koningen? en zal men ons nog verwijten de onedelheit onzer afkomst? zal men ons aanzien als een overschot van die Bretons, welke de overwinningen der Angel-Saxen ontke-men zyn? in plaats van ons aan te merken als oorspronkelyke volkeren, die nooit van plaats ver-wisselt hebben. Niemandt heeft ons kunnen doen ontruimen het landt, waar in de Voorzienigheit ons heeft doen geboren worden, en wy kunnen niet zeggen, welke onze eerste oorspronk geweest is: zo overoud is de zelve. De boogte onzer bergen, den vromdelingen ontoegankelyk; de vrucht-baarheit onzer landsdowwen, de welke ons voedsel beschikken; de onbeschaaftheit zelfs van onze tale, de welke noch verzacht is, noch hedorven door een samenmengsel van andere: dit alles getuigt ten voordeele van onzen oorspronk. Maar dit alles spreekt ook ter gunste van onze vereeniging. Wy zyn gene verwerpelyke onderdanen, Sire, noch door de byzonderheit van onze luchtstreek, noch door de onbeschaaftheit van onze spraak. Hoe bo-ger ons landt legt, zo veel nader is het aan den he-mel; en bygevolg ook zo veel verhevener is het ver-standt onzer volkeren. Ten aanzien der sprake, die is niet onbeschaafd, dan om dat de zelve uit den

Zy hin-
gen in
het begin
het huis
van York
aan.
Tot op
de kom-
ste van
Henrik
den VII
op den
troon.

Zy be-
roemen
zich over
de ge-
boorte
van de-
zen
prins,
gespro-
ten uit
het
bloedt
hunner
oude ko-
ningen.
Zy zyn
oorspron-
kelyke vol-
keren.
Beschuy-
ving van
hun
landt
en tale.

grondt des berten * komt, in plaats dat die van an-deren alleen komt van de lippen. Voor het overige hebben wy boven de Engelschen dit voordeel, dat wy onze taal voegende by de hunne, wy den lof van uwe Majesteit zullen uitbrallen in meer dan een spraak. Hoe onbeschaafd de onze is, zy is die der oude Gaulen, zo wel als der oudste bewoonders van dit eilandt, van welke de andere volkeren die der Angel-Saxen genomen hebben, met een hunnen naam aannemende. Men late dan na ons te verwijten onze spraak en ons landt, doordien en de eene en het ander ons indachtig maken onze vryheit en de oudheit van onzen oorspronk. Wanneer, voor het overige, de voorzaten van uwe Majesteit verlaten hebben de volkeren van onze gewesten, de welke weigerden hen te erkennen, aan veroveraars, de welke alle de wanorders daar ingevoert hebben, welke men daar in bespeurt, dat het ons toegelaten zy te zeggen: deze prinsen hebben zeer kwalijk hunne waarachtige belangen verstaan. Zy hebben daar door niets gewonnen, en wy hebben alles ver-loren. De verdeelingen, welke deze dwingelanden, het koninklyk gezag misbruikende, onder ons maak-ten, lieten ons niet toe onze klagen aan het Hof te brengen, noch aldaar onze wedervereeniging te ko-men verzoeken. Een groot gedeelte zuchtte onder het juk dezer heerschzuchtige meesters, en ter-wyl zy hunne geweldnarzen oeffenden over de landen, welke zy veroverd hadden,ielden die genen, die hunne vryheit nog bewaarden, zich besloten in het midden van het landt, zonder daar te kunnen uit gaan. Ondertusschen hebben wy telkens, als zich de gelegentheit daar toe aanbodt, tegen de-ze misbruiken onze vertogen gedaan. De tyd was nog niet gekomen om daar tegen een hulpmiddel toe te brengen. Deze eer was voor uwe Majesteit bewaart. Het is dan tot u, Sire, dat wy onze toevlucht nemen. Wy hopen, dat na het gene het Parlement komt te doen, om af te schaffen de onge-bondenheit, de welke heerscht in een zo groot ge-deelte onzer provincien, uwe Majesteit zal voltooi-en ons geluk, ons aannemende in het ligchaam van het Engelsche gemenebest, ons deelgenoten makende van der zelve voorrechten, zo wel als van der zelve wetten, en wegnemende alle deze hatelyke on-dercheidingen, de welke ons doen aanmerken als een ander volk, en als menschen van de andere wereldt. Deze zyn, Sire, de wenschen van onze natie. Dit is het gene zy ons belast heeft van uwe Majesteit voor haar te verzoeken, hem verzekerende van hare on-schendbare getrouwheit. Deze nieuwe verplich-ting, welke zy aan uwe Majesteit zullen hebben, zal hunne erkenntenis vergeten, en hunne vereeni-ging zal bevestigen de gerustheit van den Staat, de welke daar door bekwaamer zal zyn om den gemenen vyandt, die den zelve dreigt, te weder-staan.

Het is zeer waarschynlyk, dat Mylord Herbert, de welke ons deze redenwoering heeft medege-deeld, die zelf heeft opgemaakt. Gelyk hy oor-spronkelyk uit Wallen was, alwaar zyne nako-melingschap nog heden grote landeryen bezit, heeft hy gesproken met de genegenheit van een goed vaderlander. De liede tot het geboorte-landt blinkt niet minder uit in deze redenwoering, dan de welsprekendheit van den opsteller, en men ziet wel, dat het hert daar in zo veel deel heeft gehad als het verstandt.

De koning, het gewigt der redenen dezer af-gezanten overwogen hebbende, zodanige byna, als de Engelsche geschiedschryver de zelve ver-haalt, byaldien zy zich niet met zo veel wel-sprekendheit uitdrukten, als hy, was aanstonts ge-negen hen toe te staan het gene zy verzochten.

1536.
Hy
drukt
zich uit
in de
borst en
de stem.

Zy be-
klagen
zich over
de grote
heeren
door
recht van
verove-
ring.

Zy bil-
den den
den koning
te vol-
toeien
het werk
hunner
vryheit
en geluk,
het welk
het Par-
lement
hadt be-
goonnen.

De ko-
ning staat
hun ver-
zoek toe,
en ver-
zendt de
zaak aan
het Par-
ly.

1536.
leent,
om daar
van eens
plegige
a-
te
maken.

Hy gaf daar kennis van aan het Parlement, ten einde het zelve, overeenstemmende met hunne begeerten en zynen wille, een besluit maakte, het welk de twee volkeren vereenigde. Het Parlement van zyne zyde, deze zaak onderzocht hebbende, vondt daar in een aanmerkelyk voordeel voor de gehele natie, en maakte de volgende besluiten:

Akte van
het Par-
lement.

Dat het prinsdom van Walles was een lid van het koninkryk van Engelandt, waar van de koning het hoofdt was. Dat ondertusschen de verscheidenheit van des zelfs wetten, van des zelfs gebruiken en gewoonten, zo wel als van des zelfs spraak, met de wetten en de tale der rechte Engelschen die van Walles deedt aanmerken als een ander volk. Dat dit onderscheidt eene bronader was van gedurige verdeeldheden, welke de koning wilde wegruimen, volgens de beweegredenen zynen koninklyke toegenegenheit tegen alle zyne onderdanen. Dat hy aldus, na daar over met zyn Parlement gesproken te hebben, met toestemming en het gevoelen der Huizen, hadt vastgesteld en bevolen, door een eeuwigdurend en onwedderoepelyk besluit, dat het prinsdom van Walles vereenigt en ingelyft zou worden met het koninkryk van Engelandt, ten einde de volkeren van dat prinsdom zouden hebben de zelve vryheden, vryplaatzen, voorrechten, en wetten, welke zyne andere onderdanen, de geborene Engelschen, genoten. Dat insgelyks de goederen der familiën op de erfgenamen zouden overgebracht worden, op de zelve wyze, als het in gebruik was in de andere provinciën van Engelandt, en niet volgens de wetten der aloude Gaulen, de welke afgeschafft bleven.

Afscbf-
sing der
heerlyk-
heden, en
der zelve
verheer-
eniging
met de
oude
graaf-
schap-
pen.

Door de zelve wet wierden ook afgeschafft alle markten of heerlykheden, welke deze verscheide overwinnaars, van welke wy gesproken hebben, hadden opgerecht, en alle hereenigt met de oude graafschappen, of provinciën, in welke het landt altoos verdeelt was geweest. Dus wierden 'er vier en twintig vereenigt met het graafschap van Monmouth, zestien met dat van Breknok, een gelyk getal met dat van Radnor, elf met dat van Montgommery, tien met dat van Damby, zeven met dat van Shrop, en tien met dat van Hereford. De heerlykheden van den zelve aardt, de welke gelegen waren tusschen Chepstow en Gloucester, wierden vereenigt met het graafschap van Gloucester, zeventien andere met dat van Klamorgan, acht met dat van Kaarmarden, dertien met dat van Pembroke, vier met dat van Kardingham, en een met dat van Merionet. Alle deze markten maakten een getal uit van honderd en een en veertig, zonder te rekenen die gene, de welke gelegen waren tusschen Chepstow en Gloucester, waar uit men kan afnemen de wydtegestrektheit der landen, door deze heeren verkregen, aan welke de koningen de rechten van de kroon hadden overgedragen, en van het gene nog overbleef in de bezitting der oude inwoonders, welke hunne vryheit genoten, en welke beftiert wierden volgens hunne wetten. Om de heeren schade-loos te houden wegens de rechten, welke men hen ontnam, stondt men hen andere voorrechten toe, waar over zy voldaan waren. Dus herstelde men de vryheit aan die van het landt, en men bewaarde ter zelve tydt aan den Engelschen adel de voorrechten hunner voorouderen, welke daar in overwinningen gedaan hadden, en men veranderde alleenlyk den aardt der zelve.

Eindelyk leide zich het Parlement op de voornaamste zaak, waar over het byeen geroepen was. Dit was de vaststelling der rechten, gehecht aan de kerkelyke opperhoofdigheid van den koning, en de hervorming, of veel eer de vernietiging der kloosters. De eerste wet, welke gemaakt wierdt, betrof de eerste jaars inkomsten * van openstaande geestelyke ampten, waar van de begiftiging aan den koning, aan welchen zy reets te voeren was toegestaan, gelyk wy boven gezien hebben, thans wierdt verzekert. Het Parlement voegde alleenlyk deze bepaling daar by, dat de landden, de welke de eerste jaars inkomsten betalen zouden, dat jaar vry zouden zyn van de betaling der tienden. De tweede wet vernieuwde de instelling, welke den kerkelyken verboodt enige ordonnantiën te maken zonder toestemming des konings, en wel met den raadt der twee en dertig aangestelde rechters, van welke zestien uit de wereldlyken, en een gelyk getal uit de geestelykheit zouden genomen worden.

1536.
Herbert.
Fuller.
Burnet.
Wet,
welke
bevestigt
de eerste
jaars in-
komsten,
den ko-
ning
door het
Parle-
ment
toege-
staan.
* An-
na-
ten.

Eene derde wet verboodt aan de genen, die binnen de vrysteden vluchtten, welke men bewaart hadt, gewapend te gaan, en zich verder dan twee uren daar buiten te laten vinden, of de bevelen der landvoogden der provincie tegen te staan, op straffe van vervallen te zyn van het recht van hunnen vrydom.

Dat gedaan zynde kwam men tot het onderzoeken van de oprichtinge der kloosters, en de veranderingen, welke men voornemens was daar in te maken, volgens des konings goeddunken, en het ontwerp, het welk *Cramer* daar van hadt opgesteld. Het Parlement geloofde, dat dit den koning genoegzame geldmiddelen zou verschaffen tot onderhoudt zynen vloeten. De koning geloofde het insgelyks, en aan de andere zyde was hy in zyn schik deze kloosters te vernietigen, om redenen, welke wy verhaalt hebben; waar men moet byvoegen, dat *Cramer* hem de noodzakelykheit vertoont hadt, van een gedeelte dezer inkomsten te besteden tot het oprichten van nieuwe bisdommen, aan welke het koninkryk gebrek hadt, doordien de kerkvoogden niet konden te hulp komen aan de zorgen hunner bisdommen, als van eene al te grote uitgestrektheit zynde. Dit was de voornaamste reden niet, de welke *Cramer* dus deedt te werk gaan. Hy hadt, gelyk wy reets hebben aangemerkt, de hervorming besloten, en het werk daar van scheen hem onmogelyk zo lang als zich de monniken daar tegen stelden. Het was ter dezer oorzaak dat hy voornam de zelve uit te roeien, en dat hy, onder andere voorwendfels, het Parlement en den koning deedt treden in zyn oogmerk. Voor dat wy spreken van de afschaffing der kloosters, moeten wy verplicht te zyn de eerste sichten, van de zelve in Engelandt gedaan, te verhalen.

Ontwerp
van de
vernietig-
ing der
kloosters
door het
Parle-
ment on-
der-
zocht.

De Geschiedenis verhaalt ons daar van niets zekers voor den monnik *Augustyn*, geestelyke van St. Benedictus-orde. Men zegt, dat hy in Engelandt overkwam op aanraden van paus *Gregorius* den Groten, en op het verzoek van de koninginne *Bertha*, dochter van *Clotarius* den I, koning van Frankryk, en gemalin van *Ethelbert*, koning van Kent, de welke nog een Heiden was. Dat hy deze reis aannam omtrent den jare 596; dat hy *Ethelbert* bekeerde, en dat hy voor zyne beloning het aartsbisdom van Kantelberg kreeg. Hy hadt nochtans reets vele kloosters gesticht, en alle onderwierpen zich aan den bischop

Verhaal
van de
kloosters,
in Engelandt
gesticht.

1536. De monnik Augustijn geniaakt aartsbisshop van Kantselberg.

tot Parisiensis monnik van St. Albans in den jaere 1257. * Zie het I Deel, fol. 279.

* Zie boven op het jaar 1523, fol. 162. † L'Abbaye de la Bataille. Zie daar van het I Deel, fol. 214.

† Marten. De pausen matigen zich te onrecht de rechten der slichtingen aan.

schop van Karleon, in het graafschap van Monmouth (a). Augustijn, die den koning Estbert doopte, bragt hem daar toe van een klooster te Kantselberg te sichten, met vrydom van den aartsbisshoplyken setel, welken deze monnik alstoen vervulde. Nochtans, zyn'er, die geloven, dat deze vrydom nieuwer is, en dat men den datum daar van heeft verandert. Vele vrydommen volgden de zelve: die van de abdy van Peterboroug in den jaere 680, van de abdy van Glassembury in den jaere 725, onder den koning Ina, en van de abdy van St. Albans onder den koning Offa. Kenniphus, koning van Mercie, slichtte de abdy van Abington, met het zelve recht van vrydom, in den jaere 821, en Kanut slichtte die van Edmondroy, met het zelve voorrecht, in den jaere 1020. Alle deze kloosters volgden den regel van St. Benedictus, en de geestelyken van deze orde zyn altydt in Engelandt meer dan andere monniken geacht geweest, niet alleen ter oorzake van hunne rykdommen, maar ook ter zake van hunne geleerdheit. Men telt tot twee honderd en vyftig schryvers, welke hunne kloosters hebben uitgelevert gedurende duizend jaren, of daar omtrent, dat zy in dit koninkryk bestaan hebben. Het was niet dan op het einde van de elfde eeuw dat de geestelyken van de orde van St. Augustijn daar in kwamen, wel heeft gevolgt van een oneindig getal van andere; het welk Mathews van Parys † deedt zeggen, dat de menigte der ordens eene waarachtige wanorde was. Wy zullen hier niet herhalen het geen wy boven, onder de regering van Stephanus van Blois, op het jaar 1148*, van de byzondere orde der Gilbertynen gezegt hebben, en keren weder tot de orde der Benedictynen. De Denen, die op Engelandt aanvielen in het einde van de VIII eeuw, verwoefden byna alle de kloosters, welke zy daar in vonden, en de kloosterlingen de zelve verlaten hebbende, namen de andere geestelyken daar in het vervolg bezit van. Edgar, bygenaamt de Vreodzame, die aan de kroon kwam in het jaar 959, en die vader was van St. Edward (b), herstelde deze monniken op het aanhouden van Dunstan en eenige anderen. Het was deze vorst, de welke zeven en veertig kloosters weder oprechtte, en die'er nog drie wilde opbouwen, om het getal der jaren van het jubelheest te evenaren*. Edward de Belyder, of de Heilige, slichtte de abdyen van Koventry en van Westmunster; Willem de Veroveraar de abdy van den Veldslag †; en deze twee vorsten ontloegen de geestelyken van het bisshopelyk rechtsgebied. Men merkt aan, dat de openbare geschriften der slichtingen alstoen wierden ondertekent door den koning, door de koninginne, en door de prinslen, en opgestelt met toestemming der bisshoppen, der hertogen, der markgraven †, en der graven. Naderhandt matigden zich de pausen dit recht onrechtvaardiglyk aan.

De kloosters vervolgens in rykdommen toenemende, namen ook toe in verdorvendheit. Op het einde van de XII eeuw waren de monniken bekender door hunne ongeregheden dan door hunne

(a) Harmer zegt, dat elk klooster onmiddelyk onderworpen was aan den kantsel bisshop, en aan den bisshop van Karleon als aartsbisshop: doch alleen maar in zyne provincie.

(b) Dit was St. Edward de Martelaar, die vermoord wierdt door zyne schoonmoeder in het jaar 978, en niet St. Edward de Belyder, die Willem den Veroveraar zynen erigenam maakte in het jaar 1066. Zie de regering van Edgar, en zynen ongemene yver in het oprichten van kloosters en begunstigen der geestelyken, in het I Deel dezer Geschiednisse, fol. 140 enz.

Godvruchtigheit. Het was in dezentydt dat men de vercheide ordens de Bedelmonniken zag te voorschyn komen, de welke zich door hunne strenge levenswyze de achting van al de wereldt verkregen (a). Doch hunne eerste tucht verslapt zynde, verloren zy zeer veel van hunne achting. Het volk wierdt verfloord over de ergernissen, die zy het zelve gaven, en Henrik de VIII vergramde zich over hunne zamenpanningen in de zake der echtscheidinge, in welke zy zich met veel drift mengden, ten voordele van de koninginne. De spyt, welken Henrik daar over hadt, verplichtte hem om de hervorming van hen eerst te beginnen, waar door zy geheel in Engelandt wierden uitgeroeit en vernietigt. De kardinaal Wolfey hadt hem daar toe den weg gebaant, gelyk wy in de voorgaande jaren hebben aangete kent, en zich door het Roomsche hof hebbende laten volmachtigen, hadt hy vele kloosters in kweek schoelen verandert. De paus gaf ook daar na, in het jaar 1532, eene bulle uit, om de andere te vernietigen, en om der zelve inkomsten te besteden tot het oprichten van bisdommen. Eindelyk hadt de koning den afstand van een groot getal van abten en priors verkregen, en tot nog toe was men trapswyze te werk gegaan: doch het Parlement van het jaar 1536 ontzag niets meer. Hebbende gehoort het lezen van de gerechtige verklaringen der gevolmachtigden, de welke de onderzoeking der kloosters gedaan hadden, was het zelve daar over zo verfloord, dat het de zelve al te maal wilde vernietigen. De koning wenschte, dat men eenige matiging daar in zou toebren gen. Het Parlement maakte dan eene wet, door welke, gelyk het zich uitdrukte, na te voren aangemerkt te hebben, dat de aller-ergerlykste kloosters die gene waren, de welke niet genoegzaam waren begiftigt, en dat de geestelyken, in plaats van zich te gewennen tot de oeffening van Godvrucht en van liefde, volgens het oogmerk der slichters, zich nergens anders mede bezig hielden dan met het uitvinden van bygelovigheden en verdichte wonderwerken, om van het volk offerhanden te erlangen. Het ver klaarde voorts, dat het afschafte alle de kloosters van acht honderd en vyftig kronen aan inkomsten, en daar boven. Men zegt, dat het Parlement de monniken hadt aangemerkt even als zendingen van het hof van Rome, altydt gereed om aanhangers te maken; dat zy in kleinen getale maar in de kloosters zynde, minder zwangheit zouden maken de zelve te verlaten, om van huis tot huis te gaan; dat zy voor het overige arm zynde, hun best deden zich door misdadige wegen te verryken, en eindelyk, dat zy geen tucht onderhielden. De geestelyken dezer veroordeelde kloosters wierden in de grote kloosters overgebracht, de welke nog eenigen tydt in staat bleven. Stokesley, bisshop van Londen, vergeleek deze laatste by de oude verrotte eikebomen, die wel haast vallen zouden, en de anderen by doornen, welke men zonder moeite hadt uitgerukt. Daar waren'er drie honderd en zes en zeventig, de welke door deze wet vernietigt wierden, en men doedt de inkomsten daar van bedragen over de vier honderd duizend guldens*, behalven het zilverwerk van hun maaktel, hunne edelgesteenten, sieraden, en hunne beesten, meer dan op vier honderd duizend kronen geschat. Dit alles kwam ten voordele des konings.

(a) Harmer verledigt de achting der welgegoede kloosters; maar hy zegt, dat de Bedelmonniken niet dan schynheiligen waren.

1536. Rykdommen der kloosters, en der zelve bedorvendheit. Orde de Bedelmonniken, hunne strengheit, en verdring.

Bulle van den paus om de zelve af te schafsen.

Het Parlement wil alle de kloosters te niet doen. De koning matigt deze zaak.

Afze van vernietiging, en des zelve be weegden.

Overvoering der geestelyken van de afgeschafte kloosters. Begroting hunner inkomsten en tabare goederen.

Om Livru

1536. Oproech-
ting van
het hof
der ver-
meer-
deringen
tot het
bewind
dezer
inkom-
ften.
1. Procu-
reur.
* Amb-
tuur.
† Ser-
geant.

Om deze geldmiddelen te besparen, welke men niet wilde vermengen met de andere inkomsten der koninklyke kroon, vondt het Parlement raadzaam eene nieuwe kamer voor de koninklyke schatten aan te stellen, welke het noemde het hof der vermeerderingen van des konings inkomsten. Het zelve hadt een byzonder zegel, een kancelier, een schatbewaarder, een pleitbezorger † des konings, tien rekenmeesters *, zeventien ontfangers, een geheimfchryver, een deurwaarder, en een bode †. Het zelve kon handelen ten voordeele des konings over alle de landeryen der veroordeelde kloosters, de welke het Parlement aan dezen vorst gaf, benevens de kerken en de geestelyke huizen, sedert een jaar vernietigt. Op deze wyze bekrachtigde het Parlement al het gene de koning gedaan hadt, en lyfde zyne heerlykheden in alle de goederen der kloosters.

Het
volk
mout
over
de
schal-
king.

Het volk, het welk over de ergernissen der monniken gemort hadt, morde nog meer over deze vernietiging der kloosters. Het ging, volgens zyne gewone onstandvastigheid, over van verontwaardiging tot medelyden. Het wierdt getroffen op het gezicht, dat deze geestelyken uit hunne huizen verdreven wierden, en het was daar over verstoord, dat men de zelve tot wereldlyke en ongewyde gebruiken veranderde. De monniken stookten deze klagen aan, en bragten de gemoederen tot oproer, gelyk wy wel haast zullen zien. Na dat het Parlement aan den koning zulke grote diensten hadt bewezen, wierdt het gecheiden op den 14 April. Zodanig was de eerste val der kloosters. Het onweder viel niet dan op de minst-vermogende; doch een geweldiger storm viel drie jaren daar na op de andere, en zy wierden alle uitgeroeit, volgens de voorzegging, welke de bisschop van Londen daar van gedaan hadt.

Reden-
voering
van Gar-
diner om
de over-
zetting
van den
Bybel in
de En-
gelsche
tale te
beletten.

Terwyl deze zaken in het Parlement gebeurden, vernieuwde men in de vergadering der geestelykheit den voorflag, welken men eenige jaren te voren daar van gedaan hadt, om eene nette overzetting van den Bybel in de Engelsche tale uit te geven. Dit was vruchteloos afge-
lopen, door de behendigheid van Thomas Morus, alstoen kancelier, van Warham, aartsbisshop van Kantelberg, en van den bisschop van Londen. Gardiner, bisschop van Winchester, vernieuwde hunne tegenfporteling, en die van zyne party hielpen hem krachtig. Hunne voornaamste redenen waren, *dat het al te gemeent gebruik van de H. Schriftuur aanleiding hadt gegeven tot alle zo oude als nieuwe ketteryen; dat het uit dezen springbron was, waar uit alle nieuwe gevoelens ophorreliden, de welke, na dat zy in Duitschlandt geboren waren, in Engelandt waren overgeslapt. Dat men kon afnemen uit de doodstraffen der ketters, welke men sedert korten tydt verbrand hadt, dat hun ongeluk nergens anders door wierdt veroorzaakt dan door het misbruik, het welk zy van de heilige Schrift maakten. Dat men in deze tyds gelegenheit geen schadelijker boek het volk kon in de handt geven. Dat men zich moest vergenoegen het zelve in de gemeent tale mede te delen eene korte uitlegging van de leerstukken des geloofs, en dat deze kennis, de welke genoeg zou zyn om hun verstandt in te nemen, hen met eenen zou houden in de onderdanigheid, welke het den koning en de kerke verschuldigt was.* De andere party veroordeelde dezen weg niet, maar zeide, *dat de zelve niet genoegzaam was, en dat het volk niet zou kunnen weten, of de uitlegging, welke men hen gaf, regelmatig was, ten minste byaldien het de zelve met de H. Schrift niet vergeleek. Dat het was het boek der geloovigen. Dat men in de eerste*
II. Deel.

Ant-
woordt
der ge-
nen, die
van een
ander
gevoelen
zyn.

kerke, zo haast als een volk den Christelyken Gods-
dienst ombest hadt, het dit Goddelyk boek in zyne
tale ter handt siele. *Dat de gemeent overzetting**
zeer oud was, en dat de zelve was opgesiet voor
die genen, de welke de Latynsche taal verstonden,
welke men sprak in het grootste gedeelte van de pro-
vincien van het keizerryk. *Dat men naderhandt*
vertalingen hadt gezien voor de Scythen, voor de
Dalmatiens en voor de Gottben in hunne eige talen.
Dat eindelyk de H. Schriftuur gebleven was in de
handen van het volk, tot dat de monniken en de
pauzen het de zelve ontnomen hadden, hen in de
plaats gevende de levensverhalen * der Heiligen, en
verdichte geschiedenissen, zeer onbekwaam om de
Godzaligheid aan te wakken. *Dat 'er voor het oer-*
rige geen middel meer was om den Engelschen te be-
letten, in hunne tale de Schriftuur te lezen, sedert
de overzetting van Tindal door het koninkryk ver-
spreid was. Dat het enige hulpmiddel, dat 'er was,
om hen van dwaling te bevruden, waar in men vrees-
de dat zy zouden gebragt worden, door mislagen
van deze overzetting, was, hen spoediglyk te geven
eene andere, die veel naauwkeuriger was.

1536.
* Vulgata.
* Legen-
den

De zaak, in dezer voegen betwift, wierdt aan den koning verzonden. De twee Kamers der vergadering van de geestelykheit besloten nochtans, dat men den koning zou verzoeken bekwaame mannen te benoemen, de welke zorg zouden dragen om aan eene nieuwe overzetting van den Bybel te doen arbeiden. Daar ontfonden deswegen grote krakeelen aan het hof. De hertog van Norfolk ondersteunde de zelve, en het was niet zonder grote moeite dat de koning zyne toestemming tot dit werk gaf. Die genen, de welke zich daar tegen aankantten, deden hem bezorgen zyn voor eene scheuring en een opstandt van zyne onderdanen, de welke het lezen van de Schrift, gelyk zy zeiden, zou verdeelen in een oneindig getal van gezindheden. De anderen vertoonden hem in het tegendeel, dat niets bekwaamer was om hen zamen te vereenigen, en om in het gemoedt des volks uit te doven de eerbiedigheid, welke de meesten nog hadden voor de achtbaarheid der pauzen, en voor de bygelovigheden der monniken. Deze redenen haakten hem over, geholpen door de aanzoeken der koninginne, de welke de leer der Protestanten heimelyk begunstigde. Dus begon men met drukken: doch drie jaren daar na deedt de koning te Parys een anderen druk vervaardigen.

De ko-
ning be-
gunstigt
het druk-
ken daar
van.
Herbert.
* Leide-
nu.
De ver-
nietiging
der
kloosters
is den
Protes-
tanten
in
Duitsch-
landt
aange-
naam.

Het gerucht verpreidde zich wel haast in Duitschlandt van het gene in Engelandt was voorgevallen ter zake van de kloosters. Des konings zaakbezorgers aan de hoven der Protestantsche vorsten lieten niet na by de bondgenoten deze daadt breed uit te meten. De zelve was hen inderdaadt zeer aangenaam. Zy merkten de zelve aan als een groten stap tot de vereeniging, welke zy wenschten te hebben met dezen vorst en met des zelfs koninkryk, ten aanzien van de lere, gelyk zy zulks reets hadden ten opzichte van den paus, wiens heerschappy zy beide verworpen hadden. Ten anderen maakten zy staat op het gezag der koninginne. Zy wisten wel, dat de zelve van hun gevoelen was, en zy hoopten, dat zy, zich bedienende van het vermogen, het welk zy op den geest des konings hadt, hem dit gevoelen allengskens zou inboezemen. Zytwyffelden zo weinig daar aan, dat zy eene nieuwe vereeniging op dezen voet aanboden aan de afgezanten, welke de koning hadt te Smalkalden *. Zy stelden hen een geschrift ter handt, inhoudende deze volgende voorstellingen: *I. Dat de koning de Augsburgsche geloofsbelydenis zou ombelzen, bebou-*
den;

Zy bie-
den den
koning
eene
nieuwe
verbind-
tenis
aan.
* Fox,
bisschop

1536.
van Hereford,
en den
leeraar
Barnet.
Opstel
van hun
ne voor-
slagen,
des ko-
nings af-
gezanten
medege-
deelt.

* Prote-
stans.

Gardiner,
afgezant
aan het
hof van
Frank-
ryk,
schryft
daar over
aan Hen-
rik om
het ver-
oogte
benipen.

De ko-
ning
volgt
Gardi-
ner.

dens daar in te veranderen eenige stukken, welke hem niet aansonden, miss zalks geschiedde volgens de H. Schrift, en met toestemminge der bondgenoten. II. Dat by deze beleydenis gelykelyk met hen in een vrye kerkvergadering zou verdedigen, byaldien by een van dien aard kon verwerven. III. Dat de eene, noch de andere zouden luisteren naar eenigen voorslag, tot het beroepen van een gansch andere algemene kerkvergadering, de welke niet zou vergaderen zyn met eenen eenparige overweging, en in een plaats, aangenomen by alle de genen, die daar belang by hadden. Dat byaldien men hen een zodanige aanbodt, gelyk des pauzen afgezant hen een zodanige deedt bopen, zy de zelve zouden aannemen. VI. Dat, indien in het tegendeel de paus, hen bedriegende, er eenen zou willen beroepen naar zyn believen, zy zich te zamen zouden verbinden om te betuigen * tegen deze onwetige vergadering. V. Dat de koning zou aannemen den eernaam, welken zy hem aanboden, van Beschermmer van het Eedgenootschap, om te betonen, dat hy met hen tradt in het zelve verbondt, en in het zelve gelove. VI. Dat zy alle betuigden te verwerpen voor altydt het gezag van den paus, als een gemene en gevaarlyke dwaling. VII. Dat byaldien iemand der bondgenoten wierdt aangetast ter zake van den Godsdienst, by zou bygestaan worden van alle de anderen. VIII. Dat de koning zou opschieten honderd duizend kronen tot de onkosten, de welke het bondgenootschap zou moeten doen, en nog twee honderd duizend kronen, byaldien de oorlog lang duurde, welke sommen hem zouden wedergegeven worden na de vrede. IX. Dat zo haast als de koning zyne mening zou verklaart hebben, de bondgenoten zouden zonden verstandige mannen, uitgekoren onder hunne leeraars, ten einde om te zamen, met die van zyn koninkryk, te werken tot de becrediging der vershillen, de welke nog zwaarigheit aan de voorgestelde vereeniging bybragten.

Cromwel, aan wien de koning dit vertoog, het welk zyne afgezanten aan hem zonden, overgaf, vondt niet geraden iets te bepalen omtrent eenen zedere zake, ten zy hy de zelve met den bisschop van Winchester hadt overlegt. De zelve was alstoen afgezant van wegens Henrik aan het hof van Frankryk. Cromwel zondt hem een afschrift der voorstellingen, welke de vorsten van het Smalkaldische verbondt deden. Gardiner zondt daar over aan den koning zyne gevoelens. Hy zeide ten aanzien van het eerste artikel: Dat byaldien de koning het zelve toestondt, het was zich den eedgenoten te onderwerpen, in plaats dat zy zelf zich aan hem moesten onderwerpen. Dat het voor het overige voor hem niet aanzienlyk was, zich te vereenigen met vorsten, die geen vermogen genoeg hadden om zich als scheidslieden te stellen tusschen de Hoogduitschers en de Engelschen. Dat by het hoofd der laatsten was, en dat by zich niet kon inlaten, zonder zyne waardigheit te kort te doen, dan met den keizer, het hoofsát der anderen. Dat by eindelyk niets moest bopen van den bystand der bondgenoten, al te ver afgelegen om hem eenigen dienst te kunnen toebrengen. Hy voegde daar by, dat by zich met hen vereenigende, zich de gramscap der Roomsche-Katholyke staten zou op den hals halen, also de zelve niet in gebreke zouden blyven zyne onderdanen tot oproer op te stoken. Deze redenen bragten hem tot andere gedachten. De koning kon niet velen, dat de zamenverbondenen zich met hem gelyk stelden, om de geloofsartikelen te besliffen, wel verre van zyn opstel te onderwerpen aan het hunne, omhelzende hunne beleydenis van Augsburg. Dit bleek uit het antwoordt, het welk de bisschop van Hereford hen van zynentwegen deedt.

Deze kerkvoogdt zeide tegen hen: Dat de koning, zyn meesler, byde zou zyn hen met hem in de oude lere vereenigt te zien. Dat, dit gedaan zynde, by niet zou nalaten, zo haast als hun verbondt zou gesloten zyn, hen over te zenden wissels tot betaling der sommen, welke zy eischten. Dat deze vereeniging niet kon gedaan worden dan door bewerking der afgevaardigden, welke zy beloofden te zenden, en die daar toe zouden werken benevens de Engelsche gevolmachtigden. Dat by hen verplicht was voor het opdragen aan hem van den tytel van Beschermmer van hun eedgenootschap. Dat by wel wist, voor welke afgunst zo een eernaam hem zou bloot stellen; maar dat by dat gevaar wel wilde lopen door de aanmerking van het gemene best, wanneer zy te zamen overeen zouden komen omtrent de lere. Dat het geen eer voor hem zou zyn, deze boedanigheit aan te nemen, byaldien zy van zyn gevoelen niet waren aangaande de artikelen des geloofs. Dat by wenschte, dat hunne leeraars met de zyne overeenstemden, ten minste, dat byaldien zy over eenige artikelen niet wat toegaven, by weinig kans tot een vergelyk zag. Dat zy dan zouden kiezen personen, tot dat voornemen bekwaam, van een zaachtzinnigen imborst, en uitstekende geleerdheit, ten einde zy met zyne geesteliken zonden kunnen regelen de wezentlyke leerstukken en kerkzeden van den Godsdienst. Hy eischte van hen in het vervolg twee zaken, namentlyk voor eerst: Dat, ingeval by door zyne vyanden mogt aangetast worden, ingevolge van den ban van den paus; zy hem met vyf honderd vuyproers, en tien schepen, te betalen en uit te rusten op hunne kosten gedurende vier maanden, als mede met vier duizend paarden, en vyf duizend voetknechten, of twaalf schepen in de plaats, op zyne kosten, zouden byspringen en ondersteunen. Ten tweede vorderde hy van hen een besluit der Godgeleerden van Wittenberg ten voordeele der echtscheidinge van Catharina, en het huwelyk met Anna van Boulen. Hy eischte daarenboven, dat byaldien een algemene kerkvergadering gehouden wierdt, zy zich zouden verplichten deze uitspraak van hunne Godgeleerden aldaar te verdedigen.

De hertog van Saxen nam aan, den koning de mening der zamenverbondenen, tot een antwoordt, te doen weten. Hy benoemde ook de leeraars, welke men naar Engelandt zou zenden. Het waren Melancthon, Bucerus, en Georgius Drako. Jakob Sturmius was het hoofd van het gezantschap. Men belaste de afgezanten niets te handelen ten nadeele vanden keizer, noch van het Ryk.

De doodt van Anna van Boulen, de welke middelerwyl voorviel, deedt deze gehele onderhandeling mislukken, en de afgezanten kwamen niet overzee. Wy moeten nu van deze doodt spreken, zo befaamd in de Geschiedenisse, en waar van de schryvers van de eene en de andere party levendige beschryvingen, volgens de vooroordeelen van haat of toegenegenheit, welke zy deze koninginne toedroegen, gedaan hebben.

Henrik hadt tot nog toe geen bloedd gestort dan dat van eenige onderdanen: wy zullen hem in het vervolg dat der koninginnen, zyne gemalinnen, zien vergieten. In minder dan vyftien jaren tyds verliet hy 'er twee, en deedt twee andere het hoofdt afslaan. Men zal bezwaarlyk verontschuldigen voor zulke wrede daden kunnen vinden. Wy zullen de zelve ook niet zoeken; en wy zullen ons vergenoegen deze treureindende uitkomsten te verhalen zo als de Geschiedenis ons de zelve opgeeft; misschien dat men daar in zal vinden omstandigheden, die der zelve yfselykheit zullen verminderen; meer nood-

1536.
Anna-
woordt,
het welk
de bis-
schop
van Hereford
van zyn-
nentwe-
gen aan
de bond-
genoten
doedt.

De za-
menver-
bonde-
nen be-
noemen
leeraars
om naar
Engel-
landt
over te
gaan.

De
doodt
van An-
na van
Boulen
breekt
hunne
reize af.

Fox.
Herbert.
Thouart.
Mazray.
Barnet.
LeGrand.
Aardt
van Hen-
rik den
VIII.

1536. noodfchikking dan misdaadt, en achterdochten, sterk genoeg om te vergeven aan dezen vorft, van nature oplopende, doodftraffen, welke de allerongefuimigite der hertftochten hem ontrukkt heeft. Hy was heftig, tot woedens toe, en de minneyver zyn gemoedt innemende, kon de zelve niet bedwongen worden door de zachtigheit van zynen aardt. Dus is het dat de winden op de zee veel groter wanorders veroorzaken dan op de rivieren, ter oorzaake van de ftilheit der laaftten, en de heftige beweging van de andere, altydt gereed om zich te verheffen.

Minneyver van d. z. en vorft aan Anna van Boulen dode lyk.

*Tant. De zelve begint op het fteekfpiel te Greenwich.

Men hadt op den 1 May, een dag, welchen de Engelschen met meer blydfchap dan eenige andere natie vieren, een fteekfpiel te Greenwich, alwaar de koning en koningin tegenwoordig waren, als een feest, dat alleen tot hun vermaak was aangefteft. De burggraaf van Rocheford, broeder der koninginne, was daar van de voornaamfte houder *. Norris, een kamerjonker, was aan het hoofd der aanvallers. De eerfte loop was nauwlyks geëindigt, en de rechtters van het kampveldt hadden de pryzen nog niet uitgedeelt, noch de trompetters geëindigt, het teken tot den tweeden loop te geven, wanneer men den koning fchielyk uit het venfter vermist, in het welke hy zich geplaatft hadt, en de kamer barsfelyk zag verlaten. De koningin, de welke deze haastigheit merkte, was daar over ontroert, en vertrok ook strax daar na, waarfchynlyk met voornemen om den koning te volgen; maar hy hadt zich reets op weg naar Weftmunfter begeven. Hy was daar zo haast niet aangekomen, of hy liet een bevel afvaardigen om den burggraaf van Rocheford en Norris gevangen te nemen, welke men des anderen daags morgens naar den Tour bragt. De koningin, te Londen wederkerende, wierdt ook op den zelve dag derwaarts henen geleid, door de Mylords, aan welke de koning daar van laft hadt gegeven, en de welke haar gevangen namen op het uittreden uit hare barge *, zo als zy van Greenwich te rug kwam.

* of berge, een foort van een klein fchuit. f. a. n. l. e. r. n. l.

Hy verbeeldt zich, dat de koningin haren neusdoek toewerpt aan haren minnaar.

Men fprak zeer onzeker van de oorzaake, welke den koning verplicht hadt te vertrekken. Een zeker fchryver † zegt, dat dit eene beweging was van minneyver, van welchen hy zich vervoert voelde, ziende de koningin haren neusdoek toewerpen aan eenen van hare oppaffers, verhit door den loop, en die daar mede zyn aangezicht afdroogde. Deze fchryver fpreekt niet dan volgens de geruchten, die 'er van liepen, doch de welke niet onderschraagt wierden noch door befchuldigungen, die tegen haar openbaarlyk wierden uitgefproeit, noch door getuigen, die haar meer bezwaarden, en de welke deze omftandigheit niet zouden verzwegen hebben, indien de zelve waarachtig was geweest; behalven dat men den naam van dezen begunftigden niet meldt, aan wien de koningin haren neusdoek zou hebben toegeworpen, en welchen men niet in gebreke zou gebleven hebben te noemen, byaldien hy bekend was geweest, 'en die niet zou hebben kunnen onbekend blyven, byaldien het voorval waarlyk gebeurt was. Anderen zeggen, dat de vyanden der koninginne dezen tydt waarnamen om den koning te verhalen zekere omftandigheden, welke haar verdacht maakten van eene ftrafchuldige gemeenzaamheit met Mylord Rocheford, haren eigen broeder, Norris, Weston, Brereton, en een fpeelmeeftter, Smetton genoemt. Wat 'er van zy, zy komen alle daar in overeen, dat de koning gedurende het fteekfpiel iets zag, het welk hem mishaaagde,

II Deel.

en het welk zynen minneyver gaande maakte.

Het was reets eenigen tydt geweest dat het gedrag der koninginne hem wantrouwen gaf, en men moet bekennen, dat zy al te vry van aardt en al te vrolyk was, dan de welvoeglykheit toeliet, in den staat, waar in zy zich bevondt, en de maatregelen, welke zy hadt waar te nemen omtrent een gemaal, zo kregel, en met eenen zo heerfchzuchtig, als de hate. Ten anderen begon de koning te walggen van eene drift, de welke hem langer dan vyf jaren verlokt hadt, en welkers genot reets federt drie jaren zynen minnebrandt verkoelt hadt. Doch niets bragt meer tot de vermindering daar van toe dan de nieuwe liefde, welke hy hadt opgevat voor Johanna van Seymour, eene der ftaatsjuftieren van de koninginne. Anna van Boulen was echter voor als nog hem niet onverschillig. Zyne wreedheit zelf is daar van eene preuve. Hy geloofde, dat zy hem ongetrouw was, en het was zyn minneyver, die hem tot wraak aanzette. Niemandt kwam deze ongelukkige, of fchuldige koninginne te hulp: hare aanloklykheden waren niet langer bekwaam om te ontwapenen de gramfchap van den minneyverigften, geweldigten en wraakzuchtigften man der wereldt. Eene medevryfter ontroofde haar het hert van dezen gemaal, die thans niet dan verontwaardiging voor haar gevoelde, en eene sterke drift om haar te straffen. Zodanig was, gelyk wy reets gezegt hebben, de aangeboren aardt van dezen vorft: hy beminde tot buitensporigheit toe; hy haatte tot woedens toe, en daar was in zyn gemoedt maar een ftap te doen van de eene dezer twee hertftochten tot de andere.

De koningin, zich in hechtenis genomen ziende, en te weten gekomen zynde door de heeren, die het bevel des konings uitvoerden, de misdaadt, van welke men haar verdacht hielt, fchreeuwde uit, dat men haar onrecht deedt, en begeerde den koning te zien voor dat men haar opfloot. Dit was het geen men zorg droeg haar toe te ftaan, en waar tegen hare vyanden goede maatregels genomen hadden. Men antwoordde haar, dat men daar toe geen laft hadt, en men bragt haar naar den Tour. In de kamer tredende viel zy op hare kniën, en badt Godt, hare onfchuld te verdedigen. Eenigen tydt daar na bragt men ook daar in Brereton, Weston en Smetton. Een zo verfchrikkelyke flag beroerde in dier voegen de herffenen van deze vorftinne, dat zy daar over in een foort van krankzinnigheit verviel. Dan hoorde men haar luidkeels lachen, en dan zag men haar weder bitterlyk fchreien. Dit waren misfchien maar dampen, die hare herffenen innamen, en de uitwerkingen van een kwaal, den vrouwen genoegzaam gemeen. In deze vervoeringen, welke haar ontroerden, hoorde men haar, na een lang gefprek, het welk zy gehad hadde met den ftedehouder van den Tour, aan welchen zy eene betuiging deedt aangaande hare getrouwigheit en hare liefde voor den koning, uitroepen: O Norris, zy hebt my befehuldigt, en wy zullen beide fterven (a). Zy noemde nog eenige andere: doch daar was weinig verbandt in hare redenen, de welke gedung doorvlochten waren met betuigingen,

S s 2

(a) Of, volgens Burnet: O Norris, hebt zy my befehuldigt! Gy zyt in den Tour, zo wel als ik: wy zullen beide fterven, en Smetton zal ook fterven.

1536. Al te loffe om borft der koninginne.

Nieuwe liefde des konings voor Johanna van Seymour.

Verbaaftheit der koninginne, en haar verzoek wanneer men haar gevangen nam.

Zy wordt naar den Tour gebracht.

Zy vervalt in een foort van krankzinnigheit.

1536.

welke zy deedt, van voor den koning eene zuivere genegenheit, zonder anderen daar aan deel te geven, bewaart te hebben.

Hare redenen tegen Kingden, stedehouder van den Tour.

De koning beveest Cranmer zich te vertrecken.

Zy schreef aan Cromwel: doch Kingden, stedehouder van den Tour, maakte zwaarigheid zich met haren brief te belasten, gelyk men verstaat uit de gedenkschriften, door de handt van dezen stedehouder geschreven. Men vondt daar ook in, dat hy de koningin hadt horen zeggen, dat zy wenschte, dat hare bisschoppen aan het hof geweest waren; dat zy den koning tot hare gunst zouden aangezocht hebben; dat zy niet twyffelde, of het gansche volk zou voor haar spreken, en byaldien men haar deedt sterven, dat men de oordeelen Gods over het koninkryk zou halen. Zeker is het, dat zy van de meeste kerkvoogden van verdiensten in aching wierdt gehouden, vooral van Cranmer, de welke op den zelven dag, op welken zy naar den Tour wierdt gebragt, bevel kreeg, zich naar zyn aartsbisschoppelyk paleis te Lambeth te begeven. De vyanden dezer vorstinne waren bezorgt, dat hy voor haar mogt spreken, en wetende, van welk een gewigt e aanzoek, als het zyne, zou wezen, hadden zy hem by den koning verdacht gemaakt, die hem liet verbieden voor hem te verschynen. Deze kerkvoogdt liet echter niet na, hem een zielroerend brief te schryven, ten einde om in zyn hert weder op te wekken de oude tederheit voor de koninginne. Wy zullen den zelven hier aanhalen, als wy eerst den gene zullen opgegeven hebben, welken zy zelf aan den koning schreef, en welkers afschrift daar na gevonden is onder de papieren van Cromwel.

BRIEF VAN ANNA VAN BOULEN AAN DEN KONING.

SIRE.

Myne gevangenis en de ongenade van uwe koninklyke Majesteit komen my zo vremd voor, dat ik niet weet, wat ik derwegen aan U zal schryven, of hoe ik my zal verontschuldigen. Schoon uwe Majesteit my heeft doen ondervragen door een persoon, wien ik reden heb te wantrouwen, doordien het myn dood-vyandt is, zo ben ik nochtans verzekert, dat uwe Majesteit niet dan goede oogmerken heeft. Gy wilt, dat ik U de waarheit zal zeggen, en dat ik myn leven zal behouden door eene oprechte belydenis van myne misdadaat te doen. Ik zal de zaken zeggen zo als zy zyn, en myn leven is my niet zo lief, dat ik het zelve ten koste van myne eere zou kopen. Ik ben U getrouw geweest, Sire, en nooit is een vorst tederder, noch oprechter bemint dan gy altoos ondervoonden hebt van Anna van Boulen. Helaas! dat gy my niet altydt dezen naam hebt laten behouden! Misschien zou ik altydt in uw herte geberfcht hebben, indien gy my niet hadt willen doen op den troon klimmen. Ten minste zou ik altydt uwe achting verdient hebben, en ik zou al myne deugd nog hebben bezeten. Hebt gy deze deugd niet genoeg beproeft terwyl ik nog maagdt was? Waarom is U de zelve dan verdacht geweest sedert ik uwe vrouw ben geworden? Myne verheffing heeft my nooit eene waarachtige blydschap gegeven: ik was bezorgt voor de omwenteling daar van, ik wist wel, dat ik een rang, zo weinig geveenaart naar de ongelykheit van myne afkomst, niet dan aan uwe genegenheit verschuldigt zynde, gy altydt recht zoudt hebben my daar van te beroven, om eene andere in myne plaats te stellen.

Maar ten minste dat myne mededingsster zich vergenooge my de kroon te ontroven, en dat zy niet zoek over myne eer te zegepralen. En gy, Sire, ont-eer geen vrouw; welke gy uwe genegenheit waardig hebt geoordeelt, en die U altydt lief zal hebben, niet-tegenstaande het woerd ontbaal, dat gy haar aandoet. Hernem, doordien myn ongeluk zulks wil, uw bert, benevens de kroon, welke gy my op het hoofdt hebt gezet: doch bewaar mynen goeden naam, en de rechten der jonge prinsesse, uwe dochter, zo wel als de myne; het onderpandt eener liefde, het welk alstoen U niet minder dan my lief was. Ik bidt U niet omgenade, byaldien ik schuldig ben: maar wees zelf myn rechter, of geef my rechters, die niet verdacht zyn. Zendt my niet voor eene reibtbank, op welke ik myne vyanden en myne aanklagers zie zitten om my te veroordeelen. Dat het Parlement myn hoofdgeding opmake, op dat myne misdadaat, of myne onschuldt zonnenklaar blyke: zo doende zult gy, het zy ik veroordeelt, of vry gesproken worde, voldaan hebben aan uwe eer en aan uw valsche vermoeden: gy zult den laster den mondts sluiten, of gy zult over myne misdadaat eene openbare en wettige straf nemen. Dan zal die geen, die de oorzaak van myn verdorf is, meerder gerechtigd zyn om myne plaats in te nemen, en gy zult aan haar kunnen overdragen eene waardigheit, de welke ik zal bekennen onwaardig te zyn. Gy weet, Sire, dat myne vermoedens welgegrond zyn, en dat ik myne mededingsster kenne, hoewel ik haar niet noeme. Maar byaldien uwe Majesteit na dit alles met myne doodt niet vergenoegt is, en gy my daarenboven nog myne eer wilt benemen, zo bid ik Godt, dat hy zo wel U, als myne vyandinne deze onrechtvaardigheit wil vergeven. Wy zullen alle oenigen dage voor des zelfs vierfchaar verschynen: aldaar zal myne onschuldt ten volle gerechtvaardigt worden, en ik wensche, dat de zelve niet mag gewroken worden noch op mynen geliefden vorst, noch zelfs op die gene, die myn leven van hem eischt. Ik verlaat het zelve zonder tegenfpoorte in: doch ik bid uwe Majesteit, dat van deze ongelukkige edellieden, welke ik verstaan heb dat men in myn ongeluk wil betrekken, en de welke ook in den Tour gevangen zitten, te sparen. Dat men zich vergenooge met myn bloedt te storten, zonder nog het hunne te vergieten. Byaldien uwe Majesteit my nu ooit bemint heeft, byaldien de naam van Anna van Boulen U ooit aangenaam is geweest, zo weiger my niet, Sire, een zo rechtmatig verzoek, en het laatste, dat ik u van myn leven zal doen. Dus zult gy lang en met luister kunnen regeren. Ik bid Godt, de welke U op den troon van Engelandt heeft doen zitten, dat hy U wil bewaren voor alle soorten van onlusten; dat hy U wil doen zegepralen over alle uwe vyanden, en dat hy alle uwe voornemens gelukkiglyk wil bestieren. Uit myne droevige gevangenis in den Tour te Londen den 6 May 1536.

Uwe zeer wettige en zeer getrouwe huisvrouw tot den laatsten suik van haar leven.

ANNA VAN BOULEN.

Men weet niet, hoedanig deze brief van den koning is opgenomen: doch het gevolg gaf te kennen, dat men 'er geen acht op sloeg, noch op dien, welken Cranmer aan den koning schreef uit zyn paleis van Lambeth, waar hy naar toe was verzonden gedurende het hoofdgeding der koninginne. De brief verdient echter hier ingelicht te worden, om dat de zelve een der voornaamste stukken van dit verhaal uitmaakt. Zie daar dezen brief, zodanig als de schryver van de Geschiedenis der hervorming van Engelandt ons den zelven heeft opgegeven, door hem getrok-

1536.

*Barnet, I Deel.
ken

1536. ken uit de boekery, alwaar men het oorspronkelijke daar van bewaart.

BRIEF VAN CRANMER AAN DEN KONING.

SIRE,

Brief van Cranmer aan den koning, ten voordeele van Anna van Boulen.

De bevelen ontfangen hebbende, welke het uwe Majesteit bebaagt heeft my toe te zenden in een brief van myn Heer den geheimfchryver van Staat, begaf ik my gisteren hier in myn huis te Lambeth, om aldaar uwen wil af te wachten; en alzo na het verbodt, dat my derwegen uit uwen name gedaan is, ik zonder een nieuw verlos in uwe tegenwoordigheid niet durve verschynen, neem ik de sloutheit van aan U te schryven, om my te kwyten van dat gene, het welk ik gelove in deze tegenwoordige gesteldheit van zaken aan U verschildigt te zyn. Het is voornamentlyk, Sire, om U te bidden, in deze gelegenheit met uwe gewone voorzigtigheit te rade te gaan; U niet over te geven aan eene al te grote kwelling; U ten eenemale gerust te stellen op den bystand Gods, en de kastydingen van zyne handt met lydzaamheit, en zelfs met dankzegginge te ontfangen. Ik beken, Sire, dat gy in het gevoel van uw ongeluk veel reden hebt om te zuchten, en dat, volgens het verkeerde denkbeeld, het welk zich de menschen van de eere gemaakt hebben, de uwe hier in uitermaten zeer is ingewikkelt, het zy, dat de zaken, daar men van handelt, waar zyn, of niet. Ik geloof zelfs niet, dat Godt U tot nog toe eene verschriklyker beprooving dan deze heeft toegezonden, door welke hy wil zien of gy de zaken, welke U aangenaam, en die gene, de welke bitter zyn, met een evengelyk gemocht van zyne handt zult ontfangen. Indien 'er nu in uw hert eene volkome onderwerping is aan den Goddelyken wille; indien gy zonder te morren over deze verdrukking, zonder U te veel aan de droefheit over te geven, zonder te verslappen in uwen yver om de eer en de belangen van Godt te bevorderen, de tegenspoeden met zo veel standvastigheit zult ontfangen, als gy de zegeningen zoudt aannemen, zult gy doen het geen gy ooit het aangenaamste aan Godt zoudt hebben kunnen doen, en zy zult hem verplichten, U het geluk, het welk gy te voren genoten hebt, dubbeld weder te geven. Het zou U gaan als Job, die, na alle soorten van rampen beproeft te hebben, eindelyk zyne onderwerping, zyne geboorzaamheit en zyn geduld gelukkiglyk beloont zag. Godt, zegt de Schriftuur, gaf hem alle dingen dubbeld wederom. Daarenboven, Sire, byaldien alles, wat men van de koninginne zegt, waar was, zo lydt hare eer in dit voorval alleen maar schipbreuk; en byaldien de menschen zich gene valsche denkbeelden van de zaken maakten, men zou niet geloven, dat uwe eer daar door zou geschonden geweest zyn. In waarheit, dit brengt my in eene belemmering van geest, en in eene wanorder, waar uit ik niet weder kan geraken. Gelyk niemandt ooit meer van my is geëert geworden, dan ik de koningin geëert hebbe, zo kan ik niet geloven, dat zy schuldig is: maar wanneer ik zie de uitersten, tot welke gy ten baren opzichte gekomen zyt, kan ik haar niet onschuldig houden. Wat 'er van zy, Sire, U is niet onbewust, dat 'er na uwe Majesteit geen persoon in de wereld is, voor welken ik zo veel verplichting heb, als aan deze princeffe. Ik hope derhalven, dat zy niet kwalijk zult nemen, dat ik, om my te kwyten van dat gene, het welk het Evangelie, de natuur, en de goedbeden der koninginne van my vorderen, Godt bidde om blyken van hare onschuld: doch byaldien zy schuldig is aan de misdaadt, waar mede men haar beschuldigt, zo vor-

deren noodzakelyk de genegenheit, welke gy voor haar gebad, en de goedheit, met welke gy haar uit een geringen staat getrokken hebt, van haar uwe kroon op het hoofdt te zetten, dat zy gestraft worde, en ik zou een iegelyk, die niet wenschte, dat men dit voorbeeldt gave aan de genen, die na haar zullen komen, voor vyandt houden van uwe Majesteit en van den Staat. Ik zeg nog meer, dat hoewel ik deze vorstin van herten heb bemint, ter oorzaak van de liefde, welke ik altydt geloofde dat zy hadt tot Godt en tot het Evangelie, nochtans, byaldien zy schuldig is, niet gelove, dat eenig Godvruchtig mensch haar kan genegen zyn. Men moet in het tegendeel haar haten, naar mate men de ware Godvrucht bemint: want men zal alsdan bevinden, dat zy ons heilig geloof met voeten heeft getreden, meer dan eenig mensch op de wereld heeft gedaan, en dat Godt haar deze kastyding heeft toegezonden, om dat, schoon zy met den monde belydenis heeft gedaan van het Evangelie, zulks echter geen inwendige, noch waarachtige belydenis is geweest. Deze misdaadt zou zekerlyk verdienen, dat uwe Majesteit overbiddelyk zou zyn. Doch Godt heeft U opgehoopt met zyne genade-gaven, en heeft U nooit vertoorn, en gy hebt hem vertoorn. Voor het overige hope ik, Sire, dat uwe Majesteit voor de Evangelische waarheden zal hebben den zelven yver, als van te voren, om dat deze yver geweest is eene uitwerking niet van uwe genegenheit voor de koninginne, maar van uwe liefde voor de waarheit. Godt, die aan uwe Majesteit de verdediging van zyn Evangelie heeft toevertrouwt, wil zelf U beschermen voor alle soorten van gevaren, en U eindelyk geven het geen hy U in zyn woordt belooft.

Lambeth den 3 May 1536.

Byvoegsel aan dezen brief:

Na dat ik mynen brief geëindigt hadt, hebben de Heer kancelier, de Heer graaf van Oxford, de Heer graaf van Suffex, en de Heer kamerling my laten ontbieden, en my onderrecht van de zaken, welke uwe Majesteit hen bevolen heeft my bekend te maken. Ik bedank 'er uwe Majesteit zeer onderdaniglyk voor, aan welken ik niet twyffel of zy zullen rekenfchap geven van al de redenvoeringen, welke wy daar over zamen gebad hebben. Ik heb een gevoelig ongenoege, dat de misdaden, waar mede men de koningin beschuldigt, zonden kunnen bewezen worden, gelyk deze Heeren my hebben verzekert. Maar ik ben en zal altydt zyn,

SIRE,

Uw Majesteits onderdanigste onderdaan en kapellaan,

THOMAS, aartsbiffchop van Kantelberg.

Deze brief doet zien, dat Cranmer de koningin niet hadt verlaten, gelyk hem een heden-daagfch schryver * te last legt. Het Parlement veroordeelde haar mede niet, gelyk deze schryver fchynt te willen wys maken. Haar hoofdgeding is opgemaakt, gelyk wy gaan verhalen, door aangestelde rechtters, welke de koning haar gaf. Om weder te keren tot den brief van Cranmer, de zelve behelst alle de kentekenen van een eerlyk man en van een wyzen staatsdienaar. De zwier, welken deze kerkvoogdt neemt, om het hert van den koning te treffen, is zeer behendig. Hy neemt deel aan des zelis droefheit, hy rechtvaardigt zyne gevoeligheit, hy beweent zyn ongeluk: maar ter zelve tydt doecht hy hem indachtig worden dat gene, het welk hem de liefde voor Anna van Boulen wel heeft doen ondernemen.

1536.

Hy vertoont hem hare verdiensten, en hy geeft haar niet over aan zyne gerechtigheit, dan nadat hy zyne tederheit heeft opgemaakt. Nochtans was het te vergeeffich: niets kon haar behouden, en de koning beval aan de rechters, welke hy benoemde om haar hoofdgeding op te maken, haar te oordeelen volgens de strengheit der wetten.

Door wie de koningin is veroordeelt.

* Sande- ras en Heylin

Zy waren ten getale van zes en twintig, alle Pairs en grote heeren van het koninkryk. De voornaamsten waren de hertog van Suffolck, de marquis van Exeſter, de graven van Arundel, van Oxford, van Northumberlandt, van Westmorlandt, van Derby, van Worcester, van Rutlandt, van Suffex, en van Huntington. Eenige schryvers * hebben ook daar onder begrepen den grave van Wiltshire, vader der koninginne: doch men is overtuigt geweest door het register van het rechtsgeding, dat het eene onwaarheit was. Het zou in der waarheit zeer wreed geweest zyn, een vader te noodzaken in de vierſchaar plaats te nemen, in welke men zynedochter wil veroordeelen. Dit is ook mogelyk niet minder ſmertelyk geweest voor den grave van Northumberlandt. Hy hadt *Anna van Boulen* tederlyk bemint eer dat de liefde des konings was bekend geweest. Zy hadt hem van gelyken bemint, en wy hebben gezien, dat zy het den kardinaal *Wolſey* niet hadt kunnen vergeven, dat hy hun huwelyk hadt gedwardsboomt en belet. Welk een ſmert voor dezen jongen heer, die niet dan door dwang zyne eischen hadt moeten aſtaan op een perſoon, van welke hy een afgodt hadt gemaakt, zich op de naamlyk te zien der rechters, de welke bevel hadden haar ter doot te doemen! De eerſte maal ook, dat hy in de vierſchaar mede tegenwoordig was, vondt hy zich zo ziek, dat hy genoodzaakt was te vertrekken. Men behoeft niet te twyffelen, of zyne liefde is wederom in zyn hert ontfoken, en hy heeft zich verwyrt gedaan van de onwaardige daadt, welke hy ging bedryven. Hy merkte zich zelf aan als den beul van een perſoon, welke hy byna tot aanbiddens toe bemint hadt, en welke hy nog miſſchien met de zelve drift beminde. Dat denkbeeld trof hem levendig, en de ongevallen dezer koninginne zich ter zelve tydt aan zyn gemoedt vertonende, geraakte hy in eene verwarring, de welke hem voordeelig was, doordien de zelve hem bellette zyne ſtem tegen haar te geven.

Ontſteltentis van den grave van Northumberlandt, een der rechters van de koninginne.

Vonnis der medeplichtigen.

Men begon met het veroordeelen van *Norris*, en de drie andere voorgewende medeplichtigen. Men beſchuldigde hen alle vier van overſpel met de koninginne, en men gaf hen rechters naar hunnen ſtaat. *Norris*, *Brereton* en *Wolſon* betuigden hunne onſchuld, zo wel als die der koninginne, in het opſtellen van het geding, wanneer men hen het vonnis hunner veroordeeling voorlas, en in het uur van de ſtrafuitvoering. Daar was niemandt dan *Smetton*, die bekende drie malen by de koninginne gelegen te hebben. Doch byaldien men een Franſch Minderbroeder van dien tydt mag geloven, haalde hy zyne beſchuldiging in den hals voor zyn ſterven. Zy wierden alle vier te gelyk veroordeelt, als ſchuldig aan gekwetſte hoogheit, de eene om opgehagen, de anderen om onthoofd te worden, en alle om te worden gevierendeelt.

Bekentenis van *Smetton*, die zich beſchuldigt van overſpel met de koninginne. Des zelfs herroeping.

Punten van de beſchuldigen tegen de koninginne.

De beſchuldigen, de welke men tegen de koninginne inbragt, wierden begrepen in deze hoofdſtukken: Verſcheide malen by haren eigen broeder te hebben gelegen, en by de vier anderen, welke men by hem voegde; hen te hebben verklaart, dat zy den koning nooit van herten bemint hadde; tegen ieder van hen beurt om beurt

gezezt te hebben, dat zy hem meer dan iemandt anders beminde, en dat zy door deze eerloze levenswyze ontteert hadt den ſtaat, tot welken zy verheven was. Men voegde daar by, dat zy benevens hare medeplichtigen op het leven van den koning hadt toegelegd. Dit laaſte ſtuk wierdt 'er niet bygedaan, dan om de beſchuldiging des te hatelyker te maken, en men vondt gene getuigen, die het verklaarden. Doch het was genoeg om haar te veroordeelen, dat zy het bedt van den koning, haren gemaal, hadt bevekt, volgens de wet, gemaakt in het vyf en twintigſte jaar der regering van *Eduard den III*. Wat aangaat den burggrave van *Rocheford*, aan wien men de zelve rechters, als aan de koninginne, gaf, men beſchuldigde hem over bloedſchande met deze vorſtinne, de welke zyne zufter was.

Wanneer hare beſchuldiging haar wierdt voorgelezen, ontkenden zy beide ſtandvaſtiglyk de daadt. De geſchiedſchryvers van de eene en van de andere zyde komen daar in overeen, dat 'er niet meer dan twee getuigen gevonden wierden, die de koninginne bezwaarden, waarvande een, zynde de ſpeelmeeſter *Smetton*, tegen haar in hare tegenwoordigheit niet is verhoort, en veroordeelt eer men tot de veroordeeling van deze princeſſe tradt, het welk dootd geloven, dat men bekomert was, of hy niet wel in de verhooring, in hare tegenwoordigheit, het weder in zyn hals zou halen. Dus kwam zyne verklaring in geen aanmerking, om dat, volgens de wetten van Engelandt, iemandt, die veroordeelt is, niet voor getuige kan dienen. Het tweede getuigenis was gegrond alleen op het horen zeggen van mevrouwe *Wingfield*, de welke, zeide men, in dienſt der koninginne geweest was, en die, bedlegerig zynde geworden aan eene krankheit, waar van zy was geſtorven, hare meeſtereſſe hadt beſchuldigt. Een vremd bewys, om 'er eene koningin op ter doot te veroordeelen! Al wat men tegen den burggrave van *Rocheford* inbragt, was, dat hy zeer gemeenzaam met zyne zuiter hadt omgegaan, en dat men hem op haar bedt hadt zien voor over bukken. De huisvrouw van dezen burggrave, minneyverig op haren man, en vyandin van de koninginne, was de eerſte geweest, die een kwaad vermoeden in den geeft des konings hadt gebragt, zo wel om zich te wreken over de ſchertſyren der koninginne, die haar onverdragelyk waren, als over de ongetrouwheit, van welke zy haren man verdacht hielt.

Het is waar, dat men by deze bewyzen, de welke niet genoegzaam ſchenen, voegde eene loosheit, van welke men zich bediende om de koningin in te wikkelen in eene bekentenis, de welke kon dienen om haar te overtuigen. Men maakte haar wys, dat *Norris* haar hadt beſchuldigt, gelyk *Smetton* hadt gedaan. Zy zeide altoen het gene zy van beide wiſt. Ten aanzien van den eerſten verklaarde zy, dat zy hem verwytingen hadt gedaan over dat hy zyn huwelyk niet verhaalte, en dat op dat gene, het welk *Norris* haar hadt geantwoord, dat hy nog eenigen tydt wilde wachten, zy hem weder hadt toegevoegt, dat zy wel zag, dat hy hoopte met haar zelve te trouwen, byaldien de koning kwam te ſterven; waar op *Norris* hervatte, dat byaldien hy die gedachten hadt, hy zyn hoofd wilde verliezen. Wat *Smetton* aangebelangde, zy antwoorde, dat zy hem op zekeren dag gevraagd hebbende, waarom hy zo droefgeeftig was, deze man haar trotschelyk hadt geantwoord, dat 'er haar niet aan gelegen was; dat zy daar op tegen hem gezezt hebbende, dat hy

1536.

Herbet, Barret, LeGrand. De getuigen wierden niet tegen haar in hare tegenwoordigheit, gehoord.

Minneyver der burggravinne van Rocheford.

Verklaring der koninginne.

1536. hy niet moest verwachten, dat zy tot hem sprak als tot een man van geboorte, deze man haar hadt geantwoord: *Neen, neen, Mevrouw, een eenige van uwe lonken is my genoeg.* Men voegt daar by, dat de koningin daarenboven vreedde, dat *Weslon* mogt vertelt hebben het onderhoudt, het welk zy met hem gehad hadde, ter zake der verwytingen, welke zy hem gedaan hadt van een ongetrouw man te zyn, en eene mevrouw te beminnen, welke zy hem noemde: waar op *Weslon* hadt geantwoord, dat hy wel eene andere beminde als die. *En wie is die, hertman de koningin? Gy bent het, Mevrouw,* hervatte *Weslon*, en de koningin antwoordde hem toen: *Ik daag u daar over uit.*

Aanmerking over dit huwelijk.

Verwaarlyk tegen den burggrave van Rocheford en tegen de koninginne.

Le Grand. De beschuldigingen zyn niet bewezen.

Zie daar alle de bezwaarnissen, welke men kon vinden om deze vorstinne te veroordelen. Het was genoeg om het kwaad vermoeden des konings te versterken. Mogelyk was het ook genoeg om de koninginne rechtmatige verwytingen te doen wegens een onbescheiden gedrag, en aan het welke de vereischte deffigheid ontbrak, door de al te grote vryheit, welke zy aan geringe huisbedienden gaf. Doch was dit genoeg om haar haren godden name, en het leven door beuls handen te doen verliezen? Wat 'er van zy, het was op deze bezwaarnissen, dat zy voor de rechtens wierdt gedagvaard. Een vreemd schouwspel, eene koningin van Engelandt te zien verschynen voor de balie van een vierchaar, om zich daar te verantwoorden wegens overspel en bloedschande; van welke de koning, haar gemaal, de aanklager is, en aan welke men voor echtichenders geeft haren eigen broeder en hare huisgenoten! Het vonnis der Pairs was verschrikkelyk. Zy veroordeelden den burggrave van Rocheford om onthoofd en gevierendeelt, en de koningin om verbrand of onthoofd te worden, zo als de koning het zou goedvinden. Welke omwentelingen! Welke rechtens! roept een schryver * uit, die deze vorstin niet genegen is. Hy voegt daar by, dat het slechte beleid der rechtens, der partyen en der getuigen deze zaak altyd twyffelachtig hebben gemaakt: zodat, volgens het getuigenis der vyanden van *Anna van Boulen* zelve, men niet kan zeggen, of zy schuldig, of onschuldig is geweest. In deze twyffelachtigheid zou men, als men rechtmatig was te werk gegaan, een vonnis tot haar voordeel hebben uitgesproken. De wet wil het aldus, en de kwaadaardigheid alleen van het menschelyk herte belet het, zich voor de onnosselheit te verklaren, wanneer 'er gene overtuigende bewyzen zyn van de misdaadt des beschuldigden. Maar daar is nog iets: de getuigen, welke de koningin ontschuldigen, zyn in groter getale, en van een veel groter gezag, dan die gene, de welke tegen haar getuigen. Men heeft niets om haar te veroordeelen dan het verhaal van eene overledene vrouwe, een zeer verdacht getuigenis, en dat in den grondt niet kan onderzocht worden; benevens het getuigenis van een armhertigen speelmeester, die niet eens in hare tegenwoordigheid is gebragt, en die berouw hadt, zegt men, voor zyne doot van haar valschelyk beschuldigt te hebben. Men heeft, tot hare verdediging, de standvallige verklaringen van een burggrave en van drie edellieden, die liever wilden sterven dan hun leven kopen door eene valscheit, dodelyk aan de eere der koninginne: zo dat men kan zeggen, dat zy de waarheit van hare onschuld met hun bloedt verzegelt hebben. Voor het overige, het is moeielyk genoeg te begrypen, welke de beweegreden der rechtens geweest zy, in huane beurt-

wisseling van de straffe dezer ongelukkige vorstinne. Het is zeker, dat de misdaadt, aan welke zy haar schuldig verklaren, volgens de wet, door het vuur moest gestraft worden: maar waar schynlyk dat zy zich herinnerende, dat zy hunne koningin was geweest, eenigen schrik gehad hebben, haar eene zo vreeslyke doot aan te doen, in de onzekerheit van eene overtuiging, zeer kwalyk gegrond. Misschien ook, dat zy aan den koning hebben willen overlaten de keur wegens het soort van hare doot, om dat zy aan hem zou hebben de verplichting, van de strengheit van de wet gematigt te hebben, ende vorst schaamde zich niet een vonnis te geven op deze keur van twee uitspraken.

Hy deedt meer: niet vergenoegt met deze vorstinne als eene eerloze ter doot te hebben laten veroordelen, wilde hy daarenboven haar ontnemen de waardigheid van koninginne; hun huwelyk doen vernietigen, en hunne dochter, de prinsesse *Elizabeth*, onecht verklaren. Om daar toe te geraken wilde men den grave van Northumberlandt verplichten te bekennen, dat 'er een huwelyksverbondt geweest was tusschen haar en hem. Maar hy deedt een geheel tegenstrydigen eedt voor de twee aartsbischoppen; en om den zelve plegtiger te maken nam hy het Avondmaal in tegenwoordigheid van den hertog van Nortfolk en van andere raadsheeren van Staat, wenshende, dat het gebruiken van dit Sakrament tot zyne verdoemenis mogt strekken, indien 'er ooit zodanig een verbindtenis tusschen hem en *Anna van Boulen* geweest was. Deze verklaring is tegenwoordig nog in wezen, en de schryver *, die de zelve aanhaalt, getuigt het oorspronkelyke daar van gezien te hebben, geschreven met de eige handt van den grave van Northumberlandt.

De vyanden der koninginne gebruikten in dit voorval nog een bedrog. Zy begaven zich in hare kamer, en hebbende haar geheel verbaast gezien over het schrikkelyk vonnis, dat men haar kwam aanzeggen, bedienden zy zich van hare ontsteltenis, om haar te doen bekennen, dat 'er een verbindtenis geweest was tusschen haar en Mylord *Percy*: dus noemde men den grave van Northumberlandt gedurende het leven van des zelfs vader. Men verzuimde geen tydt. Zo haast als zy het woordt hadt gesproken, bragt men haar uit den Tour voor het geestelyk gerechtshof, en op den 17 May verklaarde zy, in deze vergadering, in welke de koning wilde dat de aartsbischop van Kantelberg zou voorzitten, dat 'er rechtvaardige beletsels geweest waren van haar huwelyk met den koning, en dat het zelve bygevolg niet duchtig kon zyn. Het was op deze bekentenisse dat het doodvonnis haar wierdt voorgelezen.

Daar was in dezen rechtshandel geen meer rechtvaardigheid, noch meerder regelmatigheit, noch meer grondt, dan in dien der Pairs, die haar ten vure doemden. De minneyverige woede van den koning, haar rechter en haar party, deden dit alles. Het was deze driftige vorst, die in de eene en de andere vierchaar voorzat: de Pairs en de kerkvoogden waren niet dan werktuigen van zyne wrake. De zelve verblindde hem; al zo wel als deze al te eenzydige, of vreesachtige rechtens. Zy begonnen met het gene, daar zy mede hadden moeten eindigen. Byaldien men het huwelyk terfloodt hadt vernietigt, *Anna van Boulen* zou weder tot haren ouden staat gekeert zyn; ten minste zou zy marquizinne van Pembroke zyn gebleven:

1536.

De koning wilde den grave van Northumberlandt verplichten om te verklaren, dat 'er een huwelyksverbondt is geweest tusschen *Anna van Boulen* en hem; doch hy zweert het tegendeel.

* Barnet. Bedrog der vyanden van de koninginne.

Eenzydigheit en onregelheit der rechtens.

1536.

zo dat men, haar op dezen voet veroordelende, de eer des konings zou gered hebben van de eerloosheit eener overtuister; in plaats dat hy zich daar belang by vondt hebben in hoedanigheit als man, veroordelende *Anna van Boulen*, zyne vrouw. Het is waar, dat de zaak een anderen draai nemende, daar eene andere zwaarigheit uit ontstondt; dat is, zo de betschuldigde de vrouw van den koning niet was, dat 'er dan geen grondt was om haar te veroordelen; zy was niet schuldig aan de misdaadt van gekwetste hoogheit, en de koning hadt geen belang meer om hare ongetrouwigheit te straffen. Van welke zyde men deze zaak aanmerke, daar is in beide de vonnissen eene tegenfrydigheit, de welke de zelve onverschoonlyk maakt. Byaldien *Anna van Boulen* met den koning niet hadt kunnen trouwen, hadt zy niet kunnen veroordeelt worden volgens de wet van *Eduard* den III; en byaldien zy inderdaadt zyne vrouw was, men hadt haar van deze waardigheit niet kunnen beroven, noch uitspraak doen, dat 'er geen huwelyk was. Dus was het dat de koning tegen hare mening redenen verwaardigde om wederom voor wettig te verklaren *Elizabeth*, welke hy alstoen inwikkeld in de veroordeeling van hare moeder, kennende het huwelyk van de eene niet doen vernietigen, zonder de geboorte van de andere onwettig te verklaren.

Alles wel ingezien zynde, hoe onrechtmatig ook het vonnis der echticheidinge van *Anna van Boulen* is, kan men niet nalaten aan te merken eene uitwerking van de eeuwige Gerechtigheit, de welke ons meet met de zelve mate, met welke wy anderen gemeten hebben. *Anna van Boulen* was de voornaamste oorzaak geweest van de echticheiding van *Henrik* en *Catharina van Arragon*: zy is gestraft met de straffe van eene gelyke echticheiding, waar van zy het vonnis op haar beurt onderging.

Het wordt tydt haar naar de strafplaats te versellen. Het was niet langer dan drie jaren geleden, dat zy op den troon was geklommen, en dat wy haar van Londen te Greenwich zagen komen, in eene toerusting, even treffelyk en aardig, om daar haar bruiloftsfeest te vieren. Wy zien haar nu op een schavot klimmen, met een gevolg, al zo talryk, maar veel droeviger, en haar daar met haar leven alle de sieraden van hare grootheid afleggen. Dit laatste schouwspel, hoe droevig het ook is, is misschien niet minder onze nieuwsgierigheit waardig dan het andere. Die genen, de welke den hoogmoedt by de eerste plegtigheit, en het ongelyk, dat *Anna* toen de koningin *Catharina* aandeedt, gelaakt hebben, zullen werk vinden om den lof te weigeren aan de standvastigheit, welke zy betoonde in het andere geval, en in de herstelling, welke zy wilde doen aan de prinsesse *Maria*, en de onwaardigheit, welke zy zich verweet haar aangedaan te hebben.

Daags voor hare doot liet zy de huisvrouw van den plaatsvoogdt van den Tour roepen, en op hare knien voor haar vallende, zeide zy: *Ik bezweer u in den name Gods, de prinsesse Maria van mynentwegen te gaan vinden, en haar voor my om vergiffenis te verzoeken over het kwaad ontbaal, het welkik haar heb doen lyden.* Wy zullen onder de regering van *Maria* zien, hoedanig zy zich een zo Christelyken handel herinnerde.

De koningin besteedde het overige van den dag met aalmoezen uit te delen en gebeden te florten, en men hoorde haar zeggen, dat sedert zy haar gewisse ontlaf hadt ter zake van de prinsesse *Maria*, zy veel geruisheit en bezadigheit

Tegenfrydigheit van het vonnis der asongestelde rechtten, en die van *Cranmer*.

Aanmerking over het vonnis der echticheiding van *Anna van Boulen*.

Zy verzoekt vergiffenis van de prinsesse *Maria*.

Geruisheit van haar gemoeite na hare veroordeeling.

van geest gevoelde: het welk ons zeer wel doecht kennen, dat ons geluk in de deugdt bestaat, en dat 'er geen waarachtig genoegen is, dan dat, het welk wy hebben over eene goede daadt. Zy schreef vervolgens aan den koning, en, wel verre van zich over hem te beklagen, bedankte zy hem, dat hy haar trapswyze gebragt hadt tot op den troon, en van den troon tot in den hemel, alwaar zy hoopte plaats te nemen onder de heiligen. Zy eindigde met de betuigingen van hare onschuld te vernieuwen, en hem hare jonge *Elizabeth*, hunne dochter, aan te bevelen. De brief, welken de stedehouder van den Tour aan *Cranmer* schreef by deze tyds omstandigheit, geeft ons een groot denkbeeld van de gelatenheit en van de standvastigheit van deze koninginne. Hy is vervat in deze woorden:

MILORD.

Indien men het uur van de executie niet bepaalt hadt, zo dat men het zelve in de stad niet wist, wy zouden hier zeer weinig volk hebben. Nochtans zou het dienstig zyn, dat 'er veel volk was. Ik twyffel niet, of zy zou op het schavot verklaren, gelyk zy hier doet, dat haar nooit iemandt dan de koning heeft aangeraaakt. Dit is het gene zy my nog dezen morgen heeft verhaalt, hebbende my daarom laten roepen, waar by zy deze woorden voegde: „Ik verneme, dat men de uitvoering van myn doodvonnis tot nademiddag heeft uitgesteld. Ik ben daar kwalijk over te verde: ik heb myne keur gebaad: ik meende dezen morgen te sterven, en ik was blyde my van myne smerten verlost te zien door de doot, die de zelve moet eindigen”. Ik heb haar geantwoord, dat zy zich niet ongerust moest maken, en dat hare doot zeer zacht zou zyn. Zy my alstoen met een vrolyk wezen aanziende antwoordde my: „Ik maak my niet ongerust, men heeft my gezegt, dat de scharprechter zyn handwerk wel verstaat”, en daar na voegde zy daar by, hare handt aan hare hals brengende om den zelve te omvatten: „Ik heb zulk een dunnen hals, dat zyn byl dien wel haast zal doorgebakt hebben”. Deze woorden uitsprekende begon zy bertelyk te lagchen. Ik heb vele mannen en vrouwen door beuls handen zien sterven, maar ik heb in niemandt van hen gemerkt zulk eene kloekmoedigheit, als ik in deze prinsesse zie, die zich over hare doot vervrolykt.

De dodelyke dag eindelyk gekomen zynde, zynde de 19 May, bragt men haar op de strafplaats. De hertogen van Suffolk en van Richmond, de grootkamerling, *Cromwel*, de hoofdschout van Londen, de Sherifs en Aldermans hadden zich op het bevel des konings derwaarts begeben. Zy wierden gevolgt van een ongelooflyk getal van menschen, derwaarts getrokken of door nieuwsgierigheit, of door byzondere bewegingen, de eenen door haat, de anderen door genegenheit, en het meeste gedeelte door medelyden. Men hadt een schavot opgerecht by den ingang van den Tour, op het welke zy blygeestig klom, en vervolgens deze korte aanspraak tot het volk deedt:

Volk van Londen, ik ben hier gebragt om te sterven volgens de wet, na dat ik volgens de wet ben veroordeelt. Ik ben dan niet van voornemen om te klagen over het vonnis, dat my heeft veroordeelt, maar de uitvoering daar van te ondergaan. Ik wil niemandt veroordelen, noch iets zeggen om my te verontschuldigen. Ik bidde Godt, dat hy den koning wil bewaren, en dat hy de dagen zynor regering over wullieden wil vermenigvuldigen. Eert hem altydt als een zachtmoedigen vorst, en die uwe liefde

1536.

Brief, welken zy aan den koning schreef.

Brief van den stedehouder van den Tour aan *Cranmer* rakende de blygeestigheit dezer prinsesse op het uitschavot.

Haar gedrag op het schavot.

Hare aanspraak aan het volk.

1536. de waardig is. Ik verbiede hem van myn kant als mynen oppersten souverein, die voor my meer genegeheit heeft gehad dan ik verdiende. Byaldien zich iemandt bemoeit om aanmerkingen te maken over myn droevig einde, ik bidt hem, zich niet te laten vervoeren door vooroordeelen, die my zonden nadeelig zyn, en daar over gunstiglyk voor my te denken. Ik verlaat de wereldt zonder leedwezen, en ik zeg wvlieden waarwel, u biddende, wve gebedente vvegen by de gene, de welke ik ga rekenfchap geven van myn leven.

Hare laatste woorden.

Dit gezegt hebbende befteedde zy de laatste oogeblikken, die haar nog overig waren, tot Godsdienftigheid, en zy eindigde hare gebeden met deze woorden: Ik beveel myne ziel aan JESUS CHRISTUS. Dit was het teken, het welk zy met den fcherprechter hadt afgefproken, die haar aanftonts met eenen flag het hoofd affloeg. Het was de fcherprechter van Calais, welken men, al een zeer bekwaam man in zyn ambacht, ontboden hadt tot deze droevige uitvoering. Zo veel zorg droeg de koning om den beul van zyne echtgenoot te verkiezen, na dat hy hare doodftraffe bepaalt hadt. Zeker fchryver verhaalt, dat men hare oogen en hare lippen zich nog zag bewegen in haar hoofd, fchoon van het ligchaam afgefcheiden. Het wierdt in eene flechte houtte kiil gelegd, en men begroef haar in de kapelle van den Tour, zonder lykftatie.

*Spelman.

Men begraaf haar ligchaam zonder lykftatie. Haar gedrag omtrent de laatste des konings, voor dat hy met haar trouwde.

Dus regeerde en ftierf Anna van Boulen. Hare aanloklykheden waren haar te gelyk voordeelig en dodelyk. Zy wonnen voor haar het hert des konings, de welke met haar zyn bedt en ne kroon deelde, ten nadeele van eene ongelukkige vorftinne, de welke hy van het eene en het andere beroofde. Doch de zelve deden haar drie jaren daar na verliezen het hert van dezen vorft, die minneyverig over haar wierdt, en deden haar van den troon op het fchavot ftappen. Den eerften beklom zy door de verdienften eener kuisfcheit, welke de koning niet kon verzetten. Zy klom daar van af, en liet zich geleiden op het andere, of om dat ze de zelve zuiverheit niet hadt bewaart, of om daar van ten minfte alle de fchynbaarheden, federt haar huwelyk, niet onderhouden te hebben. Zy betoonde meer gematigheit in haren gemenen ftat, dan wanneer zy tot de kroon gekomen was, en bevestigde deze waarheit, dat 'er weinig menfchen zyn, welke de oppermachtigheit beter heeft gemaakt, in plaats dat de zelve een groot getal heeft verdorven. Zy zag zonder ongenoegen eene koningin op den troon, welken men haar beloofde; zy verwachtte het vonnis der echtfcheiding met lydzaamheit; zy fchreef daar over aan den kardinaal Wolsey met uitdrukkingen vol zedigheit: maar na dat zy de plaats hadt ingenomen, was haar gedrag geheel tegenftrydig tot in haar graf, en zy maakte van den dag van hare uitvaart een zeer befaamden dag. Voor het overige was 'er in haar gedrag meer onbefcheidenheit dan mifdaadt, en men befchuldigt haar niet met eenige wrede daadt gedurende eene regering, onder welke men geen werk maakte om het aldoorluchtigfte bloedt te ftorten. Haren Godsdiensft aanbangelende, het fchynt uit het gene des fchryvers daar van zeggen, dat zy Proteftantfch was, en dat zy in dat gelove was onderwezen geweest by de hertoginne van Alençon, die naderhandt koningin was van Navarre. Men ziet wel, dat Cranmer dit gevoelen daar van hadt, uit den brief, welken hy tot haar voordeel aan den koning fchreef, en de Proteftanten van Duitschland

Zy was eer onheusch dan misdadig.

Haar Godsdiensft.

II Deel.

merkten haar aan als een groot werktuig tot de uitvoering van hun voornemen, om den koning hunne lere te doen aannemen: zo dat hare doodt de maatregelen verbrak, welke zy daar omtrent genomen hadden, gelyk wy gezien hebben. Hare ongunft en hare straf bragten haar weder tot de wegen van gematigheit, waar uit haar geluk haar hadt doen treden. Men ziet daar in gelykelyk doorftralen hare voorzichtigheit en hare zachtmoedigheit. Deze laatste deugdt blinkt daar in zodanig door, dat zy liever de zorg van haren goeden naam te verdedigen wilde laten varen dan den koning beledigen, wiens geweldnary zy noodzakelyk zou hebben moeten veroordelen, byaldien zy onderftaan hadt zich te rechtvaardigen. Vergenoegt zynde met hare onfchuldte te betuigen wilde ze zelfs niet, dat hare droevige doodt een vorft, die 'er de oorzaak van was, zou be-roven van den lof van zachtmoedigheit. Daar was ook zeer veel behendigheit in deze onderwerping. Zy kende den heerfchzuchtigen geest van Henrik, en was niet onbewuft, dat de prinsesse Catharina meer nadeel hadt gedaan aan de prinsesse Maria, hare dochter, door den tegenftandt, welken zy heeft bygebragt tegen de begeerten van dezen vorft, dan zy voordeel van hare standvastigheit hadt getrokken. Zy koos dan het tegendeel, en om de rechten van Elizabeth, hare dochter, te bewaren, offerde zy zich zelf eenigermaten op. Ten minfte, het ftillzwygen, het welk zy bewaarde op het fchavot ter zake van het vonnis, volgens het welke zy was veroordeelt, gaf gelegenheit aan hare vyanden om daar uit dodelyke gevolgen voor hare cere te trekken. Anderen oordeelen daar anders van, en elk maakt zyne aanmerkingen volgens zyne vooringenomenheit en de gesteldheit van zyn gemoedt, veel eer dan volgens de ware reden.

Hare voorzichtigheit en gematigheit in hare ongunft.

Men oordeelt verschildende van het stillzwygen, het welk zy deedt over haar vonnis.

Zy was al te los.

Men moet bekennen, dat Anna van Boulen al te los was, en byaldien die genen, de welke men nevens haar deedt fterven, niet fchuldig of deelachtig waren aan hare ongeregheden, zy waren ten minfte getuigen van hare onvoorzichtigheit. Personen van haren ftat zouden hunne oogen op haar niet hebben durven slaan, indien zy hen geen verdachte blikken gegeven hadt, gevende dus door eene kwalyk voegende toegevendheit, of onbefcheidenheit, gelegenheit tot eene al te grote gemeenzaamheit. Doch was zy al te los, de koning was nog wreder.

Oordeelen der Roomschegezinden over deze doodt.

Antwoordt der Hervormden.

De Roomschegezinden trokken uit deze omwenteling van zaken gevolgen, nadeelig aan de gedachtenisse van Cranmer, en aan de Proteftanten. Zy zeiden ten aanzien van den eerften, dat hy lafhertiglyk verlaten hadt de zyde eener koningin, aan welke hy zyn gehele geluk verfchuldigt was; en aangaande de anderen, zy verweten hen de fchande van hunne befchermsfter. De Hervormden bleven hen hun antwoordt niet fchuldig. Zy zeiden, dat Cranmer, wel ver van de koningin in hare ongunft te hebben verlaten, ten haren voordeele ernstig aan den koning gefchreven hadt; dat het waar was, dat hy voorzitter geweest was in de vergadering der geestelykheit, de welke haar huwelyk hadt vernietigt: maar dat hy zich daar van niet hadt kunnen ontslaan, noch anders handelen. Dat hy miffchien doorgrond hadde de redenen, welke de koningin gehad hadt om tot deze echtfcheiding te verftaan, endat, wat 'er van was, hare verklaring hem gestelt hadt in de noodzakelykheit om daar over het vonnis uit te fpreken. Dat, aangaande het verwyf, dat men hen deedt wegens de ongebondenheit dezer

1536.

koninginne, zy antwoordden, dat de minneyver van den koning een zeer flechte blyk was van de overspelen, waar mede men deze vorstinne betichtte. Zy itelden, ten anderen, tegen hunne wederpartyders het gedrag der pauzen, en van de gehele Roomsche kerk, ten aanzien van de keizerinne *Irene*, de welke zy niet hadden nagelaten te eerbieden als hunne patronesse, schoon zy met den moordt van haren eigen zonc bezoetelt was.

Wy moeten dit verhaal niet eindigen zonder te spreken van een ander verwyrt, het welk de Roomschgezinden in het vervolg den Protestanten deden, over dat van hunnen kant zich niemandt hadt aangeboden, onder de regering van *Elizabeth*, ter verdediging van de onschuld van *Anna van Boulen*; een onseilbaar bewys, zeiden zy, van de rechtvaardigheid van haar vonnis. Doch de Hervormden zyn niet zonder antwoordt gebleven. Zy zeggen, dat het stilzwygen der schryvers van dien tydt een teken is der voorzichtigheit van de dochter, de welke dienstiger vondt, de ongelukken van hare moeder in de vergetelheit te begraven, dan de zelve wereldkundig te maken, de zelve verdedigende. Dat zo een verweerschrift menigmaal minder eer aanbrengt aan de personen, de welke men verdedigt, dan het zelve hen ongelijk aandoet in het gemoedt der menschen, de welke meer neiging hebben om de beschuldigde deugd te verdenken, dan de verdediging daar van te horen. Aan de andere zyde was het onmogelyk de onbescheidenheit van *Anna van Boulen* te verontschuldigen; en dat was haren vyanden genoeg om gelegenheit te hebben om over haar te zegeprelen. Het was dan best te zwygen van een zo rampzalige uitkomst.

De burggraaf van *RocheFord* en zyne gewaande medeplichtigen wierden gestraft op den zelve dag, als men de koningin deedt sterven. Men onthoofde hen alle, behalven *Smetton*, die opgehangen wierdt. Het gerucht ging, dat deze laaste omgekocht was geweest om de koningin te beschuldigen, en dat men hem niet alleen het leven, maar daarenboven grote geschenken hadt beloofd. Men heeft 'er gene andere bewyzen van dan het gerucht, het welk 'er van ging, onzeker, of het valsch was, of waarachtig. De *Franche Kapucyn*, van welken wy reets gesproken hebben, verhaalt in een boek*, het welk hy in het licht heeft gegeven, dat verscheide Engelsche edellieden hem hadden verzekert, dat *Markus Smetton* berouw hadt gehad van dat hy de koningin in het verderf hadt gebragt door eene valsche aanklagte. Het is ten anderen zeker, dat men *Norris* genade aanbodt, byaldien hy het overspel met de koningin, van het welke men hem beschuldigde, wilde staande houden. Doch hy verwierp dezen voorslag zeer edelmoediglyk, en zeide, dat hy zyn leven niet wilde kopen ten koste van de eere eener onschuldige vorstinne.

De val van *Anna van Boulen* was de verheffing van *Johanna Seymour*. De koning trouwde met haar des volgenden daags na de doodt van de eerste. Hy geloofde niet, dat de welvoeglykheit hem verplichtte om een langer uitsstel te geven tusschen het weduenaarschap over eene vrouwe, welke hy hadt doen straffen, en zyn huwelyk met eene andere. De plegtigheit echter geschiedde niet dan drie dagen daar na. Misschien dat eene inwendige schaamte dezen vorst wederhieldt om de zelve op den zelve dag te doen uitblinken, en dat hyze

nog dezen korten tusschentydt wilde te rug houden: misschien ook, dat het zyne verliesde ongeduldigheid was, de welke hem daar de voltrekking van deedt verhaasten, eer dat de zaken tot de plegtigheit van de bruiloft gereed waren. Zodanig was de lykstatie, welke hy deedt aan *Anna van Boulen*, waardig voor een man, die haar beul wierdt.

De nieuwe koningin was de dochter van een gemeen ridder: jong, schoon, welgemaakt, en van een vrolyken aardt, houdende de middelmaat tusschen de al te grote gestrengheit van *Catharina van Arragon*, en de al te grote vryborstigheid van *Anna van Boulen*. De koning was op haar verlief geworden, gelyk wy boven gezegt hebben, in het derde jaar van zyn huwelyk met de laatstgemelde, en deze nieuwe drift hadt niet minder toegebragt tot der zelve verderf, als den minneyver, welken men zyn best hadt gedaan haar daar over te geven. *Johanna van Seymour* was haar geluk wel waardig. Zy was niet dan de onnossele oorzaak geweest van de doodt van *Anna van Boulen*, en hadt daar niets toe aangebragt dan een liefde, welke hare schoonheit verwekte, zonder dat zy daar een voornemen toe hadt. De gehele misdaadt was in het hert des konings. *Mylord Russell*, bisschop van *Bedford*, maakte eene vergelyking van deze koningin met de twee andere, welke haar waren voorgestaan. Hy zeide, dat hy op haar gelet hebbende ten dage der plegtigheit van haar huwelyk, hy bemerkte hadt, dat de pracht harer klederen alleen diende om haar zediger te maken, in plaats dat *Anna van Boulen* op dien dag in haar aangezicht zo veel fierheit hadt laten blyken, als rykdom in haar optooisel: dat voor het overige noch *Catharina van Arragon* in de beste dagen van hare jeugd, noch *Anna van Boulen* met alle hare aanloklykheden, niets in vergelyking hadden met de zachtzinnigheit en schoonheit van *Johanna van Seymour*. Dit afbeeldsel is zeer voordeelich, en echter oprecht, ten minste byaldien men daar van kan oordeelen uit de standvastige liefde, welke de koning hadt voor deze prinsesse, de eenigste van zyne vrouwen, met welke hy nooit overhoop lag. Misschien dat de korte tydt, welken zy geleit heeft, niet minder daar toe deedt dan hare eigene verdiensten.

Dit nieuwe huwelyk veranderde de gedaante der zaken. De vrage wegens de opvolging, zo betwist sedert de echtscheiding van de koningin *Catharina*, hadt niets in het oog dan de verwydering van de prinsesse *Maria*, geïprouwen uit het eerste huwelyk, en der prinsesse *Elizabeth*, uit het tweede bedde voortgekomen. De erfgenaam, welken de koning verhoopte uit het derde, sloot hen beide uit. Hy wierdt in zyne hopeningen niet bedrogen. Dit verhinderde deze twee prinsessen niet, op haar beurt tot de kroon te geraken. De aanhangers van de prinsesse *Maria* verontrustten zich minder wegens den erfgenaam, die uit dit derde huwelyk zou kunnen geboren worden, dan zy zich verheugden over de uitsluiting van de prinsesse *Elizabeth*, welke de veroordeeling van hare moeder onwettig maakte. Zy dachten niet dan om *Maria* nader by den troon te brengen, en om haar weder te verzoenen met den koning, haren vader, ten einde hy hare onterving zou herroepen. De eerste stap, welken zy geraden vonden te doen, was deze prinsesse te verplichten om aan den koning een zeer onderdanigen brief te schryven, om hem om vergiffenis te verzoeken wegens den tegenstandt, welken zy tot nog toe tegen zynen wille gedaan hadt,

1536.

Atbeelding der nieuwe koningin.

Hare vergelyking met *Anna van Boulen*.

Brief van *Maria* aan den koning, haren vader.

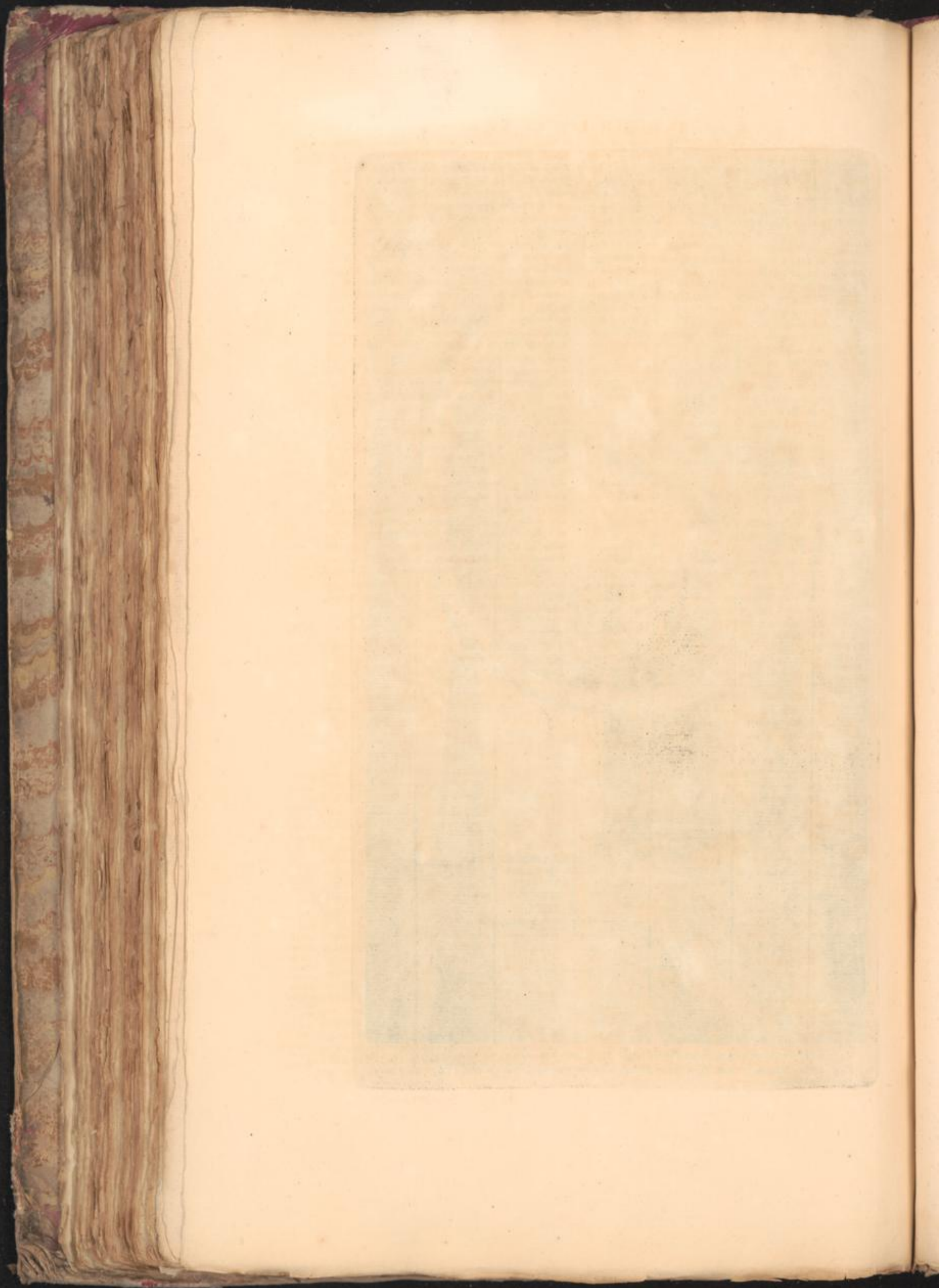
Strafuitvoering over de medeplichtigen.

*Thorsat in zyn boek van de algemene Wereldbeschryving, het XVI boek, het 5 hoofdstuk.

Herbert. Buron. Huwelyk des konings met *Johanna Seymour*.

*Je montai sur le trône aussi sage que belle. Mes yeux sans le savoir en firent un Amant.
Et fixai de Henri le cœur trop inconstant: J'en fus par ma vertu faire un Epoux fidelle.
Abt. Vander Werff pinx. Vermeulen sculpt.*

1536. en om hem in het toekomende van hare gehoorzaamheit te verzekeren. Zy badt dezen vorst vervolgens, haar een teken te zenden, door het welke het mogt blyken, dat hy haar vergeven hadt. Het moet in dien tydt in gebruik geweest zyn dusdanig te doen, gelyk wy reets in andere gelegenheden gezien hebben. De koning zondt den hertog van Nortfolk aan haar met een gedenk-briefje, bevattende zes artykels, welke hy wilde dat zy voor alle dingen zou ondertekenen, om hare onderwerping te tonen. Deze hertog was vollagen aan de zyde van *Maria*; en het zy dat hy zelf niet goedkende de hardigheid dezer artykelen, het zy hy alstoende prinsesse onbuigzaam vondt over de ondertekening, die men van haar vorderde, hy kwam te rug zonder haar te hebben kunnen overhalen om de zelve te ondertekenen.

Wat de koning eischt van hare gehoorzaamheit

Zy rocht daar in verzachtingen.

Zy is genoodzaakt te gehoorzamen.

* *Barnet.*

Afde van hare onderwerping.

De koning wilde: I. Dat zy hem zou erkennen voor haren opperheer en koning, en dat zy zich volstrekt aan hem en aan de wetten van het koninkryk zou onderwerpen. II. Dat zy zich zou verplichten der zelve willekeuren te beschermen met al haar vermogen. III. Dat zy hem zou erkennen voor het hoofd der kerken van Engelandt; dat zy zou verzaken het voorgegeven gezag van den bisschop van Rome, en dat zy zou verklaren, dat zy nooit eenige gemeenschap zou hebben met de voorstanders van den Roomschen stoel. IV. Dat zy zou bekennen, dat het huwelyk van *Catharina van Arragon*, hare moeder, onwettig geweest was, en veroordeelt door de Goddelyke en menschelyke wetten. V. Dat zy zou verklaren, door welke beweegredenen, en door wiens raadgevingen zy zo langen tydt in hare hardnekkigheid gebleven was. En VI. Door welke tegenstrydige aanmerkingen, en door de overreding van welke personen zy weder tot haren plicht kwam. De prinsesse verontschuldigde zich eene stipte verklaring te geven op de twee laatste artykels, willende de genen niet in gevaar stellen, met welke zy in trouwendheid omging. Doch niets scheen haar wreder dan haar te noodzaken om het huwelyk van de overledene koninginne, hare moeder, te veroordeelen. Zy hadt niet veel minder moeite om af te keuren het gezag van den paps, en aan den koning over te dragen de kerkelyke opperhoofdigheit. Zy sehreef daar over aan *Cromwel*, en verzocht hem dezen vorst daartoe te brengen, dat hy eene verzaechting wilde toestaan omtrent twee artykels, zo srydig tegen de wetten van cere, welke haar niet toelieten het geheugen van de koninginne, hare moeder, zo wel, als haar gewisse, in de vooringenomenheit, in welke zy was van den stoel van Rome daar door te beledige. Maar de koning was onverzettelyk, en *Maria* vondt zich eindelyk genoodzaakt zonder eenige bepaling te gehoorzamen.

Hebbende deze zyde genomen, zondt zy hem toe het geschrift van hare onderwerping, met hare handt geschreven. De schryver*, die het zelve aan het gemeen gegeven heeft, zegt, dat hy het uitgeschreven heeft uit het oorspronkelyke, het welk in de boekzaal van den heere *Kotton* bewaart wordt, uit welke hy verscheide andere rare stukken getrokken heeft, welke wy op andere plaatsen verhaalt hebben. Zie daar de verklaring dezer prinsesse:

De belydenis van my jonkverow Maria, gedaant sake van eenige punten en artykels, die hier volgen, in welke gelyk ik tegenwoordig met oprechtbeit en met al myn hert verklare en bekenne myne waaraachtige gevoelens, myn waarachtig geleve, en myn
II Deel.

1536. waarachtig oordeel, volgens de beoorlyke gehoorzaamheit aan de wetten van dit koninkryk, ik ook belove te volharden, en altydt te blyven in dit besluit, zonder van gevoelen te veranderen, noch daar in te waakelen. Wesbalven ik den koning, mynen vader, welken ik door eene halferrige ongehoorzaamheit, met hem deze belydenis en deze verklaring te weigeren, beledigt hebbe, zeer ootmoediglyk verzoeke, my myne voorgaande mislagen te vergeven, en my op nieuw weder in zyne goede gunst aan te nemen.

Voor eerst belyde en erkenne ik, dat de koning is myn oppermachtige heer en koning, als bezittende de keizerlyke kroon van Engelandt, en ik onderwerp my aan zyne Majesteit zo wel, als aan de wetten en de bevelen van dit koninkryk, als eene goede en getrouwe onderdane doen moet. Ik zal deze zelve wetten al myn leven nakomen, bewaren en beschermen, gelyk myn plicht van my vordert, en met al het vermogen, al de bekwaamheit en alle de doednigheden, welke Godt my gegeven heeft. Daarenboven erken en houde ik den koning voor het opperste hoofd der Engelsche kerk hier op aarde, onder *JESUS CHRISTUS*, en ik verwerp geheel en al het gezag, de macht en het rechtsgebiedt, het welk de bisschoppen van Rome in het koninkryk van Engelandt voorwenden te hebben, en het welk zy zich te voren onrechtmatiglyk hebben aangematigt, en ik verwerpe volstrekt het zelve, volgens de wetten en keuren daar omtrent gemaakt, en van alle onderdanen des konings aangenomen, ombest en nagekomen. Ik sta insgelyks af van alle soorten van onderstandt, macht en voordeel, welke ik, op wat wyze het zy, tegenwoordig, of in het toekomende, zou kunnen verwachten van eenige instellingen of bevelen van den Roomschen bisschop, en ik sta daar van af in allerhande zin, en onder welken naam, verwe, middel of reden, welke ik tegenwoordig, of in het toekomende, zou kunnen hebben of verzinnen.

M A R I A.

Behalven dit, om my nog te kwytten van mynen plicht tegen Godt, tegen den koning, en tegen de wetten van het koninkryk, erkenne ik en belyde wyborstlyk, en zonder eenig ander inzicht, dat het huwelyk, voorheen gemaakt tusschen den koning en de overledene prinsesse weduwe, myne moeder, bloedscandig en onwettig is geweest, srydig tegen de Goddelyke en de menschelyke wetten.

M A R I A.

Men ziet genoegzaam uit dit byschrift, dat de prinsesse moeite genoeg hadt om te besluiten zodanig een artikel te ondertekenen. Ook was het zelve srydig tegen de wetten der nature, en byaldien de koning, die zulks eischte, dit bewys wilde hebben van de onderdanigheit van zyne dochter, moest hy aan de andere zyde d enken, dat hy haar daar door noodzaakte om de koninginne, hare moeder, en ook zich zelf te ontceeren. Maar men stelde te vergeeffich tegen de volstrekte bevelen van dezen vorst de reden en de Godvrucht; hy wilde noch tegenspraak, noch vertragen verdragen. Deze onderwerping zodanig zynde, als hy de zelve wenschte, nam hy *Maria* weder aan in zyne goede gunste, en beschikte hare huishouding, zonder haar nochtans in de rechten van hare geboorte te herstellen. In het tegendeel, hy ontnam *Elizabeth* den tytel van prinsesse van *Walles*. Ondertusschen liet hy haar by zich opvoeden, en de nieuwe koningin hadt voor deze jonge prinsesse veel goedheit, het zy uit believendheit voor den koning, de welke eene genegenheit, van welke hy geen meester was, voor deze vrucht der liefde tot *Anna van Boulen* in zich

De koning neemt *Maria* aan in zyne goede gunste. Hy ontceert *Elizabeth* den tytel van prinsesse van *Walles*.

1536. gevoelde; het zy door de aardigheid van het kindt, het welk in zyne tederste jeugd geheel buitengemene hoedanigheden liet uitblinken. Wy zullen haar daar haast preuven van zien geven in de brieven, de welke zy aan de koninginne schreef, wanneer de zelve van den prins *Eduard* beviel, hoewel *Elizabeth* alstoen niet ouder was dan drie jaren en een half. Men moet eerst zien de uitwerking, welke de ongunst van *Anna van Boulen* in vrede hoven te weeg bragt.

Herbert. Hoedanig de scheuring was tusschen den koning en den paus, schein de verzoening niet wanhopig aan den laatsten, wanneer hy de gevangenis van *Anna van Boulen* hadt verstaan. Hy merkte haar als zyne hoofdvyandinne aan, als eene beschermster der Protestanten, en als een gedurige hinderpaal voor de herstelling van de prinsesse *Maria*, van welke afhing de herroeping der banvloeken van *Clemens* den VII, en de tusschenkomst van den keizer, zonder wiens goedvinden *Paulus* de III niets wilde doen. Het ongeluk dezer koninginne, waar van hy de tyding kreeg, benevens alle de omstandigheden van hare gevangenis en van hare beschuldiging, namen deze zwaarigheden weg. Hy twyfelde niet, kennende, gelyk hy deedt, den geest des konings, of deze heersichzuchtige vorst zou zyne gevoeligheit tot het uiterste voortzetten. Hy liet dan *Cassali* ontbieden, die altydt te Rome bleef van wegens *Henrik*, niettegenstaande de verschillen hunner hoven. Hy zeide tegen hem,

Hy be- toont de zelve aan den gezant des konings.
Dat hy zich daar over verbeugde, dat de koning eindelijk de oogen hadt geopent, om te zien de schande, welke hy zich hadt aangedaan, door een huwelyk, hem zo weinig passende; dat hy niet twyfelde, of hy zou volvoeren dat gene, het welk hy begonnen hadt, en dat hy zyne eere zou wreken, verongelykt door het kwaad gedrag van deze ontwaardige vrouwe, haar doende straffen volgens de strengheit der wetten. Dat dit bet middel was om zyne achting te herstellen, de welke een zo terloops verbodt bezwaakt hadt; om zich te verzoenen met den keizer, zo wel als met den H. stoel, en om den koning van Frankryk te trekken in de zelve vereeniging, om zich vervolgens alle te gelyk te vereenigen tegen den Turk. Dat, wat hem belangde, by altydt geweest was een der gematigste kardinalen van het H. genootschap, wanneer het geding der echtscheiding te Rome vervolgt wierdt. Dat hy zynen voorzaat, paus *Clemens* den VII, vermaant hadt, den koning recht te doen, en den keizer om met geduld bet ongeluk zynen moeie te verdragen. Dat wanneer by den kardinaalsboedt gezonden hadt aan den bisschop van *Roebster* †, by geen voornemen gebad hadde om den koning gemelyk te maken; en dat by, bebbende de doodt van dezen kerkvoogdt vernomen, zich genoodzaakt hadt gezien kerkelyke bestraffingen te gebruiken: maar dat hy nooit van voornemen was geweest, de zaken tot de uiterste strengheit te brengen. Dat by een afgezant naar Engelandt zou zenden, over het maken van vrede en bet houden van eene algemene kerkvergadering, byaldien hy verzekert was, dat de koning den zelve zou willen horen, en dat by *Cassali* verzocht, hem te berichten al het gene hy hem zou antwoorden.*

** Sacro Collegio.*
 † *Fischer.*
 De broeder van den kardinaal *Campogio* komt te Londen.
 * den 8 Juny 1536.

Weinig tyds daar na zondt de kardinaal *Campogio* zynen broeder naar Londen, die, onder voorwendfel van de wederkryging van zyn bisdom van *Salisbury* te bevorderen, met den tytlen van beschermmer der krone van Engelandt op de algemene kerkvergadering, bevel hadt om den geest des konings tot de verzoening te voren te bereiden. Doch de voorstellen, met welke hy belast was, waren aan het hof niet aangenaam, en het Parlement, dat toen gehouden wierdt*, leide de laat-

ste handt aan de vernietiging van het gezag van den Roomschen paus: zo dat de zelve eensklaps van het eene uiterste tot het andere overgaande, nergens anders om dacht, dan om den koning te verderven, en tegen hem te verbinden alle de Christen vorsten, als of hy een ongelovige was, hem handelende als een ketter en vyandt van den H. stoel.

Om den keizer des te krachtiger in te wikkelen, bepaalde hy tegen den 23 May des jaars 1537 de zittingen van de kerkvergadering te Mantua, waar van deze vorst de uitschryving sterk aandrong. Hy trachtte ook in zyne belangen te trekken *Jacobus* den V, koning van Schotlandt, aan welken hy het gewyde zwaardt toezondt. Eene vrede inwyng van wegens den zulken, die zich den gemenen vader der Christenen noemt, wapenen te zegenen om het Christen bloedt te vergieten, en de zelve den neef in handen te geven, om den oom daar mede te verlaan. Eindelyk vernieuwde hy den ban van *Clemens* den VII tegen den koning, en zyne onderdanen, die zich niet zouden willen onttrekken van de gehoorzaamheit van dezen vorst.

De bisschop van *Chalons** gaf kennis aan den gezant † van *Henrik* aan het hof van Frankryk van het gedrag van den paus, en zeide hem, dat de kardinaal van *Lotharingen*, die vertrokken was over de zaken van *Piemont*, bevel hadt gekregen van den koning, zynen meester, deswegen levendige vertogen te doen aan *Paulus* den III; hem te vertonen, dat zyn gezag zich niet uitstreckte over het tydelyke der koningen, en dat, byaldien hy eene zodanige macht zich onwettiglyk wilde aanmatigen, het te vreezen stondt, dat hy het gezag, het welk men nog voor hem hadt, insgelyks zou verliezen, en dat men hem voortaan niet anders zou aanzien dan een voorwerp van spotterny. Ondertusschen, wanneer naderhandt de afgezanten van *Henrik* aan *Francois* den I kennis gaven van de maatregels, welke hun meester in zyn Parlement hadt genomen, om de opvolging te verzekeren, en om zich te bevryden van de heerschappy der pauzen, gaf deze vorst hen een antwoordt van een geheel verschillenden inhoudt. Hy zeide tegen hen, dat het niet genoeg was, dat de koning, hun meester, de toestemming hadt van zyne onderdanen, dat hy ook ten minste de goedkeuring moest hebben van de vorsten, zyne naburen, en dat zyn koninkryk gedurig overhoop zou leggen, indien hy daar in niet belette de kerkcheuring, de welke het zelve bloot stelde voor den haat van alle de andere staten van het Christendom.

Dit antwoordt aan *Henrik* overgebracht zynde, gaf hy last aan den bisschop van *Winchester*, *Francois* den I te doen gedenken aan de verschillen, welke de koningen, zyne voorzaten, gehad hadden met de pauzen, aan de ondernemingen, tegen de welke zy zich wel hadden weten te kanten, zonder de andere mogendheden van het Christenryk daar over te raadplegen. Dat hy zich derhalven verwonderde, dat een vorst, zo schrandder, en zo wel onderrecht in de kunst van regeren, een antwoordt zou gegeven hebben, als hy gedaan hadt aan zyne afgezanten, en dat hy wat zou te zeggen vinden tegen het wetige gebruik, dat hy maakte van zyne koninklyke waardigheit, zich bevrydende van het juk der Roomsche pauzen.

Henrik wist wel, waarom *Francois* de I deze taal voerde. De keizer hadt, gedurende een jaar lang, hem lokaas gegeven met de belening van het hertogdom van *Milaan* voor den hertog van *Orleans*. *Henrik* hadt te vergeeffsch dezen prins ge-

1536. De paus meer dan ooit vergramt.

Hy zendt het gewyde zwaardt aan den koning van Schotlandt. Hy vernieuwt den kerkelyken ban van *Clemens* den VII. *Herbert.* * in Champagne. † *Mout.*

Francois de I neemt de party van *Henrik* den VIII aan tegen den paus. Hy verandert naderhandt van taal.

Hy aan derd prins den daar de te leger

At woor des k ning deze zand ding

Herbert. *Thommas.* *Alexand.*

1536. Karel de V misleidt François den I met het lokaas van het hertogdom van Milaan. gewaarfchuwt, dat Karel de V hem zocht om den tuin te leiden. Hy was inden strik gevallen, door de genegenheit, welke hy hadt tot dat hertogdom: zodanig, dat de keizer hem de bezitting daar van zo haast niet deedt verhoppen, of deze aanloklykheit deedt hem stil staan in het midden van zyne overwinningen. Men moet zich dan niet verwonderen, indien hy niet bestendig was in zyne aanbiedingen ten aanzien van Henrik, doordien hy het niet was in zyne voornemen ten aanzien van zich zelve. Karel de V, met hem de spot gestoken hebbende, weigerde hem de hulding, welke hy hem beloofd hadt, na dat hy een mondgesprek gehouden hadt met den pausen de kardinalen; en het was op dat oogenblik dat François de I onderrechtingen zondt aan den kardinaal van Lotharingen tegen de bulle van den paus. Doch Paulus de III gezanten aan François den I en Karel den V gezonden hebbende, om het verdrag aangaande de belening te vernieuwen, wist de eerste zulks hem zo zeer dank, dat hy zyn waachtig belang, en dat van den koning van Engelandt, zynen bondgenoot, vergat, om den paus te begunstigen. Het was by deze omstandigheit dat hy tegen den afgezant van Henrik woorden sprak, geheel strydig tegen de onderrechtingen, welke hy den kardinaal van Lotharingen gegeven hadt.

Wy hebben in het verhaal van den oorlog van Savoje, welken François de I in den jare 1535 begon, gemeld de kunstnaryen der keizerlyke afgezanten, om hem daar van af te wenden door de beloften van de belening van het Milanees, als mede het tegenverbondt, het welk Henrik maakte, om hunne maatregels te breken, handelende over het huwelyk van de prinsesse Elizabeth, dochter van den hertog van Angoulême, met den derden prins van Vrankryk. Wy hebben ook verhaalt, welke de oorzaak was van het niet nakomen van dit verdrag; maar wy hebben het verhaal van de krygsverrechting van Savoje afgebroken met het jaar 1535, het welk den eersten veldtocht bepaalde. Wy moeten nu het vervolg daar van hervatten by de opening van den tweden, de welke begon met het voorjaar van het volgende jaar. Dit verhaal is geenafwyking in onze Geschiedenis, doordien het zelve is doorvlochten met gedurige onderhandelingen tusschen François, Karel den V en Henrik, en dat men daar in ziet de twee eersten, elk van zynen kant, zyne kracht aanwenden om den lasten in hunne party te trekken.

Hy biedt aan den derden prins van François den I daar mede te belenen.

Antwoord des koning op deze aanbiedingen.

De keizer, die zyn leger nog niet herstelt hadt, het welk door den krygstocht van Tunis in een zeer slechten staat was, trachtte François den I met nieuwe voorstellen op te houden. Hy boodt hem aan de belening van het hertogdom van Milaan voor den derden prins des konings; maar hy weigerde de zelve aan den hertog van Orleans. Ondertusschen eischte hy, dat, tot verzekering van het verbondt, de koning hem een prins zou zenden, om tegenwoordig te zyn by den oorlog, welken hy tegen den Turk en de Protestanten van Duitschlandt ging voeren. François de I verwierp deze aanbiedingen. Hy zeide, Dat dit gelegenheit tot grote onlusten in zyn geslacht zou geven; dat het Milanees het vaderlyk erfgoedt was der hertogen van Orleans; dat zyn tweede zoon bekleed was met den tytel en de rechten van dat huis, en dat by daarom zyne eischen op dit hertogdom hadt, waar van by niet zou dalden dat zyn jonger broeder de vreedzame bezitting, tot zyn nadeel, zou hebben. Hy voegde daar by, dat hy niet kon besluiten om den hertog van

Orleans aan den keizer te zenden, en dat zulks zo veel zou zyn als hem onder zyne handen tot gyselaar te stellen. Maar dat, byaldien de keizer hem wilde belenen met het hertogdom van Milaan, hy aanbodt, hem by te staan tegen de vyanden van de kerk, zo wel in Duitschlandt, als in Engelandt, om de eenen en de anderen te noodzaken om zich weder met de Roomsche-Katholyke kerke te vereenigen. Hy zeide daarenboven, ten aanzien van Henrik, dat by van gevoelen was, dat de keizer alle de Christen vorsten behoorde aan te manen om zich met hem te verbinden, ten einde om dezen vorst te dwingen aan de brevetten van den paus, als mede aan de uitspraken van de kerk te gehoorzamen. Zyn voornemen om Karel den V in den oorlog van Engelandt in te wikkelen, en de staatkunde veel eer dan de Godsdienst deden hem in dezer voegen spreken.

Ondertusschen trok het Fransche leger, onder het bevel van den admiraal Chabot, in Piemont, en maakte zich meester van den doortocht van Suza, voor dat Jan Medequin, die naderhandt marquis van Maignan wierdt, daar was aangekomen. De keizer hadt hem met krygsbenden aan den hertog van Savoje gezonden, die het oppergebiedt daar over aan hem hadt opgedragen. Deze hertog hadt Turin, op den raadt van Anthony de Leva, verlaten, het welk in geen staat van tegenweer was. Hy vertrok daar uit met zyne gemalinne en zynen zone op den 13 Maart; deedt zynen besten huisraad en zyn gescht op den Po inschepen, en vertrok naar Verceil. Turin gaf zich den 13 April aan den vyandt over. De Fransche geschiedenisfchryvers * verhalen, dat het zich aan den koning overgaf met de verzekerdste uitdrukkingen; dat het zwoer, zich te vereenigen met de Fransche heerschappy; dat de gift daar van wierdt aangenomen, en aangetekent in alle de Parlementen van Vrankryk; dat de erfenamen van François den I het openbaar geschrift daar van zouden bevestigen by hunne komste tot de kroon, en dat het niet was dan door het verdrag van den jare 1662, dat het, benevens de andere steden van Piemont, wederom tradt onder de gehoorzaamheit van zyne vorige hertogen. Zy voegen daar by, dat, om het te straffen over de genegenheit, welke het voor Vrankryk getoont hadt, de hertog van Savoje daar een kasteel deedt bouwen.

Inval van het Fransche leger in Piemont.

De hertog van Savoje verlaat Turin.

* Parille. Mexray.

Inneming van deze stad, de welke aan de Fransche kroon geacht wordt.

Het zou misschien voor het Fransche leger gemakkelyk geweest zyn, na de verovering van Turin in het Milanees te trekken, en zich daar van meester te maken, byaldien de staatsdienars van den keizer deze verovering niet belet hadden, door nieuwe voorstellen, welke zy deden by de opening van den veldtocht. Zy boden den hertog van Orleans, alstoen de belening van het hertogdom van Milaan aan, behoudens dat men een middel uitvondt om de weduwe van Sfortia te vrede te stellen. Zy sloegen zelfs dit middel voor, en zeiden, dat dit kon geschieden door een huwelyk van deze prinsesse met Jacobus den V, koning van Schotlandt, op wiens gemoedt de koning van Vrankryk alles vermogt. Deze aanbieding verplichtte François den I, Chabot te belasten daar te blyven, en te schryven aan Veli, zynen afgezant by Karel den V. Hy belaste hem dezen vorst te dringen om eene stellige * verklaring te geven ter zake van de hulde, welke zyne zaakbezorgers den hertog van Orleans kwamen aanbieden. Dit was de mening niet van den keizer. Hy bereikte zyn oogmerk met de Italiaansche prinsfen in zyne belangen te brengen, om alzo de Franschen van

De keizer houdt den koning op met nieuwe voorstellen.

* Postiva.

1536.

alle kanten te omringen. Ten dien einde maakte hy eene nieuwe vermaagschapping met den hertog van Medici, door het huwelyk van zyne natuurlyke dochter met *Alexander* van Medici, die ook een bastaardt was, en welken hy, uit aanmerking van dit namaagschap, in de heerschappy van Florence bevestigde.

Hy bragt de Venetianen tot een naauw verbondt met hem, door de aanradingen van den hertog van Urbino, hunnen veldoverite, en door zynen roem wegens zyne overwinningen in Afrika. Hy zocht zelfs de vriendschap van den koning van Engelandt, en deedt hem verscheide middelen van vergelyk voorstellen. Hy verzamelde middeleryl van alle kanten krygsbenden; hy maakte de gene, welke hy van Tunis hadt wedergebragt, voltallig, en ligtte geldt in Sicilië en in het koninkryk van Napels tot de onkosten van den oorlog. Hy gaf bevelaan zyne zuster, de weduwe van den koning van Hungarië, aan welke hy het bestiet van de Nederlanden, na de doodt van de hertoginne van Savoje, hadt opgedragen, voor hem zo vele soldaten vaardig te houden, als haar doenlyk was. Hy belaste de zelve zaak aan alle de bestierders zynen steden in Spanje, en hy verzuimde niets om een machtig leger op de been te hebben. Ondertusschen hieldt hy gedurig den Franschen afgezant op, tot dat hy, uit Sicilië te Rome gekomca zynde, het momangezicht aflagte.

Zyne in-
trede te
Rome.
Herbert.
Alomir
de du Bel-
lay.
Mezerey.

Hy deedt daar binnen eene zegepralende in-
trede op den 5 April. Om hem daar in met
meerder pracht te ontfangen, deedt de paus de
overblyfselen van een aloud Romeinsch gebouw
afbreken. Het was een tempel, de Vrede toe-
gewyd, de welke sprong in de straat, waar door
de keizer moest trekken. De paus deedt den zel-
ven afbreken, om den doortocht ruimer te ma-
ken, het welk de gemene man aanzag als een
kwaad voorteken, en vreesde, dat deze puinhopen
der vrede haast door de rampen van den oor-
log zouden gevolgt worden. Maar zonder zich
over deze ydele aanmerkingen te bekommeren gaf
de paus alle tekenen van openbare blydschap, wel-
ke hy in diergelyk een voorval kon betonen. Zyne
vrolykheit was ook inderdaadt zo als zy uiter-
lyk scheen. Hy zag den keizer aantrekken, met
een voornemen van zich te wreken op den ko-
ning van Frankryk, en op dien van Engelandt;
hy hoopte, dat hy, na de onglyken, welke hy
van hen ontfangen hadt, gewroken te hebben,
ook die van den H. stoel zou wreken, en hy was
verzekert, dat hy het zwaardt niet weder in de
schede zou stekenvoor dat hy de staten, die zich
daar van hadden afgescheiden, zou gedwongen
hebben zich daar mede weder te vereenigen. Hy
ontfing hem in de St. Pieters-kerk met eene buit-
engewone pracht. Zyn bastaard zoon * be-
kleedde by deze plegtigheit het ampt van Palts-
graaf aan den Rhy, biedende den keizer de we-
reldkloot aan. De markgraaf van Brandenburg
hieldt den Ryksstaf, en de graaf van Boffu, ver-
beeldende den hertog van Saxen, grootmaars-
chalk, droeg het zwaardt. De keizer zelf ver-
scheen met alle zyne majesteit, bekleed met zyn
keizerlyk gewaandt, en byna even zo als op den
dag zynet kroning.

* Lodewyk
Piter
Farnese.

Henrik, van dit mondgefprek verwittigt, be-
val aan *Pace*, zynen zaakbezorger by *Karel* den
V, om aan hem nieuwe voorflagen tot een ver-
gelyk te doen: minder in hope van daar in te
slagen, dan om de waarachtige oogmerken van
dezen vorst te ontdekken. *Karel* schreef zelf
aan den koning. Hy gaf hem kennis van zyne

reize naar Rome, en verzocht hem zyne be-
middeling te willen verlenen tusschen den ko-
ning van Frankryk en den hertog van Savoje,
om van den eersten weder te bekomen de we-
dergeving der staten, welke hy op den ande-
ren hadt veroveret. Ten aanzien van zyne per-
sonle verchillen met *Henrik* zeide hy, *dat*
*hy alles vergeten hadt sedert de doodt van de ko-
ninginne Catharina, zyne moeie, en dat hy niet*
*dacht dan om hunne oude verbonden te vernieu-
wen, om in het vervolg hunne machten te za-
men te voegen tegen de angelovigen.* Hy boodt
daarenboven *Henrik* aan, om hem te bezorgen
een onseilbaar middel ter vaststelling van de
vrede van zyn huis en koninkryk, verzekerende
zyne kroonsopvolging; het zy door liet ge-
zag eener algemene kerkvergadering, het zy
door dat van den paus, met welken hy zyn best
deedt om hem weder te verzoenen. Doch *Pace*
liet den koning weten, dat de keizer verstondt,
dat hy voor alle dingen den goeden naam van
de koningin *Catharina*, zyne moeie, en de
rechten van de prinsesse *Maria* zou herstellen.
Dit alles geschiedde kort voor de ongunste van
Anna van Boulen. *Henrik* droeg wel zorg om
aan den keizer dit artykel toe te staan. Wel
verre van den zelve aan te merken als een
middel om de vrede van den Staat en van zyn
huis te verzekeren, merkte hy hem aan als de
springbron van een burgerlyken en huisselyken
oorlog, de welke vrende wapenen in het ko-
ninkryk zou halen. Hy hadt met *Anna van*
Boulen nog niet gebroken; hy hoopte daar een
zoon van te hebben, en hy zou des zelfs recht
voor gevaar hebben bloot gestelt, indien hy de
prinsesse *Maria* voor wettig erkende. Deze er-
kenning sleepte met zich eene stilzwygende on-
echtverklaring van de kinderen van de tweede
vrouwe, en gaf een waarschynlyk voorwendfel
aan de wapenen der voorstanders van *Maria*, dat
is van den keizer en van den paus, wanneer
zich daar toe gelegenheit zou opdoen. *Henrik*
luitsterde dan niet naar den voorslag, welken men
hem daar van deedt, en de geheime handelingen
van den keizer verdwenen in rook.

De doodt van *Anna van Boulen*, de welke
kort daar na voorviel, gaf nieuwe openingen
tot een vergelyk tusschen deze twee vorsten:
doch het Parlement, dat kort daar na vergader-
de, hebbende bekrachtigt de onechtverklaring
van *Maria*, gelyk wy wel haast zullen zien, ver-
scheef nog eens hunne wedervereeniging tot op
een anderen tydt. Aan de rechten van deze prin-
cesse was den keizer zo veel gelegen, dat hy de
zelve boven zyne eige belangen stelde; ten
minste byaldien men mag geloven het geen hy
zelf daar van zeide. Hy betuigde te vergeten al-
le de beledigingen, welke hy van *Henrik* hadt
ontfangen: doch hy voegde daar by, dat hy hem
nooit zou vergeven de onterving van de prinsesse
Maria, zo lang als hy haar niet wederom in de
rechten van hare geboorte zou herstelt hebben.

Wy komen weder tot de zaken van Savoje,
en tot de verklaring, de welke de keizer te Ro-
me deedt, in eene plegtige vergadering van den
paus en de kardinalen, op zyn verzoek byeen ge-
roepen. De Fransche afgezant hadt hem aan-
boordt geweest om eene stellige verklaring te
geven aangaande de beleving van het Milanees.
De keizer vroeg hem, of hy voorzien was met
eene volmacht om daar over met hem te hande-
len? en de afgezant hem van neen geantwoord
hebbende, zondt hy hem wederom te rug, zon-
der hem meer te willen horen. Het verdrag

1536.

Karel
de V.
wenscht
zich met
Henrik
den VIII
te ver-
zoenen.
Voor-
waarden
tot deze
verroo-
ning.

Door
den ko-
ning ver-
worpen.

De kei-
zer stit-
de belan-
gen van
de prin-
cesse *Ma-
ria* voor
zyne by-
zondert.

tul-

1536.
De ket-
zer legt
het
mom-
tange-
zicht af
omtrent
François
den I.

tuffchen hem, den paus, den groothertog van Florence en de Venetianen was gesloten; zyne legers waren gereed, en hy was nu nergens meer op bedacht dan om den oorlog voort te zetten. Sedert dat hy zich gezien hadt aan het hoofd van twee grote legers, sedert dat hy *Solyman* hadt genoodzaakt te wyken, sedert dat hy *Barbarossa* hadt op de vlucht gedreven, na hem van Tunis verjaagt en *Muley-Hascen* op den troon herstelt te hebben, sedert dit alles haakte hy niet dan naar veldslagen en overwinningen. Hy deedt deze drift uitblinken in de redenvoering, die hy voerde in tegenwoordigheid van de vergadering, welke hy den paus verzocht hadt te beroepen. Niet alleen waren daar tegenwoordig de paus en de kardinalen, maar ook een groot getal kerkvoogden, en de ganfche Roomfche adel. De afgezant van Vrankryk was daar ook tegenwoordig.

Robert.
Mazaray.
Varillas
* volgens
Mazaray;
maar
Varillas
zeft, dat
zich de
keizer
niet ont-
dekte.
Honen-
de reden-
voering,
welke hy
tegen de-
zen voert
voor het
H ge-
noot-
fchap der
kardina-
len.

De keizer verfcheen voor het heilige genootfchap der kardinalen, en met den hoedt in de handt * voerde hy eene lange redenvoering in het Spaanfch, vervult met fcheldwoorden, klagten en bedreigingen tegen den koning van Vrankryk. Hy vertoonde alle zyne verffchillen met deze kroon sedert de regering van *Lodewyk* den XII, hy doorliep de verffcheide traktaat, welke hy met hem gemaakt hadt, en de verffcheide oorlogen, welke hy hadt gevoert, zo wel met dezen koning, als met *François* den I, zynen opvolger, en ftede deze twee laafte vorften altydt in het ongelyk. Den laaften befchuldigde hy boven al de verbonden gefchonden, zyn woordt niet gehouden, Italië en Duifchlandt beroert, en den hertog van Savoje van zyne flaten berooft te hebben. Hy ftede vervolgens drie voorwaarden voor, om een einde van den oorlog te maken, en om het bloedt der volkeren te fparen. Namentlyk, voor eerft boodt hy aan, de belening van het hertogdom van Milaan te geven aan den hertog van Angoulême, den derden van des konings zonen; behoudens dat *François* de I zich met hem vereenigde tegen de ketters en de ongelovigen, ten einde om de eerften weder te brengen onder de gehoorzaamheit der Roomfche kerke, en de anderen uit Hungarië te verdryven, dat hy zyne benden zou trekken uit Piemont en Savoje, en dat hy aan den hertog *Karel* zou wedergeven alle de plaatfen, welke hy hem hadt afgenomen. Ten tweede boodt hy den koning van Vrankryk, ingevalle de zelve weigerde deze voorftellingen aan te nemen, een tweegevecht tuffchen hen beide aan, niet uit eene beweegreden van ydele eere, maar om het bloedt hunner onderdanen te fparen, het welk niet dan al te dikwils was vergoten om hunne verffchillen. Hy liet aan den koning de keur van de wapenen en van de plaats, het zy met den degen, of een ponjaardt; het zy op een eilandt, op eene brug, of in eene fchuit. De voorwaarden van den ftrydt waren, dat de overwonnen zou verplicht zyn zyne machten te voegen by die van den overwinnaar, om de ketters te onderwerpen, en om den Turk den oorlog aan te doen; dat de hertogdommen van Burgundië en van Milaan de prys der overwinning zouden zyn, en dat men de zelve in pandt zou geven in handen van een derden, om de zelve over te geven aan den gene, die de overwinning op den anderen zou behalen. De laafte der gezegde voorftellingen was, dat byaldien hy ook de tweede weigerde aan te nemen, de keizer, zeide hy, zou gedwongen zyn hem den oorlog aan te doen; dat hy daar toe niet dan al te rechtmatige redenen hadt, en dat, terwyl *François* de I hem ophieldt

Zyne
uitda-
ging aan
François
den I.

door voorftellingen van een afgezant, die niet voorzien was met eenige macht, hy de flaten van zynen nabuur te onrecht bezat. Hy voegde daar by, dat het ondertuffchen tot zyn groot leedwezen was, dat hy zich genoodzaakt vondt tot de fchrikkelijke vergieting van het Chriften bloedt, als 'er in de gevechten gefloort wordt, te komen; maar dat, doordien de flatzucht van zynen vyandt hem daar toe drong, hy beruigde, zyn zwaardt in zyn fchede niet te zullen fteken, voor dat een van hen beide zou gebragt zyn tot den flaat van den armften edelman van zyn koninkryk. Dit gezegt hebbende zweeg hy een wyle flil, en zag in het papier, het welk hy in zyne handt hieldt, en op het welke zyne redenvoering gefchreven ftondt. De paus, menende, dat hy met fpreken gedaan hadt, nam het woordt: doch de keizer hem in de rede vallende zeide: *Ik heb nog niet gedaan; ik befluit myne redenvoering met een verzoek aan uwe Heiligheit, te oordeelen over de billykheit onzer wederzyffche eifches, en zich te verklaren voor den gene, wiens zaak hem de rechtmatigfte zal fchynen.* De paus nam vervolgens het woordt, preef de aanbiedingen, welke de keizer gedaan hadt, voornamentlyk de eerfte, de welke tot de vrede ftrekte, en zeide, dat hy hoopte, dat de koning van Vrankryk de zelve niet zou verwerpen.

De biffchop van Makon, die aldaar tegenwoordig was, ging voort zo haalt als de paus hadt opgehouden te fpreken. Hy zeide, dat hy wel zo veel Spaanfch verftondt, om begrepen te hebben het ganfche gefprek van den keizer; maar dat hy, wat het maken van vrede betrof, floutmoediglyk hem verzekerde, zonder vreeze van tegengefproken te worden, dat de koning van Vrankryk, zyn meefter, altydt gereed zou zyn om die onder redelyke bedingen aan te gaan; dat hy zich voor het overige gedroeg aan den afgezant, om de mening van den koning breder daar over te verftaan. *Pili* kwam dan te voorfchyn, met het voornemen om zynen meefter te rechtvaardigen: doch de keizer ftondt hem niet toe te fpreken. Hy zeide, dat hy zich verffcheide malen verklaart hebbende aan de Franfche flaatdienars, die zich aan zyn hofonthielden, rakende de aanbiedingen, welke hy kwam te doen tot vrede, het onnodig was eene breder verklaring daar omtrent te doen; dat hy zaken wilde, en gene woorden. *Pili* deedt nog nieuwe aanhoudingen om gehoor te hebben: doch de keizer hieldt hem telkens tegen, en na hem gezegt te hebben, dat hy te vergeeffch zynen meefter zou verontfchuldigen, die door zyne vredebreuken fchuldig was aan alle de ongelukken, welke de oorlog na zich fleepte, ftondt hy op met den paus en de kardinalen, gaande zamen de Miffie horen.

Schoon nu de paus in de belangen van den keizer was, wenichte hy echter liever eene goede vrede te zien tuffchen hem en den koning van Vrankryk, dan een oorlog, die gelegenheit zou geven aan de Protestanten en Turken om in Duifchlandt grote voortgangen te maken. Hy fchreef dan aan den koning om zich te rechtvaardigen over het geen 'er was voorgevallen in eene vergadering, waar over hy twyffelde dat deze vorft vergenoegt zou zyn; en om hem te verzekeren, dat hy geen deel hadt aan de redenvoering van *Karel* den V, waar over hy verbaaft was geweest, zodanig eene taal niet verwachtende. Hy voegde daar by, dat hy eene volflage onzydigheid zou houden tuffchen den

1536.

Hy bidt
den paus
zich tot
rechter
te befliden.

Ant-
woordt
van den
biffchop
van Ma-
kon op
de reden-
voering
van den
keizer.

De paus
fchryft
aan Fran-
çois den I
om zich
te verde-
digen.

1536.

eenen en den anderen. Om woordt te houden stont hy vyftien dagen daarna een openbaar gehoor toe aan den Franschen afgezant, by welke de keizer zich bevondt. De zelve liep ten einde met onnodige vragen. *Veli* wilde weten, of *Karel* de V eene uitdrukkelyke uitdaging aan den koning hadt gedaan, wanneer hy gesproken hadt van een byzonder gevecht tusschen hen, doordien hy hem in zulk een geval, in den name van zynen meester, verklaarde, dat hy de uitdaging aannam. Voorts zeide hy, dat zich de keizer niet moest beklagen over de voorgewende verbreking der traktaten, doordien hy wel wist, dat de koning van Vrankryk den opperbevelhebber zynen krygsbenden verboden hadt iets te ondernemen op de plaatsen van dezen vorst.

De keizer nam alstoen het woordt, en zich in het Italiaansch uitdrukkende, ten einde om beter van alle de toehoorders te kunnen verstaan worden, zeide hy: *Dat by het voorstel van een tweegevecht niet gedaan hadt dan by wyze van een middel, en onder het goeddunken van den paus, zonder wiens raadt by niets wilde ondernemen. Dat by eene sterke drift hadt tot de vrede: doch dat by, ziende de beletselen, welke de koning van Vrankryk daar tegen inbragt, het billyk hadt geoordeelt te zyn, dat zy hun verschil door een gevecht beslechtten, het welk niet dan hunne ligebamen in gevaar stelde, om niet te ontfleken een oorlog, de welke aan de Christenheit dodelyk zou zyn. Dat, aangaande de mening, welke de afgezant zeide dat zyn meester hadt om de traktaten van vrede na te komen, hy de zelve niet beter kon doen kennen, dan met zyne krygsbenden te trekken uit Piemont, en dat by hem ten dien einde een uitsfel gaf van drie weken.*

Veli deedt aan het hof van Vrankryk weten het gene by deze tweede gehoorgeving was voorgevallen; maar op het verzoek van den paus verzachtte hy daar in de al te harde uitdrukkingen, welke de keizer gebruikt hadt, zo wel ten aanzien van den koning, als ten opzichte der Fransche soldaten, van welke *Karel* de V, in vergelyking der keizerlyke benden, zeer nadeelig gesproken hadt. De voorzorge nochtans van den paus was onnut, indien het waar is, het geen de Spaansche geschiedenis-schryvers zeggen, te weten, dat deze vorst bevel hadt gegeven aan zynen afgezant aan het hof van Vrankryk om niet te vcinzen, noch omtrent de zaken, welke hy gezegt hadt, noch omtrent de beledigende uitdrukkingen, van welke hy zich had bedient. Ten anderen vertrok de kardinaal *du Bellay* te post naar Parys, om den koning, zynen meester, daar van te onderrechten.

De koning antwoordde op de redenvoering van den keizer en op de uitdaging, welke hy hem deedt, met een verdedigenden brief, welken hy aan den paus en aan de kardinalen toezondt. Hy vatte wederom op alle de hoofden der beschuldigingen, welke men tegen hem gemaakt hadt; hy verdedigde zich daar over met krachtige uitdrukkingen, en wierp op den keizer de blaam, met welke deze vorst hem hadt willen berichten. De onderhandelingen gingen evenwel altydt voort; en voor dat deze brief voor den dag kwam, hadt de koning den kardinaal van Lotharingen naar Italië gezonden, om een vredesverbondt te sluiten. Deze kardinaal was vertrokken voor de redenvoering, welke wy hebben aangehaalt, op de tyding, welke *Veli* gegeven hadt van de hope, met welke de keizer hem gestreelt hadde rakende de belening van het hertogdom van Milaan. Hy bragt onder-

wegen bevelen aan *Chabot*, om gene vyandelykheden te plegen in de staten, onder de gehoorzaamheit van *Karel* den V behorende.

Deze veldheer hadt niet meer dan een stap te doen om zich meester te maken van Italië. Hy hadt reets geheel Piemont veroverd tot aan de Doire, en vondt zich in staat om het overige te veroveren, het welk niet dacht dan om hem de deuren te openen. *Anthony de Leva* hadt zich te veld begeven, met den hertog van Urbino, veldheer der Venetianen; doch zyne krygsmacht nog niet gereed hebbende, dorst hy zich niet voor het Fransche leger vertonen. Byaldien de opperbevelhebber recht op den vyandt was aangetrokken, men twyfelt niet, of hy hadt hem gellagen, of genoodzaakt te rug te wyken, het welk het gehele landt zou bevryd hebben. Doch *de Leva* liet hem weten, dat hy niet verder kon gaan, zonder de verbonden te schenden, welke standt hadden tusschen den keizer en Vrankryk: doordien de landten, op welke de Spaansche veldheer gelegert was, naar zyn voorgeven stonden onder het gebiedt van het hertogdom van Milaan, waar van zyn meester in het bezit was. Dat het waar was, dat de hertogen van Savoje daar van sedert enigen tydt het genot hadden gehad, maar dat het niet was dan door eene verbindtenis, welke de hertogen van Milaan daar omtrent gemaakt hadden: zo dat de keizer voor eene schending zou opnemen de vyandelykheden, welke de Franschen daar pleegden. *Chabot* dorst niet verder gaan, wordende belet door de bevelen, welke de kardinaal van Lotharingen hem hadt medegebragt. Zyne vyanden echter zeiden, dat hy minder believendheit voor deze bevelen hadt, dan vrees om handgemeen te worden met zulk een befaamd veldheer, als *Anthony de Leva* was. De koning, zyn meester, verklaarde insgelyks zich zelve, en gaf hem daar over een kwaad opslag, wanneer hy in Vrankryk wederom keerde. Men zeide, dat hy hem byzondere brieven geschreven hadt, welke hem macht gaven om zyne overwinningen te vervolgen, zonder acht te geven op de gezegele brieven, welke tegenstrydige bevelen zouden vervatten: doch dat deze oppergezaghebber meer veiligheid hadt gevonden om aan de laatste te gehoorzamen dan aan de andere.

Wat 'er van zy, de kardinaal van Lotharingen, die den optocht van het Fransche leger hadt tegengehouden, hadt van den Spaanschen veldheer eene belofte gekregen, dat hy zich zou houden aan gene zyde van de Sesia, en aan *Chabot* bevelen gelaten om de Doire niet over te trekken. Hy was vervolgens genadert tot aan Siena, alwaar de Fransche afgezant hem was komen vinden, en hem onderrecht hadde van het gene, dat 'er was voorgevallen in de twee gehoorgevingen van den paus tusschen den keizer en hem. De kardinaal aarsfelde daarom niet, en gelyk hy een stout man was, sprak hy met kracht tegen den keizer, en vertoonde hem de verplichting, waar in hy was, om het woordt te houden, dat hy aan den koning, zynen meester, gegeven hadt, rakende de belening van het hertogdom van Milaan. *Karel* de V ontkende niet, dat hy het beloofd hadt, maar hy verontschuldigde zich daar mede, dat de koning sedert was voortgegaan met den hertog van Savoje te beoorloggen, en dat hy daar door ontslagen was van zyne belofte. De kardinaal zag toen wel, dat hy niet langer op vrede moest hopen. Hy

1536.

Vervolg van den oorlog in Italië.

Gauwigheit van den Spaanschen veldheer.

De bevelen van den kardinaal van Lotharingen stemmen de voortgangen van den Franschen veldheer.

Reden voering van den kardinaal tot den keizer.

Antwoordt des keizers.

schreef

De afgezant van Vrankryk zoekt eene verklaring aan den keizer.

Antwoordt van den keizer.

Antwoordt van François den I op het gesprek en de uitdaging van den keizer.

1536. schreef daar over aan den koning, ten einde hy zich tot den oorlog gereed maakte, en dat hy zich niet verder in slaap liet wiegen door bedriegelyke onderhandelingen.

De paus echter brak de zyne niet af. Hy benoemde, om tot de verzoening dezer twee vorsten te arbeiden, de kardinalen *Karpi* en *Trivulcio*, hen belastende, beide den keizer te gaan zien, en dat vervolgens, naar het antwoord, het welk hy op hunne voorstellingen zou geven, een van hen zou gaan naar het hof van Vrankryk, terwyl de andere zou verblyven by *Karel* den V. Het was om dezen tyd, gelyk wy hebben aangemerkt, dat *François* de I, eensklaps van gevoelen veranderende, zo voordeelich sprak van de rechten van den paus tegen de afgezanten van *Henrik*, ten nadeele van die van hunnen meester. Echter was de handel niet zonder vrucht. De keizer, alleenlyk zich toeleggende op de uitvoering van zyn oogmerk, wachtte in het eerst een maand, voor dat hy zich te velde begaf. Het was, zeide hy, om te zien, of de koning van Vrankryk gedurende dit uitsfel zou aannemen de uitdaging, welke hy hem gedaan hadt van een tweegevecht. Deze tydt verlopen zynde begaf hy zich in aantocht met een leger van zestig duizend man, versterkt met honderd stukken geschut, en kwam in het graafschap van *Ast* op den 22 Juny. Ter zelve tydt bragt de landvoogdesse der Nederlanden een leger van voetvolk op de been, sterk twintig duizend man, en duizend paarden, onder het bevel van den grave van *Nassau*, verwachtende alleen de bevelen van den keizer, om hem in Vrankryk te doen trekken, of naar *Piemont* te doen overgaan.

De keizer stelt zich aan het hoofd van zyn leger in optocht.

Herbert. Mezeray. Nieuwe voorlagen van den keizer aan den koning van Engelandt gedaan om hem te misleiden.

Vrankryk beschuldigt brandstichters in Duitschlandt gezonden te hebben. Vrankryk verschoont zich.

De sterrekundigen voorzien den kei-

Om in zyne onderneming niet gedwarsboomt te worden liet de keizer nieuwe voortellen tot een vergelyk doen aan den koning van Engelandt. De gelegenheit scheen daar gunstiger toe dan ooit. Door de halsstraffe van *Anna van Boulen* was de echtscheiding van de koningin *Catharina* gewroken, en hare doot ruimde vele zwarigheden uit den weg, welke zyn huwelyk maakte tegen de verzoening van deze twee vorsten. Maar *Karel* volhardende in de herstelling van de prinsesse *Maria* in hare vorige rechten te eischen, en *Henrik* in de zelve te weigeren, wierdt het verdrag niet gesloten. De keizer trachtte ook den koning van Vrankryk aan geheel Duitschlandt hatelyk te maken. Hy beschuldigde hem by de Protestanten, dat hy een doodvyandt van die van hunnen Godsdienst was, welke hy in zyn ryk liet verbranden, en hy maakte hem uit by de gehele Duitsche natie, ter oorzake van zyne verstandhouding met *Solyman*, en de brandstichtingen, waar door vele steden van Duitschlandt verteert waren. Men beschuldigde daar mede de Franschen: eene beschuldiging, waar, of valsch, welke men in de laatstgevoerde oorlogen tegen hen vernieuwt heeft. Men maakte verscheide geschriften in Vrankryk, om zich te verschonen tegen eene zo hatelyke beschuldiging, en men deedt daar van afdrucksels in het Latyn en in het Hoogduitsch verspreiden in alle de staten van het keizerryk. Behalven de redenen, van welke men zich bediende, hadt men gene krachtiger dan te zeggen, dat deze zelve brandstichters ook verscheide plaatsen in het koninkryk verbrand hadden, en met name de stad *Trojes* in *Champagne*.

Eindelyk stelde zich de keizer aan het hoofd van zyne benden. Een oncindig getal vlieers, die zich bemoeien met het toekomende te voorzien, kondigden hem niet minder aan dan de

II Deel.

overwinning van geheel Europa; gegrond op zyne overwinningen van Afrika, en op het getal zynere krygsbenden veel meer dan op de opstellen hunner sterre-wigchelary en hunne opmerkingen. De dichters en de redenaars, welke den geest der groten bederven met hunne valsche lofuitingen, voegden zich by de waarzeggers en sterrekykers, en het volk liet zich misleiden door de indrukfelen, welke de redenen van deze bedriegers op hun gemoedt maakten. De marquis van *Saluzzo* liet zich daar door overreden, gelyk de anderen, en weinig tyds daar na verliet hy de zyde van Vrankryk, welke hy voor verloren hieldt, om die van den keizer te omhelzen. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy ingenomen wierdt door de beloften van *Karel* den V, die hem deedt verhoppen om hem te stellen in de bezitting van het *Montferrat*.

1536. zier groten voortspoedt.

De marquis van Saluzzo verlaat de Fransche zyde.

Herbert. Thuanus. Mezeray.

Vrankryk zelf ontzette zich over deze grote voorbereidselen. De koning beval zyne veldheeren, alle hunne overwinningen te verlaten, behalven *Turin*, de hoofdstadt van *Piemont*, *Corny*, en *Fossano*. Deze laatste plaats heeft haren naam, naar men zegt, van de heilzame kracht harer wateren*. Ter zelve tyd begaf zich de keizer te *Savillan* †, alwaar *Anthony de Leva* hem kwam vinden, benevens den marquis van *Saluzzo*, die zyne zyde omhelsde. Hy maakte dezen laatsten zynen stedhouder in Italië.

* als of men zeide: *Pantenus*, eene gezonde fontein. † aan de *Magra*. De Raadt des keizers is verdeelt in twee gevoelens over den oorlog, welken men voorflet te voeren of in Vrankryk, of in Italië. *Mezeray. Herbert.*

Voor dat hy de wyze van den tocht van zyn leger bepaalde hieldt hy een groten Raadt, tot welken hy riep zyne algemene legerhoofden en de voornaamste krygsbevelhebbers. Daar waren twee gevoelens: het eerste was de Franschen te verdryven uit de staten van den hertog van *Savoje*; het tweede den oorlog over te brengen in Vrankryk, zonder zich op te houden om te heremen de plaatsen van *Savoje* en van *Piemont*. Daar zyn 'er, die zeggen*, dat de beroemde *Anthony de Leva*, in wien de keizer meer vertrouwen stelde dan in iemandt anders, van het eerste gevoelen was, in zo verre van voor zynen meester op de knien te vallen, om te beletten het tweede te volgen. Anderen zeggen in het tegendeel †, dat hy de eerste van gevoelen was om Vrankryk in zyn eigen handt aan te tasten. Dat hy vertoonde, dat 'er geen zekerder middel was om het in verwarring te brengen, en dat hy zich van deze uitdrukkingen bediende: *Men moest deze wilde beesten overweldigen binnen hunne spelonken, en dat de wilde zwynen nooit gemakkeliker gevangen wierden dan in hunne bagger-schuilplaatsen*. De keizer volgde dit gevoelen, het welk hem scheen met zyne staatzucht best overeen te komen; maar het kwam minst overeen met zyne voorzichtigheit (a).

Ons voornemen is niet, een lang verhaal te doen van deze onderneming, welke men kan lezen in de Geschiedenisse van Vrankryk. De keizer nam voor dit koninkryk door *Provence* aan te tasten; het zy hy geloofde van dien kant beter te zullen slagen met de hulpe zynere vlote, welke hy *Andreas Doria* beval by hem te brengen; het zy hy 'er heimelyke verstandhoudingen hadt; het zy eindelyk, dat hy dacht daar wettige rechten op te hebben, door den afsandt, welken hy zeide dat de konnestabel van *Bourbon* aan hem gedaan hadt van de zyne.

V v

Dus

(a) *Varrillas* doelt hen beide overeenstemmen, en zegt, dat *de Leva* den keizer aanziet in het byzonder in Vrankryk in te dringen, en dat hy zich in den Raadt geliet hem daar van af te weiden.

1536. Dus op den 25 July vertrekkende, de dag van het feest van den H. *Jacobus*, beschermmer van Spanje, onder wiens gelukkige bescherming hy in den voorgaanden jare te Tunis voet aan landt hadt gezet, wilde hy onder die zelve bescherming in Provence trekken, en toog over de rivier de Var, welke Vrankryk van Savoje afscheidt. *Andreas Doria* voegde zich kort daar na by hem met de vloot, de welke het leger krygs- en mondbehoefden beschikte. De eerste plaats, welke hy verwoefte, was de stad Aix, de welke geen groten wederstandt boodt. Van daar vertoonde hy zich voor Marseille, waar van hy de belegering ondernam *. Ter zelve tydt trok de graaf van Nassau in Pikardië, met een leger van dertig duizend man, en na dat hy Guize hadt ingenomen, kwam hy de belegering voor Peronne nederstaan. Hy stiet zyn hoofdt voor deze plaats, gelyk de keizer voor Marseille.

Hy neemt Aix in. Belegert Marseille. * op den 25 Augusty. Een ander leger staat zich neder voor Peronne.

De koning van Vrankryk hadt deze twee plaatsen met sterke bezettingen en kloekmoedige stadvoogden voorzien. Hy hadt zeven duizend man binnen Marseille, en dertien galciën in de haven. Hy deedt daarenboven zyn leger, in twee ligchamen verdeelt, naar dien kant trekken. Den eersten hoop gelcidde de maarschalk van Montmorenci, tusschen de Rhône en de Durance; den anderen gebodt hy zelf, en legerde zich met het zelve boven Avignon. Het was om *Montmorenci* te ondersteunen, en om een tweden veldslag te kunnen beginnen, byaldien het keizerlyke leger voordeel mogt behalen over het eerste.

Belangende Peronne, het zelve wierdt verdedigt door den maarschalk van Fieuranges, den grave van Dammartin en een groot getal edellieden, die zich binnen de plaats hadden geworpen. De hertog van Guize hieldt zich daar omtrent met een vliegend leger, verspiedende de gelegenheden om onderstandt daar binnen te werpen, en het met voorraad te verfrischen, waar aan het gebrek hadt. Hy slaagde in zyn voornemen, en deedt krygsvolk daar binnen brengen met lyfsocht en buskruidt, door de moerassen, de welke door de vyanden kwalyk bewaart waren. Dus vondt zich de graaf van Nassau genoodzaakt de belegering op te breken. Het was echter niet dan na twee malen verwoede aanvallen ondernomen te hebben, waar in hy zyne beste soldaten verloor. Hy brak den 10 September op, en verlosste Vrankryk van de ongerustheit, waar in het was wegens de inneming eener plaatse van zo veel aangelegenheit.

Opbreking van de belegering van Peronne.

Opbreken der belegering van Marseille.

De keizer trok des anderen daags af van voor Marseille, met het overschot van zyn leger, het welk de ziekte dermaten hadt vermindert, dat de wegen van Arles af, tot Frejus toe, met wapenen, paarden, reistuig, lyken, en stervenden als bezaait waren. De Franche schryvers zeggen, dat hun leger zo veel goedheit hadt, van drie duizend Duitsche soldaten, die niet voort konden, en welke de boeren wilden doodslaan, het leven te bergen. Zy voegen daar by, dat de keizer daar de helft van zyne krygsbenden verloor, en dat hy geen tydt gehad hebbende om de doden te begraven, al het rondom leggende landt aangestoken was den flank der dode lyken. Daar zyn 'er, die kwalyk spreken van den maarschalk van Montmorenci, om dat hy het keizerlyke leger niet vervolgt heeft, meer dan half vernielt door de machteloosheit der soldaten. Die genen, welke hem ontschuldigen, zeggen, dat men toen bekomert was voor de belegering van Peronne, waar

van men het ontzet noch niet gehoordt hadt, en dat deze maarschalk raadzamer vondt tot onderstandt van de plaats te trekken, dan den vyandt te vervolgen. Zy voegen daar by, dat 'er, de tyding naderhandt gekomen zynde van het afdeinzen van den grave van Nassau, krygsraadt gehouden wierdt, in welken men besloot den leeuw, die vluchtte, te laten gaan, en hem niet te noodzaken zyn hoofdt om te draaien, en uit wanhoop een slag te wagen.

1536.

De overtocht der keizerlichen over de Alpen ging zo gemakkelyk niet toe. De ligte paarden des konings kwelden hen geduriglyk, en zy hadden geen ruit voor dat zy te Genua waren aangekomen. Van daar verdeelde de keizer zyne benden, een gedeelte in het Milanees, onder het bevel van den marquis *du Guat*, die daar landvoogdt van was, en een gedeelte in de staten van den hertog van Savoje, de welke aldus zyn landt verdeelt zag onder zyne vrienden en zyne vyanden. Een droevig noodlot dazer prinsfen, waar van zy niet dan al te veel ondervinding hebben.

Na dat de keizer vyftien dagen te Genua om zich te verfrischen hadt doorgebracht, scheepte hy zich in op den 18 November, om wederom naar Spanje te keren. De zee was hem niet gunstiger dan het landt. Daar ontstondt een zo verwoede storm, dat zes van zyne galciën en twee van zyne grote schepen, waar van het eene zyn zilver tafelvaart-werk * en het andere zyne stalgereedschappen inhadt, te grondt gingen. Dus liet de fortun hem hare ongestadigheit beproeven, en leerde hem zich niet te verhoovardigen op gelukkige uitkomsten, doordien de zelve hem in een zo korten tydt zyne eer en zyne rykdommen deedt verliezen. Hy verloor ook in de belegering van Marseille den dappersten zynerveldoversten, namentlyk *Anthony de Leva*, de welke stierf van de ziekte, die in het leger woedde.

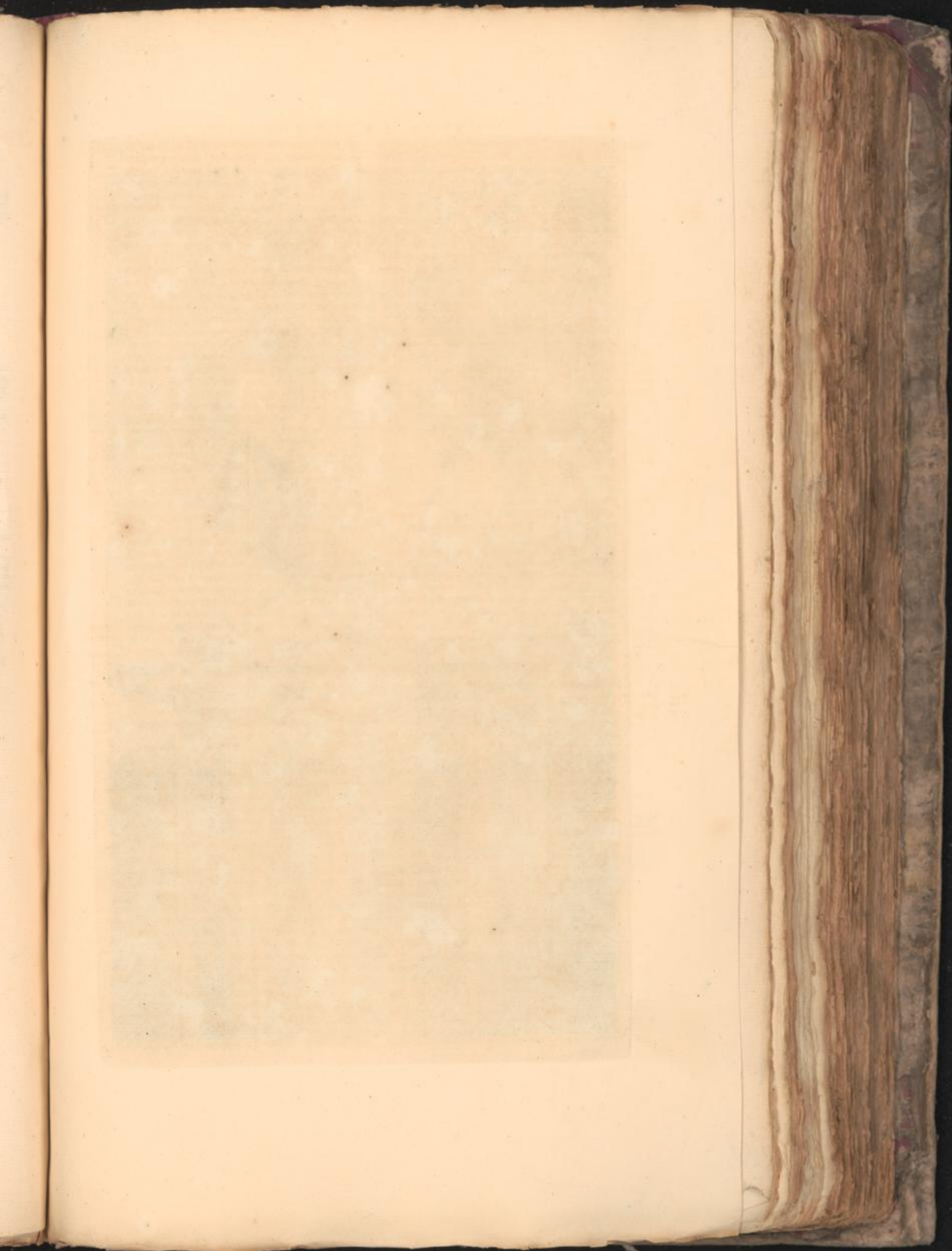
De vloot van den keizer door storm beschadigt. * *Servet*.

De vreugd over een zo gelukkige onderneming voor Vrankryk wierdt gematigt door een verlies, het welk het leedt, veel aangelegener dan alle die van den keizer: het was de doodt van zynen Dauphin, genaamt *François*, gelyk de koning, zyn vader. Deze jonge prins, die nog maar negentien jaren oud was (a), gaf grote hope van eene gelukkige regering, als hebbende eene edelmoedige ziel, een verheven geest, en zynde zeer genegen tot weldadigheit en grootmoedigheit. Terwyl hy den koning, zynen vader, kwam vinden, wierdt hy te Valence ziek. Hy liet niet na zynen weg te vervolgen, hebbende zich in een schuit op de Rhône begeven: doch zyne ziekte verergerende, stierf hy te Tournon, eene stad aan de zelve rivier gelegen, in dat gedeelte van het Narbonneesche Gauld, dat men het Vivarees noemt. Men twyffelde niet, of hy was vergeven. Men beschuldigde *Sebastiaan van Montecuculi*, een Ferrarees, hem het vergift in een drinkschaalte koud water, zo als hy te Valence in de kaatsbaan speelde, bygebracht te hebben. De geen, op wien men een kwaad vermoeden hadt, wierdt aan de plei gebracht, en bekende zyne schanddaadt. Op de pynbank beschuldigde hy *Anthony de Leva* en *Ferdinand van Gonzaga*: hy beschuldigde zelfs van ter zyden den keizer. Men gaf minder geloof aan deze beschuldiging, dan aan die, de welke *Catharina van Medicis* met deze schanddaadt belaste. De *Leva* en *Gonzaga*, die deze geruchten met veront-

Tournon, Mexeray. Memoires de du Bellay. Doodt van den Dauphin van Vrankryk door vergif.

Men beschuldigt daar mede de veldherren van den keizer.

(a) *Varillas* zegt drie en twintig: doch hy bedriegt zich, doordien *François de I* zyn huweelyk niet aangig voor de maand van May des jaars 1533.

MADELINE DE FRANCE.

*Pour me témoigner son amour
Un Roi passa les mers et se bâta pour sa gloire,
Ma vertu m'annonçoit à l'époux sa gloire,
Mais la mort de mes jours occupa trop tôt la gloire.*

Ad. Vander Werff pinx.

F. Goussier fecit.

1536. ontwaardiging vernamen, welke men tot hun nadeel verpreidde, en in welke men ook den keizer, hunnen meester, inwikkelde, en beruigden hunne onschuld tegen eene zo schrikkelijke lastering. Daar mede niet vergenoegt maakten zy met veel waarschijnlijkheid wereldkundig, dat dit eene uitwerking was van deze onbeschroomde Italiaansche vrouwe, met welke de hertog van Orleans getrouwt was, en die de kroon, ten koste van het leven zyns oudsten broeders, voor hem wilde verzekeren. Hare misdaadt hadt ook inderdaadt het gevolg, het welk zy zich daar van hadt voorgesteld: *François* stierf; *Henrik*, hertog van Orleans, volgde hem op in hoedanigheid van Dauphin, en kwam naderhandt tot het koningschap, onder den naam van *Henrik* den II. De koning, te Lions zynde, deedt het hoofding van *Montecuculi* opmaken, die veroordeelt wierdt om met vier paarden van een getrokken te worden.

Op het gerucht, het welk de landing van *Karel* den V in Vrankryk in de nabyliggene koninkryken gemaakt hadt, was *Jacobus* de V, koning van Schotland, overgeloken tot bystand van *François* den I, zynen ouden bondgenoot. Wy hebben gezien, hoedanig deze vorst was aangezocht geweest, zo door den paus, die hem den gewyden degen hadt gezonden, om te trachten hem in zyne party te trekken tegen den koning van Engelandt, en door den keizer, die hem ten huwelyk hadt willen geven eene prinsesse van zynen bloede.

Henrik deedt van zyn kant al wat hy kon om hem te houden in eene verstandhouding, zodanig als 'er moest wezen tusschen twee vorsten zo na aan den anderen vermaagschapt, en wy hebben gezien, tot hoe verre hy zyne genegenheit wilde brengen. De koning van Vrankryk onderhieldt ook de vriendschap, die 'er federt vele eeuwen tusschen de beide kronen geweest was, en het hert van *Jacobus* den V helde naar dien kant over: zo dat zyne genegenheit strekte om in Vrankryk te trouwen. Hy hadt daar over den koning van Engelandt, zynen oom, doen spreken, willende niets zonder des zelfs medeweten besluiten. Men hadt alstoen in dat hof twee partyen, die hem zouden kunnen vleien, te weten de prinsesse van Vendôme, en *Magdalena*, prinsesse van Vrankryk.

Jacobus wenschte schoonzoon te zyn van den koning, en *Henrik* hadt liever gewilt, dat hy met de dochter van den hertog van Vendôme getrouwt hadt. Eene namaagschapt zo naauw met *François* den I was hem verdacht. De zelve gaf dezen jongen vorst al te grote verbindtenissen met Vrankryk, en *Henrik* hadt nayver daar over, vrezende, dat dit t'eeniger tydt oorzaak zou worden van verdeeldheit tusschen zynen neve en hem. De koningin *Margareta*, moeder van den koning van Schotland, was van het zelve gevoelen: doch deze vorst wilde meester zyn over zyn noodlot, en zelf kiezen de gene, die hem het best zou behagen.

Hy besloot ten dien einde zich te onttrekken aan de oogen van zyne moeder, en onbekend naar Vrankryk over te steken. Met dit voornemen ging hy sloop met eenige heeren van zyn koninkryk, aan welke hy echter geen deel gaf van zyn geheim: doende hen in het tegendeel geloven, dat hy in Engelandt voet aan landt wilde zetten. Men nam dan in het eerst dezen strek; maar de windt tegengelopen zynde, wekte men den koning op, die sliep, om hem te vragen, wat hy wilde dat men doen zou, *II Deel.*

Lesley, *Bucchanan*, *Herbert*, *Mexary*, *Jacobus* de V siekt naar Vrankryk over.

Hy wenscht te trouwen met de dochter van *François* den I. De koning van Engelandt tracht hem daar van af te wenden.

Jacobi, inschepping van *Jacobus* den V, en het geen hem weervoert.

en waar het hem beliefte dat men het heen zou wenden. Daar men zal kunnen, antwoordde hy, *mits dat het niet zy in eene der Engelsche havenen*. Hy viel terstondt weder in slaap, en gedurende den zelve deedt *Hamilton* zeil maken, om weder te rug te keren naar Edenburg. De koning ontwaakte eerst wanneer men de Schotische kullen in het gezicht hadt. Hy nam *Hamilton* zeer kwalyk af den trek, welken hy hem gespeelt hadt; en hebbende zich weder onderzeil begeven landde hy in Vrankryk (a).

Hy zag eerst de prinsesse van Vendôme, welke hem niet behaagde. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy haar ondertrouwt hadt in Schotland voor haar gezien te hebben. Anderen zeggen in het tegendeel, dat hy een minnehandel met de prinsesse van Vrankryk hadt begonnen, niettegenstaande de afgelegenheit der plaatsen, en dat zy den zelve door brieven onderhielden. Wat 'er van zy, hy ging naar Parys om aldaar deze prinsesse te zien, welke hy beter naar zynen zin vondt dan die van Vendôme. Van daar reisde hy te post naar Lions, om den koning te spreken. Hy verklaarde den zelve de oorzaak van zyne reize, en *François* de I, die verliefde voorvallen beminde, vondt deze wyze van doen zo hoffelyk, dat hy hem zyne dochter niet kon weigeren. Echter zegt men, dat het niet zonder moeite geschiedde, om dat hy voornemens was haar uit te trouwen aan een prins van den bloede. Doch de aangename zwier, met welken de koning van Schotland haar was komen verzoeken, en de genegenheit, welke de twee partyen voor malkander hadden, verplichtten hem zyne bewilliging daar toe te geven. Het huwelyk wierdt niet voltrokken dan eenige maanden na t het eindigen van den veldtocht. Anderen verzekeren, dat de koning van Schotland, wel ver van als een reiziger, die heimelyk uit zyn hof vertrekt, in Vrankryk te zyn overgekomen, aldaar kwam met een koninklyken stoet, en dat hy mede bragt zestien duizend mannen, tot hulp van Vrankryk tegen den keizer.

Op wat voor eene wyze hy 'er ook kwam, zyn handel mishagde den koning van Engelandt, die daar over aan *François* den I zyn misnoegen toonde, dermaten, dat deze vorst *la Pommeraye* in gezantschap aan hem gezonden hebbende, om hem zyne toestemming te doen geven tot het huwelyk van den koning van Schotland, en om hem dat van den jongsten prins van Vrankryk met de prinsesse *Maria* voor te stellen, *Henrik* eenige dagen weigerde aan dezen afgezant gehoor te verlenen. *La Pommeraye* dorst zelfs, wanneer hy hem het zelve toestondt, niet spreken van dit laatste huwelyk: zo veel misnoegen liet *Henrik* deswegen blyken in de trekken van zyn aanzicht. Het zelve was zodanig, dat hy, sprekende van het verbondt, het welk de koning van Schotland met *François* den I maakte, zeide, dat hy daar over zo geraakt was, als een minnaar, die zyne meesteres zich ziet onderhouden met zynen doodvyandt. Hy zou alstoen met den keizer weder vriendschap gemaakt hebben, alzo hem de zelve gedurig liet aanzoeken, om zich met hem weder te bevredigen, byaldien de herstelling van *Maria*, welke de laatstgemelde wenschte dat voor hun verbondt ging, of daar op volgde, het sluiten daar van niet hadt belet. Dus nam hy de verontschuldigungen aan van den koning van Vrankryk, en de nieuwe koningin van Schot-

(a) *Lesley* zegt, dat hy te Dieppe aanlandde, van waar hy naar Rouaan ging.

1536.

Zyn omgang met de prinsesse van Vrankryk.

Hy ziet haar te Parys.

Galant.

Hy verkrygt haar van den koning, haren vader.

† op den 1 January des jaars 1537. Hoedanig hy in Vrankryk was overgekomen.

Henrik de VIII is verfloort over dit huwelyk.

1536.

Schotlandt weinig tyds na haar huwelyk gestorven zynde, hielden de gronddoorzaken van naver op tusschen de twee koningen, de welke hun oud vertrouwen hervatten. Het is tydt om weder te keren naar Engelandt, en te zien dat gene, het welk in het Parlement omging, het welk op den 8 Juny te Londen vergaderde.

Beroeping van het Parlement. Redenvoering van den kancelier.

De opening daar van geschiedde door eene aanspraak van den kancelier aan de twee Huizen. Hy zeide tegen hen: *Dat de koning niet gemeent hadt hen zo schielyk te vergaderen: doch dat twee redenen hem daar toe verplicht hadden: de eerste, om te regelen de opvolging ingevalle by kwam te sterfen, zonder mannelijke erven na te laten; de tweede om te berroepen de wet, in het laatste Parlement gemaakt ten voordeele van de kinderen van Anna van Boulon. De kancelier verzocht de twee Kamers in aanmerking te nemen de goedheit des konings, en op de zorgen, welke by nam om de openbare rust te verzekeren. Hy zeide, Dat deze vorst niet van noden hadt, dat een zynen dienaren hem dagelyk deedt indachtig zyn, dat by sterffelyk was. Dat by het zelferkende, dat zyne zwakbeden het hem genoeg indachtig maakten, en dat by daar op dikwils aanmerking maakte, hoewel deze gedachten doorgaans den opperbeeren niet aangenaam zyn. Dat deze aanmerking hem hadt aangezet tot het voornemen om voor te komen de wanorders, welke zyne doodt in het koninkryk zou kunnen veroorzaken, byaldien de rechten van zynen ryksopvolger onzeker waren. Dat het daarom was, dat by tot een derde huwelyk was overgegaan, veel meer om te voldoen aan de begeerten van zyn volk, dan voor zyne eige voldoening. Dat de verwarring en het verdriet der twee eersten hem van een derde zouden hebben doen walgen, byaldien by niet geboopt hadde, dat Godt bemeen prins zou geven om hem op te volgen. Dat men ondertusschen op zo eene hope geen staat kon maken, en dat by deswegen zyn Parlement hadt beroepen, om het zelve raadt te plegen over de middelen ter verzekering van de rust van Engelandt, voorziende in de opvolging van de kroon. Hy eindigde zyn gesprek, het Parlement vermanende, Godt te bidden, dat by wilde zegenen het huwelyk van bunnen vorst, en dat by daar uit wilde laten voortkomen een prins, die s'eeniger tydt den Staat kon regeren met zo veel luister en geluk, als de koning zyn vader, die de eenigheit en den overvloedt deedt beerschen onder zyne onderdanen.*

Zie de Dagregisten van het Hogerhuis, van gehaalt door Burnet.

Het Parlement arbeidde vervolgens aan het maken van eene wet, om de erfopvolging te verzekeren. Men vondt daar zulke grote zwarigheden in, dat het ontwerp, dat daar over door den kancelier den heeren wierdt aangeboden by het openen der vergadering, niet voor den dag kwam dan op den 30 Juny. Maar doordien men deze zwarigheden was te boven gekomen in de onderhandelingen, de welke men hieldt over deze zake van aangelegenheit, wierdt de acte goedgekeurt door de twee Huizen zo haast als de zelve gelezen was: zo dat de wet gemaakt wierdt met eenparige toestemming van het Hoger- en Lagerhuis.

Wet, welke bevestigt de veroordeeling van Anna van Boulon, hare echtscheiding, en

Zy begon met de veroordeeling en de echtscheiding van *Anna van Boulon*. Zy keurde beide goed: de echtscheiding ingevolge van de verklaring, welke zy gedaan hadt voor den aartsbisshop van Kantelberg, van hare verbindtenisse met den grave van Northumberlandt; hare straf ter oorzake van hare misdaden. Vervolgens gaat de wet over tot de overweging van het huwelyk des konings met *Johanna Seymour*; een huwelyk, voltrokken, gelyk zy zich daar omtrent verklaart,

op het aanhoudende verzoek der heeren en gemeenten, om uit te doven alle zaden van burgerlyke oorlogen, welke de onzekerheit der ryksopvolging bekwaam was te verwekken. Men voegde daar by, dat het Parlement byeen geroepen zynde, om daar order op te stellen, het eerstelyk verklaarde, vernieuwende de voorgaande wetten, dat het huwelyk van *Catharina van Arragen* bloedschandig was, en bygevolg nietig en onwettig; dat also de kinderen, die daar uit geboren waren, geen recht hadden tot de erfopvolging. Dat het insgelyk verklaarde voor nietig het huwelyk van *Anna van Boulon*, en strydig tegen de wetten, ter zake van de verbindtenisse, welke voorgaen was, en welke de duchtigheit van het daar op aangegaan huwelyk belette. Dat het herriep de wet, welke het zelve hadt bekrachtigt, en dat het de kinderen, uit dit huwelyk geboren, verklaarde onbekwaam om op te volgen; en op dat diergelyke huwelyken, als dat van *Catharina*, in het toekomende niet meer in het koninkryk zouden kunnen gesloten worden, nam het Parlement daar van gelegenheit te verklaren, dat alle de genen, welke in het vervolg zouden gemaakt worden, of die voorheen zouden gemaakt zyn, en die nog bestonden, strydig waren tegen de wetten van Godt en van de natuur, zonder dat eenige aardfche macht iemandt daar van zou kunnen ontslaan. Dit aldus vastgesteld zynde, belaste het, dat zy zouden vernietigt zyn, door beslecht ende vonnissen, en zonder beroep op de kerkvoogden van het koninkryk. Het is zeer waarfchynlyk, dat het Parlement geraden vondt, dit by de veroordeeling van het huwelyk van *Catharina* te voegen, om het zelve hatelyker te maken, en om in het koninkryk niet te laten eenig voorbeeldt van deze veroordeelde zamenvoegingen.

1536. die van Catharina van Arragen.

De wet verklaart Maria en Elizabeth onbekwaam om op te volgen.

Dit gedaan zynde stelde het Parlement vast de rechten der kinderen, die geboren zouden worden uit het derde huwelyk des konings. Het verklaarde de zelve wettig, en vermoedelyke erfgenamen van de keizerlyke kroon van Engelandt; en zyn vooruitzicht nog verder brengende, gaf het ook het zelve recht aan de kinderen, de welke de koning zou kunnen verwekken by eene andere vrouwe, byaldien *Johanna Seymour* stierf, zonder hem die na te laten. In het eene en het andere geval bewaarde het de waardigheit der sexe, stellende de zonen voor de dochters, en ingeval 'er niet dan dochters waren, stelde het, dat de zelve naar den rang harer geboorte zouden op volgen. Het verklaarde ook, dat de mannelijke, indien 'er eenige geboren wierden, meerderjarig zouden zyn in haar achttiende jaar, ende dochters in haar zestiende, en dat, terwyl men hunne meerderjarigheit afwachtte, de koninginne moeder en de grote heeren de regering zouden waarnemen, op de wyze als het den koning zou behagen by zynen uiterste wille tefchikken, of by eenige andere bestelling, hoe de zelve was, met zyne handt ondertekent.

Zy roept tot de effenis de kinderen van Johanna Seymour, en die uit andere volgende huwelyken, byaldien de koning de zelve mogt komen aan te gaan.

Doch doordien het van den Goddelyken wille afhing, aan den koning kinderen te geven, of te weigeren uit zyn derde huwelyk, of uit andere, welke hy in het vervolg zou kunnen aangaan, en dat het nochtans van de uiterste aangelegenheit was, te voorzien in de benoeming van een erfgenaam, verklaarde het Parlement, dat het daar van de zorg aan den koning overliet: aan welken het in dit geval de volle macht gaf om zynen opvolger aan te wyzen, het zy door opene brieven, opgemaakt onder het groot zegel, of door zynen uiterste wille; en dat die gene, die

Ingevallen de koning gene kinderen hadt, geeft hem de wet de macht zich een opvolger te benoemen.

1536.

Ve keure niet g de mach aan de konin gegev

Bed ginge van h Parle ment gen d zaanb gets v Mari Elizabeth.

1536. aldus benoemt zou wezen, erkent zou worden voor den waarachtigen en wettigen opvolger tot de kroon, als ware hy des konings zoon.

Het was niet alleen eene daadt van onderwerping, welke het Parlement aan dezen vorst bewees, latende hem de keur van een opvolger, zonder verplicht te zyn hem te doen kennen; het was ook een staatkundige streck. Het voorkwam daar door twee ongemakken, beide even gevaarlyk, te weten dat van de onzekerheit eens erfgenaams na de doot van *Henrik*, en dat van 'er een te moeten aanwyzen gedurende het leven van dezen vorst. Byaldien de koning het recht niet hadt gehad om zich een opvolger te benoemen, zou de kroon bloot gestelt zyn gebleven aan de staatzucht van verscheide mededingers, en byaldien hy de benoeming daar van niet hadt kunnen verbergen gedurende zyne regering, en dat het niet genoegzaam geweest wasde zelve te doen openbaar worden alleenlyk na zyne doot, het zou gelegenheit verschaft hebben aan de zamenspanningen van die genen, die, gelovende recht te hebben om daar naar te staan, zich uitgesloten gevonden zouden hebben door deze bepaling: in plaats dat elk kunnende hopen benoemt te zyn, men zich binnen zynen plicht zou houden, en door zyne gehoorzaamheit eene keur, de welke van des konings welbehagen afhing, zoeken waardig te worden.

Voor het overige blonk het volslagen gezag van dezen vorst wonderlyk uit in de schikking van deze wet, overtreffende alle die van dezen aardt. De koningen konden, volgens deze laatste, hunne kroon niet overdragen dan aan die genen, die uit hun bloedt gesproten waren: aan de zodanigen gaf het Parlement vryheit een erfgenaam te benoemen, byaldien de natuur hen den zelve niet gaf, en niettegenstaande het gebrek van nakomelingschap vondt deze wet een middel hen nog na hunne doot te doen regeren, in den persoon van een opvolger, die hen het koningschap zou hebben dank te weten. Velen keurden deze wet niet goed. De Schotten, welker koning het allerwaarschynlykste en het naaste recht hadt tot de opvolging, ter zake van *Margareta* van Engelandt, zyne moeder, hielden vervolgens staande, dat het Parlement zulk eene macht niet hadt, en dat de kroon de kaatsbal der onderdanen van een Staat niet kon zyn; maar dat de zelve met haar volle recht overging aan den gene, aan welken de order der opvolging de zelve overbragt. De Voorzienigheit zorgde voor deze order, en het was inderdaadt een prins, gesproten uit het bloedt van Schotlandt en van Engelandt, de welke deze twee koninkryken erfde, na dat de nakomelingschap van *Henrik* den VIII was uitgestorven.

Eindelyk, om de voorstanders van *Maria* en *Elizabeth* alle voorwendfels, om opstandt te verwekken, te benemen, verboodt het Parlement in de zelve wet, de duchtigheit der twee eerste huwelyken staande te houden, en te zeggen, dat de kinderen, die daar uit gesproten waren, wettig waren. Het verklaarde die genen, welke diergelyke redenen zouden voeren, te gelyk met die genen, die weigeren zouden voor wettige opvolgers te erkennen de kinderen, die uit het huwelyk van *Johanna Seymour* zouden voortkomen, en die hen geen hulde zouden willen bewyzen, voor verraders van den Staat. Het verklaarde ook de personen, in dezen rang tot de opvolging door den uiterste wille des konings gestelt, van hun recht vervallen, byaldien zy, deze order omkerende, den genen, die 'er voor

hen op geplaatst wierden, den voet zouden willen ligten, en beval, dat zy vervolgt zouden worden als schuldigen aan gekwetste hoogheit. Dit was het middel om de partytschappen, welke de staatzucht en de onverduldigheit om te regeren doorgaans verwekken, in toom te houden.

Wy kunnen niet nalaten, alhier met den Engelschen schryver * eene gewigtige aanmerking te maken over het gedrag van den koning en van het Parlement. Het valt moeielyk de daden van dezen koning, de welke of al te geweldig, of al te oppermachtig zyn, niet te veroordeelen: doch aan de ande zyde schynt het roekeloosheit te zyn dat gene te lasteren, het welk het gansche volk door de openbare staatschriften van zyne Parlementen heeft goedgekeurt. De twee echtscheidningen van *Catharina* en van *Anna* zyn onder dit getal. Heeft *Henrik* daar in misgetast, zyn gansche koninkryk heeft met hem gefeilt. Het is niet alleenlyk aan de kunstenaryen van eenige heeren, of aan de omkoping eeniger burgers dat men dezen misgreep moet wyten; de zelve valt op het gehele ligchaam van den Staat, verbeeld door de Hoger- en Lagerhuizen. Welk een vremde schets van een koninkryk, ten eenemaal bedorven! Byaldien het in des zelfs algemene staten is, waar zullen de wetten bewaart zyn? of welke wet zal standt houden, byaldien het geoorlooft is de grondwetten daar van te verbreken? Welke wetten zullen hun gezag verdedigen, byaldien men die van het Parlement herroept? Wy ondernemen echter niet te verdedigen al het gene deze vorst gedaan heeft. Al te veel verstandige personen maken daar scherpe berispingen over, en wy weten niet, of men zyne regering niet al zo veel na zyne doot veracht heeft, als men de zelve gedurende zyn leven heeft opgevefelt. Doch het schynt ons toe, dat het beter is zulks eerder toe te schryven aan de strafheit van het volk dan aan de gebreken van den vorst. Men kan zelfs tot zynen lof, of tot vermindering der verwytingen, welke men hem doet, zeggen, dat hy vele medeplichtigen gehad heeft van de daden, welke men zich de vryheit geeft te veroordeelen, en dat hy in het tegendeel uit zyne eige beweging gedaan heeft al het gene, het welk roemruchtig onder zyne regering is voorgevallen. Het is waar, dat de laatste jaren van de zelve hard, en zelfs bloedig geweest zyn; dat hy zich dikwils gewroken heeft over de moeielykheit, welke men hem aandeedt, ten koste der ongelukkigen, of van die genen, die het aan inschikkelykheit ontbrak, en dat hy in eenige voorvallen zyne macht over het tydelyke te ver heeft uitgebreid, zo wel als over het geestelyke van zyn koninkryk. Deze strengheit deedt hem veel van de liefde en achting, welke zyn volk anders voor hem hadt, verliezen: doch hy heeft niets verloren van zyne waardigheit, welk eene omwenteling 'er ook is voorgevallen. Na zich verheven te hebben tot eene grootheid, de welke nooit een vorst voor hem gehad hadde, heeft hy zich daar in gehandhaaft, zonder dat noch de vreze, noch de noodzakelykheit hem een stap hebben doen vernederen.

Men moet de andere besluiten van het Parlement niet achterhouden. Terwyl het zelve eigentlyk niet beroepen was, dan wegens de zaken van de opvolging, of van de verschillen, welke men nog met Rome hadt, bemoeide het zich niet zeer met andere byzondere dingen. Alleenlyk maakte het, of veel eer vernieuwde het eenige wetten, rakende de meesters der handwerken, en de leerjongens; den prys der wynen, en de

Vele keuren niet goed de machts aan den koning gegeven.

Bedreigingen van het Parlement tegen de aanhangers van *Maria* en *Elizabeth*.

* *Herbert*

Aanmerking over de al te groote believendheit der Parlementen.

De strengheiten van *Henrik* den VIII ver- schoont.

De grootheid van zyn gewoont.

Wetten wegens byzondere zaken.

* *Herbert* straf-

1536. straffe der zeeovers. Door de eerste beval het, dat de ambachtsjongens tot het meesterchap zouden worden aangenomen, mits betalende matige rechten, en dat zy in het vervolg zouden genieten alle de voordeelen der oude handwerksbazen. Het beval ook, dat de instellingen der ambachten zouden gedrukt en gemeen gemaakt worden, op dat die genen, de welke een ambacht zouden willen leren, alle de byzonderheden daar van zouden kunnen weten, waar van men te voren een geheim maakte. Door de tweede wet stelde het een gezetten prys op de Franche en Spaansche wynen: de eerste twee stuivers het mingel*, en de andere op drie, het zy oude of zoete wynen; waar uit men het onderscheidt van denouden prys by den tegenwoordigen kan afnemen. In de derde wet maakte men nieuwe keuren om de zeevischvaarders te beteugelen, en men stelde tegen hen nieuwe straffen.

* een Par-
rysch
mingel.
Prys op
de wy-
nen.

Het
Parle-
ment
veroor-
deelt alle
de bullen
van het
hof van
Rome.

Vervolgens ging het Parlement over tot de zaken van het Roomsche hof. Het vernietigde thans geheel het overschot van het gezag der Roomsche paven in het koninkryk, en verklaarde nietig de bullen en brevetten, van hunnen stoel komende. Alle bullen; zegt deze wet, alle brevetten, en alle toelatingen, welke van den Roomschen bisschop gekomen zyn, zullen van geen kracht wezen; maar alle huwelyken, die men tot dezen dag toe heeft gesloten, zullen duchtig zyn, behoudens dat de zelve niet slyden tegen het Goddelyk noch natuurlyk recht. De kerkvoogden en de andere geestelyken van het koninkryk zullen ook verdedigt worden in de kerkelyke beneficiën, waar van zy de begeving van het hof van Rome ontfangen hebben. Zy zullen zelfs de vrydommen blyven genieten, welke in deze verleningen zyn uitgedrukt, behoudens dat zy de beveling daar van verkrygen van den aartsbisschop van Kantelberg, die de zelve hen zal geven uit kracht van een bevel, afgevaardigt onder het groot zegel, byaldien deze vrydommen niet slyden tegen de wetten van het koninkryk. Dit gedaan zynde vernieuwde het Parlement de wet aangaande den eedt van de kerkelyke opperhoofdigheit. Het belastte, dat de zelve op nieuw zou afgelegd worden, niet alleen door elk kerkelyk persoon, maar daarenboven door elk amptenaar in het burgerlyke van het koninkryk; dat zy beide zouden afzweren den Roomschen bisschop, en des zelfs voorgewend gezag; dat zy zouden beloven, met al hun vermogen zich daar tegen te stellen, en dat die genen, die dezen eedt zouden weigeren te doen, schuldig zouden verklaart worden aan de misdaadt van hoog-verraad (a).

Ernst.
Wet rakende
het ver-
blyf der
kerkely-
ken.

* Collegie.

(a) Harmer zegt, dat de kerkvoogden, door den koning met een ampt begiftigt, sedert den jare 1272 afstandt moesten doen van hunne eischen op het tydelyke van hunne bisdommen, uit kracht der bullen van den pous.

1536. ren-oud waren, beval men, dat zy deze vryheit niet zouden genieten, ten minste byaldien zy niet tegenwoordig waren in de openbare lessën, en indien zy alle de oeffeningen, in de wet voorgeschreven, niet deden, of bywoonden.

Voor dat het Parlement scheidde, maakte het eene wet, de welke het oppergezag der prinsfen gedurende hunne minderjarigheit bevestigde, alzo het zelve menigmalen wierdt verkleint door de tegenkantingen der Staten van het ryk, die zich zomtyds van deze minderjarigheit bedienden om de koninklyke macht te verminderen. Het belastte, dat de prins zou kunnen herroepen de wetten, die 'er zouden gemaakt zyn door het Parlement voor dat hy den ouderdom van vier en twintig jaren bereikt hadt, en de zelve door opene brieven vernietigen. Deze wet is een bewys van de macht, welke de koning hadt in zyn koninkryk, alwaar alles te zamen spande om hem oppermachtig te maken. Het Parlement scheidde op den 18 July, zes weken na dat het voor de eerste maal vergadert was; het welk een blyk is van zyne genegenheit en volkomen goede overeenkomst met den koning, hebbende in zo weinig tyds zulke aangelegene wetten gemaakt, om zyne kroon meer en meer te verzekeren.

Men ontdekte omtrent dezen tydt een heimelyken handel*, de welke veel geruchts aan het hof en onder het volk maakte: doch Henrik toonde wel, dat hy meester was, en dat hy de majesteit van den vorst wist te wreken op die genen, de welke de zelve geschoonden hadden. *Thomas Howard*, de jongste der zonen van den hertog van Nortfolk, onlangs overleden, en broeder van den nieuwen hertog van dien naam, hadt zich in de gunst gedrongen van *Margareta* van Douglas, nicht des konings, gesproten uit het tweede huwelyk van de koningin *Margareta*. Hy hadt haar zelfs weten over te halen om een huwelyksverdrag te tekenen, en beide hielden de zaak, uit vreeze van den koning te mishagen, geheim. Zy wierdt echter van dezen vorst ontdekt, die hen zodanig eene onderneming niet vergaf. Hy vondt de zelve zo veel te stout, doordien zyne nicht aan het hof en onder zyne oogen was opgevoed, zo dat het eigentlyk zo veel was als haar van onder zyne handen te schaken, en eene gevoelige belediging aan het koninklyke bloedt, uit het welke zy de eer hadt van moeders zyde gesproten te zyn. Hy liet hen beide na malkander vast houden, en zondt hen naar den Tour; *Howard* eerst, en daar na zyne nicht. Men beschuldigde hen, behalven deze roekeloosheit, nog met een voornemen, het welk nog straffichuldiger was; en het zy het een kwalyk gegronde argwaan was, het zy men 'er bewyzen van hadt, men leide hen eene zamenzwering te last, om zich de opvolging tot de kroon te verzekeren. Het Parlement was nog vergadert. De koning wilde, dat de zaak daar in zou gebragt worden, en dat het zelve daar over zou vonnis slyken volgens de strengheit der wetten. Het deedt zulks, en verklaarde *Howard* en zyne verloofde schuldig aan hoog-verraad. Het nam hier door gelegenheit om eene wet te maken, door welke het verboodt aan personen, vermaagschapt aan het koninklyke bloedt, zonder toelemming en bewilliging des konings te trouwen, op verlies van lyf en goet. Deze wet is naderhandt herroepen onder de regering van *Eduard* en van *Maria*. De koningin *Margareta*, die zich af-toen met den grave van Douglas meende te verzoenen, was op het punt om in Engelandt te ko-

Wet,
welke
het ko-
ninklyk
gezag
verze-
kert.

* Intrigue.

Heimelyk
Gevoel-
ghheit,
welke de
koning
betoont
over het
heimely-
ke hu-
welyk
van zyne
nicht.

1536. konien, werwaarts deze graaf zyne wykplaats genomen hadt, wanneer zy deze moeielyke tyding vernam. Zy vatte daar over een spyt op, met droefheit vermengt, die hare reize deedt staken. Zy schreef echter aan den koning, haren broeder, om hem te verzoeken een jong mensch, die de eer hadt zyne nicht te zyn, den mislag, welken zy begaan hadt, te willen vergeven. Zy voegde daar by, dat het, om het geheugen daar van te schieliker te vergeten, nodig was, haar uit zyn gezicht te laten gaan, en haar weder naar Schotland te zenden; dat zy hare misdaadt niet wilde verbloemen; maar dat zy den koning bezwoer zo gestreng niet tegen zyn eigen bloedt te zyn. *Henrik* wierdt niet bewogen door de gebeden van zyne zuster, en hieldt zyne nicht gevangen zo lang als *Howard* leefde. Doch dit was ook al de straf, welke hy zyne nicht en dezen Mylord deedt lyden. Na de doot van *Howard* wierdt zy in vryheit gestelt, en zag zich naderhandt moeder van een huisgezin*, van het welke wy gelegenheit zullen hebben in het vervolg te spreken.

Gedurende de zittingen van het Parlement hieldt de geestelykheit ook de hare. Wy hebben gezien, wat de eerste deden om het gezag des konings vast te stellen over de geestelykheit, zo wel als over het volk: wy moeten nu zien, wat de andere deden om den Godsdienst te zuiveren van de misbruiken, welke zy aantonden daar ingelopen te zyn, onder de heerschappy der pauzen. De koning stelde de artykelen der hervorming zelf op: *Cromwel* beschaafde de zelve, en bragt ze vervolgens by de kerkvoogden, welke plegtiglyk vergadert waren. Deze staatsdienaar wierdt gemaakt vryheer, geheim zegelbewaarder, en algemene stedehouder des konings, om des zelfs gezag volstrekt te oeffenen in kerkelyke zaken. Eene zo verheve en tot nog toe ongehoorde macht gaf gelegenheit aan zyne vyanden om hem te berispen, en vele aanmerkingen tot zyn nadeel te maken. Zy zeiden, dat er niemandt dan de koningen van Israël, in het oude verbondt, en de pauzen onder het nieuwe met zo een gezag waren bekleed geweest: de eerste uit kracht van hunne zalvinge, de welke hen gaf een recht, doormengt over het geestelyke en het wereldlyke van hun koninkryk; en de pauzen, doordien zy de heerschappy over de kerk verkregen hadden door eene Goddelyke en onmiddelyke roeping. Maar dat men nooit gedacht hadt, dat deze opperste waardigheit in de kerkelyke regering zou kunnen worden overgebracht op een onderdaan, die een wereldlyk persoon was, onbekwaam om de zelve te ontvangen, om dat hy niet gezalfd was. Terwylde koning de moeite niet nam om zyn gedrag in deze zake te verdedigen, zullen wy van onze zyde van de redenen, welke hy daar toe hadt, en welke men noch in de openbare handelingen, noch in de geschiednissen van dien tydt vindt, geen gewag maken. Wy zullen de algemene geloofsartykels hier mede niet optellen, om dat de zelve niemandt ligtelyk onbekend zyn. Wy zullen ons vergenoegen met de voornaamste veranderingen alleen aan te merken, welke men alstoen daar in maakte, en welke wy daar in zullen zien maken onder de volgende regeringen, tot aan die van *Elizabeth*, onder welke de hervorming voltooit wierdt.

Cromwel zat voor in de vergadering der geestelykheit, het zy in hoedanigheit van onderreгент, volgens eenigen, of van algemeen stedehouder, volgens anderen, de welke zeggen, dat hy

* door haar huwelyk met den grave van Lennox. *Barbert*.

Vermogen van *Cromwel*.

Aanmerkingen over de hoedanigheit van onderreгент.

Barbert. Zie ook zyne *Verzameling*.

zyne plaats nam na den aartsbisschop van Kattelberg. Wat 'er van zy, de zittingen begonnen op den 9 Juny, en de opening daar van geschiedde door eene leerreden, gedaan door *Latimer*, bisschop van Worchester, die tot text nam deze woorden van den H. *Lukas*: *De kinderen dezer wereldt zyn voorzigtiger dan de kinderen des lichtt in haren geslachte*. Het eerste besluit, dat daar in doorging, was dat, het welk de echtscheiding van *Anna van Boulen* bekrachtigde, volgens de begeerte des konings, aan de vergadering bekend gemaakt door den mond van *Cromwel*. Vervolgens hadt men vele krakeelen over verscheide stukken, rakende het gevoelen der Lollards. Dit was de naam, welken men aan de oude hervormers gaf ten tyde van *Wiclyf*. Men sprak daar ook van de leerstukken der Wederdopers. Men beklagde zich mede over het bespotten der kerkgebaarden door zommige der nieuwe hervormers, en men streek van ter zyde *Granmer*, *Latimer* en *Sebastian* door, als de zelve begunstigende; drie kerkvoogden van een verschildende imborst. Men prees de voorzichtigheit van den eersten, den yver van den tweden: doch men lasterde de onbescheidenheit van den derden.

Deze klagten beletten *Cromwel* niet te verklaren, dat het des konings wille was, dat men zich zou schikken naar het woordt Gods, en niet naar de inzettingen der pauzen. Hy deedt in de vergadering een Schotschman redentwisten, genaamt *Alexander Aliffe*, die staande hieldt, dat 'er niet dan twee Sakramenten waren, de Doop en het Avondmaal. *Stokesley*, bisschop van Londen, en *Lee*, aartsbisschop van Jork, antwoordden hem daar op. *Granmer* sprak vervolgens van het gezag der Schrifture, van het gebruik der Sakramenten, van de onzekerheit der overleveringen, en van de misbruiken, welke hy zeide dat de monniken in den Godsdienst hadden ingevoert. *Fox*, bisschop van Hereford, onderschraagde zyneredenen. *Goodrich*, bisschop van Ely, *Sebastian*, bisschop van Sarum, *Latimer*, bisschop van Worchester, *Hilsey*, bisschop van Rochelster, en *Barlow*, bisschop van St. Davids, waren van de zelve gedachten. *Lee*, aartsbisschop van Jork, gevolgt door *Stokesley*, bisschop van Londen, *Tonstal*, bisschop van Durham, *Gardiner*, bisschop van Winchester, *Longland*, bisschop van Linkoln, de bisschoppen van Chichester, van Norwich en Carlisle hadden een tegenstrydig gevoelen. Zy verklaarden het zelve met genoegzame vryheit, uitgenomen *Gardiner*, de welke altydt ongemeen veinsde. Wy hebben nodig geoordeelt hen te noemen, om dat men zich dit zal moeten herinneren in de omwentelingen over den Godsdienst, in welke zy een merkwaardig aandeel zullen hebben.

Na dat deze twistredenen hen langen tydt hadden opgehouden, maakten zyeindelyk hunne besluiten op, volgens het ontwerp, dat *Cromwel* hen gebragt hadt. Eerstelyk stelde men de H. Schriftuur tot een grondslag van de geloofsartykels: men voegde vervolgens de drie geloofsbedenissen, de uitlegging der eerste kerkenleeraren, en de uitspraken der vier eerste algemene kerkvergaderingen daar by. Van daar ging men over tot de Sakramenten, en men erkende 'er drie, namentlyk, den Doop, de Biecht, en het Nachtmal. Men liet de oorenbiecht als eene onverschillige zaak, en ter goedvinding van den boetvaardige, om zich van de zelve in het biechten van doodzonden te bedienen. Men noemde de gebeden, de aalmoezen en de onthoudingen van

1536.

* *xvi*, 8.

De vergadering der geestelykheit bevestigt de echtscheiding van *Anna van Boulen*.

Alexander Aliffe verdedigt de lere der Protestanten.

Kerkvoogden van het zelve gevoelen.

Kerkvoogden van een tegenstrydig gevoelen.

Besluit der vergadering ter zake van den Godsdienst.

spy

1536.

spyze en drank uitwerkselen der boetvaardigheid, en men merkte de zelve niet aan als verdienende werken tot de zaligheid, maar als hulpmiddelen om door de Goddelyke barmhertigheid daar toe te geraken. Men zeide, dat de rechtvaardigmaking niet verkregen wierdt dan door verbryfeling des herten, het berouw, en het geloof, gepaart met de hope, de liefde en alle de bewegingen van een geest, wedergeboren in het binnenste, en vol van alle goede werken omtrent het uiterlyke.

Men veroordeelt het misbruik der beelden.

Aangaande de beelden, men stondt het gebruik van de zelve toe, en men verwierp het misbruik daar van, de vergadering zich daar op grondende, dat de zelve onder de wet dan eens geduld, en dan eens verboden waren; daar men by voegde, dat de zelve toegestaan waren in de eerste eeuwen van het Christendom. Maar men wilde, dat de predikers zorgvuldig zouden zyn om hunne toehoorders te onderwyzen in het gevoelen, dat zy daar van moesten hebben, de zelve alleenlyk aanmerkende als tafereelen om hunne Godsdienstigheid aan te sporen, en niet als voorwerpen om 'er een Goddelyken dienst aan te bewyzen: eene afgodery, in de laatste eeuwen ingevoerd, en welke men uit de kerk behoorde te bannen. Men vermaande derhalven den kerkelyken, te beletten, dat het volk, van nature bygelovig, gene wafchkaarsen voor de zelve zou opsteken, de knie daar voor niet te buigen, of eenige Godsdienstige eere aan de zelve te bewyzen, de welke alleenlyk Gode toebehoorde.

Belangende de cere, welke men den Heiligen betoonde, en het gevoelen, het welk men moest hebben aangaande der zelve verdiensten, wilde men niet, dat men zou geloven, van hen te kunnen verwerven het gene, het welk Godt alleen kan toestaan; maar dat men hen alleenlyk moest eerbieden ter zake van de heerlykheit, welke zy in den hemel genieten, en der krachten, welke zy hebben doen uitblinken op de aarde. Men voegde daar by, dat men de zelve ook kon aanmerken als liefdadige medehulpen, de welke behulpzaam zyn aan de gebeden der gelovigen; maar dat men de eerbiedigheit, welke men voor hen hadt, daar binnen moest bepalen. Dus keurde men der zelve aanroeping goed in deze uitdrukkingen: *Gy Engelen en Heiligen, die in den hemel zyt, bidt voor ons en met ons Godt den Vader, op dat wy om de liefde van zynen lieven Zone JESUS CHRISTUS mogen verkrygen de vergeving van onze zonden, en volgens de gemeenschap, welke wy hebben met u, een standvastig voornemen om zyne geboden te bewaren, zonder ons daar van af te wenden gedurende den loop onzes levens.* Men zeide, dat het op deze wyze was, dat men de gelukzalige maagd en de Apostelen kon aanroepen; maar dat men zich wel moest wachten te geloven, dat zy barmhertiger, of veel vaardiger waren om ons te verhooren dan *Jesús Christus*. Dat men dit bygeloof niet langer moest hebben; dat geen Heilige meer macht hadt in zekere zaken dan een ander, noch zich onder hen een voorstander te kiezen. Dat ten aanzien der feesten, het billyk was, die gene te vieren, welke de kerk gebodt onder het gezag van haar hoofd*, aan welke de onderdanen eene eerbiedige gehoorzaamheit verschuldigt waren.

* den koning.

Besluten ten aanzien der kerkgewoonten.

Men behieldt ook de gewoonten en gebruiken van de kerk, als de priesterlyke gewaden in de bediening van den heiligen dienst, het wywater, het misbroodt, Vrouwendag, Aschdag, Palmzondag, den dienst van Goeden vrydag, de wel-

ke bestondt in voor het kruis te knielen, en het te kussen, ter gedachtenisse van het lyden van *JESUS CHRISTUS*; het wyen der doopvonten, en andere diergelyke zegeningen der kerkbedienaars: doch men zeide, dat men een goed gebruik van alle deze heilige kerkgewoonten moest maken, de zelve alleenlyk aanmerken als hulpmiddelen tot onze Godvrucht, om ons door lichamelijke voorwerpen op te beuren tot geestelyke gedachten; ons te onderhouden over de verborgendheden, welke de zelve ons verbeelden, en niet geloven, dat 'er in deze schaduwen van Godvruchtigheid eenige inklevende kracht steekt, de welke ons eene vergeving van zonden zou kunnen verlenen. Dat het alleenlyk waren zinnebeelden, of gedachtenissen, om onze herten tot Godt te verheffen, van welken alleen wy moeten verwachten de vergeving onzer zonden.

1536.

Aangaande het vagevuur, men keurde het gebedt voor de afgestorvenen goed, als een werk of daadt van liefde, en overeenkomende met het boek der Machabeën, met de gevoelens veler oude kerkenleeraren, en met de overlevering van de kerk. Men wilde, dat de kerkelyken het volk binnen deze palen zich zouden leren houden, zonder te betekenen noch de plaats, noch den naam, noch de wyze der straffen, of pynen: dingen, zeiden zy, welke de Schriftuur niet raadzaam heeft gevonden ons te openbaren, en van welke Godt alleen kennis heeft. Dat men zich moest vergenoegen te geloven, dat onze gebeden voor de afgestorvenen Hem zouden aangenaam zyn, volgens zyne barmhertigheid, het overige latende aan de Voorzienigheit, de welke ieders noodt kent, en die hen ook ter rechter tydt weet te hulp te komen: maar dat het nodig was, het volk te brengen uit de dwalingen, in welke men het zelve onder de overheersching der pauzen gehouden hadt. Dat deze laatste zich bedient hadden van den naam van het vagevuur om hunne onwettige aanmatigingen te vestigen, zich het recht toeëigenende om de zielen door de kracht hunner aflaten daar uit te kunnen verlossen. Dat zodanig een geloof het Evangelie onwaardig was, zo wel als dat, het welk de zelve kracht gaf aan de bevoorrechte Missen, gedaan op zekere altaren, en voor zekere beelden, en de welke zy noemden den ladder ten hemel, voorwendende, dat de zelve de zielen derwaarts deedt opklimmen, na hen uit de plaats van haar lyden getrokken te hebben: beklagelyke misbruiken; waar om men zorg moest dragen de Christenen uit de dwaling te brengen.

Rakende het vagevuur.

Men voegde by deze geloofsartykels, van welke men een formulier hadt opgemaakt, dat, het welk het Sakrament des altaars betrof. Men leerde aan het volk, dat, onder de gedaante van broodt en wyn, het ligchaam van *JESUS CHRISTUS* in zyne eige zelfstandigheit gegeven wierdt.

Uitlegging over het Avondmaal.

De geestelykheit ondersteunde deze artykels, zynde niet alleen ondertekent van *Cromwel* en van den aartsbisschop van Kantelberg, maar ook van zestien bisschoppen, van den abt van Westmunster, en negen en dertig andere abten, of priors. Deze maakten het Hogerhuis der geestelykheit uit. In het Lagerhuis ondertekenden het vyftig aartsdiakenen, onder welke twee Italianen waren, *Polydorus Vergilius*, die schryver, de welke de Geschiedenis van Engelandt heeft opgesteld, en die alstoen aartsdiaken van Wells was, als mede door *Pieter Vannes*, *of *Petrus Pannius*.

De gehele geestelykheit ondertekent deze besluiten.

*of *Petrus Pannius*, aarts-

1536. aartsdiaken van Worchester, en kort te voren opvolger van *Pace*, deken van Salisbury. Men ziet daar uit, dat *Cranmer* en *Cromwel* niet de eenigste waren, de welke het juk van den paus atwierpen, en de lere hervormden: het meeste gedeelte der kerkelyken van het koninkryk, de Italianen zo wel als de Engelschen, arbeidden te gelyk met hen aan dit heilige werk.

Herbert Burnet.
De zelve woulen door den koning bekrachtigt.
Voorreden van het boek, dat men daar van liet drukken.

Zo haast als deze geloofsbelijdenis ondertekent was, boodt de geestelykheit de zelve den koning aan, die de zelve bekrachtigde, en beval, dat men ze zou gemeen maken met eene voorreden onder zynen name. Deze voorreden behelste, dat *Henrik*, willende aan de eene zyde vaststellen eene gelukkige overeenkomst der lere door zyn ganse koninkryk, volgens het woordt Gods, en ziende aan de andere zyde met droefheit de verdeeldheit zynen onderdanen, ter oorzaak van hunne verscheide gevoelens, eerstelyk zelf gearbeid hadde om deze stoffen op te helderen, en dat hy vervolgens de geestelykheit belast hadt de zelve te onderzoeken. Dat de bisschoppen en andere geestelyken zich van hunnen last hadden gekweten. Dat zy een ontwerp hadden gemaakt van de voornaamste geloofsartikelen, overeenkomende met den woorde Gods, en bekwaam om de eendragt en eenigheit in de kerken van zyn koninkryk te herstellen. Dat hy, in deze hope, bevolen hadt, dat men deze uitlegging der Christelyke lere zou drukken; dat hy zyn volk vermaande de zelve te ontfangen, en dat hy Godt badt, de zelve te willen versellen met de verlichtingen van zyne genade. Dat byaldien deze eerste vruchten van zynen yver wel ontfangen wierden, hy zou volharden in nieuwe zorgen te besteden om de eere van Godt voort te zetten, en om de algemene rust meer en meer te verzekeren.

Deze vorst hadt goedgevonden, dat de bisschoppen, die zich tegen de hervorming aankantten, hunne vertogen hem zelf zouden aanbieden. Hy onderzochtze ook zelf; verbeterde eenige harde uitdrukkingen en dingen, en stelde met zyne handt aan den kant van ieder artikel zyne aanmerkingen en verbeteringen, zodanig, zegt de Engelsche * geschiedschryver, als men de zelve ziet in de openbare registers.

Verbeteringen des konings van de berispingen der Katholyken.
Herbert Burnet.
De Roomsche gezinden en de Protestanten vinden wat te zeggen tegen de besluiten van de geestelykheit.

De yverige Roomschegezinden en de yverige Protestanten berispten gelykelyk deze verklaring: doch om verschillende redenen. De eersten zeiden, dat de zelve het oude geloof omver stiet. Dat men vier Sakramenten hadt afgeschafft, en het vagevuur byna vernietigt. Dat het met het overige gedaan was, byaldien men zich met den Roomschen stoel niet weder vereenigde. Dit was het gene zy het volk voornamentlyk zochten in te boezemen. De gestrengte Protestanten zeiden in het tegendeel, dat men zo veel als niets gedaan hadt door deze geringe proeve van hervorming. Dat het veel eer een werk van staatkunde dan van Godvruchtigheid te noemen was. Dat men wel een oogmerk, om de misbruiken van de Roomsche kerk te verwerpen, daar tusschen beide zag; maar dat men de gevaarlykste door lievendheit en door eigen belang behieldt, namentlyk, de oorenbiecht, de lichamelijke tegenwoordigheid van *JESUS CHRISTUS* in het Avondmaal, de beelden, de aanroeping der Heiligen, enz. Dat de waarheit deze onwaardige afschikkingen niet kon velen, en dat men, zonder te weiffelen, de zelve eerit moest vaststellen op eene krachtiger en oprechter wyze. Doch de gematigder Protestanten antwoordden daar op, dat men bescheidenheit moest gebrui-

II Deel.

ken in de zaken van den Godsdienst, gelyk in andere dingen; dat men niet met eenen slag kon komen tot eene volmaakte hervorming; dat men daartoe by trappen moest opklimmen, de zwakken verdragen, de onwetenden onderwyzen, en niet voor het hoofdt stoten die genen, welke men ongevoeliglyk kon winnen. Dat de monniken het volk tot munitery bereid hadden; dat de voorzichtigheit wilde, dat men grote inzichten hadt voor menschen, welke de vooroordeelen van de geboorte en van de opvoeding in de dwaling hielden, bekwaam om den Staat het onderste boven te keren; gelovende te stryden ter bescherming van de waarheit, en dat men hen moest overreden door zachtigheit, in plaats van hen af te schrikken door een onstuimig gedrag. Het schein ook inderdaadt, dat beide minder liefde dan bitterheit in hunne twistredenen betoonden. De hervormde leeraars, zo wel als de Roomschegezinde schenen al te nayverig over hunne gevoelens, en men zag van beide zyden meer imaadschriften dan onderwyzingen. Doch die van de Roomsche kerk waren veel heviger. Gelyk zy de sterksten waren, deden zy de anderen uittermaten lyden, en voegden by de smaadheden de wreedheit der lyfsstraffen. Het was in dezen tydt, dat die *William Tindal*, de welke de overzetting van den Bybel in het Engelsch heeft uitgegeven, verbrand wierdt in eene plaats naby Brussel: een man van verstandt en geleerdheit, maar te driftig en al te schimpachtig in zyne twistredenen. Dit gebrek verschoont de strengheit van zyne doodstraffe niet, en de zelve diende alleen om de Roomsche-Katholyken hatelyker, en de vyandschap tusschen de twee partyen onverzoenelyker te maken.

Aanmerking op de berispingen van de eenen en de anderen.

Doodstraffe van *Tindal*.

Voor dat de geestelykheit scheidde, wenschte de koning haar gevoelens te horen aangaande de dagvaarding, welke men hem gedaan hadt op de kerkvergadering van Mantua. Hy wilde voor de gehele Christenheit verdedigen zyn gedrag ten aanzien van den Roomschen bisschop, en der zaken van den Godsdienst. Dit was de reden, waarom hy zich van de pausselyke verbanningen op eene algemene kerkvergadering beroepen hadt. Ondertusschen was hy geenzins van gedachten zich voor die van Mantua te stellen, also hy daar geen recht verwachtte, als zynde beroepen in eene verdachte plaats, midden in de landen van den paus en van den keizer, zyne twee vyanden, de welke zich meester maakten van de kerkvergadering. Hy was blyde, dat de geestelykheit van zyn koninkryk daar aanmerkingen over maakte, met zyne achtbaarheid overeenkomende, als het middel om niet alleen zyne kwalykgezinde onderdanen, maar ook vrenden den mond te stoppen. Het oordeel van de geestelykheit daar omtrent was als volgt:

Rokende de algemene kerkvergadering, waar over de koning wenscht dat wy hem ons gevoelens verklaren, wy zeggen, dat het gebruik daar van of zeer heilzaam, of ten hoogste schadelijk is. De onderzinding van de eerste en laatste eeuwen leert ons het eene en het andere. De eerste kerk, welke niets beoogde dan de eere Gods, heeft zich nuttelyk bedient van deze grote byeenkomsten, tot vaststelling van ons gelove, tot uitroeying der ketterzen, tot genezing der scheuringen, en eindelyk tot wedervereeniging van het Christendom tot een eenparig gelove. Toen wierden de kerkvergaderingen wettiglyk vergadert, in den name van den H. Geest, in eene zekere en aan alle de gelovigen aangename plaats, de welke zich daar by bevonden of in persoon, of door hunne afgezanten, en alles ging

Gevoelen der geestelykheit rakende eene algemene kerkvergadering.

Xx

daar

1536.

daar in vrede en liefde toe. Maar de zaken zyn thans zeer verandert. De Geschiedenis der laatste eeuwen geeft ons een geheel ander denkbeeld van deze kerkelyke vergaderingen, en overtuigt ons de zelve aan te merken als schadelijk voor het Christendom. Het woord Gods wordt daar in niet meer voorgesteld in zyne zuiverheit; het zelve wordt daar of verbloemt, of met voeten getreden; men brengt daar van alle kanten niet dan zyne vooroordeelen, of zyne staatzucht, zo dat het geen wonder is, dat daar niet anders dan verschillen of oneenigheden uit spruiten. Maar wel verre, dat men zou vergaderen met eene Christelyke gesteldheit en Godvruchtige oogmerken, belegt men deze vergaderingen niet, noch men bevindt zich daar niet dan door bewegingen, de welke vleesch en bloedt ingeven, en slechts met menschelyke, en zelfs menigmalen straffschuldige oogmerken. Dit is het, het geen Gregorius de Nazianzener reets in zynen tyd heeft aangemerkt, wanneer hy daar van in dezer voegen spreekt*: „Myn gevoelen is, om de zaken te zeggen zo als ze zyn, dat men alle de bisschoplyke vergaderingen behoorde te myden, alzo ik nooit eene kerkvergadering heb gezien, de welke een goed einde heeft genomen: want in plaats van aldaar de wonden van de kerk te genezen, maakt menze gevaarlyker, en vermeerdert de zelve. En hoe zou het anders kunnen uitvallen, doordien de gemoodschriften, die aldaar rezen, de reden uitdoven?” Hier op vervolgen de Engelsche kerkvoogden: Wy houden het dan daar voor, dat een Christen vorst alle zyne zorgen moet besteden en al zyn vermogen aanwenden om een zo groot kwaad voor te komen. Dat hy om die reden zorg moet dragen, dat men, misbruikende de Godvruchtige inzettingen der eerste Christenen, de zelve niet doe dienen tot een einde, srydig tegen dat gene, waar toe de zelve door hen zyn ingestelt. Hy is verplicht, zich te stellen tegen de kwaadaardigheid en de staatzucht der menschen, de welke niet denken dan om zich zelven te voldoen, ten koste van den Godsdienst, en niet te dulden, dat zy van een zo onwettig oogmerk afrekken vergaderingen, van welke de naam aan de gehele wereld niets, dat heilig is, belooft. Wy trekken dan uit dit alles, vervolgen zy, dat de vorst, eer dat hy eene kerkvergadering byeen roept, moest onderzoeken: I. Wie recht heeft om de zelve te beroepen. II. Welke de beweegredenen daar van zyn, doordien men niet moet vergaderen zonder zeer dringende oorzaken, en wanneer 'er geen ander hulpmiddel is tegen de kwalen van de kerk. III. Welke personen de zelve als rechters zullen bywonen. IV. Welk eene order men 'er zal onderhouden, en welk eene achtting men daar zal hebben voor de gevoelens der kerkvaders. V. Eindelyk, welke leerstukken men voornemens is daar te verhandelen. Wat aangaat het eerste stuk, wy houden het daar voor, dat noch de bisschop van Rome, noch enig vorst der wereld eene algemene kerkvergadering kan beroepen, zonder toestemming, van de andere Christen vorsten. Wy geloven dus ook, voornamentlyk ten aanzien der oppermachten, de welke Godt op den troon heeft verbeven, dat byaan de zelve een volstrekt gebiedt over zyne onderdanen heeft gegeven, de welke geen ander gezag moeten erkennen dan het bunne. Dit zyn onze waavachtige gevoelens, gegronnd op een zo groot getal voorbeelden, redenen en achtbaarheden, dat het lastig zou zyn de zelve te verhalen. Tot getuigenis van het welke wy kerkvoogden, en andere geesteliken, plegtiglyk vergadert in de provincie van Kantelberg, en verbeeldende de gehele geestelykheit van Engelandt, onzer namen onder het tegenwoordig ge-

*in zynen brief aan Procopius. I of kerkelyke.

1536. schrift hebben gestelt op den 20 July in het jaar onzen Heeren 1536. Het geschrift was ondertekent door Cromwel, den aartsbischop van Kantelberg, den bisschop van Londen, veertien bisschoppen, en negen en veertig andere geesteliken. Met het opstellen van dit geschrift eindigde de vergadering hare zittingen.

De koning, met de toestemminge van zyne geestelykheit versterkt, deedt eene betuiging* tegen de kerkvergadering van Mantua. Voor eerst kant hy zich in de zelve tegen de beroeping van deze vergadering, gedaan zonder hem daar over te hebben geraadpleegt, en toont, dat alle Christen vorsten deel hebben aan het recht om deze algemene vergaderingen te beroepen. Hy voegt daar vervolgens by, dat de bisschop van Rome, geen gezag in Engelandt hebbende, de inwoners van het zelve voor de kerkvergadering niet kan dagvaarden. Dat de plaats, daar toe gekozen, noch veilig, noch gemakkelijk was. Dat de paus daar in voorzat, en dat 'er geen middel zou zyn om des zelfs macht binnen wettige palen te brengen, een der allergewigtigste oogmerken van het concilie. Eindelyk, dat de tyd, tot het houden van het zelve vastgesteld, geenzins daar bekwam toe was; dat de gehele Christenheit in oorlog was, en dat de keizer en de koning van Vrankryk den zelve met hevigkeit tegen malander voerden. Dat het een streek van den paus was, die met voorbedachtheit zo een tyd en zulk eene plaats daar toe hadt verkoren, op dat weinig kerkvoogden zich daar tegenwoordig bevindende zyn aanhang des te sterker zou zyn. Dat deze kunstgreep hem echter van geen nut zou zyn, doordien het volk zo ligtgelovig niet meer was, sedert het door het lezen van de H. Schriftuur beter onderrecht was. Hy haalde vervolgens op de beledigingen, de welke hy van de pausen geleden hadt, en toonde aan zyne onderdanen, dat 'er geen veiligheid was noch voor hem, noch voor hen zelf, in eene vergadering, van welke de Roomsche bisschop het hoofd en de meester was. Hy betuigde, dat welk eene genegenheit hy ook mogt hebben tot eene vrye kerkvergadering, hy zich nimmermeer zou laten vinden by die, welke deze bisschop beriep, en waar in de zelve voorzat: maar dat hy zo haast, als de vrede eens herstelt was tusschen de Christen vorsten, met blydschap zou toestemmen de beroeping eener algemene kerkvergadering, de welke alsdan eene waarachtige en wettige kerkvergadering zou zyn. Dat hy de zelve afwachtende, in zyn koninkryk de gemaakte geloofsartikelen zou doen onderhouden, voornemens zynde zyn leven en kroon veel eer in gevaar te stellen dan te dulden, dat men de grondvesten van den Godsdienst omverwierp. Dat hy om die reden betuigde, het voorgewende concilie van Mantua niet te erkennen, en dat hy verklaarde, de uitspraken van het zelve niet te zullen ontfangen. Ten anderen vertoonde hy, dat de Engelsche kerkvoogden derwaarts niet veiliglyk konden gaan, noch aldaar gekomen zynde met vryheit hunne stemmen geven. Hy deedt zien, dat de 'er paus niets in beoogde dan de vaststelling van zyn gezag, en dat hy, wel verre van zich aan eene hervorming te onderwerpen, in eene vergadering, tot zyn believen staande, wilde doen veroordeelen alle de genen, die zich tegen zyne geweldendaryen zouden aankanten. Eindelyk houdt hy staande, dat de weg, of het middel, het welk hy gekozen hadt om de kerk te hervormen, het

Betuiging van den koning tegen de kerkvergadering van Mantua. * Praesefatio.

1536. het eenigste was, waar van men eene goede uitwerking kon verwachten, en dat alle andere verdacht, gevaarlijk en eenzijdig waren. Hy liet deze betuigingen in het volgende jaar wereldkundig maken, na dat hy zich hadt verzekert van de Protestanten van Duitschlandt, gelyk wy in het vervolg zullen verhalen.

Herbert.
Barnet.
Verwinding der feestdagen.

Het groot getal der feestdagen was het volk lastig. De koning geloofde, dat hy hen een aangenamen dienst zou doen met eenige van de ongemakkelykste af te schaffen. Die feestdagen, welke ten tyde van den oogst invielen, waren van dat soort. Dit is de tydt, in welken de landlieden het meest moeten werken, en echter was het die, waar in zich de meeste feestdagen bevonden. Hy vernietigde een gedeelte van de zelve, om de inzameling der vruchten gemakkelijker te maken. Hy schafte ook eenige andere in de andere jaargetyden af, zo wel om alle eerlyke arbeidslieden, die hunne kost in het zweet van hun aanschyn moeten winnen, tydt daar toe te geven, als om dagen van ledigheid of ongebondenheit te vernietigen. Hy zag, dat de menschen op deze feestdagen nauwlyks een uur tot de openbare gebeden, en den overigen tydt of aan dronkenschap, of aan het spelen besteedden. Dat daar uit voortkwamen verschillen en verdeeldheden, menigmalen samenrottingen, en altydt ongebondenheit: een peit zo wel voor den Staat en de huisgezinnen, als voor den Godsdienst. Hy geloofde, dat hy, de oorzaken en gelegenheden tot het kwaad wegnemende, ook het kwaad zelf zou verhelpen, en deze aanmerkingen bragten hem tot het vernietigen van die dingen, van welke wy hier spreken. Hy liet echter den priesters de vryheit, om gedurende deze dagen den H. dienst als naar gewoonte te verreechten, en het volk van hun karspel om de zelve by te wonen: maar de Godsdienst geëindigt zynde kon elk weder arbeiden, zonder dat men hem zulks tot een misdadert kon toerekenen. Van deze hervorming tradt men ongevoeliglyk over tot eene andere. Het volk, dat zich niet dan aan den uiterlyken dienst verbindt, vergat de eerbiedt voor de Heiligen, vergetende hunne feestdagen te onderhouden. Dit was ook het oogmerk van *Cromwel* en van *Cramer*. Van de afschaffing der feestdagen gingen zy over tot de verbetering van den Goddelyken dienst. *Cromwel* nam daar toe de gelegenheit om eene willekeur daar over te maken, die men zegt het werk van *Cramer* te zyn. Zy behelst elf artykels, de welke de plichten der geestelyken schikken, dien de zorg over de zielen is aanbevolen, en in welke hen wordt voorgeschreven het geen zy doen moeten, zo wel tot onderwyzing van het volk, als voor hun eigen gedrag. De onderkoning kondigde deze wet af in den name des konings, die tot nog toe niets dan met overleg der geestelykheit gedaan hadt. Hy begon dan daar mede zyne kerkelyke opperhoofdighheit werksellig te maken in hare volkome uitgestrektheit, en zonder het gevoelen zynere prelaten in te nemen. Zie hier den inhoudt van dit reglement.

Gezonden aan de dorppriesters om op te volgen.

I. Dat in alle de kerken, zo karspels, als andere, die geen, die den heiligen dienst doed, verplicht zal zyn drie maanden in het jaar, alle zondagen, het volk te onderrechten aangaande des konings opperhoofdighheit in het geestelyke, het zelve ten dien einde voor te lezen de wetten, welke daar omtrent gemaakt zyn, en het te doen verstaan, dat het gezag

II Deel.

van den bisschop van Rome, als geen grondt 1536. hebbende in het woordt Gods, maar het welk zich de zelve met geweldt hadt aangematigt, om die redenen rechtmatiglyk in Engelandt was afgeschafft. II. Dat de priesters de grondstukken der zaligheit zorgvuldiglyk moesten onderscheiden van die gene, de welke niet betroffen dan den uitwendigen en kerkelyken dienst, ten einde het volk het geloof, het welk het aan de eerste verschuldigt is, niet vermengde met de blote eerbiedighheit, welke het alleenlyk aan de andere moet bewyzen. III. Dat zy niet in gebreke moesten blyven het volk het bevelschrift voor te lezen, door het welke vele feesten waren vernietigt, en het volk te vermanen het zelve op te volgen, en zich van een bygelovigen dienst te ontlasten. IV. Dat zy niet moesten opvyselen de beelden, de overblyffels, de wonderwerken en de bedevaarten; maar dat zy het volk moesten vermanen tot de onderhouding der geboden Gods; zorge dragen voor hunne huisgezinnen, en aalmoezen te doen; waar toe hun geldt beter zou besteed worden dan tot het opschikken van de beelden der Heiligen, of om bedevaarten te doen. V. Dat zy de vaders zouden vermanen, hunne kinderen het Onze Vader, de Tien Geboden, en het Geloof in het Engelsch te leren. Dat zy ook zorge zouden dragen, dat de jeugdt van hunne karspels wierdt opgevoed tot eerlyke bezigheden, of tot een ambacht, overeenkomende met ieders gelegenheit, om het leeglopen te verhinderen, de springbron van alle kwaadt. VI. Dat zy zouden zorg dragen, dat de Sakramenten behoorlyk bedient wierden, en dat zy, ingeval van afwezendheit, de zorg daar van zouden toevertrouwen aan naarftege stedehouders*, die alle hunne karspel-bedieningen waardiglyk zouden kunnen vervullen. VII. Dat zy in ieder kerk zouden hebben een Latynschen en een Engelschen Bybel, de welke altydt op het koor zouden blyven, op dat iedereen den zelve kon lezen, en dat zy het volk tot dit lezen zouden vermanen, doende hen verstaan, dat het was het Woordt van Godt. Dat zy het zelve zouden houden in de leerzaamheit ten aanzien der duistere en zware plaatsen, en hen leren de vitteryen te vermyden, om zich te leggen op de onderwyzing der Godvrucht. VIII. Dat zy zich zouden onthouden van in herbergen te gaan, en van spelen en andere vermakelykheden, hun beroep kwalik voegende, by te wonen; dat zy hunne uren van uitspanning zouden besteden in het lezen van de H. Schrifture, en dat zy een voorbeeldt van zuiverheit des levens moesten wesen aan de overige Christenen. IX. Dat zy zich moesten herinneren, dat de goederen der kerken waren het erfelyk goedt der armen, en dat deze aanmerking hen moest verplichten een goed gebruik te maken van hunne inkomsten. Dat die genen, de welke twee honderd en zestig guldens*, of meer, des jaars hadden, daar van aan behoefstigen zouden geven het veertigste deel; indien zy wilden ontgaan het verwytt, het welk Godt hen anders zou doen, byaldien zy het anders gebruikten, van niet vergenoegt geweest te zyn met negen en dertig delen, welke hy hen liet, niet meer dan het veertigste van hen eischende voor zich zelve, dat is te zeggen voor de armen, die leden zyn van *JESUS CHRISTUS*. X. Dat die genen, die dertien honderd guldens aan inkomsten hadden van kerkelyke goederen, een schoolier zouden onderhouden op eene der hogeschoolen van

* *vis* rissen.

* *Livres*.

Xx 2

Cam

1536.

Cambridge, of van Oxford, zo lang tot dat hy bekwaam zou zyn geworden om hen in de dien-
sten en in hun ampt te verligten, het zy in de
verkondiging van het woordt, of in hunne an-
dere amptsverrechten, of dat hy zyne land-
genoten zou kunnen dienst doen door zyne
geleerdheit, indien hy de heilige ordens niet aan-
nam. XI. Dat zy, het priesters woonhuis
bouwwallig wordende, jaarlykch een vyfde van
hunne inkomsten tot verbetering van het zelve
zouden geven, en dat zy het vervolgens in
een goeden staat zouden onderhouden.

Herbet.
Barnet.
Klagen
van het
volk en
der geef-
telykheit
over dit
reglo-
ment.

Hoe billyk deze wet ook was, was ze ech-
ter niet van den smaak noch van het volk,
noch van de geestelykheit. Zy oordeelden daar
beide minder van na een onderzoek van des
zelfs artikels, dan volgens de bewegingen van
hunne vooringenomenheit. Beide misnoegt
over den koning, en den koninklyken stede-
houder, laakten zy der zelve beleid. De y-
ver tot den ouden Godsdienst diende tot een
grondslag, of tot een dekmantel van hun mor-
ren; hun eigenbaat was daar de voornaamste
oorzaak van: doch de vorst en zyn staatsdie-
naar zyn daar in het geheel niet onschuldig
van. In den tydt dat zy de kloosters aantastten,
en aan de hervorming der misbruiken arbeidden,
eifchte de koning van het volk het vyfde deel
van hunne inkomsten. Deze schatting scheen

Het volk
mooit o-
ver de
schat-
ting, wel-
ke men
van het
zeive
vordert.

de Engelschen zeer hatelyk, menende, dat het
geldt, het welk men van de verstoorde kloosters
getrokken hadt, hen voor langen tydt zou be-
vryd hebben voor de onderstandgelden, en dat
de schatkist des konings daar van opgepropt be-
hoorde te zyn. Zy voegden by deze aanmerking
die, welke zy maakten wegens de gierigheid
van *Cromwel*, dien zy de schatting te last leiden,
welke men van hen vorderde. *Hoedanig zyn toeb-*
ziden zy, de beweegredenen van een zo baatzuch-
tig man? De Godsdienst dient hem niet dan tot een
dekmantel: by bagers gelykelyk en onze goederen,
en die der geestelyken. Men moet bekennen, dat
deze staatsdienaar zynen tydt kwalyk waarnam
om eene schatting van het volk te heffen; dat hy
de gemoederen beter bot moest geviert hebben in
eene zo tedere tydsgelegenheit, en denken, dat
de monniken niet in gebreke zouden blyven zich
van dit misnoegen te bedienen, om oproeren te
verwekken, de welke den koning zo veel bezig-
heit zouden geven, dat hy den tydt niet zou heb-
ben om het uitroeyen van hunne kloosters te vol-
trekken.

De mon-
niken
onder-
steunen
deze
murma-
ringen.

Zy zagen wel, dat het bestek daar van ge-
maakt was. Men hadt tot nog toe niet dan de
kloosters van middelmatige inkomsten aangetast:
doch de ryke abten twyffelden niet, of dit was een
gebaande weg om hen mede te komen bezoeken.
Henrik verzekerde hen te vergeeffich, dat dit zyn
oogmerk niet was; zy vertrouwden hem niet,
en ten anderen verdroegen zy met ongeduld den
last van eene menigte monniken, uit de vernietig-
de kloosters gekomen, en in hunne abdyen ver-
deelt. Zy bleven dan niet in gebreke hunne
klagen by die der andere onderdanen van het ko-
ninkryk te voegen. De nieuwe willekeur, van
welke wy gesproken hebben, maakte daarenbo-
ven, dat zich de wereldlyke priesters by hen
voegden, als kunnende niet verdragen, dat men
te gelyk aan hunne goederen en aan hunne zeden
raakte. Zy klaagden, dat men het veertigste
deel nam van hunne inkomsten, voor de armen;
nog eene andere aanmerkelyke somme tot onder-
houdt van een jongeling op de hogeschool, en
een vyfde tot verbetering van het priesters woon-

huis. Doch zy waren niet minder vergramt o-
ver de strengheit van het bevelichrift, dan o-
ver de schattingen, met welke men hen belaste.
Zy konden niet besluiten een lui en ongebonden le-
ven te verlaten, noch tot Godvruchtige over-
denkingen te besteden de dagen, welke zy in on-
gebondenheit doorbragten. Dus vereengden
zich alle deze misnoegden door banden van eigen-
baat en vrygeestendom, onder de schynichone
waarschynlykheit van Godzaligkeit en het geme-
ne best. De monniken bliezen het vuur aan, en
het scheelde weinig, of het gansche koninkryk
was daar van in brandt geraakt.

De eerste vonken ontdekten zich daar van in
de provincie van Linkoln. De prior van Bar-
lings*, de kap op den tuin hangende, nam de
wapenen in de handt, en stelde zich, onder den
naam van kapitein *Cobler* (a), aan het hoofd van
twintig duizend mannen. Om zyne weder-
spannigheit een glimp te geven liet hy deze op-
roerigen een eedt doen, van getrouw te zullen zyn
aan Godt, aan den koning, en aan den Staat.
Ondertusschen maakten zy zich gereed om het
koninkryk het ondersteboven te keren, byaldien
men hen op hunne klagen geen voldoening wil-
de geven, waar over zy een verhoog naar het hof
zonden. Zodanig spelen de menichen met den
Godsdienst, en zodanig misbruiken zy de heilig-
heit der eeden. Zy begonnen met verzekeringen
van getrouwigheit, biddende den koning hunne
zeer nederige vertogen ten beste op te nemen.
Een ander kunststuk van den geest van oproer,
het welk onder een schonen schyn van onderda-
nigheit zyne misdadige oogmerken verbergt.
Vervolgens telden zy hunne klagen en zwaarig-
heden op. Aan het hoofd der zelve stelden
zy de verachting van den ouden Godsdienst, de
ongelyken, de kerk aangedaan, en de vernietig-
ging der kloosters: zekere bewyzen van het
deel, dat de monniken in dezen oproer hadden.
Op deze klage volgde die, welke zy deden te-
gen zekere besluiten van het Parlement, door
welke, gelyk zy zeiden, hunne vryheit wierdt be-
nadeelt, en tegen de schatting van den vyftien-
den penning, tot het doen intrekken van de wel-
ke zy hunne armoede inbragten. Zy kwamen daar
na op de verwytingen tegen de staatsdienars van
den vorst, op welke het volk gewoon is zyn mis-
noegen te werpen: menschen, zeggen zy, wel-
ker raadgevingen gevaarlyk waren; van eene ge-
ringegeboorte, maar eene onmetelyke staatzucht.
Zy meenden daar mede *Cromwel*, welken zy de
duiftherheit van zyne geboorte verweeten. Zy
voegden daar by, dat men onder deze Raadshee-
ren kerkvoogden hadt, die het geloof verandert
hadden, en die den Godsdienst zouden verder-
ven, byaldien men daar niet spoedig in voorzag.
Zy zeiden daarenboven, dat zy vreesden voor de
sieraden en het zilver van hunne kerken, en dat
men de zelve daar van zou beroven, gelyk men
de kloosters gedaan hadt. Zy eindigden met den
koning te verzoeken, de edelen van zyn ko-
ninkryk te willen beroepen, om raad te geven
tot middelen, om zo vele onordentelykheden
voor te komen. Zy erkenden hem voor het ove-
rige voor het opperhoofd der kerken van En-
gelandt, aan welken men moest betalen de tien-
den en de eerste jaars inkomsten der geestelyke
ampten. Zy zonderden alleenlyk uit de ampten
van die genen, die zorg droegen voor de zielen,
welker inkomsten waren boven de twee honderd
en zestig ponden. Zy deden dit openbaar geschrift
door

* ge-
noemt
Mac-
trell.
De pri-
oor van
Barlings
stelt zich
aan het
hoofd
der op-
roerigen
van Lin-
coln.
Zy zen-
den een
schrefte-
lyk ver-
toog naar
het hof.

Het zel-
ve ver-
vat eeni-
ge laste-
ningen
tegen de
regering.

(a) Dit is zo veel te zeggen als schoenlapper.

1536. door de gehele provincie en door de naastgele-
ne gewelten verpreiden, betuigende wegens hun-
ne gehoorzaamheit, volgens den eedt, welken
zy daar van gedaan hadden.

De koning, van dezen opstandt en van alle de
zygangen der muitelingen onderrecht, verzuim-
de niets om de zelve in hunne geboorte te smo-
ren. Ten dien einde gebruikte hy de reden en
het geweldt. Hy antwoordde op het verhoog
der wederpanningen, en gaf ter zelve tydt den
hertog van Norfolk bevel om tegen hen met
een leger op te trekken. Zyn antwoord was
trotsch, en men zag wel, dat het een meester
was, die sprak. Hy vroeg hen, wat voor recht
zy hadden om zyne staatsdienaars te berispen, en
of hy verplicht was geweest hen om raad te
vragen over de keure, welke hy daar van zou
doen. Hy vertoonde hen, dat het volk,
en de vorst ieder zyne afzonderlyke zorgen heeft,
en dat elk zich moet houden binnen de palen van
zynen staat. Hy trachtte hen te verzekeren tegen
de vreeze, welke zy gehad hadden van te zien de
schatten uit hunne kerken wegvoeren, en de o-
vertollige kloosters vernietigen. Hy vertoonde
hen de billykheit van deze vernietiging, door
hem gedaan, en het ongelyk, het welk zy had-
den van op het veranderen der inkomsten te schim-
pen, doordien de gene, van welke zich de luie
monniken niet dan tot hunne ongeregelheden
bedient hadden, nu tot openbare gebruiken,
nut voor den vorst en den Staat, beiteed wier-
den. Hy beval hen vervolgens de wapenen ne-
der te leggen, en, om aan hem te geven bewyzen
van hun leedwezen en van hunne onderdanigheit,
in handen van den hertog van Suffolk te stellen
twee van hunne bevelhebbers, en een honderdtal
van de aanleggers van den oproer, welke hy naar
zyn welbehagen zou doen straffen.

Het lezen van zulk een meesterachtig ant-
woordt verbitterde de wederpanningen meer, in
plaats van hen neder te zetten. Zy vroegen, of
men hen op deze wyze meende recht te doen op
hunne bezwaarnissen, en of het een vry volk
niet vrystondt, zyne klagten met eerbiedig-
heit aan zynen vorst voor te dragen: zo dat zy,
woedender wordende door de bedreigingen der
halsstraffen, welke men tegen hunne hoofdge-
bieders deedt, in de huizen der edelen trok-
ken, welke zy dwongen, de wapenen op te vat-
ten, en het bevel, het welk zy hen opdroegen,
aan te vaarden. De edelen, door hongerichreuw
gedwongen, vonden zich genoodzaakt hen te
volgen, om hun leven te behouden, en hunne
huizen voor de plundering te bevryden. Vele
ridders waren van dit getal, en men zag onder
de vaandels van dit gespuis lieden, aanmerkelyk
door hunne geboorte, en zelfs door hunne dap-
perheit. Zy gaven daar in het vervolg bly-
ken van. Het was door middel van hen, dat de
hertog van Suffolk gewaar wierdt de uitwerking,
welke de brief des konings gedaan hadt op den
geest der misnoegden; en het den koning op
hunnen raad doende weten, badt hy hem eene
algemene vergiffenis te verlenen, het eenige
middel om den oproer te stillen. Deze edellie-
den verzekerden hem ter zelve tydt van hunne
gehoorzaamheit, en betuigden de wapenen niet
dan gedwongen opgenomen te hebben, met een
voornemen om de oproerigen te wederhouden,
wel ver van te dienen tot gidzen van hunne woe-
de. Suffolk antwoordde hen, dat hy zonder tyd-
verzuim naar het hof zou schryven, en verzocht
hen de misnoegden te beletten verder te gaan,
tot dat hy de mening van den koning, waar van

hy hen terstondt kennis zou geven, zou vernoo-
men hebben. Dit wierdt van weerzyden ge-
daan; en een tweede opstandt, in een anderen
hoek van het koninkryk verwekt, verplichtte
den koning, op de vertogen van den hertog van
Suffolk en dat der edelen, tegen hunnen dank in
de party der wederpanningen ingewikkelt, acht
te slaan.

Ter zelve tydt dat die van Linkoln opstonden
ontstondt er een diegelyke oproer in de
provincie van York. De koning kreeg daar
tyding van door brieven van den hertog van
Suffolk. Deze vorst, stout en oppermachtig,
hadt werk zich te bedwingen. Hy kon niet
verdragen, dat veracht gespuis hem wetten voor-
schreef, en aan de andere zyde vreesde hy een
algemeen opstandt. Daar was daarenboven
gevaar, dat de keizer en de paus zich zouden
bedienen van zodanigen toestandt van zaken,
om zyn ryk aan te tasten. De laatste hadt
het zelve in den ban gedaan, en de andere
kon op dezen grondt, hoe onrechtvaardig ook,
het zelve of overweldigen, of op de prinsesse
Maria overbrengen, den vader onttronende,
die hun vyandt was, om de dochter te doen
regeren, welke aan hunne zyde verbonden was.
Hoe krachtig deze aanmerkingen ook waren,
waren de zelve echter niet in staat om Henrik
tot het verlenen van eene algemene vergiffenis,
welke men van hem verzocht, te doen beslui-
ten. Maar hy koos een middelweg, bekwaam
om zyne eer te bewaren, en de wederpanni-
ngen tot hunnen plicht te doen wederkeren.
Hy tradt met hen in geen onderhandeling van
verdrag; dit zou zo veel geweest zyn als zich
met hen in te laten: hy zondt hen ook geen
algemene vergiffenis; dit zou zo veel hebben te
kennen gegeven, als of hy afzag van de voor-
waarden, onder welke hy hen de vergiffenis van
hunne misdaadt hadt aangeboden, en hen met
meer zachtigheit zocht te handelen. Hy sprak
altdyt als een vollagen meester en een verstoord
vorst. Hy belastte hen, hun eedgespan te bre-
ken, en elk weder naar zyn huis te keren, na
den eedt van getrouwheit te hebben afgelegd in
handen van den hertog van Suffolk, op verbeur-
te van het leven.

Om zyne bevelen nog meer gewigt by te zet-
ten droeg hy dezen last op aan de graven van
Schrewsbury*, van Rutland† en van Hunting-
ton‡, en hy zelf bereidde zich om te trekken
voor aan het hoofd van een leger, het welk hy
byeen verzamelde in de nabuurschap van Londen,
ingevalle de misnoegden zonden weigeren te ge-
hoorzamen. Aan de andere zyde bereidde hen
de hertog van Suffolk tot onderwerping. Hy
gaf hen te verstaan, dat hoewel het gebodt des
konings niet uitdrukkellyk eene verklaarde kwyd-
schelding medebragt, de zelve echter daar onder
verstaan wierdt, en hy maakte geen zwaarigheit
hen daar van te verzekeren. De edellieden, die
onder hen waren, deden ook hun best, en brag-
ten veel toe om hen te overreden. Nochtans wa-
ren zy meer aangedaan door den schrik, welken
hen de verstoordheit des konings gaf, die tegen
hen optrok, met een voornemen om hen te be-
stryden, dan door andere beweegredenen. De
afkondiging van des zelfs bevel was zo haast niet
gedaan, of de wederpanningen dropen af: elk niet
meer denkende dan om zich naar zyn landt en zyn
huis te begeven, en om door zyne onderwerping
de zachtmoedigheit des konings te verdienen.
Eenigen nochtans van de allerwoesten, of van de
armsten, verachtten eene vergiffenis, en bekwaam

1536.

Oproer van die van York.

Beleidt van Henrick den VIII daeromtrent.

* Georg Talbot.
† Thomas Manners.
‡ Georg Hastings.

De wederpanningen van Linkoln onderwerpen zich.

Stoutmoedig antwoord van Henrick den VIII.

De wederpanningen worden daar vergramd over.

Zy dwingen de edelen aan hunne oproerigheit deel te nemen.

1536. om hunne ellende te verzachten, of te verkwikken, en gingen zich by de misnoegden van de provincie van Jork voegen. De anderen erkenden hunnen mislag, leiden de wapenen neder, en zwoeren alle de besluiten van het Parlement te zullen onderhouden. De koning gaf hen allen vergiffenis. Daar was niemandt dan hun hoofdt *Cabler*, met eenige dezer hardnekkige oproermakers, de welke geweigert hadden zich te onderwerpen, welke men gevangen nam, en welke men de straffe, die zy verdienden, deedt ondergaan. Dit was het einde van den oproer, die begon in de provincie van Linkoln: die gene, welke byna in den zelven tydt in de provincie van Jork, en in andere Noorder gedeelten van het ryk ontstonden, hadden veel gevaarlyker gevolgen.

Herbert. Burnet. Sanders. Gevolgen van den oproer van die van Jork. *Robert Aske* was daar het hoofdt van, een man van een middelbare afkomst, maar bekwaam en handig om een hoop gering volkie te bestieren. Het getal der misnoegden groeide zo merkelyk aan, dat zy in eene monsting, welke zy deden, zich ten getale van veertig duizend bevonden. Zy gaven aan hunne zamenzwering den naam van *de bedevaart van genade*: zy lieten aan het hoofdt van hunne benden door priesters kruifsen vooruit dragen, en zy hadden op hunne vaandelen doen schuldieren een kruisbeeld, nevens de vyf wonden van onzen Zaligmaker, en een drinkbeker. Dus was het, dat deze booswichten, om aan hunnen oproer eene schoonfchynende verwe te geven, misbruikten dat gene, het welk in den Godsdienst het allerheiligste is, en dat zy, onder voorwendfel van het oude gelove te bechermen, en de kloosters weder te herstellen, onderstonden den troon van hunnen wettigen vorst om te keren. Het bleek in dezen opstandt veel meer dan in den eersten, dat de monniken daar de aanleggers van waren, en dat zy, den koning niet kunnende vergeven den oorlog, welken hy hen hadt aangedaan, hem dien op hun beurt aandeden door de wapenen van zyne eigene onderdanen, welke zy van hem afvroonden: zy rechtvaardigden daat door alles, wat deze vorst tegen hen gedaan hadt, en al wat hy in het vervolg deedt. Zy zyn ter zelve tydt een afchuwelyk voorbeeldt aan de staten, de welke hen in hunnen boezem voeden, van dat gene, het welk zy bekwaam zyn uit te voeren, wanneer men onderstaat hen te berispen.

De muitelingen trachtten *Mylord Dakres* te winnen, die sedert korten tydt wegens verraadt verdacht was geweest: doch hy wilde hen niet horen. Zy ondertaften vervolgens andere groten, en wikkelden eenigen in door den yver tot den Godsdienst, en anderen door de vreze, welke zy hadden voor hunne goederen en leven om met hen aan te spannen. Niets scheen zo rechtmatig als de beweegredenen tot hun eedgenootfchap. Zy betuigden de wapenen niet op te vatten dan ten dienste des konings, tot verdediging van het gemene best, tot becherming van de kerk, en tot uitroeying der ketterye. Doch onder deze Godvruchtige voorwendfels waren verderffelyke inzichten verborgen.

Aske was zo wel het hoofdt in hunne vergaderingen, als van hunne benden. Dit hoofdt, verbeeldende den hersteller van de kerk, welke hy zeide dat onderdrukt was in den persoon der monniken, verleende openbare gehoorgevingen aan geestelyken, die hem van alle kanten om bescherming kwamen smeeken. Hy herstelde hen in die plaatfen, in welke hy de overhandt hadt; doch tot nadere voorzieninge, zeide hy, tot dat het

den koning zou behagen hen zelf te herstellen. Hy vermaande hen, Godt voor dezen vorst te bidden, en niets te nemen van de pachters, of huurders der landen, de kloosters toebehorende, van de gevolmachtigden van de koninklyke rechten, dan op der zelve briefjes, verwachtende tot dat zy wederom in de volle bezitting zouden gestelt zyn. Dryvende dus den spot met de eenvoudigheid des volks, en veinzende den koning te eerbieden door ydele woorden, tradt hy des zelfs gezag onder den voet door wezentlyke misdaden.

Ondertuffchen liet zich de geest van oproer zien van het eene einde van het koninkryk tot het andere: in de landschappen van Jork, van Northumberlandt, van Kumberlandt, en van Durham; men volgde overal na den opstandt van die van Linkoln. De wederfpannigen gaven malkander een teken door lichtvuren, en begaven zich van verscheide oorden onder hunne vaandels, gereed om op het eerste bevel in slagorder op te trekken. De adel bleef echter den koning getrouw, en men zag alstoen, dat deze vorst waarachtiglyk bemint was van het grootste gedeelte zyner onderdanen. Byaldien het niet dan vreze was, de welke hen aan zynen dienst verbondt, zy zouden de wederfpannigen onderfsteunt hebben; ten minste, zy zouden de zelve niet hebben angetast, gelyk wy gaan zien dat zy deden, zelfs voor dat zy daar toe van het hof bevel ontfangen hadden.

De graaf van Schrewsbury verwachtte hen niet om volk op de been te brengen. Deze heer was uit het doorlichtige huis van *Talbot*, zo bekend door de oorlogen van Vrankryk, aan het welke deze naam niet minder ontzagchelyk is geweest, dan eertyds die van *Achilles* den Trojanen. Hy wist wel, dat hy, de wapenen opnemende, zich bloot stelde aan de kwade vermoedens van het hof; doch hy wilde liever verdacht zyn van eene misdaadt, waar van hy hoopte dat zyn gedrag hem wel haast zou rechtvaardigen, dan zynen plicht verwaarlozen door eene al te grote zorgvuldigheid. Dit was het, dat hy aan zyne vrienden ten antwoordt gaf, die hem van zyn voornemen wilden afwenden. *Ik verlaat my, zeide hy tegen hen, op myne onschuldt, en ik kan niet geloven, dat eene daadt, de welke zuik een goed beginsel heeft, my dodelijk kan zyn.* Hy voegde daar by, dat hy afstondt van een geslacht, al te zeer onderscheiden door des zelfs dapperheit en getrouwicheit, dan dat men het zelve zou kunnen verdenken van lafhertigheit en van verradery. Hy liet niet na aan het hof te schryven, om aldaar rekenschap te geven van zyn gedrag. Hy verzocht zelfs brieven van vergiffenis, also zyne daadt gene andere beweegreden hadt dan het welzyn van het vaderlandt, en den dienst des konings. Men zondt hem niet alleen de vergiffenis, welke hy wenschte: men voegde daar nog by een machtbrief, om alle de krygsbenden der Noordelyke gewelten van het koninkryk te gebieden. De koning schreef ook aan *Eduard Stanley*, grave van Derby, om zo vele krygsbenden te werven, als hy kon, en zich by *Schrewsbury* te gaan voegen. *Henrik* van Courtenay, marquis van Excester, bloedverwant des konings, en de graven van Huntington en van Rutlandt gaven ook bewyzen van hunne toegenegeheit in dit voorval.

De hertog van Suffolk hadt bevel om in de provincie van Linkoln te blyven, en aldaar een wakend oog te hebben op de misnoegden, onlangs weder tot hunnen plicht gekeert, op wel-

1536.

De wederfpannigen vermoeigvuldigen.

Stoutmoedige daadt van den grave van Schrewsbury.

Schoonfchynende voorwendfels van hun eedverbondt.

Stoutheit van *Aske*, hun hoofdt.

1536.

welken het hof zich niet betrouwde. Het vreesde van daar een tweden opstand, en dat zy zich in verzoeking zouden laten brengen door het voorbeeld van zo vele provincien, die op eenen tydt opstonden. Het getal der wederpannigen groeide dagelykch aan, en men zag den eenen postbode op den anderen te Londen aankomen, de welke alle deze moeilyke tydingen aanbragten. De koning zondt den hertog van Nortfolk tot bystandt van den grave van Schreewsbury: doch deze laatste liet hem weten, dat hy geloofde, dat het beter zou zyn deze muitelingen te verstrooien, door hen den toevoer van levensmiddelen af te snyden, dan een veldslag te wagen. Hy zeide, dat hunne menigte oorzaak zou zyn van hun verlies; dat zy geen voorraadt hadden opgelegd, en dat zy niet konden bestaan dan door de plundering hunner landgenoten, de welke zich wapenden om op hen los te gaan. Dat des konings leger hen volgde, en dat het, zich van de gelegenheit bedienen, hen de levensmiddelen zou afnyden, of hunne voederhaalders opligten; dat men hen dus allengskens zou verstrooien, of door honger, of door het verslaan hunner uitgezondene benden. Dat ten anderen de winter voor de deur was, welkers koude deze oproerigen, slecht gekleed zynde, niet zouden kunnen verdragen. Dat hy daarenboven hadt voorgenomen hen om den tuin te leiden door eene onderhandeling, doende hen hunnen voorraadt verteeren, het welk in hunne nabuurschap was, en zaaiede een mistrouwen onder hen. Dat byaldien de koning het goed vondt, hy hen ook zou aanbieden de vergiffenis van hunne misdaadt, wanneer hy hen moedeloos zou zien; dat hy niet twyffelde, of zy zouden de zelve met blydschap omhelzen, en dat men door dit middel de onlusten zou stillen zonder bloedt te vergieten.

Dekoning zendt den hertog van Nortfolk tegen de oproerigen.

De koning keurde een zo wyzen raadt goed, en hy zondt aan dezen oppergebieder eene openbare verklaring, door welke hy de wederpannigen vermaande de wapenen neder te leggen, en tot zyne zachtmoedigheid toevlucht te nemen. De zaak viel uit zo als *Schreewsbury* gedacht hadt. Nochtans geschiedde dit zo spoedig niet, en deze oproerigen ondernamen te voren nog belegeringen van plaatsen, van welke eenige tot hun voordeel, en andere tot hun nadeel uitvielen. De vesting *Pomfret*, binnen welke de aartsbisschop van *Jork* en *Mylord Darcy* waren, wierdt hen door deze twee heeren overgegeven. Zy ondertekenden zelfs het vloekverwantschap, en men geloofte, dat zy het zelve aangestookt hadden. Men maakte naderhandt het hoofdeding van *Darcy* op, en het kostte hem zyn leven. De aartsbisschop wierdt niet in rechten vervolgt, en men weet de reden niet, waarom hy gespaart is. Zy zeiden beide gedwongen geweest te zyn tot dat gene, het welk zy gedaan hadden, en dat zy, gebrek aan voorraadt hebbende, de plaats niet hadden kunnen verdedigen. Doch de schielyke overgave van de zelve was een krachtig bewys tegen hen, en hunne ondertekening van het vloekverwantschap maakte hunne veroordeeling te gewissel.

Voortgangen der wederpannigen.

De verovering van de vesting *Pomfret* opende het vlakke veldt voor de oproerigen, welke zich in het vervolg meestermaakten van de steden *Jork* en *Hull*. Het grootste getal der inwoonders tekende het eedgenootschap, latende zich de eenen met goede woorden, en de anderen door de vreeze voor bedreigingen dezer uitzinnigen daar toe overhalen. Om zich aanhangers te maken

gebruikten zy niet alleenlyk de voorwendfels van den Godsdienst, van welken zy zich de beschermers noemden: zy trachtten daarenboven den koning hatelyk te maken door lasteringen, de welke, hoe onbezonnen zy ook waren, geloof vonden onder het volk. Zy leiden dezen vorst te last, dat hy bevolen hadt al het goudt van het koninkryk te brengen in den *Tour* van *Londen*, ten einde het hem in handen wierdt gestelt; dat hy zich meester hadt gemaakt van alle de vee-kudden; dat hy hadt opgeligt alle de rykdommen der karspelkerken, gelyk hy die der kloosters gedaan hadt, en schattingen gestelt te hebben op de gebouwen, op het trouwen en begraven, en zelfs op het broodt. De genen, welke zich door deze vertellingen lieten overreden, traden gemakkelyk in de party der misnoegden, en merkten den koning niet anders aan dan een dwingelandt, die Godt en menschen beoorloogde. Deze guiten sloften ondertusschen altydt op hunne getrouwheit en dienstvaardigheid. Dit was het, waar mede zy de vertogen begonnen, welke zy maakten voor die genen, die zich by hen kwamen voegen. Zy deden hen zweren, niet te zullen treden in het verbondt van de zogenaamde *bedevaart van genade*, dan ter zake van Godt, ter bewaring van den geheiligden persoon des konings, en van het gehele koninklyke huis, ter eere van den adel, en om den zelve te zuiveren van het verachte bloedt eeniger kwade raadslieden, welke men van een geringen staat hadt verheven tot de waardigheid van ryksgegoten des koninkryks. Zy deden hen daarenboven zeggen, dat zy zich in het eedverbondt niet zouden inlaten noch om hun byzonder voordeel, noch tot schade van iemandt anders; dat zy geen voornemen hadden om te doden, noch iemandt kwalik te handelen; maar de gelovigen te verzeke- ren, die men ontroert hadt door strenge plakka- ten; te ondersteunen het Roomsch-Katholyke gelove; de kerken te herstellen, en de ketters uit te roeien. Zodanig waren de eeden, welke zy deden afleggen den aartsbisschop van *Jork* en *Mylord Darcy*, en zodanig waren die, welke zy alle de anderen afnamen.

Hunne klagten tegen den koning.

Naam van hun eedgespan.

Betuingen hunner goede meningen.

De graaf van *Schreewsbury*, hebbende de verklaring des konings ontfangen, de welke den wederpannigen beval zich van een te begeven, zondt hen de zelve door een wapenkoning, bekleed met zynen wapenrok, tot meerder veiligheid van zyn persoon, toe. Hy begaf zich naar *Pomfret*, alwaar zich alstoen het hoofd dezer muitmakers onthieldt, voor welken hy gebracht wierdt, even als voor een oppervorst. Hy boodt de verklaring aan, en eischte, dat de zelve zou gelezen worden. *Aske*, zittende op zynen rechterstoel, en hebbende den aartsbisschop van *Jork* aan zyne regter, en *Mylord Darcy* aan zyne linker handt, zeide, dat hy den inhoudt daar van te voren wilde weten. Na dat hy daar van onderrecht was, weigerde hy het zelve te lezen. Hy stondt echter den wapenkoning toe weder henen te gaan, en liet een vrygeleide voor hem vervaardigen.

Het ontfaal, dat *Aske* doecht aan den wapenkoning van het koninklyke leger.

Naar mate dat het leger der oproerigen aantrok, herstelden zy de geestelyken weder in hunne kloosters; en deze monniken, onverduelig om zich weder in hunne kloosters te zien, hitsten het volk meeren meer op tegen den koning. Deze vorst van zyne zyde belaste aan zyne legerhoofden geen dezer kloosters te sparen, welke de wederpannigheid hadt doen opstaan, en hen al de strengheit van den oorlog te doen beproeven.

De wederpannigen herstellen de kloosters.

On-

1536.

Ondertusschen kwam *Aike*, opgeblazen door de verovering der steden Jork en Hull, de belegering slaan voor de vesting Skipton, na den grave van Kumberlandt opgeëischt te hebben, die zich daar binnen hadt geworpen, om hem de zelve over te geven. Deze heer was verlaten van vyf honderd edelen, welke het meeste gedeelte uitmaakten van den adel, welchen hy in het landt gewonnen hadt: hy liet den moedt echter niet zakken, en hebbende zich met het overschot opgesloten binnen het kasteel, nam hy voor zich tot het uiterste te verweeren. Hy deedt zulks den koning weten, verzekerende hem de plaats te zullen behouden, of daar zyn leven by te verliezen. Hy hieldt zyn woordt, zonder dat het hem het leven kostte, noch dat hy een eenige wondt ontving, en hy boodt eene zo heldhäftige tegenweer, dat de vyanden genoodzaakt waren de belegering op te breken.

Zy zyn genoodzaakt de belegering van Skipton op te breken. En van Scarboroug.

Dit was om de zelve te komen nederslaan voor het kasteel van Scarboroug, daar zy een gelyken vloot kregen. De ridder *Ralph Evers*, die daar in geboodt, vondt zich in een droevigen toestandt, gebrek aan levensmiddelen, en naauwlyks broodt en water hebbende. Hy waggelde niet lang wegens zynen plicht; alleen vreedde hy, dat de bezetting de zelve kloekmoedigheid, noch de zelve getrouwigheid, als hy, niet zou hebben. Hy wistte nochtans zo wel door zyne woorden te overreden, en nog meer door zyne daden, dat ieder zyn voorbeeldt volgde: zo dat na twintig dagen aanvallens de belegers zich wegbegaven, beschaamd van twee eenigzins sterke kasteelen niet te hebben kunnen innemen, na twee steden te hebben veroverd.

Het leger des konings en der oproerigen in elanders gericht.

Zy aarfelden evenwel niet, en weinig dagen daar na verschenen zy ten getale van dertig duizend mannen voor de poorten van Dunkaster, eene stad, gelegen aan de rivier, van welke zy den naam ontleent, in de provincie van Jork. De hertog van Nortfolk, de graaf van Schreewsbury, en de marquis van Excester kwamen zich regt tegen hen over legeren, zynde alleen van malkander door de rivier gescheiden. De krygsmacht van deze twee legerhoofden bestondt uit niet meer dan vyf duizend mannen: zy waren niettemin van zins den veldslag, welchen de wederspannigen hen aanboden, aan te nemen. Ten dien einde was het nodig, dat deze laatste de rivier overtrokken: doch zy konden dit niet doen dan op twee wyzen, of over de brug, of door de waadbare plaats, de welke daar beneden was. De hertog van Nortfolk maakte zich meester van de brug, en het overige van het leger stelde zich in slagorder langs de ondiepte. De hertog voegde list by geweldt, en vondt middel voorstellingen van vrede tusschen in te brengen, om de vyanden het overige van den dag op te houden, of om een mistrouwen in hun leger te brengen. Nochtans was het zeer waarschynlyk, dat deze behendigheid onnut zou geweest zyn, en dat misschien zyne dapperheit en die der graven van Schreewsbury en Excester niet zouden hebben kunnen beletten, dat de oproerigen de rivier niet waren overgetrokken, byaldien zich de Hemel niet ten voordeele van het leger des konings verklaart hadde. Daar viel des nachts een zo zware regen, dat de rivier des anderen daags niet meer doorwaadbaar was. Daar was niet dan de brug, over welke de vyanden konden komen: doch de graaf van Schreewsbury en de marquis van Excester, niet meer belet om de doorwading te bewaren,

voegden hunne machten by die van den hertog van Nortfolk. Het gehele leger zich dus alstoen bevindende tot de bewaring van de brug, zagen de wederspannigen wel, dat het hen onmogelyk zou zyn den overtocht daar van te overweldigen.

1536.

De hertog van Nortfolk, zyn voordeel met deze omstandigheid doende, vernieuwde de onderhandelingen, welke de graaf van Schreewsbury begonnen hadt. Daar waren in het leger der vyanden twee edellieden*, die na de overgave van Hull gedwongen waren geweest de zyde der eedgenoten te omhelzen. Zy hadden preuen van hunne dapperheit gegeven gedurende de belegering; maar zy hadden de verovering van de plaats niet kunnen beletten. Het was door hun toedoen dat men over een verdrag handelde. Ten anderen miste niet dat gene te gebeuren, het welk de graaf van Schreewsbury voorzien hadt, wegens het gebrek aan lyftocht. De vyanden begonden de schaarsheit daar van te gevoelen, en het was niet gemakelyk die weder te krygen. Zy konden het landt niet aftropen, zonder zich in te laten met de inwoonders, die kwamen aanlopen om hunne goederen te beschermen, en met het konings leger, het welk tot onderstandt der inwoonders kwam aantrekken. Doch niets verflapte hunne koenheit meer dan het gerucht, in hun leger door vermomde uitgezondenen verspreid, zynde als overlopers aangekomen, en hebbende hen doen geloven, dat hunne hoofden met het hof in onderhandeling waren. Zy vreesden toen te zullen verlaten worden, en te dienen tot slagoffers van de gramschap des konings. Zy wilden dan liever een proef nemen van des zelfs zachtmoedigheid. De hertog, van deze gesteldheit verwittigt, boodt zich aan, benevens hunne afgezondenen, naar het hof te trekken, en hen tot middelaar te dienen. Men nam zyne aanbieding aan, en vaardigde de twee edellieden af, die niet dan door geweldt in hun eedgenootschap gekomen waren.

Onderhandelingen van den hertog van Nortfolk. *Edeleer en Bourg.

De koning hadt op de tyding van de grote macht der wederspannigen een algemeen opontbodt der leenheeren en leenmannen* gedaan. Den optocht van de zelve hadt hy vastgesteld op den 7 November, en deze dag naby zynde, maakte hy zich gereed om te veldt te gaan, wilende het leger in persoon gebieden. De komst van den hertog van Nortfolk en van de twee afgezondenen uit het vyandelyke leger deedt hem herroepen de bevelen, welke hy gegeven hadt, om de benden te doen voorttrekken aan den kant van Northampton, alwaar de verzamelpplaats was der opontbodene leenmannen. Hy ontving de afgezanten te Windsor, en stelde eenige dagen uit om hen antwoordt te geven. Hy hieldt hen zelfs op onder verscheide voorwendselen; maar zynde te weten gekomen, dat zich de oproerigen daar over vergramden, en dat zy op nieuw de wapenen hadden opgevat, zondt hy hen den hertog van Nortfolk, om hen zynen wille bekend te maken, gestadig de afgezondenen by zich houdende om hem voor gyselaars te verstreken. Hy deedt daarenboven een vrygeleide voor drie honderd personen vervaardigen, welke hy toefstondt dat de misnoegden naar Dunkaster mogten zenden, ten einde om aldaar te handelen over de vrede, in tegenwoordigheid van den hertog van Nortfolk, die van zynentwegen in de onderhandelingen zou voorzitten. Hy maakte geen zwaarigheid dit getal der gemachtigden daar by toe te staan. Hy geloofde, dat dit het middel was

De wederspannigen zenden afgezanten naar het hof. *Arrarlan.

De koning staat de onderhandelingen toe.

1536.

was ont gemakkelijker verdceldheit onder hente doen onttaan, de zelve vermeerderende, en ten minste eenigen in te winnen, byaldien hy hen alle niet kon winnen.

Weinige dagen daar na ontloeg hy de twee afgezondenen, en belaste hen aan de weder-spannigen te vertonen het ongelyk, dat zy hadden, met tegen hunnen wettigen heer op te staan, en hem met de wapenen in de handt om vrede te verzoeken; dat zy door eenelange ervarenheit hadden behoren te kennen de goedheit, welke hy voor zyn volk hadt, en zich aan zyne zachtmoedighcit te onderwerpen, in plaats van zynen toorn te tergen; dat zy ten anderen niet deden als getrouwe medeburgers; dat zy Engelandt door hunnen opstandt in verwarring bragten; dat zy het bloot stelden voor de invallen der Schotten, en dat zy aan hen de Noorder provinciën, uit welke zy getrokken waren, bloot gaven, om zich zelve te werpen op de Zuider landstruken.

Voorwaarden, op welke de koning hen vergiffenis aanbiedt.

Ten aanzien der voorwaarden, op welke hy hen vergiffenis van hunne misdaadt aanbodt, daat mede hadt hy den hertog van Nortfolk belast. De zelve behelsden, dat hy de zelve toefondt aan alle de genen, die de wapenen hadden opgenomen, uitgenomen zes, welke hy noemde, en vier anderen, welker straf hy voor zich behieldt, zonder hen te noemen. Dit artykel veroorzaakte grote verwarring onder de oproerigen, wanneer men hen daar de voorstelling van deedt, en elk geloofde belang te hebben om het zelve te betwisten, doordien hy van het getal dezer ongelukkigen kon wezen. De koning hadt by deze voorwaarden gevoegt het voorschrift der artykels van den Godsdienst, het welk hy zelf hadt vastgesteld met zyne handt, en naar het welke hy wilde dat de misnoegden zich zouden schikken. Dit was een nieuwe oorzaak van tweedragt. De kerkeleyken, die in deze party waren, stonden op, en byeen vergadert zynde binnen de vesting Pomfret, ontwierpen zy van hunne zyde een formulier des geloofs, het welk zy aanboden om te ondertekenen, vermanende alle de genen van het eedgenootschap te verwerpen dat gene, het welk men hen hadt voorgestelt. De aartsbisshop van Jork, zich onder deze geestelyken bevindende, verklaarde, dat hy goedkeurde de *bedevaart van genade*, maar dat hy niet kon billyken eene *bedevaart van oorlog*, in welke men de wapenen opnam om het vaderlandt te verwoesten; dat deze wyze van doen niet overeenkwam noch met hunne bediening, noch met den geest van het Christendom. Mogelyk was het deze redenvoering, welke hem het leven behieldt. Dit krakeel duurde eenige dagen voor dat men de onderhandeling te Dunkaster opende.

Opening der onderhandelingen te Dunkaster.

Men begaf zich van weërzyden derwaarts op het einde van November. De hertog van Nortfolk bevondt zich aldaar van wegens den koning, bygeslaan door *Fitz-William*, zeevoogdt van Engelandt, en eenige andere Lords. De drie honderd afgezanten begaven zich ook derwaarts van de zyde der misnoegden, hebbende aan hun hoofd vyf Lords, *Scroop*, *Latimer*, *Lumley*, *Darcy* en *Percy*, met hunnen veldoverste *Aske*. Terstondt was 'er eenig verschil wegens dezen laatsten. Gelyk hy meer gevaar liep dan de anderen, hadden de weder-spannigen een afzonderlyk vrygeleide voor hem verzocht, en wilden zelfs, dat men hen gyselaars zou geven. Doch de koning verwierp hunne voorlagen, en zeide, dat hy niet geloofde, dat 'er een edelman in zyn ko-

De voorlagen der oproerigen verworpen.

II Deel.

ninkryk was, die borg zou willen zyn vóór een zo onwaardigen onderdaan. Men weigerde hen insgelyks het verzoek, het welk zy deden van een stilstandt voor vyftien dagen, te beginnen met het afbreken der onderhandeling, ingevalle men van een scheidde zonder iets te bepalen, en de koning gaf bevel aan den hertog van Nortfolk, zich van Dunkaster te verzekeren, en van de rivier, de welke de twee legers van een scheidde. Deze hertog deedt den koning van zynen wegen weten, dat eene algemene vergiffenis veel bekwaamer zou zyn om dit volkie te bevredigen, dan de achterhoudingen, welke hy gestelt hadt in die genen, met welke hy hem belast hadde. Hy voegde daar by, dat byaldien zyne Majesteit niets wilde veranderen, het nodig was, dat hy aantrok met den adel, welken hy by zich hadt, zonder zich van de gemeenten te bedienen, doordien het te vrezzen stondt, dat de kwalykgezinden der zelve getrouwheit zouden doen wankelen. Dat zy alle avonden hunne seinlichten aantakken, en dat zy also in korten tydt iedereen kennis gaven in alle de provinciën. Wy zullen wel haast het gebruik zien, het welk de koning van dit bericht maakte.

Recht van den hertog van Nortfolk.

De onderhandelingen begonnen op den 6 December. De drie honderd afgevaardigden eischten eene algemene vergiffenis, de beroeping van een Parlement binnen de stad Jork, de vaststelling der gerechtshoven binnen de zelve stad, en het verbieden om naar Londen te dagvaarden eenig inwoonder van de Noordelyke landchappen, gelegen over de rivier de Trenth, wegens burgerlyke zaken. Zy voegden by deze eischen eenige andere, rakende de herroeping eeniger besluiten van het Parlement, laatst gehouden, gelyk als dat, het welk het laatste onderstandt hadt ingewilligt; de welke de woorden stelden onder het getal der misdaden van hoog-verraadt, en by welke aanden koning overgedragen waren de tienden en eerste jaars inkomsten van de geestelyke goederen. Zy vorderden daarenboven de herstelling van de prinsesse *Maria*; die van het gezag van den paus, en de verstoorde kloosters; het vervolgen der Protestanten; de uitsluiting van *Cromwel* buiten alle bedieningen, en de zitting van het Parlement; eindelijk, het gevangenhetmen van de leeraars *Lee* en *Leighton*. Zy wilden, dat men het rechtsgeding van deze twee laatsten zou opmaken, wegens hunne knevelaryen en de buitensporigheit, welke zy, gelyk zy zeiden, begaan hadden in het onderzoeken der kloosters. Deze eischen wierden, als buitensporig, verworpen, en de hertog van Nortfolk vertoonde aan de afgezondenen, dat die van Linkoln iets diegelyks in het hevighste van hunne weder-spannigheit niet hadden durven doen.

Onschaaft de eischen der weder-spannigen.

De hertog van Nortfolk verworpt de zelve.

Ondertusschen vergaderden de weder-spannigen, onverduldig over den uitslag der onderhandeling, by grote hopen, en hun leger was merkelyk vermeerderd door een groot getal misnoegden, de welke van alle kanten aankwamen. Deze nieuwe opschudding ontzette den hertog van Nortfolk. Hy schreef daar over aan den koning, dat hy om hunnent wille wat wilde toegeven, en dat hy hen ten minste een gedeelte van hunne eischen wilde toestaan. Sommigen beschuldigen dezen heer van te veel toegevendheit voor deze smitmakers gehad, en zelfs van Mylord *Darcy* onder de handt verplicht te hebben hen te ondertsteunen. Het is zeker, dat hy *Cromwel* haatte, en alle de genen, die de Protestanten begunstigten; dat hy in het tegendeel den ouden Godsdienst ten u-

Nieuwe raadgeving van den hertog van Nortfolk om zachtmoedigheit te oefenen.

1536.

terste was toegedaan, en dat hy niet kon dulden, dat men aan den zelve raakte. Maar het is met eene zeker, dat hy den koning by deze gelegenheit zeer nuttelyk diende, en dat hy niet minder door zyne behendigheit dan door zyne dapperheit toebragt om den oproer te dempen.

De koning geloof hem.

De koning, zyn bericht geloof gevende, beval aan de bisschoppen, dat men alle de kerkgebaarden volgens het gemeen gebruik zou waarnemen; niettegenstaande de vernieuwingen, welke hy daar in maakte door het formulier, het welk hy hadt afgezonden. Doordien dit nog niet genoeg was om eene zo diepe wonde te genezen, die de opstandt gemaakt hadt in de gemoederen van een volk, aangestookt door de kerkelyken, stont de koning toe, den misnoegden de voldoening te geven, welke zy van hem eischten over de algemene vergiffenis, en over de beroeping van het Parlement. Hy deedt zyne mening daar over weten aan den hertog van Nortfolk, aan wiens voorzichtig beleid hy overliet de macht om hen het een en het ander aan te kondigen, benevens de bepalingen, welke hy raadzaam zou vinden. Ondertusschen vermaande hy hem geen toegevendheit te hebben dan op het uiterste, en wanneer hy zou zien, dat alle andere middelen, om tot zyn oogmerk te komen, vruchteloos waren.

Bewegredenen die den koning tot zachtmoedigheid overhaalden.

Twec aanmerkingen, behalven de gene, die Nortfolk hem hadt laten weten, verplichtten Henrik daar toe te komen. Voor eerst vreesde hy, dat de keizer zich van deze bewegingen zou bedienen; en ten tweede was hy bezorgt, dat de koning van Schotland deze gelegenheit zou waarnemen om de Noorder landfchappen aan te tasten, welke zich niet alleen ontbloot vonden van een groot getal inwoonders, de welke het leger der muitelingen uitmaakten, maar daarenboven zeer kwalijk tegen hem gezind was. Hy wist wel, dat deze jonge vorst niet goed hadt gevonden, dat het Parlement van Engelandt wetten hadt gemaakt, de welke hem de hope, van tot het bezit van dat koninkryk te komen, schenen te ontnemen, gevende aan Henrik de macht om zich een opvolger te benoemen, zonder acht te slaan op de rechten van die genen, de welke het naaste bloedverwantschap tot de kroon zou roepen. Daar stont dan te vrezzen, dat Jacobus de V, die daar toe het naaste recht hadt, ingeval Henrik gene kinderen naliet, de onlusten zou ondersteunen, om zich den weg te banen tot den troon, met hulpe van deze verdeeldheden, en om zynen oom te beletten daar over te schikken tot zyn nadeel.

Ondertusschen verbeeldde zich Henrik de wederspannigen te zullen doen gehoorzamen, na dat hy hen zou verdeelt hebben. Deswegen strekte het bevel, dat hy hen toestondt, niet dan om hen te verdeelen; voorgenomen hebbende een andermaal weder te komen tot de vaststelling zynner willekeuren, voor welke hy eene algemene onderdanigheit vorderde. Hy merkte aan, dat deze overeenstemming noodzakelyk was, en dat 'er zonder de zelve altydt verdeeldheden zouden zyn. Hy droeg dan zorge om dit werk niet onvolkomen te laten, noch een gedeelte der volkeren over te geven aan hunne eigenzinnigheit. Het was daarom, dat hy wilde, dat de hertog van Nortfolk hen deze vryheit niet zou toestaan dan in een dringenden noodt. Dit bragt dezen heer in eene grote verlegenheit. Hy sprak daar over met de andere heeren van zyne party, de welke alle van gevoelen waren, de vergiffenis te laten afkondigen enkel en eenvoudig, zonder den wederspanningen voorwaarden voor te schryven, welke zy toch niet zouden aannemen. Zy zei-

1536.

den, dat het gevaarlyk was tot het uiterste te brengen wanhopigen, de welke dreigden de stad aan te tasten, welke zy stormenderhandt konden innemen. Men twyffelde zelfs, of zy wel zouden aannemen eene vergiffenis, welke hen zou noodzaken de wapenen neder te leggen, en den eedt van getrouwigheit te doen in handen vanden hertog, zonder hen enige zekerheit te geven van de zachtmoedigheit van den vorst.

Een voorval, gelyk aan het eerste, hielp de koningschen uit deze zorge. De rivier liep voor de tweede maal over, en de stroom was zo geweldig, dat de rivier nergens meer doorwaadbaar was. De wederspannigen wierden daar over verbaaft, en namen voor een voorteken dat gene, het welk inderdaadt niet dan natuurlyk is, en menigmaalen gebeurt. Gelyk het gemene volk nu van zelf genegen is tot bygelovigheit, beeldden de oproerigen zich in, dat 'er in dit voorval iets wonderdadigs was, en dat de Hemel daar door wilde doen zien, dat hy hunne onderneming dwarsboemde. De hertog van Nortfolk deedt zyn voordeel met hunne zwakheit, en verplichtte hen de vergiffenis aan te nemen, onder de voorwaarden, de welke de koning van hen vorderde. De zelve was inderdaadt algemeen, maar onder beding, dat zy hunne onderwerping zouden doen aan den hertog van Nortfolk en aan den grave van Schrewsbury; dat zy de wapenen zouden nederleggen, en dat zy zouden zweren in het toekomende te leven als goede en getrouwe onderdanen. De koning beloofde het Parlement te zullen byeenroepen, gelyk zy geëischt hadden, en gaf hen vryheit om in alle zekerheit weder naar hunne huizen te keren. De afkondiging van de vergiffenis gedaan zynde, namen de wederspannigen de zelve aan, en leiden in handen der twee gevolmachtigden den eedt af, welken men van hen vorderde. Misschien dat zy geloofden, dat de vergiffenis hen eenvoudig de vryheit liet om alle de oude Godsdiens-plegtigheden te behouden, zonder zich aan het formulier te onderwerpen: daarentegen was de koning van gevoelen, dat zy door den eedt, welken zy gedaan hadden, verplicht waren tot eene gehele onderwerping aan zynen wille. Wy zullen eerlang zien, hoedanig deze vorst van de eene zyde zyne bevelen wilde doen werktellig maken, en van de andere zyde den tegenstandt, welken zyne wederspannige onderdanen voor de tweede maal daar tegen inbragten.

De vergiffenis, welke de koning hen toestondt omtrent deze eerste wederspannigheit, was verselt van eene lange en vinnige doorstryking. Dit was Henrik altydt gewoon te doen: hy bewaarde zyne fierheit in het midden der grootste beroerten, en niets was bekwaam hem deze zwier van grootmoedigheit en van majesteit, den opperheeren zo wel passende, te doen verliezen. Hy begon met hen te zeggen: *Dat het eene zwaarwigtige zaak was, een nauwkeurig antwoordt te geven op het artykel, het welk den Godsdiens betrof, om dat zy zich daar over niet verklaart hadden dan in algemene bewoordingen. Dat hy hen ondertusschen betuiging deedt wegens de zuiverheit zynner meningen. Dat hy een Christen vorst was, verbonden, gelyk alle de anderen, door de heilige banden van het gelove in de gemeenschap van het Christendom, dat hy daar in wilde leven en sterven, en dat hy zwoer, dit heilige geloof te verdedigen tegen alle de genen, die het zelve besfreden. Dat 'er niemandt was, die de minste blyk van het tegendeel tegen hem zou kunnen inbrengen. Dat hy zich verwonderde, dat een hoop slecht volk, onwetende en kwalijk onderwezen*

De hertog van Nortfolk verplicht de wederspannigen de vergiffenis aan te nemen

Gedachten der wederspannigen, de vergiffenis aannemende. Te gengeselde mening des konings.

Betuiging welke de koning by zyn pardon voegt.

Henrik de VIII verantwoordt zyn go-

1536.
diaz ten
aanzien
van d. n
Gods-
dienl.

in de leerstukken van den Godsdienst, onderschijnt hem lessen daar omtrent te geven, en te willen verbeteren instellingen, welke by niet gemaakt hadt dan met kennis van de geestelykheit van zyn koninkryk, plegetelyk byeen vergadert. Wilt gy, ziede by daar by, veel liever geloven de vertellingjes, al zo belagchelyk, als lasterlyk, van uwe monniken, die ons beschuldigen voornemens te zyn het oude geloof bet ondesste boven te keren, dan de betuigingen, de welke wy u doen van een onafscheydelyk verbandt aan de Roomsche-Katholyke kerke? Is het dus, dat eene regering van acht en twintig jaren, gedurende de welke wy zo vele bewyzen gegeven hebben van onzen yver voor het oude geloof, niet bekwaam is u te overtuigen van de rechtzinnigheit onzer gevoelens?

Van de
vrydom-
men van
de kerck.

Betreffende het tweede stuk, namentlyk de vrydommen van de kerck, de welke gyl. ons beschuldigt geschonden te hebben, dit is mede eene valsche beschuldiging, met welke de zelve zendelingen van het Roomsche hof ons willen zwart maken. Wy zullen nooit omkeeren enig artikel, geslaaft, het zy door de wet Gods, of door de wetten van het koninkryk. Doch men moet voor eerst weten, wat gylieden door de kerck verstaat, ten tweede moet men weten, waar in gyl. de vryheden of de rechten van de zelve doet bestaan: of zy wettig zyn en overeenkomende met de belangen van onze oppermachtigheit, zo wel als met die van het volk, dan of zy de zelve nadeelig zyn. Dit wel onderzocht zynde twyffelen wy niet, of gyl. zult goedkeuren al het gene wy gedaan hebben. Aangaande het eerste, wy stellen vast, dat, om de kerck aan te merken in het algemeen, wy niets bevoelen hebben, dat niet bestaat binnen de palen der Goddelyke en menscheleke wetten; niets, dat srydig is met het gemene best. Aangaande de Engelsche kerck in het byzonder, van welke het Parlement en de geestelykheit ons erken hebben voor het opperste hooft, wy hebben niet daer omtrent nieuws ondernomen. Onze voorzaten hebben zich voor ons den zelve eernaam gegeven door beweegredenen, welke hen daar toe niet noodzaakten, gelyk die gene, welke ons daar toe verplicht hebben, en wy hebben de kerkelyken niet onderdrukt, gelykenigen van hen gedaan hebben. Men kan ons dan niet, zonder lastering, beschuldigen, toegelegt te hebben op de vryheden van de Engelsche kerck. En schoon het zelve gebruik niet vastgesteld is in de andere koninkryken, door welke kwaadaardigheit, of door welk een haat willen onze onderdanen ons tegenwerpen de gewoonten der vrydelingen, of ons beletten te genieten een recht, het welk geen der voorrechten van het volk beuadeelt? Willen zy liever, dat luit en ongebondene monniken, en daarenboven van het slechtste soort des volks, zich meesten met de inkomsten der kloosters, de welke zy tot hun ongeregeld leven gebruiken, dan zien, dat hun vorst deze inkomsten besteedt tot de noodwendigheden van den Staat?

Van de
wereld-
lyke re-
gering.

Aangaande de wyze van regeren zyn uwe klagten niet min onrechtmatig dan omtrent het overige, het zy dat men acht neme op de wetten, gemaakt gedurende onze regering, het zy op betrekking tot het gemene best, het zy eindelyk, dat men acht neme op onze Raadslieden. Over het eerste kunt gylieden al zo min oordeelen als een blinde van de verwe: en wel verre, dat gyl. oorzaak om u te beklagen zoudt hebben, daar is geen eene regering voor ons geweest, onder welke zo vele wetten gemaakt zyn ten voordeele van het volk, als onder de onze. Zou het mogelyk zyn, dat sedert zo vele jaren, als het Godt bebaagt heeft ons op den troon van Engelandt te doen zitten, noch wy, noch die van onzen Raadt niet zonden weten wat voor- of nadeelig aan den Staat is? Wy zyn verzekert, dat 'er, bebalven de genen, die zich door valsche berichten van kwade tongen

II Deel.

1536.
hebben laten verleiden, niemandt is, die zodanig een gevoel van ons heeft, en die het tegendeel wet weet, door de ondervinding, welke by dagelyk daar van heeft. Wat de toegenegenheit tot het vaderlandt belangt, waar is een vorst, die daar van meerder bewyzen heeft gegeven dan wy? Onder welke regering hebben de overvloed en de vrede langer gebloeyt dan onder de onze? Kan men 'er wel eene aawwyzen, in welke de geweldnary meer betoomt, en het recht beter gehandhaaft is geweest, en wel zonder aanzien van personen, zo wel voor den minsten onzer onderdanen, als voor die van den eersten rang? Kan men wel eene noemen, waar in men meerder zorg heeft gedragen om de vyanden af te keren, en de grenzen tegen hunnen aanval te verdedigen? Wy hebben ons gene rust gegeven, om uwlieden alle deze voordeelen te bezorgen. Ten anderen, welk een vorst heeft uwlieden meerder blyken gegeven van zyne zachtmoedigheit dan ik? Hoe vele wederspannigheden hebben wy niet vergeven? Hoe veel wederstreving hebben wy niet doen zien, wanneer ons de noodzakelykheit drong om onderdanen, die in hunne wederspannigheit volbardden, te straffen? Met welk een genozegen in het tegendeel hebben wy de anderen niet genade bewezen? Gylieden zyt wel ondankbaar en onrechtvaardig; gy, aan welke alle zaken bekend zyn, om geloof te geven aan de schimpwoorden, welke men tegen uwen oppervorst uitbraakt.

Van de
perso-
nen, die
zynen
Raadt
uitma-
ken.

Ik kome tot de verwytingen, welke gy de vryheit neemt ons te doen over de afkomst der genen, die onzen Raadt uitmaken: menschen, volgens uwlieder zeggen, zeer verskillende van die, uit welke de zelve in den aangang onzer regering bestondt. Het moet zyn, dat gy veel genozegen schept in u door lasteraars te laten verleiden, om zodanige taal te voeren. Daar zyn, zonder vergelyking, tegenwoordig meerder personen van den eersten rang in onzen Raadt, dan men toen hadt. Men hadt toen niet dan de graven van Surrey en van Schrewsbury, den aartsbisschop van Kantelberg, en den bisschop van Winchester. De anderen waren niet dan gemene edellieden, tot dat wy hen verciert hadden met den tytel van ridders, en met de waardigheit van Mylords, of gemene priesters en rechtsgeleerden. Tegenwoordig ziet gy in den zelve de hertogen van Norfolk en van Suffolk, den marquis van Excester, den grootmeester van ons huis, de graven van Oxford en van Suffex, en Mylord Sands. Zie daar de wereldlyken. Ten aanzien der kerkelyken, bebalven den aartsbisschop van Kantelberg, en den bisschop van Winchester, ziet men daar in de bisschoppen van Hereford en van Chichester. Indien wy in dezen Raadt geroepen hebben mannen, doorgeleerd in de wetten, en bekwaam tot staatsonderhandelingen; indien wy daar toe geroepen hebben den kancelier en den zegelbewaarder, dit is geschied om van hen hulp en groter verlichtingen te hebben. Voor het overige kunnen wy ons niet genoeg verwonderen over uwe vermetelheit: zonder kennis en zonder oordeel wilt gy beter weten dan uw koning en des zelfs Raadt, de gene, welke deel moeten hebben aan de regering. Opent eens uwe oogen, en bemerk de kwaadaardigheit der oproerigen, die uw beleid misbruiken, om u tot wederspannigheit te brengen. Wy hebben u wel blyken willen geven van onze koninklyke goedheit, u trekkende uit de dwaling, waar in gy waart, door onderwyzingen, zodanige, als een vader geeft aan zyne kinderen. Het staat aan uwlieden daar van nut te trekken, wederkerende tot uwen plicht. Maar dat het u niet meer gebeure, de daaden van uwen oppervorst te herispen, noch te onderstaan des zelfs Raadt te schikken. Blyft binnen de palen van onderdanigheit, byaldien gy wilt, dat wy zullen blyven binnen die van zachtmoedigheit, en noodzaakts ons niet daar buiten te treden, om te

Yy 2

wre-

1536. wreken het verachten van ons gezag, straffende uwe oproerigheid.

Hy rechtvaardigt zyne prelaten.

Rakende de scheldredenen, welke gy uitbraakt tegen eenige kerkvoogden, van welke gy spreekt als van menschen, die door hunne predikatiën de wetten van Godt en van het koninkryk omkeeren; wy willen, dat gy weet, dat zy niets dan dat rechtzinnig is, en op onze bevelen, voor den dag gebragt hebben. Doch byaldien iemandt ben van het tegendeel meent te kunnen overtuigen, zyn wy bereid hem te boren, en de genen te straffen, die wy schuldig zullen vinden: maar byaldien het eene lastering is, het is bilyk al de straf te doen vallen op de aanbrenghers. Eene zaak is genoeg om ons te overreden van de valscheit uwer beschuldiging: dat is, dat gy deze kerkvoogden niet kunt kennen, noch door hunne zeden, noch door hunne lere. Gy zyt te ver van hen afgelegd, om getuigen te zyn van hun beleid, en nooit hebt gy u in hunne predikatiën bevonden. Des kunt gy daar van niet oordeelen, dan volgens de verhalen, welke men u daar van gedaan heeft: berichten, welke gy niet moet geloven, danna dat gy zelf volkomenlyk onderrecht zyt aangaande de zaken, welke men tegen hen inbrengt. Keert dan te rug van deze dwaaling, gelyk van de andere, en laat u, in plaats van u over te geven aan uwe onrechtmatige vooroordeelen, of aan de verwoerdheit der oproerigen, die u verleiden, bestieren door uwen vorst, uwen natuurlyken en oppersten heer, aan welken gy eene geboorzaamheit schuldig zyt, zonder om te zien. Hy weet zyne kerkvoogden en zyne Raadsheeren wel te verkiezen, en hy zal noch in de regering van den Staat, noch in die der Kerke invoeren dan verstandige mannen, deze bedieningen waardig.

Hy verdedigt zyn gezag, en veroordeelt de wederspanning.

Weest voor het overige niet zo zot, om te geloven dat gy het recht hebt om met uwen oppervorst te handelen, en hem wetten voor te schryven. Gy moet alles van zyne loutere gunste verwachten, en de vaststelling van uwe verzoeken hangt niet af dan van des zelfs welbehagen. Denkt gy, dat uwe oproerige afkondigingen, uwe gezantschappen en uwe vrygeleiden eenige macht geven? Wy hebben dit gehele gedrag aangemerkt, wy, en die van onzen Raadt, als zo vele ondernemingen, gedaan op ons koninklyk gezag. Welk eene baldadigheid, wat ellendigen, zonder geboorte en zonder verdiensten, doen onze onderdanen zich wapenen niet alleen zonder onze toestemminge, maar ook tegen ons zelven? welke zy nochtans misleiden door onzen naam, en welke zy willen doengeloven, dat dit opnemen der wapenen geschiedt tot onzen dienst, en ten beste van den Staat. Welk eene straffe zou uwe ongeboorzaamheit ondervonden hebben onder een min zachtmoedigen vorst? Erkent dan uw geluk, en om deswegen te hebben alle erkentelykheit, tot welke u verplicht het beleid, het welk wy ten uwen opzichte houden, zo weet nogmaals, dat wy liever uwe wederspanning willen toeschryven aan eene noodschikelykheit, die welke u heeft verwoert, zonder tydt gehad te hebben op uwen plicht te denken, dan aan de beweegredenen van haat en kwade wille, die welke u onzer vergiffenisse onwaardig maken. Wy vergenoegen ons derhalven met uwliedder berouw en uwe onderwerping, behoudens dat de zelve oprecht zy; en byaldien gy, de wapenen nederleggende, toevlucht neemt tot onze zachtmoedigheid, afliggende den eedt van getrouwigheid, welken de bertoog van Nortfolk last heeft van u te ontfangen, zullen wy uwlieden nooit geen den minsten haat laten blyken of ondervinden.

Herbert. De wederspanningheit bevedigt.

Dit was de taal, die Henrik voerde, matigende de zachtigheid en de strengheit op eene wyze, die welke geen minder schrik dan vertrouwendheit in het gemoedt des volks bragt. Ondertusschen alle de benden der wederspanningen afgedropen

zynde, na de vergiffenis aangenomen te hebben, keerde elk weder naar zyn huis, met een voornemen om de nieuwe geloofsartykels grondiger te onderzoeken, dan zy tot nog toe gedaan hadden. Zy hadden gestadig het ontwerp, dat de koning daar van gemaakt hadt, in handen, en om te weten, of het rechtzinnig was, lazen zy de boeken, behelzende de verschillen, welke men over deze stoffe gemaakt hadt. Doch de kerkeleyken van de Noorderlyke landschappen stelden zich zo veel als zy konden tegen de hervorming, en hielden de wederspanningheit altydt gaande, hoewel het eenigen tydt scheen, dat de zelve geheel en al was uitgedooft. Wy zullen de zelve dan eerlang weder zien boven komen, even als een vuur, dat voor een tydt onder de asche, welke het bedekte, is verholen geweest. Het is nodig, dat wy eerst het vervolg der buitenlandse zaken weder opvatten.

Na het aftrekken van den keizer, die genoodzaakt was geweest de belegering van Maricille op te breken, en die weder in Spanje gekomen was, wilde zich de koning van Vrankryk over dezen inval wreken, door eene daadt, welke hy geloofde bekwaam te zyn om de staatzucht van zynen vyandt te vernederen. Met dit voornemen begaf hy zich in zyn Parlement, in het welke hy zitting nam, verselt van de prinssen en Pairs van het koninkryk. Zyn algemene zaakbezorger, het woordt voerende, vertoonde, dat Karel van Oostenryk (hy gaf hem geen anderen naam noch anderen tytel) een leenman was van den koning, wegens de graafschappen van Vlaanderen en van Artois, zo wel als wegens het Charolois, niettegenstaande den afstand, welken de koning daar van gedaan hadt. Hy zeide, dat deze afstand van gener waarde was, doordien de rechten van de kroon niet konden vervremt worden, en hy besloot, dat Karel, die Vrankryk gewapenderhandt was ingetrokken, door deze vyandelykheit begaan hadt de misdaadt van eedbreuk tegen zynen leenheer, en dat zyne leengoederen uit dien hoofde verbeurt waren. Het Parlement sprak vervolgens het vonnis uit. Het zelve behelsde: Dat Karel, zou worden gedagyaard om te antwoorden op de eischen van den algemenen zaakbezorger des konings, en zien oordeelen de omkeering en de wedervereeniging der drie graafschappen. Dat het hof middelerwyl alle de leenmannen ontsloeg van hunnen eedt, aan dien vorst gedaan, en dat het in het tegendeel hen beval den koning, als den oppersten heer, te gehoorzamen, op straffe van verbeurdverklaring voor de genen, die zouden weigeren zulks te doen. Het beval ook, dat dit vonnis op de grenzen zou worden afgekondigt. De wapenkoningen gingen derwaarts, en stelden Karel door aangeplakte en plegtige afkondigingen een dag om zich te komen verantwoorden. Deze vorst, daar van verwittigt, zeide, dat doordien men hem wederom in Vrankryk riep, hy daar zou wederkomen om Francois den I te noodzaken de verbonden na te komen. Des konings gedrag was niet naar den smaak van al de wereldt. Daar waren 'er, die het zelve onwaardig oordeelden, en den gene, die zich daar van bediende, en den gene, tegen welken het gericht was. Men moet bekennen, dat 'er veeltyds al te veel snorkery geweest is in de daden dezer twee vorsten.

Het verbondt, het welk de koning van Vrankryk met Solymaan maakte, wierdt nog minder goedgekeurt. De haat, welken hy den keizer en de Venetianen toedroeg, verwoerde hem daar toe. Hy zeide daarenboven tot zyne rechtvaardiging,

1536.

De kerkeleyken voeden de zelve.

1537.

January. Sleidanns Herbert. Mezeray. Uitspraak van het Parlement van Parys, het welk Vlaanderen en Artois weder met de Franse kroon vereenigt.

Dagvaarding van Karel den V.

Trotsch bescheidt van den vorst.

Verbondt tusschen Francois den I en Solymaan.

1537.

diging, dat de koningen van Spanje, voorzaten van Karel den V, geen zwaarigheid gemaakt hadden om diergelyke verbonden aan te gaan met de Mahomethaanische vorsten, en dat de keizer zelf dat van Solymán, eer dan hy, verzocht hadt, zonder het te kunnen verkrygen.

Deze Sultan was onlangs van zynen Perfaanschen tocht wedergekeert. Barbarossa, vergramt over het verlies van Tunis, kwam te Constantinopel, en overreedde hem, zyne eerste voornemens tegen Karel den V weder op te vatten. Hy vertoonde hem, dat het tydt was zich te stellen tegen eene macht, die niet alleen Europa, maar zelfs Afrika te vrezén hadt, van welke zy wel haast meesteresse zou zyn, zo byaldien men, na Tunis ingenomen te hebben, haar Algiers deedt veroveren, gelyk zy het voornemens was. Dat 'er geen beter middel was om zulks te beletten, dan haar voor te komen, en in hare eige staten den oorlog over te brengen. Vrankryk hadt alstoen een afgezant by de Porte. Hy was Forest

Gerant van François den I by de Porte.

genoemt, een edelman uit Auvergne, geleerd, zeer wel het gewone Grieksch sprekende, en daar by de gewoonten der Oosterlingen zeer wel kennende. Het geval wilde, dat zich ook ter zelve tydt te Constantinopel bevondt een Napelsch edelman, genaamt Pignatelli, uit zyn landt gebannen, welken eenige hielden voor een verloochend Christen*; maar anderen zeiden, dat hy van Godsdienst niet verandert was. Wat 'er van zy, hy was tot Solymán-gevlucht, om te wreken de doot van zynen broeder, wien de onderkoning van Napels hadt doen onthoofden; en gelyk hy verstant hadt, hadt hy zich by den Sultan groot aanzien verkregen. Hy verwoegde zich by den Franschen afgezant, en beide ondersteunden de voorstellingen van Barbarossa. Alstoen wierdt het verbondt gesloten tusschen Solymán en François den I. Zy kwamen overeen, om op eenen tydt hunne vloeten te doen afkomen op het koninkryk van Napels, terwyl Barbarossa met de zynen, om eene afwendig te maken, de kusten zou verwoesten. De Sultan moest van zyn kant met een machtig leger in Albanië trekken.

* nens-gast.

Verbondt gesloten met Solymán.

Byaldien François de I zo wel van zyne zyde het verdrag hadt uitgevoerd, als Solymán het deedt van zyn kant, Italië en Hungarië hadden groot gevaar gelopen. De Sultan bragt een leger te landt op de been van twee maal honderd duizend koppen, en ter zee eene vloot van vier honderd zeilen, zo galeien, als andere schepen. De vloot vertrok onder het bevel van Lusti-Bacha. Het besluit was genomen met den afgezant van Vrankryk om te komen ankeren regt tegen Otranto, om daar van daan deze plaats aan te tasten, of Brindes: en de afgezant hadt zich reets naar Valona, in Epyren, begeven, alwaar hy ziek wierdt en stierf. Hy hadt zich verbeeld, dat Apulië zou opstaan, en Pignatelli, de Napelsche bandit, van welken wy zo even gesproken hebben, die hem voor spion diende, hadt hem verzekert, dat de misnoegden de wapenen zouden opnemen op het aankomen van de vloot. Echter deden zy niets: zo dat Lusti-Bacha, die zyne maatregels genomen hadt op de hopeningen, welke men hem gegeven hadt, niemandt ziende te voorschyn komen, van voornemen veranderde.

De vloot van Solymán in zee.

Twee andere dingen hielpen daar mede toe; het ene was, dat François de I in gebreke bleef zyne vloot te zenden, gelyk hy beloofd hadt; het andere de aankomst van Andreas Doria met de vloot van den keizer. Deze laatste ligte eenige zynere galeien op, en belette hem iets te ondernemen. Hy vergenoegde zich dan met Castro te plunde-

Andreas Doria kwet hem. Onder-neming van de Turkche vloot.

ren, eene kleine stadt in de provincie van Otranto, en keerde van daar te rug met een groot getal gevangenen, welke hy op verscheide plaatien van de kust maakte. Een geschiedschryver* zegt, dat het was in eene van die landingen, dat deze zeelchuyms de schone Julia † van Gonzaga, waar van wy het geval, volgens anderen, twee jaren vroeger verhaalt hebben, wilden wegvooeren. Hy voegt daar by, dat deze jonge en ongemeen schone dochter, voor de Korzaren vluchtende, in handen van deze banditen viel; dat zy haar naderhandt weder overleverden, zonder haar geweldt aangedaan te hebben, ten minste, dat zy zulks op hare wederkomst verhaalde: doch dat al de wereldt het niet geloofde.

De Sultan, die met een ontzagchelyk leger in Albanië was gevallen, deedt geen gelukkiger uitvoering. Zynde te weten gekomen, dat de koning van Vrankryk zyn woordt niet hadt gehouden, hernam hy den weg naar Constantinopel, krachtig uitvarende tegen een handel, welken hy voor eene trouwloosheit opnam. Hy vertroofte zich wegens dit ongeval door twee voordeelen, welke hy dien zelve somer behaalde, de eene in Hungarië, en de andere in Dalmatië, op de krygsbenden van Ferdinand. De twee legers der Christenen wierden daar verslagen, en genoodzaakt schandelyk op te breken de belegering, welke zy geslagen hadden voor twee plaatien van het Ottomanniësche keizerryk.

1537.

*Varillas.

† hy noemt haar Livid.

Onder-neming van Solymán in Albanië.

Barbarossa, die de landing van de zeemacht vruchteloos zag eindigen, wierp zich op het eilandt Korfu, den Venetianen toebehorende; doch hy vondt 'er de plaatien zo wel versterkt, dat hy zich vergenoegde het platte landt te verwoesten, en zestien duizend slaven mede te nemen. Zie daar hoedanig de keizer verloft wierdt van een onweder, het welk op zyne staten kwam neder-vallen van de zyde van Duitschlandt en van de zyde van Italië. Zyne fortuin bevrydde hem daar van veel eer dan zyne voorzichtigheit. Deze vorst was onder een zo gunstig gesternte geboren, dat alles medewerkte tot zyne cere: of byaldien hem eenige ramp overkwam, wierdt de zelve aanstonts weder vergoed door een voorspoedig geluk, bek waam om de gelede schade te vergoeden.

Strope-ryen van Barbarossa.

Geluk van Karel den V.

Het zelve geluk verselde hem aan den kant van Piëmont en van het Milances. Ter zelve tydt, dat hy in Vrankryk was getrokken, en dat hy Marseille belegerde, noodzaakte een leger van tien duizend man, onder het bevel van den grave Guido van Rangon, en ondersteunt door François den I, de Spanjaarden de belegering van Turin op te breken; veroverde Carignan, Raconis, Carmagnola, en byna het gehele marquizaatschap van Saluzzo. Aan de andere zyde verwoestte de graaf van St. Paul* het Tarenteefche, en hernam Chamberri, de hoofdstadt van Savoje. Doch deze voorspoedt was van geen langen duur, en het geluk keerde zich wel haast weder naar de zyde van den keizer. De marquis du Guast overviel Burie, welken de koning van Vrankryk gezonden hadt om over het leger in Italië te gebieden, in plaats van den admiraal Brion, welken hy hadt te rug geroepen; bezette hem binnen Kasal, het welk deze Franche veldheer kwam overrompelen, en nam hem daar gevangen, nevens twaalf honderd man, die zich met hem daar binnen geworpen hadden. Vrankryk zondt Homieres om in des zelfs plaats te gebieden. Hy herstelde de zaken van zynen meester niet. Doordien hy geen gezag hadt onder de legerbenden, verliepen de zelve dagelyklich: zo dat hy zich onmachtig bevindende om het veldt te houden, het

Herbert. Mezray. Gelukke voort-gangen van zyne legers in Italië.

* of Pol.

1537.

aan *du Guast* ten beste liet, en zich naar Pignerol begaf. De Spaansche veldheer hernam verscheidene steden, en het beste gedeelte van het marquisaat van Saluzzo. De marquis, die daar van den naam droeg, wierdt gedood in de belegering van Carmagnola door een falkonetschoot (a). De soldaten, daar over vergramt, overweldigden de plaats, en wreekten zyne doot door die van het meeste gedeelte der inwoonders, en van den hoptman, die binnen de stad geboodt, welken de marquis *du Guast* deedt ophangen, met meer woede dan rechtmatigheit. *Humieres* wierdt in het vervolg binnen Pignerol belegert, en byaldien de koning van Vrankryk niet ware toegesloten tot onderstandt der overige plaatsen, zouden zy alle hare poorten voor *du Guast* geoopt hebben. *François* de I trok over de bergen, met een leger van veertig duizend man: doch men was op het einde van October, en deze prins, zich den ongelukkigen slag van Pavië herinnerende, vreesde zich te diep in een landt te begeven, het welk hem zo noodschikkelyk was geweest. Hy was bezorgt voor de ongemakken van het jaargetyde, de langdurigheit van een beleg, zodanig als dat van Pavië, den inval der Vlamingen aan den kant van Pikardië, en, meer dan dat alles, voor eene omwenteling van het geluk, welker ongestadigheit hy in zo vele ontmoetingen beproeft hadt. Alle deze aanmerkingen verplichtten hem te horen naar voorlagen van vrede, welke de nieuwe bestierster der Nederlanden bewerkte.

Verrechten in Vlaanderen en Anois.

Deze onderhandeling was begonnen ter oorzaak van den oorlog, welken *François* de I in Vlaanderen hadt willen brengen, een weinig voor dat hy naar Italië optrok. Hy hadt Hedin en St. Pol ingenomen; en vergenoegt met deze kleine voordeelen was hy wedergekeert naar Parys. Hy was zo haast niet afgetrokken, of de keizerlichen hernamen deze laatste plaats, ligten Montreuil op, en sloegen het Fransche leger, geboden door den maarschalk van Montmorenci. Doch zy belegerden vervolgens te vergeeffich Terouane, binnen het welke deze maarschalk zich geworpen hadt, benevens den Dauphin van Vrankryk. Het was in deze tydsgelegenheit, dat de landvoogdesse der Nederlanden tusschen beide kwam om de vrede te maken. Zy wierdt geholpen door *Eleanora*, koninginne van Vrankryk: als of 'er in deze verbonden eene noodschikkelykheit was, en dat de Hemel daar van de eer voor de vrouwen, boven de mannen, bewaart hadde. Deze twee bemiddelaarfiers kwamen overeen wegens een bestandt voor drie maanden, om aldus aan de vrede te werken gedurende deze wapenschorsing. De zelve stillandt wierdt naderhandt getroffen te Carmagnola tusschen *François* den I en de legerhoofden des keizers, door bemiddeling van den paus en de Venetianen. Men vernieuwde daar tot den gestelden tydt dien van Terouane, de welke kwam te eindigen. By het verdrag van Carmagnola bleef elk der twee vorsten in het bezit van hunne veroveringen, ten koste van den hertog van Savoje, de welke zyne staten zag verdeelen onder de twee overwinnaars. Doch de keizer betuigde niet te bewaren het gene hy overgewonnen hadt, dan om het te beschermen tegen de Franschen, van welke hy het ontnomen hadt.

De marquis *du Guast* komt

Het bestandt afgekondigt zynde, wenschte de marquis *du Guast* ter gehoor toegelaten te worden by den koning, en hem de handen te kussen.

(a) Hy hadt een broeder in Vrankryk, welken *François* de I beleende met dit marquisaat; maar hy stierf zonder kinderen, en *Karl Emanuel*, hertog van Savoje, maakte zich daar meester van in den jare 1587.

Hy verscheen daar in zeer aardig gewaadt, doch het harnasch aangegeipt; waar op men wat te zeggen vondt; en men zeide, dat de marquis van Pelcaire in eene andere ontmoeting beter gedaan hadt. Dit was in den veldslag van Pavië, wanneer hy den koning kwam vinden, die gevangen genomen was. Hy ging eerst zyn krysgewaadt afleggen, en vertoonde zich vervolgens met een zwarten mantel voor dezen vorst. Hoe het ook was, *François* de I deedt een goed onthaal aan *du Guast*, en ontving hem in tegenwoordigheit van den Dauphin en van den maarschalk van Montmorenci, die hem verselden. Dezen laatste hadt hy in het midden geplaatst, om daar door de aching, welke hy voor hem hadt, te tonen; zodanig, dat deze gunsteling de koninklyke waardigheit met zynen meester schein te delen, die hem by zyne wederkomst in Vrankryk vereerde met het zwaardt van konnestabel, en het ampt van opziender over de geldmiddelen. De marquis *du Guast*, hebbende zyne dienstplegingen afgelegd aan den koning en aan den Dauphin, keerde weder, zeer voldaan over de eerbewyzingen, welke men hem deedt, na dat men van weerziden overceengekomen was over het gebiedt der veroverde plaatsen, en over de verdeling der krygsbenden.

Men moet Italië niet verlaten, zonder eene aanmerkelyke zaak, welke in dit zelve jaar te Florence gebeurde, te verhalen. De nieuwe hertog *Alexander* van Medicis, aan welken de keizer dezen tytel gegeven hadt, benevens de belening van het opperste gebiedt over zyn vaderlandt, wierdt vermoord door eenen zynen namagen. De moordenaar wierdt *Laurens* genaamt, van het zelve geslacht: doch yvrigter voor het gemene best dan voor de grootheit van zyn huis, kon hy dezen laatste niet zien regeren, ten koste van de vryheit der anderen; zo dat hy den hertog aanmerkende als een dwingelandt, en vergetende het geen hy aan hun namaagschap verschuldigt was, zonder ergens anders op te denken dan het geen hy aan zyn vaderlandt verplicht was, nam hy voor het zelve van zyne dwingelandy door des zelfs doot te verlossen. Om dit voornemen zeker uit te voeren, trok hy hem behendiglyk des nachts in zyn huis en kamer, onder voorwending, dat hy zekere mevrouw van de stad, op welke de hertog smoorlyk verliefte was, daar by hem zou brengen: doch in plaats van de edele vrouwe, welke hy daar verwachtte, wierdt hy door twee moordenaars* overvallen, die hem ellendig van kant hielpen. *Laurens* van Medicis hadt niet lang den roem, welken hy zich daar van hadt voorgestelt, door zyne medeburgers hunne vryheit weder te geven. Genoodzaakt zynde te vluchten, wilde hy zyn leven bergen, nadat hy de plaats van *Alexander* aansonts door een jong man van het zelve geslacht, genaamt *Cosmus*, en afstammende van een broeder van den befaamden *Cosmus* van Medicis, den eersten van dien name, hadt vervult gezien, en wierdt eindelyk te Venetië door twee moordenaars met een dolk doorfloeken. De zelve waren afgezonden door den jongen *Cosmus*, de welke deze straffe eerder tot zyne eige veiligheid, dan om de doot van zynen voorzaat te wreken, nodig oordeelde. Het was ook een voorbeeldt van de eeuwige Gerechtigheit, de welke den doodslag niet ongestraft wilde laten. Het staat den menschen niet vry toe te leggen op het leven der prinsen, welke de Voorzienigheit over hen gestelt heeft; en de hoedanigheit van verlossers, welke zy voorgeven te

1537. den koning begroeten in zyn harnasch gekleed. Men vindt daar wat op te zeggen. Het onthaal, dat welk hem de koning aandoeft

Montmorenci konnestabel ge maakt.

Moord des hertogs van Medicis door een van zyn namaagschap.

**Laurens* was 'er zelve van; de andere wierdt *Scorancensis* genoemd. *Cosmus* van Medicis volgt den overledenen op, en doedt den moordenaar doden.

1537.

verkrygen, is veel eerder een bewysdom van hunne opgeblazenheit dan van hunne liefde voor het vaderlandt.

Herbert.
D: kei-
zer doet
den kar-
dinaal
Polus in
Vlaande-
ren over-
komen.

Ondertusschen stelde de keizer, zyne nicht, de prinsesse *Maria* van Engelandt, niet kun- nende vergeten, alles in het werk om haar in de rechten van hare geboorte te herstellen. Hy geloofde, dat *Renaldus Polus*, die alstoen te Rome was, hem tot een groot behulp zou zyn, zo byaldien hy, trekkende door Vlaan- deren, van daar de Engelschen aanmoedigde, die de aanhangelingen waren van *Maria*, om het uit te houden, van tydt tot tydt hem brieven overschryvende, om hen aan te moc- digen. Hy dacht daarenboven, dat de waar- digheit van kardinaal meer kraecht zou by- zetten aan de aanmaningen van *Polus*, en hy badt den paus, hem daar mede te willen be- kleden voor dat hy van Rome vertrok. Deze paus hadt geen minder belang by de onder- handeling van dezen Engelschen kerkvoogdt dan de keizer zelf; zo dat hy aanstonts in- willigde het geen deze vorst verzocht, heb- bende reets voorgenomen zulks te doen uit eige beweging. Hy voegde by de waardigheit van kardinaal die van afgezant van den H. stoel in Vlaanderen.

Eischen
van *Polus*
op de
Engel-
sche
kroon.

Polus kwam daar in het begin van het jaar, en voegende by deze twee tytels den luister zynen geboorte, zodanig als wy die verhaalt hebben, verkreeg hy een ontzag, het welk tot eerbiedigheit toe ging. Daar zyn 'er, die zeg- gen, dat zyn oogmerk niet overeenkwam met dat van den keizer, en dat, in plaats van te den- ken op de herstelling van het recht van de prin- cesse *Maria*, hy bedacht was om te doen herle- ven dat van het huis van *York*, uit het welke hy afkomstig was; dat hy zich in deze gedachten versterkte, wanneer hy zag de veroordeeling van *Anna van Boulen* en de uitsluiting van de prin- cesse *Elizabeth*, hare dochter, en dat de koning van Schotlandt de eenige hinderpaal tot de her- roeping van den tak van *York* tot de kroon zynde, hy geloofde, dat het gemakkelyk zou wezen de Engelschen daar toe te brengen, om voor hem een prins van hun landt te stellen; dat hy uit dien hoofde zorg moest dragen om te bewerken, dat aan *Maria* niet gegeven wierdt een recht, het welk die van zyn geslacht uitsloot. Anderen *

* *Burnet.*

zeggen in het tegendeel, dat hy eene heimelyke liefde hadt voor *Maria*, en dat dit de ware reden was, welke hem zo veel yver voor hare belan- gen deedt hebben. Hoedanig ook zyn voornemen zyn mogt, het was altydt strydig tegen de meningen des konings en de vrede van den Staat. Deze kerkvoogdt, die wederkwam, voorzien met de waardigheden van het Roomsche hof, kon niet verschynen dan om met een nieuwen yver des zelfs rechten of geweldenaryen tegen *Henrik* te verdedigen. De koning hadt 'er dat gevoelen van, en wanneer hy vernam het geen 'er gebrouwen wierdt om hem wederom te zen- den naar Vlaanderen, merkte hy des zelfs reize aan als eene zamenzwering, waar van de keizer en de paus de aanleggers waren, en waar van *Polus* het werktuig was. Het was om die reden, dat hy aan den koning van Vrankryk schreef om hem te verzoeken, dat hy aan hem den door- tocht door zyne landen wilde weigeren, byal- dien hy zich van hem niet wilde verzekeren, en hem toezenden. Ten minste verzocht hy hem, ingevalle hy hem het eene en het andere weiger- de, hem voor geen pausselyken afgezant te er- kennen, en geen verstandhouding met hem te

Henrik
de VIII
is be-
vreeft
over de
reize van
Polus.

hebben. Ter zelve tydt belafte hy zynen gezant by de regeerster der Nederlanden, aan haar van zynent wegen te verklaren, dat hy het voor een inbreuk in het bestandt het welk En- gelandt met Vlaanderen hadt, zou opnemen, byal- dien zy den kardinaal toestondt in hare staten te trekken (a). De landvoogdesse bragt te ver- geeffich by het ontzag, het welk zy aan den H. stoel verschuldigt was, de welke hare weige- ring als eene verachting zou aanzien. *Henrik* hieldt zich met alle deze redenen niet te vrede, en wilde voldaan zyn. De oorlog, welken *Fran- sois* de I alstoen in Vlaanderen voerde, waar van wy de byzonderheden verhaalt hebben, nood- zaakte de landvoogdesse voor *Henrik* de belie- vendheit te hebben, welke hy van haar vorder- de, uit vreeze, dat hy, het bestandt brekende, gelyk hy haar dreigde, zyne machten by die van den koning van Vrankryk zou voegen. Zy schreef daar over aan den keizer, die hare rede- nen goedkeurde; en dus liet zy den kardinaal weten, dat zy hem aan haar hof niet kon ont- fangen, hem met eenen onderrechtende van de beweegredenen, welke haar dwongen dusdanig te werk te gaan.

Polus was ondertusschen in Vlaanderen ange- komen, alwaar hy zich onbekend * ophieldt. Hy hadt by zich een dienaar, genoemt *Michiel Trogmorton*, een rechte verspieder †, en bekwaam tot het voornemen, het welk de kardinaal hadt. Deze man, zynen yver brengende tot zelfs aan de nieuwsgierigheit van het toekomende, ging te rade met de sterre-en natuurkundigen aangaan- de de zwangerheit van *Johanna Seymour*, konin- ginne van Engelandt, welke eenigen tydt daar na in de kraam beviel. Hy wilde weten, of zy van een prins bevrucht was. Men weet niet, welk gebruik hy voorhadt te maken van zyne nieuws- gierigheit: doch de afgezant van Engelandt, die daar van verwittigt wierdt, ontdekte zyn gedrag, en volgens het bevel, het welk hy daar over van *Henrik* ontving, trachtte hy hem te win- nen. Dit was te vergeeffich. Aan de andere zy- de deedt *Polus* al wat mogelyk was om de zwa- righeden, welke zich tegen zyn gezantschap naar Vlaanderen opdeden, uit den weg te rui- men. Hy schreef daar over aan *Cromwel*, om de tegenstreving, welke *Henrik* daar toe by- bragt, te doen ophouden. Hy verzekerde hem, dat hy niet dan goede inzichten hadt, en dat hy niets tegen des konings dienst zou ondernemen. Hy zondt ook den bisschop van Verona aan de landvoogdesse, om haar den hoon, welchen ze zyne waardigheit en die van den heiligen stoel, welkers gezag hy kwam oeffenen, aandeedt, te vertonen. Hy zeide, dat 'er gene redenen krach- tig genoeg waren om haar te verontschuldigen wegens eene zodanige ongehoorzaamheit, en dat de paus niet zou kunnen ontveinzen de ver- ontwaardiging, zynen gezant aangedaan, het welk hy zou opnemen als aan zyn eigen persoon geschied; dat 'er niet gehandelt wierdt over staatszaken, die den koning van Engelandt achterdocht konden geven; dat 'er geen vrage was dan over het belang van den Godsdienst, en dat hy niet kwam dan om het oude geloof te verdedigen tegen de nieuwigheden, welke deze vorst wilde invoeren. De landvoogdesse antwoordde, dat zy niet dan goede Roomsch- Katholyken in haar landt hadt, en dat

1537.
Hy
schryft
daar over
aan den
koning
van
Vrank-
ryk en
aan de
land-
voog-
desse der
Neder-
landen.

De land-
voogdes-
se is ver-
plicht
Polus zyn
afscheidt
te geven.

Hy
houdt
zich in
Vlaande-
deren
onbe-
kend op.
* *Lucagni-
us.*
Geheime
hande-
lingen
van
*Trogmor-
ton*, zy-
nen die-
enaar.
† *Spion.*

Polus
schryft
aan
Cromwel.

Hy
zendt
aan de
land-
voog-
desse om
haar te
ver-
plichten
zyn ver-
blyf te
dullen.

(a) Men zegt, dat hy vyftig duizend dukaten beloofde aan den gene, die hem des zelfs hoofd bragt. Zie den Af- gezant van *Wiquifort*.

1537. het gevaarlijk zou zyn, hen door deze twistredenen dwalingen te leren kennen, welke hen tot nog toe onbekend waren; dat zy van alle deze geschillen niet hieldt, en dat zy in hare landvoogdy de vrede wilde onderhouden. De hervorming was echter den Vlamingen niet onbekend, en wy hebben gezien, dat al in den jare 1523 twee geestelyken, daar belydenis van doende, te Brussel verbrand wierden. Daar waren nog bloedgetuigen in groter getale van dezen Godsdienst in het volgende jaar: doch de grote vervolging kwam eerst op onder de regering van *Philips den II*, en beroofde hem daar door van zeven zynr allerfchoonste provinciën. Wy zullen om die reden het verhaal daar van bewaren tot den tydt, wanneer deze zo befaamde omwenteling gebeurden en de voornaamste omstandigheden daar omtrent zien onder de merkwaardige regering van *Elizabeth*, de welke de Vereenigde Provinciën tot erlanging van hare vryheit niet weinig de behulpzame handt heeft geboden.

Byaldien *Polus* by de regentinne niet verkreeg het geen hy wenschte, men kan wel begrypen, dat hy geen meerder voldoening erlangde op den brief, welken hy aan *Cromwel* geschreven hadt. Dus was hy, na eenige maanden in Vlaanderen vertoefte te hebben, genoodzaakt den weg naar Rome weder in te slaan*. Hy wierdt aldaar met grote eerbewyzingen van den paus en het gansche genootschap, het welk zynen yver en zyn gedrag prees, ontvangen. Godurende zyn verblyf in de Nederlanden hadt hy zendingen afgevaardigt naar Engelandt, alwaar hy in het heimelyk door der zelve onderhandelingen werkte, in eigen persoon met luister zulks niet kunende doen. Hy deedt daar zyne geschriften verspreiden, welke men te Londen en door het gansche koninkryk verkocht, om de toegenegeheit der genen, die den paus toegedaan waren, te onderhouden, en voor de prinsesse en hen, ware het mogelyk, nieuwe aanhangen te verkrygen.

Naar mate dat de paus en de keizer den koning van Engelandt werk verschaften, gevoelden de zamenverbondene vorsten van Duitſchlandt eene groter genegenheit om zich met hem tegen deze twee mogendheden te vereenigen. Zy waren altoen vergadert te Smalkalden, om onder zich besluiten te nemen rakende de inbreuken, welke zy voorgaven dat *Karel de V* gedaan hadt tegen het laatste vredesverbondt. Deze vorst zondt hen een afgezant*, de welke hen van zynent wegen vermaande om zich te onderwerpen aan de kerkvergadering, beroepen te Mantua, en om den oorlog tegen den Turk zo wel, als tegen den koning van Frankryk, de welke Savoije hadt overweldigt, te helpen voeren. Dit gebeurde eenigen tydt voor den stillandt tusschen de Franschen en de keizerſchen. Deze afgezant klaagde ook, dat de Protestanten hun verbondt hadden vergroot sedert het verdrag van Neurenberg. Hy kreeg ten antwoordt, dat de vergadering niet kon goedkeuren, dat de stad Mantua tot de plaats, om 'er de kerkvergadering te houden, gekozen was; dat zulks streedt tegen het besluit, genomen op de Ryksdagen, in welke men hadt vastgesteld, dat de kerkvergadering zou gehouden worden in eene der steden van Duitſchlandt, en eindelyk, dat Mantua voor den Protestanten geen veilige plaats was. Ten aanzien van het verwyf, dat men hen tegenwierp, van het verdrag van Neurenberg geschonden te hebben, antwoordden zy, dat zy niets gedaan hadden, het welk hen eene zodanige beschuldiging op den

hals kon halen; maar dat zy de zelve met veel meer bilykheit zouden hebben kunnen keren tegen den keizer, die in de keizerlyke kamer genomen hadt besluiten, geheel strydig tegen de artykelen van den Godsdienst, over welke men by dit verbondt was overoengekomen. Belangende die genen, welke zy tot hun verbondt hadden toegelaten, dat zy niet geloofden daar in overtreden te hebben noch de wetten van het ryk in het algemeen, noch het Neurenbergſche verbondt in het byzonder. Dat deze nieuwe bondgenoten belydenis doende van een zelven Godsdienst, en daarenboven leden zynde van het zelve Ryk, men hen niet kon beschuldigen een straffichuldig eedgenootſchap te maken, hen ontvangende, noch zelfs eene nieuwe verbindtenis. Dat het altydt de oude was, die standt hieldt, in welke alle de Protestanten van Duitſchlandt stillzwygende begrepen waren. Dat zy derhalven wenschten, dat die genen, die sedert korten tydt in hunne verbindtenisse waren getreden, toegelaten mogten worden in de algemene vrede, en dat zy onder deze bedingen aanboden de onkosten van den oorlog, volgens de begeerte van den keizer, te helpen dragen. Dat byaldien men in het tegendeel voorhadt de nieuwe zamenvereenigden buiten de handelingen te sluiten, zy voornemens waren de zelve te beschermen met al hun vermogen, als met hen een en zelve ligchaam uitmakende.

De vergadering van Smalkalden is eene der allerberoemdste, die 'er ooit gehouden zyn. De keurvorst van Saxon bevondt zich daar in persoon, met de vorsten van Lunenburg, den hertog van Wurtemberg, den landgrave van Hessen, de prinsſen van Pomeran en van Anhalt, *Albert*, grave van Mansfeldt, en een groot getal afgezanten van andere vorsten en de vrye Ryksſteden, de welke de zelve party volgden. Daar kwam ook een afgezant van den paus*, welken deze opperpriester uitdrukkelyk afzondt aan den keurvorst van Saxon, om, was het mogelyk, den zelve te winnen, of ten minste hem te verplichten zyne toeffenning daar toe te geven, dat de stad Mantua tot de zamenroeping van de algemene kerkvergadering benoemt wierdt. De gezant sprak ook den landgrave van Hessen † over het zelve onderwerp: doch hy kon van deze twee prinsſen niets verwerven. Men kwam dan weder tot de algemene onderhandelingen, waar in des keizers afgezant † nieuwe pogingen aanwendde om de zamenverbondenen te verplichten, zich aan de kerkvergadering te onderwerpen, en zich met den keizer te vereenigen tegen *Solyman* en *François den I*. Maar de vergadering bleef vast by haar besluit: zy beloofde aan den keizer en aan *Ferdinand* al de hulp, welke zy verzochten, behoudens dat men de gemaakte overeenkomsten onderhieldt, en dat men de verschillen over den Godsdienst op het vriendelykste vereffende door eene byzondere kerkvergadering, zodanig als men hen beloofd hadt. Ten aanzien van die van Mantua, de zelve volhardde te betuigen tegen deze zamenroeping en tegen het gezag van den paus, welken zy aanzag als party, en niet als rechter. Zy deedt een wydlopig verweerschrift ontwerpen, het welk afgekondigt wierdt, benevens alle de redenen, met welke zy hare weigering ondersteunde, zo wel ten aanzien van de plaats, werwaarts men de kerkvergadering hadt beroepen, als van het hoofdt, dat men de zelve wilde geven. De zamenverbondenen eindigden met vermaningen aan alle de Christen koningen en vorsten, hen te hel-

Hy is genoodzaakt weder naar Rome te keren.

* in November des jaars 1537.

Zyne zendingen in Engelandt.

Herbert, Meidmar, February 1537. Vergadering der bondgenooten te Smalkalden. * Mattheus Heldar. Afgezant van Karel den V aan deze vergadering, rakende het concilia.

Antwoordt der zamenverbondenen.

1537.

Zy beschermen hun bondgenootſchap.

De namen der vorsten, die by deze vergadering tegenwoordig zyn.

* *Pavina* Vergar.

† Anderten reggen, dat hy by hem geen gehoor kon erlangen. † *Heldar*. De zamenverbondenen be-louven allen bystandt, welken *Karel* en *Ferdinand* van noden hebben.

1537. helpen tot eene zo wettige bescherming, de welke de kerk betrof in het gemeen, en het gezag van ieder vorst in het byzonder.

afgezant-
ten van
Henrik
den VIII
op de
vergade-
ring.

Henrik oordeelde deze tydsgefallte gunstig om de Smalkaldische bondgenoten in zyne belangen te brengen. Hy zondt derwaarts *Paget* en *Mount*, hen bevelende in het doorreizen te spreken met *Gardiner*, zynen afgezant aan het hof van Vrankryk, en met den koning van Vrankryk zelve, voor wien hy van deze onderhandeling geen geheim wilde maken. Hy belafte in het tegendeel zyne afgezonden, hem te raden, met hem aan te spannen in een voornemen, waar in zy een gemeen belang hadden, doordien het betrof de vryheit der algemene kerkvergadering, en dat het strekte om zich aan te kanten tegen de ondernemingen van den paus en van den keizer, en tegen de rechten der andere Christen vorsten. De afgezanten kweten zich van hunnen last, en na van *Gardiner* en de Fransche staatsdienaars de berichten, die hen nodig waren, ontfangen te hebben, begaven zy zich op weg om hunne reizte voort te zetten. Om dit veiliglyk te doen vonden zy geraden zich als kooplieden te verkleeden, en in deze toerusting kwamen zy te Smalkalden.

Beweeg-
redenen
dezer af-
zending.

Het oogmerk hunner belasting was de zamen-verbonden te verplichten, om zich wegens de verschillen, welke zy met den keizer hadden, te gedragen aan den koning van Engelandt en aan dien van Vrankryk, en niet aan eene kerkvergadering, als die van Mantua was. *Henrik* hadt toezegging van den keizer, dat de kerkvergadering zyne zaken niet zou aanraken, om de zelve te veroordeelen, maar alleen om hen met den Roomschen stoel te verzoenen. Hy betrouwde zich echter niet op zodanige toezegging. Hy vreesde voor eene algemene kerkvergadering, waar van deze vorst en de paus meester wierden, en hy werkte, zo veel als hy kon, om het te verbraken. Het was hierom, dat hy van de eene zyde tekenen wilde geven van zyne toegenegenheit aan de bondgenoten, hen aanbiedende zyne bescherming gezamentlyk met die van den Franschen koning, en dat hy van de andere zyde wenfchte te weten, welke hun ware gesteldheit ten zynen opzichte was, ten einde om rechtmatige maatregels te nemen. De afgezanten, binnen gelaten zynde, openden hunnen last, en vertoonden aan de bondgenoten, dat zy zich niets zekers moesten beloven van den kant van den keizer, dat hy hen zeer schone aanbiedingen deedt; maar dat hy in verscheide voorvallen hen hadt doen zien, dat zyne daden met zyne woorden niet overeenkwamen. Dat hy hen alle te zamen geen algemene vrede zou toestaan, dan om naderhandt den eenen na den anderen te onder te brengen. Zy voegden daar by, dat de voorstellingen, welke zy hen kwamen doen van wegens den koning, hunnen meester, geenzins zodanig, maar geheel anders waren, zo wel als die van den koning van Vrankryk, van welken zy volmacht hadden; dat deze twee vorsten heiliglyk hunne belofte zouden volbrengen, van hen te beschermen tegen het geweld hunner vyanden, en dat, ingeval zy mogten worden aangetaft, zy alle de machten hunner koninkryken tot hunne hulpe zouden doen optrekken. Het besluit was, dat de bondgenoten moesten verwerpen eene kerkvergadering, de welke alleen zou byeenkomen om hen te veroordeelen, en dat zy aan den keizer moesten verklaren, dat zy gene andere rechtens konden aannemen dan de koningen van Vrankryk en van Engelandt. De afgezanten konden geen gunstiger tydt waarnemen.

II Deel.

Zy bragten voor bescheidt te rug dankbetuigingen, en verzekeringen, dat de bondgenoten standvastiglyk zouden weigeren de kerkvergadering van Mantua te erkennen.

Dit was voornamentlyk het geen *Henrik* zocht, en daar van verzekert zynde deedt hy zyne betuigingen tegen de kerkvergadering gemeen maken, zo als wy die op eene andere plaats verhaalt hebben. De koning van Vrankryk nam tegen den paus nog andere maatregelen. Hy vergeenoegde zich met te verklaren, dat hy geen kerkvergadering zou aannemen, de welke op geen veilige plaats en op geen vrye wyze zou byeenroepen zyn, daar by voegende, dat zyn zwager van het zelve gevoelen was. Ondertusschen schreef hy aan de bondgenoten, om hen te verzoeken eene goede verstandhouding met hem te onderhouden, hen van zynen kant verzekerende, dat hy hen in den noodt niet zou laten zitten.

Men vreesde in dezen tydt nieuwe oproeren in de Noorder gewesten. De koning, die daar over bekommert was geweest, hieldt daar altydt zyne benden, onder het bevel van den hertog van Nortfolk en van den grave van Shrewsbury. Hy belafte hen de landschappen door te kruisfen, acht te nemen op de neigingen van het volk, en allen een eedt te doen afleggen, welke hen tot eene gehele onderwerping zou verplichten. Men deedt hen zweren: I. Dat zy afstandt deden van alle de eeden en van alle de beloften, welke zy gedaan hadden gedurende de wederspannigheit, van welke zy den koning op hunne knien om vergiffenis verzochten. II. Dat zy aan den koning, aan zyne erfgenamen en navolgers zouden getrouw zyn. III. Dat zy zouden nakomen alle de besluiten van het Parlement, gemaakt gedurende de regering van dezen vorst. IV. Dat zy nooit dan op des zelis bevel de wapenen zouden opnemen. V. Dat zy de oproerigen zouden vasthouden. VI. Dat zy alle de monniken zouden verjagen uit de kloosters, in welke zy de zelve herstelt hadden, ten nadeele der versfoting, die gedaan was geweest van deze ongebondene kloosters. De twee bevelhebbers hadden ook last zich meester te maken van *Mylord Darcy*, en van *Aske*, hoofdt der wederspannigen, en hen naar het hof te zenden.

Deze laatste wachtte niet, dat men hem daar henen bragt; hy was stoutmoedig genoeg om derwaarts uit eige beweging te trekken, en zich voor den koning te stellen. Het is waarschynlyk, dat hy door goede redenen verontschuldigde dat gene, het welk hy gedaan hadt, doordien hy wel ontfangen wierdt; dat men zich vergenoegde met de onderwerpinge, welke hy deedt, en dat men, na hem eenige dagen te Londen gehouden te hebben, hem toefondt weder naar huis te keren. Misschien dat de koning acht nam op zyn gedrag, het welk in eene zodanige gelegenheit zeer gematigt was geweest, hebbende den oproerigen niet toegelaten te plunderen, noch geweldt te plegen, en hebbende hen eene geregelde krygstucht doen onderhouden. Misschien ook, dat hy, achting voor zyne bekwaamheit opgevat hebbende, hem aan zynen dienst wilde verbinden; waar by men moet voegen, dat hy hem bekwaam oordeelde om hem open te leggen alle de geheimen der zamenzweringe, de geheime streken der monniken, en de namen der voornaamste belhamels. Belangende *Mylord Darcy*, de zelve schreef aan *Cromwel* een langen brief by wyze van een verweerschrift. Hy vertoonde hem, dat hy genoodzaakt was ge-
weest

Zz

1537
Ant-
woordt
der bond-
genoten.

Brief van
François
den I
aan de
bondge-
noten.

Markert.

Eedt
door de
gevol-
machtig-
den van
Henrik
den VIII
geeficht
van die
genen,
die zich
in de
weder-
spannig-
heit inge-
wikkelt
hadden.

Stontheit
van *Aske*,
hoofdt
der oproerigen.

De ko-
ning
geeft
hem ver-
giffenis.

Mylord Darcy
verdedigt
zich.

1737. weest zich te laten vinden in de vergaderingen der wederspanningen, doch dat zyn hert altydt voor den koning was geweest, dat hy onder de vyanden niet gebleven was, dan om hunne oogmerken te ontdekken, en de zelve vruchteloos te maken; dat hy mede zyn best hadt gedaan om hen tot hunnen plicht te doen wederkeren, en dat hy zich in dezer voegen gedragende, niet minder nuttig was geweest aan zynen vorst, dan of hy indes zelfs legers gestreden hadt. Hy eindigde zynen brief met den koning te bidden acht te nemen op een vyftigjarigen dienst, welken zyn vader en hy de kroon gedaan hadden. Deze vertogen beletten niet, dat hy weinig tyds daar na niet naar Londen wierdt gevoert.

Hy wordt gevangen naar Londen gevoert.

De opvoerigen nemen de wapenen weder op.

Hanne nederlaag.

Beweegredenen tot de nieuwe wederspanning.

De hertog van Northfolktrekt op tegen de wederspanningen.

Ondertusschen namen de wederspanningen de wapenen weder op, hebbende voor hoofden *Musgrave* en *Tilby*, twee edellieden van het landt, en vertoonden zich met een leger van achttien duizend man voor *Carlisle*, het welk zy meenden te kunnen overrompelen. Men sloot echter voor hen de poorten, en men wederstondt hen zo hardnekkiglyk, dat zy genoodzaakt waren te rug te deinzen. Zy wierden geslagen in hunnen aftocht door des konings leger, over het welke de hertog van Northfolkt geboodt. Alle de bevelhebbers, uitgenomen *Musgrave*, die gelukkig genoeg was om zich te bergen, vielen in handen der koningschen, en wierden gevangen, met zeventig anderen van minder aanzien. Zy wierden alle door den krygsraadt veroordeelt om opgehangen te worden, en de uitvoering wierdt volvoert op de bolwerken van *Carlisle*.

Twee andere hoofden van de party, genaamt *Bigot* en *Halam*, maakten ter zelve tydt een aanslag op de stad *Hull*: doch de zamenzwering ontdekt zynde, wierden zy gevat, en aan de galg opgeknoopt.

Men weet niet wel, welke de oorzaken waren van deze nieuwe oproeren. De koning en het volk beklagden zich gelykelyk de een over den anderen. Het volk zeide, dat men hen niet hieldt het woordt, dat men hen gegeven hadt om een Parlement in de stad *Jork* te beroepen, waar by het voegde, dat de hertog van Northfolkt, tot nadeel der openbare vergiffenis, geheime bevelen hadt om te doen straffen die genen, die het ongeluk zouden hebben van aan het hof verdacht te zyn. Aan de andere zyde klaagde de koning over zyne onderdanen, de welke niet voldaan hadden aan hunne verbindtenis om de monniken te doen gaan uit de kloosters, in welke zy de zelve herstelt hadden. Hy nam deze weigering voor eene ongehoorzaamheit, en zeide, niet gehouden te zyn na te komen een verdrag, het welk zy het eerst geïchonden hadden. Dus wierdt de hertog van Northfolkt gelast de allerschuldigsten gevangen te nemen, de zelve volgens de strengheit der krygswetten te doen straffen, of hen naar Londen te zenden.

Hy kweet zich van zynen last, zo haast als hy den oproer uitgedoofte, en de rust herstelt zag. Hy trok in het landt met de vliegende koninklyke standaardt, en deedt by zich brengen de genen, welker wederspanningheit hy geloofde eene voorbeeldelyke straffe te verdienen. Men telde onder de voornaamsten Mylord *Darcy* en *Robert Aske*. De laatste hadt vergiffenis verkregen, en scheen zelfs aan den koning behaagt te hebben, gelyk wy reets hebben gezegt: doch men beschuldigde hem deel gehad te hebben aan den tweden opstandt, en tegenwoordig geweest te zyn in het leger van die genen, die de verovering van *Carlisle* onderstaan hadden.

Aangaande Mylord *Darcy*, wy hebben boven 1537. gesproken van den brief, welken hy aan *Cromwel* schreef, om zich te verantwoorden, niettegenstaande den welken de hertog van Northfolkt echter gelast was zich van zyn persoon te verzekeren. Hy nam hem dan gevangen, en deedt hem naar Londen brengen, van waar hy naar den Tour wierdt gezonden. De andere waren *Robert Constabel*, en *Jan Bulmer*, met zyne vrouwe, of zyne meesteresse, *Thomas Percy*, *Steven Hamilton*, *Niklaas Tempest*, en *William Lumley*. Men nam ook gevangen Mylord *Huffy**, in de provincie van *Linkoln*, daar men hem beschuldigde den oproer aangestookt te hebben. Men verzekerde zich mede van vele andere personen van minder rang, en van vele monniken, welke men aanmerkte als de aanleggers van alle deze beroerten. Men maakte allen hun hoofdinging op. Mylord *Darcy* en Mylord *Huffy* wierden te Westmunster veroordeelt, en gevonnist het hoofd te verliezen; *Aske* wierdt te *Jork* veroordeelt en met de doodt der verraders gestraft; van de anderen wierdt een gedeelte in de zelve stad, en een gedeelte te *Hull* gerecht, wordende de edellieden onthoofd, en de anderen opgehangen. De vrouwe of de meesteresse van *Bulmer* wierdt te Londen verbrand, op de plaats *Smithfield*.

Hy verzekerde zich van de hoofden * of *Huffy*.

Mylord *Darcy* wierdt onthoofd op de plaats, de welke voor den Tour is te Londen, en *Huffy* onderging de zelve straffe binnen de stad *Linkoln*. De eerste wierdt zeer beklagt. Het volk, ziende dezen heer op het schavot verschynen, in den ouderdom van tachtig jaren, welken zyne gryze hairen eerwaardig maakten; hadt werk zich van tranen te onthouden. Men zeide, dat zyne diensten en zyn ouderdom eene minder strenge behandeling verdienden, zelfs al was hy schuldig geweest. Dat het genoeg zou zyn hem met de gevangenis te straffen, en dat men ten minste zynen ouderdom moest ontzien, wilde men geen inzicht hebben noch voor zyne geboorte, noch voor zyne verdiensten. Dat het wreed was door de handt van een beul hem te beroven van een leven, dat hy wel haast volgens den loop der nature zou verloren hebben, en dat een zwak oud man niet bekwaam was den Staat te ontrusten. Het medelyden des volks was niet te wraken: echter was de doodstraffe van *Darcy* rechtmatig.

Straf van Mylord *Darcy*.

Men veroordeelt de strengheit daar van.

Terwyl hy nog gevangen zat, beschuldigde hy den hertog van Northfolkt den eersten oproer voor Donkaster begunstigt, en onder de handt de misnoegden aangemoedigt te hebben by hun opzet te blyven. De hertog, die te Londen gekomen was, ontkende het stoutelyk, en badt den koning, hem te willen vergunnen met dezen Mylord een tweegevecht te mogen aangaan, op dat hy zyne eer kon verdedigen in een gevecht van zyn persoon tegen hem. Maar de koning, die *Darcy* ter straffe bewaarde, hadt geen zin om dit gevecht *Northfolkt* toe te staan. Deze hertog zeide tot zyne verdediging, dat *Darcy* hem niet beschuldigde dan van wegens een ouden wrok, aangegroeit door den spyt, welken hy hadt over dat *Aske* zyne verradery aan hem ontdekt hadt. De koning sloeg geen geloof aan de betuigingen van *Darcy*, of byaldien de zelve hem achterdenken gaven, hy ontveinsde de zelve echter: doch hy erinnerde zich die op een anderen tydt. Misschien dat de yver, met welken *Northfolkt* de oproerigheid uitdooftde, hielp om hem te rechtvaardigen. Men kon inderdaadt met geen meerder strengheit

Hy beschuldigt den hertog van Northfolkt, de welke een tweegevecht met hem verzoekt te mogen houden.

De hertog van Northfolkt gerechtvaardigt.

1537. heit en met eenen met geen meerder omzichtigheit te werk gaan. Hy hadt overal het oog op, hy verdedelde alle zamenspanningen der oproerigen; en hen nu eens met geweldt, en dan met list tegen gaande, verbrak hy hunne voornemens; deedt hunne oplopende woede verflaauwen; wierp hunne dapperheit ter neder, en verstrooide hen eindelyk zodanig, dat zy daar na niet weder voor den dag zyn gekomen. De strafuitvoeringen, welke hy door beuls handen aan de allerfchuldigften liet doen, voltooiden hunne onderwerping; zo dat 'er geen de minste voetftap van wederfpanningheit overbleef dan in den fchrik van die genen, die daar deel in gehad hadden, en de welke vreedden zulks ook te hebben in de straffen, welke men hunne medemakers hadt doen ondergaan.

Nieuwe vergiffenis van den koning verleent.

Om deze denkbeelden in hunne gemoederen uit te wiffchen, en om den Staat zyne vorige rust weder te geven, wilde de koning dit bloedig treurfpel besluiten met een bedryf van zynzachtmoedigheid. Hy zondt aan den hertog van Noortfolk eene nieuwe vergiffenis, en verbodt hem iemandt verder te doen fterven. Deze vergiffenis wierdt afgekondigt, en met des te meerder blydfchap ontfangen, om dat elk vreedde de geftrengheit van den legervoogdt op zyn beurt te beproeven.

Zodanig waren de beweegredenen, de voortgangen en het einde van de wederfpanningheit der provinciën van Linkoln, van Northumberlandt, van Kumberlandt, van Durham, en van Jork. Ten minste, de Engelfche gefchiedfchryvers verhalen de zelve in dezer voegen, op de bewyzen, welke zy daar van uit de openbare jaarboeken getrokken hebben. Een fchryver*, al te yverig voor de Roomfche kerk, en by deze zaak al te veel belang hebbende, tracht de oproerigen te verdedigen. De oude adel, zegt hy, behalven eenige pluimftrykers, en het volk van Engelandt, byna alle Roomfch-Katholyken, geloofden, dat het niet genoeg was den ouden Godsdienst niet te verlaten, byaldien men den zelve niet in zyn geheel bewaarde; zo dat vyf provinciën de wapenen opnamen, en dat zich vyftig duizend man onder de vaandels bevonden. Hy voegt daar by, dat men daar in gefchildert hadt de vyf wonden van *JESUS CHRISTUS*, gelyk wy boven reets gezegt hebben, benevens den drinkbeker en den ouwel, om aan te tonen, dat zy den oorlog niet voerden dan om het geloof te bewaren. Hy verhaalt vervolgens den optocht van des konings leger tegen deze wederfpanningen: daar na zegt hy, dat de koning uit de vreeze, waar in hy was, den Roomfch-Katholyken beloofde in hunne klagten te voorzien, en niemandt te ontruften ter oorzaak van hunnen opftand; dat hy deze belofte bevestigde door eene verklaring, de welke wierdt angetekent, ten nadeele van de welke hy de voornaamften met de zwaarste straffen deedt straffen; dat hy tot eene voorwending nam den nieuwen opftand, federt door *Mufgrave* en *Tilby* verwekt. Dat echter alle de genen, aan welke hy genade hadt bewezen, daar geen deel aan hadden. Onder de zodanigen noemde hy *Darcy*, *Huffy*, en alle de anderen, van welke wy melding hebben gemaakt, en verhaalt hunne straffen op de wyze, als wy daar van gefproken hebben. Welk een fchyn deze fchryver ook zoekt te geven aan het opvatten der wapenen van vyftig duizend mannen, men kan zulks niet dan als een opftandt aanmerken, de allerverfchrikkelykfte en allergrootfte, welke men zou kunnen bedenken. Men oordeele

II Deel.

dan daar na, of de koning ongelyk hadt de hoofden daar van te straffen, en of het voorzichtigheit, of wreedheit was de kloofiers te vernietigen, waar uit voor den dag kwamen leeraars, bezwangert van de zelve yverzucht van dezen fchryver, die de onderdanen wapenen tegen hunnen vorft, onder voorwendfel van hen te doen vechten voor de altaren en voor het gelove. Voor het overige ontdekt zich de eenzydigheit van dezen fchryver in het gene hy voorgeeft van den adel, welken hy geheel inwikkelt in de party der wederfpanningen. Nochtans is het zeker, dat 'er niet dan een klein getal van edellieden was, het welk hunne vaandels volgde, en die zelfs door deze woedende menfchen daar toe zyn gedwongen geweest: het gehele overfchot was niet dan flecht volkie, het welk al zo haast verftrooit wierdt, als het oproeriglyk was byeen vergadert.

1537.

Aanmerking op deze redenen.

Gedurende deze zaken was de koning van Schotlandt, die met zyne jonge bruidt uit Vrankryk kwam, door tegentrydige winden, het langste Engelfche kusten genoodzakt te houden, alwaar hy op Pinxterdag aanlandde. Vele Engelfchen begaven zich aan zyn boordt, en trachtten hem te overreden, hen in zyne befcherming te nemen, hem vertonende, dat hy zich van eene zo gunftige gelegenheit moest bedienen om zich voor den vermoedelyken erfgenaam van de Kroon te doen erkennen. Doordien zy zagen, dat de ftaatzucht geen vat op hem hadt, onderftonden zy hem te bewegen door medelyden, en bezwoeren hem medogendheit met hen te hebben. Hy wilde niet horen noch naar hunne aanzockingen, noch naar hunne klagten: het zy dat hy hunne wederfpanningheit veroordeelde, het zy hy vreedde den koning van Vrankryk, zynen fchoonvader, te mishagen, die een vriendt was van den koning van Engelandt; het zy eindelyk, dat zyn verwantschap met dezen laaften, die zyn oom was, hem niet toeliet de wederfpanningheit van des zelfs onderdanen te onderfteunen. Hy vervolgte dan zynen weg, en kwam te Edenburg, alwaar de jonge koningin kort daar na ftierf. Men zegt, dat hare doot den koning, benevens het ganfche koninkryk, gevoeliglyk trof, en het was voor de eerfte maal, dat men zich daar over in den rouw kleedde: eene plegtigheit, welke men tot nog toe niet gebruikt hadt. Men voegt daar by, dat de prieffers de eenigfte waren, de welke deze princeffe niet beklagden; ter zake van haren Godsdienst, welke hen verdacht was, doordien zy was opgevoed geweest by de koningin van Navarre, hare moec.

Herbers. Voorzichtigheit van den koning van Schotlandt ten aanzien van Henrick den VIII.

Doodt van de koningin zyne echtgenote.

De onlusten van Engelandt bevredigt zynde, wilde de koning zyne kerkelyke opperhoofdigheit in Ierlandt ook vaftstellen. Hy was daar meer gevreesd dan bemind federt de doodstraffe van den grave van Kildare en van zyne vyf oomen, welker treureindend voorval wy boven verhaalt hebben. Deze liefde, vermengt met eerbiedt, welke de opperheeren hunnen onderdanen behoren in te boezemen, ten einde om hen zo wel door toegenegenheit, als door vreeze in toom te houden, was in een zo algemenen fchrik verandert, dat niemandt dacht veilig te zyn. Men was echter bedacht om den zoon van den grave van Kildare, die nog maar een kindt was, te behoeden. De vrienden van den vader, voor het leven van den zone vrezende, bedienden zich van deze list om hem de navorfchingen van den koning te onttrekken. Zy ftaken hem

Herbers. Cae in zyne Gefchiedenis van Ierlandt.

Krygslift om den jongen Kildare te behoeden.

Zz 2.

by

1537. by een pak laken, het welk zy naar Ierlandt zonden aan de voorstanders van dit ongelukkig huis, van het welke alle de hopeningen zich vestigden op den perfoon van dit kindt. Uit Ierlandt deedt men hem overgaan naar Vrankryk, van waar men hem naar de Nederlanden bragt. Vervolgens gelicde men hem naar Italië by den kardinaal *Polus*. De haat, welken deze kardinaal den koning toedroeg, en de genegenheit, welke hy hadt voor het huis van *Kildare*, het welk aan het zyne vermaagfchapt was, deden hem de droevige overblyfielen van een verwoest huis met blydschap ontfangen. Hy droeg eene byzondere zorg voor de opvoeding van den jongen *Kildare*; hy bragt hem op in de gevoelens, overeenkomende met de wraak over den moordt zyners bloedverwanten, en de oogmerken, welke *Polus* zelf hadt. Wy zullen daar van in zyn tydt het gevolg zien, benevens de herftelling van dezen jongen heer in de goederen van zyn huis*.

De koning meende hier mede het vuur van de oproeren, de welke zich geduriglyk in Ierlandt opdeden, gefmoort te hebben, door de graven van *Kildare* en zyne oomen het hoofd te hebben doen afslaan. Na deze strafuitvoering was hy niet befchroomt aldaar het Parlement te vergaderen, om het gene tegen den paus rakende dit koninkryk gedaan was, te bekrachtigen. Hy deedt daar des zelfs bullen, brevetten en vrylatingen vernietigen, en zich in het zelve erkennen voor het hoofd der kerke. Men belaste daar ook de vernietiging van verſcheide kloofsters; men veroordeelde daar de cedgeſpanſchappen der wederſpannigen, welke zich weigerden het koninklyk gezag te onderwerpen; men ſtelde daar vast de opvolging tot de kroon, overeenkomftig met de beſluiten van het Parlement van Engelandt, en men ſtond aan den koning toe de eerste jaars inkomſten der kerkelyke ampten, benevens het twintigſte deel der inkomſten. Dit gedaan zynde bekrachtigde het Parlement de vergiffenis, welke de koning hadt doen opmaken ter gunſte van alle de medeplichtigen des graven van *Kildare*, mits betalende de geldboeten, met welke zich de koning vergenoegde.

Georg Brown, nieuwelings voorzien met het aartsbisdom van *Dublin*, diende den koning en den onderkoning zeer wel in al het gene tegen den Roomſchen ſtoel gedaan wierdt. Hy was een *Augustyner* monnik geweest, en overſte van zyne orde in Engelandt. Naderhandt hadt hy ſmaak gekregen in de hervorming, zonder nochtans daar van openbare belydenis te doen. Alleen verdacht men hem ter zake dat hy de rechtvaardigmaking uit genade predikte, zonder de verdienſten der werken. Zynde verheven tot het aartsbisdom van *Dublin* verſterkte hy zich in het voornemen om den *Proteſtantſchen* Godsdienst te omhelzen, en den zelve voort te planten in een landt, alwaar de zelve tot nog toe onbekend, of zeer weinig gekent was geweest. Zyne aangeborene zachtigheit, gevoegt by zyne grote liefdadigheit, behaalde hem de liefde des volks, het welk zich vindende in een gelukkig vooroordeel, de veranderingen goedkeurde, welke hy, op het bevel van het hof, in den uiterlyken dienſt en de kerkebaarden maakte. Hy begon met uit de twee hoofdkerken weg te ruimen de ſchandelyke beelden en verdichte overblyfielen. Vervolgens liet hy de zelve wegnemen uit de kerken van zyn bisdom. In plaats van deze voorwerpen van bygelovigheit deedt hy koſtelyke lyſten hangen rondom het altaar,

in welke hy de Tien Geboden, het Onze Vader en de Apostoliſche Geloofsbelijdenis in het Engeliſch op kopere platen met gulde letteren liet ſtellen. Men heeft nog den brief, door hem aan den onderkoning geſchreven* ter zake van de hervorming. Hy verzekert hem, dat hy uit al zyn vermogen zal helpen dragen de zorgen, welke hy neemt om de zelve in Ierlandt vast te ſtellen. Hy geeft hem met eenen te kennen de zwarigheden, welke zich daar in opdoen, door den haat van den aartsbifſchop van *Armagh*, geholpen door eene geestelykheit, welke belang haar den ouden Godsdienst deedt aankleven, en welke onwetentheit verhinderde het licht van het Euangelie te ontfangen. Hy voegt daar by, dat het volk voor het grootſte gedeelte met den zelve yver ingenomen was, gedompelt in de zelve onwetentheit, en geheel overgegeven aan den Roomſchen biſſchop, waar in het den gehelen Godsdienst deedt beſtaan. Hy betuigt echter gene zorgen te ſparen om de bevelen des konings te doen uitvoeren.

In het Parlement, het welk te *Dublin* in den jare 1536 gehouden wierdt, van waar het ſedert op verſcheide plaatſen is overgebragt, maakte men beſluiten, van welke wy hier komen te ſpreken, ten voordeele van de kerkelyke opperhoofdigheid van den koning, tegen die van den paus, en om den eerſtgemelden te beveſtigen in het genot der eerste jaars inkomſten van de geestelyke ampten, de welke men den anderen ontnam. De biſſchoppen ſtelde zich daar ſterk tegen: doch de aartsbifſchop van *Dublin* gaf op hunne tegenwerpingen een nog krachtiger antwoord. Hy verhefte het koninklyk gezag, en drong aan op de gehoorzaamheit, welke hem toekomt, ten nadeele van de gene, welke men de pauzen bewyſt, door het voorbeeld van *JESUS CHRISTUS*, de welke den keizer de ſchatting liet geven, die hem toekwam. *Byaldien*, zeide hy, *de Opperprieſter van onze zielen dezen cyn heeft willen geven aan een Heidenſch keizer, wat voorwonderſel hebben wy om aan een Chriſten vorſt te weigeren de ſchattingen, welke hy rechtmatig van ons vordert?* Hy voegde daar by, dat de eerste biſſchoppen van Rome zich aan de Heidenſche keizers onderworpen hadden ten aanzien van het tydelyke van hun bisdom; en om hen te raken door een gezag, aan het welke zy hunne onderwerping niet zouden kunnen weigeren, zeide hy tegen hen, dat de koning niets eifchte dan het gene de paus *Eugenius* eertyds hadt toegestaan aan *St. Lucius*, eerste Chriſten koning van Groot-Britannië. Deze redenering hadt hare uitwerking. Het beſluit rakende de eerste jaars inkomſten van de kerkelyke ampten ging niet alleen door: het wierdt daarenboven gevolgt van een ander, het welk voor eenwig aan den koning toekonde het twintigſte deel der inkomſten van alle de kerkelyke goederen. Ook wierden vele abdyen en vele kloofsters weder gehecht aan de heerlykheden van de kroon. Men hadt nog eene andere wet gemaakt, de welke alle Ieren, die geen Engeliſch ſpraken, van de kerkelyke ampten uitsloot. Het was om die natië te noodzaken zich te ontdoen van den haat, welken zy tegen de regering hadt, en zich gemeenzaam te maken met de Engeliſche volkplantingen. Het was ook om haar beter te doen gehoorzamen aan de kerkelyke bevelen, door welke men beſliste dat een gedeelte van den Goddelyken dienſt in het Engeliſch zou verrecht worden.

Daar waren nog andere wetten gemaakt tegen de knevelaryen en roveryen van die van het platen

1537.

Zyn brief aan Cromwel * De zelve is van de maandt Septem-ber 1535.

Zyne redenen om de kerkelyke opperhoofdigheid van den koning te verdedigen.

Wetten om te verbieden de

* onder *Edward* en *Maria*. Het Parlement van Ierlandt maakt de zelve wetten als dat van Engelandt.

Georg Brown, aartsbifſchop van *Dublin*, onderſteont de hervorming.

1537.
In 1537
ken der
Engel-
schen
met de
Ieren.

te landt. Eenige bevalen de wedergeving der
geloofde goederen; andere verboden de brand-
schattingen, welke de hoofden der geslachten
van die natie van des konings onderdanen eisch-
ten. Een der meest aanmerkelyke van deze beve-
len was dat, het welk verboodt de huwelyken
der Engelschen met de Ieren, en die schuldig aan
hoog-verraadt verklaarde den gene, die trouwen
zou met de dochter van een wederpannigen,
schoon des zelfs wederpannigheid in eene blote
ontkennende daadt van des konings kerkelyke op-
perhoofdigheit zou blyven (a).

Ver-
woel-
gen
der we-
derpan-
nigen.

De wederpannigen namen den tydt waar van
de byeenroeping des Parlements om hunne vy-
andelykheeden uit te voeren. *O'Connor* verwoestte
het graafschap van *Kildare*: doch *Mylord*
Trimlesdown, en de onderkancelier *Brabafon* trok-
ken in de landen van dezen oproermaker, en
dwongen hem door deze afwending zyne stropen
te staken. Daar waren veel groter beroer-
ten in de provincie van *Mounster* * van de zyde
van den nieuwen grave van *Desmond*, en in het
graafschap van *Limmerik*, alwaar *Mylord* *Bat-
ler* verwoelingen ging aanrechten in de landen
van dezen vyandt, om secha-verhaling te oefenen.
Daar wierden vericheide kasteelen van weerzy-
den ingenomen, en het slot van *Carrigoneil*, het
welk voor een der beste van dien tydt gehouden
wierdt; beurt om beurt door de twee partyen in-
genomen en hernomen.

* of Mo-
monie.

Onder-
werping
van O-
Con-
nor.

Mylord Gray, die op *Skeffington* gevolgt was,
wilde zich wreken over de verwoelingen, de
welke *O'Connor* in het laatste jaar, gedurende de
zittingen van het Parlement, hadt aangerecht. Hy
trok in des zelfs landt, en drong hem zo heftig-
lyk, dat hy dezen stoutmoedigen wederspanne-
ling noodzaakte om de genade des konings te sme-
ken. Hy verkreeg vergiffenis, en stelde borgen
voor zyne getrouwigheid.

Mylord
Gray
dwingt
de Ieren
den eedt
der ker-
kelyke
opper-
hoofdig-
heit af te
leggen.
* Deze
twee
laatsten
waren
van het
huis van
Burk.

De landvoogdt trok vervolgens op tegen de ge-
nen, die weigerden den eedt rakende de kerke-
lyke opperhoofdigheit af te leggen. Alle de Ier-
sche inboorlingen waren van het getal der halster-
rigen: *Mylord Gray* dwong hen te gehoorzamen.
De *O-Mulmoys*, de *O-Carols* en de *O-Kennedys*
waren de eersten, die zich onderwierpen, nevens
Mak-Brian Arra, *O-Mulvian*, *Klanrikard*, en
Mak-William * volgden hen. Van daar begaf
zich de onderkoning naar *Limmerik*, alwaar de
hoofdichout en de Aldermans den eedt afsceiden.
De bisschop leide den zelve vervolgens af zonder
bedenken, en wierdt gevolgt door de geestelyk-
heit en de gemeenten. De landvoogdt vervolgt
de zynen tocht met eene naarflichtigheit, dat niets
hem ophieldt. Hy verjoeg de wederpannigen,
welke hy onderwegen aantrof; brak hunne brug-
gen af; wierp hunne sloten omver, en komende
in het graafschap van *Thomond* maakte hy zich
meester van de vestingen *Klare* en van *Ballycolo-
me*. Van daar ging hy over in het graafschap van
Klanrikard, nam het kasteel van *Belliklare* in,
en stelde *Ulrich Burk*, hoofd van het huis van
Klanrikard, in de bezetting van het zelve. Hy
kwam eindelyk te *Galloway*, alwaar de schout
en de Aldermans niet minder gehoorzaam waren
dan die van *Limmerik*. Vele Iersche groten
kwamen ook daar den zelve eedt afleggen. De
stadt onthaalde den bevelhebber en alle de Engel-
schen van zyn gevolg op hare kosten acht dagen
lang, en *Burk* deedt de zelve onkosten voor de
Ieren, welke zich by deze plegtigheit bevonden.
Dus deedt *Mylord Gray*, Ierlandt doorlopende

(a) Deze wet wierdt herroepen onder de regering van *Ja-
cobus* den II.

van *Dublin* af, tot *Galloway* toe, en zich door
het gehele landt uitbreidende, des konings ker-
kelyke opperhoofdigheit erkennen, en vernie-
tigde het gezag van den paus: doch hy verzuim-
de de nodige gyselaars te nemen. De koning,
de ingenomenheit der Ieren voor den Roomfchen
stool, zo wel als hunne aangeboorne trouwloos-
heit kennende, schreef in zyne brieven, dat hy
niets voor duchtig zou erkennen, indien hunne
gehoorzaamheit door gyselaars niet wierdt ver-
zekert, en dat hy geen duit (dus drukte hy zich
omtrent uit) gaf voor alle hunne eeden. De uit-
komst deedt zien, dat hy zich niet bedrogen
hadde.

1537.

Het von-
nis, dat
de ko-
ning
streek
over
honne
onder-
werping.

In dit zelve jaar maakte ook de graaf van *Des-
mond* zyn verdrag. Het wierdt gesloten door
gemachtigden van weerzyden, en moest te *Clon-
mel* door den eedt van de koninklyke opper-
hoofdigheit worden voltooit, welken *Desmond*
zou moeten afleggen: doch hy weigerde daar te
komen. Hy haalde, wy weten niet welk, voor-
recht aan, door het welke men hem niet kon
dwingen om zich in eene beslotene stadt te laten
vinden, en eischte, dat de gevolmachtigden ver-
plicht waren in zyn leger te komen. Zy bega-
ven zich inderdaadt daar naar toe, tot kleinach-
tinge van hun ampt en van de majesteit van den
vorst, welken zy verbeeldden. Zy ontvingen
den eedt van den grave van *Desmond*, die tot
waarborge van het verdrag *Thomas Roe*, zynen
natuurlyken zoon, gaf, die als gyselaar naar
Dublin wierdt gezonden.

Twee andere hoofden der oproerigen, *Fylemi*
Roe en *Mak-Morrough*, deden ook hunne onder-
werping: doch ter zelve tydt wierdt *O-Neal*,
berouw hebbende van het gene hy gedaan hadt,
weder oproerig, en kwam de vesting *Ardglas*
belegeren. De landvoogdt kwam tot bystandt
van de plaats, en op de tyding, welke *O-Neal*
daar van kreeg, brak hy de belegering op, en
keerde weder tot zynen plicht. Men scholdt
hem zyne misdaadt kwyd, en hy leide den eedt
van getrouwigheid af, door welken hy zich ver-
plichtte om voor den koning te slyden tegen al
de wereldt: dit zyn de uitdrukkingen van den
eedt. *O-Donel*, welken men *Mylord Tyrkonel*
noemde, stierf in dezen tydt, en zyn zoon, die
den naam voerde van *Magnus*, of *Manus*, gelyk
die van dat landt den zelve uitspreken, volgde
hem op. Des zelfs inhuldiging geschiedde, vol-
gens gewoonte, op een heuvel, deze plegtigheit
toegewyd, digt by de kerk van *Kilmakrenan*.

Nieuwe
opstandt
en nieu-
we on-
derwet-
ping van
O-Neal.

Mylord Gray hadt dit jaar kunnen stellen voor
het gelukkigste van zyn leven, door de cere,
welke hy zich verwierf in alle de ondernemin-
gen, van welke wy hier spreken, byaldien hy
het niet ongelukkig gemaakt hadt door eene ver-
voerdheit, zynen ouderdom en zyne waardig-
heit onbetamelyk. Hy liet zich dermaten ver-
voeren door zyne woedende drift tegen den gra-
ve van *Ossery*, dat hy gewapenderhandt in des
zelfs landen trok, en de zelve afliep. De ge-
mene vrienden van de twee partyen stelden zich
tusschen beide tot een onderling verdrag, en die
van den landvoogdt maakten spoedt het verschil
te vereffenen voor dat het hof daar kennis van
nam. Zy kwamen zulks te boven, en het ver-
drag wierdt gesloten: doch zy konden niet be-
letten, dat de zaak niet ruchtbaar wierdt, en
dat de zelve in het vervolg niet dodelyk wierdt
voor *Mylord Gray*, welken de graaf van *Ossery*
de zelve nooit vergaf, wanner hy zich daar over
kon wreken. Deze laatste wierdt in het zelve
jaar herstelt in zyne waardigheid van graaf van

Inval van
Mylord
Gray in
de landen
van den
grave
van
Ossery.

1537. Ormond, welke hy hadt afgeftaan aan den ridder *Boulen*, en deze herftelling wierdt naderhandt bevestigd door eene wet van het Parlement in den jare 1541.

Herbert.
October
1537.
De zwangerheit der koninginne, van welke in de kraam bevalling de tydt dagelykch naderde, hieldt alstoen de geesten bezig, volgens de byzondere belangen, de welke ieder daar in nam. De koning en alle welmenende Engelichen wenschten vuriglyk de geboorte van een prins, de welke de opvolging beter kon verzekeren dan alle de besluiten van de Parlemeten. *Maria* en die van haren aanhang merkten het aan als den ondergang van hunne hopeningen. De Hemel verhoorde de wenschen der ecrichen. Op den 12 October bragt de koningin een zoon ter wereld: doch hy koitte haar het leven. Zy stierf twee dagen na dat zy van hem bevallen was.

Johanna Seymour
bevalt
van een
prins.
Zy stierf
twee da-
gen
daar na.

Droef-
heit en
blyd-
schap des
koninga.

* Con-
trollaar
des
schat-
tels.

Ant-
woordt
van Hen-
rik den
VIII.

Den koning kon aan de eene zyde geen groter geluk gebeuren dan de geboorte van een zoon, zo gewenscht, en met zo veel onverdulghheit verwacht; maar aan de andere zyde kon hem niets meer bedroeven dan de doot der koninginne, de beminnykste prinsesse des werlts, en die hy ook vuriglyk beminde. Twee zo krachtige herstochten verwekten beurt om beurt in het gemocdt van dezen vorst, uitermaten gevoelig, zeer tegensrydige bewegingen van droefheit en van blydshap. Hy gaf utichitterende blyken van de eene en de andere.

Zes dagen na dat de prins geboren was, maakte hy hem prins van *Walles*, hertog van *Cornwall*, en graaf van *Chester*. Hy maakte *Ednard Seymour*, broeder der koninginne, graaf van *Herford*, en *William Fitz-William* graaf van *Southampton*. Hy begiftigde met den tytel van *Mylord William Paulet*, schatbewaarder, en *Jan Russell*, tegenboekhouder der geldmiddelen*. Met een woordt, hy gaf overal en aan iedereen bewyzen van zyne blydshap wegens een zo gewenscht geluk. Hy wierdt daar over ook begroet door alle de Staten van zyn koninkryk, en door alle de vorsten, met welke hy in vrede was. De koningin *Margaretta*, zyne zuster, schreef hem daar over in uitdrukkingen, vol van toegenegenheit, niettegenstaande de moeylykheit, welke zy met hem hadt gehad ter oorzaak van het huwelyk van hare dochter met *Mylord Howard*. Zy beklagde zich ter zelve tydt in dezen brief over de behandeling, welke haar zoon, de koning van *Schotland*, haar aandeelt, en badt *Henrik*, zyne bemiddeling te gebruiken om haar een geruust leven te bezorgen, niet meer denkende in den ouderdom van 49 jaren, welken zy hadt, dan om het overige van hare dagen in rust door te brengen. *Henrik* vermaande haar geduldt te nemen, en zich naar den tydt schikken: en om haar van zynen kant te vertroosten, liet hy haar weten, dat hy hare dochter in vryheit hadt gestelt na de doot van *Howard*, met welken hy niet goed hadt gevonden dat zy trouwde.

Onder alle de gelukwenschingen, welke men deedt aan den koning en aan de koninginne over de geboorte van den jongen prins, moet men niet vergeten die van de prinsesse *Elizabeth*. Niets is zo zonderling als de brief, welken men haar toezeggent, en welken zy schreef, zegt men, aan de koninginne een weinig voor haar bevallen. *Elizabeth* hadt nog gene vier jaren, en echter drukt zy zich uit in spreekwyzen, de welke geen minder verstandt dan aardigheid vertonen. Wy hebben geoordeelt een zo seldzaam stuk niet te moeten achterhouden, of verduisteren, schoon wy geenzins voorhebben, het oordeel van ie-

mandt te dwingen omtrent eene zake, de welke byna ongelooflyk schynt. Ondertusschen behelst de brief van de jonge prinsesse een antwoordt op den brief, welken de koningin haar de eer gedaan hadt te schryven. Zie daar den zelve zodanig, als de schryver* den zelve heeft gemeen gemaakt:

*Hoewel de brief van uwe Majesteit my in uwe afwezendheit zeer verbaugt heeft, nochtans, wetende hoe moeylyk het schryven u moet vallen, als zynde zo ver gevordert in uwe zwangerheit, zou ik my vergenoegt hebben met uit den brief des konings tyding van u te verstaen. Ik ben zeer verblyd, dat gy wel vaart, en dat gy vermaak schiept in het buitenleven, en ik bedanke uwe Majesteit, dat gy my hebt verwaardigt my by u te wenschen. Maar byaldien ik niet eer dacht om u te verlaten, dan het my by u begon te verdrieten, zou ik u buiten twyffel verveelen, doordien de aller kwaadste verblyfplaats des werlts my zeer aangenaam zou zyn, als ik 'er u maar zag. Ik kan my over den koning niet beklagen: hy heeft zorg gedragen my tyding van u te doen verstaen, en wanneer hy het al deze maal hadt verstaen, zou ik my niet beklagen, doordien ik hope, dat hy my van tydt tot tydt zal laten weten hoe zyn kleine kindt vaart. Ik weet wel, byaldien ik my by zyne geboorte tegenwoordig bevoont, ik het zekerlyk bruisflagen zou doen geven, om dat het u zo veel pijn veroorzaakt. Myn Heer en Mevrouw *Denny* bedanken u zeer onderdaniglyk voor uw gedanken aan hen, en bidden Godt voor uwe gelukkige verlossing. Mynne bestierster bedankt u voor de zelve gunst, en doet voor u de zelve gebeden. Geschreven met haast dezen laastten dag van July.*

Uwe onderdanigste dochter
ELIZABETH.

Wy komen weder tot de blydshap des konings over de geboorte van den jongen prins. De zelve was niet minder in het vervolg dan in het begin. Hy zag den zelve opwasschen met hoedanigheden, die zyne hopeningen te boven gingen, en hy hadt die vertroosting, stervende, hem de opvolging van het ryk na te laten: eene zaak, welke hy het allermeest op de wereldt gewenscht hadt. Deze jonge prins kwam tot de kroon onder den naam van *Ednard den VI*, en schoon hy eerst uit zyne kindshheit kwam, toonde hy zich echter des ryks waardig. Doch het is hier de plaats niet om zyn afbeeldsel te maken: wy zullen eerlang zyno regering zien; eene gelukkige regering, indien ze zo kort niet was geweest. De noodschikkelykheit van zyn huis en het ongeluk van *Engelandt* ontrukten hem *Europa*, het welk hem met verwondering zyn volk zag regeren, in een ouderdom, in welken andere prinsien hunne bestierders nog van noden hebben.

Des konings rouw was niet minder dan zyne vreugde. Hy verloor eene gemalin, welke hy moer beminde dan hy de twee andere bemint hadt, en die mogelyk ook verdiende meerder bemint te worden. Behalven alle de voordeelen van ziele en ligchaam, welke haar eene der beminnykste vrouwen des werlts maakten, hadt zy eene zo volmaakte gelykheit van gemoedt, dat de koning, de kregelste man van de wereldt, gedurende zyn huwelyk niets te zeggen vondt tegen, noch te wenschen in haar gedrag. Zy hadt ook op den geest van dezen vorst meer vermogen dan eenige zynere vrouwen voor haar gehad hadde, noch na haar hadt. Het allerzerkerste bewys van de droefheit des konings was, dat

1537.

* *Burnet*
Hist. der
Reform.
I Deel.
Zonderlinge
brief van de
prinsesse
Elizabeth, in
den ouderdom
van vier
jaren ge-
schreven aan de
koninginne
Johanna Seymour
over hare be-
vruuchtheit.

Blydshap des
koninga
over de
geboorte
van den
prins
Ednard.

Zyne
droefheit
over de
doot der
koninginne.
Lof
der
prinsesse.

1537.

dat hy twee jaren was zonder om een ander huwelyk te denken. Het moct zyn, dat zyne droefheit hem uittermaten hadt ingenomen, doordien de zelve in zyn herte uitblufchte de begeerten, welke de liefde voorheen daar in zo fchielyk en met zodanige hevigkeit hadt doen geboren worden. Miffchien zou de koningin, welke hy zo zeer beklagde, hadt zy langer geleefd, het noodlot der genen, die haar waren voorgegaan, en dat van die genen, die op haar volgden, mede hebben moeten ondergaan: miffchien ook, dat zy dezer vorft zou gerechtvaardigt hebben, en daar door doen blyken, dat het kwaad onthaal, dat hy de anderen aandeedt, veel eer eene uitwerking was van haar kwaad gedrag, dan van zyne eigenzinnigheit. Wat 'er van zy, *Johanna Seymour* heerfchte over het hert van *Henrik* zo lang als zy leefde, en ftierf met de eere van alleenlyk van hem bemind geweest te zyn. Zy wierdt begraven te Windfor, en men graveerde het volgende grafchrift in het Latyn op haren lykftien (a):

Haar grafchrift.

*Hierrust JOHANNA, die de Fenix was van 's ryk,
Uit welkers afch, wanneer zy 't leven moeft verlaten,
Een jonge Fenix rees, ten trooft der onderzaten.
Wat ramp! geen eeuw hadt ooit twee Phenixen gelyk.*

Zandrus. Le Grand. De Vader Orlean. Barbaarsche gevoelens valfchelyk den koning toegefeven.

Eenigen zeggen, dat *Henrik* zo zeer over de dood van deze princeffe niet geraakt was, als anderen wel verhalen. Zy willen, dat wanneer men hem kwam vragen gedurende den barensnoodt dezer vorftinne, of hy wenschte de moeder of het kindt te behouden, hy antwoordde den zoon liefst te behouden, dat hy altydt vrouwen genoeg zou vinden. Zy voegen daar by, dat hy binnen het rouwjaar zou getrouwt hebben met de princeffe weduwe van *Longueville*, byaldien men hem de zelve hadt willen geven: doch liet zy dit gerucht waar is, of verdicht, het zelve fprekt de waarheit van de droefheit, welke de koning betoonde gedurende een weduwenaarfchap van twee jaren, geenzins tegen.

De geboorte van den erfgenaam verzekerde de opvolging, en ftopte de oproerigen en misnoegden den mond. *Henrik*, ftouter geworden doot een zo gelukkige uitkomst, nam voor de vernietiging der kloofers te voltooien, welke hy aanmerkte als kweekfcholen der wederfpannelingen, en ganschelyk uit te voeren het voornemen der hervorming van de kerke. Doch doordien dit eerst in de twee volgende jaren ter uitvoeringe is gebragt, zullen wy eerst gaan zien wat 'er in dit jaar voorviel omtrent het maken van eene vrede tuffchen den keizer en den koning van Vrankryk, waar toe een begin was gemaakt door een ftillstandt voor drie maanden. Wy zullen met eenen zien het belang, dat de koning van Engelandt daar in hadt, tegen welchen de paus voorgaf zich te zullen bedienen van de hereeniging dezer twee vorften, en hoedanig in deze omftandigheden waren de verfchillende zyngangen van *Henrik*, van *François* en van *Karel*, volgens de verfcheide inzichten, welke de eenen en de anderen hadden.

(a) Zie de Jaarboeken van Engelandt, in het Latyn befchreven door den biffchop van Hereford, en in het Engelsch overgetet door *Godwyn*. Het zelve luidt in het Latyn aldus:

*Phenix Jans jacet, nato Phœnice: dolendum,
Sœcula Phœnicis nulla tuliffe duet.*

De wapenschorfing, van welke wy melding hebben gemaakt, gecindigt zynde, was 'ereene tweede byeenkomst te Lokate, in neder-Lantguedok, om een vergelyk te treffen, het welk een einde van den oorlog zou maken. Men vondt echter daar omtrent zo vele hinderpalen, dat men niet kon overeenkomen dan over eene verlenging van den ftillstandt voor zes maanden. De paus wenschte eindelyk eene vrede te zien. Twee zaken verplichtten hem de zelve aan te dringen: hy vreesde, dat de verdeeldheit tuffchen den keizer en Vrankryk durende, zulks de uitwerkingen van eene verbindtenis zou beletten, welke hy gefloten hadt tuffchen den eerften en de Venetianen, en in welke hy zelf tradt tegen den Turk. Ten anderen geloofde hy, dat hy deze twee mogendheden verzoent hebbende, hen zou kunnen gebruiken om zyn gezag in Engelandt weder te veltigen. Hy hadt geen minder drift tot deze laafte onderneming dan tot de eerfte. Zy raakte hem zelfs meer van naby, en ging hem ook meer ter herte. Hy zag, dat het tydt was daar aan te arbeiden; dat *Henrik* van tydt tot tydt zyne kerkelyke opperhoofdigheit bevestigde, en het zwangerzyn der koninginne voltooide den grondt daar van te leggen, op eene wyze, dat de zelve in het toekomende onwrikbaar zou zyn, byaldien zy van een prins beviel, en byaldien hy langer vertoefde zich van den yver der Roomsch-Katholyken, den H. stoel toegengen, te bedienen. Hy deedt dan by *Karel* den V en *François* den I zulke krachtige aandoeningen, hen zyne bemiddeling aanbiedende, dat hy hen gezamentlyk deedt besluiten, zich naar *Nizza*, eene plaats in de staten van den hertog van *Savoje*, te begeven, om aldaar hunne verchillen by te leggen.

Door de onverdueligheit, waar in hy was van deze verzoening te zien, kwam hy aldaar de eerfte aan. De keizer tradt byna ter zelve tydt te *Villa-Franca* aan landt, en *François* de I eenige dagen daar na met de koninginne *Eleonora* te *Villeneuve*. De paus wilde op het kasteel van *Nizza* huisvelten, en begeerde, dat de hertog van *Savoje* de bezetting daar zou laten uit trekken. De keizer wilde, dat de hertog aan den paus deze voldoening zou geven: maar de koning van Vrankryk stelde zich daar tegen, en de hertog gedroeg zich aan de vertogen of aan de bedreigingen van den laafsten. De paus wierdt in de ftadt gehuisveft, en men fpande eene tent beneden het kasteel, waar henen hy zich tot de onderhandelingen begaf. De twee vorften gingen derwaarts by beurten, en ontmoetten malkander daar nooit.

Men weet niet, of het eene kunstgreep van den paus is geweest, de welke met hen over een dubbeld huwelyk handelde: dat van zynen neve *Ottavio Farneze* met *Margareta*, natuurlyke dochter van den keizer, weduwe van den hertog van *Florence*, die vermoord was, en dat van zyne nicht *Vittoria* met *Antoni* van *Bourbon**, oudsten zoon van den hertog van *Vendôme*, doordien deze paus niet wilde weten dat gene, over het welke hy met den anderen onder de handt handelde. Anderen nochtans geloven, dat dit eene gaauwigheit was van den keizer, die den paus hadt verzocht in dezer voegen te werk te gaan. Hy fchroomde voor een mondgefprek met den koning van Vrankryk, die niet zou nagelaten hebben hem te dringen op de belening van het hertogdom van *Milaan*. Hy hadt daar omtrent

1537.
Herbert.
Mezary.
Verlenging van den ftillstandt van wapenen tuffchen den keizer en den koning van Vrankryk.

May 1538.

Men handelt te *Nizza* over een verdrag door bemiddeling van den paus.

De paus fluit daar het huwelyk van zynen neef en zyne nichte.

* Die vader is geweest van *Henrik* den IV.

1538. aan den koning zyn woordt gegeven, en hy was genoodzaakt geweest het zelve te bevestigen: echter hadt hy aan den paus het tegendeel verklaart, en hy vreesde, dat de zelve zyn geheim zou ontdekken. Wat 'er van zy, men nam ten voorwendfel, dat hy moest vermyden de verwaringen eener zamenkomste, en de wantrouwen, de welke niet dan al te dikwils gebeuren by de zamenkomsten van twee oppervorsten. Men kwam zelfs overeen, dat de keizer en de koning niet meer in hun gevolg zouden hebben dan drie personen, wanneer zy in de vergaderplaats zouden komen; zo dat zy malkander niet zagen gedurende al den tydt, dat zy te Nizza waren, en de onderhandeling eindigde door een bestandt van tien jaren.

Dit was alles, wat de paus kon verwerven ten aanzien van hunne vershillen. Zyn genesmeester hadt hem dit gevolg voorzegt, doende hem deze vertelling om hem die reis af te raden. Op zekeren tydt, zeide hy, ondernam een goede woestynier Godt te bevredigen met den Duivel: doch het was hem onmogelyk den Duivel tot een redelyk vergelyk te brengen; en hier op vervolgte hy: *Het zal uwe Heiligheit eens gaan in het voornemen, het welk gy hebt van den keizer en den koning van Frankryk zamen te verzoenen.* De boertery van dezen genesheer kwam overeen met het gene in deze byeenkomst voorviel. De keizer speelde daar den Franschen koning een part, misbruikende nog eens des zelfs lichtgelovigheid ter zake van het hertogdom van Milaan, waar mede hy hem altydt verlokte: de hertog van Savoje wierdt door beide deze vorsten en door den paus verschalkt, hebbende zyne stad Nizza geleent, op hope, dat men daar zyne herstelling zou bewerken. Ondertusschen was dit het gene, daar men het minst van sprak. De paus trok al de vrucht van de byeenkomst. Het schein, dat men hem niet veel achtte, doordien men hem noodzaakte voor boodschapper te dienen van den keizer aan den koning, en van den koning aan den keizer: doch hy wist daar van wezentlyke voordeelen te trekken, verkrygende de toeflemming der twee vorsten tot de overbrenging van de kerkvergadering van Mantua naar Vicenza, en zyn huis zeer aanzienlyke vermaagschappingen bezorgende. Het is waar, dat het huwelyk van zyne nicht met *Antoni* van Bourbon geen voortgang hadt: doch dat van den jongen *Ottavio Farneze* met de dochter van den keizer wierdt gesloten. Het ging echter zo gemakkelyk niet toe, ter oorzake van den tegenzin, welken deze prinsesse daar in hadt, de welke eene verwonderlyke schoonheit, in een ouderdom van achttien jaren, bezat, by een teder en ongemeen blygeestig gemoedt; zo dat zy geen genoegen vondt in een kindt van elf jaren en een half, als *Ottavio Farneze*, neef van den paus, was; behalven dat hem de paus geen hertogdom van Florence kon mede geven. Doch de keizer, den paus willende te vriendt houden, deedt hem eene offerhande van zyne dochter, en zy moest gehoorzamen.

Hy was niet minder doortrapt ten aanzien van *François* den I dan ten aanzien van den paus. Hy stondt hem niets vastelyk toe; maar om hem altydt op te houden beloofde hy hem te komen zien in zyn eigen koninkryk, en zich te Aigues-Mortes, in Languedok, te zullen laten vinden op zyne te rug reize naar Spanje. Men zegt, dat deze zamenkomst belegt was door de koningin *Eleonora*. De paus hadt de kerkvergadering van Mantua naar Vicenza, in het gebiedt der Venetia-

nen, overgebracht. Deze overbrenging was geschied niet alleen ter oorzake van de betuiging, door het meeste deel der Christen vorsten tegendeerste dezer twee plaatsen gedaan, maar ook om dat de hertog van Mantua meester wilde zyn van de bezetting, welke men daar in zou onderhouden gedurende het concilie, en dat de paus ondertusschen de onkosten daar van zou betalen. Deze wilde daar niet toe verstaan, en verzocht *Karel* en *François* den I om de kerkvoogden van hunne ryken naar Vicenza te willen zenden. Zy verontschuldigen zich deswegens, hoewel zy de verplaatfing zelf goedkeurden. Dus was de paus genoodzaakt zyne gezanten te rug te ontbieden, welke hy reets derwaarts hadt gezonden, en de zittingen van de algemene kerkvergadering tot het volgende jaar te verschuiven. Daar bevondt zich niemandt, en hy stelde de uitschryving daar van uit tot op een anderen tydt, zonder den zelve te bepalen.

De keizer hieldt zyn woordt, en kwam den koning zien, met wien hy het middagmaal hieldt. Des anderen daags gaf hem de koning weder een bezoek, en de keizer onthaalde hem op zyn beurt. Nochtans zyn 'er, die zeggen, dat *François* den I aan den keizer het eerste bezoek gaf, die binnen zyn boordt was gebleven, makende zwarigheid om aan landt te komen. Zy voegen daar by, dat de koning, die hem verzocht te Aigues-Mortes te komen, om zich te verversthen, ziende zyn wantrouwen, zich onvertzaagt in een sloep begaf, en aan boordt van zyne galci kwam, om hem door deze gulhertigheid de oprechtheit van zyn doen te betuigen; dat de zamenkomst ruim een uur duurde; dat het zelve verliep met plichtplegingen en het bewyzen van beleefdheden, en dat de zelve geheel geschiedde in het Fransch, het welk de keizer zeer wel verstondt en sprak. Zy zeggen nog, dat deze laatste zich verlegen vondt om een bezoek te geven aan den koning, wiens gedrag niet bekwaam was geweest alle zyne twyffelingen weg te nemen, de welke door alle zyne Raden, uitgenomen den hertog van Alva, gesterkt wierden. Deze stoute Spanjaardt nam de vryheit tegen hem te zeggen, dat het zyne eere raakte meerder kloekmoedigheid en minder voorzichtigheit by deze gelegenheit te hebben, en dat het hem nadeelig zou zyn, dat de koning van Frankryk zich zou kunnen beroemen hem in edelmoedigheid overtroffen te hebben: zo dat de keizer het edelmoedigste gevoelen boven het zekerste stellende, voet aan landt zette, en den koning kwam zien; dat hy van den zelveen prachtingt wierdt ontfangen; dat de koningin en de Dauphin by deze ontmoeting tegenwoordig waren; dat de hertogin van Estampes, meestersesse van den koning, zich ook aldaar bevondt, en dat de keizer twee dagen lang voortreffelyk onthaalt wierdt; en eindelyk, dat deze twee vorsten zeer vergenoegt van malkander scheidden, na dat zy elkander zeer kostelyke geschenken gegeven hadden. Voor het overige weet men niet wat 'er in het byzonder onder hen is omgegaan. Misschien dat zy van geen zaken handelden, en dat hun bezoek zich bepaalde binnen betoningen van vriendschap; zodanig, volgens het geen 'er de geschiedenischryvers van zeggen, dat de allerverst-zienenden daar door misleid wierden, en dat men geloofde, dat zy ter goeder trouwe te werk gingen.

Ten aanzien van dat gene, het welk verhandelt wierdt tusschen den paus en deze twee vorsten tegen den koning van Engelandt, het zou moelyk zyn daar van een net verhaal te doen: zo vele veranderingen waren 'er van alle kanten.

Dan

Waarom de keizer en *François* de I malkander niet by de onderhandelingen ontmoeten.

Aardig zeggen van des pausen genesmeester.

Mazaray.

Varillas.

Bekwaamheit an den keizer in het maken van het verdrag.

De voordeelen, welke de paus daar van trekt.

Huwelyk gesloten van *Ottavio Farneze* met de dochter des keizers.

1538. De paus brengt de kerkvergadering van Mantua naar Vicenza over.

Mazaray, *Herbert*, *Varillas*. De keizer komt *François* den I te Aigues-Mortes zien.

Vryborstigheid van *François* den I.

Stoutmoedige raadt van den hertog van Alva.

Mazaray, *Herbert*.

1537. Dan wilde de keizer handelen met *Henrik*, en op andere tyden dacht hy niet dan om hem werk te verschaffen. De koning van Vrankryk be- toonde hem van zyn kant de zelve wankelmoe- digheit, en *Henrik* wist van zyn kant niet welke zyde te kiezen: doch bleef echter altydt stand- vaalig by het voornemen van de kloosters te vernietigen, en de kerk te hervormen. Dit was het dat den paus verplichtte *Karel* den V en *François* den I aan te dringen om zich tegen dezen vorst zamen te verbinden, welken hy hen affchilderde als een ongelovige; en dit was het, waarom hy hen trachtte te bewegen het mondgesprek van Nizza, het welk hy belegt hadt, by te wonen.

Herbert.

Men zegt, dat de keizer, die altydt de heritel- ling van de prinsesse *Maria* in het hoofd hadt, daar de handen toe leende, en dat *François* de I zelf zich liet omzetten. De yver voor zynen Godsdienst bragt deze uitwerking voort. Men deedt dezen vorst geloven, dat *Henrik* het oude geloof wilde verdelgen, door de geestelyke hui- zen te vernietigen, en de afgezanten van *Henrik*, yverzuchtiger voor den ouden Godsdienst dan voor de belangen van hunnen meester, deden hem by deze gelegenheit groten ondiens.

Gardi- ner, afgezant van *Henrik*, doet hem kwale dienlen.

* *Zie de Geschiedenis van Bonner*, opvolger van *Gardiner* is het gezant- schap naar Vrankryk, kwa- lyk van *François* den I ontfan- gen. Drukken van den Engel- schen By- bel te Parys. *Zie het privilegie*, het welk *François* de I gaf tot het drukken van de- zen By- bel in het leven van *Cranmer* door *Streye*. Sikel- achtige woorden van *François* den I te- gen den afgezant van *Henrik* den VIII.

II Deel.

gen over de vervoerdheit van *Bonner*, welken hy den koning verzocht te rug te roepen. Dit wierdt toegestaan. Het was in dezen tyd dat het be- standt gesloten wierdt tusschen *Karel* den V en *François* den I voor tien jaren. Deze twee vor- sten schenen deswegen te trotscher. Het hof van Vrankryk hadt voor de afgezanten van *Henrik* de inzichten niet meer, welke het voorheen gehad hadde, en de landvoogdesse der Nederlanden, vergetende hare vorige oneenzydigheid, verdroeg vercheide knevelaryen in de steden van haar ge- biedt, aan de Engelische kooplieden gedaan, zon- der zich te verwaardigen daar de klagten van aan te horen. *Henrik* oordeelde wyslyk, dat het thans de tyd niet was om zich daar over te wreken. De staatkunde wilde niet, dat hy zich in een vremden oorlog inliet zo lang als 'er nog zaden van tweedragt binnen zyn ryk waren. Hy was voor- namentlyk bedacht om de zelve eerst ten eenema- le uit te roeien, om vervolgens zyne zyde te kie- zen, zeer wel gelovende, dat het hem altydt ge- makkelijk zou zyn, eene der twee kronen aan zyne zyde te krygen, wannecr hy der zelve eischen tegen de andere zou willen ondersteunen.

Hy wierdt in deze gedachten versterkt door de aanbieding, welke de keizer hem liet doen van zyn bloedverwantchap, hem voorstellende het huwelyk van de hertoginne van Milaan, zyne nichte*, eene prinsesse van eene overgrote schoo- nheit. Deze voorslag wierdt gedaan aan *Cromwel*, die het afbeeldsel der hertoginne begeerde te zien voor dat hy daar van tegen den koning zynen meester sprak. Men stondt hem zyn verzoek toe, en hy deedt den vermaarden schilder *Holbeen* naar Vlaanderen, daar zich deze prinsesse, aan het hof van de landvoogdesse van de Nederlanden, bevondt, overgaan, die haar binnen drie uren uitschilderde, en deze schildery aan den koning bragt. De zelve was daar over voldaan, en gaf bevel aan zynen gezant aan dat hof het huwelyk te sluiten. Doch de keizer, eensklaps van ge- dachten veranderende, nam uitsel, uit het welke *Henrik* besloot, dat het geen hy hem daar omtrent hadt laten voorstellen eene loutere loosheit was. Hy hadt zich inderdaadt ingelaten zyne nicht te zullen geven aan den hertog van Orleans. Dit verdrag wierdt niet meer nagekomen dan het an- dere: de keizer geweigert hebbende de belening van het hertogdom van Milaan ten bruidschap van de prinsesse te geven. *Henrik*, zeer oplettende zynde, en dezen twiſt vernomen hebbende, her- vatte het aanzoek. Men stondt hem toe het geen hy verzocht; ten minste men geliet zich van het hem toe te staan, en men sieldt hem ter zelve tydt voor het huwelyk van *Don Lodewyk*, infant van Portugal, met de prinsesse *Maria* van Engelandt. De keizer boodt aan *Don Lodewyk* te belenen met het hertogdom van Milaan ter gunste van dit hu- welyk, behoudens dat *Henrik* zich voor eerst ver- plichtte het zelve te verdedigen tegen de wape- nen van Vrankryk, en dat hy ten tweede zou be- talen twee honderd duizend kronen voor huwe- lyksgoedt aan de prinsesse *Maria*. Ten aanzien van de voordeelen, die aan den koning te rug zouden komen van het huwelyk van de hertogin- ne van Milaan, die bestonden in de opvolging van het koninkryk van Denemarken, het welk hy zou geërf hebben uit krachte van het recht der prin- cesse, zyne echtgenote, dochter van den koning *Christiaan*, welken zyne onderdanen onttrout hadden, en door den afstand, welken *Fredrik*, Paltsgraaf aan den Rhy en hertog van Beyeren, met de oudste getrouwt zynde zou doen. *Ka- rel* de V boodt daarenboven nog aan zyne wape- nen

1537.

Bonner herroe- pen.

De vre- de tus- schen den kei- zer en *François* den I doet hen den koning van En- gelandt niet achten.

Geveinf- de voor- stelling van den keizer aan *Henrik* den VIII, om hem te doen trouwen met de herto- ginne van Mi- laan. *dochter van *Christi- aan*, kon- ing van Den- marken, en van eene zuſter des keizers.

Andere voorstel- ling van een hu- welyk van de prinsess van En- gelandt met den infant van Portugal.

1537. nen by die van *Henrik* te voegen, om Vrankryk te dwingen te betalen het jaargeld, het welk hy hem schuldig was, en hem met den paus verzoenen; aanbiedingen, zo veel te voordeeliger, als men geen voornemen hadt de zelve uit te voeren.

Staatkunde der keizer.

Het oogmerk van den keizer was enkelyk om *Henrik* te beletten zich naar den kant van Vrankryk te wenden, en zo vele verschillende voorstellingen strekten alleen om hem op te houden. Zy wierden aanstonts met zo veel drift gemaakt, als hadt men begeerte gehad om daar van tot een besluit te komen. Men verkoelde allengskens onder verscheide voorwendsels. De eerste koeleheit kwam wegens een gerucht, het welk 'er liep, dat *Henrik* aanzoek deedt op de hertoginne weduwe van Longueville: ten minste was dit het gene, daar de bestierster der Nederlanden tegen hem over deedt klagen. Men bedacht zich in de tweede plaats over de namaagichap, welke 'er was tusschen de hertoginne van Milaan en de overledene koningin *Catharina*, het welk hem noodzaakte eene vrylating van den paus te verwerven; een artikel, dat den koning niet aangenaam kon zyn, de welke van hem gevordert zou hebben onderwerpingen, daar hy niet toe kon besluiten, in de gesteldheit, in welke hy was ten opzichte van het Roomsche hof. Dus wierdt 'er aan dit verdrag zo lang getornt, tot dat het ten laatste geheel verbroken wierdt door het huwelyk van *Henrik* met de prinsesse van Kleef, waar over hy op nieuw met den keizer in de war raakte.

Vrankryk biedt *Henrik* eene prinsesse van zyn hof aan.

Vrankryk, altyd op zyne hoede zynde, om met hunne verdeeldheden zyn voordeel te doen, nam zyn slag waar om den koning van Engelandt eene prinsesse van zyn hof aan te bieden, wat voor eene hy maar zou willen hebben. Deze voorslag hadt echter geen gevolg, en de staatkunde, of het noodlot van *Henrik* deedt hem voor deze verbindtenisse die met de vorsten van Duitschlandt stellen.

Dit waren de zaken, welke het keizerlyke hof en die van Vrankryk en van Engelandt in dezen jare bezig hielden. De wangunstigheden, de welke gedurig herboren wierden tusschen *François* den I en *Karel* den V, waren daar van de voornaamste beweegredenen; waar men moet by voegen de begeerte, welke zy beide hadden om de hervorming te dwarsbomen, welke *Henrik* wilde vaststellen, en binnen zyn koninkryk de tweedragt te onderhouden, uit vreeze, dat alles daar gerust zynde, hy in staat zou zyn de wet aan eenen van beide te stellen, door zich by den anderen te voegen.

Herbert.

Terwyl deze twee mogendheden, op hunne oogmerken toeliggende, werkten om aan *Henrik* dan eens vreeze, dan eens hopeninge te verwekken, en zich van des zelis zwakheit bedienen, hem door het voorstellen van aangename huwelyken zochten te verlokken, sloop de zelve daar niet op. Men twijfste alstoen in de vergadering der kardinalen, of het dienstiger was zich te bedienen van het eedverbondt der Christen vorsten tegen den Turk, of het te beledigen tegen den koning van Engelandt. De paus hadt meer genegenheit voor het laatste gevoelen: doch het eerste haalde het over. Die genen, de welke het zelve ondersteunden, zeiden, dat het tydt was, dat men zich stelde tegen de invallen der ongelovigen, welke zich te water en te lande ontzagchelyk maakten; dat men niet hoorde spreken dan van de verbaafde toebereidselen, welke *Selyman* maakte om het Christenryk te overvallen; dat 'er reets een ver-

Men overlegt in de vergadering der kardinalen, of het dienstiger is eene kruisvaart tegen den Turk, of tegen den koning van Engelandt.

bondt was gesloten tusschen den paus, den keizer en de Venetianen tegen dezen gevaarlyken vyandt, en dat men het zonder vertoeven moest werkstellig maken. Dat het gevaar, ten aanzien van den koning van Engelandt, zo groot niet was om een eedgenootschap tegen hem sterk aan te dringen, en dat zich ondertusschen nog grote zwarigheden daar omtrent zouden opdoen; dat de andere Christen vorsten een tegenzin zouden hebben om hunne machten te voegen by die der keizerlichen tegen een vorst, die betuiging deedt van zyne onichendbare aankleving aan het Roomsche-Katholyke gelove; dat byaldien de koning van Vrankryk geweeget hadt, in het verbondt tegen den Turk te treden, door den nayver, welken hy hadt tegen het huis van Oostenryk, wat men dan te verwachten hadt, wanneer men hem zou voorstellen te treden in eene samenverbindtenis tegen den koning van Engelandt, zynen bondgenoot? Deze redenen, gevoegt by de aanzoeken der Venetianen, de welke alstoen tegen den Turk in Slavonië en Morea oorloogden, haalden hem over. Men stelde zich in staat om het traktaat werkstellig te maken: de paus verschafte zes en dertig galien, de keizer acht en twintig, en de Venetianen de overige. De vloot ging onderzeil in het begin van September, onder het bevel van *Andreas Doria*, haren opperzcevoogdt. Op den 24 der zelve maandt ontmoette de zelve die der Turken op de kusten van Albanie, sterk zynde honderd en dertig zeilen, onder het bevel van den beruchten *Barbarossa*, welken *Selyman* hadt aangestelt tot opperzcevoogdt in de zeeën van Europa en Afrika. De twee vloeten raakten handgemeen: doch daar ontstondt een zo vervaarlyke storm, verselt van verschrikkelyke donder-en blixemlagen, dat zy genoodzaakt waren malkander te verlaten, de galien door het onweder voortgedreven zynde de eene hier, de andere daar heen. Eenige dagen daar na kwamen de Christenen weder byeen, en vertoonden zich voor Castell-nuovo, aan de golf van Cattaro, en de Adriatische zee. Zy maakten zich meester van de velling, waar uit zy de Turksche bezetting verdreven, en 'er eene Venetiaansche in de plaats in wierpen. Dit waren al de verrechtingen van deze machtige vloot, welke de aankomende winter noodzaakte weder naar hare havenen te stevenen, de Turken reets in de hunne zynde binnen gelopen.

Deze oorlogstoerusting maakte *Henrik* ongerust. Hem waren de kwade voornemens van den paus en van den keizer niet onbewust: ten anderen wist hy, dat de kardinaal *Polus*, gedurende zyn verblyf in de Nederlanden, naar Engelandt hadt doen overbrengen eenige oproerige getchriftten, om de wederspannigen aan te moedigen, en dat hy hen de hoop hadt doen inboezemen, dat een bystandt naby was, de welke niet dan uit Spanje of Italië kon komen. Verscheide personen, zo van zyn kant, als van dien der Engelschen van zynen aanhang, wierden te werk gestelt om een opstandt te verwekken; en men zag 'er zonder ophouden overgaan dan uit Vlaanderen naar Engelandt, en dan uit Engelandt naar Vlaanderen. Het kostte naderhandt eenigen het leven, wanneer deze geheime streken ontdekt, en de voornaamste aanleggers van de zelve gegrepen wierden. Ondertusschen droeg de koning zorg om de kusten van zyn koninkryk tegen de landingen der vyanden te verzekeren, terwyl hy die genen, welke men van verradery verdacht hieldt,

1537. Redenen der genen, die den oorlog tegen den Turk aanbraden.

Men stelt zich in staat om dit besluit uit te voeren.

Ontmoeting der twee zcemachten, die der Turken en der Christenen.

Uitwerkingen der geheime handelingen van den kardinaal *Polus*.

1537.

hieldt, zodanig van naby liet gade slaan, dat het hen onmogelyk was iets te ondernemen, zonder wel haalt ontdekt te zyn. Doch wat is de staat van zo een vorst te beklagen, die genoodzaakt is een wakend oog te houden op de daden zynner eige onderdanen, en die de zelve als verraders moet aanmerken? Een blinde yver voor den Godsdienst veroorzaakte deze tweedragt: de monniken waren daar de stokebranden van; de paus trachtte zyn oud gezag weder te erlangen door de monniken te ondersteunen; de keizer zocht het voordeel van zyn huis in dat van de prinsesse *Maria*, zyne nicht, en het volk van Engelandt diende tot de speelpop, of strekte ten prooi voor de staatzucht der eenen en hebluft der anderen.

1538.

Herbert. Siedanus. Henrik de VIII verzoekt de Protestanten van Duitschlandt zynne Godgeleerden naar Engelandt te zenden.

De koning, niet vergenoegt, zich binnen zyn koninkryk tegen de zendelingen van den paus en den keizer te beveiligen, trachtte eene verbindtenis tegen het hunne aan te gaan met de samenverbondene vorsten van Duitschlandt. Zy waren toen te Brunswyk vergadert. *Henrik* gaf last aan *Christoffel Mount*, zynen gezant, zich in hunne vergaderingen te laten vinden, en daar in van zynent wegen deze drie voorwaarden voor te stellen; namentlyk I. Dat hy wenschte te weten, welke vorsten en welke Staten in hun verbondt zouden treden. II. Welke daar de beweegredenen van waren; of de zelve algemeen waren, dan of ze alleen de zaken van den Godsdienst raakten; en dat hy ten III. wenschte, dat zy enige hunner Godgeleerden naar Engelandt zonden, gelyk zy in eene andere byeenkomst beloofd hadden. *Mount* kweet zich van zynen last, doch met weinig vrucht. De samenverbondenen, die vernomen hadden, dat *Henrik* met de grondstukken van hun gelove nog op ver na niet overeenkwam, gaven zynen afgezant ten antwoordt, dat zy zelf voor alle dingen wenschten te weten, waar in de koning hunne geloofsbelijdenis afkeurde; ten tweede verontschuldigen zy zich, dat zy hunne Godgeleerden aan hem niet konden zenden, doordien zy der zelve dienst tegenwoordig van noden hadden. Zy lieten hem ondertusschen weten, dat zy hun bondgenootschap alleen wegens den Godsdienst hadden aangeaan, en dat het zelve bestondt uit zes en twintig vrysteden, en vier en twintig Ryksvorsten, by welke zich sedert korten tydt hadt gevoegt de koning van Denemarken *; *Johannes*, markgraaf van Brandenburg, broeder van den keurvorst *Joachim*, en *Albert*, hertog van Pruisen begeerden ook daar in ontfangen te worden.

Daar waren 26 steden, en 24 souvereine prinsien in het bondgenootschap. * *Christiaan de III.* zoon van *Frederik den I.*

Na dus geweigert te hebben hunne leeraars te zenden, namen de samenverbondenen in overweging de nuttigheit, welke zy zouden kunnen trekken uit hunne onderhandeling met die van Engelandt. Zy lieten dan drie van hunne bekwaamste Godgeleerden derwaarts overgaan, die verscheide twistredenen hadden met de Engelsche kerkvoogden, zonder het echter over de voornaamste stukken te kunnen eens worden. Zy bepaalden de zelve tot drie, aangaande de welke zy, voor dat zy hun afscheidt verzochten, hun gevoelen schriftelyk overgaven. Het eerste betrof het Avondmaal onder eene gedaante; het tweede raakte het gebruik van de gemene Missen, zonder dat het Avondmaal wierdt uitgedeelt; het derde betrof den ongehouden staat der priesters. Drie artykels, welke deze Protestantsche Godgeleerden veroordeelden, als misbruiken, slydig tegen de H. Schrift en de stellingen der oude kerkvaderen. Zy voegden daar by, dat de prinsen en Staten, die hen hadden afgezonden, nimmermeer diergelyke leerstuk-

II Deel.

ken zouden aannemen. Zy eindigden hun ver- 1538. toog met den koning te vermanen de Godvrucht van *David*, van *Jofas*, van *Josaphath* en van *Ezechias* na te volgen, welke oudtyds de zuiverheit van den dienst des Heeren, verdorven door de bygelovigheden en de afgodery, herstelt hadden. Hun verzoog wierdt ondersteunt door *Cranmer*, geholpen door *Cromwel*, die de zelve den koning liet zien. De zelve wierden in het tegendeel bestriden door den aanhang der Roomschegezinden, aan het hoofd van de welke zich bevondt *Cuthbert*, bisschop van Durham; en de koning tradt in hunne gevoelens. De Protestantsche Godgeleerden zagen toen, dat hun verblyf langer onnut zou zyn, na de verklaring, welke *Henrik* deedt, dat hy niet wilde, dat men verandering zou maken in de drie artykels; en hebbende van dezen prins afscheidt genomen, kwamen zy weder in Duitschlandt, niet zeer voldaan over hunne reize.

Worden door *Cranmer* ondersteunt.

De koning verklaart zich daar tegen.

De koning verzuimde niet de Hervorming voort te zetten, volgens het ontwerp, dat hy daar van gemaakt hadt; en het was in dezen tydt dat hy zorg droeg voor het drukken van den Bybel in de Engelsche tale *. *Cromwel* was de voornaamste aanlegger van dit werk: hy boezemde dat voornemen *Henrik* in, en deze vorst belaste hem daar aan te doen werken. *Cromwel* hadt zich aangegeven by *Grafton*, een boekdrukker te Londen, en deze hadt hem geraten de Parysche drukkerijen daar toe te gebruiken, ter zake van de schoonheit van het Franche papier. Doch de geestelykheit van dat koninkryk zich daar tegen aangekant hebbende, hadt men het drukken daar van moeten staken, gelyk wy boven verhaalt hebben, en zich vergenoegen met tenige afdrucksels, welke men voor het verbranden berghede, en welke men naar Londen verzondt, benevens de werklieden en de letters, of formen. Dus wierdt dit werk te Londen voltooit. *Grafton* betaalde de onkosten, en kreeg daar van vyftien honderd afdrucksels. Men bragt de zelve in de kerken, en men prees het lezen daar van het volk aan. De priesters waarfchouwden echter hunne toehoorders, volgens des konings bevel, een goed gebruik van dit lezen te maken; dit met een gemattigden geest te doen, vyandt van twistingen, en die geen ander doelwit hadt dan hunne heiligmaking. De ordonnantie behelsde ook verboden om overluid te lezen gedurende de oeffening van den H. dienst, uit vreeze van den priester te storen in het doen der Missen, en belaste den gemenen man hunne leeraars te raadplegen over de uitlegging der plaatsfen, die hen duister en zwaar zouden voorkomen, ten einde om te bewaren de eenigheit des geloofs. Men ziet rakende deze overzetting een brief van *Cranmer* aan *Cromwel*. Deze kerkvoogdt wenschte den onderkoning geluk over dat hy door zyne zorgen het vermaak hadt den groten dag eener gelukkige hervorming te beleven, de welke in Engelandt begon door te breken, doordien het woordt Gods daar in doorbloek, zonder door nevels verduistert te worden.

Hy draagt zorg voor het drukken van den Bybel in de Engelsche tale.

* Zie het voorrecht, het welk hy wegens het drukken verleende in de *Verzamelingen van Burnet. Hist. der Herv. I Deel.* Men drukt te Londen den Bybel in het Engelsch. Men pryft het lezen van den zelve het volk aan.

Zie de *Verzameling van Burnet. I Deel.* *Cranmer* wenscht *Cromwel* geluk over deze vertaling.

Ondertusschen ging de koning voort met zyn werk te maken van het vernietigen der kloosters, en met het verbeteren der misbruiken. Men ondervondt volgens het berecht der gevolmachtigden, dat de valsche wonderwerken, welke men eenige beelden en eenige overblyfsken toefchreef, welke men door het volk deedt eerbieden, dat gene was, het welk het meeste toebragt tot de gestadige oproeren.

Herbert. Burnet.

De onderzoekers zeiden, dat de monniken den spot dreven met de ligtgelovigheit der Godsdien-

Verflag der ondertoefti-

1538. sligen; dat zy de zelve daar door hielden in de
 keus van onkunde van den waren Godsdienst, en dat
 de kloof- zy hen ter zelve tydt een ongemenen afkeer
 ten. van de hervorming inbliezen. Dat zy zich
 daarenboven van deze bygelovigheid bedienden,
 om hen sterker te verbinden aan den H. stoel
 van Rome, de welke deze gemene onbezonne
 en kwalijk gegronde Godvrucht styfde.

Hunne Men vindt in de verhalen der onderzoekers
 verhalen van vreemde dingen van de bygelovigheid van het
 de bedri- volk en de bedriegerij der monniken. Zy
 geryen maken gewag van de bedevaarten, en van de
 der mon- offerhanden aan valsche en ondergestokene zoge-
 riken noemde heilige overblyfselen, welke hochd-
 voor den nigheid alleen zou bekwaam zyn de allerbotsten
 rechter uit den dut te helpen; by voorbeeld, aan een
 gedaan. gordel van de H. Maagdt, de welke op elf
 vercheide plaatsen vereert wierdt; aan de melk
 van de gezegde H. Maagdt, welke men zeide
 op acht byzondere plaatsen te zyn, werwaarts
 men met veel Godvruchtigheid reisde; aan het
 pennemes en de laarzen van St. *Thomas van Kan-
 telberg*, en aan een lap van des zelfs hembdt.
 De zwangere vrouwen gingen dit laatste over-
 blyfsel met veel eerbiedigheid bezoeken, om
 daar door eene gemakkelyke verlossing te ver-
 krygen. Men stelde nog onder deze overblyf-
 selen van welke het onwetende en jammerlyk
 misleid wordende volk het voorwerp van zyne
 Godsdiensligheit maakte, twee der kolen, op
 welke men zeide dat St. *Laurens* gebraden
 was, als mede eenige nagel-snipperingen van de
 tenen van St. *Edmond* †; twee hoofden van St.
 †Hy *Ursula*, en het oor, het welk St. *Pieter Mal-*
 was aartsbis- *chus* afkapte. *London* en *Apricius*, die aange-
 schop van *Kan-* stelde rechters waren, schreven de een van *Rai-*
 van *Kan-* ding, en de andere van St. *Edmond-Roy*, alwaar
 telberg, en week zy hunne kerkbezoeken deden, dat die plaatsen
 naar Vrank- voorraadhuizen van diergelyke overblyfsels wa-
 ryk, al- ren; dat men daar een engel vertoonde, die maar
 waar hy een vleugel hadt, en dat de monniken zeiden,
 stierf in dat het de engel was, die het yzer gebragt hadt
 den jare van de speer, daar de zyde van *Jesus Christus*
 1140. mede doorstoken was. *London* maakte in het
 vervolg eene grote lyst van de andere overblyfse-
 len op, en hy voegde daar by, dat hy nog meer
 oversloeg dan 'er op vier vellen papier konden
 staan. De andere onderzoekers zeiden byna de
 zelve zaken gevonden te hebben in de plaatsen,
 daar zy naar toe gezonden waren. Zy vonden
 H. overblyfsels tegen den regen, tegen vergifti-
 ge kruiden, en om alle soort van ziekten te ge-
 nezen. Het zou verdrietig zyn daar een langer
 verhaal van te doen. Wy kunnen echter eenige
 der zelve niet overslaan, daar het volk de mee-
 ste Godsdiensligheit aan bewees, en de welke
 aanmerkelyk zyn door de byzonderheit van het
 bedrog.

Zodanig was de vleesch, welke de monniken
 van *Haies*, een klooster van het landschap van
Glocester, toonden aan de bedevaartgangers, die
 van alle kanten derwaarts kwamen. Zy zeiden,
 dat de zelve was vol bloedt van *Jesus Christus*,
 het welk men van *Jeruzalem* hadt gebragt, en
 dat het niet kon gezien worden dan door die ge-
 nen, die geen doodzonde begaan hadden. Dus
 verkregen zy de offerhanden der bygelovigen,
 die alles gaven, wat zy hadden, om zich waardig
 te maken het gezicht van zulk een dierbaar
 bloedt. Men ontdekte het bedrog. Het was
 een glas, het welk aan de eene zyde, van welke
 de monniken het vertoonden, wanneer zy niet
 wilden dat men iets bekenneen zou, dik en donker
 was, maar klaar en doorschynende van de andere

zyde, welke zy den bygelovigen vertoonden, die 1538.
 dit gezicht duur moesten betalen, en die wel verge-
 noegt weder heen gingen, om dat zy de waarde van
 hun geldt genoten hadden. Men wist daarenboven,
 dat deze geestelyken alle weken de vleesch op nieuw
 met het bloedt van een endvogel weder vulden.
 Van de zelve waarde was ook het beruchte kruis-
 beeldt van *Boxley*, in de provincie van *Kent*, het
 welk men gemeenlyk noemde de *Roede van genade*.
 De Godsdiensligen kwamen daar met hopen, wor-
 dende derwaarts getrokken door het wonder-
 werk, waar van zy overreed waren, doordien
 men het kruisbeeldt zich zag nederbuigen, of
 opheffen, of het hoofdt, de handen en de
 voeten bewegen, de oogen verdraaien, en de lippen
 roeren. Het bedrog wierdt ontdekt, wanneer
 dit kruisbeeldt, te *Londen* gebragt was, en men
 vertoonde aan het volk de veeren, de welke aan
 dit beeldt zyne bewegingen gaven. *Hilsey*, bis-
 chop van *Rocheester*, predikte tegen dit mis-
 bruik, en na de predikatie verbrak men het
 kruisbeeldt, gelyk certyds *Hiskias* de kopere slang
 verbrak, aan welke het volk afgodery hadt ge-
 pleegt. Van het zelve alloy waren eindelyk een
 groot houten beeldt, in het bisdom van St. *A-*
saph; een beeldt van de Maagdt te *Worcester*,
 en eene waschkaars, welke men zeide negen
 volle jaren gebrand te hebben, zonder verteert
 te zyn, in handen van een ander Lieve Vrouwen-
 beeldt, in het bisdom van St. *David*, in het
 prinsdom van *Walles*. Men noemde dit houten
 beeldt van het bisdom van St. *Asaph Darvel Ga-*
theren, zonder dat men wist wat het was: doch
 de bygelovigheid was zo verbazende, dat de on-
 derzoeker van dit bisdom * schreef, dat men 'er
 menigmaal tot zes of zeven honderd pelgrims
 zag, de welke daar offerden, de eenen hun vee,
 en de anderen hun geldt, zich verbeeldende, dat
 zy door deze giften zouden bevryd zyn van de
 helliche straffen. Ten aanzien van het Lieve
 Vrouwenbeeldt te *Worcester*, men ondervondt,
 wanneer men het van eenige doeken en plunjes,
 waar in het gebakert was, ontbloot hadt, dat
 het het beeldt van een bisschop, tien voeten
 hoog, was; en wat aangaat de wonderdadige
 watchkaars, de welke negen jaren lang hadt ge-
 brand, de bygelovigen zeiden, dat de kaars
 van zelfs was uitgegaan, om dat een rampzalige
 een valschen eedt hadt gedaan voor de Maagdt,
 die de zelve in hare handt hieldt.

Barlow, bisschop van deze plaats, schreef aan
 den koning, dat het volk zodanig op deze by-
 gelovigheid verzot was, dat het hem ondoenlyk
 geweest was het zelve daar van te doen afstaan;
 zo dat hy den koning badt zynen stoel naar
Kaarmarden over te brengen †, also hy zich
 over deze valsche Godsdiensligheit, gelyk certyds
Paulus over de verkeerde Godsdiensligheit
 der *Atheniënzzen* *, ten hoogste vergramde. Het
 was dan niet zonder reden, dat de koning on-
 dernam deze voorwerpen van bygelovigheid te
 verstoren, welke het volk misleidden, en met
 welke de monniken des zelfs dwaling gaande
 hielden, of hunne ligtgelovigheid bedrogen. De
 alleryverigste Roomichgezinde schryvers † heb-
 ben deze bedriegerijen niet willen ondersteunen,
 noch de verdediging van eenige dezer voorge-
 vende wonderwerken in het byzonder willen
 opnemen: een openbare blyk van der zelve
 valscheheit.

Daar was nog een andere grote toeloop van
 volk naar andere beruchte plaatsen, als naar *Wal-*
singham, naar *Ipswich*, naar *Woolwich*, naar
Islington, en voornamentlyk naar *Kantelberg*.
 De eerbiedigheid, welke men voor St. *Thomas*
 van

* *Ellis*
Priest.Brief van
 een bis-
 chop aan
 den kon-
 ing we-
 gens de-
 ze mis-
 bruiken.
 † In het
 zelve
 prinsdom
 van *Wal-*
les.
 * *Handel*.
 xvii, 22.† *Sande-*
rus. La
Grand.

1538. *van Kantelberg* hadt, trok de pelgrims derwaarts, om des zelfs graf te bezoeken. Aangaande de andere plaatsen, de zelve wierden dikwils bezocht door de Godsdienstigen voor de Maagdt, welke aldaar hare beelden kwamen vereeren. De Roomschegezinde schryvers nemen de bescherming op voor de Godsdienstigheden, welke op alle die plaatsen geschiedden, en zeggen, dat *Cromwel* deze gedenkplaatsen van de Godvrucht der gelovigen verwoest heeft, om zich met de offerhanden, welke zy aldaar gedaan hadden, te verryken. Dat het bedrog van de verdichte wonderwerken de waarachtige niet moest te kort doen; dat men de sielten en bedriegers moest straffen, en dat de kerk de zelve nooit hadt onderleunt; maar dat 'er, niettegenstaande dit alles, beelden waren, het zy van de Maagdt, het zy van eenig ander Heilige, welke Godt wilde begunstigen met de gave van wonderwerken. Alle de kassen, zo van de H. Maagdt, als van *St. Thomas van Kantelberg*, wierden naar Londen gevoert, en *Cromwel* deedt de zelve verbranden, of in stukken breken.

Ondertusschen droeg men, om te beletten, dat de valsche wonderwerken, welker bedriegery men kwam ontdekken, aan de ware niet zou doen twyffelen, zorg voor de onderwyzing van het volk, om het te beletten van de eene dwaling tot de andere over te gaan. Men belaste de kerkvoogden, daar in hunne bisdommen een wakend oog op te houden, en alle geestelyken hadden last hunne toehoorders te vertonen, dat de schrik, welken zy gekregen hadden voor de valsche wonderwerken, in hunne herten niet moest uitdoven het geloof, dat zy gehouden waren te hebben voor die gene, welke het Godt behaagde nu en dan uit te werken tot zynere ere; dat zy ook niet moesten vervallen tot het verachten der Heiligen, welke Godt met zyne genadegaven vereert hadt, en dat zy verplicht waren hen te bewyzen eene eerbiedigheid, hunner heiligheit waardig; dat daar niets by was, het welk met het Katholyke gelove niet overeenkwam, behoudens dat zy aan het schepsel niet deden de aanbidding, welke niemandt dan den Schepper toekwam.

Men ging strenger te werk met de ware of verzierde overblyfselen van *St. Thomas van Kantelberg* dan met de andere. Men verbryfelde des zelfs reliquiekas; men verbrandde zyne beenderen, byaldien het waar is, dat het zyne beenderen waren, welke men daar in vondt. Eenigen bevestigen zulks; anderen ontkennen het. Men schrapte zynen naam uit den Almanak, en men wischte zynen feestdag uit den kerkdienst. De beweegredenen, die men hadt om dus te handelen, waren daar op gegrond, dat men dezen voorgewenden Heilige aanzag als een wederspannigen onderdaan, en die gereed was geweest om *Henrik* den II, met geheel Engelandt, te doen te gronde gaan, alleen om het gezag van den paus te verdedigen. Wy zullen hier niet herhalen het geen wy op zyn plaats * daar van gezegt hebben.

De voorstanders van den paus verheffen hem als een martelaar: die van *Henrik* den II spreken van hem als van een oproerige, een verrader van zynen vorst en van zyn vaderlandt. *Henrik* de VIII, die hem met het zelve oog aanzag, door de overeenkomst, die 'er was tusschen hem en *Henrik* den II, zynen voorzaat, in den ban gedaan, gelyk als hy door de Roomsche pauzen, droeg wel zorg om aan het volk niet te laten zulk een voorwerp van

bygelovige Godsdienstigheid. Hy wilde zelfs niet, dat de minste voetstap zou overblyven van de eerbiedigheid, welke men in de voorgaande eeuwen voor een zo onwaardig onderwerp hadt gehad, noch dat zyne wederspannigheid, waarom men hem tot een Heilige hadt gemaakt, tot een dekmantel voor de oproeren van het volk zou dienen, en tot een voorwensel voor de verleidingen der monniken. Het was daarom dat hy, niet vergenoegt met de reliquiekas van dezen gewaanden Heilige te verbreken, en zyne beenderen te verbranden, ook zynen feestdag uit alle de Getydeboeken van het koninkryk liet uitwischen.

Zodanig veranderden de menschelyke zaken. *Henrik* de VII hadt een gasthuis doen bouwen, om te dienen tot eene verblyfplaats voor de pelgrims, die deze overblyfselen zouden komen bezoeken; en *Henrik* de VIII deedt zyne asche in de lucht strooien. Deze vorst en die van zynen Raadt verfoeiden toen het geen gedurende den tydt van vyf honderd jaren het voorwerp van eerbiedigheid niet alleen voor Engelandt, maar ook voor Vrankryk en Italië geweest was. De pauzen hadden niet alleen dezen kerkvoogdt onder het getal der Heiligen gestelt; zy hadden daarenboven zyne overblyfselen met ongemene voorrechten begunstigt, als een Jubeltydt van vyftien dagen; alle vyftig jaren een vollen afsaat van zonde voor alle bedevaartgangers, het welk een ongelooflyk getal van volk derwaarts trok, en bygevolg on eindig ryke offerhanden. Men zegt, dat in den jare 1420, zynde het zesde dezer jubeljaren geweest, men daar gevonden heeft honderd duizend menschen om zyn graf te komen bezoeken, en wy hebben elders verhaalt *, dat meer dan twee eeuwen te voren † *Lodewyk* de VII, koning van Vrankryk, de Godsdienstigheid gehad heeft om derwaarts een bedevaart te doen, en aldaar te offeren een edelgesteente van eene ongemene waarde. Men verhaalt nog, dat de eerbiedigheid, welke men dezen Heilige droeg, zo buitensporig was, dat ze die gene, welke het volk aan de altaren, welke men ter ere van *Christus* en van de H. Maagdt in de kerk van Kantelberg hadt opgerecht, moest bewyzen, grotelyk verminderde. Men stelde hen ook gelyk, en men vondt in die kerk een altaar, ter zynere ere gesticht: doch men vernam uit de opzameling der offerhanden, dat die van *St. Thomas* de andere zeer verre overtroffen; dat men in een jaar niet meer dan een en veertig ponden geoffert hadt op den altaar van *Christus*; acht honderd twee en twintig op dien van de H. Maagdt, en in het tegendeel tien duizend acht honderd en acht en twintig op dien van dezen Heilige. De verdeeling was in het volgende jaar nog ongelijker; men vondt niet met al op den altaar van *Christus*; niet meer dan drie en vyftig ponden op dien van de Moeder Maagdt, en meer dan twaalf duizend vier honderd ponden op dien van *St. Thomas*. Zo waarachtig is het, dat de menschen eene buitensporige genegenheit hebben voor den dienst der schepselen. Men moet dan niet twyffelen, of de rykdommen van het graf en de reliquiekas van dezen gewaanden martelaar zyn ongemeen geweest. Zeker schryver * zegt, dat men koffers, met louter goudt gevult, rondom het zelve zag. Een ander †, een groot voorstander van deze Godsdienstigheid, verhaalt, dat 'er eene zo grote menigte van goudt, zilver, edelgesteenten, en andere sieraden in zyn graf waren, dat de zelve naauwlyks op zes en twintig wagens zouden hebben kunnen geladen worden.

De koning doet zynen feestdag uitschrapen uit alle de Engelsche Getydeboeken. Buitengewone eerbiedigheid, welke men voor dezen gewaanden Heilige hadt.

* Zie het I Deel, fol. 323, 324 in het jaar 1179.

Het volk heeft meer eerbied voor den altaar, welke hem was toegevoegd, dan voor dien van de Maagdt en van *Jesús Christus*.

* *Goodwin*.
† *Sanderus*.

1538.

Mogelyk vonkten deze rykdommen den yver des konings, die zich van deze schatten zeer wel wilt bedienen, nog meer aan om dit voorwerp van nayver, het weik niet alleen de bygelovigheid koesterde, maar ook de wederspannigheid van het volk ondersteunde, uit den weg te ruimen.

* Polydorus Vergilius. Verhaal of verichtsel van zekere Engelsen, die met een staart geboren worden.

* Zie het Belanghe-lyk Rom- ing dat men St. Amand toe- schryft, die ge- waag- maakt van de gesaate Eng- schen. William Thomas.

De waak, welke Paulus de III nam over de behan- deling, gedaan aan de over- blyffels van den aartsbis- schop van Kantel- berg.

* Zie de zelve in de Ver- malinge van Barnet, I Deel, bladz. 188 enz. Des zelis bulle tegen Henrik den VIII.

Wy kunnen eene zekere wonderdaadt, welke een geschiedenischryver * ter eere van dezen Heilige, van welken hy een groot voorstander is, verhaalt, hier niet met stilzwygen voorbygaan. Des zelfs byzonderheit verdient, dat wy 'er ge- wag van maken, en wy laten aan iedereen de vryheit om van diergelyke verhalen naar zyn eigen zin te oordelen. Deze schryver zegt, dat zekere losbollen uit de provincie van Kent op zekeren dag de staart van het paardt, op het welke St. Thomas gezeten was, affneden, en dat alle hunne nakomelingen, tot straffe van deze beschimping, ter wereld kwamen met een staart even als beesten *. De Engelsche geschiedschryver, die dit wonderlyk geval na Polydorus Vergilius mede verhaalt, voegt daar by, dat de geheimschryver van Eduard den VI + daar melding van hadt gemaakt: doch dat hy daar van sprak als van een vertellingie, aan het welke hy niet wilde dat men het zelve geloof zou geven als aan zekere en welbevestigde zaken. Onder- tusschen doecht dit zien, hoedanig de ligtgelo- vigheid des volks is, en hoe gemakkelyk het is het zelve wat wys te maken, wanneer 'er gehan- delt wordt van beuselaryen en van verdichtelties: in het tegendeel, hoe bezwaarlyk het is het zelve te bewegen, wanneer het is over wezentlyke waar- heden, die hunne zaligheid betreffen.

Het onthaal, het welk de koning de kasse van St. Thomas van Kantelberg aandeedt, diende tot eene gelegenheit aan paus Paulus den III om zyne blixemende bulle tegen dezen vorst af te kondigen. Zy was al gereed geweest sedert de maandt van Augusty; maar de uitvoering daar van was opgeschort, om aan de Christen vorsten geen argwaan te geven. Deze paus vreesde met reden, dat zy de verbanning van Henrik en de verbeurdverklaring van zyne kroon, van welke zy gevolgt was, als een gevaarlyk voorbeeld, waar aan zy alle belang had- den, en als eene onderneming der pauzen op de oppermachtigheid der koningen, mogten aanzien. Hy hadt derhalven de afkondiging van de zelve om deze reden veel eerder uitgesteld, dan om de hope, welke hy hadt van eenige verande- ring in het gemoedt des konings, om den koning door dezen blixem van den troon te bonzen; maar wanneer de tyding van de schennis van de kasse en van het graf van den aartsbisshop van Kantelberg te Rome gekomen was, geloofde hy niet verplicht te zyn, zyne gramschap lan- ger in te binden. Ten minste dit is het voor- wendfel van de tweede bulle van den 17 Decem- ber des jaars 1538, door welke hy beveelt de uitvoering der eerste van de maandt van Augusty des jaars 1535. De uitdrukkingen van de eene en van de andere zyn aanmerkelyk. *

In de eerste zegt hy: Dat hy, als stadhouder Gods op aarde, gestelt over de volkeren en over de koninkryken, om uit te roeien en te vernielen, vol- gens de woorden van Jeremias, zich verplicht oordeelde zyne toevlucht te nemen tot bestraffingen, doordien de wegen van zachtigheid vruchteloos wa- ren geweest. Hy vertoonde vervolgens, dat Hen- rik de VIII, welken de H. stoel vereert hadt met den tytel van Beschermder der Geloofs, daar na dat gelove verlaten hadt, dat hy zyne wettige gemalin hadt verfloten, en in hare plaats ter vrouwe ge-

nommen Anna van Boulen; dat hy verskeide godlo- ze en gevaarlyke inzettingen hadt gemaakt; met geweld den paus van Rome ontnomen den tytel van opperhoofd der kerke; zyne onderdanen gedwongen, hem, op straffe des doods, voor zodanig te erken- nen; dat hy hadt doen sterwen den bisschop van Ro- chester, die zich tegen zyne kettery aankante; dat hy daar door zich der koninklyke macht hadt onwaar- dig gemaakt, en dat hy gevallen was in de verslokt- heit van Pharao, zonder geraakt te worden door de liefdadige vertogen van Clemens den VII. Hy voegde daar voorts by, Dat alle deze misdaden bewaarheid zynde, by het gedrag volgde van den Apostel ten aanzien van Elymas den Tovenaar, en dat hy toevlucht nam tot de straffen van de H. kerke, om Henrik te kastyden; dat hy derhal- ven, met kennis van de kardinalen, op nieuw de- zen vorst en alle zyne gunstelingen vermaande we- der te keren van hunne dwaalingen, te vernietigen hunne onrechtmatige ordonnantiën, en der zelve uitvoering te stremmen; dat byaldien zy het niet deden, by hen in den ban deedt, en hen beroofde, Henrik van zyn koninkryk, en de anderen van hun- ne goederen; dat by den koning belaste ten langste binnen drie maanden te Rome te verschynen in per- soon, of door een zaakverzorger, en aan des zelfs medeplichtigen en aanhangers, van zich daar te la- ten vinden binnen den tyd van zessig dagen, op straffe van zwaarder bestraffingen. Hy verkondigde boven dit, Dat byaldien de koning en zyne medeplichtigen binnen den geselden tyd niet versche- nen, zy vervallen waren, de eene van zyn konink- ryk, en de anderen van alle hunne goederen; dat zy versloken zonden zyn van de begravenisse na hunne doot; dat het gebele koninkryk zou leggen onder den ban; dat by de zelve straffen zou uitsprekken over de kinderen van Henrik en van Anna van Boulen, en over die van hunne medestanders. Vervolgens ontloeg hy van den eedt van getrouwheit de onder- danen van Henrik, en de leenmannen van zyne me- deplichtigen, verbiedende, dat men hem zou erken- nen voor opperheer, en hen voor heeren. Hy ver- klaarde hen eerloos, onbekwaam om een niterste wil- le te maken, en om getuigenis te kunnen geven; hy verboodt aan alle personen, op straffe van den ban, met hen eenigen omgang te hebben, om welke reden het ook zou mogen wezen; by vernietigde alle hun- ne onderlinge verbindtenissen, en liet de zelve over aan den eersten bemachtiger van de goederen, welke hen toebehoorden. Hy belaste aan alle kerkelyken zich uit Engelandt te begeven vyf dagen na het ein- digen van het nitsel, aan den koning verleent, op straffe van den ban; aan den adel en aan alle de onderdanen van dezen vorst de wapenen op te vat- ten, en hem uit zyn ryk te jagen. Hy vernietigde alle verbonden, met hem gemaakt, en verzecht den keizer en alle de R. Katbolyke vorsten, geen om- gang meer te hebben met dezen verbannen koning; hen zelfs met den ban dreigende, byaldien zy anders deden. Hy belaste zelfs aan allen, uit kracht van der heilige gehoorzaamheit, welke zy aan den stad- houder van JESUS CHRISTUS verschuldigt waren, dezen vorst den oorlog aan te doen, om hem te noodzaken tot zynen plicht weder te keren. Hy belaste den bisschoppen zyn vonnis het volk be- kend te maken drie dagen na het verlopen van het nitsel, en alle de gewoonlyke plegtigheden waar te nemen. Hy begreep onder de zelve straffen die ge- nen, die de uitvoering der bulle zonden beletten, by beval, dat de zelve zou aangeplakt worden binnen de steden Rome, Doornik en Duinkerken, op dat Henrik en zyne aanhangers daar van kennis mogten hebben.

De tweede bulle behelde: Dat gelyk de Zalig- Tweede ma-Bulle.

1538. *ker-medelyden hadt gehad met den H. Petrus, de nakmoelingen van dezen heiligen Apostel, dit grote voorbeeld van zachtmoedigheid ook moesten navolgen. Dat by ingevolge van dien hadt opgeschikt de uitvoering van zyn vonnis van verbanning tegen Henrik, op het aanbouden van vele vorsten, welke hem zyne hekering hadden doen verboden. Dat by het geloof hadt, gelyk zy, doordien by het wonschte; maar dat deze hope eindelyk verdween was, ziende de verharding van dezen vorst. Dat de zelve gekomen was tot een zodanig toppunt van godloosheit, dat by zyne godloze banden hadt uitgesloken naar de beelden der Heiligen en hunne schatten. Dat by den H. Thomas van Kantelberg hadt doen opgraven; dezen H. bisschop zyn geding doen opmaken; zyn ligchaam doen verbranden wegens misdaadt van gekwetste hoogheit, en alle de rykdommen, die aan des zelfs overblyffelen vereert waren, gerooft hadt. Dat by de monniken uit hunne kloosters hadt verdreven, en wilde beesten in hunne plaats gestelt, naardien by zelfs den aarst van een beest hadt. Dat by, alle deze buitensporigheden ziende, de opscherting van den ban wegnam, en last gaf, dat de bulle zou worden afgekondigt en werkschielig gemaakt. Dat by verklaarde, dat het daar omtrent genoeg was, dat de zelve wierdt aangeplakt te Dieppe, of te Boulogne in Frankryk, te St. Andrews, of te Kallishren*, in Schotlandt, en te Tuam, of te Artiser in Ierlandt.*

* Callishren.

Het komt den vorsten toe over deze bullen aanmerkingen te maken, wegens het belang, het welk zy hebben, om zich aan te kanten tegen de vaststelling van eene vreemde macht, de welke zich zodanig boven de hunne verheft. Ondertusschen ging Henrik, om onderstandt te vinden tegen de invallen, waar mede hy uit deze twee bullen bedreigt wierdt, voort met zyne toevlucht te nemen tot de samenverbondenen van de Augsburgsche belydenisse. Hy zondt deswegen nieuwe bevelen aan zyne zaakbezorgers om de onderhandelingen met de Protestanten, welke alstoon te Frankfort aan den Mayn vergadert waren, te hervatten. Hy badt hen op nieuw aan hem te zenden eenige hunner leeraars, om, benevens de zyne, te vereffenen de artykels, de welke de grootste hinderpaal waren tot hunne vereeniging. Dit waren de drie artykels, van welke wy boven gewag hebben gemaakt, over welke zy niet hadden kunnen overeenkomen. De bondgenoten zonden hem Burchard en andere Godgeleerden, welke voorzien waren met vertogen, begrepen in zeer krachtige bewoordingen. Zy vertoonden aan den koning, dat zy wel wisten de strenge verboden, welke hy hadt doen afkondigen, van niets te leren tegen de drie artykels, van welke zy de verbetering zochten, als eene zaak, de welke hun verdrag met hem moest voorgaan; dat zy derhalven zyne Majesteit verzochten, daar omtrent wat toe te geven, zo hy wilde dat het verbondt tusschen hen gesloten wierdt; dat, wat hen aanging, zy omtrent deze drie punten zo onverzettelyk waren, dat zy besloten hadden, hun goetd en bloedt daar voor op te zetten. Melanchthon ondersteunde deze vertogen met een brief, welken hy aan den koning over het zelve onderwerp schreef. De zelve behelste de redenen, waar van zich de Protestanten bedienden om deze drie artykels af te keuren. Het opschrift van dezen brief was: *Aan den doorluchtigsten koning van Engelandt, opperboofde na JESUS CHRISTUS van de Engelsche*

Vertogen dezer Protestanten aan den koning.

Brief, welken Melanchthon hem schreef.

kerk. Hy eindigde den zelve met vermaningen, welke hy aan dezen vorst deedt, van het werk der hervorming niet onvolkomen te laten, en van niet-al te angstvallig te zyn omtrent uiterlyke kerkgebaarden, welker onderhouding onverschillig was. Hy badt hem ook, te herroepen de verboden, welke hy hadt doen afkondigen tegen de tegenstrevers der drie artykels. Noch deze brief, noch de vertogen der samenverbondenen hadden eenig gevolg. In het tegendeel zullen wy wel haast een gebodt zien afkondigen, by het welke het goetd en bloedt der Protestanten wierdt verbeurd verklaart.

Voor dat men tot die strengheit tegen hen kwam, ging de koning voort met het vernietigen der kloosters. De onderzoekers, die de bedriegeryen der valsche overblyffelen, van welke wy boven gesproken hebben, ontdekt hadden, hadden ook aan Cromwel kennis gegeven van het schandelyk leven der monniken, en van de ongeregeldheden, welke in de kloosters gepleegt wierden. Het was op deze onderrechtingen, dat men der zelve vernieling voltooidt; het zy door vrywillige overdragen der abten en der geestelyken, het zy door de bedreigingen, welke men hen deedt, ingevolge van de berichten van hunne ongeregeldheden. Daar geschiedden weinige verstoringsen in het jaar 1537. De abt van Farnze deedt afstandt van zyne abdy, gelegen in de provincie van Linkoln*, waar van de jaarlykche inkomste beliep tot twaalf duizend vyf honderd guldens, zynde bygestaan door zyne monniken, ten getale van dertig. Daar geschiedden nog twee andere overdragen, de eene van het klooster Bermonsey, in de provincie van Surrey, en de andere van die van Bischan, in het graafschap van Berk. Het was Barlow; bisschop van St. David, welke deze laatste abdy overdroeg, van welke hy wereldlyk abt was.

Gevolg van het vernietigen der kloosters.

* Harmer zegt in Lancaffer.

Men hadt in het volgende jaar een groter getal overgevingen. De aanmerkelykste waren die der abdyen van St. Alban, van den Veldslag, en van St. Edmond-Roy. De onderzoekers gaven dit getuigenis van deze laatste, dat zy geen wanorder in hun klooster gevonden hadden. Vele anderen volgden het voorbeeldt van deze drie abdyen, en de lysten waren vervult met een en twintig van deze afstanden. Het meeste deel der abten en monniken, twyffelende aan het gene hen stondt over te komen, hadden niet alleenlyk de rykdommen der abdyen geborgen, zy hadden daarenboven de inkomsten verpand, en hadden niets laten overblyven, dan het gene zy niet konden wegvoeren, als de muren, glazen en klokken. Men gaf aan de afgeschafte abten en geestelyken een jaargeldt om van te kunnen bestaan. Dat der laatste was doorgaans 24 kronen des jaars; dat der abten wierdt geschikt naar de evenredigheit der inkomsten van hunne abdy, en ook naar mate van hun voorgaande gedrag. Dus gaf men vyftien honderd guldens aan renten aan den abt van St. Edmond-Roy, die een onberispelyk leven hadt geleid, en maar twaalf honderd aan de abten van St. Alban en van den Veldslag. Men gaf ook jaargelden aan de geestelyken, die ampten in de kloosters gehad hadden; de minste waren van tachtig ponden, en de allergrootste van vier honderd.

Overgevingen der abdyen.

Men merkt aan, dat'er abten waren, die hunne huizen aflonden, om zich den weg tot bisdommen te banen. Vele der zodanigen verkregen de waardigheit van bisschoplyke stedehouders, hebbende die van bisschoppen niet kunnen verkrygen. Anderen in het tegendeel stonden hun-

Overgevingen der abdyen.

1538. hunne abdyen af, om te ontgaan de straf der wederpannigheden, in welke zy zich hadden ingewikkelt.

Bekentnisse van hunne ongeregeldeheden.

* De prior der Benediktynen van St. Andrews. Zie de Verzamelingen van Burnet en Sanders. Herber. Fuller. Burnet. Uitdrukkingen rakende de afstanden.

De afstanden, welke de abt en de kloosterlingen deden, waren verselt van eene belydenisse van hunne ongeregeldeheden, ten aanzien van de genen, die een ongebonden leven geleid hadden. Men heeft nog eene dezer bekentenissen, ontworpen in zeer harde uitdrukkingen. De prior en de geestelyken bekenden, dat zy den dienst Gods verzuimt, in ledigheid geleest, hunne vleeschelyke wellusten voldaan, en zaken bedreven, hadden welke zy niet genoeg konden beschreien. Zy voegden daar by, dat, om hen daar over te straffen, zy den poel des afgronds geoopten zagen om hen in te slokken. Wy menen niet, dat men, na zodanig eene belydenisse, het den koning als eene misdaadt kan toerekenen, de kloosters vernietigt te hebben.

Ten aanzien der afstanden, de zelve geschieden op twederlei wyze. Daar waren abten, die welke de ongeregeldeheden en de ergernissen van het klooster uitdrukten; andere deden 'er alleen eenvoudig afstand van. Deze laatste zeiden zonder bewimpeling, dat zy hunne kloosters overgaven als enkele leengoederen ten gebuike des konings. De anderen verklaarden, dat zy na hunne levenswyze, en die der andere monniken van hunne orde met opmerking overwogen te hebben, bevonden hadden, dat alle hunne Godsdienstigheid alleen bestond in de waarneming van eenige kerkzeden, belast door den Roomschen bisschop, of door hunne algemene oversten; dat de abt van Cîteaux hen hebbende doen dwalen, zy verloren hadden de kennis der Goddelyke wetten, en dat zy zich onttrokken hadden aan het bisschoppelyk rechtsgebiedt door de bullen der pauzen. Dat zy naderhandt afgehangen hadden van een algemenen overste, die geen zorg hadt gedragen hen te bezoeken, om te herstellen de misbruiken, die aldus onder hen ingeslopen waren: maar hebbende eindelyk gevonden in de geschiedenis van *JESÛS CHRISTUS*, en in de schriften van zyne Apostelen een ontwerp van een heilig leven, en ten anderen denkende, dat het hen veel voordeliger zou zyn om te wezen onder het bestier van den koning, hun opperhoofd op de aarde, zy aan hem hunne abdyen afstonden, en toevlucht namen tot zyne zachtmoedigheid. Zodanig is het schriftelyk getuigenis van die van het klooster van Betlesden, ondertekent door den abt, den onderprior, en de geestelyken, het welk in de openbare Registers bewaart wordt. Zodanig zyn ook nog vyf andere afstanden der Kordeliers en der Karmeliten van Stamford, der Kordeliers van Coventri, van Bedford, en van Ailesburi.

De koning wil geen een klooster laten overblyven.

Daar waren ook geestelyken, die hunne kloosters aan den koning wedergaven, in hope, dat, na der zelve misbruiken verbeterd te hebben, hy de zelve op nieuw zou sichten. Dit waren de gedachten van die van Chertsey, in de provincie van Surrey, en van die van Malverine, in de provincie van Worcester. De prior van deze laatste abdy wierdt zeer aan *Cromwel* voorgedragen door *Latimer*, de welke wenschte, dat men twee of drie geestelyke huizen zou bewaren, gelyk als deze, in elke provincie. Doch het besluit was genomen van gene te sparen. De onderzoekers deden insgelyks vergeessich vertogen ten voordeele der geestelyken van Godstou, een klooster in de provincie van Oxford. De koning wilde niemandt horen.

De berichten der gevolmachtigden wierden gedaan aan het hof de vermeerderingen, van het welke

die wy gesproken hebben, en dat hof was het, het welk regelde de jaargelden der abten en der afgeschafte geestelyken; gelyk het zelve ook beveling deedt over de goederen dezer kloosters, welke het deedt bestieren door de pachters des konings.

Deze overgevingen gaven gelegenheit tot de volgende vrage. Namentlyk, men twyffelde, of zy duchtig waren, of niet. Die genen, welke het ontokenden, zeiden, dat de abten niet anders dan hun leven lang enkele hoefpachters waren, of enkele huisbezorgers der kloosters, waar van zy den eigendom niet konden vervremden. De anderen hielden staande, dat de vervremding doorging wanneer de zelve geschiedde door eene sête van den abt, gevoegt by het kapittel der geestelyken. Dat de acten van overdraging, welke men verhaalt hadde, zodanig waren, en dat daarenboven, om de zelve meerder gezag by te zetten, het zegel van het klooster daar was aan gehangen. Dat het ten minste zeker is, dat de overgeving den koning stelde in de noodzakelykheit om de abdy te vernietigen, welke zonder abt en zonder kloosterlingen was. Het Parlement maakte eindelyk een einde van deze krakeelen, en verklaarde alle de overgevingen duchtig door een besluit, het welk het vervolgens uitgaf.

Laat ons met weinig woorden het verhaal rakende der vernietiging der kloosters, waar aan men in den jare 1539 de laatste handt leide, en het welk door de acten van het Parlement van dat jaar wierdt bekrachtigt, eindigen. Wy zullen daar na de andere voorvallen, welke in dezen tusschentydt gebeurt zyn, en welke wy voor een oogenblik zullen achterlaten, weder opvatten, zo haast als wy het verhaal van deze zake zullen afgehandelt hebben, op dat de Lezer de zelve in haar verbandt en zamenhang, zonder tusschenkominge van andere zaken, moge lezen.

Het Parlement, in de maandt van May des jaars 1539 vergadert zynde, maakte eene wet, door welke het bevelligde alle de overgaven, welke de abten en hunnen geestelyken gedaan hadden. Het verklaarde vervolgens voor altydt te geven aan den koning en des zelfs erfgenamen alle de afgeschafte, overgegevene, verlatene, of verbeurdverklaarde kloosters, en alle de gene, welke aan hem vervallen zouden op eenige dezer wyzen. De wet wees aan het hof der vermeerderingen toe de bestelling der kloosters, zo ten aanzien van den grondt, als der inkomsten, uitgenomen van die gene, welke verbeurd verklaart waren wegens misdaadt van gekwetste hoogheit, de welke onderworpen zouden blyven aan het rechtsgebiedt van de koninklyke schatkamer.

Wy zullen eerlang zien de gene, die aldus veroordeelt zyn. Men was in twyffel over het recht van den koning wegens de kerkelyke goederen, en men zeide, dat het redelyker was daar van de wederkering toe te wyzen aan de slichters, of aan hunne erigenamen, dan den koning daar van in het bezit te stellen. Dat men dus gedaan hadt ten aanzien der Tempeliers, welke goederen men, na de vernietiging dezer orde, wederom hadt gegeven aan de erigenamen der begiftigers van de zelve. Het Parlement sprak het echter anders uit. Voor het overige viel het geschil niet dan op het minste gedeelte der kloosters; de allerrykste abdyen waren gekomen van koninklyke stichtingen. Het Parlement bewaarde voor de byzonderen, uitgenomen voor de slichters, voor de begiftigers, en de voorstanders de rechten, welke zy hadden op de gronden der kloosters, voor der zelve vernietiging; maar het vernietigde de blyken en bescheiden, gemaakt ten nadeele van elk klooster, een jaar voor dat het

1538. Redenering over de duchtigheid der overgevingen.

1539. Het Parlement bevelligt de overgeving en vernietiging der kloosters.

Herber. Burnet. Zie des zelfs Verzameling 1 Deel.

Men twyffelt van het recht des konings wegens de goederen der afgeschafte kloosters.

Het Parlement beslist het ten voordeele des konings.

1539.

het zelve wierdt vernietigt, onderscheiden van de oude blyken en de oude bewyzen. Dus voorzag het in de bedriegeryen, welke eenige abten gepleegt hadden om zich met de goederen van het klooster te verryken.

* Daar waren tot het getal van 28 abten, die zitting hadden in het Parlement.

Zie hunne namen by Burnet en Fuller. De abten die zich in het Parlement bevonden, waren niet uit tegen de aite der weder-vereening aan het eigen goed des konings.

† Commissaris. † Burnet. Herbert. Burnet. Getal der verfloorde kloosters.

Men merkt aan, dat zich tot twintig abten * toe in het Hogerhuis bevonden, wanneer het ontwerp van deze wet aldaar gelezen wierdt, zonder dat 'er zich een tegen deze akte aankantte. De abten van Glassenbury, van Colchester, en van Raiding waren van het getal der medestanders; het welk wy aanmerken ter zake van het gene naderhandt ten hunnen opzichte gebeurt is, gelyk wy op zyne order zullen zien. Het Parlement schafte in deze wet niets af; het bevestigde alleen dat gene, het welk daar omtrent gedaan was. Het onderwierp ook de kerken en de kapellen van deze afgeschafte kloosters aan den karspel-bischof, of aan zodanig een gevolmachtigde †, welken de koning zou gelieven te benoemen. Eene gevaarlyke beurtwisseling, zegt de schryver †, waar van zich in het vervolg de meeste der genen, die de landeryen dezer kloosters, en het recht, om zelf de onderzoeking der kapellen en kerken te doen, verkregen hadden, bedient hebben. Dit was het eene misbruik door het andere verbeteren, en eene nieuwe uitzondering geven aan de kerkelyken, de welke in het bezit van deze plaatsen gestelt waren, gelovende zich aldus ontslagen te zyn van het ontfangen der bestraffingen van den bischof. Deze schryver voegt daar by, dat men deze ongeregeltheit nog niet recht verholpen hadde.

Hoewel het Parlement de kloosters niet hadt vernietigt, maar alleenlyk bevestigt de verfloringen, welke de koning gedaan hadt, gelyk het deze goedkeuring voor het toekomstige uibreidde, zo wel als over het voorledene, was het echter genoeg om den gehelen ondergang der geestelyke huizen, de welke nog in wezen waren, te voltooien: zo dat wy reden hebben gehad te zeggen, dat het Parlement van den jare 1539 de zelve verdelgt heeft. Alle, zonder onderscheidt, ondergingen dit jaar het noodlot der anderen. Men telt 'er tot 645, onder welke 28 waren, welker abten den rang van Pairs *, en plaats in het Hogerhuis van het Parlement hadden. Die van St. Alban ging voor als de eerste, of ten minste voor den alleroudsten †. Zyne abdy was wel niet gesticht geweest voor den jare 793: doch men klom in het rekenen van der zelve oudheit tot op St. Alban, eerste martelaar van Engelandt, die ter doodt gebragt wierdt in den jare 293, onder de regering en gedurende de vervolging van Diocletiaan. Behalven deze kloosters verwoestte men ook 90 kanonikale kerken, en 2374 kapellen: die daar van afhingen. De inkomsten van alle deze kloosters beliepen op meer dan zeventien honderd duizend Fransche guldens *, daar men nog moet byvoegen hun koorn, kudden, beesten, hun zilverwerk, en de sieraden, welke zich daar in bevonden, alles van eene grote waarde, ten minste in eenige van deze kloosters. Het klooster van St. Edmond-Roy leverde alleen uit vyf duizend marken aan goudt en zilver, en aan edelgesteenten voor eene aanmerkelyke somme.

De overgevingen geschieden byna op de zelve wyze als die, de welke reets gedaan waren, en onder de zelve voorwaarden om zorg te dragen voor het onderhoudt der abten en geestelyken. Het hof der vermeerderingen droeg ook zorg voor de gronden en opkomsten, volgens het gene wy reets hebben aangemerkt. Men brak af het meeste gedeelte

II Deel.

der gebouwen; men bewaarde de andere, en men maakte de waarde op van het zilverwerk, de edelgesteenten en sieraden. De koning bevoorreedde zich met alles. De kloosters van Glassenbury, van Raiding en Colchester wierden verbeurd verklaart. Wy moeten daar de reden van verhalen.

De abten van deze drie kloosters hadden mede zitting gehad in het Parlement, zonder eenige betuiging te doen tegen de wet, welke de vernietigingen bekrachtigde. Zy konden echter niet besluiten hunne abdyen over te dragen, de welke aanmerkelyke inkomsten hadden, vooral de abten van Glassenbury en van Raiding, welker eerste genoot vyf en veertig duizend guldensrenten, en de andere acht en twintig duizend. Men zegt, dat zy, om zich daar van te bevryden, onderflandt deden aan de wederspannigen van de provincie van Jork, aan welke zy aanzienlyke sommen gemunt geldt en ongemunt zilver hadden overgemaakt; dat de zaak ontdekt wierdt, en dat zy als verraders wierden veroordeelt en gestraft. Men heeft gene gedenkschriften van het hoofdgeding, den abten van Raiding en Colchester aangedaan; maar gelyk alle de geschiedenis-schryvers hen voegen by dien van Glassenbury, zo betreft al het gene, dat men gevonden heeft rakende de beschuldigingen van dezen lasten, ook de anderen. Men verhaalt uit twee brieven, geschreven aan Cromwel, geheimschryver van staat en onderkoning, de eene door den grootopperrechter van de provincie, en de andere door den ridder Roussel, de welke zegt tegenwoordig geweest te zyn by het pleidooi, wegens de zaak, dat deze abt veroordeelt is geweest om twee misdaden, te weten verraadt en rovery; dat hy overtuigt is geweest, het zilverwerk van zyne abdy gerooft, en het aan de wederspannigen gezonden te hebben. De grootopperrechter voegt daar in zynen brief by, dat de abt, naar de strafplaats geleid zynde, zyne misdaadt hadt beleden, en dat hy daar van vergiffenis hadt verzocht aan Godt en aan den koning. Anderen zeggen, dat men onder zyne papieren vondt gedenkschriften ten voordeele van de koninginne Catharina tegen het huwelyk van Anna van Boulen. Zy voegen daar by, dat deze drie abten de doodt ondergaan hebben, om niet te hebben willen ondertekenen de akte van de kerkelyke opperhoofdigheit van Henrik, en zy spraken van hunne straffe als van eene marteldoodt. Dusdanig zyn de vooroordeelen der menschen. Zy zyn drie wederspannigen, volgens de eerste, welke de straf lyden, hunne misdaden waardig: zy zyn drie martelaars, volgens de anderen, de welke lyden om hunnen Godsdienst. Andere geschiedenis-schryvers verhalen, dat zy inderdaadt den koning niet wilden erkennen voor hoofdt der kerke, en dat men hen daar van eene hoofdmisdaadt maakte. Zy waren, schynt het, onverschonelyk in te weigeren hunne toestemming op eene akte, welke zy zo vele malen bekrachtigt hadden, als zy zich bevonden hadden in de vergaderingen van het Parlement en van de geestelykheit, alwaar deze opperhoofdigheit zo plegtiglyk was vastgesteld, zonder dat zy zich alstoen daar tegen hadden aangekant.

Byaldien eenigen afkeurden de straffen dezer abten, een veel groter getal veroordeelde de verbeurdverklaring hunner abdyen. Men zeide, dat deze soorten van goederen niet konden ten voordeele des konings verbeurd verklaart worden; dat de wet geen plaats hadt dan rakende de erfelyke goederen, en niet in het oog hadt dan

1539.

Weder-spanningheit der abten van Glassenbury, van Raiding, en van Colchester.

Zie de Verzameling van Burnet.

Sanderus. LeGrand.

Doodstraf der drie abten.

Herbert. Goudwin.

Aanmerkingen wegens de verbeurdverklaring der goederen hunner abdyen.

Bbb

1539. de nazaten, of de erfgenamen, welke zy daar van ontblootte, ter zake van de misdaad van verradery, door hunne bloedvrienden begaan; maar dat de zelve zich niet uitsloot over de goederen van de kerk, waar van de bezitters gene erfgenamen hadden, aan welke zy de zelve zouden kunnen nalaten, als een erfgoedt, het welk hen verkregen was door het recht van bloedverwantfchap. Men oordeelde nochtans het tegendeel, en men vestigde zich op de bevoordingen van de wet, de welke zegt, dat alle de erfgoederen van een verrader, bezeten door een wezentlyk recht, of door wat voor recht en op welke wyze het zou kunnen zyn, verbeurd zullen zyn ten voordeele des konings.

Herbert.
Burns.
Vernietiging van honderd en tien Godshuizen.

Zo vele rykdommen, welke van deze vernietiging kwamen, waren niet in staat de hebbull der gunstelingen te voldoen. De Godshuizen moesten het zelve noodlot ondergaan: ook wierden 'er honderd en tien afgeschafft. De gasthuismeeftter van het hofpitaal van St. Thomas van Southwark, het welk eene voorftadt is van Londen, door den Teems van de ftadt afgefcheiden, gaf een voorbeeld aan de anderen. Hy ftelde het weder in handen van *Henrik*, en deze afhandt was hem het bisdom van Westminster waardig. Deze man wierdt genaamt *Thurley*, en deedt zich kennen onder de volgende regeringen door zyne goede en kwade hoedanigheden.

Dus eindigde de onderneming, welke de koning vele jaren van te voren gemaakt hadt, om te vernietigen de kloofsters en andere gemeenfchappen, welke hy of den Staat onnut, of laftig oordeelde. Wy hebben de beginselen daar van gezien onder de bediening van den kardinaal *Wolsey*, welke de monniken niet beminde, en die de eerste bullen bezorgde, uit kracht van de welke *Henrik* terftondt de handt aan het werk floeg, durvende daar nog niet aan raken, zonder daar toe door den paus gemachtigt te zyn. Doch na dat hy des zelfs juk hadt afgefchud, wierdt hy stoutmoediger, en vernietigde eindelyk alle de kloofsters in zyn koninkryk. Twee zaken voornamentlyk verhaaftten daar van den ondergang, te weten het deel, het welk de monniken namen aan de echtfcheiding van de koningin *Catbarina*, en aan de verffchillen, welke de koning over dit beruchte rechtsgeding hadt met het hof van Rome; ten tweede de tegenffreyghheit, welke zy toonden tegen de kerkelyke opperhoofdighheit van dezen vorft, tot zelfs om oproer te verwekken, in het voornemen om zulks te dwarsbomen. Hunne fchandelykheden en ergerniffen verffchaften daar toe de eerste beweegredenen, en dienden in het vervolg tot eene verontfchuldiging tegen de klagten van die genen, die hunne party opnamen. Nochtans liet men niet na te morren over de vernietiging eniger kloofsters, de welke zich niet fchuldig vonden aan de ongeregheden der anderen. Men zeide, dat de misdaden personeel waren, en dat men straffen moest die genen, die nalatig geweest waren, zonder de onfchuldigen te bewikkelen in de zelve ellende. Men betichtte ook de onderzoekers, dat zy hunnen laft misbruikt hadden, en den geestelyken misdaden te lafte gelegd, om een voorwendfel te hebben om der zelyer huizen te beroven. Men gaf hen zelfs de fchuld van met eenige abten zamengeffpannen te hebben om den koning te bedriegen, en met hen gedeelt te hebben het zilverwerk en het huisraadt der kloofsters. Eenige dezer gevollmachtigden wierden ook beifchuldigt op de

Klagten der genen, die deze vernietiging veroorzaakten.

kuisfcheit der nonnen toegelegd te hebben. 1539. *Londen* was van dit getal, en de abdiſſe van *Cheapſtouw* klaagde over het geweldt, dat hy aan die van haar kloofster hadt willen plegen. Nochtans hebben wy gezien, dat deze bezoekers goede getuigeniffen gegeven hadden van de welgefchikte kloofsters, en dat zy zelfs aanzock gedaan hadden om die te behouden. Dus was het dat *Latimer* gefproken hadt voor den prior van *Malverinne*, en de onderzoekers van de provincie van *Oxford* voor de geestelyke dochters van *Godftouw*. De goede getuigeniffen, welke zy gaven van het goed gedrag der eenen, maakten de onderrehtingen, welke zy deden van de ongereghheit der anderen, min verdacht.

Voor het overige, byaldien de koning het oogmerk, het welk hy hadt, om de inkomften van alle deze kloofsters aan te leggen tot flichtingen, of tot nodiger gebruiken, hadt uitgevoert, hadt hy zich mogelyk ontlaf van den algemenen haat, welken de monniken niet nalieten hem te verwekken, en welke de beroving van een zo groot getal geestelyke huizen hem betrokken uit verffchide landffchappen van zyn koninkryk. Zyn voornemen was nieuwe bisdommen op te rechten tot onderwyzing van het volk; kweekfcholen te flichten tot opvoeding van de jeugt, en het overige dezer inkomften te befteden tot de noodzakelykheden van den Staat, om zeehavens te maken op de plaatsfen, die om de zelve benodigt waren, of om die gene, welke de natuur daar gemaakt hadt, veiliger en gemakkeliker te doen zyn; om de muren der fteden op te metffelen, en om verffingen te bouwen op de grenzen. Van alle deze ontwerpen voerde hy niet dan een gedeelte uit. Alle deze grote rykdommen, waar van de verffoorde kloofsters de geldmiddelen hadden moeten vergroten, en zyne koffers opvullen, wierden uitgeput door ydele verfferingen, of kwalyk gefchikte mildadigheden, en hy wierdt het niet gewaar, dan wanneer hy wilde weten, hoe hoog de fommen beliepen, welke hy tot zulke nodige voornemens gefchikt hadt. Dit is een misflag, welken men hem bezwaarlyk kan vergeven. Hy zou door zodanige gedenktekenen van zyne weldadighheit zynen naam onffterfelyk hebben gemaakt, en in zegeningen verandert de verwytingen, welke men hem deedt over zyne geweldnaryen en over de knevelaryen zynen ftattdienaars. In plaats van achttien bisdommen, welke hy voornemens was te flichten, rechtte hy 'er maar zes op. Men boodt hem aan verffchide ontwerpen wegens andere flichtingen, zyne zorge en eere waardig. Gelyk hy nu eene verheve ziel hadt, en dat hy het gerucht daar van beminde, hadt hy wel gewenscht, dat men de zelve zou hebben uitgevoert; maar men hadt de goederen der abdyen reets befteed.

Onder deze flichtingen was 'er geen, waardiger voor een vorft, dan die, welke hy zich hadt voorgenomen van een kweekfchool tot het aankweken van jonge ftattdienaars. Het ontwerp daar van gaf hy den ridder *Bacon* over, zelf een groot ftattdienaar, *Thomas Denton*, en nevens *Robert Kary*. Dit ontwerp, dat bewaart is, is de weetgierigheit van den Lezer waardig. De koning beval een huis te bouwen, in het welke de jeugt zich zou oefnen in het burgerlyke recht en in de Latynfche en Griekfche tale. Deze jonge lieden moesten zich daarenboven oeffe-

Mening des konings, om daar van een goed gebruik te maken, kwalyk uitgevoert.

Burns noemt de boekekamer, daar het zelve bewaart wordt. Ontwerp van het oprichten van een kweekfchool tot het aankweken van jonge ftattdienaars.

1532.

oeffenen in het pleiten, en andere diergelyke dingen in deze twee talen. Na zich aldus eenige jaren geoeffent te hebben moest men hen in vromde landen zenden, onder het gevolg der afgezanten, om hun verstandt en zeden verder te beschaven, en om te verkrygen de wetenschappen, welke de omgang met de wereldt, en de verkeering aan de verscheide hoven van Europa geeft. Dit was niet alleen het middel om te leren de onderscheide gewoonten van andere volkeren, maar ook der zelve onderscheide belangen, en hunne byzondere staatkunde. Men wilde, dat zich elk na zyne wederkomst, zou leggen op dat gene, het welk met zyn aardt en gaven het meest overeenkwam; de eenen met op te schryven de verhalen van een gezantschap, van de verbonden en openbare onderhandelingen; de anderen om samen te stellen de verhalen van rechtszaken, en aanmerkelyke pleidooien, over welke gehandelt wierdt in de gerechtshoven van het koninkryk. Men deedt hen alle den eedt afleggen in handen van den kanselier, van in hun schryven met alle oprechtheit, zonder zich te laten voorinnemen, of omkopen, te werk te gaan. Dit was om hen tot de deugd te schikken, met hen tot de staatkunde aan te kweken, en door dit middel zo wel goede onderdanen en goede burgers, als bewaame staatsbedienaren van hen te maken. Ten anderen zouden de gedenkschriften van zulke ervaren en verstandige personen, als die niets zouden voorgedragen hebben dan ontwyffelbare en wel bewaarhede zaken, de Geschiedenissen een groot licht gegeven hebben. Men zou niet getwyffelt hebben, gelyk men nu zo dikwils doet, aan de zaken van de meeste aangelegenheit, en men zou niet genoodzaakt zyn, gelyk men thans is, met zo veel mocite, en menigmaal met weinig vrucht, te onderzoeken eene menigte van onwetende of eenzydige schryvers, om het ware van het valsche te onderscheiden: doch dit zo nuttig oogmerk verviel, en de nakomelingschap is verlokken geweest van een der grootste goederen, welke het zou kunnen verkrygen.

Herbert.
Lofspriaken, welke de koning verdient wegens het oprechten veler kweekscholen.

* Westmunster, Oxford, Peterborough, Bristol, Cheller en Gloucester.
† Elke hoofdkerk heeft haren deken, en hare kanunniken, en elke kanunnik zyn prebende,

II Deel.

maakte grote onkosten met bouwen, met herstellen en optooien der openbare gebouwen, de muurendersteden, en de zeehavens, welke hy bevaarbaarder maakte dan zy te voren waren. Dit is, onzes bedunkens, genoeg om het gemeen te vergoeden het verlies, het welk de geschiedensschryvers, die de party der monniken opnemen, hem beschuldigen het zelve door het vernietigen der kloosters te hebben doen lyden. Alles wel ingezien zynde, brengen zy den Staat minder nuttigheit dan ergernis aan. Ten minste byaldien men geloven moet de berichten der onderzoekers, de verklaringen der abten en hunner geestelyken zelve, en de geschiedenis van de wederspannigheden, welke wy komen te zien. Men moet niet vergeten de zorg, welke de koning nam voor de goede letteren. Hy wilde eene boekery aanleggen, voorzien met de allerbeste boeken, en hy gebruikte tot dit werk een man * van eene grondige geleerdheit. Met een woordt, hy vereerde alle geleerde lieden met zyne gunst, en overlaadde hen met zyne weldaden. Men laakt nochtans in hem, geen zorg gedragen te hebben voor een oneindig getal van handschriften, welke men in de kloosters vondt. Dezen schat gaf men over aan de genen, die de zelve zouden willen wegnemen, en die, de waardy daar van niet kennende, deze rare boeken verkochten aan kruideniers. Men zegt, dat men zich van geen ander papier bediende in alle de winkels van Engelandt, om daar de winkelwaren in te doen, gedurende den tydt van meer dan tien jaren. Dit was het gebruik, het welk men maakte van deze gedenktekenen der oudheit, in stede van de zelve te plaatsen onder de openbare Staatschriften. De Engelsche schryver †, die van dit verlies spreekt, zegt, dat men het niet genoeg kan beklagen, en dat Engelandt diergelyke niet geleden heeft door de invallen der Romeinen, Saxen en Normannen.

1539.
of kanunniken.
Dit is het, dat men noemt deken en kapittel.
† Aan de stier de Trete.
De zorg, welke hy draagt voor eene openbare boekery.

* Jan Lelandt.

† Jan Lelandt.

† Jan Lelandt.

Herbert.
Eurnet.
† Die gene, die de geschiedenis van de kerkvergadering van Trete beschreeven hebben.
Betuigingen van Henrick den VIII tegen de kerkvergadering van Vicenza.

Terwyl de koning het gezag van den paus vernietigde, met dat der monniken te beinoeien, gebruikte de paus zyne zendelingen om zyne bulle in de Vlaamsche, Fransche en Schotische steden te doen afkondigen en aanplakken. De Roomschegezinde schryvers † van dien tydt zeggen, dat er nooit eene zo blixemende bulle is afgekondigt van de voorzaten van *Paulus* den III, en dat des zelfs navolgers diergelyke nooit naderhandt hebben gegeven. Deze blixem hadt echter meer gedruis dan uitwerking. De koning deedt zyne betuigingen tegen den paus en tegen de kerkvergadering van Vicenza, welker zamenroeping niet min onwettig was, naar hy zeide, dan die van Mantua, de redenen, welke de eerste vernietigde, standt houdende ten aanzien van de tweede. Deze vorst ging insgelyks met zyne rechtshandelingen tegen de monniken voort: hy scheen zelfs vuriger om hen uit te roeien dan te voren, doordien hy hen verdacht hielt van verstandhouding met het hof van Rome, en zamenzweriag met de Engellsche wederspanningen.

Aan de andere zyde vertoonde hy zich een vyandt van alle andere hervorming dan de zyne. Hy deedt den eenen dag de Wederopers en Zwinglianen verbranden, en des anderen daags de monniken ophangen, de eersten als kettters, en de anderen als wederspannigen. Wy hebben de doodstraffen der abten van Glassenbury, van Raiding en van Colchester gezien: zy wierden voorgegaan door die van twee Wederopers, en van die van *Jan Nicolson*, welken men ook *Lambert* noemde, die de wezentlyke tegenwoordigheit

Doodstraffen der Protestanten en der monniken.

Bbb 2

ont-

1539. ontkende. De twee eersten wierden te West-
* in het munster verbrand *, en Lambert onderging de zelve
jaar: straffe des doods op de plaats van Smith-
1538. field.

Deze laatste, een priester zynde, was prediker geweest van de Engelsche maatschappy, opperecht te Antwerpen. Het was lang geleden dat hy de lere van *Zwinglius* of van *Kalvyn* omhelt hadt, door de kennisse, welke hy hadt onderhouden met *Tindal*, met *Fritb* en met *Bilney*, waar van wy elders gewag hebben gemaakt. Het scheelde weinig, of hy hadt het leven ingeschoten onder de bediening van den kancelier *Morus*, die, naar men zegt, bevel hadt gegeven zich van hem te ontslaan. Hy bergde zich in Vlaanderen, daar hy geboren was, en kwam daar na weder in Engelandt. Hy liep het zelve gevaar voor de rechtbank van *Warham*, aartsbisschop van Kantelberg. Hy ontsnapte het door de doodt van dezen kerkvoogdt: doch eindelyk kon hy zyn doodlot niet ontwyken. Hy hielt openbaar school te Londen; hy wierdt ontdekt, en voor *Cranmer* gedagvaard, die alstoen de lere van *Luther* toegedaan was. Deze aartsbisschop wilde hem overreden om de zelve lere aan te nemen. *Lambert* verwierp zyn rechtbank, en beriep zich daar van op den koning. Dit was zyn bederf. *Gardiner*, bisschop van Winchester, gezworen vyandt der Hervormden, nam daar uit gelegenheit om den koning te vertonen, dat hy by dit voorval een proef gevende van zynen yver voor den Katholyken Godsdienst, zyne gevoelens zou rechtvaardigen voor al de werelt, en dat hy daar door de bullen van den paus zou verydelen en zonder vrucht doen zyn. De koning geloofde hem; en doordien hy zaken van groot gerucht beminde, wilde hy opentlyk met *Lambert* in een redenstrydt treden, om hem van zyne dwaling te overtuigen, of, zo hy weigerde de zelve af te zweren, om hem naar de strafplaats te zenden.

Beruchte
twistred-
den, waar
in de kon-
ing zyn-
ne be-
wysrede-
nen
voorsleit
tegen
een Pro-
testant.

Hy maakte van dit twistgeding een soort van vertoning. De grote heeren en de kerkvoogden wierden daar toe genodigt, de dag beraamt, en de plaats tot de byeenkomst aangewezen op de grote zaal van Westminster. De zelve was vervult met grote heeren, bisschoppen, en andere kerkelyken, de Raadsheeren van Staat, de voornaamste overheitspersonen, en een oncindig getal van aanschouwers. De wachten, welke de koning aan de deuren hadt doen stellen, waren in het wit gekleed, en de tafel van de vergaderplaats bedekt met stoffe van de zelve verwe: het zy als een zinnebeeldt van de zuiverheit van den Godsdienst, over welken gehandelt wierdt, of van de oprechtigheit der rechteren, die in het twistgeschil moesten voorzitten.

De opening der zittingen begon door eene rendenvoering van den leeraar *Dayes*, de welke vertoonde de oorzaak eener zo plegtige byeenroeping. Hy zeide, dat de koning zich niet alleen daar hadt willen laten vinden als opperheer, maar ook als leeraar. Dat hy by deze gelegenheit zou doen zien, dat hy met recht den tytel droeg van Beschermmer des Geloofs; dat zy voor het overige niet vergadert waren, om de geloofsartykels in twyffel te trekken, maar om getuigen te zyn van den yver van het opperste hoofdt der kerke, het welk de kettery van *Lambert* ging betryden en overwinnen.

Na dat *Dayes* geëindigt hadt, beval de koning aan *Lambert* zyn gevoel open te leggen. Hy deedt zulks; en deze vorst stelde hem eenige bewysredenen voor, latende het overige van de

twistreden aan *Cranmer* over. Deze aartsbisschop vatte het wederom op daar *Henrik* het gelaten hadt; de bisschop van Winchester mengde zich vervolgens daar in, en *Stokesley*, bisschop van Londen, voegde zich ook daar by. De gehele vergadering nam belang in het verschil, en menigmaal spraken 'er tien te gelyk. De langdurigheit van de twistreden, de welke vyf uren duurde, putte *Lambert* uit, die niet langer kon, noch wilde spreken. Alstoen borst de ganiche vergadering uit en een zegepraalend gejuich, en wees den koning alleen de overwinning toe. *Henrik*, het woordt nemende, vroeg aan *Lambert*, of hy overwonnen was, en of hy wilde leven, of slerven. Hy antwoordde, dat hy aan Godt zyn ziel overgaf, en dat hy zyn ligchaam onderwierp aan den wille des konings. Hy bleef onverzettelyk in zyn voornemen, en de koning belafte aan *Cromwel*, hem als een ketter het vonnis des doods voor te lezen. Hy wierdt met langzaam vuur verbrand, en als de vlam, die nog niet dan zyne benen en dyen verteert hadt, niet raakte aan het overige van het ligchaam, namen twee bevelhebbers hem op hunne hellebaarden nog levende en roepende: *Niemandt anders dan JESUS CHRISTUS, niemandt anders dan JESUS CHRISTUS*. Zy lieten hem vervolgens in het vuur vallen, waar door hy verteert wierdt. Het was door zodanige slagtoffers dat de koning de aanhangers van het oude gelove meende te bevredigen. Zou het wel mogelyk zyn, dat de Christelyke Godsdienst zodanige proeven van liefde, welke men voor den zelve heeft, zou vorderen?

Ondertusschen nam *Henrik* alle zyne voorzorgen tegen den toelag van het Roomische hof. Om zich tegen des zelfs vervloekingten te dekken vorderde hy van de bisschoppen van zyn koninkryk eene verklaring, door welke zy de heerschappy van den paus verwierpen. Zy gaven voor redenen, dat *Jesus Christus* zyne Apostelen en hunne navolgers verboden hadt zich het recht van het zwaardt, of het gezag der koningen toe te eigenen, en dat byaldien de bisschop van Rome zich zelve deze macht gaf, hy een dwingelandt was, een geweldenaar, die het koninkryk van *JESUS CHRISTUS* het onderste boven keerde. Zy bevolen deze leer aan te dringen, en het volk in te prenten. Negentien kerkvoogden en vyf en twintig leeraars ondertekenden deze verklaring. Men ziet eene diegelyke, maar uitgebreider, ondertekent door acht bisschoppen, onder de welke *Hilsey*, bisschop van Rochester, was. Zy spraken uit, dat de kerkelyken geen anderen laft van *JESUS CHRISTUS* ontfangen hadden, dan om de bondzegelen te bedienen, en het volk te onderwyzen. Dat de Schriftuur overal staft het gezag van den vorst over zyne onderdanen, het zy dat zy priesters, bisschoppen, of leken zyn. Dat wanneer de kerkelyken verstaunen in hunnen dienst, het van den plicht der vorsten is hen te bestraffen, en hen te verplichten hun ampt beter waar te nemen. Hier in was het dat de macht der kerkelyke opperhoofdigheit van den koning bepaalt wierdt. Doch om hem hatelyk te maken strooide men te Rome uit, dat hy de kerkelyke ampten hadt afgeschafft; dat hy ontkende, dat het gezag der priesters heilig was; dat hy het zelve volstrekt deedt afhangen van de burgerlyke macht, en dat hy voorwendde, dat zy geen macht hadden in hunne bediening.

Het was in dezen tydt dat de vyftien honderd afdrucksels van den Bybel voor den dag kwamen, waar

1539.

Henrik
beveelt
aan
Cromwel
het von-
nis des
doodt uit
te spre-
ken te-
gen den
Protes-
tant.
Wreed-
heit van
zyne
straffe.

Zie de
Verza-
meling
van *Bur-
net*.
Verkla-
ring der
Engel-
sche
kerk-
voogden
tegen
den paus.

Andere
verkla-
ring van
de zelve
kerk-
voogden
aangaan-
de de
kerkely-
ke opper-
hoofdigheit
van den
paus.

Zie dit
bevelin
waar

1539.
de ver-
zam-
ling van
Burnet.
Bevel des
koning's
gezon-
den aan
de kerke-
lyken tot
vernietig-
ing van
vele by-
gelovig-
heden.

waar van wy boven gesproken hebben, en te gelyk het bevel des konings, waar by het lezen van den zelve het volk wierdt aanbevolen. Op dit bevel volgden andere bevelen aan de kerkelyken, namentlyk van hunne karspellicden tot liefde te vermanen, hen het ware geloof aan te bevelen, en hen af te trekken van de valsche vooroordeelen der bedevaarten, der H. overblyfselen, der beelden, en het opzeggen van den rozekrans. *Cromwel* beval daarteboven de beelden af te breken, de welke den afgodendienst van het volk koesterden. Hy verboodt het gebruik der kaarsen, welke men voor de zelve ontstak, niet toelaten de deze eer te bewyzen dan aan het kruisbeeld, aan het H. Sakrament des altaars, en aan het graf van onzen Zaligmaker. Hy wilde zelfs, dat byaldien eenige kerkelyken voorheen eenetegenstrydige lere geleert hadden, verheffende de beelden en de bedevaarten, dat zy erkenden hunne mislagen, en zouden verklaren, dat zy zich hadden laten vervoeren door den stroom der bygelovigheid. Hy vermaande eindelyk het volk zich minder bezig te houden met den dienst der Heiligen, om beter op dien van Godt te denken.

Gardiner was nieuwelings van zyn gezantschap naar Vrankryk wederom gekomen. Wy hebben gezien, dat *Henrik* daar niet over voldaan was, en dat hy hem zelfs van verstandhouding met den keizer verdacht hielt. Maar gelyk hy een waardig man was, doorziende, en den imborst des konings kennende, wist hy hem zo wel op zyne zwakke zyde aan te tasten, dat hy hem leidde waar hy wilde, zeer verbonden, gelyk wy gezegt hebben, aan den ouden Godsdienst, en dodelyk den nieuwen hatende, echter een gedeelte zynen gevoelens ontveinzende, en zich de eerste verklarende voor de kerkelyke opperhoofdigheid van *Henrik*, tegen de eische van het hof van Rome. Deze toegewendheit bewaarde hem het oor des konings, wiens opgeblazenheit hy wist te strelen, hoe verdacht ook anderszins zyn gedrag was.

Fox, bisschop van Hereford, werkt aan de vereeniging van den koning met de Protestanten van Duitschland.

Fox, bisschop van Hereford, en Raadsheer van Staat, hielt des zelfs gunst in evenwigt; en houdende eene ganfch andere streng hadt hy den koning byna tot het omhelzen der Augsburgsche belydenisse overgehaalt. Doordien deze vorst zich verklaart hadt ten voordeele van het verbondt der eedverwanten, hadt hy *Fox* met deze onderhandeling by hen belast, en deze kerkvoogdt bezorgde niet alleen een staatkundig verbondt tusfchen zynen meester en de Protestanten, maar daarenboven eene volmaakte overeenkomst van gevoelens over de geloofsartykelen. Hy hadt reets alle de verscheide traktaten, welke wy gezien hebben, gefloten, die den koning deden treden in het eedverbondt, aan het welke hy zich verplichtte alle jaren honderd duizend kronen te verschaffen. Hy was reets daar omtrent met hen overeengekomen, om den paus als hunnen gemenen vyandt aan te merken, en om geen van die kerkvergaderingen voor wettig te erkennen, welke hy zou byeenroepen. Hy hadt reets verkregen, dat *Melancthon* en *Bucerus* naar Engelandt zouden overkomen, om de verschillen over den Godsdienst te vereffenen: een werk, dat niet gestremt was geweest dan door dedoodt van *Anna van Boulen*. Hy werkte eindelyk om de zwarigheden te boven te komen, welke de Hoogdutchsche Godgeleerden by *Henrik* ontmoet hadden ten aanzien der drie artykels, welke wy boven verhaalt hebben, tot welke de Protestantsche Godgeleerden het gehele verschil ge-

bragt hadden; en waarschynlyk zou hy daar mede ten einde gekomen zyn, zynde ondersteunt door *Cranmer* en door *Cromwel*, wanneer zyne doot daar nieuwe hinderpalen tegen bybragt.

De bisschop van Winchester hadt, zo veel als in zyn vermogen was geweest, de onderhandelingen van *Fox* godwarsboomt. Wy hebben gezien, hoedanig de koning aan den eersten deel hadt gegeven van het ontwerp der zamenvereeniging, welke de andere by de Protestanten bewerkte, zo wel ter zake van hunne staatkundige belangen, als van die aangaande den Godsdienst; en hoe behendiglyk *Gardiner* dezen slag gebroken hadt, den koning doende gevoelig zyn over zyne eere, zo wel als over zyn gewisse. De doot van *Fox* hem eene volkome vryheit gevende, om dezen vorst aan te hitzen tegen de Protestanten van zyn koninkryk, verzuimde hy eene zo voordeelige gelegenheit niet. Hy zag niemandt dan *Cranmer*, die hem het hoofd kon bieden. *Latimer*, *Sebaston*, en *Barlow*, drie andere kerkvoogden, waren van het gevoelen van dezen aartsbisschop; maar de eenvoudigheid van den eersten, de driftigheid van den tweden, en de onvoorzichtigheit van den derden deden niets daar van hopen, noch den bisschop van Winchester niets vrezen. *Cromwel* ondersteunde in der waarheit de belangen van den Protestantschen Godsdienst; maar hy was ter zelve tydt bedacht om zich zelve te behouden. Hy zag de andere party boven dryven; en om zynen Godsdienst en zyn gezag te handhaven vondt hy geen beter middel dan den koning in te wikkeljen in een huwelyk, het welk den Hervormden de zelve bescherming zou kunnen bezorgen, welke zy onder de twee laatste koninginnen gehad hadden. Het was met dit oogmerk dat hy den koning overhaalde tot het aanzoek van de prinsesse van Kleef, nabestaande van den hertog van Saxon, het hoofd der Protestanten, en van den zelve Godsdienst als deze vorst: doch dit huwelyk, aan het welke *Cromwel* zyn steun zocht, was hem dodelyk, zo wel als de prinsesse. Het is nog geen tydt om van deze uitkomst te spreken.

Cromwel en *Cranmer* bedrogen zich niet minder in de keuze, welke zy den koning inbliezen van den persoon van *Bonner*, in de plaats van *Fox*. Zy geloofden, dat het verschil, dat de eerste met *Gardiner* gehad hadde, ter zake van het gezantschap naar Vrankryk, hem zou verplichten zich met hen te vereenigen: zo dat zy, niet te vrede met hem het bisdom van Hereford bezorgt te hebben, hem daarenboven weinige maanden daar na tot dat van Londen bevorderden, het welk open kwam te vallen door de doot van *Stokesley*. Zy erkenden in het vervolg den misflag, welchen zy begaan hadden, wanneer *Cromwel* door de zamenpanning hunner vyanden, by welke *Bonner* zich voegde, het leven verloor, en het vermogen van *Cranmer* een groten krak kreeg. Het huwelyk van *Anna van Kleef* hieldt hen eenigen tydt staande; maar hare echtscheiding, welke kort daar na volgde, veroorzaakte den ondergang van den eersten, en verminderde de gunst van den tweden. *Gardiner* en *Bonner*, abtoen de hoogste plaats nemende, onderdrukten de party der hervormers. De ordonnantie der zes artykels, die vastgesteld wierdt in het Parlement, gehouden in de maandt van May des jaars 1539, diende tot een grondslag voor de straffen, welke men hen deedt lyden. Wy hebben de wet verhaalt, die in dat Parlement door-

1539.
Doot van de-
zen kerk-
voogdt.
Hy was ge-
dwaars-
boomt door
Gardiner.

Rede-
nen,
welke
Cranmer
aanzet-
ten om
den kon-
ing tot
het aan-
zoek van
de prin-
cesse van
Kleef te
bewegen.
Cromwel
en hy be-
gunstigen
Bonner.

1539. ging rakende de vernietiging der kloosters; wy moeten de andere wetten ook zien, welke men daar maakte, onder de welke die der zes artikels de eerste plaats beflaat, door hare aangelegenheit, of door hare wreedheit.

*Herbert.
Burnet.
Wet van
het Parle-
ment rakende,
de gelof-
ten der
geestely-
ke perso-
nen.*

De eerste wet, de welke gemaakt wierdt, betrof den staat der geestelyke mans- en vrouws- personen van de afgeschafte kloosters. De zelve beval, dat deze personen, in den wereldlyken staat herstelt, de zelve vryheden zouden genieten als de andere onderdanen des konings, hunne zaken in rechten kunnen vervolgen, en daar ook kunnen vervolgt worden: doch dat zy niet zouden opvolgen in de goederen hunner bloedverwanten. Zy stont, dat meer is, toe aan de personen, die hunne geloften gedaan hadden voor den ouderdom van een en twintig jaren, de vryheit om te trouwen, en verboodt het den anderen, verklarende de geloften van kuischheit, gedaan in een ouderdom van een en twintig jaren, duchtig, en van gener waarde beneden dien ouderdom.

*Wetra-
kende de
konink-
lyke
macht.*

De tweede wet betrof de macht des konings, en de gehoorzaamheit aan zyne plakaten. De zelve wierdt gemaakt op de vertogen van eenigen, dat deze vorst door vele zynner bevelen de wetten geschonden hadt, voornamentlyk ten aanzien van de geestelykheit, en dat hy zich gedragen hadt als een volflagen oppermachtig vorst, zonder het Parlement te raadplegen. Anderen vertoonden in het tegendeel, dat 'er gelegenheden waren, waar in de spoedt zo nodig was, dat de vorst de byeenroeping van een Parlement niet kon afwachten, zonder zyn persoon en zynen Staat bloot te stellen. Dat het in diergelyke ontmoetingen aan de koningen stont, in deze wanorders te voorzien, uit krachte van de macht, met welke Godt hem bekleed hadde. Op deze aanmerkingen maakte het Parlement de wet. De zelve behelste, dat de koning, met toestemming van zynen Raadt, zyne verklaringen zou kunnen doen afkondigen, en de onderhouding daar van bevelen, niet alleenlyk onder geld, maar ook onder lyfstraffen, en dat zy de zelve kracht zouden hebben als de besluiten van het Parlement. Men voegde echter deze matiging daar by, dat niemandt door deze wetten zou kunnen berooft worden van zyne goederen, van zyne vryheit, van zyne ampten, noch van zyne erfelyke rechten.

*Wetra-
kende de
oprech-
ting van
de nieu-
we bis-
dommen.*

De derde wet machtigde dezen vorst om zodanig een getal van bisdommen en hoofdkerken te stichten, als het hem zou behagen, en die te voorzien met zodanige inkomsten, als hy het zou geraden vinden. Deze wet wierdt herroepen onder de regering van *Maria*, en weder vastgesteld onder die van *Elizabeth*.

*Alte van
het Parle-
ment,
welke
het ver-
nietigen
der kloos-
ters be-
krachtigt.*

Het Parlement kwam vervolgens tot de zaak der konventen, welker afschaffing het bekrachtigde, op de wyze, gelyk wy verhaalt hebben, en maakte daar van eene plegtige akte. Door dit besluit verklaarde het voor goed en duchtig de gedane verkrygingen; de eene door den hertog van *Nortfolk*, van de rechten van het klooster van *Sipton*, in de provincie van *Suffolk*, en de andere door *Mylord Cobham* van de landgronden van het kanunnikdom van *Cobham* in de provincie van *Kent*. Dit was de eenige uitzondering, welke het maakte in zyne akte, door welke het weder vereenigde aan het koninklyk inkomen alle de inkomsten der geestelyke genootschappen: eene uitzondering, gegrond op de toestemming van den koning zelve.

Na de eerste zittingen zeide de kancelier tegen de heeren, dat de koning in zyne koninkryken wenschte vast te stellen eene gehele eenparigheit van gevoelens ter zake van den Godsdienst, en dat zy zouden benoemen gevollmachtigden, om te onderzoeken de gevoelens, welke men van de eene en van de andere zyde staande hieldt, op dat het Huis vervolgens daar over, op hun bericht, zou kunnen raadslagen. De heeren benoemden *Cromwel*, de twee aartsbischoppen van *Kantelberg* en van *Jork*, de bisschoppen van *Durham*, der *Baden* en *Fonteynen*, van *Ely*, van *Bangor*, van *Carlile*, en van *Worcester*. Zy raadpleegden te zamen gedurende elf dagen, zonder te kunnen overeenkomen wegens eene overeenstemmende akte. De aartsbischop van *Kantelberg*, *Cromwel*, en de bisschoppen van *Ely* en van *Worcester* waren van een gevoelen, de vyf anderen kwamen met hen niet overeen, en niemandt wilstende toegeven, wierdt het verschil in het Huis voorgedragen. De hertog van *Nortfolk* boodt een geschrift aan, behelzende zes artikels, over welke hy te verstaan gaf dat het des konings welbehagen was dat men zou raadplegen, om vervolgens eene onwederroepelyke wet te maken, welke de eenparigheit in het gelove zou vaststellen, en alle twisten doen ophouden. Deze zes artikels behelsten zo vele vragen, namentlyk:

I. Of het ligchaam van *JESUS CHRISTUS* in het Avondmaal was zonder wezentlyke verandering. *II.* Of men aan het volk moest toestaan de bediening onder de twee gedaanten. *III.* Of de mannen en vrouwen, die gelofte gedaan hadden van kuischheit, door de wet Gods gehouden waren deze belofte te volbrengen. *IV.* Of de Goddelyke wet belastte zelmiffen te doen. *V.* Of den priesters het trouwen volgens de Goddelyke wet kon worden toegelaten. *VI.* Of de oorenbiecht noodzakelyk was, en gegrond in het woordt Gods.

*Gebodt
der zes
artikels.*

Cranmer, alstoen Luthersgezind, sprak weinig rakende het eerste artikel: doch de andere beftreedt hy krachtiglyk. Wy zullen zyne woorden hier niet aanhalen; de zelve behoren veel eer tot de schole dan tot de Geschiedenisse. Wy zullen alleenlyk zeggen, dat deze kerkvoogdt, die getrouwt was, een byzonder belang hadt by het artikel van den ongehuwden staat der kerkenlyken. Dit huwelyk hadt hy aangegaan * ten tyde van zyn gezantschap op den Ryksdag te *Neurenberg* in den jare 1532, zynde getrouwt met eene nichte van *Ostlander*, eenen der beroemdste Godgeleerden onder de Protestanten. *Cranmer* stont dan sterk op een artikel, het welk hem zo na maakte. Hy wendde alle zyne krachten aan om te bewyzen door het gezag van den *H. Paulus*, door de overlevering der eerste kerk, door het gebruik van die van het Oosten, en door vele andere redenen, dat de ongehuwde staat der priesters in de Westersche kerke niet belast was dan na de overheersching der pauzen; dat het verbodt van niet te trouwen alleen gegrond was op der zelve inzettingen, en dat het gezag van den Roomschen bisschop afgeschafte zynde, deze wet geen plaats meer behoorde te hebben. Wy moeten niet vergeten te zeggen, dat de koning van het gevoelen van *Cranmer* was rakende het artikel van de oorenbiecht; dat deze vorst zelf deel nam aan dat verschilstuk; dat hy het zelve wilde doorgronden; dat hy vervolgens daar over uitfpraak deedt, en dat volgens zyn besluit het artikel in geschrift wierdt

*Betwift
door
Cranmer.*

* Het
was al
zyn twe-
de hu-
welyk.

1539.
In de
Verzameling van
Barnet,
1 Deel.

wierdt gestelt, op eene wyze, van de andere verschillende, gelyk wy wel haast zullen zien. De zittingen van het Parlement wierden van den 24 tot den 30 May verschoven. Men verneemt uit de voorreden van de wet, de welke het annemen der zes artikels vaststelde, dat zich de koning daar heen begeven hadt, om de zelve door zyne tegenwoordigheid gezag te doen hebben, en dat hy verscheide stoffen met veel geleerdheit verklaart hadde. De akte wierdt niet dan eenige dagen daar na opgemaakt. Het Parlement benoemde gevolmachtigden, om daar twee ontwerpen van op te maken, volgens de twee gevoelens, welke het Hogerhuis van een geschild hadt. De aartsbisschop van Kantelberg, de bisschoppen van Ely en van St. David, nevens den leeraar Peters, waren belast met het eerste; de aartsbisschop van York, de bisschoppen van Durham en van Winchester, nevens den leeraar Tregonel, hadden de zorg over het andere. Men hadt nieuwe verschillen, wanneer de ontwerpen aan het Parlement wierden verhaalt, en Craumer, die van zyne eerste gevoelens niets toogaf, verdedigde de zelve met drift: doch alle zyne redenen waren vruchteloos; het ontwerp van den aartsbisschop wierdt meer geacht, en door de grote heeren, en vervolgens door de gemeenten, goedgekeurt; zo dat de wet volgens dit ontwerp gemaakt wierdt, strydig tegen dat van Craumer.

De genegenheit, welke de koning dezen kerkvoogdt toedroeg, bleek in dit voorval. Hy vreesde, dat hy zich eenige moeielykheit door een al te hardnekkigen redentwist met die genen, die de zes artikels voorstonden, op den hals zou halen. Hy verzocht hem derhalven uit het Huis te gaan, wanneer men bezig zou zyn met de wet op te maken: doch de aartsbisschop verontschuldigde zich, en gaf ten antwoord, dat zyn gewis hem verplichtte daar te blyven, entegen deze wet te stemmen. Hy stelde zich te vergeeffsch daar tegen. Het Parlement stelde niet alleenlyk de ordonnantie der zes artikels vast, het maakte daarenboven eene wet om ze te doen onderhouden, welke de Hervormden noemden een bloedgebadt.

De inleiding van de wet behelsde, dat de koning, onderrecht zynde van de verdeeldheden, die 'er tusschen zyne onderdanen, zo geestelyke als wereldlyke, waren ingesloopen over zekere geloofsartikels, en aanmerkende, van welke ongevallen hunne tweedragt zbu kunnen worden gevolgt, en welk geluk in het tegendeel van hunne vereeniging zou komen, zyn Parlement en zyne geestelykheit hadt vergadert, om deze verschillen te eindigen. Dat de zes artikels voorgestelt en door de geestelykheit onderzocht zynde, de koning zich in het Parlement hadt begeven, waar in hy over deze artikels met zeer veel bekwaamheit geredeneert hadt, en dat hy in het vervolg de zelve hadt vastgesteld, geholpen door zyn Parlement, op de volgende wyze:

I. Dat 'er na de heiliging van het broodt en den wyne in het Sakrament geen zelfstandigheit van dat broodt, noch van dien wyne bleef, maar dat het natuurlyke ligchaam en bloed van JESUS CHRISTUS onder deze gedaanten van broodt en wyne daar in waren. II. Dat de Schriftuur niet vaststelde de volstrekte noodzakelykheit van de bediening van het Avondmaal onder twee gedaanten, en dat men zonder dat kon zalig worden, doordien het ligchaam en het bloed van JESUS CHRISTUS in ieder dezer gedaanten besouden. III. Dat de wet Gods niet toeliet, dat men trouwde, na dat men de orde

van het priesterchap hadt ontfangen. IV. Dat men volgens deze zelve wet de gelofte van kuischheit, als men de zelve gedaan hadt, moest nakomen. V. Dat men moest voortgaan met het gebruik der zielmissen, het welk zyn grondt in de H. Schriftuur hadt, en van groot nut was. VI. Dat de oorenbiecht nut en noodzakelyk was, en dat men 'er het gebruik van in de kerk moest onderhouden.

Dit laatste artikel wierdt aldus vastgesteld door den koning zelve, die het overhaalde boven de genen, die wilden, dat men zich daar van zou bedienen, dat de biecht een gedeelte uitmaakte van het Sakrament der boete, en dat het eene instelling was van JESUS CHRISTUS. De andere artikels waren gegrond op het woordt Gods, maar dit was het niet dan op de nuttigheit, het welk kwam van eene gewoonte, die men goed vondt in gebruik te houden. Men moet ook aanmerken, dat het Parlement verklaarde, dat het niets verstonde te verminderen in de wet, gemaakt ten voordeele van die gene, welke men de gelofte hadt afgedwongen, of die de zelve gewilliglyk gedaan hadden, noch geen een en twintig jaren oud zynde: zodanig, dat de eenen en de anderen hunne vryheit zouden genieten. Door de zelve wet vernietigde men het huwelyk der priesters, en men beval hen hunne vrouwen te verlaten op levensstraffe. Men veroordeelde insgelyks den misdadigen omgang der kerkelyken met ontuchtige vrouwlieden; men straffe de eenen en de anderen met de verbeurdverklaring hunner goederen, en met de gevangenis voor de eerste maal, en ingeval van eene tweede overtreding veroordeelde men hen tot de doodt.

Dit gedaan zynde bedankte het Parlement den koning voor de zorg, welke hy genomen hadt van dit geloofsformulier op te stellen, hem daar van al de eer gevende. Dit was geen vleicry. Men ziet nog de verbeteringen, met zyne handt geschreven, over het ontwerp der zes artikels; de afschriften der verklaringen, welke hy gaf over het lezen van de heilige Schrift, en dat hy ook de zorg nam van de zelve op te maken, of te verbeteren; de aanmerkingen, welke hy gemaakt hadt over eene verhandeling van het vagevuur van het opstel van *Tonstet*. Eindelyk zag men zyne verbeteringen over een traktaat, rakende de nodige onderwyzing van een Christen, eene verzameling der plaatsen tegen het huwelyk der kerkelyken, en een geschrift aangaande het ware kenteken der algemene kerke, waar in deze vorst grote veranderingen gemaakt hadt. Derhalven kan men geloven, dat hy de voornaamste maker geweest is van het formulier der zes artikelen, zo wel als van de gehele hervorming, welke men onder zyne regering, niet alleen door zyn gezag, maar ook door zyne bekwaamheit in den Godsdienst invoerde.

Het Parlement regelde vervolgens de straffen, welke het dienstig vondt die genen aan te doen, die weigeren zouden zich te onderwerpen aan de ordonnantie der zes artikels. Het beval, dat die genen, die het eerste de zelve zouden bestryden, het zy in hunne predikatiën, het zy in hunne schriften, of zelfs in hunne byzondere onderhoudingen, ten vure zouden gedoemt worden, en veroordeelt in de verbeurdverklaring van alle hunne goederen, zonder dat zy hope zouden hebben van het voorrecht der afzwering. Hy veroordeelde om opgehangen te worden die genen, die halferriglyk zouden twisten, of die zouden prediken tegen de andere artikels. Ten aanzien van die genen, die niets doen zouden dan schryven,

Het huwelyk der priesters vernietigt door de zelve ordonnantie.

Zie de Verzameling van Barnet. Het Parlement geeft den koning de eer van te hebben opgesteld de geloofsbelydenis, becrepen in de zes artikels.

Hoofdstommen tegen de schenkeis van de ordonnantie.

Dese wet wordt door de Hervormden een bloedgebadt genoemd. Herbert. * Edit de sang. Barnet.

Inhoudt der zes artikels. Confessie.

1539. of redeneren tegen deze vyf laatste artikels, belastte hy, dat zy alleenlyk gestraft zouden worden met eene vrywillige gevangenis voor de eerste, maar ter doodt veroordeelt voor de tweede maal.

Herbert. Burnet. Na de verscheide soorten van straffen te hebben vastgesteld, volgens de onderscheide trappen der misdaadt, droeg het Parlement zorg voor de uitvoering van haar besluit, en regelde derzelve wyze. Het beval aan de bisschoppen, of aan hunne officialen en gevolmachtigden, hunne bisdommen te bezoeken, en zich te onderrechten, of 'er ook ketters waren, die de wet van het Parlement overtraden. Hy belastte het zelve den vrederechters, in den loop hunner rechte-dagen, den opperrechter, den onderrechter, en den afgezonden van den opperrechter in elke provincie. Hy gaf aan hen allen de macht te recht te stellen de beschuldigten, die hen zouden worden aangebragt, twaalf gezworenen by zich nemende. Het was eene vertroosting voor die genen, welke men beschuldigde te zien, dat zy tenminste niet onderworpen zouden zyn aan de kerkelyke vierfcharen.

Schrik der Hervormden. Een zo schrikkellyk bevelfchrift bragt geen minder schrik in het gemoed der Hervormden, dan het den Roomsch-Katholyken blydichap aangebragt. Eene zaak nochtans beschaamde de laatste. Dit was het artykel, het welk den omme-gang der kerkelyken met ontuchtige vrouwspersonen betrof. Zy zouden wel gewilt hebben, dat deze vlek niet gemaakt was in de cere der geestelykheit. Men zegt, dat *Cromwel* wel in zyn schik was om zich daar door te wreken over de strengheit van het bevelfchrift, het welk hy niet kon beletten, hen doende deel hebben aan het verdriet der Hervormden. Deze mordden opentlyk tegen deze wet. Zy zeiden, dat men het gewisse onderwierp aan eene vierfchaar, van welke het zelve niet afhing, dat men het zelve niet kon onderwerpen aan zodanig een rechtsgebiedt, zonder deze eeuwige wet om te keren, de welke wil, dat het vry zal zyn, en zonder het door dit geweld af te wenden van den natuurlyken weg, dat men het zelve moet overtuigen, en niet dwingen, dat de gesteldheit daar van zo teder is, dat men daar het yzer niet kan in brengen, zonder het zelve te vernielen, dat de menschen een geloof te willen opdwingen, voor dat men hen daar in onderwezen heeft, was geveinfden en deugnieten te maken, veel eer dan goede Katholyken, dat zodanig een geloof, het welk den mensch zyne vryheit beneemt, hem niet kon rechtvaardigen noch voor Godt, noch voor de menschen. *Byaldien men moet geloven, voegden zy daar by, dat gene, het welk anderen ons voorschryven op verbeurte van het leven, wie zal zynen Godsdienst durven onderzoeken? en buiten dit onderzoek, wie kan zeggen, dat zyn geloof het beste is? Daar by, hoe gevaarlyk is een zodanig voorbeeld ten aanzien van de Heidenen en van de Mahomedanen, die zich daar door zullen bevoorrecht geloven de Christenen te vervolgen, die tegen hen zullen omkeeren de wet, welke zy zelf gemaakt hebben, en die zich zullen bedienen van hunne eigene wapenen om hen te doen omkomen.* Deze aanmerkingen waren krachtig; en *Crommer*, die de zelve beter dan iemandt gevoelde, om dat hy in dat zelve gevoelen was, zweeg niet by deze gelegenheit. Hy hadt al zyne welsprekendheit te werk gestelt gedurende drie dagen, om te beletten, dat de wet doorging, en zich stoutmoedelyk bloot gestelt voor de verontwaardiging van het Parlement en van den koning zelve. *Henrik*

Hunne klagen.

Crommer onderfleunt de zelve vruchteloos.

1539. vertoornde zich echter niet, en betuigde hem, dat hy hem zyne harde woorden vergat, en dat hy de zelve toefchreef aan zyne oprechte oogmerken. Ten anderen verontschuldigde hy hem door het belang, dat 'er deze kerkvoogdt by hadt, van het artykel rakende den onghewuden staat der geestelyken te betwiften. Het was echter nodig, om zich voor de strengheit van de wet te dekken, dat *Crommer* zyne huisvrouw naar Duitschlandt zondt aan hare bloedverwanten.

Voor het overige was deze ordonnantie niet alleen eene uitwerking van des konings toegenegenheit tot het oude gelove: het was daar- enboven een streek van zyne staatkunde. Hy rechtvaardigde zich daar door in den geest der Godsdienstigen, die niet konden geloven, dat de vervolging, welke hy, gelyk zy zich uitdrukten, den H. stoel en den monniken aandeedt, zou kunnen overeenkomen met het Katholyke gelove, en die hem aanzagen als een ketter, volgens de bullen van den paus. Zy erkenden toen alle, dat deze vorst de kettery geenzins beschermd, also hy tegen een zo bloedig bevelfchrift tegen de zelve hadt doen afkondigen, en de voorstanders van het Roomsche hof waren eenigermaßen vertroost over alle de veranderingen, welke hy in de kerk gemaakt hadt. Dus was dit een middel, het welk hem den weg baande om meer en meer zyn kerkelyk gezag vast te stellen, en het welk de vernietiging der kloofsters gemakkelijker maakte. Wy hebben gezien, met welk eene vaardigheit de zelve ten einde wierdt gebragt. Aan de andere zyde stak hy zich in moedelykheden met de Protestanten van Duitschlandt, die niet konden geloven, dat het voor hen veilig zou zyn zich te vereenigen met een vorst, meer vyandt van hunnen Godsdienst dan de keizer, en de paus zelf. Wy zullen ook zien, dat men hem eene zwarigheid maakte, welke hy werk hadt te boven te komen, wanneer hy de prinsesse van Kleef ten huwelyk verzocht.

Voor dat het Parlement scheidde, regelde het de order der beamptenaren van de kroon, en gaf den rang aan *Mylord Cromwel* onmiddelyk na de prinsen van den bloede. Het was zyne hoedanigheit van onderregent, welke hem dezen voorrang toewees: doch hy hadt daar niet lang genot van. Het schynt, dat de fortuin geen vermaak hadt om hem tot dezen hogen trap te verheffen, dan om hem kort daar na te dieper te doen nedervallen.

Het zelve Parlement bevestigde het doodvonnis, het welk gevelt was tegen den marquis van Excester, *Mylord Montaigu*, en hunne aanhangers. Dit vonnis heeft al te veel geruchts gemaakt om des zelfs omstandigheden te verzwigen. De vyanden van den koning maakten hem daar eene nieuwe misdaadt van, en de schryvers, die hem niet gunstig zyn, spreken daar van met afgryzen. Anderen merken het zelve aan als een voorbeeld van rechtvaardigheit tegen wederspannige onderdanen, inderdaadt wel wreed, maar dat, alles wel ingezien zynde, niets ongemeens heeft, ten minste in den grondt, wanneer 'er iets zou tegen te zeggen zyn in de wyze en in de rechtspleging.

Doordien de gravin van Sarum * en de marquize van Excester in het zelve vonnis begrepen waren, zullen wy hare gevallen voegen by die van deze heeren, hoewel het niet dan eenigen tydt daar na voorviel. De misdaadt, waar mede men hen alle beschuldigde, was, verstandhouding met den kardinaal *Polus* en met de weder- van Ex-

1539.

Hy ingenooodzaakt zyne huisvrouw wederweg te zenden naar Duitschlandt. De ordonnantie der zes artikels bevestigt de macht des konings onder de R. Katholyken.

Macht aan Cromwel gegeven.

Herbert. Burnet. LeGrand.

* of van Salisbury Straf van de gravinne van Sarum, de marquize van Ex-

1539.
celter,
en van
andere
mede-
plich-
gen.

derspanningen van de Noorder provinciën gehad te hebben. *Courtenay*, marquis van Excester, was een na bloedverwant zo wel van den koning, als van den kardinaal, doordien zyne moeder de dochter was van *Eduard* den IV, en dat de gravin van Sarum, moeder van *Polus*, de zuster was van den zelven *Eduard*. Deze marquis hadt voor het overige den koning in de laatste onlusten met vrucht gedient, en *Henrik* was dermaten van zyn gedrag voldaan, dat hy hem met het ampt van opperrechter bekleedde, om voor te zitten in het oordeelen van het hoofding van Mylord *Huffy* en van Mylord *Darcy*. Ten aanzien der gravinne van Sarum, zy was de moeder van den kardinaal *Polus*, van Mylord *Montaignu*, en van den ridder *Godefrui Polus*. Het was deze laatste, die de zamenzwering ontdekte, zich tot aanklager stellende van zynen broederen van zyne eige moeder; eene daadt, de welke naauwlyks hare verchoning vindt in de liefde, welke men zyn vaderlandt verschuldigt is; maar de welke niet toelaat, dat men aan de waarheit van eene beschuldiging twyffele, de welke men niet kan toeschryven noch aan den haat, noch aan de wraak van den aanbrenger.

Wat 'er van zy, men zondt den marquis van Excester, Mylord *Montaignu*, en den ridder *Eduard Nevil* gevangen naar den Tour. Men zondt ook derwaarts den aanklager, het zy om de gewoonte te volgen, het zy om hem zelf te begrypen in de misdaadt, met welke hy anderen beschuldigde. De gravin van Sarum en de marquizin van Excester wierden eerst gevat in het volgende jaar: *Nikolaas Carew*, grootitalmeester en ridder van den kousbandt, was insgelyks derwaarts gezonden een weinig voor hem om de zelve reden, met eenige anderen van minder staat. Zie daar, volgens een schryver, die hen gunstig is, al hunne misdaadt.

LeGrand.

Hunne misdaadt.

Men bevondt, dat Mylord *Montaignu* eenige al te losse redenen gevoert hadt tegen het gedrag van den koning. Men besloot daar uit zyne aankleving aan het Roomsche hof, en zyne verstandhouding met den kardinaal *Polus*.

Het was bezwaarlyk, voegt 'er de schryver by, dat in een tydt, waar in al de wereldt sprak van de gedurige veranderingen, welke omtrent den Godsdienst in Engelandt gemaakt wierden, men daar van zou zwygen; en aan de andere zyde, sprak men daar van, en keurde men het niet goed, was het zo veel als zich schuldig maken aan de misdaadt van gekwetste hoogheit. Des, vervolgt hy, rekende men het *Montaignu* tot eene misdaadt toe, gewenscht te hebben by zynen broeder te zyn; gezegt te hebben gedurende de laatste ziekte des konings, dat byaldien des zelfs been * hem wegsleepte, zulks hen een fraaie pots zou spelen; van gedroomt te hebben, dat de koning gestorven was, en eenige andere onvoorzichtige redenen gevoert te hebben. Om deze onbezonne woorden en om deze dromen deedt men dezen Mylord het hoofdt afslaan. Men vondt niet, dat *Excester* zo veel als *Montaignu* gezegt hadt. Men beschuldigde hem in het gemeen van verstandhouding met *Polus*. Zyne geboorte en zyne verdiensten veroorzaakten zyne doodt. Aangaande *Eduard Nevil*, de zelve was niet schuldig dan om een vriendt van deze heeren geweest te zyn. Men beschuldigde hem gezegt te hebben, dat de koning een groot beest was; maar hy ontkende dat standvastig. Men deedt *Carew* sterven, om dat hy gezegt hadt, dat het vonnis, het welk den marquis van Excester veroordeelde, onrechtvaardig was. Men liet de vrouwen van

II Deel.

den eenen en den anderen gevangen zetten, om dat zy diergelyke redenen gevoert hadden. De gravin van Sarum was alleen schuldig om dat zy brieven van den kardinaal haren zone hadt ontvangen, en om dat zy een schilderytje van de vyf wonden van onzen Heere *Christus* by zich hadt gedragen; waar uit men tegen haar inbragt, dat zy deel hadt gehad aan de laatste oproeren, om dat men by haar hadt gevonden het teken van de standaarden der weerspanningen. Dus verklaart zich deze schryver daar omtrent.

1539.

Anderen zeggen, dat men in de Registers van het geding vondt, dat Mylord *Montaignu* hadt goedgekeurt de ondernemingen van den kardinaal *Polus*, zynen broeder, en die van den koning veroordeelt. Dat hy wenschen hadt gedaan, en hopeningen betuigt voor eene aanstaande verandering. Dat hy gewenscht hadt by zynen broeder te zyn, uit vreeze, dat 'er wel haast zware slagen zouden worden gegeven, en dat men gebrek aan eerlyke lieden zou hebben. Dat hy gedroomt hadt, dat de koning dood was, voegende by de vertelling, welke hy deedt, dat byaldien hy het nog niet was, hy wel haast zou sterven. Dat het ongemak aan zyn been hem zou wegslepen, en dat men alsdan groot gerucht zou vernemen. Dat, wat hem belangde, hy hem van kindsbeen af gehaat hadde. Dat *Walscy* een eerlyk man zou geweest zyn, byaldien hy een eerlyk man tot meester hadt gehad. Dat op zekeren dag, als de koning hen in zyne ziekte gezegt hadt, dat hy hen wel haast zou verlaten, *Montaignu* daar op tegen eenigen zeide: *Zo veel te beter, byaldien men maar haast van hem verlost is*; dat hy daar by hadt gevoegt, dat hy hoopte, dat zulks toch binnen korten tydt zou gebeuren. Dat hy op een ander maal Mylord *Abergavenni* beklagt hadt, die ter doodt was gebracht, om dat deze heer, zeide hy, eene werving van tien duizend man hadt hebben kunnen doen. Dat hy daarenboven gezegt hadt, dat hy zich wilde begeven naar de Weister delen van het koninkryk, alwaar de marquis van Excester zoer machtig was, en eindelyk, dat wanneer de beroerten van de provincie van Jork waren uitgeborsten, hy gezegt hadt, dat Mylord *Darcy* dwaas was zich te verbinden aan de takken, in plaats van met het hoofdt te beginnen, en dat hy hem sterk hadt doorgehaalt over dat hy het zo schielyk hadt laten zakken. Men beschuldigde den marquis van Excester van eene naauwe verstandhouding te hebben met Mylord *Montaignu*, en met hem gehouden te hebben een gedeelte der zamenspraken, welke wy hier verhalen. De misdaadt van *Carew* was, eene naauwe verbindtenis met den marquis van Excester gehad, en het besluit van zyne doodstraffe openbaarlyk veroordeelt te hebben. De marquizinne van Excester was in rechten vervolgt, om dat zy deel hadt gehad aan de verraderyen, waar mede men *Carew* betichtte, en om meer andere misdaden van Staat. Men beschuldigde de gravinne van Sarum onderling verstandt te houden met haren zone tegen den koning. Eene der bewyzen, welke men tegen haar voortbragt, was een kamizool van witte zyde stoffe, het welk de admiraal gevonden hadt onder de klederen van de gravinne; waar op van de eene zyde met de naaldt gestikt waren de wapenen van Engelandt, en van de andere de standaardt, welken de oproerigen voor zich hadden doen dragen. Dit wierdt bygebracht als eene preuve, dat zy de weerspanningheit goedkeurde. Men zegt ook, dat de dagverhalen doen geloven, dat

Eurmel.
Andere
beschul-
digingen
van hun
hoofd-
geding.

Herbert.

Ccc

men

1539. men by haar vondt bullen van den paus; dat het vast stondt, dat zy verstandhouding onderhieldt met den kardinaal *Polus*, haren zoon, en dat haar kapellaan de overbrenger was van de brieven. Men getuigde daarenboven tegen haar, dat zy hare onderzaten belette het Nieuwe Testament te lezen, tegen de vergunning, welke de koning en het Parlement daar van hadden toegestaan. Voor het overige wierden zy en de marquizinne van Excester veroordeelt, zonder tot hare verdediging gehooft te zyn.

De ridder *Eduard Nevil* was een broeder van Mylord *Abergavenni*. Men beschuldigde hem van gezegt te hebben, dat de koning een beest was, ja slimmer dan een beest. *Georg Cros*, officiaal van de grote kerk van *Chichester*, wierdt ter zelve tydt in rechten vervolgt, om dat hy staande hadt gehouden, dat het de paus was, en niet de koning, die het opperste hoofd der kerke was; *Jan Collins*, van gezegt te hebben, dat de koning in de helle zou opgehangen worden, om dat hy de kloosters verniet hadt. Alle, voegt 'er de schryver by, bekenden zich schuldig, behalven *Nevil*. Zy wierden ook alle met de doot geltraft, en *Nevil* zo wel als de anderen, welke betuiging hy ook deedt van zyne onschuld.

Atmerking over deze beschuldigingen.

Byaldien men zonder vooringenomenheit wil oordeelen over de verschillende berichten der schryvers, zal men bevinden, dat zy aangaande de voornaamste daden overeenkomen. Eerstelyk zyn zy het eens omtrent de beschuldiging, door den ridder *Polus* ingebracht. Welk eene waarschynlykheit, dat een mensch godloos genoeg zou zyn, om zyne moeder en zynen broeder op te dichten misdaden, welke hen op het schavot brengen? Zy komen daarenboven nog overeen aangaande de onvoorzichtige redenen van Mylord *Montaigne* en van den marquis van Excester: zy verschillen niet dan aangaande het meerder of het minder. Maar hoe weinig men daar van zegge, in betrekking op eene wederpannigheit, tegen dezen vorst gemaakt, en den wensch, welchen hy doet om by zynen broeder te zyn, in een tydt, waar in deze broeder zich komt te verklaren voor een dodelyken vyandt van den koning, door een verwoed hekelschrift, het welk alle des zelfs onderdanen aanzet tot een algemenen opstandt? Is dat niet te treden in het zelve verstandt, en zamen te lopen tot de zelve voornemens? Mogelyk hadt het voor een vorst heerlyker geweest onbescheidenheide woorden, en kwade voornemens, welke niet ter uitvoering gebragt zyn, te vergeven, dan de zelve te straffen. Doch het is al van overlang, dat deze straffschuldige ontwerpen, en deze oproerige redeneringen, die den persoon van den souverein aantasten, gestelt zyn onder de misdaden van gekwetste hoogheit. Een vorst is, waarlyk, wel ongelukkig, wanneer hy daar toe gebragt is om zulk eene moedwilligheit te moeten straffen: maar moet men hem niet veel meer beklagen dan hem veroordeelen; en verdienen in het tegendeel die genen, die zich des zelfs verontwaardiging behaalt hebben, niet veel meer, dat men hunne onbescheidenheit verachte, dan dat men hun noodlot niet beklage? Dat meer is, byaldien men geloven mag de brieven, de welke *Thomas Wyat*, die zich toen van wegens den koning aan het hof van Spanje onthieldt, daar overschreef aan *Wriothesley*, zaakbezoerger van

den zelve vorst aan het hof van Vlaanderen, zo waren deze heeren overtuigt van een geheel aanslag tegen den koning gesmeed, en daar toe aan den kardinaal *Polus* geldt overgemaakt te hebben. Het was voor de rechtbank van Mylord *Audley*, die wegens deze oorzaak gemaakt was grootopperrechter, dat *Excester*, *Montaigne* en *Cros* wierden veroordeelt: maar het Parlement bevestigde hun vonnis.

Aangaande de marquizinne van Excester en de gravinne van Sarum, men kan niet zeggen, dat zy onschuldig waren, doordien zy beschuldigt wierden getreden te zyn de eene in de zamenzwering van haren man, en de andere in die van hare kinderen. Wat voor ander oordeel kan men maken van dat zinteken der wederpannigheit, dat de laatste by zich droeg, dan dat gene, het welk het Parlement daar van maakte, namentlyk, dat zy den opstandt der wederpannigen goedkeurde? Men kan echter de ongeregeldheit van den rechtshandel niet rechtvaardigen, te weten, van haar, en de marquizinne van Excester te hebben veroordeelt, zonder haar te hebben willen vergunnen zich te verdedigen, noch de schandelyke toegewendheit, welke het Parlement in dit geval betoonde, niet alleen om zulks toe te stemmen, maar ook van daar eene wet van te maken voor het toekomende. Men mag eene zo schandelyke wyze van rechtsplegen onbeschoornd hateren, welke het leven der alleronverschuldigten in gevaar stelt, en met een beroemd man, die naderhandt hoofd van de rechtbank geweest is*, zeggen, dat het best is, dat eene eeuwige vergetelheit zodanige voorbeelden bedekt. Hoe oppermachtiger het rechtsgebiedt is van een gerechtshof, hoe rechtvaardiger dat hof behoort te zyn. *Cromwel*, die oorzaak van een zo verderfflyken raad was, doordien hy de voorstelling ondersteunde, op welke het Parlement het vonnis gaf, dat de aangeklaagden konden veroordeelt worden zonder tot hunne verweering toegelaten te worden, ondervondt kort daar na de gestrengheit daar van aan zyn eigen persoon. Zodanig zyn de wegen van deze opperste Gerechtigheit, die op het hoofd van haren aanlegger doet vallen de loosheit, welke hy bedacht hadt om anderen te doen omkomen. Het vonnis der gravinne van Sarum wierdt eerst twee jaren daar nater uitvoering gebragt. Zy kwynde dezen tydt nog in de gevangenis, het zy dat de koning bewogen was door haren ouderdom en hare waardigheit, of dat hy den kardinaal *Polus* weder tot zynen plicht meende te brengen door de zachtmoedigheit, welke hy aan zyne moeder betoonde. Eindelyk onderging zy het zelve lot als de anderen, en wierdt in den ouderdom van zeventig jaren onthoofd. Men zegt, dat een nieuwe opstandt in het Noorden van het koninkryk den koning tegen den kardinaal vergramde, wien hy den zelve te last leide, en die de doot der gravinne zyne moeder verhaafte. Dus was het, dat het laatste hoofd van het koninklyke huis van *Jork* door beuls handen wierdt afgeslagen. Een droevig schouwspel, eene mevrouw van dien ouderdom en van die hoedanigheit op een schavot te zien sterven: eene moeder, beschuldigt door eenen harer zonen, medeplichtige te zyn van den anderen; en dus omkomen door de misdaadt der genen, aan welchen zy de geboorte gegeven hadt. Zy stierf met zeer veel standvastigheit, en toonde in een ligchaam, door de jaren afgeslooft, eene mannelyke dapperheit, verachtende de doot, en willende niets bekennen.

Dit was, kortom, zo wel ten haren opzichte,

Overtuiging van de gravinne van Sarum en van de marquizinne van Excester.

* Crak.

Doodt der gravinne van Sarum.

1539. te, als ten aanzien van de anderen, de vrucht van een kwalijk gegronde yver, en van eene al te grote verbindtenisse aan het hof van Rome.

De Geschiedenis tekent aan, dat *Carew* op het schavot verklaarde, dat hy in den Hervormden Godsdienst stierf, en dat hy zyne gevangenis zeggende, de welke hem tot een school hadt verstrekt om zich in de Euangelische waarheden te onderwyzen. Men zegt, dat zyn bewaarder, genaamt *Philips*, belydenis van den zelve Godsdienst doende, hem de H. Schriftuur gegeven hadt, welke hy hadt gelezen gedurende dat men zyn hoofdgeding opmaakte. De marquizinne van Excester was gelukkiger dan de anderen, en stierf op haar bedde. De ridder

Herbert.
Burnet.

Godsfroi Polus verkreeg vergiffenis, tot beloning, dat hy de zamenzwering ontdekt hadt.

Veertien andere personen wierden weinig tyds daar na veroordeelt en met de dood gestraft, volgens de zelve wet, welke de gravinne van Sarum en de marquizinne van Excester veroordeelde, dat is te zeggen, zonder hen tot hunne verdediging te hooren. Drie Iersche priesters waren van dat getal, om dat zy brieven hadden overgebracht aan den paus en aan den kardinaal *Polus*; de ridder *Adriaan Forteskne*, om dat hy nieuwe onlusten hadt willen verwekken; *Thomas Dingley*, ridder van *Maltha*, en *Robert Granceter*, een koopman, om dat hy in verscheide hoven van *Europa* eene zamenpanning tegen den koning hadt zoeken te maken; twee edellieden; een Dominikaner monnik, en nog een ander man, om dat zy gezegt hadden, dat de bisschop van Rome het opperste hoofd der Engelsche kerke was. De vier anderen waren een edelman, twee priesters, en een ander man, wiens misdaadt men niet aantekent; maar het is waarschynlyk, dat ze van het zelve soort is geweest, doordien zy alle volgens een zelve wet wierden gevonnist.

Zie daar, hoe de zittingen eindigden van een Parlement, gelykelyk dodelyk aan de Hervormden en aan de Roomschgezinden. Tegen de eersten gaf het een bloed-plakkaat uit, en het stortte het bloedt der anderen, zonder dat van hunne prinsfen, of van der zelve afkomelingen te sparen. Deze droevige bedryven verplichten ons alhier eene aanmerking te herhalen, welke wy al eens gemaakt hebben, namentlyk, dat de strengheden, onder de regering van *Henrik* gepleegt, minder aan de wreedheit des konings dan aan de wederwaardigheden van dien tydt moeten toegeschreven worden, doordien men ziet, dat de zelve door de wetten der Parlementen zyn bekrachtigt. Gelukkig de koningen en de volkeren, die geruster tyden beleven. De Hemel laat niet altydt ongemene vorsten geboren worden, welker zachtmoedigheid niet moede wordt te vergeven; die met medelyden aanzien de wederspanning hunner onderdanen; die der zelve kwaadwilligheid met gunstbewyzen en vergiffenissen beantwoorden en die hen liever willen winnen met liefde, dan hen door strengheit tot hunnen plicht brengen. Dit is een geluk, het welk Engelandt heeft genoten onder de weergaloze regeringen van *Willem* den III en *Georg* den I, en welke het thans geniet onder die van *Georg* den II.

Aanmerking over de goedkeuring van het Parlement wegens deze strafuitvoering.

De koning hadt zo veel genegenheit voor *Cranmer*, dat hy, wetende de verlegenheit, waar in hem de ordonnantie der zes artykelen gebragt hadt, des anderen daags de hertogen van *Nortfolk* en van *Suffolk*, en *Mylord Cromwel* aan hem zondt om met hem te eeten,
II Deel.

hen belastende, hem van zyne genegenheit te verzekeren. Zy gingen alle drie als rechtschape ne hovelingen te werk, en ziende de genegenheit, welke *Henrik* dezen staatsdienaar toedroeg, dachten zy minder om hem te vertroosten, dan om aan hem loftuitingen te geven. Het geval of de vleicry deedt hunne zamenpraak vallen op eene vergelyking, welke men maakte van den aartsbisschop met den kardinaal *Wolsey*. *Cromwel* trok deze gelykenis veel verder dan de anderen, ten nadeele van den laatsten. De hertog van *Nortfolk*, het zy hy in aanmerking nam de geheugenis van *Wolsey*, het zy hy noch *Cromwel*, noch *Cranmer* beminde, zeide alstoen tegen den eersten, dat hy wel kon spreken van den eersten, doordien hy in des zelve dienst geweest zynde, hem beter kende dan iemandt anders. *Cromwel*, geraakt door dit zeggen, gaf ten antwoordt, dat het waar was, dat hy in zynendienst was geweest, maar dat hy daarom zyn doen niet hadt goedgekeurt. Hy voegde daar by, dat byaldien *Wolsey* tot het pausichap gekomen was, hy hem te vergeeffich zou aangeboden hebben het opperbevel over zyne galciën, en dat hy het zelve niet zou aangenomen en Engelandt verlaten hebben. Hy verweet hier door den hertog van *Nortfolk* de aanbieding, welke de kardinaal hem daar van gedaan hadt ten tyde wanneer hy aan zyne verkiezing niet twyffelde, en dat deze heer het hadt aangenomen. De hertog was daar op zyn beurt door gemaakt, en zeide, dat het *Cromwel* loog. *Cranmer* deedt al wat hy kon om hen weder te bevredigen: doch te vergeeffich: hunne vyandschap borst uit, en de gevoeligheit van den hertog eindigde niet dan door de doodt van zynen vyandt.

1539.

Verschied van den hertog van Nortfolk met *Cromwel*.

Deze drie heeren, welke *Henrik* aan *Cranmer* gezonden hadt, hadden hem uit name van dien vorst verzocht, zyne redenen tegen de ordonnantie der zes artykelen in gechrift te stellen, en hen zulks te laten zien. Hy ging dan aan het werk, en de zaak voltooit hebbende, gaf hy het over aan zynen geheimschryver, genaamt *Morice*, om het in het net te stellen. Het scheelde weinig, of een zeer byzonder toeval hadt het werk doen verliezen, en den ondergang van den geheimschryver en van den aartsbisschop zelve veroorzaakt. *Morice* hadt zich in een schuit begeven om van *Lambeth* naar *Londen* te gaan, om aldaar den aalmoezenier te gaan zoeken, die den sleutel van zyne kamer hadt mede genomen. Eenige personen, die in de zelve schuit waren, wilden naar *Southwark* gaan, alwaar de koning het vermaak nam om een beer aan de honden over te geven. Dit woedende beest, zich los gemaakt hebbende, sprong in de rivier, en de honden volgden het daar in. Elkeen liep met haast uit de schuit, de welke het landt kreeg, behalven *Morice*, die wel haast genoodzaakt was om daar ook uit te gaan. De beer en de honden naderende, bergde hy zich, en in den schrik, daar hy in was, vergat, of liet hy zyn boek vallen. Deze beesten ondertusschen kwamen in de schuit, en keerden de zelve het onderste boven. De geheimschryver, van zyn schrik wederbedaat, dacht op zyn boek, en ziende het dryven in de rivier, badt hy den meester van den beer het daar uit te krygen. Deze deedt zulks; maar hy weigerde het aan *Morice* weder te geven, zo hy het niet eerst hadt laten zien aan een priester, die zich daar bevondt. De priester, daar eenige regels in gelezen hebbende, zeide, dat die geen, die het boek weder zou eischen,
Ccc 2
voor

Byzondere voorval aan *Cranmer* gebeurt.

* eene voorlader van *Londen*.

1539.

voor zyne moeite zou opgehangen worden. De geheimschryver, zich oordelende uit die gelegenheit te moeten redden, met den aartsbischop van Kanteberg te noemen, die daar de maker van was. Ondertusschen wilde het zeer ongelukkig, dat de eigenaar van den beer een yverig voorstander van den paus was, en bygevolg een vyandt van *Crammer*. Hy droeg dan wel zorg daar voor om hem het boek weder te geven. Het was hoog nodig, dat de geheimschryver *Cromwel* ging vinden, aan wien hy dit voorval verhaalde. Deze staatsdienaar, het gevolg daar van voorziende, ging aanstonts naar het hof, alwaar hy wel wist dat hy den meester van den beer zou vinden. Hy ontmoette hem inderdaadt op den weg, en hem ziende het boek in de handen hebben, dat deze man voornemens was te geven aan den eenen of den anderen vyandt van den aartsbischop, nam hy het, en dreigde hem te doen straffen over de stoutheit, welke hy gehad hadde, van zich meester te maken van een ding, dat een Raadsheer van Staat toebehoorde. Dus wierdt deze kerkvoogdt bevryd van een gevaar, het welk hy zou gelopen hebben, indien zyn werk in de handen zyners vyanden was gevallen, die hun best zouden gedaan hebben om hem de strengheit van het bevelfchrift te doen beproeven; en mogelyk dat de navorschingen eens begonnen zynde, de koning werk zou gehad hebben hem te beveiligen.

De bisschoppen van Salisbury en van Worcester * kwamen daar zo goed koop niet af. Zy waren van het gevoelen van *Crammer*, gelyk wy gezegt hebben; maar zy hadden des zelfs beleid niet. Zy betoonden echter standvastigheit in deze gelegenheit, liever willende hunne bisdommen den koning overgeven, dan lastertiglyk hunne gevoelens ontveinzen. Weinig tyds daar na wierden zy in de gevangenis gebragt, op de beschuldiging, welke men tegen hen inbragt, dat zy de zes artykels veroordeelt hadden; en zy bleven daar zitten, de een tot aan des konings doodt, en de andere een weinig minder †. Dus stelden zich deze kerkvoogden bloot door het bestryden van de ordonnantie der zes artykelen, byna gelyk *Fisher* en *Morus* zich bloot gestelt hadden, bestrydende dat van de kerkelyke opperhoofdigheit des konings. Men bespeurde echter daar in dit onderscheidt, dat het eene volstrektelyk de grondartykelen der zaligheit betrof, en het andere veel eerder eene ordonnantie was, die den Godsdienst dan de staatkunde raakte.

Terwyl Engelandt dus geschokt wierdt, was de keizer, in Spanje gerust, bedacht om geldt byeen te vergaderen ter uitvoering van zyne voornemens. Hy beriep deswegen de Staten van Castilië te Toledo. Zy bestonden uit de groten * van dat koninkryk en van dat van Leon voor de wereldlyken, en uit den kardinaal van Toledo, benevens de overige geestelykheit, voor de kerkelyken. De keizer vertoonde daar door den mond zyners afgezondenen, dat de onkosten, welke hy genoodzaakt was geweest te doen in de laatste oorlogen, zyne gewonelyke inkomsten niet alleen hadden uitgeput, maar ook al het geldt, het welk zyne vloeten hem uit de Indien hadden aangebragt, nevens dat gene, het welk hy genoten hadt van de tienden, welke de paus hem hadt toegeestaan. Hy verzocht dan de Staten, op nieuwe middelen bedacht te zyn, bekwaam om zyne vloeten en zyne legers te onderhouden, ten einde hy de rust zyners koninkryken en den koophandel zyners onderdanen ter zee en te lande zou kunnen verzekeren. Hy zeide, dat

hy van zyne eige goederen daar toe niets behoorde te nemen, doordien de zelve nauwlyks genoeg waren tot betaling der schulden, welke hy gemaakt hadt om zyne eer en de belangen van het volk in de voorgaande oorlogen staande te houden. De geestelykheit gedroeg zich daar ontrent gereder dan de adel, en was van gevoelen aan den keizer zynen eisch toe te staan. Zy stemde ook over de wyze, op welke men de zelve kon erlangen, en zeide, dat zy toestondt, zich op eene zekere somme te schatten, en gedurende een zekeren tydt. Alleenlyk eischte zy twee zaken: de eerste, dat men in den openbrief zou zetten, dat de zelve in het toekomstende niet zou kunnen worden in gevolg getrokken; de tweede, dat men de toestemming van zyne Heiligheit zou verzoeken. De groten van Spanje gaven geen zo gunstig antwoordt. De konnestabel van Castilië, die het woordt voerde, zeide, dat men zo schielyk niet moest te werk gaan; dat de voorstellen van den keizer verdienen wel onderzocht te worden, en dat men twaalf gevolmachtigden behoorde te benoemen, die daar op hun bescheidt zouden brengen, na daar over gehandelt te hebben met de voornaamste steden van het koninkryk. Hy breidde zich vervolgens uit in brede redenvoeringen tegen de belastingen, en eindigde zyne reden met te zeggen, dat sedert acht tien jaren, dat de keizer op den troon hadt gezeten, hy geduriglyk oorlog hadt gevoert; dat men hem moest verzoeken zich te vergenoegen met de eer, welke hy verkregen hadt, en van zich in het toekomstende alleen te bevlytigen om de vrede in alle zyne staten te handhaven.

Dit antwoordt aan *Karel den V* gebragt zynde, was hy daar over niet vergenoegt. Hy zeide, dat hy zich moest verwonderen over zodanig eene overlegging; dat hy wel wist wat hem te doen stondt, om zich van de plichten eens konings te kwytten; dat hy geldt eischte, en gene raadgevingen. Men stemde dan weder op nieuw over zynen eisch, en een der heeren stelde voor eene schatting te leggen op al het gene buiten de steden en buiten het koninkryk zou gevoert worden: doch zyn voorflag wierdt verworpen. Terwyl men bezig was over deze zake te twisten, tradt de kardinaal van Toledo in de vergadering. Hy zeide, dat de keizer hen alleen hadt doen byeen komen om hen te kennen te geven wat hy van noden hadt, ten einde zy het onderstandt daar naar zouden schicken, het welk hy van hen verwachtte; dat zyn wille hen bekend zynde, het onnodig was, dat hunne zittingen langer duurden, en dat hy hen afscheidt gaf. Dus scheidden de Staten zonder iets te hebben besloten.

Ondertusschen liet de keizer zyne gevoeligheit aan den konnestabel blyken; en hem in eene galdery ontmoetende, dreigde hy hem uit het venster, dat open stondt, te werpen. *Ik bidt uwe Majesteit*, antwoordde de konnestabel koelties, *te overwegen het geen gy wilt doen: hoe klein ik ook ben, ben ik echter zeer zwaar*. Men geloofte nochtans, dat 'er niets ernstigs was noch in de bedreiging van den keizer, noch in het gesprek van den konnestabel, en dat het van weerkanten eene boertery was. Het geen zulks verzekert, is, dat in het vervolg geen teken van verontwaardiging was van den eenen, noch van ongunst van den anderen.

Het is nochtans waar, dat de groten * van Castilië zich toen ter tydt veel vryheit aanmatigden. De zelve konnestabel geeft ons daar een be-

1539.

De geestelykheit staat eene schatting toe.

De konnestabel van Castilië stelt zich daar tegen van wegens de groten van Spanje.

De gevoeligheit, welke *Karel* daar over aan den konnestabel betoont. Trietichheit van den konnestabel.* *Groten*.Aan-gelegen dienst, welken *Cromwel* hem bewyft.* *Schaxton* en *Latimer*.Gevangenneming van *Schaxton* en *Latimer*.*Herbert*.*Burnet*.† *Schaxton* doedt naderhandt af-tweering.*Herbert*. De keizer houdt de vergadering der Staten van Castilië. * *Groten*.

De ondestanden, welke hy van hen verzocht.

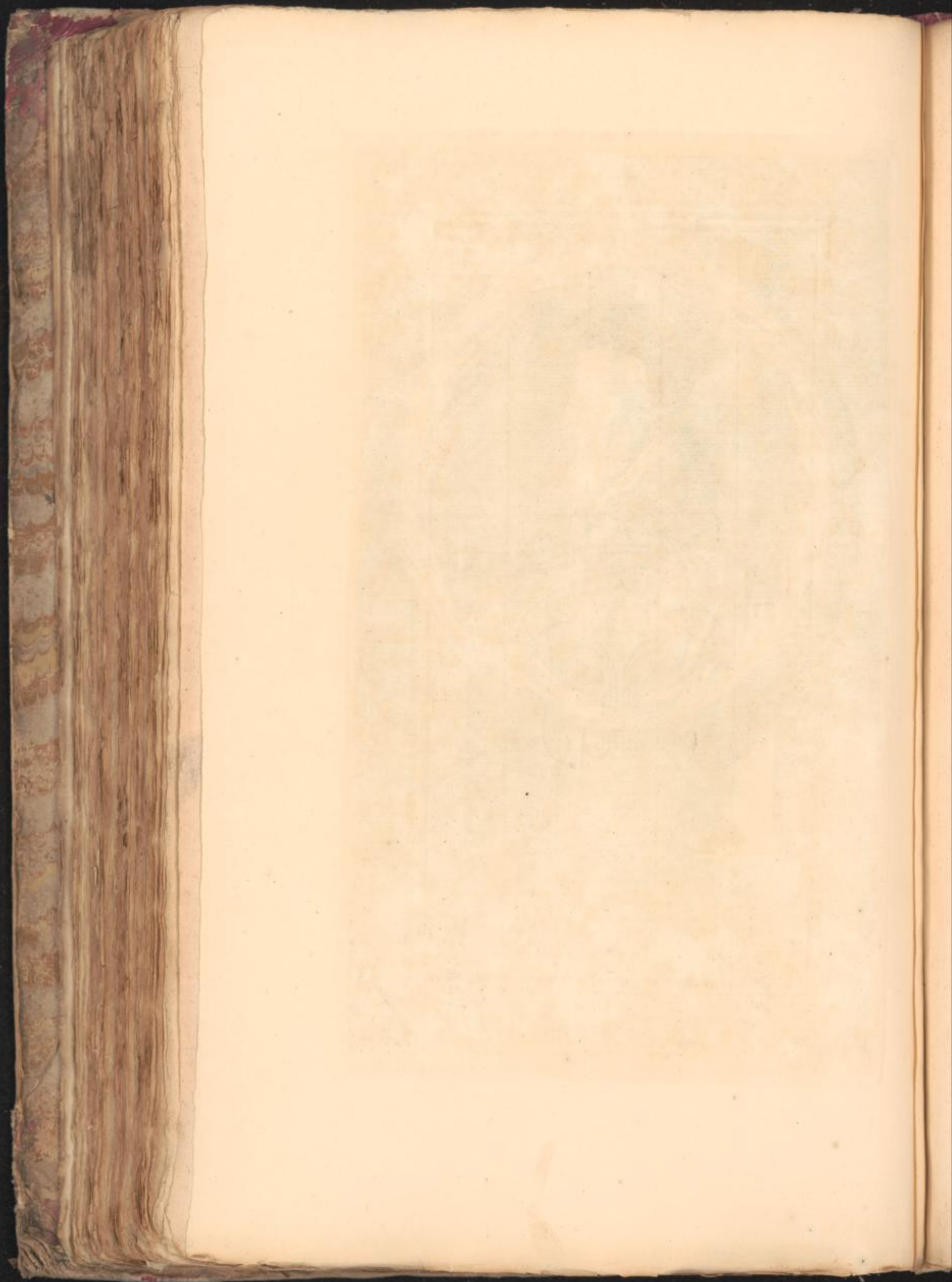
geef-
yk-
st staat
ne-
at-
g toe.

chren-
label
n Caf-
e stelt
h daar
en
we-
ns de
otcn
a
anje.

ge-
lig
wel-
arel
over
den
ne-
el
ont.
tich-
van
kon-
label.

an-

1539.

Sou-
te draht
van den
hertog
van In-
fantado,
onget-
stent
door den
konne-
stabel.
Graft-
tigheit
van den
keizer.

bewys van in eene daadt, welke weinig tyds daar na voorviel op een ridderspel, het welk de keizer hadt aangestelt. Alle de grote heeren vonden zich daar by in een heerlyk opschik. Terwyl ieder zyne plaats nam, gebeurde het, dat een deurwaarder, zich vindende dicht by den hertog van infantado, zachtelyk zyne handt over des zelfs paardt streek, en het streelde. De hertog vroeg hem met een dreigend gelaat, of hy hem kende, en de deurwaarder van ja geantwoord hebbende, liep deze fiere Castiliaan met den bloeten degen op hem toe, en kwetste hem gevaarlyk aan het hoofd. De deurwaarder, geheel met bloedt bemorst, vertoonde zich voor den keizer. Deze vorst, door gramschap vervoert, belaste aan een bevelhebber, den hertog in verzekering te nemen: doch de konnestabel zeide stoutelyk tegen den bevelhebber, dat hy niets moest doen tegen zyne bevelen, en dat hy hem verboodt zyn post te verlaten. De bevelhebber dorst niet henen gaan, en de keizer, deze onderwinding ontveinzende, vergenoegde zich het zelve bevel aan iemandt anders te geven. Terstondt betoonden alle de groten hun misnoegen, en zich by hopen weg begevende, verlieten zy de renbaan, zo dat zich de keizer byna alleen bevondt. Hy moest deze belediging verduwen, en zich te rug begeven naar de anderen, in het gezicht van eene grote menigte van aanbouwers, welke deze plegtigheid derwaarts hadt getrokken, en die van daar wederkeerden, wel verwondert de zelve geëindigt te zien door zulk buitengewoon voorval. Deze vorst wist eindelijk zynen tydt waar te nemen, om zich over deze kleinachtinge te wreken, en om den hoogmoedt des Spaanschen adels te vernederen: doch dit geschiedde niet dan eenigen tydt daar na.

Zeeo-
veryen
van Ber-
barossa.

Terwyl de keizer in Spanje met de zaken of de vermakelykheden van zyn hof bezig was, kreeg hy op eenen tydt twee tydingen, die hem onruht baarden, te weten van de zeeoveryen van *Barbarossa*, en van den opstandt van die van *Gent*. *Barbarossa* schuimde de zeeën met eene machtige vloot, en verwoefte de plaatsen, die zich op zynen streek bevonden. Hy hernam *Castel-nuovo* aan de golf van *Kattaro*, op de kusten van *Dalmatie*, en hy dreigde op nieuw *Otranto* en *Brindisi*. Die van *Gent*, de hoofdstadt van *Vlaanderen*, en des keizers geboorteplaats, veroorzaakten dezen vorst nog groter spyt dan de roveryen van *Barbarossa*. Men boodschapte hem, dat de verwarringen daar dagelykch groter wierden; hy kende de miltzucht van dat volk, en vreesde, dat de koning van *Engelandt* zich van des zelfs opstandt zou bedienen. Zyne tegenwoordigheid was derhalven volstrekt nodig om hen te bevredigen; maar hy vondt zich zeer verlegen wat hy vooreen weg wilde kiezen. Daar waren 'er drie; maar alle even gevaarlyk, of verdacht. De eerste was overzee: doch daar hadt hy de ontmoeting van *Barbarossa* te vrezen; de andere was door *Duitschlandt*: doch die was niet minder gevaarlyk wegens de samenverbondene vorsten, die te *Arnstadt* in *Thuringen* vergadert waren, om de middelen te overwegen om hunnen Godsdienst te verdedigen. De derde was eindelijk door *Vrankryk*. Dit was de kortste en de gemakkelykste, indien de zelve ook niet zyne ongemakken hadt gehad.

Mex-
ray-Slei-
danas.

Herbert.
Alex-
ray-Slei-
danas.
Gau-
wigheit

Daar was tuschen hem en *François* den I een onverzoenlyke haat, niet alleen van kroon tegen kroon, maar ook van persoon tegen persoon. Nochtans was het noodzakelyk, dat hy zich in de handen van dezen vorst betrouwde, wilde hy

Vrankryk doortrekken, het welk hem de staatkunde als eene grote onvoorzichtigheit deedt aanmerken. Het bestandt, dat hy nieuwelings gesloten hadt, was niet bekwaam hem te verzekeren: hy vreesde, dat de koning weder aan zyne gevangnisse mogt gedenken, en dat hy het genoegen van wraak mogt stelden boven de trouwe der verbonden. Na dit wel overdacht te hebben oordeelde hy, dat hy zich zou kunnen bedienen van een lokaas, het welk hy voorheen al gelukelyk in andere gelegenheden gebruikt hadt. Dit was het hertogdom van *Milaan* te beloven aan den hertog van *Orleans*, en het was onder deze voorwaarde, dat hy hem om den doortocht door de landen van *Vrankryk* deedt verzoeken. Zyne voorstelling wierdt aangenomen. De kardinaal van *Tournon* stelde zich echter daar tegen, en wilde, dat hy ten minste voor alle dingen zyne belofte zou volbrengen, of daar eene schriftelyke akte van geven. De konnestabel van *Montmorenci* vertoonde in het tegendeel, dat men ter goeder trouwe moest toelaten het geen hy verzocht, en zich met zyn woordt vergenoegen. De koning vondt dit gevoelen edelmoe-diger dan het eerste, en volgde het zelve. Eenigen geloven, dat de konnestabel door de koninginne, zuster van den keizer, aan welker dienst hy zich verbonden hadt, was overgehaalt. Wat 'er van zy, de koning stelde niet alleen zyn gevoelen voor dat van den kardinaal van *Tournon*, hy zondt hem daarenboven, benevens de twee prinsfen van *Vrankryk*, den keizer te gemoet tot aan *Bajonne*. Deze twee prinsfen boden *Karel* den V aan, voor gyselaars naar *Spanje* te gaan: doch hy antwoordde, dat het woordt des konings hem genoeg was, en dat hy gene andere borgen wilde hebben van zyn leven, en van het ryk, dat hy hem vertrouwde. De koning, hoe ongezond hy ook was, kwam hem te gemoet tot aan *Chatelleraut* in *Poitou*, om hem te verwelkomen. Nooit zag men groter blydschap noch hertelykheit dan *Karel* de V en *François* de I betoonden, elkander omhelzende, en gedurende al den tydt, dat zy by malkander waren. Zynde te *Amboize* in de provincie van *Tourene* gekomen, verzocht de koning hem daar eenige dagen zich op te houden, en dat hy het vermaak van de jagt in zyne bosschen zou nemen, alwaar hy hem verselde. Men zag hen zich daar vermaaken met pylen op de herten te schieten, en dan eens de zelve met de snaphaan doden.

1539.
van den
keizer
om den
doort-
ocht
door
Vrank-
ryk te er-
lingen.

De kard-
naal van
Tournon
stelde
zich daar
tegen.
De kon-
nestabel
van
Mont-
morenci
haalt het
over op
den geest
des kon-
nings.
Weder-
zydiche
edelmoe-
digheit
des kei-
zers en
des kon-
nings.

De keizer vervolgde, na eenige dagen dit vermaak genoten te hebben, zynen weg, en overal, daar hy doortrok, bragt men hem de sleutels der steden: men opende de gevangenhuisen voor de gevangenen, de magistratspersonen kwamen hem verwelkomen, en de koning stondt toe, dat hy een Kapittel hieldt van de ridderorde van het gulde vlies op *St. Andriesdag* binnen de stad *Bordeaux*. Eindelijk, het scheen als of deze twee vorsten alle hunne ongelyken vergeeten hadden: doch wy zullen in het vervolg zien, dat 'er weinig staat te maken is op de vriendschap van twee sovereynen, welke de staatzucht en nayver onverzoenlyk maken.

Eerbe-
wyzin-
gen, wel-
ke Fran-
çois de I
aan den
keizer
doedt.

De keizer deedt zyne intrede te *Parys* op den eersten *January*. Het *Parlement* kwam hem in rode tabbaarden begroeten. De schepenen droegen het verhemelte; de twee prinsfen van *Vrankryk* waren aan zyne zyden, en de konnestabel dreeg het bloot zwaardt voor hem. Alle de andere genootschappen, gekleed in hunne plegtgewaden, kwamen mede hem over zyne gelukkige aankomste verwelkomen. Deze vorst hadt hen

1540.
Die, wel-
ke de
stad
Parys
hem aan-
doedt.

1540. daar van wel willen ontslaan. Hunne pracht beschaamde zynen middelmatigen stoet. Hy droeg rouw over de doot der keizerinne, en zyne Raadsheeren, met hunne zwarte mantels, hadden den luister niet van die van het Franche hof, met hunne scharlake rokken. De stad deed hem een geschenk van een *Hercules* van louter zilver, van eene natuurlyke grootte. Hy vertrok van daar, beladen met eerbewyzen en strelingen*, en de koning verselde hem tot aan St. Quintyn: de twee prinssen van Vrankryk gingen mede tot aan Valencyn. Eenigen zeggen, dat de keizer zyn vertrek verhaafte, uit vreeze, dat men hem mogt vast houden; dat 'er zo een gerucht liep, en dat hy, om dit onheil voor te komen, den geest der hertoginne van Eitampes gewonnen hadt, welke alle vermogen op het gemoedt des konings hadt; dat hy ten dien einde zich van eene streek bediende, en dat hy, zyne handen wasschende, om zich aan tafel te zetten, aan de voeten van deze hertoginne, die hem den handdoek aanbodt, een diamant van eene grote waarde liet vallen, welken hy aan de vinger hadt, om een voorwendfel te hebben om haar daar een geschenk van te doen. Anderen houden dit verhaal voor een sprookje. Inderdaadt, het gelykt 'er eenigzins naar, en rakende de wyze, op welke *François* de I zich daar van bediende, is 'er gene waarschynlykheit, dat hy naar zodanigen voornemen zou hebben willen horen, noch dat de keizer deswegen ydele vermoedens zou hebben opgevat.

Verhaal van een diamant, welken de keizer liet vallen voerde voeten van de hertoginne van Eitampes.

Varillas.

Mazaray.

Kathedraal van die van Gent.

* Anderen

zeggen

tes en

twintig.

Herbert.

Deze vorst, in zyne staten van Vlaanderen aangekomen zynde, begaf zich aan het hoofd van zyn leger naar Gent. Hy vergat, dat deze stad hem de geboorte gegeven hadt, en niet denkende dan aan hare wederpannigheit, strafte hy de zelve daar strengelyk over. Hy deedt vyf en twintig* van hare voornaamste burgers onthoofden; een veel groter getal verbande hy; hy verklaarde hare openbare huizen verbeurd; ontnam haar al haar gecht, hare wapenen, hare voorrechten, en verwees haar in eene boete van honderd en vyftig duizend guldens eens, en voorts alle jaren zes duizend guldens, behalven de somme, welke de regeerster der Nederlanden *Maria*, zuster van *Karel* den V, en koninginne weduwe van *Hungarië*, van haar in zynen name gevordert hadt, en waar over de beroerte ontsaan was.

Hy deedt 'er een kasteel bouwen, en leide daar eene sterke bezetting in, om dit muitzieke volk in gehoorzaamheit te houden. Op deze wyze dempte de keizer den opstandt, doende de oproerigen de verdiende straffe ondergaan. Maar hy dacht niet veel om zich te kwyten van de belofte, welke hy aan *François* den I gedaan hadt. In plaats van de zelve na te komen zocht hy niets anders dan de zelve te loof te stellen; en wanneer hy zich bevryd zag van de vreeze, welke hy gehad hadde voor den opstandt der Gentenaren, vondt hy verschoningen om zyn woordt te rug te halen. De koning zag toen wel, dat hy misleid was. Hy hadt tydt genoeg om berouw te hebben over de vertrouwendheit, met welke men zegt dat hy *Karel* den V de zaken van Engelandt ontdekt hadt; en van met geantwoordt te hebben op de aanbiedingen, welke dat hof hem een weinig te voren hadt laten doen, om hem af te raden aan den keizer den doortocht, welken hy verzocht, toe te staan.

Deze zamenpraak hadt argwaan aan *Henrik* gegeven; hy vreesde de gevolgen daar van, en wilde, ware het mogelyk, eene al te nauwe verbindtenis tusschen deze twee vorsten beletten,

uit vreeze, dat zy begeerte mogten krygen om zich zamen te voegen, om hem den oorlog aan te doen. Hy zondt derhalven den hertog van *Nortfolk* naar *Parys*, een weinig voor dat *Karel* de V daar aankwam, om *François* den I een verbondt aan te bieden, het welk hem voordeelig zou geweest zyn, byaldien hy zyn voordeel hadt weten te doen met eene zo gelukkige tydsgehalte. *Henrik* boodt hem alle hulp aan, welke hy van noden hadt tot de verovering van het hertogdom van *Milaan*, en hem kwyd te schelden de achtervallige renten van zyne jaargelden. De hertog van *Nortfolk* hadt ook last, dezen vorst krachtiglyk te vertonen de weinige zekerheit, welke hy in een verbondt met den keizer zou vinden. Hy hadt daarenboven bevel, aan hem te vernieuwen den voorslag, welken men hem by andere gelegenheden gedaan hadt, van een aanvallend en verwerend verbondt tusschen de twee kronen, en der zelve bondgenoten, met uitsluiting van den paus, te maken. Doch dit gezantschap was van geen vrucht. *François* de I wilde den paus niet verlaten, noch eenige verandering maken omtrent het woordt, het welk hy aan den keizer gegeven hadt. De hertog van *Kleef*, die ter zelve tydt te *Parys* kwam, uit name van alle de zamenverbondene vorsten, kon niet meer verkrygen; en vindende *François* den I in het voornemen om zyne handelingen met *Karel* den V na te komen, vertrok hy wederom naar huis.

De reis van den hertog van *Kleef** naar *Vrankryk* was geschied een weinig na het huwelyk van de prinsesse *Anna*, zyne zuster, met den koning van *Engelandt*. Dit is een der beruchteste voorvallen van het leven van dezen vorst, ongelukkig in alle zyne huwelyken, en voornamentlyk in dit, tot het aangaan van het welke hy gebragt was door niet zeer getrouwe berichten, en het welk een tegenzin, daar hy geen meester van kon zyn, hem al zo schielyk deedt verbreken, als hy het hadt aangegaan.

Wy hebben boven gezegt, dat hy na de doot van *Johanna Seymour* op het punt was geweest om zich eerstelyk te verbinden met de hertoginne van *Milaan*, nicht van den keizer, en naderhandt met de prinsesse van *Guize*, weduwe van den hertog van *Longueville*. Daar waren al te veel redenen van haat tusschen *Henrik* en *François* den I, die mischien de voltrekking daar van beletten. Mogelyk ook dat de koning van *Vrankryk* het meer geraden vondt deze prinsesse met den koning van *Schotlandt* te doen trouwen. Het was natuurlyk, dat hy het aanzoek daar van bevorderde na de doot van zyne dochter, van welke de *Schotfchman* weduenaar geworden was in het eerste jaar na zyn trouwen. Eene reden van Staat voegde zich by deze reden van genegeheit. Het hof van *Vrankryk* merkte aan, dat *Engelandt* al te machtig was om te besluiten ooit van haar af te hangen, en dat het zelve gemakelyker zou zyn den koning van *Schotlandt* in alle zyne voornemens in te wikkelen. Het wilde hem dan liever in zyne belangen houden door deze verbindtenis, dan naar het aanzoek van den koning van *Engelandt* luisteren. Nochtans is het waarschynlyk, dat byaldien *Henrik* het zelve ondersteunt hadt, men het niet zou afgeflagen hebben: maar doordien het in het eerste jaar van den rouw over de koninginne was, welker doot hem zeer bedroefde, verzuimde hy deze nieuwe genegeheit, die niet sterk genoeg was om hem te doen vergeten het verlies, dat hy hadt geleden. Twee jaren besteed hebbende om zich daar over te troosten dacht hy eindelyk op een ander huwelyk.

1540.

Henrik de VIII zocht het verbondt met *François* den I.

* *William*, zoon van *Jan*, *Herbert*, *Burnet*.

Verfcheide huwelyken aan *Henrik* den VIII voorgeslagen.

Cross.

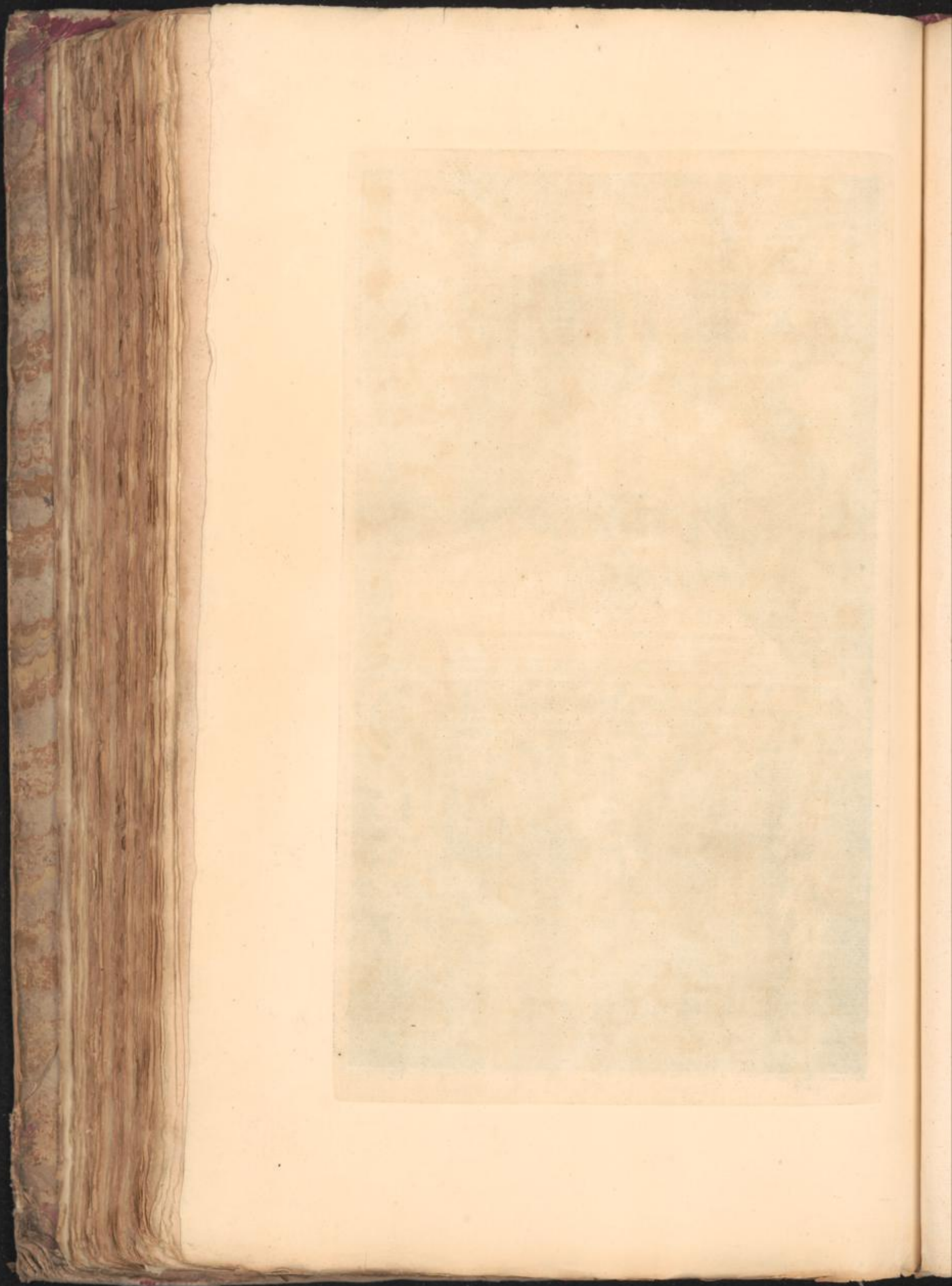

MARIE DE LORRAINE.

*Le sort de ma patrie bien souvent me fit voir
Ma Royale sans que j'eusse de même à craindre
Le sort de ma patrie bien souvent me fit voir
Ma Royale sans que j'eusse de même à craindre*

Aut. Vander Werff pinx.

P. A. Goussier sculp.

1540.
Cromwel
wenit
zich naar
de zyde
van de
princeffe
van
Kleef.

Cromwel wendde zyne gedachten naar den kant van de princeffe van Kleef. Hy gaf hem te verstaan, dat hy zich van den keizer niets moest beloven, al te zeer verknocht aan den paus en aan de belangen van de princeffe Maria, zyne nichte, en zeer weinig van den koning van Vrankryk, die hem zyne achting voor het hof van Rome ook hadt doen zien; dat 'er voor hem geen veiligheid was dan in het verbondt met de samenverbondene prinsfen van Duitschlandt, en dat het in eene van die hoven was, dat hy eene princeffe moest zoeken, de welke hem gelukkig kon maken. Cromwel hadt zyne beoogingen. Hy wist van welk eene aangelegenheit het was, eene koningin op den troon te brengen, welke de hervorming was toegedaan. Hy zag ook zo wel als *Cramer*, dat de andere party veel sterker was, en dat het tydt was zich te doen ondersteunen door eene, die op het gemoedt des konings macht zou hebben, of dat zy anders geheel zouden verdrukt worden door de strengheit van de ordonnantie der zes artykels. Zy oordeelden dan beide, dat 'er voor hunne kwalen geen beter hulpmiddel was, dan den koning te bewegen, de princeffe van Kleef ten huwelyk te verzoeken; en Cromwel nam dezen last op zich.

Be-
weegro-
den door
Cromwel
gebruikt
om den
koning
over te
halen.

Hy liet grote geruchten verspreiden aangaande de schoonheit van deze princeffe, welke ook aan den koning kwamen. Hy deedt hem vervolgens begrypen de voordeelen, welke hy van deze vermaagichapping zou hebben, en zodanig, als wy de zelve hebben aangemerkt. Inderdaadt, *Anna van Kleef* was de schoonzuster van den hertog van Saxon, die met hare oudste zuster getrouwt was. Aan de andere zyde hadt de hertog van Kleef zyne staten naby Vlaanderen, en dat meer is, hy hadt zyne eischen op het hertogdom van Gelder, *Karel van Egmond*, laatste hertog van Gelder, hem tot zynen erfgenaam by uiterste wille hebbende aangestelt*. Het waren zo vele redenen, welke hem verplichtten zich te wantrouwen van den keizer, en om zich te verbinden met den koning van Engelandt door een oprecht verbondt tegen dezen algememen vyandt. *Karel de V* hadt het wel voorzien, en om deze verbindtenis te beletten hadt hy een weinig te voren het huwelyk van de hertoginne van Milaan, zyne nicht, aan den hertog van Kleef voorgelagen, zo hy afstandt wilde doen van zyne eischen op het hertogdom van Gelder; doch dit traktaat wierdt verhindert door het aanzoek van *Henrik*, die de maatregelen van den keizer verbrak.

* in
den jare
1538.
Schidann.

De koning die vies was, schoon ongelukkig in de keur zynen vrouwen, wilde zich niet uiten op de voorlagen, welke Cromwel hem deedt, ten zy hy onderrecht was aangaande de hoednigheden van de princeffe van Kleef, van welke men hem zeer verschillende afbeeldfels maakte. Die gene, aan welke het huwelyk niet behaagde, beschreven haar als een persoon zonder aanvalligheden, en die geen andere kennis hadt dan van de gewoonten van haar landt, zeer verschillende van die Engelandt. Anderen spraken daar van als van eene volmaakte schoonheit. Dus is het dat een Hoogduitsch schryver †, de welke in dien tydt schreef, en wiens oprechtheit men verheft, zich daar omtrent uitdrukt. Cromwel deedt deze voordeelige praatjes uitstrooien; het zy dat hy de zelve voor waarachtig hielt, het zy hy daar door den geest des konings wilde winnen: doch hy betrok zich wel haast daar na den haat, wanneer deze vorst geloofde, dat men hem bedrogen hadt. Hy moest zich echter min-

Ver-
schillen-
de af-
beeldfels
van deze
princeffe.

† *Schidann.*

der beklagen over Cromwel dan over den schilder, welken hy naar het hof van Kleef hadt doen gaan. Het was de zelve *Holbein*, die het afbeeldel van de hertoginne van Milaan gemaakt hadt. Hy hadt geen reden gehad om deze te vleien, die eene der beminnelykste princeffen was van haren tydt: maar men beschuldigde hem, dat hy al het geheim van zyne kunst hadt beleeed om aan de princeffe van Kleef aanlokkelikheden te geven, welke zy niet hadt. Hy zondt het afbeeldel van haar, en dat van hare jonge zuster, genaamt *Amelia*, naar Londen. Men verwonderde zich over deze twee afbeeldfels, byzonder over dat van *Anna*, het welk de schilder nog meer dan het andere geveit hadt, en *Henrik* besloot daar op een huwelyk met haar aan te gaan. Het berecht, het welk zyn afgezant † hem daar van gegeven hadt, maakte hem echter bekommert. Hy verbeeldde haar als eene zeer eenvoudige personadie, die wel kon naaien, lezen en schryven in het Hoogduitsch, en verder niets verstondt; die geen zangmeesters hadt gehad, en welke opgevoed was in een hof, veel verschillende van de beschaaftheit van dat van Engelandt. Deze beschryving kon den koning niet behagen, die een aardigen zwier beminde, en die boven al eene grote genegenheit hadt voor de zangkunde. Doch het afbeeldel van *Holbein* maakte meer indruk op zynen geest dan de brief van den afgezant, en zo haast als hy het zelve ontfangen hadt, was hy onverduldig om het oorspronkelyke te zien, waar van het afbeeldel hem uitermaten behaagde. Voeg hier by, dat de ongerustheit, welke hy hadt over het mondsprek van den keizer met den koning van Vrankryk, hem eene verbindtenis deedt verhaasten, welke hy tegen hunne aanslagen wilde stellen, ingevalle zy eenige tegen hem mogten vinden.

1540.

† Ni-
kolaaus
Witsen.
Zyn af-
gezant
schryft
hem ge-
heel an-
ders.

Hy
bepaalt
zich op
het af-
beeldel.

Daar deden zich echter twee zwarigheden op in deze onderhandeling; de eerste kwam van den kant van den hertog van Saxon, een prins zeer yverig voor zynen Godsdienst, die groot gerucht maakte over de ordonnantie der zes artykels, en die zich stelde tegen de vermaagichapping van *Henrik*, ten minste byaldien hy de zelve niet herriep. De andere hinderpaal kwam van eene verbindtenis, in welke men certys getreden was met den hertog van Lotharingen, de vaders van de twee partyen wederzydsch hun woordt gegeven hebbende wegens het huwelyk hunner kinderen. Doch doordien de prins van Lotharingen en de princeffe van Kleef alstoen nog den ouderdom niet hadden van het huwelyk te kunnen voltrekken, en de zaken daar by gebleven waren, maakte men geen zonderling werk van deze tegenwerping. Wy zullen nochtans eering zien, dat zy in het vervolg ten voorwendfel diende om de echtscheiding van *Henrik* kracht by te zetten. De allergrootste verlegenheit was dan wegens de tegenkanting, welke de hertog van Saxon deedt om zich te vermaagichappen met een vorst, die de Protestanten ten vure doemde. De afgezanten en alle de bondgenoten hadden reets daar over hunne vertogen gedaan aan den koning, en tegen hem gezegt, dat byaldien hy geen middel vondt, het welk hunne meesters voldeed, zy genoodzaakt zouden zyn alle onderhandeling met hem af te breken. Doch de bisschop van Winchester hadt hunne onderhandeling gedwarsboomt, aan den anderen kant aan *Henrik* vertonende, dat het aan hem stondt, de wet te geven aan deze prinsfen, die minder dan hy waren, en dat hy de zelve van hen niet moest

Zwarig-
heden,
die zich
tegen het
huwelyk
opdoen.

Te-
genstree-
ving van
den her-
tog van
Saxon.
Herbert.
Witsen.
Zie zyne
Verzam-
eling,
I Deel.

1540. moest ontvangen. Hy deedt hem daarenboven geloven, dat zy nimmermeer zyne kerkelyke opperhoofdigheit zouden erkennen, uit vreeze, dat de keizer zich daar van tegen hen zelf zou bedienen, zich eene diergelyke macht aanmatigende: zo dat deze vorst, nayverig over zyne macht, niets hadt willen veranderen omtrent de strengheit der gezegde ordonnantie. De afgezanten hadden ook aanzoek gedaan by de gevormachtigden, door den koning benoemt om de zelve te doen uitvoeren, om eenige matiging daar in te bezorgen: doch alles was te vergeeflich. Zy hadden vervolgens aan den koning een verstandigen brief geschreven, welken men nog ziet, zo wel als het antwoordt van dezen vorst. Al de uitwerking, welke de zelve deedt, was de belofte, welke de koning deedt aan de afgezanten, van niet te komen tot de uitvoering van de wet dan op het uiterste. Hy stelde hen op zyn beurt een verbondt voor. Zy gaven ten antwoordt, dat hunne meesters zich niet verbonden hadden dan alleen om den Godsdienst; zy twyfelden, of zy wel zouden willen treden in eene verbindtenisse, die den zelve niet betrof, en dat zy voor het overige zonder hunne toestemming niets konden doen.

Op de aanhoudingen van Cromwel het de hertog van Saxen zyne tegenkantingen varen.

Het huwelyk wordt gesloten.

December 1539.

Aankomst van de prinsesse in Engelaudt.

Verbaasheit des konings wanneer hy haar ziet.

De zaken van den Godsdienst in Engelandt op dezen voet staande, was de hertog van Saxen niet van gevoelen, dat men de prinsesse van Kleef, zyne schoonzuster, aan den koning moest geven, en riedt den hertog van Kleef deze verwantchap af. Hy gaf zich eindelyk over aan de aanhoudingen van Cromwel, welke op dit huwelyk sterk aandrong, om de eer te hebben om op den troon te stellen een persoon, die aan hem hare verheffing zou verschuldigt zyn, en om het belang van den Protestantischen Godsdienst, de welke dus door de nieuwe koningin zou beschermt en ondersteunt worden, te bevorderen: zo dat deze zaak, na dat de zelve eenige maanden slepende was gehouden, eindelyk te Londen gesloten wierdt met eenen der Pältsgraven aan den Rhyn, en de afgezanten van den keurvorst van Saxen en van den hertog van Kleef, die overzee gekomen waren om daar het verdrag van te sluiten.

Men gaf aanstonts last tot het vertrek van de prinsesse, welke zich naar Calais begaf om aldaar ischeep te gaan. De koning onderrecht zynde van den tydt, op welken zy van Kleef vertrekken zou, zondt den grave van Southampton naar Calais, om haar van zynent wegen te verwelkomen, en naar Londen te geleiden. Deze Lord schreef van daar aan den koning een brief, de welke de prinsesse niet minder vleide dan het afbeeldsel, dat Holbein hem hadt toegezonden: zo dat Henrik, voldaan, en vervult met aangename denkbeelden, haar tot aan Rochester te ontmoeting, vol verlangen om haar te zien. Hy wilde onbekend zyn, en zich vermoont hebbende ging hy in hare kamer, en mengde zich onder zyne hofdiensers. Doch hoe verbaast was hy wanneer hy haar zag, als bevindende, dat zy ten eenemaal geleek naar het afbeeldsel, het welk zyn afgezant hem daar van gemaakt hadt, en geenzins overeenkomende met de schildery van Holbein, noch met die van Southampton. Nochtans is het waarschylyk, dat deze prinsesse schoon was: want indien zy het niet was geweest, zou noch de geschiedenis-schryver, van welken wy gesproken hebben, noch de graaf van Southampton daar eene zo voordeelige afbeelding van gemaakt hebben: doch het was buiten twyffel eene van die schoonheden,

de welke niets hertroerende hebben. Ten anderen hadt men aan den koning daar eene zo uitstekende afbeelding van gemaakt, dat hy een volmaakt persoon meende te zien, en geen middelmatige schone kon duldten. Zo gevaarlyk is het, al te voordelige denkbeelden te geven van een persoon, welke men wil doen beminnen voor dat men de zelve gezien heeft, doordien men zynen geest en zyn hert vervult met deze aangename denkbeelden; en wanneer het oorspronkelyke de zelve niet beantwoordt, krygt men daar een tegenzin in, welken men byna nooit weder laat varen. Zodanig waren de gevoelens van dezen vorst, gelyk hy zich daar naderhandt over uitdrukte. Hy zag toen hoedanig men hem bedrogen hadt; hy beklagde zyn ongeluk; hy wenichte, dat deze prinsesse uit de staten van haren broeder niet vertrokken was; en wat 'er ook van mogt komen, hy betuigde, nooit met haar te zullen trouwen. Hy zeide, dat zyne eerste gedachten was geweest haar weder te rug te zenden, en dat hy het aanstonts zou gedaan hebben, byaldien de reis van den keizer naar het hof van Vrankryk, daar hy toen was, hem niet hadt genoodzaakt andere aanmerkingen te maken.

1540.

Zyne verla-genheit.

Zyne vrees.

Hy vreesde, dat de zamenkomst van deze twee vorsten eene zamenzwering tegen hem was. Men gaf hem kennis van de beleedheden, welke zy malkander aandeden, en dat naar mate, dat de koning van Vrankryk ten aanzien van hem verkoelde, hy in het tegendeel meerder genegenheit aan den keizer betoonde. De koning van Schotland tradt ook in deze vereeniging, door het huwelyk, het welk hy aanging met de weduwe des hertogs van Longueville na de dood van zyne eerste vrouwe, Magdalena van Vrankryk. Dit driedubbelde verbondt maakte hem ongeruif. De beroerten van de Noorder provinciën waren niet zo gestilt, dat het niet gemakkelyk was nieuwe te verwekken; en byaldien de Schotten op de grenzen met een leger verschenen waren, ondersteunt door de Franfchen en keizerschen, was 'er meer gevaar dan ooit geweest, dat de misnoegden zouden opstaan. Henrik, geslingert door deze bewegingen, zag geen uitkomst dan in de verdeeldheit, welke hy overzee kon maken, door middel der Duitsche vorsten. Hy beroofde zich echter van dezen bystandt door het te rug zenden van de prinsesse van Kleef naar haren broeder; en dit was dezen prins, en den hertog van Saxen, zynen schoonbroeder, een hoon aandoen, welken zy hem nooit konden vergeven. Dus bragten het belang van den Staat van de eene zyde, en van de andere de onoverwinnelyke tegenzin, welken hy tegen dit huwelyk gevoelde, hem in de uiterste verlegenheit.

Cromwel was de eerste getuige van zyne droefheit. De koning, zich niet te binnen brengende, dat deze staatsdienaar daar de aanlegger van was, en dat het door zyne raadgevingen was geweest, dat hy zich tot dit aanzoek hadt ingelaten, maakte hem daar eene zo levendige afbeelding van, dat Cromwel daar door geraakt wierdt. Hy zag niet alleen de droefheit van zynen meester; maar hy merkte de zelve aan als een kwaadt, voor het welke geen hulpmiddel was, en waar van hy een dodelyk gevolg voor zynen gelukstaat, zo wel als voor den Godsdienst, voorzag. In eene zo tedere tydsgesteldheit hadt hy geen andere zyde te kiezen dan die om te veinzen. De koning ontdekte hem zelf, zonder daar op te den-

Zyne verlegenheit.

Het nadruk-kelyk onderhoudt, het welk hy hadt met Cromwel.

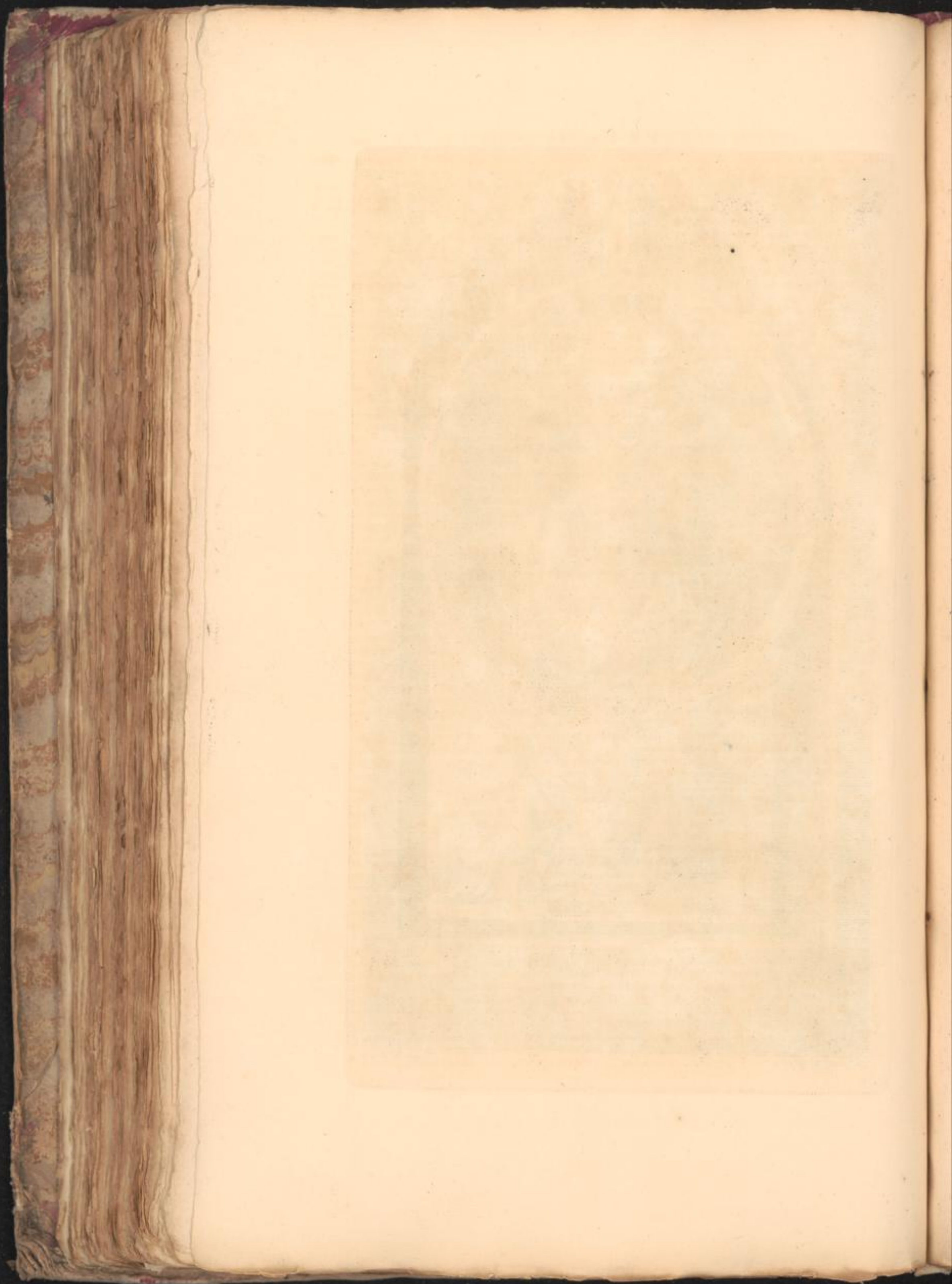

ANNE DE CLEVES.

*Puis-je imaginer une telle structure ?
Mon portrait me fit Roi & Futur Le Heur.
Mais mon orgueil détruisant ma parure.
Le dernier sort de maux Mors.*

Adri. rando Weiff pinx.

Vermuden sculps.

1540. Denken, eene uitkomst om zich te rechtvaardigen, en om al het ongeluk van dit voorval op een ander te schuiven. Deze vorst beschuldigde den grave van Southampton als de oorzaak daar van, wegens den brief, welken hy hem van Calais getchreven hadt. Hy zeide, dat byaldien hy hem de waarheit hadt laten weten, in plaats van aan hem een vleisend afbeeldsel van de prinsesse van Kleef te geven, hy niet zou geleden hebben, dat zy de zee was overgekomen; dat de zaken toen nog zo ver niet gekomen waren, dat men de zelve zonder gerucht te maken niet zou hebben kunnen afbreken. Doch welk eene verichoning te vinden om zyn woordt te herroepen, na dat hy hadt toegestaan, dat zy in Engelandt gekomen was? Men moet 'er nochtan eene vinden, voegde deze verlegen vorst daar by: want ik kan niet besluiten met haar te trouwen. Hy deedt de zelve klagten aan Mylord Roussel, aan de ridders Brown en Dennis, en aan eenige anderen, welke zich op dat oogenblik by hem bevonden.

Deze staatsdienaar werpde schuld op den grave van Southampton.

Cromwel deedt zyn voordeel met het gene Henrik hem rakende den grave van Southampton gezegt hadt, en liet niet na al den misflag hem te wyten. Hy vertoonde Henrik, dat hy inderdaadt de prinsesse te Calais hadt behoren opgehouden te hebben, en haar dusdanig ziende, dat hy kon oordelen, dat zy den koning niet zou behagen, hy verplicht was geweest een nauwkeurigen oprecht verhaal van haar persoon, van haar verstant, en van hare manieren over te zenden, verwachtende daar omtrent nieuwe bevelen voor dat hy haar aan den koning overbragt. Dat hy in het tegendeel de waarheit hadt verbloemt, en dat, onder schyn van beleevendheit voor zynen meester, hy tegen hem de grootste ontrouw van de wereldt hadt gepleegt. Het is echter waar, dat de graaf van Southampton niet anders kon doen, zonder zich voor de granschap des konings bloot te stellen. Men hadt hem niet gezonden om onderrechtingen te nemen, maar om de prinsesse te verwelkomen en te begeleiden. Indien hy nu deswegen aan den koning schreef in voordeelige uitdrukkingen, oordeelde hy zich daar toe verplicht te zyn door beweegredenen van welvoeglykheit en van eerbiedt, welke hem niet toeheten de keur, van zynen meester gedaan, te laken. Dit was het, het welk hy dezen vorst tot zyne verdediging ten antwoordt gaf, en Henrik moest bekennen, dat hy gelyk hadt. Hy vondt zich daar door niet dan te ongelukkiger, niet wetende op wien hy zich wegens een zo moeilyk voorval zou wreken.

Ernst.

Eenigen zeggen, dat hy van Rochester vertrok, zonder zich ontdekt te hebben, en dat hy te Greenwich kwam, met een voornemen om den ondertrouw te verbreken; dat hy Cromwel last gaf dit te bewerken, en dat men geraden vondt de zaak op te houden, wegens de verbindtenisse, welke 'er geweest was tusschen deze prinsesse en den prins des hertogs van Lotharingen. Anderen verzekeren, dat Henrik zich te kennen gaf, dat de prinses zich aan zyne voeten wierp; dat hy haar opbeurde, en dat hy haar kuste, zonder haar zyn misnoegen te laten blyken. Zy voegen daar by, dat hy het voornemen genomen hadt het huwelyk te voltrekken, na echter de zwaarigheden weggenomen te hebben, die zich daar omtrent zouden hebben kunnen opdoen, ter zake van

Henrik neemt voor zyn huwelyk te voltrekken.

II Deel.

de belofte, welke de overleden hertog van Kleef gedaan hadt aan den hertog van Lotharingen.

Wat 'er van zy, het blykt klaarlyk uit de verhalen van alle de geschiedensichryvers, dat het hof van Engelandt staan bleef op de eerste verbindtenisse; het zy om de zelve tot een voorwendfel te gebruiken, om het gesloten huwelyk te verbreken, het zy om de misnoegden alle voorwendfels te benemen, om t'eeniger tydt het huwelyk des konings te betwisten. Deze vorst vertrouwde de zorg van deze zake aan Cromwel. Men zegt, dat deze staatsdienaar, die de voornaamste aanlegger van dit huwelyk was, den koning verzekerde, dat het genoeg was het geschrift, het welk de gevolmachtigden van den hertog van Kleef met zich gebragt hadden, om de eerste verbindtenis te verbreken, en dat Henrik naderhandt hem daar eene misdaadt van maakte, hem beschuldigende te hebben een valsch geschrift ondergestoken. Deze daadt is niet bewaarheit: in het tegendeel ziet men uit de brieven van Cromwel, dat de afgezanten niet medegebragt hadden de akte van de herroeping van het verbondt, gemaakt tusschen de hertogen van Kleef en van Lotharingen aangaande het huwelyk van hunne kinderen, en dat Cromwel dit den koning deedt weten, hem zeggende, dat een dezer afgezanten aanbodt gytelaar te blyven, tot zo lang hy dat geschrift van het hof van Kleef zou hebben doen komen: zo dat deze staatsbediende het den koning niet zou hebben kunnen valschelyk in de handt stoppen, gelyk zyne vyanden voorgeven. Ten anderen was deze zaak behandelt in den Raadt van State, alwaar de afgezanten van den hertog van Kleef* verschenen zynde, men hen afvroeg, of zy schriftelyke onderrechtingen hadden medegebragt, bekwaam om de zwaarheit weg te nemen. Zy antwoordden van neen, en behandelde de zaak als eene beusclary, niet gelovende, zeiden zy, dat men zich zou kreunen aan een geschrift, gedurende de kindschheit der twee partyen opgestelt, welke het niet bekrachtigt hadden sedert hunne meerderjarigheit. De Raadt was met hun antwoordt niet vergenoegt, en gaf hen te kennen, dat de koning zich niet nog eens wilde bloot stellen voor het gevaar, dat hy reets eenmaal gelopen hadt, door het voltrekken van een huwelyk ten nadeele van eene voorgegane verbindtenisse. Men verstondt daar door het huwelyk van Anna van Boulen, en hare voorgegane verbindtenis met den grave van Northumberlandt, het welk tot een grondslag, of ten voorwendfel diende, om haar huwelyk met den koning te vernietigen. De afgezanten hernamen daar op, dat men niets behoorde te vrezen van eene diergelyke verbindtenis van twee kinderen; dat de afgezant van den hertog van Gelder, die het zelve hadt helpen sluiten, naderhandt verklaart hadt, dat deze ondertrouw van gener waarde was, dat de verklaring daar van in hunne tegenwoordigheit geschied was; dat de zelve was aangetekent in de kancelary van Kleef, en dat zy daar voor instonden om 'er een afschrift van te doen verzenden. De aartsbischop van Kasselberg en de bisschop van Durham waren van gevoelen, dat deze verklaring der afgezanten kon volstaan; alleenlyk voegden zy daar by, dat om de zelve geloofwaardiger te maken, het gemaakt was in tegenwoordigheit der geheimichryvers van Staat, die daar van eene akte zoudten geven, en dat de prinsesse de waarheit

1540.

Zwaarheit rakende de verbindtenisse van de prinsesse met den prins van Lotharingen voorgegane schriftelyk den hertog van Kleef.

* Ofschoon en Hoogstem.

Hun antwoordt.

De Raadt des konings van Boulen, dat de verklaring der afgezanten de zwaarheit wegneemt.

Ddd

daar

1740. daar van met haren eigen mondt zou bevestigen.

Woor- den des konings na eene beeraad- flaging.

Robert. Burnt.

Zie dit alles in het be- de in de bit- ven van Cromwel aan den koning.

De af- kerig- heit des konings neemt toe door het hu- welyk.

Hy ontveint zyne moeie- lykheit.

Af- beeldfel van An- na van Kleef.

Het gevolen van den Raadt wierdt den koning door Cromwel gebodschapt, en deze vorst antwoordde hem, dat hy dan mocht volgen, ondergaande het juk, dat men hem opleide. Dus wierdt het huwelyk te Greenwich daags daar aan voltrokken, en Henrik nam voor, zich met de Duitſche vorſten naauwer dan voorheen te verbinden, behoudens dat zy wat toegaven op eenige artykels van hunne geloofsbelofdenisse. Doch dit voornemen duurde niet lang. Cromwel hem des anderen daags gevraagd hebbende, of hy geen meerder genegenheit voor de koninginne gevoelde, antwoordde hem de koning: *Wel neen, ik heb nog meer een walg van haar dan te voren; ik twyffel zelfs of zy wel maagdt is, en ik geloof reden te hebben om daar aan te twyffelen wegens zekere tekenen.* Hy verklaarde zich niet verder, en dit vermoeden was waarſchynlyk niet dan een uitwerking van zynen afkeer. *Wat 'er van zy, voegde hy daar by, ik heb zodanig een afkeer van haar, dat ik niet kan besluiten het huwelyk te onderhouden.* Hy toonde echter geen het minste misnoegen noch in het openbaar, noch in het byzonder. Hy bragt zelfs de jonge koninginne te Londen, en wilde, dat men haar met al zo veel pracht zou ontfangen, als of hy op haar zeer verliefd was. Aan de andere zyde toonde deze princeſſe noch blydschap, noch moeilykheit over het onthaal, dat men haar aandeedt; het zy uit deugd, of uit onnosselheit. Zy was van natuur zwaarlyvig; en ten anderen geen Engelsch sprekende, en de koning geen Hoogduitsch, is het ligt te begrypen, dat zy geen grote gemeenschap zamen konden hebben. Haar ontbrak echter geen verstandt, en men zegt, dat zy in zeer korten tydt de Engelsche spraak leerde.

Ondertusschen kwam het voorgemelde afschrift van de kancelary van Kleef, zodanig als de afgezanten beloofd hadden. Het bleek, dat de gezant van den hertog van Gelder, bemidde- laar van het verdrag tusschen de hertogen van Kleef en van Lotharingen, in uitdrukkelijke be- woordingen de nietigheid van den ondertrouw tusschen den hertog van Lotharingen en Anna van Kleef betuigt hadt. De akte daar van was gemaakt te Dusseldorp den 15 February des jaars 1535. De Raadt van Henrik bevondt noch- tans, dat de bewoordingen rakende den onder- trouw dubbelzinnig waren, alzo men niet zeide, of de zelve geschied was door woorden van den tegenwoordigen, of door woorden van den toekomenden tydt, en men maakte zo weinig werk van dat geschrift, dat men het niet ver- waardigde onder de papieren van de kroon te leggen. Het was Cromwel, die het zelve in bewaring nam. Men bediende zich zelfs wel haast daar van tot een gebruik, geheel slydig tegen dat gene, waar toe men het hadt overge- zonden.

De ko- ning her- stelt zyne ben- de lyf- wachten.

De Geschiedenis maakt gewag, dat het in dezen tydt was, dat de koning zyne bende lyf- wachten, welke hy in het begin van zyne re- gering hadt afgedankt, weder herstelde, het zy om zich te beveiligen voor de ondernemin- gen der vremden, het zy om zich te verzekeren tegen de zamenzweringen van zyne eige onder- danen. Inderdaadt, men maakte in Schotlandt toebereidselen, de welke tot het voeren van oor- log strekten, en de vyanden van Henrik tracht- ten den zelve aan Engelandt te doen verklaren.

Wy hebben boven van het huwelyk van den koning van Schotlandt met Maria van Lotharin- gen, hertoginne van Longueville, gesproken, en de redenen verhaalt, welke Vrankryk hadt om dezen vorst te stellen voor den koning van Engelandt; byaldien men anders voor eene overeen- komst mag rekenen het gene, dat de afgezant van den laatsten daar tusschen in geworpen hadt, zonder het in het vervolg te onderſteunen. Wat 'er van zy, de nieuwe koningin, in Schotlandt gekomen zynde, beviel ten einde van negen maanden in de kraam van ten zone, en in het volgende jaar van een tweden: doch deze twee kleine prinsſen stierven in het zelve jaar en op den zelve dag. Het noodlot van Schotlandt be- waarde de kroon voor eene princeſſe*, de welke wy in het vervolg dikwils op het toneel in de twee koninkryken van Groot-Britannië zullen zien ver- schynen.

De koningin Margareta, hunne grootmoeder van vaders zyde, stierf ook in het zelve jaar, oud zynde vyftig jaren, en wierdt begraven in de kerk der Karthuizer monniken te Perth. Haar huwelyk met Jacobus den IV, koning van Schotlandt, schorste den haat op tusschen de twee natiën, en de vorſten, die daar uit gespro- ten zyn, hebben hen doen treden in eene vol- maakter eendragt, doende hen leven onder de regering van een zelve oppervorst.

De nayver, welken Henrik opvatte wegens de verbindtenis van den koning van Schotlandt, zy- nen neef, met Vrankryk, ter zake van de twee huwelyken, welke deze vorst aldaar hadt aange- gaan, vermeerderde door het mondsprek van Karel den V met Francois den I. Men zeide hem, dat deze vorſten den koning van Schot- landt aanzochten om mede in hun verbondt te treden. Om zich daar omtrent geruft te stellen, en om hem daar van af te wenden, zondt hy hem een afgezant*, voorzien met verscheide voor- slagen. Het was in dien tydt, dat men in Schot- landt voorzeggingen uitsprooide ten nadeele van den koning van Engelandt, en dat men allerhan- de blaauwe boekies tegen des zelfs eere te koop veilde. De koning Jacobus, de schryvers daar van ontdekt hebbende, deedt de zelve straffen, en Henrik liet hem daar voor door zynen afge- zant bedanken, de welke aan hem ook zeer scho- ne paarden van zynent wegen aanbodt. De voor- stellingen van den afgezant bestonden eerstelyk in klagten tegen David Beton (a), kardinaal en aartsbisshop van St. Andrews, die aan den paus geschreven hadt brieven, welke men in Engelandt onderschept hadt. Doordien de zelve zeer beledigende waren voor Henrik, eischte hy daar voldoening over. Beton was een gezwoven vyandt der Hervormden, en aan den paus overgegeven zo door natuurlyke toegenegenheit, als van wegens het purper, dat hy van hem hadt ontfangen; alles vermogende op den geest van den koning zynen meester; voor het overige wreed, oproerig, en bekwaam om alles te ondernemen. Het vermo- gen, dat hy aan het hof van Schotlandt hadt, maakte, dat op de klagten, welke de afgezant tegen hem inbragt, geen acht wierdt geslagen. Ten tweede doet Henrik zynen neef vertonen het voordeel, dat hy van de abbdyen van zyn konink- ryk zou kunnen trekken, byaldien hy de zelve wilde vernietigen, en de afgezant hadt laft deze ver-

1740.

Aan- komst van Maria van Lotharingen in Schotlandt, met wien koning zy getrouwt was.

* Maria Stuart.

Doodt van de konin- ginne Margareta.

* Rudolph Sadler, geheim- schryver van Staat.

Jacobus de V doet die gene straffen, die last- terschri- ten uitsprooide tegen Henrik den VIII.

Af- beeldfel van den kardinaal Beton.

(a) Hy was kardinaal gemaakt in den jare 1538, en ge- volgt op zynen oom, Jakob Beton, in het aartsbisdom van St. Andrews.

1540. vertogen te ondersteunen door redenen, bekwaam om dezen vorst over te halen, om daar in het hof van Engelandt na te volgen. Doch *Jacobus* antwoordde, dat hy zo wel over het gedrag der abten en geestelyken van Schotlandt, als over hunne onderdanigheid niet te klagen hadt; dat byaldien hy ergens gebrek aan hadt, hy maar behoefde te eischen; dat hy verzekert was, dat zy hem niets zouden weigeren het geen in hunne macht was, en dat voor het overige, byaldien 'er mislagen begaan wierden, hy zich zou vergenoegen met de zelve te verbeteren, zonder de kloosters te vernietigen.

De afgezant hadt ook last den koning kennis te geven van de aanslagen, welke tegen den koning zynen meester aan het Franche hof tusschen *François* den I en *Karel* den V gesmeed wierden, en tegen den koning van Schotlandt te zeggen, dat men hem ook in dit driemanschap deedt komen: doch dat de koning zyn oom zulks niet hadt willen geloven; dat hy hem echter verzocht, hem daar van in den grondt licht te geven, en hem dien aangaande niet in twyffeling te laten. *Jacobus* betuigde, dat hy geen deel hadt aan de verbonden van den keizer en den koning van Vrankryk; dat hy in de zelve op generlei wyze begrepen was, en dat hy zelfs niet eens wist wat 'er tusschen deze twee vorsten omging.

De afgezant oordeelde dezen tydt gunstig om het hert des Schotschen konings te raken. Hy deedt hem eene levendige beschryving van de verbindtenissen, in welke hy moest treden met den koning van Engelandt, zynen nabuur, en zynen bloedverwant. Hy vertoonde hem de gehele uitgestrektheid der rechten van welvoegelykheit en van het nabuurschap; al de heiligheid van die van hun bloedverwantschap, en eindigde zyn gesprek met het optellen van de grote beweegredenen, welke hem, gelyk hy zeide, behoorden te verplichten om zorg te dragen voor de kroon van Engelandt. Deze beweegredenen waren het recht, het welk hy zelf daar in hadt, en de hope om daar t'eeniger tydt in op te volgen, het zy hy zelf, of zyne nakomelingschap, na de doodt van den koning zynen oom en des zelfs atkomelingen. Hy stelde vervolgens een mondgefprek voor tusschen deze twee vorsten, ten einde om hunne vermaagschapping te vernieuwen, en der zelve knopen valser te leggen, alzo hunne vyanden dezelve trachtten te verbreken, of te verzwakken. De koning *Jacobus* stemde daar in toe, doch verschoonde zich naderhandt daar van. Men weet niet, of dit kwam uit eige beweging; of door de kunstnaryen van Vrankryk.

Wat 'er van zy, *Henrik* vatte deswegen zyn oud wantrouwen weder op, en deedt kasteelen bouwen op de grenzen van Schotlandt, om een bolwerk tegen zyne vyanden te hebben, byaldien zy hem van dien kant wilden aantasten; en om de misnoegden van de Noorder provinciën in toom te houden, byaldien men hen tot oproer aanzette. De koning van Schotlandt maakte van zyne zyde andere toebereidselen: hy rustte vyftien grote schepen uit, op welke hy twee duizend soldaten deedt inschepen; en het was de geestelykheit van zyn koninkryk, de welke hem tot de uitrusting van deze vloot het nodige geldt verschafte. Voor het overige weet men het voornemen noch van den eenen, noch van den anderen: mogelyk dat zy geen ander inzicht hadden dan om zich te beveiligen: men weet alleenlyk, dat een Iersch edelman aan het hof van Schotlandt kwam, zich noemende een afgezant van de ge- II Deel.

Aanzoe- ken van den af- gerant van Hen- rik om *Jacobus* den V te verplich- ten zich nauw te vereenigen met de kroon van En- glandt.

Henrik doet kasteelen bou- wen op de gren- zen van Schot- landt.

Jacobus de V rust eene vloot uit.

hele natie, om by *Jacobus* aanzoek te doen naar Ierlandt over te komen, en dat hy hem daar de hulde van aanbodt, byaldien hy zich aan het volk en den adel, de welke hem tot de regering riepen, wilde vertonen: doch men verhaalt het antwoordt niet, het welk de koning aan dezen afgezant gaf. *Henrik*, daar van verwittigt zynde, sloeg alle zyne zygangen gade, en hielt zich aan de andere zyde gereed om de invallen van zyne vyanden te stuiten, van welken kant zy hunne wapenen mogten voeren. Gedurig ging 'er volk van zyn kant heen en weder, om den koning zynen neef te houden in de gedachten van een goeden buurman en een goeden bondgenoot, en die hem verflag deden van al het geen 'er aan het hof van dezen vorst omging. De oogmerken van deze kroon dus zynde uitgelekt zo haast als zy genomen waren, dorst de zelve niets ondernemen. Alle hare ondernemin- gen kwamen daar op uit om aan den koning *Jacobus* den tytel te geven van beschermmer des geloofs. *Henrik* vatte daar nayver over op, en liet dezen vorst vragen, of hy een ander ge- loof hadt dan dat gene, van het welke hy beschermmer genoemd geweest was voor hem; dat byaldien het zelve het eenigste was, hy niet te onrecht zich behoorde aan te matigen een tytel, die hem toekwam, en daar hy hem geen deel aan kon geven. Daar geschiedde echter geen vredebreuk tusschen de twee kronen.

Tegen den 12 April beriep de koning van Engelandt zyn Parlement. De opeating daar van geschiedde door eene redenvoering van den kancelier. De onderregent nam vervolgens het woordt. Hy vertoonde: Dat de mening des konings was zyne onderdanen te houden in eene volkome eensgezindheit, en te beletten, dat de twis- ten over den Godsdienst geen misverstandt zouden veroorzaken. Hy zeide, Dat deze vorst, gebeel ingenomen door deze zorgen, ben byten hadt geroepen, om met hem aan te spannen tot een voornemen, het welk zo wel al den voorspoedt van de natie, als des zelfs zekerheit uitmaakte, dat zich grote zwaarigheden opdeden door de kwaadaardig- heit of de moedwilligheid der eenen, en door de bygelovigheid of eigenzinnigheid der anderen; dat men uit deze dodelyke springbron zag voortkomen verdeeldheden, welke men zo wel niet hadt kunnen dempen, dat zy de openbare rust in verschei- de streken van het koninkryk niet zouden beroe- ren; dat men van alle kanten hoorde de oproeri- ge benamingen van Papijstenen van Ketteren, welke de een den anderen gaf, dat deze beleedigende bena- mingen de gemoederen verbitterden, en twee onverzoen- lyke partyeschappen in den Staat maakten, zo wel als in den Godsdienst. Dat de koning hadt gemeent, dat het volk een beter gebruik zou gemaakt hebben van de heilige Schrifture, welker lezing by het zelve hadt toe- gestaan, en dat daar in ontdekkende den geest van het Christendom, de welke niet is dan zachtzinnig- heit en liefde, het zorg zou gedragen hebben van zich daar naar te sibiikken, makende van dit Goddelyke boek niet alleen den regel van zyn ge- love, maar ook dien van zyne zeden; dat by in zyne mening bedrogen was door de vervoerdheden, of door de vooroordeelen van het meeste gedeelte zynen onderdanen; dat by echter niet zou verslap- pen in zyne onderneming, maar voortgaan ben mede te delen de zuivere lere van het Euan- gelium, gezuivert van de dwalingen en het byge- love der laatste eeuwen; dat by echter de kerke- woonten zou bebouden, die nut geoordeelt zouden worden tot het plegen van den Godsdienst, zich ver- Ddd 2 ge-

1540.

Gehei- melhand- del van de twee hoven.

Henrik vergramt zich over den tytel van bes- chermmer des ge- loofs, aan *Jacobus* den V gegeven.

Herbert *Barnet*.

Re- denvoe- ring van *Cromwel* by het openen van het Parle- ment.

1540. *genoegende de misbruiken daar van weg te nemen; dat zyn voornemen was zyn volk te laten onderwyzen in den waren Godsdienst, en de scbenders van de wetten, welke hy gemaakt hadt, om den Godsdienst te beschermen, en om des zelfs eenparigheid vast te stellen, strengelyk te straffen; dat hy voorbaat te doen ophouden alle verdeeldbeden, en dat men in de kerk niets zou erkennen en belyden dan JESUS CHRISTUS, het Euangelie en de waarheit, de eenige rechtmatige voorwerpen van de liefde en aanbidding der menschen; dat hy, tot uitvoering van een ontwerp, daar zo veel aan gelegen was, gevolmachtigden hadt benoemt, gekozen uit de bisschoppen en andere Godgeleerden, en dat hy hen belast hadt eene verklaring op te maken van de geloofstykelen, welke alle de Christenen dienden te weten; dat hy ook andere gevolmachtigden hadt benoemt om te onderzoeken de kerkgewoonten, welke dienstig waren om te bebouden, en die gene, welke men moest afschaffen. Hy noemde deze gevolmachtigden **, en eindigde zyn gesprek met loftuitingen, welke de koning verdiende voor een zo treffelyk en met eenen moeielyk werk. Twee dagen na dat hy deze redenvoering hadt uitgesproken wierdt hy graaf van Essex gemaakt; eene waardigheid, welke uitgestorven was met het huis van Bourchier. De ongenade van dezen gunsteling was nochtans niet verre: wanneer de zittingen van het Parlement begonnen, juichte men hem toe wegens zyne verdiensten, of zyne gunste; maar toen het zelve scheidde keurde het zyne straf goed. Maar voor dat wy zyne veroordeeling gaan zien, moeten wy de wetten verhalen, welke in deze vergadering gemaakt wierden.

De eerste betrefte de uiterste willen, welker macht het Parlement regelde, dat men te ver hadt uitgestrekt. Het bepaalde ook in de zelve akte de rechten der minderjarigheid van den koning en van de heeren, om aan de eene zyde te beletten, dat de onderdanen en de leenmannen de wet niet te kort deden; en aan de andere, dat de grote heeren en de pachters van des konings domeinen de zelve niet misbruikten.

Het zelve Parlement matigde de wet, welke het voorgaande gemaakt hadt tegen de ongebondene priesters. De geestelykheit klaagde over de strengheit van de wet, welke met de dood straffe de ongebondenheit van deze kerkelyken, en deedt de zelve herroepen. Men veranderde de halsstraffe in eene verbeurdverklaring van hunne goederen, en eene opschorting van hun ampt. De zelve matiging wierdt toegestaan aan de vrouwen, medeplichtig aan hunne ongeregheden, welker leven men ook spaarde †. Dus konden de geestelyken niet verdragen de straffen, welke men vaststelde tegen hunne ongebondenheiten, terwyl zy geen bevelschrift konden vinden, dat streng genoeg was, tegen de genen, welke zy kettens noemden.

Men maakte nieuwe keuren rakende de vryplaatzen. Men hadt 'er niet veel meer in het koninkryk: nochtans vondt men goed het getal, als mede de voorrechten der zelve nog te verminderen.

Men maakte ook nieuwe wetten rakende de paardfokkery en hengsten, verklarende de gene, welke wy op eene andere plaats hebben aangehaalt, en men regelde het gebruik der wildernissen, der bosschen en der gemene weiden.

Men overzag op nieuw de wetten, onder de voorgaande regeringen gemaakt ter zake van de vracht van de schepen, die den Teems opkwamen, of afvoeren, en men maakte een nieuw opstel of ordonnantie aangaande de

rechten, aan deschippers voorde koopmanschappen, welke zy inlaadden op de kaaien te Londen, of welke zy daar bragten, toegestaan. Met vernieuwde de oude plakaten, en die van de voorgaande jaren der regering van Henrik den VIII, ter zake van de vrende kooplieden, en men belaste hen de zelve na te komen. Men stondt vercheide voorrechten toe aan de gencesheeren van Londen, onder welke was eene bevryding om des nachts te moeten waken, en van wykmeesters te zyn.

Men rechtte eene bank op van de eerste jaars inkomsten der geestelyke goederen, en van de tienden, toegestaan aan den koning.

Vervolgens maakte men eene wet van meerder angelegenheit dan deze, door welke men in Engelandt en in Ierlandt de orde der ridders van St. Jan te Jeruzalem afschafte, welke men naderhandt ridders van Rhodus noemde, en der zelve goederen aan den koning toewees. Deze orde, al zo oud als die der Tempeliers, hadt haren oorspronk genomen in het begin der kruisvaarten van de Westersche Christenen, de welke optrokken om het Heilige Landt te veroveren, en hunne instelling hadt ten doelwit de bescherming der pelgrims, welke volgens de Godsdiensligheit van dien tydt de heilige plaatsen gingen bezoeken. Het is niet onbekend, hoe ver de bygelovighheit de menschen van dien tydt vervoerde. Zy geloofden zich te bevryden van de straffen der helle, of van het vagevuur, met legaten te maken aan deze broederichappen, en men zag wel haast de Tempeliers, die meerder aanzien hadden dan de anderen, ongemeen machtig worden. Hunne rykdommen wierden zo groot, dat zy zich daar door den nydt der Christen vorsten, en zelfs van den paus, over den hals haalden; dermaten, dat alles zamenspannende tot hunnen ondergang, deze orde vernietigt wierdt. Daarenboven leide men hen vreeselyke misdaden te last; hoewel eenigen zeggen, dat dit eene voorwending was, van welke zich de koning van Vrankryk en de andere vorsten bedienden om zich van hunne goederen meester te maken. De ridders van St. Jan wierden niet begrepen in de zelve veroordeeling; het zy om dat zy niet zo ongebonden leefden; het zy om dat zy minder inkomsten bezittende, voor de zelve heblust niet waren bloot gestelt. Door de Saracenen uit het Heilige Landt verjaagt zynde, vestigden zy zich op het eilandt Rhodes, van waar zy door de Turken verdreven zyn. Van daartrokken zy naar het eilandt Maltha, het welk zy tegenwoordig nog bezitten, en naar het welke zy genoemt worden, als mede naar den naam van hunne instelling.

Deze ridders bezaten zeer aanzienlyke goederen in Engelandt en in Ierlandt, en het hof merkte hen aan als kreaturen van den paus, ter oorzake van de gelofte, de welke zy deden, even als de andere geestelyken. Nochtans hadt men hen uitgezondert by het vernietigen van de andere genootschappen: doch de staatkunde, de welke de kloosters hadt doen vernietigen, liet niet toe, dat men hen in staat liet. Behalven het mistrouwen, dat men opvatte wegens de onderdanigheit, welke zy den paus schuldig waren, vreesde men daarenboven, dat hunne erkenntenis hen aan den keizer zou verbinden, die sedert weinig tyds hen het eilandt Maltha hadt geschonken. Men maakte geen geding op over hunne ongebondenheit, gelyk aan de monniken; maar men vondt andere redenen om hen te verdryven. Men zeide, dat hunne stichtingen niet ge-

*Zie de namen van beide by Burzet. Cromwel graaf van Essex gemaakt.

Wet rakende de uiterste willen.

Wet, de welke de straf der ongebondene priesters matigt.

† Burzet spreekt van deze wet na de veroordeeling van Cromwel. Keuren rakende de vryplaatzen.

Wetten, rakende de paardfokkery.

Ordonnantie voor de schippers.

1540.

Voorrechten aan de gencesheeren toegestaan.

Hof van de eerste jaars inkomsten van de geestelyke goederen.

Afschaffing van de riddersorde van St. Jan van Jeruzalem. Aloude instelling der riddersorde.

ge-

1540.
Bewoog-
redenen
der af-
fchaffing.

gedaan waren dan voor de ridders van Rhodes, en wel met oogmerk tot het verdedigen van eene plaats, welke men aanmerkte als het bolwerk van de Christenheit; dat zy met goede oogen hadden aangezien, dat de Turken zich daar van meester hadden gemaakt, en dat zy door het zelve te verliezen ook verloren hadden de voorrechten en de inkomsten, welke daar aan verknocht waren.

Men
hield de
zelve.

De
koning
maakt
een
kwaart
gebruik
van hun-
ne goe-
deren.

Deze redenen werden echter in vremde koninkryken niet goedgekeurt, en de koning hadt geen meer voordel dan eer van hunne affchaffing. Het grootste deel der inkomsten wierdt gegeven aan jonge heeren, die de zelve terstondt door ydele verkwistingen zoek maakten. Zy deden te Westmunster eene renplaats en stellingen voor ring- en steekspelen maken, waar mede zy het hof gedurende eenige dagen vermaakten. Heerlyke vertoningen, en die aangenaam zouden geweest zyn, byaldien de onkosten daar van niet gedaan waren uit de goederen eener orde, die voorgaf de zelve met meerder nut te besteden om den ongelovigen den oorlog aan te doen. Men hadt voor het overige meerder inzicht voor deze ridders dan voor de andere geestelyken; men liet hen redelyke jaargelden; men liet den prior van St. Jan, naby Londen, jaarlykch dertien duizend guldens, en dien van Kilmainan in Ierlandt vier duizend vyf honderd behouden. De eerste voerde den tytel van eersten baron van Engelandt, hoewel de abten van St. Pieter van Westmunster, van Glaffenbury en van St. Alban de voorzitting in de openbare vergaderingen zouden hebben.

Men be-
houdt
den
prior
van St.
Jan naby
Londen,
en dien
van Kil-
mainan
in Ier-
landt.

Het Parlement wierdt verschoven tot den 25 May. De twee Kamers, hebbende alstoen hunne zittingen hervat, begonnen met eene akte van vergiffenis van al het voorledene den schuldigen toegeftaan, het zy van verradery, of kettery. Nochtans zonderde men eenigen uit, en Cromwel zag zich wel haast in deze uitzondering begrepen.

Juny.
Herbert.
Faller.
Burnet.
On-
gunst van
Cromwel.

Het was naauwlyks twee maanden geleden, dat deze gunsteling met de waardigheid van graaf van Essex vereert was geweest, wanneer hy zich zag gevangen nemen door den hertog van Northfolck, zynen dodelyken vyandt. Deze hertog gaf zich eerst aan als zynen aanklager voor den Raadt van State, en de koning, zyne beschuldiging aangenomen hebbende, gaf hem op staande voet bevel zich van den schuldigen meester te maken. Nooit werden 'er bevelen noch met meer vermaak, noch spoediger uitgevoerd. De hertog begaf zich aanstonts naar Cromwel, maakte zich meester van zyn persoon en van zyne papieren, en volgens den last, welchen hy daar toe gekregen hadt, bragt hy hem naar den Tour. Men zegt, dat deze staatsdienaar zyne ongunst voorzegt hadt twee jaren voor dat de zelve gebeurde, en dat al de tekenen van genegenheit, welke hy van zynen meester ontving, niet bekwaam waren de vooringenomenheit van zyn ongeluk uit zynen geest weg te nemen. Hy genoot echter alstoen een voorpoedt, welke wel bevestigd scheen, en niets scheen den zelve te kunnen beroeren. Mogelyk dat hy wantrouwde, dat een zo uitblinkende gelukstaat lang zou duren, en dat hy, den geest des konings kennende, dewelke van het eene uiterste tot het andere overging, de nabyheit van zynen val besloot uit het toppunt van zyne verheffing; misschien ook, dat het aan eenigen gegeven is zodanige voorgevoelens te hebben. Byaldien zy nu hun ongeluk niet konden ontwyken, behoorden zy ten minste een goed gebruik te maken van deze waarschuwingen, en

Hy ha-
t zult
voorzegt.

in de ware deugdt zoeken een geluk, het welk de wereldt en het hof niet kunnen geven.

1540.

Men weet niet of Cromwel in dezer voegen handelde. Weinigen geven hem een goed getuigenis, en hy hadt zo vele vyanden, dat niemandt zyne verdediging op zich nam. Twee zaken verhaastten zynen ondergang: te weten de onverwinnelyke tegenzin van Henrik in Anna van Kleef, en zyne nieuwe liefde voor Catharina Howard, nicht van den hertog van Northfolck: zo dat Cromwel het zelve lot beproefde, het welk de kardinaal Wolfey, zyn meester, gehad hadde, de welke omkwam door den walg, dien Henrik hadt van Catharina van Arragon, en door de genegenheit, welke hy opvatte voor Anna van Boulen; als of de minneryen des konings zynen gunstelingen dodelyk moesten zyn. Niets was zo snel dan de gemoedsdriften van dezen vorst waren. Hy overlaadde Cromwel met zyne gunsten; maar zo haast als hy door de schoonheit van Catharina Howard geraakt was wendde hy zich eensklaps naar de zyde van het geslacht dezer meesteresse, en gaf zich aan het zelve al zo gemakkelijk over, als hy zynen gunsteling verliet. Deze verandering geschiedde zo schielik, dat de zelve uitborst zonder dat 'er iemandt op dacht, en dat, hoe doorziende en geslepen Cromwel ook was, hy zich door zyne ongelukken overstelpt zag, zonder iets van zyne ongunst geweten te hebben. Dus was het voorgevoelen, dat hy daar twee jaren te voren van gehad hadt, hem van geen vrucht geweest.

Oor-
zaken
van zyn
verderf.

Eene zo verwonderlyke omwenteling verbaafde al de wereldt, en bragt verschillende uitwerkingen voort. De Hervormden waren daar over verlagen; de Roomschgezinden in het tegendeel betoonden eene buitengewone blydschap, en inzonderheit Gardiner, die het hoofd van zyn tegenparty was, en die zich sedert zyne te rug komst uit Frankryk opentlyk tegen dezen staatsdienaar verklaart hadt. Hy was niet minder gehaat van het volk en van den adel dan van de geestelykheit. Het volk, dat zich twee dagen te voren voor hem nederboog, juichte van blydschap wanneer het hem zag naar den Tour brengen. De grote heeren waren nog meer tegen hem vergramt dan het volk. Zy konden niet velen, dat men boven hen verheven hadt een man van zulk eene lage geboorte, en zy zagen met genoegen den ondergang van een onderdaan, wiens geluk hen verdriet hadt veroorzaakt. De hertog van Northfolck was daar gevoeliger over dan iemandt anders. Zyne aankleving aan den ouden Godsdiens hielp veel tot den haat, welchen hy dezen gunsteling toedroeg: doch de belediging, welke hy van hem ontfangen hadt in het huis van den aartsbisschop van Kantelberg, waar van wy de omstandigheden verhaalt hebben, hadt hem eene sterke begeerte ingeblazen om zich te wreken. Hy kreeg nu de voldoening, welke hy wenschte. Hy boodt zich aan tot aanklager van zynen vyandt; hy zag hem in zyne handen, door de macht, welke de koning hem gegeven hadt om hem gevangen te nemen; hy bragt hem naar den Tour, waar uit hy het genoegen hadt hem niet te zien komen dan om het hoofd te verliezen.

Byna al
de we-
reldt staat
tegen
hem op.

De her-
tog van
North-
folck ge-
leefde hem
naar den
Tour.

Zo vele vleiers, als de voorpoedt van Cromwel hem verschaft hadt, zo vele beschuldigers verwekte hem zyne ongunst. Mogelyk dat de laatsten nog minder waarheit spraken dan de eersten. Ten minste, het grootste gedeelte der beschuldigingen scheen niet zeer waarschynlyk, en alle hebben zy het merkteken van driftigheit, het

1540. het welk de zelve verdacht maakt. Men beschuldigde hem oprocrige en verradelyke redenen gevoert te hebben in het begin en op het einde van het jaar 1539; van gezegt te hebben, dat byaldien de koning afweek van den rechten weg der hervorminge, men hem wel haast in het open veldt tegen dezen vorst zou zien vechten. Men voegde daar by, dat hy deze woorden voortbrengende, zynen degen hadt getrokken; dat hy den zelve om hoog heffende gewenicht hadt, dat die hem het hert mogt doorsteken, byaldien hy niet hadt voorgenomen te sterven voor de belangen van den Godsdienst, en van gezegt te hebben, dat de koning binnen een jaar of twee de macht niet meer zou hebben om zich daar tegen te kanten. Men beschuldigde hem ook, den ganschen adel gedreigt te hebben te zullen doen omkomen, en verzekert te hebben, dat byaldien de grote heeren hem verachtelyk handeiden, hy hen zo een ontbyt zou geven, als zy nog nooit zouden geproeft hebben, en dat de allerloutste onder hen daar de eerste proef van zouden hebben. Men beschuldigde hem eindelyk het gemunte geldt uit het koninkryk te hebben doen voeren, als mede het koorn, de paarden en andere dingen, welker uitvoer verboden was, en zelfs zonder weten des konings bedieningen vergeven te hebben. Daar zyn zelfs schryvers*, die zeggen, dat hy een valsche verbondt tekende met de zamenverbondenen van Duitschlandt in den name van den koning, zynen meester, dat de keizer daar over klagtig viel by *Henrik*, en dat deze vorst het gedrag van zynen staatsdienaar laakte. Doch hier van vindt men niets in zyn hoofdgeding, en buiten twyffel is het eene onwaarheit. Men leide hem veel meer afpersingen en knevelaryen te last. De alermeeeste en de allerhevigste beschuldigingen waren aangaande de misdaadt van kettery. Men getuigde tegen hem, dat hy een ketter en een beschermer der ketteren was; dat hy onder het volk hadt uitgestrooit boeken, vol van dwalingen, voornamentlyk tegen het H. Avondmaal; dat wanneer by hem geklaagt wierdt over deze boeken, hy de zelve hadt goedgekeurt; dat hy aan personen, van kettery verdacht, hadt toegestaan door het gehele koninkryk te prediken; dat hy de overheden hadt wys gemaakt, dat het des konings welbehagen was, dat men in vryheit stelde die genen, welke men ter zake van den Godsdienst hadt gevangen gezet. Men voegt daar by, dat hy niet alleen verzewegen hadt de klagten, welke men tegen de ketteren inbragt, maar dat hy daarenboven de aanbrenghers kwalyk hadt behandelt.

Het was om alle deze misdaden, het zy waar, of verdicht, dat men zyn hoofdgeding opmaakte. Vier dagen na dat het besloten was, wierdt het ontwerp van zyn vonnis de Pairs aangeboden; men las het den zelve dag voor de eerste maal; twee dagen daar na voor de tweede en voor de derde maal, en het wierdt goedgekeurt. Men kan geen vaardiger behandeling zien in eene beschuldiging van zulk eene aangelegenheit: een bewys van de drift der rechters, veel eer dan van hunne naarstigheid. Het ontwerp wierdt door het Hogerhuis gebragt naar het Lagerhuis. *Cromwel* vondt daar meer rechtmatigheit, of meer genegenheit. Men herinnerde zich misfchien de edelmoedige daadt, welke hy tien jaren te voren gedaan hadt, wanneer hy den kardinaal *Wolsey* verdedigde en behieldt; en het scheelde weinig, of zyne zaak hadt den zelve uitslag gehad. De gemeenten waren tien dagen

Beschuldigingen tegen hem ingebragt.

*De Aantekenaar over Sanders.

De voornaamste betref de misdaadt van kettery.

Het Hogerhuis stemt zyn vonnis toe.

Het Lagerhuis beaadt slaagt daar tien dagen over.

1540. met stemmen bezig: zy keurden zelfs het ontwerp der Pairs niet goed; en hoewel zy eindelyk het doodvonnis toeltemden, maakten zy een ander ontwerp, het welk zy aan het Hogerhuis zonden; nochtans het hare wederom zedende, en het by beleefdheit de keur van de twee bills overlatende: eene onregelmatige rechtspleging, en by de Parlementen niet gebruikelyk.

Dit was de eenigste ongeregeltheit van dit geding niet. *Cromwel* wierdt niet verhoort, en zonder te weten wat hy tegen de getuigen, of tegen hunne getuigenissen te zeggen hadt, veroordeelde men hem om het hoofd te verliezen. Dus was het dat hy de eerste beproefde de strengheit van eene wet, van welke hy de auteur was geweest in het Parlement, het welk de gravin van Sarum veroordeelde*. Het is waar, dat deze gravin een jaar te voren gevonnist was: doch het vonnis van hare doot wierdt niet uitgevoert dan een jaar na de doodstraffe van *Cromwel*. Hy onderging dan de straf, welke de oude godspraak tegen diergelyke stokebranden uitsprekt (a), en hy is de eerste gestraft over de onedelmoedige toegenvendheit, welke hy voor den koning gehad hadt om ongelukkigen te doen veroordelen, zonder hen te vergunnen zich te verdedigen.

Aangaande de beschuldigingen, tegen hem ingebragt, het meeste gedeelte der getuigen verhaalde niet dan beuselpraat, waar mede men hem bezwaarde, sedert anderhalve of twee jaren gevoert te hebben. Welk eene waarschynlykheit, dat deze redenen den koning zo langen tydt zouden onbekend gebleven zyn? of hoe kan men geloven, zo hy de zelve geweten hadt, dat hy, van den aardt, van welken hy was, de zelve zou ontveinst hebben? Eindelyk, byaldien hy de zelve vergeven hadt, waarom den beschuldigten dan eene misdaadt daar van gemaakt? Maar kan men zich wel verbeelden, dat een staatsdienaar, die al de gunst van zynen meester bezit, nadelige redenen van hem kan voeren, en dat hy hem zou dreigen in een tydt, in welken hy met des zelve weldaden als overhoopt wordt? Is het niet veel waarschynlyker, dat zyne vyanden deze beschuldigingen uit haat verzonnen hebben, en dat men zich ligtelyk laat wys maken dat gene, dat men wil geloven. Wy ondernemen nochtans niet hem te rechtvaardigen, doordien het Parlement hem heeft veroordeelt: doch men kan zeggen, in navolging van een berucht geschiedschryver van de natie†, dat 'er geen openbaar staatsdienaar, gelyk deze was, belast is geweest met de uitvoering van den wille van een vorst, zo oppermachtig als *Henrik* de VIII, welken men niet zou doen omkomen, als men hem wil doen verantwoordt al het gene onder zyne bediening is voorgevallen. Het is byna onmogelyk eene genoegzaam uitgestrekte kennis te hebben, om nooit mis te tasten; een geheugen gelukkig genoeg om niets te vergeten, en eene zo grote billykheit, dat men de waagschaal in evenwigt houde.

Wat 'er van zy, het Parlement gaf door zyn vonnis te kennen, dat de koning, hebbende *Cromwel* uit een nederigen staat tot de eerste waardigheden van zyn koninkryk verheven, men bevondt door het getuigenisse van verscheide lieden van eere, dat deze staatsdienaar onwaardig

(a) . . . *Nix lex est justior illa, quam mox arripit ante perire sua.*

Dat is: "Daar is geen rechtmatiger wet, dan dat de aanleggers van een inoort door hunne eige kunstenaar omkomen

1540.

Het onterkent de veroordeeling.

De getuigen zyn niet tegen den beschuldigten in tegenwoordigheit gehoord. * Zie fol. 356.

Aantekening over de verklaringen.

* *Herbert.*

† *Sowerba.*

En over deszelfs doodvonnis.

Fuller, Herbert, Earnet. Bewoordingen van het vonnis.

1540. diglyk zyne gunst gebruikt hadt, en dat hy een kwaadaardige was, een verrader van zynen vorst en van den Staat. Men verhaalde vervolgens de misdaden, met welke hy belast was, zodanig, als wy de zelve verhaalt hebben. Dit gedaan zynde verklaarde men hem schuldig aan kettery en aan hoog-verraad, en men liet aan den koning over de wys van lyfsstraffe, volgens het eene of het andere van deze twee soorten van misdaden.

Onder een groot getal kreaturen, of vrienden, welke deze staatsdienaar gedurende zynen gelukstaat hadt, was 'er geen zo edelmoedig om zyne party te nemen, en zyn leven of onschuldt te verdedigen. *Cranmer* was de eenigste, die voor hem sprak, en aan den koning zynent wegen een erbidigen, doch zeer krachtigen brief schreef. De zelve luidt aldus:

Brief van *Cranmer* aan den koning ten voordeele van *Cromwel*.

Sire, ik ben niet minder verwondert dan verslagen geweest, wanneer ik in den Raadt, daar ik gisteren tegenwoordig was, verstondt, dat Mylord Cromwel een verrader van uwe Majesteit is geweest. Is het mogelyk, Sire, dat een onderdaan, welken uwe Majesteit met eere en goederen ophooft, en die geen schandfel vindt tegen den haat, welken men hem toedraagt, dan in de goedwilligheid van zynen vorst, die dezen vorst bemint (ten minste ik heb zulks altydt geloofd) al zo veel als men, om zo te spreken, zou zeggen, dat hy Godt bemint; alleen toeliggende om hem te behagen, waardig om zyne bevelen uit te voeren; zich niet kreunende noch aan het ongenoege van het volk, noch aan den haat der groten: is het mogelyk, zeg ik, dat een staatsdienaar, zo wys, zo naarstig, zo ervaren en zo getrouw, zynen meester, zynen koning, zynen weldoender zou verraden? Wat voor een vorst is 'er, die ooit een zo toegenegen en waakzamen staatsdienaar gehad heeft? Die de zamenzweringen ontdekte eer dat zy konden worden uitgevoert, en die de aanslagen der wederspannigen verijdelde zo haast als zy ontworpen waren? Indien koning Jan, indien Henrik de II, indien Richard de II zulke yverige dienaars gehad hadden, zouden niet omgekomen zyn door de heimelyke lagen, noch door de wreedheit der verraders. Ik beminde hem, en ik schrome niet zulks te bekennen, doordien uwe Majesteit zelf hem tederlyk beminde, en ik ben verbyld, dat zyne ontrouw ontdekt is. Doch daar blyft eene grote ongerustheit in my over. Aan wien zal ik uwe Majesteit vertrouwen, indien deze staatsdienaar ongetrouw is? Laat ik u beklagen, Sire, in eene zo droevige omstandigheid. Ik kan niemaadt, in wien zy meerder vertrouwendheit zoudt kunnen stellen. Ik bidt Godt vuriglyk, in zyne plaats een anderen staatsdienaar te stellen, wiens getrouwheit nooit verdacht zy: doch ik kan hem niet noch meerder zorgvuldigheid, noch meerder yver voor de eere en het welvaeren van uwe Majesteit toewenschen dan ik altydt in Mylord Cromwel gevonden hebbe.

Brieven van *Cromwel* aan *Henrik* den VIII, om des zelfgenade af te smeken.

Hoe zielroerende deze brief ook mogt zyn, veranderde de zelve nochtans in genen dele het voornemen, het welk de koning genomen hadt om zynen gunsteling te doen omkomen. Deze staatsbediende trachtte nog, maar te vergeeffsch, hem te vermurwen door brieven, welke hy zelf uit zyne gevangenis aan hem schreef. Hy verতোonde aan dezen vorst, dat men hem tot eene misdaadt rekende het al te grote gezag, waar mede men hem beschuldigde dat hy in het koninkryk hadt goeffent; dat hy ondertusschen niets hadt gedaan dan volgens zyne bevelen; dat de grootheid van den meester die van den staatsdienaar maakte, en dat de koning hem met eene

1540. uitmuntende bediening bekleed hebbende, hy verplicht was gewest der zelve waardigheid te handhaven. Voor het overige betuigde hy, dat hy onschuldig was aan de misdaden van kettery en verradery, waar mede men hem beschuldigde, dat hy Roomsch-Katholyk was, en geen Sakramentaris.

Men ziet uit dezen brief, dat 'er niets meer tot den ondergang van *Cromwel* bybragt dan de haat, welken zyne al te hoge verheffing, en de macht, byna zonder palen, welke hy hem gegeven hadt, hem verwekte. Het kan zyn, dat hy niet dan goede oogmerken heeft gehad: doch hy was menigmaal niet voorzichtig genoeg. Het is waar, dat het moeielyk was, om, dienende een meester, zo heerschezuchtig als de zyne, niet in eenige gelegenheden de wetten van een volk, zo vry en zo teder, als de Engelsche natie is, te kwetien. Ondertusschen staat het aan de staatsdienars, welke zulke vorsten dienen, zich zo wel te gedragen, dat zy alle hunne daden kunnen verantwoorden: anders hebben zy te vrezen van t'eeniger tydt de offerhande van den haat des volks te worden, aan het welke hun meester hen zal overgeven, om zich zelve te bevrijden.

Wat aangaat de misdaadt van kettery, het schynt, dat de koning zeer weinig zyn eigen belang verstondt, met te dulden, dat men daar van een der hoofdpunten van *Cromwels* beschuldiging maakte, doordien hy hem zynen stedehouder in de kerkelyke regering gemaakt hadt. Wat kan men van het hoofd zeggen, die een beschermmer der ketteren tot zynen stedehouder gebruikt. Was hem ten anderen onbekend, dat *Cromwel* niets dan op zyne bevelen gedaan hadt? Doch deze vorst hadt dit gebrek, dat hy zyne driften blindelings opvoigde, zonder zich over de gevolgen te bekommeren, en die menigmaal of zyne eere, of zyne rust nadeelig waren.

De koning *Cromwel* dan aan zyne vyanden overgeevende, wierdt deze staatsdienaar onthoofd, zeven weken na dat hy gevangen was genomen. Zyne goederen wierden by het zelve vonnis, het welk hem ter doodt veroordeelde, verbeurd verklaart, en de koning stelde zich in de bezitting van de zelve. *Cromwel* hadt gedaan, wat hy hadt kunnen doen, om de zelve voor zynen zoon * te behouden. Eenigen zeggen, dat hy hem baron van *Okham* gemaakt hadt op den zelve dag, dat hy zelf tot de waardigheid van graaf van *Essex* was verheven: maar anderen verzekeren met meer grondt *, dat de zoon niet verëert is geweest met de hoedanigheid van *Pair* van het koninkryk, en den tytel van baron, dan vyf maanden na de doodt van den vader. *Cromwel* offerde zich ondertusschen voor zynen zoon op. Hy wilde zich niet rechtvaardigen wanneer hy op het schavot was, uit vreze van den koning te vertoornen: in het tegendeel verzocht hy vergiffenis van den vorst, en bedankte hem voor de eere, met welke hy hem hadt opgehooft. Stervende betuigde hy, dat hy Katholyk was: doch deze spreekwyze was dubbelzinnig, alzo zich de Protestanten de zelve zo wel toeigenen als de Roomschgezinden, en dat gene, het welk hy 'er by voegde, dat hy geen Sakramentaris was, moet hem niet voor een dryver der wezentlyke verandering van broodt en wyn in het lichchaam van *JESUS CHRIS TUS* doen doorgaan. Het is zeker, dat hy Luthersgezind was, en dat hy zynen Godsdienst onder deze dubbelzinnige uitdrukking verburg. Hy beval zyne ziel

1540.

Aanmerking over de beschuldiging van de misdaadt van kettery, den stedehouder opgedicht.

Straftvoering van *Cromwel*.

* *Gregorius Cromwel*, baron van *Okham*.

* Zie *Affa Publ. Tom. XIV, fol. 708*. Het geschiedde den 18 Decem-ber, met den tytel van baron *Cromwel*. Verklaring aangaande zyn geloof.

aan de gebeden der aanschouwers, en deedt zelfs een zeer ernstig gebedt in het Engelsch, om Godt de vergeving van zyne zonden af te smeken. Eindigende gaf hy den scherprechter een teken om den dodelyken slag te doen: doch de zelve sloeg hem het hoofd niet dan na verscheidene slagen af. Het grote ampt van stedehouder eindigde met hem, als of het alleen voor hem was opgerecht. De aanhangers van den ouden Godsdienst stelden zich onder de hand tegen een opvolger, en niemandt kupte om eene plaats te vervullen, die zo dodelyk was geweest aan den gene, die de zelve het eerste bekleed hadt.

Zodanig was het noodlot van *Cromwel*. Hy was de zoon van een gemeen smid; maar verliet de smedery, om, nog geheel jong zynde, andere koninkryken van Europa te bezichtigen. Zyne eersucht dreef hem om een bekwaam werkman te worden, en om vreemde talen te leren. De fortuin, die van hem een zonderling voorbeeld wilde maken van haar vermogen, of van hare eigenzinnigheid, schikte hem tot andere bedieningen. Wy hebben zyne reize naar Italië boven verhaalt, alwaar hy in het leger van den konneftabel van Bourbon diende by de verovering van de stad Rome, als mede zyne wederkomst in Engelandt, en zyne verbindtenis aan den kardinaal *Wolsey*. Wy hebben ook gesproken van de edelmoedigheid, met welke hy het leven van dezen kerkvoogdt verdedigde, van de getrouwheit, welke hy voor hem gedurende zyne ongunst bewaart hadt, en van de mildadigheid, welke hy hem bewees, hem van zyne eige middelen verschaffende, waar van de huisgenoten van dezen in ongunst gevallen meester konden betaalt worden. Hy plukte de vrucht van alle deze deugden, opvolgende in de gunst van *Wolsey*: doch hy volgde hem wel haast op in alle zyne ongelukken. Men kan geen spoediger, noch korter geluk zien dan het zyne. Van zoon van een gering smid zag hy zich eensklaps de gunsteling van een groot koning; de eerste van het koninkryk na *Henrik*, en een tweede *Henrik* in vermogen. De alleruitmuntendste waardigheden van den Staat en van de kerk wierden hem in menigte opgedragen, schoon hy noch geleerd, noch geen kerkelyk persoon was. De koning maakte hem requestmeester, baron, geheim-zegelbewaarder, zynen kerkelyken stedehouder, waar van hy zelf het opperste hoofd was, ridder van den koussebandt, grootkamerling, en graaf van *Essex*. Hy was zyn geluk waardig door zynen yver, door zyne getrouwheit, en door zynen vlyt, en bewaarde het zelve gedurende eenige jaren door zyne toegevendheit. Nooit heeft een gunsteling zynen vorst nuttiger gedient. Hy hieldt des zelis gezag staande zo wel in de Parlementen, als in de vergadering der geestelykheit, en deedt hem gedurig over zyne vyanden zegepralen. Hy ontdekte de verraders, vrenietigde de raadslagen der wederspanningen, en schafte de kloosters af, uit welke de zendelingen van het Roomsche hof, die de natie tot oproer aanstookten, voortkwamen. Het was voornamentlyk aan zyne zorgen, dat de koning dit grote werk verschuldigt was. Doch hy kon zich niet bevciligen voor den haat des volks, noch zich gematigt genoeg gedragen om des zelfs murmuringen te doen ophouden, noch voorzichtig genoeg, om de gevolgen daar van te ontwyken. Het voorbeeld van *Wolsey* maakte hem niet wyzer; hy vergramde den adel door zyne sieherheit, het volk door zyne schraapzucht, en de geestelykheit door het deel, dat hy nam van

hare berovingen. Zyne edelmoedigheid voor een ongelukkigen meester, aan wien hy zyne goederen en zyne hope opofferde, was de eerste trap van zyne gunst: zyne toegevendheit voor een meester, al te oppermachtig, aan wien hy zyn gewisse en zyne eer opofferde, was de oorzaak van zyne verheffing. Dus deedt zyne deugd hem bewonderen, en was de oorzaak van zyn geluk: doch zyn geluk bedurfte zyne deugd.

Men merkt twee voornamen redenen aan van zynen ondergang, te weten het huwelyk van *Anna van Kleef*, waar van hy de aanlegger geweest was, en de behulpzame handt, welke hy tot de invoeringe van den Protestantschen Godsdienst, welken hy toegedaan was, leende. Door het eerste haalde hy zich de ongunst van den koning op den hals, en door het tweede den haat der bovendryvende party. Beide veremigden zich om hem te verdueren. De Roomsche-Katholyken verblydden zich over zyne doodt; de Hervormden beklagden de zelve. Die genen, die daar van zonder vooringenomenheit willen oordeelen, moeten daar in verwonderen de ongestadigheid van het geluk, de ligtvaardigheid des konings, de kwaadaardigheid van de afgunst, den haat der tegenparty, de straf eener misdadige toegevendheit, en, meer dan dit alles, het beleid der Voorzienigheid, welke met de opgeblazenheit der menschen spot.

Voor het overige slierf *Cromwel* met minder roem dan hy geleest hadt, en de zwakheit, welke hy betoonde sedert dat hy zyn vonnis verstaan hadt tot op den dag zynen straffe, is geheel schandelyk. Hy besteedde dezen tusshentydt van zes weken niet dan met het bewyzen van lafhertige onderdanigheden, om zyn leven te behouden. Men leest nog deze woorden in eenen zynen brieven*, welke hy aan den koning schreef: *Ik, die een ellendig gevangen ben, gered om den slag des doodts te ontfangen wanneer het Godt en uwe Majesteit zal behagen. Echter zet myn zwak vleesch my aan om uwe Majesteit om genade en vergiffenis van myne misdaden te bidden, enz.* Geschreven in den Tour op woensdag den laastten dag van Juny met eene bevende handt, en een hert, overstolpt van droefheit; door den allerongelukkigsten en allerellendigsten gevangen en armen slaaf van uwe Majesteit. Hy voegde daar een weinig lager by: *Allergnadigste koning, ik smek om genade, genade, genade.* Men zegt, dat hy naderhandt nog een beweeglyken brief schreef, welken de koning zich tot drie malen toe liet voorlezen, en dat de vyanden van dezen staatsdienaar alstoen alle de aanlokkelykheden van *Catharina Howard* nodig hadden om over de laatste pogingen van *Cromwel* te zegepralen. Alles wel ingezien zynde leert ons de zwakheit van dezen gunsteling, dat het weinig menschen gegeven is om by het aannaderen van het laatste oogenblik te bewaren eene tegenwoordigheid van geest en eene bezadigheit van gemoedt, welke niets kan ontruffen. Dit is een voorrecht, het welk alleen de waarachtige deugd eigen is.

Men zegt, dat de koning de doodt van zynen gunsteling beweeude, wanneer hy hem het leven niet meer kon geven. Hy wrekte dit naderhandt op de aanleggers van de zelve, en het gehele huis van *Norfolk* ondervondt op zyn beurt de gramschap van dezen vorst.

Mylord *Hungerfort* wierdt ter zelve tydt met de doodt gestraft. Hy was overtuigt van de misdaadt van hoog verraadt, om dat hy binnen zyn huis een kapellaan, genaamt *William Brit*, die den koning voor een ketter uitscholdt, hieldt,

Het ampt van stedehouder afgeschafte.

De geboorte en het geluk van *Cromwel*.

Aanmerkingen over zyne doodt.

Zyne zwakheit in zyne ongunst.

* De zelve ve woort gevonden in de Verzameling van *Burns*. I Deel. bladz. 216 enz.

De koning beweent zyne doodt.

Straftvoering over Mylord *Hungerfort*.

1540.
Men be-
schuldig-
de hem
ook van
Sodomie.

een om dat hy de waarzeggers hadt geraadpleegt over het leven van dezen vorst †.

De ongenade van *Cromwel* wierdt van de echtscheiding van *Anna van Kleef* gevolgt. De vergadering der geestelykheit sprak daar over het vonnis uit drie weken voor de strafuitvoering van dezen gunsteling, en het Parlement bevestigde dit vonnis eenige dagen voor het einde van zyne zittingen.

De ko-
ning
heeft het
voorne-
men van
zyn hu-
welyk
met *An-
na van
Kleef* te
doen
verruim-
tellen.

De nieuwe liefde des konings voor *Catharina Howard* zynen tegenzin tegen de prinsesse van Kleef vermeerderd hebbende, nam hy voor zich van haar te ontloen; het zy door het gezag van zyne geestelykheit en van zyn Parlement, het zy door eene vrywillige toestemming van deze prinsesse, en van die van haar geslacht. Hy was van de twee eersten verzekert door de ondervinding, welke hy daar van gehad hadde, in de verbreking der huwelyken van *Catharina van Arragon*, en van *Anna van Boulen*; doch hy bewaarde de zelve voor het einde, na dat hy te voren midde- len van vergelyk onderstaen hadt. De eenvoudigheid der prinsesse deedt hem alles verhopē. Daar bleef dan niet overig dan de hinderpaal, welchen hy voorzag van de zyde van den hertog van Kleef, haren broeder. Hy wenschte des zelfs toestemming daar toe te verkrygen, om met de zamenvriendenen niet overhoop te raken. Het was daarom dat hy ten tyde, wanneer hy

* Jan
Clark.
Hy
doet
aanzock
by den
hertog
van
Kleef
om dat
in rebe-
willigen.

Cromwel deedt vatten, den bisschop van Bath * naar het hof van Kleef zondt. Hy hadt in last om aan dezen vorst te doen verstaan den onverwinnelyken afkeer, welchen de koning van het huwelyk met zyne zufter hadt, en de oorzaak daar van. Men schoof den zelve voor eerst op de verbindtenis met den hertog van Lotharingen, waar van wy boven melding hebben gemaakt; daar men geheime redenen byvoegde, welke de schaamte beletten, zeide men, openbaar te maken. Men boodt niet alleen aan wederom te geven alle de edelgesteenten van de prinsesse, haar wederom zendende; maar om daarenboven haar aanwyzing te doen van een aanmerkelyk jaargeldt in Engelandt. De afgezant hadt vervolgens last, den hertog de vriendschap van den koning zynen meester aan te bieden, hem verzekerende van hem tegen den keizer by te staan, en van hem de aanhouding van de zyne te verzoeken. Dit waren de eerste schreden, welke hy moest doen. Men schreef hem andere voor, ingevalle hy van den hertog van Kleef met te veel fierheit ontfangen wierdt. Men belafte hem in dat geval aan hem zuiver en zonder omwegen te zeggen, dat de koning voornemens was over deze zaak te doen oordeelen door zyne geestelyken en door zyn Parlement; dat zyn gehele koninkryk daar in niet hem het zelve belang nam, en wenschte, dat hy het liet beslechten voor deze twee rechtbanken, tot welke dit vonnis natuurlyk en als de laatste rechtsuitspraak behoorde.

Hy zoekt
de
vriend-
schap van
den kei-
zer.

Deze staatsdienaar was ook gelast in het doortrekken den keizer, die toen te Brugge was, te gaan zien. Men zegt niet, of zyn last verder ging dan tot enkele plichtplegingen. Men geloofte nochtans, dat de koning, die vreesde met de bondgenoten in onmin te raken, een proef wilde nemen by *Karel* den V, of hy zich niet met hem weder kon verzoenen. De nayver, welchen hy gehad hadt over het mondgesprek van dezen vorst met *François* den I, was verdwenen, wanneer hy gezien hadt, dat alles was doorgestaan met ydele vertoningen van feesten, van schouwspelen en maaltyden. Ten anderen wist hy, dat het hertogdom van Milaan altydt

II Dal.

een hinderpaal tot de wedervereeniging dezer twee vorsten zou zyn: zo dat hy geloofde, dat *Karel* de V zich gewilliglyk met de kroon van Engelandt weder zou willen bevredigen; daar men moct by voegen, dat de hertog van Nordfolk en *Gardiner* deden al wat zy konden, om den koning naar die zyde over te halen. Zy geloofden, dat de doot van *Cromwel* den weg zou banen tot de wederbevrediging van *Karel* met *Henrik*, welchen zy beschuldigden het misverstandt onderhouden te hebben, en zy hoopten zelfs, dat deze verzoening gevolgt zou worden van die van Engelandt met den paus. Wat er van zy, men weet niet, welke de onderrechttingen waren van den bisschop van Bath ontrent den keizer. Men weet alleenlyk, dat hy door Brugge reisde, en dat hy zynen last volbragt.

Herbers.
Lurnet.

Van daar begaf hy zich naar Kleef. Voor dat hy daar kwam, kreeg hy onderweeg nieuwe berichten en veel slijpter bevelen dan die, met welke men hem belast hadt. Sedert zyn vertrek stelden eenige heeren van het Hogerhuis voor, den koning te bidden, toe te staan, dat zyn huwelyk door het Parlement mogt onderzocht worden. Deze voorstelling wierdt buiten twyffel met kennis van dezen vorst gedaan. De zelve wierdt goedgekeurt door alle de Pairs, en het Hogerhuis vaardigde aan het Lagerhuis af den kanselier, den aartsbisschop van Kanteberg, de hertogen van Nordfolk en van Suffolk, den grave van Southampton, en den bisschop van Durham. Dit was om des zelfs goedkeuring en toestemming ook te hebben. Dit wierdt hen toegestaan, en de gemeenten benoemden twintig gemachtigden uit hun ligchaam, om deze heeren te vergeselschappen. Dus ging het Hogerhuis, door het Lager ondersteunt, den koning vinden. De heeren gaven hem kennis van het besluit, het welk zyn gehele Parlement genomen hadt om de ongemakken te ontgaan, waar in hy twee malen gevallen was, en om zyn persoon en zyn koninkryk voor nieuwe beroerten bloot te stellen. De koning stemde daar in toe, en betuigde plegtiglyk, dat hy voor zyne rechtters geen eene omstandigheid van deze zake zou geheim houden. Hy voegde daar by, dat hy voornamentlyk behagen zou scheppen in drie zaken, te weten in het voortzetten van Gods eere, in het verze- keren van het geluk zynen volkeren, en in het doen kennen van de waarheit. Het onderzoek van het huwelyk wierdt naar de vergaderinge der geestelykheit verzonden.

Het Par-
lement
neemt
kennis
van het
huwe-
lyk, en
acht het
vonnis
daar van
aan de
vergade-
ring der
geeste-
lykheit.

De zelve was plegtiglyk vergadert, en de bischop van Winchester deedt eene brede redenvoering over dit onderwerp. Men benoemde vervolgens aangestelde rechtters, van welke getal deze bischop nevens dien van Durham waren. Men voegde hen den leeraar *Thirlbi*, en *Leighton*, deken van Jork, toe; benoemt om de getuigen te ondervragen. Des anderen daags ontfangen zy de verklaringen des konings, en lazen een lang geschrift van *Cromwel* rakende de omstandigheden van het huwelyk. Men verhoorde ook de getuigen, onder welke waren de graaf van Southampton, die de prinsesse van Kleef te Calais was gaan vinden, *Mylord Rusfel*, opperzeevoogdt, de ridders *Brow* en *Deny*, de leeraars *Chambers* en *Bats*, gencesheeren van het hof, en eenige mevrouwen, die de koninginne onderhielden. Men stelde vast op hunne getuigenissen deze drie stukken, in welke men begreep de vrage: I. Dat er een huwelyksverdrag geweest was tusschen den hertog van Lotharingen en de prinsesse van Kleef, en dat dit verdrag

Ecc

ge-

1540. gevolgt was van den ondertrouw, zonder dat men wist, of de zelve geschied was door de partyen zelve, of door woorden van den tegenwoordigen tydt, het welk het huwelyk des konings onwettig, of ten minste twyffelachtig maakte. Men bediende zich, om deze zwarigheid te doen gelden, van het afschrift van dit verdrag, gehault uit de kancelery van Dusseldorp, waar van wy gewag hebben gemaakt. Dus is het dat men deze akte gebruikte tot een einde, geheel strydig met dat, het welk men gehouden hadt haar wegzendende. II. Dat de koning de koninginne met tegenzin getrouwt hadt, en zonder dit huwelyk recht toe te stemmen, het welk echter uit grondt des herten moet geschieden, en veel eer met goeden wille dan met den mond, en alle andere uitwendige omstandigheden; waar uit men de nietigheid der akte besloot, doordien de zelve beruiste op eene besofte, welke niet vrywillig was geschied, en de welke bygevolg den gene niet verplichte, die de zelve gedaan hadt. III. Dat de koning zyn huwelyk niet voltrokken hadt. Dit laatste bewaarde de eer van de princeffe, en maakte de echtscheiding gemakkelyker. By deze byzondere redenen voegde men eene van Staat, inaanmerking nemende het belang, het welk Engelandt hadt om dit huwelyk te verbreken. Men zeide, dat byaldien het in wezen bleef, de natie zich zou verftoken zien van de gebeden, welke zy gedaan hadt om de geboorte van vele prinsfen, doordien de zelve zulks niet kon verwachten van eene princeffe, welke de koning niet kon beminnen, en met welke hy niet als man kon leven.

Bewoogredenen van staatkunde.

Zie de Vervolgen van Sanders, Paulus Jovius en Le Grand. De Godsdiens van Anna van Kleef was de heilmelyke oerzaak van de echtscheiding. Het huwelyk nietig verklaart.

* Zie het vonnis dezer echtscheidinge, uitgesproken den 9 July des jaars 1540, in de Verzamlinge van Burnet, I Deel bladz. 211. Het vonnis wordt gebragt aan het Parlement.

Daar zyn schryvers, die zeggen, dat de voornaamste reden van de echtscheiding was de Godsdiens der princeffe, zynde Lutherfch. Daar bleek echter niets van in het rechtsgeding. Miffchien dat de staatkunde daar de oorzaak van was, doordien dit reden zou gegeven hebben om met de bondgenoten te breken: doch schoon deze reden niet wierdt aangehaalt, maakte zy echter een sterken indruk op de gemoederen van de vergadering. De Roomfch-Katholyke party, door den hertog van Norfolk en den bisschop van Winchester geflyft wordende, was daar zeer over geraakt; en byaldien zy zulks ontveinfde, was het niet dan om de andere aanmerkingen te beter te ondersteunen. De aartsbiffchop van Kantelberg, die geen *Cromwel* meer hadt, die hem kon ondersteunen, dorst zich daar niet tegen kanten. Dus verklaarde de vergadering met cenparige stemmen, dat het huwelyk nietig was, en dat de koning en de koningin beide vryheit hadden om weder een ander huwelyk aan te gaan.

Daar flak buiten twyffel meer staatkunde en believendheit in dit vonnis dan reden en billykheit, en de geestelykheit, die den koning wilde gehoorzamen, zocht veel eer naar middelen om aan haar besluit een schyn van billykheit te geven, dan genoegzame bewyzen om het gezag by te zetten. Het vonnis, dat nochtans in de Registers nog gevonden wordt, wierdt door de twee Huizen getekent den 9 July, en gezegelt met de zegels der twee aartsbiffchoppen. Des anderen daags deed die van Kantelberg daar aan het Parlement verslag van, en de bisschop van Winchester gaf het afschrift van het vonnis aan de heeren. Men las het zelve op, en deze kerkvoogdt leide de redenen uit van het zelve, gegrond, gelyk hy voorgaf, op het Goddelyk recht en op de wetten van het ryk. De heeren

schenen daar over voldaan, en verzochten detwee kerkvoogden, zich naar het Lagerhuis te begeven, om het daar van te onderrechten. Dit wierdt alles gedaan in het afwezen der koninginne, de welke daar toen niet was by geroepen.

Het was ingeolge van dezen rechtshandel dat de koning, die op den uitslag geruft was, zyne tweede bevelen aan den bisschop van Bath zondt. Hy belastte hem te vertonen de vertogen, welke zyn Parlement hem over dit huwelyk gedaan hadt, bekwaam om de gemene rust te storen; het besluit, dat hy genomen hadt om het te laten onderzoeken door de geestelykheit van zyn koninkryk, en het vonnis, dat daar van te verwachten stondt, overeenkomende, volgens alle waarfchynlykheit, zo wel met de begeerten des konings, als met die van zyn volk. Hy gaf hen last den hertog te doen verstaan, dat het Parlement de akte, welke men van het Kleeffche hof gezonden hadt, niet duchtig genoeg hadt gevonden om het verdrag, met den hertog van Lotharingen gemaakt, te vernietigen, en dat op het vertoog, het welk de twee Huizen hem daar over gedaan hadden, hy hen het onderzoek van die zake niet hadt kunnen weigeren. Hy belastte hen by den hertog te doen gelden de noodzakelykheit, waar in hy zich bevondt, van te voldoen aan de aanhoudende verzoeken der twee Huizen; hem te zeggen, dat deze vorst zelf zou komen tot het maken van deze aanmerkingen, en dat hy acht zou nemen op de bewegingen, de welke een gansch koninkryk zich gaf, het welk zich te binnen bragt het bloedt, dat eertyds geplengt was ter zake van de twyffelachtige rechten der opvolging. Dat hy van zyne rechtmatigheit in eene diergelyke omstandigheit verwachtte, dat hy zou toestemmen een gedrag, het welk het belang van den Staat, boven alle andere gaande, hem verplicht hadt te houden, en dat, byaldien het Parlement en de geestelykheit het nodig vondt zyn huwelyk te verbreken, de hertog hen zulks niet kwalijk zou nemen. Dat hy in dat geval de princeffe zyne zufter zou herroepen, en dat des niettegenstaande de koning en hy vrienden zouden blyven. Dat byaldien de hertog geen smaak vondt in deze redenen, de afgezant gelast was hem te zeggen, dat de koning zich deswegen gedragen zou aan het gewysde van zyne geestelyken, en aan de wetten van zyn Parlement. Voor dat wy het antwoordt van den hertog van Kleef aan den bisschop van Bath zien, moeten wy eerst dat verhalen, het welk de koningin gaf aan de afgevaardigden, wanneer zy haar het vonnis der geestelykheit bekend maakten.

Op den 11 July begaven zich de kancelier, de hertog van Norfolk, de graaf van Southampton en de bisschop van Winchester van wegens den koning naar Richefont, om deze princeffe kennis te geven van al het geen 'er was voorgevalen. Men hadt haar gedurende de rechtspleging onder voorgeven van een gezonder lucht derwaarts gezonden, doordien dit koninklyk huis zeer aangenaam gelegen is. Zy hoorde de aanspraak der afgezonden met bedaardheit aan, en toonde, volgens eenigen*, daar noch eenige verbaaffheit, noch verflagenheit over. In het tegendeel zeggen anderen†, dat zy daar van in eene flauwte viel, en dat men werk hadt, haar daar van te doen bekomen; dat zy daar van eendelyk herkwam, en dat zy zich liet overhaleu om aan den koning toe te staan het geen hy van haar begeerden. De eerste zaak was, te beruften in het vonnis van de geestelykheit; de tweede, afflandt

1540. ment, dat het zelve goedkeurt.

Voorfagen van den afgezant van Henrik den VIII aan den hertog van Kleef.

* Burnet.

† Harbert.

1540.
Atta
Publ.
Tom. XVII.
fol. 710.
* Sauer
deprive
du Bai.

Zy
neemt de
aanbe-
dingen
des ko-
nings aan
en ver-
genoegt
zich niet
de hoe-
danigheid
van
zuster.

te doen van de waardigheid van koninginre, en zich te vergenoegen met dien van aangename zuster des konings*, en een jaarlykch inkomen van vier duizend ponden Sterlings. Men liet het in hare keur weder te keren naar de staten van den hertog van Kleef, haren broeder, of in Engelandt te blijven. Men boodt haar, indien zy het eerste koos, een heerlyk geleide aan; en indien zy het tweede aannam verzekerde men haar, dat zy in Engelandt meer zou geëerbied worden dan zelfs te Kleef. Dit was ook de zyde, welke zy verkoor. Zy beloofde daarenboven aan den hertog haren broeder te schryven, dat de echtscheiding met hare toestemminge geschied was; dat zy met haren staat te vrede was; dat de koning haar niet hadt aangeraakt; dat zy nog maagdt was, en dat hare eer geen nadeel door de echtscheiding hadt geleden. Zy verplichtte zich zelfs om aan den koning te laten zien alle debrieven, welke zy van haren broeder, van hare moeder, of van hare andere bloedvrienden zou ontfangen. Deze overeenkomsten, die ter goeder trouwe van weëzyden wierden nagekomen, dus geregelt zynde, schikte men hare hofhouding, en in plaats van bedienaars, welke men haar als koningin van Engelandt hadt gegeven, gaf men haar andere, als aan de zuster des konings. Voor het overige genoot zy al het goed onthaal, dat zy kon verwachten; zo dat zy daar over voldaan was, willende liever in een vremd koninkryk leven met een tytel, die haar vereerde, te weten van zuster eens konings, dan hare dagen doorbrengen by haren broeder als eene verslotene koningin.

De twee Huizen van het Parlement, die het verslag, het welk de aartsbisschop van Kantelberg hen van het vonnis der geestelykheit gedaan hadt, reets hadden goedgekeurt, bevelligden vervolgens het zelve volgens het gewone gebruik, en voegden daar by een verbodt, van anders van dit huwelyk te spreken dan het was uitgesproken, op straffe van aan hoog-verraadt schuldig verklaart te worden. Eenige dagen daar na trouwde de koning met *Catharina Howart*. Hy deedt haar ten minste voor koninginne erkennen op den 8 Augusty: doch men geloofst, dat hy reets van te voren met haar getrouwt was.

Zodanig was de inschikkelykheit, welke het Parlement en de geestelykheit voor *Henrik* hadden; zodanig was het vermogen van dezen vorst op deze twee grote gemeenschappen, die den Staat en de kerk van Engelandt verbeelden; zodanig was de zegepraal van *Catharina Howart*, en zodanig was eindelyk het noodlot of het ongeluk van de prinsesse van Kleef; indien het anders een ongeluk was afgescheiden te leven van zulk een verchrikkelyken vorst. Zy hadt reden om zich zes maanden daar na daar over te vertroosten, wanneer zy van de haven, waar in het onweder haar geworpen hadt, een veel afgryffeliker stormbui over hare mededingster zag opkomen, de welke alstoen en van hare eere, en van haar leven berooft wierdt.

Ondertusschen onderrechtte de bisschop van Bath den hertog van Kleef van al het geen 'er was voorgevallen, volgens de bevelen, welke hy daar omtrent van den koning ontfing. Men zegt niet, of de zelve verselt waren met brieven van de prinsesse van Kleef: doch daar is veel waarschynlykheit, dat doordien zy beloofst hadt te schryven, en dat zy inderdaadt schreef*, men niet verzuimde hare brieven over te zenden. Wat 'er van zy, de afgezant deedt den hertog de toestemming weten, welke de prinsesse gegeven hadt aan het vonnis der echtscheiding, en de

II Deel.

* Zie
haren
brief in
de Verza-
melinge
van Eur-
net, I
Deel,
bladz.
224, 225.

voorwaarden, onder welke deze prinsesse aan het hof van Engelandt bleef. De hertog was daar in het eerst zeer over verwondert, en 'er zodanig over geraakt, dat hy zyne tranen niet kon wederhouden: doch na dat hy de voordeelen, welke men aan zyne zuster hadt toegestaan, overwogen hadt, zynde zo groot, als het mogelyk was om haar over het verlies van eene kroon te vrede te stellen, vondt hy daar in eenige vertroosting. Hy wilde echter zyne toestemming niet geven tot de vernietiging van het huwelyk.

Voor dat het Parlement zyne zittingen eindigde, maakte het eene wet, welke iedereen verbaafde. Het verklaarde duchtig de huwelyken, die voltrokken waren door personen, welke de bloedverwantchap niet belette te trouwen, niet tegenstaande de voorgaande verbindtenissen, door de werkelyke voltrekking van het huwelyk niet gevolgt. Dit was het eerste punt van de wet; en door het tweede bepaalde zy de trappen van bloedverwantchap binnen de palen, door de wet Gods voorgeschreven. Dit laatste hoofdstuk betrof het huwelyk van den koning met *Catharina Howart*, volle nicht van *Anna van Boulen*. Dus kon de koning, volgens het geestelyk recht, met haar niet trouwen zonder de toestemming van den paus; maar hy ruimde deze zwaarigheid uit den weg door de wet van het Parlement. Doch men heeft werk om het begin van deze wet te begrypen, het welk eene uitdrukkelyke veroordeeling was van de echtscheiding van *Anna van Boulen*, doordien, volgens deze wet, men geen inzicht moest hebben voor het voorgaande verdrag van deze koninginne met *Mylord Percy*. Ook geloven eenigen, dat de koning blyde zou geweest zyn daar door den weg te banen tot de herstelling van *Elizabeth*. Indien dit zyne mening niet is geweest, heeft men geen reden om te twyffelen, dat dit eene beschikking van de Voorzienigheid is geweest, om deze prinsesse te eigner tydt tot den troon te roepen.

Men las op den 20 July in het Hogerhuis een ontwerp van eene wet om eene verklaring van het Christelyk gelove te doen opstellen. Het wierdt drie malen op enen dag gelezen, gronden naar het Lagerhuis, het welk de zelve naarfligheit te werk stelde, en dat het des anderen daags te rug zondt met zyne goedkeuring. De twee Huizen begonnen met loftuitingen, welke zy den koning gaven, van in hoedanigheid van opperhoofd der kerke te hebben zorg gedragen om eene eenparigheit in het gelove onder zyne onderdanen vast te stellen; den voortgang der ketteryen te stemmen; een formulier van de geloofsartykelen te geven, zamengesfelt door de kerkvoogden en Godgeleerden van zyn koninkryk; daar in te betekenen de kerkzedden, welke de Engelsche kerk geraden vondt te behouden; andere te verwerpen, en eindelyk om te regelen de wyze om Godt volgens zyn woordt te dienen. Na deze voorreden zeide het Parlement, dat, zynde wel onderrecht van den yver en van de Godvrucht des konings, het by voorraadt zyne toestemming gaf tot deze nieuwe uitlegging, welke zou gedaan worden door de gevolmachtigden, welke de koning of de geestelykheit zou benoemen, zonder zich op te houden met de bevelen, die daar zouden kunnen tegen stryden. Daar was evenwel deze bepaling, dat men niets zou kunnen doen tegen de wetten van het landt. Het schynt, dat het was plaats te geven aan de misnoegden om te mispryzen het gene zy in de verklaring niet goed vonden, en hunne ongehoorzaamheit te ondersteunen met den schonen

Ecc 2

dek-

1540.
Gevoelens van den hertog van Kleef over de voorstellen van den afgezant van Henrik den VIII. Verklaring van het Parlement terzake van de duchtigheit der huwelyken.

Ontwerp van een wetra- kende eene verklaring des geloofs op te maken.

1540.

dekman tel van nakoming der wetten. Anderen zeggen in het tegendeel, dat deze bepaling ge- steit was door des konings voorspraken, om de koninklyke macht te verheffen, de welke uit- spraak moest doen over de tegenkanting der te- gensprekers door den mondt zynen gemachtigden. De zelve wet gaf aan de wereldlyke gerechts- hoven de kennis der geestelyke zaken. Het was eene der voornaamste zorgen van den Raadt des konings, om zo veel als het mogelyk was aan de wereldlyke rechtbanken te onderwerpen dat gene, het welk te voren stondt aan de recht- banken van de kerk.

Herbert.
Baron.
Onder-
staand
door de
geeste-
lykheit
toege-
staan.

Ondertusschen was de geestelykheit zo vol- daan over de kerkelyke opperhoofdigheit des ko- nings, dat, om hem hare erkenntenis te betonen, die van de provincie van Kantelberg hem aanbode- den een onderstandt van vier stuivers van de gul- den van alle kerkelyke goederen, binnen twee jaren te betalen. Het was om hem te vergoeden de onkosten, welke hy besteedt hadt voor de vestingwerken van het koninkryk, op de kusten, of elders. Het Parlement bevestigde deze gift: doch de zelve was niet genoegzaam voor de be- hoeftheden des konings. Hy hadt reets de in- komsten der vernietigde kloosters uitgeput, en hy zag zich genoodzaakt een nieuw onderstandt te verzoeken. Hy hadt werk om het te verkry- gen. Men voegde hem toe, waar hy alle die on- metelyke sommen gelaten hadt, welke hy hadt getrokken van de handwerken, en van de stich- tingen der geestelyke huizen; men zeide, dat 'er, alzo men eene gewenschte vrede genoot, niets noodzaakte om buitengewone onkosten te doen, en dat, indien men aan hem toefondt belastingen, wanneer zyne koffers moesten vol zyn, men geen einde zou zien aan de schattingen, noch aan de ellende zynen volkeren. Zyne gun- stelingen in het tegendeel vertoonden, dat het waar was, dat men geen openbaren oorlog ge- had hadde: doch dat Engelandt daar mede altyd door den paus en door den keizer gedreigt was; dat de eerste door zyne bullen het koninkryk bloot stelde voor den eersten aanval, en dat de andere niet wachtte dan naar gelegenheit om het zelve te veroveren. Dat men van Vrankryk niet verzekert was, dat men menigmaal beducht was geweest voor de oproeren in Schotlandt, en dat de binnenlandsche beroerten noch meer- der ongerustheit gebaart hadden dan de buiten- landsche; dat deswegen de koning altyd ge- noodzaakt was geweest om zich zo te water als te lande in een goeden staat van tegenweer te hou- den; dat hy daarenboven den oorlog hadt onder- houden in vrede landen, met zyn geldt de bondgenoten in Duitschlandt ondersteunende, om alzo de wapenen zynen vyanden bezig te houden; eindelyk, dat hy de veiligheid der kus- ten bezorgt hadt door de vestingwerken, welke hy hadt laten aanleggen; dat alle deze onkosten het gemeenebest betroffen, en dat hy doordiergelyke zorgen zyne onderdanen de vrede en den over- vloedt deedt genieten; dat zy dan zonder on- dankbaarheid hem niet konden weigeren het on- derstandt, het welk hy van hen verzocht, na dat hy zyne geldmiddelen voor hun welwezen, of voor de bescherming van het vaderlandt hadt uitgeput. Deze aanmerkingen haalden het boven de andere over, en men stondt hem toe eentien- de en een vyftiende.

Dezelve
worden
ingewil-
ligt.

Het was hier na dat de koning de algemene vergiffenis, van welke wy gesproken hebben, verleende, en waar van hy uitzonderde Cromwel, die nog niet gestraft was, de gravinne van Sa-

rum, en eenige anderen; de eene om dat zy ge- weigert hadden zyne kerkelyke opperhoofdig- heit te erkennen; de anderen, om dat zy zich niet hadden willen onderwerpen aan de ordonnantie der zes artykelen; het welk zyne vyanden deedt zeggen, dat hy geen Godsdiens hadt, doordien hy gelykelyk vervolgde de Roomsch- gezinden en de Hervormden. Nochtans is het zeker, dat hy een groot yveraar was voor den Roomsch-Katholyken Godsdiens, volgens het ontwerp der hervorming, dat hy daar van ge- maakt hadt, en waar van hy niet afkondt. Hy ontbondt het Parlement op den 24 July, en wy hebben gezien het gene sedert omtrent de doodstraffe van Cromwel en de echtichei- ding van de prinsesse van Kleef gebeurde.

1540.

Men be-
schuldig-
den ko-
ning geen
Gods-
diens te
hebben.

Daar was in dit jaar eene zo grote droog- te, dat alle de fonteynen en rivieren uitdroog- den. De Teems zelf was droog, en men zag niet meer dan de vloedt der zee door de brug van Londen komen. Frederik, Paltgraaf aan den Rhy, en schoonzoon van den koning van Denemarken, kwam ook omtrent dezen tydt in Engelandt, om den koning te verzoeken dezen vorst by te staan. Hy verzocht voornam- mentlyk een onderstandt in geldt van zes hon- derd duizend dukaten. Henrik was niet in staat hem deze somme te lenen, doordien hy zelf een buitengewoon onderstandt van noden hadt; des kon de Paltgraaf niet dan woorden ver- werven, en keerde weder naar huis.

Herbert.
Buiten-
gewone
droogte.

De echticheiding van Anna van Kleef, en de dood van Cromwel veranderden de gedaante der zaken. De Protestanten van Duitsch- landt vergramden zich over het eene en het an- dere; en ten anderen was hunne verstandhou- ding met Henrik afgebroken door de dood van dien gene, de welke daar het werktuig en de steun van was geweest, zodanig, dat de zelve byna eensklaps ophieldt. De begunstigers van den keizer en van het Roomsche hof verzuimden deze gelegenheit niet, en konden zy den ko- ning met den paus niet verzoenen, zy bewerk- ten eindelyk een verdrag tusschen hem en Ka- rel den V, het welk wy echter niet zullen zien sluiten dan na verloop van twee jaren.

De
Doodt
van
Cromwel
en echt-
icheiding
van An-
na van
Kleef ver-
vremden
de Pro-
testanten
van
Duitsch-
landt van
Henrik
den VIII.

De reis van Karel den V naar Vrankryk hadt Henrik doen vrezen, dat hy zich al te naauw met Francois den I mogt verbinden. In het tegendeel was het een nieuwe oorzaak van haat tusschen deze twee vorsten, en de keizer, zich van Vrankryk ondoende, was ernstig bedacht om alstoen den koning van Engelandt aan zyne zyde te trekken. Wy hebben het lokaas gezien, waar van hy zich bediende om zyne reis te verzekeren, gaande die van Gent tot reden brengen; hoe hy de belening van het hertogdom van Milaan beloofde, en met welk eene fynigheit hy de uitvoering deedt uit- stellen gedurende zyn verblyf in Vrankryk: zo dat men hem liet vertrekken, zonder hem daar toe te noodzaken. Doch de koning van Vrankryk liet hem volgen door den konincitabel van Montmorenci, en door den kardinaal van Lotharingen, de welke hem dagelyksch aandrongen om zyne belofte te volbrengen. Dit was zyne mening niet. Hy zou liever den oorlog weder aangevangen dan eene zo aangelege zaak afgestaan hebben; maar hy zocht verschoningen om het verdrag slepende te houden, zonder daar over met Vrankryk te breken. Na daar op wel gedacht te hebben, verklaarde hy eindelyk zyn laatste voornemen aan de afgezanten in deze woorden:

Francois
de I
dringt
den kei-
zer om
hem zyn
woordt
te hou-
den.

Ik verlange nergens meer naar dan naar eene alge-
Ik

1540.

Herbert.
Dokter
ver-
klaart
nege-
voelens
aan de
afgezan-
ten van
François
den I.
Hy biedt
aan,
Vlaan-
deren tot
een kon-
inkryk
op te
rechten
voor een
huwe-
lykga-
ve aan de
Infante.

mene vrede. Om de zelve veilig en duurzaam te hebben ben ik voornemens om aan den koning wren meester toe te staan meer dan hy geëischt heeft, en meer dan ik beloofd heb. Ik wil de oudste myner dochters ten huwelyk geven aan den hertog van Orleans, met de Vlaamsche staten, welke ik tot eene alleenheerschappij zal oprichten, onder de benaming van Nederlandisch Gaule. Dus zal uw koning van twee kronen voor zyne twee zonen verzekert zyn: die van Frankryk zal by laten aan den oudsten, en ik zal die der Nederlanden geven aan den jongsten. De nabuurschap dezer twee koninkryken zal banne macht bevestigen, en deze twee vorsten zullen altydt in staat zyn elkander te helpen. Byaldien het kwam te gebeuren, dat zyn oudste zoon stierf, en dat ik den mynen verloor, die de eenigste is, dan zal de hertog van Orleans, koning van Frankryk geworden door de dood van zynen oudsten broeder, ook worden koning van Spanje, en bezitter van alle myne andere staten, door zyn huwelyk met de Infante, die de zelve van haren broeder erven zal: zo dat deze de aldermachtigste vorst van de wereldt zal worden. My dunkt, dat deze gelegenheit de beleming van het hertogdom van Milaan wel waard is. Voor het overige denkt niet, dat ik my van dit hertogdom ooit ontsaan zal, noch dat ik zou kunnen besluiten om dit stuk af te snyden, dat zich in het midden van alle myne eigenborige staten bevindt, en het welk my tot een doortocht verstrekt om van den eenen naar den anderen over te gaan. De koning uw meester moet dit niet vremd vinden. Behalven deze reden van staat heb ik op het Milanes een wettig recht, het welk my geeft myne verkiezing tot het keizerryk, van het welke deze staat afbakenlyk is, en een gedeelte uitmaakt. Het is dan billyk, dat ik het in myne handen boude, veel eer dan het aan een anderen in te ruimen, doordien ik zulks niet doen kan zonder voor my den doortocht naar Duitschland, naar Vlaanderen, naar Spanje, naar Italië, en naar Sicilië te sluiten. Maar om myn woordt te houden biede ik aan den koning wren meester eene evenwaarde, bekwaam om hem te vrede te stellen. Maar zo hy mynen voorslag niet wil aannemen, laat ik het aan zyne wrybeis te breken, of te onderhouden de verbonden, welke wy gemaakt hebben.

De konestabel en de kardinaal vonden deze aanbieding voordeelich: doch François de I nam het voor een gebrek van woordt. Hy gaf hen dan bevel om dit antwoordt van zynent wegen te doen: Dat hy geen zucht hadt tot nieuwe overwinsten, vergenoegt zynde met zyne eige erfelyke staten, dat hy de beleming eischte van een hertogdom, het welk het erfgoedt was van de prinsfen van zyn huis, en dat hy de evenwaarde weigerde, welke men hem niet aanbodt dan om hem te doen mistasten, dat hy voor het overige zorg zou dragen voor de vrede van Europa.

De keizer zag wel uit dit fiere antwoordt, dat de koning van Frankryk zich zo ligt niet wat liet wys maken, en dat het hertogdom van Milaan een eeuwighdurend zaadt van tweedragt tusschen hen zou wezen. Doch maardien hy geen minder drift hadt om het te behouden, dan François de I om het te bemachtigen, was hy in zyn schik, zyne belofte dus te loor gestelt te hebben, zonder zich over de uitkomst te bekommeren. Daar zyn 'er, die zeggen, dat de keizer voornamentlyk gestaan hadt op de tegenkanting, welke de hertog van Orleans zou vinden van de zyde der Italiaansche prinsfen, de welke een hertog van hunnen landaardt wilden hebben. Zy voegen daar by, dat, om deze zwa- righeit te verlichten, de koning de evenwaarde hadt aangenomen: doch dat de keizer een tweede

* Equiva-
lent.

Maturay

François
de I wei-
gerde deze
aانبie-
ding aan
te ne-
men.

verschoning hadt gevonden, vorderende, dat François de I voor alle dingen aan den hertog van Savoje zou wedergeven de landen en plaatien, welke hy hem ontnomen hadt. Wat 'er van zy, het verdrag kon niet gemaakt worden, en deze twee vorsten wierden groter vyanden dan zy ooit te voren geweest waren.

Het scheelde weinig, of daar was in dit jaar eene scheuring voorgevallen tusschen Frankryk en Engelandt. Het eerste deedt een kasteel bouwen te Ardres, en om zyne grenscheiding verder uit te zetten, hadt het eene brug doen leggen over de rivier op den Engelschen grondt. De daar omtrent leggende bezettingen trokken uit en vernielden deze brug, en de Franschen hermaakten de zelve: doch de Engelschen kwamen wederom, en braken de zelve voor de tweede maal af. De maarfchalk de Biez kreeg bevel om naar dien kant met krygsvolk op te trekken, en de koning van Engelandt, daar van verwittigt zynde, beval van zynent wegen aan Mylord Arundel, stadvoogdt van Calais, om deze plaats en alle de andere in staat van tegenweer te stellen; aan de verbeteringen te doen werken, en de zelve van noodwendigheden te voorzien, als of men op het punt stondt om een openbaren oorlog met Frankryk te beginnen. Voor dat men zo ver kwam, koos men de wegen van zachtigheit, en men benoemde van weerszyden gevolmachtigden om de grenzen te regelen. De maarfchalk de Biez wierdt benoemt van de zyde van Frankryk, en Henrik zondt den graaf van Herford en den ridder Kerne. Zy konden met malkander niet overeenkomen, en de gemoederen wierden door de wederzydsche klagten nog meer verbittert. De hertog van Vendôme hadt last met een leger in Pikardië te trekken, en Henrik vaardigde den grave van Southampton en Mylord Rouffel af, door hem onlangs gemaakt de eerste geheimzegelbewaarder, en de andere grootadmiraal. Zy kwamen van overzee met eenige benden ruiters: doch men vergenoegde zich dit jaar de een den anderen gade te staan.

Men plaatst de instelling van de orde der Jesuiten in het einde van dit jaar*. Hoewel de stichter van deze orde een Spanjaardt is, en hare oprichting byzonderlyk op het huis van Oostenryk betrekkellyk is, aan het welke deze orde niet minder is overgegeven dan aan den paus, behoort echter in deze Geschiedenisse daar gewag van gemaakt te worden. De Spaansche schryvers zeggen, dat Paulus de III bedachte was, de zelve instellende, op den dienst, welken hy daar van kon trekken tegen de veranderingen van Henrik den VIII, en dat het scheen als of deze maatschappy van den Hemel gezonden was ten tyde wanneer de Roomsche kerk op het punt stondt om in Engelandt onder te gaan. Zy hebben zich niet bedrogen in het gevoelen, het welk zy hadden van den yver dezer geestelyken, en wy zullen in de volgende regeringen hen zien zich diep indringen, niet alleen in de zaken van den Godsdienst, maar ook in die van den Staat.

Ignatius of Inigo de Lojola was daar de stichter van. Gekwetst zynde in de belegering van Pampelona, in welke hy voor soldaat hadt gedient, deedt hy eene gelofte van levenswyze te veranderen, en het kloosterleven te omhelzen. Hy begon met eene bedevaart, welke hy deedt naar onze Lieve Vrouwe van Montferat zo haast als hy genezen was. De schryvers van zyne Legende † verbeelden hem in eene zeer byzondere uitrusting: gekleed in een slecht gewaad, omgord met

1540.

Het ver-
gelyk
tusschen
deze
twee
vorsten
wordt af-
gebru-
ken.

Bewe-
gingen
der Fran-
sche en
Engel-
sche
krygs-
benden.

Herbert.
Sandrus.
* In Sep-
tember.
Oos-
spronk
van de
orde der
Jesuiten.

Afbeelding
van
Ignatius
Lojola, en
van zyne
maat-
schappy.

† Orlan-
dyn. Ri-
badney-
ra. Staf-
fens.

1540.

met eene grote bieze koordt, de eene voet geschoeit, en de andere niet, en houdende een stok, in plaats van een spies. Hy noemde zich Ridder van de Maagdt, voor welker eere hy krakeel gekregen hadt met een Moor, dien hy op zynen weg ontmoet hadt. In deze hoedanigheid, en met deze wapenen bragt hy de nachten door aan de deure van hare kapelle, als of hy de oude dolende ridders wilde navolgen, die den gehelen nacht gewapend waakten, wanneer zy de hoedanigheid van ridder van deze of gene edele vrouwe aangenomen hadden. Na deze bedevaart deedt hy eene reize naar het Beloofde Landt. Na zyne wederkomst kwam hy te Barcelona, met voornemen om daar te studeren. Hy bleef daar twee jaren, welke hy doorbragt in het leren van de letterkunst, oud zynde drie en dertig jaren. Vervolgens ging hy naar de hogescholen van Alkala en van Salamanka, alwaar hy gene grote voortgangen maakte. Zyne laatste studiën voltooide hy te Parys, van waar hy zich naar Venetië begaf, voornemens eene tweede reis naar Jeruzalem te doen: doch dit wierdt hem van zyne medegezellen af- en in het tegendeel aangeraden om naar Rome te gaan, zyne maatschappy op te rechten, en de bevestiging daar van van den paus te verzoeken. Indien men een ander Franfch schryver * mag geloven, bedreven hy en zyne medemakers vromde grappen gedurende hun verblyf in Vrankryk en te Venetië, en de Spaansche geschiedschryvers zeggen zelfs, dat *Lofola* in handen van het gerecht verviel, welke hy op eene wonderdadige wyze ontinapte. Wat 'er van zy, deze beruchte insteller van de orde der Jesuiten, zo veracht van de eenen, als opgeveest van de anderen, deedt zynen regel goedkeuren door den paus op den 27 September des jaars 1540. Hy stelde zich de bekeering der Joden, der Heidenen, en van alle andere ongelovigen als eene zekere zaak voor. Zyne voorstanders zeggen ook, dat hy meer wonderwerken gedaan heeft, hy en zyne leerlingen, dan alle de Apostelen te zamen, en dat Godt de ontdekking der nieuwe wereldt, en de vaart op Oost-Indië heeft uitgesteld tot aan de geboorte van dezen Sint, die daar van de Apostel moest zyn. Zy vertonen deswegen, dat hy geboren is in het zelve jaar, als *Christoffel Columbus* dien beroemden scheepstocht naar Amerika deedt †, de welke gelegenheit gaf tot de vaststellingen, welke de Spanjaarden aldaar sedert met zo veel vrucht deden. Voor het overige weet men, hoedanig de zending dezer geesteliken zo in Oost- als in West-Indië geweest is, en nog tegenwoordig is. De Roomschegezinden zyn hen aangaande dat verhaal niet gunstiger dan de Hervormden: doch dit is niet van ons onderwerp. Het is zeker, dat, behalven het oogmerk van de voortzetting van het Roomsch-Katholyke gelove, *Lofola* en zyne navolgers zich door eene afzonderlyke verbindtenisse hebben verplicht de verheffing van den H. stoel, en de vergroting van het huis van Oostenryk te bevorderen. Het is daarom dat de Spanjaarden erkennen, dat de instelling van deze orde meer toebragt tot de eere van hunne heerschappy, dan de wedervereeniging van het koninkryk van Grenade met de kroon van *Ferdinand* en *Izabelle*, en de verovering der nieuwe wereldt, twee voorvallen, die zich in den tydt der geboorte van *Lofola* opdoen. Alles wel ingezien zynde moet men deze orde niet van den lof beroven,

* *Prof. quier.*

† in het jaar 1492.

welken de zelve verdient in het aankweken der wetenschappen, en in te hebben in hare maatschappy mannen zo wel van eene grote bekwaamheit, als van eene grote letterkunde. Wy zullen nu den draadt onzer Geschiedenisse weder opvatten.

Wy zullen *Henrik* den VIII voortaan volstrekt alleen, of veel eer zyne onstuimige hertochten zien regeren, welker heftigheid niemant noch wilde, noch dorst onderstaan tegen te spreken. *Wolfey* en *Cromwel* hadden op zynen geest een gezag gehad, het welk de andere staatsdienaars na hen niet gehad hebben. Byaldien deze twee gunstelingen niet onberispelyk waren in hun gedrag, ten minste is het zeker, dat zy veelmalen de olopheid van dezen vorst stuitten. Zo lang als hy hen tot leidslieden hadt, zag men hem tot zo grote woestheit niet vervallen, en byaldien hy altydt streng en heerschtuchtig was geweest, ten minste liet hy meer ordentelykheit en meer rechtvaardigheid doorstralen ten tyde dat hy hunne raadgevingen opvolgde, dan hy deedt toen hy daar van berooft was. Die genen, de welke alstoen het meeste vermogen by hem hadden, waren de hertog van *Nortfolk*, *Gardiner*, en de aartsbischop van *Kantelberg*. De eerste was een goed hoveling, doch van een middelmatig verstandt. *Gardiner* was van een slaafachtigen aardt, schikkende zich naar den imborst des konings, zonder aan hem te behagen, het zy dat men zich op hem niet betrouwde, en dat men hem al te yverig voor den paus geloofde; het zy dat zyne manieren, die naar die van een slaaf zweemden, niet bekwaam waren om hem te doen achten. De aartsbischop van *Kantelberg* was wel oprecht, maar geen staatkundige. Dus hadt de koning achtting voor zyne deugd, zonder werk te maken van zynen raad in de behandeling der zaken. Men moet zich dan niet verwonderen, dat byaldien deze vorst, van nature driftig, mistrouwend en moeilyk, niemant hebende, op wien hy zich wegens de regering kon betrouwen, meer mislagen beging in de zeven laatste jaren van zyne regering, dan in de dertig eerste. Zyne ongelukken verlieten hem niet; zyn bedt was beveest met het overspel van eene huisvrouw; zyne rust was gestoord door de wederspannigheit zynen onderdanen; zyn leven was bloot gestelt voor de gevoeligheden der bloedvrienden van zo vele personen, welke hy hadt doen omkomen; zyn ouderdom maakte hem zwaarlyvig, en zyne onpasselykheit voltooide hem te vergrammen. Behalven zyne huisselyke moeilykheden hadt hy nog die van buiten. Hy heeft zich altydt van vromde vorsten of gevreesst, of bemint gezien. Hy hadt hen menigmaal de wet voorgeschreven, en het verbondt van den paus met den keizer hadt hem niet kunnen belletten het juk van den eersten af te werpen, en de lagen van den anderen te doen verdwynen. Vrankryk hadt met driftigheit zyne vermaagschapping gezocht, en met zorg onderhouden; Schotlandt, het welk byna altydt de bewegingen van Vrankryk opvolgde, hielt zich met Engelandt vereenigt, of was niet in staat om des zelfs rust te storen; wanneer op eenen slag Vrankryk met hem brak, Schotlandt hem den oorlog aandeedt, en de keizer, met welken hy zich weder hadt bevredigt, het zich weinig kreunde hem in deze verlegenheit te zien. Wy zullen alle deze uitkomsten in het

1540.

Harbert.

Ont-
werp der
zeven
laatste ja-
ren der
regering
van *Hen-
rik* den
VIII.

overige

1540. overige van zyne geschiedenis zien : doch wy moeten eerst voltooiën het ontwerp der hervorming, de welke hy in dit jaar, waar toe wy gekomen zyn, vast stelde. Dat gene, het welk hy in het vervolg daar by voegde, is niet merkwaardig geweest. Hy begunstigde dan eens de eene party, en dan de andere, doch zonder een vast besluit te hebben genomen, en naar het hem in den zin kwam.

Burnet.
Ziezyne
Verzameling.

Gevolmachten, door de kerkvoogden benoemt het geloof te verklaren.

De kerkvoogden benoemden gevolmachten om aan de verklaring van het Christelyke geloof te arbeiden, waar van het Parlement het voornemen hadt goedgekeurt, en deze gevolmachten, uit krachte van des konings bevel vergadert zynde, onderzochten alle zaken met zorgvuldigheid, op dat zy zouden beantwoorden dat gene, het welk men zo wel van hunnen yver als van hunne bekwaamheit verwachtte. Voor dat zy deze verklaring overgaven, geloofden zy, dat het dienstig was te verklaren wat het geloof was, het welk daar de grondslag van is. Zy beschreven het terstondt door de verzekering, welke elk Christen moet hebben van zyne zaligheid door de doot van *JESUS CHRISTUS*. Doch men drukte zich naderhandt veel netter uit, om de tegenwerping der genen weg te nemen, die zeggen zouden, dat men de noodzakelykheit der goede werken ontkende. Men maakte alstoen twee beschryvingen van het geloof: door de eene beschreef men het zelve eene overreding der waarheden van den natuurlyken en van den geopenbaarden Godsdienst, welken de H. Geest in het verstandt voortbrengt; door de andere bepaalde men het een geloof, gevolgt van eene onderwerping aan den Goddelyken wille, vergeselschapt van de hope, van de liefde en van de gehoorzaamheit aan de geboden Gods. Men voegde daar by, dat deze twee denkbeelden niet uitmaakten dan een en het zelve geloof; dat men de zelve altydt moest te zamen voegen, en dat dit het geloof was, het welk ons rechtvaardigt. Eenigen stelden voor om in de beschryving des geloofs te doen invloeden de vaste verzekerdheit, welke een gelovige hadt, dat hy was onder het getal der voorverordineerden: doch deze voorslag wierdt verworpen. Men vondt naderhandt onder de papieren van *Cranmer* eene verzameling van vele plaatsen, welke hy getrokken hadt uit de eerste kerkenleeraars en de H. Schrift, rakende de rechtvaardigmaking door het geloof, en eene andere verzameling, rakende de verdienstelykheit der goede werken. Op het einde van deze laatste hadt de aartsbischop van Kantelberg zyn gevoelen geschreven, door het welke hy verklaarde, dat deze voorstelling, dat wy gerechtvaardigt worden alleen door *JESUS CHRISTUS*, en niet door onze goede werken, de leer was van den H. *Paulus*, en van de andere Apostelen. Hy voegde daar by, dat deze leer de verdiensten van *JESUS CHRISTUS* en Gods barmhertigheit beter deedt uitblinken. Hy eindigde zyne gedachten over deze stoffe met te zeggen, dat schoon die genen, die gerechtvaardigt zyn, noodzakelyk het geloof en de liefde moeten hebben, noch de eene noch de andere niet verdienden onze rechtvaardigmaking, de welke geheel moet overgebracht worden tot *JESUS CHRISTUS*. Deze kerkvoogdt liet zich niet in over andere aanmerkingen, tederder misschien dan dienstig, welke men verhandelt in de scholen ter zake van de middelen, door welke het ge-

loof op het verstandt en op het hert der gelovigen werkt.

De gevolmachten ondernamen vervolgens de verklaring van het geloof. Hunne eerste zorg was te verklaren de geloofsbelijdenis der Apostelen. Zy overlaadden hunne uitlegging niet met twistvragen, eeniglyk zich ophoudende om te geven goede onderwyzing ter oefening van het Christelyk levensgedrag. Daar was geen artikel dan dat, belangende de kerk, het welk nodig was beschreven te worden, ter oorzake van de verschillen, welke men hadt met het hof van Rome. Zy stelden dan vast, dat de H. algemene kerk behelste alle soorten van vergaderingen, de welke in *JESUS CHRISTUS* geloven, en de welke in broederlyke eendragt en eenigheit leven, het welk hen doet zyn ware leden van de algemene kerke; waar uit zy gelegenheit namen om gevolgen te trekken tegen de Roomsche kerke, de welke de eenigheit der algemene kerke in de onderwerping aan den paus doet bestaan.

Verklaaring van de geloofsbelijdenis der Apostelen.

Van daar gingen zy over tot het onderzoek der Sakramenten. Men hadt over dit artikel grote twiflen, doordien *Cranmer* wilde, dat men het tot twee zou brengen, en de overigen in het tegendeel wilden, dat men het oude getal van zeven zou herstellen*. Men benoemde bisschoppen en Godgeleerden om deze stoffe te onderzoeken, en men belastte hen twee uittreksels op te stellen, het eene van de gevoelens, die aan allen gemeen waren, het andere van die gene, over welke zy verdeelt waren, het een en het andere in het Latyn en in het Engelsch. Men ziet nog het oorspronkelyke van deze uittreksels. Men gaf eene uitlegging van elk Sakrament. Het verhaal daar van zou verdrietig zyn: wy zullen alleenlyk aanmerken, dat die genen, die het getal van zeven voorstonden, het tegen *Cranmer* overhaalden, en dat, ten aanzien van het Nachtmal, men stelliglyk de leer der wezentlyke verandering vaststelde.

Besluit tegen de lere der Sakramenten.

* Men hadt de zelve in den jare 1530 op drie gebragt.

Na dat men het leerstuk der Sakramenten hadt vastgesteld, verklaarde men de Tien Geboden. Daar over was verschil tusschen *Cranmer* en *Gardiner* omtrent het tweede Gebodt, rakende de beelden, het welk *Gardiner* met het eerste wilde vermengen. De gevolmachten kwamen daar in overeen, dat men daar van twee onderscheide Geboden moest maken. Men behield echter het gebruik der beelden: doch als maar enkel ter gedachtenisse strekkende, als brengende weder in geheugen de genade van *JESUS CHRISTUS*, en die van het goede leven en van de deugden der Heiligen. Dus veroordeelde men het bygeloof van het volk omtrent den voorrang, welken het gaf aan zekere beelden in de sieraden, met welke men de zelve optooide, in de bedevaarten, en in de geloften, welke het aan de zelve deedt. Men verboodt echter niet voor hen wierook aan te steken, noch zich voor hen op de kniën neder te werpen, behoudens dat men deze Godsdienstige eer niet zou overbrengen aan het beeldt, maar aan Godt, het welk de vergadering beval dat men het volk zou leren.

Uitlegging der tien Geboden.

Van de aanroeping der Heiligen.

Omtrent het derde Gebodt veroordeelde men de aanroeping der Heiligen in de zaken, welke Godt alleen maar bekwaam is te geven; men verklaarde echter, dat het toegelaten was, en zelfs met de lere der Katholyke kerke overeenkwam, aan hen, als aan voorbidders, gebeden te doen.

Men beslechtte wegens het vierde Gebodt, dat de waarneming vanden Zabbath, welken het Christendom op den Zondag heeft overgebracht, een

Van het waarnemen van den rustdag.

1540. een gebodt was meer kerkzedig dan zedelyk. Dat de ruif der Christenen geestelyk moest zyn, en bestaan in onthouding van zonden en misdadige vermakelykheden; dat dit gebodt echter hen opleide eene noodzakelykheit om van tydt tot tydt hun werk af te breken, om Godt in het openbaar en in het byzonder te dienen; dat nochtans, ingevalle van eene dringende noodwendigheit, wanneer by voorbeeldt het 'er op aan komt, het graan te bergen, of de beesten, die gevaar lopen, de gelovigen geen zwaarigheit moesten maken handt aan het werk te slaan door eene bygelovige Godvruchtigheit.

Van het Onze Vader. Men slapte vervolgens over tot het Gebedt des Heeren, en men stelde vast, dat het rechtmatig, en zelfs noodzakelyk was, dat ongeletterde menschen Godt in hunne moedertale baden.

Van het Ave Maria. Men onderzocht ook de Engel-groet, of het Ave Maria, en men bewaarde dezen lofzang om te vieren de gedachtenis der menschwording van onzen Zaligmaker, en de lofzangen van de H. Maagdt.

Vanden vryen wille. Hier na kwam men tot neteliger vraagstukken. Die van den vryen wille hielt de vergadering langen tydt bezig. Men sprak het uit voor het bevestigende gevoelen, en men stelde deze vryheit in den wille des menschen te zyn een vermogen van den wille, verselt van de reiden, waar door een redelyk schepsel onderscheidt, en zonder dwang verkiest het goede en het kwade in zedelyke zaken; het goede met den bystandt der Goddeijke genade, en het kwade door zich zelve. Men zeide, dat deze vryheit was volmaakt in den staat der onnosselheit van den eersten mensch; dat de zelve geweldig bedorven was door zyne zonde, en eindelyk heritelt door de genade, welke allen menschen wordt aangeboden. Men onderzocht van weerkanten de byzondere plaatsen van de Schriftuur, welke den vryen wille begunstigen, en die de noodzakelykheit van den bystandt der genade, de welke den gelovigen te gemoet komt, en die hem bystaat in de onderneming en in de volbrenging van een goed werk. Men besloot uit deze plaatsen, dat de menschen verplicht zyn te bidden om de genade van den H. Geest met een vurig gelove; daar van te ontfangen en daar van te volgen de inblazingen met erkentnisse, en zonder zwaarigheit. Dat voor het overige Godt geen uitwerker was van de zonde, noch oorzaak van der menschen verdoemenisse, welke zy hun eigen verlies moesten toeschryven, en die door hunne zonde verdierven dat gene, het welk Godt van nature goed gemaakt hadde. Men vermaandte der zelve tydt de leeraars om voorzichtig te zyn omtrent deze stoffe, den vryen wil zodanig vaststellende, dat zy de genade niet verkorten, en omtrent het leerstuk van de genade, zonder den mensch de rechten van zynen vryen wille te benemen.

Van de rechtvaardigmaking. Hier op volgde het artikel van de rechtvaardigmaking. Men stelde vast, dat de rechtvaardigmaking dat gene was, het welk ons voor Godt rechtvaardigt, en het welk ons recht geeft ten eeuwigen leven, zo dat wy door de medehulp der genade kunnen wandelen in de wegen des Heeren, rechtvaardig geoordeelt worden, wanneer hy de wereldt zal oordeelen, en aldus de gelukzaligheit van het Paradys genieten; dat Godt is de voornamste oorzaak van onze rechtvaardigmaking; dat inmiddels de mensch, door de genade voorgekomen, zelfs werkt tot zyne eige rechtvaardigmaking, door de gehoorzaamheit en door de vrye toetemming, welke hy daar toe bybrengt; dat zy is eene vrucht van de doodt van

JESUS CHRISTUS, en van zyne verdiensten: doch dat het nodig is, dat de gelovigen verscheide zaken deden, om zich te bezorgen het recht tot de uitwerking van deze doodt, de welke, schoon aangeboden aan de gehele wereldt, niet toegepast wordt dan aan een klein getal van personen; dat men daar toe hebben moest een vast gelove, eene oprechte boetvaardigheit; af te staan van kwaad te doen, Godt te dienen al zyn leven, en te herstellen door boetvaardigheit, door vasten, door aalmoezen, door bidden, door goede werken, de gebreken waar in men viel door de zonde. Men stelde voorts een zeker leerstuk vast, dat men voltrekt de rechtvaardigmaking kon verliezen. Men veroordeelde de al te nieuwsgierige navorschingen rakende de voorverordineren, en men zeide, dat 'er gene zekerheit van de verkiezing was, zo het niet is, wanneer men in zyn hert gevoelt aanbazingen van den Geest Gods, wanneer men Christelyk leeft, en wanneer men de genade eener eindelyke hope bezit. Men stelde eindelyk voor vast, dat hoewel de vrees voor Godt, de boetvaardigheit, de hope en de liefde, die met het rechtvaardigmakende gelove moeten gepaart zyn, onvolmaakt waren, Godt de zelve nochtans goedkeurde om JESUS CHRISTUS.

Men verklaarde de goede werken t'eenemaal ter zaligheit nodig: doch men merkte aan, dat men dit verstaan moest van inwendige en geestelyke werken, zodanige, als zyn de vrees voor, en de liefde tot Godt, de lydzaamheit en de nederigheit; en niet van uitwendige, noch lichamelijke daden, noch zelfs van zedelyke daden, gedaan door de kracht der natuurlyke reden. Men oordeelde, dat deze goede werken in den eersten zin verdienstelyk waren, en toebrogen om het eeuwige leven te doen verkrygen, behoudens dat de zelve voor komen uit een rein herte, dat zy vergeselschap gaan met een goed gewisse, en ondersteunt door een vast gelove. Men zeide echter, dat de mensch geen reden hadt om zich te verhoovardigen, doordien alle zyne goede werken niets anders waren dan de vrucht der genade en barmhertigheit Gods.

Het laatste hoofdstuk dezer verklaring des geloofs raakte de gebeden voor de afgestorvenen, en men herhaalde in het zelve alleen het geen drie jaren te voren daar omtrent was vastgesteld, en wy op zyn plaats verhaalt hebben.

Zodanig was het opstel des geloofs, het welk de kerkvoogden maakten, en het welk vervolgens in het licht wierdt gegeven. Men kan, deze tweede verklaring by die van den jare 1536 vergelykende, de verandering, in de eerstgemelde gemaakt, gemakkelyk ontdekken. De Roomsche-Katholyken, hun voordeel met de doodt van Cromwel doende, herwonnen een gedeelte van het slagveldt, het welk zy verloren hadden. Zy deden de leer der zeven Sakramenten, de welke hen zeer na aan het hert lag, weder vaststellen, en eene veel groter uitgebreidheit geven aan den dienst der Heiligen, en aan de eerbiedigheit voor de beelden, het welk de voorgaande uitlegging zeer veel verzwakte. Nochtans waren zy niet te vrede, en de afkondiging van deze tweede verklaring verwekte by de eene en de andere party byna de zelve murmuringen als de eerste. De Hervormden zeiden, dat men de hervorming niet dan in het ruw hadt doen afschetsen, en dat men vele hoofdswalingen behouden hadt. Zy vertroostten zich echter met de hope eener

1540.

Vande goede werken.

Van het bidden voor de doden.

Vergelyking van deze verklaring des geloofs met die van den jare 1536.

1540. eener volmaakter hervorminge, tot welke zy geloofden dat dit formulier den weg zou bannen, door het artykel, rakende het stuk van de kerk, het welk de Engelsche van de Roomfche kerk afscheurde. De Roomfch-Katholyken in het tegendeel waren over dit artykel, en over verſcheide andere, de welke het oude geloof ſchienen omver te werpen, zeer te onvrede: doch zy triomfeerden met het leerſtuk van de Sakramenten geveſtigt, dat van de wezentlyke verandering van broodt en wyn vaſtgeſtelt, en de andere gevoelens van de Roomfche kerk behouden te zien. Aan de andere zyde hoopten zy, dat de koning allengskens wat toegevendende wegens de punten, omtrent welke hy van de Roomfche kerk nog verſchilde, zich wel haalt weder met haar en met den heiligen ſtoel zou vereenigen.

Verbetering der Getyboeken.

De gevormachtigden, die benoemt geweest waren om de kerkgewoontens en andere uiterlyke dingen te onderzoeken, maakten geen merkelyke verandering in de Gety-, noch in de Miſboeken. Zy vergenoegden zich daar uit te laten ſchrappen de gebeden voor den paus, nevens den plegtigen dienſt voor *Thomas Becket*, of voor *St. Thomas van Kantelberg*, en eenige andere Heiligen, welken men hadt afgekeurt: zo dat het niet nodig was nieuwe Gety-, of andere kerkboeken * te drukken, het zy dat men het volk niet wilde doen morren over de onkosten van dezen druk, het zy men vreesde het zelve tot opſtandt te brengen door de vermoedens, welke het mogt krygen van eene verandering in den Godsdienſt.

* Brevellen.

Haſtraffen der Hervormden.

Ondertuſſchen werkten de hertog van Norfolk en *Gardiner* met al hun vermogen aan den ondergang der Hervormden, en de koning gaf aan de ſtrengheit van de ordonnantie der zes artykelen over die genen, welke men beſchuldigde de zelve geſchieden te hebben, niettegenſtaande de betuigingen, welke hy daar omtrent hadt laten doen aan de afgezanten van de prinſſen van Duitschlandt. Drie prieſters, *Barnes*, *Gerard* en *Hieronymus*, die ſedert langen tydt de leer van *Luther* volgden, wierden achterhaalt, veroordeelt en met de doot geſtraft. *Barnes* hadt reets tweemalen het zelve gevaar gelopen. Hy was ſedert aan het hof weder herſtelt, en *Cromwel* hadt hem gebruikt tot de behandeling van het huwelyk met de princeſſe van Kleef. Dit was zyn ongeluk, gelyk het dat van *Cromwel* geweest was, de koning alle de genen, de welke daar deel aan hadden gehad, een haat toedragende. Het geen zynen gehelen ondergang veroorzaakte was de ſtouthet, welke hy hadt, van in eene predikatie te wederleggen de lere, de welke *Gardiner* hadt vaſtgeſtelt in eene zyner kerkredenen, ter zake van de rechtvaardigmaking. Deze predikatiën geſchiedden in de *St. Paulus-kerk* te Londen gedurende de Vaſten. *Crammer* hadt voor *Barnes* gepredikt, en volgens het zeggen van eenigen † hadt hy op zich genomen te wederleggen dat gene, het welk *Gardiner* in den voorgaanden Vaſtentydt hadt vaſtgeſtelt. Doch *Barnes* hadt het boven *Crammer* overgehaalt. Men zegt niet, wat voor kwaad den laaſten daar door is overgekomen. De achting van dezen kerkvoogdt leide zynen vyanden een ſtilzwygen op; zy wreekten zich op een geringe onderwerp. Men noodzaakte *Barnes* het geen hy gezegt hadt te herroepen, en men deedt hem, zo wel als *Hieronymus* en *Gerard*, ondertekenen vyf artykels, van welke de meeſte gene betrekking hadden op de lere der rechtvaardig-

II Deel.

1542. making, en de welke al zo weinig door de Proteſtanten betwilt wierden, als door de Roomſchgezinden. Daarenboven beſtafte men aan alle drie de heilige week te prediken op de plaats van het Gaſthuis. Zy deden zulks; maar men beſchuldigde hen verdedigt te hebben in een gedeelte hunner predikatiën dat gene, het welk zy in de andere herroepen hadden. Zy wierden dan weder op nieuw gevat, en naar den *Tour* gezonden, en door het zelve Parlement veroordeelt, het welk *Cromwel* veroordeelde. Zy wierden ook twee dagen na hem geſtraft.

Men veroordeelde door het zelve vonnis, en men bragt ter doot op den zelve dag drie andere perſonen, *Abel*, *Fetherſton* en *Pewel*, om dat zy de opperhoofdicheit van den paus openlyk hadden willen beweerden, en die des konings betwiltten. Men zette hen alle zes op twee vuilniskarren, en dat zonderling was, men trachtte hen door malkander te plaatſen, zettende een Lutherſche by twee Roomſchgezinden, en eenen dezer laaſten by twee Lutherſchen. Men weet niet waarom; doch men vondt daar in meer buitenſporigheit dan rechtmatigheit.

Wanneer zy op de gerechtſplaats gekomen waren, verklaarde *Barnes* zyn gelove, volgens het gevoelen der Proteſtanten, zyne aanspraak geëindigt hebbende vroeg hy aan den *Sherif*, of men de punten hadt, waar op hy en zyne medemakkers veroordeelt waren. De *Sherif* hem van neen geantwoord hebbende, vroeg hy aan het volk, of 'er iemandt over hen klaagde, dat zy eene vaiſche leer geleeraart hadden? Niemandt antwoordde iets. *Barnes* alſtoen het woordt weder opnemende zeide: *Ik ben hier gebragt om door het vonnis van het Parlement verbrand te worden: myne ſtraf is genoegzaam om ulieden te verſchaan te geven, waar mede men my beſchuldigt. Ik bidde Godt, dat hy het den genen wil vergeven, die my veroordeelt hebben.* Hy verdedigde zich vervolgens over dat hy oproer zou aangefookt hebben; hy badt Godt voor den koning; hy vermaande het volk tot onderdanigheit, niet alleen door beweegredenen van vreeze, maar voornamentlyk door eene beweging van het gewiſſe, en hy badt den *Sherif*, vyf zaken aan den koning te vertonen. De alleraangelegentſte was om het grote werk van de herſtelling van den waren Godsdienſt tot zyne volkomenheit te brengen. Op deze wyze was het dat hy zich uitdrukte. Hy voegde daar by, dat hy reets verre gevordert was; maar dat 'er echter nog vele zaken overig waren om te doen.

Hieronymus, na hem ſprekende, gaf ook rekenſchap van zyn gelove, byna op de zelve wyze als *Barnes* gedaan hadt, en eindigde met eene beweeglyke nodiging, vermanende het volk zich ten voorbeeldt voor te ſtellen de onuitsprekelyke liefde van *JESUS CHRISTUS*, de eenige ſpringbron der zaligheit. *Gerard* volgde hun voorbeeldt, en zeide, dat hy nooit iets hadt gedaan, noch iets gezegt, ten minſte zo veel hy zich kon erinneren, dan om de gelovigen op te wekken om Godt te dienen, en den koning te gehoorzamen. Zy omhelſden daar na malkander alle drie, en kuſten de een den anderen, zonder eenige ontroering over de wyze van hunne doot te tonen. De ſcherprechter maakte hen vaſt aan de paal, en men ſtak den brandt in den houtmyt, waar door zy verteert wierden.

De drie Roomſchgezinden ondergingen de zelve ſtraffe, niet kunnende verduwen de beleddiging, welke men hen hadt aangedaan, van

Barnes.
LeGrand
Gevolg der ſtraffen, waarin men drie Hervormden vernaght met drie aanhangers van den paus.

Doodt der drie Gereformdeerden.

Doodt der drie voor-

1540.
Stadlers
van den
paus.

* Adam
Dampier,
Edmond
Bridston,
Clement
Philpot
en Grego-
rius Hut-
tish.

* Richard
Meius.

Grafson,
die den
Engel-
schen
Bybel
gedrukt
had, in
rechten
vervolgt
en oit-
slagen.

Burnet.
Aan-
ling van
verschel-
de bis-
dommen
door den
koning.
A. 11.
Publ.
Tom.
XV, fol.
731.
Ibid. fol.
748.

Ibid. fol.
754.

† Harmer
zegt in
zyn Cris-
tiane, dat
het was in
den jare
1542.

hen met drie Protestanten te paren: eene beledi-
ging, welke zy, gelyk zy zeiden, bitterder von-
den dan de doot zelve. Dus stierven de eersten,
hunnen vyanden vergevende, en de anderen on-
der het uitbraken van scheldwoorden tegen de
medegesellen hunner straffe. Men veroordeelde
tot de zelve doodstraffe vier andere personen*,
om dat zy in de belangen van den paus geweest
waren, om dat zy den kardinaal *Polus* onderstant
hadden gedaan, om dat zy de kerkelyke opper-
macit van *Henrik* ontken hadden, en om dat zy
Calais hadden willen helpen verrasschen.

Zodanig was de koning bezig om door beuls
handen het bloedt zynen onderdanen te plengen,
het welk zy niet dan voor zynen dienst hadden
behoren te storten. Laat ons het verhaal van
deze treurige bedryven, van welke hy zelf een
afschrik hadt, eindigen. Na de doodstraffe van
zes Hervormden, die veroordeelt en met de doot
gestraft wierden, zynde een der zelve niet
dan een jongeling van 15 jaren †, te Londen,
drie te Salisbury, en twee te Linkoln, hielt hy
eenslags daar mede op, en liet na deze onge-
lukkigen te doen verbranden.

Hy deedt ook de gevangenen in vryheit stel-
len. Men hadt hen in rechten betrokken op de
aarsloking van *Bonner*, die geveinst hadt gedre-
de de gunste van *Cromwel*, aan wien hy zich
zo wel hadt verbonden, als aan *Craumer*; maar
hy veranderde van party na de ongunste van den
stedehouder des konings, en liet gevoelens, ge-
heel slydig met die gene, welke hy aan dezen
gunsteling van den koning betoont hadt, bly-
ken. De eerste, die daar gevoel van hadt, was
Grafton, die gene, de welke den Bybel in het
Engelsch hadt gedrukt. Men vervolgt hem
om dat hy gedrukt hadt vaarzen, ter eere van
Cromwel gemaakt. Om zyne beschuldiging te
bezwaren, verklaarde *Bonner* het onderhoudt,
het geen de drukker met hem gehad hadde ter zake
van de doot van dezen staatsdienaar, waar over
Grafton, die geloofde, dat *Bonner* met hem van een
gevoelen was, zeer zielroerende klagten gestort
hadde. Doch de kancelier *Audley*, die een
vriendt was van den drukker, redde hem uit die
mocielykheit.

Het was op het einde van het zelve jaar dat de
koning begon de slichting der bisdommen, wel-
ke hy voorgenomen hadt op te richten van de
inkomsten der afgeschafte kloosters, en het welk
hy niet dan in de volgende jaren volbragt. Wy
zullen het verhaal daar van echter hier laten vol-
gen, om niet genoodzaakt te zyn zulks op on-
derscheide plaatsen te doen. Hy veranderde de
abdy van Westmunster in een bisschoppelyken
setel (a), alwaar hy een deken en twaalf kanun-
niken instelde ten dienste dezer hoofdkerke. In
het volgende jaar slichtte hy het bisdom van
Chester, na het vernietigen van het klooster van
Werboung, het welk in de zelve stad was, en
hy hechte aan dit bisdom een dekenichap, ne-
vens zes prebenden. Hy slichtte in dat zelve
jaar het bisdom van Glocester, benevens een
dekenichap, met zes kanunnikdyen, aan welke hy
de inkomsten van de abdy van St. Pieter te Glo-
cester hechte, als mede het bisdom van Peter-
boroug. In den jare 1543 † maakte hy tot bis-
dommen de abdyen van Osney binnen de stad
Oxford, en van St. Augustyn binnen Bristol.

Men ziet nog de opene brieven, die vervaardigt
wierden voor het bisdom van Westmunster; die
der andere oprichtingen waren diergelyke. De
koning zeide, dat hy, *gedreven door eene Godde-
(a) Dit geschiedde in het einde dezes jaars 1540.*

lyke genade, en ter herte nemende de herstelling van
den waren Godsdienst, en den waarachtigen dienst
van Godt in zyne eerste zuiverheit, hen trachtte af
te trekken van de misbruiken, de welke de instelling
der monniken en hun ergerlyk leven daar hadden in-
gevoert; dat hy zorg droeg, dat het woordt Gods
openbaarlyk wierdt gepredikt; dat de Sakramenten
bedient wierden volgens der zelve instelling; dat de
kerkentucht wel wierdt onderhouden; de jengt onder-
wezen, de oude lieden verkwikt, en de beboefigen byge-
staan; eindelyk, dat het met dit inzicht was, dat
hy het bisdom oprechtte, enz. Wanneer de open-
brief was opgemaakt, zondt de koning des ande-
ren daags een bevel aan den aartsbischop om den
kerkvoogdt in te wyen en te zalven.

De prioryen der hoofdkerken van Kantelberg,
van Winchefer, van Durham, van Worchefer,
van Carlile, van Rochefer, en van Ely
wierden mede in dekenichappen en in kanunnik-
dyen verandert. Men stelde ook in ieder plaats
van deze nieuwe oprichtingen eene jaarlykche
uitdeeling voor de armen. Deze zorgen waren
waardiger voor den koning dan de straffen van
zyne onderdanen; en byaldien hy deze weldadig-
heit verder hadt uitgestrekt, zou hy de klagten
van het volk gestremt, en de lasteringen der
monniken onwaar gemaakt hebben. Maar de
yveraars voor den paus, ziende dat hy daar stil
by bleef staan, lieten niet na te zeggen, dat het
eene geringe wedergeving was van het kleinste
gedeelte der rykdommen, welke hy de kerk
ontroof hadt, en dat hy daar geen lof door ver-
diende, dat hy de eenen iets gaf, doordien hy
het de anderen ontnam. Des niettegenstaande
behaalden hem deze stichtingen groten lof in
vremde landen, en deden hem van het meeste
gedeelte zynen onderdanen zegen toewenschen.

Byaldien men het voornemen van den aarts-
bischop van Kantelberg ondersteunt hadt, zou
men den koning roemruchtiger en voor de kerk
van Engelandt nuttiger stichtingen hebben zien
doen. Deze kerkvoogdt hadt aangemerkt, dat
'er geen minder ongeregeltheit was onder de ka-
nunniken dan in de kloosters, en men ziet uit
enen van zyne brieven het verdriet, het welk
hy 'er over hadt, dat men door die menschen zag
verkwisten de rykdommen, welke men den
monniken ontnomen hadt. Hy hadt een mid-
del voor dit kwaadt gevonden. Dit was een
kweekschool voor jonge kerkelyken in elke
hoofdkerk op te rechten, en daar toe te vin-
den eene inkomste, bekwaam om zo wel
hen, als hoogleeraars in de Godgeleerd-
heit, in de Grieksche en in de Hebreuschse
tale te onderhouden, om hen te onderwyzen.
Hy hoopte, dat, door de zamenvoeging van de
kanunniken met deze jonge kerkelyken, opge-
voed onder de oogen van den bisschop, een hei-
lige yver in hen zou ontfloken worden, om hen
tot Godvrucht en het onderzoeken der God-
geleerdheit als om slydt aan te moedigen. Doch
de noodwendige inkomsten tot een zo schoon
voornemen ontbrekende hadt *Craumer* alleen de
eer om het te hebben ontworpen, zonder de vol-
doening te hebben van het zien werktellig ma-
ken.

De koning hadt getracht de zelve hervor-
ming in Ierlandt in te voeren als in Engelandt, en
wy hebben reets gezien, dat de aartsbischop
van Dublin de oogmerken van dezen vorst en
den yver van zynen stedehouder ondersleunde:
doch hy wierdt gedwarsboomt door den aartsbis-
chop van Armach endoor de ingeborene Ieren,
welke den paus waren toegedaan, behalven dat
de

1540.
Beweg-
ten
der op-
rechtig.

An-tere
oprech-
tingen
van de-
ken-
schappen.

Ver-
scheide
oordee-
len over
deze
oprech-
tingen.

Voorne-
men van
een ker-
kelyk
kweek-
school
op te
rechten.

Cox.
Warre.
De aarts-
bischop
van Ar-
mach
kant rich
tegen
de her-
vorming.

1540. de gedurige wederfpannigheden van dit eiland de voortgangen van den Godsdienst verhinderden, welker ftemme door het gedruifch des oorlogs verdooft wierdt. Dit is het, het welk wy verder gaan zien, het vervolg der zaken van eene regering, zo gefolt door hare huiffelyke beroerten, weder opvattende.

Krygsverrechten van Mylord Gray. Mylord Gray, gefladig gelukkig, trok op naar den kant van Trim tegen den rebel *O Reyll*, en dwong hem zich te onderwerpen. Vervolgens wendde hy zyne wapenen tegen eene bende itruikrovers, die zich tuffchen Ards en Lekale onthielden, en die het gansche landt onveilig maakten en verwoefften. Hun hoofdt was een Engelfchman van geboorte; maar hy wift noch van vaderlandt, noch van Godsdienst; vermoordde en roofde zonder onderscheid Engelfchen en Ieren; plunderde zo wel de kerken als de ongevyde plaatfen, en hadt geen eerbiedt noch voor Godt, noch voor menfchen. Men zegt niet of hy in de handen van Mylord Gray viel; doch het leger van dezen veldheer verviel tot de zelve ongebondenheit, de welke het kwam beftreffen. Het fchondt de zogenoemde heilige overblyffelen en de beelden, voor welke men de allermeeste eerbiedt hadt. In de kerk van Trim wierdt dat van de Maagdt, het welk in grote achtting was, niet meer gefpaart dan de andere, en de krygsknecht maakte geen zwaarichit de ryke offerhanden, welke hy in de fchatkamer, in welke de kerkelyke kleinodiën bewaart wierden, vondt, weg te nemen. Hy verbrandde zelfs de hoofdkerk van Downe, en verwoeffte het gehele omleggende landt. De vyanden van Mylord Gray verzuimden niet in het vervolg hem wegens deze kerkfchenderyen eene hoofdmisdaadt te maken. Ondertuffchen namen *O-Connor* en *O-Toole*, ziende dat Mylord Gray in de Noorder delen van het eilandt de handen vol werk hadt, hannen tydt waar om de borftweringen, de welke de Engelfche volkplantingen afzonderden, te bemachtigen en te verwoeffen. De landvoogdt, daar van verwittigt zynde, ylde om tot onderftandt te komen. Hy vondt, dat de wederfpannigen reets met hunnen buit waren afgetrokken; maar hy trok op zyn beurt in de landen van *O-Connor* en van zyne medeftanders, ontnam hen vele fterkten, dwong *O-Carol* en *O-Magher* zich te onderwerpen, vermeerderde *O-Connor* in zyne befchaffingen, en noodzaakte hem om te Dublin den eedt te komen afleggen.

Kerkfchendery van des zelfs leger. Gedurende deze beroerten was het bezwaarlyk de hervorming te doen doordringen. Dit zien wy uit een brief van den aartsbifchop van Dublin, gefchreven aan den ftedehouder des konings in de maandt van April des jaars 1538, byna met de zelve uitdrukkingen als die, welke hy drie jaren te voren gefchreven hadt. Hy betuigde altydt wegens zynen yver, en volhardde met zich over den aartsbifchop van Armach te beklagen. Hy voegde daar by, dat de prior en de deken van Dublin aanzoek deden by den paus om hen by te ftaan, en dat de hertog van Nordfolk de geestelykheit aanmoedigde om zich te kanten tegen de veranderingen, welke men in den Godsdienst wilde maken. Hy bidt *Cromwel* uitdrukkelyke bevelen aan den landvoogdt te zenden, om hem te onderfteunen tegen zo vele vyanden, die zich tegen zyne goede oogmerken en tegen den wille des konings fteden. Hy waarschuwde dezen ftatsdienaar op zyne hoede te zyn tegen de zendelingen van het Roomfche hof, die hem niet anders dan een

De aartsbifchop van Dublin beklagt zich over de tegenkenningen, welke men hem doet. Dit zien wy uit een brief van den aartsbifchop van Dublin, gefchreven aan den ftedehouder des konings in de maandt van April des jaars 1538, byna met de zelve uitdrukkingen als die, welke hy drie jaren te voren gefchreven hadt. Hy betuigde altydt wegens zynen yver, en volhardde met zich over den aartsbifchop van Armach te beklagen. Hy voegde daar by, dat de prior en de deken van Dublin aanzoek deden by den paus om hen by te ftaan, en dat de hertog van Nordfolk de geestelykheit aanmoedigde om zich te kanten tegen de veranderingen, welke men in den Godsdienst wilde maken. Hy bidt *Cromwel* uitdrukkelyke bevelen aan den landvoogdt te zenden, om hem te onderfteunen tegen zo vele vyanden, die zich tegen zyne goede oogmerken en tegen den wille des konings fteden. Hy waarschuwde dezen ftatsdienaar op zyne hoede te zyn tegen de zendelingen van het Roomfche hof, die hem niet anders dan een

II Deel.

finids zoon handelden, en die hem een dodelyken haar toedroeg. Hy zondt hen ter zelve tydt het formulier van den eedt, welken de paus aan zich liet afleggen door zyne aanhangelingen. Zy zwoeren aan den H. floel te gehoorzamen, aan den paus, zittende te Rome, en aan des zelfs nakomelingen in alle zaken, zo wel ten aanzien van het geestelyke, als van het wereldlyke, en nimmermeer de minfte verandering of vermindering, welke men zou willen maken in de rechten, of in de tytels van zyne Heiligheit, in de opperfte macht van de kerk, waar van hy het hoofdt is, en aan het koningdom van St. Pieter, wiens opvolger hy is, te zullen toeftaan. Zy deden eene gelofte om deze voorrechten te verdedigen voor alle en tegen alle, zonder eenige uitzondering, het welk omver wierp de wettige en opperfte hulde, den koning toebehorende. Zy beloofden zich met al hun vermogen en op alle wyze te ftellen tegen de ketters, die bevelichriften mogten maken, ftydig tegen de uitfpraken der kerke, en voor verbannen te houden hunne vaders, of kinderen, hunne mannen, hunne vrouwen, enz. de welke zouden weigeren in de zelve verbinteniffen te treden; het welk Ierlandt, zeide deze prelaat, bloot ftelde voor burgerlyke en huiffelyke oorlogen, de wereldlyke regering vernietigde, en alles in vuur en vlam zette. De aartsbifchop gaf in het vervolg kennis aan den onderkoning van de zwakheit der koningfchen in een eilandt, waar in de inboorlingen van het landt veel meerder in getale waren. Hy voegde daar by, dat zy hunne byzondere verbitteringen ftakten, om te zamen te lopen ter verdediging van hunne bygelovigheden, en dat het meefte gedeelte der Engelfchen met hen zamenfpende, zo dat het onmogelyk was zo veel vyanden het hoofdt te bieden, ten minfte byaldien de koning daar gene buitengewone krachten toe fpende.

De onderkoning, beantwoordende den yver van den aartsbifchop, was bezig om in dit eilandt de voorwerpen van bygelovighheit te verftoren. Zodanig was een eeuwige vuur, dus genaamt om dat men zorg droeg het zelve te onderhouden, gelyk oudtyds dat der Veflaafche nonnen. Het brandde in het kloofter der nonnen van St. Brigitta van Kildare. De bevelen wierden afgezonden om het gebruik daar van af te fchaffen. Dit gefchiedde echter niet dan eenigen tydt daar na, wordende ter zelve tydt het kloofter met alle de konventen afgefchaft.

Men nam in dit jaar een Kordelier gevangen, verdacht van verftandhouding met de oproerigen en de zendelingen van den paus. Men zette hem gevangen op het kasteel te Dublin, met voornemen om hem naar Engelandt zenden; doch hy voorkwam zyne halsftaf, en doorftak zich zelve. Men vondt in zyne klederen een brief, de welke zyne geheime handelingen ondedte. De zelve was gefchreven door den bifchop van Mets*, uit den name van paus *Paulus* den III en van de kerkvergadering van *Vicenza*, aan *O-Neal*, om hem te vermanen het geloof en de achtbaarheit van de Roomfche kerk te befchermen, welke men in Ierlandt wilde doen te gronde gaan. Men vleide hem met de eere zynet naie, welke men de ftem noemde van den H. floel, volgens eene voorzegging, welke men, naar men zeide, kortelings hadt gevonden, en welke men aan een bifchop van *Caffel* † toefchreef. De zelve behelste, dat de Antichrift zich niet zou veiligen op den H. floel dan wan-

1540. Haat, welken de Ieren Cromwel toeftraffen.

De eedt, welken zy aan den paus afleggen.

Zwakheit der koningfchen.

Bygelovighheit van een eeuwige vuur.

Droevige doot van een Kordelier.

*M-t was al-tien eene keizerlyke vryftat. Brief van de kerkvergadering van Vicenza 1537. O-Neal † Saufley Laferriere.

1540.

neer het R. Katholyke geloof in Ierlandt zou ondergaan. Om deze reden handelde men dit eilandt als een heilig landt, en als een geheiligd eilandt; en om den gene, aan wien men zich aangaf, door byzondere en personele beweegredenen aan te moedigen, noemde men den zelven waardigen zoon der kerke, die, zeide men, van zyne Godvrucht het onderstandt verwachtte, het welk het van noden hadt. Dus was het, dat de paus alle zyne kunststreken in het werk stelde in de staten van *Henrik den VIII*, om zich daar in weêrwil van dezen vorst te verdedigen.

Deze onderschepte brief belette de aanhangers van den paus niet *O-Neal* in den oproer in te wikkelen. Hy verklaarde zich hoofd van dit heilige eedgenootschap, in het welke hy *O-Donel* en veel meer andere grote heeren deedt treden, die een talyk leger op de been bragten, waar van zy de montering deden op het gebergte *Tarag*. Vervolgens trokken zy naar de staten der koninglichen, overweldigden de liniën, en kwamen zich te *Bella-hoa* nederlaan. Aldaar was het dat *Mylord Gray* hen kwam opzoeken. Om hen te overvallen trok hy den geheelen nacht door, en bevondt zich met het kricken van den dag in het gezicht van hun leger, niet dan de rivier tusschen beide hebbende. De zelve was breed, en men hadt geen tyd om bruggen te slaan. Hy besloot dan de zelve over te trekken zo als men best kon. Men zocht doorwaadbare plaatsen; de ruitery trok den geheelen nacht door, en het voetvolk volgde den weg, welken zy voor haar baande. De onderneming was niet min gelukkig dan stout. Het gansche leger won de overzyde, in weêrwil van den tegenstandt der vyanden; greep hen dapper aan, en bragt hen in verwarring. *O-Neal* bergde zich: doch hy liet vele doden en gevangenen achter, nevens al den buit. Hy trok weder over de verschanfingen, en vertrok zich in ontoegankelyke plaatsen, om zich te dekken voor een zegepraalend leger, het welk hem op de hieën volgde.

Dit jaar eindigde gelukkig voor het hof door den vrywilligen afstand, welken dertien abten en acht prioren deden van hunne kloosters, om aan de bevelen des konings te gehoorzamen. De prior van *St. Jan* te *Jeruzalem* was onder het getal dezer laatsten. Het meeste gedeelte dezer kloosters was in de nabuurschappen van *Dublin*, van *Waterfort*, van *Limmerik*, van *Trim* en van *Louth*. *Mylord Gray* wierdt in dat zelve jaar te huis ontboden, en de ridder *William Brereton* in zyne plaats gestelt; echter maar tot nader goedvinden, en tot dat het hof wegens de regering eene nette bestelling zou hebben gemaakt.

De bloedige ordonnantie der zes artykels wierdt alstoen in Ierlandt afgekondigt, alwaar het een voorwendfel gaf aan de oproerigen om de wapenen weder op te vatten. Het was, naar hun zeggen, om den ouden Godsdienst te verdedigen: doch zy hadden niet voor dan de volkplantingen te plunderen. De allerberuchtste hoofden van de Iersche geslachten waren aan het hoofd van dit eedgespan, het welk voor zinspreuk in hunne vaandelen hadt: *De vryheit en de Godsdienst*; schoonschynende namen, met welke zy eene hatelyke oproerigheid verwden. *O-Neal*, *O-Brian*, *O-Donel*, en *O-Carol* waren de driftigsten, zo wel als de machtigsten. Nochtans maakten zy meer geruchts dan het geen zy uitvoerden. De ridder *Brereton* trok regt op hen aan, zonder zich over hun groot

getal te ontzetten; overviel hen in verscheide ontmoetingen, en verstrooide hen zo wel, dat zy zich niet weder kunnende byeen verzamelen, in hunne diepste bosschen verstaken, om te ontgaan van vervolgt te worden. *Brereton* vergenoogde zich met deze nederlage niet. Hy trok in de landstroek van *Ophali*, vervolgde *O-Connor*, en hem de eene plaats na de andere ontneemde dwong hy hem zich te onderwerpen, en zynen zoon tot gyselaar over te geven. Dit was het, waar mede de ondernemingen van *Brereton* eindigden, wiens gezag ophieldt by de aankomste van den ridder *Anthony van St. Leger*, welken de koning vereert hadt met den tytel van groot-afgezonden*.

Zyne eerste zorgen na zyne bezitneming, de welke met de gewonelyke plegtigheden geschiedde, waren om de geldmiddelen van den koning in een goeden staat te brengen, waar in hy wierdt bygestaan door eenen der barons van den *Exchequer* †, en door twee rekenmeesters. Men zag, dat de staat, welken hy daar van opmaakte, bestondt in landeryen van 's lands inkomsten, van de stads-rechten van *Dublin*, van *Drogeda*, van *Dundalk* en van *Trim*; de stadsinkomsten der twee eersten; van het overschot der leengoederen; van de eerste jaars inkomsten, en onderstanden van de geestelykheit. Dit alles bedroeg te zamen niet meer dan 7500 ponden Iersch geld; het welk doet zien de valscheit der gedenkschriften, welke men voortbrengt van den tyd van *Eduard den III*, waar in men de inkomsten van dit eilandt doet opklimmen tot 30000 ponden 's jaars. Het zelve opstel van den ridder *St. Leger* doet het leger, het welk de koning in dit landt onderhieldt, maar bestaan uit 370 ruiters, en 150 voetknechten. Het was naar eventredigheid der inkomsten: doch deze benden waren versterkt door die, de welke de grote heeren gehouden waren te bezorgen uit krachte van hunne leengoederen. Het ontbrak voornamentlyk aan allerlei schietgeweer, en men ziet uit een brief, in dien tyd uit het leger geschreven, dat 'er in het leger maar een stuk kanon was; maar het zelve was zonder roopaardt, en buiten staat om dienst te doen. Men behoeft zich dan niet te verwonderen, dat de landvoogden met zulke middelmatige machten geen beter overwinningen behaalt hebben op vyanden, altydt op hunne hoede, en die van alle kanten opstonden. De landvoogdt deedt by zyne aankomste, op het bevel des konings eene, nieuwe munt slaan, welke op de eene zyde eene harp gestempelt hadt. Men zegt, dat het wapen van Ierlandt tot dus lang nog niet vastgesteld was, en dat het *Henrik de VIII* was, die dit jaar belafte, dat men zich houden zou aan de harpe.

Ondertusschen was *Mylord Gray* in Engelandt wedergekeert. Hy wierdt daar gunstiglyk ontfangen van den koning, die hem betuigde over zyne diensten voldaan te zyn, hem burggraaf van *Grany* maakte, en wilde, dat hy voor hem het koninklyke zwaard zou dragen by de plegtigheid van het *Pinxterfeest*. Doch kort daar na wierdt hy in de gevangenis geworpen, op de beschuldigungen van den grave van *Ormond*, van den kancelier*, van den onder-treasurier †, en van den ridder *Travers*. Wy zullen zyne halsstraffe en veroordeeling in het volgende jaar zien.

De graaf van *Desmond* onderwierp zich in dit jaar, waar in wy zyn, erkende de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning, en verzaakte die van den paus. Hy beloofde ook te be-

Nederlaag der weder-spanningen.

Vrywillige afstand van verscheide abten.

Afgekondiging van de ordonnantie der zes artykels die tot een voorwendfel aan de roveryen der Ieren.

* Grand Depot.

† Thomas Walsh. Inkomsten van den koning in Ierlandt.

† Anneten.

Getal der krygsbenden.

Gebrek van kryggeweer.

Hetmaken van een nieuwe munt.

Wapenschilt van Ierlandt.

Eer, *Mylord Gray* op zynete rug konit aangedaan.
* Allen.
† *Brabanson*.

Onderwerping van den grave van *Desmond* be-

1540.
en van
vele an-
deren.

betalen zyn aandeel aan de schattingen, gelyk de andere groten van Ierlandt deden, en zyne leermannen ten oorlog te geleiden, ten dienste van zyne Majesteit, zo dikmaals als het zou gevordert worden. Hy deedt dit alles met een fraaie zwier. Hy kwam uit eige beweging te Dublin, en leide daar den eedt af in tegenwoordigheid van den landvoogdt en van den geheelen Raadt. *Burk Clawickard*, van welken wy meermalen gesproken hebben, volgde zyn voorbeeld, zo wel als vele anderen. Dus wierden de inkomsten van den koning vermeerderd door de sommen, welke deze heeren opbragten, en zyn leger vergroot door de zamenvoeging hunner benden.

1541.

Daar viel in Ierlandt in den jare 1541 niets van belang voor. Het Parlement wierdt beroepen, gedagvaard, en vele malen uitgesteld, ende zittingen eindigden niet dan in het jaar 1543. De oprichting van Ierlandt tot een koninkryk maakte de merkwaardigste akte uit: doch doordien de zelve niet voor den dag kwam dan in het jaar 1542, zullen wy daar van hier geen gewag maken, en dit jaar eindigen met het invoeren der Jesuiten in dit eilandt. Het was *Robert Varchop*, die genaamde aartsbisschop van Armach, de welke een lidt van de Trentsche kerkvergadering was, die de zelve daar liet in komen. De eerste was genaamt *Jan Coduk*, die eenigen tyd daar na gevolgt wierdt van *Alphonfus Salmeron*, *Paskafus Broet* en *François Zapala*, grote yverars voor den paus, wiens waggelend gezag zy kwamen ondersteunen.

Invoering der
Jesuiten
in Ier-
landt.

1540.
Herbert
Sleidanus.

Terwyl de koning bezig was met zyne bevelschriften zo wel in Engelandt als in Ierlandt te doen uitvoeren, om de hervorming, waar van hy de aanlegger was, vast te stellen, en om te beletten die gene, de welke de Protestanten wilden invoeren, werkte de keizer op de Ryksdagen om de zamenverbondenen van de Augsburgsche belydenis weder te winnen. De doodstraffen, welke *Henrik* in het werk stelde tegen die van deze belydenisse, hadden geheel itrydige of verkeerde uitwerkingen, tegen de verwachting der yverige Roomschegezinden, die hem deze wreedheit inbliezen. Men zag deze ongelukkigen de allerverschrikkelykste doot met blydschap ondergaan, en hunne standvastigheid gaf reden om te zeggen, dat daar iets bovennatuurlyks in was; dat men op de stratonelen en op de houtstapels niet zegepraalde, zonder door eene geheel Goddelyke genade ondersteunt te zyn, en dat men wel zag, dat de zaak, voor welke deze menschen leden, goed was, doordien de zelve daar martelaren van maakte. Op deze wyze spraken daar van niet alleen de voorstanders van de hervorming, maar zelfs zeer vele anderen, voornamentlyk geleerde en verstandige lieden. De Roomsche-Katholyke vorsten vonden deze vervolging niet langer goed, en schenen genegen door zachter middelen aan eene wedervereeniging van gevoelen te laten arbeiden, of om de genen te dulden, die men tot het Roomsche-Katholyke gelove niet zou kunnen wederbrengen. De paus was zelf van dat gevoelen. Men zag, dat de Turk grote toebereidselen maakte, en het stondt te vrezzen, dat, terwijl de Christenen zich ondermalkander vernielden, deze algemene vyandt met alle zyne krachten zich op hen zou werpen: dus dachten de keizer en de paus, die het meeste voor hunne invallen bloot gestelt waren, van de zyde van Italië en van Duitichlandt, veel eerder zich met de

Oordeelen, welke men velt over de lyfstraffen der Protestanten en Hervormden.

Protestanten te bevredigen, dan hen door halsstraffen te verbitteren. De laatste zeide zelfs, dat het beter was over eenige stukken wat bot te vieren, behoudens dat men het gezag van den H. stoel bewaarde, dan eene algemene scheuring te verwachten: zo dat hy den Ryksdag goedkeurde, welken *Karel de V* brieft eerst te Worms, alwaar de leeraars der twee partyen zamen niet konden overeenkomen, en welken hy naderhandt naar Regensburg overbragt.

1540.

De paus keurt deze strengheit niet goed.

Hy zondt den kardinaal *Contarini*, zynen afgezant, naar deze laatste vergadering, en men benoemde van wederzyden gevolmachtigden, om de artikels te onderzoeken, over welke men het niet eens was. *Pflug*, *Eccius* en *Gropfer* wierden verkoren van de zyde der Roomsche-Katholyken; *Melancthon*, *Bucerus* en *Pislerius* door de Protestanten. *Frederik*, *Paltsgraaf*, en *Nikolaas Perenot*, heer van *Granvelle*, wierden benoemt door den keizer om voor te zitten in de redenkavelingen. Men stelde de dagregisters op van het gene daar voorviel, waar in men drieërlei onderscheide classen hielt. De eerste was van de geloofsartikels, waar over men het zamen eens was; de tweede van die gene, over welke men het eens was omze te verzachten en te verbeteren, en de derde van die gene, over welke men niet hadt kunnen overeenkomen. De keizer hadt zelf de leerstukken voorgesteld, over welke de leeraars hun gevoelen moesten geven. De voornaamste artikels waren: van den staat der rechttheit van den mensch voor den val, van den vryen wille, van de erfzonde, van de rechtvaardigmaking, van de kentekenen en het gezag van de kerk, van dat der H. Schrifture, van de boetvaardigheid, van de Sakramenten, van de liefde en de gemeenschap der Christenen, van de kerkelyke bestiering en heerschappy, van de Misse, van de bediening der Sakramenten, van de tucht en gewoonten der kerke.

Gevolmachtigden aangesteld door de Roomsche-Katholyken en de Protestanten, om aan de wedervereeniging te arbeiden.

De keizer keurde goed de order, welke men hielt in het onderzoeken van deze stoffen, en ontving gunstlyk de papieren, welke hem daar over wierden aangeboden: doch *Contarini* deedt al de vrucht van deze onderhandeling verdwynen. Hy hadt zich daar niet by bevonden, om dat hy daar in hadt willen voorzitten, waar toe de Protestanten niet zouden verstaan hebben: doch men was overeengekomen, dat het gansche twistgeding aan den keizer zou gebragt worden, die in zyn persoon zou vereenigen de twee machten, bevoegt om het zelve te bekrachtigen, de kerkelyke en wereldlyke, als hoofdt van de eene, en geboren voorspraak of beschermmer van de andere. *Contarini* liet zelfs aansfonten blyken, dat hy genegenheit tot een vergelyk hadt, en dat hy eene waarachtige hervorming van de ongebondenheit en misbruiken, welke men onder de geestelyken zag, wenschte. Hy ontboodt de kerkvoogden, en deedt aan hen daar over levendige vertogen: ondertusschen kon noch hy, noch *Eccius* toestaan, dat men aan de leerstukken des geloofs raakte. Des pauzen afgezant vertoonde den keizer, dat men gene vergaderingen kon houden, om daar uitspraak over te doen, zonder tusschenkomen van den paus, die zich daar in persoon moest by bevinden, of door zyne gezanten; dat dusdanig al het gene, het welk op den Ryksdag te Regensburg gedaan was, van gener waarde was, en dat men de Protestanten weder moest zenden naar den paus, of de kerkvergadering, welke de paus zou goedvinden te beroepen. Men bleef daar dan by: doch de keizer maakte zich meester van de papieren, met

De keizer wenscht de wedervereeniging.

Des pauzen afgezant dwangboomt de zelve.

1540. voornemen om den paus daar van kennis te geven. Dit was insgelyks te vergeeffch. De Protestanten eifchten, dat men ten minste by voorraad zou toestaan de artykelen, waar over men het was eens geworden in de onderhandeling, het overige verwachtende, dat beraamt zou worden in eene algemene kerkvergadering; en de keizer leende daar de handt toe: doch des pauzen afgezant stelde zich daar voor de tweede maal tegen. Hy vertoonde, dat deze artykelen van het minste belang waren; dat men de zelve te vergeeffch zou inwilligen aan de zamenverbonden van de Augsburgsche belydenisse; dat deze inwilliging hen omtrent de andere artykelen niet handelbaarder zou maken, en niets tot de wedervereeniging toebrengen; dat derhalven het allerdienligste was alles aan de kerkvergadering te verblyven.

De onderhandelingen worden aangevoeren.

Beloften des keizers aan de Protestanten.

Hy schout de plakaten, tegen hem gemaakt, op.

Verpozing.

* Handels.

Onderhandelingen der afgezanten van Henrik den VIII op den Ryksdag van Regensburg.

De keizer was misnoegt aldus alle de maatregelen, welke hy genomen hadt, verbroken te zien. Hy was wel onderrecht, dat *Solyman* zich geroed maakte om weder naar Hungarië te trekken, aan het hoofd van een talryk leger, en vondt zich niet in staat hem tegen te staan, byaldien de zamenverbonden, in plaats van hem by te springen, deze gelegenheit waarnamen om hem zelf den oorlog aan te doen. Hy zeide hen dan, om hen neder te zetten, dat hy in persoon den paus zou gaan vinden, en dat hy van den zelve hoopte te verkrygen de toestemming, welke des zelfs gezant op hunne byeenkomst geweigert hadt te geven. Hy vermaande hen ter zelve tydt niets te veranderen in de artykelen, waar over zy het eens waren geworden. Hy schreef ook aan den paus, om hem te overreden tot het verbeteren van eenige misbruiken, de welke reden gaven tot de klagen der Protestanten, om hen door deze beginfelen eene volmaakter hervorming te doen verhoppen. Hy gaf zyne bevelen om van den eenen kant te beletten, dat het volk de kloosters niet zou aantasten, en van den anderen, dat men het volk geen geweldt zou aandoen, onder voorwendfel van Godsdiens. Hy beloofde zynen vlyt aan te wenden tot het beroepen van eene vrye en algemene kerkvergadering. Hy voegde daar by, dat indien zulks niet doenlyk was, hy eene van vele natien zou bezorgen. Eindelyk beloofde hy hen, dat byaldien hy van den paus geen van beide kon verwerven, hy binnennacht maanden een Ryksdag zou uitfchryven, om hunne verschillen op den zelve af te doen. Ondertusschen sehoorte hy de strenge bevelen, gemaakt op de voorgaande Ryksdagen, op, en onder anderen die van den jare 1530, de welke gemaakt was op den Ryksdag van Augsburg. Dus was dit het tweede *Interim*, het welk *Karel* de V den Protestanten toeliefde. Deze verzachtingen deden hem al den bystandt erlangen, welken hy tegen den Turk van noden hadt.

Zo als de Ryksdag van Regensburg eindigde, kwamen daar de afgezanten van *Henrik* aan. Het waren de bisschop van Winchester en de ridder *Knevet*. Als men een geschiedenisfchryver * geloven mag, die zich al te eenzydig getoont heeft om niet verdacht te zyn, speelden zy onderfcheide personadien, verontschuldigende den koning hunnen meester tegen de Protestanten, en van den anderen kant den keizer en de andere Roomsche-Katholyke vorften aanzoekende om zyne vrede met den paus te maken, behoudens nochtans, dat men hen geen boete, noch wedergeving opleide. Hoe vooringenomen deze fchryver ook is ten nadeele des konings, zyn echter de redenen, welke hy des zelfs afge-

zanten doet voeren, niet zonder waarfchynlykheit. Ten minste, het is zeker, dat de bisschop van Winchester alle zyne zorgen te kost leide, om hem met *Karel* den V en *Paulus* den III te bevredigen, en wy zullen in het volgende jaar een verbondt van *Henrik* met den keizer, die met *François* den I meer en meer overhoop raakte, zien maken.

Hoe grote verwydering de echtscheiding van de koningin *Catharina* ook tusschen *Karel* en *Henrik* gemaakt hadt, nochtans was 'er eene groter tegenftrydigheit tusschen den eerften en den koning van Frankryk. Sedert dat zy ten troon geklommen waren zagen zy elkander aan met den nayver van twee medevryers, de welke naar de zelve eer en naar de zelve macht haakten. Hunne kuiperijen om het keizerryk hadden hunnen haat veroorzaakt. De zelve was aangewaschen door de gevangenis van *François* den I, en hunne wederzydliche eifchen op het hertogdom van Milaan maakten den zelve onverzoenlyk. Wy hebben gezien, op welke wyze de keizer zyne belofte, om daar den hertog van Orleans mede te belenen, hadt te leuggefelt: *François* de I hieldt zyne gunstelingen verdacht deel gehad te hebben aan het bedrog, dat men hem gespeelt hadt, en nam daar strenge wraak over.

Het waren drie, welke alstoen by hem in gunfte stonden, namentlyk de kardinaal van Lotharingen, de konnestabel van Montmorency, en de admiraal *Brian*. De eerste hieldt zich staande door zyne edelmoedigheid, en door het gezag, het welk hy hadt aan het hof van Rome; voor het overige een trotsch man, en die den konnestabel met fierheit behandelde, die zelfs de fierste van alle menschen was, na den kardinaal. De afkomst van den konnestabel was ook zeer doorduchtig; zyne verdienften waren niet minder: doch zyne gunst was misschien groter dan zyne verdienften en zyne geboorte waren. Alles keerde zich naar hem toe; de beffiersders der steden, de afgezanten, zelfs het Parlement, het hof der Pairs van het koninkryk, de welke hem den tytel van myn Heer * de konnestabel gaven. Hy was niet alleen de gunsteling van den koning, hy was het ook van de koningin *Eleonora*. *Brian* hadt noch zo veel vermogen, noch zo veel luister als de twee anderen. Hy was zyn geluk verschuldigt aan de genegenheit der hertoginne van Estampes: het zy wegens zyne aangename en aardige gebaarden, door welke hy het hert der mevrouwen van het hof won, het zy, dat hy haar bloedvriendt was. Deze meesteresse des konings onderfoude hem met al haar gezag, en deedt de twee eerften vrezzen, dat hy hen zou onderkruppen; zo dat zy voornamen hem voor te komen, en zich ten dien einde vereenigden om hem te verderven. Zy raakten dit te boven, en hem by den koning gehaat gemaakt hebbende, gaf hy hem over aan het Parlement, om zyn geding op te maken. Hy wierdt veroordeelt, en in de Bastille gezet, het welk de gevangenis is van de lieden van rang en der staatsbedienaars: doch de genegenheit van de hertoginne van Estampes verlost hem naderhandt daar uit. Hy hadt geen deel gehad aan de onderhandeling van het mondgesprek van *Karel* den V en van *François* den I, maar de spyt, dien de koning hadt opgevatt over het bedrog, dat men hem gespeelt hadt, hadt hem een tegenzin ingeboezemt tegen alle deze staatsdiensmaars, als of hy het hen tot eene misdaadt toerekende, dat zy niet verder dan hy gezien hadden, en niet beter gelet hadden op de zygangen van den keizer, om

1540.

1541.

Herbert.

Mezary.

Ongunst

der drie

eerste

staatsdiens-

maars van

François

den I.

* *Mont-*

signeur.

Die van

den ad-

miraal

Brian.

1541. om te beletten van hem bedrogen te worden.

Die van den konneftabel.

Het was zo niet met den konneftabel gelegen. De kardinaal van Lotharingen en zyne andere vyanden befchuldigten hem, de oorzaak geweest te zyn van de reize van *Karel den V* in Vrankryk, en daar door de gevolgen van de wederfpanningheit der Gentenaren, gereed om de zelve in alle de andere Nederlandfche fteden over te brengen, belet te hebben, alzo Vrankryk daar grote voordeelen van zou getrokken hebben. Daarenboven befchuldigde men hem, zich te hebben aangekant tegen de grootheit van den hertog van Orleans, van zyn huwelyk met des keizers dochter verhindert, en de belening van het hertogdom van Milaan belet te hebben, doordien deze gunfteling, die zich aan den Dauphin verbonden hadt, niet kon velen, dat men des zelfs jonger broeder zo machtig maakte. Eenigen zeggen daarenboven, dat de koning niet goedvondt de al te grote verftandhouding, welke de konneftabel met de koninginne onderhieldt. Alle deze aanmerkingen, de welke de mislukte overeenkomst over het hertogdom van Milaan raakten, en de achterdochten, welke de koning hadt, dat de konneftabel en de koningin deel hadden aan den geheimen handel, waren oorzaak van den ondergang van dezen gunfteling. Men handelde hem niet zo kwalyk als *Briou*, maar de koning noodzaakte hem zich naar huis te begeven, en zo lang als deze vorft leefde is hy van het hof verbannen geweest.

Die van den kardinaal van Lotharingen.

De kardinaal van Lotharingen wierdt met meer zachticheit behandelt. Hy behieldt altydt zyne plaats, en bleef in zyne ampten: ondertuffchen was het met zyne gunft zo goed als gedaan, en het waren de kardinaal van *Tournon*, en *Annebaud*, onlangs voorzien met het ampt van admiraal, de welke naderhandt al de genegenheit van den koning bezaten, zo dat het fcheen, dat deze vorft den kardinaal zo wel als den konneftabel de fchuld gaf van het kwaad gevolg van hunne onderhandeling by *Karel den V*, welken zy te vergeeffch in Vlaanderen gevolgt waren, om hem te noodzaken zyn woordt te houden.

Herbert. Meidanus. Mezeray.

De koning van Vrankryk, zich over zyn ongeluk op zyne staatsdienaars gewroken hebbende, het zy de zelve fchuldig waren, of niet, dacht zich ook te wreken op *Karel den V*, die daar van de ware oorzaak was. Dit gebeurde ten tyde van de echtfcheiding van *Anna van Kleef*. Hy bediende zich van deze gelegenheit om den broeder van deze prinsesse in zyne belangen te trekken, vergramt over de fmaadheit, zyne zuster aangedaan, en die een anderen befchermer zocht dan den koning van Engelandt, om hem tegen den keizer te onderfteunen. Die van het hertogdom van Gelder waren met *Karel den V* overhoop geraakt federt de doot van den laaftten hertog, voorgevallen in den jare 1536. Die van Kleef en Lotharingen waren daar toe de waarfchynlykfte erfigenamen. De laaftte, aftammende van de dochter van den overleden hertog van Gelder, was de naafte bloedverwant; maar de hertog van Kleef hadt voor zich de genegenheit der onderzaten, die hem tot de regering riepen; behalven den uiterfte wille van den overleden hertog, die hem tot zynen erfigenaam hadt verklaart. Hy eifchte vervolgens het leen van den keizer, die het hem weigerde, voorgevende, dat dit hertogdom

Eifch van den hertog van Kleef oph 1 hertogdom van Gelder.

Varillas.

weder vereenigt was met de Nederlanden door het uitfterven van de mannelyke linie van den laaftten hertog, volgens de overeenkomst van zynen voorzaat met den aartshertog *Philips*. Deze weigering noodzaakte den hertog van Kleef in Vrankryk te komen, om aldaar hulp te zoeken, om welke hy den koning van Engelandt niet wilde vragen, na dat hy zyne zusterdus gehandelt hadt. Hy wierdt van *François den I* met opene armen ontfangen, die hem deedt trouwen met de prinsesse *Johanna*, dochter van *Henrik van Albret*, koning van Navarre. Het was om den keizer een vyandt te verwekken, die hem op eenen tydt zou kunnen aantasten van de zyde van Vlaanderen, met hulp van de Staten van Kleef en Gelder, door de zamenverbondene vorften bygeftromen, en van de zyde van Spanje met de hulp van de volkeren van Bearn en van Navarre, onderfteunt door de machten van Vrankryk. Doch doordien de prinsesse nog al te jong was, wierdt het huwelyk niet voltrokken, en de zaken, die in het vervolg gebeurden, deden haar trouwen met *Anthony* van Bourbon (a), vader van *Henrik den IV*, die dezen tak deedt klimmen op den troon van Vrankryk, waar op hy zich zelf de eerste zette.

1541.

Frabich de Lion derfteunt hem.

Ondertuffchen verkreeg de keizer, die door het verdrag van Regensburg de zamenverbondenen gewonnen hadt, van den Ryksdag de verbanning van den hertog van Kleef, die verklaart wierdt voor vyandt van het keizerryk (b), ter zake van het verdrag, dat hy met *François den I* kwam te fluiten. Hy verkreeg daar insgelyks ook eene belofte om mede te werken tot de herftelling van den hertog van Savoje, en een verbodt aan alle de onderdanen van het keizerryk, om dienft te nemen onder den koning van Vrankryk. Hy hadt al zyne bekwaamheit van noden om deze behandeling te beleggen, in een tydt, waar in de macht van *Solyman* hem zou hebben kunnen doen bezwyken, byaldien deze Sultan alftoen met *François den I* te gelyk gehandelt hadde. Dit was het, het welk *Karel den V* noodzaakte alle zyne behendigheit in het werk te ftellen om de Proteftanten in zyne belangen te trekken, en het was aan deze ftatkunde, dat zy fchuldig waren het tweede *Interim*, het welk hunne klagten opfchortte; niet verzoekende dan vryheit van gewiffe; voor het overige gereed om zich voor het keizerryk op te offeren.

Mezeray.

De keizer wint de genegenheit der Proteftanten.

Dit was de eenige ftreek niet der ftatkunde van den keizer: hy wift daarenboven de Portewys te maken, dat 'er een naauw verbondt was tuffchen hem, den koning van Engelandt, en dien van Vrankryk. Hy deedt door zyne zaakbezorgers te Conftantinopel zyne zamenfpraak met *François den I*, en al het gene, dat daar was voorgevallen, op zo eene wyze vertonen, om *Solyman* te doen geloven, dat 'er eene verbindtenis tegen hem gemaakt was, in welke alle de Christen vorften niet zouden nalaten te treden. Het geloof, dat de Sultan daar aan floeg, vergramde hem zo krachtig tegen *François den I*, dat hy hem ondankbaar en

Hy verwekt nayver in *Solyman*, wegens het verbondt tuffchen hem, *François den I*, en *Henrik den VIII*.

(a) Hy trouwde met haar in den jare 1548, en het huwelyk van den hertog van Kleef wierdt afgebroken in den jare 1543.

(b) *Meidanus* regt in het tegendeel, dat de Ryksvergadering fprak voor den hertog van Kleef; maar dat de keizer optionst om deze verzoeken niet te hooren.

1541.

en een wispelturig mensch noemde, en op het punt stondt om zynen afgezant te doen ster- ven. Dus belette de keizer de ongevallen, met welke hy door de vereeniging van deze twee mogendheden gedreigt wierdt, en *Solyman*, die een nieuwen inval in Hungarië kwam doen, dorst zyne overwinningen naar de zyde van Duitschlandt niet verder voortzetten, vervaart door de voorgewende zamenfpanning, welke *Karel de V* hem hadt doen vrezzen. Deze laatste hieldt zich zelfs zodanig verzekert, dat de Sultan niets tegen hem zou ondernemen, dat hy zyne wapenen in Afrika tegen *Barbarossa* ging overbrengen. Hy was voornemens hem van voor Algiers te verdryven, gelyk hy van voor Tunis gedaan hadt: doch deze onderneming was zo gelukkig niet als de andere. Het vervolg van onze Geschiedenis noodzaakt ons de verrechting van *Solyman* in Hungarië, en die van *Karel den V* in Afrika beknoptelyk te verhalen.

Tissani.
Herbert.
Mazaray.
Vervolg
der Ge-
fchiede-
nisse van
Zapoli,
grave van
Zepus.

* of O.

fen.

Vendrag

tussen

hem en

*Ferd-**inand.*

Doodt

van *Za-**poli*.

Verschil-

len tus-

schen de

voogden

van den

jongen

*Zapoli*en *Fer-**dinand.*

Dapper

beleidt

van *Mar-**tinus.*

Befchry-

ving van

*Martinus-**sinus*, en

deszelfs

gevallen.

* of *Mari-**tinuzzi.*† *Ser-**gius.** *Hier-**onymus**Lasky*, ofà *Lasko.*

doen

(1) Dit is het eerste stuyt van de kroon-

welk een gevolg het in diergelyke voorvallen is zynen vyandt voor te komen, haalte hy zich den onmondigen prins te doen kronen, op dat het volk, hem als hunnen koning aanmerkende, zich verplicht zou vinden om zyne kroon te verdedigen tegen de eischen van *Ferdinand*. Hy deedt meer vernomen hebbende, dat deze laatste een talryk leger zondt, onder het bevel van *Rokandoff*, om Buda te belegeren, alwaar hy zich met de koningin en den jongen prins bevondt, zondt hy aan *Solyman* om van hem bystandt te hebben. De Sultan bleef niet in gebreke hem den zelve toe te slaan. *Zapoli* was zyn leenman, en zyn belang wilde, dat hy den zoon ondersteunde, gelyk hy den vader hadt bygestaan tegen *Ferdinand* en *Karel den V*, de ontzagchelyke vyanden voor het Ottomannische keizerryk. Hy beval dan aan den Bassa van Belgrado, en aan dien van Bosnië, spoediglyk op te trekken tot onderstandt van Buda, terwyl hy een talryker leger byeen zou brengen, het welk hy derwaarts in perloof wilde geleiden.

1541.
tinuzzi,
voogdt
van den
jongen
Zapoli.

Doch eer wy van deze onderneming spreken, behoren wy *Martinus* den Lezer te doen kennen. Des zelfs gevallen zyn al te ongemeen om de zelve met stilzwigen voorby te gaan, en wy zullen in het vervolg een einde zien, al zo verwonderlyk, als de beginfelen daar van zonderling zyn. Hy was uit een adelyk geslacht, van het huis van *Ussenovich*, in Dalmatië: doch hy hadt den naam van *Martinus* * aangenomen, om te behagen aan *Jakob Martinus*, bisschop van Sardona, zynen oom van moeders zyde. Ziende zyn huis tot een geringen staat gebragt, zyn vader en oudste broeder, zonder hem een aanmerkelyk erfdeel na te laten, overleden zynde, nam hy den geestelyken staat aan, wierdt monnik van de orde van St. Paulus den Heremyt, en week eerst in het klooster van de zelve orde en van den zelve naam, naby Buda, van waar hy naar Polen ging, en overste † gemaakt wierdt van het klooster van Koniano. Hy was daar wanneer *Zapoli*, door *Ferdinand* verjaagt, hulp kwam verzoeken aan het hof van Polen. Het geluk van den eenen en van den anderen deedt den grave van *Zepus* zyne toevlucht tot dit klooster nemen. Hy zag daar *Martinus*, en bevondt des zelfs verstant bekwaam om een koninkryk dan een klooster te bestieren. Hy vondt zyn oordeel zo bestendig, dat hy voornam zynen raad op te volgen. Door des zelfs raad zondt hy *Lasky* *, een Poolch heer, naar de Porte, om van *Solyman* hulp te verzoeken. Wy hebben den uitflag daar van gezien: doch wy hebben vergeten te zeggen, dat *Martinus* daar niet minder toe deedt dan de onderhandelingen van *Lasky* en de legers van den Sultan. De graaf van *Zepus*, hem gevonden hebbende van een vast oordeel, ondernemende, en wonderlyk vaardig, stelde hem voor om met hem naar Hungarië te gaan, en hem door zyne raadgevingen gemakkelyk te maken de overwinningen, welke hy hoopte te behalen met de hulp van het Ottomannische leger. *Martinus*, geboren met een koninklyk gemoed, omhelde met blydschap de party, welke men hem voorstelde. Hy geloofde, dat de fortune hem niet uit zyne celle wilde halen, dan om hem te verheffen tot ampten, overeenkomende met zyne dapperheit en verwachtinge. Hy volgde dan den grave van *Zepus*: doch zulks was misschien minder met voornemen om hem te helpen zich op den troon van Hungarië te vestigen, dan om zich een trap te maken, die hem t'eeniger tydt zelf daar zou doen

Befchry-
ving van
Martinus, en
deszelfs
gevallen.* of *Mari-*
tinuzzi.† *Ser-*
*gius.** *Hier-*
onymus
Lasky, of
à *Lasko.*

1541.

doen opklimmen. Hy verliet zyn klooster en zyn gewaad, trok naar Hungarië, doorliep het ganche koninkryk, drong zich in de huizen van den adel en de voornaamsten van het volk, en zette alle aan om de party van *Ferdinand* te verlaten, en die van *Zapoli* te volgen; zo dat, *Solyman* de zaken in dezen staat vindende, men zich niet moet verwonderen over de snelheit, met welke hy het grootste gedeelte van het koninkryk vermeerderde, het welk *Zapoli* voor koning erkende, en cynbaar wierdt aan de Porte.

Zyne verheffing door den grave van Zepus.

Zodanig was de uitflag der onderhandelingen van *Martinusius*. *Zapoli* was daar niet ondankbaar over. Hy gaf hem het bisdom van *Wardyn*, maakte hem schatbewaarder van het ryk, en zynen eersten staatsdienaar. Zo lang als deze vorst leefde, verburg *Martinusius* zyne staat-zucht, en in sichyn vergenoegt met de grote ampten, waar mede hy bekleed was, betoonde hy een yver, zyne erkentenis waardig: werkzaam, wakker, getrouw, en geheel aan zynen meester overgegeven. *Zapoli* geloofde hem dus te zyn, en toonde de vertrouwendheit, welke hy in dezen staatsdienaar stelde, door de keure, welke hy van hem maakte, om voogdt van den jongen prins te zyn. Wy hebben ook gezien, dat *Martinusius* aanstonts blyken gaf van eene genegenheit en van eene getrouwheit, waardig de gedachten, welke zyn meester van hem gehad hadde, en het panst, het welk hy hem hadt aanbetrouwt. Men kan zeggen, dat hy voor den jongen prins meer deedt dan zyn eigen vader hadt gedaan. *Zapoli* hadt hem de geboorte gegeven, maar het scheen, dat hy hem de kroon zou ontnomen hebben door het verdrag, dat hy met *Ferdinand* gemaakt hadt: *Martinusius* in het tegendeel hadt geen inzicht voor dit verdrag, en herstelde den jongen prins in de rechten van het koningdom. Zyne getrouwheit duurde niet altyd, en de koningin verdacht hem weinig tyds daar na van naar de kroon te staan: zelfs waren deze vermoedens zo sterk, dat zy toevlucht nam tot *Solyman*. Ondertusschen was het vermogen van *Martinusius* zo wel bevestigd, dat de Sultan hem niet dorst dwingen. Hy was genoodzaakt te veinzen, en de koningin om hare vrede te maken. Dus bleef *Martinusius* in alle zyne ampten. Hy ondernam alstoen nog niet zich hoger te verheffen; wy zullen deze laatste uitkomst in het vervolg zien; wy moeten wederkeren tot de belegering, de welke *Ferdinand* voor *Buda* hadt nedergeflagen, en welke *Solyman* deedt opbreken: doch hy maakte zich zelf meester van de plaats.

Zyne dankbaarheid.

Hy maakt zich verdacht.

* of Buda.

Nederlag van het leger van Ferdinand, en het opbreken van de belegering van Buda.

II Deel.

die tekenen van edelmocdig medelyden betoonde, van welke wy op eene andere plaats gesproken hebben. Hy was niet binnen *Offen* getrokken in den jare 1529, dan om *Zapoli* daar te kronen. Hy maakte zich daar van meester deze tweede maal, en stelde daar binnen eenen *Bassa*, die de eerste plaats bekleedde onder de bevelhebbers van de Porte, zo lang als de Turken deze aangelege plaats, de hoofdstadt van Hungarië, bezeten hebben. Zy zyn daar uit gejaagt door de wapenen van den keizer *Leopoldus* *, en deze stad is wedergekeert tot de gehoorzaamheit van haren wet-tigen vorst.

1541.

Hy maakt zich daar meester van.

* in den jare 1686.

Solyman, zich daar van meester gemaakt hebbende, zondt de weduwe van *Zapoli* met den jongen prins zynen zoon en *Martinusius* naar *Levenbergen*. *Zapoli* hadt dit prinsdom bezeten, met den tytel van waiwode, voor dat hy tot koning van Hungarië verkoren was: doch de adel van het landt was na zyne doot opgestaan, en hadt een anderen waiwode verkoren. *Solyman* bragt dezen nieuwen waiwode † met zich te *Constantinopel*, en herstelde den jongen *Zapoli* in *Levenbergen*, waar van hy de regering aan *Martinusius* vertrouwde. *Ferdinand* deedt aan *Solyman* de uitvoering van het verdrag, het welk hy met *Zapoli* gemaakt hadt, voorstellen, aanbiedende om hem vreedzaam te laten bezitten dat gedeelte van het koninkryk, het welk deze laatste bezat, byaldien hy het onder de zelve voorwaarden wilde hebben: doch de Sultan lachte daar mede, en wilde geen ander recht dan dat van zyne overwinning. Nochtans bewaande hy voor den zone van den grave van *Zepus* de hoedanigheit van een cynbaren koning, en voor *Martinusius* alle des zelfs ampten.

Hy zondt Zapoli en zyne moeder in Levenbergen.

† ge-naamt *Maitat*.

Hy verwierpt de aanbiedingen van Ferdinand.

Dus liep de onderneming van *Ferdinand* zo wel tot zyne schaamte, als tot nadeel van den jongen *Zapoli*, en tot luister van *Solyman* af, die zyn voordeel wist te doen met de verdeeldheit der Christen vorsten. Men zegt nochtans, dat byaldien *Karel* de V tot bystandt van zynen broeder gekomen was, hy Hungarië, met het behouden van *Offen*, zou hebben kunnen behouden. Doch deze vorst was toen bezig met de Protestanten weder in te winnen, welke hy in zyne belangen wilde trekken voor dat hy iets ondernam. Ten anderen was hy van voornemen om naar *Afrika* tegen *Barbarossa* over te steken: zyne benden en zyne vloten waren ten dien einde gereed, en hy brandde van begeerte om zich meester te zien van *Algiers*, waar van hy de overwinning zeker stelde. Nochtans gaan wy zien, dat hy zich in zyne hope bedroog. Hy vergenoegde zich dan om *Solyman* op te houden, hem vrede aan te jagen door de voorgewende vereeniging met *François* den I, en wy hebben gezien, dat dit kunstie hem gelukte. De Sultan vatte daar zodanig een argwaan uit op, dat hy niet alleen uitvoer tegen den koning van *Vrankryk*, zynen bondgenoot, maar dat hy zelf ook het eedgenootschap der Christen vorsten begon te vrezzen, en in de staten van den keizer niet dorst indringen. Dus begingen deze twee vorsten twee zware mislagen, zich door hunne vooroordeelen latende vervoeren, in plaats van verstandige aanmerkingen te maken over de omstandigheit der zaken. *Karel* de V, geheel belemmert met de belegering van *Algiers*, welke hy ondernomen hadt, verzuimde de behoudenheit van Hungarië, en *Soly-*

Mazarin.

1541. *lyman*, ingenomen met valsche geruchten, dorst zich van zyn goed geluk, het welk hem de gehele verovering daar van schieen aan te bieden, niet bedienen. Zyn veldtocht was echter roemruchtig door de nederlage van het leger van *Ferdinand*, en door het opslaan van de belegering van *Offen*, waar van hy zich in het bezit stelde.

Herbert. Mezeray. Die van den keizer in Afrika was zo voorspoedig niet. Voor dat hy zich tot dezen tocht sloop begaf, wilde hy aan de zamenverbondene vorsten woordt houden rakende de berisping van eene algemene kerkvergadering, welke hy hen op den Ryksdag van *Regensburg* beloofd hadt. Hy zondt om van den paus een mondsprek te verzoeken, om daar zamen over te handelen. Hy begaf zich ten dien einde zelf naar *Milaan*, en van daar naar *Genoa*, van waar hy naar *Lukka* trok. Hy vondt daar den paus reets. De ganse zamenpraak liep uit op de noodzakelykheit van een concilie, het eenigste middel, volgens het gevoelen van den keizer, om een einde te maken van de verschillen der Christen vorsten, de welke hen beletten zich tegen den Turk te vereenigen. Hy badt dan den paus de byeenroeping daar van te verhaasten, en te eene plaats te verkiezen, welke den Protestanten niet verdacht kon zyn. Zy kwamen overeen wegens *Vicenza*, gelyk zy drie jaren te voren by hun mondsprek te *Nizza* gedaan hadden, en vonden goed der zelve uitschryvingen, de welke geen gevolg gehad hadden, ter zake van de veranderingen van Europa, te vernieuwen. Dit laatste besluit hadt geen beter gevolg dan de andere. De Venetianen waren bekommerd, dat *Solyman* een argwaan wegens deze byeenkomst mogt opvatten, en om zulk een gevaarlyken vyandt niet te verdoornen wilden zy niet dulden, dat de zelve op den bodem van hunne staten zou geschieden. Men sprak op de byeenkomst te *Lukka* van de zaken van *Savoje* en van *Milaan*, de welke den keizer en den koning van *Vrankryk* verdeelden: doch men kon daar toe geen hulpmiddel vinden. De eerste wilde *Milaan* behouden, en de andere wilde *Savoje* niet wedergeven.

Herbert. Mezeray. De afgezanten van den laatsten kwamen daar ook, om te eischen de lichamen van *Rinkon* en van *Fregoze*, welke deze prins hadt afgezonden, den eenen naar *Solyman*, en den anderen aan het gemenebest van *Venetie*, en welke men zeide door het volk van den keizer vermoord te zyn. Zy reisden te zamen naar *Venetie*, waar van daan *Fregoze* zynen weg moest vervolgen naar *Constantinopel*. Zynde in *Piemont* gekomen zeide hen *du Bellay*, die bestierder was van de overwonne steden, dat hy wel onderrecht was, dat de *marquis du Guast*, bestierder van het *Milanees*, hen hinderlagen gelegd hadde: doch dat zy des zelfs bespieders bedriegen zouden, byaldien zy een anderen streck, welchen hy hen voorstelde, wilden nemen. *Fregoze* was niet van dat gevoelen, en wilde, dat men het bevel, dat zy hadden, zou opvolgen, te weten van zich op den *Po* in te schepen. *Du Bellay* docht dan twee barken met goede roeiers klaar maken, de eene voor de twee afgezanten, en de andere voor hun reistuijg. *Rinkon* en *Fregoze* verkleedden zich daarenboven, om de waakzaamheit der bespieders te bedriegen. Zy kondenechter hun noodlot niet ontgaan. *Du Guast* gaf zo goede bevelen, dat zy beide in handen der Spaanische soldaten vervielen, die zich op den oever van den *Po* in kleine schuitjes verborgen hiel-

den. Wanneer nu de bark der twee afgezanten 1541. voorby voer, omringden zy de zelve, wierpen zich daar in met den degen in de vuist, doodden hen, namen de roeiers, en die van hun gevolg, die zich met hen ingescheept hadden, gevangen; maar de andere bark ontkwam het. Het was door dit middel dat men achter den moordt kwam, welchen *du Guast* meende verholten te houden. Het waren de lichamen dezer afgezanten, welke de afgezanten van *François* den I eischten dat men hen zou overgeven. Zy verzuimden niet te vertonen de heiligheit van het recht der volkeren, en van het openbaar vertrouwen, het welk men door een zo hateliken moordt geschonden hadt, en daar over recht te vorderen. Voornamentlyk stonden zy op het wedergeven der twee lyken. *Is het niet genoeg*, zeiden zy, *voor de wreedheit van den marquis du Guast, te hebben doen vermoorden twee menschen, bekleed met een openbaar ampt: moeten der zelve lichamen nog berooft blyven van de eere der begravenis? Dit is eene onmenschelykheit, welke de allerwoestste volkeren vreezen in het werk te stellen tegen hunne dodelykste vyanden.* De keizer vergenoegde zich met te antwoorden, dat hy aan deze daadt gene schuld hadt, zonder hen op hunne klagen eenige andere voldoening te geven (a). De *marquis du Guast* ontkende het insgelyks, en de een en de ander boden aan in handen van den paus te stellen de soldaten, die men beschuldigde den moordt begaan te hebben. Zy voegden ter zelve tydt daar by, dat het ten aanzien van *Rinkon*, geboren onderdaan van den keizer*, eene rechtvaardige straf was, en dat de Goddelyke gerechtigheit niet hadt toegelaten, dat deze verrader, die te *Constantinopel* over een verdrag tegen zynen wettigen vorst ging handelen, een zo hateliken last zou uitvoeren. Het schynt, dat eene zo plegtige goedkeuring van den moordt een sterk vermoeden gaf, dat *du Guast* daar de aanlegger van was. *François* de I, daar van overtugt zynde, en gelovende, dat deze daadt door last des keizers was uitgevoerd, deedt *Georg* van *Oostenryk*, natuurlyken zoon van den keizer *Maximiliaan*, vast houden, zo als hy door *Vrankryk* reisde, wederkerende uit *Spanje* naar *Vlaanderen*.

De keizer, ondertusschen zyn voornemen op *Afrika* vervolgende, begaf zich op eene galei, en stak over naar *Majorka*, alwaar zyne vloot hem verwachtte. Het was eene der schoonste en talykste, welke men ooit gezien hadt. De zelve bestond uit vier en zestig galeien, twee honderd ronde vaartuigen, en honderd fregatten, in hebbende twintig duizend man te voet, twee duizend te paardt, en een groot getal jonge *Castiliaanische* edellieden, die als vrywilligers dienden. Het jaargety was reets al vry ver verlopen, doordien men op het einde van *October* was; een tydt niet bekwaam tot zodanig eene inscheeping. De keizer, zyne toebereidselen gemaakt hebbende, wilde nochtans zynen tocht niet uitsstellen tot de aanstaande lente, wat *Doria* ook mogt zeggen om hem daar toe te brengen. Eenigen zeggen, dat deze zeevoogdt door een beginfel van eigenbaat te werk ging, en dat hy in zyn schik was de Turken meester van *Algiers* te zien, om altydt een man te blyven, dien men niet

(a) Men zegt, dat hy daar by voegde, dat zy zich niet als openbare staatsdienars hadden doen kennen. *Wiquart* in zyne Verhandeling van den *Algerant*.

Klachten, welke *François* de I daart over docht.

De keizer laakt deze daadt.

* *Rinkon* was een Spanjaardt.

Vloot van den keizer.

Varillas.

1541.

niet kon missen. Welke ook de beweegreden van zyn gesprek mag zyn, hy hadt reden om het gevaar te vertonen, het welk de vloot in het einde van den herfst zou lopen: doch de keizer nam geen acht op zyne vertogen, en hebbende met een gunstigen windt, doen zeilmaken, landde hy twee dagen daarna op de kusten van Algiers.

Herbert.
Mazaray.
Varillas.
Zyne
landing in
Afrika.

Zyne onticheping geschiedde niet zonder moeite. *Azan-Aga*, die binnen de plaats voor *Barbarossa* gebodt, met acht honderd Turken, de meeste ruitery, en vyf duizend Moren, hadt een gedeelte van de bezetting afgezonden om de landing te verhinderen. De zelve geschiedde echter, in weêrwil van den tegenstandt der vyanden; en terwyl de vloot op de reë bleef met de toerusting en den voorraad, werkten de benden, die aan land gezet waren, aan de begravingen, en aan de borstweringen van het leger. *Karel de V* liet den *Aga* aanzeggen om hem de plaats over te leveren. Hy was de zoon van een Christen, en, dat meer is, een Spanjaardt: doch van kindsbeen af in den Mahometaanischen Godsdienst opgevoed. Hy gaf een stout, en te gelyk een aardig antwoordt. Hy belastte den trompetter aan den vorst, die hem zondt, wederom te zeggen, dat zyne getrouwicheit tegen alles de proef kon uitstaan; dat hy de plaats, welke men hem hadt toevertrouwt, zou verdedigen met gevaar van zyn leven, en zo hy vechtende gedood wierdt, dat hy het voor eene eere zou achten te sterven door de wapenen van een zo groten keizer. Dus was het, dat hy zynen plicht voldeed, ten aanzien van den vorst, welken hy diende, endat hy eerde de Majesteit van den gene, in wiens staten hy geboren was. Dit antwoordt deedt *Karel* wel zien, dat hy zo gemakkelyk geen meester van Algiers zou worden, als hy wel gemeent hadt, en noodzaakte hem de belegering op de strengste wyze voort te zetten. Doch de gedurige regen, die 'er viel, was den soldaat uitermaten hinderlyk, en deedt hem het maken der loopgraven langzaam voortzetten. Een verwoede storm volgde daar op, die alles verder vernielde. De zelve begon des avonds, en duurde den ganichen nacht en den volgenden dag. De keizer, die alle avonden weder aan boordt van zyn schip ging, was te bedt gegaan: doch niet kunnende slapen van wegens het geruisch der zee, gemengt door dat van den windt en het gedruis, dat het scheepvolk maakte, vroeg hy aan den kapitein van het schip, of de vloot het langer tegen een zo vreeselyken storm niet kon houden. De kapitein antwoordde hem, dat byaldien het nog twee uren met het zelve geweld waaide, zy alle verloren waren. De keizer alstoen zyne reden vervolgende, vroeg hem, hoe laat het was. *Half twaalf*, antwoordde de kapitein. *How dan moed*, hernam de keizer, *het zal niet lang duren dat wy in noodt zullen zyn; onze geestelyken in Spanje slaan te middernacht op, en ik hope, dat hunne gebeden onze verlossing zullen erlangen.* Ondertusschen bedaarde de storm niet. Vele schepen, tegen de klippen en banken stotende, vergingen, en men zag wrakken en menschen, die zich trachten te bergen, door malkander dryven, wordende de laatste door de baren ingelokt, voor dat zy aan land konden komen: en als 'er al eenige aan den oever geworpen wierden, was het niet dan om van het eene gevaar in het andere te lopen. De Turken en Moren ver-

Stoutmoedig antwoordt van den stadvoogdt van Algiers.

De keizerlyke vloot door een storm verbrocht.

Standvasticheit van den keizer.

II Deel.

wachtten hen met den fabel in de handt, en hieuwen hen in stukken. Daar sneuvelde een groot getal op deze wyze; de anderen verdrinken, nevens honderd en vyftig schepen, die te gronde gingen, of tegen de klippen verbreiselt wierden. Een ander toeval voltooiden den ondergang van dit ongelukkige leger. De storm vervoerde de schepen met de krygs- en mondbehoeften voorzien; zo dat men de belegering niet langer kon voortzetten, al hadt men gaarne gewilt. Doch dit was na een zo groot verlies niet waarschynlyk. Men was dan maar bedacht om weder scheep te gaan. Men vondt daar meer zwaricheit in dan in het landen. Het derde deel der vloot was niet in staat om de zee te kunnen overvaren, en de schepen, uit den storm overgebleven, of die sterk genoeg waren geweest om den zelve te verduren, waren niet genoeg tot het overvoeren van het leger. Men moest dan de paarden achterlaten, om de menschen te behouden; zo dat men deze ellendige beesten, welke men genoodzaakte was geweest in zee te werpen, van schip tot schip zag zwemmen, om daar een bystandt te vinden, welken men hen overal weigerde. Een droevig schouwspel, byaldien dat van zo vele verdrinkene menschen niet oneindig droeviger was geweest. Zo haast als de benden ingelcheept waren, ligte men het anker; en doordien het onweêr nog niet over was, liep men een nieuw gevaar, en men leed een tweede schipbreuk. Naauwlyks kon de keizer te *Cagliari* in *Sardinië* aanlanden. De tegenwinden hielden hem daar eenige dagen op, en noodzaakten hem aldaar de *Kersdagen* over te blyven. Het seizoen beginnende beter te worden, stak hy weder in zee, en kwam in Spanje te rug met de droevige overblyfsels van eene vloot, welke hy onverwinnelyk geloofde. Dus is het dat de fortuin vaak genoeg en scheept om de staat-zucht der overwinnaars te vernederen. Eenigen beklagden zyn ongeluk, en anderen laakten zyne onvoorzichtigheit, van midden in den herfst eene zodanige onderneming beslaan te hebben. Doch al de wereld geloofde, dat de schade, welke men voor Algiers leed van eene parel, groter dan een duivenei, door *Cortez* van Mexiko medegebragt, eene rechtvaardige straf was van het Godsalterlyk opschrift, het welk deze Spanjaardt op dit dierbaar juweel hadt laten graven. Het waren de zelve woorden, de welke *JESUS CHRISTUS* eertyds gesproken hadt ter eere van den *H. Jan den Doper*. De zelve wierdt verloren in de verwarring van de inscheping, en men voegt 'er by, dat de Moren, kennis van dit verlies gekregen hebbende, naderhandt de zelve te vergeetlich zochten. De aanhangers, de welke de keizer in Engelandt hadt, werkten gedurig aan des zelfs wederbevrediging met *Henrik*, en om het verbondt te verbreken, het welk deze laatste met *Vrankryk* gemaakt hadt. Doch deze vorsten waren zodanig met hunne zaken belemmert, dat zy naauwlyks om deze geheime handelingen dachten. De keizer dacht niet dan op zyne overwinning van Afrika; de koning van *Vrankryk* dan op de wederkryging van het *Milanes*, en die van Engelandt op het storten van het bloedt zynner schuldige of ongelukkige onderdanen. Het was in dit jaar dat hy liet uitvoeren het doodvonnis, het welk twee jaren te voren tegen de gravinne van *Sarum* gevelt was. De oproeren, die in de provincie van *Jork* ontstonden, waren daar de oorzaak van. *Jan Nevil*, broeder van *Eduard*, door dit eerste vonnis veroordeelt, brouw-

1541. Verlies van menschen en paarden.

Opbreking van de belegering van Algiers.

Verlies, het welk de keizer leed van eene buitengewone parel. *Math. xi, 11: Onder die genen, die van vrouwen geboren is, is niemands opgegaan meerder dan Johannes de Doper.* Herbert.

Ggg 2

de

1541. de een nieuwen oproer. Hy wierdt gevat; men maakte hem zyn halsgeding, en hy wierdt onthoofd. De koning, vertoont wegens de oproeren, daar geen einde aan was, en van welke de kardinaal *Polus*, schoon buiten het ryk, of de aanlegger, of het voorwerp was, deedt op de moeder nederstorten de gevoeligheit, welke hy tegen den zone niet kon uitvoeren, en beval, dat men haar zou doen sterven. Wy hebben boven van haar vonnis en van hare straffe gesproken; maar wy hebben niets gezegt van de omstandigheden van hare doot, welke byzonderheit wy hier met stilzwygen niet kunnen voorbygaan. Men liet een schavot oprichten op de plaats van den *Tour*, op het welke zy geklommen zynde, zeide de beul tegen haar, dat zy haar hoofd op het blok zou leggen, op dat hy zyn ampt zou kunnen verreechten. Zy antwoordde, dat men, terwyl zy niet schuldig was, haar met recht niet kon doen sterven, en dat zy nimmermeer zou toestemmen tot een soort van doot, het welk niet dan voor verraders geschikt was. De beul mogt haar vertonen, dat zy verplicht was haar vonnis te ondergaan, en dat hy niet in staat was zyn ampt te oefenen, ten zy dat zy haar in die gestalte voegde, in welke zich die genen stelden, die tot de zelve straffe veroordeelt waren. *Ik zal niets doen*, antwoordde deze mevrouw hem nogmaals met veel standvastigheit, *en door myne onderwerping zal ik niet billyken het onrechtvaardige vonnis van die genen, die my hebben veroordeelt. Echter vrees ik voor de doot niet; het is de schande, die ik wil ontwyken*; en draaiende haar hoofd van de eene zyde naar de andere, wiens focuw-witte hairen eerbiedt en medelyden verwekten, *Slaa het af*, vervolgde zy tot den beul, *zo als gy zult kunnen; ik wil overeinde sterven, en niet als eene misdadige*. De beul was genoodzaakt zynen tydt waar te nemen om den slag te doen: doch hy was ook gedwongen den zelve meer dan eens te hervatten, en het hoofd viel geheel bebloed en mismaakt op het schavot neder.

Omstandigheden van de doot der gravinne van *Sarum*.

Deze strafuitvoering wierdt gevolgt van die van *Mylord Gray*. Wy hebben van dezen heer op eene andere plaats gesproken. Hy hadt den koning met vrucht gediend in de Ierische onlusten, welke de aanhang van de graven van *Kildare* verwekt hadde; en schoon de zelve zyne namagen waren, hadt hy echter zynen vorst eene onschendbare getrouwigheit betoont. Hy hadt niet alleen de wederspannigheit gedempt; hy wilde daarenboven de zelve nog uitroeien uit het hert van die genen, de welke daar de hoofden van waren. Het was om die reden dat hy de graven van *Kildare* naar *Londen* bragt, gelyk wy gezien hebben dat hy de zelve den koning hadt aangeboden, en dat hy voor hen sprak: doch hy kon hunne vergiffenis niet verwerven. Het zy dan, dat hunne straf hem vergramde, of dat hy zyne kwade voornemens ontveinideten tyde wanneer hy het allerbest genegen scheen, immers hy maakte zich verdacht aan den Raadt van *Ierlandt* sedert zyne wederkomst te *Londen*. *Henrik* hadt hem groot-afgezant gemaakt na de doot van *Skeffington*, aan welchen hy hem te voren gegeven hadt voor stedehouder, of voor amptgenoot. Hy betoonde zynen yver in het waarnemen van dit ampt; dempte de opstanden van *O-Donel* en *O-Neal*, en van de andere hoofden van de party; gaf zich met eene onvermoeylyke naartigheit over aan de uitvoering van des konings bevelen, en deedt de muitelingen tot hunnen plicht wederkeren, of belette hen oproerig te worden. Echter beschuldigde de Raadt van *Ierlandt* hem

1541. censklaps van verraadt. Men leide hem te last, de ontkoming van den jongen *Kildare* begunstigt te hebben; eene onderhandeling te hebben met den kardinaal *Polus*, zo wel als met de hoofden der wederspannigheit Ieren, van welke hy jaargelden trok in geldt, of in beesten; de kerken geplundert; de landeryen van den grave van *Ormond* verwoest, en al het geschut van den koning te *Galloway* gelaten te hebben, op dat de aanhangers van dezen kardinaal, die daar moesten aanlanden, vinden zouden alle de krygs- en mondbehoefsten, welke zy van noden hadden. Op de klagte, die deswegen aan den koning gedaan wierdt, gaf hy last hem te vatten, en benoemde rechters om zyn geding op te maken. Miffchien dat zy werk zouden gehad hebben om hem te overtuigen van de misdaden, met welke men hem beschuldigde, en die niet zeer waarschynlyk waren, in den perfoon van een man, die zyne dapperheit en getrouwigheit in zo vele voorvallen hadt doen uitblinken: doch hy trok hen uit de verwarring by zyne eerste verhooring, bekende alle de stukken van zyne beschuldiging. De Engelsche geschiedschryvers zeggen, dat zyne bekentenis al de wereldt verbaalde, en dat men niet wist, wat men daar van zou denken. Een man van eene zo grote dapperheit zynde, kon men het aan gene beweging van zwakheit toefchryven, de welke hem zou verbaast hebben; men kon ten anderen niet begrypen, dat hy zich zo weinig zou bekommert hebben om niet alleen zyn leven, maar ook zyne eer te verdedigen, de welke in zo eene beschuldiging last leden. Men twyffelt echter, of hy wel zo schuldig was, als men zeide; en men weet niet, of hy door deze bekentenis niet gemakkeliker eene vergiffenis, welke zyne verdienften hem schenen waardig te maken, gelooid te verkrygen. Wat 'er van zy, de strafheit des konings deedt hem vergeten wat hy aan het goed beleidt verschuldigt was, het welk deze *Mylord* gedurende eenige jaren gehouden hadt; en hebbende hem overgegeven aan de strengheit der wetten, wierdt hy onthoofd.

De koning kreeg omtrent dezen tydt lust om de provinciën van *Linkoln* en van *Jork* te bezoeken, welker inwoonders oproerig geworden waren met zo grote woede, en welke hy vergiffenis verleent hadt, na dat hy de aanleggers der wederspannigheit gestraft hadt. Het was om door zyne tegenwoordigheit de gemoederen zynen onderdanen, welke zyne vyanden getracht hadden hem te ontroven, weder te winnen. Hy wist wel, dat het gezicht van den vorst het volk inboezemt denkbeelden van liefde en van onderwerping, voornamentlyk wanneer hy voor zyne reize, gelyk *Henrik* deedt, tekenen van goedheit en van zachtmoedigheit laat vooraf gaan. Hy deedt dan deze reis, en om de zelve aangener te maken geleidde hy met zich de nieuwe koningin en het gehele hof. Deze reis hadt het gevolg, het welk hy daar van verwacht hadt. Overal waar hy doorreisde liep het volk uit de huizen, en zich haastende om hem te zien, toonde het zyne erkentenis over de vergiffenis, welke hy hen verleent hadt. Uit de provincie van *Linkoln* kwam hy in die van *Jork*, en in beide bespeurde hy niet dan tekenen van gehoorzaamheit en genegenheit, dan toejuichingen, zegeningen en dankbaarheit. Niet vergenoegt met woorden kwamen zy tot werken, en boden hem aanmerkelyke geldsommen aan. Hy kon daar uit afnemen, hoe veel aangener het voor een vorst is over zyne volkeren te regeren door liefde dan door vreeze. De laat-

1541.

Opstelling van zyn rechtgeding.

Zyne bekentenis.

Zyne doot.

Herbert.

Genegenheit des volks.

1541.

laatste is alleen maar eigen aan slaven, of misnoegden, in plaats dat de eerste getrouwe en toegenege onderdanen maakt, de welke hunnen vorst aanmerken als hunnen weldoender, hem met blydschap hun leven en hunne goederen opoffere-rende.

Erken-
nis des
koninga.

De koning was zodanig geraakt over deze tekenen van genegenheit, dat hy, in de stad Jork gekomen zynde, liet afkondigen, dat de genen, die klagten tegen zyne staatsdienaars hadden in te brengen, zich konden aangeven aan hem, of aan zynen Raadt; dat zy daar toe een gemakkelijken toegang zouden vinden, en dat men hen goed en spoedig recht zou doen. Het was met een ook eene staatkundige streck, en deze vorst volgde daar in den raadt, welken *Wolsey* hem wel eer gegeven hadt, van zyne gunstelingen over te geven aan den haat van het volk, en de strengheit der regering aan hen te wyten, of zich op hen te ontlasten.

Lesley.
Herbert.
Burnet.

Henrik hadt deze reis niet alleen ondernomen, om door zyne tegenwoordigheit alle zaden van wederspannigheit uit te roeien, welke nog in vele gedeelten der twee provinciën verspreid waren; hy hadt ook een voornemen om met den koning van Schotlandt, zynen neef, een mondgesprek te houden, welke belooft hadt zich op de grenzen te zullen laten vinden. Hy hadt grote toebereidsefen gemaakt om hem daar te ontfangen, en wenschte hem zo naauw aan zich te verbinden, dat het zynen vyanden ondoenlyk was hunne verbindtenis te verbreken. Maar de Schotische geestelyken, ondersteunt door de party van Vrankryk, rieden hem deze zamenkomst af, en deden hem niet houden het woordt, het welk hy deswegen aan zynen oom gegeven hadt. Zy waren altydt bekommert, dat deze verzoening den abdyen schadelijk mogt zyn, en dat hun vorst mogt verleid worden door het voorbeeld van het gene, dat in Engelandt gebeurt was, om der zelve stichtingen weder met zyn eigen goedt te verenigen. Hy hadt geldt van noden; zyne schatkist was uitgeput door zeer grote verkwistingen, om zyne vermakelykheden te voldoen, of om heerlyke gebouwen te timmeren: aan de andere zyde hadt hy verscheide onechte kinderen, welke hy trachtte voort te zetten. Hy moest daar geldmiddelen toe hebben, en niets deedt zich meer te pas daar toe op dan de afschaffing der kloosters. Dit was ook het geen de adel van zyn koninkryk hem vertoonde, en het welk de geestelyken vreesden dat de koning van Engelandt hem zou inprenten. Om hem dan van de zamenkomst af te houden, en om aan de behoeftegheit, waar in hy was, te voldoen, namen zy een draai, geheel itydig tegen dien van den adel. Zy vertoonden hem, dat het veel veiliger en veel heerlyker voor hem was het R. Katholyke geloof te verdedigen, beschermende de geestelyken, die daar de voornaamste voorstanders van waren, dan hunne kloosters te vernielen. Dat hy in de bewaring van deze Godvruchtige huizen zou vinden de hulp, welke men wilde dat hy in hunne vernieling zou vinden. Dat hy de rykste abdyen daar van zou kunnen geven aan zyne natuurlyke kinderen, en dat hy daar door zou voorzien aan de zorge, welke hem het meest betrof. Dat, belangende zyne geldmiddelen, hy 'er zou vinden, waar mede de zelve konden vermeerdert worden, te weten uis de goederen der ketters van zyn ryk; dat deze middelen rechtmatiger waren dan die, de welke men hem aanwees, ten koste van den Godsdienst; dat hy daar toe anders niet moest doen dan een naauw onderzoek laten

De reden-
nen, wel-
ke zy
koning
Jacobus
bykten-
gen.

aanstellen naar de Lutherfchgezinden, waar van 'er zeer velerlyke huisgezinnen waren, en dat met der zelve goederen verbeurd te verklaren, volgens de strengheit der wetten. De jonge koningin, eene Franfche vrouw, en geboren in een huis, den ouden Godsdienst toegedaan, ondersteunde deze party. De koning gaf zich over op de vertogen zynere geestelykheit en op de aanhoudingen der koninginne zyne gemalinne, anders eene deugtame en voorzichtige prinsesse, maar ten uiterste yverig voor het gelove en voor den stoel van Rome.

De vorst
geloof-
ten.

Van den jare 1539 af hadden de geestelyken hunne maatregels genomen; en sedert dat jaar hadt de koning in hun gevoelen smaak gekregen. Wy hebben het antwoordt gezien, het welk hy gaf aan den afgezant van den koning van Engelandt, wanneer hy hem het vernietigen der kloosters liet voorstellen. Men behoeft zich dan niet te verwonderen, dat hy zich twee jaren daar na door de zelve geestelyken liet overreden. Hy hadt ook vier abdyen gegeven aan zo vele natuurlyke zonen, en eene volmacht doen opmaken voor *Jakob Hamilton*, natuurlyken broeder van den grave van Aran, en een groot vriendt der geestelyken, om te handelen tegen die genen, welke men van kettery zou verdacht houden. Daar waren 'er negen, die afzwering deden: men verbande een groot getal, en vyf wierden 'er verbrand, onder de welke een edelman * was, een wereldlyk priester †, twee geestelyken ‡, en een wereldlyk kanunnik §. De zamenpraak, welke deze laatste hadt met den bisschop van Dunkelde, zynen karspel-bisschop, is zeer zonderling. De kerkvoogdt, hem op zekeren dag ontboden hebbende, bestrafte hem, om dat hy al te dikwils onderftondt te prediken, en zeide tegen hem, dat hy zich te vrede zou houden, wanneer hy een goeden Zendbrief vondt, of een goed Euangelie, om de rechten van de H. kerk te ondersteunen; waar op de kanunnik antwoordde, dat hy het Oude en het Nieuwe Testament hadt doorgelezen, zonder daar in te vinden noch een kwaden Zendbrief, noch een kwaad Euangelie. *Godt dank*, hernam de bisschop, *ik ken geen Oud, noch Nieuw Testament, te vrede zynde met myn Pontifikaal en myn Getyboek*. Hy voegde daar vervolgens dreigementen by tegen den kanunnik, byaldien hy van leerwyze niet veranderde. Doch deze geestelyke antwoordde hem, dat niets bekwaam was hem te verzetten. Het kostte hem kort daar na het leven. In het zelve jaar deedt men ook om de zelve reden sterven een Kordelier *, en een jongman van achttien jaren †. De jonkheit van den laatsten zou hem hebben doen bezwyken door de vreeze van de straffe, byaldien de Kordelier hem niet tot standvastigheit hadt aangenaamt. Hy versterkte hem zo wel, dat hy voor de rechtters verschenen zynde, zich op zyne kniën wierp, en uitriep: *Wat zyn wae darmbertigheit en liefde groot, ó Godt; ik stontt geveed om uwen Zone, mynen Zaligmaker, of te zweren, en gy trekt my uit de diepte des afgronds; gy vervult my zelfs met eene geheel Goddelyke vertroosfinge, in plaats van de versibrikkingen, waar door myne ziel verflagen was*. Hy betuigde vervolgens, dat hy voorgenomen hadt voor de belydenis van zyn gelove te sterven. Men leidde hen beide ter straffe, en de Kordelier ging voort met den jongeling te versterken. *Houw moedt*, zeide hy tegen hem, *myn broeder, onze pynen zullen van korten duur zyn; maar de blydschap en de vertroosfing, die daar op zullen volgen, zullen eeuwig du- ren*.

Burnet.
Gefchic-
den der
Hervor-
ming van
Schot-
landt
door Spoo-
ward.
Deze
laudle
zegt, dat
dit voor-
viel in
den jare
1538.
Lesley.
Zyne
streng-
heit te-
gen de
Prote-
stanten.
* *Forre-
fler*
† *Scopfon*
‡ *Killoo*
§ *Beve-
rage*
§ *Forreft*

* ge-
naamt
Roufel.
† ge-
naamt
Kilnoo.

1541.

ren. Laat ons trachten den hemel in te treden langs den weg, langs welken onze Zaligmaker de eerste voor ons daar is ingegaan.

Bucchananus liep het zelve gevaar als de anderen (a). Hy wierdt gevangen gezet, en hadt hy het geluk niet gehad van zich te bergen, hy zou de wraak der geestelyken, welke hy door zyne schimpfchriften vertoorn hadt, niet ontkomen hebben. Hy verliet het ryk, en leefde twintig jaren in ballingschap. Hy hadt nochtans het geluk van in zyn vaderlandt te sterven in het jaar 1582. Het zou misschien hier de plaats zyn om te spreken van de fraaiheit van zyne werken, de welke alle bevalligheden hebben, welke men hoog acht in de schryvers van het allerzuiverste Latyn. By de aardigheit van zynen styl voegde hy een verheven verstandt, eene levendige verbeelding, en aanmerkingen, al zo vol oordeel, als aangenaamheit. Zyn verstandt blinkt door in zyn dicht en onacht, voornamentlyk in het eerste, in het welke geen minder zoetvloeiendheit en verhevenheit steekt dan in de gedichten van *Virgilius*. Zyne vyanden beschuldigen hem van ongodsdienstigheit: nochtans was het om zynen Godsdienst dat hy moest vluchten, en eene ballingschap van twintig jaren, doorgebracht met verachtelyke bedieningen * met zeer veel deugd, moet hem van dezen laster bevryden.

* Hy hieldt school om de kost te winnen.

Men plaatst in dit jaar het geval van een bedrieger, genaamt *Jan Schot*, die zich veinste door Gods Geest aangeblazen te zyn, en veertig dagen zonder eeten en drinken toebragt. Hy deedt daar van de eerste proef in het kasteel van *Edenburg*, waar in men hem opgesloten hieldt. Hy deedt daar na de zelve proef te *Rome* en te *Venetie*, daar hy door reisde. Hy kwam weder in *Schotland*, alwaar hy een altaar liet oprichten, aan de *Maagd* toegewyd. Hy zette onder een ryk verhemelte eene zuster, welke hy hadt, die zeer schoon, en zo wel uitgedoefcht als de *H. Maagd* zelf was. Het bygelovige volk wierdt eenigen tyd daar door bedrogen, doch het bedrog ontdekt zynde, was hy genoodzaakt de vlucht te nemen.

Afgezanten van den koning van Portugal te Londen.

Henrik verwachtte te vergeeffch gedurende eenige dagen den koning van *Schotland*, en was genoodzaakt weder te keren, zonder hem gezien te hebben. Hy kwam den 26 September te *Londen*, alwaar hy de afgezanten vondt van den koning van *Portugal*. Zy kwamen toelating verzoeken om koorn uit te voeren, aan het welke dit jaar in hun koninkryk groot gebrek was. *Henrik* gaf hen ten antwoordt, dat byaldien de *Portugezen* de *Engelschen* wilden deel geven aan hunnen koophandel van de speceryen in *Oost-Indië*, hy niet alleen zou toestaan het geen de afgezanten wrochten, maar dat hy hen daarenboven verzekerde alle jaren in *Portugal* te zullen laten invoeren zo veel koorn, als het koninkryk zou van noden hebben. Zy schreven daar over aan het hof; maar de aanbieding van *Henrik* vondt te *Lissabon* geen gehoor, en de afgezanten wierden van daar te rug geroepen, zonder iets te hebben uitgevoerd.

De koning *Henrik* was zeer misnoegt, dat die van *Schotland* zyn woordt niet hadt gehouden. Deze vorst, zo trotsch als wantrouwig, kon zodanig eene verachting niet verduwen: en ten anderen was hy bevreest, dat zich zyn neef by *Vrankryk* mogt voegen, om hem den oorlog aan te doen. Hy besloot dan hem voor te komen, en hy maakte daar toe grote toebe-

(a) *Spartanus* schryft zyne vervolging toe aan eenige vaa-zen, welke hy tegen de Kordeliers gemaakt hadt.

reidselen. Doordien hunne verdeeldheit niet uitborst dan in het volgende jaar, zullen wy het verhaal daar van tot dien tyd verschuiven.

Het scheen, dat dit de eenigste ongerustheit van *Henrik* geweest was, en dat hy voortaan een bestendig geluk zo wel in zyn huis, als in zyne staten ging genieten; maar dat alle de vooruitzichten der vorsten bepaalt zyn, en dat het toekomende hen onbekend is. Hy was vergenoegt over de genegenheit, welke hem zyne onderdanen betoonden, en zyne blydschap was daarenboven vermeerderd door het genoegen, het welk hy vondt in de omarmingen van zyne nieuwe bedgenote. Hy was zodanig op haar verlief, dat op den dag van *Allerheiligen*, een maandt, of vyf weken, na zyne wederkomst, het Avondmaal ontvangende uit handen van den bisschop van *Linkoln*, zynen zielzorger, hy dezen kerkvoogdt badt om hem te helpen Godt te danken voor het dierbaar geschenk, dat hy hem gegeven hadt van eene eega naar zyn herte. Een zo verrukkend geluk duurde maar eenen dag. Des anderen daags wierdt hy ontroert door de tyding, welke men hem bragt van het gedrag der koningin, zeer verschillende van het voordeelige denkbeeldt, het welk hy daar van hadt opgevat. Het was de aartsbisschop van *Kantelberg*, die hem daar kennis van gaf, in brieven, die hy hem ter handt stelde, hebbende niet durven onderstaan om hem zelf daar van het verhaal te doen. *Cranmer* was daar van verwittigt geworden door eenen, genaamt *Lassels*, die zulks eerste weten was gekomen door zyne zuster, eene oude huisgenote van den hertog van *Nordfolk*, in wiens huis en onder wiens oogen *Catharina Howard* was opgevoed. *Lassels* zeide, dat zyne zuster hem ontdekt hadt den onkuifchen handel der koningin voor dat zy met den koning getrouwt was, en de waarschynlykheit, die 'er was, dat zy voortging zulk een ergerlyk leven te lyden. Hy noemde de overspeelders, namentlyk *François Dierbamen Mannok*, twee knechten van den hertog van *Nordfolk*; men noemde nog een derden, genaamt *Kulpeper*. De beschuldiger verhaalde alle de omstandigheden van dit ergerlyk leven terwyl de koningin nog jonge dochter was. Aangaande het gene, dat sedert haar huwelyk was voorgevallen, zeide hy, dat zy *Dierbam* in haren dienst hadt genomen; dat zy hem edelman van hare kamer hadt gemaakt, om een voorwendfel te hebben om hem op alle uren in te laten; dat zy zich ook van hem als haren geheimschryver bediende; dat zy hem op alle hare reizen mede nam, en dat men hem gesludig by haar zag.

Deze vertrouwendheit van *Lassels* belemmerde *Cranmer* geweldig. Het was gevaarlyk in eene diergelyke gelegenheit te zwygen: doch het was niet minder gevaarlyk te spreken. Hy nam in eene zo tedere zake een voorzichtig besluit. Hy maakte deze zaak aan den kanselier en aan de andere Raadsheeren van Staat bekend. Zy waren alle van gevoelen, dat hy den koning daar van behoorde te verwittigen. Hy begaf zich dan naar den koning toe, om het besluit van de vergadering uit te voeren. Maar hy vondt iets zo verschrikkelyk in hem de alledroevigste en de minst verwachte tyding te boodschappen, dat hy geen moedt genoeg hadt om hem daar van de opening te doen. Hy hadt dan een geschrift opgemaakt, het welk hy hem te lezen gaf. Maar hoedanig waren de verbaasheit en de droefheit van dezen koning, de driftigheit en minneyver-

1541.

Herbert. Burnes. De Vader Orleans in zyne Geschiedenis van de omwentelingen in Engelandt.

Liefde van Henrik voor de koningin Catharina Howard.

Verbaasheit des konings.

1541. rigste van de wereldt, op het lezen van zulk een verschrikkelyke tyding, welke men hem in geschrifte overgaf. Hy beminde de koninginne tederlyk; en gelyk wy gezegt hebben, hy was zodanig met haar ingenomen, dat hy zich de gelukkigste vorst des werelids oordeelde te zyn sedert hy met haar getrouwt was. Dit was in den beginne eene vermenging van gevoelens van wraak en van liefde, de welke kwalyk kan uitgedrukt worden. Men kan zelfs niet zeggen, welke van deze twee herts-tochten de meesters was over de andere. Het scheen, dat de liefde hadt gezegepraalt, wanneer men hem deze woorden hoorde voortbrengen, dat hy niet kon geloven, dat de koningin schuldig was. *Cranmer* geloofde alstoen, dat hy bedorven was; en byaldien de verklaring van *Lassels* niet hadt kunnen bewezen worden, waarschijnlijk zou het dezen kerkvoogdt het leven gekost hebben.

Doch de koning kon niet anders dan kwade vermoedens hebben van eene zake, welke met zodanige omstandigheden verhaalt wierdt; hy wilde de waarheit daar van onderzoeken, en de navorschingen, welke hy ten dieneinde liet doen, overtuigden hem van zyn ongeluk, en van de onkuifcheit der koninginne. De liefde, welke hy voor haar hadt, noodzaakte hem echter om zorg te dragen voor zyne achtig. Hy beval het onderzoek van deze zake aan Mylord geheimzegelbewaarder, en beval hem dezen last geheim te houden. Deze Mylord begon met het ondervragen van *Lassels*, die alles bevestigde, wat hy tegen *Cranmer* gezegt hadt. Hy ging vervolgens naar de provincie van *Suffex*, alwaar de zuster van dezen getuige was, welke verklaring men overeenkomende met die van haren broeder bevondt. Op deze getuigenissen deedt hy *Dierham* en *Mannok* vatten, doch onder andere voorwendsels, om geen gerucht te maken, ingevolge van de voorzorge, welke de koning hem hadt gezegt waar te nemen. By hunne eerste verhoring bekenden zy alles, wat *Lassels* en zyne zuster verklaart hadden. Zy voegden daar zelfs omstandigheden by, die te kennen gaven, dat de koningin alle schaamte verbannen hadt, en dat zy drie vrouwen tot getuigen van hare ongebondenheden gehad hadde.

Deze berichten stelden *Cranmer* buiten gevaar, maar zy dompelden den koning in eene diepe droefheit. Hebbende de verklaringen der misdadigen horen oplezen, bleef hy eenigen tyd zonder spreken. Ondertusschen las men zyne verlagenheit in zyn aangezicht, en hy drukte zich uit door zyne zuchtingen. De tranen rolden hem vervolgens in overvloedt over de wangen, en wanneer hy bedaarde en weder begon te spreken, was het niet dan om zynen staat te beklagen, achtende alstoen zich zo ongelukkig, als hy zich weinig dagen te voren gelukkig hadt geoordeelt. Daar stak inderdaadt iets zeer vreemd in het noodlot van dezen vorst. Opperachtiger dan iemandt zynor voorzaten deedt hy het gansche koninkryk beven; en nochtans hadt hy binnen zyn huis geen gezag genoeg om de onkuifcheit zynor vrouwen, en de stoutheit harer overspeelders te verhinderen. Het verdient geen verwondering, dat een keizer, zo dom en zo verachtelyk, als *Claudius* was, met eene *Messalina* getrouwt was, die roem droeg op hare onkuifche minnedriften: maar men heeft moeite om te geloven, dat zulks *Henrik* den VIII gebeurde, den heerschezuchtigsten vorst, die 'er ooit geregeert heeft.

De misdaadt der koninginne wel bewezen zynde, zondt hy haar den aartsbischop van Kantelberg, den kanceelier, den hertog van Nordfolk, en den bisschop van Winchester, om haar tot eene oprechte bekenemisse te verplichten. Zy ontkende in het eerst handvatte-lyk de dingen, waar mede men haar bechuldigde: doch zich overtuigt ziende door het verhaal der getuigen en der medeplichtigen, welke verklaringen men haar liet zien, bekende zy de waarheit aan den aartsbischop van Kantelberg, en gaf hem zelfs eene verklaring over, welke zy ondertekende. *Kulpeper*, op wien men niet dan vermoedens hadt, bekende insgelyks zyne misdaadt. Het was de burggravin van Rochefort, die dezen lasten in het spel hadt gebragt. Hy hadt een nacht in de kamer der koninginne doorgebragt, en deze onvoorzichtige prinsesse hadt hem beschonken met een gouden keten en eene kostelyke muts. Men maakte het halsgeding aan de schuldigen op: *Kulpeper* wierdt onthooid, *Dierham* gevierendeelt; maar men zegt niet, wat voor eene straf men *Mannok* aandeedt. De vrouwen, die van dezen eerlozen handel kennis gehad, en den zelve niet ontdekt hadden, wierden veroordeelt tot eene eeuwige gevangenis.

De koning beriep vervolgens zyn Parlement, aan het welke hy zyne droefheit te kennen gaf, en wraak daar over vorderde. De twee Huizen namen deel aan de gevoeligheit des konings; en kennis nemende van de zaak, maakten zy het hoofdeding der koninginne op, benevens dat van de burggravinne van Rochefort, na te voren goedgekeurt te hebben het vonnis, tegen de overspeelders vastgestelt. De uitdrukkingen, van welke het Parlement zich bediende om zyne genegenheit tot den koning te betonen, en het belang, het welk het nam in des zelfs ongeluk, verdienen verhaalt te worden.

Het bezwoer den koning, zich niet bovenmaten over zyn ongeval te bedroeven, en te vergeven die genen, die tegen de koninginne getuigt hadden. Het verhaalde vervolgens de bewyzen, welke het hadt tegen deze prinsesse, welke schandelyke omgang met *Dierham* en *Kulpeper* overvloedig bewezen was. Dit vastgestelt zynde badt het Parlement den koning toe te staan, dat de koningin en hare medestanders mogten vervolgt worden over misdaadt van gekwetste hoogheit, en dat zy benevens de burggravinne van Rochefort aan den lyve mogten getrait worden. Men ontloeg den koning in het Parlement te komen, om zyne toestemming tot het vonnis te geven, en men zeide, dat het genoeg was, opene brieven te zenden, ondertekent met zyne handt, en verzegelt met zyn zegel. Men badt hem ook, goed te vinden, dat de hertoginne weduwe van Nordfolk, de gravin van Bridge-water, Mylord *William Howard* en zyne vrouw veroordeelt wierden, om dat zy de ongeregelheden van de koninginne, waar van zy kennis hadden gehad, verborgen hadden gehouden.

Aan het einde van dit vonnis hadt men eene byzondere wet, de welke voor verraders van den Staat verklaarde, en ter doot veroordeelde alle de genen, die kennis zouden hebben van de onkuifcheit eener koninginne, en die het niet zouden ontdekken. Het Parlement begreep in het zelve vonnis alle dochters, welke de koning als zodanige zou trouwen, en die zulks niet zynde de ligtgelovigheit van den vorst zouden bedriegen, hem niet te ken-

Bekente-
nis der
koning-
inne.

1542.
Ja. 1547.
Par. art.
Burnet.
De kon-
ning-
zeret
het von-
nis aan
het Pa-
lement.

Vonnis
van het
Parle-
ment.

Byzon-
der aan-
hangsel
aan het
vonnis.

Het be-
leid,
dat hy
houdt.

Men
noemt
de mede-
placht-
gen ge-
vangen.

Droef-
heit des
koning.

1542. nen gevende, dat zy haren maagddom reets verloren hadden; alle koninginnen van Engelandt, en alle prinsessen van Walles, die zich zouden laten verleiden; hare verleiders, en die zich tot diergelyk een handel zouden laten gebruiken. De zelve wet veroordeelde tot de zelve straffe, als de verzwigers van de misdaden van Staat, die genen, die, wetende, dat eene dochter, met welke de koning als zodanig zou trouwen, het ondertuffchen niet was, hem daar van geen kennis gaven.

Op den 12 Februry. De koning bekrachtigt het vonnis.

Henrik beveltigde door zyne opene brieven het vonnis van het Parlement in alle des zelfs stukken; zo dat hy naar het schavot zondt de koningin en de burggravin van Rochefort, die beide onthoofd wierden. Dus was het noodlot van dezen vorst, dat hy de moordenaar moest zyn der vrouwen, de welke hy het meest beminde. De koningin, op het schavot gekomen zynde, bekende de ongeregelheden, de welke zy voor haar huwelyk gepleegt hadt: doch zy betuigde aan den leeraar *White*, die naderhandt bisschop van Winchester is geweest, dat zy den koning getrouw was geweest, en dat zy zyn bedt niet besmet hadt met de overspelen, met welke men haar beschuldigde. Zy riep Godt en de engelen tot getuigen, en zelfs bezwoer zy zulks op hare zaligheid. Misschien dat zy de waarheit sprak: doch de bekentenis, welke zy deedt, van zich te hebben laten misbruiken terwyl zy nog jonge dochter was, maakte hare deugd twyffelachtig terwyl zy eene vrouw was geweest.

Bekentenis der koningin op het schavot.

Straf van de burggravinne van Rochefort.

Belangende mevrouwe van Rochefort, de aanhangers van de overledene koningin *Anna van Boulen* verheugden zich over hare doodt. Zy merkten de zelve aan als eene rechtvaardige straf over de valsche aanklagten, welke zy tegen deze ongelukkige koningin hadt ingebracht, en als eene wraak, welke de Hemel nam over het bloedt van haren man, het welk zy hadt doen vergieten, benevens dat van de koningin hare zuiter, door hen van bloedschande te beschuldigen. Zy hadt de vier laatste koninginnen gediend in hoedanigheid als mevrouw van de bedkamer, en hadt twee der zelve doen sterven op eene byzondere wyze: de eerste zekere misdaden optygende, en de andere de zelve helpende bedryven. Niemandt beklagde haar ook.

Beslissing over eenige byzondere bepalingen van het vonnis.

Men velde een ander oordeel over de bloevrienden der koningin, veroordeelt om dat zy het schandelyk leven van hunne nicht niet ontdekt hadden. Men zeide, dat het zyn zou zich zelve te ontcoeren, met een zodanig geheim te ontdekken, en dat men de nabestaanden niet kon opleggen eene zodanige noodzakelykheit, zonder de wetten der nature te schenden. *Wie zou, zeide men, de hertoginne weduwe van Nordfolk, grootmoeder der koningin, zonder afgryzen kunnen horen aan den koning verklaren, dat hare kleindochter eene boer was?* Het scheen, dat de koning zich zelve dat verwyt deedt: hy vergaf het de hertoginne, welke hy in vryheit deedt stellen, en gebruikte de zelve zachtmoedigheid tegen eenige andere medeplichtigen, tot eene eeuwige gevangenis gedoemt. Eenigen bleven nochtans gevangen zo lang als hy leefde.

Men vindt nog meer te zeggen op dat gedeelte van de wet, het welk eene dochter verplichtte, zelf hare schande openbaar te maken. Welk eene wonderlyke zaak, zeide men, welk eene dwingelandy, dat men eene dochter zal brengen tot de noodzakelykheit van hare misdaadt aanden

1542. dag te brengen! zy heeft 'er schaamte van, de zelve bedryvende; zy onttrekt zich de oogen der getuigen, en men wil, dat zy na de zelve begaan te hebben dit deksel der schaamte zal aflagten, het welk de alleronbeschaamdste nooit verlaten. Men voegde daar by, dat 'er geen jonge dochter was, die niet behoorde te beven, zicnde zich door dezen vorst ten huwelyk aangezocht: dat zy volgens den aard des konings hare eer of haar leven in een klaarblykelyk gevaar stelde, en dat zy het laatste niet zou kunnen behouden dan ten koste van de eerste; dat haar maagdelyke staat, en de betuiging, welke zy daar van deedt, haar niet zouden beveiligen tegen het wantrouwen van zodanig een echtgenoot, en dat hy haar zou doen straffen in de eerste vervoeringen van zynen minneyver, als eene overspeelster en als eene eerloze. Deze wet wierdt ook door het eerste Parlement, het welk onder zynen navolger wierdt gehouden, herroepen.

Daar wierden in dit Parlement nog eenige andere keuren gemaakt, om de ongebondenheit van byzondere personen te beteugelen, en om de gemene rust te verzekeren. Men stondt aan eenigen toe het voorrecht om zich van schietgeweer te bedienen, en men benam het aan anderen. Men behieldt het gebruik der hand- en voerbogen in de spelen en geoorloofde oefeningen; maar men verboodt het misbruik daar van in de gevechten, de welke de gemene man zich de vryheit aanmatigde om aan te gaan, onder voorwendfel van eene vermakelykheit, de welke niet altydt zonder bloedstorten affiep. Men vernieuwde de wetten tegen de genen, die den degen aan het hof, of in des konings tegenwoordigheid, zouden trekken. Men belaitte, dat de zelve voortaan zouden nagekomen worden, en afgekondigt, op dat niemandt reden mogt hebben van zyne onwetentheit voor te wenden. Deze wet wierdt gemaakt ingevolge van eene daadt van dit soort, welke de ridder *Kucvet* nieuwelings bedreven hadt, en welke de koning hem hadt vergeven. De wet straffe die schuldigen met het verlies van de handt, welke hem door den beul wierdt afgekapt. Men stelde in de provincien rechters aan, om daar te vonnissen de misdadigen van hoog-verraadt, uit krachte van de oebrieven des konings. Het was om den Raadt te verligten, de welke zich belemmert vondt met het grote getal van misdaden van dat soort, welke men grotelyks vermeerderd hadt onder de regering van *Henrik den VIII*. Het was ook om den vorst te ontlasten van de onkosten, welke hy doen moest tot het overvoeren van die genen, die beschuldigt wierden, welke men uit verscheide provincien van het koninkryk naar Londen moest overvoeren, en hen na hun vonnis weder derwaarts heen brengen, om daar gestraft te worden. Men beval, dat niemandt zou kunnen *balvrecht* * zyn in de zittingen of gerechtshoven van zyne provincie. Het was om aan den eenen kant te beletten de vooroordeelen van den afgevaardigde, ten voordeele van die van zyn vaderlandt, en aan den anderen het gezag, het welk hy zich in de provincie zou kunnen aanmatigten. Men veroordeelde alle soorten van heimelyke lagen, die tot oproer strekten, welke men begreep onder de verscheide soorten van de misdaadt van eedbreuk der leenmannen, of van verradery, en men stelde op de zelve lyt de waarzeggers en tovenaars.

Herbert. Andere wetten van het Parlement.

* Justit.

Gedurende de zittingen van het Parlement viel 'er

417.

De koning straft de genen die een afgezant tot het Parlement om zyne schulden hadden doen gevangen nemen.

* Van kollegiale kerken. Het Parlement vernietigt de instellingen der kollegiale stichtingen.

Herbert Sanderus in de Geschiedenis der Kerk-scheuring van Engeland. Oprechtting van Ierland tot een koninkryk.

† Zie de uitsleggen van Sanderus. Klagen welke de voorstanders van den paus deswege doen.

'er eene zaak voor, de welke veel geruchts maakte. Een der leden van het Hogerhuis wierdt gevat, het zy over zyne schulden, of over misdad. Het Parlement belgde zich daar over, als over eene onderneming, itrydende tegen hunne voorrechten. De koning, voorziende het recht, dat dit genootschap daar over zou kunnen doen, liet den afgezonden niet alleen op vrye voeten stellen, maar hy strafte daarenboven de Sherifs, welke hy naar den Tour zondt, enveroordeelde de aanleggers van het gevangennemen tot veel strenger straffen. Dit was een voorzichtige strek van dezen vorst. Hy deedt daar doorzien, dat al het gezag in zyn persoon bestondt, en dat hy niet alleen de beschermer van zyne onderdanen in het byzonder, maar ook van het Parlement zelve was, het welk het ligchaam van het gehele volk verbeeldde. Hy gaf ter zelve tydt een voordeelig denkbeeld van het volmaakte verstandt, het welk 'er was tusschen hem en deze oppermachtige vergadering: eene vereeniging, de welke Engelandt onoverwinnelyk maakt tegen de aanvallen van alle zyne vyanden.

Het zelve Parlement hielp den koning zich in het bezit stellen van de kanunnikdyen*, de gasthuizen, en de andere stichtingen, welke hy wenschte dat de bezorgers hem overdroegen. Men vondt daar in een hinderpaal. Het meeste deel der instellingen behelsde, dat de vervreemding niet zou kunnen geschieden dan met eene eenparige toestemming van alle de leden van het genootschap. Het was zeer bezwaarlyk, en veelmaals onmogelyk, hen alle te winnen. Om deze zwarigheid weg te nemen ontsloekte het Parlement den knoop, welken men niet hadt kunnen los maken: het vernietigde de instellingen, en beval, dat niemandt in het toekomende zou gehouden zyn de nakoming daar van te bezweren.

Het was in dit zelve jaar dat *Henrik* voornam den tytel van heer van Ierlandt in dien van koning te veranderen. Hy oordeelde, dat deze laatste veel lustryker voor hem zou zyn, en met eenen meer overeenkomende met de wyd-uitgestrektheid van een groot landt, het welk voorheen niet alleen eenen koning, maar verscheide hadt gehad om het te regeren. De groot-afgezant gaf zynen wille te verstaan in het Parlement, het welk te Dublin gehouden wierdt, en de ganiche vergadering hoorde de verklaring daar van met blydichap aan. Men beval terstondt, dat *Henrik* voor koning van Ierlandt zou worden uitgeroepen, en dit geschiedde met eene algemene toejuiching. De voorstanders van het Roomsche hof † vonden daar wat op te zeggen, en gaven voor, dat *Henrik* dit prinsdom bezat door de mildadigheid der pausen; dat hy derhalven zich daar van zonder hunne bewilliging geen koning kon noemen, als van dit koninkryk het leen heffende van den H. stoel. De anderen zeiden, dat *Henrik* de II Ierlandt vervoert hadt over meer dan vier honderd jaren; dat schoon de pausen van dien tydt, die hunne onrechtmatige bezittingen uittrokken over alle de koninkryken des werlds, zich hadden willen daar in dringen, vervaardigende daar van bullen van eene ingebeelde wegshenking, zy daarom het recht van den overwinnaar niet hadden vernietigt; dat *Henrik* de II niet meer van dit recht hadt afgeslaan, ontvangende de bulle van den paus; niet om dat hy de zelve van noden hadt, maar om den H. stoel niet te vertoornen; dat in dien tydt de pausen zich zo wredelyk gewroken hadden over de prinsfen, de welke weigerden zich aan hunne dwingelandy te onderwerpen; dat men hen vele za-
II Deel.

ken aflondt, om zich hunne gramschap niet op den hals te halen; dat eindelyk eene bezitting van meer dan vier eeuwen genoeg zou zyn om het opperrecht der koningen van Engelandt op Ierlandt te bekrachtigen, van het welke zy nooit aan de pausen hulde hadden gedaan, en dat byaldien men tot den oorspronk moest opklimmen, *Henrik* de II dit koninkryk bezat door zynen degen, en niet uit kracht eener gifte van den bisschop van Rome, die niet hadt kunnen weggeven het geen hem niet toebehoorde.

De paus was het niet alicen, die deze oprechting misprees, de koning van Schotlandt verstoorde zich daar over insgelyk, het zy door een gevoel van nayver, het zy dat hy voorgaf zelf recht op Ierlandt te hebben. Hy bedaarde echter, wanneer hy wist, dat *Henrik* aan de Schotische volkplantingen niet geraakt hadt. Deze vorst, vergenoegt zyn oppergezag vast te stellen, liet den gemenen man zyne eige landeryen behouden, van wat voor eene matie zy ook waren, zonder van hen iets anders dan hulde en onderwerping te vorderen. Nochtans hadt men enige oproeren in zekere gewesten van het eilandt; maar men moet de zelve veel eer toefchryven aan de noodschikkelykheit der tyden, dan aan eene wederspannigheid, door eenig hoofd der party gesmeed. Geen stondt 'er op van belang, en deze beroerten wierden gestilt doorde zorgen van den groot-afgezant*. De grootste heeren van het eilandt onderwierpen zich van zelf gewilliglyk, het zy uit ontzag, het welk zy hadden voor de koninklyke hoogheit, het zy uit vreeze, welke hen het volslagen gezag van een vorst, tegen welken noch de byzonderen, noch de Parlemen ten zich dorsten aankanten, inboezemde. *Eustatius O-Neal*, een der machtigsten, en der meestgeachtsten, was onder dat getal, en de koning maakte hem graaf van Tirone.

Om weder te keren tot de oprechting van Ierlandt tot een koninkryk, men kan zich den indruk, welken deze nieuwe tytel op den geest der Ieren maakte, niet genoeg verbeelden. Zy hadden geloost, dat de naam van heer, welken de koningen van Engelandt te voren voerden, van hen geen vollrekte gehoorzaamheit vorderde, zodanig als onderdanen de zelve aan hunnen opperheer verschuldigt zyn, maar zeer gematigt, en even gelyk als leenmannen de zelve hunnen heer bewyzen. Zy waren in een ander vooroordeel ten aanzien van den naam van koning, veel heerlyker en heiliger, naar hun gevoelen, dan de eerste, en die hen bygevolg tot een groter afhankelijkheit verpliechte. Men moet zich dan niet verwonderen, dat de tyding van deze oprechting te Dublin met toejuichinge, de welke doorgaans volgt op de daden, voor welke men eerbiedt heeft, wierdt aangenomen. Ten anderen hadt de koning deze veriekt met kentekenen van zyne goedgunstigheid. Ter zelve tydt, wanneer hy Ierlandt tot een koninkryk maakte, verhef hy zes landeryen der heeren van het landt tot Pairschappen. Hy maakte *Edmond Butbler* baron van *Dumboyne*, *Bernard Fitz-Patrik* baron van *Opper-Osery* †, den ridder *Olivier Plunket* baron van *Louth*, *William Birmingham* baron van *Carbry*, *Jan Raufon* burggraaf van *Clantarf*, en *Thomas Eustachius* burggraaf van *Baltinglas*. Hy hadt by deze byzondere mildadigheden eene algemene vergiffenis gevoegt. De brieven van zyne Majesteit wierden in het volle Parlement gelezen, en de afkondiging van de akte van het oprichten van het koninkryk geschiedde in de St. Patriks-kerk, daar
Hhh het

1542.

Herbert. Lahey. De koning van Schotlandt verstoort zich over deze oprechting.

* Anthony Sanderus. Onderwerping der Ieren.

Con. Warr. De uitwerking, welke de oprechting van Ierlandt tot een koninkryk op de Ieren deedt.

Oprechtting van verscheidene Pairschappen.

† of van Hoog-Osery.

1542. het volk plegtiglyk wierdt byeengeroepen, in tegenwoordigheid van het zelve Parlement, in zyne plegtgewaden gekleed. Het hadt aan zyn hoofd den groot-afgezant, de graven van Ormond en van Desmond, benevens den adel en de kerkvoogden. De plegtigheid eindigde met maalyden, vreugdevuren en verlichtingen gedurende den gehelen nacht. Doch het geen van de meeste aangelegenheit was, is, dat het volk en de geestelykheit, ten minste voor het grootste gedeelte, alsteen geen zwaarigheid maakten over den eedt van opperhoofdigheit, en niet twyffelden, of de tytel van koning behelste alle de rechten der opperheerschappy, het zy over den Staat, het zy over de kerk, die in den Staat is.

Het volk en de geestelykheit leggen den eedt af van de kerkelyke opperhoofdigheit. Het Parlement bevestigt de afschaffing der kloostren.

Het Parlement bevestigde de vernietiging der kloosters, en de wetten, gemaakt tegen die genen, die de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik* weigerden te erkennen. Het maakte nog andere wetten, overeenkomende met die van de Parlementen van Engelandt. Doch men hadt deze toegevendheit voor de woestheit van een onbeschaaft volk, en dat men eensklaps niet gemaniert kon maken, om die van de provincie van Mounster toe te staan wetten, meer met hunne zeden en met hunne vooringenomenheit overeenkomende. Echter was het niet dan by voorraadt, en onder dit beding, dat men voor hen deze inschikkelykheit hadt, om dat zy zich zo schielik niet konden onderwerpen aan de billykheit der wetten, als of men hen hadt willen beschamen over hunne woestheit, en hen door deze schaamte noodzaken zich daar van te ontdoen.

Wet tot verhin-dering der moorde-ryen.

Het zelve Parlement maakte eene zeer verstandige wet, om de oproeren en onrechtmatigheden in te tomen. Het nam de meesters tot borggen van hunne huisgenoten, en de vaders van hunne kinderen. Dus vondt zich elke huisvader gedwongen voor de gemene ruste zorg te dragen. Men maakte nog eene andere tegen de knevelaryen der groten, en der zelve ondernemingen. Men bevrydde der zelve leenmannen van het onderhoudt van een zeker getal van soldaten, welke zy hen verplichtten de kost te geven, en men verboodt hen malkander te beoorlogen. Eindelyk stelde men overal gevolmachtigden aan, om het volk recht te doen erlangen in den name des konings.

De hee-ren van het landt leggen den eedt van opperhoofdigheit af.

De heeren van het platte landt kwamen by menigte hunne onderwerping afleggen, en den eedt doen van de kerkelyke opperhoofdigheit. De zelve bragt mede, dat men afzwoer het gezag van den paus, het welk geweldadig was bezeten, dat men zich verplichtte zich aan te kanten tegen alle de genen, die de zelve zouden leren, en in het tegendeel te verdedigen dat des konings, als van het wettige hoofd van het koninkryk en van de kerk. Het was in dezen tyd, dat *O-Neal* zyne eerste onderwerping deedt, welke hy kort daar na herhaalde, en dat de koning hem zo heerlyk begiftigde. Hy wierdt gevolgt door *O-Kanar*, *O-Donel*, *O-More*, *O-Kelly*, *O-Rourk*, en vele anderen. Het Parlement maakte daar van eene algemene akte, en alle deze heeren ondertekenden de zelve. Niet alleen erkenden zy elk in het byzonder de opperhoofdigheit des konings, zy verbonden zich ook alle te zamen om de zelve met hun goet en bloedt te verdedigen. Zy deden nog meer, hen was niet onbekend, hoe dodelyk hen hunne verdeeldheden in het voorleden geweest waren, en hoe veel zy den dienst des konings schadelik zou-

den kunnen zyn, in de vaststelling zynet kerkelyke opperhoofdigheit. Om dat voor te komen, kwamen zy overeen, het oordeel over alle hunne verschillen, zo voor het tegenwoordige, als voor het toekomstige, te stellen aan de rechtbanken des konings, welke men kwam op te rechten. Zy verplichtten zich te gehoorzamen aan alle wetten, de welke door de gevolmachtigden ontworpen waren, en alle te gelyk te vervolgen, die weigeren zouden de zelve na te komen, tot dat zy zouden gehoorzaamt hebben. Eindelyk deden zy afstand van die harde schattingen, welke zy invorderden van de inwoonders van Cork, van Kingale, en van andere plaatsen, en de welke de Engelschen onverdragelyk vonden.

Dit gedaan zynde vertrokken de gevolmachtigden, en begaven zich naar de provinciën. Zy vonden daar geen tegenstandt. Men verscheen van alle kanten, en men zwoer de akte van opperhoofdigheit in alle des zelfs stukken na te komen. Zo vaardig was deze verandering, en de algemene omwenteling van de wederspannigheid tot de gehoorzaamheit. Doch wy zullen in het vervolg zien, dat deze onderwerping niet veel langer duurde dan de andere, welke zy reets zo dikwils gedaan, en zo dikwils verkracht hadden.

Het was na alle deze plegtigheden dat *O-Neal* naar Engelandt in de maandt September overging. Hy ging den koning te Greenwiche begroeten, en hy wierdt vereert op die wyze, als wy verhaalt hebben. Het verdrag, dat hy maakte, is zeer zonderling. Hy stondt voor eerst af van den naam van *O-Neal*; en ten tweede verplichtte hy zich, zyne huisgenoten, leenmannen en kinderen, om Engelsch te spreken, zich op zyn Engelsch te kleden, de wetten van Engelandt te volgen, des zelfs manieren en gebruiken te onderhouden, tot het timmeren en bebouwen der landen toe. De koning was niet ongevoelig van zo vele tekenen van onderwerping en verbintenis. Hy maakte hem niet alleen graaf van Tirone, gelyk wy gezegt hebben, hy benoemde hem daarenboven om te zyn een lidt van den geheimen Raadt van Ierlandt, en maakte zynen zoon baron van Dunganon. Hy vereerde ook, uit aanmerking van hem, twee zynere vrienden*, die hem gevolgt waren, met de ridderlyke waardigheid. De graaf van Desmond ging kort daar na naar Engelandt, deedt zyne onderwerping, en kwam weder met de opene brieven van Raadsheer van den geheimen Raadt van Ierlandt.

De *O-Birmes* leiden den eedt aangaande de opperhoofdigheit af op den 4 July, en stelden tot verzekering van hunne getrouwheit in handen van den stedehouder hunne stadt en hun kasteel van Wiklouw. Om dit te erkennen verhefde de koning hunne landen tot een graaffschap, en zy stonden toe, dat de zelve mogten verbeurd verklaart worden, indien zy hunnen eedt kwamen te breken. Deze heeren verplichtten zich daarenboven alle jaren elk te verschaffen zes en twintig mannen, geheel gewapend, welke zy *Galowafsen* noemden. Hunne verdedigende wapenen waren een helm en borstwapen; de aanvallende een degen en een heirbyl. Zy moesten daarenboven nog beschikken vier en twintig ligtgewapende, welke men *Kernes* noemde, en twaalf ruiters. Zy namen aan, deze soldaten te onderhouden gedurende drie maanden, en de zelve alle gereed te hebben, zo haast als de onderkoning

1542.

Zy onderwerpten zich aan de rechtbanken des konings.

Verdrag van O-Neal met den koning.

Waardighe-den, met welke de koning hem en zyne bloedvrienden vereert. * *Denis*, en *Art Mag Genin*. Onderwerping der *O-Birmes*.

Galowafsen en *Kernes*, wat een soort van soldaten het zyn.

1542. ning de zelve zou opeifchen. Van de andere zyde ftondt de koning hen toe, zich van deze ligtgewapende foldaten tot een lyfwacht te bedienen, en wilde zelfs, dat deze laaften zouden onderhouden worden uit zyne inkomsten, en uit die van de provinciën.

Herbert. De doot van den burggrave van Ryffel, de welke in dit jaar voorviel, is zeer zonderling. Deze heer droeg den naam van *Arthur Plantagenet*, astantmende van dat koninklyke geflacht, doch buiten huwelyk. Hy was de bastaardt van *Edmond den IV*, dien welluftigen en van de mevrouwen van het hof zo beminden koning. *Henrik* hadt hem gemaakt burggraaf van Ryffel, en hadt hem de stadvoogdy van Calais gegeven: doch wegens argwaan, welken men opvatte, dat hy deze plaats den Franfchen wilde overleveren, wierdt hy te rug ontboden, en men zondt hem gevangen naar den Tour. Het bleek naderhandt uit zekere berichten, dat hy onfchuldig was. De koning, daar van overtuigt zynde, vergenoegde zich niet met hem te doen in vryheit stellen; hy wilde hem daarenboven nog tekenen van zyne oude genegenheit geven, en zondt hem een ring, verrykt met een diamant van eene grote waarde, om hem te dienen tot een onderpandt van zyne verzoening, en om hem te vrede te stellen wegens het ongelyk, het welk men hem hadt aangedaan. De burggraaf was verblyd over de tyding van zyne vryheit, verfelt met een zo dierbaar getuigenis van de goedwilligheit van zynen vorft: doch zyne blydichap was hem dodelyk. De verrukking daar van was zo geweldig, en de verftroojing der gedachten, welke gebeurde, zo groot, dat men hem des anderen daags doot in zyn bedde vondt. Dus was het dat hy, gevoeliger voor zyn geluk dan voor zyn ongeluk, het eerste niet kon overleven, na het andere te hebben kunnen doorftaan.

Herbert. Sialenn. Terwyl de koning van Engelandt in de genegenheit van zyn Parlement, en in de onderwerping van zyn volk zocht de vertroostingentegen zyne huiffelyke ongelukken, bereidden zich *Karel de V* en zyn broeder *Ferdinand* om de Turken te keer te gaan. De eerste was wedergekeert in Spanje na den krygstocht van Afrika, wiens ongelukkige uitkomst wy boven verhaalt hebben: de andere hieldt een nieuwen Ryksdag te Spiers, om de uitvoering der besluiten, genomen op dien van Regensburg, te verhaalen. De koning van Vrankryk liet met na zynen afgezant * derwaarts te zenden, die vier zaken aan de vergadering voorftelde. Hy beklagde zich voor eerst over den moordt van *Rinken* en van *Fregoze*, van welke de eerste, ziede hy, niet afgezonden was naar *Solyman*, dan om hem af te raden, zyne wapenen naar Hungarië te wenden. Hy trachtte ten tweede de prinffen van Duitschlandt af te raden, den Turk den oorlog aan te doen, tot zo lang, dat zy hunne huiffelyke verdeddheden zouden weggeruimt hebben. Ten derde toonde hy in het brede de aangebore wispelturigheit van de Hungarifchenatie aan, op welke men geen staat kon maken, voornamentlyk ten aanzien der Hoogdutfchers, ter oorzaak van den afkeer tuffchen de twee natiën. Dat zy zich derhalven met het bouwen van goede kasteelen op de grenzen moefften vergenoegen, om den inval der Turken te beletten, zonder zich met de zaken van deze laaften met de Hungaren te bemocien.

**Françis Olivier.* *Françis del* zocht de een ftaag der staten van Duitfch laet te breken.

Eindelyk kwam hy op de verwarringen ter zake van den Godsdienst, en verftondt tot eene verdraagzaamheit, gevefligt op de betuigingen der Luthersgezinden, van zich met de Niceenfche

Zyn gevoelen is voor de verdraagzaamheit.
II. Deel.

kerkvergadering te vereenigen. Hy voegde daar by, dat de andere punten, waar over tuffchen de twee partyen verfehil was, gene hatelykheden, welke het Christendom verfcheurden, moefften verwekken, en dat de een behoorde onderftandt te hebben van den anderen. De Ryksvergadering zag wel, dat al deze redenen niet ftrekten dan om de eendragt van het Duitfche Ryk te verbreken. Men was niet onbewuft, dat *Rinken* naar Constantinopel vertrok, belast met zaken, geheel ftrydig tegen die, als de afgezant voorgaf. Men merkte den raad, welken hy gaf om Hungarië te verlaten, als fchadelyk aan, en die het verlies van Duitschlandt zou na zich fleepen, wanneer het van dezen fchutsmuur tegen de Turken zou berooft zyn. Aangaande den Godsdienst vonden de Protestanten de vertogen van den afgezant zeer Christelyk: doch de zelve waren niet in ftat om de fcheuring te genezen. Zy waren met den keizer overcegekomen wegens eene vrye kerkvergadering, en zy meenden, dat zy daar omtrent van befluit niet konden veranderen.

De biffchop van Modena *, afgezant van den paus, wierdt vervolgens in de vergadering gehoord. Zyne aanspraak liep uit op de dringende noodzakelykheit, welke de Christenen verplichtte zich tegen den Turk te vereenigen, de Duitfchers voornamentlyk, wier grenzen deze vyanden reets verwoefften. Hy beklagde de ellende der Christenheit, veroorzaakt door de verfehillen over den Godsdienst, en ftemde toe, dat niet dan eene algemene kerkvergadering daar eenige hulp kon tegen aanbrengen. Hy voegde daar by, dat de paus, voor hen en voor de kerk die zorg nemende, welke de gemene vader der Christenen daar voor moest nemen, en ten anderen inzicht hebbende voor de aanzoeckingen van den keizer, hadt voorgenomen ten eerste eene vrye kerkvergadering te beroepen, en op eene plaats, de welke niemant zou kunnen verdacht zyn. Dat, terwyl de Duitfche natie daar het meeste belang by hadt, het ook voornamentlyk voor haar was dat de H. Vader inzicht wilde hebben, ten koste van zyne gezondheid, en ten gevare van zyn perfoon, welken hy in deze gelegenheit wilde opofferen door eene algemene bewegreden van Godvrucht, en door de toegegenheit, welke hy voor het keizerryk in het byzonder hadt. Dat hy geloofde, dat zyne tegenwoordigheit by de kerkvergadering nodig was, en dat hy voornemens was zich daar te laten vinden. Dat zyn ouderdom en zyne ongezondheit wel eene plaats naby Rome, of ten minfte in Italië, zouden vereifcht hebben, om zich niet bloot te stellen voor de ongemakken eener lange reize, noch voor de geftrengheit van eene andere lucht en een veel ruwer gewest: doch dat hy hun welzyn gefelt hadt boven zyne eige behoudeniſſe, en dat, nademaal zy noch Mantua, noch Ferrara, noch Bologne, noch Plaiſance, wilden goedkeuren, hy de ftadt Trente verkoren hadt. Dat deze plaats hen niet kon verdacht zyn, als gelegen in hunne nabuurfchap en op de grenzen van Duitschlandt. *Ferdinand* zou wel gewilt hebben, dat de paus de ftadt Regensburg, of die van Keulen, benoemt hadt; maar dit niet hebbende kunnen verkrygen, was hy vergenoegt met de keuze, welke hy van Trente gedaan hadt. Het was zo niet met de Protestanten gelegen, aan welken deze plaats niet meer behaagde dan de andere. De Ryksdag fcheidde den 11 April, na dat men met eenparige ſtemmen hadt befloten den Turk te beoorlogten met

Hy be- looit eene algemene kerkvergadering.

Hy be- raamt zic te Trente.

H h h z een

1542.

Gevoelens der Protestanten over zyne voorſlagen.

* *Johan Meron.* Re-denvoering van den paufelyken afgezant op den Ryksdag te Spiers.

1542. een eendragtigen geest, de welke andere onder-
nemingen beloofde dan die, de welke werkelijk
gemaakt wierden. De Christen vorsten schon-
den malkander naderhandt op eene latierlyke wy-
ze, en lieten den Turk varen, om hunne by-
zondere verichillen te wreken.

Uitsfel der kerk-
vergadering.
Ondertusschen liet de paus zyne bulle opma-
ken den 22 May tot de opening der kerkverga-
dering, welke hy bescheet binnen de stad Trente
tegen de maandt van November daar aan volgen-
de. Weinig bisschoppen begaven zich derwaerts,
ter zake van de onlusten, de welke in de Chris-
ten staten ontstaan waren, zo dat deze bisschop-
pen genoodzaakt waren terug te keren, en de
paus vondt zich verplicht zyne gezanten, welke
hy bereets gezonden hadt, weder te huis te roe-
pen. Dus wierdt het houden der kerkvergade-
ring tot een bekwaamer tydt uitgesteld.

Herbert.
Mazaray.
Mits-
noegen
van den
Fran-
schen af-
gezant.
De Fransche afgezant was niet vergenoegt
over het onthaal, het welk men hem op den
Ryksdag aandeedt, en over de weinige achting,
welke men hadt voor zyne vertogen. Hy was
van daar vertrokken voor dat de zelve scheidde,
om de achting van zynen meester niet te bena-
deelen door de kleinachting, welke men voor
zynen gezant betoonde. Hy deedt verslag van
het geen te Spiers was voorgevallen, en van de
gevoelens, in welke hy de bondgenoten gevonden
hadt, van voornemen om zich aan den keizer
verbonden te houden, en den Turk te beoorlo-
gen. De koning van Frankryk, ziende, dat hy
niet meer daar van te hopen hadt, wendde zich
naar de zyde van *Solyman*, om zich niet hem te-
gen den keizer te verbinden. Hy zondt een af-
gezant aan hem, beladen met geschenken, niet
alleen voor den Sultan, maar ook voor het mees-
te deel der amptenaren van het vrouwenvertrek.

Herbert.
Fran-
çois de I
zendt ge-
schenken
aan den
Sultan.
• *Serail*.
Het geen voor *Solyman* geschikt was, was een
kunsstuk van zilver, wegende zes honderd mar-
ken, waar van het werk den prys der stoffe nog
overtrof. Dit geschenk was versiert van vyf
honderd kostelyke vesten of kamizolen voor de
voornaamste staatsdienars van den Sultan, en de-
ze geschenken deden de verhoopde uitwerking.
De Fransche afgezant wierdt genoemd *Polin Is-
kalin*, zynde een gemeen hoofdman van het voet-
volk, maar een man van oordeel en dapperheit,
die naderhandt bekend is geworden onder den
naam van den *Baron de la Garde*. De schryvers
spreken verscheidentlyk van zyne geboorte. De
eenen doen hem afstammen uit het huwelyk van
den *baron de la Garde* met eene dochter van het
huis van *Grignan*; en anderen zeggen, dat hy
de zoon van een boer uit Provence was. Allen
komen zy overeen wegens zyn goed gelaat, zyne
stoutmoedigheid, en de aangenaamheit, welke
hy hadt om zich uit te drukken. Hy deedt
twee maal in een jaar eene reis naar Constantinopel.

Afschelsel van
Polin Is-
kalin, af-
gezant
des kon-
ings van
Frank-
ryk aan
de Porte.
De eerste maal kwam hy over Venetië te
rug, alwaar hy ook last hadt om met den Raadt
te handelen: doch dat gemeenbest weigerde te
treden in de verbindtenis van *Solyman* en *Fran-
çois* den I tegen *Karel* den V. *Polin* keerde voor
de tweede maal weder naar de Porte, en hadt by
Solyman zelf gehoor. De Sultan zeide tegen hem,
dat het jaargety thans te ver verlopen zynde, hy
zich nu niet wel in het veldt konbegeven, maar
dat hy niet zou nalaten in het volgende jaar te
voldoen aan de begeerten van den koning zynen
lieven broeder. Deze bewoordingen geven de
nauwe vereeniging te kennen, die er tusschen
deze twee vorsten was, niettegenstaande het on-
derscheidt tusschen hunnen Godsdienst. Ondertusschen verblindde *François* de I zyn volk

Varillas.
Het ver-
bondt,
het welk
hy met
Solyman
aangaat.
De eerste maal kwam hy over Venetië te
rug, alwaar hy ook last hadt om met den Raadt
te handelen: doch dat gemeenbest weigerde te
treden in de verbindtenis van *Solyman* en *Fran-
çois* den I tegen *Karel* den V. *Polin* keerde voor
de tweede maal weder naar de Porte, en hadt by
Solyman zelf gehoor. De Sultan zeide tegen hem,
dat het jaargety thans te ver verlopen zynde, hy
zich nu niet wel in het veldt konbegeven, maar
dat hy niet zou nalaten in het volgende jaar te
voldoen aan de begeerten van den koning zynen
lieven broeder. Deze bewoordingen geven de
nauwe vereeniging te kennen, die er tusschen
deze twee vorsten was, niettegenstaande het on-
derscheidt tusschen hunnen Godsdienst. Ondertusschen verblindde *François* de I zyn volk

Herbert.
Mazaray.
Deze bewoordingen geven de
nauwe vereeniging te kennen, die er tusschen
deze twee vorsten was, niettegenstaande het on-
derscheidt tusschen hunnen Godsdienst. Ondertusschen verblindde *François* de I zyn volk

1542. door ydele vertoningen van Godvruchtigheid,
en stelde plegtige ommezingen aan, om hulp
van Godt af te smeeken tegen een oorlog, wel-
ken hy mede verplicht was tegen den vyandt
van den Christelyken naam te helpen voeren.

Na deze plegtigheid liet hy den keizer uitda-
gen, en hem bloedige verwytingen doen over
den moordt van *Rinken* en van *Fregoze*, waar
van men hem als den aanlegger beschuldigde. Hy
deedt vervolgens vyf legers optrekken, welke hy
alle gereed hieldt om zynen vyandt op vyf verschei-
de plaatsen te gelyk aan te tasten. Het eerste zou
in het landt van Luxemburg vallen, onder het
bevel van den hertog van Orleans, een jong
prins, wien men, om hem te bestieren, *Claude*,
hertog van Guize, hadt toegevoegt. Het
tweede, onder het gebiedt van den Dauphin,
moest trekken in het Roussillon; het derde hadt
voor opperbevelhebbers den grave van Longue-
val, en *Marten van Rossen*, maarshalk des her-
togs van Gelder, die het in Brabant moesten
geleiden. *Karel*, hertog van Vendôme, voerde
het vierde aan, om uitloopen te doen op de gren-
zen van Pikardië. Eindelyk, het vyfde was voor
Piëmont geschikt, en de maarshalk van Anne-
baut zou het zelve gebiedten. Doch hy kreeg
twee maanden daar na bevel om zich by den Dau-
phin te voegen, die in het Roussillon was met
een leger van vyf en veertig duizend mannen,
en den gehelen bloem des Franschen adels. Dit
schone leger verfmolt voor Perpignan.

De Raadt des konings hadt de belegering van
deze plaats voorgenomen, in hope van de zelve,
indien ze niet ontzet wierdt, te vermeersteren,
of den keizer tot een veldslag te noodzaken, in-
dien hy tot ontzet kwam. Het een noch het an-
der gelukte. De hertog van Alva deedt twee re-
gimenten binnen de stad trekken, welke de zel-
ve zo wel verdedigden, dat het niet van noden
was, dat de keizer de stad kwam ontzetten;
en het natte weër van den herfst eene ziekte in het
leger gebragt hebbende, was de Dauphin ge-
noodzaakt de belegering op te breken.

De hertog van Orleans was gelukkiger dan
zyn oudste broeder. Hy maakte zich meester van
Damvillers, van Yvroi, Arlon, Montmedi,
en van Luxemburg: doch deze jonge prins, ver-
genoegt met zo groten roem, verliet het leger
al te spoedig, om den koning zynen vader te
gaan bezoeken, die te Montpellier was. An-
deren zeggen, dat dit op bevel van den koning
geschiedde, die hem bevalte naar het Roussillon
te trekken, om den Dauphin te versterken, en
dat dit nayver verwekte tusschen deze twee broe-
ders, de oudste den roem van zynen jonger broe-
der niet kunnende verdragen, noeh de andere,
dat men zyne overwinningen gestremt hadt. De
vyanden deden hun voordeel met zyn afwezen,
en hernamen Luxemburg en Montmedi, door de
dapperheit van *Reinier*, grave van Nassau, prins
van Oranje geworden door de doodt van *Filibert*
van Chalons, zynen oom van moeders zyde. De
hertog van Guize ontnam hen de laatste plaats
voor de tweede maal; en de prins van Oranje
wierdt daar na gellagen door eene krygslust van
Marten van Rossen. Deze laatste, vindende zich
in eene vlakte aan het hoofdt van een leger, het
welk hy gebodt, zag den vyandt op zich aan-
komen; en om hem tot het gevecht te noodza-
ken deedt hy al zyn voetvolk zich met den buik
op den grondt nederleggen, het zelve met de rui-
tery dekkende. De prins van Oranje, menende,
dat hy niet te sryden hadt dan met de ruitersho-
pen, welke hy van verre ontdekte, trok met de

1542.

Fran-
çois de I
brengt
vyf le-
gers te
veldt te-
gen den
keizer.

Opbre-
ken van
de bele-
gering
van Per-
pignan.

Voort-
gangen
van den
hertog
van Or-
leans.
Varillas.

Krygs-
verrech-
tingen
van den
prinsse
van Or-
anje.

Herbert.
Mazaray.
Des
zels ne-
derlaag.

1544. zynen, meerder in getal, aan, en beloofde zich eene verzekerde overwinning. Maar hy was wel verbaast, wanneer hy, naby hen gekomen zynde, eensklaps het voetvolk zag opstaan, als of het krygshopen waren, die uit de aarde waren opgekomen. Hy zag zich alstoen ongelijk in macht, en daarenboven deedt de verbaastheit, welke deze list onder de benden bragt, hen dapperheit en oordeel verliezen; zo dat zy wel haast in wanorder raakten, en de vlucht namen. Het geschut en het legertuig bleven aan de overwinnaars, nevens veertien honderd gevangenen.

Belegering van Antwerpen.

Na dezen goeden uitflag gingen zy Antwerpen belegeren, waar heen de prins van Oranje zich begeven hadt. Daar was in de stad een groot getal goede burgers, inboorlingen der stad, of vreemdelingen. De Engelschen maakten het grootste gedeelte dezer laatste uit, ter zake van den koophandel der Nederlanden, de welke hen derwaarts trok. Deze burgers bereidde zich tot eene dappere tegenweer, zich onderling aanmoedigende om hunnen plicht te doen, door het belang hunner koopmanschappen, de welke een roof voor de vyanden ging worden, byaldien zy geen moed genoech hadden om de zelve te beschermen. Zy gedroegen zich met zo veel manhaftigheit, dat de Geldersche veldheer genoodzaakt was af te trekken.

Varillas.

Men zegt echter, dat hy door het geld der Antwerpsche kooplieden was omgekocht, zynde alstoen de rykste kooplieden van geheel Europa. Hy voerde zyn leger voor Lovén, het zy dat hy de inneming van deze stad gemakkelek oordeelde, of dat hy daar geldt van wilde trekken. De burgers verdroegen met hem, en stonden hem eene zekere geldsomme toe, benevens krygs- en mondbehoeften, het welk hy eischte. Daar waren onder dezen voorraadt een getal wagens, bevracht met wyn. Deze reden reets langs de straten, om zich naar het leger te begeven; wanneer de studenten van de stad, byeen gerot zynde, de tuigen der paarden los sneden. Zy zeiden, dat het een kunstie was van de vyanden, die niet zouden nalaten, om, zo haast als zy de poorten met deze wagens bezet zouden zien, aan te vallen. Zy liepen vervolgens naar het geschut, dat op de bolwerken stondt, en het tegen de vyanden kerende bragten zy de zelve in verwarring. *Taa Rossen* was genoodzaakt af te trekken, zonder met het verdrag zyn voordeel te doen: hy wreekte zich op het platte landt, het welk zyn leger afsiep.

Opbrenging der belegering.

Dat van den hertog van Vendôme vernieldde de grenzen van Artois, en nam Tournechan en Montoire in, twee kasteelen, welke het tot den grondt afbrak.

Herbert. Varillas.

Vrankryk voerde niets van belang in Piemont uit, doordien het *Annebaut* van daar te rug riep, om zyne benden by die van den Dauphin te voegen, niettegenstaande de vertogen van *Langey*. Deze bevelhebber, te Turin beroerd gebleven zynde, was niet in staat om iets te doen; en wel ver ook van benden te hebben om aan te vallen, hadt hy werk zich verwerend te houden. Hy bragt nochtans vyf duizend man byeen, en hoe ingesloten hy was, misleidde hy den oplettenden *marquis du Guescl*, en ontnam hem *Queraske*. *Annebaut* zynde alstoen uit Piemont met zyn leger wedergekeert, stelde men de belegering van Kafal voor, welke men echter niet ondernam, en men onderstondt te vergeessich *Quiers* en *Koni* weg te nemen. Het misverstandt, het welk 'er

Slechte toestandt der zaken van Vrankryk in Piemont.

tusschen de twee legerhoofden ontstondt, ver- 1544. ydelde alle hunne ontwerpen. Men gaf *Annebaut* de schuld daar van, en men prees de getrouwheit en de dapperheit van *Langey*, de welke stierf na dat hy zyn afscheidt gekregen hadt om weder naar Vrankryk te keren.

Zodanig eindigde de onderneming van Vrankryk, weinig voldoende aan zyne oogmerken, en de grote wervingen, welke het gedaan hadt. De keizer hielt zich verwerender wyze, en hebbende zyne krygsmacht niet gereed om zich te velde te begeven, vergenoegde hy zich de stroperyen der vyanden met vliegende legers te betugelen, en zyne platten wel te verzorgen. Hy beklaagde zich ook by den paus over den inval der Francken, de welke, gelyk hy zeide, de rust van het Christenryk kwamen storen, de byeenroeping der algemeene kerkvergadering beletten, en hem niet toelieten tegen den Turk, gelyk hy voornemens was, op te trekken; dat zy hem bezig hielden met de bescherming zynen staten, daar zy niet minder dan vyf legers te gelyk in voerden, en dat zy *Solyman* zochten om Italië en Hungarië ter zee en te landt te overstromen. Hy verzocht den paus deze woede door zyne vermaningen en berispingen, die hy zeide dat de koning van Vrankryk verdienst hadt, te stemmen; en wanneer de H. Vader hem vermaande een vergelyk aan te gaan, gaf hy ten antwoordt, dat 'er met zulk een vyandt geen vergelyk kon getroffen worden. *Wike zekerheit*, voegde hy daar by, *kan men vinden in de verbonden, welke men met dezen vorst maakt, die de zake alle overtreedt? Om zyn staatzucht inte toonen moet men hem vernedert, en nademaal hy zich met de ongelocigen verbonden heeft, hem als een vyandt van het Christendom handelen.*

Herbert.

Klagen van den keizer over Francois den I.

Dusdanig was de haat dezer twee vorsten, welken niets kon verzoenen. Wy zullen in de volgende jaren de bloedige oorlogen zien, welke zy malkander aandeden, en het deel, het welk de koning van Engelandt daar in nam, die zich voor eenige jaren met den keizer verenigde: doch die voor zyne doot tot zyn oude verbondt met *Francois* den I wederkeerde.

Het was al van overlang dat 'er ovc een verdrag tusschen *Karel* den V en *Henrik* gehandelt wêrdt. Vrankryk, dat het ontdekt hadt, verenigde zich van zynen kant meer en meer met den koning van Schotlandt. Het merkte de Schotten als huisselyke vyanden van Engelandt aan, en doordien het zeer wel onderrecht was van den nayver der twee volkeren, de welke werk hadden zich onderling in een eilandt te verdragen, was het zelve ook zeer daar op uit om den zelve te onderhouden; zo dat men het altydt de Schotsche party, het zy openbaarlyk, of onder de handt, zag ondersicunen. De twee laatste huwelyken van *Jacobus* den V met twee prinsessen van dat hof waren versche preuven van deze geheime handelingen. *Henrik* was niet onkundig van de inzichten; maar gelyk wy gezien hebben, het was hem ondoenlyk geweest deze verbonden te beletten. Hy zondt te vergeessich een afgezant aan den koning, zynen neef, met voorstellingen, welke deze jonge vorst van de handt wees. Hy trachtte hem naderhandt in te wikkelelen in de onderhandelingen; maar de koning van Schotlandt hielt hem geen woordt, en verwaardigde zich zelfs niet eens om de grenzen van zyn koninkryk te naderen, wanneer de koning zyn oom van de uiterste van het zyne gekomen was, veel eer om met hem te spreken dan om zyne provincien te bezoeken. *Henrik*, door zo vele be-

Herbert. Meursy. Lesley.

Gebeime handdel van Vrankryk om den oorlog te verwekken tusschen de koningen van Engelandt en Schotlandt.

1542. ledigingen vertoorn, nam voor zich daar over te wreeken; en Vrankryk, onderrecht van al het geen 'er omging, liet niet na het vuur, dat reets begon te branden, verder aan te blazen. Het wilt wel, dat het *Henrik* verloor hadt, wanneer het geweigert hadt de belangen van den paus te verlaten; en kennende de trotichheit van dezen vorst, twyffelde het niet of hy zou zich daar gevoelig over tonen. Het was dan bedacht om hem een oorlog te verwekken, de welke hem in zyn eilandt werk zou geven: zo dat hy, verstaan hebbende de weigering van den koning van Schotlandt, om zich te vinden by het mondgesprek, waar over *Henrik* hem aanzock hadt gedaan, het aan hem plichtplegingen liet doen. De afgezant * vyfde de waardy dezer daadt hoog op, de welke, gelyk hy zeide, den yver te kennen gaf, welken deze vorst voor het R. Katholyke gelove hadt, vermydende eene zamenfpraak, de welke nergens toe strekte dan om hem van den H. stoel af te trekken. Hy vermaande hem tot standvastigheit, en verzekerde hem van een spoedigen bystandt van wegens den koning zynen meester, ingevalle die van Engelandt iets op Schotlandt zou willen ondernemen. Kort daar na zondt Vrankryk aan hem geldt en geschut.

De zaken dus staande was 'er weinig werk te doen om de koningen van Engelandt en van Schotlandt tot eene openbare vyandschap te brengen. Voor dat *Henrik* daar toe kwam, wilde hy nog eens te voren de mening van Vrankryk onderstaften. Hy zondt dan een afgezant † derwaarts, om de oude verbonden te vernieuwen. Men gaf den zelve ten ant woordt, dat men daar toe gaarne wilde verstaan, mits dat *Henrik* den koning van Vrankryk bystondt om het hertogdom van Milaan te herwinnen. De afgezant hernam daar op, dat zyn meester zulks zou toetstaen, onder de bedingen, welke de hertog van Nordfolk twee jaren te voren hadt voorgelagen, dat is te zeggen, behoudens dat Vrankryk den paus verliet. Maar deze kroon was daar omtrent van geheel andere gevoelens; zo dat de goede verstandhouding, de welke zo lang tusschen de twee koningen bewaart was, allengskens gekrenkt zynde, eindelyk verbroken wierdt. *Henrik* besloot toen, zich weder met den keizer te verbinden, om Vrankryk overzoe zodanig werk te geven, dat het niet in staat zou zyn Schotlandt, het welk hy wilde aantastten, te helpen.

Dit besluit genomen zynde, gaf hy zyne bevelen om wervingen te doen. *Jacobus* de V deedt van zyn kant het zelve, en voor dat de oorlog verklaart was hadt men van weerkanten vyandelikheden, die de zelve voorgingen. De Engelsche kapers begaven zich in zee, en namen 28 Schotische schepen. Deze van hunnen kant deden een inval op de grenzen van Engelandt, alwaar de ridder *Robert Bowes*, de welke met zyn volk tot bystandt was toegelopen, met eenige anderen wierdt gevangen genomen. De hertog van Nordfolk kreeg toen bevel met het leger voort te rukken: doch een tegenbevel noodzaakte hem zich te Jork op te houden. Daar wierden voorlagen tot de vrede gedaan, en de twee koningen zonden gevolmachtigden om daar over te handelen. De hertog van Nordfolk, de graaf van Southampton, de bisschop van Durham, en de ridder *Brown* vonden zich op de plaats, waar over men was overeengekomen, in hoedanigheit van afgezondenen van den koning van Engelandt. De koning van Schotlandt zondt ook de zyne derwaarts, en men begon de onderhandeling. Doch doordien de Engelschen bemerk-

ten, dat men niet anders zocht dan tydt te winnen; dat men nu deze en dan weder andere voorlagen deedt, zonder iets te besluiten, braken zy de onderhandeling af. De koning gaf nieuwe bevelen aan den hertog van Nordfolk, om zyn leger te doen voorttrekken, en deedt den Schotten den oorlog verklaren, mogelyk met meer drift dan rechtmatigheit.

Men klaagde: I. Dat *Jacobus* de V de weder-spanigheit in de Noorder provinciën ondersteunt hadt. II. Dat hy in gebreke was gebleven het mondgesprek, waar toe hy zyn woords hadt gegeven, te komen houden. III. Dat zyne onderdanen, on-aangezien de verbonden tusschen de twee kronen, sroperyen tegen die van *Henrik* gepleegt hadden. Men ging vervolgens over tot de bulde, welke men voorwendde dat de Schotische koningen aan de kroon van Engelandt verschuldigt waren, en welke *Henrik* van den koning zynen neef vorderde. Dit was het voornaamste artikel vande verklaring, het welk men door een langwylig bezit van dit recht ondersleunde, bevestigt, naar men zeide, door oorspronkelyke akten. Men merkte daar omtrent den standvastigen en welbewezen oorspronk aan sedert het jaar 900 in den persoon van *Eduard* den I, aan wien deze bulde bewezen was. Men haalde vervolgens de buldizingen van *Erik* en *Malcolmus*, vader en zoon, aan, en men zeide, dat deze laatste de zyne gedaan hadt aan drie achtereenvolgende koningen, te weten, aan *St. Eduard*, aan *Willem den Veroveraar*, en aan *Willem den Rossen*. Men telde vervolgens de gene op, de welke zonder afbrekinge gedaan waren, door *Edgar*, broeder van *Malcolmus*, aan *Henrik* den I; door *David*, opvolger van *Edgar*, aan de keizerinne *Machtelt**, dochter van *Henrik*; door den zoon van *David* aan *Stephanus*, die op *Machtelt* gevolgt was; door *Willem* en zynen broeder *David*, nevens den gebelen Schotischen adel, aan *Henrik* den II; door den zelve *Willem* aan *Richard* den I, na een opstandt, op welchen deze onderwerping en de vrede volgde, welke laatste niet dan onder deze voorwaarde gemaakt wierdt. Men deedt de plegtige bulde gelden, welke de zelve *Willem* gedaan heeft aan den koning *Jan*, op een bevel naby *Lincoln*, en den eedt, welchen hy hadt afgelegd op het kruis van *Hubert*, aartsbisschop van *Kantelberg*. Men sprak van die, welke *Alexander* gedaan hadt binnen de stad *Jork* aan *Henrik* den III, zynen schoonvader, en aan zynen navolger; die van *Jan Bailleul* † aan *Eduard*, zoon van *Henrik*, en van *Eduard Bailleul* aan *Eduard* den III. Men stondt toe, dat het doen van deze bulde verzuimt was gedurende de regeringen van *Richard* den II en van *Henrik* den IV ter zake van de burgerlyke oorlogen in Engelandt; maar men toonde aan, dat de zelve door den koning van Schotlandt weder gedaan was aan *Henrik* den V, die den zelve hadt gelast, bem in zyne overzeesche onderneming tegen Vrankryk te versellen, en dat het zelve geschied was onder de volgende regering, wanneer de kroon van Schotlandt gekomen was aan het geslacht der *Stuarts**, hebbende *Jacobus* de I daar van te *Windsor* bulde gedaan aan *Henrik* den VI. Men voegde by deze bulden andere openbare tytels; vonnissen door de Parlementen gegeven; daden van oppermachtigheit, geoeffent ingevolge door Engelsche grootmachtigden in het koninkryk van Schotlandt; geselslyke ampthegvingen; benoemingen van *Sherifs*; openbare bevelen in den name der koningen van Engelandt door de Schotten uitgevoert; eindelyk, de onderhorigheit van de bisdommen van *St. Andrews* en van *Glasgow* onder den aartsbisschop van *Jork*, de welke zyn gezag uitsprekte over het ganfche rechtsgebiedt van

* *Malcolms*.

† *William Paget*.

Het verbondt tusschen Vrankryk en Engelandt verbroken. *Herbert Leiry*.

Uitvoering der Schotische en Engelsche kapers.

Herbert Verklaring van oorlog tegen de Schotten.

Henrik de VIII geeft voor, dat de kroon van Schotlandt afhankelijk is van die van Engelandt.

* of *Matilda*.

† of *Bailleul*.

* in den jare 1370.

1542.

van deze twee bisdommen. Aangaande het verzuimen dezer bulde sedert de regering van Henrik den VI zeide men, dat dit de rechten der Engelsche kroon geenzins verminderde; dat men niet onkundig was, boedwig de regering van Richard den III, die de kroon overweldigd hadt, was geweest: eene bloedige regering, en door den geweldenaar geoeffent om zyne dwingelandy vast te stellen; dat onder die van Henrik den VII in der waarheit de order en de vrede weder herstelt waren; maar dat deze vorst zodanig was belemmert geweest met de verdeeldheden van zyn koninkryk, dat hy het niet raadzaam hadt geoordeelt zich de Schotten op den hals te balen, met zich van de strengheit van zyn recht te bedienen. Dat Henrik de VIII, hem opgevolgt zynde, zyne eerste zorgen hadt besteed om zyne kroon en het geluk zynor volkeren te bevestigen; dat de vromde en burgerlyke oorlogen hem hadden verbinderd, en dat hy eindelyk acht hadt geslagen op de minderjarigheit van den koning van Schotland, zynen neef, welken hy niet hadt willen ontruffen; dat deze vorst kwalyk beantwoordde de zorgen, welke hy gedurende des zelfs minderjarigheit voor hem gedragen hadt, ondersieunende des zelfs gezag tegen de verdeeldheden, die 'er tot verscheide malen in zyn koninkryk ontstaan waren, en dat de Schotten ondankbaar waren voor de diensten, welke hy hen gedurende hunne verdeeldheden bezwozen hadt, door de vrede onder hen te herstellen; dat zy, tot dankbaarheid, plaunderingen in zyne landen bedreven hadden, en dat hun koning weigerde eene bulde, die hy verplicht was te doen; dat derhalven de koning Henrik, na zo grote ondankbaarheid en zo vele onrechtmatigheden, genoodzaakt was de wapenen op te vatten, om zyne beledigingen, en die zynor onderdanen te wreken. Henrik eindigde deze verklaring met dubbelzinnige bewoordingen, ter zake van de hulde, welke hy van de kroon van Schotland vorderde; zo dat men twyffelde, of zyn oogmerk was dezen eisch met strengheit te vervolgen, dan of hy het voornemen hadt om daar van af te staan door een verdrag van vrede, verkrygende de andere voorstellingen, welke hy wenichte dat zyn neef hem toeflondt.

Antwoordt der Schotten.

De Schotten bleven niet in gebreke te antwoorden, dat zy de Engelschen aanmerkten als de aanvallers, en wierpen op hen den laster der vyandelykeden, welke zy bezaan hadden. Ten aanzien van de bulde zeiden zy, dat de gene, welke hunne oude koningen gedaan hadden, niet betrof dan de landen, welke zy toen in Engelandt bezaten; eene bulde, gelyk aan die gene, welke de Engelschen deden aan de kroon van Frankryk wegens de hertogdommen van Guienne, van Normandië, en van de andere staten, welke zy eertyds overzee bezeten hadden; dat men de bulde van het graaffchap van Huntingdon niet moest uitsprekken over hun koninkryk, noch de byzondere koningen van Northumberlandt met die van Schotlandt vermengen: een koninkryk, altydt vry, gelyk men zag uit de oude Jaarboeken, die de ongevallen des tyds en de woede der oorlogen ontrukkt waren; dat dat gene, het welk gebeurt was onder de regering der Bailleuls, geen recht aan Engelandt kon geven, doordien de Schotsche adel zich tegen de onderwerpinge, welke zy gedaan hadden, hadt aangekant; dat Jan Bailleul bulde hadt gedaan aan Eduard den I van de kroon, nit erkentnisse van den dienst, welken hy van hem ontfangen hadt gedurende de verschillen, welke hy met zyne mededingers gehad hadde: maar dat hy daar door de vriendschap van zyn volk hadt verloren; dat deze bulde niet anders was dan een uitwerksel van de al te slaafachtige toegevendheit van dezen vorst: gelyk als die gene, die naderhandt gedaan zyn, niet wa-

ren dan gevolgen van eenige verlorene veldslagen.

Wy ondernemen niet een zo beroemd verschildstuk te beslechten: ook is het onderzoek daar van onnodig, om dat de vereeniging der twee kronen onder eenen oppervorst dit vruchteloos heeft gemaakt. Het scheen, dat Henrik daar een voorgevoelen van hadt, sprekende van deze hulde op het einde van zyne verklaring niet dan met verwarde uitdrukkingen. Wat 'er van zy, de oorlog begon door den inval, welken de hertog van Nordfolk deedt op de Schotsche grenzen den 21 October, met een leger van twintig duizend man. William Fitz-William, graaf van Southampton, een ervaren en dapper veldoverste, die de voorhoede geleidde, stierf te Nieuwkaffel. Men deedt zyne gedachtenisse de eer aan, dat zyn standaardt ontwonden was gedurende den gehelen veldtocht, aan het hoofd der benden, over welke hy hadt geboden, als of hy nog in het leven was. Dus kon men zeggen, dat hy het leger nog na zyne doot geleidde, doordien de voorhoede onder zyn vaandel voorttrok. De hertog van Nordfolk, algemeen stedehouder*, was verfelt van de graven van Shrewsbury, van Derby, van Kumberlandt, van Surrey, van Hereford, van Rutlandt, en van vele andere Lords, van den ridder Brown, opperfalmceffer, en van den ridder Gage, tegenboekhouder † van het huis des konings. De graaf van Angus bevondt zich ook by dat leger. Het zelve was talryk genoeg om iets van belang te ondernemen, en zo vele grote heeren, als zich daarin begeven hadden, deden grote krygsverrechtingen hopen: doch het zy dat het jaargety te ver verlopen was, of dat de koning geen voornemen hadt dan om den schrik in Schotlandt te brengen, en dat hy geen bevel hadt gegeven om daar eenige verovering te doen, men vergenoegde zich met het verbranden van twintig burgten en dorpen; ondernemingen, een zo ichoon leger niet voegende. Het is waar, dat het zelve eenige dagen wierdt opgehouden door de afgezanten van den koning van Schotlandt*, de welke voorflagen van vrede kwamen doen. Hunne aanbiedingen wierden niet redelyk gevonden, en de hertog van Nordfolk deedt zyne benden voortrukken. Echter was het zonder zich al te diep in het landt te begeven. Misschien dat hy, behalven de redenen, welke wy hebben bygebragt, bevreesd was zich in het gebergte van Santrey en in de moerassen van Lammemoor te wagen, welke hy genoodzaakt was door te trekken om in het landt in te dringen. Ten anderen begon de koude zich te laten voelen, en men hadt gebrek aan levensmiddelen en paardevoeder: zo dat men genoodzaakt was af te trekken, na dat men het landt rondom de Twede hadt uitgeplundert. De Schotsche geschiedenisichryvers zeggen, dat 'er tien duizend mannen van hunne natie waren, die de doorgangen, van welke wy gesproken hebben, bewaarden, en die oorzaak waren van het afwyken der Engelschen. Daar zyn 'er zelfs, die verhalen, dat de hertog van Nordfolk wierdt opontboden, om zich tegen den inval van het Schotsche leger, dat Engelandt was ingetrokken, te stellen. Echter bedriegen zy zich, en dit leger verscheen niet dan drie weken daar na, wanneer de hertog van Nordfolk, die niets minder verwachtte, reets een gedeelte van het zyne hadt afgedankt.

Het was tegen het einde van November dat het, zynen weg nemende naar de zyde van het Westen, Engelandt trachtte in te boren, sterk zyn-

1542.

Herbert. Barret.

Inval der Engelschen in Schotlandt.

* Lammemoor.

† Controlleur.

* Den bisschop van Orkney en Jakob Lammemoor.

Optocht van het Schotsche leger.

1542.

zynde vyftien duizend mannen, en mede voerende 24 stukken gefchut. De koning gebodt het in perfoon, en Mylord *Maxwell* was zyn algemene ftedehouder. De balfaardt *Dacres* en *Musgrave*, twee Engelfchen van naam, die in de landftrreek bleven, gaven daar van kennis aan *Warton*, op de grenzen het gebiedt voerende, op dat hy met het landvolk aankwam. Onder tuffchen fteiden zy zich met honderd paarden op eene hoogte, alwaar zy de vyanden afwachten. *Warton* kwam zich legerendaar naby, dekkende zich met eene borftwering, de welke het gezicht zynere bende benam, beftaande uit drie honderd mannen. De Schotten boorden terftondt door de honderd paarden heen, de welke *Dacres* en *Musgrave* geboden: doch voortfluwende naar de zyde, alwaar *Warton* zyne hinderlaag gelegd hadt, zagen zy eensklaps hem voor den dag komen, aan het hoofd van deze drie honderd mannen, welke hy op zo eene wyze gefchaart hadt, dat het fcheen, dat het een gedeelte was van het leger van den hertog van Nordfolck, waar van de gelegenheit van de plaats het overige dekte. De gedachten, welke zy daar van hadden, verbaasde hen, en deze ontfteltenis gaf hen zo veel fchrik, dat zy de vlucht namen. *Dacres* en *Musgrave* toen zich by *Warton* voegende vervolgden hen, en die dit fchouwfpel gezien hadt, zou niet minder opgetogen geweest zyn over de roekeloosheit der laaften, dan over de bloherdigheit der eerften: vier honderd mannen deden hier vyftien duizend vluchten. Doch de overwinnaar telde zyne foldaten niet, en de overwonnen hervatten den moedt niet door hun getal, wanneer de fchrik daar de wanorder onder gebragt heeft. Het was te vergeeffch dat de Schotfche legerhoofden de vluchtenden wilden herzamen, en hen noodzaken dapperen tegenftandt te bieden tegen dit handt vol vyanden, die hen vervolgden: zy konden hen niet aan het staan krygen, en willende met hen niet vluchten, wierden zy gevangen genomen. De graven *Caffilis*, *Glanckairne*, en Mylord *Maxwel*, onderkrygs-overfte van het leger, waren van dit getal, nevens Mylords *Flemming*, *Sommerswel*, *Olipbant*, en *Gray*, twee edellieden en acht honderd perfonen van minder belang. *Sinklair*, gunfteling van den koning *Jacobus*, bevondt zich in het zelve ongeval. Het gefchut en het legertuig vielen ook in de handen der overwinnaars.

Leily.
Oorzaak
van deze
nederlaag.

Dusdanig verhalen het de Engelfche gefchiedfchryvers. De Schotfche kunnen deze nederlaag niet ontkennen; maar zy zoeken voorwendsels in de omftandigheden van een slag, hunne natie zo fchandelyk. Zy zeggen, dat de adel niet kon velen, dat de koning het opperbevelhebberfchap aan *Olivier Sinklair*, zynen gunfteling, een man van geringe afkomst, en van eene onverdragelyke trotschheit, hadt gegeven, en dat de fpyt, welken zy daar over hadden, hen het slagveldt deedt verlaten. Eene fchandelyke daadt buiten twyffel, byaldien het waar is, dat deze edellieden de behoudenis van hun vaderlandt en hunne eige eer aan hunne ftatuzucht opofferden; maar de welke met eenen den oppervorften leert, geen keur te doen, die hen onwaardig is, en die den groten reden geeft om zich daar over te beklagen. Men fprekt ook verfeheidentlyk van den koning van Schotlandt. Eenigen * zeggen, dat hy zich by het gevecht bevondt; dat hy daar in gekwetft wierdt, en dat hy weinig dagen daar na aan zyne wonden overleedt. Anderen † verhalen, dat hy zich in zyn leger begeven hebbende naby Solway †,

* Hall.
† Herbert.
Burnet.
† een
dorp op
de grenzen
van
Schotlandt
en
Engelandt.

het zelve verlaten hadt door een noodfchikkelyk voornemen, en dat hy zich naar Karlawroch begeven hadt, daar niet ver van afgelegd, latende het bevel van zyn leger aan zynen gunfteling; dat het toen was dat de adel, niet kunnende befluiten om onder de bevelen van dezen onwaardigen legerhoofd op te trekken, zich liever aan de vyanden wilde overgeven dan hem gehoorzamen. Allen komen zy daar in overeen, dat de koning kort daar na ftierf, het zy van hertzeer, het zy van de wonden, welke hy in het gevecht ontfangen hadt. Zy komen ook overeen wgens het ongeluk, weenige dagen te voren dezen vorft door een vrend toeval overgekomen. De koning van Engelandt hadt een heraut naar Schotlandt gezonden, om over het losgeldt der gevangenen, welke de Schotten gekregen hadden by den inval, van welken wy boven gefproken hebben, gaande voor de verklaring van den oorlog, te handelen, en deze heraut was gedood door een wederfpanningen van de provincie van Linkoln, die in Schotlandt gevluht was. Hoewel de koning *Jacobus* aan dezen moordt geen fchuld hadt, en dat de zelve door niemandt zynere onderdanen begaan was, liet hy echter niet na daar over eene zo grote zwaarmoedigheid op te vatten, dat de zelve hem tot krankzinnigheid deedt vervallen. Hy verbeeldde zich alle oogenblikken de bloedige fchim van dezen heraut, die hem zyne doot verweet; te zien. Deze verfehyningen verftoorden zyne rust, en bragten zynen geest in verwarring. De ongelukkige slag van Solway voltooidde hem te bedroeven. Hy overleefde zyne ongelukken niet lang, komende weenige dagen na den veldslag te fterven. Zyn lyk wierdt bygezet in de abdy van Holy-rood, in het graf, waar in hy dat van de overledene koningin *Magdalena* van Vrankryk, zyne eerfte gemalin, hadt doen ter aarde beftellen. Hy hadt voor dat hy ftierf de vertroosting gehad, van de koningin zyne echtgenote te zien bevallen van eene prinsesse, na welker geboorte hy maar acht dagen leefde: eene geboorte, voor welke vele droevige gevallen voorafgingen, de welke de gene voorfpeelden, van welke zy gevolgt wierdt.

Jacobus de V was van eene middelmatige gefalte, maar welgemaakt. Hy hadt eene verheve en edelmoedige ziel; hy bemide de glorie, maar niet minder de vrouwen; en de genen, die zochten te regeren, bedienden zich van deze zwakheit om zich meester van zynen geest te maken, onder voorgeven van believendheit voor zyne wellusten. Zy hadden daarenboven nog een ander oogmerk, gelyk wy op eene andere plaats hebben aangemerkt: zy trachtten hem een walg in te boezemen van het huwelyk, door een omgang, waar van de vrygeestigheid al de aangenaamheit maakt, alleen om zich na zyne doot van het ryk meester te maken, byaldien hy gene kinderen naliet om hem op te volgen. De gevaarlyke leffen, welke hem deze heeren gaven, voltooiden zyn bederf, en ziende zich door hunne redenen en door hun voorbeeldt geflyft, liet hy zich door zyne neigingen overheerfchen. Zy konden echter alle de zaden der deugd, welke de natuur in zyn hert gezaait hadt, niet verderven. Hy kreeg een walg van dit ongebonden leven, en trouwde twee malen, niettegenftaande alle de kunftenaryen, welke zy in het werk fteiden om zulks te beletten. Hy was werkzaam, gauw, en oplettende; prachtig in openbare plegtigheden, maar fpaarzaam in zyn huis: feldzame hoed-

1542.

Zyne
doodt.Herbert.
Varillat.
Buchananus.

nig-

1542. nigheden in een vorst, die de vermakelykheden bemint. Hy onderging in tydt van oorlog gewillig alle des zelfs ongemakken, als koude, honger, en wat hy verder mede brengt. Hy behandelde het volk met zeer veel zachtmoedigheid: doch hy toonde zich al te streng tegen den adel. Ook behaalde hy zich daar door den haat, aan welken de schryvers van de natie het verlies van den slag toeschryven. Alle de koningen van Schotland van zynen stam, daar hy de vyfde van was, hadden den naam van *Jacobus*, gelyk hy, gedragen, en alle zyn, gelyk hy, ongelukkig geweest. De eerste van dezen naam kwynde achtien jaren lang in Engelandt in de gevangenis, en stierf in de provincie van Kent. *Jacobus* de II wierdt vermoord. *Jacobus* de III sneuvelde in den veldslag, welken hy tegen zynen eigen zone hieldt. *Jacobus* de IV wierdt gedood in dien, welken hy den Engelschen in het begin der regering van *Henrik* den VIII leverde, of stierf van hertzeer, van den zelven verloren te hebben, en zyn ongelukkige zoon, *Jacobus* de V, hadt, gelyk wy zo even hebben gezien, het zelve noodlot.

Herbert. Eer dat *Henrik* daar de tyding van kreeg, verstonde hy den moordt, aan zynen heraut gepleegt. Door eene rechtvaardige gramfchap geraakt zondt hy afgezanten aan de hoven van Schotland en Vrankryk. Die naar Schotland gingen waren gelaft over een zo hateliken moordt te klagen, en te eischen, dat men hem den dader overleverde, om in Engelandt, daar hy een onderdaan van was, volgens de gruwelykheit zynen misdaadt gestraft te worden. De gene, die naar Vrankryk overgingen, hadden in last om *François* den I te onderrechten aangaande de oorzaken, welke *Henrik* noodzaakten Schotland den oorlog aan te doen, en om hem in de belangen van *Henrik* te brengen, of om hem te noodzaken, ten minste oneenzydig te blyven. Deze laatsten kregen een zeer koel antwoordt, het welk de voornemens van Vrankryk te kennen gaf. Dit was het, waar van men wilde verzekert zyn. Ten aanzien der anderen verkregen zy het geen zy eischen: men stelde hen den moordenaar ter handt, die naar Londen gevoert, en in het volgende jaar gestraft wierdt.

Lesley. *Herbert.* *Aanmerking van Henrik den VIII over de doot van den koning van Schotland.* *Henrik*, de doot van den koning *Jacobus*, en de geboorte van de jonge prinsesse, welke hy tot zyne erfgename hadt verklaart, verstaan hebbende, ontwierp voornemens, strydig met die gene, welke hy te voren genomen hadt. Hy hadt Schotland den oorlog verklaart; maar hy was nu alleen bedacht om met deze kroonvrède te maken, en de natie door zachtigheid te winnen. Hy geloofde, dat de prinsesse van Schotland voor den prins van Wallis geboren was, en dat hy, om de gemoederen der twee volkeren weder te bevredigen, de twee kronen door dit namaagfchap zamen moest vereenigen. Niets schein natuurlyker, noch zelfs voordeelijker, voor de eene en de andere: doch men moet op gene waarschynlykheden staat maken, om dat ze veeltyds misfen, en al zo min op het vooruitzicht der menschen, zo blind als onvermogen omtrent het toekomstende. Het noodlot der twee partyen hadt een gevolg, zeer verschillende van de verwachtinge en de hope, welke *Henrik* daar van hadt opgevat.

Deze vorst, die de uitkomsten, welke de Voorzienigheid verborgen hieldt, niet kon weten, nam besluiten, met zyne waarachtige be-

II Deel.

langen meest overeenkomende. Men hadt te Londen gebragt de gevangenen, welke men in den slag van Solway hadt gekregen. Twee ridders, *Thomas Wentworth* en *Henrik Savil*, geleidden de voornaamste, de welke alle het rode St. Andrieskruis* op hunne kleederen droegen. De koning hadt gelaft hen naar den Tour te brengen: doch zy waren daar niet lang. De tyding van de doot van *Jacobus* den V, van welke hy kort daar in de kennis kreeg, en de aannetkingen, welke hy over deze doot, en over de geboorte der jonge prinsesse maakte, verhaastten de verlossing dezer heeren. Hy geloofde, dat hy, door hen gunstiglyk te handelen, hen tot zyne vrienden zou maken, die hem aan het Schotfche hof zouden ondersteunen, en die zyn aanzek by het volk smakelyk zouden maken. Hy besloot dan hen uit den Tour te laten, en hen eene aangenamer gevangenis te geven, hen huisveffende by de voornaamste groten van zyn koninkryk. Hy wilde deze daadt ook met luister verreechten, om aan den eenen kant een voortreffelyk denkbeelt daar van te geven, en van den anderen om de erkentenis der Schotten door deze gevoelige bewyzen der koninklyke goedheit te verkrygen.

Hy zondt den kontrolleur van zyn huis* naar den Tour, om 'er de gevangenen te doen uitgaan; en bragt hen in de Geisterde Kamer, alwaar de kancelier hen zynen wille zou bekend maken. Hy wilde niet, dat zy daar zouden verschynen in een toefiel, die naar de ellende hunner gevangenis geleek. Hy deedt hen kleederen van zwart damast maken, met slepende mantels van de zelve stoffe, en beval, dat men hen paar aan paar zou doen gaan, overeenkomende met zyne heerlykheit en hunnen staat.

Zynde binnen geleid zide Mylord *Judley*, de kancelier, tegen hen, dat de koning genoodzaakt geweest was de wapenen op te nemen om zich te wreken over de vyandelykheden der Schotten, en om hunnen koning te verplichten aan hem hulde wegens zyne kroon te doen, gelyk zyne voorzaten aan die van *Henrik* gedaan hadden. Hy sprak in het brede van de itoperyen der Schotten in vrede tydt, en deedt eene korte optelling van de bewyzen, de welke het recht der opperhoofdigheit van de kroon van Engelandt over die van Schotland vaststelden. Hy voegde daar by, dat de voorpoedt, met welken Godt de wapenen van den koning hadt gezegent, des zelfs bezit rechtvaardigde; dat hy zich zou hebben kunnen bedienen van al de strengheit van zyn recht, en hem straffen over dat zy hem de hulde hadden geweigert te doen, en de beledigingen, zynen onderdanen aangedaan, wreken: doch dat hy liever tekenen wilde geven van zyne koninklyke goedheit, dan van zyne macht; goed voor kwaad vergelden, en niets dan zyne zachtigheid en zyne genegenheit stellen tegen den haat en de wreedheit der Schotten. De kancelier verklaarde hen vervolgens, dat de koning niet wilde, dat zy weder naar den Tour zouden keren, en dat zy gene andere gevangenis zouden hebben dan Engelandt en de schoonste huizen van het koninkryk. Deze reden geëindigt zynde stont het geselschap op, en ieder Mylord een der gevangenen met zich nemende, bragt hen ten zynen huise. De aartsbiffchop van Kantelberg nam den grave *Cassilis* †; de hertog van Northfolk den grave van *Glancairn*; de ridder *Brown* Mylord *Maswel*; de kancelier Mylord *Sommerwel*; de ridder *Lee* Mylord *Olipbant*, en de hertog van Suffolk nam *Olivier Sinclair*. Alle wierden zy gemakkelyk gehuisveft, en

111

1542.

* Het wapen van Schotland, waar van St. Andrius de beschermheer is.

* den ridder Gage.

Herbert.

Prachtig ontfaal, dat hy hen aandoet.

Het gesprek van den kancelier tot hen.

† Gilbert Kenneth.

1542.

elk vondt in het huis van den Engelschen heer, die hem herbergde, alles, wat zyn verblyf daar aangenaam kon maken. De koning gaf last, dat men alles zou in het werk stellen om hen vermaak aan te doen; en byaldien de doot van hunnen vorst, waar van de tyding gemeen wierdt gemaakt, de vermakelykheden van baalen en blyspelen opschortte, men bezorgde hen andere, bekwaam niet alleen om het verdriet hunner gevangenis, maar zelfs om hen hun vaderlandt te doen vergeten, indien 'er aanklofelen zyn, krachtig genoeg om iemandt de liefde tot zyn vaderlandt te doen vergeten. Zy waren opgetogen door zulk een aangenaam en zo beleefd onthaal; zo dat zy, de doot van hunnen koning te weten gekomen zynde, de opening, welke *Henrik* voornemens was hen te doen aangaande het huwelyk van hare jonge prinsesse met den prinsse van *Walles*, zynen zone, verhaastten. Zy spraken daar de eerste van tegen de Engelsche Lords, by welke zy gehuisvest waren, en beloofden daar toe al hun gezag te gebruiken. Het verslag daar van aan *Henrik* gedaan zynde, hadt hy daar over zo veel blydschap, dat hy hen deedt zeggen, dat zy vry waren, en dat zy weder naar huis konden keren, latende zodanige gyselaars, als het hen zou behagen. Hy deedt meer; hy overlaadde hen met geschenken: zo dat het scheen, als of zy zo vele afgezanten waren, die naar huis keerden, verliest op de voortreffelykheit van den vorst, aan welken men hen gezond hadt, veel eer dan gevangenen, die uit hunne gevangenis kwamen.

Zodanig was het dat Mylord *Maxwel* en zyne medegezellen in Schotlandt terug kwamen, wonderlyk voldaan over het aangenaam onthaal der Engelschen en de mildheit des konings. Zy bragten met zich den grave van *Douglas* en des zelfs broeder, die naderhandt veertien jaren aan het Engelsche hof onderhouden wierden door de weldadigheden van *Henrik*. Zy waren twee yverige voorstanders van hem, waar van hy reden hadt groten dienst te verhoppen wegens het huwelyk, dat men in het oog hadt, byaldien het noodlot daar over niets anders befloten hadt. Zy trokken door *Nieuwkaftel*, alwaar zy de gyselaars lieten in handen van den hertog van *Suffolk*, stedehouder van den koning in de regering over de Noorder provinciën. Men zegt, dat wanneer zy afscheidt van *Henrik* namen, zy de heerlykheit van zyn hof prezen, en vervolgens daar by voegden, dat Godt naar hunne gedachten in Engelandt beter dan in Schotlandt gedient wierdt, het welk zy niet hadden geloofden voor dat zy het gezien hadden. Een doortuchtig getuigenis, gelyk byna aan dat gene, het welk de koningin van het Zuiden, van welke de Schriftuur gewag maakt, eertyds gaf aan *Salomon*. *Cassius* was onderrecht door den aartsbisschop van *Kantelberg*, by wien hy was gehuisvest geweest, aangaande den hervormden Godsdienst, en hy was sedert zyne wederkomst in Schotlandt een der yverigsten om den zelve daar in te voeren.

1543.

Herbert.
Burnet.

Voor dat wy van de onwentelingen van dit koninkryk, alwaar men by de aankomst dezer heeren de zaken beurt om beurt, twee malen byna te gelyk, van gedaante zag veranderen, spreken, wordende het huwelyk van de prinsesse eerst toegestaan, en daar na weder verbroken, moet men zien het geen 'er in het Parlement van Engelandt voorviel, het welk strax na hun vertrek gehouden wierdt. Het begon te vergaderen den 22 January, en duurde tot den 12 May. De koning was in het zelve niet minder volmachtig

dan in het voorgaande. Men stondt hem toe al het geen hy kon wenschen, zo wel ten aanzien van de zaken rakende den Godsdienst, en de inkomsten van de geestelyke ampten, als ten aanzien van de onkosten, welke hy tot den Schotschen oorlog besteed hadt, als mede die gene, welke hy zich gedwongen zag nog te doen tot het voeren van den Franfchen kryg, waar van wy wel haast zullen spreken.

Het verbondt van *Henrik* met den keizer was byna gefloten door de zorgen van den bisschop van *Winchester*, en de aanhangers van den ouden Godsdienst. De doodstraffe van *Catharina Howard* hadt hen verbaast; doch zy grepen weder moedt door de hope, welke hen dit verbondt gaf, dat den keizer in staat stelde om hen opentlyk te ondersteunen: zo dat zy zich, zo veel als zy konden, stelden tegen den aartsbisschop van *Kantelberg*, die de hervorming trachtte voort te zetten. Hy wierdt geholpen, doch zeer flauw, door de bisschoppen van *Worcester*, van *Hereford*, van *Chester* en van *Rochefer*, die hem alle hunne stemmen beloofd hadden. Echter hielden zy hem geen woordt.

Het Parlement maakte terstondt eene wet, de welke ten opschrift hadt: *Wet om den waren Godsdienst te bevorderen, en om de tegenstrydige te vernietigen*. *Cranmer* was van voornemen om de hervorming nog verder voort te zetten dan men gedaan hadt, en *Gardiner* met zynen aanhang hadden voorgenomen den zelve te verstoren. De bisschoppen, die *Cranmer* aankleefden, begonnen toen te bezwyken, en wilden hem zyn voornemen afraden. Zy vertoonden hem den tegenstandt, welken hy daar in zou vinden, en deden hun best om hem deze gewigtige zaak tot een gunstiger tydt te doen uitstellen. Hy gaf echter niet toe: doch de andere party de sterkste wordende, kon hy geen zo gelukkig gevolg erlangen, als hy zich beloofd hadt. De ordonnantie der zes artykels wierdt bevestigd. Alle verzachting, welke men daar in bragt, was, dat het Parlement den koning toestondt de vryheit om de strengheit tegen de overtreders te matigen. Men kwam vervolgens tot het byzondere van de artykels des geloofs, waar omtrent men wilde dat het volk zou onderwezen worden. De schryvers pryzen hier in het beleid van *Henrik*, en laken dat van *Karel* den V en van *François* den I. Zy zeggen, dat deze laatste de noodzakelykheit opleiden de leerstukken te geloven, welke zy voorstelden, zonder verklaring en zonder bewys, in plaats dat de koning van Engelandt dit geloof niet vorderde, dan na dat de waarheit van het leerstuk betoogt was.

Door de zelve wet veroordeelde het Parlement de overzetting door *Tindal* van het Oude en Nieuwe Testament; het stelde de algemene Apostolische kerk tot rechter over de verschillen des geloofs, en verboodt alle boeken of tractaten over den Godsdienst, de welke met de uitlegginge des geloofs, welke de koning gegeven hadt in den jare 1540, of welke hy in het vervolg zou uitgeven, niet zou overeenstemmen. Hy verboodt den drukkers en boekverkopers de zelve te drukken, en eenige werken uit te geven, welke daar tegen streden. Hy verboodt ook uitleggingen te maken over de H. Schrift, in de blyspelen of byzondere verhandelingen; niets te schryven tegen het H. Sakrament van het Avondmaal, en de buitensporige gevoelens der Wederdopers niet te begunstigen; en hy beval, dat alle deze verboden uit den name des konings zouden afgekondigt worden. Hy behieldt het gebruik des Bybels,

1543.

Protel
tantiche
bisschop-
pen.*Cranmer*
en *Gardi-
ner* kon-
ten zich
daar te-
gen aan.De or-
donnatie
der zes ar-
tykels door
het Parle-
ment be-
krachtigt.Vergely-
king van
Henrik
den VIII
met *Ka-
rel* den
V en
François
den I.Overzet-
ting van
Tindal
verwo-
pen.Wetten
rakende
den
Gods-
dienst en
tegen de
Protel-
tanten.De dank-
baarheit,
welke zy
daar over
betuigen.Hunne
weder-
komst in
Schot-
landt.*Burnet*.De graaf
van *Cas-
silius* om-
heft den
hervorm-
den
Gods-
dienst.

1543.

bels, overgezet door anderen dan door *Tindal*, maar keurde de aantekeningen en de voorredens af. Echter stondt hy het lezen daar van niet toe dan aan zekere personen, als aan edellieden, en aan ryke kooplieden, en verboodt het anderen. Dus was al het gemene volk daar van uitgezondert. Het was daarom dat het hertog het bevel van de H. Schrift in de kerken te lezen, en verboodt de kerkelyken niet te leren aan het volk dan dat gene, het welk begrepen was in de artikels van het formulier van den jare 1540. De zelve wet gaf aan iedereen vryheit om de Psalmen, het Onze Vader, het *Ave Maria*, en het Gelove in het Engelsch te lezen. De overtreders van de wet wicrden veroordeelt voor de eerste maal om te herroepen; voor de tweede maal om ring te doen, en op hun kleedt te dragen een geschilderden takkebosch, om te tonen, dat zy verdient hadden verbrand te worden; maar voor de derde maal om verbrand te worden, met verbeurdverklaringe van hunne goederen. De doodstraf hadt echter geen plaats dan ten aanzien der geestelyken; de wereldlyken wicrden met minder strengheit gehandelt; men veroordeelde hen alleenlyk voor de derde overtreding tot eene eeuwige gevangenis, en tot verbeurte van hunne goederen. Men stondt hen ook toe, als zy zouden angeklaagt zyn, getuigen tot hunne verdediging by te brengen, en men belafte, dat het geding zou opgemaakt zyn binnen het jaar van hunne gevangenis, of dat zy na dien tydt in vryheit zouden gestelt worden.

Het Parlement heuoopt het bevel om de H. Schrift te lezen.

Straffen der overtreders van de wet tegen de protestanten.

* *Prinses*.

Door een tweede gebodt stelde het Parlement vast, dat negen Raadsheeren zouden genoeg zyn om het opperste vonnis te geven, in plaats dat men te voren daar toe verkoos de dienaars van Staat en een groot getal amptenaren en rechtters. Mylord *Montjoye* betuigde * tegen deze wet, en men merkt aan, dat dit de eenigste betuiging geweest is, de welke onder de regering van *Henrik* den VIII verscheen tegen de wetten, de welke strekten om zyn gezag vast te stellen.

Men kan zien door de eerste wet van dit Parlement, dat de aartsbischop van Kantelberg weinig verkreeg ten voordeele der hervorming. Die van zyne party hielden het nochtans voor wat grootich, dat de straf des doods niet wierdt vastgesteld tegen de geestelyken dan op de derde beschuldiging, en dat de leken daar van zouden bevryd zyn. Zy geloofden ook een groot voordeel te trekken uit de vergunning, welke hen gedaan was, van zich door getuigen te rechtvaardigen tegen de lasteringen der aanbrenghers. In den grondt was hun staat niet beter dan te voren. Zy waren altydt onderworpen aan de eigenwillige macht des konings, die hen kon behouden, of verderven, zo als het hem behaagde, dat is te zeggen, volgens de bewegingen, de welke hem zyne woede, of die van hunne vyanden zouden ingeven.

Eigenwillige macht van *Henrik* den VIII.

Willekeur rakende den prys der wynen.

Rakende het hof der eerste jaars inkomsten der geestelyke ampten.

† *Annoten.*

Het Parlement maakte andere wetten van minder aangelegenheit, rakende den prys der wynen, de geneesheeren en wondhelers, verbiedende deze laatste het ampt der eersten te oefenen.

Het beval ook, dat de nieuwelings opgerekte bisdommen de tienden zouden betalen, gelyk de andere, van het hof opgerecht, voor de eerste jaars inkomsten † der geestelyke ampten, en bevestigde de jaargelden, de welke toegestaan waren aan de abten en aan de geestelyken der afgeschafte kloosters.

Het bevestigde de rechtbank van den Hogen Raadt van het prinsdom van *Wales*, en voegde daar by nieuwe ordonnantiën, op dat het recht

II Deel.

aldaar beter zou geoeffent worden. De geschiedschryvers merken aan, dat het toen was dat de byzondere gewoonte, van welke men zich in dat landt bediende wegens de verdeeling der landen onder de edellieden, ten eenemaal wierdt afgeschaft. Die van den groten en kleinen adel verdeelden de zelve in zo vele delen, als 'er personen waren, het welk de allerschoonste landeryen tot enkele pachthoeven maakte, en aan de oudsten der geslachten de middelen benam om den luister van hun huis staande te houden. De adel van *Wales*, deze waarheit eindelyk door eene ondervinding van vele eeuwen gewaar geworden zynde, ichikte zich van zels tot de afschaffing van dit gebruik, en voegde zich naar de wetten van Engelandt.

1543. *Herbert* rakende het prinsdom van *Wales*.

Wet tegen de overdaad der maalyden.

Herbert. *Burnet*. Onderstanden den koning toegestaan.

Onderwerping der Iersche groten.

Het Parlement, aangemerkt hebbende, dat de overdaad der galmalen de huisgezinnen verdierf, en de levensmiddelen in prys deedt steigen, maakte, naar het voorbeeld der Romeinen, eene wet tegen de verkwisting, de welke regelde de onkosten der tatels, het getal der schotels, en de menigte der gerechten, acht genomen hebbende op den verscheiden staat der personen. Het gebrek aan visch gedurende de Vasten, in een tydt, waar in het Parlement vergadert was, noodzaakte den koning om te doen afkondigen eene vergunning om eieren en kaas te mogen eeten: doch men behieldt de oude instelling van de kerk ten aanzien van het vleesch met zo veel strengheit, dat de graaf van *Surrey* en vele andere lieden van staat wicrden gevangengenomen, om dat zy de zelve overtreden hadden.

De zittingen van het Parlement eindigden niet voor dat het aan den koning aanmerkelyke onderstanden uit de goederen der geestelyken en der wereldlyken hadt toegestaan. De eenen en de anderen wicrden geschat naar mate van hunne inkomsten. Men maakte derhalven verscheide ordens: doch dit alles kwam uit op zes stuivers van de gulden, te betalen in drie jaren. Iedereen was hier in begrepen: de vreemdelingen, die tot inboorlingen gemaakt waren, of niet, zo wel als de geborene Engelschen.

Gedurende dezen tydt kwamen de Iersche groten te *Londen* om hunne onderwerping aan den koning te doen. Het goed onthaal, het welk hy aan *O-Neal* gedaan hadt, hem makende graaf van *Tyrone*, hadt hen derwaarts gelokt. Zy waren daarenboven geraakt door het verhaal, het welk deze heer hen hadt gedaan van de grootmoedigheid van dezen vorst, van des zels heerlykheit, en van het vermaak, het welk hy nam om zyne weldaden over hun eilandt uit te breiden, om te verheerlyken het koningschap, tot het welke hy het hadt verheven. De begeerte tot eere en rykdommen dringt overal door. In hoe diepe moerassen deze heeren ook huisvestten, waren zy echter niet ongevoelig van de aanloklykheden der staatzucht. *O-Brian*, *Mak-William A-Burg*, en *Mak-Gil-Patrik*, drie der allervoornaamsten onder hen, zynde ter handkus van den koning toegelaten, ontvingen een onthaal, met hunne verwachtinge overeenkomende. Men zegt, dat de eerste astante van de oude koningen van *Limmerik*. *Henrik* maakte hem graaf van *Thomond*, en *Mak-William* graaf van *Klanrikard*. Hy gaf ook aan den derden, en aan vele anderen, die naderhandt kwamen, kentekeeren van zyne goedgunstigheid. Hy verbondt hen alle aan zynen dienst, en hy verplichtte hen zodanig, dat zy en hunne nakomelingen in het gevolg doorluchtige blyken gaven van hunne getrouwheit.

Iii z

Hy

1543.
Cox.
Warr.

Hy voegde by deze mildheden, welke hy aan de graven van Desmond, van Tyrone, van Thomond en van Klanrikard bewezen hadt, nog landen en huizen naby Dublin. Dit was om hen te verplichten zich gezetter in den Raadt te laten vinden, en hen daar door meer en meer belang aan de regering te doen hebben.

* *Tibat*
da Bois.
Gezant
des Fran-
schen ko-
nings in
Ierlandt.

Vrankryk, dat alstoen met Engelandt in oorlog was, zondt in dit jaar een gezant * naar Ierlandt, om *O-Demel* en de andere Ieren tot opstandt aan te zoeken: doch hy kon niemant verleiden, het zy dat zy wederhouden wierden door de heiligheit van den nieuwen eedt, welchen zy hadden afgelegd, het zy dat zy vreesden voor de straffe, welke zy zich zelven op den hals zouden halen, indien zy den zelven overtraden, het zy eindelyk, dat zy de gunstbewyzingen van hunnen koning stelden boven de beloften van een uitheemsch vorst.

De rid-
der van
St. Leger
vereent
met de
orde van
den
Kouf-
schandt.
j des jaars
1544.
Atla
Publ.
Tom XIV,
fol. 768.

De ridder van St. Leger, die in het einde van dit jaar in Engelandt gekomen was, om den koning van den staat der regering verflag te doen, kwam van daar te rug in de maandt van Juny †, vereert met de orde van den Kouf-schandt, tot beloning van zyne diensten.

Kort na dat het Parlement gescheiden was, het welk omtrent het einde van January dezes jaars geschiedde, wierdt de vrede tusschen den keizer en den koning gesloten; doch nog eenige maanden stil gehouden. Over de zelve was gedurende het voorgaande jaar gehandelt, en het was de bisschop van Winchester, die daar den grondslag van gelegd hadt. Dit verbondt ontruutte Vrankryk wanneer het zelve uitlekte, en stelde den keizer in staat om Duitschlandt de wet te stellen. Doch men twyffelt, of de zelve voor *Henrik* wel voordelig is geweest, en of het met de staatkunde wel overeenkwam, dat hy zich afscheurde van de vereenigde vorsten, van welke hy zich eene ongeveinsde trouw en aanklevendheit kon beloven, in plaats van zich te vereenigen met een vorst, die alleen bedacht was om zich zelf groot te maken.

OORZA-
ken van
de vrede-
breuk
tusschen
Engel-
landt en
Vrank-
ryk.
† Het ge-
schiedde
in Juny.

Voor dat dit verbondt algemeen wierdt gemaakt † brak men met het Fransche hof om vele redenen, de welke mischien alle niet zeer wettig waren. Men beklagde zich: I. Dat des zelfs bedienden vele Engelsche schepen in de havenen in beslag hielden, met de goederen der kooplieden, welke daar in geladen waren. II. Dat men sedert twee jaren niet betaalde het jaargeldt van den koning van Engelandt. III. Dat men Ardres versterkt hadt, om het tegen Calais te stellen, en dat men, om de werken uitgestrekter en regelmatigiger te maken, zulks ondernomen hadt op een grondt, de welke tot deze laatste plaats behoorde; daar men byvoegde de klagen, welke men weder levendig deedt worden, wegens de twee huwelyken van den koning van Schotlandt met de twee prinsessen van het Fransche hof, zonder weten van *Henrik*; eene belediging, welke deze vorst niet kon verduwen. IV. Dat *François* de I den Roomschen bisschop niet hadt verlaten, noch de handt gelagen aan de hervorming van de kerk, gelyk hy beloofd hadt. V. Dat hy aan den keizer vele zaken hadt beloofd gedurende zyne laatste reize in Vrankryk, welke het goed vertrouwen hem verplichtte geheim te houden. VI. Dat zyn verbondt met den Turk niet bestaan kon met het verdrag met den koning van Engelandt, een Christen vorst, en die in deze zake het zelve belang hadt als de keizer. Dat Vrankryk zich be-

1543.

klaagde van zyne zyde, dat *Henrik* hem in den noodt hadt laten zitten, in den oorlog, welchen hy tegen den keizer hadt gevoert. Doch de Engelsche afgezanten antwoordden, dat het hunnen koning niet doenlyk geweest was benden naar Vrankryk te hebben doen overgaan in een tydt, waar in hy alle de krachten van zyn ryk van noden hadt gehad tegen zyne wederpannige onderdanen. Zodanig waren de twisten tusschen de staatsdienaars der twee kronen. Doordien nu de gemoederen van weérzyden vergramt waren, zocht men eer voorwendfels om deze twisten te ondersteunen, dan middelen om de zelve te eindigen, en men kwam eindelyk tot eene openbare vredebreuk. Men hadt reden om zich te verwonderen, dat *Henrik* het verbondt zou willen breken, het welk hy hadt met *François* den I, op dezen grondt, dat deze vorst zich de gehoorzaamheit aan den paus niet onttrokken hadt, en dat hy zich echter verbondt met *Karel* den V, welchen hy wijs krachtig aan den Roomschen stoel verknocht te zyn. Dit zyn mislagen, welke hy mischien niet zou begaan hebben, indien *Cromwel* geleefd hadt.

Wat 'er van zy, wanneer hy zag, dat 'er gene maatregelen met Vrankryk meer te houden waren, maakte hy gemeen het verbondt, dat zyne gevolmachtigden met de gezanten van den keizer den 11 February dezes jaars te Londen gesloten hadden. De voorwaarden van het zelve beheldden: I. Dat alle ongelyken, van weérzyden gepleegt, zouden vergeten en vergeven zyn. II. Dat 'er een vrye koophandel zou gedreven worden tusschen de Engelschen en de Nederlanders. III. Dat 'er eene eeuwigdurende vrede tusschen deze twee vorsten zou zyn. IV. Dat de wederpannige onderdanen van den eenen dezer twee vorsten geen schuilplaats zouden vinden in de staten van den anderen, en dat op de kennis, de welke daar van gegeven zou worden aan den gene, by wien zy zich zouden hebben begeven, de zelve hen zou verbannen, of dat, by hunne weigering van te vertrekken, hy hen vogelvry zou verklaren. V. Dat 'er een aanvallend en verwerend verbondt tusschen hen zou zyn, tot verdediging van hunne staten, voor Engelandt, met de eilanden overzee gelegen, als voor Calais met zyn onderhorige aan de eene zyde, en voor alle de Nederlandische provinciën aan de andere. Men kwam vervolgens op den bystandt, welchen deze twee bondgenoten verplicht zouden zyn malkander te verschaffen, byaldien hunne staten door Vrankryk wierden aangetast: men bepaalde des zelfs getal, hoedanigheit, en betaling, zo te lande, als te water. Men besloot, dat de zelve moesten onderhouden worden door den gene, die de zelve zou zenden, vier maanden lang; maar deze tydt verstreken zynde was de andere, indien hy deze manschap langer in zynen dienst wilde houden, verplicht de onkosten daar van zelf te dragen. VI. Men kwam ook overeen, het drukken en verkopen van alle zogenoemde kettersehe en ergerlyke boeken binnen de landen, onder hunne gehoorzaamheit staande, te beletten. VII. De verbonden van de jaren 1520 en 1529 rakende den koophandel wierden vernieuwt. VIII. Men bedong, dat geen dezer twee vorsten vrede zou maken, of een oorlog beginnen, zonder de toestemming van den anderen; dat zy dit verdrag met hunne ondertekening en zegel zouden bekrachtigen, en met eede, onder verbandt van hunne eere, staten en gewisse, bevestigen; en om dit verbandt

Voor-
waarden
van het
verbondt
tusschen
Karel
den V en
Henrik
den VIII.
Atla
Publ.
Tom XIV,
fol. 768
ev.

1543.

bandt nog plegtiger te maken voegden zy daar twee straffen by, in betrekking op deze dubbele verplichtinge, te weten, dat de overtreder zou gehouden worden voor eerloos voor Godt en voor menschen, en dat zyne landen en zyne koninkryken bloot gestelt zouden zyn voor de wapenen van den anderen, die in dit geval recht zou hebben de zelve te vermeesteren.

Men kwam vervolgens overeen, dat de twee vorsten door hunne afgezanten van dit verbondt kennis zouden geven aan den koning van Vrankryk: daar men vele zaken byvoegde, rakende de klagen, of de eischen, welke *Karel de V* en *Henrik* tegen dezen vorst hadden. By weigering van hen te voldoen zouden de afgezanten last hebben den oorlog te verklaren. Ingevolge van deze voorwaarde liet de keizer de eerste zyne klagen doen. Hy beklagde zich, dat het verbondt van *François den I* met *Solyman* gelegenheit hadt gegeven aan den vyandt des geloofs om de Christenheit op verscheide plaatsen aan te tasten, daar te sloepen en te plunderen, en vele aanmerkelyke plaatsen te veroveren. Hy eischte, volgens den inhoudt van het verbondt, dat, om diergelyke rampen in het toekomende te beletten, en om de schade van het voorledene te vergoeden, de koning van Vrankryk het verbondt, het welk hy met de ongelovigen hadt gemaakt, zou verlaten, en dat hy zou herroepen de afgezanten, welke hy aan het Ottomannische hof hadt; dat hy zou doen wederom geven de plaatsen, welke de Turken van den Roomsch koning * veroverd hadden;

* Terdand.

dat hy zou ophouden den keizer te beoorloggen, op dat hy, niet meer bezet zynde door de Fransche wapenen, alle zyne machten tegen den gemenen vyandt der Christenen zou kunnen wenden; dat hy Duitschlandt in een zo heiligen oorlog zou bystaan; dat de keizer hem onder dit beding zou kwydschelden de schade, welke hy geleden hadt door de verovering van *Castelnuovo*, het welk de Turken hem met hulp der Fransche galciën ontnomen hadden, en Duitschlandt van de schade, welke hy het zelve hadt toegebracht. Vervolgens deedt de koning van Engelandt zyne eischen. De zelve waren, dat de koning van Vrankryk hem zou betalen al het gene hy hem schuldig was, en dat hy hem, tot verzekering van dien, genoegzame aanwyzing zou doen.

Eischen van den koning van Engelandt.

Overeenkomst tusschen *Karel den V* en *Henrik den VIII* om de vrede met Vrankryk te maken.

De twee verbondene vorsten waren ook overceengekomen, dat byaldien de koning van Vrankryk de vrede verzocht, het zy door eene knaging van gewisse, of door vrede van scha-verhaling, de zelve hem niet zou worden toegestaan dan op de volgende voorwaarden, te weten, dat hy de zelve niet zou kunnen maken met den eenen, zonder de zelve ook met den anderen aan te gaan, en dat hy, om de zelve te verkrygen, zou gehouden zyn aan de eischen van beide te voldoen; dat hy, tot verzekering van dat hy aan den koning van Engelandt zou betalen al het gene hy hem schuldig was, met de vervallene renten, en die 'er in het vervolg zouden vervallen, aan hem zou inruimen de steden *Ponthieu*, *Boulogne*, *Montreuil*, *Therouane* en *Ardres*, nevens al het onderhorige landt; dat hy aan den keizer het hertogdom van *Burgundië* zou weder afstaan, dat byaldien hy de vrede onder deze voorwaarden weigerde, of langer dan tien dagen wachtte met zich daar omtrent te verklaren, de bondgenoten hem den oorlog zouden aandoen, en de wapenen niet nederleggen, voor dat zy

weder veroverd hadden, de koning *Henrik* de hertogdommen van *Guienne* en van *Normandië*, nevens de *Fransche kroon*, welke den koningen van Engelandt, uit hoofde van hunne oude eischen en rechten, toekwam, en de keizer het hertogdom van *Burgundië*, nevens de graafschappen van *Pikardië*, van *Artois*, en andere, daar de laatste hertog *Karel de Stoute* het bezit van hadt gehad. Voorts, dat gedurende dezen oorlog de twee verbondene vorsten elk eene vloot zouden in zee hebben, voorzien met alle krygs- en mondbehoefden, benevens een genoegzaam getal soldaten, om hunne staten te verzekeren, en om die van Vrankryk te ontruflen. Dat zy ieder op eenen zelve tydt daar in zouden trekken, met een leger van twintig duizend man te voet en vyf duizend te paarde, onder het bevel van hen zelve, of van hunne stedehouders. Dat deze legers het veldt zouden houden gedurende vier maanden, zonder dat het eene zich vroeger zou mogt weg begeven; ten minste dat zulks niet zou geschieden dan met toestemming van het andere, of dat hy daar toe niet gedwongen zou zyn door het verlies van een veldslag. Dat wanneer *Henrik* met zyne benden zou aangekomen zyn, de keizer hem den doortocht door zyne landen zou toestaan, en hem bezorgen schepen, byaldien hy de zelve nodig hadt, om zyne ontscheeping gemakkelijker te maken, of wagens om het legertuig en de mondbehoefden over te voeren, mits de zelve betalende.

Alle deze voorwaarden wierden vastgesteld door de gevolmachtigden van den keizer en den koning te *Londen*. Het traktaat wierdt, als boven gezegt is, den 11 February ondertekent, en door den keizer den 8 April op een kasteel naby *Barcelona*, alwaar hy toen was, bezwoeren: doch het wierdt te *Londen* niet afgekondigt dan in de maand van *Juny*. Men heeft reden om zich te verwonderen, dat 'er niet in gesproken is van de herstelling van de prinsesse *Maria* in de rechten van hare geboorte, also de keizer daar omtrent te voren zo groten yver getoont hadt. Maar het is waarschynlyk, volgens de gissing van sommigen, dat de fierheit van *Henrik* niet kon velen, dat men zodanig een artykel in het verdrag invoegde; doch dat hy daar heimelyk in bewilligde. Het geen zulks bevestigt, is, dat hy in het volgende Parlement deze prinsesse stelde onder den rang der erfopvolgers, onmiddelyk na den prins *Eduard*.

Het was voornamentlyk om in de onkosten van den oorlog tegen Vrankryk te voorzien dat het Parlement den koning de onderstanden toefondt, van welke wy melding hebben gemaakt. De twee verbondene vorsten wilden het den zelve op de behoorlyke wyze aankondigen. Twee herauten, vertrekkende in de maand van *Juny*, de een van wegens den keizer, en de andere van wegens *Henrik*, begaven zich naar Vrankryk op eenen tydt. Zy openden hunnen last komende op de grenzen, en verzochten een vrygeleide om aan het hof te komen. *François de I* vondt met geraden deze uitdaging aan te nemen, en zondt hen te rug, zonder hen te vergunnen verder te komen. Men geloofte, dat deze weigering niet bellette, dat de twee herauten zich van hunnen last niet kweten. Des was men alleen bedacht om de toebereidselen tot den veldtocht te verhaasten.

Vrankryk, om eene verdeeldheit te maken, werkte met al zyn vermogen om *Schotlandt* aan zyne zyde te krygen. Daar vielen grote veranderingen voor in dat ryk na de doodt van *Jacobus den V*. Het zelve was verdeelt in verscheide par-

1543.

Ondertekening en afkondiging van het verbondt tusschen den keizer en den koning van Engelandt.

François de I welgen het vrygeleide aan de herauten van *Karel* en *Henrik*.

1543.

tyfchappen, ondersteunt de eene door Vrankryk, en de andere door Engelandt, deze twee kronen trachtende al het gezag aan zich te trekken, onder voorwendfel van de partyen te ondersteunen, welke zich in het koninkryk hadden opgeworpen. *Henrik* wenschte, gelyk wy hebben gezien, met yver het eilandt van Groot-Britannic weder te vereenigen tot eene eenige heerfchappy, door het huwelyk van den prins *Eduard* met de erfgename van Schotlandt *. Vrankryk fteelde zich met al zyn vermogen daar tegen. Het hadt voor zich de koninginne weduwe, en vele aanhangers. De kardinaal *Beton*, die zich een groot gezag onder de voorgaande regering verkregen hadt, voegde zich by deze party, of veel eer hy maakte zich daar het hoofd van, en bragt de koningin in zyne belangen, nemende hy zelf de bestiering van het koninkryk. Hy was gemaakt aartsbifchop van St. Andrews, na de dood van zynen oom, door den koning van Schotlandt †, en kardinaal door de benoeming van *François* den I; zo dat hy deze waardigheid aan Vrankryk verfchuldigt was. Hy was, zo lang hy leefde, een der driftigfte vyanden van de hervorming. Hy was ook om de zelve reden een der genen, die zich het meesten fteelde tegen het verbondt van den overleden koning, zynen meester, met dien van Engelandt, welken hy als een ketter aanzag, en tegen alle de pogingen, welke deze laatste te vergeeffch aanwendde om den koning van Schotlandt te verplichten zyn koninkryk de gehoorzaamheit van den Roomschen stoel te onttrekken. Na de dood van *Jacobus* den V volhardde hy in zyne afkerigheid tegen *Henrik*, en dwarsboomde, zo veel als hy kon, de vereeniging der twee koninkryken. Een staatzuchtig en wreed man, en dien de fchelmflukken niets kostten, wanneer het diende om zyn gezag vast te ftellen. Hy gaf daar een doorftralend bewys van door de stoutheit, welke hy hadt om een valsch testament den overleden koning in de handt te stoppen, door het welke hy zich het regentschap deedt geven, en drie heeren, van welke hy verzekert was, benoemen om hem in zyn ampt te ondersteunen. Met deze kunstgreep, en het gezag, het welk hy hadt, bemachtigde hy de regering. Byaldien hy zich daar in hadt kunnen verdedigen, zou de voorflag, welken de Schotsche heeren kwamen te doen, aansfontz zyn verworpen geweest: doch zy vonden de zaken verandert; *Beton* hadt zich de behandeling der zaken gedurende dat zy in den Tour te Londen gevangen waren aangematigt, en wanneer zy daar uit kwamen was hy daar van reets verfteken. De adel, te Edenburg vergadert, was de valfchheit van den uiterfte wille gewaar worden, hadt het gezag van *Beton* vernietigt, en in zyn plaats getelt *Jakob Hamilton*, graaf van Aran, met den tytel van onderkoning; een man al zo aangenaam aan het volk en den adel door zyne gematigtheit, als *Beton* hen hatelyk was door zyne hovaardy en wreedheit. Ten anderen was de graaf van Aran gefproten uit eene dochter * van den oudsten tak der *Stuarts*, en hy bevondt zich de naaste bloedverwant van de jonge koninginne, het welke hem een natuurlyk recht gaf tot de voogdy van deze prinsesse, en het beftier van het koninkryk. Ook wierdt de keur, welke men van hem deedt, in het algemeen goed gekeurt. Daar was niemandt dan de aanhang van *Beton*, die daar over morde; maar men benam den zelven de macht om fchade te kunnen toebrengen, den kardinaal gevangen zettende. Eenigen zeggen,

dat men hem zyn huis tot eene gevangenis gaf, alwaar men zich vergenoegde wachten te ftellen; anderen, dat hy inderdaadt is gevangen gezet, en dat men niet naliet wachten rondom zyne gevangenis te ftellen. Voor het overige, de graaf van Aran was onderwezen in de leestukken der hervorminge, en bygevolg gefchikt om de voorflag van *Henrik* aan te horen, die een vyandt was van den paus, was hy geen vriendt der Hervormden.

Zodanig was de gefteeldheit der zaken in Schotlandt, wanneer Mylord *Maxwel*, de graaven *Caffilis*, *Glanairne*, en de anderen, daar aankwamen. Het geen zy verhaalden van de goede onthalinge, welke men hen aan het hof van Engelandt hadt aangedaan, van de verplichtende wyze, welke de koning ten hunnen opzichte gebruikte hadt, van zyne edelmoedigheid, van zyne pracht, en van de genegenheit, welke hy betoonde voor de ganfche Schotsche natie in het gemeen, dit alles, op eene levendige wyze uitgemeten, maakte een sterken indruk op de gemoederen: dus hoorde men, wanneer zy van het huwelyk van de jonge koninginne met den vermoedelyken erfgenam van de kroon van Engelandt begonnen te fpreken, deze voorftelling zonder afkeer, en zelfs met vermaak, aan.

Ondertuffchen, de regent dienftig geoordeelt hebbende het Parlement te Edenburg te beroepen, om middelen te beramen om de openbare ruft te bewaren, en om een vasten grondt voor zyn gezag te leggen, zondt *Henrik*, daar van verwittigt zynde, den ridder *Rudolph Sadler*, geheimschryver van Staat, derwaarts. Hy hadt bevel om het huwelyk te fluiten, waar van deze Schotsche heeren de behandeling onderftaan hadden; en om den geest van den regent ten eenemale te winnen, was hy gelast hem de prinsesse *Elizabeth* voor zynen zone aan te bieden. De eerste zaak, welke het Parlement deedt, was het onderkoningschap van den grave van Aran te bevestigen, en zyn verftandt te pryzen, het welke alles deedt hopen van de zachtigheid eener regering, welke hy met zulk eene zamenroeping begon: een bewys van het voornemen, dat hy hadt om de voorrechten der natie te bevestigen. Dus zag zich de onderkoning, met het opperfte gezag bekleed zynde, door eene zo plegtige akte in itaat om het huwelyk van de jonge koninginne te fluiten. Men vondt daar echter zwarigheden in. *Henrik* hadt wel gewilt, dat men hem de prinses hadt in handen gegeven, om aan zyn hof opgevoed te worden, tot dat zy een bekwaren ouderdom, om het huwelyk te kunnen voltrekken, bereikt hadt, en dat men daarenboven hem eenige plaatfen overgaf, tot verzekering van het verdrag. De Schotten konden noch tot het eene, noch tot het andere befluiten. *Douglas*, die zyn uiterfte best deedt om de voornemens van *Henrik* te doen gelukken, liet hem de hinderpalen, die zich opdeden, weten. Hy haalde daar van twee voorname oorzaken aan, te weten de weinige fteevastigheit van den onderkoning, en de kuiperyen van Vrankryk. Deze kroon hadt altydt een groot getal aanhangers in het koninkryk, en de graaf van Aran was inderdaadt niet grootmoedig genoeg. Hy gaf daar wel haast blyken van, wanneer hy zich met *Beton* weder verzoende, die hem al zyn gezag deedt verliezen. Het zy dan dat hy deze party vreesde, het zy om andere redenen, hy dorft noch de plaatfen, noch de prinsesse overleveren. Hy zondt twee afgezantten aan het Engelsche hof, *Willem Hamilton*

1543.

De Schotsche gevangenen fteelden op hunne wederkomst te Edenburg voor het huwelyk van de jonge koninginne met den prins *Eduard*. *Henrik* de VIII biedt de prinsesse *Elizabeth* den grave van Aran aan.

De graaf van *Douglas* onderftelt de voorftellingen van *Henrik* den VIII.

* *Maria*, Vrankryk dwarsboomde de vereeniging, de welke *Henrik* de VIII wil maken van Schotlandt met Engelandt. *Lesley*, *Herbert*, *Thomson*, *Varillas*. De kardinaal *Beton* is Vrankryk toegeneegen. † De koning van Schotlandt keurde den afstandt van den oom goed. Afbeeldfel van dezen kardinaal. Hy misbruikt zyne macht.

Ontzet door den adel, die den grave van Aran aanficht.

* Hy was geboren uit *Maria*, dochter van *Jacobus* den II.

1543.

milton en *Jakob Lermouth*, om middelen uit te vinden, de welke den koning zouden kunnen vergenoegen: doch hun wyze van doen was niet aangenaam, en hebbende geen bevel om de twee voorwaarden, de welke de koning wenschte, toe te slaan, konden zy niets besluiten. De regent zondt voor de tweede maal den grave van Glankairne, en *Georg Douglas*, welker onderhandeling gelukkiger was. Het verdrag, zo van eene eeuwige vrede tusſchen Engelandt en Schotlandt, als rakende het huwelyk tusſchen den prins *Eduard* en de jonge koninginne *Maria*, wierdt te Londen door de wederzydſche gevolmachtigden getekent den 1 July dezès jaars 1543.

Alla Publ. Tom. XIV. fol. 796.

Verbondt gesloten tusſchen de twee kronen van Engelandt en van Schotlandt, door middel van het huwelyk van de jonge koninginne met den prins *Eduard*. *Hid.*

Het verdrag behelſde: I. Dat de koningin tot den ouderdom van tien jaren in Schotlandt, zou worden opgevoed; dat haar tot dien ouderdom toe vier Schotſche heeren zouden worden gegeven, om voor hare opvoedinge te zorgen; dat de koning van Engelandt daar een Engeliſch heer kon byvoegen, om de voorgeſelde Schotſche heeren daar omtrent met zynen goeden raad te onderſteunen, en dat des zelfs vrouw, en twintig andere perſonen, mede mogten overkomen, om de jonge koninginne te dienen. II. Dat zo haalt als zy in haar tiende jaar zou getreden zyn, zy tot voltrekking van het huwelyk naar Engelandt zou gebragt worden, waar van de plegtigheid door een gevolmachtigde zou geſchieden. III. Dat, tot meerder verzekerdheit van het nakomen van het verdrag, men drie voornamſte Schotſche heeren tot gyſelaars aan het Engeliſche hof, twee maanden na de ondertekening van het verdrag, zou overzenden. IV. Dat het Schotſche koninkryk geen provincie van Engelandt zou worden; maar dat het altydt een vry koninkryk zou blyven, genietende zyne rechten en handveſten; dat 'er eene beſtendige vrede zou zyn tusſchen de twee koninkryken voor altydt, en dat Vrankryk daar in niet zou begrepen zyn.

Deze vrede was byna zodanig als *Henrik* de zelve gewenscht hadde; en byaldien men hem niet gaf de verzekeringen, welke hy geſicht hadt, ten minſte ſtondt men hem voldoenende toe. Hy hadt vryheit om by de jonge koninginne perſonen te doen zyn, die haar van langzamerhandt goede gedachten van het huwelyk, het welk zy eens ſtondt aan te gaan, konden inboezemen, en tot waarborgen van dit verdrag gaf men hem Schotſche heeren, welker huizen belang hadden om het hen te doen nakomen. Ook was hy daar mede te vrede. Het was zo niet met den kardinaal *Beton*, met de koninginne weduwe, en den ganſchen Franſchen aanhang. Zy merkten dit huwelyk aan als den ondergang van hunne party; *Beton* verloor daar door de hope van zich in de regering weder herſtelt te zien; eene hope, welke deze ſtaatzuchtige man niet dan met zyn leven kon laten varen, en de koningin weduwe vondt zich door de zelve reden buiten de beſttering der zaken geſloten. Zy vereenigden zich derhalven te zamen om een verdrag, het welk alle hunne oegmerken verydeldde, te verbreken. De loslating van *Beton* maakte daar toe de middelen gemakkelijker.

Gyſelaars van het verbondt aan *Henrik* den VIII gegeven.

De koningin weduwe en de kardinaal *Beton* vereenigen zich om het te verbreken.

Beton vlucht uit de gevangeniſſe.

Zyne gevangeniſſe was zo ſtreng niet, of hy ontſing bericht van al het gea'er omging. Hebbende dan kennis gekregen van het verbondt, dat 'er geſloten was, was hy alleen bedacht om de genen, die hem bewaarden, te ontſnappen, oordelende te recht, dat zyne behoudeniſſe van

zyne vryheit aſhing, en dat, indien hy zich niet haaltte, om zich aan het hoofd van zyne party te ſtellen, en de zelve het werk te doen beginnen, de koning van Engelandt zich zou meester maken van het ryk, onder voorgeven van zulk een ſchoonſchynend verbondt. Dat hy de eenen zou winnen door zyne mildadigheid, en de anderen bevreest maken door zyne bedreigingen, en dat hy hen allen doende begrypen, waar toe een prins, die over hen ſtondt te regeren, hen zou verheffen, hy de oogen en herten van al het volk en den ganſchen adel zou naar zich trekken. *Beton* hadt wel de ſtouthet gehad van een uiterſte wille op des konings name te maken, en daar wierdt thans zo grote niet verſtecht om zyne bewaarders te bedriegen. *Sethon* was 'er hoofdman over, een edelman, die dapper was, en achting hadt; doch behoefig, en die de verzoeking van het geldt, dat men hem aanbodt, niet kon doorſtaan. Hy liet den kardinaal ontſnappen, de welke zich by de koninginne weduwe kwam verwoegen, wier hope hy weder opbeurde.

1543.

Hy kende de zwakheit van den onderkoning, en vleide zich, dat de zelve niet dan den tytel zou voeren, terwyl hy zelf al het gezag zou oefenen. Doch de wederkomst van *Douglas* ontſtufte hem. De rang, welken deze heer in het koninkryk gehouden hadt door zyn huwelyk met de koninginne *Margareta*, die hem tot voogdt over den hertog van Albanië hadt doen aantellen, zyne geboorte, eene der doerluchtigſte van Schotlandt, zyne dapperheit en zyne ondervinding hadden hem een groot getal aſhangelingen verkregen, en hy bezat de eerſte plaats in den Raadt. Voor het overige was hy den koning van Engelandt toegedaan, niet alleen doordien hy des zelfs zufter hadt getrouwt, maar ook doordien hy, gedurende zyne ballingſchap, nergens dan van de jaargelden van dezen prins beſlaan hadt, in wiens ſtaten hy eene wykplaats gezocht hadt. Het was dan niet zonder reden, dat zyne tegenwoordigheid *Beton* ontſtufte. Hy hadt alles van zynen haat te vreezen, en de koning van Engelandt hadt daarentegen alles van zyne erkenteniſſe te wachten. *Beton* vondt voor zich geen zekerheit dan in hem van de regering te vervremden. Om daar toe te gelangen maakte hy hem verdacht van verſtandhoudinge met de Engeliſchen. Hy toonde aan het gevaar, dat 'er voor Schotlandt in ſtak, het geheim der zaken te vertrouwen aan een man, die uit zyne ballingſchap niet te rug bragt dan een hert, verbitert tegen zyn vaderlandt, en ingenomen door de mildadigheden van den Engeliſchen koning.

Gezag van *Douglas*.

Beton maakt hem aan de Schotten verdacht.

Hy verſterkte zich vervolgens met al het gezag van de geestelykheit, zeer machtig in Schotlandt, en trok daar van aanzienlyke ſommen. De kerkelyken ſteden zich krachtig tegen het huwelyk van de joage koninginne met den prins *Eduard*. Zy zagen *Henrik* als hunnen vervolger aan, en het huwelyk van den prinſſe van *Wales*, zynen zone, als het werktuig van hun verderf. Zy voegden zich dan by *Beton*, wiens purper hem by hen eerwaardig maakte, en welken zyn yver voor den ouden Godsdienſt hen als een machtigen beſchutter deedt aanmerken; zo dat zy hem zonder moeite toefonden al het geldt, dat hy van hen eifchte, ter verdediging van eene zake, in welke zy geloofden geen minder belang dan hy te hebben.

De geestelykheit voert zich by *Beton* tegen de party van den koning van Engelandt.

Dit gedaan zynde ſtede zich *Beton* tegen het wegzenden der gyſelaars, welke men by het verdrag beloofd hadt, zonder zich te bekommeren over

Beton kant zich aan tegen de uit-

1543.
voering
van het
verdrag
der twee
kroonen.

over het herroepen der genen, welke de gevangenen, gemaakt in den veldslag van Solway, gelaten hadden in handen van den hertog van Suffolk, om hunne vryheit te hebben. Hy was zelfs verblyd, hen bloot gestelt te zien voor de granschap des konings, en zou wel gewilt hebben, dat deze vorst zich den haat van het volk, ten koste van het leven dezer gyselaars, hadt over den hals gehaalt. Dit betuigde hy aan *Cassilis*, wanneer hem deze heer het gevaar, dat zyne twee broeders liepen, welke hy tot borgen gelaten hadt, vertoonde. *Dat zyn zwakbeden*, antwoordde de kardinaal, *omwaardig een goed burger: broeders, kinderen, bloedverwanten, vrienden, alles moet men voor zyn vaderlandt opofferen: woorden, veel eer wreed dan edelmoedig in zo eene gelegenheit.* De staatkunde van *Beton* gelukte niet, en het viel geheel anders uit dan hy gedacht hadt. *Cassilis* wilde zich van de vryheit niet bedienen, ten koste van het hoofd zyner broeders; en als een andere *Regulus* kwam hy edelmoediglyk te rug zyn woordt houden. Dit was inderdaadt de naam, welchen *Henrik* hem gaf, zyne daadt hoog achtende: doch deze vorst volgde de Carthageneniers niet na. Hy stelde niet alleen *Cassilis* weder in vryheit, hy gaf de zelve daarenboven aan zyne broeders, en zondt hen met geschenken beladen te rug. Dus was *Beton* bedrogen in de hope, welke hy gehad hadde, dat de koning zich zou gewroken hebben over het niet nakomen van het verdrag ten koste van het leven der gyselaars. *Henrik* zeide met eene deugd, waardig het oude Rome, dat hy de onschuldigen voor de schuldigen niet wilde straffen, en dat het aan het hoofd zyner legers was, dat hy Schotlandt zou doen berouw hebben over de verachting, welke het voor zyn bondgenootschap toonde. Hy beval vervolgens, dat men alle de Schotsche schepen, die in de havens van Engelandt waren, in beslag zou nemen, om hem te dienen ten waarborge voor die zynen onderdanen, de welke zich in de havenen van Schotlandt bevonden.

Vrankryk stelt den graaf van Lenox tegen den graaf van Aran. Afbeeldsel van den graaf van Lenox.

Ondertusschen versterkte zich de aanhang van *Beton* dagelyksch. Vrankryk, het welk een byzonder belang hadt in dit verschil, verliet hem niet. Het hadt aan zyn hof een jong Schotisch heer, genaamt *Mattheus Stuart* (a), grave van Lenox. Hy was byna de eenigste van den naam en van het koninklyke huis, en zou het eerste recht tot de kroon gehad hebben na de jonge koningin, ten ware hy niet wierdt uitgesloten door den grave van Aran, afstammende van de erfgename van den oudsten tak (b). *Jacobus* de V, die hem tederlyk beminde, zou hem, naar men zegt, gestelt hebben voor het geslacht der *Hamiltons*, waar van de graaf van Aran het hoofd was, en hem tot de opvolging geroepen hebben, byaldien hy gene erfgenaam van zyn bloedt hadt nagelaten. Men zegt zelfs, dat uit vreeze, dat zyne dochter het koninkryk mogt overbrengen aan een vromdeling, hy den grave van Lenox tot koning wilde benoemen, en deze schikking door het Parle-

(a) Hy was de tweede van dien naam, kleinzoon van *Mattheus* den I, die getrouwt was met *Maria Hamilton*, dochter van *Jacob Hamilton* en van *Maria Stuart*, dochter van *Jacobus* den II, koning van Schotlandt.

(b) Beide stonden zy daar van af; doch de graaf van Aran kwam van een zoon van *Maria*, dochter van *Jacobus* den II, en de graaf van Lenox van eene dochter, de welke getrouwt hadt *Mattheus Stuart*, den I van dien naam, en graaf van Lenox.

ment doen bekrachtigen: doch de doot verraschte hem. Wat 'er van zy, Vrankryk geloofde, dat het een onderwerp was, zeer bekwaam om den aanhang, welchen het in Schotlandt hadt, te ondersteunen, stellende het zelve tegen dien des onderkonings. Men wilst de grote vyandschap, die 'er tusschen het geslacht van den grave van Lenox en dat van Hamilton was; ten anderen was men overtuigt van de genegenheit van den eersten, die een schuilplaats aan dit hof was komen zoeken tegen de vervolging der anderen, en aan welchen de koning het bevel over de Engelsche lyfwacht gegeven hadt. *Karel* de VII hadt langen tydt te voren den oudsten tak van dat geslacht aan zynen dienst verbonden, makende *Jan Stuart* * konnestabel en heer van Aubigny.

1543.
Zie
Camilla
naw.

Vrankryk twyfelde dan niet, of de jonge graaf van Lenox was ook in zyne belangen, en haastte zich met hem af te zenden. De graaf van Aran, daartyding van gekregen hebbende, gaf bevel om zich van de jonge koningin te verzekeren, en nam voor haar te doen overgaan naar Engelandt, de eenigste plaats, van waar hy onderstaadt kon verwachten tegen een zo gevaarlyken mededinger. Doch *Beton* deedt zyn voornemen in rook verdwynen, maakte zich meester van de jonge koningin, en verbrak alle zyne maatregelen.

* Hy was
broeder
van
Mattheus den I.

Ondertusschen kwam de graaf van Lenox aan, vol van hopeningen, welke Vrankryk hem gegeven hadt. In den ouderdom van twintig jaren, gevoelig voor de liede en voor de staatzucht, vleiide hy zich met de gedachten om zich aan het hoofd van den aanhang der koningin weduwe te zien, en met deze vorstinne te trouwen, de welke verdiende aangezocht te worden wegens hare schoonheit, behalven het vermogen, het welk zy hem in Schotlandt kon geven. De rang, welchen de hoedanigheit van moeder van de jonge koningin haar gaf, was inderdaadt aanmerkelyk; en ten anderen twyfelde hy niet, of Vrankryk zou met al zyn vermogen eene prinsesse ondersteunen, welker geboorte hem zou noodzaken haar te beschermen. De graaf ontdekte zich niet dan aan zyne byzondere vrienden omtrent zo vele schone verwachtingen: doch het duurde niet lang, of hy wierdt de ydelheit daar van gewaar.

Voor dat hy deze verwiffeling van zaken beproefde, volgde hy den raadt zyner vrienden, de welke van gevoelen waren, dat hy zyne krachten zou onderstaan, en dat hy de toegenegenheit van het volk zou ondertaasten: zo dat hy met een klein leger van vier duizend man in het ryk trok. Zyn voornemen was zich van de jonge koningin meester te maken, het volk en den adel zich voor hem te doen verklaren, het onderkoningschap den grave van Aran te ontnemen, en zich in des zelfs plaats tot die waardigheit te doen benoemen. Hy moest daar na de andere ontwerpen werkstellig maken, met welke Vrankryk hem den geest vervult hadt. In het begin was hy voorspoedig genoeg. *Hamilton*, broeder van den onderkoning, de welke zich te veldt hadt begeven om hem den doortocht te betwisten, vondt zich niet sterk genoeg, of hadt zo veel moedt niet om hem aan te tasten, willende zich liever van eene onderhandeling bedienen dan van geweld. Daar wierdt dan een verdrag gemaakt tusschen deze twee hoofden, waar by men overeenkwam, dat de jonge koningin naar het kasteel *Sterling* zou gezonden worden, en dat vier personen, welke men zou benoemen, zorg zouden dragen voor hare opvoedinge. Dit kasteel, gelyk wy reets

Aankomst van den grave van Lenox in Schotlandt.

Deszelfs verrechtingen.

1543. gezegt hebben, was geschikt tot de bewaring der prinsen van Schotland, gedurende hunne minderjarigheid, zynde schoon, prachtigen welversterkt, om daar zo wel hun vermaak, als hunne zekerheit te vinden. Men belette den grave van Aran daar door deze prinsesse aan den koning van Engelandt te leveren, gelyk men reets zou gedaan hebben, byaldien *Beton* zich daar niet tegen gestelt hadt. Dit verdrag was zeer naedeelig voor den onderkoning, en stelde het pandt van het koninkryk in handen van zynen vyandt, door hem meeter te maken van den persoon, die daar de wettige vorstin van was. Misschien dat *Hamilton* reets een eedgespan hadt gemaakt om den grave van Aran, zynen broeder, te verdueren: ten minste gaf het verraadt, dat hy naderhandt tegen hem smeedde, reden om hem verdacht te houden. Wat 'er van zy, het besluit wierdt uitgevoerd, of liever, de graaf van *Lenox* wilde geen deelgenoot in deze zake hebben: hy deedt de jonge koningin naar *Sterling* geleiden, en gaf haar tot hare veiligheid vier lyswachten*, van welke hy verzekert was. Kort daar na deedt hy haar kronen. Hadt hy zich vandit geluk weten te bedienen, hy zou misschien zyne oogmerken bereikt hebben. Het volk, genoeg nemende in dat gene, het welk hy gedaan hadt, merkte hem aan als den beschermer van het koninkryk, en de onderkoning was daar ongerust over. Hy kon nochtans niet besluiten om hem de plaats in te ruimen, en wilde zich liever, in plaats van daar toe gedwongen te zien, met den kardinaal *Beton* verzoeken. Hy deedt dit zelfs op eene zeer verachtelyke wyze, hem veel eer aanzoekende dan hy van hem wierdt aangezocht, en hem alle gezag weder latende hernemen, vergenoegt zynde met den bloten tytel, die hem overbleef.

Men zegt, dat dit geschiedde door de trouwloosheit van *Jan Hamilton*, zynen broeder, die naderhandt aartsbisshop van *St. Andrews* is geweest. De graaf van *Aran* was zeer eenvoudich van aardt, en weinig afgerecht op de hooftsche manieren, doordien hy nog zeer jong was wanneer zyn vader stierf, en zyne vrienden geen behoortlyke zorg voor zyne opvoedinge gedragen hadden. *Jan Hamilton* in het tegendeel was doortrapt, en *Beton* hem in zyne belangen gekregen hebbende, bediende hy zich van hem met vrucht. *Hamilton* deedt den grave van *Aran* geloven, dat byaldien hy het huwelyk vanden prins van *Walles* met de jonge koningin van *Schotland* begunstigde, en daar door den paus, den geslagen vyandt des konings van *Engelandt*, vertoornde, hy gevaar zou lopen van zich voor een bastaardt te doen verklaren door het hof van *Rome*. Deze bedreiging was daar op gegrond, dat de graaf van *Aran* gesproken was uit een laatste huwelyk*, het welk zyn vader hadt aangegaan terwyl zyne eerste vrouw nog leefde. Het is waar, dat dit eerste huwelyk verbroken was door de rechters van de bisshoplyke rechtbank, teroorzake van een voorgaande verbindtenisse van de vrouwe met *Mylord Yester*. Maar *Hamilton* vertoonde hem, dat de paus dit vonnis wel wist te vernietigen, en het huwelyk te doen standt houden; dat derhalven het tweede voor onwettig zou gehouden worden, en bygevolg de kinderen, die daar uit waren voortgekomen, verstooken van de erfopvolging. De graaf van *Aran* geloofde dat gene, het welk hy zeide, of hadt 'er vrees voor; en om dit onheil voor te komen deedt hy alles, wat zyn broeder hem riedt; dat is te zeggen, hy verliet de zyde van den koning van *Engelandt*.

II Deel.

De jonge koningin naar *Sterling* geleid.

Lasfhetgheit van den grave van *Aran*.

* met *Johanna Beton* zie *Canonis*.

De graaf van *Aran* verlaat de zyde

gelandt, en benadeelde daar door zyne eige eer, om die van *Vrankryk*, van de koninginne weduwe, en van den kardinaal *Beton* te omhelzen. Men zegt zelfs, dat hy, om aan de nieuwe party, welke hy aannam, te behagen, en om bewyzen te geven van de oprechtigheit van zyne verzoening, den Protestantischen Godsdienst afzwoer in de kerk der *Kordeliers* van de stad *Sterling*, in handen van den gezegden kardinaal, en in tegenwoordigheit van de koninginne en van de voornaamsten van het hof. Dat meer is, hy gaf eene zynen zonen aan *Beton* over, die hem tot gyselaar nam, en die hem binnan het kasteel van *Edenburg* opslot, om in den persoon van den zone te hebben een onderpandt van de onderdanigheit des vaders. Onder zulke schandelyke bedingen liet de kardinaal hem den tytel van regeerder: doch hy nam daar al het gezag van aan zich.

Henrik zag dan wel, dat hy van den grave van *Aran* niets te verwachten hadt. Hy gaf derhalven, zonder zich met vruchteloze onderhandelingen op te houden, zynen afgezant last om te eischen, dat men hem de jonge koningin in handen zou geven, vervroegende den tydt van het verdrag, om het gevaar, dat 'er was, te weten dat die van de strydige party haar naar *Vrankryk* zouden doen overgaan, te vermyden. Zyn eisch wierdt afgeslagen, en de afgezant verklaarde volgens den last, welken hy hadt, dat zyn meester besloten hadt zyn recht door de wapenen te vervolgen, na te vergeeffch de wegen van zachtigheit ingeslagen te hebben. Dus bereidde men zich van weerkanten tot den oorlog.

Ondertusschen nam de kardinaal *Beton*, die niets kon verdragen, dat hem argwaan veroorzaakte, het voornemen om den grave van *Lenox* te verwyderen. Hy hadt hem uit *Vrankryk* doen komen, om hem tegen den grave van *Aran* te stellen: doch hebbende over de zwakheit van den laatsten getriomfeert, hadt hy de hulp van den anderen niet meer van noden: ook verwekten zyne aardige manieren en zyne mildadigheit hem nayver. Hem was niet onbekend de vriedichap, welke de overleden koning voor dezen jongen heer gehad hadde, en de gesprekken, het zy ware, of verdichte, welke men daar over gevoert hadt, zodanig als wy de zelve verhaalt hebben. Hy vreesde, dat de graaf van *Lenox* de zelve zou doen gelden, en dat *Vrankryk* hem zou ondersteunen, met hem het huwelyk, het welk hy hem hadt doen hopen, te bezorgen. Om zich van deze ongerustheit te bevryden maakte hy zyn gedrag verdacht, en rustte niet voor dat hy hem *Schotland* hadt doen verlaten. Hy gebruikte tot dien einde zyne gewone kunstnaryen; hy streelde dezen jongen heer, dien hy wilde verderven, en sprak van hem met achting in de brieven, welke hy aan het Franische hof schreef. Evenwel gaf hy stil te kennen, dat des zelfs tegenwoordigheit niet meer in *Schotland* nodig was, na de wedervereeniging van den grave van *Aran* met de party der koninginne. Hy voegde zelfs daar by, dat de zelve gevaarlyk was, terzake van den tegenzin, die 'er altydt tusschen de twee geslachten* geweest was, en dat, om het ryk in rust te houden, men den grave van *Lenox* te huis moest roepen.

Deze heer ontfing in dezen tydt eene somme van dertig duizend kronen, welke het hof van *Vrankryk* hem zondt. Men belaste hem de zelve te besteden ten beste van de gemene zake, en volgens den raadt der koninginne moeder en des kardinaals: doch hy lag alstoen met dezen staatsdienaar overhoop, wiens bedriegery hy gewaar

1543. des konings van *Engelandt*. Hy zweert den Protestantischen Godsdienst af.

Robert.

Henrik de VIII bemiddelt zich tot den oorlog tegen *Schotland*.

Kunstnaryen van *Beton* om den grave van *Lenox* te verderven.

* De graaf van *Aran* was *Hamilton* en de graaf van *Lenox* *Stuart*.

1543.

Afbeelding van de grafve van Lenox.

Kraakel, dat Eton met hem maakt.

De graaf van Lenox, wat de wapenen op.

Beton leidt hem om den tuin.

Ongegriffheit van Lenox.

was geworden; zo dat, in plaats van met hem te raadplegen, wat hy met dat geldt zou doen, hy het zelve onder zyne vrienden en aanhangers uitdeelde. Dit was de imborst van dezen jongen heer, van nature mild, en die genoegzaam om met opene handen uit te delen. Ten anderen welgemaakt, vrolijk in gefelschap, vaardig in de renspeelen, en van eene verwonderlyke aangenaamheit in alle de oefeningen van een man van geboorte. Hy was 'er ook een ongemeen liefhebber van, en zyne drift tot de vermakelykheden, welke de genen, die zich daar door laten betoveren, al te ver vervoeren, beletten hem door de kwade oogmerken van den kardinaal door te dringen, en de zelve voor te komen. Hy trachtte zich daar voor te bevryden wanneer hy de zelve ontdekt hadt: doch het was te laat. *Beton* hadt zyne maatregels al genomen om hem te verderven. Hy maakte kraakel met hem wegens het geldt, dat hy van Vrankryk ontfangen, en tot zyn byzonder gebruik befteed hadt, niettegenftaande het bevel van dat hof, om het niet te gebruiken dan met toefstemming van de koninginne en de haren. Hy vertoonde krachtiglyk, dat het was kwalyk beantwoorden de goede genegenheit, welke deze kroon voor hem hadt, met door ydele onkosten te verwiften eene aanmerkelyke fomme, welke zy hem hadt toegezonden, om den koning van Engelandt, hunnen gemenen vyandt, den oorlog daar voor aan te doen.

Na eene zo stoutmoedige aanspraak twyffelde *Lenox* niet, of *Beton* hadt voorgenomen hem te verderven; en zyne vrienden hem geraden hebbende geweldt met geweldt te keren, bragt hy een klein leger van tien duizend man op de been. De kardinaal was daar over verbaast, en nam nog eens zyne toevlucht tot zyne kunststreken. Van beloften kwam hy tot vleicry, voornemens zynde tydt te winnen, wel wetende, dat de graaf van *Lenox* niets hadt, waar van de benden konden beftaan, en dat zy binnen korten tydt moesten verlopen by gebrek aan leeftocht en betaling. Deze list gelukte hem. De graaf van *Lenox*, in plaats van zyn leger aan het werk te helpen, luiferte naar de bedriegelyke aanbiedingen, welke men hem deedt. Daarenboven hadt hy nog eene andere zwakheit: hy liet zich innemen door de kwade vermoedens, welke men hem inblies aangaande de getrouwigheit van zommigen van zynen aanhang, en vreesde van hen verlaten te zullen worden. Dit mistrouwen van de eene zyde, en de beloften van den kardinaal van de andere, bragten hem tot het toefaan van een mondgesprek met dezen laatsten en met den onderkoning te *Edenburg*. Het bericht, het welk hy kreeg, dat 'er eene zamenzwering gemaakt was om hem vast te houden, en dat de byeenkomst maar tot een voorwendfel diende, deedt hem op de zamelplaats achterblyven.

In plaats van den weg naar *Edenburg* in te slaan trok hy den gehelen nacht door, en kwam te *Glaskow*, van waar hy naar *Dumbridon* trok. Zyne verbaastheit was zeer groot, wanneer hy verftondt, dat *Douglas* en *Hamilton* zich daar heen begeven hadden: doch zyne verbaastheit vermeerderde door eene tweede tyding, die nog onaangenamer was. Hy wift, dat de geheime handelingen van den kardinaal *Beton* hem aan het Franfche hof ten valle hadden gebragt, en dat men hem daar aanzag als een man, die voortaan geen dienst aan de party meer kon doen, na dat men den grave van *Aran* ingewonnen hadt. Alle deze ongelukken waren als zo vele stormbuien,

die hem naar de haven dreeven. Verricht van Vrankryk, verlaten van de koninginne weduwe van *Schotlandt*, verraden door den kardinaal, zag hy voor zich geen fchuilplaats dan in Engelandt. Hy week, gelyk wy haast zullen verhalen, derwaarts, en wierdt van den koning gunftiglyk ontfangen, die hem deedt trouwen met *Maryetta Douglas*, zyne nichte. Het is uit dit huwelyk dat *Mylord Darley*, de vader van *Jacobus den VI*, geboren wierdt, in wiens perfoon de twee koninkryken van Engelandt en *Schotlandt* zich vereenigden. Dus is het dat de fortun zo wel met het vooruitzien der menfchen, als met hunne verwaandheit speelt, en dat zy zich vermaakt om het onderfte boven te keren de ontwerpen, welke zy menen niet te kunnen misfen, om te doen gelukken andere, welke zy niet voorzien hadden. De graaf van *Lenox* vertrok uit Vrankryk met de allerfchoonfte hopeningen des werelds. Men beloofde hem het huwelyk met eene koninginne, welker fchoonheit de begeerlykheden streelde, en de bezitting van de welke hem tot de regering van het koninkryk verhief. Ondertuffchen is hy nauwlyks daar aangekomen, of de party, de welke zyne komst bewerkt hadt, begaf hem. In het tegendeel merkte hy Engelandt aan als een vyandig landt, het welk hy voornam met alle de krachten van Vrankryk en *Schotlandt* aan te tasten, en daar was het dat hy eene fchuilplaats vondt, en daar zyne nakomelingfchap eene kroon te beurt viel.

Hoe zeer de koning ook met zyne krygsverrechten bezet was, dacht hy echter op een zesde huwelyk. De verklaring van den oorlog tegen Vrankryk wierdt kort daar na door zyn huwelyk met *Catharina Parre*, weduwe van *Mylord Nevil Latimer*, gevolgt, doordien de eene wierdt afgekondigt in de maandt van *Juny*, en het andere geviert in de maandt van *July* daar aan volgende. Het was meer dan een jaar dat *Henrik* weduwenaar geweest was van *Catharina Howard*. Het was lang genoeg voor een vorft, die nauwlyks eenige dagen liet voorby gaan tuffchen de doodstraffe van eene koninginne en het huwelyk van eene andere. Het is waar, dat de achtiging, welke hy hadt voor de deugden van *Jehanna Seymour*, hem twee jaren weduwenaar deedt blyven; maar het fchandelyk leven van de laatste koninginne verdiende niet, dat hy voor haar de zelve inzichten hadt. Men twyffelt ook niet, of hy zou wederom eerder hertrouwt hebben, byaldien de wet, de welke hy zyn Parlement genoodzaakt hadt te maken, de genen, welke hy dacht met zyn aanzoek te vereeren, niet deedt vrezen. Men vondt gene dochters zo ftatzuchtig, om hare achtiging en haar leven in gevaar te fteflen door met hem te trouwen. Hare betuiging kon haar van zyne kwade vermoedens, noch hare onfchuld van zyne wreedheit niet bevryden. Eene weduwe was daar voor niet bloot gefteft, en de koning kon van de zelve niet vordren een maagdom, dien zy aan haren eerften man al hadden opgeoffert.

Catharina Parre kreeg den voorrang boven alle andere weduwvrouwen van het ryk. Zy was zulks niet onwaardig. Schoon zy niet meer in den bloei van hare eerfte jaren was, zy hadt ook niet der zelve zwakheden, hoewel zy daar nog alle de bevalligheden van bezat, en al de wereldt getuigde tot haren lof. Het was met eene zo beminnelyke perfonadie dat *Henrik* voornam het overige zynen dagen te fytten. Hy beloofde zich

1543.

Zyn vertrek naar Engelandt.

Zyn huwelyk met de nicht des konings.

getroten uit het huwelyk van de koninginne.

Maryetta met den grave van Douglas.

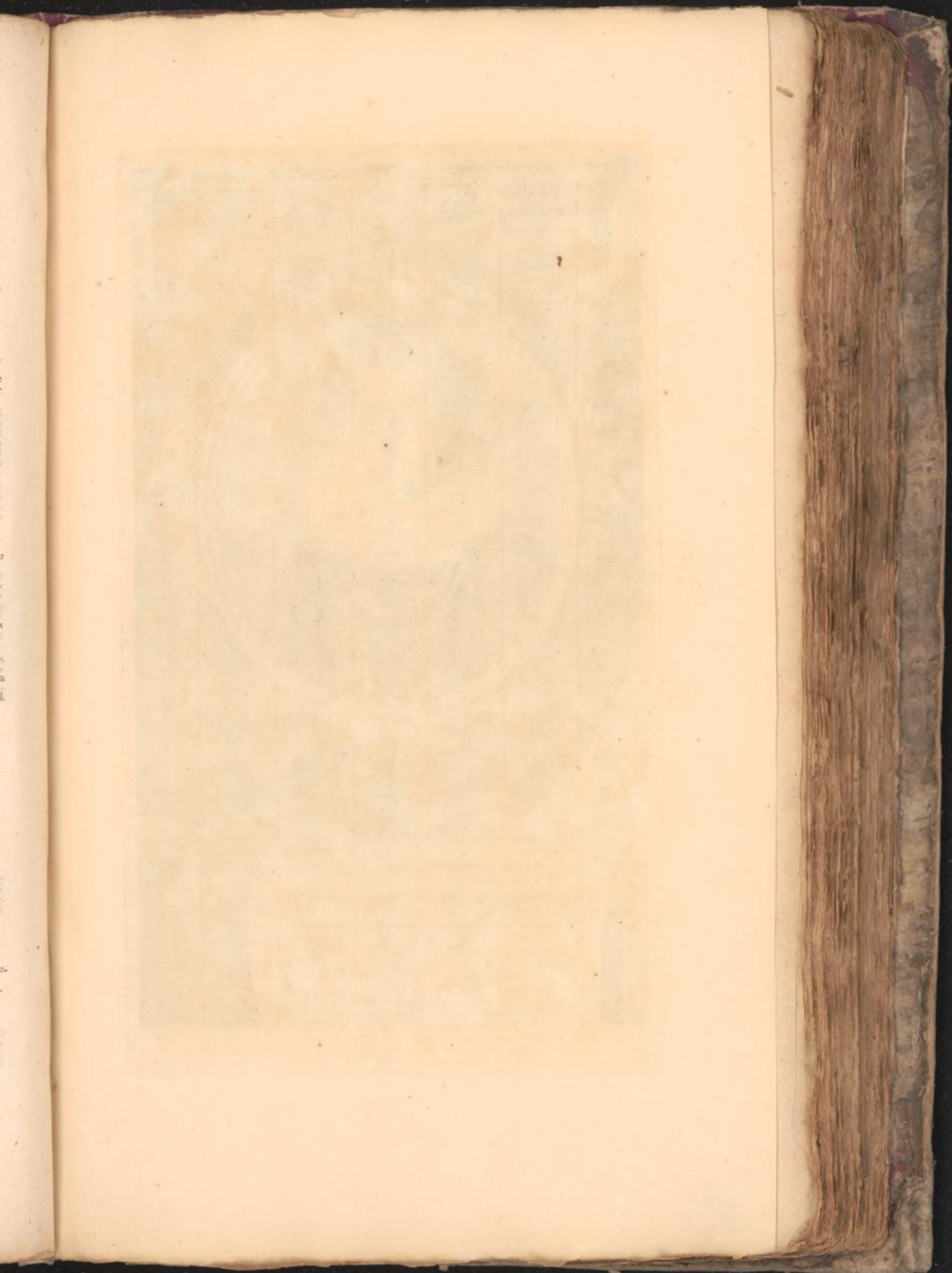
Herbert.

Burton.

De Vaeder *Orlam* in zyne Geftiedenis van de omkeeringen in Engelandt.

Wetfchap van *Henrik den VIII*.

Zyn huwelyk met *Catharina Parre*.

CATHERINE PARRE.

*De Veuve d'un Baronde d'un ne fait Reine:
De Veuve d'un grand Roi femme d'un Amiral
Et mon tranquille cœur s'arrêtoit sans peine
Aux revolutions de mon fort inégal.*

Ad. vanderWerff pinx.

Vormeeulen. Sculpt.

1543.

zich daar van gelukkiger dan die met zyne vier andere vrouwen, de welke hy hadt of verloten, of naar het schavot gezonden. Hy bedroog zich niet, en schoon de haat tegen de hervorming, de welke *Catharina Parre* omhelst hadt, hare vyanden aanzette om haar daar van eene hoofd-beschuldiging by den koning te maken, hare aankluykheden hadden het vermogen haar daar omtrent te rechtvaardigen. Zy hadt echter niet genoeg om het leven van vele ongelukkigen te redden, die men weinige dagen na zyn huwelyk deedt sterven.

Hare huwelykspiegheit.

Het zelve wierdt op den 12 July gehouden. *Catharina*, de derde van dien naam, en de zesde der vrouwen van *Henrik*, zag zich, na dat zy weduwe geweest was van een Mylord, koningin van Engelandt. Haar naam voorspelde niets goeds. De twee koninginnen, welke dien naam voor haar gedragen hadden, hadden den zelve gedoodverft: *Catharina van Arragon* was ongelukkig geweest, mettegenstaande hare deugd, en *Catharina Howard* was onthoofd tot straffe van hare onkuifcheit. Doch *Catharina Parre*, gelukkiger of aangenamer dan de eerste, en deugtzamer dan de tweede, was bevryd van de noodchikkelykheit van dezen naam; het welk ons doet zien, hoe ydel de angstvalligheit is der genen, die aan de namen toefchryven het goed of kwaad geluk der personen, die den zelve voeren.

Barnet.

Kort na zyn huwelyk vertrok de koning naar Windfor, daar hy veelmalen naar toe ging. Aldaar was een zeker genootschap van menschen, de welke de oude Katholyken noemden de hooglerars der nieuwe wetenschap. Het waren Protestanten, welke zich daar geborgen hadden onder de bescherming van *Cromwel*; doch die door des zelfs ongeval voor de vervolgingen hunner vyanden waren bloot gestelt, zynde de bisschop van Winchester hun hoofd. *London*, die aan *Cromwel* zo verbonden hadt gecheenen, was na des zelfs doot van party verandert, en hadt tot vergelding gekregen een kanunnikschap van Windfor, het welk *Gardiner* hem bezorgde. Om zich daar voor dankbaar te tonen deedt hy grote onderzoekingen naar de Protestanten van die plaats, en zondt de zelve aan zynen weldoender. Zo haast als deze kerkvoogdt de zelve hadt ontfangen, verzocht hy van den koning in den volten Raadt een lastbrief, om te mogen onderzoek doen naar de huizen, verdacht van kettery, alwaar men, zeide hy, zou vinden verscheide boeken tegen de ordonnantie der zes artykels. Hy verkreeg zulks, en selde het aansonts in het werk. Men ging by de personen, aangeteken door de verklaringen van *London*, en men vondt daar een gedeelte der boeken, de welke men zocht. Dit was genoeg om hen gevangen te nemen, en om hun geding op te maken. Zy waren vier in getal, een priester, twee voorzangers, en een inwoonder van de plaats*. Men vondt by eenen dezer voorzangers, genaamt *Marbek*, aantekeningen op den Bybel met de hand geschreven, en eene Overeenstemming* des Bybels in het Engelsch. De aantekeningen waren van zyne hand. Evenwel, doordien het werk boven het bereik van een man zonder geleerdheit was, geloofde men, dat hy het alleen hadt afgeschreven, en men drong hem in de ondervragingen om den maker daar van te noemen. Hy antwoordde telkens, zonder te verandren, dat hy het zelf was, dat het weinige Latyn, het welk hy verstondt, gevoegt by zyne naarsligheit, hem dat werk, met hulp

Rechtsplegingen tegen de Protestanten.

Anthony Perjon, *Robert Tiffwood*, *Jan Marbek*, en *Henrik Filmer*. *Harmone*. Voorval van *Marbek*, eenen dezer

II Deel.

van eene Latynsche Overeenstemminge des Bybels en eene Engelsche overzetting van den zelve, hadt doen opmaken, daar hy byvoegde eenige verzamelingen, getrokken uit boeken, handelende over de verschillen. Men kon hem niet geloven, en men wilde daar een proef van nemen. Men gaf hem de Latynsche Overeenstemming, en den Engelschen Bybel, en men schreef hem voor de artykels, over welke men hem noodzaakte te arbeiden. De proef bevestigde de waarheit van het geen hy gezegt hadt. Men vondt des anderen daags morgens drie bladen geschreven met de zelve klem van reden, als die waren, welke men hem ontnomen hadt. De zaak wierdt den koning aangedient, de welke zeide, dat *Marbek* zynen tydt beter dan zyne onderzoekers besteedde; en dit was mischien het geen hem in het leven deedt sparen. Weinige dagen daar na wierden de drie anderen verbrand, ondergande de doot met veel standvastigheit, en biddende Godt voor die genen, die hen veroordeelt hadden. *Marbek* was mede in het vonnis begrepen; maar hy verkreeg vergiffenis van den koning, het zy om de reden, welke wy gezegt hebben, het zy door aanbeveling van *Gardiner*, by wien hy vrienden hadt.

1543. Protestanten.

Doodstraf der anderen.

Vierschaar van *Gardiner*.

Deze kerkvoogdt hadt eene vierschaar opgerecht, zeer gelykende naar die van het geloofs-onderzoek. Hy hadt eige aanbrenghers, de welke die genen aanklagden, welke hy wilde doen omkomen; en de minste stukken van de ordonnantie der zes artykels overtreden te hebben sielden iemandt, tegen wien men vooringenomen was, in levensgevaar. De aanbrenghers, stoutter geworden door de doodstraffe der drie personen, van welke wy spreken, wilden verder gaan, en veel doofluchtiger personen beschuldigen. Dit wedervoer de ridders *Hobley* en *Katline*, als wordende beschuldigt de Protestanten van Windfor te begunstigen, en men beleide geheime verklaringen tegen hen, de welke *Okam*, geheimfchryver van deze rechtbank, moest brengen tot den bisschop van Winchester. Een beampete van de nieuwe koningin, die het wilt, gaf daar van kennis aan het hof, alwaar deze twee ridders vrienden hadden; zo dat men *Okam* vast hieldt, wanneer hy te Londen kwam, eer dat hy de brieven aan *Gardiner* hadt overgelevert. Men ontboodt ter zelve tydt den leeraar *London*, en een voorpraak, genaamt *Simons*, die de verklaringen belegt hadt. Men ondervroeg hen over deze zake, zonder hen echter iets te zeggen van het onderichepte pak brieven. Zy ontkeenden alles, niet wetende, dat het hof de bewyzen in handen hadt. Zy waren zeer verbaast, wanneer men hen hunne eige papieren voor ooggen leide. Zy waren niet vry met deze verbaastheit. Men veroordeelde hen als myncedigen om op een paardt te worden omgeleid, met het hoofd naar den staart gekeert, met een schrift op de borst, op het welke de hoedanigheit van hunne misdaadt geschreven stondt, en vervolgens in de pillorie gezet, het welk te Windfor, te Raiding, en te Neubury, alwaar het hof was, wierdt uitgevoerd. *London* overleefde zyne schande niet lang, en stierf weinige dagen daar na.

Gardiner aangeklagt als een ketter.

De bisschop van Winchester en zyne aanhangers wierden door dit toeval niet afschrikt. Zy wierden daar door niet dan te heftiger, en spanden zamen aan tegen het leven van *Gardiner*, hem by den koning als een voorstander der ketteren aanklagende. Zy gaven zelfs aan dezen vorst over de stukken van deze beschuldiging,

1543. bestaande in verscheide onderrechtingen, door de rechters van de provincie van Kent tegen dezen kerkvoogdt en zyne aalmoezeniers genomen. De koning beminde *Cranmer*, en aan de andere zyde wilde hy de ordonnantie der zes artykels verdedigen. Voor dat hy nu een besluit nam tegen een bedienaar, die hem zo waard was, wilde hy eerst uit zynen eigen mondt horen, wat hy tot zyne verdediging zou zeggen. Hy veinsde ten dien einde eene uitspanning op den Teems te willen nemen, en in zyne bargie * gaande, deedt hy naar het paleis van den aartsbischop roeien, die zich op den oever van de rivier begaf zo haast als hy daar kennis van kreeg. *Henrik* deedt hem binnen treden, en beval de roeiers hen de rivier langs te roeien. Zich toen met *Cranmer* alleen ziende, na met hem eenige woordewisselingen gehouden te hebben over de ongelukken, welke de kettery bekwaam was in zyn koninkryk te verwekken, en het voornemen, dat hy hadt van den voorstander daar van te ontdekken, om hem te straffen, vroeg hy hem naar zyne gedachten daar over. De aartsbischop keurde zyn voornemen goed; hy voegde daar alleenlyk by, dat hy den koning badt zich niet te vergrypen, als kettters veroordelende menschen, die niets anders voorhadden dan de waarheit te verdedigen. *Gy zyt het*, hernam de koning, *welken men beschuldigt een voorstander der ketterste zyn; en zie daar*, vervolgde hy, hem de verklaringen aanbiedende, *waar mede men u kan overtuigen*. *Cranmer*, de zelve gelezen hebbende, wierp zich aan de voeten van den koning neder, hem biddende, dat hy naar de wetten mogt veroordeelt worden. Hy voegde daar by, dat zyne Majesteit wel wist, hoedanig zyne gevoelens waren ten aanzien der zes artykels, waar omtrent hy nochtans hadt stilgezwegen, om zynen meester niet te mishagen; dat hy zelfs zyne huisvrouw naar hare vrienden in Duitschlandt te rug hadt gezonden, willende zich liever beroven van een zo zoet geselschap, dan zynen vorst vertoornen, door een der zes artykels te overtreden. De nederigheid van den aartsbischop, zyne gehoorzaamheit, zyne oprechtigheid, en de wys, op welke hy zich uitdrukte, troffen het hert van den koning, die reets ter zynen gunste was vooringenomen. Hy vergenoegde zich niet met hem te zeggen, dat hy hem onschuldig erkende; hy wilde zelfs, dat hy zyne aanklagers in rechten zou vervolgen, en dat hy zelfs de rechters zou benoemen. Het geding wierdt opgemaakt, en men vondt brieven van den bisschop van Winchester, van den leeraar *London*, en van eenige anderen, die hunne zamenzwering klaar aantoonde om *Cranmer* te verderven. *Henrik* wilde, dat hy zyne beschuldigers de straffe van *wedervergelding* * zou doen ondergaan; maar hy wilde hen liever vergeven. Alde wraak, welke hy over eenigen nam, was hen hunne brieven te tonen, en hen te vermanen, in het toekomende rechtmatiger te werk te gaan: voor het overige voortgaande met hen te leven als of hy geen belediging van hen hadt ontfangen. De koning wilde, dat hy ten minste hen door woorden zyne verontwaardiging zou tonen: doch hy antwoordde, dat dit een aartsbischop niet palte, stellende zich dus door deze ongehoorzaamheit voor den toorn van zynen meester bloot, om zyne aanklagers te sparen: eene zedigheit, waardig een oprecht dienaar van *Jesus Christus*. Ondertusschen maakte men van alle kanten grote toebereidselen ten oorlog. De koning van

Engelandt en de keizer wilden Vrankryk den 1543-
zelfen met alle hunne krachten aandoen, en *Varilla*.
Vrankryk deedt grote ligtingen van volk en geldt, om zich in staat te stellen niet alleen om zich te verdedigen, maar ook om aan te vallen. Het zelve leedt in dit jaar een aanmerkelyk verlies door de doot van *Langey*, landvoogdt van Piemont, van welken wy boven dikwils gesproken hebben. Deze voorzichtige en dapperre veldheer, zich zeer zwak bevoelende, deedt zich naar Parys voeren, om aldaar de geboortelucht te scheppen, welke hy bekwaam oordeelde om zyne gezondheid weder te erlangen: doch hy stierf onderwegen. De geschiedensichryvers geven hem dezen lof, van een der voornaamste edellieden van zynen tydt geweest te zyn, en de keizer zelf gaf hem dit getuigenis van zyne dapperheit en bekwaamheit, dat hy alleen hem meer kwaad hadt gedaan, en zyne oogmerken meer vrydelt dan alle de Francken te zamen. Zyne dapperheit en bekwaamheit waren de eenige deugden niet, die hem pryswaardig maakten; hy verpandde alle zyne goederen om zynen vorst met vrucht te dienen, en zyne erfenamen stonden grotelyks in twyffel om van zyne nalatenschap af te zien. Nochtans maakte hy daar in zyne ziekte geen het minste gewag van, wel verre van dat hy daar over klagde. In het tegendeel betuigde hy tegen de genen, die hem bystonden, dat zyne allergrootste blydschap was zynen meester gedurende zyn gansche leven getrouwelyk gedient te hebben, en dat hy den koning verzocht zulks te gedenken. Zyne doot, de welke altydt een aanmerkelyk verlies voor Vrankryk zou geweest zyn, was het nog gevoeliger in de omstandigheid des tyds, waar in het zich thans bevondt, in gevaar van zyne provinciën te zien verwoesten door den inval der twee machtigste vorsten van Europa. De keizer kwam in dit voornemen uit Spanje. Hy hadt de regering daar van opgedragen aan den jongen prins *Philips*, zynen zone, onder het beleid van *Ferdinand* van Toledo, hertog van Alva*, die zich naderhandt, onder de volgende regering, zo befaamd maakte. Hy kwam overzee in Italië, mede brengende tien duizend Spanjaarden, welke hy op zyne galeien en op de andere schepen van zyne vloot deedt inscheppen. Om de onkosten van dezen tocht goed te maken beschikten hem zyne Spaansche onderdanen vier millioenen gouds: *Johannes*, koning van Portugal, gaf hem een millioen, voor huwelyks-goedt van de infante, met welke de prins *Philips* trouwde, en de koning van Engelandt deedt hem grote wissels verhoppen. Hy hadt alle deze onderstanden van noden. De Indische vloot was dit jaar achtergebleven, ter oorzaak van de oproeren, de welke de volkplantingen van de nieuwe wereldt ontrufft hadden; zo dat hy, om geldt te hebben, genoodzaakt was geweest de kasteelen van Florence en van Livorno aan *Cosmus*, hertog van Toskane, over te doen voor twee honderd duizend kronen, welke de hertog hem in gerede penningen betaalde: eene niet zeer grote somme in vergelyking van de aangelegenheit dezer plaatsen, die den hertog af hankelyk hielden, en die Italië voor de keizerlyke legers bloot stelden. Maar de begeerte, welke de keizer hadt om Vrankryk den oorlog aan te doen, bezorgde den hertog *Cosmus* dit voordeel, die aldus de ontlasting van deze twee vestingen verkreeg, zonder de welke hy niet dan eene schynbare opper-

Dekoning gaat hem zien.
* of bergje, een soort van een gondel, of sloep.
Zyn gesprek met dezen kerkvoogdt.

Cranmer verdedigt zich zonder zyn gewisste te verraden.

Henrik wil, dat hy zyne beschuldigers zou vervolgen.

* *Pena talanti*.

Schoon antwoordt, het welk hy aan den koning geeft.

Herbert, *Mazarin*.

Doot van *Langey*, landvoogdt van Piemont.

Derzels lof.

Dekeizer komt in Italië.

* of Alva.

Hy ruimt de kasteelen van Florence en Livorno aan *Cosmus* de Medici's in.

1543.
Mondgesprek
tusschen
den kei-
zer en
den paus.

perhoofdigheit hadt, terwyl de keizer meester bleef van geheel Toskane.

Karel de V te Genua gekomen zynde, wierdt 'er eene zamenkomst tusschen hem en den paus belegt, door den eenen en den anderen begeert om verschillende inzichten, maar ter zelve tydt door den keizer gevreesd, die bezorgt was aan den koning van Engelandt nayver te geven. Hy besloot des niettegenstaande de zamenkomst met den paus, de welke hem de zelve liet verzoeken, en waar toe hy geen minder begeerte dan deze hadt, toe te staan, in hope om vervolgens *Henrik* door zyne verontschuldigungen te vrede te stellen. Het voornemen van den keizer was den paus te verplichten om met *François den I* te breken, en om toe te brengen tot de onkosten van den oorlog: van zynen kant wenschte de paus, dat de keizer *Ostasio Farnese* met het hertogdom van Milaan zou belenen. Hy was de kleinzoon van dezen paus, en ten anderen was hy getrouwt met *Margareta*, natuurlyke dochter van *Karel*. Zy zagen elkander te *Bussetto*, tusschen Parma en *Plaisance*: doch zy waren niet voldaan van deze byeenkomst. Zy zochten elkander te misleiden, en beide waren zy in hunne hope bedrogen. De paus vertoonde den keizer het gevaar, waar aan hy zich bloot stelde, door met den koning van Vrankryk te breken. Hy zeide tegen hem, dat byaldien hy zyne genegenheit gevolgt hadt, hy het niet zou hebben in bedenken genomen, maar dat de staatkunde het hem belette, dat het voorbeeldt van den koning van Engelandt hem deedt vrezen, en dat hy *François den I* geen reden wilde geven hem na te volgen.

De keizer weigert de belening van het hertogdom van Milaan aan *Ostasio Farnese*.

Hy vertoonde vervolgens aan den keizer, dat het hertogdom van Milaan een eeuwigdurend zaadt van de oorlogen in Italië zou zyn, daar hy altydt mede zou belemmert wezen, byaldien hy volhardde om het te behouden; dat de andere prinsien van het landt gedurig verbindtenissen tegen hem zouden maken, gelyk ook met Vrankryk, om hem daar uit te verdryven, en dat hy niet beter kon doen, dan *Farnese* daar mede te belenen; dat deze prins, welken hy met zyn namaagschap vereert hadt, zich dubbeld verplicht zou vinden de rechten van het huis van Oostenryk te verdedigen, en dat de keizer daar de zelve voorrechten van zou trekken, als of hy het hertogdom in zyne handen hadt; zo dat hy zyne rust zou verzekeren, zonder zyn gezag te verminderen. Hy boodt van zyne zyde aan, deswegen aan den keizer zyne erkentenis te betonen, om by de eerste bevordering zo vele kardinalen te maken, als hy hem zou opnoemen, en aan hem te lenen vyftig duizend kronen: maar hy eischte, ten waarborge van het verdrag, dat men hem *Cremona*, nevens het kasteel van *Milaa*n, zou overleveren. Dit was de mening niet van den keizer, die zich vergenoegde den paus in algemene bewoordingen te antwoorden, alzo hy hem niet wilde vergrammen. In dezer voegen scheidden zy, zonder dat een van beide het oogmerk, dat hy zich hadt voorgestelt, bereikt hadt. De keizer toonde daar over geen gevoeligheit: doch de paus kon de zyne niet verbergen. Hy nam ten voorwendel het verbondt van *Karel* met *Henrik*, een ketter, zeide hy, geslagen met den blixem van den ban, hatelyk voor Godt en menschen, en met wien de kerk alle gemeenschap den Christen vorsten hadt verboden. De keizer antwoordde, dat het verbondt, het welk hy met dezen vorst gemaakt

hadt, ten minste al zo rechtmatig was, als dat van *François den I* met den Turkschen Sultan.

Terwyl de keizer te Genua was, kwam *Muley-Hascen*, welken hy in het koninkryk van Tunis herstelt hadt, voor de tweede maal zyne bescherming verzoeken. Hy was in zyne regering door de Turken gestoot, welke hem een gedeelte van zyne plaatsen ontnomen hadden: doch hy hadt binnen zyn huis een vyandt, die gevaarlyker was dan *Solyman*. Gedurende zyne reize maakte zich een zyner zonen, genaamt *Amida*, meester van het ryk. *Muley-Hascen* wedergekeert zynde leverde hem een veldslag, bygestaan door zyne twee andere zonen en eenige byeen geraapte benden. Zy wierden geslagen; deze ongelukkige vader gevangen, en in boeiens geslagen, zo wel als zyne twee zonen, die zich by hem gevoegt hadden, en in dezen staat voor *Amida* gebragt. Deze barbaar hadt niet alleen de wreedheit van zich met dit schouwspel te vermaken, maar daarenboven nog die van zynen vader de oogen te laten uitsteken, hem verwyttende, dat hy dus zyne eige broeders gedaan hadt. Eene verschrikkelijcke onmenschelykheit, maar waar in men de ontzagchelyke handt van de wrekende Gerechtigheit, de welke de wreedheden niet ongestraft laat, ziet doorstralen. Men ziet daar in ook een voorbeeldt van de aanmerking, de welke een oud wysgeer * gemaakt heeft, dat 'er zomtyds eene erfelyke gramschap en wraakzucht in de geslachten regeert. Deze vadermoorder wierdt naderhandt verjaagt door den plaatsvoogdt van *la Goulette*, en de ongelukkige vader van deze onnatuurlyke zonen begaf zich by de Spanjaarden, alwaar hy het overige van zyne dagen doorbragt. Doch de wrede *Amida* hadt het geluk van zich weder op den troon te plaatsen, welke hy door de allerfnoodste misdaat hadt verkregen.

1543.

Herbert. Mezeray. Vervolg der geschiednisse van *Muley-Hascen*, koning van Tunis.

Ontaarde wreedheit van eenen zynen zonen.

* *Aristoteles* in zyne *Zoëlicet*.

De keizer, in Duitschlandt gekomen zynde, trok in de landen van den hertog van *Kleef*, die zich met Vrankryk hadt verbonden. Deze inval was zo schielijk, dat men van den optocht van het keizerlyke leger en van de verovering van *Duren*, en van eenige andere plaatsen van de hertogdommen van *Gulik* en *Gelder*, byna op eenen tydt tyding ontving. In vyftien dagen zag zich de hertog ontbloot van zyne soldaten, en genoodzaakt des keizers goedertierenheit af te smeken, zonder dat Vrankryk hem den bystandt kon toezenden, welken het voor hem gereed maakte. Men wraakt nochtans de nalatigheit van *François den I*, die zich liet verleiden door verzekeringen, welke hem eenige zyner staatsdienaars gaven, dat de plaats wel genoeg versterkt was om een langen tegenstandt te bieden. Wat 'er van zy, zy wierdt stormenderhandt ingenomen, in tegenwoordigheit van den keizer, die den aanval door een verkyker aanzag, en die twee stukken geschut zo wel deedt planten, dat zy het huis, uit het welke de stadvoogt de bresch met manhaftige soldaten verdedigde, omver schoten. Zy wierden alle begraven onder de puinhopen van het huis, en de krygsknecht, door de bresch in komende, deedt mannen, vrouwen en kinderen, zonder iemandt te sparen, over de kling springen, en stak de stadt in brandt. De keizer belette deze moordlust niet, doordien hy een voorbeeldt van strengheit wilde geven, het welk de andere steden een schrik zou aanjagen. Ook gaven zich *Roermond* en *Venlo* kort daar na by verdrag over, en de hertog, geen bystandt ziende te voorchyn komen, tradt weder in het verbondt met het keizerlyk, verliet dat van Vrankryk, en onderwierp zich den keizer. Hy moest hem het hertogdom van *Gel-*

Herbert. Mezeray. Varillas. Memoires de Du Bellay. Inval van den keizer in de staten van den hertog van *Kleef*.

1533: der overlaten, en hem Zutphen, met het gehele graafschap van dien name, als behorende tot het hertogdom, overleveren. Hy zou ook van zyne landen van Kleef en Gulik berooft geweest zyn, welke de keizer voorgeaf opgevallen te zyn wegens eedbreuk van het leen, zonder de grote vermagfchappingen, welke hy in Duitfchlandt hadt. Hy wierdt daar in herftelt door hunne voorfpraak; en naderhandt bezorgden de hertog van Brunfvyk en de prins van Oranje, zyne volle neven, hem de beftiering van het hertogdom van Gelder, waar van hy voorheen opperheer geweest was. Deze landvoogdy wierdt hem niet gegeven dan op voorwaarde, dat hy zou trouwen met *Maria*, dochter van *Ferdinand*, nicht van den keizer, en weduwe van den hertog *Sfortia*, het welk in het volgende jaar gebeurde. Dit huwelyk was oorzaak van het verbreken van dat, het welk hy gemaakt hadt met de prinsesse van Navarre: doch liet welk niet wierdt voltrokken, gelyk wy gezegt hebben, ter zake van de jonkheit der prinsesse. Na dat de keizer zich dus van een binnenlandfchen vyandt, die de Franschen den doortocht naar Duitfchlandt en Vlaanderen opende, ontdaan hadt, was hy bedacht niet alleen om de zelve te beteugelen, maar ook om hen in hun eigen landt te bezoeken.

François de I was hem voorgekomen, en om zich in staat te stellen van een zo zwaren oorlog te kunnen uitharden, hadt hy eene fchatting gelegd op de bellote fteden van zyn koninkryk, tot onderhoudt van vyftig duizend mannen. Zyn voornemen was zich aan het hoofd van zyn leger te stellen, en in de Nederlanden te vallen. Hy verwachtte ook eene aanmerkelyke afwen- ding van den kant van *Solyman*, en deze Sultan bleef daar omtrent niet in gebreke. Ten anderen hielt de koning van Engelandt den keizer woordt, en zondt hem twaalf duizend mannen toe. Met dezen onderftandt bevondt zich het keizerlyke leger over de vyftig duizend mannen fterk, en *Karel* de V wilde het zelve gebieden, gelyk *François* de I het zyne deedt. Dus zag men ganfch Europa in rep en roer, de meeste Chriften vorften tegen malkander in de wapen- nen, waar by de ongelovigen nog kwamen, zyn- de de zeen met Ottomannifche vloeten bezet, waar op de Engelifche, de Vlaamifche en de Spaanifche ook verfhienen, terwyl de legers te landt Hungarië, Italië, de Nederlanden en Vrankryk overftroomden. Doch als men alles wel inzielt en nagaat, maakten deze grote toeruf- tingen veel gerucht, en men voerde weinig uit.

De koning van Vrankryk hadt zich, gelyk wy gezegt hebben, het eerst te veldt begeven. Hy begat zich op het einde van May by zyn leger, het welk de hertog van Vendôme gereed hielt op de grenzen van Vlaanderen; maar hy vergenoegde zich het zelve in Artois te doen af- zakken, gelyk een lopende beek, de welke het landt, door het welke ze heen loopt, dreigt te overftromen, meer fchrik dan fchade veroor- zaakt. Na dat hy dan eens deze, dan gene ftadt gedreigt hadt, bepaalde hy zich om Landreci te verfterken, en kwam zich te Marolles uitrusten. Hy liet een gedeelte van de benden over aan den Dauphin, de welke het kasteel van Emeries, ge- bouwt op een eilandt, het welk de Sambre maakt, innam, nevens de ftadt Maubeuge, gelegen in Henegouwen, aan de zelve rivier, eene ftadt, beroemd wegens haar Bagynckloofter. Dit zyn alle vrouwfperfonen, die geen gelofte van onge- huwt te zullen blyven gedaan hebben, en de

Verove-
ring van
Mau-
beuge.

1543: welke daar uit kunnen gaan, wanneer het haar be- haagt, om te trouwen: zo dat hare maatschap- py al de voordeelen van het kloofterleven, zonder des zelis hardigheit te hebben, geniet. De hertog van Orleans, broeder van den Dauphin, met het overige van het leger, bele- gerde en veroverde Luxemburg, het welk de koning liet verfterken, niettegenftaande het ge- voelen zynere meeste bevelhebers, die hem zulks afrieden, hem de zondvlinge gelegenheit van deze plaats vertonende.

Inne-
ming van
Luxem-
burg.

Ondertuffchen kwam de keizer, zyne benden byeen getrokken hebbende, Landreci belege- ren. Der zelve onvoltooide en nog ganfch nieuwe veftingwerken deden hem de inneming daar van verfhopen: doch de zelve wierdt door een dapper bevelheber, genaamt *la Lande*, ver- dedigt, en door eene bezetting van twee hon- derd ruiters en drie duizend voetknechten. Daar was het dat het Engelifche onderftandt, onder het gebiedt van den ridder *Wallop*, zich by het keizerlyke leger voegde, na de grenzen van Vrankryk afgeltroopt te hebben. *François* de I, die niet wilde dat men zich van eene plaats, welke hy maar zo onlangs verfterkt hadt, zou meester maken, trok op van la Fere aan de Oy- ze, aan het hoofd van zyn leger, en kwam zich legeren twee mylen van de legerplaats der bele- gers. Het was tydt dat hy verfhien. De ftadt hadt twee maanden de belegering verduurt, en vondt zich thans zielzogende, zo wel door de batteryen, welke de nieuwe veftingwerken hadden het onderfte boven geworpen, als door gebrek aan leeftocht. De keizer, daar van on- derrecht, fpaarde het volk, gelovende, dat de honger de belegerden zou noodzaken zich op genade en ongenade over te geven: doch zyn zammelen tydt gegeven hebbende aan het onder- ftandt om aan te naderen, was hy in zyne hope bedrogen, en de ftadt wierdt ontzet. Hy be- ging een tweden mislag: want in plaats van zich binnen zyne legerplaats, nedergeftlagen aan deze en gene zyde van de rivier, te houden, trok hy het gedeelte, dat aan den overkant gelegert was, aan het andere, menende, dat 'er een veldftag zou voorvallen. Het fcheen ook, dat de vyand- den hem den zelve zouden aanbieden, en hy wenschte het van zyn kant. Des avonds voor den dag, welken hy dacht die van het gevecht te zullen zyn, doorzocht hy zyn leger, gaande door de gelederen met eene buitengemene blyd- fchap, vermanende zyn krygsvolk om zich van zynen plicht te kwyten, hen door zyne tegen- woofdigheit en door zyne woorden aanmoedi- gende. Hebbende vervolgens den keizerlyken ftandaardt in het gezicht gekregen, welken *Quivada* droeg, zeide hy tegen zyne foldaten, hen *Quivada* tonende: *Indien deze in den drang en de verovering mogt komen te vallen, en ik mede, zo loopt eerst naar hem toe, en komt niet eer by my, dan wanneer gy den ftandaardt zult geborgen heb- ben.* Woorden, den eerften der Roomfche Ce- fars waardig. Doch het voornemen van den Fran- fchen vorft was niet om flag te leveren; hy wilde alleenlyk manfchap en voorraadt in de plaats wer- pen. Dit deedt hy zonder moeite, langs den weg, welken de belegeraars hadden open gela- ten, de Sambre weder overtrekkende. Heb- bende zyn ontwerp uitvoert trok hy des nachts af in alle veiligheid. Hy ftelde zelfs eene hinderlage voor de vyanden, in welke de Engelifche verfholen, en de ridders *Carrew*, *Palmer* en eenige andere wier- den gevangen genomen. De keizer konfcht niet befluiten zyne onderneming te ftaken. Hy beeld- de

Schone
woorden
van den
keizer
van den
gene,
die den
keizer-
lyken
ftandardt
droeg.

1543. de zich in, dat het zyne eere raakte de belegering van eene stad, welke hy zou ingenomen hebben; als men de zelve met meerder dapperheit hadt aangedast, op te breken, en hy kon dezen hoon niet verduwen. Hy bleef dan nog vier of vyf dagen voor de plaats: doch de koude en de gestadige regen, de welke den soldaat afnatten, dwongen hem eindelyk op te breken. Hy vergoedde deze kwade uitkomst door de verovering van Kameryk, minder door de dapperheit van zyne soldaten, dan door de geheime handelingen van den bisschop, de welke van het huis van *Croy*. *Croy*, een oud adelyk geslacht in Pikardië, was, en altydt den hertogen van Burgundië, zyne wettige vorsten, toegedaan. Hy liet daar een kasteel bouwen, onder voorwendfel van de inwoners tegen de aanvallen der Franschen te beveiligen; doch het was om zich zelve van hunne getrouwicheit te verzekeren. De winter noodzaakte hem zyn leger in bezetting te leggen; en riep het naar Duitschland te rug, alwaar hy een Ryksdag te Spiers beriep. Hy vaardigde ter zelve tydt naar Engelandt af *Gonzaga* en *Cassaldo*, om den koning aan te zetten, een nieuwen bystandt van volk en geldt voor den toekomenden veldtocht te beschikken.

Solyman hadt zyn woordt gehouden omtrent het zenden van den onderstandt, dien hy aan *François* den I beloofd hadt. Hy hadt eene krachtige afwending in Hungarië gemaakt, en *Ferdinand* de steden *Gran* en *Belgrado* ontveldigt, alle wiens machten hy van dien kant bezet hieldt, terwyl zyne vloot, onder het beleid van *Barbarossa*, de Italiaansche kusten afliep. De zelve besloot uit honderd en dertig galeien, waar by de Fransche vloot zich moest voegen op de kusten van *Provence*. Deze vloot kwam tot aan *Ostia*, om water te halen, waar door een zo grote schrik in de stad *Rome*, niet verder dan vyf mylen daar van daan gelegen, en in de omleggende plaatsen wierdt veroorzaakt, dat de inwoners nergens op dachten dan om de vlucht te nemen. Doch *Polin*, de zaakbezorger van *Vrankryk*, van wien wy reets gesproken hebben, die op de Turkische galeien was, stelde hen gerust, en nemende alle de steden van den Kerkelyken Staat onder de bescherming van den koning van *Vrankryk*, zynen meester, bewaarde hy de zelve voor plundering.

Barbarossa, zynen streck vervolgende, landde te *Maricille*, alwaar hy ontfangen wierdt met eerbewyzingen, beter een koning dan een zee-rover passende. Hy voegde ook deze twee hoedanigheden byeen, en hy was in het bezit van meer dan een koninkryk geweest, als in dat van *Tremezen*, van *Tunis* en van *Algiers*. De wapenen van *Karel* den V hadden hem noodzaak de twee eerste aan hunne wettige prinsfen af te staan; maar hy bezat nog het laatste.

Hy vondt de vloot van den koning van *Vrankryk* gereed om onderzeil te gaan, sterk twee en twintig galeien en achttien schepen, bestiert door *François* van *Bourbon*, grave van *Anguien* †, een jong prins, zynde eerst in zyn twintigste jaar getreden. Zy gingen te zamen *Nizza*, eene zee stad, en de eenigste, welke den hertog van *Savoje* nog overig was, belegeren. Zy verschenen voor de plaats op den 5 Augusty, en maakten zich daar van meester op den 20 van de zelve maandt. *Andreas* van *Montfort*, die daar bestierder van was, begaf zich in het kasteel, met al de mond- en krygsbehoefsten, zonder den aanval der vyanden te vrezen, doordien dit kasteel gebouwt is op een ongenakelyken rots, welke het voor ondermyningen en voor het geslucht beveiligd.

† *Anguien*, of *Enguien* was alstoen nog maar een graafschap. Belegering van *Nizza* door den zeevoogdt van *Solyman*, gevoegt by de Fransche vloot.

ligt. Inderdaadt, de twee zeemachten beschooten het kasteel te vergeeffich gedurende vele dagen: zy konden geen bresch maken; ende Franschen, aan kruidt en loot gebrek hebbende, waren noodzaak het zelve van de Turken te lenen. *Barbarossa*, vergramt op het gezicht van eene vloot, zo kwalyk voorzien, wanhoopde de sterkte te bemachtigen; zo dat hy, onderrecht zynde van het onderstandt, het welke de hertog van *Savoje* te landt en te water vervaardigde, de belegering opbrak, en met de Fransche vloot naar *Toulon* weck, alwaar hy overwinterde. Dit was alleen om zyn ambacht van zee-rover te oefnen, zelfs tegen de Franschen, voor welke hy eene grote verachting hadt opgevat. De slechte order, welke hy onder hen gewaar was geworden, gelyk mede in hunne voorraad-verzorging, daar zy al in het begin van den veldtocht gebrek aan hadden gehad, gaf hem geen voordeelich denkbeeld van die natie. Aan de andere zyde liet de jonkheit van den veldheer niet toe grote achting voor hem te hebben. Hy liet zich niet verblinden door den luister zynen geboorte: de grote naam van prins van den bloede, voor welchen hy zag dat de Franschen zo veel achting hadden, maakte geen indruk op het gemoed van dezen *Afrikaan*. Hy stelde zich niet alleen met dezen jongen prins gelyk, maar hy toonde zelfs eene beleedigende meesterachtigheit, en noemde hem niet anders dan *het kleine lievertie*. De winter over zynde verzocht *Barbarossa* zyn afscheidt, al zo misnoegt over de onachtzaamheit der Franschen, als zy over zyne hovaardy en knevelaryen. *François* de I gaf hem gaarne vryheit om te vertrekken, en hieldt het verbondt, met *Solyman* gemaakt, voor voldaan. Men zegt, dat het Franche hof hem hadt willen inwikkelen in een zeegevecht met *Doria*, die de keizerlyke galeien gebodt, maar dat hy zich niet hadt willen inlaten met den Christen zeevoogdt, het zy hy voor des zelfs geluk vreesde, of dat hy het aanzien van een man niet wilde verdonkeren, wiens roem luister gaf aan den zynen. Men zegt ook, dat om de zelve reden *Doria* gemyd hadt in eene andere ontmoeting de vloot van *Barbarossa* te doen vergaan, uit vreeze, dat *Karel* de V hem zou ontnemen het gebiedt over zyne scheepsmacht, wannet hy hem niet meer zou nodig hebben. Wat 'er van zy, dusdanig was de uitvoering der *Ottomannië* vloot. De zelve stelde *Italië* in roer, doch zy deedt het zelve minder kwaad dan *Vrankryk*, en *Barbarossa* keerde te rug, beladen met buit en slaven, welke hy zonder onderscheidt van den eenen en van den anderen hadt genomen.

Het opbreken der belegering van *Nizza* deedt den moed der Franschen in *Piemont* verslaauwen, maar deedt in het tegendeel dien van den hertog van *Savoje* en van zyne bondgenoten groter worden. De graaf van *Anguien* trok zyne benden aan deze zyde de *Var*, en de hertog van *Savoje*, geholpen door den marquis *du Guast*, hernam *Karignan* en *Montдови*. De *Zwitserliche* bezetting, de welke in deze laatste plaats lag, wierdt ter neder gemaakt, niettegenstaande, zegt men, het verdrag, het welk *du Guast* hadt toegestaan. Deze opperbevelhebber leide vier duizend man in *Karignan*, de welke *Boutiers*, die de Fransche benden gebodt, hem overgaf. Hy leide ook drie duizend man binnen *Quiers*, om *Karignan* in noodval by te springen; zo dat hy zich meester maakte van de gehele vlakte tot aan *Suza* toe; en de Franschen uit dat gedeelte

1543. Opbreking van de belegering.

Verachting van *Barbarossa* voor de Franschen. Het weinig werk, dat hy maakt van den grave van *Anguien*.

Barbarossa en *Andreas Doria* vreesden voor mal-kander.

Slechte voortgang der Franschen in *Piemont*.

1543. te van Piëmont verdreef. De koning van Frankryk, kwalyk voldaan over *Boutieres*, ontnam hem het gebiedt over het leger, het welk hy aan den grave van Anguien gaf, en *Boutieres* wreekte zich daar over, verlatende de belegering van Ivrea, het welk hy op het punt stondt om in te nemen, wanneer de nieuwe veldheer aankwam. Hy ging hem ontfangen met het gehele leger, onder voorwendel van hem eer aan te doen: doch het was om den hertog van Savoje middel te geven om onderstandt binnen de plaats te werpen; gelyk hy zich daar ook zeer wel van bediende. Dus ziet men, dat als het op het belang van het vaderlandt en op dat van de eigenliefde te gelyk aankomt, de laatste het byna altydt op het andere overhaalt, en dat men de geneugte van de wraak stelt boven de eer van zynen plicht te doen.

Stidamer, Herber, Mezeray, Varillat.
1544. Reden-voering van den keizer in de Ryksvergadering te Spiers tegen François den I.
Zie daar, op hoedanig eene wyze het jaar 1543, nevens alle die grote bewegingen, de welke Europa met eene algemene verwoesting dreigden, eindigden. Het volgende jaar begon met den Ryksdag, welken de keizer te Spiers byeen riep. Hy opende den zelve met eene beweeglyke aanspraak, de welke strekte om de vergadering tegen Frankryk op te hitzen. Hy vertoonde, *Dat hy verplicht was geweest zyne koninkryken van Spanje te verlaten, om ten bystandt van het keizerryk, het welk de Turken dreigden te bemachtigen, na Hungarij vermeestert te hebben, te komen toefchieten.* Hy zeide, *Dat het verbondt van Solyman met François den I de oorzaak was van alle deze kwaaden; dat de Turk zelfs in Italië al was geland; dat het weinig hadt gescheelt, of zyne scheepsmacht, gevoegt by die der Franschen, hadt het kasteel van Nizza ingenomen, en dat 'er geen zekerheit meer zou zyn noch voor Spanje, noch voor Duitschlandt, byaldien men zich niet haastte om zich tegen de invallen van deze twee vyanden te stellen; dat men met den huisselyken vyandt moest beginnen, die altydt de gevaarlykste is, dat is te zeggen met François den I, die niet dan den naam hadt van een Christen vorst, en die inderdaadt de verwoester van het Christenryk was; dat by de Turken bragt in de staten van alle de Christen vorsten, en dat by zich by hen voegde, om der zelve vestingen te verwoesten. Denkt dan, vervolgte hy, om uwe vrouwen, uwe kinderen en uwe goederen, welke men u dreigt te ontroeven, te beschermen, en geest my gelegenheit om uvalieden eene vrye kerkvergadering, de welke een einde van uwe verschillen over den Godsdienst en van de verdeeldheden van Duitschlandt kan maken, te bezorgen. Beschikt my ten dien einde de hulp, de welke ik van noden heb tegen Frankryk, het welk door zyne vyandelykeden en door zyn verbondt met den Turk dwaarsboomt de zorgen, welke ik voor uwe rust neem.*

Onthaal gedaan aan den heraut der afgezanten van den koning.
François de I hadt den kardinaal du Bellay, Olivier, en den drossaardt van Dijon naar den Ryksdag gezonden, verselt van een wapenkoning, die een vrygeleide moest gaan verzoeken, wanneer zy naby de grenzen zouden gekomen zyn. De afgezanten hielden te Nanci halte, en de heraut, zynen weg vervolgende, begaf zich naar Spiers. Hy verscheen voor de vergadering in zyn plegtig gewaadt gekleed: doch men stondt hem niets toe dan om de brieven van den koning van Frankryk aan *Granvelle*, kancelier van den keizer, en aan de vorsten, op den Ryksdag tegenwoordig, over te geven. Men deedt hem daar op terstondt vertrekken, en men huisvestte hem in een huis, rondom het welke men schildwachten stelde. Hy bleef daar vier dagen, en wierdt daar niet uit gehaald dan om de berisping van

Granvelle aan te horen. Deze kancelier zeide tegen hem met eene barische stem, dat het weinig hadt gescheelt, of de keizer zou hem hebben doen ophangen, om zich over de trouwloosheden van den koning zynen meester te wreken; dat de Duitsche vorsten hem daar om hadden aangezocht, en dat hy zyn leven aan niemandt dan aan de zachtmoedigheid van zyne keizerlyke Majesteit verschuldigt was; dat hy te vergeeffich het recht der volkeren zou voorgewend hebben, en dat men niet gehouden was het zelve in acht te nemen omtrent die genen, die, gelyk hy, kwamen van een vorst, die een openbare vyandt van het Ryk was. Men deedt hem vervolgens vertrekken, zonder hem toe te staan eenig papier aan te plakken, en men geleide hem tot op de grenzen van Lotharingen.

De afgezanten, die te Nanci gebleven waren, op de wederkomst van hunnen heraut het onthaal, dat men hem hadt aangedaan, en de bedreigingen van *Granvelle* verstaan hebbende, bleven niet zonder antwoordt. Zy gaven een verweerschrift uit, om het gedrag van den koning hunnen meester, ten aanzien van zyn verbondt met *Solyman*, te rechtvaardigen; zodanig, gelyk zy voorgaven, als dat, het welk *Abraham*, *David*, *Salomon* en de Machabeën oudtyds met de Heidenen gehad hadden; *Konstantyn*, *Honorius* en *Theodosius* met de Persiaansche koningen, en *Frederik de II* met de Saracenen tegen de pauzen. Zy weten de rampen van het Christendom aan de staatzucht van den keizer, die zich liever meester hadt willen maken van het hertogdom van Milaan, dan het eilandt Rhodus te hulp komen. Zy besloten dit verweerschrift met de aanbiedingen, welke de koning van Frankryk deedt, van het verbondt met *Solyman* te verlaten, en zelfs om zich tegen hem met alle de Christen vorsten te vereenigen, zo haast als men hem voldoening zou hebben gegeven op de rechtmatige eischen, welke hy hadt in Savoje en in Italië. Voor het overige beklagden zy zich over de vorsten van de Ryksvergadering, die geduld hadden, dat men zo kwalyk behandelde eene natie, uit de hare gesproten, en die hen het keizerryk hadt toegebracht.

Dit geschrift, van het welke de afgezanten vele afdructels lieten omdeelen, was van geen uitwerking, en de Ryksvergadering was maar bedacht om den keizer voldoening te geven. Hy verkreeg van de vergadering niet alleen in het algemeen, maar ook van den keurvorst van Saxon in het byzonder alles, wat hy wenschte. Deze vorst hadt sedert veertien jaen gewegert *Ferdinand* voor Roomsche koning te erkennen; maar nu stondt hy het toe, en, dat meer is, hy bewilligde in het huwelyk van zynen zone met de dochter van *Ferdinand*, indien men de geloofsverschillen in de aanstaande kerkvergadering kon afdoen. Men hielt echter dit verbondt geheim: doch dit huwelyk hadt geen voortgang. Aangaande de Staten, de zelve stonden eene werving van vier en twintig duizend man te voet en vier duizend te paardt toe, te onderhouden zes maanden, vereenigende zich tegen *Solyman* en *François den I*, en hen voor Ryksvyanden verklarende. De keizer beloofde hen van zyn kant, hen voldoening te geven omtrent de geschiltukken over den Godsdienst, en het onderzoek daar van bekwaame en vreedzame Godgeleerden aan te bevelen, over welke de twee partyen zouden overeenkomen, terwyl zy de byeenkomst van eene kerkvergadering, het zy eene algemene, of byzondere van een volk*, afwachtte. Ondertusschen schortte hy de strenge plakkatzen, die tegen

1544. Dreigementen, welke hem des keizers kancelier doet.

Verweerschrift der afgezanten om het verbondt des konings met *Solyman* te verdedigen.

De Ryksvergadering erkent *Ferdinand* voor Roomsche koning.

Zy staat toe aan den keizer het onderstandt, het welk hy verzoekt.

De keizer be- looft van zyn kant gunstige bevel- schriften voor de Protestanten.

* Natio- nale.

die tegen

1544.
De paus
verhoort
zich daar
over.

gen de Protestanten gemaakt waren, op; maar men vernieuwde de gene, de welke de Wederdopers betroffen. De paus was verstoort over de verdraagzaamheit, op den Ryksdag van Spiers toegestaan, en nog meer over de belofte, welke de keizer den Protestanten deedt van eene kerkvergadering, waar in zy nevens de Roomsch-Katholyke Godgeleerden zouden worden toegelaten. Hy schreef daar over aan *Karel den V*, en vertoonde hem, dat de ketters gene stemmen hadden op de kerkvergaderingen, en dat zy geen meer deel behoorden te hebben aan zyne byeenroeping. Wy zullen in het vervolg zien waar de bekommernis van den eenen en de beloften van den anderen op uit kwamen.

Mexray.
Vier
zwymin-
gen in dit
jaar.
* Eclip-
fen.

De geschiedenischryvers maken gewag van vier grote zwymingen*, de welke in het begin van dit jaar voorvielen, eene aan de zon, en de drie andere aan de maan. Men kan de zelve als voorboden aanmerken van de bloedige oorlogen, door welke Europa in het overige van die eeuw geelchokt wierdt, en van de ongelukkige regering van *François den II*, die ter wereld kwam gedurende de zwymingen dezer twee hemellichten. Nochtans is het zeker, dat de zelve eene natuurlijke uitwerking zyn van den loop van deze twee planeten, en het tusschen beide komen van het aardryk. Al het overige, dat men daar aan toeschryft, heeft geen grondt dan in de bygelovigheid of ligtgelovigheid der menschen.

Herbert.
Mexray.
Varillas.

De oorlog begon op nieuw tusschen *François* en de keizerichen in den aanvang van den winter. *Willem*, graaf van *Furstenberg*, die de Franfche party verlaten hadt, om die van den keizer aan te nemen, belegerde *Luxenburg* met een leger van twaalf duizend mannen. De prins van *Melfi* en *Briffak* begaven zich op weg, op bevel van *François den I*; en gelcidende eenige wagens met lyftocht, waar van de stad gebrek hadt, bragten zy het binnen de plaats, trekkende dwars door de liniën heen, zo dat *Furstenberg* genoodzaakt was de belegering op te breken.

Opbre-
king van
de bele-
gering
van Lux-
enburg.

Daar vielen in *Piëmont* aanmerkelyker krygsverrechtingen voor. De veldtocht wierdt daar ook zeer vroeg begonnen, en de graaf van *Anguien* ondernam de belegering van *Carignan* in de maand van *February*. De *marquis du Guaf* wilde zich van *Carmagnola* meester maken, om van daar onderfandt in *Carignan* te werpen; maar de hertog kwam hem voor, en sloot den doortocht voor hem. Om den zelve te openen moest men tot een veldslag komen. De zelve geschiedde naby den burg van *Cerifoles* op *Paaschmaandag*; een dag, welken de Spaanfche geschiedenischryvers aanmerken altydt aan hunne natie noodfchikkelyk geweest te zyn. De tegenwoordige was een der allerdodelykste. Zy verloren daar tien duizend man, welke op de plaats incuvelden †, en by de vier duizend man, die gevangen wierden. Zestien stukken geschut, acht duizend *Milaanfche* borstharnasfchen, al het legertuig, vier honderd duizend guldens in gereed gelt en aan zilver vaatwerk, waren de buit van dit overwinnende leger; en het geen byna ongelooflyk is, het kostte het zelve niet meer dan twee honderd menschen. *Boutieres* muntte in dit gevecht uit, als of hy het ongelyk, het welk zyne staatzucht *Vrankryk* hadt toegebracht, wanneer hy *Ivrea* liever aan den hertog van *Savoje* wilde overlaten, dan lyden, dat men hem de eer van het innemen dezer plaats zou ontnemen, om de zelve aan den grave van *Anguien* te geven, weder wilde goed

Veldslag
van Ce-
rifoles.

† Ande-
ren zeg-
gen al-
leenlyk
vyftien
honderd.

maken. *De Tais*, *Termes* en *Montluk* hadden ook veel deel aan de eere van dien slag, en de ganfche Franfche adel gaf aldaar om ftrydt blyken van zyne dapperheit. De veldheer toonde zyne erkenenis daar over, en om de dienften der genen, die zich het meest hadden doen uitmunten, te belonen, maakte men hen op het slagveldt met de gewonelyke plegtigheden ridders, volgens de oude infelling. De *marquis du Guaf*, aan zyne knie gekwetft, bergde zich nauwlyks te *Milaan*, alwaar hy binnen kwam met vier honderd paarden, welke hy op zyne vlucht hadt mede genomen. Deze Spaanfche veldheer hieldt zich van de overwinning dermaten verzekert, dat men onder zyn reistug de boeiens en de handketenen vondt, welke hy gereed hieldt om 'er de Franfchen mede te klufteren. Dit is de eenigste maal niet, dat de fortun den hoogmoedt der veldoverften, de welke geloven, dat de uitkomst der veldslagen alleen van hunne dapperheit en van hunne ondervinding afhangt, befpot heeft.

1544.

Hoog-
moedig-
heit van
den mar-
quis du
Guaf
getraft.

Deze nederlaag wierdt van het innemen van *Carignan*, en van het veroveren van het *Montferat*, uitgenomen *Cafal*, gevolgt. Indien de graaf van *Anguien* het onderfandt van volk en gelt, het welk hy verzocht, ontfangen hadt, hy zou in het *Milanees* getrokken hebben, ontzet door zyne overwinning; en naar alle waarfchynlykheit zou hy de keizerichen daar uit gedreven hebben: maar, in plaats van hem dit onderfandt te zenden, ontnam men hem twaalf duizend mannen van zyne benden, het welk zyn leger dermaten verzwakte, dat het niet langer in staat was om iets te ondernemen. *François* de *I* geloofde die van noden te hebben om zich tegen de legers van den keizer en den koning van *Engelandt*, de welke zich toerustten om een zelve tydt met alle hunne krachten in zyn ryk te vallen, te stellen.

Verove-
ring van
Carignan
door de
Fran-
fchen.

De vrees, welke hy daar voor hadt, verplichtte hem de leenmannen des ryks* op te ontbieden, zynde de toevlucht der koningen van *Vrankryk* in hunnen uiterften noodt. Het zyn de adelen alle de genen, die leengoederen bezitten, de welke verplicht zyn met wapenen en paarden te dienen, of een man in hunne plaats te zenden. De koning veranderde dit paardevolk uit den adel in voetvolk, en met behulp van het gelt, het welk zy opbragten, ligtte hy een leger van veertig duizend mannen te voet en zes duizend te paardt. Deze benden waren ongelyk minder in getal dan die der zamenverbondenen.

Leger
van
Fran-
cis den I.
* Arrir-
ban.

Men deedt de zelve beftaan te zamen uit tachtig duizend mannen te voet, en twee en twintig duizend te paardt; zo dat zy, indien zy zich zamen gevoegt, en zich met belegeringen niet ogehouden hadden, maar regt op *Parys* aangetrokken waren, geiyk *Karel de V* en *Henrik* zamen afgefproken waren, *Vrankryk* zich in het grootfte gevaar, waar in het ooit geweest was, zou bevonden hebben. Men voegde daar by, dat deze vorften zo verzekert waren van het zelve te veroveren, dat zy daar van al vooraf de verdeling gemaakt hadden. Nochtans hadt dit den uitflag niet, welken zy zich hadden voorgestelt, het zy door hunnen mislag, of door het geluk van *Vrankryk*, het welk in het zelve jaar alle deze grote ontwerpen zag verdwynen, en zyne vrees ophouden.

Herbert.
Mexray.
Varillas.
Bornet.
Leger
der En-
gelfchen
en der
keizer-
fchen.

Indien de keizer regt op *Parys* was aangetrokken, hy zou den koning weerloos gevonden hebben, zonder krygsbenden, en bedacht om de vlucht te nemen naar de verafgelegenfte provin-
L II
ciën.

Misla-
gen,
welke de
keizer
beging.

1544

Hy
neemt
Luxen-
burg in.*Van
den
naam
van prins
van
Oranje,
en niet
van
Nassau.De kei-
zer wyl
de op-
volging
van den
prins
van
Oranje
toe aan
Willem
van
Nassau.De
keizer
verzoekt
Henrik
den VIII
tot aan
Parys
voort te
trekken.

ciën. Maar hy hieldt zich op met de belegering van verscheide plaatsen, welke hy op zynen tocht ontmoette, en welke hy gemakkelyk zou hebben kunnen ontwyken. Hy belegerde en veroverde Luxemburg, de kasteelen Commerci, Ligni, en Brienne, en kwam zich legeren voor St. Didier den 23 Juny. *La Lande*, die dapper bevelhebber, die Landreci hadt verdedigt, hadt daar in het bevel. Hy toonde de zelve dapperheit in de verdediging van deze plaats, welke hy hadt doen blyken in de belegering van de eerste: doch hy wierdt op de wal gedood, en de graaf van Saucere, die hem voor tweden was toegevoegt, was genoodzaakt van verdrag te spreken, indien hy binnen twaalf dagen niet ontzet wierdt. De onderstandt niet gekomen zynde, gaf hy de stad weder over in handen van den keizer. De verovering van deze plaats kostte *René van Nassau*, prins van Oranje, het leven. Hy was de tweede van dien naam*, de welke in deze oorlogen voor den dienst des keizers sneuvelde. *Philibert van Chalon*, zyn oom van moeders zyde, van wien hy het prinsdom van Oranje geërft hadt, hadt het zelve noodlot gehad in de belegering van Florence. Doordien *Nassau* niet getrouwt was geweest, liet hy ook gene kinderen na om hem op te volgen. Verscheide erfgenamen deden zich op, ter zake van de verscheidenheit der vaderlyke goederen van het geslacht van *Nassau*, het welk uit Duitschlandt was, en der moederlyke van dat van *Chalon*, het welk uit Burgundië oorspronkelyk was. Doch de keizer vondt niet geraden de erfopvolging te delen, en wees ze geheel toe aan *Willem van Nassau*, het hoofdt van dezen zo doorluchtigen stam, de welke aan Engelandt een koning, en aan geheel Europa een verlosser gegeven heeft.

De keizer, niets meer vindende, dat hem ophieldt, deedt zyn zegepralend leger den weg nemen naar de Nederlanden. Het was in dien tydt dat de koning van Engelandt overzee gekomen was, en dat hy zich in Pikardië bevondt, in de nabuurschap van Calais, met een schoon leger. *Karel de V* liet hem kennis geven van den weg, welken hy moest nemen, en hem verzoeken, zich voor Parys by hem te voegen, gelyk zy zamen hadden afgesproken. Hy vertoonde hem, dat de verovering van het gansche koninkryk van die van Parys af hing; dat die stad des zelts middelpunt was, alle wiens krachten en rykdommen in den schoot van deze hoofdstad waren opgesloten; dat de andere steden alleen bestonden door haren koophandel met deze stad, en dat zy haar noodlot zouden volgen. Doch de koning van Engelandt vondt op zynen tocht de zelve beletselen, welke de keizer op den zynen gevonden hadt; te weten de gelegenheit van iteden, die hem dienstig, en in de nabuurschap van Calais gelegen waren, te overwinnen, en eer en rykdom te behalen. Hy antwoordde dan aan des keizers afgezant, dat zo haast als hy Boulogne, benevens Montreuil, die in zynen weg lagen, zou ingenomen hebben, hy niet in gebreke zou blyven, volgens de voorwaarden van hun verdrag, zich by hem te voegen; dat de keizer het niet geraden gevonden hadt achter zich te laten plaatzen, welker bezettingen hem zouden kunnen belemmeren, en dat hy zich daar van hadt willen meester maken voor dat hy Parys naderde; dat men hem ook niet moest misgunnen de verovering van twee steden, de welke zich op zynen weg bevonden, en die hy volgens oorlogsgebruik verplicht was te belegeren, indien hy

daar omtrent en omtrent zyn waarsichtig belang 1544
niets wilde verzuimen. Vrankryk wierdt dus voor de tweede maal, door het staken van den optocht der Engelichen, gelyk de eerste maal door het staken van dien der keizerlichen, van zynen ondergang bevryd.

Henrik, vertrokken uit de havenen van Engelandt op den 14 Juny, was den 15 te Calais aangekomen. Hy was overzee gevaren op een prachtig schip, wiens zeilen met goudt geflikt waren, gevolgt van het overige der vloot, met een sloet, overeenkomende met de majesteit van zulk een groot koning. Om een middel uit te vinden, genoegzaam om zulke heerlyke toebeidselen, zo wel als het onderhoud van zyne vloot en van zyne legers, goed te maken, hadt hy de goude en zilvere geldstukken afgezet, die van goed alloi waren, en hadt andere van minder alloi doen slaan, de welke nochtans de zelve waarde behielden. Dit was niet zonder zyne onderdanen te doen klagen, welk alles niettemin door de souvereine macht van dezen vorst gesmoort wierdt.

Hy zorgde ook voor de regering van het koninkryk gedurende zyn afzyn. De zaken van den Godsdienst waren zyne grootste zorg. Hy hadt de stoutheit der Roomsch-Katholyken, al te yverig voor de belangen van den paus, beteugelt, en hy oordeelde niet, dat zy zouden in staat zyn het hoofdt op te steken. Ten aanzien der Protestanten, zy waren zo verbaast over de strengheit, welke men tegen hen hadt gepleegt, dat zy byna niet dorsten voor den dag komen. Hy zou wel gewenscht hebben, dat hy de twee partyen hadt kunnen vereenigen volgens het geloofsformulier, het welk hy zelt hadt opgesteld; daar toe strekten alle zyne pogingen: doch alles was vruchteloos. Ten minste wilde hy de hatelykheden en de verdeeldheden beletten, en hen een voorschrift van een dienst laten, welke de Protestanten niet ten eenemaal afkeerig zou maken, maar dat zy zich by de Godsdienstoeffening der Roomsch-Katholyken zouden kunnen laten vinden. Ten dien einde deedt hy in het Engelsch drukken de Litaniën, welker gebruik in de kerken hy aanbeval. Het was inderdaadt eene grote voldoening voor de Hervormden, de welke daar uit vermoedden, dat men hen wel haast den Bybel in hunne tale weder zou ter handt stellen. Evenwel veranderde hy niets in de ordonnantie der zes artykeln. Dus hadden de Roomsch-Katholyken reden om vergenoegt te zyn; en de Gereformeerden, zich staande houdende door de hope van het toekomstige, vertroosten zich over het tegenwoordige met de inschikkelykheit, welke men gebruikte.

Na dat hy voor den Godsdienst gezorgt hadt, zocht hy ook de regering in zekere en getrouwe handen te stellen. Hy wierp terffondt de oogen op de koningin; en indien hy zyne genegenheit gevolgt hadt, hy zou haar alken tot het waarnemen der regering gedurende zyne afwezendheit benoemt hebben: maar hem was niet onbekend, dat zy aan de Roomsch-Katholyken verdacht was. Om hen niet beschroomd te maken voegde hy haar den aartsbischop van Kantelberg, *Mylord Seymour*, *Wriothestley*, onlangs voorzien met het cancelliersamp, en voor het overige een yverig voorstander van den ouden Godsdienst, en *Fbirleby*, bisschop van Westmunster, toe; alle personen, die haar toegenegen waren. Dit was de algemene Raadt. Hy be-

Onkof-
ten,
welke hy
tot deze
ondernem-
ming
hadt
besteed.De
bevelen,
welke hy
gelaten
hadt voor
de regere-
ning van
het ryk.Hy laet
de regere-
ring aan
de konin-
giane.

1544

noemde daarenboven den ridder *William Peter*, leeraar in de rechten en geheimschryver van Staat, voor zekere zaken, en Mylord *William Parre* voor andere. Hy stelde opzichters in de provinciën, om op de bewegingen te letten. De bisschoppen in hun bisdom wierden met deze zorg belast: men gaf aan elk van hen zes edellieden van het landt, of vrederechters, by gebrek van edellieden. *Talbot*, graaf van Shrewsbury, hadt de bestiering van de Noorder provinciën, en Mylord *Seymour*, graaf van Herford, het algemene stedehouderschap van het ganiche koninkryk. Deze bevelen gegeven zynde hadt men de benden uit de plaatsen doen trekken, alwaar de bevelhebbers haar gereed hielden, en de zelve in slagorder stelden in de nabuurschap van Londen hadt men ze in drie ryën doen trekken naar de zeehavens, alwaar zy wierden ingescheept. De hertog van Norfolk hadt het bevel over de voorhoede, en Mylord *Ruffel* over de achterhoede; de hertog van Suffolk geleidde het middeltocht. De soldaten van de voor- en achterhoede hadden blaauwe kamifolen aan, met root gevoert, met mutsen en kousen, doormengelt van de zelve kleuren. Die van de middeltocht hadden rode kafakken, met geel gevoert. Een groot getal Engelsche en Iersche groten en edellieden verselde den koning. De voornaamste waren de graaf van Oxford, Mylord *Gray*, Mylord *Ferrers*, Mylord *Montjoy*, de ridder *Brian*, en vele anderen, die zich in de achterhoede bevonden, met den grave van Surrey, veldmaarschalk. *Henrik Fitz-Alan*, graaf van Arundel, bekleedde het zelve ampt in de middeltocht, alwaar zich bevonden Mylord *Paulet* en de Lord *St. John*, met den bisschop van Winchester, en den ridder *Brown*, grootstulmeester. Deze benden bestonden wezentlyk uit dertig duizend mannen, zonder de vrywilligen daar onder te rekenen.

Zyne ontchepping te Calais.

Zy wierden te Calais ontscheept, en trokken op in de order, als wy verhaalt hebben, tot dat zy gevoegt wierden by twaalf duizend Vlamingen, welke de graven van Buren en van Reux, veldheeren van den keizer, hen aanbragten, om aan het verdrag te voldoen. Na deze vereeniging deelde het leger zich in twee hopen, welkers eene Montreuil, en de andere Boulogne ging belegeren. Deze laatste plaats wierdt verdedigt door *Phillips Corfe*, een overste van ondervinding. De hertog van Suffolk, die het leger der beleggers gebodt, naderde tot aan de werken met zo veel spoedt, dat hy zich al op den vyfden dag meester vondt van de benedenstadt en van den Toren der Orde *, welken de eenen zeggen door *Julius Cesar*, en anderen door *Karel den Groten* gebouwt te zyn, die door zyne hoogte de ganiche stadt beistreck, en de zelve voor een bake verstrekte †. *Suffolk* gaf kennis van dit goed gevolg aan den koning, die nog te Calais was, en deze vorst haafte zich om te komen, om de eer van deze overwinning te hebben.

* Toren der Orde.

† Deze toren is al overlang ingesfont.

Optocht van het leger des konings van Engelandt.

Zyn optocht was heerlyk. De trommelslagers, de pypers en trompetters gingen vooruit, met de herauten; de baronnen volgden na hen; de eerste wapenkoning kwam vervolgens, en hadt den koninklyken standaardt vooruit. *Don Bertran de la Cueva*, hertog van Albukerke, opperbevelhebber der hulpbenden des keizers, ging onmiddelyk voor den koning, de welke daar op volgde, geheelgewapend, en gezeten op een moedig ros. Mylord *Herbert* droeg zyn helm en zyn spies, en de lyswachtente paardt, alle voorde-

II Deel.

lig opgezeten, besloten den trein. Met dezen wier reedt de koning langs de straten van Calais. Ter stadt uit komende vondt hy de bende lyschutters van den hertog van Albukerke, welke hem verwachtte, ten getale van honderd wel uitgedoeschte ruiters, welker zes met goudt geborduude ryrokken aan hadden, hunne paardtuigen evenens opgeschikt zynde. Men zag vervolgens den graaf van Essex aan het hoofd van het Engelsche paardvolk, van het welke hy eerste overste was, alle in kostelyke klederen: de ridder *Davey* was aan het hoofd van honderd ligte paarden, op de vleugels van de lyswacht te voet en der piekeniers. De koning stelde zich in het midden dezer twee bataillons, en deedt de gewapende ruiters voor hem heen trekken. Hy bragt den nacht door in zyne tente, in het gezicht van Calais, en des anderen daags morgens vervolgde hy zynen tocht, en begaf zich den zelve dag in het leger. De hertog van Suffolk kwam hem te gemoet, en deze vorst verloor zyne wyk aan de zyde van het Noorden, naby de zee.

1544

In de stad lag eene bezetting van twee duizend vyf honderd man, buiten de burgery bekwaam om de wapenen te voeren, benevens krygs- en mondbehoefiten in overvloed. Vrankryk meende, dat zy het lang zou uithouden, en dat men rydt zou hebben om den onderstandt, dien men gereed maakte, derwaarts te zenden: doch hy kwam te laat. De doodt van *Corfe*, in een aanval gedood, verhaafte de overgaaf. *Vervins*, niet langer ondersteunt van de raadgevingen en het voorbeeldt van dezen dapperen bevelhebber, verloor wel haast den moedt, en gaf de plaats over, op de voorwaarden, welke hem waren aangeboden, na een beleg van twee maanden.

De koning begeeft zich in het leger voor Boulogne.

Verovering der stad.

Een maandt te voren hadden de Franschen getracht onderstandt in de stadt te werpen: doch de ruitery, welke daar binnen wilde trekken, wierdt geslagen, en sneuvelde byna geheel. Vyftien dagen daar na zondt Vrankryk den kardinaal *du Bellay* en den eersten voorzitter van het Parlement van Rouaan naar het leger, om een verdrag te bewerken. Zy traden in onderhandeling met den grave van Herford, den bisschop van Winchester, en de ridders *Paget* en *Risbe*: doch zy konden niet overeenkomen. Voor dat zy aankwamen liet *Henrik* op den 11 September zeven stormen na malkander op eenen dag op de stadt doen, die alle door den bevelhebber *Corfe* met eene onverzaagde dapperheit wierden afgeslagen. De Engelschen toonden geen minder kloekmoedigheid, en niettegenstaande zy meer dan vyftien honderd van de hunnen in deze aanvallen verloren hadden, konden de bevelhebbers den soldaat nauwlyks bewegen om de bresch te verlaten, wanneer zy het geraden vonden weder te rug te roepen, en den aftocht te laten blazen. Het was in den laatsten dezer aanvallen dat *Corfe* door een kanonschoot gedood wierdt, het geen, gelyk wy gezegt hebben, de overgaaf der plaats gemakkelyker maakte. Vier dagen na dezen aanval kwamen de afgezonden van den marquis van Vervins, stadvoogdt, de welke de voorwaarden van de overgave beraamden. Men stondt de bezetting toe met de wapenen en het legertuig uit te trekken, zonder dat het haar echter toegelaten was iets van het geschut of den voorraadt mede te nemen.

Onderhandelingen, welke de zelve voortgingen.

De Engelschen doen zeven aanvallen daar op.

Voorwaarden van de overgave.

Daar ontstondt op dezen dag een zo geweldig onweder, dat het zelve alle de tenten van het leger het onderste boven wierp, en vele schepen van de Engelsche vloot, die op de rede lagen, deedt

Zwaar onweer.

1544.

deedt vergaan. Des avonds van den zelfden dag kwamen er nieuwe afgezanten, om de onderhandeling te hervatten, welke de eersten hadden afgebroken, en om nieuwe voorstellen te doen. Het onweér hadt hen niet ontzien. Hunne tenten en reistuig waren of beschadigt, of omvergeworpen: zo dat zy niet wisten waar zy zich zouden onder bergen: om den nacht door te brengen, indien *Henrik* hen niet hadt toegestaan in de stad te huisvesten. Alle deze bezendingen, welke Vrankryk niet deedt dan om tydt te winnen, waren vruchteloos, en niets kon den koning van Engelandt daar toe brengen om van zyne onderneming af te staan. Dus het verdrag beveligt zynde, deedt hy zyne zegepralende intrede binnen Boulogne op den 18 September, hebbende den hertog van Albukerke aan zyne zyde. De hertog van Suffolk, welken hy daags te voren gezonden hadt, om bezit in zynen name van de stad te nemen, boodt hem de sleutels daar van aan. Na dat hy de vestingwerken hadt bezichtigd, en zyne bevelen gegeven om de zelve te herstellen, hoorde hy de voorstellen der Fransche afgezanten. Zy verzochten de vrede; maar bleven pal staan op de wedergave van Boulogne, en het opbreken der belegering van Montreuil. *Henrik* wilde in het tegendeel zyne verovering handhaven, en Montreuil daar nog by voegen; zo dat zy hun afscheid kregen, zonder iets te hebben verworven.

Intrede van *Henrik* den VIII binnen Boulogne.

Zy schenen daar niet zeer ongerust over, en men merkte zelfs, dat zy met meerder koelheit en gerustheit handelden dan de voorgaande afgezonden. Het duurde niet lang of men wist daar de reden van. Vrankryk hadt zyn verbondt reets gemaakt met den keizer, en deze vorst verliet eensklaps den koning van Engelandt, wiens verbondt hy met groten ernst gezocht hadt, om zich weder te bevredigen met Vrankryk, over het welke hy voorgenomen hadt zich zo nadrukkelyk te wreken. Zodanig is de zekerheit der verbonden, de welke de alleronschendbaarste schynen. Het byzonder belang geldt byna altydt veel meer dan de trouw der traktaten, en het ontbreekt nooit aan voorwendfels om het schenden van de zelve te billyken.

Dit verdrag wierdt den 25 September, acht dagen na de overgave van Boulogne, afgekondigt. De keizer bragt twee redenen by om zich daar over by den koning van Engelandt te verdedigen. De eerste was de weigering, welke *Henrik* gedaan hadt om zich by hem voor Parys te komen voegen, gelyk zy hadden afgesproken; de andere, dat deze vorst Boulogne wilde behouden, zonder hem daar deel aan te geven; waarlyk slecht gegronde redenen. Inderdaadt hadt hy de overwinningen des konings bevestigd door die, welke hy de eerste gedaan hadt, aanvallende op de plaatsen, welke hy voor zich wel gelegen hadt gevonden, in plaats van zyn leger zonder omwegen voor Parys te brengen. Ten anderen beklagde hy zich zeer onbillyk daar over, dat de koning hem niet aanbodt zyne overwinningen met hem te delen, doordien hy hem van zynentwegen niet hadt laten afleggen enige plichtpleging over de verdediging der zyne. Het waren ook niet dan ydele verontschuldigungen om zyn verdrag met Vrankryk een glimp te geven. De waarachtige beweegredenen daar van waren gegrond op de staatkunde van dezen vorst, min oprecht, of behendiger dan de koning van Engelandt. Hy hadt een oogmerk, dat hy nooit verliet. Het was de ondergang der Protestanten in Duitschlandt, welker eedverbondt het vol-

Waarachtige beweegredenen van het verbondt.

strekt gezag verhinderde, het welk hy in het keizerryk trachtte te verkrygen. Dit was het, daar hy van alle kanten weder op toe kwam, en alle zyne streken hadden geen ander doelwit. Hy moest, om daar toe te geraken, een bestandt maken met *Solyman*, en den onderstandt, welken de Protestanten in Vrankryk en in Engelandt kwamen zoeken, verhinderen. Zyne wederbevrediging met de eerste dezer twee kronen bragt alle deze uitwerkingen voort. Hy hoopte door des zelfs bemiddeling een verdrag met den Turk te maken, gelyk hy kort daar na deedt, en, terwyl Vrankryk en Engelandt bezig zouden zyn met elkander te beoorloggen, op de samenverbonden van Duitschlandt aan te vallen. Zyn vooruitgezicht hadt het gevolg, dat hy daar van gehoopt hadt: doch de vrede, welke hy met Vrankryk maakte, was van korten duur, en de oorlog ontstak wel haast tusschen hem en *François* den I met meerder woede dan ooit, in plaats dat die gene, welken hy verwekt hadt tusschen Vrankryk en Engelandt, geheel en al was uitgeblusht.

Echter hadt hy alle voorzorgen gebruikt om Vrankryk de handen te binden, en het buitenstaat te stellen van hem nadeel te kunnen toebrengen. Hy vervremdde van het zelve door dit verdrag alle des zelfs bondgenoten, en voor ydele hopeningen, welke hy hem gaf, beroofde hy hem van alle zyne overwinningen in Savoije, in Piëmont, in Italië, en elders. Selden heeft het huis van Oostenryk zulke voordelige traktaten gemaakt. Het was ook het werk der twee Spaansche monniken, welker een, genaamt *Diego Chavez*, biechtvader was van de koningin *Eleonora*, en de andere, genaamt *Gabriel Guzman*, van een der edelste huizen van Spanje, was het van den keizer.

Men zegt, dat de liefde, welke zich mengt tusschen de meeste geheime handelingen van de hoven, ook daar in haar deel hadt. *Anna van Piffelen*, hertogin van Estampes, en meesteresse van *François* den I, beminde den hertog van Orleans, het zy door eene oprechte genegenheit, het zy door eene uitwerking van minneyver, welke zy hadt tegen *Diana van Poitiers*, drostinne* van Normandië, meesteresse van den Dauphin, oudsten broeder van den hertog. Deze minneyver hadt uit den mond der hertogin van Estampes gehaalt een woordt, het welk de landdrostinn hem nooit vergaf. Het was om dat zy gezegt hadt, dat zy geboren was op den zelfden dag, op welken de landdrostin getrouwt was. De hertogin was inderdaadt niet ouder dan dertig jaren, en *Diana* meer dan veertig †: doch deze waarheit maakte de belediging niet dan te onvergeeflyker. De landdrostin, die niet jonger was, wilde echter meesteresse blyven van het gebiedt, het welk zy op het gemoodt van den Dauphin verkregen hadt, en zy kon niet dulden den voorrang, welken het gehele hof aan de hertogin gaf, ter zake van hare jeugt en van hare uitnemende schoonheit. Deze laatste was wel onderrecht van den haat harer medevryster; en op haar beurt minneyverig over de macht, welke zy op den geest van den vermoedelyken erfgenaam van de kroon hadt, was zy bedacht om den hertog van Orleans eene gelegenheit te verschaffen, die hem eene verzekerde wykplaats by dezen prins, wanneer des zelfs broeder den troon zou beklimmen hebben, zou doen vinden. Het verdrag, het welk *Karel* de V deedt voorstaan, beantwoordde zyne inzichten. Het was ook in het

1544.

Voordeelen, welke de keizer daar van trekt.

De minneyver tusschen *Diana van Poitiers* en de hertogin van Estampes deden hen deze voordelen erlangen. * *Seneschal*. Ze is naderhandt, onder de regering van *Henrik* den II, bekend geweest onder den naam van hertogin van Valentinois. † *Meester* maakt haar veel jonger.

eerst

1544

eerst behandelt door de twee Spaansche geestelyken, welke wy genoemt hebben, die het gemoed van *François den I* bereidden, en in het vervolg door *Longueval*, grave van *Bossu*, die dat des keizers ichikte. Het was de hertogin van *Estampes*, welke dezen laatsten te werk stelde, also zy hem bekwaam oordeelde tot deze onderhandeling, zonder dat men daar op iets zou te zeggen vinden, doordien hy landeryen in *Pikardie* hadt, onder de gehoorzaamheit des konings, en in de *Nederlanden*, onder die des keizers staande; zo dat hy noch den eren, noch den anderen kon verdacht zyn. Nochtans was hy den laatsten meer toegedaan, in wiens staten zyne allerbeste heerlykheden gelegen waren. Ook was het gansche verdrag ten voordeele van *Karel den V*, die niet dan beloften gaf aan *François den I* voor den hertog van *Orleans*. Evenwel bevorderde de hertogin, zich latende wys maken, dat de voorgeselde voorwaarden voordeelig waren, doordien zy zulks wenschte, het maken van de vrede met al haar vermogen, en het verbondt, met de afgezonden van *Karel den V* te *Crespi* * den 18 September, zynde de zelve dag, op welken de koning van *Engelandt* zyne intrede te *Boulogne* deedt, gelotten wierdt den 25 opeentlyk afgekondigt.

* hoofdstaet van het hertogdom van *Valois*, in hie de *France*. Voorwaarden van het verdrag.

Het behelde, dat 'er in het toekomende eene vaste en eeuwigdurende vrede zou zyn tusschen den keizer, *Karel den V*, en *François den I*, koning van *Vrankryk*. Dat deze laatste *Nizza* zou wedergeven, nevens alle de andere plaatsen, welke hy den hertog van *Savoje* ontnomen hadt; het graafschap van *Ligne* aan *Philips van Croÿ*, hertog van *Aarichot*, met alle de landen, welke deze hertog in *Vrankryk* bezat; aan den marquis van het *Montferrat* en aan den hertog van *Mantua* dat gene, het welk men hen ontnomen hadt; voorts *Stenay* aan den hertog van *Lotharingen*, en het prinsdom van *Oranje* aan den prins van dien naam. Dat hy de prinsen van het huis van *Albert* niet zou ondersteunen in de eischen, welke zy hadden op *Navarre*, en dat hy de prinsesse *Johanna*, erfgename van dat huis, zou noodzaken af te staan van het huwelyk met den hertog van *Kleef*, aan wien men haar beloofd hadt. Dat hy afstandt van alle zyne rechten, welke de kroon van *Vrankryk*, of de prinsen van het huis van *Orleans*, meenden te hebben op de koninkryken van *Napels* en *Sicilië*, op het hertogdom van *Milaan*, en op het graafschap van *Asti*; van de hulde van *Vlaanderen* en van *Artois*, en van alle de eischen op het hertogdom van *Gelder* en het graafschap van *Zutphen*. Eindelyk, dat hy het verbondt met den *Turk* zou laten varen, en den keizer zes honderd piekeniers en tien duizend voetknechten verschaften om de ongelovigen te beoorlogen. Dit waren de wezentlyke voordeelen, welke de keizer door dit verdrag verkreeg. De gene, de welke *Vrankryk* daar door erlangde, waren zo gewigtig niet, en bestonden niet dan in ydele afstanden, of in beloften, welke *Karel den V* middel hadt gevonden om vruchteloos te maken zo dikwils als hy de zelve gedaan hadt. Hy stondt af van alle zyne eischen op de steden aan de rivier de *Somme*, welke certys zo vele kraakeelen tusschen de laatste hertogen van *Burgundië* en de koningen van *Vrankryk* verwekt hadden, en op alle de steden van *Pikardie* en *Artois*, welke *François den I* in bezit hadt. Nochtans zonderde hy uit *Terouane* en *Ham*. Hy stondt ook zyn recht af op het *Maconnoische* *, op de steden van *Auxerre* en van *Bar*, en de vrye heerlykheit van *St.*

* *Maconnois*.

Laurens, en nam aan den prins *Philibert*, zynen eenigen zoon, daar afstandt van te laten doen vier maanden na de afkondiging van het verdrag. *François den I* nam van zyn kant aan om door den *Dauphin* en den hertog van *Orleans* zynen afstandt van het hertogdom van *Milaan* en van het graafschap van *Asti* te doen bekrachtigen. De keizer stondt toe, dat de koning van *Vrankryk* *Heldin* behieldt, tot zo lang, dat men de rechten der twee vorsten op deze plaats in den grondt beter zou onderzocht hebben, en dat de hertog van *Vendôme* zou blyven in de bezitting van *St. Pol*; zeer geringe voldoeningen voor zo vele heerlykheden, als *Vrankryk* afstandt. Het huwelyk van den hertog van *Orleans* met de infante *Maria*, dochter van den keizer, of met de tweede dochter van zynen broeder *Ferdinand*, Roomsche koning, was het onderpandt of de prys der vrede, of veel eer het lokaas, waar van *Karel den V* zich bediende om die op zo voordeelige voorwaarden ter erlangen. Ten minste was het dit, het welk de hertoginne van *Estampes* noodzaakte om hem de zelve te bezorgen, om redenen, welke wy verhaalt hebben. Dit huwelyk moest binnen twee jaren voltrokken worden, entot huwelykgave van de prinsesse, dochter of nicht van den keizer, beloofde deze vorst de belening van het hertogdom van *Milaan*, of van de *Nederlanden*, nevens de graafschappen van *Burgundië* en van *Charolois*, de keur van beide voor zich behoudende. Voor het overige stondt hy het genot daar van niet af dan na zyne doodt, en onder beding van wederkering in val het mannyk oir kwam te versterven. Hy nam echter aan de regering van de *Nederlanden* aan den jongen prins te geven zo haast als hy zyn huwelyk zou voltrokken hebben. *Georg* van *Oostenryk*, natuurlyke zoon van *Maximiliaan*, welken *François den I* hadt laten gevangen zetten, om zich over den moordt van zyne afgezanten te wreken, wierdt in vryheit gestelt, zonder iets te betalen van het losgeldt, het welk hy beloofd hadt. Men zegt, dat de *Dauphin* betuigingen deedt tegen een hem zo nadeelig verdrag op den 24 December te *Fontainebleau*, in het byzyn der hertogen van *Vendôme* en van *Anguien*, als mede van den hertog van *Aumale*.

1544

De keizer zondt afgezanten naar *Spanje*, om aan de *Staten* kennis te geven van het verdrag, en om hun goedvinden te hebben over de keur van de twee huwelyken, het zy van zyne dochter, of van zyne nichte. De doodt van den hertog van *Orleans*, welke kort daar na gebeurde, maakte een einde van de zwartheit van deze keuze.

Voor dat het verdrag ondertekent wierdt zondt de keizer den bisschop van *Atrecht*, zoon van den kancelier *Grawelle*, aan den koning van *Engelandt*, om hem de uitvoering van hun eerste verdrag voor te stellen, dat is te zeggen, de belegering van *Boulogne* en van *Montreuil* op te breken, om gezamentlyk hunne legers voor *Parys* te brengen, of toe te staan, dat hy met *François den I* een verdrag aanging. Deze voorslag moest *Henrik* noodwendig vrend voorkomen, en een zo oplopenden vorst een antwoordt doen geven, geevenaart naar de belediging, welke men hem aandeedt. Nochtans gebruikte hy eene zo grote gematigheit, dat men zelfs niet eens kon gewaar worden, dat hy daar over verstoort was. Hy hoorde met koelen moede aan het geen de afgezant zeide, en antwoordde hem, dat de keizer zodanige zyde kon kiezen, als het hem zou believen, zonder dat

Karel den V verzoekt *Henrik den VIII* om mede in het verdrag te treden.

Antwoordt van *Henrik*.

1544 het kwalijk zou nemen. Men geloof, dat de hope, welke hy hadt van zich van Boulogne en van Montreuil meester te maken, en daar nog andere Fransche zeeplaatzen by te voegen, oorzaak was van deze gerustheit; zo dat hy zich weinig bekreunde te zien, dat *Karel de V* eene maatschappij verbrak, die hem recht zou hebben gegeven om eisch te maken op de overwinsten, waar mede *Henrik* zich vleide.

Alles welingezien zynde, welk een voordeel de keizer ook door dit verdrag verkreeg, was het echter voor hem veel roemryker, en misschien veel nuttiger geweest, zyne overwinningen voort te zetten, zich vereenigt houdende met den koning van Engelandt, dan stil te blyven staan op een zo schonen weg, zynen bondgenoot verlatende. Hy hadt den schrik in Vrankryk gebragt, wanneer hy, na *St. Didier* ingenomen te hebben, langs de *Marne* afzakte, en wanneer hy, *Champagne* ingetrokken zynde, zich meester hadt gemaakt van de steden van *Epernay* en van *Chateau-Thierry*. Men zegt, dat dit op den raad van den grave van *Bosfu* geschiedde, met toestemming der hertoginne van *Estampes*, dat hy zich zou verzekeren van deze twee plaatzen, daar hy heerlyke verversting voor zyn leger, dat gebrek aan mondkost begon te krygen, zou vinden. Zyne partylopers, die van daar tot aan *Meaux*, een halve dagreize van *Parys* gelegen, stroomten, beroerden in dier voegen deze hoofdstadt van het koninkryk, dat iedereen ging vluchten. Eenigen weken naar *Rouaan*, en anderen naar *Orleans*, en men zag op de wegen niet dan gansche benden van vluchtelingen, of wagens vol huisfieraaden, vrouwen en kinderen. De koning van Vrankryk hadt zich daarenboven van daar begeven, om naar de grenzen te trekken, met een voornemen om *Boulogne* en *Montreuil* te ontzetten; zo dat de keizer, indien hy zich van deze ontfeltenisse bedient hadt, regt op *Parys* aantrekkende, zich daar naar alle waarschijnlijkheit meester van zou gemaakt hebben. Maar hy sloeg ter linkerhandt op, en trok naar *Soissons*, alwaar hy een tegenstandt vondt, die hem noodzaakte weder naar *Champagne* te keren. De leestocht hem aldaar ontbrekende, verviel hy weder tot de noodzakelykheit, daar hy zich voor het innemen van *Epernay* en van *Chateau-Thierry* in hadt bevonden. Deze vorst zich dus aan de eene, en *François de I* aan de andere zyde belemmert vindende, wierden zy daar door beter tot de vrede geneigt. Ondertusschen was al de verbaasheit op Vrankryk gevallen, het welk zich haastte om het verdrag te sluiten, zonder te denken aan het nadeel, dat het daar van kwam te ontfangen.

Welke schade het ook mogt lyden, geloofde het echter alles gewonnen te hebben met het eedgenootschap van den keizer met den koning van Vrankryk, die voorgenomen hadden zyne provinciën te veroveren, en onder malkander te verdeelen, te verbreken. Dus verliet *François de I* niet alleen *Solyman*, maar daarenboven de prinsfen van *Navarre*, zyne bloedverwanten, ten einde de keizer *Henrik* zou verlaten, en hy en *Karel de V* offerden hunne bondgenoten of aan hunne staatzucht, of aan hunne veiligheid op.

Ondertusschen ging de belegering van *Montreuil* gedurig voort: doch de dapperheit van den maarschalk *de Biez* deedt daar meerder tegenstandt vinden, dan men in die van *Boulogne* ontmoet hadt, hoewel deze laatste plaats veel beter versterkt was dan de andere; het welk doet zien, dat een vorst zich minder moet betrou-

wen op de sterkte eener plaatse dan op de dapperheit en getrouwheit van den gene, aan wien hy daar de bestiering van toevertrouwt. De maarschalk *de Biez* was de schoonvader van den marquis van *Vervins*, die *Boulogne* kwalijk verdedigt hadt. Hy verbeterde door zyne dapperheit en door zyne ervarenheit den misslag, welken zyn schoonzoon door zyne vreesachtigheit en door zyne jongheit begaan hadt. Ten minste, hy verdiende vergiffenis daar van, het verlies van *Boulogne* vergoedende door de bewaring van *Montreuil*. Het vertrek der keizerlyke krygsbenden hielp daar veel toe. De keizer, zyn verdrag met Vrankryk gemaakt hebbende, herriep de graven van *Buren* en van *Reux*: doch de hertog van *Albuerke* wilde by den koning blyven. Het Engelsche leger zich alstoen te veel verzwakt vindende om de belegering voort te zetten, zondt *Henrik* bevel aan den hertog van *Nordfolk* om af te trekken, en by hem te komen. Dus wierdt de stadt verloft.

De koning bereidde zich ook om voor den winter weder naar Engelandt te keren. Hy gaf de stadvoogdy aan *Mylord Dudley*, welken hy gemaakt hadt burggraaf van *Ryfel*, en vertrok van daar op den 30 September, om naar *Calais* te gaan, alwaar zyne vloot hem verwachtte. Het Fransche leger, onder het bevel van den *Dauphin*, lag in de nabuurschap van *Boulogne*, werwaerts het getrokken was, met een voornemen om de plaats te hulp te komen; maar de zelve was te laat gekomen. Het hieldt zich echter daar omtrent nog altydt op, verspiedende de gelegenheit tot het doen van eenige verrassching. Alzo het nu van des konings optocht onderrecht was, leide het zich in eene hinderlage, om hem in den staart te vallen, en zyne achterhoede op te ligten. Maar de hertogen van *Nordfolk* en *Albuerke*, die over de zelve geboden, hebbende de eerste ruitershopen, die op hen aankwamen, ontdekt, deden hunne benden halte houden, en maakten zich tot het gevecht gereed. Dit stoutte besluit en de goede order der Engelschen verbaasde de vyanden, die niet handgemeen dorsten worden. Dus kwam het Engelsche leger, zynen optocht vervolgende, gelukkigelyk te *Calais*.

Eenige dagen daar na trachtte de *Dauphin*, die *Boulogne* niet hadt kunnen ontzetten, het zelve by verrassching weder te krygen. Hy kende den kwaden standt van de plaats. De breschen waren nog niet herstelt, en de Engelschen hadden hun geschut en hun krygstuig gehaalt uit de benedenstadt, de welke alleen door eene gracht zonder muren beschermt wierdt. Hy naderde ter middernacht, hebbende by zich de kloekmoedigste krygsbevelhebbers van zyne natie, namentlyk, *Tuis*, *Montluk*, *Andelot*, *Moailles*, en vele anderen. Het was hem niet moeilyk zich van eene plaats, zo kwalijk beschermt, meester te maken; hy deedt daar in trekken zes duizend man, onder het beleid der gemelde bevelhebbers, terwyl hy den uitslag daar van met het overige van het leger verwachtte. De zwarigheid bestondt in het aantasten van de bovenstadt, de welke beter bewaart wierdt. Om daar toe den ingang gemakkeliker te maken lieten de bevelhebbers de soldaten hembden over hunne klederen aantrekken, en deden hen in deze gestalte voorttrekken, schreeuwende om hulp, als of het de inwoners van de benedenstadt waren, die zich gansch naaktvoor den vyandt gingen bergen, en die baden, dat men hentoch zou binnen laten. De duisterheit van den nacht begun-

Verbaasheit, welke de keizer in Vrankryk hadt veroorzaakt.

Belegering van Montreuil door de Engelschen.

1544

Ophetking van de belegering.

Herbst, Alexray, Varillas.

*Hy hadt den zelve tytlangen tyd te voren opgedragen aan *Mylord Brandon*.

Het Engelsche leger komt te *Calais*.

Onderneming der Franschen op *Boulogne*.

stigde

1544

stigde deze krygslift, en misschien hadt de zelve gelukt, indien de Engelschen niet gemerkt hadden, dat deze gewaande vluchtelingen in een zeer groot getal waren. Zy twyfelden aan het bedrog, en overal daar kennis van gegeven zynde, deedt de stadvoogdt de bezetting in de wapenen komen. Men opende vervolgens de poorten, en viel met grote verwoedheit op de Franschen aan. Men vondt hen in verwarring, plunderende het legertuig, en dezen uitval niet vermoedende. De Engelschen, schoon veel minder in getal, als zynde niet meer dan vier honderd tegen zes duizend, grepen hen zo kloekmoedig aan, dat zy hen dwongen de vlucht te nemen, na eenen hunner veldoversten en vyf honderd soldaten verloren te hebben, behalven de gevangenen en gekwetsten. *Tais* was van het getal der laatsten. *Montluk*, die nederhandt maarschalk van Vrankryk wierdt, liep veelmalen gevaar om gevangen of gedood te worden, en hy was zyne behoudenis al zo veel aan zyn goed geluk als aan zyne dapperheit verschuldigt. Hy spreekt zelf van dit voorval in zyne Gedenkschriften, als van het gevaarlijkste van zyn gehele leven. Hy beroemt zich ook, dat hy het leger reddde, het welk anders geheel zou in de pan gehakt zyn, indien hy geen zorg hadt gedragen om het overschot byeen te verzamelen. Hy schept 'er zelfs vermaak in, dat hy nooit zyn oordeel verloor, en dat deze tegenwoordigheid van geest hem gelegenheit gaf om *Andelot* en *Moaillies*, omringt van een groot getal Engelschen, die hen kwamen aangrypen, te redden. Hy voegt 'er by, zich zelven daar omtrent pryzende, dat de vrees de oorzaak is van de nederlagen, en dat, indien men zich niet zelf in het gevaar bevreest maakte, men zich altydt met eere daar uit zou kunnen redden. Doch de Fransche geschiedschryvers verwyten hem zyne verwaandheit, en zeggen, dat hy den geest zodanig vervult hadt met het denkbeeld van zyne eige dapperheit, dat hy nergens op dacht dan om zynen lof op te maken, zonder den waarachtigen toestand der zaken te verhalen, noch van de verschoningen, welke men voor eene zo schandelyke nederlage kan vinden in den schielyken schrik, waar voor de legerhoofden de soldaten niet kunnen bewaren, te spreken. De Engelsche geschiedschryvers zyn ook in hun schik deze gelegenheit te vinden, om de belediging, hunne natie aangedaan, van welke *Montluk* veelmalen met verachting spreekt, te wreken: ook sparen zy hem niet, en het boven de Fransche schryvers overhalende, beschuldigen zy hem de verwaandheit tot een hoger trap dan iemandt van zyne provincie, waar in dit gebrek meer dan ergens anders heerscht, gebragt te hebben. Zy zeggen, dat hy minder deugd dan staatzucht bezat; dat hy niet kloekmoedig was dan in noodzakelykheit, en wanneer zyne daden konden gezien worden, doordien hy geen lafhertigheit ongestraft zou hebben kunnen begaan, maar dat hy in duisterten al zo groot een bloedaardt was als iemandt anders, blyde zynde, dat de nacht hem zyne donkerheit leende om zyne vreesachtigheit te bedekken, of zyne afdeinzing te begunstigen. Zy vertellen ook het geen de Dauphin tegen hem zeide, wanneer hy zich na het geval in des zelfs tegenwoordigheid vertoonde, zich beroemende, dat hy de laatste wedergekomen was, daar de Dauphin hem op antwoordde: *Dat is waar; maar dit is daar hy toe gekomen, dat geen langor weg dan de anderen ge-*

Zy worden terug gedi-

Verhaal, dat Montluk daar van docht.

De Franschen verwyten hem zyne snookery.

De Engelschen spreken van hem als van een blaasbaak.

Schetsing, welke de Dauphin maakt

namen hebt. Deze verwytingen, het zy waar, of verducht, moeten tot een les verstricken aan de zulken, die zich aan de nakomelingen willen pryswaardig maken door hunne kwaasprekendheit in moedelyke wederbeschuldigingen. Men moet naar de eere kuipen, gelyk men de ampten in de gemenebesten bekuipt, dat is te zeggen, door strelen, en niet door latteren. Alles wel ingezien zynde, indien de Dauphin niet het overige van het leger, wanneer de aanval geschiedde, waar door *Montluk* de benedenstadt in de macht der Franschen gebragt hadt, was toegeschoten, het is zeer waarshynlyk, dat men Boulogne weder hadt ingenomen. Dit is ook het geen *Montluk* met reden aanmerkt, hoe wel dit misschien geschied is door eene beweegreden van spyt, en om zich over de schertfery van dezen prins te wreken.

De Dauphin wilde deze schade door het bemachtigen van Guines en eenige andere plaatsen vergoeden, maar hy was daar in niet gelukkiger. Hy vondt overal tegenstandt, en het stechte weer, het welk zyn leger begon af te matten, verplichtte hem om het in de winterlegeringen te leggen. Dus eindigde de veldtocht. De zelve was Vrankryk nadeeliger door den minneyver van twee vrouwen, dan door de wapenen zynen vyanden: de dapperheit der Engelschen ontnaam het zelve eene van zyne beste leden: doch het verloor twintig andere door het verdrag van Crespi. De vrees, welke het hadt, dat de koning van Engelandt zyne overwinningen verder mogt voortzetten, was daar de voornaamste oorzaak van: de keizer alleen hadt daar al de vrucht van.

Hy zondt zyne afgezanten naar Calais, om den koning van Engelandt aan te bieden, om mede in de vrede, welke hy met *François* den I kwam te maken, die zyne gezanten by de zyne voegde, begrepen te worden. Beide nodigden *Henrik* mede in hun verbondt te treden. Hy benoemde gevolmachtigden om hunne voorlagen te onderzoeken: doch men vondt de zelve hinderpalen tegen het sluiten van dit verdrag, als zich voorheen hadden opgedaan in de voorgaande onderhandelingen. Vrankryk wilde Boulogne weder hebben, en *Henrik* was van mening het zelve te behouden. De onderhandelingen wierden dan wel haast afgebroken, en de afgezanten vertrokken onverrichter zake wederom naar huis. De keizer was daar niet moedelyk over. Zyne staatkunde deedt hem met genoegen aanzien, hoe Vrankryk en Engelandt malkander verdierven, terwyl hy zyne macht verzeerde.

Het verhaal der oorlogen van Vrankryk heeft ons dat der andere voorvallen, welke gedurende deze handelingen gebeurden, doen opschorten, en wy zyn derhalven verplicht het verhaal daar van te hervatten.

Wy hebben op het einde van het jaar 1542 de beroeping der kerkvergadering van Trente gezien, waar toe de paus gedwongen was de zittingen tot een vreedzamer tyd uit te stellen. Deze kerkvergadering, of veel eer deze vertoning of afbeelding van eene kerkvergadering, wierdt vervolgt tot de maand van May des jaars 1543. De keizer hadt de beroeping van de zelve aangedrongen om redenen, welke wy verhaalt hebben. De Waldenzen en de Hussiten, met de Lutherischen en Zwinglianen, gingen voort met de misbruiken van de kerk aan te tonen, en eene hervorming daar van te eischen. Onder elkander verdeelt zynde over het artykel

1544 overzette verwaandheit.

Kwade uitlag van het Fransche leger.

Henrik de VIII verwerpt de voorstellen van een verdrag met Francois den I.

Verber. Mazaray. Opening van de kerkvergadering van Trente.

van

1544

van de wezentlyke tegenwoordigheid in het Sakrament van het Avondmaal, kwamen zy in de andere stukken overeen, en voornamentlyk rakende den drinkbeker, welkers wedergeving zy met zeer veel ernst eifchten. Paus *Clemens de VII* hadt, gelyk wy gezegt hebben, eene kerkvergadering te Mantua beroepen sedert het jaar 1533, om in deze zaken te voorzien. *Paulus de III* hadt de uitschryving daar van bevestigd in den jare 1537; en naderhandt hadt hy ze overgebragt naar *Vicenza*, en eindelyk naar *Trente*. Hy wenschte, dat de keizer en de koning van *Vrankryk* daar verschenen met een geest van eendragt, te zamen werkende tot de verhoging van den H. stoel; en om hen daar toe te schikken hadt hy den kardinaal *Contarini* naar den eersten, en den kardinaal *Sadoletus* naar den anderen gezonden. *Contarini* onderweg gestorven zynde, hadt hy in des zelfs plaats benoemt den kardinaal *Viseo*: doch deze laatste den keizer niet aangenaam zynde, hadt zyne onderhandeling de uitwerking niet, welke de paus zich daar van beloofd hadt. *Karel de V* was alstoen bedacht om zich met *Henrik* te verbinden, om *François den I* den oorlog aan te doen.

* *Petrus Paulo Parisio, Giovanni Morone en Reginaldo Paulo.*
Wie deze vergadering uitmaaken.

De paus bleef niet in gebreke zyne gezanten naar *Trente* te zenden. Het was minder om aldaar over de zaken van den Godsdienst te handelen, dan om te beletten, dat men daar over zou raadplegen. Hy beval hen uitdrukkelyk niets te besluiten, zonder van zynentwegen daar omtrent nieuwe bevelen te hebben, maar alleen de gezanten der vorsten om den tuin te leiden. *Don Diego van Mendoza* begaf zich derwaarts, in hoedanigheid van afgezant van *Karel den V*, verselt van den kardinaal van *Granvelle*, en den bisschop van *Atrecht*, zoon van den laatsten. Eenige Italiaansche bisschoppen, geheel den paus toegedaan, begaven zich mede derwaarts. Dit waren al de afgezonden, uit welke deze kerkvergadering den tydt van zeven maanden bestondt, ontfangende al haren luister van die van den keizer, de andere vorsten gene gezanten derwaarts gezonden hebbende. *Mendoza* drong de vergaderde Vaders aan om hunne zittingen te openen, en met de artikels der hervorming te beginnen, ten minste ten aanzien van de kerkelyke tucht, om aan de Protestanten een goed denkbeeld van hunne vergadering te geven. Doch de afgezanten van den paus, ganich andere onderrechten hebbende, stelden de voorstelling van den afgezant te loor. Zy vertoonden, dat een zo klein getal van kerkvoogden de algemene kerk niet kon verbeelden, noch der zelve besluiten eene genoegzame achtbaarheid byzetten; dat derhalven de eer van de kerke daar door in gevaar zou gestelt worden, en bloot staan voor de bespotting der ketters. Men betuigde daar tegen van weerkanten, en deze betuigingen wierden aan den paus gestelt, de welke niets wilde beslechten. De afgezanten van den keizer keerden weder naar hunnen meester, en des pauzen afgezanten, nevens de andere kerkvoogden, vertrokken kort daar na. Zodanig eindigden de eerste zittingen van eene kerkvergadering, de welke in het vervolg zo berucht wierdt, en van welke wy zo hare geheime handeling, als hare besluiten op zyn plaats zien zullen.

Harbert.

Het was in den zelve tydt, dat de koning genade verleende aan de ridders *Cardine* en *Hoby*, beschuldigt van de vergadering der Protestanten te *Windlor*, welke de bisschop van *Winchester* met alle gestrengheit vervolgd, begunstigt te hebben. Men beschuldigde hem zelfs, dat hy het gedrag van *Henrik*, ten aanzien der oude Katholyken, aanhangers van den paus, afkeurde, en

dat hy hen onder de hand ondersteunde, terwyl hy veinde de kerkelyke opperhoofdigheit van dezen vorst te begunstigen. Deze vermoedens wierden bevestigd door het geding, het welk men tegen *Germain Gardiner*, zynen geheimfchryver, opmaakte, die gestraft wierdt om dat hy de zelve betwist hadt.

Het jaar 1544 begon in Engelandt met het openen van het Parlement, het welk de koning tegen den 14 January beriep. De eerste akte, die daar in doorging, betrof de erfopvolging van het ryk. Het was al van overlang dat *Henrik* met deze zorge bezet was, en dat de Parlementen daar hun meeste werk van maakten. Voornamentlyk, wanneer deze vorst een voornemen hadt van eene lange reize, of eene gevaarlyke onderneming, nam hy deze voorzorg tegen de verdeeldheden, welke hy altydt vreesde. De geboorte van *Eduard*, geproten uit het huwelyk van de overledene koningin *Johanna Seymour*, nam het verschil over de opvolging weg: doch deze jonge prins kon komen te sterven gedurende des konings afwezen, die zich gereed maakte tot zynen tocht overzee, waar van wy het gevolg komen te zien. Hy wilde voor deze zwaargheid zorg dragen, en de rechten der andere erfgnamen, de welke in de plaats van den prins van *Wales* moesten gestelt worden, schikken. Dit was het geen hy het Parlement te kennen gaf, zendende aan het zelve het ontwerp van de wet, welke hy wenschte dat de twee Huizen daar van zouden maken, om zynen wil te bekrachtigen. Het was ook waarschynlyk, dat dit geschiedde om zyn woordt te houden, het welk hy aan den keizer gegeven hadt, te weten van de prinses *Maria* te doen weder erlangen de eer en de voorrechten van hare geboorte, doordien het op haar is, waar op deze wet voornamentlyk hare betrekking hadt, also 'er anders geen twist was ten aanzien van den prins *Eduard*, en dat het Parlement van het jaar 1536 voor het overige zorg hadt gedragen.

Wat 'er van was, het Parlement verklaarde, dat men niet genoeg kon pryzen het vooruitzien des konings aangaande het stuk van de erfopvolging, waar omtrent hy niet wilde dat eenige twyffel zou overblyven, de welke na zyne doodt de gemene rust zou kunnen storen; dat zyne schikking genoeg was vervaardigt onder het groot zegel, of bevat in een uiterste wille, met zyne handt ondertekent, gelyk het voorgaande Parlement het hadt vastgesteld*; dat ondertusschen deze verstandige vorst, hun souvereine heer, gewenscht hadt, dat de twee Kamers zich verklaarden aangaande zynen wille, welken hy hen hadt bekend gemaakt, op dat zyne onderdanen, zo geestelyke als wereldlyke, te eerder zouden bereid zyn om zich daar aan te onderwerpen, dat het Parlement, beantwoordende zodanige wettige begeerten, verklaarde, dat byaldien de prins *Eduard* zonder kinderen kwam te sterven, en de koning gene andere van zyn laatste huwelyk naliet, de kroon zou behoren aan de prinsesse *Maria*, zyne oudste dochter, onder de voorwaarden, de welke *Henrik* haar zou voorschryven, het zy door eene verklaring, gezegelt met het groot zegel, of door zynen uiterste wille. Dat, op het weigeren van de prinsesse om de zelve aan te nemen, zy van de erfopvolging zou uitgesloten zyn, also hare ongehoorzaamheit haar de zelve onwaardig maakte, en dat in zulk een geval het koninkryk zou komen aan de gene, die na haar volgde, en dat de zelve, mits zich onderwerpende, nevens hare nakomelingen, de keizerlyke kroon van Engelandt zouden bezitten.

Dat

Wet van het Parlement van Engelandt om de opvolging te verzecken.

Het ver mogen, het welk het aan den koning geeft om daar over te schikken.

* in het jaar 1536.

De zelve is ge-nood-zaak te scheiden wegens het klein getal der kerkvoogden.

1544 Dat ingeval van ongehoorzaamheit, of van de doodt dezer princeſſe, zonder nakomelingen na te laten, de kroon met haar volle recht zou vervallen aan de princeſſe *Elizabeth*, in de zelve geſchiedheit, en onder de zelve voorwaarden. Dat byaldien beide zich de opvolging onwaardig kwamen te maken, overtreddende de wetten, welke de koning dienſtig zou vinden haar op te leggen, of dat zy ſtierven zonder erſgenamen na te laten, in zulk een geval die gene in het ryk zou opvolgen, die door opene brieven, of door den uiterſte wille van *Henrik* daar toe zou benoemt zyn, op de wyze, als men hadt vaitgeſtelt. Dit Parlement deedt niet dan dat gene, het welk dat van het jaar 1536 reets hadt bepaalt, te herhalen.

Formulier van een nieuwen eedt om het gezag van den paus af te zweren.

Dit gedaan zynde ontwierp men een formulier van een nieuwen eedt, om het gezag van den paus af te zweren, en om te beloven de erfopvolging volgens deze laaſte wet te verdedigen. Men vondt ook geraden de tytels te verklaren, welke men aan den koning zou geven, niet alleen in de openbare ſchrieten, maar ook in de verzoekſchrieten, welke men hem zou aanbieden. De zelve waren aldus:

Tytels den koning opgeſtaegen.

Henrik, koning van Engelandt, Frankryk en Ierlandt, beſchermer des geloofs, en opperhoofd van de kerk van Engelandt en van Ierlandt. Het Parlement verklaarde door de zelve wet voor verraders van den Staat alle de genen, die weigeren zouden dezen nieuwen eedt af te leggen. Dit alles was niet dan een gevolg der wetten, gemaakt in de voorgaande Parlemanten, en byzonder in dat van den jare 1534.

Wet om de ordonnantie der zes artykel te verzachten.

Het Parlement maakte vervolgens eene wet om de ordonnantie der zes artykels te verzachten, of ten minſte om de al te ſtrengte vervolgingen van de geeſtelykheit in te binden. Het belaaſte voor eerſt, dat, ten einde de beſchuldigingen duchtig zouden zyn, zy zouden bevestigt zyn met den eedt van twaalf perſonen, en gedaan voor drie gevolmachtigden*, die door den koning zouden benoemt worden. Het verminderde daar door de macht van de vierſchaar van het geloofsonderzoek der kerkelyken. Ten tweede, dat niemandt zou kunnen gevat worden, dan na eene verklaring, gedaan met die omſtandigheden, welke wy hebben aangetekent, of door uitgedrukten laſt van den koning. Men vernietigde daar door de heimelyke navoſchingen, de welke de geeſtelykheit misbruikte, ende welke reets geſtraft waren in den perſoon van den leeraar *London* en den voorſpraak *Simons*. Ten derde, dat de vervolgingen moeſten geſchieden ten langſte binnen een jaar na de misdaadt, en in gevalle het eene redenvoering betrof, door een kerkelyken op den predikſtoel gedaan, dat de beſchuldiging daar van zou tegen hem ingebracht worden binnen den tydt van veertig dagen, dat zy anders, en na dien tydt, niet zou worden aangenomen. Men beinocide in deze wet de buitenſporigheit der aanbrenghers, de welke de alleroſchuldigſten deden beven, alzo men al overlang bedrevene zaken weder ophaalde.

* Commissarissen.

Herbert. Barret.

Men vernieuwde in het zelve Parlement de wetten, die voorheen gemaakt waren om het geeſtelyke recht te overzien, en om in des zelfs plaats te ſtellen een wetboek van geeſtelyke inſettingen, de welke in het toekomende in Engelandt zouden onderhouden worden. Men gaf de zorg daar van aan twee en dertig gemachtigden, te weten aan zestieng geeſtelyken en aan even zo veel wereldlyken, van welke men den koning de zorg bevolen liet. *Cramer*, die zyn beſt deedt

II Deel.

om het pauffelyke wetboek te vernietigen, maakte uittrekkels van verſcheide plaatſen, welke hy zeide onbetamelyk te zyn voor het Chriſtendom; waar door hy beſloot, dat een zodanig boek de regel van het gelove niet moeſt wezen, noch de gehele oefſening der kerkelyken uitmaken, gelyk het tot nog toe geweest was. Zyne zorgen hadden nochtans de gewenichte uitwerking niet; het zy door tegenkating der voorſtanders van den ouden Godsdienſt, of door den nayver des konings. Deze vorſt, die zich tot opperſten rechter gemaakt hadt van het waarnemen, of niet waarnemen der zaken van den Godsdienſt, die nog onbeſliſt waren, of die behoorden verklaart te worden, vreesde dat eigenwillig gezag te verliezen, indien het Parlement uitſpraak deedt over het gelove, of de oefſening dezer twyffelachtige artykelen.

Nadeze wetten, den Staat en den Godsdienſt rakende, kwam het Parlement tot byzondere zaken, aangaande de behoeften des konings, of de bewaring zynere inkomſten. Men ſcholdt hem voor eerſt kwyd alle de geldſommen, welke hy te leen hadt opgenomen, en welke het Parlement aannam den ſchuldeſchers te zullen wedergeven, eene kwydichelding, gelyk aan die, welke reets gedaan was in het jaar 1530. Dat gene, waar in deze laaſte de andere overtrof, was, dat men de genen, die door den koning weder betaalt waren, verplichtte in het geheel, of ten dele, aan hem weder te geven dat gene, het welk zy ontſangen hadden; het welk doet zien, dat de macht van dezen vorſt dagelykſch aanwiefch, en dat hy door zyn volk, niettegenſtaande alle zyne geweldenaarren, bemint wierdt, doordien de genegenheit en de yver van het Parlement voor hem het zelve zo ver bragt. Men liet hem ook behouden de jaarlykſche leenſchatting van zekere gronden, welke de klooiſters eertyds van de bezitters vorderden.

Het Parlement maakte daar na twee wetten, welke het gemene beſt en het gemak van het koninkryk betroffen: de eene voor de wegen en de ſtraten, de andere aangaande de boſſchen van hoge bomen. Ten aanzien der wegen, men belaaſte aan alle eigenaars, die huizen hadden in de ſtadt *Cambridge*, of landeryen, eindigende aan de hoge wegen en ſtraten, de uitgeſtrektheit van hunnen grondt te laten gelyk maken, om de wegen altydt in goeden ſtaat te houden. Ten aanzien van de boſſchen, men verboodt in de zelve omver te hakken de bomen, bekwaam tot den ſcheepsbouw; eene wet, alzo verſtandig, als van aangelegenheit, alzo de zelve binnens lands doet vinden een gereed hulpmiddel om dat byna ontelbaar getal van ſchepen te bouwen, door het welke Engelandt zich niet min verwonderlyk ter zee maakt, dan het te landt is door de menigte zynere ſteden, en de vruchtbaarheit zynere landsdouden. Deze voorzichtige wet deedt het bewaren, zegt de Engeliſche ſchryver, een ſchat, welchen de Voorzienigheit het beſchikt hadt, zich ſtellende tegen de baldadigheit eener roekeloze handt, de welke op eenen dag zou kunnen afhouden boſſchen, welke de natuur tot hare volmaaktheit niet brengt dan na verloop van meer dan eene gehele eeuwe. De zaken verhandelt zynde ſcheidde het Parlement, wordende tot de maandt *November* verſchoven. Het bevestigde alvorens de algemene vergiffenis, welke de koning toeftondt, nochtans, volgens gewoonte, met eenige bepalingen.

Deze vorſt hadt twee gewigtige oorlogen op den hals. Wy hebben van dien, welchen by in

Mmm

Vrank-

1544. Redenvoering van *Cramer* tegen het pauffelyke wetboek.

Het Parlement neemt de ſchulden des konings op zich.

Inſettingen rakende de gemene wegen en de boſſchen van hoge bomen.

1544. Vrankryk hadt, gesproken, en moeten nu den gene, welken zyne stedehouders voor hem in Schotlandt voerden, verhalen. De zelve ging voor zynen krygstocht overzee, hoewel de draadt van ons verhaal ons deze order heeft doen veranderen. Vergramt over de weigering der Schotten, die hem hunne jonge koningin voor den prins van Walles weigerden, maakte hy zich gereed om de zelve door geweldt te verkrygen. Hy verloor tot hoofd van deze onderneming Mylord Seymour, graaf van Herford. Hy hadt niet alleen achtung voor de verdiensten van dezen heer, maar ook voor zynen rang als oom van den prins Eduard. Het was een kraakel, het welk dezen jongen prins raakte, en Henrik geloofde, dat de graaf van Herford, zyn bloedverwant, bekwaam zou zyn dan iemand anders om de wraak daar over uit te voeren. Hy wilde de Schotten heviglyk vervolgen, niet met voornemen om hun koninkryk te verwoesten, maar om hen te noodzaken om hem hare jonge koningin ter handt te stellen, en om het traktaat, het welk met hunne afgezanten gesloten was, en het welk de kardinaal Beton hadt doen verbreken, na te komen. Om nu zyn oogmerk te bereiken, tistte hy hen te landt en te water aan. Eene vloot van twee honderd zeilen, onder het gebiedt van Dudley, burggraaf van Ryffel, nieuwelings met deze waardigheid, en niet het ampt van zeevoogdt bekleed, hadt bevel de kusten te ontruften, om eene afwending te maken, terwyl het leger te landt regt op de hoofdstadt zou aantrekken. De vloot nam te voren in de graven van Herford en van Shrewsbury, met de benden, en ontscheepte de zelve te Grantham in het begin van May. De zeevoogdt, zynde ook een der veldheeren te landt, liet het beftier over de schepen aan de zeeofficieren, en voegde zich by de graven van Herford en van Shrewsbury.

Men was vier dagen met de ontscheeping bezig. Vervolgens trok het leger op in drie ryen naar Leith en Edenburg, waar van het eerste niet dan eene myl gelegen is van de andere, en abstoen eigentlyk niet anders was dan de haven en de voorftadt*. De burggraaf van Ryffel geboodt de voorhoede; de graaf van Herford was in het midden met de middeltocht, en de graaf van Shrewsbury geleidde de achterhoede. Zy ontmoetten het Schotische leger naby Leith, sterk zes duizend paarden en vele hopen voetvolk, de welke de heeren van het ryk geboden: doch de kardinaal Beton was daar algemeen krygsoverste over. De Engelschen bemerkten aan de gestalte der vyanden, dat zy bevreesd waren, en hen ruwelyk aantastende, begaven zy zich op de vlucht. Leith was in geen staat om een leger, reets overwinnende, tegen te staan. Het zelve wierdt veroverd en geplundert, en men vondt daar in meer rykdommen dan men zich verbeeld hadt. De graaf van Herford vertoonde zich vervolgens voor Edenburg. Men boodt hem aan de plaats over te geven, byaldien hy de burgers met hunne tilbare goederen daar wilde laten uit trekken. Hy weigerde deze voorwaarde aan te nemen, en men maakte zich van de eene zyde gereed tot den aanval, en van de andere tot de tegenweer. De stad, kwalyk versterkt, gaf zich op den derden dag over: doch het kasteel hieldt het uit.

Verovering van Edenburg. Gedurende deze verrechtingen kwam William Ever, bestierder van het Oosterfche gewest,

en stadvoogdt van Barwik, landen midden door de gevaren, welke hy liep in een vyandelyk landt, en voegde zyne benden by het leger der belegeraars. De Engelschen, in plaats van dit onderftandt te gebruiken om de stad meer van naby in te sluiten, om der zelve inneming te verhalen, dachten niet dan om te plunderen en te verbranden alles wat daar omtrent was. Zy spaarden Leith niet, noch zelfs Edenburg, de setel der Schotische koningen. Een gedrag, misfchien beter passende aan veldheeren van een veritoorden minnaar, maar geenzins overeenkomende met de zachtigheid en onnosfelheit van den jongen prins, die nog maar een kindt was, en voorts een gedrag zeer kwalyk overeen te brengen met de voornemens van den koning, ten einde de zelve te doen gelukken, alzo de zelve veel eer bedacht was om Schotlandt by Engelandt te voegen door een huwelyk, dan door eene verovering. Zy pleegden de zelve wroedheden omtrent de steden Seton, Haddington en Dumbar. Van daar trokken zy voort naar Strait, en wierden genoodzaakt halte te houden, ter zake van een zwaren mist, die 'er opkwam, uit vreeze van ergens in eene hinderlaag van het Schotische leger te vervallen, alzo hen het zelve gedung op zy bleef, om te zoeken hen te verrasschen. De mist opgetrokken zynde, vervolgden zy hunnen weg, en kwamen te Ranton, het welk niet verder dan acht mylen gelegen is van de grenzen van Engelandt. Zy staken het in den brandt, gelyk zy de andere steden, die zich op hunnen weg bevonden, gedaan hadden, en keerden weder naar Barwik, beladen met buit, maar nog meer met de vervloekinghen der volkeren.

De vloot maakte geen minder verwoefingen dan het leger te landt. Zy zeilde in de meeste havens, alwaar zy vele schepen nam, en alle de gene, welke zy niet kon mede nemen, verbrande. Na deze verrechting, beter zeeovers dan krygslieden passende, kwam zy weder in de havens van Engelandt, in den zelve tyd, als de legerhoofden de benden wederom te rug voerden. Het was na deze stroperyen dat zy naar Vrankryk overfaken, alwaar wy hen Boulogne hebben zien innemen, daar een van hen * stadvoogdt van was.

De onderneming op Schotlandt duurde maar vyftien dagen, en de Engelschen verloren in de zelve niet meer dan veertig man: doch zy hadden daar weinig eer van. Men merkt vercheide misflagen aan, welke hunne veldheeren begingen; de eerste, van Edenburg by verdrag niet te hebben ingenomen, welk voordeel hen de tegenweer, van het kasteel geboden, deedt verliezen, zonder het welke hunne veroveringen onnut wierden; in plaats dat zy daar meester van zynde, geheel Schotlandt in bedwang zouden gehad hebben, des zelfs koophandel strekken, en den doortocht voor den onderftandt uit Vrankryk sluiten. De mislag van den tweden was, van Leith niet te hebben versterkt, het welk den Engelschen voor een tuighuis en wapenplaats zou gediend hebben, tot dat het kasteel zich zou hebben overgegeven. De mislag van den derden bestaat daar in, dat hy zyn werk veel eer heeft gemaakt om deze sterkte in te nemen, dan om het landt te verwoesten. Maar de allergrootste mislag was, dat zy de Schotten door hun branden en roven verbitterden, maar niet geheel en al zich onderwierpen. Zy deden te veel, als zy geen ander oogmerk hadden dan om hen bevreesd te maken, en zy deden te weinig, als zy hen trachtten te overwinnen.

Dit

Leith veroverd.

Henrik de VIII brengt den oorlog over in Schotlandt.

*Het is naderhandt merkelyk vergroot.

Leith veroverd.

Verovering van Edenburg.

1544.

Verwoefingen, door het Engelsche leger aangebracht.

De Engelschen maken zich haastelyk by de Schotten.

Hunne vloot doordt de zelve stroperyen als het leger te landt.

*de burggraaf van Ryffel. De misflagen, welke de Engelsche veldheeren begingen.

1544-
1544.

Henrik
de VIII
beryt de
invalden
van eene
oorder-
handelin-
ge.

Hy zendt
den gra-
ve van
Lenox
naar
Schot-
landt.

De
schuil-
plaats,
welke de
graaf in
Engel-
landt
vindt.

Alta
Publ.
Tom. XV,
fol. 20.

Zyne
verbind-
tenis met
Henrik
den VIII.
Alta
Publ.
Tom. XV,
fol. 22
cv.

Dit was het, dat de koning wel heeft daar na gewaar wierdt, wanneer hy hen den grave van Lenox toezondt, om door zyne onderhandelingen te voltrekken een vergelyk, tot het welke hy door den schrik zynr wapenen den weg meende gebaant te hebben. Men zag alstoen, dat men niets gedaan hadt dan de gemoedren te verbitteren, en dat, in plaats van de dapperheit van de natie te verminderen, men hare fierheit, welke haar eigen is, hadt opgewekt, en de oude vyandschap tegen Engelandt levendig gemaakt. Eenige Raden van *Henrik* namen de vryheit van hem te zeggen, dat dit vrende toebereidselen waren tot het huwelyk van den prinsse van Wales met de erfgename van Schotlandt; maar hy antwoordde hen, dat, naardien hy niet hadt kunnen slagen door zachter middelen, hy strenger hadt moeten by de handnemen; dat byaldien hy daar door de Schotten niet noodzaakte hem hare jonge koningin voor zynen zone toe te slaan, hy ten minste de voldoening zou hebben van zich gewroken te zien over hunne weigering. Hy verliet nochtans zyn eerste ontwerp niet; en om daar in een gelukkigen uitflag te erlangen geloofde hy, dat hy zich van geen bekwaamer midde- laar kon bedienen dan van den grave van Lenox, niet alleen een Schotfchman van geboorte, maar ook van het koninklyke bloedt van Schotlandt, die, behalven dat, daar groten aanhang hadt, door het aanzien, het welk hem zyne geboorte gaf, en door de vrienden, de welke hy zich door zyne mildadigheit hadt verkregen. De koning was daar in nochtans bedrogen.

Wy hebben reets melding gemaakt van de schuilplaats, de welke deze graaf by *Henrik* gezocht hadt, om zich voor de trouwloosheit van *Beton* te dekken, en om zich over het verlaten door Vrankryk te wreken. De koning bewilligde zulks onder zekere voorwaarden, en dit alles wierdt behandelt door den grave van Glankairne, de welke zich met den bisschop van Cathnes, broeder des graven van Lenox, en nog twee andere gemachtigden van den laatstgemelden grave, naar Carlisle begaf, alwaar den 13 May met de gevolmachtigden van *Henrik* het verdrag, daar wy strax van zullen spreken, gesloten wierdt. De gevolmachtigden van *Henrik* waren *Wriothesley*, eenigen tydt te voren verheven tot de waardigheit van grootkancelier van Engelandt, open gevallen door de doot van *Mylord Audley*; de hertog van Suffolk, en *William Paget*; en dit gebeurde in den tydt, wanneer de Engelsche vloot te rug kwam van hare onderneming; zelfs was het op een van hare schepen dat de graaf van Lenox te Westcheffer aankwam, van waar hy te landt naar Londen reisde, en door den koning met grote beleeftheit ontfangen wierdt. Het verdrag, het welk wy gezegt hebben dat even te voren vanden grave van Glankairne en de andere heeren van de eenne, ende gemachtigden van *Henrik* van de andere zyde gesloten was, behelsde: I. Dat de graaf van Lenox, om zich voor de vervolging van den kardinaal *Beton* en van den grave van Aran te dekken, en om het koninkryk van Schotlandt, het welk zy aan Vrankryk zochten te onderwerpen, te behouden, zyne toevlucht by den koning van Engelandt zou nemen, en door den zelven beschermt worden. II. Dat hy den zelven zou erkennen voor zynen opperheer, wiens dienaar en getrouwe onderdaan hy bekende te zyn, en wiens rechten hy zich verplichtte te verdedigen, als mede van te bezorgen, dat aan *Henrik* het hoge opzicht over Schotlandt, met den tytel van belchermheer, wierdt opgedragen. III. Dat

II Deel.

hy en de graaf van Glankairne het zuivere woordt Gods in hunne landen en heerlykheden zouden laten prediken, en den koning van Engelandt in het afschaffen van zommige misbruiken, welke in de kerk waren ingesloopen, navolgen. IV. Dat de gemelde graven zouden beletten, dat de jonge koningin buiten het koninkryk wierdt vervoert, en dat zy in het tegendeel hun uiterste beil zouden doen, en alle hunne zorgen daar toe aanwenden, dat zy in de handen van den koning, van Engelandt, wierdt overgelevert. V. Dat zy zich voor het overige in alle zaken van aangelegenheit zouden schikken naar den raadt des konings en zonder den zelven niets ondernemen, en dat de bisschop van Cathnes met *Hugo Cuningham* tot gylclars en waarborgen van dit verdrag en de getrouwheit der gemelde graven in Engelandt zouden blyven. *Henrik* beloofde hen van zynen kant: I. Dat zyne legers hunne landen niet zouden verwoesten. II. Dat zo haast als zyn gezag in Schotlandt bevestigd zou zyn, hy het regentschap den grave van Lenox zou opdragen. III. Dat hy zou toestaan, dat de graaf met zyne nicht *Margarita*, dochter van den grave van Douglas, trouwde, doch onder beding, dat zulks niet tegen haar zin, geschiedde. IV. Dat hem *Henrik*, om de achtbaarheid van regent van Schotlandt op te houden, een aanzienlyk jaarlykch inkomen van de kroon zou verschaffen. V. Dat, ingevalle het kwam te gebeuren, dat de jonge koningin *Maria* voor de voltrekking van haar huwelyk met den prins *Eduard* kwam te sterfen, *Henrik* de rechten en eischen van den grave van Lenox op de kroon van Schotlandt, tegen die van den grave van Aran, zou ondersteunen. VI. Eindelyk, dat hy den grave van Glankairne eene jaarlykche wedde van duizend kronen zou geven. De graaf van Lenox vervolgens, na het tekenen van deze voorwaarden, als boven gezegt is, zelf by den koning te Londen gekomen zyn- de, wierden daar nog de drie volgende bygevoegt, en dit verdrag den 26 Juny door den koning en den grave met hunne ondertekening bekrachtigt. De gemelde drie artykels waren: I. Dat de graaf in handen des konings zou doen overgeven het kasteel van Dumbrition*, nevens het eilandt Buthe†. II. Dat, als hy met de nicht van *Henrik* kwam te trouwen, de zelve hem een aanzienlyk huwelyksgoed zou aanbrenghen; en III. Dat hem de koning een onderlandt van vyf honderd man zou geven, om de zelve by zyne benden te voegen, en zich daar van tegen de koningin- ne weduwe, den kardinaal *Beton*, en zyne andere tegenpartyders, geheel aan Vrankryk overgegeven, te bedienen, met eene jaarlykche somme van zeventien honderd marken Sterlings voor hem, en eene van honderd marken voor den onderstadvoogdt van Dumbrition, genoemt *Georg Striveling*.

Het was niet dan na de volbrenging van dit verdrag gezien te hebben dat *Henrik* naar Vrankryk overitak. Hy stelde te voren order op de zaken, nodig tot het vertrek des graven van Lenox naar Schotlandt, ten einde hy daar als vriendt zou kunnen komen, en volgens het recht, dat zyne geboorte hem gaf, wanneer de Schotten hem met genegenheit wilden ontfangen; of dat hy in staat zou zyn om zich te verweeren, byaldien zy hem als vyandt wilden handelen. Aldus liet de koning, terwyl hy overwinningen in Vrankryk ging doen, aan den grave van Lenox de zorg om het koninkryk van Schotlandt voor hem te verzekeren.

Deze heer vertrok derwaarts met een smaldeel

M m m 2

Au-
van gulfus.

1544.

Id.

* of
Dumbar-
ton, in de
provin-
cie Len-
nox, aan
de Lenti,
de stek-
ste plaats
van
ganfch
Schot-
landt.
† of
Booth,
tuifch en
Argile
en het e-
landt A-
ran.
† Men be-
groot het
op 45000
guldens
jaar-
lyfch.

1544.
Herbert.
Lesley.
* Ande-
ren zeg-
gen der-
ben.
Oven-
tocht van
den gra-
ve van
Lenox
naar
Schot-
landt.

Kwa-
le
uittig
van zyne
oode-
hande-
ling.

gelegen
aan de
Duitfche
zee.

† De
twee
eenfte
zyn in de
provin-
cie van
Tiveda-
le, en de
andere in
die van
Marche
gelegen.

* 26 my-
len van
Eden-
burg ge-
legen.
Tweede
ondeme-
ning van
het leger
te landt.
* den
ridder
Georg
Mildre.

van veertien * fchepen, beftiert door de Engel-
fche ridders, welke de koning benoemt hadt,
en met zich nemende zes honderd mannen. Hy
trok recht op Dumbrion aan, daar hy gebie-
der van was. Hy wierdt zo wel daar, als in het
ganiche Wefter gedeelte van Schotlandt, met
grote bewyzen van toegenegenheit van het volk
en den adel ontfangen. Zy wiften niet van zyn
verdrag met den koning van Engelandt; doch zo
haaft als hy hen daar van kennis gaf, lieten zy ter-
ftondt alle vertrouwen en yver, welke zy hem in
den beginne hadden doen blyken, varen. De
eerfte, aan wien hy zich ontdekte, was zyn fte-
dehouder in de ftadvoogdy van Dumbrion.
Deze bevelhebber wankelde eenigen tydt tuf-
fchen het gene hy hem, als aan zynen gebieder,
en dat gene, het welk hy aan zyn vaderlandt
verfchuldigt was, het belangen van welk laaftte
hy geheel ftydig oordeelde tegen de begeerten
van den grave. De liefde tot het vaderlandt
haalde het over. Hy deedt de bezetting de wa-
penen opvatten, en dwong Lenox en de Engel-
fchen, welke hy met zich hadt gebragt, de ftadt
te verlaten, en zich weder op hunne fchepen te
begeven. Zy vertrokken van daar naar het ei-
landt Aran, en vervolgens naar dat van Buthe,
dat niet verder dan acht mylen van daar, en bei-
de aan den zelve inham zyn gelegen, dien men
Lamelas noemt, zynde met hoge rotfen omringt.
Daar zyn 'er, die zeggen, dat de graaf van Le-
nox, ontdekt hebbende het voornemen, het
welk zyn ftedehouder hadt om hem vast te hou-
den, de vlucht nam, zich weder in zee be-
gaf, en daar op eene landing in het graafchap
van Angus † deedt, alwaar hy eenige kasteelen
veroverde, en andere plunderde. Dat alle zyne
uitvoeringen daar in bestonden, en dat hy zyne
oude aanhangers tot geen opftandt kon bewegen,
noch meer dan maar honderd perfonen aan zyne
zyde trekken. Hy bleef niet in gebreke een
verhaal van dezen uitflag aan den koning, die
toen met de belegering van Boulogne bezig was,
te zenden. Ondertuffchen kwam hy weder te
Bristol, alwaar hy de te rug komft van Henrik
bleef afwachten.

Middeleryl trok een ander leger van Engel-
fchen in Schotlandt, en nam de fteden van Jed-
burg, van Kelfo, en van Koldingham † in. De
graaf van Aran en de kardinaal Beton kwamen
aan het hoofd van acht duizend paarden, om de
Engelfchen te verjagen, en Koldingham te her-
nemen. Zy lieten ten dien einde het grof ge-
fchut aanvoeren, en deden batterryen opwerpen:
doch men hadt het zelve nog niet eens afgebrand,
wanneer Beton en den onderkoning een fchielyke
fchrik beving, op een gerucht, dat 'er liep, van
eene zamenzwering onder hunne benden tegen
hen, zo dat zy de vlucht namen, en het gefchut
zou in de macht der Engelfchen gevallen zyn, in-
dien de graaf van Angus, kloekmoediger dan
zy, het niet geburgen hadt, het zelve met de
achterhoede, de welke hy langzaam deedt voort-
trekken, dekkende, en het weder te Dumbar *
brengende, alwaar het behouden aankwam.

De koning verftondt op zyne wederkomst de
verrechtingen van deze twee legers, en nam voor
nieuwe benden daar by te voegen, over welke
de graaf van Lenox het voornaamfte bevel zou
hebben, bygeftaan door Mylord Daeres en den
ridder Wharton. Hun yertrek wierdt opgehou-
den gedurende eenige dagen, op het verzoek van
den Schotifchen afgezant *, die middelen tot
een vergelyk voortloeg: doch deze ftillftandt van
wapenen duurde niet lang. Men kreeg tyding,

dat 'er, ten nadeele van dit beftandt, bewegin-
gen in Schotlandt gemaakt waren door de vyanden
van Henrik; zo dat de onderhandeling wierdt
afgebroken, en de benden bevel kregen om
voort te trekken. Zy kwamen aan in het Wef-
terdeel, namen Dumfrife †, en felden het landt
onder brandfchatting, met zich nemende gyf-
laars, tot zekerheit van het verdrag, en een ry-
ken buit van de ftroperyen, welke zy in het ko-
ninkryk gedaan hadden, te rug brengende.

Deze voordeelen, fchoon middelmatig, ont-
vonkten den moedt der Engelfchen, en de ryk-
dommen, met welke deze laaftte benden be-
laden waren wedergekomen, wecten de heb-
luft van anderen op. Dus waren deze zo haaft
niet wedergekomen, of men zag andere vertrek-
ken, onder het bevel van Mylord Everts en van
den ridder Leyton. Zy plunderden Twedale en
eenige andere plaatfen, en kwamen met hunnen
buit weder te Londen. Zy deden verflag aan
den koning van hunne verrechting, verwachtende
daar beloning van, en verzoekende onderftandt
om nog aanmerkelyker ondernemingen te doen.

De hertog van Nordfolk onderfteunde hen.
Hy prees de dienften, welke zy gedaan hadden,
en gaf grote hope van de gene, welke zy beloof-
den te doen, byaldien men hen een byftandt, met
hun oogmerk overeenkomende, verfchaftte. Zy
verkrepen zulks door zynen raadt en op zyne
aanpryding, en vertrokken in de maandt van
Maart. Deze veldtocht was zo voorfpoedig niet
als de eerfte. De Schotten trokken hen te ge-
moet, en men raakte digt by Ankrum handge-
meen. De Engelfchen wierden daar geflagen,
en de meeften op de plaats gedood. Mylord
Everts deedt zyne dapperheit uitblinken. Doch
hy vermeerdeerde het getal der doden. De Schot-
ten maakten vele gevangenen, en onder anderen
een Alderman van Londen, genaamt Read. De
gefchiedfchryver heeft het raadzaam geoordeelt de
redenen te verhalen, welke dezen Alderman nood-
zaakten om eene bediening, weinig met zynen
vorigen ftat overeenkomende, aan te nemen.
Hy zegt, dat de koning een buitengewonen on-
derftandt van noden hebbende om zyne vloeten en
zyne legers te onderhouden, niet geloofde, dat
de onderftanden, de welke het Parlement hem
hadt toegestaan, zouden toereiken, en dat hy der-
halven, om de onkosten goed te maken, de fchat-
ting van goedwilligheit * vernieuwde; eene ramp-
zalige fchatting, de welke byna altydt ongeluk-
ken heeft verwekt aan den vorft, die de zelve
vorderde, of aan de onderdanen, die zich tegen
deze afperffing aankantten. Dit was het, dat
deze Alderman ondervondt, die zich hardnekkig-
lyk tegen de betaling van deze fchatting ftelde.
Om zich over zyne ongehoorzaamheit te wreken
veroordeelde hem de koning om in het leger van
Mylord Everts te dienen. De gefchiedenisfchry-
ver zegt niet in welke hoedanigheit: doch hy
voegt 'er by, dat zyne halfterrigheit hem duur te
ftaan kwam, en dat hy, om dat hy zynen vorft
eene middelmatige fchatting niet hadt willen be-
talen, genoodzaakt was geweest aan de vyanden
een aanmerkelyk losgeldt te geven. Deze Al-
derman was evenwel de eenigfte niet, die wei-
gerde deze fchatting te betalen; de meefte land-
lieden deden het zelve. Zy wendden hunne ar-
moede voor en de ontvoering van hunne granen,
welke de gevolmachtigden des konings het jaar
te voren gedaan hadden, tot onderhoudt van het
leger; zo dat deze fchatting van alle kanten
murmuringen verwekte. De fortuin des ko-
nings verhinderde de misnoegden van woorden tot
dadelykheden te komen.

1544.
Hooff-
ftandt van
de pro-
vincie
van No-
rdfolk.
Zeeve-
ren der
Engel-
fche
kaperen.

1545.
Leyton.
Neder-
laag der
Engel-
fchen.

* Dien-
veillance.
De fchat-
ting van
goedwil-
ligheit
veroor-
zaakt
klagen.

Voor

1545. Voor het overige eindigde de Schottische oorlog met dezen laatste krygstocht: als men de vercheide invallen, welke de Engelsen in dat koninkryk, meer met oogmerk om te plunderen, dan om wingewesten te maken, en met meerder verlies dan eere deden, een oorlog mag noemen. Daar viel niets meer van belang voor tusschen de twee volkeren gedurende de twee of drie laatste jaren van *Henriks* regering; en schoon hy zomtyds al nieuwe krachten inspande om de Schotten tot zyn oogmerk te brengen, was echter alles vruchteloos, en verwekte hem niet dan verdriet en hertzeer.

1544. *Coc. Farr.* Ierlandt genoot thans eene volmaakter rust dan het mogelyk ooit te voren gehad hadt. Om de zelve te bevestigen maakte de landvoogdt op zyne wederkomst eene verstandige wet. Men hadt onder de heeren van die heerlykheden, de welke hoog rechtsgebiedt hadden, zulke, aan welke anderen van de hunne hulde deden. Deze waren als zo vele kleine souvereynen in den Staat, de welke het koninklyk gezag krenkten, waar van zy zelf de rechten over hunne leenmannen oeffenden. Om deze macht, de welke aan de Regering naver verwekte, te verminderen, maakte de Raadt eene wet, door welke de minder heeren onthef werden van het rechtsgebiedt der hoger, welke de koning ontboodt voor zynen Raadt van Ierlandt, behoudens de betaling der renten, welke de hoger heeren behielden, gelyk zy altydt gedaan hadden. Deze wet verminderde inderdaadt het vermogen dezer heeren: doch zy vernietigde het zelve niet geheel. Men hadt hunne heerlyklyke rechten behoren bewaart te hebben; en om zich te wreken over dat men hen dit rechtsgebiedt hadt ontnomen, vielen zy gewapenderhandt in de landen van hunne leenmannen, onder voorwendfel van wederkryging van hunne jaarlyksche leenschattingen. Men ontam hen in het toekomende deze macht, zonder hen echter hunne renten te doen verliezen, terwyl de onderkoning zorg droeg hem zelf te laten betalen. Doordien zy nu de vryheit nog hadden om de zelve met geweld in te vorderen, viel *O-Neal* in de landen van *O-Donel*, en verwoestte de zelve. Het voorwendfel was om dat men hem zyne renten niet betaalde, bestaande jaarlyklyk in 59 ossen. Hy deedt even zo een inval in het volgende jaar in het graafschap Tyrkoneel. De landvoogdt nam kennis van deze twee zaken, en besliste de zelve door een vergelyk. Het zelve krakel onstondt 'er op nieuw onder de regering van *Eduard*, en het was alstoen dat de onderkoning de macht der heeren geheel besnoeide, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

1545. Daar viel in Ierlandt niets merkwaardigs voor gedurende de twee laatste jaren der regering van *Henrik* den VIII. Wy zullen al het geen de Geschiedenis ons daar van opgeeft hier verhalen, om niet genoodzaakt te zyn een tweede verhaal daar van te beginnen. Vrankryk vernieuwde zyne geheime handelingen in dit eilandt, en de paus trachtte van zyn kant daar oproeren te verwekken, om het gezag, het welk hy verloren hadt, daar weder te erlangen. De streken van beide waren zonder vrucht.

Huislyke kra- keelen van twee heeren van het landt. Twee Iersche heeren van het huis van *Kavenaght* hadden in dit jaar een verschil over de verdeling van hunne landeryen, het welk niet dan door een bloedigen veldslag, waar in een der twee kwam te sneuvelen, eindigde. De heerlykheit verbleef aan den anderen, volgens de wetten van het landt, de welke niet gegrond waren dan op de reden van den sterksten: on-

rechtmatige wetten, maar welke men tot nog 1545. toe niet hadt kunnen afschaffen.

De landvoogdt hadt in het zelve jaar een verschil met den graaf van Ormond over eene schatting, welke de eerste op het volk hadt gelegd om de behoefstigheden van den Staat te verhelpen, doordien de schatkiest was uitgeput. De graaf van Ormond stelde zich tegen het heffen van deze schatting, het zy door eene beweegreden van genegenheit voor het volk, of door eene drift van nayver over den roem, welken de landvoogdt zich verkregen hadt in het bedienen van zyn ampt. De Raadt van Ierlandt hen niet hebbende kunnen verzoenen, ontboodt de koning hen beide; en hebbende hen betuygt, dat hy voldaan was vanden yver van den eenen en den anderen, belaste hy hen, hun byzonder misnoegen aan het gemene best op te offeren. Zy gehoorzaamden gewilliglyk, en hunne verzoening scheen oprecht. Doch de kanselier*, die met hen gekomen was, en die door zyne dubbelhertigheit veel tot hunne verdeeldheit hadt toegebracht, nemende nu de party van den eenen, en dan van den anderen, wierdt over zyne ongetrouwigheit met de gevangenis en het verlies van zyn ampt gestraft, het welk aan den ridder *Thomas Kufak* wierdt gegeven. De graaf van Ormond leedte niet lang na zyne verzoening met den groot-afgezant. Men hadt in de maandt October daar aan volgende een gattmaal, waar op hy vergeven wierdt, zonder dat men weet, of zulks door een onvoorziën toeval, of door de schenddaadt zynes vyanden geschied is. Wat 'er van zy, hy stierf daar van, met zestien zynen huisgenoten, en vyf en dertig anderen, die hem verfelt hadden.

In het volgende jaar viel 'er eene barbaarsche daadt voor. Mylord *Brian* beschuldigde zynen zoon, deedt hem vangen, en hem het hoofd afslaan. Men zegt niet waar zyne misdaadt in bestondt; maar hoedanig de zelve ook mag geweest zyn, de vader beging een veel hatelyker, doordien hy de beul van zynen eigen zoon wierdt. In het zelve jaar zag men eene beweging van opstandt. Twee oproerigen van het geslacht van *O-More* en van dat van *O-Connor* deden stroperyen in het graafschap van *Kildare*, alwaar zy eenige plaatsen verbrandden: doch zy wierden gestuit door de naastligheit van *Brabafon*, die het ampt van groot-afgezant bekleedde gedurende het afzyn van *St. Leger*. Deze laatste kwam weder in zyne landvoogdy op het einde des jaats, en *Henrik* de VIII stierf kort daar na.

De Geschiedenis heeft drie seldzame dingen rakende de brieven van dien tydt aangemerkt: I. Dat men 'er het jaar niet, maar alleen den dag en de maandt in stelde, het welk dikwils verwarring in de Jaarboeken veroorzaakt. II. Dat men de zelve alle eindigde met deze woorden: *Godt weet het*; als of men Godt tot getuige riep, dat het gene, het welk men hadt geschreven, waarachtig was; en. III. Dat de meeste heeren zelf niet konden schryven, en hunne brieven niet dan met een merk ondertekenden: zo groot was de onwettheit en de woeftheit van deze natie.

Wy moeten eene byzonderheit, van welke de Jaarboeken in dit jaar gewag maken, niet vergeten. Men opende een graf in de hoofdkerk te Dublin, waar in men een gouden kerk vondt, nevens de priesterlyke sieraden en het ligchaam van een bisschop, wiens naam men niet meldt. Het was zeker, dat hy sedert vercheide eeuwen in dit graf gerust hadt; nochtans was zyn ligchaam nog in zyn geheel, en al zo frisch, als of

Misver- standt tusschen den landvoogdt en den graaf van Ormond.

Honne verzoening. * *Allen*.

De graaf van Ormond door verpest ongetrouwigheit.

1546. Barbaarsche daadt van Mylord *Brian*.

Verwandenheit der Jaarboeken van dien tydt.

Onwettheit der meeste Iersche grooten. Het ligchaam van een bisschop, sedert vele eeuwen begraven, in zyn geheel.

1546.
gevon-
den.

het 'er maar eenen dag in gelegen hadt. Dit geschiedde door middel van reukwerken, met welke men hem gebalzeert hadt: gelyk men eertyds in het Oosten en het Zuiden gewoon was te doen, voornamentlyk in Egypten, van waar deze zoberuchte gebalzeerde lyken overkomen. Doch ononderwerp roept ons wederom tot een veel gewigtiger verhaal.

1544.
Doodt
van Bar-
barossa.

Wy moeten de doot van den zeerover *Barbarossa*, de welke op het einde van het jaar 1544 voorviel, hier niet met stilzwygen voorbygaan. De zelve is niet min verwonderlyk dan zyn leven. Hy stierf in rust op zyn bedde, in den ouderdom van tachtig jaren, van welke hy meer dan zestig in gedurige gevaren hadt doorgebracht, midden in het vuur van het geschut te landt en te water, in het midden van veldslagen en onweeren. Hy was arm geboren, en een zeeschuimer, hebbende voor alle goederen niet dan de helft van eene brigantyn. Zonder op te houden een zeerover te zyn zag hy zich niet alleen een groot kapitein, maar ook overwinnaar van drie koninkryken; zo dat men twyffelt, of hy de koninklyke waardigheid door zyn ambacht van zeerover schande aandeedt, of dat hy een zo hatelyken naam door zyn koningschap doorduchtig maakte. Hy maakte zich leenman van *Solyman*, om een steun te vinden tegen de macht van *Karel den V*; doch hy bragt niet minder by tot de eere van den eersten, dan hy bystandt trok van zyne bescherming. De dapperheit was zyne eenige deugd niet; hy toonde zyne gematigheit ten aanzien van zynen oudsten broeder na de overwinningen der koninkryken van *Tremezen* en *Algiers*. Hy hadt met hem eene brigantyn gedeelt, in welke altoen al hun rykdom bestondt: hy wilde geen twee koninkryken delen, maar minde hem de zelve geheel in. Een enig voorbeeldt onder de *Korzaren*, en zeer seldzaam onder de doorduchtigste vorsten, indien men 'er zelfs een diergelyk in de Geschiedenissen aantreft. Het lange leven en de vreedzame doot van dezen zeerover waren misfchien de beloning van eene zo schone deugd. Hy hadt noch goederen, noch eene uitmuntende geboorte, noch opvoeding, en nochtans bezat hy meer rykdommen en meer eer dan zeer vele vorsten. Hy stierf in een zyner schone huizen in de nabuurschap van *Constantinopel*, alwaar hy de vloot van den Groten Heer deedt uitrusten, met voornemen om nieuwe pryzen te veroveren.

Zyne
voor-
vallen.Hy hadt
het ko-
ninkryk
van Al-
giers op-
gedragen
aan
zynen
zoon.1545.
Bericht.
De
Spaan-
sche
geest-
lykheit
stelt zich
tegen het
brevet
van den
paus,
rakende
deschat-
ting,
geest-
doer den
keizer.

Karel den V ontving in dit jaar een brevet van den paus, in het welke hy hem toefondt eene schatting op de geestelykheit van zyne staten te mogen heffen, om die penningen tot den oorlog tegen de Ongelovigen te gebruiken. Voor dat hy daar de inzameling van liet doen, wilde hy het gevoelen der kerkelyken weten. Zy vergaderden dan, en de zaak in overweging gebragt zynde, stemden zy stoutmoediglyk tegen het brevet en tegen het voornemen van den keizer. Zy zonden vervolgens aan dezen vorst om hem te vertonen, dat het erfgoedt van de kerk veel eer geestelyk en Goddelyk was dan wereldlyk, dat het was het bruijlofskleedt van deze bruidt van *JESUS CHRISTUS*, de welke daar mede altydt moest opgetooit zyn, en dat men zonder heiligchennis haar van hare sieraden niet kon

beroven; dat het aloude Rome alle zyne heerlykheit verschuldigt was aan de Godvruchtigheit, welke het aan zyne goden betoont hadt, zo valsch als zy waren, en dat de Hemel door tydelijke goederen beloont hadt dat gene, het welk Godsdienschtig was in den dienst van dit afgodiliche volk; dat hy met zo veel te groter reden zou belonen de waarachtige Godvrucht van het nieuwe Rome, dat is te zeggen, der volkeren en der prinsen van de Christenheit, van welke Rome het middelpunt was, en dat deze Godvrucht bestondt in het verdedigen van de voorrechten der kerke, en in het vermeederen harer inkomsten, en niet in de zelve te verminderen. Het was zich een heerlyk denkbeeldt te geven van de Christelyke kerke, maar het welk weinig lycht overeen te komen met de verachtelykheit van het kruis, waar in al hare eer, en alle hare rykdommen behoorden te bestaan. Wat 'er van zy, *Karel den V* sloeg geen acht op deze vertogen, en deedt den onderstandt, welken de paus hem op de geestelykheit hadt toegestaan, invorderen.

Ondertusschen bleef de oorlog tusschen *Vrankryk* en *Engelandt* duren. *Henrik* wilde een tweeden inval in dat overzeesche koninkryk doen: doch voor dat hy zulks ondernam, vondt hy geraden *Engelandt* voor den inval zyner vyanden te beveiligen. Zyne eerste zorg was de stad *Londen* te beveiligen, met den mond van den *Teems* te verzekeren. Ten dien einde deedt hy *Gravezend*, vyf mylen van deze hoofdstadt gelegen, versterken. Hy deedt ook sterk maken *Tilbury*, in de provincie van *Essex*, *Douvres*, *Portsmouth*, en vele andere plaatsen. Hy maakte ook tuighuizen op verscheide plaatsen van het koninkryk, in plaats dat men voorheen gene hadt dan te *Londen*, van waar men het geschut deedt brengen naar de andere steden, wanneer zy met eene belegering gedreigt wierden, het welk zeer langzaam toeging, menigmaalen nadeelig voor de steden, de welke een veel vaardiger onderstandt van noden hadden. Om dit ongemak voor te komen, deedt de koning in verscheide plaatsen geschut overbrengen, op dat men het zelve veel gemakkeliker zou kunnen brengen op de plaatsen, daar het van noden was. Hy vondt ook een soort van geschut uit, van een ongewoon maaksel, en doordien deze vorst de krygskunde zeer wel verstonde, liet hy op eene nieuwe manier vestingwerken maken, waar van hy het ontwerp zelf afteekende. Men brengt tot dit jaar de uitvinding der pistolen, van welke men zich eerst in *Vrankryk* en in *Duitschlandt* bediende: doch de *Spaanse* ruitery wilde niets omtrent hare wapenen veranderen.

Het jaar begon met een aanflag der *Franschen* op *Boulogne*. Om daar in te slagen kwam de maarschalk *de Biez*, die *Montreuil* zo dapperlyk verdedigt hadt, zich den 26 January met veertien duizend man naby *Portet* legeren, het welk eene kleine haven is, met eene burg, eene myl van *Boulogne* gelegen. De rivier was 'er tusschen de zelve en de haven: doch hy maakte zich daar meester van door middel van eene stene brug, welke hy deedt bouwen. Hy hadt ook een voornemen om eene sterkte op te werpen, om de plaats in te sluiten, en om de schepen te belctten uit en in de haven te komen. De *Fransche* geschiedenischryvers zeggen, dat dit uitgevoert wierdt; maar dat hy de zelve te naauw hebbende aangelegt, hy de verhandelingen hadt moeten aanvullen, na drie maanden moete en

1545.

Hy laat
daarom
niet af
van de
zelve te
laten
heffen.
Vesting-
werken,
welke
Henrik
de VIII
laat ma-
ken op
verscheide
de plaat-
sen.*Herbert*,
Mazaray,
Onder-
neming
der Fran-
schen op
*Boulog-
ne*.

1545

onkosten. De Engelsche schryvers verhalen de zaak anders, namentlyk, dat dit werk nauwlyks begonnen was, wanneer de graaf van Herford het werk kwam flaken. Hy voegt er by, dat deze veldheer, die niet meer dan vier duizend man te voet en zeven honderd paarden by zich hadt, den maarschalk *de Biez* noodzaakte af te wyken, hoewel hy een sterker leger hadt. Hy wierdt door de Engelschen vervolgt, en zo dapper aangeast, dat hy, na vele soldaten verloren te hebben, niet dacht dan om het overschot door een spoedigen aftocht te bergen, verlatende het beste gedeelte van zyn legertuig, nevens al het geschut.

Zyzyz
genood-
zaakt af
te trek-
ken.
Herbr.
Bucet.
Muzary.
Varillas.

Deze kwade uitflag deedt nochtans de Franschen niet wanhopen, zy maakten ongemene toebereidselen te landt en ter zee, met een voornemen niet alleens om Boulogne te herwinnen, maar ook om den Engelschen alle de plaatsen, welke zy in Vrankryk bezaten, te ontveldigen. Zy onderstonden zelfs den oorlog in Engelandt over te brengen, en de Schotten by te staan, de welke brandden van verlangen om zich over de vyandelykheden van het voorgaande jaar te wreken. De goede uitflag van een zo groot voornemen hing van eene spoedige uitvoering af. Vrankryk deedt daar aan zonder ophouden werken, en spaarde niets om het te doen gelukken. Het deedt *la Bresse*, een ervaren kapitein, nevens *de Lorges*, graaf van Montgommery, naar Schotlandt oversteeken, en gaf hen zes honderd speerruiters en drie duizend vyf honderd voetknechten mede. Het belastte hen in het Noorden te vallen, terwyl het Engelandt aan de andere zyde met al zyne krygsmacht zou te keer gaan. Doordien dit hof wel wist, dat het voornaamste was zich meester ter zee te maken, ruitte het eene machtige vloot uit, bestaande uit honderd en vyftig grote schepen, en zestig van minder rang, en vyf en twintig galeien, daar onder begrepen die van den paus en de Genuezen.

Vrank-
ryk zende
krygs-
benden
over in
Schot-
landt.

Polin, baron de la Garde, hadt het gebiedt over de galeien, en de zeevoogdt *Annebaut* over de ganiche vloot, de welke bevel hadt in Engelandt te landen, om te beletten onderstandt in Boulogne te brengen, het welk men voorgenomen hadt te belegeren.

De koning van Vrankryk zette de toerustingten te water en te landt sterk voort. Hy voegde by zyne benden een onderstandt van twaalf duizend Hoogduitsche en zes duizend Italiaanische voetknechten: en om zyne legers moeder moedt te geven, vertrok hy dan eens naar de havenen, alwaar de smaldeelen der vloot vergaderden, en dan eens naar de steden, alwaar het krygsvolk wierdt verzamelt. Hy zeide ook, dat hy zich aan het hoofd zynere benden wilde stellen, en de zelve in persoon gebieden. Ondertusschen hadt de maarschalk *de Biez* bevel den veldtocht te openen, en Boulogne op nieuw te belegeren, opwerpen de eene sterkte, beter dan de voorgaande geschikt, om de gemeenschap van de plaats met Calais en Guines te beletten.

François
de l.
komt te
Havre
de Grace.

ge-
noemt te
Carracm.
Een der
beste
schepen
raakt in
brandt.

De zamelplaats van de zee-macht was te Havre de Grace. De koning begaf zich mede derwaarts in het begin van July, om zete bezichtigen. Hy nam zyn ganiche hof, en zelfs het vrouwentimmer, met zich. Hy wilde haar op zyn allergrootste schip, van 800 tonnen, en een der schoonste schepen, die de zee ooit bevaren hebben, onthalen: doch het zelve maakte in brandt door de achteloosheit van den kok, en brandde geheel af. Het was een groot geluk, dat de koning nog niet aan boordt was wanneer dit voorval gebeurde.

Velen namen het voor een kwaad voortteken van de onderneming, welke men ging onderstaan, even als of een voorval, enkel gevallen, eenige betrekking hadt op het toekomende. Men veranderde echter het genomen besluit niet, en weinige dagen daar na ging de zeevoogdt *Annebaut* onderzeil.

1545

Hy ging de Engelsche vloot op hare kusten opzoeken, en de zelve niet gevonden hebbende maakte hy zich meester van het eilandt Wight. De Engelschen, die ook in zee gestoken waren, kwamen hem den zeevlag aanbieden: maar de dag ging met schermutfeeren door, en de Engelschen deinsden af tusschen dit eilandt en Portsmouth, in eene plaats, omringt met zandplaten en klippen, alwaar men hen niet kon aantasten. De kreek, door welke men by hen moest komen, was zo eng, dat 'er geen ruimte was dan voor een of twee schepen tegelyk, en twee honder schepen bezetten den ingang; zo dat men hen niet kon naderen, zonder gevaar te lopen van of tegen de klippen aangesmeten te worden door het geweld der stromen, die op die plaats tot een lopen, of in den grondt geboort te worden door het geschut der twee Engelsche schepen.

Verove-
ring van
het ei-
landt
Wight.

Onder-
neming
der En-
gelsche
of Fran-
sche
vloeten.

Ondertusschen eene kalmte opgekomen zynde, die de galeien begunstigde, zondt de zeevoogdt de zelve in de kreek, terwyl hy met de vloot in het ruime sop bleef, zeilende in drie ryen. De Engelsche vloot, de welke vreesde door de galeien bezet te worden, was genoodzaakt uit hare haven te wyken, en hadt de kalmte langer geduurt, zy zou in het uiterste gevaar geraakt zyn, doordien zy haar werk niet kon doen by gebrek van windt, noch zich tegen het enteren van deze grote gevaarten, die door middel der riemen op haar aankwamen, verdedigen. Doch een landwindt opgekomen zynde, moesten de galeien afdeinzen, en de Engelsche galieten op haar beurt op hen jagt makende, waren zy genoodzaakt met kracht te roeien, om weder by hunne vloot te komen. De Franschen meenden het gevecht met de Engelsche vloot weder te hervatten; maar de laatste zich in getal van schepen veel zwakker bevindende verichuilde zich voor de tweede maal in hare engte. *Annebaut* dorst hen niet aan boordt klampen, en wendde het naar de kust van Essex. Hy deedt daar drie landingen, verbrandende en verwoestende de plaatsen, daar hy voet aan landt zette, terwyl de galeien de zelve verwoestingen op het eilandt Wight aanrechten. Ondertusschen bleef de Engelsche vloot gedurig schootvry, verwachtende eene gunstige gelegenheit om de Franschen te verrasschen. Hun zeevoogdt was voornemens zich van het eilandt Wight meester te maken, welkers verovering hem die van Portsmouth gemakelyker zou gemaakt hebben, zynde de allerbekwaamste zeehaven van Engelandt; doch hy vondt daar twee zwarigheden in. Hy moest de Engelsche vloot slaan, om de zelve te beletten deze overwinning te dwarsbomen, en men zag geen kans om de zelve in hare engte te kunnen aantasten. Ten anderen was het niet genoeg zich van het eilandt meester te maken, men moest daar ook sterkten bouwen, byaldien men het wilde bewaren. Dit alles vereichte veel tydt en onkosten, en noodzaakte den zeevoogdt het meeste gedeelte van zyn volk te laten op een eilandt, van Vrankryk ver af en naby Engelandt gelegen. Deze zwarigheden in den krygstaadt overwogen zynde, waren de stemmen verdeelt: doch eindelijk behieldt het gevoelen, van het te verlaten, de overhandt. Men vestigde zich op deze twee

aan-

De Fran-
schen
verlaten
het
eilandt
Wight.

1545.

aanmerkingen, dat men het eilandt niet zou kunnen bewaren, na dat men het ingenomen hadt, zonder ten minste daar zes duizend man op te laten, en dat men alle, die daar bleven, op de slagbank bragt. Men vertoonde, dat de Franfche vloot, hebbende in Engelandt geen zeehaven om te overwinteren, genoodzaakt was weder naar Frankryk te keren, en dat alsdan de Engelschen uit de hare zouden komen, en alles in het werk stellen om de Franfchen uit het veroverde eilandt te verdryven. Op deze wyze verhalen het hunne fchryvers; maar de Engelsche brengen daar zodanige omftandigheden van by, de welke den roem, dien de eerften zich by dezen onderneming aanmatigen, vry verminderen.

Verhaal van de landingen, welke zy daar gedaan hebben.

Zy zeggen, dat kapitein *Polin* in den beginne zich met vier galeien vertoonde, om acht te nemen op de bewegingen der Engelschen, welker vloot, uit zestig fchepen beftaande, uit hare havenen vertrok, die der Franfchen naderde, en daar mede handgemeen wierdt; maar dat de nacht hen fcheidde. Dat de vyanden eenige dagen daar na het eilandt *Wight* naderden, en dat zy drie landingen ondernamen op drie verfcheide plaatfen, alwaar zy afgewezen wierden. Dat zy naderhandt met een voordeeligen windt de Engelsche vloot, de welke in de haven, van welke wy gefproken hebben, was wedergekomen, wilden aanraften; maar dat de gezegde engte hen belette hunne onderneming werkfellig te maken. Dat de zeevoogdt vervolgens het veroveren van het eilandt *Wight* voorftelde, en dat de officiers van de vloot zich daar tegen gefelt hebbende, om redenen, welke wy verhaalt hebben, hy weder zeil maakte, met een windt, die hem op de kusten van de provincie van *Suffex* bragt. Dat een kommandeur van een vlagdeel zyner vloot, hebbende op het eilandt *Wight* willen water halen, daar een gedeelte van zyne inhebbende manfchap deedt aan landt gaan, en zelfs aan hun hoofd aan landt ftapte: doch dat hy gedood wierdt met het meefte gedeelte van die genen, welke hem verfelden. Dat de zeevoogdt niet beter aan den kant van *Suffex* slaagde, alwaar hy veel van zyn volk verloor in de landingen, welke hy zonder vrucht hadt ondernomen.

Men moet eene der voornaamfte uitvoeringen van dezen zeeocht, zo wel roemruchtig voor den koning van Engelandt, als voor zyne zee-macht, hier niet ftilzwygende voorbygaan. Deze vorft was naar *Portsmouth* vertrokken, om zyne bevelen te geven, en om de Engelschen door zyne tegenwoordigheid aan te moedigen. Hoe grote ongelykheit 'er tuffchen zyne vloot en die der vyanden was, liet hy echter niet na zynen zeekapiteinen te gelasten het gevecht te wagen. Zyne gedachten waren, dat hy, het zelve winnende, alles won, doordien de Franfchen in langen tydt niet in staat zouden zyn om zo eene vloot in zee te brengen, en dat hy, als hy het zelve verloor, niets waagde, om dat hy de zyne zeer ligt kon herftellen. De Franfchen dus den zeeftag zoekende, en de Engelschen bevel hebbende den zelve aan te nemen, raakte men wel haast aan malkander. Het gevecht wierdt van wefzyden met veel heftigheid begonnen, doch duurde niet langer dan twee uren. De nacht op de handt gekomen zynde fcheidde de twee vlooten, en de Franfche verfcheen des anderen daags morgens niet; zo dat de zelve den Engelschen de overwinning toe-

Gevecht dertwee vlooten.

ftondt, hen de zee ten beffe gevende, en men zag de zelve het overige van het jaar niet weder. Men zegt, dat galeien, van welke de Franfchen groten onderftandt verhoopt hadden, hen onnut waren; en waren de Franfchen ter zee niet gelukkig, zy hadden geen meer voorfpoedt te landt.

De maarschalk *de Biez* zette de belegering van *Boulogne* voort, zonder daar in veel te vorderen, hoewel de koning van Frankryk tot op tien mylen na aan het leger, om het meerder yver te geven om aan te aanvallen, genadert was, en zyn verblyf in de abdy van *Foret-montier*, tuffchen *Abbeville* en *Montreuil* gelegen, genomen hadt. De ganfche veldtocht verhep met fterkten te maken om de plaats in te fluiten, zo dat het veel eer eene befchanffing was dan eene belegering. Het leger echter was fterk vier en dertig duizend man te voet, twaalf duizend piekeniers, en acht honderd ligte paarden, en voorzien met zeer veel gefchut. Dit grote leger kon niet alleen deze plaats niet innemen, waar van het de belegering moeft opbreken, het kon zelfs de uitloopen van de bezettingen van *Calais* en van *Guines* niet beletten, de welke eene Franfche party floegen, en *Dampierre*, die over de zelve geboodt, doodden. *François de I* oordeelde zich alftoen niet veilig in het midden van alle zyne benden, en week naar *Amiens*. Hy gaf laft aan den maarschalk *de Biez* om de uitloopen te beletten, en zich van eene fterkte, de welke de Engelschen in het graafchap *Oye* gebouwt hadden, meester te maken. Het is een ftreek lands wyd in zee uitftekende, van het graafchap *Guines* afgefcheiden door eene kil van de zee, de welke het landt zeer moeielyk maakt. Deze kleine landftreek van vier mylen in de lengte en drie in de breedte ftrekt zich uit van *Calais* tot aan *Grevelingen*, en de zelve was als het slagveldt tuffchen de twee natien, wanneer zy in oorlog waren. Daar op was eene ftadt gelegen en een kasteel, de welke by beurten wierden ingenomen door die genen, die meester van het veldt waren. De Engelschen waren toen daar van in het bezit, en het was om hen van daar te verdryven, dat de maarschalk *de Biez* zich naar dien oordt met zyne beffe benden begaf. Hy slaagde niet beter in deze onderneming dan in de belegering van *Boulogne*. Hy maakte zich in den beginne meester van eenige afgezonderde werken, en de Engelschen, die de zelve wilden herwinnen, wierden geflagen; maar een zware regen daar op in dit vochtige en moerassige landt vallende, was hy genoodzaakt af te trekken. Hy bragt zyne benden weder voor *Boulogne*, en doordien het jaargetyde te ver verlopen was om de belegering daar van voort te zetten, veranderde hy de zelve in eene inffluiting.

Men kan niet ontkennen, dat de bewaring van deze plaats niemandt anders dan de dapperheit der Engelschen, de welke het grote getal der belegeraars niet verbaalde, moet toegefchreven worden: doch alles wel ingezien zynde fchynt de flaphertigheid der laafften onverfchonelyk, en hunne traagheit deedt veel om de kloekmoedigheid der belegerden te verfterken. De Franfche gefchiedenisfchryvers werpen de fchuld daar van op den krygsvernufteling ** Melloni*, die zyne maatregels kwalyk genomen hadt, bouwende eene fterkte in eene plaats, genaamt *Outreau*, regt tegen over neder-*Boulogne*, maar te ver van de haven, om het inkomen der Engelsche fchepen te beletten; in plaats van de zelve te leggen regt tegen over den *Toren van de Order*, al-

Belegering van Boulogne.

Opbreking der belegering.

Befchryving van het graafschap Oye.

Inval der Franfchen in de graafschap.

Hugne nederlaag.

Mistlagen, welke de Franfchen begingen in de belegering van Boulogne.

1545.

alwaar hy hen den doortocht zou gefloten hebben. De maarfchalk *de Biez*, die geen kennis van de wiskunft hadt, liet zich, op de zwaarigheden, welke deze vernufteling hem maakte, overreden, om het ontwerp, het welk hy van het hof gekregen hadt, te veranderen; zo dat hy *Melloni* toefondt de fterkte te bouwen op de plaats, welke hy het oorbaarste zou vinden. *Melloni* koos 'er eene, die de haven aan de Engelſchen open liet, welker ſchepen den belegerden wanneer zy wilden ververſching konden aanbrenghen, het welk de inneming van de plaats onmogelyk maakte.

Muiten der Hoogdutfche kryggebenden.

† Landsknechten. † *Suizen*.

De belegering hadt echter den koning van Engelandt ontruk, die naar Duitſchlandt, om onderſtandt te zoeken, gezonden hadt. Zyne gevolmachtigden bragten hem van daar tien duizend Hoogdutfche voetknechten † en vier duizend ruiters: doch deze gehuurde benden floegen aan het muiten naby Luik, en wilden het maandgeldt, het welk men hen beloofd hadt, betaalt hebben. Doordien men nu geen geldt hadt om hen te geven, verzekerde men hen hunne betaling zo haalt als zy te Boulogne zouden gekomen zyn: maar zy lieten zich met geen woorden paaien, en keerden weder naar huis, brengende de gevolmachtigden met zich, en ontfloegen de zelve niet voor dat men hen, by wyze van lofgeldt, betaalde het geen zy eifchten. Zodanig is de ligtvaardigheid dezer hulpbenden, die zich voor geldt verhuren, en die maar bedacht zyn om hunne hebluft te voldoen, die dikwils nadcelliger is voor die genen, die hen roepen, dan voor de vyanden, tegen welke men hen wil gebruiken.

Nederlag van twee duizend Engelſchen.

Dit ongeval wierdt door een ander gevolgt. Het was de nederlaag van twee duizend man, die uit Calais en Guines tot onderſtandt van het fort op het landt van Oye getrokken waren. Zy verdedigden zich dapper, en bezweken niet dan door de overmacht; zo dat zy alle in de pan wierden gehakt, behalven vyf of zes, die zich bergden. Deze ongelukken wierpen den moedt der Engelſchen niet ter neder, en de eer van den veldtocht bleef geheel aan hen.

Gevaarlyke en aanmerkelyke wonde van den hertog van Aumale.

Vrankryk verloor daar veel volk, en *François*, hertog van Aumale, een hunner veldheeren, kreeg daar eene zo gevaarlyke wonde, dat iedereen de zelve dodelyk geloofde. Hy genas echter daar van door de bekwaamheit van den wondheelder des konings. De geſchiedenisſchryvers hebben gooordeelt, dat eene zo buitengewone kwetzuur, en eene zo verwonderlyke genezing verdienen verhaalt te worden. Deze heer kwam te rug uit het gevecht, dat voorgevallen was in een uitval van die van Boulogne, hebbende in het hoofd het yzer van eene pick, met een ſtuk van het hout, dat afgebroken was. Dit yzer ging in door den hoek tuſſchen het oog en de neus, en kwam achter weder uit, tuſſchen den nek en het oor. *Ambroſius Pareus*, een befaamd wondheelder van dien tyd, trok het met nyptangen daar uit en tegen alle waarſchynlykheit genas de gekwetſte gelukkiglyk. Eene ſtoute handgreep, en de welke van eene bekwaame handt voortkwam: doch men verwondert zich niet minder over de ſtandvaſtigheit van den gene, die de pynen daar van uitſtond met zo weinige ontroering, als of men hem slechts een haar uittrok.

Doodt van den

Het grootſte verlies, dat Vrankryk in deze onderneming leedt, kwam het zelve over door *II Deel.*

de onverwachte doodt van den hertog van Orleans, een jong prins van grote hope. Hy ſtierf den 8 September te Foreil-montier, alwaar de koning, gelyk wy verhaalt hebben, gekomen was, om de belegering van Boulogne aan te dringen. Men weet niet of het van de koorts was, of van vergift. Velen velden over deze doodt het zelve oordeel, als zy over die van den Dauphin, den oudſten der drie zonen van *François* den I, gedaan hadden, en geloofden, dat eene zelve handt deze twee ſchenddaden begaan hadt, doordien 'er van beide een zelve vermoeden is. Wat 'er van zy, deze prins wierdt Vrankryk in den bloei zyner jaren ontruk, gelyk zyn broeder weinige jaren te voren geweest was, het zy door het noodlot van het geſlacht, het zy door de ſtaatzucht van hunne ſchoonzufter.

1545. hertog van Orleans.

Catharina na van *Stadus* verdacht hem vergeven te hebben.

Zyne doodt doet het verbondt tuſſchen den keizer en *François* den I verbrekken.

Het huwelyk, het welk tuſſchen dezen jongen prins met eene princeſſe van het huis van Ooſtenryk geſloten was, hadt den keizer weder met Vrankryk verbonden: zyne doodt verbrak alle de banden van deze vereeniging, de welke naauwlyks een jaar duurde. *François* twyfelde niet, dat deze doodt verandering aan het verbondt van *Creſpi* zou aanbrenghen, en dat de zelve een ſpringbron van nieuwe onluſten met *Karel* den V zou zyn, ter zake van het hertogdom van Milaan. Hy liet zich eenigen tyd ophouden door de hope, welke *Grignan*, zyn afgezant, zelf het eerſt bedrogen zynde, gaf; maar zynde weder te huis ontboden, en hebbende den zeevoogdt *Amehaut* in zyn plaats gezonden, ondervondt hy, dat men dezen heer om den tuin hadt geleid. Inderdaadt, wanneer de zeevoogdt den keizer hadt gevraagd, op welk eene wyze hy te werk wilde gaan omtrent de belening van dat hertogdom, om het goed verſtandt tuſſchen de twee kronen te bewaren, antwoordde hem de keizer rond uit, dat hy de belening daar van beloofd hadt aan den hertog van Orleans, ten aanzien van zyn huwelyk met de infante van Spanje; dat de doodt van dezen prins het huwelyk hebbende verbroken, hy daar door van zyne belofte ontſlagen was, en dat hy met het Milanees kon doen wat hy wilde. *Karel* de V ſprak zo ſtout en onbewimpelt, om dat hy niet geloofde, dat hy iets wegens Vrankryk te vrezen hadt, terwyl het met den Engelſchen oorlog zou belemmert zyn. Hy bemocide zich niet van zyn kant om eene nieuwe verbindtenis met *François* den I te maken, voornemens zynde de onzydigheit te bewaren, en een aanchouwer der gevechten van de twee natiën, welke hy aan malkander hadt gebragt, te blyven, om daar van te trekken de voordelen, welke zyne voorzichtigheit hem daar van in voorvallende gelegenheit zou doen plukken.

De eerſte weigert de belening van het hertogdom van Milaan.

Harbert. *Mazroy*.

Hy gedroeg zich nochtans altydt voorzichtig omtrent deze twee kronen, uit vreeze, dat zy zich weder zamen mogten verzoenen. De zamenverbondene Duitſche vorſten werkten inderdaadt om hen weder te bevredigen, en op de voorſtelling, welke hunne afgezanten daar van aan het hof dezer twee prinſſen gedaan hadden, hadt *Henrik* toegeſtaan, dat zyne ſtaatsdiensars zich te Ardres zouden laten vinden, eene plaats tot de onderhandeling geſchikt, werwaarts *François* de I ook de zyne zondt. Doch de onderhandeling wierdt afgebroken door den hinderpaal rakende de wedergeving van Boulogne, die 'er reets verſcheide malen was in den weg gekomen. Wel verre van dat toe te ſtemmen eifchte *Henrik*, dat men hem daarenboven de ſtadt Ardres

1545.

Afgezant-
ten van
Henrik
den VIII
aan den
keizer.Zy kry-
gen geen
genuig
gemoor.

zou te pandt geven, tot verzekering van de betaling van zyn jaargeldt: zo dat de gevolmachtigden scheidden, zonder iets te hebben kunnen besluiten. Ter zelve tydt zondt de koning van Engelandt den bisschop van Winchester endien van Westminster, met den ridder *Karne*, als zyne afgezanten aart den keizer. Zy kwamen daar byna zo haast aan als de Franche afgezant, die nieuwe voorlagen kwam doen rakende de beleving van het Milances, na de doot van den hertog van Orleans. De Engelische afgezanten eischen voldoening over het nemen der schepen van hunne natie, welke men in de Vlaamsche havenen in beslag hadt genomen, en de afschaffing der rechten, welke de Vlaamsche gemachtigden op de tolln eischen, ten nadeele der laatste traktaten. Zy hadden ook last des keizers zygangen gade te slaan, over de verandering, welke de doot des hertogs van Orleans moest veroorzaken. Zy waren niet voldaan over het antwoordt, dat men gaf op hunne klagten. De Raadt van Vlaanderen benoemde gevolmachtigden, de welke te Bourbourg byeen kwamen met die van Engelandt: doch de ceriten merkten het nemen der Engelische schepen aan als rechtmatige scha-verhalingen over het nemen der Spaanische schepen, die van St. Domingo waren te rug gekomen, door de kapers van die natie. Ten aanzien der nieuwe belastingen gaven zy ten antwoordt, dat het gebrek aan geldt, dat de keizer hadt, daar de oorzaak van was; dat men daarom deze heffing aan de rampen van dien tydt moest toeschryven. Betreffende de nieuwe maatregels, welke de keizer met Vrankryk te nemen hadt, scheen het, dat deze vorst beide de kronen wilde te vriendt houden, door het voorstaan van een driedubbeld verbondt aan de afgezanten van *François* den I en van *Henrik*, in het welke hy met hen wilde treden. Men ziet echter wel, dat het niet was dan eene list om hen op te houden, en dat het hem minder te doen was om hen weder zamen te vereenigen, dan om hunne vereeniging te verhinderen. Maar hy wierdt zelf bedrogen, terwyl hy anderen zocht te bedriegen, en deze twee vorsten, tusschen welke hy tweedragt hadt verwekt, maakten kort daar na vrede, en keerden weder tot hun oude verbondt. Doch voor dat wy van deze bevrediging spreken moeten wy het verhaal van hunnen oorlog eindigen.

July.

Wy hebben niets gezegt van de verrechttingen van den grave van Montgomeri, den welchen *François* de I naar Schotlandt hadt doen oversteeken. De benden, welke hy met zich gebragt hadt, voegden zich by het Schotische leger, trokken over de Twede in het begin van July, en deden een inval op de grenzen van Engelandt. Om eene afwending te maken trok de graaf van Herford, die van Calais weder te rug was gekomen, in de Westersche landschappen van Schotlandt, met een leger van twaalf duizend man, rovende en plunderende de steden en het platte landt, om de Schotten te rug te doen keren tot hulp van hun landt. Maar deze lasten, naar hun voorbeeldt, besloten de zelve verwoesting in de Oostersche provincien van Engelandt aan te rechten. Hunne onderneming hadt geen goed gevolg. Zy wierden door het Engelische leger geslagen, het welk hunne meeste soldaten en officieren doodde, of gevangen nam. De zonen van Mylord *Humes* en Mylord *Maxwel* waren van het getal der lasten, nevens de bevelhebber der Franche benden. Dit verlies

Inval
de En-
gelischen
in Schot-
landt, en
der
Schotten
in Engelandt.De
Schotten
geslagen
in Sep-
tember.

wierdt echter weinige dagen daar na vergoed door het voordeel, het welk het Schotische leger, dat aan de zyde van het Westen was, behaalde. Het versloeg de Engelsen in eene ontmoeting, en vyf honderd dezer lasten bleven op de plaats. De graaf van Douglas hadt zich by deze ontmoeting bevonden, waar van hy zelf zo wel de aanlegger, als een der voornaamste hoofden was geweest. De regent hadt zich tegen hem beklagt over de afkerigheid, welke de adel toonde tegen de party van de koninginne, en weet aan deze kwade genegenheit zyne vrees en die van den kardinaal *Beton*, zo dat zy twyfelden aan de getrouwheit der Schotische edelen, die met de vyanden niet hadden durven handgemeen worden: doch *Douglas* verzekerde hem, dat de adel zynen plicht zou betrachten. Op zyn woordt leverde men den slag, van welchen wy komen te spreken, de welke inderdaadt den Schotten voordelig was. Dus was het, dat, hoedanig *Douglas* ook aan den koning van Engelandt overgegeven was, hy de liefde voor zyn vaderlandt echter voor zyn byzonder belang stelde. *Lesley*, graaf van *Rotuze*, muntte ook uit in deze gelegenheit. Zodanig was de wraak, welke de Schotten over de doot van hunne makkers, in den voorgaanden veldslag gesnevelt, namen. Deze vyandelykheden deden voor het overige niets anders dan de twee volkeren verbitteren, zonder dat het eene grote voordeelen op het andere behaalde: voordeelen daarenboven, de welke niet minder dodelyk waren voor de overwinnaars dan voor de overwonnenen. De mogendheden overzee, die deze tweedragt aanstookten, waren ook de genen, die daar voordeel meê deden.

De Engelische vloot behaalde meer eer van hare landingen, welke de zelve in dat jaar deedt op de kusten van Normandië. Wy hebben de landingen, de welke de Franchen op het eilandt *Wight* en in de provincie van *Suffex* deden, gezien: de Engelsen, vergramt over dezen inval, geloofden, dat zy zich niet gewroken hadden met de vyanden te rug gedreven te hebben, zy wilden hen daarenboven tot hunnent gaan bezoeken. Zy konden niet velen, dat de Franchen den baas waren komen spelen op een element, over het welke zy meenden dat hen het gebiedt toekwam, noch dat zy de stoutheit zouden hebben van de wyde zeeftreek, welke de natuur tusschen de twee koninkryken gemaakt heeft, over te steeken, om hun eilandt te komen verwoesten. Om hunne gevoeligheit daar over te tonen verscheen hunne vloot, bestaande uit honderd zeilen, op de kusten van Normandië. Na die der Franchen te hebben uitgedaagt, de welke niet in zee dorst steeken, kwam zy landen te *Treport*, welker voorsteden men verbrandde, de schepen, die in de haven lagen, wegnam, en de vrees over het gehele gewest bragt. Na deze verrechtting, hebbende de vyanden niet tot het gevecht kunnen brengen, keerden de Engelsen zegepralende weder te rug, en geloofden aan hunne achtting en wraak voldaan te hebben. Des kan men zeggen, dat de ondernemingen van dat jaar, zo te water als te lande, eindigden met eere voor *Henrik*, zo wel als ten voordeele van de natie.

De verschillen over den Godsdienst duurden nog: en de gevolgen daar van waren niet min bloedig in Vrankryk en in Schotlandt dan die van den oorlog, welkers gevallen wy verhalen. Zy bragten ook geheel Italië en Duitschlandt in beweging: doch zy waren zo hevig niet in Engelandt.

1545.

Thommas.

Getrouwheit
van den
grave van
Douglas
aan die
van zyne
natie.Landin-
gen der
Engel-
schen in
Norman-
dië.Herbert.
Thommas.
Maxerzy.
Burnet.

De

1545.

Gardiner wendt *Henrik* den VIII af van het voetzietten der hervorminge.

Doodt van den hertog van Suffolk.

Zyn lof.

De droefheit, welke de koning toont over zynne doodt.

**Alexander* deedt de zuster van zyne gemalinetrouwen met *Hephestion*.

Zie de Geschiedenis van de Baro-nage van Engelandt door *William Dug-dal*.

De aartsbisschop van Kantelberg, nemende den tydt waar van het afwezen des bisschops van Winchester, trachtte het werk der hervorminge voort te zetten. Het scheelde weinig of hy hadt het gemoedt des konings zo verre gebragt, als hy het wenschte. Hy hadt hem zeer doen waggelen, wanneer *Gardiner*, die daar de lucht van kreeg, hem uit het hof van *Karel* den V, daar hy afgezant was, liet weten, dat zyne vereeniging met dezen vorst ahang van de bewaring van den ouden Godsdienst, en dat, indien de koning daar van afweek, de keizer het verbondt, dat hy met hem hadt, zou verbreken. Aan de andere zyde sloegen de prinsfen en Protestantsche staten van Duitichlandt, met de macht des keizers, die dagelyksh groter wierdt, gedreigt wordende, *Henrik* een nieuw eedgenootschap voor, en *Cranmer* ondersteunde het zelve: maar hy miste den machtigen arm van *Cromwel* om hem te ondersteunen. Mylord *Brandon*, hertog van Suffolk, hadt hem de handt geboden: des zelfs doodt, de welke in de maandt van Augustus van dat jaar voorviel, ontnam hem ook dezen bystandt, de welke, schoon onvermogender dan die van *Cromwel*, hem nochtans van veel nut was.

Wy hebben in het begin dezer regering verhaalt, door welk een geluk, of door welke verdiensten, deze heer verheven was tot de eere, van zich schoonbroeder te zien van den koning van Engelandt, met wiens zuster, weduwe van een koning van Frankryk, hy trouwde. Zyne behendigheit, zyne goede gestalte, en zynedapperheit maakten hem eenen der volmaaktste edelingen van zynen tydt, zynde daarenboven van een bevalligen geest, vrolyk van aardt, bemin-nende het vermaak en de verkwilting. Deze hochdanigheden hadden hem de gunst des konings verkregen, de welke altydt eene tedere genegenheit voor hem hadt: voor het overige zeer gemeenzaam, iedereen goede woorden gevende, en door zyne verplichtende manieren zo wel van het volk, als van den adel bemint. Hy hadt genegenheit voor den hervormden Godsdienst, en hy zou tot des zelfs voortzetting gaarne iets hebben willen toebrengen; doch niet ten koste van zyn geluk, het welk hy voor gene andere zake wilde offeren. Zodanig is het hert der menschen van de wereldt; betovert door de vermakelykheden der eeuwte hebben zy gene andere dan zwakke begeerten voor de voorwerpen, de welke hunne zinnen niet strelen. De koning toonde eene gevoelige droefheit over de doodt van zynen gunsteling, en wilde de onkosten van zyne lykstatie betalen, waar van hy zich met eene koninklyke pracht kweet: een bewys van eene genegenheit, gelyk aan die, de welke eertyds *Alexander* bewees aan de gedachtenisse van *Hephestion*. Dus hadden deze twee gunstelingen een gelyk lot. Beide tederlyk bemind van hunne meesters, hadden zy de eer van schoonbroeders * van hen te worden, en na hen gedurende hun leven met hunne weldaden overladen te hebben, ondervonden zy daar van nog de mildadigheit na hunne doodt. Voor het overige was de koningin *Maria* noch de eerste, noch de laatste vrouw van den hertog van Suffolk. Hy was te voren getrouwt geweest met de dochter van Mylord *Nevil*, weduwe van den ridder *Mortimer*, en eenigen zeggen, dat hy haar verliet, zonder zyn huwelyk te laten scheiden. Hy trouwde naderhandt met de dochter van Mylord *Potwys*, waar van hy twee dochters kreeg. *Maria* van Engelandt was zyne derde gemalin. Hy hadt daar van een zoon, die on-

II Deel.

getrouwt stierf, en twee dochters, welker eene de moeder was van *Johanna Gray*, welke zy op den troon zag: doch dit was niet dan om haar kort daar na op een schavot te zien sterven. *Brandon* trouwde ten vierde male met de baronesse van Willoughby, by welke hy twee zonen hadt, die hem overleefden, doch ongetrouwt sterven.

Cranmer hadt ondertusschen gezag genoeg om het aartsbisdom van York te bezorgen aan *Robert Holgait*, voorheen bisschop van Landasie, die met hem in de zelve gevoelens was; zo dat deze kerkvoogdt niet zo haast in zyn aartsbisdom was ingewyd, of hy werkte om de hervorming daar te bevestigen. Ter zelve tydt wierdt *Henrik Holbeach*, de welke ook de leer der Hervormden omhelt hadt, bisschop van Rochester gemaakt; en *Day*, die genegenheit voor dezen Godsdienst hadt, wierdt voorzien met het bisdom van Chichester; zo dat *Cranmer* zich ondersteunt zag door een aanzienlyk getal der eerste kerkvoogden van het koninkryk. Nochtans was 'er een soort van stilstandt in de zaken van den Godsdienst gedurende dit gehele jaar.

Het ging zo niet toe in Schotlandt. De kardinaal *Beton*, een driestig vyandt der Hervormden, liep van den eenen hoek van het koninkryk naar den anderen om hente ontdekken, hen voor de officialen te ontbieden, en hen zonder barmhertigheit te doen verbranden. Hy wachtte zelfs zo lang niet tot dat des konings rechtters het doodvonnis uitspraken, na dat de viereschaar van zyn geloofsonderzoek deze ongelukkigen schuldig aan de misdaadt van kettery verklaart hadt. Hy gaf voor, dat de eerste veroordeeling de tweede medebragt, en dat, zonder den wereldlyken arm van noden te hebben, hy recht hadt om naar den houtstapel te zenden die genen, welke hy voor kettery hadt doen verklaren. Zyne macht was vermeerderd door de slapheit van den onderkoning, en door het verwantschap van den grave van Krauwfort, die met de onechte dochter van dezen kardinaal getrouwt was. Doch zyn allergrootste gezag kwam hem van de genegenheit der geestelyken, de welke hem als hunnen beschermmer aanmerkende, hem zo zeer beminden, als hy van het volk en van den adel, by welke hem zyne trotschheit onverdragelyk maakte, gehaat was. Hy behandelde ook de groten van het ryk met veel verachting, en wy hebben gezien, hoe hy het hatelykste bedrog gepleegt hadt om den graaf van Lenox te bederven, door hem aan Frankryk verdacht te maken. Dit hof kon den grave van Lenox geen schade doen, doordien hy naar Engelandt was vertrokken; doch het wreekte zich over het verraadt, waar aan het hem schuldig geloofde, op *Jan Stuart* *, zynen broeder, welken het deedt gevangen nemen. De graaf van Montgomeri, die alstoen in Schotlandt was, raakte overhoop met den kardinaal door het afgryzen over de trouwloosheit, welke hy tegen den grave van Lenox gepleegt hadt, en weder naar Frankryk overgaande op het einde des jaars, onderrechtte hy daar den koning van, die *Stuart* in vryheit stelde. Eene edelmoedige daadt van *Montgomeri*, die een vyandt was van den grave van Lenox en van des zelfs broeder, en die echter niet kon velen, dat men door valsche beschuldigingen hunne deugd verongelykte.

Om alle deze dingen bondt de kardinaal zich niet in; maar altydt even heersichzuchtig regeerde hy als opperheer, terwyl de graaf van Aran niet dan een schyn van gezag hadt. Doordien

N n n z

Be-

1545.

Holgait gemaakt aartsbisschop van York.

Aanstelling van Protestantsche kerkvoogden.

Lesley, *Burnet*, *Thunant*, *Spotswood* in zyne Geschiedenis van de Hervorming in Schotlandt. Wrede vervolging der Protestanten in Schotlandt.

Vermogen van *Beton*, en zyne wredeheit.

* heer van *Aubigny*.

Edelmoedigheit des graven van *Montgomeri*.

1545.

Beton de Hervormden voor zyne vyanden hieldt, leide hy voornamentlyk toe op hunnen ondergang: doch de vervolging, welke hy hen tegen de wetten aandeedt, was eene beweegreden, of een voorwendfel, om hem zelf te doen omkomen.

* *Thomas* noemt hem *Se-phuarth*. Straf van *Georg Wichart*.

Voor alle andere Hervormden hadt hy het gemunt op eenen *Georg Wichart**, een stoutmoedig leeraar, die van de hogeschool van Kambridge kwam, alwaar hy de lere van *Lutber* hadt ingezogen. Hy was van daar weder in zyn vaderlandt gekomen in het jaar 1544, en niet veinzende predikte hy openbaarlyk zyn gevoelen. Zyne predikatiën deden veel vrucht op verscheide plaatsen van Schotlandt, bovenal te *Dundy*, alwaar hy meermalen dan ergens anders predikte. Doch de overheit, voor een opstandt beducht, verboodt hem den predikstoel, en vermaande hem geen oproer te verwekken. Hy antwoordde, dat zyn voornemen niet was de gemene rust te storen, also hy niet deedt dan hen het Evangelie te verkondigen, en vermaande hen op zyn beurt de waarheit niet te verwerpen. *Dundy* verlatende verliet hy zynen dienst niet: hy kwam in de Westersche delen van het koninkryk, en maakte daar een groot getal belyders. De geestelykheit stondt hem naar het leven, en men nam een priester gevangen, die gewapend was, om hem te doden by het aftreden van den predikstoel. Het volk, daar over verstoort, liep toe om den moordenaar te verscheuren, en hy zou gevaar gelopen hebben, indien *Wichart* hem niet uit hunne handen hadt gerukt, bergende het leven aan een man, die aankwam met voornemen om hem van het zyne te beroven. Doorgaans nam hy zyn verblyf by een man van geboorte, genaamt *Kokburn van Ormeston*, die de hervorming volgde, en die acht mylen van *Edenburg* woonde. De kardinaal, daar van kennis hebbende gekregen, verzocht veelmalen dezen edelman om hem *Wichart* over te geven: doch altydt te vergeeffsch.

De graaf van *Aran* laat zich door *Beton* overhalen.

Hy kwam eindelyk zelf, verselt van den grave van *Aran*, die, niettegenstaande hy de leer der Hervormden in zyn herte beleedt, zich echter door *Beton* liet trekken op die plaatsen, alwaar hy zyne tegenwoordigheid nodig oordeelde, om de halsstraffen over hen te bekrachtigen. Het huis wierdt omringt, en men wilde den Lutherischen predikant hebben. Men zou hem niet overgegeven hebben, byaldien de graaf van *Bothuel*, die veel aanzien in dat gewest hadt, niet was gekomen, en zyne vermaningen by de bedreigingen van *Beton* hadt gevoegt, zich borg stellende voor het leven van *Wichart*. *Bothuel* handelde oprechtelyk, en op het woordt, dat hy te voren van den kardinaal genomen hadt: doch hy wierdt daar door misleid, en hy bedroog de anderen tegen zyn dank. *Wichart* wierdt gestelt in handen der geestelyken, naar *St. Andrews* gevoert, en in het kasteel gevangen gezet; en in eene vergadering van bisschoppen, de welke *Beton* tegen den 27 February byeenriep, maakte men hem zyn geding op eene plegtige wyze.

Trouwloosheit van *Beton*.

Hy doecht *Wichart* veroordeelen, in weelwil van het verbodt van den grave van *Aran*.

De regent, die ook zyn woordt gegeven hadt, dat men *Wichart* geen kwaad zou doen, en die aan de andere zyde van gevoelen was, als wy verhaalt hebben, zondt bevel om de rechtsvorderingen tot zyne aankomst te staken; maar *Beton* lachte met zyne bevelen, en verhaafte het vonnis. Het was daarenboven vruchteloos, dat de gevangenen, zynde voor de prelaten gebragt, verzocht om door eene onzydige rechtbank, die hem zou ondervragen volgens het woordt Gods, en in tegenwoordigheid van den regent, gevonnist te worden: men las hem zyne beschuldiging

voor; hy hieldt de artykels staande, welke hy 1545. geleert hadt, en dit was genoeg om hem voor een ketter te verklaren. Men veroordeelde hem op staande voet ten vure. Iemandt* den kardinaal verzocht hebbende toe te staan, dat men het Avondmaal den verwezen gaf, voor dat men hem ter straffe gelcidde, antwoordde hy, dat een ketter geen der voorrechten van de kerk mogt genieten. Doch wanneer men broodt en wyn bragt om te ontbyten, tradt *Wichart* aan de tafel, en de gelegenheit waarnemende om het Avondmaal te nemen in tegenwoordigheid van het gansche huisgezin van den stedhouder van den *Tour*, zegende hy vervolgens het broodt en den wyn, communiceerde de eerste, en gaf het Avondmaal vervolgens aan de anderen, die het van zyne handt ontvingen. Na deze heilige plegtigheid gaf hy hen aischeidt, beval zich aan hunne gebeden, en willende niets meer genuttigen, bragt hy den overigen tydt door in zyne Godsdiensfligheit, tot dat de scherprechter binnen komende hem een zwarten rok aantrok, gevult met zakies buschpulver, en hem naar de stratplaats leidde, regt tegen over het paleis van den kardinaal. Terwyl men hem aan den paal vast maakte riep hy uit: *Zaligmaker des wereldt, erbarm u over my. Hemelsche Vader, in uwe handen bevele ik mynen geest*. Naauwlyks hadt hy deze woorden geëindigt, of men stak den brandt in de houtmyt: doch hy wierdt niet aansonts verflukt door het buschkruiddt, dat men rondom hem gelegd hadt: zo dat de stedhouder van het kasteel, ziende dat hy nog leefde, naar hem toe kwam, en hem vermaande goeden moedt te hebben. *Wichart* antwoordde hem: *Ik heb dien zo goed, dat de vlammen, die reets een gedeelte van myn ligchaam verteert hebben, geen verandering in myn gemoedt kunnen maken*. Vervolgens sloeg hy zyne oogen naar het venster, uit het welke de kardinaal, leunende op een heerlyk kussen, zyn gezicht met dit wrede schouwipel zocht te vermaken; en sprekende met eene luide stemme uit het midden der vlamme, welke hem verteerde, zeide hy: *Die man, die ons van boven uit zyn paleis zo stout aanziet, zal binnen korten tydt gezien worden op den grondt leggende, met zo veel schande, als hy tegenwoordig hoogmoedt betoont*. Op dat oogenblik trok de beul den strop toe, daar hy hem mede verwurgde, en die met zyn leven een einde van zyne pynen maakte. Doch zyne laatste woorden hadden wel haast daar na hunne vervulling.

* *Thomas* zegt, dat het *Jan Vinram* was. Hy weigert den veroordeelden het Avondmaal.

Wichart vindt middel om het Avondmaal te houden.

De geestelykheit schepte behagen in deze doodstraffe, en prees de onverzettelykheit van den kardinaal, welken de bevelen van den regent, noch de wyze van rechtspleging niet hadden kunnen doen stilstaan. Het volk in het tegendeel morde daar over, en ingenomen door de standvastigheit van *Wichart*, merkte het hem aan als een martelaar. De adel voegde zich by het volk, en zy alle hielden staande, dat de doodt van *Wichart* een waarachtig marteldom was, doordien het den geestelyken niet vrystaat over iemands leven te vonnissen, zonder daar toe van de overheit gemachtigt te zyn, de welke het zwaardt der gerechtigkeit in handen heeft. Men bleef daar niet by; de vyanden van *Beton* namen daar uit gelegenheit om opentlyk te zeggen, dat de kardinaal door zulk een hatelyken moordt verdient hadt om aan den gemenen haat te worden opgeoffert. Zy voegden daar by, dat die genen, die tegen het leven van diergelyke dwingelanden angepannen hadden, den lof hunner eeuwe en dien der nakomelingen behaalt had-

Hy voortregt voor zyne doodt die van *Beton*.

Dese doodt doet de Schotten tegen *Beton* opstaan.

1545.

* *Barnet.*

† *Thomas.*

mas. Lesley

zegt

negen.

Hy

wordt

ver-

moord.

† *Thomas.*

mas.

Oorzaken

van

dezen

moordt,

waar van

de Pro-

testanten

onlast

zyn.

Versche-

de aan-

merkingen

over

de doot

van *Beton.*

En over

die zynen

moordena-

ren.

De za-

mengen-

zwo-

ren be-

geven

rich op

het kasteel

van

Eden-

burg, al-

waar zy

belegert

worden.

hadden. Deze redenen deden hunne uitwerking. De zamengezwoorenen, ten getale van twaalf, volgens eenigen *, en maar van vyf, volgens anderen †, kwamen in zyn paleis te St. Andrews op den 29 May, dwongen hem voor hen de deur te openen, na met hen bedongen te hebben, dat zy zyn leven zouden sparen; vermoordden hem, zonder acht te hebben op het woordt, dat zy hem gegeven hadden, en wierpen zyn ligchaam uit het venster, waar uit hy twee maanden te voren de doot van *Wichart* hadt aanschouwt. Voor het overige legt de Roomsch-Katholyke schryver ‡ de schuld van deze uitvoering niet op de party der Gereformeerden, noch op de wraak over de doot van *Wichart*; hy zegt, dat de zelve daar maar een voorwendfel van was, en dat de waarachtige oorzaak was de gevoeligheit van *Lesley*, die heer, die zich hadt doen kennen in het gevecht, het welk wy boven verhaalt hebben, waar uit de Schotten overwinnaars wederkeerden. Deze schryver verhaalt het verskil, het welk deze Mylord gehad hadt met den kardinaal *Beton*, die voorheen des zelfs vriendt was, en het voornemen, het welk de eerste genomen hadt, om reden te hebben van het ongelyk, het welk hy geloofde dat hem de andere hadt aangedaan. Hy zegt, dat het dit was, het welk hem de wapenen in de handt gaf, en hem dit stoute voornemen, van *Beton* in zyn paleis, in het gezicht van zyne lyfwacht, te gaan doorsteken, deedt ondernemen, het welk hy de vyfde uitvoerde.

Wat 'er van zy, men zeide weinig goeds van deze rampzalige doot, en die genen zelf, die zich daar over verheugden, lieten niet na de aanleggers daar van te veroordeelen. Zy merkten echter de wrekende handt der Goddelyke gerechtigheit zo zichtbaar daar in, dat de kardinaal, gelyk zy zeiden, niet alleen vermoord was in de zelve kamer, uit welke hy het verbranden van *Wichart* met zo veel vermaak hadt aangezien; maar ook in het beproeven van de zelve trouwloosheit, waar aan hy de eerste zich hadt schuldig gemaakt, niet houdende het woordt, het welk hy aan *Kokburn* gegeven hadt. Doch de vrienden van den kardinaal merkten op hun beurt in het vervolg aan, dat de moordenaars van den kardinaal deze zelve gerechtigheit gevoelt hadden, als zynde byna alle eene geweldige doot gestorven. Dit zelve merkte men vele eeuwen te voren aan ten opzichte der moordenaars van *Julius Cesar*. Het is ook de zelve rechtvaardigheit, de welke over het geheel heerscht van het begin der wereldt af, en die daar over tot den einde toe zal regeren, de welke niet toelaat, dat de daden van trouwloosheit en wreedheit ongestraft blyven, hoedanige ook de beweegreden daar toe moge geweest zyn.

Na dezen moordt begaven zich de zamengezwoorenen, gevolgt van honderd en veertig personen, die mischien medeplichtig waren, of die vreesden daar van verdacht te zullen worden, op het kasteel, voornemens zynde zich daar tot het uiterste toe te verweeren. Zy zonden ook aan den koning van Engelandt, om zyne bescherming te verzoeken. Dezen onderstandt verwachtende volduurden zy de belegering vyf maanden, en de regent, die de komst der Engelsche benden vreesde, stontt hen toe zich by verdrag over te geven. Hy verleende hen vergiffenis van het voorledene, en beloofde hen van wegens den paus kwydschelding over den moordt, aan den kardinaal begaan. Ten waarborge van het verdrag, tot dat de vrylating van Rome zou gekomen zyn, moest het kasteel in hunne macht blyven, wanneer zy het

zouden bemachtigt hebben; zo dat deze jongc heer, welken *Beton* tot gyselaar hadt genomen, om zyne heerschappy te verzekeren, ten waarborge diende aan zyne moordenaars, om zich van de vergiffenis van zyne doot te verzekeren. Men zegt, dat gedurende dezen tusschentydt de genen, die op het kasteel waren, zo vele ongeregeldheden pleegden, dat een onder hen, genaamt *Jan Rongb*, na dat hy, hen daar over vruchteloos hadt bestraft, hen daar uit vertrok, en zich naar Engelandt begaf. Hy was de zelve, die naderhandt, onder de regering van *Maria*, om den Godsdienst verbrand wierdt. Ondertusschen kwam de vrylating van den paus; maar daar was een beding by, dat de zelve onnut maakte. Men noemde den moordt van den kardinaal eene onvergeefflyke zonde, en deze uitdrukking deedt den eedverwanten, nevens die van hunnen aanhang, geloven, dat men hen zocht te bedriegen. Zy namen derhalven voor het uit te harden, verzekert zynde van den bystandt uit Engelandt, welken men hen beloofd hadt. Doch die van Vrankryk kwam hen te voren, en de belegerden waren genoodzaakt zich over te geven, onder min voordeelige voorwaarden dan die, de welke men hen hadt aangeboden. Zy behielden alleen het leven, en wierden voor eeuwig uit Schotlandt gebannen, het welk niet gebeurde dan na de doot van *Henrik* den VIII. Twee jaren daar na wierdt het kasteel afgebroken, uit kracht van de wet van het geestelyke Recht, de welke beveelt, dat eene plaats, alwaar een kardinaal gedood is, moet afgebroken worden. Dus eindigden de Schotsche onlusten. Die van Vrankryk waren veel bloediger.

Het toneel daar van wierdt geopent in het gebergte, gelegen voor een gedeelte in het graafschap van Avignon, en een gedeelte in Provence, welke den naam dragen van *Kabrieries* en van *Merindol*; een naam, welken de moordt hunner inwoonderen zo berucht heeft gemaakt. Het waren de ontkomenen uit de vervolging, de welke de pauzen meer dan drie honderd jaren te voren tegen de Waldenzen verwekt hadden. Eenigen hadden zich nedergeslagen aan den voet van het Alpiſche gebergte, in eenige valleien van Vrankryk en van Savoje, alwaar zy op hun beurt verschrikelyke veranderingen ondergaan hebben; anderen waren gegaan naar de zyde van Provence, en hadden zich in woeste plaatsen verscholen, van welke zy door hunnen arbeidt een zeer goed landt gemaakt hadden. *Kabrieries* en *Merindol* waren daar van de voornaamste woonplaatsen: doch zy bezaten nog twee en twintig burgten, of dorpen, de welke niet dan wildernissen waren, voor dat zy de zelve hadden bekwaam gemaakt om bewoont te worden, en voor dat zy de zelve bevolkt hadden. Zy leefden daar zeer eenvoudig, belydenis doende van dien Godsdienst, om welken hunne voorvaderen uit Languedok verdreven waren: vyanden van twistgedingen, liefdadig omtrent de armen, gehoorzaam aan de vorsten, aan welke zy schattingen betaalden, en Godt dienende door gedurige gebeden en een onberispelyk leven. Dit is het getuigenis, het welk *Langey du Bellay*, stedehouder des konings in het landbestier over Piemont, van hen gaf, na het onderzoek, het welk hy daar van gedaan hadt, volgens het bevel, dat *François* de I hem daar van gegeven hadt. Hy voegt daar by, dat zy, blyvende by den Godsdienst der Waldenzen, daar zy van afgekomen waren, fel-

1545.

Hun

onger

geidhe-

den, en

de be-

straffing,

de welke

daar over

Jan

Rongb,

een der

hunnens,

doelt.

Vryla-

ting van

den paus.

De bele-

gerden

zyn ge-

nood-

zaakt

zich over

te geven.

Herbert.

Thomas.

Mazaray.

Varillas.

Moordt

der in-

woon-

ders van

Kabrieries

en *Me-*

indol.

Beschry-

ving van

deze in-

woonde-

ren.

Hun

Gods-

dienst.

1545. den kwamen in de kerken der R. Katholyken. Dat, als zulks gebeurde, zy zich niet nederwierpen voor de beelden; dat men hen het teken van het kruis niet zag maken, noch het wywater nemen; dat zy een kerkdienst hadden, naar hun gebruik, in de taal van het landt, en gewoonten, geheel verschillende van die van de Roomsche kerk. Dat zy den paus niet erkenden, noch eenige bisschoppen hadden; maar dat zy onder zich verkoren priesters en leeraars, om den dienst te verreechten, en om hen te leeren. Dit onderzoek wierdt gedaan ingevolge van een besluit van het Parlement van Aix in het jaar 1540, tegen deze arme menschen gemaakt, de welke men by rechtsverzuim veroordeelde tot verbeurte van hunne goederen en tot de dood. Eenigen aan *François* den I de strengheiten de voorbarigheid van dit vonnis vertoont hebbende, schortte hy de uitvoering daar van op, tot dat hy daar beter van zou onderrecht zyn. Dit geschiedde door de verklaring van *Langey*, waar op de koning bevel aan het Parlement van Aix zondt, om een nieuw uitsfel te geven aan de bewoonders van *Kabrieries* en *Merindol* om zich te verdedigen. Al de misdadt, welke men hen te last leide, was, dat zy gebleven waren in de landen van den paus en van den koning, belydende een Godsdienst, slydig tegen dien van deze twee souvereinen, en naderhandt, zonder hun verlos, hun geloof verandert te hebben in dat van *Zwinglius*; als of het geloof der volkeren van het welbehagen der vorsten afhing. Voor het overige was het gevoelen van *Zwinglius* geen ander dan het hunne, en dat van hunne voorouderen.

Anthony Chassaneus was toen eerste voorzitter in het Parlement van Aix; een verstandig en bezadigt man, en die nochtans het vonnis hadt toegelicht: doch op het vertoog van eenen zynen vrienden hadt hy de uitvoering daar van uitgesteld, en plaats gegeven aan de verzachtingen van het hof. De redenen, van welke zich deze vriendt bediende, zyn al te sonderling om verzwegen te worden. Voor dat deze magistratspersoon was gevordert om in de eerste rechtbank van *Provence* te zitten, was hy pleitbezorger geweest voor het opperrechtensamt van *Autun*. Daar gebeurde in dien tydt een seldzaam voorval. Eene verschrikkelyke menigte van rotten en muizen aten de granen der landlieden af, de welke voor dezen geesfel geen anderen raad wisten dan den bisschop of zynen eersten stedehouder te verzoeken, deze dieren te willen vervloeken. Zy boden hun smeekschrift den rechters van des bisschops rechtsgebiedt aan, de welke, na daar over geraadpleegt te hebben, het niet geraden vonden iets tegen deze kwaaddoenders, over welke men zich beklagde, te besluiten, voor dat de order, in het opmaken van rechtsgedingen gebruikelijk, was opgevolgt. Men dagvaardde hen dan, als naar gewoonte, drie malen, op welke men drie rechtsverzuimen nam. Met deze rechtspleging niet vergenoegt gaven de rechters, vervullende de afwezendheit der gebrekigen, hen een zaakbezorger, om hen te verdedigen. Deze was *Chassaneus*, die met vele redenen bewees, dat de uitsfellen al te zeer verhaaft waren, en de rechtsverzuimen kwalyk gedaan; zo dat hy een langer uitsfel verkreeg voor de gedaagden, nevens eene opschorting van het vonnis van halfsterrigheid. De vriendt van *Chassaneus*, hem dit pleidooi weder in geheugen brengende, het welk hem eene algemene toejuiching verkregen hadt, nam daar van gelegenheit om hem te vertonen, dat 'er over eene

Het besluit van hunne veroordeling opgeschort.

Beweegredenen van hun vonnis.

Gematigheit van den voorzitter *Chassaneus*.

Zyn aardig pleidooi tegen de rotten.

gewigtiger zaak gehandelt wierdt; dat het verschil de zaligheid van vele millioenen mannen, vrouwen en onnossele kinderen raakte, de welke men op eene onmenschelyke wyze wilde om het leven brengen; dat, daar hy het zich niet onwaardig hadt geoordeelt, zyne welsprekendheit te werk te stellen voor verachte dieren, hy veel meer verplicht was voor het leven van menschen te zorgen; dat het in diergelyke voorvallen was dat hy zynen arm moest te rug houden, en den slag niet dan op het uiterste geven; dat 'er een oogenschynelyk gevaar, en menigmaal een eeuwig naberouw slak in het al te schielijk uitspreken van een doodvonnis: doch dat men het zich nooit berouwt hadt de uitvoering te vertragen. Het was door deze beweegredenen dat *Chassaneus* gemaakt wierdt; zo dat, wanneer hy de order der opschorting van het hof ontving, hy daar over verblyd was, en byaldiende doodt hem niet te schielijk hadt weggerukt, is het waarschynlyk, dat hy volstrektelyk het vonnis zou hebben doen herroepen.

Men moet by deze gelegenheit niet vergeten de zachtigheid van den kardinaal *Sadoletus*, dien vriendt van *Melauchibon*, van welchen wy reets gesproken hebben. Hy was toen in zyn bisdom van *Karpenras*, het welk behoort onder het graafschap van *Venaissin*, naby *Kabrieries*, gelegen onder het gebiedt van het zelve graafschap. Hy ontving aldaar de bezending van deze ongelukkigen, de welke men door het besluit van den jare 1540 verbannen hadt. Zy leverden hem de belydenis van hun gelove over, en baden hem, medelyden met hen te hebben, doordien zy onder zyn rechtsgebiedt hoorden, en dat het onderscheidt van hunnen Godsdienst hen niet belette, hem de gehoorzaamheit, welke de onderdanen hunne overheit schuldig zyn, te bewyzen. Hy handelde hen gunstiglyk, keurde eenige hunner geloofstukken goed, en zeide, dat men omtrent de andere kon overeenkomen, en verzachtte de gene, welke al te hard tegen de Roomsche kerk waren. Hy deedt meer, hy zeide, dat hy niet zou dulden, dat men het bloedt dezer arme inwoonders stortte; dat hy zich zou begeven naar *Kabrieries*, en dat hy aldaar eene nader kennis van alles zou nemen. Ondertusschen kwam de pausselyke afgezant van *Avignon*, hebbende zich met krygsvolk naar dien kant begeven, hem te gemoet, en verplichtte hem te rug te gaan. Het was onder de vleugelen van dezen kerkvoogdt en van *Chassaneus* dat de Waldenzen beschermt wierden in het bezit hunner goederen, niettegenstaande het vonnis, by het welke zy waren veroordeelt: doch de doodt van den voorzitter stelde hen bloot voor de bloedige vervolging, de welke wy nu gaan zien.

Omeenschyn daar toe te vinden zegt men, dat *Langey*, die de bescheiden, van welke wy gesproken hebben, naar het hof hadt gezonden, van hen verkreeg, dat zy de predikanten, welke men hen uit *Zwitserlandt* hadt toegezonden, wegzonden: doch zy riepen de zelve naderhandt weder te rug. Dit was het, waar van men hen een hoofdmisdadt maakte. Het Parlement van *Provence* was daar over verstoort, en de koning van *Vrankryk* deedt twee bezendingen aan hen, om hem te onderrechten onder het gezag van den aartsbisschop van *Arles*, en van den bisschop van *Kavaillon*. De schryvers voegen 'er by, dat zy zonder uitwerking waren, en zelfs, dat eenige van deze zendelingen den Godsdienst, welchen zy kwamen besfryden, ombesiden, en dat de anderen weder naar huis keerden, na dat zy de specl-

Beleeftheit van den kardinaal *Sadoletus*.

Hy belet den moordt der Waldenzen.

De misdaden, welke men hen te last legt.

1545. speelpop van dit volk, het welk de gehele Schriftuur van buiten kon, en dat den spot met de onwetenschap dezer bekeerders dreef, geweest waren.

Wreedheit van den voorzitter *Oppede*.

De valschheid berichten, welke hy naar het hof zant.

Hy wordt geholpen door den kardinaal van Tournon. De Protestanten van Zwitserland en Duitschland spreken te vergeefs voor de Waldenzen. Moorden, welke *Oppede* en de baron de la Garde aanrechten onder deze rampzaligen.

Chassaneus hadt ten navolger *Jan Menier d'Oppede*, een man al zo driftig, als hy gematigt was. Hy wilde die van Kabrières te lyf, van welke hy geloofde enig ongelijk geleden te hebben in de bezitting van landeryen, de welke hy in hunne nabuurschap hadt; zo dat deze wraakgierige man, zyne gevoeligheit voegende by den haat, welken hy hunnen Godsdienst toedroeg, de uitvoering van het plakkaat van den jare 1540 met zo veel yver behertigde, als zyn voorzaat genomen hadt om de strengheit daar van op te lichten. Om daar in te slagen betichtte hy deze menschen met eene misdaadt, de welke de gramschap van het hof verwekte. Hy beschuldigde hen aangespannen te hebben om *Marsaille* te vermeesteren, en van zestien duizend man naar dien kant te hebben laten trekken. Hy hieldt met eenen aan om eene herroeping van de bevelen des konings, de welke de uitvoering van het bevelschrift tot nog toe hadden opgeschort, en dat het hem mogt vry staan deze deugnieten, die de wederspannigheit by de kettery voegden, uit te roeien. Hy verkreeg het geen hy verzocht, en *François de I*, vergramt over eene zamenzwering, waar van hy zich den tydt niet gaf om de valschheit te onderzoeken, deedt voor hem uitdrukkele bevelen vervaardigen, om het bevelschrift strengelyk uit te voeren. De kardinaal van Tournon, die het oor des konings hadt, en een bitter vyandt der Hervormden was, hielp zeer veel tot het vervaardigen van dit bevelschrift. De verbondene Staten van Duitschland, die zich alstoen op den Ryksdag te *Regensburg* bevonden, en de Gereformeerde Zwitsersehe Cantons spraken te vergeefs voor de Waldenzen. *François de I* zeide hen uitdrukkele, dat hy om hunne voorspraak niets zou laten, en dat, gelyk hy zich met hunne zaken niet bemoeide, het ook onnodig was, dat zy zich in de zyne slaken.

Ondertusschen verhaafte *Oppede* de uitvoering van het plakkaat. Hy deedt het zelve eerst door het Parlement van *Aix*, ten dien einde vergadert zynde, opmaken; vervolgens gaf hy kennis van de bevelen van het hof aan de bevelhebbers der plaatsen, die hem krygsbenden aanbrachten, met welke hy in persoon tot vernieling dezer ellendelingen optrok. Hy hieldt gedurende drie maanden zyn voornemen geheim, zo dat de Waldenzen daar niets van wisten: doch *Polin*, baron de la Garde, komende uit *Picmont* met de benden, welke hy van hem verzocht hadt, twyffelden zy niet, of de onweersbui zou op hen nedervallen. De ryksten, of de vreesachtigsten, ontweken de zelve, zich begevende in het *Alpische* gebergte; de armsten en dappersten wachtten ze standvastig af. Ze was verschrikkele. Men deedt een aanval van alle kanten op hunne burgten en in hunne dorpen: men stak de zelve in brandt, wordende alles in de asche gelegd, behalven de huisseraden en het vee, van welke deze moordbranders zich meester maakten. Die de vlammen ontkwamen sneuvelden door de scherpte des zwaards van deze razende benden, de welke *Oppede* van den eenen, en *Polin* van den anderen kant daar toe aanmoedigde, terwyl eenige der kolonnen, zich menschelyker gedragende, hun uiterste best deden om de manspersonen voor de wreedheit van den soldaat, en de vrouwen voor des zelfs ontucht te bevryden. Men moet niet

1545. vergeten de aanmerkelyke trouwloosheit, de welke *Oppede* beging ten aanzien van die van Kabrières. Zy hadden zich overgegeven, op de belofte, door hem gedaan van hun leven te zullen sparen. Ondertusschen bragt men hen in eene weide, alwaar zy alle, ten getale van acht honderd, vermoord wierden. *Oppede* liet de vrouwen in eene koornduur opsluiten, ende deedt daar den brandt in steken. Zy wierden alle door de vlamme verteert, en als eenigen zo gelukkig waren van dezen brandt te ontkomen, stonden de soldaten rondom de schuur, om hen op de punten hunner hellebaarden te ontfangen. Velen bergden zich in de bosschen en in het gebergte: doch men vervolgde hen als wilde beesten; men velde ter neder die men kon achterhalen; de andere sloot men van alle kanten in, om hen van honger te doen vergaan, en een zeer klein getal ontsnapte de woede der moordenaars. *Oppede* vondt middel om zyne barony met de landden dezer rampzaligen, welke hy met zo veel wreedheit hadt doen ombrengen, te vergroten: en het krygsvolk uit *Picmont* verrykte zich van hunnen roof; zo dat zy daar na voor den koning verschenen, aan hebbende klederen, met goudt geborduurt, met goude knopen en ketens. Doch *Polin*, baron de la Garde, maakte een veel hatelyker buit, alzo hy de genen, welke hy in het leven hadt gespaart, als galeiboeven op de galeien, de welke hy in dat zelve jaar tegen de Engelsen aanvoerde, liet dienen.

Allen hadden echter een afgryzen van dat bloedige treurspel, wanneer zy het zelve overwogen, en *Oppede*, hoe wreed hy anders ook was, vreesde, dat het Fransche hof deze onmenschele buitensporigheden zou afkeuren. Uit vreeze nu van daar over te zullen worden te rede gestelt bedacht hy een voorwendfel, het welk hy inslichte in het verhaal, het welk hy van het gebeurde aan het hof overzondt, al zo min waarachtig als de zamenzwering van *Marsaille*, waar mede men de Waldenzen hadt beschuldigt. In dit verhaal leide hy hen nieuwe misdaden te last, om te doen goedkeuren de wreedheden, welke hy tegen hen gepleegt hadt, en zondt het aan den kardinaal van Tournon, zynen goeden vriendt. Deze boodt het den koning aan, die het goedkeurde, of veel eer veinste het treurspel van den voorzitter goed te keuren: ten minste is het zeker, dat als hy toen zulks deedt, het hem wel haast daar na berouwde, en dat een der dingen, welke hy *Henrik den II*, zynen opvolger, het meest aanbeval, was, kennis te nemen van deze bloedstorting, en de aanleggers daar van te straffen. *Henrik de II*, op den troon geklommen zynde, volvoerde dezen last van den overleden koning, zynen vader: hy dagvaardde het Parlement van *Aix*, *Oppede*, de la Fond, *Balet*, en eenige andere der allerschuldigsten, om hen te verplichten van eene zo bloedige uitvoering rekenschap te geven. De Raadt verzondt de zaak aan het Parlement van *Parys*, alwaar de zelve bepleit wierdt gedurende vyftig ziddagen, in tegenwoordigheit niet alleen van geheel *Parys*, maar zelfs van het gansche koninkryk: zynde geen eene provincie, uit welke zich niet verscheide inwoonders daar bevonden. Het groot vermogen van den president *Oppede* redde hem. *Guerin*, algemeen pleitbezorger voor het Parlement van *Aix*, wierdt opgehangen, hoewel min schuldig dan de voorzitter, die hem gedwongen hadt de moorden te verzoeken, welke hy vervolgens niet alleen bepleit hadt, maar daarenboven in persoon hadt uitgevoerd. Men merkt ook aan, dat hy, schoon hy

Oppede vreesde daar over te zullen aangedaan worden. Zyne streken om zich daar voor te boeden.

François de I bevecht zynen opvolger de aanleggers van dezen moordtelistaten.

Strat, welke het Parlement daar over oeffent.

1545. de wereldlyke vierfchaar ontkwam, de Goddelyke niet kon ontvluchten, en dat hy eenige jaren daar na ftierf door verſchrikkelijke pynen, veroorzaakt door het vuur, dat in zyne blaas was gekomen, en dat alle zyne ingewanden verteerde: een vuur, veel verſchrikkeliker dan dat, het welk hy de vrouwen en kinderen, door zyne bevelen in de koornſciuren van Kabrières verbrand, hadt doen lyden, en het welk eene oogſchynelyke ſtrat was.

Vremde doot van den president Oppels.

In den tydt, dat deze bloedſtorting gebeurde, was de kerkvergadering te Trente vergadert, en de Ryksdag in Duitſchlandt wierdt te Worms gehouden, alwaar de paus aan de eene zyde, en de keizer aan de andere voortging met hunne oogmerken om de Proteſtanten te verderven. Indien zy hun bloedt niet ſtrax vergoten, ten minſte hadden zy het voornemen om zulks in het vervolg, met de wapenen in de handt, te komen doen, en te doden die genen, welke zy ketters noemden. De opening van de kerkvergadering geſchiedde door de paullſche gezanten met veel praecht op den 13 December. Een plegtige omgang wierdt 'er gehouden voor het aanvangen der zittingen. Vervolgens wierdt 'er eene predikatie gedaan over de oorzaak eener zo beroemde zamenroeping. Eindelyk begonnen de Vaders, die de vergadering uitmaakten, hebbende des pauzen gezanten aan hun hoofd, de zittingen daar van, en hoewel 'er zich niet meer bevonden dan twintig biſchoppen, vyf algemene klooster-overſten, en een Auditeur van de Rota*, nam ze echter den tytel aan van zeer heilige algemene kerkvergadering†, de algemene kerk verbeeldende. De eerſte zitting wierdt doorgebracht met het open leggen der redenen, om welke deze vergadering beleggt was. Men haalde 'er drie aan: I. De uitroeping der kettery; II. De hervorming der kerkelyke tucht, en III. De vaſtſtelling van eene algemene vrede. Dit gedaan zynde ſtelden zy de naaſte zitting uit tot den zevenden January van het volgende jaar. De geſchiedeniſchryvers tellen de twee eerſte vergaderingen, die in de jaren 1542 en 1543 gehouden wierden, in het geheel niet, en doen deze vergadering hare zittingen niet openen voor den jare 1545. Ook wordt in de beſluiten † van dit Concilie geen gewag gemaakt van deze twee eerſte vergaderingen, en men ſtelt hare zitting op den 13 December des jaars 1545 onmiddelyk na de bulle van de zamenroeping van het jaar 1542.

Derde opening der algemene kerkvergadering.

* een lid van de hoogſte vierſchaar van het paullſche hof, uit twaalf zulke Auditeurs of rechtters beſtaande.

† Tytel, welken zy zich zelve geeft. † Sanctiſſimum Concilium aſſum-nium.

De be-wegre-denen van hare byeen-roeping. * Katoen. † Het is de kardinaal Pals, die ge-noemt wordt als derde afgezant naar het looſbit van de zitting. † Wilt over den rang. Verſchieden-

gevoelens te verklaren. Eenigen betuigden hunne onderwerping; anderen waren ingetogener, en eenigen, ſtouter zynde, lieten zich voorſtaan te mogen verwerpen dat gene, het welk zy niet zouden goedkeuren, en niet beruften dan in dat gene, het welk zy zouden vinden met hunne gevoelens overeen te komen. Alle die van de Augsbürgſche belydenis waren deden hunne betuigingen op den Ryksdag te Worms tegen zo eene vergadering, als eenzydig en volſtrekt van den paus aſſhangende. Dit viel voor in den tydt van den moordt der Waldenzen van Kabrières en van Merindol, en deze opſchudding gaf den kardinaal van Trente gelegenheit by den paus aan te houden, om te hebben krygsvolk, het welk de ſtadt, daar de kerkvoogden vergadert waren, kon verzekeren. Doch de paus gaf hem ten antwoordt, dat men meer zorg moeft dragen voor de vryheit der kerkvergadering, dan voor de zekerheit van de ſtadt: hoewel een ydel denkbeeld van vryheit, het welk niet belette, dat de kerkvergadering volſtrekt van den paus aſſhing. Daar viel niets voor, daar hy niet teritondt van onderrecht wierdt, en men nam gene beſluiten, die niet te voren door het hof van Rome, het welk zynen wil over ieder verſchilpunt te kennen gaf, waren goedgekeurt. Dit gaf in vervolg van tydt gelegenheit om te zeggen, dat de H. Geest in een vallic kwam. Een hedendaagſch ſchryver † verhaalt, dat Paulus Verger de uitvinder van die ſpreekwyze was, de welke men aan anderen heeft toegeſchreven. Hy was eerſt geweest biſchop van Cabo d'Iſtria, en paullſch afgezant in Duitſchlandt; maar willende de lere der Proteſtanten wederleggen, wierdt hy zelf een Proteſtant †. Naderhandt verdedigde hy dit geloof met groten yver, en de bondgenoten bedienden zich van zyne penne, om nieuwe betuigingen tegen het hervatten der kerkvergadering in het jaar 1552 te doen.

1545. hof der gevoelen over de kerkvergadering.

De zelve hangt af van den paus.

† Paril-lus.

† in het jaar 1548. Zie Sleidanus.

Paulus Verger ſchryft tegen het Concilie.

Wan-trouwen en mis-verſtandt tuſſchen de Ryksvergadering van Worms en het Concilie.

* Nunci-ati.

Aanbie-dingen van den paus aan den keizer om de ketters te beoort-logen.

† in het jaar 1549. Zie Melancthon.

Weyde, aartsbiſchop van Keu-ſtandt,

De Ryksvergadering te Worms, aan welke dit Concilie verdacht was, vatte ook een wan-trouwen op over het gedrag des keizers, en des zelfs verſtandhouding met den paus. Deze laaſte was van zyn kant ongeruſt over den Ryksdag, en de beſofte, welke de keizer den bondgenoten gedaan hadt, van hen eene algemene kerkvergadering te bezorgen. Hy liet hem door zynen gezant* weten, dat hy nooit eene zodanige onderneming op zyn gezag zou dulden, en dat hy veel eer de ſleutels van St. Pieter, welke de Voorzienigheit hem in bewaring hadt gegeven, zou weder overgeven, dan dat hy zou aanzien, dat de H. ſtoel door zodanig een onderſtaan daar van berooft wierdt. De gezant hadt mede laſt Karel den V geldt en volk aan te bieden om de ketters te beoorlogen, als menſchen, welke hy zo wel met tydelyke als met geeſtelyke wapenen moeft beſtryden. Behalven het algemeen belang van den Roomſchen ſtoel hadt deze paus nog een byzonder, daar hy zynen afgezant ook mede beſtafte. Dit was wegens de voordeelen, welke hy zynen kleinzoon Oſtavo Farneze wilde bezorgen, die met de natuurlyke dochter van den keizer getrouwt was. Hy wenſchte vuriglyk zich in het bezit te zien van Parma en Plaifance, en deze drift was in het vervolg oorzaak van zyne doot. De paus ontboodt ter zelve tydt naar Rome Herman van Weyde, aartsbiſchop van Keulen, beſchuldigt van de lere van Luther door de onderwyzingen van Bucerus en van Melancthon omhelſt, en de zelve in zyn biſdom verſpreid te hebben.

De keizer hadt den Ryksdag niet beleggt, dan om van de bondgenoten te verkrygen het onder-

1545.
len, door
den paus
ontbo-
den.
Herbert.
Stolman.
Mezary.
Varillas.

Verke-
ring door
de Pro-
testanten
van den
keizer
geëischt.
Zyn ant-
woordt.

De afge-
zant van
Frans
den I
toegela-
ten tot
den
Ryksdag.

* Hy was
zyne ver-
hiffing
verfchul-
digt aan
de gunfte
van den
kardinaal
Tournon,
met
wiens
nicht hy
getrouwt
was.
De kei-
zer is niet
voldaan
over het
gefprek
van den
tolk des
afge-
zants.

flandt, het welk hy van voornemen was tegen hen zelf te gebruiken. Hy nam tot voorwendfel den oorlog tegen den Turk: doch zyn doelwit was het Smalkaldifche verbondt te vernietigen. De Protestanten, die zulks vermoeden, en die altydt op hunne hoede waren, stonden hem niet toe het geen hy eifchte, dan onder deze voorwaarden; dat hy de vrede van het Ryk zou verzekeren; dat men hen zou ontfangen in de keizerlyke Kamer te Spiers, gelyk men hen beloofd hadt, en dat hy hen verzekerde voor de besluiten van de kerkvergadering van Trente, welke zy wiffen dat tot het beramen van hunnen ondergang vergadert was. De keizer antwoordde hen, dat zy zich ten ontyde beklaagden over een Concilie, beroepen op zyne aanhouding, en om aan hunne wedervereeniging met de kerk te arbeiden; dat het niet nodig was hen verzekeringen te geven tegen eene zodanige vergadering; dat de zelve gehouden wierdt op zyn goetvinden en door zyne zorgen, en dat, in plaats van daar tegen te betuigen, zy zich daar aan behoorden te onderwerpen, mede werkende met het overige van Europa tot bevrediging der onlusten over den Godsdienst. De zamenverbondenen wilden van hunne betuiginge niet afflaan. Zy zeiden, dat de bisschop van Rome in het Concilie voorzat, en dat hy hun hoofdvandynt verklaart zynde, hun rechter niet kon zyn; maar zy stelden eene andere vergadering voor, in welke zy toestonden, dat de keizer en de andere Christenvorsten zouden voorzitten, behoudens dat ieder artykel beslecht wierdt volgens het woordt Gods.

Het was by deze gelegenheit, dat de keizer het oogmerk, het welk hy zich hadt voorgestelt, van met Vrankryk vrede te maken, te kennen gaf. Hy wenschte, dat Grignan, die by hem zyn verblyf hadt in hoedanighheit van afgezant van Frans den I, voor de volle Ryksvergadering gehoort wierdt, en de bondgenoten van de vereeniging, die 'er tusschen zyne keizerlyke en Allerchristelykfte Majesteit in alle zaken was, te onderrechten, maar voornamentlyk van het voornemen, dat zy beide genomen hadden om het Concilie te handhaven. Hy zou zelfs wel gewilt hebben, dat de afgezant by zyne verklaring bedreigingen gevoegt hadt, om de bondgenoten des te meer bevreest te maken. Grignan hadt die bekwaamheit niet, met welke de keizer meende dat hy voorzien was*, en zelfs sprak hy de Latynsche taal niet, het welk een wezentlyk gebrek was in eene diergelyke gelegenheit, doordien men voor de Ryksvergadering geen redenvoering dan in die taal deedt, zo dat hem een teken gegeven zynde om te spreken, na dat de zamenverbondenen hunne vertogen geëindigt hadden, hy zeer verwondert was te zien, dat hy genoodzaakt was zich van een tolk te bedienen. Daarenboven was hy niet voldaan, uit den mond van dezen vertaelder niet te horen dan vermaningen en smeekingen, welke de koning van Vrankryk deedt aan de bondgenoten, om zich aan de kerkvergadering, welke de keizer en hy hadden toegestemt, te onderwerpen, zonder eenige betuiging, om hen daar toe te dwingen, te gebruiken. Dit was het misfchien, dat hem eenigen tydt daar na bewoog dat trotsche en stellige antwoordt te geven, het welk hy deedt aan den admiraal van Annebaut, ter zake van de belening van het hertogdom van Milaan. Het was ook eene der oorzaken, de welke hem deedt ontveinzen het misnoegen, het welk hy hadt over de standvastigheit der bondgenoten, de welke geen affandt wilden doen van het Smalkal-

II Dul.

difche bondgenootfchap, noch hunne betuigingen tegen het Concilie laten varen. Doordien alle zyne maatregels nog niet genomen waren, veinide hy genegen te zyn om hen voldoening te geven, en kwam met hen overeen, dat de artykels, die in verschil waren, door vier leeraars en door twee voorzitters wel zouden overwoogen worden, met last zo wel van den eenen als van den anderen kant, van op den volgenden Ryksdag, welchen hy te Regensburg tegen de volgende maand January uitfchreef, gebragt te worden. Ondertusschen vernieuwde hy de plakaten, ten hunnen voordeele op de voorgaande Ryksdagen genomen, en verzondt hen naar Regensburg, om daar over hun verzoek, van tot de keizerlyke Kamer te Spiers toegelaten te worden, te handelen.

De zamenverbondenen vergenoegden zich niet met de betuigingen, welke zy op den Ryksdag tegen het Concilie gedaan hadden, zy maakten ook de zelve door een manifest wereldkundig. Zy vestigden zich op twee voornamen redenen: de eerste, dat het Concilie niet vergadert was in Duitschlandt, en de andere, dat de paus daar in voorzat. De paus was ontstelt over deze bewegingen, en over de inschikkelykheit, welke de keizer gehad hadt om den Protestanten eene redenwisseling over de zaken van den Godsdienst toe te staan, het welk tot nadeel van de kerkvergadering en het gezag der kerke strekte. Hy voer uit tegen den Ryksdag van Regensburg, daar de zaken, over welke verschil was, moesten gebragt worden, om daar volgens zekere uitspraken en besluiten afgedaan te worden; besluiten, gelyk de paus voorgaf, de welke tot eene openbare scheuring en gehelen ondergang van het Katholyke gelove strekten. Hy zondt dan een bevel aan zynen gezant, om deswegen aan den keizer levendige vertogen te doen, en hem de keur of van het openen, of van het opschorten der kerkvergadering, of ook der zelve overbrenging in eene andere stad dan Trente, indien hem die plaats niet aanstondt, aan te bieden. De keizer deedt van zyn kant den gezant weten, dat hy anders met de zamenverbondenen niet hadt kunnen handelen, zonder aan de staatkunde niet te voldoen, en kwam met hem overeen over de opening van het Concilie. Het was na deze verklaring, de welke den paus weder geruist stelde, dat hy bevel gaf aan zyne gezanten om de zittingen te beginnen, zodanig als wy verhaalt hebben.

Het Parlement van Engelandt vergaderde byna in den zelve tydt, doordien de opening daar van op den 23 November geschiedde. Het gebrek aan geldt, waar in zich de koning bevondt, was daar de reden van. Hy verkreeg van het zelve als van de andere, alles wat hy wenschte. De geestelykheit* stondt hem, uit hare eige beweging, toe een onderstandt van zes stuivers van het pondt † op de kerkelyke goederen. Dit was niet genoeg om de behoefte van dezen vorst, die zich in schulden gestoken hadt om de oorlogen van Schotlandt en van Vrankryk uit te harden, en die zich daarenboven nog verplicht zag de onkosten daar van te dragen, weg te nemen. Om daar een middel tegen te vinden, het welk het volk niet bezwaarde, verzocht hy het Parlement, hem in het bezit te stellen van vele kapellen, zangmeesterschappen ‡, hospitalen en broederfchappen §, in verscheide plaatsen van het koninkryk* verspreid. Wy hebben gezien, op wat wyze hy zich door

O o o

1545.

Hy ver-
niewwt
de plak-
katen
van het
Interim
aan de
Protes-
tanten.
Betui-
gingen
van die
van de
Augs-
burgfche
belyde-
nisse te-
gen het
Concilie.

Onder-
hande-
ling tus-
schen
den paus
en den
keizer.

Herbert.
Burnet.
Onder-
standt
door de
geestely-
ken van
Engel-
landt aan
den ko-
ning toe-
geftaan.
* Burnet
zegt, dat
het die
van Kan-
telberg
alleen
was.
† Livet.
‡ Chan-
tryen.
* Men
hadt 47
zang-
meester-
fchappen
in de St.
Paulus-
kerke te
Londen.

1545. de voorgaande Parlementen de kloostergoederen deedt toewyzen; het tegenwoordige stelde hem in het bezit van enkele geestelyke ampten, door wereldlyke priesters bekleed wordende. Men vertoonde ten voordeele van de vereeniging dezer inkomsten met het hof der vermeerderingen *, dat men aan de kerkelijken genoeg hadt, alwaar de dienst van Godt regelmatig verrecht wierdt; dat deze kapellen en deze broederschappen (a) voor het volk van geen nut waren, en nergens toe dienden dan tot onderhoud van lediglopende priesters, die een kwaad gebruik van deze inkomsten maakten, vervremdende deze, en verminderende andere, tot nadeel van het oogmerk der slichters. Men voegt daar by, dat, om in deze misbruiken te voorzien, de koning zich verplichtte om een beter gebruik van deze stichtingen te maken, de zelve bestedende tot de eere Gods en het algemene best van het koninkryk. Om deze reden stont het Parlement des konings eisch toe, of veel eer, het was blyde, door zodanige middelen zyne behoefte te kunnen voeldden, zonder het volk met nieuwe schattingen te bezwaren. Hy leefde zo lang niet om daar een recht genot van te hebben, en het was zyn nazaat, die daar door wierdt bevoorrecht.

Het zelve Parlement maakte eene wet tegen de woekeraars, welker gierigheid het door zware straffen beteugelde. Het verlaagde ook den prys der rentebrieven †. Dit was om dien der erfennissen ‡ te verhogen, verplichtende de genen, die geldt hadden, het zelve tot den inkoop van huizen en landeryen te besteden, de welke hen een eerlyken winst aanbragten, veel meer dan de rentebrieven, van welke zy het zelve voordeel niet trokken. Voor het overige vondt het Parlement geen handel onwettiger, en die minder door de wetten behoorde beschermt te worden, dan die van het geldt, daar men renten van trok. Het merkte zulks aan als een handel van gierige en luie menschen, die het voordeel van een ding, in zich zelve zonder vrucht, behaalden, zonder iets daar toe te doen door hunne naarstigheid, en zonder die van anderen op te wekken. Eene werkzaamheit, nodig in den Staat, de welke zich niet verriykt dan door de zorgen van zyne burgers, zich toeleggende de eenen op den landbouw, en de anderen op de scheepvaart, of op den koophandel.

Men belaste door eene andere akte, dat de wereldlyke priesters het ampt van rechters in de kerkelyke rechtbanken zouden kunnen bekleden, uit kracht van de volmacht *, welke hen zou worden gegeven, behoudens dat zy gepromoveert waren, het zy voorts dat zy getrouwt waren, of niet.

Men verminderde de parochiale kerken, welker groot getal behoefte veroorzaakte, en men vernietigde de gene, die niet meer dan tachtig ponden inkomsten hadden, de zelve tot de naburige kerken overbrengende.

Men vernieuwde ook de keuren, welke men in de laatste Parlementen gemaakt hadt ter zake van de wynkopers in het gros, of by de kleine maat. Deze zaken op den 24 December afge-

(a) Men hadt chantryen, kapellen en broederschappen, of collegien. Deze drie soorten van stichtingen waren in eene zelve kerk, en verschilden niet van malkander dan door het meender of misder inkomten, en elk het zyne bezittende, onafhankelyk van de hooft- of parochiekerk. Hierom wierden deze kapellen Free-kapellen genaamt, dat is te zeggen onafhankelyk.

1545. gedaan zynde, wierdt het Parlement verschoven. Doch eer het scheidde begaf zich de koning naar het Hogerhuis, alwaar de spreker van het Lagerhuis hem kwam aanbieden de ontwerpen der wetten, de welke vastgesteld waren, verstellende deze onderdanigheid met eene welsprekende redenvoering. De Geschiedenis heeft ons de zelve niet nagelaten: doch de zelve is zorgvuldig geweest het antwoord des konings te bewaren, en uit het zelve kan men van de aanspraak oordeelen. Dit antwoord is inderdaadt waardig de nakomelingschap ter bewaring overgegeven te worden: want deredenvoeringen der koningen verdienen zo wel onze aandacht als hunne daden, en die, welke Henrik aan zyn Parlement deedt, is van de zelve waarde.

Mylords, zide hy tegen hen, myn kancelier zal uwlieden myne gedachten breder en met meer welsprekendheit dan ik te kennen geven: doch een vorst bindt zich aan gene woorden: het zyn de bewegingen van myn hert, welke ik wil verklaren. Niemandt weet zo wel als ik, hoedanig myne toegenegenheit tot uwlieden is, en niemandt kan bygevolg uwlieden daar van een natuurlyker denkbeeldt geven. Ik begin met de lofspraken en met de dankzeggingen, de welke ik schuldighen, Heer Spreker van het Lagerhuis, aan myne lieve en getrouwe onderdanen, voor welke ik alle tederheit heb, de welke een goed vorst voor zyn volk gevoelt. Gylieden hebt my afgebeeldt als eenen monarch, begaast met al de boedanigheden, de welke de oppervorsten moeten versieren. Ik ben zeer verblyd, dat de liefde, de welke gylieden voor my hebt, my in uw hert afbeeldt met zulke doorstralende trekken. Ik vermaak my echter geenzins met ydele eere. In plaats van my in een zo vlelendt afbeeldsel te kennen, om my over myzelvente verwonderen, zal ik my beschouwen gelyk als in een voortreffelyk model, naar het welke ik zal trachten my te satzoeneren, om het zelve zo naby te gelyken, als het my zal mogelyk zyn. Ik beken onprechtelyk, dat ik my in een zo volmaakt patroon niet kenne, en dat ik in my niet bevinde dozen ryken schat van alle soorten van deugden, welken gylieden daar in met verwondering aanmerkt: doch ik danke Godt voor die gene, de welke by my geschonken heeft, en ik heb voor van de zelve een gebruik te maken, overeenkomende met zyne eere, met het geluk van myn volk, en met de achtbaarheid van den troon, op welken de Voorzienigheid my geplaatst heeft. Ik ga over tot andere dankzeggingen. Het is voor de mildadigheid van myn Parlement, wegens het onderstandt, het welk het my heeft gegeven om te schikken over de gemene kerkelyke ampten, de welke de genen, die daar den tytel van woerden, misbruikten, ten nadele der slichters, en tot schade voor de kerk. Gylieden weet, Mylords, welke onkosten de oorlog, welken wy met Frankryken Schotlandt hebben, ons noodzaakt te doen. Wy vragen uwlieden om geen geldt, om het tot ydele vermakelykheden te besteden. Het is om uwlieden tegen onze vyanden te beschermen, en niet om onze vermakelykheden te voldoen, dat wy ons genoodzaakt gevonden hebben om geldmiddelen te vragen, overeenkomende met de behoeften van den Staat. Men moet krygsvolk op de been brengen, om te landt en ter zee te dienen; vloten uitrusten; deze alle onderhouden, en onze havenen en onze grensieden versierken. Dit alles kan men niet doen zonder dat het volk geldt kost: doch dit wordt vergoed door de rust, welke het geniet in zyne huizen, en door de vryheit van den koophandel, welken onze legers verzekeren. Gylieden hebt ook daar de zelve aanmerkingen als wy over gemaakt, en gylieden hebt zonder tegenstrevens bewilligt het onder-

† Confusions.
‡ Merita.
§.

Het nemen van intrullen verboden.

* Cammissie.

Afschaffing van de kleine kerken.

Schoon antwoord des konings op de redenvoering van het Lagerhuis.

Zyne tederheit.

Zyne eerekennt.

Denoodzakelykheit der schattingen.

1545.

des standt, het welk wy nodig hadden om onze eer en die der natie te beschermen. My verzekeeren wylieden van onze zyde van eene erkentenis, de welke beantwoordt de waarachtigheit, met welke gylieden gehandelt hebt, meer geraakt over uwen yver, de welke ons doedt kennen de genegenheit van uwliedenberthe, dan van uwlieden weldadigheit zelve. Gylieden zult het u niet beklogten ons meester gemaakt te hebben van deze gewyde gonderen, van welke men een onbeilig gebruik maakte. Gylieden weet, boedanzig onze gedachten zyn geweest over de zaken, de welke de eer van Godt en het onderhoudt zynner dienaars betreffen. Wy zullen altydt werken om de kerken van ons koninkryk in een goeden staat te behouden, en zorg dragende voor de bewaring van het gelove zullen wy ook voorzien in het onderhoudt der geestelyken. De kerk verdient onze eerste zorg, en de Godvrucht moet het middelpunt zyn van de koninklyke macht, zo wel als van de geboortzaamheit der onderdanen. Twyffelt dan niet, dat wy de inkomsten dezer slichtingen, de welke door hunne makers toegewyd zyn tot voortzetting van het gelove, niet nuttiglyk zullen besteden. De heboudenis van het vaderlandt is daar van eene der voornaamste daden, en het is tot dit algemene best, waar toe wy deze inkomsten schikken. Voor het overige zal ik zorg dragen voor het onderhoudt van de kerkendienars, de verkwikking der armen, en de bevordering van de geleerde lieden, en gylieden zult zien, dat ik wy van alle deze plichten volgens uwlieden begeerte, en zelfs boven uwe verwachting, zal kwytten. Voor het overige kan ik niet nalaten uwlieden te zeggen, hoe zeer ik over uwe toegenegenheit vergenoegt ben, en hoe verre die gaat, welke ik uwlieden toedrage. Doch ik kan wy niet tenen niet bedwingen uwlieden te overvryten en gebreke, het welk onder u beërft, en het welk in staat zou zyn te verderven al het gene goed is, byaldien gylieden niet tracht zulks te verbeteren. Het is, Mylords, het gebreke van liefde: van deze dengdt, de welke de ziel is van het Christendom, de handt der samenleving, zo wel als van den Godsdiens, en zonder de welke geen waarachtig geloof zyn kan in de kerk, noch vrede in den Staat. Ik vinde ook veel daar op te zeggen, zo wel onder myne kerkvoogden, als onder myne andere Lords. Kunt gylieden in gewiffe wel zeggen, dat gy deze verwonderlyke dengdt oeffent, onder alle de verwarringen, de welke uwlieden verdoelen: wanneer men de predikstoelen hoort weergalmen van de hatelike benamingen van ketters, van Papisten, en van geveinde Pharizeen, dat men predikt zonder zachtaemoedigheit, zonder onderlinge verdraagzaamheit, en zonder bescheidenheit, maar met al te veel strengheit tegen de oude overleveringen, of met al te veel toegenegenheit voor de nieuwe gevoelens. De rancdragt beërft overal, de verschildendheit van uwe gevoelens is 'er de oorzaak van: de zelve verdeelt uwe gemooderen door uwe gevoelens te verdeelen. Elk is ingenomen met het zyne, en kan geen ander zien, men veracht alle anderen, en vleit zich zelve met het zyne. Dit is het denkbeeld niet van de liefde, zodanig als de H. Paulus ons zelve met zo vriendige verwen beschreven heeft in dat schone hoofdstuk van den brief, geschreven aan de gemeente van Corinthen *. Men moet het woordt Gods zuiver prediken, met een geest van vrede en van gematigheit, welken het ons aanbeveelt, byaldien men deel wil hebben aan de lofspraken der liefde. Maar waar de zelve te vinden midden onder uwe verdeelbuden? Op wat voor eene wyze zal het volk de gerustheit van zyn gemoodt verzekeeren, aanhoorende predikationen, die nergens anders mede veruut zyn dan met twyflingen en smaadredenen? Is dat het gebruik, dat gylieden gemaakt hebt van

De zonen, welke by neemt voor de kerk en den Staat.

Hy klaagt over het gebreke van liefde onder de bisschoppen.

Hy verwyrt ben de hatelikheden van de party-schappen.

1 Cor. XIII.

de zorgen, welke ik heb genomen om de misbruiken van de kerk te verbeteren, is het dus, dat gylieden licht verkeert in duifternisse? Komt weder tot u zelve, Mylords, en verbeter deze buitensporigbeden: ik zal anders genoodzaakt zyn daar de handt aan te slaan, uit hoofde van de macht, welke wy myne boedanzigheit van opperhoofd over de Engelsche kerk geeft, en om aan de noodzakelykheit, welke zy my oplegt, te voldoen. Doch indien de geestelykheit nalatig is omtrent de liefde tegen het volk, het volk kwyt zich niet beter van zynen plicht omtrent de geestelyken. Men lastert de bisschoppen, men beschuldigt de priesters, en men lastet met de predikers. Indien de kerkeleyken in de here, of in de zeden dwalen, men klage den aan voor de rechtbanken, die daar over moeten oordeelen, of men doe den daar over een minzame en heymelyke berisping: doch dat byzondere personen zich niet opwerpen tot opperhe rechtters over hunne leeraars, en hunne inbeeldingen stellen boven de uitspraken van die genen, welke men gestelt heeft over de bestiering van de kerke. Wanneer ik uwlieden toefondt de H. Schrift in het Engelsch te mogen lezen, is zulks niet geweest met voornemen om uwlieden het verklaren daar van over te geven, noch het wildt voor de twyflen te openen. Het is geweest om u tot Godvrucht te schikken, en om uwe kinderen op te trekken in de vrees Gods, hen onderwyzende van zynen wille. Dat gene, het welk het beleidt van uwe leuen raakt, is daar klaar in nitgebrukt: gedraag uwlieden voor het overige aan die genen, de welke meer verlichtingen hebben dan gy, en de welke bekwaamer zyn om de duiflere of de verbedene plaatsen, welke uitlegging den leeraars der kerke toekomt, te verklaren. Voor het overige kan ik niet zonder droefheit horen spreken van de sibandelike verachting, welke men heeft voor Gods woordt, het zelve ontbeiligende in de liedekens en vrygeestige rymen, welke men zingt, en welke men op eerloze plaatsen verkoopt. Ik zeg nog eens met leedwezen, daar is nooit minder Godvrucht in het koninkryk geweest dan tegenwoordig. De liefde verkeert, de heiligheit der zeden wordt verwaarloost, en men maakt geen werk om aan Godt te bewyzen de waarachtige geboortzaamheit, welke men aan hem verschuldigt is. Ik vermaan uwlieden alle van deze misbruiken te verbeteren, wven yver weder te ontsteken, en malkander eene onderlinge genegenheit te betonen, waardig goede vaderlanders en waarachtige Christenen. Het is nu souverein, die u zulks belast door de macht, welke zyne dubbelde waardigheit, van koning en van hoofde der kerke, aan hem geeft. Het bebage Godt, dat gylieden aan myne aanzoeking mogt voldoen, op dat 'er tusschen myn volk en tusschen myne geestelykheit, en tusschen uwlieden alle te zamen en my, eene eendragt zy, van welke de liefde den knoop zo vast mag tuebalen, dat de zelve niet zy lot te maken. Vervolgens vermaande hy hen tot het waarnemen der wetten, welke zy zelf gemaakt hadden, en na zyne toetemming gegeven te hebben tot die gene, de welke de spreker hem hadt aangeboden, ontbondt hy het Parlement.

In dezen tydt wierden de bisschoppen van Westmunster, van Worchester en van Chichester benoemt, nevens den ridder Edward North, om te vragen naar het gebruik, dat men gemaakt hadt van de penningen, welke de koning ten behoeve der armen en tot verbetering der gemeente wegen gegeven hadt. Men verhaalt den uitslag van dezen last niet.

De twee hogescholen van Oxford en Cambridge, hebbende kennis gekregen van het besluit, het welk den koning in het bezit der collegien

1545.

Hy vermaant hen zich te verbeteren.

Hy mispryft het verachten van het volk omtrent de kerkeleyken.

En het misbruik, dat zy van oeff. Schrift maken.

Ziettoetrende woorden, welke by gebruikt om het volk en de geestelykheit te verplichten zich te vereenigen.

De hogescholen van Oxford

1545.
en Kam-
bridge
zyn vry
van het
verniet-
igen van
de erf-
gronden
der ge-
meen-
schappen.
Verto-
gen van
de van
Oxford.

legien en broederschappen, van welke de we-
reidlyken het bezit hadden, stelde, deden den
koning bidden hen in dat besluit niet te be-
grypen. Die van Kambridge bragt het eerst
hare klagten daar tegen in, en badt zyne Ma-
jesteit niet toe te laten, dat de eigendom der
Zanggodinnen de roof wierdt van de zulken,
die de geleerde lieden haatten, de welke de
koning altydt met zyne bescherminge vereert
hadt. De hogeschool van Oxford bediende
zich van haren deken, den leeraar *Kow*, leer-
meester van den prinsse van Wallis, en verzocht
hem zyne aanbeveling te besteden om te belet-
ten, dat men niet raakte aan die stichtingen,
van welke hare kweekscholen haar onderhoudt
trokken. Deze leeraar schreef daar over aan
Mylord *Paget*, geheimfchryver van Staat, en
verzocht hem, den koning te vertonen, dat de
hogeschool de natie niet langer zou kunnen
bewyzen den bystandt, welken men van hare
onderwyzingen verwachtte, indien men
haar van de middelen, om de arme studenten en
die genen, de welke voor hunne opvoeding zorg
droegen, beroofde. Dat de wezen reets gebrek
hadden aan kweekscholen, aan leeraars, en aan
gasthuizen; dat alles zou te grondt gaan, indien
men, in plaats van in hunne behoeftigheden te
voorzien, hen de inkomsten, die daar toe ge-
schikt waren, ontnam; dat aan de andere zyde de
kerkelyken, verbonden aan den dienst der
kweekscholen door de geestelyke inkomsten,
welke zy genoten, tot armoede zouden vervallen,
indien deze geestelyke ampten wierden vernietigt,
en hunne inkomsten aan het hof der
vermeerderingen toegewezen; dat hunne armoede
hen zou noodzaken zich met vleieren te be-
helpen, en dat deze lafhertigheid hen weder
in de afgodery en bygelovigheid zou dompelen.
Hy voegde daar by, dat des konings goedheit
hem niet onbekend was; dat hy wel wist, dat
deze weldoende vorst geleerde lieden beminde,
waar van hy zelf zyn werk maakte, en zyne ver-
togen niet van noden hadt; maar dat 'er een groot
getal wolven was, die deze gewyde inkomsten
maar zochten op te slokken; dat het van de be-
geerlykheit dezer menschen was, dat de koning
verzocht was hunne akademie te bevryden; dat
het gansche koninkryk de oogen over dit besluit
hadt geopent, en dat het eene reden zou zyn van
droefheit en van verwondering, niet alleen voor
die genen, die toen leefden, maar ook voor de
nakomelingfchap, indien men aan de gierigheid
van zommigen opofferde de goederen, geschikt
tot onderhoudt der armen, tot onderwyzing
van de jeugd, en om de wetenschappen en
Godvrucht te doen bloeien. Het was ook
geenzins de mening des konings. De geschie-
denisfchryver verhaalt ons, dat hy de verzoek-
fchriften der akademisten te voren kwam, die
genoodzaakt waren hunne vertogen in dankfchri-
ften te veranderen. Men ziet nog in de openba-
re Gedenkschriften de brieven van dankbaarheid,
welke zy aan dezen vorst schreven. Hy was
met gansche koninklyke hoedanigheden geboren:
hy beminde de grootmoedigheid, de gerechtig-
heit en de weldadigheid; hy schepte vermaak in
gedenktekenen daar van op te rechten, de wel-
ke zynen naam doorluchtig maakten. Daaren-
boven hadt hy eene byzondere vriendschap over
voor geleerde lieden, en wy hebben gezien, dat
hy zich ook over zyne geleerdheit beroemde,
zynde niet min nayverig over deze eere dan
over die van het koningfchap. Hy droeg der-
halven wel zorg van deze beroemde woon-

plaatsen der kunsten en wetenschappen niet te
vernietigen, de kweekscholen van bekwame geest-
elyken, en wel zodanige, als hy wenschte,
voorzienende. Hy was veel eer bedacht de in-
komsten daar van te vermeerderen dan de
zelve te verminderen, en om door zulke
weldadigheden den lof van die genen, die voor
de onsterffelykheit van doorluchtige persona-
dien zorg dragen, te erlangen. Kortom, de
meesten vonden iets te zeggen op de akte van het
Parlement, dat het geen vrees hadt gehad voor
de verzoeken der stichters tegen de genen, die van
de goederen hunner stichtingen zich zouden
meer maken, en die der zelve inkomsten tot
andere gebruiken zouden besteden dan de zulke,
waar toe men de zelve gewyd hadt. De voor-
standers van het besluit zeiden in het tegendeel,
dat dit het waarachtige oogmerk der voorstan-
ders en der begiftigers was, de welke niets in het
oog hadden gehad dan het gemene nut, en niet
de gierigheid der priesters, die deze inkomsten
misbruikten.

De overzeefche zaken hielden de Franschen en
Engelschen altydt bezig, de eersten tot het we-
derwinnen van Boulogne, en de anderen ter ver-
dediging van deze plaats; zo dat men dagelykch
niet anders zag dan onderwindingen en invallen
van weerkanten. Deze oorlog behaagde den
keizer, die zyne oogmerken bedoelde. De her-
tog van Brunswyk, die zyn verbondt hadt ver-
laten, was daar weder in getreden door een be-
drog, het welk hy aan Vrankryk gepleegt hadt;
de landgraaf van Hessen in het tegendeel was in
ongunst geraakt, om dat hy den hertog hadt
gevangen genomen, hoewel hy door de
Ryksvergadering gebannen was. Des zagen de
Smalkaldische bondgenoten, van welke deze
hertog een gezworen vyandt was, en naar wier
bevel de landgraaf zich hadt gedragen, wel, dat
men zich bereidde om hen te verrasschen.
Vrankryk was niet minder ongerust dan zy
over de volstrekte macht van den keizer, de
welke zich van dag tot dag sterker maakte,
en vondt geen minder belang in de zake van
den hertog van Brunswyk, van welken het om
den tuin was geleid. Dit gemene belang en
deze gevoeligheit deden het verbondt der zamen-
verbondenen met *François* den I vernieuwen,
en dezen vorst hunne bemiddeling goedkeuren,
om zyne verschillen met den koning van Eng-
landt by te leggen. De kanselier van den keur-
vorst van Saxon begaf zich vervolgens naar Lon-
den, en verkreeg van *Henrik* den VIII, dat hy
zyne gevolmachtigden zou zenden om met die
van *François* den I, in tegenwoordigheid van de af-
gezanten der Smalkaldische bondgenoten, wel-
ker bemiddeling hy aannam, over de vrede te
handelen. De onderhandelingen duurden de
gansche maand van December, en een gedeelte
van die van January, en wierden gehouden tus-
schen Ardres en Calais. Doch drie zwarighe-
den beletten het sluiten van het verdrag, te we-
ten: I. De betaling, welke *Henrik* uitdrukke-
lyk vorderde van al het gene *François* aan hem
fchuldig, en daar de laatste niet toe in staat
was; II. de wedergave van Boulogne, daar de
Franschen op stonden, en het welk de Eng-
elschen weigerden aan hen in te ruimen, en III.
de verschillen van het belang der twee kronen
omtrent de zaken van Schotland. Engelandt
wendde voor, dat Vrankryk zich niet meer
moest bemoeien met de overzeefche oorlogen,
noch zyne voornemens, om de twee koninkry-
ken van Groot-Britannië door een huwelyk van
de

1545.

Burns.
Mézery.
Varillas.Bemid-
deling
der bond-
genoten
van
Duitsch-
landt
aangenomen
door
François
den I
en door
Henrik
den VIII.

1546.

Waarom
dezelve
geen
voort-
gang
hadt.

1546. de jonge koninginne van Schotland met den prins *Eduard* te vereenigen, dwarsbomen. Vrankryk hadt ganfch tegenftrydige inzichten. Zelfs was het bedacht op de wederkryging van deze kroon, door een huwelyk van de koninginne met den zone van den Dauphin, en het wilde van zyn verbondt met de koninginne weduwe en den kardinaal *Bejon* niet afstaan. Dus wierdt de onderhandeling afgebroken, en de vyandelykeden begonnen op nieuw.

De Franfchen taften de fterkten rondom Boulogne aan.

De maarschalk *de Biez* leide daar op toe om de fterkte *Outreau*, welke hy hadt doen bouwen, te bewaren, en de Engelschen in het tegendeel trachtten de zelve te vernielen. Daar binnen lag een ervaren bevelhebber met eene goede bezetting: doch eene aanstekende ziekte het zelve hebbende vermindert, was de maarschalk *de Biez* genoodzaakt nieuwe benden en levensbehoefden derwaarts te zenden. *Senarpont* hadt het bevel over dezen onderftandt, en bragt den zelve binnen de fterkte in het begin van de maandt April, zonder dat de Engelschen hem het konden beletten. Op zyne te rug komft ontmoette hy eene party van de bezetting van Calais, welke de majoor geleidde; en indien de maarschalk *de Biez* niet tot des zelfs byftandt gekomen was, hy zou omringt zyn geworden. De maarschalk verlofte hem, en de doot van den Engelschen bevelhebber verfhrikte de foldaten, die zich naar Calais begaven.

Ontmoeting der Franfchen en Engelschen.

Drie weken daar na deedt de maarschalk *de Biez* een tweeden onderftandt gereed maken, befchermd door vyftig pikeniers en vier duizend Duitschers, onder het bevel van den Rhyngraaf en van twee honderd Gaskonfche en Bretoenfche muskettiers, de welke hunne hoofdmannen aan hun hoofd hadden. Deze benden ontmoetten op den doortocht van St. Etienne de Engelschen, die zich daar gefield hadden om hen af te wachten, onder het bevel van *Surrey*, zoon van den hertog van *Nordfolk*. Als men de Franfche gefchiedenisfchryvers geloofte, hadden die van hunne natie twee duizend man minder dan de anderen, en de Engelschen zeggen in het tegendeel, dat zy twee duizend meer hadden dan zy: doch beide komen daar in overeen, dat de overwinning langen tyd betwift wierdt, en dat 'er federt meer dan twee honderd jaren geen zo bloedig, noch zo hardnekkig gevecht tuffchen de twee natien is voorgevallen. De Franfchen bleven meester van het slagveldt door de doot van den ridder *Eduard Poyning*, een der dapperfte bevelhebbers van dien tyd, en door die van het meefte deel der Engelsche edellieden, en *Surrey* hadt werk zich te redden met het overschot zynere benden. Hy fchreef daar over aan den koning, by wien hy verfhoning zocht door het groot getal doden, welke de Franfchen hadden, aan welke de overwinning duur was te ftaan gekomen. De koning, die geen ongelukkige uitkomsten gewoon was, kon den grave van *Surrey* zyn ongeluk, of zyne onvoorzichtigheit niet vergeven, en was bedacht om hem een opvolger te zenden. Mylord *Paget*, geheimschryver van Staat, fchreef daar over aan *Surrey*, hem vermanende zich te onderwerpen, zich fhikkende naar zyn ongeluk, en zich te vergenoegen met het algemene ftedehouderschap over de benden, onder het oppergezag van den grave van *Herford*. Doch *Surrey*, van nature trotsch, en die voor het overige den gene, welchen men boven hem ftede, verachtte, kon deze infchikkelykheit niet hebben. Hy wilde liever fneuvlen, of zyn ongeval door eenige luifteryke daadt verbe-

teren, en zyne dapperheit, of zyne wanhoop bragt hem in den zin de fterkte aan te taften, welke *Boulogne* inloot, en de zelve met den degen in de vuift te veroveren. Hy dorft het echter niet ondernemen, zonder daar van aan den koning kennis te geven, die hem verboodt zyne benden voor een zo rockelozen aanval bloot te ftellen.

Ondertuffchen kwam de graaf van *Herford* aan, met zich brengende over de negen duizend man, waar onder vyftien honderd Spanjaarden, drie duizend landsknechten, en eenige Italiaanfche benden waren; de overige waren gebore Engelschen. Men zegt, dat de graaf van *Surrey* zich niet kon bedwingen zyne gevoeligheit te betuigen tegen den grave van *Herford*, en dat hem verachtelyke woorden ontvielen, waar over zich de ander kort daar na wreekte; dermaten, dat dit eene der voornaamfte redenen was van de doot van *Surrey*, die zyn hoofd op een fchavot verloor. Wat 'er van zy, hy wierdt genoodzaakt zyn beftier in handen van zynen opvolger, welchen men hem toezondt, over te geven. De graaf van *Herford* trachtte de fchade, welke de Engelschen in het laafte gevecht geleden hadden, te herftellen, en de Franfchen maakten van hunnen kant toeftel om hem het veldt te betwiften, en zich in hunne poften te verdedigen, tot dat het tyd zou zyn den veldtocht te openen. Van weerkanten viel 'er niets van belang voor, en daar gebeurden niet dan fchermtuffelingen en uitlopen. De nieuwe bevelhebber vondt zich niet fterk genoeg om te ondernemen de Franfchen te verdryven, en vergenoegde zich hen te beteugelen, doende *Ambleteuil* en *Blaquenai* verfterken, welke plaatfen hen den doortocht sloten.

Gedurende deze voorvallen wierden de vremde krygsbenden, de welke de graaf van *Herford* hadt medegebragt, oprocrig; en indien de Spaanfchen niet itandvattig in hunnen plicht gebleven waren, zou het leger gevaar hebben gelopen om verniet te worden door de wapenen dezer oprocrigen, de welke een opperhoofd wilden verkiezen, van de Engelschen onafhankelyk, wiens bevelen zy weigerden te gehoorzamen. Zo gevaarlyk is het zich van deze hulpbenden te bedienen, wanneer zy zich in een genoegzaam groot getal bevinden om de wet te kunnen ftellen aan die genen, die hen tot byftandt roepen.

Op den 21 May maakte zich het Franfche leger, *Boulogne* naderende, meester van eené hoogte, en beflout de zelve in zyne legerplaats, terwyl de vloot langs de kufften heen zeilde. Ondertuffchen deedt de graaf van *Herford* eenige uitvallen op de belegeraars met goed gevolg, en bragt vele gevangenen te rug. Doch doordien de twee partyen begonnen op elkander verfloort te worden, en dat alles zich tot een bloedigen veldtocht fhikte, kregen beide partyen bevel alle vyandelykeden gedurende den tyd van zes dagen te ftaken. De wapenfchorffing wierdt in een beftandt verandert, die uitliep op eene vrede, de welke den 7 Juny wierdt gefloten.

Deze vrede wierdt door de twee koningen even zeer gewenfcht. *François de I* overwoog, dat hy, om de fterkte *Outreau* te bewaren, zeer zware onkosten moest doen, en niet alleen eene grote bezetting, maar ook winter en fommer legers onderhouden, om zich tegen de uitlopen der vyanden te ftellen. Hy kon nochtans deze poft niet verlaten, zonder de hope te verlie-

1546. De raaf van *Surrey* herroepen uit zyne flaafboffing van *Boulogne*.

Aankomft des graven van *Herford*, zynen opvolger.

Herbert. Muftery der vremde benden weg ns wnbetaling.

Wapenfchorffing tuffchen de twee volkeren. *Herbert*. *Mexray*. *Vatillas*.

Beweegredenen, de welke *François*

1546.
den I
tot de
vrede
ver-
pichten.

liczen om Boulogne weder te winnen. Aan de andere zyde was 'er weinig hope tot het innemen van deze plaats, al konden zich de Franschen in hunne sterke verdedigen. Zy was te ver van de haven gelegen, om de Engelsche schepen het inkomen daar van te beletten, die gedurig aan de belegerden zouden toebrengen het onderstand van volk en leeftocht, waar aan zy gebrek hadden. Daarenboven hadden deze laatste Boulogne zo wel versterkt, dat het niet waarschynlyk was hen van daar te verdryven, ten minste indien het niet geschiedde door eene lange belegering, waar van de uitkomst zeer twyffelachtig was. By deze aanmerkingen kwamen de gene, de welke de koning van Vrankryk maakte over het gedrag van den keizer, die met grote schreden naar de algemene opperheerschappy stapte, en over de fierheit, met welke hy de voorstelling, welke de admiraal *Annebaut* hem over de beleving van het hertogdom van Milaan gedaan hadt, hadt verworpen. Dus noodzaakten hem zyn spyt en zyn belang zich weder met *Henrik*, zynen ouden bondgenoot, te bevredigen, om *Karel* den V, zynen ouden vyandt, den oorlog aan te doen.

Redenen,
welke
Henrik
den VIII
daartoe
aandron-
gen.

Andere redenen, niet min dringende, noodzaakten den koning van Engelandt daarenboven de vrede te wenschen. Hy hadt geen minder kwaad vermoeden dan *François* de I over de al te grote macht des keizers: doch behalven dit gemene belang hadt hy byzondere redenen, die hem noodzaakten een einde van den oorlog te maken. Hoe grote onderstandgelden zyne Parlementen hem ook toestonden, hadt hy echter altydt geldt gebrek, het zy door de kwade behandeling zynen staatsdienaars, het zy door de slechte order der gemachtigden * van het leger en van de vloot, het zy eindelyk door de grote onkosten, tot welke hem het onderhoud der benden en schepen, zo wel als de bewaring van Boulogne, het welk hem zeer veel geldt kostte, noodzaakten. Dit was echter de voornaamste reden nog niet. Hy vreesde voor de kerkvergadering van Trente, de welke hare zittingen hervat hadt, meer dan voor de oorlogen van Vrankryk en van Schotlandt. Hy wist, dat de paus hem meer haatte dan de Protestanten van Duitschlandt, tegen welke het Concilie vergaderd was, en dat daarenboven de kardinaal *Peluz*, zyn doodvyandt, in hoedanigheid van pausfelyk gezant daar in tegenwoordig was. Hy was derhalven bezorgt, dat men daar in tegen hem besluiten zou nemen, en dat men zyn koninkryk zou in den ban doen, gelyk men de staten van den grave van Thoulouze gedaan hadt in de kerkvergaderingen van de XIII eeuw. Daarenboven voelde hy zyne krachten verminderen, en hoewel hy niet zeer bejaard was, was hy zo zwaarlyvig, dat hy niet heel lang meer kon leven. Hy merkte zulks wel, en willende den jongen prins, zynen zoon, geen koninkryk nalaten, het welk in een zo zwaren oorlog was ingewikkelt, nam hy voor eene eerlyke vrede te maken, in welke hy ten minste gedurende zyne regering, en de eerste jaren van die van zynen nazaat, de overwinft van Boulogne zou bedingen: eene overwinft nochtans, heerlyker dan voordeelig, en welke hem reets meer dan zeventien millioenen kostte.

Zamen-
komst
van
hunne
gevol-

De twee koningen, in deze gesteldheit zynde, zonden hunne gevolmachtigden om het verdrag te sluiten. De admiraal *Dudley*, burggraaf van Ryffel, en Mylord *Paget*, afgezanten van den koning van Engelandt, begaven zich naar de

plaats der onderhandeling, tusschen Ardres en Guines, alwaar zich de admiraal *Annebaut* en *Raimond*, eerste voorzitter in het Parlement van Rouaan, bevonden van wegens *François* den I. Zy werkten zes weken lang om de voorwaarden van dit verdrag te regelen, en tekenden het zelve eindelyk op den gezegden 7 Juny.

1546.
mach-
tigden.

Deze voorwaarden behelsden: I. Dat alle voorledene ongelyken zouden vergeten blyven, en dat 'er in het toekomende eene bestendige vrede, en eene standvastige vriendschap zou wezen tusschen de twee kronen. II. Dat de twee koningen gene ondernemingen zouden doen op malkanders staten, en niet zouden dulden, dat anderen zulks deden. III. Dat 'er een vrye doortocht zou zyn voor de onderdanen van den eenen door de landen van den anderen, hoedanig de zelve ook waren toegruft, behoudens dat zich niet meer dan honderd gewapende mannen tegelyk by malkander bevonden. IV. Dat alle belastingen, sedert den tydt van twintig jaren gelegd op de koopmanschappen, de welke men van het eene ryk in het andere overbragt, zouden worden afgeschafft. V. Dat alle verraders en wederpannigen zouden worden overgelevert aan den vorst, die der zelve overlevering zou begeeren. VI. Dat men gene brieven van schachverhaling zou verlenen, dan tegen de overtreders, en zulks na eene uitdrukkelijke weigering van recht, het welk de partyen zou noodzaken tot dat uiterste te komen. VII. Dat de koning van Vrankryk aan dien van Engelandt telkens op den netten en bepaalden tydt zou betalen de jaargelden, waar toe hy zich door de voorgaande traktaten, met name door die van de jaren 1525 en 1527, verplicht hadt. VIII. Dat men wegens de vyf honderd duizend kronen, de welke de eerste zich verplicht hadt mede te betalen door zekere brieven van het jaar 1529, van weerzyden gevolmachtigden, en, ingevalle het de zelve met malkander niet konden eens worden, oneenzydige voorispraken zou benoemen, de welke uitspraak zouden doen, of de koning van Vrankryk die somme schuldig was, of niet. IX. Dat de koning van Engelandt de stad Boulogne, met des zelfs sterkten en onderhorig gebiedt, welkers grenscheidingen door gemachtigden zouden geregelt worden, zou behouden den tydt van acht jaren, binnen welchen tydt de koning van Vrankryk beloofde al het gene hy hem schuldig was te betalen; dat de Engelschen na verloop van dien tydt, mits door Vrankryk betaalt zynde, Boulogne aan het zelve weder zouden overgeven, het welk hen voor de gedane onkosten te voren nog zou betalen twee millioenen goude kronen (a). X. Dat men, gedurende dezen tusschentydt, van wederzyden rondom deze plaats gene nieuwe sterkten zou opwerpen, noch eenige nieuwe versterking aan Boulogne zelf maken, maar dat de zaken zouden blyven in den staat, waar in de zelve thans waren. XI. Aangaande Schotlandt, het zelve wierdt, gelyk de keizer, wel mede in dit verdrag begrepen; maar onder voorwaarde, dat het den koning van Engelandt gene nieuwe redenen van klagten, en om het uit dien hoofde den oorlog aan te doen, zou geven, in welk laatste geval het *Henrik* zou vrystaan den Schotten vandyk te keer te gaan, zonder dit verdrag te breken.

Voor-
waarden
van het
verdrag.
Atlas.
Publ.
Tom. XV.
fol. 93
ov.

De twee koningen bevestigden het zelve met blyd-

(a) De Franschen zeggen maar acht honderd duizend; doch in het verdrag, op de boven aangehaalde plaats in de Openbare Gedenkschriften van Engelandt gevonden worden, wordt duidelyk van twee millioenen gesproken.

1546. De vrede bevestigd en afgekondigt.

blydschap, en gaven doorstralende blyken van eene oprechte verzoening. Zy gevoelden in hunne herten weder ontvonken de oude vriendschap, welke zy malkander voor den oorlog hadden toegedragen: doch hunne doodt, de welke kort daar na volgde, verbrak de gevolgen van deze goede verstandhouding. De vrede wierdt plegtelyk te Londen afgekondigt op den 13 Juny, en *Henrik* wilde, dat zich de geestelykheit zou voegen by het volk, om daar over hare blydschap te tonen. Men deedt een algemenen omgang, by welken die van de meeste wyken of parochien der stad tegenwoordig waren. De geestelyken gingen met statie, gekleed in hunne priesterlyke gewaden, met heerlyke kappen op het hoofd, en alle de kruisbeelden, welke men voor de processie droeg, waren van zilver. Doch de geschiedenischryvers hebben aangemerkt, dat dit de laatste maal was, dat de geestelykheit met dezen luister verscheen, en dat hen de koning korten tydt daar na noodzaakte alle deze sieraden in zyne kleerkamer te brengen; als of dit een voorteken was van de verandering, de welke onder de volgende regering in den Godsdienst voorviel.

Pracht der geestelykheit by de processie. Kruisbeelden.

July. *Henrik* de VIII gevader over eene dochter van Vrankryk.

François de I, willende van zyn kant de blydschap, welke hy over zyn verbondt met *Henrik* hadt, betonen, zondt aan hem, om hem te verzoeken, gevader te willen zyn over de prinsesse, van welke de Dauphine onlangs bevallen was; en om zich van deze plegtigheid te kwyten, deedt *Henrik* Mylord *Chastine* met den tyt van buitengewoon afgezant naar Vrankryk overgaan. Deze Mylord hieldt de prinsesse ten doop, en zy kreeg den naam van *Elizabeth*. Zy was het, die naderhandt koningin van Spanje wierdt door haar huwelyk met *Philips* den II. De twee koningen zonden ook aan malkander hunne admiralen: *Annebaut* kwam in Engelandt, en *Dudley* ging over naar Vrankryk. Het was om tegenwoordig te zyn by het afleggen vanden eedt, welken *François* en *Henrik* deden tot nakoming van het gemaakte verbondt. Deze afgezanten wierden heerlyk aan de twee hoven onthaalt, en kwamen te rug met kostelyke geschenken, blyken zo van de voldoening der twee koningen, als van hunne pracht en heerlykheit.

Augusty. Wederzydiche afgezanten der twee koningen.

Herbert.

Het scheelde echter weinig, of men hadt de vrede zo haast weder gebroken als bezworen gezien. De sterkten, welke men van weérkanten ondernam te maken in de nabuurschap van Boulogne, maakten zo wel de Engelschen als de Franschen ongerust, en veroorzaakten een wederzydich mistrouwen. De graaf van Herford hadt het werk het eerste begonnen. Doordien het gedurende den tusslandt was, en voor de ondertekening van het verbondt, kon men daar niets tegen zeggen. Hy hadt zich gehaast met deze sterkte op te werpen, op het bericht, het welk hy gekregen hadt, dat een der voorwaarden van het verdrag, waar over men in onderhandeling was, zou behelzen, dat men geen nieuwe sterkte in de nabuurschap van Boulogne zou mogen opwerpen. Doch hy hadt dit werk niet kunnen voltooien. Alzo hy zulks nu wilde doen na dat de vrede getekent was, stelde zich de maarschalk *de Biez* daar tegen. Het Fransche hof hadt hem daar last toe gegeven. Het zelve kon deze inbreuk in het verbondt niet velen, en zeide, dat dit eene openbare schennis van het zelve was, twyffelende aan de andere zyde aan de oprechte meningen van den koning van Engelandt, de welke eene plaats, die hy binnen acht jarcu weder moest overgeven, liet verster-

Nieuwe versterken.

ken. Zyne afgezanten bragten hunne klagten aan *Henrik*. Hy antwoordde hen, dat zyne mening was het verdrag, het welk hy met den koning hunnen meester gemaakt hadt, ter goeder trouwe na te komen, maar dat hy, om zich van Boulogne gedurende den tydt, dat deze plaats in zyne handen moest blyven, te verzekeren, het geraden hadt gevonden te doen voltooien de werken, de welke de graaf van Herford gedurende het bestandt begonnen hadt. De Franschen waren genoodzaakt zich met dit antwoordt te vergenoegen, en deden hunne benden te rug trekken, die reets genadert waren om de arbeiders te beletten met het werk voort te gaan. Doch oordelende, dat zy de zelve vryheit hadden als de Engelschen, en dat zy der zelve voorbeeldt wel mogten volgen, versterkten zy de haven van Boulogne, niet verder dan twee duizend schreden daar af gelegen. Ze legt aan den mondt van de rivier, de welke haar van de stad afscheidt, en is aan het valle landt gehecht door eene stene brug, aan welkers andere zyde de maarschalk *de Biez* ondernomen hadt de sterkte op te werpen; zo dat hy de stad zou hebben ingesloten, en zich meester gemaakt van het in- en uitlopen der schepen. De Engelschen droegen wel zorg om dit niet te dulden. Mylord *Gray* hadt toen het bevel binnen de plaats, zynde de graaf van Herford aan het hof ontboden. Mylord *Paget*, geheimfchryver van Staat, schreef aan hem, dat hy het bouwen van een werk, het welk Boulogne ten eenemale zou insluiten, zou hebben te staken, en beletten, dat de werkliden niet voortgingen, tot dat zy nieuwe bevelen van den koning hunnen meester zouden hebben gekregen, aan wien die van Engelandt geschreven hadt, dat byaldien zy zyne vertogen geen gehoor gaven, hy des nachts met zyne bezetting zou uittrekken, en de vestingwerken der Franschen vernielen. Naauwlyks was deze brief van Staat vervaardigt, of de koning, die de ontmanteling van deze sterkte ter herte nam, zondt den ridder *Palmer* naar Boulogne, met last om zonder uitsel handt aan het werk te slaan, na daar over met Mylord *Gray* gesproken te hebben, en voor dat het Fransche hof daar van kon verwittigt zyn. Dit wierdt gedaan, en *Palmer* maakte zo veel spoedt, dat hy 'er eerder aankwam dan het schip, het welk de brieven des konings medebragt. De onderhandeling, welke hy met den stadvoogdt hadt, was niet lang. Men sprak om aan de bevelen van een streng meester te gehoorzamen; des dacht men niet dan om te doen het geen hy wenschte. In eenen nacht was het gansche werk der Franschen vernielt. De maarschalk *de Biez* maakte daar een groot gerucht van, en de koning van Vrankryk klagde daar over als over eene vyandelykheit, de welke het vredesverdrag verkrachtte. Men eischte van Mylord *Gray* zich te verklaren, of deze daadt uit zyne eige beweging, of op het bevel van den koning, zynen meester, geschied was, en men eischte van hem daar over eene spoedige herstelling. *Henrik* hadt alle deze bewegingen van het Fransche hof voorzien, en *Wotton*, zynen afgezant, gelast alle zyne behendigheid aan te leggen om het zelve te bevredigen, zonder nochtans de herstelling van het afgeworpen fort toe te slaan: in het tegendeel beval hy hem *François* den I te bewegen om te verklaren, dat hy 'er nooit een zou laten bouwen, het welk tot hinder van Boulogne kon strekken, noch om nayver aan het Engelsche hof te geven. De afgezant verkreeg het geen hy wenschte.

1546.

De Engelschen vernielen de nieuwe vestingwerken der Franschen.

September.

Men

1546. Men vergat de daadt van Mylord Gray, en François de I hadt zo veel inzicht voor de vertogen, de welke *Wotton* hem van wegens den koning zynen meester deedt, dat hy zich in geen staat wilde stellen om de sterkte te doen herbouwen, uit vreeze van den koning van Engelandt te vertoornen.

Herbert. Vervolgens wierdt 'er eene nieuwe verbindtenis gemaakt tusschen detwee koningen, ter zake van den paus en den keizer, tegen welke zy beide argwaan hadden opgevat, zo wel als tegen de kerkvergadering van Trente. Men zegt, dat François de I de Protestanten van Duitichlandt deedt ondertasten, of zy wel in hun verbondt zouden willen treden: doch dat zy zulks weigerden, ten minste indien hy het gezag van den paus niet afkeurde. Het was al van overlang dat *Henrik* hem daar om aanzocht, zonder iets te hebben kunnen winnen, het zy van wegens de aanklevendheit, welke deze vorst hadt voor den stoel van Rome, het zy dat hy bezorgt was onlusten in zyn koninkryk, het welk daar was aan overgegeven, te zullen verwekken. Hy kreeg eindelijk sijn maak in de redenen van den Engelschen afgezant, en geloofde, dat hy, om zyne kroon te bevestigen, de zelve voor de aanslagen der pausen moest verzekeren. Dit besluit wierdt genomen ten tyde, wanneer de admiraal *Annebaut* het ampt van afgezant aan het Engelsche hof bekleedde. Het was met hem, volgens het verhaal van den Engelschen geschiedenischryver*, dat men overeenkwam, dat de Misse zou verandert worden in het Avondmaal in beide de koninkryken, en de aartsbischop van Kantelberg wierdt gelast daar omtrent een formulier op te stellen. Men besloot ook in deze onderhandeling, dat de keizer zou worden aangezocht de zelve verandering in zyne staten in te voeren, en dat men op zyne weigering hem den oorlog zou verklaren. Deze onderhandeling wierdt echter geheim gehouden, tot dat men de zaken ter uitvoering zou geschikt hebben. Men zegt niet, hoedanig het gevolg daar van is geweest. Het is zeer waarschynlyk, dat de doot der twee koningen den uitflag daar van heeft belet.

Niettegenstaande dezen nieuwen stap van *Henrik* tot de hervorming liet hy echter niet na de Protestanten, de welke weigerden zich aan de ordonnantie der zes artikels te onderwerpen, strengelyk te vervolgen. *Sebaston*, bisschop van Salisbury, was onder het getal der genen, die daar mede ingenomen waren. Hy redde zich door eene afzwering, welke hy deedt in handen van de bisschoppen van Londen en van Worcester. Hy was gevangen geweest sedert het jaar 1539 †. Zyn hoofdgeding opgemaakt zynde wierdt hy ten vure gedoomt: doch de koning verletende hem vergiffenis. *Sebaston* bedankte hem, dat hy hem met eenen van het eeuwige vuur verloft hadt, door de zorg, welke hy genomen hadt tot zyne bekeering, en van detydelyke vlammen door zyne brieven van genade. Deze was onder de regering van *Maria* een der wreedste vervolgers van de Hervormden. De andere Protestanten, die nevens hem veroordeelt waren, redten zich, gelyk hy, van de doot door hunnen Godsdienst te verzaken. Eene vrouw was veel volstandiger dan alle die mannen, en wierdt ook wreder gehandelt. Zy wilde haren Godsdienst niet verzaken, en men handelde haar volgens de uiterste strengheit van het plakkaat.

Zy was genaamt *Anna Askew**, van eene adelyke geboorte uit de provincie van Linkoln †; doch haar ongeluk wilde, dat zy trouwde met

1546. cenen, genaamt *Kyse*, een vyandt van de hervorming, welke zy omhelst hadt. Hy joeg haar uit zyn huis zo haast als hy hare gevoelens ontdekt hadt, en zy week, om de vervolging te ontgaan, naar Londen. Zy bezat by hare edele geboorte eene kennis van de H. Schrift boven hare sexe, en wanneer zy in rechten vervolgt wierdt, verdedigde zy haar geloof met eene bekwaamheit, over welke de leeraars, die men aan haar hadt gezonden, verbaast stonden. Zy was niet lang te Londen geweest, of zy wierdt ontdekt. Men beschuldigde haar de lichamelijke tegenwoordigheid in het Avondmaal ontken te hebben, en men bragt haar in de gevangenis. Hare vrienden deden aanzoek om hare vryheit onder borgtocht. Zy verkregen het, na dat zy een geschrift ondertekent hadt, het welk haar de bisschop van Londen aanbodt, in het welke zy het leerstuk van de lichamelijke tegenwoordigheid van *JESUS CHRISTUS* in het Avondmaal erkende; maar voor dat zy het tekende, voegde zy daar by, dat zy dit niet geloofde dan op die wyze, als het de eerste kerk geloof hadt, en overeenkomende met het Katholyke gelove. Zy genoot niet lang de vryheit, de welke hare vrienden haar bezorgt hadden. Men vatte haar voor de tweede maal te Greenwich, alwaar de Raadt des konings haar ondervroeg. Van daar wierdt zy naar de gevangenis van de nieuwe poort gebragt, alwaar zy Godvruchtige werken zamenstelde, de welke bewaart zyn, en in welke men de grondige kennis van de schryfster pryft. Zy schreef ook aan den koning, dat zy van het Avondmaal geloofde het geen *JESUS CHRISTUS* by des zelfs instelling daar van gezegt hadt, en het geen de Katholyke kerk daar altyd van geloof en geleert hadt. Men zondt *Sebaston* aan haar, om te zien, of hy haar door zyn voorbeeldt kon winnen; maar, wel ver van daar door geraakt te worden, verachtte zy hem, en verweet hem zyne afzwering. Eindelyk bragt men haar naar den Tour, alwaar zy op de pynbank gelegd wierdt. De kancelier *Wriothesley* vergenoegde zich niet met haar te laten pynigen; maar hy nam de moeite van haar zelf te pynigen. Dit was na dat de stedhouder van den Tour geweigert hadt te gehoorzamen aan het bevel, dat hy hem deedt, van de pyniging te hervatten, welke *Anna Askew* met veel standvastigheid doorstondt. Vergramt over de weigering van dezen beampde trok hy zynen rok uit, en pynigde de beschuldigde met zo veel wreedheit, dat haar gehele ligchaam uit zyne leden was. Zy stondt nochtans deze tweede pyniging met de zelve gematigheit, welke zy by de eerste betoont hadt, door, en zonder dat haar eenig woordt ontviel, het welk den Christelyken Godsdienst onbetamelyk was. De koning keurde het gedrag van den kancelier af, en pree dat van den stedhouder van den Tour. Het is ook waarlyk eene daadt, welke men niet zou geloven, indien men het bewys daar van niet hadt in de bekentenisse van de lydereffe, welke die barbaarische daadt daar in verhaalt, volgens het bericht, dat *Fox* ons daar van gegeven heeft*, en dat *Parsons*, die hem in vele andere plaatsen tegenspreekt, niet heeft durven betwiffen. Welk eene wreedheit, indien de kancelier niet anders gedaan heeft dan zyn eigen aardt te volgen! Welk een Godsdienst, indien hy zodanig is, dat hy hem zulk eene onmenschelykheit heeft ingeblazen! *Anna Askew* wierdt vervolgens naar het schavot gebragt op een stoel, doordien zy zich niet kon overeinde houden. Men deedt met haar sterven een priester, genaamt *Nikolaas Be-*

* *Fox*, aangehaald door *Herbert*.

Fox, *Fuller*, *Herbert*, *Burnet*.

De vervolging tegen de Protestanten van Engelandt wordt op nieuw begonnen.

† Zie boven fol. 388.

Afzwering van *Sebaston*.

Geschiedenis van *Anna Askew*, * of *Askew*, † dochter van den ridder *William Askew*.

Verachting, welke zy betoont voor *Sebaston*.

De kancelier pynigt haar zelf.

Zy staat de zelve met standvastigheid door.

* in zyn verhaal van de zaken, in de kerk voorgevallen.

Be-

1546. *Beleman*, een kleermaker, genaamt *Jan Adams*, en een bedienden van den koning, genaamt *Jan Laffels*, welken men geloofde de zelve te zyn, die de onkuifichheit van de koningin *Catharina Howard* ontdekt hadt. Ter plaatse gekomen zynde, alwaar men hen moest verbranden, deedt *Sebaston* eene lange redenvoering om hun gevoelen te bestryden, en om de leer van de wezentlyke verandering van broodt en wyn in het Nachtmal aan te dringen. Deze redenvoering geëindigt zynde, maakte men hen aan de itaak vast: doch voor dat men het vuur in den houtmyt stak, toonde de kanselier hen hunne vergiffenis, indien zy hunnen Godsdienst wilden afzweren. Zy verwierpen deze aanbieding, en malkander moedte insprekende om standvastelyk te sterven voor de belydenisse der waarheit, wierden zy wel haast door den rook en de vlammen verlikt. Twee andere personen hadden de zelve doot een weinig te voren moeten ondergaan in de provincie van *Suffolk*, en een derde in die van *Nordfolk*.

Voor deze strafuitvoeringen was 'er een plakkaat van den koning afgekondigt, by het welke de overzettingen van den Bybel in het Engelsch, door *Tindal* en *Coverdale* wierden verboden, zo wel als de boeken, het zy over den Godsdienst, of de geloofsverschillen, van hun maakfel, en van die der lecraren, aan de Roomichgezinden verdacht; zo dat men het seldzame gedrag van dezen vorst, die de Protestanten en hunne boeken deedt verbranden terwyl hy de Misfe wilde afschaffen, niet kan begrypen. De koning van Vrankryk deedt niet minder van zyn kant, en in het zelve jaar liet hy binnen de stad *Meaux* verbranden *Pieter le Clerk*, predikant der Protestanten van die plaats, nevens veertien andere personen, van negen en tachtig, die men naar *Parys* hadt gevoert. Men nam ook gevangen *Jakob Fabri*, *Martiaal Ruffi*, en *Willem Farel*. *Ruffi* zwoer zynen Godsdienst af; *Fabri* begaf zich sedert naar *Nerak*, by de koningin van *Navarre*, en *Farel*, die hoogleeraar was in de kweekshole van den kardinaal *le Moine* te *Parys*, wierdt het in die van *Geneve*, werwaarts hy week. Dus begon de vervolging in Vrankryk wederom op nieuw, en men zag de houtmyten door het ganfche koninkryk branden.

Aangaande den koning van Engelandt, men kan zeggen, dat deze vorst de hervorming wilde invoeren, het zy om zich te wreken over den paus, of door een beginsel van gewisse; maar dat hy, nayveriger over zyne eere dan over die der waarheit, niet kon velen, dat men eene andere wyze van hervormen volgde dan de zyne. Ten anderen hielden hem de bisschop van *Winchester* en de hertog van *Nordfolk* gestadig bezet, en vertoonden hem onophoudelyk, dat de ordonnantie der zes artykels zyn werk was, en dat het zyne eer raakte de zelve te doen standt grypen.

Hoedanig de beweegredenen mogen zyn, de welke deze twee koningen aandreven om de Protestanten zo streng te handelen in een tydt, waar in zy beide genegenheit voor de hervorming schenen te hebben, het is niet moeielyk die gene te doorgronden, welke hen hebben aangedreven om de zelve te willen vaststellen; zy merkten de zelve aan als het rechte middel om zich tegen de macht van den paus en den keizer, die zich zamen vereenigden, te kanten, alzo hunne ondernemingen hen ongeruft maakten.

II Deel.

De koning verbleef de overzettingen van den Bybel. *Hierbert.* *Mezuray* *Varillas.* **Janle* *Clerk* hadt de zelve doot ondergaan in het jaar 1523. Beweegredenen, welke *Henrik* aantacten om het oude geloof te verdedigen. *Hierbert.*

De keizer was tot zulk een trap van hoogheit opgeklimmen, dat hy Duitschlandt in minder dan een jaar hadt doen buigen. *Maurits*, een der hertogen van *Saxen*, hadt zyne zyde gekozen, en de keurvorst van de *Palts* hadt zich onderworpen. *Johan Frederik*, hertog van *Saxen*, en de landgraaf van *Hessen* hadden zich aan het hoofd der zamenverbondenen geitelt: doch niet eendragtig genoeg zynde, deedt hun misverstandt hen mislagen begaan, van welke *Karel de V* niet verzuimde zich te bedienen; zo dat na verscheide omwentelingen, met een wisselvallig geluk voor de twee legers, gedurende den veldtocht, al het voordeel zich eindelyk aan de zyde van den keizer bevondt, de welke over de Protestanten zegepraalde. Het vervolg van onze Geschiedenis verplicht ons de voornaamste omstandigheden van dezen oorlog te verhalen.

Na den Ryksdag van *Spiers* van het jaar 1542, de welke voor den keizer voordeelig was geweest, wierdt 'er op de zelve plaats een andere gehouden, op welken hy alles, wat hy wenschte, verkreeg. Hy was toen in oorlog met Vrankryk en met den Turk, en men zou zich zelve bedurven hebben, indien men toen een burgerlyken in Duitschlandt hadt begonnen.

Hy stondt dan den Protestanten toe het gene, daar zy hem om verzochten, dat is te zeggen de byeenroeping van eene vrye kerkvergadering, het zy eene algemene, of van verscheide natien, eene opschorting van alle twisten gedurende dezen tusschentydt, eene wederzydsche verdraagzaamheit, en om zitting te hebben in de keizerlyke gerechtskamer te *Spiers*, niettegenstaande hunnen Godsdienst. Deze laatste stonden hem van hunne zyde volk en geldt toe om *Solyman* en *François den I*, die zich zamen tegen het keizerryk verbonden hadden, te beoorlogen. Doch zy ondervonden wel haast, dat deze twee vyanden alleen tot een voorwendfel strekten om de wervingen van den keizer een schyn te geven, en dat de toerustingten eigentlyk tegen hen gericht waren.

Zy genoten de vrede, welke men hen beloofd hadt, zo lang als *Karel de V* in oorlog was met den Sultan en den koning van Vrankryk: maar zyn verdrag met deze twee mogendheden deedt hem wel haast van taal veranderen. De Ryksdag te *Worms* wierdt gehouden in de maandt van *April* des jaars 1545, waar in *Ferdinand* in het begin voorzat, in de afwezendheit van zynen broeder. Men vertoonde daar de zorgen, welke de keizer genomen hadt om het Concilie byeen te roepen, en dat dit den voortgang der zaken, over welke men het op den voorgaanden Ryksdag was eens geworden, moest doen staken. Hy zeide, dat de keizer dien van *Worms* hadt byeen geroepen, op dat de afgezondenen daar besluiten zouden nemen, overeenkomende met het gemene best van het keizerryk. Dat deze vorst een verbondt hadt gemaakt met Vrankryk, door het welke hy de voordeelen, welke het geluk zynen wapenen hem deedt hopen, gestelt hadt boven die van de Duitfche natie, welker rust hy wilde verzekeren, en dat hy uit dien hoofde hen deze kerkvergadering bezorgt hadt, om door zyn gezag alle de verschillen, welke het verdeelden, te doen eindigen. De Protestanten gaven op deze redenvoering het antwoordt, het welk wy verhaalt hebben, standvastig blyvende by het voornemen van niets te veranderen in het besluit van den laatste Ryksdag. Die van *Worms* scheidde, na dat de keizer zich daar in persoon bevonden hadt, zynde de graaf van *Grignan* daar ook tegenwoordig

1546. *Stedanus*. *Thomann*. *Mezuray*. *Varillas*. Macht van *Karel den V*.

Hy heeft het gemunt op de zamenverbondenen.

Zyne veenzerf.

1546. geweest, met een voornemen om de bondgenoten bevreest te maken: doch niets ontzette hen, en de keizer, met veinzen voortgaande, stondt hen toe de vergadering der Godgeleerden, welke zy gesicht hadden, in overeenkomst met den Ryksdag van Spiers, en ten overmaat verzondt hy hen naar de Ryksvergadering te Regensburg.

Gedurende deze onderhandelingen begon Duitschlandt ontruff te worden door den inval van *Henrik*, hertog van Brunswyk. Hy hadt geldt van *François* den I gekregen, ten tyde dat deze vorst met *Karel* den V oorloogde, en hadt aangenomen hem vyf honderd paarden en acht duizend man te voet te leveren. Hy wierf inderdaadt deze benden: doch het was om zich daar van te bedienen tot een einde, geheel strydig met dat, het welk de koning van Frankryk gehad hadt. Hy wachtte tot dat hy vrede met *Karel* den V zou gemaakt hebben, en nam dezen tydt waar om een inval in het landt van Bremen te doen, van waar hy in neder-Saxen trok, dreigende alle de genen, die geen afstandt wilden doen van het Smalkaldische verbondt. Hy hadt het op dit eedgenootschap geladen, het welk gemaakt hadt, dat hy in den Ryksban was gedaan, ter zake van zyne stroperyen en brandstichtingen in de landen der Protestanten, en hy was niet minder verstoort over dezen gevoeligen hoon, dan over den haat, welken hy de Lutherischen toedroeg. De zamenverbondenen, aan welke deze hertog zo trotsehelyk den oorlog verklaarde, konden niet geloven, dat hy uit eigen hoofde eene zodanige onderneming zou hebben durven bestaan, indien hy niet van den keizer daar toe wierdt aangezet, en om niet overrompelt te worden stelden zy zich in staat om geweldt met geweldt te keren. Ondertusschen wierdt de vyandelykheit van den hertog van Brunswyk gestuit door den landgrave van Hessen, die zyne overwinning met gematigheit gebruike. De hertog zich op genade en ongenade hebbende overgegeven, vergaf hy hem het schenden van het voorgaande bestandt, en vergenoegde zich met hem te noodzaken zyne benden af te danken, en hem zyn gescht over te geven: hy verzekerde zich nochtans van zyn perfoon, en van dien van zynen zone. Hy gaf rekenenschap aan den keizer, die te Brugge was, van dit gelukkig voorval, van waar hem de zelve liet weten, dat hy een goed gebruik van zyne overwinning moest maken, gevende de vrede aan Duitschlandt; zich vergenoegen met het voordeel, het welk hy behaalt hadt, en doordien hy gene vyanden meer te bevechten hadt, zyn leger van een scheiden, gelyk hy den hertog van Brunswyk genoodzaakt hadt het zyne te verbreken. Hy liet hem ter zelve tydt weten, dat zyn gedrag gelukkiger dan rechtmatig was, en dat hy dit niet hadt behoren te ondernemen, zonder daar toe door een eigen geloofwaardigen last gemachtigt te zyn. Hy verboodt hem ook iets te ondernemen noch tegen de vryheit, noch tegen de goederen van den hertog van Brunswyk. Eene zo trotse wyze van schryven, en zo strydig tegen die, van welke zich de keizer tot nog toe bedient hadt, deedt de zamenverbondenen niet langer aan zyne voornemens twyffelen.

Ondertusschen wierdt de Ryksdag te Regensburg gehouden in het begin van February: doch de Protestanten, ontzet over de tyding, welke zy kregen, dat de keizer krygsbenden uit Spanje en Italië deedt komen, verlieten in aller haast

de vergadering. Zy hertiepen ook *Bucerus* en andere leeraars, de welke met de Roomsch-Katholyke Godgeleerden aan het vereffenen van de verichillen over den Godsdienst werkten, volgens de besluiten van de Ryksdagen van Spiers en Worms. *Luther* stierf in het graafschap van Mansfeldt in de maandt February van dat zelve jaar, en zyn ligchaam wierdt naar Wittenberg gebragt, door de zorgen van den keurvorst van Saxen, de welke hem daar liet begraven, gelyk wy elders gezegt hebben: doch het is eene onwaarheit, dat hy hem eene heerlyke grafstede zou hebben doen oprichten, en de twaalf Apostelen van marmor by *Luther*, die de dertiende zou wezen, laten plaatsen, gelyk een schryver † van onzen tydt stoutelyk heeft voorgegeven*. Het is een louter verachtel van dezen onbeschaamden schryver, en eene uitvinding van zyne hersenen, om de hervorming te brandmerken. Voor het overige hadden eenigen de verwachting, dat de Protestanten handelbaarder zouden worden door de doot van dezen groten man, die zomtyds wat te driftig was: doch de keizer hadt een besluit genomen om te oorlogen, en de zamenverbondenen bereidden zich daar toe van hunnen kant.

Zy waren sedert de maandt van January te Frankfort aan den Mayn vergadert, alwaar zy het Smalkaldische verbondt vernieuwden, en den aartsbischop van Keulen †, welken de paus naar Rome hadt gedagvaard, in hunne bescherming namen. De keurvorst van de Palts kwam te Frankfort, en tradt in dit verbondt. Zy schreven aan den keizer om hun gedrag te verdedigen, zich verontschuldigende wegens de vrede, welke zy hadden voor zyne toerustingten ten oorlog. Zy zeiden, dat de vrede tusschen hem en *Solyman*, als mede met *François* den I, gemaakt zynde, zy niemandt anders dan zich zelf zagen, tegen welke zulke grote toebereidselen gerecht waren, en dat zy voorts de eindelyke nakoming van de besluiten van den Ryksdag van Spiers verzochten. De keurvorst van de Palts en de landgraaf van Hessen vertrokken met dezen brief naar Regensburg, verwaarts de keizer zich nog niet begeven hadt. Zy hadden te voren verscheidne onderhandelingen met *Granvelle*, zynen kanclier, en daar na met den keizer zelve*. *Granvelle*, de voorslagen, die zy gelaft waren te doen, gehooft hebbende, antwoordde hen, dat de gedaante der zaken door de vrede, welke de keizer met zyne vyanden gemaakt hadt, verandert zynde, men niet meer moest spreken van den Ryksdag van Spiers, noch van des zelfs by voorraadt genomene besluiten; dat de kerkvergadering vergadert was, en dat zy zich daar aan behoorden te onderwerpen; dat hy hen ondertusschen verzondt naar den Ryksdag, in tegenwoordigheit van den keizer gehouden. Dit was het byna al, daar de zamenpraken, welke zy daar na met den keizer hadden, op uit liepen. Ondertusschen handelde hy den landgraaf met zeer veel beleefdheit: doch doordien de eene sterk bleef staan op de voorstellingen, welke hy van de zyde der zamenverbondenen medebragt, en de andere daar op uit was om de zelve te verydelen, wierdt 'er niets vastgestelt, en *Karel* de V stelde de uitspraak daar van aan den Ryksdag, gelyk zyn kanclier reets gedaan hadt.

Hy begaf zich van daar in het begin van Juny, en verzocht gedurig, dat men hem zou bystaan tegen den Turk, met welken hy niet dan

Bewegingen van den hertog van Brunswyk.

Hy tuff die van het Smalkaldische verbondt aan.

Hy wordt geslagen door den landgrave van Hessen.

De keizer verbiest den landgraaf iets te ondernemen tegen den hertog van Brunswyk. *Virillat.*

Seldanus.
Hervert.
Thuanus.
Mazarin.

1546.

* den 18.

† De Vader *Mainbourg* in zyne Geschiedenis van het Lutherdom I Doel, III boek.

* Zie dit onwederprekelyk wedderlegt door *Seckendorff* in zyne Geschied. van het Lutherd. III boek.

De zamenverbondenen vernieuwen te Frankfort het Smalkaldische verbondt.

† *Herman van Wyde.* De keurvorst van de Palts doet zich daar in aannemen.

Hy en de landgraaf worden naar den keizer gezonden. * te Spiers in de maandt van Maart des jaars 1546.

De keizer verzendt hen naar den Ryksdag.

Men komt van

1546. een bestandt van een jaar gemaakt hadt, en het welk ten einde liep. De Protestanten stonden van hunne zyde daar op, dat men hen voldoening zou geven omtrent het verhandelde op hunne byeenkomst te Frankfort. Zy wierden afge- wezen, en men liep van beide zyden tot de wa- penen. De keizer betuigde, dat hy den Gods- dienst niet zou aandoen, maar de zulken, die, onder voorwendfel van den Godsdienst, de achtbaarheid van het Ryk met voeten tra- den, en weigerden te gehoorzamen aan de be- sluiten, op de Ryksdagen genomen. Dat, die van Regensburg het Concilie hebbende goed- gekeurt, het eene wederspannigheit was zich daar tegen te stellen, en dat het verbondt van Frankfort niet anders dan voor eene zamen- zwering kon doorgaan. De zamenverbondenen gaven van hunnen kant eene ganfch tegenfry- dige verklaring uit, en deden zien, dat de oor- log, welken men hen aandeedt, alleen een oor- log was om den Godsdienst, doordien hy hen de vryheit daar van verzeerde, en zy den keizer voor het overige in alles beloofden te gehoorzamen. De keurvorft van Saxen verhief in uitdrukkingen, zo krachtig, als onderdanig, het gedrag van zynen voorzaat, die het keizerryk hadt geweigert, om het zeive aan *Karel den V* te bezorgen, en de oprechte toegenegenheit, welke hy zelf aan zy- ne keizerlyke Majesteit bewezen hadt, bewilli- gende in het huwelyk, dat men voor twee jaren hadt voorgelagen, vanden keurprins zynen zoon met de dochter van den Roomfch koning. De bondgenoten in het algemeen vertoonden den yver, met welken zy het geldt en de benden hadden bezorgt, welke men van hen verzocht hadt tegen *Solyman en Francois den I*, en spre- kende altydt van den keizer met aechting, wier- pen zy al den haat van den oorlog op den paus.

Voor het overige voorzagen zy in hunne ze- kerheit, en bragten een der schoonste legers, welke men sedert langen tydt in Duitfchlandt ge- zien hadt, op de been, als bestaande in zeventig duizend man te voet en vyftien duizend te paardt, waar over zy het bevel gaven aan den keurvorft van Saxen en den landgrave van Hessen. De keizer deedt ook zyne krygsbenden uit de ver- fcheide staten, onder zyne gehoorzaamheit ftaan- de, aankomen, en de paus zondt hem honderd duizend goude kronen, twaalf duizend man te voet en vyf honderd te paardt, betaalt voor zes maanden, onder het bevel van vele zeer beroem- de krygsvoerften: doch *Ottavio Farnese*, zyn kleinzoon, was daar algemeen bevelhebber over. Hy trok op tot deze onderneming met zo veel vertrouwendheit en moedt, dat hy, gelyk hy zich uitdrukte, zyn paardt in het bloedt der Protestanten wilde doen zwemmen. De paus stondt daarenboven aan den keizer eene halve tiende toe van de goederen der geestelyken van zyne koninkryken, met de vergunning om daar de grondbezittingen van te verkopen, tot de fomme van vyf honderd duizend kronen. De keurvorft van de Palts kwam, maar te vergeeffch, tuffchen beide, om een vergelyk te bewerken. De bondgenoten weigerden de wapenen neder te leg- gen, ten minfte zo men in hunne veiligheit niet voorzag. Zy betuigden ondertuffchen hunne onfchuld, niet eifchende dan de uitvoering der beloften, welke men hen gedaan hadt, en zy namen Godt tot getuige wegens de oprechtig- heit van hunne oogmerken: Godt, zeiden zy, die hunne herten kende, die de bewerker van vrede was, de fcheidfman van den oorlog, en onder wiens wandel zy zouden ftyden. Zy zon-

II Deel.

den met eenen aan *Henrik den VIII* om onder- standt van hem te verzoeken.

Het was de Paltsgraaf *Philips*, de neef van den keurvorft, die naar Engelandt overflak. Hy was niet alleen algemeen zaakvoerder van de Smalkaldifche bondgenoten, maar ook met de onderhandelinghe over een huwelyk met de prin- cefle *Maria*, welke de keurvorft deedt verzoeken, belaft. Deze voorflag hadt geen gevolg, zon- der dat men daar de reden van weet. Betreffende het verbondt, het welk de bondgenoten wensche- ten met den koning te fluiten, stondt hy toe daar in te treden onder deze voorwaarden: Dat het eedgenootfchap den naam zou dragen van het *Chriftelyke eedgenootfchap*; dat hy daar het hoofd van zou zyn; dat men daar in niemandt zou aannemen dan met zyne bewilliging; dat hy drie, en de andere prinsfen maar twee stemmen zouden hebben; dat de zaken van den Gods- dienst zouden geregelt worden door Hoogduit- fche en Engelifche leeraars, volgens de H. Schrifture, en de vyf of zes laatste algemene kerkvergaderingen. De bondgenoten waren niet vremd van deze voorftellingen: doch zy eifche- ten, dat, terwyl men bezig was om dit vergelyk op te maken, de koning hen zou byftaan met eene fomme van honderd duizend kronen. *Hen- rik* vondt niet geraden dit toe te ftaan, voor dat hy verzeert was, dat de voorwaarden zouden worden aangenomen. Hy hieldt ondertuffchen den Paltsgraaf aan zyn hof, om den paus vrees aan te jagen over de vereeniging, welke hy ge- reed was met de Protestanten te fluiten, en om dit eedgenootfchap tegen de kerkvergadering van Trente te stellen.

Ondertuffchen deedt de keizer alle de bond- genoten in den Ryksban, en terwyl de Ryksver- gadering hun geding opmaakte, trok hy tegen hen op aan het hoofd zynen benden. Die der Protestanten waren reets in het veldt. Hunne herauten waren den keizer komen vinden om hem den oorlog aan te zeggen: doch hy wei- gerde hunne uitdaging aan te nemen, en liet hen zeggen, dat indien 'er een andermaal zulke af- gezanten wederkwamen, zy, in plaats van ge- fchenken, welke men gewoon is aan afgezanten te geven, een frop zouden krygen, alzo hunne flout- heit en de wederfpannigheit hunner meesters den zelven verdiende. Hy noodzaakte hen ook het von- nis der verbanning, tegen de bondgenoten opge- maakt, mede te nemen, de welke niet verzuimden antwoordt te geven. Eindelyk naderden de legers malkander, en zy waren drie malen gereed om handgemeen te worden, maar zy dorften zich in geen veldflag inlaten. Beide waren zy voor den uitflag beducht, en zich vergenoegende met mal- kander uit te dagen, beproefden zy zich door enkele fchermtuelingen. Hunne eerste ont- moeting was naby Ingolftadt. Men zegt, dat het leger der bondgenoten het sterkfte was; zo dat, indien het hadt willen vechten, gelyk het hadt kunnen doen, het waarfchynlyk de over- winning zou behaalt hebben. De eenen we- ten den misflag aan den landgrave, en de an- deren aan den keurvorft van Saxen. Een an- dermaal vonden zy zich in malkanders ge- zicht in de naburichap van Nordlingen, en de keizer, toen de sterkfte zynde door de za- menvoeging van alle zyne benden, wift zich op zyn beurt mede van zyn voordeel niet te bedienen. Hy meende, dat zyne vyanden ster- ker waren, dan het inderdaadt was, en weder- hieldt ten ontyde de driftigheit der Spanjaar- den, die den aanval reets begonnen hadden.

1546-
Herbert.
De keur-
vorft
van de
Palts ver-
zoekt de
princesse
Maria
ten hu-
welyk.
Weder-
zydiche
voorfla-
gen der
bondge-
noten
en van
den
koning
van
Engel-
landt
zonder
vrucht.
Herbert.
Sleidanus
Tilmanus.
De
keizer
dreigt
den
heraut
der
bondge-
noten
met de
gale.
Optocht
der twee
legers.
Hunne
eerfte
ontmoet-
ing.
Oftober.
Twede
ontmoet-
ing.
Het

1546. Het derde voorval gebeurde in de landen van den hertog van Württemberg *. De al te grote omzichtigheit van den keizer deedt hem nog eens de overwinning, welke het geluk hem aanbodt, verliezen. Zyn leger was veel talryker dan dat der vyanden; maar willende al te grote voorzichtigheit gebruiken, en de zaak tot den anderen dag uitstellen, gaf hy den eedgenoten tydt om zich zo wel te verschancken, dat hy hea in hunne verschanckingen niet dorst aantasten. De gedurige regen, koude en ziekten dwongen hem vervolgens te rug te trekken; zo dat zo wel de samenverbondenen als de keizer hun geluk verwaarloosden. De eersten waren niet eendragtig genoeg, en het misverstant der twee veldoversten maakte hun leger gedurig verdeelt. De keizer was al te omzichtig, en doordien hy niets hadt durven wagen, wist hy zich van de voordeelen, welke het geval hem aanbodt, niet te bedienen. Doch de mislagen der bondgenoten waren zonder hoop van herstelling, en die van den keizer wierden herstelt door eene gelukkige omwenteling.

Het vonnis tegen den keurvorst van Saxen en den landgrave van Hessen op den Ryksdag opge maakt zynde, wierdt *Maurits*, hertog van Saxen, de uitvoering daar van aanbevolen, met deze bepaling, dat hy zyn voordeel van de verbeurdmaking zou trekken, byaldien hy het vonnis uitvoerde; maar dat, by zyne weigering, de Ryksvergadering daar van ten voordeele van een anderen zou schikken. *Maurits* was afkomstig van den jongsten tak van Saxen. De stamvader was *Ernest*, zoon van *Frederik* den II, bygenaamt de Zachtmoedige, hoofdt van den oudsten tak. Hy hadt een broeder, genaamt *Albert*, die vader was van *Georg* en van *Henrik*; en *Henrik* was de vader van *Maurits*. *Georg* was een doodvyandt van de Protestanten: het was daarom, dat hy by zynen uiterste wille verklaarde, dat hy zynen broeder *Henrik* niet tot zynen erfgenaam stelde, dan onder beding, dat hy den Roomschen Godsdienst zou aannemen: by ontstentenis van deze voorwaarde riep hy den keizer en *Ferdinand* tot de nalatenschap. *Henrik*, schoon de Augburgsche geloofsbelijdenisse toegedaan, bleef daarom niet in gebreke bezit daar van te nemen. Hy stierf kort daar na, en zyn zoon *Maurits* nog jong zynde, nam *Johan Frederik*, keurvorst van Saxen, de zorg over zyn persoön en staten op zich. Door het gezag, het welk hy in het keizerryk verkrege hadt, benaam hy *Karel* den V en *Ferdinand* de lust om zich van den uiterste wille van *Georg* te bedienen: des kan men *Maurits* niet beschuldigen de verbeurdmaking van het keurvorstendom van een vorst, die zyn bloedverwant en beschermer, aan wien hy de behoudenis zynen staten verschuldigt was, te hebben aangenomen. Men beschuldigt hem zelfs de zelve afgebedelt te hebben. Indien dit zo is, zo is zyne staatzucht groter geweest dan zyne erkentenis. In het tegendeel zegpraalde de gematigtheit van *Johan Frederik* over zyne gevoeligheit; wanneer hy acht jaren daar na het keurvorstendom afstond †, minder door zwakheit, dan door voorzichtigheit.

Voor dat hy zich te veldt begaf, vermaande *Maurits* den keurvorst het eedgenootschap te verlaten. Deze laatste vertoonde hem het gevaar, dat 'er voor hem in stak, zich door dit overlopen aan een machtigen vyandt, die den ondergang van hunnen Godsdienst gezworen hadt, over te geven, en zich weder in geheugen bren-

gende de goede diensten, welke hy aan *Maurits*, gedurende zyne minderjarigheit, bewezen hadt, verweet hy hem zyne ondankbaarheit. Ondertusschen trokken de legers in Saxen, *Maurits* van de eene zyde, en de Roomsche koning van de andere. Binnen vyftien dagen maakten zy zich daar meester van. Daar was niet dan *Wittenberg*, *Eisenach* en *Gotha*, welke het uithielden. De krygsbenden van *Ferdinand* pleegden overal schrikkelijke geweldensdaden, en voldeden hunne gierigheit, hunne ongebondenheit, en hunne wreedheit. Men schendde, roofde, brandde, en vergiftigde zelfs de wateren van het landt. Ten minste, men betrapte in *Thuringerlandt* een Italiaan, de welke bekende, dat de paus hem hadt omgekocht om deze godloosheit uit voeren. De steden, de welke van de party der bondgenoten waren, Saxen geheel in verwarring ziende, vergaderden te *Ulm*, om middelen te beramen om een vuur, het welk de staten van hun hoofdt verteerde, en dat hen zelf zou verteeren, indien zy zich tegen des zelfs woede niet stelden, uit te blusschen. Men stelde in de vergadering voor een vergelyk met den keizer te onderstaan. Dit gevoelen wierdt gevolgt: doch de keizer wilde, dat zich de keurvorst opgenade en ongenade aan hem zou overgeven. Men besloot liever alles te wagen dan tot dat uiterste te komen, en men kwam overeen *Zwaben* en *Frankenlandt* te bewaren met een gedeelte der krygsbenden, terwyl de keurvorst, met den landgrave te zamen gevoegt, met het overige tot bescherming van zyn landt zou optrekken. Het was in dezen optocht dat de twee legers naby *Heidenheim* de ontmoeting hadden, van welke wy boven gesproken hebben. Sedert wierdt 'er niets van belang uitgevoerd: het leger der bondgenoten wierdt op nieuw verdeelt tusschen den landgrave en den keurvorst: de eerste trok naar huis: en de andere naar *Frankfort* aan den *Main*, waar van daan hy de brandschattingen van *Ments* en *Fulda* ophaalde.

Zwaben van krygsbenden ontbloot zynde, vreesden die van *Ulm* de prooi te zullen worden van den soldaat, en verzochten om de zachtmoedigheit des keizers. De zelve kostte hen eene somme van honderd duizend goude kronen. Die van *Frankfort* volgden hun voorbeeld, en betaalden eene van tachtig duizend. Een aardig zegen ontviel den grave van *Buren*, eenen der algemeene bevelhebbers van het leger des keizers, daar omtrent op de maaltydt, welke de Raadt of Magistraat van de laatstgenoemde stadt hem gaf, wanneer de keizer hem zondt om daar bezit van te nemen. Sprekende van hunne vrywillige overgave, en van den tegenstandt van die van *Darmstadt*, de welke men moeite hadt gehad om met geweldt te dwingen, schoon het niet veel meer dan een dorp was, zeide hy: *Men moest, om de plaatsen te doen evenaren met de personen, en de personen met de plaatsen, de burgers van Darmstadt naar Frankfort hebben overgebracht, en die van Frankfort naar Darmstadt.* Men zegt, dat de vrees, welke de overheit van *Frankfort* hadt, dat men hen hunne jaarmakt mogt ontnemen, de oorzaak was van deze overgave, waar over de keizer zelf verwondert was. Zy wierden ook daartoe genodigt door de onderwerping van den keurvorst van de *Palts*, die zich aan de voeten van *Karel* den V kwam werpen. De redenvoering, welke hy deedt om vergiffenis te verkrygen, en het antwoordt van den keizer verdienen verhaalt te worden.

De keurvorst, door *Granvelle* zynde ingeleid, zei-

1546. Zy vinden zich voor de derde maal in malkandens gezicht. * naby Heidenheim.

Wederzijdche mislagen van de eenen en den anderen.

De Ryksvergadering beveert *Maurits*, hertog van Saxen, de uitvoering van haar besluit tegen den keurvorst en den landgrave. Geslachtlyf van den hertog *Maurits*.

Zorg, welke de keurvorst van Saxen voor hem draagt.

Ondankbaarheit van *Maurits*, † in het jaar 1554. Zie *Stedanus*. Hy haalt dit besluit al genomen in het jaar 1547. Zie den zelve *Stedanus*.

1546. Inval van *Maurits* in Saxen. *Thuanus*.

Onge-mene buitensporigheden van het keizerlyke leger.

De keizer verwerpt de voorstellen van den vergelyk.

Thuanus, *Stedanus*.

Die van *Ulm* en *Frankfort* onderwerpen zich aan den keizer.

De keurvorst van de *Palts* verzoekt ootmoedelyk om vergiffenis.

1546.
Zyne
under-
danige
teden-
vozing.

zeide: Ik kom u, ó keizer, om genade smeken: laat de zelve zo groot zyn als myne misdaadt. Ik werp my aan uwe voeten, minder ontzet over de macht, welke uwe waardigheid en myn lot u over my geven, dan verzekert door de vertrouwendheit, welke uwe goedheit my insort. Ik zou misschien verontschuldigen kunnen vinden over myn gedrag; maar ik heb myne vergiffenis liever aan uwe zwaere genade dan aan myne redenen willen toefchryven, en ik wil uwe heerlykheit niets onttrekken. Ik zal minder te versibonen, en uwe zachtmoedigheid zal verwonderenswaardig zyn. Ik bekken dan, dat ik wederspannig ben geweest: doch ik versoec myne wederspannigheid: myn ongeluk en myne onvoorzichtigheit hebben my daar in bewikkelt; myn gewisse verwyf bet my, en myn heroww verwoekt de zelve. Het staat aan u, ó keizer, my de zelve te vergeven, en het zal in het vervolg myn plicht zyn u daar voor eene eeuwige erkenenis te bewyzen, door eene getrouwigheid, van nu af aan onverbrekelyk.

Ant-
woort
des kei-
zers.

Hebbende opgehouden met spreken, zette de keizer eerst een dreigend gezicht, maar latende vervolgens een min stuusich gelaat blyken zeide hy tegen hem: Ik zou wel aan eenen gebeel anderen dan aan u blyken van myne zachtmoedigheid willen geven: u, zeg ik, wiens gryze baaren my niet toelaten de misdaadt te versibonen door den dekmantel van ligvaardigheid, daar de jeugd alleen maar bekwaam toe is: u, wiens rype onderdom de wederspannigheid batelyker maakt; met een woordt, u, die niet alleen schuldig zyt aan de misdaadt van gekwetste boogheit door uw vervaadt, maar die nog daarenboven eene godloosheit, beledigende het bloedverwantfchap, dat er onder ons is, begaat. Moest ik aan zo een vorst een vyandt vinden? Hebt gy kunnen besluiten tegen my het zwaardt uit te trekken, en u by de zamengezworenen, die het Ryk willen vernielen, voegen? Te vergeeffsch zult gy verschoning zoeken voor uwe wederspannigheid: niets kan den afschrik daar van verminderen. Doch eindelyk, doordien het zyn moet, dat de genen, die niet behoorden te zyn dan het voorwerp van myne toegenegenheit, het ook zyn moeten van myne zachtmoedigheid, en dat ik onder myne bloedverwanten vyanden vinde, die van noden hebben, dat ik hen vergeve; geniet dan het geluk, het welk gy hebt, van onder een zo zachtmoedigen vorst te leven, en geniet volgens uwe hope de vergeving van uwe misdaadt. Ik zou u gene andere tekenen dan van een goeden bloedverwant hebben willen geven; maar gy verplicht my om u daarenboven nog die van een toegevend en gematigden overwinnaar te laten ondervinden. Misbruik dan myne goedheit niet: zoek myne toegenegenheit wederom te winnen, en wendt uwen vlyt aan om door uwen yver en door uwe getrouwigheid het ongelyk, het welk gy zo wel ons namaagfchap, als de boogheit van het keizerryk hebt aangedaan, te verbeteren. Na dat hy zyn gesprek hadt gecindigt, omhelde hy den keurvorst, en verzekerde hem, dat hy alles vergeten hadt. Hy was begrepen geweest in de verbanning, welke op den Ryksdag van Regensburg tegen alle de zamenverbondenen, die de wapenen hadden opgevat, was uitgesproken; maar de keizer wilde, dat hy weder in alle zyne goederen, en in den luister van zyne voorgaande waardigheid zou herstelt worden. Des zelfs zachtmoedigheid was hem voordeel. De keurvorst was bemint van de gansche Protestantsche party, en niets was bekwaamer om der zelve gemoederen voor den keizer in te winnen, dan een gunstig onthaal; dezen vorst aangedaan. Zodanig waren de voortgangen van Karel den V: laat ons nu ook die van de kerkvergadering gaan zien.

Hy ver-
geeft het
den keur-
vorst.

De tweede zitting geschiedde op den 7 January. Men hadt 'er nog vyf in het overige van dit jaar. Wy zullen maar van die spreken, de welke tot onze Geschiedenisfe kunnen dienen. Daar was in het eerst een groot verschil over de wyze, op welke men over de zaken de welke, het gelove en de kerkelyke tucht betroffen, zou handelen, als zynde de twee springbronnen van de verdeeldheit welke men in het Christendom zag. De Vaders van de kerkvergadering verdeelden zich in vier partyen. De eerste, zynde die der keizerfchen, wilde, dat men, voor dat men de leerstukken vastfelde, de misbruiken, de welke gelegenheit tot de ketteryen gegeven hadden, moest hervormen. De tweede hielt staande, dat men moest beginnen met het opstellen van leerstukken, als zynde de grondslag van het gelove, en dat men vervolgens moest overgaan tot de wyze, op welke men de hervorming moest beginnen. Dat men de order van de bulle moest volgen, de welke de vaststelling der Katholyke waarheden plaatst voor de punten van de kerkelyke tucht. De derde party hielt staande, dat men deze twee artykels, die onafscheidelyk waren, te zamen moest voegen; dat de dwaling in het gelove doorgaans misbruiken veroorzaakte in de kerkelyke tucht, en dat de misbruiken in de oeffening aankiding gaven tot de kettery. De vierde party, daar de Franschen de voornaamsten van waren, wendde voor, dat 'er vooraf iets moest vastgesteld worden, eer dat men tot alle deze zaken kwam, en zonder het welke al de zorgen, welke men anderszins zou nemen, vruchteloos zouden zyn. Dit was eene vereeniging van alle de staten van het Christendom; zy zeiden, dat zonder deze eendragt men niet doen zou dan de wonde verergeren, in plaats van de zelve te genezen; dat men de Protestanten moest nodigen om zich op de kerkvergadering te laten vinden, en met de Roomsche-Katholyken aan te spannen, met het voornemen tot eene oprechte wedervereeniging, het eenigste middel om de onlusten over den Godsdienst te stillen, waar toe het Concilie voornamentlyk moest werken. De afgezanten van den paus gaven aanslonts aan den zelve kennis van dit krakeel, waar van de besliffing de gedaante aan het Concilie moest geven. Het was ten tyde van den Ryksdag te Regensburg, een tydt, in welken deze paus veel meer dacht op den oorlog, welken Karel de V met hem tegen de Protestanten beraamt hadt, dan op de twisten van de kerkvergadering. De afgezanten wachtten derhalven op zyn antwoordt te vergeeffsch, en men kwam overeen, om gelykelyk over de leerstukken en over de kerkelyke tucht te handelen. Wy zullen niet spreken van de geloofsartykels, die in geschrift gestelt wierden, nevens de kerkbannen in de volgende zittingen. Men kan de zelve zien in de Geschiedenis, welke van dat Concilie is opgesteld. Doch wy kunnen niet verzwigen de berisping, welke men maakt over het gedrag dezer Vaders, de welke zich alstoen daar ten getale van vyf kardinalen en acht en veertig kerkvoogden bevonden *. Men zeide, dat zy met al te veel verwaandheit hadden veroordeelt de leerstukken, de welke zy Luther toefschreven, zonder de zelve te horen verdedigen door de partyen, die daar belang by hadden. De Geschiedenis, welke wy schryven, noodzaakt ons aan te tekenen, dat de kardinaal Polus (a) een der

1546.
Scidamus.
Thomann.
Herbert.
Tweede
zitting
van het
Concilie
van
Trente.
De
Vaders
zyn
verdeelt
aangaan-
de de
stoffen,
welke
men
moest
verhandelen.

De afge-
zanten
van den
paus
schryven
daar over
aan hem.

* behal-
ven vele
andere
Godge-
leerden,
zo mon-
niken, als
wereld-
lyken,
welk

PPP 3
(a) Hy zat daar in voor, in hoedsnigheid van pausselyk ge-
zaat, met de andere gezanten van den paus.

1546.
men op
35 be-
groot.

* Titu-
lairen.
† Hy was
blind, en
echter
bediende
hy de
Miffie.

De aarts-
biffchop
van
Keulen
woerd
door het
Concilie
van zyn
keurvor-
ftendom
berooft.

† Hy
ftier vier
jaen daar
na in
zyne
zitplaats.
* Petrus
Danejus.

† een Ita-
liaan.

† Het
Latyn-
fche
woerd
Gallus
betekent
zo wel
een laan
als een
Franfch-
man.

Juny.

voornaamfte perfonadien van het Concilie was, en dat de paus nog aan zyne zyde getrokken hadt *Richard Pace*, die voorheen van wegens *Henrik* aan het keizerlyke hof zyn verblyf hadt, den biffchop van *Worcefter*, en den naamvoerenden aartsbiffchop van *Armach*, in *Ierlandt*. Hy geloofde daar door zyne bezitting in *Engelandt* te verdedigen, in weêrwil van alle de zorgen, welke de koning nam om de zelve daar af te fchaffen. De tytelveerende aartsbiffchop van *Uplal* was ook aldaar, zynde uit *Zweden* gevlucht federt de koning aldaar den *Proteftantifchen* Godsdienst hadt vafteftelt.

De aartsbiffchop van *Keulen* wierdt ontboden, en niet verfchynende by rechtsverzuim veroordeelt, ontwyd, en van zyn keurvorftendom berooft. De keizer wierdt belaft met de uitvoering van dit besluit: doch willende de *Proteftanten*, die in zyn party waren, fparen, haafte hy zich niet om zyn gezag aan de verbanningen van het Concilie te lenen. Hy deedt het eenige maanden daar na, toen hy de zamenverbonden hadt ondergebracht, en noodzaakte dezen kerkvoogdt om hem zyn aartsbisdom en keurvorftendom weder in handen te ftellen.

Het was in eene dezer zittingen dat de biffchop van *Lavour* *, *Fransche* afgezant, eene wellprekende redenvoering deedt voor de vergadering. Het is de zelve kerkvoogdt, die in het vervolg gehoort hebbende, dat een aanhanger van den paus †, om een *Fransch* Godgeleerde, de welke de misbruiken van het *Roomfche* hof tegensprak, verward te maken, hem met deze kinderachtige fteek befchimpte: *Deze baan kraait dapper*, daar dit fraaie antwoordt op gaf: *Goede Godt, dat zich St. Pieter op het gekraai van dezen baan mogt bekeeren*, makende aldus eene zinspeling op den paus, die zich een navolger noemt van *St. Pieter*, en op de misbruiken, over welke deze *Fransche* Godgeleerde klaagde. Ter zelve tydt keerde hy tegen zyn wederparty de dubbelzinnigheit dezer woorden, met een ftekend zout, dat 'er in de fpotterny van den *Italiaan* niet ftak. Om tot de redenvoering van den afgezant weder te keren, hy telde op alle de weldaden, welke de *Roomfche* kerk van de koningen van *Vrankryk* federt het begin dezer heerschappye ontfangen hadt. Zyn oogmerk was om de vryheit voor de *Gallikaanfche* kerk te verwerven, en de kerkvergadering te verplichten om den konings, zynen meefter, en zyne opvolgers, te bevestigen in alle de voorrechten, welke *Karel de Grote* en *Lodewyk de Goede* bezeten hadden: doch men antwoordde hem niet dan met ydele plichtplegingen.

Het was ook omtrent dezen tydt dat de paus aan den keizer het onderftandt van volk en geldt zondt, van het welke wy boven gefproken hebben, volgens het verbondt, door bemiddeling van den kardinaal *Farnese* tuffchen hen tegen de *Proteftanten* gemaakt. Het openbaar gefchrift, dat daar van wereldkundig wierdt gemaakt, noemt hen nochtans niet. De ftatkunde deedt een anderen dekmantel nemen. De keizer wilde vele *Lutherfche* vorften, de welke door een openbaren oorlog tegen hunnen Godsdienst zyne zyde zouden verlaten hebben, in zyne belangen houden. Men vondt dan raadzaam de bondgenoten te verbannen, niet als nieuwgezinden in het ftuk van den Godsdienst, maar als oproerigen, die de gedaante van den Staat wilden veranderen, en de ruft van het keizerlyk ftoren. Ondertuffchen verloor de keizer de vryheit van een verbondt met hen te maken, ten zy

met bewilliging van den paus. De bondgenoten lieten niet na dit beding hoog op te halen, en door een tegenftrydig verweefchrift aan te tonen, dat het hun Godsdienst was, welchen men aantafte. Dat de paus zich zo zeer niet zou geftoken hebben in een oorlog, die niet dan een burgerlyke oorlog was, en dat het ook aan dezen vyandt van de hervorming was, dat zy toefchreven het ongeluk van het opvatten der wapenen, waar van hy de aanlegger was.

Alles wel ingezien zynde, het wantrouwen heerfchte gefhadig in het hert van den paus. Hy was in zyn fchik zich van de ftatzucht van den keizer te bedienen, om de *Proteftanten* te vernielen; maar hy vreesde, dat hy, meefter van *Duitschlandt* zynde, het ook van *Italië* zou willen zyn. De *Roomfch-Katholyke* ftaten van het keizerlyk begonnen ook voor hunne vryheit beducht te worden, vrezende het zelve gevaar, waar voor de *Proteftanten* zich bloot gefteft vonden ten aanzien van hunnen Godsdienst. De keizer was niet onbewuft van de bekommerniffen zo van de eenen, als van de anderen: daarenboven wift hy, dat de *Proteftanten* groot gerucht maakten van de zittingen van het Concilie; dat men de zelve reets in het licht hadt gegeven, en dat zy op een zeer krachtige wyze aantoonde, dat deze vergadering door hare besluiten rechtvaardigde de gevoelens, welke zy daar altydt van gehad hadden. Zy zeiden, dat men hen eene kerkvergadering beloofd hadt, de welke haar werk zou maken om de vrede der kerke te bezorgen, en om de misbruiken in den Godsdienst te verbeteren; dat men ondertuffchen niets minder befeurde dan een geeft van vrede, en dat, in plaats van daar van eene hervorming te fpreken, men niet dan verbanningen afzonderde tegen de hervormers. Hy vreesde, dat deze klagten de *Proteftanten*, de welke aan zyne zyde gebleven waren, van hem zou vervremden, en wenschte derhalven, dat het Concilie ter goeder trouwe aan de hervorming arbeide. Hy fchreef daar over aan den kardinaal van *St. Croix*, een der afgezanten, en deedt hem zeggen, zorg te dragen, dat het Concilie niet weder onverrechter zake, gelyk het gerucht liep, fcheidde; dat hy hem voor den man nam, en dat hy hem, indien zulks gebeurde, in de rivier zou doen werpen. Het is waar, dat de fchrik in de vergadering kwam. De kerkvoogden waren bekommert, door het leger der *Proteftanten*, het welk *Tirol* naderde, met voornemen om de *Italiaanfche* krygsbenden te beletten naar *Duitschlandt* over te komen, ingefloten te worden; zo dat zy alleenlyk bedacht waren om van daar te vluchten. Doch zy grepen weder moedt, wanneer men tyding ontving, dat dit krygsvolk een anderen doortocht hadt gevonden, en dat het de ontmoeting der vyanden ontkomen zynde zich by het keizerlyke leger hadt gevoegt. De *Beyerfche* veldheer begat zich ook derwaarts langs een anderen weg, en dit leger allengskens fterker wordende dan dat der zamenverbondenen, was men niet langer bevreesd voor de ftadt *Trente*, alwaar de zittingen wierden voortgezet tot het einde van het jaar 1547, wanneer de kerkvergadering naar *Boulogne* wierdt overgebracht, en naderhandt opgefchoort.

Indien de keizer een wantrouwen hadt tegen den paus en tegen het Concilie, hy hadt geen minder kwaad vermoeden van het verbondt, waar over tuffchen de bondgenoten en den koning van *Engelandt*, door de bemiddeling van den *Paltsgrave*, wierdt gehandelt. Hy fchreef daar over aan *Henrik*, beklagende zich, dat hy zich wilde

1546.

De bondgenoten wyten het aan den paus, dat de keizer hen beoorloogde.

Herbert. Mistrouwen van den paus en van alle de Italiaanfche vorften.

Bedrieging vanden keizer aan eenen der paufelyke gezanten.

Herbert. Schrik van het Concilie op het aannaderen van het leger der Proteftanten.

De keizer beklagt zich over de onderhandeling van Henrik ver-

1546.

Henrik
beklaagt
zich op
zyn beurt
over de
onder-
hande-
ling van
Henrik
den VIII
met de
bondge-
noten.

Herbert
Mise-
stand
tuffchen
den paus
en den
keizer.

* *Kanon.*

Onder-
neming
op Schot-
landt
ontdekt.

Herbert
Seulanus.

verbinden met wederspanningen, en die daarenbo-
ven vyanden van de kerk waren. De koning ant-
woordde hem, dat hy niet vreemd moest vinden hem
in een verbondt te zien met de vorsten, de wel-
ke een gelyk belang, als hy hadden, om zich te-
gen de ondernemingen van den paus en van het
Concilie te stellen; dat hy wel wist, dat deze
vergadering hem aanzag als een Protestant, en
dat zy ten zynen opzichte niet beter genegen wa-
ren dan ten aanzien der Protestanten zelve; dat
hy nochtans voornemens was altydt het Roomsche
Katholyke geloof te bewaren, en nooit een ver-
bondt te maken, het welk daar tegen zou sry-
dig zyn; dat voor het overige, schoon de paus
zyn doodvyandt was, de keizer niet hadt nage-
laten met hem te handelen; dat hy dan wel met
veel meer reden een verbondt kon maken met de
oedgenoten, de welke gene openbare vyanden
van zyne keizerlyke hoogheit waren.

De nayver van den paus ondertusschen dage-
lyklich aanwasschende, riep hy zyne krygsbenden
te huis. De keizer beklaagde zich daar over:
doch de paus gaf ten antwoordt, dat hy de zelve
niet langer dan voor zes maanden hebbende toe-
gestaan, hy het verdrag hadt nagekomen; dat
ten anderen de Protestanten zich onderworpen
hadden, en dat *Karel* derhalven gene hulpbenden
meer van noden hadt. Hy herriep zels de bulle der
tienden, welke hy op de Spaansche geestelykheit
hadt toegestaan, zonder inzicht te hebben voor de
vertogen der keizerlyke afgezanten. Hy deedt nog
meer; hy handelde over eene zamenfpanning te
Genua tegen de aanhangers van den keizer, en
deedt zyn misnoegen in verscheide voorvallen
blyken. Hy beklaagde zich, dat men hem geen
deel hadt gegeven aan de overwinningen, de
welke door middel van zyn geldt en zyne benden
behaalt waren; doch zyn nayver maakte zyne
grootste moeielykheit. Deze was het, die
hem verplichtte de aanhoudingen van den kei-
zer te verwerpen, de welke wilde, dat de
kerkvergadering zou arbeiden aan eene her-
vorming der misbruiken, veel eer dan aan de
vaststelling van de Katholyke leerstukken:
in het tegendeel beval de paus aan de gezan-
ten voort te gaan zo als zy begonnen hadden,
en niet toe te geven van hunne strengheit in
de vervloekingen, waar mede zy hunne instel-
lingen * onderfchraagden, willende de ketters
niet sparen.

Daar was in dezen tydt eene onderneming
op Schotlandt gebrouwen door een heer van
de natie, wiens naam men niet meldt. Hy
was een van die genen, die genegen waren voor
de party van den koning van Engelandt; en
zyn voornemen aan het hof smakelyk zynde
geworden, deedt men de graven van *Lenox*
en van *Ormond* naar Ierlandt overgaan, van
waar zy naar een zeker eilandt van Schotlandt,
alwaar de vergaderplaats der zamengezwoorenen
was, moesten oversteken. Doch de zamenzwering
wierdt ontdekt, en de twee Engelsche krygs-
oversten, die zich in zee begeven hadden, wa-
ren genoodzaakt zich naar *Dublin* te begeven,
alwaar deze Schotische heer zich by hen kwam
voegen met drie schepen, maar kort daar na stierf.

Daar gebeurde op het einde des zelve jaars
een vreemd voorval binnen de stad *Mechelen*,
veroorzaakt door het vuur, dat in het kruidhuis
kwam. Indien men geloof mag geven aan alle de
omstandigheden, welke de geschiedenisfchryvers
daar van verhalen, zyn 'er nooit diergelyke uit-
werkingen gezien van dit verschrikkelyk meng-
fel, het welk in de laatste eeuwen alleen tot ver-

delging van de natuur schynt uitgevonden te zyn. 1546.
De toren, waar in het buschpoeder lag, sprong
op tot aan zyne grondvesten toe, en de stenen,
die van alle kanten in de lucht vlogen, vielen op
de huizen, deden twee honderd in de stad, en nog
een groter getal in de voorsteden instorten. Meer
dan vyf honderd menschen wierden onder deze
puinhopen bedolven, en meer dan twee duizend
wierden daar door gevaarlyk gekwetst. Dit was
het niet al. Deze brandt verdroogde de grach-
ten van de stad, in welke een piek diep water
stondt, deedt de bomen met de aarde in de lucht
springen, en verzengde de gene, die het niet
outwortelde, als of zy van den blixem geslagen
waren; zo dat zy hunne vruchten en bladeren
verloren, en naauwlyks in het volgende jaar we-
der bekwamen.

Men verhaalt een ander voorval, gebeurt te
Londen, het welk niets verschrikkelyks heeft,
maar het welk niet min wonderlyk is. Een man,
in slaap gevallen zynde op den 27 April, bleef
in zynen slaap bedolven veertien dagen en nach-
ten, en wakker geworden zynde meende hy niet
meer dan eenen nacht geslapen te hebben. Hy
was genaamt *William Foxley*, een pottbakker
van zyn ambacht, oud veertig jaren, en viel in
dezen diepen slaap zonder eenige voorgaande
ziekte. Hy kon het niet geloven wanneer hy
wakker was gemaakt, en hy wierdt daar van
overtuigt door een klein gebouw, het welk men
hem deedt zien, zynde eenige dagen voor dat hy
in slaap viel begonnen, en het welk hy voltooit
vondt by zyn ontwaken.

Het scheelde weinig, of dit jaar was dodelyk
geweest voor de koninginne, en men hadt haar
op een schavot zien omkomen, gelyk de twee
andere laatst voor haar gaande gemalinnen van
Henrik. De oorzaak daar van zou echter zeer
verschillende geweest zyn. Hare wysheit en ha-
re kuischheit hadden niets te vrezen van den ko-
ning; maar de Protestantsche Godsdienst, van
welken zy belydenis deedt, stelde haar bloot
voor de strengheit zynere plakaten. De vyanden
van dezen Godsdienst waren gestadig op hun-
ne hoede, en zochten naar gelegenheit om deze
vorstinne en den aartsbisschop van *Kantelberg* te
bederven. Zy ontzagen noch de waardigheit der
koninginne, noch de bediening van eersten kerk-
voogdt van het koninkryk, en vindende den ko-
ning in eene geiteldheit om hen te horen, had-
den zy de stoutheit zich als beschuldigers aan te
geven, en zich als rechters over beide aan te
bieden. Zy wierden niet behouden dan door een
foort van een wonderwerk.

Gardiner, bisschop van *Winchester*, *Bonner*,
bisschop van *Londen*, en de hertog van *Nord-*
folk waren aan het hoofd der zamengezwoore-
nen. Zy begonnen met den aartsbisschop van
Kantelberg. Wy hebben reets gesproken van
eene eerste zamenzwering, welke zy gemaakt
hadden tegen het leven van dezen kerkvoogdt,
en welke niet gelukt was. Zy ontwierpen drie
jaren daar na eene andere, die veel stoutter was,
en zich te zamen by den koning bevindende, be-
schuldigden zy hem als een ketter. Zy voegden
daar by, dat zy voorzien waren daar zy deze be-
schuldiging mede konden bevestigen, maar dat
het gezag van dezen kerkvoogdt den mond van
de getuigen zou sluiten, indien men hunne zor-
ge niet deedt ophouden met hem naar den *Tour*
te zenden. De koning keurde dit goed, of ge-
liet zich aldus, en stondt hen toe hem des ande-
ren daags voor den Raadt te ontbieden, van waar
hy hem naar den *Tour* zou zenden, indien hy
hem

Herbert.

Buiten-
gewoone
slaap.

Herbert.
Barnet.
De Vader
Celaus.

De
Room-
sche gees-
telykheit
stelt zich
als aan-
klager te-
gen de
koning-
inne en
den aarts-
bisschop
van *Kan-*
telberg.

De ko-
ning staat
de kerk-
voogden
toe *Cran-*
mer te
dagvaan-
den hem

1546. hem schuldig vondt. Men weet niet, of hy hen deze toeflemming met ernst gaf, of om met hen te spotten. Wat 'er van zy, des nachts, de welke voor de dagvaarding moest gaan, liet hy *Cranmer* halen, en onderrechtte hem van alle de maatregelen, welke men genomen hadt om hem te verderven. De aartsbiffchop bedankte den koning voor de goedheit, welke hy voor hem hadt, en zeide, dat alle gunst, welke hy verzocht, was, dat hy mogt geoordeelt worden door gevolmachtigden, die de zaken van den Godsdienst verftonden. Hy badt vervolgens den koning de rechters te benoemen. De koning antwoordde hem: *Gy beraadt u niet wel; weet gy wel, dat wanneer gy eens zult gevangen zyn, zy wel duizend getuigen tegen u zullen vinden.* Hy voegde daar by: *Doordien gy zo weinig bezorgt zyt voor uw leven, zo wil ik 'er zorg voor dragen. Ik ken de woede van uwe vyanden; zy willen rechters zyn en partyen. Wanneer gy voor hen zult ontboden worden, weiger te verschynen, en eisch als een Raadsheer van staat behandelt te worden. Zy zullen buiten twyffel verder gaan: maar beroep u op my. Zy zullen stout genoeg zyn om geen acht op uwe beroeping te geven: maar zie daar mynen ring, welken ik u ten dien einde ter handt stelle, om dat gy hen den zelven zult tonen. Het is een pandt van myne bescherming, het welk zy kennen, en dat zy niet zonden durven verachten.* Dit zeggende trok hy zynen ring van den vinger, en gaf hem aan *Cranmer*.

De zaak gebeurde zo als de koning voorzeft hadt. Een deurwaarder kwam den aartsbiffchop dagvaarden; hy gehoorzaamde aan de dagvaarding, en begaf zich voor den Raadt: doch hy was lang aan de deur eer hy ingelaten wierdt. Zyne vyanden wilden met deze verontwaardiging beginnen het genoeg der wraak te smaken. *Butz*, des konings geneesheer, zulks in het voorbygaan gemerkt hebbende, wierdt daar door geraakt, en tredende in de kamer van *Henrik*, die ziek was, zeide hy, dat hy eene vremde zaak hadt gezien, namentlyk den primaat van Engelandt aan de deur van den Raadt onder de lakkeien vermengt. Men gaf terfcondt bevel om hem te doen binnen komen: doch het was niet dan om hem de verwytingen te doen horen, welke men hem deedt over den voortgang der ketterye, dien men zeide dat de zelve hadt, doordien hy de zelve begunstigde, en de bedreigingen om gehandelt te worden naar de strengheit van de ordonnantie der zes artykelen. Hy beriep zich te vergeeffch op het voorrecht, het welk hem de hoedanigheid van Raadsheer van Staat gaf, en te vergeeffch verzocht hy tot den koning verzonden te worden. Hy moest, om zich uit hunne handen te redden, hen den koninklyken ring wyzen. Het hoofd van *Medusa* verbaafde niet meer de moordenaars van *Perseus*, dan deze rechters verschrikt waren op het zien van den ring van den vorst, welken zy aanstonts kenden. Zy stonden van hunne plaatsen op met zo veel ontroering, als droefheit, en kwamen den koning vinden om zynen wille te vernemen, of om hem te bewegen voor de tweede maal den aartsbiffchop aan hen over te laten. Doch zy kregen eene scherpe bestraffing. De zelve beschaamde hen echter minder dan de bewyzen van achtting en genegenheit, met welke *Henrik Cranmer* vereerde in een tydt, wanneer hy hen kwalyk handelde. Hy zeide tegen hen, dat hy hadt gemcent een voorzigtiger Raadt te hebben, en dat hy den aartsbiffchop aanzag als den gehoorzaamsten

Hy waarschouwt den aartsbiffchop daar van.

Het gesprek, dat hy met hem daar over hadt.

De kerkvoogden doen *Cranmer* aan de deur wachten.

De verwytingen, welke zy hem doen.

Hunne verbaaftheit op het zien van den ring des konings, welken hy hen toont.

De koning slykt hen door.

1546. onderdaan, welken hy hadt, aan welken hy de meeste verplichting hadt, en welken hy het tederste beminde. De hertog van *Nordfolk* vernederde zich voor den koning, en verzocht *Cranmer* om verfhoning. *Henrik* belaste hen voortaan goede vrienden te zyn. Dit geschiedde in zyne tegenwoordigheid: zy gaven de een na den anderen aan dezen kerkvoogdt de handt, die het hen uit een goed hert vergaf. Dus ont kwam hy het gevaar, het welk hem boven het hoofd hing. De koningin liep nog een veel groter, en zag haar vonnis ondertekent met de eige handt des konings.

Het kwaad gevolg, het welk de pogingen van dit bloeddorstig driemanschap hadden op den persoon van *Cranmer*, deedt hen niet aarfelen, en weinig tyds daar na ontwierpen zy artykels tegen de koningin. Zy wierden daar van niet afgehouden noch door de hoge waardigheid, welke zy bekleedde, noch door de uitnemende genegenheit, welke de koning voor haar hadt. Doordien zy den driftigen aardt van dezen vorst kenden, die niet kon dulden, dat iemandt, zonder onderscheidt, zyn gezag afbreuk deedt, maakte zy hem wys, dat de koningin het zelve met voeten tradt door de bescherming, welke zy de ketteren verleende; dat zy de hardnekkigheid van *Anna Askew* ondersteunt hadt, en dat zy oorzaak was, dat zo vele menschen de Bavefschriften, welke hy gemaakt hadt om het Katholyke geloof, van het welke hy zo wel de verdediger als het hoofd was, te beschermen, daggelykch overtraden.

Dit was dezen heerschezuchtigen vorst aan zyne zwakke zyde aangrypen. Ten anderen hadden zy een tydt gekozen, zeer bekwaam om hun voornemen te doen gelukken. Het was langer dan een jaar, dat *Henrik* zich zeer ongemakkelijk bevondt door zyne dikte. Hy kon de trap niet op komen dan door hulp van een zeker werktuig; en een verouderd gewzel, het welk hy aan zyn been hadt, hem zware pyn by de ongemakkelijkheit van zyn ligchaam veroorzakende, wierdt hy van dag tot dag onverduidiger. Deze staat, die hem noodzaakte het bedt te houden, gaf gelegenheit aan de koningin om hem dikwils te onderhouden; maar hy gaf ook de zelve gelegenheit aan hare vyanden. Doordien zy niet verdacht was, dat men haar strikken spande, nam zy gene maatregelen daar tegen, en sprak met haar vrouwentimmer openhertig over de zaken van den Godsdienst, voor het overige zich niet bemoeiende dan met de zorg, om den koning te behagen. Zy lydte zulk een geregeld leven, en haar omgang was aan de andere zyde zo zachtzinnig, dat deze vorst daar op verliefst was; zo dat het gene men hem in het eerst verhaalde van hare gesprekken, ten voordeele van de lere der Hervormden, geen indruk op zyn gemoedt maakte: maar zynde op zekeren dag zo ver gekomen van tegen hem over deze stoffen te redentwiffelen, ontstak zy zyne gramfchap, en behaalde zich zyne verontwaardiging. Deze vorst, toen door de pyn, of door het gevaar van zyne ziekte, de welke ongeneeslyk wierdt, gemelyker dan naar gewoonte, vertoornde zich over het geen zy tegen hem zeide, doch liet haar echter niets blyken; zo dat zy hem verliet, zonder acht te hebben op het gevaar, waar mede zy gedreigt wierdt. De biffchop van *Winchester*, die niets deedt dan het noodfchikkelyk oogenblik verfpilden om zynen slag waar te nemen, tradt strax daar na in de kamer van den

Zy ontwerpen artykels tegen de koningin.

Gedrag dezer vorstinne.

Zy verfloot den koning, tegen hem redentwiffelde.

ko-

1546.

koning, welken hy nog geheel ontroert vondt. *Henrik* verhaalde hem de reden daar van, en *Gardiner* bediende zich van deze gelegenheit. De kancelier kwam 'er op in, en daar omtrent niet anders gezind zynde dan *Gardiner*, ondersteunde hy hem zo wel, dat zy voorts dit gemoedt, het welk reets verbittert was, tot het uiterste bragten. Zy vertoonden hem de koningin en hare staatsjuffers als gevaarlyke personen, die tegen de regering en tegen den Godsdienst eene zamenzwering brouwden, die de kettery ondersteunden, en die het koninkryk bedurven door verderffelyke boeken, welke zy uitstrooiden, zo wel als door de geheime handelingen, welke zy van alle kanten onderhielden. Het verdriet, waar in des konings ziekte hem gebragt hadt, en de spyt, welken hy hadt over de twistredening van de koninginne, welke zy misfchien wat te ver getrokken hadt, deden hem het oor lenen aan de lasteringen dezer twee staatsdienaren. Hy sloeg geloof aan hunne beschuldigingen, en aan hen overgeevende eene prinsesse, welke hy tederlyk beminde, bewilligde hy, dat zy de artykels, om haar in rechten te vervolgen, zouden opstellen, en ondertekende die zelf. Een droevige staat voor dezen vorst, die gedurig het noodlot hadt van de beul te zyn van zyne gemalinnen, voor welke hy de meeste tederheit hadt. De zamenverbondenen namen deze ondertekening voor hunne veiligheit: want anders hadt de zelve niet nodig geweest. Zy meenden toen meester te zyn van het noodlot der koninginne, welke zy voorgenomen hadden aan den Roomschen Godsdienst op te offeren, wanneer een onvoorzien geval, waar in men eene byzondere bestiering der Voorzienigheit kan erkennen, haar uit hunne handen verlosste, en weinig dagen daar na al de gramfchap des konings op hen zelve deedt nedervallen.

De kancelier nam het geschrift, en menende het in zynen zak te stecken, liet hy het vallen. Een beampenaar der koninginne vondt het bygeval, als of het goed geluk dezer vorstinne hem met de handt daar ter plaatse leidde: hy nam het papier, en bragt het aan de koninginne, zyne meesteresse. Zy oordeelde zich verloren, wanneer zy de handt des konings onder de artykels van hare beschuldiging gewaar wierdt. Hare verbaastheit en hare droefheit waren zo levendig, dat zy daar door van eene hevige koorts wierdt aangeaft, welke voor haar leven deedt beducht zyn. De koning, dit verstaande, was daar over geraakt, en het medelyden op den toorn volgende, dacht hy niet dan om die gene, welke hy een uur te voren hadt willen verdueren, te behouden. Hy zondt aan haar zyne geneesmeesters, en beval hen zorg voor hare gezondheid, als voor zyne eige, te dragen. Hy volgde hen wel haast in persoon, en het bedt der koninginne naderende, deedt hy haar zien de ongerustheit van een gemaal, de welke vreesst eene vrouw te verliezen, welke hy vuriglyk bemint. Dit gebeurde des nachts voor den dag, welken de vyanden van deze vorstinne met ongeduldt afwachten, om haar naarden Tour te brengen. Naauwlyks was de koning in zyne kamer wedergekomen, of de koningin, aan welke dit bezoek het leven hadt wedergegeven, zich met haren nachtabbaardt gedekt hebbende, kwam daar in, gevolgt van hare zuster, de vrouw van Mylord *William Herbert*, graaf van Pembroke. *Henrik*, doende de koningin aan zyn hoofden-eindt ziten, na haar naar den staat van hare gezondheid gevraagd te hebben, bragt haar op het stuk van den Godsdienst, als of hy het onderhoudt van

De koning geeft de koningin over.

Hungeheime handel wordt ontdekt door een buiten-gewoon voorval.

De koningin wordt ziek.

den voorgaanden dag wilde vervolgen. Zy antwoordde toen met meerder onderwerping dan zy dien dag gedaan hadt, en ontschuldigde zich met de onkunde harer sexe, de welke haar niet toeliet om over zulke stoffe in gesprek te treden met een zo verlicht vorst. Zy voegde daar by, dat zy de eer hebbende van zyne gemalin te zyn, gene andere zyde, dan die van te gehoorzamen, te kiezen hadt, dat zy de zelve ook altydt met vermaak zou volgen, en dat zy niet bevreest was, dat zy onder een zo kundigen wegwyzer zou dwalen. *Neen, neen, by de H. Maagd*, hernam de koning, *gy zyt eene leermesteresse, bekwaam om ons zelven te onderwyzen*. De koningin, merkende, dat de koning zich begon te vertoornen, ontwapende zyne gramfchap door hare nederigheit. Zy betuigde hem, dat zy in die twistredenen met hem niet gekomen was, dan om hem te vermaken, en om zich zelve te onderrechten; dat hy voor het overige nooit in haariets zou vinden dan eene volmaakte onderwerping, en wel zodanig, als zy aan haren man en haren koning verschuldigt was. *Als dit zo is*, hernam de koning, *zo zyn wy goede vrienden*. Deze woorden eindigende deedt hy haar nader komen, en haar omhelst hebbende gaf hy haar afscheidt, na dat hy haar beloofst hadt, dat hy haar altydt zou beminnen. Hy zeide echter niets tegen haar van de zamenzwering harer beschuldigers, zo dat zy niet wist, waar haar ongeluk van daan kwam, het papier, van het welke wy gesproken hebben, de zelve niet noemende, en niet ondertekent zynde dan door den koning. De zelve waren van hunnen kant onkundig van de verzoening, van welke wy zo even gesproken hebben; en de dag, tot de uitvoering van het treurspel geschikt, aangekomen zynde, een dag, die door zyneschoonheit den koning nodigde in den tuin te gaan wandelen, liet hy de koningin roepen om hem geselschap te houden. Terwyl zy malkander onderhielden, kwam de kancelier met een getal van veertig trawanten, met voornemen om deze vorstin te vatten. De koning, hem ontdekt hebbende, tradt naar hem toe, en trok hem ter zyde. Men verstonde de eerste woorden niet, maar men zag wel, dat de koning hem kwalyk bejegende, en de koningin hoorde, dat hy dezen staatsdienaar gelaste uit zyn gezicht te vertrekken. Hy ging dan geheel verbaast heen, nemende de lytwacht met zich te rug; en de koning wederom by de koninginne gekomen zynde, badt zy hem voor den kancelier om vergiffenis. *Arme prinses*, antwoordde haar de koning, *gy weet niet hoe onwaardig de geen, voor welken gy bidt, uwe aanbeveling is*. Zodanig was het voorval der koninginne, waar in men zich niet minder verwondert over de voorzichtigte zachtzinnigheit van deze vorstinne, dan over den woesten aardt des konings, wiens wode niet ontzag de personen, de welke hem het allerlieft waren. Eenigen nochtans zyn van gedachten geweest, dat hy geen voornemen hadt om de koningin te doen omkomen, en dat het maar te doen was om haar bevreest te maken, om haar daar door van het lezen der Protestantsche boeken af te trekken, en hunnen Godsdienst in haar herte uit te roeien. Een vremd geval, indien dit zo is, en dat mogelyk door een treurspel zou geëindigt hebben, indien de Voorzienigheit geen zorg voor deze onschuldige prinsesse hadt gedragen. Voor het overige ging het haren vyanden het geen *Daniel* gebeurde met de zyne onder de regering van den koning van Babel: de bishop van Winchester en de hertog van North-
folk

1546.

Gasuwigheit van de koninginne.

De koning verzoent zich weder met haar.

De kancelier komt met de lyfwachten om de koningin te vatten. De koning mishandelt hem.

Goedaardigheit van de koninginne.

Herbert.

De gramfchap des konings keert

1546. zich tegen de vyanden van de koninginne. *Herbert. Eorant. Gedrag van Gardiner in zyne ongunst.*

folk stonden bloot voor al de gramfchap van *Henrik*, welke zy tegen de koninginne hadden gaande gemaakt.

De bisschop van Winchester wendde alle zyne zorgen aan om zich in zyn ampt te handhaven. Doordien hy te gelyk laf en staatzuchtig was, kon hy zyne ongunst niet verduwen, en daar zyn gene onderdanigheden, tot welke hy zich niet vernederde, om zich te behouden: zo dat hy zich, op des konings bevel, buiten den Raadt gesloten ziende, niet naliet zich alle dagen in de voorkamer te begeven, de Raadsheeren van Staat aan de deur op te wachten, en hen weder tot hunnent te brengen; het zy dat hy zich door deze nederigheid den weg wilde banen om wederom in den Raadt te komen, het zy hy de genen, die hem zagen in- en uitgaan, zocht wys te maken, dat hy zyne oude plaats nog bekleedde. Eene ydele vertroosting, en zeer onwaardig aan een verstandig man, die zich over de verachting van anderen moet vertroosten door de getuigenissen, welke zyne eige deugd hem geeft. Voor het overige konden deze lafhertige onderwerpingen *Gardiner* in de gunst van *Henrik* niet herstellen, en deze vorst, niet te vrede met hem buiten den Raadt gesloten te hebben, schrapte zynen naam ook uit in zynen uiterste wille, waar in hy hem in het eerst benoemt hadt onder de uitvoerders van den zelve, en de Raadslieden, de welke zorg moesten dragen voor de regering gedurende de minderjarigheid van zynen zoon. Hy verwierp zelfs met verontwaardiging de vertogen, welke de ridder *Brown* de vryheit nam hem deswegen te doen, het welk zo ver ging, dat hy hem zelfs begon te dreigen van zynen eigen naam daar uit te schrappen, indien hy daar meer van sprak. Hy voegde daar by, dat hy *Gardiner* kende, en dat, behalven dat hy geweten hadt des zelfs staatzucht te temmen, hy wel wist, dat niemandt anders bekwaam zou zyn om hem in gehoorzaamheit te houden. Dit was het, waar mede de ongenade van dezen kerkvoogdt eindigde. Die van den hertog van *Nordfolk* ging verder. Het kostte zynen zoon het leven, en hy zou zelf het hoofd verloren hebben, indien de koning niet gestorven was des nachts voor den dag, welken men tot zyne halsstraffe geschikt hadt.

Men kan deze omwenteling in een zo doornlichtig en machtig geslacht (a) niet wyten dan aan den schrik, welken de koning opvatte over den toelag, tegen het leven der koninginne gesmeed, en aan den haat, welken de staatzucht gebragt hadt tusschen dit huis en de *Seymours*; een haat, de welke veel deel hadt zo wel aan de zamenzwering der eenen, als aan de wraak der anderen. Het was echter niet op dezen grondt dat men het vonnis van den hertog van *Nordfolk* en van den grave van *Surrey* bouwde: doch de redenen, van welke men zich bediende om hen te veroordeelen, schynen zo gering, dat men wel ziet, dat zy niet dan een voorwendfel van de andere zyn.

De trofchheit van den grave van *Surrey* hadt hem beginnen te brengen tot het hellen naar zynen ondergang, door de bedreigingen, welke hy deedt aan den grave van *Herford*, aan welken hy genoodzaakt geweest was het stadsbestier van *Boulogne* over te geven. Hy hadt by deze verontwaardiging beledigende woorden tegen des konings Raadt en tegen den koning zelve gevoegt.

(a) Het zelve was al bekend sedert den tyd van *Eduard* den I: doch het kwam eerst onder *Eduard* den IV op tot zyne hoogheit.

De grootheit van zyne geboorte, de rykdommen van zyn huis, de dienften van zynen vader en zyne eige lieten hem niet toe zich voor eene andere macht te vernederen; een heerfchzuchtig man, van een oplopenden aardt, en die niet wilt te veinzen: dapper voor het overige, doch ongelukkig. De vader hadt geen minder dapperheit, en voorzichtiger dan zyn zoon zynde, was hy altydt van de fortuin begunftigt in de gewigtige zaken, welke de koning hem hadt toevertrouwt. Hy bezat ook eene staatkunde, welke de zoon niet hadt, en eene toegevendheit, die zo ver ging, dat hy zelfs geen zwaarigheid maakte zyn gewisse in zommige gelegenheden daar aan op te offeren. Het was daar door dat hy zich in de goede gunste van zynen meester veel langer dan een der andere hovelingen, de welke onder eene zo moecielyke regering leefden, staande hieldt.

Men beschuldigde hem en zynen zoon naar de kroon gestaan te hebben, door een huwelyk van den grave van *Surrey* met de prinsesse *Maria*, waar van, naar men zegt, zy het ontwerp gesmeed hadden. Men voegde daar by, dat de graaf van *Surrey* zich zo weinig liet gelegen leggen om zyne staatzuchtige voornemens te bedekken, dat hy in het tegendeel daar vermaak in fchepte om de zelve te doen doorstralen, door de blyken van een te vroeg aangecomnen koningschap, voerende het wapen van *St. Eduard*. Dit was inderdaadt waar op men het meeste stont: wanneer men hem veroordeelde. Het geen deze beschuldiging gewigt byzette was, dat de graaf van *Surrey*, die alstoen weduenaar was, nooit hadt willen bewilligen in het trouwen met de dochter van den grave van *Herford*. De staatkunde des vaders, die de verheffing der *Seymours* zag, wenfchte deze vermaagschapping; en om de zelve vaster te maken, hadt hy daarenboven een tweede huwelyk tusschen de twee huisgezinnen ontworpen, doende zyne dochter, weduwe van den hertog van *Richemond* †, trouwen met den ridder *Seymour*, broeder des graven van *Herford*. *Surrey* stemde dit huwelyk toe: doch hy weigerde altydt trofchelyk te trouwen met de dochter van *Herford*. Men besloot uit deze weigering, dat hy groter verwachtingen hadt, en deswegen geloofde men, dat hy stontt naar het huwelyk met de prinsesse *Maria*.

Omtrent den zelve tyd voegde de gemalin van den hertog van *Nordfolk*, van hem sedert vier jaren afgecheiden, doordien hy haar kwalik handelde, om dat zye een minneyver tegen hem hadt opgevat, hare gevoeligheit by die van de *Seymours*, en gaf zich aan als eene beschuldigster tegen haren eigen man. De hertogin van *Richemond*, hare dochter, lag met den grave van *Surrey* overhoop wegens de verschillen over den Godsdienst, doordien zy de leer van *Luther* hadt aangenomen: zy voegde zich by hare moeder, en ontdekte van haren kant al wat zy wist, om zich op haren broeder te wreken. Eindelyk diende eene juffrouw, genaamt *Hollandt*, met welke de hertog een minnehandel onderhieldt, waar over hy met zyne gemalin was overhoop geraakt, tot eene getuige met de twee andere, om hem te bederven. Het was op de verklaring van deze drie personen dat men den vader en den zoon het hoofdeding opmaakte; zo dat zy veel eer omkwamen door hunne huisselyke misdaden dan door den haat hunner vyanden. De minneyver van eene vrouwe, de spyt van eene zufter, en de ongetrouwigheit eener onkuifche, altydt gereed om haren verleider te verraden, bragten hem op het schavot: ook hadt het volk, het welk eene die-

1546. Hoedigheden van den grave van *Surrey*, en van den hertog van *Nordfolk*.

Men beschuldigt hen beide naar de kroon gestaan te hebben.

† natuurlijke zoon van *Henrik*.

De gemalin van den hertog stelt zich in tot zyne aanklaagster. De hertogin van *Richemond* beschuldigt den grave van *Surrey*, haren broeder.

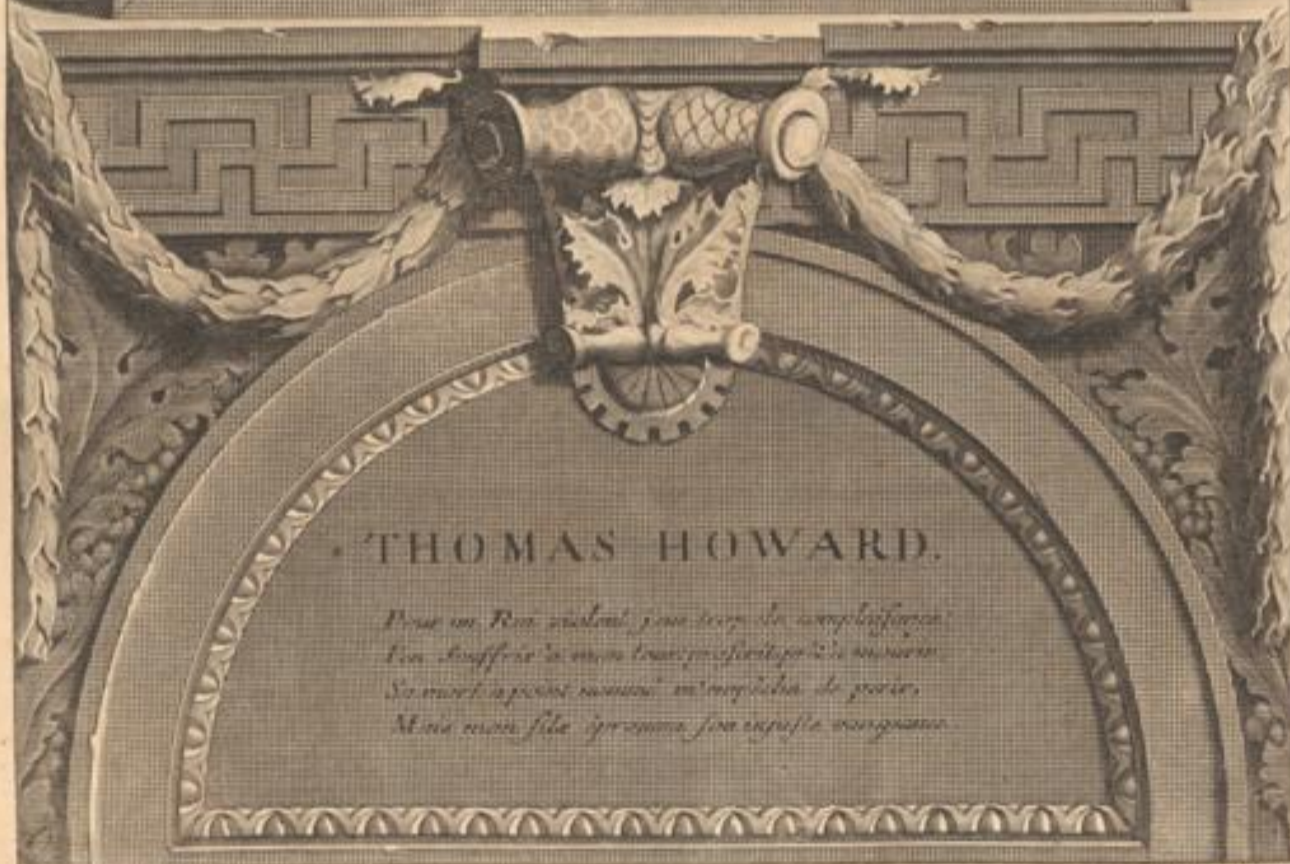
De koning schrapte hem uit in zynen uiterste wille.

546.
ocda-
gheden
in den
ave
in Sur-
y, en
an den
ertog
an
ord-
olk.

Men be-
schuldig
den bei-
de naar
de kroon
geflaan
te heb-
ben.

† natu-
lyke
zoon van
Henrik.

De ge-
malin
van den
hertog
felt zich
in tot
zyne
aanklaag;
fiet.
De her-
togn
van Ri-
chemond
beichul-
digt den
grave
van Sur-
rey,
haren
broeder;

Ad. vander Wierff pinx.

P. v. Gault sculp.

1546. diepe achting voor de grote hoedanigheden van den grave van Surrey hadt, werk om hen zyne doodt te vergeven. Voornamentlyk betuigden de Roomsche-Katholyken daar een levendig gevoel over: en wanneer de twee Seymours op hun beurt omkwamen onder de regering van Eduard, merkten de voorstanders van het huis van Howard deze straf aan als eene wraak over die van den grave van Surrey.

Verklaringen der getuigen.

Men hadt daarenboven nog drie getuigen, den ridder Southwel, den ridder Knevet, en Thomas Pope: doch de zwaarste beschuldigingen sproten uit de verklaringen van deze drie vrouwen, welke wy verhaalt hebben. De hertogin van Norfolk was de allerwoedste. Zy beklagde zich, dat men achtergehouden hadt de eerste berichten, welke zy hadt gegeven, en beschuldigde daar mede de aanhangers, welke deze hertog in den Raadt hadt. Zy schreef op nieuw aan den geheimzegelbewaarder, en herhaalde hem den inhoudt van deze artikels, daar zy tusschen in voegde de ongetrouwicheit, welke haar man tegen haar gepleegt hadt, nevens die, van welke zy hem beschuldigde ten aanzien van den koning. Zo waarachtig is het, dat 'er geen hertstocht is, de welke den minneyver eener wraakzuchtige vrouwe in woede gelykt, en zo veel is 'er een man aan gelegen, door zyne deugdt het geluk van zyn huis en zyne eige zekerheit te verzekeren.

De eerste beschuldiging, die voor den dag kwam, was nochtans de hare niet, maar die van den ridder Southwel. Hy beschuldigde den graaf van Surrey van hoog-verraad, in tegenwoordigheit van Mylord den kanselier, van Mylord St. John, en van den grave van Herford. De beschuldigde ontkende opentlyk de stukken, en daagde den aanklager uit tot een tweegevecht. Men sloeg 'er geen acht op, en men zondt hem naar den Tour.

De verklaringen der andere getuigen kwamen vervolgens op het tapyt. Juffrouw Hollandt verhaalde niet dan geprekken, vol ydelheit of onvoorzichtigheit, door den hertog van Norfolk gevoert, die zich beklagde, dat men hem van het geheim der zaken verwyderde, om dat die genen, die in gunst waren, den ouden Godsdiens, welchen hy voorstondt, haatten; waar by zy voegde, dat deze hertog hadt gewenscht gelegenheit te hebben om zich onder de volgende regering daar over te wreken, en dat 'er een geschil was geweest tusschen hem en den grave van Surrey, zynen zone, ter zake van de wapens van Norfolk en van St. Eduard. De hertogin van Richemond vermengde onder de klagen, welke zy deedt over de kwade behandeling van haren broeder, de bedreigingen, welke hy gedaan hadt tegen die genen, die toen de eerste plaatsen in de regering bekleedden. Aangaande de wapenschilden verhaalde zy, dat hy niet alleen die van St. Eduard hadt aangenomen, maar dat hy ook de zelve nog hadt verdeelt * met die van Anjou; dat hy, met den hertoglyken mantel niet vergenoegt, dien van purper hadt aangenomen, met eene geslote kroon, en dat hy daar boven gevoegt hadt de merkletters † des konings, betekent door deze twee letters, H. R. *

* Gequa-tilaert.

† of cyffer.

* Henricus Rex, dat is: Henric de koning.

De ridder Knevet beschuldigde den grave van verstandhouding met den kardinaal Polus.

Pope verklaarde den hertog van Norfolk te hebben horen zeggen, in tegenwoordigheit van meer dan honderd personen, dat de slimste daadt

H. Deel.

van zyn leven was, dat hy de beroerten in de Noorder gewesten van het koninkryk hadt gefliit: maar de allerswaarste beschuldiging, gelyk men ziet, was, dat hy het wapen van St. Eduard hadt aangenomen.

De graaf, geen Pair van het ryk zynde, wierdt geoordeelt op het stadhuis door negen ridders en negen edellieden. Daar zyn 'er, die onder het getal der aangefelde rechters tellen den Lord kanselier en Mylord den hoofdschout, en die zeggen, dat Surrey zich in hunne tegenwoordigheit, wanneer de verklaringen hem wierden voorgelezen, met zeer grote onverzettelykheit en oordeel verdedigde. Hy ontkende een gedeelte der beschuldigingen; hy verklaarde de gene, over welke men het eens was, en gaf voor zyne onschuld te verdedigen, zonder zich tot onwaardige onderwerpen te vernederen. Hy bekeerde, dat hy de wapenen van St. Eduard hadt aangenomen: doch hy zeide, dat hy het niet gedaan hadt dan op het gevoelen van de schilhouders †, welke hy daar over hadt geraadpleegt. Men weet niet, waar op deze herauten hun gevoelen grondveitten, indien het niet was op de vergunning, welke Richard de II aan de voorzaten van deze heeren hadt toegestaan †. Wat 'er van zy, men hadt voor deze verontschuldiging geen inzicht. Henrik hadt zyne doodt besloten; de majesteit van den prins en van den Staat waren beledigt, en de misdadt daar van was onvergeeflyk onder een vorst, zo nayverig over zyne achtbaarheid. De graaf van Surrey wierdt dan veroordeelt het hoofd te verliczen, en het vonnis op den 19 January op de plaats voor den Tour, uitgevoerd; eene strafuitvoering, vervloekt door het volk, het welk de zelve als zeer onrechtvaardig en zeer wreed aanzag. Wy zullen zynen zoon 35 jaren daar na de zelve straf op de zelve plaats zien ondergaan *

1546.

Veroordeeling van den grave. Herbert. * Maier.

† of wapen-ontingen, die rechters waren over deze verschillen. † Zie Camden in het begin der regering van Elizabeth.

* Maier.

1547. Zyne doodt.

Terwyl men het hoofdeding van den zone opmaakte, dacht men ook om den vader te doen omkomen: doch hy was van zyn kant op zyne hoede om zyn leven te bevryden, waar voor hy meer zorg droeg dan voor dat van zynen zone, en voor zyne eige eere. Hy hadt in eene zo dodelyke gesteldheit van zaken de zelve inschikelykheit voor den koning, welke hy gehad hadt in alle de andere daden van zyn leven, toeliggende op de bewaring van zynen gelukstaat voor alle andere belang, het zy van gewisse, het zy van bloedt en van natuur. Hy schreef aan Henrik een brief, de welke bewaart is: men kan niets nederiger zien. Hy behandelt dezen vorst als een zeer zachtmoedigen oppervorst. Hy zegt, dat hy zich nederwerpt aan zyne voeten om zyne harnbertigheit af te smeken, tegen de vervolgingen van zyne vyanden. Hy vaart uit tegen hunne onrechtmatigheit, en betuigt zyne onschendbare getrouwicheit. Hy bezweert hem by de voorgaande diensten, welke hy hem gedaan heeft, medelyden met hem te hebben. Hy voegt daar by, dat hy hem daarom bidt om het lyden van JESUS CHRISTUS, en betuigt, dat men hem niet vervolgt dan om dat hy het R. Katholyke geloof beschermt heeft tegen de Sakramentarissen. Dat hy niet gedaan heeft dan zynen oppervorst te gehoorzamen, en dat hy wel weet, dat de koning altydt is in de zelve gevoelens van het onde geloof te bewaren, voor het welke hy zulke heilige wetten gemaakt heeft. Dat het hem dan niet berouwde, zich voor zulk een gevaar te hebben bloot gestelt; en van den Godsdiens verdedigt te hebben; dat hy gewilliglyk zyn bloedt zou storten,

Onderdanige brief van den hertog van Norfolk aan den koning, wiens openlettertheit hy afsmeekt.

1547. ten, om daar mede te betonen, gelyk in alle de andere daden van zyn leven, de geboorzaamheit, welke hy voor de bevelen van zynen vorst heeft. Hy vervolgt met den koning eene aanbieding te doen van alle zyne goederen, zich vergenoegende zyn leven bewaart te hebben, behoudens dat het verselt zy van de goede gunsten van zynen meester. Dat een enig woordt van des zelfs handt, zeide hy, hem zou vertroosten in alle zyne ongelukken, en dat eene enige uitdrukking, welke hy de goedheit mogt hebben hem te doen weten, om hem van zyne verzoening te verzekeren, hem het leven zou wedergeven.

Zyne hertoglyke waardigheid deedt hem andere rechters dan zynen zone geven. Zyn geding wierdt opgemaakt door de Pairs, en hy wierdt door het Parlement, het welk uitdrukkelijk, doch onder een ander voorwendfel, beschreven was, veroordeelt. Voor deze beroeping, en in den tydt, wanneer hy aan den koning den brief schreef, van welken wy gesproken hebben, schreef hy aan de grote heeren, om hen te bidden, dat zyne boeken, welke in zyn huis te Lambeth waren, hem mogten ter handt gestelt worden. Hy zeide, dat hy sedert twaalf jaren weinig hadt geslapen, en dat, wanneer hy eens wakker was geworden, hy de gewoonte hadt het overige van den nacht met lezen door te brengen. Hy verzocht hen ook de vergunning, om van Londen te doen komen het boek van St. Augustyn van de Stadt Gods, de Joodische Oudheden van Jozephus en Sabellicus; boeken, zeide hy, de welke hem bevestigden in de gevoelen, waar in hy was, over de te onrecht zich aangematigde macht van den Roomschen bisschop over de vorsten, en van de beklagelyke blindheit van die genen, de welke zodanig een onrechtmatig juk met eerbiedt droegen.

Hoe onderdanig de brief ook was, welken hy aan den koning schreef, vorderde men van hem nog krachtiger bewyzen van zyne onderwerping, en hy stondt de zelve toe. Zy zyn begrepen in de vier volgende artykels, namentlyk: I. Hy bekende de geheimen van den Raadt tegen zynen plicht en zynen eedt ontdekt te hebben, waar in hy de majesteit van den koning zynen heer ten uiterste hadt beledigt. II. Dat hy verzwegen hadt de verderffelyke voornemens van den grave van Surrey zynen zone, en geleden, dat hy de wapens van St. Eduard hadt aangenomen, het geen hem schuldig maakte aan de misdaadt van hoog-verraadt. III. Dat hy zelf na de doot van zynen vader altydt deze koninklyke wapenen gevoert hadt, onderscheiden door zilvere balken. Dat dit alleen den prins van Walles * toekwam, en dat hy derhalven deze wapenschilden niet hadt kunnen te onrecht zich aanmatigen, zonder zich verdacht te maken van te staan naar het koningdom, en zonder gelegenheit te geven tot nieuwe beroerten wegens de opvolging. IV. Dat hy wegens zodanige aanslagen de doot verdient hadt, en zich der koninklyke zachtmoedigheid onwaardig gemaakt, om welke hy niet naliet te smeken. Deze bekentenis, door welke deze hertog, niet vergenoegt zich zelve met hatelyke misdaden te bezwaren, nog daarenboven den doodsteek geeft aan het leven van den grave van Surrey, zynen zoon, is gedagtekt den 12 January, en elk artykel met zyne handt ondertekent. Hy gaf in de ondertekening aan den koning de tytels van beschermmer des geloofs, en van opperhoofd der kerke van Engelandt en van Ierlandt, volgens de besluiten van het Parlement.

Zyne rechters.

De brief, welken hy aan hen schryft.

De punten, welke men hem dwingt te bekennen.

* Vermoedelyke erfenamen van de kroon.

Hy maakt ook gewag van de grote heeren, ten getale van tien, in tegenwoordigheid van de welke hy deze verklaring liet doorgaan, en tot eene veel groter zekerheit van het stuk ondertekenden zy de zelve met hem. De kanselier wordt daar in de eerste genoemt: echter was hy geen voorzitter in deze zake; het was Mylord St. John, die de tweede wordt genoemt, en de graf van Herford * de derde.

Al de nederigheid van den hertog belette niet, dat men niet voortging met zyn rechtsgeding op te maken. Om zyne veroordeeling des te plegtiger te doen zyn, en mogelyk ook om de gevolmachtigden voor den haat des volks, of voor het onderzoek der volgende regeringen te dekken, geloofde men, dat het dienstig was het Parlement te beroepen. Het voorwendfel was de inwyding van den jongen Eduard, welken men tot prins van Walles wilde kronen. De ziekte des konings verergerde handt over handt, en deze vorst, voelende, dat hy hoe langer hoe zwakker wierdt, hadt wel gewilt, dat deze plegtigheid voor zyne doot geschied was, en dat de straf van den hertog van Norfolk voor deze plegtigheid voltrokken was. Het was niet alleen om in zyn ryk een zo gevaarlyken onderdaan, die het zelve kon beroeren, door de doot van zynen zone te wreken, niet na te laten: het was ook om over vele ampten, met welke deze heer bekleed was, te schikken, en om zich zo vele afhangelingen te maken, de welke den Raadt van den nieuwen koning zouden uitmaken. Hy hadt nochtans dat genoeg niet, zynde gestorven in het midden der voorbereidelen, welke men maakte tot de kroning van den eenen en tot de doodstraffe van den anderen.

De eerste zaak, de welke het Parlement verlichtte, was het ontwerp van het vonnis, by het welke de hertog wierdt veroordeelt, te lezen. Deze lezing geschiedde drie malen, volgens de gewoonte, in het Hogerhuis gebruikelyk, en drie dagen na malkander †. Het zelve wierdt goedgekeurt, en men zondt het naar het Lagerhuis, het welk daar aanstonts zyne toestemming toe gaf. Drie dagen daarna, de Pairs in hunne plegtgewaden gekleed zynde, gaven de kanselier en eenige andere gevolmachtigden de toestemming des konings aan het vonnis. Doordien het in de Registers niet bewaart is, kan men niet wel zeggen welke de grondt was der veroordeeling. Echter is het niet bezwaarlyk zulks te besluiten uit de artykels, welke de hertog ondertekent hadt. Ten anderen verneemt men het uit de bevoordingen van het vonnis, gegeven onder de regering van Maria. Het Parlement, dat in het begin dezer regering gehouden wierdt, het vonnis herroepende, zegt, dat het zelve nietig was door de grondregels van het gemene Recht; dat men den hertog hadt beschuldigt over eene zamenzwering en een verraadt in algemene uitdrukkingen, zonder de byzondere daden voor den dag te brengen; dat het eenige uitgedrukte geval was, de wapens van St. Eduard gevoert te hebben: doch dat men hem daar geen misdaadt van kon maken; dat zyne voorouders de zelve gevoert hadden, zonder dat de koningen, die toen regeerden, daar iets op te zeggen hadden gevonden, en dat hy de zelve gevoert hadt in het gezicht van Henrik, zonder dat deze vorst het kwalyk hadt genomen gedurende vele jaren.

Zo haast als het doodvonnis gereed was, kreeg de stedhouder van den Tour last om het des anderen daags morgens te laten uitvoeren. Het

* Zie de namen der anderen by Herbert.

Beweegredenen, die den koning verplichten om te dringen op de doot van den hertog.

† den 18, 19 en 20 January. Het Parlement bevestigt het doodvonnis, door de Pairs uitgesproken.

Bevelen aan den stedehouder

1547.

van den
Tour ge-
zonden
om den
hertog
te doen
onthoof-
den.
De doodt
des ko-
nings be-
houdt
hem.
Ver-
scheide
zaamen-
kingen
over dit
voorval.

Het goed geluk van dezen heer, het welk hem gedurende zyn gehele leven niet begeven hadt, dan om hem deze ontsteltenis te veroorzaken, verzoende zich weder met hem. *Henrik* kwam door een verwonderlyk geluk voor dezen hertog te sterven in den nacht, de welke voor dezen noodschikkelyken dag ging. Dus wierdt de hertog van *Nordfolk* behouden, en men oordeelde, dat men de nieuwe regering met eene zo rampzalige strafuitvoering niet moest beginnen.

Het voorval van dezen heer deedt zeer verschillende oordeelen maken. De Roomsch-Katholyken merkten zyne verlossing aan als een wonderwerk van den Hemel: de Hervormden verwonderden zich wegens de benaauwdheden, in welke de hertog gedurende eenige dagen geweest was, als zynde veroordeelt, en staande gereed om door beuls handen te sterven, over de Goddelyke wraak, de welke hem strafe over de doodt van zo vele ongelukkigen, welke hy in beuls handen, onder voorwendfel van kettery, hadt overgegeven. Daar waren eenigen die deze uitkomst, zonder betrekking op den Godsdienst, aanmerkende, daar in een klaarblykelyk voorbeeldt van de Goddelyke gerechtigheit gewaar wierden, de welke in dezer voegen strafe de al te ver getrokke believendheit, welke deze hertog voor alle de begeerten van den koning gehad hadt. Hy hadt des zelfs geweldigte driften geveit, en in plaats van der zelve uitvoering of op te schorten, of te verzachten, hadt hy zich gehaast met de zelve te voldoen, hoewel het menigmaal was tegen de bewegingen van zyn gewisse. Hy zuchtte dan, zeide men, op zyn beurt onder deze strenge macht, aan welke hy de handt geleent hadt, om anderen te verderven. Men pryft by deze gelegenheit de gematigheit van *Cranmer*. Zynde van den hertog van *Nordfolk* zo zeer gehaat, als hy was, scheen het, dat hy zich niet alleen moest verblyden over de ongunst van dezen vyandt, maar daarenboven met de anderen medelopen tot zyn uiterste verderf. Hy kon zich in het Parlement hebben laten vinden, en ten minste daar genoten hebben het genoegen, om 'er te zien veroordeelen een man, die nog onlangs zyn hoofd geëischt hadt. Nochtans gedroeg hy zich geheel anders. Hy vertrok naar *Croidon*, zeven mylen van *Londen*, om zich van het Parlement te verwyderen, en hy wilde zich niet in de Raadsvergaderingen bevinden, waar in men uitspraak deedt over het leven van zynen hoofdvlyandt.

Uiterste
wil des
koningt,
en ver-
schillen-
de ge-
voelens
over den
zelve.

Laat ons tot het verhaal van de doodt des konings wederkeren, en zyne geschiedenis met zyn leven eindigen. Naardien hy gevoelde, dat zyn einde naderde, deedt hy zich zynen uiterste wille, dien hy voor zynen laatsten tocht naar *Vrankryk* gemaakt hadt, brengen. Het was alstoen, dat hy den bisschop van *Winchester* afneede van het getal der uitvoerders van den zelve, en dat hy tegen den ridder *Brown* de reden voerde, rakende de staatzucht van dezen kerkvoogdt, welke wy boven hebben aangehaalt. Voor het overige sprak men verscheidentlyk van dien uiterste wille. De navolgers van *Sanderus* zeggen, dat men den zelve na zyne doodt heeft achtergehouden, doordien hy belafte, dat zyn zoon in den Roomschen Godsdienst zou opgebragt worden, en dat men een anderen hadt ondergestoken, volgens welchen men de prinsesse *Maria* en het Schotische huis van de opvolging niet alleen uitsloot, maar ook den jongen koning in de kettery opbragt. De geen, de welke dit staande houdt, zonder bewyzen daar van by te brengen, verhaalt een ander

gerucht, in dezen tydt te *Venetie* verspreid, te weten, dat de koning van Engelandt stervende *Karel* den V benoemt hadt tot voogdt over *Eduard*, willende, dat deze jonge vorst in den Roomsch-Katholyken Godsdienst zou opgebragt worden. Deze schryver voegt daar by, dat de Fransche afgezant daar de tyding van aan het hof hadt overgezonden, doch dat hy de zelve niet gaf dan op het geloof van berichten, die daar vanuit *Vlaanderen* gekomen waren. Ook heeft de zelve geen waarfchynlykheit. *Henrik*, onlangs met *François* den I verzoent, dacht veel eer om zich met hem tegen den keizer te verbinden, dan om de voogdy van zynen zone te betrouwen aan een vorst, wiens staatzucht hy vreesde; neef ten anderen van de prinsesse *Maria*, en dien het aan gene voorwendfelen zou ontbroken hebben om haar te doen regeren, ten nadeele van *Eduard*.

Aangaande den uiterste wille, van welchen de Engelsche geschiedenisfchryvers melding maken, zy zeggen, dat hy getekent is den 30 December, na dat de koning de verandering gemaakt hadt, van welke wy gesproken hebben. Dat *Henrik* het koninklyke huis van *Schotland* buiten de erfopvolging sloot, en voor het zelve stelde de twee dochters, welke de koningin weduwe van *Vrankryk* gehad hadt uit haar tweede huwelyk met *Karel Brandon*, hertog van *Suffolk*. Men zag naderhandt een brief * voor den dag komen, welchen *William Maitlandt*, geheimschryver van Staat van *Maria*, koninginne van *Schotland*, schreef aan den ridder *William Cecil*, geheimschryver van Staat van de koninginne *Elizabeth*. *Maitlandt* verdedigt de rechten der koninginne van *Schotland*, zyne meesteresse, en doet zien, dat de Engelsche kroon haar toebehoort, byaldien de koningin *Elizabeth* stierf zonder kinderen na te laten. Hy antwoordt op de tegenwerpingen, gegrond op den uiterste wille van *Henrik*, wiens valscheit en nietigheit hy onderneemt te bewyzen †. Hy zegt, dat de koning dezen uiterste wille niet hadt ondertekent; dat hy zelfs daar toe geperft wordende het geweigert hadt; dat hy niet gezegelt was geweest dan met het kleine zegel, en, dat meer is, dat zulks buiten zyne kennis geschied was. Dat het *William Klark* geweest is, die het daar aan heeft gehangen, wanneer men zag, dat de koning den geest begon te geven, en dat men de edellieden, die in dienst waren aan de deur van de kamer, riep om het als getuigen zien verzegelen. *Maitlandt* roept tot getuigen van alle deze zaken vele Engelsche Lords, en noemt hen in zynen brief. Doch wy zullen het onderzoek van dit verschil, als onnut door de langdurige opvolging van het huis der *Stuarts* op den troon, hier afbreken.

De koning maakte gedurende zyne ziekte verscheide Godvruchtige giften †. Hy gaf eene jaarlyksche inkomste van vier duizend vyf honderd ponden aan de stad *Londen*, om een gasthuis, onder den naam van *JESUS CHRISTUS*, te bouwen, en voegde by deze mildadigheit het geschenk, dat hy daaraan deedt van de kerk der *Kordeliers*, waar van het klooster vernietigt was, gelyk de andere. Hy maakte ook andere giften, om daar voor het kweekfchool van de *Drieëenheit* binnen de stad *Kambridge* te stichten, en gaf daar ryke inkomsten aan.

Op den 27 January bemerkte men, dat het einde des konings naby was. Niemandt hadt hem deze verschrikkelyke tyding nog durven aankondigen. Men vreesde niet alleen hem te mishagen, maar ook om zich bloot te stellen voor de straffen, door eene wet van het Parlement vast-

1547.

Burnet.
Fouler.
Helyin.

*Zie de
Verzame-
ling van
Burnet, II
Deel van
zyne
Hist. der
hervor-
minge in
Engel-
landt.

† *Harter*
zegt, dat
*Mait-
landt*
kwalyk
onder-
recht
was, en
dat het
testa-
ment
duchtig
was.

Burnet.
Hesters.
God-
vruchtige
giften.
‡ *Legaten*.

547.

* Zie de
namen
der ande-
ren by
Hesters.

Beweeg-
redenen,
die den
koning
ver-
plichten
om te
dringen
op de
doodt
van den
hertog.

den 18,
19 en 20
January.
Het Par-
lement
bevestigt
het dood-
vonnis,
door de
Pairs uit-
gespro-
ken.

Bevelen
aan den
stede-
houder

1547. gestelt, door welke die genen, die de dood van den vorst zouden voorzegggen, met de uiterste straffe gedreigt wierden. De ridder *Denny*, meer dapperheit, of meer Godvruchtigheid hebbende dan de anderen, was stoutmoedig genoeg om hem te vermanen, zich te bereiden uit deze wereldt te verhuizen, om berouw te hebben over de ongeregeldheden van zyn leven, en toevlucht te nemen tot de Goddelijke genade door *JESUS CHRISTUS*. De koning betuigde een oprecht leedwezen over dat hy Godt zo zeer verloornt hadt, en voegde daar by, dat hy al zyn vertrouwen stelde op de barmhertigheid van zynen Zaligmaker, veel groter dan zyne zonden, hoe gruwelyk de zelve ook waren. De ridder vroeg hem vervolgens, of hy een geestelyk persoon wilde hebben. De koning noemde den aartsbisschop van Kantelberg, en viel toen schielik in eene sluimering, de welke niet lang duurde. Hy voelde, weder wakker wordende, dat het leven hem begon te begeven, en gaf bevel, dat *Cranmer* hem zou naderen. Doch deze kerkvoogdt was, gelyk wy gezegt hebben, naar *Croidon* geweken, zo dat hy niet kwam dan wanneer de koning reeds den geest gaf. Hy vondt hem zonder sprake; nochtans kende hy den aartsbisschop, wanneer hy by hem kwam, en reikte hem de handt toe. Alstoen verzocht *Cranmer* hem door eenig teken te tonen zyn vertrouwen op Godt door *JESUS CHRISTUS*. Hy gaf hem daar tekenen van, door hem de handt te drukken, en gaf alzo den geest *.

Dus was de doodt van dezen vorst zo zacht en zo Christelyk, als zyn leven onrustig en bloeddorstig was geweest. Daar zyn schryvers, die hem een min Christelyk einde doen nemen. Zy verhalen, dat hy, de aannadering van de doodt gevoelende, een beker met witten wyn eischte; dat hy zich alstoen tot eenen zynen gunstelingen wendende, zeide: *Alles is verloren*; dat hy vervolgens den geest gaf, en dat hy dikwils den naam van *monniken* herhaalde. De voorstanders van *Sanderus*, die de schryver is van deze vertelling, verzachten de uitdrukkingen daar van, en laten daar van af deze laatste woorden, welke de monniken betreffen. Het is waarachynlyk, dat dit gansche verhaal verziert is, en een Roomsche schryver van de Geschiedenis van Engelandt, hoe groot een Jesuit hy ook is, spreekt daar met meer gematigheit van. *Henrik* stierf in den ouderdom van 56 jaren, overladen veel eer van zyne zwaarlyvigheit dan van ouderdom. Hy hadt geregeert 37 jaren en 9 maanden, met eene macht al zo verschrikkelyk, als de zelve eigenmachtig was. Hy liet tot opvolger na een erfgenaam van zyn bloedt, een prins van grote hope, maar zeer jong, en die niet lang leefde; nevens twee prinsessen, genaamt *Maria* en *Elizabeth*, de welke by beurten het toneel van den Staat en van den Godsdienst veranderden. Zyne doodt wierdt geheim gehouden gedurende drie dagen, en het Parlement vervolgde zyne zittingen tot op den 31 January. De kancelier boodschapte zyne doodt op dien dag, en de vergadering scheidde aanstonts, volgens de wetten, de welke willen, dat het Parlement geen gezag meer heeft, wanneer de koning, onder welken het gehouden wordt, komt te sterven. Misschien hielt men de zelve geheim, om te overleggen wat men met den hertog van *Nordfolk* zou doen: misschien deedt men het, om de regering voor de *Seymours*, gedurende de minderjarigheit van den nieuwen koning, hunnen bloedverwant, te verzekeren.

Laten wy met eene schildery van dezen vorst zyne geschiedenis eindigen, en laten wy byeenvergaderen de onderscheide kenmerken, in de zelve verspreid, om daar eene getrouwe afbeelding van te geven, noch zyne deugden, noch zyne gebreken verzwygende. Wy laten het ondertusschen aan den Lezer over om hem te plaatsen, het zy onder de grote koningen, als eenigen * doen, het zy onder de wreedste dwingelanden, daar anderen † hem onder stellen.

Hy klom zeer jong op den troon van Engelandt; zyne achttien eerste jaren waren verwonderlyk; de believendheit van de hertogen van *Nordfolk* en *Suffolk*, en van den kardinaal *Wolsey* vleide zyne hertstochten, in plaats van de zelve te verbeteren: echter was hy meer dan vyf en twintig jaren zonder tekenen van wreedheit te geven: een onwederprekelyk bewys, dat de gene, welke hy naderhandt deedt blyken, eene uitwerking was minder van zynen aangeboren aardt dan van de gesteldheit der tweede oorzaken. Verbittert door de eenen, geraden door de anderen, en aangedreven door zyn ongeluk, was hy in de laatste jaren van zyne regering al zo gereed om bloedt te vergieten, als hy gedurende de eerste jaren van de zelve omzichtig was geweest. Behalven den kardinaal *Polus*, welken hy tot de doodt veroordeelde, doch wiens afzyn hem behieldt, deedt hy twee koninginnen en een kardinaal sterven; twaalf zo hertogen, als burggraven en graven; achttien zo vryheeren, als ridders; zeven en zeventig zo abten, als prioren, monniken en andere geestelyken, en eene grote menigte van wereldlyken zo van den eenen, als van den anderen Godsdienst. Aan de andere zyde gaf hy voorbeelden van zachtmoedigheid: hy verwierp menigmalen de geweldige raadgevingen van den kardinaal *Wolsey*; hy volgde in het tegendeel de gematigde gevoelens van den hertog van *Nordfolk*, vergevende de wederspanningheit van de provincien in het Noorden. Hy vergaf zelfs den hertog van *Nordfolk*, welken men beschuldigde de heimelyke stokebrandt van de oproeren te zyn. Waar aan zullen wy dan toefchryven de strengheit, tegen zulk een groot getal personen, van beide kunnen, jong en oud, en van allerhande hoedanigheden, gepleegt, onder welke men vele onnosfen hadt, en anderen, die veel eer ongelukkig dan schuldig waren?

De gedaante, waar in zich de zaken van het koninkryk bevonden, was misschien daar de oorzaak van. De koning wilde de misbruiken in den Godsdienst verbeteren. Het grootste gedeelte der natie was met den ouden ingenomen, in welken het geen de minste verandering kon velen, en de zendelingen van den paus versterkten het volk in dit voornemen, het welk veelmalen tot opstandt uitborst. De monniken, ryk en machtig, hadden daar grotelyks deel aan; en de paus, een doodvyandt van *Henrik*, was 'er het hoofd van. De keizer, door staatkunde, en door gevoeligheit, over den hooch, zyne mocie aangedaan, ondersteunde het met zyn gezag, het welk door geheel Europa wierdt ontzien. Eindelyk, de kardinaal *Polus*, een Engelschman van geboorte, en een bloedverwant van *Henrik*, was nochtans een groter vyandt van hem dan de paus en de keizer. Hy zeide rondt uit, dat het een verdienstlyker werk was de wapenen op te vatten tegen dezen vorst dan tegen de Turken, en hy onderhieldt uit Italië, werwaarts hy gevlucht was, eene verstandhouding met alle de wederspannigen van Engelandt. Het middel om een morrend volk in gehoorzaamheit te houden, aan-

1547.
Zyne goede en kwade hoedanigheden.
* *Thuanus*, *Herbert*, *Burnet*, *Sanderus*, en andere aanhangers van den paus.

† *Fisher*, bisschop van *Rochester*, aan wien de paus den kardinaals-voed in de gevangenis zondt.

Thuanus, *Herbert*, *Burnet*. Beweegredenen der doodstraffen van die genen, de welke hy deedt sterven.

* in den nacht tusschen den 28 en 29 January. *Sanderus*, *Lastering* zynen vyanden, die hem doen sterven als een ongoddift.
Le Grand, *Burnet*.
Zyn ouderdom.
Zyn nazaten.
Zyne doodt wordt drie dagen verzwegen.

1547. gemoedigt door den yver voor den Godsdienst, verhit door zyne leeraars, voornamentlyk door de monniken, een indringend volk, gelyk men genoegzaam weet, en door vrende mogendheden ondersteunt. Grote voorbeelden waren 'er van noden om de roerwinken te verichrieken; en alleen de vrees voor de halsstraffen kon hunne woede intomen. Die genen dan, de welke men deedt sterven, waren veel eer slagtoffers van de staatkunde en vande rust van den Staat, dan van de gramfongheit van den vorst. Dus kan men ten dezen opzichte zeggen, dat het verlies van zulk een groot getal burgers vergoed wierdt door het voordeel, dat het gemenebeest daar by verkreeg, aan het welke het meer bloedt zou gekost hebben, ten ware deze strengheit een burgerlyken oorlog, bekwaam om het koninkryk te verwoesten, belet hadt. Maar wat zal men zeggen van deze ongelukkigen, de welke *Henrik* enkelyk om hunnen Godsdienst deedt verbranden, doordien zy zich aan de ordonnantie der zes artykels weigerden te onderwerpen? Het was mede de staatkunde, aan welke zy wierden opgeoffert. Indien de koning de zelve bewegingen daar van niet te vrezen hadt als van de anderen, zy selden zich nochtans, gelyk zy, tegen de regering, welke hy wilde vaststellen in de kerk, van welke hy zich het hoofd maakte, en bygevolg van die van den Staat. Zyn wil was daar omtrent de hoogste wet geworden, niet alleen door zyne koninklyke waardigheit, maar ook door de goedkeuring der Parlementen, de welke alle zyne ontwerpen tot een besluit hadden gemaakt, en de welke daar door den gemenen man hadden opgelegd eene noodzakelykheit om te gehoorzamen, zodanig, dat de overtreding den schuldigen de doodt bechaalde. Het was met zich te dekken door dit recht der Parlementen, dat *Henrik* deedt omkomen alle de genen, over welke men een zo groot geroep heest gemaakt, in den eenen en den anderen Godsdienst.

Wy ondernemen echter niet het beleid van dezen vorst te verdedigen in alle de daden, van welke wy spreken, onder welke gevonden worden, die men met de allerzwartste en de allerhatelykste verwen heeft afgeschildert: wy zeggen alleen, dat de noodzakelykheit van den Staat, de welke hem daar het grootste gedeelte van inboezemde, ook het afgrizen daar van moet verminderen.

Voor het overige bragten de al te ver gehaalde loftuitingen, welke hem alle vorsten van Europa gaven, in een tydt, wanneer hy hunne rechten verdedigde, zeer veel toe ont hem te bederven. Indien hy zich zelve niet onseilbaar geloofde, ten minste geloofde hy zich verheven boven andere souvereinen van zynen tydt, oppermachtig in zynen Staat, en meester van het leven, van de goederen en het gewillē zynen onderdanen te zyn. Men kan niet ontkennen, dat hy inderdaadt gene grote hoedanigheden bezat, doch men bedierf de zelve door de vleiers, de welke hem een al te groot gevoelen van zich zelve deedt hebben.

Hy beminde de pracht zonder mate; hy was heerlyk aan zyn hof, in zyne toerustingen, in zyne huisfceraden, in zyne klederen, in zyn gevolg, op zyne reizen, met een woordt, in alle dingen van het koningschap. Getuige daar van is het goudlaken-veldt, daar hy een mondgeprek hieldt met *François* den I, en de pracht, die hy te Calais en Doornik, in de ontmoetingen met de hertoginne van Savoje en *Karel* den V, deedt uitblinken: getuige daar van de onkosten, welke hy maakte tot zynen tocht naar Boulogne, die vele miljoenen kostte. Zyne mildadigheit strekte zich ook over de geleerde lieden, zo wel als over de lieden van den de-

Goedkeuring der Parlementen.

Herbert, Burnet, Sanderus, LeGrand.

De vleiers kweken zyne opperblijzenheit aan. Zyne grootdadigheit.

Zyne mildadigheit.

gen, over de Raadshceeren van Staat, en over de kerkvoogden. Hy spaarde niets om lieden van letteren uit vrende landen tot zich in zyn koninkryk te lokken. Hy vermeerderde de jaargelden der hoogleeraars, en liet nieuwe inkomsten na aan de hogescholen van Kambridge en Oxford, om te onderwyzen de Griekische en Hebreeuse talen, de Rechten, de Geneeskunde en de Godgeleerdheit. Hy stichtte schone kweekscholen; hy rechte zes bisdommen op, en begiftigde de zelve met veertien kanunnikdyen. De wetenschappen en de kerk verkondigen nog hedendaags zyne grootdadigheit op openbare gedenktekenen. Ten anderen zyn de hertogen van Nordfolk en van Suffolk getuigen van zyne grootmoedigheit tegen zyne veldoversten, en een groot getal van doorlichtigehuizen, de welke, den Staat nuttelyk dienende, zich onder zyne regering verheften, zyn bewyzen van zyne mildadigheit tegen zyne Raadshceeren: eene zodanige mildadigheit tegen de eenen en de anderen, dat zy in minder dan twee jaren tyds de schatten, welke *Henrik* de VII gedurende vele jaren hadt byeen verzamelt, uitputte. Onder deze bloeiende huizen, de welke hunnen luister aan zyne gunst verschuldigt zyn, tel men de *Seymours*, van welke de hertogen van Sommerfeth afkomen, de *Paulets*, van welke de marquizen van Wincheller zyn afgestamt, de *Rouffels*, de *Wriothesteys*, de *Herberts*, de *Riches* en de *Cromwells*: stammen van de graven van *Betford*, van *Southampton*, van *Pembroke*, van *Essex* en van *Ardglas*. Men moet onder hen nog plaatfen de *Brows*, de *Peters*, de *Pagets*, de *Norths* en de *Montaigns*, van welke afdalen een burggraaf*, en vier vryheeren of baronnen†: machtige huizen, die als nog met luister bestaan. De gathuizen, de gemene wegen en de havenen van het koninkryk, voor welke hy eene grote zorg droeg, zyn gedenktekenen en van zyne mildadigheit, en van zyne liefde voor zyn volk.

Hy maakte daarenboven zulke schone hoedanigheden luisterryk door zyn edel vernuft; hy was levendig, verheven, bekwaam tot de wetenschappen en zaken, aangenaam, en vrolyk in den omgang. Het boek, het welk hem den tytel van Beschermder des geloofs deedt verkrygen, is een bewys van zyne geleerdheit; de willekeuren, welke hy maakte in de grote zaken van den Staat en van den Godsdienst, zo wel als zyne verbonden met *Karel* den V en met *François* den I, zyn blyken van zyne staatkunde; zyne mondgeprekken met deze twee vorsten en de hertoginne van Savoje zyn het van zyne hoflykheit. Doch niets doet zyne verdiensten beter kennen dan het gezag, het welk hy niet alleen hadt in zyne Parlementen, de welke gene bewegingen maakten dan de gene, welke hy hen inblies, maar ook in de allerberoemdste genootschappen van Europa, en tot onder zyne vyanden. Dit bleek in het geding der echtscheiding, waar in zich zo wel de hogescholen van Spanje en Italië, als die van Frankryk voor hem verklaarden. Zyne bekwaamheit schittert daarenboven uit in de verandering, welke hy in de kerkelyke regering maakte. Wy onderstaan niet de billykheit daar van te onderzoeken: wy merken alleen aan het gevolg van deze gewigtige onderneming, de welke hy ten einde bragt al zo veel door zyne zorgen, als door zyn gezag. Wy ontkennen niet, dat de schrik zich daar niet onder mengde; maar alles wel ingezien zynde, men moet bekwaam zyn om eene groote geestelykheit te ontbinden van eene gehoorzaamheit veler eeuwen, welke zy den paus hadt toegewyd, en om daar de opperhoofdighheit van met eene zo eenparige toe-

Grote geslachten onder zyne regering verheven.

* Mylord Brown, burggraaf van Montaigne. † Mylord Peters, Mylord Paget, Mylord North, en Mylord Montaigne van Boulogne, zyn verstant.

Zyne bekwaamheit.

1547.

toestemminge te erlangen. Daar wordt geen minder bekwaamheit vereischt om een zo groot getal van kloosters af te schaffen, als hy in weinig jaren vernietigde door den vrywilligen afstand van het meeste gedeelte der abten. Daar is weinig aan gelegen, of zulks onmiddelyk zyn werk geweest zy, of dat van *Wolsey*, die het begon, van *Cromwel* en van *Cranmer*, die het voltooiden: alles geschiedde op zyn bevel, door zyn gezag, en volgens het ontwerp, dat hy zelf daar van maakte.

Zyn goed gelaat en zyne dapperheit.

Zyn goed gelaat, zyne vaardigheid en zyne dapperheit blonken uit in alle de oefeningen, een groot koning passende, als in de openbare feesten, in de ren- en steekspelen, en in de veldslagen. Zyne glorie evenaarde die van zyne doorluchtigste voorzaten; en indien hy zo vele ondernemingen niet uitvoerde, maakte hy zynen naam niet minder ontzagchelyk. Hy deedt zich aanzoeken door gansch Europa; en het zy hy een eenvoudige aanschouwer was van de verschillen tusschen *François* den I en *Karel* den V, of dat hy mede in het spel wilde komen, hy deedt zich eerbieden als scheidsman, of zegepraalde over hen als vyandt.

Zyne wreedheit.

Zodanig waren de hoedanigheden, de welke eenigen in dezen vorst bewonderen: laat ons nu ook zien die gene, welke anderen in hem veroordeelen. Zy noemen hem onrechtvaardig, wreed, verwaand, kwistachtig, een minneyverig man, tot verwoedheit toe, een barbaarschen vader, een verschrikkelijken meester, een heerschzuchtigen vorst, onbekwaam in den Raadt, en die met eene eigenwillige macht wilde regeren; den beul van zyn huis, den moordenaar van zyne getrouwste raadslieden, den uitrocier der kerkelyken, en den dwingelandt zyners volkeren. Zy merken aan, dat hy met dwaze verkwistingen hadt uitgeput de schatten, de welke eene verstandige huishouding den overleden koning, zynen vader, hadt doen byeen vergaderen, en dat hy in het vervolg, om zyne koffers aan te vullen, zich bediende van roven en kerkschenderen. Dat hy de kloosters uit gierigheid hadt afgeschafft, de inkomsten der geestelyke huizen door pralzicht verkwist, en de geestelykheit het juk van den paus onttrokken, om het een zwaarder op te leggen. Dat hy gene gunsten bewees dan op het papier, onbarmhertiglyk vergietende het bloed van die genen, welke hy in zyne bedriegelyke algemene vergiffenissen hadt begrepen. Dat hy nabootste een yver van gerechtigheit en God-

Zyne overdaad.

vrucht in de handhaving der wetten; maar dat het die wetten waren, de welke hy gemaakt hadt; menigmaal onrechtmatig, altydt gestreng, endie hy daarenboven met nog meerder strengheit deedt uitvoeren. Dat byaldien hy al eenigen daar van uitzonderde, en anderen onttrok aan de straffen, tegen de overtreders gestelt, het getal daar van al te klein was om daar door den naam van zachtmoedig te verdienen; niet overeen te brengen met die van verschrikkelijk, van moordenaar en beul, welke zyne afschuwelyke wreedheden hem verkregen hadden; dat al het gene hy deedt voor den adel van zyn koninkryk, om zyne krygsoveristen te belonen, om de wetenschappen aan te kweken, of de kerk dienst te doen, om de behoefligen te verkwikken, kortom, voor het openbaar gemak, niet kon vergoeden zyne knevelaryen, de welke zyne onderdanen overstelpten, en die de geestelyke huizen bedurven. Eindelyk, men zeide, dat hy niets heerlyks hadt uitgevoerd, noch voor zich, noch voor het volk. Dat hy veel eer de speelpop was geweest dan de scheidsman van *Maximiliaan*, van *Karel* den V, en van *François* den I; dat hy Doornik en Terouane op Vrankryk niet hadt veroverd, dan om daar een geschenk van te doen aan het huis van Oostenryk; dat hy geen beter voordeel met *Boulogne* hadt gedaan, doordien hy, na dat het hem achttien millioenen ponden gekost hadt, deze plaats voor twee millioenen goude kronen weder hadt overgegeven; dat hy zich de verbanning van den paus, de wanhoop zyners onderdanen, en de verachting niet alleen van het keizerryk, en van Vrankryk, maar ook van Schotlandt, hadt op den hals gehaald, welk laatste koninkryk hem den oorlog hadt durven verklaren, hem zyne prinsesse voor zynen zone weigeren, en invallen doen in zyn koninkryk.

Zyne andere onzedigheden.

Men kan niet ontkennen, dat het grootste gedeelte dezer verwytingen niet kwalijk gegrond is. Echter kan men dezen koning den eernaam van een groot vorst niet weigeren, als men hem dien van goed en rechtvaardig al wil onttrekken; en indien zyne geheugenis den lof van de nakomelingschap onwaardig is, ter oorzaak van zyne wreedheden, de welke men hem niet zou kunnen vergeven, ten minste verdient zy der zelve verwondering, van wegens de seldzame zaken, welke hy de stoutheit hadt van te ondernemen, en het geluk van ze uit te voeren.

1547.

Het
aar-
chtige
enk-
veldt,
at men
an
ezen
orft
oet
ebben.

EDOUARD VI.

*Dans l'annee de sa vie plus illustre il fut grand Roi,
L'Etat de France aussi bien que de sa gloire,
Et l'Europe toute surprise
De voir un si jeune Roi en son lieu de sa vie.*

Ad. Vander Werff pinx.

P. a. Gouff. Sculp.